SANCTI AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERA

POST LOVANIENSIUM THEOLOGORUM RECENSIONEM
CASTIGATA DENUO AD MANUSCRIPTOS CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS, BELGICOS, ETC.
NECNON AD EDITIONES ANTIQUIORES ET CASTIGATIORES

CURA ET STUDIO MONACHORUM

ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI

Prima editio Neapolitana

POST BASSANENSEM ADORNATA

CUM SUPPLEMENTIS NUPER VINDOBONÆ REPERTIS ET EXPLANATIONE SYMBOLI AUCTORE S. NICEA V. SÆCULO SCRIPTA ATQUE ROMÆ NUPERRIME INVENTA NEC NON ALIIS NOVISSIME REPERTIS

TOMUS SECUNDUS

NEAPOLI
IMPENSIS BIBLIOTHECÆ LITTERARIÆ IN PLATEA TRINITÀ MAGGIORE N.° 6,7,8.

MDCCCLIV

IN TOMUM SECUNDUM

PRÆFATIO.

Ut oculi aliis corporis sensibus præstant, ita illustrium virorum Epistolæ ceteris eorum scriptis passim antecellunt. In eis enim tamquam in gemino oculorum speculo emicant personæ dotes, affectus, virtutes et vitia; sic ut nemo magis ad vivum ea exprimere possit, nemo alibi melius quam in Epistolis intueri. Id si de cujusquam alius, certe de Augustini litteris constat, in quibus sanctissimi Doctoris genius, eloquentia citra fucum prudentia, zelus, animi constantia, veritatis ac pietatis studium, humanitas, modestia, aliæque virtutes resplendent: Jam quidem in Confessionum libris se ipse luculenter expresserat Augustinus: at non ita (si dicere licet) genuine sicut in Epistolis. Fit enim ut quæ de se ipsis scribunt sancti, aut immodicæ extollant, si mala sint; aut plus æquo deprimant, si bona. Si vero quis alius de ipsis scribit, non satis eorum intima penetrare possit; aut etiam si possit aptissime explicare non valeat. At in variis Epistolis auctores sponte se ipsi produnt pingantque nativis coloribus, quos natura, locus, occasio, personæ, argumenti materia, etiam a non cogitantibus exprimunt: adeo ut diligens quivis rerum æstimator in epistolaribus scriptis auctores faciem et animum e propinquo intueri possit.

Sed illud insuper Augustini Epistolis dignitatem addit, quod cum sanctissimus Pontifex gravissimis Ecclesiæ negotiis fuerit occupatus, Epistolarum ejus collectio non tantum ipsius privatam, sed et totam fere ecclesiasticam illius temporis historiam complectatur. Unde si quis Donatistarum et Pelagianorum, quæ duæ hæreses Ecclesiam per id tempus maxime infestarunt, res gestas studiose indagare ac plene intelligere cupit, Augustini Epistolas legat, ac sedulo revolvat, et votis tandem suis optatum finem imponet.

Verum in superioribus editionibus adeo perturbatus erat Augustinianarum Epistolarum ordo, ut non facile quisquam id assequi potuisset absque longa et sæpe repetita lectione ac meditatione. Nam ejusdem temporis et argumenti Epistolæ per totum collectionis corpus hinc inde dispersæ erant, tum priores posterioribus postpositæ et in finem rejectæ; ac demum (quæ intoleranda confusio erat) Augustini rescripta quam longissime ab interrogatis et consultis nonnumquam aberant; immo rescripta consultis longe præferebantur: adeo ut Evodii v. g. consulentis Epistolæ post multas interjacentes Epistolas Augustini responsum consequerentur. Quapropter optandum erat ut Augustini Epistolæ in rectum ordinem pro temporum ratione digererentur. Quod procul dubio curaturus fuisset Augustinus ipse, si earum recensionem quam susceperat, ei absolvere licuisset. Quippe in Retractationum suarum procemio optare se testatur, ut opera sua eo quo scripta sunt ordine perlegantur, eique rei daturum se operam, quo demum intelligant lectores *quomodo scribendo profecerit.*

At quo minus id tentaremus intercedebant diversæ res, nempe usus superiorum temporum, receptus ordo ab annis circiter centum septuaginta, citationes usitatæ, quas violare, aut demum pervertere nefas esse videbatur, ne mutatio hæc plurimum negotii studiosis facesseret. Ad hæc non leves difficultates in constituendo Epistolarum ordine, qui omnibus probetur; cum de nonnullarum ætate disputent eruditi. Atque hæc potissimum nos ratio morabatur; quippe qui id præcipue in animum induximus, hoc in labore nostro neutrorum sententiæ temere adversari aut favere. Hæc ergo momenta a mutando Epistolarum ordine nos deterrebant, nec facile id a nobis contra superiores editiones suscipiendum videbatur.

Ex adverso tamen aliud suadebant non tantum varia eruditorum exempla in Epistolis S. Cypriani, S. Leonis etc. sed etiam virorum non minus scientia quam dignitate præstantium auctoritas, qui posteritati hac nova editione consultum volebant. His omnino exemplis et auctoritatibus adducti, tandem consensimus, ut Augustini Epistolæ ad annorum seriem (quod fieri posset) accuratam revocaremus. Et ne levi fundamento hanc seriem designasse videamur, non modo nostris, sed etiam alienis eam studiis et consiliis investigare sategimus. Nostrarum hanc in rem momenta rationum, quibus ordinem a nobis constitutum comprobamus, paulo inferius subjicienda sunt, postquam nonnulla circa novam hanc Epistolarum editionem hic præmiserimus.

Principio Epistolarum chronologico ordine constituto eas in quatuor classes distinximus, quarum prima illas exhibet, quas Augustinus nondum episcopus scripsit. Qua in re Augustinum ipsum secuti auctorem sumus, qui in Retractationum priore libro ea dumtaxat recensuit opuscula, quæ ante quam fieret episcopus in lucem protulerat. In secunda classe repræsentantur Epistolæ, quas ab inito episcopatu ad collationem cum Donatistis Carthagine habitam et Pelagianæ hæreseos in Africam invectionem edidit. In his enim duobus sive retegendis, seu exstirpandis erroribus versantur ut plurimum hæ litteræ, quæ eorum initia, progressus, atque damnationem accurate describunt. Tertia Estolarum classis eas complectitur, quas ab eo tempore S. Doctor ad vitæ finem exaravit; quibus scilicet certa epoca potest assignari. In quartam demum classem reliquas Augustini litteras redegimus, quas quidem scripsit episcopus, nulla tamen alia præfixa temporis aut circumstantiarum nota, quæ certum tempus præ se ferat. Ex hac porro quadruplicis classis distinctione id commodi eveniet, quod antea observabamus, ut studiosus Lector ea quæ ad hæreses Donatistarum et Pelagianorum pertinent, uno fere conspectu ac tenore percipiat.

Deinde monendus est Lector nonnullos tractatus, qui hactenus in Epistolarum ordinem relati sunt, loco motos a nobis non fuisse, tametsi id non levis momenti rationes suadere videbantur. In eo genere est publicum illud instrumentum, quo Eraclium futurum sibi successorem designat Augustinus, præter aliquot prolixiora opuscula, quæ ab ipso in Retractationibus censentur inter libros. Id vero a nobis præstitum haud fuit, quo vel sic lectorum commodo (quantum fas esset) consuleretur. Verum nihil cunctandum censuimus, quin rejiceretur in Appendicem vulgata illa Altercatio cum Pascentio, quæ CLXXVIII. numerabatur inter Augustini Epistolas. Hanc enim supposititiam esse manifestis constat argumentis, quæ in Admonitione eidem Altercationi præfixa retulimus.

Præterea rem gratam utilemque studiosis facturos nos arbitrati sumus, si quasdam huc revocaremus Epistolas, non solum quas Augustinus nomine suo misit ad alios, sed ex illis etiam quæ ad ipsum a multis sunt directæ. Sic *Ti-*

masii et Jacobi sic *Honorii et Theodosii imperatorum*, *Quodcultdei*, *Prosperi*, *Hilarii* atque *Anonymi* ad Augustinum litteras: sic et ab ipso datas *ad Pelagium ad Simplicianum*, de opere ipsi dicato, *ad Aurelium*, *ad Valerium*, *ad Claudium*, *ad Quodcultdeum* super libris eorum nomine nuncupatis, quæ hic antea desiderabantur, suo inserendas loco curavimus: uti et catholicorum Episcoporum rescripta *ad Marcellinum* Tribunum occasione collationis Carthaginensis, necnon Epistolam *ad Proculum et Cylinnium* Gallicanos antistites Leporii caussa transmissam: quæ nimirum scripta non minus pro veris ac germanis Augustini fetibus habenda sunt quam Epistolæ illæ Carthaginensis ac Milevitanæ synodi nomine *ad Innocentium* directæ, quas uti a S. Doctore dictatas cum aliis ejus Epistolis omnes recipiunt.

Huc vero etiam revocandus erat Tractatus *de Bono Viduitatis*, nisi id prohibuisset usus jam pridem receptus, qui *Libri* titulum ei assignat, tametsi vera sit Augustini *ad Julianam* Epistola, eoque nomine nulla ejus peculiaris mentio in Retractionum libris habeatur. Ejusdem conditionis est ea Epistola, quam S. Doctor fidelibus *ad suæ dispensationis curam pertinentibus* scripsit contra Petilianum, quæ ab Augustini tempore, sicuti in lib. 2. Retractationum c. 25. testatur, prioris adversus ejusdem hæretici litteras libri locum obtinuit. Occurrebat præterea *Secundini Manichæi* ad Augustinum Epistola, quæ ut nihil continet observatione dignum, quod eruditorum oculis merito subjiciatur, relicta, est in sexto Augustinianorum operum tomo, ob id solum legenda ut ea plenius intelligantur, quæ illic adversus Secundini errores disputat Augustinus.

Neque vero editas dumtaxat Epistolas recudimus; sed novas aliquot primi damus in lucem: in quibus occurrit Augustini tum Presbyteri insignis ad Alypium episcopum Thagastensem Epistola, cujus perquam egregium est argumentum. Jampridem Christianorum convivia compotationesque in basilicis natali Sanctorum die fieri solitas e medio tollere satagebat Augustinus. Ejus hanc in rem verba sunt in Epist. XXII. ad Aurelium n. 5. *Auferendum est malum non aspere, sed sicut scriptum est, in spiritu lenitatis et mansuetudinis. Non duriter, non modo imperioso illa tolluntur; magis monendo, quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium.* Narrat ergo hic quemadmodum per tres dies, nominatimque in Leontii natali die, auctoritatibus ex divina Scriptura petitis, tum precibus, fletibus ac lacrymis apud sollemnem concionem instabat, fœda ut hæcce consuetudo ab ecclesia eliminaretur: quæ ubi paucorum movere animos intellexit, mox acriore studio alia atque alia subjecit hortamenta, et *imperata oratione* piorum suffragia adhibuit: sic ut Deo donante tandem a compotationibus istis cessatum fuerit. Inter alia vero quæ hic referuntur ecclesiasticæ disciplinæ monumenta, notandi ritus in Sanctorum sollemnitatibus tum usurpati, nempe Sermo habitus ad populum; sacræ lectiones et Psalmorum modulatio alternis vicibus repetitæ; *acta Vespertina* sacra, quæ *quotidie* celebrari solerent.

Prodeunt simul e tenebris aliæ duæ, quibus numerus Epistolarum Augustini ad Paulinum Nolensem in Possidii indice adnotatus completur; breviores quidem illæ, sed Christianæ pietatis ac benevolentiæ sensu plenissimæ. His Paulini litteras et opusculum contra Paganos, quod ab ipso elaborari didicerat Augustinus, ardentissimis votis expetere se contestatur.

Prolixior insigniorque est ad Mercatorem Epistola, ex tertia parte olim exhibita in libro ad Dulcitium, nunc autem primum ex integro data: quæ ut peracre Mercatoris ingenium, ita singularem modestiam Augustini prodit, qui succensentem quod sibi non rescripsisset, accipit gratantissime. Notandus in

ea controversiarum inter Catholicos et Pelagianos status, quod ad quæstionem de baptismo parvulorum ac de morte peccato retributa pertinet, liquido explicatus. Notanda itidem epocha litterarum Augustini ad Sixtum et ad Cælestinum diaconum hic definita. Sed illud in primis observatione dignum est, quod ex eadem epistola intelligimus, nempe Catholicos scriptores extra Africam positos sua Augustino scripta, quæ adversus Pelagianos edebant, dirigere solitos fuisse. Hujus quidem rei conjecturam capere licebat ex breviore ad Sixtum Epistola n. 1. Verum id longe certius liquet ex his Augustini verbis ad Mercatorem: *Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi vel ad me considerandu tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam* etc.

Jam vero in hacce editione capitulationes, quæ paucas in epistolas antehac inductæ erant, retinemus; novas in aliis, ubi commodum videtur, instituimus; porro in omnibus sectiones designamus frequentes, affixis numericis notis: uti jam in primi tomi opusculis fieri cœpit, quo esset deinceps facilior Augustini usus, expeditiorque locorum inquisitio. Deinde Epistolarum argumenta, quæ plurima gravissimis scatere erratis historiæque adversari observarant eruditi, castiganda curavimus. Et quamquam consilium nostrum minime sit animi nostri sensa et cogitata doctis obtrudere, temperare non potuimus tamen, quin notatiunculas quasdam adnecteremus, tum in præcipuis vulgati textus emendationibus, tum iis in locis qui ad stabiliendam Epistolarum epocham visi sunt idonei. Nihil porro est quod hic omnia recenseantur menda, quæ sane innumera MSS. exemplarium ope resecuimus. Cur autem omnia resecare non licuerit, id in caussa est, quod aliquot S. Doctoris Epistolæ unico dumtaxat codice MSS. eoque non satis emendato continerentur, uti constabit codicum, quibus usi fuimus, Syllabum in fine voluminis adjectum consulenti.

Ne quid vero in hac Epistolarum editione (quod nostrum certe esset) desideraretur: quatuor earum indices adtexuimus. Primus quidem novum huncce Epistolarum ordinem cum hactenus vulgato comparatum exhibet. Alter vulgatum prius ordinem continet quatenus ad hunc novum reducitur. Tertius constat eorum nominibus alphabetico ordine digestis, ad quos Augustinus dedit Epistolas, vel a quibus ipse vicissim accepit. Postremus denique Epistolas distribuit in præcipua argumenta, quæ in eis tractantur. Statueramus aliquando quintam quoque Epistolarum seriem intexere, quæ ordini illi responderet, qui in MSS. codicibus usitatior est. Verum incassus labor et prorsus inutilis fuit, tum ob maximam MSS. codicum varietatem, inter quos nescimus an duos tresve reperias, qui inter se hac in re conveniant, tum maxime quod pauci admodum reperiantur, qui media saltem ex parte S. Doctoris contineant Epistolas; adeo ut ex illis nihil certum, nihil fixum ordinatumque possit constitui; si codices nonnullos exceperis annorum 600. circiter ætatem præferentes, qui Epistolas sex aut septem priores exhibent ea serie, quam editiones vulgatæ repræsentant, aliis longe diverso nulloque legitimo ordine contextis.

Postremo, uti aliorum tomorum sic et istius opuscula excipiet rerum et Scripturæ quæ explicantur locorum index (quantum in nobis fuit) sincerus, et studiose comparatus.

Superest igitur ut (quod antea polliciti sumus) novi Epistolarum ordinis rationes hoc loco exhibeamus.

EPISTOLARUM

ORDO

CHRONOLOGICUS

ARGUMENTIS DEMONSTRATUS.

EPISTOLÆ I. CLASSIS,

Quas Augustinus nondum episcopus scripsit, ab anno Christi 386. *ad* 395.

I. Scripta circiter finem an. 386.

UT primum locum in Retractationibus tenent libri *contra Academicos*, in agro Cassiciaco scripti ab Augustino paulo post ipsius conversionem : ita ceteras ipsius Epistolas hic jure præcedit illa, quæ eorumdem librorum occasione data fuit ad *Hermogenianum*. Annus vero quo isthæc epistola, sive libri iidem prodierunt, hac ratione investigatur. Exorsus fuerat id operis Augustinus aliquanto tempore ante suum natalitium diem, qui in 13. Novembr. incidebat ex lib. 1. *Retractationum* cap. 2. Cum autem id opus absolveret, trigesimum tertium ætatis annum agebat, uti sub ejusdem operis finem lib. 3. cap. 20. num. 43. testatur. Jam vero Possidius cap. 31. fidem facit vixisse Augustinum annos septuaginta sex. Nullusque hactenus in dubium revocavit, quin ejus obitus in 28. Augusti an. 430. juxta Prosperi chronicon, inciderit. Illum igitur natum fuisse oportet 13. Novemb. an. 354. conversum autem a sæculo secessisse in villam Cassiciacum anno 386. eodemque labente anno libros *de Academicis* edidisse, quatuor circiter menses ante baptismum, quem insequenti anno percepit.

Quamquam hæc facilis et expedita chronologiæ ratio videatur, in ea tamen constituenda necesse est paulum immorari. Nam quoniam ex lib. 3. *contra Petil. litt. c. 25.* liquet Augustinum non repetiisse Africam, nisi post Maximi Tyranni necem, quæ exeunte Julio vel Augusto anno 388. contigit; cumque ex lib. 9. *Confess. cap. 8. 10. 11.* æque certum sit Monnicam ad Ostia Tiberina, cum Augustinus in Africam post baptismum in Paschali sollemnitate Mediolani perceptum remearet, seseque simul navigationi instaurarent, ex hac vita migrasse, anno ætatis ipsius Augustini 33. hinc fit ut viri eruditi in diversas abeant opiniones; velintque alii Possidium, ubi Augustinum annos 76. vixisse scribit, ipsius annos ex Consulum fastis numerare, proque anno primo perbreve illud computare spatium temporis a die 13. Novemb. quo in lucem editus est Augustinus, ad diem 1. Januarii, tum pro septuagesimo sexto id censere quod a 1. die Januarii ad 28. Augusti extenditur. Sicque Augustinum natum esse 13. Novemb. an. 355. conversum an. 387. baptizatum an. 388. et re ipsa vixisse annos non 76. sed 74. supra novem aut decem menses. Dicunt alii Augustinum, tum in lib. 3. *contra Academicos* supra laudato loco, tum in cap. 10. lib. 1. *Soliloquiorum* (quod etiam opus ante suum baptisma perfecit) ubi se 33. annum agere profitetur, non inchoatum currentemve annum, sed transactum prorsus et elapsum intelligere. Sic enim suos annos numerare solitum suspicantur ex lib. 6. *Confess.* c. 11. in quo se tricenariam ætatem gerere ait postea quam c. 6. meminit se laudes Imperatoris recitasse, illum ipsum panegyricum esse rati, quem Bautoni Consulatum ineunti dixit Kal. Jan. an. 385. ex lib. 3. *cont. Petil. litt.* c. 25. licet veri similius sit hanc aliam fuisse panegyrim, quam *Imperatoris laudes* appellat. Horum igitur calculo pertinet Augustini ortus ad an. 354. conversio secessusque ad an. 387. baptisma denique refertur ad an. 388. quo jam Augustinus ætatis 33. expleto anno, trigesimum quartum decurrebat.

Verum hæ duæ sententiæ verba Augustini Possidiique a genuino sensu per vim detorquent, nulla id exigente caussa. Quid enim obstat quo minus intelligamus Augustino sub matris obitum ad suos navigare paranti moram allatam fuisse aliquo casu? quidve cogit credere ipsum statim ab obitu matris in Africam solvisse, cum id minime dicat? Quin potius in 1. *Retractat.* lib. cap. 7. 8. 9. recenset opuscula post baptismum a se Romæ conscripta, quibus profecto perficiendis sat esse non potuisset tantillum temporis, quo in Urbe ante matris suæ mortem resedisset; quando quidem ab itineris labore, quem Mediolano rediens cum suis toleraverat, nondum recreatus erat, cum ad ostia Tiberina pervenit: *illic* enim *post longi itineris*, inquit, *laborem instaurabamus nos navigationi*. Quapropter ejus commoratio Romæ non ante, sed post obitum Monnicæ reponenda, credendumque est quidpiam ei fuisse impedimento, quo

minus in Africam tam cito remearet.

Nam illius temporis historia prodit Maximum Tyrannum hoc ipso anno 387. circiter mensem Augustum infesto agmine descendisse in Italiam, et pulso ex ea Valentiniano, Africam pariter occupasse. Fieri ergo potuit ut de his certior factus Augustinus, cum ægritudine matris, (cujus obitum in mensem Augusto citeriorem referre nihil vetat,) ad Ostia Tiberina detineretur, mutato subinde consilio, hujus tumultus exitum opperiri Romæ statuerit, ubi a civilis belli cladibus tutior quam Thagaste degere poterat. Ad hæc si Augustini conversionem referas in annum 387. dicere cogeris eum in secessu prope Mediolanum ruri quievisse, illa ipsa tempestate, qua universa Italia Maximo invadente turbabatur, et ex ea Valentinianus Imperator expellebatur, hoc est in medio belli turbine; qui circa Mediolanum præcipue detonabat, cum in ea urbe Comitatus Imperatoris plerumque resideret: quo tempore censet Baronius ex Ambrosii verbis intelligi posse Mediolanenses cives de fuga cogitasse.

II. Scripta circa idem tempus. Subsequitur epistola *ad Zenobium*, illum ipsum, uti quidem nobis videtur, cui nuncupati sunt libri *de Ordine*, editi exeunte anno 386. Confer hanc epistolam cum lib. 2. *de Ordine* cap. 7. n. 20. quo loco dicit Augustinus, *secum sæpe de rerum ordine contulisse* Zenobium, ipsumque tunc temporis peregre profectum fuisse significat. Hac autem in Epistola desiderat absentem Zenobium, optatque ut disputationem cum ipso inchoatam simul absolvant.

III. Scripta an. 387. Quæ hic ordine Tertia est, *ad Nebridium* data, prodiit haud multo post *Soliloquiorum* opus, quod sub initium anni 387. perfectum fuit: quippe id operis a se recens editum esse innuit Augustinus n. 1. *Quid ait, si Soliloquia legisset* Nebridius, *lætaretur multo exundantius; nec tamen reperiret plus aliquid quod me appellaret, quam beatum.* Et n. 4. *Nihil autem horum fieri posse, Soliloquia nostra jam continent.* Ex quibus verbis intelligitur libros *de Academicis*, *de Beata vita*, aliosque exeunte anno 386. et ineunte 387. ante *Soliloquia* ab Augustino compositos, Nebridio legenti arrisisse, ut gestientis animi motu velut abreptus continere se non potuerit, quo minus eum beatum nuncuparet. Hæc itaque Epistola in iis numeranda est, de quibus Augustinus in lib. 9. *Conf.* cap. 4. dicit. *Ibi* (id est apud Cassiciacum) *quid egerim in litteris . . . cum absente Nebridio, testantur Epistolæ.* Scilicet Augustinum illuc secedentem secutus non erat Nebridius; *Amicitiæ enim nostræ cesserat*, inquit Augustinus in lib. 8. *Conf.* c. 6. *ut omnium nostrum familiarissimo Verecundo Mediolanensi civi et grammatico subdoceret.* Hinc porro est quod in extrema parte Epistolæ aliquot illi de verborum conjugationibus quæstiunculas proponit.

IV. Scripta circa idem tempus. Ex eodem agro Cassiciaco dedit Epistolam hic Quartam *ad Nebridium*, qua illi satisfaciebat inquirenti quantum in secessu profecisset. Exciderunt reliquæ epistolæ ab Augustino per id otii ad Nebridium dictatæ, quas majori numero atque impensiori studio conscriptas fuisse ex allato loco lib. 9. *Conf.* subintelligimus.

V. Scripta circ. an. 388. Quinta est ea quam *a Nebridio* recepit, cum esset Thagaste in Africa; quo ex Italia rediit post Maximi Tyranni necem, quæ an. 388. mense Julio vel Augusto accidit. Miratur Nebridius Augustinum se Thagastensium civium negotiis interpellatum non impatienter ferre, doletque nondum redditam ipsi fuisse, quam tantopere exoptabat, a mundanis curis cessationem. Videtur itaque collocanda isthæc Epistola in fine ejusdem anni 388. aut in sequentis anni exordio. Nam Augustinus Thagastem reversus, haudquaquam sustinuit, quin conceptum jam inde a suo baptismate consilium secedendi cum amicis in agros, quos ad Thagastem possidebant, exsequeretur quamprimum liceret. Et re ipsa illic in secessu, a se jam alienatis curis sæcularibus, transegit ferme triennium, ex Possidio cap. 3. donec Hipponem data quadam occasione profectus, ibi presbyter ordinaretur, quod anno 391. ineunte contigit. Attamen dici potest ipsum suo etiam in secessu, cum nimium ille et a civibus suis amaretur, et ex æquo cives suos redamaret, suscepisse interdum curam graviorum negotiorum, quæ ad ipsum perferebantur.

VI. et VII. Scripta circa initium an. 389. Sextæ Epistolæ tempus utcumque habetur ex Augustini rescripto proxime subsequente, ubi n. 4. *Verecundum familiarem quondam* suum appellat. Nempe Augustinus apud Mediolanum exsistens de Verecundo, si illic adhuc in vivis ageret, non sic loqueretur; et multo minus apud Cassiciacum; ubi ipse in Verecundi villa versabatur. Neque de cetero videtur referenda utraque Epistola ad illud tempus, quo Romæ morabatur Augustinus, licet Verecundus per id temporis e vivis excesserit; tum quia istud cum voce *quondam* non congruit, tum quia nullum ejuscemodi litterarii commercii, quod tunc Augustino cum Nebridio intercesserit, indicium nobis suppetit. Sic ergo Epistolas Sextam *Nebridii* et Septimam Aug. *ad Nebridium*, illis jam in Africa constitutis scriptas fuisse colligimus.

VIII. IX. X. XI. XII. XIII et XIV. Scriptæ circ. idem tempus. Idem porro de reliquis Epistolis quas ad se vicissim miserunt, id est Octava, Nona, Decima, Undecima, Duodecima, Tertia-decima et Quarta-decima, longe magis liquet. Quamquam enim temporis articulum quo singulæ datæ fuerunt haud expeditum sit distincte adsignare: is tamen ordo quem hic inter se tenent facile constituitur ex mutuo earum respectu. Ad extremum id certo certius est, omnes ad Nebridium Epistolas ante annum 391. prodiisse. Quippe de obitu Nebridii scribit Augustinus in libro 9. *Confessionum c. 3. n. 6. Quem non multo post conversionem nostram et regenerationem per baptismum..: carne solvisti.* Quibus verbis aperte docemur mortuum fuisse Nebridium antequam ab presbyterium assumeretur Augustinus. Atque ad id

munus assumtus fuit anno 319. ex eruditorum observatione, duobus nixa Possidii testimoniis, qui primum cap. 3. fidem facit Augustinum ex Italia in Africam regressum in secessu Thagastensi *ferme triennio* constituisse, tumque ordinatum fuisse presbyterum apud Hipponem. Porro regressus est Augustinus anno, ut diximus, 388. post Maximi necem. Deinde cap. 31. ipsum *in clericatu vel in episcopatu annis ferme quadraginta*, scilicet ad diem usque 28. Augusti anno 430. vixisse testatur. Porro illa ipsius ordinatio nonnullis Quadragesima incipiente, nobis aliquanto ante dierum spatio facta videtur. Quippe cum Augustinus presbyteratu suscepto se virium suarum in eo munere atque in divini verbi prædicatione periculum fecisse in Epistola XXI. innuat, ob idque a Valerio episcopo flagitare se dicat dierum aliquot inducias et facultatem ad Pascha usque secedendi, ut sacris litteris, in quibus minus peritum se jam tum intelligebat, operam navet.

XV. Scripta circ. an. 390.

Epistolam *ad Romanianum*, quæ hic ordine Quintadecima est, scriptam ab Augustino jam episcopo credidit Baronius, adeoque ex hac ipsa ad annum 142. observavit episcopos consuevisse scribere litteras in tabellis eburneis vel in chartis; raro vero necnisi chartæ inopia in membranis. Sed quando in ea S. Doctor librum *de vera Religione* Romaniano, cui maxime dicabatur, absolutum esse, ipsique propediem transmittendum renuntiat; pertinet dubio procul ad illud tempus quod Augustini presbyteratum proxime antecessit. Nam istum librum in Retractationibus postremum inter eos recenset Augustinus, quos nondum presbyter edidit. Certe hic idem liber erat unus ex quinque illis, quos Alypius ante annum 393. adeoque ante Augustini episcopatum dono misit Paulino, de quibus in Epistola XXIV. et XXVII.

XVI. et XVII. Scriptæ circ. an. 390.

Septima-decima *ad Maximum Madaurensem* a quo litteras prius acceperat Augustinus, data videtur ex Thagastensi secessu. Quod colligimus non modo ex eo quod nonnullam Augustino cum Ethnico illo consuetudinem fuisse indigitet; fortean quia non procul ab invicem agebant, cum esset Madaura Thagasti finitima: sed præsertim ex eo quod nullum aut episcopatus aut sacerdotii ejus exstet in ea vestigium; quodque idolorum cultus (qui sub initium an. 391. imperatorum lege prohibitus fuit) adhuc publicus foret, ut hic passim ipse subinnuit. Unde licet inferre scriptam fuisse anno 390.

XVIII. XIX. et XX. Scriptæ circ. idem tempus

Epistolæ proxime subsequentes, *ad Cælestinum*, *ad Gaium*, *ad Antoninum*, in quarum inscriptione nullum nomini suo dignitatis titulum adjunctum assumit Augustinus, ab eo adhuc laico videntur datæ. Id vero etiam confirmatur ex stilo, qui ut in primis ipsius scriptis, paulo elegantior est; nec non ex ordine, quo in vetustis codicibus reperiuntur collocatæ, videlicet juxta priores quindecim Epistolas, adeo ut nec desint MSS. qui præter illas prorsus nihil contineant: cujuscemodi perantiquus liber in bibliotheca Germanensi asservatur.

XXI. Scripta sub ineuntem an. 391.

Epistola vigesima-prima nihil aliud est, quam supplex ille libellus, quem episcopo *Valerio* porrexit Augustinus aliquanto post suam ordinationem, postulans, ut quia jam vires suas huic obeundo muneri inferiores expertus fuerat, concederetur sibi *parvum tempus*, *velut usque ad Pascha*, quo scripturarum sacrarum studio totus vacaret. Hæc igitur Epistola sub initium anni 391., quo presbyterum creatum Augustinum fuisse probavimus, collocari debet.

XXII. Scripta circ. an. 392.

Effluxerant ab ejus ordinatione dies bene multi, cum Epistolam vigesimam secundam *ad Aurelium* scripsit *presbyter* Augustinus. Jam tum enim erecto Hipponensi monasterio *fratrum cœtus coalescere cœperat*, ex n. 1. Hæc Epistola respondet litteris quibusdam quæ hodie non exstant, receptis ab Aurelio; cui Carthaginensis ecclesiæ regimen recens commissum esse indigitat, ubi meminit spei, quam secum probi quique conceperant, fore ut Deus Africanarum ecclesiarum ægritudinibus, collata in ipsum auctoritate, medelam aliquando tandem adhibeat. Sicque omnino familiari suo rescribit, ut facile credas Aurelium ab ipso per litteras instanter petiisse, ut sibi sub novo onere laboranti, qua consiliis opportunis, qua emissis ad Deum precibus, subveniret. Quocirca existimare licet Aurelium, qui anno 388. cum eum ex Italia rediens Augustinus apud Carthaginem vidit ex lib. 22. *de Civ. Dei* cap. 8. diaconi Carthaginensis munus obibat, non citius anno 391. episcopali dignitate auctum fuisse. Et reipsa antecessor ipsius Genethlius concilio Carthaginensi II. præfuit anno 390. die 19. Maii. Deinceps vero, id est anno 393. concilium Hipponense die 8. Octobris, aliisque insequentium annorum Africana concilia, sub Aurelio habita prænotantur. Ceterum hac ipsa, qua de agimus, Epistola permotum credimus Aurelium ad cogendum istud concilium Hipponense, quo ejus auctoritate commessationes, quibus Afri pietatis prætextu in ecclesiis vacabant, prohiberet. *Tanta* nimirum erat *pestilentia hujus mali*, ut hic scribit Augustinus n. 4. *ut sanari prorsus nisi concilii auctoritate non posset.*

XXIII. Scripta circa idem tempus.

Vigesima-tertia *ad Maximinum* vel ipsa inscriptione intelligitur scripta ab Augustino, cum adhuc presbyter esset, quo autem anno minime compertum est.

XXIV. et XXV. Scripta sub fin. an. 394. ante hyemem.

PAULINI sunt duæ subsequentes Epistolæ, ab ipso ex urbe Nola in Africam an. 394. transmissæ; altera Alypio *patri*, id est episcopo. Hanc enim dignitatem ipsi competere didicerat haud dubie ex litteris, quas ab Alypio se recepisse profitetur. Altera autem Augustino *fratri*, quem scilicet presbyterum adhuc agere audiverat, cuique ut ait n. 4. *officio sociatus*, sive juxta Cisterciensem. MS. *officio senatus æquabatur.* Atque ex priore quidem Epistola n. 2. habemus hanc simul cum illa datam fuisse. Ex principio vero Epistolæ XXX. quam ad Augustinum sub initium anni 395. indubitanter scripsit Paulinus,

hanc eamdem *ad Augustinum*, scilicet vigesimam quintam; immo et alteram *ad Alypium* hic vigesimam-quartam *ante hyemen superiorem*, id est autumno anni 394. directam fuisse certo cognoscimus.

XXVI. Scripta forte ineunte an. 395. et missa cum sequente. VIGESIMA-sexta Augustini est *ad Licentium* discipulum quondam suum. Laudat n. 5. Paulinum tamquam sibi tunc temporis notissimum. Quapropter eam forte scripserit post acceptas superiores Paulini litteras, postque visum illum, quem Paulinus ad ipsum salutandum direxerat. Porro in Epistola proxime subsequente n. 6. recordatur hujus ad Licentium scriptæ, eamque eadem occasione, sive ejus saltem exemplum Paulino ipsi legendum transmittit.

XXVII. Scripta circa ineunt. an. 395. VIGESIMA-septima *ad Paulinum* epistola sub initium anni 395. a nobis collocatur. Quippe acceptis litteris Paulini sibi ante hyemen scriptis, hanc illi Epistolam perferendam Augustinus tradidit Romaniano, uti n. 4. significat; qui Romanianus, Licentii supra nominati pater, in Italiam rei familiaris et domesticæ caussa navigabat; forte verno tempore prædicti anni 395. certe Augustino nondum episcopo, ex Epist. XXXI et XXXII.

XXVIII. Scripta an. 394. aut 395. SUB initium Epistolæ vigesimæ-octavæ *ad Hieronymum* laudatur Alypius, episcopalem dignitatem post suum ab Hieronymo regressum jam consecutus. Porro Alypii profectionem in Palæstinam ad annum 393. revocat Baronius; promotionem ejusdem ad episcopatum in annum 394. Est igitur Epistola hoc anno 394. aut certe anno 395. scripta; non serius, cum eam Augustinus scripserit nondum episcopus, ex Epist. LXXI. c. 1. n. 2. Huc facit quod Hieronymi de Petro reprehenso a Paulo sententiam hic improbatam exagitat itidem Augustinus (tacito tamen auctoris nomine) in libro *de Mendacio cap. 5. et 20.* quod opusculum in *Retract.* lib. 1. inter illa quæ scripsit nondum episcopus, postremo loco reponit.

XXIX. Scripta an. 395. AD annum eumdem 395. referre visum est eximiam illam *Alypio* datam epistolam, quæ ex vetustissimo codice RR. PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe nunc primum vulgatur. Neque vero serius collocanda fuit, quando eam scripsit Augustinus eo tempore, quo adhuc in presbyteri munere merebatur; quippe labente hoc ipso anno ad episcopale munus evectus fuit. Neque etiam citius: quia eamdem episcopalis muneris dignitatem ipsi Alypio, qui hic Thagastensium episcopus dicitur, ante annum 394. collatam fuisse nullo argumento apparet. Enimvero non adeo recens hoc munus adiverat Alypius, uti satis intelligitur ex illis verbis Augustini n. 12. *Magna sane ex parte vobiscum requiescimus cum alacritate fervoris, quia spiritalis ecclesiæ Thagastensium tam crebra nobis dona nuntiantur.* Necnon ex eo quod in eadem Epistola n. 2. significatur, ipsum Alypium Hippone, ubi certe relicta ecclesia sua haud quaquam peregrinatus fuisset novitius episcopus, profectum esse nuperrime, et quidem non multo post ineuntem annum, si nimirum isthæc Epistola referatur ad initium Quadragesimæ, neque librarii erratum sit in exemplari, ubi legitur, *Postea vero quam dies Quadragesimæ illuxisset.* In quam lectionem nonnihil suo loco adnotatur.

XXX. Scripta an. 395. TRIGESIMAM Epistolam scripsit *Paulinus* antequam Augustini rescriptum, quæ superius est XXVII. Epistola, a Romaniano recepisset. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, cum nuntium, quem ante hyemen in Africam transmiserat, in itinere videret remorare, ac de litteris suis perlatis dubius foret, officium suum diutius suspendere non valuit; sed ad Augustinum secundas litteras dedit Romano et Agili, ut sui in eum animi studium et observantiam, simulque ejus visendi desiderium flagrantissimum testaretur.

EPISTOLÆ II. CLASSIS.

Quas Augustinus jam episcopus, ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam et ante detectam in Africa Pelagii hæresim scripsit, ab anno Christi 396 *ad* 410.

XXXI. Scripta ineunte an. 395. EPISTOLAM ad *Paulinum* hic tricesimam-primam jam demum episcopus Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris reddidit, per Romanum et Agilem ei continuo referendam. In hac Epistola de sua ad episcopatum promotione certiorem fecit Paulinum, quo ille intelligeret se de profectione in Italiam ejus invisendi caussa. cogitare non posse; ipsumque ecclesiasticis curis expeditiorem (nondum enim episcopus erat Paulinus) ad trajiciendum in Africam invitaret. Porro autem contigit Augustini promotio imminente Domini Natali ex Homil. 23. inter 50. c. 3. atque certo certius ante annum 397. quo concilium Carthaginense III. die prima Septembris aut 28. Augusti celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta Conciliorum prælegantur, quæ nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogatu, qui et eidem Concilio subscripsit.

Verum de annis 395. et 396. uter illorum Augustini ordinatione insignitus sit, res est apud nos haud satis explorata. Et quidem facile inclinaret animus in annum 396. quoniam *librorum quos*, ut ait lib. 2. *Retract. c. 1. episcopus elaboravit, primi duo sunt ad Simplicianum*, quem in Epistola nuncupatoria et initio libri 1.

titulo *Patris* exornat: qui titulus indicare videtur jam Simplicianum successisse B. Ambrosio, cujus tamen obitus nonnisi anno 397. die 4. Aprilis contigit. Sed demum Augustinum pro singulari in tantum virum observantia, non eum alia nuncupatione donaturum, quamvis solum presbyter foret, utpote quem ipse in lib. 8. *Confess. c.* 2. S. Ambrosii spiritalem Patrem nominat: quid quod de iis libris loquens, constanter dicit eos se nunc ad *Simplicianum Mediolanensis ecclesiæ antistitem* nunc ac *Simplicianum episcopum S. Ambrosii successorem scripsisse*, ut lib. 2. *Retract.* c. 1. et lib. *de Prædest. SS.* cap. 4. et lib. *de dono Persev.* c. 20. modo etiam quod a se *Simplicianus Mediolanensis Episcopus aliquando quæsivit* pertractasse, sic lib. *ad Dulcit.* q. 6. Quo fit ut eosdem libros in annum 397. referat Johan. Rivius, haud dubius sane Simplicianum jam tum esse episcopum: qua in re Baronii sententiam videtur secutus. Jam itaque si ordinationem Augustini ante annum 396. constituerimus, fateamur necesse erit, ipsum annos propemodum duos a scribendo abstinuisse: quod vix credi possit de sancto illo Doctore, qui curas, quas fratribus suis impendere tenebatur, in hoc potissimum reponebat, *ut eorum in Christo laudabilibus studiis, lingua ac stilo suo, quas bigas in eo caritas agitabat, maxime serviret*, sicuti loquitur ipse in lib. 3. *de Trinit.* c. 1. Adde quod supra laudatos ad Simplicianum libros a se *in ipso exordio episcopatus sui* scriptos fuisse, in lib. *de Prædest.* SS. c. 4. testatur. Attamen Prosper sub Olibrio et Probino Coss. id est anno Chr. 395. scribit: *Augustinus B. Ambrosii discipulus, mira facundia doctrinaque excellens, Hippone-regio in Africa episcopus ordinatur.* Et quotquot Augustini gesta scripsere, hanc omnes adeo liquidam auctoritatem veint epocam chronologicam, ratam, fixam minimeque dubiam habuere, unde ab conjecturam, quantumvis nostro judicio validam, religio est ab illa discedere. Igitur Epistolam huncce *ad Paulinum*, ab Augustino recens episcopo datam, ad anni 396. exordium revocari oportuit. Hinc etiam superiorum inferiorumque aliquot Epistolarum tempus, uti probe intelligis, uno anno citius quam alias videri posset, figendum fuit.

XXXII. *Scripta paulo post superiorem.*

Reversis ex Africa Romano et Agili, non continuit sese Paulinus, quin continuo nuntios gratissimos exinde acceptos de sanctis viris, atque in primis de Augustini ad episcopatum provectione, communicaret cum Romaniano, ad quem hanc Epistolam Trigesimam secundam *postera die* dedit super ea ipsa re, de qua apud illum, prout sanctum Dei hominem lætari par erat, gratulatur.

XXXIII. *Scripta initio episcopatus Augustini.*

Epistolam Trigesimam-tertiam *ad Proculeianum* Donatistarum apud Hipponem episcopum, presbyterne an episcopus eum esset, scripserit Augustinus, haud liquido satis argumento decerni potest. Facilius tamen crediderimus ipsum jam tum episcopum fuisse, ob id maxime quod de honoribus n. 5. scribit, quos illis deferebant *homines, caussas suas sæculares*, inquit, *apud nos finire cupientes, quando eis necessarii fuerimus... pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur.* Non enim comperiri arbitramur, eos qui tantum sacerdotes essent, aut debuisse aut potuisse negotia et lites plebis dirimere, nisi forte quibus ob gravem caussam demandata fuisset isthæc provincia, uti ab ipso Augustino postea demandata fuit presbytero Eraclio, sed postulata prius plebis assensione, eique suo jam in episcopatu successori designato. Ut sit, non serius initio sui episcopatus eam Epistolam dedit; quippe cum adhuc in vivis ageret Valerius; atque ipse in proxime subjecta Epistola, quam postea scripsit, sese adhuc *tironem* in episcopatu confitetur:

XXXIV. *Scripta post superiorem.*

Igitur in Epistola Trigesima-quarta *ad Eusebium* n. 6. sic loquitur Augustinus: *Quamquam et iste qui se tot annorum episcopum dicit, quid in me tirone timeat, quo minus mecum velit conferre sermonem, non satis intelligo*, quibus verbis primum episcopatus sui tempus signat, docetque Proculeiani mutatum esse animum, cui jam aliud placeret, quam quod de eo sibi renuntiatum fuisse dicebat in superiore Epistola n. 2. quod nimirum *vellet bonis viris sedentibus* conferre cum Augustino: atque hinc Epistolæ hujus ordo tempusque adseritur.

XXXV. *Scripta post superiorem.*

Ejusdem temporis est Trigesima-quinta, *ad eumdem Eusebium* paulo post superiorem data.

XXXVI. *Scripta forte ann. 396. aut sub initium 397.*

Epistolæ Trigesimæ-sextæ *ad Casulanum* ætatem an vere assecuti fuerimus, judicabunt alii ex his verbis, cap. 14. n. 32. *Indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti responderit venerandus Ambrosius, a quo baptizatus sum, Mediolanensis episcopus:* quæ verba inducere possunt, ut credatur scripta ab Augustino ante Ambrosii obitum, qui pridie Paschatis contigit an. 397. Cui opinioni quia in Epistola nihil usquam occurrit quod refragetur, visum est illam referre inter Epistolas, quas sub initium episcopatus sui dictavit.

XXXVII. *Scripta circa an. 397.*

Epistola Trigesima-septima præfigi solet libris *quæstionum ad Simplicianum*, quorum occasione scripta fuit. Porro hos libros ad annum circiter 397. pertinere communis opinio est. De his satis jam supra diximus ad Epist. xxxi.

XXXVIII. *Scripta circa medium an. 397.*

Epistola Trigesima-octava scripta fuit exacto propemodum mense a morte Megalii Numidiæ primatis, ex n. 2. Megalius porro paulo ante obierat, quam concilium Carthagine an. 397. die 28. Augusti haberetur. Hoc enim in concilio testatur Aurelius litteras a Crescentiano sibi transmissas fuisse, quibus se ipse Crescentianus Numidiæ primatem esse insinuabat. Quapropter hanc Epistolam sub medium annum 397. reponimus, quod ejus tempus ex alio itidem capite facile investigatur. Nam cum *ad Profuturum* perlata sit Epistola per Victorem, qui Constantinam perrecturus, de eo præmonuerat Augustinum, ex n. 3. non potest in dubium vocari, quin iste Profuturus ille ipse sit Cirtæ

seu Constantinæ Episcopus, qui in cap. 16. lib. *de unico baptismo cont. Petil.* circiter an. 400. edito, *ante paucissimos annos defunctus*, et Fortunati tunc sedem illam occupantis prædecessor dicitur. Nempe Profuturus anno 394. aut 395. ordinatus episcopus, non multo post e vita decessit, uti collatis Epistolis XXVIII. n. 1. et LXXI. c. 1. n. 2. cum Epistola LXXII. c. 1. n. 1. intelligitur. Et sane ipsum Megalio nonnisi per breve tempus supervixisse oportet quando ipsius successor Fortunatus prius ordinatus fuit, quam Megalii proximus (ut putant) successor Possidius; quemadmodum ex eo probe colligit Henricus de Noris in lib. 2. *histor. Pelag.* c. 8. quod in collatione Carthaginensi an. 411. et in Epistola Milevitanæ synodi an. 416. Fortunatus ante Possidium nominetur. Is enim inter Africanos patres ordo religiose servabatur, qui pro suscepto episcopatu cuique competebat. De quo more constanter retinendo actum est in synodo Milevitana an. 402. die 27. Augusti celebrata.

XXXIX. Scripta forte an. 397.

Præsidio in Occidentem naviganti *Hieronymus* Epistolam hic Trigesimam-nonam commendavit. Hæ secundæ sunt ipsius ad Augustinum litteræ. Nam primas, quæ exciderunt, per Asterium diaconum miserat, *promtum*, ut hic n. 1. ait, *reddens salutationis obsequium:* non quidem pro receptis ante ab Augustino letteris, sed (ut ipse Augustinus in subsequente Epistola n. 1. rescribit) *pro subscripta salutatione.* In hacce Epistola n. 2. Hieronymus salvere jubet Alypium *Papam*, eodemque titulo donat Augustinum; ex quo intelligimus eam non ante annum 396. scripsisse: cumque Augustino ad episcopatum provecto in ea non gratuletur, id credimus ab ipso præstitum litteris superiore anno per Asterium directis. Ad hæc significat Hieronymus se in monasterio constitutum, nihilominus *variis hinc inde fluctibus quati*. Quapropter Epistolam non post annum 397. scriptam ducimus, sed antequam ipse cum Johanne Jerosolymitano rediisset in gratiam; cum minime legamus ipsum ab illa reconciliatione usque ad persecutiones in eumdem a Pelagianis concitatas occasionem ita conquerendi habuisse. Si quis porro sentiat hanc Epistolam Sexagesima octava posteriorem, et hanc ipsam esse in qua Hieronymus, ut in Epistola LXXXII. n. 1. legitur, Epistolam illam LXVIII. per Asterium se misisse recolebat: nemo tamen, speramus, moleste feret nos aliis ex conjecturis hunc ejus constituisse ordinem, ad quem pleraque non male quadrant.

XL. Scripta circ. idem tempus.

Sub idem tempus secundas etiam ad *Hieronymum* litteras, Epistolam scilicet Quadragesimam ex Africa mittebat Augustinus, significans c. 5. n. 8. se priores ad eum litteras dedisse, quæ perlatæ non sunt; atque in exordio *gratiam habens quod pro subscripta salutatione, plenam sibi Epistolam reddidisset*, licet *breviorem*. Quibus verbis non superiorem Epistolam XXXIX. notat, sed alteram hactenus desideratam, in qua Hieronymus Origenem carpebat; uti videre est hic cap. 6. n. 9. de quo Origene forte Augustinus verbum fecerat, cum alterius cujusdam litteris subscribens eum officiose salutavit. Ea est, opinamur, Epistola, quam per Asterium Hieronymus misit anno forsan 396. ut Augustino salutationis officium redhiberet. Quod autem ad XL. de qua agimus, Epistolam attinet, Paulus qui eam perferendam acceperat, navigationis consilium mutavit, ex Epist. LXXII. c. 1. n. 1. nec tamen eam ad Augustinum retulit juxta Epist. LXXIII. n. 5. unde hæ litteræ prius per Italiam sparsæ sunt, quam ad Hieronymum pervenirent: quod inter utrumque discordiam animorum serere poterat, nisi Augustini humilitas et utriusque caritas offensionis semina suffocasset. Jam de altera Epistola ante hanc Hieronymo scripta contigerat, ut ejus perlator Profuturus dum sese itineri accingit, continuo episcopus creatus, non trajiceret in Palæstinam, ex Epist. LXXII. c. 1. n. 1. necnon ex Epist. LXXI. c. 1. num. 2. ubi *primas* istas litteras a se *adhuc presbytero præparatas* monet Augustinus, ut secundæ posterioresque ipso jam episcopo dictatæ intelligantur.

XLI. Scripta sub initium episcopatus Augustini.

Ad annos episcopatus Augustini priores referendam ducimus Epistolam Quadragesimam-primam, conscriptam nomine Alypii et Augustini, qui *Aurelio* Carthaginensi gratulantur ob hanc præcipue caussam, quod presbyteris se præsente verbum Dei apud populum tractare jam jam permittat. Aliud enim ferebat consuetudo per Africanas ecclesias ubique recepta; in quam offendisse vituperabatur Valerius, qui Augustino presbytero potestatem fecisset prædicandi Evangelii præsente ipso episcopo. Sed observat Possidius c. 5. cum fama sacrarum concionum, quas ad populum Hipponensem habebat Augustinus, longe lateque diffunderetur, consultius visum esse episcopis aliis, Valerii exemplum æmulari. Qua in re Aurelium reliquis præivisse fas est existimare; et vero satis intelligitur ex hac ipsa Epistola: quæ proinde in ulteriores annos remittenda non fuit.

XLII. Scripta exeunte æstate an. 397.

Epistola Quadragesima-secunda *ad Paulinum* ex Phimarconensi manuscripto nunc primum vulgata, pertinet ad annum 397. scripta videlicet labente secunda æstate a receptis ultimis Paulini litteris anni 395. Confer hanc Epistolam cum Epistola XXXI. n. 8.

XLIII. et XLIV. Scriptæ circ. fin. an. 397. aut init. 398.

Duæ subsequuntur *Glorio, Eleusio Felicibusque* inscriptæ Epistolæ, quas nihil obstat, quo minus sub unum et idem tempus, id est sub annum exeuntem 397. aut ineuntem 398. conscriptas arbitremur. Et quidem in XLIII. quam priorem altera suspicamur, Optati Thamugadensis tyrannidem summa dicendi libertate commemorat Augustinus c. 8. n. 24. sed iis tamen verbis, quæ illam nondum desiisse innuant. Desiit autem illa tyrannis anno 398. uti ad Epistolam LIII. *pag.* 122. *Notaf.* observamus Dicit quoque ibidem quam injuste sacrilegis sua per ordinarias humanas potestates flagellis temporalibus emendari nolint Donatistæ. Sed id refertur quam

optime ad tempora, ut vocabant, Macariana, de quibus in Tibursicensi colloquio Fortunius episcopus Donatista querelam movit ex Epistola XLIV. c. 2. n. 4.

Æquum vero est demonstrare quandonam Augustinus ad istud Fortunii colloquium venerit. Id enim eruditos viros Baronianis annalibus insistentes ad Christi annum 412. referre passim videmus. A quorum opinione revocant nos subjecta rationum momenta. Cum Tibursico Augustinus Cirtam pergeret, ut fert hæcce Epistola XLIV. n. 1. id iter agebat, non quidem, quod Baronio visum est, occasione synodi (quam Lovaniensium editio *Cirtensem*, priores vero editiones et antiqui MSS. constanter *Zertensem* nominant, cum in *Retract.* libro 2. c. 40. tum in Epistola CXLI.) sed episcopi ordinandi caussa eo vocatus, uti disertis verbis ipse testatur Augustinus in hac Epistola XLIV. c. 6. n. 13. Porro sufficiendus erat successor, si non ipsi Fortunato, qui anno 416. Cirtensem ecclesiam adhuc regebat, inter Milevitanæ synodi Patres ante Possidium nominatus, certe Profuturo, qui episcopatum anno 394. aut 395. adeptus, brevi post tempore defunctus est. Atqui huic successit ipse Fortunatus cujus ordinatio ultra initium anni 398. remitti vix possit ex dictis supra ad Epistolam XXXVIII.

Ast etiam aliunde constat huncce Augustini cum Fortunio congressum contigisse ante annum 411. idque intelligere est vel ex ipso Augustini animo a persequendis hæreticis adhuc alieno hic c. 4. et 5. Et prorsus patet Donatistas tunc temporis quietos fuisse, totaque Epistola eos plena gaudere libertate notat: quod numquam accedit ab anno 411. Liquet, pariter Augustinum, cum ei Fortunius pseudo-Sardicensis seu Philippopolitani concilii Epistolam exhibuit c. 2. n. 6. quid hoc esset tunc ignorasse. At illud in libris contra Cresconium ante annum 411. scriptis jam notum habet, et ut Arianorum conventum explodit in lib. 3. c. 34. Est etiam perspicuum ex Augustini verbis c. 1. n. 1. hunc Fortunium fuisse antiquiorem ipso episcopum, qui tamen episcopus non erat anno 411. cum Januarius Tibursicensis in Numidis episcopus ex parte Donatistarum interfuerit collationi Carthaginensi; adeoque Fortunius post annum 411. in vivis esse non potuit: quem idcirco facilius crediderimus esse illum ipsum, qui decimus numeratur inter trecentos et decem episcopos concilii Bagalensis a Donatistis anno 394. celebrati. Itaque ex his rationum momentis conficimus colloquium istud ante annos circiter 15. quam retulit Baronius, constituendum esse.

Neque id silentio transeundum, ubi in eodem colloquio de Ambrosio sermo incidit, in hac Epistola c. 4. n. 7. Augustini verba movere posse, ut sanctus ille Antistes in vivis adhuc egisse credatur: atque ubi est actum de persecutione Donatistarum in Maximianistas, nihil omnino dictum reperiri de Prætextato et Feliciano, quos illi tamen receperant sub initium anni 397. Ex quibus forte non nemo reputaverit haud serius ineunte prædicto anno 397. habitum fuisse illud Tibursicense colloquium. Verum ut id constet, statuere oportet imprimis obiisse Megalium medio circiter anno 396. quandoquidem Profuturus Megalio superstes fuit, atque Augustino ad ordinandum Profuturi successorem proficiscente habitum est cum Fortunio colloquium. Itaque inter Megalium et Crescentianum Primas aliquis erit inserendus, aut certe dicendum erit annum prius effluxisse, quam is renuntiaretur, qui Megalio in officio primatus jure antiquitatis succederet. Nam Crescentianus primatum non adiit ante annum 397. paulo ante concilium Carthaginense die 28. Augusti celebratum, in quo Aurelius testatur se litteras non ita pridem accepisse a Crescentiano, primæ sedis Numidiarum, *ut ipse insinuat*, inquit; qua ex clausula patet nesciisse tunc Aurelium, eum esse Primatem; quod tamen in primis scire debuerat. Licet autem Megalium inter et Crescentianum Primatem interseri nihil vetet; ut tamen id ita contigisse arbitremur, non exigunt superius allatæ rationes. Quocirca maluimus istud colloquium reponere in fine anni 397. sive potius in principio anni 398. quo tempore Gildonis tyranni occasus persecutionis metum Donatistis, propter Optatum suum Gildonis satellitem, injicere poterat. Eo enim spectare videntur, quæ dicta narrantur in hac Epistola c. 5. n. 11.

EPISTOLA quadragesima-quinta *ad Paulinum*, quæ huic editioni ex Pbimarconensi manuscripto accedit, scripta est biennio toto postquam Romanus et Agilis ad Paulinum rediissent elapsa. Hos porro a se dimisit Augustinus circiter ineuntem annum 396. sicque isthæc Epistola est ineuntis anni 398. *XLV. Scripta an. 398.*

QUADRAGESIMA-sexta *Publicolæ* est S. Augustinum consuientis, ut episcopum jam auctoritate pollentem, et iis quibus vir ille tenerioris conscientiæ permovebatur, scrupulis removendis idoneum. Porro hæc et sequens Epistola Augustini *ad Publicolam*, ad hanc ætatem referuntur; quia scriptæ videntur vigente adhuc idolorum cultu, qui anno 399. prohibitus fuit. *XLVI. et XLVII Scriptæ circa hoc tempus.*

EPISTOLA Quadragesima-octava *ad Eudoxium* insulæ Caprariæ, ut antiqui codices præferunt, *Abbatem*, creditur scripta sub annum 398. quoniam in ea num. 4. laudat Augustinus duos probatæ vitæ monachos, qui inde in Africam trajecerant, Eustasium et Andream, quorum Eustasius jam ibi defunctus erat. Nempe putant esse illos ipsos, quos Mascezil Romani exercitus ducem comitabantur. Hic enim sub anni hujus initium navigans in Africam adversus Gildonem tyrannum, *Caprariam insulam adiit*, ut scribit Orosius in lib. 7. c. 36. *unde secum sanctos servos Dei aliquot permotos precibus suis sumsit: cumque his in orationibus, jejuniis, psalmis dies et noctes continuans sine bello victoriam meruit, ac sine cæde vindictam.* *XLVIII. Scripta forte an. 398.*

DE tempore Epistolæ Quadragesimænonæ *ad Honoratum*, id solum statui potest, admodum *XLIX. Scripta circa an. 398.*

veri simile esse his prioribus annis episcopatus Augustini, quibus nondum Donatistæ tam infenso animo veritati adversabantur, Honoratum illorum partis episcopum et Hipponi vicinum, significasse Augustino per Erotem, se libenter cum eo per litteras de schismate collaturum, ut de re tanti momenti, ea qua par erat lenitate et animi tranquillitate agerent. Cui Augustinus qui jampridem illius colloquium expetebat, ejus sibi consilium multum placere hac Epistola rescripsit, et caussam pro suis partibus aggressus ipsum ad respondendum invitavit.

L. Scripta forte an. 399. Ad rescripta Imperatoris Honorii, data anno 399. adversus idola, refert Baronius id de quo Augustinus in Epistola Quinquagesima expostulat apud *seniores Suffectanæ Coloniæ*, qua in Colonia cum Herculis simulacrum deturbatum fuisset et comminutum, Gentiles armis Christianos aggressi, ex eis trucidarunt sexaginta, qui in Martyrologio Romano SS. Martyrum numero adscripti sunt ad diem 30. Augusti.

LI. Scripta an. 399. aut 400. Prodit Epistola Quinquagesima-prima *ad Crispinum* post mortem Optati Thamugadensis, cujus memoriam facete laudat Augustinus n. 3. his verbis, *Etiam Optati illius tribuni vestri sancta memoria prædicatur:* ante obitum vero Prætextati Assuritani, de quo non aliter atque de Feliciano Mustitano adhuc vivente passim hic loquitur; quodque ad rem propius facit de ambobus dicit n. 4. *Quotquot ergo eo tempore baptizaverunt, nunc secum et vobiscum habent.* Porro exstinctus est Optatus paulo post Gildonis tyranni necem anno 398. Prætextatus vero jam obierat, cum Augustinus libro 3. contra Parmenianum circiter annum 400. apices ultimos apponebat, ut patet ex ejusdem libri postremo capite. Unde hanc Epistolam anno 399. aut 400. scriptam esse adnotamus. Quod itaque scribit Augustinus, n. 3. Donatistas catholicis objectare solitos esse, quod ipsos *per potestates terrenas persequerentur*, non ad edicta anni 405. sed ad superiora referri oportet, quæ nonnulla anno 377. et deinceps contra ipsos emanarunt.

LII. Scripta circ. an. 400. Epistola Quinquagesima-secunda *ad Severinum* in primis Augustini contra Donatistas scriptis censenda videtur, nec tamen multo ante annum 400. collocanda; quoniam n. 3. hæc dicit: *Tam multi scelerati apud eos emerserunt, et toleraverunt illos per tot annos, ne partem Donati conscinderent.* Cujusmodi verbi, sublato e vivis Optato, decennalem ejus tyrannidem persæpe significat.

LIII. Scripta circ. an. 400. Ad idem circiter tempus Epistolam Quinquagesimam-tertiam *ad Generosum* referre licet: quippe cum sedente Romæ Anastasio scripta fuerit ex n. 3 et forsitan in vivis agente adhuc Prætextato, uti conjicitur ex n. 6.

LIV. et LV. Scriptæ circa an. 400. Epistolæ Quinquagesima-quarta et Quinquagesima-quinta, qui sunt libri duo *ad inquisitiones Januarii*, locum in Retractationibus medium tenent inter opuscula circiter annum 400. elaborata; recensenturque aliquanto ante libros contra litteras Petiliani non serius anno 402. scriptos: quandoquidem Anastasius, qui hoc ipso anno decessit, in Romana cathedra sedebat eo die, quo scribebatur cap. 51. lib. 2. contra prædictas litteras Petiliani, uti testatur illic Augustinus.

LVI. et LVII. Scriptæ circa an. 400. Epistolas Quinquagesimam-sextam et Quinquagesimam-septimam *ad Celerem* dedit procul dubio ante collationem Carthaginensem, de cujus actis nihil dicit: sed post editos a se libros aliquot adversus Donatistas, quos ipsi legendos exhibet. Quocirca videtur commode reponi sub hoc idem tempus.

LVIII. Scripta versus exeuntem an. 401. Quinquagesima-octava *ad Pammachium* scripta est fortassis versus finem anni 401. et commendata legatis, qui Carthaginensis concilii, idibus Septembris habiti nomine preces Imperatoribus detulerunt. Nam ut in hujusce Concilii exordio notantur Donatistarum insidiæ et improbitates, quibus Africanam ecclesiam catholicam graviter vexabant: ita in istius Epistolæ fine de hæreticorum insidiis loquens Augustinus, *Audies tamen hæc*, ait, *a fratribus meis, quos plurimum commendo eximietati tuæ.*

LIX. Scripta circ. exeuntem an. 401. Tractoria quinto idus Novembris a *Victorino* accepta, qua is Concilium ut Numidiæ Primas convocabat, rescripsit illi Augustinus Epistolam quinquagesimam-nonam, significans Xantippum Tagosensem dicere, *quod eum Primatus ipse contingat.* Porro Xantippus primatum adeptus erat quum tardissime anno 402. ut liquet ex Epistola LXV. ipsi *Seni*, id est primati ante Paschale festum hoc anno data; maximeque ex Synodo Milevitana eodem anno celebrata 27. Augusti, in qua idem *episcopus primæ sedis Numidiæ* appellatur. Igitur si caussam suam collegis probavit Victorinus, pertinet forte Epistola LIX. ad superiorem aliquem annum a 397. quo primas renuntiatus fuit Crescentianus, elapsum. Sin autem ille, quod veri similius est, a caussa cecidit, non immerito collocatur exeunte anno 401.

LX. Scripta circiter finem an. 401. In Epistola Sexagesima *ad Aurelium* agitur de duobus fratribus, qui de monasterio non obtenta licentia recedentes ad eumdem Aurelium transierant; a quo tales instituti sui desertores cooptari in clerum non probat Augustinus. Et alterum quidem Donatum nomine, qui ordinatus fuerat ante constitutionem ea de re factam a Carthaginensi concilio die 13. Septembris anno 401. habito, prudentiæ illius arbitrioque permittit. De altero autem, et maxime quia ejus caussa Donatus de monasterio abscesserat, aliud videri sibi significat. Unde colligimus hanc Epistolam non multo post idem Concilium scriptam fuisse.

LXI. Scripta exeunte an. 401. aut paulo post. Sub idem tempus data videtur Epistola Sexagesima prima *ad Theodorum*, qua interposito juramento pollicetur Augustinus se clericis Donatistis ad Ecclesiam redeuntibus honorem sui ipsorum ordinis servaturum. Nam prædicti Concilii decreto id relictum erat voluntati arbitrioque episcopi cujusque Catholici, ut si ipsi expedire videretur, eosdem deinceps cum suis honoribus et ordinibus reciperet.

LXII. et LXIII. Scriptæ circa idem tempus.

Epistola Sexagesima-secunda et Sexagesima-tertia *ad Severum* scriptæ fuerunt in Timothei caussa, cujus occasione opinamur conditum fuisse illum canonem a Milevitano synodo 27. Septembris anno 402. *At quicumque in ecclesia vel semel legerit, ab alia ecclesia ad clericatum non teneatur.* Certe in Epistola LXIII. n. 4. ubi Severum rogat Augustinus, ut apud se ipse consulto Deo perpendat, utrum Timotheus, qui Lectoris officio non semel, neque in uno loco diœcesis Hipponensis functus fuisset, judicari possit aut debeat non Lector fuisse: haud quaquam mentionem facit de isto Milevitani concilii canone, quo res tamen liquido explicata fuit. Quapropter has Epistolas ultra tempus istud remittere non licet.

LXIV. Scripta paulo post Natal. Christi anni 401.

In Epistola Sexagesima-quarta *ad Quintianum*, paulo post Christi natalem, sicuti ex n. 2. habetur, conscripta significat Augustinus n. 3. *statutum esse recenti Concilio, ut de aliquo monasterio qui recesserint vel projecti fuerint, non fiant alibi clerici aut præpositi monasteriorum*, quod non aliud procul dubio est nisi Carthaginensis concilii 13. Septemb. ann. 401. decretum istud: *Rem placuit, ut si quis de alterius monasterio repertum, etc.* in Cod. can. Afric. c. 80.

LXV. Scripta ineunte an. 402.

Epistola Sexagesima-quinta ad *Xantippum Senem* scripta est aliquanto ante *Dominicum Paschæ, qui futurus erat octavo idus Apriles* ex n. 2. Atqui Xantippo *Seni*, seu quod eo titulo significari videtur, primatum gerenti, Pascha in diem 6. Aprilis non incidit, nisi anno 402. uti optime observant Perronius in lib. adversus responsionem Regis Britanniarum cap. 48. et Norisius in lib. 2. hist. Pelag. cap. 8.

LXVI. Scripta circ. idem tempus.

Non serius hoc tempore commissum est a Crispino Calamensi facinus illud, de quo in Epistola Sexagesima-sexta apud eumdem *Crispinum* expostulat Augustinus. Quippe in lib. 2. contra litt. Petiliani, cap. 83. quem scribebat anno 402. testatur hoc *nuper* contigisse, idque se *adhuc lugere* dicit. Quia tamen vocis *nuper* significatus ad plures interdum annos porrigitur; posset istud Crispini factum ad aliquem e superioribus annis referri: sed cum nobis incompertum sit, quo anno contigerit, visum est hanc Epistolam hoc loco reponere.

LXVII. LXVIII. Script. circ. an. 402.

Sexagesima-septima *ad Hieronymum* et Sexagesima-octava *Hieronymi* ad Augustinum, scriptæ sunt post Pauliniani regressum ex Occidente in Palæstinam: quando quidem Augustinus ipsum salutat, vicissimque ab ipso per Hieronymum salutatur. Porro missus Paulinianus a fratre suo Hieronymo in Occidentem an. 398. ut suum commune patrimonium divenderet, de quo Hieronymus in 26. Epist. ad Pammachium, non rediit Bethlehem nisi sub finem an. 401. Præterea Hieronymus Augustino nunc transmittit Apologiam suam adversus Ruffinum seu primam, seu secundam, cujus verba quædam profert Augustinus in Epistola CLXVI. c. 5. n. 15. Certe jam ad Hieronymum *maledicta sua miserat* Ruffinus, uti dicitur in hac Epist. LXVIII. n. 3. quod quidem fecit illa post Apologiam priorem, sicque occasionem posteriori præbuit, ut ex eadem posteriore Apologia patet: quæ Apologia pertinet ad an. 402. Perlatore Hieronymus utitur Asterio per quem ante sex annos miserat primas litteras supra in Epistola XXXIX. memoratas, quas cum nonnisi *salutationis obsequium* appellet, ab hoc de quo agimus, rescripto diversas esse vel inde conjectare licet. Denique hic n. 1. adnotandum venit exempla litterarum Augustini per Sysinnium diaconum allata esse Hieronymo sub id tempus, quo Paula ægrotabat. Ex quo intelligas diaconum hunce non eumdem esse cum Sysinnio, qui an. 406. id est biennio post Paulæ obitum navigavit Jerosolymam; aut si idem ipse est, num secundo illuc trajecisse, contra quam existimavit Baronius.

LXIX. Scripta exeunte an. 402.

Epistola Sexagesima-nona *ad Castorium* conferenda est cum synodo Milevitana die 27. Augusti anno 402. celebrata. Is enim Maximianus quem hic laudant Alypius et Augustinus, quod episcopale onus *pacifica permotus pietate deposuerit*, cuique in Vaginensis ecclesiæ administrationem fratrem ipsius Castorium succedere cupiunt, ille ipse est, eruditorum quorumdam judicio, Maximianus Bagaiensis, qui episcopali Sede cedere permittitur illius synodi decreto, in Cod. can. Afr. c. 88. Sic Rivius, sic ante illum senserat Baronius ad annum 402. Ubi tamen admonet, se aliquando putasse Maximianum episcopum illum Bagaiensem, qui scilicet a Donatistis cæsus et de turri præcipitatus fuisse narratur ab Augustino in Epist. CLXXXV. n. 26. et LXXXVIII. n. 7. et in libro 3. contra Cresconium c. 43. eumdem esse cum isto, de quo in Milevitana synodo actum est; sed jam videri sibi esse ab eo diversum, atque in illius synodi Actis legendum esse Maximianum *Vagiensem* non *Bagaiensem*. Qua de re forte alius occurrit dicendi locus.

LXX. Scripta forte circa hoc tempus.

Post annum 400. scriptam credimus Epistolam Septuagesimam ad *Naucellionem*, sive mortuo jam Prætextato. Non enim venit in mentem alia ratio, cur nunc de illo sileat Augustinus, solumque commemoret Felicianum, nisi quia hic solus superstes erat. Nam cum una fuisset amborum caussa, una in ambos dicta sententia, eædem etiam postea adversus ambos, ut a suis pellerentur ecclesiis, intentatæ lites; atque eadem occasione, compellente nimirum Optato Gildoniano, lisdemque demum conditionibus facta amborum reconciliatio; producebantur antehac simul ab Augustino, ubicumque S. Doctor argumentum istud contra Donatistas retorquebat, ostendens frustra a schismaticis objici in Catholicos, quæ ipsi in Maximianistarum caussa, et præsertim erga et Prætextatum et Felicianum perpetrassent.

LXXI. Scripta circ. an. 403.

Hieronymi litteras per Asterium cum Apologia in Ruffinum allatas nondum receperat Augustinus, cum Septuagesimam-primam Epistolam Cypriano diacono ad Hieronymum perferen-

dam dedit. Quippe de illius cum Ruffino discordia nullum verbum facit; aperitque etiam hic libere quid de illius in libris veteris Testamenti ex Hebræo vertendis labore sentiat: haud quaquam id facturus, non sedato in primis Hieronymi animo, si eum prioribus Epistolis suis commotum offensumque fuisse intellexisset. Mittebat simul tres alias Epistolas antehac scriptas, ex cap. 1. n. 2. quarum unam, scilicet XXVIII. non fuisse perlatam sciebat: de alteris vero duabus nempe XL. et LXVII. incertus erat.

LXXII. Scripta an. 403. aut 404.

SUBSEQUENS Epistola ab Hieronymo sub hoc tempus dictata intelligitur ex cap. 2. num. 4. ubi nonnulla de verbo repetit ex Epistola LXVII. superiore anno sibi directa. Et partim quidem isti LXVII. respondet; partim etiam alteri, quæ minime reperitur, in qua nimirum Augustinus significabat Epistolam quamdam, cui responsum flagitabat, a se primum Profuturo traditam, secundo missam fuisse per quemdam alium, atque hunc *maris timuisse discrimina, et navigationis mutasse consilium.* Istud tamen rescriptum suum Hieronymus non misit ante Cypriani reditum, qui simul et illius perlator fuit, juxta Epist. LXXXII. c. 4. n. 30. et alterius, scilicet Epistolæ LXXV. scriptæ exeunte anno 404. vel serius paulo. Denique observandum quod Hieronymus cap. 1. n. 1. dicit, Epistolam Augustini, puta XL. de qua hic expostulat, in insula Adriæ ante hoc ferme quinquennium repertam fuisse a Sysinnio.

LXXIII. Scripta circ. an. 404.

Hoc interim tempore, id est post Cypriani profectionem in Palæstinam, cum Augustinus reddita sibi per Asterium Epistola LXVIII. sentiret Hieronymum nonnihil offensum suis litteris, quas per Italiam sparsas fuisse, nec tamen ad ipsum cui scriptæ erant, perlatas querebatur; non distulit quin continuo Epistolam Septuagesimam-tertiam rescriberet; ubi dum ejus querelis facere satis studet, testatur se Apologiam adversus Ruffinum accepisse, aitque se illius inter eos enatæ dissensionis exemplo territum, cum quædam ad se in Hieronymi Epistola legeret ipsius indignationis indicia. Itaque pertinet hæcce Epistola ad an. circ. 404. quo jam annum ætatis quinquagesimum adtigerat Augustinus, qui se senem esse profitetur cap. 2. n. 3. nequaquam ibi senis nomine (uti interdum solet) notans ætatem ultimam, quæ ab anno 61. inchoatur. Alioquin remittenda esset Epistola ultra annum Christi 414.

LXXIV. Scripta cum superiore.

EPISTOLA Septuagesima-quarta *ad Præsidium* data est occasione superioris Epistolæ, quam per eum Hieronymo mitti, immo etiam Hieronymum per ejus litteris sibi placari postulat Augustinus. Porro Præsidius, qui hic consacerdos, id est episcopus appellatur, videtur omnino is esse, quem Hieronymus ex Palæstina trajicientem commendabat Augustino per Epistolam XXXIX. anno forte 397. scriptam, diaconum eum vocans, et significans sibi esse *germanissimum*.

LXXV. Script. circ. finem an. 404.

CYPRIANO in Africam reverenti duas ad Augustinum Epistolas, LXXII. et LXXV. dedit Hieronymus, juxta Epist. LXXXII. cap. 5. num. 36. In hac Septuagesima-quinta respondet tribus ex allatis sibi per Cyprianum Epistolis, scilicet XXVIII. XL. et LXXI. nihil vero de LXXIII. dicit, quam haud dubie nondum receperat. Scribebat ergo versus finem an. 404. Certe non citius, quando quidem jam exauctoratus erat Johannes Chrysostomus, uti non obscure significat hic cap. 3. num. 6.

LXXVI. Scripta ineunte an. 404. aut circiter.

CUM ex decreto generalis totius Africæ concilii, quod anno 403. die 25. Augusti celebratum est, facta fuisset Donatistarum episcopis, per quemque catholicum episcopum in sua diœcesi, citatio publicorum Actorum forma, ut ad pacificam collationem venire non cunctarentur, responderunt illi *verbis dolo, maledictione, amaritudine plenis* ex lib. 3. contra Cresc. c. 45. Ipse etiam Proculeianus apud Hipponem ab Augustino interpellatus, primo quidem respondit suæ partis episcopos concilium habituros et illic deliberaturos quod responsum redderent. Tum denuo pulsatus, collationem aperte recusavit ex Epist. LXXXVIII. n. 7. Quapropter ipsos eorum Laicos Epistola Septuagesima-sexta ad *Donatistas* inscripta interpellandos censuit Augustinus. *Vel vobis Laicis*, inquit n. 4. *ad ista respondeant episcopi vestri, si nobiscum loqui nolunt* etc. *Si lupi concilium fecerunt, ut pastoribus non respondeant, quare oves concilium perdiderunt, ut ad luporum speluncas accedant.* Itaque scripta est Epistola sub initium anni 404. In ea Feliciani mentio fit non Prætextati, quod uti supra observavimus, jam Prætextatus obiisset.

LXXVII. et LXXVIII. Scriptæ forte an. 404. circ. 26. Junii.

SUBSEQUUNTUR super Bonifacii et Spei caussa Epistolæ duæ, quas vivente adhuc Proculeiano Hipponensium Donatistarum episcopo, necnon aliquanto temporis spatio post editum a Carthaginensi concilio anno 401. die 13. Septembris de Donatistis clericis recipiendis decretum conscriptas fuisse intelligimus, ex ea quæ est LXXVIII. n. 8. Nam illic duorum diaconorum, qui ex Donati parte ad catholicam Ecclesiam accesserant, commemoratur lapsus, simulque catholicorum quorumdam animus inani veluti gloria agitatus, quoniam ob illorum lapsum *disciplinæ Proculeiani insultaverunt*, castigatur. Forsitan pertinet ad tempus synodi habitæ Carthagine anno 404. die 26. Junii, quo tempore cum sancto Episcopo non liceret statim reverti Hipponem, ut obortum in ecclesia sua scandalum de medio tolleret, id per litteras agendum pro virili curavit. Porro in Epistola, quam *Clero et senioribus plebique Hipponensi* inscripsit, concessit demum n. 4. ut Bonifacii presbyteri nomen non recitaretur in diptychis. Unde liquet hanc datam fuisse paulo post alteram *ad Felicem et Hilarinum*, quibus n. 2. scribit Augustinus, se non audere Dei *prævenire sententiam in delendo vel supprimendo ejus nomine.* Erant ambo illi, non episcopi, (quam ipsis dignitatem, nescimus qua auctoritate, tribuerunt Erasmus et Lovanienses) sed in Catholicis Hip-

ponensibus primarii quidam viri: quod ipsa Epistola satis loquitur. Nec temere credideris hunc Hilarinum esse eumdem ac illum, quem Aurelio in fine Epistolæ XLI. Augustinus commendat, *Fratrem Hilarinum Hipponensem Archiatrum et Principalem.*

LXXIX. Scripta forte an. 404. Epistola Septuagesima-nona data est ad *quemdam Manichæum* presbyterum, quem suspicamur non alium esse a Felice illo, qui ab Augustino publica disputatione convictus fuit anno 404. mense Decembri, ex Actis cum Felice tom. 8. sicque sentit Bernardus Vindingus, eo quod istius presbyteri præcessor dicatur Fortunatus: hunc ipsum enim Felicis fuisse præcessorem videtur innuere Augustinus in lib. 2. *Retract.* c. 8.

LXXX. Scripta an. 405. circa mens. Martium. Octogesima *ad Paulinum* n. 1. se ipsa prodit scriptam sub illud tempus, cum proxime futurus sperabatur reditus episcoporum Theasii et Evodii: qui videlicet a Carthaginensi concilio superioris anni ad Honorium missi, legibus contra Donatistas die 12. Februarii ab Imperatore promulgatis, reditum in Africam haud dubie maturarunt.

LXXXI. Scripta forte an. 405. Epistolam Octogesimam-primam Hieronymus per Firmum transmisit, excusans quod ab Augustino provocatus compulsusque ad respondendum, id demum fecerit vel invitus, scilicet Epistola LXXV. quæ idcirco pauco tempore istam LXXXI. præcessisse videtur. Suspicatur quoque Augustinus in subsequente Epist. 1. n. 1. Hieronymo priusquam hanc LXXXI. ad ipsum dictaret, redditam fuisse Epistolam suam LXXIII. Itaque ista LXXXI. non temere ad annum circiter 405. revocatur.

LXXXII. Scripta sub idem tempus. Lecta superiore Epistola mox Octogesimam-secundam *ad Hieronymum* rescripsit Augustinus, qua tum isti postremæ per Firmum allatæ, tum aliis duabus quas Cyprianus retinerat, scilicet LXXII. et LXXV. respondet.

LXXXIII. Scripta circa an. 405. Quo tempore discutiendum venerit id negotii, de quo in Epistola Octogesima-tertia *ad Alypium* tractatur, non aliter innotescit, nisi quod n. 4. scribit Augustinus, rem se cum Samsucio episcopo contulisse. Porro Samsucius sub exordium episcopatus Aug. jam erat episcopus fide et auctoritate præclarus, uti intelligitur ex Ep. XXXIV. At ab an. 407. nihil de eo deinceps reperitur: Conjecturæ favet quod hic Thiavenses dicuntur *nunc Catholicæ paci accessisse;* forte propter leges an. 405. in Donatistas.

LXXXIV. Scripta circa hoc tempus, seu ante an. 411. Epistola Octogesima-quarta *ad Novatum* aliquanto ante collationem Carthaginensem scripta est, cum dubium non sit Novatum, qui collationi interfuit Sitifensis episcopus, de restituendo sibi fratre suo Lucilio diacono (quæ res huic Epistolæ caussam dedit) egisse apud Augustinum statim atque episcopale onus in se suscepit. Et sane ipse Augustinus hoc rescripto suo innuit, non ita pridem illum adeptum esse eam dignitatem: quippe qui aliquos Ecclesiæ ministros nondum per se instituisset.

LXXXV. Scripta circ. an. 405. Octogesima-quinta Epistola, qua Augustinus *Paulum* episcopum ab arrepto sancto proposito quam longissime discedentem objurgat, haud collocari posset multo ante hoc tempus, quando quidem *is in Christo per Evangelium* ab Augustino *genitus*, subindeque bene meritus de Ecclesia, multos ad eam jam collegisse dicitur. Neque porro serius reponenda videtur, quando Bonifacius in demortui Pauli locum, juxta Epistolam XCVI. n. 2. suffectus jam erat anno 408. Cataquensis episcopus appellatus in Epistola XCVII. n. 3. Eumdem enim in illa Epistola XCVI. quem hic in Epistola Octogesima-quinta Paulum notari non dubitant Verlinus, Vindingus, Holstenius, clareque collatis invicem Epistolis.

LXXXVI. Scripta forte an. 405. Quod a *Cæciliano* petitur in Epistola octogesima-sexta, *ut qui per alias Africæ terras unitati Catholicæ mirabili efficacia consuluisset*, jam tandem Hipponensi regioni et vicinis partibus *præsidiali edicto subveniret*, id plane argumento est scriptam non fuisse Epistolam, nisi post emissas ineunte anno 405. leges ab Honorio contra Donatistas. Cum vero Cæcilianus hic idem haud dubie sit, qui anno 409. præfectus Prætorio fuit, neque verisimile videatur virum ea dignitate functum in præsidiali apud Africam administratione postea meruisse, idcirco hancce Epistolam ad annum circiter 405. pertinere conjectamus.

LXXXVII. Scripta forte ann. 405. certe ante an. 411. De tempore Epistolæ Octogesimæ-septimæ *ad Emeritum*, duo certa sunt: primum nondum Emeritum viderat Augustinus, neque omnino virum nisi fama noverat ex num. 1. 4. et 10. adeoque nondum habita fuerat Carthaginensis collatio, qua nimirum in collatione Emeritus, *unus eorum septem*, *quos* Donatistæ pro suæ caussæ defensione delegerant, in eadem caussa maxime laboravit, inquit Augustinus in lib. 2. *Retract.* c. 51. Deinde quod non minus liquidum est, jam Honorius tulerat leges anni 405. paulo severiores quam impetrare voluissent legati synodi Carthaginensis anni 404. Nempe *cum legati Romam venerunt*, uti in subsequenti Epistola n. 7. narratur, *jam cicatrices* episcopi Catholici Bagaitani horrendæ ac recentissimæ Imperatorem commoverant, ut leges tales mitterentur, quales et missæ sunt. Hoc ipsum est quod Emerito significat August. hic n. 8.

LXXXVIII. Scripta post initium an. 406. Hipponensium Clericorum Epistola Octogesima-octava *ad Januarium* (*primæ sedis partis Donati*, ut nostri MSS. ferunt) missa est aliquanto tempore ante initam cum Donatistis collationem, quam illi se vehementer expetere multis contestantur. Quod autem n. 10. his verbis obtendunt: *Vestri enim collegæ qui navigaverant, apud præfectos dixerunt se audiri venisse:* cum citra omnem dubitationem ad gesta illa pertineat, quæ producta leguntur in Carthaginensi collatione 3. n. 124. *in judicia habita præfecturæ, ubi se pars adversa*, id est schismaticorum, *audiri tempore flagitavit:* quæve in eadem collatione n. 141. notantur confecta *Ravennæ sub die tertia Kalendas Februarias*, *Domino nostro Arcadio perpetuo Augusto et Probo quartum Consule*, id est anno Christi 406. id

profecto demonstrat scriptam Epistolam post hujusce anni exordium.

LXXXIX. Scripta circa idem tempus. Octogesima-nona *ad Festum* data est post prædictas Honorii leges, uti intelligitur ex n. 2. 6. et 7. sed ante Carthaginensem collationem: quippe cujus nullam prorsus mentionem Augustinus facit, quamvis Ecclesiæ caussam adversus Donatistas ibi fuse persequatur.

XC. et XCI. Scriptæ an. 408. post. 1. diem Junii. Duarum proxime sequentium ætatem repetere oportet illis ex verbis Augustini *ad Nectarium* rescribentis n. 8. *Contra recentissimas leges Kalendis Juniis festo Paganorum sacrilega sollemnitas agitata est*, quæ quidem verba Baronius et nonnulli eruditi ad leges anno 399. contra Paganos ab Honorio latas referunt. Sed ea spectare non dubitamus legem Curtio datam XVII. Kalend. Decembris in Cod. Theod. lib. 16. tit. 10. leg. 19. sive datam VIII. Kalend. Decemb. Romæ, et propositam Carthagine nonis Juniis, Basso et Philippo Coss. ex Append. Cod. Theod. pag. 55. Enimvero ipsissima sunt hujusce legis verba, quæ huc transferenda curavit Augustinus, conquerens *sollemnitatem contra leges agitatam fuisse.* Præterquam quod legibus anno 399. promulgatis sacrificia idolis fieri prohibentur, non sollemnis festa celebrari. Immo eodem isto anno XIII. Kalend. Septemb. legem tulit Honorius in hæc verba: *Ut profanos ritus jam salubri lege submovimus: ita festos conventus civium, et communem omnium lætitiam non patimur submoveri.* At hæ Epistolæ hic ordine XCIV. et XCV. quarum alteram mense Maio, alteram sub finem ejusdem anni, quo illud a Calamensibus flagitium admissum est, prodiisse nullus dubitaverit, non possunt anno 399. collocari. Neque enim Melania senior versata est in Africa anno 398. Cum tamen ex Epistola XCIV. n. 2. certo colligatur illam ab Augustino visam fuisse proxime ante tempus negotii Calamensis.

Jam vero observare convenit, illius ad Curtium legis promulgationem factam fuisse prius in Numidia, posterius Carthagine, ubi die 5. Junii proposita lex in Codicis Theod. Appendice notatur: aut certe illud de quo agitur Calamensium facinus nonnisi anno 409. contigisse. Quod postremum nobis videtur minus verisimile, cum animo reputamus Possidium, qui ab Imperatoris comitatu, quem illius negotii caussa adierat, non ante mensem Aprilem insequentis anni discessit, legationem aliam ad Imperatorem in Carthaginensi concilio an. 410. die 14. Junii suscepisse. Quocirca hanc *Nectarii* Epistolam, rescriptumque Augustini anno 408. collocare satius duximus. Id vero suum rescriptum mensibus ferme octo ante diem 27. Martii anni insequentis a se redditum testatur Augustinus in Epistola CIV. n. 1. id est sub initium Augusti.

XCII. Scripta circ. an. 408. Epistola Nonagesima-secunda, qua Augustinus *Italicam* super obitum mariti consolatur, data est paulo ante XCIX. Italicæ eidem inscriptam. In ista enim XCIX. n. 3. *parvulos* ipsius resalutat, indicatque hoc ipso eam non ita pridem viro suo viduatam.

De collatione Carthaginensi altum ubique silentium in Epistola Nonagesima-tertia *ad Vincentium Rogatistam*, tametsi adversus Donatistarum schisma ex professo et copiose disseratur. Cumque tam prolixum sermonem de latis in eos legibus instituat ibidem Augustinus, quo earumdem legum severitatem excuset; nullum tamen verbum facit sive de Honorii rescripto sub finem anni 409. dato, ut eam quam quisque vellet religionem libere profiteretur, sive de iis quæ a Stilichonis nece statim acciderunt circiter exeuntem annum 408. cum Pagani et Donatistæ in Africa non modo falsos rumores spargerent, leges videlicet in ipsos nequaquam Honorii voluntate, sed Stilichonis invidia latas fuisse, adeoque nihil jam obtinere roboris; sed etiam in Catholicos graviter insurgerent, nonnullis episcopis necem afferentes. Unde conjectare licet aliquanto ante annum 411. immo ante finem 408. scriptam fuisse hancce Epistolam, eo tamen tempore, quo Augustinus sedulo agebat ut hæretici legibus parerent. Quod ab ejus moribus alienum reputabat Vincentius, *Cum optime* inquiebat ille in sua ad Augustinum Epistola hic n. 51. *noverim te longe adhuc a fide Christiana sepositum, et studiis olim deditum litterarum, quietis et honestatis fuisse cultorem.* Tam singularem inter homines honestatem præ se tulit Augustinus, vel ea ætate, quam amaro stilo et gravi adeo luctu persequitur in Confessionum libris. XCIII. Scripta circa an. 408.

Mensem diemque datæ a se Epistolæ Nonagesimæ-quartæ indicat *Paulinus* n. 8. his verbis: *Pridie Idus Maias venit ad nos Quintus diaconus, ut rescripta peteret, et Idibus ante sextam dimitti obtinuit.* Annum vero Augustinus ipse in Epistola Nonagesima-quinta n. 1. rescribens: *Proinde ad istam lætitiam, qua vobiscum est frater Possidius, cum ex ipso audieritis, quam tristis eum caussa compulerit, hoc me verissime dicere cognoscetis.* Nempe tristis illa caussa quæ Possidium in Italiam navigare compulit, non alia est, quam Ecclesiæ suæ Calamensis calamitas perniciesque a Paganis anno 408. mense Junio illata. Cui Possidio proficiscenti dubio procul traditum est istud rescriptum perferendum Paulino, aut certe non multo post ejus profectionem transmissum fuit: quando quidem tum illud scripsit Augustinus, *cum Carthagine hyemaret* ex Epistola CXXI. n. 14. id est hyeme ineunte, vel exeunte, nam media hyeme erat apud Hipponem ex Epistola XCVII. n. 3. Nisi forte media hyems tempus navigationi jam maxime adversum significat. XCIV. et XCV. Scriptæ an. 408.

Nonnihil negotii nobis hoc loco exhibuit opinio Viri eruditi, qui hasce duas epistolas ad annum 399. revocat, putans Publicolæ obitum, de quo veluti adhuc recenti in Epistola XCIV. agitur, non posse in tempus anno 409. proximum remitti. Quoniam, uti argumentatur, scriptor quidem vitæ Melaniæ junioris narrat eam Piniano junctam fuisse anno ætatis 14. tum eamdem post Publicolæ patris sui obitum sæculo valedixisse anno ætatis 20. Palladius autem in *Histor.*

Laus. c. 118. tradit Melaniam seniorem, cum neptem suam Melaniam nupsisse et velle sæculo renuntiare audisset, Romam ex Palæstina rediisse. Denique Melania senior creditur rediisse cum Ruffino tempore Siricii Papæ. Quapropter, uti Vir eruditus infert, anno 397. qui postremus Siricio fuit, jam nupserat Melania junior; neque Publicolæ obitus, qui ætatis Melaniæ anno 20. et a nuptiis ejusdem 6. aut 7. contigit, in annum Christi circiter 409. referri potest. Attamen re mature considerata visæ sunt longe certissimæ rationes illæ, quibus negotii Calamensis tempus supra ad Epist. xc. investigatur; de quo negotio Augustinum in Epistolæ xcv. verbis hic allatis intelligendum esse non dubitat Vir eruditus. Id vero nobis apparuit minus exploratum, quod passim dicitur, Melaniam scilicet in Ruffini comitatu fuisse, quando ille Siricio Romano Pontifice ad Italiam appulit; cum Melaniæ ex Palæstina reditus ante an. 402. nostro quidem calculo, reponi vix possit. Adeoque de harum Epistolarum epocha non ex illa opinione constituere visum est, sed e contra.

XCVI. Scripta an. 408. circ. init. Septembr. Audito provectum esse *Olympium* ad celsiorem dignitatem, Augustinus mox ad ipsum scripsit Epistolam Nonagesimam sextam, cum *utrum vera esset fama*, quæ in Africam de ipsus provectione pervenerat, *nondum fuisset confirmatum*, ut ait n. 1. Porro munus Magistri officiorum, quod hic notatur, adeptus est Olympius Stilichone an. 408. die 23. Augusti interempto. Quocirca isthæc Epistola non procul a Septembris initio data videtur.

XCVII. Scripta ineunte an. 408. Altera *ad Olympium* ordine Nonagesima-septima missa est post superiorem et media hyeme ex n. 3. Hac Epistola ipsum admonet de concitatis in Africana ecclesia perturbationibus, quod extincto Stilichone Pagani et hæretici jactarent, leges contra se præter voluntatem Imperatoris, vel eo nesciente missas fuisse, atque hinc imperitorum animos adversus Ecclesiam vehementer accenderent. Ideo postulat ut quamprimum succurat, faciatque pro sua auctoritate, quo Ecclesiæ inimici leges illas ex Imperatoris voluntate constitutas intelligant. Ob eam caussam in Carthaginensi concilio anno 408. die 13. Octobris legationem ad Imperatorem susceperunt Restitutus et Florentius episcopi, *eo tempore quo Severus et Macarius occisi sunt*, uti legitur in Cod. can. Afr. c. 106.

XCVIII. Scripta forte an. 408. Visum est hunc in locum referre Epistolam Nonagesimam-octavam *ad Bonifacium* episcopum, non ante hoc tempus conscriptam: siquidem hic ipse est, qui in superioribus ad Olympium Epistolis laudatur, Pauli non ita pridem defuncti successor, et Cataquensis episcopus.

XCIX. Scripta exeunte an. 408. aut ineunte 409. Epistola Nonagesima-nona *ad Italicam* data pertinet ad tempus cladis populo Romano illatæ prima Urbis per Alaricum obsidione, de qua n. 1. Porro hanc primam obsidionem in fine anni 408. referre compellunt verba Zosimi, quæ habes hic pag. 268. *Not. 6.*

C. Scripta circ. idem tempus. In Epistola Centesima n. 2. agit Augustinus apud *Donatum* proconsulem, ut *cito per ipsius Edictum noverint hæretici Donatistæ, manere leges contra errorem suum latas, quas jam nihil valere arbitrantur et jactant.* Unde intelligas scribere ipsum sub finem an. 408. mox ut nova contra hæreticos rescripta prodierunt: inter quæ exstat lex ad ipsummet Donatum die 24. Novembris directa. Porro cum Donato sic pro exordio loquitur, quasi ille proconsulatum Africæ recens adierit.

CI. Scripta circ. idem tempus. Epistolæ Centesimæ primæ *ad Memorium* perlator fuit Possidius episcopus Calamensis ex n. 1. qui propter Ecclesiæ suæ caussam adversus Paganos, uti jam observavimus, in Italiam navigavit, aut exeunte an 408. aut potius ineunte 409. tum quia hoc anno die 27. Martii Augustinum adhuc latebat utrumnam Possidius quidquam in flagitiosos impetrasset ex Epist. civ. n. 1. tum quia xcv. Epistola, quam proficiscente vel recens profecto Possidio ad Paulinum datam diximus, hyeme dictata fuit.

CII. Scripta circ. idem tempus. Epistola Centesima-secunda *ad Deogratias*, qui liber est inscriptus ab Augustino, *Sex quæstiones contra Paganos expositæ*, nullum ætatis suæ characterem præfert. Hunc ei locum assignamus, quoniam inter libros post annum 406. et ante annum 411. editos recensetur in lib. 2. *Retract.* c. 31.

CIII. et CIV. Scriptæ an. 409. sub mens. Martium. *NECTARII* posteriorem Epistolam, hic Centesimam-tertiam die 27. Martii recepit Augustinus, moxque eidem Centesimam quartam reddidit, ex n. 1. ubi a Nectario inquirit cur sibi tam sero dat rescripta: quippe qui Epistolæ xci, nonnisi post menses ferme octo respondeat. Porro suspicari pronum est, Nectarium post Stilichonis necem idcirco rescribendi curam abjecisse, quod Ecclesiam in magnas perturbationes incidisse perspiceret, crederetque leges, quæ ejus caussa vivo Stilichone datæ fuissent, jamjam, ut rumor ferebat, prorsus abrogatas. Nunc vero ad petendam veniam flagitii civium suorum propterea convertisse animum, quod intellexisset novas pro Ecclesia leges ab Imperatore emanasse, non modo in fine anni 408. sed etiam initio anni 409. Nam extat lex in hæc verba: *Ne Donatistæ .... Judæi atque Gentiles .... arbitrentur legum ante adversum se datarum constituta tepuisse, noverint judices universi præceptis eorum fideli devotione parendum*, etc. Quæ quidem lex in Cod. Theod. lib. 16. tit. 5. l. 46. recte subnotatur data hoc anno 409. die 15. Januarii. At in Sirmundi Appendice pag. 43. data xviii. Kal. Febr. Honorio IX. et Theodosio V. Coss. id est an. 412. male prorsus: quandoquidem Theodorum, cui lex Præfecto prætorio inscribitur, Cæcilianus excepit, id munus adeptus non procul ab ineunte anno 409.

CV. Scripta ineunte an. 409. Sub hoc tempus Epistolam Centesimam quintam *ad Donatistas* scriptam intelligimus, tam ex his verbis n. 6. *Quid est melius, proferre veras Imperatorum jussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro perversitate, quod vos fecistis, et mendacio vestro subito totam Afri-*

cam implestis: quæ aperte notant rumores dolose ab ipsis post Stilichonis mortem de superiorum legum abrogatione jactatos, tum ex istis, quæ de Cæciliani caussa loquens Augustinus ait n. 8. *Exigite hoc a nobis, probemus vobis; et si non probaverimus, facite de nobis quidquid potueritis*, quibus innuit super ea re nondum collationem cum Donatistis habitam; immo neque datum adhuc ab Imperatore de habenda collatione rescriptum.

CVI. CVII. et CVIII. Scriptæ forte an. 409.

Epistola Centesima-sexta scripta est *ad Macrobium* episcopum, ordinatum *nuper*, juxta subsequentem ejusdem temporis *Maximi et Theodori* ad Augustinum Epistolam. Suffectus erat Macrobius in Proculeiani locum apud Hipponem, uti ex Epistola Centesima-septima *ad Macrobium* eumdem data intelligitur. Etenim cum magno comitatu in eam urbem ingressus, ex n. 14. ibi deinceps episcopum egit, eidem cum Augustino plebi eisdemque duas in partes distractis familiis pastorali cura invigilans ex n. 17. et 20. Estque dubio procul ille ipse qui in Carthaginensi collatione 1. n. 201. nominatur *Episcopus Hipponensis*. Porro Proculeianus nondum e vivis excesserat exeunte anno 403. quo tempore Augustinus ex decreto Synodi Carthaginensis eodem anno die 25. Augusti celebratæ, ipsum semel et iterum ad collationem citandum curavit, juxta Epistolam LXXXVIII. n. 7. quinetiam ibi cum ejus mentionem faciunt Hipponenses Clerici jam progrediente 406. anno scripta Epistola, de ipsius obitu nullum verbum habent. Quocirca non nemo forte existimaverit Centesimam-sextam, duasque proxime subjectas Epistolas non ante annum 406. exaratas. Nobis vero id saltem constat non anteriores esse legibus anno 405. in Donatistas promulgatis, quæ leges monstrantur in hac CVI. Epist. n. 14. his. verbis: *Persecutionem non solum postea vobiscum*, id est postea quam ad vos redierunt, *sed prius et a vobis pertulerunt* Maximianistæ. Et apertius n. 18. *Fugitur unitas, ut nos adversus vestrorum . . . improbitates quæramus publicas leges, et adversus ipsas leges armentur Circumcelliones, quas ea ipso furore contemnant, quo in vos eas cum furerent excitarunt.* Cui tam liquidæ auctoritati frustra opponas Prætextatum Assuritanum, quem circiter annum 400. obiisse jam supra ad Epistolam LI. observavimus, dici hic n. 5. *nuper defunctum*. Cum ibi longe æquius sit, particulam *nuper* sumere in ampliori significatu, quem scriptores interdum ad quindecim et ad plures annos extendere nemo nescit, id quod inter disputandum tum præsertim faciunt, cum rem ignorari aut dissimulari ab adversario nolunt. Venit etiam illud observandum n. 18. *Ante istam legem, qua gaudetis vobis redditam libertatem etc.* quod si forte ad Juliani rescriptum non pertinet, ostendit scriptam Epistolam sub finem an. 409. post ipsius Honorii Edictum, quo sancivit ut religionem quam quisque optaret sectari sineretur, de quo vide adnotationem in hunc locum. Ceterum is rerum status, qui in Epistola repræsentatur, non patitur illam ultra medium circiter annum 410. remitti. Unde expungendum censemus id quod legitur n. 19. *De isto Marcellino scribens, Ecclesiæ colonum dicis:* cum Marcellinus Tribunus, qui hic laudatus videtur, nonnisi exeunte anno 410. missus fuerit in Africam, collationis Carthaginensis procurandæ caussa; de qua tamen collatione nullus hic sermo est. Deprehenditur facile erratum, non ex MSS. quidem exemplaribus, quæ præter Vaticanum nulla suppetunt, sed ipso ex contextu, in quem librarius incaute retulit id quod in margine adnotarat lector imperitus visa Epistola CXXXIX. ad Marcellinum, ubi Augustinus Donatum quemdam diaconum rebaptizatum ecclesiæ colonum fuisse dicit.

CIX. et CX. Scriptæ forte versus an. 409.

Duæ subsequuntur non ita determinatæ ætatis Epistolæ, scilicet Centesima-nona *Severi* ad Augustinum, et Centesima decima Augustini *ad* eumdem *Severum;* non Abbatem, qui titulus ab Erasmo et Lovaniensibus ipsi tribuebatur, sed episcopum; cum ipse Augustinum, tunc certe episcopum, *fratrem;* Augustinus vero ipsum *consacerdotem* appellet. Neque Severus ille, quem secum tam stricte conjunctum profitetur hic Augustinus, alius est a Milevitano antistite, de quo item ipse in Epist. LXXXIV. ad Novatum n. 1. scribit: *Quantumlibet valet germanitas tui sanguinis, non vincit amicitiæ vinculum, quo nobis invicem ego et frater Severus inhæremus.... Qui mecum tamen nunc vix et interdum per exiguas chartulas loquitur.* Porro Severus obiit an. 426. ut patet ex Epist. CCXIII. Videturque prædictam CIX. Epistolam scripsisse perlectis Confessionum libris, aliisque piis Augustini opusculis, in quibus voluptatem fructumque plurimum se capere significat.

CXI. Scripta exeunte an. 409. forte mense Nov.

In annum 409. apprime convenit, quæ in principio Epistolæ Centesimæ-undecimæ *ad Victorianum* exprimitur, tristissima illa facies universi orbis tantis cladibus afflicti, ut pene pars nulla terrarum esset, ubi non talia, qualia Victorianus scripserat, committerentur atque plangerentur. Addit Augustinus, *De Hispanis quoque tot provinciis, quæ his malis diu videbantur intactæ, cœperunt jam talia nuntiari*, quod scilicet hoc eodem anno Vandali Hispanias occupassent juxta Cassiodorum et Prosperum in Chron. Immo et Alani et Suevi juxta Chron. Idatii, qui eorum in Hispanias irruptionem ab aliis 28. Septembris, ab aliis 13. Octobris notari testatur. Quapropter isthæc Epistola data fuerit forte mense Novembri. Meminit quoque hic Augustinus necis Monachis in Ægypti solitudine a barbaris illatæ. *De* hac eadem *Sanctorum nece* Cassiani exstat Collatio sexta.

CXII. Scripta exeunte an. 409 aut ineunt. 410.

Epistola centesima-duodecima *ad Donatum* jam Exproconsulem scripta est, ac paulo postquam ille curis publicis expeditus fuisset, uti ex n. 1. intelligitur. Quonam autem die vel mense proconsulatum Africæ posuerit Donatus, haud a nobis comperiri potuit, nisi quod accidisse

ante 23. Junii anni 410. ex lege ad Macrobium Africæ proconsulem eo die data didicimus.

CXIII. CXIV. CXV. et CXVI. Scriptæ circa hoc tempus, sive non ante 409. nec post. 423.

Quatuor proxime subsequentes Epistolæ, *ad Cresconium*, *ad Florentinum*, *ad Fortunatum*, *ad Generosum*, super eadem caussa, conscriptæ, neque ante annum 409. neque post 423. collocandæ fuerunt. Quippe in iis Augustinus adducit legem de exhibendis vel transmittendis reis ab Honorio latam die 21. Januarii an. 409. quæ in cod. Theod. l. 9. tit. 2. l. 6. sic habet: *Si quos præcepto judicum præmisso inscriptionis vinculo reos factos adminiculum curiæ proprie dirigere jussum fuerit; municipalibus actis interrogentur, an velint juxta præceptum triumphalis patris nostri triginta diebus sibi concessis sub moderata et diligenti custodia propter ordinationem domus propriæ, parandosque sibi sumtus, in civitate residere. Quod si fieri voluerint, hoc genus beneficii cupientibus non negetur*, ipsissima, ut perspicis, verba in prædictis Epistolis relata, ut minime dubium sit quin hanc ipsam legem jam tum vidisset Augustinus. Quippe cum lex super eadem re a Theodosio edita an. 380. verbis constet longe diversis in cod. Theod. Ibid. leg. 2. Innuit etiam Augustinus illius se legem obtendere, qui tunc temporis imperium administrabat, quando eam constanter appellat *Imperatoris legem*, id est Honorii qui anno 423. die 15 Augusti decessit.

CXVII. et CXVIII. Scriptæ forte an. 410. aut ineunte 411.

Epistola Centesima-decima-septima *Dioscori* et Centesima-decima-octava Augustini *ad Dioscorum*, quæ canescente jam Augustino scriptæ sunt, uti rescribens de se ipse n. 9. testari videtur, vix reponi possunt citius anno Christi 410. quo Augustinus annum ætatis 56. agebat. Neque vero serius ineunte 411. quoniam n. 12. ubi Dioscorum de pernoscendis hæreticorum tunc temporis Ecclesiæ fidem impugnantium erroribus potius quam de sopitis olim veterum Philosophorum dissidiis recoquendis admonet, recensens Donatistas, Maximianenses, Manichæos ex Africa tum Arianos, Eunomianos, etc. ex Oriente, non facit ullam de Pelagianis mentionem; in quos tamen ante anni 411. finem celebrata fuit synodus apud Carthaginem. Itaque Alypius a Dioscoro *senex* dicitur ætatis nomine, non primatus; cum hanc dignitatem in Numidis nonnisi sub extremos Augustini annos sit consecutus.

CXIX. et CXX. Scripta forte circa idem tempus.

In villam se receperat Augustinus cum ipsi data est Epistola Centesima-decima-nona *Consentii*, ut ibi dicitur n. 1. Huc porro si quis spectare velit quod idem sanctus ad Dioscorum n. 34. scribit, seipsum post ægritudinem aliquantum ab Hippone removisse, nihil repugnabimus. Id solum observamus Epistolam Centesimam-vigesimam *ad Consentium* rescriptam fuisse circiter hoc tempus. Quippe Augustinus, uti n. 13. significat, multa jam tum ad quæstionem de Trinitate pertinentia litteris mandaverat: porro opus de Trinitate, quod in Epist. clxxiv. a se juvene inchoatum, a sene editum dicit, elaborabat ab anno prope 400. licet non ante annum 416. absolverit.

CXXI. Scripta circa an. 410.

PAULINI Epistolam hic ordine Centesimam-vigesimam primam, esse apparet et aliquanto posteriorem xcv. sub finem anni 408. scripta; cum istins sibi jam datæ aliud exemplum hic n. 14. sibi transmitti petat: et aliquanto priorem cxlix. scripta circiter annum 414. cum hanc inter et illam, aliquot ultro citroque Epistolæ, atque in iis Augustini responsio ad quæstiones hic a Paulino propositas emanaverint, quæ tamen omnes interciderunt. Confer Epistolam cxlix. n. 1.

CXXII. Scripta circa idem tempus.

Epistola Centesima-vigesima-secunda, qua suos *Hipponenses* ob ingruentium malorum metum in eleemosynarum erogatione refrigescentes inflammat Augustinus, refertur a Baronio ad finem anni 409. eo quod tempori huic quo interitus Romani timebatur imperii, valde congruat. Verum non minus quadrat in finem anni 410. quo Alaricus capta Roma et direpta Italia transire in Siciliam moliebatur juxta Orosium in lib. 7. c. 43. inde ad subigendam Africam navigaturus juxta Jornandem in lib. de Geticis rebus.

CXXIII. Scripta forte sub finem an. 410.

Centesima vicesima-tertia *Hieronymi* tota est ænigmatica, qua in explicanda cum in diversa ferantur auctores, non facile dixeris quinam ejus mentem consequantur, an qui prima verba de condemnatis in Palæstina Pelagianis intelligunt, an potius qui totam Epistolam sive de capta Urbe, sive de Origenistis interpretantur. Vide Not. in eamd. Epist.; et quod observamus infra ad Epist. cxcv.

EPISTOLÆ III. CLASSIS

Quas Augustinus a tempore collationis habitæ cum Donatistis Carthagine, et Pelagianæ hæreseos in Africam invectæ, ad obitum usque suum scripsit, id est ab anno Christi 411 ad 430.

CXXIV. CXXV. et CXXVI. Scriptæ circa ineunte an. 411.

Centesima vigesima-quarta *ad Albinam*, *Pinianum et Melaniam*, hyeme scripta est, haud multo post eorum adventum in Africam, quo nonnisi sub finem anni 410. trajecerunt; scilicet ex Sicilia, ut refert scriptor vitæ Melaniæ junioris. In ista enim insula moratos illos fuisse isto eodem anno prodit Ruffinus in Epistola ad Ursacium. Vide Not. in hanc cxxiv. Epistolam. Paucis quoque apud Thagastem transactis diebus, ut credere pronum est, cum Hipponem visendi Augustini caussa sese contulissent Pinianus et Melania, contigit ea res, de

qua in duabus proxime sequentibus Epistolis tractatur: quas idcirco ad initium anni 411. revocamus.

CXXVII. Scripta ante an. 411. Circiter annum 411. prodiit Epistola Centesima vigesima-septima *ad Armentarium et Paulinam*, uti probe ex illis infertur verbis n. 1. *Nisi forte adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut etiam speciem seductionis amiserit*, et istis n. 4. *Modo cum ipsa Roma, domicilium clarissimi imperii, barbarico vastaretur incursu.*

CXXVIII. Scripta an. 411. paulo ante 1. diem Junii. Edicto Marcellini secundo, quo ille *proposuit jam præsentibus apud Carthaginem utriusque partis episcopis*, (inquit Augustinus in *Brevic. collat, die 1. c. 3.*) *qui locus et qui modus collationis futurus esset; admonens ut ei pars utraque rescriberet, utrum placerent quæ Edicto comprehendit* responsum est a Catholicis Epistola hic Centesima vigesima-octava. Quod rescriptum a duobus tantummodo primatibus nomine ceterorum episcoporum subsignatum reperitur, ab Aurelio videlicet Carthaginensi et a Silvano jam Numidiæ primate: attamen in frequentissimo conventu episcoporum pene trecentorum confectum fuisse, prodit Augustinus in lib. *de Gestis cum Emerito*. Unde colligitur pertinere ad dies elapsos proxime ante Carthaginensem collationem, haberi cœptam 1. die Junii an. 411.

CXXIX. Scripta paulo post superiorem. Ejusdem temporis est Epistola Centesima-vigesima nona, qua nimirum episcopi Catholici occurrendum putarunt rescripto, seu *Notoriæ*, ut vocant, Donatistarum, qui pro suis partibus Marcellino respondebant, non sibi placere quod in Edicto suo proposuerat, ut ad collationis locum hi soli ex episcopis convenirent, quos ad ipsam caussam peragendam ceteri delegissent, petentes ut omnes potius qui Carthaginem venerant, adesse permitteret, ex *Brevic. collat. die 1. c. 4.*

CXXX. Scripta versus an. 412. Epistola Centesima tricesima *ad Probam* data est aliquanto tempore post ipsius in Africam adventum, et habito jam aliquoties ab ipsa colloquio cum Augustino, ut ex n. 1. perspicitur. Porro Proba cum filia Juliana et Demetriade nepte se recepit in Africam mox ut barbarorum manus, in quas capta Urbe inciderat, effugere licuit: de quo legenda est Hieronymi Epist. VIII. ad Demetriadem. Quocirca potest Augustini prior ad ipsam Epistola collocari anno 411. ant anno 412. certe non multo serius, tum quia n. 30. ubi ipsius nurus Julianæ viduæ meminit, viduas virginesque sub cura Probæ constitutas ad studium orationis exhortans, nullum verbum habet de Demetriade, quam procul dubio laudasset hoc loco, si illa jam virginem professa fuisset; quod ipsa anno 413. præstitit: tum etiam quia hanc Epistolam commemorat in fine libri de *Bono Viduitatis*, quem Demetriade virginitatis institutum recens amplexa conscripsit, juxta illud ibidem. c. 19. *quod modo cœpit.*

CXXXI. Scripta circa idem tempus. Centesima Trigesima-prima *ad* eamdem *Probam* scripta, remitti non potest in longum tempus. Jam tum enim, sive anno 413. grandæva erat Proba et ad senectam provecta, ut patet ex lib. *de Bono Viduitatis* cap. 19. et 23.

CXXXII. Scripta circa ineuntem an. 412. Centesima Trigesima-secunda *ad Volusianum* nonnullo tempore prior est Epistolis CXXXV. et CXXXVI. quæ sub ineuntem annum 412. conscriptæ fuerunt.

CXXXIII. Scripta circa idem tempus. Cum Donatistas post Collationem Carthaginensem contumaces plecti vellet Honorius imperator, sancivissetque in eos legem die 30. Januarii an. 412. quæ exstat in codice Theod. lib. 17. tit. 5. l. 52. tum vero illi insurgere vehementius in Catholicos et ferocius sævire cœperunt. Audito autem eorum quosdam judicibus exhibitos, simulque de homicidio in Restitutum presbyterum patrato, deque Innocentii alterius catholici presbyteri cæde, de oculo ipsis effosso digitoque præciso fuisse convictos, scripsit Augustinus Epistolam Centesimam trigesimam-tertiam *ad Marcellinum Tribunum*, enixe rogans ne iis mortis pœna infligeretur. Quapropter visum est istam Epistolam paulo post initium anni 412. collocare.

CXXXIV. Scripta cum superiore. Eodem tempore atque super eadem re data est Centesima trigesima-quarta *ad Apringium judicem*, qui Marcellini frater fuit ex n. 2. et tum proconsulatum gessit ex superiore Epistola n. 3.

CXXXV. CXXXVI. CXXXVII. et CXXXVIII Scriptæ sub initium an. 412. Quatuor subsequentes Epistolæ scilicet Centesima trigesima-quinta *Volusiani*, Centesima trigesima-sexta *Marcellini*, ad Augustinum, Centesima trigesima-septima Augustini *ad Volusianum*, et Centesima trigesima-octava *ad Marcellinum* haud multo tempore præcesserunt Epistolam CXXXIX. in qua n. 3. istas duas a se recens datas Augustinus memorat.

CXXXIX. Scripta an. 412. Epistola Centesima trigesima-nona *ad Marcellinum* paulo posterior est Epistolis CXXXIII. et CXXXIV. de quibus Augustinus hic. n. 2. *Si Proconsul*, inquit, *vel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, et forte ille persistit velle gladio vindicare, quamquam sit Christianus, et quantum advertere potuimus, non sit ad hæc cruciamenta proclivis; tamen si necesse fuerit, etiam Gestis jubete allegari Epistolas meas, quas de hac re singulas vobis mittendas putavi.*

CXL. Scripta post superiorem. Ætatem Centesimæ quadragesimæ Epistolæ *ad Honoratum*, qui liber est *de Gratia novi Testamenti* inscriptus, habemus cum ex lib. 2. *Retract.* c. 36. ubi Augustinus fidem facit quæstiones illas, quibus enodandis incumbit in hac Epistola, ad se *eo tempore quo contra Donatistas vehementer exercebatur, et contra Pelagianos exerceri, jam cœperat missas fuisse*: tum etiam ex superiore Epistola CXXXIX. in qua S. Doctor n. 3. dicit: *Nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, et per litteras intimavit: cui non continuo respondere vides quam minime oporteat.*

CXLI. Scripta 14 Jun. an. 412. Epistola Centesima quadragesima-prima *Concilii Zertensis ad Donatistas*, diem et Consulem adscriptum habet.

CXLII. Scripta cir- Proxime adjungi curavimus Epistolam *Saturnino* et *Eufrati* aliisque clericis ex donatistarum

ca idem tempus. schismate ad Ecclesiam conversis inscriptam; quoniam n. 3. quædam de convictis in Carthaginensi collatione Donatistarum episcopis dicuntur sub iisdem verbis, quæ in Epistola CXLI. n. 4. et 6. legere est. Præterea circiter finem admonet Augustinus orandum pro illis, qui *adhuc* schismati inhærent, quo in eis sanetur carnalis animi infirmitas ex diuturna consuetudine contracta, unde intelligas ipsum aliquanto post collationem Carthaginensem scribere.

CXLIII. Scripta circa hoc tempus. Prodiit Epistola Centesima quadragesima-tertia *ad Marcellinum* circiter finem anni 412. quod probe colligitur ex n. 12. ubi quidpiam de virginitate S. Mariæ Deiparæ a se in Epistola CXXXVII. scriptum, neutiquam propterea quod res mira et singularis sit, fide indignum esse observat Augustinus. Adde quod hic n. 1. respondet Marcellini litteris acceptis per Bonifacium Episcopum, qui Bonifacius apud Marcellinum egit eo tempore, quo data fuit Epistola CXXXIX. ut ibi n. 2. indicatur: postque inde revertens prædictas litteras secum adtulisse creditur.

CXLIV. Scripta circa hoc tempus. Centesimam quadragesimam quartam *ad Cirtenses* a Donatistarum factione ad Catholicam unitatem conversos datam circiter idem tempus arbitramur: tum quia *vi veritatis evicta* dicitur eorum contumacia, qua *eidem veritati manifestissimæ et quodammodo publicæ*, id est re jam ante per Carthaginensem collationem ad liquidum perducta, resistebant: tum quia hic sedulo monet S. Doctor ut suam illi conversionem divino operi tribuant, non humano: quasi adversus alium detectum nuper in Africa Pelagianum errorem communiri eosdem oporteat. Confer hujusce Epistolæ initium cum fine Epistolæ CXLI.

CXLV. Scripta circa an. 412. aut 413. In Epistola Centesima quadragesima-quinta ad *Anastasium* commonstrat Augustinus haudquaquam per Legem, sed per gratiam, neque omnino servili timore, sed tantummodo libera caritate impleri justitiam: idque argumenti tractare se dicit n. 8. *propter quosdam qui nimium arrogant humanæ voluntati, quam Lege data putant ad eam implendam sibi posse sufficere*, ubi parcit adhuc hæreticorum istorum nomini, quos nonnisi post compertam eorum pertinaciam exagitare decreverat. Est igitur collocanda Epistola circiter annum 413.

CXLVI. Scripta circa an. 413. Ad eumdem annum 413. revocatur Epistola Centesima quadragesima-sexta, quam Pelagio scripsit Augustinus, cum jam hæresim illius non quidem ex scriptis a Pelagio editis, sed sparso rumore ac sermone intellexisset, uti testatur in lib. *de Gestis Pelagii c. 26. Jam enim audieram*, inquit, *contra gratiam, qua justificamur, quando hinc aliqua commemoratio fieret, aperta eum contentione conari.*

CXLVII. et CXLVIII. Scriptæ videntur an. 413. Librum de Videndo Deo ad *Paulinam*, et Commonitorium *ad Fortunatianum* Siccensem super eodem argumento conscriptum, quæ hic sunt Epistolæ Centesima quadragesima-septima et Centesima quadragesima-octava, recenset Augustinus in Retractationibus proximo loco post eos libros, quos anno 412. aut 413. elaboravit. Enimvero Fortunatianus qui Siccensem ecclesiam anno 411. ex Carthaginensi collatione regebat, habuit Urbanum successorem circiter annum 415. quando quidem hic ipse Episcopus Romam iter susceperat, indeque jam redierat anno 416. ex fragmento 1. Tomi 10.

CXLIX. Scripta sub an. 414. Vix ante annum 414. collocari possit Epistola Centesima quadragesima-nona *ad Paulinum*: tum quia hanc inter et CXXI. Epistolam anno 410. rescriptam a Paulino, cujus quæstionibus iterato solutionem adhibet Augustinus, missæ sunt ultro citroque Epistolæ aliquot quæ exciderunt ex n. 2. tum etiam quia hic n. 32. fit mentio Urbani Siccensis episcopi, qui si idem est ac Urbanus Presbyter in Epistola CXLIII. n. 1. commemoratus, nondum episcopalem dignitatem anno 412. in finem inclinante consecutus fuerat. Vix etiam possit serius reponi. Quippe Peregrinus diaconus, qui Urbano ad sarcinam Episcopatus subeundam pergente cum eo simul profectus fuerat, nondum remeaverat Hipponem, cum hancce Epistolam dictaret Augustinus, uti in fine testatur.

CL. Scripta circ. exeuntem an. 413. Centesima quinquagesima *ad Probam et Julianam* scripta est occasione consecrationis filiæ earum Demetriadis, quæ audita Augustini exhortatione ad mundi contemtum incensa fuerat, et virginem professa. Tametsi vero Demetrias jam tum audivisset ipsum Carthagine, cum eo collationis cum Donatistis habendæ caussa se contulit Augustinus, non videtur tamen velum suscepisse ante annum 413. Quippe cum Hieronymus Epistolam VIII. ad Demetriadem super eadem consecratione (quam quidem ubique velocissime fama celeberrima prædicavit, ut hic Augustinus n. 1. dicit) nonnisi hoc anno, aut (quod longe veri similius est) insequente scripserit. Quo fit ut hancce Augustini Epistolam ad finem anni 413. aut ad subsequentis exordium pertinere judicemus.

CLI. Scripta exeunte an. 413. aut ineunte 414. De S. Marcellini cæde sermonem in Epistola Centesima quinquagesima-prima *ad Cæcilianum* haberi ostenditur in Notis ad eamdem Epistolam: unde facile intelligas datam fuisse circiter exeuntem annum 413.

CLII. CLIII. CLIV. et CLV. Scriptæ circ. an. 414. Quatuor subsequentium Epistolarum tempus hac ratione constituimus; *Macedonius* in Centesima quinquagesima-secunda n. 3. dicit se nondum recepisse quæ ipsi Augustinus de suis scriptis promiserat, rogatque ut ea demum transmittat. Tum in Epistola Centesima quinquagesima-quarta Augustino renuntiat se receptos ab ipso libros perlegisse. Hos autem libros nemo qui Augustini rescriptum, id est Epistolam hic Centesimam quinquagesimam-quintam n. 2. inspexerit, non intelliget esse illos ipsos tres priores operis *de Civitate Dei*, qui anno 413. prodierunt, et quibus quartum et quintum librum addidit Augustinus an. 415. juxta Epistolam CLXIX. n. 1.

CLVI. et CLVII. Scriptæ an. 414. Epistolas Centesimam quinquagesimam-sextam *Hilarii Syracusani*, et Centesimam quinquagesimam-septimam Augustini *ad eumdem*

Hilarium scriptas anno 414. colliges Ex prima nota Epistolæ CXXXVIII ad Marcellinum n. 13. Saltem haud quaquam putabis Baronio ad annum 411. eas revocanti assentiendum: quando Augustinus hic n. 22. multa jam de quæstionibus contra Pelagianos ab Hilario propositis testatur se dixisse in aliis suis opusculis et ecclesiasticis sermonibus.

CLVIII. CLIX. CLX. CLXI. CLXII. CLXIII. et CLXIV. Scriptæ sub an. 414. Quod ad *Evodii* litteras Augustinique ad ipsum rescripta attinet, ea præpostere admodum fuerunt in hactenus editis ordinata. Constat enim Centesimam quinquagesimam octavam *Evodii*, quæ olim ordine CCLVIII. fuit occasionem dedisse Centesimæ quinquagesimæ nonæ, quæ fuit, c. *ad Evodium;* tum scriptam fuisse pauco tempore ante Centesimam sexagesimam-secundam, qua Augustinus Evodianis Centesimæ sexagesimæ et Centesimæ sexagesimæ primæ respondens n. 5. testatur se *nuperrime* Epistolam CLIX. rescripsisse. Mox vero subsecuta est Epistola Centesima sexagesima-tertia ab Evodio ante scripta quam CLXII. recepisset. Quippe superiorum Epistolarum suarum quæstiones iterato proponit Evodius adjungens alias duas. Unde Augustinus his duabus discussis in Epistola Centesima sexagesima quarta n. 22. monet se ad quæstiones illas ante hac missas, excepta quæ de Dei visione per corpus proponebatur, responsum dedisse. Jam vero cum in Epistolis CLXI. et CLXII. quæstio versetur de sententia quadam Epistolæ CXXXVII. ad Volusianum an. 412. scriptæ, conficitur has omnes Epistolas, de quibus dicimus, prodiisse sub hoc tempus; videnturque dictatæ paulo ante CLXIX. ad eumdem Evodium, quæ est exeuntis anni 415.

CLXV. Scripta non multo post an. 410. Centesima sexagesima quinta *Hieronymi* est, ad Marcellinum Tribunum in Africa agentem transmissa, ex n. 1. Egit vero Marcellinus in ea regione tres circiter ann. a 410. ad 413. quo anno mense Septembri hæreticorum dolis occisus in Martyrum numerum migravit.

CLXVI. Scripta an. 415. verno tempore. Centesima sexagesima-sexta *ad Hieronymum* occasione Orosii Presbyteri in Palæstinam anno 415. sub vernum tempus navigantis dictata est ex n. 2.

CLXVII. Scripta simul cum superiore. Alteram quoque hic centesimam sexagesimam septimam simul ipsi perferendam accepit Orosius. Eodem enim tempore cum superiore scriptam fuisse indicat non modo Augustinus hacce Epistola CLXVII. n. 1. et CLXIX. cap. 4. n. 13. et lib. 2. *Retract. c. 45.* sed etiam Hieronymus rescripto suo, quæ est Epistola hic CLXXII. n. 1.

CLXVIII. Scripta forte an. 415. *TIMASII et JACOBI* est Centesima sexagesima-octava Epistola, qua gratiarum actionem Augustino exhibent pro libro *de natura et gratia;* quem librum anno 415. editum esse nulli dubitamus.

CLXIX. Scripta exeunte an. 415. *AD EVODIUM* Centesimam sexagesimam-nonam Epistolam dedit Augustinus post perfectum librum *de Natura et Gratia*, eodemque anno quo librum quartum et quintum *de Civitate Dei*, duasque ad Hieronymum Epistolas CLXVI. et CLXVII. dictaverat, uti profitetur ipse hic n. 1. et 13.

CLXX. et CLXXI. Scriptæ forte an. 415. Centesima septuagesima *ad Maximum* et Centesima septuagesima-prima *ad Peregrinum* eodem tempore datæ fuerunt: non ante annum 415. siquidem Peregrinus episcopus, quo tam familiariter utuntur hic Augustinus et Alypius, videtur fuisse idem cum illo Peregrino, qui diaconatus munere fungebatur adhuc anno 412. ex Epistola CXXXIX. et CXLIX. immo post annum 413. ex Epistola CXLIX. n. 34.

CLXXII. Scripta ineunte an. 416. *HIERONYMI* Epistola hic Centesima septuagesima secunda reddita putatur Augustino per Orosium redeuntem ex Palæstina in Africam anno 416. sub vernum tempus.

CLXXIII. Scripta circa hoc tempus. Centesima septuagesima-tertia *ad Donatum* presbyterum aliquanto tempore posterior est Carthaginensi collatione, de cujus Actis ibi sermonem habet Augustinus n. 7. posterior etiam legibus ab Honorio postmodum datis in Donatistas; haud quaquam enim Donatus ille per vim comprehensus ad Ecclesiam sic adduceretur, quomodo hic num. 1. refertur, si legum imperialium auctoritas non intercessisset. Quo autem anno id contigerit, an statim post leges audita Marcellini cæde rescriptas in schismaticos, an posteaquam Dulcitius Tribunus legum imperialium executor in Africam venit, incertum est.

CLXXIV. Scripta circa hoc tempus. Centesima septuagesima quarta *ad Aurelium* non citius anno 416. reponi potest, cum in libro 13. *de Trinitate*, quod opus numeris omnibus suis absolutum hic Aurelio transmittitur, mentio fiat libri 12. *de Civitate Dei*, qui non ante annum 416. perfectus fuit.

CLXXV. Scripta an. 416. Concilii Carthaginensis ad Innocentium Epistola, hic ordine Centesima septuagesima-quinta, refertur in annum 416. primum quia Orosius Presbyter, qui Africanis patribus synodum de morte agentibus scribendæ hujusce Epistolæ occasionem, Herotis videlicet et Lazari in Pelagium litteras protulit, rediit ex Palæstina hoc ipso anno verna tempestate. Tum quia rescriptum Innocentii ad eamdem synodum consignatur die VI. Kal. Febr. post Consulatum Theodos. VII. et Junii Quarti V. C. id est. an. 417.

CLXXVI. Scripta paulo post superiorem. Eodem diem responsum dedit Innocentius Milevitanis Patribus qui synodicam ipsi super eadem re, scilicet Epistolam hic Centesimam septuagesimam-sextam transmiserant, Carthaginensium exemplo provocati, uti ajunt n. 5. Pertinet itaque ad eumdem annum 416.

CLXXVII. Scripta circa idem tempus. Iisdem argumentis deprehenditur tempus Epistolæ Centesimæ septuagesimæ septimæ, post superiores synodicas dictatæ ex n. 1.

CLXXVIII. Scripta eodem tempore. Ætatem suam Epistola Centesima septuagesima octava *ad Hilarium* episcopum consignatam præfert his verbis n. 2. *Jam enim*, ait Augustinum, *cum ista scriberem, cognoveramus in ecclesia Carthaginensi adversus eos episcopalis Concilii conditum fuisse decretum, per Epistolam sancto et venerabili Papæ innocentio dirigendum et nos de concilio Numidiæ ad eadem apostolicam Sedem jam similiter scripseramus.*

CLXXIX. Scripta circa idem tempus.

Diospolitanæ synodi exeunte anno 415. celebratæ Gesta nondum receperat Augustinus, cum Epistolam Centesimam septuagesimam-nonam Johanni Jerosolimitano perferendam dedit ex n. 7. Sed jam viderat conscriptam a Pelagio atque ad Africanos istorum Gestorum loco transmissam apologiam quamdam, qua se ille ad Herotis et Lazari objecta respondisse jactabat; scripseratque jam Augustinus alteram ad Johannem Epistolam super eadem caussa, post Orosii reditum, uti opinamur. Quippe n. 1. rescripta sibi a Joanne credit non reddita, quod ipsi perlator defuerit.

CLXXX. Scripta circiter finem an. 416.

Centesima octogesima *ad Oceanum* data est aliquanto post Orosii reditum in Africam ex n. 5.

CLXXXI. CLXXXII. et CLXXXIII Scriptæ ineunte an. 417.

Tres subsequentes Epistolæ, ab Innocentio in Africam transmissæ, diem et consulem consignatum habent, quæ notæ incidunt in mensem Januarium anni 417.

CLXXXIV Scripta sub idem tempus.

Centesimam octogesimam-quartam *Innocentii* ad Aurelium et Augustinum sub idem tempus scriptam credimus, quando quidem Innocentius anno 417. obiit mense Martio vel Julio.

CLXXXV. Scripta circa an. 417.

In Epistola Centesima octogesima-quinta *ad Bonifacium* collationis Carthaginensis meminit Augustinus n. 6. Sed ejus ætatem expressius indicat in Retractationibus, ubi recensito libro *de Gestis Pelagii*, qui versus ineuntem annum 417. editus est, testatur eam se tempore eodem conscripsisse; proximum ei locum ante librum Dardano sub æstatem anno 417. scriptum adsignans.

CLXXXVI Scripta circa medium an. 417.

Tempus Centesimæ octogesimæ-sextæ Epistolæ *ad Paulinum* datæ monstrant complura. Primum Gesta Diospolitanæ synodi jam pervenerant in Augustini manus ex n. 1. 31. ac sequentibus. Deinde rescripta Innocentii contra Pelagianos initio anni 417. data legerat. Exinde enim n. 28. Dominicam sententiam, *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis*, etc. incipit Pelagianis obtendere: id tamen prudenter observandum curans, testimonium illud ab apostolica Sede eo fine adhibitum fuisse, *ut ne parvuli non baptizati vitam posse habere credantur*. Adhæc audiverat Innocentii obitum ex n. 2. qui anno 417. die 28. Julii contigit calculo Baronii, cui Acta veterum Pontificum apud Bollandum, Anastasius Bibliothecarius, et recens Martirologium Romanum suffragantur. Seu potius contigit 12. die Martii, ut præferunt Martyrologia Bedæ, Usuardi, Adonis et Notkeri; sed ante hos omnes vetus Romanum, quo usus est Ado, Martyrologiis autem fidem conciliant Zosimi ad Galliarum Ecclesias litteræ, quæ apud Sirmundum datæ notantur 22. Martii an. 417, tum etiam Paschasini Lilybætani episcopi ad Leonem Romanum Pontificem Epistola anno 443. scripta, ubi is narrat Occidentales anno 417. Zosimo tunc Pontifice errasse in festo Paschalis, quod cum in 22. Aprilis incideret, celebratum ab illis fuit 25. Martii. Denique prosper in Chronico tradit Zosimum Ecclesiam rexisse annum unum, menses novem, dies octo, aut juxta nonnullas editiones, novem. Atqui Zosimus obiit 26. Decembr. an. 418. Suscepit itaque regimen Ecclesiæ die 17. aut 18. Martii anni 417. Porro quod etiam hujusce ad Paulinum Epistolæ ætatem indicat, Innocentii successor Zosimus nondum tentaverat quidquam sive in favorem, sive in condemnationem Pelagianorum; quandoquidem nullum de ipso verbum habet isthæc Epistola.

CLXXXVII. Scripta sub medium an. 417.

Liber *ad Dardanum* inter Augustini Epistolas in hactenus editis recensitus, pertinet ad medium circiter annum 417. Quippe æstate labente conscriptum a se prodit Augustinus n. 1. tribuitque eidem libro in Retractationibus medium locum inter librum *de Gestis Pelagii* exeunte anno 416. aut ineunte 417. elaboratum, et libros de *Gratia et peccato originali* scriptos versus mensem Maium anni 418.

CLXXXVIII. Scripta exeunte an. 417. aut ineunte 418.

AD Julianum Epistola Centesima octogesima-octava mittitur nomine Alypii et Augustini, qui certiores fieri cupiunt, an a Pelagio profectus sit anonymus ad Demetriadem liber, quæ est hic in Appendice Epistola XVII. Porro in opere de *Gratia Christi* librum eumdem Pelagio adscribit Augustinus tamquam auctori plane comperto et comprobato. Prodiit ergo isthæc Epistola ante dictum opus de *Gratia* an. 418. elaboratum: non tamen multo ante tempore; quando hic n. 14. loquitur Augustinus de altera Pelagii Epistola, quæ sub initium anni 417. Innocentio scripta, ejusque successori Zosimo nonnisi versus mensem Septembrem reddita est.

CLXXXIX Scripta circa an. 418.

Quæ initio centesimæ octogesimæ nonæ *ad Bonifacium* dicit Augustinus, rescripta ad eum a se jam dictata, eaque perlatori in manus tradita fuisse, cum ab eodem perlatore inductus fuit, ut hanc insuper Epistolam adderet, *scribens aliquid quod ipsum ædificet ad sempiternam salutem*, ea Lovanienses post Erasmum intelligunt de CLXXXV. ad eumdem Bonifacium Epistola. Quibus etsi non assentiamus, quod illud prius scriptionis genus non Epistola, sed liber ab Augustino censeatur in Retractationibus; prætérquam quod in eo versatur argumento, ut ad Bonifacii ædificationem nihil insuper desiderari potuisset. Commode tamen ad hoc tempus refertur isthæc Epistola, de qua agimus CLXXXIX. quo tempore Bonifacii virtutes fama resciverat Augustinus ex n. 8. sed nondum forte usu ipsius aut consuetudine satis familiari.

CXC. Scripta paulo post medium ann. 418.

Ætatem Epistolæ Centesimæ nonagesimæ *ad Optatum* habes partim ex n. 22. et 23. ubi de damnatis a Zosimo Pelagianis dicitur, deque Tractoria quæ in eos per universum orbem ante medium an. 418. ab ipso emissa fuit: partim ex n. 1. in quo innuit Augustinus se cum apud Cæsaream ageret, scribendæ huic Epistolæ adjecisse animum, impulsu Renati et Muressis. Porro Cæsaream petiit post Carthaginense concilium die 1. Maii an. 418. celebratum, iter Carthagine recta in Mauritaniam suscipiens, ex Epistola 193. n. 1. agebatque adhuc Cæsareæ die 20. Septembris ejusdem anni, ex *Actis cum Emerito*.

CXCI. CXCII. et CXCIII. Scriptæ sub finem an. 418. Tres subsequentes Epistolas Centesimam nonagesimam primam *ad Sixtum*, Centesimam nonagesimam-secundam *ad Cœlestinum*, et Centesimam nonagesimam-tertiam *ad Mercatorem* una eademque occasione Albini Romanæ Ecclesiæ acolythi ex Africa profecturi rescripsit Augustinus, postquam remeasset Hipponem, uti ipse initio cujusque harum Epistolarum profitetur, id est post suum reditum ex Mauritania Cæsariensi, juxta Epistolam CXCIII. n. 1. adeoque post diem 20. Septembris, quo die apud Cæsaream confecta notantur *Acta cum Emerito*.

CXCIV. Scripta paulo post superiores. Centesima nonagesima-quarta *ad Sixtum* paulo post Albini acolythi profectionem per Firmum presbyterum missa est ex n. 1.

CXCV. Scripta forte an. 418. In Epistola Centesima nonagesima-quinta Augustino gratulari videtur *Hieronymus* de Pelagianis toto jam orbe damnatis; cumque laudat quod *contra flantes ventos ardore fidei perstiterit*, indicat forte an S. Doctoris constantiam in expugnanda Pelagianorum hæresi, quando eorum arte delusi Romani patrocinari iis videbantur. Porro in MSS. duobus monast. Vindocinensis observavimus hoicce Epistolæ alteram perbrevem a Hieronymo scriptam, quæ supra ordine est CXXI. proxime subjungi, interjectis his tribus verbis: *Jam post suscriptionem. Multi utroque claudicant etc.*

CXCVI. Scripta exeunte ann. 418. Epistola Centesima nonagesima-sexta *ad Asellicum* scripta est eo tempore, quo Donatianus Byzacenæ provinciæ primatem antiquitatis jure agebat, ex num. 1. quæ illi dignitas in concilio Carthaginensi anni 418. tribuitur. Præterea Pelagianos ab Innocentio et Zosimo jam damnatos significat Augustinus n. 7. hisce verbis. *Qui recenti judicio Dei, per diligentes et fideles servos ejus catholica communione privati sunt.*

CXCVII. et CXCVIII. Scriptæ exeunte an. 418 aut ineunte 419. Ex tribus proxime sequentibus Epistolis Centesima nonagesima-nona *ad Hesychium* sub annum Christi 419. data intelligitur ex n. 20. Quapropter Centesima nonagesima-septima et Centesima nonagesima-octava, quæ paulo ante scriptæ fuerant, revocandæ videntur ad annum exeuntem 418. aut ad ineuntem 419. Adjuvat

CXCIX. Scripta sub an. 419. conjecturam quod Hesychius in CXCVIII. Epistola n. 5. dicat signa per id tempus in cælo visa fuisse: ea dubio procul indicans quæ anno 418. contigisse memorant Historici; quibus ille signis permotus occasionem sumsit consulendi Augustinum de ultimo die mundi.

CC. Scripta exeunte an. 418, aut ineunte 419. Epistola Ducentesima *ad Valerium* Comitem missa est cum libro primo *de Nuptiis* eidem nuncupato, quem librum suo loco demonstrabimus conscriptum fuisse exeunte anno 418. aut ineunte 419. Enimvero ipse Augustinus in lib. 1. *ad Bonifacium* c. 5. dicit se id operis *post damnationem Pelagii Celestiique* edidisse. Tunc addens continenter: *Quod idea dicendum putavi, quoniam iste dicit ab inimicis suis in odium veritatis dicta mea fuisse suscepta: ne ideo quisquam existimet propter hunc librum meum inimicos gratiæ Christi novos hæreticos fuisse damnatos:* argumentum præbet quo eumdem librum non multo post eorum hæreticorum damnationem prodiisse concludamus.

Ducentesima prima, quæ ab Imperatoribus *Honorio et Theodosio* ad Aurelium, et seorsim ad Augustinum eodem tenore data est diei et Consulum notam affixam gerit. CCI. Scripta an. 419. mense Jun.

Quæ Ducentesima secunda hic est, earum quæ Hieronymus scripsit, Epistolarum omnium novissimam putat Baronius, remittitque ad annum 420. in quem Hieronymi obitus, juxta Prosperi chronicum incidit. Certe quidem Eustochii virginis dormitio, cujus dolore se vehementer occupatum testatur hic Hieronymus, non multo ante prædictum annum 420. reponi potest. Quandoquidem Palladius Lausiacam historiam an. 419. aut 420. scribens in vivis eam agere credit in cap. 125. Quod vero ad Epistolæ perlatorem Innocentium presbyterum adtinet, is anno 419. ad perquirendos Nicænos canones missus a Patribus Africanis ad Cyrillum, inde rediit in Africam anno eodem ante 26. Novembris, ut ex Cod. can. Eccl. Afric. titulo c. 137. liquet: eaque dubio procul occasione viso Hieronymo, Epistolam de qua agitur, afferendam accepit, hoc ipso anno; non subsequenti. Quippe Epistolæ initio cum Hieronymus excusat, quod Innocentius *anno præterito quasi nequaquam in Africam reversurus*, ipsius ad Augustinum scripta non sumserit, indicat unam et alteram Innocentii peregrinationem in Oriente: quarum prima, siquidem Innocentius de suo in Africam reditu incertus erat, non eadem est cum illa quam an. 419. Africanæ synodi auctoritate susceperit. Neque recte Baronius iis ex verbis Hieronymi colligit Epistolam anno sequenti a legatione Innocentii datam fuisse. CCII. Scripta videtur versus finem an. 419.

Epistola Ducentesima-tertia *ad Largum* eo tempore scripta est, quo ille res prosperas ante expertus, versabatur in adversis, potestque ad annum circiter 420. revocari; siquidem Largus iste, qui *dominus insignis et præstantissimus* salutatur, quippe *Eximietatis* titulo donatur, haud immerito creditur idem cum eo, qui Proconsulatum in Africa gerebat annis 415. 418. et 419. CCIII. Scripta forte circa an. 420.

Ducentesima quarta *ad Dulcitium* Tribunum et jussionum Imperialium in Donatistas executorem constat ex n. 4. et 9. datam fuisse Paulo ante libros *contra Gaudentium*: quod opus adversus Donatistas postremum emisit Augustinus circiter annum 420. CCIV. Scripta circa hoc tempus.

Dubitare vix licet, quin Ducentesima quinta Epistola *Consentio* eidem, cui *contra Mendacium* liber, atque eodem ferme tempore scripta fuerit. Is enim cui liber ille circiter annum, (uti alias probabitur) 420. compositus nuncupatur, vivebat inter Priscillianistas, qui per id tempus Hispaniam infestabant; *multaque legenda miserat* Augustino, ut in ejusdem libri exordio dicitur, agens de mendacii usu ad illorum retegendam hæresim, quam perjuriis etiam adhibitis occultare ipsi solerent. In hac autem Epistola testatur Augustinus missam sibi fuisse *Epistolam* a CCV. Scripta forte versus an. 420.

Consentio, et insuper in alia chartula quæstiones illas, ad quas modo respondet. Ubi *Epistolæ* nomine significare videtur scripta prolixiora, quibus postea in lib. *contra Mendacium* respondit, tarditatem rescriptorum suorum ibidem excusans. Deinde in hominem apud Hispaniam constitutum, atque inde in Africam confugere cogitantem convenit egregie, quod hic cap. 1. n. 1. testatur Augustinus; optare quidem se videre Consentium, sed *quietioribus et tranquillioribus rebus humanis, ut id honestæ caritatis sit potius, quam molestæ necessitatis.* Porro in cap. 4. n. 18. meminit scripti a se libri *de Fide et operibus*, qui liber est anni 413.

CCVI. Scripta circa hoc tempus. Ducentesima sexta est *ad Valerium*, illum ipsum Comitem, cui primus *de Nuptiis* liber circiter initium anni 419. transmissus fuit. Ad idem fere tempus pertinere videtur isthæc Epistola, qua sic ipsi scribit Augustinus, quasi jam ante in ipsius amicitiam et familiaritatem receptus.

CCVII. Scripta an. 421. aut paulo post. Ducentesima septima *ad Claudium* cum quatuor *contra Julianum* libris transmissa est. Porro hi libri editi sunt sub annum 421. non citius, cum Augustinus in libro 1. c. 7. loquatur de Hieronymo quasi jam defuncto, hic autem anno 420. die 30. Septemb. obierit.

CCVIII. Scripta forte versus an. 423. Si Epistola Ducentesima octava, quæ *Feliciæ* data est, cum ccix. ad Cælestinum comparetur, venit in mentem exorta scandala, quibus virgo illa ex Donatistarum schismate ad Ecclesiæ unitatem conversa perturbabatur, posse in Antonium episcopum referri; qui nimirum Antonius præfectus Fussalensi plebi, quæ ex Donatistis redierat ad catholicam communionem, huic ecclesiæ pravis suis moribus perverse adeo consulebat, ut ejus regimine sententia episcoporum privatus fuerit. Quæ nos conjectura, si non fallit pertinet Epistola ad annum circiter 423.

CCIX. Scripta forte ineunte ann. 423. Ducentesima nona *ad Cælestinum* initio Pontificatus ipsius data intelligitur ex n. 1. ubi Pontifici gratulatur Augustinus de ipsius electione citra ullum plebis Romanæ discidium peracta. Porro Cælestinus proxime successit Bonifacio; cujus obitum Baronius anno adsignat 423. octavo Kal. Novembris, diem scilicet ex Anastasii fide, annum autem non alia auctoritate statuens, nisi quod Prosper et Marcellinus in Chronicis successoris ipsius ingressum eodem hoc anno referant: cum evenire tamen potuerit, ut Bonifacio sub anni 422. finem defuncto Cælestinus nonnisi anno 423. fuerit subrogatus. Et vero in iisdem Chronicis ante Honorii imperatoris obitum, qui in mensem Augustum anni 423. incidit, Cælestini pontificatus exordium consignatur. At hæc Bonifacii pontificatum trium annorum et mensium aliquot spatio definiunt magno consensu Prisci recentioresque, Latini et Græci scriptores; si exceperis Nicephorum, cujus non tanta est fides; nonnullas Prosperi editiones, in quibus Bonifacio pontifici tribuuntur anni quatuor: quæ facile cum aliis conciliantur, si annum quartum non plenum intelligamus. Exstat in Corbeiensi codice ante centum et mille annos exarato series Romanorum Pontificum in Vigilio desinens, quæ Cælestino quidem annos 9. mens. 10. et dies 6. adscribit: Bonifacio autem annos tantum 3. mens. 8. dies 6. Porro Bonifacius ad Pontificatum assumptus fuit die 29. Decemb. an. 418. Itaque ad anni 422. finem revocari potest ejus obitus, nec non Cælestini successoris ipsius electio; quæ forte ad insequentem annum idcirco relata est in Chronicis, quod paucis ante ipsius initium diebus facta fuerit.

CCX. Scripta forte circa hoc tempus. Non tenuis suspicio est, Epistolam Ducentesimam decimam *ad Felicitatem et Rusticum* scriptam esse occasione tumultus in Sanctimonialium sodalitio exorti; cujus compescendi gratia subsequentem Epistolam ad Sanctimoniales misit Augustinus.

CCXI. Scripta circa hoc tempus. Ducentesima undecima *Sanctimonialibus* data, posterior est Carthaginensi collatione legibusque deinceps in schismaticos promulgatis. Quandoquidem Ecclesia tum maxime de *Donatistis in unitate* gaudebat ex n. 4. Nec sane multo ante annum 424. Quippe non recens obierat Augustini germana soror ejusdem monasterii præposita ex n. 4. quæ tamen narrante Possidio c. 26. *Vidua Deo serviens multo tempore usque in diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit.*

CCXII. Scripta circa an. 425. Sub finem Epistolæ Ducentesimæ duodecimæ de Stephani Martyris reliquiis (quæ an. 416. per Orosium Jerosolymis redeuntem, juxta Marcellini Chronicum, primo in Occidentem advectæ fuerunt) sic ad *Quintilianum* loquitur Augustinus: *quas, ait, non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam convenienter honorare debeatis.* Ubi, nostra quidem opinione, indicat memoriam ejusdem S. Martyris apud Hipponem exstructam. Atqui in c. 8. lib. 22. *de Civitate Dei*, cui scribendo versus finem an. 426. incumbebat, isthæc verba leguntur: *Nondum est biennium ex quo apud Hipponem regium cœpit esse ista memoria* etc. Quapropter Epistolam hanc circiter an. 425 scriptam arbitramur.

CCXIII. Scripta 26. Sept. an. 426. *ACTA ecclesiastica in designando Augustini successore Eraclio* confecta, quæ hic Epistolæ Ducentesimæ decimæ-tertiæ loco exhibentur, diei et Consulum notam præferunt.

CCXIV. et CCXV. Scriptæ circa Pascha an. 426. aut 427. Epistolæ Ducentesima decima-quarta et Ducentesima decima-quinta *ad Valentinum* Adrumetini monasterii Abbatem eodem tempore conscriptæ intelliguntur ex primis earum verbis, illa paulo ante Pascha, hæc paulo post idem festum, anni Christi non quidem 418. quod Baronio visum fuit. Nam prolixior ad Sixtum Epistola, de qua in Epistolis hisce duabus agitur, cujusve Epistolæ non recta interpretatione emerserant quædam inter Adrumetinos monachos contentiones, non citius exeunte eodem anno 418. dictata est. Sed anni 426. aut 427. quandoquidem liber *de Gratia et libero arbitrio*, cum quo simul transmissæ sunt, uti patet ex Epistola ccxv. num. 2. vix potest vel tardius reponi;

cum in Retractationum libris circiter annum 427. elaboratis recenseatur: vel citius, cum in iisdem Retractationibus locum una cum libro *de correptione et gratia* ad eosdem monachos postremum teneat.

CCXVI. Scripta paulo post duas superiores.

Cum vero in superioribus litteris petiisset Augustinus, ut Florus qui tumultus auctor fuisse dicebatur, ud se veniret, eo perlubenter et absque cunctatione ulla ad ipsum pergente *Valentinus* Epistolam hic Ducentesimam decimam-sextam rescripsit ex n. 6.

CCXVII. Scripta sub idem tempus.

De Ducentesima decima- septima *ad Vitalem* Epistola unum liquidum est, eam Pelagiana hæresi jam ante condemnata prodiisse: alterum verisimile admodum, scilicet posteriorem quoque esse Epistolis CCXIV. et CCXV. in quibus inter scriptiones contra Pelagianos emissas et instruendis Adrumetinis monachis perutiles non profertur. Nempe cum in libro *de Gratia et libero arbitrio* cap. 7. et subsequentibus fuisset ab Augustino copiose assertum, ex Dei dono ipsum bonæ voluntatis fideique initium provenire; hoc permotus Vitalis (nisi male conjectamus) contradicere cœpit, et testimoniis ex Philipp. 2. et ex Psal. 36. in eodem libro cap. 16. adhibitis respondere, ut patet in hacce Epistola n. 1. et 4. Porro versiculum Psal. 36. quem in libro *de libero arbitrio* tantummodo indicarat Augustinus, urget hic explicatque contra Vitalem, tum etiam ipsum ex Ecclesiæ precibus, quod argumentum in dicto libro cap. 14. levissime tetigerat, operosius refellit. De ceteris vero tam multis testimoniis et argumentis ad eamdem caussam æque pertinentibus, quia satis superque illic explicata erant, nihil mirum est si tractandum hic non curavit.

CCXVIII. Scripta forte eodem tempore.

Subjicimus hoc loco Epistolam *ad Palatinum*, in qua dum eum Augustinus hortatur, ut ne spem bene vivendi collocet in propriis viribus, *Ipsa quippe oratio* (dominica,) inquit n. 3. *admonet te, quod indigeas adjutorio Domini tui.* Et postea, *Ab illo*, ait, *peto ut perficiatur a quo datum est ut inciperetur.* Tum adducit testimonia ex Philipp. 2. et Psal. 36. uti in Epistola superiore ad Vitalem: quæ suadere possint utramque Epistolam pertinere ad idem tempus.

CCXIX. Scripta sub an. 426 aut 427.

De ætate Epistolæ Ducentesimæ decimæ-nonæ, ab Augustino aliisque tribus Africanis episcopis *ad* Gallicanos *Proculum et Cylinnium* directæ occasione Leporii, consule adnotationes in eamd. Epist.

CCXX. Scripta circa exeuntem an. 427

Epistola Ducentesima vigesima *ad Bonifacium* data est tempore belli in ipsum tamquam in Imperii perduellem illati Hinc enim Augustinus initio significat *fideliorem litterarum suarum perlatorem quam Petrum, numquam potuisse reperire*. Et n. 2. ait litteras ipsi in suis periculis numquam mitti potuisse propter periculum perlatoris, *Et ne ad eos*, inquit, *ad quos nollem Epistola mea perveniret.* Gestum est hoc bellum consulatu Hierii et Ardaburii, id est an. 427. invidia Felicis Magistri militum, juxta Prosperum in Chronico; vel proditione Aetii Comitis, juxta Paulum diaconum in hist. Miscel. lib. 14. cum Bonifacium Occidentalis Libyæ principatu potitum, et apud Africam potentia auctum animo ferret iniquiori. Unde Augustinus n. 5. sic Bonifacio loquitur, *Justam quidem dicis habere te caussam, cujus judex ego non sum*, etc. *Et oblata quidem sumere debuisti, ut eis utereris ad pietatem; non autem negata vel delegata sic quærere, ut propter illa in istam necessitatem perduceveris.* Neque referenda videtur Epistola longe ultra finem an. 427. cum nullam querelam Augustinus moveat de Vandalorum irruptione, qui subsidio vocati a Bonifacio penetrarunt in Africam anno 428. mense Maio.

CCXXI. CCXXII. CCXXIII. et CCXXIV. Scriptæ an. 427. et 428.

QUODVULT DEI Epistolæ duæ, Augustinique ad eas rescripta ejusdem sunt temporis et argumenti, nisi quod priores ad sanum forte 427. pertinent, posteriores ad 428 Certe in ea quæ ordine est CCXXIV. testatur Augustinus libros duos Retractationum, quos anno 427. vel ut serius 428. emisit in publicum, jam esse antehac absolutos.

CCXXV. Scripta an. 428 aut 429.

PROSPERI Epistola hic ordine Ducentesima vigesima quinta scripta fuit per id tempus, quo Arelatensi ecclesiæ præerat Hilarius ex n. 9. Hic porro in locum Honorati octo vel novem diebus ante sacra Epiphania defuncti suffectus est, anno 428. aut 429. ut patet ex Nota ad eamdem Epistolam.

CCXXVI. Scripta eodem tempore.

Ducentesima vigesima-sexta, quæ *Hilarii* laici est, transmissa fuit simul cum superiore, ut hic testatur Hilarius n. 10. Unde utrique, Prospero Hilarioque simul respondit Augustinus, nuncupato ambobus libro *de prædestinatione SS.*

CCXXVII. Scripta post Pascha anno forte 428. aut

Ducentesimam vigesimam septimam *ad Alypium Senem* nullus dubitaverit referendam esse ad annum circiter 429. Nisi forte quis alium hic ab Alypio Thagastensium episcopo subintelligendum putet, aut *Senis* nomine non significari primatem: quem titulum Alypio episcopo in Epistola CCXXIV. ad Quodvultdeum data anno 428. nondum tribuebat Augustinus, ipsum *fratrem* dumtaxat appellans.

CCXXVIII Scripta sub an. 428. aut 429.

Ducentesima vigesima-octava *ad Honoratum* Thiavensem episcopum scripta est, *cum Vandali hostes impenderent*, ex Possidio cap. 30.

CCXXIX. CCXXX et CCXXXI. Scriptæ sub finem vitæ Aug. forte an. 429.

DARIO Comiti Epistolam Ducentesimam vigesimam-nonam scripsit Augustinus sub ultimam senectutem ex n. 1. Venerat in Africam Darius procuraturus pacem, non ut eam per sanguinem quæreret, sed ne cujusquam sanguis quæreretur, legatione missus, ex n. 2. atque ut malis *quæ ad quamdam calamitatum apicem increverant*, sicuti Darius ipse in Epistola CCXXX. n. 3. rescribit, remedium finemque adferret. Quo in negotio quid profecisset indicans, *Si non exstinximus bella*, inquit, *certe distulimus.* Quo vero hæc referri possint, præter Bonifacii Vandalorumque bellum nihil occurrit aliud extrema Augustini ætate, aut saltem ab anno 421. quem haud dubie annum non præcessit isthæc Darii legatio: quandoquidem *Enchiridion de fi-*

de spe et caritate, quod opusculum non citius dicto anno editum fuit, ad Darium nunc temporis cum Epistola ccxxxi. n. 5. legendum transmittitur. Narrat relpsa Procopius in lib. 1. de bello Vandalico, nonnullos ex Bonifacii amicis Carthaginem navigantes Placidiæ jussu ipsum convenisse: tumque Aetii in Bonifacium fraude detecta, jurasse Placidiam sese æquam Bonifacio fore, si eum ad avertendam rei Romanæ in Africa stragem inclinarent. Hinc vero Bonifacium recessisse n Vandalis, qui Hipponem-regium, quo sese ille bello victus receperat, obsederunt. De hac Hipponis-regii obsidione, Bonifacio intra urbem recepto, scribit etiam Possidius cap. 28. addens S. Augustinum tertio obsidionis mense febribus decubuisse, et ultima ægritudine exerceri cœpisse.

EPISTOLÆ IV. CLASSIS

Quarum tempus minus compertum.

Reliquæ sunt Epistolæ numero triginta novem, in Classe quarta comprehensæ, quibus proprium certum locum præscribere ex ætate haudquaquam licuisset. Nam facile quidem intelliguntur scriptæ omnes Augustino jam Episcopo: paucæ vero in illis sunt, quæ definiti paulo amplius temporis characterem gerant. Scilicet suspicio est Honorii ipsius leges contra Idola anno 399. aut alias an. 408. sancitas indicari in ccxxxii. *ad Madaurenses* Epistola n. 3. his verbis: *Videtis certe simulacrorum templa partim diruta, partim clausa, partim in usus alios commutata; ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi* etc. *atque ipsas hujus sæculi potestates ... contra eadem simulacra ... impetus suos legesque vertisse.* Tum quæ *ad Pascentium* diriguntur, prodiisse Augustino nondum sene; quando se ipse in ccxxxviii. n. 1. *ætate ac dignitate* Pascentio inferiorem profitetur: sed eo tamen tempore, quo S. Doctor famæ celebritate jam clarissimus evaserat, uti ex eadem Epist. n. 8. apparet. Denique ad ultimos Augustini annos pertinere ccl. *ad Auxilium*, apud quem de sententia in Classicianum ab eo lata sic expostulat n. 2. *En assum, senex a juvene, et Episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum discere.* Itemque cclix. *ad Cornelium*, et cclxix. *ad Nobilium*, in quibus se provectiorem ætatem degere significat. Has ergo aliasque longe minus explorati temporis Epistolas visum est habita argumenti ratione sic ordinare, ut primum locum occuparent quæ Christianæ fidei hostes, Paganos, Manichæos, Priscillianistas, Arianos spectant: tum demum quæ ad recte informandos mores conferunt, officiosæque aliquot S. Doctoris litteræ succederent.

Ex his nemo non videt, si modo rem tantisper expendat, quantum in recte ordinandis Augustini Epistolis operæ consiliique a nobis positum sit, quantum diligentiæ, ut studiosorum labores pro modulo levaremus. Hunc ordinem passim quidem ex certa, aut sane quam maxime probabili ratione; sed tamen aliquando ex conjecturis, aut ex mutuo earumdem Epistolarum inter sese nexu et consecutione, aliquando etiam ex eruditorum hominum qui hac de re scripserunt auctoritate instituimus : rati in his rebus valere plurimum id generis argumenta, ubi certa et explorata nos deficiunt. Nobis hic operam nostram venditare non est animus: quin immo propriæ inscientiæ conscii, in errata non pauca, quæ eruditorum censuram mereantur, nos incidisse inficiari non audemus. Et vero ea, quam primum a benevolis lectoribus exposita fuerint, et libenter agnoscemus, et quantocius emendare satagemus. Verum illud citra jactantiæ notam polliceri non veremur, novum hunc ordinem a nobis constitutum, qualiscumque tandem sit, longe conducibiliorem esse, quam antehac usu receptum : nec levi rei litterariæ fructu ac fœnore compensatum iri incommodum; quod ex futura illa mutatione nonnulli opponebant. Faxit Deus, ut id ex sententia contingat pro votis nostris et laborem hunc nostrum lectores æqui bonique consulant.

SANCTI
AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
EPISTOLÆ
SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM
NUNC PRIMUM DISPOSITÆ
ET QUATUOR IN CLASSES DIGESTÆ.

Classis 1. continet epistolas, quas scripsit nondum episcopus, ab anno Christi videlicet 386. ad 395.

2. Quas episcopus ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam, et ante detectam in Africa Pelagii hæresim scripsit, ab anno 396. ad 410.

3. Quas scripsit reliquo vitæ tempore, ab anno 411. ad 430.

4. Nonnullas ipso etiam episcopo scriptas complectitur, quarum tempus minus compertum.

I. CLASSIS.

EPISTOLA I. *

* *Alias* CCXIII. *quæ autem* 1. *erat*, *nunc* 132.

Consilium aperit Augustinus suorum librorum de Academicis, et Hermogenianum sententiam rogat de eo, quod sub finem tertii libri de iisdem philosophis pronuntiavit.

HERMOGENIANO AUGUSTINUS.

Scripta circa fin. an. 386.

ACADEMICOS ego ne inter jocandum quidem umquam lacessere auderem: quando enim me tantorum virorum non moveret auctoritas, nisi eos putarem longe in alia, quam vulgo creditum est, fuisse sententia? Quare potius eos imitatus sum quantum valui, quam expugnavi, quod omnino non valeo. Videtur enim mihi satis congruisse temporibus, ut si quid sincerum de fonte Platonico flueret, inter um-
a brosa et spinosa dumeta potius in (*a*) pastionem paucissimorum hominum duceretur, quam per aperta manans irruentibus passim pecoribus nullo modo posset liquidum purumque ser-
A vari. Quid enim convenientius pecori est, quam putari animam corpus esse? Contra hujusmodi homines opinor ergo illam utiliter excogitatam * Dei veri artem atque rationem. Hoc autem sæculo cum jam nullus videamus philosophos, nisi forte (*b*) amiculo corporis, quos quidem b
haud censuerim dignos tam venerabili nomine, reducendi mihi videntur homines (si quos Academicorum (*c*) per verborum ingenium a rerum c
comprehensione deterruit sententia) in spem reperiendæ veritatis: ne id quod eradicandis altissimis erroribus pro tempore accomodatum fuit, jam incipiat inserendæ scientiæ impedimento esse.

* *forte*, *legendi veri.*

2. Tantum enim tunc variarum sectarum studia flagrabant, ut nihil metuendum esset nisi
B falsi approbatio. Pulsus autem quisque illis argumentis ab eo, quod se firmum et inconcussum tenere crediderat, tanto constantius atque cautius aliud quærebat, quanto et in moribus major erat industria, et in natura rerum atque animorum altissima et implicitissima latere ve-

(a) Sic MSS. At Lov. *in possessionem.*

(b) MSS. duodecim habent, *clanculo corporis.*

(c) Lov. *perversorum ingenium a rerum comprehensione deterruisset in spem* etc. At qua ratione perversi Academici, si quidem ut mox dictum est, *artem et rationem legendi veri* sic enim legendum censemus, non, *Dei veri*, ut libri omnes habent *utiliter excogitarunt*? quapropter locum emendavimus ad decem MSS. qui habent, *per verborum ingenium... deterruit*, sive *terruit*; e quibus tamen nonnisi duo retinent vocem, *sententia.*

CLASSIS I. AN. 386.

ritas sentiebatur. Tanta porro nunc fuga laboris et incuria bonarum artium, ut simul atque sonuerit, acutissimis philosophis esse visum nihil posse comprehendi: dimittant mentes et in æternum obducant. Non enim audent vivaciores se illis credere, ut sibi appareat, quod tanto studio, ingenio, otio, tam denique multa multiplicique doctrina, postremo vita etiam longissima Carneades invenire non potuit. Si vero etiam aliquantum obnitentes adversus pigritiam, legerint eosdem libros, quibus quasi ostenditur naturæ humanæ denegata perceptio; tanto torpore indormiscunt, ut nec cælesti tuba evigilent.

3. Quamobrem cum gratissimum habeam fidele judicium tuum de libellis meis, tantumque in te momenti ponam, ut nec error in tuam prudentiam, nec in amicitiam simulatio cadere possit, illud magis peto diligentius consideres, mihique rescribas, utrum approbes quod in extremo tertii libri suspiciosius fortasse quam certius; utilius tamen, ut arbitror, quam incredibilius putavi credendum. Equidem quoquo modo se habeant illæ litteræ, non tam me delectat quod, ut scribis, Academicos vicerim, (scribis enim hoc amantius forte quam verius,) quam quod mihi abruperim odiosissimum retinaculum, quo ab philosophiæ ubere desperatione veri, quod est animi pabulum, refrenabar.

* Alias CCXIV. quæ autem 2. erat, nunc 135.

EPISTOLA II. *

Zenobio desiderium exponit suum, ut disputationem inter se cœptam, inter se finiant.

a (a) ZENOBIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. Bene inter nos convenit, ut opinor, omnia quæ corporeus sensus adtingit, ne puncto quidem temporis eodem modo manere posse, sed labi, effluere et præsens, nihil obtinere, id est, ut latine loquar, non esse. Horum itaque perniciosissimum amorem, pœnarumque plenissimum, vera et divina philosophia monet frenare atque sopire: ut se toto animus, etiam dum hoc corpus agit, in ea quæ semper ejusdem modi sunt, nec peregrino pulcro placent, feratur atque æstuet. Quæ cum ita sint, et te verum ac simplicem, qualis sine ulla sollicitudine amari potest, in semetipsa mens videat, fatemur tamen congressum istum atque conspectum tuum, cum a nobis corpore discedis, locisque sejungeris, quærere nos, eoque dum licet cupere. Quod profecto vitium, si te bene novi, amas in nobis: et cum omnia bona optes carissimis et familiarissimis tuis, ab hoc eos sanari metuis. Si autem tam potenti animo es, ut et agnoscere hunc laqueum, et eo captos irridere valeas, ne tu magnus atque alius. Ego quidem quamdiu desidero absentem, desiderari me volo. Invigilo tamen, quantum queo, et enitor, ut nihil amem quod abesse a me invito potest. Quocum officio commoneo te interim, qualiscumque sis, inchoatam tecum disputationem perficiendam, si curæ nobismetipsis sumus. Nam eam cum Alypio perfici nequaquam sinerem, etiamsi vellet. Non vult autem. Non enim est humanitatis ejus nunc mecum operam dare, ut in quam multis possemus litteris te nobiscum teneamus, nescio qua necessitate fugientem.

CLASSIS I. AN. 387.

* Alias CLI. quæ autem 3. erat, nunc 137.

EPISTOLA III. *

Nebridio respondet Augustinus immerito se ab ipso vocari beatum, qui tam multa ignoret. Qua in re sita sit vera beatitudo.

b (b) NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta an. 387.

1. Utrum nescio quo, ut ita dicam, blandiloquio tuo factum putem, an vere ita se res habeat; incertum apud me est. Nam repente accidit, nec satis deliberatum est, quatenus debeat committi fidei. Exspectas quid isthuc sit. Quid censes? Prope persuasisti mihi, non quidem beatum esse me: nam id solius sapientis prædium est: sed certe quasi beatum: ut dicimus hominem, quasi hominem in comparatione hominis illius quem Plato noverat; aut quasi rotunda et quasi quadra ea quæ videmus, cum longe ab eis absint quæ paucorum animus videt. Legi enim litteras tuas ad lucernam jam cœnatus; proxime erat cubitio, sed non ita etiam dormitio: quippe diu mecum in lecto situs cogitavi, atque has loquelas habui, Augustinus ipse cum Augustino: Nonne verum est, quod Nebridio placet, beatos nos esse? non utique: nam stultos adhuc esse, nec ipse audet negare. Quid si etiam stultis beata vita contingit? durum, quasi vero parva, vel alia ulla miseria sit quam ipsa stultitia. Unde ergo illi visum est? an lectis illis libellis etiam sapientem me ausus est credere? Non usque adeo temeraria est lætitia gestiens, præsertim hominis, cujus quanti ponderis consideratio sit, bene novimus. Illud igitur est: scripsit quod nobis putavit dulcissimum fore; quia ut illi dulce satum est, quidquid posuimus in illis litteris, et scripsit gaudens, nec curavit quid committendum gaudenti calamo esset. Quid si *Soliloquia* legisset? lætaretur multo exundantius, nec tamen reperiret plus aliquid, quod me appellaret, quam beatum. Cito ergo summum nomen effudit in me, nec sibi aliquid reservavit, quod me lætior asseveret. Vide lætitia quid faciat.

2. Sed ubi est ista beata vita? (c) ubi? ubi- c

(a) Is haud dubie est cui libros *de Ordine* nuncupavit Augustinus an. 386. vide sis 1. Tom. pag. 377.

(b) Nebridius *dulcis amicus* Augustini laudatur in Confessionum libris, maximeque in lib. 9. c. 3. quo loco *non multo post ejusdem Augustini baptismum carne solutus* esse dicitur; id est ante quam Augustinus presbyteratum adeptus fuisset, adeoque ante an. Chr. 391. Porro ipsi scribere cœpit Augustinus ex agro Cassiciaco juxta lib. 9. Conf. cap. 4. quem agrum aliquot menses anni exeuntis 386 et 387. ineuntis incoluit.

(c) Unus Vaticanus codex, *beata vita? ubi nisi in animo? O si ipsa esset.* Vaticani alii duo habent, *beata vita? ubi vera? O si ipsa* etc.

CLASSIS I. AN. 387.

A uam? O si ipsa esset, repelleret atomos Epicuri. O si ipsa esset, sciret nihil deorsum esse, præter mundum. O si ipsa esset, nosset extrema sphæræ tardius rotari quam medium, et alia similia, quæ similiter novimus. Nunc vero quomodo vel qualiscumque beatus sum, qui nescio cur tantus mundus sit, cum rationes figurarum per quas est, nihil prohibeant esse, quanto quis voluerit, ampliorem? Aut quomodo non mihi diceretur, immo non cogeremur confiteri corpora in infinitum secari, ut a certa velut basi in quantitatem certam certus corpusculorum numerus surgeret? Quare cum corpus nullum esse minimum sinitur, quo pacto sinamus esse amplissimum, quo amplius esse non possit: nisi forte illud quod Alypio aliquando dixi occultissime, habet magnam vim: ut quoniam numerus
B ille intelligibilis infinite crescit, non tamen infinite minuitur, nam non eum licet ultra monadem resolvere: contra sensibilis (nam quid est aliud sensibilis numerus, nisi corporeum vel corporum quantitas?) minui quidem infinite, sed infinite crescere nequeat. Et ideo fortasse merito philosophi in rebus intelligibilibus divitias ponunt, in sensibilibus egestatem. Quid enim ærumnosius, quam minus atque minus semper posse fieri? Quid ditius, quam crescere quantum velis, ire quo velis, redire cum velis, quousque velis, et hoc multum amare, quod minui non potest? Quisquis namque intelligit istos numeros, nihil sic amat ut monadem, nec mirum, cum per eam fiat, ut ceteri amentur. Sed tamen cur tantus est mundus? Poterat enim esse vel
C major, vel brevior: nescio. Tale est enim. Et cur hoc loco potius quam illo? nec in ea re debet esse quæstio, ubi quidquid esset, quæstio esset. Unum illud multum movet, quod infinite corpora secarentur. Cui fortasse responsum est, de vi contraria intelligibilis numeri.

3. Sed expecta, videamus quid sit hoc nescio quid, quod suggeritur menti: certe sensibilis mundus, nescio cujus intelligibilis imago esse dicitur. Mirum autem est, quod in imaginibus videmus, quas specula referunt: nam quamvis ingentia specula sint, non reddunt majores imagines, quam sunt corpora etiam brevissima objecta. In parvis autem specillis, sicut in pupillis oculorum, etsi magna facies sese opponat, brevissima imago pro modo speculi formatur.
D Ergo et imagines corporum minui licet, si specula minuantur: augeri, si augeantur, non licet. Hic profecto aliquid latet, sed nunc dormiendum est. Neque enim Nebridio beatus quærendo videor, sed fortasse aliquid inveniendo. Id autem aliquid quid est? an illa ratiocinatio, cui tamquam unicæ meæ blandiri soleo, et ea me nimis oblectare?

4. Unde constamus? ex animo et corpore. Quid horum melius? videlicet animus. Quid laudant in corpore? nihil aliud video quam pulcritudinem. Quid est corporis pulcritudo? congruentia partium cum quadam coloris suavitate. Hæc forma ubi vera melior, an ubi falsa? quis dubitet, ubi vera est, esse meliorem? Ubi ergo vera est in animo scilicet. Animus igitur magis amandus est quam corpus. Sed in qua parte animi ista est veritas? in mente atque intelligentia. Quid huic adversatur? sensus. Resistendum ergo sensibus totis animi viribus? liquet. Quid si sensibilia nimium delectant? fiat ut non delectent. Unde fit? consuetudine iis carendi appetendique meliora. Quid si moritur animus? ergo moritur veritas, aut non est intelligentia veritas, aut intelligentia non est in animo, aut potest mori aliquid in quo aliquid immortale est: nihil autem horum fieri posse *Soliloquia* nostra jam continent, satisque persuasum est: sed nescio qua consuetudine malorum territamur atque titubamus. Postremo etiamsi moritur animus, quod nullo modo posse fieri video, non esse tamen beatam vitam in lætitia sensibilium, hoc otio satis exploratum est. His rebus fortasse atque talibus Nebridio meo si non beatus, at certe quasi beatus videor: videar et mihi: quid inde perdo, aut cur parcam bonæ opinioni? Hæc mihi dixi: deinde oravi, ut solebam, atque dormivi.

5. Hæc placuit scribere tibi. Delectat enim me quod mihi gratias agis, si nihil te quod in buccam venerit celem, et gaudeo, quia sic tibi placeo. Apud quem igitur libentius ineptiam, quam cui displicere non possum? ut si in potestate fortunæ est, ut hominem amet homo, vide quam beatus sim, qui de fortuitis tam multum gaudeo, et talia bona, fateor, desidero mihi ubertim adcrescere. Fortunæ autem bona verissimi sapientes, quos solos beatos fas est vocari, nec timeri voluerunt, nec cupi, an cupiri, tu videris. Et belle accidit. Nam volo me declinationis hujus gnarum facias. Cum enim adjungo verba similia, incertior fio. Nam ita est cupio, ut fugio, ut sapio, ut jacio, ut capio; sed utrum fugiri an fugi, utrum sapiri an sapi, sit modus infinitus, ignoro. Possem adtendere jaci et capi, ni vererer ne me caperet, et pro ludibrio jaceret quo vellet, qui aliud jactum et captum, aliud fugitum, cupitum, sapitum esse convinceret. Quæ item tria, utrum penultima longa et inflexa, an gravi brevique pronuntianda sint, similiter nescio. Provocaverim te ad epistolam longiorem, peto ut paulo diutius te legam. Nam non queo tantum dicere, quantum volupe est legere te.

EPISTOLA IV. *

Augustinus Nebridio, significans ei quantum profecerit in secessu, contemplatione rerum æternarum.

* Alias CXVII. quæ autem 4. erat, nunc 136.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

1. Mirum admodum est, quam mihi præter spem evenerit, quod cum requiro quibus epistolis tuis mihi respondendum remanserit, unam tantum inveni, quæ me adhuc debitorem

Scripta circa idem tempus.

CLASSIS I. AN. 388.

teneret, qua petis ut tanto nostro otio, quantum esse arbitraris tecum, aut nobiscum cupis, indicemus tibi quid in sensibilis atque intelligibilis naturæ discernentia, profecerimus. Sed non arbitror occultum tibi esse, si falsis opinionibus tanto quisque inseritur magis, quanto magis in eis familiariusque volutatur, multo id facilius in rebus veris animo accidere. Ita tamen paulatim ut per ætatem profecimus. Quippe cum plurimum inter puerum et juvenem distet, nemo a pueritia quotidie interrogatus se aliquando juvenem dicet.

2. Quod nolo in eam partem accipias, ut nos in his rebus quasi ad quamdam mentis juventutem firmioris intelligentiæ robore pervenisse existimes. Pueri enim sumus, sed ut dici adsolet, forsitan belli, et non (a) mali. Nam plerumque perturbatos et sensibilium * plagarum curis refertos mentis oculos illa tibi notissima ratiuncula in (b) respirationem levat, mentem atque intelligentiam oculis et hoc vulgari adspectu esse meliorem: quod non ita esset, nisi magis essent illa quæ intelligimus, quam ista quæ cernimus. Cui ratiocinationi utrum nihil valide inimicum sit, peto mecum consideres. Hac ego interim recreatus, cum Deo in auxilium deprecato, et in ipsum, et in ea, quæ verissime vera sunt, attolli cœpero, tanta nonnunquam rerum manentium præsumptione compleor, ut mirer interdum illa mihi opus esse ratiocinatione, ut hæc esse credam, quæ tanta insunt præsentia, quanta sibi quisque sit præsens. Recole tu quoque; nam te fateor hujus rei esse diligentiorem, ne quid forte nesciens rescriptis adhuc debeam. Nam mihi non facit fidem tam multorum onerum, quæ aliquando numeraveram, tam repentina depositio: quamvis te accepisse litteras meas non dubitem, quarum rescripta non habeo.

* Id est phantasiarum.

* Alias CXIV, quæ autem 5. erat, nunc 158.

EPISTOLA V. *

Augustinum Nebridius deplorat, quod nimium interpelletur civium negotiis ab otio contemplationis.

AUGUSTINO NEBRIDIUS.

Scripta circa finem an. 388.

1. Itane est, mi Augustine, fortitudinem ac tolerantiam negotiis civium præstas, necdum tibi redditur illa exopta cessatio? Quæso, qui te tam bonum hominem interpellant? credo qui nesciunt quid ames, quid concupiscas. Nullusne tibi est amicorum, qui eis amores referat tuos? Nec Romanianus, nec (c) Lucinianus? Me certe audiant. Ego clamabo, ego testabor, te Deum amare, illi servire atque inhærere cupere. Vellem ego te in rus meum vocare, ibique adquiescere. Non enim timebo me seductorem tui dici a civibus tuis, quos nimium amas, et a quibus nimium amaris.

CLASSIS I. AN. 389.

* Alias LXXI. quæ autem 6. erat, nunc 92.

EPISTOLA VI. *

Scribit Nebridius videri sibi memoriam sine phantasia esse non posse; tum etiam phantasiæ vim non a sensu, sed a se potius imagines rerum habere.

AUGUSTINO NEBRIDIUS.

Scripta circa init. an. 389.

1. *Epistolas tuas perplacet ita servare ut oculos meos. Sunt enim magnæ, non quantitate, sed rebus, et magnarum rerum magnas continent probationes. Illæ mihi Christum, illæ Platonem, illæ Plotinum sonabunt. Erunt igitur mihi, et ad audiendum propter eloquentiam dulces, et ad legendum propter brevitatem faciles, et ad intelligendum propter sapientiam salubres. Curabis ergo quod tuæ menti sanctum bonumve fuerit visum, me docere. His autem litteris respondebis, cum de fantasia et memoria subtilius aliquid disputaris. Mihi enim ita videtur, quod quamvis non omnis phantasia cum memoria sit, omnis tamen memoria sine phantasia esse non possit. Sed dicis, Quid cum recordamur nos intellexisse, aut cogitasse aliquid? Contra hæc ego respondeo et dico, propterea hoc evenisse, quia cum intelleximus vel cogitavimus corporeum ac temporale aliquid, genuimus quod ad phantasiam pertinet: nam aut verba intellectui cogitationibus nostris adjunximus, quæ verba sine tempore non sunt, et ad sensum vel phantasiam pertinent: aut tale aliquid intellectus noster cogitatione passus est, quod in animo (d) phantastico memoriam facere potuisset. Hæc ego inconsiderate ac perturbate, ut soleo, dixi: tu explorabis, et falso rejecto, veritatem in litteris conferes.*

2. *Audi aliud: Cur, quæso te, non a se potius quam a sensu phantasiam habere omnes imagines dicimus? Potest enim, quemadmodum animus intellectualis ad intelligibilia sua videnda a sensu admonetur potius quam aliquid accipit, ita, et phantasticus animus ad imagines suas contemplandas, a sensu admoneri potius quam aliquid assumere. Nam forte inde contingit, ut ea quæ sensus non videt, ille tamen adspicere possit: quod signum est, in se et a se habere omnes imagines. De hac re quoque quid sentias, respondebis.*

* Alias LXXII. quæ autem 7. erat, nunc 143.

EPISTOLA VII. *

Augustinus quæstionem utramque a Nebridio motam discutit.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. Praemio supersidam, et cito incipiam quod me jamjamque vis dicere, præsertim

(a) Am. Er. et MSS. duo. non male.
(b) MSS. plerique, in respiratione.
(c) In MSS. aliquot scribitur hic, *Lucianus*, et in epist. 10. *Lucilianus*. mox in Victorino codice legitur, me certe *Audiant me etc*
(d) Sic. MSS tres. At editi habent, *quod in animo phantasticam memoriam.*

CLASSIS I. AN. 389.

CAPUT I. Memoriam sine phantasia esse posse.

non cito desiturus. Memoria tibi nulla videtur esse posse sine imaginibus vel imaginariis visis, quæ phantasiarum nomine appellare voluisti: ego aliud existimo. Primum ergo videndum est, non nos semper rerum prætereuntium meminisse, sed plerumque manentium. Quare cum sibi memoria præteriti temporis vindicet tenacitatem: constat eam tamen partim eorum esse, quæ nos deserunt, partim eorum, quæ deseruntur a nobis. Nam cum recordor patrem meum, id utique recordor, quod me deseruit, et nunc non est: cum autem Carthaginem, id quod est, et quod ipse deserui. In utroque tamen generum horum præteritum tempus memoria tenet. Nam et illum hominem, et istam urbem, ex eo quod vidi, non ex eo quod video, memini.

2. Hic tu fortasse quæris: Quorsum ista? præsertim cum animadvertas utrumlibet horum non posse in memoriam venire, nisi (a) viso illo imaginario. At mihi satis est sic interim ostendisse, posse dici earum etiam rerum, quæ nondum interierunt, memoriam. Verum quid me adjuvet, facito intentus accipias. Nonnulli calumniantur adversus Socraticum illud nobilissimum inventum, quo asseritur, non nobis ea quæ discimus, veluti nova inseri, sed in memoriam recordatione revocari; dicentes memoriam præteritarum rerum esse, hæc autem quæ intelligendo discimus, Platone ipso auctore, manere semper, nec posse interire, ac per hoc non esse præterita: qui non attendunt illam visionem esse præteritam, qua hæc aliquando vidimus mente; a quibus quia defluximus, et aliter alia videre cœpimus, ea nos reminiscendo revisere, id est per memoriam. Quamobrem si, ut alia omittam, ipsa æternitas semper manet, nec aliqua imaginaria figmenta conquirit, quibus in mentem quasi vehiculis veniat, nec tamen venire posset, nisi ejus meminissemus, potest esse quarumdam rerum sine ulla imaginatione memoria.

CAPUT II. Animam sensibus non usam carere phantasiis.

3. Jam vero quod tibi videtur anima etiam non usa sensibus corporis corporalia posse imaginari, falsum esse convincitur isto modo: Si anima priusquam corpore utatur ad corpora sentienda, eadem corpora imaginari potest, et melius (quod nemo sanus ambigit) affecta erat antequam his fallacibus sensibus implicaretur, melius afficiuntur animæ dormientium quam vigilantium, melius phreneticorum quam tali peste carentium; his enim afficiuntur imaginibus, quibus ante istos sensus vanissimos nuntios afficiebantur: et aut verior erit sol quem vident illi, quam ille quem sani atque vigilantes; aut erunt veris falsa meliora. Quæ si absurda sunt, sicuti sunt, nihil est aliud illa imaginatio, mi Nebridi, quam plaga inflicta per sensus, quibus non, ut tu scribis, commemoratio quædam fit ut talia formentur in anima, sed ipsa hujus falsitatis illatio, sive, ut expressius dicatur, impressio. Quod sane te movet, qui fiat ut eas facies formasque cogitemus, quas numquam vidimus, acute movet. Itaque faciam quod ultra solitum modum hanc epistolam porrigat; sed non apud te, cui nulla est pagina gratior, quam quæ me loquaciorem apportat tibi.

4. Omnes has imagines, quas phantasias cum multis vocas, in tria genera commodissime ac verissime distribui video. Quorum est unum sensis rebus impressum, alterum putatis, tertium ratis. Primi generis exempla sunt, cum mihi tuam faciem vel Carthaginem, vel familiarem quondam nostrum * Verecundum, et si quid aliud manentium vel mortuarum rerum, quas tamen vidi atque sensi, in se animus format. Alteri generi subjiciuntur illa, quæ putamus ita se habuisse vel ita se habere, velut cum disserendi gratia quædam ipsi fingimus nequaquam impedientia veritatem, vel qualia figuramus cum legimus historias, et cum fabulosa vel audimus vel componimus vel suspicamur. Ego enim mihi ut libet atque ut occurrit animo, Æneæ faciem fingo, ego Medeæ cum suis anguibus alitibus junctis jugo, ego Chremetis et alicujus Parmenonis. In hoc genere sunt etiam illa, quæ sive sapientes, aliquid veri talibus involventes figuris, sive stulti variorum superstitionum conditores pro vero detulerunt, ut est tartareus Phlegethon, et quinque antra gentis tenebrarum, et stilus Septemtrionalis continens cælum, et alia poetarum atque hæreticorum mille portenta. Dicimus tamen et inter disputandum, puta esse tres super invicem mundos, qualis hic unus est: et, puta quadrata figura terram contineri; et similia. Hæc enim omnia, ut se cogitationis tempestas habuerit, fingimus et putamus. Nam de rebus quod ad tertium genus attinet imaginum numeris maxime atque dimensionibus agitur: quod partim est in rerum natura, velut cum totius mundi figura invenitur, et hanc inventionem in animo cogitantis imago sequitur: partim in disciplinis tamquam in figuris geometricis et rhythmicis musicis, et infinita varietate numerorum: quæ quamvis vera, sicut ego autumo, comprehendantur, gignunt tamen falsas imaginationes, quibus ipsa ratio vix resistit: tametsi nec ipsam disciplinam disserendi carere hoc malo facile est, cum in divisionibus et conclusionibus quosdam quasi calculos imaginamur.

* Grammaticus et civis Mediolanensis in cujus villam Aug. nondum baptizatus cum suis se receperat lib. 9. Conf. c. 3.

5. In hac tota imaginum silva, credo tibi non videri primum illud genus ad animam, priusquam inhæreat sensibus, pertinere; neque hinc diutius disputandum: de duobus reliquis jure adhuc quæri posset, nisi manifestum esset, animam minus esse obnoxiam falsitatibus, nondum passam sensibilium sensuumque vanitatem: at istas imagines quis dubitaverit istis sensibilibus multo esse falsiores? Nam illa quæ putamus et credimus, sive fingimus, et ex omni parte omnino falsa sunt, et certe longe ut cernis veriora sunt, quæ videmus atque sentimus. Jam in illo

(a) MSS. a. nisi visu *illo imaginario*. Alii codices, viso.

CLASSIS I. AN. 389.

tertio genere quodlibet spatium corporale animo figuravero, quamquam id rationibus disciplinarum minime fallentibus cogitatio peperisse videatur, ipsis rursum rationibus arguentibus, falsum esse convinco. Quo fit, ut nullo pacto animam credam nondum corpore sentientem, nondum per sensus vanissimos mortali et fugaci substantia, verberatam, in tanta falsitatis ignominia jacuisse.

CAP. III. Objectio resolvitur.

6. Unde ergo evenit, ut quæ non vidimus cogitemus? Quid putas, nisi esse vim quamdam minuendi et augendi animæ insitam, quam quocumque venerit necesse est afferat secum? quæ vis in numeris præcipue animadverti potest. Hac fit, verbi gratia, ut corvi quasi ob oculos imago constituta, quæ videlicet aspectibus nota est, demendo et addendo quædam, ad quamlibet omnino numquam visam imaginem perducatur. Hac evenit, ut per consuetudinem volventibus sese in talibus animis, figuræ hujuscemodi velut sua sponte cogitationibus irruant. Licet igitur animæ imaginanti, ex his quæ illi sensus invexit, demendo, ut dictum est, et addendo, ea gignere, quæ nullo sensu adtingit tota; partes vero eorum, quæ in aliis atque aliis rebus adtigerat. Ita nos pueri apud mediterraneos nati atque nutriti, vel in parvo calice aqua visa, jam imaginari maria poteramus; cum sapor fragorum et cornorum, antequam in Italia gustaremus, nullo modo veniret in mentem. Hinc est quod a prima ætate cæci, cum de luce coloribusque interrogantur, quid respondeant non inveniunt. Non enim coloratas ullas patiuntur imagines, qui senserunt nullas.

7. Nec mirere quo pacto ea, quæ in rerum natura figurantur et fingi possunt, non primo in anima quæ omnibus inest commista volvantur, cum ea numquam extrinsecus senserit. Nam etiam nos cum indignando aut lætando, ceterisque hujusmodi animi motibus, multos in nostro corpore vultus coloresque formamus, * prius nostra cogitatio quod facere possimus tales imagines concipit. Consequuntur ista miris illis modis, et committendi cogitationi tuæ cum in animo sine ulla (a) corporalium figura falsitatum numeri actitantur occulti. Ex quo intelligas velim cum tam multos animo motus esse sentias expertes omnium, de quibus nunc quæris, imaginum, quolibet alio motu animam sortiri corpus quam sensibilium cogitatione formarum, quas eam, prinsquam corpore sensibusque utatur, nullo modo arbitror pati posse. Quamobrem pro nostra familiaritate, et pro ipsius divini juris fide sedulo monuerim, carissime mihi ac jucundissime, nullam cum istis infernis umbris copules amicitiam, neve illam, quæ copulata est, cunctere divellere. Nullo enim modo resistitur corporis sensibus, quæ nobis sacratissima disciplina est, si per (b) eos inflictis plagis, vulneribusque blandimur.

* f. Non prius.

EPISTOLA VIII. *

* Alias CCXLV. quæ autem 8. erat, nunc. 28.

Quanam cælestium potestatum in animam actione fiat ut imagines ad somnia dormienti subrepant.

AUGUSTINO NEBRIDIUS.

Scripta paulo post superiorem epist.

1. FESTINANTI *mihi ad rem pervenire, nullum proœmium, nullum placet exordium. Qui fit, mi Augustine, vel qui modus est, quo utuntur superiores potestates, quas cœlestes intelligi volo, cum eis placet nobis dormientibus aliqua somnia demonstrare? Qui, inquam, modus est, id est quomodo id faciunt, qua arte, quibus* (c) *manganis, quibusve instrumentis aut medicamentis?* (d) *animumne nostrum per cogitationes suas impellunt, ut nos etiam ea cogitando imaginemur? An ipsa in suo corpore, vel in sua phantasia, facta nobis offerunt et ostendunt? Sed si in suo corpore ea faciunt, sequitur ut et nos alios oculos corporeos intrinsecus habeamus cum dormimus, quibus illa videamus, quæ illi in suo corpore formaverint. Si vero ad istos res non corpore adjuvantur suo, sed in phantastico suo ista disponunt, atque ita phantastica nostra contingunt, et fit visum, quod est somnium; cur quæso te, non ego phantastico meo tuum phantasticum ea somnia generare compello, quæ mihi primo in eo ipse formavi? Certe et mihi est phantasia, et quod volo potens est fingere, cum omnino nullum tibi facio somnium, sed ipsum corpus nostrum video in nobis somnia generare. Nam cum semel habuerit per affectum quo animæ copulatur, cogit nos idipsum miris modis per phantasiam simulare. Sæpe dormientes cum sitimus, bibere somniamus, et esurientes quasi comedentes videmur; et multa talia, quæ quasi commercio quodam a corpore in animam phantastice transferuntur. Hæc pro sui obscuritate, pro nostraque imperitia ne mireris, si minus eleganter minusque subtiliter explicata sunt: tu id facere quantum poteris laborabis.*

EPISTOLA IX. *

* Alias CXV. prima. quæ autem 9. erat, nunc 40.

Quæstioni de somniis per superiores potestates immissis respondet.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. QUAMQUAM mei animi cognitor sis, fortasse tamen ignoras quantum velim præ-

(a) Sic elegantiores MSS. At excusi habent, *corporali figura*.

(b) Editi, *per eas*. At MSS. magno consensu proferunt *per eos*, quod ad sensus refertur. Nam paulo supra dicitur, *nihil est aliud imaginatio sensibilium rerum hoc in corpore, quam plaga inflicta per sensus*. Hinc intelliges in lib. de vera religione c. 34. n. 64 id quod Augustinus adversus Manichæos dicit. *Date qui resistat sensibus carnis, et plagis quibus per illos in anima vapulavit*. Neque porro *infernas umbras*, a quibus hic Nebridium revocat, intelligere alias videtur præter phantasias seu phantasmata illa, quæ amplexabantur Manichæi ex lib. 3 Conf. c. 6. et l. 9. c. 4.

(c) Lov. *machinis*. cujus loco MSS. habent *manganis*: Idem significat, hinc enim μαγγανικὰ bellica quædam instrumenta. Suidas porro, μάγγανον, παράδοξόν τι, mirum quidpiam interpretatur; aliqui, præstigias.

(d) Lov. aut *medicamentis animum nostrum*, mutavimus nonnihil ad MSS. fidem.

CLASSIS I. AN. 389.

sentia tua frui. Verum hoc tam magnum beneficium Deus quandoque præstabit. Legi recentissimam epistolam tuam, in qua de solitudine questus es, et quadam desertione a familiaribus tuis, cum quibus vita dulcissima est. Sed quid aliud hic tibi dicam, nisi quod te non dubito facere. Confer te ad tuum animum, et illum in Deum leva, quantum potes. Ibi enim certius habes, et nos, non per corporeas imagines, quibus nunc in nostra recordatione uti necesse est; sed per illam cogitationem, qua intelligis non loco esse nos simul.

2. Epistolas tuas cum considerarem, quibus non dubium tibi quærenti magna respondi, vehementer me illa terruit, qua percontaris quomodo fiat, ut nobis a superioribus potestatibus vel a dæmonibus et cogitationes quædam inserantur et somnia. Magna enim res est, cui tu quoque pro tua prudentia perspicis, non epistola, sed aut præsenti collocutione, aut aliquo libello respondendum esse. Tentabo tamen, callens ingenium tuum, quædam quæstionis hujus (a) lumina præseminare, ut aut cetera tecum ipse contexas, aut posse ad rei tantæ probabilem investigationem perveniri minime desperes.

3. Arbitror enim omnem motum animi aliquid facere in corpore. Id autem usque ad nostros exire sensus, tam hebetes, tamque tardos, cum sunt majores animi motus; velut cum irascimur, aut tristes, aut gaudentes sumus. Ex quo licet conjicere, cum etiam cogitamus aliquid, neque id nobis in nostro corpore appareat, apparere tamen posse aeriis æthereisve animantibus, * quorum et sensus acerrimus, et in cujus comparatione noster ne sensus quidem putandus est. Igitur ea quæ, ut ita dicam, vestigia sui motus animus figit in corpore, possunt et manere, et quemdam quasi habitum facere, quæ latenter cum agitata fuerint et contrectata, secundum agitantis et contrectantis voluntatem, ingerunt nobis cogitationes et somnia: atque id fit mira facilitate. Si enim nostrorum corporum terrenorum et tardissimorum exercitationes, agendis organis musicis, seu in funiambulo, ceterisque hujusmodi spectaculis innumerabilibus, ad quædam incredibilia pervenisse manifestum est; nequaquam est absurdum, eos qui aerio vel æthereo corpore aliquid in corporibus agunt, quæ naturali ordine penetrant, longe majore uti facilitate ad movendum quidquid volunt, non sentientibus nobis, et tamen inde aliquid perpetientibus. Neque enim etiam quomodo fellis abundantia nos ad iram crebriorem cogat sentimus; et tamen cogit, cum hæc ipsa, quam dixi, abundantia facta sit irascentibus nobis.

* Dæmonibus. Vide lib. 1. cont. Academ. c. 7. n. 20.

4. Sed hoc tamen si non vis simile a nobis prætereunter accipere, versa id cogitatione quantum potes. Nam si animo exsistat assidue aliqua difficultas agendi atque implendi quod cupit, assidue irascitur. Ira est autem, quantum mea fert opinio, turbulentus appetitus auferendi ea, quæ facilitatem actionis impediunt. Itaque plerumque non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo, eumque collidimus atque frangimus; et aleatores tesseris, et pictores penicillo, et cuique instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitratur. Hac autem assiduitate irascendi fel crescere etiam medici affirmant. Cremento autem fellis rursus et facile ac prope nullis caussis exsistentibus irascimur. Ita quod suo motu animus fecit in corpore, ad eum rursus commovendum valebit.

Ira quid.

5. Possunt latissime ista tractari, et multis rerum testimoniis ad certiorem plenioremque perduci notitiam. Sed huic epistolæ adjunge illam, quam tibi nuper de imaginibus et de memoria misi et eam diligentius pertracta. Nam minus plene a te intellecta rescripto tuo mihi apparuit. Huic ergo quam nunc legis cum adjunxeris de illa quod dictum ibi est, de naturali quadam facultate animi minuentis, et augentis cogitatione quodlibet: fortasse etiam formæ corporum, quas numquam vidimus, vel cogitando apud nos vel somniando figurentur. (b)

EPISTOLA X. *

* Alias CXVI. quæ autem 10. erat, nunc 71.

De convictu cum Nebridio et secessione a mundanarum rerum tumultu.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. Numquam æque quidquam tuarum inquisitionum me in cogitando tenuit æstuantem, atque illud quod recentissimis litteris tuis legi, ubi nos arguis quod consulere negligamus, ut una nobis vivere liceat. Magnum crimen, et nisi falsum esset, periculosissimum. Sed cum probabilis ratio demonstrare videatur, hic nos potius quam Carthagini, vel etiam ruri, ex sententia posse degere, quid tecum agam, mi Nebridi, prorsus incertus sum. Mittatur ne ad te accommodissimum tibi vehiculum? nam (c) basterna innoxie te vehi posse, noster Lucinianus auctor est. At matrem cogito, ut quæ absentiam sani non ferebat, imbecilli multo minus esse laturam. Veniamne ipse ad vos? at hic sunt qui nec venire mecum queant, et quos deserere nefas putem. Tu enim potes et apud tuam mentem suaviter habitare: ii vero ut idem possint, satagitur. Eamne crebro et redeam, et nunc tecum, nunc cum ipsis sim? at hoc neque simul, (d) neque ex sententia vivere est. Non enim brevis

(a) Lov. *limina*. At MSS. et antiquiores editiones, *lumina*.

(b) Hic epistola terminatur apud Lov. et veteres MSS. At apud Bad. Am. et Er. ad vocem *figurentur*, epistolæ 14, detracto exordio *Recentissimis* etc. subjungitur continenter ab hisce verbis: *tametsi actus* etc.

(c) In editis, *bastarna*. At in veteribus libris scribitur, *basterna*. Quæ vox apud Isidorum in Glos. exponitur, *lecta manualis*, unde quibusdam videtur esse gestatoria sella, aut lectica, quæ famulorum manibus portabatur. alii porro lectica jumentorum dorso imponi solita, ex eodem Isidoro in Orig. lib. 20 c. 12. hujuscemodi erat illa, de qua Gregorius Turon. in Franc. hist. lib. 3. n. 26.

(d) In MSS. omittitur conjunctio, *neque*.

CLASSIS I. AN. 389.

est via, sed tanta omnino, cujus peragendæ negotium sæpe suscipere, non sit ad optatum otium pervenisse. Huc accedit infirmitas corporis, qua ego quoque, ut nosti, non valeo quod volo, nisi omnino desinam quidquam plus velle quam valeo.

2. Profectiones ergo quas quietas et faciles habere nequeas, per totam cogitare vitam, non est hominis de illa una ultima, quæ mors vocatur, cogitantis; de qua vel sola intelligis vere esse cogitandum. Dedit quidem Deus paucis quibusdam, quos gubernatores ecclesiarum esse voluit, ut et illam non solum exspectarent fortiter, sed alacriter etiam desiderarent, et earum obeundarum labores sine ullo angore susciperent: sed neque iis, qui ad hujusmodi administrationes temporalis honoris amore raptantur, B neque rursum iis, qui cum sint privati, negotiosam vitam appetunt, hoc tantum bonum concedi arbitror, ut inter strepitus inquietosque conventus atque discursus, cum morte familiaritatem, quam quærimus, faciant; deificari enim utrisque in otio licebat. Aut si hoc falsum est, ego sum omnium ne dicam stultissimus, certe ignavissimus: cui nisi proveniat quædam secura cessatio, sincerum illud bonum gustare atque amare non possum. Magna secessione a tumultu rerum labentium, mihi crede, opus est, ut non duritia, non audacia, non cupiditate inanis gloriæ, non superstitiosa credulitate fiat in homine, nihil timere. Hinc enim fit illud etiam solidum gaudium nullis omnino lætitiis ulla ex C particula conferendum.

3. Quod si in naturam humanam talis vita non cadit, (a) cur aliquando evenit ista securitas? cur tanto evenit crebrius, quanto quisque in mentis penetralibus adorat Deum? cur in actu etiam humano plerumque ista tranquillitas manet, si ex illo adyto ad agendum quisque procedat? cur interdum et cum loquimur, mortem non formidamus, cum autem non loquimur etiam cupimus? Tibi dico, non enim hoc cuilibet dicerem, tibi inquam dico, cujus itinera in superna bene novi, tunc cum expertus sæpe ais quam dulce vivat, cum amori corporeo animus moritur, negabis tandem totam hominis vitam posse intrepidam fieri, ut rite sapiens nominetur? aut hanc affectionem, qua ratio nititur, tibi accidisse umquam, nisi cum (b) in intimis tuis augeris, asserere audebis? Quæ cum ita sint, restare unum vides, ut tu quoque in commune consulas, quo vivamus simul. Quid enim cum matre agendum sit, quam certe frater Victor non deserit, tu multo melius callea quam ego. Alia scribere, ne te ab ista cogitatione averterem, nolui.

EPISTOLA XI. *

CLASSIS I. AN. 389.

* Alias CCLXVIII, quæ autem II erat, nunc 75.

Cur hominis susceptio Filio soli tribuitur, cum divinæ personæ sint inseparabiles.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. Cum me vehementer agitaret quæstio, a te dudum cum quadam etiam familiari objurgatione proposita, quonam pacto una vivere possemus, et de hoc solo statuissem rescribere tibi, et rescripta flagitare, neque ad aliud aliquid quod ad nostra studia pertinet, stilum invertere, ut inter nos istud ipsum terminaretur, cito me securum fecit recentis epistolæ tuæ brevissima et verissima ratio: propterea scilicet B hinc non esse cogitandum, quia vel nos cum potuerimus ad te, vel tu cum potueris ad nos necessario venturus sis. Hinc ergo, ut dixi, securus effectus consideravi omnes epistolas tuas, ut viderem quarum responsionum debitor sim. In quibus tam multas quæstiones reperi, ut etiam si facile dissolvi possent, ipso acervo cujusvis ingenium otiumque superarent. Tam vero difficiles sunt, ut et si una earum mihi esset imposita, non dubitarem me onustissimum confiteri. Hoc autem procemium ad id valet, ut tantisper desinas nova quærere, donec toto ære alieno liberemur, et de solo judicio tuo mihi rescribas. Quamquam scio quam sit adversum me, qui tuarum divinarum cogitationum vel tantisper parC ticeps esse differo.

2. Accipe igitur quid mihi videatur de susceptione hominis mystica, quam propter salutem nostram factam esse religio, qua imbuti sumus, credendum cognoscendumque commendat: quam quæstionem non facillimam omnium elegi, cui potissimum responderem. Illa namque, quæ de hoc mundo quæruntur, nec satis ad beatam vitam obtinendam mihi videntur pertinere; et si aliquid adferunt voluptatis, cum investigantur, metuendum est tamen, ne occupent tempus rebus impendendum melioribus. Quamobrem quod ad hoc pertinet susceptum in præsentia, prius miror te esse commotum cur non Pater sed Filius dicatur hominem suscepisse, sed etiam Spiritus sanctus. Nam ista Trinitas catholica fide D ita inseparabilis commendatur et creditur, ita etiam a paucis sanctis beatisque intelligitur, ut quidquid ab ea fit, simul fieri sit existimandum, et a Patre, et a Filio, et a Spiritu Sancto. Nec quidquam Patrem facere, quod non et Filius et Spiritus sanctus, nec quidquam Spiritum-sanctum, quod non et Pater et Filius, nec quidquam Filium, quod non et Pater et Spiritus sanctus faciat. Ex quo videtur esse consequens, ut hominem Trinitas tota susceperit: nam si Filius suscepit, Pater autem et Spiritus-sanctus non susceperunt, aliquid præter invicem faciunt. Cur ergo in mysteriis et sacris nostris hominis

(a) In prius editis, *cui aliquando*, substituimus, *cur*, ex MSS.

(b) Ita Lov. At Er. *cum intimis augeretis*. Bad. Am. et Gemeticensis codex, *cum intimis tuis ageris*. In cæteris fere MSS. *cum in intimis tuis ageris*; forte pro *ageres*.

CLASSIS I. AN. 389.

susceptio Filio tributa celebratur? Hæc est plenissima quæstio ita difficilis, et de re tam magna, ut nec sententiis hic satis expedita, nec ejus probatio satis secura esse possit. Audeo tamen, siquidem ad te scribo, significare potius quid meus animus habeat, quam explicare, ut cætera pro ingenio tuo et familiaritate nostra, qua fit ut me optime noveris, per te ipse conjectes.

3. Nulla natura est, Nebridi, et omnino nulla substantia, quæ non in se habeat hæc tria, et præ se gerat, primo ut sit, deinde ut hoc vel illud sit, tertio ut in eo quod est, maneat quantum potest. Primum illud causam ipsam naturæ ostentat, ex qua sunt omnia: alterum, speciem per quam fabricantur, et quodammodo formantur omnia: tertium, manentiam quamdam, ut ita dicam, in qua sunt omnia. Quod si fieri potest ut aliquid sit, quod non hoc vel illud sit, neque in genere suo maneat; aut hoc quidem aut illud sit, sed non sit neque in genere suo maneat, quantum potest; aut in suo genere quidem pro ipsius suis generis viribus maneat, sed tamen nec sit, neque hoc vel illud sit: fieri etiam potest, ut in illa Trinitate aliqua persona præter alias aliquid faciat. At si cernis necesse esse, ut quidquid sit, continuo et hoc aut illud sit, et in suo genere maneat quantum potest, nihil tria illa præter invicem faciunt. Video adhuc partem me egisse hujus quæstionis qua fit difficilis solutio. Sed breviter tibi aperire volui, si tamen egi quod volui, quam subtiliter, et quanta veritate in Catholica intelligatur hujusce inseparabilitas Trinitatis.

4. Nunc accipe quomodo possit non movere animum illud quod movet. Species quæ proprie Filio tribuitur, ea pertinet etiam ad disciplinam, et ad artem quamdam, si bene hoc vocabulo in his rebus utimur, et ad intelligentiam, qua ipse animus rerum cogitatione formatur. Itaque quoniam per illam susceptionem hominis id actum est, ut quædam nobis disciplina vivendi, et exemplum præcepti, sub quarumdam sententiarum majestate ac perspicuitate insinuaretur, non sine ratione hoc totum Filio tribuitur. In multis enim rebus, quas cogitationi et prudentiæ committo tuæ, quamvis multa insint, aliquid tamen eminet, et ideo sibi proprietatem quamdam non absurde vindicat; velut in illis tribus generibus quæstionum, etiam si quæratur an sit, ibi est et quid sit, esse enim non potest profecto, nisi aliquid sit; ibi etiam probandum improbandumve sit, quidquid enim est, nonnulla æstimatione dignum est: ita cum quæritur quid sit, necesse est ut et sit, et aliqua æstimatione pendatur. Hoc modo etiam cum quæritur quale sit, et aliquid est utique ita, cum sibi inseparabiliter juncta sunt omnia, nomen tamen quæstio non ex omnibus accipit, ut sese habuerit quærentis intentio. Ergo disciplina hominibus est necessaria, qua imbuerentur, et qua ad modum formarentur. Non tamen idipsum, quod per hanc disciplinam fit in hominibus, aut

A non esse possumus dicere, aut non appetendum; sed scire prius intendimus, et per quod conjiciamus aliquid, et in quo maneamus. Demonstranda igitur prius erat quædam norma et regula disciplinæ, quod factum est per illam suscepti hominis dispensationem, quæ proprie Filio tribuenda est, ut esset consequens et ipsius Patris, id est, unius principii, ex quo sunt omnia, cognitio per Filium, et quædam interior et ineffabilis suavitas atque dulcedo, in ista cognitione permanendi contemnendique omnia mortalia, quod donum et munus proprie Spiritui sancto tribuitur. Ergo cum agantur omnia summa communione et inseparabilitate, tamen distincte demonstranda erant propter imbecillitatem nostram, qui ab unitate in varietatem B lapsi sumus. Nemo enim quemquam erigit ad id in quo ipse est, nisi aliquantum ad id, in quo est, ille descendat. Habes epistolam, non quæ tuam curam de hac re finierit, sed quæ cogitationes tuas certo fortasse aliquo fundamento inchoaverit, ut cætera ingenio, quod mihi notissimum est, persequaris, et pietate, cui maxime standum est, consequaris.

Prosper sentent. 317.

EPISTOLA XII. *

* Alias CCLXIX. quæ autem 12. erat, nunc 67.

Quæstionem in superiore epistola perstrictam iterum tractandam suscipit.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

C 1. PLURES epistolas te scribis misisse quam accepimus; sed neque tibi possum non credere, neque mihi tu. Etsi enim rescribendo par esse non valeo: tamen non minore a me diligentia servantur litteræ tuæ, quam frequentantur abs te. Prolixiores autem nostras, non te amplius quam binas accepisse convenit inter nos, non enim misimus tertias. Sane recognitis exemplaribus animadverti, quinque fere tuis rogationibus esse responsum; nisi quod una ibi quæstio quasi transeunter perstricta, quamquam non temere ingenio tuo commissa sit, non tamen fortasse satisfecit avaritiæ tuæ, quam refrenes aliquantulum opus est, et nonnulla compendia libenter feras. Ita plane ut si quidquam frando intelligentiam; dum sum parcus in verbis, D nihil parcas mihi, sed te jure, quo mihi valentius esset forte aliquid, si quidquam posset esse jucundius, totum quod debetur efflagites. Hanc igitur epistolam numerabis inter minores epistolas meas, quam tibi, non sibi nihil mihi de acervo minuere. Non enim et tu mittis minores, quæ non eumdem acervum augeant. Quare illud quod de Filio Dei quæris cur ipse potius dicatur hominem suscepisse quam Pater cum simul uterque sit, dignosces facillime, si sermocinationum nostrarum, quibus ut potuimus (nam ineffabile quiddam est) quid sit Dei Filius, quo conjuncti sumus, recorderis. Quod ut hic breviter attingam, disciplina ipsa et forma Dei, per quam facta sunt omnia, quæ facta

CLASSIS I. AN. 389.

sunt, Filius nuncupatur. Quidquid autem per susceptum illum hominem gestum est, ad eruditionem informationemque nostram gestum est.

Vacat 67. linearum spatium in MS codice Vaticano unde epistola eruta est.

* *Alias* CCXVIII. *quæ autem* 13. *erat*, *nunc* 68.

EPISTOLA XIII. *

Quæstionem de animæ quodam corpore, ad se nihil pertinentem rogat dimittant.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta an. forte 389, certe ante 391.

1. USITATA tibi scribere non libet, nova non licet. Alterum enim video tibi non convenire, alterum non mihi vacare. Nam ex quo abii abs te, nulla mihi opportunitas, nullum otium datum est ea, quæ inter nos quærere solemus, agitandi atque versandi. Sunt quidem hyemales nimis longæ noctes, nec a me totæ dormiuntur: sed se objiciunt magis cogitanda eum otium est, quæ (*a*) diffirmando sunt otio necessaria. Quid ergo faciam, mutusne apud te, an tacitus sim? neutrum vis, neutrum volo. Quare age atque accipe quod de me excudere potuit ultimum noctis, quamdiu exequebatur, quo hæc epistola scripta est.

2. Necesse est te meminisse quod erebo inter nos sermone jactatum est, nosque jactavit anhelantes atque æstuantes, de animæ scilicet, (*b*) vel perpetuo quodam corpore, vel quasi corpore, quod a nonnullis etiam dici vehiculum recordaris. Quam rem certe, siquidem loco movetur, non esse intelligibilem, clarum est. Quidquid autem intelligibile non est, intelligi non potest. At quod intellectum fugit, si saltem sensum non refugit, æstimare inde aliquid (*c*) verisimiliter non usquequaque denegatur. Quod vero neque intelligi neque sentiri potest, temerariam nimis atque nugatoriam gignit opinionem; et hoc, de quo agimus tale est, si tamen est. Cur ergo, quæso te, non nobis ad hanc quæstiunculam indidimus ferias, et nos totos imprecato Deo in summam serenitatem naturæ summe viventis attollimus?

3. Hic forsitan dicas, quamquam corpora percipi nequeant, multa nos tamen ad corpus pertinentia intelligibiliter posse percipere, ut est quod novimus esse corpus. Quis enim neget, aut quis hoc verisimile potius quam verum esse fateatur? Ita cum ipsum corpus verisimile sit, esse tamen in natura tale quiddam verissimum est; ergo corpus sensibile, esse autem corpus intelligibile judicatur: non enim posset aliter percipi. Ita nescio quid illud, de quo quærimus, corpus, quo innitl anima, ut de loco ad locum transeat, putatur, quamquam etiamsi non sensibus nostris, tamen quibusdam longe vegetioribus sensibile sit, utrum tamen sit, intelligibiliter cognosci potest.

4. Hoc si dices, veniat in mentem illud quod intelligere appellamus, duobus modis in nobis fieri aut ipsa per se mente atque ratione intrinsecus, ut cum intelligimus esse ipsum intellectum: aut admonitione a sensibus, ut id quod jam dictum est, cum intelligimus esse corpus. In quibus duobus generibus illud primum per nos, id est, de eo quod apud nos est Deum consulendo; hoc autem secundum de eo quod a corpore sensuque nuntiatur, nihilominus Deum consulendo intelligimus. Quæ si rata sunt, nemo de illo corpore utrum sit intelligere potest, nisi cui sensus quidquam de illo nuntiarit. In quo animantium numero si ullus est, nes quoniam non esse perspicimus, illud etiam perspectum puto, quod supra dicere cœperam, non ad nos istam pertinere quæstionem. Hæc etiam atque etiam cogites velim, et quod cogitando genueris, ut noverim eures.

* *Alias* CXV. *secunda quæ autem* 14. *erat*, *nunc* 72.

EPISTOLA XIV. *

Quare sol non idem præstat quod cetera sidera. Veritas summa an hominis cujusque rationem contineat.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circa idem tempus.

1. RECENTISSIMIS litteris tuis respondere malui, non quod contemserim præcedentia quæsita tua, minusve me delectaverint; sed quod in respondendo majora quam opinaris molior. Quamquam enim longiorem, quam longissima est, epistolam tibi mittendam esse præscripseris, non tamen tantum habemus otii, quantum existimas, et quantum nos semper optasse nosti et optamus. Nec quæras cur ita sit. Illa enim facilius quibus impedior, quam cur impediar exposuerim.

2. Scribis cur ego et tu cum simus singuli eadem multa faciamus, sol autem non idem faciat quod cetera sidera. Cujus rei caussam conarer. Nam si eadem nos agimus, multa et ille cum ceteris agit. Si non ille, nec nos. Ambulo et ambulas, movetur et moventur; vigilo et vigilas, lucet et lucent; disputo et disputas, circuit et circumeunt: (*d*) tametsi actus animi nullo modo est iis, quæ videmus, comparandus. Si autem animum ita ut æquum est, animo conferas, magis idem vel cogitare vel contemplari, vel si quid aliud commodius dicitur, si ullus eis inest animus, sidera quam homines consideranda sunt. Ceterum in corporum motibus, si, ut soles, diligenter adtendas, nihil omnino a duobus idem fieri potest. An tu eum deambulamus simul,

(*a*) Lov. *definiendo*, pro quo MSS. omnes a nobis inspecti, et unus Vaticanus habent, *diffirmando*.
(*b*) Sic. MSS. At Lov. *velut perpetuo*.
(*c*) Lov. *verisimile*. MSS. porro *verisimiliter*.
(*d*) Apud Bad. Am. et Er. reliqua pars hujus epistolæ, confunditur cum epistola 9. detractis videlicet verbis, quæ huc usque premittuntur. Attamen antiqui MSS. Vaticani duo, Gervasiani collegii Parisientis codex, Corbeiensis annorum fere 900 aliique optimæ notæ, necnon Lov. hanc epistolam seorsim totamque exhibent ut hic edita est.

CLASSIS I. AN. 389.

statim idem nos agere existimas? absit a prudentia tua. Septemtrioni namque vicinior nostrum qui deambulat, aut alterum pari motu antecedat, aut tardius ingrediatur necesse est: neutrum tamen sentiri potest. Sed tu, ni fallor, quid intelligamus, nos quid sentiamus exspectas. Quod si ab axe in meridiem tendamus, conjuncti nobis atque inhærentes quantum valemus, innitamurque marmori lævi et æquali, vel etiam ebori, tam non potest esse amborum idem motus, quam venæ pulsus, quam forma, quam facies. Remove nos et pone (a) Glauciam prolem, nihil egeris. Quippe his etiam simillimis geminis tanta est necessitas, ut proprie moveantur, quanta fuit, ut singuli nascerentur.

3. At enim hoc, inquies, rationi tantum: quod autem sol ab astris differt, sensibus etiam clarum atque manifestum est. Si magnitudinem me cogis respicere, nosti de intervallis quam multa dicantur, et ad quantum incertum perspicuitas ista revocetur. Sed ut concedam ita esse ut apparet, sic enim et credo, cujus tandem et sensum fefellit illa proceritas Nævii (b) pede longioris quam qui est sex longissimus? cui te credo nimium quæsisse hominem æqualem, et cum minime reperisses, usque in ejus formam nostram epistolam tendere voluisse. Quare cum in terris quoque aliquid tale exsistat, nihil de cælo puto esse mirandum. Si autem te movet, quod præter solem nullius sideris lumen implet diem: quis quæso te, hominibus tantus apparuit, quantus ille homo quem Deus suscepit longe aliter quam ceteros sanctos atque sapientes? Quem si cum aliis hominibus conferas, majori distantia continetur, quam collatione solis cetera sidera. Quam sane similitudinem diligenter intuere. Fieri enim potest mente, qua excellis, ut quamdam quæstionem de homine Christo a te propositam transeuntes dissolverimus.

4. Item quæris utrum summa illa veritas et summa sapientia et forma rerum per quem facta sunt omnia, quem Filium Dei unicum sacra nostra profitentur, generaliter hominis, an etiam uniuscujusque nostrum rationem contineat. Magna quæstio. Sed mihi videtur quod ad hominem faciendum adtinet, hominis quidem tantum non meam vel tuam ibi esse rationem: quod autem ad orbem temporis varias hominum rationes in illa sinceritate vivere. Verum hoc cum obscurissimum sit, qua similitudine illustrari possit, ignoro: nisi forte ad artes illas, quæ insunt animo nostro confugiendum est. Nam in disciplina metiendi una est anguli ratio, una quadrati. Itaque quoties demonstrare angulum volo, non nisi una ratio anguli mihi occurrit. Sed quadratum nequaquam scriberem, nisi quatuor simul angulorum rationem, intuerer. Ita quilibet homo una ratione, qua homo intelligitur, factus est. At ut populus fiat, quamvis et ipsa una ratio, non tamen hominis ratio, sed hominum. Si igitur pars hujus universi est Nebridius, sicut est; et omne universum partibus confit, non potuit universi conditor Deus rationem partium non habere. Quamobrem quod plurimorum hominum ibi ratio est, non ad ipsum hominem pertinet, quamquam miris rursum modis ad unum omnia redigantur. Sed tu id commodius cogitabis: his contentus sis interim peto, quamquam jam excesserim Nævium.

EPISTOLA XV. *

* Alias CXIII. quæ autem 15 erat, nunc 73.

Significat scriptum a se opusculum de religione, transmittendum Romaniano, quem hortatur ut otium datum bene collocet.

ROMANIANO AUGUSTINUS.

Scripta an. 390.

1. Nos hæc epistola sic inopiam chartæ indicat ut membranas saltem abundare testetur. Tabellas eburneas, quas habeo, avunculo tuo cum litteris misi. Tu enim huic pelliculæ facilius ignosces, quia differri non potuit quod el scripsi, et tibi non scribere etiam ineptissimum existimavi. Sed tabellas, si quæ ibi nostræ sunt, propter hujusmodi necessitates, mittas, peto. Scripsi quiddam de catholica religione, quantum Dominus dare dignatus est, quod tibi volo ante adventum meum mittere, si charta interim non desit. Tolerabis enim qualemcumque scripturam ex officina (c) majorum. De codicibus, præter libros de Oratore, totum mihi excidit. Sed nihil amplius rescribere potui, quam ut ipse sumeres quos liberet, et nunc in eadem maneo sententia. Absens enim quid plus faciam non invenio.

2. Gratissimum mihi est, quod in ultima epistola me participem domestici tui gaudii facere voluisti. Sed, *Mene salis placidi vultum fluctusque quietos Ignorare jubes?* (Vir. 5. Æneid.) quamquam nec me jubeas, nec ipse ignores. Quare si ad melius cogitandum quies aliqua data est, utere divino beneficio. Nec enim debemus nobis, cum ista proveniunt, sed illis, per quos proveniunt, gratulari: quoniam justa, et officiosa, et pro suo genere pacatior atque tranquillior rerum temporalium administratio recipiendorum æternorum meritum gignit, si non teneat cum tenetur, nec implicet cum multiplicatur, si non cum (d) pacatur involvat. Ipsius enim veritatis ore dictum est; *Si in alieno fideles non fuistis; quod vestrum est quis dabit vobis?* (Luc. 16. 12.) Laxatis ergo curis mutabilium rerum, bona stabilia et certa quæramus, supervolemus terrenis opibus nostris. Nam et in mellis copia, non frustra pennas habet apicula, necat enim hærentem.

(a) MSS. prope omnes, *Clauciam prolem*.

(b) Bad. Am. et Er. habent *ne septem pedes longiores quamquam sex longissimo*. Lov. *ne septem pedum longioris, quam quæ sex longissimis*. Sed legendum haud dubie uti MSS. ope correximus, quamquam sic in illis scribatur *Nevii* nomen, videri ut possit significari, *ne septem*: sed nostram lectionem confirmat id quod in fine epistolæ præferunt, *excesserim Nævium*; ubi rursus in editis corrupte legitur, *excesserim veniam*.

(c) MSS. septem habent, *ex officina majorial*, antiquiores editiones ad marginem, *ex officina meorum*. Num forte sic textus interpungendus est? *Ex officina majorum de codicibus etc.*

(d) MSS. prope omnes, *putatur*, forte pro, *portatur*.

CLASSIS I. AN. 390.

MAXIMI MADAURENSIS AD AUGUSTINUM.

EPISTOLA XVI. *

* Alias XLIII. quæ autem 16 erat, nunc 74.

Maximus (a) grammaticus Madaurensis Augustino, excusans a Paganis unum Deum variis nominibus coli, indignans mortuos homines Gentium diis præferri, irridens Punica quædam nomina; perstringens, opinamur, Christianos, quod venerarentur sepulcra Martyrum, ac notans quod profanos ad sua sacra non admitterent.

Scripta forte circa an. 390.

1. Avens crebro tuis affatibus lætificari, et instinctu tui sermonis, quo me paulo ante jucundissime salva caritate pulsasti, paria redhibere non destiti, ne silentium meum pœnitudinem appellares. Sed quæso ut si hæc quasi seniles artus esse duxeris, benignarum aurium indulgentia prosequaris. Olympum montem deorum esse habitaculum, sub incerta fide Græcia fabulatur. At vero nostræ urbis forum salutarium numinum frequentia possessum nos cernimus et probamus. Equidem unum esse Deum summum sine initio, sine prole naturæ ceu patrem magnum atque magnificum, quis tam demens, tam mente captus neget esse certissimum? Hujus nos virtutes per mundanum opus diffusas, multis vocabulis invocamus, quoniam nomen ejus cuncti proprium videlicet ignoramus. Nam Deus omnibus religionibus commune nomen est. Ita fit ut dum ejus quasi quædam membra carptim, variis supplicationibus prosequimur, totum colere profecto videamur.

2. Sed impatientem me esse tanti erroris, dissimulare non possum. Quis enim ferat Jovi fulmina
b vibranti præferri (b) Mygdonem, Junoni, Minervæ, Veneri, Vestæque Sanaem, et cunctis (pro nefas!) diis immortalibus archimartyrem Namphanionem, inter quos Lucitas etiam
c haud minore cultu (c) suscipitur, atque (d) alii
d interminato numero (diis hominibusque odiosa nomina) qui conscientia nefandorum facinorum, specie gloriosæ mortis, scelera sua sceleribus cumulantes dignum moribus factisque suis exitum maculati repererunt. Horum busta si memoratu dignum est, relictis templis, neglectis majorum suorum manibus, stulti frequentant, ita ut præsagium vatis illius indigne ferentis emineat.

Lucanus.

Inque Deum templis juravit Roma per umbras.

Sed mihi hac tempestate propemodum vide-
e tur (e) bellum Actiacum rursus exortum, quo Ægyptia monstra in Romanorum Deos audeant tela vibrare, minime duratura.

3. Sed illud quæso, vir sapientissime, uti remoto facundiæ robore atque exploso, qua cunctis clarus es, omissis etiam quibus pugnare so-
A lebas Chrysippeis argumentis, postposita paululum dialectica, quæ nervorum suorum luctamine nihil certi cuiquam relinquere nititur, ipsa re approbes, quis sit iste Deus, quem vobis, Christiani, quasi proprium vindicatis, et in locis abditis præsentem vos videre componitis. Nos etenim deos nostros luce palam ante oculos, atque aures omnium mortalium piis precibus adoramus, et per suaves hostias propitios nobis efficimus, et a cunctis hæc cerni et probari contendimus.

4. Sed ulterius huic certamini me senex invalidus subtraho: et in sententiam Mantuani rhetoris libenter pergo: Trahit sua quemquem voluptas. Post hæc non dubito, vir eximie, qui a mea secta deviasti, hanc epistolam aliquorum
B furto detractam, flammis vel quolibet pacto perituram. Quod si acciderit, erit damnum chartulæ, non nostri sermonis, cujus exemplar penes omnes religiosos perpetuo retinebo. Dii te servent, per quos et eorum atque cunctorum mortalium communem patrem, universi mortales, quos terra sustinet, mille modis concordi discordia veneramur et colimus.

Virg. in Buc. Eccl. 3.

S. AUGUSTINI AD MAXIMUM MADAURENSEM.

EPISTOLA XVII. *

* Alias XLIV. quæ autem 17. erat, nunc 39.

Augustinus Maximo grammatico respondet ad superiora, sed sic ut ostendat indigna quibus respondeatur, digna quæ rideantur.

C

Scripta circa idem tempus.

1. Seriumne aliquid inter nos agimus, an jocari libet? Nam sicut tua epistola loquitur, utrum caussæ ipsius infirmitate, an morum tuorum comitate sit factum, ut malles esse facetior, quam paratior, incertum habeo. Primo enim Olympi montis et fori vestri comparatio facta est: quæ nescio quo pertinuerit, nisi ut me commonefaceret in illo monte Jovem castra posuisse, cum adversus patrem bella gereret, ut ea docet historia, quam vestri etiam sacram vocant: et in isto foro recordarer esse in duobus simulacris unum Martem nudum, alterum armatum, quorum dæmonium infestissimum civibus, porrectis tribus digitis contra collocata statua humana comprimeret. Ergone umquam ego crediderim, mentio-
D ne illius fori facta, numinum talium memoriam mihi te renovare voluisse, nisi jocari potius quam serio agere maluisses? Sed illud plane quod tales Deos quædam Dei unius magni membra esse dixisti, admoneo, quis digneris, ut ab hujusmodi sacrilegis facetiis te magnopere abstineas. Siquidem illum Deum dicis unum, de quo (ut dictum est a veteribus) docti indoctique consentiunt, hujusne tu membra dicis esse, quorum immanitatem, vel (si hoc mavis) po-

(a) In MSS. tribus, Maximus Madaurensis *Grammatici* titulo donatur

(b) MSS. duodecim *Miggínem*, ac paulo post habent plerique *Sanamen*, pro *Sanaem*. nonnulli etiam *Namphamonem*, pro *Namphanionem*. Porro celebratur martyr *Namphanio* in martyrologio Rom. ad diem 4. Julii.

(c) MSS. quinque. *suscipitur*.

(d) MSS. plures: *Atque alia interminato numero, diis hominibusque odiosa numina, quæ conscia nefandorum*.

(e) MSS. octo: *bellum Actiaticum rursus exortum*. Quatuor Vat. *Asiaticum*. Alii codices, *Actiacum*.

CLASSIS I. AN. 390.

tentiam, mortui hominis imago compescit? Plura hinc possem dicere: vides enim pro tua prudentia, quam iocus late iste pateat reprehensioni. Sed me ipse cohibeo, ne a te rhetorice potius quam veridice agere existimer.

2. Nam quod nomina quædam Punica mortuorum collegisti, quibus in nostram religionem festivas (ut tibi visum est) contumelias jaciendas putares, nescio utrum refellere debeam, an silentio præterire. Si enim res istæ videntur tam leves tuæ gravitati quam sunt, jocari mihi non multum vacat. Si autem graves tibi videntur, miror quod nominum absurditate commotus, in mentem non venerit habere tuos et in sacerdotibus (*a*) Eucaddires, et in numinibus Abaddires. Non puto ego ista tibi cum scriberes in animo non fuisse, sed more humanitatis et leporis tui, commonefacere nos voluisti ad relaxandum animum, quanta in vestra superstitione ridenda sint. Neque enim usque adeo teipsum oblivisci potuisses, ut homo Afer scribens Afris, cum simus utrique in Africa constituti, Punica nomina exagitanda existimares. Nam si ea vocabula interpretemur, Namphanio quid aliud significat, quam boni pedis hominem, id est cujus adventus afferat aliquid felicitatis: sicut solemus dicere, secundo pede introisse, cujus introitum prosperitas aliqua consequuta sit? Quæ lingua si improbatur abs te, nega Punicis libris, ut a viris doctissimis proditur, multa sapienter esse mandata memoriæ. Pœniteat te certe ibi natum, ubi hujus linguæ cunabula recalent. Si vero et sonus nobis non rationabiliter displicet, et me bene interpretatum illud vocabulum recognoscis, habes quod succenseas Virgilio tuo, qui Herculem vestrum ad sacra, quæ illi ab Evandro celebrantur, invitat hoc modo:

Virg. 8. Æneid.

Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.

Secundo pede optat ut veniat. Ergo venire Herculem optat Namphanionem, de quo tu multum nobis insultare dignaris. Verumtamen si ridere delectat, habes apud vos magnam materiam facetiarum: deum Stercutium, deam Cloacinam, Venerem calvam, deum Timorem, deum Pallorem, deam Febrem, et cetera innumerabilia hujuscemodi, quibus Romani antiqui simulacrorum cultores templa fecerunt, et colenda censuerunt: quæ si negligis, Romanos deos negligis: ex quo intelligeris non Romanis initiatus sacris, et tamen Punica (*b*) nomina, tamquam (*c*) numinum Romanorum altaribus deditus, contemnis ac despicis.

3. Sed mihi videris omnino plus quam nos fortasse illa sacra nihili pendere, sed ex eis nescio quam captare ad hujus vitæ transitum voluptatem: quippe qui etiam non dubitaveris ad Maronem confugere, ut scribis, et ejus versu te tueri, quo ait: *Trahit sua quemque voluptas.*

Virg. in Buc. Eccl. 2.

Nam si tibi auctoritas Maronis placet, sicut placere significas, profecto etiam illud.

Virg. 8. Æneid.

Primus ab æthereo venit Saturnus Olimpo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademptis.

Et cetera, quibus eum atque hujuscemodi deos vestros vult intelligi homines fuisse. Legerat enim (*d*) ille multam historiam vetusta auctoritate roboratam, quam etiam Tullius legerat, qui hoc idem in dialogis plus quam postulare auderemus commemorat, et perducere in hominum notitiam, quantum illa tempora patiebantur, molitur.

4. Quod autem dicis, eo nostris vestra sacra præponi, quod vos publice colitis deos, nos autem secretioribus conventiculis utimur: primo illud abs te quæro, quomodo oblitus sis Liberum illum, quem paucorum sacratorum oculis committendum putatis. Deinde tu ipse judicas nihil aliud te agere voluisse, cum publicam sacrorum vestrorum celebrationem commemorares, nisi ut nobis decuriones et primates civitatis per plateas vestræ urbis bacchantes ac furentes, ante oculos quasi spectacula poneremus: in qua celebritate, si numine inhabitamini, certe videtis quale illud sit, quod adimit mentem. Si autem fingitis, quæ sunt ista etiam in publico vestra secreta, vel quo pertinet tam turpe mendacium? deinde cur nulla futura canitis, si vates estis? aut cur spoliatis circumstantes, si sani estis?

Bacchanalia.

5. Cum igitur hæc nos et alia, quæ nunc prætermittenda existimo, per epistolam tuam feceris recordari, quid nos non derideamus deos vestros, quos abs te ipso subtiliter derideri nemo non intelligit, qui et ingenium tuum novit, et legit litteras tuas? Itaque si aliquid inter nos his de rebus vis agamus, quod ætati tuæ prudentiæque congruit, quod denique de nostro proposito jure a carissimis nostris flagitari potest, quære aliquid nostra discussione dignum: et ea pro vestris numinibus cura dicere, in quibus non te caussæ prævaricatorem putemus, quo nos magis commoneas, quæ contra illos dici possunt, quam pro eis aliquid dicas. Ad summam tamen, ne te hoc lateat, et in sacrilega convitia imprudentem trahat, scias a Christianis catholicis, quorum in vestro oppido etiam Ecclesia constituta est, nullum coli mortuorum, nihil denique ut numen adorari, quod sit factum et conditum a Deo, sed unum ipsum Deum, qui fecit et condidit omnia. Disserentur ista latius, ipso vero et uno Deo adjuvante, cum te graviter agere velle cognovero.

EPISTOLA XVIII. *

* Alias LXIII. quæ autem 18 erat, nunc 81.

Naturarum genus triplex perstringitur.

AUGUSTINUS CÆLESTINO.

Scripta forte circ. idem tempus.

1. O utinam possem assidue tibi aliquid dicere! Id autem aliquid est, ut curis exue-

(a) In pluribus MSS. *Eucadderes.*
(b) Lov. *numina* sed melius MSS. *nomina.*
(c) MSS. octo; tanquam nimium *Romanorum*. Editi, numinum.

(d) Ita in quindecim MSS. et in antiquioribus editionibus. At apud Lov. habetur, *legerat Euhemeri historiam.*

CLASSIS I. AN. 390.

remur inanibus, et curis indueremur utilibus. Nam de securitate nescio utrum quidquam in hoc mundo sperandum sit. Scripsi, nec recepi ulla rescripta. Misi adversum Manichæos libros, quos paratos et emendatos mittere potui, nec quidquam ex illis judicii motusque nostri notum mihi factum est. Nunc eos repetere jam me, vos autem restituere convenit. Peto itaque ne differatis eos remittere cum rescriptis, quibus nosse cupio quid de illis geritis, vel adhuc ad illum errorem expugnandum quid armaturæ vobis opus esse arbitremini.

2. Sane quoniam te novi, accipe hoc quiddam grande et breve. Est natura per locos et tempora mutabilis, ut corpus. Et est natura per locos nullo modo, sed tantum per tempora etiam ipsa mutabilis, ut anima. Et est natura quæ nec per locos, nec per tempora mutari potest, hoc Deus est. Quod hic insinuavi quomodo modo mutabile, creatura dicitur: quod immutabile, Creator. Cum autem omne quod esse dicimus, in quantum manet dicamus, et in quantum unum est, omnis porro pulcritudinis forma unitas sit: vides profecto in ista distributione naturarum, quid summe sit, quid infime, et tamen sit; quid medie, majusque infimo, et minus summo sit. Summum illud est ipsa beatitas: infimum, quod nec beatum esse potest, nec miserum; quod vero medium, vivit inclinatione ad infimum, misere; conversione ad summum, beate vivit. Qui Christo credit, non diligit infimum, non superbit in medio, atque ita summo inhærere sit idoneus et hoc est totum, quod agere jubemur, monemur, accendimur.

EPISTOLA XIX.*

* Alias LXXXIV. quæ autem 19. erat, nunc 82.

Gaio quem forte disputatione traxerat ad Ecclesiam, mittit suos libros legendos adhortans ut perseveret in bono proposito.

(a) GAIO AUGUSTINUS.

Scripta forte circ. idem tempus.

1. Ut abs te abscessimus, dici non potest quanta suavitate nos perfuderit recordatio tui, ac sæpe perfundat. Recolimus enim ardore inquisitionis tuæ, cum esset mirabilis, non falsæ perturbatam modestiam disputandi. Nam neque flagrantius percontantem, neque tranquillius audientem quemquam facile invenerim. Vellem itaque tecum multum loqui: non enim multum esset quantumcumque esset, si tecum loquerer. Sed quia difficile est, quid opus est caussas quærere? Prorsus difficile est: erit fortasse aliquando facillimum: ita Deus velit; nunc certe aliud est. Dedi ergo negotium fratri, per quem litteras misi, ut omnia nostra legenda præbeat prudentissimæ caritati tuæ. Non enim aliquid meum inculcabit invito: novi enim quid benignitatis in nos animo geras: quæ tamen si lecta probaveris, et vera perviderts, nostra esse non putes, nisi quia data sunt, eoque te convertas licet, unde tibi quoque est ut ea probares datum. Nemo enim quod legit, in codice ipso cernit verum esse, aut in eo qui scripserit; sed in se potius, si ejus menti quoddam non vulgariter candidum, sed a fæce corporis remotissimum lumen veritatis impressum est. Quod si falsa aliqua atque improbanda compereris, de humano nubilo irrorata scias et ea vere nostra esse deputes. Hortarer autem te ad quærendum, nisi videre mihi viderer hiantia quædam ora cordis tui, hortarer etiam, ut quod verum cognoveris viriliter teneas, nisi præ te ferres evidentissimum robur animi et consilii tui. Totum enim se mihi brevi tempore, prope discussis corporis tegumentis, quod in te vivit, aperuit. Neque ullo modo siverit Domini nostri misericordissima providentia, ut a catholico Christi grege tu vir tam bonus et egregie cordatus alienus sis.

EPISTOLA XX.*

* Alias CXXVI. quæ autem 20. erat, nunc 233.

Antonino pro existimatione bona ac dilectione sibi impensa gratias refert Augustinus, optatque ut familia ipsius tota catholicam religionem profiteatur.

AUGUSTINUS (b) ANTONINO.

Scripta circa idem tempus.

1. Cum a duobus tibi scripta deberentur cumulatissime magis pars reddita est, quod unum nostrum præsentem vides, cujus ex ore cum me quoque accipis, poteram non rescribere, nisi ipso jubente fecissem, quo proficiscente supervacaneum videbatur esse quod feci. Quapropter fertilius tecum fortasse colloquor, quam si coram adessem, cum et epistolam meam legis, et eum audis in cujus pectore me habitare optime nosti. Cum magno gaudio littera sanctitatis tuæ consideravi atque digessi, quod et Christianum animum tuum sine ullo fuco iniqui temporis, et in nos amicissimum per se gerunt.

2. Gratulor tibi, et gratias ago Deo et Domino nostro de spe et fide et caritate tua, tibique apud eum, quod de nobis tam bene existimas ut fideles Dei servos esse credas, idque ipsum in nobis corde purissimo diligas quamquam hinc etiam gratulandum benevolentiæ tuæ potius, quam gratiæ tibi agendæ sint. Tibi enim prodest ipsam diligere bonitatem, quam profecto diligit qui eum diligit quem credit bonum, sive ille se ita, sive aliter quam creditur habeat. Unus tantum in hac re cavendus est error, ne quisquam non de homine, sed de ipso hominis bono aliter sentiat, quam veritas postulat. Tu vero frater dilectissime, qui nullo modo erras credendo vel sciendo, magnum bonum esse libenter Deo casteque servire, cum quemlibet (c) hominum

(a) Apud Lov. scribitur *Caius*. At in MSS. et antiquioribus editionibus, *Gaius*.

(b) Apud Bad. Am. Er. scribitur, *Antonio*. At apud Lov. et præstantiores MSS. *Antonino*.

(c) MSS. duo v. *cum quemlibet hominem propterea diligis*. Recte.

CLASSIS I. AN. 390.

propterea diligis, quod hujus boni participem credis, tecum est fructus tuus, etiam si ille non ita sit. Quapropter tibi de hac re gratulandum est, illi autem non si propterea diligitur, sed si talis est, qualem esse existimat a quo propterea diligitur. Quales itaque nos simus, quantumque in Deum promoverimus, ipse viderit, cujus non solum de hominis bono, sed de homine ipso non potest errare judicium. Tibi ad mercedem beatitudinis, quod ad hanc rem adtinet, satis est, quod nos tales credens quales oportet esse servos Dei, toto sinu cordis amplecteris. Gratias vero tibi uberes agimus, quod nos cum laudas, tamquam tales simus, mirabiliter hortaris, ut tales esse cupiamus uberiores etiam, si non solum te commendes orationibus nostris, sed etiam non prætermittas orare pro nobis. GRATIOR (B) est enim Deo pro fratre deprecatio, ubi sacrificium caritatis offertur.

3. Parvulum tuum plurimum saluto, et secundum præcepta Domini salutaria opto grandescere. Domui quoque tuæ unam fidem et devotionem veram, quæ sola catholica est, provenire desidero et precor: in quam rem, si quam forte aliam nostram operam necessariam existimas, ne tibi vindicare dubites et communi domino fretus et jure caritatis. Illud sane admonuerim religiosissimam prudentiam tuam, ut timorem Dei non irrationabilem vel inseras infirmiori vasi tuo, vel nutrias, divina lectione gravique colloquio. Nemo enim fere sollicitus de statu animæ suæ, atque ob hoc sine pertinacia inquirendæ voluntati Domini intentus est, qui (C) bono demonstratore usus non dignoscat quid inter schisma quodlibet, atque unam catholicam intersit.

EPISTOLA XXI. *

* Alias CXLVIII. quæ autem 2. erat, nunc 231.

Augustinus in presbyterum Hipponensem ordinatus, præsertim ad dispensandum verbum Dei, secumque reputans quam difficile sit sacerdotem pium agere, obsecrat Valerium ut patiatur ipsum in secessu precibus et studio hoc agere, ut sit idoneus imposito muneri.

Domino beatissimo et venerabili, in conspectu Domini sincera caritate charissimo patri VALERIO episcopo AUGUSTINUS presbyter in Domino salutem.

Scripta ineunte 391.

* Forte felicius.

1. ANTE omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore * facilius et lætius, et hominibus acceptabilius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, si perfunctorie atque adulatorie res agatur: sed nihil apud Deum miserius, et tristius, et damnabilius. Item nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore difficilius, laboriosius, periculosius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster imperator jubet. Quis autem iste sit modus, nec a pueritia, nec ab adolescentia mea didici: et eo tempore quo

Episcopi officium quam periculosum.

CLASSIS I. AN. 391.

(A) discere cœperam, vis mihi facta est, merito peccatorum meorum, (nam quid aliud existimem nescio) ut secundus locus gubernaculorum mihi traderetur, qui remum tenere non noveram.

2. Sed arbitror Dominum meum propterea me sic emendare voluisse, quod multorum peccata nautarum, antequam expertus essem quid illic agitur, quasi doctior et melior reprehendere audebam. Itaque postea quam missus sum in medium, tunc sentire cœpi temeritates reprehensionum mearum: quamquam et antea periculosissimum judicarem hoc ministerium. Et hinc erant lacrymæ illæ, quas me fundere in civitate ordinationis meæ tempore nonnulli fratres animadverterunt, et nescientes causas doloris mei, quibus potuerunt sermonibus, qui (B) omnino ad vulnus meum non pertinerent, tamen bono animo consolati sunt. Sed multo valde ac multo amplius expertus sum, quam putabam: non quia novos aliquos fluctus aut tempestates vidi, quas ante non noveram, vel non audieram, vel non legeram vel non cogitaveram: sed ad eas evitandas aut perferendas solertiam et vires meas omnino non noveram, et alicujus momenti arbitrabar. Dominus autem irrisit me, et rebus ipsis ostendere voluit meipsum mihi.

3. Quod si non damnando, sed miserando fecit, hoc enim spero certe vel nunc cognita ægritudine mea, debeo Scripturarum ejus medicamenta omnia perscrutari, et orando ac legendo agere, ut idonea valetudo animæ meæ, ad tam periculosa negotia tribuatur: quod ante non feci, (C) quia et tempus non habui. Tunc enim ordinatus sum, quum de ipso vacationis tempore ad cognoscendas divinas Scripturas cogitaremus, et sic nos disponere vellemus, ut nobis otium ad hoc negotium posset esse. Et quod verum est, nondum sciebam quid mihi deesset ad tale opus, quale me nunc torquet et conterit. Quod si propterea in re ipsa didici quid sit homini necessarium, qui populo ministrat sacramentum et verbum Dei, ut jam non mihi liceat assequi, quod me non habere cognovi; jubes ergo ut peream, pater Valeri? Ubi est caritas tua? certe diligis me? certe diligis ipsam ecclesiam, cui me sic ministrare voluisti? et tamen certus sum quod et me et ipsam diligis. Sed putas me idoneum, cum ego melius me noverim, qui tamen nec ipse me nossem, nisi experiendo didicissem.

(D) 4. Sed dicit fortasse sanctitas tua; Vellem scire quid desit instructioni tuæ. Tam multa autem sunt, ut facilius possim enumerare quæ habeam, quam quæ habere desidero. Auderem enim dicere, scire me, et plena fide retinere quid pertineat ad salutem nostram. Sed hoc ipsum quomodo ministrem ad salutem aliorum, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant? Et sunt fortasse aliqua, immo non est dubitandum esse in sanctis libris conscripta consilia, quibus cognitis et apprehensis possit homo Dei rebus ecclesiasticis (a) ordina- s

(a) Ita Lov. At Er. et MS. Gemet. habent et ordinationibus. Bab. et plerique MSS. absque conjunctione, ecclesiasticis ordinationibus.

CLASSIS I. AN. 391.

tioribus ministrare, aut certe inter manus iniquorum vel vivere conscientia saniore, vel mori, ut illis vita non amittatur, cui uni Christiana corda humilis et mansueta suspirant. Quomodo autem hoc fieri potest, nisi quemadmodum ipse Dominus dicit, petendo, quærendo, pulsando, id est orando, legendo, plangendo? Ad quod negotium mihi parvum tempus velut usque ad Pascha impetrare volui per fratres a tua sincerissima et venerabili caritate, et nunc per has preces volo.

5. Quid enim responsurus sum Domino judici? Non poteram ista jam quærere, cum ecclesiasticis negotiis impedirer? Si ergo mihi dicat; Serve nequam, si villa ecclesiæ calumniosum aliquem pateretur, cujus fructibus colligendis magna opera impenditur, neglecto agro, B quem rigavi sanguine meo, si quid agere pro ea posses apud judicem terræ, nonne omnibus, consentientibus, nonnullis etiam jubentibus et cogentibus pergere, et si contra te judicaretur, etiam trans mare proficiscereris: atque hoc modo vel annuam vel eo amplius absentiam tuam nulla querela revocaret, ne alius possideret terram, non animæ, sed corpori pauperum necessarism: quorum tamen famem vivæ arbores meæ multo facilius mihique gratius, si diligenter colerentur, explerent? Cur ergo ad discendam agriculturam meam vacationem temporis tibi defuisse caussaris? Dic mihi quid respondeam, rogo te? An forte vis dicam; Senex Valerius dum me omnibus rebus instructum esse credidisset, quanto amplius me dilexit, tanto minus C ista discere permisit?

6. Adtende omnia ista, senex Valeri, obsecro te per bonitatem et severitatem Christi, per misericordiam et judicium ejus, per eum qui tantam tibi inspiravit erga nos caritatem, ut ne te, nec pro lucro animæ nostræ, audeamus offendere. Sic autem mihi Deum et Christum testem facis innocentiæ et caritatis, et sinceri affectus quem circa nos habes quasi ego non de his jurare omnibus possim. Ipsam ergo caritatem et affectum imploro, ut miserearis mei, et concedas mihi, ad hoc quod rogavi, tempus quantum rogavi, atque adjuves me orationibus tuis, ut non sit inane desiderium meum, nec infructuosa ecclesiæ Christi atque utilitati fratrum et conservorum meorum absentis mea. Scio quod illam caritatem pro me orantem, maxime in tali D caussa, non despiciet Dominus, et eam sicut sacrificium suavitatis accipiens, fortassis breviore tempore quam postulavi me saluberrimis consiliis de Scripturis suis reddet instructum.

(a) MSS. duo v. *commisi me tamen Deo*. Congrue.
(b) MSS. tres: *et curæ ecclesiasticæ pro tua*. Recte, si paulo ante leges, *utriusque nostrum*.

CLASSIS I. AN. 391.

EPISTOLA XXII.*

Augustinus presbyter Aurelio Carthaginensi episcopo, deflens commessationes et ebrietates per Africam in cæmeteriis et memoriis Martyrum frequentari specie religionis: cui malo obtestatur ut mederi velit. Dolet subinde etiam contentionem et humanæ laudis appetitum ab ipso Clericorum ordine non exsulare.

* *Alias* LXIV. *quæ autem* 22. *erat*, *nunc* 235.

AURELIO episcopo AUGUSTINUS presbyter.

Scripta circa an. 392. CAPUT I. Salutato Aurelio agit de comessationibus ab ecclesiis removendis.

1. QUA gratis responderem litteris sanctitatis tuæ, cum diu hæsitans non reperirem (omnia enim vicit affectus animi mei, quem jam sponte surgentem lectio epistolæ tuæ multo ardentius excitavit) commisi me jam (a) Deo qui pro viribus meis operaretur in me, ut ea rescriberem quæ utrique nostrum studio in Domino et cura (b) ecclesiastica pro tua præsentia a et mea obsecundatione congruerent. Atque illud b primum, quod orationibus meis te adjuvari credis, non solum non defugio, verum etiam libenter amplector. Its enim, et si non meis, certe tuis, me Dominus noster exaudiet. Quod fratrem Alypium in nostra conjunctione mansisse, ut exemplo sit fratribus curas mundi hujus vitare cupientibus, benevolentissime accepisti ago gratias, quas nullis verbis explicare possim: Dominus hoc rependat in animam tuam. Omnis itaque fratrum cœtus, qui apud nos cœpit coalescere, tanta tibi prærogativa obstrictus est, ut locis terrarum tantum longe disjunctis ita nobis consulueris tamquam præsentissimus spiritu. Quapropter precibus quantum valemus incumbimus, ut gregem tibi commissum tecum Dominus sustinere dignetur, nec te uspiam deserere, sed adesse adjutor in opportunitatibus, faciens cum Ecclesia sua misericordiam per sacerdotium tuum, qualem spiritales viri ut facist, lacrymis eum gemitibusque interpellant.

2. Scias itaque, Domine beatissime et plenissima caritate venerabilis, non desperare nos, immo sperare vehementer, quod Dominus et Deus noster per auctoritatem personæ quam geris, quam non carni, sed spiritui tuo impositam esse confidimus, multas carnales fœditates et ægritudines, quas Africana Ecclesia in multis patitur, in paucis gemit * consiliorum (c) gravitate, et tua possit sanare. Cum enim Apostolus c tria breviter genera vitiorum detestanda et vitanda uno in loco posuerit, de quibus innumerabilium vitiorum exsurgit seges, quorum unum quod secundo loco posuit, acerrime in Ecclesia vindicatur; duo autem reliqua, id est primum et ultimum, tolerabilia videntur hominibus, atque ita paulatim fieri potest, ut nec vitia jam putentur. Ait enim vas electionis: *Non in commessationibus et ebrietatibus*, *non in cubilibus* Rom. 13.13.

* *f.* conciliorum.

(c) MSS. plures, *consiliorum gravi esse, et tua etc.* Alii *consiliorum gravitate*. Forte legendum, conciliorum.

CLASSIS I. AN. 392.

et impudicitiis, non in contentione et dolo, sed induite vos Dominum Jesum Christum; et carnis curam ne feceritis in concupiscentiis.

3. Horum ergo trium, cubilia et impudicitiæ tam magnum crimen putantur, ut nemo dignus non modo ecclesiastico ministerio, sed ipsa etiam sacramentorum communione videatur, qui
a se isto peccato (*a*) maculavit. Et recte omnino. Sed quare solum? Comessationes enim et ebrietates ita concessæ et licitæ putantur, ut in honorem etiam beatissimorum Martyrum, non solum per dies solemnes, (quod ipsum quis non
b lugendum videat, qui hæc non (*b*) carnis oculis
c inspicit,) sed etiam quotidie celebrentur. Quæ (*c*) fœditas si tantum flagitiosa et non etiam sacrilega esset quibuscumque tolerantiæ viribus sustentandam putaremus. Quamquam ubi est illud, quod cum multa vitia enumerasset idem
1. Cor. 5. 11. Apostolus, inter quæ posuit ebriosos, ita conclusit, ut diceret cum talibus nec panem edere? Sed feramus hæc in luxu et labe domestica, et eorum conviviorum, quæ privatis parietibus continentur, accipiamusque cum eis corpus Christi, cum quibus panem edere prohibemur; saltem de sanctorum corporum sepulcris saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim audet vetare privatim, quod cum frequentatur in sanctis locis, honor Martyrum nominatur?

4. Hæc si prima Africa tentaret auferre a ceteris terris, imitatione digna esse deberet: cum vero et per Italiæ maximam partem, et in aliis omnibus aut prope omnibus transmarinis Ecclesiis, partim quia numquam facta sunt, partim quia vel orta vel inveterata, sanctorum et vere de vita futura cogitantium episcoporum diligentia et animadversione exstincta atque deleta sint, dubitamus quomodo possumus tantam morum
d labem vel (*d*) proposito tam isto exemplo emendare? Et nos quidem illarum partium hominem habemus episcopum unde magnas agimus gratias Deo: quamquam ejus modestiæ atque lenitatis est, ejus denique prudentiæ et sollicitudinis in Domino, ut etiam si Afer esset, cito illi de Scripturis persuaderetur curandum, quod licentiosa et male libera consuetudo vulnus inflixit. Sed tanta pestilentia est hujus mali, ut sanari prorsus, quantum mihi videtur, nisi concilii auctoritate non possit. Aut si ab una ecclesia inchoanda est medicina, sicut videtur audaciæ, mutare conari quod Carthaginensis ecclesia tenet; sic magnæ impudentiæ est, velle servare quæ Carthaginensis ecclesia correxit. Ad hanc autem rem quis alius episcopus esset optandus,
e nisi qui ea (*e*) diaconus exsecrabatur?

5. Sed quod erat tunc dolendum, nunc auferendum est, non aspere, sed sicut scriptum est,
Gal. 6. 1. *in spiritu lenitatis et mansuetudinis:* Dant enim
A mihi fiduciam litteræ tuæ indices germanissimæ caritatis, ut tecum tamquam mecum audeam colloqui. Non ergo aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine: severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita prius movebuntur spiritales vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate, et lenissimis quidem sed instantissimis admonitionibus cetera multitudo frangatur.

Consuetudo quomodo tollenda.

Ita se ipse gessit Aug. ut vid. in epist. 29.

6. Sed quoniam istæ in cœmeteriis ebrietates
B et luxuriosa convivia, non solum honores Martyrum a carnali et imperita plebe credi solent, sed etiam solatia mortuorum; mihi videtur facilius (*f*) illic dissuaderi posse istam fœditatem f
ac turpitudinem, si et de Scripturis prohibeatur, et oblationes pro spiritibus dormientium, quas vere aliquid adjuvare credendum est, super ipsas memorias non sint sumtuosæ, atque omnibus petentibus sine (*g*) typho, et cum alacritate g
præbeantur: neque vendantur; sed si quis, pro religione aliquid pecuniæ offerre voluerit, in præsenti pauperibus (*h*) eroget. Ita nec deserere h
videbuntur memorias suorum (quod potest gignere non levem cordis dolorem,) et id celebrabitur in Ecclesia quod pie et honeste celebratur. Hæc interim de comessationibus et ebrie-
C tatibus dicta sint.

Oblationes pro mortuis.

7. De contentione autem et dolo quid me attinet dicere, quando ista vitia non in plebe, sed in nostro numero graviora sunt? Horum autem morborum mater superbia est, et humanæ laudis aviditas, quæ etiam hypocrisim sæpe generat. Huic non resistitur, nisi crebris divinorum librorum testimoniis incutiatur timor et caritas Dei: si tamen ille qui hoc agit, seipsum præbeat patientiæ atque humilitatis exemplum, minus sibi assumendo quam offertur; sed tamen ab eis qui se honorant nec totum nec nihil accipiendo, et id quod accipitur laudis aut honoris, non propter se qui totus coram Deo esse debeat et humana contemnere, sed propter illos accipiatur quibus consulere non potest, si nimia deje-
D ctione vilescat: Ab hoc enim pertinet quod dictum est, *Nemo juventutem tuam contemnat:* 1. Tim. 4. 12.
cum hoc ille dixerit, qui alio loco ait, *Si hominibus placere vellem, Christi servus non essem.* Gal. 1. 10.

CAPUT II. De contentione et laudis appetitu.

Quomodo honor et laus a Prælatis assumenda.

8. Magnum est de honoribus et laudibus hominum non lætari, sed et omnem pompam inanem præcidere, et si quid inde necessarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium salutemque conferre. Non enim frustra dictum est: *Deus confringet ossa hominum placere volentium.* Psal. 52. 6.

(a) MSS. quatuor: *quæ se isto peccato maculaverit.* Bene.
(b) MSS. *non carneis oculis inspicit.*
(c) MSS. Quam fœditatem *si tantum* etc. Congrue.
(d) MSS. *proposito tam late exemplo.* Melius.
(e) Aurelius Carthaginensis ecclesiæ episcopus creatus est forte anno 391, certe non ante 390, quippe hoc anno antecessor ipsius Genethlius præfuit conc. Carthaginensi II. At sub Aurelio habitum est Hipponense an. 393.
(f) MSS. septem: *facilius illis dissuaderi.* Alii; *illic.*
(g) MSS. *sine typo.*
(h) MSS. duo: *pauperibus erogetur.* Alii; *eroget.*

CLASSIS I. AN. 392.

Quid enim languidius, quid tam sine stabilitate A ac fortitudine, quod ossa significant, quam homo, quem male loquentium lingua debilitat, cum sciat falsa esse quæ dicuntur? cujus rei dolor nullo modo animæ viscera dilaniaret, si non amor laudis ossa ejus confringeret. Præsumo de robore animi tui. Itaque ista, quæ tecum confero, mihi dico: dignaris tamen credo mecum considerare, quam sint gravia, quam difficilia. Non enim hujus hostis vires sentit, nisi qui ei bellum indixerit; quia si cuiquam FACILE EST laude carere dum denegatur, difficile est ea non delectari cum offertur; et tamen tanta mentis in Deum debet esse suspensio, ut si non merito laudemur, corrigamus eos, quos possumus; ne arbitrentur aut in nobis esse quod non est, aut nostrum esse quod Dei est, aut ea laudent, B quæ quamvis non desint nobis, aut etiam supersint, nequaquam tamen sunt laudabilia; velut sunt bona omnia, quæ vel cum pecoribus habemus communia, vel cum impiis hominibus: Si autem merito laudamur propter Deum, gratulemur eis quibus placet verum bonum; non tamen nobis quia placemus hominibus, sed si coram Deo tales sumus, quales nos esse credunt, et non tribuitur nobis, sed Deo, cujus dona sunt omnia, quæ vere meritoque laudantur. Hæc mihi ipse canto quotidie, vel potius ille cujus salutaria præcepta sunt, quæcumque sive in divinis lectionibus inveniuntur, sive quæ intrinsecus animo suggeruntur; et tamen vehementer cum adversario dimicans, sæpe ab eo vulnera capio, cum delectationem oblatæ laudis C mihi auferre non possum.

2. Hæc propterea scripsi, ut si tuæ sanctitati jam non sunt necessaria, sive quod plura hujusmodi ipse cogites atque utiliora, sive quod tuæ sanctitati medicina ista non opus sit, mala tamen mea nota sint tibi, sciasque unde pro mea infirmitate Deum rogare digneris: quod ut impensissime facias, obsecro per humanitatem illius, qui præceptum dedit, ut invicem onera nostra portemus. Multa sunt quæ de vita nostra et conversatione deflerem, quæ nollem per litteras ad te venire, si inter cor meum et a cor tuum (a) ulla essent ministeria præter os meum et aures tuas. Si autem venerabilis nobis omniumque nostrum tota sinceritate carissimus, cujus in te vere fraternam cum præsens essem, D b benignitatem studiumque perspexi, senex (b) Saturninus dignatus fuerit, quando opportunum videbitur, ad nos venire; quidquid cum ejus sanctitate, et spiritali affectu colloqui poterimus, aut nihil, aut non multum distabit, ac si cum tua dignatione id ageremus. Quod ut nobiscum ab eo petere atque impetrare digneris, tantis precibus posco, quantis verba nulla sufficiunt. CLASSIS I. AN. 392. Absentiam enim meam tantum longe Hipponenses vehementer nimisque formidant, neque ullo modo mihi sic volunt credere; (c) ut et ego vo- c bis. Agrum fratribus datum provisione et liberalitate tua didicimus, ante epistolam tuam, per sanctum fratrem et conservum nostrum Parthenium, a quo multa alia, quæ audire desiderabamus, audivimus. Præstabit Dominus ut etiam cetera, quæ adhuc desideramus, impleantur.

EPISTOLA XXIII.*

* Alias CCIII. quæ autem 23. erat, nunc 98.

Augustinus Maximino episcopo Donatistæ, qui diaconum catholicum rebaptizasse dicebatur, ut aut fateatur factum, aut profiteatur se orthodoxum, invitans illum vel ad colloquium: vel ad rescribendum, ut concordia Ecclesiæ sarciatur.

Domino dilectissimo et honorabili fratri (d) MAXIMINO, AUGUSTINUS presbyter Ecclesiæ catholicæ, in Domino salutem. d

1. PRIUS quam ad rem veniam, de qua tuæ benevolentiæ scribere volui, tituli hujus epistolæ, ne vel te, vel alium quempiam moveat, rationem breviter reddam. *Domino*, scripsi; quia scriptum est, *Vos in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per caritatem servite invicem.* Galat. 5.13. (Scripta circa idem tempus.) Cum ergo vel hoc ipso officio litterarum C per caritatem tibi serviam, non absurde te dominum voco propter unum et verum Dominum nostrum, qui nobis ista præcepit. *Dilectissimo* autem quod scripsi, novit Deus quod non solum te diligam, sed ita diligam ut meipsum: quandoquidem bene mihi sum conscius, bona me tibi optare quæ mihi. *Honorabili* vero quod addidi, non ad hoc addidi, ut honorarem episcopatum tuum; mihi enim episcopus non es, neque hoc cum contumelia dictum acceperis, sed ex animo quo in honore nostro debet esse, Est, est; Non, non. Neque enim ignoras, aut quisquam hominum, qui nos novit, ignorat, neque te esse episcopum meum, neque me presbyterum tuum. Honorabilem igitur ex ea regula te libenter appello, qua novi te esse hominem, et novi homi- D nem ad imaginem Dei, et similitudinem factum, et in honore positum ipso ordine et jure naturæ, si tamen intelligendo, quæ intelligenda sunt, servet honorem suum. Nam ita scriptum est, *Homo in honore positus non intellexit, comparatus est jumentis insensatis, et similis factus est illis.* Cur ergo te honorabilem in quantum Psal. 48.21.

(a) Am. Bad. et MSS. tres; nulla *essent ministeria*. Alii: *ulla*.

(b) Nescimus an hic sit ille ipse, qui in lib. 22. de civitate Dei cap. 8. laudatur episcopus quondam *Uzalensis beatæ memoriæ Saturninus*, quem videlicet an. 388. Carthagine simul cum Aurelio vidit August.

(c) Unus e Vat. MSS. *Ut et ego viderem agrum*. Alter Vatic. *ut et ego videam agrum, quem fratribus datum* etc. Non male.

(d) In Gervas. MSS. et aliis 3 scribitur, *Maximianus*. In Corb. *Macrorius*. Porro Maximinus Siniti in Hipponensi vicinia episcopus tunc Donatista, amplexus postea catholicam pacem ex epist. 105. in eadem sede remansit. Ejus honorifice meminit Augustinus in lib. 22. de civ. Dei c. 8.

CLASSIS I. AN. 392.

homo es, non appellem, cum præsertim de tua salute atque correctione, quamdiu in hac vita es, desperare non audeam? *Fratrem* vero ut vocem non te latet præceptum nobis esse divinitus, ut etiam eis, qui negant se fratres nostros esse, dicamus: Fratres nostri estis: et hoc vehementer valet ad caussam, propter quam scribere voluit fraternitati tuæ. Jam enim reddita ratione cur epistolæ talem januam fecerim, audi placidissime quæ sequuntur.

2. Ego cum in ista regione consuetudinem hominum lugendam atque plangendam, cui cum Christiano nomine glorientur, Christianos rebaptizare non dubitant, quibus verbis poteram detestarer, non defuerunt laudatores tui, qui mihi dicerent te ista non facere. Fateor, primo non credidi. Deinde considerans posse fieri ut
B animam humanam de futura vita cogitantem Dei timor invaderet, ut se ab scelere apertissimo temperaret, gratulatus credidi, quod tali proposito ab Ecclesia catholica nolueris esse nimis alienus. Quærebam sane occasionem loquendi tecum, ut si fieri posset ea, quæ parva remanserat, inter nos dissentio tolleretur: cum ecce ante paucos dies diaconum nostrum Mutugennensem te rebaptizasse nuntiatum est. Doini vehementer, et illius miserabilem lapsum, et tuum, frater, inopinatum scelus. Novi enim quæ sit Ecclesia catholica. Gentes sunt hereditas Christi, et possessio Christi termini terræ. Nostis et vos, aut si non nostis, advertite, facillime a volentibus sciri potest. Rebaptizare igitur hæreticum hominem, qui hæc sanctitatis
C signa perceperit quæ Christiana tradidit disciplina, omnino peccatum est: rebaptizare autem catholicum, immanissimum scelus est. Tamen non adeo credens, quia de te mihi bene persuasum tenebam, Mutugennam ipse perrexi; et eum quidem miserum videre non potui, a parentibus vero ejus audivi, quod vester jam etiam diaconus factus sit. Et tamen tam bene adhuc de tuo corde sentio, ut eum rebaptizatum esse non credam.

Inn. p. 1 c. 172. Grat. de conf. dist. 4. c. Rebaptizare.

3. Quare te, frater dilectissime, per divinitatem et humanitatem Domini nostri Jesu Christi obsecro, ut rescribere mihi digneris quid gestum sit. Et sic rescribere, ut noveris me in ecclesia fratribus nostris epistolam tuam velle recitare. Quod ideo scripsi, ne cum id postea
D facerem, quod me non sperares esse facturum, offenderem caritatem tuam, et justam de me apud communes amicos querelam deponeres. Quid ergo te impediat ad rescribendum, non video. Si enim rebaptizas, nihil est quod homines de tuo collegio formides, cum id te rescripseris facere, quod te illi facere etiam si nolles juberent. Cum autem id quantis potueris documentis faciendum esse defenderis, non solum non succensebunt, sed etiam prædicabunt. Si autem non rebaptizas, arripe libertatem Christianam, frater Maximine, arripe quæso te: non cujusquam hominis, in contemplatione Christi, aut reprehensionem verearis, aut exbor-

A reas potestatem. Transit honor hujus sæculi, transit ambitio. In futuro Christi judicio, nec absidæ gradatæ, nec cathedræ velatæ, nec sanctimonialium occursantium atque cantantium greges adhibebuntur ad defensionem, ubi cœperint accusare conscientiæ, et conscientiarum arbiter judicare. Quæ hic honorant, ibi onerant; quæ hic relevant, ibi gravant. Ista quæ pro tempore propter Ecclesiæ utilitatem honori nostro exhibentur, defendentur forte bona conscientia, defendere autem non poterunt malam.

CLASSIS I. AN. 392.

4. Quod ergo tam pio et tam religioso animo facis, si tamen facis, ut Ecclesiæ catholicæ baptismum non iteres, sed approbes potius tamquam unius verissimæ matris, quæ omnibus gentibus, et regenerandis præbet sinum, et regeneratis ubera infundit, tamquam unius possessionis Christi, sese usque ad terræ terminos porrigentis; si hoc vere facis, cur non erumpis in exultantem et liberam vocem? cur lucernæ tuæ tam utilem splendorem premis sub modio? Cur non discissis atque abjectis veteribus pellibus timidæ servitutis, Christiana potius indutus fiducia exis et dicis, Ego unum baptismum novi, Patris et Filii et Spiritus-sancti nomine consecratum atque signatum? Hanc formam ubi invenio necesse est ut approbem; non destruo quod Dominicum agnosco, non exsufflo vexillum regis mei. Vestem Christi, et qui diviserunt, Joh. 19.24.
non violaverunt, et illi adhuc Christum non resurrecturum crediderant, sed morientem videbant. Si a persecutoribus vestis non conscissa est pendentis in cruce, cur a Christianis destruitur Sacramentum sedentis in cælo? Si veteris populi temporibus Judæus essem, quando aliud esse melius non possem, accepissem utique circumcisionem. Quod signaculum justitiæ Beda. Rom. 4.
fidei tantum illo tempore valuit, antequam Domini evacuaretur adventu ut infantem filium Moysi Angelus præfocasset, nisi mater arrepto Exodi 4.24.
calculo circumcidisset puerum, et hoc sacramento imminentem perniciem depulisset. Hoc sacramentum etiam Jordanem fluvium refrenavit, et reduxit in fontem. Hoc sacramentum ipse Dominus, quamvis evacuaverit crucifixus, tamen natus accepit. Non enim signacula illa damnata sunt, sed succedentibus opportunioribus decesserunt. Nam sicut circumcisionem abstulit Domini primus adventus, sic baptismum auferet secundus adventus. Sicut enim nunc posteaquam venit libertas fidei, et remotum est servitutis jugum, nullus Christianus circumciditur carne, sic tunc regnantibus justis cum Domino, damnatisque impiis, nemo baptizabitur, sed illud quod ista præfigurant, id est circumcisio cordis, et munditia conscientiæ manebit in æternum. Si ergo illo tempore Judæus essem, et veniret ad me Samaritanus, velletque illo errore derelicto, quem etiam Dominus improbavit, dicens: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus; quoniam salus ex Judæis est.* Joh. 4. 22.
Vellet ergo Samaritanus, quem Samaritani circumciderant, fieri Judæus, vacaret certe itera-

CLASSIS I. AN. 392.

tionis audacia, et id quod apud hæresim factum erat, quod præceperat Deus, non repetere, sed approbare cogeremur. Quod si in carne circumcisi hominis non invenirem locum ubi circumcisionem repeterem, quia unum est illum membrum; multo minus invenitur locus in uno corde, ubi baptismus Christi repetatur. Ideo qui duplicare baptismum vultis, necesse est omnino ut corda duplicia requiratis.

5. Clama ergo recte te facere, si non rebaptizas, et non solum sine trepidatione, sed etiam cum gaudio mihi inde rescribe. Nulla te tuorum concilia, frater, exterreant. Si enim hoc eis displicuerit, non sunt digni qui te habeant: si autem placuerit, credimus de misericordia Domini, qui timentes sibi displicere, et conantes placere nunquam deserit, quod inter vos et nos cito pax erit: ne propter honores nostros, de qua sarcina periculosa ratio reddetur, miseræ plebes credentes in Christum habeant in domibus suis communes cibos, et mensam Christi communem habere non possint. Nonne ingemiscimus quod vir et uxor, ut fideliter conjungant corpora sua, jurant sibi plerumque per Christum, et ipsius corpus Christi diversa communione dilaniant? Hoc tantum scandalum, tantus diaboli triumphus, tanta pernicies animarum, si per tuam modestiam et prudentiam et dilectionem, quam debemus ei, qui pro nobis suum sanguinem fudit, ablata de medio in his regionibus fuerit; quis explicet verbis, quam tibi palmam præparet Dominus, ut ad cetera membra sananda, quæ per totam Africam tabefacta miserabiliter jacent, a te proficiscatur tam imitabile medicinæ documentum? Quam vereor, quoniam cor meum videre non potes, ne tibi cum insultatione potius quam cum dilectione loqui videar. Sed certe amplius quid faciam non invenio, nisi ut inspiciendum sermonem meum tibi offeram, animum Deo.

Matrimonium juramento firmatum.

6. Tollamus de medio inania objecta, quæ a partibus imperitis jactari contra invicem solent, nec tu objicias tempora Macariana, nec ego sævitiam Circumcellionum. Si hoc ad te non pertinet, nec illud ad me. Area Dominica nondum ventilata est, sine paleis esse non potest. Nos oremus, atque agamus quantum possumus, ut frumentum simus. Ego de rebaptizato diacono nostro silere non possum: scio enim quam mihi silentium perniciosum sit. Non enim cogito in ecclesiasticis honoribus tempora ventosa transigere, sed cogito me principi pastorum omnium rationem de commissis ovibus redditurum. Si forte nolles ut hæc tibi scriberem, oportet te, frater, ignoscere timori meo. Multum enim timeo ne me tacente et dissimulante, alii quoque rebaptizentur a vobis. Decrevi ergo, quantum vires et facultatem Dominus præbere dignatur, causam istam sic agere ut pacificis collationibus nostris omnes, qui nobis communicant, noverint ab hæresibus aut schismatibus quantum catholica distet Ecclesia, et quantum sit cavenda pernicies vel zizaniorum vel præcisorum de vite Domini sarmentorum. Quam collationem mecum si libenti animo susceperis, ut concordibus nobis amborum litteræ populis recitentur, ineffabili exsultabo lætitia. Si autem id æquo animo non accipis, quid faciam, frater, nisi ut te quoque invito epistolas nostras populo catholico legam, quo esse possit instructior? Quod si rescribere dignatus non fueris, vel meas legere decrevi, ut saltem diffidentia vestra cognita rebaptizari erubescant.

CLASSIS I. AN. 392.

7. Neque id agam cum miles præsens est, ne quis vestrûm arbitretur tumultuosius me agere voluisse; quam ratio pacis desiderat; sed post abscessum militis, ut omnes qui nos audiunt, intelligant non hoc esse propositi mei, ut inviti homines ad cujusquam communionem cogantur, sed ut quietissime quærentibus veritas innotescat. Cessabit a nostris partibus terror temporalium potestatum: cesset etiam a vestris partibus terror congregatorum Circumcellionum. Re agamus, ratione agamus, divinarum scripturarum auctoritatibus agamus, quieti atque tranquilli quantum possumus petamus, quæramus, pulsemus, ut accipiamus et inveniamus, et aperiatur nobis; ne forte fieri possit, ut, adjuvante Domino, concordes conatus et orationes nostras, tanta deformitas atque impietas Africanarum regionum de nostris terris incipiat aboleri. Si non credis post discessum militum me velle agere, post discessum militum tu rescribe. Si enim ego præsente milite litteras meas legere populo voluero, prolata epistola mea demonstrabit me fidei violatorem. Quod misericordia Domini avertat a moribus atque instituto meo, quod mihi per jugum suum inspirare dignatus est.

8. Episcopus meus benevolentiæ tuæ fortasse potius litteras misisset, si esset præsens, aut ego illo vel jubente vel permittente scripsissem. Sed illo absente cum diaconi rebaptizatio recens esse dicitur, frigescere actionem ipsam dilatione non passus sum, de fraterna et vera morte acerbissimi doloris aculeis excitatus. Quem dolorem meum adjuvante misericordia et providentia Domini, pacis fortasse compensatio lenitura est. Deus et Dominus noster tibi mentem pacatam inspirare dignetur, domine dilectissime frater.

EPISTOLA XXIV.*

* Alias XXXV, quæ autem 14 erat, nunc 201.

Paulinus Alypio episcopo de libris Augustini, quos recepit, excusans quod serius miserit ad illum Eusebii Chronica. Cupit edoceri de genere et vita Alypii: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Panem unum dono mittit.

Domino merito honorabili, et beatissimo patri ALYPIO, PAULINUS *et* THERASIA *peccatores.*

Scripta sub fin. an. 394, ante hyemem.

1. HÆC *est vera caritas, hæc perfecta dilectio quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, Domine vere sancte, et*

CLASSIS I. AN. 394.

merito beatissime ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Julianum de Carthagine revertentem litteras, tantam nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati; quia ipse fecit nos, et non ipsi nos, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia et opere formati in similitudinem voluntatum et unitatem fidei vel unitatis fidem præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante spiritu nosceremus. Gratulamur itaque et gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu-sancto, quem super omnem carnem effudit, fluminis impetu lætificans civitatem suam. In cujus te civibus * principalem cum principibus populi sui, sede apostolica merito collocavit; nosque etiam, quos erexit elisos, et de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est; ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vindicemus, his officiis atque muneribus provocati, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.

Psal. 99. 3.

* F. principem.

2. Accepimus enim insigne præcipuum dilectionis et sollicitudinis tuæ, opus sancti et perfecti in Domino Christo viri, fratris nostri Augustini libris quinque confectum, quod ita miramur atque suscipimus, ut dictata divinitus verba credamus. Itaque fiducia suscipiendæ nobis unanimitatis tuæ, et ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te, et de imperitia excusandos, et ad caritatem commendandos præsumimus; sicut et omnibus sanctis, quorum nos et absentium officiis sospitare dignatus es, pari proculdubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam, nostris invicem salutentur obsequiis, et in clero sanctitatis tuæ comites, et in monasteriis fidei ac virtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oves pascuæ Domini regens sollicitis vigil pastor excubiis, tamen abdicatione sæculi, et repulsa carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secretus a multis, vocatus in paucis.

3. Sane vicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar ut jusseras, providi illam Eusebii venerabilis episcopi * Constantinopolitani de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum vere sanctissimum Domnionem, qui procul dubia promtius mihi paruit in hoc beneficio, (a) quod tibi deferendum indicavi. Verumtamen quia et loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hipponæregio degeres, illo tibi litteras nostras, transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod et sanctos viros, quos * indices caritatis ipsorum, tuo sermone cognovimus, Comitem et Evodium rogavimus, ut hæc scribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutius codex suus deforet, et tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

* Immo Episcopi Cæsariensis.

* leg. indice.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem et inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum, referas mihi omnem tuæ sanctitatis historiam: ut qui genus, unde sis domo, tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum Dei prole lætantem, abjurata carnis et sanguinis stirpe, transieris, et in genus regale et sacerdotale sis translatus, edisseras. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eumdem ambo videamur habere auctorem. Nam ego etsi a Delphino Burdegalæ baptizatus, a Lampio apud Barcilonem in Hispania, per vim inflammatæ subito plebis, sacratus sim: tamen Ambrosii semper et dilectione ad fidem innutritus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me clero vindicare voluit, ut etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.

5. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem, non ita olim de tenebris, et umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, et crucem Domini sustulisse; quam, ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem adjuvans (quia fratrem non audemus dicere) exaltabitur sicut civitas magna. Et tu quidem super montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate colluces; nos sub modio peccatorum delitescimus: visita litteris tuis, et profer in lucem in qua ipse versaris super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris erunt, et oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis et lumen animæ sumserimus.

6. Pax et gratia Dei tecum, et corona justitiæ tibi maneat in die illo, Domine pater merita dilectissime et venerabilis et exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites et æmulatores, in domino fratres (si dignantur) nostros, tam in ecclesiis quam in monasteriis, Cartagini, Thagastæ, Hippone regia, et totis parochiis tuis atque omnibus cognitis tibi per Africam lo-

(a) Editi: quod tibi deferendum judicavit. MSS. duo v. judicari. At alii duo v. cum tredecim e nostris: indicavit.

CLASSIS I. AN. 394.

cis, Domino catholice servientes, multo affectu et obsequio salutari rogamus. Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.

Panis dono missus.

EPISTOLA XXV.*

* Alias XXXI, quæ autem 25, erat, nunc 195.

Paulinus Augustino, exquisitis cum laudibus exornans pro quinque ejus adversus Manichæos libris, quos ab Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.

Domino fratri unanimo et venerabili AUGUSTINO

PAULINUS *et* THERASIA *peccatores.*

Scripta cum superiore.

1. CARITAS *Christi quæ urget nos, et absentes licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit, teque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas et de scholasticis facultatibus affluentes, et de cœlestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas et altrices, in quinque libris interim teneo, quos munere benedicti et venerabilis nobis episcopi nostri Alypii, non pro nostra instructione tantum, sed etiam pro Ecclesiæ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros lectioni habeo; in his me oblecto; de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram, qua adcorporamur in Christo Jesu Domino nostro: cum fides nostra quæ visibilium negligens, invisibilibus inhiat, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentiæ Dei credentem, litteris et exemplis fidelium roboretur. O vere sal terræ, quo præcordia nostra, ne possint sæculi canescere errore, condiuntur. O lucerna digne supra candelabrum ecclesiæ posita, quæ late catholicis urbibus de septiformi lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, et lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.*

2. *Vides frater unanime admirabilis in Christo Domino et suscipiende, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor, et oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ et venam fontis æterni merito dixerim, quia fons (a) in te aquæ salientis in vitam æternam Christus effectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, et ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc Pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes catholicæ fidei munimina comparasti (quia hostis noster, cui mille nocendi artes, tam variis expugnandus est telis, quam oppugnat insidiis) quæso promere mihi de armamentario tuo, et conferre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc (b) sub magno onere peccator, veteranus in numero peccatorum, sed æterno regi novus in corpore tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, et per inutiles litteras reprobatamque prudentiam Deo stultus et mutus fui. Postquam inveteravi inter inimicos meos, et evanui in cogitationibus meis, levavi oculos meos in montes, ad præcepta legis et gratiæ dona suspiciens: unde mihi auxilium venit a Domino, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.*

Joan. 4. 14.

3. *Sequor igitur, non æquis adhuc passibus, magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, et tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætate consideres. Quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa, verbi potestate sanatus. In natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantiæ est, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine agni victimam præcucurrit, et dominicum auspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei et spiritali ætate lactentem, educa verbis tuis, uberibus fidei, * sapientiæ, caritatis inhiantem. Si officium commune consideras, frater es: si maturitatem ingenii tui et sensuum, pater mihi es; etsi forte sis ævo junior, quia (c) te ad maturitatem meriti et honorem seniorum provexit juvenem cana prudentia. Fove igitur et corrobora me in sacris litteris, et spiritalibus studiis, tempore (ut dixi) recentem et ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus sæculi emergentem, tu qui (d) jam in solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius et profundo peccatorum evadere nitentem, orationibus tuis tamquam tabula sustine, ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.*

Act. 3. 7. et cap. 4. 22. Dicitur annorum amplius quam quadraginta.

* f. spei.

4. *Idcirco enim me levare sarcinis, et vestimentis onerantibus exsuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum, omni amictu carnis, et cura diei sequentis, jubente et adjuvante Christo expeditus enatem.*

(a) Sic MSS. duodecim. At editi habent, quia *fons vitæ aquæ* etc.

(b) MSS septem: *sub magno honore peccator.* Unus e Vat *onere peccatorum.*

(c) Editi: *te ad maturitatem honor seniorem provexit et juvenem.* MSS. novem: *honore seniorum.* At melius duo Vat. *et honorem seniorum provexit juvenem.*

(d) In Editis: *jam solido littore constitutus, tuto excipe sinu.* At MSS. plerique *jam in solido littore constitisti, toto excipe sinu.*

CLASSIS I. AN. 395.

Neque id me perfecisse glorior; quod et si gloriari possem, in Domino gloriarer, cujus est perficere, quod nobis adjacet velle: sed concupiscit adhuc anima mea desiderare judicia Domini. Vide quando (a) assequatur effectu Dei voluntatem, qui adhuc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ, et quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, et ab amicitia carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti, suscitare de terra et de lacu miseriarum, ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, et partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio (b) sociatus æquarer.

5. *Præsumtione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor; quia te pro tua sanctitate certo scio, non veritate sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoque prompte et intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ, quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium (quia dignatur) patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam et supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos, et longinqua soli vel soli intercapedine disparatos, spiritu veræ dilectionis, qui ubique et penetrat et effunditur, et videre diligendos potuit, et alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, et caritatis tuæ pignora in supradicto digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia et fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eumdem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat optamus, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime: totam domum, et omnem comitem, et æmulatorem in Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanimæ salutamus affectu. Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.*

EPISTOLA XXVI. *

* Alias XXXIX. quæ autem 26. erat, nunc 123.

Augustinus Licentium juvenem nobilem et doctum, quondam ipsius discipulum hortatur ad mundi contemptum, abutens ad hoc ipsius Licentii carmine, quod ad præceptorem scripserat.

LICENTIO AUGUSTINUS.

Scripta forte ineunte an. 395. et missa cum Epist. seq.

1. Vix reperi occasionem scribenti tibi: quis credat? Sed mihi tamen Licentium necesse est credere. Nolo te caussas rationesque rimari, quæ etiamsi reddi possent, fidei tamen, qua mihi credis, non eos debeo. Nam et Litteras tuas non per eos accepi, per quos possem scripta redhibere. Quæ autem petisti ut poterem, curavi per epistolam (c) quantum promendum videbatur; sed quid effecerim tu videris. Quod si nondum effectum est, vel cum sciero, agam instantius, vel cum rursus ipse admonueris. Hactenus quæ hujus vitæ vincula perstrepunt, tecum loquutus sim: nunc paucis accipe pectoris mei æstus de spe tua non transitoria, quonam modo via tibi patescat in Deum.

2. Mi Licenti, etiam atque etiam recusantem et formidantem compedes sapientiæ, timeo te rebus mortalibus validissime et perniciosissime compediri. Nam sapientia quos primo alligaverit, et excitatoriis quibusdam laboribus edomuerit, (d) solvit postea, liberatisque sese donat ad fruendum; et quos primo temporalibus nexibus erudiverit, post æternis amplexibus alligat: quo vinculo nec jucundius nec solidius cogitari quidquam potest. Prima hæc aliquantulum dura esse confiteor: illa vero ultima nec dura dixerim, quia dulcissima sunt, nec mollia, quia firmissima: quid igitur nisi quod dici non potest, sed credi tamen et sperari et amari potest? Vincula vero hujus mundi asperitatem habent veram, jucunditatem falsam; certum dolorem, incertam voluptatem; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miseriæ; spem beatitudinis inanem. Hisne tu inseris et collum et manus et pedes, cum et honoribus hujuscemodi subjugari affectas, et facta tua non aliter fructuosa existimas, et ambis inhærere, quo non modo invitatus, sed nec compulsus quidem ire debuisti? Hic tu fortasse Terentiani servi mihi respousum dederis, *Ohe, tu verba fundis hic sapientia*. Cape igitur ut fundam potius quam effundam. Aut si ego canto, tu autem ad aliam vocem saltas, nec sic quidem me pœnitet. Habet enim suam hilaritatem ipsa cantatio, etiam cum ad eam membra non movet, cui plena caritatis modulatione cantatur. Verba quædam in epistolis tuis me moverunt, sed de his tractare, cum factorum vitæque totius tuæ cura excoquat, ineptum putavi.

Terentius in Adelphis 5. 1.

Carmen * Licentii ad Augustinnm præceptorem.

* Alias epistola XL.

3. *Arcanum Varronis iter scrutando profundi*
Mens hebet, adversamque fugit conterrita lucem.
Nec mirum, jacet omnis enim mea cura legendi
Te non dante manum, et consurgere sola veretur.
Nam simul ut perplexa viri compendia tanti
Volvere suasit amor, sacrosque adtingere sensus,

(a) Editi: *assequetur affectum Dei voluntatum*. MSS. duo; *effectum Dei voluntate*. Alii duo: *effectum Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

(b) Cisterciensis MSS. *officio senatus æquarer*. Id est munere presbyteratus.

(c) MSS. tres; *quantum petendum videbatur*. Alii plerique: *promendum*.

(d) MSS. quatuordecim: *solvet postea . . . amplexibus alligabit*.

Quis numerum dedit ille tonos, mundumque tonando A
Disseruit canere, et pariles agitare choreas,
Implicuit varia nostrum caligine pectus,
Induxitque animo rerum violentia nubem.
Inde figurarum positas sine pulvere formas
Posco amens, aliasque graves offendo tenebras.
a (a) *Ad summam, astrorum caussas clarosque meatus,*
Obscuros quorum ille situs per nubila monstrat.
Sic jacui nutans, ut talem omnino ruinam,
Nec qui nos prohibet latebras agnoscere cœli,
Nec persona daret functorum freta cavernis.
Protea namque ferunt veterum commenta Pelasgum, B
Qui dum sollicitis non vult aperire futura,
Spumat aper, fluit unda, fremit leo, sibilat anguis,
Captum aliquando tamen in munera parva volucrum.
At mihi, qui nimium curis gravioribus angor,
Dulcia quæque animæ, subdulcia pabula quæro,
Varronis responsa latent. Quod supplice cantu
Præsidium nymphamve rogem et flumina poscam,
An te voce vocem, clari quem rector Olympi
Fontibus infantum præfecit, et abdita jussit
Ubertate animi longe ructare fluenta?
Ferto magister opem, ac tu tu ne desere vires
Invalidas, mecumque sacras subvertere glebas C
Incipe: tempus enim, nisi me mortalia fallunt,
Labitur, in seniumque trahit. Tibi noster Apollo
Corda replet, patremque suum patremque deorum
Conciliat, legemque bonam, pacemque cruentam
Monstrat, et abducto velamine singula pandit.
Viginti emensus nam longos forsitan orbes
Solis eras, cum te ratio pulcherrima mundi,
Ditior imperiis, et nectare dulcior omni
Corripuit, statuitque vagum, medioque locavit,
Omnibus unde aciem posses intendere rebus. D
O bone, carpe iter annorum, sapientia quantum
Crescit amore sui, inveniens nova culmina semper.
Perge viam qua te soboles præclara tonantis
Perducit, sternens in planos ardua campos.
Et cum luciferos præcordia: vesper in ortus
Distulerit, sanctumque super benedixerit ignem,
Sis memor ipse me bibulam qui ponitis aurem
Legibus invictis, contundite pectora palmis,
Sternite membra solo, meritosque ciete dolores,
Et prohibete nefas, Deus imperat omnibus unum,
Admonet antistes, venturaque (b) *fulmina terrent.* b
O mihi transactos revocet si pristina soles
Letificis aurora rotis, quos libera tecum
Otia tentantes, et candida jura bonorum
Duximus Italiæ medio, montesque per altos.
Non me dura gelu prohiberent frigora cano,
Nec fera tempestas Zephyrûm, fremitusque Borini,
Quin tua sollicito premerem vestigia passu.
Hoc opus ut jubeas tantum, cruor irriget artus,
Solstitio Neuros, brume sectabimur Istrum.
Ignotus Garamas (c) *solvet mihi vincula gentis.* c
(d) *Xampæosque lacus fugiens Hypaneius amnis* d
Callipidum Schythicas resonat spumosus ad undas.
Ibimus et Leucos, qua Leucia solis in ortus
Tenditur: et vasti deserta cacumina Cassi,
Queis Epidamneas æquat sibi Cassia rupes,
Unde quiescentem auroram, currusque solutos,
Sopitamque diem media sub nocte viderem,
Te suadente petam: nec enim labor aut metus ullus
Terret, ubi insontes precibus Deus audit apertis.
Et nunc Romulidum sedes et inania tecti
Culmina, bacchatasque domus, vanosque tumultus
Desererem, et totus semel in tua corda venirem,
Ni mens conjugio incumbens retineret, euntem,
Crede meis, ô docte, malis, veroque dolori,
Quod sine te nullos promittunt carbasa portus,
Erramusque procul turbata per æquora vitæ.
Præcipites densa veluti caligine nautæ,
Quos furor Australis, stridens et flatus ab Euro
Perculit, et raptis privavit turbo magistris;
Protinus abruptis miseri volvuntur in undis:
Non forus aut proræ, non lintea deinde procellas
Ferre valent, ratioque jacet stupefacta regendi:
Sic me ventus agit, volvuntque cupidinis æstus
In mare letiferum, nec terræ protinus absunt.
Sed mecum reputans, tua candida verba magister,
Hæc magis esse reor tibi credere: callida res est,

(a) MSS. tres: Adsumam astrorum caussas. Non male.
(b) Editi: flumina terrent. MSS. quinque: fulmina.
(c) Bad. et Er. solvet mihi vincula Gerris.
(d) MSS. plerique: Xampæosque lacus fugiens Hypanis ubi amarus.

CLASSIS I. AN. 395.

A Decipit, atque animis molitur retia nostris.
Præteritos oblitus enim, præsentia præsto:
Nunc tibi care tuo, nos nunc de pectore lapsi.
Heu mihi quo ferar, unde velim tibi pandere mentem.
Ante sub Ægeo aptabunt pia tecta palumbes,
Et versa halcyone componet in arbore nidos,
Esuriens vitulos alet onte leæna sequaces,
Atque impasta diu teneros lupa nutriet agnos,
Mutantesque suis divisum partibus orbem,
a Aut Barcæus alet taurum, (a) aut Hyrcania sauros:
Ante Thyesteis iterum male territa mensis,
Interrupta dies refugos vanescat in ortus:
Ante dabunt imbres Nilum, super æthera damæ
B Errabunt, montesque canent, et flumina plaudent,
Quam mihi post tergum veniant tua dona, magister.
Arcet amor, copulamque tenet communis honesti.
Hic hic regnat amicitiæ decus hoste fugato.
Nam neque propter opes vitreas, aurumque rebelle,
Jungimus assensus animorum, nam neque vulgi
Nos fortuna ruens, quæ separat ardua, junxit.
Sed labor interiora legens, vulgata libellis,
Atque animis inventa tuis, et nobile dogma
Indictum, contraque bonus responsa relatus.
C Et mea Calliope, quamvis te cominus altum
Horreat, et vultus abscondat, inutile tractans:
Hoc tamen, hoc animi vinclum, nexusque fideles,
Non qui montosis firmatas rupibus alpes
Fregit, et Italicas pressit cum mœnibus urbes,
Rumperet, aut nostro terreret robore quidquam.
Ite procul latices tumidis amfractibus Oxi,
Aut ab Aremphæis Rhiphæos aut oppida Caspii
Cimmeriasque domos sejungere flumine largo:
Mæotidumque plagæ, pontus quas obruit Helles,
Europæ atque Asiæ longe discrimina tendant.
D Nonne boum per utrumque latus armenta fatigans
b Finibus (b) abscidit Thalari Donona Molossos,
Cognatosque Arabas? nec pacis fœdus amicum
Sidonios inter mansit regnumque Pelopum,
Sacrilegosque Phryges, quamvis pro tempore cunctis
Hospitium commune fuit. Quid denique fratrum
Discidium, pugnasque canam? quid honesta parentum

A Verbera, quid matrum furias, natasque superbos?
Est etiam superûm concors discordia rerum,
Totque fluunt ritus, quot dat sententia leges.
Nec tenet unus amor, non si mihi murmura centum
Det Boreas, totidemque animas, centumque per ora
Lingua rigens adamante fremat, memorare valebo
Quæ sociata prius veterum natura locorum
Distulit, et tereti limavit glarea mundo.
Sed nos prætereo, quod ab una exsurgimus urbe,
Quod domus una tulit, quod sanguine tangimur uno
B Sæclorum, Christiana fides connexuit, et quod
Nos inter immensum disterminat, et plaga ponti.
Interfusa coercet, amor contemnit utrumque.
Gaudia qui spernens oculorum, semper amico
Absente fruitur; quoniam de corde profundo
Pendet, et internæ rimatur pabula fibræ.
Interea venient quæcumque futura bonorum
Scripta salutiferi sermonis, et illa priorum
Æquiparanda favis, reputans quæ pectore in alto,
Conceptum in lucem vomuisti nectareum mel,
Præsentem ipsa mihi te reddent, si mihi morem
Gesseris, et libros quibus in te lenta recumbit — Libri de Musica.
C Musica tradideris, nam ferveo totus in illos.
Annue, sic nobis verum ratione patescat,
Sic plus Eridano fluat, et contagia mundi
Nequidquam volitent nostri circum arva coloni.

4. * Si versus tuus momentis inordinatis perversus esset, si suis legibus non staret, si mensuris imparibus aures auditoris offenderet, puderet te certe, nec differres nec desisteres donec ordinares, corrigeres, statueres, æquares versum tuum, dicendo et agendo artem metricam acerrimo studio, et labore quolibet: quid cum inordinatus ipse perverteris, cum legibus Dei tui ipse non stas, neque in agenda vita honestis tuorum votis, et huic ipsi eruditioni tuæ concinis, abjiciendum post tergum putas et negligendum; quasi præ sono linguæ tuæ sis tibi vilior, et incompositis moribus quod offendis aures Dei levius sit, quam si incompositis syllabis tuis grammatica succenseret auctoritas. Scribis:

* Alias epistola 41.

D
O mihi transactos revocet si pristina soles
Lætificis aurora rotis, quos libera tecum
Otia tentantes, et candida jura bonorum
Duximus Italiæ medio, montesque per altos:
Non me dura gelu prohiberent frigora cano,
Nec fera tempestas Zephyrum fremitusque Borini.
Quin tua sollicito premerem vestigia passu.
Hoc opus ut jubeas tantum.

(a) Editi: aut Hircania tauros. MS, decem: sauros.
(b) Editi: abscidis lateri Dodana, etc. MSS. plerique; Thalari.

CLASSIS I. AN. 395.

Me miserum, si ego non jubeo, si non cogo atque impero, si non rogo, ac supplico. Sed si aures tuæ adversus meas voces clausæ sunt, ori tuo pateant, pateant carmini tuo; exaudi teipsum durissime, immanissime, surdissime. Quo mihi linguam auream et cor ferreum? quibus ego non carminibus, sed lamentationibus sufficiam plangere carmina tua: in quibus video, quam animam, quod ingenium non mihi liceat apprehendere, immolare Deo nostro? Exspectas ut ego jubeam, sis bonus, sis quietus, sis beatus, quasi quidquam mihi dierum gratius illucescat, quam ut ingenio tuo fruar in Domino, aut vere tu nescias quam te esuriam et sitiam, aut non hoc ipso id carmine fatearis. Revoca animum quo ista scripsisti, nunc mihi dic: *Hoc opus ut jubeas tantum.* Ecce jussum meum, da mihi te, si hoc opus est tantum: da Domino meo te, qui omnium nostrum dominus est, qui tibi illud donavit ingenium. Nam ego quid sum, nisi servus tuus per ipsum et conservus sub ipso?

5. An ipse non jubet? audi Evangelium: Stabat (inquit) *Jesus, et clamabat: Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene est, et sarcina mea levis est.* Si hæc non audiuntur, aut usque ad aures audiuntur, exspectasne, Licenti, ut Augustinus jubeat conservo suo, et non plangat potius frustra jubere Dominum suum; immo non jubere, sed invitare et rogare quodammodo, ut qui laborant, reficiantur ab eo? Sed videlicet fortissimo et præfidenti collo, jugum mundi jugo Christi est jucundius: qui si laborare nos cogeret, vide quis cogeret, qua mercede cogeret. Vade in Campaniam, disce Paulinum egregium et sanctum Dei servum, quam grandem fastum sæculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit: et nunc illo moderatore itineris sui quietus, et modestus exsultat: Vade, disce quibus opibus ingenii sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo, ne amittat omnia, si non in eo reponat, a quo hæc habet.

Matth. 11, 28.

6. Quid æstuas? quid fluctuas? quid imaginationibus mortiferarum voluptatum aurem accommodas, et avertis a nobis? mentiuntur, moriuntur, in mortem trahunt. Mentiuntur Licenti, *sic nobis* (sicuti optas) *verum ratione patescat; sic plus Eridano fluat.* Non dicit verum nisi Veritas: Christus est veritas: veniamus ad eum, ne laboremus. Ut ipse nos reficiat, tollamus jugum ejus super nos, et discamus ab eo, quoniam mitis est et humilis corde, et inveniemus requiem animabus nostris. Jugum enim ejus lene est, et sarcina ejus levis est. Ornari abs te diabolus quærit. Si calicem aureum invenisses in terra, donares illum ecclesiæ Dei. Accepisti a Deo ingenium spiritaliter aureum, et ministras inde libidinibus, et in illo satanæ propinas teipsum? Noli obsecro, sic aliquando sentias, quam misero et miserando pectore hæc scripserim; et miserearis jam mei, si tibi viluisti.

EPISTOLA XXVII. *

* *Alias XXXII. quæ autem 27. erat, nunc 165.*

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, et mutuum declarans amorem: nonnulla de Romaniano et Alypio, necnon de Licentio, cujus ætati metuebat, ne vergeret ad ea quæ sunt mundi.

Domino vere sancto et venerabili, et eximia in Christo laude prædicando, fratri Paulino Augustinus in Domino salutem.

Scripta circa in eumdem an. 395.

1. O bone vir et bone frater, latebas animam meam: et ei dico ut toleret, quod adhuc lates oculos meos, et vix mihi obtemperat; immo non obtemperat: an vero tolerat? Cur ergo me excruciat desiderium tui apud ipsam intus animam? Nam si molestias corporis paterer, et non perturbarent æquitatem animi mei, recte illas tolerare dicerer: cum autem non æquo animo fero, quod te non video, intolerabile est istam appellare tolerantiam. Sed quando tu talis es, esse sine te fortasse intolerabilius toleraretur. Bene est ergo, quia æquo animo ferre non possum, quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamen verum, quod mihi accidit: doleo quod te non video, et me ipse consolatur dolor. Ita mihi displicet fortitudo, qua patienter fertur absentia bonorum, sicuti es. Nam et Jerosalem futuram desideramus utique, et quanto impatientius desideramus ipsam, tanto patientius sustinemus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non gaudere te viso, ut possit quamdiu te non videt, non dolere? Ergo neutrum possum, et quoniam si possem, immaniter possem; non posse delector, atque in eo quod delector nonnullum solatium est. Dolentem itaque me non sedatus, sed consideratus consolatur dolor. Ne reprehendas, quæso, sanctiore gravitate qua prævales, et dicas non recte me dolere, quod adhuc te non noverim, cum animum mihi tuum, hoc est teipsum interiorem adspiciendum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in terrena tua civitate didicissem fratrem et dilectorem meum, et tantum in Domino ac talem virum, nullumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si non sinerer nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam, quod nondum faciem tuam novi, hoc est domum animæ tuæ, quam sicut meam novi?

2. Legi enim litteras tuas fluentes lac et mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris Dominum, sentiens de illo in bonitate, (*a*) et afferentes ei claritatem et honorem.

(*a*) In Editis: et afferens *et claritatem*. At MSS. sexdecim et *afferentes*.

CLASSIS I. AN. 395.

A Legerunt fratres, et gaudent infatigabiliter et ineffabiliter, tam uberibus et tam excellentibus donis Dei, bonis tuis: Quotquot eas legerunt, rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suavis odor Christi, et quam fragrat ex eis, dici non potest. Illæ litteræ cum te offerunt ut videaris, quantum nos excitant ut quæraris! nam et perspicabilem faciunt et desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, et amari abs te cupiunt. Laudatur et benedicitur Deus, cujus gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut ventos et maria tibi placare dignetur tendenti ad stabilitatem suam. (*a*) Videtur a legentibus ibi conjunx non dux ad mollitiem viro suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui: quam in tuam unitatem B redactam et redditam, et spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officiis vestræ sanctitati debitis, in te uno (*b*) resalutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositæ, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur; et mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi parvuli, sive etiam grandiusculi filii Babylonis eliduntur ad petram, vitia scilicet confusionis superbiæque sæcularis.

3. Hæc atque hujusmodi suavissima et sacratissima spectacula, litteræ tuæ præbent legentibus, litteræ illæ litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ caritatis. Quo modo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque C animæ tuæ in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant? quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? Blandiores sunt, an ardentiores; luminosiores, an fecundiores? Quid enim est, quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluunt et ita serenæ sunt? Quid est, quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum videatur, qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum tibi me refundo, si parum hoc putem, tibi non credidisse convincar. Pudet me quidem tantum boni de me credere, sed plus piget tibi non credere. Est quod D faciam: non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco; et credam me abs te diligi, quoniam sentio et plane percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus extitero. Et cum me tibi totum offero, parum non est; offero enim quem vehementissime diligis: et offero, si non qualem me esse arbitraris, cum tamen pro quo, ut talis esse merear, deprecaris. Hoc enim magis jam peto facias, ne minus optes mihi adjici ad id quod sum, dum me existimas jam esse quod non sum.

4. Ecce carissimus meus est, et ab ineunte adolescentia mihi familiariter amicissimus, * qui hanc eximietati tuæ ac præstantissimæ caritati epistolam apportat. Hujus nomen est in libro (*c*) *De Religione*, quem tua sanctitas (quantum litteris indicas) libentissime legit: factus est enim tibi etiam tanti viri, qui tibi eum misit, commendatione jucundior. Neque tamen huic tam familiari amico meo velim credas, quæ de me forte laudans dixerit. Sensi enim etiam ipsum sæpe non mentiendi studio, sed amandi propensione falli judicantem, et arbitrari jam me accepisse quædam, quibus accipiendis a Domino patente ore cordis inhiarem. Et si hoc in os meum, quis non conjiciat quanta de me absente meliora quam veriora lætus effundat? Librorum autem nostrorum copiam faciet venerabili studio tuo: nam nescio me aliquid, sive ad eorum qui extra Ecclesiam Dei sunt, sive ad aures fratrum scripsisse, quod ipse non habeat. Sed tu cum legis, mi sancte Pauline, non te ita rapiant, quæ per nostram infirmitatem veritas loquitur, ut ea quæ ipse loquor minus diligenter advertas: ne dum avidus hauris bona et recta, quæ data ministro, non ores pro peccatis et erratis, quæ ipse committo. In his enim, quæ tibi recte, si adverteris, displicebunt, ego ipse conspicior: in his autem, quæ per donum Spiritus, quod accepisti, recte tibi placent in libris meis, ille amandus, ille prædicandus est, apud quem est fons vitæ, et in cujus lumine videbimus lumen, sine ænigmate, sed facie ad faciem; nunc autem in ænigmate videmus. In his ergo, quæ ipse de veteri fermento eructuavi, cum ea legens agnosco, me judico cum dolore: in his vero quæ de azymo sinceritatis et veritatis dono Dei dixi, exsulto cum tremore. Quid enim habemus, quod non accepimus? At enim melior est qui majoribus et pluribus, quam qui minoribus et paucioribus donis Dei dives est: quis negat? Sed rursus MELIUS EST, vel de parvo Dei dono gratias ipsi agere, quam sibi agi velle de magno. Hæc ut ex animo semper confitear, meumque cor a lingua mea non dissonet, ora pro me, frater. Ora obsecro, ut non laudari volens, sed laudans invocem Dominum, et ab inimicis meis salvus ero.

* Romanianus laudatus in lib. de vera religione c. 7. n. 12.

5. Est etiam aliud, quo istum fratrem amplius diligas: nam est cognatus venerabilis, et vere beati episcopi Alypii, quem toto pectore amplecteris, et merito: nam quisquis de illo viro benigne cogitat, de magna Dei misericordia, et de mirabilibus Dei muneribus cogitat. Itaque cum legisset petitionem tuam, qua desiderare te indicasti, ut historiam suam tibi scribat, et volebat facere propter benevolentiam tuam, et nolebat propter verecundiam suam: quem cum viderem inter amorem pudoremque fluctuantem, onus ab illo in humeros meos transtuli: nam hoc

Romanianus Alypii cognatus.

(*a*) Sic 21. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjux excitatur, non dux* etc.

(*b*) In prius editis, *una ore salutamus.* In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus.* At in aliis Vaticanis tribus, et in quindecim Gallicanis exhibetur lectio, quam eligimus.

(*c*) Editi: *de vera Religione.* At MSS. viginti carent voce, *vera.*

CLASSIS I. AN. 395.

mibi etiam per epistolam jussit. Cito ergo, si Dominus adjuverit, totum Alypium inseram præcordiis tuis: nam hoc sum ego maxime veritus, ne ille vereretur aperire omnia, quæ in eum Dominus contulit, ne alicui minus intelligenti (non enim abs te solo illa legerentur) non divina munera concessa hominibus, sed ipsum prædicare videretur, et tu, qui nosti quomodo hæc legas, propter aliorum cavendam infirmitatem, fraternæ notitiæ debito fraudareris: quod jam fecissem, jamque illum legeres, nisi profectio fratris improvisa repente placuisset. Quem sic commendo cordi et linguæ tuæ, ut ita comiter ei te præbeas, quasi non nunc illum, sed mecum ante didiceris. Si enim cordi tuo non dubitaverit aperire seipsum, aut ex omni, aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam. Volo enim eum numerosius contundi eorum vocibus, qui amicum non sæculariter diligunt.

Licentium cujus nomen in libris cont. Academicos etc.

6. Filium autem ejus filium nostrum, * cujus etiam nomen in aliquibus nostris libris invenies: etsi ad tuæ caritatis præsentiam ipse non pergeret, statueram litteris in manum tuam tradere, consolandum, exhortandum, instruendum, non tam oris sono, quam exemplo roboris tui. Ardeo quippe, ut dum adhuc ætas ejus in viridi fœno est, zizania convertat in frugem, et credat expertis quod experiri periculose desiderat. Nunc ergo ex ejus carmine, et ex * epistola, quam ad eum misi, intelligit benevolentissima et mansuetissima prudentia tua, quid de illo doleam, quid timeam, quid cupiam. Nec despero affuturum Dominum, ut per te ministrum ejus tantis curarum æstibus liberer. Sane quia multa scripta nostra lecturus es, multo erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint, emendaveris me justus in misericordia, et argueris me. Non enim talis es, cujus oleo timeam impinguari caput meum. Fratres non solum qui nobiscum habitant, et qui ubilibet habitantes Deo pariter serviunt, sed prope omnes qui nos in Christo libenter noverunt, salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere, sed si tibi ab Ecclesiasticis muneribus vacat, (a) vides quid mecum sitiat Africa.

** Epist. superiora.*

EPISTOLA XXVIII. *

CLASSIS I. AN. 395.

** Alias VIII. quæ autem 28. erat, nunc 166*

Augustinus Hieronymo, de nova post LXX. veteris Testamenti versione, deque Petro reprehenso a Paulo ad Galat. 2. expostulans de suscepto hinc patrocinio mendacii officiosi.

Domino dilectissimo, et cultu (b) sincerissimo caritatis observando atque amplectendo fratri et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS.

Scripta an. 394. aut 395. CAPUT I.

1. NUNQUAM æque quisnam tam facie cuilibet innotuit, quam mihi tuorum in Domino studiorum (c) quieta, læta, et vere exercitatio liberalis. Quamquam ergo percupiam omnino te nosse, tamen exiguum quiddam tui minus habeo, præsentiam videlicet corporis: quam ipsam etiam postea quam te beatissimus nunc episcopus, tunc vero jam episcopatu dignus, frater Alypius vidit, remeansque a me visus est, negare non possum magna ex parte mihi esse relatu ejus impressam: et ante reditum, cum te ille ibi videbat, ego videbam, sed oculis ejus. Non enim animo me atque illum, sed corpore duos, qui noverit, dixerit, concordia dumtaxat et familiaritate fidissima, non meritis quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus communione spiritus, quo in unum nectimur, deinde illius ex ore jam diligis; nequaquam impudenter quasi aliquis ignotus commendo germanitati tuæ fratrem (d) Profuturum, quem nostris conatibus deinde adjutorio tuo vere profuturum speramus, nisi forte quod talis est, ut ipse tibi per eum fiam commendatior, quam ille per me. Hactenus fortasse scribere debuerim, si esse vellem epistolarum sollemnium more contentus: sed scatet animus in loquelas communicandas tecum de studiis nostris, quæ habemus in Christo Jesu Domino nostro: qui nobis multas utilitates et viatica quædam demonstrari a se itineris, etiam per tuam caritatem non mediocriter ministrare dignatur.

CAPUT II.

2. PETIMUS ergo, et nobiscum petit omnis Africanarum ecclesiarum studiosa societas, ut interpretandis eorum libris, qui græce Scripturas nostras quam optime tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus tales illos viros, et unum potissimum, quem tu libentius in tuis litteris sonas. De vertendis autem in latinam linguam sanctis litteris canonicis laborare te nollem, nisi eo modo quo Job interpretatus es; ut signis adhibitis quid inter hanc tuam et Septuaginta, quorum est gravissima auctoritas, interpretationem distet, appareat. Sa-

(a) Editi, *venias et videas quid mecum sentias Africa.* At MSS. carent his verbis, *venias et*, habentque, *vides quid* etc. ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiat.* quo verbo potere alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursum in epist. 31 et 42.

(b) Cisterciensis MS. *observando atque subsequendo magisque amplectendo* etc. *in Domino salutem.*

(c) Editi: *quieta lætitia et vero*, etc. MSS. aliquot: *læta.*

(d) Hic dum proficisci disponit, creatur episcopus, et in brevi moritur, ex epistola 71. adeoque istæ litteræ, quas primas ad Hieronymum, et a se adhuc presbytero datas ait ibidem Augustinus, prelatæ non sunt hoc tempore. Profuturus porro is esse videtur, qui in lib. de unico Baptismo cont. Petil c. 16. laudatur Cirtensis episcopus, et ad quem directa est epistola 38. Meminit ejusdem Profuturi jam episcopi Paulinus in epist 32 Evodius demum in epist. 158 n 9. Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, et futurum aliquid prænuntiasse refert.

CLASSIS I. AN. 395.

tis autem nequeo mirari, si aliquid adhuc in Hebræis exemplaribus invenitur, quod tot interpretes illius linguæ peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum vel consilii vel spiritus majore concordia, quam si unus homo esset non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam, nisi quod eis præeminentem auctoritatem in hoc munere sine controversia tribuendam existimo. Illi me plus movent, qui cum posteriores interpretarentur, et verborum locutionumque Hebræarum * viam atque (a) regulas mordicus, ut fertur, tenerent, non solum inter se non consenserunt, sed etiam reliquerunt multa, quæ tanto post eruenda et prodenda remanerent. Et aut obscura sunt, aut manifesta. Si enim obscura sunt, te quoque in eis falli potuisse creditur: si manifesta, illos in eis falli potuisse non creditur. Hujus igitur rei pro tua caritate, expositis caussis, certum me facias obsecraverim.

* f. vim.

CAPUT III.

Perniciosa simulatio.

3. Legi etiam quædam scripta, quæ tua dicerentur, in epistolas apostoli Pauli, quarum ad Galatas, cum enodare velles, venit in manus locus ille, quo apostolus Petrus a perniciosa simulatione revocatur. Ibi patrocinium mendacii susceptum esse vel abs te tali viro, vel a quopiam, si alius illa scripsit, fateor, non mediocriter doleo, donec refellantur (si forte refelli possunt) ea quæ me movent. Mihi enim videtur exitiosissime credi aliquod in Libris sanctis haberi mendacium; id est eos homines, per quos nobis illa Scriptura ministrata est atque conscripta, aliquid in libris suis fuisse mentitos. Alia quippe quæstio est, sit ne aliquando mentiri viri boni: et alia quæstio est, utrum scriptorem sanctarum scripturarum mentiri oportuerit: immo vero non alia, sed nulla quæstio est. Admisso enim semel (b) in tantum auctoritatis fastigium officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quæ non ut cuique videbitur vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis eadem perniciosissima regula ad mentientis auctoris consilium officiumque referatur.

Gal. 2. 14.

4. Si enim mentiebatur apostolus Paulus cum apostolum Petrum objurgans diceret; *Si tu cum sis Judæus, gentiliter et non judaice vivis, quemadmodum gentes cogis Judaizare?* et recte illi videbatur Petrus fecisse, quem non recte fecisse et dixit et scripsit, ut quasi animos tumultuantium deliniret: quid respondebimus, cum exsurrexerint perversi homines, prohibentes nuptias, quos futuros ipse prænuntiavit, et dixerint totum illud, quod idem Apostolus de matrimoniorum jure firmando locutus est, propter homines, qui dilectione conjugum tumultuari poterant, fuisse mentitum: scilicet non quod hoc senserit, sed ut illorum placaretur adversitas? non opus est multa commemorare. Possunt enim videri etiam de laudibus Dei esse officiosa mendacia, ut apud homines pigriores dilectio ejus ardescat: atque ita nusquam certa erit in libris sanctis castæ veritatis auctoritas. Nonne adtendimus, eumdem Apostolum cum ingenti cura commendandæ veritatis dicere: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra; inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei: quia testimonium diximus adversus Deum, quod suscitavit Christum, quem non suscitavit.* Si quis huic diceret; Quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiamsi falsum sit, ad laudem Dei maxime pertinet? Nonne hujus detestatus insaniam, quibus posset verbis et significationibus, in lucem penetralia sui cordis aperiret, clamans non minore aut fortasse etiam majore scelere in Deo laudari falsitatem, quam vituperari veritatem? Agendum est igitur, ut ad cognitionem divinarum scripturarum talis homo accedat, qui de sanctis libris tam sancte et veraciter existimet, ut nolit aliqua eorum parte delectari per officiosa mendacia, potiusque id, quod non intelligit, transeat, quam cor suum præferat illi veritati. Profecto enim cum hoc dicit, credi sibi expetit, et id agit, ut divinarum scripturarum auctoritatibus non credamus.

1. Tim. 4. 3. 1. Cor. 7. 10. 1. Cor. 15. 14.

5. Et ego quidem qualibuscumque viribus, quas Dominus suggerit, omnia illa testimonia, quæ adhibita sunt adstruendæ utilitati mendacii, aliter oportere intelligi ostenderem, ut ubique eorum firma veritas doceretur. Quam enim testimonia mendacia esse non debent, tam non debent favere mendacio. Sed hoc intelligentiæ relinquo tuæ. Admota enim lectioni diligentiori consideratione, multo id fortasse facilius videbis quam ego. Ad hanc autem considerationem coget te pietas, qua cognoscis fluctuare auctoritatem scripturarum divinarum, ut in eis quod vult quisquis credat, quod non vult non credat, si semel fuerit persuasum aliqua illos viros, per quos nobis hæc ministrata sunt in scripturis suis officiose potuisse mentiri. Nisi forte regulas quasdam daturus es, quibus noverimus, ubi oporteat mentiri, ubi non oporteat. Quod si fieri potest, nullo modo mendacibus dubiisque rationibus id explices, quæso; nec me onerosum aut impudentem judices, per humanitatem veracissimam Domini nostri. Nam, ut non dicam nulla, certe non magna culpa meus error veritati favet, si recte in te potest veritas favere mendacio.

CAPUT IV.

6. Multa alia cum sincerissimo corde tuo loqui cuperem, et de Christiano studio conferre: sed huic desiderio meo nulla epistola satis est. Uberius idipsum possum per fratrem, quem miscendum et alendum dulcibus atque utilibus sermocinationibus tuis misisse me gaudeo. Et tamen, quantum vellem, nec ipse (quod pace ejus dixerim) forsitan capit: quamquam nihilo me illi prætulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem: sed ipsum video fieri pleniorem, quo me sine dubitatione antecellit: et postea quam

(a) Am. Bad. et MSS. omnes: *regulas mordacius, ut fertur.* At Lov. ex Erasmi correctione: *mordicus.*

(b) MSS. tres: *in tantæ auctoritatis fastigio.*

CLASSIS I. AN. 395. redierit, quod Domino adjuvante prosperatum iri spero, cum ejus pectoris abs te cumulati particeps fuero, non est impleturus, quod in me adhuc vacuum erit atque avidum sensum tuorum. Ita fiet ut et ego etiam tunc egentior sim, ille copiosior. Sane idem frater aliqua scripta nostra fert secum: quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atque fraternam severitatem adhibeas, quæso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum:* nisi quia magis amat objurgator sanans, quam adulator unguens caput. Ego autem difficillime bonus judex lego quod scripserim, sed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea; sed hæc malo audire a (a) melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar; et meticulosam potius mihi videar in me, quam justam tulisse sententiam.

Psal. 140. 5.

EPISTOLA XXIX.

Porro quæ alias 29, erat, nunc 167.

Augustinus presbyter Alypio Thagastensi episcopo narrans quibus adhortationibus obtinuerit demum, ut Hipponenses Catholici abhorrerent a luxuriosis conviviis, quæ in sanctorum natalitiis apud Africanas ecclesias celebrare mos erat.

Prodit nunc primum ex MSS. *Codice RR. PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe, in quo exstat sub hocce titulo:*

Epistola Presbyteri Hipponensium regiorum ad Alypium episcopum Thagastensium de die Natalis (b) Leontii quondam episcopi Hipponensis.

Scripta an. 395. 1. De negotio interim, quod non curare non possum, nihil certum scribere potui, absente fratre Macbario; qui cito dicitur rediturus; et quod Deo adjuvante peragi potuerit, peragetur. De nostra autem pro eis sollecitudine quamquam fratres nostri cives qui aderant securos (c) suos facere possent: tamen digna res epistolari colloquio, quo nos invicem consolamur, a Domino præstita est; in quo promerendo multum nos adjutos esse credimus ipsa vestra sollicitudine, quæ profecto sine deprecatione pro nobis esse non potuit.

2. Itaque ne prætermittamus vestræ caritati narrare quid gestum sit, ut nobiscum Deo gratias agatis de accepto beneficio, qui nobiscum preces de accipiendo fudistis: cum post profectionem tuam nobis nuntiatum esset tumultuari homines, et dicere se ferre non posse ut illa solemnitas (d) prohiberetur, quam *Lætitiam* nominantes, vinolentiæ nomen frustra conantur abscondere, sicut etiam te præsente jamjam nuntiabatur; opportune nobis accidit occulta ordinatione omnipotentis Dei, ut quarta feria illud in Evangelio capitulum consequenter tractaretur: *Nolite dare sanctum canibus, neque projeceritis margaritas vestras ante porcos.* Tractatum est ergo de canibus et de porcis, ita ut et pervicaci latratu adversus Dei præcepta rixantes et voluptatum carnalium sordibus deditos erubescere cogerentur; conclusumque ita, ut viderent quam esset nefarium, intra ecclesiæ parietes id agere nomine religionis, quod in suis domibus si agere perseverarent, a Sancto et Margaritis ecclesiasticis eos arceri oporteret. Matth. 7. 6.

3. Sed hæc quamvis grate accepta fuerint; tamen quia pauci convenerat, non erat satisfactum tanto negotio. Iste autem sermo cum ab eis qui aderant, pro cujusque facultate ac studio, foris ventilaretur, multos habuit contradictores. Postea vero quam dies Quadragesimæ illuxisset, et frequens multitudo ad horam tractationis occurrit, lectum est istud in Evangelio, ubi Dominus de templo expulsis venditoribus animalium, et eversis mensis nummulariorum, dixit, domum Patris sui pro domo orationum speluncam latronum esse factam: quod capitulum, cum eos intentos proposita vinolentiæ quæstione feci, et ipse quoque recitavi; adjunxique disputationem, qua ostenderem quanto commotius et vehementius Dominus noster ebriosa convivia, quæ ubique sunt turpia, de templo expelleret, unde sic expulit concessa commercia; cum ea venderentur, quæ sacrificiis illo tempore licitis essent necessaria: quærens ab eis, quibus similiorem putarent speluncam latronum, necessaria vendentibus, an immoderate bibentibus. Matth. 21. 12.

4. Et quoniam mihi præparatæ lectiones suggerendæ tenebantur, adjunxi deinde, ipsum adhuc carnalem populum Judæorum, in illo templo, ubi nondum corpus et sanguis Domini offerebatur, non solum vinolenta, sed nec sobria quidem unquam celebrasse convivia; nec eos publice religionis nomine inebriatos inveniri in historia, nisi cum festa fabricato idolo exsolverent. Quæ cum dicerem, codicem etiam accepi, et recitavi totum illum locum. Addidi etiam cum dolore quo potui, quoniam Apostolus ait, ad discernendum populum Christianum a duritie Judæorum, epistolam suam non in tabulis lapideis scriptam, sed in tabulis cordis carnalibus, cum Moyses famulus Dei, propter illos principes, binas lapideas tabulas confregisset, quomodo non Exod. 32. 6. 2. Cor. 3. 3. Exod. 32. 19.

(a) MSS. quatuor, *a senioribus*. unus *a majoribus*.

(b) Laudatur S. Leontius in sermone 13. de divers. c. 2 diciturque condidisse basilicam appellatam ex ipsius nomine Leontianam qua in basilica pronuntiati sermones aliquot Augustini prænotantur.

(c) *Securos suos facere*. Forte leg. *securos vos.*

(d) Exstat Hipponensis concilii anno 395. celebrati canon concilio III. Cartaginensi insertus, *Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur . . . Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur.* qui canon procurante haud dubie Augustino tunc presbytero editus fuit. Quippe Aurelium Cartaginensem paulo ante contestatus erat in epist. 22 ut vos omnibus occurreret huic malo per totam Africam dudum grassanti; idque ipsi nisi concilii auctoritate tolli non posse submonuerat.

CLASSIS I. AN. 395. possemus istorum corda confringere, qui homines novi Testamenti, Sanctorum diebus celebrandis ea vellent sollemniter exhibere, quæ populus veteris Testamenti et semel et idolo celebravit.

5. Tunc reddito Exodi codice crimen ebrietatis, quantum tempus sinebat, exaggerans sumsi apostolum Paulum, et inter quæ peccata po-
1. Cor. 5. 11. sita esset ostendi, legens illum locum: *Si quis frater nominatur aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum ejusmodi nec cibum sumere;* ingemiscendo admonens, cum quanto periculo convivaremur cum eis, qui vel in domibus inebriarentur. Legi etiam illud quod non longo in-
1. Cor. 6. 9. tervallo sequitur. *Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et spiritu Dei nostri.* Quibus lectis dixi, ut considerarent quomodo possent fideles audire, *sed abluti estis*, qui adhuc talis concupiscentiæ sordes, contra quas clauditur regnum cælorum, in corde suo, id est in interiore Dei templo esse patiuntur. Inde ventum est ad illud capitulum.
1. Cor. 11. 20. *Convenientibus ergo vobis in unum, non est dominicam cœnam celebrare, unusquisque enim propriam cœnam præsumit in manducando: et alius quidem esurit, alius ebrius est, manducando et bibendo: an ecclesiam Dei contemnitis?* quo recitato diligentius commendavi, ne honesta quidem et sobria convivia debere in ecclesia celebrari; quandoquidem Apostolus non dixerit, Numquid domos non habetis ad inebriandos vos, ut quasi tantummodo inebriari in ecclesia non liceret: *sed ad manducandum et bibendum*, quod potest honeste fieri, sed præter ecclesiam, ab eis qui domos habent, ubi alimentis necessariis refici possint: et tamen nos ad has angustias corruptorum temporum et diffluentium morum esse perductos, ut iis nondum modesta convivia, sed saltem domesticum regnum ebrietatis optemus.

6. Commemoravi etiam Evangelii capitulum, quod pridie tractaveram, ubi de pseudoprophetis dictum est, *ex fructibus eorum cognoscetis*
Matt. 7. 16. *eos.* Deinde in memoriam revocavi fructus eo loco non appellatos, nisi opera: tum quæsivi inter quos fructus nominata esset ebrietas; et re-
Gal. 5. 19. citavi illud ad Galatas: *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, commessationes, et his similia; quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia a-* A *gunt regnum Dei non possidebunt.* Post quæ verba interrogavi, quomodo de fructu ebrietatis agnosceremur Christiani, quos de fructibus agnosci Dominus jussit. Adjunxi etiam legendum
Ibid. 22. quod sequitur: *Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.* Egique ut considerarent, quam esset pudendum atque plangendum, quod de illis fructibus carnis non solum privatim vivere, sed etiam honorem Ecclesiæ deferre cuperent, et si potestas daretur, totum tam magnæ basilicæ spatium turbis epulantium ebriorumque complerent: de spiritualibus autem fructibus, ad quos et divinarum Scripturarum auctoritate et nostris gemitibus invitarentur, nolunt adferre Deo munera, B et his potissimum celebrare festa Sanctorum.

7. Quibus peractis codicem reddidi, et imperata oratione, quantum valui, et quantum me ipsum periculum urgebat, et vires administrare Dominus dignabatur, constitui eis ante oculos commune periculum, et ipsorum, qui nobis commissi essent, et nostrum, qui de illis rationem reddituri essemus pastorum principi, per cujus humilitatem, insignes contumelias, alapas, et sputa in faciem, et palmas, et spineam coronam, et crucem ac sanguinem obsecravi, ut si se ipsi aliquid offendissent, vel nostri misererentur, et cogitarent venerabilis senis Valerii circa me ineffabilem caritatem, qui mihi tractandi verba veritatis tam periculosum onus non dubitarit propter eos imponere, eisque sæ- C pe dixerit, quod orationes ejus exauditæ essent de nostro adventu; quos non utique ad communem mortem vel spectaculum mortis illorum, sed ad communem conatum in æternam vitam ad se venisse lætatus est. Postremo etiam dixi certum esse me, et fidere in eum, qui mentiri nescit, qui per os Prophetæ sui pollicitus est de Domino nostro Jesu Christo dicens: *Si reli-* Psal. 88. 31.
querint filii ejus legem meam, et in præceptis meis non ambulaverint; si justificationes meas profanaverint; visitabo in virga facinora eorum, et in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non auferam: in eum ergo me fidere; quod si hæc tanta, quæ sibi essent lecta et dicta, contemnerent, visitaturus esset in virga et in flagello, nec eos permissurus cum hoc mundo D damnari. In qua conquestione sic actum ut pro negotii atque periculi magnitudine tutor et gubernator noster animos facultatemque præbebat. Non ego illorum lacrymas meis lacrymis movi: sed cum talia dicerentur, fateor, eorum fletu præventum meum abstinere non potui. Et cum jam pariter flevissemus, plenissima spe correctionis illorum, finis sermonis mei factus est.

8. (a) Postridie vero cum illuxisset dies, cui a

(a) Præter istam natalis S. Leontii sollemnitatem, quæ in mense Februario, sive post diem Quadragesimæ supra n. 5 designatum proxime occurrebat hoc anno 395, quo Pascha in 25 Martii incidit; altera celebrabatur circa festum Adscensionis, uti liquet ex sermone 25. de divers. habito eo die, qui Adscensione Domini, et ipsius Leontii depositione sollemnis erat. Quamquam supra n. 5. suspicari quis possit legendum esse, *dies quadragesima illuxisset*, id est dies Adscensionis: maxime quia conviviis et compotationibus, quibus sese dabant Catholici cupiebant, quibusque toto illo die dediti Donatistæ fuissent, nusquam hic jejunii quadragesimalis religionem Augustinus opposuit.

CLASSIS I. AN. 395.

solebant fauces ventresque se parare, nuntiatur mihi nonnullos eorum etiam, qui sermoni aderant, nondum a murmuratione cessasse, tantumque in eis valere vim pessimæ consuetudinis, ut ejus tantum voce uterentur et dicerent, Quare modo; non enim, antea qui hæc non prohibuerunt, Christiani non erant. Quo audito, quas majores commovendi eos machinas præpararem, omnino nesciebam: disponebam tamen, si perseverandum putarent, lecto illo loco de Propheta Ezechiele, (Ezech. 33, 9.) Explorator absolvitur, si periculum denuntiaverit, etiamsi illi, » quibus denuntiatur, cavere noluerint; vestimen- » ta mea excutere atque discedere. Tum vero Dominus ostendit quod nos non deserat, et quibus modis in se ut præsumamus hortetur, namque ante horam, qua exhedram adscenderemus, ingressi sunt ad me iidem ipsi, quos audieram de oppugnatione vetustæ consuetudinis fuisse conquestos: quos blande acceptos, paucis verbis in sententiam sanam transtuli: atque ubi ventum est ad tempus disputationis omissa lectione, quam præparaveram, quia necessaria jam non videbatur, de hac ipsa quæstione pauca disserui, nihil nos nec brevius nec verius posse adferre adversus eos qui dicunt, Quare modo, nisi et nos dicamus, Vel modo.

9. Veruntamen ne illi, qui ante nos tam manifesta imperitiæ multitudinis crimina vel permiserunt, vel prohibere non ausi sunt, aliqua a nobis affici contumelia viderentur, exposui eis qua necessitate ista in Ecclesia viderentur exorta: (a) scilicet post persecutiones tam multas tamque vehementes, cum facta pace, turbæ gentilium in Christianum nomen venire cupientes hoc impedirentur, quod dies festos cum idolis suis solerent in abundantia epularum et ebrietate consumere, nec facile ab his perniciosissimis et tam vetustissimis voluptatibus se possent abstinere, visum fuisse majoribus nostris, ut huic infirmitatis parti interim parceretur, diesque festos, post eos quos relinquebant, alios in honorem sanctorum Martyrum vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu celebrarentur: jam Christi nomine colligatis, et tantæ auctoritatis jugo subditis salutaria sobrietatis præcepta traderentur, quibus jam propter præcipientis honorem ac timorem resistere non valerent: quocirca jam tempus esse, ut qui non se audent negare Christianos, secundum Christi voluntatem vivere incipiant, ut ea quæ, ut essent Christiani, concessa sunt, (b) quum Christiani sunt, respuantur.

10. Deinde hortatus sum, ut transmarinarum ecclesiarum, in quibus partim ista recepta numquam sunt, partim jam per bonos (c) rectores populo obtemperante correcta, imitatores esse vellemus. Et quoniam de (d) basilica beati Apostoli Petri, quotidianæ vinolentiæ proferebantur exempla: dixi primo audisse nos sæpe esse prohibitum, sed quod remotus sit locus ab episcopi conversatione, et in tanta civitate magna sit carnalium multitudo, peregrinis præsertim, qui novi subinde veniunt, tanto violentius, quanto inscitius illam consuetudinem retinentibus, tam immanem pestem nondum compesci sedarique potuisse. Veruntamen nos si Petrum apostolum honoraremus, debere præcepta ejus audire, et multo devotius epistolam in qua voluntas ejus apparet, quam basilicam in qua non apparet, intueri: statimque accepto codice recitavi ubi ait, (1. Pet. 4. 1.) *Christo enim passo pro nobis per carnem, et vos eadem cogitatione armamini, quia qui passus est carne, desiit a carne, ut jam non hominum desideriis, sed voluntate Dei reliquum tempus in carne vivat. Sufficit enim vobis præteritum tempus voluntate hominum perfecisse, ambulantes in libidinibus, desideriis, ebrietate, commessationibus et nefandis idolorum servitutibus.* Quibus gestis, cum omnes uno animo in bonam voluntatem ire contemta mala consuetudine cernerem, hortatus sum ut meridiano tempore divinis lectionibus et psalmis interessent; ita illum diem multo mundius atque sincerius placere celebrandum: et certe de multitudine convenientium facile posse apparere, qui mentem, et qui ventrem sequeretur. Ita lectis omnibus sermo terminatus est.

11. Pomeridiano autem die major quam ante meridiem affuit multitudo; (e) et usque ad horam, qua cum episcopo egrederemur, legebatur alternatim et psallebatur: nobisque egressis duo psalmi lecti sunt. Deinde me invitum, qui jam cupiebam peractum esse tam (f) periculosum diem, jussum compulit senex ut aliquid eis loquerer. Habui brevem sermonem, quo gratias ageremus Deo. Et quoniam in hæreticorum basilica audiebamus ab eis solita convivia celebrata, cum adhuc, etiam eo ipso tempore, quo a nobis ista gerebantur, illi in poculis perdura-

(a) Hanc ipsam ob caussam Gregorius Thaumaturgus, teste vitæ ipsius scriptore Gregorio Nysseno, institutis in honorem sanctorum Martyrum diebus festis indulsit, ut sese in iis fideles exhilararent. Eodem consilio adductus est Gregorius I. Papa ut hæc in lib. 9 epist. 71. Mellito Abbati Britanniam pergenti commendaret: *Et quia boves solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet eis etiam hac de re aliqua solemnitas immutari, ut die dedicationis vel natalitiis sanctorum Martyrum... religiosis conviviis solemnitatem celebrent ... ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.*

(b) *Quum Christiani sunt* MSS. *qui*, forte leg. *quia*.

(c) Ambrosium laudat in lib. 6. Confess. c. 2 qui Mediolani cibos ad sanctorum memorias adferri vetuerit, *ut ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima.*

(d) Pammachius in uxoris suæ Paulinæ funere an. circiter 397. profusiores epulas pauperibus in S. Petri basilica apposuisse laudatur a Paulino in epist. ad eum scripta. apud Paulin. illustrat. pag. 29. et 30.

(e) MSS. *et usque ad horam.*

(f) In sermone 3. de diversis c. 4. *In ista*, inquit, *civitate, fratres mei, nonne experti sumus, quod recordatur nobiscum sanctitas vestra, quanto periculo nostro de ista basilica ebriositates expulerit Deus? Nonne seditione carnalium pene mergebatur nobiscum navis?* quæ verba tamen aliquanto sunt duriora, quam ut referri possint ad id quod Hippone gestum hic narratur, videnturque dicta potius apud Carthaginem, seu apud civitatem in qua erant multi *spectatores theatrorum.*

CLASSIS I. AN. 395.

rent, dixi diei pulcritudinem noctis comparatione decorari, et colorem candidum nigri vicinitate gratiorem; ita nostrum spiritalis celebrationis conventum minus fortasse futurum fuisse jucundum, nisi ex alia parte carnalis ingurgitatio conferretur, hortatusque sum ut tales epulas instanter appeterent, si gustassent quam suavis est Dominus: illis autem esse metuendum, qui tamquam primum sectantur, quod aliquando destruetur; cum quisque comes efficiatur ejus rei, quam colit, insultaritque Apostolus talibus dicens, *quorum Deus venter*, cum idem alio loco dixerit, *Esca ventri et venter escis: Deus autem et hunc et illas* (a) *evacuabit.* Nos proinde oportere id sequi, quod non evacuatur, quod remotissimum a carnis affectu spiritus sanctificatione retinetur. Atque in hanc sententiam, pro tempore, cum ea, quæ Dominus suggerere dignatus est, dicta essent, acta sunt vespertina, quæ quotidie solent: nobisque cum Episcopo recedentibus, fratres eodem loco hymnum dixerunt, non parva multitudine utriusque * ad obscuratum diem manente atque psallente.

Philip. 3. 19. 1. Cor. 6. 13.

* forte de- est, sexus.

12. Digessi vobis quantum breviter potui, quod vos audire desiderasse, quis dubitaverit. Orate ut a conatibus nostris omnia scandala et omnia tædia Deus dignetur avertere. Magna sane ex parte vobiscum requiescimus cum alacritate fervoris, quia spiritalis ecclesiæ Thagastensium tam crebra nobis dona nuntiantur. Navis cum fratribus nondum venit. (b) Apud Hasnam, ubi est presbyter frater Argentius, Circumcelliones invadentes basilicam nostram altare comminuerunt. Caussa nunc agitur; quæ ut pacate agatur et ut Ecclesiam catholicam decet ad opprimendas linguas hæreseos impacatæ, multum vos petimus ut oretis. Epistolam Asiarchæ misimus. Beatissimi perseveretis in Domino, memores nostri. Amen.

EPISTOLA XXX. *

* Alias XXXIII. quæ autem 30. erat, nunc 172.

Paulinus Augustino, non recepto ab eo responso, denuo per alios scribit.

Domino fratri sancto et unanimo Augustino Paulinus *et* Therasia *peccatores.*

Scripta circ. idem tempus.

1. Jamdudum, *frater in Christo Domino mi unanime, ut te in sanctis et piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras* (c) *audire properavi. Et credo in manu, et in gratia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatum; sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dilectos æque Deo salutandos,* * *ante hyemem miseramus, non potuimus ultra et officium nostrum suspendere, et desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimus itaque iterato nunc, si priores ad te litteræ nostræ pervenire meruerunt: aut primo, si illis in manus tuas perveniendi felicitas non fuit.*

* Sub finem an. 394.

2. (d) *Sed tu frater spiritalis omnia judicans, amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore litterarum. Dominus enim testis est, qui unus atque idem operatur in suis ubique caritatem suam, jam abinde nobis, ex quo te beneficio venerabilium episcoporum Aurelii et Alypii, per tua in Manichæos opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis non novam aliquam amicitiam sumere, sed quasi veterem caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tamquam et affectu rudes scribimus: teque vicissim spiritu per interiorem hominem, quasi recognoscimus. Nec mirum si et absentes adsumus nobis, et ignoti nosmet novimus: cum unius corporis membra simus, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno pane vivamus, una incedamus via, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe ac fide, qua stamus in præsenti, nitimur in futurum, tam in spiritu, quam in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil si ab uno excidamus.*

3. *Quantulum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium exspectatores: quamvis nec corporalis quidem gratia, temporalis in spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur, ut audemus in virtute Christi et* (e) *bonitate Dei Patris vel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus annueret gratia Dei, per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus: non solum desideriis nostris magnum conferretur gaudium; sed etiam mentibus lumen adcresceret, et ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem et absentibus largiri potes, hac præsertim occasione, qua filii nostri unanimes et carissimi nobis in Domino, Romanus, et Agilis, quos ut nos alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuæ caritatis affectu specialiter utantur, rogamus. Nosti enim quam celsa promittat Altissimus fratri fratrem adjuvanti. Per hos, si quo me gratiæ, quæ tibi data est, dono remunerari voles, tuto facies. Sunt enim, velim credas, unum cor et una in Domino anima nobiscum. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi cohærere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.*

(a) *Evacuabit. Nos proinde.*
(b) MSS. *Apud Asnam.*
(c) *Per litteras audire properavi.* Forte leg. *adire.*

(d) Editi: *Sed tu frater spiritaliter.* At MSS. *spiritalis.*
(e) MSS. quatuordecim. *et bonitatis Dei Patris.*

CLASSIS II. AN. 396. | CLASSIS II. AN. 396.

II. CLASSIS.

Epistolae quas Augustinus jam episcopus ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam et ante detectum in Africa Pelagii haeresim scripsit, ab anno Christi 396. *ad* 410.

* *Alias* XXXIV. *quæ autem* 31. *erat, nunc* 25.

EPISTOLA XXXI.*

Paulino pro secundis litteris ab eo receptis, grati animi obsequium exhibet, seque Valerio coepiscopum Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cum sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futurus.

Dominis dilectissimis et sincerissimis, vere beatissimis atque abundantissimâ Dei gratiâ præstantissimis fratribus, PAULINO et THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino Salutem.

Scripta ineunte an. 396.

CUM litteras meas, quibus respondi prioribus vestris, si tamen vestris litteris ullo modo B a me responderi potest, celerrime optaverim venire in vestræ caritatis manus, ut quoquo pacto absens cito possem esse vobiscum, lucrum mihi vestræ epistolæ contulit tarditas mea. Bonus Dominus, qui non tribuit sæpe quod volumus, ut quod mallemus attribuat. Aliud enim est quod accepta epistola mea scripturi estis, aliud quod non accipiendo scripsistis. Quod cum lætissime legerimus, defuisset nobis certe ista lætitia, si ut optavimus, maximeque voluimus, cito ad vestram sanctitatem nostræ litteræ permeassent. Nunc vero et hæc habere scripta, et illa sperare rescripta, gaudio cumulatiore delectat. Ita nec nostra culpa accusari potest, et Domini largior benignitas fecit, quod nostro desiderio conducibilius esse judicavit.

C Sanctos fratres Romanum et Agilem aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, et suavissimam partem vestræ præsentiæ, sed qua vobis visendis inhiaremus avidius, cum magna in Domino jucunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam quod nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum oculosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus. Hoc quoque amplius erat, quod pagina quælibet quantacumque bona scripta contineat, nihil ipsa proficit, quamvis ad D profectum explicetur aliorum: hanc autem epistolam vestram, fraternam scilicet animam, sic

A in eorum colloquio legebamus, ut tanto beatior appareret nobis, quanto uberius conscripta esset ex vobis. Itaque illam ad ejusdem beatitatis imitationem, studiosissime de vobis omnia percunctando, in nostra corda transcripsimus.

3. Nec ideo tamen eos tam cito a nobis, licet ad vos remeantes, sine molestia passi sumus. Videte enim, quæso vos, quibus quatiebamur affectibus. Tanto utique dimittendi erant velocius, quanto vobis impensius obedire cupiebant: sed quanto id cupiebant magis, tanto vos nobis præsentius exhibebant: eo quippe indicabant, quam cara vestra viscera essent: tanto igitur eos minus dimittere volebamus, quanto justius ut dimitterentur instabant. O rem non ferenB dam, nisi a nobis ista discessione non discederemus, nisi *unius essemus corporis membra, unum haberemus caput, una perfunderemur gratia, uno pane viveremus, una incederemus via, eadem habitaremus domo.* Cur enim non eisdem etiam verbis uteremur? Agnoscitis enim, credo, hæc esse ex * epistola vestra. Sed cur potius hæc vestra sint verba quam mea, quæ utique quam vera sunt, tam nobis ab ejusdem capitis communione proveniunt? Et si aliquid proprium vobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut obsiderent viam pectoris mei, neque a corde ad linguam meam verba transire sinerent, donec tanto (*a*) priora, quanto sunt a vestra, procederent Sancti fratres, et dilecti Deo, nostraque invicem membra, quis dubitet C nos uno spiritu vegetari, nisi qui non sentit, qua nobis dilectione vinciamur?

* *ex epist.* 30.

4. Vellem tamen scire, utrum hanc absentiam corporalem, vos patientius quam nos, faciliusque toleretis? Si ita est, fateor, non amo istam fortitudinem vestram, nisi forte quia nos tales sumus, ut minus a vobis desiderari, quam vos desiderare debeamus. In me certe, si esset patientia vestræ absentiæ perferendæ, displiceret mihi: segniter enim agerem ut vos viderem: quid autem absurdius, quam fortitudine fieri segniorem? Sed qua ecclesiæ cura tenear, ex hoc vestra caritas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius, qui vos nobiscum quantum salutet quantumque sitiat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse suum passus est, niD si majorem mihi (*b*) coepiscopatûs sarcinam im- b poneret. Quod quidem quia tanto ejus caritate,

(*a*) In prius editis, *meliora*: sed melius in MSS. *priora*.

(*b*) Possidius c. 8. *Episcopatum*, inquit *suscipere contra morem Ecclesiæ suo vivente episcopo presbyter recusabat: dumque illi fieri solere ab omnibus suaderetur, atque id ignaro transmarinis et Africanis ecclesiæ exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit ... Quod in seipso postea fieri non debuisse ut vivo suo episcopo ordinaretur, et dixit et scripsit, propter concilii universalis* (Nicæni) *vetitum*. Porro hanc dignitatem adeptus est an. 395. juxta Prosp. Chron. imminente Christi Natali, ex Homil. 25. inter 50.

CLASSIS II. AN. 396.

tantoque populi studio Dominum id velle credi- di, nonnullis jam exemplis præcedentibus, quibus mihi omnis excusatio elaudebatur, vehementer timui excusare. Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, et sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum, atque urget hoc onus, ineffabiliter mihi aliquanto vestræ præsentiæ solatio, tolerabilius et portabilius redderetur, (a) quos audio euris ejusmodi expeditiores liberiusque vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, et postulo, et flagito, ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem, venire dignemini.

5. Scit Deus, quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui vel per nos vestrum propositum, vel undecumque fama prædicante didicerunt, sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Quamvis enim sedulo atque misericorditer id agitis, tamen etiam coram hominibus regionum nostrarum luceant opera vestra, ut videant bona facta vestra, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. Piscatores vocante Domino, quod naviculas et retia dimiserunt, omnia se dimisisse, et Dominum secutos esse, etiam commemorando lætati sunt. Et revera OMNIA CONTEMNIT, qui non solum quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt; in eo quod habebatur, et hominum. Nescio quo autem modo, cum superflua et terrena diliguntur, artius adepta quam concupita constringunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium vitæ æternæ consequendæ quærebat a Domino, cum audisset vendenda esse omnia sua, et distribuenda pauperibus, et habendum thesaurum in cælo, si vellet esse perfectus: nisi quia magnas, ut Evangelium loquitur, habebat divitias? Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud jam incorporata divellere. Illi velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur. Quanto igitur et quantum mirabili gaudio nostris temporibus Christiana caritas conspicit, per Domini Evangelium cum lætitia fieri, quod ex ore Domini cum tristitia dives audivit?

Luc. 18. 22.

6. Quamquam nullis verbis explicem conceptionem ac parturitionem cordis mei: tamen quia prudenter et pie intelligitis non esse istam vestram, hoc est humanam, sed in vobis Domini gloriam. Nam et inimicum cautissime intuemini, devotissimeque agitis, ut tamquam discipuli Christi humiles corde se mites sitis. UTILIUS enim terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquitur. Quia ergo recte intelligitis non hanc esse vestram, sed Domini gloriam, videtis quam parva et exigua dixerim. Dixi enim de laudibus Christi, quibus sunt linguæ impares Angelorum. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbiæ, non desperandæ perfectionis exempla. Nescio si quidquam misericordius agitis, quam si tantum nolitis latere, quod tales estis, quantum tales esse voluistis.

7. Vetustinum impiis quoque miserabilem puerum vestræ benignitati caritatique commendo: causas calamitatis et peregrinationis ejus audietis ex ipso. Nam et propositum ejus, quo serviturum se esse pollicetur Deo, tempus prolixius, et ætas robustior, et transactus timor certius indicabunt. Tres libros, atque utinam tam grandis quæstionis ita explicatores ut grandes, tanto minus metuens in te laborem legendi, quanto ardorem perspicio diligendi, nisi sanctitati et caritati tuæ: nam quæstio eorum de *libero arbitrio* est. Hos autem non habere, aut omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem prope omnia, quæ quibuslibet auribus accommodata scribere potui, studio in nos tuo, non apportanda dedi, sed legenda indicavi. Habebat enim jam ille omnia, secumque gestabat: per eum autem primo * rescripta transmisi. Credo jam expertam sanctitatem tuam sagacitate spiritali, quam tibi Dominus tribuit, quid ille vir boni animo gerat, et quæ in illo infirmitate pars claudicet. Unde humanitati et caritati tuæ tam ipsum quam filium ejus, legisti, ut spero, qua sollicitudine commendaverim. et quanta mihi necessitudine copulati sint. Ædificet eos per te Dominus. Quod ab illo magis petendum est: nam id tu quam velis novi.

Libri de libero arbitrio.

* Epist. 27.

8. Adversus paganos te scribere didici ex fratribus: si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus. Nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, et adversus loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Libros beatissimi papæ Ambrosii credo habere sanctitatem tuam, eos autem multum desidero, quos adversus nonnullos imperitissimos et superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissime et copiosissime scripsit.

Non exstant hi libri Ambrosii.

9. Beatissimus frater (b) Severus de condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem fratribus cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quam vos desiderant: tam vos desiderant, quam vos diligunt: et tam diligunt, quam estis boni. Panis quem misimus, uberior benedictio fiet, dilectione accipientis

(a) Paulinus tunc Nolæ ab ecclesiasticis curis liber agebat. Quippe in Barcinonensi ecclesia presbyterum se consecrari vix consensit demum ea conditione, sicuti ad Severum in epist. 6 scribit. ut eidem ecclesiæ non alligaretur: in *sacerdotium tantum Domini*, inquit. non etiam in locum *ecclesiæ* dedicatus; Quapropter Barcinone in die Natali Domini ordinatus, inde se Nolam recepit post Pascha insequentis anni 393. videlicet. aut 394. Hujus vero loci episcopatum ante annum 400. suscepisse ipsum non liquet. Vide not. in epist. 95.

(b) Editi: *Severus de condiscipulatu nostro*. At MSS. octodecim: condiscipulatu.

CLASSIS II. AN. 396

vestræ benignitatis. Custodiat vos Dominus ab ista generatione in æternum, Domini dilectissimi et sincerissimi, vere benigni, et abundantissima Domini gratia præstantissimi fratres.

* Alias XXXVI. quæ autem 32. erat, nunc 27.

EPISTOLA XXXII.*

Paulinus Romaniano, gratulans ecclesiæ Hipponensi, quod Augustinum meruit episcopi collegam Licentium, pro quo scripserat Augustinus, hortatur et prosâ et carmine, ut contento aulæ fastu, se dedicet Christo.

Domino merito prædicabili, et honorando fratri ROMANIANO, PAULINUS et THERASIA.

Scripta paulo post superiorem.

1. PRIDIE *quam has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris; quorum exspectatione nos pendere vidisti, optatissime sanctorum et carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter Episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus, gratulantes properavimus ad te nostram referre lætitiam, ut tibi quoque expectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indiciis. Si forte eadem de venerabilibus et amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, et quasi renovatâ hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntius veniet, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem Christo donante partam, ut quidquid illic divina providentia gerat,* mirabilis semper (*ut scriptum est*) in sanctis suis, *vel primi, vel cum primis sciamus.* Psal. 67. 36.

2. *Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit, sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ ecclesiæ, ut verba cælestia Augustini ore perceperint, qui ad majorem Dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis ecclesiæ coepiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla umquam liventis invidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab altissimo fructus capit, ut quem successorem sacerdotii sui simpliciter optabat, hunc mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit antequam fieret? Sed in hoc quoque omnipotentis opere dici evangelicum illud potest:* Hominibus hæc ardua, apud Deum autem omnia possibilia. *Exsultemus itaque et lætemur in eo, qui facit mirabilia solus, et qui facit unanimes habitare in domo, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, et visitavit in bono plebem suam: qui erexit cornu in domo David pueri sui, et nunc exaltavit cornu Ecclesiæ suæ in* Luc. 18. 27.

A *electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per Prophetam spondet, hoc est Donatistarum Manichæorumque, confringat.*

3. *Utinam hæc nunc Domini tuba, qua per Augustinum intonat, filii nostri Licentii pulset auditus, sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicus. Tunc vere sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia se tunc et exauditum sentiet ab excelso, (a) si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc et sibi digne filium pariat in Christo. Nam et nunc, velim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum, quod adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini prævaleant. Vincetur vel invitus,* B (*mihi crede*) *vincetur piissimi parentis fide, ne mala victoria vincat, si maluerit in perniciem suam vincere, quam pro salute superari. Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de* (b) *buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter et filio nostro Licentio misimus. Non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen et ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est. Æschino enim dicitur, quod audit Mitio. Sed quid de alienis loquar cum de proprio cuncta possimus, et aliena loqui non soleat esse sani capitis? qui* C *Dei gratia sano et salvo sumus, quibus caput est Christus. Incolumem te ætate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, Domine frater merito honorandissime et desiderantissime.* (Panes b[e]nedicti)

4. *Audi ergo fili legem patris tui, id est fidem Augustini, et noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat, qui te tantillum gestavit sinu suo, et a parvulis primo lacte sapientiæ sæcularis imbutum, nunc etiam spiritalibus lactare et enutrire Domino gestit uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis vagientem, vidit adhuc infantem verbo Dei, vixdum in Christo primis passibus et vestigio titubante repentem: si tamen Augustini doctrina tamquam manus matris et ulna nutri-* D *cis instabilem regat parvulum. Quem si audias et sequaris ut rursum te sermone Salomonis alliciam. Fili coronam accipies gratiarum tuo vertici. Et tunc vere eris ille non phantasmate somniatus, sed ab ipsa veritate formatus consul et pontifex, vacuas imagines falsi operis implente Christo solidis suæ operationis effectibus. Vere enim pontifex et vere consul Licenti eris, si Augustini vestigiis propheticis et apostolicis disciplinis, ut sacrato beatus Helisæus Heliæ, ut illustri Apostolo Timotheus adolescens, adhæreas, indivulso per itinera divina comitatu, ut et sa-* Prov. 4.

(a) Lov. *si quem sibi dignum*. Alii codices: tibi.

(b) Buccellatum vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus, ut ad usus diuturnitatem facilius excoqueretur, de quo Ammian. lib. 17. Hic porro in MSS. scribitur, *buccillato*.

CLASSIS II. AN. 396.

A *cerdotium corde perfecta discas mereri, et populis ad salutem magistra ore consulere.*

5. *Sat hoc monitis et hortatui: modico enim sermone et labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam a pueris ad studia veritatis et sapientiæ, quod utrumque vere est Christus, et omnis boni summum bonum venerabilis Augustini spiritu et ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervalla posterior, et omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia et illius facultatis potentia, et tui ingenii humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia,* a *ut et (a) illi viro debita caritate comparer in sollicitudine tui, et inter eos qui salutem tuam* b *diligunt, vel contestata numerarer affectu (b).* B *Nam affectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio. Vereor, fili, ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim, et per aures animo etiam tuo tædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit * epistola tua, qua te musicis familiarem modis intellexi: a quo studia ego ævi quondam tui non abhorrui. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliqua exulcerassem, deliniendam remedium, litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omnifarmis artificem, modulamine carminis evocarem. Quæso te ut aure audias, neque caussam salutis tuæ in verbis meis spernas; sed piam curam et mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias, quibus insitum Christi nomen, quod est supra omne nomen, hanc deberi venerationem* C *facit, ut non possit a credente contemni.*

* Carmen Licentii contentum epist. 26.

Carmen elegiacum Paulini ad Licentium.

Quare age rumpe moras, et vincla tenacia sæcli:
Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris.
Heu validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi nate precor, semper pater Augustinus.
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras,
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ.
Adspiciens, et habens pectore, tutus eris.
D *Hoc tamen et repetens iterumque iterumque monebo,*
Ut fugias duræ lubrica militiæ.
Blandum nomen honos; mala servitus, exitus æger.
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat, tremor est descendere celsis:
Si titubes, summa pejus ab arce cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit omnibus auris,
Ambitus, et vitreo fert cavo fama sinu.

(a) Editi: *illi viro devincta caritate compararet.* MSS. octo: *de vita et caritate.* Alii sex: *debita caritate.*
(b) MSS. duodecim; *Nam affectus in tui,* etc.

CLASSIS II. AN. 396.

A *Ast ubi te magna (c) damno succinxerit cincta*
Baltheus, et sterilis fregerit inde labor,
C *Serus et incassum spes accusabis inanes,*
Et modo quæ nectis, rumpere vincla voles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini
Contemsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, et si pius es puer, audi,
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
Quid retrahis fera colla jugo? mea sarcina lenis,
Suave jugum. Christi est vox pia; crede Deo:
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris,
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
B *Vincula, nulla thori cura, nec altus honor.*
Hæc bona libertas, Christo servire, et in ipso
Omnibus esse supra: non dominis hominum,
Non vitiis servit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dederit Domino.
Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc
Sublimem adtonita conspicis Urbe vehi.
Quam cernis tanta sibi libertate videri,
Ut dedignetur flectere colla Deo,
Multis illa miser mortalibus, et quoque servis
Servit, et ancillas ut dominentur, emit.
Norunt Eunuchos et magna palatia passi,
Et quisquis Romam, sponte miser, patitur:
Quanta sudoris pretia, damnoque decoris
Constet ibi chlamydis, hic honor officii.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
C *Emerit, ut nulli serviat, adsequitur.*
Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
Servit dæmoniis, si simulacra colit.
Pro dolor! hos propter remoraris in Urbe Licenti,
Et regnum Christi spernis, ut his placeas:
Hos vocitas dominos, curva et cervice salutas,
Quos ligni servos conspicis et lapidis.
Nomine divino argentum venerantur et aurum,
Religio est quod amat morbus avaritiæ.
Imprecor hos ut amet, qui non amat Augustinum,
Non colat et Christum, cui placet hos colere.
Inde ait ipse Deus, Dominis non posse duobus
Serviri; quoniam mens placet una Deo:
D *Una fides, Deus unus, et unicus e Patre Christus,*
Haud duplex uni servitus est domino.
Quanta etenim cœlo ac terris distantia, tanta est
Cæsaris et Christi rebus et imperiis.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis jam nunc morere actibus, et bona vitæ
Cœlestis liquido præmeditare anima.

(c) Ita in potioribus MSS. At in excusis, *damnosus cinxerit æstu.*

CLASSIS II AN. 396.

Spiritus es, quamquam tenearis corpore si nunc
Mente pia victor carnis opus perimas.
a *Hæc tibi, care puer, (a) fido compulsus amore*
Scripsi, si recipis suscipiere Deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum,
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur? abstraheris majore dolore duobus:
Audimur? pignus dulce duobus eris.
In te læta patrum sudavit cura duorum,
Et tibi magnus honos lætificasse duos.
Sed me Augustino, cum copulo, non meritorum
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam, rorans tibi paupere rivo?
Me præter, gemino flumine proluerit,
Frater Alypius est, Augustinusque magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.
Tanto fratre vales et præceptore Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quidquid agas (nam te nec speret mundus amicum)
Non daberis terræ, debita Christo anima.
Tu thalamos licet, et celsos mediteris honores
Nunc olim Domino restituere tuo.
Credo unum, vincent justi duo peccatorem,
Et tua fraternæ vota preces abigent.
Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
b *Ad tua te retrahunt, (b) nam nunc aliena petescis,*
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia, externis ne contere tempus,
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus, missusque per extera longe
Sensibus heu proprii pectoris exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi quæ mihimet, vel volo, vel metuo.
Hæc tibi, si recipis, feret olim pagina vitam:
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
Annuat, et servum det sibi perpetuo.
Vive precor, sed vive Deo; nam vivere mundo
c *Mortis opus: (c) viva est vivere vita Deo.*

(a) Editi: fidei compulsus amore. At MSS. quindecim fido.
(b) Editi: *Nam nunc aliena petisses.* At MSS. petescis.
(c) MS. Reg. *vera est vivere vita Deo.* Alii: *viva.*

EPISTOLA XXXIII.*

* Alias CXLVII, quæ autem 33. erat, nunc 30.

Augustinus Proculeiano partis Donatianæ apud Hipponem episcopo, invitans illum ut mutua collatione schisma componatur.

Domino honorabili et dilectissimo (d) PROCULEIANO, AUGUSTINUS.

Scripta initio episcopatus Augustini.

1. Propter imperitorum hominum vanitates diutius apud te de titulo epistolæ meæ disputare non debeo. Cum enim nos revocare invicem ab errore conamur, quamvis ante plenissimam discussionem caussæ quibusdam videri possit, quis nostrum erret, incertum: servimus tamen invicem nobis, si bono animo nobiscum agimus, ut a perversitate discordiæ liberemur. Quod me sincero corde agere, et cum tremore Christianæ humilitatis, etiamsi plerisque hominibus apertum non est, videt tamen ille, cui nulla corda clauduntur. Quid autem in te honorare non dubitem, facile intelligis. Non enim errorem schismatis, unde omnes homines, quantum ad me adtinet, cupio sanari, dignum honore aliquo existimo: sed te ante omnia, quod ipsius nobis humanæ societatis vinculo adstringeris, et quod nonnulla in te præeminent placidioris mentis indicia, quibus nullo modo desperandum est, facile te posse veritatem, cum fuerit demonstrata, complecti, sine ullo æstu dubitationis honorandum puto. Dilectionis autem tantum tibi debeo, quantum nobis imperat ipse qui nos dilexit usque ad crucis opprobrium.

2. Sed ne mireris, quod apud benevolentiam tuam tamdiu tacui; non putabam in hac te esse sententia, quam mihi frater Evodius, cui fidem non habere non possum, gaudens indicavit. Nam cum forte contigisset, ut in unam domum conveniretis, et sermo inter vos de spe nostra, hoc est, de Christi hereditate ortus esset, ait dixisse benignitatem tuam, velle te bonis viris sedentibus conferre nobiscum. Quod te multum gaudeo nostræ humilitati offerre dignatum: neque ullo modo possum tantam occasionem benigni animi tui deserere, ut quantum vires Dominus præbere dignabitur, quæram tecum atque discutiam, quæ caussa, quæ origo, quæ ratio in Ecclesia Christi cui dixit, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, tam lugendæ atque plangendæ discessionis exstiterit. Joh. 14. 27.

3. Audivi quidem de memorato fratre te fuisse conquestum, quod nescio quid tibi contumeliose responderit: quod, quæso te, ne illam contumeliam deputes, quam certum mihi est non de superbo animo processisse, novi enim fratrem meum, sed si quid in disputando pro fide sua, et pro Ecclesiæ caritate dixit fortasse ferventius, quod tua gravitas nollet audire, non illa contumacia, sed fiducia nominanda est. Col-

(d) Apud Bad. Am. Er. et duos Vatic. MSS. *Proculiano.* Sic etiam in sequentibus epistolis scribitur apud Lov. et plerosque MSS.

CLASSIS II. AN. 396.

latorem enim et disputatorem, non assentatorem et adulatorem se esse cupiebat. Nam hoc est oleum peccatoris, quo Propheta non vult impinguari caput. Ita enim dicit; (*Ps. 140, 1.*) *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Mavult enim severa misericordia justi emendari, quam leni adulationis unctione laudari. Unde etiam illud propheticum est: (*Isai. 3. 12.*) *Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt.* Ideoque de homine, quem falsæ blanditiæ faciunt arrogantem, recte etiam vulgo dicitur, (παροιμία.) *Crevit caput.* Impinguatum est enim oleo peccatoris: hoc est, non aspera veritate corrigentis, sed leni falsitate laudantis. Neque hoc in eam partem peto accipias, quasi ego te a fratre Evodio tamquam a justo, emendatum intelligi velim. Vereor enim ne me quoque aliquid contumeliose in te dicere existimes, quod vehementer caveo, quantum possum. Sed justus est ille qui dixit; (*Johan. 14.6.*) *Ego sum veritas.* Itaque de cujuslibet hominis ore nobis verum cum aliqua asperitate sonuerit, non ab illo homine, qui forte peccator est, sed ab ipsa veritate, hoc est a Christo, qui justus est, emendamur: ne nostrum caput blandæ, sed perniciosæ adulationis unctio, hoc est oleum peccatoris impinguet. Quamquam etiam si frater Evodius aliquantum pro suæ communionis defensione turbatior, aliquid elatius animo commotiore dixisset, ætati hominis et necessitati caussæ te oporteret ignoscere.

4. Illud tamen quod promittere dignatus es, peto memineris, ut sedentibus quos ipse delegeris, (dummodo verba nostra non inaniter ventilentur, sed stilo excipiantur, ut et tranquillius et ordinatius disseramus, et si quid forte a nobis dictum de memoria lapsum fuerit, recitatione revocetur) rem tuam magnam, et ad salutem omnium pertinentem cum concordia requiramus. Aut si placet, nullo medio interposito, prius nobiscum sive per epistolas, sive per colloquutionem atque lectionem, ubi placuerit, conferamus: ne forte intemperantes nonnulli auditores malint quasi nostrum expectare certamen, quam de nostra salute in nostra colloquutione cogitare: ut quod fuerit inter nos terminatum, postea per nos populus noverit; aut si per epistolas agi placet, ipsæ plebibus recitentur, ut aliquando non plebes, sed plebs una dicatur. Prorsus sicut volueris, sicut jusseris, sicut tibi placuerit, libenter amplector. Et de animo beatissimi et venerabilis mihi patris Valerii nunc absentis tota securitate polliceor, hoc eum cum magna lætitia cogniturum. Novi enim quantum diligat pacem, et nulla vani fastus inanitate jactetur.

5. Rogo te quid nobis est cum veteribus dissensionibus? Hucusque vulnera illa duraverint, quæ animositas hominum superborum nostris membris inflixit: quorum vulnerum putrefactione etiam dolorem perdidimus, quo solet medicus implorari. Vides quanta et quam miserabili fœditate Christianæ domos familiæque (a) turbatæ sint! Mariti et uxores de suo lecto sibi consentiunt, et de Christi altari dissentiunt. Per illum sibi jurant, ut inter se pacem habeant, et in illo habere non possunt. Filii cum parentibus unam domum habent suam, et domum Dei non habent unam. Succedere in eorum hereditatem cupiunt, cum quibus de Christi hereditate rixantur. Servi et domini communem Dominum dividunt, qui formam servi accepit, ut omnes serviendo liberaret. Honorant nos vestri, honorant vos nostri. Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri. Omnium verba suscipimus, neminem offendere volumus. Quid nos solus Christus offendit, cujus membra laniamus? Et homines quidem caussas suas sæculares apud nos finire cupientes, quando eis necessarii fuerimus, sic nos sanctos et Dei servos appellant, ut negotia terræ suæ peragant: aliquando agamus et nos negotium salutis nostræ et salutis ipsorum, non de auro, non de argento, non de fundis et pecoribus, pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur, ut dissensiones hominum terminemus, sed de ipso capite nostro tam turpis inter nos et perniciosa dissentio est. Quantumlibet capita submittant, qui nos salutant, ut eos concordes in terra faciamus, de cælo usque ad crucem submissum est caput nostrum, in quo concordes non sumus.

6. Rogo te atque obsecro, si est in te aliqua humanitas, quam multi prædicant, hic appareat bonitas tua, si non propter honores transitorios simulatur, ut contremiscant in te viscera misericordiæ, et velis aliquando rem discuti instando nobiscum orationibus, et omnia pacifice conferendo: ne miseræ plebes, quæ nostris honoribus obsequuntur, premant nos obsequiis suis in judicio Dei; sed potius nostra non ficta caritate nobiscum revocatæ ab erroribus et dissensionibus, in veritatis et pacis itinera dirigantur. Opto te coram oculis Dei beatum esse, Domine honorabilis et dilectissime.

EPISTOLA XXXIV.*

* Alias CLXVIII. quæ autem 34. erat, nunc 31.

De Juvene, qui matrem cædere solitus, demum et mortem minatus transiit ad donatistas, ab iisque iterato baptizatus est, quod an Proculeiani episcopi mandato factum sit, uti presbyter ipsius Victor publico officio renuntiarat, inquiri postulat Augustinus, sese interim paratum asserens ad totam, si Proculeianus velit, schismatis caussam placide pertractandam.

Domino eximio meritoque (b) suscipiendo atque honorabili fratri Eusebio, Augustinus.

Scripta post superiorem.

1. Scit Deus, cui manifesta sunt arcana cordis humani, quantum pacem diligo Chri-

(a) MSS sex, turpatæ sint.

(b) MSS. sex habent, suspiciendo.

stianam, tantum me moveri sacrilegis eorum factis, qui in ejus dissensione indigne atque impie perseverant eumque motum animi mei esse pacificum, neque me id agere ut ad communionem catholicam quisquam cogatur invitus, sed ut omnibus errantibus aperta veritas declaretur, et per nostrum ministerium, Deo juvante, manifestata se amplectendam atque sectandam satis ipsa persuadeat.

2. Quid enim exsecrabilius, quæso te, ut alia taceam, quam id quod nunc accidit? Corripitur ab episcopo suo juvenis, crebris cædibus matris insanus, et impias manus nec illis diebus, cum etiam severitas legum sceleratissimis parcit, a visceribus, unde natus est, revocans. Minatur eidem matri se in partem Donati transiturum, et eam quam incredibili furore solet cædere peremturum. Minatur ei, transit ad partem Donati, rebaptizatur furens, et in maternum sanguinem fremens albis vestibus candidatur. Constituitur intra cancellos eminens atque conspicuus, et omnium gementium oculis matricidii meditator tamquam renovatus opponitur.

3. Hæccine tandem tibi placent, vir gravissime? nequaquam hoc de te crediderim: novi considerationem tuam. Cæditur mater carnalis in membris, quibus genuit et nutrivit ingratum; prohibet hoc Ecclesia mater spiritalis, cæditur et ipsa in Sacramentis quibus genuit et nutrivit ingratum. Nonne tibi videtur dixisse parricidaliter frendens, Quid faciam Ecclesiæ, quæ me prohibet cædere matrem meam? inveni quid faciam: injuriis quibus potest etiam ipsa feriatur; fiat in me aliquid unde membra ejus doleant. Vadam mihi ad eos qui noverunt exsufflare gratiam in qua illi natus sum; destruere formam, quam in utero ejus accepi. Ambas matres meas sævis cruciatibus torqueam: quæ me posterior peperit, efferat prior. Ad hujus dolorem, spiritaliter moriar; ad illius cædem, carnaliter vivam. Quid aliud exspectamus, vir honorabilis Eusebi, nisi ut in miseram mulierem, senectute decrepitam, viduitate destitutam, a cujus cædibus in Catholica prohibebatur, jam Donatista securus armetur? Quid enim aliud furibundo corde conceperat, cum diceret matri: Transferam me in partem Donati, et bibam sanguinem tuum? Ecce jam conscientia cruentus, veste dealbatus perfecit partem pollicitationis suæ, restat pars altera, ut matris sanguinem bibat. Si ergo placent ista, urgeatur a clericis et sanctificatoribus suis, ut intra octavas suas totum quod vovit exsolvat. *Octavæ in albis.*

4. Potens est quidem dextera Domini, quæ furorem illius a misera vidua et desolata compescat, et eum, quibus modis novit, a tam scelerata dispositione deterreat: verumtamen ego tanto animi dolore percussus, quid facerem nisi saltem loquerer? An vero ista illi faciunt, et mihi dicitur tace? Avertat a me Dominus hanc amentiam, ut cum ipse mihi imperet per Apostolum (*1 Tim. 1, 9.*) suum, et dicat, ab episcopo refelli oportere docentes quæ non oportet, ego illorum indignationibus territus taceam? Quod enim publicis Gestis hærere volui tam sacrilegum nefas, ad hoc utique volui, ne me quisquam, maxime in aliis civitatibus ubi opportunum fuerit, ista deplorantem fingere aliquid arbitretur, quando etiam apud ipsam Hipponem jam dicitur, non hoc Proculeianum mandasse, quod publicum renuntiavit officium.

5. Quid autem modestius agere possumus, quam ut tam gravem caussam, per te tamen agam, virum et clarissima dignitate præditum et considerantissima voluntate tranquillum? Peto igitur sicut jam petivi per fratres nostros bonos atque honestos viros, quos ad tuam eximietatem misi, ut quærere digneris, utrum Proculeiani presbyter Victor non hoc ab episcopo suo mandatum acceperit, quod officio publico renuntiavit; an forte cum et ipse Victor aliud dixerit, falsum illi apud Acta prosecuti fuerint, cum sint communionis ejusdem? Aut si consentit, ut ipsam totam quæstionem dissensionis nostræ placide pertractemus, ut error qui jam manifestus est, manifestius innotescat, libenter amplector. Audivi enim quod dixerit, ut sine tumultu populari adsint nobiscum deni ex utraque parte graves et honesti viri, et secundum Scripturas, quid in vero sit, perquiramus. Nam illud quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt, cur non ierim Constantinam, quando ibi plures ipsi erant, vel me debere ire (a) Milevim, quod illic, sicut perhibent, concilium proxime habituri sunt, ridiculum est dicere, quasi ad me pertineat cura propria, nisi Hipponensis ecclesiæ. Mihi tota hujus quæstionis ratio maxime cum Proculeiano est. Sed si forte imparem se putat, cujus voluerit collegæ sui imploret auxilium. In aliis enim civitatibus tantum agimus, quod ad Ecclesiam pertinet, quantum vel nos permittunt, vel nobis imponunt earumdem civitatum episcopi fratres et consacerdotes nostri.

6. Quamquam et iste qui se tot annorum episcopum dicit, quid in me tyrone timeat, quominus mecum velit conferre sermonem, non satis intelligo: si doctrinam liberalium litterarum, quas forte ipse aut non didicit, aut minus didicit; quid hoc pertinet ad eam quæstionem, quæ vel de sanctis scripturis, vel documentis ecclesiasticis aut publicis discutienda est, in quibus ille per tot annos versatur, unde in eis deberet esse peritior? Postremo est hic frater et collega meus Samsucius episcopus Turrensis ecclesiæ, qui nullas tales didicit, quales iste dicitur formidare. Ipse adsit, agat cum illo. Rogabo eum, et ut confido in nomine Christi, facile mihi concedet, ut suscipiat in hac re vicem meam, et eum Dominus pro veritate certantem, quamvis sermone impolitum, tamen vera fide eruditum, sicut confidimus, adjuvabit. Nulla ergo caussa

(a) MSS. sex *Mileum*. Bad. Am. *Milevum*, Er. *Milevum*.

CLASSIS II. AN. 396.

est, cur (a) ad alios nescio quos deferat, ne inter nos quod ad nos pertinet peragamus. Nec tamen, ut dixi, etiam illos defugio, si eorum ipse poscit auxilium.

EPISTOLA XXXV. *

* Alias CLXIX, quæ autem 35. erat, nunc 21.

Rursus interpellat Eusebium, ut Clericorum Donatistarum licentiam curet coercendam per Proculeianum episcopum: alioquin ut de se nullus queratur, si hanc illi perferri in notitiam per codices publicos fecerit.

Domino eximio meritoque suscipiendo et dilectissimo fratri EUSEBIO, AUGUSTINUS.

Scripta paulo post superiorem.

1. Non ego recusanti voluntati tuæ judicium, sicut dicis, inter episcopos subeundum molestus exhortator aut deprecator imposui. Quod quidem etiamsi suadere voluissem, possem fortasse facile ostendere, quam valeas judicare inter nos in tam manifesta atque aperta causa, et quale sit illud quod facis, ut non auditis partibus jam ferre non dubites pro una parte sententiam, qui judicium reformidas: sed hoc, ut dixi, interim omitto. Nihil autem rogaveram aliud honorabilem benignitatem tuam, quod quæso tandem in hac saltem epistola digneris advertere, nisi ut quæreres a Proculeiano, utrum hoc ipso dixerit Victori presbytero suo, quod ab eo sibi dictum publicum officium renuntiavit, an forte qui missi sunt, non quod a Victore audierunt, sed falsum Gestis persecuti sint: deinde quid illi de tota ipsa quæstione inter nos discutienda videretur. Arbitror autem non judicem fieri eum, qui rogatur ut interroget aliquem, et quod ei responsum fuerit rescribere dignetur. Hoc ergo etiam nunc rogo ut facere non graveris; quia litteras meas, sicut etiam expertus sum, non vult accipere: quod si voluisset, non utique per tuam eximietatem id agerem. Cum autem id non vult, (b) quid possum mitius agere, quam ut per te talem virum, et qui eum diligis, interrogetur aliquid: unde me tacere mea sarcina prohibet? Quod autem mater a filio cæsa, tuæ gravitati displicuit; sed ille, dixisti, si sciret, a communione sua tam nefarium juvenem prohibiturus esset, breviter respondeo; modo cognovit, modo prohibeat.

2. Addo etiam aliud: Subdiaconus quondam Spaniensis ecclesiæ vocabulo Primus, cum ab accessu indisciplinato sanctimonialium prohiberetur, atque ordinata et sana præcepta contemneret, a clericatu remotus est, et ipse irritatus adversus disciplinam Dei transtulit se ad illos et rebaptizatus est. Duas etiam sanctimoniales (c) concolonas suas de fundo catholicorum Christianorum, sive idem transtulit, sive illum secutæ etiam ipsæ tamen rebaptizatæ sunt; et nunc cum gregibus Circumcellionum inter vagabundos greges feminarum, quæ propterea maritos habere noluerunt, ne habeant disciplinam, in detestabilis violentiæ bacchationibus superbus exsultat, gaudens latissimam sibi apertam esse licentiam malæ conversationis, unde in Catholica prohibebatur. Et hoc fortasse Proculeianus ignorat. Ergo per tuam gravitatem atque modestiam eidem in notitiam perferatur; jubeat eum, qui non ob aliud illam communionem delegit, nisi quia in Catholica clericatum amiserat, propter inobedientiam et perditos mores, a sua communione removeri.

3. Etenim ego, si Domino placet, istum modum servo, ut quisquis apud eos propter disciplinam degradatus ad Catholicam transire voluerit, in humiliatione pœnitentiæ recipiatur, qua et ipsi eum forsitan cogerent, si apud eos manere voluisset. Ab eis vero considera, quæso te, quam exsecrabiliter fiat, ut quos male viventes ecclesiastica disciplina corripimus, persuadeatur eis ut ad lavacrum alterum veniant, atque ut id accipere mereantur, Paganos se esse respondeant; quæ vox ne procederet de ore Christiano, tantus sanguis Martyrum fusus est: deinde quasi renovati et quasi sanctificati, disciplinæ, quam ferre non potuerunt, deteriores facti, sub specie novæ gratiæ, sacrilegio novi furoris insultent. Aut si male facio, per tuam benevolentiam ista corrigenda curare, de me nullus quæratur, si hæc illi perferri in notitiam per codices publicos fecero, qui mihi negari, ut arbitror is (d) Romana civitate non possunt. Nam cum Deus imperet ut loquamur et prædicemus verbum, et docentes quæ sunt oportet refellamus, et instemus opportune atque importune, sicut Dominicis et Apostolicis litteris probo, nullus hominum mihi silentium de his rebus persuadendum arbitretur. (e) Violenter autem vel latrocinanter si quid audendum putaverint, non deerit Dominus ad tuendam Ecclesiam suam, qui jugo suo in gremio ejus toto orbe diffuso omnia terrena regna subjecit.

4. Nam cum ecclesiæ quidam colonus filiam suam, quæ apud nos fuerat catechumena, et ab illis seducta est invitis parentibus, ut ibi baptizata etiam sanctimonialis formam susciperet, ad communionem catholicam paterna vellet severitate revocare, et ego feminam corruptæ mentis nisi volentem, et libero arbitrio meliora deligentem suscipi noluissem; ille rusticus etiam plagis instare cœpit, ut sibi filia consentiret; quod statim omnimodo fieri prohibui: tamen per Spanianum transeuntibus nobis, presbyter ipsius stans in medio fundo catholicæ ac laudabilis feminæ, voce impudentissima post nos clamavit,

(a) MSS. undecim: *ad alios nescio quos differat*. Editi: *deferat*.
(b) Lov. *quid possum minus agere*. At alii codices: *mitius*.
(c) Sic Lov. et plerique MSS. At Bad. Am. et habent *cum colonis suis*.

(d) Hipponem intellige, quæ Romanæ civitatis cum coloniæ jure gaudebat. Nam et Romana civitas appellantur in lib. 2. cont. litteras Petil. c. 83. et colonia in lib. 22. de civit. Dei c. 8. n. 11.
(e) Lov. violenti *autem vel* latrocinantes. At Am. Bad. et Er. *Violenter autem vel latrocinanter*.

CLASSIS II. AN. 396.

quod traditores et persecutores essemus: quod convicium etiam illam feminam jaculatus est, quæ communionis est nostræ, in cujus medio fundo stabat: quibus vocibus auditis, non solum meipsum a lite refrenavi, sed etiam multitudinem, quæ me comitabatur, compescui. Et tamen si dicam, Quæratur qui sint vel fuerint traditores vel persecutores: respondetur mihi, Disputare nolumus, et rebaptizare volumus. Nos oves vestras insidiantibus morsibus luporum more deprædemur; vos, si boni pastores estis, tacete. Quid enim aliud mandavit Proculeianus, si vere ipse mandavit: Si Christianus es, serva hoc judicio Dei, nisi nos faciamus, tu tace. Ausus est etiam idem presbyter homini rusticano conductori fundi ecclesiæ comminari.

5. Hæc quoque omnia per te, quæso, noverit Proculeianus coerceat insaniam clericorum suorum, unde, honorabilis Eusebi, non apud te tacui. Dignaberis itaque non quid tu de his omnibus sentias, ne tibi arbitreris a me judicis onus imponi, sed quid illi respondeant mihi rescribere. Misericordia Dei te incolumem tueatur, Domine eximie et merito suscipiende ac dilectissime frater.

* Alias LXXXVI. quæ vero 36. erat, nunc 52.

EPISTOLA XXXVI. *

Augustinus Casulano presbytero refellens Urbici, id est, cujusdam e Romana urbe dissertationem pro sabbati jejunio scriptam perquam imperitissime.

Dilectissimo et desiderantissimo fratri et compresbytero CASULANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte an. 396. aut. init. 397.

CAPUT I.

1. NESCIO unde sit factum, ut primis tuis litteris meas non redderem: non tamen contemtu id me fecisse scio. Nam et studiis tuis et ipso sermone delector, teque in ista ætate juvenili proficere in verbo Dei et abundare ad ædificationem Ecclesiæ, et opto et exhortor. Nunc vero scriptis tuis alteris sumtis, quibus tibi tandem aliquando responderi jure caritatis, in qua unum sumus, fraterno et æquissimo flagitas, differendum tuæ dilectionis ulterius desiderium non putavi: et inter artissimas occupationes meas suscepi isto (a) me debito apud te absolvere.

2. Quod ergo me consulis, utrum liceat sabbato jejunare: respondeo, Si nullo modo liceret profecto quadraginta continuos dies nec Moyses, nec Elias, nec ipse Dominus jejunasset. Verum ista ratione concluditur, etiam Dominico die non illicitum esse jejunium. Et quisquis tamen hunc diem jejunio decernendum putaverit, sicut quiddam jejunantes sabbatum observant, non parvo scandalo erit Ecclesiæ; nec immerito.

Dist. II. cap. in his.

In his enim rebus de quibus nihil certi statuit scriptura divina, mos populi Dei, vel instituta majorum pro lege tenenda sunt. De quibus si disputare voluerimus, et ex aliorum consuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio, quæ labore ratiocinationis cum certa documenta nulla veritatis insinuet, utique cavendum est, ne tempestate contentionis serenitatem caritatis obnubilet. Quod periculum vitare neglexit, cujus mihi prolixam disputationem, ut ei responderem cum tuis prioribus litteris existimasti esse mittendam.

Consuetudo pro lege tenenda.

CAPUT II.

3. Non autem usque adeo mihi spatia temporum larga sunt, ut ea refellendis singulis sententiis ejus impendam, quæ aliis operibus magis urgentibus explicandis habeo necessaria. Sed eo quo te mihi in tuis epistolis ostendis ingenio, quod in te donum Dei admodum diligo, eumdem sermonem cujusdam, ut scribis, (b) Urbici paulo diligentius ipse considera, et videbis eum pene universam Ecclesiam Christi, ab ortu solis usque ad occasum, verbis injuriosissimis nequaquam lacerare timuisse. Nec dixerim pene universam, sed plane universam. Nam neque ipsis quorum consuetudinem sibi videtur defendere, invenitur pepercisse Romanis; sed quomodo in eos quoque redundet conviciorum ejus impetus nescit, quoniam non advertit. Nam cum ei argumenta deficiunt, quibus probet sabbato jejunandum, in luxurias epularum et temulenta convivia et nequissimas ebrietates insultabundus invehitur, quasi non jejunare, hoc sit inebriari. Quod si hoc est, quid ergo prodest Romanis sabbato jejunare? quando quidem aliis diebus quibus non jejunant, necesse est eos, secundum disputationem hujus, ebriosos et ventricolas judicari. Porro si aliud est gravare corda in crapula et ebrietate, quod semper est malum; aliud est autem modestia et temperantia custodita relaxare jejunium, quod certe cum fit die Dominico, reprehensorem non habet Christianum, prandia prius sanctorum a voracitate et ebriositate ventricolarum iste discernat, ne Romanos ipsos, quando non jejunant, ventricolas faciat, et tunc inquirat, non utrum liceat inebriari sabbato, quod nec die Dominico licet; sed utrum nec sabbato jejunandum sit, sicut Dominico non solet.

4. Quod utinam sic quæreret, aut sic affirmaret, ut toto terrarum orbe diffusam, exceptis Romanis, et adhuc paucis Occidentalibus, apertissime non blasphemaret Ecclesiam. Nunc vero qui ferat per omnes Orientales, et multos etiam Occidentales populos Christianos de tot tantisque famulis famulabusque Christi, sabbato sobrie modesteque prandentibus, ab isto dici, quod in carne sint, et Deo placere non possint, et quod de illis sit scriptum, *Recedant iniqui a me, viam eorum nosse nolo:* et quod sint ventricolæ, Judæam Ecclesiæ præponentes et ancillæ filios; et lege non justa, sed voluptaria,

(a) Vat. tres: *me debito apud te exsolvere.* Alii: *absolvere.*

(b) Cognomen est inditum ab Urbe Roma. Hinc Zephyrinus papa ab Optato in lib. I. uti et Siricius a Paulino in epist. I ad Severum, vocatur Urbicus et in Conc. Arelat. I. de diaconis Urbicis agitur, id est Romanis.

CLASSIS II. AN. 397. consuientes ventri, non disciplinæ succumbentes; et quod caro sint, et mortem sapiant, et cetera hujusmodi: quæ si de uno quopiam Dei famulo diceret, quis eum audire, quis non devitare deberet? Cum vero his opprobris atque maledictis insectatur Ecclesiam per totum mundum fructificantem atque crescentem et die sabbati pene, ubique prandentem, admoneo quisquis est, ut sese cohibeat. Nam cujus me nomen ignorare voluisti, profecto de illo me judicare noluisti.

CAP. III. Matt. 12. 8. 5. *Filius hominis*, inquit, *sabbati Dominus est; in quo maxime, bene quam male facere licet.* Si ergo male facimus, quando prandemus; nullo die Dominico bene vivimus. Quod autem fatetur Apostolos sabbato manducasse, et dicit, ut tunc jejunaretur temporis non fuisse, propter quod ait Dominus: Matt. 9. 15. *Venient dies ut auferatur sponsus ab eis, et tunc jejunabunt filii sponsi: quia tempus gaudii, et tempus est luctus:* primum adtendere debuit, quod illic Dominus de jejunio, non de sabbati jejunio loquebatur. Deinde cum vult intelligi luctum jejunio, cibo gaudium deputandum, cur non cogitat quidquid est illud, Gen. 2. 2. quod significare Deus voluit in eo quod scriptum est, eum die septimo requievisse ab omnibus operibus suis, non ibi luctum significatum fuisse, sed gaudium? nisi forte dicturus est, in illa requie Dei et sanctificatione sabbati gaudium Judæis, luctum significatum esse Christianis. Et tamen nec quando sanctificavit Deus diem septimum, quia in illo requievit ab omnibus operibus suis, aliquid de jejunio vel prandio sabbati expressit: nec cum postea populo Hebræo de ipsius diei observatione mandavit, aliquid de alimentis vel sumendis vel non sumendis loquutus est. Vacatio tantum hominis a suis, vel a servilibus operibus imperatur; quam prior populus in umbra accipiens futurorum, sic vacavit ab operibus, quemadmodum nunc Judæos vacare conspicimus; non ut putatur Judæis carnalibus non recte intelligentibus, quod recte intelligunt Christiani. Neque enim melius hoc intelligimus quam Prophetæ, qui tamen eo tempore, quo ita fieri oportuit, servaverunt hanc sabbati vacationem, quam Judæi putant adhuc Num. 15. 35. esse servandam: Unde illud est, quod lapidare Deus hominem jussit, qui Sabbato ligna collegerat, nusquam autem legimus lapidatum, vel aliquo dignum supplicio judicatum, sive jejunantem sabbato, sive prandentem. Quid tamen horum duorum quieti conveniat, quid labori, iste ipse viderit, qui gaudium manducantibus, luctum jejunantibus deputavit, vel a Domino deputari intellexit, ubi de jejunio respondens ait; Matt. 9. 15. *Non possunt lugere filii sponsi, quamdiu cum eis est sponsus.*

6. Quod autem propterea dicit sabbato Apostolos manducasse, quia nondum erat tempus ut sabbato jejunarent; quod scilicet veterum traditio prohibebat: numquid ergo jam erat tem- A pus ut sabbato non vacarent? Nonne et hoc traditio veterum prohibebat, et vacare cogebat; et tamen eo ipso sabbati die, quo Christi legimus manducasse discipulos, vulserunt utique spicas, quod sabbato non licebat, quia veterum traditio prohibebat? Videat igitur ne forte congruentius ei respondeatur ideo Dominum die illo a discipulis hæc duo fieri voluisse: unum de spicis vellendis, alterum de alimentis sumendis, ut illud esset adversus eos, qui sabbato volunt vacare, hoc autem adversus eos, qui cogunt sabbato jejunare: cum illud mutato tempore jam superstitiosum esse significasset, hoc autem utroque tempore liberum esse voluisset. Neque id confirmando dixerim, sed quid ei multo aptius, quam sunt ea quæ loquitur, responderi possit, B ostenderim.

CAP. IV. Luc. 18. 11. 7. *Quomodo*, inquit, *non cum Pharisæo damnabimus bis in sabbato jejunantes?* tamquam Pharisæus ideo damnetur, quia bis in sabbato jejunabat; et non quia super Publicanum se tumidus extollebat. Potest autem iste dicere, etiam illos, qui omnium fructuum suorum decimas dant pauperibus, cum Pharisæo damnari; quia hoc quoque ille inter sua opera prædicabat: quod cupimus a multis fieri Christianis, et vix paucissimos invenimus. Decimæ. Aut vero qui non fuerit injustus, adulter et raptor, cum Pharisæo damnabitur; quia ille se talem non esse jactabat: quod certe quisquis senit, insanit. Porro si hæc sine dubio bona, quæ sibi Pharisæus inesse commemorabat, non habenda sunt cum superbiente jactantia, quæ in illo apparebat: sed tamen habenda C sunt cum pietate humili, quæ in illo non erat: sic et bis in sabbato jejunare in homine, qualis fuerat ille Pharisæus, infructuosum est; in homine autem humiliter fideli, vel fideliter humili, religiosum est: quamvis Evangelica scriptura non dixerit damnatum Pharisæum, sed magis justificatum dixit Publicanum.

8. Verum si hoc modo putat iste intelligendum quod ait Dominus: Matt. 5. 20. *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*, et nisi amplius quam bis in sabbato jejunemus, hoc præcepto non possimus implere, bene quod septem dies sunt qui volumine temporum per sua vestigia revocantur. Cum ergo ex his biduum quisque detraxerit, ne sabbato Dominicoque jejunet, D remanent dies quinque in quibus Pharisæum superare possit, bis in sabbato jejunantem. Puto enim quod si ter in sabbato quis jejunat, jam superat Pharisæum, qui bis in sabbato jejunabat. Quod si et quater, vel etiam ut nullus dierum, excepto sabbato et Dominico, prætermittatur, in hebdomade quinquies jejunetur, quod multi tota vita sua faciunt, maxime in monasteriis constituti: non solum Pharisæus qui bis in sabbato jejunabat, verum etiam Christianus qui quarta (*a*) et sexta et ipso sabbato jejunare consuevit, quod frequenter Romana plebs facit,

(*a*) Editi: *et sexta feria et ipso sabbato.* MSS. carent voce, *feria*, hic et aliis locis, ubi apud Editos adjecta est.

CLASSIS II AN. 397.

In labore jejunii superabitur: et tamen nescio quis iste, ut dicis, Urbicus disputator, etiam si quis quinque continuis præter sabbatum et Dominicum diebus ita jejunet, ut nullo die omnino reficiat corpus, eum carnalem vocat, quasi cibus et potus ceteris diebus non pertineat ad carnem; et ventricolam judicat, quasi solius sabbati prandium descendat in ventrem.

CAPUT V.

9. Huic sane non sufficit quod ad vincendum Pharisæum jam sufficit, ut ter in sabbato jejunetur; sed excepto Dominico sex céteris diebus ita jejunare compellit, ut dicat: *Antiqua remota labe, duo in carne una, Christi jam sub disciplina manentes, non debent cum filiis sine lege et cum principibus Sodomorum, et cum plebe Gomorræ sabbatorum voluptaria convivia exercere; sed cum sanctimoniæ incolis ac Deo devotis sollemni et ecclesiastico jure magis ac magis legitime jejunare, ut sex dierum vel levis error, jejunii, orationis et eleemosynæ fontibus abluatur, quo possimus Dominica alogia refecti omnes æquali corde digne cantare: Saturasti, Domine animam inanem, et potasti animam sitientem.* Ista dicens et a frequentia jejunandi solum diem Dominicum excipiens, non tantum Orientis et Occidentis populos Christianos, in quibus sabbato nemo jejunat, verum et ipsam Romanam ecclesiam improvidus et incautus accusat. Cum enim dicit; sub disciplina Christi manentes, non debere cum filiis sine lege, cum principibus Sodomæ, cum plebe Gomorræ voluptaria sabbatorum exercere convivia, sed cum sanctimoniæ incolis ac Deo devotis, sollemni et ecclesiastico jure magis ac magis legitime jejunare: ac deinde definiens quid sit legitime jejunare, subjungit et dicit, *ut sex dierum vel levis error, jejunii, orationis et eleemosynæ fontibus abluatur:* profecto eos qui minus quam sex diebus in hebdomade jejunant, non putat legitime exercere jejunium, nec Deo esse devotos, nec maculas erroris, quæ de ista mortaliter contrahuntur, abluere. Videant ergo Romani quid agant, quia etiam ipsi nimium contumeliose hujus disputatione tractantur; apud quos omnibus istis sex diebus, præter paucissimos clericos aut monachos, quotus quisque invenitur, qui frequentet quotidiana jejunia? maxime quia ibi jejunandum quinta sabbati non videtur.

10. Deinde quæro: Si uniuscujusque diei vel levis error ipsius diei jejunio solvitur vel abluitur: sic enim dicit, *ut sex dierum vel levis error jejunii quoque fontibus abluatur:* quid faciemus de illo errore, qui subrepserit Dominico die, in quo scandalum est jejunare? Aut si die ipso nullus Christianis error obrepit, videat homo iste, qui ventricolas tamquam magnus jejunator accusat, quantum honoris et utilitatis ventribus tribuat, si tunc non erratur, quando prandetur. An forte in jejunio sabbati tantum bonum constituit, ut aliorum sex dierum, hoc est, ipsius etiam Dominici vel levem, sicut dicit, errorem, solum jejunium sabbati possit ab-

A olere, et solo ipso die non erretur, quo toto utique jejunatur? Quid est ergo quod diem Dominicum sabbato, velut Christiano jure, præponit? Ecce secundum ipsum dies sabbati multo sanctior invenitur, in quo et non erratur, cum ejus toto spatio jejunatur, et eodem jejunio sex ceterorum dierum, ac per hoc ipsius Dominici error abluitur: puto quod tibi non placet ista præsumtio.

11. Jam vero cum se hominem spiritalem videri velit, et tamquam carnales, pransores sabbati accuset, adtende quemadmodum Dominici diei non parco prandio reficiatur, sed alogia delectetur. Quid est autem alogia, quod verbum ex Græca lingua usurpatum est, nisi cum epulis indulgetur, ut a rationis tramite devietur?

B Unde animalia ratione carentia dicuntur aloga, quibus similes sunt ventri dediti: propter quod, immoderatum convivium, quo mens, in qua ratio dominatur, ingurgitatione vescendi ac bibendi quodammodo obruitur, alogia nuncupatur. Insuper etiam propter cibum ac potum, non mentis, sed ventris alogia diei Dominici dicit esse cantandum: *Saturasti Domine animam inanem, et potasti animam sitientem.* O virum spiritalem, o carnalium reprehensorem, o magnum jejunatorem, et non ventricultorem! Ecce qui nos admonet ne lege ventris legem Domini corrumpamus, ne panem cæli vendamus esca terrena: et adjungit, *Quia esca Adam paradiso periit, esca Esau primatum amisit.* Ecce qui dicit: *Est enim Satanæ usitata calumnia, tentatio*

C *ventris, qui modicum suadet ut auferat totum. Et horum*, inquit, *interpretatio præceptorum ventricolas minus incurvat.*

12. Nonne his verbis suis id agere videtur, ut etiam die Dominico jejunetur? Alioquin sanctior erit sabbati dies, quo Dominus in monumento requievit, quam Dominicus, quo a mortuis resurrexit. Sanctius est enim profecto sabbatum, si secundum verba hujus, in sabbato per jejunium peccatum omne vitatur, et quod diebus aliis contractum est, abolétur: in Dominico autem per escam ventris tentatio non cavetur, et diabolicæ calumniæ locus datur, et paradiso peritur, et primatus amittitur. Quid ergo est, quod rursus sibi ipse contrarius admonet, ut non prandio modesto, sobrio, Chri-

D stiano, reficiamur Dominico die, sed in alogia lætantes plaudentesque cantemus, *Saturasti Domine animam inanem, et potasti animam sitientem?* Nempe si tunc non erramus, quando jejunamus, et aliorum sex dierum errores tunc abluimus, cum sabbato jejunamus; nullus erit die Dominico deterior, nullus sabbato melior. Crede, dilectissime frater, nemo legem sicut iste intelligit, nisi qui non intelligit. Si enim Adam non cibus, sed prohibitus cibus perdidit, et Esau nepotem sancti Abrahæ non esca, sed usque ad contemtum sacramenti, quod in primatu suo habuit, concupita esca damnavit: sic a sanctis et fidelibus pie prandetur, quemadmodum a sacrilegis et incredulis impie

Gen. 3. 6.

Gen. 25. 33.

CLASSIS II. AN. 397.

jejunatur. Præponitur autem dies Dominicus sabbato fide resurrectionis, non consuetudine refectionis, aut etiam vinolentæ licentia cantionis.

CAPUT VI.

13. *Moyses*, inquit, *quadraginta diebus panem non manducavit, nec bibit aquam.* Cur autem hoc dixerit, subjungit atque ait, *Ecce Moyses amicus Dei, nubis inquilinus, delator legis, et populi dux ter bina sabbata jejunio celebrans non offensam, sed meritum collocavit.* Numquid adtendit quid hinc possit consequenter opponi? Quia utique si Moysis jejunantis propterea posuit exemplum, quoniam in illis quadraginta diebus ter bina, sicut loquitur, sabbata jejunavit, et ex hoc vult persuadere, ut sabbato jejunetur: ex hoc ergo persuadeat, ut et Dominico jejunetur, quia in illis quadraginta diebus nihilominus Moyses ter binos Dominicos jejunavit. Sed addit, ac dicit, *Et adhuc cum Christo Dominicus dies imminenti Ecclesiæ servabatur:* quod cur dixerit, nescio. Si enim propterea quia multo magis jejunandum est, postea quam venit cum Christo Dominicus dies: ergo, quod absit, etiam ipso Dominico jejunetur. Si autem timuit, ne propter dierum quadraginta jejunium objiceretur etiam Dominico jejunandum, et ideo addidit, quod adhuc cum Christo imminenti Ecclesiæ dies Dominicus servabatur, ut videlicet ea causa intelligatur jejunasse Moyses etiam die, qui sequitur sabbatum, quia nondum venerat Christus, per quem factus est ipse dies Dominicus, quo non expediat jejunari: cur ipse Christus quadraginta diebus similiter jejunavit? Cur non in illis diebus quadraginta, ter binis, qui sequebantur sabbatum, jejunium solvit, ut jam Dominici diei prandium commendaret etiam ante resurrectionem suam, sicut sanguinem suum potandum dedit ante passionem? Vides certe dierum quadraginta jejunium, quod iste commemorat, sic ad rem non pertinere ut sabbato jejunemus, quomodo ad rem non pertinet ut Dominico jejunemus.

14. Prorsus non adtendit, quid ei de die Dominico possit opponi, quando sicut accusanda sunt ebriosa convivia, et omnis vorax ac temulenta luxuries; sic accusat prandia sabbatorum, cum possint et ipsa esse modestorum atque sobriorum. Et ideo non est illi ad singula respondendum, quoniam pro sabbati prandio vitia luxuriæ reprehendendo, eadem atque eadem sæpe dicit, aliud non inveniendo quod dicat, nisi quod inaniter et ad rem non pertinens dicit. Utrum non sit sabbato jejunandum quæritur, non utrum sabbato non sit luxuriandum; quod nec Dominico faciunt, qui Deum timent, quamvis in illo utique non jejunent. Quis autem diceret quod iste ausus est dicere? *Quomodo*, inquit, *pro nobis, aut per nos rata erunt Deo, aut digna, quæ nos sanctificatu die ad peccatum cogant?* Sanctificatam diem sabbati confitetur, et ad peccatum dicit cogi homines, quia prandetur. Ac per hoc secundum istum, aut dies Dominicus sanctificatus non est, et incipit esse

A sabbatum melius: aut si est et Dominicus dies sanctificatus, ad peccatum cogimur, quia prandemus.

CLASSIS II. AN. 397.

CAPUT VII.

15. Et conatur testimoniis probare divinis sabbato jejunandum. Sed unde hoc probet omnino non invenit. *Manducavit*, inquit, *et bibit Jacob vinum, et satiatus est, et recessit a Deo salutari suo, et ceciderunt una die viginti tria millia:* Exodi 32. 9. quasi dictum sit: Prandit sabbato Jacob, et recessit a Deo salutari suo. Ibidem 28. Et Apostolus quando commemoravit cecidisse tot millia, non sit; Neque prandeamus sabbato, sicut illi prandernut: sed ait, *Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt et ceciderunt una die viginti tria millia.* 1. Cor. 10. 8. Quid sibi etiam vult quod ait, *Sedit autem populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere?* Posuit quidem et Apostolus hoc testimonium, B sed ut a servitute idolorum, non a sabbati prandio prohiberet. Sabbato autem illud factum esse, iste non probat, sed ut libitum est suspicatur. Sicut autem fieri potest ut jejunetur, et cum jejunium solvitur, si quis ebriosus est, tunc inebrietur: ita fieri potest ut non jejunetur, et si temperantes sunt homines, modestissime prandeatur. Quid est ergo quod sabbati volens persuadere jejunium, adhibet Apostolum testem dicentem, *Nolite inebriari vino, in quo est omnis luxuria;* Eph. 5. 18. quasi diceret, Nolite prandere sabbato, quia ibi est omnis luxuria. Sicut autem hoc præceptum apostolicum, ne inebrientur vino, in quo est omnis luxuria, observatur a Christianis Deum timentibus quando prandetur die Dominico, ita observatur quando prandetur et sabbato. C

16. *Ut expressius*, inquit, *errantibus contradicam, nemo jejunio Deum, etsi non promeretur, offendit; porro et non offendere promereri est.* Quis hoc diceret, nisi qui nollet considerare quid diceret? Ergo pagani quando jejunant, non ideo magis offendunt Deum? Aut si de Christianis voluit quod dixit intelligi, quis non Deum offendet, si velit cum scandalo totius, quæ ubique dilatatur, Ecclesiæ, die Dominico jejunare? Deinde subjicit testimonia de Scripturis ad caussam, quam suscepit, nihil valentia. *Jejunio*, inquit, *Elias paradiso donatus in corpore regnat:* quasi jejunium non prædicent qui sabbato non jejunant, sicut jejunium prædicant, qui tamen die Dominico non jejunant: aut Elias eo tempore * jejunaverit, quo populus Dei etiam D sabbato jejunabat. Quod autem respondimus de quadraginta diebus jejunii Moysis, hoc deputa esse responsum, et de quadraginta diebus Eliæ. *Jejunio*, inquit, *Daniel leonum siccam rabiem illæsus evasit*, quasi legerit quod sabbato jejunaverit, aut etiam cum ipsis leonibus sabbato fuerit: ubi tamen legimus quod et pranderit. *Jejunio*, inquit, *trium fida germanitas ignibus coruscanti carceri dominata, rogi hospitio susceptum Dominum adoravit.* Hæc exempla sanctorum, nec ad persuadendum cujuscumque diei jejunium valent, quanto minus sabbati? quandoquidem non solum non legitur tres viros sabbato fuisse missos in caminum ignis ardentem;

* f. non.

CLASSIS II. AN. 397.

sed ne illud quidem legitur, tamdiu illic eos fuisse, ut possit quisquam dicere eos jejunasse, immo vero vix unius horæ spatium est, quo eorum confessio hymnusque cantatur. Nec amplius inter illas flammas innoxias deambulaverunt, quam canticum illud terminaverunt. Nisi forte ab isto etiam unius horæ spatium jejunio deputatur. Quod si ita est, non habet quod succenseat pransoribus sabbati. Usque ad horam enim prandii, multo quam in illo camino prolixius jejunatur.

Rom. 14. 17. 17. Adhibet et illud Apostoli testimonium, ubi ait, *Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax, et gaudium, in Spiritu-sancto.* Et regnum Dei, Ecclesiam vult intelligi, in qua Deus regnat. Obsecro te, numquid hoc agebat Apostolus, cum ista loqueretur, ut sabbato a Christianis jejunaretur? Sed nec de ipso (B) cujuscumque diei jejunio loquebatur, cum hæc diceret. Dictum est enim adversus eos, qui more Judæorum secundum veterem Legem in observatione quorundam ciborum putabant esse munditiam, et ad eorum fratrum admonitionem, per quorum escam et potum indifferenter acceptum scandalizabantur infirmi. Ideo cum dixisset: (Ibid. 15.) *Noli illum in esca tua perdere, pro quo Christus mortuus est:* et *Non ergo blasphemetur bonum nostrum:* tunc adjunxit, *Non enim est regnum Dei esca et potus.* Nam sicut iste verba hæc Apostoli intelligit, ut regnum Dei, quod est Ecclesia, non sit in esca et potu, sed in jejunio: non dico sabbatis jejunare, sed nunquam omnino cibum ac potum sumere deberemus, ne de isto Dei regno umquam recederemus. Puto (C) autem quia, isto confitente, aliquanto religiosius die Dominico ad Ecclesiam pertinemus, quando tamen et ipso concedente prandemus.

CAPUT VIII.

18. *Cur*, inquit, *sacrificium potiori Domino carum murmuremus offerre, quod spiritus desiderat et Angelus laudat?* Deinde adjungit Angeli testimonium dicentis: (Tob. 12. 8.) *Bona est oratio cum jejunio et eleemosyna.* Quid dixerit, *potiori Domino*, nescio nisi forte scriptor erravit, et te fugit, ut quod mihi legendum misisti, non emendares. Sacrificium ergo Domino carum, jejunium vult intelligi, quasi de jejunio versetur hæc quæstio, et non de jejunio sabbati. Neque enim Dominicus dies sine sacrificio, quod Deo carum est, peragitur, quia non jejunatur. Sequitur adhuc et ingerit testimonia a caussa, quam de- (D) fendendam suscepit, penitus aliena. (Ps. 49. 14.) *Immola*, inquit, *Deo sacrificium laudis:* et istam vocem divini Psalmi volens ad quod agitur nescio quomodo connectere, *Utique*, inquit, *non sanguinis aut ebrietatis convivium, quo non laudes debitæ Deo, sed blasphemiæ diabolo suffragante silvescunt.* O improvidam præsumtionem! Non ergo immolatur sacrificium laudis Dominico die, quia non jejunatur; sed agitur ebrietatis convivium, et blasphemiæ diabolo suffragante silvescunt. Quod si nefas est dicere; intelligat non jejunium significari in eo quod scriptum est, *Im-* (A) *mola Deo sacrificium laudis.* Jejunium quippe certis diebus, maxime festis, non agitur. Sacrificium vero laudis ad Ecclesia toto orbe diffusa diebus omnibus immolatur. Alioquin quod nullus, non dico Christianus, sed nec insanus dicere auderet, dies illi quinquaginta post Pascha usque ad Pentecosten, quibus non jejunatur, erunt secundum istum a sacrificio laudis alieni quibus tantummodo diebus in multis ecclesiis, in omnibus autem maxime cantatur Halleluja, quam vocem laudis esse nullus Christianus, quamlibet imperitus, ignorat.

19. Confitetur tamen etiam ipso die Dominico non in ebrietate, sed in jucunditate prandere, cum dicit, debere nos ex Judæis et Gentibus multos Christianos nomine, fide paucos electos, (B) vespertino sabbatorum incenso, pro pecudum victimis jejunium Deo placitum laudibus immolare, cujus fervore cremata deficiant opera delictorum. *Et mane*, inquit, *exaudiat nos a nobis auditus, et erunt nobis domus ad manducandum et bibendum, non in ebrietate, sed in jucunditate Dominica celebritate perfecta.* Tunc ergo eulogia, non ut superius ait, alogia celebratur. Sed quid eum offendit sabbati dies, quem Dominus sanctificavit, ignoro, ut in eo non putet posse manducari et bibi cum tali jucunditate, quæ careat ebrietate; cum sic ante sabbatum jejunare possimus, quomodo dicit ante Dominicum sabbato jejunandum: an continuo biduo prandere nefas esse arbitratur? Videat ergo quanta afficiat contumelia ipsam quoque Roma- (C) nam Ecclesiam, ubi et his hebdomadibus, in quibus quarta et sexta et sabbato jejunatur, tribus tamen diebus continuis, Dominico scilicet ac deinde secunda et tertia prandetur.

20. *Ovium vitam certum est*, inquit, *arbitrio pendere pastorum. Sed væ qui dicunt, quod bonum malum, et tenebras lucem, et lucem tenebras, et amarum dulce, et dulce amarum.* (Isa. 5. 20.) Quid sibi velint hæc verba ejus, non satis intelligo. Si enim hæc, ut scribis, sic Urbicus dicit, in Urbe plebs pendens ex pastoris arbitrio cum episcopo suo jejunat sabbato. Si autem sic ad te ista scripsit, quin in epistola tua et ipse quiddam tale scripsisti, non tibi persuadeat urbem Christianam sic laudare sabbato jejunantem, ut cogaris orbem Christianum damnare pran- (D) dentem. Cum enim dicit, *Væ qui dicunt quod bonum malum, et tenebras lucem, et lucem tenebras, et amarum dulce, et dulce amarum*, jejunium sabbati volens intelligi bonum et lucem et dulce; prandium vero, malum et tenebras et amarum: quis eum dubitat in omnibus Christianis sabbato prandentibus universum orbem damnare terrarum? Nec se ipse respicit, nec quid dicat attendit, ut scriptis suis ab ista præcipiti cohibeatur audacia. Continuo quippe subjunxit: *Nemo ergo vos judicet in esca aut in potu:* quod ipse utique facit, qui sabbato sumentes escam, potumque sic arguit. (Coloss. 2. 16) (a) Quan-

(a) Lov. Tantum errat, ut hinc et evenire timendum sit etiam illud, etc. At alii Codices: *Quantum erat ut hinc et veniret in mentem etiam illud.*

CLASSIS II. AN. 397.

tum erat, ut hinc ei veniret in mentem etiam illud, quod idem Apostolus alibi dicit, *Qui manducat, non manducantem non spernat: et qui non manducat, manducantem non judicet?* (Rom. 14. 3.) Istum modum, hoc temperamentum, quo scandala devitaret, inter jejunantes sabbato et manducantes teneret, ut et ipsum non manducantem manducans quisque non sperneret, et ipse non manducans manducantem non judicaret.

CAP. IX.

21. *Petrus etiam*, inquit, *Apostolorum caput, cœli janitor, et Ecclesiæ fundamentum, extincto Simone, qui diaboli fuerat nonnisi jejunio vincendi figura, idipsum Romanos edocuit, quorum fides annuntiatur universo orbi terrarum.* Numquid ergo cæteri Apostoli prandere Christianos contra Petrum docuerunt in universo orbe terrarum? Sicut itaque inter se vixerunt concorditer Petrus, et condiscipuli ejus, sic inter se concorditer vivant sabbato jejunantes quos plantavit Petrus, et sabbato prandentes quos plantaverunt condiscipuli ejus. Est quidem et hæc opinio plurimorum, quamvis eam perhibeant esse falsam plerique Romani, quod apostolus Petrus cum Simone Mago die Dominico certaturus, propter ipsum magnæ tentationis periculum, pridie cum ejusdem urbis ecclesia jejunaverit, et consequuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatæ sint nonnullæ Occidentis ecclesiæ. Sed si, ut iste dicit, Simon Magus figura erat diaboli; non plane sabbatarius aut Dominicarius, sed quotidianus est ille tentator: nec tamen adversus eum quotidie jejunatur, quando et diebus dominicis omnibus, et quinquaginta post Pascha, et per diversa loca diebus sollemnibus Martyrum et festis quibusque prandetur: et tamen diabolus vincitur, si oculi nostri sint semper ad Dominum, ut ipse evellat de laqueo pedes nostros: et sive manducamus, sive bibimus, sive quodcumque facimus, omnia in gloriam Dei faciamus: et quantum in nobis est, sine offensione simus Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei. Quod parum cogitant, qui cum offensione manducant, vel cum offensione jejunant, et per utramlibet intemperantiam scandala concitant, quibus non superatur diabolus, sed lætatur.

22. Quod si respondetur, hoc docuisse Jacobum Jerosolymis, Ephesi Johannem, ceterosque aliis locis, quod docuit Romæ Petrus, id est, ut sabbato jejunetur, sed ab hac doctrina terras ceteras deviasse, atque in ea Romam stetisse: et e contrario refertur Occidentis potius aliqua loca, in quibus Roma est, non servasse quod Apostoli tradiderunt: Orientis vero terras, unde cœpit ipsum Evangelium prædicari, in eo quod ab omnibus simul cum ipso Petro Apostolis traditum est, ne sabbato jejunetur, sine aliqua varietate mansisse: interminabilis est ista contentio, generans lites, non finiens quæstiones. Sit ergo una fides universæ, quæ ubique dilatatur, Ecclesiæ, tamquam intus in membris, etiamsi ipsa fidei unitas quibusdam diversis observationibus celebratur, quibus nullo modo, quod in fide verum est, impeditur. *Omnis enim pulcritudo filiæ Regis intrinsecus:* illæ autem observationes quæ varie celebrantur, in ejus veste intelliguntur: unde ibi dicitur, *in fimbriis aureis circumamicta varietate.* (Ps. 44. 14.) Sed ea quoque vestis ita diversis celebrationibus varietur, ut non adversis contentionibus dissipetur.

CAPUT X.

23. *Postremo*, inquit, *si Judæus sabbatum colendo Dominicum negat, quomodo Christianus observat sabbatum? Aut simus Christiani, et Dominicum colamus; aut simus Judæi, et sabbatum observemus: nemo enim potest duobus dominis servire.* (Matt. 6. 24.) Nonne ita loquitur, tamquam sabbati alius dominus sit, alius Dominici? Nec illud audit, quod et ipse commemoravit: *Dominus est enim sabbati filius hominis.* (Luc. 6. 5.) Quod autem ita nos vult esse a sabbato alienos, sicut Judæi sunt a Dominico alieni, nonne tantum errat ut possit etiam dicere, ita nos non debere accipere Legem nec Prophetas, sicut Judæi non accipiunt Evangelium nec Apostolos, Quod qui sapit, quid mali sapiat utique intelligis. *Sed vetera*, inquit, *omnia transierunt, et in Christo facta sunt nova:* hoc verum est. Nam propterea sicut Judæi sabbatis non vacamus, etiamsi ad significandam requiem, quæ illo die significata est, Christiana sobrietate et frugalitate servata, jejunii vinculum relaxamus. Et si aliqui fratres nostri requiem sabbati, relaxatione jejunii significandam esse non putant nequaquam de vestis regiæ varietate litigamus, ne ipsius reginæ, ubi unam fidem etiam de ipsa regia retinemus, interiora membra vexemus. Etsi enim quia vetera transierunt, cum eis transiit etiam carnalis vacatio sabbati: non tamen quia sabbato et Dominico sine superstitiosa vacatione prandemus, ideo duobus dominis servimus, quia et sabbati et Dominici unus est Dominus.

24. Iste autem qui vetera transisse sic dicit, ut in *Christo cederet ara altari, gladius jejunia, precibus ignis, pani pecus, poculo sanguis*, nescit altaris nomen magis Legis et Prophetarum litteris frequentatum, et altare Deo prius in tabernaculo, quod per Moysen factum est, collocatum; aram quoque in apostolicis litteris inveniri, ubi Martyres clamant sub ara Dei. Dicit cessisse jejunio gladium, non recordans illum; quo milites Evangelici armantur ex utroque Testamento, gladium bis acutum. Dicit cessisse precibus ignem, quasi non et tunc preces deserebantur in templum, et nunc a Christo ignis est missus in mundum. Dicit cessisse pani pecus, tamquam nesciens et tunc in Domini mensa panes propositionis poni solere, et nunc se de agni immaculati corpore partem sumere. Dicit cessisse populo sanguinem, non cogitans etiam nunc se accipere in poculo sanguinem. Quanto ergo melius et congruentius vetera transisse, et nova in Christo facta esse, sic diceret, ut cederet altare altari, gladius gladio, ignis igni, panis pani, pecus pecori, sanguis sanguini. Videmus quippe in his omnibus carnalem vetustatem spiritali cedere novitati. Sic ergo in-

CLASSIS II. AN. 397.

telligendum est, sive in isto die volubili septimo prandeatur, sive a quibusdam etiam jejunetur, tamen sabbato spiritali sabbatum carnale cessisse: quando in isto sempiterna et vera requies concupiscitur; in illo vacatio temporalis jam superstitiosa contemnitur.

CAP. XI.

25. Cetera quæ sequuntur, quibus suam disputationem iste concludit, sicut alia quædam quæ inde commemoranda non arbitratus sum, multo magis ad caussam non pertinent in qua de jejunio sabbati vel prandio disputatur. Sed ea tibi ipsi, maxime si ex iis quæ a me dicta sunt aliquid adjuvaris, advertenda et judicanda dimitto. Si autem quoniam huic quantum potui sufficienter respondisse me puto de hac re sententiam meam quæris, ego in Evangelicis et Apostolicis litteris, totoque instrumento quod appellatur Testamentum novum, animo id revolvens video præceptum esse jejunium. Quibus autem diebus non oporteat jejunare, et quibus oporteat, præcepto Domini vel Apostolorum non invenio definitum. Ac per hoc sentio, non quidem ad obtinendam, quam fides obtinet atque justitia, in qua est pulcritudo filiæ regis intrinsecus, sed tamen ad significandam requiem sempiternam, ubi est verum sabbatum, relaxationem quam contrictionem jejunii aptius convenire.

Jejunium præceptum est in nov. Testamento.

Rom. 14. 3.

26. Verumtamen in hujus sabbati jejunio sive prandio, nihil mihi videtur tutius pacatiusque servari, *quam ut qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat manducantem non judicet: quia neque si manducaverimus abundabimus, neque si non manducaverimus egebimus:* custodita scilicet eorum inter quos vivimus, (a) et cum quibus Deo vivimus, in his rebus innoffensa societate. Sicut enim quod ait Apostolus verum est, *malum esse homini, qui per offensionem manducat:* ita malum est homini, qui per offensionem jejunat. Non itaque simus eis similes, qui videntes Johannem non manducantem nec bibentem, dixerunt: *Dæmonium habet.* Sed nec rursus eis, qui videntes Christum manducantem et bibentem, dixerunt: *Ecce homo vorax et vinosus, amicus publicanorum et peccatorum.* Rem quippe valde necessariam his dictis Dominus ipse subjecit atque ait: *Et justificata est sapientia in filiis suis.* Qui sint autem isti, si requiris, lege quod scriptum est; *Filii sapientiæ Ecclesia justorum:* ii sunt, qui quando manducant, non manducantes non spernunt, quando non manducant, manducantes non judicant? sed eos plane, qui per offensionem non manducant, sive manducant, vel spernunt vel judicant.

Ibid. 20.

Matt. 11. 18.

Eccl. 3. 1.

CAP. XII.

27. Et de die quidem sabbati facilior caussa est, quia et Romana jejunat ecclesia, et aliæ nonnullæ, etiamsi paucæ, sive illi proximæ sive longinquæ: die autem Dominico jejunare scandalum est magnum, maxime postea quam innotuit detestabilis multumque fidei catholicæ scripturisque divinis apertissime contraria hæresis Manichæorum, qui suis auditoribus ad jejunandum istum tamquam constituerunt legitimum diem; per quod factum est, ut jejunium diei Dominici horribilius haberetur. Nisi forte aliquis idoneus sit nulla refectione interposita ultra hebdomadem perpetuare jejunium, ut jejunio quadraginta dierum, quantum potuerit, appropinquet; sicut aliquos fecisse cognovimus. Nam et ad ipsum quadragenarium numerum pervenisse quemdam, a fratribus fide dignissimis nobis asseveratum est. Quemadmodum enim veterum patrum temporibus, Moyses et Elias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta jejunaverunt: ita qui potuerit septem dies jejunando transire, non sibi ad jejunandum eligit Dominicum diem, sed in iis eum invenit, quos jejunaturum se vovit plurimos dies. Jejunium tamen etiam continuatum si in hebdomade solvendum est, nullo congruentius quam Dominico die solvitur. Si autem post hebdomadem corpus reficitur, non utique ad jejunandum dies Dominicus eligitur; sed in numero, quem voveri placuit, invenitur.

28. Nec illud moveat quod Priscillianistæ Manichæorum simillimi ad jejunandum die Dominico solent testimonium de Apostolorum Actibus adhibere, cum esset apostolus Paulus in Troade. Sic enim scriptum est: *In una autem sabbati congregatis nobis frangere panem, Paulus disputabat illis exiturus alia die, produxitque sermonem usque ad medium noctis.* Deinde cum descendisset de cœnaculo, ubi congregati erant, ad resuscitandum adolescentem, qui gravatus somno de fenestra ceciderat et mortuus ferebatur, de ipso Apostolo Scriptura sic loquitur, *Ascendens autem*, inquit, *cum fregisset panem atque gustasset, satisque esset allocutus usque ad diluculum, sic profectus est.* Absit ut hoc sic accipiatur, tamquam solerent Apostoli Dominico die sollemniter jejunare. Una enim sabbati tunc appellabatur dies, qui nunc Dominicus appellatur, quod in Evangeliis apertius invenitur. Nam dies resurrectionis Domini, prima sabbati a Matthæo, a ceteris autem tribus, una sabbati dicitur: quem constat eum esse, qui Dominicus postea appellatus est. Aut ergo post peractum diem sabbati, noctis initio fuerant congregati, quæ utique nox jam ad diem Dominicum, hoc est ad unam sabbati pertinebat: et ita eadem nocte fracturus panem, sicut frangitur in sacramento corporis Christi, produxit sermonem usque ad medium noctis, ut post sacramenta celebrata, rursus usque ad diluculum alloquens congregatos, quoniam multum festinabat, ut lucescente proficisceretur Dominico die. Aut certe si in una sabbati non per noctem, sed per diem hora Dominici fuerant congregati; eo ipso quo dictum est, *Paulus disputabat illis exiturus alia die*, expressa est caussa producendi sermonis, quia fuerat exiturus, et eos sufficienter instruere cupiebat. Non

Act. 20. 7.

Matt. 28. 1.

Fractio panis in sacramento corporis Christi.

(a) Editi omittunt; *et cum quibus Deo vivimus*, quæ verba ex novem MSS. restituuntur.

CLASSIS II. AN. 397. ergo solemniter die Dominico jejunabat sed necessarius sermo, qui studii ferventissimi audiebatur ardore, reficiendi corporis caussa interrumpendus esse non visus est profecto Apostolo, qui eos, propter alios suos usquequaque discursus, vel alias numquam vel rarissime visitabat; præsertim quia tunc ex illis terris, sicut consequentia docent, ita discessurus erat, ut jam non esset eos in carne visurus. Ac per hoc magis ostenditur Dominicis diebus solita illis non fuisse jejunia: quia ne hoc crederetur, curavit scriptor libri caussam producendi sermonis exponere: ut sciremus si aliqua necessitas orintur, urgentiori actioni non esse prandium præferendum; quamvis ab istis avidissime audientibus, et ipsum fontem cogitantibus profecturum, atque ideo magna siti non aquæ, sed verbi sine satietate quidquid influebat haurientibus, non tantum carnale prandium verum etiam cœna contemta est.

29. Sed tunc quamvis Dominico die solita illis jejunia non fuissent, non erat tamen Ecclesiæ tam insignis offensio, si aliqua tali necessitate, qualem apostolus Paulus habuit, die toto Dominico usque ad medium noctis, vel etiam usque ad diluculum reficere corpora non curarent. Nunc vero postea quam hæretici, (a) maxime impiissimi Manichæi, jejunia diei Dominici non aliqua necessitate occurrente peragere, sed quasi sacra solemnitate statuta dogmatizare cœperunt, et innotuerunt populis Christianis; profecto nec tali necessitate, qualem Apostolus habuit, existimo faciendum esse quod fecit: ne majus malum incurratur in scandalo, quam bonum percipiatur ex verbo. Quidquid tamen caussæ vel necessitatis exstiterit, cur homo Christianus die Dominico jejunare cogatur, sicut etiam illud in Actibus Apostolorum invenimus in naufragii periculo, ubi et ipse Apostolus navigabat, quatuordecim diebus: ac per hoc duobus Dominicis jejunatum: nullo modo dubitare debemus, Dominicum diem, quando non plures dies sine ulla refectione continuandi veniuntur, inter jejuniorum dies non esse ponendum. (Act. 27. 33.)

CAPUT XIII. 30. Cur autem quarta et sexta maxime jejunet Ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato Evangelio, ipsa quarta sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, consilium reperiuntur ad occidendum Dominum fecisse Judæi. Intermisso autem uno die, cujus vespera Dominus Pascha cum discipulis manducavit, qui finis fuit ejus diei, quem vocamus quintam sabbati, deinde traditus est ea nocte quæ jam ad sextam sabbati, qui dies passionis ejus manifestus est, pertinebat. Hic dies primus azymorum fuit a vespera incipiens. Sed Matthæus Evangelista quintam sabbati dicit fuisse primam diem azymorum; quia ejus vespera sequente futura erat cœna paschalis, qua cœna incipiebat azymum et ovis immolatio manducari. Ex quo colligitur quartam sabbati fuisse, quando ait Dominus: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, et filius hominis tradetur ut crucifigatur.* Ac per hoc dies ipse jejunio deputatus est, quia sicut Evangelista sequitur et dicit, *Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et consilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent et occiderent.* Intermisso autem uno die, de quo dicit Evangelium: *Prima autem azymorum accesserunt discipuli ad Jesum dicentes; Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Hoc ergo die intermisso passus est Dominus, quod nullus ambigit, sexta sabbati, quapropter et ipsa sexta recte jejunio deputatur: jejunia quippe humilitatem significant. Unde dictum est: *Et humiliabam in jejunio animam meam.* (CLASSIS II. AN. 397. Matt. 26. 2. — Ibid. 17. — Psal. 34 13.)

31. Sequitur sabbatum, quo die caro Christi in monumento requievit, sicut in primis operibus mundi requievit Deus die illo ab omnibus operibus suis. Hinc exorta est ista in regina illius veste varietas, ut alii, sicut maxime populi Orientis, propter requiem significandam mallent relaxare jejunium, alii propter humilitatem mortis Domini jejunare, sicut Romana et nonnullæ Occidentis ecclesiæ. Quod quidem uno die, quo Pascha celebratur propter renovandam rei gestæ memoriam, qua Discipuli humanitus mortem Domini doluerunt, sic ab omnibus jejunatur, ut etiam illi sabbati jejunium devotissime celebrent, qui ceteris per totum annum sabbatis prandent, utrumque videlicet significantes, et in uno anniversario die luctum discipulorum, et ceteris sabbatis quietis bonum. Duo quippe sunt, quæ justorum beatitudinem, et omnis miseriæ finem sperari faciunt, mors et resurrectio mortuorum. In morte requies est, de qua dicitur per Prophetam; *Plebs mea, intra in cellaria tua, abscondere pusillum donec transeat ira Domini.* In resurrectione autem in homine toto, id est, in carne et spiritu perfecta felicitas. Hinc factum est ut horum duorum utrumque non significandum putaretur labore jejunii, sed potius refectionis hilaritate, excepto paschali uno sabbato, quo discipulorum, sicut diximus, luctus propter rei gestæ memoriam fuerat jejunio prolixiore signandus. (Isaiæ 26 20.)

32. Sed quoniam non invenimus, ut jam supra commemoravi, in evangelicis et apostolicis litteris, quæ ad novi Testamenti revelationem proprie pertinent, certis diebus aliquibus evidenter præceptum observanda esse jejunia, et ideo res quoque ista sicut aliæ plurimæ, quas enumerare difficile est, invenit in veste illius filiæ regis, hoc est Ecclesiæ, varietatis locum; indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti responderit venerandus Ambrosius, a quo baptizatus sum, Mediolanensis episcopus. Nam cum in eadem civitate mater mea mecum esset, et nobis adhuc catechumenis parum ista curantibus, illa sollicitudinem gereret utrum secundum morem nostræ civitatis sibi esset sabbato jejunandum, (CAP. XIV.)

(a) Am. Bad. Er. et MSS. sex, prætermissa voce Manichæi, habent: maxime impiissima jejunia.

CLASSIS II. AN. 397.

in ecclesia Mediolanensi more prandendum, ut hac eam cunctatione liberarem, interrogavi hoc supradictum hominem Dei. At ille, *Quid possum*, inquit, *hinc docere amplius quam ipse facio?* Ubi ego putaveram nihil eum ista responsione præcepisse, nisi in sabbato prandere-mus; hoc quippe ipsum facere sciebam: sed ille sequutus adjecit, *Quando hic sum, non jejuno sabbato; quando Romæ sum, jejuno sabbato; et ad quamcumque ecclesiam veneritis*, inquit, *ejus morem servate, si pati scandalum non vultis aut facere*. Hoc responsum retuli ad matrem, eique suffecit, nec dubitavit esse obediendum: hoc etiam nos sequuti sumus. Sed quoniam contingit maxime in Africa, ut una ecclesiæ, vel unius regionis ecclesiæ, alios habeant sabbato prandentes, alios jejunantes; mos eorum mihi sequendus videtur, quibus eorum populorum congregatio regenda commissa est. Quapropter si consilio meo, præsertim quia in hac caussa plus forte quam satis fuit, te petente atque urgente, loquutus sum, libenter adquiescis: Episcopo tuo in hac re noli resistere, et quod facit ipse, sine ullo scrupulo vel disceptatione sectare.

EPISTOLA XXXVII.*

* Ex 4. Tomo quæ autem 37. erat, nunc 109.

Gratulatur sibi Augustinus litterarias suas lucubrationes legi et approbari a Simpliciano; ejusque censuræ subjicit tum ceteros suos libros, tum eos, quos de quæstionibus ab ipso propositis, conscripsit.

Domino beatissimo et venerabiliter sincerissima caritate amplectendo patri (a) SIMPLICIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa an. 397.

1. PLENAS bonorum gaudiorum litteras, quod sis memor mei, meque ut soles diligas, magnæque gratulationi tibi sit quidquid in me donorum suorum Dominus conferre dignatus est misericordia sua, non meritis meis, missas munere sanctitatis tuæ accepi: in quibus affectum in me paternum de tuo benignissimo corde non repentinum et novum hausi, sed expertum sane cognitumque repetivi, Domine beatissime et venerabiliter sincerissima caritate amplectende.

2. Unde autem tanta exorta est felicitas litterario labori nostro, quo in librorum quorumdam conscriptione sudavimus, ut a tua dignatione legerentur: nisi quia Dominus, cui subdita est anima mea, consolari voluit curas meas, et a timore recreare, quo me in talibus operibus necesse est esse sollicitum, necubi forte indoctior vel incautior, quamvis in planissimo campo veritatis, offendam. Cum enim tibi placet quod scribo, novi cui placeat; quoniam quis te inhabitet novi. Idem quippe omnium munerum spiritalium distributor atque largitor per tuam sententiam confirmabit obedientiam meam. Quidquid enim habent illa scripta delectatione tua dignum, in meo ministerio dixit Deus, Fiat, et factum est: in tua vero approbatione vidit Deus, quia bonum est.

3. Quæstiunculas sane, quas mihi enodandas jubere dignatus es, etsi mea tarditate implicatus non intelligerem, tuis meritis adjutus aperirem. Tantum illud quæso, ut pro mea infirmitate depreceris Deum, et sive in iis quibus me exercere benigne paterneque voluisti, sive in aliis quæcumque nostra in tuas sanctas manus forte pervenerint, quia sicut Dei data, sic etiam mea errata cognosco, non solum curam legentis impendas, sed etiam censuram corrigentis assumas. Vale.

EPISTOLA XXXVIII.*

* Alias CXLIX. quæ autem 38. erat, nunc 243.

Augustinus Profuturo, de toleranda adversa valetudine, de morte Megalii, et de cohibenda ira.

Fratri PROFUTURO AUGUSTINUS.

Scripta circa medium an. 397.

1. SECUNDUM spiritum, quantum Domino placet, atque vires ipse præbere dignatur, recte sumus: corpore autem ego in lecto sum. Nec ambulare enim, nec stare, nec sedere possum, (b) rhagadis vel exochadis dolore et tumore. Sed etiam sic, quoniam in Domino placet, quid aliud dicendum est, nisi quia recte sumus? Potius enim si id nolumus quod ille vult, nos culpandi sumus, quam ille non recte aliquid vel facere vel sinere existimandus est. Nosti hæc omnia: sed quia mihi es alter ego, quid libentius tecum loquerer nisi quod mecum loquor? Commendamus ergo sanctis orationibus tuis et dies et noctes nostras, ut ores pro nobis, ne diebus intemperanter utamur; ut noctes æquo animo toleremus, ut etiamsi ambulemus in medio umbræ mortis, nobiscum sit Dominus, ne timeamus mala.

2. Quod senex (c) Megalius defunctus sit, jam vos audisse quis dubitet? Erant enim a depositione corporis ejus, cum hæc scriberem, dies ferme vigintiquatuor. Utrum jam (d) videris,

(a) Simplicianus ecclesiæ Mediolanensis antistes beatissimo successit Ambrosio ex lib. 2. Retract. c. 1. nempe anno 397. Nam Ambrosius pridie Paschatis, juxta scriptorem ipsius vitæ Paulinum, defunctus est; die scilicet 4. Aprilis, ex Martyrologiorum fide: porro autem Pascha in 5. Aprilis incidit an. 397.

(b) Rhagades et exochades a medicis referuntur inter vitia sedis. ῥαγὰς scilicet a verbo ῥήσσω rumpo, fissura est circa sedem in venis quæ a sanguinis fluore dicuntur hæmorroides. ἐξοχὰς vero ab ἐξέχω emineo, tumor est in sede venis iisdem prominentibus.

(c) Hic Megalius Calamensis episcopus et Numidiæ primas, cui in episcopatu forte Possidius, in primatu autem, uti ex conc. Carthaginensi anni 397. intelligitur, Crescentianus successit, S. Augustinum ordinavit episcopum; cum in eum tamen adhuc presbyterum epistolam scripsisset iratus, cujus injuriæ veniam deprecatus in episcoporum concilio calumniam et falsitatem scripto condemnavit, ex lib. 3. cont. litt. Petiliani c. 16. lib. 3. cont. Cresconium c. 80 et lib. 4. cont. eumdem c. 64. etc. Huc forte ea respiciunt, quæ post renuntiatam Megalii mortem, subjicit Augustinus. *Non desunt scandala etc.*

(d) Lov. *inveneris*. At Bad. Am. Er. et MSS quatuordecim. *jam videris*.

CLASSIS II. AN. 397.

disponebas enim, successorem primatus ejus, si fieri potest, nosse volumus. Non desunt scandala, sed neque refugium: non desunt mœrores, sed neque consolationes. Atque inter hæc quam vigilandum sit, ne cujusquam odium cordis intima teneat, neque sinat ut oremus Deum in cubiculo nostro clauso ostio, sed adversus ipsum Deum claudat ostium, nosti optime frater: subrepit autem, dum nulli irascenti ira sua videtur injusta. Ita enim inveterascens ira fit odium, dum quasi justi doloris admixta dulcedo, diutius eam in vase detinet, donec totum acescat, vasque corrumpat. Quapropter multo melius, nec juste cuiquam irascimur, quam velut juste irascendo in alicujus odium iræ occulta facilitate delabimur. In recipiendis enim hospitibus ignotis, solemus dicere multo esse melius malum hominem perpeti, quam forsitan per ignorantiam excludi bonum, dum cavemus ne recipiatur malus: sed in affectibus animi contra est. Nam incomparabiliter salubrius est etiam iræ juste pulsanti non aperire penetrale cordis, quam admittere non facile recessuram, et perventuram de surculo ad trabem. Audet quippe impudenter etiam crescere citius quam putatur. Non enim erubescit in tenebris, cum super eam sol occiderit. Recolis certe qua cura et quanta sollicitudine ista scripserim, si recolis quid mecum nuper in itinere quodam loquutus sis.

3. Fratrem Severum, et qui cum eo sunt, salutamus. Etiam fortasse ipsis scriberemus, si per festinationem perlatoris liceret. Peto autem ut apud eumdem fratrem nostrum Victorem, cui ago etiam apud tuam sanctitatem gratias, quod Constantinam cum pergeret, indicavit, petendo adjuves propter negotium quod ipse novit, de quo gravissimum pondus pro ea re multum deprecantis Nectarii majoris patior; per Calamam remeare ne gravetur: sic enim promisit mihi. Vale.

EPISTOLA XXXIX.*

* Alias XVII. quæ autem 39. erat, nunc 26.

Hieronymus Augustino, commendans illi Præsidium, et salvere jubens Alypium.

Domino vere sancto et beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta circa an. 397. CAPUT I.

1. Anno præterito per fratrem nostrum Asterium hypodiaconum dignationi tuæ epistolam miserum, promptum reddens salutationis officium, quam tibi arbitror redditam. Nunc quoque per sanctum fratrem meum Præsidium diaconum, obsecro primum ut memineris mei. Deinde ut bajulum litterarum habeas commendatum, et mihi scias germanissimum, et in quibuscumque necessitas postulaverit, foveas atque sustentes; non quo aliqua re (Christo tribuente) indigeat, sed quo bonorum amicitias avidissime expetat, et se in his conjungendis maximum putet beneficium consequutum. Cur autem ad Occidentem navigaverit, ipso poteris narrante cognoscere.

CAPUT II.

2. Nos in monasterio constituti, variis hinc inde fluctibus quatimur; et peregrinationis molestias sustinemus. Sed credimus in eo qui dixit, Confidite, ego vici mundum, quod ipso tribuente et præsule, contra hostem diabolum victoriam consequamur. Sanctum et venerabilem fratrem nostrum Papam Alypium, ut meo obsequio salutes, obsecro, Sancti fratres, qui nobiscum in monasterio Domino servire festinant, oppido te salutant. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domine vere sancte et suscipiende Papa. Joh. 16. 33.

EPISTOLA XL.*

* Alias LX. quæ autem 40. erat, continetur 26.

Augustinus Hieronymo de titulo vulgati ab ipso libri de Scriptoribus ecclesiasticis. Tum de Petro reprehenso non mendaciter a Paulo, de quo jam eidem scripsit epist. 28. Hortatur postremo ut prodat Origenis et singulorum hæreticorum errata.

Domino dilectissimo, et cultu sincerissimo caritatis observando atque amplectendo fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS.

Scripta circa an. 397. CAPUT I.

1. Habeo gratiam, quod pro subscripta salutatione, plenam mihi epistolam reddidisti, sed breviorem multo, quam ex te vellem sumere, tali viro, a quo tempora quantalibet occupet, nullus sermo prolixus est. Quamquam itaque nos negotiorum alienorum, eorumque secularium, curis circumstemur ingentibus; tamen epistolæ tuæ brevitati facile non ignoscerem, nisi cogitarem, quam paucioribus verbis meis redderetur. Quare, aggredere, quæso, istam nobiscum litterariam colloquutionem, ne multum ad nos disjungendos liceat absentiæ corporali: quamquam simus in Domino Spiritus unitate conjuncti, etiamsi ab stilo quiescamus, et taceamus. Et libri quidem, quos de horreo dominico elaborasti, pene totum te nobis exhibent. Si enim propterea te non novimus, quia faciem tui corporis non vidimus: hoc modo nec ipse te nosti; nam tu quoque non vides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, nisi quia nosti animum tuum; et nos eum non mediocriter novimus in litteris tuis; in quibus benedicimus Domino, quod tibi, et nobis, omnibusque fratribus qui tua legunt, te talem dedit.

CAPUT II.

2. Liber quidam tuus inter cetera non diu est ut venit in manus nostras: quæ sit ejus inscriptio, nescimus adhuc. Non enim hoc codex ipse, ut adsolet, in liminari pagina prætendebat. Epitaphium tamen appellari dicebat frater, apud quem inventus est, quod ei nomen tibi placuisse ut inderetur crederemus, si eorum tantum vel vitas, vel scripta ibi legissemus, qui jam defuncti essent. Cum vero multorum et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium, ibi commemorentur opuscula; miramur, cur hunc

CLASSIS II AN. 397. ei titulum vel imposueris, vel imposuisse credaris. Sane utiliter a te conscriptum eumdem librum satis approbamus.

CAP. III. 3. In expositione quoque epistolæ Pauli ad Galatas, invenimus aliquid, quod nos multum movet. Si enim ad scripturas sanctas admissa fuerint velut officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Quæ tandem de Scripturis illis sententia proferetur, cujus pondere contentiosæ falsitatis obteratur improbitas? Statim enim ut protuleris; si aliter sapit, qui contra nititur; dicet illud, quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum. Ubi enim hoc non poterit, si potuit in ea narratione, Gal. 1. 20. quam exorsus Apostolus ait, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior*, credi affirmarique mentitus, eo loco ubi dixit de Petro et Barnaba, Gal. 2. 14. *Cum viderem, quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii?* Si enim recte illi ingrediebantur, iste mentitus est: si autem ibi mentitus est, ubi verum dixit? An ibi verum dixisse videbitur, ubi hoc dixerit, quod lector sapit; cum vero contra sensum lectoris aliquid occurrerit, officioso mendacio deputabitur? Non enim deesse poterunt caussæ, cur existimetur non solum potuisse, verum etiam debuisse mentiri, si huic regulæ conceditur locus. Non opus est hanc caussam multis verbis agere, præsertim apud te, cui sapienter providenti dictum sat est. Nequaquam vero mihi arrogaverim, ut ingenium tuum, divino dono aureum, meis, obolis ditare contendam: nec est quisquam te magis idoneus, qui opus illud emendet.

CAP. IV. 1. Cor. 9. 20. 4. Neque enim a me docendus es quomodo intelligatur, quod idem dicit, *Factus sum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem:* et cetera quæ ibi dicuntur compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tamquam ægrotus, qui ministrat ægroto: non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat; Christianus autem factus, non Judæorum Sacramenta reliquerat; quæ convenienter ille populus et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat. Itaque suscepit ea celebranda, cum jam Christi esset Apostolus; sed ut doceret non esse perniciosa iis, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum Christo credidissent, non tamen in eis jam constituerent spem salutis; quoniam per Dominum Jesum salus ipsa, quæ illis Sacramentis significabatur, Act. 15. 28. advenerat. Ideoque gentibus, quod insuetos a fide revocarent onere gravi et non necessario, nullo modo imponenda esse censebat.

Gal. 2. 14. 5. Quapropter non ideo Petrum emendavit, quod paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter nec incongrue faceret; quamvis enim jam superflua, tamen solita non nocerent: sed quoniam gentes cogebat Judaizare, quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tamquam adhuc etiam post Domini adventum necessaria saluti forent: quod vehementer per apostolatum Pauli veritas dissuasit. Nec apostolus Petrus hoc ignorabat: sed id faciebat, timens eos, qui ex circumcisione erant. Ita et ipse vere correctus est, a Paulus vera narravit, ne sancta scriptura, quæ ad fidem posteris edita est, admissa auctoritate mendacii, tota dubia nutet et fluctuet. Non enim potest aut oportet litteris explicari, quanta et quam inexplicabilia mala consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem opportune minusque periculose demonstrari, si coram inter nos colloqueremur.

6. Hoc ergo Judæorum Paulus dimiserat, quod malum habebant: et in primis illud, quod ignorantes Dei justitiam, et suam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Rom. 10. 3. Deinde quod post passionem et resurrectionem Christi, dato ac manifestato Sacramento gratiæ secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant Sacramenta vetera, non ex consuetudine solemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si numquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis Machabæi martyres fierent. 2. Mach 7. 1. Postremo istud quod prædicatores gratiæ * Christianos Judæi tamquam hostes Legis persequebantur. * f. Christianæ. Hos atque hujusmodi errores et vitia, dicit se (a) damna et stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret: Phil. 3. 8. non observationes Legis, si more patrio celebrarentur, sicut ab ipso celebratæ sunt sine ulla salutis necessitate (b) non sicut Judæi celebrandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat. Nam si propterea illa Sacramenta celebravit, quia simulavit se Judæum ut illos lucrifaceret: cur non etiam sacrificavit cum Gentibus, quia et iis, qui sine Lege erant, tamquam sine Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret; nisi quia et illud fecit, ut natura Judæus; et hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer eis ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu? Sicut eo ipso loco generaliter intulit, *Factus sum infirmus, ut infirmos lucrifacerem:* 1. Cor. 9. 22. ut sequens conclusio, *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem*, ad hoc referenda intelligatur, ut cujusque infirmitatem tamquam in seipso miseratus appareat. Non enim et cum diceret, *Quis infirmatur, et ego non infirmor*, 2. Cor. 11. 29. infirmitatem alterius simulasse se potius quam condolulsse, volebat intelligi.

7. Quare arripe, obsecro te, ingenuam et vere Christianam cum caritate severitatem ad illud opus corrigendum atque emendandum, et παλινῳδίαν, ut dicitur, cane. Incomparabiliter enim pulcrior est veritas Christianorum, quam Helena Græcorum. Pro ista enim fortius nostri Martyres adversus hanc Sodomam, quam pro illa illi heroes adversus Trojam, dimicaverunt. Ne-

(a) Sic MSS. prope omnes. At editi habent, *dicit se damnare* etc.

(b) Deest, *non*, apud Bad. Am. Er. Er. et plerosque MSS.

CLASSIS II. AN. 397.

que hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias; quos absit ut amiseris: sed ut advertas, quos cum habeas sanos et vigiles, nescio qua dissimulatione advertisti, ut non intenderes quæ consequantur adversa, si semel creditum fuerit, (a) posse honeste ac pie scriptorem divinorum librorum in aliqua sui operis parte mentiri.

CAPUT V.

8. Scripseram hinc jam aliquando ad te epistolam, quæ non perlata est, quia nec perrexit* cui perferendam tradideram: ex qua illud mihi suggestum est, cum istam dictarem, quod in hac quoque prætermittere non debui, ut si alia est sententia tua, eademque est melior, timori meo libenter ignoscas. Si enim aliter sentis, verumque tu sentis (nam nisi verum sit melius esse non potest) ut non dicam nulla, certe non magna culpa meus error veritati favet, si recte in quoquam veritas potest favere mendacio.

* Profuturus.

CAPUT VI. Origenes.

9. De Origene autem quod rescribere dignatus es, jam sciebam non tantum in ecclesiasticis litteris, sed in omnibus recta et vera, quæ invenerimus, approbare atque laudare, falsa vero et prava improbare atque reprehendere. Sed illud de prudentia doctrinaque tua desiderabam, et adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa ejus errata, quibus a fide veritatis ille vir tantus recessisse convincitur. In libro etiam, quo cunctos, quorum meminisse potuisti, scriptores ecclesiasticos et eorum scripta commemorasti, commodius, ut arbitror, fieret, si nominatis eis quos hæresiotas esse nosti, (quando ne ipsos quidem prætermittere volueris) subjungeres etiam in quibus cavendi essent: quamquam nonnullos etiam præterieris, quod scire cuperem quo consilio factum sit. Aut si illud volumen forte onerare noluisti, ut commemoratis hæreticis, non adderes in quibus eos catholica damnarit auctoritas; peto ne grave sit litterario labori tuo, quo non mediocriter per Domini Dei nostri gratiam in latina lingua sanctorum studia et accendisti et adjuvisti, id quod tibi per humilitatem meam fraterna caritas indicit, ut si occupationes tuæ sinunt, omnium hæreticorum perversa dogmata, qui rectitudinem fidei Christianæ usque ad hoc tempus vel impudentia, vel imperitia, vel pervicacia depravare conati sunt, uno libello breviter digesta edas, in notitiam eorum, quibus aut non vacat propter alia negotia, aut non valent propter alienam linguam tam multa legere atque cognoscere. Diu te rogarem, nisi hoc soleret esse indicium minus præsumentis de caritate. Hunc interea fratrem nostrum Paulum in Christo multum commendo benignitati tuæ, cujus in nostris regionibus existimationi bonum coram Deo testimonium perhibemus.

EPISTOLA XLI.*

CLASSIS II. AN. 397.

* Alias LXXVII. quæ autem 41. erat, continetur 26.

Alypius et Augustinus Aurelio gratulantes de sermonibus quos presbyteri præsente ipso ad populum habere cœperunt, ipsumque rogantes ut aliqui eorum sermones sibi mittantur.

Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo, sincerissimeque carissimo fratri, et (b) consacerdoti Papæ Aurelio, Alypius, et Augustinus in Domino salutem.

Scripta sub initium episcopatus Augustini.

1. Impletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exsultatione, nuntiantibus litteris tuis sanctam cogitationem tuam adjuvante Domino, qui eam inspiravit, ad effectum esse perductam de omnibus ordinatis fratribus nostris, et præcipue de sermone presbyterorum, qui te præsente populo infunditur, per quorum linguas clamat caritas tua majore voce in cordibus hominum, quam illi in auribus: Deo gratias. Nam quid melius et animo geramus, et ore promamus, et calamo exprimamus, quam Deo gratias? Hoc nec dici brevius, nec audiri lætius, nec intelligi grandius, nec agi fructuosius potest. Deo gratias, qui te et tam fideli pectore ditavit erga filios tuos, et id quod in intimo animæ habebas, quo humanus oculus non penetrat, eduxit in lucem, donando tibi, non solum ut bene velles, verum etiam in quibus posset apparere quod velles. Ita plane fiat, fiat: luceant hæc opera coram hominibus, ut videant, gaudeant, glorificent Patrem, qui in cœlis est. Talibus delecteris in Domino, ipse te pro eis orantem dignetur exaudire, quem tu per eos loquentem non dedignaris audire. Eatur, ambuletur, curratur in via Domini, benedicantur pusilli cum magnis, jucundati in his qui dicunt eis; *In Domum Domini ibimus:* præcedant illi, et sequantur isti imitatores facti eorum, sicut et illi Christi. Ferveat iter sanctarum formicarum, fragrent opera sanctarum apum, feratur fructus in tolerantia cum salute perseverandi usque in finem. Nec sinat Dominus tentari supra quam possumus ferre, sed faciat cum tentatione etiam exitum, ut possimus sustinere.

Psal. 121. 1.

1. Cor. 10. 13.

2. Orate pro nobis digni exaudiri; cum tanto quippe sacrificio acceditis ad Deum sincerissimæ dilectionis et laudis ejus in operibus vestris: orate ut et in nobis hæc luceant: quoniam novit ille quem oratis, cum quanto nostro gaudio in nobis luceant. Hæc sunt vota nostra, hæ multitudines solatiorum secundum multitudinem dolorum nostrorum in corde nostro jucundant animam nostram. Ita est, quia ita promissum est: ita erit quod restat, sicut promissum est. Obsecramus te per eum, qui tibi ista donavit, et populum cui servis hac pro te benedictione perfudit, ut jubeas singulos, quos volueris sermones eorum conscriptos, et emendatos mitti nobis. Nam et ego quod jussisti non negligo, et de Ty-

(a) Editi: *posse honeste accipi scriptorem.* At MSS. tredecim *posse honeste ac pie scriptorem.* Hanc lectionem amplectimur.

(b) Ita MSS. omnes. At editi, *et vero sancto Papæ.*

CLASSIS II. AN. 397.

chonii septem regulis vel clavibus, sicut sæpe jam scripsi, cognoscere quid tibi videatur exspecto. (a) Fratrem Hilarinum Hipponensem Archiatrum et Principalem multum commendamus. Nam de fratre Romano quid satagas novimus, nihilque petendum est nisi ut te pro illo adjuvet Dominus: Amen.

Porro quæ alias 42. erat, nunc 272.

EPISTOLA XLII.*

Augustinus Paulino, flagitans ut litterarum debitum amplius anno integro non redditum exsolvat, mittatque sibi opus adversus Paganos, cum id perfecerit.

Prodit nunc primum ex corticeo codice qui olim Narbonensis ecclesiæ fuit, nunc vero est illustris familiæ Phimarconensis.

Dominis laudabilibus in Christo sanctissimis Fratribus Paulino et Therasiæ Augustinus in Domino salutem.

Scripta exeunte æstate an. 397. 1. Num etiam hoc sperari aut exspectari posset, ut per fratrem Severum rescripta flagitaremus, tam diu tam ardentibus nobis a vestra caritate non reddita. Quid est quod duas æstates, easdemque in Africa sitire cogamur? Quid amplius dicam? O qui res vestras quotidie donatis, debitum reddite. An forte quod adversus dæmonicolas te scribere audieram, atque id opus vehementer desiderare me * ostenderam, volens perficere ac mittere tanto tempore ad nos epistolas distulisti? Utinam saltem tam opima mensa jam annosum ab stilo tuo jejunium meum excipias: quæ si nondum parata est, non desinemus conqueri, si nos dum illud perficis, non interim reficis. Salutate fratres, maxime Romanum et Agilem. Hinc qui nobiscum sunt vos salutant, et parum nobiscum irascuntur, si parum diligunt.

** In epist. 31.*

** Alias CLXII quæ autem 43. erat, nunc 16.*

EPISTOLA XLIII.*

Quanta impudentia Donatistæ persistant in suo schismate tot judiciis convicti.

Dominis dilectissimis et merito prædicandis fratribus Glorio, Eleusio, (b) Felicissimo Grammatico et ceteris omnibus, quibus hoc gratum est, Augustinus.

Scripta circa fin. ann. 397. aut init. 398. CAPUT I. 1. Dixit quidem apostolus Paulus; *Hæreticum hominem post unam correptionem devita, sciens quia subversus est ejusmodi, et peccat, et est a semetipso damnatus.* Sed qui sententiam suam, quamvis falsam atque perversam, nulla pertinaci animositate defendunt, præsertim quam non audacia præsumtionis suæ pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quærunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum invenerint; nequaquam sunt inter hæreticos deputandi. Tales ergo vos nisi esse crederem, nullas fortasse vobis litteras mitterem. Quamque et ipsum hæreticum quamlibet odiosa superbia tumidum et pervicacis male contentionis insanum, sicut vitandum monemus, ne infirmos et parvulos fallat; ita non abnuimus, quibuscumque modis possimus corrigendum. Unde factum est, ut etiam ad nonnullos Donatistarum primarios scriberemus, non communicatorias litteras, quas jam olim propter suam perversitatem ab unitate catholica, quæ toto orbe diffusa est, non accipiunt; sed tales privatas, qualibus nobis uti etiam ad Paganos licet, quas illi etsi aliquando legerunt, respondere tamen eis sive noluerunt, sive, ut magis creditur, nequiverunt. Ubi nobis satis visum est implevisse nos officium caritatis, quam non solum nostris, sed et omnibus nos debere sanctus Spiritus docet, qui nobis ait per Apostolum: *Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat in caritate, in invicem et in omnes.* Monet etiam alio loco, in modestia corripiendos diversa sentientes; *ne forte*, inquit, *det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso in ipsius voluntatem.*

Dist. 24. 9. 3. Dixit Apostolus. Tit. 3. 10.

Hæreticus quisnam censendus.

1. Thes 3. 12.

2. Tim 2. 25.

2. Hæc prælocutus sum, ne quis me existimet impudentius vobis quam prudentius scripta misisse, et hoc modo vobiscum de negotio animæ vestræ aliquid agere voluisse, quia nostræ communioni non estis: cum tamen si de negotio fundi, aut alicujus pecuniariæ litis dirimendæ vobis aliquid scriberem, nemo fortasse reprehenderet. Usque adeo carus est hic mundus hominibus, et sibimet ipsi viluerunt. Erit ergo mihi ad defensionem testis hæc epistola in judicio Dei, qui novit quo animo fecerim, et qui dixit; *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur.*

Matt. 5. 9.

CAPUT II. 3. Ergo ut meminisse dignamini, cum essemus in vestra civitate, et nonnulla vobiscum de communione Christianæ unitatis ageremus, prolata sunt a partibus vestris Gesta quædam, quibus recitatum est quod septuaginta ferme episcopi Cæcilianum quondam nostræ communionis episcopum Carthaginensis ecclesiæ cum suis collegis et ordinatoribus damnaverunt. Ubi etiam Felicis (c) Aptongitani caussa multo præ ceteris invidiosius et criminosius ventilata est. Quæ cum essent cuncta perlecta, respondimus non esse mirandum, si homines, qui tunc illud schisma fecerunt, non sine confectione Gestorum, eos in quos fuerant ab æmulis et perditis concitati, absentes caussa incognita, temere damnandos esse putaverunt. Nos autem alia habere Ge-

(a) Reliqui versus desiderantur in hactenus editis, nec in MSS. nostris plusquam duobus optimæ notæ Germanensi et Corbeiensi reperiuntur.

(b) Bad. Am. Er. et unus e Vaticanis MSS. habent: *Felici*, alius Vat. *Felicibus grammaticis.*

(c) Apud Am. Er. et MSS. decem scribitur, *Felicis Autumnitani.* Hic porro Felix ordinarat Cæcilianum; quem schismaticorum factio collecta Carthagine an. Chr. 311. absentem damnavit, falso accusatum quod fuisset a traditoribus, iis nimirum qui scripturas sacras in persecutione prodidissent, ordinatus, quodque diaconus cum esset victum offerri Martyribus in custodia constitutis prohibuisset, ex Brevic. collat. die 3. c. 14.

CLASSIS II AN. 398.

sta (*a*) ecclesiastica, in quibus Secundus Tigisitanus, qui tunc agebat in Numidia primatum, præsentes et confessos traditores reliquit Deo judicandos, et eos in episcopalibus sedibus, sicuti erant, manere permisit, quorum nomina inter damnatores Cæciliani numerantur; cum etiam Secundus ipse concilii ejusdem principatum teneret, ubi absentes quasi traditores per eorum sententias damnavit, quibus præsentibus et confessis ignovit.

4. Deinde diximus: aliquanto post Majorini ordinationem, quem contra Cæcilianum nefario scelere levaverunt, erigentes altare contra altare, et unitatem Christi discordiis furialibus dissipantes, eos (*b*) petisse a Constantino tunc imperatore judices episcopos, qui de suis quæstionibus, quæ in Africa exortæ pacis vinculum dirimebant, (*c*) arbitro medio judicarent. Quod postea quam factum est, præsente Cæciliano et illis qui adversus eum navigaverant, judicante (*d*) Melchiade tunc Romanæ urbis episcopo cum collegis suis, quos ad preces Donatistarum miserat Imperator, in Cæcilianum nihil probari potuisse, ac per hoc illo in episcopatu confirmato Donatum, qui adversus eum tunc aderat, improbatum. Quibus peractis rebus, cum illi omnes in pertinacia scelestissimi schismatis permanerent, post apud Arelatum * memoratum Imperatorem eamdem caussam diligentius examinandam terminandamque curasse. Illos vero ab ecclesiastico judicio provocasse, ut caussam Constantinus audiret. Quo posteaquam ventum est, utraque parte assistente, innocentem Cæcilianum fuisse judicatum; * atque illos recessisse superatos, et in eadem tamen perversitate mansisse. Nec de Felicis Aptungitani caussa negligentiam consequutam, sed ad ejusdem principis jussionem proconsularibus (*e*) Gestis etiam ipsum fuisse purgatum.

* In concilio I. Arelatensi anno 31. 4.

* Ab Imperatore apud Mediolanum, anno 316. ex lib. post collat. c. 33.

5. Sed quia hæc omnia dicebamus tantum non etiam legebamus, minus profecto vobis agere videbamur, (*f*) quam de nostra exspectabatis instantia. Quod ubi sensimus, ad ea quæ legenda promiseramus, non distulimus mittere. Quæ omnia dum excurrimus ad ecclesiam Gelizitanam, inde ad vestrum oppidum reversuri, bidui non pleni intermissione venerunt, atque ut nostis, quantum tempus admisit, uno die recitata sunt vobis. Primo ubi Secundus Tigisitanus confessos traditores a collegio suo removere non ausus est, cum quibus postea non confessum et absentem Cæcilianum aliosque suos collegas damnare ausus est. Deinde Gesta proconsularia, ubi Felix diligentissimo examine probatus est innocens. Hæc ante meridiem vobis lecta esse meministis. Post meridiem vero recitavimus preces eorum ad Constantinum, datisque ab eo judicibus Gesta ecclesiastica in Romana urbe habita, quibus illi improbati sunt, Cæcilianus autem in episcopali honore firmatus. Postremo Constantini imperatoris litteras, quibus omnia multo maxime testatissima claruerunt.

CAP. III

6. Quid vultis amplius homines, quid vultis amplius? Non de auro et argento vestro agitur, non terra, non prædia, non denique salus corporis vestri in discrimen vocatur: de adipiscenda vita æterna et fugienda morte æterna compellamus animas vestras. Expergiscimini aliquando; non in aliqua obscura quæstione versamur, non recondita secreta rimamur, quibus penetrandis vel nulla vel rara humana corda sufficiant: res in aperto est. Quid eminet clarius, quid cernitur citius? Dicimus temerario concilio, quamlibet numerosissimo, innocentes absentesque fuisse damnatos. Probamus hoc proconsularibus Gestis, quibus ab omni traditionis crimine alienus judicatus est ille, quem maxime criminosum a vestris prolata concilii Gesta sonuerunt. Dicimus a traditoribus confessis, in eos qui traditores dicerentur, dictas fuisse sententias. Probamus hoc ecclesiasticis Gestis, ubi nominatim declarantur, in quibus Secundus Tigisitanus ea, quæ cognovit, velut contuitu pacis ignovit; et cum quibus (*g*) postea non cognovit discissa pace damnavit. Unde apparuit eum etiam primo non paci consuluisse, sed sibi timuisse. Objecerat ei namque Purpurius (*h*) Limatensis, quod etiam ipse cum detentus esset a curatore et ordine, ut Scripturas traderet, dimissus est, atque non frustra, nisi quia tradidit, aut tradi aliquid jussit. Hanc ille suspicionem satis probabilem metuens, accepto consilio a minore Secundo consanguineo suo, consultisque ceteris, qui cum eo erant episcopis, manifestissima crimina Deo judicanda dimisit, atque ita paci prospexisse visus est; quod falsum erat, cum sibi prospexerit.

7. Nam si in ejus corde cogitatio pacis habi-

(a) Gesta notat apud Cirtam an. 305 confecta in concilio episcoporum undecim sive duodecim quibus præsidebat Secundus, tunc Numidiæ primas, non cathedræ, sed antiquitatis jure. Quippe in Africæ provinciis primatus haud erat certæ sedi addictus, præterquam in proconsulari in qua Carthaginensis episcopus ea præeminentia perpetuo gaudebat. De præfato Cirtensi concilio agit Optatus in lib. I. contra Parmenianum, ejusque Acta refert Augustinus in lib. 3. cont. Cresconium c. 27. ubi tamen error est in Consulum designatione, castigandus ex Brevic. collat. die 3. c. 17.

(b) Judices petierunt episcopos ex Gallia; quippe quæ ab hoc, ut ajebant, facinore traditionis de quo agebatur, immunis erat. Dati sunt Maternus Agrippinensis, Rheticius Augustodunensis, et Marinus Arelatensis, missique Romam cum aliis quindecim episcopis Italis; quorum in consessu Melchiades Papa Cæcilianum innocentem esse pronuntiavit ex Optato in lib. I. advers. Parmenianum anno scilicet 313. juxta Aug. in lib. post collat. c. 33.

(c) Bad. Er. et MSS. novem, *arbitrio medio*.

(d) In antiquis codicibus scribitur plerumque *Miltiades*.

(e) Proconsulis Heliani sive Æliani sententia in Gestis hoc loco laudatis dicta secundum Felicem Aptungitanum refertur in lib. 3. contr. Crescon. c. 70. De iisdem Actis proconsularibus mentionem facit Optatus Milevit. pertinent ad an. Chr. 314. teste Augustino in lib. post collat. c. 33.

(f) MS. unus e Vat. quam de vestra *expectabatis instantia*.

(g) Ita MSS. et antiquiores editiones. At Lov. *posteaquam cognovit*.

(h) Sic in MSS. plerisque, nec non apud Optatum. At in editionibus Lov. Er. etc. scribitur *Liniacensis*, in MSS. Germ. *Lamiatensis*.

taret, non apud Carthaginem postea cum traditoribus, quos præsentes atque confessos Deo dimiserat, damnaret, crimine traditionis, quos absentes apud eum nemo convicerat. Tanto magis enim timere debuit, ne pax unitatis violaretur, quanto erat Carthago civitas ampla et illustris, unde se per totum Africæ corpus malum, quod ibi esset exortum, tamquam a vertice effunderet. Erat etiam transmarinis vicina regionibus et fama celeberrima nobilis: unde non mediocris utique auctoritatis habebat episcopum, qui posset non curare conspirantem multitudinem inimicorum, cum se videret et Romanæ ecclesiæ, in qua semper apostolicæ cathedræ viguit principatus, et ceteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias litteras esse conjunctum, ubi paratus esset caussam suam dicere, si adversarii ejus ab eo illas ecclesias alienare conarentur. Quia ergo venire noluit ad hospitium collegarum, quos a suis inimicis contra veritatem suæ caussæ perversos esse sentiebat vel suspicabatur, vel ut ipsi asserunt, simulabat, tanto magis Secundus, si veræ pacis custos esse voluisset, cavere debuit ne damnarentur absentes, qui judicio eorum omnino interesse noluerunt. Neque enim de presbyteris aut diaconis aut inferioris ordinis clericis, sed de collegis agebatur, qui possent aliorum collegarum judicio, præsertim apostolicarum ecclesiarum, caussam suam integram reservare; ubi contra eos sententiæ dictæ in absentes, nullo modo aliquid valerent, quando eorum judicium non primo aditum postea deseruerunt, sed suspectum semper habitum numquam adire voluerunt.

8. Hæc res maxime sollicitare debuit Secundum, qui tunc erat primas, si propterea concilium regebat, ut paci consuleret: facile enim fortassis rabida in absentes ora placata vel frenata comprimeret, si diceret; Videtis, fratres, post tantam stragem persequutionis misericordia Dei a principibus sæculi pacem esse concessam; non debemus nos Christiani et episcopi unitatem disrumpere Christianam, quam jam Paganus non insequitur inimicus. Itaque aut istas omnes caussas, quas clades turbulentissimi temporis inflixit Ecclesiæ, Deo judici dimittamus: aut si aliqui in vobis sunt, qui certa istorum crimina ita noverint, ut ea facile valeant edocere, negantesque convincere, et talibus communicare formidant, pergant ad fratres et collegas nostros transmarinarum ecclesiarum episcopos, et ibi prius de istorum factis et contumacia conquerantur, quod ad judicium collegarum Afrorum male sibi conscii venire noluerunt, ut inde illis denuncietur ut veniant, ibique objectis respondeant. Quod si non fecerint, ibi etiam eorum pravitas et perversitas innotescet, missaque (a) tractatoria super eorum nomine per totum orbem terrarum quacumque jam Christi Ecclesia dilata est, ab omnibus ecclesiis eorum communio præcidetur, ne aliquis error in cathedra ecclesiæ Carthaginis oriatur. Tum demum securi episcopum alium plebi Carthaginis ordinabimus, cum a tota Ecclesia isti fuerint separati, ne forte cum alius modo fuerit ordinatus, non ei communicetur ab ecclesia transmarina: quia iste ab honore depositus non videbitur, quem jam ordinatum fama celebravit, et ad eum commeare communicatorias litteras fecit; atque ita magnum scandalum schismatis in unitate Christi jam pacatis temporibus oriatur, dum præpropere nostras volumus præcipitare sententias, et non contra Cæcilianum, sed contra orbem terrarum, qui ei per ignorantiam communicat, altare alterum erigere audeamus.

9. Huic tam sano rectoque consilio quisquis infrenis obtemperare noluisset, quid esset facturus? aut quomodo aliquem absentium collegarum esset damnaturus, cum in potestate Acta concilii non haberet, contradicente primate? Quod si tanta et adversus primam sedem seditio nasceretur, ut nonnulli damnare jam vellent, quos volebat ille differri, quanto melius a talibus inquieta et impacata molientibus, quam a totius orbis communione dissentiretur! Sed quia non erant, quæ in Cæcilianum et ordinatores ejus transmarino judicio probarentur, propterea nec priusquam in eum sententias dicerent, deferre voluerunt, nec posteaquam dixerunt, perseveranter id agere ut ecclesiæ transmarinæ in notitiam perferretur, quorum traditorum in Africa damnatorum communionem vitare deberet. Quia si id facere tentavissent, adessent sibi Cæcilianus et ceteri, et suam caussam adversus fallaces criminatores apud transmarinos ecclesiasticos judices diligentissima discussione purgarent.

10. Itaque concilium illud perversum atque nefarium, maxime ut creditur traditorum fuit, quibus confessis Secundus Tigisitanus ignoverat: ut quoniam de traditione fama crebruerat, infamatis aliis a se averterent suspicionem, et cum homines per Africam totam credentes episcopis falsa de innocentibus loquerentur, quod damnati essent apud Carthaginem traditores, tamquam in nebula mendacissimi rumoris, ipsi qui vere tradiderant latitarent. Unde videtis carissimi, fieri potuisse quod verisimile non esse quidam vestrum dicebant, ut qui essent de sua traditione confessi, caussamque suam impetravissent Deo dimitti oportere, iidem judices damnatoresque tamquam traditorum absentium postea consedissent. Magis enim amplexi sunt occasionem, qua possent alios falsa criminatione perfundere, et conversas in eos linguas hominum ab inquisitione criminum suorum hoc modo declinare. Alio quin si fieri non posset, ut quisque mala, quæ ipse committeret, in alio judicaret, non diceret quibusdam Paulus aposto-

(a) In MSS. aliquot, *tractoria*, quæ hic nihil aliud est quam synodica epistola. Nonnumquam vero diploma est publicæ evectionis usurpandæ, ut in Constantini Edicto ad Ablavium PP. quo jubet tractorias dari episcopis ad Arelatense conc. venientibus.

CLASSIS II. AN. 398.

Rom. 2. 1. lus; *Propterea inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas. In quo enim alium judicas, temetipsum condemnas; eadem enim agis, quæ judicas.* Quod illi omnino fecerunt; ut hæc verba apostolica integre in eos apteque conveniant.

11. Non ergo tunc Secundus, quando eorum crimina Deo dimisit, paci unitatique consuluit: alioqnin magis hoc apud Carthaginem provideret, ne schisma fieret, ubi nullus aderat, cui confesso crimen donare cogeretur; sed quod erat facillimum, tota conservatio pacis esset absentes nolle damnare. Itaque injuriam facerent innocentibus, etiam si eis non convictis neque confessis, neque omnino præsentibus ignoscere voluissent. Ille quippe accipit veniam, cujus culpa certissima est. Quanto ergo immaniores et cæciores fuerunt, qui ea se putaverunt posse damnare, quæ incognita nec donare potuissent? Sed illic cognita dimissa sunt Deo, ne alia quærerentur: hic incognita damnata sunt, ut illa tegerentur. Sed dicet aliquis, Cognoverunt. Quod etsi concedam, etiam sic absentibus utique parci oportebat. Neque enim judicium deseruerant, ubi numquam omnino constiterant; nec in illis solis episcopis Afris erat Ecclesia, ut omne judicium ecclesiasticum vitasse viderentur, qui se judicio eorum præsentare noluissent. Millia quippe collegarum transmarina restabant, ubi apparebat eos judicari posse, qui videbantur Afros vel Numidas collegas habere suspectos. Ubi est enim quod Scriptura clamat: *Antequam interroges, ne vituperes quemquam, et cum interrogaveris, corripe juste.* Si ergo nec vituperari, nec corripi nisi interrogatum Spiritus sanctus voluit; quanto sceleratius non vituperati aut correpti, sed omnino damnati sunt, qui de suis criminibus nihil absentes interrogari potuerunt?

Eccl. 11. 7. Judicare parte absente, nec audita, nec fas est.

12. Sed tamen isti, qui licet absentium, et nequaquam judicium deserentium, quia nunquam adfuerunt, et semper sibi cuneum illum suspectum esse declaraverunt, tamen cognita crimina se damnasse dicunt, quæso vos fratres mei, quomodo cognoverunt? Respondetis, Nescimus, quandoquidem ipsa cognitio in illis Gestis explicata non est. Sed ego vobis ostendam, quomodo cognoverunt. Attendite caussam Felicis Aptungitani, et primo legite quam vehementiores in eum fuerunt. Sic ergo et ceterorum caussam noverant, sicut hujus qui postea innocentissimus diligenti et terribili inquisitione probatus est. Quanto itaque justius et tutius et citius innocentes eos existimare debemus, quorum crimina ab istis levius accusata sunt, et parciore reprehensione damnata, quando ille inventus est innocens, in quem multo immanius sævierunt.

CAP. IV. 13. An forte sicut quidam dixit, quod quidem cum vobis diceretur, displicuit; sed tamen prætermittendum non est: ait enim quidam, Non debuit episcopus proconsulari judicio purgari: quasi vero ipse sibi hoc comparaverit, ac non Imperator ita quæri jusserit; ad cujus curam, de qua rationem Deo redditurus esset, res illa maxime pertinebat. Arbitrum enim et judicem caussæ traditionis et schismatis illi eum fecerant; qui ad eum etiam preces miserant, ad quem postea provocarunt; et tamen judicio ejus adquiescere noluerunt. Itaque si culpandus est, quem judex terrenus absolvit, cum ipse sibi hoc non poposcisset: quanto magis culpandi sunt, qui terrenum regem suæ caussæ judicem esse voluerunt? Si autem criminis non est provocare ad imperatorem, non est criminis audiri ab Imperatore. Ergo nec ab illo, cui caussam delegaverit Imperator. Quemdam etiam suspensum eculeo in caussa Felicis episcopi amicus ille voluit criminari, ut quis etiam ungulis vexaretur. Numquid poterat Felix contradicere, ne tanta diligentia vel severitate quæreretur, cum ejus caussam inveniendam cognitor agitaret? Quid enim erat aliud nolle sic quæri, quam de crimine confiteri? Et tamen ille ipse proconsul inter præconum terribiles voces et cruentas carnificum manus numquam collegam damnaret absentem, qui judicio ejus se præsentare noluisset, cum haberet aliud, quo posset audiri. Aut si damnaret, certe etiam (a) ipsis secularibus legibus pœnas justas et debitas lueret.

CLASSIS II. AN. 398.

CAPUT V. 14. Quod si Gesta proconsularia displicent, ecclesiasticis cedite. Omnia vobis ordine recitata sunt. An forte non debuit Romanæ ecclesiæ Melchiades episcopus cum collegis transmarinis episcopis illud sibi usurpare judicium, quod ab Afris septuaginta, ubi primas Tigisitanus præsedit, fuerat terminatum? Quid quod nec ipse usurpavit? Rogatus quippe imperator, judices misit episcopos, qui cum eo sederent, et de tota illa caussa quod justum videretur statuerent. Hoc probamus et Donatistarum precibus, et verbis ipsius Imperatoris: utraque enim vobis lecta meministis et inspiciendi ac describendi licentiam nunc habetis. Legite et considerate omnia. Videte quanta cura pacis atque unitatis conservandæ vel restituendæ cuncta discussa sint; quemadmodum accusatorum persona tractata, et quorumdam eorum quibus maculis improbata sit, præsentiumque vocibus liquido constiterit, nihil eos habuisse quod in Cæcilianum dicerent, sed totam caussam in plebem de parte Majorini, hoc est seditiosam et ab Ecclesiæ pace alienatam multitudinem transferre voluisse, ut ab ea videlicet turba Cæcilianus accusaretur, quam solis tumultuosis clamoribus nulla documentorum adtestatione, nullo veritatis examine, ad suam voluntatem animos judicum detorquere posse arbitrabantur; nisi forte furiosa et poculo erroris atque corruptionis ebria multitudo vera in Cæcilianum crimina diceret, ubi septuaginta episcopi, sicut de Felice Aptungitano constitit, absentes et innocentes collegas tam insana temeritate damna-

(a) MSS. quatuor Vaticani: *ipsis sæcularibus legibus.* Alii: *jocularibus.*

CLASSIS II. AN. 398.

runt. Quali enim turbæ illi consenserant, ut adversus innocentes non interrogatos proferrent sententias, a tali turba etiam rursus accusari Cæcilianum volebant. Sed plane non tales invenerant judices, quibus illam dementiam persuaderent.

15. Potestis enim pro vestra prudentia et illorum perversitatem illic attendere, et judicum gravitatem quemadmodum ad extremum persuaderi non possent, ut a plebe partis Majorini, quæ certam personam non habebat, argueretur Cæcilianus; et requisiti ab eis essent vel accusatores vel testes vel quoquo modo caussæ necessarii, qui simul cum eis ex Africa venerant, et eos præsentes fuisse atque a Donato subtractos esse diceretur. Promisit idem Donatus quod eos esset exhibiturus: quod cum non semel, B sed sæpius promisisset, amplius ad illud judicium accedere noluit; ubi jam erat tanta confessus, ut nihil aliud deinceps non accedendo, nisi præsens damnari noluisse videretur; cum tamen ea quæ damnanda essent, eo præsente a atque (a) interrogato manifestata fuerint. Accessit et aliud, ut a quibusdam adversus Cæcilianum denuntiationis libellus daretur: post quod factum quemadmodum sit rursus agitata cognitio, et quæ personæ illum libellum dederint, quoque modo nihil in Cæcilianum probari potuerit, quid dicam, cum et audieritis omnia, et quoties volueritis legere possitis?

16. De numero autem septuaginta episcoporum, cum quasi gravissima opponeretur auctoritas, quæ fuerint dicta meministis: et tamen C viri gravissimi ab infinitis quæstionibus catena quadam inexplicabili sese nectentibus suum temperare arbitrium maluerunt, nequaquam curantes quam multi essent illi episcopi, aut unde collecti, quos videbant tanta temeritate cæcatos, ut in absentes et non interrogatos collegas, tam præcipites auderent proferre sententias. Et tamen qualis ipsius beati Melchiadis ultima est prolata sententia, quam innocens, quam integra, quam provida atque pacifica, qua neque collegas, in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est removere, et Donato solo, quem totius mali principem invenerat, maxime culpato, sanitatis recuperandæ optionem liberam ceteris fecit, paratus communicatorias litteras mittere etiam iis, quos a D Majorino ordinatos esse constaret: ita ut quibuscumque locis duo essent episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari vellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur. O virum optimum, o filium Christianæ pacis, et patrem Christianæ plebis! Conferte nunc istam paucitatem cum illa multitudine episcoporum, neque numerum numero, sed pondus ponderi comparate: hinc modestiam, inde temeritatem: hinc vigilantiam, inde cæcitatem. Hic nec mansuetudo integrita-

Melchiadis sententia.

A tem corrupit, nec integritas mansuetudini repugnavit: ibi autem et furore timor tegebatur, et timore furor incitabatur. Isti enim convenerant cognitione verorum criminum falsa respuere, illi falsorum damnatione vera celare.

CAP. VI.

17. Illisne se tandem Cæcilianus audiendum judicandumque committeret, cum haberet tales, apud quos si ei caussa moveretur, innocentiam suam facillime ostenderet, non se illis omnino committeret, nec si peregrinus ecclesiæ Carthaginensis subito episcopus esset ordinatus, et ignoraret quid ad corrumpendos animos vel improborum vel imperitorum posset tunc pecuniosissima mulier quædam Lucilla, quam pro disciplina ecclesiastica corripiendo idem cum esset diaconus læserat: etiam hoc enim accesserat malum ad illam perficiendam iniquitatem. Nam in illo concilio, ubi a confessis traditoribus absentes atque innocentes damnati sunt pauci quidam erant, qui crimina sua infamatis aliis tegere cupiebant, ut homines a veritatis inquisitione averterentur falsis rumoribus avocati. Pauci ergo erant, qui hoc negotium maxime curabant, quamvis in eis esset major auctoritas, propter ipsius Secundi societatem, qui eis pepercerat territus. Ceteri autem Lucillæ pecunia maxime adversus Cæcilianum emti et instigati perhibentur. Exstant (b) gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus a Silvano Cirtensi episcopo, quantum ipsis b gestis intelligitur, degradatus, cum ei satisfacere per aliorum episcoporum * litteras frustra conatus esset, multa patefecit iratus, et in judicium publicum protulit: inter quæ id quoque commemoratum legitur, quod Lucillæ pecunia, corruptis episcopis, in Carthaginensi ecclesia, in Africæ capite, altare contra altare levatum est. Scio quod hæc Gesta vobis non legerimus, sed tempus non fuisse meministis. Inerat etiam nonnullus dolor animi de typho superbi veniens, quod non ipsi ordinaverant Carthagini episcopum.

* Has litteras habes in Gestis Zenophili tom. 18.

18. Quibus omnibus rebus, cum eos non veros judices, sed inimicos atque corruptos Cæcilianus convenisse cognosceret; quando fieri posset, ut vel ipse vellet, vel populus cui præsidebat permitteret, ut relicta ecclesia iret in domum privatam, non collegarum discutiendus examine, sed factionis cuneo et odiis mulieribus trucidandus? cum sibi præsertim videret apud ecclesiam transmarinam privatis inimicitiis et ab utraque parte dissensionis alienam, incorruptum et integrum examen suæ caussæ remanere. Ubi si nihil adversarii agere vellent, ipsi se ab orbis terrarum innocentissima communione præciderent: Si autem illic eum accusare tentassent, tunc sibi adesset, tunc innocentiam suam adversus eorum machinamenta defenderet, sicut postea factum esse didicistis: cum tamen illi nimis sero quæsissent judicium transmarinum jam

(a) Bad. Am. Er. et MS. Gervas. habent, *interrogante*.

(b) Isthæc Gesta fuerunt confecta an. 320. Citantur in lib. 3. cont. Crescon. c. 29. et exhibentur in hujus editionis Tomo 18. Eorumdem etiam meminit Optatus in 1. lib. cont. Parmenianum.

CLASSIS II. AN. 397.

schismatis rei, jam levati altaris horrendo scelere maculati. Primo enim facerent, si veritate niterentur: sed falsis rumoribus temporis diuturnitate firmatis, quasi vetusta fama præjudicante (a) ad judicium venire voluerunt. Aut quod magis credendum est damnato prius, sicut libuit, Cæciliano, quasi securi sibi videbantur præfidentes numero suo, nec audentes sibi commovere caussam tam malam, ubi nulla corruptione operante posset veritas inveniri.

CAP. VII.

19. Sed posteaquam ipsis rebus experti sunt cum Cæciliano permanere communionem orbis terrarum, et ad eum a transmarinis ecclesiis communicatorias litteras mitti, non ad illum quem ipsi scelerate ordinaverant; puduit eos semper tacere: quia posset eis objici, cur paterentur ignaram per tot gentes ecclesiam communicare damnatis, et cur se ipsi ab innocentis orbis terrarum communione præciderent, cum tacendo sinerent Episcopo quem Carthaginensibus ordinassent, a toto orbe non communicari: elegerunt, sicut dicitur, (b) *ad duas* agere caussam cum Cæciliano apud ecclesias transmarinas, parati ad utrumque, ut si eum potuissent quacumque versutia falsæ criminationis evincere, satiarent plenissime cupiditatem suam; si autem non possent, in eadem quidem perversitate durarent, sed jam tamen quasi haberent quod dicerent, malos judices se esse perpessos; quæ vox est omnium malorum litigatorum, cum fuerint etiam manifestissima veritate superati: quasi non eis ad hoc dici posset et justissime dici, Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicarunt, non bonos judices fuisse: restabat adhuc plenarium Ecclesiæ universæ concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus caussa posset agitari, ut si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ solverentur. Quod utrum fecerint, probent: nos enim non factum esse facile probamus, ex eo quod totus orbis non eis communicat: aut si factum est, etiam ibi sunt victi; quod ipsa eorum separatio manifestat.

20. Sed tamen quid postea fecerint Imperatoris litteris sufficientissime ostenditur. Judices enim ecclesiasticos tantæ auctoritatis episcopos, quorum judicio et Cæciliani innocentia et eorum improbitas declarata est, non apud alios collegas, sed apud Imperatorem accusare ausi sunt, quod male judicarint. Dedit ille aliud Arelatense judicium, aliorum scilicet episcoporum; non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, et omnimodo cupiens tantam impudentiam cohibere. Neque enim ausus est Christianus Imperator sic eorum tumultuosas et fallaces querelas suscipere, ut de judicio episcoporum, qui Romæ sederant, ipse judicaret; sed alios, ut dixi, episcopos dedit; a quibus tamen illi ad ipsum rursum Imperatorem provocare maluerunt: qua in re illos quemadmodum detestetur, audistis. Atque utinam saltem ipsius judicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent, atque ut eis ipse cessit, ut de illa caussa post episcopos judicaret, a sanctis antistitibus postea veniam petiturus, dum tamen illi quod ulterius dicerent, non haberent, si ejus sententiæ non obtemperarent, ad quem ipsi provocaverunt, sic et illi aliquando cederent veritati. Jussit enim ille ut ei partes ad agendam caussam Romam occurrerent. Quo cum Cæcilianus nescio qua caussa non occurrisset, interpellatus ab eis præcepit ut Mediolanum sequerentur. Tunc se aliqui eorum subtrahere cœperunt, fortasse indignati, quia non est eos imitatus Constantinus, ut jam statim atque velociter Cæcilianum damnaret absentem. Quod ubi cognovit providus Imperator, reliquos ab officialibus custoditos fecit Mediolanum pervenire. Quo cum etiam Cæcilianus venisset, ipsum quoque, sicut scripsit, exhibuit, cognitaque caussa, qua diligentia, qua cautela, qua provisione, sicut ejus indicant litteræ, Cæcilianum innocentissimum, illos improbissimos judicavit.

Episcoporum est de ecclesiasticis causis judicare.

CAP. VIII.

21. Et adhuc baptizant extra Ecclesiam, et si possint rebaptizant Ecclesiam; sacrificant in dissensione et schismate, et pacis nomine populos salutant, quos a pace salutis exterminant. Conscinditur unitas Christi; blasphematur hereditas Christi, exsufflatur baptisma Christi: et nolunt in se ista per ordinarias humanas potestates flagellis temporalibus emendari, ne in æternas pœnas pro tantis sacrilegiis destinentur. Nos eis objicimus furorem schismatis, rebaptizationis insaniam, ab hereditate Christi, quæ per omnes gentes diffusa est nefariam separationem. De codicibus non tantum nostris, sed etiam eorum; recitamus ecclesias, quarum nomina hodie legunt, et quibus hodie non communicant: quæ cum recitantur in conventiculis eorum, lectoribus suis dicunt, Pax tecum: et cum ipsis plebibus, quibus illæ litteræ scriptæ sunt, pacem non habent. Et ipsi nobis objiciunt vel falsa crimina mortuorum, vel etiamsi vera, tamen aliena; non intelligentes in iis, quæ nos eis objicimus, omnes illos teneri; in iis vero quæ nobis objiciunt, paleam vel zizania messis Dominicæ reprehendi, ad frumenta autem crimen non pertinere: neque considerantes quia quibus mali placent in unitate, ipsi communicant malis; quibus autem displicent, et eos emendare non possunt, neque ante tempus messis audent zizania eradicare, ne simul eradicent et triticum, non factis eorum, sed altari Christi communicant: ita ut non solum non ab eis maculentur, sed etiam divinis verbis laudari prædicarique mereantur: quoniam ne nomen Christi per horribilia schismata blasphemetur, pro bono unitatis tolerant, quod pro bono æquitatis oderunt.

22. Si habent aures, audiant quid Spiritus dicat ecclesiis. Sic enim in Apocalypsi Johannis legitur; *Angelo*, inquit, *ecclesiæ Ephesi scribe.* Apoc. 2. 1.

(a) Lov. *ad judicium venire* noluerunt. Alii codices voluerunt.

(b) Sic Lov. et MSS. At editiones antiquiores et MS. Fuxensis habent, *ad duas fraudes agere caussam.*

CLASSIS II. AN. 397.

Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum; Scio opera tua et laborem et patientiam tuam, et quia non potes sustinere malos et tentasti eos, qui se dicunt apostolos esse, et non sunt et invenisti eos mendaces et patientiam habes, et sustinuisti eos propter nomen meum, et non defecisti. Quod si de Angelo superiorum cælorum, et non de præpositis Ecclesiæ vellet intelligi, non consequenter diceret: *Sed habeo adversum te, quod caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, et age pœnitentiam, et prima opera fac: sin autem, venio tibi, et movebo candelabrum tuum de loco suo nisi pœnitentiam egeris.* Hoc superioribus Angelis dici non potest, qui perpetuam retinent caritatem unde qui defecerunt et lapsi sunt diabolus est et angeli ejus. Ergo primam caritatem dicit, quia sustinuit pseudo-apostolos propter nomen Christi, quam jubet ut repetat, et faciat priora opera sua. Et objiciuntur nobis crimina malorum hominum non nostra, sed aliena; et ipsa partim incognita: quæ si etiam vera et præsentia videremus, et zizaniis propter frumenta parcentes, pro unitate toleraremus, non solum nulla reprehensione, sed etiam non parva laude nos dignos diceret, quicumque scripturas sanctas non corde surdus audiret.

23. Tolerat Aaron multitudinem idolum exigentem et fabricantem et adorantem. Tolerat Moyses adversus Deum tot millia murmurantia, et toties offendentia sanctum nomen ejus. Tolerat David Saulem persequutorem suum, sceleratis moribus cælestia deserentem, magicis artibus inferna quærentem; occisum vindicat; Christum etiam Domini propter sacramentum venerandæ unctionis appellat. Tolerat Samuel nefandos filios Heli, perversosque filios suos, quos populus, quia tolerare noluit, divina veritate accusatus, divina severitate correptus est. Tolerat denique ipsum populum superbum contemtorem Dei. Tolerat Isaias in quos tam multa vera crimina jaculatur. Tolerat Jeremias a quibus tanta perpetitur. Tolerat Zacharias Pharisæos et scribas, quales illo tempore fuisse Scriptura testatur. Scio me multos prætermisisse, legant qui volunt, legant qui possunt eloquia cælestia, invenient omnes sanctos Dei servos et amicos semper habuisse quos in suo populo tolerarent; cum quibus tamen illius temporis sacramenta communicantes, non solum non inquinabantur, sed etiam laudabiliter sustinebant, *studentes*, sicut ait Apostolus, *servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Attendant etiam post Domini adventum, ubi multo plura hujus tolerantiæ per totum orbem inveniremus exempla, si omnia scribi et in auctoritatem redigi potuissent, tamen hæc ipsa, quæ habemus, advertite. Tolerat ipse Dominus Judam, diabolum, furem et venditorem suum: sinit accipere inter innocentes discipulos, quod fideles noverunt pretium nostrum.

Mali in Ecclesia tolerandi.

Eph. 4. 3.

Tolerant Apostoli pseudo-apostolos, et inter sua quærentes non quæ Jesu Christi, Paulus non sua quærens sed quæ Jesu Christi, cum gloriosissima tolerantia conversatur. Postremo quod paulo ante commemoravi, divina voce laudatur sub Angeli nomine præpositus ecclesiæ, quod cum odisset malos, eos tamen tentatos et inventos pro nomine Domini toleravit.

24. Ad summam seipsos interrogent: Nonne tolerantur ab eis cædes et incendia Circumcellionum, (a) qui sunt veneratores præcipitatorum ultro cadaverum, et sub incredibilibus malis unius * Optati per tot annos totius Africæ gemitus? Parco jam dicere singularum per Africam regionum et civitatum et fundorum tyrannicas potestates, et publica latrocinia. Melius enim vobis hæc vos ipsi dicitis, sive in aurem, sive palam, sicut libitum fuerit. Quocumque enim oculos verteritis, occurret quod dico, vel potius quod taceo. Neque hinc istos, quos ibi diligitis, accusamus. Non enim nobis displicent, quia tolerant malos; sed quia intolerabiliter mali sunt propter schisma, propter altare contra altare, propter separationem ab hereditate Christi toto orbe diffusa, sicut tanto ante promissa est. Violatam pacem, conscissam unitatem, iterata baptismata, exsufflata sacramenta, quæ in sceleratis quoque hominibus sancta sunt, plangimus et lugemus. Quæ si parvi pendunt, intueantur exempla, quibus demonstratum est, quanti hæc penderit Deus. Qui fecerunt idolum; usitata gladii morte peremti sunt: qui vero schisma facere voluerunt, hiatu terræ principes devorati, et turba consentiens igne consumta est. Diversitate pœnarum, diversitas agnoscitur meritorum.

a

* Thamugadensis episcopi vide not. in epist. 53.

CAP. IX.

25. TRADUNTUR in persecutione sancti codices, confitentur traditores, et Deo dimittuntur. Non interrogantur innocentes, et ab hominibus temerariis damnantur. Probatur integer certis judiciis, qui inter absentes damnatos multo vehementius ceteris criminatus est. Judicium episcoporum ad imperatorem appellatur. Judex eligitur imperator. Judicans contemnitur imperator. Quæ tunc acta sint legistis, quæ nunc agantur videtis: si de illis in aliquo dubitatis, ista jam cernite. Certe non chartis veteribus, non archivis publicis, non Gestis forensibus aut ecclesiasticis agamus. Major liber noster orbis terrarum est, in eo lego completum, quod in libro Dei lego promissum: *Dominus* inquit, *dixit ad me; Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Huic hereditati qui non communicat; quoslibet libros teneat, exheredatum se esse cognoscat. Hanc hereditatem quisquis expugnat, alienum se esse a familia Dei satis indicat. Certe de traditione divinorum librorum vertitur quæstio, ubi hereditas ista promissa est. Ille ergo credatur testamentum tradidisse flammis, qui contra voluntatem litigat testatoris.

Psal. 2. 7.

(a) In MSS. quindecim omittitur, *qui sunt*. Videris pers milem locum in lib. I cont. litt. Petil. c. 24

CLASSIS II. AN. 397.

Quid tibi fecit, o pars Donati, quid tibi fecit ecclesia Corinthiorum? Quod autem de ista dico, de omnibus talibus et tam longe positis intelligi volo. Quid vobis fecerunt, quæ nec omnino quid feceritis, nec quos infamaveritis nosse potuerunt? An quia Lucillam Cæcilianus in Africa læsit, lucem Christi orbis amisit?

26. Tandem sentiant quod fecerunt: merito certo annorum intervallo in oculos eorum revolutum est opus ipsorum. Quærite per quam feminam (a) Maximianus qui dicitur esse Donati propinquus, sese a Primiani communione præciderit, et quemadmodum congregata episcoporum factione, Primianum damnarit absentem, et adversus eum episcopus ordinatus sit: quemadmodum Majorinus per Lucillam congregata episcoporum factione Cæcilianum damnavit absentem, et contra eum episcopus ordinatus est. An forte quod a ceteris Afris suæ communionis episcopis contra factionem Maximiani Primianus purgatus est, valere vultis: et quod a transmarinis unitatis episcopis adversus factionem Majorini Cæcilianus purgatus est, valere non vultis? Rogo, fratres mei, quid magnum peto, quid difficile a vobis intelligi cupio? Multum quidem interest, et incomparabiliter distat vel auctoritate vel numero Africana ecclesia, si cum ceteris orbis partibus conferatur: et longe minor est, etiamsi unitas hic esset, longe omnino minor est comparata ceteris Christianis omnibus gentibus, quam pars Maximiani comparata parti Primiani: peto tamen, et justum esse arbitror, ut tantum valeat concilium secundi Tigisitani, quod Lucilla conflavit adversus absentem Cæcilianum et (b) apostolicam sedem, totumque orbem Cæciliano communicantem, quantum valet concilium Maximianensium, quod similiter femina nescio quæ conflavit adversus absentem Primianum, et ceteram per Africam multitudinem Primiano communicantem. Quid apertius cernitur? quid æquius postulatur?

27. Videtis hæc omnia et nostis, et gemitis; et tamen videt et Deus, quod vos in tam pestifera et sacrilega præcisione nulla res cogit remanere, si pro adipiscendo spiritali regno carnalem superetis affectum, et amicitias hominum, quæ in judicio Dei nihil proderunt, pro devitandis sempiternis pœnis non timeatis offendere. Ecce ite, consulite, quid contra hæc nostra possint respondere cognoscite: si proferunt chartas, proferimus chartas; si falsas nostras esse dicunt, hoc nos de suis dicere non indignentur. Nemo delet de cœlo constitutionem Dei, nemo delet de terra Ecclesiam Dei: ille totum orbem promisit, ista totum orbem replevit: et malos habet et bonos, sed nec in terris amittit nisi malos, nec in cœlum admittit nisi bonos. Erit autem vobis hic sermo, quem de munere Dei novit ipse, quanta et pacis et vestra dilectione depromsimus, correctio si velitis, testis vero etsi nolitis.

EPISTOLA XLIV. *

* Alias CLXIII. quæ autem 41. erat, nunc 17.

Augustinus refert quæ cœpta sint agi de concordia cum Fortunio Donatistarum episcopo, cupiens ut sine tumultu, quod placide cœptum est, perficiatur conventu frequentiore.

Dominis dilectissimis et prædicabilibus fratribus ELEUSIO, (c) GLORIO et FELICIBUS, AUGUSTINUS.

Scripta exeunte ann. 397. aut ineunte 398.

CAPUT I.

1. FORTUNIUM quem (d) Tubursicum habetis episcopum, per eamdem civitatem, quam quam festinantissime, cum ad Cirtensem Ecclesiam (e) pergeremus experti sumus ita omnino, ut de illo soletis benignissime polliceri. Eam ipsam quippe vestrum de illo nobis sermocinationem cum ei renuntiaremus, volentes eum videre, non abnuit. Venimus itaque ad eum; quia ætati ejus id a nobis deferendum videbatur, potius quam exigendum ut ipse ad nos veniret prior. Perreximus ergo comitantibus non paucis, quos forte aggregatos nobis illud tempus invenerat. Cum autem apud eum consedissemus, rumore disperso non parva præterea turba confluxit; sed nobis in tota illa multitudine perpauci apparebant, qui utiliter ac salubriter agi caussam illam, et tantam reique tantæ quæstionem prudenter et pie discuti cuperent. Ceteri vero magis ad spectaculum quasi altercationis nostræ prope theatrica consuetudine, quam ad instructionem salutis Christiana devotione convenerant. Quapropter nec silentium nobis præbere, nec intente nobiscum atque modeste saltem et ordinate colloqui potuerunt, exceptis, ut dixi, paucis, quorum religiosa et simplex apparebat intentio. Itaque libere pro sui cujusque animi motu immoderate loquentium omnia strepitu turbabantur, nec evincere sive nos, sive ipse rogando, interdum etiam objurgando potuimus, ut nobis modestum silentium præberetur.

2. Res tamen utcumque agi cœpta est, et aliquot horas in alterno sermone protraximus, quantum vocibus interquiescentibus varie tumultuantium sinebamur. Sed in ipso disputationis

(a) Maximianus Carthaginensis diaconus Donatista Primiano episcopo suo infensus, auctor novi schismatis exstitit circ. an. 393 præcidens frustum de frusto, ut ait Augustinus Enarrat. 2. in Psal. 36. ubi et refert synodicam epistolam Donatistarum episcoporum qui Primianum in Cabarsussitano concilio damnarunt, et in ejus locum subrogarunt Maximianum. At anno proxime sequenti habitum est a ceteris Donatistis Bagaiense concilium contra exortum schisma, damnatusque est ab iis Maximianus.

(b) In MSS. prope omnibus habetur, et apostolicas sedes: quæ forte germana lectio est.

(c) Bad. Am. Er. et MS. unus e Vat. Glorio et Felici Aug. Alii: Felicibus.

(d) In duobus Vaticanis codicibus, Tybusircum.

(e) Eo pergebant episcopi ordinandi caussa, uti dicitur infra n. 13. in locum scilicet Profuturi post susceptum episcopatum in brevi demortui. Huic succedebat Fortunatus laudatus in lib. 2. cont. litteras Petil. c. 99: et unus ex episcopis septem delectis ad caussam catholicæ Ecclesiæ propugnandam in collatione Carthaginensi ann. 411.

exordio, cum videremus ea, quæ dicebantur, subinde labi de memoria vel nostra vel eorum quorum salutem maxime curabamus; et ut esset nobis cautior modestiorque tractatio, simul ut et vos atque alii fratres, qui absentes erant, quid inter nos actum esset, legendo cognosceritis, postulavimus ut a notariis verba nostra exciperentur. Diu ab illo vel eis consentientibus reluctatum est; postea tamen ipse concessit. Sed notarii qui aderant, atque id strenue facere poterant, nescio qua caussa excipere noluerunt. Egimus saltem ut fratres qui nobiscum erant, quamquam in hac re tardius possent, exciperent, pollicentes nos ibi easdem tabulas relicturos. Consensum est. Cœperunt verba nostra excipi, et aliqua ab invicem ad tabulas dicta sunt. Postea inordinatas perstrepentium interpellationes, et propterea nostram quoque turbulentiorem disputationem notarii non valentes sustinere, cesserunt; nobis sane non desistentibus, et ut cuique facultas dabatur, multa dicentibus. Ex quibus omnibus verbis nostris, quantum recordari potui, caussæ totius actionem, dilectionem vestram fraudare nolui. Potestis enim ei litteras meas legere, ut vel approbet vera me scripsisse; vel ipse vobis, si quid melius recolit, incunctanter insinuet.

CAP. II.

3. Primo enim vitam nostram, quam vobis benevolentius fortasse quam verius narrantibus, se comperisse dicebat, prædicare dignatus est: adjungens se dixisse vobis, nos omnia, quæ de nobis insinuaratis, bene facere potuisse, si in Ecclesia faceremus. Deinde quærere cœpimus, quænam illa esset Ecclesia, ubi vivere sic oporteret, utrum illa quæ, sicut sancta tanto ante scriptura prædixerat, se terrarum orbe diffunderet, an illa, quam pars exigua vel Afrorum vel Africæ contineret. Hic primo asserere conatus est, ubique terrarum esse communionem suam. Quærebam utrum epistolas communicatorias, (*a*) quas formatas dicimus, possem quo vellem dare, et affirmabam quod manifestum erat omnibus, hoc modo facillime illam terminari posse quæstionem. Parabam autem, ut si con sentiret, ad illas ecclesias a nobis tales litteræ mitterentur, quas in apostolicis auctoritatibus pariter legeremus, illo jam tempore fuisse fundatas.

Epistolæ formatæ. a

4. Sed quia res aperte falsa erat, permixtis verbis cito inde discessum est, inter quæ verba evangelicam illam Domini admonitionem commemoravit, qua dixit: *Cavete a pseudoprophetis; multi ad vos venient in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces: ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Quæ verba Domini cum dicere-

Matth. 7. 15.

mus eadem de illis a nobis posse recitari, ventum inde est ad exaggerationem persequutionis, quam sæpe suam partem pertulisse dicebat; hinc volens ostendere suos esse Christianos, quia persequutionem paterentur. Inter quæ verba cum ego pararem ex Evangelio respondere, inde capitulum commemoravit prior, Ubi Dominus ait: *Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Quo loco ego gratulatus, subjeci statim id ergo esse quærendum, utrum illi persequutionem propter justitiam passi fuerint. In qua quæstione discuti cupiebam, quod quidem omnibus clarum erat, utrum eos in unitate Ecclesiæ constitutos, an schismate jam divisos (*b*) Macariana tempora invenerint, ut qui videre vellent, utrum propter justitiam persequutionem passi fuerint, id potius adtenderent, utrum se recte a totius orbis unitate præciderint. Quod si injuste fecisse invenirentur, manifestum esset eos propter injustitiam potius quam propter justitiam passos persequutionem: et ideo numero beatorum adjungi non posse, de quibus dictum est: *Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam.* Ibi commemorata est famosior quam certior codicum illa traditio. Sed respondebatur a partibus nostris, principes illorum potius fuisse traditores. Quod si de hac re nostrorum litteris nollent credere, nec nos cogi oportere, ut litteris credamus ipsorum.

Matth. 5. 10.

b

5. Sed tamen sequestrata ista dubie quæstione quærebam quomodo se isti juste separassent ab innocentia ceterorum Christianorum, qui per orbem terrarum successionis ordinem custodientes, in antiquissimis ecclesiis constituti, penitus ignorarent qui fuerint in Africa traditores; qui certe non possent communicare, nisi eis quos sedere in sedibus episcopalibus audiebant. Respondit, tamdiu trasmarinarum partium ecclesias mansisse innocentes, donec consensissent in eorum sanguinem, quos Macarianam persetionem pertulisse dicebat. Ubi ego possem quidem dicere, nec invidia Macariani temporis innocentiam transmarinarum ecclesiarum contaminari potuisse; quandoquidem nullo modo probaretur illis auctoribus fecisse etiam quæ fecerat. Sed de compendio quærere malui, si Macarii sævitia, ex quo in eam consensisse dicebantur transmarinæ ecclesiæ, suam innocentiam perdiderunt, utrum saltem probaretur usque ad illa tempora Donatistas cum Orientalibus, ecclesiis ceterisque orbis partibus in unitate mansisse.

CAP. III.

6. Tunc protulit quoddam volumen, ubi volebat ostendere Sardicense concilium ad episcopos Afros, qui erant communionis Donati, de-

V. lib. 3. contra Cresconium cap. 34.

(*a*) Hinc Donatistas urgebat etiam Optatus in lib. 2. *Nobis*, inquit, *totus orbis commercio formatarum in una communionis societate concordat.* In codice can. eccles. Afric. exstat l. 23 canon, ut episcopus transmare profecturus, *formatam* sumat a primate.

(*b*) Macarius, cujus gesta in Catholicos calumniose objectabant Donatistæ, adeo ut ex ipsius nomine Macarianos illos appellarent, a Constante imperatore circ an. 348. missus fuit in Africam una cum Paulo, tum ut eleemosynas erogaret in pauperes, tum ut singulos ad unitatem catholicam adhortaretur. Cui episcopi Donatistæ, in primis Donatus Carthaginensis et Donatus Bagaiensis vehementer obstiterunt; quin et in eum concitarunt Circumcellionum furorem: e quibus permulti a militibus necati, at Martyrum titulo apud Donatistas exornati; inter eos celebriores Marculus et Donatus, scilicet Bagaiensis. Alter autem Donatus cum iis, qui ad concordiam revocari nollent, fugam postmodum arripuit, sive in exilium relegatus fuit, ex Optato in lib. 3. partim etiam ex Augustino etc.

CLASSIS II. AN. 397.

disse litteras. Quod cum legeretur, audivimus Donati nomen inter ceteros episcopos, quibus illi scripserant. Itaque flagitare cœpimus ut diceretur, utrum ipse esset Donatus, de cujus parte isti cognominantur: fieri enim potuisse, ut alicui Donato alterius hæresis episcopo scripserint, cum maxime in illis nominibus nec Africæ mentio facta fuerit. Quomodo ergo posset probare Donatum partis Donati episcopum nomine illo accipiendum esse, quando ne id quidem probare posset, utrum ad Africanarum specialiter ecclesiarum episcopos illæ litteræ missæ fuerint. Quamquam enim Donati nomen Afrum esse soleat, non tamen repugnaret a vero, ut vel partium illarum aliquis vocaretur nomine Afro vel aliquis Afer in illis partibus constitueretur episcopus. Neque enim in eis vel diem vel consulem invenimus ut saltem consideratis temporibus certi aliquid eluceret. Sane quoniam nescio quando audieramus Arianos, cum a communione catholica discrepassent, Donatistas in Africa sibi sociare tentasse: ad aurem mihi hoc ipsum frater Alypius suggessit. Tunc accepto ipso volumine, ejusdem concilii statuta considerans, (a) legi Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, cujus maxime adversus Arianos acerrimarum disputationum conflictus eminuit, et Julium ecclesiæ Romanæ episcopum, nihilominus catholicum, illo concilio Sardicensi fuisse improbatos. Unde apud nos constitit Arianorum fuisse concilium, quibus isti episcopi catholici vehementissime resistebant. Itaque ad diligentiorem etiam temporum discussionem voluimus ipsum volumen accipere atque auferre nobiscum. Qui noluit dare, dicens, ibi nos habere illud, quando aliquid in eo considerare vellemus. Rogavi etiam ut manu mea notari permitteret, fateor, timens ne mihi forte caussa exigente, cum petendum esset, pro illo aliud proferretur, neque hoc voluit.

CAP. IV.

7. Deinde mihi cœpit instare, ut ad interrogationem suam breviter responderem, quærens a me quem justum putarem, eum qui persequeretur, an eum qui persequutionem pateretur. Cui respondebam, non recte ita interrogari: fieri enim posse ut ambo iniqui sint, fieri etiam posse ut iniquiorem justior persequatur. Non ergo esse consequens, ut ideo sit quisque justior, quia persequutionem patitur, quamvis id plerumque contingat. Deinde cum viderem in hoc eum multum immorari, ut justitiam suæ partis ex eo certam vellet intelligi, quia persequutionem passa fuerit; quæsivi ab eo, utrum justum et Christianum putaret episcopum Mediolanensis ecclesiæ Ambrosium. Cogebatur utique negare, quod ille vir Christianus esset et justus: quia si fateretur, statim objiceremus quod eum rebaptizandum esse censeret. Cum ergo ea loqui cogeretur, quibus ille non esset habendus Christianus et justus, commemoravi quantam persequutionem pertulerit, circumdatis etiam militibus armatis ecclesiis. Quæsivi etiam utrum Maximianum, qui ab eis apud Carthaginem schisma fecerat, et justum et Christianum putaret. Non poterat nisi negare. Commemoravi ergo etiam illum talem persequutionem pertulisse, ut ecclesia ejus usque ad fundamenta dirueretur. His igitur exemplis ei, si possem, persuadere moliebar, ut jam desineret dicere persequutionis perpessionem Christianæ justitiæ certissimum esse documentum.

8. Narravit etiam in ipsa schismatis novitate majores suos, cum cogitarent culpam Cæciliani, ne schisma fieret, quoquo modo velle sopire, dedisse quemdam (b) interventorem populo suæ communionis apud Carthaginem constituto, antequam Majorinus adversus Cæcilianum ordinaretur. Hunc ergo interventorem in suo conventiculo a nostris dicebat occisum. Quod fateor, numquam antea prorsus audieram, cum tam multa ab eis objecta crimina refellerentur, et redarguerentur a nostris, atque in eos plura et majora jacerentur. Sed tamen posteaquam hoc narravit, rursus a me instanter cœpit quærere quem justum putarem, eumne qui occidit, an eum qui occisus esset; quasi jam mihi probavisset, ita ut narraverat, esse commissum. Dicebam ergo, prius utrum verum esset esse quærendum: non enim temere credi oportere quæcumque dicuntur: et tamen fieri potuisse, ut vel ambo æque mali essent, vel etiam pejorem quisquam malus occideret. Revera enim fieri potest, ut sceleratior sit rebaptizator totius hominis, quam solius corporis interemtor.

9. Unde etiam illud, quod a me postea quæsivit, jam quærendum non erat. Ait enim etiam malum non debuisse occidi a Christianis et justis; quasi nos eos, qui hæc in Catholica faciunt, justos vocemus: quæ tamen nobis ab istis dici facilius quam probari solent, cum tam multas violentissimas cædes et strages plerique ipsorum et episcopi et presbyteri et quilibet clerici congregatis turbis hominum furiosissimorum, non catholicis tantum, sed nonnunquam etiam suis, ubi possunt, inferre non cessent. Quæ cum ita sint, dissimulans tamen ab sceleratissimis factis suorum, quæ ipse plus novit, urgebat ut dicerem, quis justorum vel malum aliquem occiderit. Quod etiamsi ad caussam jam non pertinebat; fatebamur enim hæc ubicumque sub nomine Christiano fierent, non fieri a bonis; sed tamen, ut admoneretur quid esset quærendum, respondimus, quærentes utrum Elias justus ei videretur fuisse: quod negare non potuit. Deinde subjecimus quam multos pseudoprophetas sua manu peremerit. Hic revera vidit quod videndum erat, talia tum licuisse justis. Hæc enim prophetico spiritu auctoritate Dei faciebat, qui proculdubio novit cui etiam prosit occidi. Exigebat ergo ut docerem jam novi Testamenti tem-

(a) Apud Bad. Am. Er. et plures MSS. legit.
(b) Interventor dicebatur, qui vacante sede regebat ecclesiam.

CLASSIS II. AN. 397.

poribus, quis justorum aliquem occiderit, etiam sceleratum et impium.

CAPUT V.

10. Tunc reditum est ad superiorem tractatum, quo volebamus ostendere, neque nos illis debere objicere suorum scelera, neque illos nobis, si qua invenirentur talia facta nostrorum. De novo enim Testamento ostendi quidem non posse, quod justus quisquam interfecerit aliquem: sed tamen illud probari posse ipso exemplo Domini, sceleratos ab innocentibus fuisse toleratos. Traditorem enim suum, qui jam pretium ejus acceperat, usque ad ultimum pacis osculum inter innocentes secum esse perpessus est. Quibus non tacuit esse inter illos tanti sceleris hominem; et tamen primum sacramentum corporis et sanguinis sui, nondum illo excluso, communiter omnibus dedit. Quo exemplo cum prope omnes moverentur, tentavit dicere, ante passionem Domini communionem illam cum scelerato non obfuisse apostolis, quia nondum habebant baptismum Christi, sed baptismum Johannis. Quod posteaquam dixit, cœpi ab eo quærere, quemadmodum ergo scriptum esset, quod (*Johan. 4, 1.*) Jesus baptizaverit plures quam Johannes; cum ipse non baptizaret, sed discipuli ejus, hoc est per suos discipulos baptizaret. Quomodo ergo dabant quod non acceperant, quod ipsi maxime solent dicere? An forte Christus baptismo Johannis baptizabat? Deinde in hac sententia multa (*Johan. 3, 29.*) quæsiturus eram, quomodo ab ipso Johanne tunc quæsitum sit de baptismo Domini, et responderit quod ille haberet sponsam, et ille esset sponsus. Numquid ergo fas erat ut baptismo Johannis baptizaret sponsus, id est baptismo amici vel servi? Deinde quomodo poterant eucharistiam accipere nondum baptizati: aut quomodo Petro volenti ut totum se lavaret, responderit (*Joh 13, 10.*), *Qui lotus est semel, non eum oportet iterum lavari, sed est mundus totus.* Perfecta enim mundatio non in Johannis, sed in (a) Domini baptismo est, si eo se dignum qui accipit præbeat; si autem indignum, sacramenta in eo non ad salutem, sed ad perniciem, permanebunt tamen. Cum ergo ista quæsiturus essem, etiam ipse vidit de baptismo discipulorum Domini non sibi fuisse quærendum.

11. Inde itum est in aliud, multis ut poterant utrinque sermocinantibus: inter quæ dictum est, quod adhuc eos nostri persequuturi essent: nobisque dicebat, videre se velle quales nos essemus in illa persequutione præbituros, utrum consensuri essemus tali sævitiæ, an nullum commodaturi consensum. Nos dicebamus Deum videre corda nostra, quæ ipsi non possent: et illos temere sibi adhuc ista metuere, quæ si contigerint, a malis contingere, quibus deteriores ipsi habent: nec tamen ideo nos a catholica communione segregare debere, si quid forte nobis invitis, vel etiam, si valuerimus, contradicentibus, factum fuerit, cum tolerantiam pacificam (*Ephes 4, 3.*) didicerimus, dicente Apostolo; *Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Quam pacem atque tolerantiam illos non tenuisse dicebamus, qui schisma fecerunt, ut nunc inter suos, qui mitiores, eorum sunt, graviora tolerent, ne scindatur quod scissum est; cum leviora noluerint pro ipsa unitate tolerare. Dicebamus etiam nondum fuisse temporibus veterum pacem unitatis, et tolerantiam tanta commendatione prædicatam, sicut exemplo Domini et novi Testamenti caritate: et tamen Prophetas illos et sanctos viros dicere solere in populum scelera eorum, cum tamen se ab illius populi unitate et a communione pariter accipiendorum sacramentorum, quæ tunc fuerunt, divellere non tentassent.

12. Inde nescio quomodo ventum est ad commemorationem beatæ memoriæ Genethlii Carthaginensis ante Aurelium Episcopi, quod nescio quam constitutionem datam contra illos compresserit, et effectum habere non sinerit. Laudabant illum omnes, et benignissime præferebant, inter quas laudes a nobis subjectum est, quod etiam ipse tamen Genethlius, si in eorum manus incidisset rebaptizandus censeretur. Et hæc jam stantes loquebamur, quia discedendi tempus urgeret. Ibi plane ille senex dixit, jam formam esse factam, ut quisquis ad eos fidelium a nobis venerit, baptizetur, quod eum invitum et cum dolore animi dicere, quantum poterat, apparebat. Sane cum etiam ipse multa mala suorum apertissime gemeret, atque ostenderet, quod totius civitatis ejus testimonio probabatur, quam esset remotus a talibus factis, et quæ ipsis suis dicere soleat modesta conquestione proferret, nosque commemoraremus illud Ezechielis Prophetæ, ubi aperte scriptum est (*Ezech. 18, 20.*), nec filii culpam patri, nec patris culpam filio ejus imputandam, ubi dictum est, *Sicut enim anima patris mea est, ita et anima filii mea est, anima enim quæcumque peccaverit, sola morietur*, placuit omnibus in talibus disputationibus violenta facta malorum hominum nobis abinvicem objici non debere. Remanebat ergo schismatis quæstio. Itaque hortati eum sumus, ut etiam atque etiam placido atque pacato animo annitatur nobiscum, ut diligenti examinatione tanta inquisitio terminum sumat. Ubi ille benigne cum diceret, nos solum ista quærere, nolle autem nostros hæc quæri: ea facta pollicitatione discessimus, ut exhiberemus ei plures collegas nostros, certe vel decem, qui tanta benevolentia et lenitate et tam pio studio id quæri vellent, quantum in nobis eum jam animadvertisse atque approbare sentiebamus. Hoc etiam de suorum numero et ipse pollicitus est.

CAP. VI.

13. Unde vos hortor et obtestor per Domini sanguinem, ut eum promissi sui commoneatis, et graviter instetis, ut res cœpta peragatur, quam prope ad finem pervenisse jam cernitis. Quantum enim arbitror, difficillime potestis invenire in episcopis vestris tam utilem animum

(a) MSS octo habent, *sed in nomine Domini baptismo est.*

CLASSIS II AN. 398.

et voluntatem, quam in isto sene perspeximus. Postero enim die ipse ad nos venit, et hæc iterum quærere cœperamus. Sed quia ordinandi episcopi necessitas nos inde jamjamque rapiebat, diutius cum illo esse nequivimus. Jam enim
a miseramus ad Majorem (a) Cœlicolarum, quem
b audieramus novi apud eos (b) baptismi institutorem exstitisse, et multos illo sacrilegio seduxisse, ut cum illo, quantum ipsius temporis patiebantur angustiæ, aliquid loqueremur. Quem posteaquam venturum comperit, videns nos aliud suscepisse negotium, cum et ipsum nescio quæ necessitas profectionis urgeret, benigne a nobis placideque discessit.

14. Videtur autem mihi, ut turbulentas turbas et impedimentum potius quam adjumentum afferentes omnino devitemus, et vere ex animo amico atque tranquillo susceptum tam magnum negotium Domino opitulante peragamus, ad aliquam villam nos convenire debere non magnam, ubi nullius nostrum esset ecclesia; quam tamen villam communiter possident homines et nostræ communionis et ipsius, sicuti est villa Titiana. Sive ergo in Tubursicensi, sive in Thagastensi, talis locus, vel ille quem commemoravi, vel aliquis alius inventus fuerit, faciamus codices canonicos præsto esse. Et si qua proferri potuerint ex utraque parte documenta: ut postpositis ceteris, nulla, si Domino placuerit, interpellante molestia, quotquot diebus potuerimus ad hoc vacantes, et unusquisque nostrum apud suum hospitem Dominum deprecantes, adjuvante ipso cui pax Christiana gratissima est, rem tantam et bono animo cœptam ad inquisitionis terminum perducamus. Rescribite sane, quid de hac re vel vobis vel illi videatur.

EPISTOLA XLV.*

Quæ autem 45. erat, nunc 127.

Augustinus Paulino, rogans ut demum rescribat post bienni silentium, mittatque sibi opus contra paganos, quod ab ipso elaborari dudum audivit.

Prodit nunc primum ex Floriacensi MS. supra laudato.

Dominis germanissimis, dilectissimis et in Christo laudabilibus PAULINO et THERASIÆ, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa ineuntem an. 398.

1. NEQUAQUAM nos nescio qua vestra cessatio, qua ecce per totum biennium, ex quo nobis dulcissimi fratres Romanus et Agilis ad vos remeaverunt, nullas a vobis litteras sumsimus, pigros ad scribendum fecit. Nam cum in aliis rebus quanto quisque amplius diligitur,
A tanto dignior imitatione videatur, in hac re contra est. Quo enim vos amamus ardentius, eo minus ferimus quod nobis non scribitis; nec vos in eo volumus imitari. Ecce igitur salutamus vos, si non respondentes epistolis vestris, quæ nullæ ad nos veniunt, saltem expostulantes, et non dolore mediocri, quamvis fortasse etiam caritas vestra similiter conqueratur; si quidem missas a vobis nostis, quæ ad nos non pervenerunt; vicissimque a nobis quæ emissæ erant, non sunt vobis datæ. Quod si ita est, querelas nostras convertamus in preces ad Dominum, ne tanta solatia deneget nobis.

2. Scribere te audieramus adversum paganos; quod si absolutum est, quæsumus ne differas
B mittere per latorem hujus epistolæ. Carus nobis est, cujus æstimationi in regionibus nostris possumus non temere bonum testimonium perhibere. Rogat per nos sanctimonium vestrum, ut eum commendare dignemini cum quibus ei negotium est, et apud quos ne bona caussa ejus opprimatur timet: quid in re agatur commodius ipse narrabit: quid etiam ad singula, quæ forte animum moverint inter . . . . gratissimum habemus et apud Dominum Deum nostrum sincerissimæ vestræ benignitati gratias agimus, si per vestram operam de Christiani fratris securitate gaudeamus.

EPISTOLA XLVI.*

** Alias CLIII. quæ autem 46. erat, nunc 214.*

C Publicola Augustino proponit multas quæstiones.

Dilecto et venerabili patri AUGUSTINO episcopo PUBLICOLA.

Scripta forte an. 398. Deut. 32. 7.

SCRIPTUM est. Interroga patrem tuum, et indicabit tibi, seniores tuos, et dicent tibi. *Unde et mihi exquirendam legem de ore sacerdotis judicavi in caussa tali: quæ qualis sit, per litteras expono, simul etiam ut et ego instruar in diversis caussis. Singulas autem quæstiones et diversas, per capitula designari feci, ad quas singillatim dignare respondere. In Arzugibus, ut audivi,* (c) *decurioni qui limiti præest vel tribuno* c *solent jurare barbari, jurantes per dæmones suos, qui ad deducendas* (d) *bastagas pacti fuerint, vel aliqui ad servandas fruges ipsas, singuli possessores vel conductores solent ad custodiendas fruges suscipere, quasi jam fideles, epistolam decurione mittente, vel singuli transeuntes quibus necesse est per eos transire. Mihi autem disceptatio in corde nata est, si ille possessor, qui susceperit barbarum, cujus fides per dæmonum jurationem firma visa est, non coinquinatur vel ipse, vel illa quæ custodit, vel ille*

Quæstio 1

d

D

(a) Cœlicolarum nomen occurrit in legibus aliquot ab Honorio datis, quibus illi constitutas in hæreticos pœnas subire tenentur, *nisi ad Dei cultum venerationemque Christianam conversi fuerint.*

(b) Editi: *Baptismi institutorem instituisse.* MSS. quatuordecim: *instituisse.* MS. Gemmet. *extitisse.* Longe melius.

(c) Am. et Bad. et MSS. septem: *Decurioni qui militi præest.* Sed melius alii: *limiti.* Vide Notit. dignitatum Imp.

(d) Bastaga a βαστάζω bajulo, *ferculum est*, juxta Lexicon Jurid. *portandis rebus fiscalibus accommodatum*, bastagis vero dicebatur ipsum onus portandarum rerum per jumenta.

CLASSIS II. AN. 398.

qui deducitur a deductore barbaro. Sed hoc de-
bes scire, quia qui jurat barbarus a possessore
pro servandis frugibus accipiat aurum, vel a
viatore deductor; sed tamen cum hac veluti mer-
cede, quæ solet dari a possessore, vel a viatore,
juramentum etiam illud in medio est mortale da-
tum decuriani vel tribuno: quod perturbat me ne
polluat illum, qui suscipit barbari juramentum,
vel illa quæ custodit barbarus. Quacumque enim
conditione etiam auro dato, et obsidibus datis,
ut audivi, tamen juramentum iniquum medium
intercessit. Dignare autem mihi definitive rescri-
bere, et non suspense. Quod si ipse scribas du-
bitanter, ego in majores dubitationes incidere
II. possum, quam antequam interrogassem. Hoc
etiam audivi, quia ipsi homines conductores, qui
B præsunt rei meæ, juramentum per dæmones suos
jurantibus barbaris accipiunt pro servandis fru-
gibus. Si ergo cum illi jurant per dæmones suos
ut custodiant fruges, non polluunt ipsas fruges,
ut si inde manducaverit Christianus sciens, vel
de pretio ipsarum rerum fuerit, coinquinetur,
III. significare dignare. Item ab alio audivi, quod
conductori non juratur a barbaro, et alter dixit,
quia juratur conductori. Si etiam falsum mihi
dixit ille, qui dixit jurari conductori, si jam
pro hoc quod solum audivi, non debeo uti de
ipsis frugibus vel de pretio ipsarum propter audi-
tum solum, quia dictum est; Si autem quis di-
1. Cor. 10. xerit, Hoc immolatitium est idolis, nolite man-
ducare, propter illum, qui indicavit: si tamen
etiam hæc caussa similis est caussæ de immola-
titia. Quod si ita est, quid debeo de ipsis frugi-
C IV. bus, vel de pretio ipsarum facere? Si debeo re-
quirere de utroque qui mihi dixit, quia non ju-
ratur conductori; aut qui dixit, quia juratur
conductori; et dictum uniuscujusque probare per
testes, qui verum dixit de illis duobus, et tamdiu
non contingere de ipsis frugibus, vel de pretio,
quamdiu mihi probatum fuerit, si verum dixit
ille qui dixit, quia non juratur conductori? Si
V. barbarus qui per juramentum suum jurat ma-
lum, fecerit illum Christianum conductorem vel
tribunum, qui limiti præest, jurare sibi pro fide
illi servanda pro custodiendis frugibus, per i-
psum juramentum mortale per quod ipse jurat,
si solus ille Christianus coinquinatus sit, si non
et illa quorum caussa jurat. Aut si paganus,
qui limiti præest, juraverit barbaro pro fide illi
D servanda per mortale juramentum, si non coin-
quinat pro quibus jurat. Si quem misero ad
Arzuges, si licet et juramentum accipere a bar-
baro illud mortale; et si non coinquinatur, si
VI. susceperit tale juramentum Christianus? Si de
area trituratoria tritici vel cujuscumque legumi-
nis, aut torculari: de quo dæmoni oblatum est,
si licet inde manducare Christianum scientem.
VII. De luco si licet ad aliquem usum suum Chri-
VIII. stianum scientem ligna tollere? Si quis vadens
ad macellum emat carnem, quæ non sit immo-
latitia, et cogitationes duas habuerit in corde,
quod immolata sit, et non sit immolata, et illam
tenuerit cogitationem, qua non immolatam co-

CLASSIS II. AN. 398.

A gitabit, si manducaverit an peccat? Si quis bo-
nam rem, de qua dubitat an bona aut mala sit,
IX. si faciat putans bonum, cum tamen putasset et
X. malam, si peccatum adscribatur ei? Si quis di-
xerit quod immolatitium est mentiens, et postea
dixerit iterum, quia mentitus est, et ad fidem
vere mentitus est, si licet Christianum inde man-
ducare, aut vendere, et de pretio uti ex eo quod
XI. audivit? Si Christianus aliquis ambulans, pas-
sus necessitatem, victus fame unius diei, vel bi-
dui, vel multorum dierum, ut jam durare non
possit, ita occurrerit, ut in ipsa necessitate fa-
mis, in qua sibi videt jam mortem proximare,
invenerit cibum in idolio positum, ubi nullus sit
hominum, et non possit invenire alium cibum,
XII. debet mori aut exinde cibari? Si Christianus
B videat se a barbaro vel Romano velle interfici
debet eos ipse Christianus interficere, ne ab illis
Matt. 5. 39. interficiatur: vel si licet sine interfectione eos re-
pellere vel impugnare, quia dictum est, Non re-
XIII. sistere malo? Si murum possessioni debet Chri-
stianus facere propter hostem, et si ille Christia-
nus qui fecerit murum, caussa non exsistit ho-
micidii, cum inde aliqui cœperint pugnare, et
XIV. interficere hostes? Si licet de fonte bibere, vel de
puteo ubi de sacrificio aliquid missum est? Si de
puteo qui in templo est, et desertum factum est,
debet Christianus bibere? Si in templo quo coli-
tur idolum, puteus ibi sit vel fons, et nihil ibi
factum sit in eodem puteo vel fonte, si debet hauri-
XV. re aquam inde Christianus, et bibere? Si Chri-
stianus debet in balneis lavare, vel in thermis,
C in quibus sacrificatur simulacris? Si Christia-
nus debet in balneis, quibus in die festo suo pa-
gani loti sunt, lavare, sive cum ipsis, sive sine
XVI. ipsis? Si in solio * ubi descenderunt pagani ab
idolis venientes in die festo suo, et aliquid illic
in solio sacrilegii sui fecerint, et scierit Chri-
XVII. stianus, si debet in eodem solio descendere? Si
Christianus invitatus ab aliquo appositam ha-
buerit carnem in escam, de qua dictum fuerit
illi, quia immolatitia est, et non manducaverit
eam: postea autem ab aliquo translatam ipsam
carnem aliquo casu invenerit venalem, et emerit
eam, aut appositam habuerit ab aliquo alio in-
vitatus, et non cognoverit eam, et manducaverit,
XVIII. si peccat? Si de horto vel de possessione idolo-
rum vel sacerdotum eorum debet Christianus
sciens olus emere, vel aliquem fructum, et inde
D edere? Sane de juramento, vel de idolis, ut la-
borem non patiaris in requirendo, quæ, Domino
donante, invenerimus, ante oculos tuos volui
proponere: si quid autem aliud apertius aut me-
lius in Scripturis inveneris dignare mihi signi-
ficare. Unde quæ invenimus, hæc sunt, ubi La-
Gen. 31. 53. ban dixit ad Jacob, Deus Abraham et Deus Na-
chor: quem autem Deum, non significavit Scri-
Gen. 26. 31. ptura. Et iterum, Abimelech quando venit ad
Isaac ubi juravit: vel qui cum illo erant: sed
quale juramentum, non significavit Scriptura.
Jud. 6. 26. Iterum de idolis, ubi ad Gedeon dictum est a Do-
mino in libro Judicum, ut de vitula, quam occi-
Jos. 6. 19. derat, holocaustum faceret. Et in Jesu Nave de

* Vase scilicet in quo sedentes lavabantur.

CLASSIS II. AN. 398.

Jericho, ut omne aurum, argentum, et æramentum inferretur in thesauris Domini, et sanctum vocatum est de civitate, quæ anathema est. Et quid est illud quod in Deuteronomio positum est: (Deut. 7. 26.) Non inferes abominationem in domum tuam, et anathema eris sicut hoc ipsum est? *Dominus te servet: saluto te: ora pro me.*

EPISTOLA XLVII.*

* *Alias* CLIV. *quæ autem* 47 *erat, nunc* 215.

Augustinus Publicolæ dissolvit aliquot ex propositis quæstionibus.

Honorabili et dilectissimo filio PUBLICOLÆ, AUGUSTINUS in Domino Salutem.

Scripta circa idem tempus.

1. ÆSTUS animi tui posteaquam didici litteris tuis; etiam mei continuo facti sunt, non quo me omnia talia permoverent, qualibus indicasti te esse permotum: sed quomodo tibi auferrentur hi æstus, fateor, æstuavi; maxime quia petis ut definitive tibi rescriberem, ne in majores dubitationes incideres; quam antequam interrogasses. Hoc enim video non esse in mea potestate. Nam quomodo libet scripsero quæ mihi videntur esse certissima, si tibi non persuasero, proculdubio eris incertior. Non autem sicut mihi adjacet suadere, eo modo adjacet etiam persuadere cuilibet. Verumtamen ne tuæ dilectioni negarem operam meam, post aliquantum deliberationem rescribendum putavi.

Ivo p. 12. 6. 55. 22. q. 1. Movet 3. sent. dist. 39. cap. Post hæc.

2. Movet te certe utrum ejus fide utendum sit qui, ut eam servet, per dæmonia juraverit. Ubi te volo prius considerare utrum si quispiam per deos falsos juraverit se fidem servaturum, et eam non servaverit, non tibi videatur bis peccasse? Si enim tali juratione promissam custodiret fidem, ideo tantum peccasse judicaretur, quia per tales deos juravit: illud autem nemo recte reprehenderet, quia fidem servavit. Nunc vero quia et juravit per quos non debuit, et contra pollicitam fidem fecit quod non debuit, bis utique peccavit, ac per hoc qui utitur fide illius, quem constat jurasse per Deos falsos, et utitur non ad malum, sed ad licitum et bonum, non peccato ejus se sociat quo per dæmonia juravit, sed bono pacto ejus quo fidem servavit: Neque hic eam fidem dico servari, qua fideles vocantur qui baptizantur in Christo. Illa enim longe alia est longeque discreta a fide humanorum placitorum atque pactorum. Verumtamen sine ulla dubitatione minus malum est per deum falsum jurare veraciter, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim per quod juratur magis est sanctum, tanto magis est pœnale perjurium. Alia ergo quæstio est; utrum non peccet qui per falsos deos sibi jurari fecit, quia ille qui ei jurat, deos falsos colit. Cui quæstioni possunt illa testimonia suffragari; quæ ipse commemorasti de Laban et Abimelech, si tamen Abimelech per deos suos juravit, sicut Laban per Deum (a) Nachor.

22. q. 1. Sed quæritur. 3. sent. dist. 39. Post hæc.

A Hæc, ut dixi, alia quæstio est, quæ me merito fortassis moveret, nisi illa exempla occurrissent de Isaac et Jacob, et si qua alia possunt inveniri. Si tamen illud non adhuc movet quod in novo Testamento dictum est, ne omnino juremus. Quod quidem mihi propterea dictum videtur, non quia verum jurare peccatum est, sed quia pejerare immane peccatum est: a quo nos longe esse voluit qui omnimodo ne juremus admonuit. Sed tibi aliud videri scio, unde nunc disputandum non est, ut illud potius agamus unde me consulendum putasti. Proinde sicut non juras, ita nec alium, si hoc placet, jurare compellas: quamvis dictum sit, ne juremus; nusquam autem in scripturis sanctis legi meminerim, ne ab alio jurationem accipiamus.

Matt. 5. 35. Ivo p. 12. c. 4. 22. q. 1. In novo.

22. q. 1. Quamvis.

B Alia vero quæstio est, utrum ea pace debeamus uti quæ inter alios invicem jurantes facta est. Quod si nolumus, ubi vivamus in terris, nescio utrum invenire possimus. Neque enim tantummodo limiti, sed universis provinciis pax conciliatur juratione barbarica. Unde et illud sequetur, ut non fruges tantum, quæ ab eis custodiuntur, qui per deos falsos juraverunt, sed ubique inquinata sint omnia quæ ipsa pace muniuntur, quam juratio illa confirmat. Quod si absurdissimum est dicere, nec illa te moveant quæ movebant.

. Item si de area vel torculari tollatur aliquid ad sacrificia dæmoniorum sciente Christiano, peccat si fieri permittit, ubi prohibendi potestas est. Quod si factum comperit, aut prohibendi

Ivo p. 11 c. 98. 26 q. 2. Si de area.

C potestatem non habuit, utitur mundis reliquis fructibus unde illa sublata sunt; sicut fontibus utimur, de quibus hauriri aquam ad usum sacrificiorum certissime scimus. Eadem est etiam ratio lavacrorum. Neque enim spiritum ducere de aere dubitamus, in quem scimus ire fumum ex aris omnibus et incensis dæmoniorum: Unde apparet illud esse prohibitum, ne in honorem alienorum deorum aliqua re utamur, aut uti existimemur, sic eam accipiendo ut quamvis animo contemnamus, eos tamen, qui nostrum animum ignorant, ad hæc honoranda ædificemus. Et cum templa, idola, luci, et si quid hujusmodi, data potestate evertuntur, quamvis manifestum est cum id agimus, non ea nos honorare, sed potius detestari; ideo tamen in usus nostros privatos dumtaxat et proprios non de-

D bemus inde aliquid usurpare, ut appareat nos pietate ista destruere, non avaritia. Cum vero in usus communes, non proprios ac privatos, vel in honorem Dei veri convertuntur, hoc de illis fit quod de ipsis hominibus, cum ex sacrilegiis et impiis in veram religionem mutantur. Hoc Deus intelligitur docuisse illis testimoniis quæ ipse posuisti, cum de luco alienorum deorum jussit ligna ad holocaustum adhiberi: et de Jericho, ut omnes aurum, argentum, et æramentum inferretur in thesauros Domini. Quapropter etiam illud quod in Deuteronomio scriptum est;

Jud. 6. 26.

Jos. 6. 19. Deut. 7. 25.

(a) Editi et MSS. *Per Deum Jacob.* Castigatius citatur a Canonistis, *per Deum Nachor.*

Non concupisces argentum vel aurum illorum, nec accipies inde tibi, ne excedas propter illud: quoniam abominatio est Domino Deo tuo et *non conferes exsecramentum in domum tuam, et eris anathema, sicut et illud est, et offensione offendes, et coinquinatione inquinaberis abominatione illa, quia anathema est:* satis apparet aut ipsos privatos usus in talibus esse prohibitos, aut ne sic inde aliquid inferatur in domum ut honoretur, tunc est enim abominatio et exsecratio; non cum talium (*a*) sacrilegus honor apertissima destructione subvertitur. a

4. De escis autem idolorum nihil amplius nos debere observare, quam quod præcepit Apostolus, certus esto. Et ideo de hac re verba ejus recole, quæ si obscura essent, pro modulo nostro exponeremus. Non autem peccat, qui cibum postea nesciens manducaverit, quem prius tamquam idolothytum respuit. Olus vel quilibet fructus in quolibet agro natus, ejus est qui creavit, quia *Domini est terra et plenitudo ejus, et omnis creatura Dei bona est.* Sed si illud, quod in agris nascitur, consecratur idolo, vel sacrificatur, tunc inter idolothyta deputandum est. Cavendum est enim, ne si putaverimus non vescendum olere, quod nascitur in horto templi idoli, consequens sit ut existimemus (*b*) non debuisse Apostolos apud Athenas cibum sumere, quia civitas erat Minervæ ejusque numini consecrata. Hoc et de puteo responderim vel fonte, qui in templo est. Plus autem movet revera, si aliquid sacrificiorum in fontem vel puteum projiciatur. Sed eadem ratio est aeris, qui omnem eum fumum recipit, de quo supra diximus: aut si hoc ideo putatur distare, quia illud sacrificium, de quo fumus aeri confunditur, non fit ipsi aeri, sed idolo alicui vel dæmonio; aliquando autem sic mittuntur sacrificia in aquas, ut ipsis aquis sacrificetur: non ideo utique solis hujus luce non utimur, quia ei sacrilegi ubi possunt sacrificare non cessant. Sacrificatur etiam ventis, quibus tamen utimur ad tantas nostras commoditates, cum eorumdem sacrificiorum fumum ipsi quodammodo haurire et vorare videantur. Si quis dubitat de aliqua carne, utrum immolatitia sit, et non est immolatitia, si eam cognitionem tenuerit quod immolatitia non sit, et ea vescatur non utique peccat: quia nec est, nec jam putatur immolatitia, etsi antea putabatur. Neque enim non licet corrigere cogitationes a falsitate in veritatem. Si quis autem bonum putaverit esse, quod malum est, et fecerit, hoc putando utique peccat. Et ea sunt omnia peccata ignorantiæ, quando quisque bene fieri putat, quod male fit.

Beda vulgatus. 1. Cor. 10. Psal. 23. 1. 1. Tim. 4. 4.

5. (*c*) De occidendis hominibus ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis vel pro civitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate: si ejus congruit personæ. Qui vero repelluntur aliquo terrore ne male faciant, etiam ipsis aliquid fortasse præstatur. Hinc autem dictum est, *Non resistamus malo*, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit: non ut correctionem hominum negligamus. Unde nec reus est mortis alienæ, (*d*) qui suæ possessioni murum circumduxerit, si aliquis ex ipsius ruinis percussus intereat. Neque enim reus est Christianus, si bos ejus aliquem feriendo, vel equus calcem jaciendo aliquem occidat; aut ideo non debent Christiani boves habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canis? aut vero quoniam apostolus Paulus satis agit ut in tribuni notitiam perferretur, insidias sibi a quibusdam perditis præparari, et ob hoc deductores accepit armatos, si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret? Absit ut ea quæ propter bonum ac licitum facimus aut habemus, si quid per hæc præter nostram voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur. Alioquin nec ferramenta domestica et agrestia sunt habenda, ne quis eis vel se vel alterum interimat: nec arbor aut restis, ne quis se inde suspendat: nec fenestra facienda est; ne per hanc se quisque præcipitet. Quid plura commemorem, cum ea commemoranda finire non possim? Quid enim est in usu hominum bono ac licito unde non possit etiam pernicies irrogari?

C. 23, q. 5. Irop. 10. c. De occidendis. Matt. 5. 39. Act. 23. 23.

6. Restat, ni fallor, ut dicamus aliquid de illo viatore Christiano, quem commemorasti victum famis necessitate, si nihil uspiam invenerit nisi cibum in idolio positum ubi nullus alius est hominum, utrum ei satius sit fame emori, quam illud in alimentum sumere: in qua quæstione, quoniam non est consequens, ut cibus ille idolothytum sit; potuit enim vel ab eis, qui ibi ab itinere divertentes corpus reficerent; oblivione seu voluntate dimitti, vel illic ob aliam caussam quamlibet poni; breviter respondeo, aut certum est esse idolothytum, aut certum est non esse, aut ignoratur. Si ergo certum est esse, melius Christiana virtute respuitur: si autem vel non esse scitur, vel ignoratur, sine ullo conscientiæ scrupulo in usum necessitatis assumitur.

(a) In excusis habetur, *talibus sacrilegiis*, contra in MSS. *talium sacrilegus*, et melius.

(b) MS. Gemmet. *non debuisse* Apostolum *apud Athenas*. Recte.

(c) Quid sibi de hac re videretur jam alias aperuerat Augustinus in lib. 1. de Libero arbitrio c. 5. ubi demum Evodii sententiam comprobavit, n. 13. Eos videlicet apud divinam providentiam haudquaquam esse peccato liberos, qui pro iis rebus, quas contemni oportet humana cæde polluti sunt. Imbibit istam doctrinam propinante Ambrosio in Lib. 3. de Officiis c. 4. hisce verbis: *Non videtur quod vir Christianus, et justus, et sapiens quærere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiam si in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.* Hausit etiam ex Cypriano, qui in epist. 56. absolute pronuntiat: *Occidere non licet, sed occidi necesse est*, et in epist. 57. *Occidere innocentibus nec nocentem liceat.*

(d) MSS. septem, Bad. et Er. *qui enim suæ possessioni murum circumduxerit, aliquis ex* ipsorum usu *percussus intereat.*

CLASSIS II AN. 398.

EPISTOLA XLVIII.*

* Alias LXXXI. quæ autem 48. erat, nunc 93.

Augustinus Eudoxio Abbati monachorum insulæ Caprariæ, exhortans ut otio ad pietatem non ad ignaviam utantur, et sicubi Ecclesiam requirat illorum operam, ne detrectent.

Domino dilecto et exoptatissimo fratri compresbytero EUDOXIO et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, et qui tecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta forte an. 398.

1. QUANDO quietem vestram cogitamus, quam habetis in Christo, etiam nos, quamvis in laboribus variis asperisque versemur, in vestra caritate requiescimus. Unum enim corpus sub uno capite sumus, ut et vos in nobis negotiosi, et nos in vobis otiosi simus. *Quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: et si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.* (I. Cor. 12. 26.) Admonemus ergo et petimus et obsecramus, per Christi altissimam humilitatem et misericordissimam celsitudinem, ut nostri memores sitis in sanctis orationibus vestris, quas vos vigilantiores et magis sobrias habere credimus: nostras enim sæpe sauciat et debilitat caligo et tumultus sæcularium actionum: quas etsi nostras non habemus, eorum tamen qui nos angariant mille passus, et jubemur ire cum eis alia duo (Matth. 5. 41.), tantæ nobis ingeruntur ut vix respirare possimus: credentes tamen quod ille in cujus conspectu intrat gemitus compeditorum, perseverantes nos in eo ministerio, in quo dignatus est collocare cum promissa mercede, adjuvantibus orationibus vestris ab omni angustia liberabit.

2. Vos autem fratres exhortamur in Domino (16. q. 1. Vos autem fratres.), ut propositum vestrum custodiatis, et usque in finem perseveretis; ac si quam operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis, sed miti corde obtemperetis Deo; cum mansuetudine portantes eum, qui vos regit, qui dirigit mites (a) in judicio, qui docet mansuetos vias suas. (Psal. 24. 9.) Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis, cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini, non inveniretis. Sicut autem inter ignem et aquam tenenda est via, ut nec exuratur homo nec demergatur: sic iter apicem superbiæ et voraginem desidiæ iter nostrum temperare debemus, sicut scriptum est: *Non declinantes, neque ad dexteram, neque ad sinistram.* (Deut. 27. 11.) Sunt enim qui dum nimis timent, ne quasi ad dexteram rapti extollantur, in sinistram lapsi demerguntur. Et sunt rursus qui dum nimis se auferunt a sinistra, ne torpida vacationis mollitie sorbeantur, ex altera parte jactantiæ fastu corrupti atque consumti, in favillam fumumque vanescunt. Sic ergo, dilectissimi, diligite otium, ut vos ab omni terrena delectatione refrenetis, et memineritis nullum locum esse, ubi non possit laqueos tendere, qui timet ne revolemus ad Deum, et inimicum omnium bonorum, cujus captivi fuimus (b) judicemus, nullamque nobis esse (c) perfectam requiem cogitemus, donec transeat iniquitas: et in judicium justitia convertatur.

Otio ad pietatem, non ad ignaviam utendum.

3. Item cum aliquid strenue atque alacriter agitis et impigre operamini, sive in orationibus, sive in jejuniis, sive in eleemosynis; vel tribuentes aliquid indigentibus, vel donantes injurias, sicut et Deus in Christo donavit nobis; sive domantes perniciosas consuetudines, castigantesque corpus, et servituti subjicientes; sive sufferentes tribulationem, et ante omnia vos ipsos invicem in dilectione; (quid enim sufferat qui fratrem non suffert?) sive prospicientes astutiam atque insidias tentatoris, et scuto fidei jacula ejus ignita repellentes et extinguentes; sive cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, vel vocibus a corde non dissonis, omnia in gloriam Dei facite, qui operatur omnia in omnibus; atque ita fervete spiritu, ut in Domino laudetur anima vestra. Ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper habet ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes. Talis actio nec frangitur negotio, nec frigida est otio, nec turbulenta, nec marcida est; nec audax, nec fugax, nec praeceps, nec jacens. Hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum.

4. Nec importunum me existimet caritas vestra; quia vobis vel per epistolam loqui volui. Non enim hoc vos monui, quod vos non arbitror facere: sed credidi me non parum commendari Deo a vobis: si ea, quæ munere illius facitis, cum alloquutionis nostræ memoria faciatis. Nam et ante jam fama, et nunc fratres qui venerunt a vobis (d) Eustasius et Andreas, bonum Christi odorem de vestra sancta conversatione ad nos adtulerunt. Quorum Eustasius in eam requiem præcessit, quæ nullis fluctibus sicut insula tunditur, nec Caprariam desiderat, quia nec cilicio jam quærit indui.

EPISTOLA XLIX.*

* Alias CLXI. quæ autem 49. erat, nunc 102.

Augustinus Honorato Donatianæ partis, ut per litteras placide reddat rationem, quomodo nomen Ecclesiæ, quæ utique in toto orbe futura prædicta est in Scripturis, ad ipsos solos reciderit.

HONORATO episcopo partis Donati, (e) AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ.

Scripta circa idem tempus.

1. CONSILIUM tuum nobis multum placuit, quod per fratrem (f) Erotem carissi-

(a) MSS. omnes omisso qui habent; in judicio, ... docebit mansuetos.

(b) Sic nostri omnes MSS. et Vaticani duo. At editi habent, vindicemus.

(c) MSS. omnes: perfectam requiem cogitetis, donec.

(d) In editis, Eustathius. At in membranis scribitur constanter, Eustasius.

(e) In Editis: Augustinus episcopus partis Ecclesiæ catholicæ. At vox, partis, abest a MSS. quam vocem Ecclesiæ catholicæ non convenire, et illi ab Augustino tribui non solere observarunt Verlinus, et Vindingus.

(f) Editi: Erotem. MSS. Herotem.

CLASSIS II. AN. 398.

mum nobis, et in Christo laudabilem virum mandare dignatus es, ut litteris inter nos agamus; ubi nullus turbarum tumultus perturbare possit disputationem nostram, quæ cum tota lenitate et pace animi suscipienda et agenda est, *2. Tim. 2, 24.* sicut dicit Apostolus; *Servum autem Domini litigare non oportet, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes.* Itaque breviter insinuamus, quid a te responderi desideremus.

2. Quoniam Ecclesiam Dei, quæ catholica dicitur, sicut de illa prophetatum est, per orbem terrarum diffusam videmus: arbitramur nos non debere dubitare de tam evidentissima completione sanctæ prophetiæ, quam Dominus etiam in Evangelio confirmavit et Apostoli, per quos eadem Ecclesia dilatata est, sicut de illa prædictum erat. Nam et in capite sacrosancti Psalterii *Psalm. 2.* scriptum est de Filio Dei; *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Et ipse *Matt. 24. 14.* Dominus Jesus Christus dicit Evangelium suum in omnibus gentibus futurum. Et Apostolus Paulus, antequam sermo Dei in Africam pervenisset, in ipso capite epistolæ, quam scripsit ad *Rom. 1. 5.* Romanos, *Per quem accepimus*, inquit, *gratiam et apostolatum, ad obediendum fidei, in omnibus gentibus pro nomine ejus.* Deinde ipse ab Jerusalem in circuitu per totam Asiam usque in Illyricum Evangelium prædicavit, ecclesias constituit atque fundavit, non ipse, sed gratia Dei cum eo, sicut ipse testatur. Quid autem evidentius apparere potest, quam cum in ejus epistolis nomina etiam regionum vel civitatum invenimus. Ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, *Apoc. 8. 1.* ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, (*a*) ad Colossenses scribit. Johannes etiam scribit ad septem ecclesias, quas commemorat in illis partibus constitutas, in quibus etiam universam Ecclesiam septenario numero intelligimus commendari, Ephesum, Smyrnam, (*b*) Sardos, Philadelphiam Laodiceam, Pergamum, Thiatyram. Quibus omnibus ecclesiis non hodie communicare manifestum est, sicut manifestum est vos istis ecclesiis non communicare.

3. Quærimus ergo ut nobis respondere non graveris, quam caussam forte noveris, qua factum est ut Christus amitteret hereditatem suam per orbem terrarum diffusam, et subito in solis Afris, nec ipsis omnibus remaneret. Etenim Ecclesia catholica est etiam in Africa, quia per omnes terras eam Deus esse voluit et prædixit. Pars autem vestra, quæ Donati dicitur, non est in omnibus illis locis, in quibus et litteræ et sermo et facta apostolica cucurrerunt. Sed ne dicatis, non vocari ecclesiam nostram catholicam sed Macarianam, sicuti eam vos appellatis; nosse debes, quod facillime potest, in illis omnibus partibus, unde istas terras Evangelium Christi perfudit, nec nomen Donati sciri, nec nomen Macarii. Vestra autem quia Donati pars dicitur, nec vos negare potestis, et omnibus notum est ubicumque est vestra communio. Dignare ergo rescribere nobis, ut sciamus quomodo fieri possit, ut Ecclesiam suam Christus de toto orbe perdiderit, et in vobis solis habere cœperit: vestrum enim est hæc ostendere: nam nobis sufficit ad caussam nostram quod completum prophetiam et scripturas sanctas per orbem terrarum videmus. Hoc autem ego Augustinus dictavi: quia olim volo loqui inde tecum. Videtur enim mihi, vel propter ipsam vicinitatem, posse nos per litteras de hac re colloqui sine aliquo tumultu, adjuvante Deo, quantum ipsa necessitas postulat.

(*a*) MSS *ad Colossenses*, *scripta*. Non male si mutetur nostra interpunctio.

EPISTOLA L. *

* Alias CCLXVIII, quæ autem 50. erat, nunc 185.

Augustinus Suffectanis expostulans de LX. *Christianorum nece, pollicensque suum illis reddendum Herculem.*

Auctoribus ac principibus vel senioribus Coloniæ suffectanæ AUGUSTINUS episcopus.

Scripta forte an. 399.

1. IMMANITATIS vestræ famosissimum scelus, et inopinata crudelitas terram concutit, et percutit cælum, ut in plateis ac delubriis vestris eluceat sanguis, et resonet homicidium. Apud vos Romanæ sepultæ sunt leges, judiciorum rectorum calcatus est terror. Imperatorum certe nulla veneratio nec timor. Apud vos * LX. numero fratrum innocens effusus est sanguis, et si quis plures occidit, functus est laudibus, et in vestram curiam tenuit principatum. Age nunc; principalem veniamus ad caussam. Si Herculem vestrum dixeritis; porro reddemus: adsunt metalla, saxa nec desunt, accedunt marmorum genera, suppetit artificum copia. Ceterum Deus vester cum diligentia sculpitur, tornatur et ornatur. Addimus et rubricam quæ pingit ruborem, quo possint vota vestra sacra sonare. Nam si vestrum Herculem dixeritis, collatis singulis nummis ab artifice vestro vobis emimus deum. Reddite igitur animas, quas manus vestra contorsit; et sicuti a nobis vester Hercules redhibetur, sic etiam a vobis tantorum animæ reddantur.

* Horum Martyrum celebratur memoria in Martyrolog. Rom. ad diem 30. Aug.

EPISTOLA LI. *

* Alias CLXXII, quæ autem 51. erat, nunc 354.

Augustinus Crispinum Calamensem Donatianæ partis episcopum urget propositis breviter aliquot argumentis, ad ea si potest respondeat per litteras.

Scripta an. 399 aut 400.

1. QUIA humilitatem nostram vestri reprehendunt; ideo sic epistolam prænotavi; quod in tuam contumeliam fecisse videar, si non ita mihi abs te ut rescribatur expecto. De Carthaginensi promissione tua vel nostra instantia, *De Crispino quondam in*

(*b*) Lov. *Sardes*. Alii codices: *Sardos*.

CLASSIS II. AN. 400.

quid multa commemorem? Quomodolibet ea gesserimus, transierint, ne quod restat impediant. Nunc excusatio, nisi fallor, nulla est adjuvante Domino; ambo in Numidia sumus, et nobis loco terrarum invicem propinquamus. Rumor ad me detulit, adhuc te velle mecum disputando experiri de quæstione, quæ nostram dirimit communionem. Vide quam breviter omnes offerantur ambages; ad hanc epistolam responde, si placet, et fortasse sufficiet, non solum nobis, sed et eis, qui nos audire desiderant; aut si non sufficiet, scripta atque rescripta, donec sufficiant, repetantur. Quid enim nobis commodius poterit exhibere urbium, quas incolimus, tanta vicinitas? Ego enim statui nihil de hac re agere vobiscum, nisi per litteras, vel ne cui nostrum de memoria quod dicitur elabatur, vel ne fraudentur talium studiosi, qui forte interesse non possunt. Soletis de præteritis rebus gestis, quæ vultis, falsa jactare, forte non mentiendi studio, sed errore. Proinde, si placet, de præsentibus illa metiamur. Procul dubio te non fugit prioris populi temporibus et idololatriæ sacrilegium fuisse commissum, et a rege contemtore librum propheticum incensum, quo utroque crimine schismatis malum non puniretur atrocius, nisi gravius penderetur. Profecto enim recordaris quemadmodum schismatis auctores vivos dehiscens terra sorbuerit, et eos qui consenserant, cælo irruens ignis absumserit. Sic nec fabricatum et adoratum idolum, nec sacer liber exustus meruit vindicari.

epist. 105. et in lib. 3. cont. Cresconium c. 46. et seq. necnon apud Possidium c. 12.

2. Cur ergo qui soletis nobis objicere, non solum in nostris non probata, sed potius in vestris probata crimina eorum, qui formidine persecutionis impulsi dominicos libros concremandos ignibus tradiderunt; vos eos quos pro scelere schismatis, (a) *plenarii concilii* vestri *veridico*, sicut ibi scriptum est, *ore* damnastis, in eodem ipso episcopatu recepistis, in quo damnastis, Felicianum dico Mustitanum, et Prætextatum Assuritanum? Neque enim, sicut ignorantibus dicitis, ex eo numero fuerunt isti, quibus vestrum concilium diem prorogaverat et præfixerat, intra quem nisi ad vestram communionem remeavissent, eadem sententia tenerentur: sed de illo numero isti fuerunt, quos eo die sine dilatione damnastis, quo illis dilationem dedistis. Probabo, si negaveris. Concilium vestrum loquitur: proconsularia Gesta habemus in manibus, quibus id non semel allegastis. Aliam ergo defensionem para, si potes, ne dum negas quod convincam, moras faciamus. Felicianus igitur et Prætextatus si innocentes erant, quare sic damnati sunt? Si scelerati, quare sic recepti sunt? Si probaveris innocentes, cur non credamus a multo paucioribus majoribus vestris falso crimine traditionis innocentes potuisse damnari, si a trecentis decem successoribus eorum, ubi etiam, pro magno scriptum est, *plenarii concilii ore veridico*, in falso crimine schismatis innocentes damnari potuerunt? Si autem probaveris recte fuisse damnatos, quæ restat defensio, cur in eodem episcopatu recepti sint, nisi ut exaggerans utilitatem salubritatemque pacis, ostendas etiam ista pro unitatis vinculo toleranda? Quod utinam non oris, sed cordis viribus ageres, profecto perspiceres, quam nullis calumniis per orbem terrarum esset violanda pax Christi, si licet in Africa etiam in sacrilego schismate damnatos, in eodem ipso episcopatu recipi pro pace Donati.

3. Item soletis nobis objicere quod vos per potestates terrenas persequamur. Qua in re non disputo, vel quid vos pro immanitate tanti sacrilegii mereamini, vel quantum nos Christiana temperet mansuetudo: illud dico, si hoc crimen est, cur eosdem Maximianistas per judices ab eis Imperatoribus missos, quos per Evangelium genuit nostra communio, graviter insectati, de basilicis quas tenebant, in quibus eos invenit ipsa conscissio, et controversiarum strepitu et jussionum potentatu et auxiliorum impetu perturbastis? In qua conflictatione quæ passi sint per loca singula, recentia rerum vestigia contestantur; quæ jussa sint chartæ indicant, quæ facta sint terræ clamant; in quibus etiam * Optati illius tribuni vestri sancta memoria prædicatur.

* Thamugadensis episcopi e Donatistarum schismate, insignis vastatoris Africæ.

4. Item dicere soletis quod nos Christi baptismum non habeamus, et præter vestram communionem nusquam sit. Possem hinc uberius aliquanto disserere. Sed contra vos jam nihil opus est, qui cum Feliciano et Prætextato etiam Maximianistarum baptismum recepistis. Quotquot enim baptizaverunt quando Maximiano communicabant, cum etiam ipsos nominatim, id est Felicianum et Prætextatum, de basilicis eorum, sicut gesta testantur, diuturno conflictu judiciorum expellere conaremini; quotquot ergo eo tempore baptizaverunt, nunc secum et vobiscum habent, non solum per ægritudinum pericula, sed etiam per solemnitates Paschales in tot ecclesiis ad suas civitates pertinentibus, et in ipsis tam magnis civitatibus foris in scelere schismatis baptizatos, quorum nulli baptisma repetitum est. Atque utinam probare possetis, eos quos foris in scelere schismatis Felicianus et Prætextatus tamquam inaniter baptizaverant, ab eis receptis intus quasi utiliter denuo baptizatos. Si enim rursus baptizandi erant isti, rursus ordinandi erant illi. Amiserant enim episcopatum recedentes a vobis, si extra communionem vestram baptizare non poterant. Nam si di-

(a) Bagaitanum concilium indicat a 310. episcopis adversus Maximianenses habitum, de quo jam supra in not. ad epist. 43. cujus concilii sententia cum damnati fuissent præter alios Felicianus et Prætextatus, ambo ex duodenario illo numero episcoporum, qui Maximianum ordinarant, effici non potuit umquam ut sedibus suis pellerentur, quamvis id, mota etiam contra eos lite apud duos vel tres Proconsules (quorum hic dicuntur *proconsularia Gesta* haberi), agere conati sint ipsorum adversarii: qui demum ipsos, Rogato licet jam in Prætextati locum ordinato, in suis honoribus receperunt, ex lib. 1. cont. Gaudentium c. 39. et aliis locis: cogente nimirum Optato Gildoniano. ut dicitur hic in epist. 53.

CLASSIS II. AN. 400.

scedentes episcopatum non amiserant, baptizare utique poterant. Si autem amiserant, ergo ut eis, quod amiserant, redderetur, redeuntes ordinari debebant. Sed noli timere, sicut certum est cum eodem illos episcopatu cum quo exierant remeasse, ita certum est omnes quos in Maximiani schismate baptizarunt, sine ulla baptismi repetitione secum vestræ communioni reconciliasse.

5. Quibus igitur sufficimus lacrymis plangere recipi baptismum Maximianistarum, et exsufflari baptismum orbis terrarum? Sive auditos sive inauditos, sive juste sive injuste damnastis Felicianum, damnastis Prætextatum; dic mihi, quem Corinthiorum episcopum audivit, aut damnavit aliquis vestrûm? quem Galatarum, quem Ephesiorum, quem Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, ceterarumque omnium civitatum, de quibus dictum est, *Adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium?* (Ps. 21. 28.) Ergo istorum baptismus acceptatur, et illorum exsufflatur, qui nec istorum est nec illorum, sed illius de quo dictum est, *Hic est qui baptizat.* (Johan. 1. 33.) Sed non hinc ago, ad illa quæ præsto sunt adverte, ea quæ oculos etiam cæcos feriunt intuere: damnati habent baptismum; et inauditi non habent? Nominatim in scelere schismatis expressi et ejecti habent; et ignoti, longe peregrini, numquam accusati, numquam judicati non habent? Qui de præcisa parte Africæ rursus præcisi sunt, habent; et unde ipsum Evangelium in Africam venit, non habent? Quid pluribus onero? ad ista responde. Adtende sacrilegium schismatis vestro concilio Maximianistis exaggeratum; adtende persecutiones per judiciarias potestates, quas eis irrogastis; adtende baptismum eorum, quem cum eis quos damnastis recepistis; et responde, si potes, utrum habeatis aliquid unde injiciatis nebulas imperitis; cur ab orbe terrarum longe majore scelere schismatis separemini, quam quod in Maximianistis vos damnasse gloriamini? Pax Christi vincat in corde tuo (a).

EPISTOLA LII. *

* Alias CLXX. quæ autem 52. erat, nunc 155.

Augustinus Severino consanguineo suo Donatistæ, ut deserat schisma scelestum et impudens.

Domino multum desiderabili et valde carissimo fratri SEVERINO AUGUSTINUS.

Scripta forte circa idem tempus.

1. LITTERAS fraternitatis tuæ etsi valde sero, etsi præter quod speraveram, tamen lætus accepi, maximeque ampliori gaudio perfusus sum, cum cognovissem hominem vestrum hac ipsa sola caussa venisse Hipponem, ut ad me litteras tuæ fraternitatis afferret. Cogitavi enim non sine caussa hoc exortum esse in animo tuo ut recoleres consanguinitatem nostram; nisi quia fortasse perspicis, sicut novi non leve pondus prudentiæ tuæ, quam sit dolendum, ut qui secundum carnem fratres sumus, in Christi corpore non una societate vivamus, præsertim quia facile tibi est adtendere et videre civitatem super montem constitutam, de qua Dominus ait in Evangelio, quod abscondi non possit. (Matt. 5. 14.) Ipsa est enim Ecclesia catholica; unde καθολικὴ græce appellatur, quod per totum orbem terrarum diffunditur. Hanc ignorare nulli licet; ideo secundum verbum Domini nostri Jesu Christi abscondi non potest.

2. Pars autem Donati in solis Afris calumniatur orbi terrarum, et non considerat ea sterilitate, qua fructus pacis et caritatis noluit afferre, ab illa radice Orientalium ecclesiarum se esse præcisam, unde Evangelium in Africam venit; unde terra si eis afferatur, adorant; fidelis autem si inde veniat, exsufflant etiam et rebaptizant. Hoc enim etiam prædixit Filius Dei qui veritas est, se esse vitem, suos autem filios esse sarmenta, et Patrem suum agricolam, *Sarmentum*, inquit, *quod in me non dat fructum, Pater meus tollet illud: sarmentum autem quod in me dat fructum, purgat illud ut majorem fructum afferat.* (Johan. 15. 2.) Non ergo mirum est, si de illa vite, quæ crevit, et omnes terras implevit, præcisi sunt illi, qui fructum caritatis afferre noluerunt.

3. Qui si vera crimina objecissent collegis suis, majores eorum quando schisma fecerunt, ipsi obtinuissent caussam suam apud ecclesiam transmarinam, unde ad istas partes Christianæ fidei manavit auctoritas, ut illi essent foris, quibus eadem crimina objiciebant. Nunc autem cum illi inveniantur intus communicare Ecclesiis apostolicis, quarum nomina in libris sanctis habent et recitant, isti autem foris positi et ab illa communione separati sint, quis non intelligat eos habuisse caussam bonam, qui eam apud medios judices obtinere potuerunt? Aut si caussam bonam habebant et eam transmarinis ecclesiis probare non potuerunt, quid illos læsit orbis terrarum, ubi episcopi collegas suos, qui apud eos objectis criminibus convicti non erant, temere damnare non possent? Itaque innocentes rebaptizantur, et Christus in innocentibus exsufflatur. Si autem iidem Donatistæ Afrorum collegarum suorum vera crimina noverant, et neglexerunt ea demonstrare et probare transmarinis ecclesiis, ipsi se ab unitate Christi sceleratissimo schismate præciderunt, non habent quod excusent, et vos nostis; maxime quia tam multi scelerati apud eos emerserunt, et toleraverunt illos per tot annos, ne partem Donati conscinderent, et non dubitaverunt, illo tempore falsas suspiciones suas objicientes, pacem Christi unitatemque disrumpere, et vos videtis.

4. Sed nescio quæ carnalis consuetudo, frater Severine, ibi vos tenet; et olim doleo, olim gemo, maxime prudentiam tuam cogitans, et olim te videre desidero, ut de hac re tecum loquerer.

(a) In Epistolæ fine apposuimus ex MSS. ΕΥΤΥΧΩΣ quæ vox deest in Editis.

CLASSIS II. AN. 400.

Quid enim prodest vel salus vel consanguinitas temporalis, si æternam Christi hereditatem salutemque perpetuam in nostra cognatione contemnimus? Hæc me interim scripsisse sufficerit, quæ duris cordibus valde pauca sunt, et prope nulla; animo autem tuo, quem bene novi, valde multa sunt et valde magna. Non enim mea sunt qui nihil sum, nisi quod exspecto misericordiam Dei, sed ipsius Dei omnipotentis, quem quisquis in hoc sæculo contemserit patrem, inveniet in futuro judicem.

* Alias CLXV. quæ autem 53. erat, nunc 132.

EPISTOLA LIII.*

Confutatur epistola Presbyteri cujusdam Donatistæ qui Generosum catholicum Constantinensem seducere moliebatur, simulans ab Angelo se monitum, ut ipsum ad Donatistarum partes adduceret.

Dilectissimo et honorabili fratri GENEROSO, FORTUNATUS, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa an. 400. CAPUT I.

1. QUONIAM nobis notam esse voluisti epistolam, quam ad te Donatistarum presbyter dedit, quamquam eam tu quoque catholico animo deriseris: tamen ut ei potius si non desperate desipit, consulas, hæc ad eum rescripta petimus perferas. Ille enim ordinem Christianitatis civitatis vestræ tibi ut insinuaret, jussisse sibi Angelum scripsit, cum tu teneas Christianitatem, non civitatis tuæ tantum, nec tantum Africæ vel Afrorum, sed totius orbis terræ, quæ annuntiata est et annuntiatur omnibus gentibus. Unde illis parum est, quod præcisos esse non pudet, nec sibi subveniunt, ut cum possunt, redeant ad radicem, nisi etiam secum alios præcidere, et sicut ligna arida in ignem destinare conentur. Quapropter si tibi ipsi Angelus adstitisset, quem sibi ille propter te adstitisse, quantum arbitramur, astuta vanitate confingit, et hæc ipsa tibi dixisset, quæ iste mandato illius tibi se insinuare dicit, oporteret te apostolicæ sententiæ memorem fieri, qui ait; *Licet si nos, aut Angelus de cælo vobis evangelizaverit, præter id quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* (Gal. 1. 8.) (Matt. 24.14.) Evangelizatum est enim tibi per vocem ipsius Domini Jesu Christi, quod omnibus gentibus annuntiabitur Evangelium ejus, et tunc finis erit. Evangelizatum tibi est per propheticas et apostolicas litteras, quod Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus quod est Christus, cum ei diceret Deus; *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* (Gal. 3. 16. Gen. 12. 4.) Has ergo promissiones tenenti, si tibi Angelus de cælo diceret, Dimitte Christianitatem orbis terræ, (a) et tene partis Donati, cujus ordo tibi exponitur in epistola episcopi tuæ civitatis, anathema esse deberet: quia te a toto præcidere, et in partem contrudere conaretur, et alienare a promissis Dei.

2. Si enim ordo episcoporum sibi succedentium considerandus est, quanto certius et vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius Ecclesiæ figuram gerenti Dominus ait, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non vincent eam.* (Matt. 16. 18.) Petro enim successit Linus; Lino, (b) Clemens; Clementi, Anacletus; Anacleto, Evaristus; Evaristo, Alexander; Alexandro, Sixtus; Sixto, Thelesphorus; Thelesphoro, Iginus; Igino, Anicetus; Aniceto, Pius; Pio, Soter; Soteri, Eleutherius; Eleutherio, Victor; Victori, Zephirinus, Zephirino, Calixtus; Calixto, Urbanus; Urbano, Pontianus; Pontiano, Antherus; Anthero, Fabianus; Fabiano, Cornelius; Cornelio, Lucius; Lucio, Stephanus; Stephano, Xystus; Xysto, Dionysius; Dionysio, Felix; Felici, Eutychianus; Eutychiano, Gaius; Gaio, Marcellinus; Marcellino, Marcellus; Marcello, Eusebius; Eusebio, Miltiades; Miltiadi, Sylvester; Sylvestro, Marcus; Marco, Julius; Julio, Liberius; Liberio, Damasus; Damaso, Siricius; Siricio, Anastasius. In hoc ordine successionis nullus Donatista episcopus invenitur. Sed ex transverso ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis præsidens Afris in urbe Roma (c) Montensium vel Cutzupitarum vocabulum propagavit.

3. In illum autem ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eamdem cathedram sedet, etiam si quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil præjudicaret Ecclesiæ et innocentibus Christianis: quibus Dominus providens, ait de præpositis malis, *Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt.* (Matt. 23. 3.) Ut certa sit spes (d) fidelis, quæ non in homine, sed in Domino collocata, numquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur: sicut isti dissipati sunt, qui legunt in codicibus sanctis ecclesias quibus Apostoli scripserunt, et

(a) Lov. *Et tene partes Donati.* Alii Editi: *partem* At MSS. *partis.* Supple, Christianitatem.

(b) In uno e Vaticanis codicibus, *Lino Cletus, Cleto Clemens*, cui ceteri MSS. refragantur. Paulo post pro *Anacletus*, habetur in plerisque MSS. *Anencletus.* Deinde *Alexander* non post *Evaristum*, ut in editis et apud Optatum in lib. 2. sed post *Soterem*, sublato prorsus *Eleutherii* nomine, sic recensetur in duodecim MSS. in quibus sunt Vaticani quatuor, *Soteri Alexander, Alexandro Victor.* Denique in iisdem codicibus desideratur infra *Marcellinus.*

(c) Hanc appellationem sortiti sunt Donatistæ, ex eo quod ecclesiam Romæ primam in monte habere cœperint, juxta Hieronymum in Chron. ad an. 360. sive uti Optatus in lib 2. refert, a spelunca, quam illic extra civitatem gradibus (seu cratibus, uti legitur in Germanensis MS.) sepserent, ubi celebrabant conventicula sua: quæ haud dubie spelunca in editiore loco adjacebat. Hinc forte profectum etiam nomen *Cutzupitarum*, quod quidem sic legitur in plerisque MSS. At in editis sublato, I, *Cuzupitarum*, et in duobus Vatican. MSS. *Cutzumpitarum*. An vero legendum hic *Scototopitarum* deducto voce a σκότος tenebræ et τόπος locus quo pacto V C Joannes Bapt. Cotelerius legi vult apud Isidor. in Orig. lib 8. qui in editis et in veteri codice Corbeiensi habet *Cotopitas*: et in alio Corb. MS. *Contopitas*, an potius castigandus hic locus ex Hieronymo adversus Luciferian. ubi editi aliqui, *Campitas*, alii habent *Campates*, haud facile dixerimus. Certe in libro de unitate Ecclesiæ c. 3. *Cutzupitani* appellantur.

d. Sic Bad. Am. Er. et MSS. At Lov. habet, *spes fidelibus.*

CLASSIS II. AN. 400.

nullum in eis habent episcopum. Quid autem A perversius et insanius, quam lectoribus easdem epistolas legentibus dicere, Pax tecum: et ab earum ecclesiarum pace separari, quibus ipsæ epistolæ scriptæ sunt?

CAPUT II.

4. Tamen ne sibi etiam de Constantinensi, hoc est civitatis vestræ episcoporum ordine a blandiatur, recita illi Gesta apud (*a*) Munatium Felicem, Flaminem perpetuum, curatorem tunc ejusdem civitatis vestræ, Diocletiano octavum, et Maximiano septimum consulibus, undecimo Kalendas Junias, quibus liquido constitit, ita Paulum episcopum tradidisse, ut Sylvanus tunc ejus subdiaconus fuerit, et cum illo tradiderit proferens instrumenta Dominica, etiam quæ diligenter fuerant occultata, capitulatam argenteam, et lucernam argenteam, ita ut ei diceret B Victor quidam; Mortuus fueras, si non illas in- b venisses. (*b*) Hunc iste Silvanum, manifestissimum traditorem, pro magno commemorat in epistola, quam tibi scribit, a Secundo Tigisitano primæ sedis episcopo episcopum tunc ordinatum. Quiescat ergo superba eorum lingua, et cognoscat crimina sua, ne delirans loquatur aliena. Recita illi etiam, si voluerit, Gesta ecclesiastica ejusdem Secundi Tigisitani in do- c mo (*c*) Urbani Donati habita, ubi confessos traditores judici Deo dimisit, Donatum Masculitanum, Marinum ab Aquis Tibilitanis, Donatum Calamensem, cum quibus confessis traditoribus memoratum traditorem Sylvanum eis ordinavit episcopum. Recita illi Gesta apud Zenophilum C consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus iratus Sylvano, quod ab eo fuerit excommunicatus, hæc omnia judiciis prodidit, quæ certis documentis et responsionibus testium, et recitatione Gestorum, et multarum epistolarum, luce clarius constiterunt.

5. Multa sunt alia quæ illi recites, si non contentiose agere, sed prudenter audire voluerit: preces Donatistarum ad Constantium, ut propter ipsam caussam inter Afros episcopos dirimendam judices ex Gallia episcopos mitteret. Litteras etiam ejusdem Imperatoris; ubi episcopos misit ad urbem Romam. Gesta quoque in urbe Roma, ubi ab episcopis, quos ille miserat, caussa cognita atque discussa est. Itemque alias litteras, ubi declarat memoratus Imperator eos apud se de collegarum suorum judicio, D id est episcoporum, quos ad urbem Romam miserat, fuisse conquestos: ubi etiam alios episcopos voluit apud Arelatum judicare: ubi isti et ab ipsorum judicio ad eumdem Imperatorem appellaverunt: ubi postremo caussam inter partes ipse cognovit: ubi eos vehementissime detestatur innocentia Cæciliani fuisse separatos. Quæ si voluerit, audiet, et tacebit, et desinet insidiari veritati.

CAP. III.

6. Quamquam nos non tam de istis documentis præsumamus, quam de scripturis sanctis, ubi hereditas Christi usque ad terminos terræ promissa est in omnibus gentibus; unde isti nefario schismate separati, jactant crimina in paleam messis Dominicæ; quæ necesse est usque ad finem permixta toleretur, donec ultimo judicio tota area ventiletur. Unde manifestum est ista crimina seu vera seu falsa non pertinere ad frumenta Dominica, quæ per totum agrum, id est istum mundum, usque in finem sæculi oportet crescere, sicut non falsus angelus in hujus errore, sed Dominus in Evangelio loquitur. Ideoque in Christianos innocentes, qui per totum orbem malis Christianis tamquam paleæ suæ vel zizaniis permixti sunt, multa falsa crimina, et vana jactantibus his miseris Donatistis merito Deus reddidit, ut Maximianistas apud Carthaginem schismaticos suos Primiani damnatores, extra Primianum baptizatores, post Primianum rebaptizatores universali concilio suo damnarent: ut ex eorum numero post non parvum tempus quosdam in honoribus episcopatus sui, Felicianum Mustitanum et Prætextatum Assuritanum cogente Optato (*d*) Gildoniano susciperent, cum d omnibus, quos damnati extra baptizaverant. Quod si ab eis; quos ore proprio tamquam sceleratos, et sacrilegos damnaverunt, et quos illis primis schismaticis, quos vivos terra obruit, comparaverunt, non maculantur, cum eis in honore suo receptis communicant: evigilent aliquando, cogitent quanta cæcitate et quanta insania dicant, orbem terrarum ignotis Afrorum criminibus esse maculatum, et hereditatem Christi, quæ promissa exhibita est in omnibus gentibus, peccatis Afrorum per contagionem communicationis fuisse deletam: quando se nolunt deletos et maculatos videri, dum eis communicant, quorum crimina cognita judicarunt.

Matt. 13.30.

7. Quapropter cum Paulus apostolus iterum dicat, quia ipse Satanas transfigurat se in angelum lucis: unde non esse mirum, si ministri ejus transfigurant se sicut ministros justitiæ: si vere iste aliquem angelum vidit erroris nuntium, et de unitate catholica Christianos separare cupientem, ipse passus est angelum Satanæ transfigurantem se velut angelum lucis. Si autem mentitur, et nihil tale vidit, ipse est minister Satanæ, transfigurans se velut ministrum justitiæ. Et tamen ista omnia considerans, si nimium

2. Cor. 11.14.

(a) Sic restituimus ad Gestorum exemplum relatum in lib 3. cont. Crescon. c. 29. Nempe hic in editis legebatur, *Numacium Felicem Flurium procuratorem*: et in plerisque MSS. *Munatium, sive Munnatium Felicem Flaminem per procuratorem*, error profectus ex notis F. PP. Gesta illa confecta fuerant anno 303.

(b) Editi, *Quem iste Silvanus, in epistola qua scribit*, etc. Castigavimus ope MSS. ex quibus liquet pronomen, *iste*, referri ad Presbyterum, cujus hic epistola refutatur.

(c) Apud Optatum in lib. 1. habetur *in domo Urbani Carisi, quia, ut ait, basilicæ necdum fuerant restitutæ.*

(d) Optatus, cui Gildoniano cognomen, ex eo quod cum Gildone Comite tyrannidem in Africa exerceret, episcopus fuit Donatista Gaudentii Thamugadensis decessor ex lib 1. cont. Gaudent. c. 38 unde Augustinus in lib. 2 adversus epist. Parmen. c. 2. Donatistis exprobrat, *Optatum Gildonianum decennalem totius Africæ gemitum*, (scilicet ab an. 388. ad 398 quo de satellitio Gildonis accusatus, in carcere extinctus est, ex lib. 2. cont. lit. Petil c. 92.) *tamquam sacerdotem atque collegam honorantes, in communione tenuerunt.*

CLASSIS II. AN. 400.

perversus et pertinax esse noluerit, poterit ab omni vel aliena vel sua deductione liberari. Nos enim per occasionem tuam sine aliquo odio convenimus, hoc circa eum servantes, quod Apostolus dicit; *Servum autem Domini litigare non oportet: sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes; ne forte det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso in ipsius voluntatem.* (2. Tim. 2.24.) Si ergo aliquid aspere diximus, non ad amaritudinem dissensionis, sed ad correctionem dilectionis valere cognoscat. Incolumis vivas in Christo dilectissime et honorabilis frater.

DE DUABUS EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.

Lib. II. Retrac. Caput XX.

Libri duo, quorum est titulus, *Ad Inquisitiones Januarii*, multa de sacramentis continent disputata, sive quæ universaliter, sive quæ partiliter, id est non peræque in omnibus locis observat Ecclesia, nec tamen commemorari omnia potuerunt, sed satis ad inquisita responsum est: quorum librorum prior, epistola est, habet quippe in capite quis ad quem scribat, sed ideo inter libros annumeratur, hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra non habet, multo est prolixior, et in eo multo plura tractantur. (Cap. 3.) In primo igitur quod de manna dixi *quia unicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat*, non mihi occurrit unde possit probari, nisi ex libro Sapientiæ, (Sap. 16. 10.) quem Judæi non recipiunt in auctoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adversus Deum murmuratoribus, qui profecto alias escas non desiderarent, si hoc eis saperet manna quod vellent. Hoc opus sic incipit: *Ad ea quæ me interrogasti.*

AD INQUISITIONES JANUARII
Liber Primus. seu

EPISTOLA LIV. *

* Alias CXVIII. quæ autem 54 erat, nunc 155.

Augustinus Januario respondet, docens quid agendum sit in iis, in quibus regionum aut ecclesiarum consuetudines variant, et in quibus consentiunt; puta de sacramentis, festis diebus, jejunio et Eucharistia.

Dilectissimo filio (a) Januario Augustinus in Domino salutem.

Scripta circa an. 400. CAPUT I.

1. Ad ea quæ me interrogasti, mallem prius nosse quid interrogatus ipse (b) responderes: ita enim vel approbando vel emendando responsiones tuas multo brevius possem respondere, et te facillime aut confirmare, aut corrigere. Hoc quidem, ut dixi, mallem. Sed tamen ut nunc responderem, malui longiorem facere sermonem, quam dilationem. Primo itaque tenere te volo, quod est hujus disputationis caput Dominum nostrum Jesum Christum, sicut ipse in Evangelio loquitur, leni jugo suo nos subdidisse et sarcinæ levi: (Matt. 11.30.) unde sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit, sicuti est baptismus Trinitatis nomine consecratus, communicatio corporis et sanguinis ipsius, et si quid aliud in scripturis canonicis commendatur, exceptis iis quæ servitutem populi Veteris pro congruentia cordis illorum et Propheticl temporis onerabant, quæ et in quinque libris Moysi leguntur. (Sacramenta.) Illa autem quæ non scripta, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta retineri, sicuti quod Domini passio et resurrectio et adscensio in cœlum, et adventus de cœlo Spiritus-sancti, anniversaria solemnitate celebrantur, et si quid aliud tale occurrit quod servatur ab universa, quacumque se diffundit, Ecclesia. (Dist. 12. Illa. Traditiones et Concilia.)

CAPUT II.

2. Alia vero quæ per loca terrarum regionesque variantur, sicuti est quod alii jejunant sabbato, alii non: alii quotidie communicant corpori et sanguini Domini, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies prætermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum et Dominico, alibi tantum Dominico: et si quid aliud hujusmodi animadverti potest, totum hoc genus rerum liberas habet observationes: nec disciplina ulla est in his melior gravi prudentique Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam, ad quam forte devenerit. Quod enim neque contra fidem neque contra bonos mores (c) esse convincitur, indifferenter est habendum, et propter eorum inter quos vivitur societatem servandum est.

3. Credo te aliquando ex me audisse, sed tamen etiam nunc commemoro. Mater mea Mediolanum me consecuta, invenit ecclesiam sabbato non jejunantem, cœperat perturbari et fluctuare quid ageret: cum ego talia non curabam, sed propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium: respondit mihi nihil se docere me posse, nisi quod ipse faceret, quia si melius nosset, id potius observaret. Cumque ego putassem nulla reddita ratione auctoritate sola sua nos voluisse admonere ne sabbato jejunaremus, subsecutus est, et ait mihi: » Cum Romam venio, jejuno sabbato: » cum hic sum; non jejuno. Sic etiam tu, ad » quam forte ecclesiam veneris, ejus morem serva, » si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. » Hoc cum matri renuntiassem, libenter amplexa est. Ego vero de hac sententia etiam

(a) In MS. Floriacensi inscribitur, *ad Januarium Notarium*, cui suffragatur unus e Sorbonicis.

(b) Aliquot MSS. *responderis*, et paulo post *confirmarem aut corrigerem*.

(c) Sic MSS. plerique. At editi, *contra bonos mores injungitur*.

CLASSIS II. AN. 400.

atque etiam cogitans, ita semper habui, tamquam eam cœlesti oraculo acceperim. Sensi enim sæpe dolens et gemens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorumdam fratrum contentiosam obstinationem, vel superstitiosam timiditatem, qui in rebus hujusmodi, quæ neque scripturæ sanctæ auctoritate, neque universalis Ecclesiæ traditione, neque vitæ corrigendæ utilitate, ad certum possunt terminum pervenire (tantum quia subest qualiscumque ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consuevit, (a) aut quia ibi vidit, ubi peregrinationem suam quo remotiorem a suis, eo doctiorem factam putat) tam litigiosas excitant quæstiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum existiment.

CAP III. De Eucharistiæ sumtione. Eugyppius tom 1. til. 125.

4. Dixerit aliquis non quotidie accipiendam Eucharistiam: quæsieris quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies quibus purius homo continentiusque (b) vivit, quo ad tantum sacramentum dignus accedat. *Qui enim manducaverit indigne, judicium sibi manducat et bibit.* (1 Cor. 11. 29.) Alius contra: Immo, inquit, si tanta est plaga peccati, atque impetus morbi ut medicamenta talia differenda sint, auctoritate Antistitis debet quisque ab altario removeri ad agendam pœnitentiam, et eadem auctoritate reconciliari. (De consecrat. dist. 2. cap. Quotidie. 4. sent. dist. 12. cap. ultimo.) Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere pœnitentiam, non ut arbitrio suo, cum libet, vel auferat se communioni, vel reddat. Ceterum peccata si tanta non sunt, (c) ut excommunicandus quisquam homo judicetur, non se debet a quotidiana medicina Dominici corporis separare. Rectius inter eos fortasse quispiam dirimit litem, qui monet ut præcipue in Christi pace permaneant: faciat autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. (De cons. dist. 2. cap. Quotidie.) Neuter enim eorum exhonorat corpus et sanguinem Domini, sed saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri præposuit, Zachæus et ille Centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam susceperit Dominum, (Luc. 19. 6.) alter dixerit: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*: (Matt. 8. 8.) ambo Salvatorem honorificantes diverso et quasi contrario modo: ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuique manna secundum propriam voluntatem in ore sapiebat, (2. Retract. c. 20.) sic (d) uniuscujusque in corde Christiani sacramentum illud, quo subjugatus est mundus. Nam et ille honorando non audet quotidie sumere, et ille honorando non audet ullo die prætermittere. Contemtum solum non vult cibus iste, sicut nec manna fastidium. Inde enim et Apostolus indigne dicit acceptum ab eis, qui hoc non discernebant a ceteris cibis venerationem singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset, *Judicium sibi manducat et bibit;* addidit ut diceret, *non dijudicans corpus Domini:* (1 Cor. 11. 29.) quod satis toto ipso loco in epistola ad Corinthios prima, si diligenter adtendatur, apparet.

CAP. IV. De jejunio.

5. Sit aliquis peregrinus in eo forte loco, ubi perseverantes in observatione Quadragesimæ, nec quinta sabbati (e) lavant, relaxantve jejunium: Non inquit, hodie jejunabo. Quæritur caussa: Quia non fit, inquit, in patria mea. Quid aliud ille, nisi consuetudinem suam consuetudini alterius præponere conatur? Non enim mihi de libro Dei hoc recitaturus est, aut universæ quacumque dilatatur Ecclesiæ plena voce certabit, aut ostendet istum contra fidem facere, se autem secundum fidem, moresque hinc optimos aut illum violare, aut se custodire convincet. Violant sane quietem et pacem suam de superflua quæstione rixando. Mallem tamen in rebus hujusmodi, ut et ille in hujus et hic in illius patria ab eo, quod ceteri faciunt, non abhorreret. Si vero etiam in aliena patria cum peregrinaretur, ubi major et frequentior et ferventior est populus Dei, vidit, verbi gratia, bis offerri quinta sabbati hebdomadæ ultimæ quadragesimæ, et mane et ad vesperam; veniensque in patriam suam, ubi in fine diei mos est offerri male atque illicite fieri contendat, quoniam alibi aliter ipse viderit, puerilis est iste sensus, cavendus in nobis, tolerandus (f) in aliis, corrigendus in nostris.

CAPUT V. De communione in die cœnæ.

6. Prima ergo inquisitio tua, quam in commonitorio posuisti, ex quo trium istorum generum sit, adtende. Quæris enim his verbis, *quid per quintam feriam ultimæ hebdomadis Quadragesimæ fieri debeat, an offerendum sit mane, et rursus post cœnam, propter illud quod dictum est: Similiter postquam cœnatum est: an jejunandum, et post cœnam tantummodo offerendum: an etiam jejunandum, et post oblationem, sicut facere solemus, cœnandum.* Ad hæc itaque ita respondeo, ut quid horum sit faciendum, si divinæ scripturæ præscribit auctoritas, non sit dubitandum quin ita facere debeamus ut legimus, ut jam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum intelligendum sit, disputemus. Similiter etiam si quid horum tota per orbem frequentat Ecclesia. (Consuetudo Ecclesiæ.) Nam et hinc quin ita faciendum sit, disputare insolentissimæ insaniæ est. Sed neque hoc, neque illud inest in eo, quod tu quæris. Restat igitur ut de illo tertio genere sit, quod per loca regionesque variatur. Faciat ergo quisquis quod in ea ecclesia, in quam

(a) MSS. aliquot: *Aut qui alibi vidit*, peregrinatione *sua quo remotiorem a suis, eo doctiorem se factum* putans. Recte.

(b) Lov. *vival*: et mox, *dignius accedat*. At nostram lectionem præferunt antiquiores editiones, et MSS.

(c) MSS. plures: *ut excommunicandus* quisque *judicetur*. Recte.

(d) Sic MSS. quatuor. At excusi, *sic in ore cujusque Christiani* et prosequuntur, *sacramentum illud quomodo sumatur æstimandum;* exceptis Bad. et Am. qui habent, *quo subjugatus æstimandus*. ubi in MSS. omnibus et Vaticanis et Gallicanis legitur, *quo subjugatus est mundus*. hanc lectionem confirmat Beda vulgatus 1. *Cor. 11.*

(e) Lov. *levant*. sed melius Bad. Am. Er. et MSS. *lavant*.

(f) Am. Er. et MSS quatuor, *tolerandus et corrigendus in nostris*. Bad. et unus e Regiis codicibus habent, *tollendus et corrigendus in nostris*.

venit, invenerit. Non enim quidquam eorum contra fidem fit, aut contra mores, hinc vel inde meliores. His enim caussis, id est aut propter fidem, aut propter mores, vel emendari oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat. Quapropter quæ utilis non est, perturbatione infructuosa consequenter noxia est.

7. Nec ideo putari debet institutum esse multis locis, ut illo die post refectionem offeratur, quia scriptum est: *Identidem et calicem post cœnam dicens*, etc. Ipsam enim potuit appellare cœnam, qua jam corpus acceperant, ut deinde calicem acciperent. Apostolus namque alibi dicit, *Convenientibus ergo vobis in unum, non est Dominicam cœnam manducare*, hanc ipsam acceptionem Eucharistiæ Dominicam cœnam vocans. * Illud magis movere potuit homines, utrum jam refecti die illa vel offerrent vel sumerent Eucharistiam, quod in Evangelio dicitur; *Cum autem illi manducarent, accepit Jesus panem et benedixit*; cum etiam superius dixisset; *Cum sero autem factum esset, recumbebat cum duodecim, et manducantibus eis dixit, Quoniam unus ex vobis tradet me.* Postea enim tradidit sacramentum. Et liquido apparet, quando primum acceperunt discipuli corpus et sanguinem Domini, non eos accepisse jejunos.

1. Cor. 11. 20. Beda vulgat. 1. Cor. 11. * CAP. VI. *Matt. 26. 26. Ibid. 20.*

8. Numquid tamen propterea calumniandum est universæ Ecclesiæ quod a jejunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui-sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius Dominicum corpus intraret, quam (*a*) ceteri cibi: nam ideo per universum orbem mos iste servatur. Neque enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit et emendat, mensis suis ista miscere. Namque Salvator quo vehementius commendaret mysterii altitudinem, ultimum hoc voluit alterius infigere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis, per quos ecclesias dispositurus erat, servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quod eum morem nemo variasset. Cum vero ait Apostolus de hoc sacramento loquens: *Propter quod fratres cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate; Si quis esurit, domi manducet, ut non ad judicium conveniatis:* statim subtexuit; *Cetera autem cum venero, ordinabo.* Unde intelligi datur, (quia multum erat, ut in epistola totum illum agendi ordinem insinuaret, quem universa per orbem servat Ecclesia) ab ipso ordinatum esse quod nulla morum diversitate variatur.

De consecr. dist. 2. cap. Liquido. Eucharistia a jejunis sumenda *4 sent. dist. 8. cap. Forma.* *1. Cor. 11. 20. Ibid. 34.*

CAP. VII. 9. Sed nonnullos probabilis quædam ratio delectavit, ut uno certo die per annum, quo ipsam cœnam Dominus dedit, tamquam ad insigniorem commemorationem post cibos offerri et accipi liceat corpus et sanguinem Domini. Honestius autem arbitror ea hora fieri, ut qui etiam (*b*) jejunaverit, post refectionem, quæ hora nona fit, ad oblationem possit occurrere. Quapropter neminem (*c*) cogimus ante Dominicam illam cœnam prandere, sed nulli etiam contradicere audemus. Hoc tamen non arbitror institutum, nisi quia plures et prope omnes in plerisque locis eo die lavare consuerunt. Et quia nonnulli etiam jejunium custodiunt, mane offertur propter prandentes, quia jejunia simul et lavacra tolerare non possunt; ad vesperam vero propter jejunantes.

10. Si autem quæris, cur etiam lavandi mos ortus sit; nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per observationem quadragesimæ sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lavarentur. Istum autem diem potius ad hoc electum, quo cœna Dominica anniversarie celebratur. Et quia concessum est hoc baptismum accepturis, multi cum his lavare voluerunt, jejuniumque relaxare. His ut potui disputatis, moneo, ut ea, quæ prælocutus sum, serves quantum potes, ut decet Ecclesiæ prudentem ac pacificum filium. Alia quæ interrogasti, si Dominus voluerit, alio tempore expediam.

Lavandi mos in die cœnæ.

AD INQUISITIONES JANUARII
Liber Secundus seu
EPISTOLA LV. *

* Alias CXIX. quæ autem 55. erat, nunc 117.

De ritibus Ecclesiæ, vel iis quos negligi nefas est; vel iis qui tollendi sunt, si citra majus incommodum liceat.

1. Lectis litteris tuis, ubi me commonuisti ut debitum redderem de residuis enodandis quæstionibus, quas jam longe ante quæsiveras, gratissimum mihi atque carissimum desiderium studii tui amplius differri, tolerare non potui; et quamvis in mediis acervis occupationum mearum, hanc feci præcipuam, ut ad ea quæ interrogasti responderem tibi. Diutius autem de tua epistola disputare nolo, ne hoc ipsum me impediat jam tandem reddere quod debeo.

Scripta aliquanto post superiorem. CAPUT I.

2. Quæris quæ caussa sit, *cur anniversarius dies celebrandæ Dominicæ passionis, non ad eumdem redeat anni diem, sicut dies qua traditur natus.* Et deinde subjungis, *si hoc fit propter sabbatum et lunam, quid sibi velit in hac re observatio sabbati et lunæ.* Hic primum oportet noveris diem Natalem Domini non in sacramento celebrari, sed tantum in memoriam revocari quod natus sit ac per hoc nihil opus erat,

Eugyppius tom. 1. lit. 126.

(*a*) Ita Lov. et MSS. At Bad. Am. Er. *quam exteri cibi.*
(*b*) MSS. septem; *jejunaverit, ante refectionem* etc. Alii *post.*

(*c*) MSS. aliquot, *neminem cogit dominica illa cœna prandere.* Bad. Am. et Er. *neminem cogimus dominica illa cœna prandere.*

CLASSIS II. AN. 400.

nisi revolutum anni diem, quo ipsa res acta est, festa devotione signari. Sacramentum est autem in aliqua celebratione, cum rei gestæ commemoratio ita fit, ut aliquid etiam significari intelligatur, quod sancte accipiendum est. Eo itaque modo agimus Pascha, ut non solum in memoriam quod gestum est revocemus, id est quod mortuus est Christus et resurrexit, sed etiam
a cetera quæ circa ea adtestantur ad (a) sacramenti significationem non omittamus. Quis e-
Rom. 4. 25. nim, sicut dicit Apostolus, *Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram:* transitus quidam de morte ad vitam in illa passione Domini et resurrectione sacratus est. Nam etiam vocabulum ipsum quod
b *Pascha* dicitur, non græcum, sicut vulgo (b) videri solet, sed hebræum esse dicunt, qui linguam utramque noverunt. Neque enim a passione, quoniam græce πάσχειν dicitur pati, sed ab eo quod transitur, ut dixi, de morte ad vitam, hebræo verbo res appellata est: in quo eloquio Pascha transitus dicitur, sicut perhibent qui hoc sciunt. Quid voluit et ipse Dominus tangere cum
Johan. 5. 24. dicit? *Qui credit in me, (c) transiet de morte*
c *ad vitam*. Et maxime idem Evangelista hoc exprimere voluisse intelligitur, cum de celebraturo Domino Pascha cum Discipulis suis, ubi cœ-
Joh. 13. 1. nam eis mysticam dedit, *Cum vidisset*, inquit, *Jesus quia venit ejus hora ut transiret de mundo ad patrem*. Transitus ergo de hac vita mortali in aliam vitam immortalem (hoc est enim de morte ad vitam) in passione et in resurrectione Domini commendatur.

CAPUT II.

5. Hic transitus a nobis modo agitur per fidem, quæ nobis est in remissionem peccatorum, in spem vitæ æternæ, diligentibus Deum et pro-
Gal. 5. 6. Habac 2.4. Rom. 8. 24. ximum; quia *fides per dilectionem operatur*; et *justus ex fide vivit. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per pa-*
Beda vulg. Coloss. 3. *tientiam exspectamus:* secundum hanc fidem, et spem et dilectionem, qua cœpimus esse sub gratia, jam commortui sumus cum Christo, et consepulti illi per baptismum in mortem, sicut
Rom. 6. 6 dicit Apostolus: *Quia et vetus homo noster simul crucifixus est cum illo:* et resurreximus cum illo: *quia simul nos excitavit, et simul sedere fecit in cœlestibus*. Unde est et illa exhor-
Col. 3. 1. tatio; *Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non*
Ibid. 3. *quæ super terram*. Sed quod sequitur et dicit; *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum illo in gloria:* satis indicat quid velit intelligi; quia nunc transitus noster de morte ad vitam, qui fit per fidem, spe peragitur futuræ in fine re-
A surrectionis et gloriæ, cum corruptibile hoc, id est, caro ista in qua gemimus modo, induet incorruptionem, et mortale hoc induet immorta- *1 Cor. 15. 53*
litatem. Nunc enim quidem jam habemus primitias Spiritus per fidem, sed adhuc in nobis ipsis ingemiscimus, adoptionem exspectantes redemtionem corporis nostri. *Spe enim salvi facti sumus*. In hac spe cum sumus, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter justitiam. Sed vide quid *Rom. 8. 23.* *Rom. 8. 11.*
sequitur; *Si autem Spiritus ejus, inquit, qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis: qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis*. Hoc igitur universa Ecclesia, quæ in peregrinatione mortalitatis inventa est, ex-
B spectat in fine sæculi quod in Domini nostri Jesu Christi corpore præmonstratum est, qui est ex mortuis primogenitus, quia et corpus ejus, cui caput est ipse, non nisi Ecclesia est.

4. Nonnulli enim adtendentes verba quæ assidue dicit Apostolus; quia et mortui sumus cum Christo, et resurreximus cum eo; nec intelligentes quatenus dicantur, arbitrati sunt jam factam esse resurrectionem, nec ullam ulterius in fine temporum esse sperandam. *Ex quibus est*, inquit, *Hymenæus et Philetus, qui circa veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, et fidem quorumdam subverterunt*. Idem Apostolus eos arguens detestatur, qui tamen dicit nos resurrexisse cum Christo. Unde, nisi quia hoc fidem, et spem, et dilectionem factum esse dicit in nobis, secundum pri- CAP. III. *2. Tim. 2. 17.*
C mitias Spiritus. Sed quia spes, quæ videtur, non est spes, et ideo si quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus, restat utique redemtio corporis nostri, quam exspectantes in nobismetipsis ingemiscimus. Unde est et illud; *Spe gaudentes, in tribulatione patientes*. *Rom. 8. 24.* *Rom. 12. 12.*

5. Hæc igitur innovatio vitæ nostræ est quidam transitus de morte ad vitam qui primo fit per fidem, ut in spe gaudeamus, et in tribulatione patientes simus, dum adhuc exterior noster homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem (d). Propter ipsum initium novæ d
vitæ, propter novum hominem quem jubemur induere, et exuere veterem; expurgantes vetus *1. Cor. 5. 7.*
fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam
D Pascha nostrum immolatus est Christus: propter hanc ergo vitæ novitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic adtributus est. Nam et ipse dicitur *mensis novorum*. Quia *Exodi 23. 15.*
vero in toto tempore sæculi nunc tertium tempus apparuit, ideo resurrectio Domini triduana est. Primum enim tempus est ante Legem, secundum sub Lege, tertium sub gratia, ubi jam manifestatio est sacramenti prius occulti in prophetico ænigmate. Hoc ergo et in lunari numero si-

(a) Floriacensis codex, *ad sacratam significationem convertere non omittamus.*

(b) Ita visum est Irenæo lib. 4. c. 33. Tertulliano lib. contr. Judæos c. 10. Lactantio lib. 4. Institut. c. 26. Ambrosio de mystico Pascha cap. 1.

(c) In MS. Floriacensi transit: forte pro, transiit, uti habet vulgata et græca versio, μεταβέβηκεν.

(d) MSS. tres. *Propter hoc ipsum initium etc.* Alii sex, *Propter ipsum initium novæ vitæ, novum hominem jubemur induere.*

CLASSIS II AN. 400.

gnificatur; quia enim septenarius numerus solet in Scripturis ad quamdam perfectionem mysticus apparere, tertia hebdomada lunæ Pascha celebratur, qui dies occurrit a quarta-decima in vicesimam-primam.

CAP. IV.

6. Est illic et aliud sacramentum, quod si tibi obscurum fuerit, quia in talibus inquisitionibus minus eruditus es, non contristeris: nec ideo me putes meliorem, quia hæc in studiis puerilibus didici. Jer. 9. 24. *Qui enim gloriatur, in eo glorietur* inquit, *scire et intelligere, quoniam ego sum Dominus.* Nonnulli ergo (a), studiosi talium rerum quæsiverunt multa de numeris et motibus siderum. Et qui subtilius ista scrutati sunt, incrementa et decrementa lunaria ex conversione globi ejus conjecerunt, non quod aliquid substantiæ vel accedat ei cum augetur, vel decedat cum minuitur, (b) quod delira imperitia Manichæi opinantes, repleri eam dixerunt, sicut repletur navis, ex fugitiva Dei parte, quam commixtam principibus tenebrarum ut eorum sordibus inquinatam corde atque ore sacrilego et credere et loqui non dubitant.

Manichæorum de luna delirium.

Hinc ergo impleri lunam dicunt, cum eadem pars Dei magnis laboribus ab inquinamento purgata, de toto mundo atque omnibus cloacis fugiens, redditur Deo lugenti dum redeat: repleri vero per mensem dimidium, et alio dimidio in solem refundi, velut in aliam navem. Nec tamen inter istas anathematizandas blasphemias aliquid umquam fingere potuerunt, cur vel incipiens lucere, vel desinens corniculato lumine fulgeat, aut cur a dimidio mense incipiat minui, et non ad (c) refundendum plena perveniat.

7. Illi autem qui hæc certis numeris indagarunt, ita ut et defectus solis et lunæ non solum cur fierent, sed etiam quando futuri essent longe ante prædicerent, et eos determinatis intervallis temporum canonica suppotatione præfigerent, litterisque mandarent, quas modo qui legunt atque intelligunt, nihilominus eos prædicunt, nec aliter aut alias accidunt quam prædicunt. Tales ergo (quibus non est ignoscendum, sicut sancta scriptura dicit; Sap. 13. 9. quia *cum tantum valerent, ut possent æstimare sæculum, Dominum ejus*, quem supplici pietate possent, *non facilius invenerunt*) ex ipsis cornibus lunæ quæ a sole aversa sunt, sive crescentis sive decrescentis, conjecerunt eam vel a sole illustrari, et quanto magis ab eo recederet, tanto magis ab ea parte quæ terris apparet, radios ejus excipere: quanto autem ad eum magis post dimidium mensem ex alio semicirculo propinquaret, tanto magis a superiori parte illustratam, ab ea parte quam terris adverteret non posse excipere radios, et propterea videri decrescere: vel si haberet suum lumen, id habere ex una parte in hemisphærio: quam partem cum (d) recedens a sole paulatim terris ostenderet, donec totam ostenderet, quasi augmenta monstrare, dum non addatur quod deerat, sed prodatur quod inerat; ac rursus paulatim abscondere quod patebat, et ideo videri decrescere. Sed quodlibet horum sit duorum, illud certe manifestum est, et cuivis advertenti facile cognitum, quod luna non augeatur ad oculos nostros, nisi a sole recedendo, neque minuatur, nisi ad solem ex parte alia propinquando.

CAPUT V.

8. Attende nunc quod in Proverbiis legitur; Eccl. 27. 12. *Sapiens sicut sol permanet, stultus autem sicut luna mutatur.* Et quis est sapiens qui permanet, nisi sol ille justitiæ de quo dicitur; *Ortus est mihi sol justitiæ:* et quem sibi non fuisse ortum in die novissima plangentes impii dicturi sunt; Sap. 5. 6. *Et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol* (e) *non ortus est nobis.* Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos et malos Deus, qui etiam pluit super justos et injustos. Ducuntur autem sæpe ex rebus visibilibus ad invisibilia congruæ similitudines. Quis est ergo ille stultus, qui tamquam luna mutatur, nisi Adam in quo omnes peccaverunt?

Lunæ allegoria.

Anima quippe humana recedens a sole justitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in externa convertit, et eo magis magisque obscuratur in interioribus ac superioribus suis: sed cum redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem, omnisque lux illa ingenii, quæ ad inferiora vergebat, ad superiora convertitur, et a terrenis quodammodo aufertur, ut magis magisque huic sæculo moriatur, et vita ejus abscondatur cum Christo in Deo.

9. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, et in vita sua projiciens intima sua; et hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt, melius videtur, cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et qui iniqua gerit, benedicitur. Mutatur autem in melius, cum intentionem suam et gloriam a terrenis, quæ in hoc sæculo apparent, paulatim avertit, et ad superiora (f) atque interiora convertit; et hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt, deterius videtur. Unde illi impii postremo infructuosam agentes pœnitentiam, etiam hoc inter multa dicturi sunt, Sap. 5. 3. *Ii sunt quos aliquando habuimus in derisum et in similitudinem improperii: nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam.* Ac per hoc Spiritus-sanctus de visibilibus ad invi-

(a) Sic MSS. præstantiores. At Lov. *studio talium rerum quæsiverunt multa de muneribus etc.*

(b) Editi: *quod deliramentum imperiti Manichæi.* MSS. quatuor: *quod delirat imperitia Manichæi.* Alii duo: *delira imperitia.*

(c) MSS. septem, *ad finiendum plena perveniat.*

(d) MSS septem, *quam partem cum recederet a sole, paulatim terris donec totam ostenderet, quasi augmenta monstrare.*

(e) Lov. *et sol justitiæ non ortus est etc.* abest autem vox, *justitiæ*, a MSS. et antiquioribus editionibus, necnon a græca versione LXX. quam sequuntur Ambrosius vel quisquis est auctor ser. 3. et 16. et Gregorius lib. 34. moral. c. 8. etc. At Vulgata habet. *sol intelligentiæ.*

(f) Sic MSS ad quos accedunt Bad. et Am. At Lov. et Er. habent, *et ad superiora ab inferioribus convertit.*

CLASSIS II. AN. 400.

sibilia, et de corporalibus ad spiritalia sacramenta similitudinem ducens, transitum illum de alia vita in aliam vitam, quod Pascha nominatur, a quarta-decima luna voluit observari, ut non solum propter tempus tertium, quod supra commemoravi, quia inde incipit hebdomada tertia, sed etiam propter ipsam conversionem ab exterioribus ad interiora, de luna similitudo assumeretur: usque ad vicesimam vero et primam, propter ipsum numerum septenarium, quo universitatis significatio sæpe figuratur, qui etiam ipsi Ecclesiæ tribuitur, propter instar universitatis.

CAP. VI.

10. Inde Johannes apostolus in Apocalypsi ad septem scribit ecclesias. Ecclesia vero adhuc in ista mortalitate carnis constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine in Scripturis signatur. (B) Unde est illud; (*Psal.* 10. 3. *secundum* LXX.) *Paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscura luna rectos corde.* Prius enim quam fiat illud, quod dicit Apostolus, (*Col.* 3. 4.) *Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria*, obscura videtur Ecclesia in tempore peregrinationis suæ, inter multas iniquitates gemens; et tunc sunt timendæ insidiæ fallacium seductorum, quas nomine sagittarum intelligi voluit. Unde alio loco propter nuntios fidelissimos veritatis, quos ubique parit Ecclesia, dicitur; (*Psal.* 88. 38.) *Luna testis in cœlo fidelis.* Et cum de regno Domini Psalmista cantaret; (*Psal.* 71. 7.) *Orietur*, inquit, *in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec interficiatur luna;* id est, abundantia pacis in tantum crescet: (C) donec omnem mutabilitatem mortalitatis absumat. Tunc novissima inimica destruetur mors, et quidquid nobis resistit ex infirmitate carnis unde nobis perfecta pax nondum est, consumetur omnino, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. (*Jos.* 6 15.) Unde et illius civitatis muri, quæ Jericho appellatur, quæ in hebræo eloquio luna interpretari dicitur, septimo circuitu circumacta Testamenti arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annuntiatio regni cælorum, quam circumactio arcæ significavit, nisi ut omnia munimenta mortalia vitæ, id est, omnis spes hujus sæculi, quæ resistit spei futuri sæculi, in dono septenario Spiritus sancti per liberum arbitrium destruatur? Ob hoc enim circumeunte arca, non impulsu violento illi muri ceciderunt, sed (D) sponte. Sunt et alia testimonia Scripturarum, quæ nobis ingerunt per commemorationem lunæ Ecclesiæ significationem, quæ in ista immortalitate ab illa Jerusalem, cujus cives sancti Angeli sunt in ærumnis et laboribus peregrinatur.

11. Non ideo tamen putare debent stulti, qui nolunt in melius commutari, adoranda esse illa luminaria, quia ducitur ex eis quando similitudo ad divina mysteria figuranda: ex omni enim creatura ducitur. Nec ideo debemus in sententiam damnationis irruere, quæ ore apostolico (*Rom.* 1. 25.) (A) de quibusdam profertur, qui coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Sicut enim non adoramus pecora, quamvis dictus sit Christus et agnus et vitulus; nec feram, quia dictus est leo de tribu Juda; nec lapidem, quia petra erat Christus; nec montem Sion, quia in ipso figuratur Ecclesia: sic nec solem nec lunam, quamvis ex ea cælesti creatura, sicut ex multis terrestribus, sacramentorum figuræ ad informationes mysticas assumantur. (*Johan.* 1. 19. *Ezec.* 43. 19. *Apoc.* 5. 5. *Matth.* 21. 42. 1. *Pet.* 2. 4.)

CAP. VII.

12. Quapropter Mathematicorum deliramenta cum detestatione irridenda sunt: quibus cum objecerimus vana commenta unde homines in errorem præcipitant, quo prius præcipitati sunt, garruli sibi videntur, cum dicunt nobis, Cur (B) et vos ad solis et lunæ computationem Pascha celebratis? quasi nos ordines siderum, aut vicissitudines temporum a summo atque optimo Deo conditas arguamus, et non eorum perversitatem, quæ rebus sapientissime conditis (a) ad stultissimas opiniones abutitur. Nam si Mathematicus nobis contradicturus est de sideribus et luminaribus cæli ad sacramenta mysticæ figuranda similitudines ducere, contradicant et augures ne dicatur nobis; (*Matth.* 10. 16.) *Estote simplices ut columbæ.* Contradicant et marsi, ne dicatur nobis; *Astuti sicut serpentes.* Contradicant histriones, ne in Psalmis citharam nominemus. Aut quia ex his rebus (b) ad mysteria verbi Dei, similitudinum signa sumuntur, dicant, si placet, vel auspicia nos captare, venena conficere, vel theatricas affectare luxurias, quod dementissimum est dicere.

13. Non igitur nos de sole et luna, annuis menstruisve temporibus actionum nostrarum eventa conjicimus, ne in vitæ humanæ periculosissimis tempestatibus tamquam in scopulos miseræ servitutis illisi, a libero arbitrio naufragemus: sed ad rem sacratæ significandam similitudines aptas religiosissima devotione suscipimus, sicut de cetera creatura, de ventis, de mari, de terra, de volatilibus, de piscibus, de pecoribus, de arboribus, de hominibus, ad sermonem quidem multipliciter, ad celebrationem vero sacramentorum jam Christiana libertate parcissime; sicut de aqua, de frumento, de vino, de oleo. In servitute autem Veteris populi etiam multa celebrari imperata sunt, quæ nobis tantummodo intelligenda traduntur. Non itaque dies observamus et annos et menses et tempora, ne audiamus ab Apostolo: (*Gal.* 4. 11.) *Timeo* (c) *vos ne forte sine causa laboraverim in vos.* Eos enim culpat qui dicunt: (*Jer.* p. 11. c. 18.) Non proficiscar hodie quia posterus dies est, aut quia luna sic fertur: vel, proficiscar ut prospera cedant, quia ita se habet positio siderum. (Quæ dierum observatio culpabilis.) Non agam hoc mense commercium, quia illa stella mihi agit mensem: vel agam, quia suscepit mensem. Non plantem hoc anno vineam, quia bissextus est. Non autem

(a) MSS. decem: *ad stultitiæ suæ vanissimas opiniones.*

(b) Editi: *ad mysteria verborum Dei.* At MSS. duodecim: *verbi Dei.*

(c) Editi, *in vobis.* At MSS. habent *in vos:* juxta græcum textum, εἰς ὑμᾶς.

CLASSIS II. AN. 400.

quisquam sapiens arbitretur observatores temporum reprehendendos, quia dicunt: Non proficiscar hodie, quia tempestas exorta est; aut non navigem, quia, adhuc sunt hybernæ reliquiæ; aut tempus seminandi est, quia imbribus autumnalibus terra satiata est: vel si qui forte alii naturales effectus circa motum aeris et humores ad variandas temporum qualitates in siderum ordinatissima conversione notati sunt, de quibus dictum est cum conderentur: *Et sint in signis et temporibus et in diebus et in annis.* (Gen. I. 14.) Si quæ autem figuræ similitudinum non tantum de cœlo et de sideribus, sed etiam de inferiori creatura ducuntur ad dispensationem sacramentorum, ELOQUENTIA quædam est doctrinæ salutaris, movendo affectui discentium accommodata a visibilibus ad invisibilia, a corporalibus ad spiritalia, a temporalibus ad æterna.

CAP. VIII.

14. Nec quisquam nostrum attendit quod eo tempore, quo Pascha celebramus, sol in ariete est sicut illi appellant quemdam siderum locum, ubi revera mense novorum sol invenitur: sed sive illi arietem sive aliquid aliud eamdem partem cœli vocare voluerint, nos de scripturis sanctis hoc dicimus, quod omnia sidera Deus condidit, et locis cœlestibus quibus valuit, ordinavit: quæ stellis distincta, et ordinata in quaslibet partes dividant, quibuslibet vocabulis notent ubicumque sol esset mense novorum, illic eum reperiret hæc celebratio, propter similitudinem sacramenti renovandæ vitæ, de qua satis supra disseruimus. Quod si etiam locus ille siderum aries vocari posset, propter aliquam figuræ congruentiam, neque de hujusmodi timeret sermo divinus aliquam sacramenti similitudinem ducere; sicut de aliis non solum cœlestibus, sed etiam terrestribus creaturis; sicut de Orione et Pleiadibus; sicut de monte Sina et de monte Sion; sicut de fluminibus quæ vocantur, Geon, Phison; Tigris, Euphrates; sicut de ipso toties in sanctis mysteriis (a) nominato fluvio Jordane rerum figurate insinuandarum mysticas similitudines adduxit.

15. Sed quantum intersit inter siderum observationes ad aeris qualitates accommodatas, sicut agricolæ vel nautæ observant, aut ad notandas partes mundi cursumque aliquod et alicunde dirigendum, quod gubernatores navium faciunt, et ii qui per solitudines arenosas in interiora Austri nulla semita certa vel recta gradiuntur; aut cum ad aliquid in doctrina utili figurate significandum, fit nonnullorum siderum aliqua commemoratio: quantum ergo intersit inter has utilitates, et vanitates hominum ob hoc observantium sidera, ut nec aeris qualitates, nec regionum, vias, nec solos temporum numeros, nec spiritualium similitudines, sed quasi fatalia rerum jam eventa perquirant, quis non intelligat?

CAP. IX. Sabbati mysterium.

16. SED jam deinceps videamus cur etiam id observetur, cum Pascha celebratur, ut sabbatum occurrat: hoc enim proprium Christianæ religionis est. Nam Judæi mensem novorum tantummodo et lunam observant a quartadecima usque ad vicesimam-primam (b). Sed quia illud eorum Pascha, quo passus est Dominus, ita occurrit, ut inter mortem ejus et resurrectionem medius esset sabbati dies, addendum patres nostri censuerunt: ut et nostra festivitas a Judæorum festivitate distingueretur; et quod non frustra factum esse credendum est ab illo, qui est ante tempora, et per quem facta sunt tempora, et qui venit in plenitudine temporum, et qui potestatem habebat ponendi animam suam et iterum recipiendi eam, et ideo non fatalem, sed opportunam sacramento, quod commendare instituerat, horam exspectabat, cum diceret, *Nondum venit hora mea*, (Iohan. 2. 4.) in anniversaria passionis ejus celebratione a posteris servaretur.

Qualis quies in cælo.

17. Quod enim nunc, ut superius dixi, fide ac spe gerimus, atque ut ad id perveniamus dilectione satagimus, requies est quædam ab omni labore omnium molestiarum sancta atque perpetua: in eam nobis ex hac vita fit transitus, quem Dominus noster Jesus Christus sua passione præmonstrare ac consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnitia, sed quædam ineffabilis tranquillitas actionis otiosæ: sic enim ab hujus vitæ operibus in fine requiescitur, ut in alterius vitæ actione gaudeatur. Sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarum, non ad eam sic transitur per quietem, ut ipsi labor succedat, id est, non sic esse actio incipit, ut esse desinat quies: neque enim reditur ad labores et curas; sed permanet in actione quod ad quietem pertinet, (c) nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Quia ergo per requiem ad primam vitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum, propterea sabbato requies significatur. Illa autem vita prima, quæ de peregrinatione redeuntibus, et primam stolam accipientibus redditur, per unam sabbati, quem diem Dominicum dicimus, figuratur. Quære septem dies Genesim legens, invenies septimum sine vespera, quia requiem sine fine significat. Prima ergo vita non fuit sempiterna peccanti: requies autem ultima sempiterna est, ac per hoc et octavus sempiternam beatitudinem habebit, quia requies illa, quæ sempiterna est, excipitur ab octavo, non exstinguitur: neque enim esset aliter sempiterna. Ita ergo erit octavus qui primus, ut prima vita non tollatur, sed reddatur æterna.

(a) Editi et MSS. plures *nobilitato*: alii septem *nominato*.

(b) Editi *Et quia aliquando Pascha*, etc. *distingueretur. Quod non frustra factum*, etc. ut *in anniversaria*, etc. Prætulimus hic MSS. lectionem, qua planius exprimitur duplex ratio, propter quam id a nobis in Paschatis celebratione servatur, ut Sabbati dies inter passionis et resurrectionis Dominicæ solemnitatem medius veniat: una scilicet: quod sic nostra festivitas a Judæorum festivitate distinguatur: altera; quod non frustra factum sit a Domino, ut inter mortem ejus, et resurrectionem medius esset dies sabbati.

(c) Ita MSS. omnes. At Lov. habet, *neque enim in opere laboratur, neque in cogitatione fluctuatur.*

CLASSIS II. AN. 400.

CAPUT X.

18. Sabbatum tamen commendatum est priori populo (*a*) in otio corporaliter celebrandum, ut figura esset sanctificationis in requie Spiritus Sancti. Nusquam enim legimus in Genesi sanctificationem per omnes priores dies, sed de solo sabbato dictum est: *Et sanctificavit Deus diem septimum* (Gen. 2. 3). Amant enim requiem sive piæ animæ sive iniquæ; sed qua perveniant ad illud quod amant, plurimæ nesciunt: nec aliquid appetunt etiam ipsa corpora ponderibus suis, (*b*) nisi quod animæ amoribus suis. Nam sicut corpus tamdiu nititur pondere sive deorsum versus, sive sursum versus, donec ad locum quo nititur veniens conquiescat; pondus quippe olei si dimittatur in aere, deorsum; si autem sub aquis, sursum nititur: sic animæ ad ea quæ amant propterea nituntur, ut perveniendo requiescant. Et multa quidem per corpus delectant, sed non est in eis æterna requies, nec saltem diuturna; et propterea magis sordidant animam, et aggravant potius, ut sincerum ejus pondus, quo in superna fertur, impediant. Cum ergo anima seipsa delectatur, nondum re immutabili delectatur; et ideo adhuc superba est, quia se pro summo habet, cum superior sit Deus. Nec in tali peccato impunita relinquitur, quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (Jac. 4. 6). Cum autem Deo delectatur, ibi veram, certam, æternam invenit requiem, quam in aliis quærebat, nec inveniebat. Proinde admonetur in Psalmo: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui* (Psal. 36. 4).

[Quies animæ in solo Deo.]

19. Quia ergo *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* (Rom. 5. 5), ideo sanctificatio in septimo die commemorata est, ubi requies commendatur. Quia vero nec bene operari possumus, nisi dono ejus adjuti, sicut dicit Apostolus; *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari pro bona voluntate* (Phil. 2. 13), nec requiescere poterimus post omnia bona opera nostra, quæ in hac vita gerimus, nisi ejus dono ad æternitatem sanctificati atque (*c*) perfecti: propterea de ipso Deo dicitur; quia *cum fecisset omnia opera valde bona, septimo die requievit ab omnibus operibus suis, quæ fecit* (Gen. 1. 31, et cap. 2. 2). Futuram enim requiem significabat, quam post bona opera daturus erat nobis hominibus. Sicut enim cum bene operamur, ipse dicitur operari in nobis, cujus munere bene operamur: ita cum requiescimus, ipse requiescere dicitur, quo donante requiescimus.

CAP. XI.

20. Hinc est quod etiam in tribus primis præceptis Decalogi quæ ad Deum pertinent, (cetera enim septem ad proximum pertinent, id est ad hominem, quia in duobus præceptis tota Lex pendet (Matth. 22. 40)) tertium ibi de observatione sabbati positum est: ut in primo præcepto Patrem intelligamus, ubi prohibetur coli aliqua in figmentis hominum Dei similitudo; non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla imago ejus coli debet, nisi illa quæ hoc est quod ipse; nec ipsa pro illo sed cum illo. Et quia creatura mutabilis est, ac propterea dicitur *omnis creatura vanitati subjecta* (Rom. 8. 20), quoniam natura universi etiam in parte monstratur, ne quisquam Filium Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, putaret esse creaturam, sequitur aliud præceptum: *Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui* (Exodi 20. 7. Deut. 5. 11). Spiritus autem sanctus, in quo nobis illa requies tribuitur, quam ubique amamus, sed nisi Deum amando, non invenimus, cum caritas ejus diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis (Rom. 5. 5), quia (*d*) sanctificavit Deus diem septimum in quo requievit, tertio præcepto legis insinuatur; quod scriptum est de observatione sabbati; non ut jam in ista vita nos quiescere existimemus, sed ut omnia quæ bene operamur non habeant intentionem, nisi in futuram requiem sempiternam. Memento enim maxime, quod jam supra commemoravi, quia *spe salvi facti sumus; spes autem quæ videtur, non est spes* (Rom. 8. 24).

21. Ad ipsum autem ignem amoris nutriendum et (*e*) flandum quodammodo, quo tamquam pondere sursum vel introrsum referamur ad requiem, ista omnia pertinent, quæ nobis figurate insinuantur: plus enim movent et accendunt amorem, quam si nuda sine ullis sacramentorum similitudinibus ponerentur. Cujus rei caussam difficile est dicere. Sed tamen ita se habet, ut aliquid per allegoricam significationem intimatum plus moveat, plus delectet, plus honoretur, quam si verbis propriis diceretur apertissime. Credo quod ipse animæ motus quamdiu rebus adhuc terrenis implicatur, pigrius inflammatur: si vero feratur ad similitudines corporales, et inde referatur ad spiritalia, quæ illis similitudinibus figurantur, ipso quasi transitu vegetatur, et tamquam in facula ignis agitatus accenditur, et ardentiore dilectione rapitur ad quietem.

[Allegoriarum utilitas.]

CAP. XII.

22. Inde que inter omnia illa decem præcepta solum ibi, quod de sabbato positum est, figurate observandum præcipitur; quam figuram nos intelligendam, non etiam per otium corporale celebrandam suscepimus. Cum enim sabbato significetur spiritalis requies, de qua dictum est in Psalmo; *Vacate et videte quoniam ego sum Deus* (Psal. 45. 11), et quo vocantur homines ab ipso Domino dicente; *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam: tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. 11. 28): cetera tamen ibi præcepta proprie sicut præcepta sunt, sine ulla figurata

(a) Am. Bad. Er. in otio corporali temporaliter celebrando.
(b) Am. Bad. Er. nisi quiescere a motibus suis.
(c) Floriac. MS. *atque perfecti sabbati pervenerimus: propterea* etc.
(d) Editi, *qui datus est nobis. Quia ergo sanctificavit* etc. sed concinnior lectio est interpunctione mutata, et sublata particula, *ergo*, quæ ab omnibus MSS abest.
(e) Sic in MSS. plurimis. At in editis habetur, *et flammandum*. MS. Colbertin. *et flatandum quodammodo*. Pro quo corrupte in prius editis; *flammandum*. Isto verbo utitur Augustinus in lib. 7. Confess. c. 6. n. 8. *flabant in eas nugas ignem cordis sui*.

CLASSIS II. AN. 400.

significatione observamus. Nam et idola non colere manifeste didicimus; et non accipere in vanum nomen Domini Dei nostri, et honorare patrem et matrem, et non mœchari, non occidere, non furari, non falsum testimonium dicere, non concupiscere uxorem proximi, non concupiscere ullam rem proximi, non figurate aliud pretendunt, et mystice aliud significant; sed sic observantur ut sonant. Observare tamen diem sabbati non ad litteram jubemur, secundum otium ab opere corporali, sicut observant Judæi: et ipsa eorum observatio, quæ ita præcepta est, nisi aliam quamdam spiritalem requiem significet, ridenda judicatur. Unde non inconvenienter intelligimus ad amorem excitandum, quo ad requiem tendimus, valere omnia quæ figurate in Scripturis dicuntur; quandoquidem id solum in Decalogo figurate præcipitur, ubi requies commendatur, quæ ubique amatur, sed in solo Deo certa et sancta invenitur.

Exodi 20. 3. Deut. 5. 7.

CAP. XIII. 23. Dies tamen Dominicus non Judæis, sed Christianis resurrectione Domini declaratus est, et ex illo habere cœpit festivitatem suam. Animæ quippe omnium sanctorum ante resurrectionem corporis sunt quidem in requie, sed in ea non sunt actione, qua corpora recepta vegetantur. Talem quippe actionem significat dies octavus, qui et primus; quia non aufert illam requiem, sed glorificat. Non enim redit cum corpore, difficultas ex corpore, quia nec corruptio. *Oportet enim corruptibile hoc indui incorruptionem, et mortale hoc indui immortalitatem.* Quapropter ante resurrectionem Domini, quamvis sanctos patres plenos prophetico spiritu octavi sacramentum nequaquam lateret, quo significatur resurrectio: (nam et pro octavo Psalmus inscribitur, et octavo die circumcidebantur infantes, et in Ecclesiaste ad duorum Testamentorum significationem dicitur, *Da illis septem et illis octo:*) reservatum est tamen et occultatum, et solum celebrandum sabbatum traditum est; quia erat antea requies mortuorum: resurrectio autem nullius erat, (*a*) qui resurgens ex mortuis, jam non moreretur, et mors illi ultra non dominaretur, ut postquam facta est talis resurrectio in corpore Domini (ut præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine) jam etiam dies Dominicus, id est octavus, qui et primus, inciperet celebrari. Ipsa etiam caussa intelligitur, cur observandum Pascha, ubi (*b*) ovem occidere et comedere jubentur, quod manifestissime passionem Domini præfigurat, non eis ita præceptum est, ut adtenderent occurrere sabbatum, et cum mense novorum ad tertiam lunæ hebdomadam concurrere, ut eumdem quoque diem Dominus potius sua passione signaret, qui etiam Dominicum, id est, octavum, qui et primus est, declaraturus advenerat.

1. Cor. 15. 53.
Eccle. 11. 2.

CAP. XIV. 24. Adtende igitur sacratissimum triduum crucifixi, sepulti, suscitati. Horum trium quod significat crux, in præsenti agimus vita: quod autem significat sepultura et resurrectio, fide ac spe gerimus. Nunc enim dicitur homini: *Tolle crucem tuam, et sequere me.* Cruciatur autem caro, cum mortificantur membra nostra, quæ sunt super terram, fornicatio, immunditia, luxuria, avaritia, et cetera hujusmodi, de quibus idem dicit; *Si secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Hinc etiam de seipso dicit; *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo*, Et alio loco; *Scientes*, inquit, *quia vetus homo noster simul crucifixus est cum illo, ut evacuetur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato.* Quamdiu ergo id agunt opera nostra ut evacuetur corpus peccati, quamdiu exterior homo corrumpitur, ut interior renovetur de die in diem, tempus est crucis.

Matt 16. 24.
Rom. 8. 13.
Gal. 6. 14.
Rom. 6. 6.

Quatuor Crucis dimensiones mortaliter.

25. Hæc sunt etiam bona opera quidem tamen adhuc laboriosa, quorum merces est requies: sed ideo dicitur, *Spe gaudentes*, ut cogitantes requiem futuram, cum hilaritate in laboribus operemur. Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transverso ligno, ubi figuntur manus. Per manus enim opera intelligimus; per latitudinem hilaritatem operantis, quia tristitia facit angustias; per altitudinem vero, cui caput adjungitur, exspectationem retributionis de sublimi justitia Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua, iis quidem qui secundum tolerantiam boni operis gloriam, et honorem, et incorruptionem quærentibus vitam æternam. Itaque longitudo, qua totum corpus extenditur, ipsam tolerantiam significat, unde longanimes dicuntur qui tolerant. Profundum autem quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfigurat. Recordaris enim, nisi fallor, quæ verba Apostoli in ista designatione crucis expediam, ubi ait: *In caritate radicati atque fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit longitudo, latitudo, altitudo et profundum:* Ea vero quæ nondum videmus, et nondum tenemus, sed fide et spe gerimus, in alio biduo figurata sunt. Hæc enim quæ nunc agimus, tamquam clavis præceptorum in Dei timore confixi, sicut scriptum est, *Confige clavis a timore tuo carnes meas*, in necessariis deputatur, non in eis quæ per seipsa appetenda et concupiscenda sunt. Unde illud optimum se dicit concupiscere, *dissolvi, et esse cum Christo. Manere autem in carne necessarium*, inquit, *propter vos.* Quod ergo inquit, *dissolvi, et esse cum Christo*, inde incipit requies, quæ non interrumpitur resurrectione, sed clarificatur: quæ tamen nunc fide retinetur; *quia justus ex fide vivit. An ignoratis*, inquit, *quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem.* Unde, nisi fide? Neque enim jam in

Eph. 3. 17.
Beda vulg. Philip. 1.
Psal. 118.
Symmach. 120.
Psal. 1. 23.
Habac. 2. 4.
Rom. 6. 3.

(a) Editi, *nullius erat, donec veniret Christus, qui resurgens etc.* At MSS. carent his verbis, *donec veniret Christus*

(b) Editi, *agnum occidere.* MSS. autem habent, ovem quam vocem hac in re frequens usurpat Augustinus, juxta græcum textum, qui πρόβατον habet, uti observat in q. 42. super Exodum.

nobis perfectum est, adhuc in nobismetipsis ingemiscentibus, et adoptionem expectantibus, redemtionem corporis nostri. *Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.* (Rom. 8. 24.)

26. Quod memento quam sæpe commemorem, ne jam nunc in ista vita nos beatos fieri debere arbitremur, et ab omnibus difficultatibus liberos; ac sic in angustiis rerum temporalium adversus Deum ore sacrilego murmuremus, quasi non exhibeat quod promisit. (Omnes tantum post hanc vitam.) Promisit quidem etiam huic vitæ necessaria, sed alia sunt solatia miserorum, alia gaudia beatorum. *Domine*, inquit, *secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ jucundaverunt animam meam.* (Psal. 93. 19.) Non ergo murmuremus in difficultatibus, ne perdamus latitudinem hilaritatis, de qua dicitur, *Spe gaudentes;* quia sequitur, *in tribulatione patientes.* (Rom. 12. 12.) Nova ergo vita in fide nunc inchoatur et spe geritur: nam tunc perfecta erit, cum absorbebitur mortale a vita, cum absorbebitur mors in victoriam, cum novissima inimica destruetur mors, cum immutati fuerimus, et æquales Angelis effecti. (I. Cor. 15. 54. Ibid. 26.) *Omnes enim*, inquit, *resurgemus, sed non omnes immutabimur.* (Ibid. 51.) Et Dominus, *Erunt*, inquit, *æquales Angelis Dei.* (Luc. 20. 36.) Apprehensi enim sumus modo in timore per fidem, (a) tunc autem apprehendemus in caritate per speciem. *Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem.* (2. Cor. 5. 6.) Ipse itaque Apostolus qui dicit, *ut apprehendam sicut apprehensus sum*, aperte se non apprehendisse confitetur. (Phil. 3. 12. 13.) *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror apprehendisse.* Sed tamen quia ipsa spes ex promissione veritatis certa nobis est, (Spes unde certa.) cum diceret, *Consepulti igitur sumus illi per baptismum in mortem:* (Rom. 6. 4.) subjunxit et ait, *ut quomodo surrexit Christus ex mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Ambulamus ergo in re laboris, sed in spe quietis: in carne vetustatis, sed in fide novitatis. Dicit enim; *Corpus quidem mortuum est propter peccatum spiritus autem* (b) *vita est propter justitiam. Si autem spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* (Rom. 8. 10.)

27. Hæc et ex auctoritate divinarum scripturarum et universæ Ecclesiæ, quæ toto orbe diffunditur, consensione, per anniversarium Pascha celebrantur, * in magno utique sicut jam intelligis, sacramento. (* CAP. XV.) Et in Scripturis quidem veteribus ad agendum Pascha non est præceptum tempus, nisi ex mense novorum, a luna quartadecima usque ad vicesimam-primam: ex Evangelio tamen, quia manifestum est, quo etiam die Dominus crucifixus sit, et in sepultura fuerit, et resurrexerit, adjuncta est etiam ipsorum dierum observatio per patrum concilia, et orbi universo Christiano persuasum est eo modo Pascha celebrari oportere.

28. Quadragesima sane jejuniorum habet auctoritatem, et in Veteribus libris ex jejunio Moysi et Eliæ; et ex Evangelio, quia totidem diebus Dominus jejunavit, demonstrans Evangelium non dissentire a Lege et Prophetis. (Quadragesimæ jejunium. Exode 34. 28. 3. Reg. 19. 8. Matt. 4. 2.) In persona quippe Moysi, lex; in persona Eliæ, Prophetæ accipiuntur, inter quos et in monte gloriosus apparuit; ut evidentius emineret quod de illo dicit Apostolus, *testimonium habens a Lege et Prophetis.* In qua ergo parte anni congruentius observatio Quadragesimæ constitueretur, nisi confini atque contigua Dominicæ Passioni? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est continentia, ut ab ipsius mundi amicitia jejunetur: quæ utique fallaciter blandiri, et illecebrarum fucos circumspargere atque jactare non cessat. Numero autem quadragenario vitam istam propterea figurari arbitror, quia denarius in quo est perfectio beatitudinis nostræ, sicut in octonario, quia redit ad primum, ita in * hoc mihi videtur exprimi: (* quadragenario.) quia creatura, quæ septenario figuratur, adhæret Creatori, in quo declaratur unitas Trinitatis per universum mundum temporaliter annuntianda: qui mundus et a quatuor ventis delimatur, et quatuor elementis erigitur, et quatuor anni temporum vicibus variatur. Decem autem quater in quadraginta consummantur: quadragenarius autem partibus suis computatus, addit ipsum denarium et fiunt quinquaginta tamquam merces laboris et continentiæ. Neque enim frustra ipse Dominus et quadraginta dies post resurrectionem in hac terra et in hac vita cum Discipulis conversatus est, et postea quam adscendit in cælum, decem diebus interpositis promissum misit Spiritum Sanctum, completo die Pentecostes: qui dies quinquagenarius habet alterum sacramentum, quod septies septem quadraginta novem fiunt; et cum reditur ad initium, qui est octavus, qui et primus dies, quinquaginta complentur: qui celebrantur post Domini resurrectionem, jam in figura non laboris, sed quietis et lætitiæ. Propter hoc et jejunia relaxantur, et stantes oramus, quod est signum resurrectionis (Unde etiam omnibus diebus Dominicis id ad altare observatur,) et halleluia canitur, quod significat actionem nostram futuram non esse nisi laudare Deum, sicut scriptum est: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* (Psal. 83. 5.)

29. Sed dies quinquagesimus et in Scripturis commendatur; (CAP. XVI.) et non tantum in Evangelio, quia tunc Spiritus-Sanctus advenit, sed etiam in Veteribus libris. Nam et ibi postea quam Pascha occiso agno celebraverunt, dies quinquaginta numerantur usque ad diem, quo Lex data est in monte Sina famulo Dei Moysi, digito Dei scripta: in libris autem Evangelii apertissime de-

(a) Lov. *Tunc autem apprehendemur*. Sed melius alii: *apprehendemus*.

(b) Editi, *vivit*. At MSS. *vita est*, juxta græcum, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.

CLASSIS II. AN. 400.

claratur, digitum Dei significare Spiritum-Sanctum. Cum enim unus Evangelista dixisset; *In digito Dei ejicio dæmonia:* alius hoc idem ita dixit; *In spiritu Dei ejicio dæmonia.* Quis hanc lætitiam divinorum sacramentorum, cum sanæ doctrinæ (a) luce clarescunt, non præferat universis mundi hujus imperiis, etiam inusitata felicitate pacatis? Nonne tamquam duo Seraphim clamant ad invicem concinentia laudes altissimi: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabahot:* ita duo testamenta fideliter concordantia sacratam concinunt veritatem? Occiditur ovis, celebratur Pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur Lex ad timorem scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tamquam ovis ad immolandum ductus est, sicut Isaias testatur, celebratur verum Pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad caritatem Spiritus-Sanctus, qui est digitus Dei contrarius hominibus sua quærentibus, et ideo jugum asperum et sarcinam gravem portantibus, nec invenientibus requiem animabus suis; quia caritas *non quærit quæ sua sunt.* Ideo animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum, declarat Apostolus, dicens; *Sicut enim Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, sic et isti resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem: sed ultra non proficient. Dementia enim eorum erit manifesta omnibus, sicut et illorum fuit.* Quia enim per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi adversum esse Spiritum-Sanctum qui erat in Moyse. Nam deficientes dixerunt, *Digitus Dei est hic.* Sicut autem conciliatus et placatus Spiritus-Sanctus requiem præstat mitibus et humilibus corde, ita contrarius et adversus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscæ illæ (b) brevissimæ significaverunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes, *Digitus Dei est hic.*

Lucæ 11.20. Matt. 12.28. — Consensus Scripturarum. *Isa. 6. 3.* — *Isa 53. 7.* — *1. Cor. 13.5.* — *2. Tim 3.8. Beda vulgatus ibidem.* — *Exod. 8.19.*

30. Exodum lege, et vide ubi Pascha celebraverunt, post quot dies data sit Lex. Loquitur Deus ad Moysen in eremo Sina, die (c) primo mensis tertii. Nota ergo unum diem ex ingressu ipsius tertii mensis, et vide quid dicat inter cetera. *Descende*, inquit, *testare populo, et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua, et sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo.* Tunc data est Lex tertio scilicet die tertii mensis. Numera itaque a quartodecimo primi mensis die, quo factum est Pascha, usque ad diem tertium tertii mensis, et invenies decem et septem dies primi mensis, triginta secundi, tres tertii, qui fiunt quinquaginta. Lex in arca est sanctificatio in corpore Domini, per cujus resurrectionem nobis requies futura promittitur, ad quam percipiendam Spiritu-Sancto caritas inspiratur. Spiritus autem nondum erat datus, quia Jesus nondum erat clarificatus. Unde prophetia illa cantata est; *Exsurge Domine in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ.* Ubi requies, ibi sanctificatio. Unde nunc ut amemus et desideremus, pignus accepimus. Vocantur autem ad requiem alterius vitæ, quo ab ista vita transitur, quod Pascha significat, omnes in nomine Patris et Filii et Spiritus-Sancti.

Exod. 19.10. — *Johan. 7.39.* — *Psal. 131. 8.*

CAP. XVII

31. Propterea quinquagenarius numerus ter multiplicatus, addito ad eminentiam sacramenti ipso ternario, et in illis magnis piscibus invenitur, quos jam Dominus post resurrectionem novam vitam demonstrans, a dextera parte levari imperavit; nec retia rupta sunt, quia tunc hæreticorum inquietudo non erit. Tunc homo perfectus et quietus, purgatus in animo et in corpore per eloquia Domini casta, argentum igne examinatum terræ purgatum septuplum, accipiet mercedem denarium, ut sint decem et septem. Nam et in hoc numero sicut in aliis multiplices figuras exhibentibus, sacramentum mirabile reperitur. Nec immerito etiam Psalmus septimus-decimus in Regnorum libris solus integer legitur; quia regnum illud significat, ubi adversarium non habebimus. Titulus enim ejus est: *In die qua eruit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul.* Quis enim figuratur in David, nisi ille qui venit secundum carnem ex semine David? Qui utique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos. Unde illi persecutori, quem voce mactavit, et in suum corpus trajiciens quodammodo manducavit, sonuit de cælo; *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quando autem eruetur hoc corpus ejus de manu omnium inimicorum ejus, nisi cum et illa novissima inimica destruetur mors? Ad hoc tempus pertinuit numerus ille centum quinquaginta-trium piscium. Nam et ipse numerus septimus-decimus surgens in trigonum, centum quinquaginta-trium summam complet. Ab uno quippe usque ad decem et septem surgens, omnes medios adde, et invenies ad unum scilicet adde duo, fiunt utique tria; adde tria, fiunt sex; adde quatuor, fiunt decem; adde quinque, fiunt quindecim; adde sex, fiunt viginti-unum: adde ita ceteros, et ipsum decimum-septimum, fiunt centum quinquaginta-tria.

Joan. 21. 6. — *2. Reg. 22. 1.* — *Act. 9. 4.*

32. Hæc de Scripturis firmissime tenentur, id est Pascha et Pentecostes. Nam ut quadraginta illi dies ante Pascha observentur, (d) Ecclesiæ consuetudo roboravit; sic etiam ut octo dies Neophytorum distinguantur a ceteris, id est, ut octavus primo concinat. Ut autem halleluja per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam et aliis diebus varie cantatur alibi atque alibi, ipsis autem diebus ubique. Ut autem stantes in illis diebus et omnibus Dominicis oremus, utrum ubique

(a) Floriac. MS. *lucra crescunt*
(b) Editi, *gravissimæ*. Sed verius MSS. *brevissimæ*, ut liquet ex lib. 3. de Trinit. c. 7.
(c) Lov. *die tertio mensis tertii*. Castigavimus ad MSS. duos Vaticanos et Sorbonicum unum, *die primo*.
(d) Am. Bad. Er. et MSS. tres: *Ecclesiæ consensio roboravit.*

servetur ignoro: tamen quid in eo sequatur Ecclesia, dixi ut potui, et arbitror esse manifestum.

33. De lavandis vero pedibus; cum Dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam venerat, commendaverit, sicut ipse consequenter exposuit, quæsitum est quonam tempore potissimum res tanta etiam facto doceretur, et illud tempus occurrit, quo ipsa commendatio religiosius inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramentum baptismi videretur pertinere, multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre non dubitaverunt. Aliqui autem ut hoc et sacratiore tempore commendarent, et a baptismi sacramento distinguerent, vel diem tertium octavarum, quia et ternarius numerus in multis sacramentis maxime excellit, vel etiam ipsum octavum ut hoc facerent elegerunt.

Lotio pedum.

B

De variis consuetudinibus.

34. Miror sane quid ita volueris; ut de iis quæ varie per diversa loca observantur, tibi aliqua scriberem, cum et non sit necessarium, et una in his SALUBERRIMA REGULA retinenda sit, ut quæ non sunt contra fidem, neque contra bonos mores, et habent aliquid ad exhortationem vitæ melioris, ubicumque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando et imitando sectemur, si aliquorum infirmitas non ita impedit, ut amplius detrimentum sit. Si enim eo modo impediat, ut majora studiosorum lucra speranda sint, quam calumniatorum detrimenta metuenda, sine dubitatione faciendum est, maxime id quod etiam de Scripturis defendi potest; sicut de hymnis et psalmis canendis, cum et ipsius Domini et Apostolorum habeamus (a) documenta et exempla et præcepta. De hac re tam utili ad movendum pie animum, et accendendum divinæ dilectionis affectum, varia consuetudo est, et pleraque in Africa Ecclesiæ membra pigriora sunt ita ut Donatistæ nos reprehendant, quod sobrie psallimus in ecclesia divina cantica Prophetarum, cum ipsi ebrietates suas ad canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi (b) ad turbas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus; cum in ecclesia fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cum legitur aut disputatur, aut antistes clara voce deprecatur, aut communis oratio voce diaconi indicitur? * Aliis vero particulis temporum quid melius a congregatis Christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non video.

C

Cantus Ecclesiæ.

a

b

* CAPUT XIX.

D

35. Quod autem instituitur præter consuetudinem, ut quasi observatio sacramenti sit, approbare non possum, etiamsi multa hujusmodi propter nonnullarum vel sanctarum vel turbulentarum personarum scandala devitanda; liberius improbare non audeo. Sed hoc nimis do-

A

lleo, quod MULTA quæ in divinis libris saluberrime præcepta sunt minus curantur; et tam multis præsumtionibus sic plena sunt omnia, ut gravius corripiatur qui per octavas suas terram nudo pede tetigerit, quam qui mentem vinolentia sepelierit. OMNIA itaque talia, quæ neque sanctarum scripturarum auctoritatibus continentur, nec in conciliis episcoporum statuta inveniuntur, nec consuetudine universæ Ecclesiæ roborata sunt, sed pro diversorum locorum diversis moribus innumerabiliter variantur, ita ut vix aut omnino numquam inveniri possint caussæ, quas in instituendis homines secuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione resecanda existimo. Quamvis enim neque hoc inveniri possit, quomodo contra fidem sint: ipsam tamen religionem, quam paucissimis et manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, servilibus oneribus premunt, ut tolerabilior sit conditio Judæorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnoverunt, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumtionibus, subjiciuntur. Sed Ecclesia Dei inter multam paleam multaque zizania constituta, multa tolerat, et tamen quæ sunt contra fidem vel bonam vitam (c) non approbat, nec tacet nec facit.

12. dist. Omnia.

Ecclesia multa tolerat.

c

CAP. XX.

36. ITAQUE illud quod scripsisti, quosdam fratres ita temperare se a carnibus edendis, ut immundas arbitrentur, apertissime contra fidem sanamque doctrinam est. Ex hinc ergo si diutius disputare voluero, potest putari a nonnullis obscure hinc Apostolum præcepisse; qui etiam inter multa quæ de hac re dixit, sic detestatus est hæreticorum impiam opinionem, ut diceret, *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, adtendentes spiritibus seductionis et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem.* Et alio loco de his rebus loquitur: *Omnia munda mundis: immundis autem et infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum et mens et conscientia.* Tu ipse lege cetera, et recita quibus potes, ut ne in se irritam faciant gratiam Dei, quia in libertatem vocati sunt; tantum ne libertatem in occasionem carnis assumant, et ideo jam nolint refrenandæ carnis concupiscentiæ caussa a quibuslibet cibis temperare, quia non eis permittitur superstitiose atque infideliter facere.

1. Tim. 4. 1.

Tit. 1. 15.

37. Hi vero qui de paginis evangelicis (d) sortes legunt, etsi optandum est ut hoc potius fa-

26. q. 2. Ii qui sortilegi.

d

(a) MSS. plures, *habeamus exemplum et præcepta de hac re* etc.

(b) Huc revocavimus ex MSS. particulam, *ad*, quæ in editis desideratur.

(c) Sic in prius excusis. At in MSS. plerisque habetur, *quæ sunt contra fidem nec bonus approbat*, *nec tacet* etc.

(d) Inter Capitularia Regum Francorum, in tertio Capitulari anni 789. exstat capitulum IV. *Ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortire præsumat, nec divinationes aliquas observare*, id quod ante vetuerant concilia Agathense anni 508. can. 42. Aurelian. an. 511. c. 30. Antisiodorense an. 578. c. 4. Quonam autem modo fieret istud sortilegii genus per libros divinos, addisces ex V. C. Stephani Baluzii notis in idem capitulum.

CLASSIS II. AN. 400.

ciant, quam ad dæmonia consulenda concurrant: tamen etiam ista mihi displicet consuetudo; ad negotia sæcularia, et ad vitæ hujus vanitatem, propter aliam vitam loquentia oracula divina velle convertere.

CAP. XXI.

58. Hæc tibi si satis esse ad ea, quæ requisisti, non putaveris, nimis ignoras et vires et occupationes meas. Tantum enim absum ab eo, quod putasti nihil me latere, ut nihil in epistola tua legerim tristius; quia et apertissime falsum est: et miror quia hoc te latet, quod non solum in aliis innumerabilibus rebus multa me latent, sed etiam in ipsis sanctis Scripturis multo nesciam plura quam sciam. (*Matt. 22. 40.*) Sed ideo spem in nomine Christi non infructuosam gero, quia non solum credidi Deo meo, in illis duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, sed etiam expertus sum, experiorque quotidie; quandoquidem nullum mihi sacramentum, aut aliquis sermo admodum obscurior de sacris litteris aperitur, ubi non eadem præcepta reperiam. (*1. Tim. 1. 5.*) *Finis enim præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona et fide non ficta*; (*Rom. 13. 10.*) et *Plenitudo legis caritas*.

59. Itaque et tu, carissime, sive ista sive alia, sic lege, sic disce, ut memineris verissime dictum, (*1. Cor. 8. 1.*) *Scientia inflat, caritas ædificat. Caritas autem non æmulatur, non inflat.* Sic itaque adhibeatur scientia tamquam machina quædam, per quam structura caritatis adsurgat, quæ maneat in æternum, etiam cum scientia destruetur; quæ ad finem caritatis adhibita multum est utilis; per se autem ipsa sine tali fine, non modo superflua, sed etiam perniciosa probata est. Scio autem quam te cogitatio sancta custodiat sub umbraculo alarum Domini Dei nostri. Sed ideo hæc, etsi breviter, monui, quoniam novi eamdem ipsam caritatem tuam, quæ non æmulatur, hanc epistolam multis daturam atque lecturam.

EPISTOLA LVI.*

* *Alias* CCXXXVII *quæ autem 56. erat, nunc 118.*

Augustinus ad Celerem, jubens eum litterarum sacrarum studio incumbere, ut discat hanc vitam collatione æternæ esse fumum et Donatistarum secta se abdicet.

Domino eximio meritoque honorabili et dilectissimo filio Celeri, Augustinus. (*a*)

Scripta forte circa idem tempus.

1. Promissi mei et tuæ voluntatis immemor non sum. Sed quoniam visitandarum ecclesiarum ad meam pertinentium curam necessitate profectus sum, nec per me ipse debitum continuo reddere potui: me tibi tamen diutius debere nolui, quod posset et me habente redhiberi. Proinde carissimo filio presbytero Optato delegavi, ut eis horis quas tibi opportuniores videris, tecum legat ea quæ pollicitus sum, cum totum fieri posse persenserit: hoc etiam eximietas tua, quam grate acceperit, tam impigre atque acriter facere suadebit. Quantum autem te diligam, salubribusque studiis in rerum divinarum atque humanarum cognitione oblectari atque exerceri velim, credo quod optime intelligas.

2. Caritatem officii mei si non aspernaris, spero in ipsa fide Christiana, et in moribus jam ita constitutæ personæ tuæ congruis, tales te profectus habiturum, ut hujus fumi vel vaporis temporalis, quæ vita humana dicitur, ultimum diem, quem nulli mortalium evitare conceditur, vel avidus vel securus vel certe non desperate sollicitus non in vanitate erroris, sed in soliditate veritatis exspectes. Quam certum est enim tibi vivere te; tam sit certum doctrina salutari istam vitam, quæ in deliciis temporalibus agitur, in comparatione vitæ æternæ, quæ nobis per Christum atque in Christo promittitur, non vitam sed mortem esse deputandam. Nullo modo autem dubitaverim de indole tua, quod ista consuetudine Donatistarum facillime te extrahes, si religiosissime ipsam Christianam puritatem non parvipenderis. Quam inconcussis enim documentorum firmamentis error ille convincatur, non magnum est etiam tardis ingenio, si tantum patienter atque intente audierint, pervidere. Sed ad sectandam insolitam rectitudinem usitatæ et quasi familiaris perversitatis vinculum abrumpere, majorum virium est. Et nequaquam desperandum adjuvante atque exhortante ipso Domino Deo nostro, de generosa libertate atque plane virili pectore tuo. Incolumem te Domini Dei nostri misericordia tueatur, domine eximie meritoque honorabilis et dilectissime fili.

EPISTOLA LVII.*

* *Alias* CCX. *quæ autem 75. erat, nunc 187.*

Augustinus, libro quodam suo in eam rem conscripto, Celerem instruxerat, mera levitate Donatistas se ab Ecclesia catholica segregasse. Cui, si eo codice satisfactum non sit, promittit adhuc scripta. In fine, cum amico quodam Donatista, Celeri subdito, conferre cupit.

Domino dilectissimo meritoque honorabili ac suscipiendo filio Celeri Augustinus in Domino salutem.

Scripta aliquanto post superiorem.

1. Nullam fuisse justam caussam, cur ab orbe terrarum, quo Ecclesia catholica secundum prophetica et evangelica promissa diffunditur, se pars Donati dirimeret, credo quod magis quoque considerans prudentia tua facillime intelligit. De qua re, si diligentior disputatio necessaria est, memini me ad legendum dedisse benevolentiæ tuæ codicem, cum id te petiisse carissimus mihi, (*b*) tuus filius, meus Cæcilius intimasset, qui codex non paucis diebus apud te fuit. Quem si rei hujus cognoscendæ

(a) In Vaticanis MSS. additur, in *Domino salutem*. Celer porro, cui hæc epistola scribitur, Proconsulatum Africæ gessit an. 429. uti ex datis ad ipsum legibus intelligitur.

(b) In editione Lov. deest, *tuus*, At habent MSS. Vaticani et Gallicani.

CLASSIS II. AN. 400.

studio, vel inter occupationes tuas legere sive voluisti sive potuisti, non dubito comperisse prudentiam tuam nihil eos habere, quod probabiliter contradicant. Et si quid te forte adhuc movet, quantum Deus donat ac sinit, forte poterimus respondere interroganti, aut ad legendum itidem aliquid dare, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

2. Quapropter peto unitatem catholicam (a) regioni Hipponensi diligentius commendes hominibus tuis, maxime Paterno et Maurusio Vigilantiam cordis tui novi, nec opus est arbitror, plura scribere; cum, si volueris, facillime possis, et quid alii curent et caveant in possessionibus tuis, et in re tua quid agatur addiscere. In re tua esse, mihi valde affirmatum est, amicum, cum quo cupio concordare: peto faveas ad hanc rem, ut et inter homines magnam laudem, et apud Deum habeas magnam mercedem jam enim mihi per quemdam (b) Carum utriusque nostrum medium mandaverat, se nescio quos violentos suos timere ne faceret, quos in re tua et te favente timere non poterit: nec ipse in eo debes diligere non constantiam, sed plane pertinaciam. Turpe est enim mutare sententiam, sed veram et rectam: nam stultam et noxiam, et laudabile et salubre est. Sicut autem constantia non sinit hominem depravari, sic pertinacia non sinit corrigi: proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda. Presbyter, quem misi, reliqua tuæ prudentiæ planius intimabit. Incolumem felicemque te Dei misericordia tueatur, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

EPISTOLA LVIII. *

* Alias LXXXIV, quæ autem 58 erat, nunc 121.

Augustinus Pammachio viro senatori gratulatur quod suos apud Numidiam colonos Donatistas adhortationibus suis adduxerit ad Ecclesiam catholicam.

Domino eximio et merito suscipiendo, atque in Christi visceribus dilectissimo filio (c) PAMMACHIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 401, exeunte.

1. Bona opera tua Christi gratia germinantia, te nobis in membris ejus honorandum, et plane notissimum dilectissimumque fecerunt. Neque enim si quotidie faciem tuam viderem, notior mihi, esses, quam cum interiorem tuam pacis (d) decore pulcrum ac veritatis luce radiantem, in unius tui facti candore conspexi, conspexi et agnovi, agnovi et amavi. Huic nunc loquor, huic scribo, dilecto amico meo, qui mihi corpore absenti absens innotuit. Verumtamen jam simul eramus, et conjuncti sub uno capite vivebamus, in cujus caritate nisi radicatus esses, non tibi tam dilecta catholica unitas foret, nec colonos tuos Afros, eo terrarum, unde Donatistarum furor exortus est, hoc est, in media consulari Numidia constitutos, tali admoneres alloquio, tanto fervore spiritus animares, ut devotione promtissima ad sequendum eligerent, quod te talem ac tantum virum non nisi agnita veritate sequi cogitarent: et tam longe a te locorum intervallis remoti irent sub idem caput, atque in ejus membris in æternum tecum deputarentur, cujus præcepto tibi temporaliter serviunt.

CLASSIS II. AN. 401.

2. In hoc ergo tuo facto te cognitum amplectens, exsultavi ut gratularer tibi in Christo Jesu Domino nostro, tibique has gratulatorias litteras mitterem, qualecumque specimen cordis et amoris erga te mei: neque enim amplius potui. Sed quæso ne tu hactenus quidquid te diligo metiaris: perlectam transi hanc epistolam transitu invisibili, qui intus fit, et perge cogitando in pectus meum, et cerne quid illic de te agatur. Patebit enim oculo caritatis cubiculum caritatis, quod claudimus adversus nugas tumultuosas sæculi, cum illic Deum adoramus: et videbis ibi delicias lætitiæ meæ de tam bono opere tuo, quas nec lingua effari, nec stilo exprimere valeo, calentes atque flagrantes in sacrificio laudis ejus, quo inspirante hoc voluisti, et quo adjuvante potuisti. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

3. O quam multorum tecum pariter senatorum, pariterque sanctæ Ecclesiæ filiorum, tale opus desideramus in Africa, de quali tuo lætamur! Sed illos periculosum est exhortari, tibi securum est congratulari. Illi enim forte non facient, et tamquam nos in animo eorum vicerint inimici Ecclesiæ, decipiendis insidiabuntur infirmis. Tu vero jam fecisti, unde inimici Ecclesiæ liberatis confundantur infirmis. Proinde sufficere visum est, ut ipse quibus Christiano jure potueris, amica fiducia istam epistolam legas. Sic enim ex tuo facto fieri posse in Africa credent, quod forte dum putant fieri non posse, pigrescunt. Insidias autem quas ipsi hæretici distorto corde moliuntur, quoniam (e) risi eos arbitratos valere aliquid in possessione Christi, animo tuo, nec scribere volui. Audies tamen hæc a fratribus meis, quos plurimum commendo eximietati tuæ, ne in tam magna tamque inopinata salute hominum, de quibus per te Catholica mater exsultat, spernere etiam superflua metuentes.

(a) Unus e Vatic. MSS. regionis Hipponensis.
(b) Lov. omittitur *Carum*, quod nomen ex MSS. restituimus.
(c) In MSS. quatuor scribitur, *Palmachio*. Porro hunc illum esse Pammachium Romanum civem ac Senatorem clarissimum non dubitamus, qui fuit gener Paulæ, Paulinæ maritus, et Hieronymo plurimum familiaris.
(d) Sic MSS. At vulgati habent, *pacis decorem*.
(e) Lov. *quoniam ipsi eas arbitrantur valere* etc. Prætulimus hic lectionem Bad. Am. Er. et MSS. undecim.

CLASSIS II. AN. 401.

EPISTOLA LIX. *

* Alias CCXVII. quæ autem 59. erat, nunc 149.

Augustinus Victorino concilium convocanti, excusatoria, quare ad concilium non venturus sit: rogans ut prius cum Xantippo super jure primatus et concilii convocandi placide componat.

Domino beatissimo et venerabili patri et consacerdoti Victorino, Augustinus in Domino salutem.

Scripta circa exeuntem an. 401.

1. (*a*) Tractoria ad me quinto idus Novembris venit, jam finito die, et me valde indispositum invenit, ut occurrere omnino non possem. Verumtamen sive imperitiam meam moverit, sive juste motus sim, tuæ sanctitatis et gravitatis est arbitrari. Legi in eadem tractoria etiam ad Mauritanias esse scriptum, quas provincias scimus suos habere primates. Quod si et ex eis ad Numidiam convocandum esset concilium oportuit utique ut aliquorum Maurorum episcoporum, qui illic priores sunt, nomina in tractoria ponerentur: quod in ista tractoria non reperiens, multum miratus sum. Deinde ad ipsos Numidas ita perturbato et neglecto ordine scriptum, ut nomen meum tertio loco invenerim, qui novi quam post multos episcopos factus sim. Quæ res et aliis injuriosa est satis, et mihi invidiosa. Præterea venerabilis frater et collega noster (*b*) Xantippus Tagosensis dicit, quod eum primatus ipse contingat, et erga plurimos sic habetur, et tales mittit epistolas. Qui etiam error, si facile inter vestram sanctitatem cognosci et corrigi potest, non debuit tamen in tractoria, quam misit venerabilitas tua, nomen ejus prætermitti. Quod si in mediis locis conscriberetur, et non in primo poneretur, multum mirarer: quanto magis mirandum est, quod nulla ibi ejus admemoratio facta est, qui maxime ad concilium venire debuit, ut de ipso primatus ordine, coram omnium Numidarum episcopis ecclesiarum primitus ageretur?

2. His de caussis etiam venire dubitarem, ne forte falsa esset tractoria, qua tanta perversitas appareret: quamquam et angustia temporis et aliæ graves necessitates me multipliciter impedirent. Unde peto beatitudinem tuam ut mihi ignoscas, et primo instare digneris, ut inter tuam sanctimoniam et senem Xantippum concorditer constet, quis vestrum debeat convocare concilium: aut certe, quod salubrius arbitror, sine cujusquam præjudicio ambo convocate collegas nostros, eos maxime qui vobis episcopatus ætate vicini sunt, qui facile quis vestrum verum dicat agnoscant, (*c*) ut inter vos paucos eadem præ ceteris quæstio dirimatur, et errore sublato minores a ceteris convocentur, qui nec possunt nec debent, nisi vobis in hac re tamquam prioribus credere, et nunc ignorant cui vestrum potissimum credant. Hanc epistolam signatam misi annulo qui exprimit faciem hominis attendentis in latus.

EPISTOLA LX. *

* Alias LXXVI. quæ autem 60. erat, nunc 85.

Augustinus Aurelio significat Donatum et ipsius fratrem se renitente recessisse de monasterio: porro et monachis facilem lapsum, et ordini clericorum injuriam fieri, dum tales in clerum assumuntur.

Domino beatissimo et debita observantia venerabili, sinceriterque carissimo fratri et consacerdoti papæ Aurelio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta forte circ. idem tempus. Ivo p. 7. c. 7. 16. q. 1. Legi Epistolam.

1. Litteras nullas tuæ venerabilitatis, ex quo ab invicem corporaliter digressi sumus, accepi. Nunc vero legi epistolam benignitatis tuæ de Donato et fratre ejus, et quid responderem, diu fluctuavi. Sed tamen etiam atque etiam cogitanti quid sit utile saluti eorum, quibus in Christo nutriendis servimus, nihil mihi aliud occurrere potuit, nisi non esse istam viam dandam servis Dei, ut se facilius putent eligi ad aliquid melius, si facti fuerint deteriores. Et ipsis enim facilis lapsus, et ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eligantur, cum ex his qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores atque meliores in clerum assumere soleamus: nisi forte, sicut vulgares dicunt; Malus choraula bonus symphoniacus est: ita iidem ipsi vulgares de nobis jocabuntur dicentes, Malus monachus bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, et tam gravi contumelia clericos dignos putemus, in quorum numero sumus; cum aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, et tamen desit instructio necessaria, aut personæ regularis integritas.

(*a*) Unus e Vaticanis MSS. constanter habet, *Tractatoria*

(*b*) Apud Lov. *Xantippus Thagastensis.* Sed aliter legi oportet eruditorum judicio: quippe quo tempore scribebat Augustinus, hoc ipso Alypius Thagastensem Numidiæ sedem occupabat. Porro hujus epistolæ exemplaria MSS. vix duo venerunt in manus nostras; unum ex his Victorinum præfert. *Sanctippum Tagonensem*, alterum Corbeiense perantiquum et optimæ notæ, *Sanctippum Tagosensem*. Ex duobus autem Vaticanis quæ olim Clementis VIII. jussu ad castigatiorem edendam hanc epistolam inspecta fuerunt, unum cum Corbeiensi consentit. Immo R. P. M. Henricus de Noris Augustinianus Th. Prof. in Historiæ Peleg. lib. 2. cap. 8 testatur legi *Xantippum Tagosensem* in tribus Vaticanis codicibus; quorum ex fide corrigendas esse editiones monet. *Nec mirum*, inquit, Tagosem *urbem in geographicis tabulis non reperiri Nam Africani primates, ut ait Gregorius lib. 1. epist. 72. ad Gennadium, passim per villas, non in civitatibus primariis residebant: et tempore collationis Carthaginensis erant in universa Africa episcopi 567. cum tamen tot oppida nec Ptolemæi nec Ortelii tabulæ exprimant.* In notitia episcopatuum Africæ, inter Numidas est Timotheus Tegurensis: occurrunt et duo Tagorenses episcopi in Carthag. collatione 1. An forte nomen commutatis, ut sæpe fit, litteris aliter et aliter scriptum sedem non aliam et aliam designat?

(*c*) MSS. eb. ut inter vos paucos qui vos in hac re quantum loquamini *Eodem præ*, etc.

CLASSIS II. AN. 401.

2. Sed de istis credo arbitrata sit beatitudo tua, quod nostra voluntate, ut suis potius corregionalibus utiles essent, de monasterio recessissent. Sed falsum est, sponte abierunt, sponte deseruerunt, nobis quantum potuimus, pro eorum salute, renitentibus. Et de Donato quidem, quia jam factum est, ut antequam de hac re aliquid in * concilio statueremus, ordinaretur, si forte a superbiæ perversitate correctus est, quod vult faciat prudentia tua. De fratre vero ejus, cujus vel maxime caussa de monasterio etiam ipse Donatus abscessit, cum intelligas quid sentiam, nescio quid respondeam. Contradicere tamen prudentiæ, honori, caritatique tuæ non audeo; et sane spero id te facturum, quod membris Ecclesiæ salubre perspexeris.

Concil. Carthag. die 1. Septemb. an. 401.

EPISTOLA LXI. *

Alias CCXXIII. quæ autem 61. erat, nunc 204.

Augustinus Theodoro ut prolata hac epistola fidem faciat clericos ex parte Donati venientes ad Ecclesiam catholicam, in suo ipsorum ordine esse recipiendos.

a Dilectissimo (a) et honorando fratri THEODORO AUGUSTINUS Episcopus in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 401. aut paulo post.

1. Cum benevolentia tua mecum loqueretur, quomodo susciperemus clericos ex parte Donati, si voluerint esse catholici, placuit mihi illud quod tibi respondi, etiam hac ad te data epistola exprimere: ut si quis de hac re te interrogaverit, etiam manu mea prolata, quid de hac re sentiamus vel faciamus, ostendas. Scias ergo nos non in eis detestari, nisi dissensionem ipsorum, per quam schismatici vel hæretici facti sunt, quia Ecclesiæ catholicæ unitatem et veritatem non tenent, in eo quod pacem cum populo Dei non habent, qui toto terrarum orbe diffunditur, et in eo quod in hominibus baptismum Christi non agnoscunt. Improbamus ergo malum errorem, quem suum habent; bonum autem nomen, quod Dei habent, et sacramentum ejus agnoscimus in eis, et veneramur, et amplectimur. Sed propterea dolemus errantes, et eos per caritatem Christi lucrari Deo cupimus, ut sanctum sacramentum, quod foris ab Ecclesia habent ad perniciem, in pace Ecclesiæ habeant ad salutem. Si ergo tollantur de medio mala hominum, et honorentur in hominibus bona Dei; erit fraterna concordia, et amabilis pax, ut in cordibus hominum vincat persuasionem diaboli caritas Christi.

2. Itaque cum ad nos veniunt ex parte Donati, mala illorum non suscipimus, id est dissensionem et errorem, sed ipsa tolluntur de medio A tamquam impedimenta concordiæ, et amplectimur fratres nostros stantes cum eis, sicut dicit Apostolus, *in* (b) *unitate spiritus, in vinculo pacis*, et agnoscentes in eis bona Dei, sive sanctum b baptismum, sive benedictionem ordinationis, sive continentiæ professionem, sive consignationem virginitatis, sive fidem Trinitatis, et si qua alia sunt: quæ omnia etiamsi erant, nihil tamen proderant, quando caritas non erat. Quis autem vere dicit se habere Christi caritatem, quando ejus non amplectitur unitatem? Cum ergo ad Catholicam veniunt, non hic accipiunt quod habebant: sed, ut prodesse illis incipiat quod habebant, accipiunt hic quod non habebant. Hic enim accipiunt radicem caritatis in vinculo pacis, et in societate unitatis: ut non ad damnationem, B sed ad liberationem illis valeant omnia, quæ habent, sacramenta veritatis. Non enim debent gloriari sarmenta, quia non sunt spinarum ligna, sed vitis. Si enim non in radice vixerint, cum tota specie sua in ignem mittentur. De quibusdam autem ramis fractis dixit Apostolus, *quia potens est Deus iterum inserere illos*. Et ideo, dilectissime frater, quoscumque illorum videris forte dubitantes quo ordine suscipiantur a nobis; ostende illis istam quam bene nosti manum meam, et si eam apud se habere voluerint, habeant: quia testem Deum facio super animam meam, sic eos me suscepturum, ut non solum baptismum Christi quem acceperunt, ipsum habeant, sed etiam honorem (c) sanctimonii et continentiæ. c

Ephes. 4. 3.

Rom. 11. 23.

C

EPISTOLA LXII. *

Alias CCXLI. quæ autem 62. erat, nunc 192.

Alypius, Augustinus et Samsucius Severo excusantes quæ in Timothei negotio gesta sunt.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo et sincerissimo fratri et consacerdoti (d) SEVERO d et qui tecum sunt fratribus, ALYPIUS, AUGUSTINUS et SAMSUCIUS, et qui nobiscum sunt fratres, in Domino salutem.

Scripta forte sub fin. an. 401.

1. Cum Subsanam venissemus, et quæ illic nobis absentibus contra nostram voluntatem gesta fuerant, quæreremus; quædam sicut audieramus, quædam vero aliter facta, omnia D tamen dolenda et (e) toleranda, quantum Dominus adjuvit, partim objurgando, partim monendo, partim orando correximus. Illud sane quod e post tuæ sanctitatis profectionem nos plurimum contristavit, quod inde fratres sine itineris duce dimissi sunt, petimus ignoscas; et timidius quam malitiosius factum scias. Cum enim pu-

(a) Sic in MSS. At apud Lov. habetur tantum, *Dilectissimo fratri Theodoro Augustinus*. prætereaque Theodorus in præfixo illic argumento dicitur episcopus; quam dignitatem unde ipsi afferatur ignoramus certe non ex fratris appellatione, quam Augustinus supra in epistola 53. Generoso viro laico deferl; immo hæreticis interdum et paganis, ut videre est in epistolis 90 et 232. Denique hunc, opinamur, Theodorum cum Maximo designat Augustinus in epist. 83. hisce verbis: *Carissimi Filii mei honorabiles viri* quibus nempe scripserat epist. 84.

(b) MSS. melioris notæ habent, *in unitatem Christi*.

(c) Sic vetus codex Corb. At Lov. *pacimonii et continentiam*.

(d) Hic est, nisi fallimur, ille ipse cujus ex nomine Paulinum salutat Augustinus in epist. 31. n. 3. *Beatissimus frater Severus de condiscipulatu nostro Melevitanæ antistes ecclesiæ* etc.

(e) Lov. et *tollenda*. At MSS. et *toleranda*.

CLASSIS II. AN. 401.

tarent eos a filio nostro Timotheo propterea mitti, ut in nos maxime caritatem tuam ad iracundiam provocarent; vellent autem ipsi nostro adventui, quem tecum futurum sperabant, omnia integra reservare; putaverunt non eos profecturos, si ducem itineris non acciperent. Sed tamen peccatum esse, quis dubitet? Hinc etiam factum est, ut et Fossori diceretur, jam Timotheum cum ipsis fratribus fuisse profectum: quod utique falsum erat. Non tamen a presbytero dictum; et hæc omnia fratrem Carcedonium penitus ignorasse, nobis manifestissime declaratum est, quantum ista manifestari solent.

2. Sed quid pluribus immoremur? Memoratus filius noster Timotheus vehementissime perturbatus, quod dubietatem tam inopinatam invitissimus senserit; indicavit nobis, quod cum ageres cum illo ut apud Subsanam Deo serviret, erudit et juravit, a te omnino non recessurum. Cumque ejus voluntatem requireremus, respondit se hac juratione impediri, quo minus ibi esset ubi eum esse etiam antea volebamus: cum jam præsertim de suæ libertatis manifestatione securus sit. Cumque illi aperuissemus, non eum futurum perjurii reum, si non per ipsum, sed per te fieret, ut propter vitandum scandalum tecum esse non posset; quandoquidem non de tua voluntate, sed de sua jurare potuerit, nec te sibi vicissim aliquid jurasse confessus sit: ad extremum dixit, quod servum Dei, Ecclesiæ filium, dicere oportebat, quidquid nobis cum tua sanctitate de illo fieri placuisset, id se sine dubio secuturum. Proinde petimus, et per caritatem Christi obsecramus prudentiam tuam, ut omnium quæ locuti sumus memineris, et rescriptis tuis nos lætifices. Debemus enim nos firmiores (si tamen inter tanta tentationum pericula dicere hoc audendum est), sicut ait Apostolus, infirmorum onera sustinere. Frater Timotheus ideo non scripsit sanctitati tuæ, quia omnia quæ gesta sunt, sanctus frater tuus significavit. Memor nostri, in Domino glorieris, domine beatissime et venerabiliter carissime et sincerissime frater.

Rom. 15. 1.

EPISTOLA LXIII. *

* Alias CCXL. quæ autem 63. erat, nunc 18.

Rursum de Timotheo qui postquam jurasset se a Severo non recessurum, ordinatus fuerat subdiaconus apud Subsanam in diœcesi Hipponensi: hoc præter suam voluntatem factum esse testatur Augustinus; Timotheum tamen quem ad Severum redire voluit, declarat lectoris officio, jam ante præstitum ipsi juramentum, functum fuisse in ecclesiis diœceseos Hipponensis, adeoque sibi remittendum.

Domino beatissimo, et venerabili, et sincerissima caritate amplectendo fratri et consacerdoti SEVERO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, et fratres qui mecum sunt, in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

1. Si dicam, quæ me ipsa caussa cogit dicere, ubi erit sollicitudo caritatis? Si autem non dicam, ubi erit libertas amicitiæ? Verumtamen fluctuans interim elegi me purgare potius quam te arguere. Scripsisti te mirari, nos cum dolore nostro tolerare voluisse, quod correctione emendari potuisset: quasi non sint dolenda quæ male facta sunt, etiamsi quantum possunt postea corriguntur; aut non id maxime tolerandum sit, quod cum manifestum sit perperam factum, fieri non possit infectum. Desine itaque mirari, frater sincerissime. Nam ordinatus est apud Subsanam subdiaconus Timotheus, præter meum concilium et voluntatem; cum, quid de illo agendum esset, adhuc inter nostras alternas sententias deliberatio nutaret. Ecce adhuc doleo, quamvis jam ad te redierit; in quo nos tuæ voluntati paruisse non pœnitet.

2. Audi etiam quid objurgando, quid monendo, quid orando correxerimus, et antequam hinc esset profectus; ne adhuc propterea videatur tibi nihil a nobis tunc fuisse correctum, quia nondum ad vos ipse redierat. Objurgando correximus, primo ipsum, qui tibi non obtemperavit, ut inconsulto fratre Carcedonio ad tuam sanctitatem ante proficisceretur, unde origo hujus nostræ tribulationis exorta est: deinde presbyterum et Verinum, per quos ut ordinaretur factum esse comperimus. Cum enim omnes objurgantibus nobis hæc omnia non recte facta esse confessi sunt, et ut sibi ignosceretur rogaverunt; nimis superbe ageremus, si non crederemus esse correctos. Neque enim agere poterant ut facta non essent: sed nec nos aliud objurgando agebamus, nisi ut se male egisse cognoscerent et dolerent. Monendo autem correximus, primo omnes, ut deinceps talia non auderent, ne iram Dei experirentur: deinde præcipue Timotheum, qui sola juratione se cogi dicebat ad tuam pergere caritatem; ut si sanctitas tua, quod fore sperabamus, considerans quæ simul locuti fuerimus, propter infirmorum scandalum, pro quibus Christus mortuus est, et propter Ecclesiæ disciplinam, quam periculose negligunt, quoniam hic jam lector esse cœperat, nolles eum esse tecum; jam liber a vinculo jurationis, æquissimo animo Deo serviret, cui sumus rationem nostrorum actuum reddituri. Ipsum quoque fratrem Carcedonium, quantum potuimus, monendo ad hoc perduxeramus, ut etiam ipse patientissime acciperet quidquid de illo fieri, conservandæ ecclesiasticæ disciplinæ provisio et necessitas cogeret. Orando autem correxeramus nos ipsos, ut et gubernationes et exitus nostrorum consiliorum misericordiæ Dei commendaremus; et si quid indignationis nos momorderat, sub illius medicinalem dexteram confugiendo sanaremur. Ecce quam multa, partim objurgando, partim monendo, partim orando correxeramus.

3. Et nunc considerantes vinculum caritatis, ut non possideamur a satana, non enim ignoramus mentes ejus; quid aliud facere debuimus nisi obtemperare voluntati tuæ, qui non putasti quod factum est corrigi potuisse, nisi ipse,

CLASSIS II. AN. 401.

in quo tibi injuriam factam esse conquereris, juri tuo redderetur? Hoc etiam frater ipse Carcedonius, quamvis non post levem animi perturbationem, de qua peto ut ores pro illo, tamen Christum in te cogitans, æquanimiter fecit. Et cum adhuc ego, utrum apud nos remorante Timotheo, alias ad tuam germanitatem litteras mitterem, cogitandum putarem; veritus est ipse paternam (a) commotionem tuam, et præcidit deliberationem meam, non solum sinens, sed etiam instans, ut tibi Timotheus redderetur.

4. Ego autem, frater Severe, caussam meam judicio tuo dimitto. Certus sum enim Christum habitare in corde tuo: per quem te obsecro ut ipsum consulas, tuæ menti sibi subditæ præsidentem; utrum homo, qui in ecclesia meæ dispensationi credita jam legere cœperat, et (b) non semel, sed iterum et tertio, apud Subsanam et presbytero Subsanensis Ecclesiæ comitatus, et apud Turres, et apud (c) Cizan, et apud Verbalis legerat, non fuisse lector possit aut debeat judicari. Et sicut nos, quod postea nobis invitis factum est, Deo jubente correximus: sic et tu quod prius te nesciente factum est, eodem jubente similiter corrige. Neque enim vereor, ne tu parum intelligas, quantus aditus aperitur ad dissolvendum ordinem ecclesiasticæ disciplinæ, si alterius ecclesiæ clericus cuicumque juraverit quod ab ipso non sit recessurus, cum secum esse permittat, ideo se facere affirmans, ne auctor sit ejus perjurii: cum profecto qui hoc non sinet, nec illum apud ipsum remanere permittet, quia de se non de altero jurare potuit, ipse pacificam regulam sine aliqua reprehensione custodiat.

* Alias CCXXXV. quæ autem, 161. erat, nunc 22.

EPISTOLA LXIV. *

Augustinus Quintiano, ipsum ad patientiam adhortans et Aurelio episcopo reconciliatum cupiens, agensque de Privatione quem ille suæ ecclesiæ clericum querebatur in monasterium Augustini susceptum fuisse.

Domino dilectissimo fratri et compresbytero QUINTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post natalem Chr. an. 401.

1. Nos non dedignamur adspicere corpora minus pulcra, præsertim cum ipsæ animæ nostræ nondum pulcræ sint, sicut eas futuras speramus, cum ille ineffabiliter pulcher nobis apparuerit, in quem modo non videntes credimus: tunc enim similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. Quod et tu de anima tua, si libenter et fraterne me accipis, admonemus ut sentias, nec eamdem pulcram esse præsumas: sed quemadmodum Apostolus præcipit, in spe gaudeas, et quod sequitur facias: Sic enim dicit, *Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Spe enim salvi facti sumus:* sicut rursus idem ipse dicit, *Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.* Hæc patientia in te non deficiat, et in bona conscientia sustine Dominum, et viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum.

Rom. 12. 12. Rom. 8. 24.

CLASSIS II. AN. 401. Ibidem.

2. Manifestum est quidem, quod si ad nos venires, venerabili episcopo Aurelio non communicans, nec apud nos posses communicare: sed ea caritate nos faceremus, qua et illum facere non dubitamus. Nec ideo tamen onerosus nobis esset adventus tuus: quia et te oportet æquo animo facere pro Ecclesiæ disciplina, præsertim salva conscientia, quam tu nosti et Deus. Neque enim et ille si caussam tuam discutiendam distulit, odio tui fecit, et non necessitatibus suis: quas tu si ita nosses quemadmodum tuam nosti, nec mirareris nec contristareris. Quod etiam de nostris petimus credas, quia similiter eas non potes nosse. Sunt autem majores nobis, et auctoritate digniores, et loco viciniores episcopi, per quos facilius possitis ad curam vestram pertinentis ecclesiæ caussas exsequi. Nec ego tamen tacui apud venerabilem et debita mihi pro ejus meritis honorificentia suscipiendum fratrem et collegam meum senem Aurelium, tribulationem vestram et querimoniam litterarum vestrarum; sed per exemplum epistolæ tuæ, innocentiam tuam ei perferre curavi. Litteras autem tuas vel pridie, vel ante biduum natalis Domini accepi, quando illum insinuasti ad ecclesiam Badesilitanam venturum, a qua timetis Dei plebem conturbari atque corrumpi. Quapropter per litteras quidem alloqui plebem vestram non audeo: rescribere autem eis, qui mihi scriberent, possem: ultro autem ad plebem scribere, quæ dispensationi meæ commissa non est, unde possem?

3. Verumtamen quod tibi uni dico, qui mihi scripsisti, per teipsum perveniat ad eos quibus opus est dici. Vos ipsi prius nolite in scandalum mittere Ecclesiam, legendo in populis scripturas quas canon ecclesiasticus non recepit: his enim hæretici, et maxime Manichæi solent imperitas mentes evertere, quos in campo vestro libenter latitare audio. Miror ergo prudentiam tuam, quod me admonueris ut jubeam non recipi eos, qui ad nos a vobis ad monasterium veniunt, ut quod statutum est a nobis in concilio permaneret; et tu non memineris in concilio * institutum; quæ sint Scripturæ canonicæ, quæ in populo Dei legi debeant. Recense ergo concilium, et omnia quæ ibi legeris commenda memoriæ; et ibi etiam invenies, de solis clericis fuisse * statutum, non etiam de laicis, ut undecumque venientes non recipiantur in monasterium. Non quis monasterii facta mentio est; sed quia sic institutum est, ut clericum alienum nemo suscipiat. Recenti autem * concilio statu-

* Hipponensi an. 393. can. 38. et Carth. 3. an. 397. can. 47.

* Ibid. can. 21.

* Carth-

(a) Lov. commonitionem. MSS. omnes, commotionem.

(b) Id negotii videtur præbuisse caussam edendi illius canonis in concil. Milevitano die 27. Aug. an. 402. celebrato, ut *quicumque in ecclesia vel semel legerit ab alia ecclesia non teneatur.*

(c) In veteri codice Corb. *Cizan.*

CLASSIS II. AN. 401.

tum est, ut de aliquo monasterio qui recesserint, vel projecti fuerint, non fiant alibi clerici aut præpositi monasteriorum. Si ergo de * Privatione te aliquid movit, scias eum a nobis nondum esse susceptum in monasterium: sed caussam ipsius ad senem Aurelium misi, ut quod de illo statuerit, hoc faciam. Miror enim utrum jam potest lector deputari, qui nonnisi semel scripturas etiam non canonicas legit. Si enim propterea jam ille lector ecclesiasticus, profecto et illa scriptura ecclesiastica est. Si autem illa scriptura ecclesiastica non est, quisquis eam, quamvis in ecclesia legerit, ecclesiasticus lector non est. Tamen de isto adolescente, quod memorato antistiti visum fuerit, hoc oportet observem.

gine habito 13. Sept. an. 401. * forte Privatiano.

4. Plebs autem Vigesilitana, vobiscum nobis in visceribus Christi carissima, si episcopum in plenario Africæ * concilio degradatum suscipere noluerit, sano capite faciet, et nec cogi potest, nec debet. Et quisquis eam violenter coegerit, ostendet qualis sit; et qualis ante fuerit, quando de se nihil mali credi volebat, faciet intelligi. Nullus enim sic proditur qualem caussam habuerit, quam ille qui per sæculares potestates, vel quaslibet violentias, cum perturbatione et querela conatur recipere honorem, quem perdidit. Non vult enim volenti Christo servire, sed Christianis nolentibus dominari. Fratres, cauti estote. Multum astutus est diabolus, sed Christus Dei Sapientia est.

* Carthagin. 13. Septemb. an. 401.

EPISTOLA LXV. *

* Alias CCXXXVI. quæ autem 65. erat, nunc 80.

Augustinus Xantippo Numidiæ primati rationem reddens cur Abundantio presbytero infami ecclesiam committere noluerit.

Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo patri et consacerdoti seni XANTIPPO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta ineunte an. 402.

1. OFFICIO debito meritis tuis, salutans dignationem tuam, tuisque me orationibus valde commendans, insinuo prudentiæ tuæ, Abundantium quemdam in fundo Strabonianensi pertinente ad curam (a) nostram ordinatum fuisse presbyterum. Qui cum non ambularet vias servorum Dei, non bonam famam habere cœperat; qua ego conterritus, non tamen temere aliquid credens, sed plane sollicitior factus, operam dedi, si quo modo possem ad aliqua malæ conversationis ejus certa indicia pervenire. Ac primo comperi, eum pecuniam cujusdam rusticani divino apud se commendato intervertisse, ita ut nullam inde posset probabilem reddere rationem. Deinde convictus atque confessus est, die jejunii natalis Domini, quo etiam Gippitana ecclesia sicut ceteræ jejunabant, cum tamquam perrecturus ad ecclesiam suam valefecisset collegæ suo presbytero Gippitano, hora ferme quinta, et cum secum nullum clericum haberet, in eodem fundo restitisse, et apud quamdam malæ famæ mulierem et prandisse et cœnasse, et (b) in una domo mansisse. In hujus autem hospitio jam quidam clericus noster Hipponensis remotus erat; et hoc quia iste optime noverat, negare non potuit. Nam quæ negavit, Deo dimisi, judicans quæ occultare permissus non est. Timui ei committere ecclesiam, præsertim inter hæreticorum circumlatrantium rabiem constitutam. Et cum me rogaret, ut ad (c) presbyterum fundi Armemanensis in campo Bullensi, unde ad nos devenerat, caussa ejus insinuata litteras darem, ne quid de illo atrocius suspicaretur, ut illic vivat, si fieri potest sine officio presbyterii correctior, misericordia commotus feci. Hæc autem me præcipue prudentiæ tuæ intimare oportebat, ne aliqua tibi fallacia subreperet.

CLASSIS II. AN. 402.

2. Audivi autem caussam ejus, cum centum dies essent ad Dominicum paschæ qui futurus est octavo idus Aprilis. Hoc propter concilium insinuare curavi venerabilitati tuæ, quod etiam ipsi non celavi, sed ei fideliter quid institutum * esset aperui: ut si intra annum caussam suam, si forte sibi aliquid agendum putat, agere neglexerit, deinceps ejus vocem nemo audiat. Nos autem, beatissime domine et venerabiliter suscipiende pater, si hæc indicia malæ conversationis clericorum, maxime cum fama non bona eos cœperit comitari, non putaverimus eo modo vindicanda, quo in concilio constitutum est; incipimus cogi ea, quæ sciri non possunt, velle discutere, et aut incerta damnare, aut vere incognita præterire. Ego certe presbyterum, et qui die jejunii, quo ejusdem loci etiam ecclesia jejunabat, valefaciens collegæ suo ejusdem loci presbytero, apud famosam mulierem, nullum secum clericum habens, remanere et prandere et cœnare ausus est, et in una domo dormire, removendum ab officio presbyterii arbitratus sum, timens ei deinceps ecclesiam Dei committere. Quod si forte judicibus ecclesiasticis aliud videtur, quia sex episcopis caussam presbyteri terminari * concilio statutum est, committat illi, qui vult, ecclesiam suæ curæ commissam: ego talibus fateor quamlibet plebem committere timeo, præsertim quos nulla bona defendit, ut hoc eis possit ignosci: ne siquid perniciosius eruperit, languens imputem mihi.

* In conc. habito Carthagine 13. Sept. an. 401.

* Carthaginensi sub Grato an. 348, seu 349. can. 11.

(d) EPISTOLA LXVI. *

* Alias CLXXIII. quæ autem 66. erat; nunc 110. Scripta circa idem tempus.

Expostulat cum Crispino Calamensi, qui Mappalienses metu subactos rebaptizarat.

1. DEUM quidem timere debuisti; sed quia in rebaptizandis (e) Mappaliensibus sicut

(a) Apud Lov. vestram. At in MSS. nostram.

(b) MSS omnes habent, et in vicina et in ea domo.

(c) In MSS. Vaticanis, ut ad presbyterium. Tum in altero ex illis, necnon in Corbeiensi legitur, *fundi Armenianensis.*

(d) Apud octo MSS. titulus iste præfigitur. *Libellus S. Augustini Catholici contra Crispinianum schismaticum.*

(e) In lib. 2. contra litt. Petiliani c. 83. lugere adhuc se dicit Augustinus facinus illud Crispini Calamensis episcopi Donatistæ, qui cum emisset possessionem, non dubitavit, uno, ut ait, *terroris impetu octoginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere.*

CLASSIS II. AN. 402.

homo timeri voluisti, cur non valeat jussio regalis in provincia, si tantum valuit jussio provincialis in villa? Si personas compares, tu possessor, ille Imperator. Si loca compares, tu in fundo, ille in regno. Si caussas compares, ille ut divisio resarciatur, tu ut unitas dividatur. Sed nos te de homine non terremus. Nam possemus agere ut decem libras auri secundum imperatoria jussa persolveres. An forte propterea non habes unde reddas quod dare jussi sunt rebaptizatores, dum multum erogas ut emas quos rebaptizes? Sed nos te, ut dixi, de homine non terremus, Christus te potius terreat. Cui volo scire quid respondeas, si tibi dicat: Crispine, carum fuit pretium tuum ad emendum timorem Mappaliensium, et vilis mors mea ad emendum amorem omnium gentium? Plus valuit rebaptizandis colonis tuis quod numeratum est de sacculo tuo, quam baptizandis populis meis quod manavit de latere meo? Scio te plura audire posse, si Christo aurem præbeas, et ex ipsa tua possessione admoneri quam impia contra Christum loquamini. Si enim humano jure præsumis firme te possidere quod emisti argento tuo, quando firmius divino jure possidet Christus quod emit sanguine suo? Et ille quidem inconcusse possidebit totum quod emit, de quo dictum est, *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ*. (Psal. 71, 8.) Sed certe quomodo confidis non te perditurum quod in Africa videris emisse, qui Christum dicis toto orbe perdito ad solam Africam remansisse?

2. Quid multa? Si voluntate sua Mappalienses in tuam communionem transierunt, ambos nos audiant, ita ut scribantur quæ dicemus, et a nobis subscripta eis punice interpretentur; et remoto timore dominationis eligant quod voluerint. Ex iis enim quæ dicemus apparebit, utrum coacti in falsitate remaneant, an volentes teneant veritatem. Si enim hæc non intelligunt, qua temeritate traduxisti non intelligentes? Si autem intelligunt; ambos, ut dixi, audiant, et quod voluerint faciant. Si quæ etiam plebes a vobis ad nos transierunt, quas putas a dominis coactas, hoc et ibi fiat, ambos nos audiant, et eligant quod placuerit. Si autem non vis hoc fieri, cui non appareat non vos de veritate præsumere? Sed cavenda est ira Dei et hic et in futuro sæculo. Adjuro te per Christum, ut ad ista respondeas.

EPISTOLA LXVII. *

* Alias XII quæ autem 67, erat, nunc 227.

Augustinus Hieronymo: negans se scripsisse librum in eum: in hoc falsus, quod aliquis prolixam epistolam librum appellasset.

Domino carissimo et desideratissimo, et honorando in Christo fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa an. 402. CAPUT I.

1. Audivi pervenisse in manus tuas litteras meas; sed, quod adhuc rescripta non merui, nequaquam imputaverim dilectioni tuæ. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Unde agnosco a me Dominum potius deprecandum, ut tuæ voluntati det facultatem mittendi, quod rescripseris. Nam rescribendi jam dedit, quia cum volueris, facillime poteris.

CAPUT II.

2. ETIAM hoc, ad me sane perlatum, utrum quidem crederem, dubitavi; sed hinc quoque, tibi aliquid utrum scriberem, dubitare non debui, hoc autem brevi, suggestum esse caritati tuæ a nescio quibus fratribus, mihi dictum est, quod librum adversus te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris; Deum nostrum testor, hoc me non fecisse. Sed si forte aliqua in aliquibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid, quam tu sensisse, reperiar, non contra te dictum, sed quod mihi videbatur, a me scriptum esse, puto te debere cognoscere; aut si cognosci non potest, credere. Ita sane hoc dixerim, ut ego non tantum paratissimus sim, si quid te in meis scriptis moverit, fraterne accipere quid contra sententias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua benevolentia gavisurus; verum etiam hoc a te postulem et flagitem.

3. O si licuisset, et si non cohabitante, saltem vicino te in Domino perfrui ad crebrum et dulce colloquium. Sed quia id non est datum, peto, ut hoc ipsum, quod in Domino quam possumus simul sumus, conservari studeas, et augeri ac perfici, et rescripta quamvis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, et omnes fratres, qui tecum ac de te (a) in Domino gaudent. Memor nostri exaudiaris a Domino in omni sancto desiderio tuo, Domine carissime, et desideratissime, et honorande in Christo frater.

EPISTOLA LXVIII. *

* Alias XIII. quæ autem 68, erat, nunc 88.

Hieronymus Augustino, jam accepta epistola, quæ continet quæstionem de mendacio officioso, sed dubitans etiamnum an sit Augustini, negat se responsurum nisi sit certus de auctore. Meminit et Ruffini ficto nomine.

Domino vere sancto, ac beatissimo papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta paulo post superiorem.

1. *In ipso profectionis articulo, sancti filii nostri Asterii hypodiaconi, (b) necessarii mei: beatitudinis tuæ litteræ supervenerunt, quibus satisfacis, te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram: sed epistolæ cujusdam, quasi ad me scriptæ, per fratrem nostrum Sysinnium diaconum huc exemplaria pervenerunt. In qua hortaris me, ut* παλινῳδίαν *super quodam Apostoli capitulo canam; et imiter Stesichorum, inter vituperationes et laudes Helenæ fluctuantem; ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando recepérit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet*

(a) MSS. octo *in Domino* gloriantur.

(b) In MSS. undecim omittitur, *necessarii mei*.

CLASSIS II. AN. 402.

stilus et ἐπιχειρήματα tua mihi viderentur: tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi; ne forte, me respondente læsus, juste expostulares, quod probare ante debuissem tuum esse sermonem, et sic rescribere. Accessit ad moram sanctæ et venerabilis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assidemus, pene epistolæ tuæ, vel ejus qui sub tuo (Eccli. 22. 6.) *nomine scripserat, obliti sumus: memores illius versiculi;* Musica in luctu, importuna narratio. *Itaque, si tua est epistola, aperte scribe, vel mitte exemplaria veriora; ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur, et vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus.*

2. Absit autem a me, ut quidquam de libris beatitudinis tuæ attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, et aliena non carpere. Ceterum optime novit prudentia tua, unumquemque (70. dist. Utinam.) *in suo sensu abundare, et puerilis esse jactantiæ, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros, suo nomini famam quærere. Nec tam stultus sum, ut diversitate explanationum tuarum me lædi putem; quia nec tu læderis, si nos contraria senserimus. Sed illa est vera inter amicos reprehensio si nostram (a) peram non videntes, aliorum juxta Persium, manticam consideremus. Superest, ut diligas diligentem te, et in Scripturarum campo, juvenis senem non provoces. Nos nostra habuimus tempora, et cucurrimus quantum potuimus. Nunc, te currente, et longa spatia transmeante, nobis debetur otium: simulque (ut cum venia et honore tuo dixerim) ne solus mihi de poetis* (Virg. 5. Æneid.) *aliquid proposuisse videaris, memento Daretis et Entelli, et vulgaris proverbii, quod bos lassus fortius figat pedem. Tristes hæc dictavimus. Utinam mereremur complexus tuos et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.*

3. Misit mihi, temeritate solita, maledicta (Ruffinus.) *sua (b) Calphurnius cognomento Lanarius, quæ ad Africam quoque studio ejus didici pervenisse. Ad quæ breviter ex parte respondi; et libelli ejus vobis misi exemplaria, latius opus, cum opportunum fuerit, primo missurus tempore. In quo illud cavi, ne in quoquam existimationem læderem Christianam, sed tantum ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte ac venerabilis papa. Vide, quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere, nec credam tuum esse, quod in altero forte reprehenderem. Frater Communis suppliciter te salutat.*

EPISTOLA LXIX. *

CLASSIS II. AN. 402.

* Alias CCXXXVIII. quæ autem 69. erat, nunc 240.

Alypius et Augustinus Castorio, ipsum hortantes ut in episcopatu Vaginensis ecclesiæ Maximiano fratri suo gloriose cedenti succedat.

Domino merito dilectissimo, digneque honorabili et suscipiendo filio CASTORIO, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 402.

1. MOLITUS est quidam adversarius Christianorum, per carissimum atque dulcissimum filium nostrum fratrem tuum, Catholicæ matri, quæ vos in hereditatem Christi ab exheredata præcisione fugientes pio sinu suscepit periculosissimum scandalum commovere: cupiens videlicet serenitatem gaudii nostri, quæ nobis de bono vestræ conversionis oborta est, fœda innubilare tristitia. Sed Dominus Deus noster misericors et miserator, consolans afflictos, nutriens parvulos, curans infirmos, ad hoc eum aliquid posse permisit, ut rem correctam multo amplius lætaremur, quam dolebamus afflictam. Longe est quippe gloriosus, episcopatus sarcinam propter Ecclesiæ vitanda pericula deposuisse, quam propter regenda gubernacula suscepisse. Ille quippe se honorem, si pacis ratio pateretur, digne accipere potuisse demonstrat, qui acceptum non defendit indigne. Voluit ergo Deus, etiam per fratrem tuum, filium nostrum Maximianum, ostendere inimicis Ecclesiæ suæ, (c) c
esse in visceribus ejus, qui non sua quærant, sed quæ Jesu Christi. Neque enim illud ministerium dispensationis mysteriorum Dei, victus aliqua sæculari cupiditate deseruit, sed pacifica permotus pietate deposuit, ne propter ejus honorem fœda et periculosa, aut fortasse etiam perniciosa in membris Christi dissensio nasceretur. Quid enim esset cæcius et omni exsecratione dignius, quam propter Ecclesiæ catholicæ pacem schisma deserere, et ipsam pacem catholicam honoris sui quæstione turbare? Quid enim laudabilius, et Christianæ caritati commodatius, quam derelicta Donatistarum vesana superbia, ita hereditati Christi cohærere, ut testimonium humilitatis, amore probaretur unitatis? Itaque quantum ad ipsum adtinet, sicut eum gaudemus talem inventum ut quod in ejus corde divinus sermo ædificavit, nequaquam tempestas hujus tentationis everteret: sic optamus et deprecamur a Domino, ut consequenti vita et moribus suis magis magisque declaret, quam bene gesturus fuisset, quod profecto gereret, si hoc oportuisset. Retribuatur ei pax æterna, quæ promissa est ecclesiæ, qui intellexit sibi non expedire quod paci non expediebat Ecclesiæ.

2. Tu vero, fili carissime, non mediocre gaudium nostrum, qui nulla tali necessitate a su-

(a) Lov. *nostra opera.* Sed castigatius Er. *nostram peram.* Quippe Hieronymus alludit ad apologum Æsopi, qui finxit mortalium quemque peram suam, seu manticam propriis vitiis plenam retro pendentem gestare, aliorum vero manticam ante se respicere: quo spectat illud Persii in Satyris, *Ut nemo in sese tentat descendere nemo: sed præcedenti spectatur mantica tergo.*

(b) In MSS. tredecim scribitur *Calpurnius.*

(c) Lov. *esse in visceribus Christi ejus.* At a MSS. abest; *Christi.*

CLASSIS II. AN. 402.

scipiendo episcopatu impediris, decet indolem tuam Christo in te dicare quod dedit. Ingenium quippe tuum, prudentia, eloquentia, gravitas, sobrietas, et cetera quibus ornantur mores tui, dona sunt Dei. Cui melius serviunt, quam ei a quo tributa sunt, ut et custodiantur, et augeantur, et perficiantur, et remunerentur? Non serviant huic sæculo, ne vanescant cum illo atque dispereant. Non diu tecum in hoc agendum novimus, quanta facilitate consideres spes inanium hominum, et insatiabiles cupiditates, et incertam vitam. Abjice igitur ex animo quidquid terrenæ atque falsæ felicitatis expectatione conceperat: operare in agro Dei, ubi certus est fructus, ubi tam multa tanto ante completa sunt promissa, ut ea quæ restant insanissime desperentur. Obsecramus te per Christi divinitatem et humanitatem, per pacem cœlestis illius civitatis, unde peregrinantes labore temporali æternam requiem comparamus, ut in episcopatu (*a*) Vaginensis Ecclesiæ fratri tuo; non ignominiose cadenti, sed gloriose cedenti succedas. Plebs illa cui per tuam mentem ac linguam donis Dei fecundatam et ornatam uberrima incrementa speramus, in te intelligat fratem tuum non pro sua desidia, sed pro ejus pace fecisse quod fecit. Hæc epistola, mandavimus ut tibi non legeretur, nisi cum te jam tenerent quibus es necessarius. Nos enim te spiritualis amoris vinculo tenemus, quia et nostro collegio multum es necessarius. Cur autem etiam corporalem præsentiam non exhibuerimus, postea scies.

EPISTOLA LXX. *

* Alias CLVII. quæ autem 70. erat, nunc 220.

Donatistarum Catholicos traditionis insimulantium temeritas prodit sese in caussa Feliciani ab ipsis primum sollemniter damnati, ac postea in honore suo recepti.

Domino dilectissimo et honorabili fratri (*b*) NAUCELIONI ALYPIUS et AUGUSTINUS.

Scripta forte circa hoc tempus.

1. Cum retulisses nobis quid a (*c*) patre nostro Clarentio responsum fuerit, id est, de Feliciano Mustitano non eum negasse et damnatum ab ipsis, et postea in honore suo receptum; sed innocentem fuisse damnatum, quia absens fuerit, et absentem se fuisse probaverit: hoc dicimus, ut ad hoc respondeat, quia non licuit damnari inauditum, quem innocentem fuisse ipsi modo dicunt, qui eum damnaverunt. Aut ergo innocens damnari non debuit, aut nocens recipi damnatus non debuit. Si innocens receptus est, innocens damnatus est: si nocens damnatus est, nocens receptus est. Si nesciebant, qui illum damnaverunt, utrum innocens fuerit, arguendi sunt temeritatis, quia inauditum, innocentem, de quo nesciebant, damnare ausi sunt; et de præsenti facto intelligimus eadem temeritate illos damnasse etiam superiores quos traditionis crimine infamaverunt. Si enim potuit ab ipsis innocens damnari, potuerunt ab ipsis traditores etiam dici qui non erant traditores.

2. Deinde idem Felicianus damnatus ab ipsis multo tempore cum Maximiano communicavit, si innocens erat quando damnatus est, quare posteriore tempore cum scelerato Maximiano communicans multos baptizavit extra communionem ipsorum? Testes sunt ipsi, qui egerunt apud proconsulem, ut idem Felicianus tamquam cum Maximiano de Basilica excluderetur. Parum ergo erat damnasse absentem, damnasse inauditum, damnasse, sicut dicunt innocentem insuper et aditus est contra illum proconsul, ut de ecclesia expelleretur. Vel tunc quando illum expellebant de ecclesia, fatentur quia inter damnatos et sceleratos et Maximianistas eum deputaverunt. Quando ergo ille baptizabat homines Maximiano communicans, baptismum verum dabat an falsum? Si verum baptismum dabat qui cum Maximiano communicabat, quare accusator baptismus orbis terrarum? Si autem falsum baptismum dabat, quando communicabat cum Maximiano, quare sic sunt recepti cum illo quos in schismate Maximiani baptizavit, et nemo eos (*d*) in parte vestra rebaptizavit?

EPISTOLA LXXI. *

* Alias X. quæ autem 71. erat, nunc 6.

Augustinus Hieronymo, dehortans a libris Testamenti veteris ex Hebræo vertendis, et exhortans ut Septuaginta versionem mire depravatam ac variantem reddat suæ veritati. Novum Testamentum ab eo castigatum probat.

Domino venerabili, et desiderabili sancto fratri, et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 403. CAPUT I.

1. Ex quo cœpi ad te scribere ac tua scripta desiderare, numquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per Dei servum ac ministrum fidelissimum, mihique carissimum mea tibi afferretur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hunc certe ita spero litteras tuas ut certius in hoc rerum genere quidquam sperare non possim. Nam nec studium in

(a) Sic in MSS. Vaticanis et Gallicanis. Attamen legendum aliqui putant, *Bagaiensis*: tum quia sic legitur apud Milevitanum concilium anni 402. in canone edito super hac ipsa Maximiani caussa: tum quia hunc esse unum eumdemque volunt cum Maximiano Bagaiensi, quem vulneratum graviter a Donatistis et de excelsa turri præcipitatum fuisse prodit Augustinus in lib. 3. cont. Crescon. c. 43. Porro MSS. hoc et illo loco necnon in epist. 88. et 185. ubi de eadem Maximiani cæde agitur, consideratis, plurimam discrepantiam reperimus, quam adnotabimus suis locis.

(b) MS. Corbeiensis, *Naucellioni*.

(c) Vertiuus et Vindingus suspicantur legendum hic, *a fratre nostro Clarentio*, non autem ut apud Lov. *a patre*, quippe cum Clarentius fuerit Donatista. At Corbeiensis et Vaticanus MSS. habent: *ab episcopo nostro*. Forte pro, *vestro*.

(d) Lov. *in parte nostra rebaptizarit*. At MSS. *ob vestra*, quæ vera lectio est.

CLASSIS II. AN. 402.

A petendis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec alacritas in perferendis, nec fides in reddendis, tantum si aliquo modo merear, adjuvet Dominus: et adsit cordi tuo et desiderio meo, ut fraternam voluntatem nulla major voluntas impediat.

2. Quia ergo duas jam epistolas misi, nullam autem tuam postea recepi, easdem ipsas rursus mittere volui, credens eas non pervenisse. Quæ etsi pervenerunt, ac fortasse tuæ potius ad me pervenire minime potuerunt, ea ipsa scripta, quæ jam misisti, iterum mitte, si forte reservata sunt: sin minus rursus dicta quod legam, dum tamen bis respondere ne graveris, quod jam diu est ut expecto. Primas etiam quas ad te adhuc presbyter litteras præparaveram mit- B tendas per quemdam fratrem nostrum Profuturum qui postea collega nobis factus jam ex hac vita migravit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuo dum proficisci disponit, episcopatus sarcina detentus, ac deinde in brevi defunctus est, etiam nunc mittere volui: ut scias in tua colloquia quam olim inardescam, et quam vim patiar, quod a me tam longe absunt sensus corporis tui, per quos adire possit ad animum tuum animus meus; mi frater dulcissime, et in Domini membris honorande.

CAPUT II. 3. In hac autem epistola hoc addo, quod postea didicimus, Job ex hebræo a te interpretatum, cum jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejusdem Prophetæ ex græco eloquio versam in latinum; ubi tamen asteriscis C notasti quæ in hebræo sunt, et in græco desunt; obeliscis autem quæ in græco inveniuntur, et in hebræo non sunt, tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad verba singula, singulas stellas videamus, significantes eadem verba esse in hebræo, in græco autem non esse. Porro in hac posteriore interpretatione, quæ versa est ex hebræo, non eadem verborum fides occurrit, nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deesse codicibus græcis, quæ sunt in hebræis; vel cur in hac altera, quæ ex hebræis est, negligentius hoc curatum sit, ut hæ eædem particulæ locis suis invenirentur. Aliquid inde, exempli gratia, volui ponere: sed mihi ad horam codex defuit, D qui ex hebræo est. Verumtamen quia prævolas a ingenio, (a) non solum quod dixerim, verum etiam quid dicere voluerim, satis, ut opinor, intelligis, ut caussa reddita, quod movet edisseras.

4. Ego sane te mallem græcas potius canonicas nobis interpretari Scripturas, quæ Septuab ginta (b) Interpretum perhibentur. Perdurum erit enim, si tua interpretatio per multas eccle- A sias frequentius cœperit lectitari, quod a græcis ecclesiis latinæ ecclesiæ dissonabunt, maxime quia facile contradictor convincitur græco prolato libro, id est linguæ notissimæ. Quisquis autem in eo, quod ex hebræo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, et falsi crimen intenderit; vix aut nunquam ad hebræa testimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quod si etiam perventum fuerit, tot latinas et græcas auctoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere: ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo judice mirum si potueris invenire.

CAP. III. 5. Nam quidam frater noster episcopus, cum lectitari instituisset in ecclesia, cui præest, in- B terpretationem tuam, movit quiddam longe aliter abs te positum apud Jonam prophetam, quam (Joan. 4. 6.) erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum successionibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime græcis arguentibus et (c) inclamantibus calumniam falsi- e tatis, ut (d) cogeretur episcopus (ea quippe ci- d vitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitia an malitia, hoc esse in hebræis codicibus responderunt, quod et græci et latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendositatem corrigere volens, post magnum periculum, non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur, aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Et vide hoc quale sit, in eis litteris, quæ non C possunt collatis usitatarum linguarum testimoniis emendari.

CAP. IV. 6. Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex græco interpretatus es: quia pene in omnibus nulla offensio est, cum Scripturam græcam contulerimus. Unde, si quisquam veteri falsitati contentiosus faverit, prolatis collatisque codicibus, vel docetur facillime, vel refellitur. Et si quædam rarissima merito movent; quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem videatur, cur in multis aliter se habeat hebræorum codicum auctoritas, aliter græcorum quæ dicitur Septuaginta, vellem dignareris aperire. Neque enim parvum pondus habet illa, quæ sic D meruit diffamari, et qua usos Apostolos, non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimum profueris, si eam græcam Scripturam, quam Septuaginta operati sunt, latinæ veritati reddideris: quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit; et ita suspecta, ne in græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Brevem putabam futuram hanc epistolam: sed nescio quomodo ita mihi dulce factum

(a) Codices quindecim: *non solum quid dixerim.*
(b) Editi: *interpretum auctoritate perhibentur.* At MSS. non habent: *auctoritate*
(c) Er. et Lov. *inflammantibus*; aliqui codices, *inclamantibus*
(d) MSS. mr. et duo Vat. *cogeretur episcopus civitatis, Judæorum* etc.

CLASSIS II. AN. 403.

est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, et præstare mihi, quantum potueris, præsentiam tuam.

EPISTOLA LXXII.*

* Alias XIV. quæ autem 72. erat, nunc 7.

Hieronymus Augustino expostulans de illius epistola per Italiam sparsa, qua taxabatur locus non recte expositus in epistola ad Galatas.

Domino vere sancto et beatissimo papæ AUGUSTINO HIERONYMUS *in Domino salutem.*

Scripta an. 403. aut 404. CAPUT I.

1. CREBRAS *ad me epistolas dirigis; (a) et sæpe compellis ut respondeam cuidam epistolæ tuæ, cujus ad me, ut ante jam scripsi, per fratrem Sysinnium diaconum exemplaria pervenerunt, absque subscriptione tua; et quam primum per fratrem Profuturum, secundo per quemdam alium te misisse significas: et interim Profuturum retractum de itinere, et episcopum constitutum, veloci morte subtractum: illum, cujus nomen retices, maris timuisse discrimina, et navigationis mutasse consilium. Quæ cum ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epistola et Romæ et in Italia haberi a plerisque dicatur, et ad me solum non pervenerit, cui soli missa est: præsertim cum idem frater Sysinnius inter ceteros tractatus tuos dixerit eam se, non in Africa, non apud te, sed in insula Adriæ, ante hoc ferme quinquennium reperisse.*

2. *De amicitia omnis tollenda suspicio est, et sic cum amico, quasi cum altero se est loquendum. Nonnulli familiares mei, et vasa Christi, quorum Jerosolymis et in sanctis locis permagna copia est, suggerebant non simplici a te animo factum, sed laudem atque rumusculos et gloriolam populi requirente, ut de nobis crescere multi cognoscerent te provocare, me timere; te scribere ut doctum, me tacere ut imperitum: et tandem reperisse, qui garrulitati meæ modum imponeret. Ego autem, ut simpliciter fatear, dignationi tuæ primum idcirco respondere nolui, quia tuam liquido epistolam non credebam, nec (ut vulgi de quibusdam proverbium est) litum melle gladium. Deinde illud cavebam, ne episcopo communionis meæ viderer procaciter respondere, et aliqua in reprehendentis epistola reprehendere; præsertim cum quædam in illa hæretica judicarem.*

CAPUT II.

3. *Ad extremum, ne tu jure expostulares et diceres, Quid enim? Epistolam meam videras, et notæ tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut tam facile amicum læderes, et alterius malitiam in meam verteres contumeliam? Igitur ut ante jam scripsi, aut mitte eamdem epistolam tua subscriptam manu; aut senem latitantem in cellula lacessere desine. Sin autem tuam vis vel exercere, vel ostentare doctrinam; quære juvenes et disertos, et nobiles, quorum Romæ dicuntur esse quam plurimi, qui possint et audeant tecum congredi, et in disputatione sanctarum scripturarum, jugum cum episcopo ducere. Ego quondam miles, nunc veteranus, et tuas et aliorum debeo laudare victorias, non ipse rursus effœta corpore dimicare; ne, si me frequenter ad rescribendum impuleris, illius recorder historiæ, quod Hannibalem, juveniliter exsultantem, Q. Maximus patientia sua fregerit.* Titus Livius Decadis 3. lib. 2. Virg. Ecl. 9.

Omnia fert ætas, animum quoque: sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim
Jam fugit ipsa. — *Et, ut magis de scripturis sanctis loquar, Berzellai ille Galaadites, regis David beneficia, omnesque delicias juveni delegans filio, ostendit senectutem hæc appetere non debere, nec oblata suscipere.* 2. Reg. 19. 34

4. *Quod autem juras te adversum me librum non scripsisse, neque Romam misisse, quem non scripseris; sed si forte aliqua in tuis scriptis reperiantur, quæ a meo sensu discrepent, non me a te læsum, sed a te scriptum quod tibi rectum videbatur. Quæso, ut me patienter audias. Non scripsisti librum; et quomodo mihi reprehensionis a te meæ, per alios scripta delata sunt? Cur habet Italia, quod tu non scripsisti? Qua ratione poscis, ut rescribam ad ea, quæ scripsisse te denegas? Nec tam hebes sum, ut, si diversa senseris, me a te læsum putem. Sed si mea cominus dicta reprehendas, et rationem scriptorum expetas, et quæ scripserim, emendare compellas, et ad* παλινῳδίαν *provoces, et oculos mihi reddas; in hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur. Ne videamur certare pueriliter, et fautoribus invicem vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi; hæc scribo, quia te pure et Christiane diligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere, quod distet a labiis. Non enim convenit, ut ab adolescentia usque ad hanc ætatem in monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, et eum episcopum quem ante cœpi amare quam nosse; qui me prior ad amicitiam provocavit; quem post me orientem in Scripturarum eruditione lætatus sum. Igitur aut tuum negato librum, si forte non tuus est, et desine flagitare rescriptum ad ea, quæ non scripsisti: aut si tuus est, ingenue confitere; ut si in defensionem mei aliqua scripsero, in te culpa sit, qui provocasti, non in me, qui respondere compulsus sum.*

5. ADDIS *præterea, te paratum esse; ut si quid me in tuis scriptis moverit, aut corrigere voluero, fraterne accipias, et non solum mea in te benevolentia gavisurum; sed, ut hoc ipsum faciam, deprecaris. Rursum dico quod sentio: Provocas senem, tacentem stimulas, videris jactare doctrinam. Non est autem ætatis meæ,* CAP. III.

(a) Editio Erasm. oper. Hieronymi: et sæpe compellas.

CLASSIS II. AN. 404.

putari malevolum erga eum, cui magis favorem debeo. Et si in Evangeliis ac prophetis perversi homines inveniunt, quod nitantur reprehendere; miraris si in tuis libris, et maxime in Scripturarum expositione, quæ vel obscurissimæ sunt, quædam a rectilinea discrepare videantur? Et hoc dico, non quod in operibus tuis quædam reprehendenda jam censeam. Neque enim lectioni eorum umquam operam dedi: nec horum exemplariorum apud nos copia est, præter Soliloquiorum tuorum libros, et quosdam Commentarios in Psalmos; quos si vellem discutere, non dicam a me, qui nihil sum, sed a veterum Græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale, mi amice carissime, ætate fili, dignitate parens: et hoc a me rogatus observa, ut quidquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire.

* *Alias XV. quæ autem 73. erat, nunc 245.*

EPISTOLA LXXIII. *

Hieronymo litteris suis nonnihil offensum demulcere studet Augustinus. Apologiam illius contra Ruffinum accepisse se testatur, deplorans tantos inter viros quondam amicissimos tam amarulentam discordiam incidisse.

Domino venerando et desideratissimo fratri compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 404. CAPUT I.

1. QUAMVIS existimem, antequam istas sumeres, venisse in manus tuas litteras meas, quas per Dei servum, filium nostrum, Cyprianum diaconum misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cujus exemplaria illuc pervenisse commemorasti; unde jam me arbitror rescriptis tuis, velut Entellinis glandibus atque acribus cæstibus, tamquam audacem Daretem cœpisse pulsari atque versari: nunc tamen eis ipsis respondeo litteris tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium mittere dignatus es: in quibus multa in me comperi tuæ benevolentissimæ caritatis, et rursus quædam nonnullius (a) a me tuæ offensionis indicia. Itaque, ubi mulcebar legens, ibi continuo feriebar; hoc sane vel maxime admirans, quod, cum dicas te exemplaribus litterarum mearum ideo temere non putasse credendum, ne forte te respondente læsus juste expostularem, quod probare ante debuisses meum esse sermonem, et sic rescribere; postea jubeas, si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria veriora; ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore versari, si me lædere paras? Aut si non paras, quomodo ego, te non lædente, abs te læsus juste expostularem, quod probare ante debuisses, meum esse sermonem, et sic rescribere, hoc est et sic lædere? Nisi enim rescribendo læsisses, ego juste expostulare non possem. Proinde cum ita rescribis, ut lædas, quis locus nobis relinquitur in disputatione Scripturarum sine ullo rancore versandi? Ego quidem absit ut lædar, si mihi certa ratione volueris et potueris demonstrare illud ex epistola Apostoli, vel quid aliud scripturarum sanctarum te verius intellexisse, quam me: immo vero absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputem, si fuero te docente instructus, aut emendante correctus.

2. Veromtamen, tu mihi frater carissime, nisi te putares læsum scriptis meis, non me putares lædi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quod non te arbitraris læsum, si sic tamen rescribis ut lædas. Aut si te, non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam lædi posse putatus sum, hoc ipso læsisti plane, quod de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quem numquam talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus, etiam cum stilum meum nosses, temere credere noluisti. Si enim non immerito vidisti, me juste expostulaturum fuisse, si temere crederes esse litteras meas, quæ non essent meæ: quanto justius expostularem, meipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset qui putavisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente quo læderer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto lædi potuisse.

3. RESTAT igitur, ut lædere me rescribendo disponeres, si certo documento meas esse illas litteras nosceres. Atque ita, quia non credo quod injuste me lædendum putares, superest ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis litteris læserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius veniam peto? Obsecro te ergo per mansuetudinem Christi, ut, si læsi te, dimittas mihi, nec me vicissim lædendo malum pro malo reddas. Lædes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inveneris in factis vel dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis, quæ reprehendenda non sunt, te lædis magis quam me: quod absit a moribus et sancto proposito tuo, ut hoc facias voluntate lædendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente veridica esse scis non culpandum. Ac per hoc aut benevolo corde arguas, etiam si caret delicto quod arguendum putas; aut paterno affectu mulceas, quem (b) abjicere nequeas. Potest enim fieri, ut tibi aliud videatur quam veritas habet, dum tamen abs te aliud non fiat quam caritas habet: nam et ego amicissimam reprehensionem gratissime accipiam; etiamsi reprehendi non meruit, quod recte defendi potest: aut agnoscam simul et benevolentiam tuam, et culpam meam; et quantum Dominus donat, in alio gratus, in alio emendatus inveniar.

CAPUT II.

4. Quid ergo, fortasse dura, sed certe salubria verba tua, tamquam cæstus Entelli, perti-

(a) Sic Bad. Er. et sexdecim MSS. At Lov. habet, *animæ tuæ*.

(b) Bad. Am. et Er. *abjicere nequeas*.

mescam? Cædebatur ille, non curabatur; et ideo vincebatur, non sanabatur. Ego autem, si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, non dolebo: si vero infirmitas (a) vel humana vel mea, etiam cum veraciter arguor, non potest nisi aliquantulum contristari; melius tumor capitis dolet, dum curatur, quam dum ei parcitur, non sanatur. Hoc est enim, quod acute vidit, qui dixit, Utiliores esse plerumque inimicos jurgantes, quam amicos objurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando vera, quæ corrigamus: isti autem minorem, quam oportet, exhibent justitiæ libertatem, dum amicitiæ timent exasperare dulcedinem. Quapropter etsi bos, ut tibi videris, lassus senectute forte corporis, non vigore animi tamen in area dominica fructuoso labore desudans; ecce sum, si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus ætatis tuæ, dummodo conteratur palea culpæ meæ.

5. Proinde illud, quod in extremo epistolæ tuæ posnisti, cum magni desiderii suspirio vel lego, vel recolo. *Utinam*, inquis, *mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.* Ego autem dico, Utinam saltem proquinquis terrarum locis habitaremus; ut, si non possent misceri nostra colloquia, litteræ possent esse crebriores. Nunc vero tanto locorum intervallo absumus a sensibus nostris, ut de illis verbis Apostoli ad Galatas (Gal. 2. 14), juvenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim; et ecce jam senex, necdum rescripta meruerim; faciliusque ad te exemplaria epistolæ meæ pervenerint, nescio qua occasione præveniente, quam ipsa epistola me curante. Homo enim, qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulerit, nec ad me retulerit. Tantæ autem mihi in litteris tuis, quæ in manus nostras venire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorum meorum mallem, si possem, quam inhærere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in Domino filiorum erudiendum nobis ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruero. Nam neque in me tantum scientiæ Scripturarum divinarum est, aut esse jam poterit, quantum inesse tibi video. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo Dei. Vacare autem studiis diligentius quam quæ populi audiunt instruendi, propter ecclesiasticas occupationes omnino non possum.

CAP. III. 6. Nescio quæ scripta maledica super tuo nomine ad Africam (b) pervenerunt. Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multum dolui inter tam caras familiaresque personas, cunctis pene ecclesiis notissimo amicitiæ vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiæ. Et tu quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuæ, ne reddas maledictum pro maledicto, satis in tuis litteris eminet. Verumtamen si eas ipsas cum legissem, contabui dolore, et obrigui timore; quid de me illa facerent, quæ in te ille scripsit, si in manus meas forte venissent? Væ mundo ab scandalis (Matt. 18. 7). Ecce fit, ecce prorsus impletur quod Veritas ait; *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum* (Matt. 24. 12). Quæ sibi enim jam fida pectora tuto refundantur? In cujus (c) sinum tota se projiciat secura dilectio? Quis denique amicus non formidetur quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Ruffinum hoc, quod plangimus, exoriri? O misera et miseranda conditio! O infida in voluntatibus amicorum scientia præsentium, ubi nulla est præscientia futurorum! Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando nec ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Novit enim utcumque, vix forte, nunc qualis sit; qualis autem postea futurus sit, ignorat.

7. Hæc porro non tantum scientia, qualis quisque sit, verum etiam præscientia, qualis futurus sit, si est in sanctis et beatis Angelia; et quomodo fuerit diabolus beatus aliquando, cum adhuc angelus bonus esset, sciens futuram iniquitatem suam, et sempiternum supplicium, omnino non video. De qua re; si tamen eam nosse opus est, vellem abs te audire, quid sentias. Vide, quid faciant terræ ac maria, quæ nos corporaliter dirimunt. Si hæc epistola mea, quam legis, ego essem; jam mihi diceres quod quæsivi. Nunc vero quando rescribes? quando mittes? quando perveniet? quando accipiam? Et tamen utinam quandoque fiat, quod tam cito fieri non posse, quam volumus, quanta possumus tolerantia sustinemus. Unde recurro ad illa verba epistolæ tuæ dulcissima sanctique desiderii tui plenissima, et ea facio vicissim mea: *Utinam mereremur complexus tuos; et collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus:* si tamen esse ullo modo posset quod ego te docerem.

8. In his autem verbis non jam tuis tantum, sed etiam meis, ubi delector et reficior, et ipso quamvis pendente et non attingente utriusque nostrum desiderio, non parva ex parte consolor: ibi rursus acerrimis dolorum stimulis fodior, dum cogito inter vos, quibus Deus hoc ipsum, quod uterque nostrum optavit, largum prolixumque concesserat, ut conjunctissimi et familiarissimi mella Scripturarum sanctarum pariter lamberetis, tantæ amaritudinis irrepsisse perniciem, quando non, ubi non, cui non homini formidandam: cum eo tempore, quo abjectis jam sarcinis sæcularibus, jam expediti Dominum sequebamini, et in ea terra vivebatis simul in qua Dominus humanis pedibus ambulans, *Pacem meam*, inquit, *do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joh. 14. 27), viris ætate maturis, et in eloquio

(a) Ita MSS. plerique. At Lov. velut humana mea.
(b) Editi, pervenisse audivimus. Sed verius MSS. nomen pervenerunt. Nempe Hieronymus in epist. 68. conqueritur maledicta Ruffini, studio ejusdem ad Africam pervenisse: respondet Augustinus nescire se quæ in ipsum maledicta isthuc pervenerint.
(c) MSS. quindecim, *In cujus sensus tota etc.*

CLASSIS II. AN. 404.

Domini habitantibus vobis accidere potuit? Vere *tentatio est vita humana super terram.* Heu mihi, qui vos alicubi simul invenire non possum, forte ut moveor, ut doleo, ut timeo, prociderem ad pedes vestros, flerem quantum valerem, rogarem quantum amarem, nunc unumquemque vestrum pro seipso, nunc utrumque pro alterutro, et pro aliis, et maxime infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui vos tanquam in theatro vitæ hujus cum magno sui periculo spectant, ne de vobis ea conscribendo spargatis, quæ (a) quandoque concordantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis; aut quæ concordes legere timeatis, ne iterum litigetis.

Job. 7. 1.

9. Verum dico caritati tuæ, nihil me magis, quam hoc exemplum, tremuisse, cum quædam ad me in epistola tua legerem tuæ indignationis indicia, non tam illa de Entello et bove lasso, ubi mihi potius hilariter jocari, quam iracunde minari visus es, quam illud, quod serio te scripsisse satis apparet, unde supra eloquutus sum, plus fortasse quam debui, sed non plus quam timui, ubi aisti, *ne forte læsus juste expostulares.* Rogo te, si fieri potest, ut inter nos quæramus et disseramus aliquid, quo sine amaritudine discordiæ corda nostra pascantur, fiat. Si autem non possum dicere quid mihi emendandum videatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspicione invidiæ, aut læsione amicitiæ; quiescamus ab his, et nostræ vitæ salutique parcamus. MINUS CERTE assequatur (b) illa quæ inflat, dum non offendatur illa quæ ædificat. Ego me longe esse sentio ab illa perfectione, de qua scriptum est, *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir.* Sed plane in Dei misericordia puto me posse facile abs te petere veniam, si quid offendi: quod mihi aperire debes; ut, cum te audiero, lucreris fratrem tuum. Neque enim, quia hoc propter longinquitatem terrarum non potes facere inter me et te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res, quas nosse volumus, attinet, si quid veri me tenere vel scio, vel credo, vel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat Dominus sine tua injuria conabor asserere. Quod autem pertinet ad offensionem tuam, cum te indignatum sensero, nihil aliud, quam veniam deprecabor.

1. Cor. 8. 2. Jac. 3. 2. Matt. 18. 15

10. Nec omnino arbitror te succensere potuisse, nisi aut hoc dicerem, quod non debui; aut non sic dicerem, ut debui: quia nec miror minus nos scire invicem, quam scimus a conjunctissimis et familiarissimis nostris. In quorum ego caritatem, fateor, facile me totum projicio, præsertim fatigatum scandalis sæculi; et in ea sine ulla sollicitudine requiesco: Deum quippe illic esse sentio, in quem me securus projicio, et in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate crastinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo superius ingemui, omnino formido. Cum enim hominem Christiana caritate flagrantem, eaque mihi fidelem amicum factum esse sentio; quidquid ei consiliorum meorum cogitationumque committo, non homini committo, sed illi, in quo manet, ut talis sit. *Deus enim caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo:* quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Verumtamen ex amico intimo factus inimicus, quærat sibi potius quod fingat astutus; non inveniat quod prodat iratus. Hoc autem unusquisque facile assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultari velit. Quod misericordia Dei bonis piisque concedit ut inter (c) amicos, quoslibet futuros, liberi securique versentur, aliena peccata sibi commissa non prodant; quæ prodi timeant, ipsi nulla committant. Cum enim falsum quid a maledico fingitur; aut omnino non creditur; aut certe integra salute, sola fama vexatur. (d) Cum autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiam si nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quam tolerabiliter feras amicissimi quondam et familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante conscientia; et quemadmodum vel quod jactitat, vel quod a quibusdam forsitan creditur, in sinistris armis deputes, quibus non minus quam dextris contra diabolum dimicatur? Verumtamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quam te isto modo armatiorem. Hoc magnum et triste miraculum est, ex amicitiis talibus ad has inimicitias pervenisse; lætum erit, et multo majus, ex inimicitiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.

1. Johan. 4. 16.

EPISTOLA LXXIV.*

* Alias XVI. quæ autem 74. erat, nunc 236.

Augustinus Præsidium rogat ut superiorem epistolam curet Hieronymo reddendam, utque sibi eumdem suis etiam litteris placet.

Domino beatissimo, et merito venerando fratri, et consacerdoti PRÆSIDIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta cum superiore.

1. SICUT præsens rogavi sinceritatem tuam, nunc quoque commoneo, ut litteras meas sancto fratri, et compresbytero nostro Hieronymo mittere non graveris. Ut autem noveris caritas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea caussa scribere debeas, misi exemplaria litterarum, et mearum ad ipsum, et ad me ipsius, quibus lectis, pro tua sancta prudentia facile videas et modum meum, quem servandum putavi, et motum ejus, quem non frustra timui. Aut si ego, quod non debui, vel quomodo non debui,

(a) In decem MSS. sic legitur: *quæ quoniam concordantes delere non poteritis, concordare nolitis.* In uno Cisterciensi, *quæ quandoque quoniam delere non poteritis, concordare nolitis.*

(b) Lov. *illa scientia, quæ inflat.* Redundat vox scientia, quæ abest a MSS.

(c) Editi, *inimicos.* Prætulimus, *amicos*, quod habent sex MSS.

(d) MSS. quatuordecim. *Quod autem malum perpetratur, hostis est* etc. lectio haudquaquam spernenda.

CLASSIS II. AN. 404.

aliquid scripsi; non ad illud de me, sed ad me ipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem; quo correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero.

EPISTOLA LXXV.*

* Alias XI. quæ autem 15 erat, nunc 250.

Respondet tandem Hieronymus ad Augustini quæstiones propositas in epist. 28. 40. et 71. scilicet de titulo libri ecclesiasticos scriptores repræsentantis, de Petro reprehenso a Paulo in epist. ad Galatas, de translatione veteris Testamenti, ac de bederæ vocabulo apud Jonam: defendens acriter scriptiones et interpretationes suas adversus Augustinum.

Domino vere sancto et beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta circa fin an. 404.

CAPUT I.

1. TRES *simul epistolas, immo libellos breves, per diaconum Cyprianum, tuæ dignationis accepi; diversas, ut tu nominas, quæstiones; ut ego sentio, reprehensiones opusculorum meorum continentes: ad quas si respondere voluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor, quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolæ, et festinanti fratri moram non facere: qui ante triduum, quam profecturus erat, a me epistolas flagitavit; ut pene in procinctu hæc qualiacumque sunt, effutire compellerer, et tumultuario respondere sermone,* C *non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate, quæ plerumque non in doctrinam, sed in casum vertitur: ut fortissimos quoque milites subita bella conturbant, et ante coguntur fugere, quam possint arma corripere.*

2. *Ceterum nostra armatura Christus est, et apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios;* (Ephes. 6. 13.) Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die malo. *Et rursum;* (Ibid. 14.) State succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, et calciati pedes in præparationem Evangelii pacis: super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis universa tela maligni ignita extinguere: et galeam salutis accipito, et gladium Spiritus, (1. Reg. 17. 40.) quod est verbum Dei. *His quondam telis rex David armatus procedebat ad prælium; et quinque lapides de torrente accipiens lævigatos,* D *nihil asperitatis et sordium inter hujus sæculi turbines, in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in via: et idcirco exaltatus caput superbissimum Goliath suo potissimum mucrone truncavit, percutiens in fronte blasphemum, et in ea parte corporis vulnerans, in qua et præsumptor sacerdotii Osias lepra percutitur* (2 Par. 26. 19.)*: et sanctus gloriatur in Domino, dicens,* (Psal. 4. 7.) Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. *Dicamus igitur et nos;* (Psal. 56. 8.) Paratum cor meum Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam in gloria mea. Exsurge psalterium et cithara; exsurgam diluculo: *ut in nobis possit impleri;* (Psal. 80. 11.) Aperi os tuum, et ego adimplebo illud: *et,* (Psal. 67. 12.) Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. *Te quo-*

A *que ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes veritas superet. Non enim tuam quæris gloriam, sed Christi: cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero: et e contrario, me vincente, tu superas; quia non filii parentibus, sed parentes filiis thesaurizant* (2. Cor. 12. 24.)*. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filii Israel ad pugnandum processerint* (1. Paral. 12.) mente pacifica, *inter ipsos quoque gladios et effusiones sanguinis, et cadavera prostratorum, non suam sed pacis victoriam cogitantes. Respondeamus igitur ad omnia, ac multiplices quæstiones, si Christus jusserit, brevi sermone solvamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput: taceo de blanditiis, quibus reprehensionem mei niteris consolari. Ad ipsas caussas veniam.*

CAPUT II.

B 3. DICIS *accepisse te librum meum a quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores ecclesiasticos tam græcos quam latinos enumeraverim: cumque ab eo quæreres, ut tuis verbis utar, cur liminaris pagina non esset inscripta, vel quo censeretur nomine; respondisse, appellari Epitaphium: et argumentaris, quod recte sic vocaretur, si eorum tantum vel vitas vel scripta ibi legisses, qui jam defuncti essent: cum vero multorum, et eo tempore quo scribebatur, et nunc usque viventium commemorentur opuscula, mirari te cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim et græcos et latinos, qui vitas virorum illustrium* C *descripserunt, quod numquam Epitaphium huic operi scripserint, sed de illustribus viris, verbi gratia, ducibus, philosophis, oratoribus, historicis, poetis, epicis, tragicis, comicis, Epitaphium autem proprie scribitur mortuorum: quod quidem in dormitione sanctæ memoriæ Nepotiani presbyteri olim fecisse me novi. Ergo hic liber vel de illustribus viris, vel proprie de scriptoribus ecclesiasticis appellandus est: licet a plerisque emendatoribus imperitis, de auctoribus, dicatur inscriptus.*

CAP. III.

4. SECUNDO *loco quæris, cur dixerim in commentariis epistolæ ad Galatas, Paulum id in* (Gal. 2. 11.) *Petro non potuisse reprehendere, quod ipse fecerat; nec in alio arguere simulationem, cujus ipse tenebatur reus: et asseris, reprehensionem* D *apostolicam non fuisse dispensatoriam, sed veram; et me non debere docere mendacium, sed universa, quæ scriptæ sunt, ita sonare, ut scripta sunt. Ad quæ primum respondeo, debuisse prudentiam tuam præfatiunculæ commentariorum meorum meminisse, dicentis ex persona mea: (Quid igitur ego stultus ac temerarius, » qui id pollicear, quod ille non potuit? Minime: » quin potius in eo, ut mihi videor, cautior atque » timidior, quod imbecillitatem virium mearum » sentiens, Origenis commentarios sequutus sum. » Scripsit enim ille vir in epistolam Pauli ad Galatas quinque proprie volumina; et decimum » Stromatum suorum librum, commatico super explanatione ejus sermone complevit: tractatus » quoque varios, et excerpta, quæ vel sola possent »*

CLASSIS II. AN. 404.

» sufficere, composuit. Prætermitto Didymum vi-
» dentem meum, et (a) Laodicenum, de ecclesia
» nuper egressum, et Alexandrum veterem hære-
» ticum; Eusebium quoque Emisenum, et Theo-
» dorum Heracleotem; qui et ipsi nonnullos super
» hac re commentariolos reliquerunt. E quibus
» vel si pauca decerperem, fieret aliquid, quod non
» penitus contemneretur. Itaque ut simpliciter fa-
» tear, legi hæc omnia, et in mente mea pluri-
» ma coacervans, accito notario, vel mea, vel alie-
» na dictavi, nec ordinis, nec verborum interdum,
» nec sensuum memor. Jam Domini misericordiæ
» est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene dicta
» dispereant, et non placeant inter extraneos, quæ
» placent inter suos.) Si quid igitur reprehensione dignum putaveras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærere, utrum ea, quæ scripsimus, haberentur in græcis, ut, si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnares: præsertim cum libere in præfatione confessus sim, Origenis commentarios me esse secutum, et vel mea vel aliena dictasse; et in fine ejusdem capituli, quod reprehendis, scripserim;
» (Si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus
» peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur ar-
» guisse majorem; debet exponere, qua consequen-
» tia Paulus in altero reprehendat quod ipse com-
» misit.) Ex qua ostendi, me non ex definito id defendere, quod in græcis legeram, sed ea expressisse quæ legeram, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent an improbanda.

5. Tu igitur, ne quod ego petieram faceres, novum argumentum reperisti, ut assereres, gentiles qui in Christum credidissent, Legis onere liberos; eos autem qui ex Judæis crederent, Legi esse subjectos: ut per utrorumque personam, et Paulus recte reprehenderet eos, qui Legem servarent, quasi doctor gentium; et Petrus jure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperavit gentibus, quod soli, qui ex Judæis erant, debuerint observare. Hoc si placet, immo quia placet, ut quicumque credunt ex Judæis, debitores sint legis faciendæ; tu ut episcopus, in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam, et in assensum tuum omnes coepiscopos trahere. Ego in parvo tuguriunculo cum monachis, id est compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue confiteri, me majorum scripta legere, et in commentariis, secundum omnium consuetudinem, varias ponere explanationes, ut e multis sequatur unusquisque quod velit. Quod quidem te puto et in sæculari litteratura, et in divinis libris legisse et probasse.

Gal. 2. 8.

6. Hanc autem explanationem, quam primus Origenes in decimo Stromatum libro, ubi epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, et ceteri deinceps interpretes sunt sequuti, illa vel maxime caussa subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit procacitatem, quod principem apostolorum Petrum ausus est reprehendere, et arguere in faciem, ac ratione constringere, quod male fecerit, id est, in eo errore fuerit, in quo fuit ipse, qui olium arguit delinquentem. Quid dicam de Johanne, qui * dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam, et proprie super hoc capitulo latissimum exaravit librum, in quo Origenis et veterum sententiam est sequutus? Si igitur me reprehendis errantem, patere me, quæso, errare cum talibus: et cum me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu veritatis tuæ saltem unum adstipulatorem proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli epistolæ ad Galatas.

* Jo. Chrysostomus depositus primum an. 403. circ. mens. Jul. tum an. 404 ipso die magni sabbati.

7. Sed ne videar adversus rationem tuam niti testium numero, et occasione virorum illustrium subterfugere veritatem, nec manum audere conserere, breviter de Scripturis exempla proponam. In actibus apostolorum, vox facta est ad Petrum dicens; Surge Petre, occide et manduca, id est, omnia animalia quadrupedum, et serpentium terræ, et volatilium cæli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundum naturam esse pollutum, sed æqualiter omnes ad Christi Evangelium provocari. Ad quod respondit Petrus: Absit, quia numquam manducavi commune et immundum. Et vox ad eum de cælo secundo facta est, dicens: Quæ Deus mandavit, tu ne commune dixeris. Ivit itaque Cæsaream; et ingressus ad Cornelium, aperiens os suum, dixit; In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet eum, et operatur justitiam; acceptus est illi. Denique cecidit Spiritus-Sanctus super eos, et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quod et in nationes gratia Spiritus Sancti fuisset effusa: tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum-Sanctum acceperunt, sicut et nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi baptizari. Audierunt autem Apostoli et fratres qui erant in Judæa, quia et gentes receperunt verbum Dei. Cum autem adscendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversus illum qui erant ex circumcisione, dicentes, Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis? Quibus omni ratione exposita, novissime orationem suam hoc sermone conclusit: Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum; ergo qui eram, qui possem prohibere Deum? His auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo et gentibus Deus pœnitentiam ad vitam dedit. Rursum, cum multo post tempore Paulus et Barnabas venissent Antiochiam, et, congregata ecclesia, retulissent quanta fecisset Deus cum illis; et quia aperuisset Deus gentibus ostium fidei; quidam, descendentes de Judæa, docebant fratres atque dicebant, nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvi fieri. Commota igitur seditione non mini-

Act. 10. 13.

Act. 11. 1.

Act. 14. 21.

Act. 15. 1.

(a) Editi et Apollinarem Laodicenum. Huc apud MSS. etiam plures irrepsit Apollinaris nomen, quod recitabatur in apographo, ut patet ex epist. 82. cap. 5. abest quoque a Vaticanis et aliis codicibus melioris notæ.

CLASSIS II. AN. 404.

ma adversus Paulum et Barnabam, statuerunt adscendere *et ipsi, qui accusabantur, et hi qui accusabant*, ad Apostolos et presbyteros Jerosolymam super hac quæstione. Cumque Jerosolymam perrexissent, exsurrexerunt quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderant in Christum, dicentes; oportet circumcidi eos, et præcipere illis, ut servent Legem Moysi. Et cum magna super hoc verbo oriretur quæstio; Petrus *solita libertate*, Viri *inquit*, fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus in nobis eligit Deus per os meum audire gentes verbum Evangelii, et credere: et qui *novit* corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum-Sanctum, sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. Tacuit autem omnis multitudo, *et in sententiam ejus Jacobus Apostolus, et omnes simul presbyteri transierunt.*

8. *Hæc non debent molesta esse lectori, sed et illi et mihi utilia, ut probemus, ante apostolum Paulum non ignorasse Petrum, immo principem hujus fuisse decreti, Legem post Evangelium non esse servandam. Denique tantæ Petrus auctoritatis fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit:* Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. (Gal. 1. 18.) *Rursumque in consequentibus;* Post annos quatuordecim adscendi iterum Jerosolymam cum Barnaba assumto et Tito. Adscendi autem secundum revelationem, et exposui eis Evangelium quod prædico inter gentes: (Gal. 2. 1.) *ostendens se non habuisse securitatem Evangelii prædicandi, nisi Petri, et qui cum eo erant, fuisset sententia roboratum. Statimque sequitur;* Separatim autem his, qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem. *Quare separatim, et non in publico? Ne forte fidelibus ex numero Judæorum, qui Legem putabant esse servandam, et sic credendum in Domino Salvatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo et eo tempore cum Petrus venisset Antiochiam (licet hoc Apostolorum acta non scribant, sed affirmanti Paulo credendum sit) in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat se, et segregabat, timens eos, qui ex circumcisione erant. Et consenserunt cum illo ceteri Judæi, ita ut et Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem.* Sed cum vidissem, *inquit*, quod non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu, cum sis Judæus, gentiliter et non Judaice vivis; quomodo cogis gentes Judaizare? *et cetera. Nulli ergo dubium est, quod Petrus apostolus sententiæ hujus, cujus nunc prævaricator arguitur, primus auctor exstiterit. Caussa autem prævaricationis, timor est Judæorum. Dicit enim Scriptura, quod primum edebat cum gentibus: cum autem venissent quidam a Jacobo, subtrahebat se et segregabat, timens eos, qui ex circumcisione erant. Timebat autem Judæos, quorum erat Apostolus; ne per occasionem gentilium a fide Christi recederent, et imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditum.*

9. *Sicut ergo ostendimus, Petrum bene quidem sensisse de abolitione Legis Mosaicæ, sed ad simulationem (a) observandæ ejus timore compulsum: videamus, an ipse Paulus, qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro:* Perambulabat autem Paulus Syriam, et Ciliciam, (Act. 15. 41.) confirmans ecclesias: pervenitque in Derben, et (Act. 16. 1.) Listram, et ecce discipulus quidam erat ibi, nomine Timotheus, filius mulieris viduæ fidelis, patre autem gentili. Huic testimonium reddebant, qui Listris erant et Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci; et assumens circumcidit eum propter Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater ejus gentilis esset. *O beate apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem, qua subtraxit se a gentilibus propter metum Judæorum, qui a Jacobo venerant, cur Timotheum filium hominis gentilis, utique et ipsum gentilem, (neque enim Judæus erat, qui non fuerat circumcisus) contra sententiam tuam circumcidere cogeris? Respondebis mihi; Propter Judæos, qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcisione discipuli venientis ex gentibus; ignosce et Petro, præcessori tuo, quod aliqua fecerit metum fidelium Judæorum. Rursum scriptum est:* Paulus vero cum adhuc sustinuisset dies multos, (Act. 18. 18.) fratribus valedicens, navigavit Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila: et totondit sibi in Cenchreis caput; votum enim habuerat. *Esto, ut ibi timore Judæorum compulsus sit facere quod nolebat; quare comam nutrivit ex voto, et postea eam in Cenchreis totondit ex Lege, quod Nazaræi, qui se Deo voverint, juxta præceptum Moysi* (Num. 6. 18.) *facere consueverunt?*

10. *Verum hæc ad comparationem ejus rei,* (Act. 21. 17.) *quæ sequitur, parva sunt. Refert Lucas, sacræ historiæ scriptor;* Cum venissemus Jerosolymam, libenter susceperunt nos fratres: *et sequenti die* (Ibid. 20.) *Jacobus et omnes seniores qui cum eo erant, Evangelio illius comprobato*, dixerunt ei, Vides frater quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum, et hi omnes æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quod discessionem doceas a Moyse, eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem: audierunt enim te supervenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se, his assumtis, sanctifica te cum ipsis, et impende in eos, ut

(a) In uno e Vatic. MSS. *observantiæ ejus*. In Cisterciensi, *observationis*.

CLASSIS II. AN. 404.

radant capita: et scient omnes, quis quæ de te audierunt, falsa sunt: sed ambulas et ipse custodiens Legem. Tunc Paulus, assumtis viris, postera die purificatus, cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oratio. *O Paule, et in hoc te rursus interrogo, cur caput raseris; cur nudipedalio exercueris de cerimoniis Judæorum; cur obtuleris sacrificia, et secundum Legem hostiæ pro te fuerint immolatæ? Utique respondebis; Ne scandalizarentur qui ex Judæis crediderant, simulasti ergo Judæum ut Judæos lucrifaceres: et hanc ipsam* (Act. 23. 23.) *simulationem Jacobus et ceteri te docuere presbyteri: sed tamen evadere non potuisti. Orta enim seditione cum occidendus esses, raptus es a tribuno, et ab eo missus Cæsaream, sub custodia militum diligenti, ne te Judæi quasi simulatorem ac destructorem Legis occiderent: atque inde Romam perveniens, in hospitio, quod tibi conduxeras, Christum et Judæis et gentibus prædicasti: et sententia tua Neronis gladio confirmata est,* (Actor. 28. 14. 30.)

11. *Didicimus, quod propter metum Judæorum, et Petrus et Paulus æqualiter finxerint se Legis præcepta servare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendit quod ipse commisit? Ego, immo alii ante me exposuerunt caussam, quam putaverant, non officiosum mendacium defendentes, sicut tu scribis, sed docentes honestam dispensationem; ut et Apostolorum prudentiam demonstrarent, et blasphemantis Porphyrii impudentiam coercerent, qui Petrum et Paulum puerili dicit inter se pugnasse certamine; immo exarsisse Paulum in invidiam virtutum Petri, et ea scripsisse jactanter, quæ vel non fecerit, vel si fecerit, procaciter fecerit id in alio reprehendens, quod ipse commiserit. Interpretati sunt illi ut potuerunt: tu quomodo istum locum edisseres? utique meliora dicturus, qui veterum sententiam reprobasti.*

CAP. IV. (Epist. 40. 1. Cor. 9. 20.)

12. SCRIBIS *ad me in epistola tua* (*Neque enim a me docendus es, quomodo intelligatur quod idem Apostolus dicit*, Factus sum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem, *et cetera quæ ibi dicuntur compassione* (a) *misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tamquam æger, qui ministrat ægroto, non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolenti cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat; Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus, et legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit ea celebranda cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciosa his qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cum in Christum credidissent; non tamen in eis jam constituerent spem salutis, quoniam per Dominum Jesum salus ipsa, quæ illis sacramentis significabatur, advenerat.*) *Totius sermonis tui, quam disputatione longissima protraxisti hic sensus est; ut Petrus non erraverit in eo, quod his, qui ex Judæis crediderant, putaverit Legem esse servandam; sed in eo a rectilinea deviarit, quod gentes coegerit Judaizare. Coegerit autem non docentis imperio, sed conversationis exemplo. Et Paulus non contraria sit loquutus his, quæ ipse gesserat: sed quare Petrus eos, qui ex gentibus erant, Judaizare compelleret.*

13. *Hæc ergo summa est quæstionis, immo sententiæ tuæ, ut post Evangelium Christi, bene faciant Judæi credentes, si Legis mandata custodiant; hoc est si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum servent, ut Paulus in Timotheo, et omnes observavere Judæi. Si hoc verum est, in Cerinthi et Hebionis hæresim delabimur, qui credentes in Christum, propter hoc solum a patribus anathematizati sunt, quod Legis cerimonias Christi Evangelio miscuerunt, et sic nova confessi sunt, ut vetera non amitterent. Quid dicam de Hebionitis, qui Christianos esse simulant? Usque hodie per totas Orientis synagogas inter Judæos hæresis est, quæ dicitur Minæorum, et a Pharisæis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazaræos nuncupant qui credunt in Christum Filium Dei, natum de virgine Maria; et eum dicunt esse qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus: sed dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi sunt nec Christiani. Oro ergo te, ut, qui nostra vulnuscula medendum putas, quod acu foratum, immo punctum; ut dicitur, hujus sententiæ medearis vulneri, quod lancea, et ut ita dicam,* (b) *phalaricæ mole percussum est. Neque enim ejusdem est criminis in explanatione Scripturarum diversas majorum sententias ponere, et hæresim sceleratissimam rursum in Ecclesiam introducere. Sin autem hæc nobis incumbit necessitas, ut Judæos cum legitimis suis suscipiamus, et licebit eis observare in ecclesiis Christi quod exercuerunt in synagogis sathanæ, dicam quod sentio, non illi Christiani fient, sed nos Judæos facient.*

14. *Quis enim hoc Christianorum patienter audiat, quod in tua epistola continetur; (Judæus erat Paulus? Christianus autem factus, non Judæorum sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus et legitimo tempore quo oportebat, acceperat: ideoque suscepit celebranda ea cum jam Christi esset apostolus; ut doceret non esse perniciosa his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire). Rursum obsecro te, ut pace tua meum dolorem audias. Judæorum Paulus cerimonias observabat, cum jam Christi esset apostolus, et dicis eas non esse perniciosas his, qui eas vellent, sicut a parentibus acceperant, custodire?*

(a) MSS. octo, compassione misericordi, non simulatione fallaci.

(b) Phalarica genus teli est, in modum hastæ prægrandi ferro munitum, quod tortilibus nervis, aut machina quadam bellica magno impetu mittebatur.

CLASSIS II. AN. 404. *Ego e contrario loquar, et reclamante mundo,* A
libera voce pronuntiem, ceremonias Judæorum
et perniciosas esse, et mortiferas Christianis,
et quicumque eas observaverit, sive ex Judæis,
sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli de-
Rom. 10. 4. *volutum.* Finis enim Legis Christus, ad justitiam
omni credenti, Judæo scilicet et gentili. *Neque*
enim omni credenti erit finis ad justitiam, si Ju-
dæus excipitur. Et in Evangelio legimus, Lex
Matt. 11. 12. et Prophetæ usque ad Johannem Baptistam. *Et*
Luc. 16. 16. *in alio loco*, Propterea ergo magis quærebant
eum Judæi interficere, quia non solum solvebat
Joan. 5. 18. sabbatum, sed et Patrem suum dicebat esse
Joan. 1. 16. Deum, æqualem se faciens Deo. *Et iterum*, De
plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gra-
tiam pro gratia; quia Lex per Moysem data est,
gratia autem et veritas per Jesum Christum fa- B
cta est. *Pro Legis gratia, quæ præterit; gra-*
tiam Evangelii accepimus permanentem; et pro
umbris, et imaginibus veteris instrumenti, ve-
Jer. 31. 31. *ritas per Jesum Christum facta est. Jeremias*
quoque ex persona Dei vaticinatur, Ecce dies
veniunt, dicit Dominus, et consummabo domui
Israel, et domui Juda testamentum novum, non
secundum testamentum, quod disposui patribus
eorum, in die, quando apprehendi manum eo-
rum, ut educerem eos de terra Ægypti. *Obser-*
a *va quid dicat, quod non populo gentilium, (a)*
ei qui ante non receperat Testamentum, sed po-
pulo Judæorum cui Legem dederat per Moysem,
Testamentum novum Evangelii repromittat; ut
ne nequaquam vivant in vetustate litteræ, sed in
novitate spiritus. Paulus autem, super cujus C
nomine nunc quæstio ventilatur, crebras huju-
scemodi ponit sententias; e quibus, brevitatis
studio, pauca subnectam; Ecce ego Paulus dico
Gal. 5. 2. vobis, quoniam, si circumcidamini, Christus
vobis nihil prodest. *Et iterum;* Evacuati estis
Ibidem 4. a Christo, qui in Lege justificamini; a gratia
excidistis. *Et infra;* Si spiritu ducimini, jam
non estis sub Lege. *Ex quo apparet, qui sub Lege*
est, non dispensative, ut nostri voluere majo-
res, sed vere, ut tu intelligis, eum Spiritum-
sanctum non habere. Qualia sint autem præcepta
legalia, Deo docente, discamus. Ego, *inquit*,
Ezech. 22. 23. dedi eis præcepta non bona, et justificationes
in quibus non vivant in eis. *Hæc dicimus non*
quod Legem juxta Manichæum et Marcionem
destruamus, quam et sanctam et spiritalem ju- D
xta Apostolum novimus: sed quia postquam fi-
des venit, et temporum plenitudo, misit Deus
b *Filium suum (b) factum ex muliere, factum sub*
Gal. 4. 4. *Lege: ut eos, qui sub Lege erant, redimeret;*
ut adoptionem filiorum reciperemus; et nequa-
quam sub pædagogo, sed sub adulto, et Domi-
no herede vivamus.

» 15. *Sequitur in epistola tua; (Non ideo Pe-*
» *trum emendavit, quod paternas traditiones obser-*
» *varet; quod si facere vellet, nec mendaciter; nec*
» *incongrue faceret). Iterum dico, Quando epi-*
A *scopus es, ecclesiarum Christi magister, ut pro-*
bes verum esse quod asseris, suscipe aliquem Ju-
dæorum, qui factus Christianus, natum sibi
filium circumcidat, qui observet sabbatum, qui
abstineat a cibis, quos Deus creavit ad utendum
cum gratiarum actione, qui quarto decimo die
mensis primi agnum mactet ad vesperam; et cum
hoc feceris, immo non feceris, (scio enim te
Christianum, et rem sacrilegam non esse factu-
rum) velis, nolis, tuam sententiam reprobabis;
et tunc scies opere difficilius esse confirmare sua,
quam aliena reprehendere. An ne forsitan tibi
non crederemus? immo non intelligeremus quid
diceres, (Frequenter enim in longum sermo pro-
tractus, caret intelligentia; et dum non senti-
tur, ab imperitis minus reprehenditur) incul-
B *cas, et replicas: (Hoc ergo Judæorum Paulus* Rom. 10. 3.
dimiserat, quod malum habebant. Quod est ma-
lum Judæorum, quod Paulus dimiserat? Uti-
que illud quod sequitur; quod ignorantes, *in-*
quit, Dei justitiam, et suam volentes constitue-
re, justitiæ Dei non sunt subjecti. *Deinde quod* »
post passionem et resurrectionem Christi, dato »
ac manifesto sacramento gratiæ, secundum or- »
dinem Melchisedech, adhuc putabant, vetera sa- »
cramenta non ex consuetudine sollemnitatis, sed »
ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ ta- »
men si nunquam fuissent necessaria, infructuo- »
se atque inaniter pro eis Machabæi martyres fie- »
rent. Postremo illud, quod prædicatores gratiæ »
Christianos Judæi, tamquam hostes Legis, per- »
sequerentur. Hos atque hujusmodi errores et vi- » Phil. 3. 8.
C *tia, dicit, se damna et ut stercora arbitratum,* »
ut Christum lucrifaceret.) »

16. *Didicimus per te, quæ apostolus Paulus*
mala reliquerit Judæorum: rursum, te docente,
discamus, quæ bona eorum tenuerit (Observa-
tiones, inquies, Legis, quas more patrio cele-
brant, sicut ab ipso Paulo celebratæ sunt, sine
ulla salutis necessitate.) Id quid velis dicere,
Sine ulla salutis necessitate, non satis intelligo.
Si enim salutem non afferunt, cur observantur?
Si autem observanda sunt, utique salutem affe-
runt; maxime quæ observata martyres faciunt.
Neque enim observantur, nisi salutem afferrent.
Neque enim indifferentia sunt inter bonum et
malum, sicut philosophi disputant. Bonum est
continentia, malum est luxuria; inter utrum-
D *que indifferens, ambulare, digerere alvi sterco-*
ra, capitis naribus purgamenta projicere, spu-
tis rheumata jacere: hoc nec bonum, nec malum
est: sive enim feceris, sive non feceris, nec ju-
stitiam habebis, nec injustitiam. Observare au-
tem Legis cerimonias, non potest esse indifferens:
sed aut malum est, aut bonum est. Tu dicis bo-
num; ego assero malum; et malum non solum
his qui ex gentibus, sed et his qui ex Judaico
populo crediderunt. In hoc, nisi fallor, loco,
dum aliud vitas, in aliud devolveris. Dum enim
metuis Porphyrium blasphemantem, in Hebionis

(a) MSS undecim, *cum quo ante non fecerat Testamentum.*

(b) Editi, *natum ex muliere* At MS. decem, *factum ex muliere*: sic alibi passim Hieronymus juxta græcum textum

CLASSIS II. AN. 404.

incurris laqueos; his, qui credunt ex Judæis, observandam Legem esse, decernens. Et qui periculosum intelligis esse, quod dicis; rursum « illud superfluis verbis temperare conaris, (sine « ulla salutis necessitate, sicut Judæi celebranda « putabant, aut fallaci simulatione, quod in Pe- « tro reprehenderat Paulus.)

Fallax simulatio.

17. Petrus igitur simulavit Legis custodiam, iste autem reprehensor Petri, audacter observavit legitima. Sequitur enim in epistola tua. « (Nam si propterea illa sacramenta celebravit, « quia simulavit se Judeum, ut illos lucrifaceret: « cur non etiam sacrificavit cum gentibus, « quia et his, qui sine Lege erant: tamquam sine « Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret? « nisi quia et illud fecit, ut natura Judæus; et « hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse « quod non erat, sed ut misericorditer ita subve- « niendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore « laboraret; non scilicet mentientis astu, sed com- « patientis affectu.) Bene defendis Paulum, quod non simulaverit errorem Judæorum, sed vere fuerit in errore. Neque imitari voluerit Petrum a mentientem, (a) ut quod erat metu Judæorum dissimularet; sed tota libertate Judæum se esse diceret. Novam clementiam Apostoli; dum Judæos Christianos vult facere, ipse Judæus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, et misericorditer, ut ipse dicis, subvenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Vere enim miselli, et misericorditer deplorandi, qui contentione sua et amore Legis abolitæ, Apostolum Christi fecere Judæum. Nec multum interest inter meam et tuam sententiam, quia ego dico et Petrum et Paulum, timore fidelium Judæorum, Legis exercuisse, immo simulasse mandata; tu autem asseris hoc eos fecisse clementer, non mentientis astu, sed compatientis affectu: dummodo illud constet, vel metu, vel misericordia eos simulasse se esse, quod non erant. Illud autem argumentum, quo adversus nos uteris, quod et gentilibus debuerit gentilis fieri, si Judæis Judæus factus est, magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit vere Judæus, sic nec vere gentilis erat: et sicut non fuit vere gentilis, sic nec vere Judæus erat. In eo autem imitator gentilium est, quia præputium recipit in fide Christi; et indifferenter permittit vesci cibis, quos damnant Judæi: non cultu, ut tu putas, idolorum. In Christo enim Jesu nec circumcisio est aliquid, nec præputium, sed observatio mandatorum Dei.

1 Cor. 9. 21.

Gal. 5. 6. et cap. 6. 15.

18. Quæso igitur te, et iterum atque iterum deprecor, ut ignoscas disputatiunculæ meæ: et quod modum meum egressum sum, tibi imputes, qui coegisti ut rescriberem, et mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Nec me putes magistrum esse mendacii, qui sequor Christum dicentem, Ego sum via, veritas et vita. Nec potest fieri, A ut veritatis cultor, mendacio colla submittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites; qui te venerantur ut episcopum, et in ecclesia declamantem, sacerdotii honore suspiciunt; me autem, ætatis ultimæ et pene decrepitum, ac monasterii et ruris secreta sectantem, parvipendunt: et quæras tibi, quos doceas sive reprehendas. Ad nos enim, tantis maris atque terrarum a te divisos spatiis, vix vocis tuæ sonus pervenit. Et si forsitan litteras scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipient, quam ad me, cui mittendæ sunt, deferantur.

Johan. 14. 6.

CAPUT V.

19. Quod autem in aliis quæris epistolis, cur mea prior in libris canonicis interpretatio asteriscos habeat, et virgulas prænotatas; et postea aliam translationem absque his signis ediderim; B pace tua dixerim, videris mihi non intelligere quod quæsisti. Illa enim interpretatio Septuaginta interpretum est; et ubicumque virgulæ, id est, obeli sunt, significatur quod Septuaginta plus dixerint quam habetur in Hebræo: ubi autem asterisci, id est stellæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est: et ibi Græca transtulimus; hic de ipso Hebraico, quod intelligebamus, expressimus, sensuum potius veritatem quam verborum interdum ordinem conservantes. Et miror quomodo Septuaginta interpretum libros legas non puros, ut ab eis editi sunt, sed (b) ab Origene emendatos, sive corruptos per obelos et asteriscos; et Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris: præsertim b C cum ea, quæ addita sunt, ex hominis Judæi atque blasphemi, post passionem Christi, editione transtulerit. Vis (c) amator esse verus Septuaginta interpretum? non legas ea, quæ sub asteriscis sunt; immo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum bibliothecas condemnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat. c

CAPUT VI.

20. Porro quod dicis non debuisse me interpretari; post veteres, et novo uteris syllogismo; (Aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse, perspicuum est.) Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tra- D ctatores, qui nos in Domino præcesserunt, et qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu post eos ausus es disserere, quod illi explanare non potuerunt? Si manifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit, maxime in explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis voluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicenus, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur et diversorum in pau-

(a) Vaticani duo MSS. ut quod non erat metu Judæorum simularet.

(b) Lov. ab Origene emendatos, sive correctos. Verius plerique codices Editi, et MSS. sive corruptos.

(c) Lov. amator esse veterum. At plures codices: verus.

CLASSIS II. AN. 401.

oos Psalmos opuscula: sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictaviensis, et Eusebius Vercellensis episcopi Origenem et Eusebium transtulerunt: quorum priorem et noster Ambrosius in quibusdam sequutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos et tales interpretes in explanatione Psalmorum diversa senseris? Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua; et hoc lege, post priores nullus loqui audebit; et quodcumque alius occupaverit, alius de eo scribendi non habebit licentiam. Quin potius humanitatis tuæ est, in quo veniam tibi tribuis, indulgere et cæteris. Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendata de græco in latinum transtuli, quam ea testimonia, quæ a Judæis prætermissa sunt vel corrupta, proferre in medium; ut scirent nostri quid hebræa veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, et nostra musta contemnat, quæ in explanatione priorum edita sunt, ut sic ubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de optimo genere interpretandi, et omnes præfatiunculæ divinorum voluminum, quas editioni nostræ præposuimus, explicant; ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque caussam cur suscipias; quia plurimi linguæ græcæ habentes scientiam, de meo possint opere judicare: eamdem integritatem debueras etiam in veteri credere Testamento, quod non nostra confinximus, sed ut apud Hebræos invenimus, divina transtulimus. Sicubi dubitas, Hebræos interroga.

21. Sed forte dices, Quid si Hebræi aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Judæorum in mea interpretatione reticebit, nullusque inveniri poterit, qui hebrææ linguæ habeat notionem: aut omnes imitabuntur illos Judæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meam conspirasse calumniam? Hujuscemodi enim * in epistola tua texis fabulam: » (Quidam frater noster episcopus, cum lectitari » instituisset in ecclesia, cui præest, interpretatio» nem tuam, movit quiddam longe aliter a te po» situm apud Jonam Prophetam quam erat omnium » sensibus memoriæque inveteratum, et tot ætatum » successionibus decantatum. Factus est tantus tu» multus in plebe, maxime Græcis arguentibus, » et inclamantibus calumniam falsitatis, ut coge» retur episcopus (ea quippe civitas erat) Judæo» rum testimonium flagitare. Utrum autem illi im» peritia, an malitia, hoc esse in hebræis codici» bus responderunt, quod et græci et latini habe» bant, atque dicebant. Quid plura? Coactus est » homo velut mendositatem corrigere, volens post » magnum periculum non remanere sine plebe. Un» de etiam nobis videtur aliquando te quoque in » nonnullis falli potuisse).

* Ep. 71. c. 3.

CAP. VII.

22. Dicis me in Jona Propheta male quiddam interpretatum, et seditione populi conclamante, propter unius verbi dissonantiam, episcopum pene sacerdotium perdidisse. Et quid sit illud, quod male interpretatus sim, subtrahis, auferens mihi occasionem defensionis meæ; ne quidquid dixeris, me respondente solvatur; nisi forte, ut ante annos plurimos, cucurbita venit in medium, asserente illius temporis (a) Cornelio et Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in commentario Jonæ Prophetæ plenius respondimus. Hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo loco, ubi Septuaginta interpretes cucurbitam, et Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, id est κισσὸν in hebræo volumine ciceion scriptum habetur, quam vulgo Syri ciceiam vocant. Est autem genus virgulti lata habens folia, in modum pampini: cumque plantatum fuerit, cito consurgit in arbusculam, absque ullis calamorum et hastilium adminiculis, quibus et cucurbitæ, et hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si ciceion transferre voluissem, nullus intelligeret: si cucurbitam, id dicerem quod in hebraico non habetur: hederam posui, ut cæteris interpretibus consentirem. Sin autem Judæi vestri, ut ipse asseris, malitia, vel imperitia hoc dixerunt esse in voluminibus hebræorum, quod in græcis et latinis codicibus continetur; manifestum est eos aut hebræas ignorare litteras, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri. Peto in fine epistolæ ut quiescentem senem, olimque veteranum, militare non cogas, et rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, et in pontificali culmine constitutus, doceto populos; et novis Africæ frugibus Romana tecta locupleta. Mihi sufficit, cum auditore et lectore pauperculo in angulo monasterii susurrare.

EPISTOLA LXXVI. *

* Alias CLXXI, quæ autem 76. erat, nunc 66.

Sub persona Ecclesiæ catholicæ cohortatur omnes Donatistas, ut resipiscentes redeant ad catholicam communionem.

Scripta circiter 401. aut paulo post.

1. Vobis Donatistæ, catholica Ecclesia dicit, *Filii hominum, usquequo graves corde? ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium?* Ut quid vos a totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio divisistis? Adtenditis falsa quæ vobis dicuntur ab hominibus aut mentientibus aut errantibus, de traditione codicum

Psal. 4. 3.

(a) Censorem illum ex nomine indicat et lepide suggillat Hieronymus in Jonam cap. 4. his verbis: *In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, sive, ut ipse jactat, de stirpe Asinii Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita hederam transtulerim: timuit videlicet ne si pro cucurbitis hederæ nascerentur, unde occulte et tenebrose biberet, non haberet.*

CLASSIS II. AN. 404.

divinorum, ut in hæretica separatione moriamini; et non adtenditis quod vobis ipsi codices dicunt, ut in catholica pace vivatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicentium quod nunquam probare potuerunt, et surdi *Psal.* 2. 7. estis ad sermonem Dei dicentis, *Dominus dixit ad me. Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ? A-* *Galat.* 3. 16 *brahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, et semini tuo, quod est Christus. In semine*, inquit, *tuo benedicentur* *Gen* 22. 18. *omnes gentes*. Erigite oculos cordis, et considerate totum orbem terrarum, quomodo in semine Abrahæ benedicuntur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur, quod nondum videbatur: jam vos videtis, et adhuc invidetis. Passio Domini pretium est orbis terrarum; ille totum orbem redemit: et vos cum toto orbe ad lucrum vestrum non concordatis, sed potius in damnum vestrum in parte litigatis, ut totum perdatis. *Psal.* 21. 18. Audite in Psalmo, quo pretio redemti sumus: *Foderunt*, inquit, *manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem.* Quare divisores vestimentorum Domini esse vultis, et tunicam illam caritatis desuper textam, quam nec persecutores ejus diviserunt, tenere cum toto orbe non vultis? *Ibid.* 28. In Psalmo ipso legitur, quia totus orbis eam tenet: *Commemorabuntur*, inquit, *et convertentur ad Dominum universi fines terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, et ipse domi-* *Psal.* 49. 1. *nabitur gentium.* Aperite aures cordis, et audite, quia *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus.* Si hoc non vultis intelligere, audite Evangelium, jam per os pro- *Luc.* 24. 44. prium loquente ipso Domino et dicente, *Quia oportebat de Christo compleri omnia, quæ de illo scripta sunt in Lege et prophetis et Psalmis, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipiens ab Jerusalem.* Quod in Psalmo dixit, *vocavit terram a solis ortu usque ad occasum;* hoc in Evangelio, *per omnes gentes.* Et quod in Psalmo dixit, *ex Sion species decoris ejus;* hoc in Evangelio dixit, *incipiens ab Jerusalem.*

2. Fingitis vos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia vos estis sola zizania. Nam si frumenta essetis, permixta zizania toleraretis, et a segete Christi non vos divideretis. *Matt.* 24. 12. De zizaniis quidem dictum est, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Sed et de tritico dictum est, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quare creditis crevisse zizania et mundum replevisse, triticum autem decrevisse, et in sola Africa mansisse? Christianos vos dicitis, et Christo contradicitis: ipse dixit, *Sinite utraque crescere usque ad messem;* non dixit, Crescant zizania, decrescant frumenta: ipse dixit, *Ager est hic mundus;* non *Matt.* 13. 30. dixit, Ager est Africa. Ipse dixit, *Messis est finis sæculi;* non dixit, Messis (a) est tempus a Donati. Ipse dixit, *Messores Angeli sunt;* non dixit, Messores principes Circumcellionum sunt. Sed quia pro zizaniis, triticum accusastis, vos esse zizania demonstrastis, et quod est gravius, ante tempus vos a tritico separastis. Majores enim vestri in quorum sacrilega præcisione perseveratis, quidam Gestis * municipalibus codices sanctos et instrumenta Ecclesiæ persecutoribus tradiderunt; quidam eos fatentes dimiserunt et eis communicaverunt, et utrique Carthaginem furiosa factione convenerunt, de crimine traditionis, de quo ipsi inter se jam consenserant, inauditos damnaverunt, episcopum contra episcopum ordinaverunt, altare contra altare erexerunt. Postea litteras ad imperatorem Constantinum ut inter Afros episcopi transmarini judicarent, miserunt, datis judicibus quos postulaverant et Romæ judicantibus non obtemperaverunt, episcopos apud imperatorem, tamquam male judicaverint, arguerunt. Ab aliis rursus episcopis ad Arelatum missis ad ipsum imperatorem appellaverunt; ab ipso auditi et calumniatores inventi, in eodem scelere permanserunt. Evigilate ad salutem, amate pacem, redite ad unitatem. Hæc vobis quemadmodum gesta sint, quando vultis, omnia recitamus.

* confectis apud Munacium Felicem.

3. Ille communicat malis, qui consentit factis malorum, non qui tolerat in agro Dominico zizania usque ad messem, vel paleam usque ad ultimam ventilationem. Si malos odistis, vos ipsi mutamini ab scelere schismatis. Si malorum permixtionem timeretis, * Optatum inter vos in apertissima iniquitate viventem per tot annos non teneretis. Quem cum modo martyrem dicitis, superest ut eum, propter quem mortuus est, Christum dicatis. Postremo quid vos offendit orbis Christianus, a quo vos nefario furore præcidistis? Et quid vos promeruerunt Maximianistæ, quos a vobis damnatos, et per judicia publica de basilicis proturbatos, in suo rursus honore recepistis? Quid vos offendit pax Christi, contra quam vos dividitis ab eis, quos infamatis? Et quid vos promeruit pax Donati, pro qua suscipitis quos damnatis? Felicianus Mustitanus modo vobiscum est. Legimus eum prius in vestro concilio damnatum, et a vobis postea in judicio proconsulis accusatum, et in Mustitana civitate Gestis municipalibus oppugnatum.

* Optatus Thamugadensis propter Gildonem in carcere exstinctus est ex lib. 2. contr. litt. Petil. c. 92.

4. Si traditio codicum scelerata est, quam Deus in regem, qui Jeremiæ librum incendit, *Jerem.* 36. morte (b) bellica vindicavit, quanto sceleratius b est sacrilegium schismatis, cujus auctores, quibus Maximianistas comparastis, aperta terra vivos absorbuit? Quomodo ergo crimen traditionis nobis objicitis, quod non probatis, et schi-

(a) Editi: *Messis est pars Donati.* At MSS. octodecim, *tempus.*

(b) Sic MSS. undecim: Editi vero habent, *morte publica.*

CLASSIS II. AN. 404.

smaticos vestros et damnatis et acceptatis? Si A propterea justi estis, quia persecutionem per Imperatores passi estis, justiores vobis sunt ipsi Maximianistæ, quos per judices ab Imperatoribus catholicis missos vos ipsi persecuti estis. Si baptismum vos soli habetis, quid apud vos facit baptismus Maximianistarum in eis, quos baptizavit Felicianus damnatus, cum quibus est ad vos postea revocatus? Vel vobis laicis ad ista respondeant episcopi vestri, si nobiscum loqui nolunt; et cogitate pro salute vestra, quale sit hoc ipsum, quod nobiscum loqui nolunt. Si illi concilium fecerunt, ut pastoribus non respondeant; quare oves consilium perdiderunt, ut ad luporum speluncas accedant?

* Alias CXXXVI. quæ autem 77. erat, nunc 41.

EPISTOLA LXXVII. *

B

Augustinus Felici et Hilarino, ut ne perturbentur obortis in Ecclesia scandalis. Porro de Bonifacio, qui in nullo apud se crimine deprehensus fuerit, statuere non posse ut ejus nomen de presbyterorum albo expungatur, maxime cum ipsius caussam ad Dei judicium transmiserit.

Dominis dilectissimis meritoque honorandis fratribus Felici et (a) Hilarino, Augustinus in Domino salutem.

Scripta paulo ante epistolam sequentem.

1. Non miror satanam fidelium animos perturbantem: cui resistite permanentes in spe promissorum Dei, qui fallere non potest: C qui non solum nobis in se credentibus, et sperantibus, et in ejus caritate usque in finem perseverantibus polliceri præmia æterna dignatus est, verum etiam temporalia scandala non defutura prædixit, quibus fidem nostram exerceri

Matt. 24. 12.

et probari oporteret. Ait enim, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* sed continuo subjecit, *Qui autem perseveraverit usque in finem, his salvus erit.* Quid ergo mirum, si homines servis Dei detrahunt, et quia eorum vitam pervertere non possunt, famam decolorare conantur, cum ipsum Deum et Dominum eorum quotidie blasphemare non cessent, cum eis displicet quidquid contra eorum voluntatem justo et occulto judicio facit? Unde exhortor prudentiam vestram, domini dilectissimi me- D ritoque honorandi fratres, ut Scripturam Dei, qui (b) nobis hæc omnia futura prænuntiavit, et adversus ea nos firmos esse debere præmonuit, contra hominum maledica vaniloqua suspicionesque temerarias, corde Christianissimo cogitetis.

2. Breviter itaque dico caritati vestræ, Bonifacium presbyterum in nullo crimine apud me fuisse detectum, nequaquam me de illo tale aliquid credidisse vel credere. Quomodo ergo juberem de numero presbyterorum nomen ejus auferri, vehementer terrente Evangelio ubi Dominus ait, *In quo judicio judicaveritis judicabimini?* Cum enim caussa, quæ inter illum et

Matt. 7. 2.

Spem exorta est sub divino examine pendeat secundum placitum eorum, quod vobis si volueritis poterit recitari; quis ego sum, ut audeam Dei prævenire sententiam in delendo vel supprimendo ejus nomine, de quo nec suspicari temere mali aliquid episcopus debui, nec dilucide judicare homo de occultis hominum potui, cum in ipsis caussis sæcularibus, quando ad majorem potestatem refertur arbitrium judicandi,

2. q. 1. Nomen.

manentibus sicuti erant omnibus rebus, expectetur illa sententia, unde jam non liceat provocari, ne superiori cognitori fiat injuria, si ejus pendente judicio aliquid fuerit commutatum? Et utique multum interest inter divinam et humanam quamlibet excelsissimam potestatem. Domini Dei nostri misericordia numquam vos deserat, domini dilectissimi et honorandi fratres.

* Alias CXXXVII. quæ autem 78. erat, nunc 197.

EPISTOLA LXXVIII. *

Quidam e monasterio Augustini Spes nomine, accusatus a Bonifacio presbytero, crimen in Bonifacium ipsum transtulit. Cum res evidentibus argumentis cognosci ab Augustino non posset, jussus est uterque adire sepulcrum S. Felicis Nolani, ut miraculo transigeretur judicium. Id clam fieri curarat Augustinus: verum quoniam res eruperat in notitiam hominum; permittit interea ut Bonifacii nomen inter presbyteros non recitetur: hortatur omnes ne temere judicent, neve ob paucorum delicta vel ipsi deficiant a pietate, vel de omnibus male suspicentur; observans nullam fuisse tam felicem sodalitatem, in qua non aliquis flagitiosus exstiterit.

Dilectissimis fratribus, clero, senioribus, et universæ plebi Ecclesiæ Hipponensis, cui servio in dilectione Christi, Augustinus in Domino (c) salutem.

Scripta forte an. 404. circ. 16. Junii.

1. Utinam Scripturæ Dei sollicita mente intendentes, in quibusque scandalis adjutorio nostri sermonis non egeretis, et ille vos potius consolaretur, qui consolatur et nos: qui non solum bona, quæ sanctis et fidelibus suis est redditurus, verum etiam mala, quibus erat hic mundus abundaturus, ante prædixit, ante conscribenda curavit, ut bona post sæculi finem sequutura certiores expectaremus, quam mala similiter prænuntiata ante sæculi finem præcedentia sentiremus. Unde et Apostolus dicit; *Quæ-*

Rom. 15. 4.

cumque enim ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus ad Deum. Quid autem opus erat ut ipse Dominus Jesus non solum diceret, *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui*, quod post sæculi finem

Matt. 13. 43.

(a) MSS. quinque, *Hilario*, alii quinque *Hilariano*.
(b) MSS. quæ *nobis hæc*, etc. Melius.

(c) MSS. c b. et t. in *Domino* æternam salutem.

CLASSIS II. AN. 404. futurum est; verum etiam exclamaret, *Væ mundo ab scandalis:* nisi ut nobis non blandiremur venire nos posse ad sedes felicitatis æternæ, nisi temporalibus malis exerciti non defecerimus? *Matt. 18. 7.* Quid opus fuit ut diceret, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* nisi ut illi, de quibus continuo loquutus adjunxit, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit,* *Matt. 24.13.* cum hac iniquitatis abundantia refrigescentem caritatem viderent, non perturbarentur, non expavescerent, non quasi rebus insperatis et inopinatis contristati deficerent; sed potius videntes accidere, quæ futura prædicta sunt ante finem, patienter perseverarent usque in finem, ut securi mererentur regnare post finem in ea vita, quæ non habet finem?

2. Proinde, carissimi, in isto scandalo, quo de Bonifacio presbytero nonnulli perturbantur, non vobis dico ut non doleatis. Qui enim ista non dolent, non est in eis caritas Christi: qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in eis malignitas diaboli. Non quia in memorato presbytero apparuit aliquid, quod dignum damnatione judicaretur; sed quia duo de domo nostra talem habent caussam, ut unus eorum sine dubio perditus habeatur, et sit alterius fama apud quosdam mala, apud quosdam dubia, etiamsi non sit maculata conscientia. Dolete ista, quoniam dolenda sunt: non tamen sic, ut eo dolore vestra caritas a bene vivendo refrigescat, sed potius ad Dominum deprecandum inardescat;

a ut si innocens est presbyter vester (a), quod magis credo, quia cum sensisset alterius motum impudicum et immundum, nec consentire voluit nec tacere, cito eum divina sententia manifestatum ministerio proprio repræsentet, si autem male sibi conscius, quod suspicari non audeo, voluit alterius existimationem lædere, cum ejus pudicitiam contaminare non posset, sicut dicit ipse cum quo habet caussam, non eum permittat suam occultare nequitiam, ut quod homines invenire non possunt, de quolibet eorum divino judicio propaletur.

3. Cum enim ista me caussa diu cruciasset, nec invenirem quomodo unus e duobus convinceretur, quamvis magis presbytero credidissem: cogitaveram primo sic ambos Deo relinquere, donec in uno eorum, qui mihi suspectus erat, aliquid exsisteret, unde non sine justa et manifesta caussa de nostro habitaculo projiceretur.

b Sed cum promoveri in (b) clericatum, sive illic per me, sive alibi per litteras meas vehementissime conaretur, ego autem nullo modo adducerer ei homini, de quo tantum mali existimarem, manus ordinationis imponere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere; turbulentius agere cœpit, ut si ipse in clericatum non promoveretur, nec presbyter Bonifacius in suo gradu esse permitteretur. In qua ejus provocatione cum viderem Bonifacium nolle quibuslibet infirmis et ad suspicionem pro-

(a) Lov. *presbyter noster.* Alii codices: *vester.*
(b) Editi *in clericatu.* At MSS. habent, *in clericatum.*

A pensis de suæ vitæ dubitatione scandalum fieri, paratumque esse honoris sui apud homines damnum perpeti potius, quam in ea contentione, in qua non posset ignorantibus et dubitantibus vel ad male suspicandum proclivioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad Ecclesiæ perturbationem inaniter progredi: elegi aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum (c) se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cujuscumque conscientiam multo facilius aperirent, et ad confessionem vel pœna vel timore compellerent. Ubique quidem Deus est, et nullo continetur vel includitur loco qui condidit omnia, et eum a veris adoratoribus in spiritu et veritate oportet adorari, ut in occulto exaudiens, in occulto etiam

B justificet et coronet. Verumtamen ad ista quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant? Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est, quo voini ut pergerent; quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Nam et nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter et terribiliter dæmones confitentur, furem quemdam, qui ad eum locum venerat ut falsum jurando deciperet, compulsum fuisse confiteri furtum, et quod abstulerat reddere: numquid non et Africa sanctorum Martyrum corporibus plena est? et tamen nusquam hic scimus talia fieri. Sicut *1. Cor. 12.30*

C enim, quod Apostolus dicit, *non omnes sancti habent dona curationum, nec omnes habent dijudicationem spirituum:* ita nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique prout vult.

4. Quapropter cum ego noluissem hunc gravissimum dolorem cordis mei vobis perferri in notitiam, ne vos atrociter et inaniter contristando turbarem, fortassis ideo Deus noluit vos latere, ut nobiscum orationibus incumbatis, ut quod ipse in hac caussa novit, nos autem nosse non possumus, etiam nobis manifestare dignetur. Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum ejus vel supprimere vel delere, ne divinæ potestati, sub cujus

D examine caussa adhuc pendet, facere viderer injuriam, si illius judicium meo vellem præjudicio prævenire: quod nec in negotiis sæcularibus judices faciunt, quando caussæ dubitatio ad majorem potestatem refertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare. Et in episcoporum * concilio constitutum est, nullum clericum, qui nondum convictus sit, suspendi a communione debere, nisi ad caussam suam examinandam se non præsentaverit. Bonifacius tamen hanc humilitatem suscepit, ut nec litteras acciperet, quibus in peregrinatione honorem suum quæreret, ut in eo loco ubi ambo ignoti sunt, circa ambos æqualitas servaretur. Et nunc *q. 1. Nomen clericorum. * Carthag. 3. an. 397. can. 7. et 8.*

(c) Er. et Lov. *ad locum sanctum se peregrinaturos.* MSS. *perrecturos.*

CLASSIS II. AN. 401.

si vobis placet ut nomen ejus non recitetur, ne iis, qui ad Ecclesiam accedere nolunt, sicut ait Apostolus, 2 Cor. 11.12 demus occasionem quærentibus occasionem; non erit nostrum hoc factum, sed eorum quorum caussa fuerit factum. 11, q. 3. Quid obest. QUID ENIM OBEST homini, quod ex illa tabula non vult eum recitari humana ignorantia, si de libro vivorum non eum delet iniqua conscientia.

5. Proinde, fratres mei, qui timetis Deum, 1. Pet. 5. 8. mementote quod ait Apostolus Petrus, *Quoniam adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circumit quærens quem devoret*. Quem non potest devorare seductum ad nequitiam, famam ipsius inquinare conatur, ut si fieri potest opprobriis hominum et malarum linguarum detractione deficiat, et sic in ejus fauces ruat. Si autem nec famam innocentis maculare potuerit, B hoc ei persuadere tentat, ut per malevolas suspiciones de fratre suo judicet, et sic ab illo implicatus absorbeatur. Et quis omnes ejus captiones et circumventiones vel comprehendere vel enumerare sufficiat? Adversus tamen hæc tria, quæ ad caussam præsentem pertinent (a) propius, ne mala exempla imitando ad nequitiam seducamini, ita vos per Apostolum adloquitur 2 Cor. 6 14. Deus: *Ne sitis jugum ducentes cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras?* Item alio lo- 1. Cor. 15.33 co, *Nolite*, inquit, *seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala: Sobrii estote, justi, et nolite peccare*. Ut autem linguis detrahentium Isa. 51. 7. non deficiatis, sic per Prophetam dicit: *Audite me qui scitis judicium, populus meus: in quorum corde lex mea est. Opprobrium nolite metuere, et detractione eorum ne superemini, nec quod vos spernant magni duxeritis: sicut enim vestimentum, ita per tempus absumentur, et sicut lana a tinea comedentur; justitia autem mea in æternum manet*. Jam vero ne malevolo animo de servis Dei falsa suspicando pereatis, illud 1. Cor. 4. 5. apostolicum recordamini, ubi ait, *Nolite ante tempus judicare quidquam, donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit* 1. Cor. 5 11. *unicuique a Deo*. Et item illud quod scriptum est, *Quæ manifesta sunt, vobis; quæ autem occulta, Domino Deo vestro*.

6. Manifestum est quidem, quia ista in Ecclesia non accidunt sine gravi tristitia sanctorum atque fidelium: verumtamen consoletur nos qui cuncta prædixit, atque ut abundantia iniquitatis non refrigescamus, sed usque in finem perseveremus, ut salvi esse possimus, admonuit. Nam quantum ad me adtinet, si est in me quantulacumque caritas Christi, quis vestrum infirmatur, ut ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? Nolite itaque angere cruciatus meos deficiendo vel in suspicionibus falsis, vel in peccatis alienis. Nolite, obsecro Psal. 68. 27 vos; ne dicam de vobis, *Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt*. Nam illi qui gaudent

CLASSIS II. AN. 401.

A de istis doloribus nostris, de quibus in persona corporis Christi tanto ante prædictum est, *Adversus me insultabant qui sedebant in porta, et in me psallebant qui bibebant vinum*, Ibid. 13. valde tolerabilius sustinentur; pro quibus tamen etiam ipsis orare, et bonum eis velle didicimus. Ad quid enim aliud sedent isti, et quid aliud captant, nisi ut quisquis episcopus, vel clericus, vel monachus, vel sanctimonialis (b) ceciderit, b omnes tales esse credant, jactent, contendant, sed non omnes posse manifestari. Et tamen etiam ipsi, cum aliqua maritata invenitur adultera, nec projiciunt uxores suas, nec accusant matres suas. Cum autem de aliquibus, qui sanctum nomen profitentur, aliquid criminis vel falsi sonuerit, vel veri patuerit, instant, satagunt, ambiunt, ut de omnibus hoc credatur. Hos ergo de nostris doloribus suavitatem suæ malæ linguæ captantes, facile est ut illis canibus comparemus, si forte in malo intelligendi Luc. 16. 21. sunt, qui lingebant vulnera pauperis illius, qui ante januam divitis jacebat, et quousque veniret ad requiem sinus Abrahæ, laboriosa et indigna omnia tolerabat.

7. Vos me nolite amplius cruciare, qui aliquam spem habetis ad Deum, vos nolite ipsa vulnera, quæ illi lingunt, multiplicare: vos pro quibus periclitamur omni hora, habentes foris pugnas, intus timores; periculum in civitate, periculum in deserto, periculum ex gentibus, periculum ex falsis fratribus. Scio quia doletis, sed numquid acrius quam ego? Scio quia conturbati estis, et timeo ne inter linguas maledicorum deficiat et pereat infirmus, propter quem Christus mortuus est. Non ex vobis increscat dolor noster, quia non culpa nostra factus est vester. Nam hoc est quod præcavere conatus sum, ut si fieri posset, hoc malum nec vitandum negligeretur, nec in vestram notitiam perferretur, ubi infructuose cruciarentur firmi, et periculose turbarentur infirmi. Sed qui hoc cognito permisit vos tentari, det vobis vires sustinendi, et erudiat vos ex lege sua; doceat vos et mitiget a diebus malignis, donec fodiatur peccatori fovea.

8. Audio nonnullos vestrum hinc amplius contristari, quam de lapsu duorum illorum diaconorum, qui ex parte Donati venerant, tamquam disciplinæ Proculeiani insultaverint, velut gloriantes de nobis, quod ex nostra disciplina nihil tale in clericis exstitisset: quod quicumque fecistis, fateor vobis, non bene fecistis. Ecce docuit vos Deus, ut qui gloriatur, in Domino glorietur: nec objiciatis hæreticis, nisi quia non sunt catholici; ne similes eis sitis, qui non habendo quod in caussa suæ divisionis defendant, non nisi hominum crimina colligere affectant, et ea ipsa plura falsissime jactant: ut quia ipsam divinæ Scripturæ veritatem, qua ubique diffusa Christi Ecclesia commendatur, criminari et obscurare non possunt, homines per quos prædicatur adducant in odium, de quibus, et

(a) MSS. Vaticani cum decem e nostris, *prius*.

(b) MSS. e b et gg, *vel castimonialis ceciderit*.

CLASSIS II. AN. 404.

fingere quidquid in mentem venerit, possunt. A
Vos autem non ita didicistis Christum; si tamen illum audistis, et in illo docti estis. Ipse quippe fideles suos securos fecit etiam de dispensatoribus malis, mala sua facientibus, et bona ejus
Matt. 23. 3. loquentibus, ubi sit, *Quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt.* Orate quidem pro me, ne forte aliis
47. dist. Quamlumlibet. prædicans ipse reprobus inveniar: verumtamen cum gloriamini non in me sed in Domino gloriamini. Quantumlibet enim vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter homines vi-
Gen. 9. 27. vo, nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quam arca Noe, ubi tamen inter octo ho-
Gen. 21. 10. mines reprobus unus inventus est: aut melior sit quam domus Abrahæ, ubi dictum est, *Ejice*
Mal. 1. 2. *ancillam et filium ejus:* aut melior sit quam do- B
a mus Isaac, (a) cujus de duobus geminis dictum
Gen. 49. 4. est, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui:* aut melior sit quam domus ipsius Jacob, ubi lectum
2. Reg. 13. 14 patris filius incestavit: aut melior sit quam domus David, cujus filius cum sorore concubuit:
2. Reg. 15. 12 cujus alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit: aut melior quam cohabitatio Pauli apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret, non diceret quod superius com-
2. Cor. 7. 5. Phil. 2. 20. memoravi, *foris pugnæ, intus timores;* nec diceret cum de sanctitate et fide Timothei loqueretur, *Neminem habeo qui germane de vobis sollicitus sit. Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Jesu Christi:* aut melior quam cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum et furem Judam toleraverunt: aut melior C
sit postremo quam cœlum, unde angeli ceciderunt.

9. Simpliciter autem fateor caritati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in
b monasteriis (b) profecerunt; ita non sum expertus pejores quam qui in monasteriis ceciderunt,
Apoc. 22. 11. ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum, *Justus justior fiat, et sordidus sordescat adhuc.* Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, qua oculi vestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ dominicæ fructu olei luminosioris implentur. Domini Dei nostri misericordia D
vos adversus omnes insidias inimici in sua pace custodiat, dilectissimi fratres.

EPISTOLA LXXIX.*

Augustini episcopi ad Presbyterum quemdam Manichæum: denuntians ut solvat quæstionem, in qua præcessor ejus Fortunatus defecerat, vel procul a sua ecclesia discedat.

CLASSIS II. AN. 404.

* Alias CCXLIV, quæ autem 79. erat: nunc 98.

Scripta forte an. 404.

1. Sine caussa tergiversaris, cum longe appareat qualis sis. Quid tecum locuti fuerint fratres, indicaverunt mihi. Bene, quia non times mortem: sed eam mortem debes timere, quam tibi ipse facis talia de Deo blasphemando. Et quod intelligis mortem istam visibilem, quam omnes homines norunt, separationem esse mentis a corpore, non est magnum intelligere: sed quod adjungis de vestro, separationem esse boni
B a malo: Si mens bonum est et corpus malum, qui ea commiscuit non est bonus: dicitis autem quia Deus bonus ista commiscuit: ergo aut malus est, aut malum timebat. Et tu gloriaris, quia non times hominem cum Deum talem tibi fingas, qui tenebras timuit, ut commisceret bonum et malum? Noli autem extolli animo, sicut scripsisti, quia vos magnos facimus, eo quod impedire volumus venena vestra, ne ad homines pestilentia serpat: Non enim Apostolus, quos canes
appellat magnos facit, cum dicit, *Cavete canes:* Phil. 3. 2
aut illos magnos faciebat, quorum sermonem
dicebat, serpere ut cancrum. Itaque denuntio 2. Tim. 2. 17
tibi in nomine Christi, ut si paratus es, solve
quæstionem in qua defecit præcessor tuus (c) c
Fortunatus. Et ita hinc ierat, ut non rediret,
C nisi, cum suis disputatione collata, inveniret quid contra respondere posset, disputans cum fratribus. Si autem ad hoc non es paratus; discede hinc, et noli pervertere vias Domini, et illaqueare et venenis inficere animas infirmas, ne adjuvante dextera Domini nostri, quomodo non putaveras, erubescas.

EPISTOLA LXXX.*

* Alias LXV, quæ autem 80. erat, nunc 199.

Cupit explicari liquidius a Paulino, quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ præferenda est, nosse possimus.

Sanctis et Deo dilectis, merito venerabilibus et multum desiderabilibus fratribus Paulino et
D Therasiæ, Augustinus in Domino salutem.

Scripta an. 405. circa mensem Martium.

1. Carissimus frater Celsus, cum rescripta repeteret, debitum reddere festinavi: sed vere festinavi. Cum enim eum putarem adhuc aliquot dies nobiscum moraturum, repente comperta occasione navigii, mihi pridianam suam profectionem jam nocte suggessit. Quid facerem cum eum tenere non possem, et quia

(a) Editi, *cui de duobus*. At meliores MSS. habent *cujus*.

(b) MS. gg. *quam qui ex monasterio*. Idem codex cum eb. et uno v. subdit: *defecerunt*.

(c) Fortunatum in disputatione vicit Augustinus, cum adhuc presbyter esset, ex lib. 1. Retract. c. 16. Jam vero episcopus alium cum Felice, qui *Hipponem venerat eumdem seminaturus errorem*, ut ait in lib. 2. Retract. c. 8 disputationem habuit; anno scilicet 404. ex Actis cum Felice. Huic ergo epistolam hanc scriptam fuisse suspicari licet.

CLASSIS II. AN. 404.

ad vos, cum quibus ei melius esset, propera- A bat, nec si possem, deberem. Proinde pauca illico hæc arripui dictanda atque mittenda: prolixioris epistolæ me confitens debitorem, cum post reditum venerabilium fratrum nostrorum
a collegarum meorum (*a*) Theasii et Evodii, primum vestri ex parte satiatus fuero. Uberius
b enim ad nos in eorum pectoribus et (*b*) oribus vos esse venturos jamjamque, in Christi nomine atque adjutorio speramus. Cum hæc scribe-
c rem, etiam per unanimem filium nostrum (*c*) Thagastensis ecclesiæ presbyterum Fortunatianum Romam navigaturum, aliam epistolam paucis ante diebus jam dederam. Nunc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis faciatis. Oretis pro nobis, ut videat Deus humilitatem nostram, et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra. B

2. Colloqui aut vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tanquam si præsens præsenti inter dulces loque-
d las (*d*) obderem, plane Christiano intellectu et devotione solvisti, sed nimis cursim et breviter; posset quippe ibi aliquanto diutius et uberius habitare gratia oris tui, si cum dixisses ita te in illo, quo feliciter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuæ, idipsum aliquanto apertius explicares, Quoniam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus: utrum tantum in ea re, C
e quam propterea (*e*) volentes perferre debemus, quia et inviti cogeremur. Ibi enim fit quidem quod nolumus: sed ideo nos corrigimus ut velimus, quia ille vult, cujus voluntatis nec excellentiam fas est recusare, nec omnipotentiam li- *John 21.18* cet evitare: sicut Petrum alter cinxit et tulit quo noluerat; verumtamen quo nollet iit, et volens mortem subegit asperam. An et ibi ubi est potestas, non mutare sententiam, quamvis aliud occurrat, in quo potius appareat voluntas Dei ad mutandam sententiam nos vocantis, non quia nostra mala erat, sed in qua recte permanerentur, nisi ab illo in alteram vocaremur. Neque enim malum fuit Abrahæ nutrire et educare filium, quoad posset, quantum in ipso es- *Gen. 22.* set, usque ad finem vitæ suæ: sed repente jus- D sus occidere, mutavit utique non prius malam
f sententiam, sed quæ (*f*) mala esset, si post jussum mutata non esset hinc quoque non dubito nihil aliud videri tibi.

3. Sed plerumque non voce de cælo, non per Prophetam, non per revelationem vel somnii, vel excessus mentis, qui dicitur exstasis, sed rebus ipsis accidentibus, et ad aliud quam statueramus vocantibus cogimur agnoscere Dei voluntatem esse aliam quam erat nostra: tanquam si proficisci statueremus, et aliquid oriretur quod consulta de officio nostro veritas vetaret deserere, aut decernentibus ibi manere nuntiaretur aliquid, quod eadem veritate consulta nos compelleret proficisci. De hoc tertio genere caussarum mutandæ sententiæ, quid tibi videatur peto mecum plenius et enodatius colloquaris. Sæpe nos quippe conturbat, et difficile est non aliquid, quod magis faciendum erat, omittere, dum illud mutare (*g*) nolumus, in quo prius g permanere statueramus, non quidem malum, verum jam ideo malum, quia id quod potius agendum est, occurrens deseritur, quod si non occurreret, non solum sine vituperatione, sed etiam cum laude, in illo priore perduraretur. Hic non falli difficile est; hic omnino vox prophetica prævalet, *Delicta quis intelligit?* Hinc *Psal. 18. 13.* oro, participem me facias cogitationum tuarum, quid in talibus vel facere soleas, vel faciendum esse reperias.

EPISTOLA LXXXI. *

Alias. XVIII. quæ autem 81. erat, nunc 48.

Hieronymus Augustino excusans quod ipsius litteris responderit liberius epistola 75, rogansque, ut omissis contentiosis quæstionibus, deinceps secum invicem amice conferant, et placide versentur in campo sacrarum Scripturarum.

Domino vere sancto et beatissimo papæ Augustino, Hieronymus *in Christo salutem.*

1. *CUM a sancto fratre nostro* (*h*) *Firmo sollicitus quærerem, quid ageres, sospitem* *Scripta forte an. 405,* h *te lætus audivi. Rursum cum tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem; nesciente te, de Africa se profectum esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur; simulque obsecro, ut ignoscas pudori meo, quod diu præcipienti ut rescriberem, negare non potui. Nec ego tibi, sed caussæ caussa respondit. Et si culpa est respondisse, quæso ut patienter audias, multo major est provocasse. Sed facessant istiusmodi quæremoniæ: sit inter nos pura germanitas; et deinceps non quæstionum, sed caritatis ad nos scripta mitta-*

(a) Apud Er. et Lov. *Therasii* In MSS. Gervasiano, *Thesii*. in aliquot aliis, *Theasii*. hoc pacto etiam scribitur in concilio habito Carthagine die 26 Junii an. 404. cujus decreto legati ad Honorium imperatorem contra Donatistas missi sunt Theasius et Evodius, sive Evhodius, ut in membranis habetur: iidem ipsi, haud dubie, qui visuri erant Paulinum.

(b) Ita in MSS. At in vulgatis, *et orationibus*.

(c) Apud Bad. Am. et Er. *Chartagustinensis ecclesiæ*. In uno e Vatic. MSS. *Thaganensis*.

(d) Lov. *loquelas* objicerem. Alii plerique Codd. *obderem*.

(e) Sic MSS. septem. At Bad. Am et Er. *propterea præferre debemus*. Lov *propterea voluntati præferre debemus*. Et mox editiones illæ quatuor habent, *ibi enim fit quidem quod volumus, sed ideo nos cogimur* etc substituimus lectionem in melioribus MSS repertam.

(f) Lov. *quæ mala esset* potius *si mutata*. Bad. et aliquot MSS. *si potius submutata*. Er. si potioribus mutata. Sed melius M. j. *si post jussum mutata*.

(g) Editi, *mutare volumus*. Sed legendum, ut est in MSS novem, *mutare nolumus*, quo nimirum fit, *ut quod* potius *agendum est occurrens deseratur*.

(h) *Firmi* nomen hic loci omittitur in Vaticanis octo, et in aliis sex e nostris MSS. sed in omnibus fere habetur initio epistolæ proxime sequentis.

CLASSIS II. AN. 405.

CLASSIS II. AN. 405.

mus. Sancti (a) fratres, qui nobiscum Domino serviunt, affatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, præcipue sanctum et suscipiendum papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domine vere sancte et beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Jonam, puto quod ridiculam cucurbitæ non recipias quæstionem. Si autem amicus, qui me primus gladio petiit, stilo repulsus est; sit humanitatis tuæ atque justitiæ, accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum campo, si placet, sine nostro invicem dolore ludamus.

* Alias XIX. quæ autem 82. erat nunc 201.

EPISTOLA LXXXII. *

Recepti, ab Hieronymo superioribus epistolis 72. 75. et 81. rescribit accuratius Augustinus de interpretatione loci epistolæ ad Galatas, confirmans quod Petrus merito veraciterque reprehensus fuerit a Paulo. Ceterum deprecatur veniam, si dictis quibusdam incautioribus Hieronymi animum offenderit, excusans, quod nulla sua culpa per multorum manus obambularit epistola, prius quam ad eum, cui scripta erat, pervenerat.

Domino dilectissimo, et in Christi visceribus honorando, sancto fratri et compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

1. JAM pridem tuæ caritati prolixam epistolam misi, respondens illi tuæ, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc jam non solum fratrem, verum etiam collegam meum misisse te recolis. Quæ utrum in manus tuas pervenire meruerit, adhuc nescio, nisi quod per fratrem sincerissimum Firmum scribis, si ille, qui te primum gladio petiit, stilo repulsus est; ut sit humanitatis meæ atque justitiæ accusantem reprehendere, non respondentem. Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conjicio, legisse te illam epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter vos exstitisse discordiam, de quorum tanta amicitia, quaquaversum eam fama diffuderat, caritas fraterna gaudebat. Quod non feci reprehendendo germanitatem tuam, cujus in ea re aliquam culpam me cognovisse non ausim dicere, sed dolendo humanam miseriam, cujus in amicitiis mutua caritate retinendis, quantalibet illa sit, incerta permansio est. Verum illud malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi veniam, quam poposceram dederis, quod apertius mihi intimari cupio: quamvis hilarior quidam vultus litterarum tuarum, etiam hoc me impetrasse, significare videatur: si tamen post lectam illam missæ sunt, quod in eis minime apparet.

» 2. Petis, vel potius fiducia caritatis jubes, ut in Scripturarum campo sine nostro invicem dolore ludamus. Equidem quantum ad me attinet, serio nos ista, quam ludo, agere mallem. Quod si hoc verbum tibi propter facilitatem ponere placuit; ego fateor, majus aliquid expeto a benignitate virium tuarum, prudentiaque tam docta, et otiosa, annosa, studiosa, (b) ingeniosa diligentia; hæc tibi non tantum donante, verum etiam dictante Spiritu sancto, ut in magnis et laboriosis quæstionibus, non tamquam ludentem in campo Scripturarum, sed in montibus anhelantem adjuves. Si autem propter hilaritatem, quam esse inter carissimos disserentes decet, putasti dicendum esse, ludamus: sive illud apertum et planum, sit, unde colloquimur, sive arduum atque difficile; hoc ipsum, edoce, obsecro te, quonam modo assequi valeamus: ut cum forte aliquid nos movet, quod nobis, etsi non cautius adtendentibus, certe tardius intelligentibus, non probatum est, et quid nobis videatur, contra conamur asserere, si hoc aliquanto securiore libertate dicamus, non lucidumus in suspicionem puerilis jactantiæ, quasi nostro nomini famam viros illustres accusando quæramus: si autem aliquid asperum, refellendi necessitate, depromtum fuerit; quo tolerabile fiat, leniore circumfuadamus eloquio, ne (c) litum melle gladium stringere judicemur. Nisi forte ille modus est, quo utrumque hoc vitium, vel vitii suspicionem caveamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quidquid dixerit, necesse sit approbare, nec quærendi saltem caussa, liceat aliquantulum reluctari.

3. Tum vero sine ullo timore offensionis tamquam in campo luditur: sed mirum si nobis non illuditur. Ergo enim fateor caritati tuæ, SOLIS EIS Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in eis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati; nihil aliud, quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assequutum esse quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliud existimo: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi tuos libros velle, tanquam Prophetarum, vel Apostolorum: de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate et veraci de temetipso cogitatione: qua nisi esses præditus, non utique diceres, (Utinam mereremur com- »
plexus tuos, et collatione mutua vel doceremus »
aliqua, vel disceremus). »

Dist. 9. cap. Ego solis.

(a) MS. 1 *Sancti patres* Alii omnes verius: *fratres*. Nam illud prius appellationis genus improbat Hieronymus in cap 4 Epist. ad Galat.

(b) Lov. *ingeniosa*, diligenti. Alii plerique codices, *diligentia*.

(c) Editi: *Ne litum melle gladium*. MSS. novemdecim carent particula, *ne*.

CAPUT II.

4. Quod si teipsum consideratione vitæ ac morum tuorum, non simulate, nec fallaciter dixisse credo; quanto magis æquum est me credere! Apostolum Paulum non aliud sensisse, quam scripserit, ubi ait de Petro et Barnaba, (Gal. 2. 14.) *Cum viderem quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus; Si tu cum sis Judæus, gentiliter et non Judaice vivis, quomodo gentes cogis Judaizare?* De quo enim certus sim, quod me scribendo vel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parturiebat, donec in eis Christus, id est veritas, formaretur. Quibus cum præmisisset, dicens, (Gal. 1. 20.) *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior:* non tamen veraciter scribebat, sed nescio quia dispensatoria simulatione fallebat, vidisse se Petrum et Barnabam non recte ad Evangelii veritatem ingredientes, ac Petro in faciem restitisse, non ob aliud nisi quod gentes cogeret Judaizare.

5. At enim satius est credere, apostolum Paulum aliquid non vere scripsisse, quam apostolum Petrum non recte aliquid egisse. (Matth. 26. 75.) Hoc si ita est; dicamus (quod absit) satius esse credere mentiri Evangelium, quam negatum esse a Petro Christum; et mentiri Regnorum librum, quam (2. Reg. 11. 4.) tantum Prophetam, a Domino Deo tam excellenter electum, et in concupiscenda atque abducenda uxore aliena commisisse adulterium, et in marito ejus necando tam horrendum homicidium. Imo vero sanctam Scripturam, in summo et cælesti auctoritatis culmine collocatam, de veritate ejus certus ac securus legam, et in ea homines vel approbatos; vel emendatos, vel damnatos veraciter discam, potius quam facta humana (a) dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquando credere timeo reprehendenda, ipsa divina eloquia mihi sint ubique suspecta.

6. Manichæi plurima divinarum Scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen, ut eamdem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus. Quod tamen quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis linguæ auctoritate, unde latini libri interpretati sunt, probare aliquando potuerunt: notissima omnibus veritate superati, confusique discedunt. Itane non intelligit prudentia sancta tua, quanta malitiæ illorum patescat occasio, si non ab aliis apostolicas litteras esse falsatas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse, dicamus?

7. Non est, inquis, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquiro quid fecerit; quid scripserit quæro: hoc ad quæstionem, quam suscepi, maxime pertinet; ut veritas divinarum Scripturarum, ad nostram fidem ædificandam memoriæ

A commendata, non a quibuslibet, sed ab ipsis Apostolis, ac per hoc in canonicum auctoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus, quod facere debuit; mentitus est Paulus quod eum viderit non recte ingredientem ad veritatem Evangelii. Quisquis enim hoc facit, quod facere debet, recte utique facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus; verum est, quod Petrus non recte tunc ingrediebatur ad veritatem Evangelii. Id ergo faciebat, quod facere non debebat: et si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum potius etiam ipsum credam coapostoli sui correctionem non potuisse negligere, quam B mendaciter aliquid in sua epistola posuisse; et in epistola qualibet: quanto magis in illa, in qua prælocutus ait, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.* (Gal. 1. 20.)

8. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret Judaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo. Et ideo non recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Evangelii veritatem, ut putarent, qui credebant in Christum, sine illis veteribus Sacramentis salvos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex circumcisione crediderant: contra quos Paulus perseveranter acriterque confligit. Ipsum vero Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit, vel Cenchreis votum persolvit, vel Jerosolymis (Act. 16. 3. Act. 18. 18. Act. 21. 24.) C a Jacobo admonitus, cum eis, qui noverant, legitima illa celebranda suscepit, ut putari videretur per ea sacramenta etiam Christianis salutem dari: sed ne illa, quæ prioribus, ut congruebat, temporibus in umbris rerum futurarum Deus fieri jusserat, tamquam idololatriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Jacobus ait, (Act. 21. 21.) auditum de illo esse quod discessionem doceat a Moyse. Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discindantur a Propheta Christi, tamquam ejus doctrinam detestantes atque damnantes: de quo ipse Christus dicit, *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi, de me enim ille scripsit.* (Johan. 5. 46.)

9. Attende enim obsecro ipsa verba Jacobi: (Act. 21. 20.) *Vides, inquit, frater, quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum: et hi omnes* D *æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quia discessionem doces a Moyse eorum, qui per gentes sunt, Judæorum; dicens non debere circumcidere eos filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem: audierunt enim te supervenisse: hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se, his assumtis, sanctifica te cum ipsis, et impende in eos ut radant capita: et scient omnes, quia quæ de te audierunt, falsa sunt; sed sequeris et ipse, custodiens Legem. De gentibus autem qui*

(a) Lov. *potius, quam facta humana, ne dum etc.* sed melius sublato, *ne*, ut in aliis editionibus et in MSS.

crediderunt, nos mandavimus: judicantes nihil ejusmodi servare illos, nisi ut se observent ab idolis, immolato, et a sanguine, et a fornicatione. Non opinor, obscurum est, et Jacobum hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse, quæ de illo audierant hi, qui cum in Christum ex Judæis credidissent, tamen æmulatores erant Legis, ne per doctrinam Christi velut sacrilega, nec Deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata. Hoc enim de Paulo jactaverant, non illi qui intelligebant quo animo a Judæis fidelibus observari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam et sacramentorum illorum propheticam sanctitatem; non propter adipiscendam salutem, quæ jam in Christo revelabatur, et per baptismi sacramentum ministrabatur: sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari, tamquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiæ prædicatorem et intentioni eorum maxime adversum, docentem non per illa hominem justificari, sed per gratiam Jesu Christi; cujus prænuntiandæ caussa illæ umbræ in Lege mandatæ sunt. Et ideo illi invidiam et persequutionem molientes concitare, tamquam inimicum legis mandatorumque divinorum criminabantur: cujus falsæ criminationis invidiam congruentius devitare non posset, quam ut ea ipse celebraret, quæ damnare tamquam sacrilega putabatur; atque ita ostenderet, nec Judæos tunc ab eis tamquam a nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tamquam ad necessaria compellendos.

Omittit, suffocatum.

10. Nam si revera sic ea reprobaret, quemadmodum de illo auditum erat, et ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occultare sententiam; non ei diceret Jacobus, *Et scient omnes:* sed diceret, Et putabant omnes, *quoniam quæ de te audierunt, falsa sunt;* præsertim quia in ipsis Jerosolymis Apostoli jam decreverant, ne quisquam gentes cogeret Judaizare: non autem decreverant, ne quisquam tunc Judæos Judaizare prohiberet, quamvis etiam ipsos jam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post Apostolorum decretum Petrus habuit illam in Antiochia simulationem, qua gentes cogere Judaizare; quod jam nec ipse cogebatur, quamvis propter commendanda eloquia Dei, quæ Judæis sunt credita, non prohibebatur; quid mirum, si constringebat eum Paulus libere asserere, quod cum ceteris Apostolis se Jerosolymis decrevisse meminerat?

Act. 15. 28.

11. Si autem hoc, quod magis arbitror, ante illud Jerosolymitanum concilium Petrus fecit, nec sic mirum est, quod eum volebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat: sive quod cum eo contulerat Evangelium; sive quod in Cornelii Centurionis vocatione, etiam divinitus eum de hac re admonitum acceperat; sive quod antequam illi, quos timuerat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum convesci viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua et Paulus fuit. Non itaque tunc enim quid in ea re verum esset docebat: sed ejus simulationem, qua gentes Judaizare cogebantur, arguebat, non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tamquam verum esset, quod illi dicebant, qui sine circumcisione præputii atque aliis observationibus, quæ erant umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

12. Ergo et Timotheum circumcidit propterea, ne Judæis, et maxime cognationi ejus maternæ sic viderentur qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem, sicut idololatria detestanda est: cum illam Deus fieri præceperit, hanc satanas persuaserit. Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis, qui sine illa circumcisione dicebant credentes salvos esse (*a*) non posse, et ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierant perscrutari libertatem nostram, ut nos in servitutem redigerent; quibus nec ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat ad vos.* Hic apparet, quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat; et quod ea libertate facere poterat, (*b*) qua ostenderat, illa sacramenta nec tamquam necessaria debere appeti, nec tamquam sacrilega debere damnari.

33 q. 9. Sententiam.

Gal. 2. 3.

13. Sed cavendum est videlicet in hac disputatione, ne sicut philosophi, quædam facta hominum media dicamus inter recte factum et peccatum, quæ neque in recte factum, neque in peccatis numerentur: et urgeamur eo, quod observare Legis cerimonias non potest esse indifferens; sed aut bonum, aut malum: ut, si bonum dixerimus, eas nos quoque observare cogamur; si autem malum, non vere, sed simulate ab Apostolis observatas esse credamus. Ego vero Apostolis non tam exemplum philosophorum timeo, quando et illi in sua disputatione veri aliquid dicunt, quam forensium advocatorum, quando in alienarum caussarum actione mentiuntur. Quorum similitudo si in ipsa expositione epistolæ ad Galatas ad confirmandam simulationem Petri et Pauli putata est decenter * induci; quid ego apud te timeam nomen philosophorum, qui non propterea vani sunt, quia omnia falsa dicunt; sed quia et falsis plerisque confidunt; et ubi vera inveniuntur dicere, a Christi gratia, qui est ipsa veritas, alieni sunt?

** Illi ab Hieronymo inducitur.*

14. Cur autem non dicam, præcepta illa veterum sacramentorum nec bona esse, quia non eis homines justificantur; umbræ enim sunt prænuntiantes gratiam, qua justificamur: nec

(*a*) Vatic. MSS. duo: non posse, et id Doctorem gentium sentire.

(*b*) MSS. sex, qua ostenderet *illa*.

CLASSIS II. AN. 405.

tamen mala, quia divinitus præcepta sunt tempori personisque congruentia: cum me adjuvet etiam prophetica sententia, qua dicit Deus se illi populo dedisse præcepta non bona? (Ezech. 20. 25.) Forte enim propterea non dixit mala, sed tantum non bona, id est non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant. Vellem me doceret benigna sinceritas tua, utrum simulate quisquam sanctus orientalis, cum Romam venerit, jejunet sabbato, excepto illo die paschalis vigiliæ: quod si malum esse dixerimus; non solum Romanam ecclesiam, sed etiam multa ei vicina, et aliquanto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur et manet. (Dist. 9. Illa.) Si autem non jejunare sabbato malum putaverimus; tot ecclesias Orientis et multo majorem orbis Christiani partem qua temeritate criminabimur? Placetne tibi, ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit ei, qui hoc non simulate, sed congruenti societate atque observantia fecerit? Et tamen nihil inde legimus in canonicis libris præceptum esse Christianis. Quanto magis illud malum dicere non audeo, quod Deum præcepisse ipsa Christiana fide negare non possum, qua didici non eo me justificari, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum?

15. Dico ergo, circumcisionem præputii, et cetera hujusmodi, priori populo per Testamentum, quod vetus dicitur, divinitus data ad significationem futurorum, quæ per Christum oportebat impleri: quibus advenientibus, remansisse illa Christianis legenda tantum, ad intelligentiam præmissæ prophetiæ, non autem necessario facienda; quasi adhuc exspectandum esset, ut veniret fidei revelatio, quæ his significabatur esse ventura. Sed quamvis gentibus imponenda non essent, non tamen sic debuisse auferri a consuetudine Judæorum, tamquam detestanda atque damnanda. Sensim proinde atque paulatim fervente sana prædicatione gratiæ Christi, qua sola nossent credentes se justificari, salvosque fieri, non illis umbris rerum antea futurarum, tunc jam venientium atque præsentium, ut in illorum Judæorum vocatione, quos præsentia carnis Domini, et apostolica tempora sic invenerant, omnis illa (a) actio consumeretur umbrarum, hoc eis suffecisse ad commendationem, ut non tamquam detestanda, et similis idololatriæ vitaretur: ultra vero non haberet progressum, ne putaretur necessaria tamquam vel ob illa salus esset, vel sine illa esse non posset. Quod putaverunt hæretici, qui dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cavendam, quamvis in ea numquam fuerim, tamen benevolentissime admonere dignatus es. In cujus sententiæ non consensionem, sed simulationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus verissime scriberet, quod cum vidisset non recte ingredientem ad veritatem Evangelii, eique verissime diceret, quod (Gal. 2. 14.) gentes Judaizare cogebat. Quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter, ubi opus esset, observans, ut damnanda non monstraret: prædicans tamen instanter non eis, sed revelata gratia fidei, fideles salvos fieri, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo apostolum Paulum veraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quemquam factum ex Judæo Christianum, vel cogo, vel sino talia veraciter celebrare: sicut nec tu, cui videtur Paulus ea simulasse, cogis istum, vel sinis talia simulare.

16. An vis, ut etiam ego dicam, hanc esse summam quæstionis, immo sententiæ tuæ; ut post Evangelium Christi, bene faciant credentes Judæi, si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus, si filios circumcidant, si sabbatum observent, ut Paulus in Timotheo (Act. 16. 3.), et omnes observavere Judæi, dummodo hæc simulate ac fallaciter agant? Hoc si ita est; non jam in hæresim Hebionis, vel eorum, quos vulgo Nazaræos nuncupant, vel quamlibet aliam veterem, sed nescio in quam novam delabimur, quæ sit eo perniciosior, quo non errore, sed proposito est ac voluntate fallaci. Quod si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc Apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi, qui ex Judæis multi crediderant, et ea respuenda nondum intelligebant; nunc vero confirmata per tot gentes doctrina gratiæ Christianæ, confirmata etiam per omnes Christi ecclesias lectione Legis et Prophetarum, quo modo hæc intelligenda, non observanda recitentur, quisquis ea simulando agere voluerit, insanire: cur mihi non liceat dicere, apostolum Paulum, et alios rectæ fidei Christianos, tunc illa vetera sacramenta paululum observando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illæ propheticæ significationis observationes a piissimis patribus custoditæ, tamquam sacrilega diabolica a posteris detestandæ? Jam enim cum venisset fides quæ prius illis observationibus prænuntiata, post mortem et resurrectionem Domini revelata est, amiserant tamquam vitam officii sui. Verumtamen sicut defuncta corpora, (b) necessariorum officiis deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate, sed religiose; non autem deserenda continuo, vel inimicorum obtrectationibus tamquam canum morsibus projicienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judæis, similiter ea celebrare voluerit, tamquam sopitos cineres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator.

17. Fateor sane, in eo, quod epistola continet mea, quod ideo sacramenta Judæorum Paulus celebranda susceperat, cum jam Christi esset Apostolus, ut doceret non esse perniciosa his, qui ea vellent, sicut a parentibus per Legem acceperant, custodire, minus me posuisse, *illo dumtaxat tempore, quo primum fidei gratia re-*

(a) MSS. quinque: *actio consummaretur umbrarum.*

(b) *Necessariorum officiis.* Deest *officiis* in 22. MSS.

CLASSIS II. AN. 405.

velata est: tunc enim hoc erat perniciosum. Progressu vero temporis (*a*) illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne, si tunc a fieret, non discerneretur quod Deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod in templis dæmoniorum spiritus immundus instituit. Proinde potius culpanda est negligentia mea, quia hoc non addidi, quam objurgatio tua. Verumtamen longe antequam litteras tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum quomodo eumdem locum, quamvis breviter explicaverim, et hoc illic non prætermiserim, et legere poterit, si non dedignetur, benignitas tua; et a carissimis nostris, per quos nunc hæc scripta misi, quo modo volueris tibi fides fiet, illud me ante dictasse: mihique de animo meo crede, quod coram Deo loquens, jure caritatis exposco, B numquam mihi visum fuisse, etiam nunc Christianos ex Judæis factos, sacramenta illa vetera quolibet affectu, quolibet animo celebrare debere, aut eis ullo modo licere; cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi litteræ innotuerunt: sicut nec tibi videtur, hoc tempore cuiquam esse simulanda ista, cum hoc fecisse Apostolos credas.

18. Proinde sicut tu e contrario loqueris; et licet reclamante, sicut scribis, mundo, libera voce pronuntias, cerimonias Judæorum et perniciosas esse et mortiferas Christianis; et quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex Gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum: ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, et addo, Quicumque eas observaverit, si- C ve ex Judæis, sive ex Gentibus, non solum veraciter, verum etiam simulate, eum in barathrum diaboli devolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationem Apostolorum ab hujus temporis ratione secernis; ita ego Pauli apostoli veracem tunc in his omnibus conversationem ab hujus temporis, quamvis minime simulata, cerimoniarum Judaicarum observatione secerno: quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda.
Luc. 16. 16. Ita quamvis legerimus, *Lex et Prophetæ usque ad*
Johan. 5. 18. *Johannem Baptistam:* et quia *propterea quærebant Judæi Christum interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat*
Johan. 1. 16. *Deum, æqualem se faciens Deo:* et quia *gratiam*
Ibid. 16. *pro gratia accepimus:* et quoniam *Lex per Moysen data est*? *gratia autem et veritas per Jesum* D
Jer. 31. 31. *Christum facta est:* et per Jeremiam promissum est, daturum Deum Testamentum novum domui Juda non secundum testamentum quod disposuit patribus eorum: non tamen arbitror ipsum Dominum fallaciter a parentibus circumcisum. Aut
Marc. 1. 44. si hoc propter ætatem minime prohibebat; nec illud arbitror eum dixisse fallaciter leproso, quem certe non illa per Moysen præcepta obser-
Johan. 7. 10 vatio, sed ipse mandaverat: *Vade et offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimo-* A *nium illis.* Nec fallaciter adscendit ad diem festum, usque adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non evidenter adscenderit, sed latenter.

19. At enim dixit idem Apostolus, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* *Gal. 5. 2* Decepit ergo Timotheum, et fecit ei nihil prodesse Christum. An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit, nec ait, Si circumcidamini veraciter, sicut nec fallaciter: sed sine ulla exceptione dixit, *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Sicut ergo tu vis hic locum dare sententiæ tuæ, ut velis subintelligi, nisi fallaciter: ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum, B *Si circumcidamini*, qui propterea volebant circumcidi, quod aliter se putabant in Christo salvos esse non posse. Hoc ergo animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat. Sicut *Gal. 2. 21.* alibi aperte dicit, *Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Hoc declarat et quod ipse commemorasti, *Evacuati estis a* *Gal. 5. 4.* *Christo, qui in Lege justificamini; a gratia excidistis.* Illos itaque arguit, qui se justificari in lege credebant, non qui legitima illa in ejus honorem, a quo mandata sunt, observabant, intelligentes, et qua prænuntiandæ veritatis ratione mandata sint, et quousque debeant perdurare. Unde est illud, quod ait, *Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub Lege:* *Ibid. 18.* unde, (*b*) velut b C colligis, apparet qui sub Lege est non dispensative, ut nostros putas voluisse majores, sed vere, ut ego intelligo, eum Spiritum sanctum non habere.

20. Magna mihi videtur quæstio, quid sit esse sub Lege sic, quemadmodum Apostolus culpat. *Beda vulgatus, Gal. 5.* Neque enim hoc eum propter circumcisionem arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta a patribus, nunc a Christianis non fiunt, et cetera hujusmodi: sed hoc ipsum etiam quod *Exod. 20. 17* Lex dicit, *Non concupisces*, *Deut. 5. 20.* quod fatemur certe Christianos debere observare, atque evangelica *Rom. 7. 7.* maxime illustratione prædicari, Legem dicit esse *Ibid. 12.* sanctam, et mandatum sanctum, et justum et bonum; deinde subjungit, *Quod ergo bonum* *Ibid. 13.* *est, mihi factum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi opera-* D *tum est mortem, ut fiat supra modum peccator, aut peccatum, per mandatum.* Quod autem hic dicit, Peccatum per mandatum fieri supra modum, hoc alibi ait, *Lex subintravit ut abundaret delictum.* *Rom. 5. 20.* *Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia.* Et alibi, cum superius de dispensatione gratiæ loqueretur, quod ipsa justificet, velut interrogans ait, *Quid ergo Lex?* *Galat. 3. 19.* atque huic interrogationi continuo respondit, *prævaricationis gratia posita est, donec veniret*

(a) Editi, *progressu vero temporis erat perniciosum, nisi illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne si tunc fierent, non discernerentur etc.* At MSS. viginti carent his verbis, *erat perniciosum, nisi.* Deinde habent, *ne si tunc fieret*, id est ne si primo illo tempore desererentur

(b) Editi. *velut colligis apparere.* Sed concinnius duo Vatic. *apparet.*

CLASSIS II. AN. 405.

A *semen, cui promissum est.* Hos ergo damnabiliter dicit esse sub Lege, quos reos facit Lex, non implentes Legem dum non intelligendo gratiæ beneficium ad facienda Dei præcepta, quasi de suis viribus superba elatione præsumunt. *Rom. 13. 10.* *Plenitudo enim Legis caritas. Caritas vero Dei diffusa est in cordibus nostris* non per nos ipsos, *Rom. 5. 5.* sed *per Spiritum-sanctum qui datus est nobis.* Sed huic rei quantum satis est explicandæ, prolixior fortasse et sui proprii voluminis sermo *Rom. 13. 9.* debetur. Si ergo illud quod Lex ait, *Non concupisces*, si humana infirmitas gratia Dei adjuta non fuerit, sub se reum tenet, et prævaricatorem potius damnat, quam liberat peccatorem, quanto magis illa, quæ significationis causa præcepta sunt, circumcisio, et cetera, quæ revelatione gratiæ latius innotescente necesse fuerat B aboleri, justificare neminem poterant? Non tamen ideo fuerant tamquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia jam cœperat revelari, quæ umbris talibus fuerat prænuntiata; sed permittenda paululum, eis maxime qui ex illo populo, cui data sunt, venerant. Postea vero tamquam cum honore sepulta sunt, a Christianis omnibus irreparabiliter deserenda.

21. Hoc autem, quod dicis, (» Non dispensative, ut nostri voluere majores; ») quid sibi vult, oro te? Aut enim hoc est, quod ego appello officiosum mendacium, ut hæc dispensatio sit officium velut honeste mentiendi: aut quid aliud sit, omnino non video, nisi forte, addito nomine dispensationis, fit ut mendacium non sit menda- C cium: quod si absurdum est; cur ergo non aperte dicis, officiosum mendacium defendendum? nisi forte nomen te movet, quia non tam usitatum est in ecclesiasticis libris vocabulum officii, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, de Officiis voluit appellare. An si officiose mentiatur quisque, culpandus est; si dispensative, approbandus? Rogo te, mentiatur ubi elegerit qui hoc putat: quia et in hoc magna quæstio est, sit ne aliquando mentiri viri boni, immo viri *Jac. 5. 12. Matt. 5. 37.* Christiani, qualibus dictum est, *Sit in ore vestro: Est, est; Non, non: ut non sub judicio decidatis?* *Ps. 5. 7.* Et qui cum fide audiunt, *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.*

Beda vulg. Gal. 2. 22. Sed hæc, ut dixi, et alia et magna quæ- D stio est: eligat quod voluerit, qui hoc existimat, ubi mentiatur: dum tamen a scribentibus auctoribus sanctarum scripturarum, et maxime canonicarum, inconcusse credatur, et defendatur omnino abesse mendacium: ne dispensatores *1. Cor. 4. 2.* Christi, de quibus dictum est, *Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur*, tamquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur, pro veritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides in latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Ubi autem fit, quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis igitur dispensator apostolus Paulus procul dubio nobis exhibet in scribendo fidem: quia veritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per

A hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non recte ingredientem ad veritatem Evangelii eique in faciem restitisse, quod gentes cogeret Judaizare. *Gal. 2. 14.* Ipse vero Petrus, quod a Paulo fiebat utiliter libertate caritatis, sanctæ ac benignæ pietate humilitatis accepit: atque ita rarius et sanctius exemplum posteris præbuit, quo non dedignarentur, sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam a posterioribus corrigi; quam Paulus, quo confidenter auderent etiam minores majoribus pro defendenda Evangelica veritate, salva fraterna caritate resistere. Nam cum satius sit, a tenendo itinere in nullo, quam in aliquo declinare; MULTO EST tamen mirabilius et laudabilius, libenter accipere corrigentem, quam audacter corrigere deviantem. Est laus itaque B justæ libertatis in Paulo, et sanctæ humilitatis in Petro: quæ quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat adversus calumniantem Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi major occasio; qua multo mordacius criminaretur Christianos fallaciter vel suas litteras scribere, vel Dei sui sacramenta portare.

CAP. III.

23. FLAGITAS a me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sim sequutus; cum tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod adstruis, præcesserunt; petens ut in eo si te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus; quorum ego fateor neminem legi: sed cum sint ferme sex, vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Laodicenum, cujus nomen C taces, de ecclesia dicis nuper egressum: Alexandrum autem veterem hæreticum; Origenem vero ac Didymum, reprehensos abs te, lego in recentioribus opusculis tuis, et non mediocriter, nec de mediocribus quæstionibus, quamvis Origenem mirabiliter ante laudaveris. Cum iis ergo errare puto quia nec te ipse patieris; quamvis hoc perinde dicatur, ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodorus Heracleotes, et quem paulo post commemoras, Johannes qui dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam.

Ambros. vel quisquis est auctor commentar. in epist. ad Galat. Cyprian. in epist. 71. ad Quintum.

24. Porro, si quæras vel recolas quid hinc senserit noster Ambrosius, quid noster itidem Cyprianus, invenies fortasse, nec nobis defuis- D se, quos in eo, quod asserimus, sequeremur. Quamquam, sicut paulo ante dixi, TANTUMMODO scripturis canonicis hanc ingenuam debeam servitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde, cum quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem ut arbitror, facile reperire, si multa legissem: verumtamen ipse mihi pro his omnibus, immo supra hos omnes apostolus Paulus occurrit. Ad ipsum confugio: ad ipsum ab omnibus, qui aliud sentiunt, litterarum ejus tractatoribus provoco: ipsum interrogans interpello et requiro in eo, quod scripsit *Gal. 2. 14.* ad Galatas, vidisse se Petrum non recte ingre-

CLASSIS II. AN. 405.

Beda vulgatus ibid. dientem ad veritatem Evangelii, eique in faciem propterea restitisse, quod illa simulatione gentes judaizare cogebat, utrum verum scripserit, an forte nescio qua dispensativa falsitate mentitus sit. Et audio eum paulo superius in ejusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.* (Gal. 1. 20.)

25. Dent veniam quilibet aliud opinantes; ego magis credo tanto Apostolo in suis, et pro suis litteris juranti, quam cuiquam doctissimo de alienis litteris disputanti. Nec dici timeo, me sic Paulum defendere, quod non simularit errorem Judæorum, sed vere fuerit in errore. Quoniam neque simulabat errorem, qui libertate apostolica, sicut illi tempori congruebat, vetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commendabat ea, non satanæ versutia decipiendis hominibus, sed Dei providentia prænuntiandis rebus futuris prophetice constituta: nec vere fuerat in errore Judæorum, qui non solum noverat, sed etiam instanter et acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, vel justificationi quorumcumque fidelium necessaria.

26. Quod autem dixi eum factum Judæis tamquam Judæum; et tamquam gentilem gentilibus non mentientis astu, sed compatientis affectu, quemadmodum dixerim parum mihi visus es adtendisse; immo ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neque enim hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulaverit; sed quia sic non ea simulavit, quæ faciebat similia Judæis, quemadmodum nec illa quæ faciebat similia gentibus, quæ tu quoque commemorasti; atque in eo me, quod non ingrate fateor, adjuvisti. Cum enim abs te quæsissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Judæis tamquam Judæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Judæorum, cum et gentibus tamquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respondisti, in eo factum gentibus tamquam gentilem, quod præputium receperit; quod indifferenter permiserit vesci cibis, quos damnant Judæi: ubi ego quæro utrum et hoc simulate fecerit: quod si absurdissimum atque falsissimum est; sic ergo et illa, in quibus Judæorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate servili, aut quod est indignius, dispensatione fallaci potius quam fideli.

27. (1. Tim. 4. 4.) Fidelibus enim, et iis, qui cognoverunt veritatem, sicut ipse testatur (nisi forte et hic fallit) *omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione accipitur.* Ergo et ipsi Paulo non solum (a) viro, verum etiam dispensatori maxime fideli, non solum cognitori, verum etiam doctori veritatis, omnis utique in cibis creatura Dei non simulate, sed vere bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiendo sacrorum cerimoniarumque gentilium, sed de cibis et præputio verum sentiendo ac docendo, tamen tamquam gentilis factus est gentibus, et non potuit fieri tamquam Judæus Judæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Judæorum? Cur oleastro inserto servavit dispensationis veracem fidem; et naturalibus ramis non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod dispensatoriæ simulationis velamen obtendit? Cur factus tamquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod (b) ait sentit: factus autem tamquam Judæus Judæis, aliud in pectore claudit, aliud promit in verbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Utrisque enim debebat caritatem de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tamquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando.

28. Cum itaque illa Testamenti veteris sacramenta, etiam sibi agenda minime recusabat, non misericorditer fallebat, sed omnino non fallens, atque hoc modo a Domino Deo illa usque ad certi temporis dispensationem jussa esse commendans; a sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem, non mentientis astu, sed compatientis affectu, Judæis tamquam Judæus fiebat; quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera (c) secerdotia sua cerimoniarumque observationes, se a peccatis posse mundari, fierique salvos existimabant, sic liberare cupiebat, tamquam ipse illo errore teneretur: diligens utique proximum tamquam seipsum, et hæc aliis faciens, quæ sibi ab aliis fieri vellet, si hoc illi opus esset: quod cum Dominus monuisset, adjunxit, *Hæc est enim Lex et Prophetæ.* (Mat. 22. 40.)

29. Hunc compatientis affectum, in eadem epistola ad Galatas præcipit, dicens, *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum: ne et tu tenteris.* (Gal. 6. 1.) Vide si non dixit, (d) Fiere tamquam ille, ut illum lucrifacias. Non utique ut ipsum delictum fallaciter ageret, aut se id habere simularet: sed ut in alterius delicto, quid etiam sibi accidere posset, adtenderet, atque ita alteri, tamquam sibi ab altero vellet, misericorditer subveniret: hoc est non mentientis astu, sed compatientis affectu. Sic Judæo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore, vel peccato aliquo constituto, non simulando, quod non erat, sed compatiendo, quia esse potuisset, tamquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret.

CAP. IV.

30. Teipsum, si placet, obsecro, te paulisper intuere; teipsum, inquam, erga memetipsum;

(a) Lov. vero. At aliæ editiones et MSS. sexdecim, viro.

(b) In quatuordecim MSS. quod agit sentit.

(c) MSS. duo, per vetera sacrificia sua.

(d) Editi, *Fieri* unus e Vaticanis MSS. *Fias*. alii plures *Fiere*. quod modo imperativo sic usurpat Augustinus in aliis locis apud MSS.

CLASSIS II. AN. 405.

et recole, vel, si habes conscripta, relege verba tua in illa epistola, quam mihi per fratrem nostrum jam collegam meum Cyprianum, breviorem misisti, quam veraci, quam germano, quam pleno caritatis affectu, cum quædam me in te commisisse expostulasses graviter, subjunxisti, » (In hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis » jura violantur, ne videamur certare pueriliter, » et fautoribus invicem, vel detractoribus nostris » tribuere materiam contendendi) Hæc nbs to verba non solum ex animo dicta sentio, verum etiam benigno animo ad consulendum mibi. Denique addis, quod etiam si non adderes, appa» reret, et dicis, (Hæc scribo, quia pure et Chri» stiane diligere te cupio, nec quidquam in mea » mente retinere, quod distet a labiis.) O vir sancte, mihique, ut Deus videt animam meam, veraci cordi dilecte, hoc ipsum, quod posuisti in litteris tuis, quod te mihi exhibuisse non dubito, hoc ipsum omnino apostolum Paulum credo exhibuisse in litteris suis, non unicuilibet homini, sed Judæis, et Græcis, et omnibus gentibus filiis suis, quos in Evangelio genuerat, et quos pariendos parturiebat: et deinde posterorum tot millibus fidelium Christianorum, propter quos illa memoriæ mandabatur epistola, ut nihil in sua mente retineret, quod distaret a labiis.

31. Certe factus es etiam tu, tamquam ego, non mentientis astu, sed compatientis affectu, cum cogitares tam me non relinquendum in ea culpa, in quam me prolapsum existimasti, quam nec te velles, si eo modo prolapsus esses. Unde agens gratias benevolæ menti erga me tuæ, simul posco, ut etiam mihi non succenseas, quod cum in opusculis tuis aliqua me moverent, motum meum intimavi tibi: hoc erga me ab omnibus servari volens, quod erga te ipse servavi, ut quidquid improbandum putant in scriptis a meis, (a) nec laudent subdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me; hinc potius existimans lædi amicitiam et necessitudinis jura violari. Nescio enim, utrum Christianæ amicitiæ putandæ sint, in quibus magis valet vulgare proverbium; *Obsequium amicos, veritas odium parit*, quam ecclesiasticum, *Fideliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici.*

Terentius in Andr. Actu I. Scena I. Prov. 27. 6.

32. Proinde carissimos nostros, qui nostris laboribus sincerissime favent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus, quo sciant fieri posse, ut inter carissimos aliquid alterutro sermone contradicatur, nec tamen caritas ipsa minuatur, nec veritas odium pariat, quæ debetur amicitiæ; sive illud verum sit, quod contradicitur, sive corde veraci qualecumque sit dicitur, non retinendo in mente, quod distet a labiis. Credant itaque fratres nostri, familiares tui, quibus testimonium prohibes, quod sint vasa Christi, me invito factum, nec mediocrem de hac re dolorem inesse cordi meo, quod litteræ meæ prius in multorum manus venerunt, quam ad te, ad quem scriptæ sunt, pervenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit et longum est narrare, et, nisi fallor, superfluum: cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo quo putatur; nec omnino meæ fuisse voluntatis aut dispositionis, aut consensionis, aut saltem cogitationis, ut fieret. Hoc si non credunt, quod teste Deo loquor, quid amplius faciam non habeo. Ergo tamen absit ut eos credam hæc tuæ sanctitati malevola mente suggerere ad excitandas inter nos inimicitias; quas misericordia Domini Dei nostri avertat a nobis; sed sine, ullo nocendi animo, facile de homine humana vitia suspicari. Hoc enim me de illis æquum est credere, si vasa sunt Christi, non in contumeliam, sed in honorem facta, et disposita in domo magna a Deo, in opus bonum. Quod si post hanc adtestationem meam, si in notitiam eorum venerit, facere voluerint; quam non recte faciant, et tu vides.

33. Quod sane scripseram, nullum me librum adversus te Romam misisse, ideo scripseram, quia et libri nomen ab illa epistola discernebam, unde omnino nescio quid aliud te audisse existimaveram; et Romam nec ipsam epistolam, sed tibi miseram; et adversus te non esse arbitrabar, quod sinceritate amicitiæ sive ad admonendum, sive ad te me abs te corrigendum fecisse me noveram. Exceptis autem familiaribus tuis, teipsum obsecro per gratiam, qua redempti sumus, ut quæcumque tua bona, quæ tibi bonitate Domini concessa sunt, in litteris meis posui, non me existimes insidioso blandiloquio posuisse. Si quid autem in te peccavi, dimittas mihi. Nec illud quod de nescio cujus poetæ facto ineptius fortasse quam litteratius a me commemoratum est, amplius quam dixi, ad te trahas: cum continuo subjecerim non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit umquam ut amiseris: sed ut adverteres quos sanos ac vigiles haberes Propter solam ergo (b) παλινῳδίαν b si aliquid scripserimus, quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandam, non propter Stesicori cæcitatem, quam cordi tuo nec tribui, nec timui, adtingendum illud existimavi: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quamquam enim secundum honorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio major sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est: licet etiam a minore quodlibet non sit refugienda vel dedignanda correctio.

CAPUT V.

34. De interpretatione tua jam mihi persuasisti, qua utilitate scripturas volueris transferre

(a) MSS quatuordecim, *nec claudant subdolo pectore*. forte an voluit alludere ad ea Hieronymi verba, *nec quidquam in mea mente retinere* etc.

(b) Denique Hieronymus accessisse videtur ad Augustini sententiam in lib. I. adversus Pelagianos c. 8. ubi, inter episcopos irreprehensibilem aut nullum aut rarum esse dicit, quippe cum vel ipse Petrus juxta apostolum Paulus reprehensibilis fuerit. *Quis indignabitur*, inquit, *id sibi denegari, quod princeps Apostolorum non habuit?*

CLASSIS II. AN. 403.

de Hæbreis; ut scilicet ea, quæ a Judæis prætermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium. Sed insinuare digneris peto, a quibus Judæis, utrum ab eis ipsis, qui ante adventum Domini interpretati sunt; et si ita est, quibus, vel quonam eorum; an ab istis posterius, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus græcis vel subtraxisse, vel in eis corrupisse, ne illis testimoniis de Christiana fide convincerentur? Illi autem anteriores cur hoc facere voluerint, non invenio. Deinde nobis mittas, obsecro, interpretationem tuam de Septuaginta; quam te edidisse nesciebam. Librum quoque tuum, cujus mentionem fecisti, *de optimo genere interpretandi*, cupio legere; et adhuc nosse, quomodo coæquanda sit in interprete peritia linguarum, conjecturis eorum, qui Scripturas edisserendo pertractant; quos necesse est, etiamsi rectæ atque unius fidei fuerint, varias parere in multorum locorum obscuritate sententias: quamvis nequaquam ipsa varietas ab ejusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator, secundum eamdem fidem aliter atque aliter eumdem locum potest exponere, quia hoc ejus obscuritas patitur.

35. Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut et tanta latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus: et hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hæbreo interpretationem in ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem, tamquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures et corda illam interpretationem audire consueverunt, quæ etiam ab Apostolis approbata est. Unde et illud apud Jonam virgultum, si in Hæbreo nec hedera est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur; mallem jam in omnibus latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia et huic simile sciebant. (Jonæ 4. 6.)

36. Satis me, immo fortasse plus quam satis, tribus * epistolis tuis respondisse arbitror; quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmum. Rescribe quod visum fuerit ad nos vel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiorem, quantum me adjuvat Dominus, ut litteræ, quas ad te scribo, prius ad te perveniant, quam ad quemquam, a quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri velle de tuis ad me, quod de meis ad te factum justissime expostulas. Tamen placeat nobis invicem non tantum caritas, verum etiam libertas amicitiæ; ne apud me taceas, vel ego apud te, quod in nostris litteris vicissim nos movet; eo scilicet animo, qui oculis Dei in fraterna dilectione non displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciosa offensione non putas; non fiat. Illa enim caritas, quam tecum habere vellem, profecto major est: (*a*) sed melius hæc minor quam nulla est.

* Epist. 72. 75. et 81.

EPISTOLA LXXXIII. *

* Alias CCXXXIX quæ autem 83. erat, nunc 249.

Augustinus Alypio significans aliam se de bonis, quæ fuerunt Honorati ex Thagastensi monacho presbyteri Thiavensis, iniisse sententiam, sibique demum satius videri, ut ea omnia hereditario veluti jure cedant, non monasterio Thagastensi, sed Thiavensi ecclesiæ.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo ac desiderantissimo fratri et coepiscopo ALYPIO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, et qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

Scripta circa hoc tempus.

1. TRISTITIA (*b*) Thiavensis ecclesiæ cor meum conquiescere non permittit, donec eos tecum audiam in pristinum animum restitutos; quod cito faciendum est. Si enim de homine uno tantum sategit Apostolus dicens, *ne majore tristitia absorbeatur, qui ejusmodi est:* ubi etiam ait, *ut non possideamur a satana, non enim ignoramus mentes ejus:* quanto magis non oportet vigilanter agere, ne hoc in toto grege plangamus, et maxime in eis, qui (*c*) nunc catholicæ paci accesserunt; et quos nullo modo relinquere possumus! Sed quia temporis non sivit angustia, ut simul nobis inde diligenter deliberatam liceret eliquare sententiam; quid mihi digressum nostrum diu cogitanti placuerit, accipiat sanctitas tua: et si tibi quoque placet, jam * litteræ, quas ad eos communi nomine scripsi, sine dilatione mittantur. (I. Cor. 2. 7.)

* Hæ litteræ non exstant.

2. Dixisti ut dimidium habeant, et alterum dimidium eis a me undecumque provideretur. Ego autem puto, quia si totum eis auferretur, esset quod diceremur non de pecunia nos, sed de justitia tantopere laborasse. Cum vero dimidium eis concedimus, et eo modo cum eis quandoque componimus, satis apparebit nostram curam nihil aliud quam pecuniariam fuisse et vides quæ pernicies consequatur. Et illis enim videbimur alienam rem dimidiam tulisse: et illi videbuntur nobis inhoneste et inique se passos fuisse, ut adjuvarentur de dimidio, quod totum pauperum fuerat. Nam quod dixisti: *Cavendum est, ne eum rem dubiam emendari volumus, majora vulnera faciamus*, tantumdem valebit, si eis dimidium concedatur. Propter ipsum quippe dimidium illi quorum conversioni (*d*) consulere volumus, ut hoc exemplo secum agatur, rerum suarum venditionem per moras illas excusato-

(*a*) Editi: *sed melior hæc*. At MSS *melius*.

(*b*) Lov. *Thiavensis*. Velus codex Corbeiensis præfert, *Thiacensis*, quem scribendi modum magis probamus, quia in Indiculo Possidii apud MSS. exemplaria censentur quædam epistolæ *Thiacensibus*, seu commutato *c*, in *b*, *Thiabensibus* scriptæ.

(*c*) Ita MSS. At Lov. habet, *qui jam catholicæ* etc.

(*d*) Apud Lov. omittitur, *consulere*; quod ex MSS. restituimus.

CLASSIS II. AN. 403.

rias dilaturi sunt. Deinde mirum si de re dubia est totius plebis tam grande scandalum, * cum episcopos suos, quos pro magno habent, sordida avaritia maculatos putant, dum maligna species non vitatur.

* f. quam cum.

3. Nam cum quisque ad monasterium convertitur, si veraci corde convertitur, illud non cogitat, maxime admonitus quantum malum sit. Si autem fallax est, et sua quærit, non quæ Jesu Christi, non habet utique caritatem. Et quid ei prodest, si distribuerit omnia sua pauperibus, et tradiderit corpus suum ut ardeat? Huc accedit, quia illud, sicut jam collocuti sumus, deinceps vitari potest, et agi cum eo qui convertitur, si non potest admitti ad societatem fratrum, antequam se omnibus illis impedimentis exuerit, et ex otio tendatur cum ejus res jam esse destiterit. Hæc autem mors infirmorum et tantum impedimentum salutis eorum, pro quibus tantopere laboramus ut eos catholicæ paci lucremur, aliter vitari non potest, nisi ut apertissime intelligant, nullo modo nos de pecunia satagere in talibus caussis. Quod nullo modo intellecturi sunt, nisi illam rem, quam semper presbyteri esse putaverunt, eorum usibus relinquamus; quia etsi ejus non erat; hoc ab initio scire debuerant.

4. Videtur itaque mihi hæc regula esse in rebus hujuscemodi retinenda, ut quidquid eo jure quo talia possidentur, ejus fuerit, qui alicubi clericus ordinatur, ad eam pertineat ecclesiam in qua ordinatur. Usque adeo autem eodem jure presbyteri. Honorati est illud unde agitur, ut non solum alibi ordinatus, sed adhuc in Thagastensi monasterio constitutus, si re sua non vendita, nec per manifestam donationem in quempiam translata moreretur, nonnisi hæredes ejus in eam succederent, sicut frater Æmilianus in illos triginta solidos fratri Privato successit. Hæc ergo ante præcavenda sunt: si autem præcauta non fuerint, ea jura eis servare oportet, quæ talibus habendis vel non habendis secundum civilem societatem sunt instituta: ut ab omni non solum re, sed etiam specie maligna, quantum possumus, nos abstineamus, et bonam famam custodiamus, dispensationi nostræ multum necessariam. Quam vero species maligna sit, advertat sancta prudentia tua. Excepta illorum tristitia quam experti sumus, ne quid forte ipse fallerer, sicut fieri solet, dum in sententiam meam proclivior erro, narravi caussam fratri et collegæ nostro * Samsucio, nondum dicens quod mihi modo videtur, sed illud potius adjungens quod utrique nostrum visum sit, cum illis resisteremus: vehementer exhorruit, et nobis hoc visum esse miratus est: nulla re alia permotus, nisi ipsa specie fœda non nostra, sed cujuslibet vita ac moribus indignissima.

* Episcopo Turiensi.

5. Proinde obsecro te, ut epistolam, quam eis communi nomine scripsi, subscriptam non differas mittere. Et si forte illic illud justum apertissime pervides, non cogantur infirmi modo discere quod ego nondum intelligo, ut hoc circa eos in hac caussa servetur, quod Dominus ait, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo*. (Johan. 16. 12) Tali quippe infirmitati parcens, etiam illud de tributo solvendo ait, *Ergo liberi sunt filii, sed ne scandalizemus eos*, (Mat. 17. 26.) et cetera quando Petrum misit ut didrachmas, quæ tunc exigebantur, solverent. Noverat enim aliud jus, quo nihil tale debebat: sed eo jure tributum ei ille solvebat, quo jure diximus heredem presbyteri Honorati successurum fuisse, si antequam rem suam vel donaret vel venderet, moreretur. Quanquam in ipso Ecclesiæ jure Paulus apostolus parcit infirmis, (1. Cor. 9.) et debitum stipendium non exigit, certus conscientia quod rectissime exigeret: sed nihil aliud quam suspicionem devitans bonum Christi odorem turbantem, et ab illa maligna specie sese abstinens, in eis regionibus, ubi hoc noverat oportere, et forte antequam tristitiam hominum fuisset expertus. Sed nos tardiores vel experti corrigamus, quod prævidere debuimus.

6. Postremo quia omnia timeo, et memini in digressu nostro quid proposueris, quod me fratres Thagastenses teneant debitorem in dimidio illius pretii; si hoc justum esse liquido perspicis, ea dumtaxat conditione non abnuo, ut cum habuero reddam; id est, cum aliquid tantum obvenerit Hipponensi monasterio, ubi hoc sine angustia fieri possit: ut tanta ibi summa detracta, non minus quam æqualis pro numero cohabitantium pars ad nostros perveniat.

EPISTOLA LXXXIV.*

* Alias CCXLII. quæ autem 84. erat, nunc 19.

Novato episcopo Augustinus excusans quod ad ipsum non mittat germanum ipsius Lucillum diaconum, quo Punicæ linguæ perito carere non possent ecclesiæ diœcesis Hipponensis.

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri et consacerdoti (a) NOVATO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, et qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

1. Et ego sentio, (b) quam durus videar, et me ipse vix fero, quod filium meum diaconum Lucillum germanum tuum sanctitati tuæ non mitto atque permitto. Sed cum ipse quoque aliquos, ex tuis Nutrimentis valde carissimos atque dulcissimos, necessitatibus ecclesiarum longe positarum abs te, concedere cœperis; tunc senties quibus desideriorum stimulis fodiar, quod quidam mihi maxima et dulcissima familiaritate conjuncti, non sunt etiam corporaliter mecum. Nam ut longe mittam (c) cogitationem tuam; quantumlibet valeat germanitas tui sanguinis, non vincit amicitiæ vinculum, quo no-

Scripta forte circa hoc tempus, seu ante an. 411.

(a) Collationi Carthaginensi interfuit Novatus Sitifensis episcopus, forte an idem ipse cui hæc epistola scripta est.

(b) MSS. tres: quam durus videar.

(c) *Cogitationem tuam*. Forte leg. cognationem.

CLASSIS II. AN. 405.

bis invicem ego et frater Severus inhæremus: et tamen nosti quam raro eum mihi videre contingat. Atque hoc fecit, non utique voluntas vel mea vel illius; sed dum matris Ecclesiæ necessitates, propter futurum sæculum, quo nobiscum inseparabiliter convivemus, nostri temporis necessitatibus anteponimus. Quanto ergo æquius te tolerare oportet, pro utilitate ipsius matris Ecclesiæ ejus fratris absentiam, cum quo non tam diu cibum dominicum ruminas, quam diu ego eum dulcissimo concive meo Severo, qui mecum tamen nunc vix, et interdum per exiguas chartulas loquitur, et eas quidem plures aliarum curarum et negotiorum refertas, quam portantes aliquid nostrorum in Christi suavitate pratorum?

2. Hic forsitan dicas, Quid enim? Et apud nos germanus meus Ecclesiæ non erit utilis, aut propter aliud eum mecum habere desidero? Plane si tantum tibi quantum hic mihi, ejus præsentia lucrandis vel regendis ovibus Domini inutilis videretur, non dico duritiam, sed iniquitatem meam nemo non jure culparet. Sed eum (a) linguæ Punicæ inopia in nostris regionibus evangelica dispensatio multum laboret, illic autem ejusdem linguæ usus omnino sit; itane censes nos saluti plebium Domini oportere consulere, ut hanc facultatem illuc mittamus, et hinc auferamus, ubi eam magno cordis æstu requirimus? Da itaque veniam, quod non solum contra tuum desiderium, sed etiam contra sensum meum facio, quod me facere, sarcinæ nostræ cura constringit. Dabit tibi Dominus, in quo posuisti cor tuum, ut tales sint labores tui, ut pro isto beneficio remunereris: sic enim regionum nostrarum ardentissimæ siti diaconum Lucillum tu potius concessisti. Neque enim parum præstabis, cum de hac re nulla petitione me ulterius onerabis; ne nihil aliud quam durior appaream, venerabili mihi et sanctæ benevolentiæ tuæ.

EPISTOLA LXXXV. *

* Alias CCXVI. quæ autem 85. erat, continetur epist. 120.

Augustinus Paulum quemdam episcopum objurgat, qui Ecclesiam levitate sua graviter offendebat, ut ad frugem et episcopo dignam vitam redeat.

Domino sinceriter dilectissimo et votis omnibus beatificando fratri et consacerdoti (b) PAULO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte circa an. 405.

1. TAM inexorabilem me non vocares, nisi etiam mendacem putares. Quid enim aliud de animo meo credis, quando mihi talia scribis, nisi me tenere adversus te nævum discordiæ et odium detestandum: quasi in re manifesta non caveam, ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar; aut ita velim ejicere stipulam de oculo tuo, ut in meo trabem nutriam? non est quod putas. Ecce iterum dico et testor Deum, quia si tu tibi ea velles, quæ tibi ego volo, jam olim securus in Christo viveres, et in nominis ejus gloria totam ejus Ecclesiam lætificares. Ecce jam scripsi non tantum te esse fratrem meum, sed etiam collegam meum. Neque enim fieri potest, ut non sit collega meus quilibet episcopus Ecclesiæ catholicæ qualiscumque sit, nullo ecclesiastico judicio damnatus. Sed ut tibi non communicem, nulla caussa est, nisi quia tibi adulari non possum. Tibi enim maxime debeo, quia in Christo Jesu per Evangelium ego te genui, salubrem mordacitatem caritatis veraciter objurgando. Nec ita gaudeo multos in Ecclesiam catholicam, adjuvante Domino, per te esse collectos, ut non debeam plangere plures inde dispergi. Sic enim vulnerasti ecclesiam * Hipponensem, ut nisi te Dominus omnibus curis et sarcinis sæcularibus expeditum, ad veram episcopalem vitam victumque revocaverit, tale vulnus sanari non possit.

* f. Cataquensem.

2. Cum autem tu magis magisque implicare te non cesses, ut etiam rebus quibus renuntiasti, te post renuntiationem inserueris, quod nec apud humanas ipsas leges ullo modo defendi potest: et in ea profusione vivere dicaris, cui frugalitas ecclesiæ tuæ sufficere non possit: ut quid quæris communionem meam, cum audire numquam volueris admonitionem meam? an ut quidquid facis mihi imputent homines, quorum querelas sustinere non possum? Frustra autem suspicaris eos esse obtrectatores tuos, qui tibi semper et in vita priore adversati sunt. Non est ita, nec mirum quod multa te latent. Sed etiam si hoc verum esset, nihil in tuis moribus invenire debuerunt, quod recte reprehenderent, et unde Ecclesiam blasphemarent. Adhuc me putas fortasse ideo ista dicere, quia non accepi satisfactionem tuam. Immo propterea dico, ne ipse non possim satis Deo facere de peccatis meis, si hæc tibi tacuero. Novi quia cor habes, sed et tardum, securum est, quando in cœlo est; et acutum cor nihil est, quando in terra est. Non est episcopatus artificium transigendæ vitæ fallacis. Docebit te quod dico Dominus Deus, qui tibi interclusit omnes vias, ad quas illo uti voluisti, ut dirigat te, si intelligas, in illam viam, propter quam ambulandam tibi tam sancta sarcina imposita est.

(a) Antea sic legebatur, *Sed cum latina lingua cujus inopia* etc. manifesto errore, qui nunc demum corrigitur ex Antonii Arnaldi Doct. Sorb. conjectura. Nam illis regionibus necessarios fuisse ministros Punica lingua instructos, nec eos tamen facile obvios, intelligimus ex epist. 209. ad Cœlestinum, ubi Augustinus scribit. *Aptum loco illi congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus.*

(b) Cataquensem ecclesiam administrabat Paulus: quippe is est, ut opinamur, qui in epist. 96. dicitur prædecessor Bonifacii, Cataquensis juxta epist. 97. episcopi.

CLASSIS II. AN. 405.

EPISTOLA LXXXVI. *

* Alias LX. quæ autem 86. erat, nunc 36.

Augustinus Cæciliano præsidi ut suo edicto Donatistas in regione Hipponensi et in vicinis locis coerceat.

Domino eximio, et in Christi caritate vere meritoque
a honorabili ac (a) suspiciendo filio CÆCILIANO AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Scripta forte an. 405.

1. ADMINISTRATIONIS tuæ claritas et fama virtutum, pietatis quoque Christianæ laudanda diligentia et fida sinceritas, quæ tibi divina munera eo donante gaudes tributa, a quo speras promittente potiora, excitaverunt me, ut hoc epistolari alloquio æstus caussarum mea-
b rum (b) cum excellentia partirer tua. Quantum enim per alias Africæ terras te unitati catholicæ mirabili efficacia consuluisse gaudemus, tantum dolemus regionem Hipponensium-regiorum
c et ei vicinas partes confines Numidiæ, (c) præsidiali edicti tui vigore nondum adjuvari meruisse, Domine eximie, et in Christi caritate vere meritoque honorabilis ac suscipiende fili. Quod ne meæ potius negligentiæ deputetur, qui episcopalem sarcinam Hippone sustineo, tuæ magnificentiæ non tacendum putavi; Quantum etiam in campo Hipponensi hæretica præsumat audacia, si ex fratribus et collegis meis, qui hæc tuæ sublimitati narrare poterunt, vel ex presbytero, quem cum litteris misi, fueris audire dignatus, adjuvante Domino Deo nostro, proculdubio providebis ut tumor sacrilegæ vanitatis terrendo sanctur potius, quam ulciscendo resecetur.

* Alias CLXIV. quæ autem 87. erat, nunc 210.

EPISTOLA LXXXVII. *

Augustinus Emerito Donatistæ, adhortans ut adtendat et respondeat, qua justa caussa schisma moverint.

d Desiderabili et dilecto fratri (d) EMERITO, AUGUSTINUS.

Scripta an. 405. aut post, sed ante an. 411.

1. EGO cum audio quemquam bono ingenio præditum, doctrinisque liberalibus eruditum, quamquam non ibi salus animæ constituta sit, tamen in quæstione facillima, sentire aliud quam veritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, et cum eo colloqui: vel si id non possim, saltem litteris quæ longissime volant, adtingere mentem ejus, atque ab eo vicissim adtingi desidero. Sicut te esse audio talem virum, et ab Ecclesia catholica, quæ sicut sancto Spiritu prænuntiata est, toto orbe diffunditur, discerptum doleo atque se-

A clusum; quam ob caussam nescio. Nam certum est magnæ parti Romani orbis, ne dicam etiam barbaris gentibus, quibus quoque debitorem se dicebat Apostolus, quorum Christianæ fidei communio nostra contexitur ignotam esse partem Donati: nec eos omnino scire vel quando vel quibus caussis exorta sit ista dissensio. Quos utique omnes Christianos ab eis criminibus, quæ Afris objicitis, nisi innocentes esse fatearis, cogeris dicere, omnium malis factis obnoxios, cum apud vos perditi, ut mitius dixerim, latent, vos omnes esse pollutos. Non enim neminem de vestra communione pellitis; aut tunc primum pellitis, cum primum illud, unde pellendus est, fecerit. An non aliquanto tempore latentem, et postea proditum convictumque damnatis? Quæ-
B ro igitur utrum vos contaminaverit eo tempore quo latebat? Respondebis, nullo modo Nullo ergo tempore contaminaret, etiamsi semper id lateret: nam et mortuorum nonnulla sæpe commissa produntur, nec fraudi est Christianis, qui eis communicavere viventibus. Cur ergo vos tam temeraria atque sacrilega diremtione præcidistis a communione innumerabilium ecclesiarum Orientalium, quas semper latuit, et adhuc latet quod in Africa gestum esse aut docetis, aut fingitis?

Rom. I. 14.

2. Alia enim quæstio est, utrum illa vera dicatis, quæ quidem nos multo probabilioribus documentis falsa esse convincimus, et in vestris magis ea ipsa, quæ objicitis, tunc probata declaramus. Sed hæc, ut dixi, alia quæstio est,
C tunc agredienda et discutienda, cum opus fuerit. illud nunc adtendat vigilantia mentis tuæ: neminem contaminari posse ignotorum ignotis criminibus. Unde manifestum est a communione orbis, cui seu falsa seu vera crimina, quæ Afris intenditis, prorsus ignota sunt, et ignota semper fuerunt, sacrilego schismate vos esse separatos: quamquam et illud non est tacendum, etiam cognitos malos bonis non obesse in Ecclesia, si nos a communione prohibendi aut potestas desit, aut aliqua ratio conservandæ pacis impediat. Qui sunt enim, qui apud prophetam Ezechielem, et ante vastationem perditorum signari meruerunt, et cum illi vastarentur evadere illæsi, nisi ut ibi manifestissime ostenditur, qui mœrent et gemunt peccata et iniquitates populi Dei, quæ fi-
D unt in medio eorum? quis autem quod ignorat, gemit, et mœret? Ex eadem ratione etiam Paulus apostolus falsos fratres tolerat. Non enim de incognitis ait, *Omnes enim sua quærunt, non quæ Jesu Christi:* quos tamen secum fuisse manifestat. Ex quo autem genere sunt, qui vel thurificare idolis, vel codices divinos tradere, quam mori maluerunt, nisi ex eorum qui sua quærunt, non Jesu Christi?

Ezech. 9. 4.

Phil. 2. 21.

3. Multa testimonia Scripturarum prætereo,

(a) MSS. aliquot, *suscipiendo*: et in corpore epistolæ, *suscipiende fili* Hic ipse est, ut putant, Cæcilianus qui Prætorio Præfectus postea fuit an. 409. cuique alteram August. epistolam scripsit an. 415

(b) Ita MSS. prope omnes At Editi *excellentiæ aperirem tuæ.*

(c) MS. Tellerianus; Præsidialis edicti.

(d) Emeritus civis Cæsareensis in Mauritania, ibique Donatistarum episcopus fuit, unus eorum septem quos illi ad suam tuendam caussam in collatione Carthaginensi delegerant; ex lib. 2. Retract. c. 51.

CLASSIS II. AN. 405.

ne longiorem, quam necesse est, epistolam faciam, et eruditioni tuæ plura per teipsum consideranda permitto. Quod tamen satis est, vide obsecro: Si tam multi iniqui in uno populo Dei (a) eos, qui secum versabantur, non fecerunt tales, quales ipsi erant; si multitudo illa falsorum fratrum apostolum Paulum, in una cum eis Ecclesia constitutum, non fecit sua quærentem, non quæ Jesu Christi; manifestum est non hoc effici hominem, quod est malus quisquam, cum quo ad altare Christi acceditur, etiamsi non sit incognitus, si tantum non approbetur, et a bona conscientia displicendo separetur. Manifestum est igitur non esse aliud cum fure concurrere, nisi vel furari cum eo, vel furtum ejus cordis placito accipere. Hoc nos dicimus, ut quæstiones infinitas atque superfluas de factis hominum, quæ rationem nostram nihil impediunt, auferamus.

4. Sed et vos nisi hoc sentiatis, tales eritis omnes, qualis Optatus in vestra communione vobis non ignorantibus fuit quod absit ab Emeriti moribus, aliorumque talium, quales apud vos esse non dubito longe e factis illius alienos. Neque enim vobis objicimus, nisi schismatis crimen quam etiam hæresim male perseverando fecistis. Quanti autem divino judicio pendatur hoc facinus, lege quod te legisse non ambigo. Invenies Dathan et Abiron hiatu terræ devoratos, (*Num. 16. 30.*) certosque omnes, qui eis consenserant, igne (b) de medio eorum exsistente consumtos. Illud ergo scelus ad exemplum devitandi Dominus Deus præsenti supplicio denotavit, ut cum talibus patientissime parcit, quale ultimo judicio reservet, ostenderet. Neque enim reprehendimus rationes vestras, si eo tempore quo vesana potentia fuere jactabatur Optatus, cum ejus accusator esset totius Africæ gemitus congemiscentibus vobis, si tamen talis es, qualem te prædicat fama, quod scit Deus me et credere et velle: non ergo reprehendimus si eo tempore, ne multos secum excommunicatus traheret, et communionem vestram schismatis furore præcideret, eum excommunicare noluistis. Sed hoc ipsum est, quod vos arguit in judicio Dei, frater Emerite, quod cum videritis tam magnum malum esse, dividi partem Donati, ut Optatus potius in communione tolerandus existimaretur, quam illud admitteretur; permanetis in eo malo, quod, in dividenda Ecclesia Christi, a vestris majoribus perpetratum est.

5. Hic fortasse respondendi angustia tentabis defendere Optatum. Noli frater, noli obsecro, non te decet, et si aliquem alium forte deceat, (si tamen quidquam decet malos) Emeritum certe non decet defendere Optatum. Sed fortasse nec accusare. Ita sit sane. Utere voce media, et dic, Unusquisque sarcinam suam portat. (*Gal. 6. 5.*) Tu quis es, qui judicas servum alienum? (*Rom. 14. 4.*) Si ergo ad testimonium totius Africæ, immo vero terrarum omnium quaquaversum Gildonis fama fervebat, simul enim et ille notus erat, non ausi estis umquam de Optato judicare, ne temere de incognitis judicaretis; nos tandem possumus aut debemus de iis, qui ante nos vixerunt, ad vestrum tantummodo testimonium, temerariam de incognitis ferre sententiam; ut parum sit quod vos ignota criminamini, nisi et nos ignota judicemus? Non enim Optatum, etiamsi forte falsa periclitatur invidia, sed te defendis, cum dicis, Ignoro qualis iste fuerit. Quanto magis ergo quales fuerint Afri, quos ignotiores arguis, Orientalis orbis ignorat? a quibus tamen ecclesiis, quarum nomina habes in libris et recitas, nefaria dissensione disjungeris. Si Thamugadensem episcopum vestrum famosissimum et pessime diffamatum, non dico Cæsariensis, sed Sitifensis collega ejus ejusdemque temporis ignorabat, quomodo traditores Afros, quicumque illi fuerint, ecclesia Corinthiorum, Ephesiorum, Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, Antiochenorum, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, cæterarumque orbis partium ab Apostolis in Christo ædificatarum, aut nosse potuit, aut damnari a vobis meruit, quia non potuit? et tamen eis non communicatis, et dicitis non esse Christianos, et eos rebaptizare conamini. Quid dicam? quid quærar? aut quid exclamem? Si cum homine cordato loquor, indignationis hujus aculeos tecum participo. Nam vides profecto quæ dicerem, si vellem dicere.

6. An forte fecerunt inter se majores vestri concilium, et damnaverunt præter se totum orbem Christianum? Itane ad hoc perducta est rerum existimatio, ut concilium Maximianensium, qui de vestra præcisione præcisi sunt, quia vobis comparati paucissimi sunt, non valeat adversus vos: et vestrum concilium valeat adversus gentes hæreditatem Christi, et possessionem ejus terminos terræ? Miror si habet in corpore sanguinem, qui de hac re non erubescit. Rescribe ad ista quæso: a nonnullis enim, quibus non potui non credere, audivi te rescripturum, si tibi scriberem. Jam etiam pridem misi unam epistolam, quam utrum acceperis vel ei responderis, et forte ego tuam non acceperim, nescio. Nunc interim peto ad hæc respondere ne graveris, quod tibi videtur. Sed noli te in alias tollere quæstiones: hinc enim caput est ordinatissimæ inquisitionis, cur schisma factum sit.

7. Nam et terrenæ potestates cum schismaticos persequuntur, ea regula se defendunt, qua dicit Apostolus, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac et habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si malum feceris, time. Non enim frustra gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit.* (*Rom. 13. 2.*) Tota igitur quæstio

(a) MSS. octo: *eos qui contestabantur, non fecerunt.*

(b) MSS. duo: *de medio eorum exeunte.*

CLASSIS II. AN. 405. est utrum nihil mali sit schisma, aut utrum schisma noe feceritis, ut pro bono opere potestatibus resistatis, non pro malo, unde vobis adquiratis jedicium. Propterea provideetissime Domi- A nus non ait, *Beati qui persequutionem patiuntur* taetum; sed addidit, *propter justitiam* Si ergo justitia est, quam operati estis in illa dissensione, ie qua etiam permanetis, secundem ea, quæ supra dixi, nosse abs te cupio. Si autem iniquitas est orbem Christianum damnare inauditum, vel quia eoe audivit quæ vos audistis, vel quia non ei probatum est quod temere credidistis, aut sine certo documento accusastis, et ideo rebaptizare velle tot ecclesias ipsius Domini, cum hic adhuc esset ie carne, et Apostolorum ejus prædicatione ac labore fundatas: B quia vobis licet, aut nescire Afros collegas vestros malos simul viventes, simul sacrameete tractantes; aut etiam scire, sed tolerare, ne pars Donati dividatur; illis autem in orbe remotissimo constitutis, non licet nescire quod vos de Afris aut nostis, aut creditis, aut audistis, aut fingitis: quæ tenta est perversitas amplecti suam iniquitatem, et potestatum accusare severitatem?

Matt. 5. 10.

8. At enim et malos Christianis non licet persequi. Esto, eon liceat: sed numquid hoc potestatibus ad hoc ipsum ordinatis fas est objicere? An Apostolum delebimus? Aut non habent codices vestri quæ paulo aete commemoravi? Sed vos, inquies, talibus communicare non debetis. Quid ergo? Vos Flaviaeo quondam Vicario, partis vestræ homini, quia legibus serviens, no- C centes quos invenerat occidebat, non communicastis? Sed e vobis, inquies, Romani principes adversum nos provocantur. Immo a vobis adversum vos ipsos, qui Ecclesiam, cejus illic, sicut tanto ante prædictum est, jam membra sunt (de Christo enim dictum est, *Et adorabunt eum omnes reges terræ*) et præcisione laniare ausi estis, et rebaptizare pertinaciter audetis. Nostri autem adversus illicitas et privatas vestrorum violentias, quas et vos ibi, qui talia noe facitis, doletis et gemitis, a potestatibus ordinatis tuitionem petunt, noe qua vos persequantur, sed qua se defendant: sicut apostolus Paulus adversus Judæos conjurantes ut eum necarent, antequam esset Romanum imperium Christianum, egit ut sibi tuitio etiam armatorum daretur. Sed D illi principes qualibet occasione cognoscentes vestri schismatis nefas, constituunt adversus vos pro sua sollicitudiee ac potestate quod volunt. Noe enim frustra gladium portant, Dei enim ministri sunt, vindices ie iram in eos qui male egunt. Postremo etiam si aliqui nostrorum non Christiana moderatione ista faciuet, displicet nobis: sed tamen non propter eos relinquimus catholicam Ecclesiam, si eam aote ultimum tem-

Psal. 71. 11.

Act. 23. 22.

pus ventilationis a palea purgare non possumus, quando et vos propter Optatum, cum eum pellere eoe audebatis, partem Donati non reliquistis. CLASSIS II AN. 405.

9. At eeim dicitis, Quare nos adjungi vobis vultis, si scelerati sumus? quia vivitis adhuc et corrigi potestis, si velitis. Cum enim nobis conjungimiei, hoc est Ecclesiæ Dei, hæreditati Christi, cujus possessio sunt termiei terræ, vos corrigimini ut in radice vivatis, De ramis enim Rom. 11. 23. fractis sic ait Apostolus: *Potens est enim Deus iterum inserere illos*. Vos ergo mutamini ex ea parte, qua disseetiebatis: quamvis sacrameeta, quæ habebatis, cum eadem sint in omnibus, sancta siet. Quapropter vos mutari volumus a perversitate, id est, ut denuo radicetur vestra præ- B cisio. Nam sacramenta quæ noe mutastis, sicut habetis, approbantur a nobis; ne forte cum vestram pravitatem corrigere volumus, illis mysteriis Christi, quæ in vestra pravitate depravata non sunt, sacrilegam faciamus injuriam. Neque enim et Saul depravaverat unctionem quam acceperat; cui unctioni tantum honorem rex David pius Dei servus exhibuit. Propterea ergo vos non rebaptizamus, quia radicem vobis reddere cupimus, formam tamen præcisi sarmenti, si noe mutata est, approbamus. Quæ tamee quamvis integra, nullo modo est sine radice fructuosa. Alia quæstio est de persequutionibus, quas vos dicitis pati in tanta mansuetudine et lenitate nostrorum, cum vere illicite ac privatim vestri faciant graviora: alia de baptismate, quod C non quærimus ubi sit, sed ubi prosit. Nam ubicumque est, ipsum est; sed non etiem ille, qui hoc accipit, ubicumque est, ipse est. Itaque privatam homieum impietatem detestamur in schismate; baptismem vero Christi ubique veneramur: quia si desertores secum Imperatoris signa traducant, illis vel dameatione punitis, vel indulgentia correctis, salva signa recipiuntur, si salva manseruet. Et si quid de hac re diligentius quærendum est, alia est (ut dixi) quæstio. Hoc enim observandum est in his rebus, quod observat Ecclesia Dei.

10. Quæritur autem utrum vestra, an nostra sit Ecclesia Dei. Quapropter illud quærendum est a capite, cur schisma feceritis. Si non rescripseris, ego apud Deum, quantum credo, D facilem caussam habeo; quia viro, quem audivi, excepto schismate, bonum et liberaliter instructum, pacificantes litteras misi. Tu videris quid illi respondeas; cujus nuec laudanda patientia, ie fine vero timenda senteetia est. Si autem rescripseris ea cura, qua tibi scriptum vides, aderit misericordia Dei, ut aliquando error, qui nos dirimit, et amore pacis et ratione veritatis intereat. Memento quod de (a) Rogateesibus non dixerim, qui vos Firmianos appel- a

(a) Lov. *Rucatensibus* Sed melius Bad. Am. Er. et MSS. omnes, *Rogatensibus*, id est sectatoribus Rogati Cartennensis in Mauritania Cæsariensi, uti ex epist. 93 intelligitur, episcopi; qui olim cum a Donatistis defecisset, multa acerba ab ipsis passus est, juvante eorum partes Firmo Tyranno Gildonis fratre. Unde Augustinus in lib. 2. contr. litt. Petiliani c. 5. *Bello, Firmiano quæ a vobis Rogatus Maurus pertulit; ipsa Mauritana Cæsariensis interrogetur.*

CLASSIS II. AN. 406.

lare dicuntur, sicut nos Macarianos appellatis. Neque de (*a*) Rucatensi episcopo vestro, qui cum Firmo pactus perhibetur incolumitatem suorum, ut ei portæ aperirentur, et in vastationem darentur catholici, et alia innumerabilia. Desine ergo locis communibus exaggerare facta hominum, vel audita, vel cognita. Vides enim quæ de vestris taceam, ut de origine schismatis, ubi tota caussa est, res agatur. Dominus Deus inspiret tibi cogitationem pacificam, desiderabilis et dilecte frater.

EPISTOLA LXXXVIII.*

* *Alias* LXVIII. *quæ autem* 88. *erat, nunc* 156.

Clerici Hipponenses catholici ad Januarium episcopum Donatistam expostulantes de Circumcellionum sævitia in catholicos. Stilus est Augustini, quamquam communi clericorum nomine scripta est epistola.

(*b*) Januario, Clerici catholici regionis Hipponensium regiorum.

Scripta post initium an. 406.

1. Clerici et Circumcelliones vestri novi generis et inauditæ crudelitatis persecutione in nos sæviunt. Qui si malum pro malo rederent, etiam sic contra legem facerent Christi. Nunc vero consideratis omnibus factis nostris et vestris, invenimur hoc pati quod scriptum est, *Retribuebant mihi mala pro bonis*. Et in alio Psalmo: *Cum his qui oderant pacem, eram pacificus; cum loquebar illis, debellabant me gratis*. Nam cum sis in tam grandi constitutus ætate, arbitramur te optime nosse, quod pars Donati, quæ primo apud Carthaginem pars Majorini dicebatur, ultro accusavit Cæcilianum, tunc episcopum ecclesiæ Carthaginensis, apud Imperatorem illum antiquum Constantinum. Sed ne forte aut oblita hoc sit gravitas tua, aut te nosse dissimules, aut etiam, quod non putamus, forsitan nescias; exemplum relationis tunc Anulini proconsulis, quem pars Majorini tunc interpellavit, ut ea crimina, quæ objicie-

Psal. 34. 12. *Psal.* 119. 7.

bat Cæciliano, ad memoratum Imperatorem ab eodem proconsule mitterentur, his nostris inserimus.

(*c*) A. $\overline{GGG}$. $\overline{NNN}$. ANULINUS (*d*) $\overline{UC}$. *proconsule Africæ*.

2. Scripta (*e*) *cœlestia majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano et his qui sub eodem agunt, quique clerici appellantur, devotio* (*f*) *mea apud Acta parvitatis meæ insinuare curavit, eosdem hortata est, ut unitate consensu omnium facta, cum omni omnino munere indulgentia majestatis vestræ liberati esse videantur,* (*g*) *Catholica custodita, sanctitati legis debito reverentia ac divinis rebus inserviant. Verum post paucos dies exstiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, quique fasciculum in aluta signatum et libellum sine signo obtulerant dicationi meæ, atque impendio postularunt, ut ad sacrum et venerabilem comitatum* (*h*) *numinis vestri dirigerem, quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quo cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit.* (*i*) *Transmisi libellos duos, unum in aluta suprascriptum ita: LIBELLUS ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE MAJORINI. Item alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ. Datum die decimo-septimo Kalend. Maias, Carthagine Domino nostro Constantino Augusto tertium Cos.*

3. Post hanc relationem ad se missam jussit Imperator venire partes ad episcopale judicium in urbe Roma faciendum; ubi quemadmodum caussa dicta atque finita sit, et Cæcilianus innocens judicatus sit, indicant Gesta ecclesiastica. Jam utique post pacificum moderamen judicii episcopalis, omnis contentionis et animositatis pertinacia debebat exstingui. Sed rursus majores vestri ad Imperatorem redierunt, et non recte judicatum, neque omnem caussam

(a) Sic Lov. At editiones antiquiores et MSS quatuor habent, *Rusicazensi*. Alii quatuor probæ notæ, *Rusicatensi*. Alius, *Rusicarsensi*.

(b) Erat ille Casensis Nigrensis in Numidia episcopus ætate superior tunc temporis, et *primas dictus partis Donati*, in Possidii indiculo c. 3. qui in Bagaitano quidem concilio anni 394. nominatur quinto loco: at in Carthaginensi collatione ante Primianum ipsummet subscribit.

(c) Hasce notas præferunt MSS. easque Gervasianus codex ad marginem interpretatur. *Augusto Constantino*. Cui interpretationi favet V. C Henricus Valesius hac eadem relatione edita cum hujusmodi inscriptione. *Constantino Maximo Augusto Anulinus* etc. At in Carthaginensi collatione 3 n. 216. inscribitur, *Augustis nostris*, forsan exscriptoris errore. Quippe Costantino III. consule, id est, anno Christi 313. quo relatio illa scripta est, imperabant Augusti duo, Constantinus et Licinius; non tres, ut iis notis subintelligendum videretur.

(d) Editi, *nunc proconsul*. Sed melius MSS. et Valesius habent: $\overline{VC}$. id est juxta Gemmeticensis codicis interpretationem, *Vir Consularis*; juxta exemplum in Carthagin. collat. *Vir clarissimus*: quæ posterior interpretatio exscriptoris errori tribuenda. Enim vero proconsul scribens Imperatori haud quaquam se virum clarissimum dixisset.

(e) Scripta hæc refert Eusebius in Ecclesiast. Histor. lib. 10. c. 7 quibus videlicet Imperator vult clericos *ab omnibus omnino publicis functionibus immunes conservari, ne errore aliquo, aut casu sacrilego, a cultu summæ divinitati debito obstrahantur: sed ut potius absque ulla inquietudine propriæ legi deserviant*. Verba sunt Constantini, huic relationi illustrandæ necessario adducta.

(f) Editi omittunt, *mea apud acta*, quæ verba huc revocavimus ex MSS.

(g) Editi habent sic: *indulgentia majestatis vestræ liberati esse videantur catholici, custodita sanctitate legis debita reverentia divinis* etc. Prætulimus alteram lectionem in quindecim MSS. repertam.

(h) Editi, *nominis vestri*. Sed melius MSS. quinque, necnon Valesius et exemplum collat. Carth. *numinis vestri*.

(i) Bad. Am. Er. et Lov. *Transmissi libelli duo, unus in aluta subscriptus* etc. quem locum ad MSS. fidem, partim etiam ad exemplum collat. Carthag. correximus. Porro alterum libellum, qui sigillo caruisse dicitur, Valesius aliique putant esse libellum supplicem, quem episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt, petentes ut ex Gallia sibi judices daret, qui inter ipsos ac Cæcilianum ejusque collegas judicarent; cujus libelli exemplum refert Optatus in lib. 1. ejusque mentionem facit Augustinus in epist. 43. n. 13 et 76. n. 2.

auditam esse conquesti sunt. Unde ille alterum episcopale judicium dedit habendum in Arelatensi Galliæ civitate, ubi multi vestri vana et diabolica dissentione damnata, cum Cæciliano in concordiam redierunt: alii vero pertinacissimi et litigiosissimi ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Postea et ipse coactus episcopalem caussam inter partes cognitam terminavit, et primus contra vestram partem legem constituit, ut loca congregationum vestrarum fisco vindicarentur; quarum omnium rerum documenta si vellemus inserere, nimium longas litteras faceremus. Illud tamen nullo modo prætermittendum est, quomodo Felicis Aptungensis, quem fontem omnium malorum in concilio Carthaginensi, ab Secundo Tigisitano primate patres vestri fuisse dixerunt, urgentibus apud Imperatorem vestris, publico judicio caussa discussa atque finita sit. Nam memoratus Imperator in hac ipsa caussa vestros apud se accusatores et assiduos interpellatores litteris suis fuisse testatur, quarum exemplum infra scripsimus.

Imperatores Cæsares Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS et VALERIUS LICINIUS *ad* PROBIANUM *proconsulem Africæ*.

4. ÆLIANUS *prædecessor tuus, merito, dum vir perfectissimus Verus vicarius præfectorum tunc per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam in negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cum jam Superium Centurionem et Cæcilianum magistratum Aptungitanorum, et* (a) *Saturninum excurratorem, et Calibium juniorem ejusdem civitatis, curatorem, atque Solonem servum publicum supra scriptæ civitatis, præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem: adeo ut cum Cæciliano fuisset objectum, quod a Felice eidem, episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cum Maximus Ingentium decurionem Ziquensium civitatis, epistolam Cæciliani* (b) *ex duumviri falsasse contenderet, eumdem ipsum Ingentium suspensum, actis quæ superant pervidimus, et ideo minime tortum, quod se decurionem Ziquensium civitatis asseveraverit. Unde volumus ut eumdem ipsum* (c) *Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt atque* * *diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus et coram assistentibus apparere et intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare, atque adversus eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet, ut omissis, sicut oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.*

* MSS. constanter *diurnis*.

5. Hæc cum videas ita se habere, quid est quod nobis de Imperatorum jussionibus, quæ contra vos constituuntur, invidiam concitatis, cum hoc totum vos potius autea feceritis? Si nihil debent in his caussis Imperatores jubere, si ad Imperatores Christianos hæc cura pertinere non debet, quis urgebat majores vestros caussam Cæciliani ad Imperatorem per proconsulem mittere, et episcopum contra quem absentem jam sententias quoquo modo dixeratis, iterum apud Imperatorem accusare; quo innocente pronuntiato, ordinatori ejus Felici alias apud eumdem Imperatorem calumnias machinari? Et nunc quid aliud quam ipsius majoris Constantini judicium contra vestram partem vivit, quod majores vestri elegerunt, quod assiduis interpellationibus extorserunt, quod episcopali judicio prætulerunt? Si displicent imperialia judicia; qui primitus Imperatores ad ea vobis excitanda coegerunt? Sic enim modo contra Catholicam clamatis in his, quæ contra vos ab Imperatoribus decernuntur, quemadmodum si vellent adversus Danielem clamare, qui liberato illo eisdem leonibus consumendi missi sunt, o quibus eum ipsi primitus consumi voluerunt. Scriptum est enim, *Nihil interest inter minas regis et iram leonis*. Proc. 19.12. Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coegerunt: vicit innocentia ejus illorum malitiam; illæsus inde levatus est; ipsi illuc missi perierunt. Similiter majores vestri Cæcilianum et ejus societatem regiæ iræ consumendam objecerunt; cujus innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos vestri

(a) Hic ille est Calidius seu Claudius Saturianus, ut legitur apud Optatum in lib. I. qui Curator civitatis Aptungensis fuerat tempore persecutionis tradendorum codicum, id est Diocletiano VIII. et Maximiano VII. Coss. anno Chr. 303. isque idcirco in judicium inductus est, ut ex ejus fide et ex Gestis municipalibus apud ipsum olim confectis investigaretur utrum Felix episcopus Cæciliani ordinator prodidisset sacros codices. Eamdem ob caussam vocati sunt Superius centurio, quia nimirum militibus et centurione utebantur magistratus cum Scripturas a Christianis vi extorquerent. et Alfius Cæcilianus, quod ejusdem persecutionis tempore magistratum seu duumviratum municipii Aptungensis gessisset, quodque examinanda esset ipsius ad Felicem epistola. Calibius vero junior qui apud Optatum Calidius Gratianus appellatur, quia curator erat ejus anni, scilicet 314. quo agitabatur quæstio de Felice, accitus est, forte ut Acta municipalia temporis superioris magistratuum proferret.

(b) Editi, *ex divino jure*. MSS. plerique, *exdamviris*. Sed legendum haud dubie uno verbo, *exduumviri*: agitur nempe de Alfii Cæciliani epistola ab ipso post duumviratum scripta, ut patet ex Gestis purgationis Felicis.

(c) Censet Baronius hanc epistolam ad Probianum scriptam esse ante Arelatense concilium anni 314. et Ingentium concilio huic exhibitum dicit. Contra Henricus Valesius affirmat datam epistolam consulatu Constantini et Licinii IV. id est an. 315. quo anno Petronium Probianum proconsulem Africæ fuisse constat, cum ex codice Theod. in tit. de Appellat. tum ex eo quod Ælianus, qui ejus prædecessor hic dicitur, proconsulatum Africæ sustinuerit consulatu Volusiani et Anniani, id est an. 314. At quo mense proconsulatum adierit Probianus et utrum non ante initium an. 315. minime ostendit Valesius. Porro exstat Constantini constitutio ad *Probum* data I. April. an. 314. ubi Godefridus legendum conjicit, *ad Probianum*.

CLASSIS II. AN. 406.

pati voluerunt: quoniam scriptum est, *Qui parat proximo foveam, ipse incidet in eam.*

Eccl. 27. 29.

6. De nobis ergo quod queramini non habetis; et tamen Ecclesiæ catholicæ mansuetudo, etiam ab his Imperatorum jussionibus omnino conquieverat, nisi vestri clerici et Circumcelliones, per suas immanissimas improbitates furiosasque violentias quietem nostram perturbantes atque vastantes, hæc in vos recoli et renovari coegissent. Nam priusquam recentiores leges istæ, de quibus modo queritis, venissent in Africam, insidias in itineribus nostris episcopis tetenderunt, conclericos nostros plagis immanissimis quassaverunt, laicis quoque et plagas gravissimas inflixerunt, et intulerunt eorum ædificiis incendia. Presbyterum etiam quemdam, quia propria et libera voluntate unitatem nostræ communionis elegit, de domo sua raptum, et pro arbitrio immaniter cæsum, in gurgite etiam cœnoso volutatum, (a) buda vestitum, cum quibusdam dolendum, quibusdam ridendum in pompa sui facinoris ostentassent, abductum inde quo voluerunt, vix post dies duodecim dimiserunt. Unde conventus municipalibus Gestis a nostro episcopo Proculejanus, cum ab inquirenda caussa dissimulasset, et iterum continuo conventus esset, nihil se dicturum amplius Gestis expressit. Et hodie illi, qui hoc fecerunt, presbyteri vestri sunt, adhuc nos insuper territantes, et sicut potuerint persequentes.

7. Nec tamen de his injuriis et persecutionibus, quas Ecclesia catholica in regione nostra tunc pertulit, Imperatoribus conquestus est episcopus noster. Sed facto * concilio placuit ut pacifice conveniremini: quo, si fieri posset, (b) haberetis inter vos collationem, et errore sublato, fraterna caritas pacis (c) vinculo lætaretur. Et in ipsa conventione quid Proculeianus primo responderit, quod concilium facturi essetis, et illic visuri quid respondere deberetis. Deinde quid postea, cum propter suam promissionem denuo conventus esset, Actis expresserit, recusans pacificam collationem, ipsa Gesta instruant gravitatem tuam. Deinde cum vestrorum clericorum et Circumcellionum notissima omnibus non cessaret immanitas, dicta caussa est, cum Crispinus judicatus hæreticus, nec * pœnis decem librarum auri, quæ in hæreticos ab Imperatoribus fuerat constituta per mansuetudinem catholicam feriri permissus est, et tamen ad Imperatores appellandum putavit. Cujus appellationi quod ita responsum est, nonne vestrorum præcedens improbitas, et eadem ipsius appellatio extorsit ut fieret: nec tamen etiam post ipsum rescriptum, intercedentibus apud Imperatorem nostris episcopis, eadem auri condemnatione multatus est? Ex * concilio autem nostri episcopi legatos ad comitatum miserunt, qui impetrarent, ut non omnes episcopi, et clerici partis vestræ ad eamdem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est, * tenerentur; sed hi soli in quorum locis aliquas a vestris violentias Ecclesia catholica pateretur. Sed cum legati Romam venerunt, jam cicatrices * episcopi catholici (d) Bagaitani horrendæ ac recentissimæ Imperatorem commoverant, ut leges tales mitterentur, quales et missæ sunt. Quibus in Africam venientibus, cum utique non ad malum, sed ad bonum cœpissetis urgeri, quid facere debebatis nisi et vos mittere ad episcopos nostros, ut quomodo vos ipsi conveneratis, sic conveniretur a vobis, et potius collatione veritas appareret?

* Carthagine an. 403. die 25. Aug.

* Vide lib. 3. cont. Crescon. c. 46. et 47. et Possid. c. 12.

* Carthag. Conc. die 26 Junii, an. 404.

* Vide epist. 185. cap. 7. n. 26. et 27.

* Maximiani.

8. Non solum autem non fecistis, sed pejora mala nobis vestri nunc faciunt. Non tantum nos fustibus quassant ferroque concidunt: verum etiam in oculos extinguendos calcem mixto aceto incredibili excogitatione sceleris mittunt. Domus insuper nostras compilantes, arma sibi ingentia et terribilia fabricarunt, quibus armati per diversa discurrunt, comminantes atque anhelantes cædes, rapinas, incendia, cæcitates. Quibus rebus compulsi sumus tibi primitus conqueri, ut consideret gravitas vestra quam multi vestrum, immo vos omnes, qui vos pati dicitis persecutionem, sub ipsis quasi terribilibus Imperatorum catholicorum legibus, in possessionibus vestris et alienis securi sedeatis, et nos a vestris tam inaudita mala patiamur. Vos dicitis pati persecutionem; et nos ab armatis vestris fustibus et ferro concidimur. Vos dicitis pati persecutionem; et nostræ domus ab armatis vestris compilando vastantur. Vos dicitis pati persecutionem; et nostri oculi ab armatis vestris calce et aceto exstinguuntur. Insuper etiam si quas mortes sibi ultro ingerunt, nobis volunt esse invidiosas, vobis gloriosas. Quod nobis faciunt, sibi non imputant; et quod sibi faciunt, nobis imputant. Vivunt ut latrones, moriuntur ut Circumcelliones, honorantur ut martyres: et tamen nec latrones aliquando audivimus eos, quos deprædati sunt, excæcasse. Occisos auferunt luci, (e) non vivis auferunt lucem.

Mira crudelitas Circumcellionum.

9. Nos interim si quando vestros tenemus, cum magna dilectione servamus illæsos, loquimur illis, et legimus omnia, quibus error ipse

(a) In excusis, *burda*. In tribus MSS. *buda*. At in aliis plerisque scribitur, *buda*: is sic etiam in epist. 105. ubi ille, de quo agitur, presbyter Restitutus Victorianensis nominatur. Quid autem sit buda, docet Augustinus in lib. 3. cont. Cresconium c. 48. cum eamdem retexens historiam ait, Restitutum fuisse amictu *junceo de honestatum*. Est igitur aut juncus, aut certe storea ex junco, juxta Isid. Gloss. in quo tamen prave legitur, *buda Historia*, pro, *est storea*. Porro Donatus in 2. Æneid. ait *ulvam a plerisque dici eam esse quam vulgo budam appellant*

(b) Editi, *haberetis inter nos collationem*. At MSS. prope omnes: *inter vos*. Scilicet non de se, sed de episcopis Catholicis et Donatistis loquuntur Clerici Hipponenses, ut patet ex num. 10.

(c) Unus e Vat. MSS. *vinculo* ligaretur.

(d) Apud Lov. et Er. *Vagitani*. At in MSS. septemprobæ notæ scribitur. *Bagaitani*; nec multum aliter in ceteris, scilicet in tribus Vaticanis. *Bagaetani*; in alio item Vaticano *Bagartani*; in Cisterciensi, *Bigaitani*; in editis Bad. et Am. *Bacaitani*. Confer. l. 3. cont. Cresc. c. 43.

(e) In editis deest *non*; quæ negatio reperitur in MSS. quindecim.

CLASSIS II. AN. 406.

convincitur, qui fratres a fratribus separat, facimus quod Dominus per Isaiam prophetam præcepit, dicens: (Isai. 66. 5.) *Audite qui pavetis verbum Domini; dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt, et qui vos exsecrantur ut nomen Domini honorificetur, et appareat illis in jucunditate; ipsi autem erubescant.* Ac sic aliquos eorum considerantes evidentiam veritatis, et pulcritudinem pacis, non baptismo quem jam sicut regalem caracterem tamquam desertores acceperant, sed fidei quæ illis defuit, et Spiritus-Sancti caritati et Christi corpori sociamus. Scriptum est enim, (Act. 15. 9.) *Fide mundans corda eorum:* itemque scriptum est, (1. Pet. 4. 8.) *Caritas cooperit multitudinem peccatorum.* Si autem vel nimia duritia, vel pudore non ferentes eorum insultationem, cum quibus contra nos tam multa falsa jactabant, et tam multa mala (B) excogitabant; vel magis timore, ne qualia nobis antea faciebant, talia nobiscum jam patiantur, unitati Christi consentire noluerint; sicut illæsi retenti sunt, sic a nobis dimittuntur illæsi: hoc quantum possumus monemus, etiam laicos nostros ut eos illæsos teneant, et nobis corripiendos instruendosque perducant. Sed aliqui nos audiunt, et si possunt faciunt. Alii cum illis quemadmodum cum latronibus agunt, quia eos revera tales patiuntur. Aliqui ictus eorum suis corporibus imminentes feriendo repellunt; ne ab eis ante feriantur. Aliqui apprehensos judicibus offerunt, nec nobis intercedentibus eis parcunt, dum ab eis pati mala immania pertimescunt. In quibus omnibus illi non deponunt facta latronum, et honorem sibi exigunt marty- (C) rum.

10. Hoc est ergo desiderium nostrum, quod tuæ gravitati per has litteras, et per fratres, quos misimus, allegamus. Primum si fieri potest, ut cum episcopis nostris pacifice conferatis, ut in quibus fuerit inventus, non homines, sed error ipse tollatur; ut homines non puniantur, sed corrigantur; ut vos modo conveniatis, quia eorum conventionem antea contemsistis. Quanto melius enim hoc inter vos facitis, ut quod egeritis conscriptum et subscriptum Imperatori mittatis, quam ut hoc apud terrenas potestates fiat, quæ non possunt nisi jam datis contra vos legibus (*a*) inservire? Vestri enim collegæ qui navigaverant apud (*b*) præfectos dixerunt se au- (D) diri venisse. Et nominaverunt sanctum patrem nostrum catholicum episcopum Valentinum, qui tunc in comitatu erat, dicentes cum illo se velle audiri: quod eis non poterat judex concedere, qui jam secundum leges, quæ contra vos constitutæ sunt, judicabat: nec ille episcopus ita venerat, aut aliquod tale mandatum a suis episcopis acceperat. Quanto ergo melius ipse imperator, qui non est eisdem legibus subditus, et qui habet in potestate alias leges ferre, cum ei col- (A) latio vestra fuerit recitata, de tota ipsa caussa poterit judicare, quamvis jam olim dicta fuerit terminata? Sed ideo (*c*) vos conferre volumus, non ut caussa iterum finiatur; sed ut eis qui nesciunt jam finita monstretur. Quod si hoc facere nostri episcopi noluerint, quid inde perditis, et non potius adquiritis, quia voluntas vestra innotescit, ne diffidentia merito reprehendatur? An forte putatis non licere fieri, cum non vos lateat, quod Dominus Christus etiam cum Diabolo de Lege locutus est; (Matth. 4. 4.) quod cum Paulo apostolo non solum Judæi, sed etiam de hæresi Stoicorum et Epicureorum philosophi gentium contulerunt? (Act. 17. 18.) An forte istæ leges Imperatoris, vos non permittunt nostros episcopos convenire? Ecce interim episcopos vestros, qui sunt in regione Hipponensi, ubi a vestris tanta mala patimur, convenite. Quanto enim licentius et liberius ad nos, per vestros vestra scripta, quam eorum arma perveniunt?

11. Postremo per istos ipsos fratres nostros quos ad vos misimus, talia rescribite. Si autem et hoc non vultis, saltem cum vestris a quibus talia patimur nos audite. Ostendite nobis veritatem, pro qua vos pati dicitis persecutionem, cum patiamur nos vestrorum tantam crudelitatem. Si enim nos esse in errore convinceritis, forte concedetis nobis ut non rebaptizemur a vobis, justum existimantes, ut nobis hoc præstetis, qui baptizati sumus ab eis, quos nullo judicio damnastis, quod præstitistis eis, quos Felicianus Mustitanus, et Prætextatus Assuritanus per tam longum tempus baptizaverant, quando eos per judicum jussa de basilicis pellere conabamini, quia Maximiano communicabant, cum quo a vobis in concilio Bagaitano expresse nominatimque damnati sunt. Quæ omnia Gestis judicialibus et municipalibus demonstramus, ubi et ipsum concilium vestrum allegastis, dum vultis judicibus ostendere, quod schismaticos vestros de basilicis pelleretis. Et tamen qui ab ipso semine Abrahæ, (Gen. 22. 18.) in quo omnes gentes benedicuntur, schisma fecistis, de basilicis pelli non vultis, non per judices, sicut schismaticis vestris vos fecistis, sed per ipsos reges terræ, qui completa prophetia Christum adorant, apud quos Cæcilianum accusantes victi recessistis.

12. Si autem nec audire nec docere nos vultis, venite aut mittite nobiscum in regionem Hipponensium, qui videant armatum exercitum vestrum; quamvis nullus miles numero armorum suorum calcem et acetum addidit ad oculos barbarorum. Si neque hoc vultis, saltem scribite ad illos, ut jam ista non faciant, ut jam se a cædibus nostris, a rapinis, ab excæcatione compescant. Nolumus dicere, damnate illos. Vos enim videritis quomodo vos non inquinent, quos modo ostendimus in vestra communione latrones,

(a) Sic in tredecim MSS. At in prius editis habetur, servire.

(b) Hunc spectant Gesta, quæ producuntur in Carthaginensi collatione 3. n. 121. *in judicio habita præfecturæ, ubi se pars adversa* (id est Donatistarum) *audiri tantopere flagitavit*: quæve in eadem collat. n. 141. notantur confecta Ravennæ die 5. Kal. Febr. Arcadio et Probo IV. Coss. id est an. Chr. 406.

(c) Editi, *Sed ideo nos*. At MSS. sex: *vos*. Et recte, referendo ad Episcopos Catholicos et Donatistas. Paulo post Vat. tres et e Gallicanis plures MSS. *nostri episcopi noluerint*: antea, *vestri episcopi voluerint*.

CLASSIS II. AN. 406.

et nos inquinent quos numquam potuistis ostendere traditures. Ex his omnibus eligite quod volueritis. Si autem querelas nostras contemseritis, nos minime pœnitebit ordine pacifico agere voluisse. Aderit Dominus Ecclesiæ suæ, ut vos potius humilitatem nostram contemsisse pœniteat.

EPISTOLA LXXXIX.*

* *Alias* CLXVII. *quæ autem* 89. *erat, nunc* 157.

Augustinus Festo, docens recte legibus reprimi Donatistas: et indicans in regione Hipponensi nondum eos Festi litteris correctos, sed adhuc intollerabiliter grassari.

Domino dilectissimo et honorabili ac suscipiendo filio FESTO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa idem tempus.

1. SI pro errore homines et damnabili dissensione et convicia modis omnibus falsitate tanta præsumunt, ut eorum salutem requirenti catholicæ Ecclesiæ tam audacter insidiari minarique non cessent; quanto magis æquum est, et oportet eos, qui pacis et unitatis Christianæ asserunt veritatem omnibus etiam dissimulantibus et cohibentibus manifestam, satagere instanter atque impigre, non solum pro eorum munimine qui jam catholici sunt, verum etiam pro eorum correctione qui nondum sunt? Nam si pertinacia insuperabiles vires habere conatur, quantas decet habere constantiam, quæ in eo bono, quod perseveranter atque infatigabiliter agit, et Deo placere se novit, et proculdubio non potest hominibus prudentibus displicere?

2. Quid autem infelicius atque perversius, sicut Donatistæ faciunt, qui se persecutionem perpeti gloriantur, quam de coercitione iniquitatis suæ non solum nescire confundi, sed etiam velle laudari ignorantes cæcitate mirabili, vel animositate damnabili se scire dissimulantes, quod martyres veros non faciat pœna, sed caussa? Et hoc quidem adversus eos dicerem, quos sola caligo hæretici erroris involveret, pro quo sacrilegio pœnas dignissimas luerent, nec tamen ulla quemquam violenta insania lædere auderent. Adversus autem istos quid dicam, quorum tam perniciosa perversitas, vel damnorum terrore coercetur, vel docetur, exsilio quam (a) ubique diffusa sit Ecclesia sicut futura prædicta est, quam malunt oppugnare quam agnoscere? Et si ea quæ per misericordissimam disciplinam patiuntur, comparentur eis factis, quæ furiosa temeritate committunt, quis non videat, qui magis persecutores vocandi sunt? Quamquam filii mali eo tantum quo perdite vivunt, etiam si nullas violenter inferant manus, parentum pietatem gravius persequuntur, quam cum illos pater aut mater, quanto amplius diligunt, tanto amplius ad bonam vitam sine ulla dissimulatione compellunt.

3. Extant publicorum monumentorum firmissima documenta, quæ potes legere, si volueris, immo peto et hortor ut legas; quibus probatur quod majores eorum, qui primi se ab Ecclesiæ pace diviserunt, ultro per Anulinum tunc proconsulem apud Constantinum imperatorem accusare ausi sunt Cæcilianum. In quo utique judicio si vicissent quid erat Cæcilianus ab imperatore passurus, nisi quod in istos postea quam victi sunt pronuntiavit? Sed videlicet si eis accusantibus atque superantibus Cæcilianus ejusque collegæ pellerentur sedibus, quas tenebant, vel etiam (b) in sua conspiratione durantes gravius punirentur; (neque enim poterat victos et resistentes regia censura contemnere) tunc isti provisionem suam et pro Ecclesia sollicitam curam prædicandam laudibus ventilarent. Nunc autem quia ipsi superati sunt, quia ea, quæ intendebant, probare minime potuerunt, si quid pro sua iniquitate patiuntur, persecutionem vocant; nec tantum furorem perditum minime reprimunt, verum etiam honorem martyrum quærunt: quasi vero Christiani catholici imperatores adversus eorum pertinacissimam iniquitatem aliud sequantur quam Constantini judicium, apud quem ultro Cæciliani accusatores fuerunt, cujus auctoritatem omnibus transmarinis episcopis prætulerunt, ut non ad illos, sed ad illum Ecclesiæ caussam deferrent; ut ab eo datum in urbe Roma episcopale judicium, in quo primum victi sunt, rursus apud illum accusarent; ut ab altero apud Arelatum dato episcopali judicio ad illum appellarent: apud quem tamen novissime superati, in sua perversitate permanserunt. Puto quod ipse diabolus, si auctoritate judicis, quem ultro elegerat, toties vinceretur, non esset tam impudens ut in ea caussa persisteret.

4. Sed hæc humana judicia deputentur, et circumveniri ac falli, vel etiam corrumpi potuisse dicantur. Cur ergo adhuc accusatur Christianus orbis terrarum, et nescio quibus traditorum criminibus infamatur, qui utique nec potuit nec debuit, nisi electis judicibus, potius quam victis litigatoribus credere? Habent apud Deum illi judices caussam suam sive bonam sive malam: quid fecit Ecclesia toto orbe diffusa, quæ non ob aliud ab istis rebaptizanda censetur, nisi quia in ea caussa, in qua quid veri esset judicare non potuit, eis potius qui judicare potuerunt, quam eis qui nec superati cesserunt, credendum putavit? O magnum crimen omnium gentium, quas in semine Abrahæ benedicendas promisit Deus, et sicut promisit exhibuit! quæ *Gen. 22. 18.* cum una voce dixerint, Quare nos vultis rebaptizare? Respondetur eis, Quia nescitis qui fuerint in Africa sanctorum codicum traditores, et in eo quod nesciebatis, judicibus magis quam accusatoribus credere voluistis. Si crimen alienum non gravat quemquam, quid pertinet ad orbem terrarum quod in Africa quisque commisit? Si crimen incognitum non gravat quemquam, unde potuit orbis terrarum cognoscere

(a) In prius editis; *quam quod ubique*. Sed concinnius in MSS. sublato, quod, habetur, *quam ubique diffusa* etc.

(b) MSS. tres Vatic. *in sua conspiratione durantibus*.

CLASSIS II. AN. 406.

vel crimen judicum vel reorum? Judicate qui cor habetis. Hæc est hæretica justitia, ut quia orbis terrarum non damnat crimen incognitum, pars Donati damnet orbem terrarum inauditum. Sed sane sufficit orbi terrarum tenere promissiones Dei, et in se videri compleri quod Prophetæ tanto ante cecinerunt; in eisdem Scripturis agnoscere Ecclesiam, ubi et rex ejus Christus agnoscitur. Ubi enim de Christo talia prædicta sunt, qualia completa in Evangelio legimus, illic prædicta sunt de Ecclesia, qualia compleri toto orbe jam cernimus.

5. Nisi forte quemquam prudentium permovebit, quod de baptismo solent dicere, tunc esse verum baptismum Christi, cum ab homine justo datur, cum et hinc teneat orbis terrarum evidentissimam et evangelicam veritatem, ubi

Johan. I. 33. Johannes, ait, *Qui me misit baptizare in aqua, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem quasi columbam, et manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu Sancto.* Unde secura Ecclesia spem non ponit in homine, ne incidat in illam sententiam in qua scri-

Jer. 17. 5. ptum est, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine:* sed spem suam ponit in Christo, qui sic accepit formam servi, ut non amitteret formam Dei, de quo dictum est, *Ipse est qui baptizat.* Proinde homo quilibet minister baptismi ejus, qualemcumque sarcinam portet, non iste, sed super quem columba descendit, Ipse est qui baptizat. Illos autem vana sentientes, tanta absurditas sequitur, ut quo ab ea fugiant non inveniant. Cum enim fateantur ratum et verum esse baptismum, quando baptizat apud eos aliquis criminosus, cujus crimina latent; dicimus eis, Quis tunc baptizat? nec habent quid respondeant nisi, Deus: neque enim possunt dicere quod homo adulter quemquam sanctificet. Quibus respondemus, Si ergo cum baptizat homo justus manifestus, ipse sanctificat, cum autem baptizat homo iniquus occultus, tunc non ipse, sed Deus sanctificat, optare debent qui baptizantur, ab occultis malis hominibus potius baptizari, quam a manifestis bonis. Multo enim eos melius Deus, quam quilibet homo justus sanctificat. Quod si absurdum est, ut quisque baptizandus optet ab occulto adultero potius baptizari, quam a manifesto casto, restat utique ut quilibet ministrorum hominum accesserit, ideo ratus sit baptismus, quia super quem descendit columba, ipse baptizat.

6. Et tamen cum tam perspicua veritas aures et corda hominum feriat, tanta quosdam malæ consuetudinis vorago submersit, ut omnibus auctoritatibus rationibusque resistere, quam consentire malint. Resistunt autem duobus modis, aut sæviendo aut pigrescendo. Quid igitur hic faciat Ecclesiæ medicina, salutem omnium materna caritate conquirens, tamquam inter phreneticos et lethargicos æstuans? Numquid contemnere, numquid desistere vel debet vel potest? Utrisque sit necesse est molesta, quia neutris est inimica. Nam et phrenetici nolunt ligari, et lethargici nolunt excitari: sed perseverat diligentia caritatis, phreneticum castigare, lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur; ambo molestati, quamdiu ægri sunt indignantur, sed ambo sanati gratulantur.

7. Denique non sicut putant, et sicut jactant, tales eos suscipimus quales fuerunt, sed omnino mutatos; quia esse catholici non incipiunt, nisi hæretici esse destiterint. Neque enim sacramenta eorum nobis inimica sunt, quæ cum illis nobis sunt communia; quia non humana sunt, sed divina. Proprius eorum error auferendus est, quem male imbiberunt, non sacramenta quæ similiter acceperunt, quæ ad pœnam suam portant et habent quanto indignius habent, sed tamen habent. Errore itaque derelicto, separationis pravitate correcta, ab hæresi ad Ecclesiæ pacem transeunt, quam non habebant, sine qua illis perniciosum fuerat quod habebant. Sed si cum transeunt, ficti sunt, non est hoc jam nostrum, sed Dei judicium. Et tamen quidam cum ficti putarentur, quoniam jussionis ad nos terrore transierunt, tales posterius in nonnullis tentationibus inventi sunt, ut quibusdam veteribus catholicis præferrentur. Non ergo nihil agitur, cum instanter agitur. Neque enim solis humanis terroribus murus duræ consuetudinis expugnatur; sed etiam divinis auctoritatibus atque rationibus fides et intelligentia mentis instruitur.

8. Quæ cum ita sint, noverit benignitas tua homines vestros, qui in regione Hipponensi sunt, adhuc esse Donatistas, nec apud eos quidquam valuisse tuas litteras. Cur autem non valuerint, non opus est scribere; sed mitte aliquem tuorum, vel domesticorum, vel amicorum, cujus hoc fidei possis injungere, qui non ad ea loca, sed ad nos primitus veniat illis omnino nescientibus, et nobiscum primitus consilio pertractato, quod agendum Domino adjuvante visum fuerit, agat. Neque enim tantum pro eis agimus cum hoc agimus, sed etiam pro nostris jam factis catholicis, quibus illorum vicinitas sit infesta est, ut contemni a nobis nullo modo possit. Et hoc quidem breviter scribere poteram, sed volui te habere aliquid litterarum nostrarum, quo rationem curæ meæ non solum ipse cognosceres, sed etiam cuicumque dissuadenti ne tuorum correctioni operam instanter impendas, nobisque detrahenti quod talia velimus, habeas quod respondeas. Quod si superfluo feci, quod jam ista vel didiceras, vel ipse cogitaveras, aut onerosus fui, quod curis publicis tam occupato prolixam epistolam ingessi, peto des veniam, dum tamen quod suggessi et rogavi non spernas: sic te tueatur misericordia Dei.

CLASSIS II. AN. 408.

EPISTOLA XC.*

* Alias CCI. quæ autem 90. erat, nunc 175.

Augustino Nectarius paganus, agens ut suis civibus coloniæ Calamensis condonentur, quæ expetendæ erant ab ipsis pœnæ, non modo violati Cæsaris edicti recentissimi prohibentis ne sacra sollemnia idolis fierent, sed etiam injuriarum, quibus ipsi sacrorum suorum occasione Christianos affecerant.

Domino insigni et merito suscipiendo fratri AUGUSTINO *episcopo*, NECTARIUS.

Scripta forte an. 408. post 1. diem Junii.

1. *QUANTA sit caritas patriæ, quoniam nosti, prætereo. Sola est enim quæ parentum jure vincat affectum. Cui si ullus esset consulendi modus aut finis bonis, digne jam ab ejus* B *muneribus meruimus excusari. Sed quoniam crescit in dies singulos dilectio et gratia civitatis, quantumque ætas fini proxima est: tantum* a *incolumem ac florentem relinquere* (a) *patriam cupimus, idcirco gaudeo primum quod apud instructum disciplinis omnibus virum mihi hic est sermo institutus. In Calamensi colonia multa sunt, quæ merito diligamus, vel quod in ea geniti sumus, vel quod eidem magna contulisse videmur officia. Hæc ergo, domine præstantissime et merito suscipiende, non levi populi sui erratu prolapsa est. Quod quidem si juris publici rigore metiamur, debet plecti severiori censura. Sed episcopum fas non est, nisi salutem hominibus impertire, et pro statu meliore caussis adesse, et apud omnipotentem Deum veniam aliorum* C *mereri delictis. Quamobrem quanta possum supplicatione deposco, ut si defendenda res* * *est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Præsta hoc quod secundum naturam tuam pervides postulari. De damnis facilis potest haberi taxatio, tantum supplicia deprecamur. Acceptior Deo vivas, domine insignis et merito suscipiende frater.*

* l. non est

EPISTOLA XCI.*

* Alias CCII. quæ autem 91. erat, nunc 182.

Invehitur Augustinus in Paganorum sacra, et injurias Christianis recens illatas a Calamensibus enumerat; ostendens ipsorum saluti benignius longe consultum iri, si non impunito eo scelere ad audenda similia provocentur. D

Domino eximio meritoque honorabili fratri NECTARIO, AUGUSTINUS.

Scripta eod. an. circ. initium Augusti.

1. JAM senio frigescentibus membris, fervere animum tuum patriæ caritate, nec miror, et laudo, teque non tantum tenere memoriter, verum etiam vita ac moribus demonstrare, quod nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis, non invitus, immo etiam libens accipio. Unde supernæ cujusdam patriæ, in cujus san- A cto amore pro nostro modulo inter eos, quibus ad illam capessendam consulimus, periclitamur atque laboramus talem etiam teipsum civem habere vellemus, ut ejus portiunculæ in hac terra peregrinanti, nullum consulendi modum finemque censeres, tanto effectus melior, quanto meliori civitati officia debita prærogares, in ejus æterna pace nullum gaudendi finem inventurus, cujus ad tempus laboribus nullum tibi finem statueres consulendi.

2. Verum hoc donec fiat, (neque enim desperandum est, illam te patriam posse adquirere, vel jam adquirendam prudentissime cogitare, ad quam te pater etiam, qui in ista genuit, antecessit) hoc ergo donec fiat, da nobis veniam, si propter patriam nostram, quam cupimus num- B quam relinquere, contristamus patriam tuam, quam cupis florentem relinquere. De cujus quidem floribus, si cum tua prudentia disputemus, non est verendum ne tibi difficile persuadeatur, aut vero etiam non facile occurrat, quemadmodum florere civitas debeat. Commemoravit Poeta ille vestrarum clarissimus litterarum quosdam flores Italiæ, sed nos in vestra patria non tam experti sumus, quibus floruerit terra illa viris, quam quibus arserit armis: immo vero non armis, sed flammis; nec arserit, sed incenderit. Quod tantum scelus si fuerit impunitum, nulla digna correctione pravorum, florentem te patriam putas relicturum? o flores non plane fructuum, sed spinarum! Compara nunc utrum malis florere patriam tuam pietate, an (b) impu- b C nitate, correctis moribus, an securis ausibus. Compara ista, et vide utrum in patriæ tuæ amore nos vincas: utrum eam magis veriusque cupias florere, quam nos.

3. Intuere paululum ipsos de Republica libros unde illum affectum amantissimi civis ebibisti, quod nullus sit patriæ consulendi modus, aut finis bonis. Intuere, obsecro te, et cerne quantis ibi laudibus frugalitas et continentia prædicetur, et erga conjugale vinculum fides, castique honesti ac probi mores, quibus cum præpollet civitas, vere florere dicenda est. Hi autem mores in ecclesiis toto orbe crescentibus, tamquam in sanctis auditoriis populorum docentur atque discuntur, et maxime pietas, qua verus et verax colatur Deus; qui hæc omnia, quibus ani- D mus humanus (c) divinæ societati ad inhabitan- c dam æternam cælestemque civitatem instruitur et aptatur, non solum jubet aggredienda, verum etiam donat implenda. Inde est quod deorum multorum falsorumque simulacra, et prædixit eversum iri, et præcepit everti. Nihil enim homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum deorum imitatio, quales describuntur et commendantur litteris eorum.

4. Denique illi doctissimi viri, qui rempublicam civitatemque terrenam, qualis eis esse debere videbatur, magis domesticis disputationi-

(a) MSS. omnes: patriam cupit. Recte, referendo ad dilectionem.
(b) Lov. an impietate. MSS. vero, an impunitate.

(c) Ita editi. At MSS. Vaticani et quatuordecim e nostris habent, divina societate.

CLASSIS II. AN. 408.

bus requirebant, vel etiam describebant, quam publicis actionibus instituebant atque formabant, egregios atque laudabiles, quos putabant homines, potius quam deos suos imitandos proponebant erudiendæ indoli juventutis. Et revera Terentianus ille adolescens, qui spectans tabulam pictam in pariete, ubi pictura inerat de adulterio regis deorum, libidinem, qua rapiebatur, stimulis etiam tantæ auctoritatis accendit, nullo modo in illud flagitium vel concupiscendo laberetur, vel perpetrando immergeretur, si Catonem maluisset imitari quam Jovem: sed quo pacto id facerent, cum in templis adorare cogeretur Jovem potius quam Catonem? Verum hæc ex comœdia, quibus impiorum luxus et sacrilega superstitio convinceretur, proferre forsitan non debemus. Lege vel recole in eisdem libris quam prudenter disseratur, nullo modo potuisse scriptiones et actiones recipi comœdiarum, nisi mores recipientium consonarent: ita clarissimorum virorum in republica excellentium, et de republica disputantium auctoritate firmatur, nequissimos homines fieri deorum imitatione pejores, non sane verorum, sed falsorum atque fictorum.

In Eunucho Act. 3, scen. 5.

5. At enim illa omnia, quæ antiquitus de vita deorum moribusque conscripta sunt, longe aliter sunt intelligenda atque interpretanda sapientibus. Ita vero in templis populis congregatis recitari hujuscemodi salubres interpretationes heri et nudiustertius audivimus. Quæso te, siccine cæcum est humanum genus adversus veritatem, ut tam aperta et manifesta non sentiat? Tot locis pingitur, funditur, tunditur, sculpitur, legitur, agitur, cantatur, saltatur Jupiter, adultera tanta committens: quantum erat ut in suo saltem Capitolio ista prohibens legeretur? Hæc mala dedecoris, impietatisque plenissima, si nemine prohibente in populis ferveant, adorentur in templis, rideantur in theatris, cum his victimas immolant, vastetur pecus etiam pauperum, cum hæc histriones agunt et saltant, effunduntur patrimonia divitum; civitates florere dicuntur? Horum plane florum non terra fertilis, non aliqua opulens virtus, sed illa dea Flora digna mater inventa est, cujus ludi scenici tam effusiore et licentiore turpitudine celebrantur, ut quivis intelligat quale dæmonium sit, quod placari aliter non potest, nisi illic, non aves, non quadrupedes, non denique sanguis humanus, sed multo scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat.

6. Hæc dixi propter quod scripsisti, quantum tibi ætas fini proxima est, cupere te, ut patriam tuam incolumem ac florentem relinquas. Tollantur illa omnia vana et insana, convertantur homines ad verum Dei cultum moresque castos et pios, tunc patriam tuam florentem videbis, non opinione stultorum, sed veritate sapientium, cum hæc patria carnalis generationis tuæ, portio fuerit illius patriæ, cui non corpore, sed fide nascimur; ubi omnes sancti et fideles Dei post labores velut hyemales vitæ hujus, interminа æternitate florebunt. Nobis itaque cordi est, neque Christianam amittere mansuetudinem, neque perniciosum ceteris imitationis exemplum in illa civitate relinquere. Quomodo id agamus, aderit Deus, si eis non ita graviter indignetur. Alioquin et mansuetudo, quam servare cupimus, et disciplina, qua uti moderate nitimur, impediri potest, si Deo aliud in occulto placet, sive judicanti hoc tantum malum flagello acriore plectendum, sive etiam vehementius irascenti, si non correctis, nec ad se conversis, ad tempus esse voluerit impunitum.

7. Præscribit nobis quodammodo prudentia tua de persona episcopali, et dicis patriam tuam non levi populi sui errato prolapsam: quod quidem si juris publici rigore metiamur, debet plecti severiore censura: *Sed episcopum*, inquis, *fas non est nisi salutem hominibus impertire*, *et pro statu meliore caussis adesse*, *et apud omnipotentem Deum veniam aliorum mereri delictis*. Hoc omnino servare conamur: ut severiore censura nemo plectatur, neque a nobis, neque ab alio ullo intercedentibus nobis; et salutem hominibus cupimus impertire, quæ posita est in recte vivendi felicitate, non in male faciendi securitate. Veniam quoque non tantum nostris, verum et aliorum instamus delictis mereri, quod impetrare nisi pro correctis omnino non possumus. Adjungis etiam et dicis, *Quanta possum supplicatione deposco*, *ut si defendenda res est*, *innoxius defendatur*, *ab innocentibus molestia separetur*.

8. Accipe breviter quæ commissa sint, et noxios ab innocentibus ipse discerne. Contra recentissimas (*a*) leges, (*b*) calendis Juniis festo Paganorum sacrilega sollemnitas agitata est, nemine prohibente, tam insolenti ausu, ut quod nec Juliani temporibus factum est, petulantissima turba saltantium in eodem prorsus vico ante fores transiret ecclesiæ. Quam rem illicitissimam atque indignissimam clericis prohibere tentantibus, ecclesia lapidata est. Deinde post dies ferme octo, cum leges notissimas episcopus ordini replicasset, et dum ea quæ jussa sunt, velut implere disponunt, iterum ecclesia lapidata est. Postridie nostris ad imponendum perditis metum, quod videbatur apud Acta dicere volentibus publica jura negata sunt. Eodemque ipso die, ut vel divinitus terrerentur, grando lapidationibus reddita est; qua transacta continuo tertiam lapidationem, et postremo ignes ecclesiasticis tectis atque hominibus intulerunt; unum servorum Dei, qui oberrans occurrere potuit, occiderunt, ceteris partim ubi poterant latitantibus, partim qua poterant fugientibus, cum interea contrusus atque coartatus quodam loco se occultaret episcopus, ubi se ad mortem quærentium voces audiebat sibi-

(*a*) Intelligit legem Honorii, paganis prohibentem quidquam sollemnitatis agitare, datam Curtio 24. Nov. an. 407. juxta App. cod. Th. pag 55.

(*b*) MSS. sex: *Kalendis Juniis festa Paganorum*. Am. Bad. et Er. *Kal. Juniis sexto*.

CLASSIS II. AN. 408.

que increpantium, quod eo non invento gratis tantum perpetrassent scelus. Gesta sunt hæc ab hora ferme decima usque ad noctis partem non minimam. Nemo compescere, nemo subvenire tentavit illorum, quorum esse gravis posset auctoritas, præter unum peregrinum, per quem et plurimi servi Dei de manibus interficere conantium liberati sunt, et multa extorta prædantibus; per quem clarum factum est, quam facile illa vel omnino non fierent, vel cœpta desisterent, si cives, maximeque primates ea fieri perficique vetuissent.

9. Proinde in universa illa civitate non innocentes a nocentibus, sed minus nocentes a nocentioribus poteris fortasse discernere. Nam in parvo peccato illi sunt, qui metu deterriti, maximeque ne offenderent eos, quos in illo oppido plurimum posse, et inimicos Ecclesiæ noverant opem ferre non ausi sunt: scelerati autem omnes, quibus etsi non facientibus, neque immittentibus, tamen volentibus ista commissa sunt: sceleratiores, qui commiserunt; sceleratissimi, qui immiserunt. Sed de immissione suspicionem putemus esse non veritatem, nec ea discutiamus, quæ nisi tormentis eorum, per quos inquiruntur, inveniri omnino non possunt. Demus etiam veniam timori eorum, qui potius Deum pro episcopo et servis ejus deprecandum, quam potentes inimicos Ecclesiæ offendendos esse putaverunt. Quid eos qui restant, nullane censes disciplina coercendos, et proponendum existimas impunitum tam immanis furoris exemplum? Non præterita vindicando pascere iram nostram studemus; sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali, ubi et per Christianos non solum mansuete, verum etiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quod corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde male vivunt. Duo prima salva sint, ut quos pœniteat sint; hoc optamus, hoc quantum in nobis est, etiam impensa opera instamus. Tertium vero, si Deus voluerit, tamquam putre noxiumque resecari, valde misericorditer puniet. Si autem vel amplius voluerit, vel ne hoc quidem permiserit; altioris et profecto justioris consilii ratio penes ipsum est: a nobis curam officiumque oportet impendi, quousque videre conceditur, deprecantibus eum, ut animum nostrum approbet, quo cunctis volumus esse consultum, nihilque fieri sinat per nos, quod et nobis et Ecclesiæ suæ non expedire longe melius novit ipse quam nos.

10. Modo cum apud Calamam essemus, ut nostri in tam gravi dolore vel consolarentur afflicti, vel sedarentur accensi, quantum potuimus quod in tempore oportuisse existimavimus, cum Christianis egimus. Deinde etiam ipsos paganos, mali tanti caput et caussam, petentes ut ab eis videremur, admisimus, ut hac occasione admoneremus eos, quid facere deberent, si saperent, non tantum pro removenda præsenti sollicitudine, verum etiam pro inquirenda salute perpetua. Multa a nobis audierunt, multum etiam ipsi rogaverunt: sed absit ut tales servi simus, quos ab eis rogari delectet, a quibus noster Dominus non rogatur. Unde pervides pro vivacitate mentis tuæ, ad hoc esse nitendum servata mansuetudine, et moderatione Christiana, ut aut ceteros deterreamus eorum imitari perversitatem aut ceteros optemus eorum imitari correctionem. Damna quæ illata sunt, vel tolerantur a Christianis, vel resarciuntur per Christianos. Animarum nos lucra, quibus adquirendis cum periculo etiam sanguinis inhiamus, et in loco illo quæstuosius provenire, et aliis locis illo exemplo non impediri desideramus. Dei misericordia nobis præstet de tua salute gaudere.

EPISTOLA XCII. *

* Alias VI. quæ autem 92 erat, nunc 176.

Augustinus Italicæ viduæ, consolans illam super obitu mariti, ac refellens eorum opinionem, qui dicebant, Deum videri oculis corporeis.

Dominæ eximiæ et merito præstantissimæ, atque in Christi caritate honorandæ filiæ (a) ITALICÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Scripta circa hoc tempus

CAPUT I.

1. NON solum litteris tuis, verum etiam ipso referente qui pertulit, comperi multum te flagitare litteras meas, credentem quod ex eis consolationem habere plurimam possis. Tu itaque videris quid exinde capias, ego tamen eas negare vel differre non debui. Consoletur autem te fides et spes tua, et ipsa caritas, quæ diffunditur in cordibus piorum per Spiritum-sanctum, cujus nunc aliquid pro pignore accepimus, ut ipsam plenitudinem desiderare noverimus. Non enim te desolatam putare debes, cum in interiore homine habeas præsentem Christum per fidem in corde tuo: aut sic te contristari oportet, quemadmodum gentes, quæ spem non habent, cum veracissima promissione speremus nos de hac vita, unde migraturi quosdam nostros migrantes non amisimus, sed præmisimus ad eam vitam esse venturos, ubi nobis erunt quanto notiores, tanto utique cariores, et sine timore ullius discessionis amabiles.

2. Hic autem etsi conjux tuus, cujus abscessu vidua diceris, tibi notissimus erat, sibi tamen notior erat quam tibi. Et unde hoc, cum tu ejus corporalem faciem videres, quam ipse utique non videbat, nisi quia notitia nostri certior intus est, ubi nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sed cum venerit Dominus, et illuminaverit abscondita tenebrarum, et manifestaverit cogitationes cordis, tunc nihil latebit proximum in proximo,

(a) Huic ipsi, ut videtur, Italicæ scripta est Johannis Chrysostomi epistola 170 qua is Romanam præpotentem feminam adhortatur, ut pro sua facultate, per se seu per alios diligentiam adhibeat ad sedandam tempestatem in Orientali ecclesia excitatam.

CLASSIS II. AN. 408.

nec erit quod suis quisque aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. Lux vero ipsa, qua illuminabuntur hæc omnia, quæ modo in cordibus reconduntur, qualis aut quanta sit, quis lingua proferat, quis saltem infirma mente contingat? Profecto lux illa Deus ipse est, quoniam
1. Johan. 1. 5. *Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ*, sed lux mentium purgatarum, non istorum corporis oculorum. Erit ergo tunc mens idonea, quæ illam lucem videat, quod nunc nondum est.

3. Hoc autem oculus videre corporis neque nunc potest, neque tunc poterit. Omne quippe quod oculis corporis conspici potest, in loco aliquo sit necesse est, nec ubique sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, et majore majorem. Non ita est Deus invisibilis et
1. Tim. 6. 16. incorruptibilis, *qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; quem nemo hominum vidit, nec videre potest*. Per hoc enim videri ab homine non potest, per quod videt homo corpore corpora. Nam et si mentibus piorum
Psal. 33 6. esset inaccessibilis, non diceretur, *Accedite ad eum, et illuminamini*: et si mentibus piorum
1. Johan. 3. 2. esset invisibilis, non diceretur, *Videbimus eum sicuti est*. Nam perspice totam ipsam in epistola
Ibid. 2. Johannis sententiam; *Dilectissimi*, inquit, *filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Intantum ergo videbimus, inquantum similes ei erimus; quia et nunc intantum non videmus, inquantum dissimiles sumus. Inde igitur videbimus, unde similes erimus. Quis autem dementissimus dixerit, corpore nos vel esse, vel futuros esse similes Deo? In interiore igitur homine ista similitudo est; qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit illum. Et tanto efficimur similiores illi, quanto magis in
2. Cor. 4. 16. ejus cognitione et caritate proficimus: quia *etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior*
1. Cor. 13. 12. *renovatur de die in diem*: ita sane ut in hac vita quantuscumque provectus sit, longe absit ab illa perfectione similitudinis, quæ idonea erit ad videndum Deum, sicut dicit Apostolus, *facie ad faciem*. In quibus verbis certe si corporalem faciem voluerimus accipere, consequens erit, ut etiam Deus talem habeat faciem; et sit aliquod intervallum inter nostram et ipsius, cum eum videbimus facie ad faciem. Et si intervallum, utique finis, et membrorum habitus terminatus, et cetera absurda dictuque et cogitatu impia, quibus animalis homo, non percipiens quæ sunt spiritus Dei, fallacissimis vanitatibus luditur.

4. Dicunt enim quidam eorum, qui talia garriunt, sicut ad me potuit pervenire, nos Deum videre nunc mente, tunc corpore, ita ut etiam impios eum pari modo asseverent esse visuros. Vide quantum in pejus profecerint, dum sine limite timoris vel pudoris, hac atque illac vagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant, carni suæ tantum hoc præstitisse Christum, ut corporeis oculis videret Deum: deinde addiderunt etiam, omnes sanctos receptis in re-

A surrectione corporibus, eodem modo Deum esse visuros: nunc jam istam possibilitatem etiam impiis donaverunt. Doneut sane quantum volunt, et quibus volunt. Nam quis audeat contradicere hominibus de suo donantibus? *Qui* Johan. 8. 44.
enim loquitur mendacium, de suo loquitur. Tu autem cum his qui sanam doctrinam tenent, nihil istorum audeas usurpare de tuo: sed cum legis, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; intellige impios non visuros: neque enim beati et mundi corde sunt impii. Item cum legis: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*; intellige inde nos tunc visuros facie ad faciem, unde videmus nunc per speculum in ænigmate. Hoc autem utrumque interioris hominis munus est, sive cum in
B ista peregrinatione adhuc per fidem ambulatur, in qua utitur speculo et ænigmate, sive in illa patria cum per speciem contemplabitur; pro qua visione positum est, *facie ad faciem*.

5. Audiat caro carnalibus ebria cogitationibus; *Spiritus est Deus, et ideo qui adorant* Johan. 4. 24.
Deum, in spiritu et veritate oportet adorare. Si adorare, quanto magis videre? Quis enim audeat affirmare Dei substantiam corporaliter videri, cum eam noluerit corporaliter adorari? Sed argute sibi videntur dicere, et quasi interrogando premere, Potuit Christus carni suæ præstare, ut oculis corporeis videret Patrem, an non potuit? Ut si non potuisse responderimus, omnipotentiæ Dei nos derogasse proclament: si autem potuisse concesserimus, argumentationem suam ex nostra responsione con-
C cludant. Quanto jam tolerabilius desipiunt, qui carnem asserunt conversum iri in substantiam Dei, et hoc futuram esse quod Deus est, ut sic eam saltem videndo Deo faciant idoneam, nunc tanta diversitate dissimilem. Quam vanitatem credo istos abigere a fide sua, fortasse et ab auribus. Et tamen si interrogatione de hoc similiter urgeantur, possitne Deus hoc, an non efficere possit; utrum ejus potestati detrahent, si non posse responderint, an hoc futurum fatebuntur, si posse concesserint? Quomodo ergo exirent de hoc laqueo alieno, sic exeant de suo. Deinde cur solis oculis corporeis Christi, hoc donum adtributum esse contendunt, non etiam ceteris sensibus? Sonus ergo erit Deus, ut pos-
D sit etiam auribus percipi? Et halitus erit, ut sentiri possit olfactu? Et liquor aliquis erit, ut possit et bibi? Et moles erit, ut possit et tangi? Non, inquiunt. Quid ergo? An illud potest Deus, et hoc non potest? Si non posse dixerint, cur derogant omnipotentiæ Dei? Si posse et noile responderint, cur solis oculis favent, invident autem ceteris sensibus corporis Christi? An quousque volunt, desipiunt? Quanto nos melius, qui non eorum insipientiæ terminos figimus, sed ut desipiant prorsus, nolumus?

6. Multa proferri possunt ad istam dementiam refutandam. Sed si aliquando irruerint auribus tuis, hæc interim eis lege, et quid respondeant non pigeat te rescribere ut potes. Ad hoc enim

CLASSIS II. AN. 408.

fide corda nostra mundantur, quia nobis fidei merces visio Dei promittitur. Quæ si per corporis oculos erit, frustra ad eam percipiendam sanctorum animus exercetur: immo vero tam perverse sentiens animus non in se exercetur, sed totus in carne est. Ubi enim tenacius habitabit et fixius, nisi unde se Deum visurum esse præsumit? Quod certe quantum malum sit, intelligentiæ potius dimitto tuæ, quam longo sermone molior explicare (a). In protectione Domini a semper habitet cor tuum, Domina eximia et merito præstantissima, atque Christi caritate honoranda filia. Honorabiles tecum nobisque in Domino dilectissimos filios tuos debito meritis vestris officio resaluta.

EPISTOLA XCIII. *

* Alias XLVIII. quæ autem 93. erat, nunc 181.

Augustinus Vincentii e schismate Rogatiano episcopi Cartennensis epistolam refellens, dicit visum sibi fuisse aliquando, non vi cum hæreticis, sed verbo Dei et ratione agendum; verum sententiis aliorum exemplisque superatum mutasse sententiam, et arbitrari leges principum recte implorari adversus hostes fidei, modo id fiat animo corrigendi, non studia vindicandi: aliaque subjicit permulta contra pervicaciam et anabaptismum Donatistarum.

Dilectissimo fratri VINCENTIO, AUGUSTINUS.

Scripta circa hoc tempus.

CAPUT I.

1. ACCEPI Epistolam, quam tuam esse mihi non incredibile visum est. Adtulit enim ea, quem catholicum Christianum esse constaret, qui, ut opinor, mihi mentiri non auderet. Sed et si forte non sunt litteræ tuæ, ego ei qui scripsit rescribendum putavi. Nunc me potius quietis esse avidum et petentem, quam tunc cum me adolescentem, vivo adhuc Rogato cui successisti, apud Carthaginem noveras. Sed Donatistæ nimium inquieti sunt, quos per ordinatas a Deo potestates cohiberi atque corrigi mihi non videtur inutile. (23. q. 4. Nimium.) Nam de multorum jam correctione gaudemus, qui tam veraciter unitatem catholicam tenent atque defendunt, et a pristino errore se liberatos esse lætantur, ut eos cum magna gratulatione miremur. Qui tamen nescio qua vi consuetudinis, nullo modo mutari in melius cogitarent, nisi hoc terrore perculsi, sollicitam mentem ad considerationem veritatis intenderent, ne forte si non pro justitia, sed pro perversitate et præsumtione hominum ipsas temporales molestias, infructuosa et vana tolerantia paterentur, apud Deum postea non invenirent nisi debitas pœnas impiorum, qui ejus tam lenem admonitionem, et paterna flagella contempserint: ac sic ista cogitatione dociles facti, non in calumniis et fabulis humanis, sed in divinis A libris promissam per omnes gentes invenirent Ecclesiam, quam suis oculis reddi conspicerent, in quibus et Christum prænuntiatum, etiam non visum, super cælos esse minime dubitarent. Numquidnam ego istorum saluti invidere debebam, ut collegas meos ab hujusmodi paterna diligentia revocarem, per quam factum est, ut multos videamus accusare suam pristinam cæcitatem? qui cum super cælos exaltatum Christum, etiam non videntes, credebant; gloriam tamen ejus super omnem terram, etiam videntes, negabant, cum Propheta utrumque una sententia tanta manifestatione complexus sit, dicens, *Exaltare super cælos Deus, et super omnem terram gloria tua.* (Psal. 107. 6.)

(Cogi ad fidem, quatenus expedit.)

2. Istos ergo utroces quondam inimicos nostros, pacem et quietem nostram variis violen- B tiarum et insidiarum generibus graviter infestantes, si sic contemneremus et toleraremus, ut nihil omnino, quod ad eos terrendos ac corrigendos valere posset, excogitaretur et ageretur a nobis; vere malum pro malo redderemus. Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum, currere videret in præceps, nonne tunc potius malum pro malo redderet, si eum sic currere permitteret, quam si corripiendum ligandumque curaret? Et tamen tunc ei molestissimus, et adversissimus videtur, quando utilissimus et misericordissimus exstitisset? Sed plane salute reparata tanto uberius ei gratias ageret, quanto sibi eum minus pepercisse sensisset. O si possem tibi ostendere, ex ipsis Circumcellionibus quam multos jam catholi- C cos manifestos habeamus, damnantes suam pristinam vitam et miserabilem errorem, quo se arbitrabantur pro Ecclesia Dei facere, quidquid inquieta temeritate faciebant: qui tamen ad hanc sanitatem non perducerentur, nisi legum istarum, quæ tibi displicent, vinculis tamquam phrenetici ligarentur. Quid illud alterum genus morbi gravissimi eorum, qui turbulentam quidem audaciam non habebant, sed quadam vetusta socordia premebantur, dicentes nobis, Verum quidem dicitis, non est quod respondeatur; sed durum est nobis traditionem parentum relinquere: nonne salubriter regula (b) temporalium molestiarum excutiendi erant, ut tamquam de somno b lethargico emergerent, et in salutem unitatis evigilarent? Quam multi ex ipsis nunc nobis- D cum gaudentes pristinum pondus perniciosi sui operis accusant, et fatentur nos sibi molestos esse debuisse, ne tamquam mortifero somno, ita morbo veternosæ consuetudinis interirent.

3. At enim quibusdam ista non prosunt. Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Tu non adtendis nisi eos, qui ita duri sunt, ut nec istam recipiant disciplinam. De talibus enim scriptum est: *Frustra flagellavi filios vestros, disciplinam non receperunt:* puto tamen quia dilectione, non odio flagellati sunt. Sed debes etiam tam multos adtendere, de quorum salute gaudemus. (Jer. 2. 30.)

(a) Reliqua verba prorsus absunt a MSS. sexdecim.

(b) Lov. *regula temporali*, Bad. Am. Er. et MSS. plures, *regula temporalium.*

CLASSIS II. AN. 408.

Si enim terrerentur, et non docerentur, improba quasi dominatio videretur. Rursus si docerentur et non terrerentur, vetustate consuetudinis obdurati ad capessendam viam salutis pigrius moverentur: quandoquidem multi, quos bene novimus, reddita sibi ratione et manifestata divinis testimoniis veritate, respondebant nobis cupere se in Ecclesiæ catholicæ communionem transire, sed violentas perditorum hominum inimicitias formidare; quas quidem pro justitia et pro æterna vita utique contemnere debuerunt: sed talium infirmitas, donec firmi efficiantur, sustinenda est, non desperanda. Nec obliviscendum quod ipse Dominus adhuc infirmo Petro ait, *Non potes me modo sequi, sequeris autem postea.* Cum vero terrori utili doctrina salutaris adjungitur, ut non solum tenebras erroris lux veritatis expellat, verum etiam malæ consuetudinis vincula vis timoris abrumpat, de multorum sicut dixi salute lætamur, benedicentium nobiscum, et gratias agentium Deo, quod sua pollicitatione completa, qua reges terræ Christo servituros esse promisit, sic curavit morbidos, sic sanavit infirmos.

Johan. 13. 36.

CAPUT II.

4. Non omnis qui parcit, amicus est: nec omnis qui verberat, inimicus. Meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici. Melius est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus justitiam negligat, quam esurienti panis frangitur, ut in justitiæ seductus adquiescat. Et qui phreneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis non potest amplius amare, quam Deus? Et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adjungens, exercet fame Patriarchas etiam pios et religiosos: populum contumacem pœnis gravioribus agitat: non aufert ab Apostolo stimulum carnis tertio rogatus, ut virtutem in infirmitate perficiat. Diligamus etiam inimicos nostros, quia hoc justum est, et hoc præcipit Deus, ut simus filii Patris nostri qui in cælis est, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Sed sicut ista dona ejus laudamus, ita etiam flagella ejus in eos, quos diligit, cogitemus.

Prov. 27. 6.

Matth. 5. 45.

5. Putas neminem debere cogi ad justitiam, cum legas patrem-familias dixisse servis, *Quoscumque inveneritis cogite intrare:* eum legas etiam ipsum primo Saulum, postea Paulum, ad cognoscendam et tenendam veritatem, magna violentia Christi cogentis esse compulsum: nisi forte cariorem putas hominibus esse pecuniam, vel qualemlibet possessionem, quam lucem istam, quæ oculis carpitur. Hanc ille cælesti prostratus voce subito amissam non recuperavit, nisi cum sanctæ incorporaretur Ecclesiæ. Et putas nullam vim adhibendam esse homini, ut ab erroris pernicie liberetur: cum ipsum Deum, quo nemo nos utilius diligit, certissimis exemplis hoc facere videas, et Christum audias dicentem, *Nemo venit ad me, nisi quem Pater attraxerit*, quod fit in cordibus omnium, qui se ad eum divinæ iracundiæ timore convertunt; et noveris aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errantia revocare.

Luc. 14. 23.
Act. 9. 5.

Johan. 6. 44.

6. Nonne contumacem ancillam, data sibi potestate, Sara potius affligebat? Et utique non eam, quam superius beneficio suo matrem fecerat, crudeliter oderat; sed in ea superbiam salubriter edomabat. Non autem ignoras, quod istæ duæ mulieres Sara et Agar, et duo filii earum Isaac et Ismael, pro spiritalibus et carnalibus figurentur. Et cum legamus ancillam et filium ejus a Sara passos graves molestias, Paulus tamen apostolus dicit, quod ab Ismaele persequutionem sit passus Isaac. *Sed sicut tunc*, inquit, *ille qui erat secundum carnem, persequebatur eum, qui erat secundum spiritum, ita et nunc:* ut qui possunt intelligant, magis Ecclesiam catholicam persequutionem pati superbia et impietate carnalium, quos temporalibus molestiis atque terroribus emendare conatur. Quidquid ergo facit vera et legitima mater, etiamsi asperum amarumque sentiatur, non malum pro malo reddit; sed bonum disciplinæ, expellendo malum iniquitatis, apponit, non odio nocendi, sed dilectione sanandi. Cum boni et mali eadem faciunt, eademque patiuntur, non factis et pœnis, sed caussis utique discernendi sunt. Pharao populum Dei duris laboribus atterebat; Moyses eumdem populum impie agentem duris coercitionibus affligebat: similia fecerunt, sed non similiter prodesse voluerunt: Ille dominatione inflatus, iste (a) dilectione inflammatus est. Jezabel occidit Prophetas; Elias occidit pseudoprophetas: puto quod diversa sint merita facientium, diversa passorum.

Gen. 16. 7.

Gal. 4. 29.

Exodi 5. 9.
Exodi 32. 27.
3 Reg. 18. 4.
Ibid. 40.

7. Adspice etiam tempora novi Testamenti, quando jam ipsa mansuetudo caritatis non solum in corde erat servanda, verum etiam in luce demonstranda, quando Petri gladius in vaginam revocatur a Christo, et ostenditur non debuisse de vagina eximi nec pro Christo. Legimus tamen non solum, quod ceciderunt Judæi Paulum apostolum, verum etiam quod ceciderunt et Græci pro Paulo apostolo Sosthenem Judæum: nonne similitudo facti quasi utrosque conjungit, et tamen eos caussæ dissimilitudo discernit? Nempe Deus proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: nempe de Filio ipso dicitur, *Qui me dilexit, et tradidit semetipsum pro me:* nempe et de Juda dicitur, quod introierit in eum satanas, ut traderet Christum. Cum ergo et Pater tradiderit Filium suum, et ipse Christus corpus suum, et Judas Dominum suum, cur in hac traditione Deus est pius, et homo reus, nisi quia in re

Mat. 26. 52.
Act. 19. 21. et cap. 16. 19.
Act. 18. 17.
Rom. 8. 32.

Gal. 2. 20.
Johan. 13. 2.

(a) Editi, *zelo inflammatus est.* At MSS. sexdecim habent, *dilectione*

CLASSIS II. AN. 408. A una, quam fecerunt, caussa non una est, ob quam fecerunt? Tres cruces in loco uno erant; in una, latro liberandus; in alia, latro damnandus; in media, Christus, alterum liberaturus, alterum damnaturus: quid similius istis crucibus? quid dissimilius istis pendentibus? (Act. 16. 23.) Traditus est Paulus includendus et colligandus, sed quolibet custode carceris pejor est utique satanas; (1. Cor. 5. 5.) cui tamen ipse Paulus tradidit hominem in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. Et hic quid dicimus? Ecce mitiori tradidit crudelis traditor, crudeliori tradidit misericors traditor. Discamus frater in similitudine operum discernere animos operantium, nec clausis oculis calumniemur, et benevolos pro nocentibus accusemus. (1. Tim. 1. 20.) Item cum ait idem B Apostolus, tradidisse se quosdam satanæ, ut discerent non blasphemare, malum pro malo reddidit, an potius malos etiam per malum emendare, a (a) bonum opus esse judicavit?

8. Si semper esset laudabile persequutionem pati, sufficeret Domino dicere, (Matt. 5. 10.) *Beati qui persecutionem patiuntur;* nec adderet, *propter justitiam.* Item si semper esset culpabile persequutionem facere, non scriptum esset in sanctis libris, (Psal. 100. 5.) *Detrahentem proximo suo occulte, hunc persequebar.* Aliquando ergo et qui eam patitur, injustus est, et qui eam facit, justus est. Sed plane semper, et mali persecuti sunt bonos, et boni persecuti sunt malos: illi nocendo per injustitiam, illi consulendo per disciplinam: illi immaniter, illi temperanter: illi servientes cupiditati, illi caritati. C Nam qui trucidat, non considerat quemadmodum laniet: qui autem curat, considerat quemadmodum secet: ille enim persequitur sanitatem, ille putredinem. Occiderunt impii Prophetas, occiderunt impios et Prophetæ. Flagellaverunt Judæi Christum, Judæos flagellavit et Christus. Traditi sunt Apostoli ab hominibus potestati humanæ, tradiderunt et Apostoli homines potestati satanæ. In his omnibus quid attenditur, nisi quis eorum pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi caussa, quis emendandi?

CAP. III. (23 q. 4. Non invenitur.) 9. Non invenitur exemplum in evangelicis et apostolicis litteris, aliquid petitum a regibus terræ pro Ecclesia, contra inimicos Ecclesiæ. Qui negat non inveniri? Sed nondum implebatur illa prophetia: (Psal. 2. 10.) D *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram; servite Domino in timore.* Adhuc enim illud implebatur, quod in eodem Psalmo paulo superius dicitur, (Ibid. 1.) *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* Verumtamen si facta præterita in propheticis libris figuræ fuerunt futurorum, in rege illo, qui appellabatur Nabuchodonosor, utrumque tempus figuratum est, A et quod sub Apostolis habuit, et quod nunc habet Ecclesia. Temporibus itaque Apostolorum et Martyrum illud implebatur quod figuratum est, quando rex memoratus pios et justos cogebat adorare simulacrum, et recusantes in flammam mittebat. Nunc autem illud impletur quod paulo post in eodem rege figuratum est, cum conversus ad honorandum Deum verum, decrevit in regno suo, ut quicumque blasphemaret Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, pœnis debitis subjaceret. (Dan. 3. 96.) Prius ergo tempus illius regis significabat priora tempora regum infidelium, quos passi sunt Christiani pro impiis: posterius vero tempus illius regis significavit tempora posteriorum regum jam fidelium, quos patiuntur impii pro Christianis.

B 10. Sed plane in eis, qui sub nomine Christi errant seducti a perversis, ne forte oves Christi sint errantes et ad gregem taliter revocandæ sint, temperata severitas et magis mansuetudo servatur, ut coercitione exsiliorum atque damnorum, admoneantur considerare quid, quare patiantur, et discant præponere rumoribus et calumniis hominum Scripturas quas legunt. Quis enim nostrum, quis vestrum non laudat leges ab Imperatoribus datas adversus sacrificia paganorum? Et certe longe ibi pœna severior constituta est; illius quippe impietatis capitale supplicium est. De vobis autem corripiendis atque coercendis, habita ratio est, quo potius admoneremini ab errore discedere, quam pro scelere puniremini. Potest enim fortasse etiam de vobis C dici, quod ait Apostolus de Judæis, (Rom. 10. 2.) *Testimonium illis perhibeo, quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Quid enim aliud et vos quam vestram justitiam vultis constituere, quando non dicitis justificari nisi eos, qui a vobis potuerint baptizari? In hac ergo apostolica sententia, quam de Judæis protulit, hoc distatis a Judæis, quod vos habetis sacramenta Christiana, quibus illi adhuc carent. Ceterum ad hoc quod ait, (Ibid. 3.) *Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere,* et quod *zelum Dei habent, sed non secundum scientiam,* pares estis omnino, exceptis dumtaxat illis, quicumque in vobis sunt, scientes quid verum sit, et pro animositate suæ perversitatis, contra veritatem D etiam (b) sibi notissimam dimicantes. b Horum quippe impietas, etiam idololatriam forsitan superat. Sed quia non facile convinci possunt (in animo namque latet hoc malum) omnes tamquam (c) a nobis minus alieni, leniori severitate c coercemini. Et hoc quidem, vel de omnibus hæreticis, qui Christianis sacramentis imbuuntur, et a Christi veritate sive unitate dissentiunt, vel Donatistis omnibus dixerim.

11. Quod autem ad vos attinet, qui non so-

(a) Am. Bad. Er. et MSS. gr. *bonum opus esse* indicavit.

(b) MSS. quinque Gallicani, *contra veritatem etiam impietatem defendunt, quæ idololatriam forsitan superat.* Vaticani tres, *contra veritatem etiam sibi notissimam dimicantes impietatem defendunt. Horum quippe etc.*

(c) In octo MSS. *tanquam non a nobis nimis alieni.*

CLASSIS II. AN. 408.

lum cum illis communiter Donatistæ a Donato, verum etiam proprie Rogatistæ a Rogato appellamini, mitiores quidem esse videmini, quia cum Circumcellionum immanissimis gregibus non sævitis: sed nulla bestia, si neminem vulneret, propterea mansueta dicitur, quia dentes et ungues non habet. Sævire vos nolle dicitis; ego non posse arbitror. Ita enim estis numero exigui, ut movere vos contra adversarias vobis multitudines non audeatis, etsi cupiatis. Sed ponamus vos etiam nolle, quod non valetis; ponamus vos evangelicam sententiam, qua scriptum est, *Si quis tibi voluerit tunicam tollere, et judicio tecum contendere; dimitte illi et pallium*, sic intelligere, sic tenere, ut persequentibus vos non solum nulla injuria, verum etiam nullo jure resistendum putetis: hunc certe intellectum Rogatus auctor vester, aut non habuit, aut non implevit; qui de nescio quibus rebus, ut dicitis, vestris, acerrima perseverantia, etiam forensi disceptatione conflixit. Cui si diceretur, Quis umquam Apostolorum in caussa fidei, res suas judicio publico defendit? sicut tu in epistola tua posuisti. *Quis umquam Apostolorum in caussa fidei res alienas invasit?* nullum quidem in divinis litteris hujus facti reperiret exemplum: sed tamen forte inveniret aliquam veram defensionem, si veram Ecclesiam retineret, et non sub Ecclesiæ veræ nomine impudenter aliquid possideret.

Matt. 5. 40.

CAPUT IV. 12. Quod autem pertinet ad terrenarum potestatum jussa, contra schismaticos aut hæreticos vel impetranda vel exserenda, illi quidem a quibus vos separastis acerrimi fuerunt, et contra vos, quantum audire potuimus, et contra Maximianistas, quod Gestorum etiam certis documentis probamus: sed tamen (*a*) nondum ab eis separati eratis, quando Juliano imperatori in sua petitione dixerunt, quod *apud eum sola justitia locum haberet;* quem certe apostatam noverant, et idololatriis deditum sic videbant, ut aut justitiam esse idololatriam faterentur, aut se scelerate mentitos, negare non possent, ut apud eum dicerent solam locum habere justitiam, apud quem magnum locum cernerent habere idololatriam. Sed fuerit error in verbo, de facto ipso quid dicis? Si nihil (*b*) justum ab Imperatore petendum est, cur a Juliano petitum est quod justum putatum est?

13. An hoc petendum est, ut sua quisque recuperet, non ut aliquem, quo ab Imperatore coerceatur, accuset? Interim et in suarum rerum recipiendarum repetitione ab apostolicis exemplis receditur; quia hoc fecisse nemo invenitur illorum. Sed tamen cum majores vestri ipsum Cæcilianum tunc ecclesiæ Carthaginensis episcopum, cui tamquam criminoso communicare noluerunt, apud principem Constantinum per Anulinum proconsulem accusaverunt, non res suas amissas repetiverunt, sed innocentem (sicut existimamus, et sicut ipse judiciorum exitus docuit) calumniose appetiverunt: quo quid sceleratius ab eis fieri potuit? Si autem (sicut falso arbitramini) vere criminosum judicandum terrenis potestatibus tradiderunt, quid nobis objicitis, quod vestrorum præsumtio primitus fecit: quod eos non argueremus quia fecerunt, si non animo invido et noxio, sed emendandi et corrigendi voluntate fecissent? Vos autem indubitanter arguimus, quibus crimen videtur, de inimicis communionis nostræ, Christiano Imperatori aliquid conqueri, cum libellus a majoribus vestris Anulino proconsuli datus, et Constantino imperatori mittendus, ita suprascriptus sit: *Libellus Ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani, traditus a parte Majorini.* Illos autem magis hinc arguimus, (*c*) quia cum apud Imperatorem ultro Cæcilianum accusassent, quem primo utique apud collegas transmarinos convincere debuerunt, ipso Imperatore longe ordinatius agente, ut episcoporum caussam ad se delatam, ad episcopos mitteret, nec victi pacem cum fratribus habere voluerunt: sed rursus ad eumdem Imperatorem venerunt, rursus non Cæcilianum tantum, verum etiam datos sibi episcopos judices, apud terrenum regem accusaverunt: rursus ab alio episcopali judicio ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Nec eo ipso inter partes cognoscente atque judicante, vel veritati vel paci cedendum esse duxerunt.

Libellus de quo in epist. 88. n. 2.

14. Quid autem aliud statueret Constantinus adversus Cæcilianum et socios ejus, si essent vestris majoribus accusantibus victi, quam quod statuit in eos ipsos, qui cum ultro accusassent, nec ea quæ intendebant, probare potuissent, (*d*) noluerunt veritati consentire, nec victi. Ille quippe Imperator primus constituit in hac caussa, ut res convictorum, et unitati pervicaciter resistentium, fisco vindicarentur. Sed videlicet si vestris majoribus accusantibus atque superantibus, contra communionem Cæciliani Imperator tale aliquid decrevisset, provisores Ecclesiæ, defensores pacis et unitatis nominari velletis. Cum vero in eos, qui ultro accusantes nihil probare potuerunt, nec oblato sibi gremio pacis, quo correcti exciperentur, consentire voluerunt, ab Imperatoribus talia decernuntur, indignum facinus clamitatur; neminem ad unitatem esse cogendum, malum pro malo reddendum nemini esse contenditur. Quid est aliud quam id quod de vobis quidam scripsit: *Quod volumus san*

Hemistichium Tychonii.

(a) Hinc porro intelligitur Rogatistarum schisma non exortum fuisse ante annum 361. sub cujus anni finem, demortuo Constantio Julianus rerum potitus est. De illa autem Donatistarum adulatoria petitione, qua supplicarunt sibi restitui basilicas jussu Constantini ipsis ablatas, legendus Augustinus in lib. 2 cont. litt. Petiliani c. 92 et 93 et in epist. 105. itemque Optatus in lib. 2.

(b) Lov. *Si nihil injustum ab Imperatore* etc. moxque, *quod injustum putatum est.* Sed melius MSS. et antiquiores editiones utroque loco *justum.*

(c) Lov. *quia apud Imperatorem ultro Cæcilianum accusaverunt* Et mox: *Ipso autem Imperatore* etc. At particula, *autem* abest a MSS. qui cum Am. Bad. et Er. sic habent: *quia cum .... accusassent.*

(d) Editi *Noluerunt enim veritati consentire.* Abest, *enim*, a MSS. et abesse debet.

CLASSIS II. AN. 408.

ctum est? Et nunc non erat magnum neque difficile contendere atque cogitare Constantini judicium atque sententiam contra vos vigere, quæ vestris majoribus Cæcilianum apud Imperatorem totiens accusantibus, et non convincentibus, adversus vos promulgata est; eamque necessario sequi ceteros Imperatores, maximo catholicos Christianos, quotiens de vobis aliquid agere vestræ obstinationis necessitas cogit.

15. Facile erat ista cogitare, ut vobis ipsis aliquando diceretis, Si Cæcilianus vel innocens fuit, vel nocens convinci non potuit, quid in hoc negotio tam longe lateque diffusa societas Christiana peccavit? Cur orbi Christiano non licuit ignorare, quod non potuerunt, qui accusaverant, demonstrare? Cur illi quos Christus in agro suo, id est in hoc mundo, seminavit, et inter zizania crescere usque ad messem præcepit: cur tot millia fidelium in omnibus gentibus, quorum multitudinem stellis cæli et arenæ maris Dominus compararavit; quos in semine Abrahæ benedicendos promisit et reddidit, propterea negantur esse Christiani, quia in hac caussa, in qua discutienda non interfuerunt, judicibus potius suo periculo judicantibus, quam victis litigatoribus credere maluerunt? Certe nullius crimen maculat nescientem. Quomodo fideles toto orbe diffusi, crimen traditorum cognoscere poterant, quod accusatores etiamsi noverant, tamen eis ostendere non valebant? Hos ergo ab hoc crimine innocentes esse, nempe ipsa ignorantia facillime ostendit. Cur ergo innocentes falsis criminibus accusantur, quia crimina aliena seu falsa seu vera nescierunt? Quis locus innocentiæ reservatur, si crimen est proprium, nescire crimen alienum? Porro si tot gentium populos, ipsa ignorantia, sicut dictum est, innocentes ostendit, quam magnum crimen est ab istorum innocentium communione separari? Nam et facta nocentium, quæ innocentibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non possunt, non inquinant quemquam, si propter innocentium consortium etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt: sicut toleraverunt Prophetæ, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant; sicut ipse Dominus nocentem Judam usque ad condignum ejus exitum toleravit, et eum sacram cœnam cum innocentibus communicare permisit; sicut toleraverunt Apostoli eos, qui per invidiam (quod ipsius diaboli vitium est) Christum annuntiabant; sicut toleravit Cyprianus collegarum avaritiam, quam secundum Apostolum appellat idololatriam. Postremo quidquid tunc inter illos episcopos gestum est, etiamsi forte ab aliquibus eorum sciebatur, si non sit acceptio personarum, nunc ab omnibus ignoratur. Cur ergo (a) non ab omnibus pax amatur? Hæc facillime cogitare possetis, aut fortasse etiam cogitatis. Sed melius erat, ut amaretis possessiones terrenas, quas timendo perdere cognitæ veritati consentiretis, quam ut amaretis vanissimam hominum gloriam, quam vos putatis perdere, si cognitæ veritati consenseritis.

1. q. 4. Nullius.

23. q. 4. Nimium, et cap. Quam magnum.

CAPUT V.

23. q. 6. Vides.

16. Vides itaque jam, ut opinor, non esse considerandum quod quisque cogitur, sed quale sit illud quo cogitur, utrum bonum an malum: non quo quisque bonus possit esse invitus; sed timendo quod non vult pati, vel relinquit impedientem animositatem, vel ignoratam compellitur cognoscere veritatem, ut timens vel respuat falsum, de quo contendebat, vel quærat verum, quod nesciebat, et volens teneat jam quod nolebat. Superfluo hoc fortasse diceretur quibuslibet verbis, si non tam multis ostenderetur exemplis. Non illos aut illos homines, sed multas civitates videmus fuisse Donatistas, nunc esse catholicas, detestari vehementer diabolicam separationem, diligere ardenter unitatem. Quæ tamen timoris hujus, qui tibi displicet, occasionibus catholicæ factæ sunt per leges Imperatorum, a Constantino apud quem primum vestri ultro Cæcilianum accusaverunt, usque ad præsentes Imperatores, qui judicium illius, quem vestri elegerunt, quem judicibus episcopis prætulerunt, justissime contra vos custodiendum esse decernunt.

17. His ergo exemplis a collegis meis mihi propositis cessi. Nam mea primitus sententia non erat, nisi neminem ad unitatem Christi esse cogendum, verbo esse agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea, non contradicentium verbis, sed demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo mihi opponebatur civitas mea, quæ cum tota esset in parte Donati, ad unitatem catholicam timore legum imperialium conversa est, quam nunc videmus ita hujus vestræ animositatis perniciem detestari, ut in ea numquam fuisse credatur. Ita aliæ multæ, quæ mihi nominatim commemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem etiam in hac caussa recte intelligi posse quod scriptum est, *Da sapienti occasionem, et sapientior erit.* Quam multi enim, quod certo scimus, jam volebant esse catholici, manifestissima veritate commoti, et offensionem suorum reverendo quotidie differebant. Quam multos non veritas, in qua numquam præsumsistis, sed obduratæ consuetudinis grave vinculum colligabat, ut in eis compleretur divina illa sententia, *Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediet.* Quam multi propterea putabant veram ecclesiam esse partem Donati, quia eos ad cognoscendam catholicam veritatem securitas torpidos, fastidiosos, pigrosque faciebat. Quam multis aditum intrandi obserabant rumores maledicorum, qui nescio quid aliud nos in altare Dei ponere jactitabant. Quam multi nihil interesse

Prov. 9. 9.

Prov. 29. 19.

(a) Sic MSS. et editi præter Lov. qui habet, *Cur ergo nunc ab omnibus etc.*

CLASSIS II. AN. 408.

credentes in qua quisque parte Christianus sit, ideo permanebant in parte Donati, quia ibi nati erant, et eos inde discedere, atque ad Catholicam nemo transire cogebat.

18. His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alii dicant, Jam hoc volebamus: sed Deo gratias, qui nobis occasionem præbuit jamjamque faciendi, et dilationum morulas amputavit. Alii dicant, Hoc esse verum jam sciebamus; sed nescio qua consuetudine tenebamur: gratias Domino, qui vincula nostra disrupit, et nos ad pacis vinculum transtulit. Alii dicant, Nesciebamus, hic esse veritatem, nec eam discere volebamus; sed nos ad eam cognoscendam metus fecit intentos, quo timuimus ne forte sine ullis rerum æternarum lucris damnu rerum temporalium feriremur: gratias Domino, qui negligentiam nostram stimulo terroris excussit, ut saltem solliciti quæreremus, quod securi numquam nosse curavimus. Alii dicant, Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse nesciremus, si non intraremus; nec intraremus, nisi cogeremur: gratias Domino, qui trepidationem nostram flagello abstulit, expertos docuit quam vana et inania de Ecclesia sua mendax fama jactaverit: hinc jam credimus et illa falsa esse, quæ auctores hujus hæresis criminati sunt, quando posteri eorum tam falsa et pejora finxerunt. Alii dicant, Putabamus quidem nihil interesse ubi fidem Christi teneremus: sed gratias Domino, qui nos a divisione collegit, et hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur, ostendit.

19. His ergo dominicis lucris impediendis, ad contradicendum me opponerem collegis meis, ne in montibus et collibus vestris, id est in tumoribus superbiæ vestræ, Christi oves errantes in pacis ovile colligerentur, ubi est unus grex et unus pastor? Ita sane huic provisioni contradicere debui, ne res quas dicitis vestras, perderetis, et securi Christum proscriberetis: ut jure Romano testamenta conderetis, et jure divino patribus conditum Testamentum, ubi scriptum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, (Gen. 26. 4.) calumniosis criminationibus rumperetis: ut in emtionibus et venditionibus liberos contractus haberetis, et vobis dividere quod Christus emit venditus auderetis: ut quod quisque vestrum cuiquam donasset, valeret, et quod donavit Deus deorum, a solis ortu usque ad occasum vocatis filiis non valeret: ut de terra corporis vestri in exsilium non mitteremini, et de regno sanguinis sui, a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ Christum exsulem facere conaremini? immo vero serviant reges terræ Christo, etiam leges ferendo pro Christo. Majores vestri Cæcilianum et socios ejus regibus terræ puniendos falsis criminibus objecerunt: convertantur leones ad comminuenda ossa calumniantium, nec Daniel ipse intercedat, innocens comprobatus, et de lacu quo illi pereunt liberatus. *Qui enim parat proximo suo foveam, ipse justius cadet in eam.* (Prov. 26. 27.)

CAPUT VI.

20. Eripe te, frater, dum in hac carne vivis, ab ira quæ ventura est pertinacibus et superbis. Terror temporalium potestatum, quando veritatem oppugnat, justis fortibus gloriosa probatio est, infirmis periculosa tentatio: quando autem veritatem prædicat, errantibus (a) cordatis utilis admonitio est, et insensatis inutilis afflictio. Non est tamen potestas nisi a Deo: qui autem resistit potestati Dei ordinationi resistit. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa. Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa qui fuerit emendatus; sive inimica veritati in aliquem sæviat, laudem habet ex illa qui victor fuerit coronatus. Tu autem non bonum facis, ut timere non debeas potestatem: nisi forte bonum est sedere, et non adversus fratrem detrahere, sed adversus fratres omnes in omnibus gentibus constitutos, quibus testimonium perhibent Prophetæ, Christus, Apostoli, cum legitur, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*: (Gen. 26. 4.) cum legitur, *Ab ortu solis usque ad occasum sacrificium mundum offertur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus*: (Mala. 1. 11.) Audi *dicit Dominus*; non dicit Donatus, aut Rogatus, aut Vincentius, aut Hilarius, aut Ambrosius, aut Augustinus; sed, *dicit Dominus*: cum legitur, *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum.* (Psal. 71. 17.) *Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus* (Ibid. 18.) *et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum, et in sæculum sæculi: Et replebitur gloria ejus omnis terra, fiat fiat.* (Ibid. 19.) Et tu sedes Cartennis, et cum decem Rogatistis, qui remansistis, dicis, Non fiat, non fiat.

21. Audis loqui Evangelium: *Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege, et Prophetis, et Psalmis de me: tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas; et dixit eis,* (Luc. 24. 44.) *Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat pati Christum, et resurgere a mortuis tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* (Ibid. 46.) Legis etiam Actus Apostolorum, quemadmodum hoc Evangelium cœperit ab Jerusalem, ubi primo illos centum-viginti Spiritus sanctus implevit, atque inde in Judæam atque Samariam, et in omnes gentes exierit, sicut eis dixerat adscensurus in cælum: *Eritis mihi testes in Jerusalem et in tota Judæa et Samaria, et usque in fines terræ*: (Act. 1. 8.) quia in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Et tu contradicis divinis testimoniis tanta firmitate roboratis, tanta luce manifestatis, et ad istam proscriptionem Christi hæreditatem perducere conaris, ut cum in ejus nomine, sicut dixit, prædicetur pœnitentia in omni-

(a) Bad. Am. et Er. *errantibus et discordantibus*, cordatis etc.

CLASSIS II. AN. 408.

bus gentibus quisquis hac fuerit prædicatione commotus, in qualibet parte orbis terrarum, nisi quæsierit et invenerit latentem in Mauritania Cæsariensi Cartennensem Vincentium, aut aliquem ex ejus novem aut decem consortibus, dimitti ei peccata non possint. Quid non audent typhus morticinæ pelliculæ, quo non se præcipitet præsumptio carnis et sanguinis? Hoccine est bonum opus tuum, propter quod non timeas potestatem? Tantum scandalum ponis adversus filium matris tuæ, parvulum scilicet et infirmum, propter quem Christus est mortuus, nondum cibo paterno idoneum, sed adhuc materno lacte nutriendum: et Hilarii libros mihi opponis, uti neges Ecclesiam crescentem in omnibus gentibus usque in finem sæculi, quam Deus contra incredulitatem vestram cum juratione promisit? Et cum essetis infelicissimi, si tunc quando promittebatur resisteretis, nunc etiam cum redditur contradicitis.

Typhus, pro fastu, frequens apud Augustinum.

CAPUT VII.

22. SED historicus doctus magnum aliquid invenisti, quod contra Dei testimonia proferendum putares. Dicis enim, *Quantum ad totius mundi pertinet partes, modica pars est in compensatione totius mundi, in qua fides Christiana nominatur*: nec vis adtendere, aut te nosse dissimulas, in quam multas jam barbaras nationes tam parvo tempore venerit Evangelium, ut nec inimici Christi dubitare jam possint brevi tempore futurum, quod Discipulis respondit de sæculi fine quærentibus; *Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis.* In hoc et clama et contende, quantum potes, etiamsi apud Persas et Indos Evangelium prædicetur, ubi quidem jam diu prædicatur, nisi quisquis hoc audierit, Cartennas venerit, vel in viciniam Cartennensium, mundari omnino a delictis suis non potuerit. Hane si carueris ista voce, rideri te metuis: et cum ea non careas, fleri te non vis?

Matth. 24. 14.

23. Acutum autem aliquid tibi videris dicere, cum Catholicæ nomen non ex totius orbis communione interpretaris, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum, atque omnium sacramentorum: quasi nos, etiamsi forte hinc sit appellata Catholica, quod totum veraciter teneat, cujus veritatis nonnullæ particulæ etiam in diversis inveniuntur hæresibus, hujus nominis testimonio nitamur ad demonstrandum Ecclesiam in omnibus gentibus, et non promissis Dei et tam multis tamque manifestis oraculis ipsius veritatis. Sed nempe hoc est totum, quod nobis persuadere conaris, solos remansisse Rogatistas, qui catholici recte appellandi sint, ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum; et vos esse solos, in quibus inveniat fidem cum venerit filius hominis. Da veniam, non credimus. Licet enim et hoc audeas forsitan dicere, ut in vobis possit inveniri fides, quam se in terra non inventurum Dominus dixit; non vos in terra, sed in cælo esse deputandos: nos tamen Apostolus ita cautos reddidit, ut etiam Angelum de cælo nobis aliud evangelizantem, præterquam quod accepimus, anathema debere esse præceperit. Quomodo autem confidimus ex divinis litteris accepisse nos Christum manifestum, si non inde accepimus et Ecclesiam manifestam? Quaslibet quisque ansas et uncos adversus simplicitatem veritatis intexat, quaslibet nebulas callidæ falsitatis offundat, sicut anathema erit, qui annuntiaverit Christum neque passum esse, neque tertia die resurrexisse; quoniam in veritate evangelica accepimus, *Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die*: sic erit anathema quisquis annuntiaverit Ecclesiam præter communionem omnium gentium; quia eadem veritate consequenter accepimus, *et prædicari in nomine ejus pænitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem*, et inconcusse tenere debemus, *quisquis vobis annuntiaverit, præterquam quod accepistis, anathema sit.*

CLASSIS II. AN. 408.

Lucæ 18. 8. Gal. 1. 8.

Luc. 24. 46.

Ibid. 47.

CAPUT VIII.

24. Si autem universos Donatistas non audimus, (a) se pro Ecclesia Christi supponentes, quia nullum pro se testimonium de divinis libris proferunt, quo id doceant; quanto minus, rogo te, Rogatistas audire debemus, qui nec illud pro se interpretari conabuntur, quod scriptum est, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* Si enim hoc loco Scripturarum meridies Africa intelligenda est in parte Donati, quod sub cæli ferventiori plaga est, omnes vos Maximianistæ superabunt, quorum schisma in Byzantio, et in Tripoli exarsit. Sed confligant cum eis Arzuges, et hoc magis ad se pertinere contendant: Mauritania tamen Cæsariensis, occidentali quam meridianæ parti vicinior, quando nec Africam se vult dici, quomodo de meridie gloriabitur, non dico adversus orbem terrarum, sed adversus ipsam partem Donati, unde pars Rogati, brevissimum frustum de frusto majore præcisum est? Quis autem non impudentissime nitatur aliquid in allegoria positum pro se interpretari, nisi habeat et manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura?

Cant. 1. 6.

25. Quod autem omnibus Donatistis dicere solemus, quanto vobis fortius dicimus; Si possunt (quod fieri non potest) aliqui habere caussam justam, qua communionem suam separent a communione orbis terrarum, eamque appellent Ecclesiam Christi, quod se juste ab omnium gentium communione separaverint; unde scitis in Christiana societate, tam longe lateque diffusa, ne forte antequam vos separaretis, jam se aliqui justa caussa separaverint in longinquissimis terris, unde ad vos eorum justitiæ fama non potuerit pervenire? Quomodo in vobis potest esse Ecclesia, potius quam in illis, qui se priores forte separaverunt? Ita fit ut cum hoc nescitis, incerti vobismetipsis sitis: quod neces-

(a) MSS. 17. *se pro Ecclesia Christi opponentes.*

[CLASSIS II. AN. 408.] se est contingat omnibus, qui pro sua societate [A] utuntur testimonio non divino, sed suo. Neque enim potestis dicere, Si hoc contigisset, nos latere non posset, cum in Africa ipsa, quot jam partes factæ sint ex parte Donati, si interrogemini, non dicatis: præsertim quia tanto sibi videntur qui hoc faciunt justiores, quanto fuerint pauciores; et utique tanto sunt latentiores. Ac per hoc incerti estis, ne forte aliqui pauci justi, et ideo minime noti, alicubi longe contra Africæ meridiem, antequam pars Donati justitiam suam a ceterorum hominum iniquitate secerneret, se primitus caussa æquissima separsverint in latere aquilonis, et ipsa sit potius Ecclesia Dei tamquam Sion spiritalis, quæ vos omnes justa separatione prævenit, multoque præsumtius [Psal. 47. 3.] [B] pro se interpretetur, quod scriptum est, *Mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni*; [Cant. 1. 6.] quam pro se interpretatur pars Donati, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie.*

26. Et tamen vereris, ne cum imperialibus legibus ad unitatem cogimini, nomen Dei a Judæis et paganis diutius blasphemetur: quasi nesciant Judæi quemadmodum primus populus Israel etiam bello delere voluerit duas illas tribus et dimidiam, quæ ultra Jordanem terras acceperant, quando eas putaverunt se ab unitate sui populi separasse. Pagani vero magis nos blasphemare possunt de legibus, quas contra idolorum cultores Christiani Imperatores tulerunt: et tamen ex eis multis correcti, et ad Deum vivum verumque conversi sunt, et quotidie convertuntur. Sed plane et Judæi et Pagani, si tam [C] paucos putarent esse Christianos, quam pauci vos estis, qui solos vos Christianos esse perhibetis, nec blasphemare nos dignarentur, sed nunquam ridere cessarent. Non timetis, ne vobis dicant Judæi, Ubi est quod Paulus vester Ec- [Gal. 4. 27.] clesiam vestram intelligit, ubi dictum est, *Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe et exclama, quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*, præponens multitudinem Christianorum multitudini Judæorum, si Christi Ecclesia est paucitas vestra? Hoccine illis dicturi estis, Ideo magis justi sumus, quia pauci sumus: nec adtenditis eos responsuros, Quotlibet vos esse dicatis, non tamen estis illi, de quibus dictum est, *Multi filii desertæ*, si tam exigui numero remansistis?

[D] 27. Hic tu oppositurus es exemplum justi illius in diluvio, qui cum domo sua solus liberari dignus inventus est. Vides ergo quam longe sis adhuc a justitia? prorsus donec ad septem remaneas, quibus tu sis octavus, justum te esse non dicimus: si tamen non istam justitiam, sicut dicebam, præripuit aliquis ante partem Donati, et cum suis septem justa aliqua caussa commotus, se longe alibi separavit, et a mundi hujus diluvio liberavit. Quod cum ignoretis an factum sit, atque ita vobis inauditum, sicut multis populis Christianorum in longinquis ter- [A] ris constitutorum nomen Donati inanditum est, [CLASSIS II. An. 403.] incerti estis ubi sit Ecclesia. Ibi enim erit, ubi primum forsitan factum est, quod postea vos fecistis; si potuit esse ulla justa causa, qua vos a communione omnium gentium separare possetis.

[CAPUT IX.] 28. Nos autem ideo certi sumus, neminem se a communione omnium gentium juste separare potuisse, quia non quisque nostrum in justitia sua, sed in scripturis divinis quærit Ecclesiam, et ut promissa est, reddi conspicit. Ipsa est enim de qua dicitur, [Cant. 2. 2.] *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum*: quæ nec spinæ dici possunt, nisi malignitate morum; nec filiæ, nisi communione sacramentorum. Ipsa est enim quæ dicit, [Psal. 60. 3.] *A finibus terræ ad te cla-* [B] *mavi, cum anxiaretur cor meum.* Quæ in alio Psalmo dicit, [Psal. 118.] *Tædium detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam*: et *Vidi insensatos, et tabescebam.* Ipsa est, quæ dicit sponso suo, [Zuin 53. Ibid. Res 158.] *Ubi pascis, ubi cubas in meridie, ne forte fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.* Id est quod alibi dicitur, [Cant. 1. 6.] *Dexteram tuam notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia*; [Psal. 89. 12.] in quibus luce fulgentibus et caritate ferventibus quasi in meridie requiescis: ne forte velut operta, id est occulta et ignota, irruam non in gregem tuum, sed in greges sodalium tuorum, id est, hæreticorum. Quos ita sodales dicit, sicut spinas illas filias, propter communionem sacramentorum. De quibus alibi dicitur, [Psal. 54. 14.] *Tu vero unanimis meus, et dux meus, et notus meus,* [C] *qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Domini ambulavimus cum consensu: Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes,* sicut Dathan et Abiron, impiæ separationis auctores.

29. Ipsa est, cui continuo respondetur, [Cant. 1. 7.] *Nisi cognoveris temetipsam, o pulcra inter mulierse, exi tu in vestigiis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* O responsio dulcissimi sponsi! *Nisi cognoveris temetipsam*, inquit. [Matt. 5. 14.] Quia utique non potest civitas abscondi supra montem constituta: et ideo non es operta, ut incurras in greges sodalium (a) meorum. Ego [a] enim sum mons paratus in cacumine montium, ad quem venient universæ gentes, [Isa. 54. 2.] *Nisi ergo cognoveris temetipsam*, non in verbis calumniosorum, sed in testimoniis librorum meorum. [D] *Nisi cognoveris temetipsam*, quia de te dictum est, Porrige longius funiculos, et palos validos confirma: etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extende. [Ibid. 4.] Semen enim tuum hereditabit gentes, et civitates quæ desertæ erant inhabitabis. Non est quod metuas; prævalebis enim, nec erubescas quod detestabilis fueris, Confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor. Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israel universæ terræ vocabitur. [Cant. 1. 7.] *Nisi cognoveris temetipsam, o*

(a) Editi, *sodalium tuorum*. At MSS. septemdecim habent, *meorum*.

CLASSIS II. AN. 408.

pulcra inter mulieres: quia de te dictum est, A
Concupivit rex speciem tuam: quia de te dictum
est, Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, con-
Ps. 44. 12. stitues eos principes super omnem terram. *Nisi*
Ibid. 17. ergo *cognoveris temetipsam*, *exi tu*: non ego te
ejicio, sed exi tu, ut dicatur de te, Ex nobis
exierunt, sed non erant ex nobis. *Exi tu in ve-
stigiis gregum*, non in vestigiis meis, sed in
vestigiis gregum: nec unius gregis, sed gre-
Johan. 21. 17. gum divisorum et errantium. *Et pasce hædos tuos*,
non sicut Petrus, cui dicitur, pasce oves meas,
sed *pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum*;
non in tabernaculo pastoris, ubi est unus grex
et unus pastor. Cognoscit enim semetipsam,
ne hoc ei contingat, quis hoc contigit eis, qui
se in illa non cognoverunt.

30. Ipsa est, de cujus paucitate dicitur in B
Matt. 7. 14. comparatione plurimorum malorum, *quia an-
gusta et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et
pauci sunt qui ambulant in ea*. Et rursus ipsa
Gen. 22. 17. est, de cujus multitudine dicitur, *Sic erit se-
men tuum, sicut stellæ cœli et sicut arena ma-
Gal. 4. 27. ris*. Iidem quippe fideles sancti et boni, et in
comparatione plurium malorum pauci sunt, et
Matt. 8. 11. per se ipsi multi sunt: quia multi filii desertæ,
magis quam ejus quæ habet virum: Et multi
ab Oriente et Occidente venient, et recumbent
cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno cœlo-
Tit. 2. 14. rum: et quia exhibet sibi Deus populum abun-
dantem æmulatorem bonorum operum: et mul-
ta millia, quæ numerare nemo potest, videntur
Apoc. 7. 9. in Apocalypsi, ex omni tribu et lingua in stolis
Psal. 10. 2. albis palmisque victricibus. Ipsa est, quæ ali- C
quando obscuratur, et tamquam obnubilatur
multitudine scandalorum, quando peccatores in-
tendunt arcum, ut sagittent in obscura luna re-
ctos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis
eminent. Et si aliqua in his verbis divinis di-
stributio facienda est, fortasse non frustra di-
Gen. 22. 17. ctum sit de semine Abrahæ, *Sicut stellæ cœli,
et sicut arena, quæ est ad oram maris*: ut in
stellis cœli pauciores, firmiores, clarioresque
intelligantur, in arena autem maritimi littoris
magna multitudo infirmorum atque carnalium;
quæ aliquando tranquillitate temporis quieta et
libera apparet, aliquando autem tribulationum
et tentationum fluctibus operitur atque turba-
tur.

a 31. Tale tunc erat tempus, de quo scripsit (a) D
Hilarius, unde putasti insidiandum contra testi-
monia tot divina, tamquam perierit Ecclesia de
orbe terrarum. Potes hoc modo dicere, nec tot
ecclesias Galatiæ tunc fuisse, quando dicebat
Gal. 3. 1. Apostolus, *O stulti Galatæ, quis vos fascina-
vit, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne con-
summemini?* Sic enim calumniaris docto viro,
qui tardicordes et timidos graviter increpabat,
quos iterum parturiebat, donec Christus forma-
retur in eis. Quis enim nescit illo tempore ob-
scuris verbis multos parvi sensus fuisse delusos,
ut putarent hoc credi ab Arianis, quod etiam
ipsi credebant; alios autem timore cessisse et
simulate consensisse, non recte ingredientes
ad veritatem Evangelii, quibus tu postea corre-
ctis, sic quemadmodum ignotum est, nolles
ignosci? Prorsus non nosti litteras Dei. Lege e-
nim quid de Petro scripserit Paulus, et quid in-
de etiam senserit Cyprianus; et non tibi displi-
ceat Ecclesiæ mansuetudo, quæ membra Christi
dispersa colligit, non collecta dispergit: quam-
quam et illi, qui tunc firmissimi fuerunt, et ver-
ba hæreticorum insidiosa intelligere potuerunt,
pauci quidem in comparatione ceterorum, sed
tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exsu-
labant, quidam toto orbe latitabant. Ac sic Ec-
clesia, quæ per omnes gentes crescit, in fru-
mentis dominicis conservata est, et usque in fi-
nem, donec omnino gentes omnes, etiam bar-
baras teneat, conservabitur. Ipsa est enim Ec- Matt. 13. 30.
clesia in bono semine, quod seminavit filius ho-
minis, et usque ad messem crescere inter ziza-
nia, prænuntiavit. Ager autem mundus est mes-
sis finis est sæculi.

32. Hilarius ergo decem provinciarum Asia-
narum aut zizania non triticum arguebat, aut
ipsum etiam triticum, quod defectu quodam pe-
riclitabatur, quanto vehementius, tanto utilius
arguendum putabat. Habent enim etiam scri-
pturæ canonicæ hunc arguendi morem, ut tam-
quam omnibus dicatur, et ad quosdam verbum
perveniat. Quod enim Apostolus dicit ad Corin-
thios: *Quomodo dicunt quidam in vobis, quia* 1. Cor. 15. 12.
resurrectio mortuorum non est? Manifestat uti-
que non omnes esse tales, verumtamen et tales
non extra, sed in eis fuisse testatur: a quibus
ne illi seducerentur, qui non ita sentiebant,
paulo post monuit dicens, *Nolite seduci: cor-* Ibid. 33.
*rumpunt mores bonos colloquia mala. Sobrii
estote (b) justi et nolite peccare. Ignorantiam* b
*enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis
loquor*. Quod autem dicit, *Cum enim sint inter* 1. Cor. 3. 3.
*vos æmulatio et contentio, nonne estis carnales,
et secundum hominem ambulatis;* tamquam o-
mnibus dicit. Et vides quam sit grave quod di-
cit. Proinde nisi in ipsa epistola legeremus,
Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gra- 1. Cor. 1. 4.
*tia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu,
quia in omnibus ditati estis in illo in omni ver-
bo et in omni scientia, sicut testimonium Chri-
sti confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit
vobis in ulla gratia;* putaremus omnes Corin- 1. Cor. 2. 14.
thios carnales et animales, non percipientes
quæ sunt spiritus Dei, contentiosos, æmulos,
secundum hominem ambulantes. Itaque et to- 1. Johan. 5. 19.
tus mundus in maligno positus est, propter zi-
zania, quæ sunt per totum mundum: et Chri-

(a) Abutebatur Vincentius isto Hilarii testimonio ex lib. de Synodis adversus Arianos, ubi dicit, *Nam absque Eleusio et paucis cum eo, ex majori parte Asianæ decem provinciæ, intra quas consisto, vere Deum nesciunt.* Quod quidem facile intelligitur ex verbis Augustini respondentis, *decem provinciarum Asianarum zizania redargui* ab Hilario.

(b) Er. et Lov. *juste*, juxta græcum textum, δικαίως. At Bad. Am. et sexdecim MSS. cum vulgata habent, *justi*.

stus propitiator est peccatorum nostrorum, non tantum nostrorum, sed et totius mundi, propter triticum quod est per totum mundum.

33. Refrigescit autem caritas multorum propter scandalorum abundantiam; quanto magis magisque glorificato Christi nomine congregantur in communionem sacramentorum ejus etiam maligni, et perseveranter omnino perversi, sed tamen tamquam palea de area dominica nonnisi ultima ventilatione separandi. Non exstinguunt isti frumenta dominica, in eorum quidem comparatione pauca, sed multa per se ipsa; non exstinguunt electos Dei congregandos in fine Matt. 24, 31. sæculi, sicut Evangelium loquitur, a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos Psal. 11, 2. eorum. Ipsorum enim vox est, *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus; quoniam di-* B *minutæ sunt veritates a filiis hominum.* De qui- Matt. 24, 13. bus et Dominus dicit inter abundantiam iniquitatis, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Denique non unum hominem, sed plures in eodem Psalmo loqui consequentia do- Psal. 11, 8. cent, ubi dicitur, *Tu Domine servabis nos, et custodies nos a generatione hac in æternum.* Propter hanc enim abundantiam iniquitatis, quam Dominus futuram esse prædixit, etiam Luc. 18, 8. illud positum est, *Cum venerit filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Dubitatio enim cuncta scientis nostram in illo dubitationem præfiguravit, quando Ecclesia ex multis, de quibus multum speravit, sæpe decepta, quod aliter quam credebantur inventi sunt, sic perturbatur in suis, ut de nullo facile boni aliquid C velit credere. Ipsos tamen, quorum inventurus est fidem in terra, per totum agrum cum zizaniis crescere, dubitare fas non est.

34. Ipsa est ergo Ecclesia, quæ intra sagenam dominicam cum malis piscibus natat, a quibus corde semper et moribus separatur atque discedit, ut exhibeatur viro suo gloriosa, non habens maculam neque rugam. Corporalem autem separationem in littore maris, hoc est, in fine sæculi exspectat, corrigens quos potest, tolerans quos corrigere non potest: non tamen propter eorum quos non corrigit iniquitatem, ipsa bonorum deserit unitatem.

CAPUT X. Inst. 9. Noli frater.

35. Noli ergo frater contra divina tam multa, tam clara, tam indubitata testimonia, colligere D velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum, sicut Hilarii; sive antequam pars Donati separaretur, ipsius unitatis, sicut Cypriani et Agrippini: primo, quia hoc genus lit- a terarum ab (a) auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tamquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapiunt quam veritas postulat. In eo quippe numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apo- Phil. 3, 15. stolo accipere, *Et si quid aliter sapitis, id quo-* A *que Deus vobis revelabit. Verumtamen in quod pervenimus, in ea ambulemus:* in illa via scilicet, quæ est Christus. De qua via ita Psalmus Psal. 66, 2. loquitur, *Deus misereatur nostri, et benedicat nobis, et illuminet vultum suum super nos: ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum.*

36. Deinde si sancti Cypriani episcopi et gloriosi martyris te delectat auctoritas, quam quidem, sicut dixi, a canonica auctoritate distinguimus; cur in eo te non delectat, quod unitatem orbis terræ atque omnium gentium, et diligendo tenuit, et disputando defendit: quod eos qui se tamquam justos ab ea separare voluissent, arrogantissimos et superbissimos judicavit, ir- Matt. 13, 30. ridens eos hoc sibi assumere, quod nec Aposto- B lis concessit Dominus, ut ante tempus zizania colligerent, aut tamquam ipsis palam ferre et aream purgare concessum sit, paleas conarentur a tritico separare: quod unumquemque peccatis alienis maculari non posse monstravit, quam sibi omnes impiæ seditionis auctores solam caussam separationis assumunt: quod in eo ipso, in quo aliter sapuit, collegas diversa sentientes, nec judicandos, nec a jure communionis movendos esse decrevit: quod in ea ipsa epistola ad Jubaianum, quæ in * concilio (cujus auctorita- * Carthagine habito an. 256. tem ad rebaptizandum sequi vos dicitis) primitus recitata est, cum fateatur in præteritum sic esse admissos in Ecclesiam, qui fuerant alibi baptizati, ut denuo non baptizarentur, unde illos sine baptismo fuisse arbitratur; tantum tamen C ponit utilitatis et salubritatis in pace Ecclesiæ, ut propter illam non eos credat ab Ecclesiæ muneribus separari?

37. Qua in re, sicut ingenium tuum novi, facillime perspicis totam caussam vestram penitus eversam et exstinctam: Si enim sacramenta cum peccatoribus communicando, sicut putatis, periit Ecclesia, quæ fuerat in orbe terrarum, (nam vos ideo separastis) jam prius tota perierat, cum, sicut dicit Cyprianus, in eam sine baptismo admittebantur: ac sic nec ipse Cyprianus habebat in qua Ecclesia nasceretur; quanto magis multo posterior vester auctor paterque Donatus? Si autem illo tempore, cum in eam sine baptismo admittebantur, erat tamen Ecclesia, quæ pareret Cyprianum, pareret et Dona- D tum, manifestum est non contaminari justos alienis peccatis; quando cum eis sacramenta communicant. Ac per hoc separationem, qua existis ab unitate, qua excusatione possitis abluere non habetis, impleturque in vobis sanctæ scripturæ illud oraculum, (b) *Filius malus ipse se* b *justum dicit, exitum autem suum non abluit.* Prov. 24. secundum LXX.

38. Meritis autem Cypriani sic non æquatur, qui propter paria sacramenta nec ipsos hæreticos audet rebaptizare, sicut non æquatur meritis Petri, quisquis non cogit gentes Judai-

(a) MSS. melioris notæ habent *a canonicis auctoritate.*
(b) Absunt hæc a vulgata. Sed habentur apud LXX. inserta inter vers. 22. et 23. ubi græcus textus ita fert: *Ἔκγονος κακὸν δίκαιον ἑαυτὸν κρίνει, τὴν δ' ἔξοδον αὐτοῦ οὐκ ἀπένιψεν*, quem locum Hieronymus in lib. 1. adversus Pelag. c. 12. citat his verbis: *Filius malus justum se facit; et non lavat exitum suum.*

CLASSIS II AN. 408.

zare. Sed illa Petri non tantum claudicatio, verum etiam correctio scripturis canonicis continetur: Cyprianus autem sensisse aliter de baptismo, quam forma et consuetudo habebat Ecclesiæ, non in canonicis, sed in suis et in concilii litteris invenitur: correxisse autem istam sententiam non invenitur non incongruenter tamen de tali viro existimandum est quod correxerit, et fortasse suppressum sit ab eis, qui hoc errore nimium delectati sunt, et tanto velut patrocinio carere noluerunt. Quamquam non desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant, sed sub ejus nomine a præsumtoribus atque mendacibus fuisse confictum. Neque enim sic potuit integritas atque notitia litterarum unius quamlibet illustris episcopi custodiri, quemadmodum scriptura canonica, tot linguarum litteris, et ordine, et successione celebrationis ecclesiasticæ custoditur, contra quam tamen non defuerunt, qui sub nominibus Apostolorum multa confingerent. Frustra quidem, quia illa sic commendata, sic celebrata, sic nota est: verum quid possit adversus litteras, non canonica auctoritate fundatas, etiam hinc demonstravit impiæ conatus audaciæ, quod et adversus eas, quæ tanta notitiæ mole firmatæ sunt, sese erigere non prætermisit.

39. Nos tamen duas ob res, non negamus illud sensisse Cyprianum; quod et stilus ejus habet quamdam propriam faciem, qua possit agnosci: et quod ibi magis contra vos nostra caussa demonstratur invictior, vestræque separationis præsumtio, videlicet ne macularemini peccatis alienis, tota facillime subvertitur, cum apparet in litteris Cypriani, communicata esse cum peccatoribus sacramenta, cum admissi sunt in Ecclesiam, qui secundum vestram, et sicut vultis, illius sententiam, baptismum non habebant, et tamen Ecclesiam non periisse, sed in sui generis dignitate per totum orbem sparsa dominica frumenta mansisse. Ac per hoc si perturbati tamquam ad aliquem portum sic ad auctoritatem Cypriani confugitis, videtis, quem illic scopulum vester error offendat: si autem jam nec illuc confugere audetis, sine ullo luctamine naufragatis.

40. Porro autem Cyprianus, aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis; aut hoc postea correxit in regula veritatis: aut hunc quasi nævum sui candidissimi pectoris comperuit ubere caritatis, dum unitatem Ecclesiæ toto orbe crescentis, et copiosissime defendit, et perseverantissime tenuit vinculum pacis. Scriptum est enim, *Caritas cooperit multitudinem peccatorum*. Accessit hoc etiam, quod tamquam sarmentum fructuosissimum, si quid in eo fuerat emendandum purgavit Pater falce passionis. *Sarmentum enim*, ait Dominus, *quod in me dat fructum, purgat illud Pater meus, ut majorem fructum afferat*. Unde, nisi quia hærens in diffusione vitis, radicem non deseruit unitatis? Nam etsi traderet corpus suum ut arderet, caritatem autem non haberet, nihil ei prodesset.

1. Pet. 4. 8. 4 seal. dist. 6. Sunt tamen.

Joan. 15. 2.

1. Cor. 13. 3.

A

41. Attende adhuc paululum in litteras Cypriani, ut advertas quam inexcusabilem ostenderit, qui se voluerit ab unitate Ecclesiæ (quam Deus in omnibus gentibus promisit et reddidit) quasi justitiæ suæ caussa separare, magisque intelligas quam sit vera sententia paulo ante a me commemorata, *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit*. Ponit in quadam epistola sua, quam scripsit ad Antonianum, rem quamdam satis rei de qua nunc agimus necessariam, sed melius ejus verba inserimus. (Antecessores, inquit, nostri quidam de » episcopis isthic in provincia nostra dandam pa- » cem mœchis non putaverunt, et in totum pœ- » nitentiæ locum contra adulteria clauserunt: non » tamen a coepiscoporum suorum collegio recesse- » runt, aut catholicæ Ecclesiæ unitatem vel duritiæ » vel censuræ suæ obstinatione ruperunt, ut quia » apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, » de Ecclesia separaretur. Manente concordiæ vin- » culo, et perseverante catholicæ Ecclesiæ indivi- » duo sacramento, actum suum disponit et dirigit » unusquisque episcopus, rationem propositi sui » Domino redditurus.) Quid ad hæc dicis, frater » Vincenti? nempe intueris hunc tantum virum, pacificum episcopum, et fortissimum martyrem nihil vehementius satagisse, quam ne unitatis vinculum rumperetur. Vides eum parturientem, non solum ut parvuli in Christo concepti nascantur, verum etiam ne jam nati, de sinu matris excussi, moriantur.

Prov. 24. sec. LXX. Epist. 52.

B

C

42. Porro autem ipsam rem, quam contra impios separatores commemoravit, adtende: Si adulteris communicabant, qui pœnitentibus adulteris pacem dabant, numquid illi qui hoc non faciebant, collegio maculabantur istorum? Si autem quod veritas habet, et quod Ecclesia merito tenet, recte pœnitentibus adulteris pax dabatur, illi qui in totum locum pœnitentiæ contra adulteros claudebant, impie utique agebant, qui membris Christi sanitatem negabant, et claves Ecclesiæ pulsantibus subtrahebant, et misericordissimæ patientiæ Dei, quæ illos propterea sinebat vivere, ut pœnitendo sanarentur sacrificio contriti spiritus et contribulati cordis oblato, dura crudelitate contradicebant. Nec tamen istos misericordes et pacificos, cum eis Christiana sacramenta communicantes, et eos intra unitatis retia tolerantes, donec ad littus perducti separarentur, tam immanis eorum error et impietas inquinabat; aut si inquinabat, jam tunc Ecclesia malorum communione deleta est, nec erat quæ pareret ipsum Cyprianum. Si autem, quod certum est, permansit Ecclesia, certum est etiam peccatis alienis, in unitate Christi, neminem posse maculari, non malorum factis consentientem, ne ipsis peccatis communicando polluatur; sed propter societatem bonorum, malos tamquam paleas usque ad ultimam ventilationem in area dominica tolerantem. Quæ cum ita sint, ubi est præsumtio separationis vestræ? Nonne filii mali estis; ipsi vos justos dicitis, exitum autem vestrum non abluitis?

D

CLASSIS II AN. 408.

CLASSIS II. AN. 408.

43. Jam si velim et illa commemorare, quæ Tychonius, homo communionis vestræ, scriptis suis inserit, qui magis contra vos pro Ecclesia catholica scripsit, frustra se ab Afrorum, quasi traditorum communione secernens, quo uno eum Parmenianus suffocat; quid respondere poteritis, nisi quod de vobis idem Tychonius dixit, et ego paulo ante recolui, *Quod volumus sanctum est?* Scribit enim ille Tychonius, homo, ut dixi, vestræ communionis, a ducentis et septuaginta
a episcopis vestris (*a*) concilium Carthagini celebratum: in quo concilio per septuaginta et quinque dies pospositis omnibus præteritis, limatam esse sententiam, atque decretam, ut traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nollent, pro integris communicaretur. Deuterium et-
b iam (*b*) Macrianensem episcopum communionis vestræ, dicit traditorum plebem congregatam Ecclesiæ miscuisse, et secundum statuta illius concilii a ducentis et septuaginta episcopis vestris facti, fecisse cum traditoribus unitatem, eique Deuterio post hoc factum jugiter communicasse Donatum, nec solum huic Deuterio sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam, traditoribus sine baptismo communicasse.

44. Sed dicis, quis mihi est iste Tychonius? Ille est Tychonius, quem Parmenianus rescribenbendo compescit, et eum deterret ne talia scribat; non tamen refellit ea ipsa quæ scribit: sed uno, sicut supra dixi, eum premit, quod cum talis diceret de Ecclesia toto orbe diffusa, et quod neminem in ejus unitate macularent aliena peccata, ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione removebat, et erat in parte Donati. Posset autem dicere Parmenianus, ista eum omnia esse mentitum: sed sicut idem Tychonius commemorat, adhuc vivebant multi, per quos hæc certissima et apertissima esse ostenderentur.

45. Sed de his taceo, contende Tychonium esse mentitum: ad Cyprianum te revoco, cujus mentionem ipse fecisti. Prorsus secundum scripta Cypriani, si peccatis alienis in unitate quisque maculatur, jam ante Cyprianum periit Ecclesia, nec erat unde existeret ipse Cyprianus. Si autem hoc sentire sacrilegum est, et certum est Ecclesiam permanere; nemo alienis peccatis in ejus unitate maculatur; frustra filii mali justos vos dicitis, exitum vestrum non abluitis, non purgatis.

CAPUT XI

46. Cur ergo, inquis, nos quæritis? cur sic suscipitis quos hæreticos dicitis? Vide quam facile breviterque respondeam. Quærimus vos quia
A peristis, ut de inventis gaudeamus, de quibus perditis dolebamus. Hæreticos autem vos esse dicimus; sed antequam ad pacem catholicam convertimini, antequam errore, quo irretiti estis, exsuamini. Cum autem transitis ad nos prius utique relinquitis quod eratis, ne ad nos hæretici transeatis. Baptiza ergo me, inquis. Facerem, si baptizatus non esses, aut si Donati vel Rogati, non Christi baptismo baptizatus esses. Non sacramenta Christiana faciunt te hæreticum, sed prava dissensio. Non propter malum, quod processit ex te, negandum est bonum, quod remansit in te: quod malo tuo habes, si non ibi habes unde est bonum quod habes. Ex catholica enim Ecclesia sunt omnia dominica sacramenta, quæ sic habetis et datis, quemadmodum habe-
B bantur et dabantur, etiam prius quam inde exiretis. Non tamen ideo non habetis, quia ibi non estis, unde sunt quæ habetis: Non in vobis mutamus, in quibus nobiscum estis: in multis enim estis nobiscum; nam et de talibus dictum est, *Quoniam in multis erant mecum:* sed ea corrigimus in quibus nobiscum non estis, et ea vos hic accipere volumus, quæ non habetis illic ubi estis. Nobiscum autem estis in baptismo, in symbolo, in ceteris dominicis sacramentis. In spiritu autem unitatis et vinculo pacis, in ipsa denique catholica Ecclesia, nobiscum non estis. Hæc si accipiatis non tunc aderunt, sed tunc proderunt quæ habetis. Non ergo sicut putatis suscipimus vestros sed suscipiendo efficimus nostros qui recedunt a vobis, ut suscipiantur a nobis:
C et ut incipiant esse nostri, prius desinunt esse vestri. Nec nobis conjungi compellimus operarios erroris, quem detestamur: sed ideo nobis illos homines conjungi volumus, ne hoc sint, quod detestamur.

I. q. I. Ex catholica.

Psal. 54. 9.

47. Sed baptizavit, inquis, post Johannem Paulus apostolus. Numquid post hæreticum? Aut si forte audes illum amicum sponsi hæreticum dicere, et in unitate Ecclesiæ non fuisse, volo et hoc scribas. Si autem hoc dementissimum est, vel sentire, vel dicere, jam tuæ prudentiæ est considerare, quare post Johannem Paulus apostolus baptizaverit. Si enim post æqualem, omnes post vos baptizare debetis. Si post majorem, debes et tu post Rogatum. Si post minorem debuit post te Rogatus, cum presbyter baptizasses.
D Si autem baptismus, qui nunc datur, ideo pariter valet in eis, quibus datur, quamvis sint imparis meriti, per quos datur, quia Christi est, non eorum a quibus ministratur; puto quod jam intelligas, ideo Paulum dedisse quibusdam baptismum Christi, quia Joannis baptismo fuerat

Vincentius Rogati presbyter fuerat.

(a) Nullum alibi reperire est vestigium concilii hujus: quod quidem non ante annum 330. celebratum fuisse videtur: si quidem tempore Tychonii, qui post annum 380 floruisse intelligitur ex Gennadio, *adhuc vivebant multi*, ut hic ait Augustinus, *per quos certissima et apertissima esse ostenderentur*, quæ ille obtendebat. Certe Donatistarum schisma, quod anno 305 excitatum, nonnisi anno 311. perfecte coaluit, erat jam roboratum et maxime confirmatum, cum tantus episcoporum numerus in urbem Africæ primariam convenit, uti recte observat Henricus Valesius, qui subinde synodum istam ad Donati Carthaginensis tempora pertinere contendit, non autem ad annum 308. ut Balduini et Baronii ferebat opinio, concepta ex hoc ipso Augustini loco non probe intellecto; ubi Valesius vellet sic legi: *sed etiam universis Maurorum episcopis, quos dicit per annos quadraginta, usque ad persecutionem per Macarium* etc. Lectio tamen vulgata quamquam minus aperta, reperitur in omnibus MSS.

(b) Lov. *Macrinensem*. At Bad. Am. Er. et MSS. *Macrianensem*.

CLASSIS II. AN. 408.

baptizati, non Christi: Joannis quippe baptismus ille dictus est, sicut multis locis divina scriptura testatur, quod et ipse Dominus dicit: *Baptismus Johannis unde erat? de cœlo, an ex hominibus?* (Matt. 21. 25.) Baptismus autem quem dedit Petrus non erat Petri, sed Christi; et quem dedit Paulus non erat Pauli, sed Christi; et quem dederunt qui tempore Apostolorum non caste, sed per invidiam Christum annuntiabant, non erat eorum, sed Christi; et quem dederunt qui tempore Cypriani fundos insidiosis fraudibus rapiebant, usuris multiplicantibus fœnus augebant, non erat eorum, sed Christi. Et quia Christi erat, ideo quamvis non per æquales daretur eis, tamen quibus dabatur æqualiter proderat. Nam si tanto melius quisque baptizatur, quanto a meliore fuerit baptizatus, non recte gratias agit Apostolus, quod neminem Corinthiorum baptizaverit, nisi Crispum et Gaium et Stephanæ domum (1. Cor. 1. 14). Tanto enim melius baptizarentur, quanto erat Paulus melior, si ab ipso baptizarentur. Denique cum dicit, *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6), videtur significare se evangelizasse, illum baptizasse. Numquid melior Apollo, quam Johannes? Cur ergo post istum non baptizavit, qui post Johannem baptizaverat; nisi quia iste baptismus, per quemlibet datus, Christi erat: ille autem per quemlibet datus, quamvis Christo viam præpararet, tamen Johannis erat?

48. Invidiose dici videtur, Post Johannem baptizatum est, et post hæreticos non baptizatur: sed potest et hoc invidiose dici, Post Johannem baptizatum est, et post ebriosus non baptizatur. Melius enim hoc vitium commemoro, quod nec occultare possunt in quibus regnat; et quam multi ubique sint, quis vel cæcus ignorat? Et tamen inter opera carnis, quæ qui agunt, regnum Dei non possidebunt, etiam hoc ponit Apostolus; ubi etiam hæreses enumerat: *Manifesta autem*, inquit, *sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuria, idolorum servitus: veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt* (Gal. 5. 19). Hac ergo ratione, quamvis baptizatum sit post Johannem, non baptizatur post hæreticum, qua ratione quamvis baptizatum sit post Johannem, non baptizatur post ebriosum: quoniam et hæreses et ebrietates in eis operibus sunt, quæ opera qui agunt, regnum Dei non possidebunt. Nonne tibi videtur quasi intolerabiliter indignum, ut cum baptizatum fuerit post eum, qui non sobrie vinum bibens, sed vinum omnino non bibens, regno Dei viam paravit, non baptizetur post ebriosum, qui regnum Dei non possidebit? Quid hic respondetur, nisi quia ille baptismus erat Johannis, post quem Christi baptismo baptizavit Apostolus: iste autem baptismus Christi est, quo baptizavit ebriosus? Inter Johannem et ebriosum a contrario multum interest: inter baptismum Christi et baptismum Johannis non a contrario, sed tamen multum interest. Inter Apostolum et ebriosum multum interest: inter baptismum Christi quem dedit Apostolus, et baptismum Christi quem dedit ebriosus, nihil interest. Sic inter Johannem et hæreticum a contrario multum interest; et inter baptismum Johannis, et inter baptismum Christi, quem dat hæreticus, non a contrario, sed multum interest: Inter baptismum autem Christi, quem dedit Apostolus, et baptismum Christi, quem dat hæreticus, nihil interest. Agnoscitur enim sacramentorum species æqualis etiam cum magna differentia est in hominum meritis.

49. Sed, da veniam, erravi, quando te volui de ebrioso baptizante convincere; exciderat mihi cum Rogatista me rem habere, non cum qualicumque Donatista. Potes enim tu in tam paucis collegis tuis, et in omnibus clericis vestris nullum invenire forsitan ebriosum. Vos enim estis, qui non ex totius orbis communione, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum tenetis catholicam fidem: in quibus eam solis inventurus est, cum venerit filius hominis, quando non inveniet fidem in terra: quia nec terra estis, nec in terra, sed cælestes in cælo habitatis. Nec timetis, nec attenditis, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam? (Jacobi 4. 6.) Nec vos Evangelii locus ipse compungit, ubi Dominus ait; *Cum venerit filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* (Luc. 18. 8.) Continuo quippe tamquam præsciens nonnullos sibi superbe arrogaturos hanc fidem, dixit ad quosdam, qui sibi justi videbantur, et spernebant ceteros similitudinem hanc, *Duo quidam adscenderunt in templum orare, unus Pharisæus et alter Publicanus*; (Lucæ 18. 12.) et cetera. Jam tibi quæ sequuntur, ipse responde. Inspice tamen diligentius ipsos paucos vestros utrum nullus illic baptizet ebriosus. Tam enim late vastat hæc pestilentia animas, et tanta libertate dominatur, ut multum mirer, si non etiam vestrum gregiculum penetravit: quamvis ante ipsum adventum filii hominis, unius boni pastoris, jam vos oves ab hædis separasse jactetis.

CAPUT XII.

50. Audi sane per me vocem dominicorum frumentorum, in area dominica usque ad ultimam ventilationem inter paleam laborantium (Matt. 3. 12.), per totum scilicet mundum; quia Deus vocavit terram a solis ortu usque ad occasum, ubi etiam pueri laudant Dominum (Psal. 112. 3.). Quicumque vos ex occasione legis hujus imperialis, non dilectione corrigendi, sed inimicandi odio persequitur, displicet nobis (23 q. 7. cap. Quicumque.). Et quamvis res quæque terrena non recte a quoquam possideri possit, nisi vel jure divino, quo cuncta justorum sunt vel jure humano, quod in potestate regum est terræ: ideoque res vestras falso appelletis, quas nec justi possidetis, et secundum leges regum terrenorum amittere jussi estis; frustraque dicatis: Non eis congregandis laboravimus, cum scriptum legatis, *Labores impiorum justi edent* (Prov. 13. 22.). Sed tamen quisquis ex occasione hujus legis, quam reges terræ Christo servientes, ad emendandam

CLASSIS II AN. 408.

vestram impietatem promulgaverunt, res proprias vestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique ipsas res pauperum, vel basilicas congregationum, quas sub nomine Ecclesiæ tenebatis (quæ omnino non debentur nisi ei Ecclesiæ, quæ vero Christi Ecclesia est) non per justitiam, sed per avaritiam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagitio vel facinore projectum a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui (excepto errore quo a nobis separamini) sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, et si monstretis nonnullos toleramus, quos corrigere vel punire non possumus: neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hædos in fine segregandos deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam, migramus de domo Domini.

24. q. 1. Quisquis.

CAPUT XIII.

51. Tu autem frater, quantum mihi videtur, si vanam gloriam hominum non adtendas, et insensatorum contemnas opprobrium, qui dicturi sunt, quare modo (a) destruis quæ prius edificabas; sine dubio transies ad Ecclesiam, quam veram sentire te intelligo, nec hujus sententiæ tuæ testimonia longe peto. Tu quippe in ejusdem tuæ epistolæ principio, cui nunc respondeo, hæc verba posuisti: *Cum optime*, inquis, *noverim te longe adhuc o fide Christiana sepositum, et studiis olim deditum litterarum, quietis et honestatis fuisse cultorem; cumque postea conversus ad Christianam fidem (ut ex multorum relatione cognovi) disputationibus legalibus operam dares.* Certe si tu ad me illam epistolam misisti, hæc verba tua sunt. Cum ergo fatearis me conversum ad Christianam fidem, cum ego nec ad Donatistas, nec ad Rogatistas conversus sim; sine ulla dubitatione confirmas et præter Rogatistas, et præter Donatistas esse Christianam fidem. Hæc ergo fides, sicut dicimus, in omnibus gentibus dilatatur, quæ secundum Dei testimonium in semine Abrahæ benedicuntur. Quid igitur adhuc dubitas tenere quod sentis, nisi quia id quod nunc sentis vel aliquando non sensisse, vel aliud defendisse confunderis; et dum erubescis corrigere errorem, non erubescis permanere in errore; quod utique potius erubescendum fuit.

Gen. 22. 18.

52. Hoc est illud quod Scriptura non tacuit; *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gratiam et gloriam.* Confusio adducit peccatum, cum erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut (b) diu errasse seipso judice teneatur: ita *descendunt in infernum viventes*: id est, suam perditionem sentientes, quos Dathan et Abiron et Chore hiatu terræ absorpti, tanto ante futuros figuraverunt. Confusio autem adducit gratiam et gloriam, cum erubescit quisque de propria iniquitate, et pœnitendo in melius commutatur: quod te facere piget illa perniciosa confusione superatum, ne tibi ab hominibus nescientibus quid loquantur, objiciatur illa apostolica sententia, *Si enim quæ destruxi, eadem iterum ædifico, prævaricatorem meipsum constituo.* Quæ si dici posset etiam in eos, qui veritatem correcti prædicant, quam perversi oppugnabant, in ipsum Paulum primitus diceretur, in quo Ecclesiæ Christi magnificabant Deum audientes quod evangelizaret fidem, quam aliquando vastabat.

Eccl. 4. 25. *Psal 54.16.* *Gal. 2. 18.*

53. Nec quemquam putes ab errore ad veritatem, vel a quocumque seu magno seu parvo peccato ad correctionem sine pœnitentia posse transire. Sed nimis impudens error est hinc velle calumniari Ecclesiam, quam tot divinis testimoniis constat esse Ecclesiam Christi, quod aliter tractat illos qui eam deserunt, si hoc ipsum pœnitendo corrigant, aliter illos qui in ea nondum fuerunt, et tunc primum ejus pacem accipiunt; illos amplius humiliando, istos lenius suscipiendo, utrosque diligendo, utrisque sanandis materna caritate serviendo. Habes epistolam prolixiorem fortasse quam velles. Esset autem multo brevior, si te tantum in respondendo cogitarem. Nunc vero etiamsi tibi nihil prosit, non puto nihil eis profuturam, qui eam legere cum Dei timore, et sine personarum acceptione curaverint. Amen.

De pœnit. dis. 1. Neminem.

EPISTOLA XCIV. *

* Alias CCXLIX. quæ autem 94 erat nunc 178.

Paulinus Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta: prosequitur laudes Melaniæ senioris, et unici ejus filii Publicolæ nuper defuncti: nonnulla de futura in cælis actione beatorum post resurrectionem.

Sancto Domini beatissimo et unice nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro Augustino *episcopo*, Paulinus *et* Therasia *peccatores.*

1. Lucerna *semper est pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ occipio, tenebras insipientiæ meæ discuti sentio, et quasi collyrio* (c) *declarationis infuso oculis mentis meæ, purius video, ignorantiæ nocte depulsa, et caligine dubitationis abstersa. Quod cum sæpe alias per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipue isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus Diaconus: qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta sollemnem meum morem, post Pascho Domini, pro Apostolorum et Martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis: verumtamen obliterato, quod nesciente me Romæ consumserat, tempore, recentissimus*

Scripta videtur anno 408 die 25 Maii.

(a) MSS. plerique et antiquiores editiones carent his verbis: *destruis quæ prius ædificabas*

(b) Sic MSS. plerique et editiones Bad. Am. Er. At Lov. habet, *aut diu erasse a se ipso judice* etc.

(c) Editio Lov. ad litteram a habet, *delectationis*.

CLASSIS II. AN. 403.

mihi visus est n conspectu tuo, ita ut tunc statim eum a te mihi venisse vix crederem, cum primum videbam et cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volumen ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, et eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque, ut fieri solet secura exspectatione convivii præparati, avidæ licet mentis esuriem refrenavi, et spe certa capiendæ saturitatis, cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi et in ore et in ventre dulcissimum fuit, inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, et interponendum ab itineris statica diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi manciparem, ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni fæce curarum et suffocatione turbarum liber epularer.

2. *Quid ergo humilis et terrenus respondeam ad hanc sapientiam, quæ data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, et quam nemo sapit, nisi sapientia Dei sapiens, et Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis, in Deo laudabo sermones tuos, et non timebo a timore nocturno, Quia docuisti me in spiritu veritatis (a) salubre moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum, quo et illam beatam matrem et aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici * filii, taciturno quidem luctu, non tamen sicco a maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas et graves lacrymas, sicut proprior vel æqualior animæ ejus spiritus altius intellexisti, et perfectæ in Christo feminæ, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine melius ex æquo statu contemplatus es, ut eam primum pro naturali affectione permotam, deinde caussa potiore compunctam flevisse perspiceres, non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in præsenti sæculo amisisset; quam quod propemodum in sæculari vanitate præventum (quia necdum illum deseruerat senatoriæ dignitatis ambitio) non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumtum, ut de conversionis gloria transiisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem, coronamque capturus, si in hujus sæculi vita matris exempla saccum togæ, et monasterium Senatui prætulisset.*

* Publicolæ.

3. *Verumtamen idem vir, ut et antea (b) retulisse me puto sanctitati tuæ his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit. Ita enim secundum verbum Domini mitis moribus fuit et humilis corde, ut non immerito credatur introisse in requiem Domini. Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico, et mansueti possidebunt terram, placentes Deo in regione vivorum. Nam certe et illud Apostoli, non solum tacito mentis affectu, sed et conspicuis religiosus implevit officiis, ut cum esset altorum hujus seculi in ordine et honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, et tota etiam die misereri et commodare persisteret. Unde et semen ejus potens in terra factum est, inter eos qui dii fortes terræ nimium elevati sunt: ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveletur.* Generatio, inquit, rectorum benedicetur: gloria, *non caduca*, et divitiæ, *non labentes*, in domo ejus: *domo, quæ ædificatur in cœlis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum et pristinis litteris non pauca super eo narrasse me reputem, et nihil possim de beata hujus filii matre, et sanctorum (c) pari radice ramorum, Melaniam melius aut sanctius prædicare, quam sanctitas tua in eam profari et disputare dignata est, ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus animæque virtutibus, tu ille vir Christi, doctor Israhel in Ecclesia veritatis; procurante in melius Dei gratia parareris dignior tam viridis in Christo animæ prædicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.*

Matt. 11. 29. Psal. 36. 37. Matt 5. 4. Psal. 114. 9. Rom. 12. 16. Psal. 111. 2.

4. *Quæ vero post resurrectionem carnis in illo sæculo beatorum futura sit (d) actio, tu me interrogare dignatus es. At ego de præsenti vitæ meæ statu ut magistrum et medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntatem Dei, tuisque vestigiis ambulare post Christum, et (e) morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus sæculi vita, quæ tota tentationum, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calciamentum vetus de pedibus meis, disrumpam vincula mea, et liber exsultem ad currendum viam, quo possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic sæculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo et corde et ore cognoscitur. Quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo; et spiritus veritatis effunditur in lingua tua, superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei.*

5. *Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas, quæ fortis est ut mors?*

(a) Ad litteram a salvare. ad b retuli ex voto sanctitatis tuæ. ad c patre. ad d actio nostra. ad e mortem istam evangelicam pr. sm. quam carn. res. vol. prævenimus. quos locos, aliosque plures ad Phimarconensem codicem correximus.

CLASSIS II. AN. 408.

Sic enim obliterat nobis et perimit hoc sæculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi avertimur ad hoc mundo, et cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. a *Nec tamquam viventes in eorum conspectu, (a) visuque decernimus; quia portio nostra mors Christi est: cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius, cujus voluntas sanctificatio nostra est: et qui ideo pro nobis mortuus est, et resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est, et resurrexit, et dedit nobis pignus repromissionis suæ spiritu suo, sicut pignus vitæ nostræ posuit in cælis in* b *corpore suo, quod est (b) caput corporis nostri.* B *Unde nunc exspectatio nostra Dominus est, et substantia, quæ ab ipso facta est apud ipsum, et in ipso, et per ipsum, qui conformatus est corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, et secum in cælestibus collocaret. Propterea et qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint,* (1. Tess. 4. 16) *sicut Apostolus ait, et cum ipso maneant, sicut et ipse Dominus ad Patrem dixit,* Volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum. (Iohan. 17. 24.)

6. *Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes,* Beati qui habitant in domo tua; in sæcula sæculorum laudabunt te. (Psal. 83. 5.) *Puto autem hanc laudationem vocibus concinnentium esse promendam: etsi immutabuntur sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut et Domini corpus post resurrectionem apparuit: in qua utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat, et resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique eum in eadem carne, qua mortuus et sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia membro-* c *rum expresso oculis et auribus hominum sæpe (c) collatus exhibuit.* C *Quod si etiam Angeli, quorum simpliciter spiritualis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, et gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritualia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatæ carnis omnibus membris, et per omnia membra formis et numeris suis, et linguas habebunt in oribus suis, et linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes vel sensuum suorum gaudiorumque affectus per verba depromant! Forte etiam hoc gratiæ gloriæque apposituro sanctis suis Domino, in sæculis regni sui, ut tanto potioribus linguis et vocibus canant, quanto ad beatiorem naturam corporum beata immutatione profecerint, ut in corporibus jam spiritualibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cælestibus, quales Apostolus audivit in paradiso,* A *sermonibus eloquantur. Et ideo forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur.* (2. Cor. 12. 4.) *Quibus idcirco hominibus hujus sæculi adhuc uti non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est:* Etenim clamabunt et hymnum dicent; (Ps. 64. 14.) *procul dubio in cælestibus, ubi cum Domino erunt, et delectabuntur in abundantia pacis, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras et coronas et canentes ei canticum novum; aggregati choris Angelorum, Virtutum, Dominationum, Thronorum, ut et ipsi cum Cherubim atque Seraphim, et quatuor illis animalibus voce perpetua concinentes dicant,* Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sabaoth, (Isa. 6. 3.) *et reliqua quæ nosti.*

B 7. *Hoc est ergo quod egenus et pauper ego ille insipiens et parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hoc tuam doceas; (quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce et fonte sapientium, ut sicut præterita cognovisti, et præsentia vides; ita etiam de futuris (d) æstimes;* d *) quid censeas de his cælestium creaturarum vel etiam super cælos in conspectu altissimi agentium vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo,* Si linguis Angelorum loquar, (1. Cor. 13. 1.) *proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit; tanto humanis sensibus et eloquiis altiorem,* C *quanto ipsa Angelorum creatura et statio mortalibus (e) incolis et terrenis sedibus præstat:* e *attamen forsitan linguas Angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut et de charismatum varietate disserens inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed et vox Dei sæpe ad sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum, et magnum. Sed forte ex hoc ipso, quia (f) in hoc membro* f *vocis officium Deus posuit, etiam incorporeæ Angelorum creaturæ sermones et voces linguam vocaverit, sicut Scriptura solet Deo quoque secundum species operationum, nomina adsignare membrorum. Ora pro nobis et doce nos.*

D 8. *Frater noster carissimus et dulcissimus Quintus, quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat: instantiam vero ejus in litteris exigendis et hæc epistola lituris quam versibus crebrior loquitur, commemorati exactoris * nimiam festinationem scheda fecit.* (* f. nimia festinatio schedam fecit.) *Nam pridie Idus Maias venit ad nos ut rescripta peteret, et Idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim, vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, immo sine dubio laudabilis*

(a) MSS. Phimarc. ad litter. a habet, usque. ad b omittit, caput. At Lov. ad c habet collata, ad d quid estimes ad e in cælis ad f quia sine hoc membro in quo est vocis officium Deus posuit etiam in corpore Angelorum creare. quibus locis et nonnullis aliis Phim. cod. sequimur.

CLASSIS II. AN. 408.

magis quam culpabilis judicabitur, qui a tenebris quod in comparatione vestri luminis sumus, justissime refestinavit ad lucem suam.

EPISTOLA XCV. *

* Alias CCL. quæ autem 95. erat, nunc 177.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

Dominis carissimis, et sincerissimis, sanctis et desiderabilibus et venerabilibus fratribus, sub magistro Domino Jesu (a) condiscipulis, PAULINO et THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

[Scripta hyeme an exeunte 408. aut ineunte 409.]

1. CUM vos fratres nostri conjunctissimi nobis, quos nobiscum desiderati desiderare, et salutati resalutare consuestis, assidue videnl, non tam augentur bona nostra, quam consolantur mala. Nam ipsas caussas et necessitates, et quantum valemus, devitare conamur, et tamen nescio quomodo, credo pro meritis nostris, deesse non possunt: sed cum ad nos veniunt, et vident nos, fit quod scriptum est, *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ jucundaverunt animam meam.* [Psal. 93.19.] Proinde ad istam lætitiam, qua vobiscum est frater (b) Possidius, cum ex ipso audiretis, quum tristis eum caussa compulerit, hoc me verissime dicere cognoscetis: et tamen si quisquam nostrum propter hoc solum iret trans mare, ut vestra præsentia frueretur, quid hac caussa justius, quid posset dignius inveniri? Sed id vincula nostra non ferrent, quibus religati sumus infirmorum servire languoribus, nec eos præsentia corporali relinquere, nisi cum hoc cogunt tanto imperiosius, quanto periculosius ægrotando. Utrum exerceamur his, an potius plectamur, nescio; nisi quod non secundum peccata nostra facit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis, qui tanta solatiis doloribus miscet, agitque mirabili medicina, ne amemus mundum, ne deficiamus in mundo.

2. Quæsivi abs te prioribus litteris, qualisnam tibi videatur futura æterna vita sanctorum; sed bene mihi respondisti etiam de præsentis vitæ statu adhuc esse utique consulendum: nisi quod me consulere voluisti, quod aut mecum nescis, aut mecum scis, aut magis quam ego forsitan scis; quippe qui etiam verissime dixeris evangelicam mortem prius emoriendum, quam carnalem resolutionem voluntario præveniamus excessu, non obitu, sed sententia recedentes ab hujus sæculi vita. Simplex hæc actio, et nullo dubitationis æstu fluctuat, quod ita nos vivere oportere censemus in hac vita mortali, ut vitæ immortali quodammodo coaptemur. Verum omnis quæstio, quæ agentes quærentesque conturbat homines, qualis ego sum, illa est, quonam modo vivendum sit, vel inter eos, vel propter eos, qui nondum vivere moriendo noverunt, non resolutione corporis, sed quodam se a corporalibus illecebris avertentes mentis affectu. Plerumque enim videtur nobis, quod nisi eis aliquantulum congruamus ad ea ipsa, unde illos extrahi cupimus, nihil cum eis salubriter agere poterimus. Quod cum facimus, talium delectatio subrepit et nobis, ut sæpe etiam loqui vana delectet, auremque præbere loquentibus, nec arridere tantum, sed etiam risu vinci ac solvi: ita pulvereis quibusdam, vel etiam luteis affectibus nostras animas aggravantes, laboriosius et pigrius levamus ad Deum, ut vivamus evangelicam vitam, moriendo evangelicam mortem. Quod si aliquando successerit, statim subjicietur, Euge, Euge, non ab hominibus; neque enim quisquam hominum sentit in alio talem mentis agnitionem: sed in quodam intus silentio, nescio unde clamatur, Euge, Euge. Propter hoc genus tentationis ab angelo colaphizatum se tantus Apostolus confitetur. [2. Cor. 12. 7.] Ecce unde vita humana super terram tota tentatio est; quando et ibi homo tentatur, ubi quantum potest vitæ cœlestis similitudini coaptatur.

3. Quid dicam de vindicando, vel non vindicando? quandoquidem hoc totum ad eorum salutem proficere volumus, in quos vindicandum aut non vindicandum esse arbitramur. Quis etiam sit vindicandi modus, non solum pro qualitate vel quantitate culparum, verum etiam pro quibusdam viribus animorum, quid quisque sufferat, quid recuset, ne non solum non proficiat, sed etiam deficiat, quam profundum et latebrosum est? impendentem quoque vindictam metuentes, quæ ab hominibus metuitur, nescio utrum plures correcti sunt, quam in deterius abierunt. Quid cum sæpe accidat, ut si in quemquam vindicaveris, ipse pereat; si inultum reliqueris, alter pereat? Ego in his quotidie peccare me fateor, et ignorare quando, quove modo custodiam id quod scriptum est, *Peccantes coram omnibus argue, ut ceteri timorem habeant*; [1. Tim. 5. 20.] et quod scriptum est, *Corripe eum inter te et ipsum solum*; [Matt. 18. 15.] et quod

(a) Quia *magister* et *episcopus* in superiore epistola salutatus fuit Augustinus, idcirco reddit salutem hisce verbis. Ex quibus obiter conjectare nobis licet dignitatem episcopalem ante annum 409. non collatam fuisse Paulino; cui alioquin ornatior titulus debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Porro conjecturæ favet Ruffinus qui in epistola nuncupatoria 2. libri de benedictionibus Patriarcharum, quem circiter id tempus scripsisse videtur, non episcopum, sed fratrem ipsum appellat. Deinceps vero episcopus ab Augustino dicitur, in epistola 149. scripta versus an. 413. et in lib. 1. de civitate Dei c. 10. ubi de re agitur, quæ anno 410. contigit.

(b) Possidius Calamensis episcopus acturus caussam ecclesiæ suæ, quæ expilationes, incendia, cædes perpessa erat a paganis Calamensibus, uti docent epistolæ 91. et 104. navigavit ad Imperatorem, ex eadem epist. 104. sub finem videlicet anni 408. (quo anno seditio illa contigisse videtur) seu initio 409. quandoquidem is dubio procul perlator fuerit epistolæ hujus 95. ad Paulinum scriptæ Carthagine, cum ibi hyemaret Augustinus, juxta epist. 121.

CLASSIS II. AN. 408.

scriptum est, *Nolite ante tempus judicare*, (a) *ut non judicemini*; neque enim hic addidit ante tempus: et quod scriptum est, (1. Cor. 4. 5.) *Tu quis es, qui judicas alienum servum? suo domino stat aut cadit: stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum*; (Rom. 14. 4.) unde confirmat de his se dicere, qui intus sunt: et rursus eos judicari jubet, cum dicit, (1 Cor. 5. 12. 13.) *Quid enim mihi de his, qui foris sunt, judicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos judicatis? auferte malum ex vobis ipsis.* Quod cum etiam faciendum videtur, quatenus fiat, quantæ curæ ac timoris est? ne forte contingat quod de illo ipso intelligitur in secunda ad eosdem epistola cavendum admonere, (2. Cor. 2. 8.) *ne majore tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.* Et ne quisquam hoc non multum curandum putaret, ibi ait, *ut non possideamur a satana: non* [B] *enim ignoramus mentes ejus.* Quis in his omnibus tremor, mi Pauline sancte homo Dei? quis tremor, quæ tenebræ? Nonne putamus de his esse dictum, (Psal. 54. 6. 7. etc.) *Timor et tremor venerunt supra me, et contexerunt me tenebræ? et dixi, Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam? Ecce elongavi fugiens, et mansi in deserto.* Verumtamen etiam in deserto ipso fortassis expertus sit, quod adjungit, *Exspectabam eum qui me salvum faceret a pusillanimitate et tempestate.* (Job. 7. 1.) Nempe ergo tentatio est vita humana super terram.

4. Quid, ipsa divina eloquia, nonne palpantur potius, quam tractantur a nobis? dum in multo pluribus quærimus potius quid sentiendum sit, quam definitum aliquid fixumque sen- [C] timus? et ea cautio cum sollicitudinis plena sit, multo melior est tamen, quam temeritas affirmandi. Nonne in multis, si non secundum carnem homo sapiat, quam mortem dicit esse Apostolus, magno scandalo erit ei, qui adhuc secundum carnem sapit? ubi et dicere quid sentias periculosissimum, et non dicere laboriosissimum, et aliud quam sentis dicere perniciosissimum est? Quid, cum ea quæ non approbamus in eorum, qui intus sunt, sermone vel scriptis, putantesque id ad fraternæ caritatis libertatem pertinere, judicium nostrum non occultamus, et hoc non benevolentia, sed invidia facere credimur, quantum peccatur in nos? et cum similiter eos, qui nostras sententias reprehendunt, lædere potius velle, quam corrigere suspicamur, [D] quantum peccamus in alios? certe hinc exsistunt inimicitiæ plerumque etiam inter carissimas familiarissimasque personas, dum, supra quam scriptum est, unus pro altero inflatur adversus alterum, et dum mordent et comedunt invicem, (Psal. 54. 7.) timendum est ne consumantur ab invicem. *Quis ergo dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam?* Sive enim quia pericula, in quibus quisque versatur, graviora sunt, quam inexperta, sive quia revera ita est; quælibet pusillanimitas tempestasque deserti minus [A] mihi videtur molesta, quam ea, quæ vel patimur, vel timemus in turbis.

Proinde multum approbo sententiam tuam, de hujus vitæ statu esse agendum, vel potius cursu quam statu. Addo aliud, quia prius hoc requirendum atque tenendum est, quam illud, quale futurum sit, quo iste fert cursus. Inde ergo interrogavi quid sentias, quasi hujus vitæ recta regula retenta atque servata jam securi simus, cum in tam multis, maximeque in his, quæ breviter, ut potui, commemoravi, periculosissime laborare me sentiam. Sed quia omnis hæc ignorantia et difficultas hinc mihi videtur existere, quod in magna varietate morum, et animarum occultissimas voluntates atque infirmitates habentium, rem populi gerimus, non [B] terreni atque Romani, sed Jerosolymitani cœlestis, magis me libuit loqui tecum ex illo quod erimus, quam ex isto quod sumus. Ibi enim etsi nescimus quæ bona futura sunt, non tamen de parva re certi sumus, quod ista mala ibi non erunt.

6. De agenda ergo ista temporali vita, eo modo, per quem veniendum est ad æternam, novi concupiscentias carnales esse frenandas; tantumque remittendum in delectationes sensuum corporalium, quantum sustentandæ hujusmodi agendæque vitæ satis est, omnesque molestias temporales, pro veritate Dei, et salute æterna nostra et proximi, patienter fortiterque tolerandas. Novi etiam proximo ad hoc consulendum omni studio caritatis, ut istam vitam recte ge- [C] rat propter æternam. Præponenda etiam nobis spiritalia carnalibus, incommutabilia mutabilibus; et hæc omnia tanto magis minusve posse hominem, quanto magis minusve adjuvatur gratia Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum. Cur autem ille sic, ille autem sic adjuvetur, vel non adjuvetur, nescio. Id tamen Deum summa sibique nota æquitate facere scio. Propter illa vero, quæ supra commemoravi, quemadmodum vivendum sit cum hominibus, si quid tibi exploratum liquet, edoce me, obsecro. Sin et te ita ut me movent ista, confer ea cum aliquo mansueto cordis medico, sive illic inveneris ubi degitis, sive cum Romam toto anniversario pergitis, et quod per illum tibi loquentem, seu vobis colloquentibus Dominus aperuerit, [D] scribe mihi.

7. De resurrectione autem corporum, membrorumque in illa corruptione atque immortalitate futuris officiis, quoniam vicissim me interrogasti quid sentiam, audi breviter quod, si non satis erit, poterit, si Dominus adjuverit, latius disputari. Firmissime tenendum est, unde scripturæ sanctæ verax et clara sententia est, visibilia ista corpora atque terrena, quæ nunc animalia dicuntur, spiritalia futura in resurrectione fidelium atque justorum. Porro spiritalis corporis qualitas inexperta nobis, quemadmo-

(a) Bernardus Vindingus addendum hic putat, *Et quod scriptum est, Nolite judicare.* Nec inepta conjectura, quando quidem sequitur: *Neque enim hic addidit, ante tempus.*

CLASSIS II. AN. 408.

A dum vel comprehendi, vel insinuari possit, ignoro. Corruptio ibi certe nulla erit, ac per hoc nec isto, quo nunc indigent corruptibili cibo, tunc indigebunt; nec tamen eum capere non poterunt, veraciterque consumere potestate, non necessitate. Alioquin nec Dominus eum post resurrectionem accepisset, qui nobis ita præbuit corporalis resurrectionis exemplum, ut hinc Apostolus, dicat, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Qui cum membris omnibus appareret, eorumque officiis uteretur, loca etiam vulnerum demonstravit. Quas ego cicatrices, non ipsa vulnera semper accepi, et eas ipsas potestate, non necessitate. Cujus potestatis facilitatem tunc maxime ostendit, cum vel in alia forma se demonstravit, vel in B domo discipulis constitutis, cum ostia clausa essent, verus apparuit.

1. Cor. 15. 16. — Johan. 20. 20. — Luc. 24. 15. — Johan. 20. 15. — Marc. 16. 12. — Johan. 20. 19.

8. Hinc oritur de Angelis quæstio, utrum habeant corpora suis officiis et concursationibus congrua, an tantummodo spiritus sint? Si enim habere dixerimus, occurrit nobis, *Qui facit Angelos suos spiritus.* Si autem non habere dixerimus, plus habet scrupuli, quomodo scriptum sit, eos corporeis hominum sensibus sine corpore præsentatos, hospitio susceptos, pedes eis lotos, edentibus et bibentibus ministratum. Facilius enim videri potest, sic esse spiritus Angelos dictos, ut homines animas, sicut scriptum est cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse (neque enim corpora non habebant) quam ut illa omnia sine corporibus gesta credantur. C Deinde certa quædam in Apocalypsi Angeli statura definitur in ea mensura, quæ nisi corporum esse non possit, ut quod hominibus apparuerit non ad falsitatem, sed ad illam potestatem ac facilitatem spiritalium corporum referatur. Sed sive habeant Angeli corpora, sive quisquam possit ostendere, quemadmodum corpora non habentes gerere illa omnia potuerint, in illa tamen civitate sanctorum, ubi etiam per Christum redempti a generatione hac in æternum conjungentur millibus Angelorum, voces corporales non latentes animos indicabunt: quia in illa societate divina nihil cogitationis proximo poterit occultari; sed erit consonans in Dei laude concordia, non solum spiritu, verum etiam spiritali corpore expressa: hoc mihi videtur.

Psal. 103. 4. — Gen. 18. 2. et 19. 1. — Gen. 46. 27.

D 9. Interim si quid congruentius veritati vel jam tenes, vel a doctioribus audire potueris, per te nosse studiosissimo expecto. Recense sane* epistolam meam, cui quoniam festinantissime te respondisse de diaconi festinatione caussatus es, ideo non conqueror, sed potius commemoro, ut quod tunc omissum est, nunc reddatur. Et de otio quippe Christiano ad percipiendam vel disserendam Christianam sapientiam quid sentias, et de otio quod putabam tuo, cujus mihi occupationes incredibiles nuntiatæ sunt, require et vide, quid a te scire quæsierim. (Et alia manu) memores nostri felices vivite, magna gaudia et solatia nostra sancti Dei.

* Hæc non exstat.

EPISTOLA XCVI. *

CLASSIS II. AN. 408.

* Alias CXXIV. quæ autem 96 erat, nunc 183.

A *Augustinus Olympio, quem audierat provectum recens ad novam dignitatem, (scilicet Magistri officiorum, quod ipsi munus post Stilichonis necem an. 408. collatum fuit) commendat impense caussam Bonifacii Cataquensis episcopi, super possessione quadam ecclesiæ ab ipsius prædecessore non sine fraude comparata.*

Domino dilectissimo et in Christi membris honorabiliter amplectendo filio OLYMPIO, AUGUSTINUS.

Scripta an. 408. circ. initium Septemb.

B 1. Quamquam sis secundum sæculi hujus cursum, nos tamen carissimo et sincerissimo conservo nostro Olympio Christiano fidissime scribimus. Hoc enim tibi esse scimus omni gloria gloriosius, et omni sublimitate sublimius. Fama quippe ad nos pertulit, honorem te adeptum esse celsiorem, quæ utrum vera esset, nondum apud nos fuerat confirmatum, cum hæc scribendi provenit occasio. Sed quoniam novimus te a Domino didicisse, non alta sapere, sed humilibus consentire, quolibet culmine provectus esses, non aliter quam soles litteras nostras te accepturum esse præsumimus, domine dilectissime, et in Christi membris honorabiliter amplectende fili. Temporali vero felicitate ad æterna lucra te prudenter usurum minime dubitamus, ut quanto plus potes in hac terrena C republica, tanto plus impendas cælesti illi, quæ te in Christo peperit, civitati, quod tibi uberius rependatur in regione viventium, et et in vera pace securorum ac sine fine manentium gaudiorum.

2. Sancti fratris et coepiscopi mei Bonifacii petitionem tuæ rursus caritati commendo, ne forte nunc fieri possit quod ante non potuit. Cum enim posset sine ulla forsitan quæstione quod præcessor ejus, quamvis sub alieno nomine, comparaverat, et sub ecclesiæ nomine possidere jam cœperat, consequenter etiam ipse retinere: nolumus tamen, quoniam fisci debitor fuit, hunc scrupulum habere in conscientia. Neque enim fraus ista, quia fisco fiebat, ideo non fiebat. Et ille quidem Paulus, postquam D episcopus factus est, renuntiaturus suis omnibus rebus propter immensum cumulum fiscalium debitorum, exacta quadam cautione, in qua certum ei pondus debebatur argenti, hos exiguos agellos, unde victum sustentaret, tamquam ecclesiæ comparavit, sub nomine tunc potentissimæ domus, ut etiam ex ipsis, morem suum sequens, cum fisco non solveret, nullas exactorum molestias pateretur. Iste autem qui eidem ecclesiæ illo defuncto est ordinatus, timuit hos agros suscipere: et cum posset pro solis fiscalibus debitis, quæ de memoratis possessiunculis ille contraxerat, imperiale beneficium postulare, totum maluit confiteri, quod eas Paulus de argento proprio, cum esset fisco

obnoxius, de (a) hastario emerat: ut eas ecclesia, si fieri potest, non occulta episcopi iniquitate, sed manifesta Christiani Imperatoris liberalitate possideat. Quod si fieri non potest, MELIUS inopiæ laborem servi Dei tolerant, quam ut necessariorum facultatem cum conscientia fraudis obtineant.

3. Ad hoc tuum suffragium petimus impartiri digneris: quia id quod primo impetratum est, noluit allegare, ne iterum supplicandi sibi intercluderet facultatem: non enim erat ad desiderata responsum. Nunc vero cum sis eadem benignitate qua soles, sed amplior potestate; non desperamus, adjuvante Domino, meritis tuis hoc facile posse concedi: cum etiam si tuo nomine easdem loca peteres, et memoratæ ecclesiæ ipse donares, quis reprehenderet, aut quis non maxime prædicaret petitionem tuam, non terrenæ cupiditati, sed Christianæ pietati servientem? Domini Dei nostri misericordia te in Christo feliciorem tueatur, Domine fili.

* Alias CXXIX. quæ autem 97 erat, nunc 184.

EPISTOLA XCVII. *

Augustinus Olympio, ut tueatur leges de confringendis idolis et hæreticis corrigendis, quæ vivo Stilichone missæ sunt in Africam, faciatque pro auctoritate et industria sua, ut eas ex Imperatoris voluntate constitutas esse, adeoque post Stilichonis necem nihilominus vigere intelligant Ecclesiæ inimici.

Domino eximio et merito præstantissimo, multumque in Christi caritate honorando filio OLYMPIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte ann. 408.

1. QUAMVIS mox ut audivimus te merito sublimatum, cum ipsa fama nondum nobis certissima esset, nihil aliud de animo tuo credidimus erga Ecclesiam Dei, cujus te veraciter filium esse gaudemus, quam quod tuis litteris mox aperuisti: tamen etiam illis lectis, quibus ultro dignatus es, etiamsi pigri et cunctantes essemus, exhortationem benevolentissimam mittere, ut instruente humilitate nostra, per religiosam obedientiam tuam, Dominus, cujus munere talis es, Ecclesiæ suæ jamjamque subveniat, majore fiducia tibi scribimus, domine eximie et merito præstantissime, multumque in Christi caritate honorande fili.

2. Et fratres quidem multi sancti collegæ mei, graviter Ecclesia perturbata profecti sunt pene fugientes ad gloriosissimum comitatum, quos, sive jam videris, sive litteras eorum ab urbe Roma opportunitatis cujusquam occasione acceperis: ego tamen licet nullum consilium cum eis communicare potuerim, non potui prætermittere per hunc fratrem et compresbyterum meum, qui urgente necessitate pro salute civis sui, etiam media hyeme quomodocumque ad illas partes venire compulsus est, et salutare et admonere caritatem tuam, quam habes in Christo Jesu Domino nostro, ut opus tuum bonum diligentissima acceleretur instantia, quo noverint inimici Ecclesiæ leges illas, quæ de idolis confringendis et hæreticis corrigendis vivo Stilichone in Africam missæ sunt, ex voluntate Imperatoris piissimi et fidelissimi constitutas: quo nesciente vel nolente factum sive dolose jactant, sive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentissimos reddunt, nobisque periculose ac vehementer infestos.

3. Hoc autem quod petendo vel suggerendo admoneo præstantiam tuam, non dubito omnium per Africam collegarum meorum fieri voluntate: arbitrorque quacumque primitus exorta occasione facillime posse ac debere maturari, ut noverint, sicut dixi, homines vani, quorum et adversantium salutem requirimus, leges quæ pro Christi Ecclesia missæ sunt, magis Theodosii filium, quam Stilichonem curasse mittendas. Propterea quippe memoratus presbyter harum perlator, cum de regione sit Milevitana, ab episcopo suo venerabili fratre meo Severo, qui tuam mecum sincerissimam dilectionem multum salutat, per Hipponem-regium, ubi ego sum, transire jussus est: quia cum forte simul essemus in magnis Ecclesiæ tribulationibus et perturbationibus, quærebamus occasionem scribendi ad eximietatem tuam, et non inveniebamus. Jam quidem unam epistolam miseram in negotio sancti fratris et collegæ mei Bonifacii episcopi Cataquensis; sed nondum ad nos pervenerant graviora, quæ nos vehementius agitarent; quibus comprimendis vel corrigendis quemadmodum meliore secundum Christi (b) viam consilio succurratur, commodius (c) episcopi qui propterea navigaverunt, cum tanta benignitate tui cordis acturi sunt, qui potuerunt communi consilio diligentius deliberatum aliquid ferre, quantum temporis permittebat angustia. Illud tamen quo animum clementissimi et religiosissimi principis erga Ecclesiam provincia noverit, nullo modo esse differendum, sed etiam antequam episcopos, qui profecti sunt, videas, quam primum tua præstantissima pro Christi membris in tribulatione maxima constitutis vigilantia potuerit, accelerandum suggero, peto, obsecro, flagito. Neque enim parvum in his malis solatium Dominus obtulit, quod te voluit multo amplius posse quam poteras, quando jam de tuis multis ac magnis operibus bonis gaudebamus.

4. Multum sane de quorumdam, neque paucorum, fide firma et stabili gratulamur, qui ex occasione legum ipsarum ad Christianam religionem vel catholicam pacem conversi sunt; pro quorum salute sempiterna nos in hac tem-

(a) Bad. Am. et Er. habent, *de Ascario*. At Lov. et MSS. *de hastario*. Porro hastarium dicebatur, ubi spolia seu proscriptorum bona vendebantur.

(b) Bad. Am. et Er. *secundum misericordiam*.

(c) Restitutus nimirum et Florentius episcopi, ex decreto concilii Carthagine habiti 13. Octob. an. 408. legationem ad Imperatorem susceperunt contra paganos et hæreticos, ut videre est in Concil. Africano c. 73.

CLASSIS II. AN. 408.

porali etiam periclitari delectat. Propterea enim maxime ab hominibus nimium dureque perversis, nunc inimicitiarum graviores impetus sustinemus, quos nonnulli eorum nobiscum patientissime sustinent: sed plurimum infirmitati metuimus, donec discant et valeant, adjuvante misericordissima gratia Domini, sæculum præsens et hominum diem robore cordis valentiore contemnere. Commonitorium quod misi fratribus episcopis, si ut puto nondum ibi sunt, ab eximietate tua illis tradatur, cum venerint. Tantam quippe tui sincerissimi pectoris habemus fiduciam, ut adjuvante Domino Deo nostro non solum impertitorem auxilii te velimus, verum etiam consilii participem.

EPISTOLA XCVIII. *

* *Alias* XXIII. *quæ autem 98. erat, nunc 163.*

a *Augustinus* (a) *Bonifacio episcopo, respondens qui fiat, ut infantibus in baptismo prosit parentum fides, cum post baptismum non noceat illis parentum impietas: deinde quomodo susceptores in baptismo respondeant, illos credere, cum parvuli revera non credant, et incertum sit an sint credituri.*

b (*b*) Bonifacio coepiscopo, Augustinus in Domino salutem.

Scripta forte circ. idem tempus. De consecr. dist. 4. Quæris.

1. Quæris a me, *utrum parentes baptizatis parvulis suis noceant, cum eos dæmoniorum sacrificiis sanare conantur. Et si non nocent, quomodo eis prosit cum baptizantur parentum fides, quorum eis non potest obesse perfidia.* Ubi respondeo, tantam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris, esse virtutem in sancta compage corporis Christi, ut semel generatus per aliorum carnalem voluptatem, cum semel regeneratus fuerit per aliorum spiritalem voluntatem, deinceps non possit vinculo alienæ iniquitatis obstringi, cui nulla sua voluntate consentit. *Et anima* enim *patris mea est*, inquit, *et anima filii mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur:* non autem peccat ipsa, cum parentes ei omnino nescienti, vel quilibet alius adhibet sacrilega dæmoniorum. Sed ideo ex Adam traxit, quod sacramenti illius gratia solveretur, quia nondum erat anima separatim vivens, id est altera anima, de qua diceretur, *Et anima patris mea est, et anima filii mea est.* Jam itaque cum homo in seipso est, ab eo qui genuit alter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum, quia unus erat cum illo et in illo a quo traxit, quando quod traxit admissum est. Non autem trahit alter ab altero, quando sua unoquoque propria vita vivente jam est unde dicatur, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.*

Ezech. 18. 4.

1. q. 4. Jam itaque.

2. Ut autem possit regenerari per officium voluntatis alienæ, cum offertur consecrandus, facit hoc unus Spiritus, ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est; Nisi quis renatus fuerit ex parentum voluntate, aut ex offerentium vel ministrantium fide; sed, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu-sancto.* Aqua igitur exhibens forinsecus sacramentum gratiæ, et Spiritus operans intrinsecus beneficium gratiæ, solvens vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem in uno Christo, ex uno Adam generatum. Regenerans ergo Spiritus in majoribus offerentibus, et parvulo oblato renatoque communis est: ideo per hanc societatem unius ejusdemque Spiritus prodest offerentium voluntas parvulo oblato. Quando autem in parvulum majores peccant, offerentes eum atque obligare conantes dæmonum sacrilegis vinculis, non est anima utrorumque communis, ut etiam culpam possint habere communem. Non enim sic communicatur culpa per alterius voluntatem, quemadmodum communicatur gratia per sancti Spiritus unitatem. Potest enim et in hoc et in illo homine esse unus Spiritus sanctus, etiamsi invicem nesciant, per quem sit utriusque gratia communis. Non autem potest spiritus hominis esse et hujus et illius, per quem, peccante altero, et altero non peccante, sit tamen culpa communis. Ac per hoc potest parvulus semel ex parentum carne generatus Dei Spiritu regenerari, ut ex illis obligatio contracta solvatur. Non potest autem semel Dei Spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio, quæ soluta est, iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus evaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur.

Johan. 3. 5.

De consec. dist. 4. Quæris.

3. Verumtamen recte dicuntur parentes, vel quicumque majores, filios seu quoslibet parvulos baptizatos dæmoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores fiunt. Recte illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur, Nolite occidere parvulos vestros. Dicit enim et Apostolus, *Spiritum nolite exstinguere:* non quia ille exstingui potest, sed quantum in ipsis est, exstinctores ejus merito dicuntur, qui sic agunt ut exstinctum velint. Isto sensu recte intelligi potest, quod scripsit beatissimus Cyprianus in epistola de Lapsis, cum eos qui tempore persequutionis idolis immolaverant arguens, (Ac ne »
quid deesset, inquit, ad criminis cumulum, in- »
fantes quoque parentum manibus impositi vel »

1. Thess. 5. 19.

(a) In MSS. plerisque constanter scribitur. *Bonefacius*

(b) Bonifacium hunc, præditum ea religione, ut soleret *vehementer cavere mendacium*, uti dicitur infra n. 7. haud immerito credideris esse illum ipsum Cataquensem episcopum, qui agros a prædecessore suo cum aliqua fisci fraude comparatos ecclesiæ suscipere præ conscientiæ sinceritate verebatur. Bonifacii sancti *fratris* et *coepiscopi sui* meminit Augustinus in epist. 143. et 149. Interfuit Carthaginensi collat. Bonifacius Cataquensis.

» adtrectati, amiserunt parvuli, quod in primo » statim nativitatis exordio fuerant consequuti.) Amiserunt, dixit, quantum adtinuit ad illorum scelus, a quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac voluntate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in seipsis amisissent, remansissent utique divina sententia sine ulla defensione damnandi. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum defensionem » continuo subjiceret, dicens, (Nonne illi, cum » judicii dies venerit, dicent, Nos nihil fecimus, » nec derelicto cibo et poculo Domini, ad profana » contagia sponte properavimus: perdidit nos a- » liena perfidia, parentes sensimus parricidas: illi » nobis Ecclesiam matrem, illi patrem Dominum » negaverunt, ut dum parvi et improvidi, et tanti » facinoris ignari per alios ad consortium criminis jungimur, aliena fraude caperemur?) Hanc defensionem non subnecteret, nisi justissimam crederet, et in Dei judicio parvulis profuturam. Si enim vere dicitur, Nos nihil fecimus; *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur:* nec illi pereunt sub Dei justo judicio, quos parentes suo scelere, quantum ad seipsos adtinet, perdiderunt.

4. Illud vero quod in eadem commemoratur epistola quamdam parvulam turbatis in fugam parentibus, nutrici derelictam, atque ab eadem nutrice dæmonum sacrilegiis impactam, postea in ecclesia illatam sibi eucharistiam miris motibus respuisse; ideo mihi videtur divinitus factum, ne majores putarent nihil se in parvulos in illa iniquitate peccare, sed potius intelligerent, per illum significantem quodammodo gestum corporis eorum, qui loqui non poterant, se mirabiliter admoneri quid ipsi facere deberent, qui post tantum illud nefas (a) sacramentis salutaribus irruebant, unde se utique pœnitendo abstinere deberent. Nec cum tale aliquid divina providentia per infantulos agit, ipsos id agere scientia vel ratione credendum est. Neque enim quia cujusdam Prophetæ dementiam Deus voluit etiam asina loquente coercere, ideo admiranda est asinorum sapientia. Porro si per animal irrationale sonuit aliquid homini simillimum, quod miraculo divino, non cordi asinino tribuendum sit: ita potuit omnipotens per infantis animam, non ubi ratio nulla erat, sed ubi adhuc sopita erat, gestu corporis ejus ostendere, quid illi, qui et in se et in parvulos suos peccaverant, curare deberent. Cæterum cum infans non redeat in parentem, ut cum illo et in illo unus homo sit, sed omnino alter sit, habens carnem suam et animam suam, *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.*

Num. 22. 23.

5. Nec illud te moveat, quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendum parvulos ferunt, ut gratia spiritali ad vitam regenerentur æternam, sed quod eos putant hoc remedio temporalem retinere vel recipere sanitatem. Non enim propterea illi non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur. Celebrantur enim per eos (b) necessaria ministeria, (c) et verba sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest. Spiritus autem ille sanctus qui habitat in sanctis, ex quibus una illa columba deargentata caritatis igne conflatur, agit quod agit etiam per servitutem, aliquando non solum simpliciter ignorantium, verum etiam damnabiliter indignorum. Offeruntur quippe parvuli ad percipiendam spiritalem gratiam, non tam ab eis quorum gestantur manibus (quamvis et ab ipsis, si et ipsi boni fideles sunt), quam ab universa societate sanctorum atque fidelium. Ab omnibus namque offerri recte intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, et quorum sancta atque individua caritate ad communicationem sancti Spiritus adjuvantur. Tota hoc ergo mater Ecclesia, quæ in sanctis est, facit: quia tota omnes, tota singulos parit. Nam si Christiani baptismi sacramentum, (d) quando unum atque idipsum est, etiam apud hæreticos valet et sufficit ad consecrationem, quamvis ad vitæ æternæ participationem non sufficiat; quæ consecratio reum quidem facit hæreticum extra Domini gregem habentem dominicum characterem, corrigendum tamen admonet sana doctrina, non iterum similiter consecrandum: quanto potius in catholica Ecclesia etiam per stipulæ ministerium frumenta purganda portantur, ut ad massæ societatem mediante area perducantur?

De consec. dist. 4. Quæris.

6. Illud autem nolo te fallat, ut existimes reatus vinculum ex Adam tractum, aliter non posse disrumpi, nisi parvuli ad percipiendam Christi gratiam a parentibus offerantur. Sic enim scribens dicis, *ut sicut parentes fuerunt auctores ad eorum pœnam, per fidem parentum identidem justificentur:* cum videas multos non offerri a parentibus, sed etiam a quibuslibet extraneis, sicut a dominis servuli aliquando offeruntur. Et nonnumquam mortuis parentibus suis, parvuli baptizantur ab eis oblati, qui illis hujusmodi misericordiam præbere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeliter parentes exposuerunt (e) nutriendos a quibuslibet, nonnumquam a sacris virginibus colliguntur; et ab eis offeruntur ad baptismum. Quæ certe proprios filios nec habuerunt ullos, nec habere disponunt: ac per hoc nihil aliud hic fieri vides, nisi quod in Evangelio scriptum est, cum Dominus

(a) Vaticani MSS. et e Gallicis quatuor habent, *gratiæ sacramenti salutaris irruebant.* Alii tres, *sacramento salutari.*

(b) Anselm. *necessaria mysteria et verba.*

(c) Bad. Am. Er. et Lov. nonnulla hic admisere verba ex n. 5. adscita, quæ sensum perturbant, et quæ prorsus absunt a MSS. tum Vaticanis sex, tum aliis septemdecim per nos inspectis. Nempe editiones illæ sic habuerunt: *Celebrantur enim per eos necessaria ministeria. Filios autem suos quoslibet parvulos dæmoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter sunt homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores fiunt. Et recte illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur, Nolite occidere parvulos vestros. Non autem recte his dicitur, Nolite verba sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest, recitare. Spiritus autem etc.*

(d) Editi, *quod unum.* At MSS. omnes, *quando unum.*

(e) Sic Er. et Lov. At MSS. plerique, nec non editio Bad. habent *nutriendi.*

CLASSIS II. AN. 408. interrogasset, quis illi a latronibus sauciato, A et semivivo in via derelicto proximus fuisset: responsum est enim, *Qui in illum fecit misericordiam*. Lucæ 10. 37.

7. Difficillimam sane quæstionem tibi proposuisse visus es, in extremo inquisitionis tuæ, ea videlicet intentione, qua soles vehementer cavere mendacium. *Si constituam*, inquis, *ante te parvulum, et interrogem, utrum cum creverit futurus sit castus, vel fur non sit futurus: sine dubio respondebis, Nescio. Et utrum in eodem parvula ætate constitus, cogitet aliquid boni vel mali: dices, Nescio. Si itaque de moribus ejus futuris nihil audes certi promittere, et de ejus præsenti cogitatione: quid est illud quod quando ad baptismum offeruntur, pro eis parentes tamquam fidedictores respondent, et dicunt illos facere, quod illa ætas cogitare non* B *potest; aut si potest, occultum est? Interrogamus enim eos a quibus offeruntur, et dicimus, Credit in Deum? de illa ætate, quæ utrum sit Deus, ignorat: respondent, Credit: et ad cetera sic respondetur singula, quæ quæruntur. Unde miror parentes in istis rebus, tam fidenter pro parvulo respondere, ut dicant eum tanta bona facere, quæ ad horam qua baptizatur, baptizator interrogat, tamen eadem hora si subjiciam, erit castus qui baptizatur, aut non erit fur: nescio utrum audet dicere aliquis, Aliquid horum erit, aut non erit: sicut mihi sine dubitatione respondet, quod credat in Deum, et quod se convertat ad Deum.* Deinde scripta tua concludens, adjungis et dicis: *Ad istas ergo quæ*- C *stiones peto breviter respondere digneris, ita ut non mihi de consuetudine præscribas, sed rationem reddas.*

8. His litteris tuis lectis et relectis, et quantum temporis angustiæ sinebant consideratis, recordatus sum Nebridium amicum meum, qui cum esset rerum obscurarum ad doctrinam pietatis maxime pertinentium diligentissimus et acerrimus inquisitor, valde oderat de quæstione magna responsionem brevem. Et quisquis hoc poposcisset, ægerrime ferebat, eumque, si ejus persona pateretur, vultu indignabundus et voce cohibebat, indignum deputans qui talia quæreret, cum de re tanta, quam multa dici possent deberentque, nesciret. Sed ego tibi non similiter, ut solebat ille, succenseo. Es enim episco- D pus multis curis occupatus, ut ego. Unde nec tibi facile vacat prolixum aliquid legere, nec mihi scribere. Nam ille tunc adolescens, qui talia breviter nolebat audire, et de multis in nostra sermocinatione quærebat, ab otioso quærebat otiosus. Tu vero cogitans nunc, quis et a quo ista flagites, breviter de re tanta respondere me jubes. Ecce facio quantum possum: Dominus adjuvet, ut quod postulas possim. Prop. 2 c. 4. De consecr. dist. 4 Quæris.

9. Nempe sæpe ita loquimur, ut Pascha propinquante dicamus, crastinam vel perendinam Domini passionem; cum ille ante tam multos annos passus sit, nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die dominico dicimus, Hodie Dominus resurrexit; cum ex quo resurrexit tot anni transierint. Cur nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum, quibus hæc gesta sunt, similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse dies qui non est ipse, sed revolutione temporis similis ejus: et dicatur illo die fieri, propter sacramenti celebrationem, quod non illo die, sed jam olim factum est? Nonne semel immolatus est Christus in seipso, et tamen in sacramento non solum per omnes Paschæ solemnitates, sed omni die populis immolatur, nec utique mentitur, qui interrogatus eum responderit immolari? Si enim sacramenta quamdam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine (*a*) plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quemdam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Nihil est autem aliud credere, quam fidem habere. Ac per hoc cum respondetur parvulus credere, qui fidei nondum habet affectum, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere se ad Deum propter conversionis sacramentum, quia et ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti. Sicut de ipso baptismo Apostolus, *Consepulti*, inquit, *sumus Christo per baptismum in mortem*. Non ait, sepulturam significavimus: sed prorsus ait, *Consepulti sumus*. Sacramentum ergo tantæ rei nonnisi ejusdem rei vocabulo nuncupavit.

Beda vulgatus Rom. 6. — 4. sent. dist. 6. Si recto 4. sent. dist. 4 Nec tam. a — Rom. 6. 4.

10. Itaque parvulum, etsi nondum fides illa, quæ in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur, non rem ipsa mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem homo sapere cœperit, non illud sacramentum repetet, sed intelliget, ejusque veritati consona etiam voluntate coaptabitur. Hoc quamdiu non potest, valebit sacramentum ad ejus tutelam adversus contrarias potestates: et tantum valebit, ut si ante (*b*) rationis usum ex hac vita emigraverit, b per ipsum sacramentum commendante Ecclesiæ caritate, ab illa condemnatione, quæ per unum hominem intravit in mundum, Christiano adjutorio liberetur. Hoc qui non credit, et fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, etsi habeat fidei sacramentum: longeque (*c*) melior est c illo parvulus, qui etiam si fidem nondum habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariæ cogitationis opponit, unde sacramentum ejus salubriter percipit. Respondi, sicut existimo, quæstionibus tuis, quantum adtinet ad minus capaces et ad contentiosos, non satis; quantum autem ad pacatos et intelligentes, plus forte ætatis.

De consecr. dist. 4. Nihil est. — De consecr. dist. 4. Quæris.

(*a*) MSS. viginti: *plerumque jam ipsarum rerum*.
(*b*) MSS. prope omnes habent, *ante majoris usum*
(*c*) Unus e Vat. MSS, *melior est illo parvulus*. Recte.

CLASSIS II. AN. 408.

quam sat est. Nec tibi sd excusationem meam A objeci firmissimam consuetudinem, sed saluberrimæ consuetudinis reddidi quam potui rationem.

EPISTOLA XCIX. *

* Alias CXXXIII, quæ autem 99. erat, nunc 164.

Ex Romanorum calamitate susceptum animo dolorem commiserationemque significat.

Religiosissimæ atque in Christi membris merito sancteque laudabili famulæ Dei ITALICÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 408. aut ineunte 409.

1. TRES epistolas tuæ benignitatis acceperam, cum ita rescripsi. Unam quæ adhuc meas litteras exigebat, alteram quæ ad te jam pervenisse indicabat, tertiam quæ benevolentissimam pro nobis curam tuam etiam de domo clarissimi et egregii juvenis Juliani, quæ nostris adhæret parietibus, continebat. Qua accepta continuo respondere non distuli, quia procurator eximietatis tuæ cito se Romam posse mittere, scripsit: cujus litteris graviter contristati sumus, quod ea quæ illic in Urbe (a) vel circa Urbem geruntur, non nobis insinuare curavit, ut certum apud nos fieret, quod incertæ famæ credere nolebamus. Fratrum quippe litteris ante transmissis, quamvis molesta et dura, multo tamen leviora nuntiata sunt. Plus sane quam dici potest miratus sum; quod nec tanta occasione hominum tuorum fratres sancti episcopi scripserint, nec epistola tua quidquam nobis de tantis tribulationibus vestris insinuaverit; quæ utique per viscera caritatis et nostræ sunt; nisi forte faciendum non putasti, quod nihil prodesse duxisti, aut nos tuis litteris mæstificari noluisti. Prodest aliquid, quantum ego arbitror, etiam ista cognoscere. Primo quia injustum est gaudere velle cum gaudentibus, et flere nolle cum flentibus. Deinde quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

2. Absit itaque ut recusemus audire etiam quæ amara et tristia sunt erga carissimos nostros. Nescio quo enim modo MINUS FUIT quod patitur unum membrum, si compatiuntur alia membra. Nec ipsa mali relevatio fit per communionem cladis, sed per solatium caritatis, ut quamvis alii ferendo patiantur, alii cognoscendo compatiantur, communis sit tamen tribulatio, quibus probatio, spes, dilectio, spiritusque communis est. Omnes autem nos Dominus consolatur, qui et hæc temporalia mala prædixit, et post hæc bona æterna promisit: nec debet cum præliatur infringi, qui vult post prælium coronari, vires illo subministrante certantibus, qui præparat ineffabilia dona victoribus.

CLASSIS II. AN. 409.

3. Rescripta illa nostra non tibi ad nos auferant scribendi fiduciam, præsertim quia timorem nostrum non improbabili defensione lenisti. Parvulos tuos resalutamus, et in Christo tibi grandescere optamus, qui jam in hac ætate cernunt quam sit amor hujus sæculi periculosus et noxius; atque utinam cum magna et dura (b) B quatiuntur, parva et flexibilia corrigantur. De domo illa quid dicam, nisi benignissimæ tuæ curæ gratias agam? Nam eam, quam dare possumus, nolunt; quam volunt autem, dare non possumus. Neque enim sicut falso audierunt, a decessore meo relicta est ecclesiæ, sed inter antiqua ejus prædia possidetur, et antiquæ alteri ecclesiæ sic cohæret, quemadmodum ista de qua agitur alteri.

EPISTOLA C. *

* Alias CXXVII, quæ autem 100. erat, nunc 159.

Augustinus Donato proconsuli Africæ, ut Donatistas coerceat, non occidat.

Domino eximio meritoque honorabili insigniterque laudabili filio (c) DONATO, AUGUSTINUS C in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

1. NOLLEM quidem in his afflictationibus esse Africanam ecclesiam constitutam, ut terrenæ illius potestatis indigeret auxilio. Sed C quia sicut Apostolus dicit, *Non est potestas nisi a Deo:* (Rom. 13. 1.) proculdubio cum per vos sincerissimos Catholicæ matris filios eidem subvenitur, auxilium nostrum in nomine Domini est, qui fecit cœlum et terram. Quis enim non sentiat in tantis malis non parvam nobis consolationem divinitus missam, cum tu vir talis et Christi nominis amantissimus, proconsularibus es sublimatus insignibus, ut ab sceleratis et sacrilegis ausibus inimicos ecclesiæ bonæ tuæ voluntati potestas sociata cohiberet, domine eximie, meritoque honorabilis insigniterque laudabilis fili? Denique unum solum est, quod in tua justitia (23. q. 5. Unum.) pertimescimus, ne forte quoniam quidquid mali contra Christianam societatem ab hominibus D impiis ingratisque committitur, profecto gravius est et atrocius, quam si in alios talia committantur, tu quoque pro immanitate facinorum, ac non potius pro lenitate Christianæ consideratione censeas coercendum: quod te per (d) Jesum Christum ne facias obsecramus. Neque enim vindictam de inimicis in hac terra requirimus, aut vero ad eas angustias animi nos de-

(a) Tangit hic allatam Romano populo cladem prima obsidione Urbis per Alaricum; quæ quidem ad finem an. 408. pertinere videtur. Quippe accepto a Romanis auro cum recessisset Alaricus, *Mediocre jam laxamentum hoc malorum esse videbatur*, quo tempore *Honorius quidem imperator Ravennæ consulatum inibat*, octies honorem *hunc consecutus; in Oriente vero Theodosius Augustus jam tertium consul*, uti scribit Zosimus in lib. 5. id est initio an. 409.

(b) Editi, *patiuntur* MSS. vero, *quatiuntur*.

(c) Donatus proconsulatum Africæ gerebat exeunte an. 408 uti colligitur ex lege ad eam data 24. Novemb. quo munere functus non est ultra mediam an. 410 quippe hoc anno 410. die 23 Junii data reperitur alia lex ad Africæ proconsulem Macrobium.

(d) MSS. omnes uno excepto, *per ipsum Christum*.

CLASSIS II. AN. 408.

bent coartare quæ patimur, ut obliviscamur quid nobis præceperit, pro cujus veritate ac nomine patimur: diligimus inimicos nostros et oramus pro eis. Unde ex occasione terribilium judicum ac legum, ne in æterni judicii pœnas incidant, corrigi eos cupimus, non necari; nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec (a) suppliciis quibus digni sunt exerceri. Sic igitur eorum peccata compesce, ut sint quos pœniteat peccasse.

Hæretici corrigi vult, non necari.

2. Quæsumus igitur ut cum Ecclesiæ caussas audis, quamlibet nefariis injuriis appetitam vel afflictam esse cognoveris, potestatem occidendi te habere obliviscaris, et petitionem nostram non obliviscaris. Non tibi vile sit, neque contemtibile, fili honorabiliter dilectissime, quod vos rogamus ne occidantur, pro quibus Dominum rogamus ut corrigantur. Excepto etiam quod a perpetuo proposito recedere non debemus vincendi in bono malum: illud quoque prudentia tua cogitet, quod caussas ecclesiasticas insinuare vobis nemo præter ecclesiasticos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaveritis; deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum judicium aliquid tale perveniat: quo comperto illi in nostram perniciem licentiore audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta et indicta, ut etiam occidi ab eis eligamus, quam eos occidendos vestris judiciis ingeramus. Hanc admonitionem, petitionem, obsecrationem meam ne quæso aspernanter accipias. Neque enim te arbitror non recolere, magnam me ad te et multo quam nunc es altius sublimatum, etiamsi episcopus non essem, fiduciam tamen habere potuisse. Cito interim per edictum excellentiæ tuæ noverint hæretici Donatistæ, manere leges contra errorem suum latas, quas jam nihil valere arbitrantur et jactant, ne vel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimum autem labores et pericula nostra, quo fructuosa sint, adjuvabis, si eorum vanissimam et impiæ superbiæ plenissimam sectam non ita cures imperialibus legibus comprimi, ut sibi vel suis videantur qualescumque molestias pro veritate atque justitia sustinere; sed eos, cum hoc abs te petitur, rerum certarum manifestissimis documentis apud Acta vel præstantiæ tuæ vel minorum judicum convinci atque instrui patiaris; ut et ipsi qui te jubente detinentur, duram, si fieri potest, flectant in melius voluntatem, et ea ceteris salubriter legant, Onerosior est quippe quam utilior diligentia, quamvis ut magnum deseratur malum, et magnum teneatur bonum, cogi tantum homines, non doceri.

EPISTOLA CI. *

CLASSIS II. AN. 408.

* Alias CXXXI, quæ autem 101. erat, nunc 102.

Augustinus Memorio episcopo libros ipsius de Musica flagitanti, sextum librum mittit, et ceteros, si repererit, mittendos pollicetur; eaque occasione agit de disciplinis, quas falso liberales dici ostendit; nisi adsit studium Christianæ pietatis.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo, et sinceriter desiderantissimo fratri et coepiscopo (b) MEMORIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. NULLAS jam reddere debui litteras sanctæ caritati tuæ sine his libris, quos a me sancti amoris jure violentissimo flagitasti, ut hac saltem obedientia responderem epistolis tuis, quibus me magis onerare quam honorare dignatus es. Quamquam ubi succumbo quia oneror: ibi etiam, quia diligor, sublevor. Neque enim a quolibet diligor, (c) sublevor, eligor; sed ab eo viro et Domini sacerdote, quem sic acceptum Deo sentio, ut cum animam tuam tam bonam levas ad Dominum, quoniam in illa me habes, leves et me. Debui ergo nunc libros mittere, quos emendaturum me esse promiseram: et ideo non misi, quia non emendavi: non quia nolui, sed quia non potui, curis videlicet multis et multum prævalentibus occupatus. Nimis autem ingratum ac ferreum fuit, ut te, qui nos sic amas, hic sanctus frater et collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret. Est enim per nostrum ministerium non litteris illis, quas variarum servi libidinum, liberales vocant, se dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras angustias dispensari.

Scripta circ. idem tempus.

2. Quid enim aliud dicendum est eis, qui cum sint iniqui et impii, liberaliter sibi videntur eruditi, nisi quod in litteris vere liberalibus legimus, *Si vos filius liberaverit, tunc vere liberi eritis*. Per eum namque præstatur, ut ipsæ etiam, quæ liberales disciplinæ ab eis, qui in libertatem vocati non sunt, appellantur, quid in se habeant liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum veritati. Unde ille ipse Filius, *Et veritas*, inquit, *liberavit vos*. Non ergo illæ innumerabiles et impiæ fabulæ, quibus vanorum plena sunt carmina poetarum, ullo modo nostræ consonant libertati; non oratorum inflata et expolita mendacia: non denique ipsorum philosophorum garrulæ argutiæ, qui vel Deum prorsus non cognoverunt, vel cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt;

Johan. 8. 36.

Ibid.

(a) Vaticani tres, et gallicani totidem MSS. habent, nec supplicia

(b) Sic in omnibus MSS. et editis scribitur hoc loco ubi forte legendum. *Memori*. juxta lib 4 contra Julian. c. 4 necnon secundum Mercatorem, in lib Subnotat c. 4 ubi Julianum interpellat his verbis; *Tunc sanctæ ac beatæ recordationis Memoris episcopi filius? Tu Julianæ primariæ feminæ, et qua nihil honestius inter reverendissimas matronas invenias, utero editus? ... degenerasse eos in te nulli dubium erit, qui sanctos illorum hominum mores, sanctam vitam, institutumque noverit.* Memorium Capuanis episcopis accenset Ughellus in Italia sacræ tomo 6. haudquaquam alia præterquam Baronii et Bellarmini auctoritate fretus.

(c) *Sublevor, eligor* Forte leg. *erigor*.

CLASSIS II. AN. 408.

A sed evanuerunt, in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: et immutaverunt gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum atque quadrupedum et serpentium; vel qui istis simulacris non dediti, aut non nimis dediti, coluerunt tamen et servierunt creaturæ potius quam Creatori. Absit omnino ut istorum vanitates et insaniæ mendaces, ventosæ nugæ ac superbus error, recte liberales litteræ nominentur, hominum scilicet infelicium, qui Dei gratiam per Jesum Christum Dominum nostrum, qua sola liberamur de corpore mortis hujus, non cognoverunt, nec in eis ipsis, (a) quæ vera senserunt.
B Historia sane, cujus scriptores fidem se præcipue narrationibus suis debere profitentur, fortassis habeat aliquid cognitione dignum liberis, cum sive bona sive mala hominum, tamen vera narrantur. Quamvis in eis cognoscendis qui Spiritu sancto non adjuti sunt, rumoresque colligere ipsa humanæ infirmitatis conditione compulsi sunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis, omnino non video: est tamen in eis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent, nec homines fallunt, nisi cum ab hominibus humana infirmitate falluntur.

3. Verum quia in omnibus rerum motibus quid numeri valeant, facilius consideratur in vocibus, eaque consideratio quibusdam quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima ve-
C ritatis, in quibus viis ostendit se sapientia hilariter, et in omni providentia occurrit amantibus: initio nostri otii cum a curis majoribus magisque necessariis vacabat animus, volui per ista, quæ a nobis desiderasti, scripta proludere, quando conscripsi de solo rhythmo sex libros, et de melo scribere alios forsitan sex, fateor disponebam, cum mihi otium futurum sperabam. Sed posteaquam mihi curarum ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illæ deliciæ fugere de manibus, ita ut vix nunc ipsum codicem inveniam, quoniam tuam voluntatem, nec petitionem, sed jussionem, contemnere nequeo. Quod sane opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse, verumtamen te hoc a me tantopere flagitasse pœnitebit. Difficillime quip-
D pe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit qui non solum disputantium possit separare personas, verum etiam pronuntiando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur, sensumque aurium feriant genera numerorum: maxime quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa intervalla miscentur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi auditorem pronuntiator informet.

Libri sex de Musica editi in 1. Tomo.

4. Sextum sane librum quem emendatum reperi, ubi est omnis fructus cæterorum, non distuli mittere caritati tuæ: fortassis ipse tuam non multum refugiet gravitatem. Nam superiores quinque vix filio nostro et condiacono Juliano, quoniam et ipse jam nobiscum commilitat, lectione, et cognitione digni videbuntur. Quem quidem, non audeo dicere, plus amo quam te, quia nec veraciter dico; sed tamen audeo dicere, plus desidero quam te. Mirum videri potest, quemadmodum quem pariter amo, amplius desiderem; sed hoc mihi facit spes amplior videndi eum: puto enim quod si ad nos te jubente vel mittente venerit, et hoc faciet quod adolescentem decet, maxime quia nondum curis majoribus detinetur, et teipsum mihi expeditius apportabit. Quibus numeris consistant versus Davidici non scripsi, quia nescio. Neque enim ex hæbrea lingua, quam ignoro, potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi veritate amplius, quam ratio sententiarum sinebat, digredi cogeretur: certis tamen eos constare numeris, credo illis qui eam linguam probe callent. Amavit enim vir ille sanctus musicam piam, et in ea studia non magis ipse quam ullus alius auctor accendit. Habitetis omnes in æternum in adjutorio Altissimi, qui habitatis unanimes in domo, pater materque fratres filiorum, et cuncti unius Patris filii, memores nostri.

DE SEQUENTE EPISTOLA

LIB. II. RETRACT. CAPUT XXXI.

INTER hæc missæ sunt mihi a Carthagine quæstiones sex, quas proposuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Christianum, ut contra paganos solverentur, præsertim quia nonnullas earum a Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum illum, cujus celeberrima est fama. Harum quæstionum disputationes in unum librum contuli, non prolixum, cujus est titulus: *Sex quæstiones contra paganos expositæ*. Earum prima est de Resurrectione, secunda de tempore Christianæ religionis, tertia de sacrificiorum distinctione, quarta de eo quod scriptum est, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, quinta de Filio Dei secundum Salomonem, sexta de Jona propheta. In quarum secunda quod dixi, *Salus religionis hujus, per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli umquam defuit, qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit*, non ita dixi tamquam ex meritis suis quisquam dignus fuerit: sed quemadmodum ait Apostolus, *Non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, Major serviet minori*: quam vocationem ad Dei propositum asserit pertinere. Unde dicit, *Non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum et gratiam*. Unde item dicit, *Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti*. De qua vocatione ait, *Ut dignos vos habeat vocatione sua sancta*. Hic liber post epistolam, quæ postmodum a capite addita est, sic incipit: *Movet quosdam, et requirunt*.

Matt. 7. 2.

Rom. 9. 12.

2. Tim. 1. 9.

Rom. 8. 28.

2. Thess. 1. 11.

(a) Editi: *quæ vera sunt, senserunt*. Sed verior MSS. lectio, expuncta voce, *sunt*.

CLASSIS II. AN. 408.

* Alias XLIX. quæ autem 102 erat, nunc 169.

SEX QUÆSTIONES CONTRA PAGANOS EXPOSITÆ.

Liber unus seu

EPISTOLA CII. *

Augustinus Deogratias presbytero mittens solutionem quæstionum sex propositarum a pagano quodam, quas ipse Augustino exsolvendas transmiserat.

Sincerissimo fratri et compresbytero Deogratias, Augustinus in Domino salutem.

Scripta circ. hoc tempus.

1. Quæstiones tibi propositas mihi delegare maluisti, non, ut opinor, pigritia, sed quod ea quoque ipsa quæ nosti, libentius per nos audis, dum nos nimis diligis. At ego propterea malebam u te illas aperiri, quod ille ipse amicus, qui eas proposuit, quantum ex hoc conjici datur, quod nihil ad quasdam epistolas non rescripsit, quasi nos verecundatur sequi: viderit quam ob causam. Hoc tamen suspicor, nec suspicio mea vel malevola est vel absurda, cum et optime noveris quantum eum diligam, quantoque mihi dolori sit, quod nondum Christianus est; et utique non inconvenienter arbitror eum, quem video mihi rescribere noluisse, nihil sibi a me scribi voluisse. Proinde obsecro te, ut quemadmodum ego tibi parui, atque inter meas artissimas occupationes, tuam sanctam mihique carissimam voluntatem offendere timui, si non facerem quod petisti, ita tu quoque facias quod peto. Hoc est autem, ut breviter quemadmodum a te, sicut mihi indicasti, postulavit, ad omnia illi respondere non graveris, quod et ante facere potuisti. Scies enim cum legeris, nihil pene a me dictum, quod ipse non noveras, aut quod me tacente nosse non poteras. Sed hoc opus meum rogo habeas cum ceteris, quorum studio scis convenire. Tuum vero illud quod flagito, habeat ipse cui hoc potissimum congruit, et ceteri quos non parum ista delectant, quemadmodum dici possunt abs te, inter quos et ipse sum. Vivas semper in Christo nostri memor.

Quæstio Prima.

De Resurrectione.

2. Movet quosdam, et requirunt de duabus resurrectionibus, quæ conveniat promissæ resurrectioni, utrumnam Christi an Lazari? *Si Christi*, inquiunt, *quomodo potest hæc convenire resurrectioni natorum ex semine, ejus* Johan. 11. 43. *qui nulla seminis conditione natus est? Si autem Lazari resurrectio convenire asseritur, ne hæc quidem congruere videtur. Siquidem Lazari resurrectio facta sit de corpore nondum tabescente, de eo corpore, quo Lazarus dicebatur: nostra autem multis sæculis post ex confuso eruetur. Deinde si post resurrectionem, status beatus futurus est, nulla corporis injuria, nulla necessitate famis, quid sibi vult cibatum Christum fuisse, et vulnera monstravisse? Sed si propter incredulum fecit, finxit: si autem verum ostendit, ergo in resurrectione accepta futura sunt vulnera.*

3. Quibus respondetur, ideo non Lazari resurrectionem, sed potius Christi congruere promissæ resurrectioni; quia Lazarus ita resurrexit, ut iterum moreretur; *Christus* autem (sicut de illo scriptum est) *surgens a mortuis, jam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur.* Rom. 6. 9. Quod etiam promissum est resurrecturis in fine sæculi, et cum illo regnaturis in æternum. Sic autem non pertinet ad resurrectionem differentis nativitatis Christi et nostræ, quod ille sine virili semine, nos autem ex viro et femina creati sumus, sicut etiam non pertinet ad ipsius mortis differentiam. Non enim propterea illius non vera mors fuit, quia sine virili semine natus est; sicut nec ipsius primi hominis aliter exorta caro quam nostra (quandoquidem ille sine parentibus de terra creatus est, nos vero ex parentibus) aliquid adtulit ad differentiam mortis, ut aliter ille moreretur, aliter nos. Sicut autem ad mortis, sic nec ad resurrectionis differentiam valet diversa nativitas.

4. Sed ne hoc ipsum, quod scriptum est de primo homine, similiter infideles homines nolint credere, quærant vel animadvertant si vel hoc possunt, quam multorum animalium genera sine parentibus ex terra procreentur, quæ tamen coeundo pariant etiam ipsa sui simile, nec propter diversitatem nativitatis intersit aliquid ad naturam eorum, quæ procreata sunt ex terra, et eorum quæ illis coeuntibus orta sunt. similiter enim vivunt, similiterque moriuntur quamvis dissimiliter nata sint. Ita non est absurdum, ut similiter resurgant corpora, quæ dissimiliter orta sunt. Hujusmodi autem homines non valentes intueri, ad quam rem intersit aliquid diversum, et ad quam non intersit ubi adverterint aliquam distantiam primordiorum, etiam omnia consequentia distare oportere contendunt. Possunt tales putare, oleum ex adipibus non debere natare super aquam, sicut illud quod ex oliva est; quoniam longe est utriusque origo dissimilis, quando illud ex ligno, hoc ex carne profluxerit.

5. Quantum autem adtinet ad illam differentiam, quod Christi corpus, non dissolutum tabe atque putredine, die tertio resurrexit, nostra vero post longum tempus, ex quadam, quo soluta discesserant, confusione reparabuntur; humanæ facultati utrumque impossibile est, divinæ autem potestati utrumque facillimum. Ut enim radius oculi nostri, non citius pervenit ad propinquiora, tardius ad longinquiora, sed utraque intervalla pari celeritate contingit: ita cum *in ictu oculi*, sicut Apostolus dicit, fit resurrectio mortuorum, omnipotentiæ Dei et ineffabili nutui tam facile est quæque recentia, quam diuturno tempore dilapsa cadavera suscitare. In- 1. Cor. 15. 52.

CLASSIS II AN. 408.

credibilia sunt hæc quibusdam, quia inexperta; cum omnis natura rerum tam sit plena miraculis, ut non quasi facili pervestigatione rationis, sed (a) videndi consuetudine, mira non sint, atque ob hoc, nec consideratione, nec inquisitione digna videantur. Nam ego, et mecum quicumque invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intelligere moliuntur, aut non minus aut amplius admiramur, in uno seminis tam parvulo grano, omnia quæ laudamus in arbore tamquam liciata latuisse, quam mundi hujus tam ingentem sinum, quæ de corporibus humanis dum dilabuntur assumit, resurrectioni futuræ tota et integra rediturum.

6. Quomodo autem contrarium est, et Christum post resurrectionem cibatum, et in resurrectione quæ promittitur ciborum indigentiam non futuram; cum et Angelos legamus ejusdemmodi escas eodemque modo sumsisse, non ficto et inani et phantasmate, sed manifestissima veritate; nec tamen necessitate, sed potestate? Aliter enim absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Illa indigentia, iste potentia. Futuræ ergo resurrectionis corpus, imperfectæ felicitatis erit, si cibos sumere non poterit: imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Possem hic de commutationibus corporalium qualitatum, et de præpotenti valentia in inferiora corpora corporum superiorum latius disputare: sed breviter mihi respondere propositum est, et talibus ingeniis hoc scribitur, quæ admonere suffecerit.

7. Sciat sane qui has proposuit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices, non vulnera demonstrasse dubitantibus, propterquos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, et sibi non solide, sed imaginaliter apparere. Tunc autem illæ falsæ cicatrices fuissent, si nulla vulnera præcessissent: et tamen nec ipsæ essent, si eas esse noluisset. Voluit autem certæ dispensationis gratia, ut eis quos ædificabat in fide non ficta, non aliud, pro alio, sed hoc quod crucifixum viderant, resurrexisse monstraret. Quid est ergo quod dicitur, *Si propter incredulum fecit, finxit?* quasi vero si quisquam vir fortis pro patria dimicans, multa adversa vulnera exciperet, et peritissimo medico, qui hæc ita curare valeret, ut cicatrices nullæ apparerent, ipse potius diceret, sic se velle sanari, ut magis essent in corpore suo vestigia vulnerum tamquam tituli gloriarum, ideo ille medicus cicatrices finxisse diceretur, quia cum per artem efficere potuerit ut non essent, certa exsistente caussa, per artem effecit potius ut essent: quæ uno solo modo, sicut superius dixi, falsæ convincerentur, si nulla vulnera sanarentur.

Quæstio Secunda.

De tempore Christianæ religionis.

8. Item alia proposuerunt, quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos tamquam validiora decerpta. *Si Christus se*, inquiunt, *salutis viam dicit, gratiam, et veritatem, in seque solo ponit animis sibi credentibus reditum; quid egerunt tot sæculorum homines ante Christum? Ut dimittam*, inquit, *tempora ante Latium regnatum, ab ipso Latio quasi principium humani nominis sumamus. In ipso Latio ante Albam dii culti sunt. In Alba æque religiones ritusque valuere templorum. Non paucioribus sæculis ipsa Roma, longa sæculorum tractu, sine Christiana lege fuit. Quid*, inquit, *actum de tam innumeris animis, qui omnino in culpa nulla sunt: siquidem is, cui credi posset, nondum adventum suum hominibus commodarat? Orbis quoque cum ipsa Roma in ritibus templorum caluit. Quare*, inquit, *Salvator qui dictus est, sese tot sæculis subduxit? Sed ne*, inquit, *dicant lege Judaica vetere hominum curatum genus, longo post tempore lex Judæorum apparuit ac viguit angusta Syriæ regione, postea vero prorepsit etiam in fines Italos; sed post Cæsarem Caium, aut certe ipso imperante. Quid igitur actum de Romanis animabus vel Latinis, quæ gratia nondum advenientis Christi viduatæ sunt, usque in Cæsarum tempus?* John. 14.6.

9. Huic propositioni respondetur, ut primo ipsi dicant, utrum profuerint hominibus deorum suorum sacra, quæ constat certis temporibus instituta. Quæ si negant aliquid profuisse ad animarum salutem, nobiscum ea destruunt, et esse inania confitentur. Nos quidem etiam perniciosa monstramus; sed parum non est ut ipsi interim prius inania fateantur. Si vero ea defendunt, et sapienter atque utiliter asserunt instituta; quæro quid actum sit de his, qui antequam hæc instituta essent morte obierunt: hac enim utique salute atque utilitate fraudati sunt. Si autem potuerunt alio modo purgari, cur non idem modus perseveravit in posteros? Quid opus erat instituere novitias consecrationes, quæ antiquitus non fuerunt?

10. Hic si dicunt deos quidem ipsos semper fuisse, et ad liberandos cultores suos pariter ubique valuisse; sed pro varietate rerum temporalium ac terrenarum, quæ scirent certis temporibus locisque congruere, in his alias atque alias, alibi atque alibi, aliter atque aliter sibi voluisse serviri: cur hanc quæstionem Christianæ religioni ingerunt, in qua nobis in ipsi pro diis suis aut respondere non possunt, aut si possunt, in eo ipso sibi etiam pro nostra religione respondeant, ita nihil interesse pro diversa temporum locorumque congruentia, quam diversis sacramentis colatur, si quod colitur sanctum est, sicut nihil interest pro diversa linguarum audito-

(a) Lov. *vivendi consuetudine*. At alii libri editi et MSS *videndi*.

rumque congruentia, quam diversis sonis dicatur, si quod dicitur verum est: dum hoc sane intersit, quod linguæ sonos, quibus inter se sua sensa communicent, etiam homines pacto quodam societatis sibi instituere possunt, quibus autem sacris divinitati congruerent, voluntatem Dei secuti sunt, qui recte sapuerunt. Quæ omnino numquam defuit ad salutem justitiæ pietatique mortalium, et si qua in aliis atque in aliis populis, una eademque religione societatis varie celebrantur, quatenus fiat plurimum refert, quo et humana exhortetur vel toleretur infirmitas, et divina non oppugnetur auctoritas.

11. Quamobrem cum Christum dicamus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, et ideo Filium, quia Verbum, nec Verbum dictum atque transactum, sed apud incommutabilem Patrem incommutabile ipsum atque incommutabiliter manens, sub cujus regimine universa creatura spiritalis et corporalis, pro congruentia temporum locorumque administratur, cui moderandæ et gubernandæ, quid, quando et ubi, circa eam fieri oporteat, sapientia et scientia penes ipsum est: profecto et antequam propagaret Hebræorum gentem, per quam sui adventus manifestationem congruis sacramentis præfiguraret, et ipsis temporibus Israelitici regni, et deinde cum se in carne de virgine accepta mortalibus mortaliter demonstravit, et deinceps usque nunc, cum implet omnia, quæ per Prophetas ante prædixit, et ab hinc usque ad finem sæculi, quo sanctos ab impiis diremturus est, et sua cuique retributurus, idem ipse est Filius Dei, Patri coæternus, et incommutabilis Sapientia, per quam creata est universa natura, et cujus participatione omnis rationalis anima fit beata.

12. Itaque ab exordio generis humani, quicumque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt, et secundum ejus præcepta pie et juste vixerunt, quandolibet et ubilibet fuerint, per eum proculdubio salvi facti sunt. Sicut enim nos in eum credimus et apud Patrem manentem, et qui in carne jam venerit: sic credebant in eum antiqui, et apud Patrem manentem, et in carne venturum. Nec quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur, quod tunc futurum prænuntiabatur, ideo fides ipsa variata, vel salus ipsa diversa est. Nec quia una eademque res, aliis atque aliis sacris et sacramentis vel prædicatur aut prophetatur, ideo alias atque alias res, vel alias atque alias salutes oportet intelligi. Quid autem quando fiat quod ad unam eamdemque fidelium et piorum liberationem pertineat, consilium Deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis tunc, nominibus et signis, aliis autem nunc, et prius occultius, postea manifestius, et prius a paucioribus, postea a pluribus, una tamen eademque religio vera significatur et observatur.

13. Nec nos eis objicimus, quod aliter Numa Pompilius deos colendos Romanis instituit, atque aliter ab eis vel Italis antea colebantur; nec quod Pythagoreis temporibus illa philosophia celeta est, quæ antea vel omnino non erat, vel in paucissimis eadem sentientibus, non tamen eodem ritu viventibus fortasse latitabat: sed utrum illi dii, veri aut colendi sint, et utrum illa philosophia animarum saluti aliquid prosit; hoc cum eis agimus, hoc in quæstionem vocamus, hoc disputando convellimus. Desinant igitur objicere nobis, quod omni sectæ, et omni nomini religionis objici potest. Cum enim non fortuito labi, sed divina providentia tempora ordinari fateantur, quid cuique tempori aptum et opportunum sit, humanum consilium prætergreditur, et illinc dispertitur, unde ipsa providentia rebus consulit.

14. Si enim dixerint, propterea non semper nec ubique fuisse Pythagoricam disciplinam, quia Pithagoras homo fuit, neque hoc in potestate habere potuit: numquid hoc etiam dicere possunt, eo ipso tempore quando fuit, e in his terrarum locis ubi illa philosophia viguit, omnes qui eum audire potuerunt, etiam credere sectarique voluisse? Ac per hoc magis si tantæ potestatis fuisset Pythagoras, ut ubi vellet, et quando vellet, sua dogmata prædicaret, et si haberet etiam cum ea potestate summam rerum præscientiam, nusquam et numquam appareret, nisi ubi et quando sibi homines credituros esse præsnosceret. Proinde cum Christo non objiciant, quod ejus doctrinam non omnes sequuntur; sentiunt enim et ipsi nequaquam hoc recte objici posse, vel philosophorum sapientiæ, vel etiam numini deorum suorum: quid respondebunt, si excepta illa altitudine sapientiæ et scientiæ Dei, ubi fortassis aliud divinum consilium longe secretius latet, sine præjudicio etiam aliarum fortecaussarum, quæ a prudentibus investigari queunt, hoc solum eis brevitatis gratia, in hujus quæstionis disputatione dicamus, (a) tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri? His enim temporibus et his locis, quibus Evangelium ejus non est prædicatum, tales omnes in ejus prædicatione futuros esse præsciebat, quales non quidem omnes, sed tamen multi

(a) Semipelagiani Massilienses locum hunc producebant in sui erroris præsidium. Cujus rei admonitus Augustinus ab Hilario in epistola 219 sic demum vindicavit et explicavit suam sententiam in lib. de Prædestinatione Sanctor. c. 9. *Cernitisne me sine præjudicio latentis consilii Dei aliarumque caussarum, hoc de præscientia Christi dicere voluisse, quod convincendæ paganorum infidelitati, qui hanc objecerant quæstionem, sufficere videretur? Quid enim est verius, quam præscisse Christum, qui et quando et quibus locis in eum fuerant credituri? Sed utrum prædicato sibi Christo a seipsis habituri essent fidem, an Deo donante sumturi, id est utrum tantummodo eos præscierit, an etiam prædestinaverit Deus, quærere ac disserere tunc necessarium non putavi. Proinde quod dixi,* tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri; *posset etiam sic dici, tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam; quando sciebat, et ubi sciebat esse, qui electi fuerant in ipso ante mundi constitutionem.*

CLASSIS II AN. 408.

in ejus corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt: quales etiam nunc multos videmus, cum tanta manifestatione de illo compleantur præconia Prophetarum, nolle adhuc credere, et malle humana astutia resistere, quam tam claræ atque perspicuæ tamque sublimi et sublimiter diffamatæ divinæ (a) cedere auctoritati. Quamdiu parvus et infirmus est intellectus hominis, divinæ debet cedere veritati. Quid ergo mirum si tam infidelibus plenum orbem terrarum Christus prioribus sæculis noverat, ut eis apparere, vel prædicari merito nollet, quos nec verbis, nec miraculis suis credituros esse præsciebat? Neque enim incredibile est tales fuisse tunc omnes, quales ab ejus adventu usque ad hoc tempus, tam multos fuisse et esse miramur.

15. Et tamen ab initio generis humani, alias occultius, alias evidentius, sicut congruere temporibus divinitus visum est, nec prophetari destitit, nec qui in eum crederent defuerunt, ab Adam usque ad Moysen, et in ipso populo Israel, quæ speciali quodam mysterio gens prophetica fuit, et in aliis gentibus antequam venisset in carne. Cum enim nonnulli commemorantur in sanctis hebraicis libris jam ex tempore Abrahæ, nec de stirpe carnis ejus, nec ex populo Israel, nec ex adventitia societate in populo Israel, qui tamen hujus sacramenti participes fuerunt: cur non credamus etiam in ceteris hac atque illac gentibus, alias alios fuisse, quamvis eos commemoratos in eisdem auctoritatibus non legamus? Ita salus religionis hujus, per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli b umquam defuit qui dignus fuit, et cui defuit, (b) dignus non fuit. Et ab exordio propagationis humanæ, usque in finem, quibusdam ad præmium, quibusdam ad judicium prædicatur. Ac per hoc et quibus omnino annuntiata non est, non credituri præsciebantur: et quibus non credituris tamen annuntiata est, in illorum exemplum demonstrantur: quibus autem credituris annuntiatur, hi regno cælorum et sanctorum Angelorum societati præparantur.

QUÆSTIO TERTIA.

De sacrificiorum distinctione.

16. Jam videamus eum, quæ sequitur, quæstionem. *Accusant*, inquit, *ritus sacrorum*, *hostias, thura, et cetera, quæ templorum cultus exercuit; cum idem cultus ab ipsis*, inquit, *vel a Deo quem colunt exorsus est temporibus priscis, cum inducitur Deus primitiis eguisse.*

17. Huic respondetur, quoniam ex illo Scripturarum nostrarum loco hæc quæstio proposita Gen. 4. 4. agnoscitur, ubi scriptum est, *Cain ex fructibus terræ, Abel autem ex primitivis ovium obtulisse munus Deo.* Hinc potius esse intelligendum, A quam sit res antiqua sacrificium, quod non nisi uni Deo vero offerri oportere veraces et sacræ litteræ monent: non quod illo egeat Deus, cum in eisdem ipsis litteris apertissime sit scriptum, *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges:* Psal. 15. 2. sed quod etiam in his, vel acceptandis vel reprobandis vel percipiendis, non nisi hominibus consulat. Non enim prodest colere Deum, non ipsi Deo. Cum ergo inspirat et docet quomodo colendus sit, non solum sua nulla indigentia facit, sed nostra maxima utilitate. Significativa sunt autem omnia talia sacrificia, et quarumdam rerum similitudines, quibus admoneri nos oportet ad ea ipsa, quorum similitudines sunt, sive scrutanda, sive noscenda, sive recolenda. De qua re, quantum B satis est, disserenda, non brevis sermo flagitandus est, quo nunc respondere nobis propositum est; præsertim quia in aliis opusculis nostris de hac re multa jam diximus. In lib. 22. cont. Faustum. Et qui ante nos Dei eloquia tractaverunt, de similitudinibus sacrificiorum veteris Testamenti, tamquam umbris figurisque futurorum copiose locuti sunt.

18. Hoc sane nec in ista brevitate prætereundum est, quod templum, sacerdotium, sacrificium, et alia quæcumque ad hæc pertinentia, nisi uni vero Deo deberi nossent dii falsi; hoc est dæmones, qui sunt prævaricatores angeli, numquam hæc sibi a cultoribus suis, quos decipiunt, expetissent. Verum hæc cum exhibentur Deo, secundum ejus inspirationem atque doctrinam, vera religio est: cum autem dæmo- C nibus, secundum eorum impiam superbiam, noxia superstitio. Quapropter qui Christianas litteras utriusque Testamenti sciunt, non hoc culpant in sacrilegis ritibus paganorum, quod construant templa, et instituant sacerdotia, et faciant sacrificia; sed quod hæc idolis et dæmoniis exhibeant. Et idola quidem omni sensu carere, quis dubitet? Verumtamen cum his locantur sedibus, honorabili sublimitate, ut a precantibus atque immolantibus adtendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quamvis insensata et exanima, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare videantur; accedente præsertim veneratione multitudinis; qua tantus eis cultus impenditur.

19. Quibus morbidis et pestilentiosis affecti- D bus medetur scriptura divina, quæ rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicens, *Oculos habent et non vident*, *aures habent et non audiunt;* Psal. 113. 5. et cetera talia. Hæc enim verba, quo magis aperta et populariter vera sunt, eo magis incutiunt salubrem pudorem illis, qui cum talibus simulacris divinum cum timore cultum exhibent, eaque viventibus similis venerantes adorantesque contuentur, eisque velut præsentibus preces allegant, victimas immolant, vota persolvunt, sic afficiuntur omnino, ut ea sensu carentia putare non audeant. Ne ar-

(a) Ita MSS. melioris notæ. At editi hic et infra habent, *credere*.

(b) In hæc verba S. Augustinus in libro de Prædest. SS. c. 10. *Si discutiatur*, inquit, *et quæratur unde quisque sit dignus, non desunt qui dicant, voluntate humana; nos autem dicimus gratia vel prædestinatione divina.*

CLASSIS II. AN. 408.

bitrentur autem isti hoc solum nostros libros velle sonare, quod hujuscemodi affectus humano cordi ex idolis innascitur: apertissime scriptum est, *Quoniam omnes dii gentium dæmonia*. Unde et apostolica disciplina non solum dicit, quod apud Johannem legitur, *Fratres cavete a simulacris*: verum etiam quod apud Paulum, *Quid ergo? dico quod idolis immolatum sit aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmoniis et non Deo immolant: nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*. Unde satis intelligi potest, non tam ipsam immolationem, (nam vero Deo prisci sancti immolaverunt) sed quod diis falsis et impiis dæmoniis immolatur, reprehendi a vera religione in superstitionibus gentium. Sicut enim veritas hortatur homines fieri socios sanctorum Angelorum, ita seducit impietas ad societatem dæmoniorum, cui præparatur ignis æternus, sicut regnum æternum societati sanctorum.

Psal. 95. 5.
I. Johan. 5. 21.
I. Cor. 10. 19.

20. Neque illinc excusant impii sua sacrilega sacra et simulacra, quod eleganter interpretantur quid quæque significent. Omnis quippe illa interpretatio ad creaturam refertur, non ad Creatorem, cui uni debetur servitus religionis illa, quæ uno nomine λατρεία græce appellatur. Nec nos dicimus terram, maria, cælum, solem, lunam, stellas, et quasdam non in promtu sitas cælites potestates esse dæmonia: sed cum omnis creatura partim corporalis sit, partim vero incorporalis, quam etiam spiritalem vocamus, manifestum est, id quod a nobis pie ac religiose fit, a voluntate animi proficisci, quæ creatura spiritalis est, et omni corporali præponenda. Unde colligitur corporali creaturæ non esse sacrificandum. Restat spiritalis, quæ vel pia vel impia est: pia scilicet in hominibus et Angelis justis, et Deo rite servientibus; impia vero in hominibus et angelis iniquis, quos etiam dæmones dicimus. Ac per hoc nec spiritali, quamvis justæ creaturæ sacrificandum est. Quoniam quanto magis pia est et subdita Deo, tanto minus se tali honore dignatur, quem scit non deberi nisi Deo. Quanto ergo perniciosius est sacrificare dæmoniis, hoc est iniquæ spiritali creaturæ, quæ in hoc proximo et caliginoso cælo habitans, tamquam in aerio carcere suo, prædestinata est supplicio sempiterno? Quamobrem etiam cum se homines superioribus cælestibus potestatibus, quæ non sunt dæmonia, sacrificare dicunt, et solius nominis interesse arbitrantur, quod illi deos, nos eos Angelos appellamus, non se opponunt eis ludificandis, multiplici fallacia, nisi dæmones, qui errore delectantur, et quodammodo pascuntur humano. Quoniam sancti Angeli non approbant sacrificium nisi quod ex doctrina veræ sapientiæ, veræque religionis offertur uni vero Deo, cui sancta societate deserviunt. Proinde sicut impia superbia sive hominum, sive dæmonum, sibi hos divinos honores exhiberi vel jubet vel cupit: ita pia humilitas vel hominum, vel Angelorum sanctorum, hæc sibi oblata recusavit, et cui deberentur, ostendit. Cujus rei manifestissima in sacris litteris nostris exempla monstrantur.

21. Dispertita autem divinis eloquiis sacrificia pro temporum congruentia, ut alia fierent ante manifestationem novi Testamenti, quod ex ipsa vera et unius sacerdotis victima, hoc est, ex effuso Christi sanguine ministratur et aliud nunc quod huic manifestationi congruum, qui jam declarato nomine Christiani appellamur, offerimus, non solum evangelicis, verum etiam propheticis litteris demonstratur. Mutatio quippe non Dei, non ipsius religionis, sed sacrificiorum et sacramentorum imprudenter nunc videretur prædicata, nisi fuisset ante prædicta. Quemadmodum enim unus idemque homo, si Deo mane aliud offerat, aliud vespere, pro congruentia diurni temporis, non Deum mutat, nec religionem, sicut nec salutem qui alio modo mane, alio vespere salutat: ita in universo tractu sæculorum, cum aliud oblatum est ab antiquis sanctis, aliud ab eis, qui nunc sunt offertur, non humana præsumtione, sed auctoritate divina, temporibus congrua sacra mysteria celebrantur, non Deus aut religio commutatur.

Quæstio Quarta.

De eo quod scriptum est, In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis.

22. Jam nunc deinde videamus, quale sit quod de mensura peccati atque supplicii proposuit, sic Evangelio calumniatus. *Minatur*, inquit, *Christus sibi non credentibus æterna supplicia: et alibi ait; In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Satis*, inquit, *ridicule atque contrarie. Nam si ad mensuram redditurus est pœnam, et omnis mensura circumscripta est fine temporis, quid sibi volunt minæ infiniti supplicii?* Johan. 3. 18. Matt. 7. 2.

23. Istam quæstionem a qualicumque philosopho esse objectam atque propositam, difficile est credere: quippe qui ait, *omnis mensura circumscribitur tempore*, quasi non soleat nisi temporum esse mensura, sicut horarum et dierum et annorum; vel sicut dicimus brevem syllabam simplum habere temporis ad syllabam longam. Puto enim modios et rabones, urnas et amphoras, non temporum esse mensuras. Quomodo ergo omnis mensura circumscribitur tempore? Nonne ipsi dicunt, solem istum sempiternum esse: qui tamen quantus sit ad terram, mensuris geometricis perscrutari audent et renuntiare? Quod sive possint sive non possint, constat eum tamen propriam sui orbis habere mensuram. Quia et si comprehendunt quantus sit, mensuram ejus comprehendunt; et si hoc non assequuntur, mensuram ejus utique non comprehendunt: nec ideo nulla est, quia homines eam nosse non possunt. Potest igitur aliquid et sempiternum esse, et certam sui modi habere mensuram. Secundum ipsos enim de solis æternitate locutus sum, ut sua sententia conviucan-

tur atque concedant esse posse aliquid cum mensura sempiternum. Ac sic non ideo putent non esse credendum de supplicio sempiterno, quod minatus est Christus, quia idem dixit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*.

24. Si enim dixisset, Quod mensi fueritis, hoc metietur vobis; etiam sic non omnino ad eamdem rem ex omni parte necesse esset referre sententiam. Possumus enim recte dicere, Quod plantaveris, hoc decerpes; quamvis nemo plantet pomum sed lignum, decerpat autem pomum magis quam lignum: sed illud dicimus secundum arboris genus; quia non ficum plantat unde nucem decerpat. Ita dici posset, Quod feceris patieris; non ut si stuprum fecerit, stuprum patiatur: sed quod peccato isto fecit legi, hoc ei lex faciat, id est quia legem talia prohibentem de sua vita abstulit, auferat eum etiam ipsa lex de hominum vita quam regit. Item si dixisset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis; nec sic esset consequens, ut omni modo æquales peccatis pœnas intelligere deberemus. Neque enim æqualia sunt, verbi gratia, triticum et hordeum; et profecto dici posset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis, hoc est quantum tritici, tantum hordei. Quod si de doloribus ageretur, atque diceretur, Quantum dolorem ingesseritis, tantus ingereretur vobis; fieri posset ut tantus dolor esset, quamvis tempore diuturnior, hoc est mora major, vi par. Neque enim si de duabus lucernis dicamus, Tantum ignis iste caluit, quantum ille; ideo falsum erit; quia una earum forte citius extincta est. Non itaque si aliquid secundum aliud tantum est, secundum aliud non est tantum, quia non omni modo tantum est, ideo falsus est modus in quo tantum est.

25. Cum vero dixerit, *In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis*; cumque manifestum sit, aliud esse mensuram in qua metitur aliquid, aliud ipsam rem quæ metitur: jam fieri potest, ut in qua mensura homines mensi essent, verbi gratia, modium tritici, in eo illis metirentur millia modiorum ut et tam multum interesset in quantitate frumenti, et nihil in mensura: ut taceam de ipsarum rerum diversitate; quia non solum fieri potest, ut in qua mensura quis mensus fuerit hordeum, in ea illi metiatur triticum; sed in qua mensura mensus fuerit frumentum, in ea illi metiatur aurum, et frumenti sit unus modius, auri autem quamplurimi. Ita cum sine comparatione rerum ipsarum, et genus, et quantitas differat; dici tamen rectissime potest, In qua mensura mensus est, in ea illi metitum est. Unde autem hoc dixerit Christus, paulo superius satis elucet: *Nolite judicare, ut non judicemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini*. Numquid si iniquo judicio judicabunt, iniquo judicabuntur? Absit. Nulla quippe iniquitas apud Deum. Sed ita dictum est, *In quo judicio judicaveritis*, in eo *judicabimini*: tamquam diceretur, in qua voluntate benefeceritis, in ipsa liberabimini; vel in qua voluntate malefeceritis, in ipsa puniemini. Velut si quisquam ad turpem concupiscentiam oculis utens, excæcari juberetur, recte utique audiret, In quibus oculis peccasti, in eis supplicium meruisti. Judicio enim quisque animi sui, seu bono seu malo utitur vel ad benefaciendum vel ad peccandum. Unde non iniquum est, ut in quo judicat, in eo judicetur, hoc est in ipso animi sui judicio pœnas luat, cum ea mala patitur, quæ male judicantem animum consequuntur.

26. Alia namque sunt manifesta tormenta, quæ post futura præparantur, etiam ipsa ex eodem malæ voluntatis cardine (a) adtracta: In ipso autem animo, ubi appetitus voluntatis humanorum omnium est mensura factorum, continuo pœna sequitur culpam, plerumque major non sentientis cæcitate graviore. Ideo cum dixisset, *In quo judicio judicaveritis, judicabimini*; secutus adjunxit, *Et qua mensura mensi fueritis, metietur vobis*. In voluntate quippe propria metietur bonus homo bona facta, et in ea metietur ei beatitudo. Itemque in voluntate propria metietur malus homo mala opera, et in ea metietur ei miseria: quoniam ubi quisque bonus est, cum bene vult, ibi etiam malus cum male vult. Ac per hoc ibi etiam fit vel beatus vel miser, hoc est in ipso suæ voluntatis affectu, quæ omnium factorum meritorumque mensura est. Ex qualitatibus quippe voluntatum, non ex temporum spatiis, sive recte facta sive peccata metimur. Alioquin majus peccatum haberetur arborem dejicere, quam hominem occidere. Illud enim fit longa mora, ictibus multis; hoc uno ictu, brevissimo tempore: pro quo tamen exigui temporis tam grandi peccato, si perpetua deportatione homo puniretur, etiam mitius cum illo actum, quam dignus fuerat, diceretur: quamvis in spatio temporali longitudo pœnæ cum brevitate facinoris nullo modo sit comparanda. Quid ergo contrarium est, si erunt pariter longa, vel etiam pariter æterna supplicia, sed aliis alia mitiora, vel acriora: ut quibus tempus æquale est, non sit æqualis asperitas, propter mensuram etiam peccatorum, non in productione temporum, sed in voluntate peccantium?

27. VOLUNTAS quippe ipsa punitur, sive animi supplicio sive corporis; ut quæ delectatur in peccatis, ipsa plectatur in pœnis; et ut qui judicat sine misericordia, sine misericordia judicetur: et in hac quippe sententia, ad hoc solum eadem mensura est, ut quod non præstitit, non ei præstetur: atque ita quod ipse judicatur, æternum erit; quamvis quod judicavit, æternum esse nequiverit. In eadem igitur mensura, quamvis non æternorum malefactorum, æterna supplicia remetiuntur; ut quia æternam voluit

(a) Sic MSS. quatuordecim. At editi habent, *cardine extracta*.

CLASSIS II. AN. 408.

habere (*a*) peccati perfructionem, æternam vindictæ inveniat severitatem. Non autem sinit pro- A
a posita brevitas responsionis meæ, ut colligam omnia, vel certe quamplurima, quæ de peccatis, et de peccatorum pœnis sancti libri habent, atque ex his unam eruam sine ulla ambiguitate sententiam, si tamen id valeam viribus mentis etiamsi congruum nanciscar otium. Nunc tamen arbitror satis esse monstratum, non esse contrarium æternitati suppliciorum, quod in eadem mensura redduntur, in qua peccata commissa sunt.

QUÆSTIO QUINTA.

De Filio Dei secundum Salomonem.

28. POST hanc quæstionem, qui eas ex Porphyrio proposuit, hoc adjunxit. *Sane* B
etiam de illo, inquit, *me dignaberis instruere, si vere dixit Salomon, Filium Deus non habet.*

29. Cito respondetur, Non solum hoc non dixit, verum etiam dixit quod Deus habeat Filium. Apud eum enim Sapientia loquens ait,
Prov. 8. 25. *Ante omnes colles genuit me.* Et quid est Chri-
Prov. 30. 3. stus, nisi Dei Sapientia? Item quodam loco Proverbiorum, *Deus*, inquit, *docuit me sapientiam, et scientiam sanctorum cognovi. Quis adscendit in cælum: et descendit? Quis collegit ventos in sinum? Quis convertit aquam in vestimento? Quis tenuit fines terræ? Quod nomen est, ei, aut quod nomen est filii ejus?* Horum duorum, quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem, id est, *Quod nomen est ei;* C
propter quod dixerat, *Deus docuit me sapientiam:* et alterum evidenter ad Filium, cum ait,
b *aut quod nomen est filii ejus;* (*b*) propter cætera, quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est,
Eph. 4. 10. *Quis adscendit in cælum, et descendit;* quod Paulus ita commemorat, *Qui descendit, ipse est et qui adscendit super omnes cælos: Qui collegit ventos in sinum*, id est, animas credentium in occultum atque secretum; quibus dicitur,
Col. 3. 3. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: *Quis convertit aquam in*
Gal. 3. 27. *vestimento:* ut dici posset, *Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Quis tenuit fines terræ;* qui dixit discipulis suis, *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa,*
Act. 1. 8. *et Samaria, et usque in fines terræ.* D

QUÆSTIO SEXTA.

De Jona Propheta.

30. POSTREMA quæstio proposita est de Jona: nec ipsa quasi ex Porphyrio, sed tamquam ex irrisione paganorum: sic enim posita est: *Deinde quid sentire*, inquit, *debemus de*
Jon. 2. 1. *Jona, qui dicitur in ventre ceti triduo fuisse; quod ἀπίθανον est et incredibile, transvoratum cum veste hominem, fuisse in corde piscis. Aut* A
si figura est, hanc dignaberis pandere. Deinde quid sibi etiam illud vult, supra evomitum Jonam cucurbitam natam; quid caussæ fuit, ut CLASSIS II. AN. 408.
hæc nasceretur? Hoc enim genus quæstionis, Ibid. 4. 6.
multo cachinno a paganis graviter irrisum animadverti.

31. Ad hoc respondetur, quod aut omnia divina miracula credenda non sint: aut hoc cur non credatur, caussa nulla sit. In ipsum autem Christum, quod tertio die resurrexerit, non crederemus, si fides Christianorum cachinnum metueret paganorum. Cum autem hinc quæstionem non proposuerit amicus noster, Utrum credendum sit, vel Lazarum resuscitatum esse quarto die, vel ipsum Christum tertio die resurrexisse: multum miror hoc quod factum est de B
Jona, eum pro incredibili posuisse, nisi forte facilius putat mortuum de sepulcro resuscitari, quam vivum in tam vasto ventre belluæ potuisse servari. Ut enim omittam commemorare, quanta magnitudo belluarum marinarum ab eis, qui experti sunt, indicetur; venter quem costæ illæ muniebant, quæ Carthagine in publico fixæ populo notæ sunt, quot homines in spatio suo capere posset, quis non conjiciat, quanto hiatu patebat os illud, quod velut janua speluncæ illius fuit? Nisi forte, ut posuit, vestis esset impedimento, ne Jonas vorari posset illæsus, quasi per angusta sese coartaverit, qui per abruptum aeris præcipitatus, sic exceptus est, ut prius reciperetur ventre bestiæ, quam dente laceraretur. Quamquam Scriptura neque nudum neque C
vestitum in illud antrum dejectum esse dixerit, ut possit intelligi illuc etiam nudus irruisse, si forte opus erat, tamquam ovo corium, ita illi vestem detrahi, quo facilius sorberetur. Sic enim sunt homines de Prophetæ hujus veste solliciti, quasi aut per fenestram parvam repsisse, aut in balneas intrasse dicatur; quo etiam si necesse esset intrare vestitum, vix molestum esset, non tamen mirum.

32. Sed habent revera quod non credant in divino miraculo, vaporem ventris, quo cibi madescunt, potuisse ita temperari, ut vitam hominis conservaret. Quanto incredibilius ergo proponerent, tres illos viros ab impio rege in caminum missos, deambulasse in medio ignis illæsos? Quapropter si nulla isti divina mira- D
cula volunt credere, alia disputatione refellendi sunt. Neque enim debent unum aliquid tamquam incredibile proponere, et in quæstionem vocare, sed omnia quæ vel talia, vel etiam mirabiliora narrantur. Et tamen si hoc, quod de Jona scriptum est, Apuleius Madaurensis, vel Apollonius Tyaneus fecisse diceretur, quorum multa mira nullo fideli auctore jactitant, quamvis et dæmones nonnulla faciant Angelis sanctis similia, non veritate, sed specie, non sapientia, sed plane fallacia: tamen si de istis, ut dixi, quos magos vel philosophos laudabiliter nominant, tale aliquid narraretur, non jam in buc-

(a) Lov. peccati perfruitionem. Alii plerique codd. perfructionem.

(b) MSS. plures: præter cætera quæ, etc.

cis creparet risus, sed typhus. Ita rideant Scripturas nostras: quantum possunt, rideant, dum per singulos dies rariores paucioresque se videant vel moriendo, vel credendo: dum implentur omnia, quæ prædixerunt qui hos contra veritatem inaniter pugnaturos, vane latraturos, paulatim defecturos, tanto ante riserunt: nobisque posteris suis, non solum ea legenda dimiserunt, verum experienda promiserunt.

33. Non sane absurde, neque importune requiritur, quid ista significent, ut cum hoc expositum fuerit, non tantum gesta, sed etiam propter aliquam significationem conscripta esse credantur. Prius ergo non dubitet Jonam prophetam in alvo ingenti marinæ belluæ triduo fuisse qui vult scrutari, cur hoc factum sit: non enim frustra factum est, sed tamen factum est. Si enim movent ad fidem quæ figurate tantum dicta, non facta sunt; quanto magis movere debent, quæ figurate non tantum dicta, sed facta sunt? Nam sicut humana consuetudo verbis, ita divina potentia etiam factis loquitur. Et sicut sermoni humano verba nova, vel minus usitata, moderate ac decenter adspersa splendorem addunt; ita in factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus, quodammodo luculentior est divina eloquentia.

34. Proinde quid præfiguraverit, quod Prophetam bellua illa devoratum, tertio die vivum reddidit, cur a nobis quæritur, cum hoc Christus exponat? (Matth. 12, 39.) *Generatio*, inquit, *prava et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ: sicut enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus*. De ipso autem triduo (a) mortis Domini Christi, quomodo ratio reddatur, cum a parte totum intelligitur, in die primo et novissimo ut toti, tres dies, id est cum suis noctibus computentur, longum est disserere, et in aliis sermonibus jam sæpissime dictum est. Sicut ergo Jonas ex navi in alvum ceti, ita Christus ex ligno in sepulcrum vel in mortis profundum. Et sicut ille pro his qui tempestate periclitabantur, ita Christus pro his qui in hoc sæculo fluctuant. Et sicut primo jussum est, ut prædicaretur Ninivitis a Jona, sed non ad eos pervenit prædicatio Jonæ, nisi postea quam eum cetus evomuit: ita prophetia præmissa est ad gentes, sed nisi post resurrectionem Christi non pervenit ad gentes.

35. Jam vero quod tabernaculum sibi constituit, et consedit ex adverso civitatis Ninive, quid ei futurum esset expectans, alterius significationis personam Propheta gestabat. Præfigurabat enim carnalem populum Israel. Nam huic erat et tristitia de salute Ninivitarum, hoc est de redemtione et liberatione gentium. (Luc. 5, 32.) Unde venit Christus vocare non justos, sed peccatores in pœnitentiam. Umbraculum ergo cucurbitæ super caput ejus promissiones erant veteris Testamenti, vel ipsa jam munera, in quibus erat utique, sicut dicit Apostolus, *umbra futurorum*, (Col. 2, 17.) tamquam ab æstu temporalium malorum in terra promissionis defensaculum præbens. Vermis autem matutinus, quo rodente cucurbita exaruit, idem ipse rursus Christus occurrit, ex cujus ore Evangelio diffamato, cuncta illa, quæ temporaliter apud Israelitas velut umbratili prius significatione viguerunt, evacuata marcescunt. Et nunc ille populus amisso Jerosolymitano regno, et sacerdotio, et sacrificio (quod totum umbra erat futuri) in captiva dispersione magno æstu tribulationis uritur, sicut Jonas, (Jon. 4, 8.) quod scriptum est, a solis ardore, et dolet graviter; et tamen dolori ejus atque umbræ, quam diligebat, salus gentium (b) pœnitentiumque præponitur.

36. Adhuc cachinnent pagani, et jam vermem Christum, et hanc interpretationem prophetici sacramenti superbiore garrulitate derideant, dum tamen et ipsos sensim paulatimque consumat. Nam de omnibus talibus Isaias prophetat, per quem nobis dicit Deus; (Isa. 51, 7.) *Audite me, qui scitis judicium populus meus, in quorum corde lex mea est: opprobria hominum nolite metuere, et detractione eorum ne superemini, nec quod vos spernant magni duxeritis: sicut enim vestimentum, ita per tempus absumentur, et sicut lana a tinea comedentur; justitia autem mea in æternum manet*. Nos ergo agnoscamus vermem matutinum, quia et in illo psalmo cujus titulus inscribitur, *Pro susceptione matutina*, hoc se ipse nomine appellare dignatus est: (Psal. 21, 7.) *Ego*: inquit, *sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et objectio plebis*. Hoc opprobrium de illis opprobriis est, quæ jubemur non metuere per Isaiam dicentem, (Isa. 51, 7.) *Opprobria hominum nolite metuere*. Ab isto verme tanquam a tinea comeduntur, qui sub ejus dente evangelico per singulos dies paucitatem suam deficiendo mirantur. Nos hunc agnoscamus, et pro salute divina, humana opprobria sufferamus. Vermis est propter humilitatem carnis; fortassis etiam propter virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacumque re terrena, sine ullo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo resurrexit. Poterat utique illa cucurbita et sine ullo vermiculo arescere. Postremo si habebat Deus ad hoc vermem necessarium, quid opus erat addere matutinum, nisi ut ille vermis agnosceretur, qui cantat *pro susceptione matutina, Ego autem sum vermis, et non homo?*

37. Quid ista prophetia jam ipso rerum effectu et adimpletione (c) lucidius? Si irrisus est vermis iste cum penderet in cruce, sicut in eodem Psalmo scriptum est, (Psal. 21, 8.) *Locuti sunt labiis, et moverunt caput: Speravit in Deum, eruat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum*: cum completa sunt quæ ibi prædixit, (Ibid. 17.) *Foderunt*

(a) Editi: *mortis Domini* nostri Jesu *Christi*. At MSS. carent vocibus, nostri *Jesu*.

(b) MSS. Vaticani tres et alii e nostris duo, pœnitentiumque.

(c) MSS. omnes: *lucidius?* Neque enim si *irrisus est*. Forte pro, *Numquid enim*.

CLASSIS II. AN. 408.

manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea: Ipsi vero consideraverunt, et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem: quod tanta manifestatione futurum in libro antiquo prophetatur, quanta manifestatione factum in novo Evangelio recitatur. Sed si in hac humilitate, ut dicere cœperam, iste vermis irrisus est, numquid adhuc irridendus est cum ea compleri cernimus, quæ consequentia Psalmus ipse habet,

V. 28. *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium?* Sic commemorati sunt Ninivitæ, et conversi sunt ad Dominum. Hanc salutem pœnitentiæ gentium tanto ante præfiguratam in Jona, dolebat Israel, sicut nunc dolet umbra nudatus, et æstu sauciatus. Liceat sane cuilibet quamlibet aliter, dum tamen secundum regulam fidei, cetera omnia,

Jonæ 2. 1. quæ de Jona propheta mysteriis operta sunt, aperire. Illud plane quod in ventre ceti triduo fuit, fas non est aliter intelligere, quam ab ipso cælesti magistro in Evangelio commemoravimus revelatum.

38. Proposita exposuimus ut potuimus: sed ille qui proposuit, jam sit Christianus, ne forte cum exspectat ante librorum sanctorum finire quæstiones, prius finiat vitam istam, quam transeat a morte ad vitam. Fieri enim potest, quod antequam Christianis sacramentis imbuatur, quærit de resurrectione mortuorum. Concedendum etiam fortassis quod de Christo quæsivit, cur tanto post venerit, vel si quæ sunt aliæ paucæ et magnæ quæstiones, quibus cetera inserviunt. Si autem qualia est illa, *In qua mensura mensi fueritis, metietur vobis;* vel qualia ista de Jona; etiam omnes tales antequam sit Christianus finire cogitat, (a) perparum, vel conditionem humanam, vel ætatem jam suam. Sunt enim innumerabiles, quæ non sunt finiendæ ante fidem, ne finiatur vita sine fide. Sed plane retenta jam fide, ad exercendam piam delectationem mentium fidelium studiosissime requirendæ, et quod in eis eduxerit (b) sine typho arrogantiæ communicandum; quod autem latuerit, sine salutis dispendio tolerandum.

(a) Lov. *perperam cogitat*. Sed melius MSS. *perparum*.

EPISTOLA CIII. *

CLASSIS II. AN. 409.

* Alias CCLIII. quæ autem 103. erat, nunc 272.

Nectario petenti veniam tribui civibus suis rescripserat Augustinus in epist. 97. non decere Christianam benevolentiam, ut insigne illud Calamensium scelus impunitum omnino dimittatur. Huic rursum scribit Nectarius, blandiens ac suppliciter suadens, ut iis parcatur sine ulla exceptione.

Domino recte ac merito suscipiendo, ac omnibus modis honorando fratri AUGUSTINO, NECTARIUS *in Domino salutem.*

Scripta ante finem Martii an. 409.

1. SUMPTIS *litteris eximitatis tuæ, quibus idolorum cultum, et templorum cerimonias destruxisti, audire mihi visus sum Philosophi vocem, non illius, quem in Academiæ Licæo memorant tenebrosis humo angulis residentem, ex profunda quadam cogitatione demersum, reductis ad frontem caput implicuisse genibus, ut aliorum præclara inventa doctrinæ egenus quidam calumniator oppugnet, assertaque præclare, cum suum nihil defendat, accuset: sed plane excitatus oratione tua ante oculos stetit M. Tullius consularis, qui innumeris civium capitibus conservatis, forensis campi signa victricia stupentibus Græciæ scholis, laureatus inferret, tubamque illam canore vocis et linguæ, quam in criminum reos et reipublicæ parricidas, spiritu justæ indignationis inflaverat, anhelus inverteret, togamque ipsam rugarum paginis resolutis, palliorum imitatus speciem, retorqueret.*

2. *Ergo cum nos ad exsuperantissimi Dei cultum religionemque compelleres, libenter audivi, cum cælestem patriam intuendam esse suaderes, gratanter accepi. Non enim illam mihi civitatem dicere videbare, quam muralis aliquis gyrus coercet, nec illam, quam philosophorum tractatus mundanam memorans communem omnibus profitetur: sed quam magnus Deus, et bene meritæ de eo animæ habitant atque incolunt, quam omnes leges diversis viis et tramitibus appetunt, quam loquendo exprimere non possumus, cogitando forsitan invenire possemus. Hæc ergo licet principaliter appetenda atque diligenda sit; tamen illam non arbitror deserendam, in qua nati et geniti sumus: quæ prima nobis usum lucis hujus infudit, quæ aluit, quæ educavit, et ut, quod ad caussam proprie pertinet, dicam, de qua bene meritis viris, doctissimi homines ferunt, post obitum corporis in cælo domicilium præparari, ut promotio quædam ad supernam præstetur, his hominibus, qui bene de genitalibus urbibus meruerunt: et hi magis cum Deo habitent, qui salutem dedisse, aut consiliis, aut operibus patriæ doceantur. Jam illud quod joculariter dignatus es dicere, Urbem nostram non armis, sed flammis incendiisque flagrare, et spinas magis ingenerare quam flores, non est maxima reprehensio, cum sciamus flo-*

(b) Editi: *sine typho*. MSS. *typo*. Sic passim scribitur sublata littera h. quodsemel observasse sufficiet.

CLASSIS II. AN. 409.

teris uspiam legisse recolo, quod egestosa vita æternam pariat calamitatem. Nam nec umquam peccatum est laboriosa paupertas, et est aliquanta restrictio et coercitio peccatorum. Ac per hoc non est metuendum ne cuiquam post hanc brevem vitam, hoc ad æternam valeat animæ calamitatem, quod pauper hic vixerit, et in hac ipsa, quam in terris degimus, nullo modo ulla calamitas æterna esse poterit; cum eadem vita æterna esse non possit, quæ nec saltem diuturna est, ad quamlibet ætatem, senectutemque, pervenerit. Hoc enim potius in illis litteris legi, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, in qua tu arbitraris, et frequentatum in litteris jam mones, æternam esse posse calamitatem: mortem autem malorum omnium esse finem, habent quidem vestræ litteræ, sed nec ipsæ omnes, Epicureorum est quippe ista sententia, et si qui alii mortalem animam putant. At illi quos Tullius quasi consulares philosophos appellat, quod eorum magnipendat auctoritatem, quoniam cum extremum diem fungimur, non exstingui animum, sed emigrare censent, et ut merita quoque ejus asserunt seu bona, seu mala, vel ad beatitudinem, vel ad miseriam permanere. Hoc congruit, et litteris sacris, quarum me cupio litteratorem. Malorum ergo finis est mors, sed in eis quorum casta, pia, fidelis, innocens vita, non in eis qui temporalium nugarum et variarum cupiditate flagrantes, et cum hic sibi felices videntur, ipsa voluntatis pravitate miseri convincuntur, et post mortem graviores miserias non habere tantum, verum etiam sentire coguntur.

4. Hæc ergo cum et vestris quibusdam, quas honorabilius habetis, et nostris omnibus litteris frequententur, o bone dilector etiam terrenæ patriæ tuæ, luxuriosam vitam time civibus tuis, non egestosam: aut si egestosam times, illam potius egestatem mone devitandam, quæ magna licet rerum terrenarum prosperitate circumfluat, eis tamen insatiabiliter inhiando, ut vestrorum ipsorum verbis utar auctorum, neque copia neque inopia minuitur. Verumtamen in illis, quibus respondisti litteris meis, inimicos Ecclesiæ cives tuos, nec illa egestate dixi emendandos, ubi necessaria naturæ desunt, cui succurrit misericordia, de qua nobis etiam præscribendum putasti, quod operum nostrorum hoc indicet ratio, quibus pauperes sustinemus, morbidos curatione relevamus, medicinam afflictis corporibus adhibemus (quamquam et sic egere utilius sit, quam ad satiandam nequitiam rebus omnibus abundare). Sed absit, ut ego illa coercitatione ad hanc ærumnam eos, de quibus agimus, redigendos esse censuerim.

CAPUT II.

5. Recense epistolam meam, si tamen dignam habuisti, si non quam relegeres, cum ei fuisset respondendum, saltem quam ita reponeres, ut tibi jubenti, cum volueris proferretur, et attende quid dixerim, hoc profecto invenies, culte non respondisse, quantum existimo, fatearis. Nam ex epistola illa mea verba nunc insero, (Non præterita, inquam, vindicando pascere iram nostram studemus, sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali ubi et per Christianos non solum mansuete, verum etiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quod corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde male vivunt. Duo prima salva sint, ut quos pœniteat, sint; hoc optamus, hoc, quantum in nobis est, etiam impensa opera instamus. Tertium vero si Dominus voluerit, tamquam putre noxiumque resecare, valde misericorditer puniet). Hæc verba mea si recensuisses, cum mihi rescribere dignareris, non solum de morte sed et de tormentis corporalibus evitandis eorum, pro quibus agis, nos invidiosius, quam officiosius rogandos putares; quorum dixi, velle nos in eis salvum esse, quod incolumes corpore vivunt. Nec egestosam vitam, ut victu indigeant ab aliis impartito, per nos eis utique formidares; quorum et illud secundum dixi velle nos salvum, quod habent unde vivunt. Tertium vero quod habent unde male vivunt, id est, ut nihil aliud dicam, certe unde falsorum deorum argentea fabricavere simulacra, pro quibus vel servandis, vel adorandis, vel sacrilego ritu adhuc colendis, usque ad ecclesiam Dei prosilitur incendium, et religiosissimorum pauperum sustentacula infelici vulgo diripienda præbeantur, sanguisque fundatur, tu qui tuæ consulis civitati, quare metuis resecari, ne omnimodo impunitate perniciosa nutriatur et roboretur audacia? Hoc nobis edissere, hoc doce circumspecta disputatione quid mali sit, diligenter attende quod dicimus, ne id quod vobis dicimus, velut specie petendi quodammodo accusatione obliqua objicere videaris.

6. Sint honesti cives tui probis moribus; non superfluis facultatibus: non eos volumus ad aratrum Quintii, et ad Fabricii focum per nos illa coercitione perduci. Qua paupertate illi Romanæ reipublicæ principes non solum non viluerunt civibus suis, sed ob eam fuerunt præcipue cariores, et patriæ gubernandis opibus aptiores. Ne illud quidem optamus, aut agimus, ut patriæ tuæ divitibus illius Ruffini bis consulis * argenti solum decem pondo remaneant, quod tunc laudabiliter severa censura adhuc resecandum tamquam vitium judicavit. Tantum nos consuetudo decoloris ætatis nimium marcidas animas mitius contrectare persuadet, ut mansuetudini Christianæ, quod illis censoribus justum visum est, nimium videatur: et vides quam multum intersit, utrum jam punienda culpa sit tantum habere, an propter alias gravissimas culpas, ut tantum quis habeat permittere; quod tunc jam fuit peccatum, nunc volumus sit saltem pœna peccati. Sed est quod fieri possit, et debeat; ut nec usque ad ista progrediatur severitas, nec nimis secura lætetur et debacchetur impunitas, et imitationis exemplum ad gravissimas et occultissimas pœnas infelicibus proponatur. Saltem concede, ut nimium superfluis

CLASSIS II. AN. 409.

* Lov. argenticulus decerpendo remaneat.

CLASSIS II. AN. 409.

suis timeant, qui necessaria nostra incendere ac vastare moliuntur. Liceat et hoc beneficium tribuere inimicis nostris, ut dum metuunt rebus, quas noxium non est amittere, quod sibi noxium est, non conentur committere. Neque enim hæc dicenda est vindicta peccati, sed tutela consilii: non est hoc irrogare supplicium, sed ob excipiendo supplicio communire.

7. Quisque imprudentem cum aliquo sensu doloris privat, ne supervacuis sceleribus assuefactus pœnas atrocissimas pendat; puero capillos vellit, ne serpentibus plaudat; atque ita, ubi molesta dilectio est, nullum membrum læditur, unde autem deterret, salus et vita periclitatur. Non tunc benefici sumus, cum id quod a nobis petitur, facimus, sed cum id facimus, quod non obsit petentibus. Nam pleraque non dando prosumus, et noceremus, si dedissemus. Unde illud proverbium, Nec puero gladium. *Tu vero*, inquit, Tullius, *ne unico quidem filio*. Quo enim quemquam maxime diligimus, eo minus ei debemus, in quibus magno periculo peccatur, committere. Et de divitiis, ni fallor, cum hæc ageret, loquebatur. Proinde quæ periculose male utentibus committuntur, salubriter etiam plerumque detrahuntur. Medici cum vident secandam urendamque putredinem sæpe adversus multas lacrymas misericorditer obsurdescunt. Si quoties parvuli, vel etiam grandiusculi veniam peccantes deprecati sumus, toties a parentibus, vel magistris accepissemus, quis nostrûm tolerandus crevisset? quis aliquid utile didicisset? providenter ista, non crudeliter fiunt. Ne quæso in hac caussa nihil aliud intendas, nisi quemadmodum apud nos efficias, quod rogaris a tuis: omnia vero diligenter considera. Si præterita negligis, quæ fieri jam infecta non possunt: aliquantum prospice in posterum: non quid cupiant, qui te rogant, sed quid eis expediat prudenter attende. Non sane fideliter eos amare convincimur, si hoc solum intuemur, ne, non faciendo quod possunt, minuatur, quod amamur ab eis. Et ubi est, quod et vestræ litteræ illum laudant patriæ rectorem, qui populi utilitati magis consulat quam voluntati?

CAPUT III.

8. Nihil *interest*, inquis, *quale videatur esse peccatum cum indulgentia postulatur*. Recte hoc diceres si de puniendis, non de corrigendis hominibus ageretur. Absit enim a corde Christiano, ut libidine ulciscendi ad pœnam cujusque rapiatur. Absit ut in dimittendo cuique peccatum, aut non præveniat preces rogantis, aut certe continuo subsequatur: sed hoc utique ne oderit hominem, ne malum pro malo retribuat, ne nocendi inflammetur ardore, ne vindicta etiam lege debita pasci desideret; non autem ne consulat, ne prospiciat, ne compescat a malis. Fieri enim potest, ut vehementius adversando, emendationem quisque negligat hominis, quem gravius odit, et nonnulla molestis reddat coercendo meliorem, quem maxime diligit.

9. Nam *et pœnitentia*, sicut scribis, *impetrat veniam, et purgat admissum*; sed illa, quæ in vera religione agitur, quæ futurum judicium Dei cogitat, non illa quæ ad horam hominibus, aut exhibetur, aut fingitur, non ut a delicto anima purgetur in æternum, sed ut interim a præsenti metu molestiæ vita cito peritura liberetur. Hinc est quod Christianis confitentibus atque deprecantibus, qui delicto illo fuerant implicati, vel non succurrendo arsuræ Ecclesiæ, vel de sceleratissimis rapinis aliquid auferendo, pœnitentiæ dolorem fructuosum esse credidimus, eisque ad correctionem sufficere existimavimus, quod inest cordibus eorum fides, qua considerare possent, quid de divino judicio formidare deberent. Quæ autem pœnitentia sanare potest eos, qui fontem ipsum indulgentiæ non solum agnoscere negligunt, verum etiam irridere ac blasphemare non desinunt: et contra nos tamen inimicitias in corde non retinemus, quod illi patet ac nudum est, cujus et in præsenti, et in futura vita et timemus judicium, et speramus auxilium. Sed arbitramur nos etiam pro ipsis aliquid providere, si homines qui Deum non timent, aliquid timeant, quo non eorum lædatur utilitas, sed vanitas castigetur, ne ab eis Deus ipse quem spernunt, noxia securitate, audacioribus factis gravius offendatur, et ne aliis ad imitandum, eadem ipsa securitas multo perniciosius proponatur. Denique pro quibus abs te rogamur, nos pro illis Deum rogamus, ut eos ad se convertat, ut fide mundans corda eorum, veracem ac salubrem agere pœnitentiam doceat.

10. Ecce quanto eos, quibus nos arbitraris irasci, pace tua dixerim, ordinatius quam tu, utiliusque diligimus, pro quibus et ad evitanda tanto majora mala, et ad consequenda tanto majora bona, deprecamur. Quos etiam tu, si ex Dei cælesti munere, non ex hominum terreno more diligeres, sinceriterque mihi rescriberes, quod cum te ad exsuperantissimi Dei cultum religionemque compellerem, libenter audieris, non solum hæc eis optares, sed eis ad hæc ipse præires. Sic omne apud nos tuæ petitionis negotium cum magno et sano gaudio finiretur. Sic illam cælestem patriam, quam cum intuendam esse suaderem, libenis te accepisse dixisti, ex hujus etiam, quæ te carnaliter genuit, vera et pia dilectione promereris, vere consulens tuis non ad vanitatem lætitiæ temporalis, nec ad impunitatem perniciosissimam sceleris, sed ad gratiam sempiternæ felicitatis.

11. Habes expositas in hac caussa cogitationes et vota pectoris mei. Quid autem lateat in consilio Dei, fateor, homo sum, nescio: quidquid illud est, id est justius, atque sapientius, et firmissime stabilitum, incomparabili excellentia præ omnibus mentibus hominum. Verum est quippe quod legitur in libris nostris, *Multæ cogitationes sunt in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum*. Proinde quid tempus afferat, quid nobis facultatis aut difficultatis oriatur, quid postremo voluntatis ex rerum præsentium, vel correctione, vel spe, subito possit exsistere, utrum Deus sic indignetur

CLASSIS II AN. 409.

his factis, ut ea, quam petunt, impunitate magis severiusque puniantur, an illo modo; quo nobis placet, coercendos misericorditer judicet, an aliqua duriore, sed salubriore eorum præcedente correctione, nec ad hominum, sed ad suam misericordiam veraci conversione, quidquid terroris præparabatur, avertat et convertat in gaudium, jam novit ipse; nos autem ignoramus. Quid ergo hic ante tempus, inter nos ego et præstantia tua frustra laboremus? Seponamus paululum curam, cujus hora non est, et quod semper instat, si placet, agamus. Nullum enim tempus est, quo non deceat, et oporteat agere, unde Deo placere possimus, quod in hac vita usque ad eam perfectionem impleri, ut nullum omnino peccatum insit in homine, aut non potest, aut forte difficillimum est: unde præcisis B omnibus dilationibus, ad illius gratiam confugiendum est, cui verissime dici potest quod carmine adulatorio nescio cui nobili dixit, qui tamen ex Cumæo, tamquam ex prophetico carmine se accepisse confessus est.

Virg. Eglog. 4.

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.

Hoc enim duce, solutis omnibus dimissisque peccatis, hac via ad cælestem patriam pervenitur, cujus habitatione cum eam tibi amandam, quantum potui, commendarem, admodum delectatus es.

CAPUT IV.

12. Seu quia dixisti, quod omnes eam leges diversis viis et tramitibus appetant, vereor ne forte, cùm putas etiam illam viam, in qua nunc constitutus es, eo tendere, pigrior sis ad eam tenendam, quæ illuc sola perducit. Sed rursus verbum quod posuisti diligenter adtendens, videor mihi tuam non imprudenter aperire sententiam: neque enim dixisti, quam omnes leges diversis viis et tramitibus assequuntur, aut ostendunt, aut inveniunt, aut ingrediuntur, aut obtinent, aut aliquid ejusmodi; sed dicendo, *appetunt*, librato verbo, atque perpenso, non adeptionem significasti, sed adipiscendi cupiditatem. Ita nec illam, quæ vera est, exclusisti, nec alias, quæ falsæ sunt, admisisti: et illa quippe appetit, quæ perducit, nec perducit, omnis, quæ hoc appetit; quo quisquis perducitur, sine ulla dubitatione beatus est. Beati autem omnes esse volumus, hoc est, appetimus, nec tamen omnes D qui volumus possumus, hoc est, quod appetimus, adipiscimur. Ille ergo adipiscitur, qui viam tenet, non solum qua id appetit, sed qua etiam pervenitur, relinquens alios in itineribus appetendi, sine fine adipiscendi. Quoniam nec error esset si nihil appeteretur, nec si appetita veritas teneretur. Si vero diversas vias ita dixisti, ut non intelligamus adversas, sicut dicimus diversa præcepta, quæ tamen omnia bonam edificent vitam, alia de castitate, alia de patientia alia de fide, alia de misericordia, et si quæ sunt cetera, non solum appetitur viis et tramitibus ita diversis illa patria, verum etiam reperitur Nam et in scripturis sanctis et viæ leguntur, et via: viæ, si- A cut illud est, *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur:* via, sicut illud, *Deduc me in via tua, et ambulabo in veritate tua.* Non aliæ illæ, alia ista, sed omnes una, de quibus alio loco eadem sancta scriptura dicit, *Universæ viæ Domini misericordia et veritas:* quæ si diligenter considerentur, copiosum pariunt sermonem, intellectumque suavissimum: quod si opus fuerit, in tempus aliud differam.

CLASSIS II AN. 409.

Ps. 50, 15. Psal. 85, 11. Psal. 24, 10.

13. Nunc autem, quod satis esse arbitror pro suscepto officio rescribendi præstantiæ tuæ, quoniam Christus dixit, *Ego sono via*, in illo quærenda est misericordia et veritas; ne, si alibi quæsierimus, erremus, tenentes appetentem viam, sed non etiam perducentem. Velut si hanc ipsam tenere vellemus, unde quiddam commemorasti, *omnia peccata esse paria*, nonne ab illa patria veritatis, et beatitatis, nos longe exsules mitteret? quid enim absurdius, quid insanius dici potest, quam ut ille, qui aliquanto immoderatius riserit, et ille qui patriam truculentius incenderit, peccasse judicentur æqualiter? Quam quidem tu ex quorundam philosophorum opinione non diversam viam, quæ tamen ducat ad cælestem habitationem, sed plane perversam, quæ ducit ad perniciosissimum errorem, non pro tuo sensu, sed pro caussa civium tuorum adhibendam putasti; ut sic ignoscamus eis, quorum sævientium ignibus arsit Ecclesia, quemadmodum ignosceremus, si ab eis aliquo petulanti convicio appeteremur.

Johan. 14, 6.

14. Sed quemadmodum id adstruxeris vide: C *Et si, ut quibusdam, inquis, philosophis placet, omnia peccata paria sunt, indulgentia omnibus debet esse communis.* Deinde cum quasi moliris ostendere omnia paria esse peccata, subjungis et dicis, *Petulantius locutus est aliquis, peccavit; convicia aut crimina ingessit, æque peccavit.* Hoc non est docere, sed id, quod perverse sentitur, sine ulla documentorum adstructione proponere. Ad hoc enim, quod dicis, *æque peccavit* cito respondetur, non æque peccavit. Exigis fortassis ut probem: quid enim tu, quod æque peccaverit, jam probasti? An illud quod jungis audiendum est? *Aliena quisque diripuit, inter delicta numeratur.* Hic etiam tu ipse verecundatus es: puduit enim te dicere quod peccavit æqualiter; sed, *inter delicta*, inquis, *numeratur.* Non autem ibi quæstio est utrum et hoc inter delicta numeretur, sed utrum hoc illi delicto æqualitate jungatur. Aut si propterea sunt paria, quia utraque delicta sunt, mures et elephanti pares erunt, quia utraque sunt animalia; muscæ et aquilæ, quia utraque volatilia.

15. Adhuc etiam progrederis, et conjectas: *Loca profana, sacraque violavit, non est ab indulgentia secernendus.* Hic sane de violatis sacris locis ad facinus tuorum civium pervenisti: verum locutioni petulanti, nec tu ipse coæquasti; tantummodo eis petisti indulgentiam, quæ recte petitur a Christianis propter abundantem miserationem, non propter peccatorum paritatem. Ego autem supra posui scriptum in litte-

CLASSIS II. AN. 409.

2. Dicitis nos traditores, quod nec majores vestri in majores nostros potuerunt, nec vos in nos probare ullo modo poteritis. Quid vobis vultis faciamus, qui quando vobis dicimus ut caussam nostram et vestram patienter audiatis, non nostis nisi superbire et insanire? Nam utique ostenderemus vobis, quia potius illi traditores fuerunt, qui Cæcilianum et socios ejus quasi traditionis crimine damnaverunt. Et dicitis, Recedite a plebibus nostris; quas docetis ut vobis credant, et Christo non credant. Vos enim eis dicitis, propter traditores, quos non ostenditis, remansisse Ecclesiam Christi in sola Africa partis Donati; quod non de Lege, non de Propheta, non de Psalmo, non de Apostolo, non de Evangelio, sed de corde vestro; et de parentum vestrorum calumniis recitatis. Christus autem dicit, *prædicari in nomine suo pœnitentiam et remissionem peccatorum, per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem:* cui Ecclesiæ ex ore Christi manifestatæ, vos non communicatis, et alios in vestram perditionem trahentes, liberari non vultis. (Lucæ 24. 47.)

CAPUT II.

3. Si autem ideo vobis displicemus, quia per Imperatorum jussiones ad unitatem cogimini, hoc vos fecistis; qui ubicumque vellemus prædicare veritatem, ut eam quisque securus audiret et volens eligeret, numquam permisistis per violentias et terrores vestros. Nolite stridere, et perturbare animas vestras; patienter, si fieri potest, considerate quod dicimus, et recolite facta Circumcellionum vestrorum, et clericorum qui duces eorum semper fuerunt, et videbitis quæ caussa vobis hoc excitaverit. Unde injuste querimini, quia vobis omnia ista ut juberentur coegistis. Nam ut longe præterita et multa non repetamus, saltem recentia facta vestra cogitate. Marcus presbyter Casphaliensis a nemine coactus, propria voluntate catholicus factus est. Quare illum vestri persequuti sunt, et pene occidissent, nisi Dei manus per homines supervenientes violentias eorum compressisset. Restitutus Victorianensis ad catholicam nullo cogente se transtulit. Quare raptus est de domo sua, cæsus, in aqua volutatus, (a) buda vestitus, et nescio quot dies in captivitate retentus est, nec libertati propriæ fortasse restitutus esset, nisi jam pene propter ipsam caussam Proculeianus sibi exhibitionem videret imminere. Marcianus Urgensis catholicam unitatem propria voluntate delegit. Quare subdiaconum ejus, cum ipse fugisset, prope usque ad mortem cæsum, clerici vestri lapidibus obruerunt quorum domus pro suo scelere eversæ sunt.

4. Quid amplius dicamus? Modo præconem misisti, qui clamaret Siniti, *Quisquis (b) Maximiano communicaverit, incendetur domus ejus:* qui antequam ipse ad Catholicam conversus esset, et nondum de transmarinis remeasset, ad quid aliud presbyterum Siniti miseramus, nisi ut nulli molestus nostros visitaret, et in domo juris sui positus, pacem catholicam volentibus prædicaret? quem vos inde cum gravi injuria projecistis. Quid aliud agebamus, quando unus nostrum Calamensis episcopus Possidius ibat ad fundum (c) Figulinensem, nisi ut nostri, quamvis pauci, qui illic erant, visitarentur, et audito verbo Dei ad unitatem Christi qui vellent converterentur? Cui ambulanti viam suam, latronum more insidiati sunt, et quia in eorum insidias cadere non potuit, eum aperta violentia in fundo (d) Livetensi pene vivum cum domo, quo fugerat, incenderant, nisi tertio suppositas flammas coloni ejusdem fundi propter periculum suæ salutis exstinguerent: et tamen cum Crispinus propter hoc factum in proconsulari judicio convinceretur hæreticus; ejusdem episcopi Possidii intercessu decem libras auri non est exactus. Cui benevolentiæ et mansuetudini ingratus, ad Imperatores catholicos ausus est appellare. Unde hanc in vos iram Dei, de qua murmuratis, multo importunius et vehementius provocavit.

5. Videtis quia vos contra pacem Christi violenter insurgitis; et patimini non pro ipso, sed pro iniquitatibus vestris. Quæ est ista dementia, ut cum male vivitis, latronum facta faciatis; et cum jure punimini, gloriam Martyrum requiratis? Si ergo vos privata vestra audacia tam violenter cogitis homines aut ire in errorem, aut permanere in errore; quanto magis non debemus per ordinatissimas potestates, quas Deus secundum suam prophetiam subdidit Christo, resistere furoribus vestris, ut miseræ animæ de vestra dominatione liberatæ, eruantur de vetustissima falsitate, et assuescant in apertissima veritate? Nam quod a nobis nolentes dicimus cogi, multi etiam se cogi volunt; quod nobis antea et postea confitentur, ut vel sic evadant oppressiones vestras.

6. Et tamen quid est melius, proferre veras Imperatorum jussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro perversitate, quod vos fecisti et mendacio vestro subito totam Africam implestis? In quo facto nihil aliud ostendistis, nisi partem Donati semper de mendacio præsumentem, omni vento jactari et circumferri, sicut scriptum est, *Qui fidit in falsis, hic pascit ventos.* (Prov. 10. 4.) Sicut enim vera fuit ista indulgentia, sic vera sunt crimina Cæciliani, et traditio Felicis Aptungensis; per quem ordinatus est, et quidquid aliud contra catholicos dicere consuevistis, ut a pace Ecclesiæ Christi infelices separetis, et infeliciter separemini. De nulla quidem nos hominis potestate præsumimus, quamvis utique multo sit honestius præsumere de imperatoribus, quam præsumere de Circumcellionibus, præsumere de legibus, quam præsumere de seditionibus. Sed meminibus scriptum esse, *Ma-*

(a) Bad. Am. Er. et MSS. quatuor, *brada vestitus.*
(b) MSS. Vaticani tres, cum aliis duobus habent, *Maximiano.* Bad. Am. et Er. *Maximiniano.* Sed melius Lov. et MSS. plures, *Maximino,* uti scribitur in epistola 23. ad eumdem data. et in lib. 22. de civ. Dei c. 8.
(c) Apud Lov. scribitur. *Fugilinensem.* At apud Bad. Am. Er. et MSS. novem, *Figulinensem.*
(d) MSS. septem habent, *in fundo Olivetensi.*

CLASSIS II. AN. 409.

ledictus omnis qui spem suam ponit in homine. Unde ergo præsumimus, si vultis nosse, illum cogitare, de quo Propheta prænuntiavit, dicens, *Adorabunt eum omnes reges terræ, et omnes gentes servient illi.* Et ideo hac Ecclesiæ potestate utimur, quam ei Dominus et promisit et dedit.

Hier. 17. 5. Psal. 71. 11.

11. q. 3. Imperatores.

7. Imperatores enim si in errore essent, quod absit, pro errore suo contra veritatem leges darent, per quas justi et probarentur et coronarentur, non faciendo quod illi juberent, quia Deus prohiberet. Sicut jusserat Nabuchodonosor, ut aurea statua adoraretur; quod qui facere noluerunt, Deo talia prohibenti placuerunt. Quando autem imperatores veritatem tenent, pro ipsa veritate contra errorem jubent, quod quisquis contemserit, ipse sibi judicium adquirit. Nam et inter homines pœnas luit, et apud
a Deum (*a*) frontem non habebit, qui hoc facere noluit, quod ei per cor regis ipsa veritas jussit.
b Sicut ipse (*b*) Nabuchodonosor postea miraculo salutis trium puerorum commotus atque mutatus, pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicumque blasphemarent Deum Sidrach, Misach et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem: et non vultis ut tale aliquid contra vos jubeant imperatores Christiani, cum sciant a vobis in eis, quos rebaptizatis, Christum exsufflari? Si jussiones regum non pertinent ad prædicandam religionem et sacrilegia prohibenda, quare ad Edictum regis talia jubentis etiam ipsi vos signatis? An ignoratis verba regis esse, * *Signa et ostenta, quæ fecit mihi Dominus Deus excelsus, placuit mihi in conspectu meo annuntiare quam magnum et potens sit regnum ejus, regnum sempiternum et potestas ejus in sæcula sæculorum?* An cum hoc audieritis, non respondetis, *Amen;* et hoc dicto clara voce ad edictum regis, vos in sancta solemnitate signatis? Sed modo quia nihil apud imperatores potestis, nobis inde vultis facere invidiam. Si autem aliquid possetis, quanta faceretis; quando nihil potestis, et non cessatis?

Dan. 3. 96.

Dan. 3. 99. * In Gothico officio dicebantur hæc in sabbato sancto, et respondebatur, Amen.

8. Scitote quod primi majores vestri caussam Cæciliani ad imperatorem Constantium detulerunt. Exigite hoc a nobis, probemus vobis, et si non probaverimus, facite de nobis quidquid potueritis. Sed quia Constantinus non est ausus de caussa episcopi judicare, eam discutiendam atque finiendam episcopis delegavit. Quod et factum est in urbe Roma præsidente Melchiade episcopo illius Ecclesiæ cum multis collegis suis. Qui cum Cæcilianum innocentem pronuntiassent, et Donatum * qui schisma Carthagini fecerat, sententia percussissent, iterum vestri ad imperatorem venerunt, et de judicio episcoporum, in quo victi fuerant, murmurarunt. Quomodo enim potest malus litigator laudare judices, quibus judicantibus victus est? Iterum tamen clementissimus imperator alios judices episcopos dedit apud Arelatum Galliæ civitatem, et ab ipsis vestri ad ipsum imperatorem appellarunt, donec etiam ipse caussam cognosceret, et Cæcilianum innocentem, illos calumniosos pronuntiaret. Nec si toties victi quieverunt, sed do Felice Aptungitano, per quem Cæcilianus fuerat ordinatus, quotidianis interpellationibus ipsi imperatori tædium fecerunt, dicentes eum esse traditorem. Et ideo Cæcilianum episcopum esse non posse, quod a traditore fuerit ordinatus; donec et ipse Felix jussu imperatoris caussa cognita ab Æliano proconsule innocens probaretur.

* Episcoporum a Casis nigris.

9. Tunc Constantinus prior contra partem Donati severissimam legem dedit. Hunc imitati filii * ejus talia præceperunt. Quibus succedens Julianus desertor Christi et inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano et Pontio, libertatem (*c*) c
perditionis parti Donati permisit: denique tunc reddidit basilicas hæreticis, quando templa dæmonis, eo modo putans Christianum nomen posse perire de terris; si unitati Ecclesiæ, de qua lapsus fuerat, invideret, et sacrilegas dissensiones liberas esse permitteret. Hæc erat ejus prædicanda justitia, quam supplicantes Rogatianus et Pontius laudaverunt, dicentes homini apostatæ, quod *Apud eum sola justitia haberet locum.* Huic successit (*d*) Jovianus, qui d
quoniam cito mortuus est, nihil de rebus talibus jussit. Deinde Valentinianus; legite quæ contra vos jusserit. Inde Gratianus et Theodosius; legite quando vultis, quæ de vobis constituerint. Quod ergo de * filiis Theodosii miramini, quasi aliud in hac caussa sequi debuerint, quam Constantini judicium per tot Christianos imperatores firmissime custoditum?

* Constantius et Constans.

* Honorio et Arcadio etc.

10. Ad Constantinum autem, sicut diximus, sicut vobis quando vultis, si tamen ignoratis, ostendimus, majores vestri caussam Cæciliani ultro detulerunt. Defunctus est Constantinus, sed judicium Constantini contra vos vivit, quo vestri caussam miserunt, apud quem judices episcopos reprehenderunt, ad quem a judicibus episcopis appellaverunt, quem tædiosissime de Felice Aptungitano interpellaverunt, a quo toties convicti et confusi redierunt, et a pernicie furoris et animositatis suæ non recesserunt; eamque vobis posteris suis hereditariam reliquerunt, ut tam impudenter de jussionibus Christianorum imperatorum fatiatis invidiam, cum si vobis liceret, non quidem jam Constantinum Christianum, quia veritati favit contra nos interpellaretis, sed apostatam Julianum ab inferis excitaretis; quasi vero si aliquid tale contingeret, esse magnum malum nisi vobis. Quæ est

(a) Lov. *sortem non habebit.* At editiones antiquiores ferunt, *frontem non habebit*: cui lectioni suffragantur MSS. tredecim. Alludere videtur Augustinus ad illud Apostoli Rom. 13. v. 5. *Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

(b) Lov. *verba regis esse* Nabuchodonosor. *Signa*, etc. Am. Bad. Er. *verba regis esse*: Regi Nabuchodonosor ostendi *signa*. At MSS. *regis esse: Signa*, etc.

(c) Sic meliores MSS. At vulgati habent, *perditioni partis*: male. Confer lib. 1. contra Gaudentium cap. 2.

(d) *Jorianus.* Apud Am. Bad. Er. et MSS. tres v. et s. scribitur: *Jorinianus.* Apud cc. et s. *Jurinianus.*

CLASSIS II. AN. 409. CAPUT III.

enim pejor mors animæ, quam libertas erroris? A

11. Sed jam tollamus ista omnia de medio, amemus pacem, quam omnis doctus et indoctus intelligit præponendam esse discordiæ; diligamus et teneamus unitatem. Hoc jubent Imperatores, quod jubet et Christus; quia cum bonum jubent, per illos non jubet nisi Christus. Et nos etiam per Apostolum obsecrat, ut idipsum dicamus omnes, et non sint in nobis schismata,
1. Cor. 1. 10. neque dicamus, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Christi; sed simul omnes non simus nisi Christi, quia nec divisus est Christus, nec Paulus crucifixus est pro nobis; quanto minus Donatus; nec in nomine Pauli baptizati sumus; quanto minus in Donati? Hoc dicunt et Imperatores, B quia Christiani catholici sunt, non idolorum servi, sicut vester Julianus; non hæretici, sicut quidam fuerunt, et Ecclesiam catholicam persecuti sunt, quando veri Christiani non pro hæretico errore pœnas justissimas sicut vos, sed pro catholica veritate passiones gloriosissimas pertulerunt.

12. Adtendite quam manifestissima veritate per cor regis quod in manu Dei est, ipse Deus dixerit in ista ipsa lege, quam contra vos prolatam dicitis; est autem, si intelligatis, prolata pro vobis. Adtendite quid habeant verba principis: (a) *Nam si in eis, qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis judicatur infirma, quod ii, a quibus accipitur, peccatores putentur, toties renovari necesse erit traditum sacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptismatis administrator; et fides nostra non ex nostræ voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum et clericorum qualitate pendebit.* Faciant mille concilia episcopi vestri, huic uni sententiæ respondeant, et ad quod volueritis consentimus vobis. C Videte enim quam perverse et impie dicatur, quod dicere soletis, quia si bonus sit homo, ipse sanctificat eum quem baptizat; si autem malus sit, et nesciat ille qui baptizatur, tunc Deus sanctificat. Hoc si verum est, optare ergo debent homines, ut a malis ignoratis baptizentur, potius quam a notis bonis, ut magis a Deo quam ab homine possint sanctificari: sed absit a nobis ista dementia. Quare ergo non verum dicimus, et recte sapimus, quis semper Dei est illa gratis et Dei sacramentum, hominis autem solum ministerium; qui si bonus est, adhæret Deo, et operatur cum Deo; si autem malus est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam, ipse autem donat invisibilem gratiam. Hoc sapiamus omnes, et non sint in nobis schismata. D

CAPUT IV.

13. CONCORDATE nobiscum fratres, diligimus vos, hoc vobis volumus quod et nobis. Si propterea nos gravius odistis, quia errare vos et perire non permittimus, hoc Deo dicite, quem timemus minantem malis pastoribus, et dicentem, *Quod erraverat, non revocastis, et quod perierat, non inquisistis.* Hoc vobis per nos Deus ipse facit, sive obsecrando, sive minando, sive corripiendo, sive damnis, sive laboribus, sive per suas occultas admonitiones vel visitationes, sive per potestatum temporalium leges. Intelligite quid vobiscum agatur, perire vos non vult Deus in sacrilega discordia alienatos a matre vestra Catholica. Nihil in nos aliquando probare potuistis; vestri episcopi conventi a nobis, numquam nobiscum pacifice conferre voluerunt, quasi fugientes cum peccatoribus loqui. Quis ferat istam superbiam, quasi Paulus apostolus non contulerit cum peccatoribus et cum valde sacrilegis? legite Actus Apostolorum, et videte. Quasi ipse Dominus non cum Judæis, a quibus crucifixus est, sermones de lege habuerit, eisque congruenter responderit? Postremo diabolus est primus omnium peccatorum, qui converti ad justitiam numquam poterit, et tamen nec ipse Dominus de Lege dedignatus est ei respondere: ut intelligatis istos ideo nobiscum nolle conferre, quia caussam suam perditam norunt.

Ezech. 34. 4. 23. q. 6. Quis erraverat.

14. (b) Nos ignoramus, quid adversus seipsos homines jactent, qui calumniosis dissensionibus gaudent. In Scripturis discimus Christum, in Scripturis discimus Ecclesiam. Has Scripturas communiter habemus; quare non in eis et Christum et Ecclesiam communiter retinemus? Nos ubi agnovimus eum de quo dicit Apostolus, *Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus; non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus;* ibi agnovimus Ecclesiam, de qua dicit Deus ad Abraham, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Ubi agnovimus Christum in Psalmo de se prophetantem, *Dominus dixit ad me, Filius es tu, ego hodie genui te;* ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod sequitur, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Deus deorum Dominus locutus est;* ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod sequitur, *Et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exsultavit ut gigas ad currendam viam;* ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod paulo superius dicitur, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum.* Ipsa est Ecclesia in sole posita, hoc est in manifestatione omnibus nota, usque ad terminos terræ. Ubi agnovimus Christum, in eo quod scriptum est, *Foderunt manus meas, et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi vero consideraverunt et adspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem;* ibi agnovimus et Ecclesiam in eo quod paulo

Gal. 3. 16. Gen. 12. 3. Psal. 2. 7. Psal. 49. 2. Psal. 18. 6. Ibid. 5. Psal. 21. 17.

(a) Verba isthæc sunt illius forsitan legis Constantini, Constantii et Valentiniani, cujus mentio fit in cod. Theod. l. 16. tit. 6. *Ne sanctum baptisma iteretur*, leg. 2.

(b) Unus e Vat. MSS. *Non ignoramus.* Forte melius.

CLASSIS II. AN. 409. post in Psalmo ipso dicitur, *Commemorabuntur* A
et convertentur ad Dominum universi fines ter-
Ibid. 28. *ræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ pa-*
triæ gentium : quoniam Domini est regnum, et
ipse dominabitur gentium. Ubi agnovimus Chri-
Psal. 56. 6. stum in eo quod scriptum est, *Exaltare super*
cælos Deus : ibi agnovimus et Ecclesiam in eo
quod sequitur, *et super omnem terram gloria*
tua. Ubi agnovimus Christum in eo quod scri-
Psal. 71. 2. ptum est, *Deus judicium tuum regi da, et ju-*
stitiam tuam filio regis; ibi agnovimus et Ec-
clesiam, in eo quod de illo in Psalmo ipso dici-
Ibid. 8. tur, *Et dominabitur a mari usque ad mare,*
et a flumine usque ad terminos orbis terrarum.
Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus
terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera
afferent, reges Arabum et Saba dona adducent; B
et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gen-
tes servient illi.

15. Ubi agnovimus Christum in eo quod scri-
Dan. 2. 34. ptum est, *Lapidem de monte sine manibus præ-*
cisum, fregisse omnia regna terrarum, utique
illa quæ de culturis dæmonum præsumebant;
ibi agnovimus et Ecclesiam, in eo quod dictum
est, *Lapidem ipsum crevisse, et factum montem*
magnum, et replevisse omnem terram. Ubi agno-
vimus Christum in eo quod scriptum est, *Præ-*
Soph. 2. 11. *valebit Dominus adversus eos, et exterminabit*
omnes deos gentium terræ; ibi agnovimus et Ec-
clesiam, in eo quod illic sequitur, *Et adora-*
bunt in conspectu ejus unusquisque de loco suo
omnes insulæ gentium. Ubi agnovimus Christum
Abac. 3. 3. in eo quod scriptum est, *Deus ab Africo veniet,* C
et sanctus de monte umbroso; operiet cælos vir-
tus ejus; ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod
Josue 15. 18. sequitur, *et laudis ejus plena est terra.* Ab A-
frico enim posita est Jerusalem, sicut legitur in
libro Jesu Nave, unde nomen Christi diffusum
est; et ibi est mons umbrosus, mons Oliveti,
unde adscendit in cælum ut cooperiret cælos
virtus ejus, et impleretur Ecclesia per omnem
terram laudis ejus. Ubi agnovimus Christum in
Isa. 53. 7. eo quod scriptum est, *Sicut ovis ad immolan-*
dum ductus est, et sicut agnus coram tondente
se fuit sine voce, sic non aperuit os suum, et
cetera quæ illic de ejus passione dicuntur; ibi
agnovimus et Ecclesiam, in eo quod illic dici-
Isa. 54. 1. tur, *Lætare sterilis, quæ non paris; erumpe et*
exclama, quæ non parturis; quoniam multi fi- D
lii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.
Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernacu-
a *li tui, (a) et aulæas tuas confige, non est quod*
parcas : Porrige longius funiculos, et palos va-
lidos confirma, etiam atque etiam in dexteram
atque sinistram extende. Semen enim tuum he-
reditabit gentes; et civitates quæ desertæ erant
inhabitabis. Non est quod metuas, prævalebis
enim; nec erubescas, quod detestabilis fueris.
Confusionem enim in perpetuum oblivisceris,
ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor; quo-
niam ego sum Dominus, qui feci te, Dominus

(a) Am. Bad. Er. et undecim MSS. *et sulas tuas con-*
fige.

A *nomen ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israel uni-* CLASSIS II. AN. 409. CAPUT V.
versæ terræ vocabitur.

16. Nos novimus quid de traditoribus dicatis,
quos numquam convincere, numquam ostende-
re potuistis. Non dico, quis vestri potius in ta-
li crimine detecti et confessi manifestantur :
quid ad nos pertinet de sarcinis alienis? nisi ut
quos possumus corrigamus, vel correptione vel
quacumque disciplina in spiritu mansuetudinis
et diligentis caritatis; quos autem corrigere non
valemus, etiamsi necessitas cogit pro salute ce-
terorum, ut Dei sacramenta nobiscum commu-
nicent, peccatis tamen eorum non communice-
mus, quod non fit nisi consentiendo et favendo.
Sic enim eos in isto mundo, in quo Ecclesia ca-
tholica per omnes gentes diffunditur, quem
B agrum suum Dominus dicit, tamquam zizania
inter triticum, vel in hac unitatis area tamquam
paleam permixtam frumento, vel intra retia
verbi et (b) sacramenti tamquam malos pisces b
cum bonis inclusos, usque ad tempus messis
aut ventilationis aut littoris toleramus, ne pro-
pter illos eradicemus et triticum, aut grana nu-
da ante tempus de area separata, non in hor-
reum mittenda purgemus, sed volatilibus colli-
genda projiciamus; aut disruptis per schismata
retibus, dum quasi malos pisces cavemus, in
mare perniciosæ libertatis exeamus. Propter
hoc enim his atque aliis similitudinibus Domi-
nus servorum suorum tolerantiam confirmavit,
ne dum se boni putant malorum permixtione
culpari, per humanas et temerarias dissensio-
C nes aut parvulos perdant, aut parvuli pereant.
Quod usque adeo cælestis magister cavendum
præmonuit, ut etiam de præpositis malis plebem
securam faceret, ne propter illos doctrinæ sa-
lutaris cathedra desereretur, in qua coguntur
etiam mali bona dicere. Neque enim sua sunt
quæ dicunt, sed Dei, qui IN CATHEDRA unitatis
doctrinam posuit veritatis. Proinde ille verax
et ipsa veritas de præpositis sua mala facienti-
bus, et Dei bona dicentibus ait, *Quæ dicunt,* Matt. 23. 3.
facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt
enim, et non faciunt. Non utique diceret, *Quæ*
faciunt, facere nolite, nisi manifesta essent ma-
la quæ faciunt.

17. Non ergo propter malos in mala dissen-
sione pereamus : quamvis vestros majores non
exsecratores malorum, sed accusatores inno-
D centium fuisse, si velitis possimus ostendere.
Sed quicumque illi et qualescumque fuerint,
portent sarcinas suas. Ecce Scripturæ commu-
nes, ecce ubi novimus Christum, ecce ubi no-
vimus Ecclesiam. Si Christum ipsum tenetis,
ipsam Ecclesiam quare non tenetis? Si in ipsum
Christum quem legitis, et non videtis, tamen
propter veritatem Scripturarum creditis; quare
Ecclesiam negatis, quam et legitis et videtis?
Hæc vobis dicendo et ad hoc bonum pacis et
unitatis et caritatis vos compellendo, inimici
vobis facti sumus; et mandatis quia occidetis

(b) In MSS. aliquot, *vel intra retia verbi et sacramenta.*

CLASSIS II. AN. 409.

nos, qui veritatem vobis dicimus, et in errore vos perire, quantum possumus, non permittimus. Vindicet nos Deus de vobis, ut ipsum errorem vestrum in vobis occidat, et nobiscum a de veritate gaudeatis. (a) Amen.

* Alias CCLXV. quæ autem 106. erat, nunc 186.

EPISTOLA CVI. *

Augustinus Macrobio Donatianæ partis apud Hipponem, uti ex epist. 108. intelligitur episcopo, agens ne subdiaconum quemdam rebaptizet.

Domino fratri dilecto MACROBIO, AUGUSTINUS.

Scripta forte ann. 409.

1. AUDIVI quod quemdam subdiaconum nostrum rebaptizare disponis. Noli: sic Deo vivas: sic Deo placeas, sic Christi sacramenta non inaniter habeas, sic non in æternum a Christi corpore separeris. Noli, rogo te, frater, pro teipso te magis rogo, certe paululum adtende quod dico. Felicianus Mustitanus Primianum Carthaginensem damnavit, et vicissim ab illo etiam ipse damnatus est. Diu Felicianus in sacrilego Maximiani schismate fuit, multos ibi per suas ecclesias baptizavit, modo cum Primiano vester episcopus, sed et neminem post eum * baptizans. Qua ergo licentia post nos adhuc rebaptizandum putatis? Hanc mihi solve quæstionem, et me baptiza: si hanc autem solvere non potes, parce alienæ animæ, parce tuæ. Aut si me de Feliciano falsum dixisse arguis, exige ut probem, certe si non probavero, tunc fac quod putas. Addo etiam, si non probavero, non sim episcopus communionis meæ: si autem probavero, noli esse inimicus salutis tuæ. Opto te, domine frater, in pace esse nobiscum.

* f. Baptizatis.

* Alias CCLXVI. quæ autem 107. erat, nunc 216.

EPISTOLA CVII. *

Maximus et Theodorus Augustino renuntiantes quid ipsis coram responderit Macrobius ad ipsius litteras.

Domino beatissimo et venerabili multumque desiderabili patri AUGUSTINO, MAXIMUS *et* THEODORUS *in Domino salutem.*

Scripta post superiorem.

1. *EX præcepto sanctitatis tuæ ad episcopum Macrobium perreximus, ad quem cum litteras beatitudinis tuæ perferremus, primo negavit se ne eidem legerentur. Deinde aliquando ex nostra suggestione commotus, easdem sibi voluit recitari, quibus relictis, ait :* Non possum nisi ad me venientes suscipere, et iisdem fidem, quam postulaverint dare. *Cum autem a nobis ei-* A *dem diceretur, quid de facto Primiani diceret, dixit se nuper ordinatum patris sui judicem esse non posse, sed in id quod a prioribus suis acceperit permanere. Quod necesse habuimus his litteris sanctitati tuæ significare. Beatitudinem tuam nobis Dominus custodiat, domine pater.*

* Alias CCLV. quæ autem 108. erat, nunc 265.

EPISTOLA CVIII. *

Agit de iterando baptismo, coarguens Donatistarum hac in re contumaciam: quippe qui Maximianensium baptisma ratum habuerunt. Evincit subinde nullam eos schismatis edendi justam caussam habuisse.

Domino dilecto fratri MACROBIO AUGUSTINUS.

Scripta paulo post superiorem.

CAPUT I.

B 1. CARISSIMI filii mei honorabiles viri, cum ad tuam benevolentiam adtulissent litteras meas, qui admonui rogavique te, ne subdiaconum nostrum rebaptizares, rescripserunt mihi te respondisse, *Non possum nisi ad me venientes suscipere, et eis fidem quam postulaverint dare:* et tamen si ad te venerit in vestra communione baptizatus, qui diu a vobis separatus fuit, et per ignorantiam se putaverit denuo baptizandum, idque poposcerit, cum quæsieris et cognoveris ubi fuerit baptizatus, suscipis quidem ad te venientem, nec tamen ei das quam postulat fidem, sed doces hominem habere quod petit, nec verba errantis adtendis, sed C studium adhibes corrigentis. Male ergo dantem, quod jam dudum non est, et sacramentum quod datum est violantem suus error accusat, non * petentis excusat. Dic itaque mihi, obsecro te, quomodo non habeat qui petivit abs te, quod jam acceperit per me? Si propter alienam aquam, et alienum fontem, quod solent dicere qui non intelligunt, quia scriptum est, (b) *Ab aqua* b *aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis;* Prov. 9. 18. Felicianus quando separatus est a vobis in parte Maximiani, *veritatis adulter, catena sacrilegii*, sicut concilii * vestri verba indicant, trahebatur. Si secum abstulerat fontem vestrum, quis erat fons in quo, illo separato, vestros baptizastis? Simul enim nunc vester episcopus sedet cum Primiano a se damnato, et damnatore suo. D

* Lor. potentis.

* Bagaitani.

2. Sed sicut mihi suis * litteris intimarunt nostri, qui in hac caussa te viderunt, cum quærerent quid hinc diceres, respondisti te nuper (c) c ordinatum, factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo, quod a prioribus tuis acceperis, permanere. Hinc sane doleo necessitatem tuam, cum te existimem, sicut audio, bonæ indolis juvenem. Quid enim te ad hanc responsionem, nisi malæ caussæ necessitas cogit?

* Epist. 107.

(a) Apud Bad. Am. Er. et MSS. quosdam, deest *Amen*. In aliis MSS. loco ejus habetur, *valete*.

(b) Frustra hæc quæras in Vulgata: sed apud LXX. reperies Prov. 9. v. 18. quæ quidem verba hac in re baptismi post hæreticos repetendi producta sunt olim non modo a Donatistis, verum etiam a Cypriano.

(c) Macrobium Donatistarum apud Hipponem episcopum fuisse, cum ex hac epistola, tum ex Carthaginensi collatione constat: ordinatum haud dubie in locum Proculeiani, qui post concilium Carthaginense die 25. Aug. 403. celebratum adhuc superstes erat, uti intelligitur ex epist. 88. n. 8.

CLASSIS II. AN. 400.

Sed si adtendas, mi frater, si recte cogites, si Deum timeas, in * mala caussa perseverare nulla necessitas cogit. Hæc enim responsio tua non quæstionem tibi a me propositam solvit, sed caussam nostram ab omni calumnia vestræ causationis absolvit. Dicis enim te nuper ordinatum factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo quod a prioribus tuis acceperis permanere. Cur ergo non potius in Ecclesia, quam Scriptura teste incipientem ab Jerusalem, atque per omnes gentes fructificantem atque crescentem a Domino Christo, per Apostolos accepimus, permanemus; et de factis nescio quorum patrum, quæ ante pene centum annos admissa dicuntur, modo * judicamur? Si enim tu de patre tuo, adhuc in hac vita constituto, non audes judicare, quem potes interrogare; mihi quare dicitur ut judicem de mortuo longe antequam natus sum? * et Christianis gentibus quare dicitur ut judicent de factis Afrorum traditorum ante tot annos mortuorum, quos nec vivos tot Christiani, qui tunc vivebant, in terris remotissimis constituti audire vel nosse potuerunt? Qui manentem notum non audes judicare Primianum, cur mihi antiquum et ignotum judicandum vis imponere Cæcilianum? Si patres tuos non judicas de factis suis, quare fratres tuos judicas de factis alienis?

(Marg.: * Lov. nulla. — Act. I. 8. — * f. judicamus. — * Lov. nec)

3. An forte fratres nos negas? Sed melius audimus sanctum Spiritum per Prophetam præcipientem, *Audite qui pavetis verbum Domini. Dicite, fratres nostri estis, his qui vos oderunt, et qui vos detestantur, ut nomen Domini honorificetur, et appareat illis in jucunditate, ipsi autem erubescant.* Revera enim si hominibus nomen Domini jucundius esset, quam nomina hominum; numquid Christus clamans, *Pacem meam do vobis*, divideretur in membris suis per eos qui dicunt, *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ*, et per hominum nomina dilaniantur? Numquid Christus exsufflaretur in baptismo suo, * de quo dictum est, *Hic est qui baptizat;* de quo dictum est, *Christus dilexit Ecclesiam suam, et tradidit seipsum pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo?* Numquid ergo in ipso suo lavacro exsufflaretur, si nomen Domini esset jucundius, cujus est ipse baptismus, quam nomen hominum, de quibus dicitis, Sanctum est quod ille dat, non quod iste?

(Marg.: Esa. 66. 5. secundum LXX. — Johan. 14. 27. — I. Cor. 3. 4. — * Lov. omit. de quo — Johan. I. 33. — Eph. 5. 25. 26.)

CAPUT II.

4. Et tamen collegæ tui ubi voluerunt, veritatem potius adtenderunt, et non solum baptismum, quem Primianus in vestra communione, sed et quem dedit Felicianus in Maximiani sacrilego schismate, propter honoris Domini jucunditatem sanctum esse senserunt; et characterem, non solum quem ipse apud vos acceperat, sed et quem aliis extra vos desertor infixerat, ipso correcto violare non ausi sunt, quia regium cognoverunt. De hoc eorum facto tam bono judicare non vis, ubi eos deberes laudabiliter imitari; et sequeris judicium eorum, in quo merentur ab omnibus detestari. Times de Primiano judicare, ne cogaris audire quod culpes: immo vero judica, et illic magis poteris invenire quod laudes. Non enim quod male fecit Primianus, te volumus memorare, sed quos optime fecit: qui in suscipiendis, quos ejus damnator in separatione sceleratissima baptizaverat, errorem hominum correxit, non Dei sacramenta destruxit. Bonum Christi et in hominibus malignis agnovit: malum autem hominum, non violato Christi bono, emendavit. Aut si hoc factum displicet tibi, illud saltem adtende, illud pro bono tuo ingenio prudenter adverte, quia unum Primianum non judicas de factis ipsius Primiani, et orbem Christianum judicas de factis Cæciliani. Times ne te polluat, si noveris quod vindicare non audeas. Absolve ergo gentes, quæ nec nosse poterant quod accusas.

5. Nec tamen illud solius Primiani factum est: scis in quantum opinor et tu, centum ferme episcopi vestri factione damnabili cum Maximiano conspirantes, ausi sunt damnare Primianum; et trecentorum decem Vagalensi concilio, sicut decreti ejus verba personant, *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum Ecclesiæ matris inimicum, Dathan, Chore, et Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Hinc alii duodecim, qui ejus ordinationi, quando contra Primianum levatus est, interfuerant, non dilata damnatione conjuncti sunt: ceteris autem, ne nimia præcisio fieret, præstituto die, redeundi est concessa dilatio, salvis suis honoribus, si intra terminum temporis remeassent. Nec timuerunt trecenti et decem ad suum collegium revocare tanto Maximiani sacrilegio accusatos, intuentes forte quod scriptum est, *Caritas cooperit multitudinem peccatorum.* * Quibus autem est permissum tempus dilationis, foris a vestra communione baptizaverunt, quoscumque baptizare potuerunt. Neque enim nisi foris fuissent, dilatione concessa invitari poterant ut redirent. Deinde et antequam dilatio finiretur, et postea quam finita est, illi duodecim cum Maximiano damnati, apud tres aut amplius proconsules accusati sunt, ut e sedibus suis judiciario vigore pellerentur: inter quos erat Felicianus Mustitanus, de quo * nunc ago, et Prætextatus Assuritanus nuper defunctus, in cujus damnati loco alter jam fuerat ordinatus. Quos duos non unus Primianus, sed multi coepiscopi vestri, cum frequentissima numerositate Thamugadensis (a) Optati natalitia celebrarent, post eorum sine dilatione damnationem, post terminatam, quæ ceteris data

(Marg.: I. Pet. 4. 8. — * Lov. quia autem et permittatur. — * f. nunc)

(a) Apud Lov. *optata natalitia*, nec aliter legitur in MS. Vaticano, quod unum hactenus epistolæ hujus exemplar potuit reperiri. Emendari oportuit hunc et alios quosdam locos ut sensus constaret, servata tamen ad marginem antiqua lectione. Istuc vero pertinet quod legitur in lib. 2. contr. litt. Petiliani c. 23. *Illum commemoro, qui vobiscum vixit, cujus natalitia tanta celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis* etc. ubi natalitia sedis, id est diem ordinati in episcopum Optati subintelligimus.

CLASSIS II. AN. 409.

A fuerat, dilationem, post * divulgatam forensi etiam strepitu apud tot consules accusationem, in honoribus integris susceperunt, et post eos nullum baptizaverunt. Si huic assertioni resistitur, vel horum aliquid si negatur, periculo episcopatus mei exigar probare quod loquor.

* Lov. divulgata.

6. Finita est caussa, frater Macrobi: Deus hoc egit; Deus hoc voluit: occultæ illius providentiæ fuit, ut in caussa Maximiani speculum vobis correctionis proponeretur, ut omnis adversum nos, immo adversus Christi Ecclesiam toto * orbe crescentem, non dico vestra, ne in te videar contumeliosus, sed certe vestrorum criminosa calumnia finiretur. Nihil enim remansit omnino eorum, quæ contra nos, tamquam de scripturis ab hominibus non intelligentibus proferri solent. Nam hæc habere in ore consueve- B runt: *Ab aqua aliena abstine te.* Sed respondetur, Non est aqua aliena, quamvis sit in alienis; sicut nec aqua illa Maximiani fuit, unde vos non abstinuistis. Item proponitur nobis, *Facti sunt mihi sicut aqua mendax, non habens fidem.* Sed respondetur, Hoc dictum est de fictis hominibus, non pertinentibus ad Dei sacramenta, quæ nec in mendacibus possunt esse mendacia. Nam utique mendaces fuerunt, qui Primianum, sicut ipsi perhibetis, falsis criminibus damnaverunt: nec tamen aqua mendax fuit, in qua separati a vobis, quos potuerant, baptizaverunt. Nam quanto eam in his, quos Felicianus et Prætextatus foris baptizaverunt, suscepistis, et in mendacibus veracem fuisse sensistis. Proponitur nobis, C *Qui baptizatur a mortuo, quid * prodest lavacrum ejus?* Respondetur: * Si hoc de baptismo scriptum est, quo baptizant illi, quos tamquam mortuos ejecit Ecclesia, non dixit hoc lavacrum non esse, sed nihil prodesse; quod et nos dicimus. Verumtamen quando cum illo ad Ecclesiam venerit, quod foris oberat, intus proderit: non cum ipse repetitur baptismus, sed cum corrigitur baptizatus. Sicut Maximianum et socios ejus, tamquam mortuos a vestra congregatione, communionis ejectos loquitur Vagaiense concilium: *Veridica*, inquit, *unda in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra. Ægyptiorum quodammodo exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quod post * exortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inve- D niunt sepulturam.* Ex hac turba mortuorum, quasi reviviscentes Felicianum et Pretextatum in suis honoribus suscepistis, et ab eis in illa morte baptizatos non rebaptizastis; quia baptismum Christi foris datum per mortuos, mortuis non prodesse, eumdem tamen ipsum prodesse intus reviviscentibus agnovistis. Proponitur nobis, *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.* Respondetur, hoc scriptum de assentatione leni atque fallaci blandi adulatoris intelligi, qua ungitur et crescit eis caput, cum laudantur peccatores in desideriis animæ suæ, et qui iniqua egerint, benedicuntur. Quod ex priore versu satis apparet; sic enim posita est tota sententia:

Prov. 9. 18.
Jer. 15. 18.
Eccli. 34. 30.
* Lov. est per
* Lov. Sed
Vide lib. 4. cont. Cres. conc. c. 31. et lib. 4. c. 16.
* Lov. ejectam aquis ultricibus.
Psal. 140. 5.

A *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* Malle se dixit veraci misericordis austeritate * conteri, quam deceptoria laude fallentis extolli. Sed quomodolibet intelligatis, certe in eis quos in sacrilegio Maximiani Felicianus et Prætextatus baptizaverunt, aut peccatorum oleum suscepistis, aut etiam * peccatoribus ministrantibus datum Christi esse oleum cognovistis. Neque enim non erant peccatores, quando de illis in Vagajensi concilio dicebatur, *famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis, vas sordidum collecta fæculentia * glutinarunt, damnatos esse cognoscite.*

CLASSIS II. AN. 409.
* Lov. conseri.
* Lov. peccatorum
* Lov. glutinorum.

CAPUT III.

7. ISTA de baptismo dixisse suffecerit. Caussa vero separationis vestræ his solet non intelle- B ctis testimoniis colorari. Scriptum est, *Ne communices peccatis alienis.* Sed respondetur, eum communicare peccatis alienis, qui consentit malis factis; non eum, qui cum ipse sit triticum, simul tamen cum palea, quamdiu area retrituratur, divinis communicat sacramentis. Scriptum est enim, *Exite inde, et immundum ne tetigeritis:* et, *qui tetigerit pollutum, pollutus est:* sed consensione voluntatis, qua deceptus est homo primus, non conversatione corporis, qua et Judas osculatus est Christum. Pisces quippe illi, de quibus in Evangelio Dominus loquitur, boni et mali intra eadem retia, quibus congregationis coaptat unitatem, usque ad finem sæculi, quod littoris nomine præfiguratur, pariter natant corporibus mixti, sed moribus se- C parati. Scriptum est, enim, *Modicum fermentum totam massam corrumpit:* sed eorum qui consentiunt mala facientibus, non eorum qui secundum prophetam Ezechielem gemunt, et mærent ob iniquitates populi Dei, quæ fiunt in medio eorum.

1. Tim. 5. 22.
Isa. 52. 11.
Matt. 13. 48.
1. Cor. 5. 6.
Ezech 9. 4.

8. Istam malorum permixtionem gemit et Daniel. Tres quoque viri gemuerunt; ille hoc in oratione, illi in fornace testantur: nec tamen se ab unitate populi, cujus peccata confitebantur, corporali disjunctione separaverunt. Prophetæ omnes in eumdem populum, in quo erant, quæ et quanta dixerunt? nec sibi tamen alterum populum, in quo essent, discessione corporali vel segregatione quæsierunt. Ipsi Apostoli permixtum sibi diabolum Judam usque in finem, quo D se ipse etiam laqueo perdidit, sine ulla sui contaminatione toleraruut, ita ut diceret eis Dominus, propter illius inter eos præsentiam, *Et vos mundi estis, sed non omnes.* Nec ob illius immunditiam, tamquam fermento in eis dissimilium morum massa corrupta est. Nec recte affirmari potest, quod eos illius latebat nequitia, nisi forte quo fuerat etiam Dominum traditurus. Nam ipsi de illo scripserunt, quod fur erat, et omnia quæ mittebantur, de dominicis loculis auferebat. Non eis quisquam calumniabatur illo testimonio, *Videbatis furem, et concurrebatis cum eo:* et factis enim malorum, non sacramentorum communione, sed eorumdem factorum consensione concurritur. Apostolus Paulus quantum de falsis

Dan. 9. 5.
Dan. 3. 29.
Matt. 27. 4.
Johan. 13. 10.
Johan. 12. 6.
Psal. 49. 18.
2. Cor. 11. 26.

CLASSIS II. AN. 409.

Phil. 1. 18. fratribus conqueritur, quorum tamen corporali permixtione non maculabatur, cordis puri diversitate sejunctus? Nam a quibusdam quos invidos noverat, gaudet Christum pariter prædicari, et utique invidia diabolicum vitium est.

9. Postremo episcopus Cyprianus, jam Ecclesia copiosius dilatata, vicinior temporibus nostris, cujus auctoritate aliquando repetitionem baptismi confirmare conamini, cum illud * concilium, vel illa scripta, si vere ipsius sunt, et non sicut aliqui putant, sub ejus nomine conscripta atque conficta, contineant quantum dilexerit unitatem, quomodo in ea tolerandos, etiam contra * quos ipse sentiebat apertissima exhortatione consuluerit, ne pacis vinculum rumperetur: id potissimum adtendens, quia si quis ALTERUTRIS, quibus aliud videtur, quam veritas habet, humanus error irrepserit, fraterna concordia custodita caritas etiam cooperit multitudinem peccatorum. Hanc ille sic tenuit, sic amavit, ut si quid aliter, quam res est, de baptismi sacramento sapuerat, id quoque Deus illi revelaret, sicut Apostolus fratribus in caritate ambulantibus dicit, *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, et si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit; verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus.* Huc accedit, quoniam fructuosum sarmentum, si aliquid habebat adhuc purgandum, gloriosa martyrii falce purgatum est: non quia pro Christi nomine occisus est, sed quia pro Christi nomine in gremio unitatis occisus est. Nam ipse scripsit, et fidentissime asserit, * eos qui extra unitatem, etiamsi pro illo nomine moriantur, occidi posse, non posse coronari. Tantum valet sive ad delenda, sive ad confirmanda peccata, vel custodita, vel violata caritas unitatis.

* Carthaginense anni 256. de rebaptizandis hæreticis.

* Lov. contra quoque.

Phil. 3. 15.

* In lib. de unitate Ecclesiæ.

10. Ipse ergo ille Cyprianus, cum per impiorum gentilium persecutionem vastata Ecclesia multos plangeret * lapsos, malis hoc moribus tribuens eorum, qui in ipsa Ecclesia damnabili conversatione vivebant, de collegarum suorum moribus gemit, nec suum gemitum silentio tegit; sed dicit eos in tantam cupiditatem fuisse progressos, ut esurientibus etiam in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent. Puto istorum avaritia, fundis, et fœnore Cyprianum non fuisse maculatum; nec tamen ab eis se corporali segregatione, sed vitæ dissimilitudine fuisse disjunctum. Cum eis altare tetigit; sed immundam illorum vitam ille non tetigit, quando sic culpavit atque redarguit. Placentia quippe ista * adtinguntur, displicentia repelluntur. Ideoque illo optimo episcopo, nec censura, qua peccata coercet, nec cautela defuit, qua unitatis vinculum custodiret. Legitur ejus in quadam epistola, quam scripsit ad presbyterum Maximum, de hac re clara et aperta sententia, qua omni- A no præcepit, propheticam regulam tenens, nullo modo Ecclesiæ deseri debere unitatem, propter malorum promixtionem. (Nam etsi videntur, inquit, in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, nos de Ecclesia recedamus. Tantummodo nobis laborandum est, ut frumentum esse possimus).

* In serm. de lapsis versus init.

* Lov. arguuntur.

Epist. 51.

11. Istam caritatis legem ex ore Christi Domini promulgatam, (ipsius enim sunt istæ similitudines, et de zizaniis usque ad tempus messis in unitate agri per mundum, et de malis piscibus usque ad tempus littoris intra eadem retia tolerandis:) hanc ergo caritatis legem si majores vestri mente retinerent, si eum Dei timore cogitarent; non propter Cæcilianum, et B nescio quos Afros, sive ut putatis, revera criminosos, sive, quod magis credendum est, calumniis appetitos, se ab Ecclesia, quam descripsit ipse Cyprianus, per omnes gentes radios suos porrigente, et ramos suos per omnem terram copia ubertatis extendente; non, inquam, se a tot gentibus Christianis, quæ omnino nescierunt qui, vel quid, vel quibus objiciebant, nefaria separatione discinderent; quod non fit, nisi aut simultate privata potius quam utilitate communi, aut illo vitio quod consequenter Cyprianus ipse commemorat, vitandumque commemorat. Nam cum præcepisset propter zizania, quæ in Ecclesia cernuntur, non esse Ecclesiam deserendam, sequitur et adjungit: (Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum C esse possimus, ut cum cœperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere et labore nostro capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, *In domo autem magna non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quædam quidem honorata, quædam inhonorata:* nos operam demus et quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterum fictilia vasa confringere Domino * soli concessum est, cui et virga ferrea data est. Esse non potest major domino suo servus; nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit, ut se putet, aut ad aream ventilandam et purgandam, (a) palam et ventilabrum jam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est D ista præsumtio, et sacrilega obstinatio, quam sibi furor pravus assumit, et dum (b) sibi semper amplius aliquid, quam mitis justitia deposcit, assumunt, de Ecclesia pereunt; et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt).

2. Tim. 2. 20.

* Lov. sollicitum.

Matt. 3. 12.

12. Quid hac Cypriani adtestatione clarius? quid veracius? Vides quanta Evangelica et apostolica luce præfulgeat. Vide eos, qui velut offensi pro sua justitia iniquitatibus alienis, Ecclesiæ deserunt unitatem, ipsos esse potius iniquissimos. Vides foris esse zizania eos, qui no-

(a) Lov. *et purgandam paleam et ventilabrum* etc. At apud Cyprianum legitur, *palam ferre se jam posse.* Sic etiam apud Augustinum in lib. 2. cont. Crescon. c. 34. et lib. 2. cont. Gaudent. c. 13. nisi quod omittitur, *se.*

(b) Apud Cyprianum habetur sic, *et dum dominium sibi semper quidam plus quam* etc.

CLASSIS II. AN. 409.

luerunt in unitate agri Domini zizania tolerare. Vides foris esse paleam eos, qui noluerunt in unitate domus magnæ talia tolerare. Vides quam veraciter scriptum est, *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit:* exitum scilicet, quo exit de Ecclesia, non purgat, non excusat, non defendit, non purum et sine crimine ostendit: hoc est enim, *non abluit:* quia si non seipsum justum diceret, sed vere ac legitime justus esset; non bonos propter malos impiissime desereret, sed malos propter bonos patientissime sustineret, donec ipse Dominus, sive per se, sive per Angelos suos, a tritico zizania, a frumentis paleas, a vasis misericordiæ vasa iræ, et hædos ab ovibus, pisces malos a bonis in fine sæculi separaret.

Prov. 24. sec. LXX.

CAPUT IV.

13. Sed si testimonia illa Scripturarum, quæ majores vestri ad dividendum populum Dei, vel intelligenda, vel proferenda crediderunt, aliter quam divinorum eloquiorum sensus postulat, accipere conamini, jam desinite: attendite illud speculum quod ad vos admonendos, Deus misericordissima, si sapitis, provisione constituit. Caussam dico Feliciani, quem damnarunt *fidei æmulum, veritatis adulterum Ecclesiæ matris*, sicut in Vagaiensi concilio conclamatum est, *inimicum, Dathan, Chore et Abiron ministrum*, de quo amplius addiderunt, quod eum aperta terra non absorbuit, sed ad majus supplicium superis reservasse. *Raptus enim*, inquiunt, *pœnam suam compendio lucraverat funeris; usuras nunc graviores colligit* * *funeris, cum mortuis interest vivus.* Quæro enim utrum istum tunc immundum mortuum tetigerunt illi, qui cum eo conspirantes, Primiani innocentiam damnaverunt. Si enim tetigerunt, utique pollutum tangendo polluti sunt. Cur ergo in ejusdem communione, atque a vestra separatis, tamquam innocentibus dilatio redeundi conceditur, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta, et qui tamquam ordinationi Maximiani non interfuerint, merentur audire, quod *eos sacrilegi surculi non polluerunt plantaria*, in eadem parte positos, in eodem schismate colligatos, a vobis divisos, illis sociatos, simul in Africa constitutos, notissimos, amicissimos, conjunctissimos, qui etsi non præsentes eum ordinaverunt, propter eum tamen et absentem Primianum damnaverunt: et inquinasse dicitur surculus Cæciliani orbis terrarum populos Christianos numerosissimos, remotissimos, ignotissimos, cujus non dico caussam, sed multi nec nomen nosse potuerunt. Non communicant peccatis alienis, qui peccatum Maximiani non solum scierunt, sed et contra Primianum * levando erexerunt: et communicant peccatis alienis, qui Cæcilianum episcopum factum, aut in longinquis gentibus nescierunt, aut in propinquioribus tantummodo audierunt, aut in ipsa Africa factum simpliciter, et pacifice cognoverunt, aut in ipsa Carthagine contra neminem levaverunt. Nec enim fure concurrebant, qui communicabant ei de quo dicit Nummasius advocatus, loquens pro præsente Restituto episcopo vestro, quod *per occultum sacrilegii propemodum furtum, episcopalis nominis invaserit principatum;* nec cum adultero portionem suam ponebant, qui communicabant veritatis adultero; nec modico fermento tota eorum massa corrumpebatur, cum ei faverent, cum in ejus parte, non quasi nescientes, a vobis præcisi, remanerent, sed a vobis contra præcidendam erigendamque curarent; deinde vos ipsi, qui eos ad redeundum sic invitastis, ut Maximiano tanta societate conjunctos, impollutos a sacrilegii surculo diceretis, quod Prætextatum quoque et Felicianum salvis eorum honoribus suscepistis, quod cum eis pacifice concordetis (quod hodieque Felicianum vobiscum consedentem videtis) nulla communione peccatorum alienorum maculati, nullo contactu immunditiæ coinquinati, nullius estis malignitatis fermento corrupti: et orbi Christiano per hæc testimonia alienum crimen objicitur, unitatis divisio a separatione funesta defenditur, a præciso ramo, tamquam immundus ramus, qui in veræ matris radice manserit, accusatur.

* In libris cont. Cresson. fœnoris.

* Lov. tuendo.

CAPUT V.

14. Quid illud, quod soletis de sustentatis persecutionibus gloriari? Si martyres non facit caussa, sed pœna, cum diceretur, *Beati qui persecutionem patiuntur;* frustra est additum, *propter justitiam.* Nonne vos etiam in hujus tituli gloria Maximianistæ facillime vincunt, qui persecutionem non solum postea vobiscum, sed prius et a vobis pertulerunt? Advocati accusantis Maximianum, vestro collega præsente Restituto, qui in locum * Salvi Membressitani, cum ceteris illis undecim sine dilatione damnati, antequam ipse dies dilationis transiret, jam fuerat ordinatus, verba sunt quæ jam paulo ante commemoravi. Titianus etiam die ipso dilationis transacto, Felicianum et Prætextatum de tota ipsa contra Primianum conspiratione verbis gravissimis accusavit. Concilium etiam Vagaiense non semel Gestis proconsularibus, ac deinde municipalibus allegatum est, excitata judicia, impetratæ minacissimæ jussiones, postulatum atque præceptum est, ad coercitionem resistentes perducerentur, * impertitum officium, concessa auxilia civitatum, per quæ id quod judicatum est, impleretur. Quid ergo nobiscum de imperata persecutione confligitis, qui vobiscum ista non æquo jure divisimus? Cum enim non semper qui persecutionem sustinet, perveniat ad passionem; sic inter nos composuerunt clerici et Circumcelliones vestri, ut vos persecutionem, nos passionem sustineremus. Sed, ut dixi, cum Maximianistis de ista laude certate, qui contra vos recitant Gesta forensia, ubi eos per judices persecutionibus agitastis: sed plane cum quibusdam eorum tali coercitione correctis postea concordastis: unde nec nostra est desperanda concordia, si Deus adjuvare, et vobis pacificam mentem inspirare dignetur. Nam et illud, quod contra nos a vestra parte magis ore maledico, quam veridico solet dici, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem,* nos potius ista in tan-

Matt. 5. 10.

* Lov. Salvi. vide l. 3. contr. Crescon. c. 53.

* Lov. imperitum.

CLASSIS II. AN. 409.

tis latrociniis Circumcellionum, clericorumque vestrorum experti sumus, qui corporibus humanis cæde atrocissima laniatis, tot loca nostrorum sanguine cruentarunt: quorum duces, quando te ingrediente in hanc patriam, cum suis cuneis deduxerunt, Deo laudes inter cantica conclamantes * quasi voces velut tubæ præliorum in suis omnibus latrociniis habuerunt. Alio tamen die concussi ac stimulati aculeis verborum tuorum, quæ in eos per punicum interpretem honesta et ingenua libertatis indignatione jaculatus es, factis eorum irritatus potius quam delectatus obsequiis, se de media congregatione, sicut ab eis qui aderant narrantibus audire potuimus, furibundis motibus rapuerunt, nec post eorum pedes veloces ad effundendum sanguinem, ulla
a aqua pavimenta (a) salsavistis: quod post nostros clerici tui putaverunt esse faciendum.

* quas.

15. Sed ut dicere cœperam hoc de Scripturis testimonium, quod in nos soletis magis conviciando, quam probando jactare, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, etiam * in Felicianum, et Prætextatum impetu vehementi, grandiloqua illa sententia concilii Vagaiensis evomuit. Nam cum de Maximiano, quæ visa sunt dicenda, dixissent, *Nec solum hunc*, inquiunt, *sceleris sui mors justa condemnat; trahit et ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii; de quibus scriptum est: Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione, et amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, Quibus dictis, ut deinde ostenderent qui essent, quos traheret ad consortium criminis catena sacrilegii, eosque cum Maximiano simili severitate damnarent: *Famosi ergo*, inquiunt, *criminis reos Victorianum Carcavianensem*, ad quem adjungunt alios undecim, inter quos Felicianum Mustitanum, et Prætextatum Assuritanum. Post hæc in eos dicta, facta est cum eis tanta concordia, ut nihil eorum minueretur honoribus: nullus ab eis ablutus, post abluentium pedes veloces ad effundendum sanguinem, rursus abluendus * judicaretur. Cur ergo de nostra concordia desperandum est? Deus diaboli averterit invidiam. *Et pax Christi vincat in cordibus nostris*. Ac, sicut idem Apostolus dicit, *Donemus nobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Deus in Christo donavit nobis*, ut quod jam dixi, et sæpe dicendum est, caritas cooperiat multitudinem peccatorum.

Psal. 13. 3. — * Lov. omittit. in. — * Lov. judicaretur. — Coloss. 3. 15. — Ibid. 13. — 1. Pet. 4. 8.

CAPUT VI.

16. Verum tu, frater, cum quo nunc ago, et de quo in Christo, sicut ipse novit, gaudere desidero, si partis Donati defensionem in hac Maximiani caussa velis per ingenii tui et eloquii facultatem suscipere, nec mendaciter agere, quoniam recens est memoria ipsius, hominibus in quos hæc gesta sunt, adhuc in corpore constitutis, tot etiam proconsularibus et municipalibus Gestis, ubi adversus vos semper catholica Ecclesia commonita est: ut nec illud de aqua aliena, et de aqua mendacii, et lavacro mortui, et si qua alia sunt hujusmodi, sicut soletis, intelligenda fatearis; sed eo potius modo, ut baptismus Christi ad participationem salutis æternæ datus Ecclesiæ, nec extra Ecclesiam judicetur extraneus, nec in alienis deputetur alienus, sed extraneis et alienis valeat ad perniciem; suis autem, et propriis ad salutem: atque in illis, cum ad pacem Ecclesiæ convertuntur, error emendetur, non sacramentum errorem puniendo destruatur; atque id quod oberat foris perverso, intus incipiat prodesse correcto. Nec illa rursus de non communicando peccatis alienis, de separatione a malis, de non tangendo immundo atque polluto, de cavenda modici fermenti corruptione, et cetera talia, sicut soletis accepturus es, ne vos in Maximiani caussa inexplicabiliter implicetis. Sed ita sapiens hoc asseres, hoc tenebis, quod sana doctrina commendat, quod vera regula exemplis propheticis atque apostolicis probat, malos esse potius tolerandos, ne deserantur boni, quam bonos deserendos, ut separentur * mali. Tantum ut ab imitatione, a consensione, a vitæ ac morum similitudine reprobi sejungantur, simul crescentes, simul in tribulatione permixti, simul intra retia congregati usque ad tempus messis, ventilationis, et littoris. De persecutione autem, quidquid ad expellendos et sedibus perturbandos Maximianistas a vestris per judices actum est, quomodo defensurus es, nisi hoc prudentiores vestros corrigendi animo, non nocendi moderato terrore fecisse: si qui autem humanum modum excesserunt, sicut in his, quæ Salvium Membressitanum esse perpessum civitas ipsa testatur, non præscribere cæteris tamquam palea cum frumentis in una sacramentorum communione constitutis, vitæ autem dissimilitudine separatis?

* Lov. boni.

17. Quæ cum ita sint, amplector istam defensionem tuam, ista quippe erit, si verax erit, et veritate vincetur, si ista non erit. Amplector, inquam, defensionem tuam, sed hanc esse cernis et meam. Cur non ergo in unitate areæ dominicæ simul frumentum esse laboremus, simul paleam toleramus? Cur non obsecro te, quæ caussa, cui bono, ob quam utilitatem, dic mihi? Fugitur unitas, ut Agni unici sanguine populi comparati, adversus invicem studiis contrariis inflammentur, et dividantur oves, quasi nostræ inter nos, patrisfamilias illius, qui servo dixit, *Pasce oves meas*, non, Pasce oves tuas: et de quibus dictum est, *ut sit unus grex, et unus pastor* qui clamat in Evangelio, *In hoc scient omnes, quia discipuli mei estis, si veram dilectionem habueritis in vobis*, et, *sinite crescere utraque usque ad messem, ne forte cum*

Johan. 21. 17. — Johan. 10. 16. — Johan. 13. 35. — Matt. 13. 30.

(a) Sacra loca et instrumenta, si quæ Catholici attigissent, eluenda putabant Donatistæ; adeoque eorum altaria radebant, calices frangebant, pallas lavabant, Virginum sacrarum crines falsa aqua perfundebant, ut testatur Optatus in lib. 6. ubi hæc inter alia. *In multis, ait, locis parietes lavare voluistis et inclusa spatia salsa aqua spargi præcepistis.*

CLASSIS II. AN. 409.

vultis colligere zizania, eradicetis simul et triticum. Fugitur unitas, ut huc maritus, illuc uxor conveniat: dicat ille, Mecum tene unitatem, quia ego sum vir tuus; respondeat illa, Ibi morior, ubi est pater meus; ut in uno lecto dividant Christum, quos detestamur, si dividant lectum. Fugitur unitas, ut propinqui, et cives, et amici, et hospites, et quicumque sibi humana necessitudine colligati, utrique Christiani, in conviviis ineundis, in matrimoniis tradendis et accipiendis, in emendo ac vendendo, in pactis et placitis, in salutationibus, in consensionibus, in collocutionibus, in omnibus suis rebus negotiisque concordes sint, et ad Dei altare discordes. Qui enim quantamlibet aliunde conceptam, illic deberent finire discordiam, et secundum præceptum Domini, prius reconciliari fratribus suis, et tunc offerre munus altaris, alibi concordes, ibi discordant.

18. Fugitur unitas, ut nos adversus vestrorum (nolo enim vestras dicere) improbitates quæramus publicas leges, et adversus ipsas leges armentur Circumcelliones, quas eo ipso furore contemnunt, quo in vos eas cum furerent excitarunt. Fugitur unitas, ut contra possessores suos rusticana erigatur audacia, et fugitivi servi contra apostolicam disciplinam, non solum a dominis alienentur, verum etiam dominis comminentur: nec solum comminentur, sed et * violentissimis aggressionibus deprædentur; auctoribus et ducibus, et in ipso scelere principibus agonisticis confessoribus vestris, qui ad Dei laudes ornant honorem vestrum, qui ad Dei laudes fundunt sanguinem alienum, ut vos propter hominum invidiam collectis vestris, atque discursis promittatis prædas eis, a quibus ablatæ sunt, reddituros. Nec tamen et hoc velitis, ut valeatis implere, ne illorum audaciam, quam sibi putaverunt vestri presbyteri necessariam, nimium cogamini offendere. Jactant enim præcedentia circa vos merita sua, demonstrantes, et enumerantes ante (a) istam legem, qua gaudetis vobis redditam libertatem, quod loca et basilicas per eos presbyteri vestri, vastatis nostris fugatisque tenuerunt, ut si in eos volueritis esse severi, beneficiis eorum appareatis ingrati.

* Loc. violentissimis.

19. Fugitur unitas, ut quicumque apud nos ferre detrectaverint disciplinam, ad illos fugiant defendendi, ut vobis offerantur rebaptizandi. Sicut iste de agro subdiaconus (b) Rusticianus, cujus caussa hæc ad te scribere magno sum dolore ac timore compulsus, propter reprobos et perversos mores excommunicatus a presbytero suo, multorum etiam in illa regione debitor factus, et contra ecclesiasticum vigorem, et contra creditores suos, aliud præsidium non quæsivit, nisi ut abs te iterum plagaretur, et ab ipsis quasi mundissimus amaretur. Jam talem diaconum nostrum, et ipsum a suo presbytero excommunicatum, decessor * tuus rebaptizavit, et vestrum diaconum fecit, qui non post multos dies, eorumdem perditorum sicut desideravit commixtus audaciæ, et in nocturna aggressione, in medio latrocinio atque incendio suo, subvenientis multitudinis concursu, peremtus est. Hi sunt fructus divisionis hujus, quam sanare non vultis, sic fugiendo unitatem, quemadmodum fuerat ipsa divisio fugienda; quæ per seipsam fœda est, et damnabilis Deo, etsi propter ipsam hæc et alia tam horrenda et nefanda non fierent.

* Proculeianus.

CAPUT VII.

20. Agnoscamus ergo, frater, pacem Christi, pariterque teneamus, et quantum Deus donat, simul boni esse studeamus, et simul malos salva unitate, quanta possumus disciplina emendemus, et propter ipsam unitatem, quanta possumus patientia toleremus: ne, sicut Christus admonuit, cum volumus ante tempus colligere zizania, quæ beatus Cyprianus non extra, sed in Ecclesia videri ceruique testatus est, eradicemus simul et triticum. Neque enim revera vos habetis propria quædam privilegia sanctitatis, ut nos polluant mali nostri, et vos non polluant mali vestri; ut nos antiqua contaminet, quam nescimus, timiditas traditorum, et vos non contaminet præsens, quam videtis audacia perditorum. Agnoscamus arcam illam, quæ præfiguravit Ecclesiam, simul illic munda animalia simus, nec in ea nobiscum etiam immunda portari usque in finem diluvii recusemus. Simul in arca fuerunt, sed non simul Domino in odorem sacrificii de immundis obtulit Noe. Nec ideo tamen a mundis aliquibus arca ante tempus propter immunda deserta est. Corvus tantum deseruit, et se ante tempus ab illius arcæ communione separavit, sed de binis immundis, non de septenis mundis fuit: hujus separationis immunditiam detestemur. Nam quicumque talibus moribus laudabiles sunt, facit eos sola separatio ista damnabiles: quia filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit: quamvis insolenter elatus et ipse suo tumore cæcatus audeat dicere, quod Propheta prævidens detestatus est, *Noli me tangere quoniam mundus sum.* Quisquis ergo ante tempus, velut propter quorumdam immunditiam, congregationem hujus deserit unitatis, tamquam arcam in diluvio, munda atque immunda portantem, osten-

Matth. 13. 29.

Gen. 7. 8.

Isa. 65. 5.

(a) Libertas Donatistis jampridem reddita fuerat lege Juliani imperatoris, de qua Augustinus in epist. 105. c. 2. n. 9. scribit *Julianus desertor Christi et inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano et Pontio, libertatem perditionis parti Donati dedit: denique tunc reddidit basilicas hæreticis, quando templa dæmoniis.* Et ante ipsum Optatus in 2. libro. *Eadem*, inquit, *voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa.* De hocce Juliani rescripto plura in lib. 2 contra litt. Petiliani c. 97. Aliud præterea circiter finem anni 409. datum est ab Honorio pro Donatistis edictum, quo scilicet indulsit, ut *libera voluntate quis cultum Christianitatis acciperet*, sicuti legitur in Concilio Carthagine habito 14. Junii an. 410. ex cujus concilii decreta missi sunt ad eumdem imperatorem Florentius, Possidius, et Benenatus episcopi, qui ipsum rogarent ut illud edictum rescinderet: quod paulo post fecit, uti apparet ex lege ad Heraclianum in Africa Comitem data 25. Aug. an. eodem 410.

(b) In Vaticano codice, *Rusticanus.*

CLASSIS II. AN. 409.

dit se potius hoc esse, quod fugit. Hoc voluit Dominus, ut et in hac civitate plebs tua per os cujusdam.

Vacat spatium xxvij. versuum in MS. exemplari Vaticano unde eruta est epistola.

* Alias XXXVII. quæ autem 109. erat, nunc 211.

EPISTOLA CIX. *

Severus Milevitanus antistes maximam delectationem fructumque ex Augustini lectione capere se profitetur, summis laudibus ipsum efferens, ac demum provocans ad rescribendum.

Venerabili ac desiderabili et tota sinu caritatis amplectendo episcapo AUGUSTINO, SEVERUS.

Scripta forte circ. hoc tempus.

1. DEO *gratias, frater Augustine, cujus donum est quidquid in nobis bonorum gaudiorum est. Fateor, bene mihi tecum est: multum te lego: mirum dicam, sed verum plane, quam mihi obsens solet esse præsentia, tam præsens facta est absentia tui. Nullæ se nobis interponunt turbulentæ actiones temporalium rerum. Ago quantum possum, etsi non tantum possum quantum volo: quid ega dicam, quantum volo? Nosti optime quam avarus sim tui; nec tamen murmura, quia non tantum ago quantum volo, quoniam rursus non minus ago quantum possum. De ergo gratias, frater dulcissime, bene mihi tecum est, gaudea tecum artius conjunctus, st ut ita dicam, unissime quantum potest adhærens tibi, redundantiam uberum tuorum suscipiens vires comparo, si possim idoneus effici ad ea concutienda et exprimenda, ut quidquid secretius et interius clausum custodiunt, remotis pellibus quas adhuc lactenti sugendas inserunt, ipsa mihi viscera, si possibile sst, dignentur effundere. Viscera, inquam, mihi ut refundantur cupio: viscera tua, viscera pinguia sagina cælesti, et condita amni dulcedine spiritali; viscera tua, viscera pura, viscera simplicia, nisi quod dupliei sunt vinculo redimita geminæ caritatis: viscera tua, viscera perfusa lumine veritatis, et refulgentia veritatem. Horum me manatiani vel resultationi subjicio, quo nox* a *mea in lumine tua deficiat, ut in* (a) *diei claritats simul ambulare possimus. O vers artificiosa apis Dei, construens favos divini nectaris plenos, manantes misericardiam et veritatem, per quos discurrens deliciatur anima mea, et vitali pastu quidquid in se minus invenit, aut imbecillum sentit, resarcire et suffulcirs molitur.*

2. *Benedicitur Dominus per præconium oris tui, et fidele ministerium: quod sic concinere st respondere facis canenti tibi Domino, ut quidquid de ejus plenitudins ad nos usqus redundat, jucundius sfficiatur st gratius per tuum elegantem famulatum, et succinctam munditiam, et fidele ac castum simplexque ministerium: quod* A *ita resplendere facis per argutias tuas et vigilantiam tuam, ut perstringat oculos, et in se rapiat: nisi tu idem innuas Dominum, ut quiquid in te delectabile lucet, referentes nos ad illum, ipsius esse agnoscamus, de cujus bonitate tam bonus es, et de cujus puritate et simplicitats et pulchritudine purus, simplex et pulcher es: st illi agentes gratias de bono tuo* (b) *dano suo dignetur nos tibi adjungere, vel quoquo modo subjungers, ut plenius subjiciamur illi, cujus ts ductu ac moderatione talem gaudemus, ut et tibi contingat gaudere de nobis: quod non diffido fare, si tuis me orationibus adjuves, cujus imitatione nonnihil jam profeci, ut talis esse desiderem. Vides quid facias, quod sic bonus es, quam nos rapias in amorem proximi, qui nobis* B *primus ad dilectionem Dei, st ultimus gradus est, et quasi limes, quo sibi uterque annectitur Dei et proximi: in quo nos, ut dixi, quasi limite stantes amborum calore tangimur, et amborum flagramus amore. Sed quantum nos iste ignis exusserit et purgaverit proximi, tantum nos in illum puriorem Dei ire campellit. In quo jam nullus nobis amandi modus imponitur, quando* IPSE IBI MODUS *est sine modo amars. Non ergo verendum est ne plus amemus Dominum nostrum, sed ne minus, timendum.*

3. *Hæc epistola superior, quæ tibi me quasi abstersa tristitia felicitate actionum, de liberali otia quod tecum mihi agere licuit in hoc rure posito (nam ita licere potuit) lætiorem offert, antequam sone venerabilis episcopus nos visitars dignaretur, quasi meta illorum gaudiorum* C *scripta est, et quod vere mirer, eodem die venit qua scripta est. Quid hoc est, quæso anima mea, nisi forts quod nos delectat; tamen etsi hanestum est, non tamsn satis utile, quia in parte est? Interim licet universa hanc ipsam partem, id nos ipsos, quantum pro peccatis nostris nobis cedit materia, id est nas ipsi cedimus, nobis elimatiores et compaginabiliorss, (si tamen admittis hoc verbum) aptare moliamur. Habes epistolam non pra tua magnitudine, sed pro mea parvitate longiorem, qua ts provocaverim, ut jam non pra mea parvitate, sed pra tua magnitudine mihi epistola mittatur. Quæ tamen quantacumque erit, mihi longa non erit, cui totum tempus breve sst ad te legendum.* D *Rescribe mihi quando, aut ubi occurrers debeam, propter illam caussam qua me jussisti occurrere. Quod si est integra, st non forts aliud melius placuit, tunc occurram: sin minus, rogo te, nolo me a cursu rsvoces meo. Illa enim sola visa est, quam præponerem mihi. Fratres omnes qui nobis in Domino conservi sunt, st desidero multum, et saluto.*

(a) MSS. Vaticani quatuor, *in Dei claritate.*
(b) Sic MSS. sexdecim. At editi habent, *Et illi agentes gratias de bono tuo Domino, qui dono suo dignatus est nos* etc.

CLASSIS II. AN. 409.

EPISTOLA CX. *

* Alias CXXXV. quæ autem 110. erat, nunc 213.

Augustinus Severo episcopo blandissime expostulans et quærens se ab ipso tantopere laudatum in superiore epistola.

Domino beatissimo atque dulcissimo, venerabili nimiumque desiderabili fratri et consacerdoti Severo, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta post superiorem.

1. Epistola mea, quam pervexit carissimus filius et condiaconus noster Timotheus, jam parata erat profecturo, quando filii nostri Quodvultdeus et Gaudentius ad nos venerunt cum litteris tuis. Inde factum est ut continuo proficiscens, non afferret responsionem meam, quoniam post illorum adventum quantulumcumque apud nos immoratus est, et profecturus per horas singulas videbatur. Sed etsi per eum respondissem, adhuc debitor forem. Nam et nunc quod videor respondisse debitor sum non dico caritatis, quam tanto magis debemus, quanto amplius impenderimus, cujus nos perpetuos debitores ostendit Apostolus dicens, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis;* (Rom. 13. 8) sed ipsius epistolæ tuæ: quando enim sufficiam tuæ suavitati, tantæque aviditati animi tui, quam mihi lecta nuntiavit? Rem quidem mihi in te notissimam insinuavit; verumtamen etsi non mihi rei novæ insinuatrix, nova tamen rescriptorum exactrix fuit.

2. Miraris fortasse cur me hujus debiti persolutorem imparem dicam, cum tu de me tam multum sentias, qui me tamquam anima mea noveris, sed hoc ipsum est, quod mihi magnam difficultatem fecit respondendi litteris tuis, quia et quantus mihi videaris parco dicere propter verecundiam tuam, et utique minus dicendo, cum tu in me tantam laudem contuleris, quid nisi debitor remanebo? Quod non curarem, si ea quæ de me ad me loquutus es, non ex caritate sincerissima dicta scirem, sed adulatione inimica amicitiæ. Hoc quippe modo nec debitor fierem, quia talia rependere non deberem: sed quanto magis novi quam fideli animo loqueris, tanto magis video quanto debito graver.

3. Vide autem quid mihi contigit, ut me quodammodo ipse laudaverim, qui me a te fideliter laudatum dixerim. Sed quid aliud dicerem, quam id quod de te admonui, (a) quem nosti. Ecce mihi novam feci quæstionem, quam tu non proposuisti, et eam fortassis exspectas ut solvam: ita mihi parum erat quod debitor eram, nisi etiam me ampliore debito ipse cumularem: quamquam hoc facile sit ostendere, et si non ostendam facile tibi videre, et vera infideliter dici posse, et non vera fideliter. Qui enim sic credit ut loquitur, etsi non vera loquitur, fideliter loquitur: qui autem non credit quæ loqui-

(a) MSS. decem, quam nosti.

A tur: etsi vera loquitur, infideliter loquitur. Numquid ergo dubito, quod ea de me credas, quæ scripsisti? Quæ cum in me non agnosco, potuisti fideliter de me non vera dicere.

4. Sed nolo te vel benevolentia sic falli; cui benevolentiæ debitor sum, quia et tam fideliter, et tam benevole ea, quæ vera sunt, possum de te dicere, nisi, ut supra dixi, verecundiæ tuæ parcerem. Ego autem quando laudor a germanissimo et familiarissimo animæ meæ, velut a meipso lauder, sic habeo. Quod cernis quam molestum sit, etiam vera si dicantur. Quanto potius quis etiam cum sis altera anima mea, immo una sit anima tua et mea, sic in me falleris putando mihi adesse quæ desunt, quomodo et de se ipse unus homo falli potest? Quod B non tantum ideo nolo, ne quem diligo, tu fallaris; verum etiam ne minus ores, ut sim quod jam me esse credis: nec in eo sum tibi debitor, ut eadem progressu benevolentiæ credam et loquar de te bona, quæ adhuc et tu tibi deesse cognoscis, sed ut animo tam quidem benevolo ea tantum dicam bona tua, dona Dei, de quibus in te certus sum. Quod non ideo non facio ne fallar in eis, sed ne tu a me laudatus, ipse te laudasse videaris: et propter illam justitiæ regulam, qua mihi fieri nolo. Quod si fieri debet, eligo esse debitor, quamdiu puto non esse faciendum: si autem fieri non debet, nec debitor sum.

5. Sed novi quod mihi ad hæc respondere possis, ita ista loqueris quasi prolixam episto- C lam tuam de laudibus meis desideraverim. Absit ut hoc de te credam: sed epistola tua nolo dicere quam veris, vel quam non veris, plena tamen laudibus meis, hoc de me ut reprehenderem, etiam te nolente, flagitavit. Nam si quid aliud volebas ut scriberem, largitorem me desiderabas, non redditorem. Porro justitiæ ordo sic habet, ut debitum prius reddamus; tum deinde cui reddimus, si hoc placet, aliquid et donemus. Quamquam etiam talis qualia desiderasti ut scriberem, si diligentius præcepta dominica cogitemus, reddimus potius quam donamus, si nemini quidquam debendum est, nisi ut invicem diligamus. Ipsa quippe dilectio exigit debitum, ut fraternæ caritati servientes, eum, qui se adjuvari recte velit, in quo possu- D mus, adjuvemus. Sed mi frater et tu credo quod noveris quanta sint in manibus meis, quibus ob diversas curas, quas nostræ servitutis necessitas habet, vix mihi paucissimæ guttæ temporis stillantur, quas aliis rebus si impendero, contra officium meum mihi facere videor.

6. Quod enim vis, ut ad te prolixam epistolam scribam, et hoc quidem debeo, fateor, debeo prorsus hoc tam dulci, tam sinceræ, tam meræ voluntati tuæ. Sed quis bonus es amator justitiæ, inde te admoneo, ut de illa, quam diligis, hoc a me libentius audias. Cernis prius esse quod et tibi et aliis, quam quod tibi tan-

CLASSIS II. AN. 409.

CLASSIS II. AN. 409.

tummodo, debeo; et tempus ad omnia mihi non sufficit, quando nec ad illa quæ priora sunt. Unde omnes carissimi et familiarissimi mei, quorum in nomine Christi inter primos mihi es, rem facient officii sui, si non solum alia mihi scribenda ipsi non imponant, verum etiam ceteros quanta possunt auctoritate et sancta benignitate prohibeant: ne videar ego durus cum a singulis petita non dedero, dum ea volo magis reddere, quæ omnibus debeo. Denique cum sicut speramus et promissum tenemus, ad nos venerit venerabilitas tua, scies quibus operibus litterarum et quantum occupatus sim, et instantius facies quod rogavi, ut et alios, quos potueris, mihi aliquid aliud scribendum volentes injungere, a me demoliaris. Dominus Deus noster impleat cordis tui tam grandem, et tam sanctum sinum, quem ipse fecit, Domine beatissime.

EPISTOLA CXI.*

* Alias CXXII, quæ autem 111. erat, nunc 148.

Augustinus Victoriano presbytero, consolans eum ad toleranter accipienda mala quæ barbari in Italiam et Hispaniam incursionem facientes, inferebant sanctis viris et sacris virginibus.

Domino dilectissimo et desiderantissimo fratri et compresbytero VICTORIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 409, forte mense Nov.

1. LITTERÆ tuæ impleverunt grandi dolore cor nostrum, quibus petisti ut prolixo opere aliqua responderem; cum talibus malis magis prolixi gemitus et fletus, quam prolixi libri debeantur. Totus quippe mundus tantis affligitur cladibus, ut pene pars nulla terrarum sit, ubi non talia, qualia scripsisti, committantur atque plangantur. Nam ante parvum tempus, etiam in illis solitudinibus Ægypti, ubi monasteria separata ab omni strepitu, quasi secura (a) delegerant, a barbaris interfecti sunt fratres. Jam vero quæ modo in regionibus Italiæ, quæ in Galliis nefaria perpetrata sint, etiam vos latere non arbitror; de Hispanis quoque tot provinciis, quæ ab his malis diu videbantur intactæ, cœperunt jam talia nuntiari. Sed quid longe imus? Ecce in regione nostra Hipponensi, quoniam eam barbari non attigerunt, clericorum Donatistarum et Circumcellionum latrocinia sic vastant ecclesias, ut barbarorum fortasse facta mitiora sint. Quis enim barbarus excogitare potuit quod isti, ut in oculos clericorum nostrorum calcem et acetum mitterent, quorum membra etiam cetera plagis horrendis vulneribusque sauciarunt? Deprædantur etiam domos aliquas et incendunt, fructus aridos diripiunt, humidos fundunt, et talia ceteris comminando, multos etiam rebaptizari compellunt. Pridie quam ista ad te dictavi, ex uno loco per hujusmodi terrores quadraginta et octo animæ mihi rebaptizatæ nuntiatæ sunt.

2. Plangenda sunt hæc, non miranda, et exclamandum ad Deum, ut non secundum merita nostra, sed secundum misericordiam suam a tantis malis liberet nos. Nam quid utique sperandum fuit generi humano; cum hæc et in Prophetis et in Evangelio tanto ante prædicta sint? Non itaque debemus tam nobis ipsis esse contrarii, ut credamus quando leguntur, et queramur quando complentur: sed potius et alii qui increduli fuerant, cum hæc in sanctis libris conscripta legerent vel audirent, nunc saltem credere debent, cum compleri jam vident: ut his tam magnis pressuris tamquam in torculari Domini Dei nostri, sicut amurca infidelium murmurantium et blasphemantium fluit, ita oleum quoque fidelium confitentium et orantium exprimi et liquari non cesset. Illis enim qui contra Christianam fidem querelas impias jactare non quiescunt, dicentes, quod antequam ista doctrina per mundum prædicaretur, tanta mala non patiebatur genus humanum; facile est ex Evangelio respondere. Dominus enim dicit, *Servus nesciens voluntatem Domini sui, et faciens digna plagis; vapulabit paucas: servus autem sciens voluntatem domini sui, et faciens digna plagis, vapulabit multas.* (Luc. 12. 47. 48.) Quid ergo mirum, si Christianis temporibus iste mundus, tamquam servus jam sciens voluntatem Domini sui, et faciens digna plagis, vapulat multas? Attendunt quanta celeritate Evangelium prædicatur, et non attendunt quanta perversitate contemnitur. Servi autem Dei humiles et sancti, qui dupliciter mala temporalia patiuntur, quia et ab ipsis impiis, et cum ipsis, patiuntur, habent consolationes suas, et spem futuri sæculi. Unde dicit Apostolus, *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* (Rom. 8. 18.)

3. Proinde carissime, etiam illis, quorum verba dicis te ferre non posse, quoniam dicunt, Si nos peccatores ista meruimus, quare et servi Dei barbarorum ferro peremti sunt, et ancillæ Dei captivæ ductæ sunt? humiliter et veraciter et pie responde, Quantamlibet enim justitiam servemus, quantamlibet Domino obedientiam exhibeamus, numquid meliores esse possumus illis tribus viris, qui in caminum ignis ardentis pro conservanda Lege Dei projecti sunt? Et tamen lege quid illic dicat Azarias unus ex tribus, qui aperiens os suum in medio ignis, dixit; *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum et laudabilis, et gloriosum nomen tuum in sæcula: quoniam justus es in omnibus, quæ fecisti nobis, et omnia opera tua vera, et rectæ viæ tuæ, et omnia judicia tua veritas, et judicia veritatis fecisti per omnia, quæ intulisti nobis, et civitati sanctæ patrum nostrorum Jerusalem: quoniam in veritate et judicio* (Dan. 3. 26.)

(a) Lov. degebant. At editi alii et MSS delegerant.

intulisti nobis omnia hæc, propter peccata nostra: quoniam peccavimus, et Legi tuæ non paruimus, et mandatis tuis non obaudivimus; ut bene nobis esset: et omnia quæ intulisti nobis, in judicio vero intulisti. Et tradidisti nos in manus iniquorum inimicissimorum transfugarum, et regi injusto et pessimo ultra universam terram. Et nunc non est, ut possimus aperire os. Vere confusio et opprobrium facti sumus servis tuis, et eis qui te colunt. Ne tradideris nos in perpetuum propter nomen tuum Domine, et ne despexeris Testamentum tuum, et ne abstuleris misericordiam tuam a nobis, propter Abraham, qui a te dilectus est, et propter Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum, quibus loquutus es multiplicaturum te semen eorum ut astra cœli et arenam maris: quoniam, Domine, minimi facti sumus præ omnibus nationibus, et sumus humiles hodie in terra propter peccata nostra. Vides certe, frater, quales viri, quam sancti, quam fortes in medio tribulationis, ubi tamen eis parcebatur, et eos urere ipsa flamma verebatur, peccata sua confitebantur, pro quibus se digne et juste humiliari noverant, nec tacebant.

4. Numquid etiam meliores esse possumus ipso Daniele, de quo per Ezechielem prophetam
Ezech. 28. 3. dicit Deus ad principem Tyri, *Numquid tu sapientior quam Daniel?* Et qui ponitur unus in tribus justis, quos dicit Deus solos se liberaturum; ostendens utique in illis tres quasdam formas justorum, quos ita se liberaturum dicit, ut nec filios suos secum liberent, sed ipsi soli
a liberentur, (a) *Noe, Daniel, et Job?* Lege ta-
Ezech. 14. 14. men etiam precem Danielis, et vide quemadmodum in captivitate positus peccata non tantum populi sui, verum etiam sua confiteatur, et pro his dicat per justitiam Dei se ad illam captivitatis pœnam et opprobria pervenisse. Sic enim
Dan. 9. 3. scriptum est, *Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut quærerem preces et obsecrationes in jejunantibus et sacco, et precatus sum Dominum Deum meum, et confessus sum, et dixi: Domine Deus magne et mirabilis, et qui servas Testamentum tuum, et Misericordiam diligentibus te et servantibus præcepta tua, peccavimus, adversus Legem fecimus, impie egimus, et recessimus, et declinavimus a præceptis tuis, et a judiciis tuis, et non exaudivimus servos tuos Prophetas, qui loquebatur in nomine tuo ad reges nostros, et ad omnem populum terræ. Tibi, Domine, justitia, nobis autem*

A *confusio faciei, sicut dies hic viro Juda, et habitantibus Jerusalem, et omni Israel, qui proximi sunt, et qui longe sunt in omni terra, in qua eos disseminasti ibi, propter contumaciam eorum, quia improbaverunt te, Domine. Nobis autem confusio faciei, regibus nostris, et principibus nostris, et patribus nostris,* (b) *qui* b
peccavimus. Tibi Domino Deo nostro miserationes et propitiationes, quoniam recessimus, et non audimus vocem Domini Dei nostri, ut essemus in præceptis Legis hujus, quam dedit in conspectu nostro in manu servorum ejus Prophetarum. Et omnis Israel peccaverunt adversus Legem tuam, et declinaverunt ne audirent vocem tuam: et supervenit nobis maledictio et jusjurandum, quod scriptum est in Lege Moysi
B *servi Dei: quoniam peccavimus, et statuit sermones suos, quos loquutus est ad nos et judices nostros, qui judicabant* (c) *nos, superducere in* c
nos mala magna, quæ numquam facta sunt sub omni cœlo secundum ea, quæ facta sunt in Jerusalem. Sicut scriptum est in Lege Moysi, omnia mala hæc venerunt ad nos, et non rogavimus Dominum Deum nostrum, ut averteret a nobis delicta nostra, et ut intelligeremus omnem veritatem tuam. Et vigilavit Dominus Deus ad omnem sanctum suum, et perduxit ea, quæ fecit ad nos, quoniam justus Dominus Deus noster in omni mundo suo quem fecit, et non audivimus vocem ejus. Et nunc Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, et fecisti tibi nomen sicut dies
C *hic, delicta adversus Legem tuam fecimus, Domine, in* (d) *omni misericordia tua avertatur* d
impetus tuus, et ira tua a civitate tua Jerusalem, et monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra et iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem et populus tuus in confusionem venit omnibus, qui circum nos sunt. Et nunc exaudi Deus noster preces servi tui et orationem ejus, et ostende nobis faciem tuam ad sanctificationem tuam, quæ deserta est. Propter te inclina Domine Deus meus aurem tuam et exaudi; aperi oculos tuos, et vide interitum nostrum et civitatis tuæ Jerusalem, super quam invocatum est nomen tuum (e) *super eam, quoniam non in* e
nostram justitia jactavimus precem nostram in conspectu tuo, sed ad misericordiam tuam, quæ
D *magna est. Exaudi Domine, propitiare Domine, intende Domine, et ne* (f) *tardaveris pro-* f
pter te Deus meus; quoniam nomen tuum invocatum est in civitate tua, super civitatem tuam

Deut. c. 28. et 29. etc.

(a) *In Noe*, ut ait in tract. de Urbis excidio cap. 1. *significantur boni præpositi, qui regunt et gubernant Ecclesiam, quomodo Noe in diluvio gubernavit arcam. In Daniele significantur omnes sancti continentes. In Job significantur omnes conjugati juste et bene viventes.* Consule Bernard. ser. 6. in Vigil. Nativ. Dom. et ser. 5. in Assumpt. B. M.

(b) Sic in MSS. prope omnibus, nec non apud LXX. At apud Bad. Am. Er. et Lov. habetur, *quia peccavimus tibi Domino Deo nostro miserationis et propitiationis.* Quæ etiam editiones paulo post ferunt: *quam dedit in conspectu nostro per manus servorum ejus Prophetarum omnium Israel. Peccaverunt enim* etc. quem rursus locum restituimus ad MSS. fidem.

(c) *Ita* in MSS. At in excusis, *qui judicabant in nos superducere mala* etc.

(d) Er. et Lov. *in omnibus misericordia tua. Avertatur itaque impetus* etc. Antiquiores vero editiones habent, *in omni misericordia tua;* juxta LXX. et omnes MSS. quorum optimi postea carent particula, *itaque*.

(e) In prius editis deest *super eam:* habetur autem in MSS. et apud LXX.

(f) Editi, *et ne tradideris.* Sed melius plerique MSS. *et ne tardaveris*, juxta LXX. μὴ χρονίσης, et Vulgatam, *ne moreris.*

et populum tuum. Et adhuc me loquente et orante et enumerante peccata mea et peccata populi mei. (*a*) Vide quemadmodum sua peccata prius dixit, et postea populi sui. Et hanc Dei commendat justitiam, et hanc Dei laudem dicit; quia non injuste, sed pro peccatis eorum flagellat etiam ipsos sanctos suos. Si ergo ista dicunt qui excellentissimâ sanctitate ignes et leones circa se innoxios habuerunt, quid nos oportet dicere in humilitate nostra, qui tam longe illis impares sumus, quantamcumque justitiam servare videamur.

5. Sed ne aliquis existimet illos Dei servos, quos dicis a barbaris interfectos, sic illam mortem evadere debuisse, quomodo tres illi viri ab ignibus, et Daniel a leonibus liberatus est; sciat illa propterea facta miracula, ut eos verum Deum colere crederent reges, a quibus in illa supplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto judicio et misericordia Dei, ut illis regibus eo modo consuleret ad salutem. Antiocho autem regi, (2. *Mac.* 7. 8.) qui Machabæos pœnis crudelibus interemit, noluit ita consulere, sed eorum gloriosissimis passionibus cor duri regis acriori severitate punivit. Lege tamen, etiam unus illorum, qui sexto loco patiebatur, quid dicat. Ita enim scriptum est: *Et post hunc sextum applicuerunt. Cumque hic tormentis excruciatus moreretur, dixit; Noli te seducere propter nos; hæc patimur peccantes in Deum nostrum, et facta sunt hæc digna nobis. Tu autem noli te putare impunitum futurum, qui adversus Deum et Legem ejus legibus tuis pugnare voluisti.* Vides etiam isti quam humiliter et veraciter sapiant, qui pro peccatis suis se flagellari a Domino confitentur. De quo scriptum est, *Quem enim diligit Dominus corripit,* (*Prov.* 3. 10. *Hebr.* 12. 5. 1. *Cor* 11. 3.) *flagellat autem omnem filium quem recipit.* Unde et Apostolus, *Si enim nosmetipsos judicaremus, a Domino non utique judicaremur. Cum judicamur autem a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.*

6. Hæc fideliter lege, fideliter prædica, et quantum potes cave, et cavendum doce, ne adversus Deum in his tentationibus et tribulationibus murmuretur. Bonos dicis Dei servos et fideles et sanctos, gladio barbarorum peremtos. Quid autem interest, utrum eos febris an ferrum de corpore solverit? Non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant Dominus adtendit in servis suis, nisi quod majorem habet pœnam languor diuturnus quam citissimus exitus: et tamen etiam ipsum languorem diuturnum et horrendum legimus, qualem passus est Job ille, cujus certe justitiæ Deus ipse, qui falli non potest, tale perhibet testimonium.

7. Gravissima sane et multum dolenda est illa captivitas feminarum castarum atque sanctarum, sed non est captivus earum Deus, nec captivas deserit suas, si novit suas. Nam et illi sancti quorum passiones et confessiones de scripturis sanctis commemoravi, ab hostibus ducti atque in captivitate positi, illa dixerunt, quæ conscripta legerentur a nobis, ut disceremus captivos Dei servos non deseri a Domino suo. Unde autem scimus quid etiam per istas omnipotens et misericors Deus in ipsa terra barbarica fieri velit mirabilium suorum. Tantum non cessetis pro illis ingemiscere ad Deum, et quærere quantum potestis, et quantum ipse permittit, cum tempus et facultatem dederit, quid de illis factum sit, vel quæ vestra possint habere solatia. Nam (*b*) de Sitifensi ante paucos annos Severi episcopi neptis sanctimonialis a barbaris ducta est, et per mirabilem Dei misericordiam cum honore magno suis parentibus restituta est. Domus enim illa barbarorum, ubi captiva ingressa est, subita cœpit dominorum infirmitate jactari, ita ut omnes ipsi barbari, tres nisi fallor, vel amplius fratres, periculosissima infirmitate laborarent. Quorum mater animadvertit puellam Deo deditam, et credidit quod ejus orationibus sui filii possent ab imminentis jam mortis periculo liberari; petivit ut oraret pro eis, pollicens quod, si salvi facti essent, eam suis parentibus redderent. Jejunavit illa et oravit, et exaudita continuo est. Ad hoc enim factum erat, quantum exitus docuit. Ita illi, tam repentino Dei beneficio salute percepta, mirantes eam et honorantes, quod eorum mater promiserat impleverunt.

8. Ora ergo Deum pro eis, et roga ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia supra memoratus sanctus Azarias, inter cetera in oratione et confessione sua fudit ad Deum. Sic enim sunt illæ in terra captivitatis suæ, quomodo erant illi in ea terra, ubi nec sacrificare more suo poterant Dominum, sicut nec istæ possunt, vel ferre oblationem ad altare Dei, vel invenire ibi sacerdotem per quem offerant Deo. Donat ergo eis Dominus ut ei dicant, quod Azarias dixit in consequentibus precum suarum; *Non est in hoc tempore Princeps et Propheta et Dux, non holocausta, neque oblatio, neque supplicationes, nec locus ad sacrificandum in conspectu tuo, et invenire misericordiam; sed in anima contrita et spiritu humilitatis accipiamur. Sicut in holocaustomatibus arietum et taurorum, et in multitudine agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie perficere subsequentes te; quoniam non erit confusio iis, qui in te confidunt. Et nunc sequimur toto corde et timemus te; et quærimus faciem tuam Domine; ne confundas nos, sed fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam, et secundum multitudi-* (*Dan.* 3. 38.)

(*a*) Apud Lov. additur hoc loco, *audivi vocem dicentem mihi, Daniel intellige verba, quæ loquor tibi, quia ego missus sum ad te* etc. tum sequitur, *Vide quemadmodum* etc. At in MSS. novem post, *missus sum ad te*, hæc insuper adjiciuntur verba: *Nam et Michael unus de summis Angelorum principibus venit in adjutorium mihi, et confortavit me, ac restituit mihi salutem de mærore a quo nimium tenebar*: quod additamentum non satis consonat sacro textui, et revera abest prorsus a MSS. melioris notæ et ab editione Er.

(*b*) Lov. *Nam Sitifensis* Bad. Am. et Er. *Nam Sitisensis.* At MSS. omnes habent; *Nam de Sitifensi*: supple, regione, vel quid simile, uti in proxima sequenti epistola, ubi legitur, *quos in Sitifensi vel Hipponensi habes.*

CLASSIS II. AN. 410.

nem misericordiæ tuæ, et libera nos secundum mirabilia tua, et ad gloriam nomini tuo Domine, et revereantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, et confundantur ab omnipotentia, et virtus eorum conteratur, et sciant quoniam tu es Dominus Deus solus et gloriosus in universo orbe terræ.

32. q. 5. Ad Deum.

9. Hæc illis dicentibus, et ad Deum ingemiscentibus, omnino suis aderit, qui suis adesse consuevit, et aut nihil in earum castissimis membris libidine hostili perpetrari permittet; aut si (a) permittet, non imputabit; Cum enim animus nulla consensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendit a crimine: et quidquid in ea nec commisit, nec permisit libido patientis, solius erit culpa facientis; omnisque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis vulnere deputabitur. Tantum enim in mentem valet integritas castitatis, uti illa inviolata, nec in corpore possit pudicitia violari, cujus membra potuerint superari. Hæc epistola pro tuo desiderio brevis, pro meis tamen occupationibus multum prolixa, et propter perlatoris festinationem nimis accelerata, sufficiat caritati tuæ. Multo uberius vos Dominus consolabitur, si Scripturas ejus intentissime legeritis.

1. De civit. Dei cap. 16, 18. etc.

EPISTOLA CXII.*

** Alias CXXVIII. quæ autem 112. erat, nunc 147.*

Donatum exproconsulem hortatur, ut abjecto omni fastu sectetur Christum, atque ad Ecclesiæ catholicæ communionem suos alliciat.

Domino eximio, et sincerissima dilectione honorabili fratri Donato, Augustinus in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 409. aut ineunte 410.

1. Quod te administrantem multum desiderans, etiam cum (b) Tibilim venisses, videre non potui, credo propterea factum esse ut animo tuo curis publicis expedito potius fruerer, quam ut illa salutatio me apud te otioso, et te negotioso, neutri nostrûm, quantum satis esset desiderium temperaret: recolens quippe honestatem ab ineunte ætate indolis tuæ, abundanter idoneum tuum pectus existimo cui se Christus largissime infundat, ut fructus ei afferas æterna et cœlesti gloria quam temporali et terreno præconio digniores.

2. A multis enim, immo prorsus ab omnibus, quos vel percontari, vel ultro etiam prædicantes audire potui, castitatem virtutemque administrationis tuæ constanter omnino laudantibus atque præferentibus, et sine ullo scrupulo dissonæ varietatis accepi, et eo certius, quo ignorabant necessitudinem nostram, et utrum te vel tenuiter nossem penitus nesciebant prædicatores tui, ne magis eos auribus meis se dedisse, quam vera de te spargere crederem. Ita enim est a vanitate remota laudatio, ubi etiam vituperatio ab offensione secura est. Verumtamen, o frater eximie, et sincerissima dilectione honorabilis, non nunc docendus es, sed fortasse admonendus, omnem istam gloriam famamque popularem non in ore vulgi esse lætabilem, sed in rebus ipsis: quæ etiamsi vulgo displiceant, proprio tamen fulgore ac pondere, non imperitorum commendatione pretiosæ sunt: magisque miserandus est, qui talia improbat, quam ille qui de talibus improbatur judicandus miser. Cum vero placent, et sibi debita laude populariter quoque prædicantur, nec sic quidem ipsæ majores melioresque fiunt alieno judicio; quoniam integrantur intima veritate, et solius conscientiæ robore solidantur. Unde magis hominibus recte existimantibus, quam ei, de quo vulgus bene existimat, aliquid ex eo felicitati * accidit.

** f. accedit.*

3. Quæ cum optime noveris, vir bone, intuere ut cœpisti fortissima cordis acie Dominum nostrum Jesum Christum, et ab omni inani fastu omnino detumescens, assurge in illum, qui non ventose allevat conversos ad se, sed certis fidei passibus innitentes atque adscendentes collocat in sempiterno fastigio cœlestis atque angelicæ dignitatis. Per quem te obsecro ut rescribas mihi, tuosque omnes quos in Sinitensi vel Hipponensi habes, ad catholicæ Ecclesiæ communionem comiter et benigne adhorteris. In cujus gremio etiam patrem tuum laudabilem et egregium virum abs te genitum esse cognovi, quem ut debito meritis ejus a me officio salutes peto, et nos visere non graveris. Quod etiam propter rem tuam, quam hic habes, meliorem apud Deum faciendam, non impudenter exposco. Dei misericordia te circumplectatur, et ab omni iniquitate conservet.

EPISTOLA CXIII.*

** Alias CCXXIX. quæ autem 113. erat, nunc 15.*

Cresconium rogat Augustinus ut suæ pro Faventio petitionis adjutor sit.

Domino dilectissimo, meritoque honorabili et suscipiendo fratri (c) Crescon1o, Augustinus in Domino salutem.

Scripta circ. hoc tempus, sive non ante an. 409 nec post 413.

Si ab ista caussa dissimulavero, de qua tuæ religioni ecce iterum scribo; non solum eximietas tua, sed etiam ipse, quisquis ille est, in cujus caussa Faventius sic raptus est, merito me culpabit, et recte reprehendet: judicans utique, si etiam ipse ad auxilium ecclesiæ confugisset, si ei simile aliquid accidisset, ita me fuisse ab ejus necessitate et tribulatione dissimula-

(a) Sic Corbeiensis codex optimæ notæ. Editi vero et plures MSS. habent, *aut si permittet, cum earum animus nulla consensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendet a crimine.*

(b) Apud Bad. Am. et Er. *Cibilim.*

(c) Cresconium, cui semel et iterum de caussa Faventii se scripsisse testatur hic Augustinus, suspicamur esse illum ipsum Tribunum custodiendo littori præfectum, ad quem is continuo miserat audito raptu Faventii, ut dicit postea in epist. 115.

CLASSIS II. AN. 410

torum. Deinde, si hominum existimatio contemnenda est, ipsi Domino Deo nostro quid dicam, et quam rationem reddam; si quantum possum non egero, pro ejus salute, qui se ecclesiæ, cui servio, tuendum adjuvandumque commisit, Domine dilectissime et venerabilis fili? Rogo itaque benignitatem tuam, quoniam difficile et incredibile est, ut non jam vel noveris vel nosse possis; in qua caussa detentus sit, hoc interim apud apparitorem, qui eum tenet, petitionem meam adjuvare digneris, ut faciat quod imperatoris (a) lege præcipitur: ut eum apud Acta municipalia interrogari faciat, utrum sibi velit dies triginta concedi, quibus agat sub moderata custodia in ea civitate, in qua detentus est, ut sua ordinet, sumtusque provideat. Quorum dierum spatio, tua nobis annuente benevolentia, si ejus caussam amica disceptatione finire potuerimus, gratulabimur: si autem non potuerimus, inveniet eum exitus judiciorum, qui placuerit Deo, secundum caussæ ipsius meritum, vel Domini omnipotentissimi voluntatem.

EPISTOLA CXIV. *

* Alias CCXXVIII, quæ autem 114. erat, nunc 5.

Ad Florentinum super eadem caussa Faventii.

Domino dilectissimo filio FLORENTINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore, post superiorem.

Cujus potestatis jussione Faventium rapueris, ipse videris: hoc autem scio, quod omnis potestas sub imperio constituta, Imperatoris sui legibus servit. Quamvis ergo jam per fratrem et compresbyterum meum Cælestinum miserim legem, quam quidem et antequam mitterem, ignorare utique non deberes, qua concessum est eis, qui præcipiuntur ab aliqua potestate judiciis exhiberi, ut ad Gesta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, utrum velint triginta dies in ea civitate, ubi tenentur, agere sub moderata custodia, ad parandos sibi fructus, vel rem suam, sicut necesse fuerit, ordinandam; quæ lex, sicut mihi memoratus presbyter renuntiavit, tuæ religioni recitata est: tamen etiam nunc eam cum his litteris identidem misi; non terrens, sed rogans, et pro homine humane, et episcopali misericordia, quantum ipsa permittit humanitas et pietas, intercedens, domine fili, ut et hoc existimationi tuæ et petitioni meæ præstare digneris, et quod lex Imperatoris jubet, cujus reipublicæ militas, meo quoque interventu et deprecatione accedente facere non graveris.

EPISTOLA CXV. *

CLASSIS II. AN. 410.

* Alias CCXXX. quæ autem 105. erat, nunc 9. et 14.

Ad Fortunatum Cirtensem episcopum de eadem re.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo fratri et consacerdoti FORTUNATO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

Faventium bene novit sanctitas tua, qui Paratianensis saltus conductor fuit. Is, cum ab ejusdem possessionis domino nescio quid sibi metueret, ad Hipponensem confugit ecclesiam; et ibi erat, ut confugientes solent, exspectans quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret. Qui, ut sæpe fit, per dies singulos minus minusque sollicitus, et quasi adversario cessante securus, cum ab amico suo de cœna egrederetur, subito raptus est a Florentino quodam, ut dicunt, Comitis Officiali; per armatorum manum, quanta eis ad hoc factum sufficere visa est. Quod cum mihi nunciatum, et adhuc quo vel a quibus raptus fuerit ignoraretur, suspicio tamen esset de illo, quem metuens se per ecclesiam tuebatur; continuo misi ad Tribunum, qui custodiendo littori constitutus est. Misit milites: nemo potuit reperiri. Sed mane cognovimus et in qua domo fuerit, et quod post galli cantum cum illo abscesserit, qui eum tenuerat. Etiam illuc misi quo dicebatur abductus: ubi memoratus Officialis inventus, concedere presbytero, quem miseram, noluit ut eum saltem videret. Alio die misi litteras, petens, ut ei concederetur quod jussit in caussis talibus Imperator, id est, ut Actis municipalibus interrogarentur, qui præcepti fuerint exhibendi, utrum velint in ea civitate sub custodia moderata triginta dies agere, ut rem suam ordinent vel præparent sumtus: id utique existimans quod per dies ipsos possemus fortasse caussam ejus amica disceptatione finire. Jam vero cum illo Officiali profectus ductus est: sed metus est, ne forte ad Consularis perductus officium, mali aliquid patiatur. Habet enim caussam cum homine pecuniosissimo, quamvis judicis integritas fama clarissima prædicetur. Ne quid tamen apud Officium pecunia prævaleat, peto sanctitatem tuam, domine dilectissime et venerabilis frater, ut honorabili nobisque carissimo Consulari digneris tradere litteras meas, et has ei legere; quia bis eamdem caussam insinuare necessarium non esse arbitratus sum: et ejus caussæ differat audientiam, quoniam nescio utrum in ea nocens an innocens sit. Et quod circa eumdem leges non servatæ sunt, ut sic raperetur; neque ut ab Imperatore præceptum est, ad Acta municipalia perduceretur interrogandus, utrum beneficium dilationis vellet accipere, non contemnat: ut per hoc possimus cum ejus adversario rem finire.

(a) Exstat super hac re lex a Theodosio data 30 Decemb. an. 380. Verum Augustinus hic verba fere ipsissima refert alterius legis, quam tulit Honorius an. 409. die 22. Januarii in cod. Theod. lib. 9. tit 2

CLASSIS II. AN. 410.

EPISTOLA CXVI.*

* Alias CCXXXI. quæ autem 116 erat, nunc 10.

Generoso Numidiæ Consulari Augustinus commendans caussam Faventii.

Domino eximio et merito insigni, honorabiliterque carissimo filio Generoso, Augustinus in Domino salutem.

Scripta cum superiore.

Laus et prædicatio administrationis tuæ et fama præclara cum me pro dilectione, quam tuis meritis benevolentiæque debemus, plurimum delectaret; nunquam adhuc in aliquo beneficio postulando eximietati tuæ mea intercessio exstitit onerosa, domine dilectissime et venerabilis fili. Sed nunc quid in civitate, in qua ecclesiæ Dei servio, factum sit, cum ex litteris, quas ad venerabilem fratrem et coepiscopum meum Fortunatum dedi, cognoverit præstantia tua, qua fuerim necessitate compulsus ut petitionem meam ingererem occupationibus tuis, tua benignitas pervidebit. Et profecto facies, quod non solum integrum, verum etiam Christianum judicem decet, eo circa nos animo, de quo in nomine Christi utique fuerat præsumendum.

EPISTOLA CXVII.*

* Alias LV. quæ autem 117. erat, nunc 4.

Dioscorus ad Augustinum mittit multas quæstiones ex libris Ciceronis, rogans ut mature ad eas respondeat.

Scripta forte ineunte an. 410.

Prooemiari *apud te non solum superfluum est, sed etiam molestum, qui rem, non verba desideras. Ideoque simpliciter audi. Senex Alypius rogatus a me, sæpius pollicitus erat, tecum respondere dialogorum pauculis interrogatiunculis: et quoniam in Mauritania dicitur hodieque esse, peto viribus omnibus et rogo, ut tu solus respondere digneris, quod etiam præsente ipso fratre tuo, sine dubio facturus eras. Non est pecunia, non est aurum, quod pro quovis daturus eras procul dubio, si haberes; nunc vero sine labore loqueris, quod requiro. Possem te plus et per multos caros tuos exorare; sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantum absit quod dedecet, quod in hac re penitus nihil est dedecoris: tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo. Nosti quam mihi molestissimum est oneri esse, non dico sinceritati tuæ, sed cuipiam. Solus autem Deus novit, quomodo nimia necessitate impulsus hoc feci. Vobis enim salvis, et favente Deo navigaturus sum: et mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, et quam, si interrogatus quis non responderit, indoctus et hebes putabitur vides. Ergo, obsecro te, ad omnia* A *sine cunctatione responde, ne me tristem dimittas. Sic videam parentes meos; quia propter hoc solum Cerdonem misi, et ipsum exspecto solum. Frater Zenobius, (a) Magister Memoriæ factus* a *est, et misit nobis evectionem cum annonis. Si ergo dignus non sum, ut respondeas interrogatiunculis meis, saltem * timeantur annonæ. Incolumem te summa divinitas, longa nobis tueatur ætate. Papas plurimum dignationem tuam salutat.*

* f. timeatur.

EPISTOLA CXVIII.*

* Alias LVI. quæ autem, 118. erat, nunc 54.

Augustinus Dioscoro respondet ejusmodi quæstiones nec decore tractari ab episcopo, nec utiliter disci a Christiano. Disputat de studiorum B *fine ac de summo bono, exhortans Dioscorum ut Christianam sectetur philosophiam, quæ sola divinæ humilitatis exemplo proposito veritatem persuadere potuit: Illustrat demum locos quosdam Ciceronis Philosophorum de Deo sententias reprehendentis.*

Scripta paulo post superiorem.

CAPUT I.

1. Tu me innumerabilium quæstionum turba repente circumvallandum, vel potius obruendum putasti, etiamsi vacantem otiosumque credidisti: quando enim ego in quolibet otio, tot rerum nodos tam festinanti, et ut scribis, jam pene proficiscenti possem dissolvere? Numero enim rerum ipsarum impedirer, etiamsi (b) b nodi faciles ad solvendum forent. Tanta sunt autem perplexitate involuti, et tenacitate con- C stricti, ut etiamsi pauci essent, otiosissimum me occupantes, magna mora temporis fatigarent intentionem, atque adtererent ungues meos. Ego autem vellem te abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum, et constipare inter curas meas, ut vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatem tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes eis, quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrænare curiosos. Quanto enim melius, quantoque fructuosius, si in dandis ad te utilis litteris tempus atque opera impenditur, ad hoc potius impenditur, ut refecentur vanæ atque fallaces cupiditates tuæ, quæ tanto magis cavendæ sunt, quanto facilius decipiunt, nescio qua umbra honestatis et liberalium stu- D diorum nomine velatæ atque palliatæ: quam ut nostro ministerio, atque, ut ita dixerim, (c) c satellitio, in dominatum, quo tam bonam tuam mentem premant, vehementius excitentur.

2. Ecce enim tot dialogi lecti, si ad videndum finem et capescendum omnium actionum tuarum nihil te adjuverunt, quid prosunt, dic mihi? Nam ubi finem constitueris totius hujus flagrantissimi studii tui, et tibi infructuosi, et nobis molesti, epistola tua satis indicas. Cum

(a) *Magister memoriæ*, ut fert Notitia dignitatum imperii, *annotationes omnes dictat, et emittit, et precibus respondet*: id est quæ Princeps verbo respondebat, Magister dictabat breviter et annotabat: emittebat diplomata ad usurpandum cursum publicum; unde hic dicitur *evectionem misisse cum annonis*: denique dictabat responsa quæ a Principe dabantur libellis supplicibus.

(b) Bad. Er. et aliquot MSS. *etiamsi non difficiles* nodi etc.

(c) Bad. *satellitio* induratum. Er. *satellitio* induratæ.

CLASSIS II. AN. 410.

enim de solvendis quæstionibus, quas misisti, apud me per litteras satageres, ita scripsisti: *Possem te, inquis, plus et per multos caros tuos exorare: sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantum absit quod dedecet, quod in hac re penitus nihil est dedecoris; tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo.* In his verbis epistolæ tuæ recte quidem de me existimas, quod omnibus præstare desiderem, si absit quod dedecet: sed in hac re nihil esse dedecoris, non mihi videtur. (a) Non enim decora facies rerum adtingit sensum meum, cum cogito episcopum ecclesiasticis curis circumstrepentibus districtum atque distentum, repente quasi obsurdescentem cohibere se ab his omnibus, et dialogorum Tullianorum quæstiunculas uni scholastico exponere. Quod quantum dedeceat, quamquam tuorum studiorum raptus ardore prorsus nolis adtendere, tu etiam sentis tamen. Quid enim aliud indicat, quod cum dixisses, in hac re penitus nihil esse dedecoris, statim adjunxisti, *tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo*. Hoc enim sonat, videri tibi quidem nihil in hac re esse dedecoris, tamen quodcumque est dedecoris, petere te ut præstem navigaturo. Sed quid est, quæso te, quod addidisti, *navigaturo?* An ego, nisi navigaturus esses, præstare tibi aliquid dedecoris non deberem? Nimirum putas, quod aqua marina dedecus abluatur. Quod si ita esset, meum certe qui navigaturus non sum, inexpiatum remaneret.

3. Scribis etiam nosse me, quam tibi molestissimum sit oneri esse cuipiam, et adtestaris solum Deum nosse, quod nimia necessitate impulsus hoc feceris. Hic sane cum epistolam tuam legerem, satis adverti animum cognoscere necessitatem tuam. Cum ecce mihi affers et dicis, *Mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, et quam, si interrogatus quis non responderit, indoctus et hebes putabitur.* Hoc loco vero exarsi ad rescribendum tibi: hoc enim languore animi tui penetrasti mihi pectus, et irrupisti in curas meas, ut dissimulare non possem, quantum me Deus adjuvaret, mederi tibi; non ut de tuis quæstionibus enodandis explicandisque cogitarem, sed ut felicitatem tuam pendentem ex linguis hominum atque nutantem a tam infelici retinaculo abrumperem, et cuidam sedi omnino inconcussæ stabilique religarem. Tune, o Dioscore, nec Persium tuum respicis insultantem tibi contorto versiculo, sed plane puerile caput, si sensus adsit, idoneo colapho contundentem atque coercentem;

Persius Satyra I.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Tot, ut superius dixi, legisti dialogos, tot philosophorum altercationibus cor inseruisti. Dic mihi, quis eorum finem actionum suarum constituerit in fama vulgi, aut in lingua hominum vel bonorum atque sapientium? Tu autem, et quod magis pudendum est, jam navigaturus,

A satis præclare te in Africa profecisse testaris, cum aliam ob caussam te oneri non esse adseris negotiosissimis, et in alia longe distantia intentis episcopis, ut tibi exponant Ciceronem, nisi quia times homines proclives ad vituperandum, ne interrogatus ab eis, si non responderis, indoctus et hebes puteris. O rem dignam vigiliis et lucubrationibus episcoporum!

4. Non mihi videris aliunde dies noctesque cogitare, nisi ut in studiis tuis atque doctrina lauderis ab hominibus. Quod etsi semper ad certa et recta tendentibus periculosum esse judicavi, nunc tamen in te maxime experior. Non enim aliunde quam ex eadem pernicie non vidisti, qua tandem re possemus moveri, ut tibi quod petebas daremus. Quam enim perverse tu ipse
B non ob aliud ad ea discenda, quæ interrogas, raperis, nisi ut lauderis, aut non vitupereris ab hominibus: tam perverse etiam nos putas in tua petitione talibus caussis allegatis moveri. Et utinam possemus efficere, ut tu quoque tam inani atque fallaci humanæ laudis bono minime movereris, cum tibi nos indicaremus, non ad præstandum tibi quod petis, quoniam hæc de te scribis, sed ad te corrigendum moveri. *Mores hominum*, inquis, *proclives sunt ad vituperandum.* Quid deinde? *Si interrogatus quis non responderit*, inquis, *indoctus et hebes putabitur.* Ecce ego te interrogo non de Ciceronis libris aliquid, cujus sensum fortasse legentes indagare non possunt; sed de epistola ipsa tua, et de sententia verborum tuorum. Quæro enim cur non
C dixeris, qui non responderit, indoctus et hebes manifestabitur, sed potius dixeris, *indoctus et hebes putabitur?* nisi quia satis etiam ipse intelligis, eum, qui talia non responderit, non esse indoctum et hebetem, sed putari. At ego te admoneo, eum qui talium putatorum linguis tamquam falcibus concidi timet, lignum esse aridum; et ideo non putari tantum indoctum et hebetem, sed vere esse atque convinci.

5. Fortasse dixeris, sed cum hebes animo non sim, et præcipue non esse studeam, nolo hebes animo vel putari. Recte; sed quo fine nolis, id quæro. Quod enim in illis quæstionibus aperiendis tibi et explicandis, nec nobis oneri esse dubitasti, hanc caussam et hunc finem esse dixisti, et tam necessarium ut eam nimiam neces-
D sitatem appellares, ne scilicet de his interrogatus neque respondens, ab hominibus, ad vituperandum proclivibus, hebes indoctusque puteris. Ego autem quæro, hoccine totum sit, cur a nobis ista desideres, an etiam indoctus et hebes putari propter aliud aliquid nolis? Si hoc totum est, cernis, ut arbitror, hunc esse finem tam vehementis intentionis tuæ, qua nobis quoque oneri es, ut fateris. Quid autem a Dioscoro potest nobis esse oneri, nisi quod ipsum Dioscorum etiam nescientem onerat? quod non sentiet, nisi cum surgere voluerit: atque utinam non sic alligentur hæc onera, ut frustra etiam

CLASSIS II. AN. 410.

(a) MSS. octo et Am. *Non enim dedecora facies.*

CLASSIS II. AN. 410.

humeros conetur excutere. Quod non ideo dico, quia istæ discuntur quæstiones, sed quia tali fine discuntur. Hunc enim finem jam certe sentis esse nugatorium, inanem, ventosum. Habet et tumorem, sub quo etiam tabes gignitur, et pupula mentis ad non videndam opulentiam veritatis offunditur. Crede, sic est, mi Dioscore, ita te fruar in ipsa voluntate, et in ipsa, cujus umbra averteris, dignitate veritatis. Unde enim tibi, nisi vel hoc modo, de hac re fidem faciam, non invenio. Non enim vides eam, aut ullo modo quamdiu linguis humanis ruinosa gaudia construis, potes eam videre.

6. Si autem ibi non finis est harum actionum, atque intentionis tuæ, sed propter aliud aliquid indoctus et hebes non vis putari; quæro quid illud sit? Si propterea ne angustior tibi aditus ad adquirendas temporales divitias, uxorem impetrandam, honores capessendos, et cetera hujusmodi, præcipiti fluxu transcurrentia, atque in se lapsos in imum rapientia: neque ad hunc finem tibi servire nos decet, immo decet etiam hinc te amovere. Non enim sic te prohibemus in incerto famæ finem ponere, ut tamquam de Mincio in Eridanum emigres; quo te ipse fortasse Mincius etiam non emigrantem impingeret. Cum enim non satiaverit avidum spiritum vanitas laudis humanæ, quia nihil ad cibandum affert, nisi inane et inflatum; cogit eam ipsa aviditas referre in aliud, quasi uberius atque fructuosius: quod nihilominus si temporali lapsu præterfluit, ita est quasi fluvius ducat in fluvium, ut NON SIT FINIS miseriæ, quamdiu finis officiorum nostrorum (a) in re instabili collocatur. In aliquo igitur firmo atque incommutabili bono te figere volumus constantissimæ intensionis domum, et securissimam requiem omnis bonæ atque honestæ actionis tuæ. An forte istam ipsam terrenam felicitatem, quam commemoravi, si prosperi rumoris aura, aut etiam flatibus vela paudendo ad eam potueris pervenire, hanc etiam cogitas referre in aliud certum, et verum et plenum bonum? At mihi non videtur, atque omnino IPSA VERITAS negat, vel tantis ad se amfractibus, quæ tam proxima est, vel tantis sumtibus, quæ tam gratuita est, perveniri.

7. An ipsa humana laude, tamquam instrumento utendum existimas, ut aditum per hanc præpares ad animos hominum, persuadendi vera atque salubria; et caves ne te cum indoctum atque hebetem putaverint, indignum arbitrentur, cui aurem vel intentissimam vel patientissimam præbeant, sive ad recte facta quemquam exhorteris, sive malitiam atque nequitiam peccantis objurges? Hunc tu finem justitiæ ac beneficentiæ, si in illis interrogandis quæstionibus cogitasti, nos de te male meruimus, quibus in epistola tua, non id potius, quo moveremur, posuisti, ut aut libenter daremus quod petebas, aut ideo non daremus, quia caussa quælibet alia fortasse prohiberet; non tamen quia tam

(a) MSS. plerique: *in rem stabilem non collocatur.*

A vanæ cupiditati, non solum servire, verum etiam non resistere puderet. Quanto enim melius atque salubrius, quæso te, ipsas veritatis regulas, multo certius et brevius per seipsas accipis, quibus falsa omnia possis ipse refellere, ne quod falsum et pudendum est, si multorum annosas et decrepitas falsitates, studio jactantiori quam prudentiori diceris, doctum atque intelligentem te esse arbitreris; quod jam non existimo tibi videri. Non enim frustra tam diu tam vera Dioscoro diximus, ex quo in hac epistola gradimur.

CAPUT II.

8. QUAPROPTER jam illud videamus, cum te istarum rerum ignorantia nequaquam indoctum atque hebetem judices, sed ipsius potius veritatis, ut quisquis de his rebus scripsit vel scri-
B pserit, aut ea sint, quæ jam certus tenes, aut si falsa sunt, securus ignores; neque de diversitate cognoscenda sententiarum alienarum, ne quasi indoctus et hebes remaneas, inani sollicitudine macereris. Cum ergo hæc ita sint, etiam illud si placet, videamus, utrum aliorum falsa existimatio, qui sunt, ut scribis, ad vituperandum proclives, ita ut si te ista ignorare persenserint, indoctum atque hebetem, falso quidem, sed tamen putent, sic te movere debeat, ut etiam ab episcopis tibi hæc exponi non incongruenter petas: quandoquidem eo fine jam te ista cupere credimus, quo illis consulas ad persuadendam veritatem vitamque eorum corrigendam, qui te, si in illis Ciceronis libris indoctum hebetemque putaverint, indignum ha-
C bebunt, a quo aliquid utilis salubrisque scientiæ sibi accipiendum esse arbitrentur. Quod non ita est, mihi crede.

9. Primum quia esse aliquos in illis terris, ubi imperitus minimeque acutus videri times, qui te de istis quæstionibus quidquam interrogent, omnino non video: quandoquidem hic, quo ad ea discenda venisti, et Romæ expertus es, quam negligenter habeantur, et ob hoc neque doceantur neque discantur: et in Africa usque adeo de his interrogatorem pateris neminem, ut nec te ipsum qui patiatur invenias: eaque inopia episcopis exponenda ea mittere cogaris: quasi vero episcopi isti, etiamsi adolescentes, eodem quo tu raperis animi ardore, vel potius errore, quasi aliquid magnum hæc
D discere curarunt, usque ad canos episcopales, et usque ad cathedras ecclesiasticas, ea sibi in memoria durare paterentur: aut si ipsi vellent, nos illa, etiam de invitorum cordibus, curæ majores gravioresque secluderent: aut si aliqua ex eis in animis eorum nimia consuetudine remanerent, non etiam ipsa oblivione sepeliri mallent recordata, quam ad inepta respondere quæsita: cum in ipsa etiam scholari levitate et rhetoricis cathedris, ita obmutuisse atque obtorpuisse videantur, ut a Carthagine Hipponem, quo exponi possint, mittenda existimentur: ubi tam insolita, atque omnino peregrina sunt, ut

CLASSIS II. AN. 410.

si vellem respondendi cura inspicere aliquid, volens videre quomodo ad sententiam, quæ mihi exponenda esset, desuper veniatur, aut ab ea deinceps quæ contexeretur oratio, codicem prorsus invenire non possem. Illi autem Carthaginenses rhetores, si huic tuo studio defuerunt, non modo a me non reprehenduntur, sed etiam approbantur, si forte jam recolunt, non Romanorum fororum, sed Græcorum gymnasiorum ista solere esse certamina. Tu vero cum et in gymnasia cogitationem injecisti, et ea quoque ipsa invenisti talibus rebus nuda atque frigida, ubi has curas tuas deponeres, Christianorum tibi basilica Hipponensis occurrit; quia in ea nunc sedet episcopus, qui aliquando ista pueris vendidit. Sed nec te volo esse adhuc puerum; et me jam esse puerilium rerum, sicut non venditorem, ita nec largitorem decet. Quæ cum ita sint, id est, cum duæ tantæ urbes, latinarum litterarum artifices, Roma atque Carthago, nec tædio tibi sint, ut a te ista perquirant, nec tædia tua curent, ut te ista perquirentem exaudiant; miror tantum quantum dici non potest, vereri te tam boni ingenii juvenem, ne in græcis atque orientalibus urbibus quemquam de his rebus molestum interrogatorem feram. Facilius quippe corniculas in Africa audieris, quam in illis partibus hoc genus vocis.

10. Deinde si fallor, et quisquam ibi forte hujusmodi quæstionum tanto utique odiosior, quanto in illis locis ineptior percontator exstiterit, nonne magis caves ne multo facilius exsistant, qui te græci homines in Græcia constitutum, et græca imbutum primitus lingua, de ipsis philosophorum libris aliqua interrogent, quæ Cicero in suis litteris non posuit? Quod si acciderit, quid responsurus es, potius te ista in latinorum auctorum libris, quam in græcorum nosse voluisse? Qua responsione primo Græciæ facies injuriam, et nosti quam illi homines hoc non ferant. Deinde jam exulcerati et irati, quam cito te, quod nimis non vis, et hebetem judicabunt, qui græcorum philosophorum dogmata, vel potius dogmatum particulas quasdam discerptas atque dispersas in latinis dialogis, quam in ipsorum auctorum libris græcis tota atque contexta discere maluisti: et indoctum, qui cum tam multa in tua lingua nescias, eorum rerum frustra in aliena colligere ambisti. An forte illud respondebis, non te græcos de his rebus libros contemsisse, sed prius latinos curasse cognoscere, nunc autem velle te in latinis doctum, jam græca quærere? Si hoc non pudet hominem græcum latina puerum didicisse, nunc velle discere græca barbatum, pudebitne tandem in ipsis latinis ignorare aliqua, quæ quam multi latini docti tecum nesciant, vel hoc ipso scatis, quod te nobis magna necessitate dicis onerosum, in tanta doctorum multitudine apud Carthaginem constitutus?

11. Postremo fac te de omnibus quæ a nobis quæris, interrogatum respondere potuisse. Ecce jam doctissimus atque acutissimus diceris, ecce jam te laudibus in cœlum græculus flatus adtollit, tu tantum memento gravitatis tuæ, et illam mereri laudem quo fine volueris, ut scilicet eos leviter levia ista miratos, et benevolentissime atque avidissime jam in tua ora suspensos, gravissimum aliquid et saluberrimum doceas: idipsum quidquid est gravissimum et saluberrimum, utrum teneas, et recte tradere noveris, vellem cognoscere. Ridiculum est enim cum propterea superflua multa didiceris, ut tibi aures hominum ad necessaria præparentur, ipsa necessaria non tenere, quibus excipiendis eas per superflua præparaveris; et dum occuparis ut discas unde facias intentos, nolle discere quod infundatur intentis. Sed si hoc te scire jam dicis, idque ipsum Christianam doctrinam esse respondes, quam te omnibus præponere novimus, et in ea sola esse præsumere spem salutis æternæ, non opus est ei cognitione dialogorum Ciceronis, et collectione emendicatarum discordantium sententiarum alienarum procurari auditores. Moribus tuis intenti fiant, qui abs te aliquid tale accepturi sunt. Nolo prius aliquid doceas, quod dediscendum est, ut vera doceas.

12. Nam si alienarum sententiarum dissidentium, et repugnantium cognitio aliquid adjuvat insinuatorem Christianæ veritatis, ut noverit quomodo adversantes destruat falsitates, ad hoc dumtaxat, ne quis contra disserens, nonnisi in refellendis tuis figat oculum, sua vero sedulo occultet. Nam cognitio veritatis, omnia falsa, si modo proferantur, etiam quæ prius inaudita erant, et dijudicare et subvertere idonea est. Sed ut non solum aperta feriantur, sed etiam abscondita eruantur, si alienos opus est cognoscere errores, erige oculos auresque, oro te, et vide atque ausculta, utrum aliquis adversus nos de Anaximene et de Anaxagora proferat aliquid: quando jam ne ipsorum quidem multo recentiorum, multumque loquacium Stoicorum aut Epicureorum cineres caleant, unde aliqua contra fidem Christianam scintilla excitetur: sed circuli atque conventicula partim fugacia, partim etiam audacter prompta, vel Donatistarum, vel Maximianensium, vel Manichæorum, vel etiam ad quorum greges turbamque venturus es Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, Cataphrygarum, cæterarumque pestium innumerabiliter perstrepant: quorum omnium errores si cognoscere piget, quid nobis est, propter defensionem Christianæ religionis, quærere quid senserit Anaximenes, et olim sopitas lites inani curiositate recoquere, cum quorumdam etiam hæreticorum, qui nomine Christiano gloriari voluerunt, ut Marcionistarum et Sabellianorum, multorumque præterea, jam dissensiones quæstionesque sileantur. Tamen si opus est, ut dixi, veritati adversantes prænoscere aliquas, et pertractatas habere sententias, de hæreticis potius, qui se Christianos vocant, quam de Anaxagora et Democrito nobis cogitandum fuit.

13. Ille autem quisquis abs te quæsiverit, quæ tu a nobis quæris, audiat, quod ea doctius

CLASSIS II. AN. 410.

et prudentius nescias. Si enim Themistocles non curavit, quod est habitus indoctior, cum canere nervis in epulis recusasset, ubi cum se nescire illa dixisset, atque ei dictum esset, Quid igitur nosti? respondit, Rempublicam ex parva magnam facere: dubitandum est tibi dicere, te ista nescire, cum ei, qui rogarit quid noveris, respondere possis, Nosse te quomodo etiam sine istis homo esse possit beatus? Quod si adhuc non tenes, tam perverse ista conquiris, quam perverse si aliquo corporis periculoso morbo gravareris, delicias et tenerrimas vestes potius quam medicamenta medicosque conquireres. Non enim ullo modo differenda est ista cognitio, aut ulla huic a te, præsertim jam in hac ætate, vel discendi ordine præferenda est. Vide autem quam facile posses hoc scire, si velles. (a) Qui enim quærit quomodo ad beatam vitam perveniat, nihil aliud profecto quærit, nisi ubi sit finis boni, hoc est ubi constitutum sit, non prava opinione atque temeraria, sed certa atque inconcussa veritate, summum hominis bonum: quod a quolibet ubi constituatur non invenitur, nisi aut in corpore, aut in animo, aut in Deo, aut in duobus aliquibus horum, aut certe in omnibus. Quod si didiceris, neque summum bonum, nec aliquam partem summi boni omnino esse in corpore; duo restabunt, animus et Deus, quorum vel in uno vel in ambobus sit. Si autem adjeceris et didiceris hoc idem de animo, quod de corpore; quid aliud jam nisi Deus occurret, in quo summum hominis bonum constitutum sit; non quo alia bona non sint, sed SUMMUM id dicitur, quo cuncta referuntur. Eo ENIM fruendo quisque beatus est propter quod cetera vult habere, cum illud jam non propter aliud, sed propter seipsum diligatur. Et ideo finis ibi dicitur, quia jam quo excurrat, et quo referatur, non invenitur. Ibi requies appetendi, ibi fruendi securitas, ibi tranquillissimum gaudium optimæ voluntatis.

14. Da igitur qui cito videat, non corpus esse animi bonum, sed animum potius esse corporis bonum; recedetur jam ab inquirendo utrum summum illud bonum, vel aliqua ejus pars sit in corpore. Quod enim stultissime negatur, melior est animus corpore. Item stultissime negatur meliorem esse eum, qui dat beatam vitam vel partem aliquam beatæ vitæ, quam eum qui accipit. Non igitur accipit animus a corpore vel summum bonum, vel partem aliquam summi boni. Hoc qui non vident, cæcati sunt dulcedine carnalium voluptatum, quam ex indigentia sanitatis venire non intuentur. Sanitas autem perfecta corporis, illa extrema totius hominis immortalitas erit. TAM POTENTI enim natura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur, redundet, etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruentis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est incorruptionis vigor. Quod qui non vident, ut dixi, bellant inquietis altercationibus, varie pro suo quisque captu, in corpore constituentes summum hominis bonum, et carnalium seditiosorum turbas concitant: inter quos Epicurei apud indoctam multitudinem excellentiore auctoritate viguerunt.

Epicurei summum bonum constituerunt in corpore.

15. Da item qui cito videat animum quoque ipsum, non suo bono beatum esse, cum beatus est, alioquin numquam esset miser; et recedetur a quærendo, utrum in animo sit summum illud, atque, ut ita dixerim, beatificum bonum, vel aliqua pars ejus. Nam cum SEIPSO sibi quasi suo bono animus gaudet, superbus est. Cum vero perspicit se esse mutabilem, vel hoc uno saltem quod de stulto sapiens efficitur, sapientiamque esse incommutabilem cernit, simul oportet cernat esse illam supra suam naturam, ejusque participatione atque illustratione se uberius et certius gaudere, quam seipso. Ita cessans atque detumescens a jactatione atque inflatione propria, inhærere Deo, atque ab illo incommutabili refici, et reformari nititur, a quo esse jam capit non solum omnem speciem rerum omnium, sive quæ sensu corporis, sive quæ intelligentia mentis attinguntur; sed etiam ipsam capacitatem formationis ante formationem, cum vel informe aliquid dicitur, quod formari potest. Itaque tanto minus se esse stabilem sentit, quanto minus hæret Deo, qui summe est: et ideo illum summe esse: quia nulla mutabilitate proficit seu deficit: sibi autem illam commutationem expedire, qua proficit, ut perfecte illi cohæreat; eam vero commutationem, quæ in defectu est, esse vitiosam: omnem autem defectum ad interitum vergere; quo utrum aliqua res perveniat, tametsi non appareat, tamen apparere omnibus eo ducere interitum, ut non sit quod erat. Unde colligit non ob aliud res deficere, vel posse deficere, nisi quod ex nihilo factæ sunt: ut quod in eis est quod sunt et maneant, et pro defectibus etiam suis ad universitatis complexum ordinantur, ad ejus bonitatem omnipotentiamque pertineat, qui summe est et conditor, qui potens est etiam ex nihilo, non tantum aliquid, sed etiam magnum aliquid facere: primum autem peccatum, hoc est primum voluntarium defectum, esse gaudere ad propriam potestatem; ad minus enim gaudet, quam si ad potestatem Dei gaudeat, quæ utique major est. Hoc non videntes, et potentias intuentes animi humani, magnamque pulcritudinem factorum atque dictorum, etiamsi in corpore puduit ponere summum bonum, in ipso tamen animo ponentes, infra utique posuerunt; quam ubi sincerissima ratione ponendum est. Inter hos qui ita sentiunt apud græcos philosophos, et numero et disputandi subtilitate Stoici prævaluerunt, qui tamen in naturalibus corporea omnia esse arbitrantes, magis a carne quam a corpore animum avertere potuerunt.

Stoici in animo posuerunt summum bonum.

16. Inter eos autem qui fruendum Deo, a quo

Platonici in Deo.

(a) MSS. plerique: *Qui enim quærit qua ad etc.* unus Vat. *qua via.*

et nos et omnia facta sunt, unum atque summum bonum nostrum esse dicunt, apud illos eminuerunt Platonici, qui non immerito ad officium suum pertinere arbitrati sunt, Stoicis, et Epicureis maxime et prope solis omnino resistere. Iidem quippe Academici qui Platonici, quod docet auditorum ipsa successio. Archesilas enim qui primus occultata sententia sua, nihil aliud istos quam refellere statuit, quære cui successerit, Polemonem invenies; quære cui Polemon, Xenocratem. Xenocrati autem discipulo Academiam scholam suam reliquit Plato. Quantum igitur pertinet ad quæstionem de summo hominis bono, remove personas hominum, atque ipsam disceptationem constitue; profecto reperies duos errores inter se adversa fronte collidi: unum constituentem in corpore, alium constituentem in animo summum bonum. Rationem autem veritatis, qua summum bonum nostrum Deus esse intelligitur, utrique resistere, sed non prius docentem vera quam prava dedocentem. Idipsum rursum adjunctis personis constitue; reperies Epicureos et Stoicos inter se acerrime dimicantes: eorum vero litem conantes dijudicare Platonicos, occultantes sententiam veritatis, et illorum vanam in falsitate fiduciam convincentes et redarguentes.

17. Sed non sicut illi errorum suorum, ita Platonici veræ rationis personam implere potuerunt. Omnibus enim defuit (a) divinæ humilitatis exemplum, quod opportunissimo tempore per Dominum nostrum Jesum Christum illustratum est: cui uni exemplo in cujusvis animo ferociter arrogantis, omnis superbia cedit et frangitur et emoritur. Ideoque non valentes illi auctoritate turbas terrenarum rerum (b) dilectione cæcatas ad invisibilium fidem ducere, cum eas viderent Epicureis maxime contentionibus commoveri, non solum ad hauriendam, quo ultro ferebantur, sed etiam ad defensitandam corporis voluptatem, ut in ea summum bonum hominis constitueretur; eos autem qui adversus hanc voluptatem virtutis laude moverentur, minus difficulter eam contemplari in animis hominum, unde facta bona, de quibus utcumque poterant judicare, procederent: simul videbant; si eis conarentur insinuare aliquam rem divinam, et super omnia incommutabilem, quæ nullo adtingeretur corporis sensu, sed sola mente intelligeretur, quæ tamen etiam naturam ipsius mentis excederet, eumque esse Deum propositum animo humano ad fruendum purgato ab omni labe humanarum cupiditatum, in quo uno adquiesceret omnis beatitudinis appetitus, et in quo nobis uno bonorum omnium finis esset, non eos intellecturos, et repugnantibus vel Epicureis vel Stoicis multo quam sibi facilius palmam daturos, ita ut vera salubrisque sententia, quod perniciosissimum est generi humano, imperitorum populorum irrisione sordesceret: et hoc in moralibus.

(a) MSS. quinque, *veræ humilitatis*.
(b) Bad. Am. et Er. *delectatione cæcatas*.

18. In naturalibus autem quæstionibus, si isti dicerent effectricem omnium naturarum esse incorpoream Sapientiam, illi autem a corpore nusquam discederent, cum alii atomis, alii quatuor elementis in quibus ad efficienda omnia ignis prævaleret, principia rerum darent: quis non videret stultorum abundantiam corpori deditam, cum incorpoream potentiam conditricem rerum nequaquam valeret intueri, in quorum potius suffragium raperetur?

19. Restabat pars rationalium quæstionum. Nosti enim quidquid propter adipiscendam sapientiam quæritur, aut de moribus, aut de natura, aut de ratione quæstionem habere. Cum ergo Epicurei numquam sensus corporis falli dicerent, Stoici autem falli aliquando concederent, utrique tamen regulam comprehendæ veritatis in sensibus ponerent; quis istis contradicentibus audiret Platonicos? Quis non modo in sapientium, sed omnino in hominum numero habendos putaret, si ab eis promte diceretur, non solum esse aliquid, quod neque tactu corporis, neque olfactu vel gustatu, neque his auribus aut oculis percipi possit, neque omnino talium rerum, quæ ita sentirentur, aliqua imaginatione cogitari; sed id solum vere esse, atque id solum posse percipi, quia incommutabile et sempiternum est; percipi autem sola intelligentia, qua una veritas, quomodo adtingi potest, adtingitur?

20. Cum ergo talia sentirent Platonici, quæ neque docerent carni deditos homines, neque tanta essent auctoritate apud populos, ut credenda persuaderent, donec ad eum habitum perduceretur animus, quo ista capiuntur; elegerunt occultare sententiam suam, et contra eos disserere, qui verum se invenisse jactarent, cum inventionem ipsam veri in carnis sensibus ponerent. Et eorum quidem consilium quale fuerit, quid adtinet quærere? divinum certe vel divina aliqua auctoritate præditum non fuit. Tantum illud adtende, quoniam Plato a Cicerone multis modis apertissime ostenditur in sapientia non humana, sed plane divina, unde humana quodammodo accenderetur, in illa utique sapientia prorsus immutabili, atque eodem modo semper se habente (c) veritate, constituisse et finem boni, et caussas rerum, et ratiocinandi fiduciam: oppugnatos autem esse nomine Epicureorum et Stoicorum a Platonicis eos, qui in corporis vel in animi natura ponerent et finem boni, et caussas rerum, et ratiocinandi fiduciam, eo rem successione temporum esse devolutam, ut Christianæ jam ætatis exordio, cum rerum invisibilium atque æternarum fides per visibilia miracula salubriter prædicaretur hominibus, qui nec videre nec cogitare aliquid præter corpora poterant, beato apostolo Paulo, qui eamdem fidem gentibus præseminabat, iidem ipsi Epicurei, et Stoici, in Actibus Apostolorum contradixisse inveniantur.

(c) Lov. *veritatem constituisse*. At editiones aliæ et MSS. prope omnes habent, *veritate*.

CLASSIS II. AN. 410.

21. Qua in re satis mihi videtur demonstratum esse, errores gentium, sive de moribus, sive de natura rerum, sive de ratione investigandæ veritatis, qui quamvis essent multi atque multiplices, in his tamen maxime duabus sectis eminebant, expugnantibus doctis et tanta disserendi subtilitate atque copia subvertentibus, durasse tamen usque in tempora Christiana. Quos jam certe nostra ætate sic obmutuisse conspicimus, ut vix jam in scholis rhetorum commemoretur tantum quæ fuerint illorum sententiæ: certamina tamen etiam de loquacissimis Græcorum gymnasiis eradicata atque compressa sunt, ita ut si qua nunc erroris secta contra veritatem, hoc est, contra Ecclesiam Christi emerserit, nisi nomine cooperta Christiano, ad pugnandum prosilire non audeat. Ex quo intelligitur ipsos quoque Platonicæ gentis philosophos, paucis mutatis, quæ Christiana improbat disciplina invictissimo uni regi Christo, pias cervices oportere submittere; et intelligere Verbum Dei homine indutum, qui jussit, et creditum est, quod illi vel proferre metuebant.

22. Huic te, mi Dioscore, ut tota pietate subdas velim, nec aliam tibi ad capessendam, et obtinendam veritatem viam munias, quam quæ munita est ab illo, qui gressuum nostrorum tamquam Deus vidit infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, et quoties interrogares hoc dicerem, non quo alia non sint præcepta, quæ dicantur; sed nisi humilitas omnia quæcumque bene facimus et præcesserit et comitetur et consecuta fuerit, et proposita quam intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur, jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cetera in peccatis, superbia vero etiam in recte factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor * ille nobilissimus cum interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, Pronuntiationem dicitur respondisse; cum quæreretur quid secundo, eamdem pronuntiationem; quid tertio, nihil aliud quam pronunciationem dixisse: ita si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi humilitatem liberet, etsi forte alia dicere necessitas cogeret.

* Demosthenes.

CAPUT V.

23. Huic humilitati saluberrimæ, quam Dominus noster Jesus Christus, ut doceret humiliatus est: huic, inquam, maxime adversatur quædam, ut ita dicam, imperitissima scientia, dum nos scire gaudemus, quid Anaximenes, quid Anaxagoras, quid Pythagoras, quid Democritus senserint, et cetera hujusmodi, ut docti eruditique videamur, cum hoc a vera doctrina et eruditione longe absit. Qui enim didicerit Deum non distendi aut diffundi per locos neque finites neque infinitos, quasi in aliqua parte major sit, in aliqua minor, sed totum ubique esse præsentem, sicut veritatem cujus nemo sobrie dicit partem esse in isto loco, et partem in illo, quoniam veritas utique Deus est; nequaquam eum movebit quod de infinito aere sensit, quicumque sensit quod ipse Deus esset. Quid ad illum si nesciat quam dicant isti corporis formam? eam quippe dicunt quæ undique finita sit: et utrum refellendi caussa tamquam Academicus Anaximeni Cicero * objecerit, (a) formam et pulcritudinem Deum habere oportere, quasi corpoream speciem cogitans, quia ille corporeum Deum esse dixerat, aer enim corpus est; an ipse sentiebat esse formam, et pulcritudinem incorpoream veritati, qua ipse animus informatur, et per quam omnia sapientis facta pulcra esse judicamus, ut non tantum refellendi gratia, sed etiam verissime dixerit, quod Deum pulcherrima specie deceat esse, quia nihil est pulcrius ipsa intelligibili atque incommutabili veritate. Quod autem ait ille gigni aerem, quem tamen Deum esse censebat: nullo modo movet hunc virum, qui intelligit non sicut aer gignitur, id est aliqua caussa, ut sit efficitur, cum omnino Deus non sit, ita genitum esse Verbum Dei, Deum apud Deum, sed longe alio modo, quem nemo, nisi (b) cui ipse Deus inspirarit, intelligit. Illum autem etiam in ipsis corporalibus desipere quis non videat, cum aerem gigni dicat, et Deum velit; eum autem a quo aer gignitur, non enim a nullo gigni potest, non dicat Deum? Cum autem dicitur aer esse semper in motu, nequaquam conturbabit hominem, ut propterea illum Deum putet, qui novit omnis corporis motum inferiorem esse, quam est motus animi; motum autem animi longe pigriorem, quam est motus summæ atque incommutabilis Sapientiæ.

Anaximenis de Deo sententia.

* Lib. I. de Nat. Deorum.

24. Item Anaxagoras, sive quilibet, si mentem dicit ipsam veritatem atque sapientiam, quid mihi est de verbo cum homine contendere? Manifestum est enim omnium rerum descriptionem et modum ab illa fieri, eamque non incongrue dici infinitam, non per spatia locorum, sed per potentiam, quæ cogitatione humana comprehendi non potest; neque quod informe aliquid sit ipsa sapientia, hoc enim corporum est, ut quæcumque infinita fuerint, sint et informia. Cicero autem studio refellendi, quantum videtur, propter adversarios corporaliter sentientes negat infinito aliquid jungi posse, quia ex ea parte qua quidquam adjungitur, necesse esse in corporibus aliquem finem. Ideo ait *non eum vidisse, neque motum sensui junctum et continentem*, id est continua copulatione adhærentem, *infinito*, id est infinitæ rei, *ullum esse posse*, quasi de corporibus ageret, quibus

Anaxagoræ sententia.

Lib. I. de Nat. Deorum.

(a) Verba Ciceronis, quæ hic versantur, isthæc sunt: *Post Anaximenes aera Deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, et infinitum et semper in motu quasi aut aer sine ulla forma Deus esse possit, cum præsertim Deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat: aut non omne quod ortum sit, mortalitas consequatur.*

(b) MSS. Vaticani duo, nisi *Deus et cui ipse inspirarit.*

CLASSIS II. AN. 410.

nihil jungi, nisi per fines locorum potest. Sic autem addidit, *neque sensum omnino, quo non tota natura pulsa sentiret*, quasi ille dixisset mentem illam ordinatricem et moderatricem rerum omnium habere sensum, qualem habet anima per corpus. Nam manifestum est totam sentire animam, cum per corpus aliquid sentit. Nam totam utique non latet, quidquid illud est quod sentitur. Ad hoc autem dixit totam naturam sentire, ut illi quasi auferret, quod ait mentem infinitam. Quomodo enim tota sentit, si infinita est? Sensus enim corporis ab aliquo loco incipit, nec percurrit totum, nisi ad cujus finem pervenerit; quod in infinito dici non potest. Sed neque ille de sensu corporis aliquid dixerat. Et aliter dicitur totum, quod incorporeum est, quia sine finibus locorum intelligitur, ut et totum et infinitum dici possit: totum propter integritatem, infinitum quia locorum finibus non ambitur.

Cicero ibid. 25. *Deinde*, inquit, *si mentem ipsam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius ex quo illud animal nominetur*; ut mens ista quasi corpus sit, et habeat intus animam unde animal appelletur. Vide quemadmodum corporali consuetudine loquitur, quomodo solent videri animalia, propter sensum crassum, ut opinor, eorum contra quos disserit: et tamen dixit rem, quæ illos, si evigilare possent, satis admoneret, omne quod sicut corpus vivum animo occurrit, magis animam habere et esse animal, quam animam esse cogitari oportere. Hoc est enim quod ait, *erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur*. Sed adjungit, *Quid autem interius mente?* Non ergo potest mens habere interiorem animam ut sit animal; quia ipsa est interior. Ergo corpus habeat extrinsecus, cui sit interior, ut sit animal. Hoc est enim quod ait, *Cingitur igitur corpore externo*: quasi Anaxagoras dixerit, nisi animalis alicujus esset, mentem esse non posse. Si mentem ipsam summam sapientiam esse sentiebat, quæ nullius quasi animantis propria est, quia omnibus animis se frui valentibus veritas communiter præsto est. Et ideo vide quam urbane concludat: *Quod quoniam non placet*, inquit, hoc est non placet Anaxagoræ, ut illa mens, quam dicit Deum, cingatur corpore externo, quo animal esse possit, *aperta simplexque mens nulla re adjuncta qua sentire possit*, id est nullo corpore adjuncto per quod sentire possit, *fugere intelligentiæ nostræ, vim et notionem videtur*.

26. Nihil verius quam fugere hoc vim et notionem intelligentiæ Stoicorum et Epicureorum, qui nisi corporalia cogitare non possunt. Quod autem ait, *nostræ*, humanæ intelligi voluit: et bene non ait, fugit, sed *fugere videtur*. Hoc enim illis videtur, neminem hoc posse intelligere, et ideo nihil tale esse arbitrantur, sed quorumdam intelligentiam, quantum homini datum est, non fugit esse apertam simplicemque sapientiam atque veritatem, quæ nullius animantis sit propria, sed qua communiter omnis, quæ id potest, anima, sapiens et verax efficitur. Quam si sensit esse Anaxagoras, eamque Deum esse vidit, mentemque appellavit, non solum nomen Anaxagoræ, quod propter litteratam vetustatem, omnes ut militariter loquar, (*a*) litteriones libenter sufflant, nos doctos et sapientes non facit, sed ne ipsa quidem ejus cognitio, qua id verum esse cognovit. Non enim mihi propterea veritas cara esse debet, quia non latuit Anaxagoram, sed quia veritas est, etiamsi nullus eam cognovisset illorum.

27. Si igitur nec ejus hominis, qui verum forsitan vidit, cognitio nos inflare debet, ut ea quasi docti esse videamur; sed (*b*) nec ipsius veri solida res, qua vere docti esse possumus, quanto minus eorum hominum, qui falsa senserunt, nomina et dogmata nostram possunt adjuvare doctrinam, et latentia cognita facere? enim si homines simus, magis non contristari deceat tot et tam nobilitatorum hominum erroribus, si eos audire contigerit, quam hæc propterea studiose quærere, ut inter eos, qui illa nesciunt, jactatione inanissima ventilemur. Quanto enim melius ne audissem quidem nomen Democriti, quam cum dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus magnum putatum, qui deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus fluerent, solidæque ipsæ non essent, easque hac atque hac motu proprio circumeundo atque illabendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur, cum profecto illud corpus, unde imago flueret, quanto solidius est, tanto præstantius quoque esse judicetur? Ideoque fluctuavit ejus, sicut isti dicunt, nutavitque sententia, ut aliquando naturam quamdam de qua fluerent imagines Deum esse diceret, qui tamen cogitari non posset, nisi per eas imagines quas fundit ac emittit, id est quæ de illa natura, quam nescio quam corpoream et sempiternam, ac etiam per hoc divinam putat, quasi vaporis (*c*) similitudine continua velut emanatione ferrentur, et venirent atque intrarent in animos nostros, ut deum vel deos cogitare possemus. Nullam enim aliam caussam cujuslibet cogitationis nostræ opinantur isti, nisi cum ab his corporibus, quæ cogitamus, veniunt atque intrant imagines in animos nostros: quasi non multa ac prope innumerabilia cogitentur incorporaliter atque intelligibiliter ab eis, qui talia cogitare noverunt, sicut ipsa sapientia et veritas. Quam si isti non cogitant, miror quomodo de illa utcumque disputent: si autem cogitant, vellem mihi dicerent, vel de quo corpore, vel qualis in eorum animos veniat imago veritatis.

Democriti de Deo sententia.

(*a*) Editi, *litteriores*: MSS quatuor, *litterationes*. Alii plures et melioris notæ codices habent, *litteriones*: quo nomine Grammaticos contemtim appellat Augustinus in lib. 1, cont. Adversarium Legis c. 24.

(*b*) Abest particula, *nec*, a duodecim MSS. et ab editis Bad. Am. et Er.

(*c*) MSS. duodecim, *vaporis similitudinem*.

CLASSIS II. AN. 410.

28. **Quamquam Democritus etiam hoc distare in naturalibus quæstionibus ab Epicuro dicitur,** quod iste sentit inesse concursioni atomorum vim quamdam animalem et (*a*) spirabilem: qua vi eum credo et imagines ipsas divinitate præditas dicere non omnes omnium rerum, sed deorum, et principia mentis esse universis, quibus divinitatem tribuit, et animantes imagines, quæ vel prodesse nobis soleant vel nocere. Epicurus vero neque aliquid in principiis rerum ponit præter atomos, id est corpuscula quædam tam minuta, ut jam dividi nequeant, neque sentiri, aut visu, aut tactu possint: quorum corpusculorum concursu fortuito, et mundos innumerabiles, et animantia, et ipsas animas fieri dicit, et deos quos humana forma non in aliquo mundo, sed extra mundos, atque inter mundos constituit: et non vult omnino aliquid præter corpora cogitare: quæ tamen ut cogitet, imagines dicit ab ipsis rebus, quas atomis formari putat, defluere, atque in animum introire subtiliores quam sunt illæ imagines, quæ ad oculos veniunt. Nam et videndi caussam hanc esse dicit, ingentes quasdam imagines, ita ut universum mundum complectantur extrinsecus. Intelligis autem jam, ut arbitror, quas isti opinentur imagines.

29. Miror non admonuisse Democritum vel hoc ipso falsa esse quæ dicit, quia venientes tam magnæ imagines in tam brevem animum nostrum, si corporeus, ut illi volunt, tam parvo corpore includitur, totæ illum tangere non possunt. A magno enim corpore cum parvum corpus attingitur a toto simul attingi nullo pacto potest: quo modo igitur totæ simul cogitantur, si intantum cogitantur, inquantum venientes atque intrantes animum attingunt, quæ nec totæ intrare possunt per tam parvum corpus, nec totæ tam parvum animum attingere? Memento me secundum illos hæc dicere: non enim ego talem animum sentio: aut si incorporeum Democritus animum existimat, Epicurus quidem solus ista ratione urgeri potest: sed etiam ille quare non vivit, non opus esse nec fieri posse, ut incorporeus animus adventu atque contactu corporearum imaginum (*b*) cogitet? De visu certe oculorum, ambo pariter redarguuntur: tam enim breves oculos, tam grandia imaginum corpora tota attingere nullo modo possunt.

30. Cum autem quæritur ab eis, quare una imagn videatur corporis alicujus, a quo innumerabiliter imagines fluunt: respondent, eo ipso quo frequenter fluunt et transeunt imagines, quasi quadam earum constipatione et densitate fieri, ut ex multis una videatur. Quam vanitatem Cicero ita refellit, ut eo ipso neget æternum deum eorum posse cogitari, quo innumerabiliter fluentibus et labentibus imaginibus cogitatur. Et quoniam innumerabilitate atomorum suppeditante, dicunt fieri formas deorum sempiternas, cum ita discedant quædam corpuscula de divino corpore ut alia succedant, et dissolvi illam naturam eadem successione non sinant: *Omnia ergo*, inquit, *æterna essent*, quia nulli deest ista innumerabilitas atomorum, quæ perpetuas ruinas subinde suppleat. Deinde quomodo non vereatur iste deus ne intereat, *cum sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque atomorum incursione sempiterna?* pulsari enim dicit illud corpus, quod irruentibus atomis feriatur, et agitari quod penetretur: deinde *cum ex ipso imagines*, de quibus jam satis dictum est, *semper affluant*, quomodo potest de immortalitate confidere?

Lib. I. de Nat. Deorum.

CLASSIS II. AN. 410.

31. In quibus omnibus deliramentis hæc opinantium, illud præcipue dolendum est, quod non sufficit ea narrari, ut nulla cujusquam disputatione adversante respuantur: sed acutissimorum hominum ingenia id etiam negotium susceperunt, ut copiose ita refellerent, quæ statim dicta etiam a tardissimis derideri abjicique debuerunt. Si enim concesseris esse atomos, si concesseris etiam concursu fortuito seipsas pellere et agitare; num et illud eis fas est concedere, ut inter se atomi fortuito concurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam forma (*c*) modificent, figura determinent, æqualitate poliant, colore illustrent, anima vegetent? quæ omnia nullo modo nisi arte divinæ providentiæ fieri videt, quisquis magis mente quam oculis amat videre, idque ab eo expetit a quo factus est. Nam nec ipsas atomos esse ullo modo concedendum est, quod, omissa subtilitate, quæ de divisione corporum a doctis traditur, vide quam facile secundum ipsorum opinionem possit ostendi. Certe enim ipsi dicunt omnia quæ sint naturæ, nihil esse aliud quam corpora et inane quæque his accidant; quod credo motum et pulsum dicere et consequentes formas. Dicant ergo in quo genere ponant imagines, quas de corporibus solidioribus affluere putant, ipsas minime solidas, ita ut tactu nisi oculorum cum videmus, et animi cum cogitamus, sentire non possint, si et ipsa corpora sunt. Nam ita censent, ut exire a corpore et venire ad oculos, vel ad animum possint, quem nihilominus dicunt esse corporeum. Quæro utrum etiam ab ipsis atomis affluant imagines? Si affluunt, quomodo jam sunt atomi, a quibus aliqua corpora separantur? Si non affluunt, aut potest aliquid sine imaginibus cogitari, quod vehementer nolunt; aut unde norunt atomos, quas nec cogitare potuerunt? Sed jam pudet me ista refellere, cum eos non puduerit ista sentire. Cum vero ausi sint etiam defendere, non jam eorum, sed ipsius generis humani me pudet, cujus aures hæc ferre potuerunt.

CAPUT V.

32. Cum igitur tanta sit cæcitas mentium per illuviem peccatorum amoremque carnis, ut et-

(a) Editi, *spiritalem*. At MSS. plerique *spirabilem*.
(b) Lov. *cogitetur*. Sed melius editi alii et MSS. *cogitet*.

(c) Sic Bad. Am. Er. et MSS. At Lov. habet, *ædificent*.

CLASSIS II. AN. 410.

jam ista sententiarum portenta, otia doctorum conterere disputando potuerint, dubitabis tu, Dioscore, vel quisquam vigilanti ingenio præditus, ullo modo ad sequendam veritatem melius consuli potuisse generi humano, quam ut homo ab ipsa veritate susceptus ineffabiliter atque mirabiliter, et ipsius in terris personam gerens, recta præcipiendo, et divina faciendo, salubriter credi persuaderet, quod nondum prudenter posset intelligi? Hujus nos gloriæ servimus, huic te immobiliter atque constanter credere hortamur, per quem factum est, ut non pauci, sed populi etiam, qui non possunt ista dijudicare ratione, fide (a) credant, donec salutaribus præceptis adminiculati evadant ab his perplexitatibus in auras purissimæ atque sincerissimæ veritatis. Cujus auctoritati tanto devotius obtemperari oportet, quanto videmus nullum jam errorem se audere extollere, ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat: eos autem solos * ex veteribus præter Christianum nomen in conventiculis suis (b) aliquanto frequentius perdurare qui scripturas eas tenent, per quas annunciatum esse ipsum Dominum Jesum Christum, se intelligere et videre dissimulant. Porro illi qui cum in unitate atque communione catholica non sint, Christiano tamen nomine gloriantur, coguntur adversari credentibus, et audent imperitos quasi ratione traducere, quando maxime CUM ISTA MEDICINA Dominus venerit, ut fidem populis imperaret. Sed hoc facere coguntur, ut dixi, quia jacere se abjectissime sentiunt, si eorum auctoritas cum auctoritate catholica conferatur. Conantur ergo auctoritatem stabilissimam fundatissimæ Ecclesiæ quasi rationis nomine et pollicitatione superare. Omnium enim hæreticorum quasi regularis est ista temeritas. Sed ille FIDEI IMPERATOR clementissimus, et per conventus celeberrimos populorum atque gentium, sedesque ipsas Apostolorum arce auctoritatis munivit Ecclesiam, et per pauciores pie doctos et vere spirituales viros copiosissimis apparatibus etiam invictissimæ rationis armavit. Verum illa rectissima disciplina est, in arcem fidei quam maxime recipi infirmos, ut pro eis jam tutissime positis, fortissima ratione pugnetur.

Intelligentia fidem sequitur.

* Judæos.

33. Platonici vero, qui falsorum philosophorum erroribus illo tempore circumlatrantibus, non habentes divinam personam qua impetrarent fidem, sententiam suam tegere quærendam, quam polluendam proferre maluerunt, cum jam Christi nomen terrenis regnis admirantibus perturbatisque crebresceret, emergere cœperant, ad proferendum atque aperiendum quid Plato sensisset. Tunc Plotini schola Romæ floruit, habuitque condiscipulos multos acutissimos et solertissimos viros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate depravati sunt, aliqui Dominum Jesum Christum ipsius veritatis atque sapientiæ incommutabilis, quam conabantur attingere, cognoscentes gestare personam, in ejus militiam transierunt. Itaque totum culmen auctoritatis lumenque rationis in illo uno salutari nomine atque in una ejus Ecclesia, recreando atque reformando humano generi constitutum est.

34. Hæc me tibi diutissime in hac epistola locutum, etsi alia forte tu malles, omnino non pœnitet. Probabis enim hæc magis, quanto magis in veritate profeceris; et tunc probabis consilium meum, quod nunc utilitati studiorum tuorum minus obsecutum putas. Quamquam etiam illis ipsis quæstionibus tuis, non solum quibusdam in hac epistola, sed etiam ceteris pene omnibus in ipsis membranis, in quibus eas misisti, ut potui breviter annotando responderim. In quibus si me parum, aut aliud quam volebas egisse arbitraris, non recte cogitas, mi Dioscore, a quo nunc ista quæsieris. Oratoris autem librorumque de oratore omnes quæstiones prætermisi. Nescio quis enim nugator mihi esse visus sum, si eas exponendas persequerer. Nam de ceteris possem etiam decenter interrogari, si mihi quisquam res ipsas, non de libris Ciceronis, sed per seipsas tractandas dissolvendasque proferret. In illis autem res ipsæ nunc nostræ professioni minus congruunt. Hæc autem omnia non facerem, nisi me post ægritudinem, in qua eram cum homo tuus venisset, aliquantum ab Hippone removissem. Quibus item diebus perturbatione valetudinis febribusque repetitus sum. Inde factum est ut tardius quam possent tibi hæc mitterentur. Quæ quomodo acceperis, rescripta flagito.

EPISTOLA CXIX. *

* Alias CCXXI. quæ autem 119. erat, nunc 55.

Consentius Augustino proponit quæstiones de Trinitate.

Domino sancto ac beatissimo papæ AUGUSTINO CONSENTIUS.

Scripta forte circ. idem tempus.

1. JAM *quidem sancto, mihique cunctis animi virtutibus admiranda, fratri tuo Alypio episcopo genus petitionis meæ brevi sermone suggesseram, sperans precum mearum ut apud te esse adjutor dignaretur. Sed quia præsentiam mihi tuam ea, quæ ad villam ire compulit, caussa fraudavit, malui litteris precem inserere, quam exspectationem animi fluctuare; maxime cum id quod postulo, si mihi concedi oportere perspexeris, adjuvare sensum tuum altissima mysteria perscrutantem, loci ipsius, ut arbitror, in quo nunc consistis, valeat solitudo. Ego igitur cum apud memetipsum prorsus definierim, veritatem rei divinæ ex fide magis quam ex ratione percipi oportere; si enim fides sanctæ Ecclesiæ ex disputationis ratione, non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nema præter phi-*

(a) MSS. Vaticani quatuor, aliique e nostris duodecim habent, *fide irrideant*; non inepte, si referas ad philosophorum placita superius explicata. Sed etiam apta est lectio Lov. et aliarum editionum, *fide credant*, scilicet id referendo ad ea quæ Christus præcepit et fecit.

(b) Lov. *aliquanto* diutius vel *frequentius*. Alii codices non habent, *diutius vel*.

CLASSIS II AN. 410. losophos atque aratores beatitudinem possideret.
Sed quia placuit Deo, qui infirma mundi hujus
elegit ut confundat fortio, per stultitiam præ-
1.Cor.1.27. dicationis salvare credentes, non tom rotio re-
quirendo de Deo, quam auctoritas est sequenda
sanctorum. Nam profecto neque Ariani, qui Fi-
lium, quem genitum confitemur, minorem putant,
in hac impietate persisterent, neque Macedonia-
ni Spiritum-Sanctum, quem neque genitum ne-
que ingenitum credimus, quantum in ipsis est
a divinitotis arce detruderent, si scripturis san-
ctis magis quam suis ratiocinotionibus occomo-
dare fidem mallent.

2. Tomen tu vir admirabilis, si tibi ille Pa-
ter noster, solus conscius secretorum, qui habet
Apoc. 3. 7. clavem David, serenissimi cordis obtutu cœlo-
rum machinam penetrore concessit, et revelata,
ut scriptum est, facis gloriam Domini specula-
2.Cor.3.18. ri, inquantum tibi ille, qui hujusmodi cogita-
tionem dedit, promendi dederit facultatem, enun-
tia nobis aliquam ineffabilis substantiæ portio-
nem, et imaginem similitudinis ejus ipsa adju-
vante exprimere, inquantum potes, verbis enite-
re: quoniam nisi tu tantæ rei dux ac magi-
ster adfueris, velut lippientibus oculis prospi-
cere in eam tanti luminis repercussa fulgore co-
gitatio nostra formidat. Intra ergo in illam,
quæ nostros arcet intuitus, mysteriorum Dei
obscurissimam nubem; quæstiunculas in quibus
absolvendis me errare cognosco, qui auctorita-
tem sanctitatis tuæ fide magis sequi volo, quam
rationis corde conceptæ falsa imagine deprava-
ri, primum in memetipso, dehinc in libris cor-
rige.

3. Ego siquidem in circumspecta admodum
simplicitate audiens credensque Dominum Jesum
Christum lumen esse de lumine, sicut scriptum
Psal. 95. 2. est, Bene nuntiate diem de die salutare ejus; et
Sap. 7. 26. in sapientia Salomonis, Candor est enim lucis
æternæ; credebam Deum, quod licet credere ut
dignum est non valebam, tamen esse inæstima-
bilis cujusdam lucis infinitam magnitudinem,
cujus nec qualitatem æstimare, nec quantitatem
metiri, nec speciem fingere, quamquam sublime
cogitans mens humana sufficeret, tamen esse il-
lud quiddam quidquid est, cui adsit incompara-
bilis forma, inæstimabilis pulcritudo, quam et-
iam carnalibus oculis saltem Christus adspiciat.
Cum ergo circa finem primi libri, sicut procul-
dubio meminisse digneris, cupiens comprobare
Dominum Jesum Christum, id est hominem as-
sumtum, ita divinam possidere potentiam, ut
materia carnis humanæ, quam susceperat, per-
maneret, in illis visceribus nisi aliud quam in-
firmitatem perisse docuissem, illius mihi nodus
quæstionis objectus est. Si, inquit, homo ille
quem assumsit Christus, in Deum versus est,
ergo localis esse non debuit. Cur ergo post resur-
Joan. 20. 17. rectionem dixit, Noli me tangere, nondum enim
adscendi ad Patrem meum?

4. Ego igitur elaborans approbare ubique es-
se Christum virtute non opere, divinitate non
carne: de unitate Dei et personarum trinitate
hujusmodi verba conscripsi: Deus, inquam, unus
est, et personæ tres sunt. Deus indiscretus est,
personæ discretæ sunt. Deus intra omnia, trans
omnia est, ultima includit, media implet, sum-
ma transcendit, ultra universa et per universa
diffunditur: personæ autem sibi constantes, pro-
prietate secernuntur, non confusione miscentur.
Deus ergo unus est, et ubique est; quia et alius
præter illum non est, et locus non est vacuus ubi
esse alius possit. Plena sunt Deo omnia, et præ-
ter Deum nihil est. Ipse est in Patre, ipse in Fi-
lio, ipse in Spiritu-Sancto: ac per hoc, Pater,
et Filius, et Spiritus-Sanctus non plures dii, sed
ipse unus est Deus: et non est ipse Pater qui est
Filius, nec Filius qui est Spiritus-Sanctus. Pa-
ter in Filio est, Filius in Patre, in utroque Spi-
ritus-Sanctus: quia in tribus numero non ordine,
id est personis non virtute discretis, unus atque
indivisibilis habitat Deus. Omnia quæ Patris
sunt, Filii sunt; et quæ Filii sunt, Patris sunt:
et quæ utriusque sunt, Spiritus-Sancti sunt:
quia non quasi æqualem, sed eamdem, id est (a)
unicam, non separatam possident substantiam
Deitatis; et ideo vel majestate vel ætate alter al-
terum non præcedit; quia dividi quod plenum
est non potest, nec est in plenitudine aliquid,
quod possit plenitudinem separare, et majorem
uni, minorem alteri facere portionem. In per-
sonis autem non ita est: quia Patris persona
non est Filii, nec Filii persona eadem est Spiri-
tus-Sancti. Una virtus est, quam trina possidet
virtus; una substantia est, in qua tria sunt quæ
subsistunt. Pater ergo et Filius, et Spiritus-
Sanctus majestate ubique sunt, quia unum sunt:
personis tantum apud se sunt, quia tres sunt.
Et reliqua hujusmodi texens, rem eousque de-
duxi, ut præsentes quidem et ubique esse perso-
nas, sed illam, quæ supra cœlos, trans maria,
ultra inferos, una atque eadem est majestate,
firmarem. Ex quo intelligi debere monstrabam,
hominem, quem Christus assumsit, in Deum
quidem versum susceptam non amisisse naturam,
non tamen quasi quartam (b) credi personam.

5. Sed tu vir cui cœlum, ut arbitror, ipsum
subtilitate cogitationum intrare concessum est;
verax etenim est qui ait, Beati mundo corde, Matt. 5. 8.
quoniam ipsi Deum videbunt; super omnia si-
dera ad ipsam contemplationem altitudinem mun-
di cordis adtollis, ais non tamquam aliquod cor-
pus debere cogitari Deum. Nam etiamsi quis-
piam animo lucem millies quam hujus solis cla-
riorem intensioremque confingat, nullam illic
Dei similitudinem comprehendi posse, quia cor-
pus est omne quod cerni potest: sed sicut justi-
tiam vel pietatem corpoream cogitare non possu-
mus, nisi aliqua forte nobis feminea corpora
gentili vanitate fingamus; ita et Deum sine ali-
qua phantasiæ simulatione inquantum possumus
cogitandum. Mihi autem, qui subtilitatem di-

(a) MSS. omnes, id est unitam.

(b) MSS., bt. credi posse personam.

CLASSIS II. AN. 410.

spulationis tepida percipere admodum corde vix possum, videbatur nihil vivum secundum substantiam inesse justitiæ, ideoque non possum adhuc Deum, id est, viventem naturam, justitiæ similem cogitare; quia justitia non in se, sed in nobis vivit; immo potius non secundum justitiam vivimus, ipsa vero justitia per se nequaquam vivit, nisi forte non hujus humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est, sola asseratur esse justitia.

6. Unde confirmari me ex omnibus non solum præsentibus verbis, sed etiam pleniori epistola velim. Neque enim fas est, ut nostri tantum pedes ab ista, in qua multi ingredimur, erroris via, te monente revocentur. Cum enim multi in illis, in quibus habitamus insulis, dum recto ad viam pergunt aggere, in tramitem tortuosi hujus erroris incurrerint, eritne aliquis illic Augustinus cujus auctoritati cedant, cujus doctrinæ credant, cujus ingenio superentur? An forte ex illo paternitatis affectu mavis me occulta commonitione dirigere, quam velut comitem pravi itineris increpare? Sed mihi pro utilitate animæ, magis quam pro sæculi laude currere cupienti, non est inutilis, ac proinde etiam non amara corruptio tua: maxime cum et mihi et ceteris vitam simul laudemque paritura sit. Nemo siquidem tam injustus esse, ut arbitror, potest, qui me ex eo quod aliquando devia sum secutus, stultitiæ denotare malit, quam ex eo quod recta delegerim prudenter judicare cunctetur. Neque enim stulti æstimandi sunt, quos Paulus apostolus, ne in incertum currerent admonebat dicens, Sic currite ut comprehendatis: Quapropter via isto quam currimus, non solum relinquenda nobis verum etiam intercludenda atque præcidenda est, ne forte etiam eos fallaci dilectionis simulatione frustretur. Tu enim non editorum jam a me librorum lector, sed probandorum emendator, ni fallor, electus es. Nam in illa epistola, quam in illis meis libellis velut præfatiunculam prætuli, hujusmodi verba conscripta sunt: Placuit, inquam, fluctuantem fidei nostræ cymbam, beati Augustini episcopi stabilire sententia. Cur ergo vir doctrinæ hujus, quæ in Christo est, culmen, arguere palam corrigendum de cetero filium dubitas, cum sententiæ tuæ anchora nisi morsum altius presserit, nos certius stabilire non possit? Non enim levis aut culpata quæstio, in qua non solum nihil profecit, (a) verum etiam post, ut a te fortissime dictum est, idololatriæ crimen cæcitas nostræ cogitationis incurrit. Hanc a te caute prudenterque discuti vellem, ut doctrinæ tuæ ingeniique serenitas ita nebulam nostræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non possumus, intelligentiæ o te lumine declaratum, oculis * cordis videre valeamus. Incolumis ac beatus in æternum mei memor cœlestia regna possideas, Domine sancte ac beatissime papa.

I. Cor. 9. 24.

* f. quodammodo.

(a) Verum etiam post, ut a te. At MSS. omittunt, ut. Moxque Bertinianus habet: quasi cujusdam idololatriæ crimen, etc.

EPISTOLA CXX.*

Consentio ad quæstiones de Trinitate sibi propositas.

CLASSIS II. AN. 410. * Alias CCXXII. quæ autem 120. erat, nunc 140.

Fratri dilectissimo et in Christi visceribus honorando CONSENTIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem. CAPUT I.

1. Ego propterea ut ad nos venires rogavi, quoniam in libris tuis valde sum tuo delectatus ingenio. Proinde volui ut quædam nostra opuscula, quæ arbitratus sum tibi esse necessaria, non procul a nobis positus, sed potius apud nos legeres, ut ea quæ forte minus intellexisses, non difficulter præsens interrogares, atque ex nostra sermocinatione mutuoque colloquio, quantum Dominus et nobis promere, et tibi capere tribuisset, quid in libris tuis emendandum esset, ipse cognosceres, ipse emendares. Ejus quippe es facultatis, ut possis ea quæ senseris explicare: ejus porro probitatis et humilitatis, ut merearis vera sentire. Et nunc in eadem sum, quæ nec tibi debet displicere, sententia; unde te nuper admonui, ut in his quæ a nobis elaborata apud te legis, signa facias ad ea loca, quæ te movent, et cum his ad me venias, et de singulis quæras. Nondum quæ fecisti, exhortor ut facias. Recte quippe verecundareris, ac te pigeret id agere, si vel semel voluisses, et me difficilem reperisses. Illud quoque dixeram, cum a te audissem, quod mendosissimis fatigareris codicibus, ut in nostris legeres, quos emendatiores posses ceteris invenire.

2. Quod autem petis, ut quæstionem Trinitatis, hoc est de unitate divinitatis et discretione personarum, caute prudenterque discutiam, ut doctrinæ meæ, sicut dicis, ingeniique serenitas, ita nebulam vestræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non potestis, intelligentiæ a me lumine declaratum oculis quodammodo videre possitis: vide prius utrum ista petitio cum tua superiori definitione concordet. Superius quippe in eadem ipsa epistola, in qua hoc petis, apud temetipsum definisse te dicis, ex fide veritatem magis quam ex ratione percipi oportere. Si enim fides, inquis, sanctæ Ecclesiæ ex disputationis ratione, et non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo præter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit, inquis, Deo qui infirma hujus mundi elegit, ut confunderet fortia, per stultitiam prædicationis salvos facere credentes, non tam ratio requirenda, quam auctoritas est sequenda sanctorum. Vide ergo secundum hæc verba tua, ne potius debeas, maxime de hac re, in qua præcipue fides nostra consistit, solam sanctorum auctoritatem sequi, nec ejus intelligentiæ a me quærere rationem. Neque enim cum cœpero te in tanti hujus secreti intelligentia utcumque introducere

I. Cor. 1. 27.

A (quod nisi Deus intus adjuverit, omnino non potero) aliud disserendo facturus sum, quam rationem ut potero redditurus: quam si a me, vel a quolibet doctore non rationabiliter flagitas, ut quod credis intelligas; corrige definitionem tuam, non ut fidem respuas, sed ut ea quæ fidei firmitate jam tenes, etiam rationis luce conspicias.

3. Absit namque ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus excellentiores a creavit. Absit, inquam, (a) ut ideo credamus, ne rationem accipiamus sive quæramus; cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus ad doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere valemus, sed aliquando valebimus, fides præcedat rationem, qua cor B mundetur, ut magnæ rationis capiat et perferat lucem hoc utique rationis est. Et ideo rationabiliter dictum est per Prophetam; *Nisi credideritis non intelligetis*. (Isa. 7. 9. sec. LXX.) Ubi proculdubio discrevit hæc duo, deditque consilium, quo prius credamus, ut id quod credimus intelligere valeamus. Proinde ut fides præcedat rationem, rationabiliter visum est. Nam si hoc præceptum rationabile non est, ergo irrationabile est: absit. Si igitur rationabile est, ut ad magna quædam, quæ capi nondum possunt, fides præcedat rationem, proculdubio quantulacumque ratio, quæ hoc persuadet, etiam ipsa antecedit fidem.

(1. Pet. 3. 15) 4. Propterea monet apostolus Petrus, paratos nos esse debere ad responsionem omni poscenti nos rationem de fide et spe nostra; quoniam si a me infidelis rationem poscit fidei et spei meæ, C et video quod antequam credat capere non potest, hanc ipsam ei reddo rationem, in qua si fieri potest, videat quam præpostere ante fidem poscat rationem earum rerum, quas capere non potest. Si autem jam fidelis rationem poscat, ut quod credit intelligat, capacitas ejus intuenda est, ut secundum eam ratione reddita sumat fidei suæ quantam potest intelligentiam; majorem, si plus capit, minorem, si minus: dum tamen quousque ad plenitudinem cognitionis perfectionemque perveniat, ab itinere fide non recedat. Hinc est quod dicit Apostolus, *Et tamen si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit: verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus*. (Phil. 3. 15. et 16.) Jam ergo si fideles sumus, ad fidei D viam pervenimus, quam si non dimiserimus, non solum ad tantam intelligentiam rerum incorporearum et incommutabilium, quanta in hac vita capi non ab omnibus potest, verum etiam ad summitatem contemplationis, quam dicit Apostolus, *facie ad faciem*, (1. Cor. 13. 12.) sine dubitatione perveniemus. Nam quidam etiam minimum, et tamen in via fidei perseverantissime gradientes, ad illam beatissimam contemplationem perveniunt: quidam vero quid sit natura invisibilis, incommutabilis, incorporea, utcumque jam scientes, et viam quæ ducit ad tantæ beatitudinis mansionem, quoniam stulta illis videtur, quod est Christus crucifixus, tenere recusantes, ad quietis ipsius penetrale, cujus jam luce mens eorum velut in longinqua radiante perstringitur, pervenire non possunt.

5. Sunt autem quædam, quæ cum audierimus, non eis accommodamus fidem, et ratione nobis reddita, vera esse cognoscimus, quæ credere non valemus. Et universa Dei miracula ideo ab infidelibus non creduntur, quia eorum ratio non videtur. Et revera sunt, de quibus ratio reddi non potest, non tamen non est. Quid enim est in rerum natura, quod irrationabiliter fecerit Deus? Sed quorumdam mirabilium operum ejus, etiam expedit tantisper occultam esse rationem, ne apud animos fastidio languidos, ejusdem rationis cognitione vilescant. Sunt enim, (b) et b multi sunt, qui plus tenentur admiratione rerum quam cognitione caussarum, ubi miracula mira esse desistunt, et opus est eos ad invisibilium fidem visibilibus miraculis excitari, ut caritate purgati, eo perveniant, ubi familiaritate veritatis mirari desistant. Nam et in theatris homines funambulum mirantur, musicis delectantur: in illo stupet difficultas; in his retinet pascitque jucunditas.

6. Hæc dixerim, ut fidem tuam ad amorem intelligentiæ cohorter, ad quam ratio vera perducit, et cui fides animum præparat. Nam illa quæ persuasit, in ea Trinitate, quæ est Deus, Filium Patri non esse coæternum, vel alterius esse substantiæ atque aliqua parte dissimilem, et eo modo inferiorem Spiritum Sanctum; itemque illa quæ persuasit, Patrem et Filium unius ejusdemque, Spiritum vero sanctum alterius esse substantiæ, non ideo quia ratio est, sed quia falsa ratio est, cavenda et detestanda dicenda est. Nam si ratio vera esset, non utique errasset. Quapropter sicut non ideo debes omnem vitare sermonem, quia est et sermo falsus; ita non debes omnem vitare rationem, quia est et falsa ratio. Hoc et de sapientia dixerim. Neque enim propterea sapientia vitanda est, quia est et falsa sapientia, cui stultitia est Christus crucifixus; qui est Dei Virtus, et Dei Sapientia: et ideo per hanc stultitiam prædicationis placuit Deo salvos facere credentes; (1. Cor. 1. 21.) quoniam quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. (Ibid. 25.) Hoc quibusdam philosophorum et oratorum, non veram viam, sed veri similem sectantibus, et in ea seipsos aliosque fallentibus persuaderi non potuit, quibusdam vero eorum potuit. Et quibus potuit, neque scandalum est Christus crucifixus, neque stultitia: in iis enim sunt, quibus vocatis Judæis et Græcis, Dei Virtus est et Dei Sapientia. In qua via, id est in cujus Christi crucifixi fide, qui ejus rectitudinem per Dei gratiam comprehendere potuerunt, etsi philosophi appellati sunt sive oratores, profecto humili pietate confessi sunt,

(a) Sic emendavimus ad MS. unum Vaticanum: legebatur enim in aliis codicibus, *Absit inquam ne ideo credamus ut rationem etc.*

(b) *Et hi multi sunt*. Sic bt. qui paulo post habet. *Mirari desinant. Nam*, etc.

CLASSIS II. AN. 410.

sibi longe excellentius in ea fuisse prævios piscatores, non solum (a) credendi firmissimo robore, verum etiam intelligendi certissima veritate. Cum enim didicissent, ad hoc electa stulta esse mundi et infirma, ut fortia et sapientia confunderentur, seque cognovissent fallaciter sapere, et imbecilliter prævalere; confusi salubriter, facti sunt stulti et infirmi, ut per stultum et infirmum Dei, quod sapientius et fortius est hominibus, inter electa stulta et infirma fierent veraciter sapientes, et efficaciter fortes.

CAPUT II.

7. Cui autem nisi verissime rationi fidelis pietas erubescit, ut quamdam idolatriam, quam in corde nostro ex consuetudine visibilium constituere conatur humanæ cogitationis infirmitas, non dubitemus evertere; nec audeamus credere, ita esse Trinitatem, quam invisibilem et incorpoream atque incommutabilem colimus, quasi tres quasdam viventes moles; licet maximas et pulcherrimas, suorum tamen spatiis propriis terminatas, et sibimet in suis locis contigua propinquitate cohærentes, sive una earum sit in medio constituta, ut duas dirimat sibi ex lateribus singulis junctas, sive in modum trigoni duas ceteras unaquæque contingat, ut nulla ab aliqua separetur, earumque trium tantarum ac talium personarum, licet in grandi valde, molibus tamen a summo et imo et circumquaque terminatarum, unam esse divinitatem aliquam quartam, nec talem qualis est aliqua ex illis, sed communem omnibus tamquam (b) numen omnium, et in omnibus et in singulis totum, per quam unam divinitatem dicatur eadem Trinitas unus Deus; ejusque tres personas nusquam esse nisi in cælis, illam vero divinitatem nusquam non esse, sed ubique præsentem, ac per hoc recte quidem dici, Deum et in cælo esse et in terra, propter illam divinitatem quæ ubique sit, tribusque communis; non autem recte dici, Patrem esse in terra vel Filium vel Spiritum-Sanctum, cum huic Trinitati sedes nonnisi in cælo sit. Istam * cogitationis carnalis compositionem vanumque figmentum ubi vera ratio labefactare incipit, continuo illo intus adjuvante atque illuminante, qui cum talibus idolis in corde nostro habitare non vult, ita ista confringere, atque a fide nostra quodammodo excutere festinamus, ut ne pulverem quidem ullum talium phantasmatum illic remanere patiamur.

* Alias epistola LXXXV. ab hoc verbo incipiebat: *Cogitationis* etc.

8. Quamobrem nisi rationem disputationis, qua forinsecus admoniti, ipsa intrinsecus veritate lucente, hæc falsa esse perspicimus, fides in corde nostro antecessisset, quæ nos indueret pietate, nonne incassum quæ vera sunt audiremus? Ac per hoc quoniam id quod ad eam pertinebat fides egit, ideo subsequens ratio aliquid eorum quæ inquirebat invenit. Falsæ itaque rationi, non solum ratio vera, qua id quod credimus intelligimus, verum etiam fides ipsa rerum nondum intellectarum sine dubio præferenda est. Melius est enim quamvis nondum visum, credere quod verum est, quam putare te verum videre quod falsum est. Habet namque fides oculos suos, quibus quodammodo videt verum esse, quod nondum videt, et quibus certissime videt, nondum se videre quod credit: Porro autem qui vera ratione jam quod tantummodo credebat intelligit, profecto præponendus est ei, qui cupit adhuc intelligere quod credit: si autem nec cupit, et ea, quæ intelligenda sunt, credenda tantummodo existimat, cui rei fides prosit ignorat. Nam PIA FIDES sine spe et sine caritate esse non vult. Sic igitur homo fidelis debet credere quod nondum videt, ut visionem et speret et amet.

9. Et visibilium quidem rerum præteritarum, quæ temporaliter transierunt, sola fides est; quoniam non adhuc videnda sperantur, sed facta et transacta creduntur; sicut est illud, quod Christus semel pro peccatis nostris mortuus est et resurrexit, nec jam moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Ea vero quæ nondum sunt, sed futura sunt, sicut nostrorum spiritalium corporum resurrectio, ita creduntur ut etiam videnda sperentur: sed ostendi modo, nullo possunt modo. Quæ vero ita sunt ut neque prætereant, neque futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt invisibilia, sicut justitia, sicut sapientia: partim visibilia, sicut Christi immortale jam corpus: sed invisibilia intellecta conspiciuntur, ac per hoc et ipsa modo quodam sibi congruo videntur: et cum videntur, multo certiora sunt quam ea quæ corporis sensus attingit; sed ideo dicuntur invisibilia, quia oculis istis mortalibus videri omnino non possunt. At illa quæ visibilia sunt permanentia, possunt, si ostendantur, etiam his mortalibus oculis conspici, sicut se Discipulis post resurrectionem Dominus ostendit, sicut etiam post adscensionem apostolo Paulo et Stephano diacono.

I. Pet. 3. 18. Rom. 14. 9. Rom. 6. 9.

Actor. 1. Matt. 28. Mar. 16. Luca 24. Joan. 20. et cap. 21. Act. 9. 24. Act. 7. 55.

10. Proinde ista visibilia permanentia ita credimus, ut etiamsi non demonstrentur, speremus, ea nos quandoque visuros; nec ea conemur ratione vel intellectu comprehendere, nisi ut ea, quia visibilia sunt, ab invisibilibus distinctius cogitemus: et cum cogitatione qualia sint imaginamur, satis utique novimus ea nobis nota non esse. Nam et Antiochiam cogito incognitam, sed non sicut Carthaginem cognitam. Illam quippe visionem cogitatio mea fingit, hanc recolit; nequaquam tamen dubito, sive quod de illa testibus multis, sive quod de illa meis adspectibus credidi. Justitiam vero et sapientiam quidquid ejusmodi est, non aliter imaginamur, aliter contuemur, sed hæc invisibilia simplici mentis atque rationis intentione intellecta conspicimus, sine ullis formis et molibus corporalibus, sine ullis liniamentis figurisque membrorum, sine ullis localibus sive finitis sive spatiis infinitis. Ipsumque lumen, quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis apparet quid credamus incognitum, quid cognitum teneamus,

(a) MS. bt. *credendi* firmissimi robore, *verum etiam intelligendi* certissimam veritatem.

(b) Lov. tamquam unum omnium. At MSS. habent hic, numen.

CLASSIS II AN. 410.

quam formam corporis recordemur, quam cogitatione fingamus, quid corporis sensus adtingat, quid imaginetur animus simile corpori, quid certum et omnium corporum dissimillimum intelligentia contempletur: hoc ergo lumen ubi hæc cuncta dijudicantur, non utique, sicut hujus solis et cujusque corporei luminis fulgor, per localia spatia circumquaque diffunditur, mentemque nostram quasi visibili candore illustrat, sed invisibiliter et ineffabiliter, et tamen intelligibiliter lucet, tamque nobis certum est, quam nobis efficit certa, quæ secundum ipsum cuncta conspicimus.

11. Cum igitur tria sint rerum genera quæ videntur, unum corporalium, sicut hoc cælum et hæc terra, et quidquid in eis corporeus sensus cernit et tangit; alterum simile corporalibus, sicut sunt ea quæ spiritu cogitata imaginamur, sive recordata vel (*a*) oblita quasi corpora contuemur, unde sunt etiam visiones quæ vel in somnis, vel in aliquo mentis excessu, his quasi localibus quantitatibus ingeruntur; tertium ab utroque discretum, quod neque sit corpus, neque ullam habeat similitudinem corporis, sicut est sapientia, quæ mente intellecta conspicitur, et in cujus luce de his omnibus veraciter judicatur: in quo istorum genere credendum est esse istam, quam nosse volumus, Trinitatem? Profecto aut in aliquo, aut in nullo. Si in aliquo, eo utique quod est aliis duobus præstantius, sicut est sapientia; (*b*) quod si donum ejus in nobis est, et minus est quam illa summa et incommutabilis, quæ Dei Sapientia dicitur, puto quod non debemus dono suo inferius cogitare donantem, si autem aliquis splendor ejus in nobis est, quæ nostra sapientia dicitur, quantumcumque ejus per speculum et in ænigmate capere possemus, oportet eam et ab omnibus corporibus, et ab omnibus corporum similitudinibus secernamus.

12. Si autem in nullo istorum genere putanda est ista Trinitas; et sic est invisibilis, ut nec mente videatur; multo minus de illa hujusmodi opinionem habere debemus, ut eam rebus corporalibus vel corporalium rerum imaginibus similem esse credamus. Non enim corpora pulcritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine ac disparilitate naturæ: et si discreta est a comparatione bonorum animi nostri, qualia sunt sapientia, justitia, caritas, castitas, et cetera talia; quæ profecto mole corporis non pendimus, nec eorum quasi corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando recte intelligimus, sine aliqua corpulentia vel similitudine corpulentiæ in luce mentis adspicimus; quanto est ab omnium qualitatum et quantitatum corporalium comparatione discretior? Non eam tamen a nostro intellectu omnino abhorrere Apostolus testis est, ubi ait, *Invisibilia enim a constitutione mundi, per eaque facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas.* (Rom. 1. 20.) Ac per hoc cum eadem Trinitas fecerit et corpus et animam, sine dubitatione est utroque præstantior. Anima itaque considerata, maxime humana et rationalis atque intellectualis, quæ ad ejus imaginem facta est, si cogitationes nostras et intelligentias non evicerit, sed ejus quod habet præcipuum, id est ipsam mentem atque intelligentiam mente atque intelligentia potuerimus apprehendere, non erit fortassis absurdum, ut eam ad suum quoque Creatorem intelligendum, ipso adjuvante meditemur adtollere. Si autem in seipsa deficit, sibique succumbit, pia fide contenta sit quamdiu peregrinatur a Domino, donec fiat in homine quod promissum est, faciente illo *qui potens est*, sicut ait Apostolus, *facere supra quam petimus aut intelligimus.* (Eph. 3. 20.)

CAP. III.

13. Quæ cum ita sint, interim volo ut legas ea, quæ ad istam quæstionem pertinentia jam multa conscripsimus; illa etiam, quæ in manibus habemus, et propter magnitudinem tam difficilis quæstionis, nondum possumus explicare. Nunc vero tene inconcussa fide, Patrem et Filium et Spiritum-sanctum esse Trinitatem, et tamen unum Deum; non quod sit eorum communis quasi quarta divinitas, sed quod sit ipsa ineffabiliter inseparabilis Trinitas. Patremque solum genuisse Filium, Filiumque solum a Patre genitum, Spiritum vero sanctum et Patris et Filii esse Spiritum. Et quidquid tibi, cum ista cogitas, corporæ similitudinis occurrerit, abige, abnue, nega, respue, abjice, fuge. NON ENIM PARVA est inchoatio cognitionis Dei, si antequam possimus nosse quid sit, incipiamus jam nosse quid non sit. Intellectum vero valde ama; quia et ipsæ scripturæ sanctæ, quæ magnarum rerum ante intelligentiam suadent fidem, nisi eas recte intelligas, utiles tibi esse non possunt. Omnes enim hæretici, qui eas in auctoritate recipiunt, ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores; ac per hoc non quod eas contemnant, sed quod eas non intelligant hæretici sunt.

14. Tu autem, carissime, ora fortiter, et fideliter, ut det tibi Dominus intellectum, ac sic ea, quæ forinsecus adhibet diligentia præceptoris sive doctoris, possint esse fructuosa: quoniam *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*: (1. Cor. 3. 7.) cui dicimus, *Pater noster qui es in cœlis*; (Matt. 6. 9.) non quia ibi est, et hic non est, qui præsentia in corporea ubique est totus, sed quia in eis habitare dicitur, quorum pietati adest, et hi maxime in cælis sunt; ubi etiam nostra conversatio est; si nos os nostrum veraciter sursum cor habere respondeat. Nam et si carnaliter acceperimus quod scriptum est, *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*; (Isa. 66. 1.) et ibi et hic eum credere debemus: quamvis non totum ibi, quia hic essent pedes; nec totum hic, quia ibi essent superiores corporis par-

(a) Lov. oblata. At MSS. oblita.

(b) MSS. aliquot: quod si donum ejus in nobis minus est quam. At unus e Vat. in nobis non minus est quam.

CLASSIS II. AN. 410.

tes. Quam cogitationem carnalem, rursum illud nobis excutere, quod de illo scriptum est, potest, *Qui cælum mensus est palmo, et terram pugillo*. (Isa. 40. 12.) Quis enim sedeat in spatio palmi sui aut in tanto loco pedes ponat, quantum ejus pugnus apprehendit? Nisi forte infastum caro vana progreditur, ut ei parum, sit humana membra substantiæ Dei tribuere, si ea non etiam monstruosa confingat, ubi palmus lumbis, et pugillus ambabus palmis conjunctis, sit latior. Sed hæc dicuntur, ut cum sibi non conveniunt quæ carnaliter audimus, eis ipsis admoniti, ineffabiliter spiritualia cogitemus.

15. Unde etiam si corpus Domini, quod de sepulcro excitatum levavit in cælum, nonnisi specie humana membrisque cogitamus; non tamen ita putandum est sedere ad dexteram Patris, ut ei Pater ad sinistram sedere videatur. In illa quippe beatitudine, quæ omnem superat humanum intellectum, sola dextera est; et eadem dextera, ejusdem beatitudinis nomen est. Proinde nec illud quod post resurrectionem suam dixit Mariæ, *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem meum*, (Johan. 20. 17.) tam absurde accipiendum est, ut existimemus eum, cum adscendisset, voluisse a feminis tangi, qui se tangendum viris antequam adscenderet præbuit. Sed Mariæ profecto, in qua figurata Ecclesia est, quando illud dixit, intelligi voluit tunc adscendisse ad Patrem, cum illum Patri cognovit æqualem; et tali fide illum salubriter tetigit, ne si hoc solum esse crederet quod in carne apparuerat, non bene tangeret. Sic eum Photinus hæreticus tetigit, qui hominem tantummodo credidit.

16. Et si forte aliud in his verbis Domini aptius meliusque intelligi potest, opinio tamen qua putatur substantia Patris esse in cælo, secundum quod Pater una in Trinitate persona est, divinitas vero non in cælo tantum, sed ubique est: quasi aliud sit Pater, aliud divinitas ejus, quæ illi communis est cum Filio et cum Spiritu-sancto: ut ipsa Trinitas, tamquam locis corporibus et tamquam corpora sit, divinitas vero una trium personarum ubique sit præsens, et ipsa sola tamquam incorporea ubique sit tota, sine dubitatione respuenda. Si enim qualitas eorum esset, (quod absit, ut in Patre aut Filio aut Spiritu-Sancto aliud sit qualitas, aliud substantia,) tamen si eorum qualitas esse posset, utique amplius alicubi quam (a) in sua substantia esse non posset: si autem substantia est, et alia est quam sunt ipsi; alia substantia est: quod nihilominus falsissime creditur.

17. Sed si forte minus intelligis inter substantiam et qualitatem quid intersit; hoc certe facilius advertis, quod et divinitas Trinitatis (quæ putatur alia esse quam est ipsa Trinitas, et propter hanc dici non tres deos, sed unum Deum, quoniam ipsa est tribus una communis) aut substantia est, aut non est substantia. Si substantia est, et alia est quam Pater, aut Filius, aut Spiritus-sanctus, aut eadem simul Trinitas; proculdubio alia substantia est: hoc autem veritas refellit et respuit. Si autem non est substantia ista divinitas, et ipsa est Deus, quia ipsa est ubique tota, non illa Trinitas: ergo Deus non est substantia: quis hoc catholicus dixerit? Item si non est substantia ista divinitas, et secundum hanc est Trinitas unus Deus, quod hæc una est in tribus; non debuit dici Pater et Filius et Spiritus-sanctus unius substantiæ, sed unius divinitatis, quæ non est substantia. Agnoscis autem in fide catholica, quoniam hoc est verum, hoc est confirmatum, quod Pater et Filius et Spiritus-sanctus, ideo cum sit Trinitas, unus est Deus; quia inseparabiliter sunt unius ejusdemque substantiæ, vel (si hoc melius dicitur) essentiæ. Nam nonnulli nostri, et maxime Græci, Trinitatem quæ Deus est, magis * essentiam, quam unam substantiam esse dixerunt; aliquid inter hæc duo nomina interesse arbitrantes, vel intelligentes: unde nunc disputare non est opus; quod etsi divinitatem istam, quæ aliud existimatur esse quam ipsa Trinitas, non substantiam sed essentiam dixerimus, eadem falsitas consequetur. Si enim alia est quam ipsa Trinitas, altera erit essentia: quod absit ut catholicus sentiat. Restat itaque ut ita credamus unius esse substantiæ Trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit quam ipsa Trinitas. Ad quam videndam quantumlibet in hac vita proficiamus, per speculum erit et in ænigmate quod videbimus. Cum vero, quod in resurrectione promittitur, spiritale corpus habere cœperimus, sive illam mente, sive (b) mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritalis corporis gratia, etiam corpore videamus; non tamen per locorum intervalla, nec in parte minorem, in parte majorem, quoniam non est corpus, et ubique tota est, pro nostra capacitate videbimus.

* οὐσίαν.

CAP. IV.

18. Quod vero posuisti in epistola tua, videri tibi, vel potius quod *videbatur tibi, nihil vivum secundum substantiam inesse justitiæ, ideoque te non posse adhuc Deum, id est viventem naturam, justitiæ similem cogitare: quia justitia*, sicut dicis, *non in se, sed in nobis vivit; immo nos potius secundum illam vivimus, ipsa vero per se justitia nequaquam vivit*. Ad hoc ut tibi ipse respondeas, illud intuere, utrum recte dici possit, vitam ipsam non vivere, qua fit ut vivat quidquid non falso dicimus vivere. Puto enim absurdum tibi videri, ut per vitam vivatur, et vita non vivat. Porro si vita ipsa præcipue vivit, qua vivit omne quod vivit, recole obsecro quas dicat scriptura divina animas mortuas; profecto invenies injustas, impias, infideles. Nam licet per illas vivant corpora impiorum, de quibus dictum est, quod *mortui sepeliant mortuos suos*; (Matt. 8. 22.) et ibi intelligantur etiam iniquæ animæ non esse sine aliqua vita; neque enim aliter ex eis possent corpora vivere, nisi qualicumque vita, qua omnino animæ carere non pos-

(a) Lov. *quam sua esse non posset*. At MSS habent, *quam in sua esse substantia non posset*; præter aliquot, in quibus omittitur vox, *substantia*.

(b) In MSS. pluribus, *irrationabili modo*.

CLASSIS II. AN. 410.

sunt, unde immortales merito vocantur: non tamen ob aliud amissa justitia dicuntur mortuæ, nisi quia et animarum, licet immortaliter qualicumque vita viventium, verior et major vita justitia est, tamquam vita vitarum, quæ cum sint in corporibus, etiam ipsa corpora viva sunt, quæ per seipsa vivere nequeunt. Quapropter si animæ non possunt, nisi etiam in seipsis utcumque vivere, quia ex eis vivunt et corpora, a quibus deserta moriuntur: quanto magis vera justitia etiam in seipsa vivere intelligenda est, ex qua sic vivunt animæ, ut hac amissa mortuæ nuncupentur, quamvis quantulacumque vita non desinant vivere.

19. Ea porro justitia quæ vivit in seipsa, procul dubio Deus est, atque incommutabiliter vivit. Sicut autem hæc cum sit in seipsa vita, etiam nobis fit vita, cum ejus efficimur utcumque participes: ita cum in seipsa sit justitia, etiam

a nobis sit justitia, cum ei (*a*) cohærendo juste vivimus, et tanto magis minusve justi sumus, quanto magis illi minusve cohæremus. Unde scri-

1. Cor. 1. 30. ptum est de unigenito Filio Dei, cum sit utique Patris Sapientia atque Justitia, et semper in seipsa sit, quod *factum sit nobis a Deo Sapientia et Justitia, et Sanctificatio et Redemtio: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Quod quidem et ipse vidisti, addendo atque dicendo, *nisi forte non hæc humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est sola esse asseratur justitia.* Est plane ille summus Deus vera justitia, vel ille verus Deus summa justitia, QUAM PROFECTO ESURIRE et sitire, ea nostra est in hac peregrinatione justitia, et qua postea saturari, ea nostra est in æternitate plena justitia. Non ergo Deum nostræ justitiæ similem cogitemus, sed cogitemus non potius tanto similiores Deo, quanto esse poterimus ejus participatione justiores.

20. Si ergo cavendum est ne justitiæ nostræ similem putemus Deum, quoniam lumen quod illuminat, incomparabiliter excellentius est illo quod illuminatur: quanto magis caveri oportet, ne aliquid inferius et quodammodo decoloratius eum esse credamus, quam est nostra justitia. Quid est autem aliud Justitia, cum in nobis est, vel quælibet virtus qua recte sapienterque vivitur, quam interioris hominis pulcritudo? Et certe secundum hanc pulcritudinem magis quam secundum corpus, facti sumus ad imaginem Dei.

Rom. 12. 2. Unde nobis dicitur, *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei, quod bonum et beneplacitum et perfectum.* Si ergo non in mole neque in distantibus per loca sua partibus, sicut corpora sive cernuntur sive cogitantur; sed in virtute intelligibili, qualis est justitia, mentem dicimus, seu novimus, seu volumus pulcram, et secundum hanc pulchritudinem reformamur ad imaginem Dei: profecto ipsius Dei, qui nos formavit et reformat ad imaginem

A suam, non in aliqua mole corporea suspicanda est pulcritudo; eoque justorum mentibus credendus est incomparabiliter pulcrior, quo est incomparabiliter justior. * Hæc dilectionem tuam, quantum ad usitatum epistolarum modum attinet, prolixius forsitan quam exspectabas; quantum autem ad tam magnæ rei quæstionem, breviter admonuisse suffecerit: non ut satis sit eruditioni tuæ, sed ut aliis quoque lectis vel auditis diligenter instructus, ipse uberius tua secus dicta redarguas, quod est utique tanto melius quanto fit humilius et fidelius.

CLASSIS II. AN. 410.

* Hic desinebat epistola, quæ olim erat LXXXV.

EPISTOLA CXXI. *

* Alias LVIII. quæ autem 121. erat, nunc 130.

B Paulinus Nolensi episcopus Augustino proponit quæstiones aliquot primum de Psalmis, tum de Apostolo, et ad extremum de Evangelio.

Scripta circa ann. 410. CAPUT I.

1. *DE paucis quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatore, et mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam: quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris in hora lectiunculæ hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat, sed potius benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de Lege Domini.*

2. *Dic ergo mihi, benedicte doctor Israel, quod* Quæstiones ex Psalmis. Prima de Psal. 15.

C *sit quod dicitur in Psalmo decimo quinto*, Sanctis qui in terra sunt ejus, mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt enim infirmitates eorum; postea acceleraverunt. *Quos ait sanctos, qui in terra sunt sancti? Num illos* Rom. 98. 7.
Judæos, qui filii carnis, Abrahæ, et non filii repromissionis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est; ideo sanctos in terra, quia sancti genere carnali, vita autem sensuque terreni sunt, qui terrena sapiunt, et carnali observantia in vetustate litteræ consenescunt; non renascentes in novam creaturam, quia non receperunt eum, per quem vetera transierunt, et facta sunt nova? Sic enim forte eos in hoc Psalmo sanctos appellat, quomodo et in Evangelio justos, ubi dicit, Non veni vocare justos, sed pec- » Matt. 9. 13.
D *catores: id est illos justos, qui in sanctitate ge-* »
neris et littera legis gloriantur. Quibus dicitur, »
Nolite gloriari in patre Abraham: quia potens » Matt. 3. 9.
est Deus de lapidibus istis excitare filios Abrahæ. »
Quorum forma in illo Pharisæo proponitur, qui Luc. 18. 11.
justitias suas tamquam nescienti Domino recolens, prædicabat in templo; non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus bonis quidem, sed ingratis Deo: quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat: nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui et ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit

(*a*) *Cohærendo juste vivimus.* Abest, *juste*, a codice bt. et aliquot aliis.

CLASSIS II. AN. 410.

Deo, quia placebat sibi: quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. Confusi Psal. 52. 6. *sunt, inquit, quia sprevit illos, qui cor humile et contribulatum non spernit.*

Luc. 18. 10. 3. *Denique et in ipsa Evangelii parabola, qua Pharisæi et Publicani persona confertur, evidentur ostendit ipse Dominus quid in homine su-* Jacobi 4. 6. *scipiat, quid repellat, sicut scriptum est;* Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *Ideo protestatur magis justificatum abiisse e templo Publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui, repudiatus abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam Legis præferret, oblitus* Isa. 66. 2. *fuerat in Propheta dicentem Dominum, Super quem habitabo nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo (quales Judæi sancti sunt) reportante sarcinam peccatorum de jactantia san-* Rom. 10. 3. *ctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait, quod suam justitiam statuere cupientes, quæ ex Lege est, justitiæ Dei* Rom. 4. 2. *non sunt subjecti quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad justitiam, non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credidit Deo: apud quem ille vere justus est qui ex fide vivit: nec sanctus in terra est, sed in cælo, quia non carne, sed spiritu ambulat: cujus conversatio in cælis est; non glorians in circumcisione carnis sed in circumcisione cordis quæ non littera, (a) sed spiritu agitur invisibiliter: unde laus ejus non ex hominibus est, sed ex Deo.*

4. *Deinde quod jungit in eodem versiculo,* Miras fecit voluntates suas inter illos: *credo ex eo dicit, quod ipsis primum lucernam Legis accendit, et præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, et filiis Israel vo-* Ps. 102. 7. *luntates suas. Deinde ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est, natus in carne ex virgine Deus in gente ipsorum, et de carne ipsorum factus ex semine David homo. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis et coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est, sed et blasphematus est ab eis, cum dice-* Johan. 9. 16. *rent, Hic homo si a Deo esset, non curaret sabbatis: et, Non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub* Matt. 12. 24. *principe dæmoniorum. Propter hanc mentem obdurata impietate cæcatam, multiplicatæ sunt infirmitates et tenebræ eorum.*

5. *Sed quid est quod ait,* postea acceleraverunt? *Utrum in pænitentiam, sicut illi in A-* Act. 2. 37. *ctibus Apostolorum, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem crucifixerant, et festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ cucurrerunt? An vero quia virtutes animæ ex fide et caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis multiplicatæ sunt infirmitates animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ? Christus etenim lumen et vita credentium est, et sanitas sub pennis ejus: unde non mirum si et tenebræ et infirmitates eorum multiplicatæ sunt in interitum, qui vitam et lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt: quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sæpe* Mat. 23. 37. *voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos, et noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quo acceleraverunt? forte in crucem Domini conclamandam, et invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum, ut isti Dominum Prophetarum occiderent, quorum patres ipsos Prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur.* Postea acceleraverunt: *Veloces enim pedes eo-* Psal. 13. 3. *rum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt, id est Christum qui dicit, Ego* Joan. 14. 6. *sum via.*

6. *In consequenti Psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat,* De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina, *vel, sicut in quibusdam psalteriis scriptum audio,* Saturati sunt * filiis, et reliquerunt quæ superfuerunt parvulis suis. Quæstio de Psal. 16. 14. * Al. filiis vel filiis suibus. Hieronymus tamen ex Hebræo vertit filiis.

7. *Rursus in alio Psalmo admirari soleo, Fi-* Quæstio de Psal. 58. 12. *lium ad Patrem loqui intelligens, in Psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Judæis inimicis, de quibus supra dixerat,* Ecce ipsi loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum: *paulo infra dicit,* Ne occideris eos, ne quando obliviscantur legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, et destrue eos, Domine. *Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim a veteri sua gloria sine templo et sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes? Sed quid miramur quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus et sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens: Pater dimitte eis, non enim sciunt quid faciunt?* Luc. 23. 34. *Verum quod adjecit,* Ne umquam obliviscantur legis tuæ, *tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in Legis memoria et meditatione versari? nisi forte propter honorem Legis ipsius, vel generis Abraham, ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundum arenam maris computari, Legis antiquæ littera perseveret, ne forte aliqui legendo Legem illuminentur ad fidem Christi, qui et Legis et Prophetarum finis est, et in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet: aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in duodenis millibus designantur; quibus ipsa* Apoc. 7. 5. *revelatio beati Johannis ex voce Angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, quia comitatui*

(a) Lov. *Sed spiritu Dei agitur.* At ab aliis codicibus abest, *Dei.*

CLASSIS II. AN. 410.

regis æterni familiarius adhærebunt penitus immaculati, et humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait, » Sequuntur Agnum » quocumque ierit, quia cum mulieribus se non » coinquinaverunt, virgines enim sunt. (Apoc. 14. 4.)

Quæstio de Psal. 67. 22.

8. In sexagesimo-septimo præter alia illud mihi obscurissimum est quod ait, Verumtamen Deus conquassavit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulaotium in delictis suis; quid sit verticem capilli perambulare in delictis? Non enim dixit, verticem capitis, sed, verticem capilli, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est; Omne cor in dolore a pedibus usque ad caput. (Isaiæ. 1. 6.) Et paulo infra quod ait, Liogoa canum tuorum ex inimicis ab ipso. (Ps. 67. 24.) A quo ipso? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio canes nominat? (Mat. 15. 26.) Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales æstimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur; quia Deum quem verbis colunt, factis negant?

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo. Quæstio de Ephes. 4. 11.

9. Hæc interim de Psalmis, nunc et de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in * alia epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu-sancto divisiones gratiarum: Et quosdam quidem dedit Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem Pastores et Doctores ad coosummationem sanctorum, et reliqua. Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas: quid proprium sit Apostolorum, quid Prophetarum, quid Evangelistarum, quid Pastorum, quidve Doctorum. In omnibus enim his diversis nominibus simile et prope unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem Prophetas, quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt; sed illos, quibus jam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio Scripturarum et inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi; ut Agabus cernebat, qui et famem instantem prædixit, et quæ beatus Paulus in Jerosolymis passurus esset, et verbo denuntiavit, et signo zonæ ejus ostendit. (Act. 21. 11.) Inter Pastores specialiter et Doctores quid intersit dignoscere volo, quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen adscribi solet.

* 1. Cor. 12. 28.

Quæstio de 1. Tim. 2. 1.

10. Item quod ait ad Timotheum, Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus homioibus, quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quæ gerenda dixit, orationis officio convenire videantur.

11. Item quod ad Romanos ait, interrogo et rogo ut edisseras mihi; multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Judæis quod ait; Secundum Evangelium quidem inimici propter vos; secundum electionem autem carissimi propter patres: quomodo iidem et inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent; aut ipse unus omnium creator Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire, (1. Tim. 2. 4.) capax non fuerat adquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret: deinde carissimi propter patres? Si carissimi, quomodo aut unde non credant, et inimici Deo esse persistant? Nonne, « inquit, qui oderant te, Deus, oderam illos, et « super inimicos tuos tabescebam, perfecto odio « oderam illos? (Ps. 138. 21.) Certe hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per Prophetam in eodem Psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat: « Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui « Deus, nimis confortatus est principatus eorum. (Ps. 138. 17.) Quid autem illis prodest ad salutem, quæ nonnisi per fidem et gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi Deo sint? cui bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a Prophetarum et Patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? et si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo et propter patres non salvabuntur, sed etsi fuerint Noe, Daniel, et Job in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt? (Ezech. 14. 14.)

Quæstio de Coloss. 2. 16.

12. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, et in vadum profer. In epistola Colossensium omnino intelligere non possum, quod ait, Nemo vos seducat, volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit; ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput: de quibus angelis dicit? si de inimicis et malis, quæ illorum religio; aut quæ humilitas, et quis sit magister seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa et comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum et sequuntur et promunt, (1. Tim. 4. 1.) conceptis ab eorum spiritu adinventionibus, quæ non viderunt phantasmata, quasi visa fingentes, et pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes, hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum, (Matt. 15. 14.) de quibus dici puto: « Me dereliquerunt fontem « aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, « qui non tenent aquam. (Jer. 2. 13.)

13. Deinde in subsequenti capite adjecit, Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu secundum præcepta et doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. (Coloss. 2. 21.) Quæ sunt ista, quibus et rationem sapientiæ inesse testatur magister veritatis, et tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: « Habentes autem speciem pietatis, « (2. Tim. 3. 5.)

CLASSIS II. AN. 410.

virtutem ejus abnegantes? Rogo ergo specialiter A
hæc capitula duo de Colossensium epistola per
singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus
exsecranda permiscuit. Quid est enim tam lau-
dabile, quam ratio sapientiæ, et quid tam ex-
secrabile, quam superstitio erroris? Humilitas
quoque et Deo placita, et maxime in vera reli-
gione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis
datur, de quorum doctrinis et actibus dicitur
Coloss. 2. 21. nobis, Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ
sunt in interitum, quia non sunt ex Deo: et
Rom. 14. 23. omne quod non est ex fide, peccatum est. Deus
Psal. 32. 10. autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo
Rom. 8. 7. stulti sunt per prudentiam carnis, quæ non
Psal. 93. 11. potest legi Dei esse subjecta. Scit enim cogitatio-
nes hominum, quoniam vanæ sunt. Qualem hu-
militatem, qualemque rationem sapientiæ su- B
perstitioni ex hominum doctrinis venienti ines-
Coloss. 2. 23. se dicat, requiro. Et quod ait, ad non parcen-
dum corpori, non in honore aliquo ad saturita-
tem carnis. Prorsus hæc parum intelligo, quia
in eadem sententia magna mihi videtur esse di-
scretio: arbitror enim cum de abstinentia qua-
libet ficta vel inutili, qualis solet ab hereticis
affectari, hoc dicere, ad non parcendum cor-
pori: quod autem, adjecit, non in honore ali-
quo, quia sanctis operis speciem, non in fide
veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel
fructu agunt, quod in magna erroris perversi
reprehensione conficiunt, transfigurantes se in
ministros justitiæ. Sed quod adjecit, ad satu-
ritatem carnis, contrarium mihi videtur illi
quod dicit, ad non parcendum corpori: videtur C
enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem
1 Cor. 9. 27. » jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: Lividum
» facio corpus meum, et in servitutem redigo: a
ὑπωπιάζω. quo opere saturitas carnis aliena est: nisi forte
et ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime
observantiam religionis prætendentibus probro-
1. Thess. 4. 4. sa est, non parcere corpori, dixit, secundum
illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut
Rom. 12. 1. unusquisque suum vas honorifice possidere no-
verit, ut hostiam vivam, placentem Deo suum
corpus exhibeat; non in saturitatem carnis,
quia distensio corporis animæ sobrietatem necat,
et inimica est castitati.

CAP. III. Quæstiones de Evangelio.

14. Restat ut aliquid et de Evangelicis locis
suggeram beatitudini tuæ: non quidem quanta
legenti per otium occurrere solent, (nec enim D
nunc vacabit dispersa per libros quærere, aut
in reminiscendis memoriam ventilare) sed vel
pauca, quæ ad horam dictationis hujus in men-
tem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis for-
ma non grandem, sed plenam fidei instructione
epistolam, qua secundæ consultationi meæ,
a dum Carthagini (a) hyemares, rescripseras, si
habes relatam in schedis, rogo ut mittas, aut
certe retexas eam mihi, quod tibi facile est.
Nam et si scripta non exstat, quia forte brevis A
epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos
haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu
promtam de thesauro cordis tui, et mitte ad me
inter alia responsa, quæ reddes mihi, ut spero,
præstante mihi ac tibi commeatum dierum Chri-
sto, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, ac-
cipiam; secundum hæc capitula Scripturarum,
de quibus te qui vides (b) quasi per Deum inter- b
rogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi lo-
quatur Deus.

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias, quo- Quæstio, Quomodo Christus post resurrectionem a quibusdam agnitus sit et non agnitus.
modo vel qua ratione Dominus post resurrectio-
nem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum
venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde
Discipulis suis, et non agnitus sit, et agnitus.
B In eodem enim corpore resurrexit, in quo et
passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem Lucæ 24. 30.
corporis forma quæ fuerat; aut si eadem erat,
quomodo non agnoscebatur ab his, qui eam no-
verant? Illud vero sacramenti esse credo; quod
qui in via ambulantibus non fuerat agnitus, in
fractione panis revelatus est. Idipsum tamen tuo
sensu volo tenere, non meo.

16. Et quod ad Mariam ait, Noli me tangere, Quæstio de Johan. 20. 17.
nondum enim adscendi ad Patrem: Si comminus
stantem non sinebatur adtingere, quomodo eum
tangeret cum adscendisset ad Patrem; nisi for-
te fidei profectu et mentis adscensu, qua Deus
homini fit longinquus aut proximus: et illa du-
bitaverit de Christo, quem hortulanum putave-
rat; ideo fortassis audire meruit, noli me tan-
C gere. Indigna enim judicabatur ut tangeret ma-
nu Christum, quem necdum fide apprehende-
rat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum
putasset, de quo paulo ante ab Angelis audie-
rat: Quid quæritis viventem cum mortuis? No- Luc. 24. 6.
li ergo me tangere, quia tibi nondum adscendi
ad Patrem, cui adhuc tantum homo videor:
postea me tanges, cum ad agnoscendum me cre-
dendo conscenderis.

17. De illis etiam beatissimi Simeonis verbis Quæstio de verbis Simeonis.
quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum
tuum; quibus cum ad videndum ex oraculo Dei Luc. 2. 34.
Christum agente Spiritu venisset in templum, et
acceptum sinu benedixisset infantem Dominum,
ait ad Mariam, Ecce hic positus est in ruinam
et resurrectionem multorum in Israel, et in si-
D gnum cui contradicetur: et tuam ipsius animam
pertransibit gladius, ut revelentur multorum
cordium cogitationes. Numquid de passione Ma-
riæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse
credendus est? An vero de materno ejus affectu,
quo postea in tempore passionis assistens cruci,
qua hoc erat fixum, quod ipsa pepererat, ma-
ternorum viscerum dolore confixa est: et ani-
mam illius, illa quæ ejus secundum carnem fi-
lium ipsa spectante confoderat, crucis rhom-

(a) MSS. quindecim habent exhyemarem. Alii cum editis, hyemarem. Sed credimus legendum, hyemares. Quippe ad hanc Paulini petitionem respondens Augustinus in epist. 149. n. 2 scribit. Simul etiam miseram, sicut jusseras, et illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio: quibus verbis designare videtur epistolam 95. in qua n. 7. de membrorum officiis post resurrectionem disserit, quæ epistola ad Paulinum in Italia commorantem scripta est circiter finem an. 408.

(b) MSS. a. et unus e Vat. quasi Deum interrogari.

CLASSIS II. AN. 410.

phara penetrabat. Video enim et in Psalmis de Josephita dictum esse: Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus, [Ps. 104. 18.] *sicut in Evangelio dixit Simeon*, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. [Luc. 2. 35.] *Non ait carnem, sed animam, in qua pietatis affectio continetur, et doloris aculeus quasi gladius operatur, cum aut aliqua carnis suæ injuria afficitur; ut Joseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, et in reum vinculatus, et carceri datus; aut cum affectionis internæ tristitia vel dolore cruciatur; ut in Maria, quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat, ut cum eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepeliendumque colligeret, nihil sibi de ipsius resurrectione (a) præsumens, quia subsequuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat. Quamvis eamdem adstantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, et constantia resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato apostolo Johanne*, [Johan. 19. 26.] *Mulier ecce filius tuus: itemque illi ibidem consistenti, Ecce mater tua. Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina, per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ, et (b) ex Discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini Apostolo virginem Matrem: duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cum est de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura; sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum: et illud quod ad fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum arcana divini ratione consilii sub hac voce consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, et vice sua consolandam, atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret: quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere; quia nec Salvator tantopere curam (c) de solatio habuisset ejus, illi unicus non fuisset.*

18. *Sed redeamus ad verba Simeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor.* [Luc. 2. 35.] Et tuam, *inquit*, animam pertransibit framea vel gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes. *Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sonctus ille ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed et quod subjecit*, [Luc. 2. 35.] Ut revelentur multorum cordium cogitationes. [Psal. 7. 10.] *Scrutans enim, inquit, corda et renes Deus. Et de futuro judicio Apostolus ait, quia tunc manifestabit Deus operta cordium et occulta tenebrarum.* [1. Cor. 4. 5.] *Itidem Apostolus, spiritaliter exprimens arma cœlestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei*: [Eph. 6. 17.] *de quo ad Hebræos ait: Vivus est sermo Dei et efficax*, [Heb. 4. 12.] *et penetrabilior omni gladio ancipiti; pertingens (inquit) usque ad divisionem animæ et spiritus: et reliqua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, et ancipitis gladii penetrabilior acies, et sancti Joseph olim, et postea beatæ Mariæ animam pertransivit? Nam neque in illius, neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut magis pateat ibi Prophetam ferrum pro verbi gladio posuisse, statim subsequente versiculo ait, sermo Domini ignivit illum.* [Ps. 104. 18.] *Sermo enim Dei et ignis et gladius est, Verbo ipso Deo utrumque dicente de se: Ignem enim, inquit, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut jam occendatur:* [Luc. 12. 49.] *Item alibi dicit: Non veni pacem mittere, sed gladium.* [Matt. 10. 34.] *Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis et gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret: Itaque hoc scire cupio, quid ad Mariam pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes: aut ubi apparuit, quia ex eo quod animam ejus, sive carnalis in ferro, sive spiritalis gladius in verbo Dei pertransivit, exinde multorum cordium cogitationes revelatæ sunt. Expone ergo hanc maxime de verbis Simeonis clausulam mihi; quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus-sancti, per quem scrutari et inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, et illuminet vultum suum super me per lucernam verbi tui, sancte Domine beatissime frater in Domino Christo unanime, magister meus in fide veritatis, et susceptor meus in visceribus (d) caritatis.*

EPISTOLA CXXII. *

* Alias CXXXVIII, quæ autem 122. erat, nunc 111.

Augustinus clero et populo Hipponensi excusat absentiam suam, adhortans ut in sublevandis pauperibus solito sint alacriores, ob afflictiones temporarias.

Dilectissimi fratribus conclericis et universæ plebs Augustinus in Domino salutem.

Scripta circa idem tempus.

1. IN primis peto caritatem vestram, et per Christum obsecro, ne vos mea contristet absentia corporalis. Nam spiritu et cordis affectu puto vos non dubitare nullo modo me a vobis posse discedere: quamvis me amplius contristet, quam forte vos ipsos, quod infirmitas mea sufficere non potest omnibus curis, quas

(a) MSS. sex præsumens, quam subsecuturæ. Alii ectorqua.
(b) MSS quinque: ex discipulis adolescentior suis, adolescentiorem eligit.

(c) Bad. Am. Er. et aliquot MSS. curam desolationis ejus habuisset.
(d) In MSS pluribus legitur, caritatis Christi.

CLASSIS II. AN. 410.

de me exigunt membra Christi, quibus me et timor ejus et caritas servire compellit. Illud enim noverit dilectio vestra, numquam me absentem fuisse licentiosa libertate, sed necessaria servitute; quæ sæpe sanctos fratres et collegas meos, etiam labores marinos et transmarinos compulit sustinere; a quibus me semper non indevotio mentis, sed minus idonea valetudo corporis excusavit. Proinde dilectissimi fratres sic agite, *ut*, quod ait Apostolus, *sive adveniens et videns vos, sive absens, audiam de vobis, quia statis in uno spiritu, uno animo collaborantes fidei evangelicæ.* (Phil. 1. 27.) Si vos aliqua molestia temporalis exagitat, ipsa vos magis admonere debet, quemadmodum de illa vita cogitare debeatis, ubi sine aliquo labore vivatis, evadentes non molestas angustias temporis parvi, sed horrendas pœnas ignis æterni. Nam si modo tanta cura, tanta intentione, tanto labore agitis, ne in aliquos cruciatus transitorios incidatis; quantum vos oportet esse sollicitos, ut sempiternas miserias fugiatis? Et si mors sic timetur, quæ finit temporalem laborem; quomodo timenda est, quæ mittit in æternum dolorem? Et si deliciæ sæculi hujus, breves et sordidæ, sic amantur; quanto vehementius futuri sæculi gaudia pura et infinita quærenda sunt? Ista cogitantes nolite esse pigri in operibus bonis, ut ad vestri seminis messem suo tempore veniatis.

2. Nuntiatum enim est mihi, quod morem vestrum de vestiendis pauperibus fueritis obliti, ad quam misericordiam cum præsens essem vos exhortatus sum, et nunc exhortor, ne vos vincat, et pigros faciat contritio hujus mundi, cui talia videtis accidere, qualia Dominus et Redemtor noster, qui mentiri non potest, ventura prædixit. Non solum ergo non debetis minus facere opera misericordiæ, sed etiam debetis amplius quam soletis. Sicut enim ad loca munitiora festinantius migrant, qui ruinam domus vident contritis parietibus imminere: sic corda Christiana quanto magis sentiunt mundi hujus ruinam crebrescentibus tribulationibus propinquare, tanto magis debent bona, quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cælestem impigra celeritate transferre; ut si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat qui de loco ruinoso emigravit: si autem nihil tale fuerit subsequutum, non contristetur qui quandoque moriturus, immortali Domino, ad quem venturus est, bona propria commendavit. Itaque fratres mei dilectissimi, ex eo quod quisque habet, secundum suas vires quas ipse novit, facite quod soletis, alacriore animo quam soletis, et inter omnes sæculi hujus molestias apostolicam exhortationem corde retinete, ubi ait; *Dominus in proximo est, nihil solliciti fueritis.* (Phil. 4. 6.) Talia mihi de vobis nuntientur, quibus noverim, non propter meam præsentiam, sed propter Dei præceptum, qui numquam est absens, vos solere facere, quod multis annis me præsente, et aliquando etiam me absente, fecistis. Dominus vos in pace conservet, et dilectissimi fratres orate pro nobis.

EPISTOLA CXXIII. *

* Alias XXVI. quæ autem 123. erat, nunc 237.

Hieronymus Augustino quædam per ænigma renuntians.

Scripta forte sub finem an. 410.

(a) M*ulti utroque claudicant pede, et ne fractis quidem cervicibus inclinantur, habentes affectum erroris pristini, cum prædicandi eamdem non habeant libertatem. Sancti fratres, qui cum nostra sunt parvitate, præcipue sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ suppliciter te salutant. Fratres tuos Dominum meum Alypium, et Dominum meum Evodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. Capta Jerusalem tenetur a (b) Nabuchodonosor, nec Jeremiæ vult audire consilia: quin potius Ægyptum desiderat, ut moriatur in Taphnes, et ibi servitute pereat sempiterna.*

(a) In MS. mr. cohæret isthæc epistola cum CXCV. eique uno tenore subjungitur. In codicibus autem vd. interjectis tribus verbis sic illi adnectitur: *Jam post subscriptionem. Multi utroque claudicant pede* etc.

(b) *Nabuchodonosor* nomine Jerosolymitanum episcopum damnatas hæreses clam et oblique defendentem subintelligunt editores operum Hieronymi Erasmus et Marianus. At in Augustini editione idem ipse Erasmus, ac post ipsum Lovanienses Theologi super eadem epistola docent hic significari, captam a Gothis Romam non agnoscere manum Dei, sed accersitis copiis moliri rebellionem. Baronius etiam id dictum putat de Urbe capta an. 410.

III. CLASSIS.

Epistolæ quas ab anno habitæ collationis cum Donatistis, Pelagianæque hæreseos in Africa deprehensæ, scripsit Augustinus deinceps reliquo tempore vitæ suæ, id est ab anno 411. ad 430.

* Alias CCXXVII. quæ autem 124. erat, nunc 96.

EPISTOLA CXXIV. *

Augustinus ad Albinam, Pinianum et Melaniam ipsius desiderio venientes in Africam et Thagastæ commorantes excusat se, quod illuc ad eos visendos pergere, non tam per hyemis rigorem, quam per statum Hipponensis ecclesiæ titubantem haud sibi licuisset.

Dominis in Domino insignibus, et sanctitate carissimis ac desideratissimis fratribus, (a) ALBINÆ, PINIANO, et MELANIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa ineuntem an. 411.

1. Cum habitu valetudinis vel natura frigus ferre non possim, numquam tamen majores æstus, quam ista hyeme tam horrenda, perpeti potui, quod ad vos ad quos volatu maria transeunda fuerant, tam in proximo constitutos, tamen de longinquo visendi nos gratia venientes, non dicam pergere, sed volare non potui. Et forte sanctitas vestra eamdem hyemalem asperitatem pœnæ meæ tantum caussam putaverit. Absit, Carissimi. Quid enim grave ac molestum, vel etiam periculosum habent imbres isti, quod non mihi subeundum ac ferendum fuit, ut ad vos venirem, tanta in tantis malis nostris solatia, in hac generatione tortuosa ac perversa, tam ardenter accensa de summo lumine lumina, suscepta humilitate sublimia, et contemta claritate clariora? Simul etiam fruerer carnalis patriæ meæ tam spirituali felicitate, quæ vos etiam præsentes habere meruit: de quibus absentibus, cum id quod nati estis, et quod gratia Christi facti estis, audiret, quamvis caritate crederet, tamen, ne non crederetur, narrare forsitan verebatur.

2. Dicam igitur quare non venerim, et quibus malis a tanto bono impeditus sim; ut non solum a vobis veniam, sed etiam vestris orationibus ab illo, qui in vobis quod ei vivitis operatur, merear misericordiam. Populus Hipponensis, cui me Dominus servum dedit, cum ex magna et pene ex omni parte ita infirmus sit, ut pressura etiam levioris tribulationis possit graviter ægrotare, nunc tam magna tribulatione cæditur, ut etiamsi non sic esset infirmus, vix eam cum aliqua salute animi sustineret. Eum autem modo cum regressus sum, periculosissime scandalizatum comperi de absentia mea: vestris autem, de quorum spirituali robore gaudemus in Domino, sanis utique faucibus, sapit quomodo dictum sit, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?* Præsertim quoniam multi sunt hic, qui detrahendo nobis ceterorum animos, a quibus diligi videmur adversus nos perturbare conantur, ut locum in eis diabolo faciant. Cum autem irascuntur nobis de quorum salute satagimus, magnum illis consilium vindicandi, est libido moriendi, non in corpore, sed in corde, ubi funus, occulte prius suo putore sentitur, quam nostra cogitatione prospicitur. Huic meæ sollicitudini proculdubio libenter ignoscitis: præsertim quoniam si succenseretis, et velletis ulcisci, nihil fortasse gravius inveniretis, quam id quod patior, cum vos Thagastæ non video. Spero autem vestris adjutus orationibus, quod mihi ad vos ubicumque in Africa fueritis, venire quantocyus concedetur, cum hoc, quo nunc detentus sum, præterierit: si hæc civitas, in qua laboramus, digna non est, quia nec ego audeo dignam putare, quæ nobiscum de vestra præsentia collætetur.

2. Cor. 11. 29.

* Alias CCXXIV. quæ autem 125. erat, nunc 229.

EPISTOLA CXXV. *

Cum Hipponem ad invisendum Augustinum venisset Pinianus, ibique rei sacræ interesset, subito populi tumultu ad presbyterium postulatus fuit, nec evadere permissus donec jurasset non se Hippone discessurum, atque si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, nonnisi in ipsa Hipponensi ecclesia suscepturum hoc munus. Conquesti sunt Albina filiique ipsius (puta Pinianus et Melania) Hipponenses pecuniæ cupiditate virum prædivitem vindicare sibi sategisse, nulliusque vigoris esse volebant juramentum vi metuque extortum. Quam ob caussam Augustinus

(a) Apud Lov. *Albino, Piniano, et Meliano.* Restituimus *Albinæ* et *Melaniæ* auctoritate vetustissimi exemplaris Corbeiensis, quod unum hujus epistolæ MSS. nostras in manus venit. Sic etiam inscribitur in indiculo Possidii cap. 7. Porro Albina Melaniæ fuit senioris nurus, mater junioris Piniano in matrimonium datæ. Eos Melania senior aliquanto ante Gothorum irruptionem Roma eduxerat, una cum filio Publicola, juxta Palladium in Lausiaca hist. qui hunc Publicolam seu Poplicolam νεώτερον juniorem dicit, indigitans fortean filium esse Publicolæ Albinæ mariti, de cujus obitu agitur supra in epist. 94. et 95. Comitabatur profugum hunccce religiosum cœtum Ruffinus, cumque eis in Sicilia versabatur an. 410. quo tempore Gothi Regium Julium flammis vastabant, sicut testatur ipse in prologo seu epistola Ursacius, præfixa interpretationi Origenis in librum Numerorum, et vulgata ab Henrico Valesio annot. in Euseb. lib. 6. c. 38. Haud multo post, Ruffino demortuo, adnavigarunt illi Carthaginem: et demum Thagastam secessere; cujus rei fidem facit non modo isthæc Augustini epistola, sed etiam Metaphrastes in Melaniæ junioris vita ad diem 31. Januarii.

CLASSIS III. AN. 411.

ad Alypium scribit quomodo suspicionibus et querelis istis sit occurrendum, quave religione exsolvendum juramentum datum a Piniano.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo fratri et consacerdoti ALYPIO et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

1. DOLEMUS quidem graviter, nec fieri potest ut parvipendamus; quod in injurias sanctitatis tuæ populus Hipponensis tanta clamavit: sed multo gravius dolendum est, frater bone, talia de nobis existimari, quam illa clamari. Quando enim nos credimur cupiditate pecuniæ, non dilectione justitiæ servos Dei velle retinere, nonne optandum est, ut qui hoc credunt, occultum cordis sui voce testentur, ac sic aliqua, si fieri potest, tanto majora remedia requirantur, quam ut taciti pereant perniciosis suspicionibus venenati? Quapropter magis satagendum est, unde, etiam prius quam hoc fieret, locuti sumus, quomodo persuadeatur hominibus, quibus nos ad exemplum bonorum operum præbere præcipimur, falsum esse quod suspicantur, quam quomodo arguendi sint, qui suspiciones suas vocibus verbisque declarant.

2. Proinde ego sanctæ Albinæ non succenseo, nec arguendam judico, sed a tali suspicione sanandam. Quæ, quia non in meam personam eadem (a) verba direxit, sed tamquam de Hipponensibus questa est, quod aperuerint cupiditatem suam, se non clericatus, sed pecuniæ caussa hominem divitem, atque hujusmodi pecuniæ contemtorem et largitorem apud se tenere voluisse: tamen quod de nobis senserit, pene clamavit. Nec ipsa tantum, verum etiam sancti filii ejus, qui hoc etiam ipsa die in abside dixerunt. Hos ergo, ut dixi, magis sanandos ab hujusmodi suspicionibus, quam propter has arguendos existimo. Ubi enim nobis a spinis talibus securitas et requies præparari vel præberi potest, si adversus nos in tam sanctis nobisque carissimis cordibus nostris pullulare potuere? De te quippe imperitum vulgus hoc sensit: de nobis lumina Ecclesiæ: unde quid magis dolendum sit, vides. Utrumque autem non accusandum censeo, sed sanandum: homines enim sunt, et de hominibus talia, licet falsa, non tamen incredibilia suspicantur. Nam utique non usque adeo desipiunt tales homines, ut credant populum suam desiderare pecuniam: præsertim jam experti, quod nihil ex ea populus Thagastensis accepit: sic ergo et Hipponensis. Verum omnis hæc invidia non nisi in clericos æstuat, maximeque in episcopos, quorum videtur præeminere dominatus, qui uti fruique rebus ecclesiæ tamquam possessores et domini existimantur. Ad istam cupiditatem tam noxiam atque mortiferam, si fieri potest, mi Alypi, non ædificentur per nos infirmi. Recordare quid locuti fuerimus, antequam ista tentatio quæ plus ad hoc cogit accideret. Ex hoc potius conferendo, adjuvante Domino, providere conemur: nec nobis sufficiat nostra conscientia, quia non talis caussa est ubi debeat sola sufficere. Si enim servi Dei non reprobi sumus, si aliquid viget in nobis illius igniculi, quo caritas non quærit quæ sua sunt; providere utique debemus bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, ne tranquillam aquam bibentes in nostra conscientia pedibus incautis agere convincamur, ut oves dominicæ turbidam bibant.

3. Nam quod scripsisti, de genere jurationis violenter extortæ, ut inter nos requiramus, obsecro te, ne res lucidissimas disputatio nostra faciat obscuras. Si enim certa mors intentaretur, ut aliquid illicitum ac nefarium servus Dei se juraret esse facturum, mori malle quam jurare debuerat, ne jurationem scelere impleret. Nunc vero cum tantummodo populi perseverantissimus clamor, ad nullum nefas hominem cogeret, sed ad id, quod si fieret, licite fieret; cumque metueretur quidem, ne aliqui perditi, qui multitudini etiam bonorum plerumque miscentur occasione seditionis et quasi justæ indignationis inventa, in aliquam vim sceleratam rapinarum cupiditate prorumperent, sed tamen illud quod metuebatur esset incertum; quis censeat propter incerta, non dico damna et quaslibet injurias corporales, sed propter ipsam mortem cavendam, certum perjurium debere committi? Nescio quis ille Regulus nihil in scripturis sanctis de impietate falsæ jurationis audierat, nihil de Zachariæ (b) falce didicerat, et nimirum Carthaginensibus non per sacramenta Christi, sed per dæmonum inquinamenta juraverat: et tamen certissimos cruciatus et horrendi exempli mortem, non ut jurare necessitate pertimuit, sed libera voluntate qua juraverat, ne pejeraret excepit. Et Romana tunc illa censura noluit habere, non in numero sanctorum, sed in numero senatorum, nec in cælesti gloria, sed in terrestri curia, non solum eos qui metu mortis crudeliumque pœnarum apertissimo pejerare, quam ad immanes hostes remeare maluerunt, sed etiam illum qui reatu perjurii se potaverat absolutum, quia post jurationem, ficta nescio qua necessitate, redierat. Ita non adtenderunt, qui eum senatu pepulerunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat exspectarent. Nec legerant quod nos usquequaque cantamus, *Qui jurat proximo suo, et non decipit*. Solemus hæc, quamvis in hominibus a Christi gratia et nomine alienis, cum ingenti ad- *Psal. 14. 4.*

(a) Lov. *verba dixerit*. At MSS. *direxit*.

(b) Lov. *de Zachariæ volumine*, de quo scilicet in Vulgata Zachariæ cap. 5. At MSS. codices, quos inspicere per nos licuit, Sorbonicus et vetustissimus optimæque notæ Corbejensis habent. *de Zachariæ falce*: quam germanam lectionem esse non dubitamus, quippe cum LXX. quorum versionem perpetuo sequitur Augustinus, sic Zachariam interpretentur: ἐγὼ ὁρῶ δρέπανον πετόμενον. *Ego video falcem volantem etc. omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur et omnis perjurus ex hoc cruciabitur*. Chrysostomus quoque ibi legebat, *falcem*, ut patet ex hom. 9. ad pop. Antioch.

mirati one laudare; et adhuc in libris divinis inquirendum putamus, utrum aliquando licite pejeremus ubi nobis, ne jurandi facilitate in perjurium prolabamur, etiam præceptum est ne juremus.

4. Illud sane rectissime dici non ambigo; NON SECUNDUM verba jurantis, sed secundum exspectationem illius cui juratur, quam novit ille qui jurat, fidem jurationis impleri. Nam verba difficillime comprehendunt, maxime breviter, sententiam cujus a jurante fides exigitur. Unde PERJORI SUNT, qui servatis verbis, exspectationem eorum quibus juratum est deceperunt: et perjuri non sunt, qui etiam verbis non servatis, illud quod ab eis cum jurarent exspectatum est, impleverunt. Proinde quia Hipponenses sanctum Pinianum non sicut damnatum, sed sicut carissimum inhabitatorem suæ civitatis habere voluerunt, etsi verbis ejus non satis comprehendi potuit, usqueadeo tamen in promtu est quid ab illo exspectaverint, ut quod nunc post jurationem absens est, neminem moveat eorum, qui audire potuerunt, certa eum caussa profecturum esse, cum voluntate redeundi. Ac per hoc perjurus nec erit, nec ab eis putabitur, nisi eorum exspectationem deceperit. Non autem decipiet, nisi aut voluntatem mutaverit apud eos habitandi, aut aliquando discesserit sine dispositione redeundi. Quod absit ab ejus moribus et fide, quam Christo et Ecclesiæ debitam servat. Nam ut omittam quod mecum nosti, quam sit tremendum de perjurio divinum judicium: illud certe scio, nulli nos deinceps succensere debere qui nobis jurantibus non crediderit, si talis viri perjurium non modo æquo animo ferendum, verum etiam defendendum putabimus. Quod et a nobis et ab illo avertat illius misericordia, qui eruit a tentatione sperantes in se. Sicut ergo in commonitorio rescripsisti, impleat promissum, quo ita se promisit ab Hippone non recessurum, quemadmodum ego vel ipsi Hipponenses non recedimus, quibus tamen et abeundi et redeundi facultas est libera: nisi quod his qui juratione non detinentur, etiam omnino et migrandi et non redeundi sine perjurii reatu potestas est.

5. Clericos sane nostros vel fratres in monasterio constitutos, participes vel oratores fuisse contumeliarum tuarum, utrum probari possit, ignoro. Nam cum hoc quæsissem, dictum est (a) unum tantummodo Carthaginensium de monasterio clamasse cum populo, cum illum presbyterum peterent, non cum in te indigna jactarent. Adjunxi huic epistolæ ipsius promissionis exemplum, ex chartula eadem translatum, quam ipse subscripsit, et me inspiciente emendatum.

(a) MSS. omnes: unum tantummodo Carthaginensem.

EPISTOLA CXXVI.*

Ejusdem argumenti cum superiore: Albinæ scilicet Augustinus exponit quomodo res apud Hipponem circa Pinianum gesta fuerit, expostulationibus ejus et male conceptis suspicionibus satisfaciens.

CLASSIS III. AN. 411.

* *Alias* CCXXV. *quæ autem* 124. *erat, nunc* 20.

Dominæ sanctæ ac venerabili famulæ Dei ALBINÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

1. DOLOREM animi tui, quem te scribis explicare non posse, consolari æquum est, non angere: ut si fieri potest, sanemus suspiciones tuas, non ut eis pro nostra caussa succensendo, venerandum cor tuum et Deo dicatum amplius perturbemus. Sancto fratri nostro filio tuo Piniano, nullus ab Hipponensibus metus mortis ingestus est, etiamsi forte ipse tale aliquid timuit. Nam et nos metuebamus, ne ab aliquibus perditis, qui sæpe multitudini occulta conspiratione miscentur, in violentam prorumperetur audaciam, occasione seditionis inventa, quam velut justa indignatione concitarent. Sed sicut post audire potuimus, nihil tale a quoquam dictum est vel molitum: sed vere in fratrem meum Alypium multa contumeliosa et indigna clamabant, a quo tam ingenti reatu utinam per illius orationes mereantur absolvi. Ego autem post primos eorum clamores, cum eis dixissem de illo invito non ordinando, qua jam promissione detinerer, atque adjecissem, quod si mea fide violata illum haberent presbyterum, me episcopum non haberent; ad nostra subsellia, relicta turba, redieram. Tum illi aliquantulum inopinata mea responsione cunctati atque turbati, velut flamma vento paululum pressa, deinde cœperunt multo ardentius excitari, existimantes fieri posse, ut vel mihi extorqueretur illud non servare promissum, vel me tenente promissi fidem, ab alio episcopo ordinaretur. Dicebam ego quibus poteram, qui ad nos in absidem honoratiores et graviores ascenderant, nec a promissi fide me posse dimoveri, nec ab alio episcopo in Ecclesia mihi tradita, nisi me interrogato ac permittente, posse ordinari: quod si permitterem, a fide nihilo minus deviarem. Addebam etiam, nihil eos velle, si ordinaretur invitus, nisi ut ordinatus abscederet. Illi hoc posse fieri non credebant. Multitudo vero pro gradibus constituta, horrendo et perseverantissimo clamorum fremitu in eadem voluntate persistens, incertos animi consiliique faciebat. Tunc illa in fratrem meum indigna clamabantur, tunc a nobis graviora timebantur.

2. Sed quamvis tanto motu populi et tanta perturbatione ecclesiæ permoverer, nec aliud constipationi illi dixissem, nisi eum me invitum ordinare non posse: nec sic tamen adductus sum, quia et hoc promiseram non me fuisse facturum, ut aliquid ei de suscipiendo presbyte-

A rio suaderem: quod si persuadere potuissem, non jam ordinaretur invitus. Servavi utriusque promissionis fidem, non solum illius quam jam populo patefeceram; verum etiam illius in qua uno teste, quantum ad homines adtinet detinebar. Servavi, inquam, fidem promissionis, non jurationis, in tanto periculo: quod licet falso, sicut postea comperimus, metuebatur; omnibus tamen, si quod esset, communiter impendebat: et erat metus ipse communis, ac propter ecclesiam in qua eramus, maxime metuens abscedere cogitabam. Sed metuendum fuit, ne magis me absente tale aliquid faceret et reverentia minor et dolor ardentior. Deinde si cum fratre Alypio discederem per populum constipatum, cavendum fuit ne quisquam in eum ma-
B nnm mittere auderet. Si autem sine illo, quæ frons esset existimationis, si quid ei fortassis accideret; et viderer eum propterea deseruisse, ut furenti popnlo traderetur?

3. Inter hos æstus meos gravemque mœrorem, et nullius consilii respirationem, ecce repente atque inopinate sanctus filius noster Pinianus mittit ad me servum Dei, qui mihi diceret, eum se velle populo jurare, quod si esset ordinatus invitus, ex Africa omnino discederet: credo existimans eos, quando quidem pejerare non posset, non jam ulterius infructuosa perseverantia clamaturos, ad expellendum hinc hominem, quem saltem deberemus habere vicinum. Mihi nutem, quia videbatur vehementiorem eorum dolorem post hanc jurationem fuis-
C se metuendum, apud me tacitus habui; et quia simul petierat, ut ad eum venirem, non distuli. Cum mihi dixisset hoc ipsum, continuo et illud adjunxit eidem jurationi, quod mihi, dum ad eum pergo, per alium Dei servum mandaverat, de præsentia scilicet sua, si ei clericatus sarcinam nolenti nullus imponeret. Hic ego in tantis angustiis quasi aura spirante recreatus, nihil ei respondi; sed ad fratrem Alypium gradu concitatiore perrexi, eique quid dixerit dixi. At ille, ut existimo, devitans ne quid se auctore fieret, unde vos putabat offendi, *Hinc me*, inquit, *nemo consulat*. Quo audito, ad populum tumultuantem perrexi, factoque silentio, quid promissum esset cum promissione etiam jurationis aperui. Illi vero qui solum ejus presbyte-
D rium cogitabant atque cupiebant, non ita ut putabam quod oblatum fuerat acceperunt; sed inter se aliquantulum mussitantes, petiverunt ut adderetur eidem promissioni atque jurationi, ut si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, non nisi in ipsa Hipponensi ecclesia consentiret. Retuli ad eum, sine dubitatione annuit. Renuntiavi illis, lætati sunt; et mox jurationem pollicitam poposcerunt.

4. Reverti ad filium nostrum, eumque inveni fluctuantem quibusnam verbis comprehendi posset illa cum juratione promissio, propter necessitates irruentes, quæ possent eum ut abscede-
A ret cogere. Simul etiam quid timeret ostendit, ne quis irruisset hostilis incursus, qui esset discessione vitandus. Volebat addi sancta Melania, et aeris morbidi causationem: sed illius responsione reprehensa est. Ego autem dixi, gravem ab illo et non contemnendam caussam necessitatis ingestam, quæ cives etiam emigrare compelleret: sed si hæc populo dicerentur, timendum esse ne male nos ominari videremur: (a) si autem sub necessitatis nomine fieret excusatio, non nisi fraudulentam necessitatem putari. Placuit tamen ut de hac re populi animum experiremur; et nihil aliud quam id quod putaveramus invenimus. Nam cum ejus verba a diacono dicta recitarentur, et omnia placuissent; ubi nomen interpositæ necessitatis in-
B sonuit, continuo reclamatum est, promissioque displicuit, tumultu recrudescente, et nihil aliud quam fraude secum agi populo existimante. Quod cum sanctus filius noster vidisset, jussit inde auferri nomen necessitatis, rursumque ad lætitiam populus remeavit.

5. Et cum lassitudinem excusarem, sine me ad plebem accedere noluit, simul accessimus. Dixit ei quæ a diacono audita erant se mandasse, se jurasse, eaque se esse facturum, continuoque omnia eo tenore, quo dictaverat, prosecutus est. Responsum est, Deo gratias: et petitum ut totum scriptum subscriberetur. Dimisimus catechumenos, continuoque scriptum subscripsit. Deinde peti cœpimus nos episcopi, non vocibus populi, sed tamen a populo per honestos fide-
C les, ut nos quoque subscriberemus. At ubi cœpi subscribere, sancta Melania contradixit. Miratus sum quare tam sero, quasi promissionem illam et jurationem nos, non subscribendo, facere possemus infectam: sed tamen obtemperavi: ac sic remansit mea non plena subscriptio, nec ultra nobis quisquam ut subscriberemus putavit instandum.

6. Qui autem alio die postea quam ipsum discessisse didicerunt, fuerint motus vel linguæ hominum, quantum satis arbitratus sum, sanctitati vestræ per commonitorium intimare curavi. Quisquis itaque vobis contraria his, quæ narravi, forte narravit, aut mentitur, aut fallitur. Quædam enim, quæ mihi ad curam non pertinere visa sunt, prætermisisse me sentio, nul-
D la tamen falsa dixisse. Proinde sanctus filius noster Pinianus, quod me præsente ac permittente juraverit, verum est: quod autem me præcipiente juraverit, falsum est. Scit ipse, sciunt servi Dei, quos ad me misit primo sanctus Barnabas, deinde Timasius, per quem etiam, de promissione præsentiæ suæ mihi mandavit. Ipse quoque (b) populus ad presbyterium, non ad jusjurandum clamando cogebat; sed oblatum sibi non respuit, ea spe quo posset in eodem apud nos habitante voluntas fieri, quo consentiret ad ordinationem, ne sicut juraverat, si invitus ordinaretur, abscederet. Ac per hoc et illi pro-

(a) MSS. *Si autem sub generali necessitate nomine.*

(b) Lov. *populus* non *ad presbyterium.* Abest, non, a MSS.

pter opus Dei clamaverunt, (neque enim sanctificatio presbyterii non est opus Dei) et quod postea de promissa præsentia gratulati non sunt, nisi adderetur, quod si quando ad suscipiendum clericatum consentire vellet, non nisi in Hipponensi ecclesia consentiret; satis in promtu est, quod etiam de ipsa ejus apud se habitatione speraverint, ideoque ab illo operis Dei desiderio non recesserunt.

7. Quomodo ergo dicis hoc eos fecisse turpissimo appetitu pecuniæ? Primo quia ad plebem, quæ clamabat, omnino non pertinet. Sicut enim plebs Thagastensis de his, quæ contulistis ecclesiæ Thagastensi, non habet nisi gaudium boni operis vestri; sic et Hipponensis et cujuslibet alterius loci, ubi de mammona iniquitatis Domini PRÆCEPTA fecistis, vel estis ubicumque facturi. Non ergo populus ut de tanto viro ecclesiæ consuleret suæ ardentissime flagitans, suum pecuniarium quæsivit commodum a vobis; sed vestrum pecuniæ contemtum dilexit in vobis. Nam si in me dilexerunt, quod audierant paucis agellulis paternis contemtis, ad Dei liberam servitutem me fuisse conversum, neque in hoc inviderunt ecclesiæ Thagastensi, quæ carnalis patria mea est; sed cum illa clericatum mihi non imposuisset, quando potuerunt, habendum invaserunt: quanto flagrantius in nostro Piniano amare potuerunt tantam mundi hujus cupiditatem, tantas opes, tantam spem, tanta conversione superatam atque calcatam? Ego quippe secundum multorum sensum comparantium semetipsos sibimetipsis, non divitias dimisisse, sed ad divitias videor venisse. Vix enim vigesima particula res mea paterna existimari potest, in comparatione prædiorum ecclesiæ, quæ nunc ut Dominus existimor possidere. In qualibet autem maxime Africanarum ecclesiarum, hic noster, non dico presbyter, sed episcopus sit, comparatus pristinis opibus suis, etiamsi animo dominantis egerit, pauperrimus erit. Multo ergo liquidius et securius in hoc amatur Christiana paupertas, in quo nulla rerum ampliorum potest putari cupiditas. Hoc accendit animos populi, hoc in illam violentiam perseverantissimi clamoris erexit. Non eos turpis cupiditatis insuper accusemus, sed magis bonum quod ipsi non habent, saltem in aliis diligere sine crimine permittamus. Nam etsi fuerint illi multitudini permixti inopes vel mendici, qui simul clamabant, et de vestra venerabili redundantia indigentiæ suæ supplementum sperabant; nec ista, ut arbitror, cupiditas turpis est.

8. Restat ergo ut iste pecuniæ turpissimus appetitus ex obliquo in clericos, et maxime in episcopum dirigatur. Nos enim rebus ecclesiæ dominari existimamur, nos opibus frui. Postremo quidquid de istis nos accepimus, nos vel adhuc possidemus, vel ut placuit erogavimus: nihil inde populo extra clericatum vel extra monasterium constituto, nisi paucissimis indigentibus largiti sumus. Non ergo dico quia vel in nos maxime a vobis dici ista debuerunt, verumtamen in nos solos credibiliter dici potuerunt. Quid ergo faciemus? Qua nos, si apud inimicos non possumus, saltem apud vos ratione purgamus? Res hæc animi est, intus est, procul ab oculis secreta mortalium, Deo tantummodo nota est. Quid ergo restat, nisi Deum testari cui nota est. Cum ergo de nobis ista sentitis, non præcipitis (quod multo melius est, et quod mihi in epistola tua tamquam culpabile objiciendum putasti) sed omnino cogitis ut juremus; non intentato metu mortis carnis nostræ, quod populus Hipponensis fecisse putatus est, sed intentato metu mortis existimationis nostræ, quæ propter infirmos quibus non præbere ad exemplum bonorum operum qualicumque conversatione conamur, etiam vitæ carnis hujus utique præponenda est.

9. Verumtamen vobis nos ita cogentibus ut juremus, non succensemus, sicut vos Hipponensibus succensetis. Creditis enim tamquam homines de hominibus, etsi ea quæ in nobis non sunt, non tamen ea quæ in nobis esse non possunt. Sananda ista in vobis, non accusanda sunt; et nostra purganda vobis est fama, si est Domino purgata conscientia. Qui fortasse præstabit, sicut, antequam accidisset ista tentatio, ego et frater meus Alypius collocuti sumus, non ut solum vobis carissimis commembria nostris, verum etiam ipsis inimicissimis notissimum fiat nulla nos cupiditate pecuniæ in rebus ecclesiasticis sordidari. Quod donec fiat, si Dominus donabit ut fiat, ecce nunc interim quod cogimur facimus, ne vestri cordis medicinam in quamtumlibet moram temporis differamus. Deus testis est, istam omnem rerum ecclesiasticarum procurationem, quarum credimur amare dominatum, propter servitutem quam debeo caritati fratrum et timori Dei, tolerare me, non amare; ita ut ea, si salvo officio possim, carere desiderem. Nec aliud me de fratre meo Alypio sentire, ipse Deus testis est. Tamen et de illo aliter sentiendo populus, et quod est gravius, Hipponensis, in tantas est illius præcipitatus injurias: et de nobis vos sancti et pleni visceribus misericordiæ talia credendo, nomine ejusdem populi, qui ad caussam hujuscemodi cupiditatis omnino non pertinet, nos tangere atque admonere voluistis, utique ad nos corrigendos, neque enim odio, quod absit a vobis, unde non irasci, sed gratias agere debeo, quod nec verecundius nec liberius agere potuistis, ut episcopo non quasi conviciose objiceretis quod sentiebatis, sed ex obliquo intelligendum relinqueretis.

10. Nec molestum sit vobis, ut vos velut gravatos arbitremini, quia jurandum putavi. Neque enim gravabat Apostolus, aut eos parum diligebat quibus dicebat, *Non in sermone adulationis fuimus apud vos, sicut scitis; nec in occasione cupiditatis, Deus testis est*. Rei quippe apertæ ipsos testes adhibuit; rei autem occultæ quem, nisi Deum? Si ergo ille merito est veritus ne humana ignorantia de illo aliquid tale sentiret, cu-

1. Thess. 2. 5

jus labor omnibus in promtu erat, quod nisi summa necessitate a populis quibus gratiam Christi dispensabat, in usus suos aliquid non sumebat, cetera vero suo victui necessaria suis manibus transigebat: quanto magis nobis laborandum est, ut credatur, qui et merito sanctitatis et virtute animi longe impares sumus; nec aliquid ad sustentacula hujus vitæ operari nostris manibus possumus: et si possemus, tantis occupationibus, quas tunc illos non credo fuisse perpessos, nequaquam sineremur? Non ergo ulterius in hac caussa populo Christiano, quæ Ecclesia est Dei, objiciatur pecuniæ turpissimus appetitus. Tolerabilius enim nobis objicitur, in quos hujus mali quamvis falsa, tamen veri similis suspicio cadere potuit, quam illis, quos ab hoc appetitu et suspicione constat esse alienos.

11. Denegare autem jurationem qualibet fide præditas mentes, quanto magis fide Christiana, non dico aliquid contrarium confirmare, sed omnino dubitare fas non est. De qua re quid sentiam, satis, ut arbitror, in epistola quam ad fratrem * meum scripsi, plenissime aperui: Scripsit mihi sanctitas tua, *si aut ego aut Hipponenses hoc censent, ut jerejurando violenter sæxtorto satisfiat.* Tu enim ipsa quid censes? Placetne tibi, ut etiam certa morte imminente, quod tunc inaniter metuebatur, nomen Domini Dei sui in fallaciam Christianus assumat, Deum suum testem falsitati Christianus adhibeat? Qui profecto si præter jurationem ad falsum testimonium morte imminente cogeretur; maculare vitam suam magis timere debuit quam finire. Hostiles inter se acies et armatæ, certe apertissima mortis intentatione confligunt; et tamen cum invicem jurant, laudamus fidem servantes, fallentes autem merito detestamur. Ut autem jurarent, quid utræque ab alterutris, nisi occidi vel capi timuerunt? Ac per hoc vel mortis vel captivitatis metu extortæ jurationi nisi pareatur, nisi fides quæ ibi data est custodiatur, sacrilegii, perjurii crimine detinentur, etiam tales homines qui magis metuunt pejerare, quam hominem occidere: et nos utrum implenda sit extorta juratio servorum Dei, munere sanctitatis præeminentium monachorum ad perfectionem mandatorum Christi rerum etiam suarum distributionem currentium, quasi disceptaturi ponimus quæstionem?

12. Nam quid exsilii vel deportationis aut relegationis nomine promissa illa præsentia prægravatur, obsecro te? Puto quod presbyterium non est exsilium. Hoc ergo noster eligeret, quam illud exsilium. Absit a nobis, ut sic sanctus Dei et nobis carissimus defendatur. Absit, inquam, ut dicatur maluisse exsilium quam presbyterium, aut maluisse perjurium quam exsilium. Hæc dicerem, si vere a nobis, aut a populo juratio ei fuisset extorta promittendæ præsentiæ: nunc vero non extorta est dum negaretur, sed dum offerretur accepta. Et hoc ea spe, sicut supra diximus, quia per illam præsentiam creditum est, eum etiam ad clericatum suscipiendum posse desiderantibus consentire. Postremo quodlibet de nobis vel de Hipponensibus sentiatur, longe alia est eorum caussa qui coegerit jurare, quam eorum qui non dico coegerint, sed suaserint pejerare. Ipse etiam de quo agitur, considerare non renuat, utrum sit pejus, sub quolibet timore jusjurandum, an remoto ipso timore perjurium?

13. Deo gratias, quia non aliter Hipponenses promissum circa se impleri sentiunt, quam ut adsit voluntate habitandi, et eat quo necesse fuerit cum dispositione redeundi. Nam si verba jurationis adtenderent et exigerent, tam nullo modo servus Dei recedere, quam ullo modo debuit pejerare. Sed quia crimen eorum esset, non dico talem virum, sed quemlibet hominem sic tenere: nec ipsi aliam exspectationem se habuisse probaverunt, qui audientes quod rediturus abscesserit gratulati sunt, nec aliud illis verax juratio debet, quam id quod ab illa exspectaverunt. Quid est autem quod dicitur, eum juratione ore suo expressa, exceptionem fecisse necessitatis? Quasi non ore suo hoc rursum jusserit auferri. Certe ad populum quando ipse locutus est, tunc etiam interponeret, quod si fecisset non utique responderetur, Deo gratias; sed ad illam rediretur reclamationem, quæ facta fuerat quando sic a diacono recitatum est. Et numquid ad rem pertinet sive interposita sit ad recedendum necessitatis excusatio, sive non sit? Nihil ab illo aliud exspectatum est, quam id quod supra diximus. Exspectationem autem eorum, quibus juratur, quisquis deceperit, non potest esse non perjurus.

14. Fiat ergo quod promissum est, et infirmorum corda sanentur, ne tanto exemplo quibus hoc placuerit ad imitandum perjurium ædificentur: quibus autem displicet, justissime dicant, nulli nostrum credendum esse, non solum promittenti aliquid, sed etiam juranti. Hinc enim potius cavendæ sunt linguæ inimicorum, de quibus tamquam jaculis ad interficiendos infirmos major utitur ille inimicus. Sed absit ut de tali anima speremus aliud quam quod Dei timor inspirat, et tanta, quæ in illa est, excellentia sanctitatis hortatur. Ego autem, quem dicis etiam prohibere debuisse, fateor non potui sic sapere, ut tanto vel tumultu vel offensione magis everti vellem ecclesiam cui servio, quam id, quod a tali viro nobis offerebatur, accipere.

* Alypium

CLASSIS III. AN. 411.

EPISTOLA CXXVII.*

* Alias XLV. quæ autem 127, erat, nunc 100.

Augustinus (a) Armentarium et hujus uxorem Paulinam hortatur ut mundum contemnant, et continentiæ votum quo se pariter obligarunt exsolvant.

Dominis eximiis meritoque honorabilibus ac desiderabilibus filiis, ARMENTARIO et PAULINÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte an. 411. 1. Via egregius filius meus Ruferius affinis vester retulit mihi quid Domino voveritis: qua ejus narratione exhilaratus, et ibidem metuens ne aliud suadeat ille tentator, qui bonis talibus antiquitus invidet, exhortandam paucis credidi caritatem tuam, Domine eximie meritoque honorabilis et desiderabilis fili, ut cogites
Eccl. 5. 8. quod in divinis eloquiis legitur, *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem*: atque arripias curesque reddendum, quod ei te vovisse nosti, qui et debita exigit, et promissa
Psal. 75. 12. persolvit. Nam et hoc scriptum est, *Vovete, et reddite Domino Deo vestro*: quamquam etsi non vovisses, quid aliud tibi suadendum fuit, aut quid melius ab homine fieri potest, quam ut ei se restituat, a quo institutus est, præsertim quia caritatis erga nos Dei tantum apparuit atque eluxit indicium, ut Filium suum unigenitum mitteret, qui pro nobis moreretur? Restat ergo ut
2. Cor. 5. 15. fiat quod Apostolus ait propterea mortuum esse
Beda vulgatus ibidem. Christum, ut *qui vivunt non sibi jam vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit*. Nisi forte adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut etiam speciem seductionis amiserit: Nam quantum illi laudandi atque prædicandi, qui dignati non sunt etiam cum mundo florente florere: tantum increpandi et accusandi sunt, quos perire cum pereunte delectat.

2. Labores et pericula et exitia hujus transitoriæ vitæ, si pro eadem vita quandoque finienda subeuntur, ut mors ejus non omnino auferatur, sed paululum differatur, quanto magis pro æterna subeunda sunt, ubi mortem nec natura sollicite cavet, nec ignavia turpiter timet, nec sapientia fortiter sustinet? Nulli quippe erit quæ non erit. Habeat igitur te vita æterna in dilectoribus suis. Nonne cernis, hæc vita miserabilis et egens quam vehementes habeat, quantumque sibi obliget amatores suos? qui tamen periculo ejus sæpe turbati, citius eam finiunt, eo ipso quo finire formidant, et mortem dum declinant, accelerant, veluti si quisquam fluvio rapiendus irruat, latronem bestiamve fugiendo? Jactant in mare tempestate sæviente aliquando et alimenta; et ut vivant, projiciunt unde vivunt, ne cito finiantur, quod vel in labore vivitur. Quantis laboribus agitur, ut longiore tempore laboretur, et mors cum impendere cœperit, ideo cavetur, ut diutius timeatur? Nam inter tot casus fragilitatis humanæ, quam multæ mortes timentur, quarum certe una cum venerit, restat cæteras non timeri? et tamen (b) fugitur una, nt omnes timeantur. Quibus excruciantur doloribus, qui curantur a medicis et secantur? Numquid ut non moriantur? sed ut aliquanto serius moriantur. Multi cruciatus suscipiuntur certi, ut pauci dies adjiciantur incerti: et nonnunquam ipsis doloribus victi continuo moriuntur, quos mortis timore suscipiunt: et cum omnino non eligant vitam finire ne doleant, sed dolere ne finiant, accidit eis ut doleant et finiant: non solum quia et sanati utique vitam finiunt post dolores, quæ tantis pœnis comparata nec sempiterna esse potest, quia mortalis est: nec diuturna, quia tota brevis est; nec de ipso brevi spatio sui secura, quia semper incerta est: verum etiam quod aliquando eam dolore finierunt, quam ne finirent, dolere voluerunt.

3. Habet etiam hoc magnum malum, ac vehementer exsecrandum et horrendum nimius amor vitæ istius, quod multi dum volunt paulo diutius vivere, graviter offendunt Deum, apud quem est fons vitæ. Atque ita dum ab eis frustra, qui necessario futurus est vitæ finis metuitur, illinc prohibentur, ubi sine fine vivitur. Huc accedit quia vita misera etiamsi posset esse perpetua, nullo modo beatæ vitæ etiam brevissimæ comparanda est: et tamen isti amando miserrimam atque brevissimam, perdunt beatissimam ac sempiternam; cum in hac ipsa, quam male diligunt, hoc velint quod in altera perdunt: quia utique in ista nec miseriam diligunt, nam beati esse volunt, nec brevitatem, nam eam finiri nolunt; tantum quia vita est, sic amatur, ut sæpe propter eam (licet miseram et brevem) beata et sempiterna amittatur.

4. His consideratis, quid magnum vita æterna jubet amatoribus suis, quum se jubet sic amari, quemadmodum hæc amatur a suis? An vero dignum est vel ferendum, cum contemnuntur omnia, quæ amantur in mundo, ut vita post paululum finienda, saltem ipsum paululum teneatur in mundo; et non contemnitur mundus, ut obtineatur vita, quæ sine fine apud illum est, per quem factus est mundus? Modo cum ipsa Roma domicilium clarissimi imperii barbarico vastaretur incursu, quam multi hujus vitæ temporalis amatores, ut eam vel infeliciter producendam undamque redimerent, dederunt omnia, quæ illi non solum oblectandæ et ornandæ, verum etiam sustentandæ tuendæque servabant. Solent certe amatores illis quas amant, ut eas habeant, multa conferre: isti amatam suam non haberent, nisi amando inopem reddidissent, nec ei multa conferrent, sed cuncta potius auferrent, ne sibi eam hostis auferret. Nec eorum reprehendo consilium. Quis enim nesciat perituram fuisse

(a) Argumentum huic epistolæ præfixum in hactenus editis Armentario addebat cognomen *Ripario*, nullius, quod noverimus, exemplaris MSS. auctoritate; neque porro aliter habet ejusdem epistolæ titulus in Possidii indiculo c. 7. nisi, *Armentario et Paulinæ*.

(b) Editi, *fugitur una cum omnes*. MSS. ut omnes, etc.

ipsam, si non ea periissent, quæ recondita fuerant propter ipsam? quamvis et quidam perdiderint prius illa, mox ipsam: quidam vero licet parati cuncta perdere propter ipsam, prius perdiderint ipsam. Sed hinc admonendi sumus, qui æternæ vitæ dilectores esse debeamus, ut propter eam contemnamus cuncta superflua, cum pro hac transitoria vita contemta sint, quæ illi fuerant necessaria.

5. Neque enim animam nostram, sicut illi suam, ut teneamus, exspoliamus, sed illi æternæ adipiscendæ istam temporalem velut famulam expeditiorem servire facimus, si eam nec ornamentorum vanorum vinculis alligemus, nec curarum noxiarum sarcinis oneremus, audiamusque Dominum, qui nobis illam vitam summo ardore desiderandam fidelissime pollicetur, velut in totius mundi concione, clamantem:

Matt. 11 28. *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene, et onus meum leve est.* Hæc disciplina piæ humilitatis, ventosam et turpidam cupiditatem, avidam rerum extra nostram potestatem constitutarum, pellit ex animo, et quodammodo exspirat. Ibi enim labor, ubi multa quæruntur et diliguntur, quibus adipiscendis atque retinendis voluntas non satis est, quia consequentem non habet facultatem. JUSTA vero vita, cum volumus, adest, quia eam ipsam plene velle, justitia est; nec plus aliquid perficienda justitia, quam perfectam voluntatem requirit. Vide si labor est, ubi velle satis est. Unde divinitus

Luc. 2. 14. dictum est, *Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.* Ubi pax, ibi requies: ubi requies, ibi finis appetendi, et nulla caussa laborandi. Sed hæc voluntas ut plena sit, oportet ut sana sit. Erit autem sana, si medicum non refugiat, cujus solius gratia sanari potest a morbo desideriorum noxiorum. Ipse est ergo medicus qui clamat, *Venite ad me omnes qui laboratis*, jugum suum lene, et onus leve dicens: quia diffusa per Spiritum Sanctum caritate in cordibus nostris, profecto amabitur quod (a) jubetur; et non erit asperum nec onerosum, si sub hoc uno jugo, quanto minus tumida, tanto magis libera cervice serviatur. Et hæc est una sarcina, qua ejus bajulus non premitur, sed levatur. Divitiæ si diliguntur, ibi serventur, ubi perire non possunt. Honor si diligitur, illic habeatur ubi nemo indignus honoratur. Salus si diligitur, ibi adipiscenda desideretur, ubi adeptæ nihil timetur. Vita si diligitur, ibi adquiratur, ubi nulla morte finitur.

6. Reddite igitur quod vovistis, quia vos ipsi estis, et ei vos redditis a quo estis; reddite obsecro. Neque enim quod redditis, reddendo minuetur, sed potius servabitur ut augebitur. Benignus enim exactor est, non egenus; et qui non crescat ex redditis, sed in se crescere faciat redditores. Huic ergo quod non redditur, perditur: quod autem redditur, reddenti additur: immo vero in eo cui redditur, ipse reddens servatur. Idipsum quippe erit redditum et redditor, quia idipsum erat debitum et debitor. Deo namque seipsum debet homo, eique reddendus est ut beatus sit, a quo accepit ut sit. Hoc significat quod in Evangelio Dominus ait, *Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt, et Deo quæ Dei sunt.* Hoc enim dixit, cum sibi demonstrato nummo, et quæsito cujus haberet imaginem, responsum esset, Cæsaris: ut hinc intelligerent, quod Deus exigeret ab homine imaginem suam in homine ipso, sicut Cæsar suam exigebat in nummo. Quanto magis ergo reddenda est cum promittitur, cui etiam non promissa debetur? — Matt. 22 21.

7. Quapropter, carissime, possem quidem pro mea quantulacumque facultatula, sancti propositi, quod Deo vovisse vos comperi, uberius laudare fructum, ac demonstrare quid distet inter Christianos dilectores mundi hujus, et contemtores, quamvis fideles utrique dicantur. Eodem utrique lavacro sacri fontis abluti sunt, eisdem imbuti consecratique mysteriis, utrique ejusdem Evangelii non auditores tantum, verum etiam prædicatores: nec utrique tamen regni Dei lucisque participes, et vitæ æternæ, quæ sola est beata, coheredes. Dominus enim Jesus non ab eis qui non audiunt, sed eos inter se auditores verborum suorum, latissimo limite, non tenui distinctione discrevit. *Qui audit*, inquit, *verba mea hæc, et facit ea, similabo eum viro prudenti, qui ædificavit domum suam supra petram: descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et impegerunt in domum illam, et non cecidit: fundata enim erat supra petram. Qui autem audit verba mea hæc, et non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam: descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et impegerunt in domum illam, et cecidit, et facta est ruina ejus magna.* Audire ergo illa verba, ædificare est. In hoc utrique pares sunt. In faciendo autem, et non faciendo quod audiunt, tantum dispares, quantum ædificium petræ soliditate fundatum dispar est ei, quod sine ullo fundamento facili arenæ mobilitate subvertitur. Nec ideo quisquis omnino non audit, tutius sibi aliquid comparat. Nihil enim ædificans, sine ullo tecto multo facilius obruendus, rapiendus, et dispergendus imbribus, fluviis ventisque donatur. — Matt. 7. 24. Luc. 6. 47.

8. Possem etiam pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumque cælorum in suis gradibus meritisque distinguere, atque ostendere, quo differat vita conjugalis filios procreantium patrum matrumque familias, verumtamen religiosorum ac piorum, (b) ab ea vita quam vos Deo vovistis, si nunc ad eam vovendam exhortandus esses: sed quia jam vovisti, — Ico p. 8. cap. 137.

(a) Ita apud Lov. et aliquot MSS. At in editionibus Bad. et Er. legitur, quod videbitur, cui lectioni octo MSS. suffragantur. Alii demum MSS. habent, quod jubebitur.

(b) Bad. Am. Er. et MSS. quatuor, a beata vita.

CLASSIS III. AN. 411.

jam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Prius quam esses voti reus, liberum fuit, quo esses inferior: quamvis non sit gratulanda libertas, qua fit ut non debeatur quod cum lucro redditur. Nunc vero quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam justitiam invito, sed a magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod vovisti, qualis mansisses, si nihil tale vovisses. Minor enim tunc esses, non pejor. Modo autem tanto, quod absit, miserior, si fidem Deo fregeris, quanto beatior, si persolveris. Nec ideo te vovisse pœniteat, immo gaude jam tibi non licere, quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaque intrepidus, et dicta imple factis: ipse adjuvabit, qui vota tua expetit. Felix est necessitas, quæ in meliora compellit.

Ivo p. 8. c. 154. Grat. 33 q. 5. Una 4. sentent. dist. 31. cap. 1.

9. Una sola esse causa posset, qua te id quod vovisti, non solum non hortaremur, verum etiam prohiberemus implere, si forte tua conjux hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam et vovenda talia non sunt a conjugatis, nisi ex consensu et voluntate communi. Et si præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas quam persolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum. Divina quippe de hac re per Apostolum est prolata sententia: *Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier*: sexum nomine corporis nuncupavit. Sed cum illam tam paratam esse audiam Deo dicare continentiam, ut eo solo impediatur, si tibi debitum reddere conjugali jure compellitur, ambo Deo reddite, quod ambo vovistis, ut illi persolvatur quod ab alterutro non exigitis. Si continentia virtus est, sicuti est, cur ad eam sit promtior sexus infirmior, cum virtus a viro potius cognominata videatur, sicut similitudo vocabuli resonat? Noli ergo vir abhorrere a virtute, quam mulier est parata suscipere. Sit vester consensus oblatio ad supernum altare Creatoris, et victa concupiscentia tanto fortius quanto sanctius vinculum caritatis. Gaudeamus de vobis in abundanti gratia Christi, Domini eximii meritoque honorabiles et desiderabiles filii.

1. Cor. 3. 7.

EPISTOLA CXXVIII.*

CLASSIS III. AN. 411.

* Adscita ex 9. Tom. Quæ autem 128. erat, nunc 112.

Marcellini Edicto collationis apud Carthaginem habendæ conditiones præscribenti consentire se profitentur episcopi catholici, id etiam ultro pollicentes, non postulaturos ut sibi servetur episcopatus si victi fuerint, cum tamen velint dignitatem Donatistis episcopis etiam victis suam cuique integram manere.

Honorabili ac dilectissimo filio, viro clarissimo et spectabili tribuno, et notario MARCELLINO, AURELIUS, SILVANUS, et universi episcopi catholici.

1. (a) Edicto spectabilitatis tuæ, quo nostræ collationis tranquillitati quietique servandæ, et veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus: hoc est de loco et tempore ipsius collationis et de numero eorum, quos præsentes esse oportebit. Consentimus etiam, ut hi, quibus conferendi delegamus officium, subscribant prosecutionibus suis: inque illo scripto, quo eis hoc munus imponimus, ratumque nos habituros quod egerint, pollicemur, subscriptiones omnium nostrûm non solum habeas factas, verum etiam cum fiunt ipse perspicias; admonituri quoque, domino adjuvante, populum Christianum, ut a collationis loco, quietis et tranquillitatis gratia, suum abstineat omnino conventum, et ea quæ aguntur, non cum aguntur, audire festinet, sed conscripta ut cognoscat, exspectet, sicut ea te prolaturum omnibus promisisti. Scripta an. 411.

2. Illo etiam, veritate confisi, nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis, ii cum quibus agimus, demonstrare potuerint, cum secundum Dei promissa populi Christiani usquequaque crescendo jam magnam partem orbis implerent, et in ceteram dilatarentur implendam; subito Ecclesiam Christi, nescio quorum, quos isti accusant, peccatorum periisse contagio, et in sola remansisse parte Donati; si hoc, ut dictum est, demonstrare potuerint, nullos apud eos honores episcopalis muneris requiremus, sed eorum sequemur, pro sola æterna salute, consilium, quibus tanti gratiam beneficii pro cognita veritate debebimus. Si autem nos potius valuerimus ostendere Ecclesiam Christi, omnium non solum Africanarum, verum etiam transmarinarum provinciarum, multarumque gentium spatia feracissima populorum copiis jam tenentem, et sicut

(a) Marcellinus in Africam ab Honorio missus, ut collationem Catholicos inter et Donatistas de suis controversiis ineundam curaret, evulgato in primis rescripto imperatoris ea de re ipsi dato Ravennæ die 14. seu 12. Octob. Varane Cos. (id est an. 410.) uti rescripti ejusdem fragmentum in cod. Theod. lib. 16. l. 3. de relig. subnotatur, emisit ipse edictum duplex anno insequenti, unum quo præstituit ut utriusque partis episcopi intra diem kalendarum Juniarum conferendi causa congregarentur Carthagine: alterum quo jam præsentibus apud Carthaginem episcopis præscripsit locum modumque collationis, admonens ut pars utraque, rescriptis proderet, utrum placerent, quæ edicto continebantur, ex Augustino in Brev. collat. c. 2. et 3. Huic ergo posteriori edicto Catholici rescripserunt epistolam, quam hic inter Augustinianas idcirco edendam curavimus, quia stilo sensuque tota refert Augustinum: cui de omnibus pro pace Ecclesiæ gestis palmam a Domino datam esse dicit Possidius cap. 13. quia *Totum illud bonum*, inquit, *per sanctum illum hominem consentientibus nostris episcopis et pariter satagentibus et cœptum et perfectum est*. Hinc de se ipse Augustinus in lib. de Gestis Pelagii scribit, tum se cura hujus collationis *fuisse occupatissimum*, cum primum Pelagium semel aut iterum vidit Carthagine.

scriptum est toto mundo fructificantem atque A crescentem, nullorum hominum sibi commixtorum peccatis perire potuisse: si denique ipsorum, quos tunc accusare voluerunt, potius quam convincere valuerunt, quæstionem demonstraverimus esse finitam, quamvis non in eis Ecclesiæ caussa consistat; et Cæcilianum innocentem, illos autem violentos ut calumniosos esse judicatos ab eo Imperatore, ad cujus examen criminationes suas ultro accusando miserunt: postremo si quidquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus, aut eorum innocentiam falsis criminibus adpetitam, aut Christi Ecclesiam, cujus communioni cohæremus, nullis eorum delictis esse destructam: sic ejus nobiscum teneant unitatem, ut non solum viam salutis inveniant, B sed nec honorem Episcopatus amittant. Neque enim in eis divinæ Sacramenta veritatis, sed commenta humani detestamur erroris: quibus sublatis fraternum pectus amplectimur, Christiana nobis caritate conjunctum, quod nunc dolemus dissensione diabolica separatum.

3. Poterit quippe unusquisque nostrum, honoris sibi socio copulato, vicissim sedere eminentius, sicut peregrino episcopo juxta considente collega. Hoc cum alternis Basilicis utrinque conceditur, uterque ab alterutro honore mutuo prævenitur: quia ubi præceptio caritatis dilataverit corda, possessio pacis non fit angusta; ut uno eorum defuncto, deinceps jam singulis singuli pristino more succedant. Nec novum aliquid fiet: nam hoc ab ipsius separationis exor- C dio, in eis qui damnato nefariæ discissionis errore unitatis dulcedinem vel sero sapuerunt, catholica dilectio custodivit. Aut si forte Christiani populi singulis delectantur episcopis, et duorum consortium, insinuata rerum facie tolerare non possunt, utrique de medio secedamus, et ecclesiis in singulis damnata schismatis caussa, in unitate pacifica constitutis, ab his qui singuli in ecclesiis singulis invenientur, unitate facta per loca necessaria singuli constituantur episcopi. Quid enim dubitemus Redemtori nostro sacrificium istius humilitatis offerre? An vero ille de cælis in membra humana descendit, ut membra ejus essemus; et nos, ne ipsa ejus membra crudeli divisione lanientur, de cathedris descendere formidamus? Propter nos nihil sufficien- D tius, quam Christiani fideles et obedientes sumus: hoc ergo semper simus. Episcopi autem propter Christianos populos ordinamur. Quod ergo Christianis populis ad Christianam pacem prodest; hoc de nostro episcopatu faciamus. Si servi utiles sumus, cur Domini æternis lucris pro nostris temporalibus sublimitatibus invide-
a mus? Episcopalis dignitas (a) fructuosior nobis erit, si gregem Christi magis deposita collegerit, quam retenta disperserit. Nam qua fronte in futuro sæculo promissum a Christo sperabimus honorem, si Christianam in hoc sæculo noster honor impedit unitatem?

4. Hæc propterea præstantiæ tuæ scribenda curavimus, ut et per te innotescant omnibus. Postulamus ut in adjutorio Domini Dei nostri, quo admonente ista promittimus, et quo adjuvante nos implere posse confidimus, etiam ante collationem, si fieri potest, corda hominum vel infirma, vel dura, pia caritas aut sanet, aut edomet. Ac si jam pacificis mentibus non resistamus manifestissimæ veritati, et disputationem nostram vel precedamus concordia, vel sequamur. Neque enim desperare debemus, si recolant, *Beatos esse pacificos quoniam ipsi Filii Dei vocabuntur*, multo dignius et facilius eos velle, ut pars Donati universo orbi Christiano reconcilietur, quam universus orbis Christianus a parte Donati rebaptizetur: cum præsertim de Maximiani sacrilego et damnato schismate venientes, quos etiam terrenarum potestatum jussionibus insectando emendare curarunt, tanta dilectione quæsierint, ut nec baptismum ab eis datum rescindere auderent, et quosdam eorum damnatos, sine ulla honoris eorum diminutione susciperent, quosdam vero in illius discissionis societate impollutos fuisse censerent. Quorum inter se concordiæ non invidemus; sed eos certe oportet advertere, quam pie tanto studio ramum a se fractum radix Catholica inquirit, si ramus ipse similiter a se parvum fragmen incisum sic colligere laboravit. Et alia manu: Optamus te filii in Domino bene valere. Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis, huic epistolæ subscripsi. Item alia manu: Silvanus senex ecclesiæ Summensis subscripsi.

Matt. 5. 9.

EPISTOLA CXXIX. *

* Desiderabatur in editis. *Quæ autem 129. erat, nunc 97.*

Catholici episcopi Notoriæ Donatistarum respondent, significantes Marcellino, se illis concedere quod petierant, ut universi qui venerant eorum episcopi præsentes essent in eo loco ubi celebranda erat collatio: tum etiam catholicæ Ecclesiæ caussam adversus eorum schisma validis argumentis vindicant.

Honorabili ac dilectissimo filio V. C. et spectabili tribuno et notario Marcellino, Aurelius, Silvanus, et universi episcopi catholici.

Scripta paulo post superiorem.

1. Multum nos sollicitos reddidit (b) Notoria, vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem a perniciosa dissen- b sione converti; quod Edicto nobilitatis tuæ, quo

(a) Augustinus in Gestis cum Emerito hanc epistolam ex integro recitari jussit, eamque verba illa legerentur, se dixisse meminit in lib. de iisdem Gestis. *Fratres, si Dominum cogitamus, locus iste altior, specula vinitoris est, non fastigium superbientis. Si cum volo retinere episcopatum meum, dispergo gregem Christi, quomodo est damnum gregis, honor pastoris?*

(b) Exstat illa Donatistarum Notoria in Carthaginensi collatione I. n. 14. qua videlicet secundo Marcellini edicto respondentes, notum faciunt se ex diversis Africæ partibus convolantes ingressos fuisse Carthaginem XV. Kal. Jun. petuntque ut cunctos qui venerant adesse collationi præcipiat Marcellinus.

ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt: ne forte etiamsi non omnes, aliqui tamen eorum per multitudinis tumultum seu strepitum, collationem, quæ pacifica et pacata esse debet, impediant. Atque utinam ipsos non pertentet ista cogitatio, et nos potius fallat ista suspicio: et ideo si velint omnes esse præsentes, ut cum eis visum fuerit, congregatis illuc etiam nobis, simul inde egrediamur concordes atque pacati, et schismatica divisione correcta, fraterno unitatis Christi vinculo obstricti, mirantibus et gaudentibus omnibus bonis, dolente autem solo diabolo et similibus ejus, pariter in Ecclesiam ad gratiarum actionem, laudesque Deo reddendas ardentissima et lucidissima caritate pergamus.

2. Quid enim magnum est, si oculus pacatus adtendat, et cogitatio Christiana non deserat considerare et videre, remotis humanis criminationibus seu veris seu falsis, in eis litteris Ecclesiam esse quærendam, ubi Christus Redemtor ejus innotuit? Nam sicut non audimus contra Christum eos, qui dicunt corpus ejus de sepulcro furatum a discipulis; sic non debemus audire contra ejus Ecclesiam eos, qui dicunt non eam esse nisi in solis Afris et Afrorum paucissimis sociis. Apostolus quippe dicit, quoniam veraces Christiani membra sunt Christi. Sicut ergo non credimus furto cujusquam periisse carnem Christi mortuam de sepulcro; sic credere non debemus peccato cujusquam viva ejus membra periisse de mundo. Non est itaque difficile, quoniam caput est Christus, et corpus Ecclesia, simul in Evangelio commendatum videre, et caput contra calumnias Judæorum, et corpus contra criminationes hæreticorum. Nam quod legitur, *Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertio die*, (Luc. 24. 46.) contra eos est, qui dicunt mortuum de sepulcro esse sublatum: quod sutem sequitur, *et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum, per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem*, (Ibid 47.) contra eos est, qui dicunt non esse Ecclesiam in orbe terrarum: ut uno brevi capitulo paucisque verbis, et inimicus capitis et inimicus corporis repellatur, et, si fideliter adtenderit, corrigatur.

3. Nam tenere istas inimicitias fratres nostros tanto magis dolemus, quanto magis eos constat easdem Scripturas nobiscum tenere, quibus hæc apertissima testimonia continentur. Judæi quippe qui negant resurrexisse Christum, saltem non accipiunt Evangelium: isti autem fratres nostri utriusque Testamenti auctoritate devincti sunt; et tamen criminari nos volunt de Evangelio tradito, et nolunt ei credere recitato. Sed nunc fortasse hujus collationis cura suscepta diligentius perscrutati sunt scripturas sacras, et quia in eis innumerabilia testimonia repererunt, quibus promissa est Ecclesia futura in omnibus gentibus, et toto orbe terrarum, sicut eam reddi et præsentari cœpisse in Evangelio et epistolis apostolicis, et in Actibus Apostolorum vidimus, ubi et ipsa loca, et civitates, et provinciæ leguntur, per quas crevit, incipiens ab Jerusalem, ut inde se etiam in Africam non migrando, sed crescendo diffunderet. Non autem invenerunt aliquod testimonium divinorum eloquiorum, ubi dictum est, eam perituram de ceteris partibus mundi, et in sola Africa Donati parte mansuram; et viderunt quam sit absurdum, pro illa, quæ fuerat peritura, tot testimonia divina recitari; pro ea vero, quæ, sicut putant, fuerat domino placitura, nullum ejus testimonium reperiri. Hæc forte cogitantes, ad finiendas vanas, et perniciosas, et saluti æternæ contrarias inimicitias, ad locum collationis nostræ omnes convenire voluerunt, non ut tumultus novus oriatur, sed ut vetusta discordia finiatur.

4. Nam et illud, quo in nos solent graviter irritari, quod reges terræ, quos tanto ante prædictum est Christo domino servituros, leges contra hæreticos et schismaticos pro catholica pace constituunt, credimus quod aliquando cogitaverint, non esse culpandum: quia et antiqui reges non solum gentis Hebraicæ, sed etiam alienigenæ, ne quisquam contra Deum Israel, hoc est verum Deum, non tantum faceret, sed vel diceret aliquid, omnes regni sui populos præceptis minacissimis terruerunt; et majores istorum ipsam Cæciliani caussam, unde nata est ista dissensio, ad Constantinum imperatorem per Anulinum proconsulem accusando miserunt; quod utique non ob aliud videntur fecisse, nisi ut imperator Constantinus contra eos qui superati essent, eis qui superassent, aliquid regali auctoritate decerneret; totamque ipsam caussam potuerunt, (et forte fecerunt ipsius collationis necessitate) archiviis publicis perscrutatis, invenire olim esse finitam, post ecclesiastica judicia, quibus absolutus est Cæcilianus, illo etiam imperatore judicante, ad cujus examen rem totam et primo miserunt, et postea perduxerunt. Ibi potuerunt etiam caussam Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani, quem malorum omnium fontem in * consilio suo dixerant, cognoscente Æliano proconsule ex præcepto ejusdem imperatoris invenire purgatam.

* Carthaginensi an. 311.

5. Quamquam et hoc si adtenderunt, et, quod facile fuerat, adverterunt in scripturis sanctis Ecclesiam Christi permixtis zizaniis, et palea, et piscibus malis futuram esse promissam usque ad tempus messis, ventilationis, et littoris, utique cogitare potuerunt, etiamsi malam caussam Cæcilianus et coepiscopi ejus habuissent, nihil eos præjudicare potuisse orbi Christiano, quem Deus paucis credentibus tanto ante promisit, et nunc multis videntibus reddidit. Nisi forte plus contra Ecclesiam valuit homo peccans, quam pro Ecclesia Deus jurans, et iniquitas quod admisit, quam veritas quod promisit. Hæc sentire quam sit stultum et impium jam fortasse viderunt: cogitaverunt quoque damnatos a se Maximianistas Primiani damnatores per potestates terrenas etiam de basilicis curasse pellendos, et ibi certius exemplo suo recentiore didicerunt non esse

CLASSIS III. AN. 411.

peccatum, si tale aliquid Ecclesia contra rebelles suos ob hujusmodi potestatibus postulat, et quod aliquos ex damnatis postea receperunt, quos cum damnarent, aliis etiam plurimis in eadem societate schismatis constitutis dilationem dederunt, quos in Maximiani sacrilegi surculi communione impollutos mansisse dixerunt; et baptismum vel a damnatis, vel a sociis eorum, quamvis foris in schismate datum, rescindere atque iterare non ausi sunt; satis utique judicarunt, ea quæ contra nos dicebant, exemplo suo esse damnata: et credendum est quod jam intelligant quam sit indignum, quam intolerabile, ut cum sedeant in cathedris episcopalibus cum istis, et cum ipso simul Primiano damnatores ejus et damnati in caussa ejus, ut si pax in parte Donati, de Cæciliano infametur orbis Christianus, ne in pace vivat unitas Christi.

6. Hæc omnia fortasse cogitantes, et Dei timore permoti omnes collationis loco adesse voluerunt, non tumultûs dispositione, sed pacis. Quod enim propterea se universos adesse dixerunt, ut eorum numerus appareat, quoniam eos paucos esse adversarii sæpe sui mentiti sunt; hoc si aliquando a nostris dictum est, de his locis dici verissime potuit, ubi nostrorum coepiscoporum et clericorum atque laicorum longe major est numerus, et maxime in Proconsulari provincia: quamquam, excepta Numidia consulari, etiam in ceteris provinciis Africanis nostrorum numero facillime superentur; aut certe in comparatione omnium gentium, per quas catholica communio dilatatur, eos esse paucissimos rectissime dicimus. Sed nunc si numerum suum innotescere voluissent, nonne ordinatius atque tranquillius innotesceret per eorum subscriptiones, quas ut mandato suo te cernente subjungat, edicto admonuisti? Quid sibi ergo vult quod collationis loco omnes adesse desiderant? Si enim pacem non cogitant, quid non perturbabunt locuturi, aut quid illic facient tacituri? Nam etiamsi clamor non sit, solus susurrus ipse multorum, satis magnum strepitum faciet, quo impediatur illa collatio.

7. Quid est autem quod in Notoria sua ponendum putarunt, ideo se juste flagitasse, ut omnes adessent, quia omnes conventi sunt ut venirent: quasi possent eligi pauci, qui adesse deberent, nisi ab omnibus qui venissent, ut eorum electioni te præsente subscriberent, ac sic in paucis omnes essent, cum ab omnibus pauci electi essent. Aut ergo tumultus ab eis cogitatur, aut pax; quorum illud optamus, illud cavemus: et ideo ne forte, quod absit, hoc præparetur potius quod cavemus, quam quod optamus, consentimus adesse omnes illos, ut tamen a nobis tantus adsit numerus, quantus tuæ spectabilitati sufficere visus est: ut tumultuosum per turbas si quid emerserit, nonnisi eis recte imputetur, in quorum parte præsens fuerit ad rem, quæ a paucis agenda est, omnino superflua multitudo. Si autem, quod vobis omnibus cupimus, quod ardenter appetimus, quod suppliciter a Domino deprecamur, caussa unitatis faciendæ illa erit necessaria multitudo, cum voluerint, omnes aderimus, et ad tantum bonum, illo adjuvante qui hoc donat; alacriter convolabimus, dicentes: *Fratres nostri estis*, non jam eis, qui nos detestantur, sed qui odio finito amplectuntur, ut nomen Domini honorificetur, et appareat illis in jucunditate jam nobiscum experientibus, quam bonum sit et jucundum fratres habitantes in unum. Et alia manu: Optamus te, fili, in Deo bene valere. Item alia manu: Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis subscripsi. Item: Silvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ subscripsi. *Isai. 66. 5. sec. LXX.*

CLASSIS III. AN. 412.

EPISTOLA CXXX. *

* *Alias* CXXI. *quæ autem 130. erat, nunc 144.*

Augustinus Probæ viduæ diviti præscribit quomodo sit orandus Deus.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi, servorumque Christi, religiosæ famulæ Dei (a) PROBÆ, a in Domino dominorum salutem.

Scripta on. 411. aut 412. CAPUT I.

1. Et petisse te et promisisse me recolens, ut de orando Deo ad te aliquid scriberem, ubi tribuente ipso quem oramus, tempus facultasque concessa est, oportuit ut debitum meum jam jamque persolverem, et pio studio tuo in Christi caritate servirem. Quam me autem lætificaverit ipsa petitio tua, in qua cognovi quantam rei tantæ curam geris, verbis explicare non possum. Quod enim majus oportuit esse negotium viduitatis tuæ, quam persistere in oratione nocte ac die, secundum Apostoli admonitionem? Ille quippe ait, *Quæ autem vere vidua est et desolata, speravit in Domino, et persistit in oratione nocte ac die*. Unde mirum videri potest, cum sis secundum hoc sæculum nobilis, dives, tantæque familiæ mater; et ideo licet vidua, non tamen desolata: quomodo occupaverit cor tuum præcipueque sibi vindicaverit orandi cura, nisi quia prudenter intelligis, quod in hoc mundo et in hac vita nulla anima possit esse secura. *I. Tim. 5. 5.*

2. Proinde qui tibi eam cogitationem dedit, profecto facit quod Discipulis suis non pro seipsis, sed pro humano genere contristatis, et desperantibus quemquam posse salvari, posteaquam ab illo audierunt, facilius esse camelum intrare per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum; mirifica et misericordissima pol- *Matt. 19. 24.*

(a) In Africam ex Urbis excidio fugerat Proba cognomine Faltonia, Probi Præfecti Prætorio et an. 371. Consulis ordinarii conjux, avia Demetriadis virginis, ipsiusque matris Julianæ non vere mater, sed socrus ex Augustino in lib. de bono viduitatis c. 19. necnon ex Hieronymo in epist. 8. ad Demetriadem, ubi hanc Olibrio Probæ filio natam esse significat: subinde vero genus ejus amplissimis laudibus prosecutus sit, *Proba illa omnium dignitatum et cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius: cujus sanctitas et in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit: quam trium liberorum Probini, Olibrii, et Probi non fatigarunt ordinarii consulatus* etc.

CLASSIS III. AN. 412.

licitatione respondit, Deo esse facile quod hominibus impossibile est. Cui ergo facile est, ut etiam dives intret in regnum cælorum, inspiravit tibi piam sollicitudinem, de qua me consulendum putasti, quonam modo esset tibi orandum. Ille namque cum etiam hic adhuc esset in (*Lucæ* 19. 9.) carne, Zachæum divitem in regnum cælorum misit; et resurrectione atque adscensione glorificatus, multos postea divites impartito Spiritu sancto fecit hujus sæculi contemtores, et finita divitiarum cupiditate ditiores. Quomodo enim tu sic studeres orare Deum, nisi sperares in eo? quomodo autem sperares in eo, si sperares in incerto divitiarum, et contemneres præceptum (*1. Tim.* 6. 17.) saluberrimum, quo Apostolus ait, *Præcipe divitibus hujus mundi non superbe sapere; neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo,* B *qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum; ut divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.*

CAPUT II.

3. DEBES itaque præ amore hujus veræ vitæ etiam desolatam te putare in hoc sæculo, in quantalibet ejus felicitate verseris. Nam sicut est illa vera vita, in cujus comparatione utique ista quæ multum amatur, quamlibet jucunda atque producta sit, nec vita dicenda est: sic est etiam solatium verum, quod per Prophetam Dominus promittit dicens, (*Isa.* 57. 18. et 19. sec. LXX.) *Dabo illi solatium verum, pacem super pacem:* sine quo solatio quæcumque sunt terrena solatia, magis in eis desolatio, quam consolatio reperitur. C Divitiæ quippe atque fastigia dignitatum, ceteraque hujusmodi quibus se felices esse putant mortales veræ illius felicitatis expertes, quid afferunt consolationis, cum sit eis non (a) indigere quam eminere præstantius; quæ plus excruciant (b) adepta timore amissionis, quam concupita adeptionis ardore? Talibus bonis non fiunt homines boni, sed aliunde boni facti bene utendo faciunt ut ista sint bona. Non sunt ergo in iis vera solatia, sed ibi potius, ubi vera vita. Nam INDE NECESSE EST ut fiat homo beatus, unde fit bonus.

4. Homines autem boni videntur etiam in hac vita præstare non parva solatia. Nam si paupertas angit, si luctus mœstificat, si dolor corporis inquietat, si contristat exsilium, si ulla (*Rom.* 12. 15.) calamitas alia vexat, adsint boni homines, qui D non solum gaudere cum gaudentibus, verum etiam flere cum flentibus norunt, et salubriter alloqui et colloqui sciunt, plurimum illa aspera leniuntur, relevantur gravia, superantur adversa. Sed ille hoc in eis et per eos agit, (c) qui Spiritu suo bonos fecit. E contra si divitiæ circumfluant, nulla orbitas accidat, adsit sanitas carnis, incolumi habitetur in patria, et cohabitent mali homines, in quibus nemo sit cui fides habeatur, a quo non dolus, fraus, iræ, discordiæ, insidiæ timeantur atque sustineantur; nonne illa omnia fiunt amara et dura, nec aliquid lætum vel dulce est in eis? ita in quibuslibet rebus humanis nihil est homini amicum sine homine amico. Sed quotusquisque talis invenitur, de cujus animo et moribus sit in hac vita certa securitas? Nam sicut sibi quisque nemo alter alteri notus est; et tamen nec sibi quisque ita notus est, ut sit de sua crastina conversatione securus. Proinde quamvis ex fructibus suis multi cognoscantur, et alii quidem bene vivendo proximos lætificent, alii male vivendo contristent, tamen propter humanorum animorum ignota et incerta, rectissime Apostolus admonet, ut non ante tempus quidquam judicemus, donec veniat Dominus, et illuminet (*1. Cor.* 4. 5.) abscondita tenebrarum, et manifestet cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo.

5. In iis igitur vitæ hujus tenebris, in quibus (*2. Cor.* 5. 67.) peregrinamur a Domino, quamdiu per fidem ambulamus, non per speciem, desolatam debet se Christiana anima reputare, ne desistat orare: et scripturarum divinarum sanctarumque sermoni discat tamquam lucernæ in obscuro loco positæ, fidei oculum intendere, donec dies inlu- (*2. Petri* 1. 19.) cescat, et lucifer oriatur in cordibus nostris. Hujus enim lucernæ quidam fons ineffabilis lumen illud est, quod sic lucet in tenebris, ut non comprehendatur a tenebris, cui videndo, fide corda mundanda sunt. *Beati enim mundo corde,* (*Matt.* 5. 8.) *quoniam ipsi Deum videbunt:* et, *Scimus quo-* (*1. Johan.* 3. 2.) *niam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Tunc erit vera C vita post mortem, verumque solatium post desolationem. Illa vita eximet animam nostram de morte, et illud solatium oculos nostros a lacrymis. Et quoniam ibi jam non erit ulla tentatio, (*Ps.* 114. 8.) ideo sequitur in eodem Psalmo, *pedes meos a lapsu.* Porro si nulla tentatio, jam nulla oratio: non enim ibi adhuc erit promissi boni exspectatio, sed redditi contemplatio: unde, *Placebo,* inquit, *Domino in regione vivorum,* ubi tunc erimus, non in deserto mortuorum, ubi nunc sumus. *Mortui enim estis,* ait Apostolus, *et vi-* (*Coloss.* 3. 3.) *ta vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* Hæc est enim vera vita, quam jubentur bonis operibus apprehendere divites: et ibi est verum solatium, quo D solatio nunc vidua desolata, etiam quæ filios et nepotes habet, et domum suam pie tractat, agens cum omnibus suis ut ponant in Deo spem suam, dicit tamen in oratione; *Sitivit tibi ani-* (*Psal.* 41. 3.) *ma mea, quam multipliciter tibi et caro mea; in terra deserta et sine via et sine aqua,* quod est ista moribunda vita, quibuslibet mortalibus solatiis frequentetur, quibuslibet itinerantibus comitetur, quantalibet rerum copia cumuletur: nosti quippe ista omnia quam incerta sint. Et in illius promissæ felicitatis comparatione quid essent, etiamsi incerta non essent?

(a) Apud Lov. omittitur hic particula negans, quæ reperitur in editionibus aliis et in MSS. prope omnibus.

(b) Benignianensis codex, *quæ plus excruciant adeptum timore amissionis, quam cupientem ardore adeptionis.*

(c) MSS. duo Vat. *qui Spiritu suo bono bonos facit.*

CLASSIS III. AN. 412. 6. Hæc dixi quoniam sermonem meum vidua A
dives et nobilis, et tantæ familiæ mater, de ora-
tione quæsisti, ut etiam tecum in hac vita per-
manentibus et obsequentibus tuis, te sentias de-
solatam, nondum utique apprehensa illa vita,
ubi est verum certumque solatium, ubi implebi-
Ps. 89. 14. tur quod in prophetia dictum est, *Satiati sumus*
mane misericordia tua et exsultavimus et jucun-
dati sumus in omnibus diebus nostris. Jucundati
sumus pro diebus quibus nos humiliasti annis
quibus vidimus mala.

CAP. III. 7. ANTEQUAM ergo ista consolatio veniat, quan-
tacumque temporalium bonorum felicitate cir-
cumfluas, ut persistas in orationibus die ac no-
cte, desolatam te esse memineris. Non enim A-
postolus qualicumque viduæ hoc munus tribuit,
1. Tim. 5. 5. *sed quæ vere*, inquit, *vidua est et desolata, spe-* B
ravit in Domino, et persistit in orationibus die
ac nocte. Quod vero sequitur vigilantissime ca-
ve, *Quæ autem in deliciis agit, vivens mortua*
est. Agit enim homo in iis quæ diligit, quæ pro
magno appetit, quibus beatum se esse credit.
Quapropter quod Scriptura dixit de divitiis, *Di-*
Psal. 61. 11. *vitiæ si adfluant ne apponatis cor*, hoc etiam de
deliciis tibi dico, Deliciæ si adfluant, ne appo-
nas cor. Non ideo te magnipendas, quod non
desunt, quod affatim suppetunt, quod velut ex
fonte largissimo terrenæ felicitatis fluunt. Omni-
no hæc in te despice atque contemne, nec in iis
quidquam requiras præter integram corporis va-
letudinem. Hæc enim contemnenda non est pro-
pter necessarios usus vitæ, antequam mortale
1. Cor. 15. 54. hoc induatur immortalitate, hoc est vera et per- C
fecta et perpetua sanitate, quæ non terrena de-
ficiens infirmitate, corruptibili voluptate refici-
tur, sed cælesti firmitate persistens, æterna in-
corruptione vegetatur. Nam et ipse Apostolus;
Rom. 13. 14. *Carnis*, inquit, *providentiam ne feceritis in*
concupiscentiis, quia gerimus curam carnis, sed
Eph. 5. 29. ad necessitatem salutis. *Nemo enim umquam car-*
nem suam odio habuit, sicut itidem ipse dicit.
Hinc est enim quod et Timotheum, nimium,
sicut apparet, corporis castigatorem admonet,
1. Tim. 5. 23. ut modico vino utatur, propter stomachum et
frequentes suas infirmitates.

8. Has ergo delicias, in quibus vidua si agit,
a hoc est, si (a) delectatione cordis hæret atque
habitat, vivens mortua est, multi sancti et san-
ctæ omni modo caventes, ipsas velut matres de- D
liciarum divitias dispergendo pauperibus abje-
cerunt, et tali modo in cælestibus thesauris tu-
tius condiderunt. Quod si tu devincta aliquo pie-
tatis officio non facis, tu scis quam de iis ratio-
1 Cor. 2. 11. nem reddas Deo. Nemo enim scit quid agatur in
homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est.
1. Cor. 4. 5. Nos non debemus ante tempus quidquam judica-
re, donec veniat Dominus, qui et illuminabit
abscondita tenebrarum, et manifestabit cogita-
tiones cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo.
Pertinet tamen ad vidualem curam tuam, deli-

(a) Ita MSS. Gallicani. At Vaticani quatuor, *si in di-*
lectione cordis. Alius Vaticanus, *si dilectione cordis*. Edi-
ti vero, *si in delectatione carnis*.

A ciæ si adfluant, ne apponas cor, ne in eis pu- CLASSIS III.
trescendo moriatur, quod sursum esse debet ut AN. 412.
vivat. Te in illorum numero deputato, de qui-
bus scriptum est, *Vivent corda eorum in sæcu-* Psal. 21. 27.
lum sæculi.

9. (b) AUDISTI qualis ores, nunc audi et quid CAP. IV.
ores, unde me maxime consulendum putasti, b
quoniam te permovet quod ait Apostolus, *Quid* Rom. 8. 26.
enim oremus sicut oportet nescimus: et timuisti
ne magis tibi obsit, non sicut oportet orare,
quam non orare. Quod itaque dici breviter pot-
est, Ora beatam vitam. Hanc enim habere omnes
homines volunt. Nam et qui pessime et perdite
vivunt, nullo modo ita viverent, nisi eodem se
esse vel posse fieri beatos putarent. Quid ergo
aliud oportet te orare, nisi id quod cupiunt et
B mali et boni, sed ad quod perveniunt non nisi
boni?

10. Hic fortasse jam quæras, quid sit ipsa CAPUT V.
beata vita. In quam quæstionem multorum phi-
losophorum ingenia otiaque contrita sunt, qui
tamen eam tanto minus invenire potuerunt, quan-
to minus ejus fontem honoraverunt, eique gra-
tias non egerunt. Prius itaque adtende, utrum
adquiescendum sit eis, qui dicunt eum beatum
esse, qui secundum suam vivit voluntatem. Sed
absit ut hoc verum esse credamus. Quid si enim
nequiter velit vivere? Nonne tanto miserior esse
convincitur, quanto facilius mala ejus voluntas
impletur? Merito hanc sententiam etiam ipsi,
qui sine cultu Dei philosophati sunt, respuerunt.
Nam quidam eorum vir eloquentissimus ait: Ec-
C ce autem alii non philosophi quidem, sed prom- » Cicero in
pti tamen ad disputandum, omnes ajunt esse » Hortensio.
beatos qui vivant ut ipsi velint. Falsum id qui- »
dem, VELLE enim quod non deceat, idem ipsum »
miserrimum: nec tam miserum est non adipisci »
quod velis, quam adipisci velle quod non opor- »
teat. Quid tibi videtur? Hæc verba nonne ab
ipsa veritate per quemlibet hominem dicta sunt?
Possumus ergo hic dicere quod Apostolus ait de
quodam propheta Cretensi, cum ejus illi senten-
tia placuisset, *Testimonium hoc verum est.* Tit. 1. 13.

11. Ille igitur beatus est, qui omnia quæ
vult habet, nec aliquid vult quod non decet.
Quod si ita est, vide jam quæ homines non in-
decenter velint. Alius vult conjugari, alius con-
jugio viduatus deinceps continenter eligit vive-
D re, alius nullum concubitum nec in ipsis nuptiis
experiri. Et si aliud hic alio melius reperitur;
nullum tamen istorum possumus dicere inde-
center aliquid velle: sic et optare filios, nuptia-
rum scilicet fructum, et eis qui suscepti fuerint
vitam ac salutem, quo voto plerumque occupa-
tur etiam continentia vidualis: nam etsi spreto
conjugio jam non optant etiam filios procreare,
optant tamen quos procreaverunt incolumes vi-
vere. Ab hac omni cura immunis est virginalis
integritas. Habent tamen omnes caros et caras,
quibus non indecenter optant etiam temporalem

(b) Er. et Lov. *Audisti* qualiter *ores*. Alii Ed. et MSS.
qualis.

CLASSIS III. AN. 412.

salutem. Sed cum istam salutem in seipsis et in eis quos diligunt adepti homines fuerint, num poterimus eos dicere jam beatos? Habent enim aliquid quod non dedecet velle: sed si alia non habent majora atque meliora et utilitatis decorisque pleniora, adhuc a beata vita longe absunt.

CAP. VI.

12. PLACETNE igitur ut super salutem istam temporalem optent sibi ac suis honores et potestates? Sane, si ut per hoc consulant eis, qui vivunt sub eis, non propter hæc ipsa, sed propter aliud quod inde fit bonum, decet ea velle: si autem propter inanem fastum elationis pompamque superfluam vel etiam noxiam vanitatis, non decet. Quocirca si optant sibi ac suis etiam sufficientiam rerum necessariarum, de qua sic Apostolus loquitur, *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre hinc aliquid possumus: victum et tegumentum habentes, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum et desideria multa stulta et noxia, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est avaritia, quam quidam appetentes a fide erraverunt: et inseruerunt se doloribus multis.* Hanc ergo sufficientiam non indecenter vult, quisquis vult, nec amplius vult: alioquin non ipsam vult, et ideo nec decenter vult. Hanc optabat et pro hac orabat qui dicebat, *Divitias et paupertatem ne dederis mihi: constitue autem mihi quæ necessaria sunt sufficienter, ut ne satiatus mendax efficiar, et dicam, Quis me videt? aut pauper factus furer; et perjurem nomen Dei mei.* Vides certe et istam sufficientiam non appeti propter seipsam, sed propter salutem corporis, et congruentem habitum personæ hominis, quo habitu non sit inconveniens eis, cum quibus honeste officioseque vivendum est.

1. Tim. 6. 6. Job. 1. 21.

Prov. 30. 8.

13. In his itaque omnibus incolumitas hominis et amicitia propter seipsa appetuntur; sufficientia vero rerum necessariarum non propter seipsam, sed propter duo superiora quæri solet, cum decenter quæritur. Incolumitas porro in ipsa vita ac salute atque integritate animi et corporis constituta est. Itemque amicitia non angustis finibus terminanda est: omnes enim, quibus amor et dilectio debetur, amplectitur, quamvis in alios propensius, in alios suspensius inclinetur: pervenit autem usque ad inimicos, pro quibus etiam orare præcipimur. Ita NEMO EST in genere humano, cui non dilectio, etsi non pro mutua caritate, pro ipsa tamen communis naturæ societate debeatur. * Sed il nos multum juste steque delectant, a quibus vicissim sancte casteque diligimur. Ista cum habentur ut teneantur, cum autem non habentur ut habeantur, orandum est.

*CAP. VII.

14. Hoccine totum, et hæc sunt omnia quibus beatæ summa vitæ colligitur, an aliquid aliud veritas docet quod his omnibus præferatur? Nam et illa sufficientia, et ipsa incolumitas, vel propria vel amicorum, quamdiu temporalis est, pro æternæ vitæ adeptione abjicienda est, quam quam fortasse corpus, ANIMUS vero NULLO MODO SANUS existimandus est, qui non temporalibus æterna præponit. Neque enim in tempore utiliter vivitur nisi ad comparandum meritum quo in æternitate vivatur. Ad illam ergo unam vitam, quæ cum Deo et de Deo vivitur, cetera quæ utiliter et decenter optantur, sine dubio referenda sunt. In eo quippe nosmetipsos diligimus, si Deum diligimus: et ex alio præcepto proximos nostros sicut nosmetipsos ita vere diligimus, si eos ad Dei similem dilectionem, quantum in nobis est, perducamus. Deum igitur diligimus propter seipsum, et nos ac proximos propter ipsum: nec cum ita vivimus, jam nos in ipsa beata vita constitutos existimemus, quasi nihil sit amplius quod oremus. Quomodo enim jam beate vivimus cum illud adhuc desit, propter quod unum bene vivimus?

CAP. VIII.

15. Ut quid ergo per multa dispergimur, et quærimus quid oremus, timentes ne forte sicut non oportet oremus, ac non potius cum Psalmo dicimus, *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut habitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ: ut contempler delectationem Dei, et visitem templum ejus?* Ibi namque omnes dies non veniendo et transeundo fiunt omnes, nec initium alterius est finis alterius; omnes sine fine simul sunt, ubi nec ipsa vita habent finem, cujus illi dies sunt. Propter hanc adipiscendam vitam beatam ipsa vera Vita beata nos orare docuit, non in multiloquio, tamquam eo fiat ut exaudiamur, quo loquaciores sumus, cum eum oremus qui novit, sicut ipse Dominus ait, quid nobis necessarium sit, prius quam petamus ab eo. Unde mirum videri potest, quamvis multiloquium prohibuerit, cur nos sic orare adhortatus sit, qui novit quod nobis necessarium sit prius quam petamus ab eo, ut diceret, *Oportet semper orare, et non deficere*, viduæ cujusdam proposito exemplo; quæ de suo adversario cupiens vindicari, judicem iniquum sæpe interpellando flexit ad audiendum, non justitia vel misericordia permotum, sed tædio superatum: ut hinc admoneremur, quam certius nos exaudiat misericors et justus Dominus Deus sine intermissione orantes, quando illa nec ab iniquo et impio judice potuit assidua interpellatione contemni; et quam libens atque placatus bona desideria impleat eorum, a quibus aliena peccata novit ignosci, si quo cupiebat illa pervenit, quæ voluit vindicari. Ille quoque cui amicus de via venerat, nec quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiens commodari, quibus fortasse ipsa Trinitas unius substantiæ figurata est, jam cum suis servis dormientem petitor instantissimus et molestissimus excitavit, ut daret ei quantos volebat, magis et ipse vitando tædium quam benevolentiam cogitando: ut hinc intelligeremus, si dare cogitur qui, cum dormiat, a petente excitatur invitus, quanto det benignius qui nec dormire novit, et dormientes nos excitat ut petamus.

Psal. 26. 4.

Matt. 6. 8.

Luca 18. 1.

Luca 11. 5.

16. Hinc est et illud, *Petite et accipietis: quæ-*

Ibid. 9.

CLASSIS III. AN. 412.

rite, et invenientis: pulsate, et aperietur vobis. [A] *Omnis enim qui petit accipit, et quærens invenit, et pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, a quo filius suus panem petit, numquid lapidem porrigit ei? aut si piscem petit, numquid serpentem porrigit illi? aut si ovum petit, numquid porrigit ei scorpium? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit bona petentibus se?* Cum ergo secundum tria illa quæ commendat Apostolus, fides significetur in *pisce*, vel propter aquam baptismi, vel quod in hujus sæculi fluctibus integra est; cui contrarius est ille serpens, qui ut non crederetur Deo, venenosa fraude persuasit: spes in *ovo*, quia vita pulli nondum est, sed futura est, nec jam videtur, sed adhuc speratur; spes enim quæ vi- [B] detur, non est spes; cui contrarius est scorpius, quoniam qui sperat æternam vitam, quæ retro sunt obliviscitur, et in anteriora se extendit; cui (*Rom. 8.24.*) noxium est retro respicere; scorpius autem ex ea parte cavendus est, quam venenatam et aculeatam retrorsum habet: caritas, in *pane*: major enim horum caritas; et in cibis utique vincit (*1.Cor.13,13.*) cetera panis utilitas; cui contrarius est lapis, quoniam dura corda respuunt caritatem: sive aliud aliquid congruentius ista significent, tamen qui novit bona data dare filiis suis, petere nos et quærere et pulsare compellit.

17. Quod quare faciat, qui novit, quid nobis necessarium sit, prius quam petamus ab eo, movere animum potest, nisi intelligamus quod Dominus et Deus noster non voluntatem nostram [C] sibi velit innotescere quam non potest ignorare; sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud enim valde magnum est, sed nos ad capiendum parvi et angusti sumus. Ideo nobis dicitur, *Dilatamini, ne sitis jugum ducentes cum infidelibus.* (*2 Cor. 6.14.*) Tanto quippe illud quod valde magnum est quod nec oculus vidit, quia non est color; nec auris audivit, quia non est sonus; nec in cor (*2. Cor. 2. 9.*) hominibus adscendit, quia cor hominis illuc debet adscendere, sumemus capacius, quanto id et fidelius credimus, et speramus firmius, et desideramus ardentius.

CAP. IX.

18. In ipsa ergo fide et spe et caritate continuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa intervalla horarum et temporum etiam ver- [D] bis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus; quantumque in hoc desiderio profecerimus nobis ipsis innotescamus, et ad hoc augendum nos ipsos acrius excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem ferventior præcedit affectus. Ac per hoc et quod ait Apostolus, *Sine intermissione orate*, quid est aliud (*1.Tess.5 16.*) quam beatam vitam, quæ nulla nisi æterna est, ab eo qui eam solus dare potest, sine intermissione desiderare? Semper ergo hanc a Domino Deo desideremus et oremus semper. Sed ideo ab aliis curis atque negotiis, quibus ipsum desiderium quodam modo tepescit, certis horis ad negotium orandi mentem revocamus, verbis orationis nos ipsos admonentes in id, quod desideramus, intendere, ne quod tepescere cœperat, omnino frigescat, et penitus exstinguatur, nisi crebrius inflammetur. Unde et illud quod idem Apostolus ait, *Postulationes vestræ innotescant apud Deum*, non sic accipiendum est, tamquam (*Philip. 4. 6.*) Deo innotescant, qui eas et antequam essent utique noverat, sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. Aut forte etiam innotescant Angelis qui sunt apud Deum, ut quodam modo eas offerant Deo, et de his consulant, et quod eo jubente implendum esse cognoverint, sicut oportere ibi cognoverint, hoc nobis vel evidenter vel latenter apportent. Dixit enim Angelus homini, *Et nunc quando orabas tu et Sara, ego obtuli orationem vestram in conspectu claritatis Dei.* (*Tob. 12. 12.*)

CAPUT X.

19. Quæ cum ita sint, etiam cum diu orare vacat, id est cum alia bonarum et necessariarum actionum non impediuntur officia, quamvis et in eis, ut dixi, desiderio illo semper orandum sit, non est improbum nec inutile. Neque enim, ut nonnulli putant, hoc est orare in multiloquio, si diutius oretur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam de ipso (*Lucæ 6. 12.*) Domino scriptum est, quod pernoctaverit in orando, et quod prolixius oraverit; ubi quid aliud quam nobis præbebat exemplum, in tempore precator opportunus, cum Patre exauditor æternus.

20. Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas, et raptim quodam modo jaculatas, ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, per productiores moras evanescat atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt, hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perduraverit, non cito esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa loquutio, sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multum loqui est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Multum autem precari est ad eum, quem precamur, diuturna et pia cordis excitatione pulsare. Nam plerumque hoc negotium plus gemitibus, quam sermonibus agitur, plus fletu quam affatu. Ponit autem lacrymas nostras in conspectu suo, et gemitus noster non est absconditus ab eo, qui omnia per Verbum condidit, et humana verba non quærit.

CAP. XI. Expositio orationis dominicæ.

21. Nobis ergo verba necessaria sunt, quibus commoneamur, et inspiciamus quid petamus, non quibus Dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. Cum ergo dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, nos ipsos admonemus desiderare, ut nomen ejus quod semper sanctum (*Matt. 6. 9. Lucæ 11. 2.*) est, etiam apud homines sanctum habeatur, hoc est non contemnatur; quod non Deo, sed hominibus prodest. Et in eo quod dicimus, *Adveniat regnum tuum*, quod seu velimus, seu nolimus, utique veniet, desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque

CLASSIS III. AN. 412

A nos in eo regnare mereamur. Cum dicimus, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*, nobis ab illo precamur ipsam obedientiam, ut sic a nobis fiat voluntas ejus, quemadmodum fit in cælestibus ab Angelis ejus. Cum dicimus, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie;* per id quod dicitur *hodie*, significatur hoc tempore, ubi vel illam sufficientiam petimus a parte quæ excellit, id est nomine panis totam significantes; vel sacramentum fidelium, quod in hoc tempore necessarium est, non tamen ad hujus temporis, sed ad illam æternam felicitatem assequendam. Cum dicimus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris;* nos admonemus et quid petamus, et quid faciamus, ut accipere mereamur. Cum dicimus, *Nec nos inferas in tentationem;* nos admonemus hoc B petere, ne deserti ejus adjutorio alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Cum dicimus, *Libera nos a malo;* nos admonemus cogitare, nondum nos esse in eo bono ubi nullum patiemur malum. Et hoc quidem ultimum quod in dominica oratione positum est, tam late patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitus edat, in hoc lacrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. His enim verbis res ipsas memoriæ nostræ commendari oportebat.

CAP. XII.

22. Nam quælibet alia verba dicamus, quæ affectus orantis vel præcedendo format ut clareat, vel consequendo adtendit ut crescat, nihil aliud dicimus quam quod in ista dominica ora- C tione positum est, si recte et congruenter oramus. Quisquis autem id dicit quod ad istam evangelicam precem pertinere non possit, etiam si non illicite orat, carnaliter orat: quod nescio quemadmodum non dicatur illicite, quandoquidem spiritu renatos nonnisi spiritaliter decet
Eccli. 36. 4. orare. Qui enim dicit verbi gratia, *Clarificare*
Ibid. 18. *in omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis:* et, *Prophetæ tui fideles inveniantur:* quid aliud dicit quam, *Sanctificetur nomen tuum?*
Psal. 79. 4. Qui dicit, *Deus virtutum converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus:* quid aliud
Psal. 118. 133. dicit quam, *Veniat regnum tuum?* Qui dicit, *Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mei omnis iniquitas:* quid aliud
Prov. 30. 8. dicit quam, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et* D *in terra?* Qui dicit, *Paupertatem et divitias ne dederis mihi:* quid aliud dicit quam, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie?* Qui dicit;
Psal. 131. 1. *Memento Domine David, et omnis mansuetudi-*
Psal. 7. 4. *nis ejus:* aut, *Domine, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, et reddidi retribuentibus mihi mala:* quid aliud dicit quam, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus de-*
Eccli. 23. 6. *bitoribus nostris?* Qui dicit, *Aufer a me concupiscentias ventris, et desiderium concubitus ne apprehendat me:* quid aliud dicit quam, *Ne nos*
Psal. 58. 2. *inferas in tentationem?* Qui dicit, *Erue me ab inimicis meis Deus, et ab insurgentibus super me, libera me:* quid aliud dicit quam, *Libera*

A *nos a malo?* Et si per omnia precationum sanctarum verba discurras, quantum existimo, nihil invenies quod in ista dominica non contineatur et concludatur oratione. Unde liberum est aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando dicere; sed non debet esse liberum alia dicere.

23. Hæc et pro nobis, et pro nostris, et pro alienis, atque pro ipsis inimicis sine fluctu dubitationis orando sunt: quamvis alius pro isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates vel longinquitates necessitudinum in corde orantis oriatur aut excellat affectus. Qui autem dicit in oratione, verbi gratia, Domine multiplica divitias meas, aut da mihi tantas quantas illi vel illi dedisti, aut honores meos auge, fac me in hoc sæculo præpotentem atque clarentem, vel B si quid hujusmodi est, et hæc dicit, eorum habens concupiscentiam, non id adtendens, ut ex his secundum Deum prosit hominibus: puto eum non invenire in oratione dominica, quo possit hæc vota coaptare. Quamobrem pudeat saltem petere quæ non pudet cupere; aut si et hoc pudet, sed cupiditas vincit, quanto melius hoc petitur, ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet, cui dicimus, *Libera nos a malo*.

CAP. XIII.

24. Habes quantum arbitror, non solum qualis ores; verum etiam quid ores; non me docente, sed illo qui omnes nos docere dignatus est. Beata vita quærenda est, hæc a Domino Deo petenda est. Quid sit beatum esse, a multis multa sunt disputata, sed nos ad multos et ad multa ut quid imus? Breviter in Scriptura Dei veraci-
C terque dictum est; *Beatus populus cujus est Do-* *Ps. 143. 15.*
minus Deus ipsius. In ipso populo ut simus, atque ad eum contemplandum, et cum eo sine
fine vivendum pervenire possimus, *finis præce-* *1. Tim. 1. 5.*
pti est caritas de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta. In eisdem tribus, pro conscientia bona spes posita est. Fides ergo et spes et caritas ad Deum perducunt orantem, hoc est credentem, sperantem, desiderantem, et quæ petat a Domino in dominica oratione considerantem. Jejunia et ab aliis voluptatibus sine salutis neglectu carnalis concupiscentiæ refrenatio, maximeque eleemosynæ multum adjuvant oratio-
nem, ut possimus dicere; *In die tribulationis* *Psal. 76. 3.*
meæ, Deum exquisivi manibus meis, nocte coram eo, et non sum deceptus. Quomodo enim D Deus incorporalis et impalpabilis manibus exquiritur, nisi operibus exquiratur?

CAP. XIV.

25. Adhuc est fortasse, quod quæras, cur
Apostolus dixerit, *Quid enim oremus, sicut* *Rom. 8. 26.*
oportet, nescimus. Neque enim ullo modo credendum est vel ipsum, vel quibus ista dicebat, dominicam nescisse orationem. Cur ergo putamus hoc eum dixisse, quod nec temere potuit, nec mendaciter dicere, nisi quia molestiæ tribulationesque temporales plerumque prosunt, vel ad sanandum tumorem superbiæ, vel ad probandam exercendamve patientiam, cui probatæ et exercitatæ clarior merces uberiorque servatur, vel ad quæcumque flagellanda et abolenda peccata; tamen nos nescientes quid ista prosint,

CLASSIS III. AN. 412.

ab omni tribulatione optamus liberari? Ab hac A
ignorantia nec seipsum Apostolus ostendit alie-
num, nisi forte quid oraret sicut oportet sciebat,
quando in revelationum magnitudine ne extolle-
retur datus est illi stimulus carnis, angelus sa-
tanæ, qui eum colaphizaret, propter quod ter
2. Cor. 12. 7. Dominum rogavit, ut eum auferret ab eo, uti-
que sicut oportet nesciens quid oraret. Denique
Dei responsum cur non fieret, quod vir tantus
orabat, et quare fieri non expediret, audivit;
Ibidem. 9. *Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmi-
tate perficitur.*

26. In his ergo tribulationibus, quæ possunt
et prodesse et nocere, quid oremus sicut opor-
tet nescimus: et tamen quia dura, quia mole-
sta, quia contra sensum nostræ infirmitatis sunt,
universali humana voluntate, ut a nobis hæc B
auferantur, oramus. Sed hoc devotionis debe-
mus Domino Deo nostro, ut si ea non abstulerit,
non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed po-
tius pia patientia malorum, bona speremus am-
pliora: sic enim virtus in infirmitate perficitur.
NONNULLIS quippe impatientibus Dominus Deus
quod petebant concessit iratus, sicut contra Apo-
Num. 11. 33. stolo negavit propitius. Nam legimus Israelitæ
quid et quomodo rogaverint et acceperint; sed
expleta concupiscentia, impatientia est graviter
1. Reg. 8. 7. castigata. Dedit et regem petentibus secundum
cor eorum, sicut scriptum est, non secundum
Job. 1. 12. et cap. 2. 6. cor suum. Dedit etiam quod diabolus postulavit,
ut probandus ejus famulus tentaretur. Exaudi-
Lucæ 8. 32. vit rogantes, et immundos spiritus, ut in mul-
tos suos legio dæmonum mitteretur. Hæc scri- C
pta sunt, ne forte se quisque magnipendat, si
fuerit exauditus, cum aliquid impatienter petit,
quod non impetrare plus prosit; aut se abjiciat,
et de divina erga se miseratione desperet, si non
exaudiatur, cum forte aliquid petit, quo acci-
piendo affligatur atrocius, vel a prosperitate cor-
ruptus penitus evertatur. In talibus ergo quid
oremus sicut oportet, nescimus. Unde si aliquid
contra quam oramus acciderit, patienter feren-
do, et in omnibus gratias agendo, hoc potius
oportuisse quod Dei, non quod nostra voluntas
habuit, minime dubitare debemus. Nam et hu-
jusmodi exemplum præbuit nobis ille Mediator,
Mat. 26. 39. qui cum dixisset, *Pater, si fieri potest, tran-
seat a me calix iste*, humanam in se voluntatem
ex hominis susceptione transformans, continuo D
subjecit, *Verum non quod ego volo, sed quod
Rom. 5. 19. tu vis Pater*. Unde non immerito per unius obe-
dientiam justi constituuntur multi.

Psal. 26. 4. 27. Quisquis autem illam unam petit a Domi-
no, et hanc requirit certus ac securus petit, nec
timet ne forte obsit cum acceperit, sine qua ni-
hil prodest quidquid aliud orando sicut oportet
acceperit. IPSA EST enim una vera et sola beata
vita, ut contemplemur Domini delectationem in
æternum, immortales atque incorruptibiles cor-
pore et spiritu. Propter hanc unam cætera re-
quiruntur, et non indecenter petuntur. Istam
quisquis habuerit, omnia quæ vult habebit, nec
aliquid ibi velle habere poterit, quod non dece-
A bit. Ibi quippe est fons vitæ, quem sitire nunc
oportet in oratione, quamdiu in spe vivimus et
quod speramus nondum videmus, in protectio-
ne alarum ejus, ante quem est omne desiderium
nostrum, ut inebriemur ab ubertate domus ejus Psal. 35. 9.
et torrente voluptatis ejus potemur: quoniam
apud eum est fons vitæ, et in lumine ejus vide-
bimus lumen: quando satiabitur in bonis desi-
derium nostrum: et nihil erit ultra quod gemen-
do quæramus, sed quod gaudendo teneamus.
Veruntamen quia ipsa est pax, quæ præcellit
omnem intellectum, etiam ipsam in oratione po-
scendo, quid oremus sicut oportet nescimus.
Quod enim sicuti est cogitare non possumus, uti-
que nescimus; sed quidquid cogitanti occurrerit,
abjicimus, respuimus, improbamus, non hoc
B esse quod quærimus novimus, quamvis illud non-
dum quale sit noverimus.

CAP. XV.

28. EST ergo in nobis quædam, ut ita dicam,
docta ignorantia, sed docta spiritu Dei, qui ad-
juvat infirmitatem nostram. Nam cum dixisset
Apostolus, *Si autem quod non videmus spera-* Rom. 8. 25.
mus, per patientiam exspectamus; ibi subjecit,
*Similiter et Spiritus adjuvat infirmitatem no-
stram. Quid enim oremus sicut oportet nesci-
mus: sed ipse Spiritus interpellat pro nobis ge-
mitibus inenarrabilibus: qui autem scrutatur
corda, scit quid Spiritus sapiat, quia secun-
dum Deum interpellat pro sanctis.* Quod non
sic est intelligendum, ut existimemus sanctum
Spiritum Dei, qui in Trinitate incommutabilis
Deus est, et cum Patre et Filio unus Deus, tam-
C quam aliquem qui non sit quod Deus est inter-
pellare pro sanctis. Dictum quippe est, *interpel-
lat pro sanctis*, quia interpellare sanctos facit,
sicut dictum est, *Tentat vos Dominus Deus ve-* Deut. 13. 3.
ster, ut sciat si diligatis eum, hoc est ut scire
vos faciat. Interpellare itaque sanctos facit ge-
mitibus inenarrabilibus, inspirans eis deside-
rium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam
per patientiam exspectamus. Quomodo enim nar-
ratur, quando desideratur quod ignoratur? Nam
utique si omni modo ignoretur, non desidera-
retur: et rursus, si videretur, non desiderare-
tur, nec gemitibus quæreretur.

CAP. XVI.

29. Hæc omnia considerans, et si quid aliud
de hac re tibi Dominus insinuaverit, quod vel
mihi non occurrit, vel dici a me longum fuit,
D concerta in oratione vincere hoc sæculum, ora
in spe, ora fideliter et amanter, ora instanter
atque patienter, ora sicut vidua Christi. Quam-
vis enim ad omnia membra ejus, hoc est ad
omnes qui in eum credunt, et ejus corpori so-
ciantur, sicut docuit, orare pertineat; specia-
liter tamen diligentior cura orationum in scri-
pturis ejus viduis invenitur injuncta. Nam duæ 1. Reg. 1. 2.
fuerunt Annæ honorabiliter nominatæ una con- Lucæ 2. 36.
jugata quæ sanctum Samuelem peperit: alia vi-
dua quæ sanctum sanctorum, cum adhuc infans
esset agnovit. Oravit et conjugata in dolore ani-
mi et afflictione cordis, quia filios non habebat;
tunc ipsum Samuelem impetravit, et acceptum
Deo reddidit, quia cum posceret, vovit. Sed

CLASSIS III. AN. 412.

A oratio ejus quomodo ad orationem illam dominicam pertineat, non facile reperitur, nisi quia in eo quod ibi positum est, *Libera nos a malo*, *1. Reg. 1. 11. Matt. 6. 13.* non parvum malum videbatur, et nuptam esse, et fructu carere nuptiarum, cum sola excuset nuptias procreandorum caussa filiorum. De illa vero Anna vidua vide quid scriptum sit; *Quia* *Lucæ 2. 37.* *non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die.* Nec aliunde Apostolus, *1. Tim. 5. 5.* quod et supra commemoravi, *Quæ autem vere vidua est*, inquit, *et desolata speravit in Domino, et persistit in orationibus die ac nocte:* et Dominus cum semper ad orandum, et non *Lucæ 18. 1.* deficiendum nos hortaretur, viduam commemoravit, quæ licet iniquum et impium judicem, ac Dei et hominum contemtorem, ad audiendam caussam suam assidue interpellando convertit. B Quam ergo præ ceteris viduæ debent vacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendum orandi studium de viduis propositum est exhortationis exemplum.

30. Quid autem in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio et desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutam atque desolatam quamdiu peregrinatur a Domino, profecto quamdiu viduitatem suam Deo defensori assidua et impensissima precatione commendat. Ora ergo ut vidua Christi, nondum habens ejus conspectum, cujus precaris auxilium. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondum enim veras futuri sæculi divitias habes, ubi nulla damna formides. Licet habeas filios et nepotes, numerosamque familiam, C quod et supra dictum est, sicut desolata ora; incerta sunt enim omnia temporalia, etiam usque in finem vitæ hujus in nostram consolationem mansura. Tu autem si ea quæ sursum sunt quæris et sapis, æterna et certa desideras, quæ quamdiu nondum habes etiam salvis omnibus atque obsequentibus tuis, tamquam desolatam deputare te debes. Et si tu, profecto etiam tuo exemplo religiosissima nurus tua, et aliæ sanctæ viduæ virginesque sub vestra cura securius constitutæ: quanto enim magis domum vestram pie tractatis; tanto impensius orationibus instare debetis, rerum præsentium non occupatæ negotiis, nisi quæ flagitat caussa pietatis.

31. Sane memineritis et pro nobis non negligenter orare. Nolumus enim sic nobis honorem D quem periculosum gerimus deferatis, ut adjutorium, quod necessarium novimus, auferatis. A familia Christi oratum est pro Petro, oratum *Act. 12. 5.* est pro Paulo; (*a*) et in ejus familia esse gaudemus; et incomparabiliter plus quam Petrus et Paulus orationum fraternarum auxiliis indigemus. Orate certatim concordi sanctoque certamine: non enim adversus alterutrum certatis, sed adversus diabolum sanctis omnibus inimicum. *Tobiæ 12. 8.* In jejuniis et vigiliis, et omni castigatione corporis quamplurimum adjuvatur oratio. Faciat quæque vestrum quod poterit: QUOD ALTERA A minus potest, in ea quæ potest facit, si in altera diligit, quod ideo quia non potest ipsa non facit: proinde quæ minus valet, non impediat plus valentem, et quæ plus valet, non urgeat minus valentem. Conscientiam quippe vestram Deo debetis, nemini autem vestrum aliquid debeatis, nisi ut invicem diligatis. Exaudiat te Dominus, qui potens est facere supra quam petimus aut intelligimus.

EPISTOLA CXXXI. *

* *Alias CLVI. quæ autem 131. erat, nunc 101.*

Augustinus Probam resalutat, et gratias agit, quod de salute ipsius fuerit sollicita.

B Dominæ insigni et merito illustri et præstantissimæ filiæ PROBÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa idem tempus.

EST quidem ita, ut dicis, quod in corpore corruptibili anima constituta terrena quadam contagione constringitur, et tali onere quodammodo depressa curvatur, ut in imo multa, quam in summo unum facilius concupiscat et cogitet. Nam hoc etiam sancta scriptura ita dicit, *Corpus enim quod corrumpitur aggravat animam,* *Sap. 9. 15.* *et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Sed ideo venit Salvator noster, qui mulierem illam in Evangelio per decem et octo *Lucæ 13.* annos curvam, quæ fortasse hoc significabat, verbo salutis erexit, ut anima Christiana non frustra audiat, *Sursum cor:* nec frustra respondeat, *se habere ad Dominum.* Quod intuens re- C cte facis, mala hujus mundi tolerabilia ducere spe futuri. Sic enim usu quodam bono convertuntur in bonum, dum non augent nostram concupiscentiam, sed exercent patientiam: de qua re Apostolus ait, *Scimus quoniam diligentibus* *Rom. 8. 28.* *Deum omnia cooperantur in bonum. Omnia*, inquit: non solum ergo illa quæ appetuntur ut suavia, verum etiam illa quæ ut molesta vitantur, quando alia sic sumimus ne capiamur, alia sic ferimus ne frangamur, et secundum præcepta divina in omnibus gratias agimus ei, de quo dicimus, *Benedicam Dominum in omni tempore,* *Psal. 33. 2.* *semper laus ejus in ore meo:* et, *Bonum est mihi quod humiliasti me, ut discam justificationes* *Psal. 118. Thet. 71.* *tuas.* Neque enim revera, si fallacis prosperitatis semper hic tranquillitas arrideret, anima hu- D mana portum illum veræ certæque securitatis appeteret, domina insignis et merito illustris et præstantissima filia. Reddens itaque debitum præstantiæ tuæ salutationis obsequium, agensque gratias quod salutis nostræ religiosissimam curam geris, posco tibi a Domino futuræ vitæ præmia præsentisque solatia, omniumque vestrûm, in quorum cordibus per fidem habitat Christus, me dilectioni orationique commendo. *Et alia manu.* Deus verus et verax veraciter consoletur cor tuum, et protegat salutem tuam, domina insignis et merito illustris ac præstantissima filia.

(a) MSS. septem et Am. Bad. Er. habent: *Et vos in ejus familia*, etc.

CLASSIS III. AN. 412.

EPISTOLA CXXXII. *

* Alias I, quæ autem 132. erat nunc 136.

Augustinus Volusiano, exhortans illum ut sacrarum scripturarum lectioni vacet, sibique rescribat si quid in eis difficultatis legenti occurrerit.

a Domino illustri et merito præstantissimo filio (a) VOLUSIANO, AUGUSTINUS episcopus.

Scripta circa ineuntem an. 412.

De salute tua, quam et in hoc sæculo, et in Christo esse cupio, sanctæ matris tuæ votis non fortasse etiam ipse non impar. Unde meritis tuis reddens salutationis obsequium, horror ut valeo, ut litterarum vere certeque sanctarum studio te curam non pigeat impendere. Sincera enim et solida res est, nec fucatis eloquiis ambit ad animum, nec ullo linguæ tectorio inane aliquid ac pendulum crepitat. Multum movet, non verborum, sed rerum avidum: et multum terret, facturа securum. Præcipue Apostolorum linguas exhortor ut legas, ex his enim ad cognoscendos Prophetas excitaberis, quorum testimoniis utuntur Apostoli. Si quid autem vel cum legis, vel cum cogitas tibi oritur quæstionis, in quo dissolvendo videar necessarius, scribe ut rescribam. Magis enim hoc forte Domino adjuvante potero, quam præsens talia loqui tecum, non solum propter occupationes varias et meas et tuas, (quoniam non cum mihi vacat, occurrit ut et tibi vacet) verum etiam propter eorum irruentem præsentiam, qui plerumque non sunt apti tali negotio, magisque linguæ certaminibus, quam scientiæ luminibus delectantur: quod autem scriptum habetur, semper vacat ad legendum, cum vacat legenti: nec onerosum fit præsens, quod cum voles sumitur, cum voles ponitur.

EPISTOLA CXXXIII. *

* Alias CLIX. quæ autem 133. erat, nunc 99.

Augustinus Marcellino tribuno, ut Donatistas in quæstione confessos atrocia facinora puniat citra supplicium capitis, uti congruit Ecclesiæ mansuetudini.

Domino eximio et merito insigni atque carissimo filio MARCELLINO, (b) AUGUSTINUS in Domino salutem. b

Scripta forte circa idem tempus.

1. Circumcelliones illos et clericos partis Donati, quos de (c) Hipponensi ad judicium pro factis eorum publicæ disciplinæ cura deduxerat, a tua nobilitate comperi auditos, et plurimos eorum de homicidio, quod in Restitutum c (23. q. 5 Circumcelliones.) catholicum presbyterum commiserunt, et de cæde Innocentii alterius catholici presbyteri, atque de oculo ejus effosso, et de digito præciso fuisse confessos. Unde mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur. Ideoque his litteris obtestor fidem tuam quam habes in Christo, per ipsius Domini Christi misericordiam, ut hoc nec facias, nec fieri omnino permittas. Quamvis enim ab eorum interitu dissimulare possemus, qui non accusantibus nostris, sed (d) illorum Notoria ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præsentati videantur examini; nolumus tamen passiones servorum Dei, quasi vice talionis, paribus suppliciis vindicari. Non quo scelestis hominibus licentiam facinorum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere volumus; ut vivi et nulla corporis parte truncati, vel ab inquietudine insana ad sanitatis otium legum coercitione dirigantur, vel a malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem et ista damnatio: sed quis non intelligat magis beneficium quam supplicium nuncupandum, ubi nec sæviendi relaxetur audacia, nec pœnitendi subtrahatur medicina?

2. Imple Christiane judex pii patris officium; sic succense iniquitati, ut consulere humanitati memineris: nec in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem; sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione servasti, quando tantorum scelerum confessionem, non extendente eculeo, non sulcantibus ungulis, non urentibus flammis; sed virgarum verberibus eruisti. Qui modus coercitionis a magistris artium liberalium, et ab ipsis parentibus, et sæpe etiam in judiciis solet ab episcopis adhiberi. Noli ergo atrocius vindicare, quod lenius invenisti. Inquirendi quam puniendi necessitas major est. Ad hoc enim et mitissimi homines facinus occultatum diligenter atque instanter examinant, ut inveniat quibus parcant. Unde plerumque necesse est, exerceatur acrius inquisitio, ut manifestato scelere sit ubi appareat mansuetudo. Omnia quippe bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam, *sed ut videant*, sit Dominus, *bona opera vestra, et glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est*. Matt. 5. 16. Et ideo non sufficit Apostolo monere, ut mansuetudinem servaremus, sed ut eam etiam notam omnibus faceremus: *Mansuetudo*, inquit, *vestra nota sit omnibus hominibus*. Phil. 4. 5. Et alio loco, *Mansuetudinem ostentantes ad omnes homines*. Tit. 3. 2. Unde nec illa sancti David, quando ini- 1. Reg 24.7.

(a) Volusianus Melaniæ junioris avunculus fuisse creditur, id est ipsius matris Albinæ frater: non autem patruus, quia Publicola Melaniæ ejusdem pater fratrem non habuit superstitem, ex epist. 94. Quapropter ἀνεψιὸς quæ vox ad patruum et avunculum communis est, non bene ab interprete vertitur, *patruus*, tum apud Photium 53 tum apud Metaphrastem in Melaniæ vita. Exstant tituli de eodem, ut putant, Volusiano versus, quibus hunc Proconsulis Africæ munus sustinuisse docent. Porro Melaniæ neptis et Procli Constantinopolitani episcopi cura Volusianum ad Christianam religionem profitendam in extremis adductum fuisse produnt Photius et Metaphrastes.

(b) MSS. sex: *Augustinus* episcopus in *Domino*.

(c) Lov. de *Hipponensi ecclesia*. At a MSS. abest, *ecclesia*, quam vocem, sive quampiam similem supplendam relinquere solet Augustinus.

(d) MSS. tres: *illorum* notaria ad quos. Alii duo. *Notatoria*.

CLASSIS III. AN. 412.

mico sibi in manus tradito clementer pepercit, præclarissima lenitas emineret, nisi potestas pariter appareret. Non te ergo exasperet vindicandi potestas, cui lenitatem non excussit examinandi necessitas. Noli facinore invento quærere percussorem in quo inveniendo noluisti adhibere tortorem.

3. Postremo pro Ecclesiæ utilitate missus es. Hoc Ecclesiæ catholicæ, aut ut modum dispensationis meæ non supergredi videar, hoc ecclesiæ ad Hipponensium regiorum diœcesim pertinenti prodesse, hoc expedire contestor. Si non audis amicum petentem, audi episcopum consulentem. Quamvis quoniam Christiano loquor, maxime in tali caussa, non arroganter dixerim, audire te episcopum convenit jubentem, Domine eximie et merito insignis atque carissime fili. Unde scio quidem caussas ecclesiasticas excellentiæ tuæ potissimum injunctas, sed quia credo istam curam ad virum clarissimum atque spectabilem Proconsulem pertinere, ad eum quoque litteras dedi; quas rogo ut ipse illi tradere et allegare, si opus est, non graveris: atque ambos obsecro, ne importunam arbitremini, vel intercessionem, vel suggestionem, vel sollicitudinem nostram: et passiones catholicorum servorum Dei, quæ infirmis ad ædificationem spiritalem utiles esse debent, haud reciproca inimicorum, a quibus passi sunt, pœna decoloretis, sed potius refracta judiciaria severitate, et vestram fidem, quia filii estis Ecclesiæ, et ipsius matris mansuetudinem commendare minime negligatis. Deus omnipotens præstantiam tuam bonis omnibus augeat, Domine eximie et merito insignis atque carissime fili.

EPISTOLA CXXXIV. *

* Alias CLX, quæ autem 131. erat, nunc 53.

Augustinus Apringium Proconsulem rogat ac monet, ut Circumcelliones atrocia confessos mitius puniat, memor ecclesiasticæ mansuetudinis.

Domino insigni et merito sublimi ac præstantissimo filio Apringio, Augustinus.

Scripta cum superiore.

1. Non dubito in hac potestate, quam tibi Deus homini in homines dedit, cogitare te divinum judicium, ubi et judices stabunt rationem de suo judicio reddituri. Christiana quippe fide te imbutum scio; unde mihi ad excellentiam tuam major fiducia tribuitur, non solum petendi, verum etiam monendi propter illum Dominum, in cujus familia nobiscum cælesti jure censeris, in quo spem vitæ æternæ pariter habemus, et quem pro vobis in sacrosanctis mysteriis invocamus. Proinde, Domine insignis et merito sublimis ac præstantissime fili, primum quæso, ut non tibi videar importunus irruere actibus tuis, ea sollicitudine quam me præcipue gerere oportet pro ecclesia mihi credita, cujus utilitatibus servio, cui, non tam præesse, quam prodesse desidero. Deinde obsecro ut quod moneo vel rogo, non dedigneris accipere, non cunctis adquiescere.

2. Circumcelliones quosdam et clericos Donatistas cura eorum, qui disciplinæ publicæ inserviunt, præmissa Notoria ad judicia legesque perduxit. Hi cum audirentur a viro clarissimo et spectabili tribuno et notario fratre tuo, filio meo Marcellino, non tormentis ungularum atque flammarum, sed virgarum coerciti, horrenda facinora in fratres et compresbyteros meos a se perpetrata confessi sunt, quod scilicet unum eorum exceptum insidiis trucidaverunt, alterum e domo raptum, oculo effosso digitoque amputato truncaverunt. Hæc cum comperissem illos fuisse confessos, ideoque minime dubitarem sub jura tuæ securis esse venturos, has ad tuam nobilitatem litteras acceleravi, quibus deprecor, et per misericordiam Christi obsecro, sic de tua majore atque certiore felicitate gaudeamus, ut eis paria non retribuantur: quamquam lapidis ictibus digitum præcidere oculumque convellere leges puniendo non possint, quod isti sæviendo potuerunt. Unde securus sum de iis, qui hoc se fecisse confessi sunt, quod hanc vicissitudinem non reportabunt: sed ne vel ipsi vel illi quorum homicidium patefactum est, per tuæ potestatis sententiam multentur, hoc timeo, hoc ne fiat et Christianus judicem rogo, et Christianum episcopus moneo.

3. De vobis quidem dixisse Apostolum legimus, quod non sine caussa gladium geratis, et ministri Dei sitis vindices in eos qui male agunt: *Rom. 3. 13.* sed alia caussa est provinciæ, alia est Ecclesiæ. Illius terribiliter gerenda est administratio, hujus clementer commendanda est mansuetudo. Si apud judicem non Christianum mihi sermo esset, aliter agerem; nec tamen etiam sic Ecclesiæ caussam desererem; et quantum admittere dignaretur, instarem, ne passiones servorum Dei catholicorum, quæ prodesse debent ad exempla patientiæ, inimicorum suorum sanguine fœdarentur: et si nollet adquiescere, inimico animo eum resistere suspicarer. Nunc vero quando apud te res agitur, alia mihi ratio est, alia consultatio. Rectorem te quidem præcelsæ potestatis videmus, sed etiam filium Christianæ pietatis agnoscimus. Subdatur sublimitas tua, subdatur fides tua, caussam tecum tracto communem; sed tu in ea potes, quod ego non possum. Confer nobiscum consilium, et porrige auxilium.

4. Diligenter actum est, ut inimici Ecclesiæ, qui solent vaniloquio seductionis sollicitare animos imperitos tamquam de persequutione gloriantes, quam se perpeti jactant, horrenda facinora sua in catholicos clericos perpetrata faterentur, et suis verbis implicarentur. Legenda sunt Gesta ad sanandas animas, quas pestifera suasione venenaverunt. Numquid placet tibi, ut ad finem Gestorum, si cruentum istorum supplicium continebit, legendo pervenire timeamus, ubi ponimus et ipsam conscientiam, ne malum pro malo, qui passi sunt, reddidisse videantur? Si ergo nihil aliud constitueretur frenandæ ma-

litiæ perditorum, extrema fortasse necessitas ut tales occiderentur urgeret; quamquam quod ad nos adtinet, si nihil mitius eis fieri posset mallemus eos liberos relaxari, quam passiones fratrum nostrorum fuso eorum sanguine vindicari: nunc vero cum aliquid fieri possit, quo et mitis commendetur Ecclesia, et immitium cohibeatur audacia; cur non flectas in partem providentiorem lenioremque sententiam, quod licet judicibus facere etiam non in caussis Ecclesiæ. Time ergo nobiscum judicium Dei Patris, et commenda mansuetudinem matris. Cum enim tu facis, Ecclesia facit, propter quam facis, et cujus filius facis. Contende bonitate cum malis. Illi scelere immani membra de corpore vivo avulserunt: tu opere misericordi effice, ut illa quæ nefandis operibus exercebant, alicui utili operi integra eorum membra deserviant. Illi non pepercerunt correctionem sibi prædicantibus Dei servis: tu parce comprehensis, parce ductis, parce convictis. Illi impio ferro fuderunt sanguinem Christianum: tu ab eorum sanguine etiam juridicum gladium cohibe propter Christum. Illi ministro Ecclesiæ occiso extorserunt spatium vivendi: tu inimicis Ecclesiæ viventibus relaxa spatium pœnitendi. Talem te oportet esse in caussa Ecclesiæ judicem Christianum, petentibus, monentibus, intercedentibus nobis. Solent homines quando cum inimicis eorum convictis lenius agitur, a mitiore sententia provocare: sed inimicos nostros ita diligimus, ut nisi de tua Christiana obedientia præsumamus, a tua severa sententia provocemus. Deus omnipotens excellentiam tuam auctiorem feliciorem que conservet, Domine insignis et merito sublimis ac præstantissime fili.

* Alias II. quæ autem 135. erat, nunc 110.

EPISTOLA CXXXV. *

Volusianus Augustino, proponens illi quæstiones, quomodo Deus immensus claudi potuerit utero virginis, et infantis corpusculo; an mundi curam deseruerit interim etc. num etiam miraculis satis declarata sit ejus divinitas.

Domino vere sancta ac merito venerabili patri Augustino *episcopo*, Volusianus.

Scripta sub initium an. 412.

1. Petis me, *vir probitatis justitiæque documentum, ut aliqua ex ambiguis lectionis peritæ discenda percontaer. Amplector gratiam muneris imperati, meque libens in disciplinas tuas affero, veteris sententiæ auctoritatem secutus, quæ nullam ad perdiscendum abundare credit ætatem. Neque immerito Sapiens, prudentiæ studia nullis terminis, neque fine conclusit, quando primordiis suis remota* (a) *virtus numquam adeo reseratur adeuntibus, ut omnis protinus ad agnitionem patescat. Domine vere sancte ac merito venerabilis pater, est opere prætium cognoscere habitam inter nos proxime confabulationem. Quibusdam amicorum conventibus aderamus, frequentes proferebantur illic pro ingeniis studiisque sententiæ. Erat tamen sermo rethorica partitio: apud agnoscentem loquor; nam etiam ista paulo ante docuisti. Adstruebatur quid esset* (b) *inventio, quæ inventionis acrimonia, quantus disponendi labor, quæ translationis gratia, quæ iconismatum pulcritudo, et pro ingenio naturaque materiæ, apposita etiam dicendi facultas. Alii rursus poeticam elevabant faventes. Ne hanc quidem eloquentiæ partem tacitam aut inhonoram* (c) *relinquis ut convenienter Poeta dixerit*, Inter victrices hederam tibi serpere lauros. *Dicebatur ergo quantus œconomiæ esset ornatus, quæ metaphorarum venustas, quanta in comparatione sublimitas: jam leves enodesque versus, atque ut i'a dixerim, cæsurarum modulata variatio. Tunc ad familiarem tuam philosophiam sermo deflectit, quam ipse Aristotelico more tamquam Isocraticam fovere consueveras. Quærebamus et quid egerit præceptor ex Lyceo; quid Academiæ multiplex et continuata cunctatio; quid ille disputator ex porticu; quid Physicorum peritia; quid Epicureorum voluptas; quid inter omnes infinita disputandi libido, tuncque magis ignorata veritas, postquam præsumtum est quod possit agnosci.*

Virg. Bucol. Ecl. 8.

2. *Dum in his confabulatio nostra remoratur unus e multis, Et quis, inquit, est sapientia ad perfectum Christianitatis imbutus, qui ambigua in quibus hæreo possit aperire, dubiasque assensus meos vera vel verisimili credulitate firmare? Stupemus tacentes. Tunc in hæc sponte prærumpit. Miror utrum mundi Dominus et rector, intemeratæ feminæ corpus impleverit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, et tamen virgo enixa sit solemnitate pariendi, et post hæc virginitas intacta permanserit. His et alia subnectit: Intra corpusculum vagientis infantiæ latet, cui* (d) *par vix putatur universitas; patitur puerilitatis annos, adolescit, juventute solidatur; tamdiu a sedibus suis abest ille regnator, atque ad unum corpusculum totius mundi cura transfertur: deinde in somnos resolvitur, cibo alitur, omnes mortalium sentit affectus; nec ullis competentibus signis tantæ majestatis indicia clarescunt, quoniam* (e) *larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis; hæc* (f) *si et alios cogites Deo parva sunt. Intervenimus ulterius inquirenti, soluto-*

(a) Unus Vaticanus codex ceteris refragrantibus præfert, *remota veritas.*
(b) In MSS. septemdecim, *Adstruebatur quid esset inventionis acrimonia.*
(c) Lov. *inhonoratam reliqui*, MSS. plures, *reliquissent.* Sed legendum cum melioris notæ codicibus, *inhonoram relinquis.* Laudat quippe Augustinum quod poeticam nobilitatis, libris videlicet conscriptis de musica.
(d) Editi, *cui parva.* At MSS. viginti tres tum in hac, tum in 137. epistola constanter habent, *cui par vix.*
(e) Unus e Vaticanis MSS. *carnalis illa purgatio.* At alii omnes habent, *larvalis*; id est liberatio a Dæmonibus, qui larvæ vocitantur.
(f) Apud Lov. aliasque editiones, *hæc et alia si cogites.* Sed in MSS. hic et infra in epistola 137. legitur, *hæc si et alios cogites.* Sic porro legebat Augustinus, cum ad hoc respondeat: *Fatemur quidem et nos talia gessisse Prophetas etc.*

CLASSIS III. AN. 412.

que conventu, ad potioris peritiæ merita distulimus, ne dum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus. Accepisti, vir totius gloriæ capax, imperitiæ confessionem, quid a partibus vestris desideretur agnoscis. Interest famæ tuæ, ut quæsita noverimus. Utcumque absque detrimento cultus divini in aliis sacerdotibus toleratur inscitia; at cum ad antistitem Augustinum venitur, legi deest quidquid contigerit ignorari. Incolumen venerationem tuam divinitas summa tueatur, Domine vere sancte ac merito venerabilis pater.

EPISTOLA CXXXVI. *

* *Alias* IV. *quæ autem* 136. *erat, nunc* 77.

Marcellinus Augustino, rogans ut Volusiano faciat satis, et narrans quosdam calumniari, quod Deus veterem Legem præ tædio seu consiliorum inconstantia abrogarit, quodque doctrina evangelica sit reipublicæ inutilis; denique Christianos principes multum malorum invexisse reipublicæ.

Domino nimiumque venerabili, et omnibus mihi officiis unice percolendo patri Augustino, Marcellinus.

Scripta eodem tempore.

1. V*ir illustris Volusianus beatitudinis tuæ mihi litteras legit, immo me quidem cogente pluribus legit, quæ scilicet omnia quæ a te dicuntur, eum vere miranda sint, usquequaque miratus sum. Sermonis enim divini gratia humiliter tumens, facile ut placeret emeruit. Hinc enim plurimum placuit, quod hominis gressus aliquanta titubantes boni propositi exhortatione statuere et firmare contendis. Est enim nobis cum eodem quotidiana pro viribus nostris, et pro ingenii paupertate disputatio. Sanctæ siquidem matris ejus precatians compulsus, cura mihi est eum frequentius salutandi gratia convenire, licet vicem in hac parte reddere etiam ipse dignetur. Accepta autem venerabilitatis tuæ epistola, homo qui a veri Dei stabilitate, multorum, quorum in hac urbe copia est, persuasione revocatur, ita motus est, ut si, quantum ipse confirmat, litterarum prolixitatem minime formidasset, omne beatitudini tuæ quod habere potest insinuasset ambiguum. Sed tamen satis, sicut etiam ipse probare dignaberis, culto accuratoque sermone, et Romanæ eloquentiæ nitore perspicuo, aliqua sibi exolvi impendio postulavit. Quæ quidem quæstio usquequaque detrita est, et eorum super hac parte satis nota calliditas, qui dispensationem dominicæ incarnationis infamant. Sed tamen etiam ego in hac parte, quia plurimis quidquid rescripseris profuturum esse confido, precator accesserim, ut ad ea vigilantius respondere digneris, in quibus nihil amplius Dominum quam alii homines facere potuerunt, gessisse mentiuntur. Apollonium siquidem suum nobis, et Apulcium aliosque magicæ artis homines in medium proferunt, quorum majora contendunt exstitisse miracula.*

2. *Ipse autem vir illustris superius memoratus,* (a) *multa esse dixit præsentibus aliquantis, quæ huic possent jungi non immerito quæstioni, si ut ante dixi, non ab ejus partibus epistolaris considerata brevitas fuisset. Quæ tamen licet scribere noluerit, tacere non est passus. Dicebat enim, quod etsi sibi hodie incarnationis dominicæ ratio redderetur; reddi vix ad liquidum possit, cur hic Deus, qui et veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis delectatus est novis. Nihil enim corrigi posse asserebat, nisi quod ante factum non recte probaretur, vel quod semel recte factum sit, immutari ullatenus non debuisse. Recte enim facta dicebat mutari nisi injuste non posse: maxime quia ista varietas inconstantiæ Deum possit arguere. Tum deinde quod ejus prædicatio atque doctrina, reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat; utpote, sicut a multis dicitur, ejus hoc constet præceptum, ut nulli malum pro mala reddere debeamus, et percutienti aliam præbere maxillam, et pallium dari persistenti tunicam tollere, et cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato: quæ omnia reipublicæ moribus asserit esse contraria. Nam quis tolli sibi ob hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatori non mala velit belli jure reponere? et cætera quæ dici ad reliqua posse intelligit venerabilitas tua. Hæc ergo omnia, ipsi posse adjungi æstimat quæstioni, intantum ut per Christianos principes, Christianam religionem maxima ex parte servantes, tanta (etiamsi ipse de hac parte taceat) reipublicæ mala evenisse manifestum sit.*

Rom. 12. 17. Matt. 5. 39.

3. *Unde sicut beatitudo tua mecum dignatur agnoscere, ad hæc omnia (quoniam multorum manibus sine dubio tradetur sanctitatis tuæ desiderata responsia,) plenus debet et elucubratus solutionis splendor ostendi: maxime quia cum ista gererentur, eximius Hipponensis regionis possessor et dominus præsens aderat, qui et sanctitatem tuam sub ironiæ adulatione laudaret, et sibi, eum de his quæreret, minime satisfactum esse contenderet. Ego vero ad hæc omnia promissionis non immemor sed exactor, libros confici deprecor, Ecclesiæ, hoc maxime tempore, incredibiliter profuturos.*

EPISTOLA CXXXVII. *

* *Alias* III. *quæ autem* 137. *erat, nunc* 78.

Respondet Augustinus ad singulas quæstiones superius propositas a Volusiano.

Domino illustri et merito insigni, et præstantissimo filio Volusiano, Augustinus in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem. CAPUT I.

1. Legi litteras tuas, in quibus vidi magni cujusdam dialogi specimen, laudabili brevitate comprehensum. Respondere igitur de-

(a) MSS. undecim: *multas esse dixit, quæ huic possent jungi non immerito quæstiones.*

CLASSIS III. AN. 412.

A bui, nec pro dilatione aliquid excusationis opponere. Accidit enim opportune, ut ab alienis negotiis mihi aliquantulum vacaret. Quibus autem dictandis hoc otium statueram impendere, paululum distuli, nequaquam justum esse arbitratus, ut quem ad quærendum exhortatus ipse fueram, differrem quærentem. Quis autem nostrûm, qui Christi, ut possumus, gratiam ministramus, cum tua verba legerit, ita te velit doctrina instrui Christiana, ut tibi tantum sufficiat ad salutem non hujus vitæ (quam vaporis esse simillimam, tantillum apparentis, et illico vanescentis atque pereuntis, sermo divinus admonere curavit) sed illam salutem propter quam adipiscendam et in æternum obtinendam Christiani sumus? Parum est ergo nobis B sic te instrui, ut tibi sit liberando satis. Ingenium quippe et eloquium tuum tam excellens tamque luculentum, prodesse debet etiam ceteris, contra quorum tarditatem seu perversitatem, convenientissime defendenda est tantæ gratiæ dispensatio, quam superbæ animulæ nihili pendunt, quæ nimis affectant plurimum posse, et ad sua vitia sananda vel etiam refrenanda nihil possunt.

Jac. 4. 15.

2. Quæris igitur, *utrum mundi Dominus et rector, intemeratæ feminæ corpus impleverit; pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, et tamen virgo enixa sit sollemnitate pariendi, et post hæc virginitas inviolata permanserit. Utrum intera corpusculum vagientis infantiæ latuerit, cui par vix putatur universitas;* C *passus fuerit puerilitatis annos, adoleverit, juventute solidatus sit; tam diu a sedibus suis abfuerit regnator ille, atque in unum corpusculum totius mundi cura translata sit: deinde in somnos resolutus sit; cibo alitus, omnes mortalium senserit affectus; neque ullis competentibus signis claruerint tantæ majestatis indicia; quoniam larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis, hæc si et alios cogitemus, Deo parva sunt.* Hanc scribis in quodam conventu amicorum ab uno ex multis, qui aderant, illatam esse quæstionem; vos autem intervenisse ulterius inquirenti, solutumque conventum, ad potioris peritiæ merita distulisse, ne dum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus.

D 3. Deinde ad me litterarum tuarum dirigis intentionem, et post hanc imperitiæ confessionem, admones ut a partibus nostris quid desideretur agnoscam. Adjungis etiam famæ meæ interesse ut quæsita noveritis, quod utcumque absque detrimento divini cultus in aliis sacerdotibus toleratur inscitia, at cum ad me antistitem venitur, legi deesse quidquid contigerit ignorari. Primum igitur hanc de me opinionem facile præsumtam, quæso deponas, eumque animum quamvis erga me benevolentissimum solvas atque exuas, ac de me mihi magis quam ulli alteri credas, si mihi dilectionis vicem rependis. Tanta est enim Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere: non quod ad ea quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perveniatur difficultate: sed cum quisque ibi fidem tenuerit, sine qua pie recteque non vivitur; tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opacata intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis, quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet, *Cum consummaverit homo, tunc incipit.*

Eccli. 18. 6.

CAPUT II.

4. Sed quid hinc plura? Veniendum potius est ad rem, quam requiris. Ubi primum te scire volo, non hoc habere Christianam doctrinam quod ita sit Deus infusus carni, qua ex virgine nasceretur, ut curam gubernandæ universitatis vel deseruerit, vel amiserit, vel ad illud corpusculum quasi contractam materiam collectamque transtulerit. Hominum iste sensus est, nihil nisi corpora valentium cogitare, sive ista crassiora, sicut sunt humor atque humus, sive subtiliora, sicut aeris et lucis; sed tamen corpora, quorum nullum potest esse ubique totum, quoniam per innumerabiles partes aliud alibi habeat, necesse est, et quantumcumque sit corpus seu quantulumcumque corpusculum, loci occupet spatium, eumdemque locum sic impleat, ut in nulla ejus parte sit totum. Ac per hoc densari ac rarescere, contrahi et dilatari, in minutias deteri et grandescere in molem, non nisi corporum est. Longe aliud est animæ natura quam corporis: quanto magis Dei, qui creator est et animæ et corporis? Non sic Deus dicitur implere mundum, velut aqua, velut aer, velut ipsa lux, ut minore sui parte minorem mundi impleat partem, et majore majorem. Novit ubique totus esse, et nullo contineri loco: novit venire non recedendo ubi erat: novit abire non deserendo quo venerat.

5. Miratur hoc mens humana, et quia non capit, fortasse nec credit: seipsam primitus (a) a ingrata miretur, seipsam paululum, si potest, attollat a corpore, et ab eis rebus quas solet sentire per corpus; et videat ipsa quid sit quæ utitur corpore. Sed forte non potest. Magni quippe est ingenii, ut ait quidam, sevocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere. Ipsos ergo corporis sensus aliquanto insurtius, et vigilantius perscrutetur. Sunt certe quinque partiti corporis sensus, qui nec sine corpore, nec sine anima esse possunt: quia neque sentire est nisi viventis, quod ab anima est corpori; neque sine corporeis instrumentis, et quasi vasis atque organis videmus, audimus,

Cicero.

(a) MSS. novem, *seipsam primitus mirata miretur.*

cæterisque tribus utimur sensibus. Intendat hæc anima rationalis, et sensus corporis, non sensibus corporis, sed ipsa mente atque ratione consideret. Certe sentire homo non potest, nisi vivat: vivit autem in carne, antequam morte utrumque dirimatur. Quomodo igitur anima quæ sunt extra carnem suam sentit, quæ nonnisi in carne sua vivit? An non ab ejus carne longissime absunt sidera in cœlo? An non in cœlo videt solem? An sentire non est videre, cum sit in quinque sensibus cæteris excellentior visus? An et in cœlo vivit, quia et in cœlo sentit, et sensus esse (a) non potest ubi vita non est? An sentit, et ubi non vivit, quia cum in sua tantum carne vivat, sentit etiam in his locis, quæ præter ejus carnem continent ea, quæ tangit adspectu? Videsne quam hoc sit latebrosum in sensu tam conspicuo, qui visus dicitur? Adtende et auditum. Nam et ipse se foras quodam modo diffundit a carne. Unde enim dicimus, foris sonat, nisi ibi sentiamus ubi sonat? Ergo et illic extra carnem nostram vivimus. An sentire possumus et ubi non vivimus, cum sensus sine vita esse non possit?

6. Cæteri tres sensus apud seipsos sentiunt, quamvis de olfactu utcumque possit dubitari. De gustu autem atque tactu nulla controversia est, quod ea quæ gustamus et tangimus, non alibi, quam in carne nostra sentimus. Proinde isti tres sensus ab hac consideratione semoveantur. Visus auditusque afferunt mirabilem quæstionem, aut quomodo anima sentiat ubi non vivit, aut quomodo vivat ubi non est. Neque enim nisi in carne sua est: sentit autem etiam præter carnem suam. Ibi quippe sentit ubi videt; quia et videre sentire est. Ibi sentit ubi audit; quia et audire sentire est. Aut ergo et ibi vivit, ac per hoc etiam et ibi est: aut sentit et ubi non vivit; aut vivit et ubi non est. Hæc omnia mira sunt, nihil horum affirmari sine quadam velut absurditate potest: et de sensu loquimur morticino. Quid igitur est ipsa anima, præter corporis sensum, id est in mente qua ista considerat? Neque enim sensu corporis, de ipsis sensibus corporis judicat. Et putamus nobis de omnipotentia Dei incredibile dici aliquid, cum dicitur Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, sic assumsisse corpus ex virgine, et sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam non corruperit, ut æternitatem non mutaverit, ut potestatem non minuerit, ut administrationem mundi non deseruerit, ut a sinu Patris, id est a secreto, quo cum illo et in illo est, non recesserit?

7. Verbum Dei sic intellige, per quod facta sunt omnia, non ut ejus transire aliquid cogites, et ex futuro præteritum fieri. Manet sicuti est, et ubique totum est. Venit autem cum manifestatur, et cum occultatur abscedit. Adest tamen sive occultum sive manifestum, sicut lux adest oculis et videntis et cæci: sed videnti adest præsens, cæco vero absens. Adest et vox audientibus auribus, adest etiam surdis: sed illis patet, istos latet. Quid autem mirabilius quam id quod accidit in vocibus nostris verbisque sonantibus, in re scilicet raptim transitoria? Cum enim loquimur, ne secundæ quidem syllabæ locus est, nisi prima sonare destiterit; et tamen si unus adsit auditor, totum audit quod dicimus; et si duo adsint, tantumdem ambo audiunt, quod et singulis totum est: et si audiat multitudo silens, non inter se particulatim comminuunt sonos tanquam cibos, sed omne quod sonat et omnibus totum est, et singulis totum. Itane jam non illud est potius incredibile, si verbum hominis transiens quod (b) exhibet auribus, Verbum Dei permanens non exhiberet rebus, ut quemadmodum hoc simul auditur a singulis etiam totum, ita illud simul ubique sit totum.

8. Non itaque metuendum est corpusculum infantiæ, ne in illo (c) tantas Deus angustias passus esse videatur. Neque enim mole, sed virtute magnus est Deus; qui providentia sua meliorem sensum formiculis et apiculis dedit quam asinis et camelis: qui ex grano minutissimo seminis tantam ficulneæ arboris magnitudinem creat, cum ex multo majoribus seminibus longe minora multa nascantur: qui pupillam tam parvam ditavit acie, qua per oculos emicante, in ictu temporis cœlum prope dimidium lustraretur: qui ex puncto et quasi centro cerebri, sensus omnes quinaria distributione diffundit: qui corde membro tam exiguo vitalem motum per corporis cuncta dispensat: his atque hujusmodi rebus insinuans magna de minimis, qui non est parvus in parvis. Ipsa enim magnitudo virtutis ejus, quæ nullas in angusto sentit angustias, uterum virginalem non adventitio, sed indigena puerperio fecundavit; ipsa sibi animam rationalem, et per eamdem etiam corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptavit: nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Ipsa virtus per inviolatæ matris virginea viscera, membra infantis eduxit, quæ postea per clausa ostia membra juvenis introduxit. Hic si ratio quæritur, non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.

CAP. III.

9. Jam illud, quod in somnos solvitur, et cibo alitur, et omnes humanos sentit affectus, hominem persuadet hominibus, quem non consumsit utique sed assumsit. Ecce sic factum est; et tamen quidam hæretici, perverse mirando laudandoque ejus virtutem, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiæ commendatio, qua salvos facit

(a) Erasmo visum est negationem superfluere, eamque omisere Lovanienses. Sed habent MSS. omnes, et ad sensum necessariam omnino censemus.

(b) In prius excusis legebatur, *quod exhibetur auribus ... non exhibetur rebus*. At in omnibus prope MSS. *quod exhibet auribus ... non exhiberet rebus*

(c) Novemdecim MSS. *ne illo tantus Deus angustias passus esse videatur.*

credentes in se, profundos thesauros sapientiæ A et scientiæ continens, et fide mentes imbuens, quas ad æternam contemplationem veritatis incommutabilis provehat. Quid si Omnipotens hominem ubicumque formatum non ex materno utero crearet, sed repentinum inferret adspectibus? Quid si nullas ex parvulo in juventam mutaret ætates, nullos cibos, nullos caperet somnos; nonne opinionem confirmaret erroris; nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur; et dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc vero ita inter Deum et homines Mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret.

10. Quid autem non mirum facit Deus in omnibus B creaturæ motibus, nisi consuetudine quotidiana viluissent? Denique quam multa usitata calcantur, quæ considerata stupentur: sicut ipsa vis seminum, quos numeros habet, et quam vivaces, quam efficaces, quam latenter potentes, quam in parvo magna molientes, quis adeat animo, quis promat eloquio? Ille igitur sibi hominem sine semine operatus est, qui in rerum natura sine seminibus operatur et semina. Ille in suo corpore numeros temporum mensurasque servavit ætatum, qui sine ulla sui mutabilitate mutando contexit ordinem sæculorum. Hoc enim crevit in tempore, quod cœpit ex tempore. Verbum autem in principio, per quod facta sunt tempora, tempus elegit quo susciperet carnem, non tempori cessit ut verteretur in carnem. C Homo quippe Deo accessit, non Deus a se recessit.

11. Sic autem quidam reddi sibi rationem flagitant, quomodo Deus homini permixtus sit, ut una fieret persona Christi, cum hoc semel fieri oportuerit; quasi rationem ipsi reddant de re quæ quotidie fit, quomodo misceatur anima corpori, ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personæ anima unitur corpori, ut homo sit: ita in unitate personæ Deus unitur homini, ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animæ et corporis; in hac persona mixtura est Dei et hominis: si tamen recedat auditor a consuetudine corporum, qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem suam quamquam et in ipsis corporibus aeri lux incorrupta misceatur. Ergo D persona hominis, mixtura est animæ et corporis: persona autem Christi, mixtura est Dei et hominis. Cum enim Verbum Dei permixtum est animæ habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus. Illud quotidie fit ad procreandos homines: hoc semel factum est ad liberandos homines. Verumtamen duarum rerum incorporearum commixtio facilius credi debuit, quam unius incorporeæ, et alterius corporeæ. Nam si anima in sua natura non fallatur, incorpoream se esse comprehendit: multo magis incorporeum est Verbum Dei, ac per hoc Verbi Dei et animæ credibilior debuit esse permixtio, quam animæ et corporis. Sed hoc in nobis ipsis experimur: illud in Christo credere jubemur. Si autem utrumque nobis pariter inexpertum credendum præciperetur, quid horum citius crederemus? Quomodo non fateremur duo incorporea, quam unum corporeum alterumque incorporeum facilius potuisse misceri? si tamen non indigne ad ista mixtionis vel mixturæ nomen admittitur, propter consuetudinem corporalium rerum, longe aliter se habentium aliterque notarum.

12. Verbum igitur Dei idemque Dei Filius, Patri coæternus, eademque Virtus et Sapientia Dei, a superno fine creaturæ rationalis usque ad infimum finem creaturæ corporalis adtingens fortiter, et disponens omnia suaviter, præsens et latens, nusquam conclusa, nusquam discissa, nusquam tumida, sed sine mole ubique tota, longe alio modo quodam, quam eo quo creaturis ceteris adest, suscepit hominem, seque (a) et illo fecit unum Jesum Christum, mediatorem Dei et hominum, æqualem Patri secundum divinitatem, minorem autem Patre secundum carnem, hoc est secundum hominem; incommutabiliter immortalem secundum æqualem Patri divinitatem, eumdemque mutabilem atque mortalem (b) secundum cognatam nobis infirmitatem. In quo Christo, eo tempore, quod opportunissimum ipse noverat, et ante sæcula disposuerat, venit hominibus magisterium et adjutorium, ad capessendam sempiternam salutem. Magisterium quidem ut ea, quæ hic ante dicta sunt utiliter vera, non solum a Prophetis sanctis, qui omnia vera dixerunt, verum etiam a philosophis atque ipsis poetis, et cujuscemodi auctoribus litterarum, (quos multa vera falsis miscuisse quis ambigat?) illius etiam in carne præsentata confirmaret auctoritas, propter eos, qui illa non possent in ipsa intima Veritate cernere atque discernere: (c) quæ Veritas et antequam hominem assumeret, ipsa aderat omnibus, qui ejus participes esse potuerunt. Maxime vero suæ incarnationis exemplo id salubriter persuasit, ut quoniam homines plerique divinitatis avidi, per potestates cœlestes quas deos putarent, ritusque varios illicitorum non sacrorum sed sacrilegiorum, ambiendum sibi arbitrarentur ad Deum, magis superbe quam pie; qua in re pro Angelis sanctis eis se dæmones (d) superbiæ cognatione supponunt; scirent homines tam proximum esse Deum pietati hominum, ad quem velut longe positum per interpositas potestates ambiebant, ut hominem suscipere dignaretur, et cum illo uniri quodam modo, ut ei sic coaptaretur homo totus, quemadmodum animæ cor-

1 Cor. 1. 24.
Sap. 8. 1.
1 Tim. 2. 5.

(a) Ita MSS. septemdecim. At omnes Editi habent, *Seque et illum fecit unum Jesum Christum.*

(b) Editi: *secundum cognitam nobis.* Sed melius MSS. octo: *cognatam.*

(c) In Editis. *Quæ veritas ... ipsa aderat.* Reposuimus ex viginti MSS. *ipse.*

(d) Edit. Bad. Er. et Lov. *superbæ cogitatione.* Alii quatuor, *cognationes* Sed melior visa est aliorum quinque lectio quam hic reddimus.

CLASSIS III. AN. 412.

pus: excepta concretione mutabili, in quam non convertitur Deus, et quam videmus quod habeat et corpus et animus. Adjutorium autem, quod sine gratia fidei, quæ ab illo est, nemo potest vincere concupiscentias vitiosas; et si qua earum residua non vicerit, veniali remissione purgari. Quod ergo ad magisterium ejus adtinet, quis nunc extremus idiota, vel quæ abjecta muliercula non credit animæ immortalitatem vitamque post mortem futuram? Quod apud Græcos olim primus Pherecydes Assyrius cum disputasset, Pythagoram Samium illius disputationis novitate permotum ex athleta in philosophum vertit. *Virg. Ecl. 4.* Nunc ergo quod Maro sit, et omnes videmus, Amomum Assyrium vulgo nascitur. Quod autem ad adjutorium gratiæ pertinet, quæ in Christo est, ipse est omnino,

Ibidem. *Quo duce si qua manent sceleris vestigia nostri,*
Irrita perpetua solvent formidine terras:

CAP. IV. 13. Sed *nulla*, inquiunt, *competentibus signis claruerunt tantæ majestatis indicia: quia larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis, si et alii considerentur, Deo parva sunt.* Fatemur quidem et nos talia quædam fecisse Prophetas. *3. Reg. 17. 17. 4. Reg. 4. 35.* Nam in his signis quid excellentius quam mortuos resurrexisse? Fecit hoc Elias, fecit hoc Elisæus. Nam de magorum miraculis, utrum etiam mortuos suscitaverint, illi viderint qui et Apuleium se contra magicarum artium crimina copiosissime defendentem, conantur non accusando, sed laudando convincere. *Exod. 7. et seq.* Nos legimus, magos Ægyptiorum artium istarum peritissimos, a Moyse famulo Dei fuisse superatos, cum illi quædam mira nefandis artibus agerent, ille Deo (a) simpliciter invocato, machinamenta eorum cuncta subverteret. Sed et ipse Moyses, et ceteri Prophetæ veracissimi Dominum Christum prophetaverunt, et gloriam magnam ei dederunt, hunc non tamquam parem sibi, nec in eadem miraculorum potentia superiorem, sed plane Dominum Deum omnium et hominem propter homines factum venturum prænuntiaverunt. Qui propterea et ipse talia facere voluit, ne esset absurdum, quæ per illos fecerat, si ipse non faceret. Sed tamen et aliquid proprium facere debuit: Nasci de virgine, a mortuis resurgere, in cælum adscendere. Hoc Deo qui parum putat, quid plus exspectet ignoro.

14. Arbitror enim talia flagitari, qualia gerens hominem, facere (b) non debuit. *Johan. 1. 1.* Nam in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, et omnia per ipsum facta sunt. Num homine assumto, alium mundum facere debuit, ut eum esse crederemus, per quem factus est mundus? Sed nec major mundus, nec isti æqualis in hoc mundo fieri posset. Si autem minorem faceret infra istum, similiter hoc quoque parum putaretur. Quia ergo non oportebat ut novum facere mundum, nova fecit in mundo. Homo enim de virgine procreatus, et a mortuis in æternam vitam resuscitatus, et super cælos exaltatus, potentius fortasse opus est quam mundus. Hic forte respondent, se factum hoc esse non credere. Quid ergo fiat hominibus, qui minima contemnunt, majora non credunt? Reddita vita defunctis, ideo creditur, quia fecerunt alii, et parum est Deo: caro propria de virgine creata, et a morte in æternam vitam super cælos levata, ideo non creditur, quia nemo fecit, et competit Deo. Ac per hoc quæ sibi quisque facilia non facto sed captu putat, æquo animo accipit: supra ea veluti ficta pro falsis ducit. Noli eis esse similis, obsecro te.

15. Disputantur hæc latius, et omnes quæstionum necessariarum sinus perscrutati discussique panduntur: sed intellectui fides aditum aperit, infidelitas claudit. Quem non moveat ad credendum tantus ab initio ipse rerum gestarum ordo, et ipsa connexio temporum, præteritis fidem de præsentibus faciens, priora posterioribus et recentioribus antiqua confirmans? *Gen. 12. 2.* Eligitur unus ex gente Chaldæorum, pietate fidelissima præditus, cui promissa divina post tantam sæculorum seriem novissimis temporibus complenda prodantur, atque in ejus semine omnes gentes habituræ benedictionem prænuntiantur. *Gen. 21. 2.* Hic unum Deum verum colens universitatis creatorem, gignit filium senex, de conjuge quam spe pariendi penitus destitutam sterilitas ætasque jam fecerat. Propagatur ex illo numerosissimus populus, multiplicatus in Ægypto, quo illam stirpem ex orientalibus partibus, promissis effectisque crebrescens dispositio divina transmiserat. *Exod. 13. 17.* Educitur ex Ægypti servitute gens valida, horrendis signis atque miraculis, pulsisque impiis gentibus in terram promissionis perducta et constituta, regno etiam sublimatur. Deinde prævalescente peccato, sacrilegis ausibus Deum verum, qui eis tanta beneficia contulerat, sæpissime offendens variisque flagellata cladibus, et prosperitatibus consolata, usque ad Christi incarnationem declarationemque perducitur. Quem Christum, Dei Verbum, Dei Filium, Deum in carne venturum, moriturum, resurrecturum, in cælum adscensurum, præpollentissimo suo nomine, in omnibus gentibus dicatos sibi populos habiturum; inque illo remissionem peccatorum, salutemque æternam futuram esse credentibus, omnis gentis illius promissa, omnes prophetiæ, sacerdotia, sacrificia, templum, et cuncta omnino sacramenta sonuerunt.

16. *Matt. 1. 23.* Venit et Christus, complentur in ejus ortu, vita, dictis, factis, passionibus, morte, resurrectione, adscensione, omnia præconia Prophetarum. *Act. 2. 2.* Mittit Spiritum-sanctum, implet fideles una in domo congregatos, et hoc ipsum promissum orando atque desiderando exspectantes. Impleti autem Spiritu-sancto, loquuntur repente linguis omnium gentium, arguunt fidenter errores, prædicant saluberrimam veri-

(a) Editt. Lov. Bad. et Er. habent, *Deo suppliciter invocato*. At MSS. lectionem nostram præferunt.

(b) In Editis legitur, *facere non debuit*. Sed abest particula negans a plerisque codicibus MSS.

CLASSIS III. AN. 412.

tatem, exhortantur ad pœnitentiam præteritæ A culpabilis vitæ, indulgentiam de divina gratia pollicentur. Prædicationem pietatis veræque religionis signa congruentia et miracula consequuntur. Excitatur adversus eos sæva infidelitas, tolerant prædicta, sperant promissa, docent præcepta. Numero exigui per mundum disseminantur, populos facilitate mirabili convertunt, inter inimicos augentur, persecutionibus crescunt, per afflictionum angustias usque in terrarum extrema dilatantur. Ex imperitissimis, ex abjectissimis, ex paucissimis illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, præclarissima ingenia, cultissima eloquia; mirabilesque peritias acutorum, facundorum atque doctorum subjugant Christo, et ad prædicandum viam pietatis salutisque convertunt. Alternis B adversitatibus et prosperitatibus rerum, patientiam et temperantiam vigilanter exercent: mundo declinante in extrema, fessisque rebus ætatem ultimam protestante, multo fidentius, quia et hoc prædictum est, æternam civitatis cœlestis felicitatem exspectant. Atque inter hæc omnia contra Ecclesiam Christi impiorum gentium infidelitas fremit: evincit illa patiendo, et inconcussam fidem interobsistentiam sævitiam profitendo. Revelatæ veritatis, quæ diu promissis mysticis velabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia, quibus hoc figurabatur, templi ipsius eversione tolluntur. Reproba per infidelitatem gens ipsa Judæorum a sedibus exstirpata, per mundum usquequaque dispergitur, ut ubique portet codices sanctos, ac si prophetiæ testimo- C nium, quo Christus et Ecclesia prænuntiata est, ne ad tempus a nobis fictum existimaretur, ab ipsis adversariis proferatur; ubi etiam ipsos prædictum est non fuisse credituros. Templa et simulacra dæmonum, ritusque sacrilegi paulatim atque alternatim secundum prædicta prophetica subvertuntur. Hæreses adversus nomen Christi, sub velamento tamen nominis Christi, ad exercendam doctrinam sanctæ religionis, sicut prænuntiatæ sunt, pullulant. Hæc omnia sicut leguntur prædicta, ita cernuntur impleta, atque ex his jam tot et tantis quæ restant, exspectantur implenda. Quæ tandem mens avida æternitatis, vitæque præsentis brevitate permota, contra hujus divinæ auctoritatis lumen culmenque contendat.

CAPUT V. 17. Quæ disputationes, quæ litteræ quorumlibet philosophorum, quæ leges quarumlibet civitatum, duobus præceptis, ex quibus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere,

Matt. 22.37. ullo modo sint comparandæ, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua; et diliges proximum tuum tamquam teipsum?* Hic physica, quoniam omnes omnium naturarum caussæ in Deo creatore sunt. Hic ethica, quoniam VITA BONA ET HONESTA non aliunde formatur, quam a cum ea quæ diligenda sunt, (a) quemadmodum diligenda sunt, diliguntur, hoc est Deus et proximus. Hic logica, quoniam veritas lumenque animæ rationalis, nonnisi Deus est. Hic etiam laudabilis reipublicæ salus: neque enim conditur et custoditur optime civitas, nisi fundamento et vinculo fidei, firmæque concordiæ, cum bonum commune diligitur, quod summum ac verissimum Deus est, atque in illo invicem sincerissime se diligunt homines, cum propter illum se diligunt, cui, quo animo diligant, occultare non possunt.

CLASSIS III. AN. 412.

18. Modus autem ipse dicendi, quo sancta scriptura contexitur, quam omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis. Ea quæ aperta continet, quasi amicus familiaris, sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea vero quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quo non audeat accedere mens tardiuscula et inerudita, quasi pauper ad divitem; sed invitat omnes humili sermone, quos non solum manifesta pascat, sed etiam secreta exerceat veritate, hoc in promtis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodam modo renovantur, renovata suaviter intimantur. His salubriter et prava corriguntur, et parva nutriuntur, et magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui vel errando eam nescit esse saluberrimam, vel odit ægrotando medicinam.

19. Vides quam prolixam epistolam fecerim? Si quid ergo te movet, atque inter nos pertractari tanti habes, non tibi faciat angustias usitatarum epistolarum, velut custodiendus modus: quia et optime nosti quam grandes eas veteres habuerint, cum aliquid agerent, quod explicare breviter non valerent. Et si auctorum ad alias litteras pertinentium, mos esset alius; nostrorum nobis in hac re dignius imitanda præberetur auctoritas. Inspice itaque modum epistolarum apostolicarum, vel eorum etiam qui illa divina eloquia tractaverunt: et non te pigeat te vel multa quærendo proponere, si multa te promovent; vel aliquanto diutius versare quod quæris, ut quantum fieri per tales quales sumus potest, non remaneat dubitationis nubilum, quod obstet lumini veritatis.

20. Scio enim excellentiam tuam, quorumdam D perpeti obstinatissimas contradictiones, qui propterea putant, vel putari volunt Christianam doctrinam utilitati non convenire reipublicæ, quia nolunt stare rempublicam firmitate virtutum, sed impunitate vitiorum. Non autem sicut regi homini, vel cuilibet principi civitatis, ita etiam Deo quidquid a multis peccatur inultum est. Misericordia vero ejus et gratia prædicata hominibus per hominem Christum, impartita autem per Deum Deique Filium eumdem ipsum Christum, non deserit eos qui ex ejus fide vivunt, eumque pie colunt, sive mala hujus vitæ patienter fortiterque experiantur, sive bonis ejus

(a) Editi omittunt, *quemadmodum diligenda sunt*: quæ verba in Vaticanis quinque et in septemdecim Gallicanis MSS. reperiuntur.

CLASSIS III. AN. 412.

misericorditer ac temperanter utantur, æternum pro utroque præmium recepturi in civitate superna atque divina: ubi jam non sit moleste toleranda calamitas, nec laboriose frenanda cupiditas, sed sola sine ulla difficultate, et cum perfecta libertate retinenda Dei et proximi caritas. Incolumem feliciorem que te misericordissima Dei omnipotentia tueatur, Domine illustris et merito insignis, ac præstantissime fili. Sanctam et in Christo dignissime honorandam matrem, cujus pro te Deus preces exaudiat, pro meritis vestris officiosissime saluto. Sanctus frater et coepiscopus meus Possidius præstantiam vestram multum salutat.

* Alias V. quæ autem 138. erat, nunc 122.

EPISTOLA CXXXVIII. *

Augustinus ad Marcellinum respondens epistolæ 136. qua nimirum ille petierat ut satisfaceret Volusiano, et significarat quosdam reprehendere quod Deus veterem Legem abrogasset, nec non asserere doctrinam evangelicam esse perniciosam reipublicæ; ac demum non deesse qui Apolonii Apuleiique magica ludibria miraculis Christi præferrent.

Domino eximio et merito insigni, carissimo ac desiderantissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

CAPUT I.

1. ILLUSTRI viro et eloquentissimo, nobisque dilectissimo (a) Volusiano, non amplius quam ad illud quod inquirendum putavit, respondendum fuit: ad ea vero quæ mihi pertractanda atque solvenda in epistola tua ipse misisti, sive ab illo, sive etiam ab aliis vel suggeruntur, vel ingeruntur ad te potius pro viribus nostris pertractata et soluta mitti debuerunt: non sic quemadmodum de his agendum est librorum negotio, sed quemadmodum potest epistolari sat esse colloquio, ut si tibi visum fuerit, qui eorum motus quotidianis disputationibus experieris, et illis legantur hæ litteræ. Ac si auriculis eorum minus pietate fidei præcultis, sermo iste non sufficit, prius inter nos quod eis putas sufficere peragatur, tum demum ad illos quod peractum fuerit perferatur. Multa enim sunt, a quibus sensus eorum si adhuc abhorret et resilit, vel uberiore vel subtiliore ratione, vel certe auctoritate, cui resistere indignum putent, persuaderi aliquando forsitan possint.

2. Ergo in epistola tua posuisti, moveri quosdam, *cur hic Deus, qui et veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit novis. Nihil enim corrigi posse asserunt, nisi quod ante non recte factum probaretur; vel quod semel recte factum sit, nullatenus immutari debuisse. Recte enim facta dicunt mutari nisi injuste non posse.* Hæc verba ex litteris tuis in has meas transtuli. Quibus si respondere copiose velim, tempus me citius quam exempla defecerint, quibus rerum ipsa natura et opera humana, certa ratione, pro temporum opportunitate mutetur, nec tamen eadem ratio sit mutabilis qua ista mutantur. Unde pauca commemorem, ut ex his excitata quodam modo jam per plura similia vigil currat intentio. Nonne hyemi æstas addito sensim calore succedit? Nonne diurnis tempora nocturna vertuntur? Quoties nostræ variantur ætates adolescentiæ; pueritia non reditura cedit; juventus adolescentiæ non mansura succedit; finiens juventutem senectus morte finitur. Hæc omnia mutantur, nec mutatur divinæ providentiæ ratio, qua fit ut ista mutentur. Non autem opinor cum agricola æstate aliud jusserit, quam jusserat hyeme, ratio mutatur agriculturæ. Et cum mane surgit, qui nocte quiescebat, vitæ consilium non mutavit. Aliud magister adolescenti, quam puero solebat, imposuit. Doctrina igitur constans, (b) mutato præcepto, non mutata mutavit instructionem.

3. Nam magnus ille nostrorum temporum medicus Vindicianus, consultus a quodam, dolori ejus adhiberi jussit quod in tempore congruere videbatur; adhibitum sanitas consecuta est. Deinde post annos aliquot eadem rursus corporis (c) caussa commota, hoc idem ille putavit adhibendum; adhibitum vertit in pejus. Miratus recurrit ad medicum, indicat factum: at ille ut erat acerrimus, ita respondit: *Ideo male acceptus es, quia ego non jussi:* ut omnes qui audissent, parumque hominem nossent, non eum arte medicinali fidere, sed nescio qua illicita potentia putarent. Unde cum esset a quibusdam postea stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant, videlicet illi ætati jam non hoc se fuisse jussurum. Tantum igitur (d) valet ratione atque artibus non mutatis, quid secundum eas sit pro temporum varietate mutandum.

4. Non itaque verum est quod dicitur, Semel recte factum, nullatenus esse mutandum. Mutata quippe temporis caussa, quod recte ante factum fuerat, ita mutari vera ratio plerumque flagitat, ut cum ipsi dicant, recte non fieri si mutetur, contra veritas clamet, recte non fieri nisi mutetur: quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum varietate diversum. Quod enim in diversitate personarum uno tempore accidere potest, ut huic liceat aliquid impune facere, non liceat illi; non quod dissimilis res sit, sed quod is qui facit: ita ab una eademque persona diversis temporibus, tunc oportet aliquid fieri, tunc non oportet, non quod sui dissimilis sit qui facit, sed quando facit.

5. Hæc quæstio quam late pateat, profecto videt, quisquis pulcri aptique distantiam spar-

(a) Editi, *filio Volusiano*. At MSS. carent voce, *filio*.
(b) Editi, *mutato præcepto non mutat instructionem*. At MSS. viginti: *non mutata mutavit instructionem*. Prætulimus.
(c) Editi: *caussa commotus, hoc*. Nos reponimus, *commota*, ex MSS. qui paulo post omittunt vocem, *adhibitum*.
(d) MSS. quinque. *valet ratio, ut artibus*. Alii *ratione atque artibus*.

CLASSIS III. AN. 412.

sam quodam modo in universitate rerum valet, neque negligit intueri. Pulcrum enim per seipsum consideratur atque laudatur, cui turpe ac deforme contrarium est. Aptum vero, cui ex adverso est ineptum, quasi religatum pendet aliunde, nec ex semetipso, sed ex eo cui connectitur, judicatur: nimirum etiam decens atque indecens, vel hoc idem est, vel perinde habetur. Age nunc ea quæ diximus, refer ad illud unde agitur. Aptum fuit primis temporibus sacrificium, quod præceperat Deus, nunc vero non ita est. Aliud enim præcepit, quod huic tempori aptum esset, qui multo magis quam homo novit quid cuique tempori accommodate adhibeatur; quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatque, immutabilis mutabilium sicut creator ita moderator, donec universi sæculi pulcritudo, cujus particulæ sunt, quæ suis quibusque temporibus apta sunt, velut magnum carmen cujusdam ineffabilis modulatoris excurrat, atque inde transeant in æternam contemplationem speciei qui Deum rite colunt, etiam cum tempus est fidei.

6. Falluntur autem qui existimant, hæc Deum jubere caussa suæ utilitatis vel voluptatis. Et merito moventur, cur Deus ista mutaverit, quasi delectatione mutabili aliud sibi jubens offerri illo prius tempore, aliud isto. Non autem ita est. NIHIL Deus jubet quod sibi prosit, sed illi cui jubet. Ideo VERUS EST DOMINUS, qui servo non indiget, et quo servus indiget. In ea quippe Scriptura quæ vetus dicitur Testamentum, et eo tempore quo adhuc illa offerebantur sacrificia, quæ hoc tempore non offeruntur, dictum est,

Psal. 15. 2. *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Nec illorum ergo sacrificiorum egebat Deus, nec cujusquam eget umquam, sed rerum divinitus impartitarum, vel imbuendo virtutibus animo, vel æternæ saluti adipiscendæ, quædam signa sunt, quorum celebratione atque functione, non Deo, sed nobis utilia pietatis officia exercentur.

7. Nimis autem longum est, convenienter disputare de varietate signorum, quæ cum ad res divinas pertinent, Sacramenta appellantur. Sicut autem non ideo mutabilis (a) homo, quia mane aliud, aliud vespere; illud hoc mense, illud alio; non hoc isto anno quod illo: ita non ideo mutabilis Deus, quia universi sæculi priore volumine aliud, aliud posteriore sibi jussit offerri, quo convenienter significationes ad doctrinam religionis saluberrimam pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla sui mutatione disponeret. Nam ut noverint, quos hæc movent, jam hoc fuisse in ratione divina, nec cum ista nova constituerentur, subito priora displicuisse velut mutabili voluntate, sed hoc jam fixum et statutum fuisse in ipsa sapientia Dei, cui de majoribus etiam rerum mutationibus, eadem Scriptura dicit,

Ps. 101. 28. *Mutabis ea et mutabuntur; tu autem idem ipse es:* insinuandum est eis, mutationem

(a) MSS. septemdecim, *non ideo mutabilis Deus.*

A istam sacramentorum Testamenti veteris et novi etiam prædictam fuisse propheticis vocibus. Ita enim videbunt, si poterunt, id quod in tempore novum est, non esse novum apud eum, qui condidit tempora, et sine tempore habet omnia, quæ suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit. Nam et in illo Psalmo, unde commemoravi aliquid, quo demonstrarem non egere Deum sacrificiis nostris, cui dicitur, *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges:* Psal. 15. 2. paulo post legitur ex persona Christi, *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, hoc est pecorum victimis, quibus prius congregabantur conventicula Judæorum. Et alibi dicit, *Non accipiam de manu tua vitulos neque de gregibus tuis hircos.* Psal. 49. 9. Et alius

B Propheta, *Ecce*, inquit, *dies venient, dicit Dominus, et confirmabo super domum Jacob Testamentum novum, non sicut Testamentum quod disposui patribus eorum, cum eduxi eos de terra Ægypti.* Jer. 31. 31. Et alia multa sunt de hac re testimonia, quibus hoc Deum facturum esse prædictum est, quæ commemorare nunc longum est.

8. Hic jam si satis constitit, quod recte alio tempore constitutum est, idem recte alio tempore posse mutari, mutantis opere, non dispositione mutata, quam dispositionem intelligibilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt, quæ in temporibus simul fieri non possunt, quia tempora non simul currunt: quispiam fortassis exspectet caussas a nobis ipsius mutationis accipere, quod ipse nosti quam prolixi sit negotii.

C Verumtamen breviter dici potest, quod homini acuto fortasse sufficerit, aliis sacramentis prænuntiari Christum cum venturus esset, aliis cum venisset annuntiari oportuisse: sicut modo nos idipsum loquentes, diversitas rerum compulit etiam verba mutare. Siquidem aliud est prænuntiari, aliud annuntiari: aliud cum venturus esset, aliud cum venisset.

CAPUT II.

9. Nunc deinde videamus quale sit illud, quod in epistola tua sequitur. Adjecisti enim eos dicere, *quod Christi prædicatio atque doctrina reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat cujus hoc constet esse præceptum; ut nulli malum pro malo reddere debeamus,* Rom. 12. 17. *et percutienti aliam præbere maxillam, et pallium dare ei qui tunicam auferre persisterit,* Matt. 5. 39. *et cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato.*

D *Quæ omnia reipublicæ moribus asseruntur esse contraria. Nam quis*, inquiunt, *tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ depredatoribus non mala velit belli jure reponere?* Hæc atque hujusmodi verba obtrectantium, sive non obtrectando, sed quærendo talia loquentium, operosius fortasse refellerem, nisi hæ disceptationes haberentur cum viris liberaliter institutis. Unde quid opus est ut diutius laboremus, ac non ipsos potius percontemur, quomodo poterant gubernare atque augere rempublicam, quam ex parva et inopi magnam opu- Sallustius Catil.

lentamque fecerunt, qui accepta injuria ignoscere quam persequi malebant? Quomodo Cæsari administrari utique reipublicæ mores ejus extollens Cicero dicebat, quod nihil oblivisci soleret nisi injurias? Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam magnus adulator: sed si laudator, talem Cæsarem noverat; si autem adulator, talem esse debere ostendebat principem civitatis, qualem illum fallaciter prædicabat. Quid est autem non reddere malum pro malo, nisi abhorrere ab ulciscendi libidine? quod est accepta injuria ignoscere malle quam persequi, et nihil nisi injurias oblivisci.

Orat. pro Q. Ligario.

10. Hæc cum in eorum leguntur auctoribus, exclamatur et plauditur; describi atque prædicari mores videntur, quibus dignum esset exsurgere civitatem, quæ tot gentibus imperaret, quod accepta injuria ignoscere quam persequi malebant. Cum vero legitur præcipiente auctoritate divina, non reddendum malum pro malo; cum hæc tam salubris admonitio congregationibus populorum tamquam publicis utriusque sexus atque omnium ætatum et dignitatum scholis de superiore loco personat, accusatur religio tamquam inimica reipublicæ. Quæ si ut dignum est audiretur, longe melius Romulo, Numa, Bruto, ceterisque illis Romanæ gentis præclaris viris constitueret, consecraret, firmaret, augeretque rempublicam. Quid enim est respublica nisi res populi? Res ergo communis, res utique civitatis. Quid est autem civitas, nisi multitudo hominum in quoddam vinculum redacta concordiæ? Apud eos enim ita legitur, *Brevi multitudo dispersa atque vaga, concordia civitas facta erat.* Quæ porro præcepta concordiæ in suis templis umquam illi legenda censuerunt? Quandoquidem miseri quærere cogebantur, quonam modo sine offensione cujusquam eorum discordes inter se deos suos colere possent: quos si imitari discordando vellent, rupto concordiæ vinculo civitas laberetur; quod postea paulatim decoloratis corruptisque moribus agi cœpit per bella civilia.

Rom. 12. 17.

11. Quanta vero præcepta concordiæ non humanis disputationibus exquisita, sed divina auctoritate conscripta in Christi ecclesiis lectitentur, quis vel ab illa religione alienus, ita surdus est ut ignoret? Ad hoc enim et illa pertinent, quæ malunt exagitare quam discere, alteram percutienti præbendam esse maxillam, volenti auferre tunicam dandum etiam pallium, cum angariante duplicandam viam. Hoc quippe fit, ut vincatur bono malus, immo in homine malo vincatur bono malum et homo liberetur a malo, non exteriore et alieno sed intimo, ac suo, quo gravius et perniciosius quam cujusvis hostis extrinsecus immanitate vastatur. Qui ergo vincit bono malum, patienter amittit temporalia commoda, ut doceat quam pro fide atque justitia contemnenda sint, quæ ille nimis amando fit malus; ac sic injuriosus ab eo ipso, cui fecit injuriam, discat qualia sint propter quæ fecit injuriam, atque in concordiam, qua nihil est utilius civitati, pœnitens adquiratur, victus non sævientis viribus, sed benevolentia patientis. Tunc enim recte fit, cum videtur ei profuturum esse propter quem fit, ad operandam in eo correctionem atque concordiam. Hoc certe animo faciendum est, etiamsi alius exitus consequatur, nec corrigi velit atque pacari, propter quem corrigendum atque pacandum, velut curandum et sanandum, adhibita est ista medicina.

12. Alioquin si verba adtenderimus, non est præbenda maxilla dextera, si sinistra fuerit percussa. Quoniam *si quis te*, inquit, *percusserit in maxillam dexteram, præbe illi et sinistram.* Magis autem sinistra percutitur, quod ad dexteram ferientis facilior ictus est. Sed sic intelligi solet, ac si dictum esset, Si quis in te meliora fuerit persequutus, et inferiora ei præbe, ne vindictæ potius quam patientiæ studens contemnas æterna pro temporalibus, cum potius temporalia pro æternis contemnenda sint, tamquam sinistra pro dextris. Hæc semper fuit sanctorum Martyrum intentio: vindicta enim ultima juste poscitur, quando nullus jam restat correctionis locus, extremo scilicet summoque judicio. Nunc vero cavendum est, ne vindicandi cupiditate amittatur (ut nihil aliud dicam) ipsa patientia, quæ pluris est habenda quam omne quod potest etiam invito inimicus auferre. Namque alius Evangelista in eadem sententia nullam fecit dexteræ mentionem, sed tantum maxillam et alteram nominavit, ut aliquanto distinctius intelligeretur in (*a*) alio, ipse autem simpliciter eamdem patientiam commendaret. Paratus itaque debet esse homo justus et pius, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari militia se quoque numero addat malorum.

Lib. 1. De sermone Domini in monte, cap. 20. Matt. 5. 39.

Lucæ 6. 29.

13. Denique ista præcepta magis ad præparationem cordis, quæ intus est, pertinere, quam ad opus quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus; hinc liquido ostenditur, quod ipse Dominus Jesus exemplum singulare patientiæ, cum percuteretur in faciem, respondit, *Si male dixi, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis?* Nequaquam igitur præceptum suum, si verba intueamur, implevit. Neque enim præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat injuriam augeret: et tamen paratus venerat, non solum in faciem percuti, verum etiam pro his quoque, a quibus hæc patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens, *Pater*

Johan. 18. 23.

Luc. 23. 34.

(*a*) Editi, *intelligeretur in altero ipsum alterum simpliciter eamdem patientiam commendare.* At MSS omnes habent, *intelligeretur in alio; ipse autem .... commendaret*; id est ut in Matthæo distinctius intelligeretur, temporalia pro æternis tamquam sinistra pro dextris contemnenda esse, atque cavendum ne vindicandi cupiditate patientia amittatur.

CLASSIS III. AN. 412.

ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Nec Paulus apostolus præceptum Domini et magistri sui videtur implesse, ubi etiam ipse percussus in faciem, dixit principi sacerdotum; *Percutiet te Deus, paries dealbate: sedes judicans me secundum Legem, et contra Legem jubes me percuti?* Et cum a circumstantibus diceretur, *Injuriam facis principi* (a) *sacerdotum;* irridenter eos admonere voluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent (b) jam destruendum esse adventu Christi parietem dealbatum, hoc est hypocrisim sacerdotii Judæorum. Ait quippe, *Nescivi fratres quia princeps est: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices:* cum procul dubio, qui in eodem populo creverat, atque ibi Lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos, quibus ita notus erat, ullo modo falleret quod nesciret.

Act. 23, 3. — *Exodi 22, 28.*

14. Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa etiam cum invitis benigna quadam asperitate plectendum, quorum potius utilitati consulendum est quam voluntati; quod in principe civitatis luculentissime illorum litteræ laudaverunt. Nam in corripiendo filio quamlibet aspere, numquam profecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit et doleat, qui etiam invitus videtur dolore sanandus. Ac per hoc si terrena ista respublica præcepta Christiana custodiat, et ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis justitiæque pacatam societatem victis facilius consulatur. Nam cui LICENTIA iniquitatis eripitur, utiliter vincitur: quoniam NIHIL EST INFELICIUS felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, et mala voluntas velut hostis interior roboratur. Sed perversa (c) et aversa corda mortalium felices res humanas putant, cum tectorum splendor attenditur, et labes non attenditur animorum; cum theatrorum moles exstruuntur, et effodiuntur fundamenta virtutum; cum gloriosa est effusionis insania, et opera misericordiæ deridentur; cum ex his, quæ divitibus abundant, luxuriantur histriones, et necessaria vix habent pauperes; cum Deus, qui doctrinæ suæ publicis vocibus contra hoc malum publicum clamat, ab impiis populis blasphematur; et dii tales requiruntur, in quorum honorem ea ipsa theatrica corporum et animorum dedecora celebrentur. Hæc si Deus pollere permittat, tunc indignatur gravius; hæc si impunita dimittat, tunc punit infestius. Cum vero evertit subsidium vitiorum, et copiosas libidines inopes reddit, misericorditer adversatur. Misericorditer enim, si fieri posset, etiam bella gererentur a bonis, ut licentiosis cupiditatibus domitis hæc vitia perderentur, quæ justo imperio vel exstirpari (d) vel premi debuerunt.

15. Nam si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur, ut abjicerent arma, seque omnino militiæ subtraherent. Dictum est autem eis, *Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis; sufficiat vobis stipendium vestrum.* Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utique non prohibuit. Proinde qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem quales doctrina Christi esse milites jussit, dent tales provinciales, tales maritos, tales conjuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales judices, tales denique debitorum ipsius fisci redditores et exactores, quales esse præcipit doctrina Christiana, et audeant eam dicere adversam esse reipublicæ, immo vero non dubitent eam confiteri magnam, si obtemperetur, salutem esse reipublicæ.

Lucæ 3, 14.

CAP. III. *Lib. 4. De civit. Dei, cap. 2.*

16. Ut quid autem ad illud respondeam quod dicunt, per quosdam Imperatores Christianos multa mala imperio accidisse Romano? Hæc generalis conquestio calumniosa est. Nam si apertius certe de præteritis Imperatoribus aliqua commemorarent, possem similia vel fortasse etiam graviora de Imperatoribus non Christianis et ego commemorare, ut intelligerent vel hominum hæc esse vitia, non doctrinæ; vel non Imperatorum, sed aliorum sine quibus Imperatores agere nihil possunt. Ex quo enim tempore pessum ire cœperit Romana respublica, satis liquet, litteræ loquuntur ipsorum, longe antequam Christi nomen eluxisset in terris dictum est, *O urbem venalem, et mature perituram si emtorem invenerit.* In libro etiam belli Catilinæ, ante adventum utique Christi, idem nobilissimus historicus eorum non tacet quando primum insueverit exercitus populi Romani amare, potare, signa tabulas pictas, vasa cælata mirari, ea privatim et publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Quando ergo nec hominibus, nec ipsis etiam quos deos putabant, morum corruptorum et perditorum avaritia rapacitasque parcebat, tunc cœpit perire laudabile illud decus salusque reipublicæ. Quos deinde vitia pessima successus habuerint, et quanto humanarum rerum malo illa iniquitas prosperata sit, nunc longum est dicere. Audiant Satyricum suum garriendo vera dicentem,

Lib. 2. De civit. Dei, cap. 18. — *Sallustius Jugurth.*

Servabat castas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec vitiis contingi parva sinebat
Tecta labor, somnique breves, et vellere Thusco
Vexatæ duræque manus, ac proximus Urbi
Annibal, et stantes Collina in turre mariti,
Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis

Juvenal. Sat. 6.

(a) Am. Bad. et MS. a. *sacerdotum incidenter eos admonere.*
(b) Lov. *jam destructum esse.* At alii, *destruendum.*
(c) Editi: *et adversa corda* MS. Sorb. *aversa,* Prætulimus.
(d) Editi: *vel deprimi debuerunt.* MSS. quatuor: *perimi.* Alii sexdecim: *premi.*

CLASSIS III. AN. 412.

Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit.

Quid ergo exspectas ut ego exaggerem, quanta mala importaverit successu prospero iniquitas sublevata; quando quidem et ipsi, qui aliquanto prudentius adtenderunt, plus dolendum viderunt paupertatem, quam opulentiam periisse Romanam? In illa enim morum integritas servabatur; per hanc autem non muros urbis, sed mentes ipsius civitatis dira nequitia omni hoste pejor irrupit.

17. Gratias Domino Deo nostro, qui contra ista mala misit nobis adjutorium singulare. Quo enim non tolleret, quem non involveret, in quod profundum non demergeret fluvius iste horrendæ nequitiæ generis humani, nisi crux Christi in tanta velut mole auctoritatis eminentius firmiusque figeretur, cujus apprehenso robore, stabiles essemus, ne male suadentium, vel in mala impellentium, tam vasto mundi hujus gurgite abrepti sorberemur? In ista enim colluvie morum pessimorum et veteris perditæ disciplinæ, maxime venire ac subvenire debuit cælestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, quæ continentiam, benevolentiam, justitiam, atque concordiam, veramque pietatem persuaderet, ceterasque vitæ luminosas validasque virtutes; non tantum propter istam vitam honestissime gerendam, nec tantum propter civitatis terrenæ concordissimam societatem; verum etiam propter adipiscendam sempiternam salutem, et sempiternæ cujusdam populi cælestem divinamque rempublicam, cui nos cives adsciscit fides, spes, caritas: ut quamdiu inde peregrinamur, feramus eos, si corrigere non valemus, qui vitiis impunitis volunt stare rempublicam, quam primi Romani constituerunt auxeruntque virtutibus, etsi non habentes veram pietatem erga Deum verum, quæ illos etiam in æternam civitatem posset salubri religione perducere; custodientes tamen quamdam sui generis probitatem, quæ posset terrenæ civitati constituendæ, augendæ, conservandæque sufficere. Deus enim sic ostendit in opulentissimo et præclaro imperio Romanorum, quantum valerent civiles etiam sine vera religione virtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homines cives alterius civitatis, cujus rex veritas, cujus lex caritas, cujus modus æternitas.

CAP. IV. 18. Quis autem vel risu dignum non putet, quod Apollonium et Apulejum, ceterosque magicarum artium peritissimos conferre Christo, vel etiam præferre conantur, quamquam tolerabilius ferendum sit, quando istos ei potius comparant quam deos suos? Multo enim melior, (A) quod fatendum est, Apollonius fuit, quam tot stuprorum auctor et perpetrator, quem Jovem nominant. Ista, inquiunt, fabulosa sunt. Adhuc ergo laudent reipublicæ luxuriosam, licentiosam, planeque sacrilegam felicitatem, quæ ista deorum probra confinxit, quæ non solum in fabulis audienda posuit, verum etiam in theatris spectanda proposuit, ubi crimina plura essent quam numina, quæ ipsi dii sibi exhiberi habebant libenter, qui in suos cultores vindicare debuerant, quod ea saltem viderent patienter. Sed non ipsi, inquiunt, sunt, qui talium fabularum mendacio celebrantur. Qui ergo sunt isti, qui talium turpitudinum celebratione placantur? Horum dæmonum perversitatem atque fallaciam, per quos et magicæ artes humanas mentes (B) decipiunt, quis prodidit Christiana doctrina, quia mundo universo patefecit, quia Angelos sanctos ab eorum malignitate distinxit, quis cavendos potius, et quemadmodum caveretur admonuit, reipublicæ dicitur inimica; quasi non si omnino per istos esset temporalis obtinenda felicitas, quælibet potius fuerat infelicitas eligenda. Sed neque hinc Deus voluit dubitari, qui primum populum unum verum Deum colentem, deos autem falsissimos contemnentem, quamdiu oportuit vetus Testamentum, ubi velamentum Testamenti novi est, obumbrari, tanta rerum terrenarum felicitate honestavit, ut quivis intelligat, nec ipsam esse in dæmonum potestate, sed in illius unius, cui Angeli serviunt, quem dæmones contremiscunt.

(C) 19. Apuleius enim, ut de illo potissimum loquamur, qui nobis Afris Afer est notior, non dico ad regnum, sed ne ad aliquam quidem judiciariam reipublicæ potestatem cum omnibus suis magicis artibus potuit pervenire, honesto patriæ suæ loco natus, et liberaliter educatus, magnaque præditus eloquentia. An forte ista ut philosophus voluntate contempsit, * qui sacerdos provinciæ, pro magno fuit, ut munera ederet, (a) venatoresque vestiret, et pro statua sibi apud (b) Coenses locanda, ex qua civitate habebat uxorem, adversus contradictionem quorumdam civium litigaret? Quod posteros ne lateret, ejusdem litis orationem scriptam memoriæ commendavit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit (c) magus ille quod potuit. Unde apparet eum nihil amplius fuisse, non (D) quia noluit, sed quia non potuit. Quamquam et adversus quosdam, qui ei magicarum artium crimen intenderant, eloquentissime se defendit. Unde miror laudatores ejus, qui eum nescio quæ fecisse miracula illis artibus prædicant, contra ejus defensionem testes esse conari. Sed viderint utrum verum ipsi perhibeant testimonium, et ille falsam defensionem. Illud si sapiunt, adtendant, qui magicas artes non utique nisi pro fe-

* f. cui sacerdoti.

(a) Bad. et Er. *veneratoresque vestiret.* Sed verius Lov. et MSS. *venatoresque*, illos videlicet qui sese in iis exercebant muneribus, quæ Apuleius exhibebat. Munera quippe dicebantur ludi non modo gladiatorum, sed etiam venatorum, id est in bestias pugnantium. *Venationes*, inquit Lactantius lib. 6. div. inst. c. 20. *quæ munera vocantur Saturno, attributæ sunt.*

(b) MSS. undecim, *apud Ocenses.* Alii quinque, *apud Oeenses*, duo alii, *apud Cerenses.*

(c) Ita Bad. Er. et MSS. plerique. At Lov. habet, *fuit magnus ille quoad potuit.*

licitate terrena vel damnabili curiositate conquirunt, vel ab eis innocentes, periculosa tamen eas admiratione collaudant, et videant David nostrum sine ullis talibus artibus, ex pastore ovium pervenisse ad regiam dignitatem cujus et peccata et merita fidelis Scriptura non tacuit; ut sciremus et quibus modis non offenderetur Deus, et quibus modis placaretur offensus.

20. Quantum autem adtinet ad miracula, quæ humanis sensibus stupenda monstrantur, multum errant, qui Prophetis sanctis miraculorum magnorum nobilitate præstantibus magos comparant; quanto magis si eos comparent Christo, quem Prophetæ illi, quibus magi quilibet nullo modo sunt comparandi, prænuntiaverunt esse venturum, et secundum carnem quam sumsit ex virgine, et secundum divinitatem, qua numquam separatur a Patre? Video me fecisse prolixissimam epistolam, nec tamen de Christo dixisse omnia, quæ vel eis qui tardiore ingenio divina non valent assequi, vel eis qui licet acute moveantur, contentiosum tamen studium et præoccupatio diuturni erroris, ab intelligendo impedit, sufficere utcumque possint. Verumtamen cognosce quid eos contra moveat, atque rescribe, ut vel epistolis vel libris, si adjuverit Deus, ad omnia respondere curemus. Sis in Domino felix, gratia et misericordia ejus, Domine eximie et merito insignis, carissime ac desiderantissime fili.

EPISTOLA CXXXIX. *

* Alias CLVIII. qui autem 139 erat, nunc 259.

Ut Gesta quæ adversus Donatistas confecta sunt publicentur, utque rei castigentur mitius et citra mortis pœnam.

Domino merito insigni multumque carissimo ac desiderantissimo filio Marcellino, Augustinus in Domino salutem.

Scripta an. 412, circ. mens. Majum.

1. Gesta quæ promisit præstantia tua, vehementer exspecto, et in Ecclesia Hipponensi jamjamque cupio recitari, ac, si fieri potuerit, etiam per omnes ecclesias in diœcesi constitutas; ut audiant homines pleneque agnoscant confessores iniquitatis, non Dei timore extorquente pœnitentiam, sed judiciaria diligentia crudelissimorum pectorum aperiente duritiam, sive illorum qui de homicidio et de excæcato ac debilitato presbyteri (a) corpore confessi; sive illorum qui se illa scire potuisse, quamvis sibi dicerent displicere, negare non ausi sunt, refugientes catholicam pacem, velut ne criminibus polluantur alienis, et in illo schismatis sacrilegio inter sceleratorum tam immanium tantam multitudinem perdurantes; sive etiam illorum qui se inde non recessuros etiam demonstrata sibi catholica veritate et Donatistarum perversitate dixerunt. Non est leve quod Deus agi voluit per operam tuam. Utinam tales eorum caussas crebras sic audias, et facinora eorum atque insana pertinacia sic sæpe prodatur, eademque publicata Gesta in omnium notitiam perferantur. Quod autem scripsit eximietas tua dubitare te, utrum in (b) Theoprepia debeas eadem Gesta jubere proponi, fiat si potest illuc frequens confluere multitudo; alioquin alius locus celebrior providendus est: non tamen ullo modo prætermittendum.

2. Pœna sane illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum, rogo te, ut præter supplicium mortis sit, et propter conscientiam nostram, et propter catholicam mansuetudinem commendandam. Ipse enim fructus ad nos pervenit confessionis illorum, quia invenit Ecclesia catholica ubi suam erga atrocissimos inimicos servet atque exhibeat lenitatem. In tanta quippe crudelitate quæcumque præter sanguinem vindicta processerit, magna lenitas apparebit. Quod etsi modo quibusdam nostris illa atrocitate commotis videtur indignum, et quasi dissolutionis et negligentiæ simile; transactis tamen motibus animorum, qui recentioribus factis solent turbulentius excitari; egregie luculenta bonitas apparebit, et ob hoc magis eadem Gesta legere atque ostendere delectabit, Domine merito insignis multumque carissime ac desiderantissime fili. Ibi est sanctus frater et coepiscopus meus Bonifacius, et per diaconum Peregrinum, qui cum illo perrexit, commonitorium direxi; (c) quod sic habe tamquam præsentiam meam. Et quod vobis in commune pro Ecclesiæ utilitate placuerit, hoc adjuvante Domino fiat, qui potens est misericorditer opitulari in tantis malis. Modo Macrobius episcopus eorum, stipatus cuneis perditorum utriusque sexus, hac atque illac circumit, aperuitque sibi basilicas, quas possessorum quantuluscumque timor clauserat. Præsente autem procuratore viri clarissimi Celeris Spondeo, quem tuæ dilectioni commendavi multumque commendo, utcumque eorum frangebatur audacia: nunc vero posteaquam Carthaginem profectus est, etiam in fundis ipsius basilicas aperuit, populos congregat. Cum ipso etiam est ille Donatus diaconus (d) rebaptizatus, cum fuerit colonus ecclesiæ, qui versatus est in illa cæde præcipuus. Qui tales non cum eo sunt, quando et ille cum ipso est? Si Proconsul vel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, et forte ille persistit velle gladio vindicare, quamquam sit Christianus, et quantum advertere potuimus, non sit ad hæc cruelamenta proclivis; tamen si necesse fuerit etiam Gestis (e) jubete allegari epistolas meas, quas de hac re singu-

(a) *Corpore confessi*. MSS. prope omnes omittunt, confessi.

(b) Editi *Theopropia*. At MSS. melioris notæ habent *Theoprepia*. Sic etiam Carthaginens. collatio 3. n. 5. qua ex collatione liquet istud nomen fuisse cujusdam apud Cartaginem ecclesiæ tunc pertinentis ad Donatistas.

(c) Quod sic habe tamquam. At MSS. carent voce, quod. Ex iis tres ferunt: *Sic habe illum tamquam*.

(d) In Editis: *rebaptizatus, qui cum fuerit colonus Ecclesiæ, versatus est*. At in MSS. paulo alius est verborum ordo, quem hic restituimus.

(e) MSS. sex: jubete alligari *epistolas meas*.

las vobis mittendas putavi. Soleo enim audire A in potestate esse judicis molire sententiam, et mitius vindicare quam jubeant leges. Si autem nec litteris meis ad hoc consenserit, hoc saltem præstet ut in custodiam recipiantur, atque a hoc (*a*) de clementia Imperatorum impetrare curabimus, ne passiones servorum Dei, quæ debent esse in Ecclesia gloriosæ, inimicorum sanguine dehonestentur. Scio enim in causa clericorum (*b*) Anaunensium, qui occisi a gentilibus b nunc martyres honorantur, Imperatorem rogatum facile concessisse, ne illi qui eos occiderant et capti jam tenebantur, pœna simili punirentur.

3. Libros de baptismo parvulorum, cum jam codicem ipsum præstantiæ tuæ misissem, cur abs te rursus acceperim, oblitus sum: nisi forte B cum inspicerem, mendosos eos reperi, et emendare volui, quod mirabiliter impeditus, adhuc usque non feci. Epistolam quoque ad te scribendam et his adjungendam, quam cum ibi essem jam dictare cœperam, paulo addito sic esse imperfectam scias. Si autem rationem omnium dierum et lucubrationum aliis necessitatibus impensarum tibi possem reddere, graviter contristatus mirareris, quanta me distendant, quæ differri omnino non possunt, nec agere illa permittant, in quæ me petendo, et admonendo urges volentem, et ineffabiliter (quia non possum) dolentem. Cum enim ab eorum hominum necessitatibus aliquantulum vaco, qui me sic angariant, ut eos nullo modo liceat evitare, nec contemnere oporteat; non desunt quæ dictanda C præpono, sic in articulis temporum constituta, ut dilationem non ferant. Sicut mihi fuit breviatio Gestorum collationis * nostræ satis operosa, cum viderem neminem se velle tanto aggeri litterarum legendo committere: sicut mihi fuit etiam epistola ad ipsos laicos Donatistas, de hac eadem collatione nostra, quam modo aliquot lucubrationibus terminavi. Sicut epistolæ duæ non breves, una ad dilectionem tuam, altera ad virum illustrem Volusianum, quas vos accepisse jam credo: sicut nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, et per litteras intimavit, cui non continuo respondere vides quam minime oporteat. Caritas enim quæ tamquam nutrix fovet filios suos, non ordine D amandi, sed ordine subveniendi, infirmiores fortioribus anteponit, quos tales vult esse, quales jam illi sunt, quos non contemnendo, sed de his confidendo interim præterit. Tales ergo mihi necessitates dictandi aliquid, quod me ab eis dictationibus impediat quibus magis inardesco, deesse non possunt, cum paululum spatii vix datur inter acervos occupationum, quibus nos alienæ vel cupiditates vel necessitates angariatos trahunt. Et quid faciam prorsus nescio.

* Carthaginensis.

4. Audisti unde mecum Dominum depreceris: sed etiam quod tam instanter et tam crebro me admones, noli cesses, non nihil agens. Commendo etiam ego excellentiæ tuæ ecclesiam in Numidia constitutam, propter cujus necessitates sanctus frater et coepiscopus meus Delphinus a fratribus et coepiscopis meis ibi collaborantibus et compericlitantibus missus est. Nec de hac re plura scribo, cum ipsum præsentem sis auditurus. Cetera in Commonitoriis invenies, quæ ad presbyterum misi, sive modo, sive per diaconum Peregrinum, ne mihi ea totiens iterare necesse sit. Semper in Christo cor tuum vigeat, Domine merito insignis multumque carissime ac desiderantissime fili. Filium nostrum Ruffinum (*c*) Cirtensem Principalem commendo c eximietati tuæ.

DE SEQUENTE EPISTOLA

LIB. II. RETRACT. CAP. XXXVI.

Eo ipso tempore, quo contra Donatistas vehementer exercebamur, et contra Pelagianos (*d*) exerceri jam cœperamus, amicus qui- d dam mihi misit quinque a Carthagine quæstiones, et rogavit ut eas illi scribendo exponerem; quæ sunt, Quid sibi velit vox illa Domini, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* Et quid sit quod ait Apostolus, *Ut in caritate radicati et fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum.* Et quæ sint quinque virgines stultæ, quæve sapientes. Et quæ sint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum sit *Verbum caro factum est.* Ego autem intuens supradictam hæresim novam inimicam gratiæ Dei, sextam mihi proposui quæstionem de *Gratia Testamenti novi*. De qua disputans, interposita expositione Psalmi vigesimi primi, in cujus capite scriptum est quod Dominus exclamavit in cruce, quod ille amicus in primis mihi proposuit exponendum: omnia illa quinque dissolvi, non hoc ordine quo erant proposita, sed sicut mihi disserenti *de gratia novi Testamenti*; tamquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit: *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.*

Psal. 21. 2. Matt. 27. c. 46. Ephes. 3. 17. Matt. 25. 2. Matt. 22. 13. Johan. 1. 14.

(a) Editi: *de clementia* Imperatoris. At MSS. *Imperatorum.*

(b) Vaticani tres MSS. *Anaunensium.* Corbeiensis et Germanensis, *Anabnensium.* Alii codices, *Anaunensium.* Scilicet de SS. Martyribus Sisinnio, Martyrio et Alexandro loquitur, qui a gentilibus rusticis vallis Anauniæ non procul a Tridentina civitate necati sunt in fine mensis Maii an. 397, sive post obitum sancti Ambrosii, ut scribit Paulinus in ejus vita.

(c) Bad. Am. Er. et tres MSS. habent, *Circensem.* Alii omnes libri *Cirtensem Principalem*, id est civitatis Cirtensis primarium Magistratum, uti nobis quidem videtur.

(d) Adversus Pelagianos exerceri cœperunt Africani episcopi anno 411, aut 412, quo jam tempore Pelagii discipulum Cælestium in Carthaginensi concilio judicatum fuisse produnt Patres synodi alterius Carthaginensis anni 416, in epistola quæ hic edita est 175, ubi ad Innocentium scribunt: *Unde factum est, ut recensendum putaremus, quid ante ferme quinquennium super Cœlestii nomine hic apud ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum* etc. Huic autem priori concilio non interfuit Augustinus, ex lib. 2. Retract. c. 33. et ex lib. de Gest. Pel.

CLASSIS III. An. 412.

DE GRATIA NOVI TESTAMENTI

LIBER seu EPISTOLA CXL.*

* Alias CXX. quæ autem 140. erat, nunc 260.

Augustinus Honorato respondens ad illius quinque quæstiones; præter quas sextam sibi ipse proponit, de gratia novi Testamenti, adversus Pelagianos tractandam; et Psalmum vicesimum primum ad eam rem totum interpretatur.

Scripta statim post superiorem. PRÆFATIO

1. Quinque mihi proposuisti pertractandas quæstiones atque solvendas, dilectissime mi frater (a) Honorate, hinc inde raptas, sicut te vel legentem movere, vel cogitanti tibi in mentem venire potuerunt, et in conspectum meum fusas quomodo modo. Quarum solutionem si velim disserendo ordinare, non ut carptim, sicut propositæ sunt, de singulis disseram, sed uno quodam tenore sermonis eas inter se connectam atque contexam, difficile opus videtur: et tamen puto facilius eas solvi, si hoc fecero. Invicem quippe adjuvabunt, si altera pendebit ex altera, donec omnes veniant in seriem disputationis, non singillatim separatis locis, quasi unaquæque in sua privata intentione habitet, sed unum aliquid intuentes, et unum collaborantes sociali ratione, et individua veritate.

CAPUT I.

2. Voluisti ergo et scripto, commonuisti exponi atque aperiri tibi, *quid sibi velit vox illa Domini, Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Et quid sit quod Apostolus ait, ut in caritate radicati et fundati; prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo et profundum. Et quæ sint virgines quinque stultæ, quæve sapientes. Et quæ sint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum sit: Verbum caro factum est.* Hæ sunt certe quinque tam breviter a me commemoratæ, quam abs te propositæ quæstiones. Proinde si placet, addamus et sextam, et illud potissimum requiramus, *Quæ sit gratia novi Testamenti.* Hanc omnes illæ intueantur, et in hanc, ut opportune quæque potuerit, opus suum conferat nobis, non eo scilicet ordine, quo eas et tu proposuisti, et ego recolui, sed unaquæque, cum fuerit necessaria velut vocata respondeat, et officium, sui operis impleat. Ergo ita nascatur exordium.

Ps. 21. 2. Eph. 3. 17. Matt. 25. 2. Matt. 22. 13. Johan. 1. 14.

CAPUT II.

3. Est quædam vita hominis carnalibus sensibus implicata, gaudiis carnalibus dedita, carnalem fugitans offensionem, voluptatemque consectans. Hujus vitæ felicitas temporalis est: ab hac vita incipere necessitatis est, in ea persistere voluntatis. In hac quippe ex utero matris infans funditur, hujus offensiones quantum potest refugit, hujus appetit voluptates, nihil amplius valet. Sed posteaquam venerit in ætatem, qua in eo rationis usus evigilet, poterit adjuta divinitus voluntate eligere alteram vitam, cujus in mente gaudium est, cujus interna atque æterna felicitas. Inest quippe homini anima rationalis, sed interest ejusdem rationis (b) usu quonam potius voluntatem convertat, utrum ad bona exterioris et inferioris, an ad bona interioris superiorisque naturæ; id est, utrum ut fruatur corpore et tempore, an ut fruatur divinitate atque æternitate? In quadam quippe medietate posita est, infra se habens corporalem creaturam, supra se autem sui et corporis Creatorem.

4. Potest igitur anima rationalis etiam temporali et corporali felicitate bene uti, si non se dederit creaturæ Creatore neglecto, sed eam potius felicitatem fecerit servire Creatori, qui et ipsam suæ bonitatis abundantissima largitate donavit. Sicut enim bona sunt omnia, quæ creavit Deus, ab rationali creatura usque ad infimum corpus: ita bene agit in his anima rationalis, si ordinem servet, et distinguendo, eligendo, pendendo subdat minora majoribus, corporalia spiritalibus, inferiora superioribus, temporalia sempiternis, ne superiorum neglectu et appetitu inferiorum (quoniam hinc fit ipsa deterior) et se et corpus suum (c) mittat in pejus, sed potius ordinata caritate se et corpus suum convertat in melius. Cum enim sint omnes substantiæ naturaliter bonæ, ordo in eis laudatus honoratur; perversitas culpata damnatur. Nec efficit anima perverse utens creaturis, ut ordinationem effugiat Creatoris; quoniam si illa male utitur bonis, ille bene utitur etiam malis: ac per hoc illa perverse bonis utendo fit mala, ille ordinate etiam malis utendo permanet bonus. Qui enim injuste se ordinat in peccatis, juste ordinatur in pœnis.

5. Volens itaque Deus ostendere etiam terrenam temporalemque felicitatem suum donum esse, nec aliunde nisi ab ipso sperari oportere, prioribus sæculi temporibus dispensandum judicavit Testamentum vetus, quod pertineret ad hominem veterem, a quo ista vita necesse est incipiat. Sed illæ felicitates patrum, Dei beneficio concessæ prædicantur, quamvis ad istam vitam transitoriam pertinentes. Illa quippe terrena munera in manifesto promittebantur et tribuebantur: in occulto autem illis omnibus rebus novum Testamentum figurate prænuntiabatur, et capiebatur intelligentia paucorum, quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi sancti pro congruentia temporis Testamentum vetus, pertinebant vero ad Testamentum novum. Nam et quando temporalem felicitatem agebant, æternam veram et præferendam intelligebant, et istam ministrabant in mysterio, ut illam consequerentur in præmio. Et si quando patiebantur adversa, ad hoc

(a) Honoratus baptismo initiatus nondum erat, ut liquet ex libri hujus c. 19. n. 48. Postea vero ad Presbyterii munus evectus est: nisi forte fallitur Cassiodorus, qui in lib. de div. lect. c. 16. ait. opus istud scriptum fuisse ad Honoratum presbyterum.

(b) MSS. plerique, *ejusdem rationis usum quonam potius voluntate converlat.*

(c) Unus e Vatic MSS. *mutet in pejus.*

CLASSIS III. AN. 412.

patiebantur, ut evidentissimo divino adjutorio liberati, glorificarent Deum omnium bonorum largitorem, non solum sempiternorum, quæ pie sperabant, verum etiam temporalium, quæ prophetice gubernabant.

CAP. III. *Gal. 4. 4.* 6. Cum autem venit plenitudo temporis, ut gratia quæ occultabatur in veteri Testamento, jam revelaretur in novo, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, quo nomine proprietate hebraicæ linguæ omnis femina nuncupatur, sive viro intacta, sive jam mixta. Quem autem Filium miserit, fierique ex muliere voluerit, quantus ille Deus sit, qui hanc humilitatem pro salute fidelium suscipere dignatus fuerit, ut agnoscas, nunc adtende Evangelium: *Johan. 1. 1.* *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud* B *Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.* Hic ergo Deus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, Filius Dei est, incommutabiliter manens, ubique præsens, nullo clausus loco, nec partiliter per cuncta diffusus, tamquam minorem partem habeat in minori loco, et in majori majorem, sed ubique totus, atque ita non absens etiam mentibus impiorum, quamvis eum non videant, sicut nec ista lux videtur oculis præsentata cæcorum. Lucet ergo et in tenebris talibus, quales Apostolus significat, ubi dicit, *Eph. 5. 8.* *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*: sed eam tales tenebræ non comprehenderunt. C

7. Suscepit itaque hominem, quem videre homines poterant, ut sanati per fidem postea viderent quod tunc videre non poterant. Sed ne homo Christus eo ipso, quo visibiliter apparebat, non crederetur et Deus, tantumque illi tribueretur, quantum homini excellentissimæ gratiæ atque sapientiæ; ideo *Johan. 1. 6.* *fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Johannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Tantus enim homo debuit perhibere testimonium de illo, qui non tantum homo, verum etiam Deus erat, ut de illo diceretur, quod in natis mulierum nemo exsurgeret major Johanne Ba- D ptista: *Mat. 11. 11.* sic enim ille (a) cui majori Johannes testimonium perhibebat, intelligeretur hoc esse major, quo non tantum homo, sed etiam Deus erat. Lumen ergo et Johannes, sed tale lumen, quali testimonium perhibet ipse Dominus, dicens, *Johan. 5. 35.* *Ille erat lucerna ardens et lucens*: quod et discipulis suis dixit, *Matt. 5. 14.* *Vos estis lumen mundi*: atque ut ostenderet quale lumen, secutus adjunxit, *Ibid. 15.* *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt: sic luceat lumen vestrum coram hominibus.* Istæ similitudines da- A tæ sunt, ut quantum possumus intelligamus; vel si hoc nondum possumus, sine ulla dubitatione credamus, animam rationalem non esse naturam Dei; illa quippe incommutabilis est, sed tamen eam posse participando illuminari; lucernæ quippe accendi indigent, et exstingui possunt. Ideo quod dicitur de Johanne, *Non erat ille lumen*, ad illud respicit lumen, quod non participando illuminatur, sed ejus participatione illuminantur quæ ab illo illuminantur.

8. Denique sequitur, *Erat lumen verum*: *Johan. 1. 9.* et tamquam quæreremus, quomodo discerneretur lumen verum a lumine illuminato, id est Christus a Johanne, *Erat*, inquit, *lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Si omnem hominem, ergo et B Johannem. Atque ut magis ostendat hujus divinitatem longe præstantiore distantia, *In hoc mundo*, inquit, *erat, et mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit.* Non mundus, qui per eum factus est, eum non cognovit: neque enim habet vim cognoscendi eum, nisi rationalis creatura; quamvis etiam mundus iste visibilis per eum factus sit, hoc est cælum et terra: sed mundum non cognoscentem increpando, significavit infideles constitutos in mundo.

9. Deinde adjungit, *In sua propria venit, et sui eum non receperunt*: *Johan. 1. 11.* sive quia et ipsi infideles in quantum homines sunt, ejus sunt per quem creati sunt: sive suos proprie Judæos intelligi voluit, ex quibus naturam carnis assumsit, nec tamen omnes eum non receperunt. Se- C quitur enim et dicit, *Quotquot autem receperunt* *Ibid. 12.* *eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Hæc est gratia novi Testamenti, quod in vetere latuit, nec tamen figuris obumbrantibus prophetari præenuntiarique cessavit, ut intelligat anima Deum suum, et gratia ejus renascatur illi. Hæc quippe nativitas spiritalis est, ideo non ex sanguinibus, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo.

10. Hæc etiam adoptio vocatur. CAP. IV. Eramus enim aliquid antequam essemus filii Dei, et accepimus beneficium, ut fieremus quod non eramus: sicut qui adoptatur, antequam adoptaretur, non- D dum erat filius ejus a quo adoptatur, jam tamen erat qui adoptaretur. Et ab hac generatione gratiæ discernitur ille Filius, qui cum esset Filius Dei, venit ut fieret filius hominis, donaretque nobis, qui eramus filii hominum, filios Dei fieri. Factus est quippe ille quod non erat, sed tamen aliquid aliud erat; et hoc ipsum aliquid Verbum Dei erat, per quod facta sunt omnia, et lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et Deus apud Deum. Nos quoque per ejus gratiam facti sumus quod non eramus, id est filii Dei: sed tamen aliquid eramus, et hoc ipsum aliquid multo inferius,

(a) *Cui majori Joannes.* Sic MSS. At editi omittunt, *majori.*

CLASSIS III. AN. 412.

hoc est filii hominum. Descendit ergo ille ut nos adscenderemus, et manens in natura sua factus est particeps naturæ nostræ, ut nos manentes in natura nostra efficeremur participes naturæ ipsius. Non tamen sic: nam illum naturæ nostræ participatio non fecit deteriorem; nos autem facit naturæ illius participatio meliores.

Gal. 4. 4. 11. *Misit* itaque *Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege.* Nam Legis sacramenta percepit, *ut eos qui sub Lege erant, redimeret*, id est quos Lex reos tenebat occidente littera, dum præceptum non impleretur, antequam vivificaret spiritus: quia caritas Dei, quæ (Rom. 5. 5.) præceptum implet, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. (Gal. 4. 5.) Proinde cum dixisset, *ut eos qui sub Lege erant redimeret;* continuo subjunxit, *ut adoptionem* B *filiorum reciperemus;* ut videlicet hujus gratiam beneficii discerneret ab illa Filii natura, qui missus est Filius, non per adoptionem factus, sed semper genitus Filius, ut participata natura filiorum hominum ad participandam etiam suam naturam adoptaret filios hominum. Quapropter (Johan. 1. 12.) etiam cum dixisset, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, modumque adjunxisset ne carnalis intelligeretur nativitas, quod scilicet eis id præstiterit, *qui credunt in nomine ejus*, et per gratiam renascuntur spiritalem, *non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo:* mox commendavit quasi hujus (*a*) vicissitudinis sacramentum. Tamquam enim mirati tantum bonum non auderemus optare, statim subjunxit, *Et Verbum caro factum* C *est, et habitavit in nobis*, quod unum est ex quinque illis, quæ tibi exponi voluisti, tamquam diceret: O homines nolite desperare vos fieri posse filios Dei: quia et ipse Filius Dei, hoc est, Verbum Dei caro factum est, et habitavit in nobis. Reddite vicem, efficimini spiritus, et habitate in illo qui caro factus est, et habitavit in vobis. Neque enim jam desperandum est, participatione Verbi fieri posse homines filios Dei, quando Filius Dei participatione carnis factus est filius hominis.

12. Nos itaque mutabiles in melius commutati, participes efficimur Verbi: Verbum autem incommutabile nihil in deterius commutatum, particeps carnis effectum est rationali anima mediante. D Neque enim homo Christus, ut Apollinaristæ hæretici putaverunt, aut non habuit animam, aut non habuit rationalem: sed more suo Scriptura ut Christi humilitatem magis ostenderet, ne carnis nomen quasi indignum aliquid refugisse videretur, carnem pro homine posuit. (Isai. 52. 10.) Neque enim quia scriptum est, *Videbit omnis caro salutare Dei*, animæ ibi non sunt intelligendæ. (Johan. 1. 14.) Nihil proinde aliud dictum est, *Verbum caro factum est*, quam si diceretur, Filius Dei filius hominis factus est: (Philip. 2. 6.) *qui cum in forma Dei* A *esset*, sicut dicit Apostolus, *non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* Neque enim usurpationis erat, ut rapina diceretur: sed naturæ inerat, ut esset æqualis. *Semetipsum* tamen *exinanivit*, non formam Dei amittens, sed formam servi suscipiens; *humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Vides quemadmodum (*b*) eumdem hominem quem Deum commendat, ut persona una sit, (*c*) ne non Trinitas, sed quaternitas inducatur. (3. sentent. dist. 6. c. Ne autem.) Sicut enim non augetur numerus personarum, cum accedit caro animæ, ut sit unus homo: sic non augetur numerus personarum, cum accedit homo Verbo, ut sit unus Christus. Legitur itaque, (Johan. 1. 4.) *Verbum caro factum est*, ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in B carnem mutatam divinitatem.

CAPUT V.

13. ITAQUE Christus homo, ut per eum revelaretur novi gratia Testamenti, quæ non ad temporalem, sed ad æternam vitam pertinet, non utique terrena felicitate commendandus fuit. Inde subjectio, inde passio, inde flagella, sputa, contumeliæ, crux, vulnera, et tamquam superato subjectoque mors ipsa, ut fideles ejus discerent quale pietatis præmium ab illo, cujus filii facti essent, petere atque sperare deberent; ne ad hoc pro magno servirent Deo, ut terrenam felicitatem adipisci quærerent qui servirent ipsi, abjicientes et conculcantes fidem suam, æstimando eam mercede vilissima: unde BENEFICENTISSIMA PROVIDENTIA omnipotens Deus terrenam felicitatem concessit et impiis, ne pro C magno quæreretur a bonis. Hinc ille Psalmus septuagesimus et secundus inducit hominem pœnitentem, quod aliquando corde non recto, Deo pro hanc mercede servierit, qua cum pollere atque excellere impios videret, turbatus cœperat cogitare quod Deus humana non curet. Et cum ab ista cogitatione eum sanctorum ad Deum pertinentium revocaret auctoritas, suscepit atque intendit agnoscere tam grande secretum, quod ei laboranti non patefactum est, donec intraret sanctuarium Dei, et (*d*) intelligeret in novissima, hoc est, donec accepto Spiritu-sancto disceret desiderare potiora, et prospiceret quæ pœna futura sit impiis, etiam qui fœnea quadam felicitate temporaliter floruissent. Hunc Psalmum septuagesimum-secundum, nocte qua D illucescebat solemnitas beatissimi Cypriani per ministerium nostrum expositum, lege et diligenter adverte.

14. Proinde homo Christus idemque Deus Christus, cujus misericordissima humanitate, atque in cujus forma servili discere deberemus, quid in hac vita contemnendum, et quid in alia sperandum esset, (*e*) in ipsa passione, in qua sibi ejus inimici magni victoresque videbantur, suscepit vocem infirmitatis nostræ, qua simul crucifigebatur vetus homo noster, ut evacuaretur

(a) Ita editi. At Corbeiensis MS. aliique probæ notæ habent, *necessitudinis sacramentum.*

(b) MS. Corbeiensis optimæ notæ habet: *eumdem hominem Deumque commendat, ut*, etc.

(c) In editis post, *una sit*, hæc adduntur, *etiam filium hominis profitetur:* quæ verba absunt a MSS.

(d) Editi: *intelligeret in novissimo.* At MSS. *in novissima.*

(e) Am. Bad. et Er. *in ipsa passione, in qua sibi ab ejus inimicis figebatur vetus homo noster.*

CLASSIS III. AN. 412.

corpus peccati, et dixit, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* Et hoc unum de quinque propositis tuis. Sic incipit Psalmus vicesimusprimus, (Rom. 6. 6.) qui de passione ipsius et revelatione gratiæ, quam fidelibus faciendis liberandisque attulit, in prophetia tanto ante cantatus est.

CAP. VI.

15. Proinde eumdem Psalmum, cujus prophetiam Dominus ad se pertinere demonstrans, ejus primum versum exclamavit, cum penderet in ligno, commemorando exponendoque percurram, ut ex hoc intelligas quemadmodum gratia Testamenti novi nec eo tempore tacebatur, quando in vetere velabatur. Dicitur enim ex persona Christi, quod ad formam servi attinet, in qua portabatur nostra infirmitas. Dixit enim et de (Isa. 53. 4.) illo Isaias, *Ille infirmitates nostras portat, et pro nobis in doloribus est.* Ex hujus igitur infirmitatis voce, de qua Paulus in eo quod petebat non exauditus, et ideo quodam modo derelictus, (2. Cor. 12. 9.) audit tamen a Domino, *Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur:* ex voce ergo hujus infirmitatis nostræ, quam in se transfiguravit caput nostrum, dicitur in hoc Psalmo, (Psal. 21. 2.) *Deus meus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti.* In eo quippe derelinquitur deprecans, in quo non exauditur. Hanc in se vocem transfiguravit Jesus, vocem scilicet corporis sui, hoc est, Ecclesiæ suæ a vetere homine in novum reformandæ, vocem scilicet infirmitatis suæ humanæ cui deneganda fuerant bona veteris Testamenti, ut bona novi Testamenti optare atque sperare jam disceret.

16. In illis autem veteris Testamenti bonis, ad veterem hominem pertinentibus, præcipue concupiscitur vitæ hujus productio temporalis, ut aliquanto diutius teneatur, quia semper non potest. Ideo diem mortis omnes quidem affuturum sciunt, et eum tamen omnes aut pene omnes differre conantur, etiam qui post mortem se beatius credunt esse victuros: tantam habet vim (Eph. 5. 29.) carnis et animæ dulce consortium. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit: et propterea non vult anima vel ad tempus ab ejus etiam infirmitate discedere, quamvis eam se in fine sine infirmitate in æternum recepturam esse confidat. Proinde mente serviens legi Dei, (a) carne (Rom. 7. 25.) autem trahens desideria peccati, quibus obedire vetat Apostolus, mentis quidem ratione concupiscit homo plus dissolvi, et esse cum Christo; sed id sensu carnis recusat et refugit, et si fieri possit, non vult exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita, id est, ut ab infirmitate ad immortalitatem etiam ipsum corpus sine morte media transferatur.

17. Sed hæc verba, quibus humanus dies et vitæ hujus prolixitas concupiscitur, verba sunt delictorum, et longe sunt ab ea salute, cujus nondum rem, sed jam spem gerimus; de qua (Rom. 8. 24.) scriptum est, *Quia spe salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes.* Ideoque et in isto Psalmo cum dixisset, *Deus meus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti;* continuo subjungit, (Psal. 21. 2.) *Longe a salute mea verba delictorum meorum*, id est, hæc verba delictorum meorum sunt, et longe ab illa salute mea sunt, quam mei non veteris, sed novi Testamenti gratia pollicetur. Quamquam etiam sic distingui potest, *Deus meus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti longe a salute mea*, tamquam diceret, relinquendo me, hoc est non me exaudiendo, longe factus es a salute mea, præsenti scilicet salute hujus vitæ; ut alius sensus sit, *verba delictorum meorum*, id est, ista quæ dixi verba sunt delictorum meorum, quia verba sunt carnalium desideriorum.

18. Hæc ex persona sui corporis Christus dicit, quod est Ecclesia. Hæc ex persona dicit infirmitatis carnis peccati, quam transfiguravit in eam, quam sumsit ex Virgine, similitudinem carnis peccati. Hæc Sponsus ex persona sponsæ loquitur, quia univit eam sibi quodam modo. Et apud Isaiam, ubi dicit, (Isa. 61. 10.) *Sicut sponso alligavit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento: alligavit mihi*, et *ornavit me*, tamquam unius vox est, et tamen sponsum et sponsam Christum intelligimus et Ecclesiam. Sed, Erunt duo in carne una, *sacramentum magnum*, dicit (Eph. 5. 32.) Apostolus, *in Christo et in Ecclesia:* igitur non jam duo, sed una caro. Si ergo caro una, profecto competenter etiam vox una. Quid hic quæris humana infirmitas vocem Verbi, per quod facta sunt omnia? Audi potius vocem carnis, quæ facta est inter omnia: quoniam Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Audi potius medicinæ vocem, qua sanaris ut videas Deum, quem tibi videndum distulit, hominem autem videndum attulit, occidendum obtulit, imitandum contulit, credendum transtulit, ut ista fide ad videndum Deum mentis oculus sanaretur. Quid ergo dedignamur audire vocem corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur, quando pro Ecclesia patiebatur. Sicut etiam in Ecclesia patiebatur ipse, quando pro illo Ecclesia patiebatur. Nam sicut audivimus Ecclesiæ vocem in Christo patientis; (Psal. 21. 2.) *Deus, Deus meus, respice*, etc. sic etiam audivimus Christi vocem in Ecclesia patientis, (Act. 9. 4.) *Saule, Saule, quid me persequeris?*

CAP. VII.

19. Cum itaque non exaudimur ad temporalia bona retinenda vel adipiscenda, quando pro his deprecamur Deum, in eo quod nos non exaudit, derelinquit nos: sed ad potiora, quæ vult ut intelligamus et præferamus et concupiscamus, non nos derelinquit. Unde sequitur Psalmus, et di- (Psal. 21. 3.) cit, *Clamavi ad te per diem, nec exaudies; et nocte:* etiam hic subauditur, *nec exaudies.* Sed vide quid adjungit*: et non ad insipientiam mihi.* Hoc ergo dicit, Non me quidem exaudies clamantem per diem, id est in rebus prosperis, ut eas non amittam; et nocte, id est in rebus adversis, ut prospera quæ amissa sunt, redeant: verum hoc mihi non ad insipientiam facies, sed

(a) MSS. Corb. aliique nonnulli *carne autem legi peccati cui obedire vetat.*

[CLASSIS III. AN. 412.] [A] potius ut sapiam quid jam per novi Testamenti gratiam a te exspectare, quid desiderare, quid poscere debeam. Clamo quippe ego ut mihi bona temporalia non auferantur: [Ibid. 4.] *Tu autem in sancto habitas laus Israel.* Nolo ut derelinquas concupiscentiam meam, qua carnalem felicitatem requiro. Verum hæc est in sordibus vetustatis, tu autem quæris munditiam novitatis, non exaudiendo istam cupiditatem relinquis, quia caritatem in qua habites, requiris. [Rom. 5. 5.] Caritas autem Dei diffunditur in cordibus nostris, sed per Spiritumsanctum qui datus est nobis. Ideo *In sancto habitas laus Israel;* laus videntium te, quia non in se laudantur, sed in te. [1. Cor. 4. 7.] Quid enim habent quod non acceperunt? [1. Cor. 1. 31.] ut qui gloriatur, in Domino glorietur.

[B] 20. Hæc est gratia novi Testamenti: nam in veteri Testamento, quando commendabas, nonnisi a te peti sperarique debere etiam ipsam terrenam temporalemque felicitatem; [Psal. 21. 5. et 6.] *In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et eruisti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt: in te speraverunt, et non sunt confusi.* Illos quippe patres inter inimicos suos viventes, et divitiis implesti, et ab hostibus eruisti, gloriosasque victorias reportare fecisti, et de diversis eos mortibus liberasti. Pro alio subjecisti ne ferretur, [Gen. 22. 13.] arietem. Alium de putredine sanum, et ei dupla [Job. 42. 10.] quæ amiserat reddidisti. Alium inter leones esurientes [Dan. 14. 30.] illæsum integrumque servasti. Aliorum [Dan. 3. 51.] inter flammas deambulantium grata voce laudatus es. Tale aliquid in Christo exspectabant fieri Judæi, unde probarent si vere Filius Dei esset. [C] Ex eorum persona et in libro Sapientiæ dicitur, [Sap. 2. 20.] *Morte turpissima condemnemus illum: Erit enim respectus in sermonibus ipsius.* [a] (a) *Si enim verus Dei Filius est, suscipiet eum et liberabit eum de manibus contrariorum. Hæc,* inquit, *cogitaverunt et erraverunt: excæcavit enim eos malitia eorum.* Adtendentes quippe tempus veteris Testamenti, et illam patrum etiam temporalem felicitatem, in qua illis exhibenda demonstravit Deus etiam talia dona sua esse, non viderunt jam esse tempus quo revelaretur in Christo, bona æterna proprie Deum præstare justis, qui bona temporalia præstat et impiis.

CAP. VIII.

[D] 21. Denique cum dixisset, [Ps. 21. 5. 6.] *In te speraverunt patres nostri, speraverunt, et eruisti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi;* vide quid adjunxerit, [v. 7.] *Ego autem sum vermis, et non homo.* Quod videtur quidem ad commendandam humilitatem simpliciter dictum, ut se in oculis persequentium, abjectissimum quiddam et contemtissimum demonstraret: sed non est contemnenda altitudo secreti profunditasque mysterii, præsertim in eis verbis, quæ tanto Salvatori in prædicatione prophetiæ computantur. Dictus est hinc sensus elegantissimus a * prioribus, [* Orig. hom. 13 in Luc. et Ambros. in] ideo se hoc nomine Christum prænuntiari voluisse, quia vermis de carne sine concubitu nascitur, sicut ille natus est de virgine. Sed in libro suo Job, cum de creaturis cælestibus loqueretur, quod in Dei conspectu etiam vix ipsæ mundæ sint, [Psalm. Job. 25. 5.] *Quanto hunc magis,* inquit, *homo putredo et filius hominis vermis?* Putredinem pro mortalitate posuit, quæ jam velut conceptam gerit moriendi necessitatem, in quam peccando contrusus est homo; et filium hominis vermem natum de putredine quasi patrem, hoc est de mortalitate mortalem. Ac per hoc in his verbis Psalmi, alium sensum nos quærere admonuit; illo quidem salvo neque reprobato: ut non solum scrutemur quod ait, *Ego autem sum vermis,* sed etiam illud quod addidit, [Psal. 21. 7.] *et non homo:* secundum illud quod de libro Job commoravi, tamquam diceret: Ego autem sum filius hominis, et non homo: non quod homo non sit Christus, de quo dicit Apostolus, [1. Tim. 2. 5.] *Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus;* omnis enim filius hominis, homo est: sed ad quemdam respicit sensus iste, qui sic homo fuerit, ut non esset filius hominis, id est Adam. Forte ergo sic est dictum, *Ego autem sum vermis, et non homo,* id est, Ego autem sum filius hominis, et non homo: tamquam diceretur, Ego autem sum Christus, in quo omnes vivificantur; non Adam, in quo omnes moriuntur.

22. Ac per hoc homines discite per gratiam novi Testamenti jam vitam concupiscere sempiternam. Quid pro magno ita vos vultis a Domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres vestri, quando commendabat Deus etiam terrenæ felicitatis præter se non esse alium largitorem? illa felicitas ad veterem hominem pertinet, quæ vetustas ab Adam cœpit. *Ego autem sum vermis, et non homo,* Christus non Adam. A veteri veteres fuistis, a novo novi estote: ab Adam homines, a Christo filii hominum. Non enim sine caussa familiarissime Dominus in Evangelio [Mat. 17. 9. etc.] se filium hominis dicit magis quam hominem, nec sine caussa in alio Psalmo, *Homines,* inquit, *et jumenta salvos facies Domine, sicut multiplicata est misericordia tua Deus.* [Psal. 35. 7.] Abs te quippe etiam ista salus hominibus jumentisque communis. Sed habent aliam homines novi propriam quamdam et a jumentorum consortio separatam [b] (b) quæ ad novum pertinet Testamentum. Habent omnino: nam de illa ibidem sequitur et dicit, *Filii autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.* Certe et hic cum superius dixisset, *Homines;* posterius dixit, *filii autem hominum,* tamquam distinguens ab hominibus filios hominum. In illa quippe felicitate ejus salutis, quæ communis est hominibus et jumentis, eo nomine illos appellare voluit, quo demonstrarentur ad illum primum hominem pertinere, quo vetustas cœpit et mors, qui sic fuit homo, ut non esset filius hominis. Istis autem posterioribus, qui sperant aliam felicitatem,

(a) Editi: *Si enim vere Dei.* At MSS. omnes; *verus.*

(b) MS. Corb. *quæ ad novum pertinet sacramentum.*

CLASSIS III. AN. 412.

et fontis vitæ ineffabilem voluptatem, et sempiterni luminis lumen, hoc nomen imposuit, quo se familiarius appellari voluit Dominus eorum, in quos talis gratia revelata est, eosque filios hominum potius quam homines appellavit.

23. Non autem existimes quasi locutionis regulam figi perpetua lege servandam, ut ubicumque legeris *homines* aut *filios hominum*, secundum hanc distinctionem semper intelligas: sed ut se habuerit circumstantia lectionis, unde sensus si patet, hauritur; si latet, eruitur. Sicut in loco Psalmi hujus, quem non moveat distinctionis intentio? cum ille qui dixerat, *In te speraverunt patres nostri, et eruisti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt: in te speraverunt, et non sunt confusi*, subjungit, *Ego autem:* non enim ait sic, Et ego; sed *Ego autem*. Quid ergo
B
iste, qui se ita distinguit? *Ego autem sum vermis*, inquit, *et non homo*, tamquam illis quos exaudisti et eruisti, eam commendares felicitatem, quæ ad vetus pertinens Testamentum, homini veteri tribuenda esset, qui cœpit ab Adam. *Ego autem sum vermis*, hoc est filius hominis, non homo, sicut ille homo qui non fuit filius hominis.

CAP. IX.

Psal. 21. 7. 8. et 9.

24. Ac per hoc et quod sequitur, *Opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes qui conspiciebant me, subsannabant me, et locuti sunt labiis, et moverunt caput. Speravit in Deum: eruat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Hoc in labiis, non in corde dixerunt, insultando quod non fieret, non credendo quod futurum esset. Factum est autem et hoc, sed sicut fieri
C
oportebat in filio hominis: in quo spes æternæ vitæ fuerat revelanda ad novum pertinens Testamentum, non sicut illi exspectabant; et quia fieri non videbant, tamquam superato insultabant, pertinentes ad Testamentum vetus et hominem in quo omnes moriuntur, non ad filium hominis in quo omnes vivificabuntur. Mortem quippe intulit homo sibi filioque hominis: vitam vero adtulit homini moriens et resurgens filius hominis,
a
opprobrium hominum et abjectio plebis (a) usque ad mortem. Hoc enim voluit pati in conspectu inimicorum, quo eum tamquam derelictum putarent, ut gratia commendaretur novi Testamenti, qua disceremus aliam quærere felicitatem, quæ nunc est in fide, postea vero erit in specie. *Quamdiu enim sumus in corpore*, ait Apostolus,
D
peregrinamur a Domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem, et ideo nunc in spe, tunc in re.

25. Denique resurrectionem suam, quam non sicut nostram in longum differri oportebat, ut in exemplo carnis ejus disceremus, quid in nostra sperare deberemus, noluit alienis demonstrare, sed suis: alienis, dico, non natura, sed vitio, quod semper est contra naturam. Mortuus est ergo in conspectu hominum, resurrexit autem in conspectu filiorum hominum: quia mors ad hominem pertinebat, resurrectio ad fi-

A
lium hominis. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. Ut igitur exemplo suæ carnis exortaretur fideles suos temporalem pro æterna felicitatem contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes atque sævientes, et quasi victo et oppresso superbe illudentes. Quod autem carnem suam resuscitavit, et discipulorum conspectibus et contactibus reddidit, eisque videntibus adscendit in cælum, ipsos ædificavit, et quid exspectare, quid prædicare deberent, evidentissima veritate demonstravit. Illos autem a quibus tanta mala usque ad mortem pertulerat, quasi de illo superato et exstincto gloriantes, in ea opinione dereliquit; ut quisquis eorum salute æterna salvus fieri vellet, hoc de illius mortui resurrectione
B
crederet, quod ii, qui viderunt, signis contestantibus prædicaverunt, et pro ea prædicatione similia perpeti non dubitaverunt.

CLASSIS III. AN. 412.

1. Cor. 15. 22

CAPUT X.

26. Quapropter etiam Jacobus unus ex Apostolis ejus, in epistola sua, cum hortaretur fideles, qui post passionem et resurrectionem Christi adhuc in ista vita tenebantur, dispensationem veteris Testamenti novique distinguens, *Sustinentiam*, inquit, *Job audistis, et finem Domini vidistis:* ne ideo patienter sustinerent temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur quod recepisse legimus Job. Nam et ab illo vulnere atque putredine salvus factus est, et ei cuncta, quæ amiserat, duplicia sunt restituta: ubi etiam commendata est resurrectionis fides. Nam filii non dupli, sed totidem redditi, etiam illos quos
C
amiserat resurrecturos significarunt, ut sic ipsi quoque filiis prioribus juncti a restitutione dupli non invenirentur alieni. Ut ergo non talem remunerationem speraremus, quando mala temporalia pateremur, non ait, Sustinentiam et finem Job audistis, sed ait, *Sustinentiam Job audistis, et finem Domini vidistis:* tamquam diceret, Mala temporalia sicut Job sustinete, sed pro hac sustinentia non temporalia bona sperate, quæ illi aucta redierunt, sed æterna potius, quæ in Domino præcesserunt. Job ergo de illis patribus erat, qui exclamaverunt, et salvi facti sunt. Cum enim dicit, *Ego autem*, satis insinuat qua salute illos salvos esse factos velit intelligi, in qua ipse utique derelictus est: non quod illi a salute æterna fuerint alieni, sed in occulto tunc erat,
D
quod in Christo fuerat revelandum. In veteri quippe Testamento velamen est, quod tunc aufertur, cum ad Christum quisque inde transierit. Quo crucifixo velamen etiam templi scissum est, ut significaretur quod Apostolus de velamine veteris Testamenti dixit, *quoniam in Christo evacuatur.*

Jac. 5. 11.
Job. 42. 10.

Matt. 27. 51.
2. Cor. 3. 14.

27. Nam et in illis patribus quamvis rarissima, tamen fuerunt, et usque ad mortem exempla patientiæ, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, quorum sanguinem dicit Dominus Jesus et ab eis exigendum, qui in patrum suorum, a quibus illi occisi sunt, iniquitate persisterent:

Luc. 11. 51.

(a) Editi: *Usque ad mortem enim hoc.* MSS. *usque ad mortem. Hoc enim, etc.*

CLASSIS III. AN. 412.

A et in novo Testamento nec defuit, nec deest bonorum fidelium multitudo, qui etiam ista temporali felicitate præpolleant, et in ea largitoris Dei bonitatem misericordiamque experiantur, 1. Tim. 6. 17. tenentes tamen quod dispensator novi Testamenti divitibus hujus sæculi Apostolus præcepit, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut bene faciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam; qualis in Christi non tantum spiritu, verum etiam carne manifestata est, cum resurrexit a mortuis, non qualem Judæi in illo peremerunt, quando eum de manibus eorum Deus non eruit, B cumque dereliquisse visus est exclamantem, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* ut eo modo in se transfiguraret Martyres suos, qui etsi mori nollent, quod etiam Petro dixit, Joh. 21. 18. *Alter te cinget, et feret quo tu non vis, significans qua morte clarificaturus erat Deum*, et ob hoc a Deo suo derelicti viderentur ad tempus, cum eis præstare nollet quod vellent, illam vocem cordis emitterent, illumque adhiberent pietatis affectum, quem passione impendente ore proprio Dominus expressit, eos in se identidem Matt. 26. 39. transfigurans, *Verum non quod ego volo, sed quod tu vis, Pater.*

CAP. XI. 28. In quo enim primitus nisi in ipso capite nostro apparere debuit, (a) propter quam vitam Christiani sumus? Propterea non sit, Deus meus, C Deus meus dereliquisti me: sed caussam commonuit requirendam, cum addidit, *ut quid dereliquisti me*, id est quare, propter quid, quam ob caussam? Profecto enim erat aliqua caussa, eaque non parva, ut Noe liberaret de diluvio, Loth de cœlesti incendio, Isaac de imminenti gladio, Joseph de calumnia mulieris et custodia carceris, Moysen ab Ægyptiis, Raab ab excidio civitatis, Susannam a testibus falsis, Danielem a leonibus, tres viros ab ignibus, aliosque patres qui exclamaverunt, et salvi facti sunt; et Christum de manibus Judæorum non liberaret, eumque in potestate sævientium usque ad mortis exitum derelinqueret. Ut quid hoc? propter quid hoc? nisi propter illud quod paulo post in eodem Psalmo dicit, *non ad insipientiam mihi*, D hoc est corpori meo, Ecclesiæ meæ, minimis Matt. 25. 44. meis? Nam et in Evangelio, *Quando uni ex minimis meis fecistis*, inquit, *mihi fecistis*. Sic itaque dictum est, *et non ad insipientiam mihi:* quomodo dictum est, *mihi fecistis*. Et sic dictum est, *quare me dereliquisti:* quomodo dictum Luc. 10. 16. est; *Qui vos recipit, me recipit: et qui vos spernit, et me spernit*. Non ergo ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus, non propter istam vitam, in qua nos Deus aliquando usque ad mortem persequentium manibus derelinquit, sed propter illam sempiternam nos debere esse Christianos; quia hoc in illo præcessisse intuemur, ex cujus nomine sic vocamur.

29. Ecce ita factum est; tamen tam multi non ob aliud volunt esse Christiani, nisi ut hujus vitæ felicitate perfruantur, ideoque illa deficiente deficiunt. Quid si non in ipso nostro capite tam insigne constitueretur exemplum, quo disceremus pro cœlestibus terrena contemnere, non respicientes quæ videntur, sed quæ non videntur? Quæ enim videntur, temporalia sunt: 2. Cor. 4. 18. quæ autem non videntur æterna. Quos in se vocibus illis transfigurare dignatus est. Nam quantum ad ipsum attinet, quomodo vellet liberari ab illa hora, qui propterea venerat in illam horam? Aut quomodo sic loquebatur, quasi quod nollet ei accideret, cum potestatem habuerit ponendi animam suam, et iterum sumendi eam; nec eam quisquam tolleret ab illo, sed eam ipse poneret et resumeret, sicut in Evangelio dicit? Johan. 10. 18. Sed proculdubio nos in illis vocibus eramus, et caput pro suo corpore loquebatur, non disjuncta significatione vocis, ubi connexio non disjungitur unitatis.

CAP. XII. 30. Denique in Psalmo sequitur, et orans Psal. 21. 10. 11. adverte quid dicat: *Quoniam*, inquit, *extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ. In te jactatus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu:* tamquam diceret, de alia re, et ab alia re in aliam rem me trajecisti, ut tu sis mihi bonum, pro terrenis bonis mortalitatis hujus, quam in matris ventre sortitus sum, cujus ubera suxi. Hæc enim vetustas est, de qua me tu extraxisti; et illa carnalis nativitatis bona sunt, a quibus tu spes mea es; inde enim ad te conversus sum. Et *ex utero*, id est qui ex his in utero inchoavi, *in te jactatus sum*, ad te scilicet transiens, totum me tibi committens. Ideoque *de ventre matris meæ*, id est de bonis carnis, quam sumsi in ventre matris meæ, *Deus meus es tu*, ut de his tu sis bonum meum: ea locutione dictum est, ac si diceretur, verbi gratia, de terra cœlum habito, hoc est hinc illo emigravi: et ista nostra in illum transfiguratio est, qui per gratiam Testamenti novi mutamus vitam, transeuntes de vetere ad novam. Nam ille hanc rem sacramento suæ passionis resurrectionisque significans, carnem mutavit de mortalitate ad immortalitatem: vitam vero non mutavit de vetustate in novitatem, qui nunquam fuit in impietate, unde transiret ad pietatem.

31. Quamquam non defuerunt * qui hoc quod dictum est, *De ventre matris meæ Deus meus es tu*, ideo ad ipsum caput nostrum pertinere sentirent, quoniam Pater in tantum est Deus ejus, in quantum homo est in forma servi, non in quantum illi æqualis in forma Dei est; ideo *de ventre matris meæ Deus meus es tu*, ac si diceret, ex eo quod homo factus sum, Deus meus es tu. Sed quid est, *Tu extraxisti me de ventre*, si ad ipsum Jesum de virgine procreatum referatur? quasi alios Deus non extrahat, in cujus providentia est omnis ordo nascendi: an inde signi-

* Ambros. lib. 1. de fide c. 6.

(a) Editi: *propter quem caussam Christiani*. MSS. et tam.

ficare voluit partum virginis servata virginitatis integritate mirabili, cum ait, *Tu extraxisti me de ventris matris meæ;* ut quod illic mirabiliter factum est, cum Deus fecisse dicitur, nemini incredibile videatur? Quid ergo est et illud, *Spes mea ab uberibus matris meæ?* Quomodo et hoc ad ipsum caput Ecclesiæ referri potest, quasi spes ejus, quæ in Deo est, a matris uberibus ei cœperit, non et ante in ipso utero? Neque enim spes alia intelligenda est, nisi qua futurum erat ut Deus eum exaltaret a mortuis. Totum hoc quippe, secundum id quod homo factus est, dicitur. An forte quia ubera feminarum ab ipso conceptu in ubertatem promoveri perhibentur, sic intelligi voluit, *ab uberibus;* tamquam diceret, ex quo carnem sumsi, cui carni fuerat speranda immortalitas; ut non ante spes ei esset, cum in forma Dei esset, in qua nihil in melius mutandum esset; sed *ab uberibus matris*, id est, ab ipsa susceptione carnis, quæ concipiebatur in spe, cujus spei res futura erat, cum ad immortalitatem de morte transiret.

32. Sed quod dictum est, *In te jactatus sum ex utero*, quomodo coaptari capiti possit, ignoro: quasi in utero cum esset, non in Deo fuerit,
Act. 17. 28. in quo vivimus, movemur, et sumus; aut illius infantis anima rationalis, ex quo caro processit ex utero, Deum sperare cœperit. Nisi forte credendum est, jam nato animam rationalem accessisse, quæ intra viscera matris adhuc ei defuisset: et quoniam eadem anima, quæ carni jam natæ addita est, Deo inhærebat, ideo secundum eamdem carnem dictum esse existimandum est, *In te jactatus sum ex utero*, tamquam diceret, eam sortitus sum animam ex utero, quæ tibi cohæreret. Sed quis audeat in hanc se temere præcipitare sententiam? cum ratio de adventu vel exortu animæ in tanto naturæ profundo sic lateat, ut satius sit eam semper quærere quamdiu in hac vita sumus, quam aliquando invenisse præsumere. Ex illa vero in seipsum transfiguratione nostra quemadmodum possent hæc accipi, dictum est. Si quid autem dici potuit convenientius vel potuerit, nullius præjudicamus ingenio, doctrinæ nullius invidemus.

CAP. XIII.

33. JAM illud quod sequitur, *Ne discedas a me, quoniam tribulatio proxima est*, vide ut
Psal. 21. 12. illuminet, quemadmodum dictum sit, *Quare me dereliquisti.* Quomodo enim dereliquit, cui dicitur, *Ne discedas a me*, nisi quia dereliquit vitæ veteris temporalem felicitatem? Rogatur autem ne discedat et deserat spem vitæ æternæ. Sed quid est, *quoniam tribulatio proxima est?* quasi ei passio adhuc immineret, cum in ipsa media passione ista dicere intelligatur, quæ de illo in hoc Psalmo prophetata sunt. Hic enim dicturus est etiam, quæ in Evangelio apertissime scripta
Matt. 27. 35. sunt: *diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem;* quod factum est cum jam penderet in ligno. Quid est ergo, *tribulatio proxima est*, in qua media loquebatur? Sed nimirum illud vult intelligi, quia cum caro in doloribus est et in pœnis, profecto anima tunc habet magnum agonem patientiæ, in quo ne deficiat, laborandum et orandum est. Nihil est autem animæ sua carne propinquius: ideo mundi hujus quilibet magnus perfectusque contemtor, cum alibi patitur, nihil patitur. Potest enim adhibere vigilem rationem, cum amittit bona quæ extrinsecus sunt, et ab animo sapientis, qui ex cupiditate non hæret, sine dubio longe sunt; et non curare quod patitur, quia nec patitur. Cum vero amittit præcipua corporis bona, id est, corporis vitam ac salutem, jam tribulatio proxima est animis bonis, quibus ipse intus tamquam corporis dominus est: quid faciet qualibet ratione, ut non doleat cum corpus vulneratur aut uritur, cui tanto implicatur consortio, ut pati possit, non dolere non possit?

34. Ideo et diabolus hunc nocendi ordinem tenens, illius magni viri, quem postulaverat tentandum, prius externa bona accepit in potestatem, quibus ablatis et perditis, cum illum inconcussum videret, dixerat enim, *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum:* (*Job. 1. 21.*) etiam carnem cruciandam vulnere postulavit, tali cum eo confligens certamine, ut bona proxima invaderet, hoc est corporis bona; quibus ille perditis si forte succumberet, atque ad impietatem cor inclinaret, etiam bona animi deperirent, quibus perdendis jam in corpore sæviens vicinius tentator instabat. Denique ille vir in tanta tentatione, ubi erat animi bonis proxima tribulatio, quamvis multa prophetice loquatur, longe tamen loquitur aliter, quam cum illa externa bona deperissent, in quibus filios non amiserat, sed præmiserat.

35. Clamat ergo Martyris anima transfigurata in Christum, cum jam in carne tribulari cœperit, et dicit Deo, a quo derelicta est in terrena felicitate, sed quæ cum illo est in spe vitæ æternæ, *Ne discedas a me, quoniam tribulatio proxima est:* non est in agro meo, non in auro, non in pecore, non in tectis atque parietibus; non in meorum orbitatibus; sed in carne mea est, cui copulor, cui connector, cujus sensum non habere non possum; unde me de proximo urget, ut a patientiæ virtute deficiam: *Ne discedas a me: quoniam non est qui adjuvet*, neque amicus, neque propinquus, neque humana laus, neque præteritæ recordatio voluptatis, neque aliquid eorum, quo terrenæ felicitatis ruina fulcitur, neque ipsa quæ in animo est meo humana virtus; quia SI TU DESERIS, quæ hominis virtus? Quid est enim homo, nisi quod memor es ejus?

CAP. XIV.

Psal. 21. 13. 36. *Circumdederunt me vituli multi*, hoc est minores in plebe. *Tauri pingues obsederunt me*, hoc est superbi ac divites, principes plebis. *Aperuerunt in me os suum*, clamantes, Crucifige, (*v. 14.*)
Luc. 23. 21. crucifige: *quasi leo rapiens et rugiens:* rapuerunt enim comprehensum adducentes ad præsidem, et rugierunt petendo ejus mortem. *Sicut* (*Psal. 21. 15.*) *aqua effusus sum*, tamquam ut in me lapsi caderent persequutores mei. *Dispersa sunt omnia ossa mea.* Quid sunt ossa, nisi corporis firma-

menta? Corpus autem Christi, Ecclesia. Firmamenta autem Ecclesiæ qui, nisi Apostoli, qui etiam columnæ alibi nuncupantur? Hi utique dispersi sunt, cum ad passionem ipse duceretur, vel cum esset passus et mortuus. *Factum est ergo cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei.* Hoc sane quemadmodum capiti nostro ipsius corporis salvatori coaptetur, invenire difficile est. Neque enim nisi magno pavore contingit, ut cor velut cera liquescat humanum: quod unde in illo fieri posset, qui potestatem habebat ponendi et recipiendi animam suam? (Johan. 10. 18.) sed profecto aut infirmorum suorum in se transtulit caussam, sive illorum qui metu mortis pavescunt, sicut ipse Petrus ex egregio præsumtore tam creber negator effectus; sive illorum qui tristitia salubri contabescunt, sicut idem ipse Petrus cum amare flevit. Nam et tristitia quasi solvit cor: unde dicitur etiam græce quod appellata sit λύπη. Aut certe profundum sacramentum nos intelligere voluit, ut cordis sui nomine significaret Scripturas suas, ubi ejus utique latebat consilium, quod tunc apertum est, cum ea quæ de illo prophetata fuerunt, passus implevit. Solutæ sunt ergo Scripturæ ejus in iis, quæ perfecta sunt adventu ejus, nativitate, passione, resurrectione, glorificatione. Quis enim jam ea non intelligit in Prophetis, quando usque ad intellectum etiam carnalis multitudinis pervenerunt? quam fortasse significavit medio ventris sui, ut in ejus corpore, quod est Ecclesia, quasi ventris locum habeat carnalis et infirmior multitudo. Aut si ventris nomen magis interioribus competit, ad eos potius, qui perfectiores sunt, Scripturarum intellectum pertinere monstratum est, cum cor ejus, id est Scripturæ ejus, quæ continent consilium ejus, in medium eorum, hoc est in cogitatione eorum, tamquam cera dissolvitur, hoc est fervore spiritus aperitur, disputatur, exponitur.

CAP. XV.

37. *Exaruit velut testa virtus mea.* (Psal. 21. 16.) Testa igne firmata est: sic et virtus corporis Christi non sicut fœnum igne consumitur, sed sicut testa passione velut igne firmatur. *Vasa enim figuli probat fornax,* (Eccl. 27. 6.) sicut alio loco Scriptura dicit, *et homines justos tentatio tribulationis. Et lingua mea adhæsit faucibus meis.* Potest quidem silentium ejus significatum videri, quod et alius Propheta commendat, cum dicit, *Sicut agnus coram tondente se fuit sine voce.* (Isa. 53. 7.) Sed si linguam ejus, eos in ejus corpore, quod est Ecclesia, intelligamus, per quos suum loquitur Evangelium; tunc ejus faucibus adhærent, cum a præceptis ejus non recedunt.

38. Quod vero sequitur, *Et in pulverem mortis deduxisti me*, quomodo capiti coaptabitur? quandoquidem corpus ejus, quod tertia die resurrexit, non est utique in pulverem dissolutum? nec aliter exposuerunt Apostoli, quod in alio (Act. 2. 25.) Psalmo positum est, *neque dabis sanctum tuum videre corruptionem;* (Psal. 15. 10.) nisi quia ejus caro non est corrupta, quæ tam celeriter resurrexit. Unde item in alio Psalmo dicit, *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* (Psal. 29. 10.) *Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam:* hoc scilicet, dicens, quod si eo modo, quo et ceteri, mortuus dimitteretur in pulverem, et caro ejus resurrectioni ultimæ servaretur, nulla esset utilitas in sanguine ejus; quia nihil prodesset mors ejus, nec annuntiaretur veritas Dei, quæ illum continuo resurrecturum esse prædixerat. Quid sibi vult ergo quod hoc loco ait, *si in pulverem mortis deduxisti me?* nisi corpus ejus accipiamus Ecclesiam, in qua illi, qui pro ejus nomine passi sunt vel patiuntur, non ita ut ipse cito resurgunt, sed in mortis pulverem deducuntur, tum resurrecturi, cum illud tempus venerit, de quo in Evangelio dicit, *Veniet hora quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, et procedent?* (Johan. 5. 18.) Aut certe tropice pulverem mortis ipsos Judæos intelligi voluit, in quorum manus deductus est. Scriptum est enim, *Non sic impii, non sic; sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* (Psal. 1. 4.)

CAP. XVI.

39. Denique sequitur, *Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me:* (Psal. 21. 17.) tamquam ipsos dixerit pulverem mortis in quem deductus est; quos dixit canes moltos et concilium malignantium, canes eos videlicet appellans, qui plerumque contra innocentes latrant, cum quibus non habent consuetudinem. Jam vero in iis quæ subjungit, tamquam Evangelium recitatur. Crucifixio quippe ejus exprimitur in eo quod dicit, *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me.* (Psal. 21. 18.) Fossæ sunt enim clavis manus et pedes ejus, et cum extenderetur in ligno, quodammodo numerata sunt ossa ejus. Consideratus est autem atque conspectus quid illi futurum esset, et utrum veniret Elias et liberaret eum. (Matt. 27. 49.)

40. Jam illud quod sequitur, nullius expositionis indiget, *Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem.* Verba deinde quæ subtexuntur, orantis sunt, tam ex persona capitis, id est hominis mediatoris, quam ex persona corporis, quod est Ecclesia, quam dicit etiam tunicam suam. *Tu autem, Domine,* (Psal. 21. 20.) inquit, *ne longe facias auxilium tuum;* hoc ad ejus carnem pertinet, cujus resurrectio non in longum est missa, ut aliorum. *In defensionem meam adspice:* ne quid noceant inimici, qui sibi videntur aliquid potuisse carnem perimendo mortalem. Non autem nocent, si defendente gratia Dei, non eis ad malum anima superata consentiat. Sic enim et alibi prophetatum est: *Terra tradita est in manus impii,* hoc est caro terrena.

41. *Erue a framea animam meam* (Ibid. 21.) Framea gladius est; nec utique tali ferro Christus occisus est, sed cruce; nec latus ejus gladio, sed lancea percusserunt. Translato ergo verbo, frameam linguam dixit persequentium, sicut in alio Psalmo dicitur, *Et lingua eorum gladius acutus.* (Psal. 56. 5.) Unde quia in ejus carne lingua præva-

CLASSIS III. AN. 412.

luit malignorum, orat ut animæ nihil noceat, A cum dicit, *Erue a framea animam meam:* ut hæc in prophetia oratio, si ad caput corporis referas, non videatur velut indigentis petitio, sed potius rei futuræ figurata prædictio. Aut certe quia corpus ejus, hoc est Ecclesia, graves persecutiones fuerat perpessura, frameam dixit, qua maxime trucidati sunt Martyres, unde vult eorum animas erui, ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt, et consentiant ad illicita. Aut etiam in ipsorum passionibus inimicorum linguam frameam dicit, unde animam suam, hoc est animam corporis sui, animam sanctorum suorum vult erui.

42. Quod autem sequitur, *Et de manu canis unicam meam*, nihil aptius quam unica Ecclesia mihi videtur intelligi. Canem vero appellavit B mundum, non ratione sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantem. Hæc est enim canum natura, ut eum quibus habent consuetudinem, sive illi boni, sive mali sint, non ad eos latrent; insolitorum autem personis visis, etiam innocentibus irritentur. Manu autem canis, potestatem mundi significavit. Cujus etiam regnum, infestum futurum corpori suo, id est Ecclesiæ suæ, leonis nomine figuravit in eo quod adjunxit, *Salvum me fac de ore leonis*. Unde est scriptum, *Nihil interest minas regis et iram leonis*, quamquam et diabolum apostolus Petrus leoni comparet rugienti et quærenti circumeundo quem devoret. Superbosque hujus mundi Christianis humilibus adversaturos ostendens, consequenter dicit, *Et a cornibus unicornium humilitatem meam.* C Ideo quippe in unicornibus superbi intelliguntur; quia superbia odit consortium, et quantum in ipso est, solus capit eminere omnis superbus.

Psal. 21. 22. *Prov. 19. 12.* *1. Pet. 5. 8.*

CAP. XVII.

43. Jam nunc attende ubi sit fructus, vel quod derelictus est, ne exaudiretur pro terrena felicitate, non ad insipientiam, sed ut saperemus quid novi gratia Testamenti desiderare debeamus: vel quod non est derelictus, sed exauditus in eo quod ait, *Ne discedas a me;* qui dixerat, *Quare me dereliquisti:* quod utique contrarium est, nisi illud ad aliud, hoc ad aliud referatur. Attende et audi quantum sapis, hauri quantum capis, quantumque ipse rem tantam eloqui valeo, immo quantum tribuit ille, qui nos exaudit, et in Christo inquantum homo mediator est inter nos et Deum, et cum Christo in quanto Deus D est æqualis Deo, et *potens est facere*, ut ait Apostolus, *supra quam petimus aut intelligimus:* vide in hoc Psalmo Testamenti novi gratiam, vide illius derelictionis, tribulationis, deprecationis fructu quid agatur, quid insinuetur, quid commendetur, quid illustretur. Intuere quid legamus tanto ante prophetatum, quid jam cernamus impletum. *Narrabo nomen tuum*, inquit, *fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo te.* Fratres illi sunt, de quibus in Evangelio ait, *Vade, et dic fratribus meis.* Ecclesia illa est, quam modo dixit unicam suam: hæc est unica Catholica, quæ toto orbe copiosa diffunditur,

1. Tim. 2. 5. *Ephes. 3. 20.* *Psal. 21. 23.* *Johan. 20. 17.*

quæ usque ad ultimas gentes crescendo porrigitur. Unde in Evangelio dicit, *Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis.*

CLASSIS III. AN. 412. *Matt. 24. 14.*

44. Quod autem ait, *Cantabo*, hoc est illud canticum novum, de quo in alio Psalmo dicitur, *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra.* Habes hic utraque, et quo cantico cantaturum se dixerit, et in cujus Ecclesiæ medio: illud pertinet ad novum canticum, hæc ad omnem terram. Ipse quippe cantat in nobis, cujus gratia cantamus, sicut dicit Apostolus, *An vultis experimentum ejus accipere: qui in me loquitur Christus?* Medium vero Ecclesiæ ad eminentiam scilicet referas, et ad ipsam manifestationem; quia omnia quanto clarius nota sunt, tanto magis in medio esse dicuntur: vel certe ad interiores Ecclesiæ, quia interiora sunt media. Neque enim omnis, qui labiis personat, cantat canticum novum; sed qui eo modo cantat, ut Apostolus admonet dicens, *Cantates et psallentes in cordibus vestris Domino.* Intus enim est hoc gaudium, ubi vox laudis et cantur et auditur; qua voce laudatur, qui gratis amandus est toto corde, tota anima, tota mente, amatoremque suum accendit in se gratia Spiritus sui sancti. Quid enim aliud est canticum novum, quam laus Dei?

Psal. 95. 1. *2. Cor. 13. 3.* *Ephes 5. 19.*

CAPUT XVIII

45. Denique sequitur, et hoc evidentius demonstrat. Cum enim dixisset, *Narrabo nomen tuum fratribus meis*, quia Deum nemo vidit umquam, sed unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit; atque adjunxisset, *in medio Ecclesiæ cantabo te:* quomodo cantavit, id est quia in nobis cantavit, cum proficimus in nomine, quod narravit fratribus suis; et quia laudem Dei cantavit in nobis, continuo manifestavit, dicens, *Qui timetis Dominum, laudate eum.* Quis autem VERACITER LAUDAT, nisi qui sinceriter amat? Tantumdem ergo est ac si diceret, Qui timetis Dominum, amate eum. *Dixit enim homini*, sicut scriptum est, *Ecce pietas est sapientia.* Porro pietas cultus Dei est, NEC COLITUR ILLE NISI AMANDO. Summa igitur et vera sapientia est in præcepto illo primo, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua.* Ac per hoc sapientia est caritas Dei; nec diffunditur in cordibus nostris, nisi per Spiritum Sanctum qui datus est nobis. Initium autem sapientiæ timor Domini. Et timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem. Proinde præmissus timor in cor nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum, et servat caritati locum, qua tamquam Domina veniente, ut illa insidat, abscedit.

Psal. 21. 23. *Johan. 1. 18* *Psal. 21. 24.* *Job. 28. 28 sec. LXX.* *Matt. 22. 37.* *Rom. 5. 5.* *Ps. 110. 10.* *Johan. 4. 1.*

46. Ergo *Qui timetis Dominum, laudate eum;* ut Deum non serviliter, sed libere colatis, eum amare discite quem timetis, et poteritis laudare quod amatis. Timentes enim Deum homines veteris Testamenti, propter litteram terrentem et occidentem, nondum habentes Spiritum vivificantem, currebant cum sacrificiis ad templum: et quamvis in figuram futuri sanguinis quo re-

Psal. 21. 24.

CLASSIS III. AN. 412. dempti sumus; tamen nescientes quid per eas
præfiguraretur, cruentas victimas immolabant.
Nunc vero in gratia novi Testamenti, *Qui ti-
metis Dominum, ladate eum.* Ipse quippe in alio
Psalmo, illa mutanda prænuntians, quæ tunc in
Psal. 49. 9. umbra futuri offerebantur, *Non accipiam*, in-
quit, *de manu tua vitulos, neque de gregibus tuis
hircos.* Et paulo post, ut ostenderet sacrificium
novi Testamenti, quando illa fuerant cessatura,
Immola, inquit, *Deo sacrificium laudis, et red-*
Ibid. 23. *de Altissimo vota tua.* Et in fine ejusdem Psal-
mi, *Sacrificium*, inquit, *laudis glorificabit me:
et illic via est, qua ostendam illi salutare meum.*
Salutare Dei Christus est, quem infantem Simeon
senex cum agnovisset in spiritu, eumque sum-
Luca 2. 29. sisset in manus, *Nunc dimittis*, inquit, *Domi-
ne, servum tuum, secundum verbum tuum in
pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.*

CAP. XIX. 47. Qui *timetis* ergo *Dominum, laudate eum,
universum semen Jacob magnificate sum.* Non
vacat quod ei non sufficit dicere *semen Jacob*,
nisi adderet *universum;* ne in solis eis intellige-
retur, qui ex Israelitis fuerant credituri. Semen
enim Jacob ipsum est semen Abrahæ: omnibus
autem in Christum credentibus, non solis qui
ex Israel fideles erant, Apostolus dicit, *Ergo*
Gal. 3. 29. *Abrahæ semen estis secundum promissionem he-*
Rom. 9. 7. *redes.* Ibi namque commemoravit præfiguratio-
nem novi Testamenti, in eo quod scriptum est,
Gen. 21. 12. *In Isaac vocabitur tibi semen;* non utique in
Israel ancillæ filio. In quibus duobus filiis Abra-
hæ servo et libero, et duabus mulieribus ancil-
Gal. 4. 22. la et libera, scribens ad Galatas, duo Testamen-
Rom. 9. 8. ta dicit in allegoria præfigurata. Unde dicit,
Non qui filii carnis, ii sunt filii Dei; sed filii
Gen. 18. 10. *promissionis deputantur in semine. Promissionis
enim verbum hoc est, Ad hoc tempus veniam, et
erit Saræ filius.*

48. Multum est et nimis longum diligenter
enucleare, cur filii promissionis pertinentes ad
Isaac, novi Testamenti gratiæ deputentur. Bre-
viter tamen attingam; unde tanto fructuosius
cogitabis, quanto magis pie cogitaveris. Non
Beda vulgatus. omnia Deus quæ prædicit, promittit: prædicit
Gal. 3. enim etiam illa, quæ non ipse facit; quia est
omnium præscius futurorum. Prædicit ergo et
peccata hominum, quæ potuit præscire, non fa-
cere. Promittit autem quæ ipse facturus est, nec
ea mala, sed bona. Quis enim promittit mala?
Quamvis itaque mala inferat malis, non pecca-
ta, sed supplicia; minatur tamen ea potius quam
promittit. Omnia largitur et præscit; sed pec-
cata prædicit, supplicia minatur, beneficia pol-
licetur. Filii ergo promissionis, filii sunt bene-
ficii. Hæc est gratia, quæ gratis datur, non me-
ritis operantis, sed miseratione donantis. Hinc
gratias agimus Domino Deo nostro, quod est
magnum sacramentum in sacrificio novi Testa-
menti, quod ubi et quando et quomodo offera-
tur, cum fueris baptizatus, invenies.

CAP. XX. 49. Deinde sequitur et dicit, *Timeat eum omne*
Psal. 21. 25. *semen Israel.* Qui Jacob, ipse et Israel, unus
homo erat, habens duo nomina, non in parvo
sacramento: sed uno libro non possunt dici o-
mnia, in quo jam multum progressi sumus, et
nondum de aliis tribus quæstionibus aliquid di-
ximus, hoc est de tenebris exterioribus; et la-
titudine et longitudine, altitudine et profundo;
et de quinque et quinque virginibus. Quod ergo
dixit supra, *universum semen Jacob*, hic conse-
quenter ait, *omne semen Israel.* Sed quare supe-
rius, *magnificate eum*, et posterius, *Timeat eum.*
Magnificatio laudi congruit; de qua dixerat, *Qui
timetis Dominum, laudate eum:* unde jam mul-
ta disserui. Ibi quippe amor vel caritas Dei quæ 1. Johan. 4. 18.
perfecta foras mittit timorem. Cur ergo iterum,
Timeat eum omne semen Israel? Non enim ac- Rom. 8. 15.
cepistis, inquit Apostolus, *spiritum servitutis
iterum in timore.* Sed idem Apostolus oleastro Rom. 11. 17.
inserto in olivam timorem præcipit, hoc est,
gentibus additis radici Abraham, Isaac, Jacob,
ut et ipsi fierent Israel, id est, pertinerent ad
semen Abrahæ.

50. Quam insertionem oleastri jam amputa-
tis propter infidelitatis superbiam naturalibus
ramis, etiam ipse Dominus in Evangelio prædi-
xit occasione illius Centurionis, qui in eum ex
gentibus credidit. Tunc enim ait, *Amen dico* Matt. 8. 10.
vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Et ad-
junxit, *Ideo dico vobis, quia multi ab Oriente* Ibid. 11.
*et Occidente venient, et recumbent cum Abraham,
Isaac, et Jacob in regno cælorum: filii autem
regni ibunt in tenebras exteriores; illic erit, plo-
ratio et stridor dentium:* ita significans inseri
oleastrum propter humilitatem, (dixerat quip-
pe ille Centurio, *Non sum dignus ut sub tectum* Matt. 8. 8.
*meum intres, sed tantum dic verbo, et sanabitur
puer meus*) confractionem autem ramorum na-
turalium propter superbiam, scilicet eorum qui
ignorantes Dei justitiam, et suam volentes con- Rom. 10. 3.
stituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. De iis
quippe vana elatione tumentibus dictum est,
quod ibunt in tenebras exteriores, qui jactantes
se de semine Abrahæ, semen Abrahæ fieri no-
luerunt, ut essent filii promissionis, quia fidem
novi Testamenti non receperunt, ubi Dei justi-
tia commendatur, suam constituere volentes; id
est, tamquam de suis meritis et operibus præfi-
dentes spreverunt esse filii promissionis, hoc
est filii gratiæ, filii misericordiæ, ut qui gloria-
tur, in Domino glorietur; credens in eum qui
justificat impium, hoc est qui ex impio facit
pium; ut deputetur fides ejus ad justitiam, et
impleatur in eo, non quod postulabat ejus me-
ritum, sed quod a Domino promissum est bene-
ficium.

51. Cum iis igitur agens Apostolus, qui oli- Rom. 11. 19.
væ per Gratiam inserebantur, *Dicis*, inquit,
*Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter
incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas:
noli altum sapere, sed time.* Dei est enim bene-
ficium, non meritum tuum: quod et alibi dicit,
Gratia salvi facti estis per fidem; et hoc non ex Eph. 2. 8.
*vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne
forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmen-
tum creati in Jesu Christo in operibus bonis*,

CLASSIS III. AN. 412.

quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. In
hoc itaque intellectu gratiæ inest timor, de quo
1. Johan. 4. dicitur, *Noli altum sapere, sed time.* Timor au-
tem iste alius est, non est ille servilis, quem
caritas foras mittit. Illo enim timetur ne inci-
datur in tormentum supplicii, isto autem ne
amittatur gratia beneficii.

CAP. XXI. 52. Quapropter quamvis fidelibus ad novum
Testamentum pertinentibus dicat Apostolus quod
Rom. 8. 15. paulo ante commemoravi, *Non enim accepistis*
Gal. 5. 6. *spiritum servitutis iterum in timore; sed acce-*
pistis spiritum adoptionis filiorum, in quo cla-
mamus, Abba pater; id est, ut fides in nobis sit,
quæ per dilectionem operatur, non tam timen-
do pœnam quam amando justitiam: tamen quia
non fit anima justa nisi participatione melioris,
qui justificat impium, (quid enim habet quod
non accepit?) non debet sibi tribuendo quod
1. Cor. 4. 7. Dei est, ita gloriari tamquam non acceperit. Ob
Rom. 11. 21. hoc ei dictum est, *Noli altum sapere, sed time.*
Et timor iste præcipitur iis etiam, qui ex fide
viventes, heredes sunt novi Testamenti, atque
in libertatem vocati. Altum enim sapere, dictum
est, superbire. Quod alio loco e contrario satis
Rom. 12. 16. ostendit, ubi ait, *Non alta sapientes, sed humi-*
libus consentientes. Ex hoc quod ait, *humilibus*
consentientes, utique aperuit nihil aliud se di-
xisse, *alta sapientes*, quam superbientes.

1. Johan. 4. 53. Timor ergo non est in caritate, quia per-
fecta caritas foras mittit timorem; sed illum ser-
vilem, illum quo cum se quisque ab opere malo
abstinet, pœna terretur, non justitia delectatur;
hunc caritas foras mittit, quam non delectat ini-
quitas, etiamsi proponatur impunitas: non illum
quo timet anima, ne amittat ipsam gratiam, qua
in illa factum est, ut eam non peccare delectet;
quo timet ne Deus eam deserat, etiamsi nullis
dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus
est, non eum caritas ejicit, sed adsciscit. De illo
Psal. 18. 10. quippe scriptum est, *Timor Domini castus per-*
manens in sæculum sæculi: nequaquam istum
diceret permanentem, nisi sciret alium, qui non
permaneret. Et bene istum castum dixit, hoc enim
non caret amor, quo sola inhæret Deo, quæ di-
Psal. 72. 27. cit in alio Psalmo, *Perdidisti omnem qui fornica-*
tur abs te, mihi autem adhærere Deo, bonum est.
Nam et conjux quæ adulterinum animum gerit,
etiamsi timore viri non adulterium perpetrat, ta-
men quod deest operi, inest voluntati. Casta vero
aliter timet: nam et ipsa timet virum, sed caste.
Denique timet illa, ne vir infestus adveniat; ista,
3. sent. dist. 34. ne offensus abscedat. Non amanti enim præsentia
Non potes. viri molesta est; amanti autem, absentia. Timore
Eugyppius. itaque casto permanenti in sæculum sæculi, ti-
tit. 228. meat Deum omne semen Israel. Timeant quem di-
Timore. ligunt, non alta sapiendo, sed humilibus consen-
tiendo: cum timore et tremore suam ipsorum
Phil. 2. 13. salutem operentur. Deus est enim qui operatur
in eis et velle et operari pro bona voluntate.

CAP. XXII. 54. Hæc est justitia Dei, hoc est quod Deus
Rom. 10. 3. donat homini, cum justificat impium. Hanc Dei
justitiam ignorantes superbi Judæi, et suam vo-
lentes constituere, justitiæ Dei non sunt subje-
cti: (a) hac superbia dejiciuntur, ut humilis in- a
seratur oleaster. Et illi ibunt in tenebras exte- Matt. 8. 12.
riores, de quibus inter alia requisisti, venienti-
bus ab Oriente et Occidente multis, qui recum-
bent cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno
cœlorum. Sunt enim modo in exteris tenebris,
unde correctio desperanda non est; quam si con-
tempserint, ibunt in tenebras exteriores, ubi
correctionis locus non erit: quoniam Deus lux 1. Johan. 1. 5.
est, et tenebræ in eo non sunt ullæ; sed lux cor-
dis, non istorum qui in carne sunt oculorum;
nec omnino talis, qualis hujus lucis visibilis
phantasia cogitatur; quamquam et ibi est vide-
re, sed longe aliter, longe dissimiliter. Qualis
enim lux est ipsa caritas, quis verbis explicet?
quis earum rerum, quæ sensibus carnis adjacent,
ullo demonstret exemplo? An forte lux non est
caritas? Audi apostolum Johannem: ipse quippe
dixit, quod modo commemoravi, *Quoniam Deus* 1. Johan. 1. 5.
lux est, et tenebræ non sunt in eo ullæ; qui rur-
sum dicit, *Deus caritas est.* Ac per hoc si Deus 1. Johan. 4. 8.
lux est, et Deus caritas est, profecto caritas lux
ipsa est, quæ diffunditur in cordibus nostris per
Spiritum-Sanctum, qui datus est nobis. Item di- Rom. 5. 5.
cit, *Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque* 1. Johan. 2. 11.
adhuc. Istæ sunt tenebræ, in quas diabolus et
angeli ejus multum superbiendo progressi sunt.
Caritas enim non æmulatur, non inflatur, ideo 1. Cor. 13. 4.
non æmulatur, quia non inflatur. Ubi enim præ-
cedit inflatio, continuo sequitur æmulatio; quo-
niam superbia mater est invidentiæ.

55. Diabolus igitur et angeli ejus a luce atque
fervore caritatis aversi, et nimis in superbiam
invidiamque progressi, velut glaciali duritia
torpuerunt. Et ideo per figuram tamquam in
Aquilone ponuntur: unde cum generi humano
diabolus incubaret, ventura gratia Salvatoris di-
citur in Cantico canticorum: *Exsurge Aquilo,* Cant. 4. 16.
et veni Auster, perfla hortum meum, et fluent
aromata. Exsurge qui irruisti, qui subditis in-
cumbis, qui possessos premis. Exsurge ut a tuo
pondere relevati erigantur, quorum animas pre-
mendo curvasti. *Et veni Auster*, inquit, spiri-
tum invocans gratiæ, flantem de meridie vel ut
a parte fervida et luminosa, ut fluant aromata.
Unde Apostolus dicit, *Christi bonus odor sumus* 2. Cor. 2. 15.
in omni loco. Hinc etiam dicitur in quodam Psal-
mo, *Converte Domine captivitatem nostram, sicut* Psal. 125. 4.
torrens in Austro: captivitatem scilicet, qua sub
diabolo tamquam sub Aquilone tenebantur, ubi
abundante iniquitate friguerant, et quodam mo-
do congelaverant. Hinc enim et Evangelium di-
cit, *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet* Matt. 24. 12.
caritas multorum. At vero flante Austro, gla-
cies resolvitur, et torrentes fluunt, id est pec-
catis remissis, populi ad Christum caritate con-
currunt. Hic et alibi scriptum est, *Sicut glacies* Eccl. 3. 17.
in sereno, ita solventur peccata tua.

CAPUT XXIII. 56. Proinde rationalis creatura, sive in an-

(a) Editi, *ac superbia;* MSS. Vatic. et e nostris duo *Hac superbia*, Alii Gallicani plures, *Hac superbi*.

gelico spiritu, sive in anima humana, ita facta est, ut sibi ipsa bonum, quo beata fiat, esse non possit; sed mutabilitas ejus si convertatur ad incommutabile bonum, fiat beata: unde si avertatur, misera est. Aversio ejus vitium ejus, et conversio ejus virtus ejus est. Natura ergo non est mala, quia creatura spiritus (a) vita est rationalis, quæ etiam privata bono cujus participatione beatificatur, id est etiam vitiosa, melior est eo corpore, quod summum est in corporibus, id est hac luce quæ sentitur oculis carnis, quia et ipsa est corpus: omni autem corpore quælibet incorporea natura præstantior est, non mole, quia nonnisi corporum est moles, sed vi quadam qua supergreditur omnem phantasiam, quam volutat animus haustam de sensibus corporis. Sed quemadmodum in ipsis corporibus ea quæ inferiora sunt, sicut terra et aqua et ipse aer, meliora fiunt participatione melioris, id est cum luce illuminantur, et fervore vegetantur: sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius Creatoris fiunt participatione meliores, cum ei cohærent purissima et sanctissima caritate; qua omni modo si caruerint, tenebrescunt, et obdurescunt quodam modo.

57. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conversi ad Deum, quadam præmissa illuminatione lux fiunt. In qua proficiendo si ex fide ad speciem pervenerint, ut id, quod credunt etiam conspicere, sicut tantum bonum potest conspici, mereantur, perfectam recipient imaginem Dei. Talibus enim dicit Apostolus, *Fuistis aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino*. (Eph. 5. 8.) Porro diabolus et Angeli ejus, tenebræ sunt infidelibus hominibus (b) exteriores. Plus enim ab illa caritate aversi, et in suum fastum obstinationemque progressi sunt. Et quoniam extremo judicio Christus dicturus est eis, quos ad sinistram discernet, *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus:* (Matt. 25. 41.) his malignis spiritibus conjungendos, simulque damnandos, dicit ituros in tenebras exteriores, id est in societatem pœnalem diaboli et angelorum ejus. Huic pœnæ contrarium est quod bono servo dicitur, *Intra in gaudium Domini tui:* (Matt. 25. 23.) ut quanto sunt istæ tenebræ exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non hæc per locorum intervalla inani phantasmate cogitanda sunt: localia spatia non occupant nisi corporum moles. Non est hoc spiritus vitæ, non est hoc anima rationalis, multo minus Deus omnium benignissimus conditor, et justissimus ordinator. Voluntatibus et affectibus ista vel propinquare vel longe fieri, vel intrare vel exire dicuntur.

58. Sed quia malo opere, id est, tenebroso delectantur facientes, secutura est autem pœna quæ torqueat, ideo Dominus ubi dixit, *tenebras exteriores;* addit etiam, *Ibi erit fletus et stridor dentium:* (Matt. 8. 12.) ne talibus delectationibus, qualibus hic iniqui perfruuntur, quando infidelitate atque injustitia tenebrescunt, etiam in illo supplicio se usuros dementer existiment: quis enim volentes injuste utuntur bonis, juste nolentes cruciabuntur malis. Unde possunt etiam tenebræ exteriores intelligi pœnæ corporales: corpus quippe est animæ exterius: ut sint animæ mala, quibus a caritatis luce aversa mens in peccatis oblectatur, externæ tenebræ: corporis autem mala, quibus æternis in finem torquebitur, exteriores tenebræ, quas solas timent qui servili adhuc timore detinentur. Nam si eis liceret, in illis exteris, quæ sunt in peccatis, impune semper volvi et involvi, profecto numquam vellent accedere ad Deum, et illuminari, et inhærere illi per caritatem, ubi est timor castus permanens in sæculum sæculi: qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit, cadet.

CAPUT XXIV.

59. Timeat *eum omne semen Israel*. Et vide caussam quam conjungit: *Quoniam non sprevit*, inquit, *neque despexit precem pauperis*. (Psal. 21. 25.) Pauperem humilem dicit. Hinc est, *Noli altum sapere, sed time*. (Rom. 11. 20.) Timeat ergo eum omne semen Israel, quoniam non despexit ejus precem, qui non altum sapuit, sed timuit. Potest et hoc capiti coaptari; quia ipse Salvator corporis propter nos pauper factus est cum dives esset, ut ejus paupertate ditaremur. (1. Cor. 8. 9.) Ex forma enim servi pauper factus est, ex qua et precem fudit: in ea quippe semetipsum humiliavit factus est obediens usque ad mortem. (Phil. 2. 8.) Vide ergo quid dicat, *Quoniam non sprevit neque despexit precem pauperis, neque avertit faciem suam a me*. Ubi est illud, *Quare me dereliquisti*, si nec faciem avertit ab eo? nisi quia et derelinquens non derelinquit, quando in bonis temporalibus non exaudit; et non ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus quid auferat, et quid offerat nobis. *Non*, inquit, *sprevit neque despexit precem pauperis, neque avertit faciem suam a me: et cum clamarem ad eum, exaudivit me*. Fecit ergo quod paulo ante rogatus est, ubi eum deprecans dixit, *Ne discedas a me*. Si enim exaudivit, profecto fecit, non utique discessit. Non ergo dereliquit hoc modo, qui alio modo dereliquit, ut saperemus quomodo magis non ab eo derelinqui velle debemus.

60. *Apud te laus mea*. (Psal. 21. 26) Quid ergo nocent qui tamquam victo insultant, quod me in temporalibus dereliqueris? *In ecclesia magna confitebor tibi*, non quanta ista synagoga est, quæ irridet mortem derelicti, sed in Ecclesia magna diffusa per omnes gentes, quæ credit in resurrectionem non derelicti. Hæc est unica illa, quam petit de manu canis erui, de qua etiam paulo ante dixit, *in medio Ecclesiæ cantabo te*. E nunc quod ait, *confitebor tibi*, in eis utique qui confitebuntur, in quibus et loquitur. Confessio autem non tantum peccatorum est, sed et laudis Dei, sicut ipse in Evangelio, *Confitebor tibi*, inquit, *Pater Domini cœli et terræ, quia abscondisti hæc a* (Matt. 11.)

(a) Ita MSS. At excusi habent, *spiritus vitæ est rationalis*.

(b) Editi, *infidelibus hominibus deteriores*. At melioris notæ MSS. habent, *exteriores*. Sic etiam Eugypii codices duo manu exarati.

CLASSIS III. AN. 412.

sapientibus, et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ideo sequitur et dicit, *Vota mea reddam coram timentibus eum. Edent pauperes, et sa-* Psal. 21. 26, 27. *turabuntur, et laudabunt Dominum, qui requirunt eum.* Ipsi sunt parvuli de quibus dixit, *Et revelasti ea parvulis;* timentes eum, et pauperes, id est humiles, qui non alta sapiunt, sed timent timore in illo casto non quo pœna formi- a datur, sed quo gratia (*a*) conservatur.

61. Vota vero sua sacrificium vult intelligi corporis sui, quod est fidelium sacramentum. Ideo cum dixisset, *Vota mea reddam coram timentibus eum;* continuo subjunxit, *Edent pauperes et saturabuntur.* Ipsi enim saturabuntur pane, qui de cælo descendit, qui ei cohærentes, et ejus pacem dilectionemque servantes imitantur ejus humilitatem: ideo *pauperes.* In hac paupertate, et saturitate præcipue Apostoli claruerunt. *Et laudabunt Dominum*, inquit, *qui requirunt eum:* intelligentes non meritorum suorum, sed illius esse gratiæ, quod saturati sunt. Requirunt enim eum, quia non sunt ex eis, qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi. Denique etsi caro eorum, qui eum laudant, patitur temporalem tribulationem vel mortem, *vivent corda eorum in sæculum sæculi.* Hæc vita cordis, non est in sensibus corporis, secreta est in luce quæ intus est, non in tenebris quæ foris sunt; in fine præ- 1. Tim. 1. 5. cepti, non in initio peccati. Finis autem præcepti caritas est de corde puro, et conscientia 1. Cor. 13. 4. bona, et fide non ficta. Caritas quæ non æmulatur, non inflatur, quia non altum sapit, sed timet: et ideo cohæret timore casto permanente Eccli. 10. 15. in sæculum sæculi. Initium autem omnis peccati superbia, qua diabolus irrevocabiliter in exteriora progressus est, hominemque invidendo et ei simile aliquid suadendo dejecit. Cui homini in quadam Scriptura dicitur, *Quid superbit terra* Eccli. 10. 9. *et cinis? Quoniam in vita sua projecit intima sua. In vita sua*, dictum est, tamquam in pro- b pria (*b*) sua, et quasi privata, qua delectatur omnis superbia.

CAP. XXV. 1. Cor. 13. 5. 62. Unde caritas in commune magis quam in privatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt. Hac vivunt corda in sæculum sæculi, c tamquam saturata pane cælesti. De (*c*) qua satu- Johan. 6. 54. Eugypius (tit. 22). Merito. rator ipse dicit, *Nisi manducaveritis carnem meam, et sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam in vobis.* Merito ergo istorum, qui saturantur, vivent corda in sæculum sæculi. Vita enim Christus est, qui habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post etiam per speciem. 1. Cor. 13. 12. Vident enim nunc in ænigmate per speculum, tunc autem facie ad faciem. Unde ipsa caritas nunc in bonis operibus dilectionis exercetur, qua se ad subveniendum quaquaversum potest, porrigit; et hæc latitudo est: nunc longanimitate adversa tolerat, et in eo quod veraciter tenuit, perseverat; et hæc est longitudo: hoc autem totum propter adipiscendam vitam facit æternam, quæ illi promittitur in excelso; et hæc al- A titudo est. Exsistit vero ex occulto ista caritas, ubi fundati et radicati quodam modo sumus; ubi causæ voluntatis Dei non investigantur, cujus Eph. 3. 17. Tit. 3. 5. gratia sumus salvi facti, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum ejus misericordiam. Voluntarie quippe genuit nos verbo Jacobi 1. 18. veritatis, et hæc voluntas ejus in abdito est. Cujus secreti profunditatem quodam modo expavescens Apostolus clamat, *O altitudo divitiarum* Rom. 11. 33. *sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini?* et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso et profundo: sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminentia commendatur; cum autem in profundo, difficultas investigationis et cogni- B tionis. Unde et illud Deo dicitur, *Quam magni-* Psal. 91. 6. *ficata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ.* Et iterum, *Judicia* Psal. 35. 7. *tua velut abyssus multa.* Hinc igitur est illud Apostoli, quod requirendum inter cetera posuisti, *Hujus rei gratia*, inquit, *flecto genua mea* Ephes. 3. 14. *ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum ejus, in interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris, ut in caritate radicati et fundati prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo et latitudo, altitudo et profundum: scire etiam supereminentem scientiam caritatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem* C *Dei.*

CAPUT XXVI.

63. Attende omnia diligenter. *Hujus rei*, inquit, *gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur.* Quæris cujus rei gratia? hoc supra dixerat, *Propter quod peto* Eph. 3. 13. *non infirmari in tribulationibus meis pro vobis.* Hoc ergo eis optat, ut non infirmentur in tribulationibus Apostoli, quas pro illis sustinebat, et propter hoc genua flectebat ad Patrem. Proinde non infirmari unde illis sit, sequitur et dicit, *ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari per spiritum ejus.* Hæ sunt divitiæ de quibus dicit, *O altitudo divitiarum!* Rom. 11. 33. Abditas enim habent causas, ubi nullis meritis præcedentibus, quid habemus, quod non accepimus? Deinde sequitur, et quid optet adjun- D git: *In interiori*, inquit, *homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Hæc est vita cordium, qua vivimus in sæculum sæculi, ab initio fidei usque ad finem speciei. *Ut in caritate*, inquit, *radicati et fundati prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis.* Ista est communio cujusdam divinæ cælestisque reipublicæ; hinc saturantur pauperes, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi, id est, non commoda privata sectantes, sed in commune, ubi salus omnium est, consulentes. Nam de ipso pane, quo tales saturantur, quodam loco Apostolus dicit,

(a) Bad. Am. et Er. *sed quo gratia commendatur.*
(b) Bad. Am. et Er. *tamquam in propria persona.*

(c) Bad. Am. Er. *De qua saturitate.* MSS. tres, *De quo dicit ipse Salvator.*

Unus panis unum corpus multi sumus. Quid ergo comprendere? *quæ sit*, inquit, *latitudo*, sicut jam dixi, in bonis operibus, quibus benevolentia porrigitur usque ad diligendos inimicos: *et longitudo*, ut longanimiter, pro hac latitudine, molestiæ tolerentur: *et altitudo*, ut pro his æternum, quod in supernis est, præmium, non vanum aliquid temporale speretur: *et profundum*, unde gratuita gratia Dei secundum secretum, et abditum voluntatis ejus existit. Ibi enim radicati, ibi sumus fundati: radicati propter agriculturam; fundati, propter ædificationem: quæ quoniam non est ab homine, dicit alio loco idem Apostolus, *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.* Hoc totum agitur cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur. In futuro autem sæculo perfecta et plena caritas sine ulla malorum tolerantia, non fide credit quod non videt, nec spe desiderat quod non tenet; sed in æternum veritatis incommutabilem speciem contemplabitur, cujus sine fine quietum opus erit, laudare quod amat, et amare quod laudat. De hac consequenter dicit, *Scire etiam supereminentem scientiam caritatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.*

I. Cor. 10. 17. — I. Cor. 3. 9.

64. In hoc mysterio figura crucis ostenditur. Qui enim quia voluit mortuus est; quomodo voluit mortuus est. Non frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi ut in eo quoque latitudinis hujus, et longitudinis, et altitudinis, et profunditatis magister exsisteret. Nam latitudo est in eo ligno, quod transversum desuper figitur: hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est: ibi enim quodam modo statur, id est, persistitur et perseveratur; quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod transversum figitur, sursum versus relinquitur, hoc est ad caput crucifixi; quia bene sperantium superna exspectatio est. Jam vero illud ex ligno quod non apparet, quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit, profunditatem significat gratuitæ gratiæ: in quo multorum ingenia conteruntur id investigare conantia, ut ad extremum eis dicatur, *O homo tu quis es qui respondeas Deo?*

Rom. 9. 20.

65. Vivent ergo corda saturatorum pauperum in sæculum sæculi, hoc est humilium caritate flagrantium, non sua quærentium, sed sanctorum societate gaudentium. Hoc primitus in Apostolis factum est. Sed laudando Deum, id est prædicando gratiam Dei, (quoniam dictum est, *Laudabunt Dominum, qui requirunt eum;*) quid populorum adquisierint, in eo quod sequitur, vide.

CAPUT XXVII.

Psal. 21. 28. 29.

66. *Commemorabuntur*, inquit, *et convertentur ad Dominum universi fines terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.* Ille irrisus, ille crucifixus, ille derelictus hoc regnum adquirit: et tradet in fine Deo et Patri; non ut ipse amittat, sed quod in fide seminavit, cum venit minor Patre, hoc perducat ad speciem, in qua æqualis non recessit a Patre. *Manducaverunt et adoraverunt omnes divites terræ:* divites terræ superbos intelligere debemus, si recte superius pauperes humiles intelligebamus, de quibus in Evangelio dicit, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum:* ipsi enim sunt mites, lugentes, esurientes et sitientes justitiam, misericordes, mundicordes, pacifici, et qui persequutionem patiuntur propter justitiam, quibus prædicationibus singillatim beatitudinem adjunxit. Contra ergo divites terræ hoc loco superbi intelligendi sunt. Neque enim frustra ita distincti sunt, ut de pauperibus supra diceretur, *Edent pauperes, et saturabuntur;* hic vero, *Manducaverunt et adoraverunt omnes divites terræ.* Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Christi, et accipiunt de corpore et sanguine ejus: sed adorant tantum, non etiam saturantur; quoniam non imitantur. Manducantes enim (a) pauperem, dedignantur esse pauperes: quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum ut sequamur vestigia ejus. Verumtamen quod humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, adspernantur divites, et similia perpeti respuunt, (b) tumore, non magnitudine; infirmitate ergo, non sanitate. Sed quia Deus excitavit eum a mortuis, et donavit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu, cœlestium, terrestrium, et infernorum; fama celsitudinis ejus et gloria nominis ejus in Ecclesia usquequaque diffusa permoti et ipsi veniunt ad mensam, manducant et adorant; non tamen saturantur, quia non esuriunt et sitiunt justitiam: tales enim saturabuntur. Quamquam perfecta saturitas in illa vita æterna erit, cum ex ista peregrinatione venerimus ex fide ad speciem, ab speculo ad faciem, ab ænigmate ad perspicuam veritatem: non tamen inconvenienter saturatus dicitur (c) paupertate Christi, qui pro justitia ejus, hoc est pro participatione Verbi æterni, quam inchoavit interim fide, omnia temporalia non solum temperanter contemnit bona, verum etiam patienter sustinet mala.

v. 30. — Matt. 5. 3. — I. Pet. 2. 21. — Phil. 2. 9. — Matt. 5. 6.

67. Tales fuerunt piscatores et publicani; quia abjecta hujus mundi elegit, ut confunderet fortia. De his dictum est, *Edent pauperes, et saturabuntur.* Sed quia istam saturitatem non apud se ipsos tenuerunt; (quodammodo enim ructantes Dominum laudaverunt, id est prædicaverunt quærentes eum, hoc est non sua quærentes, sed in eum caritate flagrantes;) eorum prædicatione commotus est mundus, ut commemorentur et convertantur ad Dominum universi fines terræ, et adorent in conspectu ejus universæ patriæ gentium? *Quoniam Domini est regnum, et*

I. Cor. 1. 27.

(a) Editi Bad. Am. et Er. omittunt, *pauperem*: quam vocem exhibent omnes inspecti a nobis MSS. et Lov.

(b) Ita MSS. præstantiores. At excusi habent, *timore non magnitudine.*

(c) Regius codex, *pauper Christi.*

CLASSIS III. AN. 412.

ipse dominabitur gentium. Hac Ecclesiæ dilatatione etiam superbi, id est divites terræ adducti sunt, ut manducarent, et quamvis non saturati, tamen adorant. Hunc quippe ordinem prophetia Psalmi hoc loco tenuit; quem videmus impleri. [v. 30.] Adjungit autem, *In conspectu ejus procident omnes, qui descendunt in terram*, id est omnes bona amando terrena, non in cælum adscendunt. Non enim faciunt quod ait Apostolus, [Coloss. 3. 1.] *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram:* sed potius quanto sibi bonis terrenis feliciores videntur, tanto magis in terram descendunt, hoc est in terrena deprimuntur. Et ideo in conspectu ejus procident, id est ubi ipse videt, non ubi homines vident, qui eos excelsos sublimesque arbitrantur.

CAPUT XXVIII.

68. Et *anima*, inquit, *mea ipsi vivet:* [Psal. 21. 31.] ipsi utique, non sibi, sicut superborum privato bono suo lætantium, et a communi omnium (a) bono, quod Deus est, inani elatione resilientium. Hoc utique devitemus, et communi potius vero omnium bono perfrui, quam privato nostro gaudere, quæramus; [2. Cor. 5. 15.] ut *qui vivunt, jam non sibi vivant*, sicut ait Apostolus, *sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit.* Pro hoc enim mediator effectus est, ut nos reconciliet Deo per humilitatem, a quo per impiam superbiam longe recesseramus. Neque enim tantum illud scriptum est, [Eccli. 10. 14.] quod supra posui, *Initium omnis peccati superbia:* sed etiam hoc ibi legitur, *Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo.* Non ergo sibi vivat quisque, sed Christo; faciens non suam, sed ipsius voluntatem, et manens in ejus caritate; sicut et ipse fecit voluntatem Patris, et manet in ejus caritate. Hæc quippe nos admonens, et exemplo suo exhortans, in Evangelio suo locutus est. [Johan. 15. 10.] Si autem ipse cum in forma Dei æqualis esset Patri, tamen per formam servi, quam propter nos accepit, non suam voluntatem, sed Patris se facere commendavit; quanto magis nos propria privataque nostra voluntate contemta, qua tenebrati sumus, ad illud commune lumen, ut illuminemur, et vultus nostri non erubescant, debemus accedere, [Johan. 1. 9.] quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ut anima nostra ipsi vivat? Hoc enim de nobis consequenter adjungit, cum dicit; *Et semen meum serviet illi:* quoniam qui seminat bonum semen, filius est hominis; bonum autem semen, hi sunt filii regni.

CAPUT XXIX.

69. Hæc porro omnia quæ in Psalmo isto dicta sunt, quia non ad præsens tempus, sed ad futurorum prophetiam pertinebant, sicut etiam ipsis rebus apparet; sic eum concludere voluit, ut ostenderet se non præsentia demonstrare vel narrare præterita, sed futura prophetare. [Psal. 21. 32.] *Annuntiabitur*, inquit, *Domino generatio ventura; et annuntiabunt cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Non ait, Annuntiabitur Dominus generationi venturæ, sed *Annuntiabitur Domino generatio ventura.* Quod non sic accipiendum est, tamquam nescienti aliquid annuntietur ut sciat; sed sicut annuntiant Angeli non solum nobis beneficia Dei, verum etiam illi preces nostras. [4. sent. dist. 45. cap. Sed forte] Nam scriptum est, ubi Angelus hominibus dicit, [Tob. 12. 12.] *Ego obtuli memoriam orationis vestræ:* non ut tunc Deus noverit quid velimus, vel quo indigeamus; *Novit enim Pater vester*, ait Dominus, [Matt. 6. 8.] *quid vobis necessarium sit prius quam petatis ab eo:* sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperans Deo, temporales caussas ad æternam veritatem referre, sive petendo quod erga se fiat, sive consulendo quid faciat; qui plus mentis affectus est, ut ipsa construatur, non ut Deus instruatur. Nam et hæc quædam contestatio rationalis creaturæ est, quod non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed illud incommutabile cujus participatione etiam sapiens efficitur.

70. Sive ita dictum est, *Annuntiabitur Domino generatio ventura*, ac si diceretur, Domino placebunt, qui annuntiabunt non sibi, ut ita sit Domino annuntiare, sicut est Domino vivere. [Rom. 14. 6.] Sic dictum est, *Qui manducat, Domino manducat: et qui non manducat, Domino non manducat.* Ad hoc quippe addidit, *Et gratias agit Deo*, ut ostenderetur quid esset, *Domino facit*, id est, in ejus laudem facit. Tunc enim recte, tunc juste, tunc pie fit, cum opus bonum in ejus laudem fit, cujus gratia donatur ut fiat. Ac per hoc etiamsi eo modo quispiam hæc verba intelligere velit, ut eorum iste ordo sit: *Annuntiabitur Domino generatio ventura*, id est ea generatio annuntiabitur, quæ Domino ventura est, generatio scilicet piorum atque sanctorum, quia impiorum et sceleratorum generatio non Domino, sed sibi ventura est; ab eadem significatione non receditur, qua intelligatur animæ participatio in idipsum, id est rationalem creaturam, cum sit mutabilis, non fieri beatam nisi a proprio suo mutabili ad incommutabile bonum, idemque commune quod Deus est, a quo superba impietate abstitit, humili pietate conversa subsistat. In quo affectu proficiens, quidquid boni facit, Domino facit, hoc est in ejus laudem, cujus gratiam percepit ut faciat; unde est actio gratiarum, quæ intimo fidelium mysterio celebratur.

CAP. XXX.

71. Illud autem quod sequitur, *Et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus*, superioris sensus confirmatio est. Nam quod ibi dictum est, *Annuntiabitur Domino generatio ventura:* (b) hoc est dictum hic, *annuntiabunt justitiam ejus.* Ipsa quippe generatio, quæ ventura prophetata est piorum (c) atque sanctorum, justitia Dei est, non ipsorum: ne sint ex illis, [Rom. 10. 3.] qui ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justi-

(a) Bad. Am. Er. et plerique MSS. habent, *communi omnium bonorum*, et paulo post, *vero omnium bonorum.*

(b) Sic MSS. melioris notæ. At vulgati habent, *hic est dictum, hæc annuntiabit justitiam ejus.*

(c) MSS. plerique: *atque sanctorum*, justitiæ *Dei est.*

CLASSIS III. AN. 412.

tiæ Dei non sunt subjecti. Illa namque justitia Dei commendatur in eo quod dicitur, *Ignorantes Dei justitiam*, qua nos ex ejus gratia justi sumus: ut ipsa justitia ejus nos simus, cum juste vivimus, credentes in eum qui justificat impium; non illa qua ipse justus est æterna sua et incommutabili justitia. Hæc itaque justitia, qua nos Dei munere justi sumus, significatur *Psal. 35. 7.* in Psalmo illo, ubi scriptum est, *Justitia tua sicut montes Dei.* Montes quippe Dei, sancti ejus *Psal. 71. 3.* sunt: de quibus alibi dicitur, *Suscipiant montes pacem populo tuo.* Et multa de his montibus scripta sunt figurata locutione, quæ commemorare nunc longum est. Sed quia hoc ipsum quod Deus justificat homines, nimis occulto judicio *Rom. 11. 6.* facit (quoniam gratuita gratia facit: si autem gratia, non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia. Ex hoc quippe incipiunt opera bona, ex quo justificamur: non quia præcesserunt, justificamur: et hoc est profundum, de quo superius jam multa diximus:) continuo in *Psal. 35. 7. Ibid.* eodem Psalmo cum dixisset, *Justitia tua velut montes Dei*; subjunxit, *Judicia tua velut abyssus multa.* Inde venit ad salutem hominibus jumentisque communem; quia et ipsa ex miseri- *Ibid.* cordia Dei est, et dicit, *Homines et jumenta salvos facies, Domine, sicut multiplicata est misericordia tua Deus.* Ut hinc intelligamus etiam illam salutem sempiternam et immortalem, de *Rom 8. 24.* qua dicit Apostolus, *Spe enim salvi facti sumus*, similiter ut istam, quæ hominibus jumentisque communis est, gratis nos accipere, non ex operibus, ne forte quis extollatur; quin opera bona *Eph. 2. 10.* ex ipsius justificatione operamur. Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. Et illa salus ergo gratuita est, de qua in *Psal. 3. 9.* alio Psalmo dicitur, *Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua.*

72. Sicut ergo quod legitur, *Domini est salus*, non ea salus intelligitur, qua Dominus salvus est; sed qua hi salvi sunt, quos ipse salvos facit: sic cum legitur Dei justitia, in eo quod scri- *Rom. 10. 3.* ptum est, *Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere*; non est illa intelligenda, qua Deus justus est; sed qua justi sunt homines, quos gratia sua justificat. Inde enim salvi, unde *Matt. 9. 12.* justi; quoniam quod ait, *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus*, exposuit in conse- *Tim. 3. 5* quentibus, dicens, *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Non igitur secundum opera justitiæ, quæ nos fecimus, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenera- *Rom. 8. 24. Psal 35. 8.* tionis. In qua gratis spe salvi facti sumus. Unde in illo Psalmo subjungitur, *Filii autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos: quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam iis qui recto sunt corde.* Huic igitur justitiæ Dei contraria superbia est, qua fiditur tamquam de operibus propriis: ideoque ibi sequitur, *Non veniat mihi pes superbiæ.* *Ibid 12.*

73. Hæc justitia, qua ejus fideles justi sunt, interim viventes ex fide, donec perfecta justitia perducantur ad speciem, sicut salute perfecta etiam ad ipsius corporis immortalitatem, (a) gratia est novi Testamenti. Unde alio loco dicit *2. Cor. 5. 20.* Apostolus, *Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo reconciliari Deo*: ac inde subjungit, *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*: *Ibid. 21.* id est, sacrificium pro peccatis. Nam et ipsa in Lege peccata appellabantur, quæ pro peccatis offerebantur. *Ut nos simus justitia Dei in ipso*, id est in ejus corpore, quod est Ecclesia, cui caput est, nos simus justitia Dei; quam ignorantes illi, et suam volentes constituere, *Rom. 10. 3.* id est tamquam de suis operibus gloriantes, justitiæ Dei non sunt subjecti. Inde et in hoc Psalmo cum dixisset, *Annuntiabunt justitiam ejus*; *Psal. 21. 32.* sequitur et adjungit, *Populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Quis est enim populus quem non fecit Dominus, secundum id quod homines sunt, qui etiam pecora creavit, a quo est omnis vita, omnisque facta et creata natura? Sed ita intelligendum est, *quem fecit Dominus*, ut non solum quod homines sunt, verum etiam quod justi sunt, ab illo facti intelligantur, secundum illud quod jam non semel commemoravi ab Apostolo dictum, *Ipsius enim figmentum sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.* *Ephes. 2. 10.*

CAPUT XXXI.

74. Animæ igitur rationalis mutabilitas admonetur, quo noverit nisi participatione incommutabilis boni, justam, salvam, sapientem, beatam se esse non posse, nec sibi eam bonum esse posse, propria voluntate, sed malum. Propria quippe voluntate avertitur a bono incommutabili, eaque aversione vitiatur: nec sanari per seipsam potest, sed gratuita misericordia sui Creatoris, quæ in hac vita eam ex fide viventem in spe constituit salutis æternæ. Unde non altum sapiat, sed timeat; eoque timore casto, inhæreat Deo, qui eam a propria immunditia, qua inordinate bona inferiora dilexit, velut a quadam fornicatione spirituali mundavit: nec humanis laudibus (b) extollatur, ne sit in virginibus stultis aliena laude lætantibus *Matt. 25. 3.* (hoc enim de quæstionibus tuis restat extremum) et propter ipsam inanem laudem, non propter conscientiam suam, ubi illis testis est Deus, bona operantibus: sed sit in virginibus sapientibus, ubi dicat quod ait Apostolus, *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* *2. Cor. 1. 12.* Hoc enim est oleum ferre secum, non a vendentibus emere, hoc est ab adulantibus. Adulatores namque laudem suam tamquam oleum vendidant stultis. De hoc oleo dicitur in Psalmo, *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* *Psal. 140. 5.* Elegit a justo mi-

(a) MSS. *gratia est novi Testamenti.* At in Editis deerat, *est*, fueratque insignis hic locus prava interpunctione vitiatus.

(b) Editi: *extollatur, nec sit.* MSS. *ne sit.*

CLASSIS III. AN. 412.

sericorditer reprehendi, et quodammodo colaphizari, quam, ut ei caput in superbiam (*a*) crescat, peccatoris adulatione laudari.

a

75. Irridentium quippe responsio mihi videtur, *Matt. 25, 9.* cum eis a sapientibus virginibus dicitur, *Ite potius ad vendentes, et emite vobis:* sicut in quodam libro Sapientiæ scriptum est, ubi contemtoribus *Prov. 1, 26.* dicit, *Et ego perditioni vestræ superridebo.* Illa autem responsione, qua petentibus oleum dictum est, *Ne forte non sufficiat nobis et vobis*, non desperanter, sed humiliter dictum est. Quis enim sic præsumat de conscientia sua, ut certus sit b eam sibi in judicio Dei posse sufficere, nisi (*b*) misericordes misericorditer judicet? Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecit miseri- *Jac. 2, 13.* cordiam. Ipsæ autem sunt lampades accensæ, opera scilicet bona, de quibus Dominus dicit, *Matt. 5, 16.* *Luceant* (*c*) *bona opera vestra coram hominibus*, c *et glorificent patrem vestrum qui in cœlis est.* Hucusque pertendit intentio virginum sapientium, ut ideo velint videri ab hominibus opera sua bona, non quo ab eis laudentur ipsæ, sed ut glorificetur Deus, a quo illis est quod bene operantur: se per hoc interiori bono gaudent, quod d est coram Deo, ubi (*d*) eleemosyna in occulto, ut pater, qui videt in occulto, reddat. Et ideo non deficiunt lampades, quia interiori oleo vegetantur, id est intentione bonæ conscientiæ, qua coram Deo fit in ejus gloriam, quidquid coram hominibus in bonis operibus lucet. At vero stultarum virginum hoc oleum non secum portantium deficiunt lampades, id est, non perseveranter bona opera lucent, cum laus humana fuerit subtracta, propter quam illa faciebant, hucusque intentionem suam perducentes ut viderentur ab hominibus, non ut glorificaretur pater, qui in cœlis est. Quæ intentio perennis est gloriæ, qua novit anima Deo se debere quod justificata est ad facienda bona opera, et ideo in illo non in se laudari amat. Unde alibi homo Dei *Psal. 33, 2.* cantat, *In Domino laudabitur anima mea*, ut qui gloriatur, in Domino glorietur. *1 Cor. 1, 31.*

CAPUT XXXII.

76. Sed quid est quod in eadem Evangelii lectione scriptum est, omnes sponso tardante dor- *Matt. 25, 5.* misse? Somnum istum si intelleximus, quod velut tardante judicio, sed quod faciendum venturus est Christus, abundante iniquitate caritas *Mat. 24, 12.* refrigescit, quomodo ibi ponemus virgines sapientes, cum potius in illis sint de quibus dici- *Ibid. 13.* tur, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit?* Dictum est ergo, *Dormierunt omnes;* quia non tantum stulti, qui propter humanam laudem bona operantur coram hominibus, verum etiam sapientes, qui hoc propterea faciunt ut laudetur Deus, experiuntur istam mortem: ex utroque enim genere moriuntur. Et ista mors sæpe in Scripturis dormitio dici-

A

tur, propter futuram resurrectionem velut evigilationem. Hinc Apostolus dicit, *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres:* et alio *1 Thess. 4, 12.* loco, *Ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt.* Et alia innumerabi- *1 Cor. 15, 6.* lia in hoc testimonia aperte per Scripturas utriusque Testamenti reperiuntur. Unde et ille ait, *Consanguineus lethi sopor.* Et si advertas, *Virgil. 6. Æneid.* multa invenies etiam in sæcularibus litteris, ubi mors somno comparatur. Significavit ergo Dominus futurum esse tempus, quo inter tribulationes et tentationes sæculi hujus, jam jamque ejus exspectaretur et speraretur adventus, tamquam propinquus atque imminens, ad quem se præparent, qui in ejus esse familia videntur. Hoc est enim quod ait, exisse obviam sponso et

B

sponsæ. Sponso quidem Filio Dei: sponsæ au- *Matt. 25, 1.* tem, sive quia in eo corpore venturus est, quod sumsit ex virgine; sive quia ipsa Ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad universi corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus, ejus magnitudo monstrabitur.

CAPUT XXXIII.

77. Virgines propter continentiam nuncupa- vit. Decem vero, id est quinque et quinque, propter numerum quo censentur corporis sensus, in quibus habitat continentia, cum a voluptatibus turpibus et illicitis abstinetur. Lampades, sicut dictum est, bona sunt opera, maximeque ad misericordiam pertinentia; et ipsa quæ etiam coram hominibus lucet laudabilis conversatio. Sed magni interest, qua mentis intentione fiat: ideo dicit alias sapientes, stultas alias. Sed hinc eas discernit, quod stultæ non sumserunt oleum secum, sapientes autem acceperunt oleum in vasis suis, hoc est in cordibus suis, ubi fit

C

ipsa participatio intimi ac superni boni. Unde in Psalmo quodam, cum dictum esset, *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino. Multi*, inquit, *dicunt, Quis ostendit nobis bona?* *Psal. 4, 6.* Deinde ut manifestaret cujus boni amore debeamus operari justitiam, hoc est sacrificare sacrificium justitiæ, (*e*) *Signatum est*, inquit, *in nobis lumen vultus tui, Domine: dedisti lætitiam* e *in corde meo.* Cujus boni aliquantum participati, et plenius perfectiusque participandi intentione, qui bene operatur, et laudabiliter etiam in conspectu hominum conversatur, habet oleum secum, quo bona opera ejus etiam in conspectu

D

hominum lucentia non exstinguuntur: quia non in eo caritas refrigescit abundante iniquitate, sed perseverat usque in finem. Hoc oleum stultæ virgines non habent secum, quoniam sibi tribuendo si quid boni operis faciunt, necesse est inflentur superbia, et propter hoc vitium sic laude delectentur humana, ut ejus gaudio, si quid boni agunt, fervere et lucere videantur.

CAPUT XXXIV.

78. Tardante *autem sponso, dormierunt o-*

(*a*) Erasmo videbatur legendum, *crassescat.* Sed libri omnes habent, *crescat;* quo verbo alludit Augustinus ad illud proverbium, quod refert superius in epist. 33, n. 5. *De homine*, ait, *quem falsæ blanditiæ faciunt arrogantem, recte etiam vulgo dicitur, Crevit caput.*

(*b*) Sic MSS. Vaticani et prope omnes ex nostris. At editi, *nisi misericors* etc.

(*c*) MSS. sex, *luceant opera vestra coram hominibus ut videant bona facta vestra, et glorificent.*

(*d*) Sic MSS plerique. At editi habent, *ubi eleemosyna* a *in occulto pater qui videt in occulto reddat.*

(*e*) Editi post. *justitiæ*, addunt, *et sperare;* quod quidem abest a MSS.

CLASSIS III. AN. 412.

A *mnes*. Non enim tunc veniet cum speratur, sed
media nocte eum valde obscurum, id est occul-
tum erit an veniat. Unde dicit, media nocte cla-
morem factum, *Ecce sponsus venit, exite obviam*
Matt. 25. 6. *ei*. Nimirum clamor iste ipsa est tuba illa, quam
1. Cor. 15. 52. commemorans Apostolus dicit, *Canet enim tu-
ba, et mortui resurgent incorrupti*. Tubæ nomi-
ne aliquod evidentissimum et præclarissimum
1. Thess. 4. 16. signum vult intelligi: quam vocem Archangeli et
tubam Dei alio loco dicit. Quæ etiam vox ipsius
Johan. 5, 28. Domini Jesu Christi in Evangelio dicitur, quam
audient ii, qui in monumentis sunt, et proce-
dent. Surgunt ergo omnes virgines illæ, et sa-
pientes et stultæ, et aptant lampades suas, id
est, rationem præparant reddere de operibus
suis.

B 79. Sed tunc in illius clamoris evidentia et
resurrectione mortuorum, quia nulla erit dubi-
tatio jam instantis præsentisque judicii, subtra-
hetur omne solatium laudis humanæ. Neque e-
nim vacabit de alio disceptare, vel de alio judi-
care, aut gratificari atque suffragari alteri,
quando unusquisque proprium onus portabit, et
de suorum factorum reddenda ratione cogitabit;
ac per hoc feretur animus quidem virginum stul-
tarum consuetudine propria, sed non inventis
laudibus humanis deficiet. Neque enim germani-
Psal. 21. 26. tus dixerunt, *Apud te laus mea;* vel, *In domino*
Psal. 33. 3. *laudabitur anima mea;* aut in Domino gloriatæ
sunt, eum ignorantes Dei justitiam, suam justi-
Rom. 10. 3. tiam constituerent. Ac per hoc petunt a sapien-
tibus oleum, hoc est aliquam consolationem;
C nec inveniunt nec accipiunt, illis respondentibus
se nescire, utrum vel sibi sufficiat ipsa conscien-
tia, qua exspectant misericordiam sub illo judi-
Prov. 10. 9. sec. LXX. ce, qui cum in throno sederit, quis gloriabitur
castum se habere cor, aut quis gloriabitur mun-
dum se esse a peccato, nisi superexsultet mise-
Jac. 2. 13. ricordia judicio? quæ super eos erit, qui mise-
ricordiæ opera illa intentione fecerunt, ut eo-
rum misereretur, a quo se sciebant accepisse
1. Cor. 4. 7. quod habebant; nec gloriabantur quasi non ac-
ceperint, sed per seipsos habuerint quo place-
rent; sicut stulti qui et sibi placent tamquam de
bono a se sibi parato, et ab adulantibus vel er-
rantibus ita laudantur ac si ipsi sint aliquid.
Galat. 6. 3. *Qui autem putat se esse aliquid, cum nihil sit,*
sicut dicit Apostolus, *seipsum seducit. Opus au-
D tem suum probet unusquisque; et tunc in seipso
tantum gloriam habebit, et non in altero:* hoc
est portare oleum secum, non ex aliena laude
dependere. Sed quam gloriam in se habebit,
a nisi (a) eum qui dicitur, *Gloria mea et exaltans*
Psal. 3. 4. *caput meum:* ut, quod sæpe dicendum est, qui
1. Cor. 1. 31. gloriatur, in Domino glorietur.

80. Proinde sapientia quæ in sapientibus vir-
ginibus habitat, secundum illud quod ante præ-
dixit, cum ait contemtoribus, et sanam doctri-
Prov. 1. 26. nam accipere recusantibus, *Et ego vestræ per-*
Matt. 25. 9. *ditioni superridebo;* dicit stultis virginibus, *Ite
potius ad vendentes, et emite vobis:* tamquam di-
A ceret, Ubi sunt qui vos fallebant mendosissimis
laudibus, quando et a vobis fallebamini, quia in
vobis non in Domino gloriabamini? Quod autem
dicit, *Et dum eunt emere, venit sponsus; quæ
paratæ erant, intraverunt cum eo*, hoc mihi vi-
detur intelligendum, quod vitioso cordis affectu
inhiabant inani gloriæ, quam vanæ mentis ela-
tione sectatæ sunt. Et ipse appetitus significatus
est in eo, quod dictum est, *Dum eunt emere,
venit sponsus; et introierunt cum eo ad nuptias,
quæ paratæ erant*, hoc est quæ veram fidem ve-
ramque pietatem corde gestabant, qua possent
contemperari numero societatique sanctorum,
non in seipsis, sed in Domino gloriantium, ut
intrarent cum eis in illud gaudium, de quo di-
citur, *Intra in gaudium Domini tui:* ubi erit
B perfecta participatio incommutabilis boni, cujus
modo velut arrha quædam per fidem tenetur, ut
secundum hanc gratiam vivamus, inquantum
Deo, non nobis vivimus.

CAPUT XXXV.

81. Proinde quod sequitur, *Novissime ve-* Matt. 25. 11.
*niunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, Do-
mine, aperi nobis;* non dictum est eas emisse
oleum, et sic venisse, neque enim jam erat un-
de; sed misericordiam sero quæsiisse, cum jam
tempus judicandi esset, et probos a reprobis se-
parandi. Recte autem illis respondetur, *Amen* Ibid. 12.
dico vobis, Nescio vos. Ille quippe hoc dicit,
quem non latet aliquid. Sed, *Nescio vos*, nihil
aliquid est quam, Nescitis me, quando de vobis
potius eligitis (b) confidere, quam de me. Cum b
enim dicitur quod nos cognoscit Deus, cognitio-
C nem sui nobis præstat, ut per hoc intelligamus,
NE HOC QUIDEM NOBIS esse tribuendum, quod nos
scimus Deum, sed eam quoque scientiam illius
misericordiæ tribuamus. Unde cum quodam loco
Apostolus diceret, *Nunc autem cognoscentes* Gal. 4. 9.
Deum correxit, et ait, *Immo cogniti a Deo:* quid
aliud volens intelligi, nisi quod eos ipse fecerit
cognitores suos? Nemo autem cognoscit Deum,
nisi qui intelligit illum esse summum atque in-
commutabile bonum, cujus participatione fit
bonus: quod in hujus Psalmi conclusione posi-
tum est, *Annuntiabunt justitiam ejus populo* Psal. 21. 32.
qui nascetur, quem fecit Dominus. Inde est et
illud quod in alio Psalmo, *Ipse fecit nos, et non* Psal. 99. 3.
ipsi nos. Hoc enim non ad eam naturam, qua
homines sumus, cujus naturæ idem ipse creator
D est, qui cæli et terræ, siderum omniumque ani-
mantium; sed ad illud potius referendum est,
quod Apostolus ait, *Ipsius enim sumus figmen-* Eph. 2. 10.
*tum creati in Jesu Christo in operibus bonis, quæ
preparavit Deus, ut in illis ambulemus*.

CAPUT XXXVI. Epilogus.

82. Arbitror tibi satis esse solutas tuas quin-
que quæstiones, dum in ista mea veluti sexta
immorarer, quam mihi proposui *de gratia novi
Testamenti*, propter quam Verbum caro factum Johan. 1. 14.
est, id est, qui Filius Dei erat, homo factus est,
naturam suscipiendo nostram, non amittendo
suam: per quod et nobis recipientibus eum po-
testas daretur, ut qui eramus homines, filii Dei

(a) Editi, *nisi eum*. MSS. *nisi cum*.

(b) Bad. Am. et Er. *considerari*. At ceteri libri, *confi-
dere*.

CLASSIS III. AN. 412.

fieremus participatione incommutabilis boni in melius commutati, non ad temporalem felicitatem, sed ad vitæ æternæ, quæ sola beata est, adoptionem. Unde placuit etiam propheticum Psalmum percurrere, cujus primum versum in passione commemoravit, ostendens quomodo nos Deus derelinquat, et quo alio modo non recedat a nobis, ad bona æterna nos colligens, temporalia vero aliquando utiliter tribuens, et aliquando utiliter subtrahens; ut eis non hærere discamus, ne contemta luce interiore, quæ ad novam pertinet vitam, (unde etiam Psalmus iste ipse *pro susceptione matutina*, tamquam pro luce nova, nomen accepit) in exteris tenebris libenter habitemus, unde in exteriores mittuntur, qui ex istis exteris non se ad interiora convertunt; ne diabolo et angelis ejus sociati, extrema damnatione puniamur. Intelligentes igitur peregrinationem nostram in hac vita, mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudinem bonorum operum, et longanimitate usque in finem perseverantes, atque habentes cor sursum, ubi Christus est in dextera Dei sedens, totumque (Coloss. 3. 1. 2.) hoc non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cujus profunda judicia omnem scrutatorem fatigant. Hæc est enim non inaniter fabulosa, sed utiliter verax latitudo, longitudo, altitudo, profundum, unde perveniamus etiam ad supereminentem scientiam caritatis Christi, et impleamur in omnem plenitudinem Dei.

CAPUT XXXVII.

83. Scio autem quam non supervacanea sollicitudine, per hanc occasionem quæstionum mihi abs te propositarum novi Testamenti, gratiam tibi voluerim copiosius commendare. Habet enim adversarios, qui ejus profunditate turbati, non Deo tribuere, sed potius sibi volunt arrogare quod boni sunt. Nec tales sunt, quos facile contemnas; sed continenter viventes, atque in bonis operibus laudabiles: nec falsum Christum sicut Manichæi aliique plurimi hæretici: sed eumdem verum æqualemque Patri et coæternum, veraciterque hominem factum, et venisse credentes, et venturum exspectantes; sed tamen (Rom. 10. 3.) ignorantes Dei justitiam, et suam constituere volentes. Neque enim frustra Dominus, cum et (Matt. 25. 10. 13.) illas commemoraret, quæ secum intraverunt ad nuptias, et illas contra quas janua clausit, et quibus respondit, *Nescio vos*, utrasque virgines dixit, propter continentiam; et quinque propter concupiscentiam carnis edomitam, quinario præditam sensu; ornatas utrasque lampadibus, propter bonorum operum bonæque conversationis in conspectu hominum luculentissimam laudem; utrasque obviam sponso euntes, propter exspectationem qua Christi speratur adventus: sed tamen alias sapientes, alias stultas, quod sapientes oleum acceperunt in vasis suis, stultæ autem hoc non ferebant secum: in tam multis pares, hoc solo eas dispares demonstrat, hoc solo diversa eis et contraria nomina imponit.

84. Quid enim tam conjunctum quam virgines et virgines, quinque et quinque lampadibus ornatæ, obviam sponso euntes et istæ et illæ? Et quid tam contrarium quam sapientes et stultæ? videlicet quod istæ oleum in vasis, hoc est, intelligentiam gratiæ Dei portant in cordibus suis, scientes quod nemo possit esse continens nisi Deus det, et hoc ipsum sapientiæ deputantes, scire cujus hoc donum sit: (Sap. 8. 21.) illæ autem largitori omnium bonorum gratias non agentes, (Rom. 1. 21. 22.) evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor earum, dicentes se esse sapientes, stultæ factæ sunt? De quibus sane nullo modo nunc desperandum est, antequam dormiamus. Sed si ita dormierint, cum factus fuerit clamor ille, quo adesse jam nuntiabitur sponsus, et evigilantes, hoc est resurgentes remanserint foris: non quia virgines non sunt, sed quia nescientes unde habeant quod sunt, stultæ virgines sunt meritoque foris erunt, quia internæ affectum gratiæ non secum ferunt.

85. Quando tales ergo repereris, non tibi persuadeant inanitatem vasorum suorum, sed tu eis potius plenitudinem. Unde ait Apostolus, *Quisquis se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire*. Et mox ostendens (1. Cor. 8. 2. 3.) qui dixerit, *Quisquis autem*, inquit, *diligit Deum, hic cognitus est ab illo*. Nec sic dicere voluit, cognovit eum, sed dicendo, *cognitus est ab illo*, expressius voluit commendare, etiam hoc ab illo nobis esse, ut eum diligamus. Caritas enim Dei diffunditur in cordibus nostris, non (Rom. 5. 5.) per nos ipsos, sed per Spiritum-Sanctum qui datus est nobis. Necesse est autem ut parum diligat Deum, qui non ab illo, sed a seipso bonum se arbitratur effectum: unde autem fieri potest ut talis non in seipso, sed in Domino glorietur? Qui enim gloriatur quod sit bonus, in (1. Cor. 1. 31.) illo debet gloriari, a quo factus est bonus; ac per hoc qui se a semetipso factum bonum arbitratur, consequens est, ut in seipso non in Domino glorietur. Omnis autem intentio gratiæ novi Testamenti, qua sursum cor habemus, (Jac. 1. 17.) (quia omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est,) id agit ne simus ingrati: atque in ipsa gratiarum actione nihil aliud agitur, nisi ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Habes librum, etsi prolixum, tamen quantum existimo non superfluum. Sed ama etiam ecclesiasticas legere litteras, et non multa invenies, quæ requiras ex me, sed legendo et ruminando, si etiam pure Dominum largitorem bonorum omnium depreceris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspirante, quam hominum aliquo commonente perdisces. Quamquam eo ipso, quo forinsecus bene admonentem judicio non errante approbamus, quid aliud quam internum lumen, magistrum nos habere testamur?

CLASSIS III. AN. 412.

EPISTOLA CXLI. *

* Alias CLII. quæ autem 141. erat, nunc 204.

Ad populum factionis Donatianæ, quomodo illorum episcopi in Carthaginensi collatione convicti sint. Itaque nunc demum redeant ad Ecclesiæ catholicæ communionem.

a SILVANUS Senex, VALENTINUS, (*a*) AURELIUS, INNOCENTIUS, MAXIMINUS, OPTATUS, AUGUSTINUS,
b DONATUS, et ceteri episcopi de concilio (*b*) Zertensi ad Donatistas.

Scripta die 14. Junii an. 412.

1. Cum in auribus nostris fama crebresceret, hoc vobis vestros episcopos dicere, * Cognitorem præmio fuisse corruptum, ut contra eos sententia proferretur; vos autem ista facile credere, ac propterea multos vestrûm adhuc nulle adquiescere veritati: placuit nobis, cogente Domini caritate, ex concilio nostro hæc ad vos scripta dirigere, quibus primitus admoneremini illos vobis victos atque convictos hæc mendacia jactare: qui etiam in suo Mandato, quod pro illa collatione fecerunt, et suis nominibus atque subscriptionibus firmaverunt, nos illic traditores et persecutores suos esse dicentes, in falsitate atque mendacio manifestissimo detecti atque convicti sunt; ita ut volentes gloriari de multitudine coepiscoporum suorum, inter aliquorum absentium nomina etiam mortui nomen insererent: et cum quæreretur ubi esset, subita perturbatione cæcati, ipsi eum confiterentur in itinere defecisse. Et cum interrogarentur, quomodo potuerit apud Carthaginem subscribere, qui in itinere jam defecerat, vehementius perturbati, alio mendacio se obligaverunt, respondentes eum a Carthagine redeuntem fuisse defunctum: de quo mendacio exire omnino minime potuerunt. Ecce quibus creditis vel de antiqua traditione, vel de Cognitoris corruptione, qui Mandatum suum, ubi nobis objecerunt crimen traditionis, non potuerunt conscribere sine crimine falsitatis. Proinde quæ maxime necessaria credidimus, his litteris tamquam breviario collecta inserimus, ne forte ad magna Gestorum volumina vel pervenire non facile possitis, vel ea legere laboriosum putetis.

* Marcellinum.

2. Carthaginem venimus et nos et episcopi vestri, et quod prius nolebant, et indignum esse dicebant, in unum convenimus. Electi sunt ex nobis et ex ipsis, septem hinc, et septem inde, qui pro caussa omnium loquerentur. Electi sunt alii septem hinc, et septem inde, cum quibus, ubi opus erat, consilium pertractarent. Electi sunt quatuor hinc et quatuor inde, qui Gestis conscribendis custodes essent, ne infalsatum aliquid ab aliquo diceretur. Dati sunt etiam a nobis et ab ipsis notarii quatuor hinc, et quatuor inde, ut bini cum exceptoribus judicis alternarent, ne aliquis nostrum se dixisse aliquid caussaretur, quod non fuisset exceptum. Hinc tantæ diligentiæ etiam illud est additum, ut et nos et ipsi, quemadmodum ipse judex, verbis nostris subscriberemus, ne quisquam diceret in illis Gestis aliquid vel postea fuisse corruptum. Cum enim adhuc viventibus eis, qui subscripserunt, innotuerint eadem Gesta omnibus locis, in quibus oportet ut innotescant; sic etiam ad posteros confirmata veritas perdurabit. Nolite ergo esse ingrati tantæ misericordiæ Dei, quæ per istam diligentiam vobis ministrata est. Nulla excusatio jam remansit, nimium dura, nimium diabolica sunt hominum corda, quæ adhuc tantæ manifestationi veritatis obsistunt.

3. Ecce episcopi partis vestræ quos omnes elegerunt, ut pro omnibus loquerentur, conati sunt, quantum potuerunt, ut omnino ipsa caussa non ageretur, propter quam tantus numerus episcoporum utriusque partis de universa Africa, et de tam longinquis locis Carthaginem venerat. Et cum omnis anima suspensa exspectaret in tanta collectione quid ageretur, illi vehementer instabant ut nihil ageretur. Quare hoc? nisi quia caussam suam malam sciebant, et facillime se posse vinci, si ageretur, dubitare non poterant. Ipse ergo animus eorum, quo timebant ne caussa ageretur, jam victos eos esse monstrabat. Si enim extorquerent quod volebant, ut jam collatio ipsa non fieret, nec disputationibus nostris veritas appareret; redeuntes a Carthagine, quid vobis erant responsuri, quid demonstraturi? Credo prolaturi erant Gesta, et dicturi vobis, Nos instabamus ut caussa non ageretur, illi instabant ut ageretur. Vos exspectatis videre quid egerimus: ecce legite ubi eos vicimus, ut nihil ageremus. Forte et vos responderetis, si cor haberetis, Nihil ergo acturi, ut quid isitis? vel potius, qui nihil egistis, ut quid redistis?

4. Denique posteaquam non potuerunt efficere quod conati sunt, id est ut caussa non ageretur; ipsa actio demonstravit quid timuerint, quando in omnibus victi sunt. Confessi sunt enim contra Ecclesiam catholicam, quæ toto terrarum orbe diffunditur, nihil se habere quod dicerent; quia divinis sanctarum scripturarum testimoniis oppressi sunt, quibus Ecclesia designatur incipiens ab Jerusalem crevisse per loca, in quibus Apostoli prædicaverunt, et nomina eorumdem locorum in suis epistolis et Actis conscripserunt, et inde diffundi per ceteras gentes. Contra istam

(a) *Aurelii* nomen hic exhibent epistolæ hujus exemplaria. At ipsum omittunt codices omnes in lib. 2. Retract. c. 40 ubi hanc eamdem epistolam a se scriptam recognoscit Augustinus, licet non missam privato ipsius nomine; quia, inquit, *in concilio Numidiæ omnibus*, qui ibi eramus, *hoc fieri placuit*, ut scilicet perbrevi epistola docerentur Donatistæ quid in Carthaginensi collatione gestum sit, ne a suis ipsorum episcopis, rem aliter atque habuerat narrantibus, seducerentur ulterius.

(b) Lov. *de Concilio Cirtensi*. Codices duo Vaticani *Xersensi*. At alii prope omnes MSS. necnon editi Bad. Am. et Er. habent *de concilio Zertensi*: quam lectionem probatam intelligimus viris quibusdam eruditis, qui civitatem aliam in Numidia Cirtensem quæ Constantina vocabatur, et aliam Zertensem fuisse colligitur ex collatione Carthaginensi, ubi præter Constantinensem episcopum Fortunatum, Zertenses alii duo Gaudentius et Salustius recensentur.

CLASSIS III. AN. 412.

Ecclesiam se non habere caussam manifesta voce professi sunt, ubi est evidentissima in nomine Dei nostra victoria. Cum enim confirmant Ecclesiam, cui nos communicare, ipsos autem non communicare manifestum est, olim se victos esse testantur; et, vobis si sapiatis, apertissime indicant quid dimittere, et quid tenere debeatis, non ea falsitate, qua vobis non cessant adhuc usque mentiri, sed illa veritate quam victi coacti sunt confiteri.

Ero. p. 2. c. 101. et Grat. 23. q. 6. Si quis a catholica.

5. Quisquis ergo ab hac catholica Ecclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere quod a Christi unitate disjunctus est, non habebit vitam; sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac Ecclesia bene vixerit, nihil ei præjudicant aliena peccata; quia *unusquisque* in ea *proprium onus portabit*, sicut Apostolus dicit. Et *quicumque* in ea *corpus Christi manducaverit indigne, judicium sibi manducat et bibit*: nam etiam hoc ipse Apostolus scripsit. Cum autem dicit, *judicium sibi manducat*, satis ostendit, quia non alteri judicium manducat, sed sibi. Hoc nos egimus, et ostendimus, et obtinuimus, quia COMMUNIO MALORUM non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat; portat malus caussam suam et personam suam, nec præjudicat alteri, quem in consensione mali operis socium non habet criminis.

Gal. 6. 5. 1. Cor. 11. 29.

6. Hoc etiam ipsi voce apertissima coacti sunt confiteri, non tunc quando ista dicebamus, sed postea cum aliud ageretur. Nam cum ventum fuisset ad caussam etiam Cæciliani, quam nos ab Ecclesiæ caussa distinguebamus, ut si forte malus esset inventus, ipsum anathematizaremus, non tamen propter ipsum Ecclesiam Christi relinqueremus, cui per malam suam caussam præjudicare non posset: cum ergo etiam ad ipsam Cæciliani caussam ventum fuisset, et legissent illi concilium * Carthaginense, ubi recitabant septuaginta plus minus episcoporum sententias contra Cæcilianum absentem prolatas: respondimus eis, sic non obesse illud episcoporum concilium absenti Cæciliano, quemadmodum non obfuit plurium episcoporum partis Donati concilium * absenti Primiano, quando eum in Maximiani caussa plus minus centum episcopi damnaverant. Tunc illi nominata caussa Maximiani, unde sciunt se etiam quos damnaverant, in honore integro suscepisse, et baptismum in sacrilego Maximiani schismate datum se confirmasse, et non destruxisse; et in sua Bagaitana * sententia, qua eos damnaverunt, quibusdam, qui in ipso schismate fuerunt, dilationem dedisse, et dixisse quod eos non polluerint sacrilegi surculi Maximiani plantaria: ista ergo caussa posteaquam eorum aures percussit, expavescentes et perturbati, et obliti unde superius contra nos contendebant, continuo dixerunt, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*: et confirmaverunt verbis suis quod nos antea de Ecclesia dicebamus, quia

* an. 311. habitum a factiosis.

*Cabarsussitanum an. 393 cujus epistola synodica in Enarrat. in Psal. 36.

* an. 394. pronuntiate, quæ habetur in lib. 3 cont. Crescon. c. 53.

A non solum Catholicæ transmarinæ contra quam se confessi sunt non habere quod dicerent, verum etiam Catholicæ Africanæ, quæ illi unitatis communione conjungitur, caussa et persona Cæciliani, qualiscumque fuisset, præjudicare non posset; si Maximianus, qui cum ceteris sociis suis Primianum damnavit; si etiam Felicianus, qui simul Primianum damnavit, et postea in caussa Primiani a Donati parte damnatus est, non præjudicat parti Donati, cui modo episcopus, sicut antea fuerat, receptus adjungitur; si etiam ipsis sociis suis Maximianus non præjudicat, quibus isti dilationem dederunt, dicentes eos ab illo, cum quo fuerunt, non fuisse pollutos, quia *nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ*.

B 7. Quid ergo quæritis amplius? Multis quidem verbis superfluis Gesta oneraverunt; et quia non potuerunt efficere ut caussa non ageretur; hoc fecerunt multum loquendo, ut quod actum est difficile legeretur. Sed debent vobis etiam ista eorum pauca verba sufficere, ne propter nescio quæ, nescio quorum hominum crimina, oderitis unitatem catholicæ Ecclesiæ: quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt, *Nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ*. Nam et in ipsa caussa Cæciliani, quam licet ad Ecclesiæ caussam non pertinentem, tamen defendendam suscepimus, ut etiam ibi calumniæ manifestarentur ipsorum, apertissime victi sunt, nihilque eorum, quæ in Cæcilianum intendebant, probare potuerunt. Insuper etiam

C de criminibus traditionis nos episcopalia * Gesta protulimus, unde recitavimus aliquos eorum episcoporum, qui sententias in absentem dixerunt Cæcilianum, manifestissimos fuisse traditores. Contra ipsa Gesta illi, quia non habebant quod dicerent, falsa esse dixerunt; sed nullo modo probare potuerunt.

* Cirtensis Conc. an. 305. habiti, quæ extant in lib. 3. contra Cresc. c. 27.

8. Insuper etiam confessi sunt, vel potius pro magna gloria professi sunt, Cæcilianum apud Constantinum Imperatorem a suis præcessoribus accusatum. Et addiderunt mendacium, quod illis accusantibus fuerit ab Imperatore damnatus. Ecce et hinc victi sunt, unde vobis solent nebulas erroris offundere, concitantes nobis invidiam, et in odium vestrum nos adducentes, quia Ecclesiæ caussam apud Imperatores agi-

D mus. Ecce majores eorum de quorum nominibus gloriantur, Ecclesiæ caussam egerunt apud Imperatorem, persequuti sunt accusando Cæcilianum apud Imperatorem, damnatum dixerunt. Jam non vos seducant vanissimis et mendacissimis verbis: redite ad cor vestrum, timete Dominum, cogitate veritatem, relinquite falsitatem. Quidquid enim jam passi fueritis imperialibus legibus, quod non pro justitia, sed pro iniquitate patimini, non poteritis dicere ideo nos esse injustos, quia sic vobiscum agi non debuit, ut Imperator vos ab ista iniquitate compesceret; Episcopi enim vestri confessi sunt majores suos sic egisse cum Cæciliano, quomodo vobiscum agi non vultis. Et tamen quod Cæ-

* Primum in Romano Concilio, tum in Arelatensi.

cilianum apud Imperatorem persequuti fuerint, A etiam ipsis confitentibus et profitentibus satis constitit: quod autem Cæcilianus fuerit ab imperatore damnatus, omnino non constitit: Immo etiam constitit, eum accusantibus et persequentibus majoribus eorum, et bis * numero prius ab episcopis, et ab ipso postea Imperatore fuisse purgatum. Hoc etiam ipsi confirmaverunt, talia postea, quasi pro caussa sua, proferendo, ut magis contra ipsos esse invenirentur, et pro caussa Cæciliani etiam illa, quæ protulerunt, recitarentur. Quoscumque ergo accusare voluerunt, nullis certis documentis probare potuerunt. Quidquid autem nos et pro Ecclesiæ caussa, et pro Cæciliani caussa diximus, et verbis suis et lectionibus a se prolatis etiam ipsi confirmaverunt.

B 9. Nam protulerunt primo codicem Optati, unde quasi probarent Cæcilianum ab Imperatore damnatum: qui codex cum contra illos legeretur, et magis ostenderet Cæcilianum fuisse purgatum, ab omnibus risi sunt. Sed quia ipse risus non potuit ab exceptoribus excipi, verbis suis apud Acta risos se esse testati sunt. Iterum recitaverunt et protulerunt libellum Imperatori Constantino a suis majoribus datum, ubi questi sunt, quod eos memoratus Imperator graviter persequeretur; ac sic eodem libello manifestarunt se apud Imperatorem a Cæciliano fuisse superatos, falsumque esse quod dixerant, cum ab Imperatore damnatum. Tertio protulerunt litteras ejusdem Constantini ad vicarium Verinum datas, ubi eos graviter detestatur, et propterea C dicit de exsilio relaxandos, et furori suo dimittendos, quia jam Deus cœperat in illos vindicare: ac sic etiam istis Imperatoris litteris confirmaverunt se falsum dixisse, quod Cæcilianus ab Imperatore damnatus sit; cum potius Imperator ipsos a Cæciliano victos esse monstraverit, quando eos vehementer exsecratus, ideo jussit ut de exsilio dimitterentur, ut Deo judice sicut et jam cœperant, punirentur.

10. Postea Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani caussam in medium miserunt, dicentes eumdem Felicem fuisse traditorem, a quo Cæcilianus fuerat ordinatus: et ejusdem Constantini Imperatoris pro Cæciliano contra seipsos litteras protulerunt, ubi ad Proconsulem scripsit, ut ad Comitatum suum mitteretur Ingen- D tius. Iste autem Ingentius confessus fuerat in a cognitione Æliani proconsulis (a) falsum se fecisse adversus Felicem Cæciliani ordinatorem. Dicebant ergo isti non sine caussa voluisse Imperatorem ut ad se mitteretur Ingentius, nisi quia Cæciliani adhuc caussa pendebat: et conabantur immittere suspicionem vanissimam, quod posteaquam Ingentius ad Comitatum directus est, tunc Imperator contra Cæcilianum potuerit judicare, et illud judicium suum quod nos recitaveramus, ubi inter partes cognoverat, Cæcilianumque purgaverat, sententia posteriore rescindere. Sed dicebatur eis, ut hoc potius legerent; et nihil omnino proferebant. Illæ autem * litteræ Imperatoris, quibus ad se mitti jussit Ingentium, quas contra seipsos pro Cæciliano recitaverunt, hoc continent, quod Ælianus proconsul, in caussa Felicis audientiam præbuerit competentem, eumdemque Felicem a crimine traditionis innocentem fuisse constiterit. Sed Ingentium ad Comitatum suum propterea jubere transmitti, ut illis qui ibi erant, et diurnis diebus eum interpellare non desinebant, apparere et intimari posset, et frustra eos Cæciliano invidiam comparare, et adversus eum violenter insurgere voluisse.

* Extant in epist. 88. n. 4.

11. Quis eos crederet ista contra se recitasse pro nobis, nisi Dei omnipotentis nutu factum esset, ut non solum verba eorum Gestis tenerentur, sed etiam manus subscribentium legerentur? Nam et ordinem consulum et dierum, qui Gestis expressus est, si quis nunc diligenter advertat, inveniet primo Cæcilianum episcopali judicio fuisse purgatum. Deinde non multo post Felicis Aptungensis caussa ab Æmiliano proconsule examinata est, ubi eum constitit innocentem: in qua caussa ad Comitatum mitti jussus est Ingentius. Et longe postea ipse imperator caussam inter partes cognovit atque finivit: In qua cognitione Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos judicavit. In quo ordine consulum et dierum satis ostenditur fallaciter eos et calumniose dixisse, quod imperator misso ad Comitatum Ingenio, judicium suum mutavit; et Cæcilianum, quem prius purgaverat, postea condemnavit. Non solum autem nihil de hac re legere potuerunt, et contra seipsos tanta legerunt, sed etiam per ordinem consulum evidentius convincuntur, post caussam Felicis proconsulari judicio terminatam, in qua jussum est, ut ad Comitatum Ingentius mitteretur, nec parvo intervallo, sed longe postea memorati Imperatoris judicio inter partes habito, Cæcilianum fuisse purgatum.

12. Non ergo vobis dicant, quia præmio corrupimus judicem. Quid enim aliud solent victi homines dicere? Aut si aliquid dedimus judici, ut contra illos pro nobis pronuntiaret; ipsis quid dedimus, ut contra se pro nobis tanta non solum dicerent, verum etiam recitarent? An forte volunt ut eis apud vos gratias agamus, quia cum dicant judicem præmio a nobis esse corruptum; ipsi tam multa, quæ pro nobis contra seipsos dixerunt et recitaverunt, gratis nobis omnia præstiterunt? Aut certe si propterea dicunt quod nos vicerint, quia melius egerunt caussam Cæciliani quam nos, hoc plane credite illis. Nos enim duas lectiones pro illo sufficere putaveramus: illi autem quatuor protulerunt.

13. Sed quid pluribus litteras oneramus? Si vultis nobis credere, credite: et teneamus pariter unitatem, quam jubet et diligit Deus. Si autem nobis non vultis credere, Gesta ipsa le-

(a) MSS. plerique *falsum fecisse* supple, epistolam Vide superius epist. 88. n. 4.

CLASSIS III. AN. 412.

gite, aut vobis ut legantur admittite, et an vera sint quæ scripsimus vobis, ipsi probate. Si autem nihil horum facere vultis, et manifestissima veritate convictam partis Donati falsitatem adhuc sequi desideratis, mundi sumus a pœna vestra, quando vos sero postea pœnitebit. Si vero id quod vobis præstitit Deus non contempseritis, et post caussam tam diligenter actam, et tam diligenter manifestatam, perversam consuetudinem relinquentes, paci Christi et unitati consenseritis, de vestra correctione gaudebimus: et sacramenta Christi, quæ in sacrilegio schismatis ad judicium habetis, utilia et salubria vobis erunt, cum in catholica pace habueritis caput Christum, ubi caritas cooperit multitudinem peccatorum. Hæc ad vos scripsimus (a) XVIII. cal. Julias, piissimo Honorio Augusto IX. cos. ut quando possunt ad quosque vestrum istæ litteræ pervenirent.

1. Pet. 4, 8.

EPISTOLA CXLII. *

* *Alias* CCLVII. *quæ autem 142. erat, nunc in appendice est 17.*

Augustinus Saturnino et Eufrati presbyteris, aliisque clericis, gratulans de ipsorum reditu ad Ecclesiam, eosque in ejus communione confirmans; et hortans ut ecclesiastica officia, pro suo quisque gradu, fideliter exsequantur.

Dominis dilectissimis fratribus presbyteris SATURNINO et EUFRATI, et clericis qui vobiscum sunt, ad unitatem Christi pacemque conversis, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Script. circ. idem tempus.

1. LÆTIFICAVIT nos vester adventus: sed non vos absentia nostra contristet. in illa enim Ecclesia sumus, quæ propitio Deo, licet usquequaque porrecta, et toto orbe diffusa sit, unum tamen corpus est magnum unius capitis magni, quod caput ejus est ipse Salvator, sicut Apostolus dicit. De hujus autem capitis glorificatione, quæ post ejus resurrectionem futura fuerat, tanto ante Propheta prædixit, *Exaltare super cælos Deus;* et quia illo super cælos exaltato Ecclesia ejus omnem terram copiosa fecunditate fuerat impletura, consequenter idem Psalmus adjunxit, *et super omnem terram gloria tua.* Proinde dilectissimi stabili mente et firmissimo corde, sub tam excelso capite, in tam glorioso corpore persistamus, in quo invicem membra sumus. Unde etsi remotissimis terris mea longinqua esset absentia, in illo simul essemus, a cujus corporis unitate recedere non debemus. Si enim nos una domus haberet, utique simul esse diceremur: quanto magis simul sumus, cum in uno corpore simul sumus? Quamquam etiam in una domo nos esse Veritas ipsa testatur; quoniam

Eph. 5, 23. Coloss. 1, 18. Psal. 56, 12.

sancta scriptura, quæ corpus Christi esse dicit Ecclesiam, ipsa itidem dicit, Ecclesiam eamdem esse domum Dei.

2. Sed hæc domus non orbis terræ uno angulo ædificatur, sed per omnem terram. Unde ille Psalmus, in cujus titulo legitur, *Quando domus ædificabatur post captivitatem*, sic incipit: *Cantate Domino canticum novum; cantate Domino omnis terra.* In vetustate quippe veteris hominis, orbem terræ diabolus captivaverat; post hanc captivitatem cum ædificatur domus, renovatio fidelium significatur in homine novo. Unde dicit Apostolus, *Exuite vos veterem hominem, et induite eum, qui secundum Deum creatus est:* et quia hoc per omnem terram fit in unitate catholica, sicut in alio Psalmo dictum est, *et super omnem terram gloria tua;* sic in isto cum dictum esset, *Cantate Domino canticum novum*, ut demonstraretur quando domus ædificatur in isto cantico novo; continuo subjunctum est, *Cantate Domino omnis terra.* Operarios autem, per quos ista tam magna domus ædificatur, idem Psalmus exhortatur, cum consequenter dicit, *Bene nuntiate de die ex die salutare ejus, annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus:* et paulo post dicit, *Afferte Domino patriæ gentium, offert Domino gloriam et honorem.* Quæ sit hæc domus, id est Ecclesia catholica, alio loco (b) dixi.

Psal. 95, 1. Eph. 4, 22. Psal. 56, 12. Psal. 95, 1.

3. His atque hujusmodi testimoniis, tantæ hujus domus, quæ in tota Scriptura tam multa reperiuntur, ita cesserunt inimici ejus, ut faterentur contra Ecclesiam transmarinam, quam tamen catholicam esse confessi sunt, se caussam non habere. Huic nos communicamus, ut conjungi mereamur membris Christi, et compaginem corporis ejus fidelissimæ caritatis amplectamur affectu. Quoniam in Ecclesiæ hujus unitate quicumque male vixerit, *sibi judicium manducat et bibit*, sicut Apostolus dicit. Quicumque autem bene vivit, non ei præjudicat aliena caussa, et aliena persona. Sic etiam illi cum de caussa Maximiani urgerentur, ore suo coacti sunt confiteri, quia *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Solliciti tamen invicem sumus pro nobis, tamquam unius corporis membra; ut quicumque adjuvante Domino, ad horreum futurum pertinemus, interim in area simul paleam toleremus, ne propter illam futuro igni destinatam, nos aream Dominicam deseramus.

4. Agite fideliter et hilariter Ecclesiastica officia, quæ ad vos pertinent, pro gradibus vestris, et ministerium vestrum sinceriter adimplete propter illum Deum, sub quo conversi sumus, et cui rationem de nostris actibus reddituros nos esse cogitamus. Unde abundare debent in vobis

Jac. 2, 13.

(a) Unus e Vaticanis MSS. *xix. Kal. Julii.* Mox in editis legebatur, *piissimo Honorio Augusto VIII. Cos.* mendose, uti animadvertit Baronius. Quippe Honorii consulatus octavus incidit in annum Christi 409. At isthæc epistola scripta fuit anno proxime sequenti post Carthaginem collationem, adeoque an 412, qui est Honorii Cos. nonus favent MSS. octo, e quibus aliqui habent, VIIII. alii, nono Cos.

(b) Apud Lov. sic legebatur. *alio loco, id est in responsione prima contra Petilianum dixi. Pro pace Christi redite ad Ecclesiam, quæ non damnarit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata:* quæ verba ex lib. 3. cont. Petiliani litt. cap. 15. perperam hic inserta expungi oportuit.

CLASSIS III. AN. 412.

misericordiæ viscera, quia judicium sine misericordia erit illi, qui non fecerit misericordiam. Ac per hoc, et pro illis orate nobiscum, qui adhuc contristantur, ut sanetur carnalis animi infirmitas, ex diuturna consuetudine collecta atque contracta. Nam quis non intelligat quam bonum sit et jucundum fratres habitare in unum, si sanas fauces ista jucunditas tangat, unde respuat amaritudinem divisionis meos, quæ diligit dulcedinem caritatis? Potens est autem et misericors Deus, quem pro illis oramus, ut quibuslibet occasionibus etiam ipsos adtrahat ad salutem. Dominus vos in pace conservet.

* Alias VII. quæ autem 143. erat, nunc 183.

EPISTOLA CXLIII. *

Paucis respondet ad quæstionem ex divinis libris propositam a Marcellino. Tum explicat locum laxatum ex libris suis de libero arbitrio; *declarans in primis quantum suis scriptis tribui velit: eademque occasione varias de animarum origine quæstiones perstringens. Postremo rejicit cujusdam (puta Volusiani) dubitationem; qui ideo non credebant Mariam virginem peperisse, quod id numquam alias factum sit.*

Domino eximio, et merito insigni, multumque carissimo filio, MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 412.

1. EPISTOLAM tuam, quam per sanctum fratrem et coepiscopum meum Bonifacium accepi, quæsivi, cum rescriberem, nec inveni. Recolui tamen te in ea quæsisse, quomodo invenerint magi Pharaonis, conversa in sanguinem tota aqua Ægypti, unde simile aliquid facerent. Quæ duobus modis solvi quæstio solet: Sive quod marina aqua potuerit offerri; sive (quod est credibilius) quia in ea regione, in qua erant filii Israel, istæ plagæ non fiebant. Hoc enim quibusdam Scripturæ illius locis apertissime expressum, admonet, etiam ubi non dictum est, quid intelligi debeat.

2. Illæ autem litteræ tuæ, quas presbyter Urbanus adtulit, habent quæstionem mihi propositam ex libris non divinis, sed meis, quos scripsi *de libero arbitrio*. In talibus autem quæstionibus non multum laboro, quia etsi defendi sententia mea liquida ratione non potest, mea est; non ejus auctoris, cujus sensum improbare fas non est, etiam cum eo non intellecto, hoc inde sequitur, quod improbandum est. Ego proinde fateor me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, et scribendo proficiunt. Unde si aliquid vel incautius, vel indoctius a me propositum est, quod non solum ab aliis, qui videre id possunt, merito reprehendatur, verum etiam a meipso; quia et ego saltem postea videre debeo, si proficio; nec mirandum est, nec dolendum; sed potius ignoscendum atque gratulandum, non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam NIMIS PERVERSE seipsum amat, qui et alios vult errare, ut error suus lateat. Quanto enim melius et utilius, ut ubi ipse erravit, alii non errent, quorum admonitu errore careat: quod si noluerit, saltem comites erroris non habeat. Si enim mihi Deus quod volo præstiterit, ut omnium librorum meorum quæcumque mihi rectissime displicent, opere aliquo ad hoc ipsum instituto, colligam atque demonstrem; tunc videbunt homines, quam non sim acceptor personæ meæ.

3. Vos autem qui me multum diligitis, si talem asseritis adversus eos, quorum malitia, vel imperitia, vel intelligentia reprehendor, ut me nusquam scriptorum meorum errasse dicatis; frustra laboratis, non bonam caussam suscepistis, facile in ea me ipso judice superamini. Quoniam non mihi placet, cum a carissimis meis talis esse existimor, qualis non sum. Profecto enim non me, sed pro me alium sub meo nomine diligunt, si non quod sum, sed quod non sum diligunt. Nam in quantum me noverunt, vel de me verum credunt, ego ab eis diligor; in quantum autem mihi tribuunt, quod in me non cognoscunt, (a) alium talem, qualem me putant, pro me diligunt. Romani maximus auctor Tullius eloquii, *Nullum umquam verbum*, inquit de quodam, *quod revocare vellet, emisit.* Quæ quidem laus, quamvis præclarissima videatur, tamen credibilior est de nimium fatuo, quam de sapiente perfecto. Nam et illi quos vulgo moriones vocant, quanto magis a sensu communi dissonant, magisque absurdi et insulsi sunt, tanto magis nullum verbum emittunt, quod revocare velint: quia dicti mali, vel stulti, vel incommodi pœnitere, utique cordatorum est. Sed si in bonam partem accipiatur, ut quempiam talem fuisse credamus, qui cum sapienter omnia loqueretur, nullum umquam verbum, quod revocare vellet, emisit: hoc potius de hominibus Dei, qui Spiritu-sancto acti loquuti sunt, quam de illo quem sic Cicero laudat, saluberrima pietate credendum est. Ab hac ego excellentia tam longe absum, ut si nullum verbum quod revocare velim protulero, fatuo sim quam sapienti similior. Illius quippe scripta summa sunt auctoritate dignissima, qui nullum verbum, non quod revocare vellet, sed quod revocare deberet, emisit. Hoc quisquis nondum est assequutus, secundas habeat partes modestiæ, quia primas non potuit habere sapientiæ: quia non valuit omnia non pœnitenda diligenter dixisse, pœniteat quæ cognoverit dicenda non fuisse.

4. Cum ergo non sicut quidam carissimi mei putant, nulla vel pauca, sed potius plura fortasse quam etiam maledici opinantur verba dixerim, quæ mallem revocare, si possem; non mihi Tulliana illa blanditur sententia, qua dictum est, *Nullum umquam verbum, quod revocare vellet, emisit:* sed angit me plane Hora-

(a) MSS. plerique, *quod in me non cognoscunt, me minime diligunt.*

CLASSIS III. AN. 412.

tiana sententia, *Nescit vox missa reverti.* Hinc est quod periculosissimarum quæstionum libros, *de Genesi* scilicet, *et de Trinitate*, diutius teneo quam vultis et fertis; ut si non potuerint nisi habere aliqua, quæ merito reprehendantur, saltem pauciora sint, quam esse possent, si præcipiti festinatione inconsultius ederentur. Vos enim, ut vestræ indicant litteræ, (nam hoc mihi etiam sanctus frater et coepiscopus meus scripsit Florentius) ideo ut edantur urgetis, quo possint a me, dum in hac carne vivo, defendi, cum vel ab inimicis mordentibus, vel etiam ab amicis parum intelligentibus, fortasse in quibusdam cœperint accusari. Quod utique propterea dicitis, quia non putatis esse in eis aliquid, quod vera possit ratione culpari. Alioquin non me ad eorum editionem, sed ad diligentiorem emendationem potius hortaremini. Ego autem judices veros, et veritate severos magis intueor, inter quos et meipsum primitus constituere volo; ut ad illos ea tantum reprehendenda perveniant, quæ a me, quamvis sedulo perscrutante, minime videri potuerunt.

5. Quæ cum ita sint, hoc tamen quod in tertio libro *de libero arbitrio*, cum de substantia rationali agerem, sic a me positum est ut dicerem, *In corporibus autem inferioribus anima post peccatum ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, sed sicut leges universitatis sinunt*, diligenter advertant, qui putant me aliquid de anima humana velut certum statuisse atque fixisse, quod vel ex parentibus per propaginem veniat, vel in actibus vitæ superioris atque cœlestis peccaverit, ut corruptibili carne mereretur includi: et videant sic a me verba fuisse perpensa, ut retento eo quod certum habeo, post peccatum primi hominis natos esse atque nasci cæteros homines in carne peccati, cui sanandæ venit in Domino similitudo carnis peccati, ita omnia sonarent, ut nulli præjudicarent opinioni quatuor illarum, quas postea digessi atque distinxi, non confirmans aliquam, sed interim quod agebam sequestrata illarum discussione determinans, ut quæcumque illarum vera esset, Deus sine dubio laudaretur.

6. Sive enim ex illa una omnes animæ propagentur, sive singillatim in singulis fiant, sive extra creatæ mittantur, sive in corpora sponte mergantur; proculdubio creatura ista rationalis, id est humanæ animæ natura, in corporibus inferioribus, hoc est terrenis, post peccatum ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, (a) interim quod constat peccatum primi hominis. Non enim dictum est, post peccatum suum, aut postea quam peccavit; sed dictum est, *post peccatum*: ut quodlibet postea, si fieri posset, discussa ratio declararet, sive peccatum ejus, sive peccatum parentis carnis ejus; recte dictum intelligeretur quod dictum est, *post peccatum in inferioribus corporibus ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio*, quia et caro concupiscit adversus spiritum, et ingemiscimus gravati, et corpus quod corrumpitur, aggravat animam: et quis omnia enarret carnalia infirmitatis incommoda? quæ utique non erunt, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, ut absorbeatur mortale a vita. Tunc itaque spiritale corpus reget omni modo pro arbitrio; nunc vero non omni modo, sed sicut leges universitatis sinunt, per quas constitutum est, ut corpora orta occidant, et aucta senescant. Nam illius primi hominis anima, ante peccatum etiamsi nondum spiritale corpus, sed animale, tamen pro arbitrio regebat. Post peccatum autem, id est postea quam peccatum in illa carne commissum esset, ex qua deinceps propagaretur caro peccati, anima rationalis sic est in inferioribus corporibus ordinata, ut non omni modo pro arbitrio regat corpus suum. Quod si nondum adquiescunt in parvulis, qui nulla adhuc peccata propria commiserunt, jam tamen esse carnem peccati, quia et huic sanandæ, cum baptizantur, necessaria est medicina, similitudo illa carnis peccati; nec sic istis verbis nostris habent quod succenseant. Constat quippe, nisi fallor, eamdem carnem, etiamsi non vitio, sed natura infirma est, tamen post peccatum cœpisse nasci: quia neque ita creatus est Adam, neque aliquem genuit ante peccatum.

Gal. 5. 17. 2. Cor. 5. 4. Sap. 9. 15.

7. Quærant ergo alia, quæ recte reprehendant, non solum in aliis festinantius editis, verum etiam in his ipsis libris meis *de libero arbitrio*. Neque enim eos inventuros nego unde mihi beneficium conferant; quoniam si illi, quod jam in multorum manus exierunt, corrigi non possunt, ego certe quoniam vivo adhuc, possum. Hæc autem verba tam caute a me posita, ut nulli de animæ exortu quatuor illarum opinioni rationive præscriberem, hi tantum reprehendant, qui reprehendendam putant eamdem ipsam de re tam obscura cunctationem meam: contra quos me non defendo, quod recte faciam in hac quæstione cunctari, cum omnino non dubitem et immortalem esse animam, non ita ut Deus, qui solus habet immortalitatem, sed modo quodam sui generis; et eam esse creaturam, non substantiam Creatoris, et si quid aliud de natura ejus certissimum teneo. Sed quia hoc me facere compellit de animæ exortu caliginosissimæ quæstionis obscuritas, manum potius porrigant confitenti, et quidquid illud est nosse cupienti; et doceant, si possunt, vel ostendant, si quid de hac re vel certa ratione didicerunt, vel apertissimo divino eloquio crediderunt. Si enim ratio contra divinarum scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit veri similitudine; nam vera esse non potest. Rursus si manifestissimæ certæque rationi velut scripturarum sanctarum objicitur auctoritas; non intelligit, qui hoc facit, et non Scripturarum

1. Tim. 6. 16.

(a) MSS. Gallicani quatuor, *pro arbitrio, interim quod constat post peccatum* etc. Sic etiam quatuor Vaticani, nisi quod ex his duo carent voce *interim*. Quidam codices habent, *quod constat peccato* etc. Alii vero ceteris verbis omissis, *non omni modo pro arbitrio. Non enim dictum est* etc.

CLASSIS III. AN. 412.

illarum sensum, ad quem penetrare non potuit, sed suum potius objicit veritati: nec quod in eis, sed quod in seipso velut pro eis invenit, opponit.

8. Exempli gratia: diligenter adtende quod dicam. Scriptum est prope finem libri, qui vocatur *Ecclesiastes*, cum de solutione hominis, quæ fit per mortem istam, qua dirimitur anima a corpore, Scriptura loqueretur, *Et convertatur pulvis in terram, sicut fuit; et spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum.* (Eccle. 12. 7.) Sententia hujus auctoritatis proculdubio certa est, nec quemquam decipit falsitate: sed si quispiam voluerit eam sic interpretari, ut inde animarum propaginem, quod ex illa una, quam Deus primo homini dedit, omnes ceteræ veniant, conetur adstruere; videtur illi suffragari, quod ibi de carne dictum est pulveris nomine, (nam utique pulvis et spiritus nihil aliud hoc loco quam anima et caro intelligitur), ut eo modo affirmet animam reverti ad Deum, quod sit de traduce illius animæ, quam primo homini dedit Deus, quemadmodum convertitur caro in terram, cum sit etiam ipsa de traduce illius carnis, quæ in primo homine de terra facta est: ac sic contendat, ex hoc quod de carne notissimum est, debere nos credere illud quod de anima occultum est. De traduce quippe carnis non ambigitur, sed de animæ ambigitur. Utrumque autem ita positum est in hoc testimonio, velut singula singulis parili ratione reddantur: caro scilicet convertatur in terram sicut fuit; inde enim sumta est, quando factus est primus homo: et spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum, quando insufflavit in faciem hominis, quem finxerat, flatum vitæ, et factus est homo in animam vivam, (Gen. 2. 7.) ut deinceps ex utraque re utriusque rei propago decurreret.

9. Verumtamen si illud est verum, quod animas non ex illa una propagatas, sed alibi creatas singulis singulas Deus dat, etiam huic sententiæ congruit quod dictum est, *Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum.* Solæ ergo reliquæ duæ opiniones videntur excludi; quia si fierent in singulis hominibus animæ propriæ, cum creantur, non putatur dici debuisse, *Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum*, sed ad Deum, qui fecit eum. *Dedit* enim veluti sic sonat, quasi jam extra fuerit quod dari posset. Deinde quod dictum est, *revertatur ad Deum*, urgent verbo et premunt, dicentes, Quomodo revertetur, ubi numquam antea fuerit? Potius enim dici debuisse asserunt, et ad Deum vel pergat, vel vadat ad Deum, quam revertatur ad Deum, si numquam illic antea spiritus iste fuisse credendus est. Item quomodo animæ sponte labantur in corpus, cum scriptum sit, *dedit eum*, non tam in promptu est explicare. Ac per hoc, ut dixi, duæ istæ opiniones sub verbis hujus testimonii laborant. Una, qua putantur singulæ quæque animæ in singulis suis corporibus fieri; alia, qua putantur in corpora sponte demergi. Duabus autem illis, sive de traduce illius unius veniant, sive antea jam creatæ et apud Deum constitutæ, singulis corporibus dentur, sine labore verba ista coaptantur.

10. Et tamen si assertores ejus sententiæ, qua creduntur animæ in suis singulis corporibus fieri, affirment ita esse dictum de spiritu, qui pro anima positus est, *Deus dedit eum*, quemadmodum recte dicitur dedisse nobis oculos, vel aures, vel manus, vel quodlibet aliud, quæ membra utique non extra jam fecerat, et alicubi reposita habebat, quæ cum opus esset, daret, hoc est adderet et adjungeret; sed illic ea fecit in corpore, cui dedisse illa dicitur: quid ei respondeatur non video, nisi forte alia vel testimonia proferantur, vel certa ratio unde ista opinio refellatur. Itemque illi qui putant animas in corpora sponte defluere, sic accipiunt dictum, *Deus dedit eum*, quomodo dictum est, *Tradidit illos Deus in concupiscentiam cordis eorum.* (Rom. 1. 24.) Proinde unum verbum relinquitur, quod dictum est, *revertatur ad Deum*, quo pacto accipi possit reverti, ubi ante non fuit, si animæ in suis quæque corporibus fiunt, quo solo verbo una illarum quatuor angustatur opinio. Sed neque propter hoc unum verbum temere existimo illam sententiam esse refutandam, ne forte possit ostendi aliquo genere locutionis, quo sancta scriptura uti solet, hoc quoque recte dici potuisse, ut reverti intelligatur ad Deum spiritus creatus, tamquam ad auctorem a quo creatus est, non tamquam ad eum apud quem primitus fuit.

11. Hæc ideo scripsi, ut quisquis illarum quatuor de anima sententiarum aliquam voluerit adstruere atque defendere, talia proferat, vel de Scripturis in auctoritatem ecclesiasticam receptis, quæ non possint aliter accipi; sicuti est, quod Deus hominem fecit: vel rationem tam certam, ut contradictio aut nulla exsistat, aut insaniæ similis merito judicetur; veluti si quisquam dicat, nec veritatem cognoscere, nec falli quemquam posse nisi viventem. Neque enim ut videamus quam hoc sit verum, Scripturarum auctoritas necessaria est, ac non sensus ipse communis ita verum esse perspicua ratione proclamat, ut quisquis contradixerit, dementissimus habeatur. Hoc si in ista obscurissima quæstione, quæ de anima est, præstare aliquis potest, adjuvet imperitiam meam: quod si non potest, non culpet cunctationem meam.

12. De virginitate autem sanctæ Mariæ, si hoc quod scripsi non persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quæ mirabiliter in corporibus acciderunt. Quod si propterea non creditur, quia semel factum est, quære ab amico, quem hoc adhuc movet, utrum nihil inveniatur in litteris sæcularibus, quod et semel factum sit, et tamen creditum non fabulosa vanitate, sed sicut existimant, historica fide, quære, obsecro te. Si enim tale aliquid in illis litteris inveniri negaverit, admonendus est, si autem fassus fuerit, soluta quæstio est.

CLASSIS III. AN. 412.

EPISTOLA CXLIV. *

* Alias CXXX. quæ autem 141. erat, nunc 145

Augustinus (a) Cirtensibus a factione Donatistarum conversis ad Ecclesiæ catholicæ societatem gratulatur: admonens ut hoc divino tribuant muneri

a

Dominis honorabilibus et merito suscipiendis, carissimis ac desideratissimis fratribus in omni honorum gradu CIRTENSIBUS, AUGUSTINUS episcopus.

Scripta circ. hoc tempus.

1. Si id quod in vestra civitate nos graviter contristabat, absumtum est, si duritia cordis humani resistens manifestissimæ et quodammodo publicæ veritati ejusdem veritatis vi evicta est, si sapit dulcedo pacis, unitatisque caritas non jam reverberat oculos saucios, sed sanos illustrat ac vegetat; non sunt hæc opera nostra, sed Dei: non hæc humanis operibus omnino tribuerem, nec si cum apud vos essemus, tanta conversio multitudinis nobis loquentibus et hortantibus proveniret. Hoc agit ille, et efficit, qui per ministros suos rerum signis extrinsecus admonet, rebus autem ipsis per seipsum extrinsecus docet. Nec ideo pigrius moveri nos oportet ad visendos vos, quoniam quidquid in vobis laudabile est factum, non a nobis, sed ab illo factum est, qui facit mirabilia solus. Multo enim alacrius debemus accurrere ad spectanda opera divina quam nostra: quia et nos si quid boni sumus, opus illius non hominum sumus, unde Apostolus dixit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.* (1. Cor. 3. 7.)

2. Xenocrates Polemonem, ut scribitis, et non ex (b) illis litteris recordamur, de fruge temperantiæ disputando, non solum ebriosum, verum etiam tunc ebrium, ad mores alios repente convertit. Quamquam ergo ille, sicut prudenter et veraciter intellexistis, non Deo fuerit adquisitus, sed tantum a dominatu luxuriæ liberatus: tamen ne idipsum quidem, quod melius in eo factum est, humano operi tribuerim, sed divino. Ipsius namque corporis, quod est infimum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma et vires et salus, et si quid ejusmodi est, non sunt nisi ex Deo creatore ac perfectore naturæ; quanto magis animi bona donare nullus alius potest? Quis enim SUPERBIUS vel ingratius cogitare potest humana vecordia, si putaverit cum carne pulcrum faciat Deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro Christianæ sapientiæ sic scriptum est, *Cum scirem*, inquit, *quia nemo esse potest continens, nisi Deus det; et hoc ipsum erat sapientiæ scire cujus esset hoc donum.* (Sap. 8. 1.) Polemo ergo, si ex luxurioso continens factus ita, sciret cujus esset hoc donum, ut eum abjectis superstitionibus gentium pie coleret; non solum continens, sed etiam veraciter sapiens et salubriter religiosus exsisteret: quod ei non tantum ad præsentis vitæ honestatem, verum et ad futuræ immortalitatem valeret. Quanto minus igitur mihi arrogare debeo conversionem istam vestram, vel populi vestri, quam modo nobis nuntiastis, quæ me nec loquente, nec saltem præsente, proculdubio divinitus facta est, in quibus veraciter facta est. Hoc itaque præcipue cognoscite, hoc pie humiliterque cogitate. Deo, fratres, Deo gratias agite; Deum timete, ne deficiatis; amate, ut proficiatis.

3. Si autem adhuc quosdam amor hominis occulte segregat, et timor hominis fallaciter congregat; observent qui tales sunt, quoniam Deum, cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec judicem fugiunt. Si quid autem illos de quæstione ipsius unitatis, pro suæ salutis sollicitudine permovet, hoc sibi quantum existimo justissimum extorqueant, ut de catholica Ecclesia, id est toto orbe diffusa, potius id credant, quod divinæ scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicunt. De ipsa vero dissensione, quæ inter homines orta est, (qui qualeslibet fuerint, non utique præjudicant promissis Dei, qui dixit ad Abraham, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, (Gen. 26. 4.) quod creditum est cum audiretur prædictum, et negatur cum videtur impletum,) hoc tantum interim brevissimum, et nisi fallor, invictissimum cogitent, aut actam esse istam caussam in ecclesiastico transmarino judicio, aut non esse actam. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarinas gentes, cujus societatis nos communione gaudemus, et ideo ab eis innocentibus utique sacrilega diremtione separantur. Si vero acta est ibi ista caussa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis non videat, eos in ea victos, quorum inde communio separata est? Eligant ergo, utrum malint credere, quod pronuntiaverunt ecclesiastici cognitores, an quod murmurant victi litigatores. Adversus istam complexionem dictu brevissimam, intellectu facillimam, attendite pro vestra prudentia diligenter, quam nihil sobrium responderi possit, et tamen malus Polemo (c) magis ebrietate inveterati erroris evertitur. Date veniam prolixiori fortassis epistolæ quam jucundiori; verumtamen, ut arbitror, utiliori quam blandiori, Domini honorabiles et merito suscipiendi, carissimi ac desiderantissimi fratres. De adventu autem nostro ad vos, utrorumque desiderium Deus impleat. Quanto enim caritatis ardore accendamur ad visendos vos, verbis explicare non possumus; sed vos benigne credere minime dubitamus.

(a) Am. Bab. et Er. *Circensibus*.
(b) Editi, *ex illius litteris*. At MSS. habent, *ex illis* etc.
(c) Editi: *magis ebrietate inveterati erroris vertitur*. At MSS. *evertitur*. Suspicamur hunc locum fuisse a Librariis imminutum; idque vel ex particula, *magis*, conjectare licet.

CLASSIS III. AN. 412.

* Alias CXLIV. quæ autem 145. erat, nunc 248.

EPISTOLA CXLV.*

Anastasio rescribens Augustinus docet, non per legem sed per gratiam, neque timore sed caritate impleri justitiam.

Domino fratri sancto et desiderabili ANASTASIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scrip. circa an. 412, aut 413.

1. SALUTANDI sinceritatem tuam fidissimam occurrit occasio, honorabilium servorum Dei, fratrum nostrorum Lupicini et Concordialis, per quos etiamsi non scriberem, posset caritas tua omnia, quæ apud nos aguntur addiscere. Scio enim quantum nos in Christo diligas, quia et tu scis quantum in illo vicissim diligaris a nobis: et ideo non dubitavi te contristari potuisse, si eos vidisses sine litteris meis, quos a nobis perfectos, et tanta nobis familiaritate conjunctos ignorare non posses: simul etiam quia rescriptorum debitor fui. Nam ex quo sumsi epistolam tuam, nisi nunc primum rescripsisse me nescio. Tantis enim curis obstricti et distenti sumus, ut etiam hoc nesciam.

2. Vobis autem quemadmodum sit, et utrum vobis aliquam requiem, quantum in hac terra potest, Dominus præstiterit, valde nosse cupimus: quoniam si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra; (1. Cor. 12, 26.) atque ita plerumque contingit, ut dum aliquos fratres nostros in quantalacumque requie constitutos, in mediis nostris anxietatibus cogitamus, non parva ex parte recreemur, tamquam et nos in ipsis quietius tranquilliusque vivamus. Quamvis etiam cum molestiæ in hujus vitæ fragilitate crebrescunt, æternam requiem nos desiderare compellunt. MUNDUS quippe iste periculosior est blandus quam molestus, et magis cavendus cum se illicit diligi, quam cum admonet cogitque contemni. (1. Johan. 2, 17.) Nam cum omnia quæ in illo sunt, concupiscentia sint carnis et concupiscentia oculorum et ambitio sæculi; sæpe etiam iis qui talibus spiritalia, invisibilia, æterna præponunt, inserit se terrenæ suavitatis affectus, et delectationibus suis nostra comitatur officia. (2. sent. dist. 26 cap. Ceterum.) Quanto enim sunt caritati futura meliora, tanto sunt infirmitati violentiora præsentia. Et utinam ii qui ea videre et gemere noverunt, vincere et evadere mereantur: quod sine Dei gratia nullo modo voluntas implet humana; quæ nec libera dicenda est, quamdiu est vincentibus (2 Pet. 2. 19.) et vincientibus cupiditatibus subdita. A quo enim quis devictus est, huic et servus addictus est, (Johan. 8. 36.) et *Si vos Filius liberaverit*, ait ipse Dei Filius, *tunc vere liberi eritis*.

3. Lex itaque docendo et jubendo quod sine gratia impleri non potest, homini demonstrat suam infirmitatem, ut quærat demonstrata infirmitas Salvatorem, a quo sanata voluntas possit, quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidem, fides impetrat Spiritum * largiorem, (* Beda vulgatus: habet, largitorem. 2. Cor. 3.) diffundit Spiritus caritatem, implet caritas Le-

A gem. Ideo Lex pædagogus vocatur, (Galat. 3. 24.) sub cujus minacissima severitate qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. (Joel. 2. 32.) Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? (Rom. 10. 14.) Proinde ne littera sine spiritu occidat, (2. Cor. 3. 6.) Spiritus vivificans credentibus et invocantibus datur, caritas vero Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, (Rom. 5. 5.) ut fiat quod idem Apostolus dicit, *Plenitudo Legis caritas*. (Rom. 13. 10.) Ita bona est Lex illi, qui ea legitime utitur: (1. Tim. 1. 8.) utitur autem legitime, qui intelligens quare sit data, per ejus comminationem confugit ad gratiam liberantem. Huic gratiæ, qua justificatur impius, quisquis ingratus velut ad Legem implendam de suis viribus fidit, ignorans Dei justitiam, et suam volens constituere, justitiæ Dei non est

B subditus: (Rom. 10. 3.) ac per hoc fit ei Lex non absolutionis adjutorium, sed vinculum criminis. Non quia Lex malum est, sed quia *peccatum*, sicut scriptum est, *per bonum* talibus *operatur mortem*. (Rom. 7. 13.) Per mandatum enim gravius delinquit, qui per mandatum scit quam malum sit, quod admittit.

4. INANITER autem PUTAT VICTOREM SE ESSE PECCATI, qui pœnæ timore non peccat; quia etsi non impletur foris negotium malæ cupiditatis, ipsa tamen mala cupiditas intus est hostis. Et quis coram Deo innocens invenitur, qui vult fieri quod vetatur, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa voluntate reus est, qui vult facere quod non licet fieri, sed ideo non facit, quia impune non potest fieri. Nam quantum in ipso est, mallet non esse justitiam peccata pro-

C hibentem atque punientem. Et utique si mallet non esse justitiam, quis dubitaverit quod eam si posset auferret? Ac per hoc quomodo justus est, justitiæ talis inimicus, ut eam si potestas detur præcipientem auferat, ne comminantem vel judicantem ferat? INIMICUS ergo JUSTITIÆ EST, qui pœnæ timore non peccat: amicus autem erit, si ejus amore non peccet: tunc enim vere timebit peccare. Nam qui gehennas metuit, non peccare metuit, sed ardere. Ille autem peccare metuit, qui peccatum ipsum sicut gehennas odit. Ipse est timor Domini castus permanens in sæculum sæculi. (Psal. 18. 10.) Nam ille timor pœnæ, tormentum habet, et non est in caritate, eumque perfecta caritas foras mittit. (1. Johan. 4. 18.)

D 5. Tantum porro quisque peccatum odit, quantum justitiam diligit, quod non poterit Lege terrente per litteram, sed Spiritu sanante per gratiam. Tunc fit non Apostolus admonet, *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ: Sicut enim exhibuistis membra vestra deservire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem; sic nunc exhibete membra vestra deservire justitiæ in sanctificationem*. (Rom. 6. 19. Beda vulgatus ibidem.) Quid enim est, Sicut illud, ita et hoc, nisi quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati; sic ad juste vivendum non vos supplicii metus urgeat, sed ducat delectatio caritasque justitiæ? Et hæc quidem, quantum mihi videtur, nondum est perfecta, sed quodammodo adulta justitia. Neque enim frustra præ-

CLASSIS III. AN. 412.

A mitteret, *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ*, nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si jam illi ferre potuissent. Plus quippe servitutis debetur justitiæ, quam peccato solent homines exhibere. Nam pœna corporis etsi non a voluntate, tamen revocat ab opere peccati. Nec facile quisquam est, qui palam committat, quo illicitam et immundam percipiat voluptatem, si cruciatus vindictæ certum est continuo sequuturos.
Matt. 5. 16. JUSTITIA vero SIC AMANDA EST, ut ab ejus operibus etiam pœnæ corporis nos cohibere non debeant, atque inter manus etiam crudelium inimicorum luceant opera nostra coram hominibus, ut quibus placere possunt, glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est.

6. Hinc est quod ille fortissimus justitiæ dilector exclamat,
Rom. 8. 35. B *Quis non separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an nuditas, an periculum, an*
Psal. 43. 12. *gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur toto die, deputati sumus ut oves*
a *occisionis. Sed in his omnibus* (a) *supervincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Vide quemadmodum non utcumque ait, Quis nos separabit a Christo: sed ostendens unde cohæreamus Christo, *Quis nos*, inquit, *separabit a caritate Christi?* Caritate igitur Christo, non pœnæ timore cohæremus. Deinde commemoratis eis, quæ videntur habere violentiam, nec tamen habent valentiam separandi, ita conclusit, ut eamdem diceret caritatem Dei quam dixerat Christi. Et quid est, *a caritate Christi*, nisi a caritate justitiæ? De illo quippe dictum est, *Qui*
1. Cor. 1. 30. *factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemtio, ut quemadmodum scri-*
Jer. 9. 24. *ptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Sicut ergo ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis; ita ille justissimus, qui nec pœnarum corporalium terrore revocatur a sanctis operibus luminosissimæ caritatis.

Rom. 5. 5. 7. Quæ caritas Dei, quod perpetua cogitatione tenendum est, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis, ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Cum ergo nos hujus caritatis, qua Lex verissime impletur, pauperes egentesque sentimus; non de inopia nostra divitias ejus exigere, sed orando petere,
Psal. 35. 9. quærere, pulsare debemus; ut ille, apud quem est fons vitæ, det nobis inebriari ab ubertate domus suæ, et voluptatis suæ potari torrente: quo inundati atque vegetati, non solum tristitia non absorbeamur, verum etiam gloriemur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam
Rom. 5. 4. operatur, patientia probationem, probatio spem, spes vero non confundit: non quia per nos ipsos hoc possumus, sed quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.

8. Delectavit me ista saltem per litteras loqui tecum, quæ cum præsente non potui: et hoc non propter te, qui non alta sapiens consentis humilibus; sed propter quosdam, qui nimium arrogant humanæ voluntati, quam Lege data putant,
B ad eam implendam sibi posse sufficere nulla super doctrinam Legis gratia sanctæ inspirationis adjutam: per quorum disputationem infirmitati hominum miseræ atque indigæ suadetur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem. Non quia hoc audent aperte dicere; sed eorum sententiam, velint nolint, hoc utique sequitur. Nam ut quid nobis dicitur, *Vigilate et orate ne intre-* Matt. 26. 41.
tis in tentationem? Ut quid etiam secundum hanc exhortationem, cum doceret orare, præcepit ut dicamus, *Ne nos inferas in tentationem*: si hoc Matt. 6. 13.
non impletur ex adjutorio gratiæ divinæ, sed id totum est in arbitrio voluntatis humanæ? Quid plura? Saluta fratres qui tecum sunt, et orate pro nobis, ut salvi simus secundum illam salutem, de qua dicitur, *Non est opus sanis medi-* Matt. 9. 12.
cus, sed male habentibus. Non veni vocare ju-
C *stos, sed peccatores.* Orate ergo pro nobis, ut justi simus; quod quidem homo non potest nisi norit et velit, et erit continuo qui plane voluerit: sed hoc ipsum in eo non erit, nisi gratia Spiritus sanetur, et adjuvetur, ut possit.

EPISTOLA CXLVI. *

* Ex lib. de Gestis Pelag. Quæ autem 186 erat, nunc 205.

Pelagium resalutat: et pro litteris ipsius officiosis gratiam habet.

Domino dilectissimo et (b) desideratissimo fratri b PELAGIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

GRATIAS ago plurimum quod me litteris tuis exhilarare dignatus es, et certum facere de
D salute vestra. Retribuat tibi Dominus bona, quibus semper sis bonus et cum illo æterno vivas in æternum, Domine dilectissime, et desideratissime frater. Ego autem etsi in me non agnosco præconia de me tua, quæ tuæ benignitatis epistola continet; benevolo tamen animo erga

(a) MSS. duo Vat. *supervincimus propter eum.*

(b) Pelagius integritatem fidei suæ probaturus in Diospolitana synodo, quæ exeunte an. 415. habita fuit, has litteras aliasque ab orthodoxis episcopis sibi directas protulit, ut in lib. de Gestis Pelag. narrat Augustinus: qui subinde consilium sensumque hujus epistolæ suæ curat palam aperiendum. *Non solum*, inquit, *ab ejus laudibus temperari; sed etiam quantum potui, sine ejus commotione quæstionis de gratia, recte sapere admonui* etc. *Dixi* Desideratissimum, *quoniam valde cupiebam cum præsente aliquid colloqui. Jam enim audieram contra gratiam, qua justificamur, quando hinc aliqua commemoratio fieret, aperta eum contentione conari.* etc. *Et bona optavi a Domino retribui, non ad salutem corporis pertinentia, sed ea potius quæ putabat esse, vel forte adhuc putat in solo arbitrio voluntatis et propria potestate posita* etc. *Etiam ibi petivi ab eo, ut pro me oraret, quo potius a Domino talis fierem, qualem me esse jam crederet: ut eum sic admonerem, contra quod ille sapiebat, ipsam quoque justitiam, quam in me laudandam putaverat, non esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei* etc.

CLASSIS III. AN. 415.

exiguitatem meam ingratus esse non possum; simul admonens, ut potius ores pro me, quo talis a Domino fiam, qualem me jam esse arbitraris. *et alia manu:* Memor nostri incolumis Domino placeas, Domine dilectissime et desideratissime frater.

DE DUABUS PROXIME SEQUENTIBUS epistolis.

LIB. II. RETRACT. CAPUT XLI.

De *videndo Deo* scripsi librum, ubi de spiritali corpore, quod erit in resurrectione sanctorum, inquisitionem diligentiorem distuli, utrum vel quomodo Deus, qui spiritus est, etiam per corpus tale videatur: sed eam postea quæstionem sane difficillimam in novissimo, id est in vicesimo et secundo libro de Civitate Dei, satis quantum arbitror explicavi. Inveni etiam in quodam nostro codice, in quo et iste liber est, quoddam Commonitorium a me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est notatum. Hic liber sic incipit, *Memor debiti.* Illud autem, *Sicut præsens rogavi.*

Indiculus opusculorum S. Aug.

DE VIDENDO DEO

LIBER seu

EPISTOLA CXLVII. *

* Alias CXII quæ autem 147. erat, nunc 53.

Docet Deum corporeis oculis videri non posse.

AUGUSTINUS (a) PAULINÆ salutem.

Scripta videtur an. 413. PROOEMIUM.

1. Memor debiti quod ex tua petitione, et mea promissione factum est, religiosa famula Dei Paulina, persolutionis quoque ejus negligens esse non debui. Cum enim petivisses ut de invisibili Deo, utrum per oculos corporeos possit videri, prolixe aliquid copioseque ad te scriberem, negare non potui, ne sanctum tuum studium offenderem; sed promissum distuli, sive propter alias occupationes meas, sive quod a me id flagitaretur, unde aliquanto diutius cogitari oportebat. Sed cum tanta res esset, quæ cogitando non tam quid de ea sentiendum dicendumve esset, quam quonam modo persuadendum iis qui diversa sentirent, fieret difficilior, finem aliquando dilationi adhibendum putavi, sperans divinum adjutorium magis mihi scribenti quam differenti adfuturum. Quamobrem primum mihi videtur, plus valere in hac inquisitione vivendi quam loquendi modum. Nam qui didicerunt a Domino Jesu Christo mites esse et humiles corde, plus cogitando et orando proficiunt, quam legendo et audiendo. Nec ideo tamen agere partes suas sermo cessaverit; sed cum plantator et rigator officium sui gesserit muneris, cetera illi, qui dat incrementum, relinquit: ille quippe etiam ipsum plantatorem rigatoremque formavit.

Matt. 11. 29.

2. Secundum interiorem igitur hominem percipe verba intellectus. Ipse enim renovatur de die in diem, etiam cum exterior iste corrumpitur, sive castigatione abstinentiæ, sive aliqua morbida valetudine, sive quolibet casu, vel certe quod necesse est etiam iis, qui sano corpore diu vivunt, ipso ætatis accessu. Erigo itaque spiritum mentis tuæ, qui renovatur in agnitione Dei secundum imaginem ejus qui creavit eum; ubi per fidem in te habitat Christus; ubi non est Judæus et Græcus, servus et liber, masculus et femina: ubi non morieris cum solvi corpore coeperis; quia nec ibi marcuisti, cum sis annis gravis. Hoc interiore tuo erecta intende, et vide quæ loquor. Nolo auctoritatem meam sequaris, ut ideo putes tibi aliquid necesse esse credere, quoniam a me dicitur: sed aut Scripturis canonicis credas, si quid nondum quam verum sit vides, aut interius demonstranti veritati, ut hoc plane videas.

2. Cor. 4. 16.

Coloss. 3. 10. Eph. 3. 17. Gal. 3. 28.

3. Exempli gratia dicam aliquid, quo ad hæc certius præstruaris, et inde potissimum unde nobis in hoc ipso opere propositus est disputandi labor. Credimus videri Deum, non quia videmus, vel per oculos corporis sicut videmus hunc solem, vel mentis obtutu sicut se quisque interius videt viventem, videt volentem, videt quærentem, videt scientem, videt nescientem. Tu itaque lectis ipsa his litteris, solem quidem te vidisse recolis per oculos corporis, potes etiam statim videre si est id temporis, et eo loci es, ubi ex ea parte cælum oculis tuis usque ad solem contuendum patet. Ad illa vero videnda quæ mente conspici dixi, id est quod vivas quod videre Deum velis, quod id requiras, quod te vivere et velle et quærere scias, quomodo autem Deus videatur nescias; ad hæc, inquam omnia videnda non oculos corporis adhibes, nec intervallum loci,per quod intendatur obtutus, ut ad ea cernenda pervenist, sentis aut quæris. Sic vides vitam tuam, voluntatem, inquisitionem, scientiam, ignorantiam, quia nec ipsa est contemnenda visio, videre quod nescias; sic, inquam, vides hæc omnia, ut in te videas, apud te habeas, ac sine ullis figurarum lineamentis colorumque nitoribus, tanto clarius et certius, quanto simplicius interiusque conspicias. Cum igitur nec corporis oculis sicut corpora sive cælestia sive terrestria, nec mentis adspectu sicut ea sunt, quorum nonnulla commemoravi, quæ apud temetipsam certissime intueris, nunc videamus Deum; cur credimus eum videri, nisi quia Scripturæ accommodamus fidem, ubi legitur, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt?* et si qua alia in hanc sententiam eadem divina auctoritate ...

Matt. 5. 8.

(a) In MSS. inscribitur, *Liber ad Paulinam de videndo Deo*: nec habentur isthæc verba, *Paulinæ salutem*: licet prænotetur, *Augustinus*.

CLASSIS III. AN. 415.

ctoritate conscripta sunt, cui non credere nefas ducimus; credere autem pietatis esse minime dubitamus.

4. Hanc itaque distinctionem tene, ut si quid te admonuero, disserendo, quod ita videas oculis carnis, vel ullo alio sensu ejus sentias, seu te sensisse recolas, sicut sentiuntur colores, fragores, odores, sapores, fervores, et si quid aliud per corpus cernendo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo sentimus; aut ita videas mentis intuitu, ut vides vitam, voluntatem, cogitationem, memoriam, intelligentiam, scientiam, fidem tuam, et quidquid aliud mente conspicis, atque ita esse non tantum credendo, sed plane videndo non dubitas, hoc me judices ostendisse. Quod autem non sic ostendero, ut aut corporis aut animi sensu visum perceptumque teneatur, et tamen dixero aliquid, quod aut verum quidem aut falsum esse necesse sit, sed nullo illorum duum genere videatur; restat ut tantummodo credatur vel non credatur. Sed si divinarum scripturarum, earum scilicet quæ canonicæ in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendum est. Aliis vero testibus vel testimoniis, quibus aliquid credendum esse suadetur, tibi credere vel non credere liceat, quantum ea momenti ad faciendam fidem vel habere vel non habere perpenderis.

5. Si enim ea quæ non vidimus, hoc est, in (a) præsenti apparentia non sensimus vel mente vel corpore, neque de scripturis sanctis vel legendo vel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde sciremus esse civitates ubi numquam fuimus; vel a Romulo conditam Romam, vel, ut de propioribus loquar, Constantinopolim a Constantino? Unde postremo sciremus quinam parentes nos procreavissent, quibus patribus, avis, majoribus geniti essemus? Talium quippe cum plurima sciamus, non tamen ea vel ullo sensu præsentia, sicut solem, sicut nostri animi voluntatem, vel canonicorum eloquiorum auctoritate, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne natum passumque resurrexisse didicimus; sed aliis referentibus, de quorum testimonio in hoc dumtaxat rerum genere minime dubitandum esse putavimus. In quibus si alicubi fallimur, credendo vel ita esse quod non ita est, vel non ita esse quod ita est, nihil periculi esse judicamus, si non sit contra illam fidem, qua pietas informatur. Hæc prælocutio mea nondum propositam discutit quæstionem, sed te atque alios qui ista lecturi sunt, præstruit quales seu meorum seu quorumlibet scriptorum judices esse debeatis; ne vel scire vos opinemini quod nescitis, vel temere credatis quod neque corporis sensibus aut animi contuitu in ejusdem rei, quæ cognoscenda est, evidentia percepistis, neque canonicarum scripturarum auctoritate, etiamsi non adfuit sensibus vel animi vel corporis vestri, tamen credendum esse didicistis.

6. Jamne ergo venimus ad caussam, an adhuc lecturus instruendus est? Nonnulli enim putant ipsum quod dicimus credere, cum res vera creditur, hoc solum esse mente contueri. Quod si ita est, fallitur ista nostra superior prælocutio, in qua distinximus aliud esse aliquid sentire per corpus, sicut in cælo solem, et in terra montem, arborem, corpusve quodlibet; et aliud mentis intuitu rem nihilo minus evidentem, sicut nostra voluntas a nobismetipsis intus adspicitur cum aliquid volumus, vel cogitatio cum cogitamus, vel memoria dum recordamur, vel tale aliquid in animo sine corpore: aliud autem credere quod in corporis mentisve conspectu nec adest nec adfuisse recolitur; sicut sine parentibus creatum Adam, et natum ex virgine passumque resurrexisse Christum. Hæc enim etiam corporaliter facta sunt, et videri per corpus, si tunc adessemus, utique potuerunt: nunc autem non adsunt, sicut adest ista lux, quæ oculis cernitur; aut voluntas, qua nunc aliquid volumus; quæ mente conspicitur. Sed quia hæc distinctio falsa non est, profecto illa præstructio minus habebat, quod inter credere, et aliquid præsens mente conspicere, ne omnino unum atque idem putaretur, parum clara fuerat elocutione discretum.

CLASSIS III. AN. 415. CAPUT I.

CAPUT II.

7. Quid ergo dicimus? Num satis est ut inter videre et credere hoc distare dicamus, quia præsentia videntur, creduntur absentia? Plane forsitan satis est, si præsentia illa hoc loco intelligamus dicta, quæ præsto sunt sensibus sive animi sive corporis, unde etiam ducto vocabulo præsentia nominantur. Sic enim hanc lucem corporis sensu, sic et meam voluntatem plane video, quia præsto est animi sensibus, atque intus mihi præsens est. Si quis vero mihi indicet voluntatem suam, cujus os et vox mihi præsens est; tamen quia ipsa voluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis et animi mei, credo, non video: aut si eum mentiri existimo, non credo, etsi forte, ut dicit, ita sit. Creduntur ergo illa quæ absunt a sensibus nostris, si videtur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Videntur autem quæ præsto sunt, unde et præsentia nominantur vel animi vel corporis sensibus. Nam cum sint quinque corporis sensus, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi; visus quidem in eis præcipue oculis adtributus est, verumtamen hoc verbo utimur et in ceteris. Non enim tantum dicimus, Vide quid luceat, sed etiam, Vide quid sonet, Vide quid oleat, Vide quid sapiat, Vide quid caleat. Nec quia dixi ea credi, quæ absunt a sensibus nostris, sic accipiatur ut inter illa deputentur, quæ aliquando vidimus, et nos vidisse retinemus certique sumus, quamvis tunc non præsto sint cum recoluntur a nobis. Neque enim inter credita, sed inter visa deputantur; et ideo nota sunt, non quia fidem habuimus aliis testibus, sed quia nos vidisse sine dubio recordamur et scimus.

(a) Lov. in præsentia. At alii omnes libri habent, *in præsenti apparentia.*

CLASSIS III. AN. 413. CAPUT III.

8. CONSTAT igitur nostra scientia ex visis rebus et creditis: sed in iis quæ vidimus vel videmus, non ipsi testes sumus; in his autem quæ credimus, aliis testibus movemur ad fidem, cum earum rerum, quas nec vidisse nos recolimus, nec videmus, dantur signa vel in vocibus, vel in litteris, vel in quibusque documentis, quibus visis non visa credantur. Non autem immerito scire nos dicimus non solum ea, quæ vidimus, aut videmus, verum et illa, quæ idoneis ad quamque rem commoti testimoniis vel testibus credimus. Porro si scire non incongruenter dicimur, etiam illud quod certissimum credimus; hinc factum est ut etiam recte credita, etsi non adsint sensibus nostris, videre mente dicamur. Scientia quippe menti tribuitur, sive per corporis sensus, sive per ipsum animum aliquid perceptum cognitumque retineat: et fides ipsa mente utique videtur, quamvis hoc fide credatur, quod non videtur. Unde et apostolus Petrus dicit, *In quem modo non videntes creditis:* et ipse Dominus, *Beati qui non viderunt, et crediderunt.*

1 Pet. 1. 8. John. 20. 29.

9. Cum itaque dicitur homini, Crede Christum resurrexisse a mortuis: si credit, attende quid videat, attende quid credat, et utrumque discerne. Videt hominem cujus audit vocem; et ipsa vox in visis corporalibus deputatur, secundum ea quæ supra diximus. Hæc duo sunt, testis et testimonium: quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum auctoritas confirmat, divinarum scilicet scripturarum vel quorumlibet aliorum, quibus est motus ad fidem. Scripturæ ad visa pertinent corporis oculorum si eas legit, vel aurium si audivit. Videt autem animo quidquid figuris litterarum sonisve significari intellexit. Videt ipsam fidem suam, qua se credere sine cunctatione respondet. Videt cogitationem, qua cogitat quid ei possit prodesse quod credit. Videt voluntatem, qua accessit ad suscipiendam religionem. Videt etiam ipsius resurrectionis quamdam imaginem in animo suo factam, sine qua intelligi non potest quidquid factum corporaliter dicitur, sive credatur, sive non credatur. * Sed, ut puto, distinguis quomodo videat fidem suam qua credit, et quomodo videat illam resurrectionis imaginem in animo suo factam, quam, si hoc audit, videt etiam qui non credit.

* CAP. IV.

10. Hæc ergo omnia videt, partim corpore, partim mente. Voluntatem vero ejus, a quo audit, ut credat, et ipsam Christi resurrectionem non videt, sed credit; et tamen eam videre dicitur quodam mentis obtutu, magis secundum testimoniorum fidem, quam rerum presentia creditarum. Illa enim, quæ videt, adsunt sensibus vel animi vel corporis; quæ autem credit, absunt a sensibus et animi et corporis. Quamvis voluntas ejus, a quo audit, ut credat, non sit præterita, sed maneat in loquente; quam in seipso idem ipse qui loquitur videt: ille vero qui audit, non eam videt, sed credit. Resurrectio autem Christi præterita est, quam nec illi viderunt homines, qui tunc fuerunt. Nam qui viderunt viventem Christum, quem viderant morientem, ipsam tamen resurrectionem cum fieret non viderunt, sed eam certissime crediderunt, videndo et tangendo vivum, quem noverant mortuum. Nos totum credimus, et quod resurrexerit, et quod ab hominibus tunc visus et contrectatus sit, et quod nunc vivat in cœlis, nec jam moriatur, et mors illi ultra non dominetur. Res autem ipsa nec corporis nostri sensibus adest, sicut adest hoc cælum et terra; nec nostræ mentis obtutibus, sicut adest fides ipsa, qua hoc credimus.

CLASSIS III. AN. 413.

11. Sed jam satis, ut puto, ista mea præiocutione recognovisti, quid sit videre vel mente vel corpore, et quid ab eis distet credere. Quod quidem fit mente, et videtur mente; quoniam menti nostræ fides nostra conspicua est. Sed tamen quod eadem fide creditur, abest et ab adspectu corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit; et ab adspectu mentis alterius, sicut abest ab adspectu mentis meæ fides tua, quamvis eam esse in te credam, cum eam non videam corpore, quod nec tu potes; nec mente, quod tu potes, sicut ego meam, quam tu non potes. Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est, donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestet cogitationes cordis, ut eas non solum quisque suas videat, sed et aliorum. Secundum hoc enim dixit Apostolus, neminem scire quid agatur in homine, nisi spiritum hominis, qui in ipso est, secundum quod videmus in nobis. Nam secundum id quod credimus nec videmus, et multos fideles esse novimus, et multis noti sumus.

1. Cor. 2. 11. 1. Cor. 4. 5.

CAPUT V.

12. Si ergo jam ista distincta sunt, veniamus ad caussam. Scimus posse Deum videri, quoniam scriptum est, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt*: An forte non debui dicere, scimus, sed credimus: quoniam Deum nec corpore aliquando vidimus, sicut hanc lucem; nec mente, sicut ipsam in nobis, qua id credimus, fidem: sed tantum quia scriptum est in ea Scriptura cujus fideles sumus quod verum sit, minime dubitamus. Apostolus tamen Johannes cum tale aliquid diceret, *Scimus*, inquit, *quia cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est*. Ecce, scire se dixit, quod nondum factum fuerat, nec videndo, sed credendo cognoverat. Recte itaque diximus, scimus Deum posse videri quamvis eum non viderimus, sed divinæ auctoritati, quæ sanctis libris continetur, crediderimus.

Matt. 5. 8. 1. Johan. 3. 2.

13. Quid ergo est quod eadem dicit auctoritas, *Deum nemo vidit umquam?* An fortasse respondetur quod illa testimonia de videndo Deo sunt, non de viso? *Ipsi* enim *Deum videbunt*, dictum est; non, viderunt: et non, vidimus; sed, *videbimus eum sicuti est*. Proinde his sententiis non est contrarium, *Deum nemo vidit umquam*. Videbunt enim quem non viderunt, qui mundo corde filii Dei esse voluerint. Quid est ergo, *Vidi Deum facie ad faciem, et salva facta est ani-*

John. 1. 18. 2. Johan. 4. 12. Gen. 32. 30

CLASSIS III. AN. 413.

ma mea? An et hoc non est contrarium illi quod dictum est, *Deum nemo vidit umquam?* Et illud Johan. 1. 18. quod de Moyse scriptum est, *Quia loquebatur cum Deo facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum.* Et illud quod Propheta Isaias de Exod. 33. 11. seipso loquens ait, Isa. 6. 1. *Vidi Dominum sabaoth sedentem in throno:* et si qua alia solent similia testimonia, ex eadem auctoritate proferri, quomodo non sunt contraria sententiæ qua dictum est, *Deum nemo vidit umquam?* Quamquam et ipsum Evangelium potest putari sibi esse contrarium. Quomodo enim verum est, quod in eo Johan. 14. 9. dicitur, *Qui me* (a) *vidit, vidit et Patrem*, si, *Deum nemo vidit umquam?* Quomodo verum est, Matt. 8. 10. *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei;* si, *Deum nemo vidit umquam?*

A

14. Qua igitur regula intelligentiæ ista velut contraria et repugnantia, non esse contraria nec repugnare probabimus? Neque enim fieri ullo modo potest, ut hæc Scripturarum auctoritas aliqua ex parte mentiatur. Si dicimus in eo quod scriptum est, *Deum nemo vidit umquam*, homines tantummodo intelligendos, sicut etiam illud 1 Cor. 2. 11. dictum est, *Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est;* nemo utique, sed hominum: neque enim hoc de Deo ac-Johan. 2. 25. cipi potest, cum de Christo scriptum sit, non opus fuisse ut quisquam illi testimonium perhiberet de homine, quoniam ipse sciebat quid esset in homine. Nam hoc Apostolus planius ex-1. Tim. 6 16. plicans, *Quem nemo*, inquit, *hominum vidit, nec videre potest.* Si ergo ita dictum est, *Deum nemo vidit umquam*, ac si diceretur, nemo hominum; hactenus illa quæstio soluta videbitur, ut non sit huic sententiæ contrarium quod Dominus ait, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei:* ut scilicet Angelos Deum videre credamus, quem nemo vidit umquam, sed homi-Gen. 18. 1. num. Quomodo ergo Deum vidit Abraham, Isaac, Gen. 26. 2. Jacob, Job, Moyses, Michæas, Isaias, et si qui Gen. 32. 30. sunt, de quibus veracissima Scriptura testatur, Job. 38. 1. Exod. 33. 11. quod Deum viderint, si Deum nemo umquam 3. Reg. 22. 19. hominum vidit, nec videre potest? Isa. 6. 1.

B

15. Quamquam nonnulli volentes etiam probare impios visuros Deum, a Diabolo quoque ipso Deum visum putant; sic accipientes quod Job. 1. 6. et cap. 2. 1. scriptum est in libro Job, venisse cum Angelis et diabolum in conspectum Dei: ut jam et illud veniat in quæstionem, quomodo dictum sit, Matt. 5. 8. *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum vide-*Heb. 12. 14. *bunt;* et illud, *Pacem sectamini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo poterit videre Deum.* Multum enim miror, si eo usque progrediuntur, qui existimant impios visuros Deum, et a diabolo visum Deum, ut eos et mundo corde esse, et pacem et sanctificationem cum omnibus assectari asseverent.

Johan. 14. 9. Johan. 1. 18. 16. Nam quod Dominus ait, *Qui me vidit, vidit et Patrem*, potest paulo adtentius consideratum non videri esse contrarium ei, quod dixit, *Deum nemo vidit umquam.* Neque enim dixit, Quia vidistis me, vidistis et patrem; sed dicendo, *Qui me vidit, vidit et Patrem*, ostendere voluit unitatem substantiæ Patris et Filii, ne in aliquo inter se putarentur esse dissimiles: ac per hoc quoniam vere dictum est, *Qui me vidit, vidit et Patrem;* profecto quoniam Deum nemo hominum vidit umquam, nec Patrem quisquam putandus est vidisse, nec Filium secundum quod Deus est et Filius, et cum Patre unus Deus. Nam secundum id quod homo est, utique in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. Baruch. 3. 38.

CAPUT VI.

17. Sed magna quæstio est, quomodo non sit contrarium, quia tot antiqui viderunt Deum, si Deum nemo umquam vidit, quem nemo hominum vidit, nec videre potest? Vides quam difficilem mihi proposueris quæstionem, unde me aliquid prolixe copioseque scribere voluisti ex occasione brevis epistolæ meæ, quæ tibi visa est diligentius et uberius explicanda. Visne ergo adtendere, quæ apud alios interim comperi divinarum scripturarum egregios tractatores, quid de visione Dei senserint, ne forte sufficiant desiderio tuo, quamvis ea forsitan noveris? Pauca ergo ista adtende, si placet. Cum Evangelium exponens beatus Ambrosius Mediolanensis episcopus venisset ad eum locum, ubi Angelus apparuit in templo Zachariæ sacerdoti, ex hac occasione vide quanta et qualia de Dei etiam visione disseruit. Ambros. super Lucam, lib. 1. cap. 1. 11.

C

18. (Non immerito, inquit, Angelus videtur in templo; quia veri sacerdotis jam nuntiabatur adventus, et cœleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent. Et bene apparuisse dicitur ei, qui eum repente conspexit. Hoc specialiter, aut de Angelis, aut de Deo scriptura divina tenere consuevit, ut quod non petest prævideri, apparere dicatur. Sic enim habes: Apparuit Deus Abrahæ ad ilicem Mambre. Gen. 18. 1. Nam quia ante non præsentitur, sed repentino videtur adspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur, et is in cujus voluntate situm est videri, et cujus naturæ est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur; si vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit; aliis, quia noluit, non apparuit. (b) Visum est etiam Stephano, cum lapidaretur a populo, aperiri cælum. Act. 7. 55. b Visus est etiam Jesus stans ad dexteram Dei, et non visus est a populo. Vidit Isaias Deum sabaoth, Isa 6. 1. sed alius videre non potuit, quia cui placuit apparuit. Et quid de hominibus loquimur, cum etiam de ipsis cælestibus virtutibus et potestatibus legerimus, quia *Deum nemo vidit umquam?* Et addit quod ultra cælestes est potestates, *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse narravit.* Aut adquiescatur igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit umquam, Filium visum esse in veteri Testamento; et desinant hæretici ex virgine ei principium dare, qui antequam na-

D

(a) Editi, *Qui me videt, videt* etc. At MSS. melioris notæ constanter habent, *Qui me vidit, vidit* etc. juxta græcum textum ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.

(b) Bad. Am. Er. et MSS. quatuordecim, *Visus est etiam Stephano aperire cælum.*

CLASSIS III. AN. 413.

sceretur ex virgine videbatur. Aut certe refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certe Spiritum-Sanctum, si tamen est Spiritus-Sancti visio, ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit, quoniam Spiritum quoque visum accepimus in columba. Et ideo *Deum* (a) *nemo vidit umquam*, quia eam, quæ in (a) Deo habitat, plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. *Vidit* (Johan. 1. 18.) enim, ad utrumque referendum est. Denique cum additur, *Unigenitus Filius ipse narravit*, mentium magis quam oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus vero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit: et vocem ejus Isaias solus audivit. Apparuit angelus, et nunc præsto est, sed non videtur. Neque enim in potestate nostra est videre, sed in potestate illius apparere. Sed etsi potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam, nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus. Et quid mirum si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt* (Matt. 5. 8.). Quantos beatos jam numeraverat, et tamen videndi his Deum non promiserat facultatem? Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cum absens putatur, videtur; et cum præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis?* (Johan. 14. 9.) Qui enim cognovit, quæ sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum, et supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.)

CAP. VII.

19. Si hæc verba intelligis, quid restat quod a me amplius requiratur, cum illa quæ difficilis videbatur, soluta sit quæstio? Discretum est quippe quomodo dictum sit, *Deum nemo vidit umquam*, et quomodo Deum justi antiqui viderint. Sed illud propterea dictum est, quoniam Deus natura invisibilis est. Illi autem ideo viderunt, quicumque Deum viderunt, quia cui voluerit, sicut voluerit, apparet ea specie, quam voluntas elegerit, etiam latente natura. Nam si quando patres Deum viderunt, ipsa illis natura A ejus apparuit, quamvis si noluisset utique non apparuisset, quomodo *Deum nemo vidit umquam* (Johan. 1. 18.), cum eo volente ipsa ejus a tot patribus natura conspecta sit? Quod si dicitur Filius a patribus visus, ut de Deo Patre accipiatur dictum, quod eum nemo umquam viderit; non quidem amisit occasionem Ambrosius ut hinc quosdam hæreticos redargueret, id est, Photinianos, qui principium Filio Dei ex utero virginis tribuunt, nec volunt credere quod et antea fuerit. Sed quis videbat alios, id est, Arianos perniciosius insidiantes, quorum proculdubio error adstruitur, si Patris natura invisibilis, Filii vero visibilis creditur, utriusque unam pariterque invisibilem asseruit esse naturam, adjungens etiam Spiritus-Sancti. Quod breviter quidem, sed B admirabiliter intimavit, ubi secutus sit, (Aut certe refelli non potest, vel Patrem vel Filium, vel certe Spiritum-Sanctum, si tamen est Spiritus-Sancti visio, ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit.) Potuit dicere, non natura monstraverit; sed maluit dicere, formaverit, ne ipsam speciem, in qua Deus elegit apparere, de sua natura formare putaretur, et ex hoc utique convinceretur convertibilis esse mutabilisque substantiæ: quod ipse Deus a fide priorum misericors et benignus averterit.

CAP. VIII.

20. Invisibilis est igitur natura Deus, non tantum Pater, sed et ipsa Trinitas unus Deus. Et quia non tantum invisibilis, verum etiam incommutabilis; sic appareat quibus voluerit, in C qua voluerit specie, ut apud eum integra maneat ejus invisibilis incommutabilisque natura. Desiderium autem veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, et inhianter ardescunt, non opinor, in eam speciem contuendam flagrat, qua ut vult apparet quod ipse non est; sed in eam substantiam, qua ipse est quod est. Hujus enim desiderii sui flammam sanctus Moyses fidelis famulus ejus ostendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur, *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum* (Exod. 33. 13.; serm. LXX.). Quid ergo? Ille non erat ipse? Si non esset ipse, non ei diceret, *ostende mihi temetipsum*, sed ostende mihi Deum: et tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minus diceret, *ostende mihi temetipsum*. Ipse ergo erat in ea D specie, qua apparere voluerat; non autem ipsa apparebat in natura propria, quam Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi, verum est, quia nemo potest faciem Dei videre et vivere; id est nemo potest eum in hac vita videre vivens sicuti est. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Et (Ibid. 20.) illud quod Johannes ait; si recte intelligitur, *Dilectissimi, nunc filii Dei sumus et nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est* (1. Johan. 3. 2.): non sicut eum homines viderunt,

(a) Lov. quæ *in Christo habitat*. At editiones antiquiores, et MSS. quatuordecim habent, quæ *in Deo* etc.

CLASSIS III. AN. 413.

quando voluit, in specie qua voluit, non in natura, qua in semetipso, etiam cum videretur, latuit; sed sicuti est, quod ab eo petebatur, cum ei diceretur, *ostende mihi temetipsum*, ab eo, qui cum illo facie ad faciem loquebatur.

21. Non quia Dei plenitudinem quisquam, non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. * Aliud est enim videre, aliud est totum videndo comprehendere. Quandoquidem id videtur, quod præsens utcumque sentitur: totum autem comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici possunt; sicut te nihil latet præsentis voluntatis tuæ, circumspicere autem potes fines anuli tui. Exempli gratia duo posui, quorum alterum ad mentis obtutum, alterum ad corporales oculos pertinet. Visus enim, sicut ille ait, ad utrumque referendus est, id est et ad oculos et ad mentem.

*CAP. IX.

22. Porro si propterea Deum nemo vidit umquam, quia, sicut ait disputator, cujus verba consideramus, (Plenitudinem divinitatis ejus » nemo conspexit, nemo mente aut oculis com- » prehendit; vidit enim ad utrumque referendum » est:) restat inquirere quomodo Angeli Deum videant, propter illud quod ex Evangelio commemoravi, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*. Si enim et ipsis non sicuti est, sed latente sua natura, in specie qua voluerit apparet; magis magisque requirendum est, quomodo eum nos videbimus sicuti est, et sicut Moyses desideravit, cum peteret ut Deus, qui in conspectu ejus erat, ostenderet illi semetipsum. Hoc enim nobis summum præmium in resurrectione promittitur, quod erimus æquales Angelis Dei: ac per hoc si nec ipsi eum vident sicuti est, quomodo nos ita visuri sumus, cum eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed vide quid consequenter dicat noster Ambrosius: (Denique, » inquit, cum additur, *Unigenitus Filius ipse narravit*; » mentium magis quam oculorum visio declaratur. » Species enim videtur, virtus vero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. ») Qui paulo ante dixerat visionem ad utrumque referendam, nunc eam non menti, sed oculis dedit: non, ut opinor, negligenter sua verba respiciens; sed quia usitatius in loquendo solemus oculis attribuere visionem, sicut speciem corpori. Nam et hic mos loquendi crebrius usurpatur in rebus, quæ locis continentur, variantarque coloribus. Sed si nulla species esset mente contuenda, non diceretur ille speciosus forma præ filiis hominum. Neque enim hoc secundum carnem dictum est, et non secundum speciem spiritalem: Dicitur ergo et species pertinens ad mentis obtutum; sed quia usitatius in corporibus dicitur, vel in similitudinibus corporum; ideo dixit, (Species videtur, virtus vero » narratur: illa oculis, hæc mente comprehendi- » tur.) Proinde narrante Unigenito, qui est in sinu Patris, narratione ineffabili, creatura rationalis munda et sancta, impletur visione Dei ineffabili, quam tunc consequemur cum æquales

Matt. 18. 10.

Luc. 20. 36.

Johan. 1. 18.

Psal. 44. 3.

Angelis facti fuerimus. Quia sicut videntur ista visibilia corporis sensibus nota, Deum nemo vidit umquam: quoniam si aliquando eo modo visus est, non sicut ista natura videtur, sed voluntate visus est, specie qua voluit apparens, latente natura atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo, quo videtur sicuti est, nunc fortasse videtur a quibusdam Angelis: a nobis autem tunc ita videbitur, cum eis facti fuerimus æquales.

23. Deinde cum addidisset, quia nec potestates cœlorum, sicut Seraphim, nisi cum volunt et quemadmodum volunt videntur, ut hinc etiam conjiceretur quanta sit invisibilitas Trinitatis, (Tamen, inquit, etsi potestas non est videndi, » est gratia promerendi ut videre possimus. Et » ideo qui habuit gratiam, meruit copiam: nos » copiam non meremur, quia Deum videndi gra- » tiam non habemus.) His itaque verbis quia non » sua docet, sed Evangelium exponit, non hoc voluit intelligi, quod quidam eorum videbunt Deum, quidam vero non videbunt, quibus credentibus dedit potestatem filios Dei fieri; cum ad eos omnes pertineat quod dictum est, *Videbimus eum sicuti est*. Sed dicendo, nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus; de hoc sæculo se loqui significavit, ubi quibusdam Deus, licet non in sua natura, sed in qua voluit specie dignatus est apparere; sicut Abrahæ, sicut Isaiæ, aliisque similibus; ceteris vero innumerabilibus; quamvis ad suum populum et hereditatem æternam pertinentibus, nulla vel tali specie se demonstrat. In futuro autem sæculo, qui regnum accepturi sunt, quod eis ab initio præparatum est, omnes eum corde mundo videbunt; nec in illo regno nisi tales erunt.

CAPUT X.

1. Joan. 3. 2.

Gen. 18. 1. Num. 12. 8. Isa. 6. 1.

24. Attende itaque quid adjungat jam de illo sæculo dicere incipiens: (Et quid mirum, in- » quit, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, » Dominus non videtur? In ipsa quoque resurre- » ctione non facile est Deum videre, nisi eis qui » mundo sint corde. Et ideo *Beati mundo corde; » ipsi enim Deum videbunt*. Quantos beatos jam » numeraverat, et tamen his videndi Deum non » promiserat facultatem. Si ergo ii, qui mundo » sunt corde, Deum videbunt; utique alii non vi- » debunt. Neque enim indigni Deum videbunt; » neque is, qui Deum videre noluerit, potest » Deum videre.) Cernis quam circumspecte loquatur jam de iis, qui in futuro sæculo videbunt Deum: neque enim omnes, sed qui digni sunt. Resurgent enim et digni et indigni regno illo, ubi videbitur Deus: quoniam *omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus et procedent*; sed cum magna differentia: nam *qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero male egerunt, in resurrectionem judicii*. Hic judicium pœnam æternam significat: sicut etiam illud dictum est, *Qui non credit, jam judicatus est*.

CAP. IX.

Johan. 5. 28.

Johan. 3. 18.

25. Quod ergo ait sanctus Ambrosius, (Ne- » que is, qui Deum videre noluerit, potest Deum » videre,) quid aliud intelligi voluit, nisi quia »

CLASSIS III. AN. 415.

his, qui mundando cordi curam tantæ rei dignam non vult impendere, non vult Deum videre. Vide proinde quid adjungat: (Nec in loco, inquit, Deus videtur, sed mundo corde.) Quid evidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur visione diabolus et angeli ejus, et omnes cum eis impii sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt; quoniam mundo corde non
Job. 1. 6. et cap. 2. 1. sunt: ac per hoc quod scriptum est in libro Job, venisse Angelos in conspectum Dei, et venisse cum eis diabolum, non ideo diabolus Deum vidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt venisse in conspectum Dei, non Deus in conspectum eorum. Veniunt autem in conspectum nostrum quæ videmus, non a quibus videmur. Venerunt ergo, sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent coram Deo, non ut coram ipsis Deus. Nec est opus hoc loco immorari, ut pro viribus nostris conemur ostendere quomodo et hoc temporaliter fiat, cum in Dei conspectu sunt omnia semper.

26. Nunc enim quæritur quomodo videatur Deus non ea specie, qua et in isto sæculo quibusdam voluit apparere, quando non solum cum
Gen. 18. 1. Abraham aliisque justis, verum etiam cum Cain fratricida locutus est: sed quomodo videatur in illo regno, ubi eum videbunt filii ejus sicuti est.
Gen. 4. 6. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum; quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad Deum facie ad faciem non sufficiebat, et di-
Exod. 33. 13. cebat, *Ostende mihi temetipsum manifeste, ut videam te*: tamquam diceret, quod in Psalmo ex
Psal 16. 15. eodem desiderio canitur, *Satiabor cum manifestabitur gloria tua*. Quo desiderio ardebat et Philippus, et sic satiari cupiebat, dicens, *Ostende*
Johan. 14.8. *nobis Patrem, et sufficit nobis*. De hac visione loquens ejus etiam ipse amator et desiderator Ambrosius, (Non in loco, inquit, Deus videtur, sicut ad ilicem Mambre, sicut in monte Sina, (sed mundo corde.) Et sequitur sciens quid desideret, et quid æstuet, et quid speret, (Nec corporalibus, inquit, oculis Deus quæritur,) quibus se ostendit Abrahæ, Isaac, Jacob, et aliis in hoc sæculo: (nec circumscribitur visu,)
Exod. 33. 23. propter illud quod dictum est, *Posteriora mea videbis*: (nec tactu tenetur,) sicut luctatus etiam est cum Jacob: (nec auditur affatu,) sicut non solum a tot sanctis, verum etiam a diabolo auditus est: (nec sentitur incessu,) sicut aliquando eum in paradiso deambularet ad vesperam.

27. Vides quemadmodum vir sanctus enitatur nostras mentes ab omnibus carnis sensibus sevocare, ut aptas faciat ad videndum Deum. Et tamen quid agit talis extrinsecus plantator et rigator, nisi intrinsecus operetur, qui dat incrementum Deus? Quis enim sine adjutorio Spiritus Dei cogitare valeat esse aliquid, magisque esse quam omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco videatur, nec quærendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneatur, nec sentiatur incessu, et videatur tamen, sed mundo corde? Neque enim de hac vita ille lo-

A quebatur, cum hoc diceret, quandoquidem ab hoc sæculo, in quo Deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua voluit, quibus voluit, satis discrevit sæculi futuri vitam, discretione apertissima, ubi ait, (Et quid mirum, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sunt mundo. Et ideo *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt*.) Hinc jam de illo sæculo dicere exorsus est, ubi Deum videbunt, non omnes qui resurgent; sed qui resurgent ad vitam æternam: non indigni, de quibus dictum est, *Tollatur* Isa. 26. 10. sec. LXX.
impius, ne videat claritatem Domini; sed digni, de qualibus dixit ipse Dominus, cum præsens
B non videretur, *Qui diligit me, mandata mea* Johan. 14.21.
custodit: et, *Qui diligit me, diligetur a Patre* Ibidem.
meo, et ego diligam eum, et ostendam meipsum illi: nec ii quibus dicetur, *Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus*: sed ii quibus dicetur, *Venite Benedicti Patris mei;* Matt.25.41.
percipite regnum, quod vobis præparatum est Ibid. 34.
ab initio mundi: Illi quippe ibunt in ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam. Et quæ est vita æterna, nisi quod ipsa Vita alibi dicit, *Hæc est autem vita æterna: ut cognoscant te unum Deum verum et quem misisti Jesum Christum*? sed sic quomodo promisit ostensurum seipsum dilectoribus suis cum Patre unum Deum, non quomodo in hoc sæculo in corpore visus est a bonis et a malis. Johan. 17.3.

C 28. Et in judicio enim futuro, quo sic venturus est, quomodo visus est ions in cælum, hoc est in eadem forma filii hominis, eamdem formam videbunt, quibus dicturus est, *Esurivi,* Matt.25.42.
et non dedistis mihi manducare: quia et Judæi Zach. 12 10.
videbunt in quem pupugerunt: non illam Dei formam, in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. In illa Dei forma tunc videbunt Phil. 2. 6.
eum, qui videbunt eum sicuti est. Nec ideo videbunt, qui pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes et sitientes justitiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionem passi propter justitiam, quamvis et hæc omnia iidem ipsi sint; sed quia mundo sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, cum omnia faciant, qui cor mundum
D habent, non est tamen alicubi positum, *Deum videbunt*, nisi ubi dictum est, *Beati mundo cor-* Matt. 5. 8.
de; quoniam mundo corde videbitur, qui nec in loco videtur; nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deum enim nemo vidit umquam, vel in hac vita, sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista, quæ corporali visione cernuntur: quia unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse narravit. Unde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat.

29. Sed rursus ne desiderium nostrum a corporis sensu ad alium corporis sensum migraret, CAP. XII.
hoc est ad aures ab oculis; ideo cum dixisset,

CLASSIS III. AN. 413.

» (Nec corporalibus Deus oculis quæritur, nec » circumscribitur visu, nec tactu tenetur;) addidit etiam, (nec auditur affatu;) ut si possumus, unigenitum Filium, qui est in sinu Patris, sic intelligamus narrantem, quomodo et Verbum est, non sonus auribus instrepens, sed imago mentibus innotescens, ut illic interna et ineffabili luce clarescat quod dictum est, *Qui me vidit, vidit et Patrem:* (*John.* 14. 9.) quod hic Philippo dicebatur, quando videbat, et non videbat. Sequitur enim hujus visionis eximius concupitor Ambrosius, dicens, (Et cum absens putatur, videtur: et cum præsens est, non videtur.) Non dixit, cum absens est, sed, cum absens putatur. Nusquam enim absens est, qui cœlum et terram implet; nec spatiis includitur parvis, magnisve diffunditur, sed ubique totus est, et nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, videt Deum, et cum absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret et agat ut posse mereatur, nec ad hominem disputatorem pulset, ut quod non legit legat; sed ad Deum Salvatorem, ut quod » non valet valeat. Unde autem dixerit, (et cum » præsens est non videtur) consequenter aperuit, » dicens, (Denique nec Apostoli omnes Christum » videbant. Et ideo ait, *Tanto tempore vobiscum* » *sum, et adhuc me non cognovistis?* (*John.* 14. 9.)) Ecce quo» modo Deus præsens erat et non videbatur.

30. Sed quare non ausus est dicere, Denique nec Apostoli Christum videbant, sed ait, (nec Apostoli omnes,) tamquam aliqui tunc viderent ea visione, in qua ipse et pater unum sunt? An forte illud adtendit, quod cum Petrus dixisset, *Tu es Christus Filius Dei vivi;* (*Matt.* 16. 17.) responsum acceperit, *Beatus es Simon Bar-jona, quia non tibi revelavit caro et sanguis, sed Pater meus, qui in cœlis est?* quamvis illa revelatio, utrum per fidem tantæ rei creditæ, an per visionem conspectæ facta in ejus mente fuerit, non mihi videatur elucere; eum et ipse Petrus tam parvulum se adhuc illi ostenderit, ut timeret ne amitteret morientem, quem Filium Dei vivi, hoc est vitæ fontem fuerat paulo ante confessus.

CAPUT XIII.

31. Deinde potest movere, quomodo jam ipsa Dei substantia videri potuerit a quibusdam in hac vita positis, propter illud quod dictum est ad Moysen, *Nemo potest faciem meam videre et vivere:* (*Exod.* 33. 20.) nisi quia potest humana mens divinitus rapi ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per istam communem mortem carne solvatur. Sic enim raptus est, qui audivit illic ineffabilia verba quæ non licet homini loqui: (*2. Cor.* 12. 2.) ubi usqueadeo facta est ab hujus vitæ sensibus quædam intentionis aversio, ut sive in corpore, sive extra corpus fuerit, id est utrum, sicut solet in vehementiori exstasi, mens ab hac vita in illam vitam fuerit alienata manente corporis vinculo, an omnino resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit ut et illud verum sit, quod dictum est, *Nemo potest faciem meam videre et vivere;* quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur; et non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda cadavera remanerent, etiam istam excellentiam revelationis fuisse concessam. Quod existimo cogitasse illum, qui noluit dicere, nec Apostoli Christum videbant, sed ait, (nec Apostoli omnes Christum videbant,) credens quibusdam eorum divinitatis quoque ipsius visionem, de qua loquebatur, etiam tunc potuisse donari; certe propter beatum Paulum, quia et ipse quamvis novissimus, utique Apostolus erat, qui de sua illa ineffabili revelatione non tacuit.

32. Quamquam et illi fidelissimo antiquo famulo Dei Moysi, mirum nisi in hac terra laboraturo, populumque illum adhuc recturo, concessum est quod petivit, ut claritatem Domini videret, cui dixerat, *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste.* (*Exod.* 33. 13. sec. LXX.) Accepit enim in præsentia congruum responsum, quod faciem Dei videre non posset, quam nemo videret et videret, hoc modo significante Deo alterius potioris vitæ illam esse visionem. Deinde in verbis Dei futuræ Christi Ecclesiæ mysterium figuratum est. Gestavit quippe Moyses typum populi Judæorum in Christum passum postea crediturі: ideo dictum est illi, *Cum transiero, posteriora mea videbis:* (*Ibid.* 23.) et cetera quæ ibi dicuntur, mirabili sacramento prænuntiant Ecclesiam post futuram, unde modo longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio ejus etiam illud, quod petierat, fuisse concessum, in libro Numerorum postea demonstratum est, ubi Dominus arguit contumaciam sororis ipsius, (*Num.* 12. 6.) et dicit aliis Prophetis in visione se apparere et in somno, Moysi autem per speciem, non per ænigmata: ubi etiam addidit dicens, *Et gloriam Domini vidit.* Quid ergo est quod eum sic fecit exceptum, nisi forte quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem et ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiverat, videret Deum sicuti est, quæ contemplatio cunctis filiis in fine promittitur?

CAPUT XIV.

33. Ista credo considerans vir ille sanctus cujus verba tractamus, (nec Apostoli, inquit, omnes Christum videbant,) quoniam forte aliqui eorum etiam ipso tempore viderant, secundum ista quæ dixi. Ut autem probaret quod dixit, quia non omnes videbant, continuo subjecit, (Et ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et* » *adhuc me non cognovistis?* (*John.* 14. 9.)) Deinde subjungens » a qualibus Deus videatur illa contemplatione sicuti est: (Qui enim cognovit, inquit, quæ sit » latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, » et supereminentem scientiæ caritatem Christi, (*Eph.* 3. 18.) » vidit et Christum, vidit et Patrem). »

34. Ego hæc verba apostoli Pauli sic intelligere * soleo: (*Beda vulgatus Eph.* 3. 18.) In latitudine bona opera caritatis: in longitudine perseverantiam usque in finem: in altitudine spem cœlestium præmiorum: in profundo inscrutabilia judicia Dei, unde ista gratia in homines venit. Et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis, ut in latitudine

* In epistola 140. c. 26.

CLASSIS III. AN. 413.

accipiatur transversum lignum, quo extenduntur manus propter operum significationem: In longitudine ab ipso (*a*) usque in terram, ubi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere, hoc est longanimiter permanere: In altitudine ab ipso tranverso ligno sursum versus quod ad caput eminet, propter exspectationem supernorum, ne illa bona opera atque in eis perseverantia, propter beneficia Dei terrena atque temporalia, facienda credantur; sed potius propter illud, quod desuper sempiternum sperat fides, quæ per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni, quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet; sicut ex occulta Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic: Supereminentem vero scientiæ caritatem Christi, eam profecto, ubi illa est pax, quæ præcellit omnem intellectum. Sed sive hoc in illis apostolicis verbis etiam ille senserit evangelicus disputator, sive aliud aliquid fortasse congruentius; vides tamen etiam hoc, ni fallor, a regula fidei non abhorrere.

35. Unde autem nunc agimus propter contuitum spiritalem, cum dixisset, (Qui cognovit » quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et » profundum, et supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem,) » ne alicubi tardissimo de corporali visione dicere » videretur, (Nos enim, inquit, jam secundum » carnem non novimus Christum, sed secundum » spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus.) Quod ait hoc loco (novimus,) secundum fidem dixit, quæ nunc est; non secundum contemplationem, quæ tunc erit: quia et illud novimus quidquid fide non ficta, etiamsi nondum per speciem contuendo, jam tamen inconcusse credendo retinemus. Denique cum dixisset, jam non se secundum carnem Christum nosse, sicut Apostolus ait; et addidisset testimonium de Propheta, *Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus;* continuo subjecit, » (Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericor- » dia sua implere dignetur, ut videri possit a no- » bis.) Certe manifestum est quod illam notitiam, ubi dixerat (novimus,) ex fide posuit, ex qua modo justus vivit, non ex contemplatione, qua eum videbimus sicuti est. Hanc enim sibi et nobis consequenter optavit, futuramque significa- » vit, dicendo, (Qui nos in omnem plenitudinem » Dei misericordia sua implere dignetur, ut vide- » ri possit a nobis.)

2. Cor. 5. 16.

Thren. 4. 20.

CAP. XV. 36. Hanc plenitudinem Dei quidam in sermone Apostoli sic intellexerunt, ut putarent nos hoc futuros omnino quod Deus est. Hæc enim verba, sicut recognoscis, Apostolus posuit ita loquens, *cognoscere etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Quapropter, inquiunt, si aliquid minus quam Deus habebimus, et in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnem plenitudinem Dei? sed quoniam implebimur, profecto erimus æquales. Aversaris lotum utique et detestaris humanæ mentis errorem, scio, et recte facis. Sed quomodo intelligenda sit ista plenitudo, qua dictum est implendos nos esse in omnem plenitudinem Dei; postea si Deus voluerit pro viribus, quas dederit, disseremus.

Eph. 3. 19.

Epilogus ante dissertorum.

37. Nunc autem quod mihi proposueras, et ad explicandum difficile videbatur, utrum explicatum sit, diligenter adtende recolendo quæ dicta sunt. Si enim quæris, utrum possit Deus videri. Respondeo, Potest. Si quæris, unde sciam. Respondeo, Quia in veracissima Scriptura legitur, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt:* et cetera talia. Si quæris quomodo dictus sit invisibilis, si videri potest. Respondeo, invisibilem esse natura, videri autem cum vult, sicut vult: plurimis enim visus est, non sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, quomodo eum vidit vel Cain sceleratus, quando de suo scelere ab illo interrogatus et judicatus est; vel etiam ipso diabolus, quando venit cum Angelis, ut coram illo assisteret, si *Beati mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt:* Respondeo, non quidem esse consequens, ut etiam videant Deum, qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum, qui audierunt quando dixit ad Filium, *Et clarificavi et clarificabo iterum.* Verumtamen non esse mirandum, si aliqui etiam non mundi corde vident Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit, latente invisibili et apud se incommutabili manente natura. Si quæris, utrum etiam sicuti est possit aliquando videri. Respondeo, filiis hoc esse promissum, de quibus dictum est, *Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est.* Si quæris, unde eum videbimus. Respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus æquales. Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, Deum nemo vidit umquam, nec videre potest, quoniam lucem habitat inaccessibilem, et est natura invisibilis sicut incorruptibilis: quæ contextim posuit Apostolus dicens, *Regi autem sæculorum invisibili, incorruptibili:* quia sicut nunc incorruptibilis, nec postea corruptibilis; ita non solum nunc, sed etiam semper invisibilis. Nec in loco enim videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Unigenitus autem Filius, qui est in sinu Patris, deitatis naturam atque substantiam insonabiliter narrat, et ideo dignis idoneisque tanto conspectu oculis etiam invisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, de quibus Apostolus dicit, *illuminatos oculos cordis vestri*, et de quibus dicitur, *Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte.* Domino enim spiritus est. Unde qui adhæret Domino unus spiritus est. Proinde qui potest

Matt. 5. 8.

Gen. 4. 6.

Johan. 12. 28.

1. Johan. 3. 2. Matt. 18. 10. Luc. 20. 36.

1. Tim. 6. 16.

Ibid. cap. 1. 17.

Johan. 1. 18.

Ephes. 1. 18. Psal. 12. 5.

2. Cor. 3. 17. 1. Cor. 6. 17.

(*a*) Unus e Vaticanis MSS. *ab ipso transverso ligno usque in terram, ubi totum corpus crucifixi stare videtur.*

CLASSIS III. AN. 413. CAP. XVI.

Deum invisibiliter videre, ipse Deo potest incorporaliter adhærere.

38. Porro jam non esse in quæstione, quam proposuisti, amplius quod requiras. Sed in hac tota nostra disputatione considera quid videris, quid credideris; quid adhuc nescias, sive quia non dixi, sive quia non intellexisti, sive quia non judicasti, esse credendum. Et ea quæ vera esse vidisti, adhuc discerne unde videris, utrum recolendo illa te vidisse per corpus, sicut corporea cælestia vel terrestria; an vero numquam corporalibus ea adtigeris visibus, sed sola mente intuens, vera et certa esse perspexeris, sicut voluntatem tuam, de qua ego tibi credere loquenti possum, eam vero, ut abs te videtur, videre ipse non possum. Et cum hæc utraque discreveris, etiam id adtende unde discernas. B Quamvis enim alia corpore, alia mente videamus; horum tamen duorum generum ipsa discretio videtur mente, non corpore; et ea quæ mente conspiciuntur, non indigent ullo corporis sensu, ut ea vera esse noverimus. Quæ autem per corpus videntur, nisi mens adsit, quæ talia nuntiata suscipiat, nulla possunt scientia contineri; et quæ nuntiata quasi suscipere perhibetur, foris ea reliquit. Sed eorum imagines, id est incorporeas similitudines corporum, incorporaliter commendat memoriæ, unde cum voluerit et potuerit, velut de custodia productas atque in conspectum cogitationis exhibitas judicet. Et cum (a) valet, etiam ista duo discernit, C quid in specie corporali foris reliquerit, quid ejus simile intus adspiciat; et illud absens, hoc præsens esse dignoscit: sicut me absente faciem mei corporis cogitas, et illa tibi est imago præsens; absens autem facies, cujus imago est: et hæc corpus, illa vero incorporea corporis similitudo est.

39. Iis ergo, quæ vides, diligenter fideliterque perspectis atque distinctis, adtende quæ credis in hoc ipso sermone toto, ex quo ad te loqui his litteris cœpi; et in eis ipsis, quibus non visis accommodas fidem, ipsa testium pondera discernendo, perpende. Neque enim mihi sic credis quemadmodum Ambrosio, de cujus libris tanta illa testimonia posui. Aut si ambobus nobis æqua lance putas esse credendum, D numquid ullo modo Evangelio nos comparabis, aut scripta nostra scripturis canonicis coæquabis? Profecto si recte in dijudicando sapis, longe nos infra vides ab illa auctoritate distare. Et me quidem longius, sed utrique nostrum quantumlibet credas, utrumque illi excellentiæ nequaquam comparas. Quocirca id quod scriptum est, *Deum nemo vidit umquam*: et *Lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest*: et, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: et quidquid aliud ex illis libris sanctis commemoravi, firmius credis quam id quod dixit Ambrosius, (Nec in loco Deus videtur, nec corporalibus oculis quæritur,

John. 1. 18. 1. Tim. 6. 16. Matt. 5. 8.

(a) Editi a MSS. plerique, *Et cum volet*. Sed melius Sorbonicus codex, *Et cum valet*.

A nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.) Talem quippe esse vel intellexit vel credidit Deum, qui mundo corde conspicitur: hanc autem etiam meam sententiam esse confiteor.

40. Aliter ergo ista, aliter illa divina verba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus, ne in his divinis eloquiis aliquid minus dilucide intelligamus, et non sicut dicta sunt, sed sicut suspicamur, exponantur a nobis. Forte enim dicis apud teipsam: Quid si et mundo corde videtur Deus, et in loco tamen videtur? aut, Quid si oculis etiam corporalibus Deum videbunt, qui mundo sunt corde, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando erimus æquales Angelis Dei? B Quantum ergo nobis credere debeas, vel non debeas, fortassis ignoras; et vel plus vel minus quam debes nobis credendo, ne fallaris adtendis: divinis autem scripturis, etiam nondum perspicue intellectis, credendum esse non dubitas. Sed hanc considerationem credendi vel non credendi, et difficultatem scientiæ, et dubitationis æstus, et piam fidem quæ divinis debetur affatibus, in tua mente, ita ut sunt, adtendis et vides: nec de his omnino quod apud te ita sint, sive ut ego dixi, sive ut ipsa potius nosti, aliquid ambigis. Vides itaque fidem tuam, vides dubitationem tuam, vides studium tuum voluntatemque discendi; et cum auctoritate divina movearis ad credenda quæ non vides, hæc C te tamen credere incunctanter vides; distribuis et discernis hæc omnia.

41. Num ergo iis oculis cordis tui, quibus hæc omnia vera et certa esse contueris, tibique præsentia invisibiliter cernis atque discernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? cum etiam de ipsis rebus visibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodammodo radiantur, et de ipsis corporeis oculis eorumque acie, qualiscumque et quantacumque sit, quantum distet ab invisibilibus, non excellentioribus, quibus etiam (b) non visis fidem debes, sed ab iis quæ commemoravi, quæ non credis absentia, sed præsentia mente contueris, non iisdem ipsis carnis oculis, sed illis interioribus judices. Cum ergo interiores oculi judices sint oculorum exteriorum, D isti autem illis quodam officio nuntiandi et ministerio famulentur, multaque illi videant, quæ isti non vident, nihil isti videant, unde non illi tamquam præsides judicent; quis non illos istis incomparabili æstimatione præponat?

42. Quæ cum ita sint, obsecro te, cum agitur in teipsa hoc tam grande negotium; cum ab exterioribus interiora distinguis, atque illa istis ineffabiliter anteponis; cumque istis foris relictis, in illis intrinsecus demoraris, et ea suis quibusdam incorporalibus finibus metiendo judicas, in nulla te putas, an in aliqua luce versari? Ego enim existimo quod tanta tibi et talia, tam ve-

CLASSIS III. AN. 413.

(b) In vulgatis habetur, *quibus etiam nobis non visis*. Expunximus vocem, *nobis*, quæ abest ab aliquot MSS.

CLASSIS III. AN 413.

ra, tam clara, tam certa videri sine luce non possunt. Ipsam igitur lucem, in qua cuncta illa perspicis, intuere; et vide utrum ad eam possit accedere ullus corporeorum radius oculorum: profecto non potest. Attende etiam, et, utrum in ea videas ulla locorum spatia vel intervalla, responde. Nihil ibi tale, ut arbitror, invenis, si vigilanter abigis ab adspectu intimo quidquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus invexit: sed forte difficile est. Irruit enim de consuetudine carnalis vitæ, in ipsos quoque interiores oculos turba phantasmatum in similitudinibus corporum: cui resistere conatus, saltem auctoritate divina exclamavi, dolens in illa brevi epistola, et dixi, * Audiat caro carnalibus cogitationibus ebria, *Spiritus est Deus.* Neque enim cujusquam magis quam etiam ipsam meam mentem ab hujusmodi vanitate, illa increpatione compescui. Facilius quippe inclinamur ad solita, et amicum est infirmitati humanæ animæ corporalem conversationem introrsus vel mittere vel admittere, non ubi sana consistat, sed ubi languida quodammodo aut incumbat aut jaceat.

* In epist. 42. n. 3.

43. Proinde si non potes aciem mentis tuæ a corporearum similitudinum quasi nubilo perspicue serenare, eas ipsas apud teipsam vigilanter attende; intuere cælum et terram cogitando, sicut oculis corporis cernendo consuesti; easque imagines cæli et terræ, quæ ante oculos cogitationis productæ sunt, vide similitudines corporum esse, non corpora. Sic ergo judica contra teipsam pro teipsa, si non potes omnifariam corporalium qualitatum imaginarias formas ab acie tuæ mentis abigere; et unde vinceris, inde convince. Neque enim est, ut opinor, quisquam etiam talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, vel in ipso conspectu cogitationis suæ, solem, lunam, stellas, amnes, maria, montes, colles, urbes, parietes, denique domus suæ, vel etiam cubiculi sui, et quidquid per oculos corporis tale cognovit et tenet, ut locorum spatiis atque intervallis sive stent, sive moveantur. Porro si ea, quæ in animo nostro sunt corporibus locisque simillima, non tamen locorum spatiis atque finibus continentur, nec intervallis localibus in nostra memoria reponuntur; quanto magis illa, quæ nullam gerunt similitudinem corporum, caritas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, nulla locorum spatia tenent, nulla intercapedine separantur, aut aliqua oculi cordis, quo radios suos mittant, et ea videant, intervalla conquirunt? Nonne omnia in uno sunt sine angustia, et (a) suis terminis nota sunt, sine circuitu regionum? Aut dic in quo loco videas caritatem; quæ tamen intantum tibi cognita est, inquantum eam potes mentis acie contueri: quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquam molem conspiciendo lustrasti; nec cum tibi in- A tus loquitur, ut secundum eam vivas, ullis perstrepit sonis; nec ut eam cernas corporalium lumen erigis oculorum; nec ut eam fortiter teneas, corporalium vires præparas lacertorum; nec cum tibi venit in mentem, sentis ejus incessum.

44. Ecce etiam caritas quantulacumque in nostra voluntate consistit, nobisque conspicua est, nec in loco videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: quanto magis Deus ipse, cujus hoc pignus in nobis est? Nam interior homo noster, quantulacumque imago ejus, non de illo genita, sed ab illo creata, quamvis adhuc renovetur de die in diem; jam tamen in tali luce habitat, B quo nullus oculorum corporalium sensus accedit; si ea, quæ in illa luce cordis oculis intuemur, et discernuntur inter se, et nullis locorum spatiis separantur; quanto magis Deus, qui lucem habitat inaccessibilem corporis sensibus, quo nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus? Cum igitur lucem istam omni corporali luci, non solum judicio rationis, sed amoris quoque appetitu præposuerimus; quanto id magis valebimus, tanto melius valebimus donec sanentur omnes languores animæ nostræ ab illo, qui propitius fit omnibus iniquitatibus nostris. In hac enim vivaciore vita facti spiritales poterimus omnia dijudicare; ipsi vero a nemine dijudicari. Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, et non C potest scire, quoniam spiritaliter dijudicatur.

2. Cor. 4. 16.

1. Cor. 2. 14.

CAPUT XVIII.

45. Quod si nondum possumus præferre lucem judicantem, ei luci de qua judicatur; præferre vitam intelligentem, vitæ tantummodo sentienti; præferre naturam non alibi hoc et alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul habentem, sicuti est nostra ipsa intelligentia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minor sit dimidia quam tota, sicuti est omne corpus; superfluo de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc jam possumus; aliquid melius quam intellectum nostrum Deum esse credamus, ut pax ejus, quæ præcellit omnem intellectum, custodiat corda nostra et intelligentias nostras in Christo Jesu. Ipsa enim pax, quæ præcellit omnem intellectum, non est utique minor no- D stro intellectu, ut cum iste sit oculis corporalibus invisibilis, illa putetur esse visibilis. An aliud pax Dei, aliud splendor Dei? cum idem ipse sit unigenitus Filius, cujus et illa caritas, quæ supereminet scientiæ, cujus cognitione implebimur in omnem plenitudinem Dei, non est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illuminante tribuitur. Porro si ista inaccessibilis est oculis carnis; quanto magis illa, huic incomparabiliter supereminens? ac per hoc cum sit aliquid nostrum visibile, sicut hoc corpus, aliquid vero invisibile, sicut homo interior, et cum optimum nostrum, hoc est mens atque intelligentia, in-

Phil. 4. 7.

(a) Sic MSS. omnes: At excusi habent, *et sine terminis nota sunt.*

CLASSIS III. AN. 415.

visibile sit oculis corporis; quomodo id quod est melius optimo nostro, visibile erit inferiori nostro?

CAPUT XIX.

46. Arbitror te jam concedere, his omnibus consideratis, recte dictum esse quod Deus nec in loco videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et si quid in his minus intelligimus, vel aliter sapimus, id quoque nobis Deus revelabit, si in quod pervenimus, in eo ambulemus. Pervenimus autem ut credamus Deum *Johan. 4. 24.* non corpus esse, sed spiritum. Pervenimus etiam ut credamus quod Deum nemo vidit *Johan. 1. 18.* unquam; et quod Deus lux est, et tenebræ in eo *1. Johan. 1. 5.* non sunt ullæ; et quod apud Deum non est com- *Jac. 1. 17.* mutatio, nec momenti obumbratio; et quod lu- *1. Tim. 6. 16.* cem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit, nec videre potest; et quod Pater et *1. Johan. 5. 7.* Filius et Spiritus-sanctus unus Deus est, sine ulla diversitate et separatione naturæ; et quod *Matt. 5. 8.* mundicordes eum videbunt, et quod similes ei *1. Johan. 3. 2.* erimus, quoniam videbimus eum sicuti est; et quod Deus caritas est, et qui manet in caritate, *1. Johan. 4. 8.* in Deo manet, et Deus in illo manet; et quod pacem et sanctificationem sectari debemus, sine *Heb. 12. 14.* qua nemo poterit videre Deum; et quod corruptibile hoc et mortale corpus nostrum in resur- *1. Cor. 15. 53.* rectione commutabitur et induet incorruptionem atque immortalitatem; et quia seminatur *Ibid. 44.* corpus animale, resurget corpus spiritale, transfigurante Domino corpus humilitatis nostræ, ut *Phil. 3. 21.* conforme faciat corpori gloriæ suæ; et quod Deus fecit hominem ad imaginem et similitudi- *Gen. 1. 27.* nem suam: et quod spiritu mentis nostræ reno- *Eph. 4. 23.* vamur in agnitionem Dei, secundum imaginem *Coloss. 3. 10.* ejus, qui creavit nos. In his atque hujusmodi scripturarum sanctarum auctoritatibus per fidem ambulantes, qui dato vel divinitus adjuto intellectu spiritaliter profecerunt, et spiritalia spiritalibus comparare potuerunt, viderunt melius videri mente quam corpore; et ea videri mente quæ non continerentur locis, nec inter se locorum intervallis separarentur, nec minora essent in parte quam in toto.

47. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quod
» (nec in loco Deus videtur, sed mundo corde:
» nec corporalibus oculis quæritur, nec circum-
» scribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur
» affatu, nec sentitur incessu.) Unde quia et invisibilis in scripturis sanctis ejus substantia commendatur, et visus esse a plurimis per corpus et corporalibus locis in eisdem auctoritatibus invenitur, aut spiritu, quo corporales cernuntur imagines, per aliquam licet incorpoream, tamen similitudinem corporis, sicut in somnis vel in extasi; secrevit ille vir sanctus Dei naturam ab hujusmodi visionibus, easque dixit esse quas Dei voluntas elegisset, non quas natura formasset. Facit enim Deus istas quibus ut vult, cui vult, quando vult, appareat, sua latente atque in se incommutabiliter manente substantia. Si enim voluntas nostra apud se manens et latens sine ulla sui commutatione, per quas se utcumque ostendat, exprimit voces; quanto facilius Deus omnipotens, sua latente atque incommutabiliter manente natura, in qua voluerit specie, potest, cui voluerit, apparere, qui ex nihilo creavit omnia, atque in se manens innovat omnia?

CAP. XX.

48. Ad eam vero visionem, qua videbimus Deum sicuti est, mundanda corda commonuit. Quia enim corpora consuetudine loquendi visibilia nominantur, propterea Deus invisibilis dicitur, ne corpus esse credatur; non quia corda munda suæ substantiæ contemplatione fraudabit; cum hæc magna et summa merces Deum colentibus et diligentibus promittatur, dicente ipso Domino, quando corporalibus oculis visibiliter apparebat, et invisibilem se contuendum mundis cordibus promittebat, *Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et ostendam meipsum illi.* *Johan. 14. 21.* Hæc quippe natura ejus æqualiter cum Patre invisibilis, sicut æqualiter incorruptibilis est: quæ, sicut supra dictum est, continuatim Apostolus posuit, divinam substantiam, qua *2. Tim. 1. 17.* potuit hominibus prædicatione, commendans. Quam si oculi corporales in resurrectione mutata corporum qualitate conspicient, viderint qui hoc possunt adstruere: me plus movet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus oculis, sed mundis cordibus tribuit.

CAP. XXI.

49. Et de spiritalis quidem corporis qualitate, quod resurrecturis promittitur, vel discere aliquid adhuc, vel quærere non recuso: si tamen de hac re disputantes illis vitiis carere possimus, quæ plerumque studiis humanis et concertationibus excitantur, dum supra quam scriptum est unus pro altero inflatur adversus alterum: ne dum altercando quærimus investigare, quomodo possit videri Deus, ipsam pacem sanctificationemque perdamus, sine qua nemo poterit videre Deum: quod ipse avertat a cordibus nostris, ut ea suæ contemplationi munda reddat atque custodiat. Illud tamen quia non dubito, non requiro, quod Dei natura numquam videatur in loco. Jam utrum possit corporis oculis videri aliquid, quod in loco non videtur, ab eis qui hoc valent disserendo monstrare, cum pace dilectionis audire paratus sum, et quod me movet in commune conferre. Sunt enim quidam, qui Deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quidquid corpus non est, nullam prorsus esse substantiam: istos omni modo aversandos censeo. Sunt autem alii Deum quidem ipsum corpus non esse minime dubitantes, sed ideo eos, qui ad vitam æternam resurgent, etiam per corpus Deum visuros putant, quoniam talem sperant, spiritalis corporis qualitatem, ut etiam ipsa, quæ caro fuerat, spiritus fiat. Quod si ita est, quantum distet a superiori opinione, et quam hoc sit tolerabilius, etiamsi verum non sit, puto facillime judicari. Primo quia multum interest, utrum de Creatore an de creatura aliter aliquid sentiatur quam veritas habet. Deinde quia conatus mentis utcumque ferendus est, vo-

CLASSIS III. AN. 413.

A lentis convertere in spiritum, non in corpus Deum. Postremo quia id quod ego in illa epistola * mea dixi de istis nostræ carnis oculis, quia neque nunc possunt, neque tunc poterunt Deum videre, etiam sic verum est: non enim dictum est nisi de oculis corporalibus, quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit; ac per hoc corporei oculi numquam Deum videbunt, quia cum videbitur, spiritus eum non corpus videbit.

* in epist. 92. n. 3.

50. Tota igitur quæstio jam remansit de corpore spiritali, quatenus induat incorruptionem et immortalitatem hoc corruptibile neque mortale, et quatenus ex animali in spiritale mutetur. (1. Cor. 15.) Quæ diligentius sollicitiusque tractanda est, maxime propter corpus ipsius Domini, qui transfigurat corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ, ut possit sibi subjicere omnia. (Phil. 3. 22.) B Cum enim et Deus Pater videat Filium, et Filius Patrem; proculdubio non sunt audiendi, qui visionem nolunt tribuere nisi corporibus. Neque enim dici fas est, quod Filium Pater non videat, aut, et ut ipse videat, corpore indutus est, si nonnisi ad corpus pertinet visus. Quid quod in ipso mundi exordio, antequam a Filio esset ulla forma servi suscepta, vidit Deus lucem, quia bona est; (Gen. 2. 4.) et firmamentum, et mare, et aridam, et omne fœnum, atque omne lignum, solem, lunam, stellas, reptilia animarum vivarum, volatilia cœli, animam vivam: postremo vidit Deus omnia, quæ fecit, et ecce bona valde? (Ibid. 31.) Quod cum per quasque creaturas Scriptura toties repetisset, miror unde nata fuerit illa opinio, C qua putatum est tantum ad corpora pertinere visionem. Quæ opinio de quocumque loquendi more orta sit, scripturæ tamen sanctæ non sic loqui solent, quæ nisi, non tantum corpori, verum etiam spiritui, magisque spiritui quam corpori tribuerent visionem, non Prophetas proprie *Videntes* appellavissent, (1. Reg. 9. 9.) qui non corpore sed spiritu etiam futura viderunt.

CAPUT XXII.

51. Sed cogitandum est, ne quid insolenter audeamus, si dixerimus corpus non solum mortalitatem et corruptibilitatem, verum etiam hoc ipsum quod corpus est per gloriam resurrectionis amittere, et spiritum fieri. Eo modo quippe aut conduplicabitur substantia spiritu, si et corpus spiritus erit; aut si unus erit spiritus hominis, ita ut commutato et converso in spiritum corpore, D neque geminatione neque incremento conduplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur; metuendum est ne nihil aliud dici videatur, quam corpora non illa mutatione immortalia mansura, sed nulla potius futura et omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si Dominus adjuverit, reperiatur quid secundum Scripturas de spiritali corpore, quod in resurrectione promittitur, probabilius sentiendum sit; interim nobis sufficiat quod unigenitus Filius, idemque mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (1. Tim. 1. 5.) ita videt Patrem, sicut videtur a Patre. Nos autem ad illam visionem Dei, quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundandis cordibus pio studeamus affectu, nec corporalem faciem cogitemus, cum dicit Apostolus, *Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem:* (1. Cor. 13. 12.) præsertim quia Apostolus expressius dixit, *Nunc scio ex parte; tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Si ergo tunc corporali Deum facie cognoscemus, corporali ejus nunc facie cogniti sumus: *Tunc* enim *cognoscam*, inquit, *sicut et cognitus sum.* Unde quis eum non intelligat eo loco etiam nostram faciem illam significare voluisse, de qua dicit alio loco, *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tamquam a Domini spiritu;* (2. Cor. 3. 18.) de gloria scilicet fidei in gloriam contemplationis æternæ? Hoc quippe agit hæc transformatio, qua interior homo renovatur de die in diem. (2. Cor. 4. 16.) De quo et apostolus Petrus, cum eum moneret ornari, *Non quæ a foris*, inquit, *ornentur capillorum incrispationibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiose: sed ille absconditus cordis homo, qui est ante Deum dives.* (1. Pet. 3. 3.) In qua enim facie velamen habent Judæi non transeundo ad Christum, quoniam cum transierit quisque ad Christum auferetur velamen, ea nos facie revelata in eamdem imaginem transformamur. Apertissime autem dicit, *velamen super corda eorum positum est.* (2. Cor. 3. 15.) Ibi est igitur facies; qua revelata nunc in fide, quamvis per speculum et in ænigmate contuemur; tunc autem facie ad faciem.

CAPUT XXIII.

C 52. Quæ si approbas, tene mecum sancti viri Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate, sed ipsa veritate firmatam. Neque enim et mihi propterea placet, quia per illius os potissimum me Dominus ab errore liberavit, et per illius ministerium gratiam mihi baptismi salutaris indulsit, tamquam plantatori et rigatori meo nimium faveam: sed quia de hac re et ipse hoc dixit, quod pie cogitanti et recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incrementum dat Deus. (1. Cor. 3. 7.)
(In ipsa ergo resurrectione non facile est Deum »
videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo, »
Beati mundo corde, ipsi enim Deum videbunt. » (Matt. 5. 8.)
Quantos beatos jam numeraverat, et tamen vi- »
dendi iis Deum non promiserat facultatem. Si »
ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt, »
D utique alii non videbunt. Neque enim indigni »
Deum videbunt, neque is, qui Deum videre no- »
luerit, potest eum videre. Nec in loco Deus vi- »
detur, sed mundo corde: nec corporalibus ocu- »
lis Deus quæritur; nec circumscribitur visu, »
nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sen- »
titur incessu: et cum absens putatur, videtur; »
et cum præsens est, non videtur. Denique nec »
Apostoli omnes Christum videbant, et ideo ait, »
Tanto tempore vobiscum sum, et adhuc me non » (Johan. 12. 9.)
cognovistis? Qui enim cognovit quæ sit latitu- »
do, et longitudo, et altitudo, et profundum, et »
supereminentem scientiæ caritatem Christi, vi- » (2. Cor. 5. 16.)
dit et Christum, vidit et Patrem. Nos enim jam »
secundum carnem non novimus Christum, sed »

CLASSIS III. AN. 415.

» secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem » nostram Christus Dominus, qui nos in omnem » plenitudinem Dei misericordia sua implere di- » gnetur, ut videri possit a nobis.) *Thren.* 4. 10.

53. Hæc verba sancti viri, quæ non carnalia sed spiritalia sunt, inquantum intelligis, et vera esse, non quia ipse dixit, sed quia veritas sine strepitu clamat, agnoscis; intantum intelligis unde adhærens Domino, teque ipsam intrinsecus præparas incorporalem locum mansionis ejus ad audiendum silentium narrationis ejus, et videndam invisibilem formam ejus. *Beati enim mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* Non cum eis, sicut corpus, ex aliquo loci intervallo apparebit; sed cum venerit ad eos, et mansionem fecerit apud eos; quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei, non cum fuerint et ipsi plenus Deus, sed cum (*a*) perfecte fuerint pleni Deo. Si autem nonnisi corpora cogitamus, et nec illud saltem digne cogitare possumus, unde vel ipsa corpora cogitemus; non quæramus quid adversum nos ipsos loquamur, sed ab hac potius carnali consuetudine orando, et in anteriora nos extendendo, corda mundemus. Ut enim non tantum quod beatus Ambrosius, verum etiam quod sanctus Hieronymus, dicam, Non solum Patris divinitatem, sed nec Filii quidem, nec Spiritus-sancti, quia una in Trinitate natura est possunt oculi carnis adspicere, sed oculi mentis. De quibus ipse Salvator ait, *Beati mundo corde: quia ipsi Deum videbunt.* Namque sicut alibi idem Hieronymus breviter ac veraciter definivit, Res incorporalis corporalibus oculis non videtur.

Hieronym. lib. 3. in Isai. 6. — *Matt. 5. 8.*

54. Has sententias de re tanta virorum tantorum non ob hoc interponere volui, ut cujusquam hominis sensum tamquam Scripturæ canonicæ auctoritatem sequendum arbitreris: sed ut illi qui aliter sapiunt, conentur mente videre quod verum est, et in simplicitate cordis quærere Deum, ne tam doctos divinorum eloquiorum tractatores temere reprehendant. Nec te moveat quod a quibusdam minus considerate dicitur, Quid tunc videbunt oculi corporales, si Deum non videbunt? an forte cæci erunt, vel sine caussa erunt? Neque enim attendunt qui hæc loquuntur, quia si non erunt corpora, nec illi corporales profecto oculi erunt: si autem erunt corpora, erit quod videre possint oculi corporales. Sed hæc jam satis dicta sint, quæ ab initio hujus opusculi mei diligenter lecta et relecta considerans, sine ulla fortasse dubitatione perspicies, ad videndum Deum per ejus auxilium, cor mundum te debere præparare. De corpore vero spiritali, si Dominus juverit, opere alio experiemur quid disputare valeamus (*b*).

22 de Civ. Dei, c. 29.

(a) Ita in MSS. quindecim. At in editis legitur, *perfecti fuerint.*

(b) Opusculum superius his exhibent MSS. plures, primo quidem integrum ut hic jacet, nominata in exordio *religiosa famula Dei Paulina*: postea autem contractum in brevissimum epitomen, qua vix octava ejus pars continetur, quæ in epistolæ forma scribitur *Italicæ*, incipiens, *Cum petivisses ut de invisibili Deo etc.*

EPISTOLA CXLVIII. *

CLASSIS III. AN. 415. — * *Alias CXI quæ autem 148. erat, nunc 21.*

Augustinus Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopum quemdam ipsi reconciliet, quem litteris asperioribus offenderat, præsertim hoc dicto quod scripserat, nos his corporeis oculis non visuros Deum: diligenter interim explicans quomodo Deus videatur, et quatenus. Apparet autem illum episcopum, quem non nominat, Anthropomorphitis fuisse.

Commonitorium sancto fratri (*c*) FORTUNATIANO.

Scripta non serius ann. 415.

CAPUT I.

1. SICUT præsens rogavi, et nunc commoneo, ut fratrem nostrum, de quo collocuti sumus, videre et rogare digneris, ut ignoscat mihi si quid durius et asperius in se dictum accepit in ea epistola, quam me modo scripsisse non pœnitet, quia dixi istius corporis oculos nec videre Deum, nec esse visuros. Caussam quippe adjunxi cur hoc dixerim, ne scilicet Deus ipse corporeus esse credatur, et in loci spatio intervalloque visibilis. Nihil enim videre aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictum est, *Facie ad faciem*, sic accipiatur, tamquam membris corporis terminatus sit Deus. ideo me ergo dixisse illud non pœnitet, ne de ipso Deo tam impie sentiamus, ut eum non ubique totum, sed per localia spatia divisibilem existimemus. Talia quippe his oculis novimus.

1. Cor. 13. 12.

2. Cæterum nihil tale de Deo sentiens, sed eum incommutabilem et incorporalem spiritum ubique totum esse credens, si tantam quisquam mutationem hujus corporis futuram putat, cum ex animali fuerit spiritale, ut etiam substantiam incorporalem, non locorum intervallis vel spatiis divisibilem, vel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam, per tale corpus videre possimus; volo ut me doceat, si verum sapit: si autem in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quam Deo derogare. Et si vera est ista sententia, non erit contraria verbis meis, quæ in illa epistola posui. istius namque corporis oculos dixi non visuros Deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino non possunt cernere nisi corpora, quæ ab eis aliquo loci intervallo separata sunt: nam si nullum intervallum sit, nec ipsa corpora per eos videmus.

3. Porro autem si in tantam sui dissimilitudinem nostra corpora mutabuntur, ut oculos habeant, per quos videatur illa substantia, quæ non per locorum spatia vel diffunditur vel finitur, alibi habens aliam partem, alibi aliam, in minore loco minorem, in majore majorem, sed ubique incorporaliter tota est: longe aliud erunt hæc corpora, et non erunt ipsa; nec sola detra-

(c) Collationi Carthaginensi interfuit Fortunatianus Siccensis. sexto censitus loco inter eos septem episcopos, qui ad disputandum adversus Donatistas electi fuerunt. Successorem habuisse credimus Urbanum, qui Siccensis episcopus laudatur in 1. Fragm. Tom. x ad hanc dignitatem evectus circiter an. Chr. 415. uti intelligitur ex epistola proxime sequenti, n. 34.

cta mortalitate atque corruptione et ponderis gravitate aliud erunt, sed in virtutem ipsius mentis quodammodo convertentur, si videre potuerunt, quomodo tunc menti, nunc autem nec ipsi menti videre concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse quod fuit, ut denique mutatis ætatibus ipsum corpus dicimus non esse quod fuit: quanto magis ipsum non erit, tanta conversione mutatum, ut non solum immortaliter vivat, verum etiam invisibilem videat? Quapropter si videbunt Deum, non istius corporis oculi videbunt; quia et in hoc non erit ipsum corpus usque in illam vim potentiamque mutatum, et non est contraria ista opinio illis verbis epistolæ meæ. Si autem hactenus non erit ipsum, quis nunc mortale, tunc immortale, nunc aggravans animam, tunc nullo pondere sed omnem motum erit facillimum: ad videnda vero ea, quæ locorum spatiis intervallisque cernuntur, si non aliud quam ipsum erit, substantiam incorporalem et ubique totam nullo modo videbit. Sive ergo hoc, sive illud verum sit, secundum utrumque verum est quod istius corporis oculi Deum non videbunt. Aut enim istius erunt, et non videbunt, aut non erunt istius, si videbunt; quoniam tanta commutatione longe alterius corporis erunt.

4. Sed paratus sum, si quid de hac re melius novit hic frater, vel ab ipso, vel ab illo a quo didicit, discere. Quod si irridenter dicerem, etiam illud de deo corporali membrisque per loca divisibili, dicerem paratum me esse dicere: quod non dico, quia non irridenter loquor, et talem deum non esse omnino non ambigo, et ne talis esse crederetur, illam epistolam scripsi: in qua dum essem in admonendo sollicitus, quam nominibus tacitis conscripsi, in corripiendo nimius atque improvidus fui, nec fraternam et episcopalem personam sicut frater et episcopus, quemadmodum fuerat dignum, cogitavi: hoc non defendo, sed reprehendo: hoc non excuso, sed accuso. Ignoscatur peto, recordetur nostram dilectionem pristinam, et obliviscatur offensionem novam. Faciat certe quod me non fecisse succensuit: habeat lenitatem in dando venia, quam ego non habui in illa epistola conscribenda. Hoc per tuam caritatem rogo, quod præsens præsentem rogare volueram, si ejus haberem copiam. Quod cum conatus essem, scribente ad eum viro venerabili, nobisque omnibus honore præferendo, venire noluit, dolum forsitan in eum, sicut pleraque humana sunt, quantum existimo, suspicatus; a quo me longe abesse, tu illi fac fidem quantum potes, qui præsens facilius potes. Indica ei cum quanto et quam vero dolore de offensione animi ejus tecum fuerim collocutus. Noverit quam non eum contemnam, et quantum in illo Deum timeam, et cogitem Caput nostrum in cujus corpore fratres sumus. Ad locum, in quo habitat, ideo mihi putavi non esse veniendum, ne spectaculum faceremus ridendum alienis, nostris dolendum, nobis pudendum: per tuam sanctitatem et caritatem totum recte agi

A potest. Ab illo quippe agitur, qui per fidem suam habitat in corde tuo: quem credo quod non spernit in te, non agnoscit in se.

5. Ego certe in hac caussa quid melius facerem non inveni, quam ut veniam peterem a fratre, qui læsum se litterarum mearum asperitate conquestus est. Faciet et ipse, ut spero, quod sibi imperari novit ab eo, qui per Apostolum loquens ait, *Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Deus in* (Coloss. 3. 13.) *Christo donavit vobis. Estote ergo imitatores Dei, sicut filii dilectissimi, et ambulate in caritate sicut et Christus dilexit nos.* (Eph. 5. 1.) In hac caritate ambulantes, si quid diligentius possumus, de spirituali corpore, quod in resurrectione habebimus, concorditer inquiramus. Quia et si (Phil. 3. 15.) B quid aliter sapimus, hoc quoque nobis Deus revelabit, si in illo maneamus. Qui autem manet (1. Johan. 4. 16.) in caritate, in Deo manet, et Deus in illo manet; quia Deus caritas est, sive tamquam ejus fons ineffabiliter exsistendo, sive illam nobis per Spiritum suum largiendo. Si ergo doceri potest, quod caritas corporalibus oculis aliquando videbitur; poterit fortassis et Deus. Si autem ista numquam poterit; multo minus ipse fons ejus, vel si quid dici excellentius et convenientius de tanta re potest.

CAPUT II.

6. Magni quidam viri et in scripturis sanctis doctissimi, qui plurimum Ecclesiæ et bona studia fidelium suis litteris adjuverunt, ubi eis occasio data est, dixerunt invisibilem Deum invisibiliter videri, hoc est per eam naturam, quæ in nobis quoque invisibilis est, munda scilicet C mente vel corde. Beatus Ambrosius de Christo (Amb. lib. in Luc. 1. 1.) cum ageret, secundum id quod Verbum est, (Non enim corporalibus, inquit, sed spiritalibus » oculis Jesus videtur.) Et paulo post; (Non eum » viderunt, inquit, Judæi; obcæcatum enim erat » insipiens cor eorum.) Hinc ostendens, unde videatur. Item cum de sancto Spiritu loqueretur, (Lib. 2. in Luc. 3. 22. Johan. 14. 16.) interposuit verba Domini, dicentis, *Rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis, qui vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis: quem hic mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec cognoscit eum.* (Merito ergo se, inquit, in corpore demonstravit, quoniam in divinitatis substantia non videtur. Vidimus Spiritum, sed in specie corporali: videamus et Patrem, sed quia videre non possumus, audiamus.) D Et paulo post, (Audiamus ergo, inquit, Patrem; invisibilis enim Pater; sed et Filius invisibilis secundum divinitatem; Deum enim nemo vidit umquam: (1. Johan. 4. 12.) cum ergo Filius sit Deus, in eo utique quod Deus est Filius, non videtur.)

7. Sanctus autem Hieronymus ait, (Videre Deum sicut est in natura sua, oculus hominis non potest: non solum homo, nec Angeli, nec Throni, nec Potestates, nec Dominationes, nec omne nomen quod nominatur: neque enim creatura potest adspicere Creatorem suum.) His verbis vir doctissimus satis ostendit, quid etiam de futuro sæculo senserit, quod ad hanc rem attinet. Quantumlibet enim oculi corporis nostri

CLASSIS III. AN. 415.

mutentur in melius, Angelorum oculis æquabuntur. Hic autem et ipsis, et universæ omnino cælesti creaturæ invisibilem naturam dixit esse Creatoris. Aut si et hinc fit quæstio, et infertur ulla dubitatio, utrum non simus futuri Angelis potiores: ipsius Domini est hinc aperta sententia, ubi ait de resurrecturis in regnum; *Erunt æquales Angelis Dei*. Unde idem ipse sanctus Hieronymus alibi sic dicit: (Homo igitur Dei faciem videre non potest, Angeli autem etiam minimorum in Ecclesia semper vident faciem Dei. Et nunc in speculo videmus, in ænigmate; tunc autem facie ad faciem, quando de hominibus in Angelos profecerimus, et potuerimus cum Apostolo dicere, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tamquam a Domino Spiritu;* licet faciem Dei juxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura, et tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur.)

[Luc. 20. 36. Hieronym. Lib. 1. in Isa. 1. — Matt. 18. 10. — 1. Cor. 13. 12. — 2. Cor. 3. 18.]

8. In his verbis hominis Dei, multa consideranda sunt. Primum, quia secundum apertissimam Domini sententiam etiam ipse sentit tunc nos visuros faciem Dei, cum in Angelos profecerimus, id est, æquales Angelis facti fuerimus, quod erit utique in resurrectione mortuorum. Deinde apostolico testimonio satis aperuit, non exterioris sed interioris hominis faciem intelligendam, cum videbimus facie ad faciem: de facie quippe cordis loquebatur Apostolus, cum diceret quod hinc commemoravit, *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Quod si quisquam dubitat, recenseat eumdem locum, et attendat unde Apostolus loquebatur, de velamine scilicet quod manet in lectione veteris Testamenti, donec quisque transeat ad Christum, ut auferatur velamen. Ibi quippe dicit, *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes;* quæ facies in Judæis non erat revelata, de quibus dicit, *Velamen super cor eorum positum est*, ut ostendat cordis faciem nobis esse revelatam velamine ablato. Postremo ne quisquam ista minus intuens, minusque discernens, visibilem Deum vel Angelis vel hominibus, cum æquales Angelis facti fuerimus, sive nunc esse, sive futurum esse crederet, evidentissime quid sentiret expressit, dicens (quod faciem Dei juxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura, et tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur.) Unde sufficienter significavit, quando visus est ab hominibus per oculos corporis, tamquam ipse corporeus, non eum secundum naturæ suæ proprietatem fuisse visum, in qua tunc mente cernitur, quando invisibilis creditur. Quibus invisibilis, nisi adspectibus corporalibus etiam cælestibus, sicut supra de Angelis et Potestatibus et Dominationibus dixit? quanto magis terrestribus?

[2. Cor. 3. 18. — 2. Cor. 3. 15.]

9. Unde alio loco evidentius dicit, (non solum Patris divinitatem, sed nec Filii quidem et Spiritus-Sancti, quæ una in Trinitate natura est, posse oculos carnis adspicere, sed oculos mentis: de quibus ipse Salvator ait, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.*) Quid hac manifestatione lucidius? Si enim tantummodo dixisset, Nec Patris, nec Filii, nec Spiritus-Sancti divinitatem posse oculos carnis adspicere, nec deinceps addidisset, (sed oculos mentis,) forte diceretur carnem jam non esse appellandam, cum corpus fuerit spiritale. Addendo ergo, et dicendo, (sed oculos mentis,) ab omni genere corporis alienavit hujusmodi visionem. Ne quis autem putaret eum tantum de præsenti tempore locutum, subjecit etiam Domini testimonium, volens ostendere quos dixerat oculos mentis, quo testimonio non præsentis sed futuræ visionis promissio declaratur, *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt.*

[CLASSIS III. AN. 415. Lib. 3. in Isa. 6. — Matt. 5. 8.]

10. Beatissimus quoque Athanasius Alexandrinus episcopus, cum ageret adversus Arianos, qui tantummodo Deum Patrem invisibilem dicunt, Filium vero et Spiritum-Sanctum visibiles putant; æqualem Trinitatis invisibilitatem scripturarum sanctarum testimoniis, et diligentia suæ disputationis asseruit, instantissime suadens, Deum non esse visum nisi assumtione creaturæ: secundum Deitatis autem suæ proprietatem omnino Deum esse invisibilem, id est Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum, nisi quantum mente ac spiritu nosci potest. Gregorius etiam sanctus episcopus (*a*) Orientalis apertissime dicit, Deum natura invisibilem quando Patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicabilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. Hoc est quod etiam noster dicit Ambrosius, et Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit: ut et illud verum sit, quod *Deum nemo vidit umquam;* qua vox ipsius Domini Christi est: et *quem nemo hominum vidit, nec videre potest*, quæ vox Apostoli, immo ejus per Apostolum Christi est: et illa non repudientur testimonia Scripturarum, quibus Deus visus esse narratur; quia et invisibilis est per propriam Deitatis naturam; et cum vult videri, potest per assumptam, sicut ei placuerit, creaturam.

[Ambr. in Lucam cap. 1. — Johan. 1. 18. — 1. Johan. 4. 12. — 1. Tim. 6. 16.]

CAP. III.

11. Porro si naturæ ipsius est invisibilitas sicut incorruptibilitas, non mutabitur utique in futuro sæculo illa natura, ut de invisibili visibilis fiat; quia neque poterit de incorruptibili corruptibilis fieri: simul enim et incommutabilis est. Et utique naturam ejus commendavit Apostolus, cum duo ista simul poneret dicens, *Regi autem sæculorum invisibili, incorruptibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum.* Unde non audeo ego ita distinguere, ut dicam, incor-

[1. Tim. 1. 17.]

(*a*) In omnibus libris habetur, *Orientalis*. Quamquam eruditorum judicio probabilius est orationem illam inter opera Gregorii Nazianzeni quadragesimam nonam, quæ hic citatur, esse latini scriptoris, fortean alterius Gregorii in Hispania episcopi Eliberitani, qui circiter medium sæculum 4. florebat.

ruptibili quidem in sæcula sæculorum, Invisibili autem non in sæcula sæculorum, sed tantum in hoc sæculo. Verum quia nec ista testimonia falsa esse possunt, *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt:* et, *Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est;* negare non possumus filios Dei visuros Deum, sed sicut videntur invisibilia, sicut seipsum ostensurum promittebat, qui hominibus apparebat in carne visibili, quando dicebat, *Et ego diligam eum, et ostendam meipsum illi*, cum ante oculos hominum conspicuus loqueretur. Unde autem invisibilia videntur, nisi oculis cordis? de quibus paulo ante dixi quid Hieronymus senserit ad videndum Deum.

Matt. 5. 8. I. Johan. 3. 2.

12. Hinc est etiam quod memoratus Mediolanensis episcopus in ipsa resurrectione dixit non facile esse videre Deum nisi iis, qui mundo corde sint; et ideo scriptum esse, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* (Quantos beatos, inquit, jam numeraverat, et tamen eis videndi Deum non promiserat facultatem.) Deinde adjungit et dicit, (Si ergo ii qui mundo sunt corde, Deum videbant, utique alii non videbunt.) Et ne alios illos acciperemus de quibus dictum est, *Beati pauperes, Beati mites*, continuo subjunxit, (Neque enim indigni Deum videbunt.) Indignos utique illos volens intelligi, qui licet resurgant, Deum videre non poterunt; quoniam ad damnationem resurgent, quia per fidem veram, quæ per dilectionem operatur, cor mundare noluerunt. Et ideo sequitur et dicit, (Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.) Deinde quia occurrebat etiam impios omnes velle videre Deum, statim ut ostenderet quare dixerit, (qui Deum videre noluerit,) quia utique illo modo non vult Deum videre impius quia cor mundare non vult, quo ille videri poterit, secutus adjunxit, et ait, (Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.) Quibus verbis beatus Ambrosius voluit admonere quid debeant homines præparare, qui volunt Deum videre, hoc est cor mundare per fidem, quæ per dilectionem operatur, dono Spiritus-Sancti, unde pignus accepimus, quo illam visionem desiderare noverimus.

Matt. 5 8.

CAP. IV. 13. NAM de membris Dei, quæ assidue Scriptura commemorat, ne quisquam secundum carnis hujus formam et figuram nos esse crederet similes Deo, propterea eadem Scriptura et alas habere Deum dixit, quas nos utique non habemus. Sicut ergo alas cum audimus, protectionem intelligimus: sic et cum audimus manus, operationem intelligere debemus, et cum audimus pedes, præsentationem; et cum audimus oculos, visionem qua cognoscit; et cum audimus faciem, notitiam qua innotescit; et si quid aliud eadem Scriptura tale commemorat, puto spiritaliter intelligendum. Neque hoc ergo tantum, aut ego prior, sed omnes qui qualicumque spiritali intelligentia resistunt eis, qui ob hoc Anthropomorphitæ nominantur. Ex quorum litteris ne multa commemorando majores moras faciam, hoc unum sancti Hieronymi interpono, ut noverit iste frater, non se de hac re mecum magis quam cum prioribus agere debere, si quid eum contra permovet.

Psal. 16. 8.

14. Cum ergo ille vir in Scripturis doctissimus Psalmum exponeret, ubi dictum est, *Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite; Qui plantavit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat:* Inter cætera, (Iste locus, inquit, adversus eos maxime facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus: verbi caussa dicitur, Deus habere oculos: quia oculi Domini respiciunt omnia, manus Domini facit omnia, *Et audivit*, inquit, *Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso:* hæc simpliciter audiunt, et humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt. Ergo autem dico quod Deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubique est. Ergo videte quid dicat. *Qui plantavit aurem non audiet, aut qui finxit oculos non considerat?* Et non dixit, Qui plantavit aurem, ergo ipse aurem non habet; non dixit, ergo ipse oculos non habet: sed quid dixit, *Qui plantavit aurem non audiet, qui finxit oculos non considerat?* membra tulit, efficientias dedit.)

Hieronymus in Psal. 93. 9. Gen. 3. 8.

15. Hæc omnia de litteris eorum et Latinorum et Græcorum, qui priores nobis in catholica Ecclesia viventes divina eloquia tractaverunt, ideo commemoranda arbitratus sum; ut sciat iste frater, si quid aliter quam iste sentit deposita dissensionis amaritudine, et fraternæ caritatis suavitate servata atque in integrum restituta, diligenti et tranquilla consideratione quærendum vel discendum vel docendum. Neque enim quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus quod aliter senserint quam veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Denique in iis omnibus, quæ de opusculis sanctorum atque doctorum commemoravit, Ambrosii, Hieronymi, Athanasii, Gregorii, et si qua aliorum talia legere potui, quæ commemorare longum putavi, Deum non esse corpus, nec formæ humanæ habere membra, nec eum esse per locorum spatia divisibilem, et esse natura incommutabiliter invisibilem, nec per eamdem naturam atque substantiam, sed assumta visibili specie sicut voluit apparuisse iis quibus apparuit, quando per corporis oculos in scripturis sanctis visus esse narratur, in adjutorio Domini inconcusse credo, et quantum ipse donat intelligo.

CLASSIS III. AN. 415. CAPUT V.

16. De spiritali outem corpore, quod in resurrectione habebimus, qusntum capiat in melius commutationem, utrum in simpiicitatem spiritus cedat, ut totus nemo jam spiritus sit; an quod magis puto, sed nondum piena fiducia confirmo ita futuram sit spiritale corpus, ut propter ineffabilem quamdam facilitatem spiritale dicatur, servet tamen substantiam corporalem, quæ per seipsam vivere ac sentire non possit, sed per illum qui ea utitur spiritum: neque enim et nunc, quia corpus dicitur animale, eadem est animæ natura quæ corporis: et utrum si corporis, quamvis jam immortalis atque incorruptibilis, natura servabitur, adjuvet tunc aliquid spiritum ad videndum ipsa visibiiio, id est corporaiia, sicut nunc tale aiiquid nisi per corpus videre non possumus; an vero etiam tunc sine organo corporis valeat spiritus nostêr nosse corporaiia (neque enim et Deus talio per sensus corporis novit:) et muita aiia quæ in hac quæstione movere possunt, fateor me nondum aiicubi legisse, quod mihi sufficere existimarem sive ad discendum sive ad docendum.

17. Ac per hoc si non dispiicet huic fratri mea quaiiscumque cautela, interim propter quod scriptum est, *Quoniam videbimus eum sicuti est*, quantum possumus, cor mundum ad illam visionem ipso sdjuvante præparemus. De corpore autem spiritaii pacatius et diiigentius inquiramus, ne forte aiiquid certum ac liquidum, si nobis hoc utile esse novit, secundum Scripturas suas Deus dignetur demonstrare. Si enim hoc invenerit inquisitio diligentior tantam corporis futuram mutationem, ut possit videre invisibilia, non, ut opinor, talis potentis corporis menti auferet visionem, ut exterior homo videre Deum tunc possit, non possit interior; quasi tantum foris sit Deus ad hominem, et intus non sit in homine, cum apertissime scriptum sit, *ut sit Deus omnia in omnibus*; aut ita sit intus ille, qui sine uiiis locorum spatiis ubique totus est, ut foris tantum videri ab exteriori homine possit, intus autem sb interiori non possit. Quæ si absurdissime sentiuntur, magis enim sancti pleni erunt Deo, non inanes intrinsecus ab illo circumdabuntur extrinsecus; nec cæci intrinsecus eum, quo pleni erunt, non videbunt, et tantum forinsecus oculati eum, quo circumdabuntur, videbunt: restat ut interim de visione Dei secundum ioteriorem hominem certissimi simus. Si autem etiam corpus mira commutatione hoc vaiuerit, aliud accedet, non illud abscedet.

1. Johan. 3. 2.

1. Cor. 15. 28.

18. Melius ergo illud affirmamus unde minime dubitamus, quod homo interior videbit Deum, qui modo solus potest videre caritatem, quæ cum laudaretur dictum est, *Deus caritas est:* solus potest videre pacem et sanctificationem, sine qua nemo potest videre Deum. Neque enim caritatem, pacem, sanctificationem, et si qua sunt simiiia, videt modo ullus oculus carnis; quæ tamen omnia jam videt, quantum potest, mentis oculus, tanto purius quanto purior: ut sine dubitotione Deum nos visuros esse credamus; sive inveniamus, sive non inveniamus quod de quaiitate futuri corporis quærimus, cum tamen corpus resurrecturum et immortale atque incorruptibile futurum non ambigamus, quoniam hinc sanctarum scripturarum sententias apertissimas firmissimasque retinemus. Si autem iste frater quod se spiritali corpore adhuc requiro, jam sibi firmat esse certissimum, nisi piacidus audiero docentem, ita ut ille quoque placidus me audiat inquirentem, habebit unde jure succenseat. Nunc tamen per Christum obsecro, ut de iila asperitate iitterarum mearum, qua eum non immerito offensum esse didici, veniam mihi ab iilo impetres, et me rescriptis Domino adjuvante lætifices.

1. Johan. 4. 8

CLASSIS III. AN. 411.

(a) MSS. quatuor Vaticani, et Gallic. tres, *scripseram*

EPISTOLA CXLIX. *

** Alias LIX. quæ autem 149. erat, nunc 58.*

Respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo, et ex Evangelio propositas a Paulino superius in epistola centesima vicesima prima.

Beatissimo et venerabiliter desiderabili et desiderabiliter venerabili, sancto sancteque carissimo fratri et coepiscopo PAULINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta videtur an. 414. CAPUT I. Tractantur quæstiones ex Psalmis propositæ.

1. Quod de perventione tam prospera fratris et compresbyteri nostri Quinti, et qui cum eo navigaverunt, cito nos Dominus exhilaravit, nuntiantibus litteris sanctitatis tuæ, gratias agens ei, qui recreat afflictos, et humiles consolatur, sinceritati cordis tui occasione filii et condiaconi nostri Ruffini, quæ proxima occurrit, nunc rescripta persolvo: de littore namque Hipponensi profectus est. Et approbo misericordiæ consilium, quod tibi Dominus inspiravit, mihique insinuare dignatus es. Ipse et hoc adjuvet, ipse prosperet, qui jam curam nostram ex magna parte lenivit, quia pervectus et commendatus est carissimus homo non solum bonis operibus, sed etiam sanctis orationibus tuis.

2. Litteræ sane venerationis tuæ, ubi multa quæsisti, et quærenda admonuisti, et quærendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditæ venerationi tuæ. In quibus quidem, quatenus ad interrogata responderim, recolere non vaiui: nec earum exemplum cum requisiissem, ubi hoc possem recognoscere, inveni. Ad nonnulla tamen me respondisse certus omnino sum, et ideo non ad omnia, quia ut cito finirem, festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut jusseras, et iilius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione (a) rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio. Nunc ergo et hoc mi-

CLASSIS III. AN. 414.

si, et alterum alterius, quia nec ipsam in manus tuas pervenisse conjeci, eo quod iterum interrogasti quædam, quæ jam me in ea respondisse lego et agnosco. Sed istam per quem direxerim nescio. Scripta quippe caritatis tuæ, quibus eam reddidi, sicut etiam ipsa (a) indicat, missa sunt mihi ab Hippone a nostris, cum essem apud sanctum fratrem et coepiscopum nostrum Bonifacium (nam eorum perlatorem non vidi,) et continuo rescripta non distuli.

Responsio ad quæstionem de Psal. 16. 14.

3. Quia ergo tunc, sicut scripsi, non potueram inspicere codices græcos propter quædam Psalmi decimi-sexti, inspexi postea quos inveni. Et unus habebat, quod et latini nostri, *Domine perdens de terra dispertire eos*. Alius sicut ipse posuisti, *A paucis de terra*. Et illud quidem apertum habet sensum, *perdens de terra*, quam eis dedisti, *dispertire eos*, in gentibus: quod et factum eis est, cum gravi bello expugnati atque subversi sunt. Illud autem alterum quomodo accipiendum sit, non mihi occurrit, nisi quia in comparatione perditæ multitudinis eorum, reliquiæ salvæ factæ sunt, utique in paucis, a quibus eos dispertiendos, hoc est dividendos atque separandos Scriptura prænuntiavit, dicens, *Domine a paucis*, id est a reliquiis, quas ex illa gente salvas fecisti, *de terra dispertire eos*: ut terram intelligamus Ecclesiam hereditatemque fidelium atque sanctorum, quæ dicitur et terra viventium, et quæ etiam illo loco recte intelligi potest, Beati mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram. (Matt. 5. 4.) Cum autem dictum esset, *A paucis de terra divide eos*; additum est, *in vita eorum*: ut in manifesto futurum intelligeretur; dum hic vivunt. Separantur enim multi ab Ecclesia, sed cum moriuntur, qui tamen cum vivunt per sacramentorum communionem unitatisque catholicæ videntur Ecclesiæ copulati. Isti ergo divisi sunt a paucis, qui ex illis crediderunt, de terra, quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Divisi autem in vita sua, id est hic in manifesto sicut videmus. Sequitur autem, *Et de absconditis adimpletus est venter eorum*, id est præter hoc quod in manifesto divisi sunt, etiam *de absconditis tuis*, quæ in occulto reddis (b) conscientiæ malorum, *adimpletus est venter eorum*: ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis.

Pro υἱῶν, ὑῶν legisse videtur qui vertit porcinam.

4. Quod vero sequitur, *Saturati sunt porcina*: jam quid mihi ex hoc videretur aperui. Sed quod alii codices habent, et verius habere perhibentur, quia diligentiora exemplaria, per accentus notam ejusdem verbi græci ambiguitatem græco scribendi more dissolvunt, obscurius est quidem, sed electiori sententiæ videtur aptius convenire. Quia enim dixerat, *Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, quibus verbis occulta Dei judicia significata sunt: (c) occulte quippe sunt miseri, etiam qui gaudent in malis, quos tradidit Deus in concupiscentias cordis eorum: velut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito ira Dei adimpleti sunt, et responderetur quod in Evangelio dictum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos; (Matt. 7. 16) continuo subjunctum est, *Saturati sunt filiis*, hoc est fructibus, quod evidentius dicitur, operibus suis. Unde alibi legitur, Ecce parturivit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem: (Ps. 7. 15.) et alibi, Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. (Jac. 1. 15.) Mali ergo filii, mala opera, quibus cognoscuntur, et qui de absconditis Dei judiciis internis cogitationum suarum tamquam in ventrem adimpleti sunt. Bona opera, boni filii sunt. Unde ad sponsam Ecclesiam dicitur, Dentes tui sicut grex detonsarum adscendens de lavacro, quæ omnes geminos creant, et sterilis non est in illis. (Cant. 4. 2.) In quo gemino fetu geminum opus dilectionis agnoscitur, Domini Dei scilicet et proximi. In quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ. (Matt. 22. 40.)

5. Iste autem sensus quo ita exponitur quod scriptum est, *Saturati sunt filiis*, non mihi occurrerat, cum ante rescriberem; sed recensui brevissimam quamdam ejusdem Psalmi expositionem, quam jam olim dictaveram, et hoc satis breviter a me positum reperi. Inspexi etiam codices græcos, utrum dativus casus esset, quod dictum est, *filiis*, an genitivus, quo illa lingua utitur pro ablativo, et inveni genitivum: quod si ad verbum interpretaretur, scriptum esset, Saturati sunt filiorum; sed recte interpres sententiam secutus est, et latino more dixit. *Saturati sunt filiis*. Quod vero sequitur, *et reliquerunt reliquias parvulis suis*, existimo pavulos accipiendos manifestos carnis filios. Unde etiam secundum istam, non de porcina, sed de filiis expositionem, manet illa sententia qua dixerunt, Sanguis hujus super nos et super filios nostros. (Mat. 27. 25.) Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias parvulis suis.

Responsio ad quæstionem de Psal. 15. 2

6. In quinto-decimo autem Psalmo, quo scriptum est, *Mirificavit* vel, *mirificet omnes voluntates suas inter illos*, nihil prohibet intelligi, immo et convenientius videtur non, *inter illos*, sed, *in illis*. Sic enim græci codices habent. Sæpe autem quod habet illa lingua, *in illis*, nostri interpretantur, *inter illos*, ubi videtur sententiæ convenire. Accipiamus ergo, *Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates suas in illis*, quod plerique codices habent. Et intelligamus, *voluntates ejus*, munera gratiæ, quæ gratis data est, id est quia voluit, non quia debebatur. Unde est, Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos: (Ps. 5. 13.) et, In voluntate tua deduxisti me: (Ps. 72. 24.) et, Voluntarie genuit nos verbo veritatis, (Jac. 1. 18.) et, Pluviam voluntariam segregans Deus hereditati tuæ: (Ps. 67. 10.) et Dividens propria unicuique prout vult: (1. Cor. 12. 11.) et alia innumerabilia. Proinde, *Mirificavit omnes voluntates suas in illis*, (Ps. 15. 3.) in quibus nisi in Sanctis, qui in terra sunt ejus? Si enim

(a) Editi, *indicant*. At MSS. habent, *indicat*, scilicet epistola ab Augustino reddita.

(b) Bad Am. et Er. *reddis retributions malorum*.

(c) Bad. Am. Er. et MSS. duo, *occulta quippe sunt miseris*.

CLASSIS III. AN. 414.

terra, sicut supra ostendimus, potest accipi in bono et ubi non additum est, *ejus :* quanto magis ubi dicitur, *terra ejus?* Miras ergo fecit omnes voluntates suas in illis. Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberavit.

Rom. 11. 33. » 7. Ex hac admiratione exclamat Apostolus; » O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! » Supra quippe dixerat, Conclusit enim Deus (a) omnes in infidelitate; ut omnium misereatur. Ibid. 32. Psal. 15. 4. Nam hoc etiam hic sequitur, *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt.* Infirmitates posuit pro peccatis, sicut ad Romanos Rom. 5. 6. » Apostolus dicit, Si enim Christus, cum infirmi » essemus adhuc juxta tempus pro impiis mortuus » est: hos dixit infirmos quos impios. Deinde pau- Ibid. 8 » lo post eamdem sententiam repetens, Commen- » dat, inquit, suam caritatem Deus in nobis, quo- » niam cum adhuc peccatores essemus, Christus » pro nobis mortuus est. Quos infirmos supra, eos hic peccatores appellavit. Item in consequen- » tibus hoc idem aliis verbis versans, Si enim cum » inimici essemus, inquit, reconciliati sumus Deo » per mortem Filii ejus. Ac per hoc in eo quod dictum est, *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum*, intelliguntur multiplicata peccata eorum. Lex Rom. 5. 20. enim subintravit, ut abundaret delictum. Sed quoniam ubi abundavit delictum, superabunda- Matt. 9. 13 vit gratia, ideo postea acceleraverunt. Non enim venit ille vocare justos sed peccatores: quia non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus; quorum scilicet multiplicatæ sunt infirmitates, ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ medicina; et cui dimittuntur peccata multa, diligeret multum.

8. Hoc cinis vaccæ et adspersio sanguinis, et cruentarum multiplicatio victimarum signi- Psal. 15. 4. ficabat, non efficiebat. Ideo deinceps dicit, *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, id est illorum sacrificiorum, quæ immolabantur in figura sanguinis, Christi. *Nec memor* 1. Cor. 6. 9. 10. *ero nominum eorum per labia mea.* Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum: Fornicatores, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, raptores, ebriosi, maledici, et quicum- Rom. 5. 20. que alii regnum Dei non possidebunt. Sed ubi abundante peccato, superabundavit gratia, po- 1. Cor. 6. 11. stea acceleraverunt. Hæc quidem fuerunt, sed abluti sunt, sed sanctificati sunt, sed justificati sunt in nomine Jesu Christi, et in Spiritu Dei Psal. 15. 4. nostri. Ideo non memor erit nominum illorum per labia sua. Sane codices emendatiores et electioris auctoritatis, non habent, *voluntates suas*, sed, *voluntates meas*, quod tantumdem valet, quia ex persona Filii dicitur. Ipse quippe loquitur, quem verba illa evidenter ostendunt, Psal. 15. 10. Act. 2. 31. Act. 13. 35. quibus et Apostoli usi sunt, *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Eadem sunt utique munera gratiæ Patris et Filii et Spiritus-sancti: et ideo rectissime et Filius eas potest dicere voluntates suas.

9. Quod vero in Psalmo quinquagesimo octavo de Judæis intelligitur, dicente, *Ne occideris eos, ne quando obliviscamur Legis tuæ*, convenienter mihi videtur intelligi ita esse prænuntiatum, eamdem gentem etiam debellatam atque subversam in populi victoris superstitiones non fuisse cessuram, sed in veteri Lege mansuram, ut apud eam esset testimonium Scripturarum toto orbe terrarum, unde Ecclesia fuerat evocanda. Nullo enim evidentiore documento ostenditur gentibus, quod saluberrime advertitur, non inopinatum et repentinum aliquid institutum spiritu præsumtionis humanæ, ut Christi nomen in spe salutis æternæ tanta auctoritate præpolleat, sed olim fuisse prophetatum atque conscriptum. Nam ipsa prophetia, quid aliud nisi a nostris putaretur esse conficta, si non de inimicorum codicibus probaretur? Ideo, *Ne occideris eos*, ne ipsius gentis nomen exstinxeris, *Ne quando obliviscantur Legis tuæ.* Quod utique fieret, si ritus et sacra gentilium colere compulsi penitus qualecumque nomen religionis suæ minime retinerent. Quod in eorum Gen. 4. 15. figura etiam de Cain scriptum est, quod constituit in eo Dominus signum, ne quis occideret eum. Denique cum dixisset, *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ;* velut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonii veritatis non occidantur, id est non consumantur, neque obliviscantur Legis Dei; continuo subjunxit, *Disperge illos in* Psal. 58. 12. *virtute tua.* Si enim in uno loco essent terrarum, non adjuvarent testimonio prædicationem Evangelii, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo *Disperge illos in virtute tua*, ut ejus ipsius, cujus fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubique sint testes per ipsam Legem, quam non obliviscuntur, in qua est ille prophetatus, quem non sequuntur. Neque enim eis aliquid prodest, quod eam non obliviscuntur. Aliud est enim legem Dei habere in memoria, aliud in intellectu et effectu.

Responsio ad quæstionem de Psal 58. 12.

10. In LX. autem VII. Psalmo, quod quæris Responsio ad quæstionem de Psal 67. 22. quid sit, *Veruntamen Deus conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis*, non mihi videtur aliud dictum, quam, Deus conquassabit capita inimicorum suorum nimium superbientium, nimium se extollentium in delictis suis. Per hyperbolen quippe significavit superbiam tantum se extollentem, et tanta elatione incedentem, quasi capilli verticem perambulando calcaret. Item in eodem Psalmo quod scriptum est, *Lin-* Ibid. 24. *gua canum tuorum ex inimicis ab ipso;* non semper in malo accipiendi sunt canes. Alioquin non reprehenderentur apud Prophetam canes Isai. 56. 10. muti nescientes latrare, et amantes dormitare. Profecto enim laudabiles canes essent, si et latrare scirent, et vigilare amarent. Et certe illi Judic. 7. 7.

(a) MSS. tres recentioris ætatis, *omnia in infidelitate :* quæ est lectio juxta græcum textum Apostoli, τοὺς πάντας.

CLASSIS III. AN. 414.

trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo non eligerentur ad victoriam faciendam, qui tamquam canes lamberent aquam, nisi aliquid magnum significarent. Vigilant enim et latrant boni canes, et pro domo et pro domino, et pro grege et pro pastore. Denique et hic in Ecclesiæ laudibus, cum prophetia exsereretur, lingua canum est commemorata, non dentes: *Tuorum* autem *canum*, dixit, *ex inimicis*, id est ut qui erant inimici tui, fierent canes tui, et latrarent pro te, qui sæviebant in te. Addidit autem, *ab ipso*, ut non a seipsis hoc factum intelligerent, sed *ab ipso*, id est misericordia ejus et gratia.

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo. Responsio ad quæstionem de Eph. 4. 11.

11. De Prophetis quod ait Apostolus, *Quosdam quidem dedit Deus in Ecclesia Apostolos, quosdam autem Prophetas:* hoc intelligo quod ipse scripsisti, Prophetas eos dictos isto loco, ex quibus Agabus erat, non illos qui venturum in carne Dominum prophetaverunt. Evangelistas vero invenimus; quos Apostolos fuisse non legimus; sicut fuerunt Lucas et Marcus. Pastores autem et Doctores, quos maxime ut discernerem voluisti, eosdem puto esse, sicut et tibi visum est, ut non alios Pastores, alios Doctores intelligamus; sed ideo eum prædixisset Pastores, subjunxisse Doctores, ut intelligerent Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, Quosdam autem Pastores, quosdam vero Doctores; cum superiora ipso locutionis genere distingueret dicendo, *Quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam vero Evangelistas:* sed hoc tamquam unum aliquid duobus nominibus amplexus est, *quosdam autem Pastores et Doctores.*

Responsio ad quæstionem de I. Tim. 2. 1.

12. Illa plane difficillime discernuntur, ubi ad Timotheum scribens, ait, *Obsecro itaque primum omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones.* Secundum græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam nostri interpretes vix reperiuntur, qui ea diligenter et scienter transferre curaverint. Ecce enim sicut ea ipse posuisti, *Obsecro fieri obsecrationes*, non eodem verbo utrumque dixit Apostolus, qui utique græce illam scripsit epistolam; sed pro eo quod in latino, est, *Obsecro*, ille græce dixit, παρακαλῶ. Pro eo vero quod latinus vester habet, *obsecrationes*, ille posuit, δεήσεις. Proinde alii codices in quibus et nostri sunt, non habent, *obsecrationes;* sed, *deprecationes*. Tria porro quæ sequuntur, *orationes, interpellationes, gratiarum actiones*, plerique latini codices sic habent.

13. Unde si velimus secundum latinæ linguæ proprietates ista discernere more loquendi, nostram vel qualemcumque sententiam fortasse tenebimus: sed mirum si sententiam græci sermonis vel consuetudinis obtinebimus. Precationem et deprecationem, multi nostri hoc idem putant, et hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit. Qui autem distinctius latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus vero in devitandis malis. Precari enim dicebant esse precando bona optare; Imprecari mala, quod vulgo jam dicitur, maledicere: deprecari autem, mala precando depellere. Sed usitatum jam loquendi modum potius sequamur, et sive *precationes* sive *deprecationes* invenerimus, quas Græci δεήσεις vocant, non putemus emendandum esse. *Orationes* vero, quas græcus habet προσευχάς, distinguere a precibus vel precationibus omnino difficile est. Quod vero quidam codices non habent *orationes*, sed, *adorationes*, quia non dictum est in græco εὐχάς, sed προσευχάς; non arbitror scienter interpretatum: προσευχὰς enim *orationes* dici a Græcis, notissimum est. Et utique aliud est orare, aliud adorare. Denique non isto verbo, sed alio legitur in græco, Dominum Deum tuum adorabis: et, Adorabo ad templum sanctum tuum: et si qua similia. » Mat. 4. 10. » Psal. 5. 8. »

14. Pro *interpellationibus* autem quod nostri habent, secundum codices, credo, vestros *postulationes* posuisti. Hæc interim duo, id est quod alii *postulationes*, alii *interpellationes* interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt quod græcus habet, ἐντεύξεις. Et profecto advertis, et nosti aliud esse interpellare, aliud postulare. Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi: verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. Nam et de ipso Domino Jesu Christo dictum est, quod interpellat pro nobis. Numquidnam interpellat, et non etiam postulat? Immo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo dicitur, Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quamquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, interpellat pro nobis, sed postulat pro nobis. In græco enim quo verbo hic positæ sunt *interpellationes*, quas ipse posuisti *postulationes*, ipsum et illic verbum est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis.

» Hebr. 7. 25. » » » I. Johan. 2. 1. » »

15. Cum igitur et qui precatur oret, et qui orat precetur, et qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret et precetur; quid sibi vult quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine generali, et salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas *precationem*, sive *orationem*, sive *interpellationem*, vel *postulationem*, una eademque res intelligitur; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est; sed ad eam liquido pervenire difficile est. Multa quippe hinc dici possunt, quæ improbanda non sint.

16. Sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut *precationes* accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici: *orationes* cum benedicitur et sanctificatur, et ad distribuendum comminuitur, quam totam peti-

CLASSIS III. AN. 414.

tionem fere omnis Ecclesia dominica oratione concludit. Ad quem intellectum etiam verbi græci origo nos adjuvat. Nam eam, quam dicunt εὐχὴν, raro ita Scriptura ponit ut intelligatur *oratio*, sed plerumque et multo usitatius votum appellat εὐχὴν, προσευχὴν, vero, quod verbum ita positum est unde tractamus, semper *orationem* vocat. Unde hanc verbi originem, sicut superius dixi, nonnulli minus erudite intuentes, προσευχὴν non *orationem*, sed *adorationem* dicere voluerunt, quæ potius προσκύνησις dicitur. Sed quia *oratio* interdum vocatur εὐχὴ, *adoratio* putata est προσευχή. Porro si usitatius, ut dixi, in Scripturis votum appellatur εὐχὴ, excepto nomine generali *orationis*, ea proprie intelligenda est oratio, quam facimus ad votum, id est πρὸς εὐχήν. Voventur autem omnia quæ

Altaris oblat.

offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio, quo sacramento prædicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cujus rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus. Ideo in hujus sanctificationis præparatione, existimo Apostolum jussisse proprie fieri προσευχάς, id est *orationes*, vel (ut nonnulli minus perite interpretati sunt) *adorationes*; hoc est enim ad votum, quod usitatius in Scripturis nuncupatur εὐχή. *Interpellationes* autem, sive, ut vestri codices habent, *postulationes*, fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites velut advocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati. Quibus peractis et participato tanto sacramento, *gratiarum actio* cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apostolus.

1. Cor. 10. 17.

17. Hæc autem caussa præcipua fuit ista dicendi, ut his breviter perstrictis atque significatis non putaretur negligendum esse quod sequitur, *pro omnibus hominibus, pro regibus, et his qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et caritate*: ne quisquam, sicut se habet humanæ cogitationis infirmitas, existimaret non esse ista facienda pro his, a quibus persecutionem patiebatur Ecclesia, cum membra Christi ex omni hominum genere colligenda. Unde adjungit et dicit, *Hoc enim bonum et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire*. Et ne quisquam diceret posse esse saintis viam in bona conversatione et unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis et sanguinis Christi; *Unus enim Deus*, inquit, *et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*: ut illud quod dixerat, *Omnes homines vult salvos fieri*, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non Deum, quod semper Verbum erat, sed hominem Christum Jesum, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.

1. Tim. 2. 2.

Ibid. 3.

Christus est unica salutis via.

Johan. 1. 14.

18. Unde nec illud moveat te, quod de Judæis idem Apostolus ait, *Secundum Evangelium quidem inimici propter vos: secundum electionem autem dilecti propter patres*. Altitudo quippe illa divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, et illa inscrutabilia judicia ejus, et investigabiles viæ ejus hanc fidelibus cordibus magnam ingerunt admirationem, qui de illius sapientia pertendente a fine usque ad finem fortiter, et omnia suaviter disponente non dubitant, quid sit quod ei placet ut nascantur, crescant ac multiplicentur hi, quos etsi malos ipse non fecit, tamen malos futuros esse præscivit. Nimis enim consilium ejus in abdito est, quo etiam malis bene utitur ad provectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis suæ: quia sicut illorum nequitiæ est male uti bonis operibus ejus, sic illius sapientiæ est bene uti malis operibus eorum.

Responsio ad quæstionem ex Rom. 11. 28.

Reprobi cur creentur.

19. Hanc igitur altitudinem sacramenti sic commendat Apostolus, *Nolo vos ignorare fratres hoc sacramentum, ut non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte in Israel facta est, donec plenitudo gentium intraret*, * *et sic omnis Israel salvus fieret*. Ex parte, dixit, quia non omnes excæcati sunt. Erant enim ex illis, qui Christum cognoverunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui secundum propositum vocati sunt: et sic omnis Israel salvus fiet quia, et ex Judæis et ex Gentibus, qui secundum propositum vocati sunt, ipsi (a) verus sunt Israel: de quo dicit idem Apostolus, Et super Israel Dei. Illos autem dicit, Israel secundum carnem: Videte, inquit, Israel secundum carnem. Deinde interponit testimonium Prophetæ, *Veniet ex Sion, qui eripiat et avertat impietatem ab Jacob, et hoc illis a me testamentum cum abstulero peccata eorum*: non utique omnium Judæorum, sed (b) dilectorum.

Rom. 11. 25.

* v. 26.

Rom. 9. 7.

Galat. 6. 16.

1. Cor. 10. 18.

Rom. 11. v. 26. et 27 ex Isa. 59. 20.

20. Hinc adjungit ea, quæ inquirenda posuisti, *Secundum Evangelium quidem inimici propter vos*. Pretium quippe redemtionis nostræ sanguis est Christi, qui utique nonnisi ab inimicis potuit occidi. Hic est ille usus malorum in provectum bonorum. Quod vero adjungit, *secundum electionem autem dilecti propter patres*; hinc ostendit non illos inimicos, sed electos esse dilectos. Sed Scripturæ mos est ita loqui de parte tamquam de toto: sicut Corinthios in primis epistolæ suæ partibus ita laudat tamquam omnes tales sint, cum essent laudabiles quidam eorum: et postea in nonnullis epistolæ ipsius locis, ita reprehendit tamquam omnes culpabiles essent, propter quosdam qui tales erant. Istam divinarum scripturarum consuetudinem per omne corpus litterarum ejus creberrime sparsam, quisquis diligenter adverterit, multa dissolvit, quæ inter se videntur esse contraria. Inimicos ergo alios dicit, alios dilectos: sed quia in uno populo erant, velut eosdem ipsos dicere videtur. Quamquam et ex ipsis inimicis, qui crucifixerunt Dominum, plerique conversi

v. 28.

(a) Ita in MSS. ubi in editis legebatur, *verius*.

(b) Editi, *electorum*. At MSS. habent, *sed dilectorum*.

CLASSIS III. An. 414. sunt, et apparuerunt electi. Tunc electi, quan-
do conversi, quantum ad salutis initium: quan-
tum vero ad Dei præscientiam, non tunc electi,
sed ante constitutionem mundi, sicut idem dicit
Eph. 1. 4. Apostolus, quod elegerit nos ante mundi con-
stitutionem. Duobus itaque modis, ipsi inimici
qui dilecti, sive quia in uno populo utrique fue-
rant; sive quia ex inimicis sævientibus usque
ad sanguinem Christi, quidam eorum dilecti fa-
cti erant secundum electionem, quæ latebat in
præscientia Dei. Ad hoc enim addidit, *propter*
Rom. 11.28. *patres:* quia id, quod patribus promissum est,
Rom. 15. 8. » oportebat impleri, sicut circa finem epistolæ
» ad Romanos ait, Dico enim Christum ministrum
» fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad
» confirmandas promissiones patrum. Gentes au-
B » tem super misericordia glorificare Deum. Se-
Rom. 11.11. cundum istam misericordiam dictum est, *ini-
mici propter vos:* quod et supra dixerat, illo-
rum delicto salus gentibus.

21. Cum autem dixisset, *secundum electio-
Rom. 11.29. nem dilecti propter patres*, addidit, *Sine pœni-
tentia enim sunt dona et vocatio Dei*. Vides cer-
te illos significari, qui pertinent ad numerum
Rom. 8. 28. » prædestinatorum. De quibus alio loco dicit, Sci-
» mus quia diligentibus Deum omnia cooperantur
» in bonum, his qui secundum propositum vocati
a » sunt: (*a*) Multi enim sunt vocati, pauci vero
Matt. 22. 14. » electi. Qui vero electi, ipsi sunt secundum pro-
» positum vocati; in quibus Dei proculdubio præ-
Rom. 8. 29. » scientia falli non potest. Illos præscivit et præ-
» destinavit conformes imaginis Filii sui, ut sit
C » ipse primogenitus in multis fratribus: Quos au-
» tem prædestinavit, illos et vocavit. Hæc vocatio
» est secundum propositum, hæc est sine pœni-
» tentia. Quos autem vocavit, illos et justificavit.
» Quos autem justificavit, illos et glorificavit: Si
» Deus pro nobis, quis contra nos?

Sap. 4. 11. 22. Non sunt in ista vocatione, qui in fide,
quæ per dilectionem operatur, etiamsi aliquan-
tum ambulant, non perseverant usque in finem.
Et utique potuerunt rapi, ne malitia mutaret in-
tellectum eorum, si ad illam prædestinationem
et vocationem, quæ secundum propositum et si-
ne pœnitentia est, pertinerent. At ne quisquam
præsumtor ita de occultis judicet alienis, ut di-
cat, ideo non rapti sunt ex hac vita, antequam
essent fidei desertores, quia in eadem vita non
D fideliter ambulabant, et hoc in eorum cordibus
noverat Dominus, quamvis hominibus aliter ap-
pareret: quid dicturus est de infantulis parvu-
lis, qui plerique accepto in illa ætate Christia-
næ gratiæ Sacramento, cum sine dubio pertine-
rent ad vitam æternam regnumque cœlorum, si
continuo ex hac vita emigrarent, sinuntur cre-
scere, et nonnulli etiam apostatæ fiunt. Unde?
nisi quia non pertinent ad illam prædestinatio-
nem, et secundum propositum ac sine pœniten-
tia vocationem. Cur autem ad eam alii pertine-
ant, alii non pertineant, occulta caussa esse
potest, injusta esse non potest. Numquid enim
A iniquitas apud Deum? Absit. Nam et hoc ad il- CLASSIS III. AN. 414.
lam pertinet altitudinem judiciorum, quam mi-
rans tamquam expavit Apostolus. Ideo quippe Rom. 9. 14.
illa judicia vocat, ne quisquam talia fieri putet,
sive iniquitate, sive temeritate facientis, sive
casu et fortuito labentibus ullis partibus tam di-
spositorum sub tanta sapientia Dei sæculorum.

23. In epistola porro ad Colossenses, quod Responsio ad quæstionem de Coloss. 2. 18.
scriptum est, *Nemo vos seducat volens in humi-
litate*, et cetera quæ sequuntur, quousque tibi
obscura esse dixisti, nec ego adhuc sine caligi-
ne intelligo: atque utinam præsens de me ista
quæsiisses. In eo quippe sensu, quem mihi in
his verbis habere videor, adhibenda est quædam
pronuntiatio in vultu et modo vocis, qui expri-
mi litteris non potest, ut ex qua parte aperia-
B tur, quod ideo fit obscurius, quia non recte,
sicut existimo, pronuntiatur. Quod enim scri-
ptum est, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne ad-* Ibid. 21.
taminaveritis; tamquam præceptum putatur A-
postoli, nescio quid tangere, gustare, adtami-
nare prohibentis. Contra est autem, si tamen in
tanta obscuritate ista non fallor. Per irrisionem
quippe verba posuit eorum, a quibus eos nole-
bat decipi atque seduci, qui discernentes cibos
secundum culturam angelorum, atque ita de hoc
mundo decernentes, dicunt, *Ne tetigeritis, ne* Rom. 14. 20.
gustaveritis, ne adtaminaveritis; cum sint o- Tim. 1. 15.
mnia munda mundis, et omnis creatura Dei bo- 1. Tim. 4. 4.
na sit: quod in alio loco ipse evidenter commen-
dat.

24. Totam ergo ipsius sententiæ circumstan-
C tiam videamus. Ita enim Apostoli intentione per-
specta, sensum ejus, quantum valemus, fortas-
se tenebimus. Quibus enim ista scribit, metue-
bat eos seduci umbris rerum, dulci nomine scien-
tiæ, et averti a luce veritatis, quæ est in Chri-
sto Jesu Domino nostro. Hanc autem sub nomi-
no sapientiæ vel scientiæ curam vanarum super-
fluarumve observationum, et de superstitione
gentilitatis, maximeque ab eis qui Philosophi
sunt nuncupati, et a Judaismo cavendam esse
cernebat, ubi erant umbræ futurorum removen-
dæ, quoniam lumen earum jam Christus adve-
nerat. Cum ergo commemorasset et commendas- Coloss. 2. 1. 2. et 3.
set quantum certamen pro eis haberet, et pro his,
qui Laodiceæ fuerant, et quicumque non vide-
rant faciem ejus in carne, ut cordibus consola-
D rentur copulati in caritate, et in omnibus divi-
tiis plenitudinis intellectus, ad cognoscendum
mysterium Dei, quod est Christus, in quo sunt
omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi:
Hoc dico, inquit, *ut nemo vos circumveniat in** v. 4.
veri simili sermone: quia veritatis amore duce- * πιθανολογίᾳ.
bantur, veri similitudinem illis timuit, ne deci-
perentur. Et ideo commendavit in Christo quod
dulcissimum habebant thesaurum, scilicet sa-
pientiæ et scientiæ, cujus nomine et promissio-
ne induci poterant in errorem.

25. *Nam etsi corpore*, inquit, *absens sum*, v. 5.
spiritu vobiscum sum, gaudens et videns vestram

(a) Excusi post *vocati sunt*, addunt. *sancti*; quæ vox abest ab omnibus MSS. et a græco textu Apostoli.

CLASSIS III. AN. 414. *ordinationem, et id quod deest fidei vestræ in*
Christo. Ideo illis timebat, quoniam quid eis ad-
huc deesset, videbat. *Sicut ergo accepistis*, in-
v. 6. quit, *Jesum Christum Dominum nostrum, in*
* v. 7. *ipso ambulate;* * *radicati et superædificati in i-*
pso, et confirmati in fide sicut et didicistis, abun-
dantes in ea gratiarum actione. Vult eos fide nu-
triri, ut capaces fiant participandorum thesau-
rorum sapientiæ et scientiæ, qui sunt abscon-
diti in Christo, ne antequam sint ad hæc idonei,
veri simili sermone capiantur, et a veritatis iti-
nere devient. Deinde apertius quid eis timeat o-
v. 8. stendens, *Videte*, inquit, *ne quis vos decipiat*
per philosophiam, et inanem seductionem secun-
dum traditionem hominum, secundum elementa
* v. 9. *mundi, et non secundum Christum.* * *Quia in*
ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corpora-
liter. Ideo *corporaliter* dixit, quia illi umbrati-
liter seducebant, translato verbo usus, sicut et-
iam umbræ nomen in his rebus non est utique
verbum proprium, sed quadam similitudinis ra-
v. 10. tione translatum. *Et estis in illo*, inquit, *reple-*
ti, qui est caput omnis principatus et potestatis.
Per principatus enim et potestates superstitio gen-
tilium vel Philosophi seducebant, prædicantes
illam, quam vocant theologiam per elementa hu-
jus mundi. Caput autem omnium Christum, prin-
cipium omnium voluit intelligi, sicut Ipse, cum
Johan. 8.25. ei dictum esset, Tu quis es? respondit: Prin-
cipium quia et loquor vobis. Omnia enim per i-
psum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.
Mirabiliter autem vult eos esse horum velut mi-
rabilium contemtores, cum eos ostendit corpus
factos illius capitis, dicendo, *Et estis in illo*
repleti; qui est caput omnis principatus et po-
testatis.

26. Hinc jam ne umbris Judaismi seducantur,
Coloss 2.11. adjungit, *In quo etiam circumcisi estis, circum-*
cisione non manufacta in exspoliatione corporis
carnis: vel, sicut aliqui habent, *in exspolia-*
tione corporis peccatorum carnis, in circumci-
* v. 12. *sione Christi,* * *consepulti ei in baptismo, in quo*
et consurrexistis per fidem operationis Dei, qui
suscitavit illum a mortuis. Vide quemadmodum
et hic corpus Christi eos ostendit, ut ista con-
temnant, cohærentes tanto capiti suo, mediato-
ri Dei et hominum Christo Jesu, et nullum fal-
sum vel invalidum medium, per quod Deo co-
v. 13. hæreant, requirentes. *Et vos*, inquit, *cum es-*
setis mortui in delictis et præputio carnis vestræ:
præputium vocavit quod significatur præputio,
hoc est delicta carnalia quibus expoliandi sumus.
Vivificavit, inquit, *cum illo donans vobis omnia*
* v. 14. *delicta,* * *delens quod adversus nos erat chiro-*
graphum in decretis, quod erat contrarium no-
bis: quia reos Lex faciebat, quæ subintraverat
ut abundaret delictum, *Tollens*, inquit, *illud*
* v. 15. *de medio et affigens illud cruci,* * *exuens se car-*
ne, principatus et potestates exemplavit, fiducia-
liter triumphans eos in semetipso; non utique
bonos, sed malos principatus et malas potesta-
* Παρ-ρησία. tes, diabolicas scilicet et dæmoniacas * excu-
plavit, id est exemplum de illis dedit, ut quem-

A admodum ipse se exuit carne, sic suos osten- CLASSIS III. AN. 414.
deret exuendos carnalibus vitiis, per quæ illi
eis dominabantur.

27. Jam hic diligenter adtende quemadmodum
inferat propter quod cuncta ista commemoravi-
mus. *Nemo ergo vos*, inquit, *judicet in cibo;* v. 16.
tamquam propterea omnia illa dixerit, quia isti
per hujusmodi observationes seducebantur a ve-
ritate, qua liberi fiebant; de qua dictum est in
Evangelio, Et veritas liberabit vos, id est libe- Johan. 8.32.
ros faciet. *Nemo ergo vos*, inquit, *judicet in ci-*
bo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Coloss. 2.
neomeniæ, aut sabbatorum: * *quod est umbra* * v. 17.
futurorum: hoc propter Judaismum. Deinde se-
quitur propter superstitiones Gentilium, *Cor-*
pus autem Christi, inquit, * *nemo vos convin-* * v. 18. καταβραβευέτω.
B *cat;* Turpe est, inquit, et nimis incongruum,
et a generositate vestræ libertatis alienum: ut
cum sitis corpus Christi, seducamini umbris,
et convinci videamini veluti peccantes, si hæc
observare negligitis. *Corpus ergo Christi, ne-*
mo vos convincat volens in humilitate cordis. Hoc
si per verbum græcum diceretur, etiam in la-
tina consuetudine populari sonaret usitatius. Sic
enim et vulgo dicitur, qui divitem affectat, the-
lodives, et qui sapientem thelosapiens, et ce-
tera hujusmodi. Ergo et hic thelohumilis, quod
plenius dicitur thelon humilis, id est volens hu-
milis, affectans humilitatem, quod intelligitur,
volens videri humilis, affectans humilitatem.
Hoc enim talibus observationibus agitur, ut cor
C hominis velut religione humile reddatur. Addi-
dit autem et *culturam Angelorum*, vel sicut ve-
stri codices habent, *religionem Angelorum*, quæ
græce θρησκεία dicitur, Angelos volens intelligi
Principatus, quos elementorum mundi hujus
præpositos, in his observationibus colendos esse
arbitrantur.

28. Nemo ergo vos, inquit, convincat cum
sitis corpus Christi, volens videri humilis cor-
de in cultura Angelorum, *quæ non vidit* * *in-* * ἑώρακεν
culcans. Vel, sicut quidam codices habent, *quæ*
vidit inculcans. Aut enim sic dicere voluit, *quæ*
non vidit inculcans: quia homines ista suspi-
cionibus et opinionibus agunt, non quod vide-
rint ista esse facienda. Aut certe, *quæ vidit in-*
culcans: id est magna existimans, quia vidit ea
D quibusdam locis observari alibi ab hominibus,
quorum auctoritati haberet fidem etiam ratione
non reddita: et ideo sibi magnus videtur, quia
ei contigit quorumdam sacrorum videre secreta.
Sed plenior sensus est, *quæ non vidit inculcans,*
frustra inflatus mente carnis suæ. Mirabiliter
ibi eum dixit inflatum mente carnis suæ, ubi
thelohumilem supra dixerat. Fit enim miris mo-
dis in anima hominis, ut DE FALSA HUMILITATE
magis infletur, quam si apertius superbiret. *Et*
non tenens, inquit, *caput;* quod vult Christum v. 19.
intelligi; *Ex quo omne corpus compactum et*
connexum subministratum et copulatum crescit
in incrementum Dei. * *Si ergo mortui estis cum* * v. 20.
Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc
velut viventes de hoc mundo decernitis?

CLASSIS III. AN. 414.

29. His dictis inserit verba eorum, qui decernunt de hoc mundo, per has observationes quasi rationabiles, affectata vanitate humilitatis inflati, (v. 21.) *Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne adtaminaveritis.* Recolamus quod dictum est superius, ut hoc intelligamus. Non vult enim eos in his observationibus judicari, ubi dicitur, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne adtaminaveritis.* (* v. 22.) * *quæ sunt omnia*, inquit, *in corruptionem per abusionem.* Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cum superstitiose ab eis abstinetur, ut eis homo abutatur, id est non eis utatur. *Secundum præcepta, et doctrinas hominum.* Hoc planum est: sed quod sequitur multum requiris: (v. 23.) *Quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in observatione, et humilitate cordis, et * vexatione corporis:* (* ἀφειδίᾳ.) vel sicut alii interpretati sunt, *ad non parcendum corpori, non in honore aliquo, ad saturitatem carnis.* Cur, inquis, hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit?

30. Dicam quod et ipse in Scripturis potes advertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi hujus, quam dicit expressius sapientiam hujus mundi. Nec movent quod hic non addidit, mundi. Non enim et alio loco, cum ait, Ubi sapiens, ubi scriba, addidit, hujus mundi; (*I. Cor. I, 20.*) ut diceret, Ubi sapiens hujus mundi: et tamen hoc intelligitur. Sic et ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in hujusmodi superstitiosis observationibus, ubi non mundi hujus elementorum naturarumque rerum, ratio quædam sapientiæ reddi videatur. Nam et cum dicit, (*Coloss. 2. 8.*) *Cavete ne quis vos decipiat per philosophiam;* non sit, hujus mundi. Et quid est philosophia latine, nisi studium sapientiæ? *Sunt* ergo, inquit, ista *rationem quidem habentia sapientiæ*, id est de quibus aliqua ratio reddatur, secundum elementa mundi hujus, et principatus ac potestates. *In observatione et humilitate cordis:* id enim agunt ista, ut superstitionis vitio cor humilietur. *Ad non parcendum corpori;* dum fraudatur istis escis, quibus compellitur abstinere. *Non in honore aliquo ad saturitatem carnis:* non quod honoratius illo magis quam illo cibo caro saturetur, cum ad ejus necessitatem non pertineat, nisi quolibet valetudini apto alimento refici atque fulciri.

CAP. III. Quæstiones de Evangelio. Resp. ad quæst. quomodo Christus post resurrectionem agnitus et non agnitus sit.

31. De Evangelio inquisitio tua solet multos movere, quomodo Dominus post resurrectionem, cum in eodem corpore surrexit, a quibusdam qui eum noverant, utriusque sexus hominibus, et agnitus non sit, et agnitus sit. Ubi primum quæri solet, utrum in ejus corpore, an potius in illorum oculis aliquid factum sit, quo non posset agnosci? Cum enim legitur, (*Luc. 24. 16.*) *Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum;* impedimentum quoddam agnoscendi videtur in luminibus factum esse cernentium: cum vero aperte alibi dicitur, (*Marc. 16. 12.*) *Apparuit eis in alia effigie*, utique in ipso corpore, cujus alia erat effigies, aliquid factum fuisse, quo impedimento tenerentur, id est moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror cum duo sint in corpore, quibus cujusque species agnoscatur, lineamenta et color, cur ante resurrectionem, quod in monte ita transfiguratus est, ut fieret vultus ejus splendidissimus sicut sol, neminem movet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris et lucis colorem sui corporis mutare potuisse; et post resurrectionem movet aliquatenus lineamenta mutata esse, ut non posset agnosci; et rursum eadem potentiæ facultate; sicut tunc pristinum colorem, sic et post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. Nam et illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, (*Matt. 17. 2.*) non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset: sed quia cum illo erant, ipsum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud utique ipsum corpus erat, in quo in monte transfiguratus est, et ipsum erat juvenis, in quo natus est: et tamen si quis eum repente juvenem vidisset, qui nonnisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An vero ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas?

Responsio ad quæstionem de Johan. 20. 17.

32. Quod autem Mariæ dixit, *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem*, nihil aliud me intellexisse noveris, quam tu. Ita enim significare voluit tactum spiritalem, id est, accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum Patre. Et quod ab illis duobus in fractione panis est agnitus, Sacramentum esse, (a) quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.

Responsio ad quæstionem de verbis Simeonis.

33. De verbis Simeonis, ubi sit virgini matri Domini, (*Luc. 2. 35.*) *Et tuam ipsius animam pertransibit framea*, in alia epistola, cujus exemplum etiam modo misi, dixi quid mihi videatur, quod etiam tibi inter cetera visum est. Et quod adjunxit, *Ut denudentur multorum cordium cogitationes*, hoc intelligendum puto, quia per Domini passionem, et insidiæ Judæorum, et discipulorum infirmitas patuit. Tribulationem igitur, gladii nomine significatam esse, credibile est, quo materna anima vulnerata est doloris affectu. Ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in Psalmo dicitur, Et gladius in ore eorum, (*Ps. 58. 89.*) Ipsi enim erant filii hominum, quorum dentes arma (*Psal. 56. 5.*) et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. Nam et ferrum quod pertransiit animam Joseph, pro (*Gen. 39. 20.*) dura tribulatione positum mihi videtur. Aperte quippe dicitur, (*Ps. 104. 18.*) Ferrum pertransiit animam ejus, donec veniret verbum ejus, id est tamdiu fuit in dura tribulatione, donec fieret quod prædixit. Hinc enim magnus est habitus, et ab illa tribulatione liberatus. Sed ne humanæ sapientiæ tribueretur, quod venit verbum ejus, id est factum est quod prædixit, more suo scriptura sancta Deo inde dat gloriam, et continuo subjungit, Eloquium Domini ignivit eum. (*Ps. 104. 19.*)

(a) Bad. Am. et Er. *quo nos:* quibus suffragantur MSS. quatuor Vaticani, et e nostris totidem.

CLASSIS III. AN. 414.

34. Ut potui non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, et ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cum enim interrogando disputas, et quæris acriter, et doces humiliter. Utile est autem ut de obscuritatibus divinarum scripturarum, quas exercitationis nostræ caussa Deus esse voluit, multæ inveniantur sententiæ, cum aliud alii videtur, quæ tamen omnes sane fidei doctrinæque concordent. Dabis sane veniam stilo meo multum festinanti, ut jam in navi constituto occurrerem peritori. Filium autem nostrum Paulinum in Christi caritate dulcissimum, (a) in hac potius epistola resaluto, et paucis ut festinus exhortor, ut misericordiæ Domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempestate misit in portum, quo tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinæ tranquillitati minime credens, et qui ejus rudimentis excipiendis atque nutriendis te dedit, gratias agat quantas potest, et omnia ejus ossa dicant, *Domine quis similis tibi?* (*Psal.* 34. 10.) Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quam inspicit te viventem. Resalutant sanctam et sincerissimam benignitatem tuam conservi mei, qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo a me profectus est cum sancto fratre nostro Urbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remeavit Hipponem. Salvos eos tamen in nomine Christi, et litteris eorum et fama nuntiante cognoscimus. Compresbyterum Paulinum, et omnes qui tua præsentia in Domino perfruuntur, germano salutamus affectu.

EPISTOLA CL. *

* *Alias* CLXXIX. *quæ autem* 150. *erat, nunc* 242.

Augustinus Probæ et Julianæ nobilibus viduis gratulatur de filia earum Demetriade, quæ virginitatis velum acceperat; agens gratias pro munusculo misso.

Dominarum honore dignissimis, merito illustribus et præstantissimis filiabus PROBÆ et JULIANÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta sub finem an. 413. aut init. 414.

IMPLESTIS gaudio cor nostrum, tanto jucundius quanto carius, tanto gratius quanto citius. Vestræ namque stirpis sanctimoniam virginalem, quoniam quacumque innotuistis, ac per hoc ubique, fama celeberrima prædicat, velocissimum volatum ejus fideliore atque certiore litterarum nuntio prævenistis, et prius nos fecistis exsultare de cognito tam excellenti bono, quam dubitare de audito. Quis verbis explicet? Quis digno præconio prosequatur, quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex vestro sanguine feminas virgines Christus, quam viros consules mundus? Nam volumina temporum, si magnum atque præclarum est nominis dignitate signare; quanto est majus atque præclarius cordis et corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per divinum consortium præcipuam in cælis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubium prolem propagatura sublimem. Generosius quippe elegit Aniciana posteritas tam illustrem familiam beare nuptias nesciendo, quam multiplicare pariendo, et in carne jam imitari vitam Angelorum, quam ex carne adhuc numerum augere mortalium. Hæc est uberior fecundiorque felicitas, non ventre gravescere, sed mente grandescere; non lactescere pectore, sed corde candescere; non visceribus terram, sed cælum orationibus parturire. Dominarum honore dignissimæ filiæ, perfruamini in illa, quod defuit vobis; perseveret usque in finem, adhærens conjugio quod non habet finem. Imitentur eam multæ famulæ dominam, ignobiles nobilem, fragiliter excelsæ excelsius humilem; virgines quæ sibi optant Aniciorum claritatem, eligant sanctitatem. Illud enim quantalibet cupiditate quando assequentur? Hoc autem si plene cupierint, mox habebunt. Protegat vos incolumes et feliciores dextera Altissimi, dominæ honore dignissimæ et præstantissimæ filiæ. Pignora sanctitatis vestræ, præcipue ipsam sanctitate * præcipuam, debito vestris meritis officio, dilectione Domini salutamus. Velationis (b) spophoretum gratissime accepimus.

Aniciana familia.

* Demetriadem virginem.

EPISTOLA CLI. *

* *Alias* CCLIX. *quæ autem* 151. *erat, nunc* 3.

Cæciliano significat sui erga illum animi studium veteremque amicitiam nihil imminutam esse: haudquaquam enim suspicari conscium ipsum fuisse impiæ crudelisque perfidiæ a viro præpotenti (Marino Comite) perpetratæ in cæde duorum fratrum, quorum alter (Marcellinus tribunus) integerrimis erat moribus præditus, et omnium Christianarum virtutum splendore ornatissimus.

Domino merito illustri, et debito a me honore dignissimo filio CÆCILIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 413. aut ineunte 414.

1. QUERELA de me apud te litteris tuis indita tanto est mihi gratior, quanto plenior caritatis. Si ergo quod tacui purgare coner, quid conabor aliud quam ostendere te non habuisse caussam, qua mihi succensere deberes? Sed cum id in te magis diligam, quod de mea reticentia es dignatus offendi, quasi inter tuas curas nihil momenti habere credideram; caussam meam de-

(a) MSS. aliquot, *in hac potius epistola recognosco.*

(b) In MSS. plerisque, *apophoretum;* quo nomine significatur sollemne aliquod munus. *In magnis votis,* ait Ambrosius Comment. in Ephes. 5. *maxime dantur apophoreta.* Turnebus sic dicta putat munera, quæ darentur convivis, ut ea domum referrent; quem in morem respiciens etiam Ambrosius, sic exorditur exhortationem ad virgines. *Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum referre consueverunt* etc.

seram, si me purgare contendero. Si enim indignari non debuisti, quia non ad te scripserim; nihil me pendis, qui loquarne an taceam indifferenter feras. Porro quia me tacuisse moleste tulisti, indignatio ista, indignatio non est. Non itaque tam doleo me non præbuisse, quam gaudeo te nostrum desiderasse sermonem. Nam veterem amicum, et quod abs te taceri, sed a nobis oportet agnosci, talem ac tantum virum in peregrinis positum, curisque publicis laborantem, quod memoriæ fuerim, honori mihi est, non mærori. Ignosce igitur agenti gratias, quod me indignum non putasti, cui succenseres tacenti. Nunc enim inter tot et tanta negotia, non tua, sed publica, id est omnium, non solum onerosas non esse, verum etiam gratas esse posse litteras meas credidi benevolentiæ tuæ, qua excellentiam vincis.

2. Cum enim accepissem mihi a fratribus epistolam missam sancti et præcipuis meritis venerandi Papæ Innocentii, quam per tuam præstantiam ad me datam certis declaratur indiciis; ideo nullam tuam paginam simul advectam esse putaveram, quod scribendi et rescribendi cura nolueris, gravioribus rebus occupatus, obstringi. Nam utique consentaneum videbatur, ut qui mihi sancti viri scripta dignatus es mittere, ea sumerem adjuncta cum tuis. Hinc ergo statueram, non esse oneri litteras meas animo tuo, nisi esset necesse commendandi alicujus gratia, cui hoc negare non possem intercessionis officio; quæ solet nostra esse omnibus concedendi consuetudo, et quædam etiam importuna, non tamen improbanda, professio. Itaque feci. Nam amicum meum commendavi benignitati tuæ; a quo etiam sua rescripta jam sumsi, agente gratias, quas et ipse ago.

3. Si quid autem de te mali existimarem, præsertim in ea (a) caussa, quam etiam non expressam, tamen mihi tua epistola redolebat; absit ut ad te tale aliquid scriberem, ubi ullum vel mihi vel cuiquam beneficium postularem. Aut enim conticescerem, observans tempus ubi te possem habere præsentem: aut si litteris agendum putarem, illud potius agerem, et sic agerem, ut dolorem manifestare vix posses. Nam ideo post illius * impiam crudelemque perfidiam (cui etiam per tuam nobiscum participatam sollicitudinem frustra vehementer institimus, ne illo cor nostrum dolore percelleret, suam vero conscientiam tanto scelere trucidaret,) continuo sum a Carthagine profectus occultato abscessu meo, ne tot ac tanti, qui ejus intra ecclesiam gladium formidabant, violentis fletibus et gemitibus me tenerent, putans meam sibi aliquid posse prodesse præsentiam, ut quem satis digne pro ejus animo objurgare non possem, pro illorum corporibus etiam rogare compellerer. Quam tamen eorum corporalem salutem satis parietes ecclesiæ muniebant. Ego autem duris coarctabar angustiis, quod neque ille me pateretur, qualem oporteret; et insuper facere cogerer quod non deceret. Dolebam etiam graviter vicem venerabilis coepiscopi mei * tantæ rectoris ecclesiæ, ad cujus pertinere dicebatur officium, post hominis tam nefariam fallaciam adhuc se præbere humilem, quo ceteris parceretur. Fateor, cum tantum malum nullo pectoris robore potuissem tolerare, discessi.

4. Hæc esset et nunc silentii mei caussa apud te, quæ fuit tunc discessionis meæ, si te apud illum egisse crederem, ut tam nefarias ulcisceretur injurias. Credunt ista qui nesciunt, quomodo et quoties et quæ nobis dixeris, cum anxia cura perageremus, ut quanto tibi familiarius inhærebat, quando ad eum crebrius ventitabas, quanto sæpius cum solo colloquebaris, tanto magis curaret existimationem tuam; ne his, qui tui dicebantur inimici, talem exitum daret, ut nihil cum illo aliud egisse putareris. Quod quidem nec ego credo, nec fratres mei, qui te in loquelis audierunt, et auditu atque omni nutu viderunt signa benigni pectoris tui. Sed, obsecro te, ignosce credentibus: homines enim sunt, et in animis hominum tantæ latebræ sunt et tanti recessus, ut omnes suspiciosi cum merito culpentur, etiam laudari arbitrentur se debere, quod cauti sint. Caussæ stabant, ab uno * eorum, quos teneri ille repente præceperat, gravissimam te passum fuisse injuriam noveramus. Frater * quoque ejus, in quo Ecclesiam maxime persecutus est, nescio quid duriter quasi proferens tibi respondisse dicebatur. Putabantur tibi ambo esse suspecti. Postulati cum abiissent, te illic remanente, et cum illo secretius, ut ferebatur, loquente, subito jussi sunt detineri. Amicitiam vestram non recentem, sed veterem, homines loquebantur. Famam confirmabat tanta conjunctio, et tam assidua solius cum solo sermocinatio. Potestas illius magna tunc erat. Calumniæ facilitas radiabat. Non erat grande negotium procurari aliquem, qui diceret quod sa-

* Marini Comitis.

* Aurelii Carthaginensis.

* f. Apringio Judice.

* Marcellinus Tribunus.

(a) Loquitur de caussa Marcellini, qui, uti Hieronymus versus finem lib. 3. adversus Pelagianos scribit, *sub invidia tyrannidis Heracliana ab hæreticis innocens cæsus est*: sive quem, teste Orosio in lib. 7. c. 42. *Marinus Comes apud Cartaginem* (*incertum est zelo stimulatus an auro corruptus*) *occidit*: impellentibus proculdubio Donatistis, quorum odium incurrerat integerrimus judex sententia adversus ipsos dicta in Carthaginensi collatione: quam sententiam videlicet dum Imperatorum decreto roborandam curat, mortem ipsius moliuntur hæretici hacce oblata occasione. Heraclianus Africæ Comes deficiens ab Honorio navigavit in Italiam cum ingenti classe anno Christi 413. qui ad Urbem deposito exercitu contendens Marini Comitis occursu ad Utriculum superatus fugam arripuit, rediitque Carthaginem; ubi captus demum, et capite punitus fuit. Tum vero perduellionis socios in Africa persequente Marino, comprehenditur Marcellinus una cum suo fratre, et securi percutitur, falso insimulatus Heracliano favisse, uti satis intelligitur ex Hieronymo supra laudato, nec non ex istis Augustini verbis hic n. 4. *Omnia in tempore isto suffragabantur, ut etiam uno teste, tamquam invidioso et credibili crimine, sine jubentis discrimine quilibet de medio tolleretur.* Ceterum Marinus continuo revocatus ex Africa, munere omni exutus fuit, et vitam privatam inglorie agere jussus est, ex Orosio. Contra vero lex ab Honorio data est die 30. Aug. an. 414. præcipiens ut quæ *Notione et sollicitudine Marcellini spectabilis memoriæ viri contra Donatistas gesta sunt, perpetuam habeant firmitatem*, in lib. 16. Cod. Theod. tit. 5. de Hæreticis leg. 55.

inte promissa dicendum ille mandasset. Omnia in tempore isto suffragabantur, ut etiam uno teste, tamquam invidioso et credibili crimine, sine jubentis discrimine quilibet de medio tolleretur.

5. Nos interea, quoniam rumor erat, quod ecclesiastica manus posset eos eripere, falsis promissionibus ludebamur, ut illo non solum quasi volente, sed etiam instante pro eis ad Comitatum episcopus mitteretur, ea pollicitatione interposita episcopalibus auribus, quod donec, aliquid pro eis illic ageretur, nullum caussæ illorum excitaretur examen. Postremo pridie quam ferirentur, venit ad nos præstantia tua; spem dedisti, quiem numquam antea dederas, quod eos tibi posset concedere profecturo, cum illi graviter prudenterque dixisses, totum quod tecum tam assidue familiarius secretiusque * loqueretur, non te honorare potius quam gravare, atque ad id valere, quod communicato et pertractato inter vos mortis eorum consilio, nemo dubitaret, quid post hæc omnia sequeretur. Quæ cum te dixisse nobis indicares, inter narrandum namque tendens in eum locum, ubi celebrantur sacramenta fidelium, stupentibus nobis ita jurasti te ista dixisse, ut non solum tunc, verum etiam nunc post tam horrendum inopinatum exitum, cum tuos omnes nutus recolo, nimis mihi impudens videar, si de te aliquid mali credam. Quibus tuis verbis sic eum permotum fuisse dicebas, quod velut familiare viaticum tibi eorum donaturus esset salutem.

* al. loqueremur.

6. Unde testor dilectioni tuæ, postero die, quo illius parturitionis nefarius fetus est ortus, cum esset nobis repente nuntiatum illos e carcere ad eum judicem ductos, quamquam perturbati fuerimus, tamen ego considerans et quæ nobis pridie dixeras, et qui esset post illum exorturus dies, quoniam beati Cypriani erat (a) pridiana sollemnitas, existimavi quod etiam elegerit diem, quo et tibi postulata concederet, et universam Christi Ecclesiam repente lætificans, ad locum tanti Martyris adscendere voluerit, parcendi benignitate quam occidendi potestate sublimior; cum ecce nobis nuntius irruit, quo prius percussos esse nossemus, quam quomodo audirentur quærere valeremus. Provisus enim erat et proximus locus, non suppliciis hominum deputatus, sed ornamento potius civitatis, ubi merito creditur propterea quosdam ante aliquot dies jussisse mactari, ne in istis invidiosa novitas esset: quos consilium fuit sic posse subripi Ecclesiæ, si non solum subito feriri juberentur, verum etiam in loco proximo ferirentur. Satis itaque indicavit ei matri se inferre non timuisse cruciatum, cujus timuit interventum, Ecclesiæ scilicet sanctæ, inter cujus fideles in ejus gremio baptizatus et ipsum utique noveramus. Post hunc igitur tanti moliminis exitum, cum tam diligenter nobiscum actum esset, ut etiam per te, etsi nesciente te, pene securi et pene certi de salute illorum pridie fieremus: quis non talium, qualis hominum multitudo est, indubitatum haberet, etiam a te nobis verba data, illis animam ablatam? Ideo, sicut dixi, vir bone, etiamsi nos hoc non credimus, ignosce credentibus.

7. Absit autem a corde, et qualicumque vita mea, ut apud te pro aliquo intercederem, vel a te cuiquam beneficium postularem, si te crederem tanti hujus mali, et tam consceleratæ crudelitatis auctorem. Sed plane fateor, si etiam posthac in ea familiaritate estis, in qua antea fuistis, pace tua sit liber dolor: multum nos quod nolebamus compellitis credere. Est autem consentaneum, ut neque hoc credam, qui de te illa non credo. Amicus tuus inopinato successu repentinæ potestatis non magis persecutus est illorum vitam, quam tuam famam. Nec ista loquens, odia tua in illum, mei animi ac professionis oblitus, inflammo; sed ad fideliorem provoco dilectionem. Qui enim sic agit cum malis, ut eos malitiæ pœniteat, novit etiam indignatione consulere. Nam sicut mali obsunt assentando, ita boni adversando prosunt. Suam quippe animam eodem ferro, quo alios insolentissime occidit, gravius altiusque percussit: quod post hanc vitam, si non eam pœnitendo correxerit, et patientia Dei bene usus fuerit, invenire ac sentire cogetur. Sæpe autem vita præsens etiam bonorum, Dei judicio malis eripienda permissa est, ne talia perpeti putaretur malum. Mori quippe in carne quid potest obesse morituris? Aut quid agunt, qui mori timent, nisi ut paulo posterius moriantur? Quidquid obest morientibus, ex vita non ex morte contingit; in qua si tales animas habuerint, quibus Christiana gratia subvenitur, non sane mors eorum vitæ bonæ occasus fuit, sed melioris occasio.

8. Et (b) majoris quidem mores apparebant huic sæculo amiciores esse quam Christo. Quamquam et ipse juvenilem prius sæcularemque vitam uxore ducta, non parva ex parte correxerat. Non tamen fortasse misericors Deus fratris eum esse in morte comitem nisi miserans voluit. Ille vero alius religiose vixit, et multum corde vitaque Christiana. Hæc eum fama præcessit, ut in (c) caussa Ecclesiæ sic veniret,

(a) S. Marcellini cædes ad diem 6. Aprilis refertur in Martyrologiis; quam tamen hoc ex loco liquet factam mense Septembri, uno aut altero die ante S. Cypriani sollemnitatem. *Et sane illius obitum*, ait Henricus de Noris in Hist. Pelag. lib. 1. c. 3. *minime contigisse die 6 Aprilis inde satis evincitur, quod hoc anno 413. Heraclianus cum numerosa adeo classe aperto mari verno tantum tempore solvere potuit ex Africa Urbem invasurus; cum tamen Marcellini mors, Heracliani in Italia exercitus stragem, Tyranni fugam ac tandem cædem consecuta fuerit.*

(b) Nescimus an hic designet Apringium judicem fratrem Marcellini, ex epistola 134. n. 2 et proconsulem in Africa circiter hoc tempus, uti ex epistola 133. n. 3. intelligimus: qui etiam Donatistis, quod de iis propter scelera supplicium sumsisset, exosus erat.

(c) Quadrant hæc perquam egregie in Marcellinum Tribunum et Notarium, missum ab Honorio in Africam, ut sequester esset collationis inter Catholicos et Donatistas, qua in caussa sese strenue gessit, atque idcirco ipsius interfectorem Ecclesiam in eo maxime persecutum esse dicit Augustinus supra n. 4.

CLASSIS III. AN. 414.

hæc consecuta est cum venisset. Quæ illi vero probitas in moribus, in amicitia fides, in doctrina studium, in religione sinceritas, in conjugio pudicitia, in judicio continentia, erga inimicos patientia, erga amicos affabilitas, erga sanctos humilitas, erga omnes caritas, in beneficiis præstandis facilitas, in petendis pudor, in recte factis amor, in peccatis dolor? Quantum decus honestatis, qui splendor gratiæ, quæ cura pietatis, quæ in subveniendo misericordia, in ignoscendo benevolentia, in orando fiducia? Quod salubriter sciebat, qua modestia loquebatur? Quod inutiliter nesciebat, qua diligentia scrutabatur? Quantus in eo contemtus rerum præsentium? Quanta spes, et desiderium bonorum æternorum? Ne relictis omnibus sæcularibus actionibus susciperet cingulum militiæ Christianæ, vinculum præpediebat uxorium, quo jam innodatus cœperat concupiscere meliora, quando jam non licebat illa, quamvis inferiora, disrumpere.

9. Quodam die frater ejus, cum jam pariter in custodia tenerentur, ait illi: *Si ergo hæc pro meritis patior peccatorum meorum: tu, cujus vitam novimus, tam adtente* * *ferventerque Christianam, quibus malis meritis ad ista perductus es?* At ille: *Parvumne*, inquit, *mihi existimas conferri divinitus beneficium, (si tamen hoc testimonium tuum de vita mea verum est,) ut hoc quod patior, etiamsi usque ad effusionem sanguinis patiar, ibi peccata mea puniuntur, nec mihi ad futurum judicium reserventur.* Hic forte aliquis credat eum fuisse sibi conscium aliquorum occultorum impudicitiæ peccatorum. Dicam ergo quid me Dominus Deus, ad magnam meam consolationem, ex ejus ore audire, et plane scire voluerit. Cum de hoc ipso, ut sunt humana, sollicitus solus cum solo agerem, jam in eadem custodia constituto, ne quid esset, unde majore, et insigniore pœnitentia Deum sibi placare deberet; ille ut erat verecundiæ singularis, cum ipsam, licet falsam meam suspicionem erubesceret, sed admonitionem gratissime acciperet, modeste graviterque subridens, et utraque manu meam dexteram apprehendens, *Testor*, inquit, *sacramenta, quæ per hanc* * *afferuntur manum, me nullum esse expertum concubitum, præter uxorem, nec ante, nec postea.*

* al frequenterque.

* f. offeruntur.

10. Quid ergo huic in morte accidit mali, ac non potius plurimum boni, cum hæc habens dona ad Christum, sine quo inaniter habentur, ex hac vita migrarit? Quæ apud te non commemorarem, si crederem te laudibus ejus offendi. Cum autem hoc non credo, nec illud profecto, quod te non dico instante, sed saltem volente aut optante posset occidi. Proinde judices nobiscum tanto sincerius, quanto innocentius, quod ille cum anima sua, quam cum istius corpore crudelius egerit; quando contemtis nobis, contemtis promissionibus suis, contemtis

A tot ac tantis petitionibus, et admonitionibus tuis contemta denique Ecclesia Christi, (et in ea quo nisi Christo?) ad finem suæ machinationis hujus morte pervenit. An vero illius honor, istius vel carceri comparandus est, cum ille fureret sublimatus, iste gauderet inclusus; HORRENDIS ET POENALIBUS tenebris, omnes non tantum carceres, sed etiam inferos vincit scelerati hominis conscientia. Tibi etiam quid nocuit, cujus etsi famam graviter læsit, tamen innocentiam non peremit? Quamvis fama quoque ipsa salva sit, et apud eos qui te melius noverunt quam nos, et apud nos ipsos, qui curas nobiscum tuas, ne tam immane perpetraretur scelus, tanto expressas inspiciebamus affectu, ut tui cordis invisibilia pene oculis cerneremus.
B Sibi igitur ille nocuit, quidquid nocuit; suam transfixit animam, suam vitam, suam conscientiam, suam denique ipsam famam, quam bonam solent etiam pessimi concupiscere, cæca illa crudelitate vastavit. Tanto enim est odiosior omnibus, quanto magis * impiis placere conatus est, vel placuisse lætatus.

* Donatistis.

11. Ubi autem magis potuit apparere, non eum habuisse necessitatem, quam se habere confinxit, ut ejus obtentu tamquam bonus faceret tantum malum, quam quod nec illi placuit, de cujus præcepto se ausus est excusare? Referat præstantiæ tuæ sanctus diaconus, qui per N. manus, ipse enim fuerat episcopo, quem pro illis miseramus, adjunctus, quemadmodum nec indulgentia illis danda visa est, ne vel sic aliquo crimine notarentur; sed tantum commoni-
C torium, quo eos ab omni molestia liberos dimittere juberetur. Gratuita igitur crudelitate, nulla necessitate, (quamvis, et aliæ caussæ, quas suspicamur, nec opus est committere litteris, forsitan fuerint) atrociter contristavit Ecclesiam. Ad cujus Ecclesiæ gremium frater ejus metuens perire confugerat, ut eum vivum tanti sceleris consiliarium reperiret. Cujus Ecclesiæ etiam ipse, cum patronum offendisset, petivit asylum, nec ei potuit denegari. Hunc si diligis, detestare; si non vis ut in æternum puniatur, exhorre. Sic existimationi tuæ, sic est vitæ illius consulendum. Nam qui in eo diligit, quod odit Deus, non solum odit ipsum, sed etiam seipsum.

D 12. Quæ cum ita sint, nec de tua benignitate credo, quod tanti sceleris auctor vel particeps fueris, neque quod malitiosa (a) crudelitate fefelleris, quod absit a vita, et moribus tuis. Nec amicitias vestras tales volo, quibus et ille in suum interitum glorietur de malo, et confirmetur humana suspicio; sed tales potius, quibus ad pœnitentiam disponatur, et talem ac tantam pœnitentiam, qualem quantamque postulant, tam horrenda vulnera medicinam. Tanto quippe amicior eris, quanto sceleribus ejus inimicior. Curiosum est * præstantiæ tuæ nosse rescriptis, ubi eo die fueris, quo illud admis-

* al præsentiæ.

(a) Exemplar Vaticanum, unde eruta est epistola, crudelitate.

CLASSIS III. AN. 414.

sum est : quomodo acceperis, quid postea egeris, aut cum eum videris quid ei dixeris, quid ab illo audieris. Ego enim ex quo inde postridie repente discessi, nihil quod hanc rem adtinet, de te audire potui.

13. Quod vero in Epistola tua legi, jam te cogi credere, ne a me videreris, et Carthagini me negatum, tu potius cogis his verbis, ut absentiæ meæ caussas non taceam. Quarum est una, quoniam laborem, quem in illa urbe perpeti necesse est, et quem si exponere velim, aliud tantum loquendum est, jam sustinere non possum, quod infirmitati meæ propriæ, quæ nota est omnibus, qui familiarius me noverunt, accessit etiam senectus, quæ generis humani est communis infirmitas. Altera caussa est, quod statui, si Dominus velit, quantum mihi ex illis occupationibus, quas ecclesiæ, cui proprio munere servio, necessitas flagitat, datur temporis, id totum impendere labori studiorum ad ecclesiasticas scientias pertinentium; ubi me arbitror, si Dei misericordiæ placet, etiam posteris aliquid profuturum.

14. Unum est autem, si verum quæris audire, quod in te molestissime fero, quod cum sis et hujus jam ætatis, et hujus vitæ ac probitatis, adhuc vis esse catechumenus: quasi fideles non possint, quanto sint fideliores atque meliores, tanto fidelius ac melius administrare rempublicam. Quid autem boni agitis in his tantis curis et laboribus vestris, nisi ut bene sit hominibus? Si enim hoc non agitis, vel dormire satius est noctesque diesque, quam vigilare in laboribus publicis, nulli utilitati hominum profuturis. Nec sane dubito excellentiam tuam...

EPISTOLA CLII. *

* Alias LIII, quæ autem 152. erat, nunc 141.

Macedonius Augustino, quærens num ex religione sit quod episcopi apud judices intercedant pro reis.

Domino merito venerabili; et unice colendo patri Augustino, Macedonius.

Scripta forte an. 414.

1. *Optatas admodum sanctitatis tuæ litteras accepi per Bonifacium venerandæ legis antistitem, quem eo magis receptum dilexi, quod a me desiderata pertulerat, sermonem sanctitatis tuæ et incolumitatem, Domine merito venerabilis, et unice colende pater. Itaque sine mora quod petebat obtinuit. Verum quoniam exstitit occasio, hoc ipsum quantulumcumque est, quod admonitus indulsi, nolo sine mercede remanere. Cupio enim accipere ea, quæ mihi commodet sine pendentis incommodo, immo quæ mihi commodet cum gloria dependentis.*

2. *Officium sacerdotii vestri esse dicitis, intervenire pro reis, et nisi obtineatis, offendi, quasi, quod erat officii vestri, minime reporte-* A *tis. Hic ego vehementer ambigo utrum istud ex religione descendat. Nam si a Domino peccata adeo prohibentur, ut ne pœnitendi quidem copia post primam (a) tribuatur; quemadmodum nos* a *possumus ex religione contendere, ut nobis qualecumque illud crimen fuerit; dimittatur? quod utique, cum impunitum volumus, probamus. Et si constat non minus auctorem quam probatorem teneri in omnibus, quæ peccantur; certum est, nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse cupimus, qui culpæ tenetur obnoxius. Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cum is, qui reus est, correctionem promittit: verum nunc, ut mores nostri sunt, et sceleris pœnam cupiunt homines sibi relaxari, et id, pro-* B *pter quod scelus admissum est, possidere. Pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum, de quibus adeo futuri nulla spes est, ut etiam in præsenti eadem criminis ratio perseveret? Nam qui tam pervicaciter tenet propter quæ crimen admisit, ostendit se, ubi licentia fuerit, similia peccaturum.*

3. *Ob hæc igitur consulo prudentiam tuam, et me hoc ambiguo, quo laboro, absolvi desidero: nec ob aliam caussam consultum te putes. Ceterum hoc mihi propositum est, ut intercessoribus, præsertim talis meriti, qualis tu es, etiam gratiam agam. Pleraque enim, quæ sponte facere videri nolo, ne remissio severitatis alios armet in crimina, opto bonis intercessoribus relaxare, ut quod libens concedo, salva severitate judicii,* C *alterius merito videatur indultum. De scriptis sanctitatis tuæ aliquo mihi promiseras, et non accepi; quæso ut vel nunc mittas, et ad hanc meam epistolam respondeas, ut quia sanctitatem tuam interim videre non datur, saltem sermonibus tuis pascar. Incolumem sanctitatem tuam divinitas æterna tueatur ævo largissimo, Domine merito venerabilis et vere colende pater.*

EPISTOLA CLIII. *

* Alias LIV, quæ autem 153. erat, nunc 46.

Quæsito respondet Augustinus; multa obiter disserens de restituendis rebus quæ proximo ablatæ vel male partæ sunt.

Augustinus episcopus famulus Christi (b) familiæque ejus, dilecto filio Macedonio, in Do- D mino salutem. b

Scripta post superiorem. CAPUT I.

1. Negotiosissimum in republica virum, et non suis, sed aliorum utilitatibus adtentissimum, qualem te esse et tibi gratulamur, et rebus humanis, nec deserere debemus alloquio, nec occupare procemio. Accipe itaque quod per me, vel nosse voluisti, vel utrum ipse nossem experiri. Quod si parvum aut superfluum judicares, nullo modo inter tam magnas tamque necessarias curas tuas curandum esse censeres.

(a) Editi, *post primam pœnitentiam*. MSS. omnes hic et in subsequente epistola, *post primam tribuatur*: supple, pœnitendi copiam.

(b) Ita Bab. Am. Er. et MSS. ubi Lov. editio habet, *famulus Christi dilecto Macedonio familiæque ejus.*

CLASSIS III. AN. 414.

Quæris a me *cur officii sacerdotii nostri esse dicamus intervenire pro reis, et nisi obtineamus, offendi quasi quod erat officii nostri minime reportemus.* Ubi vehementer te dicis *ambigere utrum istud ex religione descendat.* Deinde adjungis qua ratione ita movearis. *Nam si a Domino peccata*, inquis, *adeo prohibentur, ut nec pœnitendi quidem copia post primam tribuatur, quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut, qualecumque illud crimen fuerit, dimittatur?* Adhuc gravius urges, et dicis, *nos probare quod volumus impunitum: et si constat non minus auctorem quam probatorem teneri in omnibus quæ peccantur; certum esse nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse volumus, qui culpæ tenetur obnoxius.*

B 2. His verbis quem non terreas tuæ lenitatis et humanitatis ignarum? Unde nos qui te novimus, et hæc quærendi gratia, non decernendi, scripsisse minime dubitamus, aliis verbis tuis ad ista citius respondemus. Tamquam enim nos hæsitare in hoc quæstione nolueris, aut prævidisti quid dicturi essemus, aut admonuisti quid dicere deberemus; et nisti, *Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cum is qui reus est correctionem promittit.* Antequam ergo discutiam, quid sit illud gravius, quod in epistola tua sequitur, hoc interim quod dedisti accipiam, eoque utar ad molem hanc amovendam, qua nostræ intercessiones posse reprimi videbantur. Ideo quippe, quantum facultas datur, pro peccatis omnibus intercedimus; quia omnia peccata videntur veniabiliora, cum is qui reus est correctionem promittit. Hæc tua est, hæc et nostra sententia.

C 3. Nullo modo ergo culpas, quas corrigi volumus, approbamus, nec quod perperam committitur, ideo volumus impunitum esse, quia placet; sed hominem miserantes, facinus autem seu flagitium detestantes, quanto magis nobis displicet vitium, tanto minus volumus inemendatum interire vitiosum. FACILE ENIM EST atque proclive malos odisse, quia mali sunt: RARUM autem et pium eosdem ipsos diligere, quia homines sunt; ut in uno simul et culpam improbes, et naturam approbes, ac propterea culpam justius oderis, quod ea fœdatur natura quam diligis. Non est igitur iniquitatis, sed potius humanitatis societate devinctus, qui propterea est criminis persecutor, ut sit hominis liberator. Morum porro corrigendorum nullus alius quam in hac vita locus est: nam post hanc quisque id habebit, quod in hac sibimet conquisierit. Ideo compellimur humani generis caritate intervenire pro reis, ne istam vitam sic finiant per supplicium, ut ea finita non possint finire supplicium.

22. q. 5. Non est iniquitatis.

CAPUT II.

D 4. Noli ergo dubitare hoc officium nostrum ex religione descendere, cum Deus apud quem nulla est iniquitas, cujus summa potestas est, qui non tantum qualis quisque sit videt, verum etiam qualis futurus sit prævidet, qui solus potest in judicando non labi, quia in cognoscendo non potest falli; *facit* tamen, sicut Evangelium loquitur, *solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Cujus mirabilis bonitatis ut simus imitatores, Dominus Christus exhortans, *Diligite*, inquit, *inimicos vestros; benefacite eis, qui vos oderunt; et orate pro eis, qui vos persequuntur; ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Matt. 5. 44. Hac indulgentia et lenitate divina multos abuti ad perniciem suam quis nesciat? Quos arguens Apostolus, et graviter increpans, dicit; *Existimas autem, o homo omnis, qui judicas eos qui talia agunt et facis ea, quoniam tu effugies judicium Dei? An divitias benignitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis? Ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus.* Rom. 2. 3. Numquid quoniam isti in sua nequitia perseverant, ideo Deus in sua patientia non perseverat; perpauca in hoc sæculo puniens, ne divina providentia non esse credatur; et multa servans ultimo examini, ut futurum judicium commendetur?

5. Non, ut opinor, Magister ille cœlestis impietatem nos diligere præcipit, cum præcipit ut nostros diligamus inimicos, benefaciamus eis, qui nos oderunt, oremus pro eis qui nos persequuntur: cum proculdubio, si pie Deum colimus, inimicos atque odiis adversum nos acerrimis incitatos ac persecutores, nisi impios, habere non possimus. Num igitur diligendi sunt impii? Num impiis benefaciendum est? Num pro impiis etiam orandum est? Ita plane. Qui enim hoc præcipit, Deus est: nec tamen nos hoc pacto societati adjungit impiorum, quibus et ipse parcendo, et vitam salutemque largiendo, non utique sociatur. Consilium quippe ejus, quantum homini pio nosse donatum est, exponit Apostolus dicens, *Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit?* Ad hanc volumus adduci pro quibus intervenimus; non eorum peccatis vel parcimus, vel favemus.

CAP. III.

6. Nam quosdam, quorum crimina manifesta sunt, a vestra se veritate liberatos, a societate tamen removemus altaris, ut pœnitendo placare possint, (a) quem peccando contempserant, a seque ipsos puniendo. Nam NIHIL ALIUD AGIT, quem veraciter pœnitet, nisi ut id quod mali fecerit, impunitum esse non sinat. Eo quippe modo sibi non parcenti ille parcit, cujus altum justumque judicium nullus contemtor evadit. Quod si iniquis et scelestis illo parcendo, eisque vitam salutemque largiendo, etiam plerisque eorum, quos novit non acturos pœnitentiam, tamen ex-

(a) MSS. Corbeiensis, Germanensis et alii quatuor probæ notæ, *placere possint, contemplando ejus judicium, quem peccando* etc.

CLASSIS III. AN. 414.

bibet patientiam; quanto magis nos in eos, qui correctionem promittunt, et utrum faciant quod promittunt, incerti sumus, misericordes esse debemus, ut rigorem vestrum pro eis intercedendo flectamus, pro quibus et Dominum, quem nihil de moribus eorum etiam futuris latet, non tamen impudenter, quia hoc ipse præcepit, oramus?

De pœnit. dis. 3. Intantum. — *4. sentent. dist. 14. c. Quod vero.*

7. Intantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur, ut etiam post actam pœnitentiam, post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant; et tamen Deus facit etiam super tales oriri solem suum; nec minus tribuit quam ante tribuebat largissima munera vitæ ac salutis. Et quamvis eis in Ecclesia
a locus (a) humillimæ pœnitentiæ non concedatur: Deus tamen super nos suæ patientiæ non obliviscitur. Ex quorum numero si quis nobis dicat, Aut date mihi eumdem iterum pœnitendi locum, aut desperatum me permittite, ut faciam quidquid libuerit, quantum meis opibus adjuvor, et humanis legibus non prohibeor, in scortis omnique luxuria, damnabili quidem apud Dominum, sed apud homines plerosque etiam laudabili: aut si me ab hac nequitia revocatis, dicite utrum mihi aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita illecebrosissimæ voluptatis blandimenta contempsero, si libidinum incitamenta frenavero, si ad castigandum corpus meum multa mihi etiam licita et concessa subtraxero, si me pœnitendo vehementius quam prius excruciavero, si miserabilius ingemuero, si flevero uberius, si vixero melius, si pauperes sustentavero largius, si caritate, quæ operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentius: quis nostrum ita desipit, ut huic homini dicat, Nihil tibi ista proderunt in posterum; vade, saltem vitæ hujus suavitate perfruere? Avertat Deus tam immanem sacrilegamque dementiam. Quamvis ergo caute salubriterque provisum sit, ut locus illius humillimæ pœnitentiæ semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vilis minus utilis esset ægrotis, quæ tanto magis salubris est, quanto minus contemtibilis fuerit: quis tamen audeat dicere Deo, Quare huic homini, qui post primam pœnitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Quis audeat dicere erga istos non agi, quod Apostolus ait, *Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit?* Aut istis exceptis esse definitum
Psal. 2. 13. quod scriptum est, *Beati omnes qui confidunt in eum?* Aut ad istos non pertinere quod dicitur,
Psal. 30. 25. *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Dominum?*

8. Cum igitur super peccatores tanta sit patientia, tanta misericordia Dei, ut in hac temporali vita moribus emendatis, non damnentur in æternum; qui nullius quæ sibi præbeatur exspectat misericordiam, quoniam nemo est illo beatior, nemo potentior, nemo justior: quales non esse oportet homines erga homines, qui hanc

A vitam nostram quantacumque laude cumulemus, eam sine peccato esse non dicimus? Quod *si dixerimus, nos ipsos*, sicut scriptum est, *decipimus, et veritas in nobis non est.* Proinde licet accusatoris alia persona sit, alia defensoris, alia intercessoris, alia judicis, de quorum propriis officiis nimis longum est, et non necessarium hoc sermone disserere: sic tamen etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit censura divina, ut cogitarent sibi propter sua peccata Dei misericordiam necessariam, nec putarent ad culpam sui officii pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ
B necisque haberent legitimam potestatem.

1. Johan. 1. 8.

CAP. IV.

9. Nam cum ad Dominum Christum Judæi adduxissent mulierem in adulterio comprehensam, eumque tentantes dicerent, quod jussa esset Lege lapidari, ac deinde quærerent quid de illa ipse præciperet; respondit eis, *Qui sine peccato est vestrum, prior in eam lapidem jaciat.* Ita nec Legem improbavit, quæ hujusmodi reas jussit occidi; et illos terrendo ad misericordiam revocavit, quorum judicio hæc posset occidi. Puto quod hac sententia Domini audita, si præsens fuit etiam maritus ipse, qui violatam sui thori fidem vindicari postulabat, exterritus animum ad voluntatem parcendi ab ulciscendi cupiditate deflexit. Nam quomodo non est admonitus accusator, ne suas persequeretur injurias; quando
C ipsi judices ita sunt a vindicando prohibiti, qui in adultera punienda, non privato dolori compellebantur servire, sed Legi? Unde Joseph cui virgo Maria Domini mater fuerat desponsata, cum eam comperisset esse prægnantem, cui se noverat non esse commixtum, et ob hoc nihil aliud quam adulteram credidisset; punire tamen eam noluit, nec approbator flagitii fuit. Nam hæc voluntas ejus etiam justitiæ deputatur. Ita quippe de illo scriptum est, *Et cum esset homo justus, et nollet eam divulgare, statuit eam occulte dimittere. Hæc eo cogitante apparuit illi Angelus*, qui doceret esse numinis, quod ille putaverat criminis.

Johan. 8. 7.

10. Si ergo cogitata infirmitate communi, et accusatorius dolor, et judicatorius rigor frangi-
D tur; quod tandem censes pro reis esse debere, vel defensoris vel intercessoris officium? quandoquidem et vos viri boni, qui nunc judices estis, et in foro aliquando versati caussas hominum suscepistis, scitis quam libentius defendere quam accusare soleretis. Et tamen defensor ab intercessore plurimum distat. Nam ille diluendis vel obtegendis criminibus operam maxime impendit: intercessor autem etiam cum de culpa constat, pro pœna removenda vel temperanda curam gerit. Hoc sunt apud Deum pro peccatoribus justi; hoc pro se ipsi peccantes invicem ut faciant admonentur. Nam scriptum est,

(a) In MSS pluribus, *locus ille pœnitendi.* In aliis, *locus ille pœnitentiæ non concedatur.*

Confitemini invicem peccata vestra, et orate pro vobis. (Jac. 5. 16.) Has sibi partes humanitatis, ubi potest, omnis homo apud hominem vindicat. Nam quod ipse quisque domi suæ puniret admissum, in alterius domo vult impunitum. Sive enim adhibeatur apud amicum, sive ille cuiquam in quem potestas ulciscendi est se præsente succenseat, sive irascenti fortuito superveniat, non justissimus, sed inhumanissimus judicatur, si non intervenerit. Scio ego te ipsum cum aliis amicis tuis in ecclesia Carthaginensi intercessisse pro clerico, cui merito succensebat episcopus; et utique nullum ibi discrimen sanguinis sub incruenta disciplina timebatur: nec cum id, quod etiam vobis displicebat, inultum esse velletis, tamquam delicti approbatores vos judicabamus, sed tamquam humanissimos intercessores audiebamus. Si ergo vobis fas est ecclesiasticam correptionem intercedendo mitigare; quomodo episcopus (a) vestro gladio debet intercedere, cum illa exseratur, ut in quem exseritur bene vivat, iste ne vivat?

11. Postremo ipse Dominus apud homines intercessit, ne lapidaretur adultera, et eo modo nobis intercessionis commendavit officium, nisi quia ille terrendo fecit, quod nos petendo. Ille enim Dominus, nos servi sumus: verumtamen ille sic terruit, ut omnes timere debeamus: Quis enim est nostrûm sine peccato? Quod cum illis dixisset, a quibus ei offerebatur punienda peccatrix, ut qui sciret se esse sine peccato, prior in illam lapidem mitteret: cecidit sævitia tremente conscientia. Tunc enim ex illa jam congregatione dilapsi, solam misericordi miseram reliquerunt. Cedat huic sententiæ pietas Christianorum, cui cessit impietas Judæorum. Cedat humilitas obsequentium, cui cessit superbia persequentium. Cedat confessio fidelis, cui cessit simulatio tentatoris. Malis parce vir bone: quanto melior, tanto est omitior: quanto (b) fis celsior potestate, tanto humilior fiere pietate.

CAPUT V.

12. Ego quidem intuens mores tuos, appellavi te virum bonum: sed tu intuens verba Christi, dic tibi ipsi, *Nemo bonus, nisi unus Deus.* (Marc. 10. 18.) Quod cum verum sit (hoc enim Veritas dixit) nec ego tamen illud existimari debeo fallaci assentatione dixisse, et dominicis verbis quasi contrarius exstitisse, ut cum ille dicat, *Nemo bonus, nisi unus Deus*, ego te appellaverim virum bonum. Non enim et ipse Dominus contraria sibi locutus est, ubi ait, *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona.* (Luc. 6. 45.) Deus ergo singulariter bonus est, et hoc amittere non potest. Nullius enim boni participatione bonus est, quoniam bonum quo bonus est, ipse tibi est: homo autem cum bonus est, ab illo bonus est, quod a seipso esse non potest. Illius enim spiritu boni fiunt, quicumque boni fiunt; cujus capax creata est nostra natura per propriam voluntatem (A) Pertinet ergo ad nos, ut boni simus, accipere et habere quod dat, qui de suo bonus est: quo quisque neglecto, de suo malus est. Proinde inquantum homo recte agit, id est scienter et amanter et pie bonum operatur, intantum bonus est: inquantum autem peccat, id est a veritate et caritate et pietate deviat, intantum malus est. Quis autem est in hac vita sine aliquo peccato? Sed eum dicimus bonum, cujus prævalent bona; eumque optimum, qui peccat minimum.

13. Idcirco ipse Dominus, quos dicit bonos propter participationem gratiæ divinæ, eosdem etiam malos dicit propter vitia infirmitatis humanæ; donec totum, quo constamus, ab omni vitiositate sanatum, transeat in eam vitam, ubi (B) nihil omnino peccabitur. Nam utique bonus docebat orare, non malos, quibus præcepit ut dicerent, *Pater noster qui es in cœlis.* (Matt. 6. 9.) Ex hoc enim boni, quo filii Dei non natura geniti, sed gratia facti, tamquam hi quibus recipientibus eum, dedit potestatem filios Dei fieri. (Johan. 1. 12.) Quæ generatio spiritalis, more Scripturarum, etiam adoptio nominatur, ut distinguatur ab illa generatione Dei de Deo, coæterni de æterno: unde scriptum est, *Generationem ejus qui enarrabit?* (Isa. 53. 8.) Cum ergo bonos esse demonstraverit, quos voluit Deo veraciter dicere, *Pater noster qui es in cœlis*, præcepit tamen ut in eadem oratione inter cetera dicerent, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* (Matt. 6. 12.) Quæ debita esse peccata, quamvis manifestum sit, postea (C) tamen manifestius declaravit dicens, *Si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis et pater vester peccata vestra.* Hanc orationem baptizati orant, nec est prorsus præteritorum ulliquid peccatorum, quod non baptizatis in sancta Ecclesia dimittatur. Sed postea vivendo in hac fragilitate mortali, nisi contraherent, quod dimittendum esset, non veraciter dicerent, *Dimitte nobis debita nostra.* Boni ergo, inquantum (c) filii Dei sunt: inquantum autem peccant, (quod sua non mendaci confessione testantur) utique mali sunt.

14. Nisi forte quis dicat, alia bonorum alia malorum esse peccata, quod non usquequaque improbabiliter dicitur. Verumtamen Dominus Jesus sine ulla ambiguitate malos appellavit eosdem (D) ipsos, quorum patrem dicebat Deum. Nam in eodem sermone, ubi illam docet orationem, alio loco exhortans ad precandum Deum, ait, *Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui quærit invenit, et pulsanti aperietur.* (Matt. 7. 7.) Et paulo post, *Si ergo vos*, inquit, *cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis pater vester, qui in cœlis est dabit bona petentibus se?* (Ibid. 11.) Num igitur Deus pater malorum est? Absit. Quomodo ergo dicitur, *pater vester*

(a) Editi: *vestro gladio* non *debet intercedere*. Abest, non, a MSS. sed utralibet lectio quadrat huic in locum.

(b) Editi, *quanto sis celsior potestate, tanto humilior fiat* etc. At MSS. habent, *fis celsior*; et mox, *humilior fiere.*

(c) In prius excusis, *Boni ergo inquantum non peccant filii Dei sunt.* Sed concinnior videtur textus rejecto, non peccant, quod ab omnibus MSS. abest.

CLASSIS III. AN. 414.

cœlestis, quibus dicitur, *cum sitis mali*: nisi quia utrumque Veritas monstrat, quid simus Dei (a) bono, quid humano vitio; hoc commendans, illud emendans? Merito ait Seneca (qui temporibus apostolorum fuit, cujus etiam quædam ad Paulum apostolum leguntur epistolæ) *Omnes odit qui malos odit*. Et tamen ideo diligendi sunt mali, ut non sint mali, quemadmodum non ut permaneant, sed ut sanentur diliguntur ægroti.

Senecæ ad Paulum epistolæ.

15. Quidquid autem potest eam, quæ fit in baptismo, abolitionem peccatorum, in hac vita manendo peccamus, etiamsi non talis sit, quod a divinis removeri compellat altaribus, non dolore sterili, sed misericordiæ sacrificiis expiatur. Quod ergo agimus, ut faciatis intercedentibus nobis, Deo nos noveritis offerre pro vobis. Indigetis enim misericordia, quam præbetis: et videte quis dixerit, *Dimittite et dimittetur vobis, date et dabitur vobis*. Quamquam etiamsi ita viveremus, ut non esset quare diceremus, *Dimitte nobis debita nostra;* quanto a nequitia purior animus esset, tanto clementia plenior esse deberet, ut si non compungeremur sententia Domini dicentis, *Qui vestrum est sine peccato prior in illam lapidem jaciat:* ipsius, qui hoc dixit, sectaremur exemplum qui cum esset utique sine peccato, ait mulieri quam perterriti illi reliquerant, *Nec ego te damnabo; vade, jam deinceps noli peccare*. Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus, qui sua peccata cogitaverant, ut peccato parcerent alieno, illam justissime jam ipse damnaret, qui erat sine peccato. At ille non conscientia pavidus, sed plenus clementia, cum illa respondisset a nemine se fuisset damnatam; *Nec ego te*, inquit, *damnabo:* tamquam diceret, Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur; *Vade*, ait, *jam deinceps noli peccare;* ut se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret. Jam vides igitur de religione descendere, nec nos societate criminum obstringi, quod intercedimus plerumque etiam pro sceleratis, et si non scelerati, tamen pro peccatoribus, et quod veraciter, potius quam injuriose dictum accipias, puto quod apud peccatores.

Matt. 6. 12.

Johan. 8. 7.

Ibid. 11.

CAP. VI. 23. q. 5. Non frustra.

16. Nec ideo sane frustra instituta sunt potestas regis, jus gladii cognitoris, ungulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, caussas, rationes, utilitates. Hæc cum timentur, et coercentur mali, et quietius inter malos vivunt boni: non quia boni pronuntiandi sunt, qui talia metuendo non peccant, NON ENIM BONUS EST quispiam timore pœnæ, sed amore justitiæ: verumtamen non inutiliter etiam metu legum humana coercetur audacia, ut et tuta sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis dum formidato supplicio frenatur facultas, invocato Deo sanetur voluntas. Sed huic ordinationi rerum humanarum, contrariæ non sunt intercessiones episcoporum: immo vero nec caussa, nec locus intercedendi ullus esset, si ista non essent. Tanto enim sunt intercedentium et parcentium beneficia gratiora, quanto peccantium justiora supplicia. Nec ob aliud, quantum sapio in veteri Testamento, antiquorum temporibus Prophetarum severior legis vindicta fervebat, nisi ut ostenderetur recte iniquis pœnas constitutas: ut quod eis parcere novi Testamenti indulgentia commonemur, aut remedium sit salutis, quo peccatis parcatur et nostris; aut commendatio mansuetudinis, ut per eos, qui parcunt, veritas prædicata non tantum timeatur, verum etiam diligatur.

CLASSIS III. AN. 414

17. Plurimum autem interest, quo animo quisque parcat. SICUT enim est aliquando misericordia puniens, ita et crudelitas parcens. Nam, ut exempli gratia manifestum aliquid ponam, quis non crudelem verius dixerit eum, qui puero pepercerit volenti obstinatissime de serpentibus ludere? quis autem non misericordem, qui talia prohibens, contemtorem verborum etiam verberibus emendaverit? Et ideo non usque ad mortem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse possit. Quamquam etiam cum homo ab homine occiditur, multum distet utrum fiat nocendi cupiditate, vel injuste aliquid auferendi, sicut fit ab inimico, sicut a latrone; an ulciscendi vel obediendi ordine sicut a judice, sicut a carnifice; an evadendi vel subveniendi necessitate, sicut interimitur latro a viatore, hostis a milite. Et aliquando qui caussa mortis fuit, potius in culpa est, quam ille qui occidit: velut si quisquam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto supplicium legitimum luat. Nec tamen omnis, qui caussa alienæ mortis est, reus est. Quid si enim quisquam stuprum petat, seseque, si non impetraverit, interimat? Quid si filius timens patris pia verbera, præcipitio pereat? Quid si alius homine liberato, vel ne alius liberetur, sibi ipse mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium caussas, aut sceleri consentiendum est, aut vindicta peccati, quæ non fit nocendi, sed corrigendi studio, etiam paterna tollenda, aut opera misericordiæ cohibenda sunt? Hæc cum accidunt, debemus eis humanum dolorem; non propter illa, ne accidant, recte factorum reprimimus voluntatem.

23. q. 5. Cum homo

18. Sic etiam cum intercedimus pro peccatore damnando, sequuntur aliquando quæ nolumus, sive in ipso, qui nostra intercessione liberatur, ut vel immanius impunita grassetur audacia, subdita cupiditati, ingrata lenitati, atque unus mortis eripius plurimos necet: vel ipso per beneficium nostrum in melius commutato, moribusque correcto, alius male vivendo pereat, sibique hujus impunitate proposita, talia vel graviora committat. Non, ut opinor, hæc mala imputanda sunt nobis, cum intercedimus vobis: sed po-

(a) Editi *Dei dono*. At MSS. plures, *Dei bono*.

CLASSIS III. AN. 414.

tius illa bona, quæ cum id facimus, intuemur et volumus, id est commendatio mansuetudinis ad conciliandam dilectionem verbo veritatis; et ut qui liberantur a temporali morte, sic vivant, ne in æternam, unde numquam liberentur, incurrant.

23. q. 5. Prodest.

19. Prodest ergo et severitas vestra, cujus ministerio quies adjuvatur et nostra: prodest et intercessio nostra, cujus ministerio severitas temperatur et vestra. Non vobis displiceat quod rogamini a bonis; quia nec bonis displicet quod timemini a malis. Nam hominum iniquitatem etiam apostolus Paulus non tantum de judicio futuro, verum etiam de (a) præsentibus vestris securibus terruit, asserens et ipsas ad dispensationem divinæ providentiæ pertinere.

Rom. 13. 1.

Omnis, inquit, *anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas, nisi a Deo: quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Quapropter qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si malum feceris, time: non enim frustra gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. Ideoque necessitati subditi estote, non solum propter iram, sed et propter conscientiam: ideo enim et tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum perseverantes. Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Hæc verba Apostoli utilitatem vestræ severitatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem jussi sunt terrentibus debere, qui timent; ita dilectionem jussi sunt timentibus debere, qui terrent. Nihil nocendi cupiditate fiat, sed omnia consulendi caritate, (b) et nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidabitur (c) ultio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur; quia et plectendo et ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur. Quod si tanta est perversitas et impietas, ut ei corrigendæ nec disciplina possit prodesse, nec venia: a bonis tamen intentione atque conscientia, quam Deus cernit, sive severitate, sive lenitate, nonnisi officium dilectionis impletur.

Restituenda est res ablata.

20. Quod autem in epistola tua sequitur, ubi dicis, *Verum nunc, ut mores nostri sunt, et sceleris pœnam cupiunt sibi homines relaxari, et id, propter quod scelus admissum est, possidere*: pessimum hominum genus commemorans, cui pœnitendi medicina omnino non prodest. Si

Iro p. 15. c. 4. et Grat. 14. q. 6. c. 1. De Usur. cum tu.

ENIM RES ALIENA, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia, sed fingitur: si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum; sed, ut dixi cum restitui potest. Plerumque enim qui aufert amittit, sive alios patiendo malos, sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certe non possumus dicere, Redde quod abstulisti, nisi cum eum habere credimus et negare. Ubi quidem si aliquos sustinet a repetente cruciatus, dum existimatur habere quod reddat, nulla est iniquitas: quia etsi non est unde luat ablatam pecuniam; merito tamen dum eam per molestias corporales redhibere compellitur peccati, quo male ablata est, pœnas luit. Sed inhumanum non est etiam pro talibus intercedere, tamquam pro reis criminum; non ad hoc minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem sæviat, illic præsertim qui jam remisit culpam, sed quærit pecuniam, et si fraudari metuit, non expetit vindicari.

De reg. jur. lib. 6. Peccatum. 4 sent. dist. 15. cap. Ex præmissis.

Denique in talibus caussis, si persuadere potuerimus, eos, pro quibus intervenimus, non habere quod poscitur, continuo nobis eorum molestiæ relaxantur. Aliquando autem misericordes, et in ipso dubio nolunt homini pro incerta pecunia certa inferre supplicia. Ad hanc misericordiam vos etiam nos provocare et exhortari decet. Melius enim, etiamsi habet, amittis, quam si non habet, aut excrucias, aut occidis. Sed pro istis magis apud eos qui repetunt, quam apud eos qui judicant, intercedere convenit; ne ipse videatur auferre, qui cum habeat potestatem, non cogit reddere: quamvis in cogendo ita debeat adhibere integritatem, ut non amittat humanitatem.

21. Illud vero fidentissime dixerim, eum qui pro homine ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, et qui ad se confugientem, quantum honeste potest, ad restituendum non compellit, socium esse fraudis et criminis. Nam misericordius opem nostram talibus subtrahimus, quam impendimus. Non enim opem fert, qui ad peccandum adjuvat, ac non potius subvertit atque opprimit. Sed numquid ideo nos aut exigere, aut ad exigendum tradere, vel possumus vel debemus? Agimus quantum episcopalis facultas datur, et humanum quidem nonnumquam, sed maxime ac semper divinum judicium, comminantes. Nolentes autem reddere; quos novimus et male abstulisse, et unde reddant habere, arguimus, increpamus, et detestamur, quosdam clam, quosdam palam, sicut diversitas personarum diversam videtur posse recipere medicinam, nec in aliorum perniciem ad majorem insaniam concitari. Aliquando etiam, si res magis curanda non impedit, sancti altaris communione privamus.

22. Verum sæpe accidit ut nos fallant, vel negando se abstulisse, vel affirmando se unde restituant non habere: sæpe etiam et vos fallimini putando, vel nos non agere ut reddant, vel ipsos habere unde reddant: et omnes aut pene omnes homines amamus nostras suspicio-

(a) Sic prope omnes MSS. At editi habent, *de potestatibus vestris sæcularibus terruit*: uti et Gratianus, qui addit, *præsentibus*.

(b) MSS. aliquot optimæ notæ: *et nihil fiet immaniter*.

(c) Lov. *ultio cognitoris*, si nec. Alii codices ut *nec*.

CLASSIS III. AN. 414.

nes vel vocare vel existimare cognitiones, quando credibilibus rerum signis movemur, cum credibilia nonnulla sint falsa, sicut incredibilia nonnulla sunt vera. Ideo quosdam commemorans, qui et sceleris pœnam sibi cupiunt relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere, addidisti et nisti, *pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum*. Fieri enim potest, ut tu scias quod ego nescio, et propterea putem pro aliquo interveniendum, quod me fallere potuit, cum te non potuerit, ut ego eum non credam possidere quod tu possidere nosti. Ita fit ut cum de reo sententia non una sit nostra, neutri tamen nostrûm placeat, quod res non redditur aliena. De homine, ut homines, diversa sentimus; sed in ipsa justitia simul sumus. Eodem modo etiam fieri potest, ut quod scio aliquem non habere, hoc eum tu habere non certissime teneas, sed credibiliter suspiceris; et ob hoc tibi videar intervenire pro eo, qui et sceleris pœnam sibi cupiat relaxari, et id propter quod scelus admissum est possidere. Ad summam igitur neque apud te, neque apud tales, si qui reperiuntur qualem te esse gaudemus, neque apud ipsos qui magno studio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculosa ac perniciosa petunt, neque apud cor meum cui testis est Deus, ausim dicere, sentire, decernere, interveniendum esse pro aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat: sed ut remissa injuria, quod injuriose abstulit reddat; si tamen habet quod abstulit, vel aliud unde illud restituat.

14. q. 5. Non sane

23. Non sane quidquid ab invito sumitur, injuriose aufertur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem; nec tamen hæc, qui ab invito accipiunt, per injuriam accipiunt, quæ potius per injuriam non darentur. Sed non ideo debet judex vendere justum judicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus justum patrocinium, et jurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examen adhibentur: isti ex una parte consistunt. Cum autem judicia et testimonia, quæ nec justa et vera vendenda sunt, iniqua et falsa venduntur, multo sceleratius utique pecunia sumitur, quia scelerate etiam quamvis a volentibus datur. Ille tamen solet tamquam male sibi ablatam pecuniam repetere, qui justum judicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui vero pro iniquo judicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse.

11. q. 3. Non licet. Judicium justum, aut verum testimonium non est vendendum.

24. Sunt aliæ personæ inferioris loci, quæ ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, et a quo (*a*) admovetur, et cui admovetur officium: ab his extorta per immoderatam improbitatem, repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem, non solent, magisque

A reprehendimus, qui talia inusitate repetiverunt, quam qui ea de more sumpserunt: quoniam multæ necessariæ personæ rebus humanis, vel invitantur hujusmodi commodis, vel tenentur. Isti si viam vitæ mutaverint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea, quæ hoc modo adquisierunt, tamquam sua pauperibus largiuntur, quam eis, a quibus accepta sunt, tamquam aliena restituunt. Qui vero contra jus societatis humanæ, furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit, reddenda potius quam donanda censemus, Zachæi publicani evangelico exemplo, qui cum hospitio Dominum suscepisset, in vitam sanctam repente mutatus, *Dimidium*, inquit, *rerum mearum do pauperibus, et si cui aliquid
B abstuli, quadruplum reddo.*

25. Verumtamen si justitia sincerius consulatur, justius dicitur advocato, Redde quod accepisti, quando contra veritatem stetisti, iniquitati adfuisti, judicem fefellisti, justam caussam oppressisti, de falsitate vicisti, (quod vides multos honestissimos et disertissimos viros, non solum impune, verum etiam gloriose videri sibi committere) quam cuiquam in quolibet officio militanti, Redde quod accepisti, quando jubente judice cuicumque caussæ necessarium hominem tenuisti, ne resisteret vinxisti, ne fugeret inclusisti, postremo aut permanente lite exhibuisti, aut finita dimisisti. Sed illud cur advocato non dicatur in promtu est, quia scilicet ita non vult homo repetere quod patro-
C no, ut male vinceret, dedit; sicut non vult reddere quod ab adversario, cum male vicisset, accepit. Quis tandem advocatus, aut ex advocato ita vir optimus facile reperitur, qui suscepto suo dicat, Recipe quod mihi cum tibi male adessem, dedisti; et reddere adversario tuo quod, me agente, inique abstulisti. Et tamen quem prioris non rectæ vitæ rectissime pœnitet, etiam hoc facere debet, ut si ille, qui inique litigavit, non vult admonitus corrigere iniquitatem, ejus tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem: nisi forte restituendum est alienum, quod per furtum clanculo aufertur, et restituendum non est quod in ipso foro ubi peccata puniuntur, decepto judice, et circumventis legibus obtinetur? Quid dicam de usuris, quas
D etiam ipsæ leges et judices reddi jubent? An crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fenore? Hæc atque hujusmodi male utique possidentur et vellem restituerentur; sed non est quo judice repetantur.

14. q. 4. Quid dicam.

26. Jam si vero prudenter intueamur, quod scriptum est, (*b*) *Fidelis hominis totus mundus divitiarum est, infidelis autem nec obolus:* b
nonne omnes qui sibi videntur gaudere licite conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena possidere

(a) Lov. *et a quo amovetur*. At MSS. habent, *et a quo admovetur*; id est, et ab eo qui officialem ad præstandam operam conducit.

(b) Isthæc sententia scripta est apud LXX. Proverb. 17. post versum 6. citaturque ab Augustino passim, ab Hieronymo in epist. 103. ad Paulinum, et in Ezech 45. et a Cassiano collat. 24. c. 26. a Bernardo in S. Malachiæ vita etc.

CLASSIS III. AN. 414.

convincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod jure possidetur, hoc autem jure quod juste, et hoc juste quod bene. Omne igitur quod male possidetur, alienum est: male autem possidet, qui male utitur. Cernis ergo quam multi debeant reddere aliena, si vel pauci quibus reddantur, reperiantur: qui tamen ubi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea justius possidere potuerunt. Justitiam quippe, et nemo male habet, et qui non dilexerit non habet. Pecunia vero, et a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas male habentium, et quædam inter eos jura constituuntur, quæ appellantur civilia; non quod hinc fiat ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint: donec fideles et pii, quorum jure B sunt omnia, qui vel ex illis fiunt, vel inter illos tantisper viventes malis eorum non obstringuntur, sed exercentur, perveniant ad illam civitatem, a ubi hereditas (a) æternitatis est, ubi non habet nisi justus locum, nonnisi sapiens principatum, ubi possidebunt quicumque ibi erunt, vere sua. Sed tamen etiam hic non intercedimus, ut secundum mores legesque terrenas non restituantur aliena: quamvis placabiles vos velimus malis, non ut placeant vel permaneant mali, sed quia ex illis fiunt quicumque fiunt boni, et sacrificio misericordiæ placatur Deus, quem nisi propitium haberent mali, nulli essent boni. Diu est quod occupationibus tuis loquendo videor onerosus, cum tibi homini acuto et docto cito solvi potuerit quod quærebas. Jam dudum autem finire deberem, si te tantum scirem fuisse lecturum quod flagitasti ut rescriberem. Felix in Christo vivas, fili carissime.

EPISTOLA CLIV. *

* Alias LI. quæ autem 151. erat, nunc 47.

Macedonius Augustino significans se præstitisse quod ab ipso verecunde se petierat: tum etiam ipsius libros magna cum voluptate et admiratione perlegisse.

Domino merito venerabili et vere suspiciendo patri Augustino *episcopo*, Macedonius.

Scripta forte exeunte b an. 414. * al. sollicitis.

1. Miro modo (b) *afficior sapientia tua, et in illis quæ edidisti, et in his quæ interveniens pro * sceleratis mittere non gravaris. Nam et illa tantum habent acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut mihi supra sit: et hæc tantum verecundiæ, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negotio esse, dijudicem, Domine merito venerabilis et vere suspiciende pater. Non enim instas (quod plerique homines istius loci faciunt) ut quodcumque sollicitus volueris, extorqueas: sed quod tibi a judice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones subserviente verecundia, quæ maxima difficilium inter bonos efficacia est. Proinde statim commen-* A *datis effectum desiderii tribui: nam sperandi viam ante patefeceram.*

CLASSIS III. AN. 414.

2. *Explicui tuos * libros (neque enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quam se curare paterentur) injecerunt manum, exemptumque aliis sollicitudinum caussis, suis vinculis illigarunt (ita enim mihi Deus propitius sit) ut ego anceps sim quid in illis magis mirer, sacerdotii perfectionem, philosophiæ dogmata, historiæ plenam notitiam, an facundiæ jucunditatem, quæ ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent, non desistam, et cum explicaverint, adhuc requirant. Convicti namque sunt impudenter pertinaces, jam inde a bonis, quæ memorant, sæculis pro naturæ rerum obscuritate contigisse pejora, falsosque omnes illitis quadam dulcedine felicitatibus suis, per* B *quas non ad beatitudinem, sed ad prærupta sunt ducti: hæc vero nostra præcepta, et simplicis verique Dei mysteria, præter vitam perpetuam quam purissimis virtutibus pollicentur, etiam hæc sæcularia et necessario qui nati sumus eventura mitigare. Et usus es validissimo exemplo recentis calamitatis, quo licet firmissime caussam muniveris, tamen si utrumvis licuisset, id tibi nolueram suffragari. Sed quando orta inde fuerat convicendorum stultitiæ querela, necesse fuit inde argumenta veritatis accersere.*

* Tres priores de civ. Dei, ex ep. seq. n. 2.

3. *Hæc interim occupatus aliis curis, quæ etsi vanæ sunt, cum rerum exitum cogitamus, tamen quasi necessariæ pro nascendi conditione, rescripsi. Si otium fuerit et superstes vita, etiam* C *de Italia rescribam, ut tantæ doctrinæ opus debitis, etsi non satisfacientibus, remuneretur officiis. Incolumem lætamque sanctitatem tuam Deus omnipotens ævo largissimo tueatur, Domine merito desiderabilis et vere suspiciende pater.*

EPISTOLA CLV. *

* Alias LII. quæ autem 155. erat, nunc 258.

Augustinus Macedonio docens vitam beatam et virtutem veram non esse nisi a Deo.

Augustinus episcopus famulus Christi familiæque ejus, dilecto filio Macedonio in Domino salutem.

Scripta post superiorem. CAPUT I.

D Quamvis sapientiam, quam mihi tribuis, in me non agnoscam; tantæ tamen erga me benevolentiæ tuæ tamque sinceræ gratias ago debeoque plurimas, et meorum studiorum labores tali ac tanto viro placuisse delector. Multo vero amplius, quod animum tuum caritate æternitatis et veritatis, atque ipsius caritatis affectum divinæ illi cælestique reipublicæ, cujus regnator est Christus, et in qua sola semper beateque vivendum est, si recte hic pieque vivatur, agnosco inhiantem, video propinquantem, ejusque potiundæ amplectur ardentem. Inde quippe manat etiam vera amicitia, non pensanda temporalibus commodis, sed gratuito

Amicitia vera.

(a) Lov. æternitas est. Al Bad. Am. Er. et MS. habent, æternitatis est.

(b) Epistolæ hujus exordium affert Possidius cap. 20. ubi Macedonium Africæ Vicarium fuisse dicit.

CLASSIS III. AN. 414.

amore (a) potanda. NEMO ENIM POTEST veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis: quod si gratis non fiat, nullo fieri pacto potest.

Beatitudo a solo Deo.

2. De qua re etiam philosophi multa dixerunt; sed apud eos vera pietas, id est verax veri Dei cultus, unde omnia recte vivendi duci oportet officia, non invenitur: non ob aliud, quantum intelligo, nisi quia beatam vitam ipsi sibi quodammodo fabricare voluerunt, potiusque patrandam quam impetrandam putaverunt; cum ejus dator non sit nisi Deus. Neque enim facit beatum hominem, nisi qui fecit hominem. Nam qui tanta creaturæ suæ bona bonis malisque largitur, ut sint, ut homines sint, ut vigentes sensibus, valentes viribus, affluentes opibus sint; seipsum bonis dabit ut beati sint, quia ejus etiam hoc munus est ut boni sint. Illi vero qui in hac ærumnosa vita, in his moribundis membris, sub hac sarcina corruptibilis carnis, auctores suæ beatæ vitæ et quasi conditores esse voluerunt, velut propriis eam virtutibus appetentes, jamque retinentes, unu ab illo fonte virtutum petentes atque sperantes, Deum superbiæ suæ resistentem sentire minime potuerunt. Unde in errorem absurdissimum lapsi sunt, ut cum asseverant etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri vitam beatam aliquando esse fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atque in eorum molestiis gravissimis abscendendum ex hac vita esse decernunt. Ubi nolo dicere quantum sit nefas, seipsum hominem occidere insontem, cum omnino non debeat vel nocentem: unde in primo libro trium illorum, quos benignissime et studiosissime perlegisti, multa jam diximus. Sed certe consideretur, nec superbe sed sobrie judicetur, quomodo vita beata sit, qua non sapiens retenta fruitur, sed illatis sibi manibus carere compellitur.

Cicer. Tuscul. 5.

Lib. 1. de Civit. Dei cap. 17. et seq.

3. Est apud Ciceronem in extrema, ut scis, parte quinti Tusculanarum libri locus, propter quod dico, animadvertendus. Cum enim de cæcitate corporis ageret, atque affirmaret etiam cæcum beatum esse posse sapientem, multa dixit quæ per aures percipiendo gauderet. Itemque si surdus esset, ea quibus oblectaretur ad oculos transtulit. Si autem utroque sensu orbaretur, et cæcus surdusque fieret, non est ausus hinc ferre sententiam, eumque beatum dicere. Sed addidit etiam dolores gravissimos corporis, qui eum si non interemerint ipse se interimat, et ad portum non sentiendi hac liberatus virtute perveniat. Cedit igitur sapiens immanissimis cladibus atque succumbit, intantum ut eis cogatur et in seipsum homicidium perpetrare. Cui jam parcat ut illis careat malis, qui sibi ipse non parcit? Certe semper beatus est, certe beatam vitam in sua potestate constitutam, nulla vi potest ullius calamitatis amittere. Ecce in cæcitate et surditate et atrocissimis cruciatibus corporis, A aut amisit beatam vitam; aut si et in istis afflictionibus adhuc beata est, fit per hujuscemodi doctissimorum hominum disputationes, ut sit aliquando beata vita quam sapiens ferre non possit; vel, quod est absurdius, quam sapiens ferre non debeat, eamque fugiat, abrumpat, abjiciat, seseque ab ea ferro etiam seu veneno, vel alia voluntaria morte subducat; ut in portu non sentiendi vel nullus omnino sit, quod Epicurei, et si qui alii simili stultitia, putaverunt; vel ideo beatus, quoniam fuerit ab illa beata vita, tamquam ab aliqua peste liberatus. O nimium superba jactantia! Si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens ut fruatur? B si autem misera est, quid, obsecro te, nisi typhus impedit ne fateatur, ne oret Deum, ne justo et misericordi supplicet, qui potens est et vitæ hujus mala vel avertere vel mitigare, vel ad ea toleranda fortitudine armare, vel ab eis omni modo liberare; et post hæc vere beatam vitam dare, quo nullum malum admittatur, et ubi summum bonum numquam amittatur?

4. Hoc piorum premium est, cujus adipiscendi spe vitam istam temporalem atque mortalem non tam delectabiliter quam tolerabiliter ducimus, et mala ejus tunc bono consilio et divino munere fortiter ferimus, cum bonorum æternorum fideli Dei promissione et fideli nostra exspectatione gaudemus. C Ad hoc nos exhortatus apostolus Paulus ait, *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* Ostendit enim quare in tribulatione patienter, præmittendo, *spe gaudentes.* Ad hanc spem exhortor per Jesum Christum Dominum nostrum. Hoc enim Deus ipse magister, latente majestate divinitatis, et carnis infirmitate apparente, non solum sermonis oraculo docuit, verum etiam suæ passionis et resurrectionis exemplo roboravit. In altera enim qualia tolerare, in altera qualia debeamus sperare monstravit. Cujus et illi gratiam mererentur, nisi elati inflatique superbia, inaniter conarentur istam vitam beatam ipsi sibi facere, quod solus Deus veraciter cultoribus suis, post hanc vitam se largiturum esse promisit. Sanior quippe est D ejusdem Ciceronis illa sententia, ubi ait, *Nam hæc vita quidem mors est, quam lamentari possem, si liberet.* Quomodo ergo si recte lamentatur, beata comprobatur, ac non potius quoniam recte lamentatur, misera esse convincitur? Quare assuescæ obsecro te vir bone, beatus esse interim spe, ut sis etiam re, cum pietati perseverantissimæ retribuetur merces felicitatis æternæ.

Rom. 12.12.

Cic. in Tusc. quæst.

CAPUT II.

5. Si prolixa epistola onerosus sum, tute hoc intulisti tibi, qui me sapientem appellasti. Hinc enim ausus sum hæc ad te loqui, ut sibi sapientiam, non qualis mihi sit, ostentarem, sed qualis esse debeat ostenderem. Hæc est autem in præsenti sæculo verus veri Dei cultus, ut sit ejus in futuro sæculo certus atque integer fructus. Hic constantissima pietas, ibi sempiterna

(a) Editi, potiendo, MSS. tredecim, potanda, Alii octo putando.

CLASSIS III. AN. 414.

felicitas. Ex ista sapientia, quæ una vera est, si quid habeo, a Deo sumsi, non a me præsumsi; atque ab illo in me perfici fideliter spero, a quo inchoatum esse humiliter gaudeo; nec in eo quod adhuc non donavit incredulus, nec in eo quod jam donavit ingratus. Non enim meo vel ingenio vel merito, sed ejus dono sum, si si quid laudabiliter sum. Nam quædam acutissima et excellentissima ingenia tanto in majores errores ierunt, quanto præfidentius tamquam suis viribus cucurrerunt, nec suppliciter ac veraciter Deum, ut sibi viam ostenderet, petiverunt. Merita vero quorumlibet hominum quæ sunt, quandoquidem ille, qui non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus a peccatis liber atque liberator invenit.

6. Si ergo nos virtus vera delectat, ei dicamus, quod in ejus sacris litteris legimus; *Diligam te Domine virtus mea:* et si vere beati esse volumus (quod nolle non possumus) id quod in eisdem litteris didicimus, fido corde teneamus, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates et insanias mendaces.* Quanta est autem vanitas, quanta insania, quantumque mendacium, hominem mortalem, ærumnosam vitam mutabili et spiritu et carne ducentem, tot peccatis oneratum, tot tentationibus subditum, tot corruptionibus obnoxium, pœnisque justissimis destinatum, in seipso fidere ut beatus sit, quando ne illud quidem, quod habet in naturæ suæ dignitate præcipuum, id est mentem atque rationem, potest vindicare ab erroribus, nisi Deus adsit lux mentium? Abjiciamus itaque, obsecro te, falsorum philosophorum vanitates et insanias mendaces: quia nec virtus nobis erit, nisi adsit ipse quo juvemur; nec beatitudo, nisi adsit ipse quo fruamur et totum mutabile atque corruptibile nostrum, quod per seipsum imbecillum et quædam materies miseriarum est, dono immortalitatis atque incorruptionis absorbeat.

Psal. 17. 2.

Psal. 39. 5.

7. Quoniam vero te reipublicæ scimus amatorem, non aliunde esse beatum hominem, aliunde civitatem, vide quam sit in illis sacris litteris clarum. Nam quidam in eis sancto Spiritu plenus hæc loquitur, orans, *Exime me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filii velut novellæ constabilitæ in juventute sua. Filiæ eorum compositæ, et ornatæ sicut similitudo templi. Cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc. Oves eorum fecundæ, multiplicantes in exitibus suis; boves eorum crassæ. Non est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: beatus populus cujus Dominus Deus ipsius.*

Ps. 143. 11.

8. Vides exaggeratione terrenæ felicitatis beatum populum non dici, nisi a filiis alienis, id est non pertinentibus ad regenerationem, qua efficimur filii Dei: a quorum manu iste se eximi precatur, ne ab eis in hanc opinionem atque in peccata impia pertrahatur. Loquendo quippe vanitatem, *beatum dixerunt populum, cui hæc sunt*, quæ supra commemoravit, quibus ea felicitas constat, quam solam dilectores hujus mundi inquirunt. Et ideo *dextera eorum dextera iniquitatis*, quia hæc præposuerunt quæ fuerant postponenda, sicut sinistræ * præponitur dextera. Si enim habentur, non in eis beata vita ponenda est; subdita esse debent non prædita; sequentia, non ducentia. Huic autem qui sic orabat, et a filiis alienis, qui *beatum dixerunt populum cui hæc sunt*, eximi discernique cupiebat, tamquam diceremus, Ipse quid sentis; Quem beatum populum dicis? non ait, Beatus populus, cujus est virtus animi ejus. Quod si dixisset, discrevisset quidem etiam istum populum ab illo, qui beatam vitam in ista visibili et corporabili felicitate constituit; sed nondum transcendisset omnes vanitates et insanias mendaces: *Maledictus enim omnis* (sicut alibi eædem litteræ docent) *qui spem suam ponit in homine.* Ergo nec in seipso quisquam debet, quia et ipse homo est. Proinde ut transiret omnium vanitatum et insaniarum mendacium limites, atque ibi beatam vitam poneret, ubi vere est: *Beatus*, inquit, *populus, cujus Dominus Deus ipsius.*

CLASSIS III. AN. 414.

* id est, prælata.

Jer. 17. 5.

CAP. III.

9. Cæteris igitur unde petendum sit, quod omnes docti indoctique desiderant, et multi errando ac superbiendo, unde petatur et ubi accipiatur ignorant. Utrique autem in quodam divino Psalmo simul reprehenduntur, et qui confidunt in virtute sua, et qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur, id est et philosophi hujus sæculi, et abhorrentes vel a tali philosophia, beatumque dicentes populum, cui suppetit terrena opulentia. Ac per hoc a Domino Deo nostro, a quo facti sumus, et virtutem petamus, qua hujus vitæ mala superemus, et beatam vitam, qua post istam vitam in ejus æternitate perfruamur, ut et in virtute et in præmio virtutis, sic Apostolus dicit, *qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hoc nobis velimus, hoc civitati cujus cives sumus. Non enim aliunde beata civitas, aliunde homo; cum aliud civitas non sit, quam concors hominum multitudo.

Psal. 48. 7.

2. Cor. 10. 17.

10. Itaque si omnis prudentia tua, qua consulere conaris rebus humanis; si omnis fortitudo, qua nullius iniquitate adversante terreris; si omnis temperantia, qua in tanta labe nequissimæ consuetudinis hominum te a corruptionibus abstines; si omnis justitia, qua recte judicando sua cuique distribuis, id laborat, id nititur, ut hi, quibus vis ut bene sit, salvi sint corpore, et ab omni cujusquam improbitate tuti atque pacati, habeant filios sicut novellas constabilitas, filias ornatas sicut similitudinem templi, cellaria plena eructantia ex hoc in hoc, fecundas oves, crassas boves, nec maceriæ ruina deformet prædium, nec litigantium clamor personet in plateis eorum; ita non erunt veræ virtutes tuæ, sicut nec istorum beatitudo. Hic enim ad verum dicendum illa mea verecundia, quam in tua epistola benigno sermone laudasti, me

Virtutes non veræ.

impedire non debet. Si quælibet, inquam, administratio tua, illis quas commemoravi instructa virtutibus, hoc intentionis fine determinatur, ut homines secundum carnem nullas iniquas molestias patiantur; nec ad te existimas pertinere, quo istam quietem, quam præstare niteris, referant, id est, (ut verbis non ambiam) quomodo Deum verum, ubi est quietæ vitæ omnis fructus, colant, nihil tibi prodest ad vitam vere beatam tantus labor.

11. Inverecundius hoc dicere videor, et oblitus quodammodo consuetudinem intercessionum mearum. Sed si nihil est verecundia, nisi quidam displicendi metus, ego in hac caussa metuendo non vereor. Metuo enim ne primum Deo, deinde ipsi amicitiæ, quam mecum inire dignatus es, jure displiceam, si minus liber in admonendo fuero, quod me admonere saluberrime existimo. Sim certe verecundior, cum tibi pro aliis intercedo: cum vero pro teipso, tanto liberior quanto amicior; quia tanto amicior quanto fidelior; quamquam hæc ipsa non dicerem, nisi verecundius agerem. Quæ si *maxima est*, ut ipse scripsisti, *difficilium inter bonos efficacia*; adjuvet me pro te apud te, ut in illo te fruar, qui mihi hanc ad te januam fiduciamque præstitit: præsertim quia id quod suggero, jam facile arbitror esse animo tuo tot divinis muneribus adminiculato et instructo.

12. Si enim virtutes quas accepisti, a quo acceperis sentiens, eique gratias agens, eas ad ipsius cultum etiam in tuis istis sæcularibus honoribus conferas, tuæque potestati subditos homines ad eum colendum exemplo tuæ religiosæ vitæ, et ipso studio consulendi, seu fovendo seu terrendo erigas et adducas: nihilque aliud in eo, quod per te securius vivunt, velis, nisi ut hinc illum promereantur, apud quem beate vivent; et veræ illæ virtutes erunt, et illius opitulatione, cujus largitate donatæ sunt; ita crescent et perficientur, ut te ad vitam vere beatam, quæ non nisi æterna est, sine ulla dubitatione perducant: ubi jam nec prudenter discernantur a bonis mala, quæ non erunt; nec fortiter tolerentur adversa, quia non ibi erit nisi quod amemus, non etiam quod toleremus; nec temperanter libido frenetur, ubi nulla ejus incitamenta sentiemus, nec juste subveniatur ope indigentibus, ubi inopem atque indigum non habebimus. UNA IBI VIRTUS ERIT, et idipsum erit virtus præmiumque virtutis, quod dicit in sanctis eloquiis homo qui hoc amat, *Mihi autem adhærere Deo, bonum est.* (Psal. 72. 28.) Hæc ibi erit plena et sempiterna sapientia, eademque veraciter vita jam beata. Perventio quippe est ad æternum ac summum bonum, cui adhærere in æternum est finis nostri boni. Dicatur hæc et Prudentia, quia prospectissime adhærebit bono quod non amittatur; et Fortitudo, quia firmissime adhærebit bono, unde non avellatur; et Temperantia, quia castissime adhærebit bono, ubi non corrumpatur; et justitia, quia rectissime adhærebit bono, cui merito subjiciatur.

13. QUAMQUAM et in hac vita VIRTUS NON EST, nisi diligere quod diligendum est. Id eligere Prudentia est; nullis inde averti molestiis, Fortitudo est; nullis illecebris, Temperantia est; nulla superbia, Justitia est. Quid autem eligamus quod præcipue diligamus, nisi quo nihil melius invenimus? Hoc Deus est, CUI SI DILIGENDO aliquid vel præponimus, vel æquamus, nos ipsos diligere nescimus. TANTO enim nobis melius est, quanto magis in illum imus, quo nihil melius est. Imus autem non ambulando, sed amando. Quem tanto habebimus præsentiorem, quanto eumdem amorem, quo in eum tendimus, potuerimus habere puriorem: nec enim locis corporalibus vel extenditur vel includitur. AD EUM ergo qui ubique præsens est et ubique totus, non pedibus ire licet, sed moribus. Mores autem nostri, non ex eo quod quisque novit, sed ex eo quod diligit, dijudicari solent. NEC FACIUNT bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores. Pravitate ergo nostra, a rectitudine Dei longe sumus. Unde rectum amando corrigimur, ut recto recti adhærere possimus.

14. Ad illum ergo quanta opera possumus, etiam illi ut perveniant agamus, quos tamquam nosmetipsos diligimus, si nosmetipsos diligere illum diligendo jam novimus. Christus namque, id est Veritas, dicit, *in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, et diligamus proximos tamquam nosmetipsos.* (Matt. 22. 40.) Proximus sane hoc loco non sanguinis propinquitate, sed rationis societate pensandus est, in qua socii sunt omnes homines. Nam si pecuniæ ratio socios facit, quanto magis ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi lege communis? Hinc et ille Comicus (sicut luculentis ingeniis non desit resplendentia veritatis) cum ab uno sene alteri seni dictum componeret: *Tantumne ab re tua est otii tibi, aliena ut cures, ea quæ nihil ad te adtinent?* Responsum ab altero reddidit, *Homo sum, humani nihil a me alienum puto.* (Terent. in Heautont. Act. I. Scen. I.) Cui sententiæ ferunt etiam theatra tota, plena stultis indoctisque, applausisse. Ita quippe omnium affectum naturaliter attigit societas humanorum animorum, ut nullus ibi hominum nisi cujuslibet hominis proximum se esse sentiret.

15. Cum ergo illa dilectione, quam divina lex imperat, debeat homo diligere Deum, et seipsum, et proximum; non tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est in his tribus, sed *in his duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ*, id est in dilectione Dei ex toto corde, ex tota anima, et ex tota mente, et proximi tamquam sui ipsius: videlicet ut intelligeretur nullam esse aliam dilectionem, qua quisque diligit seipsum, nisi quod diligit Deum. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicendus est. Fit quippe iniquus, privaturque luce justitiæ, cum a potiore ac præstantiore bono aversus, atque inde vel ad seipsum conversus, ad inferiora et egena utique convertitur; fitque in ipso quod veracissime scriptum est, *Qui autem amat ini-* (Psal. 10. 6.)

CLASSIS III. AN. 414.

quitatem, odit animam suam. Quia igitur NEMO nisi Deum diligendo, diligit seipsum; non opus erat ut dato de Dei dilectione præcepto, etiam seipsum homo diligere juberetur, cum in eo diligat seipsum, quod diligit Deum. Debet ergo et proximum diligere tamquam seipsum, ut quem potuerit hominem vel beneficentiæ consolatione, vel informatione doctrinæ, vel disciplinæ coercitione adducat ad colendum Deum; sciens in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere.

23. q. 4. Debet.

16. Hoc qui sobria discretione eligit, prudens est: qui nulla hinc afflictione avertitur, fortis est: qui nulla alia delectatione, temperans est: qui nulla elatione, justus est. His virtutibus divinitus impertitis, per gratiam mediatoris Dei cum Patre, et nobiscum hominis Jesu Christi, per quem post inimicitias iniquitatis reconciliamur Deo in Spiritu caritatis; his, inquam, virtutibus divinitus impertitis, et bona vita nunc agitur, et postea præmium ejus, quæ nisi æterna esse non potest, beata vita persolvitur. Hic enim sunt eædem virtutes in actu; ibi in effectu: hic in opere, ibi in mercede: hic in officio, ibi in fine. Itaque omnes boni et sancti, etiam in tormentis quibuslibet divino fulti adjutorio, spe illius finis beati vocantur, quo fine beati erunt. Nam si in eisdem tormentis, et atrocissimis doloribus semper essent cum quibuslibet virtutibus, eos esse miseros nulla sana ratio dubitaret.

17. Pietas igitur, id est verus veri Dei cultus ad omnia prodest, et quæ molestias hujus vitæ avertat aut leniat, et quæ ad illam vitam salutemque perducat: ubi nec aliquid jam mali patiamur, et bono summo sempiternoque perfruamur. Ad hanc te perfectius assequendam et perseverantissime retinendam exhortor ut meipsum: cujus nisi jam particeps esses, tuosque istos honores temporales ei servire oportere judicares, non Donatistis hæreticis ad eos in unitatem Christi pacemque per Edictum diceres, *Pro vobis hoc agitur, pro vobis sacerdotes incorruptæ fidei, pro vobis Imperator Augustus, pro vobis nos quoque ejus judices laboramus:* et alia multa, quæ in eodem edicto ita posuisti, ut te appareat in terreni judicis cingulo, non parva ex parte cælestem rempublicam cogitare. Quare si de veris virtutibus, et vere beata vita volui diutius loqui tecum, quæso ne onerosus deputer tuis occupationibus: immo vero me non esse confido, quando tu adeo magnum animum et mirabiliter laudandum geris, ut nec illas curas deseras, et his libentius ac familiarius occuperis.

EPISTOLA CLVI. *

CLASSIS III. AN. 414

* *Alias* LXXXVIII *quæ ante 156. erat nunc 151.*

Hilarius Augustino, proponens illi quæstiones aliquot, de quibus cupit edoceri

Domino sancto jure ac merito venerabili, et per omnia colendo AUGUSTINO *episcopo*, (a) HILARIUS.

Scripta videtur an. 414.

SANCTITATIS *tuæ gratia, quæ omnibus nota est, parvitati meæ persuasit, (b) ut vestris de Syracusano Hipponem remeantibus, has ad laudandam mihi venerabilitatem tuam litteras erogarent, poscens summam Trinitatem, ut incolumis et vegetus Dei nostri favore hoc meum scriptum ad recensendum suscipias, Domine sancte jure ac merito venerabilis, et per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes, Posse esse hominem sine peccato: Et mandata Dei facile custodire si velit. Infantem non baptizatum morte præventum non posse perire merito, quoniam sine peccato nascitur. Divitem manentem in divitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit: nec prodesse eidem posse, si forte ex ipsis divitiis fecerit mandata. Non debere jurare omnino. Et de Ecclesia, quæ sit de qua scriptum est, non habere rugam neque maculam, utrum hæc sit in qua nunc congregamur, an illa quam speramus. (c) Quidam autem putant Ecclesiam hanc esse, quæ nunc frequentatur populis, et sine peccato esse posse. De his omnibus rogo quantis valeo precibus sanctitatem tuam, ut jubeas nos apertius instrui, qui noverimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatem tuam incolumem conservet annis innumeris opto: Domine sancte jure ac merito venerabilis, et per omnia colende.* *Eph. 5. 27.*

(d) EPISTOLA CLVII. *

* *Alias* LXXXIX. *quæ autem 157. erat, nunc 190.*

Augustinus Hilario, respondens ad illius quæstiones.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi et ejus Ecclesiæ, dilectissimo filio HILARIO in Domino salutem.

1. Ex litteris tuis didici non solum incolumitatem tuam, sed etiam religiosum studium tuum circa verbum Dei, et piam curam pro salute tua, quæ est in Christo Jesu Domino

Scripta post superiorem. CAPUT I.

(a) In MSS. Cisterciensi, necnon infra in Victorino scribitur, *Hilarus*. Nescimus an ille ipse sit, qui postea adversus Semipelagianos epistolam hic 226 Augustino scripsit, ubi se ipsius præsentiæ deliciis potitum et salubribus uberibus nutritum fuisse profitetur.

(b) MSS. quatuor: ut nostris de *Syracusano*.

(c) MSS. tres: *Quidam autem posuit Ecclesiam.*

(d) Hieronymus anno 415. scribens adversus Pelagianos in lib. 3. testatur, libros quidem ad Marcellinum de baptizandis infantibus dudum ab Augustino editos; epistolam vero, seu librum, ut ipse vocat, ad Hilarium, *nuper prodiisse.* Hanc ipsam epistolam Orosius directam *nuper ad Siciliam*, ut in Apologetico loquitur, perlegit in Palæstino conventu, qui celebratus est mense Julio an. 415. Denique de eodem opusculo in Diospolitana synodo habita mense Decembris ejusdem anni 415, actum esse prodit ipse Augustinus in lib. de Gestis Pelagii cap. 11. quo loco librum nuncupat, non epistolam.

CLASSIS III. AN. 414.

nostro. Unde gratias Deo agens non distuli rescripta persolvere.

Respondet ad quæstionem 1. de impeccantia.

2. Si ergo quæris utrum in hac vita quisquam ita justitiæ perfectione proficiat, ut hic sine ullo vivat omnino peccato: attende quid dixerit Joannes apostolus, quem Dominus inter Discipulos suos præcipue diligebat: *Si dixerimus*, inquit, *quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est*. (1. Johan. 1. 8.) Si ergo illi, de quibus mihi scripsisti, se dicunt esse sine peccato, vides quia seipsos decipiunt, et veritas in eis non est. Si autem se esse peccatores fatentur, ut Dei misericordiam possint mereri, compescant se ab aliis etiam decipiendis, quibus hanc superbiam persuadere conantur. Omnibus enim necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est Apostolis suis Dominus dedit, ut unusquisque Deo dicat, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. (Matt. 6. 12.) Cui enim hæc in oratione verba necessaria non fuerint, ipse hic sine peccato vivere pronuntiandus est. Quales si aliquos futuros Dominus prævideret, meliores utique quam exstiterunt ejus Apostoli, aliam orationem illos doceret, qua non peterent dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant omnia jam dimissa. Nam si Daniel sanctus non coram hominibus quasi humilitate fallaci, sed coram Deo, id est in oratione qua Deum precabatur, non solum peccata populi sui, sed etiam sua confitebatur, sicut ejus ore veridico expressum est; (Danielis 9. 20.) nihil aliud mihi videtur dicendum istis, nisi quod per prophetam Ezechielem cuidam superbo Dominus mandat. *Numquid tu sapientior es quam Daniel?* (3. Ezech. 28. 3.)

3. Sed plane qui misericordia Dei adjutus et gratia se ab eis peccatis abstinuerit, quæ etiam crimina vocantur, atque illa peccata, sine quibus non hic vivitur, mundare operibus misericordiæ et piis orationibus non neglexerit, merebitur hinc exire sine peccato, quamvis cum hic viveret habuerit nonnulla peccata: quia sicut ista non defuerunt, ita etiam remedia quibus purgarentur, affuerunt. Quisquis autem hac velut occasione comperta, cum audierit neminem hic arbitrio suo sine peccato vivere, dederit se libidinibus et criminibus nefariis obligaverit, atque in his criminosis consceleratisque moribus usque in diem suum ultimum perduraverit, quaslibet inter hæc eleemosynas faciat, et infeliciter ducit vitam, et infelicius finit.

CAPUT II. Respondet ad quæstionem 2. de libero arbitrio.

4. Sed isti utcumque tolerandi sunt, quando dicunt vel esse vel fuisse hic aliquem, præter unum sanctum sanctorum, qui nullum haberet omnino peccatum. Illud vero quod dicunt, sufficere homini liberum arbitrium ad dominica præcepta implenda, etiamsi Dei gratia et Spiritus sancti dono ad opera bona non adjuvetur, omnino anathematizandum est, et omnibus exsecrationibus detestandum. Qui enim hoc asserunt, a gratia Dei penitus alieni sunt: quia *ignorantes Dei justitiam*, sicut de Judæis dicit Apostolus, *et suam volentes constituere, justitiæ Dei* (Rom. 10. 3. Rom. 13. 10.)

A *non sunt subjecti*. Plenitudo quippe Legis non est, nisi caritas. Et utique caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, nec viribus propriæ voluntatis, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. (Rom. 5. 5.)

5. Valet itaque liberum arbitrium ad opera bona, si divinitus adjuvetur, quod fit humiliter petendo et faciendo. Desertum vero divino adjutorio qualibet scientia Legis excellat, nullo modo habebit justitiæ soliditatem, sed inflationem impiæ superbiæ, et exitiosum tumorem. Docet hoc eadem ipsa dominica oratio. Frustra enim rogantes Deum dicimus, *Ne nos inferas in tentationem;* si hoc in nostra sic positum est potestate, ut nullo illius adjutorio id valeamus implere. Dictum est enim, *Ne nos inferas in* (Matt. 6. 13.)
B *tentationem*, quod intelligitur ne nos inferri deserendo permittas. *Fidelis enim Deus*, ait Apostolus, *qui non vos permittet tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere*. (1. Cor. 10. 13.) Ut quid dixit hoc Deum facere, si hoc sine ipsius adjutorio in sola nostra est potestate?

6. Nam et ipsa * Lex in hoc adjutorium data est illis, qui ea legitime utuntur, ut per illam sciant vel quid justitiæ jam acceperint, unde gratias agant, vel quid adhuc eis desit, quod instanter petant. (Legis utilitas. * Alludit ad Isai. 8. 20 sec. LXX.) Qui autem sic audiunt quod ait Lex, *Non concupisces*, (Exod. 20. 17. Rom. 7. 7.) ut quia hoc didicerint, sufficere sibi arbitrentur, nec adjutorio gratiæ Dei ad faciendum quod jussum est dari sibi virtutem credant et petant, ad hoc eis *Lex subintravit, ut abundaret delictum;* (Rom. 5. 20.)
C quod dictum est de Judæis, Parum enim est, quia non implent quod præcepit Lex, *Non concupisces:* sed insuper superbiunt, et ignorantes Dei justitiam, id est quam Deus dat, qui justificat impium, et suam volentes constituere tamquam suæ voluntatis viribus factam, justitiæ Dei non sunt subjecti. Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, (Rom. 10. 4.) qui utique ideo venit, ut ubi abundavit delictum, superabundet gratia. Cui gratiæ si fuerunt inimici Judæi, Dei ignorantes justitiam, et suam volentes constituere; quare sunt et isti inimici, si in eum crediderunt, quem illi occiderunt? An ut illi accipiant præmium, qui occiso Christo suam impietatem accusaverunt, et se illius gratiæ cognitæ subdiderunt; et isti
D portent judicium, qui sic in Christum volunt credere, ut ejus ipsam gratiam conentur occidere?

7. Ad hoc quippe in eum credunt, qui recte credunt, ut esuriant sitiantque justitiam, et ejus gratia saturentur. *Omnis enim*, sicut scriptum est, *qui invocaverit nomen Domini, salvus erit:* (Joel. 2. 32. Rom. 10. 13.) non utique salute corporis, quam multi habent, et qui non invocant nomen Domini; sed illa salute, de qua ipse dicit, *Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus;* (Matt. 9. 12.) et quid dixerit, consequenter exponens, *Non veni*, inquit, *vocare justos, sed peccatores*. (v. 13.) Justos ergo sanos, peccatores autem dixit ægrotos. Non itaque de suis viribus præsumat ægrotus, quia in multi-

CLASSIS III. AN. 414.

tudine virtutis suæ non erit salvus. Nam si inde præsumit, videat ne vires istæ non sint quales solent esse sanorum, sed quales solent esse phreneticorum: qui cum sint insani, adeo se sanos putant, ut nec medicum quærant, et tamquam importunum insuper cædant: sicut isti Christum insana superbia quodammodo cædunt, cujus gratiæ tam benignum adjutorium ad faciendam justitiam dato Legis præcepto necessarium non esse contendunt. Desinant ergo sic insanire, et ad hoc se intelligant habere, quantum possunt, liberum arbitrium, non ut superba voluntate respuant adjutorium, sed ut pia voluntate invocent Dominum.

8. Hæc enim voluntas libera tanto erit liberior quanto sanior: tanto autem sanior, quanto divinæ misericordiæ gratiæque subjectior. B Psal. 118. 133. Ipsa enim fideliter orat et dicit, *Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mihi omnis iniquitas*. Quomodo enim libera est, cui dominatur iniquitas? Ut ei autem non dominetur, vide ab illa quis invocetur. Non enim ait, Itinera mea dirige secundum liberum arbitrium, quia non dominabitur mihi omnis iniquitas; sed, *Itinera mea*, inquit, *dirige secundum verbum tuum, et ne dominetur mihi omnis iniquitas*. Precatur, non pollicetur: confitetur, non profitetur: optat plenissimam libertatem, non jactat propriam potestatem. Non enim omnis qui viribus suis confidit, sed omnis qui Rom. 10. 14. invocat nomen Domini, salvus erit. *Quomodo autem invocabunt*, inquit, *in quem non crediderunt?* Ad hoc ergo credunt, qui recte credunt ut invocent in quem crediderunt, et C valeant facere quod in præceptis legitimis acceperunt; quoniam id quod Lex imperat, fides impetrat.

9. Nam ut interim omittamus Legis multa præcepta, et hoc inde commemoremus, quod Rom. 7. 7. ad commemorandum elegit Apostolus; cum dicit Lex, *Non concupisces*, quid videtur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiam? Animus quippe velut pondere, amore fertur quocumque fertur. Jubemur itaque detrahere de pondere cupiditatis, quod accedat ad pondus caritatis, donec illud consumatur, hoc Rom. 13. 10. perficiatur. Plenitudo enim Legis est caritas. Et tamen de ipsa continentia vide quid scriptum D Sap. 8. 21. sit: *Et cum scirem*, inquit, *quia nemo potest esse continens nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum: adii Dominum, et deprecatus sum illum*. Numquid dixit, Et cum scirem quia nemo potest esse continens, nisi per proprium liberum arbitrium, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire a meipso esse hoc bonum? Non plane hoc dixit, quod quidam in sua vanitate dicunt; sed quod fuit in sanctæ scripturæ veritate dicendum, *Cum scirem*, inquit, *quia nemo esse potest continens, nisi Deus det*. Jubet ergo Deus continentiam, et dat continentiam: jubet per Legem, dat per gratiam: A jubet per litteram, dat per Spiritum. Lex enim sine gratia facit abundare delictum, et littera 2. Cor. 3. 6. sine Spiritu occidit. Jubet ideo, ut facere jussa conati, et nostra infirmitate sub Lege fatigati, adjutorium gratiæ poscere noverimus, et si quid facere potuerimus operis boni, ei qui adjuvat non simus ingrati: hoc et iste fecit. Id enim eum sapientia docuit, cujus esset hoc donum.

10. Neque enim voluntatis arbitrium ideo tollitur, quia juvatur: sed ideo juvatur, quia non tollitur. Qui enim Deo dicit, *Adjutor meus esto*, Psal. 26. 9. confitetur se velle implere quod jussit, sed ab eo, qui jussit, adjutorium poscere ut possit. Sic et iste cum sciret neminem esse posse continentem, nisi Deus det, adiit Dominum et deprecatus est: utique volens adiit, volens deprecatus est, nec petiisset nisi esset voluntas. Sed nisi petiisset, quantum posset voluntas? Quia etsi possit antequam petat, quid ei prodest, nisi illi agat gratias ex eo quod potest, a quo petendum est quod nondum potest? Unde etiam qui jam continens est, non habet utique continentiam, nisi adsit voluntas: sed nisi accepisset, quid haberet voluntas? *Quid enim habes*, inquit, *quod* 1. Cor. 4. 7. *non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* id est, Quid gloriaris quasi a teipso habeas, quod si non accepisses, a teipso habere non posses. Hoc autem dictum est, ut qui gloriatur, non in seipso, sed in Domino glorietur: 2. Cor. 10. 17. et qui nondum habet unde glorietur, non a seipso speret, sed Dominum precetur. Satius est enim minus quemque habere quod a Deo petat, quam plus habere quod sibi tribuat: quoniam expedit ab imo surgere, quam ex alto cadere. *Deus enim*, scriptum est, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Ad abundantiam igitur delictorum Lex nos docet quid velle debeamus, nisi adjuvet gratia, ut quod volumus valeamus, et quod (a) valuerimus, impleamus. a Adjuvabit autem, si non de nostris viribus præsumentes, alta sapiamus, sed humilibus consentientes, et de iis quæ jam possumus, gratias agamus, et pro iis quæ nondum possumus, Deum suppliciter inhiante voluntate poscamus, adminiculantes orationem nostram (b) misericordiæ fructuosis operibus; b dando ut detur nobis; dimittendo ut dimittatur nobis.

Jac. 4. 6.

CAP. III. Respondet ad quæstionem de peccato originis.

11. Quod autem dicunt infantem morte præventum, non baptizatum, perire non posse, quoniam sine peccato nascitur: non hoc dicit Apostolus; et arbitror esse melius, ut Apostolo potius quam istis credamus. Dicit enim ille doctor gentium, in quo Christus loquebatur, Rom. 5. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*. Et paulo post dicit, *Nam judicium quidem ex uno delicto in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Proinde isti, quem forte invenerint infantem non ex illius unius hominis concupiscentia procreatum, ipsum dicant illi

(a) Codices duo, et quod voluerimus.
(b) Bad. Am. Er. et MSS. duo Vaticani, adminiculantes orationem nostram nunc fructuosis operibus.

damnationi non esse obnoxium, nec per Christi gratiam ab illa damnatione esse liberandum. Quid est enim, *ex uno delicto in condemnationem*, nisi illo delicto, quo deliquit Adam? Et quid est, *ex multis delictis in justificationem*, nisi quia Christi gratia non solum illud unum delictum solvit, quo obstringuntur infantes ex illo uno homine procreati, sed etiam multa delicta, quæ cum creverint homines, addunt malis moribus suis? Tamen et illud unum, quo est obligata propago carnalis, quæ ab illo primo homine originem ducit, sufficere dicit ad condemnationem. Ideo non est superfluus baptismus parvulorum, ut qui per generationem illi condemnationi obligati sunt, per regenerationem (a) ab eadem condemnatione solvantur. Sicut enim non invenitur homo, qui præter Adam carnaliter generetur: sic non invenitur homo, qui præter Christum spiritaliter regeneretur. Carnalis autem generatio delicto illi uni, et damnationi ejus obnoxia est; spiritalis vero regeneratio non solum illud unum propter quod baptizantur infantes, sed multa delicta facit aboleri, quæ homines male vivendo ad illud, in quo generati sunt, addiderunt. Ideo sequitur et dicit, *Si enim ob unius delictum mors regnavit per unum, multo magis qui abundantiam gratiæ et justitiæ accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem; ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi; ita per unius obedientiam justi constituuntur multi.* (Rom. 5. 17.)

12. Quid ad ista dicturi sunt? aut quid eis restat; nisi ut Apostolum errasse contendant? Clamat vas electionis, doctor gentium, tuba Christi, *Judicium ex uno in condemnationem.* Et reclamant isti, asserentes parvulos, quos ex illo uno homine, de quo loquitur, ducere propaginem confitentur, non ire in condemnationem, etsi in Christo non fuerint baptizati. *Judicium*, inquit, *ex uno in condemnationem.* Quid dicit, *ex uno*, nisi, *delicto?* Sequitur enim, *Gratia autem ex multis delictis in justificationem*, Ergo inde judicium etiam ex uno delicto ducit in condemnationem: hinc autem gratia etiam ex multis delictis ducit in justificationem. Quapropter si non audent resistere Apostolo, exponant nobis quare judicium ex uno delicto ducat in condemnationem, cum ex multis delictis homines damnandi veniant ad judicium. Aut si propterea ita dictum putant, quia initium peccati ex Adam factum est, quod imitati ceteri sunt, ut sic ex uno illo delicto in judicium condemnationemque traherentur, qui eum imitando multa peccarunt: cur non etiam de gratia et justificatione sic dictum est? cur non dixit similiter, Et gratia ex uno delicto in justificationem? Sicut enim hominum multa delicta inter illud unum quod imitati sunt, et judicium quo puniuntur, media reperiuntur; ab uno quippe ad multa venerunt, ut a multis ad judicium damnationemque ducerentur: sic eadem multa delicta inter hoc ipsum unum cujus imitatione commissa sunt, et gratiam qua dimittuntur, eodem modo media sunt; quoniam ex illo uno ad multa venerunt, ut ex multis ad gratiam justificandi venirent. Cum ergo in utroque, id est et judicio et gratia, quod attinet ad unum et multa delicta, una eademque ratio sit: dicant isti nobis quare judicium dixerit ex uno delicto ducere in condemnationem, gratiam vero ex multis delictis in justificationem. Aut adquiescant, ideo sic esse dictum, quia in hac causa duo constituuntur homines, Adam, ex quo consistit generatio carnalis, et Christus, ex quo regeneratio spiritalis. Sed quia tantum ille homo, iste autem et Deus et homo, non quomodo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex Adam; ita ista regeneratio unum delictum solum solvit, quod ex Adam. Sed illi quidem generationi sufficit ad condemnationem unius delicti connexio; quidquid enim postea homines ex malis suis operibus addunt, non pertinet ad illam generationem, sed ad humanam conversationem: huic autem regenerationi non sufficit illud delictum tantummodo solvere, quod ex Adam trahitur, sed quidquid etiam postea ex iniquis operibus humanæ conversationis accedit. Ideo judicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem.

13. *Si enim ob unius delictum mors regnavit per unum*, a quo delicto parvuli per baptismum expiantur; *multo magis qui abundantiam gratiæ et justitiæ accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum*: multo magis utique in vita regnabunt; quia (b) æternæ vitæ regnum erit, mors autem in eis temporaliter transit, non in æternum regnabit. *Itaque sicut per unius delictum in homines ad condemnationem*, de qua condemnatione parvuli per Sacramentum baptismi liberandi sunt; *ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* (Rom. 5. 18.) Et hic *omnes* dixit, et ibi; non quia omnes homines veniunt ad gratiam justificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa, in æternum moriantur: sed quia omnes qui renascuntur in justificationem, nonnisi per Christum renascuntur: sicut omnes qui nascuntur in condemnationem, nonnisi per Adam nascuntur. Nemo quippe est in illa generatione præter Adam, nemo in ista regeneratione præter Christum: ideo *omnes* et *omnes*, eosdem autem *omnes*, etiam *multos* postea dicit, adjungens, *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: sic et per unius hominis obedientiam justi constituuntur multi.* (Rom. 5. 19.) Qui *multi*, nisi quos jam paulo ante *omnes* dixerat?

14. Vide quemadmodum commendat *unum* et *unum*, id est, Adam et Christum: illum ad condemnationem, hunc ad justificationem, cum

(a) Bad. Am. Er. *per regenerationem liberentur. Et sicut non invenitur homo, qui ab eadem damnatione solvatur sic non invenitur etc.*

(b) Unus e Vaticanis MSS. *qui æterna vita regnum erit.*

CLASSIS III. AN. 414.

tanto post Adam venerit Christus in carne: ut sciamus etiam antiquos justos, quicumque esse potuerunt, nonnisi per eamdem fidem liberatos, (1. Cor. 15. 21.) per quam liberamur et nos, fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sicut nobis facta annuntiatur. Ideo idem Christum hominem dicit, cum sit et Deus, ne quis existimet antiquos justos per Deum tantummodo Christum, id est per Verbum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis ejus, qua et homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de qua et alibi dicit, *Per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Utique resurrectionem dicit justorum, ubi est vita æterna; non resurrectionem iniquorum, ubi mors erit æterna. Ideo ait *vivificabuntur;* quia illi damna- B (Levit. 12. 3.) buntur. Hinc et in veteribus sacramentis circumcisio parvulorum octava die fieri præcepta est, quoniam Christus, in quo fit delicti carnalis expoliatio, quam significat circumcisio, die dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octavus est. Hæc ergo fides etiam antiquorum (2. Cor. 4. 13.) justorum fuit. Unde et Apostolus dicit, *Habentes autem eumdem spiritum fidei propter quod scriptum est; Credidi, propter quod locutus sum: et nos credimus, propter quod et loquimur:* non diceret, *eumdem spiritum fidei;* nisi admonens etiam antiquos justos habuisse ipsum spiritum fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænuntiabatur, quæ jam facta nobis annuntiatur, C et tempore veteris Testamenti velabatur, quæ tempore novi Testamenti revelatur; ideo ejus sacramenta variata sunt, ut alia essent in veteri Testamento, alia in novo; cum fides ipsa varia non sit, sed una (1. Cor. 15. 22.) sit: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur.*

15. Quod vero illis verbis, quæ tractabamus, (Rom. 5. 20.) adjungit, et dicit, *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum*, jam non pertinet ad illud delictum, quod trahitur ex Adam, de quo dicebat superius, *Mors regnavit per unum.* Le- (Rom. 5. 17.) gem quippe sive naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui jam ratione uti possunt; sive conscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec ipsa vivificare potuit, et liberare a lege peccati et mortis, quæ tracta est ex Adam, sed magis addit prævaricationis au- D (Rom. 4. 15.) gmenta: *Ubi enim Lex non est*, ait idem Apostolus, *nec prævaricatio.* Proinde quoniam lex est etiam in ratione hominis, qui jam utitur arbitrio libertatis naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur ne aliquid faciat quisque alteri, quod pati ipse non vult: secundum hanc legem prævaricatores sunt omnes, etiam qui Legem per Moysen datam non acceperunt, de quibus (Psal. 118. 119.) in Psalmo legitur, *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ.* Non enim omnes peccatores terræ Legem per Moysen datam prævaricarunt: sed tamen nisi aliquam prævaricassent, A non appellarentur prævaricatores: *Ubi enim lex non est, nec prævaricatio.* Prævaricata ergo lege, quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati et mortis, de qua dicitur, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis.* (Rom. 7. 23.) Quæ tamen nisi mala postea consuetudine roboretur, facilius vincitur; non tamen nisi gratia Dei. Lege autem alia prævaricata, quæ est in usu rationis animæ rationalis in ætate hominis jam ratione utentis, prævaricatores fiunt omnes peccatores terræ. Prævaricata vero Lege etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat delictum. *Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia.* (Galat. 3. 21.) *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu-Christi daretur credentibus.* Hæc verba, si agnoscis, apostolica sunt: de qua Lege iterum dicit, *Lex prævaricationis gratia posita est, donec veniret semen, cui promissum est, * disposita per Angelos in manu* (v. 19.) *mediatoris:* Christum commendans, cujus gratia salvi fiunt omnes, sive parvuli a lege peccati (* MSS. Cisterc. dispositum.) et mortis, cum qua nati sumus: sive majores, qui male utentes arbitrio voluntatis, prævaricarunt legem naturalem ipsius rationis: sive qui Legem acceperunt, quæ data est per Moysen, eamque prævaricantes littera occisi sunt. Cum vero etiam evangelica præcepta homo prævaricat, velut quatriduanus mortuus putet: nec de illo tamen desperandum est propter ejus gratiam, qui non lente dixit, sed *magna voce clamavit, Lazare veni foras.* (Joan. 11. 43.)

16. *Lex ergo subintravit ut abundaret delictum*, sive cum homines negligunt quod Deus jubet, sive cum de suis viribus præsumentes, adjutorium gratiæ non implorant, et addunt infirmitati superbiam. Cum autem vocatione divina intelligunt cur sit ingemiscendum, et invocant eum in quem recte crediderunt, dicentes, *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*, et, *Ego dixi, Domine miserere* (Psal. 50. 1.) *mei; sana animam meam, quia peccavi tibi.* et, (Psal. 40. 5.) *In tua justitia vivifica me.* et, *Viam iniquitatis amove a me, et de lege tua miserere mei.* et, (Psal. 30. 2. Ps. 118. 29.) *Non veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatorum non moveat me.* et, *Itinera mea dirige* (Psal. 35. 12.) *secundum verbum tuum, et ne dominetur mei omnis iniquitas. A Domino* enim *gressus hominis* (Ps. 118. 133.) *diriguntur, et viam ejus volet.* Et alia multa, (Psal. 36. 23.) quæ propterea scripta sunt, ut nos admonerent, ad implenda ea quæ nobis jubentur, ab illo petendum adjutorium a quo jubentur. Cum ergo se homo ad illum extenderit, et sic ingemuerit, fiet quod sequitur, *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia:* et, *Dimittuntur ei pec-* (Rom. 5. 20.) *cata multa, quoniam dilexit multum*, Et diffun- (Luca 7. 47. Rom. 5. 5.) ditur in corde caritas Dei, unde fiat Legis plenitudo, non per vires arbitrii, quod est in nobis, sed per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Noverat quippe ille Legem, qui dicebat, *Condelector enim legi Dei secundum interiorem* (Rom. 7. 22. et 23. etc.)

CLASSIS III. AN. 414.

hominem: et tamen adjungebat, *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Cur non dixit potius, per meum liberum arbitrium, nisi quia LIBERTAS SINE GRATIA non est libertas, sed contumacia.

Rom. 5. 20. 17. Cum ergo dixisset Apostolus, *Lex subintravit, ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia*; secutus adjunxit, v. 21. *ut quemadmodum regnavit peccatum in morte; sic et gratia regnet per justitiam in vita æterna per Jesum Christum Dominum nostrum.* Modo cum dixisset, *ut quemadmodum regnavit peccatum in morte;* non ait, per unum hominem, aut per primum hominem, aut per Adam: quia jam dixerat, *Lex subintravit, ut abundaret delictum;* quæ abundantia delicti non pertinet ad primi hominis propaginem sed ad conversationis humanæ prævaricationem, quæ illi uni delicto, quo solo obstricti tenentur infantes, jam in majoribus ætatibus ex abundantia iniquitatis adjecta est. Sed quoniam hoc totum, etiam quod non pertinet ad illius unius delicti originem, tamen idonea est solvere gratia Salvatoris; ideo cum dixisset, *sic et gratia regnet per justitiam in vita æterna;* addidit, *per Jesum Christum Dominum nostrum.*

18. Nullius itaque argumentationes contra hæc apostolica verba prolatæ impediant parvulos ad salutem, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. (Tanto magis enim pro eis loqui debemus, quanto ipsi pro se loqui non possunt.) Rom. 5. 12. *Per unum hominem intravit peccatum in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Sicut ab illo uno homine, sic ab eodem peccato infantes immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum resolvantur. Ibid. 13. *Usque enim ad Legem peccatum in mundo fuit.* Non quia deinceps in nemine fuit, hoc dictum est, sed quia non poterat per litteram Legis auferri, quod solo poterat Spiritu gratiæ. Ne quisquam ergo fidens de viribus non dico voluntatis, sed potius vanitatis suæ, putaret libero arbitrio Legem potuisse sufficere, et Christi gratiam deriderет; ideo ait Apostolus *Usque enim, ad legem peccatum in mundo fuit, peccatum autem non* (a) *deputabatur cum lex non esset.* Non dixit, non erat: sed *non deputabatur*: quia lex non erat, qua arguente demonstraretur, sive lex rationis in parvulo, sive lex litteræ in populo.

Ibid. 14. 19. *Sed regnavit*, inquit, *mors ab Adam usque ad Moysen;* quia nec Lex data per Moysen potuit regnum mortis auferre, quod sola Christi abstulit gratia. In quos autem regnaverit vide: *et in eos*, inquit, *qui non peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ*. Regnavit ergo et in eos qui non peccaverunt. Sed cur regnaverit, ostendit cum ait, *in similitudine prævaricationis Adæ.* Iste est enim melior intellectus horum verborum, ut cum dixisset, *Regnavit mors in eos, qui non peccaverunt;* quasi nos moneret quare in eos regnaverit qui non peccaverunt, adderet, *in similitudine prævaricationis Adæ*, id est quia inerat eorum in membris similitudo prævaricationis Adæ. Potest et sic intelligi, *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, et in eos qui non in similitudine prævaricationis Adæ peccaverunt*: quia in semetipsis cum jam nati essent, nec ratione adhuc uterentur, qua ille utebatur quando peccavit, nec præceptum accepissent, quod ille transgressus est, sed solo originali vitio tenerentur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem. Quod regnum mortis in eis tantum non est, qui Christi gratia renati, ad ejus regnum pertinent: quoniam mors temporalis, quamvis et ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam vero ad pœnam non trahit, ubi voluit regnum mortis intelligi: ut anima (b) renata per gratiam, jam non moriatur in gehennam, id est a vita Dei non alienetur, non separetur: temporalis autem mors corporis, etiam in iis, qui Christi morte redimuntur, relinquatur interim ad exercitationem fidei, et agonem præsentis luctationis, in quo et Martyres certaverunt; absumatur vero et ipsa in renovatione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitus absorbebitur mors in victoriam, 1. Cor. 15. 54. cui modo gratia Christi adimit regnum, ne suorum animas ad pœnas tartari trahat. Nonnulli sane codices non habent, *in eos, qui peccaverunt*, sed, *in eos, qui peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ*: quibus quidem verbis nullo modo iste sensus aufertur. Secundum hoc quippe intelliguntur peccasse in similitudine prævaricationis Adæ secundum quod supra dictum est, *in quo omnes peccaverunt.* Rom. 5. 14. Sed tamen græci codices, unde in Latinum Scriptura translata est, illud plures habent quod diximus.

22. Quod vero adjunxit de Adam, *qui est forma futuri*, neque hoc uno intelligitur modo: aut enim forma Christi a contrario est, ut quemadmodum in illo omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificentur; et quomodo per ipsius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, sic per Christi obedientiam justi constituantur multi. Aut formam futuri eum dixit, quod ipse inflixerit formam mortis posteris suis. Ille tamen est melior intellectus, ut a contrario forma esse credatur, quam multum commendat Apostolus. Denique ne omnino ex æquo in hac forma eadem contraria pensarentur, adjungit et dicit, Rom. 5. 15. *Sed non sicut delictum, ita et donatio. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in multos abundabit:* ut intelligatur, non in magis multos, cum iniqui magis multi sint qui damnabuntur; sed magis abunda-

(a) Lov. *imputabatur*. At Bad. Am. Er. et plerique MSS. *deputabatur*: id est *peccatum esse non putabatur*, inquit in lib. 1. de pecc. merit. c. 10.

(b) MSS. prope omnes, *renovata*.

CLASSIS III. AN. 414.

bit, quod in iis, qui per Christum redimuntur, temporaliter valet forma mortis ex Adam, in æternum autem valebit vitæ forma per Christum. Quamvis ergo, inquit, Adam futuri forma sit a contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, quam eis nocuerat ille generatis. *Et* a *non sicut per unum (a) peccatum, ita et donum. Nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Non solum in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia ille temporaliter nocuit eis, quos in æternum Christus redemit: verum etiam quia illius uno delicto posteri nisi a Christo redimantur, traduntur in condemnationem: Christi autem redemtio etiam multa delicta dissolvit, quæ illi uni abundantia prævaricatricis iniquitatis adjecit; unde jam superius disputavimus.

21. Contra hæc Apostoli verba nunquam intellectum nemini adquiescas, si vis Christo et in Christo vivere. Nam si quemadmodum illi dicunt, propterea ista commemorasset Apostolus, ut intelligeremus ad primum hominem peccatores ideo pertinere, quia non delictum ex illo nascendo traximus, sed eum imitando peccamus; diabolum potius poneret, qui et primus peccavit, et de quo nullam substantiæ propaginem traxit genus humanum, sed eum sola imitatione secutum est: unde dicitur pater impiorum, sicut noster dicitur pater Abraham propter imitationem fidei, non propter originem carnis. Nam ideo de ipso diabolo dictum est, *Imitantur autem illum qui sunt ex parte ipsius*. Deinde si propter imitationem hoc loco Apostolus commemoraret primum hominem, quia primus peccator in hominibus fuit, ut ideo ad illum omnes homines peccatores diceret pertinere; cur non sanctum Abel posuit, qui primus in hominibus justus fuit, ad quem justi omnes propter imitationem justitiæ pertinerent? sed posuit Adam, contra quem non posuit nisi Christum: quia sicut ille homo delicto suo vitiavit posteritatem suam, sic ille Deus homo justitia sua salvavit hereditatem suam. Ille trajiciendo carnis immunditiam, quod non poterat impius diabolus; ille donando spiritus gratiam, quod non poterat Abel justus.

Johan. 8.38.
Sap. 2.25.

22. Multa de his quæstionibus in aliis nostris opusculis et ecclesiasticis sermonibus diximus; quoniam fuerunt etiam apud nos quidam, ubi ubicumque poterant hæc sui erroris nova seminaspargerent, quorum nonnullos per ministerium nostrum fratrumque nostrorum, misericordia Domini ab illa peste sanavit. Nec tamen hic deesse aliquos arbitror, maxime apud Carthaginem: sed jam occulte mussitant, timentes Ecclesiæ fundatissimam fidem. Nam unus eorum nomine (b) Celestius, in ejusdem civitatis ecclesia jam ad presbyteri honorem subrepere cœperat: sed fidelissima libertate fratrum propter has ipsas contra Christi gratiam disputationes usque ad judicium episcopale perductus est. Tamen coactus est confiteri propter baptizandos parvulos, quod et ipsis redemtio sit necessaria. Ubi quamquam noluerit de originali peccato aliquid expressius dicere, tamen ipso redemtionis nomine non parum sibi præscripsit. Unde enim redimenti essent, nisi a diaboli potestate, in qua esse non possent, nisi originalis obligatione peccati? Aut quo pretio redimuntur, nisi Christi sanguine, de quo apertissime scriptum est, quod in remissionem effusus sit peccatorum? Sed quia magis convictus et ab Ecclesia detestatus quam correctus et pacatus abscessit, vereor ne forte ibi sit ipse qui vestram fidem perturbare conatur. Ideo nominis ipsius commemorationem putavi esse faciendam. Sed sive ipse sit, sive alii consortes ejus erroris: plures enim sunt quam sperare possumus, et ubi non redarguuntur, etiam alios ad suam sectam seducunt, et sic crebrescunt, ut nesciam quo sint erupturi: nos tamen malumus eos in Ecclesiæ compage sanari, quam ex illius corpore velut insanabilia membra resecari, si tamen hoc permittit ipsa necessitas. Timendum est enim, ne plura putrescant dum putribus parcitur. Potens est autem misericordia Domini nostri, quæ potius eos ab hac peste liberet: quod sine dubio faciet, si fideliter advertant teneantque quod scriptum est, *Qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*.

Matt. 26.28.
Joel. 2. 32.

CAP. IV. Respondet ad quæstionem 4. de abdicandis facultatibus.

23. Audi jam pauca de divitibus, quod in epistola tua sequitur inquirendum. Hoc enim posuisti illos dicere: *Divitem manentem in divitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit, nec ei prodesse si forte ex ipsis divitiis mandata fecerit*. Evaserunt istorum disputationes patres nostri Abraham et Isaac et Jacob, qui tanto ante ex hac vita migrarunt. Habebant quippe hi omnes non paucas divitias, sicut fidelissima Scriptura testatur: multos tamen venturos ab Oriente et Occidente, et non supra ipsos, vel extra ipsos, sed cum ipsis re-

(a) Bad. Er. et MS Cisterc. *per unum peccantem*, juxta græcum δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος. sic etiam Lov. in lib. 1. de peccator. meritis c. 12.

(b) Celestius in disseminanda Pelagii doctrina tam multum operæ studiique posuit, ut istius hæresis sectatores vocati etiam fuerint Celestiani, juxta Augustinum in lib. de hæres. c. 88. neque alio nomine leguntur ab Ephesina synodo an. 431. condemnati. Is porro ad episcopale judicium primo Carthagine perductus est anno exeunte 411. aut ineunte 412. uti intelligitur ex litteris alterius Carthaginensis synodi habitæ an. 416. quibus Innocentio significatur *jam ante ferme quinquennium fuisse* ibidem de Celestio judicatum. Quæ autem in eum tunc a Paulino diacono objecta sint, refert Augustinus in lib. de peccato orig. c. 3. et 4. sed maxime in lib. de Gestis Pelagii c. 11. ubi scribit hæc in ejus doctrina inventa fuisse 1. *Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, moriturus esset.* 2. *Quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, et non genus humanum.* 3. *Quod lex sit mittit ad regnum quemadmodum Evangelium.* 4. *Quod ante adventum Christi fuerunt homines sine peccato.* 5. *Quod infantes nuper nati in illo statu sunt, in quo Adam fuit ante prævaricationem.* 6. *Quod neque per mortem vel prævaricationem Adæ omne genus hominum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus hominum resurgat.* Quæ omnia ab Aurelio et consedentibus episcopis damnata dicit, eademque Gesta, quæ se absente confecta fuerant, a se postea cum Carthaginem venisset fuisse recensita.

A cubituros in regno cælorum, ille ipse qui propter nos factus est pauper cum vere dives esset, veracissima promissione prædixit. Et quamvis *Matt.* 8. 11. *Luc.* 16. 22. superbus dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, mortuus apud inferos torqueretur: tamen si pauperis ulcerosi, qui ante januam ejus contemtus jacebat, miseratus fuisset, mereretur et ipse misericordiam. Et si pauperi illi meritum esset inopia non justitia, non utique ab Angelis in Abrahæ gremium, qui dives hic fuerat, tolleretur. Sed ut nobis ostenderetur, nec in isto paupertatem per seipsam divinitus honoratam, nec in illo divitias fuisse damnatas; sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse: sic suscepit impium divitem cruciatus ignis, ut tamen pium pauperem susciperet sinus divitis. B Qui sane cum hic dives viveret, divitias sic habebat, et eas præ Dei præceptis tam parvipendebat, ut etiam ipsius filii immolatione nollet offendere *Gen.* 22. 10. Deum jubentem, quem suarum divitiarum et sperabat et optabat heredem.

24. Hic utique dicunt, ideo patres antiquos non vendidisse omnia quæ habebant, et dedisse pauperibus, quia hoc eis non præceperat Dominus. Nondum enim revelatio Testamento novo, quod non fieri nisi plenitudine temporis oportebat, nec eorum virtus fuerat revelanda, qua virtute hoc eos facillime posse, Deus in eorum cordibus noverat, qui testimonium illis tam insigne perhibebat, ut cum sit omnium sanctorum Deus, tamquam de præcipuis amicis suis dicere *Exodi* 3. 15. C dignaretur, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: hoc mihi nomen est in æternum.* Postea vero quam magnum pietatis sacramentum manifestatum est in carne, et vocandis omnibus gentibus Christi adventus illuxit, in quem etiam illi patres crediderant, sed hujus fidei olivam suo tempore manifestandam, in illius arboris de qua Apostolus loquitur, *Rom.* 11. 17. tamquam radice servabant, dictum est diviti, *Matt.* 19. 21. *Vade, vende omnia habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælis, et veni sequere me.*

25. Hæc si dicunt, videntur aliquid rationabiliter dicere. Sed totum audiant, totum advertant, non in parte aures aperiant, in parte surdescant. Cui enim Dominus hæc præcepit? Profecto illi diviti, qui vitæ æternæ consequendæ consilium quærebat accipere. D Hoc enim Domino dixerat, *Quid faciam, ut vitam æternam consequar?* Ille autem non ei respondit, Si vis venire ad vitam, vade vende omnia quæ habes: *Matt.* 19. 16. sed *Si vis venire ad vitam, serva mandata.* Quæ juvenis cum sibi a Domino ex Lege commemorata se servasse dixisset, et quæsiisset quid adhuc sibi deesset, *Ibid.* 21. *Marci* 10. 21. *Luc.* 18. 22. responsum accepit, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus* Et ne se illa, quæ multum amabat, hoc modo perdere existimaret, *et habebis*, inquit, *thesaurum in cælis.* Deinde addidit, *et veni sequere me:* ne cuiquam, cum hæc fecerit, aliquid A prodesse existimetur, si non sequitur Christum. At ille quidem tristis abscessit, qui viderit quemadmodum illa Legis mandata servaverat: puto enim quod se arrogantius quam verius servasse responderat. Verumtamen magister bonus mandata Legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit, *Si vis venire ad vitam serva mandata:* hic autem, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes*, etc. Cur ergo negamus divites, quamvis ab illa perfectione absint, venire tamen ad vitam, si mandata servaverint, et dederint ut detur illis, et dimiserint ut dimittatur illis?

26. Credimus enim ministrum novi Testamenti fuisse apostolum Paulum, cum scribens ad Timotheum diceret, *Præcipe divitibus hujus* *1. Tim.* 6. 17. 18. et 19. B *mundi non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum Bene faciat, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant* (a) a *æternam vitam:* de qua et illi adolescenti dictum est, *Si vis venire ad vitam.* Puto quod ista præcipiens, divites instruebat, non fallebat Apostolus: qui non ait, Præcipe divitibus hujus mundi, ut vendant omnia quæ habent, dent pauperibus, et sequantur Dominum; sed, *non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Ista superbia divitem illum, qui jacentem ante januam suam contemnebat pauperem justum, et ista spes in incerto divitiarum, qua se propter C purpuram, byssum, et epulas splendidas beatum putabat, non ipsæ divitiæ perduxerunt ad inferni tormenta.

27. An forte quia Dominus adjunxit, et dixit, *Matt.* 19. 23. 24. *Amen dico vobis, difficile dives intrabit in regnum cælorum: et iterum dico vobis, Facilius intrabit camelus per foramen acus, quam dives in regnum cælorum:* ideo putant isti divitem, etiamsi faciat ista quæ divitibus præcipienda scripsit Apostolus, in regnum cælorum intrare non posse? Quid ergo est; Utrum Apostolus contra Dominum loquitur, an isti nesciunt quid loquuntur? Quid horum credat, eligat Christianus. Puto melius nos credere, istos nescire quid loquantur, quam Paulum contra Dominum loqui. Deinde cur non in consequentibus etiam ipsum D Dominum audiunt dicentem discipulis pro miseria divitum contristatis, *Quod hominibus impossibile est, Deo facile est?* *Matt.* 19. 26.

28. Sed ideo, inquiunt, hoc dictum est, quia futurum erat, ut audito Evangelio, divites vendito patrimonio erogatoque pauperibus Dominum sequerentur, et intrarent in regnum cælorum, atque ita fieret quod difficile videbatur; non ut manentes in divitiis suis, præcepta Apostoli custodiendo, id est non superbe sapiendo, neque sperando in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, bene faciendo, facile tribuendo et communicando indigentibus, veram apprehendant vi-

(a) Bad. Am. Er. et Vaticani MSS. *veram vitam.* sic etiam infra in omnibus editis.

CLASSIS III. AN. 414.

tam, sed etiam ista præcepta apostolica venditis omnibus suis rebus implerent.

29. Hæc si dicunt, scio quippe eos illa dicere, non attendunt primitus quemadmodum Dominus contra eorum dogma suam gratiam prædicaverit. Non enim ait, Quod hominibus impossibile videtur, facile est hominibus si voluerit; sed, *Quid hominibus*, inquit, *impossibile est, Deo facile est:* ostendens quando ista recte fiunt, non fieri hominis potentia, sed Dei gratia. Hoc ergo attendant isti, et si reprehendunt eos, qui gloriantur in divitiis suis, caveant ipsi in sua virtute confidere. Simul enim utrique reprehenduntur in Psalmo, *Qui confidunt in virtute sua, et qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur.* (*Psal.* 48. 7.) Audiant itaque divites, *Quod hominibus impossibile est, Deo facile est:* et sive manentes in divitiis suis, (a) atque ex eis bona opera facientes, sive illis venditis, et per indigentias pauperum distributis, intrent in regnum cælorum, gratiæ Dei tribuant, non propriis viribus bonum suum. Quod enim hominibus impossibile est, non hominibus, sed Deo facile est. Audiant hoc et isti, et si jam omnia sua vel vendiderunt, et pauperibus tribuerunt, vel adhuc id agunt atque disponunt, et hoc modo præparant intrare in regnum cælorum, non hoc tribuant virtuti suæ, sed eidem gratiæ divinæ. Quod enim hominibus impossibile est, non ipsis, quia et ipsi homines sunt, sed Deo facile est. Hoc quippe illis et Apostolus dicit, *Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus enim est, qui operatur in vobis et velle et operari pro bona voluntate.* (*Philip.* 2. 12. et 13.) Certe ideo se dicunt de suis rebus vendendis perfectionis a Domino suscepisse consilium ut sequantur Dominum, quoniam illic additum est, *et veni sequere me.* (*Matt.* 19. 21.) Cur ergo in iis bonis quæ faciunt, de sua tantum voluntate præsumunt, nec audiunt Dominum, quem sequi se dicunt, increpantem atque testantem, *Sine me nihil potestis facere?* (*Johan.* 15. 5.)

30. Si autem Apostolus ita dixit, *Præcipe divitibus hujus mundi, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum,* (*1. Tim.* 6. 17.) ut vendant omnia quæ possident, et ea pretia distribuendo indigentibus, faciant quod sequitur, *facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum,* et aliter eos in regnum cælorum intrare posse non credit: falli ergo eos quorum domos tam diligenter doctrinæ sanitate componit, admonens et præcipiens quales se præbere debent uxores viris, viri uxoribus, filii parentibus, parentes filiis, servi dominis, domini servis. Nam quomodo hæc agi possunt sine domo, et sine aliqua re familiari?

31. An hoc eos movet, quod ait Dominus, *Quicumque dimiserit omnia sua propter me, accipiet in hoc sæculo centuplum, et in futuro vitam æternam possidebit?* (*Matt.* 19. 29.) Aliud est dimiserit, aliud est vendiderit. Nam et in iis quæ dimittenda mandavit, etiam uxor commemorata est, quam nullis humanis legibus licet vendere, Christi autem legibus nec dimittere, excepta caussa fornicationis. (*Matt.* 5. 32.) Quid sibi ergo volunt ista præcepta? (non enim possunt inter se esse contraria:) nisi quia occurrit aliquando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur aut Christus; ut alia omittam, si ipsi uxori maritus displicuit Christianus, eique proposuerit aut a se divortium, aut a Christo. Hic ille quid eligat nisi Christum, et dimittat uxorem laudabiliter propter Christum. Ambobus quippe Christianis Dominus præcepit ne quisquam dimittat uxorem, excepta caussa fornicationis. Ubi autem qualibet ex eis persona infidelis est, consilium Apostoli attendatur. (*1. Cor.* 7. 12.) Ut si infidelis consentit habitare cum viro fideli, vir non dimittat uxorem. Similiter et uxor fidelis virum, si cum illa habitare consenserit. *Quod si infidelis*, inquit, *discedit, discedat. Non est enim servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi,* (*v.* 15.) id est, si infidelis noluerit esse cum conjuge fideli, hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subjectum deputet servituti ut ipsam dimittat fidem, ne conjugem amittat infidelem.

32. Hoc et de filiis atque parentibus, hoc de fratribus et sororibus intelligitur, propter Christum omnes esse dimittendos, cum proponitur ista conditio, ut Christum dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo et de domo atque agris, hoc et de iis rebus quæ jure pecuniario possidentur, hoc loco accipiendum est. Similiter enim etiam de his non ait, Quicumque vendiderit propter me quæcumque licitum est vendere; sed, *Quicumque dimiserit.* Fieri enim potest dicatur Christiano ab aliqua potestate, Aut Christianus non eris, aut si in hoc permanere volueris, domum, possessionesque non habebis. Tunc vero etiam illi divites, qui in suis divitiis sic statuerant permanere, ut ex earum bonis operibus promererentur Deum, hæc dimittant potius propter Christum, quam propter hæc Christum, ut accipiant in hoc sæculo centuplum, cujus numeri perfectione significantur omnia: (Fidelis quippe hominis totus mundus divitiarum est; fiuntque hoc modo quasi nihil habentes et omnia possidentes:) (*Prov.* 17. *post v.* 6. *sec.* LXX.) et in futuro sæculo possideant vitam æternam, ne propter ista dimisso Christo in mortem præcipitentur æternam.

33. Hoc quippe lege et conditione, non illi tantum qui mentis excellentia perfectionis consilium receperunt, ut vendita sua pauperibus distribuerent, et humeris ab omni sæculi hujus sarcina liberioribus levem Christi sarcinam ferrent; sed etiam quisquis infirmior, et illi gloriosissimæ perfectioni minus idoneus, qui tamen meminerit se veraciter esse Christianum, cum audierit sibi proponi, quod nisi hæc omnia dimiserit, dimissurus est Christum, apprehendet potius turrim fortitudinis a facie inimici: quia cum eam in sua ædificaret fide, computavit sum-

(a) In prius excusis desiderabantur hæc verba: atque *ex eis bona opera facientes*. quæ in omnibus MSS. leguntur.

tus quibus perfici posset, id est eo animo accessit ad fidem, ut huic sæculo non solum verbis renuntiaret: quia et si emit aliquid, tamquam non possidens erat; et si utebatur hoc mundo, tamquam non utens erat, non sperans in incerto divitiarum, sed in Deo vivo.

34. Cum enim omnis qui renuntiat huic sæculo, sine dubio renuntiet omnibus quæ sunt ejus, ut possit Christi esse discipulus: ipse enim, cum de sumtibus ad turris ædificium necessariis, et de bello adversus regem alterum præparando, similitudines præmisisset, adjunxit sic, *Luc.* 14. 33. *Qui non renuntiat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus:* profecto renuntiat etiam divitiis suis, si quas habet; aut sic ut eas omnino non diligens, totas distribuat indigentibus, et superfluis exoneretur sarcinis: aut sic, B ut plus diligens Christum, spem ab eis transferat in ipsum, atque ita utatur illis, ut facile tribuens et communicans, thesaurizet in cælo; paratusque sit quemadmodum parentes et filios et fratres et uxorem, hoc modo et istas relinquere, si talis conditio proposita fuerit, ut nisi dimisso Christo eas habere non possit. Nam si aliter huic sæculo renuntiat, quando accedit ad fidei sacramentum, facit quod de lapsis beatus Cyprianus ingemit, dicens, *Sæculo verbis solis renuntiantes, et non factis.* De hoc quippe dicitur, cum veniente tentatione magis ista metuit amittere, quam Christum negare, *Luc.* 14. 30. *Ecce homo qui cœpit ædificare, et non potuit perficere.* Ipse est etiam, qui cum adhuc longe esset adversarius ejus, misit legatos quærens pacem; id est, non- C dum affligente, sed adhuc imminente ac minante tentatione, ut iis non careat, quæ plus diligit, ad relinquendum Christum negandumque consentit. Et multi sunt tales, qui etiam putant sibi ad augendas opes suas, et multiplicanda delectamenta terrena, religionem suffragari debere Christianam.

35. Sed non sunt tales divites Christiani, qui licet ista teneant, non tamen ab eis ita teneantur, ut hæc Christo anteponant; quia veraci corde sæculo renuntiarunt, ut nullam spem in talibus ponant. Hi uxores et filios universasque familias ad Christianam religionem tenendam sana erudiunt disciplina. Horum domus hospitaliter ferventes, recipiunt justum in nomine justi, ut mercedem justi accipiant. Frangunt D esurienti panem suum, nudum vestiunt, captivum redimunt, thesaurizant sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Etsi forte pro fide Christi pecuniaria damna perpetienda sunt, oderunt divitias suas: si suorum orbitates vel separationes pro Christo minatur hic mundus, oderunt parentes, fratres, filios, uxores: postremo si de ipsa hujus corporis vita cum adversario paciscendum est, ne desertus deserat Christus, oderunt insuper animam suam. De iis quippe omnibus mandatum acceperunt, quod aliter discipuli Christi esse non possint.

36. Nec tamen quia præceptum est eis, ut A oderint pro Christo et animas suas, vendendas eas habent, aut illatis sibi manibus effundendas: sed parati sunt eas amittere pro Christi nomine moriendo, ne mortui vivant Christum negando. Sic etiam divitias, ad quas vendendas parati non fuerunt manente Christo, ad perdendas eas debent parati esse pro Christo, ne cum eis pereant perdito Christo. Habemus hinc utriusque sexus divites clarissimasque personas martyrii gloria sublimatas. Ita multi, quos rerum suarum venditione piguerat ante perfici, Christi imitata passione sunt repente perfecti: et qui nonnullam infirmitatem carnis et sanguinis suis divitiis fecerunt, subito adversus peccatum pro fide usque ad sanguinem certarunt. Quibus autem non provenit corona martyrii, neque illius perfectionis de vendendis rebus suis consilium tam grande tamque præclarum receperunt, et tamen a damnabilibus immunes criminibus esurientem Christum paverunt, sitienti potum dederunt, nudum vestierunt, peregrinantem susceperunt, non sedebunt quidem cum Christo sublimiter judicaturi, sed ad ipsius dexteram stabunt misericorditer judicandi. *Matt.* 5, 7. Beati enim misericordes, quoniam ipsorum miserebitur Deus. Et judicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam. *Jac.* 2. 13. Superexsultet autem misericordia judicio.

37. Proinde isti desinant contra Scripturas loqui, et in suis exhortationibus ad majora sic excitent, ut minora non damnent. Num enim et sanctam virginitatem aliter exhortando per- C suadere non possunt, nisi conjugalia vincula damnaverint, cum docente Apostolo unusquis- *1. Cor.* 7. 7. que donum proprium habeat a Deo, alius sic, alius autem sic? Ambulent itaque perfectionis viam, venditis omnibus suis rebus, et misericorditer erogatis. Sed si vere pauperes Christi sunt, et non sibi, sed Christo colligunt, infirmiora ejus membra quare puniunt antequam sedes judiciarias acceperint? Si enim tales erant, qualibus Dominus dicit, *Matt.* 19. 28. *Sedebitis super duodecim sedes judicantes duodecim tribus Israel:* et de qualibus Apostolus dicit, *2. Cor.* 6. 3. *Nescitis quoniam Angelos judicabimus;* præparent se potius non criminosos, sed religiosos divites recipere in tabernacula æterna, a quibus amici facti sunt ad mammona iniquitatis. Puto enim quod quidam D eorum, qui hæc imprudenter atque impudenter garriunt, a divitibus Christianis et piis in suis necessitatibus sustentantur. Habet enim Ecclesia quodammodo suos milites, et quodammodo Provinciales. Unde dicit Apostolus, *1. Cor.* 9. 7. *Quis militat suis stipendiis umquam?* Habet et vineam et plantatores, habet gregem et pastores. Unde consequenter dicit, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte ejus non percipit?* Quamvis talia disputare, qualia isti disputant, non sit militare, sed rebellare: non sit plantare vineam, sed eradicare; non sit pascendos congregare, sed perdendos a grege separare.

38. Sicut autem ipsi qui divitum religiosis ob-

CLASSIS III. AN. 414.

sequiis aluntur atque vestiuntur, (neque enim ad suas necessitates nihil accipiunt, nisi ab eis qui res suas vendunt,) non tamen judicantur atque damnantur ab excellentioribus Christi membris, qui majori virtute, quam multum commendat Apostolus, suis se manibus transigunt: sic nec isti damnare debent inferioris meriti Christianos, quorum (a) opibus transiguntur, sed recte vivendo et recte docendo magis eis dicere, *Ibid. 11.* Si nos vobis spiritalia seminavimus, magnum est, si vestra carnalia metamus? Multo quippe minori impudentia servi Dei, qui manuum suarum honestis operibus venditis vivunt, damnat istos a quibus nihil accipiunt, quam isti qui propter aliquam corporis infirmitatem non valentes manibus operari, damnant eos ipsos, de quorum facultatibus vivunt.

39. Ego, qui hæc scribo, perfectionem de qua Dominus locutus est, quando ait diviti adolescenti, *Matt. 19. 21.* *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo: et veni sequere me*, vehementer adamavi, et non meis viribus, sed gratia ipsius adjuvante sic feci. *Augustinus omnia dimisit.* Neque enim quia dives non fui, ideo minus mihi imputabitur. Nam neque ipsi Apostoli, qui priores hoc fecerunt divites fuerunt. Sed TOTUM MUNDUM DIMITTIT, qui et illud quod habet, et quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis via profecerim, magis quidem novi ego, quam quisquam alius homo; sed magis Deus quam ego. Et ad hoc propositum quantis possum viribus alios exhortor, et in nomine Domini habeo consortes, quibus hoc per meum ministerium persuasum est: sic tamen ut præcipue sana doctrina teneatur, nec eos qui ista non faciunt, vana contumacia judicemus; dicentes eis nihil prodesse quod pudice quamvis conjugaliter vivunt; quod domus suas et familias Christianae regunt, quod operibus misericordiæ sibi thesaurizant in posterum; ne ista disputando non scripturarum sanctarum tractatores, sed earum accusatores inveniamur. Quod ideo commemoravi, quoniam isti quando talia dicere prohibentur ab eis, qui hoc Domini consilium non ceperunt, respondent eos talia disputari nolle quoniam vitiis suis favent, et dominica præcepta implere detrectant: quasi non, ut de iis taceam, qui, licet infirmiores, religiose tamen utuntur divitiis, etiam ipsi cupidi et avari male his utentes, et in terreno thesauro cor luteum figentes, quos et ipsos necesse est usque ad finem portet Ecclesia, sicut illa retia usque ad littus pisces malos, tolerabiliores in ea sint quam isti, qui talia sermocinando et disseminando, ita se videri magnos volunt, quia divitias suas vel quantulacumque patrimonia ex præcepto Domini vendiderunt, ut ejus hereditatem, quæ usque ad fines terræ dilatatur atque diffunditur, hac doctrina non sana perturbare atque evertere moliantur.

CAPUT V. 40. Unde quia ex hac quidem occasione, sed tamen jam breviter dixi, quid etiam de Ecclesia Christi in hoc sæculo sentiam, id est quia usque ad finem hujus sæculi necesse est portet bonos et malos, quoniam et hoc inter tuas quæstiones interrogasti, prolixam epistolam jam tandem aliquando concludam. *Respondet ad quæstionem 3 de cavenda juratione.* Jurationem cave quantum potes. MELIUS quippe nec verum juratur, quam jurandi consuetudine, et in perjurium sæpe caditur, et semper perjurio propinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audivi, quid sit jurare prorsus ignorant: putant enim se non jurare, quando in ore habent, *Scit Deus*: et, *Testis est Deus*: et, *Testem Deum invoco super animam meam*: quia non dicitur, *per Deum*: et quia talia reperiuntur in Apostolo Paulo. *2. Cor. 12. 2. Rom. 1. 9. Phil. 1. 8. 2. Cor. 1. 23.* Sed etiam illa ibi contra eos inventa est, quam (b) confitentur esse jurationem, ubi ait Apostolus, *Quotidie morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro*. *1. Cor. 5. 31.* In græcis enim codicibus reperitur omnino esse hanc jurationem, ne quis in latina lingua hoc sic intelligat dictum, *per vestram gloriam*, quomodo dictum est, *per meum adventum iterum ad vos*: et multa similia, ubi dicitur, per aliquid, et non est juratio. Sed non ideo quia in suis litteris juravit Apostolus, vir in veritate firmissimus, ludus nobis debet esse juratio. Multo enim tutius, ut dixi, quantum ad nos attinet, numquam juramus, ut sit in ore nostro, *Est est, non non*, sicut Dominus monet. *Matt. 5. 37.* Non quia peccatum est, verum jurare: sed quia gravissimum peccatum est falsum jurare: quo citius cadit, qui consuevit jurare.

41. Accepisti quod mihi videtur: melius exponant ista meliores: non isti quorum novi jam sententiam reprobandam, sed alii qui veraciter possunt. Nam et ego paratior sum discere quam docere; et tu magnum conferes beneficium, si ea quæ illic a sanctis fratribus adversus istorum vaniloquia disseruntur, non me facias ignorare. In Domino recte et fideliter vivas dilectissime fili.

(a) Editi, *operibus*, cujus loco unus e Vaticanis MSS. substituit, *opibus*.

(b) Lov. et plerique MSS. *quam non confitentur*. At Bad. Am. Er. et MS. Cisterciensis negatione carent.

EPISTOLA CLVIII. *

* *Alias CCLVIII. quæ autem 158. erat, nunc 130.*

Evodius Uzalensis episcopus laudabiles mores ac felicem adolescentis cujusdam obitum prosecutus, ejusque et aliorum defunctorum narratis apparitionibus, inquirit utrum anima per mortem soluta non omni careat corpore, quo possit ferri de loco in locum. Tum edoceri cupit qua varia ratione de Deo et hominibus dicitur sapientia.

Domino venerabiliterque dilectissimo fratri et consacerdoti AUGUSTINO, *et fratribus qui tecum sunt*, EVODIUS *et fratres qui mecum sunt in Domino salutem.*

Scripta videtur circiter hoc tempus.

1. DEBITUM *flagito epistolæ, quam misi; et volui primo illud discere quod interrogavi, et postea hoc requirere. Audi rem, quia*

dignaris, quæ me fecit impatientem, ut et id festinarem nosse, si fieri potest, in hac vita. Quemdam puerum habui presbyteri Armeni Melonitani filium notarium: hunc jam sæculo se mergentem, nam scholastico proconsulis excipiebat, per meam eruit Deus humilitatem. Fuit quidem, ut puerilis ætas habet, promtus, aliquantulum inquietus; at accedente ætate (nam vigesimo et secundo anno solcitur) ita eum gravitas morum, et custos bona vita ornavit, ut satis delectet ejus habere memoriam. Erat autem strenuus in notis, et in scribendo bene laboriosus, studiosus quoque esse cœperat lectionis, ut ipse meam tarditatem cassa legendi nocturnis horis exhortaretur; nam aliquanta tempore noctis mihi ipse legebat, cum omnia siluissent: nec volebat præterire lectionem, nisi intellexisset, et tertio et quarto repetebat, et nec dimittebat, nisi sibi apparuisset quod quærebat. Cœperam eum non quasi puerum et notarium habere, sed amicum quemdam satis necessarium et suavem. Delectabant enim me fabulæ ipsius.

Phil. 1. 23. 2. *Optabat quoque, quod ei præstitum est, dissolvi et esse cum Christo. Nam ægrotavit sexdecim diebus apud parentes suos, et memoriæ vi de Scripturis pene tota ægritudine loquebatur. Sed ut ad finem vitæ proximus esse cœpit, psallebat audientibus omnibus*, Desiderat et propterea anima mea ad tria Dei: *et post hæc iterum psallebat*, Impinguasti in oleo caput meum, et poculum tuum inebrians quam præclarum est! *Ibi fuit occupatus, hac se oblectabat consolatione. Deinde cum solvi cœpisset, signare se cœpit in fronte, ita ut sic descenderet manus ad os, quod sibi cupiebat signare, cum jam interior homo, et bene renovatus de die in diem, domum luteam dimisisset. Mihi tantum gaudium accrevit, ut arbitrer quod dimisso proprio corpore in meum animum ingressus sit, et ibi mihi quamdam luciditatem præsentiæ suæ præstet, quia liberatione et securitate illius nimis gaudeo; dici non potest. Nan enim levem ei exhibui sollicitudinem, timens ætati adolescentis. Nam curavi ex eo quærere, ne forte feminæ contagione fuisset pollutus: liberum se esse testatus est magis ut nostrum gaudium cumularetur; Solutus est ergo. Exsequias præbuimus satis honorabiles, et dignas tantæ animæ, nam per triduum hymnis Dominum collaudavimus super sepulcrum ipsius, et redemtionis sacramenta tertio die obtulimus.*

Psal. 83. 3. Psal. 22. 5.

3. *Sed ecce post biduum quædam vidua honesta Urbica de Figentibus, quæ duodecim se annos viduam dicebat, ancilla Dei, somnium vidit tale. Vidit quemdam diaconum ante quadriennium corpore exutum, cum servis et ancillis Dei virginibus et viduis palatium præparare. Ornabatur autem, ut claritas loci fulsisset, et locus omnis argenteus putaretur. Cum illa studiosius interrogasset cuinam hoc præpararetur? Respondit ille diaconus, Puero qui hesterno consumtus est, filio presbyteri præparari. Et in eodem palatio quemdam senem candidatum apparuisse, qui juberet duobus candidatis ut pergerent, et corpus ablatum de sepulcro ad cœlum levarent. Cumque, inquit, de sepulcro corpus fuisset assumtum atque in cœlum levatum, ramos rosarum virginum (sic enim clausæ appellari solent) de eodem sepulcro surrexisse.*

4. *Narravi quid fuerit gestum. Modo quæstionem audire dignare, et doce quod quæra, Cogit enim me istius animæ migratio talia percunctari. Cum in corpore sumus, est nobis sensus interior solers pro agilitate studii nostri, et tanto vigilantior et ferventior, quanto fuerimus studiosiores, et adhuc impedimento corporis retardari nos videtur esse probabile. Quis autem omnia, quæ animus ex corpore patitur, poterit enarrare? inter has turbas et molestias, ex suggestionibus, ex tentationibus, ex necessitatibus, diversisque calamitatibus venientes, fortitudinem suam non deserit animus; resistit, vincit, aliquando vincitur. Tamen quoniam meminit sui, agilior et sollicitior efficitur excitatus tantis laboribus, et rumpit quosque nodos malitiæ, et transit ad meliora: quid dicam dignatur intelligere sanctitas tua. Ergo cum in hac vita sumus, talibus egestatibus impedimur, et tamen, sicut scriptum est*, supervicimus per eum qui dilexit nos. *Exeuntes de corpore, et onus omne et agile peccatum evadentes, qui sumus?* Rom. 8. 37.

5. *Et primum quæro utrum aliquod corpus sit, quod rem incorpoream, hoc est ipsius animæ substantiam non deserat, cum dimiserit hoc terrenum corpus, ne forte de quatuor unum sit, aut aerium, aut ætherium. Cum enim incorporea sit anima, si omni corpore caret, jam una est omnium. Et ubi erit ille dives purpuratus, et Lazarus vulneratus? Quomodo etiam meritis discernentur, ut ille pœnam, ille gaudium habeat, (a) si una ex omnibus incorporeis apparuerit anima: si tamen figurate illa significata non sunt. Certum est autem quæ locis tenentur, corporibus tenentur, ut ille dives in flamma, et pauper ille sinu Abrahæ. Si loca sunt, corpora sunt, et in corporibus animæ sunt; in corpore autem si pœna vel præmia in conscientiis sunt. Quævis est ista una anima, effecta ex multis animis, affligatur, et lætetur in una, ut appareat substantia ex multis animis collecta; aut si hoc dicitur quemadmodum una res animus incorporeus et in eo memoria est, et voluntas, et intellectus, et hæ omnes causæ incorporeæ sunt, et habent officiorum congruam (b) portionem, nec tamen altera alteram impedit. Utcumque puta posse responderi, ut et aliquas pœnæ, et aliquas præmia comitentur in una ex multis animis collecta substantia.* Luc. 16. 19.

6. *Aut si non ita est, quid impedit si unusquisque animus, cum corpore hoc solido caret, aliud habeat corpus, ut ipse animus semper ali-*

(a) Lov. *habeat*, Summa etc. Sed verius MS. Vatic *habeat, si una.*

(b) Vaticanus codex habet, *proportionem.*

A quod corpus animet; aut quo transitum facit, si ulla regio est, ad quam eum necessitas ire compellit? Quandoquidem et ipsi Angeli nec multi dici possunt, si non corporibus numerentur; ut
Matt. 26. 53. ait ipsa Veritas in Evangelio, Possem rogare Patrem meum ut duodecim mihi legiones Angelo-
I. Reg. 28. 14. rum misisset. Deinde cum constet Samuelem in corpore fuisse visum, quando excitatus est ad
Matt. 17. 3. petitionem Saul; et Moysen, cujus corpus sepultum est, secundum Evangelium manifestum sit in corpore eum venisse ad Dominum in monte, cum constitissent. Quamquam et in apocryphis, et in secretis ipsius Moysi, quæ scriptura caret auctoritate, tunc cum adscenderet in montem ut moreretur, vi corporis efficitur, ut aliud esset quod terræ mandaretur, aliud quod Angelo comitanti sociaretur. B Sed non satis urget me apocryphorum præferre sententiam illis superioribus rebus definitis. Videndum ergo, et sive auctoritate sive ratione indagandum quod quæritur. Sed dicitur quod resurrectio futura ostendat eam omni corpore caruisse. Nec satis impedit, quandoquidem illi Angeli, qui invisibiles etiam sunt, cum corporibus apparere voluerunt, et videri, et quæcumque illa positio corporum sit, eorum spiritibus digno, tamen apparuerunt
Gen. 18. 2. ad Abraham et ad Tobiam. Ita fieri potest ut re-
Tob. 12. 15. surrectio quidem carnis istius, quæ bene creditur futura sit, tamen sic anima illa reddatur, ut corpore aliquo numquam caruisse reperiatur. Cum enim ex quatuor elementis corpus ipsum constet, unum videtur amittere, calidum scilicet, cum e corpore isto migrare videatur. C Nam remanent quod terrenum est, et liquor non deest, nec frigidæ materiæ elementum abest: solum illi eximitur calidum; quod forte secum ipse animus trahit, si de loco ad locum migrat. Hoc interim de corpore dixerim.

7. Videtur quoque mihi, quod si in corpore positus, ut jam dixi vegeto, strenua utitur mentis intentione, quanto magis expeditus, agilis, vegetus, fervens, strenuus, intentus erit, et capacior efficitur ac melior, ut in corpore positus gustaverit virtutem! Quo deposito magis quoque abstersa nube, totus serenus effectus est, in tranquillitate sine tentatione positus videat quod desideraverit, amplexetur quod amavit. Recordetur quoque et amicorum, et quos jam præmiserat, agnoscat, et quos post se dimisit; D forte sic est, ego nescio, discere quæro. Satis autem me perturbat, si soporem quemdam accipit animus ipse, ne talis sit, qualis cum dormit in corpore constitutus, quasi sepultus, et in spe tantum vivens: ceterum nihil habens, nihil sciens; maxime si somnia nullo pulsetur. Quæ res vehementer terret, et quasi exstinctum indicat animum.

8. Illud etiam quæro, si corpus habere fuerit indagatus, utrum et aliquo sensu non careat? Certe si non odorandi necessitas ei, ut puto, ingeri potest, neque gustandi, sed nec tangendi: dubito remanere videndi et audiendi. Nam quid A est, quod audire dicuntur dæmones, non in omnibus quos vexant, nam et in his quæstio est; sed etiam cum apparent in corporibus suis? De visu autem quomodo transeunt de loco in locum, si corpus habent, si sensu visibili duce carent? Putas non ita sunt animæ humanæ cum de corporibus egrediuntur, ut et corpus aliquod habeant et sensu aliquo non careant? Quid est et illud, quod plerique mortui visi sunt in domibus ita ingredi, ut soliti sunt, aut per diem, aut pernoctem a vigilantibus, ab ambulantibus? Non hoc semel audivi, et illud quod dicitur plerumque in quadam particula noctis, in locis in quibus humana corpora sunt, et maxime in basilicis fieri tumultus et orationes. Non enim ab uno hoc audisse me memini; nam testis est visionis istius B vir quidam sanctus presbyter, qui multitudinem talium de baptisterio exeuntium in corporibus lucidis, et postea in medio ipsius ecclesiæ orationes adverterit. Hæc ergo omnia aut illi nostræ inquisitioni favent, aut si fabulæ sunt, mirum: tamen vellem aliquid ex hac re nosse, quia veniunt, et visitant, et videntur exceptis somniis.

9. Ex quibus alia nascitur quæstio. Non enim modo phantasiam ego curo, quam sibi cor ineruditum fingit: visitationes loquor. Quomodo apparuit Joseph per somnium, quomodo plerique Matt. 1. 20.
visitati sunt. Sic ergo et nostri, quos præmisimus, aliquando veniunt, ipsi apparent per somnium, et loquuntur. Nam memini me ego ipse, et Profuturum, et Privatum, et Servilium, quos memini sanctos viros de monasterio (a) præcessisse C locutos mihi, et ita factum fuisse, ut dixerunt. Aut si aliquis spiritus melior est, qui eorum figuram assumit, et mentem visitat, viderit ille cui omnia nuda a summa cervice sunt. Si quid ergo de his omnibus tuæ sanctitati dominus per rationem loqui dignabitur, rogo ut facere me digneris participem hujus scientiæ. Præterire autem et hoc nolui; forte enim pertinet ad inquisitionem meam.

10. Puer ipse, de quo agitur, tempore quo solvebatur, exhitus quodammodo pergit. Nam videtur per somnium condiscipulus et conlector ipsius, cum quo mihi excipiebat, qui jam ante octo menses corpore erat exemtus, venisse. Cum interrogaretur ab eo, qui eum tunc cernebat, cur advenisset; ait ille, Ad amicum meum hunc D ducendum veni: et ita factum est. Nam et in domo ipsa seni cuidam pene vigilanti apparuit homo laurum portans in manu scriptum. At ubi ille visus est, adjungitur adhuc, quod post exitum pueri, pater ipsius presbyter cum sene Theasia in monasterio esse cœperant consolandi se gratia, sed post tertium diem pueri defuncti, videtur idem puer ad monasterium ingressus, et a quodam fratre per quoddam somnium interrogatur, utrum sciret se fuisse mortuum? dixit se scire: utrum fuisset a Deo receptus? et hoc secum magna retulit gratulatione. Cumque caussa quæreretur cur advenisset, ait tunc ille, Mis-

(a) Vaticanus MS. processisse.

CLASSIS III. AN. 414.

sus sum ut exhibeam patrem meum. Evigilat, cui hæc ostendebantur, et narrat. Pervenit usque ad aurem episcopi Theasii, qui permotus objurgavit dicentem, ne facile perveniret ad aurem presbyteri, et perturbaretur tali nuntio. Quid diu? Post dies forte quatuor visitationis cum loquitur, nam modicam senserat febriculam, periculum nullum erat, medicus aberat, qui penitus sollicitudinem nullam esse testaretur: at ubi se in lectum inclinavit, solutus est idem presbyter. Nec taceo, et in hoc ipso die quo puer solvebatur, petit patrem ad pacem et petit tertio, et in singulis osculis dicebat patri, Pater dicamus Deo gratias; et patrem cogebat ut pariter secum dixisset, quasi communem exhortans ad migrandum ex hac vita. Nam inter utrosque septem dies medii numerantur. Quid fiet de tantis rebus? Quis erit occultarum istarum caussarum fidelissimus magister? Æstus cordis mei refundit se tibi in tempore angustiæ. Dispensatio exitus pueri, ejusque patris est manifesta, quia duo passeres non cadent ad terram sine voluntate Patris.

Matt. 10. 29.

11. *Animam ergo omni corpore carere penitus non posse, illa res, ut puto, ostendit, quia Deus solus omni corpore semper caret. Post transitum autem animam, quam magis vigilantiorem fore arbitror, expositio tantæ molis corporeæ ostendit, tunc enim in actione et cognitioni expedita tanto vinculo, ut puto, apparet præstantior, et omnis illa quies spiritalis, omnibus perturbationibus et erroribus liberam demonstrat, non marcidam, et quasi segnem, et torpidam, et implicatam facit: quippe cui sufficit perfrui etiam ipsa libertate, quam adepta est, cum mundo et corpore caret; nam intellectum ea pasci, et ponere os spirituale ad fontem vitæ prudenter dixisti. ubi est felix et beata proprietate mentis suæ. Nam aliquando ego Servilium fratrem post ejus exitum per somnium vidi adhuc positum in monasterio, qui dixit, quod nos per rationem laboremus tendere ad intellectum, se autem et tales in ipsa contemplationis delectatione manere.*

Lib. 9. Conf. c. 3. n. 6.

12. *Peto quoque ut quot modis sapientia dicatur, ostendas mihi, ut sapientia Deus, ut sapietia animus sapiens, quomodo dicitur ut lux, ut sapientia Beseleel qui fabricatus est Tabernaculum, vel unguentarium, ut sapientia Salomonis, vel si qua est alia, et quid invicem distent: et utrum una illa sapientia æterna cum Patre in his gradibus intelligenda sit, quomodo diversa munera dicuntur Spiritus-Sancti, qui dividit unicuique propria prout vult. An excepta illa sola sapientia, quæ facta non est, istæ factæ sunt, et propriam habent substantiam? An effecta sunt et ex definitione operis acceperunt? Multa requiro; det tibi Dominus et gratiam inveniendi, et sapientiam dictandi, et ad nos celeriter scribendi. Imperite et rustice scripsi: sed quia dignaris nosse quid quæram, per Christum Dominum obsecro ut in his corrigas me, et doceas quod intelligis me scire cupere.*

EPISTOLA CLIX *

CLASSIS III. AN. 414.

* *Alias C. quæ autem 159. erat, nunc 153.*

Augustinus Evodio respondens ad quæstiones de anima soluto corpore et de visis prodigiosis.

Domino beatissimo, et venerabili ac desiderabili fratri ac consacerdoti meo EVODIO, et tecum fratribus, AUGUSTINUS et mecum fratres in Domino salutem.

1. FRATER iste nomine Barbarus, servus Dei est jam diu apud Hipponem constitutus et verbis Dei fervidus ac studiosus auditor. Desideravit ad tuam sanctitatem litteras nostras; in quibus tibi eum in Domino commendamus, tibique per eum salutem debitam dicimus. Litteris autem sanctitatis tuæ quibus ingentes texuisti quæstiones, respondere operosissimum est, etiam otiosis et multo majore, quam nos sumus, præditis facultate disserendi et acrimonia intelligendi. Duarum sane epistolarum tuarum, quibus multa et magna conquiris, una nescio quomodo aberravit, et diu quæsita non potuit reperiri: altera vero, quæ inventa est, habet commendationem suavissimam servi Dei boni et casti adolescentis, quomodo ex hac vita migraverit, et quibus visionum fraternarum adtestationibus meritum ejus vobis insinuari potuerit. Deinde ex hac occasione proponis et versas de anima obscurissimam quæstionem, utrum cum aliquo corpore egrediatur e corpore, quo possit ad corporalia loca ferri, vel locis corporalibus contineri. Hujus igitur rei tractatus si tamen ad liquidum a talibus quales nos sumus examinari potest, curam atque operam negotiosissimam postulat, ac per hoc mentem ab his occupationibus otiosissimam. Si autem breviter vis audire quid mihi videatur, nullo modo arbitror animam e corpore exire cum corpore.

Scripta post superiorem.

2. Visiones autem illæ futurorumque prædictiones quomodo fiant ille jam explicare conetur, qui novit qua vi efficiantur in unoquoque animo tanta, cum cogitat. Videmus enim, planeque cernimus in eo fieri rerum multarum visibilium, et ad ceteros corporis sensus pertinentium, innumerabiles imagines: quæ non interest quam ordinate vel turbide fiant; sed tantum quia fiunt quod manifestum est, qua vi et quomodo fiant quisquis potuerit explicare, (quæ omnia certe quotidiana sunt atque continua,) audeat præsumere aliquid ac definire, etiam de illis rarissimis visis. Ego autem tanto minus hoc audeo, quanto minus id quoque in nobis, quod vita continua vigilantes dormientesque experimur, quo pacto fiat explicare sufficio. Nam cum ad te dictarem hanc epistolam, teipsum animo contuebar, te utique absente atque nesciente, et quomodo possis his verbis moveri, secundum notitiam quæ mihi de te inest, imaginabar, atque id quonam modo in animo meo fieret, capere ac investigare non poteram, certus tamen

CLASSIS III. AN. 414.

non fieri corporeis molibus, nec corporeis qualitatibus, cum corpori simillimum fieret: hoc interim habeas, ut ab occupato et festinante dictatum. In duodecimo autem libro eorum quos *de Genesi* scripsi, versatur hæc quæstio vehementer, et ex multis rerum expertarum atque credibiliter auditarum exemplis disputatio illa silvescit. Quid in ea potuerimus vel effecerimus, cum legeris, judicabis; si tamen Dominus dignabitur donare, ut eos mihi libros, quantum possum congruenter emendatos, jam liceat edere, et multorum fratrum expectationem non jam longa disputatione suspendere.

Narrabo autem unum aliquid breviter unde cogites: Frater noster Genoadius, notissimus fere omnibus, nobisque carissimus medicus qui nunc apud Carthaginem degit, et Romæ suæ artis exercitatione præpolluit, ut hominem religiosum nosti, atque erga pauperum curam impigra misericordia facillimoque animo benignissimum, dubitabat tamen aliquando, ut modo nobis retulit, cum adhuc esset adolescens, et in his eleemosynis ferventissimus utrum esset ulla vita post mortem. Hujus igitur mentem et opera misericordiæ quoniam Deus nullo modo desereret, apparuit illi in somnis conspicuus juvenis et dignus intendi, eique dixit, Sequere me. Quem dum sequeretur, venit ad quamdam civitatem, ubi audire cœpit a dextera parte sonos suavissimæ cantilenæ ultra solitam notamque suavitatem. Tunc ille, intento quidnam esset, ait, hymnos esse beatorum atque sanctorum. Sinistra autem parte quid se vidisse retulit, non satis memini. Evigilavit, et somnium (*a*) fugit, tantumque de illo, quantum de somnio cogitavit.

4. Alia vero nocte, ecce idem ipse juvenis eidem rursus apparuit, atque ab illo utrum cognosceretur interrogavit: respondit iste quod eum bene planeque cognosceret. Tunc ille quæsivit, ubi se nosset. Nec memoriæ defuit quid iste identidem responderet, totumque visum illud hymnosque sanctorum, ad quos audiendos eos duce venerat, qua recentissimos recordabatur facilitate narravit. Hic ille percontatus est, utrumnam id quod narraverat, in somnis vidisset, an vigilans: respondit in somnis. At ille, Bene, inquit, recolis: verum est, in somnis illa vidisti; sed etiam nunc in somnis te videre scias. Hæc cum audisset iste, ita esse credidit, atque id responsione firmavit. Tunc qui hominem docebat, adjecit, et ait, Ubi est modo corpus tuum? Ille respondit, In cubiculo meo. Scisne inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, et clausos et otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit, Scio. Tunc ille, Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti, ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit; et continuo, Sicut, inquit, illi oculi carnis tuæ utique in dormiente atque in lectulo jacente, nunc vacant nec aliquid operantur, et tamen sunt isti quibus me intueris, et ista uteris visione: ita cum defunctus fueris nihil agentibus oculis carnis tuæ vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave jam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit hujus rei dubitationem: quo docente, nisi providentia et misericordia Dei.

5. Ista narratione dixerit aliquis tantæ rei nos non solvisse, sed (*b*) vinxisse quæstionem. Verumtamen cum his verbis credere, vel non credere, liberum cuique sit; seipsum quisque habet, quo se avocet ad profundissimam quæstionem. Et vigilat homo, et dormit homo quotidie, et cogitat homo: dicat unde fiant ista similia formis, similia qualitatibus, similia motibus corporum, nec tamen materie corporali, dicat si potest. Si autem non potest, quid se præcipitat de rarissimis aut inexpertis quasi definitam ferre sententiam, cum continua et quotidiana non solvat? Ego autem quamvis quo modo fiant ista veluti corporea sine corpore, verbis prorsus explicare non possim: tamen sicut scio non ea corpore fieri, utinam sic scirem quo modo discernerentur, quæ videntur aliquando per spiritum, et per corpus videri putantur; quove modo distinguantur visa eorum, quos error vel impietas plerumque deludit, quando visis piorum atque sanctorum similia plerāque narrantur; quorum exempla si commemorare voluissem, tempus mihi potius quam copia defuisset. In Domini misericordia vegeteris, Domine beatissime, et venerabilis et desiderabilis frater.

EPISTOLA CLX *

* Alias CCXLVI, quæ autem 160 erat, nunc, 134.

Evodius Augustino, movens quæstionem de ratione et Deo.

EVODIUS (*c*) AUGUSTINO *Episcopo salutem.*

Scripta circa idem tempus.

1. PERFECTA *ratio illa est, quæ omnium rerum præstat scientiam, et maxime æternarum rerum, quæ intellectu comprehenduntur: hanc æternam esse, æternam esse debuisse, æternum illud esse, quod nec cœpit, nec mutatur, nec variatur, ipsa docet atque ostendit ratio: quam necesse est esse æternam, non solum quod æterna doceat et demonstret, sed multo magis, quod ipsa æternitas non potest esse sine ratione. Quia, arbitror, non esset æternitas, si ratio ipsa æterna non fuisset. Deinde Deum esse vel esse debuisse, nec aliter fieri debere, quam ut Deus esset, ratio demonstrat. Quæ utique sive essent qui hoc scirent, sive non essent; tamen cum æternus sit Deus, dubitandum non est æter-*

(a) In MSS. prope omnibus, *et somnium ut fuit forte* pro, *aufugit.*
(b) Editi, *auxisse.* At in MSS. melioris notæ, *vinxisse.*

(c) Salutationis formula desideratur in MSS. solumque habetur, *Epistola sancti Evodii*: sive uti constanter in plerisque codicibus scribitur, *Eubodii.*

CLASSIS III. AN. 414.

nam esse rationem, quæ Deum esse oportuisse intenderet, et ita ut illi se demonstraret esse coæternam.

2. *Sunt autem quædam, quæ ratione coguntur ut sint, ut anterior sit ratio, et effectus posterior ejus rei, quam futuram esse ostendit ratio: ut verbi gratia, cum mundus factus est, ratio habuit ut fieret mundus. Prior ergo ratio quam mundus est. Ea ergo, quæ scivit ratio futura esse, subsecuta sunt, ut sit princeps ratio, postea mundi operatio. Jam nunc quoniam ratio ostendit Deum esse, vel necesse esse ut Deus esset, quid cui præponemus? Rationem Deo, aut rationem mundo, an Deum rationi, sine qua Deum nullatenus esse probabile est? Si enim Deum esse æternum, est ratione esse æternum, quæ est ratio? Ergo aut Deus est, aut Dei est, ut ipsa docet ratio: quæ si ipsa est Deus, ratio ostendit Deum esse rationem, et possunt ista coæva et coæterna esse. Si autem Dei est similitudo hæc ratio, ostendit rationem Dei esse similiter: et hoc erit coævum et coæternum. Deum autem esse similiter fieri non posse, nisi esset Deus, ipsa ratio ostendit: quæ ratio si auferatur, quod dictu nefas est, non erit Deus, si ratio non ostenderit necesse esse Deum. Tunc ergo Deus est, cum ejus ratio ostendit ut sit Deus. Deus ergo quia est: sine dubio est ratio, quæ docuit quia est.*

3. *Quid ergo est, si dici potest, in Deo primum, ratio an Deus? Sed Deus non erit, nisi fuerit ratio quæ doceat Deum esse debere. Ratio quoque non erit, nisi Deus erit. Nihil ergo ibi primum et postremum. Natura ergo hæc divina simul quodammodo habet et rationem et Deum. Unum autem unum generat, aut ratio Deum, aut Deus rationem. Subjectum autem, aut in subjecto forte dicatur ratio et Deus. Deus et ratio unus in uno. Bene autem Deus generat rationem: quia ratio Deum esse demonstrat. Intelligitur autem Deus a ratione, ut Filius a Patre, et ratio a Deo, ut Pater a Filio. Nam et ipsa ratio cum Deo Deus est. Neque enim Deus aliquando sine ratione fuit, aut ratio sine Deo. Tunc enim Deus est si est ratio, et tunc Filius est si est Pater: ut si ratio auferatur, sicut dictum est, quod dici fas non est, ne ipse quidem Deus est. Per ejus enim rationem est actus et operatio ut sit Deus. Rursus eadem dicamus. Si ratio non fuit, Deus non fuit: et si Deus non est, ratio non fuit. Ratio ergo et Deus sempiterna res: et Deus et ratio simili modo res sempiterna. Connexio autem atque unitio rationis ad Deum, et Dei ad rationem, Patris ad Filium, et Filii ad Patrem, principia sibi quodammodo et caussas exsistendi præstant: quia alterum sine altero esse non potest. Deficitur in verbis, et quodcumque dicitur, ad hoc dicitur, ne sileatur. Utrum autem germen rationis Deum dicamus, an Dei germen rationem, quia nec fructus sine radice esse potest, nec sine fructu radix aliquid est? (similitudo sit ducta; ut quiddam intelligentiæ de Deo signetur, vivit enim et in grano tritici ratio fecundans, qua sterile non sinitur esse: Sed iterum si granum tritici non esset, ex qua re ista produceret, ratio non haberet.)*

4. *Cum igitur ratio quæ Deus est, aut ostendat Deum rationem, aut rationem esse Deum, unum quodam modo alterum ostendens; non ostenditur Pater nisi per Filium, nec Filius ostenditur nisi per Patrem; et tunc quasi in silentio sit Filius, quando per Patrem venitur ad Filium, ut unum quodam modo abscondatur, alterum demonstretur: ut demonstrans se unus, demonstret et alterum, nec possit unus sciri ut lateat alter: quia* qui me vidit, *inquit*, vidit et Patrem: *et* nemo venit ad Patrem, nisi per me: *et*, nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. *Arduum vehementerque difficile negotium inivimus, ut aliquid de Deo non intelligentes intelligeremus. Tamen quemadmodum omnia quæ sunt, sine quadam specie non intelliguntur, et incognoscibilia sunt: sic multo magis sine Filio hoc est, sine ratione incognitus est Deus. Quid, enim? An aliquando sine ratione Pater alogus fuit? Quis hoc audeat dicere? Cognoscendum itaque ratione Deum unum ex uno, vel unum in uno simul unum esse: quia unus est Deus, cui necesse est illam inesse dilectionem quam semper habendam ipsa ratio docet, vel Deus præcipit dilectionem exhibendam esse.*

Johan. 14. 9. et 6.

Johan. 6. 44.

EPISTOLA CLXI. *

* *Alias* CCXLVII. *Quæ autem 161. erat, nunc 49.*

Evodius Augustino de eo quod scriptum est in 137. Epistola ad Volusianum, *Si ratio quæritur, non erit mirabile* etc. quo dicto abuti eos posse ostendit, qui vellent corporeis oculis a Christo Deum videri, contra quam docuit Augustinus in 92. epistola ad Italicam.

Domino sancto venerabiliter dilectissimo fratri et consacerdoti Augustino *et fratribus qui tecum sunt*, Evodius *et fratres qui mecum sunt salutem in Domino.*

Scripta videtur an. 414.

1. Per (a) *Jobinum qui ad possessionem Marcianensem missus erat, dudum unam quæstionem de ratione et Deo missa epistola mea interrogavi, cujus adhuc responsum non merui. Sed quia epistolas sanctitatis tuæ, unam ad illustrem virum Volusianum, et alteram ad Italicam illustrem in Christo feminam in manibus legentes habuimus, occurrit quod in priore epistola de Domini Jesu Christi Dei nostri carnali in virgine conceptione, et ex ea nativitate posuisti*, Si ratio quæritur non erit mirabile: si exemplum poscit, non erit singulare. *Et visum est posse de omni nativitate, et hominis vel cujuslibet animantis vel seminis tale aliquid dici. Si ratio enim ejus quæratur, non indagabitur, et utique erit mirabile: et si exemplum poscatur, quia nihil tale sit in exemplis, erit singulare.*

(a) In vetustis codicibus, per Jovinum.

CLASSIS III. AN. 414.

Neque enim quie conventus viri et feminæ, vel cujuslibet conceptionis aliquando, quod in secreto formatur, ratione poterit exponi: out vero seminum ex terra nascentium, primitus putrescentium, poetea fructificantium ulla ratia invenietur. Nan enim et hoc mirabile non eet vermem unum eine ulla parente, si ad eingularitatem aliquid requirotur, intra pomum virgineo conceptu formatum, perfectum inveniri? unde ad exemplum arbitror dictum, Ego vermis et

Psal. 21. 7. non homo. *De conceptionibus ergo sive conjunctorum eive singularium, neecio quænam possit ratio exhiberi. Non ergo de conceptione virginis tantum non redditur, sed de nulla quidem arbitror conceptione poeee persolvi rationem.*

2. *Si exemplum pascitur: Ecce et de vento dicuntur equæ, et de cinere gallinæ, et de oqua anotse, et alia nonnulla animalia, sine virili semine, fetus proprios edere. Certe si integræ non reddunt, tamen possunt illibatæ concipere: quomodo ergo ponitur,* Si exemplum poscitur, non erit singulare, *quanda tot exempla procedunt? Nasci etiam in corporibus, non solum femineis, verum etiam virorum, intrinsecus dico, quædam animalia, notum est omnibue: numquid et ibi semen facit conceptionem? Ecce exempla, ecce miracula, de quibus ratio nullatenus redditur. Aut ei ad hoc redditur, quia in virgine homine nihil tale umquam contingit; tamen sunt exempla in aliis rerum naturis, quia nata et sine seminibus concipiuntur, ex quibus penitue ratio reddi nequaquam potest. Tamen et in generatione est aliquid tale invenire quod sic edat partus, ut integritas naturæ non violetur. Solea enim audire quad aranea sine ulla virili conceptione et partue corruptione, illa omnia fila, ex quibus tentie hærere solet, secundum naturæ euæ modum proferat mirabiliter, et sibi tantum quasi singulari præetitum eeee demonstret. Ergo si et hoc quæratur, non tantum mirabile eet, eed exempla talia rerum dari nullatenus possunt. Metuo enim ne ob hæc ipsa præceeserint in exemplis, ut qui nan credidissent virginem concipere poeee, hie exemplis convincerentur esse quidem mirabile, eed tamen non erit singulare: Nam omnia Dei opera mirabilia; quia in eapientia facta eunt. Si ergo hoc nobis abjiciatur, quid respondebimus?*

3. *Illud etiam me urget vehementissime, quod sic potest dici de corporis ipsiue Domini clarificati substantia, quia et ipsa poterit videre Dei*

Epistola 92. *substantiam: (aisti enim in epistola ad Italicam nan posse: et certum est:) ut eum rationem reddere cæperimus, quia non potest, hoc nobis objiciatur, quia si quod illa conceptione et nativitate factum est, mirabile est et singulare, nec* (a) *ratio quam volunt nec exemplum redditur, quia unico hoc præstitum est: quemadmodum eis ratio non redditur de conceptione et generatione, eed in illo solo invenitur singulare; eic de ejue visione ratio non reddatur, nec exemplum requiratur, sed eoli illi singulariter licere divinitatis subetantiam corpore videre. Si reepondebitur, rationem poeee reddi, quia corporea re, incorpoream rem nequaquam cernere liceat: metuo ne respondeatur, quia et conceptio illa ratione exponi, et exemplis poesit firmari. Aut enim in hominibus ratio deficiet, et exempla cessabunt, et confirmabunt corpore sua Unigenitum videre posse Deum: aut si ratio hic reddita fuerit, consequetur rationem reddi posse ab aliquibus nimis sapientibus viris, et illius conceptionis, et consequentis generationie. Quid erga talibus respondeatur, percunctor. Nan enim certamina semino, sed quemadmodum insidiosie respondeatur interrogo. Ego tamen sic credo virginis conceptionem et partum, quomodo semper credidi: et corpore quoque clarificato Deum videri non poeee, utcumque ratione colligo. Obviandum tamen censeo hominibue, qui aut seditiones ex quæstianibus solent excitare, aut ferventi studia ad discendum evigilare. Ora pra nobie. Pax et caritas Christi sanctitatem tuam nastri memorem perficiat, domine eancte venerabiliterque beatissime frater.*

EPISTOLA CLXII.*

CLASSIS III. AN. 415.

* Alias CI. quæ autem 162. erat, nunc. 43.

Augustinus Evodio reepondet eolutionem quæetionie in 160. epistola propositæ petendam esse ex aliie opusculie a se editis. Confirmat opinionem quam in epistola 159. tetigerat de anima corpore soluta, deque visie prodigiosis. Poetremo vindicat sententiam illam in præmissa proxime epistola reprehensam: Si ratio quæritur, non erit mirabile *etc.*

Domino beatissimo et venerabili fratri et coepiscopo sancto EVODIO, et tecum fratribus, AUGUSTINUS et meeum fratres in Domino salutem.

Scripta forte an. 415.

1. MULTA quæris ab homine multum occupato; et quod est gravius, ea putas præcipitari debere dictando, quæ sunt tam difficilia, ut cum magna diligentia dictata vel scripta vix perduci possint ad intellectum etiam talium qualis ipse es. Huc accedit, quia non tu et tales tantummodo cogitandi estis lecturi esse quod scribimus; sed utique et illi qui minus acuto minusque exercitato ingenio præditi, eo tamen studio feruntur ad cognoscendas litteras nostras, sive amico sive inimico animo, ut eis subtrahi omnino non possint. Ista cogitanti cernis, quanta cura in scribendo esse debeat, præsertim de rebus ita magnis, ut in eis et magni laborent. Si autem cum aliquid in manibus habeo, intermittendum est et differendum, ut ad ea potius respondeatur, quæ supervenientia requiruntur; quid fiet si etiam ipsis dum respondetur, alia supervenerint? Num placet ut etiam his omissis illa suscipiantur, et semper priora fiant quæ etc.

(a) Sic tres Vaticani MSS. et aliquot e nostris. At editi habent, *nec ratione quæri voluit, nec exemplo quia*

A posteriora oboriuntur, eaque sola terminare contingat, quibus cum scribuntur non supervenerit aliquid quod quæratur? Quod ut mihi accidat difficillimum est, sed non opinor tibi hoc placere. Non ergo debui alia interrumpere cum tua supervenissent, sicut nec tua, si alia rursus irruerint; et tamen servare hanc justitiam non sinor. Nam ecce ut tibi hæc ipsa rescriberem, quibus id admonerem, intermisi quæ agebam, et animum meum ad hanc epistolam ab alia magna intentione detorsi.

2. Facile autem fuit hanc excusationem, ut arbitror, non iniquam, litteris inditam tibi remittere, respondere autem inquisitionibus tuis non ita facile est: et puto in ipsis opusculis, quæ me nunc intentissimum detinent, non defutura quædam loca, ubi hæc ipsa expediam, B quæ requiris, si Dominus faverit. Jam etiam ex iis quæstionibus, quas modo misisti, multa soluta sunt in eis libris, quos nondum edidi, sive *de Trinitate*, sive *de Genesi*. Quamquam et illa si relegas, quæ tibi jam diu nota sunt, vel, nisi fallor, fuerunt, quia ea fortasse oblitus es, quæ te conferente mecum ac sermocinante conscripsi, sive *de animæ quantitate*, sive *de libero arbitrio*; invenies unde dissolvas, etiam sine mea opera, dubitationes tuas, adhibito scilicet nonnullo labore cogitationis, ut iis, quæ ibi ad intellectum liquidum certumque perducta sunt, consequentia nectantur. Habes etiam librum *de vera religione*, quem si recoleres atque perspiceres, numquam tibi videretur, ratione C cogi Deum esse, vel ratiocinando effici Deum esse, debere. Quandoquidem in ratione numerorum, quam certe in usu quotidiano habemus, si dicimus. Septem et tria decem esse debent, minus considerate loquimur; non enim decem esse debent, sed decem sunt. De quibus itaque rebus recte dicatur, quod esse debeant, sive jam sint, sive ut sint, satis quantum arbitror disputavimus in eis libris, quos commemoravi. Homo enim sapiens esse debet, si est, ut maneat; si nondum est, ut fiat: Deus autem sapiens non esse debet, sed est.

3. Illa quoque de visis, quæ tibi nuperrime scripsi, et ea commemoras subtiliter dicta, sed majoribus te quæstionis implicasse, recense etiam atque etiam, et cogita diligentius, nec per- D transeat, sed habitet in eis consideratio tua; et inde fortasse utcumque conjicies, quomodo sit anima præsens vel absens. In eis quippe visis demoratur in somnis, cum abest a sensu præsentiaque cernendi quam præbet oculis vigilans: hanc autem ab oculis, hoc est tamquam a luminaribus corporis animæ absentiam, quæ fit cum dormimus, si vis major augeat, ut totum quod est inde subtrahatur, mors est. Sicut ergo a cernendi sensu ad visa somniorum, non cum aliquo corpore abscedit, nisi forte illa quæ videntur in somnis corporea, nosque ipsos inter illa, hac atque illac ferri ac referri cum aliquo corpore existimabimus; quod jam tibi arbitror non videri: ita si tota penitus abstrahatur atque absit, quod fit in morte, non secum putanda est auferre aliquod corpus ex corpore. Nam si auferret, profecto etiam cum dormimus et abscedit ab oculis, inquantum eos relinquit, intantum oculos secum auferret quamlibet subtiliores, corporeos tamen; quod non facit. Verumtamen aufert secum quosdam simillimos, sed non corporeos, quibus visa simillima cernit in somnis, sed nec ipsa corporea.

4. Porro si aliquis contendat etiam visa somniorum, quæ similia corporibus apparent, non esse nisi corporea, videtur sibi aliquid dicere, nec ista ingenii tarditas facile convincitur; multorum quippe est etiam non mediocriter acutorum: quoniam parum attendunt quantum valeant imagines corporum, quæ fiunt in spiritu, nec omnino sunt corpora. Cum vero eas coguntur intueri, si recte adverterint, atque comperierint non eas esse corporeas, sed corporum simillimas, rationem tamen de his non continuo valent reddere, quibus causis et quemadmodum fiant, qua denique natura sua subsistant, vel in quo subjecto sint: utrum ita in animo fiant ut in membrana ex atramento litteræ, ubi utraque substantia est, membrana scilicet et atramentum: an sicut sigillum in cera, vel figura qualibet cui cera subjectum est, illa in subjecto: an utroque modo fiant istis in spiritu nostro aliquando sic, aliquando autem sic.

5. Movent enim non solum (a) ea quæ absunt a sensibus corporis, et in nostra reperiuntur memoria, vel quæ nos ipsi ut libitum est, facimus, disponimus, augemus, minuimus, situ, habitu, motu, innumerabilibus qualitatibus formisque variamus. Talia sunt fortasis etiam illa quibus deludimur dormientes, quando non divinitus admonemur; nisi quod hæc volentes agimus, illa præter arbitrium patimur. Non solum hæc movent, quæ in animo de ipso animo fieri non absurde quis putat, (quamvis et hoc causis occultioribus, quibus agitur ut istud potius quam illud in conspectum animi veniat:) sed etiam quod ait Propheta, *Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me*. (Zach. 1. 9.) Neque enim forinsecus voces ad aures corporeas Prophetæ venisse credendum est, cum dicit, *qui loquebatur in me*, non, ad me: utrum voces erant de spiritu factæ, corporalibus similes, quales agimus cum apud nos taciti multa memoriter, plerumque etiam cantando transcurrimus, sed tamen editæ ab Angelo sibi suggerente. Et quod in Evangelio scriptum est, *Ecce Angelus Dei apparuit illi in somnis, dicens*. (Matt. 1. 20.) Quomodo enim apparuerit, vel corpus Angeli cum oculis clausis: (Gen. 18. 4.) (Abrahæ quippe vigilanti sic apparuerunt, ut eos etiam, cum pedes lavit eis, contrectando sentiret:) vel spiritus spiritui dormientis in specie aliqua simili corpori, sicut nos ipsi nobis videmur tali figura etiam per loca moveri somniantes, longe ali-

(a) Lov. *non solum ut cogitemus ea quæ absunt etc. Sed etiam si in habitu etc.* At Bad. Er. et plerique MSS. carent his verbis, *ut cogitemus*, et *sed etiam*.

CLASSIS III. AN. 415.

A ter quam membra in stratis jacentia moventur.

6. Hæc ideo mira sunt, quia occultiorem habent rationem, quam ut videri vel reddi ab homine homini possit. Nam istæ caussæ sunt admirationis, cum vel ratio cujusque rei latet, vel eadem res usitata non est, quod aut singularis aut rara est. Ex illa ergo caussa latentis rationis ego dixi in * epistola, quam te legisse commemoras, cum eis responderem, qui negant esse credendum; quod Christum virgo pepererit, virgo permanserit, *Si ratio quæritur, non erit mirabile.* Hoc enim dictum est, non quod ratione res careat, sed quod eos lateat, quibus hoc Deus voluit esse mirabile. Ex alia vero admirationis caussa, quæ ideo est, quia insolitum aliquid occurrit, scriptum est de Domino, quod miratus sit Centurionis fidem: B neque enim eum rei ullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est ejus, cujus par in populo Hebræo non apparuerat. Unde ipsa admiratio satis exposita est, cum Dominus ait, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.*

* Epist. 137. ad Volusianum.

Luc. 7. 9.

7. Quod autem adjeci in eadem epistola, *Si exemplum poscitur, non erit singulare;* frustra tibi visus es velut exempla invenisse de vermiculo, qui in pomo nascitur, et aranea, quæ filum textrinæ suæ corpore velut integro parit. Dicuntur enim aliqua argute cujusdam similitudinis gratia, alia remotius, alia congruentius: sed solus Christus natus est ex virgine: unde jam intelligis, quantum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaque omnia caussas C suas atque rationes rectas et inculpabiles, quæ Deus vel usitata vel inusitata operatur. Sed hæ caussæ atque rationes cum latent, miramur quæ fiunt; cum autem patent, consequenter ea vel convenienter fieri dicimus, nec mirandum esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur, non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur: quo genere admirationis Centurio ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est, *Si ratio quæritur, non erit mirabile*, quoniam est aliud genus admirationis, etiam cum ratio manifesta est admiranti. Neque enim propterea culpatur sententia qua dictum est, *Deus neminem tentat*, quoniam est aliud genus tentationis, propter quod recte itidem dictum est, *Tentat* D *vos Dominus Deus vester.*

Jac. 1. 13.

Deut. 13. 3.

8. Nec quisquam existimet ideo merito posse dici corporeis oculis a Filio Patrem videri, ac non potius sicut a Patre Filium, quia illi qui hoc putant, cum in reddenda ratione defecerint, possunt et ipsi dicere, *Si ratio quæritur, non erit mirabile:* hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet. Illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla ratio est, qua Dei natura moriatur, aut corrumpatur, aut peccet; et cum hoc Deum non posse dicimus, non derogamus potestati ejus, sed æternitatem veritatemque laudamus: ita cum dicimus non posse videri oculis corporeis, non latet, sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est Deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicujus intervalli interpositione cernatur: id autem nonnisi corpus esse, eamque substantiam quæ minor sit in parte quam in toto; quod de Deo credere nefas esse debet, etiam iis qui hoc intelligere nondum valent.

9. Latet ratio diversarum commutationum: et hinc est omnium visibilium silva miraculorum. Numquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantulumcumque corpusculum, quod non pro suo modo loci occupet spatium; nec in eo quod occupat ubique sit totum, sed minus sit in parte quam in toto? Hæc quoniam non latent, his contexenda sunt consequentia, quod nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, vel possit intelligi, Deum qui ubique totus est, nec per spatia locorum corporea mole diffunditur, in qua necesse habeat partibus majoribus minoribusque constare, cerni corporeis oculis posse. Unde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cujus longitudinem non sentiens progressus sum, pene oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar, intentioni tuæ satis fecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt; sed non etiam eorum, in quorum manus non inaniter venire ista possunt, si diligentius et copiosius disserantur. Laborant autem homines in discendo, et brevia non valent intelligere, prolixa non amant legere. Laborant itidem in docendo, qui et pauca tardis, et multa pigris frustra ingerunt. Mitte et illius epistolæ exemplum, quæ apud nos aberrans non potuit inveniri.

EPISTOLA CLXIII. *

* Alias XCVIII. Quæ autem 163. erat, nunc 44.

Evodius Augustino proponit aliquot quæstiones.

EVODIUS *episcopus*, AUGUSTINO *episcopo*.

Scripta paulo post superiorem.

PRIMAM *quæstionem misi ad sanctitatem tuam. Unam de ratione et Deo, puto per Jobinum* (a) *qui servit ancillis Dei. Alteram de corpore Salvatoris, de quo æstimatur quod substantiam Dei videat. Tertiam dico nunc: Anima rationalis, quam Salvator cum corpore assumsit, utrum in una de opinionibus est illis, quæ proponuntur cum de animæ origine quæritur, si qua ibi potest veritate fulciri: an quamquam rationalis sit, non tamen ex iis speciebus, quæ de animalium anima dicuntur, sed in alia habetur. Quartam interrogo: Qui sunt illi spiritus, de quibus in epistola sua ponit Petrus testimonium de Domino, dicens,* Mortificatus carne, vivificatus spiritu, in quo et eis qui in car-

1. Pet. 3. 18.

(a) Vaticani MSS. carent his verbis, *qui servit ancillis Dei.*

CLASSIS III. AN. 415.

cere erant spiritibus veniens prædicavit, *et cetera: hoc inserens quod in inferno fuerunt, et descendens Christus omnibus evangelizavit, omnesque a tenebris et pœnis per gratiam liberavit, ut a tempore resurrectionis Domini judicium expectetur exinanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ videatur cupio nosse.*

EPISTOLA CLXIV. *

* Alias XCIX. quæ autem 164. erat, nunc 87.

Augustinus Evodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro, primæ Petri tertio capite, altera de anima Christi.

Domino beatissimo fratri et coepiscopo Evodio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

CAPUT I.

1. Quæstio, quam mihi proposuisti ex epistola apostoli Petri, solet nos, ut te latere non arbitror, vehementissime commovere, quomodo illa verba accipienda sint tamquam de inferis dicta. Replico ergo tibi eamdem quæstionem, ut sive ipse potueris, sive aliquem qui possit inveneris, auferas de illa atque finias dubitationem meam. Quod si prior potuero, cum id donaverit Dominus, tibique impartiri valuero, non fraudabo dilectionem tuam: nunc autem, quæ me ibi moveant intimabo, ut secundum hæc de illis verbis apostolicis, vel ipse cogites, vel quem idoneum repereris consulas.

1. Pet. 3. 18.

2. Cum dixisset Christum, *mortificatum carne, vivificatum spiritu;* continuo subjecit, *in quo et iis, qui in carcere erant conclusi, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando, quando exspectabat Dei patientia in diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.* Deinde subjunxit et ait, *quod et vos nunc simili forma baptisma salvos fecit.* Movet itaque, si apud inferos Dominus, quando mortuus est, in carcere conclusis spiritibus prædicavit, quid boni soli meruerint, ut Dominus ad inferna descenderet, qui tunc infideles fuerunt, cum fabricaretur arca? Etenim post tempora Noe, multa millia tot gentium usque ad passionem Christi mortua sunt, quæ potuit apud inferos invenire: non utique eorum qui in Deum crediderant, sicut Prophetæ et Patriarchæ de stirpe Abrahæ, sicut ipse retro Noe et tota domus ejus, quæ salva facta est per aquam, excepto fortassis uno filio, qui postea reprobatus est; sicut etiam præter progeniem Jacob, alii fuerunt credentes in Deum, sicut Job, sicut civitas Ninive, et si qui alii sunt, qui vel apparent in Scripturis, vel in genere humano latent: sed eorum dico multa millia hominum, qui Deum ignorantes, et dæmonum vel simulacrorum cultui dediti, a temporibus Noe usque ad passionem Christi ex hac vita emigrarunt, quos apud inferos Christus inveniens, quomodo illis non prædicavit, sed illis tantum, qui in diebus Noe increduli fuerunt, cum fabricaretur arca? Aut

A si omnibus prædicavit, cur illos solos Petrus commemoravit, prætermissa multitudine tam innumerabili ceterorum?

CLASSIS III. AN. 415.

CAPUT II.

3. Et Dominum quidem carne mortificatum venisse in infernum, satis constat. Neque enim contradici potest vel Propbetiæ quæ dixit, *Quoniam non derelinques animam meam in inferno:* (Psal. 15. 10.) quod ne aliter quisquam sapere auderet, in Actibus Apostolorum, idem Petrus exponit: vel ejusdem Petri illis verbis, quibus eum asserit *solvisse inferni dolores, in quibus impossibile erat eum teneri.* (Act. 2. 24. 12. de Gen. ad litteram cap. 33.) Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum? Quod si movet, quemadmodum accipiendum sit inferni ab illo solutos dolores (neque enim cœperat in eis esse tamquam in vinculis, et sic eos solvit tamquam B si catenas solvisset quibus fuerat adligatus:) facile est intelligere sic eos solutos esse quemadmodum solvi possunt laquei venantium, ne teneant; non quia tennerunt. Potest et sic, ut eos dolores eum solvisse credamus, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alii tenebantur, quos ille noverat liberandos.

4. Verum quinam isti sint, temerarium est definire. Si enim omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos, qui illic inventi sunt; quis non gratuletur, si hoc possimus ostendere? præsertim propter quosdam qui nobis litterario labore suo familiariter innotuerunt, quorum eloquium ingeniumque miramur; non solum poetas et oratores, qui eosdem ipsos falsos deos gentium multis opusculorum suorum locis contemnendos C ridendosque monstrarunt, et aliquando etiam unum Deum verumque confessi sunt, quamvis illa superstitiosa cum ceteris colerent: verum etiam illos, qui hæc non cantando vel declamando, sed philosophando dixerunt. Multos etiam, quorum litteras non habemus, sed in illorum litteris didicimus secundum quemdam modum laudabiles vitas, ut excepto Dei cultu, in quo erraverunt colentes vana, quæ publice colenda fuerant instituta, et creaturæ potius quam Creatori servientes, in ceteris moribus parsimoniæ, continentiæ, castitatis, sobrietatis, mortis pro patriæ salute contemtus, servatæque fidei non solum civibus, verum et hostibus, imitandi merito proponantur. Quæ quidem omnia quando non referuntur ad finem rectæ veræque pietatis, D sed ad fastum inanem humanæ laudis, et gloriæ, etiam ipsa inanescunt quodammodo sterilia-que redduntur: verumtamen quadam indole animi ita delectant, ut eos in quibus hæc fuerunt vellemus, vel præcipue vel cum ceteris ab inferni cruciatibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter justitia Creatoris.

5. Quæ cum ita sint, si omnes inde solvit Salvator, et sicut requirens scripsisti, *exinanivit inferna, ut deinceps judicium jam exspectaretur extremum,* hæc sunt quæ in hac re non immerito movent, quæ mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua auctoritate firmetur ista sententia. Quod enim scriptum est in morte Christi factum *solutis doloribus inferni:* vel ad

ipsum potest intelligi pertinere, quod eos hactenus solverit, hoc est irritos fecerit, ne ab eis ipse teneretur, præsertim quia sequitur, *in quibus impossibile erat teneri eum*. Vel si caussa quæritur cur voluerit venire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non poterat, quia erat, ut scriptum est, *in mortuis* Psal. 87. 6. *liber*; in quo princeps et præpositus mortis non invenit aliquid, quod supplicio deberetur: hoc scilicet quod scriptum, est, *solutis doloribus inferni*, non in omnibus, sed in quibusdam accipi potest, quos ille dignos ista liberatione judicabat: ut neque frustra illuc descendisse existimetur, nulli eorum profuturus qui ibi tenebantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod divina quibusdam misericordia justitiaque concessit, omnibus concessum esse putandum sit.

CAP. III.

6. Et de illo quidem primo homine patre generis humani, quod eum inde solverit, Ecclesia fere tota consentit: quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiamsi canonicarum scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quamquam illud quod in libro Sapientiæ scriptum est, Sap. 10. 1. *Hæc illum, qui primus factus est, patrem orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum a delicto suo, et dedit ei virtutem continendi omnia*, magis pro hac sententia, quam pro ullo alio intellectu facere videatur. Addunt quidam hoc beneficium antiquis etiam sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noe, et domui ejus, Abraham, Isaac, et Jacob, aliisque Patriarchis et Prophetis, ut cum Dominus in infernum venisset, illis doloribus solverentur.

7. Sed quonam modo intelligatur Abraham, in cujus sinum pius etiam pauper ille susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non video: explicent fortasse qui possunt. Solos autem duos, id est Abraham et Lazarum, in illo memorabilis quietis sinu fuisse antequam Dominus in inferna descenderet, et de istis tantum Luc. 16. 26. duobus dictum fuisse illi diviti, *Inter vos et nos chaos magnum firmatum est, ut ii, qui volunt hic transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare*, nescio utrum quisquam sit, cui non videatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse Patriarchas et Prophetas, quibus in Scriptura Dei justitiæ pietatisque tam insigne testimonium perhibetur? Quid his ergo præstiterit qui dolores solvit inferni, in quibus illi non fuerunt, nondum intelligo, præsertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam Scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahæ, id est secretæ cujusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est. Quamquam in his ipsis tanti magistri verbis, ubi ait dixisse Abraham, *Inter vos et nos chaos magnum firmatum est*, satis, ut opinor, appareat non esse quamdam partem, et quasi membrum inferorum, tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, A multum ea separans inter quæ non solum est, verum etiam firmatus est? Quapropter si in illum Abrahæ sinum Christum mortuum venisse sancta scriptura dixisset, non nominato inferno ejusque doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere auderet.

8. Sed quia evidentia testimonia et infernum commemorant et dolores, nulla caussa occurrit, cur illo credatur venisse Salvator, nisi ut ab ejus doloribus salvos faceret: sed utrum omnes quos in eis invenit, an quosdam quos illo beneficio dignos judicavit; adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, et in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstitisse non dubito. Unde illis justis, qui in sinu Abrahæ erant, cum ille in inferna descenderet, nondum quid B contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ divinitatis numquam video recessisse. Sicut etiam eodem ipso die, quo Luc. 23. 43. mortuus est, promisit latroni, quod cum illo in paradiso fuisset futurus, quando ad solvendos inferni dolores fuerat descensurus. Profecto igitur in paradiso atque sinu Abrahæ, etiam ante jam erat beatificante sapientia, et apud inferos judicante potentia. Ubi enim non est nullo loco obsessa divinitas? Verumtamen secundum creaturam, quam ex quodam tempore suscipiendo, manens Deus homo factus est, hoc est secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat, et per prophetiam præmissa, et per apostolicum intellectum satis C exposita, qua dictum est, *Non derelinques animam meam in inferno*. Psal. 15. 10.

9. Scio quibusdam videri, morte Domini Christi jam talem resurrectionem præstitam justis, qualis nobis in fine promittitur: quoniam scriptum est, Matt. 27. 51. illo terræ motu, quo in ejus passione petræ scissæ et monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexisse justorum, et visa cum illo, quando resurrexit, in sancta civitate. Qui utique si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndum est quemadmodum intelligatur Christus primogenitus a mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quod si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumenta quidem illo terræ motu aperta intelligantur, cum Christus in cruce penderet, D resurrexisse autem justorum corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset; quamvis tunc, ut dixi, anticipando fuisset adjunctum, ut et Apoc. 1. 5. Christus primogenitus a mortuis sine ambiguitate credatur, et illis justis continuo concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atque immortalitatem resurgerent: illud adhuc restat quod moveat, quomodo a Petro dici potuerit, quod utique verissime dictum est, quando per illam prophetiam non de David, sed de Act. 2. 27. Christo asseruit fuisse prædictum, carnem ejus non vidisse corruptionem: et quod adjunxit de Ibid. 29. David, apud eos esse monumentum ejus: unde illos utique non convincebat, si corpus ejus ibi jam non erat: quia si et ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro ejus vidisset corru-

CLASSIS III. AN. 413.

ptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. Durum autem videtur, ut David non fuerit in illa resurrectione justorum, si eis jam a æterna (a) donata est, cujus Christus ex semine tam crebro, et tanta evidentia, tantaque honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur, Heb. 11. 40. *Quia pro nobis meliora providerunt, ne sine nobis perfecti perficerentur*; si jam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis in fine promittitur.

1. Pet. 3. 20. CAPUT IV. 10. Cur ergo Petrus eos tantum commemorare voluerit, quibus in carcere inclusis Evangelium prædicatum est, qui in diebus Noe cum fabricaretur arca increduli fuerunt, vides quam latebrosum sit, et quæ me moveant ne affirmare hinc aliquid audeam. Ibid. 21. Huc accedit, quia cum dixisset Apostolus, *quod et vos nunc simili forma baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ heredes efficeremur, profectus in cœlos subjectis sibi Angelis et Potestatibus et Virtutibus*; 1. Pet. 4. 1, etc. continuo subjecit, *Christo igitur in carne passo, et vos eadem scientia armamini; quia qui passus est in carne, desiit a peccatis, in hoc, ut jam non hominum desideriis, sed voluntate Dei quod reliquum est in carne vivat tempus*. Deinde ait, *sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem hominum consummatum ambulantibus in libidinibus, et concupiscentiis, et ebrietate, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum servitutibus, in quo stupescunt non concurrere vos in eamdem luxuriæ confusionem blasphemantes. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos*. His dictis subnectit, Ibid. 6. *Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu*.

11. Quem non moveat ista profunditas? Mortuis dicit evangelizatum, quos profecto si intellexerimus, qui de corpore exierunt, illi, opinor, erunt, de quibus supra dixit, *Qui increduli fuerunt in diebus Noe*; aut certe omnes, quos apud inferos Christus invenit. Quid sibi ergo vult, *ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu?* Quomodo judicantur in carne, quam non habent, si apud inferos sunt; vel quam nondum receperunt, si etiam a doloribus inferni soluti sunt? Neque enim si ut quærendo dicis, *exinaniti sunt inferi*, omnes etiam, qui tunc ibi fuerunt, in carne resurrexisse credendi sunt; aut qui resurgentes apparuerunt cum Domino, ad hoc carnem receperunt, ut in ea judicarentur secundum hominem: quod nec de illis video quomodo accipi possit, qui increduli fuerunt in diebus Noe: non enim eos in carne vixisse scriptum est, aut credi potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad quamdam pœnam reciperent. Quid est ergo *ut judicentur secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu?* An forte hoc præstitum est eis, quos apud inferos Christus invenit, ut per Evangelium vivificarentur spiritu, quamvis in futura resurrectione in carne judicandi sint, ut per aliquam carnis pœnam transeant in regnum Dei? Quod si ita est, cur hoc tantum de illis, qui quondam non crediderunt in diebus Noe, ac non etiam de ceteris, quos illic Christi visitatio comperit, per Evangelii prædicationem spiritu revixerunt, postea transitoria pœna in carne judicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantum commemoravit, qui tunc increduli fuerunt cum fabricaretur arca.

12. Movet etiam illud, quod ii, qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christo ad inferos descendente, iis, qui ibi inventi sunt, illa loca pœnalia tamquam carceres exinanitos, qui non audierant Evangelium, quod illis viventibus nondum toto orbe prædicabatur, et justas habebant caussas cur non credidissent, quos eis non fuerat annuntiatum: deinceps autem non habituros excusationem, qui prædicationem Evangelii per omnes gentes celebratam diffusamque contemnunt; et ideo illis tunc evacuatis carceribus jam justum restare judicium, quo contumaces et infideles etiam æterno igne puniantur. Nec attendunt, qui hoc sentiunt, hanc excusationem habere posse omnes, qui etiam post resurrectionem Christi, antequam ad eos Evangelium perveniret, ex hac vita emigrarunt. Neque enim posteaquam Dominus remeavit ab inferis, nemo permissus est iterum ire ad inferos, nisi audito Evangelio, cum tam multi morerentur toto orbe terrarum, antequam ad eos hæc annuntiatio perveniret: qui omnes habebunt excusationem, quæ ablata dicitur eis, quibus Dominus cum venisset, quia ante non audierant, in inferno dicitur prædicasse.

13. Nisi forte dicatur etiam istos, qui post Domini resurrectionem nondum sibi annuntiato Evangelio mortui sunt, sive moriuntur, illic apud inferos audire potuisse vel posse, ut illic credant, quod de Christi veritate credendum est, et habeant etiam ipsi remissionem ac salutem, quam illi meruerunt, quibus ibi Christus annuntiavit. Neque enim quia rursus adscendit Christus ab inferis, ideo ibi fama ejus exstincta est: nam et hinc adscendit in cœlum, et tamen ejus annuntiatione, qui in eum crediderint, salvi erunt. Ideo quippe exaltatus est, et donatum est ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, non solum cœlestium et terrestrium, verum etiam infernorum. Phil. 2. 9. Sed hanc opinionem si admittimus, qua putari potest homines, qui, cum viverent, minime crediderunt, posse in Christum apud inferos credere, quis ferat quæ consequuntur absurda fideique contraria? Primum ne frustra dolere vi-

(a) MSS. quatuor, *æterna vita donata est*.

CLASSIS III. AN 415.

deamur eos, qui sine ista gratia de corpore exierunt, frustraque curam gerere, atque instanter hortari, ut eam homines prius quam moriantur percipiant, ne sempiterna morte puniantur. Aut si illi tantum apud inferos inutiliter atque infructuose credunt, qui Evangelio sibi annuntiato hic credere noluerunt; illis autem proderit credere, qui non hic contempserunt quod audire minime potuerunt; aliud sequitur absurdius, ut hic non sit Evangelium prædicandum, quoniam omnes utique morituri sunt, et sine ullo reatu contempti Evangelii venire ad inferos debent, ut eis prodesse possit, cum ibi crediderint: quod sentire, impiæ vanitatis est.

CAPUT V.

14. QUAMOBREM teneamus firmissime, quod fides habet fundatissima auctoritate firmata, *quia Christus mortuus est secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas* (1. Cor. 15. 3. 4.), et cetera quæ de illo testatissima veritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est (Act. 2. 24.), quod apud inferos fuit, solutisque eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri, a quibus etiam recte intelligitur solvisse et liberasse quos voluit, corpus quod in cruce reliquerat in sepulcro positum recepisse. In illa vero, quam proposuisti, de verbis Petri apostoli quæstione, quoniam quæ me moveant perspicis; et alia fortasse, si diligentius discutiantur possunt movere, vel apud nos ea cogitando, vel quos dignum est, et possumus consulendo, quæramus.

15. Considera tamen ne forte totum illud quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noe non crediderunt, Petrus apostolus dicit, omnino ad inferos non pertineat, sed ad illa potius tempora, quorum formam ad hæc tempora transtulit. Illa quippe res gesta forma fuerat futurorum, ut ii qui modo non credunt Evangelio, dum in omnibus gentibus ædificatur Ecclesia, illis intelligantur esse similes, qui tunc non crediderunt cum fabricaretur arca. Illi autem qui crediderunt, et per baptismum salvi fiunt, illis comparentur, qui tunc in eadem arca salvi facti sunt per aquam. Unde ait, *Sic et vos simili forma baptisma salvos facit* (1. Pet. 3. 21.). Ad hanc igitur formæ similitudinem, cetera etiam de incredulis coaptemus, et non suspicemur quod apud inferos ad faciendos fideles atque liberandos Evangelium prædicatum sit, vel adhuc etiam prædicetur, quasi et ibi sit Ecclesia constituta.

16. Ad illum ergo sensum, qui te movet, ideo videntur adtracti qui hoc Petrum sensisse crediderunt, quia dixit, conclusis in carcere spiritibus prædicatum, quasi animæ non possint intelligi spiritus, quæ tunc erant in carne, atque ignorantiæ tenebris velut carcere claudebantur: de quali carcere se desiderat liberari ille qui dicit, *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo* (Psal. 141. 8.): quæ alibi umbra mortis appellatur. De qua non utique apud inferos, sed hic liberati sunt, de quibus scriptum est,

(a) Bad. Am. et Er. *per tempus centum annorum.*

CLASSIS III. AN. 415.

A *Qui sedebant in umbra mortis, lumen ortum est eis* (Isai. 9. 2.). Illis autem in diebus Noe frustra prædicatum est, quia non crediderunt, cum exspectaret eos Dei patientia per tempus (a) tot annorum, quibus arca eadem fabricata est: (nam ejus etiam fabricatio quodammodo prædicatio fuit:) sicut modo similes eorum non credunt, qui sub eadem forma, ignorantiæ tenebris velut carcere concluduntur, frustra intuentes Ecclesiam toto mundo construi imminentes judicio, tamquam diluvio, quo tunc omnes increduli perierunt. Ait quippe Dominus, *Sicut in diebus Noe, ita erit et in diebus filii hominis. Manducabant, bibebant, nubebant, uxores ducebant, donec intravit Noe in arcam, venit diluvium, et perdidit omnes* (Luc. 17. 26. Gen. 7. 5.). Sed quia ea res gesta etiam B futuram rem significabat, ideo ibi diluvium et baptismum significavit fidelibus, et infidelibus pœnam: sicut in figura non rei gestæ, sed tantummodo dictæ, quod de lapide scriptum est, quo significatus est Christus; duo quædam prænuntiata sunt, et infidelibus offendiculum, et fidelibus ædificium (Matt. 21. 44. Luc. 20. 17. Psal. 117. 22. Isa. 28. 16. Dan. 2. 34. 45. Zach. 3. 9.). Aliquando autem in una figura vel gesta vel dicta, etiam duæ res aliquid unum significant; sicut fideles significaverunt ligna, quæ in arcæ fabricam coaptata sunt, eosdemque etiam animæ octo quæ in eadem arca liberatæ sunt: quomodo in illa Evangelica similitudine de ovili (Johan. 10. 1.), idem ipse Christus est et pastor et janua.

CAP. IV.

17. NEC moveat ad impediendum istum intellectum, quod eumdem Christum dixit Apostolus C Petrus prædicasse illis in carcere conclusis, qui quondam non crediderant in diebus Noe (Ibid. 7. 11.), ut ideo non arbitremur hoc intelligendum, quia illo tempore nondum venerat Christus. Nondum enim venerat scilicet in carne, sicut venit quando post hæc in terra visus est et cum hominibus conversatus est (Baruch. 3. 38.). Verumtamen ab initio generis humani, vel ad arguendos malos, sicut ad Cain ac prius ad ipsum Adam uxoremque ejus, vel ad consolandos bonos, vel ad utrosque admonendos, ut alii ad salutem suam crederent, alii ad pœnam suam non crederent, ipse utique non in carne, sed in spiritu veniebat, visis congruis adloquens, quos volebat, sicut volebat. Quod autem dixi, *in spiritu veniebat*, et ipse quidem Filius in substantia Deitatis, quoniam corpus non D est, utique spiritus est. Sed quid facit Filius sine Spiritu-sancto, vel sine Patre, cum INSEPARABILIA sint omnia opera Trinitatis?

18. Ipsa quoque Scripturæ verba, de quibus agitur, satis hoc, ut puto, indicant eis, qui diligenter adtendunt: *Quia Christus*, inquit, *semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos adducat Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu: in quo et iis, qui in carcere conclusi erant, spiritibus adveniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabat Dei patientia, in diebus Noe, cum fabricaretur arca* (1. Pet. 3. 18. Gen. 6. 14.). Jam ut ar-

CLASSIS III. AN. 415.

bitror, adtenditur (*a*) ordo verborum, *Christus mortificatus carne, vivificatus autem spiritu.* In a quo spiritu adveniens prædicavit et illis spiritibus, qui increduli fuerant aliquando in diebus Noe. Quoniam prius quam veniret in carne pro nobis moriturus, quod semel fecit, sæpe antea veniebat in spiritu ad quos volebat, visis eos admonens, sicut volebat, utique in spiritu, quo spiritu et vivificatus est, cum in passione esset carne mortificatus. Quid est enim quod vivificatus est spiritu, nisi quod eadem caro, qua sola fuerat mortificatus, vivificante spiritu resurrexit?

CAP. VII. Respondet ad quæstionem 2. de anima Christi, unde sit.

19. Nam quod fuerit anima mortificatus Jesus hoc est eo spiritu qui hominis est, quis audeat dicere? cum mors animæ non sit nisi peccatum, a quo ille omnino immunis fuit, cum pro nobis carne mortificaretur. Si enim omnium hominum (Rom. 5. 12.) animæ ex illa una sunt, quæ insufflata est primo homini, per quem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit; aut non est inde anima Christi, quoniam nullum habuit omnino peccatum, vel originale, vel proprium, propter quod ei mors debita videretur; pro nobis eam quippe quam non debebat exsolvit, in quo princeps mundi, mortisque præpositus nihil invenit: neque (Johan. 14. 30.) enim absurdum est, ut qui primo homini animam creavit, crearet et sibi: aut si et ipsa inde est, eam suscipiendo mundavit, ut sine ullo prorsus peccato, vel perpetrato, vel traducto, ad nos veniens de virgine nasceretur. Si autem animæ non ex illa una propagantur, et sola ex Adam caro trahit originale peccatum, ita sibi creavit animam Dei Filius, ut ceteris creat, quam non tamen carni peccati miscuit, sed similitudini carnis peccati. (Rom. 8. 3.) Sumsit enim ex Virgine veram quidem carnis substantiam, non tamen peccati carnem; quia non ex carnali concupiscentia, sive seminatam, sive conceptam; mortalem sane, ac per ætates mutabilem, tamquam carni peccati sine peccato simillimam.

20. Ac per hoc quæcumque de anima opinio vera sit, quarum nullam temere affirmare adhuc audeo, nisi tantum illam repudiare, qua creduntur animæ pro meritis nescio quorum superiorum actuum suorum, singulæ in singula corpora tamquam in carceres trudi; certe anima Christi non solum immortalis secundum ceterarum naturam, sed etiam nullo mortifica peccato vel damnatione punita est, quibus duabus caussis mors animæ intelligi potest; et ideo non secundum ipsam dici potuit Christus vivificatus spiritu. In ea re quippe vivificatus est, in qua fuerat mortificatus: ergo de carne dictum est. Ipsa enim revixit anima redeunte, quia ipsa erat mortua anima recedente. Mortificatus ergo carne dictus est, quia secundum solam carnem mortuus est: vivificatus autem spiritu, quia illo spiritu b operante, in quo ad quos (*b*) volebat veniebat et prædicabat, etiam ipsa caro vivificata surrexit, in qua modo ad homines venit.

21. Proinde etiam illud, quod postea dictum est de incredulis, *qui reddent rationem ei, qui paratus est vivos et mortuos judicare*, non est consequens, ut eos hic intelligamus mortuos, qui de corpore exierunt. Fieri enim potest ut mortuos dixerit infideles, hoc est in anima mortuos, de qualibus dicitur, *Dimitte mortuos, ut sepeliant mortuos suos.* (Matt. 8. 22.) Vivos autem qui credunt in eum non frustra audientes, *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* (Eph. 5. 14.) De qualibus etiam ipse Dominus dicit, *Venit hora; et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.* (Johan. 5. 25.) Proinde etiam quod sequitur et dicit Petrus, *Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum spiritu* (1. Pet. 4. 6.), non cogit apud inferos intelligi. *Propter hoc enim* in hac vita *et mortuis evangelizatum est*, id est infidelibus et iniquis; *ut* cum crediderint, *judicentur quidem secundum homines in carne*, hoc est in diversis tribulationibus, et ipsa morte carnis: unde idem Apostolus alio loco dicit, *tempus esse ut judicium incipiat a domo Domini. Vivant autem secundum Deum spiritu*, quia et in ipso fuerant mortificati, cum morte infidelitatis et impietatis detinerentur.

22. Hæc expositio verborum Petri cui displicet, vel cui etiamsi non displicet, non tamen sufficit: quærat ea secundum inferos intelligere. Qui si valuerit illa, quibus me moveri supra commemoravi, ita solvere ut eorum auferat dubitationem, impartiat, et mihi: quod si factum fuerit, potuerunt illa verba utroque modo intelligi; sed ista sententia de nulla falsitate convincitur. Ad illas autem quæstiones quas ante misisti, excepta Dei visione per corpus, unde majus opus moliendum est, ut potui, respondi, et per Asellum diaconum misi, quod te accepisse jam puto. In recenti autem commonitorio tuo, cui nunc respondi, duo quæsieras, quorum utrumque tractatum est, unum latius, alterum brevius de Petri scilicet apostoli verbis, et de anima Domini. Exemplum sane litterarum tuarum, quæ continent interrogationem, utrum Dei substantia corporaliter velut in loco videri possit, et apud nos nescio quomodo aberraverunt, nec inveniri cum diu quærerentur potuerunt, iterum admoneo mittere ne graveris.

(a) Sic MSS. At editi, *adtenditur forma verborum.*

(b) MSS prope omnes, *ad quos veniebat, prædicabat.*

CLASSIS III. AN. 413.

EPISTOLA CLXV. *

* Alias XXVII. quæ autem 165. erat, nunc 53.

Hieronymus Marcellino et Anapsychiæ, exponens diversas sententias de origine animæ, hortans ut reliqua petant ab Augustino, et indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

Dominis vere sanctis atque omni officiorum caritate venerandis filiis (a) MARCELLINO *et* ANAPSYCHIÆ, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta non multo post an. 410.

CAPUT I. 1. TANDEM *ex Africa vestræ litteras unanimitatis accepi; et non me pænitet impudentiæ, qua tacentibus vobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimum sermone cognoscerem. Super animæ statu memini vestræ quæstiunculæ, immo maximæ ecclesiasticæ quæstionis; Utrum lapsa de cælo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, et Origenes putant: An a propria Dei substantia, ut Stoici, Manichæus, et Hispana Priscilliani hæresis suspicantur: An in thesauro habeantur Dei, olim conditæ, ut quidam Ecclesiastici stulta persuasione confidunt: An quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora, secundum illud quod in Evangelio scriptum est,* (Johan. 5. 17.) Pater meus usque modo operatur, et ego operor. *An certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinaris, et maxima pars Occidentalium autumant; ut, quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis animantibus conditione subsistat. Super quo quid mihi videretur, in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversus eum libellum, quem sanctæ memoriæ Anastasio episcopo Romanæ ecclesiæ dedit: in quo lubrica et subdola, immo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suæ fidei, immo perfidiæ illusit: quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversus calumnias respondentes. Certe habes ibi virum sanctum et eruditum Augustinum Episcopum, qui viva, ut ajunt, voce docere te poterit, et suam, immo per se nostram explicare sententiam.*

CAPUT II. 2. EZECHIELIS *volumen olim aggredi volui, et sponsionem creberrimam studiosis lectoribus reddere; sed in ipso dictandi exordio ita animus meus Occidentalium provinciarum, et maxime urbis Romæ vastatione confusus est, ut juxta vulgare proverbium, proprium quoque ignorarem vocabulum: diuque tacui, sciens tempus esse lacrymarum. Hoc autem anno cum tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Virgilius,* (Virgil. 4. Æneid.) Lateque vagantes Barcæi; *et sancta Scriptura de Ismahel,* (Gen. 16. 12.) Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit; *sic Ægypti limitem, Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ percurrit ad instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordia Christi potuerimus evadere. Quid si juxta inclytum oratorem,* silent inter arma leges? (Cic. pro Milone.) *quanto magis studia Scripturarum? quæ et librorum multitudine, et silentio, ac librariorum sedulitate, quodque proprium est, securitate et otio dictantium indigent. Duos itaque libros misi sanctæ filiæ meæ Fabiolæ, quorum exempla si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non potui: quos cum legeris et vestibula videris; facilis conjectura erit, qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui nos adjuvit in difficillimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet et in penultimis Prophetæ partibus, in quibus Gog et Magog bella narrantur* (Ezech. 39. 1.)*; et in extremis, in quibus sacratissimi et inexplicabilis templi ædificatio, varietas, mensuraque describitur* (Ibid. 40. 2.).

CAP. III. 3. SANCTUS *frater noster Oceanus, cui vos cupitis commendari, tantus et talis est, et sic eruditus in Lege Domini, ut absque nostro rogatu instruere vos possit, et nostram super cunctis quæstionibus Scripturarum pro modulo communis ingenii explicare sententiam. Incolumes vos et prolixa ætate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domini vere sancti.*

DE DUABUS EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.

· LIB. II. RETRACT. CAPUT XLV.

SCRIPSI etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethlehem, unum *de origine animæ hominis:* alterum *de sententia Jacobi apostoli*, ubi ait, *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus* (Jac. 2. 10.): de utroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem, quam proposui, ipse non solvi; in posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur ipse non tacui: sed utrum hoc approbaret etiam ille, consului. Rescripsit autem, laudans eamdem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quo usque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem quæstionis hujus admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis: posteriorem vero ad hoc, ut quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit: *Deum nostrum qui nos vocavit.*

(a) Marcellinus hic ille est Tribunus, cæsus ab hæreticis sub invidia tyrannidis Heraclianæ, uti ex Hieronymo observavimus supra ad epist. 151. Cui Marcellino tametsi datæ fuerunt istæ litteræ haud multo post annum 410 non tamen eas edi oportuit seorsum ab epistola proxime sequenti, quippe cujus illustrandæ causa locum habuere hactenus inter epistolas Augustinianas.

CLASSIS III. AN. 415.

DE ORIGINE ANIMÆ HOMINIS

LIBER seu

EPISTOLA CLXVI. *

* Alias XXVIII. quæ autem 166: erat, nunc 105.

Augustinus Hieronymo, recensens varias de animæ origine sententias, cupit doceri quæ potissimum tenenda sit, et quomodo adversus Pelagianorum dogma defendi possit, ea, quam ille in superiore epistola suam esse fere insinuavit, singulas animas novas nascentibus fieri.

Scripta ca. 415. verno tempore.

CAPUT I.

1. Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum et gloriam, et rogavi et rogo ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quae nescio fructuosum esse nobis (a) velit. Quamquam enim te multo quam ego sum ætate majorem, tamen etiam ipse jam senex consulo. Sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustiis meis, quas patior in difficillimis quæstionibus, quam in tam longinquo tuæ caritatis absentiam, ut vix possim meas dare, vix recipere litteras tuas, per intervalla, non dierum, non mensium, sed aliquot annorum: cum, si fieri posset, quotidie præsentem te habere vellem, cum quo loquerer quidquid vellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui, totum quod volui.

2. Ecce venit ad me religiosus juvenis, catholica pace frater, ætate filius, honore compresbyter noster Orosius, vigil ingenio, promtus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo Domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quæ animas Hispanorum multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos usque ab oceani littore properavit, fama excitus, quod a me posset de his, quæ scire vellet quidquid vellet audire. Neque nullum cepit adventus sui fructum. Primo ne de me multam famæ crederet. Deinde docui hominem quod potui: quod autem non potui, unde discere posset, admonui, atque ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium vel præceptum meum cum libenter et obedienter acciperet, rogavi eum ut abs te veniens, per nos ad propria remearet. Quam ejus pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi a Domino esse concessam, qua tibi scriberem de his, quæ per te scire cupio. Quærebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facile occurrebat idoneus et fide agendi, et alacritate obediendi, et exercitatione peregrinandi. Ubi ergo istum juvenem expertus sum, eum ipsum esse qualem a Domino petebam, dubitare non potui.

CAP. III. 3. Accipe igitur quæ mihi, peto, aperire ac dissere non graveris. Quæstio de anima multos movet, in quibus et me esse confiteor. Nam quid de anima firmissime teneam, non tacebo. Deinde subjungam, quid mihi adhuc expediri velim. Anima hominis immortalis est, secundum quemdam modum suum. Non enim omni modo sicut Deus, de quo dictum est, *quia solus habet immortalitatem*. Nam de animæ mortibus sancta Scriptura multa commemorat: unde illud est, *Sine mortuos sepelire mortuos suos*. Sed quod ita moritur alienata a vita Dei, ut tamen in natura sua vivere non omnino desistat: ita mortalis ex aliqua caussa invenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars Dei, anima. Si enim hoc esset, omni modo incommutabilis atque incorruptibilis esset. Quod si esset, nec deficeret in deterius, nec proficeret in melius; nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat, vel desineret habere quod habebat, quantum ad ejus ipsius affectiones pertinet. Quam vero aliter se habeat, non opus est extrinsecus testimonio; quisquis seipsum advertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis, qui * animam Dei partem esse volunt, hanc ejus labem ac turpitudinem, quam videmus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmitatem et ægritudinem, quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse, sed ex corpore. Quid interest unde ægrotet, quæ si esset incommutabilis, undelibet ægrotare non posset? Nam quod vere incommutabile et incorruptibile est, nullius rei accessu commutari vel corrumpi potest. Alloquin non Achillea tantum, sicut fabulæ ferunt, sed omnis caro esset invulnerabilis, si nullus ei casus accideret. Non est itaque natura incommutabilis, quæ aliquo modo, aliqua caussa, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas est, nisi vere summeque incommutabilem credere. Non est igitur anima pars Dei.

Anima ut immortalis.

I. Tim. 6. 16.

Matt. 8. 22.

Anima non est pars Dei.

* Manichæi.

4. Incorpoream quoque esse animam, etsi difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum. Sed ne verbi controversiam vel superfluo faciam vel merito patiar, quoniam CUM DE RE CONSTAT, non est opus certare de nomine: si corpus est omnis substantia vel essentia, vel si quid aptius nuncupatur id, quod aliquo modo est in seipso, corpus est anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam, quæ summe incommutabilis et ubique tota est, corpus est anima: quoniam tale aliquid ipsa non est. Porro si corpus non est, nisi quod per loci spatium aliqua longitudine, latitudine, altitudine ita sistitur vel movetur, ut majore sui parte majorem locum occupet, et breviore breviorem, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus, quod animat, non locali diffusione, sed quadam vitali intentione porrigitur. Nam per omnes ejus particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, et in majoribus major, sed alicubi intensius, alicubi remissius, et in omnibus tota, et

Anima incorporea.

(a) Lov. velis. At Bad. Er. MSS. habent, velit.

CLASSIS III. AN. 415.

in singulis tota est. Neque enim aliter, quod in corpore etiam non (*a*) toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne viva aliquid tangitur, quamvis locus ille non solum totius corporis non sit, sed vix in corpore videatur, animam tamen totam non latet: neque id quod sentitur, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur ubi fit. Unde ergo ad totam mox pervenit, quod non in toto fit, nisi quia et ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit, cetera deserit? Vivunt enim et illa ea præsente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, et utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret. Proinde et in omnibus simul, et in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut videmus corpora diffusa per spatia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, et amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aerium, aut æthereum. Omnia quippe talia majora sunt in majoribus locis, et minora in minoribus, et nihil eorum in aliqua sui parte totum adest: sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Unde intelligitur anima, sive corpus, sive incorporea dicenda sit, propriam quamdam habere naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiore substantia creatam, quæ veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus, cogitari, sed mente intelligi, vitaque sentiri. Neque hæc proinde loquor, ut te, quæ tibi nota sunt, doceam: sed ut aperiam quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam, cum ad ea venero quæ requiro, nihil de anima vel scientia vel fide tenere arbitretur.

Anima sua culpa lapsa, sola Dei misericordia liberatur.

5. Certus etiam sum, animam nulla Dei culpa, nulla Dei necessitate vel sua, sed propria voluntate in peccatum esse collapsam: nec liberari posse de corpore mortis hujus vel suæ voluntatis virtute, tamquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte; sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Quæcumque autem sine gratia mediatoris et sacramento ejus, in qualibet corporis ætate de corpore exierit, et in pœnam futuram, et in ultimo judicio recepturam corpus ad pœnam. Si autem post generationem humanam, quæ facta est ex Adam, regeneretur in Christo ad ejus pertinens societatem, et requiem post mortem corporis habituram, et corpus ad gloriam recepturam. Hæc sunt, quæ de anima firmissime teneo.

CAP. III.

6. Nunc accipe, quæso, quid requiram, et noli me spernere, (*b*) sic non te spernat, qui pro nobis dignatus est sperni. Quæro ubi contraxerit anima reatum, quo trahitur in condemnationem; etiam infantis morte præventi, si ei per sacramentum, quo etiam parvuli baptizantur, Christi gratia non subvenerit. Non enim es ex illis, qui modo nova quædam garrire cœperunt, dicentes, nullum reatum esse ex Adam tractum, qui per baptismum in infante solvatur. Quod te sapere si scirem, immo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quærerem aut quærendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicæ fundatissimæ fidei, qua et Joviniani vaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Job, *Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram:* deinde adjunxisti, *Tenemurque rei in similitudine prævaricationis Adæ:* et liber tuus in Jonam prophetam satis hoc insigniter dilucideque declarat, ubi jejunare parvulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti: non inconvenienter abs te quæro, hunc reatum anima ubi contraxerit, unde oporteat eam etiam in illa ætate per sacramentum Christianæ gratiæ liberari.

Animæ reatus unde. Pelagiani.

Lib. 2, adversus Jovin. Job. 15, 4. sec. LXX. In Jon. 3.

7. Ego quidem ante aliquot annos cum libros quosdam scriberem *de libero arbitrio*, qui in multorum manus exierunt, et nunc habentur a plurimis, quatuor opiniones de animæ incarnatione, Utrum ex illa una, quæ primo homini data est, ceteræ propagentur: An singulis quibusque novæ etiam modo fiant: An alicubi jam exsistentes, vel mittantur divinitus, vel sponte labantur in corpora; ita putavi esse tractandas, ut quælibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversus eos quantis poteram viribus agebam, qui naturam mali suo principio (*c*) præditam, adversus Deum conantur inducere, id est contra Manichæos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter ceteras commemorasti, ne aliquam præterires, ubi de hac quæstione interroganti rescripsisti religiosæ memoriæ viro, nobisque in Christi caritate gratissimo Marcellino, quod anima sit (*d*) pars Dei. Primo, quia non de incarnatione ejus, sed de natura quæritur, cum hoc quæritur. Deinde quia hoc sentiunt illi contra quos agebam, et id maxime agebam, ut Creatoris inculpabilem inviolabilemque naturam a creaturæ vitiis et labe secernerem, cum illi a substantia mali, cui proprium principium principesque tribuunt, ipsam boni Dei substantiam (*e*) ex parte, qua capta est, corruptam et oppressam, et ad peccandi necessitatem perductam esse contendant. Hoc itaque ex-

Lib. 3, c. 21.

(a) MSS. aliquot, *quod in corpore non toto fit tamen* etc.
(b) MSS. quatuor, *si non te spernat.* Bad. et Er. *ne te spernat.*
(c) Lov. *editam.* At editiones antiquiores et MSS. *præditam.*
(d) Editi, *anima non sit pars Dei.* Expunximus negationem, quæ abest a melioribus MSS. nempe hoc Manichæi sentiebant, quod anima sit pars Dei.
(e) MSS. sex: *ex parte quæ capta est.*

CLASSIS III. AN. 415.

cepto hæreticæ opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quænam sit eligenda scire desidero. Quæcumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem, de qua certi sumus, omni animæ etiam parvuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Jesum Christum, et hunc crucifixum.

CAP. IV.

8. PROINDE ne longum faciamus, hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo Deus faciat. Cui sententiæ ne objiciatur, quod omnes creaturas sexto die consummaverit Deus, et septimo die requieverit, adhibes testimonium ex Evangelio, *Pater meus usque nunc operatur*. (Johan. 5. 17.) Sic enim ad Marcellinum scripsisti (Sup. epist. 165.): in qua epistola etiam mei commemorationem benevolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa, qui ei ipsam facilius possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longe posito inquireret; si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio; tantum scio quod de hoc bene cognoverit cunctationem meam: unde me inconsulto facere voluit. Quamquam etiam si consuleret, magis hortarer, et gratias agerem quod nobis omnibus conferri posset, nisi tu breviter rescribere, quam respondere maluisses. Credo ne superfluo laborares, ubi ego essem, quem putabas id optime scire, quod ille quæsiverat. Ecce volo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo.

9. Misisti ad me discipulos, ut ea doceam quæ nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam, multi a me flagitant, eisque me sicut alia multa, et hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamvis in os meum verecundentur, tamen apud se dicunt, *Tu es magister in Israel, et hæc ignoras?* (Johan. 3. 10.) Quod quidem Dominus ei dixit, qui erat unus illorum, quos delectabat vocari Rabbi. Unde etiam ad verum magistrum nocte venerat, quia fortassis erubescebat discere, qui docere consueverat. Me autem potius magistrum audire, quam velut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis, quos præ cæteris elegit; *Vos autem*, inquit, *nolite vocari ab hominibus Rabbi: unus est enim magister vester, Christus*. (Matt. 23. 8.) Nec alius docuit Moysen etiam per Jetro; nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A QUOCUMQUE enim verum dicitur, illo donante dicitur, qui est ipsa veritas. Quid si ideo adhuc ista nescimus, et ea neque orando, neque legendo, neque cogitando et ratiocinando invenire potuimus, ut probemur non solum indoctos quanta caritate doceamus, verum a doctis etiam quanta humilitate discamus?

10. Doce ergo, quæso, quod doceam, doce quod teneam, et dic mihi, si animæ singillatim singulis hodieque nascentibus fiunt, ubi in parvulis peccent, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata peccati: aut si non peccant, qua justitia Creatoris ita peccato obligantur alieno, cum exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas: nisi per Ecclesiam subventum fuerit, damnatio consequatur; cum in earum potestate non sit, ut eis possit gratia baptismi subveniri. Tot igitur animarum millia, quæ in mortibus parvulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, qua æquitate damnantur, si novæ (a) creatæ, nullo suo præcedente peccato, sed voluntate Creatoris singulæ singulis nascentibus adhæserunt, quibus eas animandis ille creavit et dedit; qui utique noverat, quod unaquæque earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de Deo possumus dicere, quod vel cogat animas fieri peccatrices, vel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas, quæ sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam parvulorum, non nisi in damnationem trahi: obsecro te, quomodo hæc opinio defenditur, qua creduntur animæ non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulæ?

CAPUT V.

11. EA vero, quæ dicuntur alia contra hanc opinionem, facile puto me posse refellere, sicuti est illud, quo eam sibi quidam videntur urgere, quomodo consummaverit Deus omnia opera sua sexto die, et septimo requieverit (Gen. 2. 2.), si novas adhuc animas creat? Quibus si dixerimus quod ex Evangelio in supradicta epistola posuisti, *Pater meus usque nunc operatur* (Johan. 5. 17.): respondent, *operatur*, dictum est institutas administrando, non novas instituendo naturas, ne Scripturæ Geneseos contradicatur, ubi apertissime legitur, consummasse Deum omnia opera sua. Nam et quod eum scriptum est requievisse, utique a creandis novis creaturis intelligendum est, non a gubernandis; quia tunc ea, quæ non erant, fecit, e quibus faciendis requievit: quia consummaverat omnia, quæ antequam essent, vidit esse facienda, ut deinceps non ea quæ non erant, sed ex his quæ jam erant, crearet et faceret quidquid faceret. Ita utrumque verum esse monstratur, et quod dictum est, *Requievit ab operibus suis*: et quod dictum est *Usque nunc operatur*: quoniam Genesi non potest Evangelium esse contrarium.

12. Verum his qui hæc ideo dicunt, ne credatur modo Deus, sicut illam unam novas animas, quæ non erant, facere; sed ex illa una, quæ jam erat, eas creare, vel ex fonte aliquo sive thesauro quodam, quem tunc fecit, eas mittere, facile respondetur, etiam illis sex diebus multa Deum creasse ex his naturis, quas jam creaverat, sicut ex aquis alites et pisces; ex terra autem arbores, fœnum, animalia: sed quod ea, quæ non erant, tunc fecerit, manifestum est. Nulla enim erat avis, nullus piscis, nulla arbor, nullum animal: et bene intelligitur ab his creatis requievisse, quæ non erant, et

(a) In MSS. non paucis, *sicut novæ creaturæ*.

CLASSIS III. AN. 415.

creata sunt, id est cessasse, ne ultra quæ non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, animas non in nescio quo fonte jam existentes mittere, nec de seipso tamquam suas particulas irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis ante carnem commissis carneis vinculis compedire, sed novas creare singulas singulis suam cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Jam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam quod utique secundum animam rationalem fecisse intelligitur. (a) Hoc et nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Unde et illud verum est, quod a rebus, quæ non erant, instituendis requievit. Et hoc verum est, quod non solum gubernando quæ fecit, verum etiam aliquid non quod nondum, sed quod jam creaverat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo vel alio modo quolibet eximus ab eo, quod nobis objicitur de requie Dei ab operibus suis, ne propterea non credamus nunc usque fieri animas novas, non ex illa una, sed sicut illam unam.

Anima cur datur mox morituris.

13. Nam quod dicitur, Quare facit animas eis, quos novit cito morituros? Possumus respondere, parentum hinc peccata vel convinci, vel flagellari. Possumus etiam recte illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus et obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare; sed nos ista sentire non posse, quæ si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam, qui hæc divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, *Qui profert* * *numerose sæculum.* Unde musica, id est scientia sensusve bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate concessa est. Unde si homo faciendi carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur decedentibus ac succedentibus sonis pulcherrime currat ac transeat; quanto magis Deus, cujus sapientia, per quam fecit omnia, longe omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tamquam syllabæ ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum tamquam mirabili cantico, vel brevius, vel productius, quam modulatio præcognita et præfinita deposcit, præterire permittit? Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, et de nostrorum numero capillorum; quanto magis de hominis ortu et occasu, cujus temporalis vita brevius productiusve non tenditur, quam Deus dispositor temporum novit universitatis moderamini consonare?

** Legitur apud LXX. Isa. 40. 26. ὁ ἐκφέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ*

14. Id etiam quod aiunt, omne quod in tempore cœpit esse, immortale esse non posse: quia omnia orta occidunt, et aucta senescunt, ut eo modo credi cogant, animum humanum ideo esse immortalem, quod ante omnia tempora sit creatus, non movet fidem nostram. Ut enim alia taceam, cœpit esse in tempore immortalitas carnis Christi, quæ tamen jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur.

CLASSIS III. AN. 415. Rom. 6. 9.

Lib. 3.

15. Illud vero quod in libro adversus Ruffinum posuisti, quosdam huic sententiæ calumniari, quod Deum dare animas adulterinis conceptibus videatur indignum, unde conantur adstruere meritis gestæ ante carnem vitæ, animas quasi ad ergastula hujusmodi juste posse perduci, non me movet multa cogitantem, quibus hæc possit calumnia refutari. Et quod ipse respondisti, non esse vitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumenta furatus est; nec idcirco terram non debuisse gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea projecerit manu; elegantissima similitudo est. Quam et ante quam legerem nullas mihi objectio ista de adulterinis fetibus in hac quæstione faciebat angustias, generaliter intuenti multa bona Deum facere, etiam de nostris malis nostrisque peccatis. Animalis autem cujuscumque creatio, si habeat pium prudentemque consideratorem, ineffabilem laudem Creatori excitat; quanto magis creatio non cujuslibet animalis, sed hominis? Si autem caussa creandi quæritur, nulla citius et melius respondetur, nisi quia omnis creatura Dei bona est. Et quid dignius quam ut bona faciat bonus Deus, quæ nemo potest facere nisi Deus?

CAP. VI.

16. Hæc et alia quæ possum, sicut possum, dico adversus eos qui hanc opinionem, qua creduntur animæ sicut illa una singulis fieri, labefactare conantur. Sed cum ad pœnas ventum est parvulorum, magnis, mihi crede, coartor angustiis, nec quid respondeam prorsus invenio: non solum eas pœnas dico, quas habet post hanc vitam illa damnatio, quo necesse est trahantur, si de corpore exierint sine Christianæ gratiæ sacramento, sed eas ipsas, quæ in hac vita dolentibus nobis versantur ante oculos; quas enumerare si velim, prius tempus quam exempla deficient. Languescunt ægritudinibus, torquentur doloribus, fame et siti cruciantur, debilitantur membris, privantur sensibus vexantur ab immundis spiritibus. Demonstrandum est utique, quomodo ista sine ulla sua mala caussa juste patiantur. Non enim dici fas est, aut ista ignorante Deo fieri, aut eum non posse resistere facientibus, aut injuste ista vel facere vel permittere. Numquidnam sicut animalia irrationabilia recte dicimus in usus dari naturis excellentioribus, etsi vitiosis, sicut apertissime in Evangelio videmus porcos ad usum desideratum concessos esse dæmonibus; hoc et de homine recte possimus dicere? Animal est enim; sed rationale, etsi mortale. Anima est rationalis in illis membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit. Deus bonus est, Deus justus est, Deus omnipotens est; hoc dubitare omnino dementis est. Tantorum ergo malorum, quæ fiunt in parvulis, caussa justa di-

Matt. 8. 32.

(a) MSS. quinque Vat. et sex Gallicani post, *fecisse intelligitur*, hæc inseruit. *Tandem post longam disputationem ecclesiasticam confirmasti sententiam. Hoc et nunc facit, etc.*

CLASSIS III. AN. 415.

catur. Nempe cum majores ista patiuntur, solemus dicere, aut sicut in Job merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis, quæ Deus manifesta esse voluit, alia quæ obscura sunt homini conjectare conceditur, sed hoc in majoribus. De parvulis autem quid respondeamus edissere, si pœnis tantis nulla in eis sunt punienda peccata. Nam utique nulla est in illis ætatibus examinanda justitia.

a 17. De ingeniorum vero diversitate, immo (*a*) absurditate, quid dicam; quæ quidem in parvulis latet, sed ab ipsis exordiis naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi et obliviosi sunt, ut ne prima quidem discere litterarum elementa potuerint: quidam vero tantæ sunt fatuitatis, ut non multum a pecoribus differant; quos moriones vulgo vocant. Respondetur fortasse, corpora hoc faciunt. Sed numquid secundum hanc sententiam, quam defendi volumus, anima sibi corpus elegit, et in eligendo eum falleretur, erravit? aut cum in corpus cogeretur intrare necessitate nascendi, alia corpora præoccupantibus animarum turbis, ipsa aliud non invenit, et sicut in spectaculo aliquo locum, ita carnem non quam voluit, sed quam valuit, occupavit? Numquid hæc et talia vel dicere possumus, vel sentire debemus? Doce igitur quid sentire, quid dicere debeamus, ut constet nobis ratio novarum animarum singillatimque factarum singulis corporibus.

CAP. VIII. 18. Ego quidem non de ingeniis, sed saltem de pœnis parvulorum, quas in hac vita patiuntur, dixi aliquid in libris illis *de libero arbitrio*. Quod quale sit, et cur mihi in ista, quam habemus in manibus quæstione, non sufficiat, intimabo, et eum ipsum de tertio libro locum exceptum his litteris inseram. nam ita se habet: (Lib. 3. c. 23. n. 67.) « (De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur parvuli, quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non prius quam ipsi homines esse cœperunt, major querela et quasi misericors deponi solet, cum dicitur, Quid mali fecerunt, ut ista paterentur? Quasi possit esse meritum innocentiæ, ante quam quisque nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum, cum parvulorum suorum, qui eis cari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur, cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt, in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint vivere; aut excusationem in futuri judicii supplicio non habebunt, si vitæ hujus angoribus, ad æternam vitam desiderium convertere noluerint? Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet

A Deus? Quoniam quamquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum Dominus noster Jesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honorem Martyrum receptos commendat Ecclesia.) »

19. Hæc tunc dixi, cum hanc ipsam de qua nunc agitur vellem communire sententiam. Sicut enim paulo ante commemoravi, quæcumque illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum vera esset, inculpatam substantiam Creatoris, et a nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo quæcumque illarum veritate posset convinci et repudiari, ad curam intentionis meæ, quam tunc habebam, non pertinebat: quandoquidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quæcumque illarum B recte vinceret ceteras, me securissimo fieret, quando etiam secundum omnes id, quod agebam, invictum persistere demonstrabam. Nunc vero unam, volo si possum, ratione recta eligere ex omnibus: et propterea hujus ipsius, de qua nunc agimus defensionem, in his, quæ commemoravi de illo libro, verbis meis adtentius intuens, validam firmamque non video.

20. Nam velut firmamentum ejus illud est, quod ibi dixi, « (Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus?) » Sed hoc non immerito C dici video de his, qui vel pro Christi nomine ac vera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, vel sacramento Christi jam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari a damnatione non possunt, ut possit eis, etiam pro illis malis, quæ hic in diversis afflictionibus pertulerunt, compensatio læta præstari. Nunc autem cum ista quæstio non possit absolvi, nisi etiam de his parvulis respondeatur, qui post gravissimos cruciatus sine sacramento Christianæ societatis exspirant, quæ circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper et damnatio præparata est? Nam et de baptismo parvulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse videbatur, utcumque respondi, quod etiam nescientibus, et fidem suam nondum habentibus prodest: non tamen D de damnatione eorum parvulorum, qui sine illo ex hac vita emigrant, tunc aliquid dicendum putavi, quia non quod nunc agitur, agebatur.

21. Sed ut omittamus et contemnamus ea, quæ brevi tempore patiuntur, nec transacta revocantur, numquid similiter contemnere possumus, quod *per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur*. (1. Cor. 15. 21. et 22.) Per hanc enim apostolicam, divinam, claramque sententiam, satis evidenter elucet, neminem ire in mortem nisi

(*a*) Bab. Am. Er. et MSS. undecim omittunt, immo *absurditate*.

per Adam; neminem ire in vitam æternam, nisi per Christum. Hoc est quippe *omnes* et *omnes*, quia sicut omnes homines per primum, hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam, sic omnes homines ad secundam, id est spiritalem generationem veniunt, quicumque ad Christum perveniunt. Ideo ergo dictum est, et hic *omnes*, et ibi *omnes*: quia sicut omnes qui moriuntur, nonnisi in Adam moriuntur: ita omnes qui vivificabuntur, nonnisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc, QUISQUIS NOBIS DIXERIT, quemquam in resurrectione mortuorum vivificari posse, nisi in Christo, tamquam * pestis communis fidei detestandus est. Item QUISQUIS DIXERIT, quod in Christo vivificabuntur etiam parvuli, qui sine sacramenti ejus participatione de vita exeunt, hic profecto et contra apostolicam prædicationem venit, et totam condemnat Ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis parvulis festinatur et curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino non posse. Qui autem vivificatur in Christo, restat ut in ea condemnatione maneat, de qua dicit Apostolus, *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem*. Cui delicto obnoxios parvulos nasci, et omnis credit Ecclesia, et ipse jam contra Jovinianum disputans, et exponens Jonam Prophetam, sicut paulo ante commemoravi, fide veracissima definisti: credo et in aliis locis opusculorum tuorum, quæ vel non legi, vel in præsentia non recordor. Hujus igitur damnationis in parvulis caussam requiro, quia neque animarum, si novæ fiunt singulis singulæ, video esse ullum in illa ætate peccatum, nec a Deo damnari aliquam credo quam videt nullum habere peccatum.

* Thuanus MS. hostis

Rom. 5. 18.

CAPUT VIII.

22. AN forte dicendum est, in parvulo carnem solam caussam esse peccati; novam vero illi animam fieri, qua secundum Dei præcepta vivente, in adjutorio gratiæ Christi, et ipsi carni edomitæ ac subjugatæ possit incorruptionis meritum comparari. Sed quia in parvulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni ejus adquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine illo sacramento anima parvuli exierit, ipsa quidem in æterna vita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare, caro vero ejus non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento?

23. Hanc opinionem numquam audivi, numquam legi. Sed plane audivi et credidi, propter quod et loquutus sum, *quia venit hora, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus: et procedent qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ*. Ipsa est de qua dicitur, *et per unum hominem, resurrectio mortuorum*. Ipsa est qua *in Christo omnes vivificabuntur*. *Qui autem male egerunt, in resurrectionem judicii*. Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui prius quam possent agere vel bene vel male; sine baptismo corpore exuti sunt? nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum

Johan. 5. 28.

1 Cor. 15. 21.

A ideo non resurget, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali; nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene vel male agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est inter eos qui bene egerunt; inter quos et illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, sive in resurrectionem vitæ, sive in resurrectionem judicii? Quæ sententia prius quam refellatur, ipsa novitate jam displicet. Deinde quis ferat, si credant se illi, qui ad baptismum cum suis parvulis currunt, propter carnes eorum, non propter animas currere? Beatus quidem * Cyprianus non aliquod decretum condens novum, sed Ecclesiæ fidem B firmissimam servans, ad corrigendum eos, qui putabant ante octavam diem nativitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit *non esse perdendam*; et mox natum, rite baptizari posse cum suis quibusdam coepiscopis censuit.

* Epistola 59. ad Fidum.

24. Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod videndum fuit, fortasse non vidit, sentiat quisque quod libet; tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, quæ ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat: ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in quo uno omnes vivificantur, quicumque vivificantur. Contra Ecclesiæ fundatissimum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum, si propter sola parvulorum corpora curreretur, C baptizandi offerrentur et mortui.

Rom. 5. 18.

25. Quæ cum ita sint, quærenda caussa est, atque reddenda, quare damnentur animæ, quæ novæ creantur singulis quibusque nascentibus, si præter Christi Sacramentum parvuli moriantur. Damnari enim eas, si sic de corpore exierint, et sancta scriptura, et sancta est testis Ecclesia. Unde illa de animarum novarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit et mea: si oppugnat, non sit et tua.

26. Nolo mihi dicatur, pro hac sententia debere accipi quod scriptum est, *Qui finxit spiritum hominis in ipso*, et *Qui finxit singillatim corda eorum*. Aliquid fortissimum atque invi-D ctissimum requirendum est, quod nos non cogat Deum credere ullarum animarum sine culpa aliqua damnatorem. Nam vel tantumdem valet, vel plus est forsitan creare, quam fingere: et tamen scriptum est, *Cor mundum crea in me Deus*. Nec ideo putari potest, animam hoc loco optare se fieri, prius quam aliquid esset. Sicut ergo jam existens creatur innovatione justitiæ, sic jam existens fingitur conformatione doctrinæ. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est, *Tunc convertetur in terram pulvis sicut fuit, et spiritus revertetur ad Dominum qui dedit illum*: istam confirmat sententiam, quam volumus esse nostram. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut con-

Zach. 12. 1. Psal. 32. 15.

Psal. 50. 12.

Eccle. 12. 7.

CLASSIS III. AN. 415.

vertitur, inquiunt, pulvis in terram, sicut fuit; et tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non revertitur, ex quo propagata est, sed ad terram, unde primus homo factus est: sic et spiritus ex illius unius spiritu propagatus, non tamen ad eum revertitur; sed ad Dominum, a quo illi datus est. Verum quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut non omni modo huic opinioni, quam defendi volo, videatur esse contrarium, admonendam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus testimoniis ex his angustiis me coneris eruere. Nam licet nemo faciat optando, ut verum sit quod verum non est: tamen si fieri posset, optarem ut hæc sententia vera esset: sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissime atque invictissime defendatur.

CAP. IX.

27. Hæc autem difficultas etiam illos sequitur, qui jam existentes alibi animas, et ab initio divinorum operum præparatas, a Deo mitti opinantur in corpora. Nam et ab his hoc idem quæritur, Si animæ inculpatæ obedienter veniunt, quo mittuntur; cur in parvulis, si non baptizati vitam istam finierint, puniuntur? Eadem prorsus in utraque sententia difficultas est. Illi sibi videntur de hac facilius exire quæstione, qui animas asseverant pro meritis vitæ prioris singulas corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet, quæ propagata est ex Adam, supplicia pendere. A quo reatu, inquiunt, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem recte, veraciter, optimeque, quod gratia Christi liberat a reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore vita peccare animas, et inde præcipitari in carceres carneos, non credo, non adquiesco, non consentio. (*11. De civit. Dei, cap. 23.*) Primum, quoniam per (a) nescio quos fieri circuitus id ajunt isti, ut post nescio quanta volumina sæculorum iterum ad istam sarcinam corruptibilis carnis et supplicia pendenda redeundum sit. Qua opinione quid horribilius cogitari possit, ignoro. Deinde quis tandem justus defunctus est, de quo non (si isti vera dicunt) solliciti esse debeamus, ne in sinu Abrahæ peccans, in flammas illius divitis dejiciatur? Cur enim non et post hoc corpus peccare possit, si et ante potuit? Postremo, longe aliud est in Adam peccasse, unde dicit Apostolus, *in quo omnes peccaverunt:* (*Rom. 5. 12.*) et aliud est; extra Adam nescio ubi peccasse; et ideo in Adam, id est in carnem, quæ ex Adam propagata est, tamquam in carcerem trudi. Illam vero opinionem, quod ex una fiant omnes animæ, nec discutere volo, nisi necesse sit: atque utinam ista, de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur ut hoc necesse jam non sit.

28. Quamvis autem desiderem, rogem, votis ardentibus exoptem et exspectem, ut per te mihi Dominus hujus rei auferat ignorantiam: tamen si, quod absit, minime meruero; patientiam mihi petam a Domino Deo nostro: in quem sic credimus, ut si aliqua nobis non aperiat etiam pulsantibus; nullo modo adversus eum murmurare debeamus. (b) Memini prius ipsis Apostolis dictum, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo.* (*Joan. 16. 12.*) In his, quantum ad me adtinet, etiam hoc deputem. Neque qui hoc sciam me indigner indignum, ne hoc ipso etiam convincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quæ commemorare vel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum contra illud, quod firmissima retinemus, fide, incautis obreperet mentibus. Sed antequam sciam, quænam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam quæ vera est, non adversari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari.

DE SENTENTIA JACOBI

LIBER, *seu*

EPISTOLA CLXVII.*

* Alias XXIX. quæ autem 167. erat, nunc 80.

Augustinus Hieronymo, de loco qui est Jacobi 2. 10. Qui offenderit in uno, factus est omnium reus: *multa admiscens de Stoicis, qui docebant, omnia peccata esse paria: et quisquis haberet unam virtutem, habere omnes; qui careret una, nullam habere.*

Scripta eodem tempore.

CAPUT I.

1. Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quærens de anima humana, si nascentibus singulis novæ singulæ nunc usque fiunt, ubi peccati vinculum contrahant, quod per Sacramentum gratiæ Christi etiam in infantibus recenter natis solvendum esse non dubitamus, cum in non parvum volumen procederet, nolui ullo alio onerare quæstione: sed quod urget acrius, multo minus est negligendum. Proinde quæso, et per Deum obsecro, ut exponas mihi, quod multis existimo profuturum, aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit, quod in epistola Jacobi Apostoli scriptum est, *Quicumque enim totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* (*Jac. 2. 10.*) Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non jam olim scripsi, multum me pœniteat.

2. De agenda namque præsenti vita, quomodo ad vitam perveniamus æternam, non de præterita perscrutanda, quam penitus demersit oblivio, sicut est illud quod de anima quærendum putavi, hæc vertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis apte convenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quam suffocaret ne loqueretur; acces-

(a) MSS. quindecim, *per nescio quos circuitus id agunt isti.*

(b) MSS. tredecim, *Meminerimus ipsis etc.*

CLASSIS III. AN. 415.

sit alius, et eo viso (*a*) admirans ait, Quomodo huc cecidisti? At ille, Obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quomodo huc ceciderim, quæras. Ita quoniam fatemur, et fide catholica tenemus, de reatu peccati, tamquam de puteo, etiam parvuli infantis animam Christi gratia liberandam; satis est ei, quod modum quomodo salva fiat, novimus, etiamsi numquam quomodo in malum illud devenerit, noverimus. Sed ideo putavi esse quærendum, ne forte ex illis opinionibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautius, quæ liberandam prorsus animam parvuli contradicat, negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; si possumus etiam ipsius mali caussam et originem nosse, vaniloquis, non disputatoribus, sed litigatoribus paratius instructiusque resistimus. Si autem non possumus, non quia latet miseriæ principium, ideo pigrescere misericordiæ debet officium. Adversus eos autem, qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est; aliud, quod sciri vel non potest, vel non opus est, vel ad vitam quam quærimus indifferens est. Hoc vero quod de litteris apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa, qua vivimus, et ut semper vivamus Deo placere studemus, actione versatur.

Jac. 2. 10.

3. Quomodo igitur intelligendum est obsecro te, *Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus?* Ita ne qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti, *Sede hic*; pauperi autem, *Tu sta illic*, et homicidii, et adulterii, et sacrilegii reus est? Quod si non est, quomodo qui uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de divite et paupere ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus? Sed recolendum est unde venerit illa sententia, et quæ illam superiora pepererint, quibusque connexa dependeat. *Fratres mei, nolite*, inquit, *in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conventum vestrum vir anulum aureum habens in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum, qui indutus est veste præclara, et dicatis ei, Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis, Tu sta illic, aut, Sede sub scabello pedum meorum; nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices cogitationum iniquarum? Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhonorastis pauperem*; propter illum scilicet cui dictum est, *Sta illic*: cum habenti anulum aurum dictum esset, *Tu sede hic bene*. Ac deinde sequitur eamdem ipsam sententiam latius versans

Jac. 2. 1. 2. etc.

et explicans: *Nonne*, inquit, *divites per potentiam opprimunt vos, et trahunt ad judicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos? Siquidem legem perficitis regalem, secundum Scripturam, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege quasi transgressores.* Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diviti, *Sede hic*, et pauperi, *Sta illic*. Vide ne putarent contemtibile esse peccatum, in hac una re legem transgredi, secutus adjunxit, *Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit et Non occides. Quod si non occides, mœcharis autem, factus es transgressor legis*, propter id quod dixerat, *Redarguti a lege, quasi transgressores.* Quæ cum ita sint, consequens videtur (nisi alio modo intelligendum ostendatur) ut qui dixerit diviti, *Sede hic*, et pauperi, *Sta illic*, huic non honorem, quem illi deferens, et idololatra, et blasphemus, et adulter, et homicida, et ne (quod longum est) cuncta commemorem, reus omnium criminum judicandus sit. *Offendens* quippe *in uno, factus est omnium reus.*

v. 6. 7. etc.

CAPUT II.

4. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet? Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari; quæ per seipsam apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmior est. Et illud quidem de virtutibus et vitiis, si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutem, etsi forsitan fallor, tamen si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem virtutes agendæ vitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de parilitate peccatorum, soli Stoici ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani: quam eorum vanitatem in Joviniano illo, qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem et defensandis voluptatibus Epicureus, de scripturis sanctis dilucidissime convicisti. In qua tua suavissima et præclarissima disputatione satis evidenter apparuit, non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius, quæ per eos loquuta est, veritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor: quod si effecero, approbabis: ubi vero caussæ defuero, tu supplebis.

Stoici peccata dicebant paria.

Hieronym. in lib. 2. cont. Jovin.

Virtutum catena.

5. Certe hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit; quod prudentia, nec ignava, nec injusta, nec intemperans potest esse: nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si et fortis, et justa, et temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet

(a) MSS. decem, *miserans ait.*

CLASSIS III. AN. 413.

ceteras. Sic et fortitudo imprudens esse non potest, vel intemperans, vel injusta: sic temperantia necesse est, ut prudens, fortis, et justa sit: sic justitia non est, nisi sit prudens, fortis, et temperans. Ita ubi vera est aliqua earum, et aliæ similiter sunt: ubi autem aliæ desunt, vera illa non est, etiamsi aliquo modo similis esse videatur.

Vitia manifesta et palliata.

6. Sunt enim, ut scis, quædam vitia virtutibus aperta discretione contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam tantum quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ, non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam quæ usitatius in malitiosis intelligi et vocari solet, non sicut nostra loqui Scriptura consuevit, quæ sæpe astutiam in bono ponit: unde, *Estote astuti ut serpentes:* et illud, *Ut et innocentibus det astutiam*. Quamquam et apud illos Romanæ linguæ disertissimus dixerit, *Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutia deerant*, astutiam ponens in bono: sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque in partibus temperantiæ, apertissime contraria est effusio parcimoniæ: ea vero quæ tenacitas dici vulgo solet, vitium quidem est, tamen parcimoniæ simile, non natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est injustitia justitiæ: solet autem quasi imitari justitiam vindicandi se libido, sed vitium est. Ignavia fortitudini perspicue contraria est: duritia vero distat natura, fallit similitudine. Constantia, pars quædam virtutis est: ab hac, inconstantia longe abhorret, et indubie contrasistit: pertinacia vero constantia dici affectat, et non est; quia illa est virtus, hoc vitium.

Matt. 10. 16.
Prov. 1. 4.
Sallustius de bello Catilin.

7. Ut ergo non iterum eadem commemorare necesse sit, exempli gratia ponamus aliquid, unde possint cetera intelligi Catilina, ut de illo scripserunt qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est, ac per hoc et sibi et suis magna præditus fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat; mala enim pro bonis eligebat: temperans non erat; corruptelis enim turpissimis fœdabatur: justa non erat; nam contra patriam conjuraverat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset. Si autem virtus esset, a ceteris virtutibus tamquam inseparabilibus comitibus numquam relinqueretur.

Sallustius.

8. Quapropter dum quæritur etiam de vitiis, utrum ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit; aut nulla sint, ubi unum non erit; laboriosum est id ostendere, propterea quia uni virtuti duo vitia opponi solent, et quod aperte contrarium est, et quod specie similitudinis adumbratur. Unde illa Catilinæ, (a) quia fortitudo non erat, quæ esset, cum secum virtutes alias non habebat, facilius videbatur. Quod vero ignavia fuerit, ubi exercitatio quaslibet gravissimas molestias perpetiendi atque tolerandi, supra quam cuiquam credibile est, fuit, ægre persuaderi potest. Sed forte acutius intuentibus, ignavia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum, quibus vera adquiritur fortitudo, neglexerat. Verumtamen quia sunt audaces, qui timidi non sunt, et rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrumque vitium; quoniam qui vera virtute fortis est, nec temere audet, nec inconsulte timet; cogimur fateri vitia plura esse virtutibus.

9. Unde ALIQUANDO VITIUM vitio tollitur; ut amore laudis, amor pecuniæ. Aliquando unum cedit, ut plura succedant; velut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, et tenacitatem et ambitionem didicerit. Possunt itaque vitia etiam cedere vitiis succedentibus, non virtutibus; et ideo plura sunt. Virtus vero quo una ingressa fuerit, quoniam secum ceteras ducit, profecto vitia cedent omnia quæcumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, vel pauciora pluribus succedebant.

CAP. III.

10. Hæc utrum ita se habeant, diligentius inquirendum est. Non enim et ista divina sententia est, qua dicitur, Qui unam virtutem habuerit, omnes habet; eique nulla inest, cui una defuerit. Sed hominibus hoc visum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego vero nescio quemadmodum dicam, non dico virum, a quo denominata dicitur virtus, sed etiam mulierem, quæ viro suo servat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum et promissum Dei, (b) eique primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel parvam esse virtutem: sic et maritum, qui hoc idem servat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim: et utique illud qualecumque peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pudicitia conjugalis in viris feminisque religiosis cum procuIdubio virtus sit, non enim aut nihil, aut vitium est, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium; si nullum vitium, nullum omnino peccatum. Quis autem sine aliquo peccato? Quis ergo sine aliquo vitio, id est fomite quodam, vel quasi radice peccati, cum clamet qui supra pectus Domini recumbebat, *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est?* Neque hoc apud te diutius agendum est; sed propter alios, qui forte hoc legerint, dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Jovinianum etiam hoc de Scripturis sanctis diligenter probasti: ubi etiam ex hac ipsa epistola, cujus verba sunt, quorum nunc intellectum requirimus, posuisti quod scriptum est, *In multis enim offendimus omnes.* Non enim ait, offenditis, sed *offendimus*, cum Chri-

1. Johan 1. 8.
Lib. 2.
Jac. 3. 2.

(a) MSS. duo *illa Catilinæ duritia, quia fortitudo etc.*
(b) Editi, *et quæ primitus*. Sed melius MSS. Casalensis et Vaticanus *eique primitus*, vel uti habent alii tres Vaticani, *et cui primitus sit fidelis*: scilicet Deo.

CLASSIS III. AN. 415.

sti loqueretur Apostolus: et cum hoc loco dicat, *Quicumque autem totam Legem servaverit, of-* Jac. 2. 10. *fendat autem in uno, factus est omnium reus;* ibi non in uno, sed *in multis;* nec quosdam, sed *omnes* dicit offendere.

11. Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot millia servorum Christi, qui veraciter dicunt se habere peccatum, ne seipsos decipiant, et veritas in eis non sit, nullam habere virtutem, Job. 28. 28. sec. LXX. cum virtus magna sit sapientia. *Dixit autem*, ipsa sapientia, *homini*, *Ecce pietas est sapientia.* Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles et pios homines Dei non habere pietatem, quam Græci vel εὐσέβειαν, vel expressius et penitus θεοσέβειαν Beda vulgolus in 1. Cor. 8. vocant. Quid autem est pietas, nisi Dei cultus? Et unde ille colitur, nisi caritate? Caritas igi- 1. Tim. 1. 5. tur de corde puro et conscientia bona et fide non B ficta, magna et vera virtus est, quia ipsa est et Cant. 8. 6. finis præcepti. Merito dicta est *fortis sicut mors*: sive quia nemo eam vincit, sicut mortem; sive quia in hac vita usque ad mortem est mensura Johan. 15. 13. caritatis, sicut Dominus ait, *Majorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis:* sive potius, quia sicut mors animam avellit a sensibus carnis, sic caritas a concupiscentiis carnalibus. Huic subservit scientia, cum est utilis; nam sine illa in- 1. Cor. 8. 1. flat. Quod vero illa ædificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflet, inveniet. Utilem porro scientiam definiendo monstravit, ubi cum di- Job. 28. 28. xisset, *Ecce pietas est sapientia!* continuo sub- Rom. 13. 10. junxit, *Abstinere vero a malis, scientia est.* Cur ergo non dicimus, qui hanc virtutem habet, ha- C bere omnes, cum plenitudo Legis sit caritas? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus: quanto autem minus, tanto minus inest ei virtus; quia ipsa est virtus: et quanto minus inest virtus, tanto magis est vitium? Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit.

12. Proinde mihi videntur Stoici falli, quia proficientem hominem in sapientia, nolunt omnino habere sapientiam; sed tunc habere, cum in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum provectum negant; sed nisi ex profundo quodam emergendo, repente emicet in auras sapientiæ liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem præfocandum, utrum aquam stadiis multis super se habeat al- D tam, aut uno palmo, aut digito: sic illos qui tendunt ad sapientiam, proficere quidem dicunt tamquam ab imo gurgitis surgentes in aerem; sed nisi totam stultitiam velut opprimentem aquam, proficiendo velut emergendo evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes: ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiæ remanere, unde omnino ullum peccatum possit exsistere.

13. Hæc similitudo, ubi stultitia velut aqua, et sapientia velut aer ponitur, ut animus a præfocatione stultitiæ tamquam emergens in sapientiam repente respiret, non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctori- A tati: sed illa potius, ut vitium vel stultitia tenebris, luci autem virtus vel sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aerem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur; sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur. Quod donec plenissime fiat, jam eum tamen dicimus tamquam de abditissima spelunca egredientem, vicinia lucis afflatum, tanto magis, quanto magis propinquat egressui: ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur; illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque et non justificabitur in conspe- Ps. 142. 2. ctu Dei omnis vivens: et tamen justus ex fide vivit. Et induti sunt sancti justitia, alius magis Abac. 2. 4. alius minus. Et nemo hic vivit bene peccato, et Job. 29. 14. hoc alius magis, alius minus: optimus autem est, qui minimum.

14. Sed quid ego, tanquam oblitus cui lo- CAP. IV. quor, doctori similis factus sum, cum proposuerim quid abs te discere velim? Sed quia de peccatorum parilitate, unde in id quod agebam incidit quæstio, examinandam tibi sententiam meam promere statueram, jam eam tandem aliquando concludam. Quia etsi verum est, cum, qui habet unam, omnes habere virtutes; eum, qui unam non habet, nullam habere: nec sic peccata sunt paria. Quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est; nec tamen ideo non pravo pravius est, distortoque distortius. Si autem, quod puto esse verius, sacrisque litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones, ut corporis membra; non quod videantur locis, sed quod sentiantur affectibus; et aliud illuminatur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine et tenebroso inumbratur obstaculo; profecto ita ut quisque illustratione piæ caritatis affectus est, in alio actu magis, in alio minus, in aliquo nihil, sic potest dici habere aliam et aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere virtutem. Nam et major est in isto caritas, quam in illo, recte possumus dicere; et aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad caritatem, quæ pietas est: et in ipso uno homine quod majorem habeat pudicitiam quam patientiam, et majorem hodie quam heri, si proficit; et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam.

15. Et ut generaliter breviterque complectar, quam de virtute habeam notionem, quod ad recte vivendum attinet, virtus est caritas, qua id, quod diligendum est, diligitur. Hæc in aliis major in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima vero, quæ jam non possit augeri, quandiu hic homo vivit, est in nemine: quandiu autem augeri potest, profecto illud, quod minus est quam debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra, 3. Reg. 18. 46. qui faciat bonum, et non peccet. Ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens. Ps. 142. 2. Propter quod vitium, si dixerimus quod pecca- 1. Johan. 1. 8. tum non habemus, nosmetipsos seducimus, et

CLASSIS III. AN. 415.

Matt. 6. 12.

veritas in nobis non est. Propter quod etiam quantumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere, Dimitte nobis debita nostra: cum jam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Videt itaque, qui recte videt, unde, et quando, et ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit. Si autem præcepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret, et videret unde averteretur, quo conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitatis præceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratiam Dei amplius honoretur.

CAPUT V. Solutio quæstionis.

Rom. 13. 10. Matt. 22. 40.

46. Quæ si ita se habent, unde fiet omnium reus, si in uno offendat, qui totam Legem servaverit? An forte quia plenitudo Legis caritas est, qua Deus proximusque diligitur, in quibus B præceptis caritatis tota Lex pendet et Prophetæ, merito fit reus omnium, qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adversus illam faciendo: quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, diliges proximum tuum tamquam teipsum. Delectio proximi malum non operatur; Plenitudo autem Legis, caritas. Nemo autem diliget proximum, nisi diligens Deum, et hoc quantum potest: proximo impendat, quem diligit tamquam semetipsum, ut et ille diligat Deum, quem si ipse non diligit, nec se nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam Legem servaverit, si in uno offenderit, fit omnium reus, quia contra caritatem facit; unde tota Lex pendet. Reus itaque fit omnium, C faciendo contra eam, in qua pendent omnia.

Rom. 13. 9. 10. etc.

17. Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit contra caritatem, qui gravius peccat; minus, qui levius? Et hoc ipso quod admittit, sit quidem omnium reus: sed gravius peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; levius autem vel in paucioribus peccans, minus reus: tanto majore scilicet reatu, quanto amplius; tanto minore, quanto minus peccaverit: tamen etiamsi in uno offenderit, reus omnium est, quia contra eam facit, in qua pendent omnia? Quæ si vera sunt, eo modo et illud absolvitur, quod ait homo etiam apostolicæ gratiæ, *In multis enim offendimus omnes.* Omnes enim offendimus, sed unus gravius, alius levius, quan- a to quisque (*a*) gravius leviusque peccaverit: D tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo et proximo minor: et rursus, tanto minor in peccati perpetratione, quanto major in Dei et proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanior caritatis. Et tunc perfecti sumus in caritate, quando nihil restat ex infirmitate.

Iac. 3. 2.

18. Nec sane, quantum arbitror, putandum est leve esse peccatum in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores A ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contemto paupere instructiore atque sanctiore? Si autem de quotidianis consessibus loquitur, quis non hinc peccat? si tamen peccat, nisi cum apud seipsum intus ita judicat, ut ei tanto melior quanto ditior illo esse videatur. Hoc enim videtur significasse, cum dicit, *Nonne judicatis apud vosmetipsos, et facti estis judices iniquarum cogitationum?*

CLASSIS III. AN. 415.

Iac. 2. 4.

CAP. VI.

Ibid. 8.

19. Lex itaque libertatis, lex caritatis est, de qua dicit, *Si tamen legem perficitis regalem secundum Scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti a lege tamquam transgressores.* Et post illam senten- B tiam ad intelligendum difficilimam, de qua satis dixi, quod dicendum putavi, eamdem legem libertatis commemorans, *Sic loquimini*, inquit, *et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari.* Et quoniam quid paulo ante dixerit, novit, *quoniam in multis offendimus omnes*, suggerit Dominicam tamquam quotidianam quotidianis, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam. *Judicium enim*, inquit, *sine misericordia illi, qui non facit misericordiam.* Hinc enim et Dominus, *Dimitte*, inquit, *et dimittetur vobis: date, et dabitur vobis.* * *Superexsultat autem misericordia judicio;* non dictum est, vincit misericordia judicium, non enim est adversa judicio; sed *superexsultat*, quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam C præstiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur Deus.

Iac. 2. 12.

Ibid. 13.

Lucæ 6. 37.

Iac. 2. 13.

* κατα καυχᾶται.

Matt. 5. 7.

20. Et hoc utique justum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt; et detur eis, qui dederunt, Inest quippe Deo et misericordia judicanti, et judicium miseranti. Propter quod ei dicitur, *Misericordiam et judicium cantabo tibi Domine.* Nam quisquis velut nimium justus judicium sine misericordia quasi securus exspectat, iram justissimam provocat, quam timens ille dixit, *Ne intres in judicium cum servo tuo.* Unde dicitur populo contumaci. *Quid vultis mecum judicio contendere?* Cum enim rex justus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor; aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Quæ igitur spes est, nisi superexsultet misericordia D judicio? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt, veraciter dicendo, Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus; et sine murmuratione dando. Hilarem enim datorem diligit Deus. Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiæ operibus loquitur, ut quos vehementer illis sententiis terruerat, consoletur; cum admonet, quomodo etiam quotidiana peccata, sine quibus hic non vivitur, quotidianis remediis expientur: ne homo, qui cum in uno offenderit fit omnium reus, in multis offendendo (quia in multis offendimus omnes) (*b*) propter b

Psal. 100. 1.

Psal. 142. 2.

Jer. 2. 29.

Prov. 20. 8. et 9.

Matt. 6. 12.

2. Cor. 9. 7.

Iac. 5. 16.

(*a*) MSS. undecim, *magis minusve peccaverit.*

(*b*) MSS. aliquot omissa voce, *propter*, habent sic: *magnum aggerem reatus sui minutatim collectum ad tribunal tanti judicis pervehat.*

CLASSIS II. AN. 415. magnum aggerem reatus sui minutatim collectum, ad tribunal tanti judicis perveniat, et eam, quam non fecit, misericordiam non inveniat: sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa.

21. Multa dixi, quibus tibi tædium fortassis inferrem, qui hæc, quæ tamen approbas, non exspectas discere, quod ea docere consuevisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet, (nam quali eloquio explicata sint, non nimis curo,) si quid ergo in eis est, quod eruditionem offendat tuam, quæso, ut rescribendo admoneas, et me corrigere non graveris. Infelix est enim, qui non tantos et tam sanctos tuorum studiorum labores, et digne honorat, et de his Domino Deo nostro, cujus munere tales es, gratias agit. Unde cum libentius debeam a quolibet discere quod inutiliter ignoro, quam promptius quoslibet docere quod scio; quanto justius abs te hoc caritatis debitum flagito, cujus doctrina, in nomine et adjutorio Domini, tantum in latina lingua ecclesiasticæ litteræ adjutæ sunt, quantum numquam antea potuerunt.
Jac. 2. 10. Maxime tamen istam sententiam, *Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*, si quo alio modo exponi melius posse novit tua dilectio, per Dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris.

EPISTOLA CLXVIII.*

* Ex lib. de Gest. Pelag. Quæ autem 168 erat, nunc 31.

Timasius et Jacobus Augustino gratias agentes pro scripto ipsis libro de *natura et gratia*, adversus libellum Pelagii naturam non sine gratiæ invidia defendentis.

Domino vere beatissimo, et merito venerabili patri episcopo Augustino, Timasius *et* Jacobus *in Domino salutem.*

Scripta forte an. 415. Ps. 106. 20. Ita *nos refecit et recreavit gratia Dei ministrata per verbum tuum, ut prorsus germani dicamus.* Misit verbum suum, et sanavit eos, *Domine beatissime et merito venerabilis pater. Sane ea diligentia ventilasse sanctitatem tuam textum ejusdem libelli reperimus, ut ad singulos apices responsa reddita stupeamus, sive in his quæ refutare, detestari, aut fugere deceat Christianum; sive in illis, in quibus non satis invenitur errasse, quamvis nescio qua calliditate, in ipsis quoque gratiam Dei credidit supprimendam. Sed unum est, quod nos in tanto beneficio afficit quia tarde hoc tam præclarum gratiæ Dei munus effulsit. Si quidem contigit* (a) *absentes fieri quosdam, quorum cæcitati ista tam perspicuæ veritatis illustratio deberetur; ad quos, etsi tardius, non diffidimus, propitio Deo, eamdem gratiam pervenire, qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Nos vero, etsi olim spiritu claritatis, qui in te est, docti, subjectionem ejus abjecerimus erroris, in hoc etiam nunc gratias agimus, quod hæc, quæ ante credidimus, nunc aliis aperire didicimus, viam facilitatis uberiore sanctitatis tuæ sermone pandente:* et alia manu: *Incolumem beatitudinem tuam, nostrique memorem, misericordia Dei nostri glorificet in æternum.* 1. Tim. 2. 4.

EPISTOLA CLXIX.*

* Alias CII. quæ autem 169. erat, nunc 35.

Augustinus Evodio respondens ad duas quæstiones, de Trinitate, et de columba, in qua Spiritus-Sanctus demonstratus est: docens difficiliorum hujuscemodi quæstionum intelligentiam minime necessariam esse ad salutem.

Augustinus episcopus, Evodio episcopo.

Scripta exeunte an. 415. CAPUT I.

1. Si ea quæ me magis occupant, a quibus in aliud averti nolo, sanctitas tua nosse tanti habet, mitto aliquem qui tibi describat. Jam enim plura perfecta sunt, quæ hoc anno ante pascha propinquante quadragesima a nobis fuerant inchoata. Nam tribus illis libris *de civitate Dei*, contra dæmonicolas inimicos ejus, duos alios addidimus: quibus quinque libris satis disputatum arbitror adversus eos, qui propter præsentis vitæ felicitatem deos colendos putant, eamque felicitatem a nobis impediri opinantes, Christiano nomini infesti sunt. Deinceps dicendum est, sicut primo libro polliciti sumus adversus, eos qui propter vitam post mortem futuram necessarium existimant cultum deorum suorum, propter quam vitam nos Christiani sumus. Dictavi etiam trium Psalmorum expositiones, non parvis voluminibus, sexagesimi septimi, septuagesimi primi, septuagesimi septimi. Reliqui nondum dictati neque tractati, vehementer a nobis exspectantur atque flagitantur. Ab his me revocari et retardari, irruentibus de transverso quibuslibet quæstionibus, nolo: ita ut nec libros *de Trinitate*, quos diu in manibus verso, nondumque complevi, modo adtendere velim; quoniam nimis operosi sunt, et a paucis eos intelligi posse arbitror: unde magis urgent quæ pluribus utilia fore speramus. 1. de civitate Dei cap. 36.

2. Non enim, ut scribis, *Qui ignorat ignorabitur*, de hac re dixit Apostolus, tamquam ista pœna ille plectendus sit, qui non valet intelligentia sic discernere ineffabilem Trinitatis unitatem sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde hoc dicebat Apostolus. Lege, et videbis quod ea loquebatur, quæ fidem vel mores multorum ædificarent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac vita de re tanta esse potest, intelligentiam perveniret, id est ut linguis pro- 1. Cor. 14. 38. 1. Cor. 14.

(a) *Ipsum præcipue* Pelagium *cogitabant* Timasius et Jacobus, *cum dicerent, hoc se affici*, quod tarde illum *librum scripserint.*.. *Nomen quippe vel nomina ipsi quoque adhuc tacenda putaverant, ut, vivente amicitia, error potius moreretur amicorum.* Hæc verba sunt Augustini in lib. de Gestis Pelagii c. 25. proxime post allatum epistolæ superioris exemplum.

CLASSIS III. AN. 415.

phetia præponeretur, ut non perturbate illa gererentur, quasi prophetiæ spiritus etiam invitos loqui cogeret, ut mulieres in ecclesia tacerent, ut omnia honeste et secundum ordinem fierent. Hæc cum ageret ait, *Si quis videtur esse propheta, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini est mandatum. Si quis autem ignorat, ignorabitur:* his verbis coercens, et ad pacificum ordinem revocans inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellere, cum superbiendo cuncta turbarent. *Si quis ergo videtur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat, inquit, quæ scribo vobis, quia Domini est mandatum.* Si quis videtur esse, et utique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione et cohortatione opus habet, quia omnia judicat, et a nemine judicatur. Illi ergo seditiones et perturbationes in ecclesia faciebant, qui videbantur esse in ecclesia, quod non erant. Hos docet cognoscere Domini esse mandatum, *quia non est seditionis Deus, sed pacis. Si quis autem ignorat ignorabitur*, id est improbabitur. Non enim Deus, si ad scientiam referas, ignorat eos, quibus dicturus est, *Non novi vos*; sed eorum improbatio hoc verbo insinuata est.

Ibid. 37. et 38.

I. Cor. 14. 33. et 38.

Lucæ 13.27.

3. Cum autem Dominus dicat, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt;* eaque visio nobis in fine summum præmium promittatur, non est metuendum si nunc ad liquidum, quæ de Dei natura credimus, conspicere non valemus, ne inde sit dictum, *Qui ignorat, ignorabitur*. Quia enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Hæc stultitia prædicationis ac stultum Dei, quod sapientius est hominibus, multos contrahit ad salutem, ut non solum qui nondum certa valent intelligentia conspicere naturam Dei, quam fide tenent, verum etiam qui nondum in ipsa anima sua ita incorpoream substantiam a corporis generalitate discernunt, quemadmodum certi sunt se vivere, nosse velle, ideo non sint alieni a salute, quam stultitia illa prædicationis fidelibus confert.

Matt. 5. 8.

I. Cor. 1.21.

4. Nam si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus. Si autem, quod veritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt, sanandi per Christum, et hunc crucifixum, ut ubi abundavit peccatum, superabundet gratia; miris fit modis per altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, et per inscrutabilia judicia ejus, ut et nonnulli a corporibus incorporea discernentes, cum sibi ex hoc magni videntur, et irrident stultitiam prædicationis, qua salvi fiunt credentes, ab unica via longe exerrent, quæ ad vitam æternam sola perducit: et multi in cruce Christi gloriantes, et ab eadem via non recedentes, etiamsi ista, quæ subtilissime disseruntur, ignorant, quia (a) non perit unus ex illis pro quibus mortuus est, ad eamdem perveniant æternitatem, veritatem, caritatem, id est ad stabilem, certam plenamque felicitatem, ubi manentibus, videntibus, amantibus sunt cuncta perspicua.

Johan. 17. 12.

CAPUT II.

5. Proinde in unum Deum Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum firma pietate credamus: ita ut nec Filius credatur esse qui Pater est, nec Pater qui Filius est, nec Pater nec Filius qui utriusque Spiritus est. Nihil putetur in hac Trinitate temporibus locisve distare; sed hæc tria æqualia esse et coæterna, et omnino esse una natura: non a Patre aliam, et a Filio aliam, et a Spiritu Sancto aliam conditam esse creaturam: sed omnia et singula quæ creata sunt vel creantur, Trinitate creante subsistere: nec quemquam liberari a Patre sine Filio et Spiritu-Sancto, aut a Filio sine Patre et Spiritu-Sancto, aut a Spiritu-Sancto sine Patre et Filio; sed a Patre et Filio et Spiritu-Sancto, uno vero, vereque immortali, id est omni modo incommutabili solo Deo. Multa autem etiam separatim in Scripturis de singulis dici, ut insinuetur, quamvis inseparabilis Trinitas, tamen Trinitas: ut quamadmodum simul dici non possunt cum sonis corporalibus commemorantur, quamvis simul sint inseparabiliter; ita et quibusdam Scripturarum locis, et per quasdam creaturas singillatim, vicissimque monstrentur, sicut Pater in voce, qua sonuit, *Tu es filius meus*, et filius in homine, quem suscepit ex virgine; et Spiritus-Sanctus in columbæ specie corporali: hæc se paratim quidem, sed nullo modo separata tria illa demonstrant.

Psal. 2. 7. Luc 6.2.7. Matt. 3. 16.

6. Ad hoc utcumque intelligendum assumimus memoriam, intelligentiam, voluntatem. Quamvis enim hæc suis separatisque temporibus singillatim singula enuntiemus, nihil tamen horum sine aliis duobus agimus aut dicimus. Nec ideo putanda sunt hæc tria Trinitati sic comparata, ut omni ex parte conveniant. Cui enim similitudini in disputando convenientia tanta conceditur, ut ei rei, cui adhibenda est, ex omni parte coaptetur? vel quando ex creatura ad Creatorem aliquid simile assumitur? Primo ergo in hoc invenitur ista similitudo dissimilis, quod tria hæc, memoria, intelligentia, voluntas, animæ insunt, non eadem tria est anima: illa vero Trinitas non inest, sed ipsa Deus est. Ideo ibi mirabilis simplicitas commendatur; quia non ibi aliud est esse, aliud intelligere, vel si quid aliud de Dei natura dicitur: anima vero quia est, etiam dum non intelligit, aliud est quod est, aliud quod intelligit. Deinde quis audeat dicere Patrem non intelligere per seipsum, sed per Filium, sicut memoria non intelligit per seipsam, sed per intellectum, vel potius anima ipsa, cui hæc insunt, per intellectum tantummodo intelligit; sicut per memoriam tantummodo meminit, et per voluntatem tantummodo vult? Ad hoc ergo adhibetur ista similitudo, ut quoquo

(a) MSS. duo v. *non perit unus ex pusillis, pro quibus mortuus est*. Prope accedit Sulpitian cod. qui habet *non perit unus pusillus, pro quibus etc.*

CLASSIS III. AN. 415.

modo intelligatur, quemadmodum horum trium in anima cum singula nomina enuntiantur, quibus eadem singula demonstrantur, tamen unumquodque nomen his tribus cooperantibus enuntiatur, cum et reminiscendo et intelligendo et volendo dicitur: ita nullam esse creaturam, qua vel solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus Sanctus demonstretur, quam non simul Trinitas operetur, quæ inseparabiliter operatur: ac per hoc nec vocem Patris, nec animam et carnem Filii, nec columbam Spiritus-Sancti esse factam, nisi eadem cooperante Trinitate.

7. Nec sane sonus ille vocis, qui continuo esse destitit, coaptatus est in unitatem personæ Patris, nec illa columbæ species corporalis coaptata est in unitatem personæ Spiritus-Sancti. Matt. 17. 5. Nam ipsa quoque, sicut nubes illa lucida, quæ operuit in monte cum tribus Discipulis Salvatorem, vel potius sicut ille ignis, qui eumdem Act. 2. 3. Spiritum-Sanctum demonstravit, officio significationis impleto, mox esse desivit. Sed solus homo, quia propter ipsam naturam liberandam illa omnia fiebant, in unitatem personæ Verbi Dei, hoc est unici Filii Dei mirabili et singulari susceptione coaptatus est, permanente tamen Verbo in sua natura incommutabiliter, in qua nihil compositi cum quo subsistat ulla phantasia humani animi suspicandum est. Legitur quidem, Sap. 7. 22. *Et spiritus sapientiæ multiplex;* sed recte dicitur etiam simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt quæ habet; simplex autem, quia non aliud, quam quod habet, est: sicut dictus est Filius habere vitam in semetipso, et eadem vita Johan. 5. 26. ipse est. Homo autem Verbo accessit, non Verbum in hominem convertibiliter accessit; atque ita et Filius Dei simul cum homine suscepto dicitur; unde idem Filius Dei incommutabilis est atque coæternus Patri, sed in Verbo solo; et sepultus est Filius Dei, sed in carne sola.

Vide epist. 187, c. 3. 11. 8. et 9. 8. Proinde quæ de Filio Dei verba dicuntur, videndum est secundum quid dicantur. Non enim homine assumto personarum numerus auctus est, sed eadem Trinitas mansit. Nam sicut in homine quolibet, præter unum illum, qui singulariter susceptus est, anima et corpus una persona est, ita in Christo Verbum et homo una persona est. Et sicut homo, verbi gratia, philosophus non utique nisi secundum animam dicitur, nec ideo tamen absurde, sed congruentissima et usitatissima loquutione dicimus philosophum cæsum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cum totum secundum carnem accidat, non secundum illud quod est philosophus: ita Christus, Deus, Dei Filius, Dominus gloriæ, et si quid hujusmodi secundum Verbum dicitur; et tamen recte dicitur Deus crucifixus, cum hoc eum secundum carnem passum esse, non secundum illud, quo Dominus gloriæ est, non habentur incertum.

Lucæ 3. 22. Act. 2. 3. 9. Sonitus autem ille vocis, et columbæ species corporalis, et linguæ divisæ velut ignis, qui insedit super unumquemque eorum, sicut illa in monte Sina, quæ terribili specie facta sunt, et sicut columna illa nubis per diem, et flammæ per noctem, significativa operatione acta atque transacta sunt. Illud in his maxime cavendum est, ne cuiquam Dei natura vel Patris, vel Filii, vel Spiritus-Sancti commutabilis et convertibilis esse credatur. Nec moveat quod aliquando res, quæ significat nomen ejus rei quam significat, accipit. Spiritus-Sanctus dictus est corporali specie tamquam columba descendisse et mansisse super eum. Sic enim et petra Christus, quia significat Christum. Exodi 19. 18. Exod. 13. 21. Marci 1. 10. 1. Cor. 10. 4.

CAP. III. Ps. 2. 7. Matt. 3. 17.

10. Minor autem tibi videri sonitum vocis illius, qua dictum est, *Tu es filius meus:* non mediante anima, sed divino nutu sola corporali natura sic fieri potuisse; et non tibi videri eodem modo potuisse fieri animantis cujuslibet speciem corporalem motumque viventi similem, divino nutu, nullo animali interposito spiritu. Si enim obtemperat Deo creatura corporea sine vivificantis animæ ministerio, ut edantur soni quales edi ex corpore animato solent, ut forma loquutionis articulatæ auribus inferatur; cur non obtemperet, ut sine animæ vivificantis ministerio figura, motusque volucris, eadem potentia Creatoris, ingeratur adspectibus? An sensus audiendi hoc mereri potest, videndi non potest, cum ex adjacenti materia (a) corpus utrumque formetur, et quod insonat auribus et quod apparet adspectibus, et vocis articuli et lineamenta membrorum, et audibilis et visibilis motus ut, et verum sit corpus quod sentitur corporis sensu, et nihil sit amplius quam quod sentitur corporis sensu? Anima enim nullo sensu corporis vel in aliquo animante sentitur. Non igitur est opus quærere quomodo apparuerit columbæ species corporalis, sicut non quærimus quomodo sonuerint voces articulati corporis. Si enim potuit anima non esse media ubi, vox, non quasi vox dicitur facta; quanto magis potuit, ubi dicitur *tamquam columba*, hoc verbo significata sola specie corporali oculis reddita, non natura viventis animantis expressa? Hoc modo etiam illud dicitur: *Factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus vehemens*, et visæ sunt illis linguæ divisæ velut ignis: ubi dicitur species quædam quasi flatus, et velut ignis sensibilis usitatis similis notisque naturis, non ipsæ usitatæ notæque naturæ ad tempus factæ significari videntur. Act. 2. 2.

11. Si autem subtilior ratio vel excellentior vel vestigatio demonstrat eam naturam, quæ nec temporaliter nec localiter movetur, non moveri nisi per illam, quæ temporaliter tantum, non localiter moveri potest; consequens erit ut omnia illa per ministerium creaturæ viventis effecta sint, sicut per Angelos fiunt, unde diligentius disserere et longum est, et non necessarium. Huc accedit, quia sunt visiones, quæ apparent spiritui tamquam corporis sensibus, non solum

(a) Sic Vaticanus codex. At alii habent, *corporis*.

CLASSIS III. AN. 415.

dormientibus vel furentibus, sed aliquando sanæ mentis vigilantibus; non per fallaciam illudentium dæmonum, sed per aliquam revelationem spiritalem, quæ fit per formas incorporeas corporibus similes; quæ discerni omnino non possunt; nisi divino adjutorio plenius revelentur, et mentis intelligentia dijudicentur, vix aliquando cum fierent, sed plerumque postea cum transierunt. Quæ cum ita sint, sive in naturis corporeis, sive sola specie corporali, natura autem spiritali nostro spiritui tamquam sensibus corporis apparere videantur, quando hæc sacra scriptura commemorat, cujus istorum duorum generis sint, et utrum mediante viva creatura fiant, si corpore fiunt, judicare temere non debemus: dum tamen Creatoris, hoc est summæ atque ineffabilis Trinitatis invisibilem, incommutabilemque naturam, et a mortalium carnalium sensibus, et ab omni convertibilitate, sive in melius, sive in deterius, sive in quodlibet aliud atque aliud, remotam atque discretam, vel sine ulla dubitatione credamus, vel qualicumque etiam intelligentia capiamus.

CAP. IV. — *Matt. 3. 17. Mar. 1. 10. Lucæ 3. 22. Ps. 109. 3.*

12. Hæc tibi de duabus quæstionibus, hoc est de Trinitate et columba, in qua Spiritus-Sanctus non sua natura, sed significativa specie demonstratus est; sicut et Filius Dei non sua nativitate, de qua Pater dixit, *Ante luciferum genui te*, sed in homine suscepto ex utero virginis, a Judæis crucifixus est; videris quam otioso ego tamen occupatissimus scribere potui. Nec putavi omnia pertractanda, quæ posuisti in litteris tuis: verum ad illa duo, quæ ex me audire voluisti, me respondisse, et si non sufficienter aviditati tuæ, tamen caritati obedienter existimo.

13. Præter autem illos duos libros, quos tribus me adjunxisse supra * commemoravi, et *(* cap. 1. n. 1.)* trium Psalmorum expositionem, scripsi etiam librum * ad sanctum presbyterum Hieronymum *(* quæ est Epist. 166.)* *de animæ origine*, consulens eum quomodo defendi possit illa sententia, quam religiosæ memoriæ Marcellino suam esse scripsit, *singulas animas novas nascentibus fieri*, ut non labefactetur fundatissima Ecclesiæ fides, qua inconcusse credimus, quod in Adam omnes moriuntur, et nisi per Christi (a) gratiam liberentur, *(1. Cor. 15. 22.)* quod per suum Sacramentum etiam in parvulis operatur, in condemnationem trahuntur. Scripsi et alium * ad eumdem, quomodo illi videatur *(Epist. 167.)* accipiendum quod scriptum est in epistola Jacobi, *Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* *(Jac. 2. 10.)* Sed in hoc dixi etiam quid mihi videatur: in illo autem de animæ origine tantum quid ei videatur, consultatoria quadam disputatione quæsivi. Occasionem quippe cujusdam sanctissimi et studiosissimi juvenis presbyteri Orosii, qui ad nos ab ultima Hispania, id est ab oceani littore solo sanctarum scripturarum ardore inflammatus advenit, amittere nolui, cui, ut ad illum quoque pergeret, persuasi. Huic etiam ipsi Orosio ad quædam interrogata, quæ illum de Priscillianistarum hæresi, et Origenis quibusdam opinionibus, quas non recepit Ecclesia, permovebant, uno libro non grandi quanta potui brevitate et perspicuitate respondi. Scripsi etiam grandem quemdam librum * adversus Pelagii hæresim, *(* Lib. de natura et gratia ad Timasium et Jacobum.)* cogentibus nonnullis fratribus, quibus contra gratiam Christi opinionem perniciosissimam ille persuaserat. Hæc omnia si habere volueris, aliquem mitte qui tibi cuncta describat. Me autem permitte bis vacare quærendis atque dictandis, quæ quoniam multi sunt necessaria, præponenda esse arbitror ad valde paucos pertinentibus inquisitionibus tuis.

EPISTOLA CLXX. *

(Alias LXVI. Quæ autem 170. erat, nunc 54.)*

Alypius et Augustinus Maximo medico recens ab Ariana hæresi ad fidem catholicam converso, hortantes ut studeat et alios eodem adducere, præsertim cum nonnullos in errorem adduxisset auctoritate sua: instruentes illum adversus eos, qui de trium personarum eadem essentia impie disputant.

Domino eximio meritoque honorabili, et religioso fratri (b) MAXIMO, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte an. 415.

1. CUM a sancto fratre et coepiscopo nostro Peregrino, de tua tuorumque non corporali, sed spirituali salute præcipue quæreremus, de tua quidem lætos, de tuorum vero tristes nos ejus responsa fecerunt, quod non sunt Ecclesiæ catholicæ salubri correctione sociati. Et quia id cito futurum sperabamus, adhuc non esse factum multum dolemus, Domine eximie meritoque honorabilis et religiose frater.

2. Proinde caritatem tuam in Domini pace salutantes, et præcipimus, et rogamus, ut eos quod didicisti docere non differas, unum scilicet Deum esse solum, cui servitus illa debetur, quæ λατρεία græco vocabulo nuncupatur. Ipsum enim verbum est in Lege, ubi scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli * servies*: *(Deut. 6. 13. * λατρεύσεις)* quem si Deum Patrem tantummodo dixerimus, respondebitur, Ergo λατρεία Filio non debetur: quod nefas est dicere. Si autem debetur, quomodo ergo uni tantum debetur Deo, si et Patri et Filio debetur, nisi quia unus Deus, cui soli per λατρείαν servire jussi sumus, ita dicitur solus Deus, ut et Pater intelligatur et Filius, immo etiam et Spiritus-Sanctus? De illo quippe dicit Apostolus, *Nescitis quia corpora vestra templum sunt in vobis Spiritus-Sancti*, *(1. Cor. 6. 19.)*

(b) Lov. *et nisi Christi gratia liberentur, qui per suum* etc. At nostram lectionem præferunt MSS. omnes.

(a) MSS. constanter hic et in sequente epistola præferunt nomen, *Maximi*; præterquam quod vetustiores Corbeiensis, Germanensis etc. hancce inscriptionem præmittunt; *Sanctorum Alypii et Augustini ad Maximum medicum Thenitanum Eunomianistam.* Attamen in Possidii indiculo c. 5. dicitur scripta hæc epistola *ad Maximinum.* In MSS. Maximus dicitur *Medicus civis Thenitanus.*

quem habetis a Deo, et non estis vestri. Emti A *enim estis magno pretio. Glorificate Deum, et portate in corpore vestro:* quem *Deum*, nisi Spiritum-Sanctum, cujus corpora nostra dixerat esse templum? Debetur ergo λατρεία Spiritui-Sancto. Nam si templum ei facere, sicut Salomon fecit de lignis et lapidibus, juberemur utique faciendo templum, λάτρειαν exhibere convinceremur, quanto magis λατρείαν debemus cui non templum facimus, sed sumus?

3. Ac per hoc si Patri et Filio et Spiritui-Sancto λατρεία debetur, et exhibetur a nobis, de qua dictum est, *Dominum Deum tuum adorabis, et soli illi servies:* proculdubio Dominus Deus noster, cui solo per λατρείαν servire debe- B mus, non est Pater solus, nec Filius solus, nec solus Spiritus-Sanctus; sed ipsa Trinitas unus Deus solus, Pater, et Filius, et Spiritus-Sanctus: non ut Pater sit ipse qui Filius, vel Spiritus-Sanctus ipse sit aut Pater aut Filius, cum sit in illa Trinitate Pater Filii solius, et Filius Patris solius, Spiritus autem sanctus et Patris et Filii sit Spiritus: sed propter unam eamdemque naturam atque inseparabilem vitam, ipsa Trinitas, quantum ab homine potest, fide præcedente intelligitur unus Dominus Deus noster, de quo dictum est, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies;* et quem prædicat Apostolus;

Rom. 11. 36. ait enim, *Quoniam ex ipso, et in ipso, et per* C *ipsum sunt omnia: ipsi gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

4. Non enim sic ex Deo Patre Unigenitus Filius, quemadmodum ex illo est universa creatura, quam ex nihilo creavit. Hunc quippe de sua substantia genuit, non ex nihilo fecit: nec eum ex tempore genuit, per quem cuncta tempora condidit. Quoniam sicut flamma splendorem, quem gignit, tempore non præcedit; ita Pater nunquam sine Filio fuit. Ipse est quippe Sapientia Dei Patris, de qua scriptum est *Splen-*

Sap. 7. 26. *dor est enim Lucis æternæ.* Luci ergo cujus candor est, id est Deo Patri sine dubio coæterna est. Et ideo non sicut in principio fecit Deus cœlum et terram, ita in principio fecit Verbum; sed *in principio erat Verbum.* Spiritus quoque D sanctus non sicut creatura ex nihilo est factus:

a sed sic a Patre (*a*) Filioque procedit, ut nec a Filio, nec a Patre sit factus.

5. Hæc Trinitas unius est ejusdemque naturæ atque substantiæ; non minor in singulis, quam in omnibus, nec major in omnibus, quam in singulis; sed tanta in solo Patre, vel in solo Filio, quanta in Patre simul et Filio; et tanta in solo Spiritu-Sancto, quanta simul in Patre et Filio et Spiritu-Sancto. Neque enim Pater, ut haberet Filium de seipso, minuit seipsum; sed ita genuit de se alterum se, ut totus maneret in se, et esset in Filio tantus, quantus et solus. Similiter et Spiritus-Sanctus integer de integro, non præcedit unde procedit, sed tantus cum illo quantus ex illo, nec minuit eum procedendo, nec auget hærendo. Et hæc omnia nec confuse unum sunt, nec (*b*) disjuncte tria sunt: sed cum b sint unum, tria sunt, et cum sint tria, unum sunt. Proinde qui tam multis cordibus fidelium suorum donavit ut essent cor unum, quanto magis conservat in seipso ut sint hæc tria et singula Deus, et simul omnia non tres dii, sed unus Deus? Hic est unus Dominus Deus noster, cui universa pietate servitur, cui soli λατρεία illa debetur.

6. Qui cum in rebus, quæ nascuntur in tempore, sua bonitate effecerit, ut suæ substantiæ prolem quælibet res gignat, sicut homo gignit hominem, non alterius naturæ, sed ejus cujus ipse est; vide quam impie dicatur ipse non genuisse id quod ipse est. Hæc enim propinquitatis sunt nomina, non naturæ; et ideo ad aliquid, vel relativa dicuntur, quæ aliquando eadem sunt, aliquando diversa. Eadem scilicet cum frater refertur ad fratrem, amicus ad amicum, vicinus ad vicinum, cognatus ad cognatum, et si qua similia, quæ infinitum est velle omnia percurrere. In his enim quod est iste ad illum, hoc est ille ad istum. Diversa sunt autem, sicut pater ad filium, filius ad patrem, socer ad generum, gener ad socerum, dominus ad servum, servus ad dominum. Non est quidem hoc iste ad illum, quod ille ad istum; sed ambo tamen homines sunt: relatio diversa est, non natura. Quoniam si adtendas quid sit alter ad alterum, non est hoc ad illum iste, quod ad istum ille: quia iste pater, ille filius; aut iste socer, ille gener; aut iste dominus, ille servus. Si autem adtendas quid quisque sit ad seipsum, vel in seipso, hoc est ille quod iste; quia ille homo est sicut iste. Unde intelligit prudentia tua non ab eis rationabiliter dici, a quorum errore te Dominus liberavit, ideo Dei Patris et Dei Filii naturam esse diversam, quia iste Pater est, ille Filius: et Deum Patrem non genuisse id quod est ipse, quia non genuit Patrem Filii sui, quod est ad illum ipse. Quis enim non videat ista vocabula non in seipsis demonstrare naturas, sed alterius ad alterum significare personas?

7. Tale est etiam illud, quod simili loquuntur errore, ideo Filium alterius esse naturæ, diversæque substantiæ, quia Pater Deus non est de altero Deo, Filius autem Deus est quidem, sed de Patre Deo; et hic enim non indicatur substantia, sed origo, id est non quid sit, sed unde sit quisque vel non sit. Neque enim Abel et Adam ideo non unius naturæ atque substantiæ fuerunt, quia iste fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergo utriusque natura quæritur, homo Abel, homo Adam: si autem origo, primus homo ex quo Abel, nullus homo ex quo Adam. Ita in Deo Patre et Deo Filio, si utriusque natura quæratur, uterque Deus, nec (*c*) magis c

(a) Abest *filioque*, MSS. Corb. Germ. Regio, et Victorino. Alii quidam codices, uti et editiones Bad. Am. Er. hunc versum prorsus omittunt, *sed nec a Patre Filioque procedit, ut nec a Filio, nec a Patre sit factus.*

(b) Editi, *distincte*. At MSS. disjuncte.

(c) Editi, *magis magnus alter* etc. At Vaticani MSS. duo, *nec magis alter altero Deus*. Duo Gallicani, *nec major* etc.

CLASSIS III. AN. 415.

alter altera Deus: si autem origo, Pater est Deus de quo Filius Deus; de quo autem Pater, nullus est Deus.

8. Frustra itaque ad hoc respondere conantes dicunt, Sed homo cum passione generat, Deus autem sine passione genuit Filium. Hoc enim non solum ipsos nihil, sed nos adjuvat plurimum. Nam si temporalibus et passibilibus rebus Deus tribuit, ut quod sunt hoc generent; quanto magis ipse æternus et impassibilis, non aliud quam est, ipse generavit, unus unicum; ideo nostra inenarrabili admiratione, quoniam sine passione, et tanta secum æqualitate, ut eum nec potestate præcederet, nec ætate. Sed ideo totum quod habet, quod potest, non tribuit sibi, sed Patri, quia non est a seipso, sed a Patre. Æqualis est enim Patri; sed hoc quoque accepit a Patre: nec sic accepit unde esset æqualis, quasi prius fuerit inæqualis; sed natus æqualis, sicut semper natus, ita semper æqualis. Non itaque inæqualem genuit, et æqualitatem jam nato addidit; sed gignendo eam dedit, quia æqualem non imparem genuit. Ideo in forma Dei æqualem
Philip. 2. 6. esse Deo, non ei rapina fuerat, sed natura; quoniam id nascendo sumsit, non superbiendo præsumsit.

9. Propterea vero Patrem dicit esse majorem, quia seipsum exinanivit, formam servi accipiens, non amittens Dei: propter quam formam servi, non tantum Patre, verum etiam seipso et Spiritu
1. sent. dist. 16. Notandum. sancto minor factus est: nec tantum hac excellentissima Trinitate, sed etiam minoratus est paulo minus ab Angelis; hominibus quoque minor fuit, quando parentibus subditis fuit. Propter hanc utique formam servi, quam veniente plenitudine temporis exinanitus accepit, di-
Johan. 14. 28. xit, *Pater major me est*. Propter illam formam vero, quam nec exinanitus amisit, dixit,
Johan. 10. 30. *Ego et Pater unum sumus*, et homo scilicet factus, et permanens Deus. Homo enim assumtus est a Deo, non in homine consumtus est Deus. Ideo valde rationabiliter et Patre minor est homo Christus, et Patri æqualis est idem ipse Deus Christus.

10. Cum igitur huic rectæ atque catholicæ fidei præsentibus nobis cum magna exsultatione populi Dei consociatum te esse gaudeamus, quare adhuc de tuorum segnitia tristes sumus? Obsecramus te per misericordiam Dei, ut ipso adjuvante auferas istum mærorem de cordibus nostris. Neque enim credendum est auctoritatem tuam ad perversitatem tuorum plurimum valere potuisse, et ad correctionem valere nihil. An forte contemnunt te, quia in Ecclesiæ catholicæ participationem hac ætate venisti, cum te amplius debeant admirari, atque venerari, quia vetustissimum errorem senili quadam juventute vicisti? Absit ut resistant tibi vera dicenti, cui consenserat a veritate devianti. Absit ut nolint tecum recta sentire, cum quo eos delectavit errare. Tu tantum ora pro eis, et insta eis. immo vero adduc eos ad domum Dei tecum, qui in domo tua sunt tecum; vel te non pigeat in domum Dei cum illis venire, qui in domum tuam soliti fuerant convenire: præsertim cum Catholica mater aliquos a te petit, aliquos repetit: petit eos, quos apud te invenit; repetit eos, quos per te perdidit. Non excrucietur damnis, sed potius lætetur lucris. Adquirat filios quos non habuit, non plangat quos habuit. Oramus ad Deum, ut facias quod hortamur; et speramus de misericordia ejus, quod litteris sancti fratris et coepiscopi nostri Peregrini, et rescriptis dilectionis tuæ, cito de hac re gaudio explebitur cor nostrum, et lingua nostra exsultatione.

EPISTOLA CLXXI. *

* Alias CCXX. quæ autem 171. erat, nunc 76.

Excusat formam superioris epistolæ ad Maximum datæ.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo fratri et coepiscopo PEREGRINO, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Ad honorabilem fratrem nostrum Maximum litteras dedimus, credentes eum gratanter eas suscepturum: utrum tamen aliquid profecerimus, proxima occasione, quam reperire potueris, dignare rescribere. Sciat sane prolixas epistolas ad familiarissimos nostros, non solum laicos, verum etiam episcopos, sic quomodo ista (a) scripta est, ad eos (b) scribere nos solere, ut et cito scribantur, et charta teneantur commodius cum leguntur, ne forte istum morem nostrum nesciens, factam sibi arbitretur injuriam. Scripta post superiorem.

EPISTOLA CLXXII. *

* Alias XXX. quæ autem 172. erat, nunc 51.

Hieronymus Augustino, laudans quidem illius duos libellos *de origine animæ*, ac *de sententia Jacobi:* sed excusans cur non responderit.

Domino vere sancto, et omni mihi affectione venerabili Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

1. Virum *honorabilem frater meum filium dignationis tuæ*, *Orosium presbyterum*, *et sui merito*, *et te jubente suscepi. Sed incidit tempus difficillimum*, *quando mihi tacere melius fuit quam loqui*, *ita ut nostra studia cessarent*, *et*, *juxta Appium*, *canina exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis*, *quos meo nomini dedicasti*, *eruditissimis et omni eloquentiæ splendore fulgentibus*, *ad tempus respondere non potui. Non quod quidquam in illis reprehendendum putem: sed quia juxta beatum Apostolum*, Scripta ineunte an. 416.
Unusquisque in suo sensu abundet, alius quidem sic, alius autem sic. Rom. 14. 5. *Certe quidquid dici potuit*, *et sublimi ingenio de scripturarum sanctarum*

(a) *Scripta est ad eos forte leg. ad eum scilicet Maximum.*

(b) Sic optimæ notæ MSS. At Lov. *nos scribere*, *non solere ut et cito scribantur*, *et certa teneantur.*

CLASSIS III. AN. 413.

*hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Sed, quæso reverentiam tua, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis caussa disserimus. Ceterum æmuli, et maxime hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suscipere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certe et * dialogo, quem nuper edidi, tuæ beatitudinis, ut dignum fuerat, recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima hæresis de ecclesiis auferatur, quæ semper simulat pœnitentiam, ut docendi in ecclesiis habeat facultatem; ne, si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur.*

* Lib. 3. ad versus Pelagianos.

2. *Sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ Eustochium et Paula, et genere suo et exhortatione tua digne gradiuntur, specialiterque salutant beatitudinem tuam: omnis quoque fraternitas, quæ nobiscum Domino Salvatori servire conatur. Sanctum presbyterum* (a) *Firmum, anno præterito, ob rem earum Ravennam, et inde Africam Siciliamque direximus, quem putamus jam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adhærentes lateri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoque meas ad sanctum presbyterum Firmum direxi: quæ si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Incolumem te, et mei memorem, Christus Dominus custodiat, Domine vere sancte et beatissime Papa.* (b) et subter: *Grandem latini sermonis in ista provincia notariorum patimur penuriam: et idcirco præceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quæ asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris, fraude cujusdam amisimus.*

Sap. 7. 26.

EPISTOLA CLXXIII. *

* Alias CCIV. quæ autem 173. erat, nunc 66.

Augustinus Donato villæ Mutugennæ in diœcesi Hipponensi presbytero Donatistæ, qui jussus comprehendi et adduci ad Ecclesiam, conatus sit sibi vim inferre, suadet ut re sobrie perpensa resipiscat, docens pravam voluntatem recte cogi ad meliora.

DONATO presbytero partis Donati AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ.

Scripta circa hoc tempus.

1. Si posses videre dolorem cordis mei; et sollicitudinem pro salute tua, fortassis misereceris animæ tuæ, placens Deo in audiendo verbo, non nostro, sed Ipsius; nec ejus Scripturas sic in memoria tua figeres; ut contra eas cor clauderes. Displicet tibi quia traheris ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem (c) traxeritis. Quid enim voluimus nisi te comprehendi et præsentari et servari ne pereas? Quod autem in corpore læsus es, ipse tibi fecisti, qui jumento tibi mox admoto uti noluisti, et te ad terram graviter collisisti. Nam utique alius, qui adductus est tecum, collega tuus illæsus venit, qui talia sibi ipse non fecit.

2. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum esse ad bonum. Adtende quid Apostolus dixerit, *Qui episcopatum desiderat, bonum opus concupiscit;* et tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inviti, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quæ nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni; quanto magis vos ab errore pernicioso, in quo vobis inimici estis, trahendi estis, et ducendi ad veritatem vel cognoscendam vel eligendam, non solum ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne pessime pereatis? Dicis Deum dedisse liberum arbitrium; ideo non debere cogi hominem nec ad bonum. Quare ergo illi, de quibus supra dixi, coguntur ad bonum? Adtende ergo quod considerare non vis. Ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec damnari hominem, nisi merito malæ voluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diliguntur, malæ suæ voluntati impune et crudeliter permittendi sunt, sed ubi potestas datur, et a malo prohibendi, et ad bonum cogendi.

I. Tim. 3. 1.

3. Nam si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare Israelitæ recusantes et murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, et ad terram promissionis compellebantur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare Paulus non est permissus uti pessima voluntate, qua persequebatur Ecclesiam, sed prostratus est ut excæcaretur, et excæcatus est ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare monetur pater in scripturis sanctis, filium durum non solum verbis corripere, sed etiam latera ejus tundere, ut ad bonam disciplinam coactus et domitus dirigatur? Unde idem dicit, *Tu quidem percutis eum virga, animam autem ejus liberas a morte.* Si mala voluntas semper suæ permittenda est libertati; quare corripiuntur negligentes pastores, et dicitur eis, *Errantem ovem non revocastis, perditam non requisistis?* Et vos oves Christi estis, characterem dominicum portatis in sacramento quod accepistis; sed erratis et peritis. Non ideo vobis displiceamus quia revocamus errantes, et quærimus perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini monentis, ut vos ad ejus ovile redire cogamus, quam consentimus voluntati ovium errantium, ut perire vos permittamus. Noli ergo jam dicere quod te assidue audio dicere, Sic volo errare, sic volo perire. Melius enim nos hoc omnino non permittimus, quantum possumus.

Eccl. 30. 12.

Prov. 23. 14.

Ezech. 34. 4.

(a) Sorbonicus MS. bis habet, *Firmum*, ceteris refragantibus.

(b) Editi ommittunt, et *subter*, quod in MSS. pleris que exhibetur.

(c) Sic MSS. At editi, *traxeris*.

CLASSIS III. AN. 415.

4. Modo quod te in puteum, ut morereris, misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quam crudeles essent servi Dei, si huic malæ tuæ voluntati te permitterent, et non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet? quis non impios recte judicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti ut morereris, illi te nolentem de aqua levaverunt ne morereris. Tu fecisti secundum voluntatem tuam, sed in perniciem tuam; illi contra voluntatem tuam, sed propter salutem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis, qui eos diligunt, servetur; quanto magis illa spiritalis, in cujus desertione mors æterna metuitur? Quamquam in ista morte, quam tibi tu ipse inferre voluisti, non solum ad tempus, sed etiam in æternum morereris; quia etsi non ad salutem, non ad Ecclesiæ pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam et individuam caritatem, sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse mortem inferre debuisti.

5. Considera scripturas divinas et discute quantum potes, et vide utrum hoc fecerit aliquis aliquando justorum atque fidelium, cum ab eis tanta mala perpessi sint, qui eos ad æternum interitum, non ad vitam æternam, quo tu compelleris, adigebant. Audivi quod dixeris, apostolum Paulum significasse hoc fieri debere, ubi ait, *Et si tradidero corpus meum ut ardeam*; quia videlicet omnia bona dicebat, quæ sine caritate nihil prosunt, sicut sunt linguæ hominum et Angelorum, et omnia sacramenta, et omnis scientia, et omnis prophetia, et omnis fides, ita ut montes transferantur, et rerum suarum distributio pauperibus; ideo videtur tibi etiam hoc inter bona numerasse, ut sibi quisque inferat mortem. Sed adtende diligenter et agnosce quemadmodum dicat Scriptura, quod tradat quisque suum corpus ut ardeat. Non utique ut ipse se in ignem mittat, quando persequentem patitur inimicum; sed quando ei proponitur, ut aut mali aliquid faciat, aut mali aliquid patiatur, eligat non facere mala, quam non pati mala. Atque ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi viri fecerunt, qui auream statuam cogebantur adorare, et nisi facerent, minabatur eis ille, qui cogebat, caminum ignis ardentem. (Dan. 3. 15.) Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt: et tamen etiam de illis sic scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque servirent, (*a*) neque adorarent ullum deum, sed Deum suum. Ecce quomodo dixit Apostolus, *Si tradidero corpus meum ut ardeam*. (1. Cor. 13. 3.)

6. Quod autem sequitur, vide: *Si caritatem non habeam, nihil mihi prodest*. Ad istam caritatem vocaris, ab ista caritate perire non sineris, et putas tibi aliquid prodesse, si te ipse præcipites in interitum, cum tibi nihil prodesset, etiam si alter te occideret caritatis inimicum? Foris autem ab Ecclesia constitutus, et separatus a compage unitatis et vinculo caritatis, æterno supplicio punireris, etiamsi pro Christi nomine vivus incendereris. Hoc est enim quod ait Apostolus, *Et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest*. Revoca ergo animum ad sanam considerationem, et sobriam cogitationem: attende diligenter, utrum ad errorem et impietatem voceris; et patere pro veritate qualibet molestias. Si autem tu potius in errore atque in impietate versaris, quo autem vocaris ibi est veritas et pietas, quia ibi est Christiana unitas et sancti Spiritus caritas; quid adhuc tibi esse conaris inimicus?

7. Ideo præstitit misericordia Dei, ut et nos et episcopi vestri tam frequenti numerosoque conventu Carthaginem veniremus, atque inter nos de ipsa dissensione ordinatissime conferremus. Gesta conscripta sunt, nostræ etiam subscriptiones tenentur; lege, vel patere ut tibi legantur, et tunc elige quod volueris. Audivi quod dixeris, posse te nobiscum de ipsis Gestis aliquid agere, si omittamus verba episcoporum vestrorum, ubi dixerunt, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*. Hæc verba vis omittamus, ubi per eos nescientes veritas ipsa locuta est. Sed tu dicturus es hic eos errasse, et in falsam sententiam incautius cecidisse. Nos autem dicimus hoc eos verum dixisse, et hoc per teipsum facillime probamus. Si enim episcopi vestri electi ab universa parte Donati, qui caussam omnium sustinerent, et si quid egissent gratum et acceptum ceteri haberent, tamen in eo quod illos temere et non recte dixisse arbitraris, non vis ut tibi præjudicent; verum ergo dixerunt, quia *nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*. Et ibi debes agnoscere, quia si persona tot episcoporum tuorum in illis septem constitutorum non vis ut præjudicet personæ Donati Mutugennensis presbyteri; quanto minus non debet præjudicare Cæciliani persona, etiamsi mali aliquid in illo esset inventum, universæ unitati Christi, quæ non in ullis villa Mutugenna concluditur, sed toto terrarum orbe diffunditur?

8. Sed ecce facimus quod voluisti, sic tecum agimus, ac si non dixerint vestri, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*. Tu inveni quid illi dicere debuerint, cum eis objecta esset caussa et persona Primiani, qui damnatores suos et damnavit cum ceteris, et damnatos ac detestatos in suos rursus honores suscepit, et baptismum quem mortui dederant, (quis de ipsis in illa præclara * sententia dictum erat, quod *mortuorum funeribus plena sint littora*,) agnoscere potius et acceptare, quam exsufflare et rescindere maluit, totumque dissolvit quod male intelligentes dicere soletis, *Qui baptizatur a mortuo*, (*b*) *quid ei prodest lavacrum ejus?* (Eccl. 34. 30.) Si ergo non dicerent, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*, rei tenerentur in caus-

* Bagaitani concilii.

(*a*) MSS. quatuor; *neque adorarent illum Deum*.

(*b*) Hic in vulgatis interjectum est, *et iterum tangit mortuum*: quod abest a MSS. et vero a Donatistis prætermitti solebat, ex lib. 1. Retract. c. 21 n. 3.

CLASSIS III. AN. 415.

sa Primiani. Cum autem hoc dixerunt, immunem fecerunt Ecclesiam catholicam, sicut nos asserebamus, a caussa Cæciliani.

9. Sed cetera lege, cetera discute. Vide utrum in ipsum Cæcilianum, de cujus persona præjudicare conabantur Ecclesiæ, aliquid mali probare potuerint. Vide utrum non potius etiam pro illo multa egerint, et pluribus lectionibus, quas contra se protulerunt et recitaverunt, caussam ejus bonam omnino firmaverint. Lege ista vel legantur tibi. Considera omnia, retracta diligenter, et elige quid sequaris; utrum nobiscum in Christi pace, in Ecclesiæ catholicæ unitate, in fraterna caritate gaudere; an pro nefariis dissensione, pro Donati parte; pro sacrilega divisione, importunitatem nostræ circa te dilectionis diutius sustinere.

23. q. 4. cap. Displicet.

10. Attendis enim et sæpe repetis, sicut audio, quod in Evangelio scriptum est, recessisse a Domino septuaginta discipulos, et arbitrio suæ malæ atque impiæ discessionis fuisse permissos, ceterisque duodecim, qui remanserant, fuisse responsum, *Numquid et vos vultis ire?* Et non attendis, quia tunc primum Ecclesia novello germine pullulabat, nondumque in ea fuerat completa illa prophetia, *Et adorabunt eam omnes reges terræ, omnes gentes servient illi.* Quod utique quanto magis impletur, tanto majore utitur Ecclesia potestate, ut non solum invitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc tunc Dominus significare volebat, qui quamvis haberet magnam potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc et in illa convivii similitudine satis evidenter ostendit, ubi misit ad invitatos, ut venire noluerunt, et ait servo, *Exi in plateas et vicos civitatis, et pauperes et debiles et cæcos et claudos introduc huc. Et ait servus domino, Factum est ut imperasti, et adhuc locus est. Et ait dominus servo, Exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur domus mea.* Vide nunc quemadmodum de his, qui prius venerunt, dictum est, *Introduc huc*, non dictum est, compelle. Ita significata sunt Ecclesiæ primordia ad hoc crescentis, ut essent vires etiam compellendi. Proinde quia oportebat ejus jam viribus et magnitudine roborata etiam compelli homines ad convivium salutis æternæ, posteaquam dictum est, *Factum est quod jussisti, et adhuc est locus; Exi*, inquit, *in vias et sepes, et compelle intrare.* Quapropter si ambularetis quieti extra hoc (a) convivium salutis æternæ et sanctæ unitatis Ecclesiæ, tamquam in viis vos inveniremus; nunc vero quia per multa mala et sæva quæ in nostros committitis, tamquam spinis et asperitate pleni estis, vos tamquam in sepibus invenimus, et intrare compellimus. Qui compellitur, quo non vult cogitur; sed cum intraverit, jam volens pascitur. Cohibe itaque tam iniquum et impacatum animum, ut in vera Ecclesia Christi invenias salutare convivium.

Iohan. 6. 68.

Psal. 71. 11.

Luc. 14. 21.

(a) Lov. *convivium salutis æternæ et sanctæ.* At MSS. quindecim et antiquiores Edd. omittunt *salutis æternæ* etc.

CLASSIS III. AN. 415.

EPISTOLA CLXXIV. *

Augustinus Aurelio Carthaginensi episcopo transmittens libros de Trinitate, absolutos demum, secundum ipsius Aurelii aliorumque desiderium, et emendatos.

* Ex 8. Tomo præfixa libris de Trinit. Quæ autem 174. erat, nunc 238.

Domino beatissimo et sincerissima caritate venerando, sancto fratri et consacerdoti Papæ AURELIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

De Trinitate, quæ Deus summus et verus est, libros juvenis inchoavi, senex edidi. Omiseram quippe hoc opus, posteaquam comperi præreptos mihi esse sive subreptos antequam eos absolverem, et retractatos, ut mea dispositio fuerat, expolirem. Non enim singillatim, sed omnes simul edere ea ratione decreveram, quoniam præcedentibus consequentes inquisitione proficiente nectuntur. Cum ergo per eos homines (quia priusquam vellem ad quosdam illorum pervenire potuerunt) dispositio mea nequivisset impleri, interruptam dictationem reliqueram, cogitans hoc ipsum in aliquibus meis scriptis conqueri, ut scirent, qui possent, non a me fuisse eosdem libros editos, sed ablatos priusquam mihi editione mea digni viderentur. Verum multorum fratrum vehementissima postulatione, et maxime tua jussione compulsus, opus tam laboriosum, adjuvante Domino, terminare curavi: eosque emendatos non ut volui, sed ut potui, ne ab illis, qui subrepti jam in manus hominum exierant, plurimum discreparent, venerationi tuæ per filium nostrum condiaconum carissimum misi, et cuicumque audiendos, describendos, legendosque permisi: in quibus si servari mea dispositio potuisset, essent profecto etsi easdem sententias habentes, multo tamen enodatiores atque planiores, quantum rerum tantarum explicandarum difficultas et facultas nostra pateretur. Sunt autem qui primos quatuor vel potius quinque etiam sine proœmiis habent, et duodecimum sine extrema parte non parva: sed si eis hæc editio potuerit innotescere, omnia si voluerint et valuerint, emendabunt. Peto sane ut hanc epistolam, seorsum quidem, sed tamen ad caput eorumdem librorum jubeas anteponi. Vale. Ora pro me.

Scripta circa hoc tempus.

CLASSIS III. AN. 416.

EPISTOLA CLXXV. *

* *Alias* XC. *qua autem 175. erat, nunc 239.*

Patres Concilii Carthaginensis Innocentio pontifici Romano de actis adversus Pelagium et Celestium.

Domino beatissimo et honorandissimo sancto fratri INNOCENTIO, AURELIUS, (*a*) NUMIDIUS, RUSTICIANUS, FIDENTIANUS, EVAGRIUS, (*b*) ANTONIUS, PALATINUS, ADEODATUS, VINCENTIUS, (*c*) PUBLIANUS, THEASIUS, TUTUS, (*d*) PANNONIUS, VICTOR, RESTITUTUS, RUSTICUS, FORTUNATIANUS, alius RESTITUTUS, AMPELIUS, (*e*) AMBIVIUS, FELIX, DONATIANUS, ADEODATUS, OCTAVIUS, SEROTINUS, MAJORINUS, (*f*) POSTHUMIANUS, (*g*) CRISPULUS, VICTOR, alius VICTOR, (*h*) LEUCIUS, MARIANUS, FRUCTUOSUS, FAUSTINIANUS, QUODVULTDEUS, CANDORIUS, MAXIMUS, (*i*) MEGASIUS, RUSTICUS, RUFINIANUS, PROCULUS, SEVERUS, THOMAS, JANUARIUS, OCTAVIANUS, (*k*) PRÆTEXTATUS, SIXTUS, QUODVULTDEUS, PENTHADIUS, QUODVULTDEUS, CYPRIANUS, SERVILIUS, (*l*) PELAGIANUS, MARCELLUS, VENANTIUS, DIDYMUS, SATURNINUS, (*m*) BIZACENUS, GERMANUS, GERMANIANUS, (*n*) JAVENTIUS, MAJORINUS, INVENTIUS, CANDIDUS, CYPRIANUS, ÆMILIANUS, ROMANUS, AFRICANUS, MARCELLINUS, (*o*) et ceteri qui in Concilio ecclesiæ Carthaginensis adfuimus.

Scripta an. 416. 1. CUM ex more ad Carthaginensem ecclesiam sollemniter venissemus, atque ex diversis caussis congregata ex nobis synodus haberetur, compresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum et consacerdotum nostrorum dedit (*p*) Herotis et Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. His ergo lectis Pelagium et Celestium auctores (*q*) argui nefarii prorsus, et ab omnibus nobis (*r*) anathemandi erroris advertimus. Unde factum est, ut recensendum peteremus, quid ante ferme quinquennium super Celestii nomine hic apud Carthaginem fuerit agitatum. Quo recitato, sicut ex subditis advertere poterit sanctitas tua, quamvis et judicatio manifesta constaret, qua illo tempore episcopali judicio excisum hoc tantum vulnus ab Ecclesia videretur: nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, hujusmodi persuasionis auctores, quamvis et ad Presbyterium idem Celestius postea pervenisse dicatur, nisi hæc apertissime anathemaverint, ipsos anathemari oportere, ut si ipsorum non potuerit, saltem eorum qui ab eis decepti sunt vel decipi possunt, cognita sententia quæ in eos lata est, sanitas procuretur.

2. Hoc itaque gestum, Domine frater, sanctæ caritati tuæ intimandum duximus, ut statutis nostræ mediocritatis etiam apostolicæ Sedis adhibeatur auctoritas, pro tuenda salute multorum, et quorumdam perversitate etiam corrigenda. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in superbiam sacrilegam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquant locum gratiæ Dei, qua Christiani sumus, qua et ipsum nostræ voluntatis arbitrium vere fit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum dominatione liberatur, dicente Domino, *Si vos filius liberaverit, tunc vere liberi eritis*; (*s*) quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. *Johan. 8. 34.* Isti autem afferunt, sicut a fratribus, qui etiam eorum libros legerunt, cognovimus, in eo Dei gratiam deputandam, quod talem hominis instituit creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei possit implere, sive naturaliter in corde conscriptam, sive in litteris datam. Eamdem quoque legem ad gratiam Dei pertinere, quod illam Deus * in adjutorium hominibus dedit. *Isa. 8. 20. sec. LXX.*

3. Illam vero gratiam, qua, ut dictum est,

(*a*) Bad. Am. Er. et Lov. *Mundius*, *Rusticanus*, *Fidentius*. At MSS. Vaticani et Gallicani, nec non Conciliorum editiones, *Numidius*, *Rusticanus*, *Fidentianus*. Quemquam in *Rusticano* haud ita consentiunt: nam plerique codices hoc loco, *Rusticus*: postea autem in Rescripto Innocentii, quæ est hic epistola 181. habent, *Rusticiano*.

(*b*) MSS. Gallicani et unus e Vaticanis scriptum hic habent, *Aolonaus*. At in epistola 181. *Antonio*.

(*c*) Concilior. editiones, *Publicanus*.

(*d*) Sic MSS. constanter. At Editi, *Panthonius*.

(*e*) Bad. Am. Er. et Lov. *Animus* Concilior. ed. *Arinius*. MSS. porro episcopi hujus nomen hic prætermittunt: sed in epistola 181. restituunt, *Ambivio* vel *Ambibio*.

(*f*) Apud Bad. Am. Er. et Lov. *Posthumanus*. In MS. Victorino, *Postumianus* in uno e Vaticanis, *Pontianus*, in aliis codicibus *Posthumianus*.

(*g*) Sic in MSS. At in editis scribitur, *Trispulus*.

(*h*) Unus et Vatic MSS. constanter, *Leontius*. Germanensis vero habet hic tantum, *Eleutius*. Mox omnes MSS. *Marianus*, pro quo editi, *Macianus*, vel *Macinus*.

(*i*) Sic omnes MSS. constanter. At Bad. Am. Er. et Lov *Megarus*, *Rusticus*, *Rufianus*, *Proculianus*, *Thomas*, prætermisso *Severi* nomine, quod in omnibus MSS. exibetur. Ex his etiam nonnulli habent hic, *Rusticus*; sed in epist. 181. *Rustico*.

(*k*) MSS. Gallicani hic, *Pretextius*, *Sextius*, At in 181. epistola concordant cum editis.

(*l*) Sic MSS. constanter, excepto codice Remensis ecclesiæ, in quo scribitur, *Pelaianus*. At in vulgatis, *Pelagius*.

(*m*) Editi, *Tiazacenus*. Unus è Vatic. MSS. *Bizatenus*. Alterum Gallicanis nostris *Bizacenus*.

(*n*) MSS. Vaticani duo, *Viventius*; Gallicani tres, *Inventius*, *Majorinus*, *Inventinus*: qui tamen in 181. epistola utroque loco habent scriptum, *Javentio*. Porro in Concil. edit. *Inventius* bis legitur.

(*o*) In editis deest, *et ceteri*: quod quidem in Vaticanis et Gallicanis MSS. reperitur.

(*p*) MSS. Vat. habent *Anerotis*; Edit. Concilior *Averolais*. Bad. Am. Er. et Lov. *Herodis*. Sed verius Gallic. MSS. *Herotis*. Erat hic Arelatensis, Lazarus vero Aquensis in Gallia episcopos, qui ambo suis pulsi sedibus cum in Palæstinam venissent libellum contra Pelagium et Celestium Primati dederunt, Eulogio videlicet Cæsareensi, cujus auctoritate Diospolitana synodus an. 415. celebrata fuit.

(*q*) Ita in omnibus Gallic. MSS. At in editis deest, *argui*.

(*r*) Editi, *anathematizandi*, et infra *anathematizarerint*, *ipsos anathematizari* etc. At Gallicani MSS. constanter, *anathemandi*, *anathemaverint* et *anathemari*, quam veterem lectionem probat Claudius Salmasius not. in Tertull. lib. de Pallio c. 3. ad illud, *animata stamina volvens*: ubi restitui vult, *nemata*, ex verbo *nemare*, quod fit a græco νῆμα, sicut a πλάσμα *plasmare*, a χρῖσμα *chrismare*, a σάγμα *sagmare*: quo pacto etiam veteres observat dixisse ab ἀνάθεμα *anathemare*: hanc lectionem alibi retinuerunt Lov. Er. etc.

(*s*) MSS. Corbeiensis et Germanensis omittunt, *quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.*

CLASSIS III. AN. 416.

Christiani sumus, cujus Apostolus (a) prædicator est, dicens, *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum*, nolunt omnino cognoscere; sed nec aperte quidem oppugnare audent: sed quid aliud agunt, cum hominibus animalibus non percipientibus quæ sunt Spiritus Dei persuadere non cessant, ad operandam perficiendamque justitiam et Dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam? non attendentes quod scriptum est, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram*, et, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*: et quod *unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes dona diversa secundum gratiam quæ data est nobis*; et, *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit: sed abundantius omnibus illis laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum*; et, *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesu Christum*: et, *Non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est*: et, *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, et non ex nobis*: et innumerabilia talia, quæ de Scripturis omnibus si colligere velimus, (b) tempus non sufficit. Et veremur ne apud te ista ipsa commemorando, quæ majore gratia de Sede apostolica prædicas, inconvenienter facere videamus. Sed ideo facimus, quia eo quo (c) infirmiores sumus, quaquaversum quisque nostrum verbo Dei prædicando putatur adtentior, crebrius eos patimur in nos et audacius insurgentes.

Rom. 7. 22. — Rom. 8. 26. — Rom. 9. 16. — Rom. 12. 5. — 1. Cor. 15. 10. — Ibid. 57. — 2. Cor. 3. 5. — Ibid. 4. 7.

4. Si ergo Pelagius episcopalibus * Gestis, quæ in Oriente confecta dicuntur, etiam tuæ venerationi juste visus fuerit absolutus; error tamen ipse et impietas, quæ jam multos assertores habet, per diversa dispersos, etiam auctoritate apostolicæ Sedis anathemanda est. Consideret enim sanctitas tua, et pastoralibus nobis compatiatur visceribus, quam sit pestiferum et exitiale ovibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessario consequitur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem, quod Dominus et Discipulos monuit, et posuit in oratione quam docuit: aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est. Si enim hæc possibilitate naturæ, et arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta; quis non ea videat a Domino inaniter peti, et fallaciter orari, cum orando poscuntur quæ naturæ nostræ jam ita conditæ sufficientibus viribus obtinentur? Nec debuisse dicere Dominum Jesum, *Vigilate et orate*; sed tantummodo, *Vigilate, ne intretis in tentationem*: nec beatissimo Petro primo Apostolorum, *Rogavi pro te*, sed moneo te, vel impero ac præcipio, *ne deficiat fides tua*.

* Diospolitanæ synodi. — Mat. 6. 13. — Luc. 22. 32.

5. Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut incassum super populum dicere videamur, quidquid eis a Domino precamur, ut recte ac pie vivendo illi placeant; vel illa quæ pro fidelibus precatur Apostolus, dicens, *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum ejus*. Si ergo voluerimus benedicendo super populum dicere; *Da illis Domine virtute corroborari per Spiritum tuum*: istorum nobis disputatio contradicit, affirmans negari liberum arbitrium, si hoc a Deo poscitur, quod in nostra est potestate. *Virtute enim corroborari si volumus*, inquiunt, *possumus ea possibilitate naturæ, quam nunc non accipimus, sed cum crearemur accepimus*.

Ephes. 3. 14. — Benedictio episcopalis — Pelagiani

6. Parvulos etiam propter salutem, quæ per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant, ac si eos mortifera ista doctrina in æternum necant, promittentes etiamsi non baptizentur, habituros vitam æternam, nec pertinere ad eos, de quibus Dominus, ait, *Venit enim filius hominis quærere et salvare quod perierat*: quia isti, inquiunt, *non perierant, nec est quod in eis salvetur, vel tanto pretio redimatur: quia nihil est in eis vitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captivum, nec pro eis fusus est sanguis, qui fusus in remissionem legitur peccatorum*: quamquam per baptismum Christi etiam parvulorum fieri redemptionem libello suo Cœlestius in Carthaginensi ecclesia jam confessus est. Sed multi qui eorum perhibentur esse vel fuisse discipuli, hæc mala, quibus fundamenta Christianæ fidei conantur evertere, quacumque possunt, affirmare non cessant. Unde etiamsi Pelagius Cœlestiusque correcti sunt, vel se ista numquam sensisse dicunt, et quæcumque scripta contra eos prolata fuerint sua esse negant, nec est quemadmodum de mendacio convincantur: generaliter tamen quicumque dogmatizat et affirmat, humanam sibi ad (d) vitanda peccata, et Dei mandata facienda sufficere posse naturam, et eo modo gratiæ Dei, quæ sanctorum evidentius orationibus declaratur, adversarius invenitur: et quicumque negat parvulos per baptismum Christi a perditione liberari, et salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcumque autem alia eis objiciuntur, non dubitamus venerationem tuam, cum Gesta episcopalia perspexerit, quæ in Oriente in eadem caussa confecta dicuntur, id judicaturum unde omnes in Dei misericordia gaudeamus. (e) Ora pro nobis domine beatissime papa.

Luc. 19. 10. Pelagiani — Mat. 26. 28.

(a) MSS. tres Gall. testis est.
(b) Bad. Am. Er. et Concil. edit. tomus non sufficit.
(c) Unus e Vatic. MSS. quo inferiores sumus.

(d) Editi, ad vincenda. MSS. ad vitanda.
(e) MSS. Gallicani carent his postremis verbis, Ora etc.

CLASSIS III. AN. 416.

EPISTOLA CLXXVI. *

* Alias XCII. quæ autem 176. erat, nunc 240.

Milevitani concilii Patres Innocentio, de cohibendis Pelagianis hæreticis.

Domino beatissimo meritoque venerabili, et in Christo honorando papæ INNOCENTIO, (a) SILVANUS, VALENTINUS, AURELIUS, DONATUS, RESTITUTUS, LUCIANUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, (b) PLACENTIUS, SEVERUS, (c) FORTUNATUS, POSSIDIUS, NOVATUS, SECUNDUS, MAURENTIUS, LEO, FAUSTINIANUS, CRESCONIUS, MALCUS, (d) LITTORIUS, FORTUNATUS, DONATUS, PONTICANUS, SATURNINUS, (e) CHRISTONIUS, HONORIUS, LUCIUS, ADEODATUS, PROCESSUS, CRESCONIUS, SECUNDUS, FELIX, ASIATICUS, (f) RUFINIANUS, FAUSTINUS, SERVUS, TERENTIUS, CRESCONIUS, SPERANTIUS, QUADRATUS, LUCILLUS, SABINUS, (g) FAUSTINUS, CRESCONIUS, VICTOR, (h) GIGANTIUS, (i) POSSIDONIUS, ANTONINUS, INNOCENTIUS, (k) PRÆSIDIUS, CRESCENTIUS, FELIX, (l) ANTONIUS, VICTOR, HONORATUS, DONATUS, PETRUS, PRÆSIDIUS, CRESCONIUS, LAMPADIUS, DELPHINUS, ex concilio Milevitano in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

1. QUIA te Dominus gratiæ suæ præcipuo munere in Sede apostolica collocavit, talemque nostris temporibus præstitit, ut nobis potius ad culpam negligentiæ valeat, si apud tuam venerationem, quæ pro Ecclesia suggerenda sunt, tacuerimus, quam ea tu possis vel fastidiose vel negligenter accipere; magnis periculis infirmorum membrorum Christi pastoralem diligentiam, quæsumus, adhibere digneris.

2. Nova quippe hæresis et nimium perniciosa (m) tentat assurgere inimicorum gratiæ Christi, qui nobis etiam dominicam orationem impiis disputationibus conantur auferre. Cum enim Dominus docuerit ut dicamus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*: Isti dicunt posse hominem in hac vita præceptis Dei cognitis ad tantam perfectionem justitiæ sine adjutorio gratiæ Salvatoris, per solum liberum voluntatis arbitrium pervenire, ut ei non sit jam necessarium dicere, *Dimitte nobis debita nostra*. Illud vero quod sequitur, *Ne nos inferas in tentationem*, non ita intelligendum tanquam divinum adjutorium poscere debeamus, ne in peccatum tentati decidamus, sed hoc in nostra esse positum potestate, et ad hoc implendum solam sufficere voluntatem hominis, tanquam frustra Apostolus dixerit, *Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*: et, *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere*. Frustra etiam Dominus dixerit apostolo Petro, *Rogavi pro te, ne deficiat fides tua*; et omnibus suis, *Vigilate, et orate, ne intretis in tentationem*: si hoc totum est potestatis humanæ. Pueros quoque parvulos, etsi nullis innoventur Christianæ gratiæ sacramentis, habituros vitam æternam, nequam præsumptione contendunt, evacuantes quod dicit Apostolus, *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*: et alio loco, *Sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur*.

Matth. 6. 12.
Ibid. 13.
Rom. 9. 16.
1. Cor. 10. 13.
Luca 22. 32.
Matt. 26. 41.
Rom. 5. 12.
1. Cor. 15. 22.

3. Ut ergo alia omittamus, quæ contra sanctas scripturas plurima disserunt; hæc interim duo, quibus omnino totum quod Christiani sumus nituntur evertere, quæ fidelia corda sustineant, non esse rogandum Deum ut contra peccati malum atque ad operandam justitiam sit noster adjutor, et non opitulari parvulis ad consequendam vitam æternam Christianæ gratiæ Sacramentum? Hæc insinuantes apostolico pectori tuo, non opus habemus multa dicere, et tantam impietatem verbis exaggerare, cum procul dubio te ita promoveant, ut ab eis corrigendis, ne latius serpant, multosque contaminent, vel potius interimant, dum eos sub nomine Christi, a gratia Christi penitus alienant, omnino dissimulare non possis.

4. Hujus autem perniciosissimi erroris auctores esse perhibentur Pelagius et Celestius, quos quidem in Ecclesia sanari malumus, quam desperata salute ab Ecclesia resecari, si necessitas nulla compellat. Quorum unus, id est Celestius, etiam ad presbyterium in Asia dicitur pervenisse. De quo ante paucos annos, quid gestum fuerit sanctitas tua de Carthaginensi ecclesia melius instruitur. Pelagius vero, sicut a quibusdam fratribus nostris missæ loquuntur epistolæ, Jerosolymis constitutus nonnullos fallere asseritur: verumtamen multo plures, qui ejus sensus diligentius indagare potuerunt, adversus eum pro gratia Christi et catholicæ fidei veritate confligunt, sed præcipue sanctus filius tuus, frater et compresbyter noster, Hieronymus.

5. Sed arbitramur adjuvante misericordia Domini Dei nostri, qui te et regere consulentem, et orantem exaudire dignatur, auctoritati sanctitatis tuæ, de sanctarum scripturarum auctoritate depromtæ, facilius eos, qui tam perversa et perniciosa sentiunt, esse cessuros, ut de cor-

MSS. et. dignetur unus e Vat. dignabitur.

(a) Concilior. editiones, *Silvanus Senex*.
(b) Deest, *Placentius*, in MSS. octo Gallicanis.
(c) Gervasianus et Gemmeticensis. *Fortunus*.
(d) MSS. quinque. *Litorius*. Cateleusis, *Lictorius*. Concil. edit. *Victorius*.
(e) MSS. septem, et Concil. edit. hic, *Cresconius*. Casalensis codex, *Crisconius*.
(f) In Concil. edit. *Rufinus*, et infra pro *Servo*, scribitur, *Servius*.
(g) In Concil. edit. hic omittitur, *Faustinus*; ejusque loco ponitur, *Item Sabinus*.
(h) MSS. Vaticani tres Gallicani septem, necnon Concil. edit. *Gigantius*.
(i) MSS. duo Vaticani. *Possidius*. *Antonius*.
(k) In Comillor. editionibus et Gallicanis MSS. septem deest, *Crescentius*. nec nominatur *Præsidius* nisi semel, scilicet post *Petrum*.
(l) In Concil., ad et MSS. pluribus constanter, *Antoninus*.
(m) Bad. Am. Er. et *nimium perniciosa tempestas surgere inimicorum gratia Christi cœpit*.

CLASSIS III. AN. 416.

rectione potius eorum congratulemur, quam contristemur interitu. Quodlibet autem ipsi eligant, certe vel aliis, quos plurimos possunt, si ab eis dissimuletur, suis laqueis implicaro, cernit venerabilitas tua instanter et celeriter providendum. Hæc ad sanctitatem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus, imitantes (a) Carthaginensis ecclesiæ et Carthaginensis provinciæ coepiscopos nostros, quos ad Sedem apostolicam, quam beatus illustras, de hac caussa scripsisse comperimus: (b) *et alia manu.* Memor nostri in Dei gratia augearis, Domine beatissime, meritoque venerabilis, et in Christo honorande sancte Pater.

* Alias XLV. quæ autem 177. erat, nunc 341.

EPISTOLA CLXXVII. *

(c) *Aurelius aliique tres una cum Augustino episcopi ad Innocentium de Pelagio, retegentes ipsius hæresim, eamque ab apostolica Sede proscribi postulantes.*

Domino beatissimo meritoque honorandissimo fratri INNOCENTIO Papæ, AURELIUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, EVODIUS, et POSSIDIUS in Domino salutem.

Scripta circa idem tempus.

1. De conciliis duobus provinciæ Carthaginensis atque Numidiæ ad tuam sanctitatem a non parvo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ Christi, qui confidunt in virtute sua, et Creatori nostro quodammodo dicunt, Tu nos fecisti homines, justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam ideo dicunt liberam, ne quærant Liberatorem; ideo salvam, ut superfluum judicent Salvatorem. Tantum enim dicunt valentem, ut suis viribus semel in origine suæ creationis acceptis possit per liberum arbitrium, nihil ulterius adjuvante illius gratia qui creavit, domare et exstinguere omnes cupiditates, tentationesque superare: multique eorum insurgunt adversum nos, et dicunt animæ nostræ, *Non est salus illi in Deo ejus.* (Psal. 3. 3.) Familia ergo Christi quæ dicit; *Quando infirmor, tunc fortis sum;* (2. Cor. 12. 10.) et cui dicit Dominus ejus, *Salus tua ego sum,* (Psal. 34. 3.) suspenso corde cum timore et tremore adjutorium Domini etiam per caritatem tuæ venerationis exspectat.

2. Audivimus enim esse in urbe Roma, ubi * ille diu vixit, nonnullos qui diversis caussis ei faveant, quidam scilicet, quia (d) eis talia persuasisse perhibetur, plures vero, qui eum talia sentire non credunt; præsertim quia in Oriente, ubi degit, Gesta * ecclesiastica facta esse jactantur, quibus putatur esse purgatus: ubi quidem si episcopi eum catholicum pronuntiarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se dixit Dei gratiam confiteri, et ita posse hominem suo labore ac voluntate juste vivere, ut ad hoc adjuvari Dei gratia non negaret. His enim auditis verbis, catholici antistites nullam aliam Dei gratiam intelligere potuerunt, nisi quam in libris Dei legere, et populis Dei prædicare consueverunt. Eam utique de qua dicit Apostolus, *Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratias mortuus est;* (Gal. 2. 21.) sine dubio gratiam, qua justificamur ab iniquitate, et qua salvamur ab infirmitate; non qua creati sumus cum proprio voluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam, quam etiam cum impiis habemus, cum quibus homines sumus; negare vero eam, qua Christiani et filii Dei sumus; quis eum patienter catholicorum sacerdotum non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret? Quapropter non culpandi sunt judices, quia ecclesiastica consuetudine nomen gratiæ audierunt, nescientes quid hujusmodi homines vel in suæ doctrinæ libris, vel in suorum solent auribus spargere.

* Pelagius.

* Diospolitanæ synodi.

3. Non agitur de uno Pelagio, qui jam forte correctus est, quod utinam ita sit; sed de tam multis, quibus loquaciter contendentibus, et infirmas atque ineruditas animas velut (e) vinctas trahentibus, firmas autem et in fide stabiles ipsa contentione fatigantibus, usquequaque jam plena sunt omnia. Aut ergo a tua veneratione acciendus est Romam, et diligenter interrogandus, quam dicat gratiam qua fateatur, si tamen jam fateatur, ad non peccandum justeque vivendum homines adjuvari; aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum. Et cum inventus fuerit hanc dicere, quam docet ecclesiastica et apostolica veritas, tunc sine ullo scrupulo Ecclesiæ, sine latibulo ambiguitatis ullius absolvendus est, tunc est revera de ejus purgatione gaudendum.

4. Sive enim gratiam dixerit esse liberum arbitrium, sive gratiam esse remissionem peccatorum, sive gratiam esse Legis præceptum, nihil eorum dicit, quæ per subministrationem Spiritus sancti pertinent ad concupiscentias tentationesque vincendas, quem ditissime effudit in (Tim. 3. 6.) nos, qui adscendit in cælum, et captivans captivitatem dedit dona hominibus. (Eph. 4. 8.) Hinc enim oramus, ut peccatorum tentationem superare possimus, ut Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram. (Rom. 8. 26.) Qui autem orat et dicit, *Ne nos inferas in tentationem;* (Matt. 6. 13.) non utique id orat ut homo sit, quod est natura: ne-

(a) Sic MSS. At in vulgatis omittitur, *Carthaginensis ecclesiæ et.*

(b) Reliqua verba absunt a Vaticanis et Gallicanis MSS. Sed reperiuntur in omnibus editis, e quibus Bad. Am. Er. et Lov. habent, *in Deum gratia augearis.* Concil. *in Domini*, vel *in Dei gratia etc.*

(c) In MSS. necnon in Conciliorum editionibus præfert huncce titulum. *Epistola familiaris quinque Episcoporum ad Innocentium papam.*

(d) Apud Bad. Am. Er. Lov. et Concilior. editiones, *quia vos talia persuasisse perhibent.* In MS. Vaticano, *quia nobis .... perhibetur.* Fortasse legendum, *quia vobis.* Certe Pelagiani uti narrat Possidius c. 18. *perfidiam suam per suam ambitionem conabantur persuadere sanctæ Sedi:* neque absimile vero est, jactatum fuisse ab ipsis eam se illi reipsa persuasisse. Attamen amplectimur aliam lectionem ex MS. Oxoniensi subdi datam a R. P. Paschali Quesnelio, cui vulgata lectio contumeliosa in Romanum pontificem videbatur.

(e) Bad. Am. Er. et Lov. *convictas.* At MSS. *vinctas.*

CLASSIS III. AN. 416.

que id orat ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit, cum crearetur ipsa natura: neque orat remissionem peccatorum, quia hoc superius
Matt. 6. 12. dicitur, *Dimitte nobis debita nostra:* neque o-
rat ut accipiat mandatum: (a) sed plane orat ut faciat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, hoc est in tentatione defecerit, facit utique peccatum quod est contra mandatum. Orat ergo ut non peccet, hoc est ne quid faciat mali, quod pro Corinthiis orat apostolus Paulus, di-
2. Cor. 13. 7. cens, *Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali.* Unde satis apparet quod ad non peccandum, id est ad non male faciendum, quamvis esse non dubitetur arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio, clarissima est gratiæ testificatio. Hanc ille confiteatur, et eum gaudebimus sive rectum sive correctum.

5. Distinguenda est Lex et gratia. Lex jubere novit, gratia juvare. Nec Lex juberet, nisi esset voluntas; nec gratia juvaret, si sat esset voluntas. Jubetur ut habeamus intellectum, ubi di-
Psal. 31. 9. citur, *Nolite esse sicut equus et mulus, quibus non est intellectus:* et tamen oramus ut habea-
Psal. 118. 125. mus intellectum, ubi dicitur, *Da mihi intellectum ut discam mandata tua.* Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur, (b) *Stulti aliquando sapite:* et tamen oratur ut habeamus sapien-
Jac. 1. 5. tiam, ubi dicitur, *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei.* Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, *Sint lumbi vestri præcincti;* et tamen oramus ut
Sap. 8. 21. habeamus continentiam, ubi dicitur, *Cum scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det; et hoc ipsum erat sapientiæ: scire cujus esset hoc donum: adii Dominum, et deprecatus sum.* Postremo ne nimium longum sit cuncta percurrere, jubetur ut non faciamus malum, ubi
Psal. 36. 27. dicitur, *Declina a malo:* et tamen oratur ut non
2. Cor. 13. 7. faciamus malum ubi dicitur, *Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali.* Jubetur ut faciamus bonum, ubi dicitur, *Declina a malo, et fac bonum:* et tamen oratur ut faciamus bo-
Col. 1. 9. num, ubi dicitur, *Non cessamus pro vobis orantes et postulantes:* atque inter cetera, quæ pro illis orat, dicit, *Ut ambuletis digne Deo in omne beneplacitum, in omni opere et sermone bono.* Sicut ergo agnoscimus voluntatem cum hæc præcipiuntur, sic et ipse agnoscat gratiam cum petuntur.

6. Misimus reverentiæ tuæ librum, quem dederunt quidam religiosi et honesti adolescentes servi Dei, quorum etiam nomina non tacemus; nam Timasius et Jacobus vocantur: qui, sicut audivimus, et etiam nosse dignaris, ipsius Pelagii exhortatione spem quam habebant in sæculo reliquerunt, et nunc continentes Deo serviunt. Qui cum eodem errore tandem aliquando per qualemcumque operam nostram Domino inspirante caruissent, protulerunt eumdem librum, Pelagii esse dicentes, et ut ei responderetur impendio rogaverunt. Factum est: ad eodem rescripta est ipsa * responsio: agentes gratias * rescripserunt. Utrumque misimus, et cui responsum est, et quod responsum est. Et ne nimium essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere non graveris, quemadmodum sibi objecta quæstione, quod gratiam Dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret, nisi naturam in qua nos condidit Deus.

* Liber de natura et gratia.
* Epist. 168.

7. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadem in libro loca, non contendimus, anathemet ea, et illam confiteatur apertissime gratiam, quam doctrina Christiana demonstrat et prædicat esse propriam Christianorum, quæ non est natura, sed qua (c) salvatur natura; quæ naturam non auribus sonante doctrina vel aliquo adjumento visibili favet, sicut plantator quodammodo et irrigator extrinsecus; sed subministratione spiritus, et occulta misericordia; sicut facit ille, qui dat incrementum, Deus. Etsi enim quadam non improbanda ratione dicitur gratia Dei qua creati sumus, ut nonnihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadaver quod non vivit, aut arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit, sed homines qui et essemus, et viveremus, et sentiremus, et intelligeremus, et de hoc tanto beneficio Creatori nostro gratias agere valeamus: unde merito et ista gratia dici potest, quia non præcedentium aliquorum bonorum operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donata est: alia est tamen qua prædestinati vocamur, justificamur, glorificamur, ut dicere possimus, *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui Filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Rom. 8. 31.

Gratia prædestinationis.

8. De hac gratia quæstio vertebatur, quando ob iis, quos Pelagius graviter offendebat atque turbabat, dicebatur ei quod eam suis disputationibus oppugnaret, quibus assereret non solum ad facienda, verum etiam ad perficienda mandata divina per liberum arbitrium humanam sibi sufficere naturam. Hanc apostolica doctrina gratiam non immerito isto nomine appellat, qua salvamur et justificamur ex fide Christi. De hac scriptum est; *Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem justitia; ergo Christus gratis mortuus est.* De hac scriptum est, Gal. 2. 21.
Evacuati estis a Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis. De hac scriptum est, Gal. 5. 4.
Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia. De hac scriptum est, Rom. 11. 6.
Ei autem qui operatur merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: ei autem qui non operatur, credenti autem in eum Rom. 4. 4.

(a) Deerant apud Bad. Am. Er. et Lov. verba isthæc, *sed plane orat ut faciat mandatum;* quæ ex Vaticanis MSS. restituimus.

(b) Hanc et subsequentem periodum, utramque in hactenus editis parte priore mutilam sic in integrum restituunt MSS. Vaticani et Fuxensis

(c) Lov. *salvatur natura, non auribus sonante doctrina vel aliquo adjumento visibili sicut plantatur quodammodo et irrigatur extrinsecus* Bad. Am. Er. *salvatur natura, non auribus* etc. Sed melior lectio MS. Vaticani, ad quem hunc locum castigavimus

CLASSIS III. AN. 416.

qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam. Et multa alia, quæ melius potes ipse meminisse, et intelligere prudentius, et illustrius prædicare. Illam vero gratiam, qua creati sumus homines, etiamsi ita appellandam non immerito intelligimus, mirum est tamen si ita appellatam in ullis Legitimis, Propheticis, Evangelicis, Apostolicisque litteris legimus.

9. Cum itaque de hac gratia Christianis fidelibus catholicisque notissima, illi objiceretur quæstio, ut eam oppugnare desineret, quid est quod cum hæc sibi in libro suo velut adversante persona idem ipse objecisset, ut se respondendo purgaret; nihil aliud respondit, nisi naturam creati hominis referre gratiam Creatoris; atque ita se dicere, sine peccato impleri posse justitiam per liberum arbitrium cum adjutorio divinæ gratiæ, quod Deus hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ? Cui merito respondetur,
Gal. 5. 11. *Ergo evacuatum est scandalum crucis.*
Gal. 2. 21. *Ergo Christus gratis mortuus est.* Num enim si
Rom. 4. 25. non moreretur propter delicta nostra, et resur-
Eph. 4. 8. geret propter justificationem nostram, nec ad-
Psal. 67. 19. scendisset in altum, et captivans captivitatem daret dona hominibus, ista naturæ possibilitas quam defendit, in hominibus non esset?

10. An forte Dei mandatum deerat, et ideo
Rom. 7. 12. Christus mortuus est? Immo jam et hoc erat sanctum et justum et bonum. Jam dictum fue-
Exo. 20. 17. rat, *Non concupisces.* Jam dictum fuerat, *Dili-*
Levit. 19. 18. *ges proximum tuum tamquam teipsum:* in quo sermone Apostolus omnem Legem dicit imple-
Rom. 13. 9. ri. Et quoniam nisi diligat Deum, nemo diligit seipsum, ideo Dominus in iis duobus præceptis totam Legem Prophetasque dicit pendere. Quæ duo præcepta jam erant hominibus divinitus data. An æternum præmium justitiæ promissum nondum erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit etiam in vetere Testamento regnum cælorum esse promissum. Si ergo ad faciendam perficiendamque justitiam, jam erat naturæ possibilitas per liberum arbitrium, jam erat Legis Dei sanctum est justum bonumque mandatum, jam erat promissum præmium sempiternum; ergo Christus gratis mortuus est.

Rom. 4. 25. 11. Ergo neque per Legem justitia, neque per naturæ possibilitatem, sed ex fide et dono Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, unum mediatorem Dei et hominum: qui nisi plenitudine temporis mortuus esset propter delicta nostra, et resurrexisset propter justificationem nostram, profecto et antiquorum fides evacuaretur et nostra. Fide vero evacuata, quæ homini ju-
Abac. 2. 4. stitia remaneat, cum justus ex fide vivat? Ex quo enim per unum hominem peccatum intravit
Rom. 5. 12. in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes pec-
Rom. 7. 24. et 21. caverunt; proculdubio a corpore mortis hujus, ubi alia lex repugnat legi mentis, neminem liberavit aut liberat sua possibilitas, quæ perdi-
1. Tim. 2. 5. ta Redemtore indiget, saucia Salvatore; sed gra-

A tia Dei per fidem unius mediatoris Dei et hominum, hominis Christi Jesu: qui et Deus cum esset, hominem fecit; et manens Deus, homo factus refecit ipse quod fecit.

12. Puto autem quod eum lateat, fidem Christi, quæ postea in revelationem venit, in occulto fuisse temporibus patrum nostrorum; per quam tamen etiam ipsi Dei gratia liberati sunt, quicumque omnibus humani generis temporibus liberari potuerunt, occulto judicio Dei, non tamen vituperabili. Unde dicit Apostolus, *Haben-* 2. Cor. 4. 13.
tes autem spiritum fidei, (utique eumdem quem et illi) *secundum quod scriptum est, Credidi,* Ps. 115. 1.
propter quod et locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur. Inde est quod ait ipse mediator, *Abraham pater vester concupivit vide-* Johan. 8. 56.
B *re diem meum: et vidit, et gavisus est.* Inde Melchisedech prolato Sacramento mensæ Dominicæ, Gen. 14. 18.
novit æternum ejus (a) sacerdotium figurare. a

13. Jam vero data in litteris Lege, quam dicit Apostolus subintrasse ut abundaret delictum, et Gal. 3. 18.
de qua dicit, *Si ergo ex Lege hæreditas, jam non* et 19. etc.
ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. Quid autem Lex? Transgressionis gratia proposita est, donec veniret semen, cui promissum est, dispositum per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.
C Nonne satis ostenditur hoc actum esse per Legem, ut peccatum agnosceretur, et prævaricatione augeretur? (*Ubi enim lex non est, nec* Rom. 4. 15.
prævaricatio:) et sic adversus victoriam peccati ad divinam gratiam, quæ in promissionibus est, confugeretur: atque ita Lex non esset adversus promissa Dei; quia ideo per illam fit cognitio peccati, et ex prævaricatione Legis abundantia peccati, ut ad liberationem quærantur promissiones Dei, quod est gratia Dei; et incipiat esse in homine justitia, non sua sed Dei, hoc est data dono Dei.

14. Quam etiam nunc quidam *ignorantes Dei* Rom. 10. 3.
justitiam, sicut et tunc de Judæis dictum est, *et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Per Legem quippe et illi justificari se arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custo-
D diendam libero arbitrio, hoc est justitia sua prolata ex natura humana, non donata ex gratia divina, propter quod *justitia Dei* dicitur. Unde Rom. 3. 21.
item scriptum est, *Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata per Legem et Prophetas.* Cum dicit, *manifestata est:* ostendit quia et tunc erat, sed tamquam illa pluvia, quam Gedeon impetravit, tunc velut in vellere occulta, nunc autem velut in area manifesta. Cum ergo Lex sine Judicum 6. 37.
gratia non mors peccati potuisset esse, sed vir- 1. Cor. 15. 56.
tus; sic enim dictum est, *Aculeus mortis pecca-*

(a) In MS. Vaticano, *sacrificium.*

CLASSIS III. AN. 416.

tum, virtus autem peccati Lex: sicut confugiunt multi a facie (a) regnantis peccati ad gratiam velut in area nunc patentem, ita pauci ad eam confugiebant velut in vellere tunc latentem. Hæc vero temporum distributio refertur ad altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, de qua dictum est, *Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!*

Rom. 11. 33.

15. Quapropter si et ante tempus Legis, et tempore ipso Legis justos patres ex fide viventes non possibilitas naturæ infirmæ et (b) indigæ ac vitiatæ et sub peccato venundatæ, sed Dei gratia per fidem justificabat, et nunc eadem in apertum jam veniens revelata justificat: anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, etsi non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturæ ad vincenda peccata, et implenda mandata: aut si ea sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa quæ sua esse negat, anathemet ea tamen et damnet paterna exhortatione et auctoritate sanctimoniæ tuæ. Si vult ergo onerosum sibi, et perniciosum Ecclesiæ discat scandalum auferre, quod scandalum auditores et in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non quiescunt. Si enim cognoverint eumdem librum, quem illius vel putant esse vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, et maxime sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso anathematum atque damnatum; non eos ulterius existimamus ausuros, loquendo contra gratiam Dei, quæ revelata est per passionem et ressurrectionem Christi, pectora fidelia et simpliciter Christiana turbare: sed potius adjuvante misericordia Domini, concertantibus nobiscum caritate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solum ut in æternum beati, verum etiam justi et sancti sint, non in sua virtute, sed in eadem gratia confisuros. Unde et ad ipsum scriptam ab uno nostrûm epistolam, ad quem per quemdam Orientalem diaconum, civem autem Hipponensem tamquam purgationis suæ quædam scripta transmisit, tuæ beatitudini potius credidimus dirigendam, melius judicantes et petentes ut eam ei mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potius non dedignabitur, magis in illa eum qui misit, quam qui scripsit adtendens.

16. Illud vero quod dicunt posse hominem esse sine peccato, et mandata Dei facile custodire si velit, quamvis cum hoc per adjutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationem Unigeniti ejus revelata atque donata est, dicitur, tolerabilius dici videatur: tamen quoniam non immerito movere potest, ubi et quando per eamdem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus; utrum in hac vita quando caro concupiscit adversus spiritum, an vero in illa cum fiet sermo qui scriptus est, Ubi est mors victoria tua, ubi est mors aculeus tuus? aculeus enim mortis est peccatum: diligentius pertractandum propter alios quosdam qui senserunt, atque in suis litteris memoriæ mandaverunt, etiam in hoc vita esse posse hominem sine peccato, non ab initio nativitatis suæ, sed conversione a peccatis ad justitiam, et a vita reproba ad bonam vitam. Sic enim intellexerunt quod de Zacharia et Elisabeth scriptum est, *ambulasse eos in omnibus justificationibus Domini sine querela*. Hoc, quod dictum est *sine querela*, sine peccato dictum acceperunt, non quidem negantes, immo etiam, quod aliis locis in litteris eorum invenitur, pie confitentes adjutorium gratiæ Domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem Spiritum Dei. Qui parum videntur considerasse ipsum Zachariam fuisse utique sacerdotem: omnes autem tunc sacerdotes necesse habebant ex Lege Dei, primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populi. Sicut ergo nunc per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato, quoniam jussi sumus dicere, *Dimitte nobis debita nostra:* ita et tunc per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre.

Gal. 5. 17.
1. Cor. 15. 55.
Ambr. in Lucæ 1. 6.
Lev. 9. 7.
Heb. 7. 27.

17. Quod si res ita se habet, ut per gratiam Salvatoris proficiamus quidem in hac vita, deficiente cupiditate, crescente caritate; perficiamur autem in illa vita, cupiditate exstincta, caritate completa: profecto illud quod scriptum est, *Qui natus est ex Deo non peccat*, secundum ipsam caritatem dictum est, quæ sola non peccat. Ad nativitatem quippe, quæ ex Deo est, augenda et perficienda pertinet caritas, non ea quæ minuenda est et consumenda cupiditas: quæ tamen quamdiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis; sed natus ex Deo, nec obediens desideriis ejus, nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere, *Jam non ego operor illud, sed illud quod habitat in me peccatum.*

1. Johan. 3. 9.
Rom. 7. 20.

18. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, quia etsi non invenitur homo in hac vita sine peccato, id tamen dicitur posse fieri per adjutorium gratiæ et Spiritus Dei, quod ut fiat conandum atque poscendum est; tolerabiliter in eo quisque fallitur; nec diabolica impietas, sed error humanus est elaboranda et optanda affirmare etiamsi quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certe laudabile est velle. Nobis autem sufficit quod nullus in Ecclesia Dei fidelium reperitur in quolibet provectu excellentiaque justitiæ, qui sibi audeat dicere non necessariam precationem orationis dominicæ, *Dimitte nobis debita nostra:* et dicat se non habere peccatum, ne seipsum decipiat, et veritas in eo non sit, quamvis jam sine querela vivat. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est quod in querelam venit.

Error tolerabilis.
Matt. 6. 12.

(a) Unus e Vaticanis MSS. *repugnantis peccati.*
(b) Bad. Er. etc. *indignæ*. At Lov. et MSS. *indiga*, sive antiqua scribendi ratione, *indigna*.

CLASSIS III. AN. 416

10. Cetera quæ illi objecta sunt, sicut Gestis defensa pervidérit, ita de his proculdubio tua beatitudo judicabit. Dabit sane nobis veniam suavitas mitissima cordis tui, quod prolixiorem epistolam fortassis quam velles tuæ misimus sanctitati. Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti augendo refundimus; sed in hac non tamen parva tentatione temporis, unde nos liberet cui dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*, utrum etiam noster licet exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc a te probari volumus tuisque rescriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

* Alias XCIV. quæ autem 178. erat, nunc in Appendice est 19.

EPISTOLA CLXXVIII. *

Augustinus Hilario, de Pelagiana hæresi duobus in Africa conciliis damnata.

Domino beatissimo et in Christi veritate venerando fratri et consacerdoti (*a*) HILARIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

1. HONORABILIS filius noster Palladius cum de nostro littore navigaret, beneficium poscendo magis dedit, ut non solum eum benignitati tuæ, verum etiam meipsum tuis orationibus commendarem, Domine beatissime et in Christi caritate venerande frater. Quod eum facio, profecto et sanctitas tua faciet quod de te ambo præsumimus. Quæ autem circa nos sint, quoniam scio dilectionem vestram pro nobis, sicut et nostram pro vobis esse sollicitam, a memorato perlatore audiet sanctitas tua. Verumtamen quod maxime necessarium est breviter dicam. Nova quædam hæresis inimica gratiæ Christi contra Ecclesiam Christi conatur exsurgere, sed nondum evidenter ab Ecclesia separata est; hominum scilicet qui tantum audent (*b*) infirmitati humanæ tribuere potestatis, ut hoc solum ad Dei gratiam pertinere contendant, quod cum libero arbitrio et non peccandi possibilitate creati sumus, et Dei mandata quæ a nobis implerentur accepimus: ceterum ad eadem mandata servanda et implenda nullo divino adjutorio nos egere. Necessariam vero nobis esse remissionem peccatorum, quia ea quæ a nobis in præteritum malefacta sunt, infecta facere non valemus. Cavendis autem futuris vincendisque peccatis, omnibusque tentationibus virtute superandis, sine ullo deinceps adjutorio gratiæ Dei naturali possibilitate humanam sufficere voluntatem. Nec parvulos indigere gratia Salvatoris, qua per ejus baptismum a perditione liberentur, eo quod nullum ex Adam contagium damnationis adtraxerit.

2. Quam sint hæc inimica gratiæ Dei, quæ per Jesum Christum Dominum nostrum humano generi indulta est, et quemadmodum totius fidei Christianæ fundamenta evertere moliantur, pervidet nobiscum venerabilitas vestra. Neque apud vos tacere debuimus, ut ejusmodi homines, quos quidem sanari in Ecclesia, quam ex illa resecari magis volumus et optamus, cura pastorali caveatis. Jam enim cum ista scriberem, cognoveramus in ecclesia Carthaginensi adversus eos episcopalis concilii conditum fuisse decretum, per epistolam sancto et venerabili Papæ (*c*) Innocentio dirigendum; et nos de concilio Numidiæ ad eamdem apostolicam Sedem jam similiter scripseramus.

3. Omnes enim, qui spem habemus in Christo, huic pestiferæ impietati resistere, eamque concorditer damnare et anathemare debemus: quæ contradicit etiam orationibus nostris, concedens quidem ut dicamus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris:* (Matth. 6. 12.) et hoc ita concedens, ut asserat hominem in hoc corruptibili corpore, quod aggravat animam, posse suis viribus ad tantam justitiam pervenire, ut neque hoc illi sit dicere necessarium, *Dimitte nobis debita nostra.* Illud vero quod sequitur, *Ne nos inferas in tentationem*, non sic accipiunt tamquam Deus orandus sit, quo nos ad superandas tentationes adjuvet peccatorum, sed ne quisquam irruens corporaliter nos humanus casus affligat: quoniam peccatorum tentationes vincere ita sit jam in nostra positum potestate, possibilitate naturæ, ut hoc inaniter impetrandum orationibus arbitremur. Non possumus una epistola brevi omnia vel plurima tantæ impietatis argumenta colligere, præsertim quia cum ista conscriberem, perlatores navigaturi me immorari diutius non sinebant. Puto autem onerosum me non fuisse sanctis sensibus tuis, quod de tanto malo, (*d*) omnique vigilantia, Domino adjuvante, vitando, tacere non potui.

(*a*) Hilarium istum, cui *consacerdoti* salutem dicit, id est coepiscopo juxta MS. Corbejensis inscriptionem, quique id muneris in transmarinis partibus sustinuisse intelligitur ex aliis Augustini verbis, haud immerito suspiceris eumdem esse ac Hilarium Narbonensem, ad quem Zosimus anno 417 scripsit. Credimus porro diversum esse, tum ab Hilario Arelatensi, qui episcopatum ante annum 428 non suscepit; tum ab Hilario viro laico, qui Augustinum ipsum de Pelagiana hæresi in Sicilia emergente certiorem faciebat per litteras circiter an. 414. quippe cum iste, cui nunc scribitur, Pelagianam hæresim hactenus nescivisse videatur.

(*b*) In MSS. plerisque *infirmitatis humanæ tribuere potestati.*

(*c*) Lov. *Innocentio* dirigendam; *et nos*, At Edd. antiquiores et MSS. tres Val. *dirigendam.*

(*d*) Am. Bad. Er. et aliquot MSS. omnium *vigilantia.*

CLASSIS III. AN. 416.

* Alias CCLII. quæ autem 179. erat, nunc 150.

EPISTOLA CLXXIX. *

Augustinus Johanni episcopo Jerosolymitano, retegens Pelagii hæresim contentam in ejus libro, quem ipsi transmittit una cum libro de natura et gratia a se contra istum elaborato; petens vicissim ut mittat Gesta ecclesiastica (Diospolitanæ synodi) quibus Pelagius purgatus esse perhibetur.

Domino beatissimo ac merito venerabili fratri et coepiscopo, JOHANNI AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa idem tempus.

1. Quod luæ sanctitatis scripta non merui, nihil audeo succensere. Melius enim perlatorem credo defuisse, quam me suspicor a tua veneratione contemptum, domine beatissime et merito venerabilis frater. Nunc vero quoniam servum Dei Lucam, per quem ista direxi, cito comperi esse rediturum, agam Domino, et tuæ benignitati uberes gratias, si me litteris fueris visitare dignatus. Pelagium vero fratrem nostrum, filium tuum, quem audio quod multum diligis, hanc illi suggero exhibeas dilectionem, ut homines qui eum noverunt et diligenter audierunt, non ab eo tuam sanctitatem existiment falli.

2. Nam quidam ex discipulis ejus adolescentes honestissime nati, et institutis liberalibus eruditi (a) spem, quam habebant in sæculo, ejus exhortatione dimiserunt, et se ad Dei servitium contulerunt. In quibus tamen cum apparuissent quædam sanæ doctrinæ adversantia, quæ Salvatoris Evangelio continetur, et apostolicis sermonibus declaratur, id est cum invenirentur contra Dei gratiam disputare, propter quam Christiani sumus, et in qua spiritu ex fide spem justitiæ exspectamus, et admonitionibus nostris inciperent emendari, dederunt mihi librum, quem ejusdem Pelagii esse dixerunt, rogantes ut ei potius responderem: quod posteaquam vidi me facere debere, ut eo modo error ipse nefarius de cordibus eorum perfectius auferretur, legi atque respondi.

3. In hoc libro ille Dei gratiam non appellat nisi naturam, qua libero arbitrio conditi sumus. Illam vero, quam innumerabilibus testimoniis sancta Scriptura commendat, ea nos justificari, hoc est justos fieri docens, et in omni opere bono, sive agendo, sive perficiendo, Dei misericordia juvari; quod etiam orationes sanctorum apertissime ostendunt, quibus ea petuntur a Domino, quæ præcipiuntur a Domino: hanc ergo gratiam non solum tacet, sed ei contraria multa loquitur. Affirmat enim, vehementerque contendit, per solum liberum arbitrium sibi humanam sufficere posse naturam ad operandam justitiam et omnia Dei mandata servanda. Unde quis non videat, cum eumdem librum legerit, quemadmodum oppugnetur gratia Dei, de qua dicit Apostolus, *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum*: et nullus locus divino adjutorio relinquatur, propter quod omnes orantes dicere debeamus, *Ne nos inferas in tentationem?* Sine caussa etiam Dominus apostolo Petro dixisse videatur, *Rogavi pro te, ne deficiat fides tua*, si hoc totum in nobis nullo auxilio Dei, sed potestate voluntatis impletur.

Rom. 7. 24. *Matt. 6. 13.* *Luc. 22. 32.*

4. His itaque disputationibus perversis et impiis, non solum contradicitur orationibus nostris, quibus a Domino petimus quidquid sanctos petiisse legimus et tenemus, verum etiam benedictionibus nostris resistitur, quando super populum dicimus, optantes eis et poscentes a Domino, ut eos abundare faciat in caritate invicem, et in omnes, et det eis secundum divitias gloriæ suæ virtute corroborari, per Spiritum ejus; et impleat eos omni gaudio, et pace in credendo, et abundent in spe, et potentia Spiritus-Sancti. Ut quid ista petimus, quæ populis a Domino petiisse Apostolum novimus; si jam natura nostra, creata cum libero arbitrio, omnia hæc sibi potest sua voluntate præstare? Ut quid etiam dicit idem ipse Apostolus, *Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei*; si spiritu naturæ nostræ agimur, ut efficiamur filii Dei? ut quid dicit similiter, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram;* si natura nostra sic creata est, ut Spiritu ad opera justitiæ non indigeat adjuvari? Ut quid scriptum est, *Fidelis autem Deus, qui non permittet vos tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere;* si jam ita conditi sumus, ut viribus liberi arbitrii universas tentationes sustinendo superare possimus!

I. Thes. 3. 12. *Eph. 3. 16.* *Rom. 15. 13.* *Rom. 8. 14.* *Ibidem 26.* *I. Cor. 10. 13.*

5. Quid pluribus agam apud sanctitatem vestram? quandoquidem me onerosum sentio; maxime quia per interpretem audis litteras meas. Si diligitis Pelagium; diligat vos etiam ipse, immo magis seipsum; et non vos fallat. Cum enim auditis eum confiteri gratiam Dei et adjutorium Dei, putatis hoc eum dicere, quod et vos qui catholica regula sapitis, quoniam quid in libro suo scripserit ignoratis. Propter hoc, ipsum librum misi, et meum quo ei respondi, unde perspiciat venerabilitas vestra, quam gratiam vel adjutorium Dei dicat, quando illi objicitur quod gratiæ Dei et adjutorio contradicat. Proinde ostende illi docendo, et hortando, et pro ejus salute, quæ in Christo esse debet, orando, ut eam Dei gratiam confiteatur, quam probantur sancti Dei fuisse confessi, cum a Domino ea ipsi peterent, quæ illis jubebat ut facerent. Quoniam neque juberentur, nisi ut nostra voluntas ostenderetur; neque peterentur, nisi ut voluntatis infirmitas ab illo, qui jusserat, juvaretur.

6. Aperte interrogetur utrum ei placeat orandum esse a Domino ne peccemus. Quod si ei displicet, legatur in auribus ejus Apostolus dicens,

(a) Sic emendat codex Vaticanus: nam in editis legebatur; *eruditi quam habebant in sæculo exhortationem dimiserunt.*

CLASSIS III. AN. 416.

Oramus autem ad Deum, ne quid faciatis mali. Si autem placet, aperte prædicet gratiam, qua juvamur, (*a*) ne ipse faciat multum mali. Hac enim gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum omnes liberantur, quicumque liberantur: quoniam nemo, præter ipsam, quolibet alio modo liberari potest. Propter hoc scriptum est, *Sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur:* (*b*) non quia nemo damnabitur; sed quia nemo aliter liberabitur. Quia sicut nulli nisi per Adam filii hominis, ita nulli nisi per Christum filii Dei. Omnes itaque filii hominis nonnisi per Adam, et omnes ex eis filii Dei nonnisi per Christum fieri possunt. Aperte itaque etiam hinc exprimat quid sentiat, utrum placeat ei etiam parvulos, qui nondum justitiam possunt velle vel nolle, tamen propter unum hominem, per quem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt, per Christi gratiam liberari. Utrum etiam pro ipsis fusum credat sanguinem Christi propter originale peccatum, qui utique in remissionem fusus est peccatorum. De his maxime ab illo volumus nosse quid credat, quid teneat, quid certe confiteatur et prædicet. In aliis autem, quæ illi objiciuntur, etiamsi errare convincitur, tamen donec corrigatur, tolerabilius sustinetur.

1. Cor. 15. 7. — 1. Cor. 15. 22. — Rom. 5. 12.

7. Peto etiam nobis transmittere, quibus perhibetur esse purgatus, ecclesiastica * Gesta diœceseos. Quod ex multorum episcoporum desiderio peto, quos mecum de hac re fama incerta perturbat. Sed ideo solus hoc scripsi, quia occasionem perlatoris festinantis a nobis, quem cito ad nos audivi posse remeare, prætermittere nolui. Pro quibus Gestis jam nobis misit non quidem ullam partem Gestorum, sed quamdam a se conscriptam velut defensionem suam, qua se dixit objectis respondisse * Gallorum. In qua ut alia omittam, cum ad illud responderet, quod ei objectum est, eum dixisse *posse hominem esse sine peccato, et mandata Dei custodire si velit. Diximus*, inquit; *hanc enim illi Deus possibilitatem dedit. Non diximus, quoniam inveniatur quis ab infantia usque ad senectam, qui numquam peccaverit, sed quoniam a peccatis conversus labore proprio, et gratia Dei adjutus potest absque peccato esse, nec propter hoc in posterum erit inconvertibilis.*

* Diospolitanæ Synodi. — * Herotis et Lazari.

8. In hac Pelagii responsione cernit reverentia tua, hoc eum fuisse confessum, priorem hominis vitam, quæ est ab infantia, sine peccato non esse, sed eum ad vitam, quæ sine peccato sit, labore proprio et adjuto per gratiam Dei, posse converti. Cur ergo in hoc libro, cui respondi, vel ita hic vixisse dixit, ut nihil omnino peccaverit. Nam ejus de hac re ista sunt verba. *Hoc*, inquit, *recte dici potest de his, quorum neque bonorum, neque malorum Scriptura sit memor. De illis vero quorum justitiæ meminit, et* A *peccatorum sine dubio meminisset, si qua eos peccasse sensisset. Sed esto*, inquit, *aliis temporibus turbæ numerositate omnium dissimulaverit peccata contexere; in ipso statim mundi primordio, ubi nonnisi quatuor homines erant, quid*, inquit, *dicimus, cur non omnium voluerit dicta memorare? Utrumne ingentis multitudinis caussa, quæ nondum erat; an quia illorum tantum, qui commiserant, meminit, illius vero qui nulla commiserat, meminisse non potuit? Certe*, inquit, *primo in tempore Adam et Eva, ex quibus Cain et Abel nati sunt, quatuor homines tantum fuisse referuntur. Peccavit Eva; Scriptura hoc prodidit. Adam quoque deliquit; eadem Scriptura non tacuit. Sed et Cain peccasse ipsa quoque Scriptura testata est. Quorum* B *non modo peccata, verum etiam peccatorum indicat qualitatem; quod si et Abel peccasset*, inquit, *et hoc sine dubio Scriptura dixisset: si non dixit, ergo nec ille peccavit.*

Gen. 3. 6.

9. Hæc verba de libro ejus decerpsi, quæ in ipso quoque volumine tua sanctitas poterit invenire; ut intelligatis quemadmodum et cetera neganti credere debeatis. Nisi forte dicat ipsum Abel nihil peccasse: sed ideo non fuisse sine peccato, et ideo non posse Domino comparari, qui in carne mortali solus sine peccato fuit, quia erat in Abel originale peccatum, quod de Adam traxerat, non in seipso ipse commiserat. Utinam saltem hoc dicat, ut interim ejus de baptismo parvulorum certam sententiam tenere possimus. C Aut si forte, quoniam dixit ab infantia usque ad senectutem, ideo dicat Abel non peccasse, quia nec senuisse monstratur. Non hoc indicant verba ejus: ab initio priorem vitam dixit peccatricem, posteriorem vero posse esse sine peccato. Ait enim non se dixisse, *quoniam inveniatur quis ab infantia usque ad senectutem, qui non peccaverit; sed quoniam a peccatis conversus labore proprio, et gratia Dei adjutus potest absque peccato esse.* Cum enim dicit, *a peccatis conversus*, ostendit priorem vitam in peccatis agi. Fateatur ergo quod peccaverit Abel, cujus prima vita fuit in sæculo, quam (*c*) fatetur non carere peccatis, et respiciat librum suum, ubi eum dixisse constat, quod ait in hac defensione, *Non diximus.*

D 10. Si autem et hunc librum, vel hunc in eo libro locum esse negaverit suum; ego quidem idoneos testes habeo honestos et fideles viros et ejus sine dubio dilectores, quibus adtestantibus purgare me possum, quod eumdem librum ipsi mihi dederint, et ibi hoc legatur, eumque Pelagii esse dixerint, ut saltem hoc mihi sufficiat, ne dicat a me fuisse sive conscriptum, sive falsatum. Jam inter illos eligat quisque, cui credat; meum non est de hac re diutius disputare. Rogamus ut certe transmittas ipsi, si negaverit se ista sentire, quæ illi objiciuntur inimica gratiæ Christi. Tam quippe operta est ejus defen-

(*a*) Lov. ut *ipse*. At MS. Vat. *ne ipse*.

(*b*) In vulgatis hæc deerant, *non quia nemo damnabitur, sed quia nemo aliter liberabitur*; quæ ex MS. Vaticano restituimus.

(*c*) Lov. *non fatetur carere*. At Vat. MS. *fatetur non carere*.

CLASSIS III. AN. 416.

sio, ut si vestram sanctam prudentiam, qui ejus alia scripta non nostis, nulla verborum ambiguitate fefellerit, magno gaudio gratulabimur, non multum curantes, utrum illa perversa et impia numquam senserit, an se ab eis aliquando correxerit.

* Alias CCLX. quæ autem 180. erat, nunc 228.

EPISTOLA CLXXX. *

Augustinus Oceano rescribens paucis de animæ origine et de officioso mendacio, petensque ut mittat Hieronymi librum de resurrectione carnis.

Domino merito carissimo, et in Christi membris honorando fratri OCEANO, AUGUSTINUS salutem.

Scripta circa finem an. 416.

1. Duas accepi simul epistolas dilectionis tuæ, quarum in una facis tertiæ mentionem, et eam te prius misisse commemoras, quam accepisse non recolo; immo bene mihi recolere videor, quod non acceperim. De iis tamen quas accepi, ago uberes gratias benignitati erga nos tuæ. Quibus ut non continuo responderem, in alia atque alia diversarum occupationum tempestate direptus sum. Unde nunc stillam vacantis temporis nanctus, respondere aliquid malui, quam ad tuam sincerissimam caritatem diuturnum habere silentium, et fieri taciturnitate, quam loquacitate importunior.

2. De origine animarum quid sanctus Hieronymus sentiat, jam sciebam, et hæc ipsa quæ ex libro ejus in epistola tua posuisti, jam legeram. Verum non hoc quæstionem molestam facit, quod movet quosdam, quomodo Deus adulterinis etiam conceptibus juste animas largiatur; cum bene viventibus, et ad Deum fide ac pietate conversis, ne propria quidem, quanto minus parentum; possint obesse peccata. Sed merito quæritur, si verum est novas ex nihilo animas singulas singulis nascentibus fieri, quomodo tam innumerabiles animæ parvulorum, quas Deo certum est ante rationales annos, ante quam quidquam justum injustumve sapere vel capere possint, sine baptismo de corporibus exituras, juste in damnationem dentur, ab illo

Rom. 9. 14. utique apud quem non est iniquitas. Non opus est de hac re plura dicere, cum scias quid velim, vel potius quid nolim dicere; satis existimo sapienti esse quod dixi. Verumtamen si aliquid hinc, quo ista quæstio solvi queat, vel legisti, vel ex ore ejus audisti, vel tibi ipsi Dominus cogitanti donavit ut noveris, impartire obsecro mihi ut gratias uberiores agam.

3. Illud vero de officioso utilique mendacio, quod exemplo Domini de die et hora hujus sæculi finiendi nec filium scire dicentis, putasti esse solvendum; conatu quidem ingenii tui, cum legerem, delectabar, sed nullo modo mihi vide- A tur tropicam locutionem recte dici posse mendacium. Non enim mendacium est, cum diem lætum dicimus, quod lætos faciat; aut tristem lupinum, quod gustantis vultum amaro sapore contristet; sicut Deum scire, cum cognoscentem hominem facit; hoc enim dictum ad Abraham ipse commemorasti. Nequaquam sunt ista mendacia; quod ipse facillime advertis. Proinde beatus Hilarius, cum obscuram quæstionem obscuro hoc genere tropicæ locutionis aperuit, ut intelligeremus in eo se nimirum dixisse nescientem, quo alios facit occultando nescientes, non excusavit mendacium, sed mendacium non esse monstravit: non solum in his * usitatioribus tropis, verum in illa etiam, quæ appellatur metaphora, quæ loquendi consuetudine omnibus B nota est. Nam gemmare vites, fluctuare segetes, florere juvenes, contendet quisplam esse mendacium, quod in his rebus nec undas, nec lapides, nec herbas, nec arbores videt, ubi proprie ista verba dicuntur.

Lib. 9. de Trinitate.

* f. insolitioribus.

4. Porro autem pro tuo ingenio atque eruditione facillime perspicis, quantum ab his differat quod ait Apostolus, *Cum viderem quia non recte ingrediuntur ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus, Si tu, cum sis Judæus, gentiliter et non judaice vivis, quemadmodum gentes cogis judaizare?* Nulla est hic tropica obscuritas, verba sunt propria apertæ locutionis. Hoc profecto Doctor gentium, his quos parturiebat donec Christus formaretur in eis, et quibus sub divina attestatione prædixerat, *Quæ* C *autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*, aut verum dixit, aut falsum; si falsum, quod absit, quæ sequantur advertis, et ambo ista (a) exhorrescas admonet veritatis indicium, et in apostolo Petro mirabilis humilitatis exemplum.

Gal. 2. 14.

Gal. 4. 19

Gal. 1. 20.

5. Sed quid hinc diutius? cum de hac quæstione inter nos, ego et prædictus venerabilis frater Hieronymus satis litteris egerimus; et in hoc opere * recentissimo, quod sub nomine Critobuli adversus Pelagium modo edidit, eamdem de ista re gesta dictisque apostolicis sententiam tenuit, quam beatissimi * Cypriani etiam nos secuti sumus. Illud potius de origine animarum, non propter partus adulterinos, sed propter innocentium, quod absit, damnationem, quod, D opinor, non stulte quæritur, si quid a tali ac tanto didicisti viro, quod recte responderi ambigentibus possit, quæso nobiscum communicare non abnuas. Ita quippe mihi in epistolis tuis eruditus et suavis apparuistis, ut operæ pretium sit tecum litteris conloqui. Nescio sane quem librum ejusdem hominis Dei, quem presbyter Orosius attulit, tuæque dilectioni describendum dedit, ubi de resurrectione carnis præclare disputasse laudatur, jam nobis peto non differas mittere. Ideo quippe non eum cito poposcimus, quia et describendum et emendan-

* Lib. 1. adversus Pelag.

* Epist. 71. ad Quintum.

(a) Lov. exhorrescas amovet veritatis. MSS. Vat. *exhorrescens admonet*, etc. Suspicamur dilemma istud quod proponitur, scilicet *Aut verum dixit aut falsum*, etc. membro aliquo decurtatum esse, Non enim subjicitur subinde: Si verum dixit, etc.

dum utique cogitavimus; cui utrique operi lætissimum jam putamus tempus indultum. Memor nostri Deo vivas.

EPISTOLA CLXXXI.*

* Alias XCI. quæ autem 181. erat, Italicæ inscripta, continetur in epistola 147 ad Paulinam.

Innocentius Cartaginensis concilii Patribus, confirmans ipsorum doctrinam ac sententiam, adversus Pelagianos.

INNOCENTIUS AURELIO, (a) NUMIDIO, RUSTICIANO, FIDENTIANO, EVAGRIO, ANTONIO, PALATINO, ADEODATO, VINCENTIO, PUBLIANO, THEASIO, TUTTO, PANNONIO, VICTORI, RESTITUTO, *alteri*, RESTITUTO, RUSTICO, FORTUNATIANO, AMPELIO, AMBIVIO, FELICI, DONATIANO, ADEODATO, OCTAVIO, SEROTINO, MAJORINO, POSTHUMIANO, CRISPULO, VICTORI, *alteri* VICTORI, LEUCIO, MARIANO, FRUCTUOSO, FAUSTINIANO, QUODVULDEO, CANDONIO, MAXIMO, MEGASIO, RUSTICO, RUFINIANO, PROCULO, SEVERO, THOMÆ, JANUARIO, OCTAVIANO, PRÆTEXTATO, SIXTO, QUODVULTDEO, PENTHADIO, QUODVULTDEO, CYPRIANO, SERVILIO, PELAGIANO, MARCELLO, VENANTIO, DIDYMO, SATURNINO, BIZACENO, GERMANO, GERMANIANO, INVENTIO, MAJORINO, INVENTIO, CANDIDO, CYPRIANO, ROMANIANO, ÆMILIANO, AFRICANO, MARCELLINO, (b) *et cæteris, qui in Carthaginensi Concilio affuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.*

Scripta ineunte an. 417.

1. In (c) *requirendo de his rebus, quas omni cum sollicitudine decet a sacerdotibus, maximeque a vero justoque et catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exempla servantes, et ecclesiasticæ memores disciplinæ, nostræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse judicium, scientes quid apostolicæ Sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeatur, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emersit. Quem sequentes, tam mala damnare novimus quam probare laudanda. Vel id vero quod patrum instituta sacerdotali custodientes officio non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decrevere sententia, ut quidquid quamvis in disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus Sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent ceteræ ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manerent,) quid præciperent, quos abluerent, quos velut cœno inemundabili sordidatos mundis digna corporibus unda vitaret.*

2. *Gratulor igitur, fratres carissimi, quod per fratrem et coepiscopum nostrum Julium litteras ad nos destinastis, et cum illis curam geritis, quibus præsidetis ecclesiis, sollicitudinem vestram pro omnium utilitate monstratis, et per cunctas totius orbis ecclesias omnibus una quod prosit decernendum esse deposcitis: ut suis constabilita regulis Ecclesia, (d) et hoc, quo illos caveat, pronuntiationis justæ firmata decreto talibus parere non possit; qui perversis instructi, immo destructi verborum argutiis, sub imagine catholicæ fidei disputantes, velut pestiferum exhalantes virus, ut hominum recte sentientium in deteriorem partem corda corrumpant, totam veri dogmatis quærunt evertere disciplinam.*

3. *Sanandum ergo celerius, ne longius exsecrandus animis morbus inrepat: sicut medicus cum viderit hujus terreni corporis aliquem esse languorem, magnum suæ artis æstimat documentum, si cito quis illius interventu desperatus evadat; vel cum putre vulnus adspexerit, adhibet fomenta vel cetera, quibus illud possit, quod natum fuerat, vulnus obduci; ac si id manens sanari non poterit, ne corpus reliquum sua tabe corrumpat, ferro amputat quod nocebat, quo reliquum integrum servet et intactum. Præcidendum id ergo est, quod velut puro sanoque nimium corpori vulnus obrepsit, ne cum tordius abstergitur, in ipsis pene visceribus hujus mali non exhaurienda post sentina consìdat.*

4. *Nam quid nos de his posthac rectum mentibus existimemus, qui sibi se putant debere quod boni sunt, nec illum considerant, cujus quotidie gratiam consequuntur? Sed jam isti, qui tales sunt, nullam Dei gratiam consequuntur, qui sine illo tantum se assequi posse confidunt, quantum vix illi, qui ab illo postulant, accipere promerentur. Quid enim tam iniquum potest esse, tam barbarum, tam totius religionis ignarum, tam Christianis mentibus inimicum, quam huic te negare debere quidquid in quotidiana gratia consequeris, cui te ipse confiteris debere quod natus es? Ergo eris tibi in providendo præstantior quam potest in te esse, qui te ut esses effecit? Et cum te putes ei debere quod vivis, quomodo te non putas illi debere quod quotidianam ejus consequendo gratiam taliter vivis? Et qui nos adjutorio negas indigere divino, quasi ex nostra in totum possibilitate perfectos, quomodo (e) non adjutorium ejus in nos, cum tales a nobis etiam esse possumus, provocamus?*

5. *Qui enim adjutorium Dei negat, vellem*

(a) Sic in MSS. Vaticanis et Gallicanis. At in vulgatis nominato uno *Aurelio* subditur, et omnibus sanctis *episcopis, vel ceteris* etc.

(b) Ita MSS. excepto Vat. qui post nomen *Marcellini* hæc interponit, *et omnibus sanctis episcopis.*

(c) MSS. Corb. et Germ. *In requirendis Dei rebus.*

(d) Sic MSS. Gallicani. At unus è Vatic. habet, *ut suis constabilitæ regulis Ecclesiæ et hos caveant institutis firmæ decretalibus, et alios quorum nondum perfidia patuit, qui perversis instructi* etc. Bad. Am. Er. et Lov. *ut suis constabilita regulis Ecclesia, ex hoc quod illos caveat pronunciationis justæ firmata decretalibus.*

(e) Bad. Am. Er. et Lov. *quomodo vero.* At MSS. Gallicani et Vat. *quomodo non.* sic legendum esse intelligitur ex consequentibus; quia probare vult Innocentius, justum vita sua provocare auxilium Dei quo sanctius vivat. Hinc paulo infra MSS. idem habent, *seu bene vivimus, provocamus*, ubi editi plures, *precamur.*

interrogore quid dicat, nos non mereri, an illum hoc non posse præstare? An nihil esse propter quod unusquisque hoc debeat postulare? Posse hoc Deum, opero ipsa testantur; et adjutorio quotidiono nos egere negare non possumus. Hoc enim seu bene civimus provocamus, ut melius sanctiusque vivamus; seu prave sentientes, a bonis avertimur, ut ad rectam redeamus viam, ejus auxilio plus egemus. Nam quid tam mortiferum, tam præceps videatur ad casum, tam expositum ad omnia pericula, si hoc solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium cum nasceremur accepimus. ultra jam a Domino nihil quæramus, id est, ouctoris nostri obliti, ejus potentiam, ut nos ostendamus liberos, abjuremus, quasi jam amplius quod possit dare non habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit, nescientes quod nisi magnis precibus in nos Dei gratia implorato descendat, nequaquam terrenæ labis et mundani corporis vincere conemur errores, cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium.

6. *Nam si ille clamat adjutorio sibi opus esse divino, qui digne hoc non quæreret, si cui liberum arbitrium plus prodesset; quippe cum vir beatus et jam electus a Domino nihil egeret: ta-*
Psal. 26. 9. *men ita Deum deprecatur postulons*, Adjutor meus esto: ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus. *Nos nobis liberum arbitrium; ille sibi Deum postulat adjutorem. Quod nati sumus posse sufficere nos dicimus,*
a *ille Deum ne derelinquatur exorot?* (a) *Non, rogo, manifeste discimus, quid oremus, cum ille tantopere beatus, ut supra diximus, vir ne dispiciatur exoptat? Illi enim necesse est ista arguant, qui illo confirmant. David enim orationis ignarus, et suæ naturæ nescius accusetur, qui*
b *cum* (b) *sciat tantum in sua inesse natura, adjutorem sibi Deum et assiduum adjutorem, nec illi sufficit assiduum, sed ne oliquando illum despiciat, orotionibus pronus exoptat, et per corpus omne psalterii hoc et prædicat et clamat. Si ergo hoc ille tam magnus sicut assidue dicere, ito necessarium confessus est ut doceret; quemadmodum Pelagius Celestiusque seposita omni responsione Psalmorum, talique obdicata doctrina, suasuros se aliquibus esse confidunt, nos adjutorium Dei nec debere quærere, nec eo egere; cum omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur.*

De dogmatibus ecclesiastic. cap. 22.
7. *Liberum enim arbitrium olim ille perpessus, dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in prævaricationis profunda demersus est, et nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit, suaque in æternum libertate deceptus hujus ruinæ jacuisset oppressu, nisi eum post Christi pro sua grotia relevasset adventus: qui per novæ regenerationis purificationem, omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit, et ejus firmans statum quo rectius stabiliusque procederet, tamen suam gratiam in posterum non negavit. Nam quamvis redemisset hominem a præteritis ille peccotis, tamen sciens iterum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum et post ista corrigere, multa servavit: quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti confisique nitamur, nullatenus vincere humanos poterimus errores. Necesse est enim, ut quo ouxiliante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur. Sed possem plura dicere, nisi vos constaret cuncta dixisse.*

8. *Quisquis ergo huic assentiens videtur esse sententiæ, qua dicat adjutorio nobis non opus esse divino, inimicum se catholicæ fidei, et Dei beneficiis profitetur ingratum.* (c) *Nam nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt. Ipsi enim sua sponte dum sequuntur illa quæ dicunt, longius a vera religione refugerunt. Cum enim hoc totum in nostra professione consistat, quotidianisque precibus nihil agamus nisi quemadmodum Dei misericordiam consequamur; quemadmodum ferre possumus ista jactontes? Quis rogo tantus illorum pectora error obcæcat, ut si ipsi nullam Dei gratiam sentiunt, quia nec digni sunt nec merentur, nec de aliis considerent quid quotidie singulis gratia divino largitur? Sunt quidem isti omni cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxilio credant revocari ab erroribus posse divino. Negontes enim adjutorium, non aliis, sed sibi hoc penitus obstulerunt, qui avellendi mot longius, et ab Ecclesiæ procul removendi visceribus* (d) *ne diu inultus multa occupans, insanabilis post error increscat. Si enim diu sub hac fuerint impunitate versati, necesse est multos in hanc suæ pravitatem mentis inducant decipiantque innocentes, vel potius imprudentes, qui fidem catholicam sequuntur. Putobunt enim eos recte sentire, quos adhuc viderint in Ecclesia perdurare.*

9. *Separetur ergo a sano corpore vulnus insanum, remotoque morbi sævientis afflatu cautius quæ sunt sincera perdurent, et grex purior ab hoc mali pecoris contagione purgetur. Sic totius corporis illibata perfectio, quam vos sequi et tenere hac in illos pronuntiatione cognovimus, et una vobiscum pari assensione servamus. Qui si tamen aliquod in se Dei adjutorium, quod hucusque negaverunt, provocarint, et opus sibi ejus auxilio esse cognoverint, ut hac labe in quam sui cordis incurvatione corruerant, liberentur, et quosi in lucem de fæda tracti caligine, remotis abdicatisque omnibus, quibus totus, ne verum adspicerent, fœdabatur et caligabat adspectus, damnent hæc quæ hucusque senserunt, et aliquando animum rectis disputationibus commodantes, ab hac aliquantulum labe*

(a) Sic MSS. At vulgati plerique, *Nos ergo dicimus manifeste.*

(b) MS. Corb. qui cum se sciat etc. Paulo post Lov. et assiduum adjutorem invocat. At Bad. Er. et MSS. carent verbo, invocat.

(c) Adjecimus, nam. ex codice Vaticano.

(d) Sic MSS. Corb. At editi, *ne diutius multa.*

CLASSIS III. AN. 417.

correcti, veris se sanandos consiliis tribuant atque submittant. Quod si fecerint, erit in potestate pontificum, istis aliquatenus subvenire, et talibus aliquam curam præstare vulneribus, quam solet lapsis cum resipuerint Ecclesia non negare: ut a suis revocati præcipitiis, intra ovile Domini redigantur; ne foris positi, et tanto præsidio a fide munitionis exclusi, periculis omnibus exponantur, devorandi luporum dentibus atque vexandi, quibus obsistere hac, qua illos in se irritaverant doctrinæ perversitate, non possint. Sed satis vestris monitis, sic abundantibus nostræ legis exemplis, probatur esse responsum, nec quidquam superesse duximus quod dicamus, cum nihil prætermissum a vobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati et penitus agnoscantur esse convicti. Ideoque a nobis testimonia nulla ponuntur, quia et his plena relatio est, et satis constat tot doctissimos sacerdotes cuncta dixisse, nec decet credere vos aliquid, quod ad caussam possit proficere, præteriisset et alia manu: *Bene valete fratres:* et ad latus: (a) *Data* VI. *Kal. Febr. post consulatum Theodosii Augusti* VII. *et Junii Quarti* V.C.

EPISTOLA CLXXXII. *

* Alias XCIII. quæ autem 182. erat, nunc in Appendice est I.

Innocentius Romanus pontifex, Patribus concilii Milevitani comprobans illorum acta adversus Pelagianos.

INNOCENTIUS, SILVANO *seni* VALENTINO, *et ceteris, qui in Milevitana synodo interfuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.*

Scripta an. 417.

1. INTER *ceteras Romanæ ecclesiæ curas, et apostolicæ Sedis occupationes, quibus* (b) *diversorum consulta fideli ac modica disceptatione tractamus, frater et coepiscopus noster Julius dilectionis vestræ litteras, quas ex Milevitano* (c) *concilio, cura fidei propensiore misistis, mihi inopinanter ingessit, Carthaginensis etiam synodi querelæ parilis scripta subjungens. Nimirum exsultat Ecclesia tantam sollicitudinem commissis gregibus exhibere pastores, ut non solum neminem ex his patiantur errare, sed si quas magis ovium scævæ delectationis herba seduxit, ac si in errore permanserint, aut segregari penitus velint, aut illicenter dudum petita vitantes, custodiæ pristinæ circumspectione tutari, in utraque parte videlicet consulentes, ne vel suscipiendo tales simili ceteræ seducantur exemplo; vel spernendo redeuntes, luporum morsibus videantur ingestæ. Prudens admodum et catholicæ fidei plena* (d) *consultatio. Quis enim aut tolerare possit errantem, aut non recipere se corrigentem! Nat ut durum arbitror conniventiam præbere peccantibus, ita impium judico manum negare conversis.*

2. *Diligenter ergo et congrue* (e) *apostolici consulitis honoris arcana (honoris, inquam, illius, quem, præter illa quæ sunt extrinsecus, sollicitudo manet omnium ecclesiarum) super anxiis rebus quæ sit tenenda sententia, antiquæ scilicet regulæ formam secuti, quam toto semper ab orbe mecum nostis esse servatam. Verum hæc missa facio, neque enim hoc vestram credo latere prudentiam; qui id enim actione firmastis, nisi scientes quod per omnes provincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanent? præsertim quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros, nonnisi ad Petrum, id est, sui nominis et honoris auctorem referre debere, velut nunc retulit vestra dilectio, quod per totum mundum possit omnibus ecclesiis in commune prodesse. Fiant enim necesse est cautiores, cum inventores malorum ad duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis viderint ab ecclesiastica communione sejunctos.* 2. Cor. 11. 28.

3. *Gemino igitur bono caritas vestra fungetur. Nam et canonum, potiemini gratia servatorum, et beneficio vestro totus orbis utetur. Quis enim catholicorum virorum cum adversariis Christi velit ulterius miscere sermonem? quis saltem ipsam lucem vitæ communione partiri? Novæ hæreseos nimirum fugiantur auctores. Quid enim acerbius in Deum fingere potuerunt, quam cum adjutoria divina cassarent, caussamque quotidianæ precationis auferrent? Hoc est dicere, Quid mihi opus est Deo? Merito in hoc dicat hymnidicus,* Ecce homines, qui non posuerunt Deum adjutorem sibi. *Negantes ergo auxilium Dei, inquiunt hominem sibi posse sufficere, nec gratia hunc agere divina, qua privatus necesse est diaboli laqueis irretitus occumbat, dum ad omnia vitæ perficienda mandata, sola tantummodo libertate contendat. O pravissimarum mentium perversa doctrina! Advertat id tandem quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut, dum indulgentius frenis ejus utitur, in prævaricationem præsumtione conciderit, nec ex hac potuit erui, nisi providentia regenerationis, statum pristinæ libertatis Christi Domini reformasset adventus. Audiat David dicentem,* Adjutorium nostrum in nomine Domini: *et,* Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus; *quæ incassum dixerit, si tantum in ejus erat positum voluntate, quod a Domino flebili sermone poscebat.* Psal. 51. 9. Psal. 123. 8. Psal. 26. 9.

4. *Quæ cum ita sint, cumque in omnibus divinis paginis voluntati liberæ nonnisi adjutorium Dei legamus esse nectendum, eamque ni-*

(a) Sic MSS. At editi. *Quinto Kalendas*; omissis consulibus, quos adnotavimus ex MSS. Vaticano, Corbejensi et Germanensi; quamquam in Corb. alter consulum *Lunus* seu *Lunius* appellatur. In Vat. autem *Lucius*, uti et in Germ; in quo ex prava interpretatione notarum V.C. scriptum est *Lucio Quarto V. Consulibus.*

(b) MS. Vaticanus, *universorum.*

(c) Vaticani MSS. duo, *ex Milevitano nostra auctoritate concilio.*

(d) MSS. Vaticani et Concilior. editiones, *plena consultationis voluntas* Bad. Am. Er. et Lov. *plena consolatio.* Nonnulli cod. *consulatio.*

(e) Sic Concil. ed At unus e Vaticanis MSS. habet, *oneris arcana, oneris inquam* etc. Alter Vat. *honoris arcanis.* Er. et Lov. *apostolico consultis honori.*

CLASSIS III. AN. 417.

hil posse cœlestibus præsidiis destitutam, quonam modo huic soli possibilitatem hanc pertinaciter ut asseritis defendentes sibimet, immo, quod est dignius dolore communi jam plurimis Pelagius Celestiusque persuadent. Multifariis equidem ad destruendum tale magisterium uti possemus exemplis, nisi sciremus sanctitatem vestram ad plenum scripturas omnes callere divinas; præsertim cum vestra relatio tantis ac talibus testimoniis sit referta, ut his solis valeat præsens dogma rescindi, opusque non esse reconditis, cum et iis quæ facile vobis occurrentia posuistis, nec audeant obviare, nec possint. Ergo Dei gratiam conantur auferre, quam necesse est, etiam restituta nobis status pristini libertate, quæramus: quippe qui nec alias diaboli machinas, nisi eadem possumus juvante vitare.

A

B

5. *Illud vero quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, parvulos æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, per-*
Johan. 6. 54. *fatuum est. Nisi enim manducaverint carnem filii hominis, et biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc sis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cum prædicant hos habere, quod in eos creditur nonnisi baptismate conferendum. Si ergo nihil volunt officere non renasci, fateantur necesse est, nec regenerationis sacra fluenta prodesse. Verum ut superstitiorum hominum prava doctrina celeri veritatis possit ratione discindi, proclamat hoc Domi-*
Luca 18. 16. *nus in Evangelio, dicens*, Sinite infantes venire ad me, et nolite eos prohibere, talium est enim regnum cælorum.

C

6. *Quare Pelagium Celestiumque, id est inven-*
2. Tim. 2. 23. *tores vocum novarum, quæ, sicut dixit Apostolus, ædificationis nihil, sed magis vanissimas consueverunt parere quæstiones, ecclesiastica communione privari, apostolici vigoris auctoritate censemus, donec resipiscant de diaboli laqueis, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem; eosque interim dominico ovili non recipi, quod ipsi, perversæ viæ sequuti trami-*
Gal. 5. 12. *tem, deserere voluerunt. Abscindendi sunt enim qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi. Simul autem præcipimus ut quicunque id pertinacia simili defensare nituntur,*
Rom. 1. 32. *par eos vindicta constringat. Non solum enim qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facienti-*

D

a *bus (a) digni sunt morte; quia non multum interesse arbitror, inter committentis animum, et consentientis favorem. Addo et amplius, Plerumque dediscit errare, cui nemo consentit. Hæc igitur, fratres carissimi, in supradictos maneat*
b *fixa sententia, absint atriis Domini, careant (b) custodia pastorali, ne duarum ovium dira contagia serpant forsitan per vulgus incautum, rapacique lupus corde lætetur intra ovile domini-*
cum tantas ovium fusas catervas, dum a custodibus dissimulanter habetur vulnus duarum. Prospiciendum est ergo ne permittendo lupos mercenarii magis videamur esse quam pastores.

Ezech. 33. 11. 2 Pet. 3. 9.
7. *Jubemus sane, quoniam Christus Dominus propria voce significavit, nolle se mortem morientis, tantum ut revertatur et vivat, si umquam ad sanum deposito pravi dogmatis errore resipuerint, damnarintque ea quorum se ipsi prævaricatione damnarunt, eis medicinam solitam, id est receptaculum suum ab Ecclesia non negari: ne dum eos redeuntes forsitan prohibemus, vere extra ovile remanentes et (c) expectan-* c
tes, hostis rabidis faucibus glutiantur, quas in semetipsos spiculis malæ disputationis armarunt. Bene valete, fratres. Datum, sexto Calend. Februarias, Honorio et Constantio viris clarissimis consulibus.

EPISTOLA CLXXXIII. *

* Alias XCVI quæ autem 183. erat, nunc in Appendice est 2.

Innocentii ad quinque Episcopos rescriptum, improbantis doctrinam Pelagii, eumque nisi hæresim ejuret, damnandum esse pronuntiantis.

Dilectissimis fratribus, Aurelio, Alypio, Augustino, Evodio, *et* Possidio *episcopis*, Innocentius *salutem*.

Scripta ineunte an. 417.

1. Fraternitatis *vestræ litteras, plenas fidei, totoque religionis catholicæ vigore firmatas a duobus missas conciliis per fratrem et coepiscopum nostrum Julium pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnisque contextio in consideratione quotidianæ gratiæ Dei, et in eorum correctione qui contra sentiunt, integra ratione consistit: ut et illis omnem tollere possit errorem, et idoneum dato (d) quovis nostræ le-* d
gis exemplo, quem sequi debeant, dignum possint præbere doctorem. Sed de his jam satis, ut opinor, supra diximus, cum vestris relationibus respondentes rescripsimus, quid vel de illorum perfidia, vel de vestra sententia sentiremus. Sed subinde contra eos subvenit et suppeditat quod dicatur, nec potest aliquando (e) deesse quod e
vincat, cum tam miserum impiumque sit quod nostræ fidei virtute et ipsa plenius veritate vincatur. Qui enim omnem vitæ spem respuit atque contemsit, inimica damnabilique cor suum disputatione confundens, cum credit nihil esse quod a Deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se, qui sibi hoc abstulit, ulterius quid reliquit?

2. *Si ergo sunt aliqui, quos in sui defensionem perversitas tanta devinxit, qui huic se dogmati dedant atque conjungant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrens longius et penitus approbatur ad versum, infe-*

(a) Ex MS. Vat. restituimur; *digni sunt morte*; quod desiderabatur in editis.
(b) Vat. MSS. *careant dumtaxat custodia*: sic etiam concil. ed.
(c) Sic MSS. Vat. At vulgati, *remanentes expectantis hostis.*
(d) Sic MSS. At Bad. Am. Er. et Lov. *dato cuivis*: et mox, *sequi debeat.*
(e) Editi plerique, *esse.* MSS. Vaticani, *deesse.*

CLASSIS III. AN. 417.

cti illorum et monitis et verbis ut laberentur inducti, quatenus ad rectum viæ tramitem redeant festinabunt, ne diutius mentem obsidens velut eorum sensibus pastus error invadat. Nam si Pelagius quocumque restitit loco, eorum animos, qui facile vel simpliciter crederent disputandi, hac affirmatione decepit: seu hac illi in urbe sint, quos nescientes nec manifestare possumus nec negare, cum et si sunt lateant, nec aliquando audeant, vel illum prædicantem isto defendere, vel talia aliquo nostrorum præsente jactare, nec in tanta populi multitudine deprehendi aliquis facile, nec alicubi possit agnosci: sive in quovis terrarum loco degant, Dei nostri misericordia gratiaque credimus quod facile corrigantur, audita ejus damnatione qui fuerit pertinax et resistens hujus dogmatis auctor inventus: nec interest ubi isti fuerint, dum ubicumque inveniri potuerint sint sanandi.

3. *Nobis tamen nec persuaderi potest eum esse*
a *purgatum, quamvis ad nos a* (a) *nescio quibus laicis sint Gesta perlata, quibus ille et auditum se crederet et absolutum: quæ utrum vera sint*
b *dubitamus, quod sub nullo illius* (b) *concilii prosecutione venerunt, nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras, apud quos istius rei iste præstitit caussas. Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo verius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis, qui dijudicaverunt, indicare. Verum cum sint aliqua in ipsis posita Gestis, quæ objecta partim ille vitando suppressit, partim multa in se verba retorquendo tota obscuritate confudit: aliqua magis falsis argumentis quam vera ratione, ut ad tempus poterat videri, purgavit, negando alia, alia falsa interpretatione vertendo.*

4. *Sed utinam, quod optandum magis est, jam se ille ad veram catholicæ fidei viam ob illo sui tramitis errore convertat, ut cupiat velitque purgari, considerans quotidianam Dei gratiam, adjutoriumque cognoscens, ut videatur verum, et approbetur ob omnibus manifesta ratione correctus, non Gestorum indicio, sed ad catholicam fidem corde converso. Unde non possumus illorum nec culpare nec approbare judicium, cum nesciamus utrum vera sint Gesta, aut si vera sunt, illum constet magis subterfugisse, quam se tota veritate purgasse. Qui si confidit noviique non se nostra dignum esse damnatione, quod dicat jam totum hoc se refutasse quod dixerat, non a nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare, ut possit absolvi. Nam si adhuc taliter sen-*

A *tit, quando se nostro judicio quibusvis acceptis litteris, cum sciat damnandum se esse, committet? Quod si accersendus esset, ab iis melius fieret, qui magis proximi et non longo terrarum spatio videntur esse disjuncti. Sed non deerit cura, si medicinæ præbeat ille materiam. Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare, fratres carissimi.*

5. *Librum sane, qui ejus esse diceretur, nobis a vestra caritate transmissum evolvimus: in quo multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta, multa blasphema, nihil quod placeret, et nihil pene quod non penitus displiceret, a quovis damnandum atque calcandum, cujus similia, nisi qui ista scripserat, nemo alter in mentem*
B *reciperet atque sentiret. Nam hoc loco latius de Lege disputare velut coram posito repugnantique Pelagio necessarium esse non duximus, cum vobiscum* (c) *totam scientibus parique nobiscum* c *assensione gaudentibus colloquamur. Tunc enim melius hæc exempla ponuntur, quando cum iis, quos harum constat rerum imprudentes esse, tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, et de omni Dei gratia, et quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberrimum disputare? Anathematizet ergo ista quæ sensit, ut illi, qui ejus sermonibus fuerant præceptisque collapsi, quid tandem habeat fides vera cognoscant. Facilius enim revocari poterunt, cum ista a suo senserint auctore damnari. Quod si ille pertinaciter in hac voluerit impietate persistere, a-*
C *gendum est quatenus vel iis possit subveniri.* (d) d *quos non suus, sed hujus magis error induxit: ne et illis hæc medicina pereat, cujus iste talem non admittit nec postulat curam:* (e) et alia ma- e nu: *Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi. Data* (f) *VI. Kalendas Februarios post con-* f *sulatum gloriosissimi Theodosii Augusti VII. et Junii Quarti Palladii V. C.*

EPISTOLA CLXXXIV. *

* Alias XCVII, quæ autem 184. erat, nunc in Appendice est 3. Scripta circa idem tempus.

Innocentius Aurelio *et* Augustino *episcopis.*

Acceptissimi mihi Germoni compresbyteri il-*lo recursus vacuus officio nostro esse non debuit. Per caros enim salutare carissimos, naturale quodammodo nobis videtur et consequens.*
D *Gaudere ergo in Domino vestram germanitatem amantissimi cupimus, et pro nobis paria ad Deum voto rependere precamur; quia ut bene nostis, communibus et alternis plus agimus orationibus quam singularibus aut privatis.*

(a) MSS. sic habent. Editi vero, *a nostris quibusdam laicis.*
(b) Editi omittebant, *concilii*; quæ vox restituta est ex MSS.
(c) MSS. Vaticani *totam rem*. Editi plerique, *totum*. Quesnelius, *totam*, et melius, referendo ad Legem; fit enim allusio ad illud Rom. 7. 1. *scientibus enim Legem loquor.*
(d) Sic in MSS. At Lov. aliique plures editi, *quos non scelus huc, sed magis error induxit.*
(e) Ex Corbeiensi codice huc transtulimus, et alia manu.

(f) Bad. Am. Er. et Lov. adnotant v. *Kal. Febr.* At MS. Vaticanus et Concilior. ed vi. *Kal. Febr.* prætermissis consulibus, qui designantur in Corbeiensi codice, non quidem uti ex Sirmondo refert Noris in hist Pelag. lib 1. c 11. scilicet, *Data pridie Kal. Febr. post consulatum gloriosissimi* etc. sed sic: *Data pridie Kal. Febr. gloriosissimi Theodosii Augusti qui et Junii Quarti Palladii V. C. Conss.* ubi duo peccasse videtur exscriptor, primum quod notas P. C. quæ post consulatum significabant, loco movens interpretatus est, *pridie Kal.* alterum quia ex notis, vii, fecit qui.

CLASSIS III. AN. 417.

IN EPISTOLAM SUBSEQUENTEM.

Lib. II. Retract. Caput XLVIII.

Eodem tempore scripsi etiam librum *de correctione Donatistarum*, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: *Laudo, et gratulor, et admiror.*

DE CORRECTIONE DONATISTARUM

Liber, seu

EPISTOLA CLXXXV. *

* *Alias L. quæ autem 185. erat, nunc in Appendice est 4.*

Augustinus Bonifacio (Tribuno ac deinde Comiti in Africa ex epist. 220.) commonstrans illi Donatistarum hæresim nihil habere commune cum Ariana, et qua moderatione per metum legum imperialium hæretici possunt ad Ecclesiæ societatem reduci: nonnulla de Donatistarum et Circumcellionum immanitate, ac postremo de peccato in Spiritum-sanctum non remittendo. Idem argumentum tractavit in epistola 93.

Scripta circa annum 417.

CAPUT I.

1. Laudo, et gratulor, et admiror fili dilectissime Bonifaci, quod inter curas bellorum et armorum, vehementer desideras ea nosse quæ Dei sunt. Vere hinc te apparet etiam de ipsa virtute militari, fidei servire quam habes in Christo. Ut ergo breviter insinuem dilectioni tuæ, inter Arianorum et Donatistarum quid intersit errorem, Ariani Patris et Filii et Spiritus-sancti diversas substantias esse dicunt: Donatistæ autem non hoc dicunt, sed unam Trinitatis substantiam confitentur. Et si aliqui ipsorum minorem Filium esse dixerunt quam Pater est; ejusdem tamen substantiæ non negarunt. Plurimi vero in eis hoc se dicunt omnino credere de Patre et Filio et Spiritu-sancto, quod catholica credit Ecclesia. Nec ipsa cum illis vertitur quæstio; sed de sola communione infeliciter litigant, et contra unitatem Christi rebelles inimicitias perversitate sui erroris exercent. Aliquando autem, sicut audivimus, nonnulli ex ipsis volentes sibi Gotthos conciliare, quando eos vident aliquid posse, dicunt hoc se credere quod et illi credunt. Sed majorum suorum auctoritate convincuntur; quia nec Donatus ipse sic credidisse asseritur, de cujus parte se esse gloriantur.

2. Non te autem ista conturbent, fili dilectissime. Hæreses enim et scandala futura prædicta sunt, ut inter inimicos erudiamur; ac sic et fides et dilectio nostra possit esse probatior: fides utique, ne ab eis decipiamur; dilectio autem, ut etiam ipsis corrigendis, quantum possumus, consulamus; non solum instantes ne infirmis noceant, atque ut ab errore nefario liberentur, sed etiam orantes pro eis, ut aperiat Dominus illis sensum, et intelligant Scripturas. Quia in sanctis libris ubi manifestatur Dominus Christus, ibi et ejus Ecclesia declaratur: isti autem mirabili cæcitate, cum ipsum Christum præter Scripturas nesciant, ejus tamen Ecclesiam non divinarum litterarum auctoritate cognoscunt, sed humanarum calumniarum vanitate confingunt.

3. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur, *Foderunt manus meas et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea: Ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*: et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod paululum sequitur, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium*. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te:* et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ*. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod ipse Dominus in Evangelio loquitur, *Oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die:* et nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur, *et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem*. Et innumerabilia sunt testimonia librorum sanctorum, quæ in hunc librum coartare non debui. In quibus sicut apparet Dominus Christus, sive secundum divinitatem qua æqualis est Patri, qui in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; sive secundum susceptæ carnis humilitatem, qua Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: sic apparet etiam ejus Ecclesia, non in sola Africa, sicut isti impudentissima vanitate delirant, sed toto orbe terrarum diffusa.

Psal. 21 17. — *Psal. 2. 7.* — *Luca 24 46.* — *Johan. 1. 1.* — *Ibid. 14.*

4. Testimoniis enim divinis lites suas præferunt, quia in caussa Cæciliani quondam ecclesiæ Carthaginensis episcopi, cui crimina objecerunt, quæ nec potuerunt probare, nec possunt, se ab Ecclesia catholica, hoc est, ab unitate omnium gentium diviserunt. Quamvis et si vera essent quæ ab eis objecta sunt Cæciliano, et nobis possent aliquando monstrari, ipsum jam (a) mortuum anathematizaremus: sed tamen Ecclesiam Christi, quæ non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis adtestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere non debemus; quia bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Neque enim, quod sine injuria innocentiæ illius dixerim, si peccavit Cæcilianus, ideo hæreditatem suam perdidit Christus. Facile est homini, seu vera seu falsa de altero homine credere: sed sceleratæ

21. q. 2. Si forte — a — *Psal. 117. 8.*

(a) Producta fuit hæc epistola in 5. Synodo collat 5. cum de Theodoro Mopsuesteno ageretur, quæreretur que an is posset post obitum damnari.

CLASSIS III. AN. 417.

impudentiæ est, propter crimina hominis, quæ orbi terrarum non possis ostendere, communionem orbis terrarum velle damnare.

5. Utrum Cæcilianus a traditoribus divinorum codicum fuerit ordinatus, nescio, non vidi, ab inimicis ejus audivi. Non mihi de Lege Dei, non de præconio Prophetarum, non de sanctitate Psalmorum, non de Apostolo Christi, non de Christi eloquio recitatur. Ecclesiam vero toto terrarum orbe diffusam, cui non communicat pars Donati universarum Scripturarum testimonia consona voce proclamant. *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, Lex Dei dixit. *Ab ortu solis usque ad occasum, sacrificium mundum offertur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus*, per Prophetam Dominus dixit. *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*, per Psalmum Dominus dixit. *Fructificans et crescens in universo mundo*, per Apostolum Dominus dixit. *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et in Samaria, et usque in fines terræ*, Filius Dei ore suo dixit. Cæcilianus Ecclesiæ Carthaginensis episcopus humanis litibus accusatur: Ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta, divinis vocibus commendatur. Ipsa pietas, veritas, caritas, nos non permittit contra Cæcilianum eorum hominum accipere testimonium, quos in Ecclesia non videmus cui Deus perhibet testimonium. Qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdiderunt.

Gen. 26. 4. Mala. 1. 11. Psal. 71. 8. Coloss. 1. 6. Act. 1. 8.

CAPUT II.

6. Adde quod Cæciliani caussam, ipsi ad Imperatoris Constantini judicium accusando miserunt; immo vero ipsum Cæcilianum post episcopalia * judicia, ubi eum opprimere non potuerunt, ad supradicti Imperatoris examen, pertinacissimis persecutionibus perduxerunt. Et quod in nobis modo reprehendunt, ut decipiant imperitos, dicentes, non debere Christianos contra inimicos Christi aliquid a Christianis Imperatoribus postulare, ipsi priores fecerunt. Quod etiam in collatione, quam simul apud Carthaginem habuimus, negare non ausi sunt; immo et gloriari ausi sunt, quod apud Imperatorem majores eorum criminaliter Cæcilianum fuerunt insecuti; insuper addentes mendacium, quod eum illic vicerint fecerintque damnari. Quomodo ergo ipsi non sunt persecutores, qui cum accusando persecuti sint Cæcilianum, et ab eo fuerint superati, falsam sibi gloriam impudentissimo mendacio arrogare voluerunt, non solum culpam non putantes, verum etiam pro sua laude jactantes, si probarent Cæcilianum majoribus suis accusantibus fuisse damnatum? Quemadmodum autem in ipsa collatione modis omnibus victi sint, quoniam valde prolixa sunt Gesta, et tibi aliis rebus Romanæ paci necessariis occupato, multum est ut legantur, * Breviarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem et coepiscopum meum Optatum; aut si non habet, potest facillime accipere de ecclesia (*a*) Sitifensi: quandoquidem etiam liber iste jam sua prolixitate curis tuis forsitan onerosus est.

* Romanum et Arelatense.

* Breviculus collatio-nis, exstat Tom. 9.

7. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus sancti Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in istos conversæ sunt leges, quibus innocentem opprimere voluerunt; nisi quod propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt istæ leges, quæ illis videntur adversæ: quoniam multi per illas correcti sunt, et quotidie corriguntur; et se esse correctos, atque ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agunt. Et qui oderant diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur; et in residuos, cum quibus fuerant perituri, jam simili dilectione nobiscum, ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim et medicus furenti phrenetico, et pater indisciplinato filio; ille ligando, iste cædendo; sed ambo diligendo. Si autem illos negligant, et perire permittant, ista potius mansuetudo falsa, crudelis est. Si enim equus et mulus, quibus non est intellectus, morsibus et calcibus resistunt hominibus, a quibus eorum curanda vulnera contrectantur; et cum inter dentes eorum et calces sæpe homines periclitentur, et aliquando vexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores et molestias medicinales revocent ad salutem: quanto magis homo ab homine, et frater a fratre, ne in æternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum sibi præstabatur beneficium, quando se persecutionem perpeti querebatur.

Dan. 6. 24. 23. q. 4. Ipsa pietas.

8. Sicut ergo Apostolus dicit, *Infatigabiles cum tempus habemus operemur bonum ad omnes*. Qui possunt, catholicorum (*b*) prædicatorum sermonibus; qui possunt, catholicorum Principum legibus; partim per eos qui divinis admonitionibus, partim per eos qui jussis imperialibus parent, omnes ad salutem vocentur, omnes a pernicie revocentur. Quia et Imperatores, quando pro falsitate contra veritatem constituunt malas leges, probantur bene credentes, et coronantur perseverantes. Quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sævientes, et corriguntur intelligentes. Quicumque ergo legibus Imperatorum quæ contra veritatem Dei feruntur, obtemperare non vult, adquirit grande præmium. Quicumque autem legibus Imperatorum, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, adquirit grande supplicium. Nam et temporibus Prophetarum omnes reges, qui in populo Dei non prohibuerunt, nec everterunt quæ contra Dei præcepta fuerant instituta, culpantur; et qui prohibuerunt et everterunt, super aliorum merita laudantur. Et rex Nabuchodonosor, cum servus esset idolorum, constituit sacrilegam legem, ut simulacrum adoraretur; sed ejus impru-

Gal. 6. 10. Dist. 9. cap. Imperatores, et duobus sequentibus 11. q. 3. Imperatores. Dan. 3. 5.

(*a*) Editi: *Siltensi*. At MSS. tredecim: *Sitifensi*.
(*b*) Editi, *præceptorum*. At MSS. plerique, *prædicatorum*.

CLASSIS III. AN. 417.

piæ constitutioni, qui obedire noluerunt, pie A fideliterque fecerunt. Idem tamen rex, divino correctus miraculo, piam et laudabilem legem pro *Dan. 96.* veritate constituit, ut quicumque diceret blasphemiam in Deum verum Sidrac, Misac, et Abdenago, cum domo sua penitus interiret. Hanc legem, si qui contempserunt, et id quod fuerat constitutum merito perpessi sunt, debuerunt dicere quod isti dicunt, se justos esse, quia ex lege regis persecutionem patiebantur: quod utique dicerent, si ita insanirent, sicuti isti insaniunt, qui dividunt membra Christi, et exsufflant Sacramenta Christi, et de persecutione gloriantur; quia prohibentur ista facere legibus Imperatorum, quas constituerunt pro unitate Christi: et jactant fallaciter innocentiam suam, et quam non possunt a Domino accipere, ab ho- B minibus quærunt martyrum gloriam.

9. Veri autem martyres illi sunt, de quibus *Matth. 5. 10.* Dominus ait, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* Non ergo qui propter iniquitatem, et propter Christianæ unitatis impiam divisionem, sed qui propter justitiam persecutionem patiuntur, hi martyres veri sunt. Nam et *Gen. 16. 6.* Agar passa est persecutionem a Sara, et illa erat sancta quæ faciebat, illa iniqua quæ patiebatur. Numquid huic persecutioni, quam passa est Agar, comparandus est sanctus David, quem *1. Reg. 19. 20.* persecutus est iniquus Saul? Valde utique distat, non quia patiebatur, sed quia propter justitiam *Ibid. cap. 25. 14.* patiebatur. Et ipse Dominus cum latronibus cru- *Luca 23. 33.* cifixus est: sed quos passio jungebat, causa separabat. Ideo in Psalmo vox illa intelligenda est C verorum martyrum, volentium se discerni a *Psal. 42. 1.* martyribus falsis, *Judica me Deus, et discerne caussam meam de gente non sancta.* Non dixit, discerne pœnam meam: sed, *discerne caussam meam.* POTEST enim esse impiorum similis pœna, sed dissimilis est martyrum caussa, quorum *Psal. 118. 86.* et illa vox est, *Injuste persecuti sunt me, adjuva me.* Ideo se dignum existimavit, qui adjuvaretur juste, quia illi persequebantur injuste. Nam si juste illi persequerentur, non fuerat adjuvandus, sed corrigendus.

10. Si autem putant, quod nemo possit juste aliquem persequi, sicut in collatione dixerunt, illam esse veram Ecclesiam, quæ persecutionem patitur, non quæ facit: omitto dicere quod superius commemoravi, quia si ita est ut dicunt, D Cæcilianus ad veram Ecclesiam pertinebat, quando eum majores illorum usque ad Imperatoris judicium accusando persequebantur. Nos enim dicimus, ideo illum ad veram Ecclesiam pertinuisse, non quia persecutionem patiebatur, sed quia propter justitiam patiebatur. Illos autem ideo fuisse abalienatos ab Ecclesia, non quia persequebantur, sed quia injuste persequebantur: nos itaque hoc dicimus. Illi vero si non quærunt caussas, quare quisque faciat persecutionem vel quare patiatur; sed hoc putant esse signum veri Christiani, si persecutionem non faciat, sed patiatur; sine dubio Cæcilianum in ea definitione constituunt, qui non faciebat, sed A patiebatur: majores autem suos ab ea definitione foras mittunt, qui faciebant, non patiebantur.

CLASSIS III. AN. 417.

11. Sed hoc, ut dixi, omitto: illud dico, Si *23 q. 4. Si Ecclesia.* Ecclesia vera ipsa est quæ persecutionem patitur, non quæ facit: quærant ab Apostolo, quam Ecclesiam significabat Sara, quando persecutionem faciebat ancillæ. Liberam quippe matrem *Gal. 4. 26.* nostram, cælestem Jerusalem, id est veram Dei Ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quæ affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis illa persequebatur Saram superbiendo, quam illam Sara coercendo: illa enim *Gen. 16. 6.* dominæ faciebat injuriam, ista imponebat superbæ disciplinam. Deinde quæro, si boni et sancti nemini faciant persecutionem, sed tantum- B modo patiuntur: cujus putant esse in Psalmo vocem; ubi legitur, *Persequar inimicos meos,* *Psal. 17. 38.* *et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant.* Si ergo verum dicere vel agnoscere volumus, est persecutio injusta, quam faciunt impii Ecclesiæ Christi; et est justa persecutio, quam faciunt impiis Ecclesiæ Christi. Ista itaque *Matth. 5. 10.* beata est, quæ persecutionem patitur propter justitiam; illi vero miseri, qui persecutionem patiuntur propter injustitiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi sæviendo. Ista ut corrigat, illi ut evertant. Ista ut revocet ab errore, illi ut præcipitent in errorem. Denique ista persequitur inimicos et comprehendit, donec deficiant in vanitate, ut in veritate proficiant: illi autem retribuentes mala pro bonis, quia eis con- C suluimus ad æternam salutem, etiam temporalem nobis conantur auferre: sic amantes homicidia, ut in seipsis ea perficiant, quando in aliis perpetrare non possunt. Sicut enim caritas laborat Ecclesiæ, sic eos ab illa perditione liberare, ut eorum nemo moriatur: sic eorum laborat furor, aut nos occidere, ut suæ crudelitatis pascant libidinem, aut etiam seipsos, ne perdidisse videantur occidendorum hominum potestatem.

12. Qui autem nesciunt consuetudinem illo- *CAP. III.* rum, putant eos modo seipsos occidere, quando ab eorum insanissima dominatione per occasionem legum istarum, quæ pro unitate sunt constitutæ, tanti populi liberantur. Qui autem sciunt, et ante ipsas leges quid facere soleant, non eorum mirantur mortes, sed recordantur D mores: maxime quando adhuc cultus fuerat idolorum, ad paganorum celeberrimas sollemnitates ingentia turbarum agmina veniebant, non ut idola frangerent, sed ut interficerentur a cultoribus idolorum. Nam illud si accepta legitima potestate facere vellent, si quid eis accidisset, possent habere qualemcumque umbram nominis martyrum: sed ad hoc solum veniebant, ut integris idolis ipsi perimerentur. Nam singuli quique valentissimi juvenes cultores idolorum, quis quot occideret ipsis idolis vovere consueverant. Quidam etiam se trucidandos armatis viatoribus ingerebant, percussuros eos se, nisi ab eis perimerentur, terribiliter comminantes. Nonnumquam et a judicibus transeuntibus extorquebant

CLASSIS III. AN. 417.

violenter, ut a carnificibus vel ab officio ferirentur. Unde quidam illos sic illusisse perhibetur, ut eos tamquam percutiendos ligari et dimitti juberet, atque ita eorum impetum incruentus et illæsus evaderet. Jam vero per abrupta præcipitia, per aquas et flammas occidere seipsos quotidianus illis ludus fuit. Hæc enim eos tria mortis genera diabolus docuit, ut mori volentes, quando non inveniebant quem terrerent, ut ejus gladio ferirentur, per saxa se mitterent, aut ignibus, gurgitibusque donarent. Quis autem illos hæc docuisse credendus est, possidens cor (*Lucæ* 4. 9.) eorum, nisi ille qui et Salvatori nostro, ut se de pinna templi præcipitaret, tamquam de Lege suggessit? Cujus suggestionem a se utique prohiberent, si magistrum Christum in corde portarent. Sed quia in se diabolo potius dederunt locum, aut sic pereunt quemadmodum grex ille (*Marc.* 5. 13.) porcorum, quem de monte in mare turba dæmonum dejecit: aut illis mortibus erepti, et pio matris Catholicæ gremio collecti, ita liberantur, (*Matt.* 17. 14.) quemadmodum est a Domino liberatus, quem pater ejus a dæmonio sanandum obtulit, dicens, quod aliquando cadere in aquam, aliquando in ignem soleret.

13. Unde magna in eos fit misericordia, cum etiam per istas Imperatorum leges, ab illa secta, ubi per doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum mala ista didicerunt, prius eripiuntur inviti, ut in Catholica postea bonis præceptis et moribus sanentur assueti. Nam multi eorum quorum jam in unitate Christi, pium fidei fervorem caritatemque miramur, cum magna lætitia Deo gratias agunt, quod illo errore caruerunt, ubi mala ista bona putaverunt: quas gratias modo volentes non agerent, nisi prius etiam nolentes ab illa nefaria societate discederent. Quid de illis dicamus, qui nobis quotidie confitentur, quod jam olim volebant esse catholici; sed inter eos habitabant, inter quos id quod volebant esse non poterant per infirmitatem timoris, ubi si unum verbum pro Catholica dicerent, et ipsi et domus eorum funditus everterentur? Quis est tam demens, qui neget istis debuisse per jussa imperialia subveniri, ut de tanto eruerentur malo, dum illi quos timebant timere coguntur, et eodem timore aut etiam ipsi corriguntur, aut certe cum se correctos esse confingunt, correctis parcunt, a quibus antea timebantur?

14. Si autem seipsos occidere voluerint, ne illi qui liberandi sunt liberentur, et eo modo liberantium terrere pietatem, ut dum timetur ne quidam perditi pereant, non eruantur perditioni, qui vel jam nolebant perire, vel coerciti poterant non perire, quid hic agit caritas Christiana, præsertim cum illi qui suas mortes voluntarias et furiosas minantur, in populorum liberandorum comparatione perpauci sint? Quid agit ergo fraterna dilectio; utrum dum paucis transitorios ignes metuit caminorum, dimittit omnes æternis ignibus gehennarum: et tam mul-

A tos vel jam volentes, vel postea non valentes per catholicam pacem ad vitam venire perpetuam, relinquit in interitum sempiternum, cavendo ne quidam voluntario moriantur interitu, qui vivunt ad impedimentum salutis aliorum, quos non permittunt secundum Christi doctrinam vivere, ut eos doceant quocumque tempore secundum consuetudinem doctrinæ diabolicæ ad eas, quæ in illis modo timentur, mortes voluntarias festinare? an potius conservat quos potest, etsi sponte pereant quos conservare non potest? Ut enim omnes vivant, ardenter exoptat: sed omnes ne pereant, plus laborat. Gratias autem Domino, quod et apud nos, non quidem in omnibus, sed valde in pluribus locis, et per alias Africæ partes, sine ullis istorum insano-
B rum mortibus, pax catholica cucurrit, et currit. Ibi autem illa funesta contingunt, ubi est tam furiosum et inutile hominum genus, qui et aliis temporibus eadem facere consueverunt.

CAP. IV.

15 Et prius quidem quam istæ leges a catholicis Imperatoribus mitterentur, pacis atque unitatis Christi paulatim doctrina crescebat, et in eam quisque sicut discebat, et volebat, et poterat, ex ipsa parte transibat; cum tamen apud illos perditorum hominum dementissimi greges in diversis caussis quietem innocentium perturbarent. Quis non dominus servum suum timere compulsus est, si ad illorum patrocinium confugisset? Quis eversori minari saltem (*a*) audebat? Quis consumtorem apotecarum, quis quemlibet poterat exigere debitorem, auxilium
C eorum defensionemque poscentem? Timore fustium et incendiorum mortisque præsentis, pessimorum servorum, ut liberi abscederent, tabulæ frangebantur. Exorta debitoribus chirographa reddebantur. Quicumque dura illorum verba contempserant, durioribus verberibus, quod jubebant, facere cogebantur. Innocentium, qui eos offenderant, domus, aut deponebantur ad solum, aut ignibus cremabantur. Quidam patres-familias honesto loco nati, et generoso cultu educati, vix vivi post eorum cædes ablati sunt, vel vincti ad molam, et eam in gyrum ducere, tamquam jumenta contemtibilia, verbere adacti sunt. Quod enim de legibus auxilium, a civilibus potestatibus adversus eos aliquid valuit? quis in præsentia eorum officialis
D anhelavit? quis, quod illi noluissent, exactor exegit? Quis eos, qui eorum cædibus exstincti sunt, vindicare tentavit, nisi quod propriis de illis pœnas poscebat insania, cum alii provocandis in se gladiis hominum, quos ut ab eis ferirentur morte terrebant, alii per varia præcipitia, alii per aquas, alii per ignes se in mortes voluntarias usquequaque mittebant, et animas ferales a se sibi illatis suppliciis projiciebant?

16. Horrebant ista plurimi in ipsa superstitione hæretica constituti, et cum innocentiæ suæ sufficere arbitrarentur, quod sibi talia displicerent, dicebatur eis a catholicis, Si innocentiam

(*a*) Am. Bad. Er. et MSS. plures: *audebat auctori quis consumtorem*. Forte pro, audebat, aut prohiberi consumptorem, et paulo post MSS. habent: *apothecarium*.

vestram mala ista non polluunt, quomodo dicitis orbem Christianum vel falsis, vel certe ignotis Cæciliani peccatis esse pollutum? Quomodo vos nefario scelere, ab unitate catholica, tamquam ab area dominica separatis, quæ usque ad tempus ventilationis necesse est ut habeat et frumentum in horreo recondendum, et paleam ignibus consumendam? Atque ita quibusdam ratio reddebatur, ut aliqui ad unitatem catholicam etiam inimicitias perditorum parati sustinere transirent: sed plures, quamvis id vellent, eos tamen homines, quibus tanta fuerat licentia sæviendi, inimicos facere non audebant. Nonnulli quippe illos, cum ad nos transissent, crudelissimos passi sunt.

17. Accidit etiam ut apud Carthaginem quemdam diaconum suum, nomine Maximianum, contra episcopum suum superbientem, quidam episcoporum ejusdem partis facto schismate, et in plebe Carthaginis divisa parte Donati ordinarent episcopum contra episcopum. Quod cum eorum pluribus displiceret, eumdem Maximianum cum aliis duodecim, qui ejus ordinationi præsentes affuerant, damnaverunt, ceteris autem ad eamdem societatem schismatis pertinentibus, die constituto, facultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim quosdam, et ex illis quibus dilatio data fuerat, post diem positum redeuntes, propter pacem suam in suis honoribus susceperunt; et quoscumque extra ipsorum communionem damnati baptizaverant, rebaptizare non ausi sunt. Cœpit hoc eorum factum contra illos pro Catholica multum valere, ut ora eorum penitus clauderentur. Quæ res cum (sicut oportebat) ad sanandos ab schismate animos hominum spargeretur instantius, et quaquaversum poterat, catholicorum sermonibus ac disputationibus monstraretur, eos pro pace Donati et damnatos suos in honorem suum integrum suscepisse, et baptismum, quem damnati, vel etiam dilati, foris ab Ecclesia eorum dederant, non ausos fuisse rescindere; et orbi terrarum contra pacem Christi contaminationem nescio quorum objicere peccatorum, et evacuare baptismum in illis quoque ecclesiis datum, unde in Africam venit ipsum Evangelium: plurimi confundebantur, et manifesta veritate erubescentes corrigebantur, solito crebrius, et multo magis ubicumque ab eorum sævitia respirabat aliquanta libertas.

18. Tum vero illi sic exarserunt, et tantis sunt odiorum stimulis incitati, ut contra eorum insidias atque violentias et apertissima latrocinia, vix ullæ nostræ communionis Ecclesiæ possent esse securæ, vix ulla via tuta, qua iter agerent quicumque adversus eorum rabiem pacem catholicam prædicarent, eorumque dementiam perspicua veritate convincerent. Usqueadeo prorsus non solum laicis, vel quibuslibet clericis, sed ipsis quoque episcopis catholicis, quodammodo proponebatur dura conditio. Aut enim tacenda erat veritas, aut eorum immanitas perferenda. Sed si veritas taceretur, non solum nemo fuerat ejus silentio liberandus, sed multi etiam illorum seductione perdendi. Si autem veritatis prædicatione furor eorum ad sæviendum provocaretur, aliquibus liberatis nostrisque firmatis, rursus a sequenda veritate, formido impediret infirmos. Cum igitur his angustiis affligeretur Ecclesia, quisquis existimat omnia potius sustinenda, quam Dei auxilium, ut per Christianos Imperatores ferretur, fuisse poscendum, parum adtendit non bonam de hac negligentia reddi potuisse rationem.

CAPUT V. — 23 q. 4. *Si Ecclesia.*

19. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges justas institui nolunt, non petiisse a regibus terræ Apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur; *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.* (*Psal.* 2. 1.) Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem Psalmo dicitur, *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore.* (*Ibid.* 10.) Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter quia etiam rex est. Quia homo est, ei servit vivendo fideliter: quia vero etiam rex est, servit leges justa præcipientes et contraria prohibentes, convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos et templa idolorum, et illa excelsa quæ contra præcepta Dei fuerant constructa destruendo (*4. Reg.* 18. 4.): sicut servivit Josias, talia et ipse faciendo (*4. Reg.* 23. 4. 5.): sicut servivit rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compellendo (*Jonæ* 3. 6.): sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando, et inimicos ejus leonibus ingerendo (*Dan.* 14. 21. et 41.): sicut servivit Nabuchodonosor, de quo jam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo (*Dan.* 3. 96.). In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.

20. Cum itaque nondum reges Domino servirent temporibus Apostolorum, sed adhuc meditarentur inania adversus Dominum, et adversus Christum ejus, ut Prophetarum prædicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potius exerceri. Sic enim ordo temporum volvebatur, ut et Judæi occiderent prædicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut prædixerat Christus (*Johan.* 16. 2.), et gentes fremerent adversus Christianos, et omnes patientia Martyrum vinceret. Postea vero quam cœpit impleri quod scriptum est, *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi* (*Psal.* 71. 11.); quis mente sobrius regibus dicat, Nolite curare in regno vestro a quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri; non ad vos pertineat,

CLASSIS III. AN. 417.

in regno vestro quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus; quibus dici non potest, Non ad vos pertineat in regno vestro quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim cum datum sit divinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur, et sacrilegia permittantur? An fidem non servare levius est animam Deo, quam feminam viro? Aut si ea quæ non contemptu, sed ignorantia religionis committuntur, mitius vindicanda, numquid ideo negligenda sunt?

CAP. VI.

21. Melius est quidem, (quis dubitaverit?) ad Deum colendum doctrina homines duci, quam pœnæ timore vel dolore compelli. Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi qui tales non sunt, negligendi sunt. Multis enim profuit (quod experimentis probavimus et probamus) prius timore vel dolore cogi, ut postea possent doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Proponunt nobis quidam sententiam cujusdam sæcularis auctoris, qui dixit, *Pudore et liberalitate liberos retinere, satius esse credo, quam metu*. (Terent. in Adelph. Scen. 1. Act. 1.) Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt: *Tu nisi malo coactus, recte facere nescis.* Porro autem Scriptura divina, et propter illos meliores dixit, *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem:* (1. Johan. 4. 18.) et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait, *Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediet.* (Prov. 29. 19.) Cum dixit, verbis eum non emendari, non eum jussit deseri, sed tacite admonuit unde debeat emendari. Alioquin non diceret, *Verbis non emendabitur;* sed tantummodo diceret, non emendabitur. Alio quippe loco dicit, non solum servum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse coercendum; et magno fructu. Nam *Tu quidem*, inquit, *percutis eum virga, animam vero ejus liberabis a morte.* (Prov. 23. 14.) Et alibi dicit, *Qui parcit baculo, odit filium suum.* (Prov. 13. 24.) Da enim qui recta fide veroque intellectu, totis animæ suæ viribus dicat, *Sitivit anima mea ad Deum vivum, quando veniam, et apparebo ante faciem Dei:* (Psal. 41. 3.) et huic tali, non solum temporalium pœnarum, vel imperialium legum, sed nec gehennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile bonum est adhærere Deo, ut non solum ab illa felicitate alienari, tamquam magnum supplicium perhorrescat, verum etiam differri moleste ferat. Sed tamen antequam dicant boni filii, *Concupiscentiam habemus dissolvi, et esse cum Christo;* (Phil. 1. 23.) multi prius tamquam mali servi, et quodammodo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbere revocantur.

22. Quis enim nos potest amplius amare quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis? (23. q. 4. Quis nos. Johan. 15. 13.) Et tamen cum Petrum et alios Apostolos solo verbo vocasset, Paulum prius Saulum, Ecclesiæ suæ postea magnum ædificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solum voce (Marci 1. 16. Matt. 4. 18. Act. 9. 4.) compescuit, verum etiam potestate prostravit, atque (a) ut in infidelitatis tenebris sævientem ad desiderandum lumen cordis urgeret, prius corporis cæcitate percussit. Si pœna illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur. Et quando apertis oculis nihil videbat, si eos salvos haberet, non ad impositionem manus Ananiæ, ut eorum aperiretur obtutus, tamquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse Scriptura narraret. (Ibid. 18.) Ubi est quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere, vel non credere? cui vim Christus intulit? quem coegit? Ecce habent Paulum apostolum, agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem et postea consolantem. (23. q. 6. Schismatici.) Mirum est autem quomodo ille qui pœna corporis ad Evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit; (1. Cor. 15. 10.) et quem major timor compulit ad caritatem, ejus perfecta caritas foras misit timorem. (1. Johan. 4. 18.)

23. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filii coegerunt alios ut perirent? Quamvis etiam illos, quos non coegerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges, in ejus gremium revocentur, blandius pia mater amplectitur, et de illis multo amplius, quam de his, quos numquam perdiderat, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastoralem etiam illas oves, quæ non violenter ereptæ, sed blande leniterque seductæ, a grege aberraverint, et ab alienis cœperint possideri, inventas ad ovile dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terroribus, vel etiam doloribus revocare: præsertim quoniam si apud fugitivos servos et prædones fecunditate multiplicentur, plus habet juris quod in eis dominicus caracter agnoscitur; qui in eis quos suscipimus, nec tamen rebaptizamus, minime violatur? Sic enim error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur signaculum Redemtoris. Neque enim si quisquam regio caractere a signato desertore signetur, et (b) accipiant indulgentiam, atque ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua nondum erat, incipiat, in utroque eorum character ille rescinditur, ac non potius in ambobus agnoscitur, et honore debito, quoniam regius est, approbatur. Quia ergo non possunt malum esse ostendere quo coguntur, nec ad bonum se cogi oportere contendunt. Sed a Christo coactum ostendimus Paulum: imitatur itaque Ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quæ prius, ut neminem cogeret, exspectavit, ut de fide regnum atque gentium prædicatio prophetica compleretur.

24. Etiam hinc enim non absurde intelligitur illa apostolica sententia, ubi Paulus beatus dicit, *Parati ulcisci omnem inobedientiam cum completa fuerit prior obedientia vestra.* (2. Cor. 10. 6.) Unde et ipse Dominus ad magnam cœnam suam prius adduci jubet convivas, postea cogi. Nam cum ei

(a) MSS. decem. *Atque infidelitatis tenebris sævientem ut ad desiderandum lumen cordis surgeret.*

(b) Editi, *accipiat*. MSS. vero, *accipiant*, scilicet, qui signat, et qui signatur.

CLASSIS III. AN. 417.

servi sui respondissent, *Domine, factum est quod jussisti, et adhuc est locus. Exite*, inquit, *in vias et sepes, et quoscumque inveneritis, cogite intrare*. (Lucæ 14. 23.) In illis ergo, qui leniter primo adducti sunt, completa est prior obedientia: in istis autem, qui coguntur, inobedientia coercetur. Nam quid est, *cogite intrare*; cum primo dictum esset, *adducite*, et responsum esset, *Factum est quod jussisti, et adhuc est locus*? Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi, magis sd eos, qui prius vocati sunt, divina miracula multa facta sunt, maxime ad Judæos de quibus dictum est, *Judæi signa petunt*. (I Cor. 1. 22.) In ipsis quoque gentilibus talia temporibus Apostolorum miracula Evangelium commendaverunt, ut si talibus cogi juberentur, priores, ut dixi, potius convivæ coacti esse merito crederentur. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi qui inveniuntur in viis et in sepibus, id est in hæresibus et schismatibus coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quo cogantur, attendant. Convivium Domini, unitas est corporis Christi, non solum in sacramento altaris, sed etiam in vinculo pacis. De ipsis sane possumus verissime dicere, quod neminem cogant ad bonum. Quoscumque enim cogunt, non cogunt nisi ad malum.

CAP. VII.

25. VERUMTAMEN ante quam istæ leges, quibus ad convivium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus et ego eram, quamvis Donatistarum rabies usquequaque sæviret, non esse petendum ab imperatoribus, ut ipsam hæresim juberent omnino non esse, pœnam constituendo eis, qui in illa esse voluissent: sed hoc potius constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem catholicam vel prædicarent loquendo, vel legerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitramur, si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit, *ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri multaretur*, expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent, ut non omnes ea multa ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias a clericis, vel a Circumcellionibus, vel populis eorum, Ecclesia catholica pateretur; ut scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista perpessi, jam cura ordinum ad persolvendam multam episcopi sive ministri ceteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, et nihil tale facere audentibus, posse libere doceri et teneri catholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, sed eam qui sine formidine vellet sequeretur, ne falsos et simulatores catholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur, jam ætate gravioribus, vel multarum civitatum et locorum exempla (*a*) cernentibus, ubi firmam et veram catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset atque firmata, dum per priorum imperatorum leges ad communionem homines catholicam cogerentur: obtinuimus tamen ut illud potius, quod dixi, ab imperatoribus peteretur; decretum est in concilio * nostro, legati ad Comitatum missi sunt.

(Lex Theodosii senioris in hæreticos.)

(* Carthag. an. 404 die 26. Junii.)

26. Sed Dei major misericordia, qui sciret, harum legum terror et quædam medicinalis molestia quam multorum esset pravis vel frigidis animis necessaria, et illi duritiæ, quæ verbis emendari non potest, sed tamen aliquantula severitate disciplinæ potest, id egit ut legati nostri quod susceperant obtinere non possent. Jam enim nos prævenerant ex aliis locis quædam episcoporum querelæ gravissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpessi, et a suis sedibus exturbati, præcipue horrenda et incredibilis cædes Maximiani episcopi catholici Ecclesiæ (*b*) Bagajensis effecit, ut nostra legatio jam quid ageret, non haberet. Jam enim lex fuerat promulgata, ut tantæ immanitatis hæresis Donatistarum, cui crudelius parci videbatur quam ipsa sæviebat, non tantum violenta esse, sed omnino esse non sineretur impune: non tamen supplicio capitali, propter servandam etiam circa indignos mansuetudinem Christianam, sed pecuniariis damnis propositis, et in episcopos vel ministros eorum exsilio constituto.

27. Supradictum quippe episcopum Bagajensem, quoniam apud ordinarium judicem, dicta inter partes sententia, obtinuerat * basilicam, quam illi, cum catholica esset, invaserant, stantem ad altare irruentes horrendo impetu et furore crudeli, fustibus et cujuscemodi telis, lignis denique ejusdem altaris effracti immaniter ceciderunt; pugione etiam percusserunt in inguine; quo vulnere sanguis effluens eum exanimem redderet, nisi ei ad vitam major sævitia eorum profuisset. Nam cum graviter sauciatum per terram insuper traherent, exundanti venæ pulvis obtrusus (*c*) sanguinem abstinuit, cujus effusione ibat in mortem. Deinde cum ab eis tandem relictum, nostri cum Psalmis auferre tentarent, illi ira ardentiore succensi, eum de portantium manibus abstulerunt, male multatis fugatisque catholicis; quos ingenti multitudine superabant, et facile sæviendo terrebant. Inde in quamdam turrem levatum, jam defecisse arbitrantes, cum ille adhuc viveret, abjecerunt. Sed quodam molli aggere exceptus, et a quibusdam nocte transeuntibus per lucernam conspectus, agnitus atque collectus, et ad religiosam domum apportatus, adhibita magna cura, post multos dies ab illa desperatione recreatus est: occisum eum tamen fama scelere Donatistarum etiam trans mare nuntiaverat: quo posteaquam venit, et vi-

(* Fundi Calvianensis lib. 3. cont. Crescon. c. 43.)

(*a*) Sic unus e Vaticanis MSS. Alter, *narrantibus*. Editi autem, *currentibus*.

(*b*) In excusis, *Vagiensis*. In MSS aliquot, *Vaginensis*. In aliis plerique *Vagaiensis*: scilicet mutato B. in V. cum scribendum sit, *Bagaiensis*. Consule not. in epist. 88 n. 8. et lib. 3. contra Cresconium c. 43.

(*c*) Lov. *sanguine obtinuit*. Bad. Am. et Er. *sanguinem obtinuit*. At MSS, prope omnes *sanguinem abstinuit*.

CLASSIS III. AN. 417.

ta ejus inopinatissima apparuit, cicatricibus suis, tam multis, tam ingentibus, tam recentibus, non frustra famam mortuum se nuntiasse monstravit.

25. q. 3. Maximianus

28. Auxilium ergo petivit ab Imperatore Christiano, non tam sui ulciscendi caussa quam tuendæ ecclesiæ sibi creditæ. Quod si prætermisisset, non ejus fuisset laudanda patientia, sed negligentia merito culpanda. Neque enim et apostolus Paulus vitæ suæ transitoriæ consulebat, (Act. 23. 17.) sed Ecclesiæ Dei, quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium illorum tribuno ut proderetur effecit. Unde factum est, ut cum ad locum quo fuerat perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur insidias. Romanas etiam leges implorare minime (Act. 22. 25.) dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat. Itemque ne Judæis eum interimere cupientibus traderetur, Cæsaris poposcit auxilium, Romani (Act. 25. 11.) quidem principis, sed non Christiani. Ubi satis ostendit quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando imperatores Christianos, periclitante Ecclesia, reperirent. Hinc ergo factum est, ut Imperator religiosus et plus perlatis in notitiam suam talibus caussis, mallet piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, et eos, qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo et coercendo redigere, quam sæviendi tantummodo auferre licentiam, et errandi ac pereundi relinquere.

29. Jam vero cum ipsæ leges venissent in Africam, præcipue illi qui quærebant occasionem, aut sævitiam furentium metuebant, aut suos verecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transierunt. Multi etiam qui solo illic a parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem vero caussam ipsa hæresis haberet, numquam antea cogitaverant, numquam quærere et considerare voluerant; mox ubi cœperunt advertere, et nihil in ea dignum invenire, propter tanta damna paterentur, sine ulla difficultate catholici facti sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum autem omnium præcedentium auctoritatem et persuasionem secuti sunt multi, qui minus idonei erant per seipsos intelligere, quid distaret inter Donatistarum errorem, et catholicam veritatem.

30. Ita cum magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens reciperet, remanserunt turbæ duræ, et in illa peste infelici animositate sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicaverunt, alii paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo, et prædicationem veritatis audiendo, maxime post collationem et disputationem, quæ inter nos et episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis, ubi pertinacior et impacatior prævaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores quorum erat melior de communione sententia, aut turbæ auctoritati paucorum potentiorum subditæ in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est. Ex his sunt in quibus adhuc laboratur, in quo labore multa catholici, et maxime episcopi et clerici horrenda et dura perpessi sunt, quæ commemorare longum est; quando quorumdam et oculi exstincti sunt, et cujusdam episcopi manus et lingua præcisa est: nonnulli etiam trucidati sunt. Taceo crudelissimas cædes, et domorum deprædationes, per nocturnas aggressiones et incendia, non solum privatorum habitaculorum, verum etiam ecclesiarum, in quas flammas non defuerunt qui et codices dominicos mitterent.

CLASSIS III. AN. 417.

31. Sed nos hujusmodi afflictos malis, consequens consolatus est fructus. Nam ubicumque a perditis ista commissa sunt, ibi ferventius atque perfectius unitas Christiana profecit, et uberius laudatur Dominus, qui donare dignatus est, ut servi ejus passionibus suis lucrarentur fratres suos, et oves ejus mortifero errore dispersas in pacem salutis æternæ suo sanguine cogregarent. Potens est Dominus et misericors, quem quotidie rogamus ut etiam ceteris det pœnitentiam, et resipiscant de diaboli laqueis, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem. (2. Tim. 2. 26.) Qui non quærunt nisi unde nobis calumnientur, et retribuant mala pro bonis: quia nec intelligere noverunt, quem circa eos animum dilectionemque servemus, et quomodo eos velimus secundum Domini præceptum, quod per Ezechielem prophetam pastoribus dedit, revocare errantes, et perditos invenire. (Ezech. 34. 4.)

CAP. VIII.

23. q. 5. Quis enim.

32. Illi autem quod et alibi aliquando diximus, et quod nobis faciunt, sibi non imputant: quod sibi faciunt, nobis imputant: Quis enim nostrum velit non solum aliquem illorum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit pacem habere domus David, nisi Absalon filius ejus in bello, quod contra patrem gerebat, fuisset exstinctus, quamvis magna cura mandaverit suis, ut eum quantum possent vivum salvumque servarent, ut esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita suam mæstitiam consolari? (2. Reg. 18. 14.) Sic ergo catholica mater bellantibus adversus eam quibus aliis quam filiis suis, quia utique ex ipsa magna arbore, quæ ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramusculus fractus est, cum eos caritate parturiat, ut redeant ad radicem, sine qua veram vitam habere non possunt, si aliquorum perditione ceteros tam multos colligit, præsertim quia isti non sicut Absalon casu bellico, sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis lenit et sanat tantorum liberatione populorum. Quorum si videas in Christi pace lætitias, frequentias, alacritates, et ad hymnos audiendos et canendos; et ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus, multorumque in eis cum dolore magno recordationem præteriti erroris, et cum gaudio considerationem cognitæ veritatis, et cum indignatione et detestatione mendacium magistrorum, quod modo cognoscant de-

CLASSIS III. AN. 417.

nostris sacramentis quam falsa jactaverint; multorum etiam in eis confessiones, quod olim vellent esse catholici, nec inter homines tanti furoris auderent: horum ergo populorum congregationes per plurimas Africæ regiones ab illa perditione liberatorum, si sub uno conspectu videres, tunc diceres nimiæ fuisse crudelitatis, si dum timeretur ne homines desperati, et istorum innumerabili multitudini nulla estimatione comparandi, suis et voluntariis ignibus cremarentur, isti in æternum perdendi et sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.

23. q. 4. Ipsa pietas.

33. Si enim duo aliqui in una domo habitarent, quam certissime sciremus esse ruituram, nobisque id prænuntiantibus nollent credere, atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel invitos, quibus imminentem illam ruinam postea demonstraremus, ut redire ulterius sub ejus periculum non auderent, puto nisi faceremus, non immerito crudeles dijudicaremur. Porro si unus illorum nobis diceret, Quando intraveritis eruere nos, meipsum continuo trucidabo; alter autem nec exire quidem inde, nec erui vellet, sed neque necare se auderet; quid eligeremus, utrum ambos ruinæ opprimendos relinquere, an uno saltem per misericordem nostram operam liberato, alterum non nostra culpa, sed sua potius interire? Nemo est tam infelix, qui non quid fieri in talibus caussis oporteat, facillimo judicet. Et de duobus hominibus uno scilicet perdito, et uno liberato similitudinem istam proposui. Quid ergo sentiendum est de quibusdam paucis perditis, et innumerabili multitudine populorum liberatorum? Non enim vel tot sunt illi homines, qui sua voluntate pereunt, quot liberantur per istas leges ab illa pestifera æternaque pernicie fundi, pagi, vici, castella, municipia, civitates.

34. Si autem diligentius rem, de qua loquimur, cogitemus, puto quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltem unus liberari posset, atque id cum facere conaremur, alii seipsos præcipitio necarent, dolorem de ceteris nostrum, de unius saltem salute consolaremur; non tamen, ne seipsos alii perderent, perire universos nullo liberato permitteremus. Quid igitur de opere misericordiæ quod pro vita æterna adipiscenda, et pœna æterna vitanda, hominibus debemus impendere, judicandum est; si pro salute ista non solum temporali, sed etiam brevi, ad ipsum tempus exiguum liberanda, sic nos hominibus subvenire ratio vera et benigna compellit?

CAP. IX. *23. q. 7. Quod autem.*

35. Quod autem nobis objiciunt, quod res eorum concupiscamus et auferamus: utinam catholici fiant, et non solum quæ dicunt sua, sed etiam nostra, in pace nobiscum, et caritate possideant. Usqueadeo autem calumniandi cupiditate cœcantur, ut non adtendant quam sint inter se contraria quæ loquuntur. Ipsi certe dicunt, et invidiosissime sibi conqueri videntur, quod eos in nostram communionem violento le-

(a) Lov. *nobiscum sint plebes earumdem Ecclesiarum nobiscum pauperes, qui ab eisdem.* At nostram lectionem

CLASSIS III. AN 417.

A gum imperio coartamus. Hoc utique nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis avarus quærit compossessorem? Quis dominandi cupiditate inflammatus, vel fastu dominationis elatus desiderat habere consortem? Ipsos certe adtendant quondam suos, jam nostros socios et fraterna nobis dilectione conjunctos, quemadmodum sua teneant, non solum quæ habebant, sed etiam nostra quæ non habebant. Quæ tamen, si pauperum compauperes sumus et nostra sunt et illorum: si autem privatim, quæ nobis sufficiant, possidemus, non sunt illa nostra, sed pauperum, quorum procurationem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vindicamus.

B 36. Quidquid ergo nomine ecclesiarum partis Donati possidebatur, Christiani Imperatores * legibus religiosis cum ipsis ecclesiis ad Catholicam transire jusserunt. Cum ergo (a) nobiscum sint earumdem ecclesiarum pauperes, qui eisdem possessiunculis alebantur; ipsi potius foris positi, desinant concupiscere aliena; sed intrent unitatis societatem, ut pariter gubernemus, non illa tantum quæ dicunt sua, verum etiam quæ dicuntur et nostra. Scriptum est enim, *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*. Sub illo capite, in uno ejus corpore unum simus, et de istis talibus rebus faciamus quod scriptum est in Actibus Apostolorum; *Erat illis anima una et cor unum; et nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia*. Amemus quod cantamus, *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum*: ut sic experiantur et sciant quam veraciter ad eos clamet mater Catholica, quod scribit beatus Apostolus ad Corinthios; *Non quæro quæ sunt vestra, sed vos*.

* In cod. Theod. l. 52 de hæreticis.

1. Cor. 3. 22. et 23.

Act. 4. 32.

Psal. 132. 1.

C

2. Cor. 12. 14.

37. Si autem consideremus quod dictum est in libro Sapientiæ, *Ideo justi tulerunt spolia impiorum*: item quod legitur in Proverbiis, *Thesaurizantur autem justis divitiæ impiorum*; tunc videbimus non esse quærendum: qui habeant res hæreticorum, sed qui sint in societate justorum. Scimus quidem illos tantam sibi arrogare justitiam, ut eam se jactent non solum habere, sed etiam aliis hominibus dare. A se quippe dicunt justificari eum, quem baptizaverint; ubi nihil eis restat, nisi dicere illi, qui baptizatur ab eis, ut in baptizatorem suum credat. Cur

Sap. 10. 19.

Prov. 13. 22 sec. LXX.

23. q. 7. Quemadmodum.

D enim non faciat, quando Apostolus dicit, *Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam?* In ipsum ergo credat, si eum ipse justificat, ut deputetur fides ejus ad justitiam. Sed puto quod etiam ipsi seipsos horreant, si tamen ista vel cogitare dignantur. Justus enim et Justificans non est, nisi Deus. Potest autem et de istis dici quod dicit Apostolus de Judæis, *quia ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti*.

Rom. 4. 5.

Rom. 10 3.

38. Absit autem ut quisquam nostrum ita se

præferunt MSS.

justum dicat, ut aut suam justitiam velit constituere, id est quasi a seipso sibi datam, cum dicatur ei, *Quid enim habes, quod non accepisti?* (1. Cor. 4. 7.) aut sine peccato se esse jactare audeat in hac vita, sicut ipsi in nostra collatione dixerunt in ea se esse Ecclesia, quæ jam non habet maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi (Eph. 5. 27.): nescientes hoc modo in eis compleri, qui vel post baptismum continuo, vel dimissis debitis, quæ dimittenda in oratione poscuntur, de hoc exeunt corpore: in tota vero Ecclesia tunc futurum ut sit omnino non habens maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, quando dicendum erit, *Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus? Aculeus enim mortis est peccatum.*

Ecclesia quando sine macula et ruga.

39. In hac autem vita, ubi corpus quod corrumpitur aggravat animam, si Ecclesia eorum jam talis est, non ergo dicant Deo, quod Dominus nos orare docuit, *Dimitte nobis debita nostra*. Cum enim in baptismo cuncta dimissa sunt, ut quid hoc poscit Ecclesia, si jam etiam in hac vita non habet maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi? Contemnant et apostolum Johannem clamantem in epistola sua (1. Johan. 1. 8.), *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est et justus, qui dimittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate.* Propter hanc spem dicit universa Ecclesia (Matt. 6. 12. Eph. 5. 27.), *Dimitte nobis debita nostra*, ut non superbientes, sed confitentes mundet nos ab omni iniquitate, atque ita sibi Dominus Christus exhibeat in illa die gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi; quam modo *mundat lavacro aquæ in verbo*: quia neque aliquid remanet in baptismo, quod non dimittatur omnium præteritorum peccatorum; (si tamen ipse baptismus non frustra foris habeatur, sed aut intus detur, aut si jam foris datus est, non foris cum illo remaneatur:) et quidquid ab eis, qui post acceptum baptismum hic vivunt, infirmitate humana (a) contrahitur quarumcumque culparum, PROPTER IPSUM LAVACRUM DIMITTITUR. Neque enim aliquid prodest non baptizato dicere, Dimitte nobis debita nostra.

40. Ita modo mundat Ecclesiam suam lavacro aquæ in verbo, ut tunc eam sibi exhibeat non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, totam scilicet pulcram atque perfectam, quando absorbebitur mors in victoriam (1. Cor. 15. 54.). Nunc ergo in quantum viget in nobis quod ex Deo nati sumus, ex fide viventes, justi sumus. In quantum autem reliquias mortalitatis ex Adam trahimus, sine peccato non sumus. Et illud enim verum est (1. Johan. 3. 9.), *Qui natus est ex Deo, non peccat*: et illud verum est (1. Johan. 1. 8.), *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est.* Dominus itaque Christus et justus est, et justificans: nos autem justificati gratis per gratiam ipsius (Rom. 3. 24.). Non autem justificat nisi corpus suum, quod est Ecclesia. Et ideo si corpus Christi tollit spolia impiorum, et corpori Christi thesaurizantur divitiæ impiorum, non debent impii foris remanere, ut calumnientur, sed intrare potius ut justificentur. (23. q. 7. Quemadmodum.)

41. Unde et illud quod de die judicii scriptum est, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et abstulerunt labores eorum* (Sap. 5. 1.), non utique sic intelligendum est, quia stabit Chananæus adversus Israel, cum Chananæi abstulerit labores Israel; sed stabit Nabuthæus adversus Achab, quoniam labores Nabuthæi abstulit Achab. Chananæus quippe impius, Nabuthæus justus. Eodem modo non stabit paganus adversus Christianum, qui abstulit labores ejus, quando idolorum exspoliata vel * diruta sunt templa (* al. donata.); sed stabit Christianus adversus paganum, qui abstulit labores ejus quando Martyrum strata sunt corpora. Sic ergo non stabit hæreticus adversus catholicum, qui abstulit labores ejus, quando prævaluerunt leges catholicorum Imperatorum; sed stabit catholicus adversus hæreticum, qui abstulit labores ejus, quando furores prævalebant impiorum Circumcellionum. Ipsa quippe Scriptura solvit quæstionem, quæ non ait, Tunc stabunt homines, sed *Tunc stabunt justi*. Et ideo *in magna constantia*, quia in bona conscientia.

42. Justus autem hic nemo est justitia sua, id est, tamquam sibi a seipso facta; sed, ut dicit Apostolus, *Sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei* (Rom. 12. 3.). Sequitur autem et adjungit, *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo* (Ibid. 4.). Ac per hoc nemo potest esse justus, quamdiu fuerit ab unitate hujus corporis separatus. Quemadmodum enim membrum si præcidatur ab hominis vivi corpore, non potest tenere spiritum vitæ: sic homo qui præciditur de Christi justi corpore, nullo modo potest spiritum tenere justitiæ, etiamsi figuram membri teneat, quam sumsit in corpore. In hujus ergo compagem corporis veniant, et labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut jam dictum est ab hujus cupiditatis sordibus, quolibet inimico judicante purgamus; quando eos ipsos quorum labores dicuntur, ut nobiscum et illis et nostris in societate catholica utantur, quantum valemus inquirimus.

CAPUT X.

43. SED hoc est, inquiunt, quod nos movet: Si injusti sumus, quare nos quæritis? Quibus respondemus, Quærimus vos injustos, ne permaneatis injusti. Quærimus perditos, ut de inventia gaudere possimus, dicentes, Mortuus erat frater et revixit, perierat et inventus est (Luc. 15. 32.). Quare ergo me, inquit, non baptizas, ut abluas a peccatis? Respondeo, Quia non facio injuriam characteri Imperatoris, cum errorem corrigo desertoris. Quare, inquit, apud te vel pœnitentiam

(a) MSS plerisque: *contrahitur* quarumque *culparum, per ipsum.*

CLASSIS III. AN. 417.

non ago? Immo nisi egeris, salvus esse non poteris. Quomodo enim gaudebis te esse correctum, nisi doleas fuisse perversum? Quid ergo, inquit, apud vos, cum ad vos transimus, accipimus? Respondeo, non quidem accipitis baptismum, qui vobis extra compagem corporis Christi inesse potuit, prodesse non potuit: sed accipitis unitatem spiritus in vinculo pacis, sine qua nemo poterit videre Deum, et caritatem, quæ, sicut scriptum est, *cooperit multitudinem* 1. *Pet.* 4. 8. *peccatorum*. Quod tam magnum bonum, sine quo nec linguas hominum et Angelorum, nec scientiam omnium sacramentorum, nec prophetiam, nec tantam fidem qua montes transferantur, nec omnia quæ possidet homo distributa pauperibus, nec corporis in ignibus passionem 1. *Cor.* 13. 3. prodesse aliquid, Apostolus testis est: hoc ergo tam magnum bonum, si parvum vel nullum putatis, merito infeliciter erratis; merito si in unitatem catholicam non transitis, peritis.

44. Si ergo, inquiunt, oportet ut nos extra Ecclesiam et adversus Ecclesiam fuisse pœniteat, ut salvi esse possimus, quomodo post istam pœnitentiam apud vos clerici, vel etiam episcopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam revera (quod fatendum est) fieri non deberet, nisi pacis ipsius compensatione sanaretur. Sed sibi hoc dicant, et multo maxime humiliter doleant, qui in tanta morte præcisionis jacent, ut isto quodam vulnere matris Catholicæ reviviscant. Cum enim præcisus ramus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quo possit recipi, ut vivat qui sine vita radicis peribat: sed cum receptus recipienti coaluerit, et vigor consequitur et fructus. Si autem non coaluerit, ille quidem arescit, sed vita arboris permanebit: Est enim et tale inserendi genus, ut nullo præciso ramo qui intus est, ille qui foris est inseratur, non tamen nullo, sed vel levissimo arboris vulnere. Ita ergo et isti cum ad radicem Catholicam veniunt, nec eis quamvis post erroris sui pœnitentiam honor clericatus vel episcopatus aufertur, fit quidem aliquid tamquam in cortice arboris matris contra integritatem severitatis: verumtamen quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, 1. *Cor.* 3. 7. ad Dei misericordiam precibus fusis coalescente insitorum pace ramorum, caritas cooperit multitudinem peccatorum.

a 45. Ut enim (*a*) constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis pœnitentiam *Dist.* 50. *In clericatum constituerentur.* clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est disciplinæ: alioquin contra claves datas Ecclesiæ disputabi- *Matt.* 16. 19. tur, de quibus dictum est, *Quæ solveritis in* b *terra, soluta erunt et in cœlo*. Sed ne forsitan (*b*) etiam detectis criminibus, spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret pœnitentiam, severissime placuit, ut post actam de A crimine damnabili pœnitentiam, nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina major et verior esset humilitatis. Nam et sanctus David de criminibus mortiferis pœnitentiam egit, et tamen in honore suo perstitit. Et beatum Petrum, quando amarissimas lacrymas fudit, utique Dominum negasse pœnituit, et tamen Apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda est posteriorum diligentia, qui ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti credo aliquorum fictas pœnitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas, multorum experimenta morborum. Verum in hujusmodi caussis ubi per graves dissensionum scissuras non hujus aut illius B hominis est periculum, sed populorum strages jacent, detrahendum est aliquid severitati, ut majoribus malis sanandis caritas sincera subveniat. 2 *Reg.* 12. 13. *etc.* 24. 17. 23. *q.* 4. *Ipsa pietas. Distin.* 50. *Ut constituerentur.*

46. Habeant ergo isti de præterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendaci timore, amarum dolorem; et veniant ad Ecclesiam Christi veram, hoc est matrem Catholicam: sint in illa clerici sint episcopi utiliter, qui contra illam fuerunt hostiliter. Non invidemus, immo amplectimur, optamus, hortamur, et quos in viis et sepibus invenimus, intrare cogimus; (*c*) c etsi nondum quibusdam persuademus quia non res eorum; sed ipsos quærimus. Apostolus Petrus quando Salvatorem negavit, et flevit, et Apostolus mansit: nondum acceperat promissum Spiritum-Sanctum. Sed multo magis isti eum C non acceperunt, ubi a corporis compage divisi, quod solum corpus vivificat Spiritus-Sanctus, extra Ecclesiam et contra Ecclesiam Ecclesiæ sacramenta tenuerunt, et tamquam civili bello nostris contra nos erectis signis armisque pugnaverunt. Veniant, fiat pax in virtute Jerusalem, quæ virtus caritas est. Cui sanctæ civitati dictum est, *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis*. Non se extollant adversus *Psal.* 121. 7. maternam sollicitudinem, quam pro ipsis, et pro tantis populis, quos decipiunt vel decipiebant, colligendis et habuit et habet: non superbiant, quia sic eos suscipit: non referant ad elationis suæ malum quod facit ipsa propter pacis bonum.

47. Sic multitudinibus per schismata et hæreses pereuntibus subvenire consuevit. Hoc di- D splicuit * Lucifero, quia factum est in eis suscipendis atque sanandis, qui veneno perierant Ariano: et cui displicuit in tenebras cecidit schismatis, amisso lumine caritatis. Hoc erga istos ab initio servavit Africana catholica ex episcoporum sententia, qui in Ecclesia Romana inter Cæcilianum et partem Donati judicaverunt, damnatoque uno quodam * Donato, qui auctor schismatis fuisse manifestatus est; ceteros correctos, etiamsi extra Ecclesiam ordinati essent, in suis honoribus suscipiendos esse censuerunt: non

* Calaritano episcopo. V. Lib. de agone Christiano c. 30.

* Casensi Nigrensi.

(*a*) Innocentius Papa I. in Epistola 6. ad Apuliæ Episcopos Agapitum, Macedonium etc. scribit *constitutos apud Nicæam canones pœnitentes etiam ab infimis officiis clericorum excludere*.

(*b*) Editi: *etiam de ceteris criminibus* MSS. *detectis*.

(*c*) Sic aliquot MSS. Editi vero, *et sic nondum*. MS. Augustinianorum *Et sic intrandum quibusdam etc.*

CLASSIS III. AN. 417.

quod etiam foris ab unitate corporis Christi possent habere Spiritum-Sanctum; sed maxime propter eos, quos foris positi possent decipere, et a susceptione illius muneris impedire: deinde ut etiam ipsorum infirmitas lenius excepta intus sanabilis fieret, jam nulla pertinacia claudente oculos cordis adversus evidentiam veritatis. Quid autem aliud etiam ipsi cogitaverunt, quando Maximianistas, quos in sacrilego, sicut eorum * concilium indicat, schismate damnaverant, et in quorum jam locum alios ordinaverant, posteaquam viderunt ab eis populos non recedere, ne omnes perderent, in suis honoribus receperunt; et baptismo, quem foris ab eis damnati dederant, nullam contradictionem quæstionemque moverent? Quare ergo mirantur, aut queruntur, aut calumniantur quod eos sic suscipimus pro vera pace Christi, et non recordantur quid ipsi fecerint pro vana, quæ contra Christum est, pace donati? Quod eorum factum si contra eos teneatur et intelligenter asseratur, quid omnino respondeant non habebunt.

* Bagaitanum.

CAP. XI. Peccatum in Spiritum-sanctum irremissibile. Matt. 12. 32.

48. Quod autem dicunt, Si peccavimus in Spiritum-Sanctum, quia exsufflavimus baptismum vestrum, ut quid nos quæritis, cum remitti nobis hoc peccatum omnino non possit, dicente Domino, *Qui peccaverit in Spiritum-Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro:* non adtendunt, quia secundum istum sensum nemo liberandus est. Quis enim non loquitur adversus Spiritum-Sanctum, et peccat in eum, sive qui nondum est Christianus, sive qui est hæreticus Arianus, aut Eunomianus, aut Macedonianus, qui eum dicunt esse creaturam; aut Photinianus, qui ejus omnino negat aliquam esse substantiam, sed unum tantummodo esse Deum Patrem; sive alii hæretici, quos commemorare longum est? nulli ergo istorum liberandi sunt? Aut ipsi Judæi, quibus Dominus hoc objecit, si in eum crederent, non erant baptizandi? Non enim ait Salvator, In baptismo remittetur: sed, *non remittetur*, inquit, *neque in hoc sæculo, neque in futuro.*

Substantiam dixit pro persona.

2. sent. dist. 43.

De fide et operibus cap. 28. Johan. 15. 22.

49. Intelligant ergo non omne, sed aliquod significatum esse peccatum in Spiritum-Sanctum, quod omnino non remittetur. Sicut enim cum dixisset, *Si non venirem, peccatum non haberent;* utique non omne peccatum intelligi voluit; quandoquidem pleni erant multis magnisque peccatis: sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent, possent illis omnia dimitti quæ habebant, id est, quod in eum venientem non crediderunt; hoc enim non haberent peccatum, si non veniret: sic etiam cum dixit, *Qui peccaverit in Spiritum-Sanctum*, vel *Qui verbum dixerit adversus Spiritum-Sanctum*, non utique omne quod in Spiritum-Sanctum peccatur facto sive dicto, sed aliquod certum et proprium intelligi voluit. Hoc est autem duritia cordis usque ad finem hujus vitæ, qua homo recusat in unitate corporis Christi, quod vivificat Spiritus-

Matt. 1. 32.

A Sanctus, remissionem accipere peccatorum. Cum enim dixisset discipulis, *Accipite Spiritum-Sanctum;* continuo subjecit, *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei: si cui tenueritis, tenebuntur.* Huic ergo dono gratiæ Dei quicumque restiterit et repugnaverit, vel quoquo modo fuerit ab eo alienus, usque in finem hujus temporalis vitæ, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro: hoc scilicet tam grande peccatum, ut eo teneantur cuncta peccata, quod non probatur ab aliquo esse commissum, nisi cum de corpore exierit. Quamdiu vero hic vivit, eum, sicut dicit Apostolus, *patientia Dei ad pœnitentiam adducit.* Sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adjungit Apostolus, *secundum duritiam cordis sui et cor impœnitens,* B *thesaurizat sibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei*, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.

CLASSIS III. AN. 417. Johan. 20. 22.

Rom. 2. 4.

v. 5.

50. Isti autem cum quibus agimus, vel de quibus agimus, non sunt desperandi: adhuc enim sunt in corpore: sed non quærant Spiritum-Sanctum, nisi in Christi corpore, cujus habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus cujus est illud sacramentum; et ideo sibi judicium manducant et bibunt. Unus enim panis sacramentum est unitatis; quoniam sicut Apostolus dicit, *Unus panis, unum corpus multi sumus.* Proinde Ecclesia catholica sola corpus est Christi, cujus ille caput est Salvator corporis sui. Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus-Sanctus; quia, sicut ipse dicit Apostolus, C *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-Sanctum qui datus est nobis.* Non est autem particeps divinæ caritatis, qui hostis est unitatis. Non habent itaque Spiritum-Sanctum, qui sunt extra Ecclesiam. De illis quippe scriptum est, *Qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.* Sed nec ille eum percipit, qui fictus est in Ecclesia, quoniam et inde scriptum est, *Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum.* Qui ergo vult habere Spiritum-Sanctum, caveat foris ab Ecclesia remanere, caveat in eam (*a*) simulatus intrare: aut si jam a talis intravit, caveat in eadem simulatione persistere, ut veraciter coalescat arbori vitæ.

1. Cor. 10. 17.

Rom. 5. 5.

Judæ 19.

Sap. 1. 5.

51. Prolixum tibi librum direxi, et tuis fortasse occupationibus onerosum. Si ergo potuerit D tibi vel partibus legi, dabit tibi Dominus intellectum, ut habeas quid respondeas eis corrigendis atque sanandis, quos etiam tibi ipsi tamquam fideli filio mater Ecclesia, ubi potueris, et quomodo potueris, sive ipse loquendo et respondendo, sive ad doctores Ecclesiæ perducendo, in adjutorio Domini corrigendos sanandosque commendat.

(a) Editi. *simulate*, At MSS. *simulatus intrare.*

CLASSIS III. AN. 417.

EPISTOLA CLXXXVI. *

* Alias CVI. quæ autem 186. erat, nunc in Appendice est 5.

Alypius et Augustinus Paulino episcopo, ipsum plenius instituentes adversus Pelagii hæresim.

Domino beatissimo et in Christi visceribus germanitus amplectendo, plus quam dici potest desiderabili fratri et coepiscopo (a) PAULINO, ALYPIUS, et AUGUSTINUS. a

Scripta circa medium an. 417.

CAPUT I.

1. Tandem aliquando providit Deus nobis litterarum fidelissimum perlatorem omnium nostrum merito carissimum fratrem Januarium, per quem etiamsi non scriberemus, omnia quæ circa nos sunt possit sinceritas tua tamquam per viventem atque intelligentem epistolam noscere. Pelagium, quem credimus, ut ab illo distingueretur qui (b) Pelagius Tarenti dicitur, (c) Britonem fuisse cognominatum, quod ut servum Dei dilexeris, novimus: nunc autem quemadmodum diligas, ignoramus. Nam et nos non solum dileximus, verum etiam diligimus eum: Sed aliter nunc diligimus, aliter aliquando dileximus: tunc enim quia nobis rectæ fidei videbatur; nunc autem ut ab iis, quæ inimica et adversa gratiæ Dei sentire dicitur, illius misericordia liberetur. Nam cum hoc de illo aliquandiu fama jactaret, non utique facile credendum fuit; solet quippe fama mentiri: sed propius ut crederemus accessit, quod librum quemdam ejus, ea prorsus persuadere molientem, quæ gratiam Dei per unum mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum generi humano impertitam, de fidelium cordibus creditam deleant, legimus, traditum nobis * a famulis Christi, qui eum talia docentem studiosissime audierant, fuerantque sectati. Cui quidem libro, eisdem rogantibus, quia id fieri oportere videbamus, tacito nomine auctoris, ne offensus insanabilior redderetur, unius nostrum disputatione * responsum est. Quod libro id continetur, et multipliciter atque abundanter asseritur, quod etiam quibusdam * litteris agit ad tuam venerationem datis, ubi dicit se non debere existimari sine gratia Dei defendere liberum arbitrium, cum possibilitatem volendi atque operandi, sine qua nihil boni velle atque agere valeremus, a Creatore nobis insitam diceret: ut videlicet hæc intelligatur doctore ipso gratia Dei, quæ paganis atque Christianis, impiis et piis, fidelibus atque infidelibus communis est.

b c

* Timasio et Jacobo.

* Lib. de natura et gratia.

* V. Lib. de gratia Christi c. 35.

2. Hæc mala, quibus Salvatoris evacuaretur adventus, ubi hoc possumus dicere quod de Lege dicit Apostolus, *Si per naturam justitia, ergo Christus gratis mortuus est*, refellebamus, ut poteramus, in cordibus eorum, qui ista sentirent, ut his cognitis, etiam ille, si fieri posset, non lacessitus ista emendaret; atque ita et perniciès destrueretur erroris, et hominis verecundiæ parceretur. Sed postea quam ad nos litteræ de Oriente venerunt, eamdem causam apertissime ventilantes, nullo modo jam qualicumque episcopali auctoritate deesse Ecclesiæ debueramus. Missæ sunt itaque de hac re ex duobus conciliis, Carthaginensi et Milevitano, * relationes ad apostolicam Sedem, antequam Gesta ecclesiastica, quibus apud episcopos provinciæ Palæstinæ Pelagius perhibetur esse purgatus, vel in manus nostras, vel in Africam pervenissent. Scripsimus etiam ad beatæ memoriæ Papam Innocentium, præter conciliorum relationes, litteras * familiares, ubi de ipsa causa aliquanto diutius egimus. Ad omnia nobis ille * rescripsit eo modo, quo fas erat atque oportebat apostolicæ Sedis antistitem.

A

Gal. 2. 21.

* Epist. 175. et 176.

B

* Epist. 177.

* Epist. 181. 182. et 183.

3. Quæ omnia modo legere poteris, si eorum forte ad te vel nulla vel non cuncta pervenerant: ubi videbis servata erga (d) hominem moderatione quæ debuit, ne damnaretur si prava damnaret, ipsum tamen novellum, et perniciosum errorem sic ecclesiastica auctoritate compressum, ut multum miremur esse adhuc quosdam, qui per quemlibet errorem gratiæ Dei conentur obsistere; si tamen hæc Gesta esse didicerunt: quod gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (quod fides vera et catholica tenet semper Ecclesia) pusillos cum magnis a morte primi hominis ad vitam secundi hominis transfert; non solum peccata delendo, verum etiam ad non peccandum recteque vivendum, qui jam uti possunt voluntatis arbitrio, sic adjuvando, ut nisi adjuvet, nihil pietatis atque justitiæ, sive in opere, sive etiam in ipsa voluntate habere possimus. Deus quippe operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate. Phil. 2. 13.

d

C

CAPUT II.

4. Nam quis nos nisi qui venit quærere et salvare quod perierat, ab illa perditionis massa et concretione discernit? Unde Apostolus interrogat, dicens, *Quis enim te discernit?* Ubi si dixerit homo, Fides mea, bonum opus meum: respondetur ei, *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Hoc utique totum ideo, non ut homo non glorietur, sed ut qui gloriatur, in Domino glorietur; non ex operibus, ne forte quis extollatur. Non quia bona opera (e) fru- b

I. Cor. 4. 7.

Ibidem.

D

I. Cor. 1. 31.

(a) Non Bonifacio, uti codices quosdam habuisse monent Erasmus et Lovanienses, sed Paulino Nolano episcopo datam esse hanc epistolam liquet prorsus, cum ex lib. de dono perseverantiæ c. 21. atque ex lib. Prosperi contra Collatorem c. 43. tum etiam ex iis quæ Augustinus hic c. 40 commemorat de originis vitio dicta ab illo cui scribit, quæ quidem verba deprompta sunt ex Paulini epistola ad Severum octava.

(b) MSS. cc. et Sulp. *Pelagius Terenti dicitur.*

(c) Pelagius *gente Britannus* dicitur a Mario Mercatore in Commonit. Ab Orosio in Apolog. *Britannicus noster*. A Prospero in carm. de ingrat. *coluber Britannus*. Itaque inde putatur suggillari ab Hieronymo præfat. in Jerem. *Scotorum pultibus prægravatus*.

(d) MSS. Vaticani, *erga homines moderatione, ne damnarentur, si prava damnarent*.

(e) Editi, *ista pia cogitatione frustrantur*: mendose, ut visum est eruditis viris, qui substituerunt, *retributione frustantur*. Sed opinamur id quod ad marginem adnotatum fuerat, scilicet, *pia cogitatio*, irrepsisse demum in textum: quippe cum Bedæ vulgatus commentarius ad Galat. 2. at vetus Corbejensis codex ejusdem operis sub Flori nomine, habeant tantummodo, *bona opera frustrantur*.

CLASSIS III. AN. 417.

strantur, cum Deus reddat unicuique secundum opera ejus, sitque gloria et honor et pax omni Rom. 2. 6. Ibid. 10. operanti bonum: sed quia opera ex gratia, non Gal. 5. 6. ex operibus gratia: quoniam fides, quæ per dilectionem operatur, nihil operaretur nisi ipsa Rom. 5. 5. dilectio Dei diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Nec ipsa Rom. 12. 3. fides esset in nobis, nisi Deus unicuique partiretur mensuram fidei.

5. Bonum est igitur homini, ut cum totis viribus liberi arbitrii sui veraciter dicat, *Forti-* Psal. 58. 10. *tudinem meam ad te custodiam:* quia ille qui putavit sine ipsius adjutorio se posse custodire quod Luc. 15. 13. dedit, profectus in longinquam regionem, et vivens prodige, cuncta consumsit, et miseria duræ servitutis adtritus, reversusque in semet-Ibid. 18. ipsum dixit, Surgam et ibo ad patrem meum. Quam cogitationem bonam quando haberet, nisi et ipsam illi in occulto pater misericordissi-2. Cor. 3. 5. mus inspirasset. Quod intelligens minister ille novi Testamenti, *Non quia idonei sumus*, inquit, *cogitare aliquid a nobis quasi ex nobismetipsis; sed sufficientia nostra ex Deo est.* Unde Ps. 58. 10. et ille cum dixisset, *Fortitudinem meam ad te custodiam:* ne vel hoc ipsum quia custodit, suis viribus arrogaret, tamquam ei venisset in menPs. 126. 1. 2. tem, quia nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam, et non dor-Ps. 120. 4. mit neque dormitat qui custodit Israel, adjunxit caussam unde fiat idoneus custodire, vel quo potius custode servetur, *Quoniam Deus*, inquit, *susceptor meus es.*

6. Recolat igitur iste, si potest, merita sua, unde factum sit ut Deus dignaretur ejus esse susceptor, ac si Deus esset susceptus. Recolat utrum quæsierit, an quæsitus sit, ab illo scilicet, qui venit quærere et salvare quod perierat. Luc. 19. 10. Nam si quærere voluerit ante gratiam quid meruerit, ut acciperet eam, mala sua poterit homo invenire, non bona, etiamsi eum unius diei vitam habentem super terram gratia Salvatoris inJob. 14. 5. sec. LXX. venerit. Quia si aliquid boni operatur homo ut gratiam mereatur, non ei merces imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si auRom. 4. 4. tem credit in eum, qui justificat impium, ut deAbac. 2. 4. putetur fides ejus ad justitiam (Justus enim ex fide vivit) profecto antequam gratia justificetur, id est justus efficiatur, impius quid est nisi impius? quem si debitum sequeretur, quid ejus Rom. 11. 6. merito nisi supplicium redderetor? Si ergo gratia, jam non ex operibus est: alioquin gratia, jam non est gratia. Operibus enim debitum redditur, gratia gratis datur; unde etiam nuncupatur.

Objectio. 7. Si quis autem dixerit, quod *gratiam bene operandi fides mereatur;* negare non possumus, immo vero gratissime confitemur. Hanc enim fidem volumus habeant, qua impetrent caritatem quæ sola vere bene operatur, isti fratres nostri, 1. Johan. 1. 8. qui multum de suis operibus gloriantur. Caritas autem usque adeo donum Dei est, ut Deus dicatur. Qui ergo habent fidem, qua impetrent justificationem, per Dei gratiam pervenerunt ad legem justitiæ. Unde dicitur, *Tempore accepta-* Isa. 49. 8. 2. Cor. 6. 1. *bili exaudivi te, et in die salutis adjuvi te.* Proinde in iis, qui per electionem gratiæ salvi fiunt, adjutor Deus operatur et velle et operari pro bona voluntate: quoniam diligentibus Deum omnia Phil. 2. 13. cooperantur in bonum. Si omnia, utique et ipsam Rom. 8. 28. dilectionem, quam fide impetramus, ut eum qui nos prior dilexit ut in illum crederemus, per ejus gratiam diligamus, et diligamur qui operati non sumus.

8. Qui vero suis meritis præmia tamquam debita expectant, nec ipsa merita Dei gratiæ tribuunt, sed viribus propriæ voluntatis, sicut dictum est de carnali Israel, persequentes legem justitiæ in legem justitiæ non perveniunt: quare? Quia non ex fide, sed tamquam ex operibus. Ipsa est enim justitia ex fide, quam gentes apprehenderunt, de quibus dictum est, *Quid ergo dicemus? Quia gentes quæ non cognoverunt* Rom. 9. 30. *justitiam, apprehenderunt justitiam: Justitiam autem quæ ex fide est. Israel autem persequens legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit: quare? Quia non ex fide, sed tamquam ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem* Isa. 28. 16. *offensionis, et petram scandali: et qui credide-* 1. Pet. 2. 6. *rit in eum non confundetur.* Ipsa est justitia ex fide; qua credimus nos justificari, hoc est justos fieri gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, ut inveniamur in illo, non habentes nostram justitiam quæ ex Lege est, sed eam quæ est per fidem Christi. Quæ ex Deo justitia (a) in fide, in fide utique est, qua credimus nobis justitiam divinitus dari, non a nobis in nobis nostris viribus fieri.

9. Nam cur illam justitiam, quæ ex Lege est, suam dicit Apostolus, non ex Deo? quasi Lex non sit ex Deo? quis hoc nisi impius senserit? Sed quia Lex per litteram jubet, non per Spiritum juvat, quicumque sic audit litteram Legis, ut ei sufficere videatur, cognovisse quid jubeat aut prohibeat, quo id se arbitrii sui virtutem impleturum esse confidat, nec fide confugiat adjuvandus ad Spiritum vivificantem, ne reum factum littera occidat: is profecto zelum Dei habet, sed non secundum scientiam. Ignorans e- Rom. 10. 2. nim Dei justitiam, id est eam quæ datur ex Deo, et suam volens constituere, ut tantummodo ex Lege sit, justitiæ Dei non est subjectus. *Finis* Ibid. 4. *enim Legis Christus ad justitiam omni credenti,* 1. Cor. 5. 21. sicut idem Apostolus dicit, *ut nos simus justi-* 2. sent. dist. 26. c. et si. *tia Dei in ipso.* Justificati igitur ex fide pacem Rom. 5. 1. habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum: justificati autem gratis per gratiam ipsius, ne fides ipsa superba sit.

10. Nec dicat sibi, *Si ex fide, quomodo gra-* Objectio. *tis?* Quod enim fides meretur, cur non potius redditur, quam donatur? Non dicat ista homo fidelis, quia cum dixerit, *Ut merear justifica-* 1. Cor. 4. 7.

(a) Sic MSS. et primæ editiones. At Lov. *Quæ ex Deo est justitia, in fide utique est, qua etc.*

[CLASSIS III. AN. 417.] [2. sent. dist. 26. cap. Itaque.] [A] *tionem, habeo fidem;* respondetur ei, *Quid enim habes quod non accepisti?* Cum ergo fides impetrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est etiam ipsius mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur perfici, comitante non ducente, pedissequa non prævia voluntate. [Psal. 58. 10.] Unde ille qui dixit, *Fortitudinem meam ad te custodiam*, caussamque reddidit dicens, *Quoniam Deus susceptor meus es;* tamquam requirens quibus id meritis fuerit consequutus, nihilque in se inveniens ante gratiam Dei, [Ibidem.] *Deus meus*, inquit, *misericordia ejus præveniet me.* Quantumcumque, inquit, cogitavero antecedentia merita mea, misericordia ejus præveniet me. Proinde ab illo adtributam fortitudinem suam ad illum custodiens, [B] eodem servatore non perdidit, quo largitore suscepit. Nec ob aliud meretur ampliora, nisi pie fideliterque sciendo a quo sibi bona sunt omnia, et hoc sciendo non ex seipso, [a] (*a*) ne vel hoc sit in eo quod non sit ex Deo. [1. Cor. 12.] Unde optime Apostolus, *Nos*, inquit, *non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* [Jac. 1. 17.] Ac per hoc et IPSUM HOMINIS MERITUM donum est gratuitum. Nec a Patre luminum, a quo descendit omne datum optimum, boni aliquid accipere quisquam meretur, nisi accipiendo quod non meretur.

[CAP. IV.] 11. Multum est autem indulgentius, et sine ulla dubitatione magis gratuitum, quod Dei gratia per Jesum Christum Dominum nostrum præstatur infantibus, [C] ut eis non obsit ex Adam generatio, et prosit in Christo regeneratio, in quibus et ipsum accipiendi sensum tanto ante misericordia Dei prævenit: qui certe si in hac parvula ætate de corpore exierint, vitam æternam regnumque cælorum scientes accipiunt, ejus muneris merito quod hic, cum utique profuit, nescierunt. Certe in iis post priorum doctrinam, ista nonnisi priora sunt dona, in quibus donandis Dei gratia sic operatur, ut nec voluntas accipientium vel præmittatur vel adjungatur, vel subsequatur. Quandoquidem tantum beneficium non solum non libentibus, verum etiam reluctantibus datur; quod eis ad magnum imputaretur sacrilegium, si jam in iis aliquid valeret voluntatis arbitrium.

12. Hoc diximus propter eos, qui non valentes [D] in caussa gratiæ inscrutabilia Dei judicia perscrutari, cur ex Adam massa, quæ profecto ex uno in condemnationem tota collapsa est, illud vas faciat in honorem, illud in contumeliam; tamen audent parvulos reos propriorum constituere peccatorum, ut qui bona malave cogitare non possunt, putentur per liberum arbitrium vel pœnam mereri posse vel gratiam: cum potius apostolica veritas dicendo, [Rom. 5. 16.] *Ex uno omnes in condemnationem*, satis ostendat quod nascantur in pœna, ut non merito, sed misericordia renascantur in gratia. [Rom. 11. 6.] Alioquin gratia jam non [A] est gratia, si non divinis operibus gratis datur, sed humanis meritis redditur. [CLASSIS III. AN. 417.] Quæ sola sic discernit a pœna, ut cum pœna sit ex Adam omnibus debita, gratia vero per unum Jesum Christum nulli debita, sed gratuita, (*b*) ut vere sit [b] gratia, inscrutabilia judicia Dei, tamquam Dens, esse possint, cum parvulos ipse discernat, quos merita nulla discernunt; sed iniqua esse non possint, quia universæ viæ Domini misericordia et veritas. [Psal. 24. 10.] Unde cum præbetur alteri misericordiæ gratia, non habet quod de humano merito glorietur, quoniam non ex operibus, ne forte quis extollatur. Cum vero alteri vindictæ redditur, veritas non habet cur juste queratur. Id enim redditur, quod peccato jure debetur; quoniam unus, in quo omnes peccaverunt, utique [B] etiam in singulis quibusve punitur. In quorum pœna clarius ostenditur, quid vasis misericordiæ per non debitam, sed veram gratiam, hoc est gratuitam conferatur.

[CAPUT V.] 13. Unde autem argumententur adversus Apostolum apertissime dicentem, [Rom. 5. 12.] *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*, dicentes etiam parvulos propria per liberum arbitrium habere peccata; tædet adtendere, pigetque proferre, sed magis compellimur dicere. Quod enim potuerunt magna et acuta ingenia cogitare, AUT INOPIÆ EST tacendo vitare, aut arrogantiæ contemnendo præterire. *Ecce*, inquiunt, *Esau et Jacob intra viscera materna luctantur, et dum* [C] *nascuntur, alter supplantatur ab altero, atque in pede præcedentis manu consequentis et tenentis inventa, perseverans quodammodo lucta convincitur. Quomodo ergo in infantibus hæc agentibus, nullum est vel ad bonum vel ad malum propriæ voluntatis arbitrium, unde præmia sive supplicia meritis præcedentibus subsequantur?*

14. Ad hoc nos dicimus, ideo motus illos et tamquam litigium parvulorum signum rerum fuisse magnarum, quia non fuit arbitrium, sed prodigium. Neque enim daturi sumus et asinis liberum arbitrium voluntatis, quoniam hujus generis jumentum, sicut scriptum est, *subjugale sine voce, hominis voce respondens vetuit Prophetæ dementiam.* [2. Pet. 2. 16.] Hi autem qui tales non [D] prodigiosos motus, sed voluntarios actus; nec de parvulis, sed a parvulis factos esse contendunt, quid Apostolo responsuri sunt, qui cum et hos geminos ad documentum gratuitæ gratiæ commemorandos videret, *Nondum enim natis*, [Rom. 9. 11. 12. etc.] inquit, *nec aliquid agentibus boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori.* Deinde adjungens testimonium Prophetæ longe post quidem ista dicentis, sed tamen de hac re antiquum Dei consilium declarantis, *Sicut scriptum est*, inquit, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* [Mal. 4.]

(*a*) MSS. Vat. et cc. *ne vel hoc non sit in eo*, Non male.

(b) MSS. tres: *ut vera sit gratia.*

CLASSIS III. AN. 417.

15. Nempe Doctor gentium in fide et veritate istos geminos nondum natos nihil boni aut mali egisse testatur ut gratia commendetur, ut quod dictum est, *Major serviet minori*, non ex operibus, sed ex vocante dictum intelligatur, ut secundum electionem, propositum Dei maneret, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit electionem voluntatis humanæ sive naturæ, cum par esset in utroque mortis damnationisque conditio; sed electionem proculdubio gratiæ, quæ non invenit eligendos, sed facit, de qua et in consequentibus ejusdem epistolæ loquens ait, *Sic ergo et in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Cui loco satis locus iste concordat, ubi commemoratur, non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, *Major serviet minori.* Ut qui ergo præclarissimo gratiæ commendatori de infantum libero arbitrio et nondum natorum actibus tam impudenter resistitur? Cur meritis præveniri gratia perhibetur, quæ gratia non esset, si secundum meritum imputaretur? Cur contra salutem quæ missa est perditis, quæ venit indignis, quamlibet acuta, quamlibet copiosa et ornata, mirum tamen si Christiana disputatione contenditur?

Rom. 11. 5.

CAP. VI. Objectio.

16. Sed *quomodo*, inquiunt, *non est iniquitas apud Deum, si diligendo discernit quos merita operum nulla discernunt?* Ita nobis hoc dicitur tamquam id Apostolus ipse non viderit, non proposuerit, non responderit. Vidit utique quid iis auditis humana posset infirmitas vel ignorantia cogitare, et eamdem quæstionem sibi ipse proponens, *Quid ergo dicemus*, inquit, *Numquid iniquitas apud Deum?* Continuo respondit, *Absit.* Rationemque reddens cur absit, id est cur non sit iniquitas apud Deum, non ait, Merita enim vel opera judicat etiam parvulorum, etiamsi adhuc sint in materno utero constituti. Quomodo enim hoc diceret, qui jam dixerat de nondum natis, et de iis, qui nihil adhuc egerant boni vel mali, quod non ex operibus, sed ex vocante dictum sit, Major serviet minori? Sed cum vellet ostendere cur in iis non sit iniquitas apud Deum, ait, *Moysi enim inquit, Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero.* Quid nos hic docuit, nisi ex illa massa primi hominis, cui merito mors debetur, non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinere quod quisque liberatur: atque ita non esse iniquitatem apud Deum, quia neque (a) remittendo, neque exigendo quod debetur, injustus est? Ibi enim (b) gratia est indulgentia, ubi justa posset esse vindicta. Et hinc evidentius apparet, a pœna debita liberato et gratis justificato quantum beneficii conferatur, quod alter æqualiter reus sine punientis iniquitate punitur.

Rom. 9. 14.

Exod. 33. 19.

Rom. 9. 16.

17. Denique subjungit et dicit, *Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei:* hoc propter eos dictum est qui per gratiam liberati justificantur. Propter eos autem, super quos ira Dei manet, quia et ipsis Deus bene utitur ad docendos alios, quos liberare dignatur, subjunxit atque ait, *Dicit enim Scriptura Pharaoni, quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra.* Deinde ad utrumque concludens, *Ergo*, inquit, *cujus vult miseretur, et quem vult obdurat;* profecto neutrum aliqua iniquitate, sed utrumque misericordia et veritate. Et adhuc tamen audax movetur infirmitas, eorum scilicet, qui secundum conjecturas cordis humani inscrutabilem altitudinem judiciorum Dei cogitare conantur.

Exod. 9. 17.

Rom. 9. 18.

18. Hanc quæstionem sibi ex adverso opponens Apostolus ait, *Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati ejus qui resistit?* Nobis hoc dictum putemus. Quid ergo aliud quam quod respondit Apostolus, respondere debemus: aut si et nos talia movent, quia et nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicentem, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, Quare me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* Hæc massa si esset ita media, ut quemadmodum nihil boni, ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam. Cum vero per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem universa defluxerit, proculdubio quod ex ea fiunt vasa in honorem, non ipsius justitiæ, quæ gratiam nulla præcessit, sed Dei misericordiæ; quod vero in contumeliam, non iniquitati Dei, quæ absit ut sit apud Deum, sed judicio deputandum est. Hoc quisquis cum Ecclesia catholica sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam et judicium Domino cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec judicium accuset * injustus.

Ibid. 19.

Ibid. 20.

* al. invitus.

19. Alia est namque illa conspersio, de qua idem dicit Apostolus, *Si autem delibatio sancta est, et conspersio: et si radix sancta est, et rami.* Illa est ex Abraham, non ex Adam, id est ex communione sacramenti et similitudine fidei, non ex propagine mortali. Ista vero vel conspersio, vel sicut in plerisque codicibus legitur * massa, quoniam tota mortis est, cum per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt; misericordia ex illa fit aliud vas in honorem, judicio autem aliud in contumeliam. Neque ibi præcedunt merita gratia liberantis, neque hic effugiunt peccata justitiam punientis Quod quidem in ætatibus majoribus adversus contentiosos non tam evidenter apparet, ubi pro meritis hominum qualicumque velut protecti obscuritate confugiunt: sed ideo contra eorum contentionem il-

Rom. 11. 16.

* φύραμα

Rom. 5. 12.

(a) Editi. *neque permittendo* At alter e Vatic. MSS. *neque remittendo;* quam lectionem Lovanienses conjicendo asserenti erant.

(b) Bad. Am. Er. et MSS. Fuxensis, *grata.*

CLASSIS III. AN. 417.

los invehit Apostolus, in quibus nondum natis, neque agentibus aliquid boni aut mali, non ex operibus sed ex vocante dictum est, Major serviet minori.

20. Qua in re quoniam nimis alta et inscrutabilia sunt judicia Dei, et investigabiles viæ ejus, interim teneat homo non esse iniquitatem apud Deum; sed qua æquitate cujus vult miseretur, et quem vult obdurat, sed tamquam hominem ignorare fateatur. Ita sane ut propter illud quod inconcussum tenet, non esse iniquitatem apud Deum quamvis nemo ab illo justificetur meritis præcedentibus, neminem tamen obdurari nisi merito, noverit. Pie namque et veraciter creditur Deus nocentes atque impios justificando a pœnis debitis liberare: quemquam vero immeritum et nulli obnoxium peccato si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. Ubi ergo liberatur indignus, tanto debetur major actio gratiarum, quanto pœna justior debebatur: ubi autem damnatur indignus, nec misericordia nec veritas (*a*) obtinetur.

Objectio.

21. *Quomodo*, inquiunt, *Esau non damnatur indignus, si non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori? Sicut enim illius nulla præcesserant opera bona, ut ad gratiam pertineret, sic nec hujus mala ut ad pœnam pertinere deberet.* Nulla plane in utroque opera vel bona vel mala, sed propria: uterque autem illi uni obnoxius erat, in quo omnes peccaverunt, ut omnes in illo morerentur. Quicumque enim ex illo uno multi in seipsis futuri erant, tunc in illo unus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exiisset. Porro autem in quo erat natura communis, ab ejus vitio est nullus immunis. Si ambo, qui nondum propria vel bona vel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur; laudet misericordiam qui liberatur, non culpet judicium qui punitur.

Peccatum orig.

CAP. VII. Cur non omnes liberentur.

22. Hic si dixerimus, *Quanto melius ambo liberarentur:* nihil nobis convenientius dicetur, quam, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* (Rom. 9. 20.) Novit quippe ille quid agat, et quantus numerus esse debeat primitus omnium hominum, deinde sanctorum, sicut siderum, sicut Angelorum, atque ut de terrenis loquamur, sicut pecorum, piscium, volatilium, sicut arborum et herbarum, sicut denique foliorum capillorumque nostrorum. Nam nos humana cogitatione adhuc possumus dicere, Quoniam bona sunt cuncta ista quæ fecit; quanto melius illa duplicasset, et multiplicasset, ut multo essent plura quam sunt. Si enim non ea caperet mundus, numquid non posset etiam ipsum facere quantum vellet ampliorem? Et tamen quantumcumque faceret vel illa plura, vel istum capaciorem atque majorem, nihilominus eadem de multiplicandis eis dici possent, et nullus esset * immoderatus modus.

* f. moderatus.

23. Etenim etiam illud dici potest, sive sit gratia, qua justificantur injusti, de qua nobis dubitare fas non est, sive, ut quidam volunt, semper præcedat liberum arbitrium, cujus meritum sequatur vel pœna vel præmium; cur omnino creati sunt, quos Deus ita peccaturos, ut æterno essent igne damnandi, sine dubitatione præscivit? Quamvis enim peccata non fecerit; naturas tamen ipsas, quæ per seipsas sine dubio bonæ sunt, quibus tamen ex arbitrio voluntatis futura essent vitia peccatorum, et in multis talia quibus esset æterna pœna reddenda, quis nisi Deus creavit? Quare, nisi quia voluit? Quare autem voluerit, o homo tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam? (Rom. 9. 20.)

24. Atque utinam discamus quod sequitur, *Si autem volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ.* (Ibid. 22.) Ecce jam ratio reddita est homini, quanta debuit homini; si tamen vel istam capit, qui pro sui arbitrii libertate in tantæ infirmitatis servitute contendit. Ecce dictæ sunt caussæ. Tu ergo quis es, qui respondeas Deo, si volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, quod et malis bene uti optimus possit, malis dumtaxat non conditione divina, sed vitiata voluntatis iniquitate natura, quæ a Deo conditore condita est bona; pertulit in multa patientia vasa iræ aptata in interitum; non quod illi essent necessaria, sive angelica sive humana peccata, cui nec justitia creaturæ cujusquam est necessaria; sed ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tamquam de propriis extollerent viribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis Dei gratia non debita, sed gratuita subvenniret, id fuisse reddendum meritis suis, quod aliis in eadem massa redditum cernerent?

25. Certus est ergo Dei præscientiæ definitus numerus, et multitudo sanctorum, quibus, *diligentibus Deum*, quod eis donavit per diffusum in cordibus eorum Spiritum-sanctum, *omnia cooperantur in bonum iis qui secundum propositum vocati sunt. Quoniam quos ante præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, illos et vocavit:* (Rom. 8. 28. et 29.) hic subaudire debemus, *secundum propositum.* Sunt enim et alii vocati, sed non electi: ac per hoc non secundum propositum vocati. *Quos autem vocavit*, (hoc est *secundum propositum*,) *illos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit.* (Ibid. 29.) Hi sunt filii promissionis, hi sunt electi qui per electionem gratiæ salvi fiunt, ubi dictum est, *Si autem gratia, jam non ex operi-* (Rom. 11. 6.)

(a) Editi. *nec veritas damnatur.* At MSS. omnes, *obtinetur.* Proxime ante Er. et Lov. *ubi autem damnatur dignus.* Bad. vero et Am. necnon MSS. duo habent, *indignus*; et melius: quippe contra urgetur, *Quomodo Esau non damnatur indignus* etc. suple damnatione.

CLASSIS III. AN. 417. *bus; alioquin gratia jam non est gratia.* Hæc sunt vasa misericordiæ, in quibus Deus etiam Rom. 9. 23. per vasa iræ notas facit divitias gloriæ suæ. Ho- Act. 4. 32. rum fit per Spiritum-sanctum cor unum et anima una, quæ benedicit Deum, et non obliviscitur omnes retributiones ejus, qui propitius fit Psal. 102. 2, et 3. omnibus iniquitatibus ejus; qui sanat omnes languores ejus; qui redimit de corruptione vitam Rom. 9. 16. ejus; qui coronat eam in misericordia, quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.

26. Cæteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen et animam et corpus Dei bonitas operata est, et quidquid habet ipsa natura præter vitium, quod eidem inflixit superbientis voluntatis audacia, propter hoc a Deo præsciente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid valeret; et in eorum justis et debitis pœnis vasa misericordiæ, quæ non suorum operum meritis, sed gratuita Dei gratia sunt ab illa concretione discreta, quid sibi collatum esset addiscerent; ut omne os obstruatur, et qui gloriatur in Domino glorietur.

CAP. VIII. 27. Quisquis aliter docet, et non acquiescit Lucæ 19. 10. sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, qui dixit, *Venit filius hominis quærere et salvare quod perierat;* non enim ait quod periturum fuerat; sed *quod perierat;* quid ostendens nisi peccato primi hominis universi generis humani 2. Tim. 6, 3. periisse naturam? Qui ergo aliter docet, et non adquiescens ei, quæ secundum pietatem est doctrinæ, contra gratiam Salvatoris, et contra sanguinem Redemtoris tamquam salvam et liberam naturam defendit humanam, et Christiano tamen censeri vocabulo affectat, quid de parvulorum discretione dicturus est, cur alius in vitam secundi hominis assumatur, alius in morte primi hominis relinquatur? Si dixerit liberi arbitrii merita præcessisse: respondet Apostolus quæ supra diximus, de nondum natis neque aliquid agentibus boni aut mali. Si autem dixerit quod adhuc in libris, quos nuperrime Pelagius perhibetur edidisse, defenditur, (quamvis jam videatur anathematizasse in episcopali judicio Palæstino eos, qui dicunt quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, et non genus humanum,) si dixerit ambos sine judicio natos, nec aliquid de primi hominis damnatione traxisse; profecto quoniam negare non audet in regnum cœlorum adoptari eum, qui fuerit regeneratus in Christo, respondeat quid de illo futurum sit, qui nulla sua culpa non baptizatus, ista fuerit temporali morte præventus. Si non putamus esse dicturum quod innocentem Deus, nec habentem originale peccatum ante annos, quibus habere poterat proprium, æterna morte damnabit: cogitur itaque respondere quod Pelagius in ecclesiastico judicio, ut aliquo modo catholicus pronuntiaretur, anathematizare compulsus est, infantes etiamsi non baptizentur habere vitam æternam: (hac enim negata, quid nisi mors æterna remanebit?)

28. Ac per hoc contra sententiam Domini disputabit dicentis, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt: hic est panis, qui de cœlo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur.* Non enim de ista morte loquebatur, quam necesse est patiantur etiam qui de ipso pane manducant. Et paulo post, *Amen, amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* utique illam quæ post hanc mortem futura est. Et contra apostolicæ Sedis auctoritatem, * ubi de hac ipsa re cum ageretur, hoc testimonium adhibitum est evangelicum, ne parvuli non baptizati vitam posse habere credantur. Et contra ipsius Pelagii verba apud episcopos, a quibus audiebatur, expressa, ubi anathematizavit eos, qui dicerent infantes non baptizatos habere vitam æternam.

CLASSIS III. AN. 417. Johan. 6. 49. et 50. Johan. 6. 54. * Innocentius epist. 182. n. 5.

29. Quod propterea commemoravimus, quoniam quidem apud vos, vel in vestra potius civitate, si tamen verum est quod audivimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione nituntur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserant atque contemnant qui hæc sentientes anathematizavit, quam ab hujus sententiæ, sicut eis videtur, veritate discedant. Si autem cedunt Sedi apostolicæ, vel potius ipsi magistro et Domino Apostolorum, qui dicit non habituros vitam in semetipsis, nisi manducaverint carnem filii hominis, et biberint sanguinem, quod nisi baptizati non utique possunt, nempe aliquando fatebuntur parvulos non baptizatos vitam habere non posse, ac per hoc quamlibet tolerabilius omnibus, qui etiam propria peccata committunt, tamen æterna morte mulctari.

30. Quæ cum ita sint, audeant disputare, et quibus possunt persuadere contendant, Deum justum, apud quem non est iniquitas, parvulos a peccatis propriis innocentes, si nec illo ex Adam obligati et obstricti sunt, morte perpetua damnaturum. Quod si absurdissimum est, et a justitia Dei penitus alienum, et tamen nullus qui se meminit catholicæ fidei Christianum, negat aut dubitat parvulos non accepta gratia regenerationis in Christo, sine cibo carnis ejus et sanguinis potu, non habere in se vitam, ac per hoc pœnæ sempiternæ obnoxios; profecto restat, ut quia ipsi non egerunt aliquid boni aut mali, ideo mortis eorum justa sit pœna, quia in illo moriuntur, in quo omnes peccaverunt; unde (a) in isto solo justificantur, a quo peccatum nec originale trahi potuit, nec proprium perpetrari.

31. Ipse vocavit nos non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus, quoniam et illius Jerusalem filios, quæ interfecit Prophetas, et lapidavit missos ad se, quamvis ipsa nolente collegit ipse quos voluit, et ante incarnationem suam, sicut ipsos Prophetas, et postea quam Verbum caro factum est, sicut Apostolos et ho- Act. 2. 41.

Matt. 23. 37.

(a) MS. Sulp. *in isto solo vivificatur.*

CLASSIS III. AN. 417.

A minum millia, qui et pretia rerum suarum ante
pedes Apostolorum posuerunt. Omnes quippe
Act. 4. 35. illi filii sunt Jerusalem nolentis ut colligerentur;
qui tamen (a) illa nolente collecti sunt; de qui-
Matt. 12. 27. bus dicit, *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia,*
filii vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi judices ve-
Isa. 10. 12. Oseæ 1. 10. *stri erunt.* De iis prædictum erat, *si fuerint fi-*
Rom. 9. 27. *lii Israel sicut arena maris, reliquiæ salvæ fient.*
Non potest excidere verbum Dei, nec repulit
plebem suam quam præscivit, quæ tamen reli-
quiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt.
Rom. 11. 6. *Si autem gratia*, quod sæpe dicendum est, *jam*
non ex operibus, alioquin gratia jam non est
gratia; non hæc utique nostra, sed Apostoli
verba sunt. Quod ergo ad Jerusalem nolentem
colligi filios suos ille clamabat, hoc nos clama-
B mus adversus eos, qui filios volentes Ecclesiæ
* Diospolitanum. colligi nolunt: nec saltem post * judicium, quod
de ipso Pelagio in Palæstina factum est, corri-
guntur; de quo damnatus exisset, nisi objecta
sibi contra gratiam Dei dicta, quæ obscurare
non potuit, ipse damnasset.

CAP. IX. 32. Præter illa enim quæ, quomodo potuit,
ausus est qualicumque ratione defendere, obje-
cta quædam sunt, quæ nisi remota omni tergi-
versatione anathematizasset, ipse anathemati-
zatus exisset. Objectum est enim eum dicere,
quia Adam sive peccaret, sive non peccaret, mori-
turus esset. Et *quod peccatum ejus ipsum solum*
læserit, et non genus humanum. Et *quod infan-*
tes nuper nati in illo statu sint, in quo Adam
fuit ante prævaricationem. Et *quod neque per*
C *mortem vel per prævaricationem Adæ omne ge-*
nus humanum moriatur, neque per resurrectio-
nem Christi omne genus humanum resurgat. Et
infantes etiamsi non baptizentur, habere vitam
æternam. Et *divites baptizatos, nisi omnibus re-*
nuntient, si quid boni visi fuerint facere, non
reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei.
Et *gratiam Dei atque adjutorium non ad sin-*
gulos actus dari, sed in libero arbitrio esse vel
in lege atque doctrina. Et *Dei gratiam secun-*
dum merita nostra dari. Et *filios Dei non posse*
vocari, nisi omnino absque peccato fuerint effe-
cti. Et *non esse liberum arbitrium, si Dei indi-*
get auxilio: quoniam in propria voluntate ha-
bet unusquisque facere aliquid, vel non facere.
Et *victoriam nostram non ex Dei adjutorio esse,*
D *sed ex libero arbitrio.* Et *quod pœnitentibus ve-*
nia non detur secundum gratiam et misericor-
diam Dei, sed secundum meritum, et laborem
eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint mi-
sericordia.

33. Hæc omnia Pelagius sic anathematizavit,
quod satis Gesta ipsa testantur, ut nihil ad ea
quoquo modo defendenda disputationis adtule-
rit: unde fit consequens, ut quisquis sequitur
illius episcopalis auctoritatem judicii, et ipsius
Pelagii confessionem, hæc tenere debeat, quæ
semper tenuit catholica Ecclesia; Adam, nisi
peccasset, non fuisse moriturum. Quod pecca-

A tum ejus non ipsum solum læserit, sed et ge- CLASSIS III. AN. 417.
nus humanum. Et quod infantes nuper nati non
sint in illo statu, in quo Adam fuit ante præ-
varicationem, ut ad ipsos pertineat etiam quod
breviter ait Apostolus, *Per unum hominem mors,* 1. Cor. 15. 21.
et per unum hominem resurrectio mortuorum.
Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et
in Christo omnes vivificabuntur. Unde fit ut in-
fantes non baptizati non solum regnum cœlo-
rum, verum etiam vitam æternam habere non
possint. Confiteatur etiam divites baptizatos,
etiamsi divitiis suis non careant, et sint tales
quales ad Timotheum describit Apostolus dicens,
Præcipe divitibus hujus mundi non superbe sa- 1. Tim. 6. 17.
pere, neque sperare in incerto divitiarum, sed
in Deo vivo, qui præstat omnia abundanter ad
B *fruendum; divites sint in operibus bonis, facile*
tribuant, communicent, thesaurizent sibi funda-
mentum bonum in futurum, ut apprehendant ve-
ram vitam, non eos regno Dei posse privari.
Fateatur gratiam Dei et adjutorium etiam ad sin-
gulos actus dari; eamque non dari secundum
merita nostra, ut vera sit gratia, id est gratis
data per ejus misericordiam qui dixit, *Misere-*
bor cui misertus ero, et misericordiam præstabo Exod. 33. 19.
cui misericors fuero. Fateatur filios Dei vocari
posse illos, qui quotidie dicunt, *Dimitte nobis* Matt. 6. 12.
debita nostra: quod utique veraciter non dice-
rent, si essent omnimodo sine peccato. Fatea-
tur esse liberum arbitrium etiam si divino indi-
get adjutorio. Fateatur quando contra tentationes
concupiscentiasque illicitas dimicamus, quamvis
C et illic habeamus propriam voluntatem, non ta-
men ex illa, sed ex adjutorio Dei nostram pro-
venire victoriam. Non enim aliter verum erit
quod Apostolus ait, *Non volentis, neque curren-* Rom. 9. 16.
tis, sed miserentis est Dei. Fateatur secundum
gratiam et misericordiam Dei veniam pœniten-
tibus dari, non secundum merita eorum: quando-
quidem etiam ipsam pœnitentiam donum Dei di-
xit Apostolus, ubi ait de quibusdam, *Ne forte*
det illis Deus pœnitentiam. Hæc omnia simplici- 2. Tim. 2. 25.
ter sine ullis fateatur ambagibus, si quis in au-
ctoritatem catholicam et in ipsius Pelagii expres-
sa ecclesiasticis Gestis verba consentit. Neque
enim illa, quæ his sunt contraria, veraciter a-
nathematizata esse credendum est, nisi hæc qui-
bus sunt contraria fideli corde teneantur, et a-
D perta confessione promantur.

34. Nec in istis libris recentioribus, quos CAPUT X.
idem Pelagius post illud judicium dicitur edidis-
se, quamvis adjutorio divinæ gratiæ consentire
videatur, quid de hac re sentiat satis evidenter
apparet. Aliquando enim ita paribus momentis
potestatem voluntatis æqua lance perpendit, ut
quantum ad peccandum, tantum etiam ad non
peccandum valere definiat: quod si ita est, nul-
lus locus adjutorio gratiæ reservatur, sine qua
nos dicimus ad non peccandum nihil voluntatis
arbitrium valere. Aliquando autem quotidiano
gratiæ Dei muniri nos confitetur auxilio, quam-

(a) MSS. Vaticani, *illo volente.*

CLASSIS III. AN. 417.

vis habeamus ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium: quod utique invalidum et infirmum debuit confiteri, donec sanentur omnes languores animæ nostræ. Non enim pro infirmitate corporis precabatur, qui dicebat,

Psal. 6. 3.

Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Nam ut ostenderet pro anima se rogare, secutus adjunxit, *et anima mea turbata est valde.*

35. Videtur ergo auxilium gratiæ tanquam ex abundanti putare concedi, id est, ut etiamsi non concedatur, habeamus tamen ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium. Quod ne existimemur de illo temere suspicari, et fortasse quis dicat (a) sic eum sentire forte ac firmum ad non peccandum liberum arbitrium, (quamvis sine Dei gratia id efficere atque adimplere non possit,) sicut sanos oculos firmos dicimus ad videndum, quod tamen nullo modo facere possunt, si desit lucis auxilium; alio loco quid diceret, vel quid putaret ostendit ubi ait,

V. lib. de grat. Christi c. 7. et 26. etc.

ideo Dei gratiam hominibus dari ut quod facere per liberum jubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam. Utique cum dicit, *facilius*, quid vult intelligi, nisi et gratia si desit, posse per liberum arbitrium vel facile, vel etiam difficile quæ divinitus jubentur impleri?

Psal. 8. 5.

36. Ubi est ergo, *Quid est* (b) *homo, nisi quod memor es ejus?* Ubi postremo illa testimonia, quæ Jerosolymitanæ * antistes ecclesiæ, sicut in eisdem Gestis legitur, ipsi Pelagio se dixisse commemorat, cum ad eum perlatum esset, quod sine gratia Dei diceret absque peccato hominem esse posse? Hæc sunt enim ab illo dicta tria testimonia valde magna contra hujusmodi impiam præsumtionem, quod Apostolus ait,

* Johannes.

I. Cor. 15. 10.

Plus omnibus illis laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum: et,

Rom. 9. 16.

Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: et,

Psal. 126. 1.

Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt ædificantes eam. Quomodo ergo quod Deus jubet, sine adjutorio ipsius vel difficile impletur, cum si Dominus non ædificet, in vanum ædificans laborasse dicatur? Neque scriptum sit, Est quidem volentis, atque currentis, facilius autem miserentis est Dei; sed scriptum sit, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei?* non (c) quia nulla est hominis voluntas atque cursus, sed quia nihil potest, nisi ille misereatur. Nec Apostolus dixerit, Et ego; sed dixerit, *Non ego autem, sed gratia Dei mecum?* non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret, si illa non adjuvaret. Quamquam illa possibilitas liberi arbitrii tam in bonum, quam in malum ex æqua lancis perpensione nec huic facilitati locum relinquit, quam saltem videtur esse confessus dicendo, *facilius possunt implere per gratiam*, (d) *facilius impletur* (e) *per gratiam bonum, facillime autem sine gratia fit malum:* profecto ista possibilitas non æqua lance perpenditur.

CAP. XI.

37. Sed quid plura? Non solum ad istos vitandos cauti esse debemus, verum etiam ad docendos vel monendos, si patiantur, pigrescere non debemus. Plus eis tamen sine dubitatione præstamus, si ut corrigantur oremus, ne cum tantis ingeniis vel pereant, vel alios perdant præsumtione damnabili. Quia

Rom. 10. 2. et 3.

zelum Dei habent, sed non secundum scientiam; id est, *justitiam quæ a Deo est ignorantes, suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Quibus utique, quoniam Christiani appellantur, magis observandum est quam Judæis, de quibus hoc dixit Apostolus,

Rom. 9. 32.

Ne offendant in lapidem offensionis, velut argute defendendo naturam et liberum arbitrium, quemadmodum philosophi hujus mundi, qui vehementer egerunt ut putarentur vel putarent sibi beatam vitam virtute propriæ voluntatis efficere.

V. supra epist. 136. n. 2. etc.

I. Cor. I. 17.

Caveant ergo isti ne per sapientiam verbi evacuent crucem Christi, et hoc sit eis offendere in lapidem offensionis. * Natura enim humana etiamsi in illa integritate, in qua condita est, permaneret, nullo modo seipsam Creatore suo non adjuvante servaret. Cum igitur sine Dei gratia salutem non possit custodire, quam accepit; quomodo sine Dei gratia potest reparare, quam perdidit?

* Concil. Arausic. 2. can. 19.

38. Non autem ideo pro istis non orare debemus, quia si non corriguntur, eorum imputandum est voluntati, qui nolunt credere etiam ad hoc ipsum sibi necessariam gratiam Salvatoris, quod putant consistere in solis viribus voluntatis. Nam et illi, quibus sunt isti in hac caussa omnino simillimi, de quibus hoc dixit Apostolus, quod

Rom. 10. 3.

ignorantes Dei justitiam et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti, profecto suæ voluntatis vitio non credebant. Non enim ut essent infideles, cogebantur in vitium; sed nolendo credere infidelitatis crimine non carebant. Et tamen quia voluntas, ut ad vera credenda moveatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam Deus opituletur, dicente ipso Domino, cum de non credentibus loqueretur,

Johan. 6. 66.

Nemo venit ad me, nisi ei datum fuerit a Patre: propter hoc et Apostolus, quamvis eis instanter Evangelium prædicaret, parum tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret ut crederent. Ait enim,

Rom. 10. 1.

Fratres, bona voluntas quidem cordis mei, et deprecatio ad Deum fit pro illis in salutem: et tunc adjunxit illa quæ diximus,

Ibid. 2.

Testimonium enim illis perhibeo quia zelum Dei habent, sed non secundum scientiam, etc. Oremus ergo pro illis, sancte frater.

CAP. XII.

39. Certis quippe nobiscum quam malo errore teneantur. Fragrant enim epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus

(a) Bad. Am. et MSS. dicat non sic eum.
(b) Editi. homo, quod. At MSS. homo, nisi quod.
(c) Sic MSS. melioris notæ. At Bad. Am. et Er. non quia in illa est hominis atque voluntatis concursus. Lov. non quia nullus est hominis atque voluntatis cursus. MSS. duo, voluntas atque concursus.
(d) Codex Lovanii excusus an. 1647. Si enim per gratiam lex facilius impletur
(e) MSS. duo omittunt: per gratiam bonum.

CLASSIS III. AN. 417.

gratiæ ipsius dilector et confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primo quia jucundissimum est, fecimus. Quid enim debet esse jucundius, vel infirmis gratia qua sanantur, vel pigris gratia qua excitantur, vel volentibus gratia qua juvantur? Deinde, ut si quid nostra disputatione, Deo adjuvante, possemus, tua non fides, sed fidei contra tales adminiculetur assertio, sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur.

40. Quid enim uberius et veracissima confessione plenius, quam illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti dicens, (Pauper ego et dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carnis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum celestis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum; et non sum quod amo. Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, et amare virtutem; cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse discors et intestino bello distrahor, dum spiritus adversus carnem, caro adversus spiritum dimicat, et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? Infelix ego qui in me venenatum inimicæ arboris gustum, nec crucis ligno digessi! Durat enim mihi illud (*a*) per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit.) Et cetera, quæ de hac miseria multa contexis ingemiscendo, expectans redemtionem corporis tui, et nondum re, sed spe salvum te esse cognoscens.

Paulinus in ep. 8. ad Severum.

41. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cum hæc diceres, nec aliquas de carne concupiscente adversus spiritum, quamvis ei non consentias, molestias importunas pateris et odiosas: verumtamen et tu et quisquis hæc patitur, et gratiam Christi, per quam de corpore mortis hujus liberetur, exspectat, nondum quidem evidenter in seipso, sed in illo homine latenter ibi erat, quando cibus vetitus tangebatur, et concipiebatur longe lateque per cunctos itura perditio. De orando autem, et gemitibus flagitando proficiendi ac recte vivendi adjutorio (*b*) quæ tua non fervet epistola? Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate quod in oratione dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*? Invicem itaque nos et consolemur in his omnibus, et exhortemur, et quantum dat Dominus adjuvemus. Quæ autem, et de quibus audierimus quæ multum dolemus et facile credere nolumus, audiet a communi amico sanctitas tua, quo in Dei misericordia cum salute remeante speramus nos de omnibus fieri posse certissimos.

Matt. 6. 12.

IN SUBSEQUENTEM EPISTOLAM.

LIB. II. RETRACT. CAPUT XLIX.

De *præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam: sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum verum et summum dicimus, et de templo ejus operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit: *Fateor me, frater dilectissime Dardane.*

DE PRÆSENTIA DEI.

LIBER seu

EPISTOLA CLXXXVII. *

* Alias LVII. quæ autem 187. erat, nunc in Appendice est 6.

Respondet ad duas quæstiones Dardani, interrogantis 1. de Christo quomodo nunc in cœlo sit, qui latroni in cruce dixerit eum secum illo die futurum in paradiso; num forte quia Christus ubique existit, an quia paradisus in cœlo situs est. 2. de parvulis, utrum non Deum noverint, etiam in utero existentes, si quidem Johannes in utero exultavit ad præsentiam matris Domini.

Scripta sub medium an. 417.

CAPUT I.

1. Fateor me, frater dilectissime (*c*) Dardane, illustrior mihi in caritate Christi, quam in hujus sæculi dignitate, litteris tuis tardius respondisse quam debui. Cujus rei caussas nollem quæreres, ne molestius me feras diutius excusantem, quam pertulisti tardius rescribentem: cum ego te malim offensioni meæ facile ignoscere, quam de mea defensione judicare: quæcumque illæ caussæ fuerint, crede nullum tui apud me esse potuisse contemtum. Immo enim velocissime rescripsissem, si te contemsissem. Nec modo quia tandem aliquando rescripsi, ideo saltem tandem aliquando dignum aliquid te lectore molitus sum, et quod merito possim tuo nomine prænotare: sed rescribere utcumque jam malui, quam pati et hanc (*d*) æstatem me hujus officii debitore transire. Nec tua me dignitas terruit fecitque cunctantem, cum sit humanitas tua gratior quam illa suspectior. Sed unde te magis amo, hinc difficilius unde sufficiam tantæ aviditati religiosi tui amoris invenio.

2. Huc accessit, quod præter mutuæ caritatis flammam, qua fit ut etiam eos, quos num-

(*a*) Apud Paulinum legitur, *ab Adam.*
(*b*) Editi, *quem tua non ferire epistola.* Sed melius MSS. *quæ tua non fervet*, id est quæ ex tuis epistolis etc.
(*c*) Intelligitur fore ex iis, quas in hoc viro agnoscit cum sublimi dignitate conjunctas animi dotes, illum ipsum esse Dardanum præfectura Galliarum insignem, cui etiam Hieronymus proponenti quæstionem quamdam de terra promissionis rescripsit circiter annum Christi 414. in hæc verba: *Quæris Dardane Christianorum nobilissime, et nobilium Christianissime* etc. Et epistolam finiens, *Hæc tibi*, ait, *vir eloquentissime, in duplicis præfecturæ honore transacte, nunc in Christo honoratior, tumultuaria et brevi lucubratione dictavi.*
(*d*) Editi, *ætatem.* At MSS. sexdecim, *æstatem.*

CLASSIS III. AN. 417.

quam vidimus, diligamus, dum eos habere quod diligimus credimus, ubi me utique prævenisti, fecistique ut verear in me decipi opinionem atque exspectationem tuam: præter hoc ergo mihi tales quæstiones in tua epistola proposuisti, quæ si a quolibet propositæ forent, otio quoque meo, quod mihi (a) desit, non parvum negotium fierent. Cum vero abs te proponuntur, cui profunda rimanti solutionis earum superficies nequaquam sat est, et proponuntur occupatissimo aliarumque curarum molibus vallato et obstricto; tuæ prudentiæ est et benevolentiæ cogitare, quam te placidum habere debeam, vel quod diu non respondi, vel si etiam nunc pro tuæ intentionis granditate non respondero.

CAPUT II. *I. Tim. 2. 5. Quæstio 1. Luce 23. 43.*

3. QUÆRIS igitur, *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, quomodo nunc esse credatur in cœlo, cum pendens in ligno, jamque moriturus, latroni credenti dixerit, Hodie mecum eris in paradiso.* Et hinc fortasse intelligendum dicis paradisum, quasi in aliqua cœli parte positum, aut quia ubique Deus sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens, etiam in paradiso esse potuisse, qui ubique sit.

Solutio prima. * Ariani ex lib. de hæresib. c. 49. et Apollinaristæ ibid. c. 55.

4. Ubi ego quæro vel potius agnosco, quemadmodum accipias hominem Christum. Non utique sicut quidam * hæretici Verbum Dei et carnem, hoc est sine anima humana, ut Verbum esset carni pro anima: vel Verbum Dei et animam et carnem, sed sine mente humana, ut Verbum Dei esset animæ pro mente humana. Non utique sic accipis hominem Christum, sed sicut superius locutus es, ubi aisti, *Christum omnipotentem Deum ea te ratione credulitatis accipere, ut Deum non crederes, nisi perfectum etiam hominem credidisses*: profecto cum dicis hominem perfectum, totam illic naturam humanam vis intelligi. Non est autem homo perfectus, si vel anima carni, vel animæ ipsi mens humana defuerit.

5. Si ergo secundum hominem, quem Verbum Deus suscepit, putamus dictum esse, *Hodie mecum eris in paradiso*, non ex his verbis in cœlo existimandus est esse paradisus. Neque enim ipso die in cœlo futurus erat homo Christus Jesus; sed in inferno secundum animam, in sepulcro autem secundum carnem. Et de carne quidem quod eo die in sepulcro sit posita, manifestissimum est Evangelium. Quod vero illa anima in infernum descenderit, apostolica doctrina prædicat. Quandoquidem beatus Petrus ad hanc rem testimonium de psalmis adhibet, ubi prædictum esse demonstrat, *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Illud de anima dictum est, quia non ibi est derelicta, unde tam cito remeavit: illud de corpore, quod in sepulcro corrumpi celeri resurrectione non potuit. Sed in sepulcro paradisum nullus intelligit. Et si quisquam esset ita absurdus, ut hoc sapere conaretur, eo quod illud sepulcrum in horto erat; certe hinc ab ista opinione revocaretur, quod ille cui dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso*, non illo die fuit cum Christo in illo sepulchro: nec ejus fidei pro magno munere offerretur sepultura carnis, nihil gaudii vel doloris in morte sentientis, cum ille de requie, ubi sensus est, cogitaret.

Act. 2. 27. Ps. 15. 10.

6. Restat igitur ut si secundum hominem dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso*, in inferno intelligatur esse paradisus, ubi erat eo die futurus secundum humanam animam Christus. Utrum autem sinus ille Abrahæ, ubi dives impius cum in tormentis esset inferni, requiescentem pauperem vidit, vel paradisi censendus vocabulo, vel ad inferos pertinere existimandus sit, non facile dixerim. De illo quippe divite legimus dictum esse, *Mortuus est autem et dives; et sepultus est in inferno:* et cum apud inferos in tormentis esset. In pauperis autem morte vel requie non sunt inferi nominati: sed, *Contigit*, inquit, *mori inopem illum, et auferri ab Angelis in sinum Abrahæ.* Deinde ardenti diviti dicit Abraham, *Inter nos et vos chaos magnum firmatum est*, tanquam inter inferos sedesque beatorum. Non enim facile alicubi Scripturarum inferorum nomen positum invenitur in bono. Unde etiam quæri solet, si nonnisi pœnalia recte intelliguntur inferna, quomodo animam Domini Christi pie credamus fuisse in inferno. Sed bene respondetur ideo descendisse, ut quibus oportuit subveniret. Unde beatus Petrus eum dicit *solvisse dolores inferni, in quibus impossibile erat teneri eum.* Porro si utraque regio et dolentium et requiescentium, id est et ubi dives ille torquebatur, et ubi pauper ille lætabatur, in inferno esse credenda est, quis audeat dicere Dominum Jesum ad pœnales inferni partes venisse tantummodo, nec fuisse apud eos, qui in Abrahæ sinu requiescunt? Ubi si fuit, ipse est intelligendus paradisus, quem latronis animæ illo die dignatus est polliceri. Quæ si ita sunt, generale paradisi nomen est, ubi feliciter vivitur. Neque enim quia paradisus est appellatus ubi Adam fuit ante peccatum, propterea Scriptura prohibita est etiam Ecclesiam vocare paradisum cum fructu pomorum.

Sinus Abrahæ *Luc. 16. 23.* *Ibid. 22.* *Ibid. 26.* *Act. 2. 24.*

CAP. III. Solutio altera.

7. EST autem sensus multo expeditior, et ab his omnibus ambiguitatibus liber, si non secundum id quod homo erat, sed secundum id quod Deus erat Christus dixisse accipiatur, *Hodie mecum eris in paradiso.* Homo quippe Christus illo die secundum carnem in sepulcro, secundum animam in inferno futurus erat: Deus vero idem ipse Christus ubique semper est. Est enim lux quæ lucet etiam in tenebris, quamvis eam tenebræ non comprehendant. Est virtus et sapientia Dei, de qua scriptum est, quod *attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter*; et *attingat ubique propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrat.*

S. sent. dist. 22. cap. Hic quæritur. Christus qualenus ubique. Johan. 1. 5. Sap. 8. 1. Ibid. 7. 24.

(a) Sic MSS. omnes: ubi Er. et Lov. habent, *quod mihi deest, non parvum negotium facerent.*

CLASSIS III. AN. 417.

Ubicumque ergo sit paradisus, quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est, qui ubique est.

8. Cum enim sit Christus Deus et homo, Deus utique unde dicit, *Ego et Pater unum sumus*; (Johan. 10. 30.) homo autem unde dicit, *Pater major me est*; (Johan. 14. 28.) idemque Filius Dei unigenitus a Patre, et filius hominis ex semine David secundum carnem; (Rom. 1. 3.) utrumque in illo observandum est cum loquitur, vel cum de illo Scriptura loquitur, et quid secundum quid dicatur intuendum. Nam sicut unus homo est anima rationalis et caro, sic et unus Christus est Verbum et homo. Proinde quod ad Verbum adtinet, creator est Christus: *Omnia enim per ipsum facta sunt*. (Johan. 1. 3. — Christus quomodo creatus.) Quod vero ad hominem, (a) creatus est Christus: *Factus* est enim *ex semine David secundum carnem*, (Rom. 1. 3.) et *in similitudinem hominum factus*. Item quia in homine duo sunt, anima et caro, secundum animam tristis fuit usque ad mortem, (Matt. 26. 38.) secundum carnem passus est mortem. (Act. 3. 18.)

9. Nec tamen eum Filium Dei Christum dicimus, hominem separamus, aut cum eumdem Christum filium hominis dicimus, separamus Deum. Secundum hominem namque in terra erat, non in cælo ubi nunc erat, quando dicebat, *Nemo adscendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo*: (Johan. 3. 13.) quamvis secundum id quod Filius Dei erat, esset in cælo, secundum id vero quod filius hominis erat, adhuc esset in terra, nondumque adscendisset in cælum. Similiter cum secundum id quod Filius Dei est, sit Dominus gloriæ, secundum id autem quod est Filius hominis crucifixus sit; ait tamen Apostolus, *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. (1. Cor. 2. 8.) Ac per hoc et filius hominis secundum Deum erat in cælo, et Filius Dei secundum hominem crucifigebatur in terra. Sicut ergo potuit recte dici, Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret: ita recte dici potuit, *Hodie mecum eris in paradiso*, cum juxta humanam humilitatem, per carnem in sepulcro, per animam in inferno illo die futurus esset, juxta divinam vero immutabilitatem numquam de paradiso, quia ubique est semper, recessisset.

10. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Jesum, unde venturus est; memoriterque recole, et fideliter tene Christianam confessionem, (Christiana confessio) quoniam resurrexit a mortuis, adscendit in cælum, sedet ad dexteram Patris, nec aliunde quam inde venturus est ad vivos mortuosque judicandos. Et sic venturus est, illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cælum, id est in eadem carnis forma atque substantia; cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. (Christus non est ubique secundum humanitatem.) Cavendum est enim, ne ita divinitatem adstruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus. Nam et de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur et sumus; (Act. 17. 28.) nec tamen sicut ille ubique sumus: sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam et singulari modo. (3. sent. dist. 22. c. Solet.) Una enim persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus Jesus; ubique per id quod Deus est, in cælo autem per id quod homo.

CAP. IV. (1. sent. dist. 17. Fatemur.)

11. Quamquam et in eo ipso quod dicitur Deus ubique diffusus, carnali resistendum est cogitationi, et mens a corporis sensibus evocanda, ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut humus, aut humor, aut aer, aut lux ista diffunditur: (omnis enim hujuscemodi magnitudo minor est in sui parte quam in toto:) sed ita potius sicuti est magna sapientia, etiam in homine, cujus corpus est parvum. Et si duo sunt sapientes, quorum sit alter corpore grandior, neuter sapientior, non est illa in majore major, minor in minore, aut minor in uno quam in duobus; sed tanta in hoc quanta in illo, et tanta in unoquoque quanta in utroque. Neque enim si æqualiter sunt omnino sapientes, plus sapiunt ambo quam singuli; quemadmodum si æqualiter sint immortales, non plus vivunt ambo quam singuli.

12. Ipsa denique immortalitas corporis, quæ in Christi carne præcessit, nobisque in fine futura promittitur, cum magna sit res, non est profecto mole magna, sed licet corporaliter habeatur, incorporea quædam excellentia est. Nam cum ipsum immortale corpus minus sit in parte quam in toto, immortalitas ejus tam plena est in parte quam in toto; cum sint aliis alia majora, non tamen aliis alia immortaliora sunt membra. Sicut nunc quando ex omni parte sani sumus secundum modum præsentis in corpore sanitatis, non quia major est manus tota quam digitus, ideo manus totius sanitatem majorem dicimus esse quam digiti, sed in illis inæqualibus æqualis est ipsa, quando ita breviora grandioribus comparantur, ut quod tam magnum esse non potest quam est aliud, possit tamen esse tam sanum. Esset autem major sanitas in majoribus membris, si essent majora saniora. Cum vero non est ita, sed majora atque minora tam sana sunt, dispar est profecto in membrorum molibus quantitas, sed par est in disparibus sanitas.

13. Cum ergo sit corpus aliqua substantia, quantitas ejus est in magnitudine molis ejus; sanitas vero ejus non quantitas sed qualitas ejus est. Non ergo potuit obtinere quantitas corporis, quod potuit qualitas. Nam ita distantibus partibus, quæ simul esse non possunt, quoniam sua quæque spatia locorum tenent, minores minora, et majora majores, non potuit esse in singulis quibusque partibus tota vel tanta; sed amplior est quantitas in amplioribus partibus, brevior in brevioribus, et in nulla parte tanta quanta est.

(a) Editi, *creatura est*. MSS Septemdecim, *creatus est*.

CLASSIS III. AN. 417.

ta per totum. Qualitas vero corporis, quæ sanitas dicitur, cum sanum corpus est totum, tanta est in majoribus, quanta in minoribus partibus. Non enim quæ minus magnæ sunt, ideo minus sanæ sunt, aut quæ ampliores ideo saniores. Absit ergo ut quod potest in corpore qualitas creati corporis, non possit in seipsa substantia Creatoris.

14. Est ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait per Prophetam *Cœlum et terram ego impleo*. (Jer. 23. 24.) Et quod paulo ante posui de sapientia ejus, *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter*: (Sap. 8. 1.) itemque scriptum est, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*: (Sap. 1. 7. Isaiæ 6. 3.) eique dicitur in quodam Psalmo, *Quo abibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si adscendero in cœlum, tu ibi es, si descendero ad infernum, ades*; (Psal. 138. 7.) (a) Sed sic est Deus per cuncta diffusus, (1. sent. dist. 37. Fateamur.) ut non sit qualitas mundi; sed substantia creatrix mundi sine labore regens, et sine onere continens mundum. Non tamen per spatia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, et in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; sed in solo cælo totus et in sola terra totus, et in cælo et in terra totus, et nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus. (Deus ubique totus.)

15. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus-Sanctus, ita Trinitas unus Deus. Neque enim mundum inter se in tres partes diviserunt, quas singulas singuli implerent, quasi non haberet ubi esset Filius aut Spiritus-Sanctus in mundo, si totum occupasset Pater. Non ita se habet vera incorporea immutabilisque divinitas. Non enim corpora sunt quorum amplior sit in tribus quam in singulis magnitudo; nec loca suis molibus tenent, ut distantibus spatiis simul esse non possint. Si enim anima in corpore constituta, non solum nullas angustias, verum etiam quamdam latitudinem invenit, non corporalium locorum, sed spiritualium gaudiorum, cum fit quod ait Apostolus, *Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis Spiritus-Sancti est, quem habetis a Deo*; (1. Cor. 6. 19.) nec dici nisi stultissime potest, non habere locum in nostro corpore Spiritum-Sanctum, quod totum nostra anima impleverit: (1. sent. dist. 35. Sciendum.) quanto stultius dicitur ullis angustiis impediri alicubi Trinitatem, ut Pater et Filius et Spiritus-Sanctus ubique simul esse non possint?

CAPUT V.

16. Verum illud est multo mirabilius, quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest quod ait Apostolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud, *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis?* (1. Cor. 3. 16.) Unde et e contrario de quibusdam dicit, *Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. (Rom. 8. 9.) Quis porro audeat opinari, nisi quisquis inseparabilitatem penitus Trinitatis ignorat, quod in aliquo habitare possit Pater aut Filius, in quo non habitet Spiritus-Sanctus, aut in aliquo Spiritus-Sanctus in quo non et Pater et Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gratiam. (Deus est ubique per præsentiam, sed non per habitationis gratiam.) Propter hanc enim habitationem, ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus, Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed, *Pater noster qui es in cœlis*; (Matt. 6. 9.) ut templum ejus potius in oratione commemoremus, quod et nos ipsi esse debemus, et inquantum sumus, intantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus Dei nondum factus æqualis Angelis ejus adhuc in ista peregrinatione dicitur templum ejus; quanto magis est templum ejus in cœlis, ubi est populus Angelorum, quibus aggregandi et coæquandi sumus, cum finita peregrinatione quod promissum est sumserimus?

17. Cum igitur qui ubique est non in omnibus habitet, etiam in quibus habitat, non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit, ut dupliciter in eo fieret Spiritus Dei, qui erat in Elia? (4. Reg. 2. 9.) et unde in omnibus sanctis sunt alii aliis sanctiores, nisi abundantius habendo habitatorem Deum? Quomodo ergo verum supra diximus, quod Deus ubique sit totus, quando in aliis est amplius, in aliis minus? Sed non est negligenter intuendum quod diximus, in seipso esse ubique totum. Non ergo in eis; quia (b) alii plus eum capiunt, alii minus. Ideo eum ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est; ideo totus, quia non parti rerum partem suam præsentem præbet, et alteri parti alteram partem, æquales æqualibus: minori vero minorem, majorique majorem, sed non solum universitati creaturæ, verum etiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Hique ab eo longe esse dicuntur, qui peccando dissimillimi facti sunt; et hi ei propinquare, qui ejus similitudinem pie vivendo recipiunt. Sicut recte dicuntur oculi tanto esse ab hac luce longius, quanto fuerint cæciores. Quid enim tam longe est a luce quam cæcitas, etiamsi lux præsto sit, atque oculos perfundat exstinctos? Propinquare autem luci merito perhibentur oculi, qui sanitatis accessu aciem recipiendo (c) proficiunt.

CAP. VI.

18. Posno autem quod parum distincte putavimus posse intelligi cum diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in seipso, video diligentius exponendum. Quomodo enim ubique, si in seipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens. In seipso autem, quia non continetur ab eis, quibus est præsens, tamquam sine eis esse non possit. Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt; et quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, et ideo necesse est ut non sint. Etenim cum per totum suam molem

(a) Post *ades*, hæc in vulgatis adduntur: *quia substantialiter Deus ubique diffusus*: quæ verba absunt a novemdecim MSS. videnturque a margine huc translata esse.

(b) MSS. magno consensu, *alii plus eum capiunt, alii minus*.

(c) Sic MSS. quindecim. At editi, *aciem recipiendo, lucem recipiunt*.

CLASSIS III. AN. 417.

corpus æqualiter sanum est, aut æqualiter candidum, non est in una quam in alia parte ejus sanitas major aut candor, nec major in toto quam in parte ejus; quia non sanius aut candidius totum constat esse quam partem. Si autem inæqualiter sit sanum aut inæqualiter candidum, fieri potest, ut in minore parte sit sanitas major aut candor, cum minora quam majora saniora vel candidiora sunt membra; usqueadeo non mole constat quod in qualitatibus magnum dicitur esse vel parvum. Verumtamen si moles ipsa corporis, quantacumque vel quantulacumque sit, penitus auferatur, qualitates ejus non erit ubi sint, quamvis non mole metiendæ sunt. At vero Deus non si minus capitur ab illo cui præsens est, ideo ipse minor est. Totus enim in seipso est; nec in quibus est, ita est ut indigeat eis, tamquam non possit esse nisi in eis. Sicut autem nec ab illo abest, in quo non habitat, et totus adest, quamvis eum ille non habeat: ita et illi, in quo habitat, totus est præsens, quamvis eum non ex toto capiat.

19. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora, aliam sui partem huic tribuens, illi aliam, sicut lux ista per aditus et per fenestras domorum, sed potius si quemlibet sonum, cum corporea res sit ac transitoria, surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cum pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minus, quanto est obtusioris auditus, cum ille non varie magis minusve insonet, sed in eo loco in quo sunt, omnibus æqualiter præsto sit: quanto excellentius Deus natura incorporea et immutabiliter viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi et dividi potest, nec spatio aerio tamquam loco suo indiget, ubi præsentibus præsto sit, sed æterna stabilitate in seipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, et singulis totus? quamvis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis diversitate, alii amplius, alii minus quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat.

1. sent. dist. 37. Ne autem

20. Et donationum quidem dictæ sunt divisiones tamquam per partes et membra unius corporis, ubi et simul omnes unum templum, et singuli singula templa sumus; quia non est Deus in omnibus quam in singulis major. Et fit plerumque ut plures eum minus capiant, unus amplius. Sed cum dixisset Apostolus, *Divisiones autem donationum sunt*; continuo subjecit, *Idem autem Spiritus*. Item cum ipsas donationum divisiones commemorasset; *Omnia autem hæc*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult*. Dividens ergo, non ipse divisus, quia ipse unus atque idem. Illæ vero divisiones dictæ sunt, sicut membrorum in corpore: quia non idem valent aures quod oculi, atque ita membra cetera diversis officiis concorditer distributa: quæ tamen cum sani sumus, una, neque diversa, nec alibi majore, alibi minore, sed cum sint ipsa disparia, communi et parili salute congaudent. Hujus corporis caput est Christus, hujus corporis unitas nostro sacrificio commendatur: quod breviter significavit Apostolus, dicens, *Unus panis, unum corpus multi sumus*. Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est divinitas Unigeniti facta particeps mortalitatis nostræ, ut et nos participes ejus immortalitatis essemus.

1. Cor. 12, 4. — Ibid. 11. — 1. Cor. 10, 17.

21. Hoc Sacramentum longe est a cordibus sapientium superborum, et ideo non Christianorum, ac per hoc nec vere sapientium. Illorum etiam dico sapientium, qui cognoverunt Deum; *quia cognoscentes Deum*, sicut dicit Apostolus, *non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt*. Nosti autem in quo sacrificio dicatur, *Gratias agamus Domino Deo nostro*. A cujus sacrificii humilitate longe abest typhus, et cothurnus illorum. Et ideo multum mirabilis res est, quemadmodum quorumdam nondum cognoscentium Deum sit inhabitator Deus, et quorumdam cognoscentium non sit. Nec illi enim ad templum Dei pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; et ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati Sacramento Christi, regenerati Spiritu-Sancto, qui certe per ætatem nondum possunt cognoscere Deum. Unde quem potuerunt illi nosse nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt, quibus hoc est Deum habere quod nosse. Ipsa quippe notitia plenissima, verissima, felicissima est.

Rom. 1, 21. — 1. sent. dist. 37. c. Illud.

CAP. VII. Secunda quæstio.

22. Hinc jam oportet etiam illam, quam post epistolæ tuæ subscriptionem addidisti, pertractare quæstionem, *Si adhuc ignorant parvuli Deum, quomodo Johannes etiam antequam nasceretur, ad adventum et præsentiam matris Domini, in suæ matris utero potuit exsultare*. Cum enim commemorasses te legisse librum meum de baptismo parvulorum, addidisti et nisti, *De prægnantibus quid sentias opto cognoscere, cum credulitatis fidem pro puero mater Johannis Baptistæ responderit*.

Exsultatio Johannis in utero.

Solutio. Luc. 1, 42.

23. Hæc sunt certe verba Elizabeth matris Johannis, *Beata tu inter mulieres et beatus fructus ventris tui: et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo*. Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista prælocutus est, repleta est Spiritu-Sancto, quo proculdubio revelante cognovit quid illa exsultatio significaret infantis, id est illius venisse matrem, cujus præcursor ipse et demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantæ a majoribus cognoscendæ, non a parvulo cognitæ. Nam neque cum hoc ante in Evangelio narraretur dictum est, Credidit infans in utero ejus, sed *exsultavit*. Neque ipsa dixit, Exultavit in fide infans in utero meo, sed, *exsultavit in gaudio*. Videmus autem esultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum, non utique de aliqua fide, vel religione, vel qualicumque rationali cognitione venientem. Se hæc plane inusitata et nova exstitit, quia in utero, et ad ejus adven-

Ibid. 41. — 4. sent. dist. 6. c. Illud.

CLASSIS III. AN. 417.

tum quæ hominum Salvatorem fuerat paritura. Ideo mira, ideo in magnis signis deputanda. Ideo hæc exsultatio, et tamquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitus in infante, non humanitus ab infante.

24. Quamquam etiam si usque adeo est in illo puero acceleratus usus rationis et voluntatis, ut intra viscera materna jam posset agnoscere, credere, consentire, quod in aliis parvulis ætas exspectatur ut possint etiam hoc in miraculis habendum divinæ potentiæ, non ad humanæ trahendum est exemplar naturæ. Nam quando Deus voluit, etiam jumentum mutum rationabiliter est locutum. Nec ideo sunt admoniti homines in deliberationibus suis, etiam asinina exspectare consilia. Quocirca nec quod factum est in Johanne contemno, nec inde regulam quid sentiendum sit de parvulis figo: immo id in illo propterea mirabiliter prædico, quia in aliis non invenio. Habet quidem aliquid simile etiam illa in Rebeccæ utero lucta geminorum: verum et hoc usque adeo prodigium fuit, ut divinum propterea mulier oraculum quæreret, et audiret duobus illis infantulis, duos populos fuisse figuratos.

Num. 22. 28.
Super Gen. ad litteram 11. cap. 29.
Gen. 25. 22.

Infantibus non est tribuendus rationis usus.

25. Nescire autem divina parvulos, qui nec humana adhuc noverint, si verbis velimus ostendere, vereor ne ipsis sensibus nostris facere videamur injuriam, quando id loquendo suademus, ubi omnes vires officiumque sermonis facillime superat evidentia veritatis. An non videmus etiam cum articulatæ vocis qualiacumque signa edere cœperint, atque ad initium fandi transire ab infantia, adhuc eos talia sentire ac dicere, in quibus si remansissent, annisque succedentibus tales esse persisterent, nullus eos, vel fatuus nimium, fatuos esse dubitaret? nisi id restat, ut in vagitu infantiæ, vel in ipso adhuc uteri silentio credamus parvulos fuisse sapientes, postea vero quam nobiscum cœperunt loqui, ad hanc ignorantiam, quam videmus, crescendo venisse. Quod opinari vides quam sit absurdum, cum puerorum sensus in qualiacumque verba prorumpens, qui certe ad ea quæ majores sapiunt pene nullus est, tamen comparatus illi, in quo nascuntur, intelligentia dici potest. Unde autem in ipso tanto salutis præsidio, quando eis Christiana gratia subvenitur, quod vocibus quibus possunt et motibus reluctantur, non eis imputatur, atque omnis renisus ipsorum nihili penditur, donec in eis Sacramenta peragantur, quibus id, quod de originali damnatione tractum est, expietur, nisi quia in tantum nesciunt quid faciunt, ut nec facere judicentur? Porro si jam uterentur rationis et voluntatis arbitrio, quo illi sanctificationi adhiberi deberet assensus, quantum mali esset resistere tantæ gratiæ, quamque non solum nihil prodesset quod fieret, verum etiam inde reatus adcresceret, quis Christianus ignoret?

CAP. VIII. Spiritus-sanctus habitat in parvulis baptizatis.

26. Dicimus ergo in baptizatis parvulis, quamvis id nesciant, habitare Spiritum-sanctum. Sic enim eum nesciunt, quamvis sit in eis, quemadmodum nesciunt et mentem suam; cujus in eis ratio, qua uti nondum possunt, velut quædam scintilla sopita est, excitanda ætatis accessu. Neque hoc in parvulis mirum debent videri, cum Apostolus quibusdam etiam majoribus dicat, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* De qualibus paulo ante dixerat, *Animalis autem homo non percepit quæ sunt Spiritus Dei:* quos etiam parvulos vocat, non carnis ætate, sed mentis. Non itaque percipiebant cognitione Spiritum-sanctum qui habitabat in eis; et habitante in se Spiritu-sancto, adhuc animales nondum spiritales erant, quia nondum poterant habitatorem suum Spiritum cognitione percipere.

CLASSIS III. AN. 417.

1. Cor. 6. 19.
Ibid. 2. 14.

27. Habitare autem ideo et in talibus dicitur, quia in eis occulte agit, ut sint templum ejus; idque in proficientibus et proficiendo perseverantibus perficit. *Spe enim salvi facti sumus*, sicut Apostolus dicit; cum alio loco dicat, *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis.* Cum ergo hic dicat, *Salvos nos fecit*, tamquam salus ipsa jam data sit, quemadmodum intelligendum sit, illic exponit, ubi ait, *Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.* Multa namque dicuntur in Scripturis tamquam facta sint, cum in spe adhuc esse intelligantur. Unde est et illud quod Dominus Discipulis ait, *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Quod usque adeo secundum spem dictum est futurorum, ut eis postmodum dicat, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Agit ergo in quibus mortalibus adhuc habitat, ipsam ædificationem habitaculi sui, quam non in ista, sed in alia post hanc vitam perficit, quando absorbebitur mors in victoriam, diceturque illi: *Ubi est mors victoria tua? ubi est mors aculeus tuus?* Quid est autem mortis aculeus, nisi peccatum?

Rom. 8. 24.
Tit. 3. 5.
Johan. 15. 15.
Ibid. 16. 12.
1. Cor. 15. 55.

28. Propter quod nunc etiam renati ex aqua et Spiritu, omnibusque peccatis sive originis ex Adam, in quo omnes peccaverunt, sive factorum, dictorum, cogitationumque nostrarum in illius lavacri mundatione deletis: tamen quia manemus in hac vita humana, quæ tentatio est super terram, merito dicimus, *Dimitte nobis debita nostra.* Et hanc orationem dicit universa Ecclesia, quam mundat Salvator lavacro aquæ in verbo, ut eam sibi exhibeat gloriosam, non habentem maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi; tunc utique cum perficietur in re, ubi nunc proficiendo ambulatur in spe. Nam quomodo est nunc non habens maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi, quæ vel in omnibus ad eam pertinentibus hominibus, qui jam ratione mentis utuntur et voluntatis arbitrio, mortalisque carnis sarcinam portant, vel certe quod etiam ipsos contentiosos necesse est fateri, in multis suis membris veraciter dicit, *Dimitte nobis debita nostra?*

Mat. 6. 12.
Eph. 5. 26.

CLASSIS III. AN. 417.

29. Cum itaque proficientes in quibus mortalibus habitat, dum de die in diem renovantur; magis magisque justificet, exandiat orantes, mundet confitentes, ut exhibeat sibi templum immaculatum in æternum; merito dicitur non habitare in eis, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, vel gratias egerunt. Colendo enim et serviendo creaturæ potius quam Creatori, non unius veri Dei templum se esse voluerunt. Atque ita dum volunt eum habere cum multis, facilius effecerunt ut eum non haberent, quam ut diis multis falsisve miscerent. Et merito dicitur habitare in eis, quos secundum propositum vocatos, justificandos glorificandosque suscepit, etiam antequam incorpoream, quæ ubique tota est, valeant ejus nosse naturam, quantum nosci ex parte per speculum et in ænigmate ab homine in hac vita, cum plurimum profecerit, potest. Sunt enim, in quibus habitat, multi tales, qualibus dicit Apostolus, *Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, tamquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi non escam: nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis.* His quippe etiam illud dicit, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Hoc tales si etiam antequam perveniant ad spiritalem mentis ætatem, ubi non lacte alantur, sed solido cibo, dies vitæ hujus extremus invenerit, perficiet in eis habitator illorum, quidquid hic intelligentiæ minus habuerunt; quoniam ab unitate corporis Christi, qui nobis via factus est, et a templi Dei societate non recesserunt. Unde ut non recedant, regulam fidei pusillis magnisque communem in Ecclesia perseveranter tenent, et in quod pervenerunt in eo ambulant, donec eis Deus revelet, si quid aliter sapiunt, cogitationes suas carnales non dogmatizant; quia non (a) obdurant contentiosis defensionibus immanendo, sed quodam modo ambulando, id est proficiendo desudant, intelligentiæ perspicuitatem impetrantes per fidei pietatem.

Rom. 1, 21.

1. Cor. 3. 1. et 2.

Ibid. 6. 19.

Regula fidei.

CAP. IX.

30. Quæ cum ita sint, duo ista, quæ in uno fiunt homine, nasci et renasci, ad duos homines pertinent. Unum ad illum primum Adam, alterum ad secundum, qui dicitur Christus. *Sed non prius*, ait Apostolus, *quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis: qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem ejus, qui de cœlo est.* Item dicit, *Per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Omnes* et *omnes*; ideo dixit, quia in mortem nemo nisi per illum, in vitam nemo nisi per istum. In primo patuit quid hominis arbitrium valeret ad mortem, in secundo autem quid Dei adjutorium valeret ad vitam. Denique primus homo, nonnisi homo: secundus vero Deus et homo. Peccatum enim factum est relicto Deo; justitia non fit sine Deo. Ac per hoc nec moreremur nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus; nec viveremus nisi per spiritalem connexionem membra hujus essemus. Ideo nobis opus fuit nasci et renasci: illi autem propter nos tantummodo nasci. Nos enim a peccato ad justitiam renascendo transimus: ille autem a nullo peccato ad justitiam transitum fecit; sed in eo quod baptizatus est, nostræ regenerationis Sacramentum, sua humilitate altius commendavit: veterem tamen hominem nostrum passione, novum autem resurrectione significans.

1. Cor. 15. 46 et 47. etc.

Ibidem 21. et 22.

31. Inobedientia namque concupiscentiæ, quæ habitat in carne mortali, qua fit ut eadem etiam membra præter voluntatis moveantur arbitrium, ad eum modum redigitur justitia conjugali, ut licite copulatis parentibus generentur, quibus sit necessarium regenerari. Non tamen per hujusmodi convenientiam maris et feminæ venire voluit carnem suam Christus, sed de virgine nihil tale in ejus conceptu concupiscente, similitudinem carnis peccati sumsit ille pro nobis, qua caro peccati mundaretur in nobis. *Sicut enim per unius delictum*, ait Apostolus, *in omnes homines ad condemnationem: ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* Nemo enim nascitur nisi operante concupiscentia carnali, quæ tracta est ex primo homine, qui est Adam: et nemo renascitur, nisi operante gratia spiritali, quæ data est per secundum hominem, qui est Christus. Quapropter si ad illum nascendo pertinemus, ad hunc renascendo, nec renasci quisquam potest antequam natus sit; profecto ille singulariter natus est, cui renasci non opus fuit; quia non ex peccato, in quo numquam fuit, transitum fecit, neque in iniquitate conceptus est, aut eum in delictis mater ejus in utero aluit: quia Spiritus sanctus supervenit in eam, et virtus Altissimi obumbravit eam; unde quod natum est ex ea sanctum, vocatur Filius Dei. Nuptiarum enim bonum non exstinguit, sed modificat inobedientium membrorum malum, ut limitata quodammodo concupiscentia carnalis, fiat saltem pudicitia conjugalis. Virgo autem Maria, cui dictum est, *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*, in sanctam concipiendo prolem, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ hujus æstuavit. Hoc ergo excepto lapide angulari, non video quomodo ædificentur homines in domum Dei ad habendum in se inhabitantem Deum, nisi cum fuerint renati, quod non possunt esse antequam nati.

Rom. 5. 18.

Renasci non potest qui natus non est.

Luc. 1. 35.

CAPUT X.

32. Quamlibet itaque sententiam de prægnantibus, immo de hominibus habeamus adhuc intra materna viscera constitutis, utrum existimemus eos nec ne donari posse aliquo sanctificationis modo; vel propter Johannem, qui nondum in hanc editus lucem, tamen exultavit in gaudio: quod utique nisi operatione Spiri-

(a) Lov. obdurantur. Bad. Am. Er. et MSS. plerique, obdurant.

CLASSIS III. AN. 417.

tus-sancti fieri potuisse quis credat? vel propter Jeremiam, cui Dominus dicit, *Prius quam exires de vulva sanctificavit te*: tamen illa sanctificatio, qua efficimur et singuli templa Dei, et in unum omnes templum Dei non est nisi renatorum, quod nisi nati homines esse non possunt. Nullus autem vitam, in qua natus est, bene finiet, nisi renatus antequam finiat. Jer. 1. 5.

33. Quod si quisquam dicit jam esse natum hominem, etiam cum adhuc est in utero matris, testimoniumque adhibet ex Evangelio, quia dictum est ad Joseph de prægnante virgine Domini matre, *Quod enim in ea natum est, de Spiritu-sancto est*: numquidnam huic nativitati accedit secunda nativitas? Alioquin non erit jam secunda, sed tertia. Dominus autem cum hinc loqueretur, *Nisi quis*, inquit, *renatus fuerit denuo*, eam scilicet computans primam nativitatem, quæ fit matre pariente, non concipiente atque prægnante, quæ fit ex ea, non quæ fit in ea. Neque enim renatum dicimus hominem, quem mater peperit, tamquam iterum natus sit, qui jam semel natus fuerat in utero; sed illa nativitate non computata, quæ gravidam facit, natus dicitur homo partu, ut possit renasci ex aqua et Spiritu. Secundum quam ex matre nativitatem, etiam ipse Dominus in Bethlehem Judæ dicitur natus. Si igitur homo regenerari per gratiam Spiritus in utero potest, quoniam restat illi adhuc nasci, renascitur ergo antequam nascitur; quod fieri nullo modo potest. Proinde in compagem corporis Christi tamquam in vivam structuram templi Dei, quæ est ejus Ecclesia, nati homines, non ex operibus justitiæ quæ fecerunt, sed renascendo per gratiam transferuntur, tamquam de massa ruinæ ad ædificii firmamentum. Præter hoc enim ædificium, quod beatificandum construitur ad æternam habitationem Dei, vita hominis omnis infelix, et mors est potius appellanda quam vita. Quisquis ergo habitabitur a Deo, ne ira Dei maneat super eum, ab hoc corpore, ab hoc templo, ab hac (*a*) civitate non erit alienus. Omnis autem non renatus alienus est.

Matt. 1. 20. Natus pro conceptus. Johan. 3. 5. Matt. 2. 1.

CAP. XI.

34. Sacramentum porro regenerationis nostræ manifestum esse voluit, manifestatus mediator. Erat autem antiquis justis aliquod occultum, cum tamen et illi eadem fide salvi fierent, quæ fuerat suo tempore revelanda. Non enim audemus fideles temporis nostri præferre amicis Dei, per quos nobis ista prophetata sunt, cum Deum Abraham et Deus Isaac et Deum Jacob, ita se Deus esse commendet, ut hoc dicat suum nomen in æternum. Quod si circumcisio antiquis sanctis pro baptismo fuisse creditur, quid respondebitur de his, qui, antequam hoc præceptum esset, Deo placuerunt, non tamen sine fide? Qua *sine fide*, ut scriptum est ad Hebræos, *impossibile est Deo placere. Habentes autem*, inquit Apostolus, *eumdem Spiritum fidei, propter quod scriptum est, Credidi, propter quod et locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur*. Non diceret eumdem, nisi et illorum idem ipse esset Spiritus fidei. Sicut autem illi, quando idem Sacramentum occultum erat, credebant Christi incarnationem futuram, sic et nos credimus factam. Et a nobis autem et ab illis futurus exspectatur ad judicium ejus adventus. Non est enim aliud Dei mysterium, nisi Christus, in quo oporteat vivificari mortuos in Adam: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur*, quemadmodum superius disseruimus.

Circumcisio vice baptismi olim fuit. Heb. 11. 16. 2 Cor. 4. 13. Psal. 115. 1. 1. Cor. 15. 22.

CAP. XII.

35. Quamobrem Deus, qui ubique præsens est, et ubique totus, non in omnibus habitat, sed in eis tantum quos efficit beatissimum templum suum, vel beatissima templa sua, eruens eos a potestate tenebrarum, et transferens in regnum Filii caritatis suæ, quod incipit a regeneratione. Aliter autem dicitur templum ejus in significatione, cum fit per manus hominum de rebus inanimis, sicut tabernaculum, lignis, velis, pellibus atque hujusmodi mobilibus; sicut etiam per Salomonem regem, templum lapidibus, lignis, metallis constructum. Aliter vero re ipsa vera, quæ illis significationibus figurata est. Unde dicitur, *Et vos tamquam lapides vivi, ædificamini domus spiritalis*. Et unde item scriptum est, *Nos enim templa Dei vivi sumus, sicut Deus dicit; Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo; et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi plebs*.

Coloss. 1. 13. Templum Dei. 1. Pet. 2 5. 2 Cor. 6. 16. Lev. 26. 12.

36. Nec movere nos debet, quod per quosdam ad hoc templum non pertinentes, vel nondum pertinentes, id est in quibus non habitat, vel nondum habitat Deus, aliquid virtutis operatur; sicut per illum, qui in nomine Christi expellebat dæmonia, cum Christum non sequeretur, quem permitti jussit propter multis utilem commendationem nominis sui. Multos quoque ait sibi in novissima die dicturos, *In nomine tuo virtutes multas fecimus*. Quibus utique non responderet, *Non vos novi*, si ad templum Dei, quod inhabitando beatificat, pertinerent. Cornelius etiam Centurio antequam regeneratione incorporaretur huic templo, missum ad se Angelum vidit, audiitque dicentem, quod exauditæ sint orationes ejus, et eleemosynæ acceptæ. Agit enim hæc Deus tamquam ubique præsens, vel per sanctos Angelos suos.

Matt. 7. 22. Act. 10. 2. 4. sent. dist. 6. c. Illud.

37. Nam illa, prius quam exiret de vulva, sanctificatio Jeremiæ, quamquam nonnulli hoc in typum Salvatoris accipiant, qui regeneratione non eguit, tamen etiamsi de ipso Propheta accipiatur, potest et secundum prædestinationem non inconvenienter intelligi: sicut filios Dei appellat Evangelium nondum regeneratos, ubi Caiphas cum de Domino dixisset, *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat*; mox Evangelium secutum adjunxit, *Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetavit, quia Jesus mo-*

Johan. 11. 50.

(a) MSS. Vaticani quatuor et aliquot Gallicani, *ab hac vivam structuram*. non male si referas ad superiora verba, *tamquam in vivam structuram*.

riturus erat pro gente; et non tantum pro gente; sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Filios Dei appellavit utique præter Hebræam gentem, in ceteris etiam omnibus gentibus constitutos, nondum fideles, nondum baptizatos. Quomodo ergo Dei filios, nisi secundum prædestinationem, secundum quam et Apo-
Eph. 1. 4. stolus dicit, quod *nos elegerit Deus in Christo, ante constitutionem mundi?* Illa vero in unum congregatio factura eos erat filios Dei. Neque enim *in unum* dictum est aliquem corporalem locum, cum de tali vocatione gentium Propheta prædixerit; *Et adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium: sed congregaret in unum* dictum est, in unum Spiritum, et in unum corpus, cujus unum caput est Christus. Talis congregatio ædificatio est templi Dei. Talem congregationem non generatio carnalis, sed regeneratio spiritalis facit.

38. Habitat itaque in singulis Deus tamquam in templis suis, et in omnibus simul in unum congregatis, tamquam in templo suo. Quod templum quamdiu sicut arca Noe in hoc sæculo fluctuat, fit quod in Psalmo scriptum est, *Domi-*
Psal. 28. 10. *nus diluvium inhabitat.* Quamvis et propter multos in omnibus gentibus populos fidelium, quos aquarum nomine Apocalypsis significat, possit intelligi congruenter, *Dominus diluvium inhabitat.* Sequitur autem, *Et sedebit Dominus rex in æternum:* utique in ipso templo suo jam in vita æterna post fluctuationem hujus sæculi constituto. Deus igitur ubique præsens est, et ubique totus præsens; nec ubique habitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est et propitius. Capitur autem habitans ab aliis amplius, ab aliis minus.

39. De ipso vero capite nostro Apostolus ait,
Coloss. 2. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Non ideo corporaliter, quia corporeus non est Deus, sed aut verbo translato usus est, tamquam in templo manufacto non corporaliter, sed umbratiliter habitaverit, id est
Ibid. 17. præfigurantibus signis; nam illas omnes observationes umbras futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo: summus enim Deus, sicut
Act. 17. 24. scriptum, est, *non in manufactis templis habitat:* aut certe *corporaliter* dictum est, quia et in Christi corpore quod assumsit ex virgine, tamquam in templo habitat Deus. Hinc est enim quod Judæis signum petentibus, cum dixisset, *Sol-*
Johan. 2. 19. *vite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud;* Evangelista quid hoc esset consequenter expo-
Ibid. 21. nens, ait, *Hoc autem dicebat de templo corporis sui.*

40. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput et membra cetera, quod in quo-
Coloss. 2. 9. libet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo magno Propheta aut Apostolo, quamvis divinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est
3. sent. dist. 13. cap. 1. Christus, omnis plenitudo divinitatis? Nam et in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepartitus. Ibi enim et visus et auditus et olfactus et gustus et tactus. In ceteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod tamquam in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo divinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput, et cujuslibet membri excellentiam? Est plane, quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici potuit, aut potest, aut poterit, *Verbum caro factum*
Johan. 1. 14. *est.* Nullus sanctorum qualibet præstantia gratiæ, Unigeniti nomen accepit, ut quod est ipsum Dei Verbum ante sæcula, hoc simul cum assumtu homine diceretur. Singularis est ergo illa susceptio, nec cum hominibus aliquibus sanctis quantalibet sapientia et sanctitate præstantibus, ullo modo potest esse communis. Ubi divinæ gratiæ satis perspicuum clarumque documentum est. Quis enim tam sit sacrilegus, ut audeat affirmare aliquam posse animam per meritum liberi arbitrii, ut alter sit Christus efficere? Ut ergo ad personam Verbi unigeniti pertineret, quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus et naturaliter datum una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset; quam fas est prædicare, de qua nefas est velle judicare?

41. Hæc si pro viribus nostris, quantum Dominus adjuvit, rite tractavimus; quando Deum ubique præsentem, et non spatiis distantibus, quasi aliqua mole vel distensione diffusum, sed ubique totum cogitare te extendis, averte mentem ab omnibus imaginibus corporum, quas humana cogitatio volvere consuevit. Non enim sic sapientia, non justitia, non sic denique caritas cogitatur, de qua scriptum est, *Deus ca-*
1. Johan. 4. 8. *ritas est.* Cum vero habitationem ejus cogitas, unitatem cogita congregationemque sanctorum, maxime in cælis: ubi propterea præcipue dicitur habitare, quia ibi fit voluntas ejus perfecta eorum, in quibus habitat, obedientia: deinde in terra, ubi ædificans habitat domum suam, in fine sæculi dedicandam. Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei Filium æqualem Patri, eumdemque hominis filium, quo major est Pater, et ubique totum præsentem esse non dubites tamquam Deum, et in eodem templo Dei esse tamquam inhabitantem Deum, et in loco aliquo cæli propter veri corporis modum. Sed cum me delectat loqui tecum, nescio utrum servaverim sermonis sufficientis modum, quasi diuturnum silentium loquacitate compensem. Verum quia religione et benevolentia, qua me præoccupasti, ita invisceratus es cordi meo, ut tamquam cum amico vere colloquar, quidquid in opere stili nostri utiliter elaboratum esse cognoscis, Deo gratias age. Si qua autem vitia mea perspicis, uti carissimus amicus ignosce, eadem scilicet sinceritate dilectionis mihi optans medicinam, qua concedis et veniam.

CLASSIS III. AN. 417.

EPISTOLA CLXXXVIII. *

* Alias CXLIII, quæ autem 188. erat, nunc in Appendice est 7.

Augustinus et Alypius Julianæ viduæ matri Demetriadis virginis, ne ipsa familiave ipsius imbibat virus propinatum in libro ad Demetriadem scripto, cujus libri auctorem rescire cupiunt.

Dominæ debitis in Christo officiis honorandæ et merito illustri filiæ JULIANÆ, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. exeunte 417. aut ineunte 418.

1. GRATE admodum nobis jucundeque accidit, ut simul nos constitutos apud Hipponem tuæ reverentiæ litteræ reperirent, quibus hæc rescripta pariter redderemus, cognita vestra incolumitate gaudentes, vicissimque B nostram, quam vobis caram esse confidimus, mutua dilectione nuntiantes, Domina debitis in Christo officiis honoranda et merito illustris filia. Scire autem vos optime scimus, quantum vobis debeamus religionis affectum, quantaque nobis et apud Deum et inter homines sit cura de vobis. Licet enim vos per litteras primum, deinde etiam præsentia corporali pia et catholica, hoc est vera membra Christi exiguitas nostra cognoverit: tamen etiam per ministerium nostrum, cum accepissetis verbum auditus Dei, sicut dicit Apostolus, *accepistis non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei* (1. Thess. 2. 13.). Cujus ministerii nostri, adjuvante gratia et misericordia Salvatoris, in domo vestra tantus fructus exortus est, ut humanis nuptiis jam paratis sancta C Demetrias spiritalem sponsi illius præferret amplexum, cui specioso præ filiis hominum ad habendam spiritus uberiorem fecunditatem, nec amittendam carnis integritatem, virgines nubunt. Nesciremus autem quemadmodum nostra illa tunc exhortatio a fideli et nobili virgine fuisset accepta, nisi nobis profectis, cum post paululum professa fuisset sanctimoniam virginalem, hoc ingens Dei donum, quod per servos quidem suos plantat et rigat, sed per seipsum dat incrementum (1. Cor. 3. 7.), nobis operariis provenisse, vestrarum litterarum lætissimo nuntio et veraci testimonio disceremus.

2. Quæ cum ita sint, nemo nos improbos dixerit, si in vobis admonendis, ut contraria gratiæ Dei dogmata devitetis, necessitudine sumus D propensiore solliciti. Nam licet nos Apostolus non solum opportune, verum etiam importune prædicando verbo instare præcipiat (2. Tim. 4. 2.): non tamen in eorum hominum numero vos habemus, quibus sermo vel pagina nostra importuna videatur, quando id quod ad sanam doctrinam non pertinet, vos ut vigilanter evitetis alloquimur. Hinc ergo est quod admonitionem nostram tam grato animo suscepistis, ut in epistola tua, ad quam nunc rescribimus, diceres, *Sane quod me hortatur reverentia vestra, ne aures indulgeam his hominibus, qui pravis tractatibus venerandam* A *fidem sæpe corrumpunt, gratias uberes ago tam piæ admonitioni.*

CLASSIS III. AN. 417.

3. Quod itaque adjungis et dicis, *Sed noverit sacerdotium vestrum, longe me ac domunculam meam ab hujusmodi personis esse discretam: omnisque familia nostra adeo catholicam sequitur fidem, ut in nullam hæresim aliquando deviaverit, nec umquam lapsa sit: non dico in eas sectas, quæ vix expiantur, sed nec in eas quæ parvos habere videntur errores:* hoc est quod nos magis magisque compellit non tacere apud vos de iis, qui etiam illa quæ sana sunt, vitiare conantur. Domum enim vestram, non parvam Christi ecclesiam deputamus. Nec sane parvus est error illorum, qui putant ex nobis ipsis nos habere, si quid justitiæ, continentiæ, pietatis, B castitatis in nobis est, eo quod ita nos condiderit Deus, ut ultra, præter quod nobis revelat scientiam, nihil nos adjuvet, ut ea quæ facienda discendo novimus, etiam diligendo faciamus, naturam scilicet atque doctrinam definientes tantummodo esse gratiam Dei et adjutorium, ut recte justeque vivamus. Ad habendam vero bonam voluntatem, ubi est hoc ipsum quod juste vivimus, et ipsa caritas quæ in omnibus Dei donis ita excellit, ut etiam Deus dicta sit (1. Johan. 4. 8.), qua una adimpletur in nobis, si quid divinæ legis et admonitionis implemus, nolunt nos divinitus adjuvari, sed nos ipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non vobis videatur error iste mediocris, profiteri se velle Christianos, nec velle audire Apostolum Christi, qui cum dixisset, C *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris* (Rom. 5. 5.), ne quisquam eam se habere nonnisi per proprium putaret arbitrium, continuo subjunxit, *per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.* Hanc esse magnam gratiam Salvatoris qui adscendens in altum, captivavit captivitatem, et dedit dona hominibus (Eph. 4. 8. Psal. 67. 19.), quisquis nondum confitetur, quantum et quam exitiabiliter erret, intelligis.

CAPUT II.

4. QUOMODO ergo a vobis, quibus tantam dilectionem debemus, admonendis ut talia caveatis, dissimulare possemus, cum legissemus librum, quem ad sanctam Demetriadem (a) quisnam scripserit, vel utrum ad vos pervenerit, vestris potius rescriptis nosse volumus: in quo libro, si fas est, legat virgo Christi unde credat virginalem suam sanctitatem, omnesque spiri- D tales divitias, nonnisi ex seipsa sibi esse; atque ita prius quam sit plenissime beata, discat Deo esse, quod absit, ingrata. Verba enim ad illam scripta in eodem * libro, sunt ista: *Habes ergo et hic*, inquit, *per quæ merito præponaris aliis, immo hinc magis? nam corporalis nobilitas atque opulentia, tuorum intelliguntur esse non tua: spiritales vero divitias nullus tibi præter te conferre poterit. In his ergo jure laudanda, in his merito ceteris præferenda es; quæ nisi ex te et in te esse non possunt.*

* cap. 11.

5. Cernis nempe quanta in his verbis sit cavenda pernicies. Nam utique quod dictum est,

(a) Pelagium libri hujus scriptorem esse agnoscit Augustinus in lib. *de gratia Christi*, c. 22. et sequentibus, eidemque Orosius tribuit in *Apologetico*. Extat liber iste hic in Appendice Epist. 17.

CLASSIS III. AN. 417.

Non possunt esse ista bona nisi in te, optime et verissime dictum est, iste plane cibus est. Quod vero ait, *nonnisi ex te*, hoc omnino virus est. Absit ut hæc libenter audiat virgo Christi, quæ pie intelligit propriam paupertatem cordis humani, et ideo illic nisi sponsi sui doni nescit ornari. Audiat ergo potius Apostolum dicentem, [2. Cor. 11. 2.] *Desponsavi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit in versutia sua, sic et vestræ mentes corrumpantur a castitate, quæ est in Christo.* Et propterea de his quoque spiritalibus divitiis, non istum qui dicit, *Nullus tibi eas præter te conferre potest*, et, *nisi ex te et in te esse* [2. Cor. 4. 7.] *non possunt*: sed illum audiat qui dicit, *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei et non ex nobis.*

6. De ipsa quoque sacra continentia virginali, quod non sibi sit ex seipsa, sed sit Dei donum, quamvis credenti volentique collatum, eumdem audiat veracem piumque doctorem, qui [1. Cor. 7. 7.] cum hinc ageret ait, *Vellem omnes esse sicut meipsum: sed unusquisque proprium donum habet a Deo, alius sic, alius autem sic.* Audiat etiam ipsum, non tantum suum, sed universæ Ecclesiæ unicum sponsum de tali castitate atque [Matt. 19. 11.] integritate dicentem, *Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est*, ut intelligat ex eo quod habet tam magnum bonum atque præclarum, se potius Deo et Domino nostro gratias agere debere, quam cujusquam verba, quod velut ex seipsa id habeat, ut non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere judicare videamur, certe errantis laudatoris [Jacobi 1. 17.] audire. *Omne quippe datum optimum, et omne donum perfectum*, sicut dicit etiam apostolus Jacobus, *desursum est, descendens a Patre luminum.* Hinc ergo et sancta virginitas, qua te filia volentem gaudentemque vicit, natu posterior, actu prior, genere ex te, honore ante te, ætate subsequens, sanctitate præcedens; in qua etiam tuum esse cœpit, quod in te esse non potuit. Illa quippe carnaliter non nupsit, ut non tantum sibi, sed etiam tibi ultra te spiritaliter augeretur: quoniam et tu ea compensatione (a) minor illa es, quod ita nupsisti ut nasceretur. Hæc Dei dona sunt, et vestra quidem sunt, sed [2. Cor. 4. 7.] non ex vobis. Habetis enim thesaurum istum in terrenis corporibus, et adhuc fragilibus tamquam in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, et non ex vobis. Nec miremini, quia dicimus et [Lucæ 11. 3.] vestra esse, et ex vobis non esse. Nam et panem quotidianum dicimus nostrum, sed tamen addimus, *Da nobis*, ne putetur esse ex nobis.

7. [1. Thess. 5. 17.] Proinde sicut scriptum est, *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite*: oratis enim ut perseveranter et proficienter habeatis; gratias agitis, quia non ex vobis habetis. Quis enim vos ab illa ex Adam massa mortis perditionisque discernit? Nonne ille qui venit quæ- [Lucæ 19. 10.] rere et salvare quod perierat? An vero quando Apostolo dicente audierit homo, *Quis enim te discernit?* responsurus est, Bona voluntas mea, fides mea, justitia mea, et non continuo quod [1. Cor. 4. 7.] sequitur auditurus, *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Nolumus ergo ut virgo sacra, quum audit vel legit; *Spiritales divitias nullus tibi præter te conferre poterit: in iis jure laudanda, in iis merito ceteris præferenda es, quæ nisi ex te et in te esse non possunt*: nolumus prorsus ita glorietur quasi non acceperit. Dicat [Psal. 55. 12.] quidem, *In me sunt Deus vota tua, quæ reddam* (b) *laudis tibi.* Sed quia in illa, non etiam [Psal. 29. 8.] ex illa, meminerit etiam dicere, *Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem*: quia etsi etiam ex illa propter arbitrium proprium, sine quo non operamur bonum; non tamen sicut iste dixit, *nonnisi ex illa.* Proprium quippe arbitrium, nisi Dei gratia juvetur, nec ipsa bona [Phil. 2. 13.] voluntas esse in homine potest. *Deus est enim*, inquit Apostolus, *qui operatur in vobis et velle et operari pro bona voluntate*, non sicut isti sentiunt tantummodo scientiam revelando, ut noverimus quid facere debeamus, sed etiam inspirando caritatem, ut ea quæ discendo novimus, etiam diligendo faciamus.

8. Nam utique noverat ille quam magnum bo- [Sap. 8. 21.] num esset continentia qui dicebat, *Et cum scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det.* Non solum ergo sciebat quantum esset hoc bonum, et quam desiderabiliter esset concupiscendum, verum etiam quod nisi dante Deo esse non posset: docuerat enim eum sapientia. Nam hoc dicit, *Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc* donum. Nec tamen ei scien- [Ibid.] tia suffecit; sed ait, *Adii Dominum, et deprecatus sum illum.* Non igitur tantummodo in hoc nos adjuvat Deus, ut sciamus quid agendum sit, verum etiam ut amando agamus, quod discendo jam scimus. Nemo itaque potest esse non solum sciens, verum etiam continens, nisi Deus det. Unde cum jam ille haberet scientiam, precabatur ut haberet et continentiam, ut esset etiam in illo, quod sciebat quia non esset ex illo: aut si propter liberum arbitrium, proprium aliquantum et ex illo, non tamen nisi ex illo; quia nemo potest esse continens, nisi Deus det. Iste autem de spiritalibus divitiis, in quibus est utique etiam ipsa luminosa et speciosa continentia, non ait, In te et ex te esse possunt: sed ait, *nisi ex te et in te esse non possunt*: ut quemadmodum non ei sunt alibi nisi in illa, sic ei non aliunde nisi ex illa esse posse credantur, et ob hoc (quod miserator Dominus a corde ejus avertat) sic glorietur, quasi non acceperit.

CAP. III.

9. Et nos quidem de sanctæ virginis disciplina et humilitate Christiana, in qua nutrita et educata est, hoc existimamus, quod illa verba cum legeret, si tamen legit, ingemuit, et pectus humiliter tutudit, ac fortassis et flevit,

(a) Lov. major. Sed melius aliæ editiones et MSS. minor.

(b) Editi, *laudes tibi*. At MSS. *laudis tibi*, juxta græcum textum LXX. αἰνέσεώς σου.

CLASSIS III. AN. 417.

Dominumque cui dedicata et a quo sanctificata est fidenter oravit, ut quomodo illa non sunt verba ipsius, sed alterius, ita non sit talis et fides ejus, qua se aliquid habere credat, de quo in se non in Domino glorietur. Nam gloria quidem ejus in ipsa est, non in verbis alienis, sicut Gal. 6. 4. Apostolus dicit, *Opus autem suum probet unusquisque, et tunc in semetipso gloriam habebit, et non in altero*. Sed absit ut gloria sua ipsa Psal. 3. 4. sit, et non ille cui dicitur, *Gloria mea, et exaltans caput meum*. Ita quippe est in ea salubriter gloria ejus, cum Deus qui in illa est, ipse est gloria ejus, a quo habet omnia bona, quibus est bona; et habebit omnia, quibus melior erit, inquantum in hac vita melior esse poterit; et quibus perfecta erit, quando fuerit divina gra- Psal. 33. 2. tia, non humana laude perfecta. In Domino enim laudabitur anima ejus, qui satiavit in bonis desiderium ejus; quia et hoc desiderium ipse inspiravit, ne virgo ejus sic in aliquo bono glorietur quasi non acceperit.

10. De hoc ergo ejus affectu utrum non fallamur, inde nos fac potius rescribendo certiores. Nam illud optime novimus, cum omnibus vestris cultores vos esse et fuisse individuæ Trinitatis. Sed non hinc solum error humanus obrepit, ut aliquid secus sentiatur de individua Trinitate. Sunt enim et alia in quibus perniciosissime erratur, sicut hoc est, unde diutius fortasse quam satis esset vestræ fidei castæque prudentiæ in hac epistola loquuti sumus. Quamquam qui bonum quod ex Deo est, negat esse ex Deo, nescimus cui faciat injuriam nisi Deo, ac per hoc illi utique Trinitati: quod malum absit a vobis, sicut abesse credimus. Absit omnino ut tale aliquid in animo non dicimus tuo, vel sacræ virginis filiæ tuæ, sed in cujusquam extremi meriti famuli vel famulæ vestræ liber iste fecerit, ex quo nonnulla verba quæ facilius intelligi possent ponenda credidimus.

11. Si autem diligentius intendatis, etiam illa, quæ ibi videtur velut pro gratia sive adjutorio Dei dicere, sic invenietis ambigua, ut possint referri vel ad naturam, vel ad doctrinam, vel ad remissionem peccatorum. Nam et quod coguntur confiteri, orare nos debere ne intremus in tentationem, possunt ad hoc referre, ut hactenus nos ad id respondeant adjuvari, quatenus orantibus atque pulsantibus nobis aperiatur intelligentia veritatis, ubi discamus quid facere debeamus, non ut vires accipiat voluntas nostra, quibus id quod dicimus faciamus. Et quod nobis in gratia vel adjutorio Dei dicunt Dominum Christum bene vivendi propositum exemplum; ad eamdem doctrinam revocant, quia scilicet in ejus exemplo discimus quemadmodum vivere debeamus: non autem volunt ad hoc nos juvari; ut quod discendo cognoscimus, etiam diligendo faciamus.

12. Aut certe in eodem libro invenite aliquid, si potestis, ubi excepta natura, excepto quod ad eamdem naturam pertinet arbitrio voluntatis, excepta remissione peccatorum et revelatione doctrinæ, tale Dei adjutorium confiteatur, quale confitetur ille qui dixit, *Cum scirem, quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum; adii Dominum et deprecatus sum illum*. Sap. 8. 21. Neque enim iste aut naturam precando volebat accipere, in qua conditus erat; aut de naturali voluntatis arbitrio satagebat, cum quo conditus erat; aut remissionem peccatorum desiderabat, qui potius continentiam, ne peccaret, optabat; vel quid faciendum esset, scire cupiebat, cum jam se scire fateretur cujus esset hoc donum. Sed utique tantas voluntatis vires, tantum dilectionis ardorem volebat accipere Spiritu sapientiæ, qui sufficeret ad implendam magnitudinem continentiæ. Si ergo tale aliquid illic invenire potueritis, uberrimas gratias agemus, si rescribendo insinuare dignemini.

13. Satis enim dici non potest quantum cupiamus in eorum hominum scriptis, qui propter acrimoniam atque facundiam leguntur a plurimis, apertam confessionem illius gratiæ reperiri, quam vehementer commendat Apostolus, Rom. 12. 3. qui etiam ipsius mensuram fidei, (sine qua impossibile est Deo placere, Hebr. 11. 6. ex qua justus vivit, Rom. 1. 17. Abac. 2. 4. quæ per dilectionem operatur, Gal. 5. 6. ante quam et sine qua omnino nulla cujusquam bona opera existimanda sunt, quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, Rom. 14. 23.) Deum dicit unicuique partitum. Nec sola revelatione scientiæ nos divinitus adjuvari, ut pie justeque vivamus, quæ sine caritate inflat; I. Cor. 8. 1. verum etiam inspiratione caritatis ipsius, quæ plenitudo Legis est, Rom. 13. 10. et quæ cor nostrum, ut scientia non inflet, ædificat. Sed adhuc nusquam tale aliquid in eorum litteris potuimus invenire.

14. Maxime autem hoc in isto libro esse vellemus, ex quo descripta illa verba posuimus, ubi virginem Christi ita laudans tamquam spiritales divitias nullus ei præter ipsam conferre possit, et tamquam nisi ex ipsa esse non possint, non vult eam in Domino gloriari, sed sic gloriari quasi non acceperit. In quo libro quamvis nec ipsius nec tuæ reverentiæ nomen expresserit, tamen a matre virginis ut ad eam scriberet a se postulatum esse commemorat. In quadam vero epistola sua idem Pelagius, ubi et nomen suum apertissime ponit, nec nomen sacræ virginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, et ejusdem sui operis testimonio probare nititur, se gratiam Dei quam vel tacere vel negare asseritur, apertissime confiteri. Sed utrum ipse sit liber, in quo de spiritalibus divitiis illa verba posuit, vel utrum ad vestram pervenerit sanctitatem, rescriptis vestris petimus nos dignemini facere certiores.

CLASSIS III. AN. 418.

EPISTOLA CLXXXIX. *

* Alias XCV, quæ autem 189. erat, nunc in Appendice est 8.

Bonifacio in militia merenti præscribit vitæ rationem, ostendens obiter licere Christiano pro publica pace arma tractare.

Domino eximio, et merito insigni atque honorabili filio BONIFACIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa an. 418. 1. JAM rescripseram caritati tuæ, sed cum epistolæ dirigendæ occasio quæreretur, supervenit dilectissimus filius meus Faustus, pergens ad eximietatem tuam. Qui cum ipsas litteras, quas jam feceram, accepisset tuæ benevolentiæ perferendas, suggessit mihi multum te desiderare, ut aliquid tibi scriberem, quod te ædificet ad sempiternam salutem, cujus tibi spes est in Domino nostro Jesu Christo. Et quamvis mihi occupato, tantum institit, ut facere non differrem, quantum scis quod te sinceriter diligat. Festinanti ergo ut occurrerem, malui festinanter aliquid scribere, quam religiosum tuum desiderium retardare, Domine eximie, et merito insignis atque honorabilis fili.

Mat. 22.37. 2. Quod ergo breviter possum dicere, Dilige Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota virtute tua; et dilige proximum tuum tamquam teipsum. Hoc est enim verbum quod breviavit Dominus super terram, Mat. 22.40. diceus in Evangelio, *In his duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ.* In hac ergo dilectione quotidie profice, et orando, et bene agendo, ut ipso adjuvante, qui tibi eam præcepit atque donavit, nutriatur, et crescat, donec hæc te perfecta perficiat. Ipsa est enim *caritas*, Rom. 5. 5. quæ (sicut Apostolus dicit) *diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus* Rom. 13.10. *est nobis.* Ipsa est de qua item dicit, *Plenitudo Legis caritas.* Ipsa est per quam fides operatur; Gal. 5. 6. unde iterum dicit, *Neque circumcisio quidquam valet, neque præputium; sed fides quæ per dilectionem operatur.*

3. In hac ergo omnes sancti Patres nostri et Patriarchæ et Prophetæ et Apostoli placuerunt Deo. In hac omnes veri Martyres usque ad sanguinem contra diabolum certaverunt; et quia in eis non refriguit nec defecit, ideo vicerunt. In hac omnes fideles boni quotidie proficiunt, pervenire cupientes non ad regnum mortalium, sed ad regnum cælorum; non ad temporalem, sed ad sempiternam hereditatem; non ad aurum et argentum, sed ad divitias incorruptibiles Angelorum; non ad aliqua bona hujus sæculi, in quibus cum timore vivitur, nec ea quisquam secum potest auferre dum moritur, sed ad videndum Deum: cujus suavitas et delectatio excedit omnem non solum terrestrium, verum etiam cælestium corporum pulcritudinem, excedit omnem decorem animarum quantumlibet justarum atque sanctarum, excedit omnem speciem supernorum Angelorum atque Virtutum, excedit quidquid de illo non solum dicitur, verum etiam cogitatur.

A Neque hanc tam magnam promissionem, quia valde magna est, ideo desperemus; sed potius, quia valde magnus eam promisit, accepturos nos esse credamus. Sicut enim dicit beatus Johannes Apostolus, *Filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* 1. Johan. 3. 2.

4. Noli existimare neminem Deo placere posse, qui in armis bellicis militat. In his erat sanctus David, cui Dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis justi. In his erat et ille Centurio qui Domino dixit, *Non sum dignus ut intres sub tectum meum,* Matt. 8. 8. *sed tantum dic verbo et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus,* B *habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit:* de quo et Dominus, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.* In his erat et ille Cornelius, ad quem missus Angelus dixit, *Corneli, acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, et* Act. 10. 4. *exauditæ sunt orationes tuæ:* ubi eum admonuit, ut ad beatum Petrum apostolum mitteret, et ab illo audiret quæ facere deberet: ad quem Apostolum, ut ad eum veniret, etiam religiosum militem misit. In his erant et illi, qui baptizandi cum venissent ad Johannem sanctum Domini præcursorem et amicum sponsi, de quo Dominus ipse sit, *In natis mulierum non surrexit major* Matt. 11. 11. *Johanne Baptista;* et quæsissent ab eo quid facerent; respondit eis, *Neminem concusseritis,* Lucæ 3. 14. C *nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum.* Non eos utique sub armis militare prohibuit, quibus suum stipendium sufficere debere præcepit.

5. Majoris quidem loci sunt apud Deum, qui omnibus istis sæcularibus actionibus derelictis, etiam summa continentia castitatis ei serviunt; *Sed unusquisque,* sicut Apostolus dicit, *proprium donum habet a Deo; alius sic, alius autem sic.* Alii ergo pro vobis orando pugnant contra in- 1. Cor. 7. 7. visibiles inimicos, vos pro eis pugnando laboratis contra visibiles barbaros. Utinam una fides esset in omnibus, quia et minus laboraretur, et facilius diabolus cum angelis suis vinceretur. Sed quia in hoc sæculo necesse est ut cives regni cælorum inter errantes et impios tentationibus agitentur, ut exerceantur, et tamquam in D fornace sicut aurum probentur, non debemus ante tempus velle cum solis sanctis et justis vivere, ut hoc suo tempore mereamur accipere.

6. Hoc ergo primum cogita, quando armaris ad pugnam. quia virtus tua etiam ipsa corporalis donum Dei est. Sic enim cogitabis de dono Dei non facere contra Deum. Fides enim quando promittitur, etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur. quanto magis amico pro quo pugnatur? PACEM HABERE debet voluntas, bellum necessitas, ut liberet Deus a necessitate, et conservet in pace. Non enim pax quæritur ut bellum excitetur, sed bellum geritur ut pax adquiratur. Esto ergo etiam bellando paci-

CLASSIS III. AN. 418.

ficus, ut eos, quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas. *Beati enim pacifici*, ait Dominus, Matt. 5. 9. *quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.* Si autem pax humana tam dulcis est pro temporali salute mortalium, quanto est dulcior pax divina pro æterna salute Angelorum? Itaque bostem pugnantem necessitas perimat, non voluntas. Sicut rebellanti et resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.

7. Ornet mores tuos pudicitia conjugalis, ornet sobrietas et frugalitas: valde enim TURPE EST, ut quem non vincit homo, vincat libido; et obruatur vino, qui non vincitur ferro. Divitiæ sæculares si desunt, non per mala opera quærantur in mundo; si autem adsunt, per bona opera serventur in cælo. Animum virilem et Christianum, nec debent, si accedunt, extollere; nec debent frangere, si recedunt. Illud potius cogitemus Matt. 6. 21. quod Dominus ait, *Ubi est thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum;* et utique cum audimus ut *cor sursum* habeamus, non mendaciter respondere debemus, quod nosti quia respondemus.

8. Et in his quidem bene studiosum te esse cognovi, et fama tua multum delector, multumque tibi in Domino gratulor, ita ut hæc epistola magis tibi sit speculum, ubi qualis sis videas, quam ubi discas qualis esse debeas: verumtamen quidquid sive in ista sive in scripturis sanctis inveneris, quod tibi ad bonam vitam adhuc minus est, insta ut adquiras et agendo et orando; et ex iis, quæ habes, gratias age Deo tamquam fonti bonitatis unde habes; atque in omnibus bonis actibus tuis illi da claritatem, tibi humilita- Jac. 1. 17. tem. Sicut enim scriptum est, *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Quantumcumque autem in Dei et proximi caritate atque in vera pietate profeceris, quamdiu in hac vita conversaris sine peccato te esse non credas. De ipsa Job. 7. 1. quippe legitur in litteris sanctis, *Numquid non tentatio est vita humana super terram?* Proinde quoniam semper, quamdiu es in hoc corpore, necessarium est tibi in oratione dicere quod Do- Matt. 6. 12. minus docuit, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris;* momento cito ignoscere, si quis in te peccaverit, et a te veniam postulaverit, ut veraciter possis orare, et peccatis tuis veniam valeas impetrare. Hæc dilectioni quidem tuæ festinanter scripsi, quoniam me festinatio perlatoris urgebat. Sed Deo gratias ago, quoniam bono desiderio tuo qualitercumque non defui. Semper te misericordia Dei protegat, Domine eximie, et merito insignis atque honorabilis fili.

EPISTOLA CXC.*

CLASSIS III. AN. 418.

* Alias CLVII. quæ autem 190. erat, nunc in Appendice est 9.

Optato demonstrat quid de animæ origine certum sit, quid merito vocetur in dubium, satagendumque esse hac in quæstione ut salva sit imprimis fides, qua credimus neminem nasci ex Adam nisi vincula damnationis obstrictum, neminemque inde liberari renascendo per Christum.

Domino beatissimo, et sincera dilectione desiderabili fratri et coepiscopo OPTATO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post medium an. 418.

CAPUT I.

1. QUAMVIS tuæ sanctitatis nullas ad me ipsum datas acceperim litteras; tamen quia illæ, quas ad Mauritaniam Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsente venerunt, quo nos injuncta nobis a venerabili papa Zosimo apostolicæ Sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat: factum est ut ea, quæ scripsisti, etiam ipse perlegerem, tradente mihi eamdem epistolam tuam famulo Dei sancto Renato, in Christo nobis fratre carissimo; quo petente, et mihi licet aliis occupato vehementer instante, ad ea sum respondere compulsus. Accessit huc etiam alterius sancti et cum debito honore nominandi fratris nostri, et quantum ab illo comperi, necessarii tui (a) Muressis, cum in supradicto oppido remoraremur, adventus; qui mihi retulit etiam sibi missas de hac re litteras venerationis tuæ, et me de hac ipsa quæstione consuluit, ut quid inde sentirem vel meis, vel suis rescriptis ad te faceret pervenire: *Utrum scilicet animæ ut corpora propagatione nascantur, sintque ex illa una quæ primo homini creata est: an Creator omnipotens, qui utique usque nunc operatur, sine ulla propagatione novas faciat singulis proprias.*

2. De qua re antequam aliquid admoneam sinceritatem tuam, scire te volo, in tam multis opusculis meis numquam me fuisse ausum de hac quæstione definitam proferre sententiam, et impudenter referre in litteras ad alios informandos, quod apud me non fuerit explicatum. Quarum autem rerum atque caussarum consideratione permovear, ut in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utramque disceptem, nimis longum est hac epistola exprimere; nec tam necessarium, ut hoc omisso non possit de hac quæstione quod satis est disputari, etsi non ad auferendam cunctationem, certe ad cavendam temeritatem.

3. Illud enim ubi vel maxime fides Christiana 1. Cor. 15. 21. consistit, quod *per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam* Rom. 5. 12. *omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur:* et quod, *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors: et ita in omnes homines mors pertransiit in quo*

(a) Unus e Vat. MSS *Maurensis* Alter Vat. et Gallicani quatuor, *Murensis* Alii duo Gall. *Murusis*.

CLASSIS III. AN. 418.

omnes peccaverunt: et quod, *Judicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in justificationem vitæ:* (Rom. 16.) et quod, (Ibid. 18.) *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, et per unius justificationem in omnes homines in justificationem vitæ:* et si qua alia testimonia declarant neminem nasci ex Adam, nisi vinculo delicti et damnationis obstrictum, neminemque inde liberari nisi renascendo per Christum: tam inconcusse tenere debemus, ut sciamus eum, qui hoc negaverit, nullo modo ad Christi fidem, et ad eam, quæ per Christum datur pusillis et magnis, Dei gratiam pertinere. Unde si origo animæ lateat, dum tamen redemtio clareat, periculum non est. Neque enim in Christum credimus ut nascamur, sed ut renascamur quomodocumque nati fuerimus.

(Quæ certa de anima.) 4. Hactenus autem dicimus sine periculo latere animæ originem, ut non tamen eam partem Dei esse credamus, sed creaturam. Nec de Deo natam, sed ab illo factam, atque in ejus genus adoptandam mirabili dignatione gratiæ, non parili dignitate naturæ. Nec eam corpus esse, sed spiritum; non Creatorem utique, sed creatum. Nec ideo venisse in hoc corpus corruptibile quo gravatur, quod ad illud eam vitæ in cœlestibus vel in quibuslibet aliis partibus mundi antea male gestæ merita compulerint. (Rom. 9. 11.) Nondum enim natos Apostolus, cum de Rebeccæ geminis loqueretur, nihil egisse dicit boni vel mali; ut non ex operibus, quibus nullis alter distinguebatur ab altero, sed ex vocante diceretur, minori serviturum esse majorem.

CAPUT II.

5. His igitur firmissime constitutis, si tam reconditum atque abditum est in occultis operibus Dei, ut nec scripturarum divinarum manifesto eloquio declaretur, utrum propterea nihil boni vel mali nondum nati egisse credendi sint, quia non ex aliis propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singuli accipiunt; an quia cum essent originaliter in parentibus, adhuc ipsi nulli erant (3. sent. dist. 25. c. 1.) qui suas et proprias vitas agerent: illa tamen sit fides salva, qua credimus nullum hominum, sive majoris, sive parvulæ quamlibet et recentis ætatis liberari a contagione mortis antiquæ et obligatione peccati, quod prima nativitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum. (1. Tim. 2. 5.)

(Antiquorum fides.) 6. Cujus hominis ejusdemque Dei saluberrima fide, etiam illi justi salvi facti sunt, qui prius quam veniret in (a) carne, crediderunt in carne venturum. Eadem namque fides est et nostra et illorum, quoniam hoc illi crediderunt futurum, quod nos credimus factum. Unde dicit apostolus (2. Cor. 4. 13.) Paulus, *Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundum quod scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur.* (Psal. 115. 1.) Si ergo eumdem Spiritum fidei et illi habebant, qui venturum in carne Christum prænuntiarunt, quem etiam illi, qui cum venisse nuntiarunt, sacramenta esse potuerunt pro temporum diversitate diversa, ad unitatem tamen ejusdem fidei concordissime recurrentia. Scriptum est in Actibus Apostolorum loquente apostolo Petro, *Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum supra collum discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus nos salvos fieri, quemadmodum et illi.* (Act. 15. 10.) Si ergo et illi, id est patres portare jugum Legis veteris non valentes, per gratiam Domini Jesu salvos se fieri crediderunt, manifestum est quod hæc gratia etiam antiquos justos vivere fecit ex fide. Justus enim ex fide vivit. (Rom. 1. 17.)

7. Lex autem subintravit ut abundaret delictum; ut superabundaret gratia, per quam sanaretur delicti abundantia. (Rom. 5. 20.) Si enim data esset Lex quæ vivificare posset, omnino ex Lege esset justitia. (Gal. 3. 21.) (b) Cui tamen bono Lex data sit, consequenter adjunxit dicens, *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* (Lex cui bono data. Ibidem.) Danda itaque fuerat Lex; quæ manifestius sibi ipsum ostenderet hominem, ne superbus animus humanus a seipso se posse esse justum putaret, et ignorans Dei justitiam, id est quæ homini ex Deo est, et suam volens constituere, id est quasi suis viribus partam, justitiæ Dei subjectus non fieret. (Rom. 10. 3.) Oportebat itaque ut addito mandato, cujus vox est, *Non concupisces*, superbo peccatori etiam prævaricationis crimen accederet; atque ita gratiæ medicinam non sanata per Legem, sed convicta infirmitas quæreret. (Exod. 20. 17.) (3. sent. dist. 25. cap. 1.)

8. Proinde cum omnes justi, hoc est veraces Dei cultores, sive ante incarnationem, sive post incarnationem Christi, nec vixerint, nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est gratiæ plenitudo, profecto quod scriptum est, *Non esse aliud nomen sub cœlo, in quo oportet salvos fieri nos;* (Act. 4. 12.) ex illo tempore valet ad salvandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est genus humanum. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* (1. Cor. 15. 22.) Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam, ita in regno vitæ nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes injusti, ita per Christum omnes justi homines. Sicut per Adam omnes mortales in pœna facti sunt filii sæculi, ita et per Christum omnes immortales in gratia fiunt filii Dei.

CAP. III.

9. Cur autem creentur etiam illi, quos Creator (c) præscivit ad damnationem non ad gratiam pertinere, beatus Apostolus tanto succinctiore brevitate, quanto majore auctoritate commemorat. *Deum*, enim dicit, *volentem ostendere iram, et demonstrare potentiam suam attulisse in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, et ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ*, (Rom. 9. 22.) quem superius dixerat tamquam figulum luti ex eadem massa facere, *aliud vas in honorem, aliud in contume-*

(a) MSS. plerique constanter habent, *in carnem*.
(b) Sic MSS. plures melioris notæ: necnon Bad. Am. et Er. At Lov. habet, *Qui tamen quare Lex bona data sit*.

(c) Victorinus codex voluit. Germanensis et Corb. novit.

CLASSIS III. AN. 418.

Injustum si vasa iræ fierent ex massa non damnata.

liam. Merito autem videretur injustum, quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa universa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiunt inde nascendo vasa iræ, pertinet ad debitam pœnam. Quod autem fiunt renascendo vasa misericordiæ, pertinet ad indebitam gratiam.

10. Ostendit ergo Deus iram suam, non utique animi perturbationem, sicut est quæ ira hominis noncupatur, sed justam fixamque vindictam, quia de stirpe inobedientiæ ducitur propago peccati atque supplicii. Et *homo natus ex muliere*, sicut in libro Job scriptum est, *brevis est vitæ et plenus iracundiæ*. (Job. 14. 1. sec. LXX.) Ejus enim rei vas est, qua plenus est: unde iræ vasa dicuntur. Ostendit et potentiam suam, qua bene etiam utitur malis, multa illis naturalia et temporalia bona largiens, eorumque malitiam ad exercendos et comparatione admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias Deo, quod ab eis, non suis meritis, (a) quæ in eadem massa paria fuerunt, sed illius miseratione discreti sunt. Quod maxime apparet in parvulis, de quibus, cum per Christi gratiam renascuntur, et istam vitam in illa tenera ætate finientes in æternam transeunt et beatam, dici non potest quod libero discernantur arbitrio ab aliis infantibus, qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriuntur.

11. Si autem hi soli crearentur ex Adam qui essent per gratiam recreandi, et præter illos, qui in Dei filios adoptantur, nulli alii homines nascerentur, lateret beneficium, quod donaretur indignis; quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. Cum vero adtulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, non solum ostendit iram et demonstravit potentiam suam redhibendo vindictam, et bene utendo non bonis, sed etiam notas fecit divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Ita enim quid præstetur sibi discit gratis justificatus, dum non suo merito, sed gloria largissimæ Dei misericordiæ discernitur a damnato, cum quo eadem justitia fuerat et ipse damnandus.

12. Tam multos autem creando nasci voluit, quos ad suam gratiam non pertinere præscivit, ut multitudine incomparabili plures sint illis, quos in sui regni gloriam filios promissionis prædestinare dignatus est: ut etiam ipsa rejectorum multitudine ostenderetur, quam nullius momenti sit apud Deum justum quantalibet numerositas justissime damnatorum. Atque ut hinc quoque intelligant qui ex ipsa damnatione redimuntur, hoc fuisse debitum massæ illi universæ, quod tam magnæ parti ejus redditum cernerent, non solum in eis, qui originali peccato multa addunt malæ voluntatis arbitrio, verum etiam in tam multis parvulis, qui tantummodo vinculo peccati originalis obstricti, sine gratia Mediatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa justæ damnationis reciperet debitum, nisi ex ea faceret non solum justus, sed etiam misericors figulus alia vasa in honorem secundum gratiam, non secundum debitum; dum et parvulis subvenit, quorum nulla merita dici possunt, et majores prævenit, ut habere aliqua merita possint.

CAP. IV.

13. Quæ cum ita sint, si assertio tua non eo tendit, ut novas animas dicas propter innocentiam novitatis suæ, ante quam ad peccandum libero utantur arbitrio, damnationi originali obnoxias esse non posse; sed eas fide catholica confiteris, etiamsi in illa tenera ætate de corpore exierint, in damnationem perditionis ituras, nisi Sacramento Mediatoris, qui venit quærere et salvum facere quod perierat, liberentur: (Luc. 19. 10.) quære ubi, vel unde vel quando cœperint damnationis meritum habere, si novæ sunt, ita sane ut Deum non facias, nec aliquam naturam, quam non condidit Deus, vel peccati earum vel innocentium damnationis auctorem. Et si inveneris quod te quærere admonui, quod ipse adhuc fateor non inveni, defende quantum potes, atque assere animarum infantium ejusmodi esse novitatem, et nulla propagatione ducantur; et nobiscum quod inveneris fraterna dilectione communica.

14. Si autem non inveneris quare vel quomodo fiant animæ infantium peccatrices, et nihil in se ipsis habentes malitiæ, a quo cogantur ex Adam trahere unde damnentur, cum eas credas non ex illa prima peccatrice propagatas, novas atque insontes includi carne peccati; nec sic jam temere in aliam sententiam tua deflectatur assensio, ut eas ex illa una eredas propagando traduci: ne forte alius invenire possit quod ipse non possis, aut aliquando invenias quod nunc non potueris. Nam et illi qui animas ex una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, corpulentis seminibus exoriri: quo perversius quid dici potest? Neque hoc Tertullianum somniasse mirandum est, qui etiam ipsum creatorem Deum non esse nisi corpus * opinatur. (* Tertull. lib. cont. Praxeam c. 7. Vide Aug. lib. 10. de Genesi ad litt. c. 23.)

15. Qua dementia repulsa a corde atque ore Christiano quisquis animam sicuti est, non esse corpus, sed spiritum confitetur, et tamen in filios ex parentibus duci, in eo quidem nullis coartatur angustiis, quod omnes animas, etiam parvulorum, quos Ecclesia non utique in falsam, sed in veram peccatorum remissionem baptizat, vera fides prædicat trahere originale peccatum propria primi hominis voluntate commissum, et in omnes posteros generatione transmissum, sola regeneratione purgandum: sed cum considerari et pertractari cœperit quid dicatur, mirum si ullus sensus comprehendit humanus, quonam modo tamquam lucerna de lucerna accendatur, et sine detrimento alterius alter inde ignis ex-

(a) Unus Vat. codex, *qui in eadem massa pares fuerunt*. Alter Vat. *quæ ... pariter* etc. Editi, *qui ... paria*. Sed melius MSS. quamplures, *quæ ... paria*; scilicet merita.

CLASSIS III. AN. 418.

sistat, sic anima de anima parentis fiat in prole, vel traducatur in prolem: utrum incorporeum semen animæ, (a) sua quadam occulta et invisibili via seorsum ex patre currat in matrem cum fit conceptus in femina; an, quod est incredibilius, in semine corporis lateat. Cum autem fluunt irrita sine ullis conceptibus semina, utrum semen animæ non simul exeat, an summa celeritate atque atomo temporis unde exierat recurrat, an pereat. Et si perit, quomodo ipsa cujus mortale semen est, immortalis est anima. An immortalitatem tunc accipit, quando formatur ut vivat, sicut justitiam quando formatur ut sapiat. Et quo pacto eam Deus fingat in homine, etiamsi anima seminaliter trahatur ex anima, sicut fingit in homine corporis membra, quamvis corpus seminaliter trahatur ex B corpore. Si enim non etiam spiritalis creatura fingeretur a Deo, non scriptum esset, *Qui fingit spiritum hominis in ipso.* (Zach. 12. 1.) Et in eo quod legitur, *Qui finxit singillatim corda hominum;* (Psal. 32. 15.) si per corda significatæ sunt animæ, fingi eas posse quis dubitet? sed quæritur utrum ex una anima hominis primi: sicut fingit singillatim facies hominum, ex uno tamen corpore hominis primi.

CAPUT V.

16. Cum hæc atque hujusmodi de hac re multa quæruntur, quæ nullo sensu carnis explorari possunt, et a nostra experientia longe remota sunt, atque in abditissimis naturæ finibus latent, non erubescendum est homini confiteri se nescire quod nescit, ne dum se scire mentitur, numquam scire mereatur. C Quis autem negat non unius tantum, sed omnis animæ creatorem Deum atque factorem, nisi qui ejus eloquiis apertissime refragatur? Sine ulla quippe ambiguitate per Prophetam dicit, *Omnem flatum ego feci;* (Isa. 57. 16.) animas videlicet intelligi volens, quod verba consequentia manifestant. Non itaque unum, quem facto ex terra homini primo inspiravit, sed omnem flatum ipse fecit, ipse adhuc facit. Quæritur tamen utrum omnem flatum ex illo uno flatu, sicut omne corpus hominis ex uno illo corpore, faciat: an vero nova quidem corpora faciat ex uno, animas autem novas ex nihilo. Quis enim congrua suis originibus genera rerum etiam de seminibus facit, nisi qui ipsa semina sine seminibus fecit? Sed UBI RES NATURALITER OBSCURA nostrum modulum vincit, et D aperta divina scriptura non subvenit, temere hinc aliquid definire humana conjectura præsumit. Secundum vitas autem, quas proprias habere incipiunt, novos homines dicimus nasci, sive anima, sive corpore. At vero secundum originale peccatum veteres nascuntur; ideo baptismate renovantur.

17. Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in scripturis canonicis comperi. Nam iis qui novas sine ulla propagine asserunt animas fieri, inter testimonia, quibus id aiunt ostendere, ponunt etiam illa duo, quæ paulo A ante commemoravi, *Qui fingit spiritum hominis in ipso:* et, *Qui finxit singillatim corda hominum*, de quibus vides quemadmodum possit a resistentibus responderi. Utrum enim cum fingit ex alio fingat, an ex nihilo, incertum est. Illud tamen inter cetera testimonium videtur esse præcipuum, quod in libro Salomonis Ecclesiastæ legitur, *Et revertetur pulvis in terram, sicut erat; et spiritus revertetur ad Deum, qui dedit eum.* (Eccl. 12. 7.) Sed facillime respondetur, corpus in terram, de qua factum est primum hominis corpus, et spiritus ad Deum, a quo facta est prima hominis anima. Sicut enim nostrum corpus, inquiunt, quamvis ex primo illo corpore propagatum sit, eo tamen redit unde ipsum primum corpus affectum est: sic anima nostra, quamvis B ex illa anima propagata, non ad nihilum, quia immortalis est, sed ad illud redit, a quo ipsa prima anima facta est. Ac per hoc illud quod scriptum est de spiritu cujusque hominis, quod redeat ad Deum, qui dedit eum, non solvit istam obscurissimam quæstionem; quia sive ex illo uno, sive ex nullo alio, Deus utique dedit eum.

18. Itemque illi, qui propaginem animarum inconsiderata temeritate defendunt, inter alia testimonia, quæ suæ caussæ suffragari arbitrantur, nullum quasi manifestius et expressius pro se possunt putare proferendum, quam id quod in Genesi scriptum est, *Omnes autem animæ, quæ introierunt cum Jacob in Ægyptum, qui exierunt de femoribus ejus.* (Gen. 46. 26.) Hoc enim velut evidentissimo testimonio possunt credi animæ in C filios ex parentibus propagari; quoniam satis aperte dictum videtur, animas etiam de femoribus Jacob, non sola exiisse corpora filiorum. Ut eo modo etiam illud intelligi velint a parte totum, quod dixit Adam, cum illi mulier ejus ostenderetur, *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.* (Gen. 2. 23.) Non enim dixit, Et anima de anima mea: sed ita fieri potest ut carne nominata, utrumque intelligatur, sicut hic animas nominavit, et tamen etiam corpora in filiis intelligi voluit.

19. Sed hoc testimonium certe quasi tam clarum atque manifestum enodandæ huic quæstioni non sufficeret, nec si ita legeretur genere feminino, *quæ* exierunt de femoribus ejus, ut animas intelligeremus (b) quæ exierunt. b Ideo D autem non sufficeret, quoniam et animæ nomine corpus solum posse significari, modo quodam locutionis ostenditur, quo significatur per id quod continetur, illud quod continet; sicut sit quidem, *Vina coronant*, (Virg. Æneid. 7.) cum coronarentur vasa vinaria. Vinum enim continetur, et vas continet. Sicut ergo appellamus ecclesiam basilicam, qua continetur populus, qui vere appellatur ecclesia, ut nomine ecclesiæ, id est populi qui continetur, significemus locum qui continet: ita quod animæ corporibus continentur, intelligi corpora filiorum per nominatas animas possunt. Sic enim melius accipitur etiam illud quod Lex (Num. 9. 10. 11.)

(a) MSS. septem, *animæ suæ, quadam* etc.

(b) Sic Bad. Am. Er. et plures MSS. At Lov. *intelligeremus usquequaque exire.*

inquinari dicit eum, qui intraverit super animam mortuam, hoc est super defuncti cadaver, ut nomine animæ mortuæ, mortuum corpus intelligatur, quod animam continebat; quia et absente populo, id est ecclesia, locus tamen ille nihilominus ecclesia nuncupatur. (*Gen.* 46. 26.) Hæc responderentur, si, ut dixi, feminino genere positum esset; *quæ* exierunt de femoribus Jacob, id est quæ animæ. Nunc vero cum masculinum genus sit positum; id est, *qui exierunt de femoribus Jacob;* quis non ita intelligere malit, Omnes animæ eorum, qui exierunt de femoribus ejus, id est animæ hominum: ut etiam sic possint intelligi secundum corpus tantummodo exiisse homines de femoribus patris, quorum erant illæ animæ per quorum numerum intelliguntur tot homines.

CAP. VI.

20. Vellem autem legere libellum tuum cujus mentionem fecisti in litteris tuis, ne forte aliqua ibi testimonia non ambigua posuisti. A me autem cum quæsisset amicus mihi * carissimus (* Marcellinus.) et divinarum studiosissimus litterarum, quid de hac quæstione sentirem, eique remota verecundia, hinc æstus meos et ignorantiam fassus essem, scripsit inde longe trans mare ad doctissimum virum: cui rescripsit * ille, ut potius me consuleret, nesciens quod jam fecerat, nec aliquid a me certum ac definitum audire potuerat. (Hieronymus sup. epist. 165.) Significavit tamen in eadem brevi epistola sua, se potius fieri quam propagari animas credere. Simul etiam admonens animarum propaginem, (quia ipse in Oriente est) Occidentalem Ecclesiam solere sentire. Hac ego majore occasione comperta, scripsi ad eum non brevem * librum, (* Epist. 166.) consulens eum, et petens ut prius me doceat, et tunc ad me mittat quos doceam.

21. Qui liber meus ut non doctoris sed inquisitoris, et potius discere cupientis, apud me legi potest: mitti vero uspiam non debet, vel cuiquam foras dari, nisi cum rescripta Domino adjuvante percepero; id quod ille sentit, promtissime ac libentissime defensurus, si me docere potuerit, quomodo animæ non ex Adam veniant, et tamen ex illo justam sortem damnationis inveniant, nisi ad remissionem peccatorum renascendo perveniant. Absit enim ut credamus vel animas parvulorum in lavacro regenerationis falsam accipere peccatorum mundationem, vel Deum esse, aut aliquam naturam quam non condidit Deus, illius ex qua mundantur inquinationis auctorem. Donec ergo aut ille rescribat, aut ego, si Deus voluerit, aliquo modo discam, si nullam de illa peccatrice originem ducit, quæ caussa sit animæ subeundi originale peccatum, quod necesse est esse in omnibus parvulis; et quo eam nec Deus cogit insontem, quia peccandi auctor non est, nec ulla mali natura, quia non est; nihil tale audeo prædicare.

A 22. Te autem, si libenter vel patienter admittit, carissime frater, admoneo, ne hæresim novam minus cautus incurras, quæ antiquissimæ fidei stabilita molitur fundamenta convellere adversus Dei gratiam disputando, quam Dominus Christus pusillis et magnis ineffabili bonitate largitur: cujus vel auctores, vel certe acerrimi notissimique suasores cum Pelagius et Cælestius exstitissent, conciliorum episcopalium vigilantia in adjutorio Salvatoris, qui suam tuetur Ecclesiam, etiam a duobus venerabilibus antistibus apostolicæ Sedis, papa Innocentio et papa Zosimo, nisi correcti etiam egerint pœnitentiam, toto Christiano orbe damnati sunt. De quibus exempla recentium litterarum, sive quæ B specialiter ad Afros, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem nondum pervenerint, vobis curavimus mitti ab eis fratribus, quibus et has litteras, ut tuæ venerationi dirigerent, didimus. Hi autem non ideo sunt hæretici, quia dicunt animas originem de illa prima peccatrice non ducere, quod vel aliqua fortasse ratione vera dici potest, vel sine fidei labe nesciri: sed hinc conantur efficere (unde omnino apertissimi hæretici judicantur) animas parvulorum nihil mali ex Adam trahere, quod sit lavacro regenerationis expiandum. Nam Pelagii de hac re argumentatio, quæ inter alia ejus damnabilia etiam litteris apostolicæ Sedis adjuncta est, ita se habet. *Si anima*, inquit, *ex tra-* C *duce non est, sed sola caro tantum habet traducem peccati; sola ergo pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima, non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum: quia nulla ratione conceditur, ut Deus qui propria peccata dimittit, unum imputet alienum.*

23. Si ergo ita potes animarum asserere sine ulla propagine novitatem, ut ratione justa et a fide catholica non aliena, etiam sic peccato primi hominis ostendantur obnoxiæ, assere quod sentis ut potes. Si autem non eas aliter potes a propagatione facere alienas, nisi ut simul facias ab omni peccati vinculo liberas, cohibe te ab hujusmodi disputatione omnimodo. Non est enim falsa etiam in parvulorum baptismate remissio (Non exstat hæc epistola.) D peccatorum, nec verbo tenus dicitur, sed veraciter agitur. Nam ut jam verbis utar, quæ in ipsa epistola beatissimi antistitis (a) Zosimi leguntur, (Fidelis Dominus in verbis suis, ejusque baptismus re ac verbis, id est opere, confessione et remissione vera peccatorum, in omni sexu, ætate, conditione generis humani eadem plenitudinem tenet. Nullus enim nisi qui peccati servus est, liber efficitur, nec redemtus dici potest, nisi qui vere per peccatum fuerit ante captivus, sicut scriptum est, *Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis*. (*Johan.* 8. 36.) Per ipsum enim rena-

(a) Zosimus Innocentio Pontifici an. 417. succedens, deluditur aliquamdiu a Pelagianis; verum rescriptis Africanorum Patrum, et habito demum severiori examine, certior factus de ipsorum hæresi, sententiam in eos dicit ante medium an. 418 emissa per universum Christianum orbem Tractoria, ut vocat Mercator in Commonit. c. 3. cujus Tractoriæ fragmentum hic habes, præter alterum perbreve relatum a Prospero in appendice epistolæ Cælestini ad episcopos Galliæ.

CLASSIS III. AN. 418.

» scimur spiritaliter, per ipsum crucifigimur mundo. Ipsius morte mortis ab Adam omnibus nobis introductæ atque transmissæ universæ animæ illud propagine contractum chirographum rumpitur, in quo nullus omnino natorum, antequam per baptismum liberetur, non tenetur obnoxius.) In his verbis apostolicæ Sedis tam antiqua atque fundata certa et clara est catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano.

24. Quoniam ergo morte Christi, non unius aut aliquarum, sed universæ animæ propagine contractum mortis chirographum rumpitur, si potes animas sic alienas a propagine defendere, ut tamen hoc chirographo, quod sola Christi morte rumpendum est, rectissima ratione demonstrentur obstrictæ, nec sua propagine, sed carnis hoc debito juste appareant obligatæ; non solum nemine prohibente defende, verum etiam id nobis quomodo tecum defendere possimus ostende. Si autem aliter non potes, quod de animarum novitate sentis, asserere, nisi ut eas dicas peccato primi hominis non teneri; aut per propaginem non suam, sed carnis, auctore Deo, vel nescio qua mali natura, innocentissimam fieri peccatrices: melius origo animæ latet, dum, tamen eam non dubitemus Dei esse creaturam, quam vel Deus peccati auctor dicatur, vel contra Deum ad aliena mali natura introducatur, vel baptisma parvulorum irritum ducatur.

25. Ut autem et a me tua dilectio de hac quæstione aliquid audiat definitum, non parvi æstimandum, immo præcipue necessarium atque retinendum, quomodolibet se origo habeat animarum, sive ex illa una, sive ex nulla alia propagentur; Mediatoris tamen animam nullum ex Adam traxisse peccatum dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur (a) propagata carne peccati: quanto minus credendum est ex propagine peccatricis animam venire potuisse, cujus caro venit ex virgine, non libidine concepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, non in carne peccati. Si autem peccato primæ animæ peccatricis ideo ceteræ tenentur obnoxiæ, quia ex illa sunt propagatæ, profecto illa quam sibi Unigenitus coaptavit, aut peccatum inde non traxit, aut omnino inde non tracta est. Neque enim non potuit animam sibi trahere sine peccato, qui solvit nostra peccata: aut qui novam creavit ei carni, quam sine parente fecit ex terra, non potuit novam creare carni, quam sine viro sumsit ex femina?

26. Hæc sicut potui, non quidem ad me datis, sed tamen ad carissimos nostros sanctitatis tuæ litteris, non peritia quam desiderasti, sed sollicita dilectione respondi. Si grate accipis et admonitionem fraternam et utilem, non errando, sed prudenter considerando cum Ecclesiæ pace conservas, Deo gratias. Si autem me ista nondum nosse miraris, vel etiam nec miraris, et me aliquid certum de origine animarum salva ista fide quæ certissima atque clarissima est, mutua caritate docere non renuis, multo uberius, Deo gratias. Memor nostri, Domino semper vivas, Domino beatissime et sincera dilectione desiderabilis frater.

EPISTOLA CXCI. *

Sixto presbytero (postea pontifici Romano) qui contra Pelagianos, quibus favisse rumor fuerat, defensionem gratiæ Dei suscepisset, gratulatur, exhortans ut pergat impudentes cohibere, dissimulantibus mederi.

* Alias CIV. quæ autem 191 erat, nunc in Appendice est 10.

Domino venerabili et in Christi caritate suscipiendo sancto fratri et compresbytero SIXTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Ex quo Hipponem litteræ benignitatis tuæ per sanctum fratrem nostrum Firmum presbyterum directæ me absente venerunt, postea quam illas cum remeassem, quamvis jam inde profecto earum perlatore, legere potui, hæc prima eademque gratissima rescribendi occurrit occasio per dilectissimum filium nostrum Albinum acolythum. Quod autem quibus simul scripsisti, tunc non eramus simul, ideo factum est, ut singulorum singulas, non unam amborum epistolam sumeres. A me quippe digressus est perlator hujus per venerabilem fatrem et coepiscopum meum Alypium, qui tuæ sanctitati aliam rescriberet, transiturus; ad quem etiam ipsas, quas ego jam legeram, litteras tuas ipse portavit. Quæ nos quanta lætitia perfuderint, quid homo nitatur loqui, quod non potest eloqui? nec teipsum satis nosse arbitror, sed nobis crede, quantum boni feceris talia nobis scripta mittendo. Sicut enim tu testis es animi tui, ita nos nostri, quemadmodum sit affectus illarum sinceritate luculentissima litterarum. Si enim brevissimam epistolam tuam, quam de hac ipsa re ad beatissimum senem Aurelium per (b) Leonem acolythum direxisti, exsultanti alacritate descripsimus, et quibus poteramus magno studio legebamus, ubi nobis exposuisti, quid de illo perniciosissimo dogmate, vel quid contra de gratia Dei, quam pusillis magnisque largitur, cui est illud inimicissimum, sentias: quanta nos putas ista tua prolixiora scripta vel exsultatione legisse, vel cura, ut legantur, quibus valuimus aliis obtulisse, atque adhuc quibus valemus offerre. Quid enim gratius legi vel audiri potest, quam gratiæ Dei tam pura defensio adversus inimicos ejus ex ore ejus, qui eorumdem inimicorum magni momenti patronus ante jactabatur? Aut unde uberiores Deo debemus agere gratias, quam quod ejus sic defenditur gratia ab eis, quibus

Scripta circa finem an. 418.

(a) MSS. septem *propagatæ carne peccati*; minus bene tametsi vulgata lectio haud satis integra videatur. Forte an post. *tenentur*, supplendum est, *reæ*.

(b) Arbitramur hunc ipsum esse Leonem magnum, qui postea Sixto in Romana sede successit anno 440. Consule Quesnellianam editionem operum Leonis tom. 2. dissert. 1.

CLASSIS III. AN. 418.

datur, adversus eos, quibus vel non datur, vel ingratum est quod datur; quia ut eis gratum sit, occulto et justo judicio Dei non datur?

2. Quapropter, Domine venerabilis, et in Christi caritate suscipiende sancte frater, quamvis optime facias, cum de hac re scribis ad fratres, apud quos se illi de tua solent efferre amicitia; tamen hæc cura major tibi restat, ut non solum salubri severitate plectantur, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini audent garrire liberius, sed etiam (*a*) ii diligentissime caveantur vigilantia pastorali, propter infirmiores et simpliciores dominicas oves, qui eum pressius quidem ac timidius, sed tamen insusurrare non cessant, *penetrantes*, *domos*, sicut ait Apostolus, et cetera quæ sequuntur exercita impietate facientes. (2. Tim. 3. 6.) Nec illi negligendi sunt, qui usque ad profundum silentium supprimunt timore quod sentiunt, sed tamen eamdem perversitatem sentire non desinunt. Nonnulli quippe eorum, antequam ista pestilentia manifestissimo etiam Sedis apostolicæ judicio damnaretur, vobis innotescere potuerunt, quos nunc repente reticuisse perspicitis: nec utrum sanati sint sciri potest, nisi cum non solum dogmata illa falsa tacuerint, verum etiam illis vera contraria, eo quo illa solent studio defensaverint: qui tamen lenius profecto sunt tractandi. Quid enim eos terreri opus est, quos satis territos ipsa taciturnitas monstrat? Nec ideo tamquam sani prætereundi sunt diligentia medicinæ, quorum vulnus in abdito est. Etsi enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt: et quantum existimo, facilius possunt, dum in eis timor severitatis doctorem adjuvat veritatis, ut opitulante Domino, gratia ejus intellecta atque dilecta etiam loquendo expugnent, quod jam loqui non audent.

EPISTOLA CXCII. *

* Alias LXII. quæ autem 192. erat, nunc in Appendice est 11.

Augustinus Cælestino diacono, (postea pontifici Romano) de mutua benevolentia.

Domino venerabili nimiumque desiderabili, sancto fratri et condiacono CÆLESTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

1. QUAMVIS longe absens fuerim, quando per (*b*) Projectum clericum ad me directa Hipponem sanctitatis tuæ scripta venerunt; tamen posteaquam veni, eisque lectis rescriptorum debitorem me factum esse cognovi, reddendi tempus opperiebar: et ecce subito profecturi a nobis carissimi fratris nostri Albini acolythi gratissima occurrit occasio. De tua igitur quæ mihi exoptatissima est salute lætatus, sanctitati tuæ salutationem debitam reddo. SEMPER autem debeo caritatem, quæ sola, etiam reddita, semper detinet debitorem. Redditur enim cum impenditur, debetur autem etiamsi reddita fuerit; quia nullum est tempus quando impendenda jam non sit. Nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: habendo enim redditur, non carendo. Et cum reddi non possit nisi habeatur, nec haberi potest nisi reddatur: immo etiam cum redditur ab homine, crescit in homine; et tanto major adquiritur, quanto pluribus redditur. Quomodo autem negetur amicis, quæ debetur et inimicis? Sed inimicis cauta impenditur, amicis secura rependitur. Agit tamen quantum potest, ut ab his etiam, quibus pro malis bona retribuit, id recipiat quod impendit. OPTAMUS quippe FIERI AMICUM, quem veraciter diligimus inimicum: quia non eum diligimus, nisi velimus bonum; quod utique non erit, nisi amiserit inimicitiarum malum.

2. Non ergo sic impenditur caritas, ut pecunia. Excepto enim quod impendendo illa diminuitur, hæc augetur, etiam illo inter se differunt, quod pecuniam, cui dederimus, tunc ei benevolentiores erimus, si recipere non quæramus: non autem potest esse verus caritatis impensor, nisi fuerit benignus exactor. Quoniam pecunia cum recipitur, accedit cui datur, sed recedit a quo datur: caritas vero non solum apud eum crescit, qui hanc ab eo quem diligit, exigit, etiamsi non recipit: sed etiam ille, a quo eam recipit, tunc incipit habere cum reddit. Proinde, Domine frater, mutuam tibi caritatem libens reddo, gaudensque recipio. Quam recipio adhuc repeto; quam reddo adhuc debeo. Unum enim magistrum apud quem condiscipuli sumus, per ejus Apostolum dociles audire debemus præcipientem ac dicentem, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* (Rom. 13. 8.)

EPISTOLA CXCIII. *

* Quæ porro 193. erat, nunc in Appendice est 12.

Augustinus Mercatori excusans cur ad ipsius priores litteras nondum responderit, ostendensque Pelagianos in quæstione de baptismo parvulorum hoc ipso esse prope convictos, quod fatentur parvulos quodammodo credere per eos, a quibus baptizandi offeruntur. Deinde eosdem ex Enochi et Eliæ ante obitum translatione, sive ex fidelium vivorum ad Christi adventum raptu, frustra contendere mortem non esse pœnam peccati.

Prodit nunc primum ex pervetusto codice monasterii S. Bertini in Belgio.

Domino dilectissimo et in Christi membris sincerissima caritate prædicando filio (*c*) MERCATORI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore. CAPUT I.

1. LITTERÆ dilectionis tuæ, quas prius absente missas apud Carthaginem accepi, tan-

(*a*) MSS. quinque: *ii vigilantissime caveantur diligentia pastorali.*

(*b*) In MSS. quatuor Gallicanis, *Protectum.* In iisdem paulo post nec non in duobus Vaticanis pro, *Albini*, scribitur *Alvini.*

(*c*) Hic ipse est dubio procul, cui Mario prænomen fuit, auctor vulgarorum recens opusculorum contra Pelagianos. Porro epistolam hanc recensuit Possidius in

CLASSIS III AN. 418.

to me affecerunt gaudio, ut etiam in posterioribus te succensentem, quod tibi non rescripserim, gratissime acceperim. Ipsa quippe indignatio tua non erat simultatis initium, sed indicium caritatis. Ut autem a Carthagine non rescriberem, non occasio defuit perlatorum, sed alia magis urgentia, donec inde proficisceremur, nos occupatissimos et intentissimos continebant. Cum vero inde digressi sumus, per-
a reximus usque ad (a) Mauritaniam Cæsariensem, quo nos ecclesiastica necessitas traxit, per quas totas terras cum intentionem nostram huc atque illuc, quæ ingerebantur sensibus diversa raptarent, nullius ut tibi rescriberem adfuit admonitoria instantia, nulla occurrit opportunitas perlatoris. Deinde remeans alias apud nostros jam querela exasperatas litteras tuæ sinceritatis inveni, et alium adversus novos hæreticos librum refertum sanctarum testimoniis scripturarum; quibus lectis excursisque, etiam illis quæ primum miseras, quia et carissimi fra-
b tris nostri (b) Albini ecclesiæ Romanæ Acolythi opportunissima se offerebat occasio, rescribendum fuit.

2. Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi, vel ad me consideranda tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam, vel superba vanitate contemnam: præsertim cum mihi de te gaudium tanto majus sit, quanto magis inopinatum improvisumque provenit. Fateor enim tantum te profecisse nesciebam. Et quid nobis esse debet optatius, quam ut abundent, qui errores infestantes catholicam fidem, et insidiantes infirmis ineruditisque fratribus usquequaque redarguant, et Ecclesiam Christi adversus profanas vocum novitates acriter fideliterque defendant; quandoquidem sicut scriptum est, *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.* (Sap. 2. 26.) Inspexi ergo cor tuum in scriptis tuis, quantum potui, et inveni amplectendum, et hortandum ut perseverantissima diligentia in anteriora te extendas, adjuvante Domino, vires tuas, qui tibi eas quas nutriret dedit.

CAPUT II.

3. Nos autem parum veritati propinquarunt in quæstione de baptismo parvulorum, quos devios in viam revocare conamur, cum infantem quamlibet recenti partu matris effusum, tamen per eos, a quibus baptizandus offertur, credere confitentur. Cum enim dicunt, sicut scribis, non infantes ita credere in remissionem peccatorum, (V. infra in epist. 194. cap. 10. n. 45.) tamquam et illis remittantur, quos nullum putant habere peccatum; sed (quia ipsi quoque idem lavacrum percipiunt, quo fit, in quibuscumque fit, remissio peccatorum) hanc fieri cre-

A dere in aliis, quæ non fit in eis: cum ergo dicunt, *Non ita credunt, sed ita credunt;* profecto eos non ambigunt credere. Audiant itaque Dominum, *Qui credit in Filium, habet vitam æternam; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.* (Johan. 3. 36.) Quapropter infantes, quia per alios fiunt credentes, a quibus baptizandi offeruntur; per illos utique sunt increduli, si apud tales sunt, qui eos, dum nihil prodesse credunt, offerendos esse non credunt: ac per hoc si per credentes credunt, et habent vitam æternam; profecto per incredulos increduli sunt, et non videbunt vitam, sed ira Dei manet super eos. Non enim dictum est, venit super eos, sed *manet super eos;* quia ex origine erat jam in eis, nec omnino nisi gratia
B Dei per Jesum Christum Dominum nostrum aufertur ab eis. De hac ira legitur etiam in libro Job, *Homo natus ex muliere, brevis vitæ et plenus iracundiæ.* (Job. 14. 1. sec. LXX) Unde igitur ira Dei super innocentiam parvuli, nisi originalis sorte ac sorde peccati? de qua in eodem libro itidem scriptum est, *non esse ab hac mundum nec infantem, cujus est unius diei vita super terram.* (Ibid. 5.)

4. Non ergo in istis nihil egit quod adversus eos instantissime disputatur, et eorum auribus catholicæ voces hinc atque inde circumsonant: quandoquidem volentes argumentari contra sacramenta Ecclesiæ, confessi sunt tamen parvulos credere. Non eis ergo promittant vitam, etiamsi non fuerint baptizati; de qua enim alia vita dicitur, *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam?*
C Nec eos a regno cælorum sic fateantur alienos, ut tamen a damnatione defendant. Nam quid nisi damnatio significatur per iram, quam Dominus super non credentem manere testatur? Multum prorsus accessum est, et sine scrupulosa conflictatione caussa finita est. Si enim concedunt parvulos credere, procul dubio sicut eos tenet illa sententia, *Qui non renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum:* (Johan. 3. 5.) Sic etiam ista quæ ejusdem Domini est, *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit: qui autem non crediderit condemnabitur:* (Marc. 16.) Quia ergo cum parvuli baptizantur, fatentur isti eos credentes, damnari non dubitent non credentes: et audeant jam dicere, si possunt, a justo Deo damnari nihil mali ex origine tra-
D hentes, et peccati contagium non habentes.

CAP. III.

5. ILLUD vero quod in litteris tuis commemorasti objicere nobis Enoch et Eliam quod mortui non fuerint, sed cum suis corporibus ex ista hominum conversatione translati, quid eos ad hoc unde agitur adjuvet, non intelligo. Ut enim o-

indiculoe. 4. Ejusdemque tertiam partem transtulit Augustinus in librum *de octo Dulcitii quæstionibus* proxime ad hæc verba q. 3. *De illis autem qui rapientur in nubibus, in quadam epistola, quam scripsi ad filium meum nomine Mercatorem,* proculdubio notissimum vobis. (sic porro legitur in omnibus MSS. non autem sicuti hactenus excusi habuerant, *quæ incipit. Procul dubio notissimum vobis etc.*) *cum me consuluisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse peccato retributam, quatenus disputaverim, in subditis lege. Illi autem, inquam, de quibus,* et cetera quæ hic repræsentantur e cap. 4. usque ad finem epistolæ.

(a) Suscepti a se in Mauritaniam Cæsariensem itineris meminit Augustinus supra initio epist. 190 et in lib 2. Retract. c. 51. nec non Possidius c. 14. quibus ex locis constare potest hanc epistolam datam fuisse sub finem an. 418.

(b) Hic ipse perlator fuit superiorum litterarum ad Sixtum et ad Cœlestinum: unde conjecturam capere licet Mercatorem id temporis apud Romam cum illis egisse.

CLASSIS III. AN. 418.

A mittam quod ipsi quoque morituri postea perhibentur, sicut plerique exponunt Apocalypsim Johannis de duobus illis Prophetis, de quibus, tacitis eorum nominibus, loquitur, quod isti duo sancti cum suis tunc corporibus apparebunt, in *Apoc. 11. 7.* quibus nunc vivunt, ut etiam ipsi quemadmodum ceteri Martyres pro Christi veritate moriantur: ut ergo hoc omittam, ista quæstione dilata, quomodolibet sese habeat, quid istos adjuvat quæso te? Neque enim hinc ostendunt non propter peccatum homines secundum corpus mori. Nam si Deus, qui tam multis fidelibus suis donat ipsa peccata, voluit quibusdam etiam istam pœnam donare peccati; qui nos sumus qui respondeamus Deo, cur alius sic, alius autem sic?

6. Dicimus ergo quod apertissime Apostolus *Rom. 8. 11.* ait, *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter justitiam: Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Christum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* B Nec tamen ista sic dicimus, ut negemus Deum posse, in quibus voluerit, nunc facere sine morte, quod sine dubitatione credimus in tam multis facturum esse post mortem. Nec ideo tamen illud *Rom. 5. 12.* falsum erit, quod *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit.* Hoc enim dictum est, quia nisi per peccatum mors intrasset, nulla mors esset. Nam et cum dicimus, Omnes propter peccata mittuntur in gehennam, C numquid ideo falsum dicimus, quia non omnes homines mittuntur in gehennam? Illud quippe ideo verum est, non quia omnis homo mittatur, sed quia nullus nisi peccatorum meritis mittitur. Talis est e contrario etiam illa sententia, *Per* *Rom. 5. 18.* *unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* Non enim omnes homines pertinent ad justificationem Christi: sed hoc dictum est, quia nemo justificatur nisi per Christum.

7. Magis ergo illa quæstio non immerito movet, cur pœna peccati peccato non remanente remanet; id est si mors etiam corporis pœna peccati est, ista potius aliqua quæstio est, cur moriatur infans cum fuerit baptizatus; quam cur mortuus non sit Elias cum fuerit justificatus. Illius enim finito peccato movet cur secuta sit pœna peccati; D hujus etiam finito peccato movere non debet si non sequatur pœna peccati. Si ergo illam quæstionem de morte baptizatorum, cur facta abolitione peccati, sequatur tamen quædam *Lib. 2. cap. 30 etc.* pœna peccati, in libris *de baptismo parvulorum*, quos tibi scio esse notissimos, quantum potuimus, Domino adjuvante, dissolvimus: quanto minus ista movere nos debet ubi dicitur, Quare justus Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est? quasi diceretur, Quare peccator Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est?

8. Nisi forte aliud ex alio movent et dicunt, Si Enoch et Elias usque adeo non habebant peccatum, ut nec mortem, quæ peccati est pœna, paterentur; quomodo nemo hic vivit sine pec-

A cato? Quasi non eis probabilius respondeatur, ideo quos finitis peccatis voluit Dominus vivere, non hic permissi sunt vivere, quoniam hic quisquam sine peccato non potest vivere. Sed hæc atque hujusmodi adversus istos dici potuerunt, si pro certo aliunde convincerent illos numquam esse morituros. Cum vero id docere non possint, meliusque illos venturos esse credatur ad mortem, nihil est cur eos velint nobis objicere causæ suæ nulla ex parte aliquid profuturos.

CAP. IV.

9. * Illi autem de quibus dixit Apostolus, cum loqueretur de resurrectione mortuorum, *Et nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et ita semper cum Domino erimus*; *1. Thes. 5. 17.* adferunt quidem aliquid quæstionis, sed per seipsos, non B propter istos. Nam etsi non sunt etiam ipsi morituri, quid istos adjuvent omnino non video, cum talia de his dici possint, qualia de illis dicta sunt duobus. Sed revera quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur adserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repertos in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam ceteris datur, repente mutandos, et simul *cum illis rapiendos* sicut dicit, *in nubibus:* nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare.

* Reliqua exstabant in lib. de octo Dulcitii quæstionibus q. 3.

10. Sed vellem hinc potius audire doctiores, ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente vivificatos ad vitam perpetuam transituros dicere inveniatur Apostolus, *Stulte, tu* *1. Cor. 15. 36.* C *quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.* Nam et illud quod in plerisque codicibus legitur, *omnes resurgemus*, unde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, *omnes dormiemus*, multo facilius *Ibid. v. 51.* et apertius id cogit intelligi: et si quid aliud tale in sanctis litteris invenitur, ad id videtur impellere ut nullus hominum existimetur immortalitatem, nisi mors præcesserit, adepturus. Proinde ubi dixit Apostolus, *Et nos vi-* *1. Thes. 4. 15. etc.* *ventes, qui reliqui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui ante dormierunt. Ipse enim Dominus in jussu, in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo: et mortui in Christo resurgent primi; deinde nos viventes, qui* D *reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et ita semper cum Domino erimus.* Vellem, sicut dixi, de his audire doctiores, et si modo potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui vivunt, vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus indociles esse doctores: et certe MELIUS HOMO corrigitur parvus quam frangitur durus: cum iis quæ scripsimus, ita nostra vel aliorum exerceatur, et erudiatur infirmitas, ut tamen in eis nulla velut canonica constituatur auctoritas.

11. Si enim in his verbis Apostoli nullus alius sensus potuerit reperiri, et hoc eum intelligi

CLASSIS III. AN. 418.

voluisse claruerit, quod videntur verba ipsa clamare; id est quod futuri sint in fine sæculi et in adventu Domini, qui non exspolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale a vita: huic sententiæ procul dubio conveniet quod in regula fidei confitemur, venturum Dominum, judicaturum vivos et mortuos; ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis judicandi sint justi et injusti; sed vivos quos nondum exisse, mortuos autem quos jam exisse de corporibus adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit, illa verba excutienda erunt, quomodo sic accipiemus, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*; et *omnes resurgemus*, sive, *omne dormiemus*, ut non adversentur huic sententiæ, qua quidam creduntur etiam cum suis B corporibus in æternum, non degustata morte, victuri.

Regula fidei.

1. Cor. 15. 36

Ibid. 51.

12. Sed utrumlibet horum veracior et perspicacior intellectus inveniatur, quid ad caussam pertinet istorum, sive omnes debita morte plectantur, sive aliquibus ab hac conditione parcatur; cum tamen constet mortem non solum animæ, verum etiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset, ut gratiæ mirabiliore virtute justos a morte ad æternam beatitudinem reviviscere, quam in mortis experientiam non venire? Hæc propter illos, de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint; quamvis eos jam non existimem dicere, etiamsi non peccasset Adam, fuisse vel corpore moriturum.

13. Celerum quod adtinet ad quæstionem re- C surrectionis, propter illos, qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine media morte transituri, inquisitio diligentior adhibenda est; et si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse cogitare potuisti, sive adhuc audire, aut legere, aut cogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim (quod confitendum est caritati tuæ) plus amo discere quam docere. Nam hoc admonemur etiam dicente apostolo Jacobo, *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum*. Ut ergo discamus, invitare nos debet suavitas veritatis; ut autem doceamus, cogere necessitas caritatis: ubi potius optandum est ut transeat ista necessitas, qua hominem do- D cet aliquid homo, ut simus omnes docibiles Dei; quamvis hoc simus cum ea, quæ ad veram pietatem pertinent, discimus, etiam quando illa docere videtur homo. Quia neque qui plantat est aliquid neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus. Cum itaque si Deus incrementum non daret, nihil essent Apostoli plantatores et rigatores; quanto magis ego vel tu, vel quilibet hujus temporis homines, quando nobis videmur esse doctores?

Jac. 1. 19.

1. Cor. 3. 7.

A

EPISTOLA CXCIV. *

Augustinus Sixto Romano presbytero (et postea Pontifici) instruens illum adversus Pelagianorum argumenta.

CLASSIS III. AN. 418.

* *Alias CV. quæ autem 194. erat, nunc in Appendice est 13.*

Domino in Domino dominorum dilectissimo, sancto fratri et compresbytero SIXTO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiores epistolas.

CAPUT I.

1. In epistola, quam per carissimum fratrem nostrum (a) Albinum acolythum misi, prolixiorem me missurum esse promisi per sanctum fratrem et compresbyterum nostrum Firmum, qui nobis litteras adtulit sinceritatis tuæ, plenas sinceritate fidei tuæ, quæ nobis tantum gaudium B contulerunt, quantum magis possumus habere quam dicere. Quod enim fatendum est caritati tuæ, tristes eramus nimis, cum fama jactaret inimicis Christianæ gratiæ te favere. Sed ut hæc tristitia de nostris cordibus tergeretur, primo te priorem anathema eis in populo frequentissimo pronuntiasse eadem fama non tacuit. Deinde cum litteris * apostolicæ Sedis de illorum damnatione ad Africam missis, tuæ quoque litteræ ad venerabilem senem Aurelium consequutæ sunt; quæ tametsi breves erant, tuum tamen vigorem adversus eorum errorem satis indicabant. Nunc vero cum apertius et latius quid de illo dogmate contraque sentires, in litteris tuis fides ipsa nobiscum Romanæ ecclesiæ loqueretur, cui potissimum beatus apostolus Paulus, de gratia Dei C per Jesum Christum Dominum nostrum, multa et multipliciter est loquutus, non solum illud omne tristitiæ nubilum fugit de cordibus nostris; sed etiam tantum ibi lætitiæ lumen infulsit, ut nihil egisse in nobis videretur ille mæror et timor, nisi successorum ampliorem flagrantiam gaudiorum.

* Zosimi.

2. Itaque frater carissime, quamvis non te videamus oculis carnis, animo tamen in fide Christi, in gratia Christi, in membris Christi tenemus, amplectimur, osculamur, et remeante a nobis ad te nostrorum invicem colloquiorum sanctissimo et fidelissimo perlatore, quem voluisti esse apud nos non solum advectorem scriptorum tuorum, verum etiam narratorum testemque factorum, rescripta persolvimus, ut aliquanto diu- D tius tecum sermocinamur, admonentes, ut docendis instes, quibus terrendis satis quantum comperimus institisti. Sunt enim quidam, qui justissime damnatas impietates adhuc liberius defendendas putant: et sunt qui occultius penetrant domos, et quod in aperto jam clamare metuunt, in secreto seminare non quiescunt. Sunt autem, qui omnino siluerunt magno timore compressi, sed adhuc corde retinent quod ore jam proferre non audent; qui tamen esse possunt fratribus ex priore ipsius dogmatis defensione notissimi. Proinde alii severius coercendi, alii vigilantius vestigandi, alii tractandi quidem lenius,

(a) Editi: *In Epistola quam*. Expungenda est particula, *in*, quæ abest a MSS. Enim vero de prolixiore Epistola, quam se pollicitum esse dicit Augustinus, nihil habetur in ea, quæ per Albinum transmissa fuit.

CLASSIS III. AN. 418.

sed non segnius sunt docendi, ut si non timentur ne perdant, non tamen negligantur ne pereant.

CAPUT II.

3. Quos enim putant auferri sibi liberum arbitrium, si nec ipsam bonam voluntatem sine adjutorio Dei hominem habere consenserint: non intelligunt non se firmare humanum arbitrium, (a) sed impellere ut per inania feratur, non in Domino tamquam in petra stabili collocetur. *Paratur enim voluntas a Domino.*

4. Quod autem personarum acceptorem Deum se credere existimant, si credant quod sine ullis præcedentibus meritis, cujus vult miseretur, et quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit: parum attendunt quod debita reddatur pœna damnato, indebita gratia liberato, ut nec ille se indignum queratur, nec dignum se iste glorietur; atque ibi potius acceptionem nullam fieri personarum, (b) ubi una eademque massa damnationis et offensionis involvit, ut liberatus de non liberato discat, quod etiam sibi supplicium conveniret, nisi gratia subveniret. Si autem gratia, utique nullis meritis reddita, sed gratuita bonitate donata.

Prov. 8, sec. LXX.

5. *Sed injustum est*, inquiunt, *in una eademque mala caussa hunc liberari, illum puniri.* Nempe ergo justum est utrumque puniri. Quis hoc negaverit? Agamus ergo gratias Salvatori, dum nobis non redditum cernimus, quod in damnatione similium etiam nobis debitum fuisse cognoscimus. Si enim omnis homo liberaretur, utique lateret quid peccato per justitiam debeatur: si nemo, quid gratia largiretur. Ut ergo in hac difficillima quæstione verbis potius utamur Apostoli; *Volens Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: et ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ:* cui non potest figmentum dicere, Quare sic me fecisti? cum habet potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Ubi quia universa ista massa merito damnata est, contumeliam debitam reddit justitia, honorem donat indebitum gratia, non meriti prærogativa, non fati necessitate, non temeritate fortunæ; sed altitudine divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei: quam non aperit, sed clausam miratur Apostolus, clamans, *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

Rom. 9. 22.

Massa vitiata.

Rom. 11. 33.

CAP. III.

6. Nolunt autem, ut sit ipsi gloria in justificandis impiis gratuita gratia, qui ejus ignorantes justitiam, suam volunt constituere: vel jam conclamantium religiosorum et piorum vocibus pressi, ita se fatentur ad habendam seu faciendam justitiam divinitus adjuvari, ut sui præcedat aliquid meriti, quasi priores volentes dare ut retribuatur eis ab illo, de quo dictum est, *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei:* (c) et suo putantes præire merito illum, de quo audiunt, aut potius audire nolunt, *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.* Quarum autem divitiarum est altitudo sapientiæ et scientiæ ejus, ex his sunt divitiæ gloriæ ejus in vasa misericordiæ, quæ vocat in adoptionem; quas divitias notas vult facere etiam per vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et quæ sunt viæ investigabiles, nisi de quibus in Psalmo canitur, *Universæ viæ Domini misericordia et veritas?* Igitur investigabiles sunt misericordia et veritas ejus; quoniam cujus vult miseretur, (d) non justitia, sed misericordiæ gratia; et quem vult obdurat, non iniquitate, sed veritate vindictæ. Quæ tamen misericordia et veritas ita sibi occurrunt, quia scriptum est, *Misericordia et veritas obviaverunt sibi;* ut nec misericordia impediat veritatem, qua plectitur dignus, nec veritas misericordiam qua liberatur indignus. Quæ igitur sua merita jactaturus est liberatus, cum si digna suis meritis redderentur, non esset nisi damnatus? Nullane igitur sunt merita justorum? Sunt plane, quia justi sunt. Sed ut justi fierent, merita non fuerunt. Justi enim facti sunt, cum justificati sunt: sed sicut dicit Apostolus, *Justificati gratis per gratiam ipsius.*

Rom. 11. 35.

Ps. 24. 10.

Ibid. 84. 11.

Rom. 3. 24.

7. Cum igitur huic gratiæ inimici infestique sint isti, Pelagius tamen in ecclesiastico judicio * Palæstino (non enim aliter inde impunitus exiisset,) anathematizavit eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita dari. Sed nihil aliud in eorum etiam posterioribus disputationibus invenitur, quam meritis dari eam gratiam, de cujus commendatione maxime ad Romanos apostolica epistola loquitur, ut inde se prædicatio ejus velut a capite orbis toto orbe diffunderet: ea est enim qua justificatur impius, id est fit justus qui prius erat impius. Et ideo percipiendæ hujus gratiæ merita nulla præcedunt, quoniam meritis impii, non gratia, sed pœna debetur. Nec ista esset gratia, si non daretur gratuita, sed debita redderetur.

* Diospolitano.

8. Sed cum ab istis quæritur, quam gratiam Pelagius cogitaret sine ullis præcedentibus meritis dari, quando anathematizabat eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari: respondent sine ullis præcedentibus meritis gratiam ipsam humanam esse naturam, in qua conditi sumus. Neque enim antequam essemus, mereri aliquid poteramus ut essemus. Abjiciatur a Christianorum cordibus ista fallacia: (e) nam omnino non istam gratiam commendat Apostolus, qua creati sumus ut homines essemus, sed

Quæ gratia ab Apostolo commendata.

(a) MSS. tres, *infirmare.* Alii totidem, *instare.*
(b) Unus e Vat. MSS. *ubi omnes una.*
(c) MSS. novem: *et sua putares præire* merita ad illum.

(d) Sic Bad. Am. et Er. At Lov. *non justitiæ sed misericordiæ gratia.* MSS. plerique, *non justitia, sed misericordiæ gratia.*
(e) MSS. *Non omnino, non istam.*

CLASSIS III. AN. 418.

qua justificati cum mali homines essemus. Ista est enim gratia per Jesum Christum Dominum nostrum. Etenim Christus nos pro nullis ut homines conderentur, sed pro impiis mortuus est ut justificarentur: jam quippe homo erat qui
Rom. 7. 24. dicebat, *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.*

9. Possunt quidem dicere remissionem peccatorum esse gratiam, quæ nullis præcedentibus meritis datur. Quid enim habere boni meriti possunt peccatores? Sed nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat. Neque enim nullum est meritum fidei,
Luca 18. 19. qua fide ille dicebat; *Deus propitius esto mihi peccatori*: et descendit justificatus merito fidelis (a) humilitatis, quoniam qui se humiliat exaltabitur. Restat igitur ut ipsam fidem, unde omnis justitia sumit initium, propter quod dicitur
Cant. 4. sec. LXX. ad Ecclesiam in Cantico canticorum, *Venies et pertransies ab initio fidei*: restat, inquam, ut ipsam fidem non humano, (b) quod isti extollunt, tribuamus arbitrio, nec ullis præcedentibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quæcumque sunt merita; sed gratuitum donum Dei esse fateamur, si gratiam veram, id est sine meritis cogitamus. Quia sicut in eadem epistola legitur, *Deus unicuique partitur mensuram fidei.*
Rom. 12. 3. Opera quippe bona fiunt ab homine; fides autem fit in homine, sine qua illa a nullo fiunt homine. Omne enim quod non est ex fide peccatum est.
Rom. 14.23.

10. Quapropter ne se vel ipsius orationis meritum extollat, etiamsi ad vincendas temporalium rerum cupiditates, et diligenda bona æterna atque ipsum fontem omnium bonorum Deum, adjutorium datur oranti, fides orat quæ data est non oranti, quæ utique nisi data esset, orare
Rom. 10.14. non posset. Quomodo enim invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt? quomodo audient, sine prædicante? Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Proinde minister Christi hujus fidei prædicator, secundum gratiam quæ data est illi plan-
1. Cor. 3. 7. tator est et rigator. Nec tamen qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus, qui unicuique partitur mensuram fi-
Eph. 6. 23. dei. Unde et alibi dicitur, *Pax fratribus et caritas cum fide*: quam ne sibi tribuerent continuo subjunxit, *a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*: quia nec omnium est fides, qui audiunt verbum, sed quibus Deus partitur mensuram fidei: sicut nec omnia germinant quæ plantantur et rigantur, sed quibus Deus dat incrementum. Cur autem ille credat, ille non credat, cum ambo idem audiunt, et si miraculum in eorum conspectu fiat, ambo idem vident; altitudo est divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, cujus inscrutabilia sunt judicia, et apud quem non est iniquitas, dum cujus vult miseretur, et quem vult obdurat: neque enim propterea sunt ista injusta, quia occulta.

11. Deinde post remissionem peccatorum, nisi mundatam domum habitet Spiritus-sanctus, nonne cum aliis septem redit spiritus immundus, et erunt novissima hominis illius pejora quam erant prima? Ut autem habitet Spiritus-sanctus, nonne ubi vult spirat, et caritas Dei, sine qua nemo bene vivit, diffunditur in cordibus nostris, non a nobis, sed per Spiritum-sanctum qui datus est nobis? Hanc enim fidem Apostolus definivit, dicens, *Neque circumcisio est aliquid, neque præputium; sed fides, quæ per dilectionem operatur*. Ista quippe fides est Christianorum, non dæmoniorum: nam et dæmones credunt et contremiscunt, sed numquid et diligunt? Nam si non crederent, non dicerent, *Tu es sanctus Dei*: vel, *Tu es Filius Dei*. Si autem diligerent, non dicerent, *Quid nobis et tibi?*

Matt. 12. 45. John. 3. 8. Rom. 5. 5.

Gal. 5. 6.

Jac. 2. 19.

Lucæ 4. 41. Lucæ 8. 28. Matt. 8. 29.

12. Fides igitur ad Christum nos trahit, quæ nisi desuper gratuito munere nobis daretur, non ipse diceret, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, attraxerit eum*. Unde et paulo post ait, *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt*. Deinde Evangelista subjungit, *Sciebat enim ab initio Jesus qui essent credentes, et quis esset traditurus eum*. Et ne quisquam existimaret credentes sic ad ejus præscientiam pertinere, quomodo non credentes, id est ut non eis fides ipsa desuper daretur, sed tantummodo voluntas eorum prænosceretur, mox adjecit atque ait, *Et dicebat, Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo*. Hinc erat quod eorum, qui audierant loquentem de carne sua et sanguine suo, quidam scandalizati abscesserunt, quidam credendo manserunt: quia nemo potest venire ad illum, nisi cui datum est a Patre, ac per hoc et ab ipso Filio, et a Spiritu-sancto. Neque enim separata sunt dona vel opera inseparabilis Trinitatis; sed Filius sic honorans Patrem, non affert ullius distantiæ documentum, sed magnum præbet humilitatis exemplum.

John. 6. 44. Ibid. 64. v. 65. John. 6. 66.

13. Hic iterum isti liberi arbitrii defensores, immo deceptores quia inflatores, et inflatores quia præsumtores, non adversum nos, sed adversus Evangelium locuturi, quid aliud dicunt quam id quod Apostolus sibi, quasi a talibus diceretur, objecit? *Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur, Nam voluntati ejus quis resistit?* Hanc contradictionem sibimetipsi tamquam ab altero opposuit, velut ex eorum voce qui nolunt accipere quod superius dixerat, *Ergo cujus vult miseretur, et quem vult obdurat*. Talibus itaque dicamus cum Apostolo, non enim melius illo invenire possumus quid dicamus, *O homo, tu qui es qui respondeas Deo?*

Rom. 9. 19. Ibid. 18. Ibid. 20.

14. Quærimus namque meritum obdurationis, et invenimus. Merito namque peccati universa

(a) Bad. Am. et Er. *fidelis humilitatis*: quibus consentiunt MSS. septem.

(b) Sic MSS. plures. At editi habent, quo isti extolluntur.

CLASSIS III. AN. 418.

1. sent. dist. 40. c. Quicumque.

massa damnata est; NEC OBDURAT DEUS impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni sunt, nec merentur: at potius ut non impertiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Quærimus autem meritum misericordiæ, nec invenimus, quia nullum est, ne gratia evacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur.

15. Si enim dixerimus fidem præcessisse, in qua esset meritum gratiæ, quid meriti habebat homo ante fidem, ut acciperet fidem? (1. Cor. 4. 7.) Quid enim habet quod non accepit? Si autem accepit, quid gloriatur quasi non acceperit? Sicut enim non haberet homo sapientiam, intellectum, consilium, fortitudinem, scientiam, pietatem, timorem Dei, nisi secundum propheticum eloquium accepisset Spiritum sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis ac timoris Dei (Isai. 11. 2.): sicut non haberet virtutem, caritatem, continentiam, nisi accepto Spiritu, de quo dicit Apostolus, *Non enim accepistis Spiritum * timoris, sed virtutis et caritatis et continentiæ*: ita non haberet fidem nisi accepisset Spiritum fidei, de quo idem ipse dicit, *Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundum quod scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur.* Non autem merito accepisse, sed misericordia ejus, qui cujus vult miseretur, manifestissime ostendit, ubi de seipso ait; *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem.*

* Longe aliter Rom. 8. 15. qui locus profertur infra n. 17. — 2. Cor. 4. 13. — Psal. 115. 10. — 1. Cor. 7. 25. — 1. Tim. 1. 13.

CAP. IV.

16. Si dixerimus meritum præcedere orationis, ut donum gratiæ consequatur, impetrando quidem oratio quidquid impetrat, evidenter donum Dei esse ostendit, ne homo existimet a seipso sibi esse quod si in potestate haberetur, non utique posceretur: verumtamen ne saltem orationis putarentur præcedere merita, quibus non gratuita daretur gratia, sed jam nec gratia esset, quia debita redderetur, etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. *Quid enim oremus*, ait Doctor gentium, *sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Quid est autem, *interpellat*, nisi interpellare nos facit? Indigentis enim certissimum indicium est interpellare gemitibus. Nullius autem rei esse indigentem fas est credere Spiritum-sanctum. Sed ita dictum est *interpellat*, quia interpellare nos facit, nobisque interpellandi et gemendi inspirat affectum: sicut illud in Evangelio, *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Neque enim et hoc ita fit de nobis tamquam nihil facientibus nobis. Adjutorium igitur Spiritus-sancti sic expressum est, ut ipse facere diceretur, quod ut faciamus facit.

V. De gratia et lib. arbit. cap. 30 31 et 32. — Rom. 8. 26. — Mat. 10. 20.

17. Nam non esse intelligendum spiritum nostrum, de quo dictum est, *interpellat gemitibus inenarrabilibus*, sed Spiritum-sanctum, quo nostra infirmitas adjuvatur, satis ipse demonstrat Apostolus: inde enim cœpit, *Spiritus*, inquit, *adjuvat infirmitatem nostram;* deinde ita subjunxit, *Quid enim oremus, sicut oportet, ne-*

Rom. 8. 26. — Ibid.

A *scimus:* et cetera. De hoc quippe Spiritu apertius alibi dicit, *Non enim accepistis spiritum servitutis, iterum in timore; sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, Abba, Pater.* Ecce hic non dixit quod ipse Spiritus clamet orando; sed *in quo clamamus, Abba, Pater.* Alio tamen loco ait, *Quoniam filii Dei estis, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater.* Non hic ait, *in quo clamamus:* sed ipsum Spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur ut clamemus: sicut sunt illa, *Ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus:* et, *Spiritus Patris vestri est, qui loquitur in vobis.*

CLASSIS III. AN. 418. — Rom. 15. — Gal. 4. 6. — Rom. 8. 26. — Mat. 10. 20.

B 18. Sicut ergo nemo recte sapit, recte intelligit, recte consilio ac fortitudine prævalet, nemo scienter pius est, vel pie sciens, nemo timore casto Deum timet, nisi acceperit Spiritum sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis et timoris Dei: nec habet quisquam virtutem veram, caritatem sinceram, continentiam religiosam, nisi per Spiritum virtutis et caritatis et continentiæ: ita sine Spiritu fidei non est recte quispiam crediturus, nec sine Spiritu orationis salubriter oraturus. Non quia tot sunt spiritus, sed omnia hæc operatur unus atque idem Spiritus dividens propria unicuique prout vult (1. Cor. 12. 12.): quia Spiritus ubi vult spirat (Johan. 3. 8.): sed quod fatendum est, aliter adjuvat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans adjuvat ut sint fideles, inhabitans adjuvat jam fideles.

CAPUT V.

C 19. QUOD est ergo meritum hominis ante gratiam, quo merito percipiat gratiam, cum omne bonum meritum nostrum, non in nobis faciat nisi gratia; et cum Deus coronat merita nostra, nihil aliud coronet quam munera sua? Sicut enim ab initio fidei misericordiam consecuti sumus, non quia fideles eramus, sed ut essemus: sic in fine, quo erit vita æterna, coronabit nos, sicut scriptum est, *in miseratione et misericordia.* Non itaque frustra Deo cantatur, *Et misericordia ejus præveniet me:* et, *Misericordia ejus subsequetur me.* Unde et ipsa vita æterna, quæ utique in fine sine fine habebitur, et ideo meritis præcedentibus redditur; tamen quia eadem merita quibus redditur, non a nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis fa- D cta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, non ob aliud nisi quia gratis datur; nec ideo quia non meritis datur, sed quia data sunt et ipsa merita quibus datur. Ubi autem invenimus etiam vitam æternam gratiam nuncupari, habemus apud eumdem gratiæ magnificum defensorem apostolum Paulum: *Stipendium*, inquit, *peccati mors est; gratia autem Dei vita æterna in Christo Jesu Domino nostro.*

2. sent. dist. 27. Ex muneribus. — Ps. 102. 4. — Ibid. 58. 11. — Ibid. 22. 6. — V. lib. de gratia et lib. arbit. cap. 20. et 21. — Rom. 6. 23.

20. Vide, obsecro te, in quanta brevitate quam vigilanter verba posuerit, quibus diligenter considerantis, quæstionis hujus aliquantulum dilucescat obscuritas. Cum enim dixisset, *Stipendium peccati mors;* quis non enim congruentissime et consequenter addere judicaret, si diceret, Sti-

CLASSIS III. AN. 418.

pendium autem justitiæ vita æterna? et verum est; quia sicut merito peccati tamquam stipendium redditur mors, ita merito justitiæ tamquam stipendium vita æterna. Aut si vellet dicere justitiæ, diceret fidei: quoniam justus ex fide vivit [*Abac. 2. 4.*]. Unde etiam et merces appellatur plurimis sanctarum scripturarum locis [*Rom. 1. 17.*]: nusquam porro dicta est merces justitia vel fides; quia justitiæ vel fidei redditur merces. Quod est autem merces operanti, hoc militanti stipendium.

21. Sed beatus Apostolus adversus elationem, quæ usque adeo magnis tentat irrepere, ut et sibi propter ipsam dicat datum angelum Satanæ, a quo colaphizaretur, ne verticem præsumtionis erigeret: adversus hanc ergo elationis pestem vigilantissime militans, *Stipendium*, inquit, *peccati mors*. Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne justitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non a contrario retulit, dicens, Stipendium justitiæ vita æterna; sed *gratia*, inquit, *Dei vita æterna*. Et hæc ne præter mediatorem aliqua alia via quæreretur, adjecit, *in Christo Jesu Domino nostro:* tamquam diceret, Audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere, o humana non justitia, sed nomine justitiæ plane superbia? quid te disponis extollere, et contrariam morti vitam æternam tamquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur vita æterna, vera justitia est. Si autem vera justitia est, ex te non est, desursum est descendens a Patre luminum [*Jac. 1. 17.*]. Ut haberes eam, si tamen habes eam, profecto accepisti. Quid enim habes quod non accepisti [*1. Cor. 4. 7.*]? Quapropter, o homo, si accepturus es vitam æternam, justitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est et ipsa justitia. Tibi enim tamquam debita redderetur, si ex te tibi esset justitia cui debetur. Nunc vero de plenitudine ejus accepimus non solum gratiam, qua nunc juste in laboribus usque in finem vivimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine vivamus. Hoc nihil salubrius fides credit, quia nihil verius intellectus invenit. Et debemus audire Prophetam dicentem, *Nisi credideritis, non intelligetis* [*Isai. 7. 9. sec. LXX.*].

CAP. VI.

22. Sed *excusabunt se*, inquit, *homines, qui nolunt recte et fideliter vivere, dicentes, Quid nos fecimus qui male vivimus, quandoquidem gratiam, unde bene viveremus, non accepimus?* Non possunt veraciter dicere, nihil mali se fecisse, qui male vivunt. Si enim nihil mali faciunt, bene vivunt: si autem male vivunt, de suo male vivunt, vel quod originaliter traxerunt, vel quod insuper addiderunt. Sed si vasa sunt iræ, quæ perfecta sunt ad perditionem, quæ illis debita redditur, sibi hoc imputent, quia ex ea massa facta sunt, quam propter unius peccatum, in quo omnes peccaverunt, merito Deus justeque damnavit. Si autem vasa sunt misericordiæ, quibus ex eadem massa factis supplicium debitum reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent, qui eis misericordiam non debitam præstitit, et si quid aliter sapiunt, hoc quoque illis ipse revelabit.

23. Postremo quonam se isti excusabunt modo? Nempe illo quem breviter tamquam ex eorum voce sibi objecit Apostolus ut dicant, *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* [*Rom. 9. 19.*] Hoc est enim dicere, Quid de nobis fit querela, quod Deum offendimus male vivendo, cum illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obduravit misericordiam non præstando? Si ergo illos non pudet hac excusatione, non nobis sed Apostolo contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atque idemtidem dicere, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa* [*Ibid. 21.*], utique merito recteque damnata, *facere aliud vas in honorem* indebitum propter misericordiæ gratiam, *aliud in contumeliam* debitam propter iræ justitiam, et ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, sic ostendens quid eis largiatur, cum id supplicium recipiunt vasa iræ quod pariter omnibus debeatur. SATIS SIT INTERIM Christiano ex fide adhuc viventi, et nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti, nosse vel credere quod neminem Deus liberet nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Jesum Christum, et neminem damnet nisi æquissima veritate per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum. Cur autem illum potius quam illum liberet aut non liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum, verumtamen caveat præcipitium. Numquid enim est iniquitas apud Deum? absit [*Rom. 9. 14.*]. Sed inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus.

24. Et in majoribus dumtaxat ætatibus merito dici potest, Hi noluerunt intelligere, ut bene agerent: Hi, quod gravius est, intellexerunt, et non obedierunt: quia sicut scriptum est, *Verbis non emendabitur servus durus: si enim et intellexerit, non obediet* [*Prov. 29. 19.*]. Unde non obediet, nisi sua pessima voluntate? Cui gravior damnatio divina æquitate debetur. Cui enim plus datur, plus exigitur ab eo. Istos quippe Scriptura dicit inexcusabiles, quos non latet veritas, et in eis perseverat iniquitas. *Revelatur enim ira Dei de cœlo*, ait Apostolus, *super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, qui veritatem in injustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ejus a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, ut sint inexcusabiles* [*Rom. 1. 18.*].

25. Si ergo istos inexcusabiles dicit, qui invisibilia illius per ea, quæ facta sunt, intellecta conspicere potuerunt, nec obedierunt tamen veritati, sed iniqui et impii permanserunt; neque enim non cognoverunt, sed *cognoscentes* (inquit) *Deum, non ut Deum glorificaverunt, aut gra-* [*Ibid. 21.*]

CLASSIS III. AN. 418.

tias egerunt: quanto magis inexcusabiles sunt, qui ex lege ejus instructi confidunt se ipsos duces esse cæcorum, et alios docentes, seipsos non docent: qui prædicant non furandum, et furantur; et cetera quæ de ipsis Apostolus loquitur.
Rom. 2. 1. Eis quippe dicit, *Propterea inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas: in quo enim alium judicas, temetipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas.*

26. Dicit etiam ipse Dominus in Evangelio,
Johan. 15. 22. *Si non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Non utique peccatum nullum haberent, qui pleni erant aliis magnis multisque peccatis: sed hoc peccatum vult intelligi non eos habituros fuisse, si non venisset, quo, cum audissent eum, non crediderunt in eum. Hanc eos excusationem non habere asserit, qua possint dicere, Non audivimus, ideo non credidimus. Humana quippe superbia tamquam præsumens de viribus liberi arbitrii excusatam se putat, quando ignorantiæ, non voluntatis (*a*) videtur esse quod peccat.

27. Secundum hanc excusationem, inexcusabiles dicit Scriptura divina quoscumque scientes peccare convincit. Dei tamen justum judicium nec illis parcit, qui non audierunt. Qui-
Rom. 2. 12. cumque enim sine Lege peccaverunt, sine Lege peribunt. Et quamvis se ipsi excusare videantur, non admittit hanc excusationem, qui scit se fecisse hominem rectum eique obedientiæ dedisse præceptum, nec nisi ejus, quo male usus est, libero voluntatis arbitrio, etiam quod transiret in posteros, manasse peccatum. Neque enim damnantur qui non peccaverunt, quandoquidem illud ex uno in omnes pertransiit, in quo ante propria in singulis quibusque peccata omnes communiter peccaverunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, sive qui novit, sive qui ignorat; sive qui judicat, sive qui non judicat. Quia et ipsa ignorantia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est justa excusatio, sed justa damnatio.

28. Ideo autem divina eloquia eos inexcusabiles dicunt, qui non ignorantes, sed scientes peccant, ut secundum judicium superbiæ suæ, quo multum confidunt de viribus propriæ voluntatis, se inexcusabiles videant; quia de ignorantia jam non habent excusationem suam, et (*b*) nondum est justitia, cui præsumebant sufficere voluntatem. At vero ille cui Dominus et sciendi
Rom. 3. 21. et obediendi largitus est gratiam, *Per Legem*, inquit, *cognitio peccati:* et, *Peccatum non co-*
Rom. 7. 7. *gnovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam*
Exod. 20. 17. *nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupisces.* Nec vult intelligi hominem præceptricis Legis ignarum, sed liberatricis indignum gratiæ ubi dicit, *Condelector Legi Dei secundum interiorem*
Rom. 7. 22. *hominem:* et cum hac non solum scientia, verum etiam et delectatione Legis, postea dicit, *Miser*
Ibid. 24. *ego homo; quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Nemo itaque liberat a vulneribus illius trucidatoris, nisi hujus gratia Salvatoris. Nemo liberat venenatos sub peccato a vinculis captivantis, nisi gratia redimentis.

29. Ac per hoc universi, qui se in nequitiis et iniquitatibus excusatos volunt, ideo justissime puniuntur, quoniam qui liberantur, nonnisi gratia liberantur. Nam si excusatio illic justa esset, non inde jam gratia, sed justitia liberaret. Cum vero non liberat, nisi gratia, nihil justum invenit in eo quem liberat, non voluntatem, non operationem, non saltem ipsam excusationem: nam si hæc justa est, quisquis ea utitur, merito non gratia liberatur. Novimus enim liberari per gratiam Christi quosdam etiam eorum, qui dicunt, *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati*
Rom. 9. 19. *ejus quis resistit?* Quæ si justa est excusatio, non jam gratuita gratia, sed propter hujus excusationis justitiam liberantur. Si autem gratia est qua liberantur, profecto hæc excusatio justa non est. Tunc enim vera gratia est, qua homo liberatur, si non secundum debitum justitiæ retribuitur. Nihil ergo fit in eis, qui dicunt, *quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit:* nisi quod legitur in libro Salomonis, *Insipientia viri violat vias ejus: Deum autem cau-*
Prov. 19. 3. *satur in corde suo.*

30. Quamvis itaque Deus faciat vasa iræ in perditionem, ut ostendat iram, et demonstret potentiam suam, qua bene etiam utitur malis; et ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ facit in honorem, non damnabili massæ debitum, sed suæ gratiæ largitate donatum: tamen in eisdem iræ vasis, propter meritum massæ in contumeliam debitam factis, id est in hominibus propter naturæ quidem bona creatis, sed propter vitia supplicio destinatis, iniquitatem, quam rectissime veritas improbat, damnare novit ipse, non facere. Sicut enim voluntati ejus tribuitur humana natura, nullo dubitante laudanda; sic hominis voluntati culpa tribuitur, nullo recusante damnanda. Quæ voluntas hominis aut hereditarium vitium transmisit in posteros, quos in se habuit cum peccaret; aut adquisivit etiam cetera vitia, cum in seipso unusquisque perdite viveret. Sed neque ab illo quod originaliter trahitur, neque ab his quæ unusquisque in vita propria vel (*c*) non intelligendo vel nolendo intelligere, mala congregat, vel etiam instructus ex Lege, additamento prævaricationis exaggerat, quisquam liberatur et justificatur, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, non solum remissione peccatorum, sed prius ipsius inspiratione fidei et
Psal. 104. 3. etc. timoris Dei, impartito salubriter orationis affe-

(a) Lov. *voluntatis est quod peccat.* At editiones antiquiores et MSS. novem habent. *videtur esse quod peccat.*
(b) Sic Bad. Am. Er. et melioris notæ MSS. At Lov. habet, *et dum non est ei.*
(c) In excusis deerat hic negatio, quam restituimus quinque MSS. auctoritate.

CLASSIS III. AN. 418.

ctu et affectu, donec sanet omnes languores nostros, et redimat de corruptione vitam nostram, et coronet nos in miseratione et misericordia.

CAP. VII. 31. VERUM isti, qui personarum acceptorem fieri existimant Deum, si in una eademque caussa super alios veniat misericordia ejus, super alios vero maneat ira ejus nempe totas vires argumentationis humanæ in parvulis perdunt. Nam ut interim taceam quod non est præter parvulos, quamlibet materno utero recentissimos, ea (Rom. 5. 18.) pœna, de qua loquens Apostolus ait, *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem;* unde non liberat nisi unus ille, de quo idem ait, (Ibid.) *Per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ:* ut ergo hoc interim omittam, et hoc solum de parvulis dicam, quod ipsi quoque auctoritate evangelica territi, vel potius Christianorum populorum concordissima (a) fidei conspiratione perfracti, sine ulla recusatione concedunt, quod nullus parvulus, nisi renatus ex aqua et Spiritu, intrat in regnum cælorum: quam, quæso, allaturi sunt caussam, quod alius sic gubernatur ut baptizatus hinc exeat, alius infidelium manibus traditus, vel etiam fidelium, prius quam ab eis baptizandus offeratur, exspirat? An hoc fato vel fortunæ daturi sunt? Non opinor eos in tantam dementiam prorupturos, quantulumcumque nomen Christianum tenere cupientes.

32. Cur ergo in regnum cælorum, non accepto regenerationis lavacro, parvulus nullus intrabit? Numquidnam ipse sibi parentes infideles vel negligentes de quibus nasceretur, elegit? Quid dicam de inopinatis, et repentinis innumerabilibus mortibus, quibus sæpe etiam religiosorum Christianorum præveniuntur et baptismo præripiuntur infantes, cum e contrario sacrilegorum et inimicorum Christi aliquo modo in Christianorum manus venientes, ex hac vita non sine Sacramento regenerationis emigrent? Quid hic dicturi sunt, qui ut gratia dari possit, nonnulla præcedere merita humana contendunt, ne sit personarum acceptor Deus? Quæ tandem hic merita præcesserunt? Si eorumdem cogitaveris parvulorum, nulla sunt propria, utrisque est illa massa communis. Si parentum adtenderis, bona sunt illa quorum filii repentinis mortibus sine Christi baptismate perierunt: mala vero illa, quorum filii per Christianorum aliquam potestatem ad Sacramenta Ecclesiæ pervenerunt. (Matt. 10. 30.) Et tamen providentia Dei, cui nostri capilli numerati sunt, sine cujus voluntate non cadit passer in terram, quæ nec fato premitur, nec fortuitis casibus impeditur, nec ulla iniquitate corrumpitur, ut renascantur ad hereditatem cælestem, non consulit omnibus parvulis filiorum suorum, et nonnullis consulit etiam parvulis impiorum? Iste infans de fidelibus conjugatis ortus, lætitia parentum susceptus, matris vel nutricis somnolentia suffocatus fit extorris et expers fidei suorum: ille infans de sacrilego stupro nascitur, crudeli timore matris exponitur, alienorum misericordi pietate colligitur, eorum Christiana sollicitudine baptizatur, fit æterni consors et particeps regni. Ista cogitent, ista considerent, hic audeant dicere Deum vel acceptorem in sua gratia personarum, vel remuneratorem præcedentium meritorum.

33. Nam et si conabuntur majoris ætatis aliqua merita suspicari seu bona seu mala, quid de istis infantibus dicent, quorum nec iste sibi ullis propriis meritis malis potuit adquirere violentiam suffocantis, nec bonis ille diligentiam baptizantis? Nimiæ vanitatis et cæcitatis sunt, si etiam his consideratis nondum dignantur exclamare nobiscum, *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* (Rom. 11. 33.) Non itaque misericordiæ gratuitæ Dei pertinacissima adversentur insania. Sinant filium hominis in qualibet ætate quærere, et salvum facere quod perierat. (Luca 19. 10.) Nec de inscrutabilibus judiciis ejus audeant judicare, cur in una eademque caussa super alium veniat misericordia ejus, super alium maneat ira ejus.

CAP. VIII. 34. Qui enim sunt isti qui respondeant Deo, quandoquidem illæ Rebeccæ habenti geminos ex uno concubitu Isaac patris nostri, cum illi nondum nati nihil egissent boni vel mali, ut secundum electionem propositum ejus maneret, electionem scilicet gratiæ, non debiti, electionem qua eligendos facit ipse, non invenit; non ex operibus, sed ex vocante dicit, minori servituros esse majorem. (Rom. 9. 10.) In quam sententiam beatus Apostolus etiam testimonium Prophetæ longe posterioris assumsit; *Jacob dilexi, Esau autem odio habui:* (Mal. 1. 2. 3.) ut intelligeretur hoc apertum postea per Prophetam, quod antequam illi nascerentur, erat in Dei prædestinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Jacob antequam natus fecisset aliquid boni, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum? Et quid oderat in Esau antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum? Nam neque in illo diligeret justitiam, quam nullam ille fecerat; neque in isto odisset naturam, quam bonam ipse fecerat.

35. Mirum est autem cum his coartantur angustiis, in quanta se abrupta præcipitent metuentes retia veritatis. *Ideo*, inquiunt, *nondum natorum alium oderat, alium diligebat, quia eorum futura opera prævidebat.* Quis istum acutissimum sensum defuisse Apostolo non miretur? Hoc quippe ille non vidit, quando sibi velut adversantis objecta quæstione, non id potius tam breve, tam apertum, tam (sicut isti putant) verum absolutumque respondit. Cum enim rem stupendam proposuisset, quomodo de nondum natis nec aliquid agentibus boni aut mali recte dici potuerit, quod unum Deus dilexerit, alium odio habuerit, ipsa sibi objecta quæstione motum exprimens auditoris, *Quid ergo dicemus*, inquit? *Numquid iniquitas apud Deum? absit.* (Rom. 9. 14.)

(a) Sic omnes codices, excepto Lov. qui habet. fieri.

CLASSIS III. AN. 418.

Hic ergo erat locus, ut diceret quod isti sentiunt; *Futura enim Deus opera prævidebat, quando minori majorem serviturum esse dicebat.* Non autem hoc Apostolus dicit, sed potius ne quisquam de suorum operum audeat meritis gloriari, ad Dei gratiam et gloriam commendandam voluit valere quod dixit. Cum enim dixisset, *Absit ut sit iniquitas apud Deum;* tamquam ei diceremus, Unde hoc ostendis, cum asseras non ex operibus, sed ex vocante dictum esse; Major serviet minori? *Moysi enim dicit*, inquit, *Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Ubi nunc merita, ubi opera vel præterita vel futura tamquam liberi arbitrii viribus adimpleta vel adimplenda? Nonne apertam protulit Apostolus de gratuitæ gratiæ, hoc est veræ gratiæ commendatione sententiam? Nonne stultam fecit Deus hæreticorum sapientiam?

36. Quid autem agebatur, ut hoc Apostolus diceret, ut eorum geminorum commemoraret exemplum? Quid persuadere moliebatur? quid inculcare cupiebat? Nempe hoc quod ipsorum oppugnat amentia, quod (a) superbi non capiunt,
Rom. 10. 3. quod sapere nolunt, qui ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. De ipsa quippe gratia satis agebat Apostolus, et ideo promissionis filios commendabat. Quod enim promittit Deus, non facit nisi Deus. Habet namque aliquid rationis et veritatis, ut homo promittat, et Deus faciat: ut autem homo se facere dicat quod promiserit Deus superbæ impietatis est reprobus sensus.

37. Commendans ergo filios promissionis, hoc primum significatum ostendit, per Isaac filium Abrahæ. Evidentius namque opus Dei apparet in eo, quem non genuit usitatus ordo naturæ de sterilibus visceribus et senectute confectis, ut in filiis Dei, qui futuri prænuntiabantur, hoc
Rom. 9. 7. esset signum divini operis, non humani. *In Isaac*, inquit, *vocabitur tibi semen; hoc est, non qui filii carnis, ii filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semen. Promissionis enim verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius. Non solum autem*, inquit, *sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri:* quo pertinuit ut adderet, *ex uno concubitu*, nisi ut non solum de suis, neque de parentum meritis aliorum, sed ne de ipsius quidem unius patris, mutata forte in melius voluntate glorietur Jacob dicens, ideo se a Creatore dilectum, quia pater ejus, quando eum seminavit, melioribus laudabilior moribus fuit: *ex uno*, inquit, *concubitu:* unum tunc ad eos seminandos meritum patris, unum ad concipiendos meritum matris. Quia etsi mater eos donec pareret visceribus portavit inclusos, et forte voluntates affectionesque variavit, non uni sed ambobus utique variavit, quos pariter ventre portavit.

38. Intentio igitur intuenda est Apostoli, quomodo propter gratiam commendandam nolit eum, de quo dictum est, *Jacob dilexi*, nisi in Domino gloriari: ut cum ex eodem patre, eadem matre, uno concubito, antequam aliquid egissent boni aut mali, alterum Deus diligit, odit alterum, intelligat Jacob ex illa massa originalis iniquitatis, ubi fratrem suum, cum quo habuit communem caussam, videt per justitiam meruisse damnari, nonnisi per gratiam se potuisse discerni. Nondum enim nascentibus, nec agentibus bonum aut malum, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei, Major serviet minori.

39. Electionem autem gratiæ nullis fieri operum præcedentibus meritis, alio loco apertissime idem Apostolus ostendens, *Sic ergo*, inquit, Rom. 11. 5.
et in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia. Secundum hanc ergo gratiam, etiam propheticum testimonium consequenter assumens, *Sicut scriptum est*, inquit, *Jacob dilexi*, Rom. 9. 13.
Esau autem odio habui: et continuo, *Quid ergo dicemus*, inquit, *Numquid iniquitas est apud Deum? absit.* Sed quare, *absit?* An propter opera quæ futura præsciebat amborum? Immo et hoc absit. *Moysi enim dicit, Miserebor cui mi-* Exod. 33. 19.
sertus ero, et misericordiam præstabo cui misericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Atque ut in vasis, quæ perfecta sunt in perditionem, quæ damnatæ debita est massæ, agnoscant vasa ex eadem massa in honorem facta quid eis misericordia divina largita sit; *Dicit enim*, inquit, *Scriptura* Rom. 9. 17.
ad Pharaonem, Quia ad hoc te excitavi, ut o- Exod. 9. 16.
stendam in te potentiam meam, et ut glorificetur nomen meum in universa terra. Denique ad utrumque concludit: *Ergo cujus vult miseretur, et quem vult obdurat:* hoc facit apud quem non est iniquitas. Miseretur itaque gratuito dono, obdurat autem justissimo merito.

40. Sed dicat adhuc vel superbi infidelis elatio, vel puniti damnabilis excusatio: *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* Dicat et audiat quod convenit homini; *O* Rom. 9. 19.
homo tu quis es, qui respondeas Deo? et cetera de quibus jam quantum potui satis ac sæpe disserui. Audiat hæc, et non contemnat. Quod si contemserit, etiam ut contemneret, se inveniat obduratum. Si autem non contemserit, etiam ut non contemneret, se credat adjutum; sed obduratum (b) debito, adjutum gratia.

CAP. IX.

41. Neque enim si duorum de Isaac patriarcha geminorum, quod quidem jam ostendimus quanta cæcitate dicatur, futura prævidit Deus opera, qui vixerunt atque senuerunt, et propterea Jacob dilexit, Esau autem odio habuit, ideo moriturorum etiam parvulorum potest quisquam dicere, ut huic ad percipiendum baptismum non consulat, illi autem consulat, Deum futura

(a) Editi, *superbia*. At MSS. plures, *superbi*.

(a) MSS. duodecim, *obduratum debito, adjutum gratis*.

opera eorum prævidere. Quomodo enim futura dicuntur, quæ nulla erunt?

42. *Sed Deus*, inquiunt, *in eis, quos hinc aufert, prævidet, quemadmodum victurus esset quisque si viveret: et ideo quem nequiter novit fuisse victurum, sine baptismo facit emori, sic in eo puniens opera mala, non quæ fecit, sed quæ facturus fuit.* Si ergo divinitus etiam quæ commissa non sunt, mala opera puniuntur: primo attendant quam falso polliceantur in damnationem parvulos non ituros, qui sine baptismate moriuntur, qui propterea non baptizantur, quia male victuri erant, si viverent: propter ipsam quippe malam vitam procul dubio damnabuntur, si etiam mala quæ fuerant futura damnantur. Deinde si eis ad percipiendum baptismatis consulitur Sacramentum, quos novit Deus si viverent bene fuisse victuros, cur non omnes tenentur in vita, quam bonis operibus ornaturi sunt? Cur etiam eorum qui baptizantur quidam diu viventes pessime vivunt, et usque ad apostasiam aliquando perveniunt? Cur ipsum primum conjugium peccatorum, quos utique noverat Deus peccaturos non de paradiso ante projecit, ne ibi committerent quod tam sancto loco esset indignum, si juste peccata etiam nondum commissa
Sap. 4. 11. puniuntur? Quid denique præstatur ei, qui rapitur, ne malitia mutet intellectum ejus, et ne fictio decipiat animam ejus, si juste etiam illa puniuntur, quæ licet non fecerit, fuerat tamen vivendo facturus? Postremo cur non ad percipiendum regenerationis lavacrum, ei magis consulitur morituro, qui male fuerat victurus si viveret, ut ei peccata quæ fuerat commissurus, remittantur in baptismo? Quis enim est tam vecors, qui ea neget per baptismum posse dimitti, quæ sine baptismo dicit posse puniri?

CAPUT X. 43. Sed disputando adversus eos, qui usquequaque convicti etiam non commissorum peccatorum Deum persuadere moliuntur ultorem, verendum est ne nos in eos ista fingere existimemur; illi autem nullo modo tam hebetes esse credantur, ut hæc vel sentiant, vel cuiquam persuadere conentur: verumtamen nisi eos hæc dicere audiissem, refellenda esse non arbitrarer. Circumstipantur enim et divinarum auctoritate lectionum, et antiquitus tradito et retento firmo Ecclesiæ ritu in baptismate parvulorum, ubi apertissime demonstrantur infantes, et cum exorcizantur et cum ei se per eos, a quibus gestantur, renuntiare respondent, a diaboli dominatione liberari; et non invenientes qua exeant, pergunt in præcipitem stultitiam, dum nolunt mutare sententiam.

44. Illud sane sibi videntur acutissime dicere, *Quomodo peccatum transit in filios fidelium, quod in parentibus non dubitamus dimissum esse per baptismum?* Quasi propterea possit non habere generatio carnalis, quod sola tollit rege-
V. de Gen. ad litteram lib. 10. cap. 13. neratio spiritalis. Aut vero in baptismo concupiscentiæ carnis infirmitas continuo sanetur, sicut continuo reatus ejus aboletur, sed gratia renascendi, non conditione nascendi. Unde quisquis per hanc concupiscentiam, etiam de renato nascitur, sine dubitatione oberit nato, nisi et ipse similiter renascatur. Verum quidquid est in hac quæstione difficultatis, ita in agro Christi non impedit operarios ejus, quo minus ab eis in remissionem peccatorum baptizentur infantes, sive de fidelibus, sive de infidelibus nati sint, sicut agricolas non impedit, quo minus ab eis inserendi cura in oleas convertantur oleastri, sive de oleastris sive de oleis oriantur. Nam et hoc, si ut respondeat, rustico proponatur, quæ caussa sit ut cum aliud sit olea, aliud oleaster, non tamen nisi oleaster de semine utroque nascatur, non omittit inserendi operationem, etiamsi non possit istam solvere quæstionem. Alioquin dum ex olivæ semine exorta virgulta non aliud quam oleas esse existimat, efficit desidia vanitatis, ut totus ille ager amara sterilitate silvescat.

45. Nam illud quod excogitaverunt cum veritatis pondere premerentur, quia fidelis Dominus in verbis suis, et propterea ejus Ecclesia nullo modo fallaciter parvulos in remissionem peccatorum baptizat, sed ut fide agatur, quod agitur, utique fit quod dicitur: quod ergo excogitaverunt cum hæc eos apertissima moles veritatis urgeret, quis non Christianus irrideat quamlibet versutissimum cernat? Dicunt enim, *veraciter quidem respondere parvulos per ora gestantium, in remissionem se credere peccatorum; non tamen quia sibi remittantur, sed quia credant quod in Ecclesia vel in baptismo remittantur, in quibus inveniuntur, non in quibus nulla sunt.* Ac per hoc nolunt *eos ita baptizari in remissionem peccatorum tamquam in eis fiat ipsa remissio, quos contendunt nullum habere peccatum; sed quoniam licet sine peccato, in eo tamen baptismate baptizantur, quo fit in quibusque peccatoribus remissio peccatorum.*

46. Fieri quidem potest ut hæc versipellis astutia subtilius et acutius ex otio refellatur: verumtamen secundum istam suam calliditatem non inveniunt quid ad hoc respondeant, quod exorcizantur, et insufflantur infantes; hoc enim procul dubio fallaciter fit, si diabolus eis non dominatur. Si autem dominatur, et ideo non fallaciter exorcizantur et exsufflantur, per quid dominatur nisi per peccatum princeps utique peccatorum? Proinde si jam erubescunt nec audent dicere hæc in Ecclesia mendaciter geri, fateantur, quod perierat, etiam in parvulis quæri. Neque enim nisi propter peccatum perierat, quod nisi per gratiam non potest quæri, non potest inveniri. Sed Deo gratias, quod saltem cum argumentantur contra remissionem peccatorum, ne fieri credatur in parvulis, jam tamen quamvis per corda et ora majorum credere parvulos confitentur. Sicut ergo audiunt Dominum dicentem, *Qui non renatus fuerit ex aqua et* Johan. 3. 5.
Spiritu-sancto, non introibit in regnum cælorum, propter quod eos baptizandos esse concedunt; sic audiant eumdem Dominum dicentem, Marci 16. 16.
Qui non crediderit, condemnabitur: quia sicut

CLASSIS III. AN. 418.

eos renasci per ministerium baptizantium, ita etiam credere per corda et ora confitentium confitentur. Audeant ergo dicere quod a justo Deo innocens condemnabitur, si nullo vinculo peccati originalis innectitur.

47. Si sermo iste prolixus est et onerosus occupationibus tuis, da veniam; quia ut hæc ad te scriberem, et occupatus litteris tuis indicibus erga nos benevolentiæ tuæ tecum ista colloquerer, etiam ego vim feci interrumpendis occupationibus meis. Si qua illos alia excogitare adversus fidem catholicam scieritis, et quæcumque adversus eos, ne dominici gregis infirma devastent, vos quoque fideli et plane pastorali dilectione disseritis, nota facite nobis. Hæreticorum quippe inquietudine, ut Scripturas vigilantius perscrutemur, unde, ne ovili Christi noceant, eis possit occurri, tamquam de somno ignaviæ nostra excitatur industria: ita per multiplicem gratiam Salvatoris, etiam quod inimicus in perniciem machinatur, Deus convertit in adjutorium; quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Semper in Deo vivas memor nostri, frater carissime. Rom. 8. 28.

EPISTOLA CXCV. *

* Alias XXV. quæ autem 195. erat, nunc in Appendice est 1.

Hieronymus Augustino, gratulans illi, quod hæreticorum omnium meruerit odium; quod quidem gaudet sibi cum illo esse commune.

Domino sancto ac beatissimo Papæ Augustino, Hieronymus.

Scripta forte an. 418.

Omni quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum; et habitantem in te dilexi Dominum Salvatorem: sed nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus et plena complemus, ut absque tui nominis mentione ne unam quidem horam præterire patiamur; qui contra flantes ventos ardore fidei perstitisti, maluistique, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, quam cum pereuntibus commorari. Scit quid dicam prudentia tua. Macte virtute, in orbe celebraris: catholici te conditorem antiquæ rursum fidei venerantur, atque suspiciunt; et quod signum majoris gloriæ est, omnes hæretici detestantur: et me pari persequuntur odio: ut quos gladiis nequeunt, voto interficiant. Incolumem, et mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, Domine venerande, et beatissime papa.

EPISTOLA CXCVI. *

* Alias CC. quæ autem 196. erat, nunc in Appendice est 15.

Augustinus Asellico episcopo, docens quæ sit utilitas Mosaicæ legis, quam Judæorum more observare non licet Christianis. Hos enim vere esse Israelitas juxta sensum spiritalem: attamen istud nomen vulgo ipsis imponendum non esse. Pelagianos obiter notat in damnabilem Judaismum incidisse.

Domino beatissimo fratri et coepiscopo Asellico, Augustinus in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 418.

CAPUT I.

* Pr materm Byzacenæ provinciam.

1. Litteras sanctitatis tuæ, quas ad venerabilem Senem * Donatianum de cavendi Judaismi disceptatione misisti, ad me ipse dignatus est mittere, atque ut eis responderem, petendo vehementius imperavit; quem veritus contemnere, ut possum Domino adjuvante respondeo, gratum existimans etiam caritati tuæ, quod ad te scribendo, illi jubenti, quem pro suis meritis ambo veneramur, obtemperare non renui.

2. Christianos maxime ex gentibus venientes, judaizare non oportere, Paulus apostolus docet, ubi ait, *Dixi Petro coram omnibus, Si tu, cum sis Judæus, gentiliter et non judaice vivis, quemadmodum gentes cogis judaizare?* Et secutus adjunxit, *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores; scientes autem quoniam non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Jesu Christo credidimus ut justificemur per fidem Christi, et non ex operibus Legis: quoniam ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.* Gal. 2. 14. etc.

3. Non solum autem illa opera Legis, quæ sunt in veteribus sacramentis, et nunc revelato Testamento novo non observantur a Christianis, sicuti est circumcisio præputii, et sabbati carnalis vacatio, et a quibusdam escis abstinentia, et pecorum in sacrificiis immolatio, et neomenia, et azymum, et cetera hujusmodi; verum etiam illud quod in Lege dictum est, *Non concupisces*, (quod utique ex Christianis nullus ambigit esse dicendum) non justificat hominem nisi per fidem Jesu Christi et gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Idem ipse quippe dicit Apostolus, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine Lege. Adveniente autem mandato peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, et per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem; ut fiat supra modum pec-* Exod. 20. 17. Rom. 7. 7.

CLASSIS III. AN. 418.

catum peccans per mandatum. Scimus enim quia Lex spiritalis est; ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro; non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio Legi, quoniam bona est.

4. Videmus itaque in his apostolicis verbis Legem non solum non esse peccatum, sed etiam esse sanctam, et mandatum sanctum et justum et bonum, quo dictum est, *Non concupisces*. Sed peccatum per bonum fallit, et per illud occidit eos, qui cum sint carnales, putant suis viribus Legem spiritualem se posse complere; et per hoc fiunt non solum peccatores, quod essent, etiam si Legem non accepissent, sed etiam prævaricatores, quod non essent nisi Legem accepissent.
Rom. 4. 15. Sic enim alio loco dicit, *Ubi Lex non est, nec*
Rom. 5. 20. *prævaricatio. Lex ergo subintravit*, sicut alibi ipse testatur, *ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum superabundavit et gratia.*

CAPUT II.

5. Hæc est igitur utilitas Legis, quia ostendit hominem sibiipsi, ut sciat infirmitatem suam, et videat quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia quam sanetur. Appetuntur enim ardentius quæ vetantur, dum id quod spiritaliter jubet carnalis observare compellitur. Ut autem sit spiritalis, qui Legem impleat spiritalem, non fit ipsa Lege, sed gratia; hoc est, non imperio, sed beneficio; non jubente littera, sed juvante Spiritu. Incipit autem homo secundum gratiam in interiori homine renovari, ut mente agat quod amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est non ut omnino non concupiscat, sed ut post concupiscentias suas non eat. Quod quidem tam magnum est, ut si omni modo fieret, et quamvis insint, dum sumus in corpore mortis hujus, desideria peccati, si nulli eorum tamen adhiberemus assensum, non esset unde diceremus Patri nostro
Matt. 6. 12. qui est in cœlis, *Dimitte nobis debita nostra.* Nec tamen ideo tales jam essemus, quales erimus cum mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc enim non solum nulli desiderio peccati obediemus, sed nulla erunt desideria talia, quibus non obedire jubeamur.

Rom. 7. 17. 6. Nunc ergo ubi dicitur, *Jam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum*, de concupiscentia carnis dicitur, quæ operatur in nobis motus suos, etiam quando eis non obedimus, dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato: in qua justitia nondum consummata perseveranter proficientes, ad ejus consummationem quandoque venienus, ubi peccati concupiscentia non cohibenda atque frenanda, sed nulla sit.
Rom. 7. 7. Hoc enim Lex posuit dicendo, *Non concupisces*, non quod hic valeamus, sed ad quod proficiendo tendamus. Verum hoc fit non Lege quæ hoc imperat, sed fide quæ hoc impetrat; non littera qua jubetur, sed Spiritu quo donatur: non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratia Salvatoris. Utilitas itaque Legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat, et gratiæ medicinam, quæ in Christo est, implorare compellat.
Joel. 2. 32. Act. 2. 21. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt?* Unde paulo post dicit, *Igitur fides ex*
Rom. 10. 17. *auditu, auditus autem per verbum Christi.*

7. Quæ cum ita sint, qui se Israelitas esse carnaliter gaudent, et præter gratiam Christi, in Lege gloriantur, ii sunt de quibus item Apostolus ait, quod *ignorantes Dei justitiam, et*
Ibid. 3. *suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Dei quippe dixit justitiam, quæ homini ex Deo est; suam vero, quam putant sibi sufficere ad facienda mandata sine adjutorio et dono ejus, qui Legem dedit. His autem similes sunt, qui cum profiteantur se esse Christianos, ipsi gratiæ Christi sic adversantur, ut se humanis viribus divina existiment implere mandata; ac sic etiam ipsi ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti, et non quidem nomine, sed tamen errore Judaizant. Hoc genus hominum capita sibi invenerat Pelagium et Cœlestium, impietatis hujus assertores acerrimos. Qui recenti judicio Dei per diligentes et fideles servos ejus etiam catholica communione privati sunt, et propter cor impœnitens adhuc in sua damnatione persistunt.

8. Quisquis ab isto carnali et animali, atque ideo non immerito reprehensibili atque damnabili judaismo esse quærit alienus, non solum veteres illas observationes a se facere debet alienas, quæ jam revelato Testamento novo, postea quam venerunt ea, quæ per illas significabantur esse futura, procul dubio esse necessariæ destiterunt, ut non judicetur in cibo et potu, et in parte diei festi et neomeniæ et sab-
Coloss. 2. 6. batorum, quod est umbra futurorum: verum etiam illa, quæ in Lege ita præcepta sunt, ut valeant ad informandos mores fidelium, (id est, ut abnegantes impietatem, et sæculares cupidi-
Tit. 2. 12. tates, temperanter et juste et pie vivamus in hoc sæculo, unde est etiam hoc quod ex Lege maxime commendandum elegit Apostolus, *Non*
Rom. 7. 7. *concupisces*, et quæcumque de Deo et proximo diligendo sine ullis figuris sacramentorum præcipiuntur in lege, in quibus duobus præceptis
Matth. 22. 40. etiam ipse Dominus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere,) sic accipit, sic amplectitur, sic observanda esse non dubitat, ut quidquid in eis proficit, non sibi tribuat, sed gratiæ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAP. III.

9. Verumtamen cum quisque isto modo fuerit verus germanusque Christianus, utrum etiam Judæus aut Israelita dicendus sit, merito quæritur. Quod quidem si non carne, sed spiritu hoc esse intelligitur, non debet ipsum nomen sibi in consuetudine sermonis imponere, sed spiritali intelligentia retinere, ne propter ambiguitatem vocabuli, quam non discernit quotidiana locutio, illud profiteri videatur, quod est inimicum nomini Christiano. Hanc autem quæ-

stionem, id est utrum qui Christianus est, etiam Judæus vel Israelita possit intelligi, idem beatus nobis aperit et dissolvit Apostolus, ubi dicit, *Circumcisio quidem prodest, si Legem custodias. Si autem prævaricator Legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium justitias Legi custodiat, nonne præputium ejus in circumcisionem reputabitur, et judicabit, quod ex natura est, præputium Legem perficiens, te qui per litteram et circumcisionem prævaricator legis es? Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis, quæ spiritu est non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Cum igitur audiamus Apostolum Christi commendantem nobis Judæum in abscondito, non carnis circumcisione, sed cordis, et spiritu, non littera; quis est iste, nisi Christianus?

Rom. 2. 25. etc.

10. Sic itaque sumus Judæi non carnaliter, sed spiritaliter, quemadmodum sumus semen Abrahæ, non secundum carnem, sicut illi qui de ipso nomine carnali superbia gloriantur, sed secundum spiritum fidei, quod non illi. Scimus enim nos fuisse promissos, quando ei dixit Deus, *Patrem multarum gentium posui te.* Et quam multa de hac re dicat Apostolus, novimus. *Dicimus enim*, inquit, *quoniam deputata est Abrahæ fides ad justitiam. Quomodo ergo deputata est, cum in circumcisione esset, an cum esset in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. Et signum accepit circumcisionis; signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut deputetur et illis ad justitiam, ut sit pater circumcisionis, non iis solum qui ex circumcisione sunt, sed et iis qui sequuntur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham.* Et paulo post, *Ideo*, inquit, *ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei tantum quod ex Lege est; sed et ei, quod ex fidei est Abraham, qui est pater omnium nostrûm, sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te.* Item ad Galatas, *Sicut Abraham*, inquit, *credidit Deo, et deputatum est illi ad justitiam. Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filii Abraham. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes; ita ut qui ex fide sunt, benedicantur cum fideli Abraham.* Jam aliquanto post in eadem epistola, *Fratres*, inquit, *secundum hominem dico tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat: Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit; Et seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, et semini tuo; quod est Christus.* Item paulo post, *Omnes enim vos*, inquit, *unum estis in Christo Jesu; si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem heredes.*

Gen. 17. 4. — Rom. 4. 9. etc. — Ibid. 16 — Gal. 3. 6. — Ibid. 15. — Ibid. 28.

11. Secundum istum ergo intellectum Apostolicum inveniuntur Judæi, qui Christiani non sunt, cum ex carne Abrahæ originem ducant: non esse filii Abrahæ. Cum enim dicit, *Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filii Abrahæ;* profecto significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Ac per hoc, nisi Judæis eo modo sit pater Abraham quomodo est nobis, quid eis prodest, quod de carne ejus exorti sunt, et nomen sine (a) virtute tenuerunt? Cum autem ad Christum transeunt, et incipiunt esse ex fide filii Abrahæ, tunc erunt Judæi, non in manifesto, sed in abscondito circumcisione cordis; spiritu, non littera; quorum laus non sit ex hominibus, sed ex Deo. Ab hac autem fide alienati, in ramis fractis deputabuntur ex illa olea, in cujus radicem idem dicit Apostolus inseri oleastrum, id est gentes, quod utique non fit per carnem, sed per fidem; neque per Legem, sed per gratiam; nec per litteram, sed per spiritum; neque carnis circumcisione, sed cordis; nec in manifesto, sed in abscondito; nec laude ex hominibus, sed ex Deo: ut sit unusquisque Christianus, sicut non carnalis, sed spiritalis Abrahæ filius, ita non carnalis, sed spiritalis Judæus, nec carnalis, sed spiritalis Israelita. Nam et de isto nomine sic Apostolus loquitur, *Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israel: neque qui sunt semen Abraham, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen; hoc est, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semen.* Nonne mirabilia magna sunt ista, profundumque mysterium, ut multi ex Israel (b) nati, non sint Israel, et multi non sint filii, cum sint semen Abrahæ? Quomodo enim non sunt, quomodo nos (c) sumus, nisi quia non sunt filii promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filii carnis nomen inane gestantes? Ac per hoc nec illi sunt Israel, sicut sumus nos; nec nos sumus Israel, sicut sunt illi. Nos enim sumus secundum spiritalem regenerationem, illi secundum carnalem generationem.

Rom. 9. 6.

12. Intuendum est quippe ad discernendum, alium esse Israel qui propter carnem nomen accepit, alium vero qui propter spiritum rem, quæ illo nomine significatur, obtinuit. Numquid enim ex Agar ancilla Saræ nati sunt Israelitæ? Nonne Ismael ex illa natus est, et non Israelitarum, sed Ismaelitarum gentem suo semine propagavit? De Sara namque venit Israel per Isaac, qui ex promissione natus est Abrahæ. Tamen cum secundum propaginem carnis se ita res habeat, venitur ad intellectum spiritalem, et inveniuntur ad Saram non pertinere carnales Israelitæ, qui ex illa carnis originem ducunt, et pertinere ad eam potius Christiani, qui non secundum Ismael filii sunt carnis, sed secundum Isaac filii sunt promissionis, non ad ipsius Isaac carnale

(a) Unus e Vat. MSS. *veritate*.

(b) Sic MSS. At editi habent, *ex Israel non nati sint Israel*.

(c) Bad. Am. Er. *Quomodo enim non sunt, quomodo sunt.*

CLASSIS III. AN. 418.

semen, sed spiritale mysterium pertinentes. Ita A quippe ad Galatas Apostolus loquitur, (Gal. 4. 21.) *Dicite mihi, sub Lege esse volentes, Legem non audistis?* (Gen. 16. 15.) *Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit,* (Gen. 21. 2.) *unum de ancilla, et unum de libera. Sed ille quidem, qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem; quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta, Unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est huic, quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ non paris, erumpe et exclama quæ non parturis; quia multi filii desertæ magis quam ejus, quæ habet virum. Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus. Sed sicut tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum* (Gen. 21. 10.) *spiritum, ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium ejus, non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ; qua libertate Christus nos liberavit.*

13. Ecce secundum istam spiritalem atque apostolicam intelligentiam nos potius pertinemus ad liberam Saram, qui ex illa nullam carnis propaginem trahimus. Judæi autem, qui ex illa carnis propaginem trahunt, ad Agar potius ancillam pertinere monstrantur, de qua carnis propagationem non trahunt. In nepotibus etiam Abrahæ et Saræ, id est filiis Isaac et Rebeccæ, illis geminis Esau et Jacob, qui postea vocatus est Israel, hoc ipsum magnum et profundum mysterium reperitur. De quo idem Apostolus loquens, cum per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam pertinentes, *Non* (Rom. 9. 10.) *solum autem*, inquit, *sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Nondum enim natis, nec qui egerint aliquid boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei,* (Malach. 1. 2. 3.) *Quia major serviet minori; sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Hæc certe doctrina apostolica atque catholica satis evidenter indicat nobis, secundum originem carnis ad Saram Judæos, id est Israelitas; ad Agar vero Ismaelitas pertinere: secundum autem mysterium spiritus ad Saram Christianos, ad Agar Judæos. Item secundum originem carnis ad Esau, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum; ad Jacob autem, qui dictus est etiam Israel, gentem Judæorum. Porro secundum mysterium spiritus, ad Esau Judæos, ad Israel pertinere Christianos. (Gen. 25. 23.) Ita quippe impletur quod scriptum est, Major serviet minori, id est, prior natus populus Judæorum posteriori nato populo Christianorum. Ecce quemadmodum sumus Israel adoptione divina, non humana cognitione gloriantes; nec in manifesto, sed in occulto; nec littera, sed spiritu; nec carnis, sed cordis circumcisione Judæi.

CLASSIS III. AN. 418. CAP. IV.

14. Quæ cum ita se habeant, non tamen debemus consuetudinem sermonis humani inepta loquacitate confundere; et in rebus discernendis frequentata vocabula perturbata significatione miscere, ut eos, qui Christiani sunt, et appellatione usitatissima Christiani vocantur, inusitato vocabulo aliquis affectet appellare Judæos; vel cum sit ipse vocetur que Christianus, Israelitæ potius nomine delectetur; et quod in mysterio debet semper intelligere, parcius autem ore proferre, hoc in quotidiana loquendi consuetudine magis eligat frequentare inepta insolentia, et, si dici potest, imperita scientia. Numquid enim Apostoli, per quos ea didicimus, ista nesciebant, quomodo nos potius simus semen Abrahæ secundum Isaac promissionis heB redes, et Judæi spiritu, non littera, cordis circumcisione, non carnis, et non secundum carnem Israel, sed Israel Dei? Sciebant utique ista multo sapientius certiusque quam nos; et tamen in loquendi consuetudine Judæos et Israelitas eos appellabant, qui secundum carnem de Abrahæ stirpe venientes, ab omnibus vocitabantur hoc nomine.

15. *Judæi signa petunt*, ait Apostolus Paulus, (1. Cor. 1. 22.) *et Græci sapientiam quærunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.* Quos dixit Græcos, hos etiam gentium nomine significavit, eo quod hæc lingua maxime excellit in gentibus; Judæos C tamen ipsos vocavit, quos omnes hoc nomine appellant. Nam si Christiani ipsi sunt Judæi, Christianis est ergo scandalum Christus crucifixus, de quo dictum est, *Judæis quidem scandalum*. Quis hoc * nisi insanissimus sentiat? (* f. d. l. nisi. V. scolia in tom. 7. Lov. pag. 20. col. 2.) Item dicit, *Sine offensione estote Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei.* (1. Cor. 10. 32.) Quomodo ista distingueret, si et Ecclesiam Dei in quotidiana loquendi consuetudine Judæos appellare deberet? Item ait, *Quos et vocavit, nos, non solum ex Judæis,* (Rom. 9. 24.) *sed etiam ex gentibus.* Quomodo vocavit ex Judæis, si potius ex non Judæis vocavit, ut essent Judæi? Item de Israelitis, *Quid ergo dicemus*, inquit? (Ibidem 30.) *Quia gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ ex fide: Israel autem persequens le-* D *gem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis.* Item, *Ad Israel autem quidem dicit; Tota die* (Rom. 10. 21.) *extendi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.* Et secutus adjungit: *Dico* (Rom. 11. 1.) *ergo, Numquid repulit Deus plebem suam? absit. Nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahæ de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit.* Quomodo hic appellavit Apostolus Israel non credentem, et contradicentem, si Christiani sunt Israel vel quomodo se appellavit Israelitam? Numquid ex eo quod Christianus factus erat? Non utique; sed ex eo quod secundum carnem fuerat ex semine Abra-

ham, de tribu Benjamin; quod non sumus nos secundum carnem, quamvis secundum fidem simus semen Abrahæ; ac per hoc et Israel. Sed aliud est quod agnoscit altioris intelligentia sacramenti, aliud quod exposcit quotidiana consuetudine vocabuli.

16. Denique (a) Aptus iste nescio quis, de quo scripsisti, quod doceat judaizare Christianos, eo modo se, sicut insinuavit sanctitas tua, Judæum et israelitam vocat, ut ab escis prohibeat, a quibus pro temporis illius congruentia Lex per sanctum famulum Dei Moysen data prohibebat, et ceteras illius temporis observationes, jam nunc apud Christianos abolitas remotasque, persuadeat, quas umbras futurorum appellat Apostolus, (Coloss. 2. 17.) ut et prophetia in illis intelligatur, et eorum observatio jam evacuata monstretur: unde apparet quare se iste Aptus velit Israelitam Judæumque vocitari, non spiritaliter, sed omnino carnaliter. Nos autem nec illius observationibus, quæ novo Testamento revelato evacuatæ sunt, tenemur obstricti, et præcepta Legis, huic etiam temporis necessaria, qualia sunt, *Non adulterabis, Non homicidium facies, Non concupisces*, (Exod. 20. 13.) et si quod est aliud mandatum, quod in hoc sermone recapitulatur, *Diliges proximum tuum tamquam teipsum*; (Luc. 10. 27.) non viribus humanis, quasi nostram constituentes justitiam, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in ea justitia, quæ nobis ab illo est, observanda esse didicimus et docemus. Nec tamen ideo nos negamus semen Abrahæ, quibus dicit Apostolus, *Vos ergo Abrahæ semen estis:* (Gal. 3. 29.) aut Judæos in abscondito, de qualibus idem dicit, *Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis, quæ est spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est:* (Rom. 2. 28.) aut Israelitas spiritales, ad eum scilicet pertinentes cui minori prædictum est serviturum esse majorem. Sed hæc vocabula nobis non indecenter imponimus, eaque mysteriorum intelligentia continemus, non verborum insolentia ventilamus.

EPISTOLA CXCVII. *

(* Alias LXXVIII. quæ autem 197. erat, nunc in Appendice est 16.)

Augustinus Hesychio Salonitano episcopo, de die supremo mundi non inquirendo, deque Hebdomadibus Danielis.

Domino beatissimo (b) Hesychio, Augustinus.

(Scripta videtur sub finem an. 418. aut i. nit. 419.)

1. An sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante (c) Cornuto, per quem litteras tuæ venerationis accepi, quibus exiguitatem meam visitare dignatus es, tandem rescripta persolvo, et debitum resalutationis obsequium: multum me commendans acceptissimis Domino precibus tuis, Domine beatissime frater. De propheticis autem dictis sive prædictis, de quibus voluisti, ut aliquid scriberem, melius mihi visum est sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiones eorumdem verborum (ne illas forte non habeas) de opusculis ejus excerptas, dirigere beatitudini tuæ. Si autem jam eas habebas, nec inquisitioni tuæ satisfaciebant, quid de his sentias, peto mihi rescribere non graveris; et quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas. Ego enim maxime illud de Hebdomadibus Danielis secundum tempus, quod jam transactum est, intelligendum puto: nam de Salvatoris adventu, qui exspectatur in fine, tempora dinumerare non audeo: nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfinisse; sed illud potius prævalere, quod ipse Dominus ait, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate.* (Act. 1. 7.)

2. Quod enim in alio loco ait, *De die autem illa et hora nemo scit*, (Matt. 24. 36.) sunt qui sic accipiunt, ut putent se posse computare tempora: diem vero tantummodo ipsum et horam neminem scire: ubi omitto dicere quemadmodum soleant Scripturæ diem vel horam etiam pro tempore ponere. Sed certe illud de ignorantia temporum apertissime dictum est. Nam cum hinc Dominus interrogatus esset a Discipulis suis; *Nemo*, inquit, *potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate.* Non enim dixit, diem vel horam, sed *tempora*, quæ in brevi spatio non solent dici, sicut dies vel hora, maxime si græcum intueamur eloquium, ex qua lingua in nostram eumdem librum, ubi hoc scriptum est, scimus esse translatum: quamvis latine satis exprimi non potuerit, ibi enim græce legitur χρόνους ἢ καιρούς. Nostri autem utrumque hoc verbum tempora appellant, sive χρόνους sive καιρούς, cum habeant hæc duo inter se non negligendam differentiam: καιρούς quippe appellant Græci tempora quædam, non tamen quæ in spatiorum voluminibus transeunt, sed quæ in rebus ad aliquid opportunis vel importunis, sentiuntur: sicut messis, vindemia, calor, frigus, pax, bellum, et si qua similia: χρόνους autem ipsa spatia temporum vocant.

3. Et hoc certe ipsi Apostoli non ita quæsierunt, quasi unum novissimum diem vel horam, id est exiguam diei partem scire voluissent; sed utrum jam esset opportunum tempus, quo regnum repræsentaretur Israel. Tunc audierunt, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*, id est, χρόνους ἢ καιρούς: quod si latine diceretur, *tempora aut opportunitates*, nec sic quod dictum est, esset expressum; quia sive opportuna, sive importuna sint

(a) Editi, *Aptius*. At MSS. Vaticani et alii prope omnes, *Aptus*.

(b) Hic erat Salonitanus episcopus ex MSS. nostris Germanensi et Corbeiensi, testante etiam Augustino in lib. 20. de civit. Dei c. 5. Non quidem apud Afros, uti satis intelligitur ex epistola 199. num. 46. *Sunt enim apud nos, hoc est in Africa* etc. sed apud Dalmatas; idemque opinamur, cum eo cui Zosimus papa scripsit an. 418.

(c) MSS. Victorinus, Corbeiensis et unus e Vat. hic et in subsequente epistola præferunt, *Cornutum*.

CLASSIS III. AN 418.

tempora, καιρο; dicuntur. Tempora ergo computare, hoc est, χρόνους, ut sciamus quando sit finis hujus sæculi vel adventus Domini, nihil mihi aliud videtur, quam scire velle quod ipse ait scire neminem posse.

4. Opportunitas vero illius temporis profecto non erit antequam prædicetur Evangelium in universo orbe in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia Salvatoris dicentis, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis. Tunc veniet*, quid est, nisi ante non veniet? Quanto post ergo veniat, incertum nobis est, ante tamen non esse venturum dubitare utique non debemus. Si ergo susciperent hunc laborem servi Dei, ut peragrato orbe terrarum, quantum possent, colligerent, quid remaneret gentium, ubi nondum est Evangelium prædicatum, hinc advertere utcumque possemus quantum hoc tempus longe sit a fine sæculi. Quod si propter quædam loca inaccessibilia et inhospita fieri posse non creditur, ut a servis Dei peragretur orbis, et quot quantæque sint adhuc gentes sine Christi Evangelio, fideliter renuntietur; multo minus existimo in Scripturis posse comprehendi, quanta usque ad finem futura sint tempora, quandoquidem in eis legimus, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*. Unde si jam nobis certissime nuntiatum fuisset in omnibus gentibus Evangelium prædicari, nec sic possemus dicere quantum temporis remaneret usque ad finem; sed magis magisque jam propinquare merito diceremus. Nisi quis forte responderet, tanta celeritate prædicato Evangelio Romanas gentes et plerasque barbaras occupatas, atque ita nonnullas non paulatim, sed subito ad fidem Christi fuisse conversas, ut non sit incredibile paucis annis, etsi non vitæ nostræ qui jam senuimus, certe juvenum qui venturi sunt ad senectam, universas omnino residuas gentes Evangelio posse compleri. Sed si ita erit, facilius cum factum fuerit probari experiendo, quam legendo antequam fiat inveniri potest.

Matt. 24. 14.

5. Hoc me compulit dicere cujusdam opinio, quem presbyter quoque Hieronymus temeritatis notat, quod ausus fuerit Danielis Hebdomadas de adventu Christi futuro, non de præterito exponere. Si quid autem pro meritis potioribus sanctæ humilitati cordis tui Dominus melius revelavit sive revelaverit, peto nobiscum communicare digneris, et hæc nostra rescripta sic accipere, tamquam hominis, qui mallem quidem eorum, quæ a me inquisisti, habere scientiam quam ignorantiam: sed quia id nondum potui, magis eligo cautam ignorantiam confiteri, quam falsam scientiam profiteri.

In Dan. 9.

A

EPISTOLA CXCVIII. *

CLASSIS III. AN. 418. * Alias LXXIX. quæ autem 198 erat, nunc 148.

Hesychius Augustino, significans consideratis divinis testimoniis de sæculi fine videri sibi, diem quidem et horam frustra inquiri; attamen cognosci posse ex signis num jam instet tempus adventus Christi, quem ut cito venturum pie exspectari docet.

Domino beatissimo et caritate sincerissima venerando fratri et coepiscopo AUGUSTINO, HESYCHIUS *in Domino salutem.*

1. DESIDERANTI *et exspectanti mihi sanctus compresbyter noster Cornutus litteras pertulit quas misisti, quæ me lætificarunt, quia* (Scripta paulo post superiorem.)

B *memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui et mihi paucis, sermone proprio sanctæ mentis tuæ, de his quæ petieram in transitu significasti. Aliquanta autem de opusculis sancti compresbyteri Hieronymi adjunxisti, ut meam quæstionem lectione ejus operis de sanctis Scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere a nobis, ut quid senserimus de ipsis quæstionibus, per litteras tuæ sincerissimæ caritati insinuaremus; ad ea de quibus scripta legi, prout intellectus exiguus meæ mediocritatis sentire potuit, aut intelligere, infra scripsi.*

2. *Cum Dei omnipotentis conditoris totius creaturæ arbitrio et potestate cuncta gerantur, vel quæ facta sunt, vel quæ etiam futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur,*

C *qui prius quam fierent ea quæ futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti. Unde satis admiratione plenum est, si ea Deus quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitus non posse pervenire constituit, secundum hoc capitulum, quod Dominus beatis Apostolis locutus est, dicens*, Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. *Primum quia in antiquissimis libris ecclesiarum non ita scriptum est*, Nemo potest: *sed scriptum est*, Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. *Quæ ratio sermonis sequenti verbo recte completur, cum dicit*, Sed eritis mihi testes in Jerusalem, et in Judæa, et in Samaria, et usque ad ultimum terræ. *Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis et resurrectionis suæ voluit intelligi.* (Act. 1. 7.)

D 3. *Nam de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet;* Quisnam est fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem veniens Dominus ejus invenerit sic facientem. *Familia Christi verbo prædicationis pascitur, et fidelis famulus invenitur, qui in tempore exspectantibus Dominum, necessariam escam credentibus præstat. Malus enim servus sic reprehenditur*, Quod si dixerit malus servus, Moram facit Dominus meus venire; veniet Dominus ejus in die qua nescit, et hora qua ignorat, *et reliqua. Item arguit quare tempus non agnoscatur, dicendo*, Hypocritæ, faciem cæli (Luc. 12. 42.) (Ibid. 45.) (Ibid. 56.)

CLASSIS III. AN. 418.

nostis probare, tempus hoc quare non agnoscitis? *Item Apostolus*, [2. Tim. 3. 1.] in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, *et reliqua. Item Apostolus*, [1. Thess. 5. 1.] De temporibus autem et momentis non necesse habemus vobis scribere: vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax et securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, et non effugient. *Item Apostolus*, [2 Thes. 2. 5.] Non retinetis memoria, quia cum essem apud vos, hæc dicebam vobis: et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis jam operatur; tantum qui tenet, modo teneat, donec de medio fiat: et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui. [B] *Item Dominus in Evangelio increpat Judæos*, [Luc. 19. 42.] Et tu si cognovisses tempus visitationis tuæ, forsitan permansisses: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. *Et Dominus sic prædicat ad Judæos*, [Marc. 1. 15.] Pœnitentiam agite, completa sunt tempora, credite Evangelio. *Et ad Judæos quidem recte completa dicebat, quia eorum tempora post ejus prædicationem et triginta et quinque, vel quadraginta annos finita sunt. Et in Daniele*, [Dan. 7. 11.] Quoadusque interfecta est bestia, et periit, et corpus ejus datum est ut combureretur, et reliquarum bestiarum regnum translatum est, et magnitudo vitæ data est eis usque ad tempus et tempus, *quod græce dicitur*, ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. *Et insequitur*, Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniens. [C] *Mysterium bestiæ e reliquarum bestiarum translatione intelligentibus Scripturam manifestum est.*

4. *Adventus Domini diligendus est et exspectandus. Est enim magna beatitudo diligentibus ejus adventum, sicut testimonium perhibet beatus apostolus Paulus*, [2. Tim. 4. 8.] De cetero, *inquit*, reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus justus judex in illa die: non autem mihi solum, sed et iis qui diligunt adventum Domini. *Et Dominus in Evangelio*, [Matt. 13. 3.] Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris sui. *Item Propheta*, [Isa. 60. 2.] Ecce enim tenebræ et caligo operient terram super gentes; in te vero apparebit Dominus, et majestas ejus in te videbitur. *Item Propheta*, [Isa 40. 31.] Qui vero exspectant Dominum, exsultabunt cum virtute; producent pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non esurient. [D] *Et plurima talia, quæ ad beatitudinem eorum pertinere, qui diligunt adventum Domini, invenitur.*

5. *Quod autem nemo possit mensuras temporum colligere, manifestum est. Evangelium quidem dicit*, [Matt. 24. 36.] De die illa et hora nemo scit: *ego autem pro possibilitate intellectus mei dico, neque diem, neque mensem, neque annum adventus ipsius sciri posse: sed signa quæ sunt adventus videndo et credendo, et exspectare me convenit, et credentibus escam hanc retribuere, ut exspectantes diligant adventum ejus, qui dixit*, [Matt. 33.] Hæc omnia cum videritis, scitote quoniam prope est in januis. *Signa ergo evangelica et prophetica, quæ in nobis completa sunt, adventum Domini manifestant. Nam frustra aut qui quærunt; aut qui calumniantur, dies et annos in computo comprehendere quærunt, cum scriptum sit*. [Ibid. 22.] Quia nisi abbreviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi. *Certum est tempus carere computo, quod breviandum est a Domino, qui tempora constituit. Appropinquasse autem adventum ejus, cujus signa adventus aliqua videmus ex iis, quæ facta sunt, esse completa, et iterum dicit*, [Luc. 21. 28.] Illis autem fieri incipientibus, respirabitis et levabitis capita vestra, quoniam appropinquabit redemtio vestra. *Quæ autem signa dixit videnda, manifestum est in Evangelio sancti Lucæ*, [Ibid. 24.] Et Jerusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium: *hoc factum est, et fieri nulli dubium est. Et insequitur*, [Ibid. 25.] Et erunt signa in sole et luna et in stellis, et in terra pressura gentium. *Ea quæ patimur confiteri et pœna compellit, si forte non curet voluntas. Nam in uno tempore et* (a) *signa in cælo et pressuram gentium in terris ab hominibus videri et sustineri manifestum est. Et insequitur*, Arescentibus hominibus præ timore, et exspectatione quæ superveniet universo orbi. *Nullam patriam, nullum locum nostris temporibus non affligi, aut humiliari certum est, sicut dictum est*, præ timore et exspectatione quæ supervenient universo orbi: *et omnia signa, quæ superius Evangelium legentibus manifestat, ex maxima parte completa sunt.*

6. *Quod autem dictum est*, [Mat. 24. 14. Marci 13. 10.] Et prædicabitur hoc Evangelium in universo mundo, et tunc veniet finis: *Primum quod ipsius Domini repromissio talis fuit, ut ipsi Apostoli ejus nominis et resurrectionis testes fierent in Jerusalem, et in Judæa, et in Samaria, et usque ad extremum terræ, et Apostolus hac auctoritate docet*, [Rom. 10. 18.] Sed dico, numquid non audierunt? In omnem terram exivit sonus eorum, [Psal. 18. 5.] et in fines orbis terræ verba eorum. *Item*, [Coloss. 1. 5.] Propter spem quæ reposita est vobis, quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii, quod advenit in vos, sicut et in omni mundo est fructificans et crescens. *Sed ab Apostolis* (b) *nuntiata fides in gentibus, habuit multos persecutores, ut retenta tardius invalesceret, ut illud impleretur*, [Lucæ 21. 12.] Ante hæc omnia primum in vos manus immittent suas, et persequentur, et tradent vos in synagogas et in custodias, ducentes ad reges et ad præsides, propter nomen meum: *ut illud impleretur quod scriptum erat*, Et velociter reædificaberis a quibus destructa es. *Nam ex quo clementissimi Imperatores Christiani Dei voluntate esse cœperunt; quamquam pau-*

(a) Respicit fortassis ad insignem illum solis defectum, quem anno 418. die 19. Julii contigisse produnt Historici, quemque tanta siccitas secuta est, uti scribit Philostorgius, ut multorum hominum aliorumque animalium insuetam ubique mortem inferret.

(b) MSS. duo Vat. et omnes Gallicani, uno excepto, initiata.

CLASSIS III. AN. 418.

latim fides caussa persecutionis crescebat in sæculo, factis regibus Christianis ubique in parvo tempore Christi Evangelium penetravit.

7. *Expositio sane beati Danielis de hebdomadibus quam vir sanctus compresbyter noster Hieronymus exposuit, qualiter doctores ecclesiarum tradidissent, lectorem suspendit. Nam si ipse doctissimus vir compresbyter noster ait, periculosum esse de magistrorum ecclesiarum judicare sententiis, et alterum præferre alteri: quanto magis hoc lector facere non potest, quod magister* [Matt. 5. 18.] *facere dubitavit? Nos autem credimus quod Dominus ait*, Quia cælum et terra transient, iota autem unum vel unus apex non transiet a Lege, donec omnia fiant. *Quomodo ergo mysterium hebdomadarum sit impletum usque ad nativitatem et passionem Christi, admiror; cum illud in dimidia hebdomadæ Propheta locutus est, dicendo*, In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium meum, et supplicatio, desolationum interitus, et ad sacrificium abominatio. *Hæc ergo abomi-* [Mat. 24. 15.] *natio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet et dicit*, Cum videritis abominationem de- [Dan. 9. 27.] solationis, quod dictum est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat? *Ego autem ne petitionis beatitudinis tuæ contemtor essem, hæc, quemadmodum sensi, scripsi, ad tuam caritatem. Plenius autem dignare nos verbo gratiæ tuæ rescribendo instruere et lætificare.*

EPISTOLA CXCIX. *

* Alias LXXX. Quæ autem 199. erat, nunc 262.

De (a) fine sæculi.

Augustinus Hesychio commonstrans quomodo sint intelligenda Scripturæ loca, quæ varie loquuntur de fine sæculi, quodque præstat non inquirere tempus adventus Christi, sed hoc agere ut unusquisque ad excipiendum illum sit paratus.

Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo fratri et coepiscopo Hesychio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta post superiorem anno 419. CAPUT I.

1. Accepi litteras venerationis tuæ, quibus valde salubriter exhortaris, ut Salvatoris nostri diligatur et desideretur adventus. Facis hoc ut servus bonus ejusdem patrisfamilias, avidus lucrorum Domini tui, et volens habere plurimos socios dilectionis, qua ipse præcipue et perseveranter accenderis. Intuentes igitur [2. Tim. 4. 8.] quod commemorasti de Apostolo, quia Dominum dixit redditurum coronam justitiæ, non tantum sibi, sed et omnibus qui diligunt manifestationem ejus, ita recte vivimus, et in hoc sæculo tamquam peregrini agimus, cum se in hac dilectione cor nostrum proficienter extendit, sive citius sive tardius veniat quam putatur, cujus manifestatio fideli caritate diligitur, et pio desideratur affectu. Servus quippe ille qui dicit, *Moram facit Dominus meus:* et percutit conservos suos, manducat et bibit cum ebriosis, non utique diligit manifestationem ejus. [CLASSIS III. AN. 419.] [Lucæ 12. 45.] Ex moribus enim apparet animus ejus; quos mores, licet breviter, ideo magister bonus curavit exprimere, id est superbiam atque luxuriam, ne quod dicebat, *Moram facit Dominus meus*, desiderio Domini sui dicere crederetur, quo ardebat ille qui dicebat, *Sitivit anima mea ad Deum vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* [Psal. 41. 3.] Dicendo enim, *quando veniam?* moras se perpeti moleste ferebat: quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum videtur. Quomodo autem tardus est ejus adventus, vel quomodo longe futurus est, cum ipsi Apostoli tempore, quo adhuc erant in carne, dixerint, *Novissima hora est?* [1. Johan. 2. 18.] quamvis a Domino audierint, *Non est vestrûm scire tempora*. Hoc ergo nesciebant quod nescimus et nos, (quantum ad me attinet dico, et eos qui hoc mecum nesciunt,) et tamen quibus dictum est, *Non est vestrûm scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*, [Act. 1. 7.] diligebant ejus manifestationem, et dabant conservis in tempore cibaria, nec percutiebant eos dominando eis, nec luxuriabantur cum amatoribus mundi, dicentes, *Moram facit Dominus meus.*

2. Alia est ergo ignorantia temporum, alia labes morum amorque vitiorum. Nam et apostolus Paulus quando dicebat, *Non cito moveamini mente neque terreamini, sive per verbum, sive per epistolam, tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini;* [2. Thess. 2. 2.] nolebat utique ut crederent eis, qui jam propinquare Domini arbitrabantur adventum: nec tamen volebat ut tamquam servus ille dicerent, *Moram facit Dominus meus venire*, [Lucæ 12. 45.] et traderent se superbiæ luxuriæque perdendos: sed sic eos nolebat de propinquante die novissimo falsis auscultare rumoribus, ut tamen vellet eos paratos adventum Domini sui lumbis accinctis, et lucernis ardentibus operiri: quibus dicit, *Vos autem fratres non estis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat. Omnes enim ut vos filii lucis estis et filii diei: non sumus noctis neque tenebrarum.* [1. Thess. 5. 4. et 5.] Ille autem qui sic dicit, *Moram facit Dominus meus venire;* [Lucæ 12. 45.] ut percutiat conservos suos, et epuletur cum ebriosis, non est filius lucis, sed tenebrarum: et ideo eum tamquam fur dies ille comprehendet: quod unusquisque debet etiam de die hujus vitæ suæ novissimo formidare. In quo enim quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies: quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo judicabitur.

3. Ad hoc pertinet quod in Evangelio secundum Marcum ita scriptum est, *Vigilate ergo, quia nescitis quando Dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane, ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vi-* [Mar. 13. 35.]

(a) Cum librum ederet vicesimum de civitate Dei cap. 5. meminit epistolæ hujus, quam *rescripsi*, inquit, *ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonitanæ urbis episcopum, cujus epistolæ titulus est, de fine sæculi.*

gilate. Quibus enim *omnibus* dicit, nisi electis et dilectis suis ad corpus ejus pertinentibus, quod est Ecclesia? Non solum ergo illis dixit, quibus tunc audientibus loquebatur: sed etiam illis, qui fuerunt post illos ante nos, et ad nosipsos, et qui erunt post nos usque ad ejus novissimum adventum. Numquid autem omnes inventurus est dies ille in hac vita, aut quisquam dicturus est, quod ad defunctos etiam pertineat quod ait, *Vigilate, ne cum repente venerit, inveniat vos dormientes?* Cur itaque omnibus dicit, quod ad eos solos pertineat qui tunc erunt, nisi quia eo modo ad omnes pertinet, quomodo dixi? Tunc enim unicuique veniet dies ille, cum venerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis judicandus est illo die. Ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum inveniat eum Domini adventus. Imparatum autem inveniet ille dies, quem imparatum invenerit suæ vitæ hujus ultimus dies. Certe enim hoc saltem manifestum erat Apostolis, non eorum temporibus, cum hic in carne viverent, Dominum esse venturum: et tamen quis dubitet eos præcipue vigilasse et servasse quod omnibus dixit, ne imparatos repente veniens inveniret?

CAPUT II. Act. I. 7.

4. Nondum sane intelligo quonam modo accipi debeat quod scripsit sanctitas tua, propterea dixisse Dominum Apostolis, *Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*, quoniam secutus adjunxit, *Sed eritis mihi testes in Jerusalem, et in Judæa, et in Samaria, et usque ad ultimum terræ*. Quem Scripturæ sensum sic exponis, ut dicas, *Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis et resurrectionis suæ voluit intelligi*. Non quidem ille ait, Non est vestrûm prædicare tempora; sed, *Non est vestrum nosse*. Verum si ita vis intelligi quod ait, *Non est vestrûm scire*, ac si diceret, Non est vestrûm scientes facere, id est, non est vestrum hoc docere: quis nostrum docere audeat, vel se scire præsumat, quod Deus ille magister nec eos discipulos docuit, a quibus præsentibus interrogatus est præsens, nec illi tam sancti magnique doctores Ecclesiam docere potuerunt?

5. An respondebitur, hæc non docuisse Apostolos, sed Prophetas? Hoc enim aisti, et verum est, quod ea, *quæ futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur, qui prius quam fierent*, inquis, *ea quæ futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti*. Sed si veneratio tua *satis admiratione plenum esse* dicit, *si ea Deus, quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitus non posse pervenire constituit:* quanto majore admiratione plenum est, si ea, quæ Prophetæ hominibus sunt locuti, hæc Apostoli vel scire sunt prohibiti vel docere? Quomodo autem Prophetæ ista, de quibus agitur, tempora docentes, non intelligerentur ab Apostolis, si intelliguntur a nobis? Aut si eos Apostoli intellexerunt istam mensuram temporis prophetantes, quomodo non docerent quod intellexerunt, quando per eorum præconium et ipsi Prophetæ innotescebant, qui eos suis libris ista docuerunt? Et ideo per quas litteras ea ipsi didicerant, per easdem poterant alii quoque in his gentibus discere, in quibus Apostoli auctoritatem propheticam commendabant. Cur ergo eis dictum est, *Non est vestrûm scire*, vel si ita intelligendum est, Non est vestrûm docere *tempora, quæ Pater posuit in sua potestate:* quandoquidem sic ea docebant, cum hi, in quorum litteris discerentur, per illos innotescebant? Unde credibilius est, non Deum noluisse sciri, quod (a) voluit prædicari; sed noluisse prædicari, quod videbat non utiliter sciri.

Mat. 24. 45.

6. *Cur ergo*, inquis, *de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet, ubi dicit; Quisnam est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?* etc. Immo vero monet, non ut bonus servus cognoscat temporum finem; sed ut omni tempore in opere bono vigilet, quia nescit temporum finem. Non monet ut tempora, quæ Pater posuit in sua potestate, assequamur super Apostolos; sed monet, ut quoniam nescimus quando veniat Dominus, in cordis præparatione imitemur Apostolos. Unde jam supra satis locutus sum. Arguit autem Judæos, quare tempus non cognoscant, dicens, *Hypocritæ faciem cœli potestis probare*, et cetera: quoniam illud tempus non agnoscebant, quod jam volebat agnosci, id est primi adventus sui, quo in eum crederent, qui alterum ejus adventum vellent exspectare vigilantes, quandocumque futurus esset. Qui enim adventum Domini non cognoverit primum, præparare se non poterit ad secundum, credendo in eum fideliterque vigilando, ne illum tamquam fur in tenebris comprehendat, sive tardius venerit, sive citius quam speratur.

Luca 12. 56.

CAP. III. I. Tim. 3. 1.

7. Dicit etiam, sicut admones, apostolus Paulus, *In novissimis temporibus instabunt tempora periculosa*, et reliqua. Sed numquid ideo docet tempora, quæ Pater posuit in sua potestate? Aut ideo quisquam novit quam longa vel brevia sint eadem ipsa, quæ fatendum est esse novissima? Cogitare quippe debemus quam olim dictum sit, *Filioli, novissima hora est*.

I. Johan. 2. 18. I. Thess. 5. 1.

8. Rursus eumdem Apostolum dixisse commemoras, *De temporibus autem et momentis non necesse habemus scribere vobis: vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; et cum dixerint, Pax et securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, et non effugient*. Et hic non dixit post quantum temporis hoc futurum sit, sed quomodo futurum sit; id est non quanta erit ætatis brevitas vel prolixitas, sed quantumlibet intervallum sit spatiumque temporis, non tamen eis hoc veniet malum novissimum, nisi cum dixerint, *Pax et securitas*. Quibus verbis videtur Apostolus hujus novissimi

(a) Lov. quod noluit prædicari. Sed melius aliquot MSS. voluit.

CLASSIS III. AN. 419.

diei vel spem vel timorem ab hoc nostro tempore removisse. Non enim videmus ipsos amatores hujus sæculi, quibus subitaneus apparebit interitus, jam dicere, *Pax et securitas*.

9. Quid ergo scire sufficiat, satis ipse demonstrat Apostolus dicendo, *De temporibus et momentis non opus habemus vobis scribere;* vel sicut alii codices habent, *Non opus habetis vobis scribi.* Nec secutus adjunxit, Vos enim ipsi diligenter scitis quantum temporis restet; sed ait, *Vos enim ipsi diligenter scitis, quia hora Domini, sicut fur in nocte, ita veniet.* Hoc ergo scire opus est, ut curent filii lucis esse, et parato corde vigilare, qui nolunt ab illa hora sicut a nocturno fure comprehendi. Nam si ad cavendum hoc malum, id est, ne hora Domini tamquam fur inveniat imparatum, opus esset nosse temporum spatia, non diceret Apostolus non opus esse ut hoc scriberet, sed hoc potius eis esse scribendum tamquam doctor providentissimus judicaret. Nunc autem nec illis hoc opus esse monstravit, quibus sufficiebat ut scirent imparatis atque dormientibus horam Domini sicut furem esse venturam, atque hoc sciendo essent ipsi vigilanter parati post quantalibet tempora veniret; et suum servavit modum, ut licet Apostolus, non tamen præsumeret alios docere, quod Apostolis Dominum dixisse cognoverat, *Non est vestrûm scire*.

10. Ponis etiam quod idem ipse dixit Apostolus, *Non retinetis memoria, quia cum essem apud vos, hæc dicebam vobis. Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis: tantum qui tenet, modo teneat, donec de medio fiat: et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.* Quæ verba apostolica utinam non tantummodo ponere, verum etiam exponere dignareris: ita sane obscura sunt et mystice dicta, ut tamen appareat eum nihil de statutis dixisse temporibus, nullumque eorum intervallum spatiumque aperuisse. Ait enim, *ut reveletur in suo tempore:* nec dixit post quantum temporis hoc futurum sit. Deinde subjunxit, *Jam enim mysterium operatur iniquitatis.* Hoc iniquitatis mysterium quomodolibet intelligatur quid sit, ab alio sic, ab alio autem sic, quandiu tamen operetur occultum est. Neque id expressit Apostolus tamquam homo ex eorum numero, quibus dictum est, *Non est vestrûm scire tempora*. Quamvis enim nondum inter eos erat, quando eis hoc dictum est; ad eorum tamen collegium atque societatem etiam ipsum non ambigimus pertinere.

2. Thess. 2. 5. — V. Lib. 20. de civitate Dei, c. 19.

CAP. IV. *Enar. 19. 12.*

11. Item quod sequitur, *Tantum qui modo tenet teneat, donec de medio fiat: et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*, docet nos Antichristum manifestum futurum. Siquidem ipsum videtur aliquanto evidentiori significatione tetigisse interficiendum spiritu oris Domini Jesu Christi; sed post quantum temporis istud erit, nec saltem obscure locutus est. Quisnam sit enim qui modo tenet, vel quid teneat, vel quid sibi velit quod ait, *de medio fiat*, potest quisque se coartare ut intelligat, vel aliquatenus suspicetur, quoniam quoquo modo scriptum legit. Quamdiu autem teneat, et post quanta temporum spatia de medio fiat, hic omnino tacetur.

12. Item Dominus, inquis, *in Evangelio increpat Judæos, dicens, Et tu si cognovisses tempus visitationis tuæ, forsitan permansisses; nunc autem abscondita sunt de oculis tuis.* Sed hoc ad tempus primi adventus Domini pertinet, non secundi, de quo nunc quæstio est. De secundo quippe adventu suo dixit, *Non est vestrûm scire tempora*, non de primo. De illo enim ab eo quæsierunt Discipuli quem sperabant, non de isto quem jam videbant. Si enim primum ejus adventum Judæi cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent; et ideo non everti, sed permanere potuissent. Jam vero quod ait ad eos, *Pœnitentiam agite, completa sunt tempora, credite (a) Evangelio*, etiam ipse firmasti de iis temporibus dictum esse Judæorum, quæ continuo post paucos annos fuerant transitura, et nunc novimus jam esse transacta, eversa scilicet civitate, in qua regnum eorum fuerat constitutum.

1. Cor. 2. 8. — *Marci 1. 15.*

13. Proinde quod ex Daniele de interfecta bestia posuit venerabilitas tua, et de reliquarum bestiarum regno, et inter hæc de filio hominis veniente cum nubibus cœli, manifestum esse dixisti intelligentibus Scripturam. Sed si dignatus fueris exponere, quomodo ista pertineant ad cognoscendum temporis spatium, post quod erit Salvatoris adventus, ita ut inveniantur sine ulla ambiguitate manifesta; fatebor etiam ipse cum magna actione gratiarum illud quod ait Dominus, *Non vestrûm scire tempora*, tantummodo Apostolis esse dictum, non posteris eorum, qui ea fuerant cognituri.

14. Diligendus ergo est, et exspectandus Domini, sicut sancte hortaris, adventus, magnamque dicis esse beatitudinem diligentibus ejus adventum, et adhibes Apostoli testimonium, cujus verba sic ponis: *De cetero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus justus judex in illa die. Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum Domini.* Tunc enim sicut ex Evangelio commemoras, *Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.* Et quod Prophetica dicit, *Ecce enim caligo et tenebræ operient terram super gentes: in te vero apparebit Dominus, et majestas ejus in te videbitur.* Item quod scriptum est, *Qui vero expectant Dominum, exultabunt cum virtute, producent pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non esurient.*

CAPUT V. Eugypius tom. 1. c. 152. — *2. Tim. 4. 8.* — *Mat. 13. 43.* — *Isa. 60. 2.* — *Isa. 40. 31.*

15. Hoc plane piissime et verissime dicis, commendans eorum beatitudinem, qui diligunt adventum Domini. Sed et illi quibus dicebat Apostolus, *Non cito moveamini mente, quasi instet dies Domini*, diligebant utique adventum Domini: nec eos hoc dicens Doctor gentium ab

2. Thess. 2. 2.

(a) Editi, *credite Evangelio* At MSS. habent; *in Evangelio*, juxta græcum πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

CLASSIS III. AN. 419.

illa dilectione frangebat, qua ut inflammarentur volebat; et ideo nolebat ut crederent eis, a quibus audiebant instare diem Domini, ne forte cum transisset tempus, quo eum crediderant esse venturum, et venisse non cernerent, etiam cetera fallaciter sibi promitti arbitrantes, et de ipsa mercede fidei desperarent. Non ergo ille diligit adventum Domini, qui eum asserit propinquare aut ille qui asserit non propinquare; sed ille potius qui eum sive prope sive longe sit, sinceritate fidei, firmitate spei, ardore caritatis, exspectat. Nam si tanto magis diligitur Dominus, quanto magis creditur et prædicatur citius esse venturus, magis eum diligebant, qui ejus adventum jam instare dicebant, quam hi quos Apostolus eis credere prohibebat, vel ipse Apostolus qui hoc utique non credebat.

CAP. VI.

16. Si autem onerosa non est infirmitas mea sanctitati tuæ, peto apertius non graveris exponere, quomodo dixeris *neminem posse temporum mensuras colligere;* ne forte et hoc mihi videatur, quod etiam caritati tuæ, et frustra quilibet nostrûm instrui exspectet ab altero. Cum hoc enim dixisses, deinde subdidisti et aisti, *Evangelium quidem dicit, De die et hora nemo scit:* (Matt. 24. 36.) *ego autem*, inquis, *pro possibilitate intellectus mei dico, neque mensem neque annum adventus ipsius sciri posse.* Ita enim hoc videtur sonare, tamquam non possit sciri, quo anno venturus sit, sed possit sciri qua hebdomade annorum, vel qua decade, tamquam dici possit atque definiri intra illos vel illos septem annos, aut intra illos vel illos decem annos. Quod si ne hoc quidem comprehendi potest, quæro utrum sic saltem possit definiri tempus adventus ejus, ut eum venturum esse dicamus, intra istos, verbi gratia, quinquaginta vel centum annos, vel quotlibet seu majoris numeri seu minoris annorum, sed in quo eorum, nos ignorare. Hoc si jam comprehendisti, multum est quod comprehendere potuisti. Idipsum est autem quod rogo, ut nobis benignus impertias, adhibens idonea documenta, quibus id potueris indagare. Si autem neque hoc te comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego.

17. Novissima enim esse ista tempora, multis rerum signis apparentibus, quæ Dominum prædixisse legimus, omnes qui ea credimus, cernimus. Sed et mille annorum tempus, si eorum finis esset sæculi finis, posset universum dici novissimum tempus, vel etiam novissimus dies, quia scriptum est, *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies unus,* (Psal. 89. 4.) ut quidquid per eosdem mille annos gereretur, novissimo tempore vel novissimo die diceretur, geri. Iterum enim dico, quod in hac caussa sæpe dicendum est, Consideremus ante quam multos annos dixerit beatus Johannes Evangelista, *Novissima hora est.* Nam si tunc essemus, hoc audito, quando crederemus tot annos postea transituros, ac non potius ipso adhuc Johanne in corpore constituto Dominum speraremus esse venturum? Neque enim dixit, Novissimum tempus est, aut novissimus annus, aut mensis, aut dies, sed *Novissima hora est.* (I. Johan. 2. 18.) Et ecce ista hora quam longa est: nec tamen est ille mentitus, sed utique intelligendus est horam pro tempore posuisse. Quod nonnulli sic accipiunt, ut sex annorum millia constituant velut unum diem, eumque in partes velut horas duodecim partiantur, ut sic quingentos annos postremos hora videatur habere postrema: in quibus annis jam Johannes, inquiunt, loquebatur, quando novissimam horam esse dicebat.

18. Sed aliud est nosse aliquid, aliud suspicari. Cur enim non potius, si sex annorum millia deputandus est unus dies, non duodecima, sed vicesima quarta pars ejus una hora est, id est non quingenti, sed ducenti quinquaginta anni? Totus enim dies, totus circuitus solis verius nuncupatur, non ab Oriente usque in Occidentem, sed Oriente usque in Orientem, unde toto die peracto, id est viginti et quatuor horis, rursus exoritur: ac per hoc hora ista novissima, ex quo tempore id locutus est Johannes, ante ferme septuaginta annos, ut minimum, jam reperitur esse transacta, et nondum venit terminus sæculi. Huc accedit, quia inspecta diligenter ecclesiastica historia, reperitur Johannes apostolus longe ante fuisse defunctus, quam quinque millia quingenti anni a generis humani exordio complerentur. Nondum erat itaque hora novissima, si sex millium annorum pars duodecima, id est, quingenti anni, velut unius horæ spatium deputatur. Porro si secundum Scripturas unum diem mille annos esse ponamus, multo magis olim transiit tam longa diei hora novissima, non dico si vicesima quarta pars ejus, qui sunt anni paulo amplius quadraginta, sed si duodecima deputetur, quæ illos annos duplos habet. Unde convenientius ille Apostolus creditur horam posuisse pro tempore; quæ hora quam longa sit, ignoramus, quia non est nostrûm scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: quamvis eam novissimam esse noverimus, multo magis utique nos, quam qui fuerunt ante nos, ex quo esse vel dici cœpit hora novissima.

CAP. VII.

19. Quod autem ideo videtur venerationi tuæ comprehendi non posse temporum mensuras, ut definiatur quo anno futurus est finis, quia secundum promissionem Domini breviabuntur dies illi, prorsus non intelligo. Si enim sic breviabuntur ut fiant ex pluribus pauciores, quæro secundum quam veritatem futuri erant plures, nisi breviarentur? Hebdomades enim sancti Danielis non ad primum Domini adventum, sicut pluribus visum est, sed ad secundum potius existimas pertinere. Itane ergo breviabuntur, ut vel una in eis hebdomada minus futura sit, et falsa erit prophetia, quæ tanta diligentia numerum hebdomadarum definire curavit, ut quiddam diceret etiam dimidio hebdomadis implendum? Miror si per prophetiam Christi, destruitur prophetia Danielis. Deinde quale est ut putemus ignorasse Danielem, vel potius Angelum, a quo ista dicebat, breviaturum Domi-

CLASSIS III. AN. 419.

num dies illos, et errasse ut hoc diceret; vel scisse quidem, sed ei quem docebat fuisse mentitum? Quod si absurdum est, cur non potius credimus secundum id quod breviaturus est Dominus dies illos, tot hebdomadas prophetasse Danielem? si tamen ad secundum Domini adventum, (quod nescio quemadmodum possit ostendi) ille numerus refertur annorum.

20. Postremo multo certius securiusque dicitur Domini adventum intra septuaginta, aut, ut plurimum, intra centum annos futurum, si hebdomades istæ ipsum prænuntiant. Anni enim quadringenti nonaginta sunt in hebdomadibus septuaginta. A nativitate autem Domini hodie computantur anni ferme quadringenti vigenti, a resurrectione autem vel adscensione ejus anni plus minus cccxc. Ac per hoc, si ex quo natus B est computetur, septuaginta sunt reliqui; si ex quo passus est, circiter centum remanent: intra quos Danielis omnes hebdomades, si de novissimo ejus adventu prophetatæ sunt, implebuntur. Qui ergo dicit intra tot annos erit, tunc falsum dicit si ultra erit. Sed quia breviabuntur, pauciores poterunt esse, non plures. Recte itaque dicitur, Intra hos erit; quoniam quantumlibet brevientur, verum erit. Ipsa namque breviatio si eo modo intelligenda est ut pauciores fiant, ultra eos diem Domini venire non patitur, sed magis magisque intra eos quanto fuerint pauciores. Non igitur ista breviatio turbat computatorem, qui eo modo definierit, ut dicat intra tot annos diem Domini esse venturum; sed adjuvat potius, quoniam quanto magis ad paucitatem redigentur C dies, tanto magis erit intra, et ultra esse non poterit: atque ideo verum erit quod ita definitur, ut dicatur intra tot annos erit, quamvis nesciatur quo anno futurum sit.

21. Proinde tota quæstio est: utrum Danielis Hebdomades primo adventu Domini impletæ sint, an finem sæculi prophetaverint, an ad utrumque pertineant. Neque enim qui etiam hoc saperet defuerunt, dicentes, tempore primi adventus Christi esse completas, et inde usque ad finem sæculi totidem rursus esse complendas. Equidem video quia si primus eas non complevit adventus, necesse est ut secundus eas compleat; quoniam prophetia illa non potest esse falsa: quæ si tempore primi adventus impleta est, non cogit intelligi quod etiam de fine sæculi implebitur. Ac per hoc incertum est, etiamsi verum est; neque negandum quidem, sed neque præsumendum est id futurum. Relinquitur itaque, ut qui D vult cogere istam prophetiam credi sæculi fine complendam, contendat quantum potest, et ostendat si potest, primo adventu Domini non fuisse completam, contra tot expositores divinorum eloquiorum, qui hanc non solum computatione temporum, verum etiam rebus ipsis completam fuisse demonstrant, maxime quod ibi scriptum est, *Et ungetur sanctus sanctorum*: vel propter quod in eadem prophetia Hebræi codices expressius habent, *Occidetur Christus*, *et non erit ejus*, id est non erit ejus civitatis;

Dan. 9. 24. Ibid. 26.

A quoniam sic alienatus est a Judæis, qui eum propterea Salvatorem redemtoremque suum non esse crediderunt, quia occidere potuerunt. Neque enim in fine sæculi ungendus aut occidendus est Christus, ut ista prophetia Danielis tunc exspectetur implenda, quæ nondum credatur impleta.

CAP. VIII.

22. Quod autem de signis evangelicis et propheticis, quæ fieri cernimus, propinquum Domini adventum sperare debeamus, quis negat? Quotidie quippe magis magisque fit proximus. Sed quanto intervallo propinquet, hoc, dictum est, *Non est vestrûm scire*. Vide quanto dixit Apostolus, *Nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit*. Et ecce quot anni transierunt; nec tamen quod dixit falsum est. Quanto magis nunc dicendum est propinquare Domini adventum, quando tantus est ad finem factus accessus? Apostolus certe, *Spiritus*, inquit, *manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide*. Nondum utique erant eadem tempora, hæreticorum scilicet et talium, quales eodem sermone describit; sed jam venerunt: ac per hoc in novissimis temporibus videmur etiam per ipsos de fine sæculi commoneri. Itemque alibi dicens, *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis diebus instabunt tempora sæva*, vel sicut alii codices habent, *periculosa*. Deinde qualia futura sint exprimens, *Erunt enim homines*, inquit, *seipsos amantes, amatores pecuniæ, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, irreligiosi, sine affectione, detractores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, procaces, cæcati, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes*. Mirum si tales homines aliquando defuerunt. Denique quia et tunc erant, adjungit ac dicit, *Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos*. Non ait, Penetrabunt, tamquam et hic futurum prænuntians, sicut supra dixerat, *Instabunt tempora periculosa*: sed ait, *Penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas*. Non ait ducent vel ducturi sunt, sed jam *ducunt*.

Rom. 13. 11. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. χαλεποί Ibid. 6.

23. Nec putandus est hoc loco, pro temporis futuri verbis, præsentis temporis verba posuisse; quandoquidem illos ab eo, cui scribit, evitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa*, et hinc ea periculosa futura demonstrans tales homines futuros esse prædixit, nisi quia tanto plures erunt, magisque abundabunt, quanto magis propinquatur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Sed quid si abundantiores erunt post nos, et omnino abundantissimi quando jam jamque ipse finis instabit, qui quamdiu aberit ignoratur? Novissimi quippe dies dicti sunt, et in ipsis primis Apostolorum diebus, cum Domini in cælum recens esset adscensus, quando die Pentecostes misit promissum Spiritum-sanctum, et quidam stupebant admirantes eos qui linguis, quas non didicerant, loquebantur, quidam vero

CLASSIS III. AN. 419.

irridentes, musto plenos esse dicebant. Quo die Petrus loquens ad illos, qui de hac re varie movebantur, [Act. 2. 15.] *Non enim sicut*, inquit, *suspicamini, ebrii sunt isti, cum sit hora diei tertia. Sed adtendite quoniam hoc est, quod dictum est per Prophetam*, [Johel 2. 28.] *Erit in novissimis diebus, dicit Dominus, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*, etc.

24. Jam tunc ergo erant dies novissimi, quanto magis nunc, etiamsi tantum dierum remansit usque in finem, quantum ad hunc diem a Domini adscensione transactum est, vel aliquid sive minus restet sive amplius? quod profecto nescimus, quia non est nostrùm scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: cum tamen sciamus, in novissimis temporibus, in novissimis diebus, in novissima hora nos agere, sicut Apostoli; sed multo magis qui fuerunt post illos ante nos, et multo magis nos, et magis quam nos qui erunt post nos, donec ad illos veniatur qui erunt, si dici potest, novissimorum novissimi, atque ad ipsum omnino novissimum, quem vult intelligi Dominus, ubi dicit, [Johan. 6. 40.] *Et resuscitabo eum in novissimo die*: qui quam longe absit, comprehendi non potest.

CAPUT IX.

25. Signa quæ in Evangelio futura prædicta sunt, sicut commemorat sanctitas tua, secundum Lucam, [Luc. 21. 20. Mat. 24. 15. Marci 13. 14.] eadem sunt secundum Matthæum et secundum Marcum. Hi enim tres narrant quæ dixerit Dominus, cum interrogatus esset a Discipulis suis, quando futura essent quæ de templi eversione prædixerat, et quod signum esset adventus ejus, et consummationis sæculi. Non enim discrepant rebus, si alius aliquid dicit quod alius tacet, aut alio modo dicit: magis autem collata invicem juvant, ut legentis intellectus regatur. Sed de omnibus disputare nunc longum est. Interrogantibus enim Dominus ea respondit, quæ jam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Jerusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat. In suis enim veniens agnoscitur, dum ejus quotidie membra nascuntur: de quo adventu ait, [Matt. 26. 30.] *Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus*; de quibus nubibus dictum est per Prophetam, [Isaiæ 5. 6.] *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam*: sive de ipso fine, in quo apparebit vivos judicaturus et mortuos.

26. Cum itaque signa dicat, quæ ad ista tria pertinent, id est, ad excidium illius civitatis; ad adventum ejus in corpore suo, quod est Ecclesia; ad adventum ejus in capite Ecclesiæ, quod est ipse: quod eorum signorum ad quod horum trium referendum sit, diligenti consideratione cernendum est, ne forte quod pertinet ad eversionem Jerusalem ad finem sæculi referendum putemus; aut e contrario, quod ad finem sæculi pertinet, affirmemus ad civitatis illius excidium pertinere; aut quod pertinet ad ejus adventum in corpore suo, quod est Ecclesia, dicamus pertinere ad ejus adventum novissimum in corpore suo, quod est caput Ecclesiæ; aut rursus quod pertinet ad adventum ejus novissimum per seipsum, ad eum pertinere asseveremus adventum qui est per Ecclesiam. In quibus omnibus sunt quædam manifesta, quædam vero sic obscura, ut vel laboriosum sit ea dijudicare, vel temerarium, quamdiu non intelliguntur, de his aliquid definire.

27. Quis enim non videat ad illam civitatem pertinere, quod dictum est, [Luc. 21. 20.] *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus?* Item quis non videat ad adventum Domini novissimum pertinere quod dictum est, *Cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei?* Illud autem quod dictum est, *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, neque fiet*, sic est positum secundum Matthæum, et secundum Marcum, ut incertum sit utrum de excidio illius civitatis, an de sæculi fine intelligi debeat. Sic enim hoc ipsum legitur apud Marcum, [Marci 13. 17. etc.] *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus dies illos, non fuisset salva omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.* Non dissimiliter et Matthæus. [Mat. 24. 19.] Hoc autem Lucas ita posuit, ut appareat ad illius civitatis excidium pertinere: nam sic apud eum legitur: [Lucæ 21. 23. etc.] *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic, et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum.*

28. Unde autem ad hoc ventum est. Matthæus ita scribit: [Matt. 24. 15. etc.] *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat: tunc qui in Judæa sunt fugiant in montes, et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua, et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam, Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*, etc. Marcus vero [Marci 13. 14. etc.] ita: *Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes, et qui super tectum, ne descendat in domum: nec introeat ut tollat quid de domo sua; et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*, et reliqua. Lucas vero ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis, quæ a Daniele prædicta est, [Dan. 9. 27.] quando expugnata est Jerusalem, hæc eodem loco Domini verba commemorat: [Lucæ 21. 20.] *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus.* Apparet itaque tunc ibi positam desolationis abominationem, de qua duo illi Evangelistæ locuti

CLASSIS III. AN. 419. sunt. Denique etiam iste similiter sequitur, *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes*. Et pro eo quod dixerunt illi, *et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo*: iste dixit, *et qui in medio ejus sunt, discedant*: ut ostenderetur, illis verbis apud alios Evangelistas positis, festinationem fugæ fuisse præceptam. Et pro eo quod illi posuerunt, *et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum*: apertius iste ait, *et qui in regionibus, non intrent in eam; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt*. Deinde similiter etiam iste sequitur, ut prorsus manifestum sit de hac reipsa omnium trium esse hunc Evangelii locum, *Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*, et cetera ad hoc pertinentia, quæ jam commemoravi superius.

Lucæ 21. Mat. 24. 16. Mat. 13. 15. Luc. 21. 21.

29. Lucas ergo patefecit quod esse posset incertum, non ad sæculi finem, sed ad expugnationem Jerusalem pertinere id quod dictum est de abominatione desolationis, et quod dictum est de dierum breviatione propter electos; quia etsi ea ipse non dixit, dixit tamen apertius cetera de hoc ipso, quo et ista pertinere monstravit. Non enim debemus ambigere, quando eversa est Jerusalem, fuisse in illo populo electos Dei, qui ex circumcisione crediderant, sive fuerant credituri, electi ante constitutionem mundi, propter quos breviarentur dies illi, ut tolerabilis mala fierent. Nam quidam convenientius intellexisse mihi videntur, mala ipsa significata nomine dierum, sicut dicti sunt dies mali in aliis divinæ scripturæ locis. Neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis. Ipsa ergo dicta sunt breviari, ut Deo donante tolerantiam minus sentirentur, ac sic quæ magna essent brevia fierent.

Eph. 5. 16.

30. Sed sive isto modo intelligenda sit dierum illa breviatio, sive quod ad paucitatem redigerentur, sive quod cursu solis celeriore breviarentur; non enim desunt qui et hoc existiment, ita scilicet dictos breviores dies futuros, sicut fuit longior dies orante Jesu Nave: tamen Lucas Evangelista et hanc dierum breviationem, et abominationem desolationis, quæ duo ipse non dixit, sed Matthæus Marcusque dixerunt, ad eversionem Jerusalem docuit pertinere, alia cum eis dicens apertius de hac eadem re, quæ illi posuerunt obscurius. Nam Josephus, qui Judaicam scripsit historiam, talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram. Sed et si tempore Antichristi talis aut major forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum, quod ei talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primitus et præcipue recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus.

Jos. 10. 13.

31. Non est ergo cur putemus Hebdomadas prophetæ Danielis, vel propter dierum breviationem fuisse turbatas, vel illo jam tempore non fuisse completas, sed in fine sæculi esse complendas. Non enim ante passionem Domini impletæ sunt. Quod qui putant, rectissime tua sententia refelluntur, qua dixisti, *Hæc ergo abominatio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet et dicit, Cum videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat?* His verbis beatitudinis tuæ illi merito corrigendi sunt, qui dicunt eam, cum hæc Dominus loqueretur, vel ante passionem resurrectionemque ejus fuisse completam. Qui autem dicunt, sicut apertissime etiam Lucas Evangelista testatur, tunc fuisse factam, quando eversa est Jerusalem, quid eis respondeatur videre debent, qui in fine sæculi vel circa finem existimant hæc futura; quamquam ipsa desolationis abominatio propter obscuritatem dicti non uno modo ab omnibus potuerit intelligi.

CLASSIS III. AN. 419.

Mat. 13. 15.

32. Et quod dictum est, *Qui est in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam*, potest congruentius intelligi spiritaliter, quod in tribulationibus omnibus est cavendum, ne quisque devictus ad carnalem vitam de spiritali sublimitate descendat, aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. Quod si in omni tribulatione, quanto magis in illa cavendum præcipi debuit, quæ talis futura prædicta est illi civitati, qualis non fuit ab initio, neque fiet? Et si in ista, quanto magis in illa, quæ novissima futura est orbi terræ, id est Ecclesiæ toto orbe diffusæ? Nam et ipse Lucas, non quidem quando a Discipulis suis de adventu suo Dominus interrogatus est, ubi hoc Matthæus commemoravit et Marcus, sed alio loco ubi Pharisæi quæsierunt ab illo, quando veniet regnum Dei, tale aliquid eum dixisse narravit: *In illa, inquit, hora, qui fuerit in tecto et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non redeat retro.*

Ibid. et Mar. 13. 15.

Luc. 17. 20.

Ibid. 31.

33. Sed nunc propter computationem temporum de Danielis Hebdomadibus agitur, quæ si circa tempora primi adventus Domini completæ non sunt, atque in fine complendæ sunt, Apostolos hoc ignorasse, vel scisse quidem, sed docere prohibitos fuisse quis credat? Quamquam si hoc ita est, utiliter nesciunt gentes quod Dominus docere prohibuit eos, quos gentium voluit esse doctores. Si autem jam completæ sunt, quia jam est unctus sanctus sanctorum, jam occisus est Christus, ut non esset civitatis ejus, jam de templo illo sublatum est sacrificium, sublata est unctio, merito Apostolis de fine quærentibus responsum est, *Non est vestrûm scire tempora, quæ Pater in sua potestate posuit*: quoniam tempora, quæ per Danielis prophetiam sciri poterant, non ad finem sæculi, de quo quæsierant, pertinebant.

Act. 1. 7.

CAPUT X.

34. Signa vero de cælo et terra, numquid majora nos vidimus, quam qui fuerunt ante nos? Nonne si gentium legatur historia, tanta mira reperiuntur exstitisse de cælo terraque, ut ali-

CLASSIS III. AN. 419.

qua etiam non credantur? Sed ut multa omittam, quæ persequi longum est, duos soles quando nos vidimus? quos visos litteris mandaverunt, qui tunc fuerunt, antequam Dominus venisset in carne. Quando nos vidimus solem sic obscuratum, quemadmodum obscuratus est, cum lumen mundi penderet in ligno? nisi forte defectus solis et lunæ, quos consueverunt computatores siderum annotare atque prædicere, inter cælestia prodigia numerabimus, quia lunam sæpius in sua plenitudine, solem vero rarius, sed tamen vidimus in fine lunæ secundum eorum computum defecisse. Non erat talis solis ille defectus, quando crucifixus est Christus, et ideo vere mirabilis erat et prodigiosus. Pascha quippe fuerat Judæorum, quod nonnisi in lunæ plenitudine celebratur. Secundum astrologorum autem numeros certum est solem, quando luna plena est, non posse deficere, sed quando finis est lunæ, non quidem semper, sed aliter numquam, cum secundum illos numeros deficit. Quid ergo tale umquam quisquam meminit apparuisse de cælo, ex quo Dominus illa prædixit, quale apparuit quando passus est? Quare si apparebunt etiam talia, si non spiritaliter potius intelligenda sunt, tunc apparebunt, quando finis sic appropinquabit ut debeant apparere.

35. Bellis autem per diversa intervalla temporum et locorum quando non terra contrita est? Nam ut nimis antiqua prætercam, sub imperatore Gallieno, cum Romanas provincias barbaries usquequaque pervaderet, quam multos fratres nostros, qui tunc erant in carne, putamus propinquum finem credere potuisse, quoniam longe post adscensionem Domini factum est: ac per hoc etiam ista qualia futura sint; cum fuerit omnino finis proximus, ignoramus; si tamen hæc non ita prædicta sunt, ut in Ecclesia potius intelligi debeant. Duæ quippe gentes sunt, et duo regna, unum scilicet Christi, alterum diaboli, de quibus dici potuit, *Exsurget gens super gentem, et regnum super regnum:* (Matt. 24. 7.) quod non desinit fieri; ex quo dictum est, *Agite pœnitentiam; appropinquavit enim regnum cælorum.* (Ibid. 3. 2.) Quod vide quando dictum est, et ex illo quot anni transierunt, et tamen verissime dictum est. Novissimis enim diebus Dominus per virginem venit: nec diceretur ista hora novissima, nisi regno appropinquante cælorum, per quam totam horam fiunt quæ Dominus propinquante suo regno futura prædixit. Sed hæc hora quanto spatio protendatur, si Apostolis dictum est, *Non est vestrûm scire,* (Act. 1. 7.) quanto magis quilibet homo, quolis ego sum, modum suum debet agnoscere, ne plus sapiat quam oportet sapere?

CAPUT XI.

36. Sed *confiteri nos*, inquis, *pœna nostra compellit, adesse jam finem dum impletur quod prænuntiatum est: arescentibus hominibus præ timore et exspectatione quæ supervenient universo orbi. Nullam* (inquis) *patriam, nullum locum nostris temporibus non affligi aut tribulari certum est: sicut dictum est, præ timore et exspectatione quæ supervenient universo orbi.* (Luca 21. 26.) Si ergo ista mala, quæ nunc patitur genus humanum, certa sunt indicia jam Dominum esse venturum, quid est quod ait Apostolus, *Cum dixerint, Pax et securitas?* (1. Thess. 5. 3.) Cum enim dixisset Evangelium, *arescentibus hominibus præ timore et exspectatione;* continuo subjunxit, *Nam virtutes cælorum movebuntur: et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.*

37. Videamus itaque ne forte melius intelligatur, non ea modo impleri, quæ prædicta sunt illis verbis, sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi, ut ad Ecclesiam pertineat quæ universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulabunt eam. Ipsi enim dicturi sunt, *Pax et securitas;* ut repentinus illis superveniat interitus, et eos adventus Domini sicut fur in nocte comprehendat; quando e contrario gaudebunt, et exsultabunt qui diligunt manifestationem Domini. Nunc autem ista mala, quæ tamquam summa et extrema creduntur, utrique genti et utrique regno, et Christi scilicet et diaboli, videmus esse communia. Pariter quippe his et boni affliguntur et mali, nec est qui dicat, *Pax et securitas*, ubicumque contingunt, vel metuitur ne contingant. Inter quæ tamen mala adhuc usquequaque frequentantur luxuriosa convivia, fervet ebriositas, avaritia grassatur, perstrepunt lascivi cantus, organa, tibiæ, lyræ, citharæ, tesseræ, multa et varia genera sonorum atque ludorum. Hoccine est arescere præ timore, an potius madescere præ libidine? Sed hæc filii tenebrarum abundantius habebunt, et exercebunt, cum dixerint, *Pax et securitas.*

38. Quid ipsi filii lucis et filii diei, qui non sunt in tenebris, ut eos tamquam fur dies ille comprehendat; nonne adhuc utuntur hoc mundo tamquam non utentes? Quia etsi ante multos annos Apostolorum temporibus dictum est, pia tamen sollicitudine cogitant quod dictum est, *Tempus breve est.* (1. Cor. 7. 29.) Nonne a maxima parte eorum novellatur, ædificatur, emitur, possidetur, geruntur adhuc honores, ducuntur uxores? De iis loquor, qui exspectantes Dominum suum, (Luc. 12. 36.) quando veniat a nuptiis, non se tamen abstinent a carnalibus nuptiis, sed obedientissima caritate audiunt Apostolum præcipientem quemadmodum vivere debeant uxores cum viris, viri cum uxoribus, filii cum parentibus, parentes cum filiis, servi cum dominis, domini cum servis. Nonne hi omnes in his omnibus utuntur hoc mundo? Arant, navigant, comparant, generant, militant, administrant. Puto quod non erunt sic, quando erunt, quæ in Evangelio prædicta sunt, (Luc. 21. 26.) *signa in sole et luna et stellis, et in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris et fluctuum, arescentibus hominibus præ timore et exspectatione quæ supervenient universo orbi: nam virtutes cælorum movebuntur.*

39. Hæc quippe in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Jesus appropinquante se-

cundo adventu suo ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mundo et ante primum ejus adventum consueverant evenire, et irrideamur ab eis, qui hæc, quæ velut novissima et omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium, et multo majora legerunt. Ecclesia est enim sol
Cant. 6. 9. et luna et stellæ, cui dictum est, *Speciosa sicut luna, electa sicut sol.* Ab hac adoratur Joseph noster in hoc mundo, velut in Ægypto, ex humillimo sublimatus. Nam illum Joseph mater certe adorare non potuit, quæ ante defuncta est quam Jacob venisset ad filium, ut illius somnii prophetici veritas adimplenda Christo Domino servaretur. Quando enim sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum movebuntur, sicut ab aliis duobus Evangelistis hic locus commemoratus est, Ecclesia non apparebit, impiis
Gen. 37. 9. Matt. 24. 29. et Marci 13. 24. tunc persecutoribus ultra modum sævientibus, et remoto timore tamquam arridente mundi felicitate dicentibus, *Pax et securitas.* Tunc stellæ cadent de cælo, et virtutes cælorum movebuntur: quoniam multi, qui gratia fulgere videbantur, persequentibus cedent et cadent, et quidam fideles fortissimi turbabuntur. Ideo autem secundum Matthæum et Marcum post tribulationem dierum illorum dicitur hoc futurum, non quia transacta tota illa persecutione accident ista; sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorumdam defectio: et quia per omnes dies illos ita fiet, propterea post tribulationem dierum illorum, sed tamen in eisdem diebus fiet.

Luc. 21. 25. 40. Quod ergo dictum est secundum Lucam, *Et in terris pressura gentium*, gentes voluit intelligi, non pertinentes ad semen Abrahæ, in quo benedicentur omnes gentes, sed gentes quæ ad sinistram stabunt, quando congregabuntur ante Judicem vivorum et mortuorum omnes gentes. Utraque pars enim erit in omnibus gentibus, una quæ premat, altera quæ prematur: una quæ dicat, *Pax et securitas;* altera, in qua sol obscuretur, et non det luna lumen suum, et de qua cadant stellæ, et in qua virtutes cælorum moveantur.

Ibid. 27. 41. *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate:* quod video duobus modis accipi posse, sive in Ecclesia tamquam in nube venientem, sicut etiam nunc venire non cessat, secundum id quod
Matt. 26. 64. ait, *Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus cæli:* sed ideo tunc cum potestate magna et majestate, quia major potestas et majestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. Sive in corpore suo, in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est, et resurrexit, et adscendit in cælum, secundum quod scriptum est in Actibus
Act. 1. 9. Apostolorum, *His dictis nubes suscepit eum, et sublatus est ab eis.* Et quia illic etiam dictum est
Ibid. 11. ab Angelis, *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*, merito credendus est, A non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus: quoniam sic veniet sicut abiit, et nubes eum suscepit abeuntem.

42. Sed horum duorum quid hic potius eligendum sit, judicare difficile est. Promtior quidem sensus est, ut quisque cum audierit vel legerit, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate*, ipsum prorsus accipiat ejus adventum, non per Ecclesiam, sed per seipsum, quando venturus est ad vivos et mortuos judicandos. Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti, quæ ad exercitationem nostram ita modificatæ sunt, ut altius se penetrari velint, diligenter sunt inspicienda sequentia. Cum enim dixisset, *Et tunc videbunt filium* B *hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate:* adjunxit atque ait, *His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra,* Luc. 21. 28. *quoniam appropinquat redemtio vestra. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam et omnes arbores, cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas: ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei.* Cum ergo dicit, *Cum videritis hæc fieri;* quæ intelligere poterimus, nisi ea quæ supra commemorata sunt? In his est autem etiam quod ait, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* Proinde etiam hoc cum visum fuerit, non jam erit regnum Dei, sed prope erit.

43. Hunc ordinem vidimus et duos alios Evan- C gelistas tenere. Apud Marcum enim cum dictum esset, *Et virtutes, quæ sunt in cælis, movebuntur; Et tunc,* inquit, *videbunt filium hominis* Marci 13. 25. 26. *venientem in nubibus cum virtute multa et gloria.* Deinde subjungit quod Lucas non dixit, *Et tunc mittet Angelos suos et congregabit electos suos a quatuor ventis, a summo terræ usque ad summum cæli:* v. 27. Tunc quod ille de ficu et de aliis arboribus, iste de sola ficu ponens, *A ficu autem discite*, inquit, *parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas: sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis.* Quid est, *Cum videritis hæc fieri:* nisi ea quæ supra dixit? In quibus est etiam illud quod ait, *Et tunc videbunt filium hominis* D *venientem in nubibus cum virtute multa et gloria: et tunc mittet Angelos suos, et congregabit electos suos.* Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit in proximo.

44. An dicendum est, non omnia, quæ supra commemorata sunt, esse intelligenda, ubi ait, *Cum videritis hæc fieri*, sed aliqua eorum, hoc videlicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt filium hominis venientem*, etc.? Ipse quippe finis erit, non tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit, nullis exceptis, esse accipiendum quod positum est, *Cum videritis hæc fieri.* Nam et apud ipsum cum dictum esset, *Et virtutes cælorum movebuntur; Et tunc apparebit,* Matt. 24. 29. etc. inquit, *signum filii hominis in cælo, et tunc*

CLASSIS III. AN. 419.

plangent omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli in virtute multa et majestate: et mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cælorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, et folia nata, scitis quia prope est æstas: ita et vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis.

45. Tunc ergo scimus prope esse, cum viderimus non aliqua eorum, sed hæc omnia, in quibus et hoc est, quod videbitur filius hominis veniens, et mittet Angelos suos, et de quatuor mundi partibus, id est de toto orbe terrarum, congregabit electos suos: quod tota hora novissima facit, veniens in suis membris tamquam in nubibus, vel in tota ipsa Ecclesia quod est corpus ejus, tamquam in nube magna fructificante atque crescente in universo mundo, ex Matt. 3. 2. quo cœpit prædicare et dicere, *Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cælorum:* ita ut fortasse omnia, quæ ab his tribus Evangelistis dicta sunt de ejus adventu diligentius inter se collata atque discussa, inveniantur ad hoc pertinere, quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia: de quo adventu suo di- Matth. 26. 64. xit, *Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus cæli:* exceptis his locis, ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso, quando est vivos judicaturus et mortuos, ita promittitur ut propinquare dicatur, et quod in ultimo sermonis secundum Matthæum ipse omnino adventus evidenter exprimitur, cujus superius quibusdam signis propinquitas intelligenda monstratur. Ad hoc quippe apud Matthæum sermo ipse concluditur; Matth. 25. 31. *Cum autem venerit filius hominis*, inquit, *in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes:* et cetera usque ad illud, ubi ait, *Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Hoc enim nullus ambigit de Christi adventu novissimo et de fine sæculi prædictum fuisse. Nam et illas quinque et quinque virgines, non defuerunt qui non contemtibili disputatione docere voluerint, ad ejus adventum, qui nunc fit per Ecclesiam, pertinere. Sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod valido contradicat, præsertim quia in talibus divinorum eloquiorum obscuritatibus, quibus nostras intelligentias Deo placuit exercere, non solum alius alio movetur acutius eorum, qui scripturas sanctas non improbabiliter tractant; sed etiam quilibet unus illorum, aliquando minus, aliquando melius intelligit.

CAPUT XII.

46. Nescio tamen utrum intueri aliquid certius in hac quæstione possemus, si ulla ratione seu facultate possemus, quam illud quod in epistola priore jam posui, quando Evangelio mundus universus impleatur. Quod enim putat venerabilitas tua, jam hoc per ipsos Apostolos fa- A ctum, non ita esse certis documentis probavi. Sunt enim apud nos, hoc est in Africa, barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum esse prædicatum Evangelium, ex iis qui ducuntur inde captivi, et Romanorum servitiis jam miscentur, quotidie nobis addiscere in promptu est. Pauci tamen anni sunt, ex quo quidam eorum rarissimi atque paucissimi, qui pacati Romanis finibus adhærent, ita ut non habeant reges suos, sed super eos præfecti a Romano constituantur imperio, et illi et ipsi eorum præfecti Christiani esse cœperunt. Interiores autem, qui sub nulla sunt potestate Romana, prorsus nec religione Christiana in suorum aliquibus detinentur, neque ullo modo recte dici potest, istos ad promissionem Dei non pertinere.

B 47. Non enim Romanos, sed omnes gentes Dominus semini Abrahæ, media quoque juratione promisit: ex qua promissione jam factum est, ut nonnullæ gentes, quæ non tenentur ditione Romana, reciperent Evangelium, et adjungerentur Ecclesiæ, quæ fructificat et crescit in universo mundo. Adhuc enim habet quo crescat, donec fiat quod de Christo in Salomonis figura prophetatum est, *Dominabitur a mari usque ad* Psal. 71. 8. *mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ. A flumine* scilicet ubi baptizatus est, quia inde cœpit Evangelium prædicare *a mari* autem *usque ad mare* totus est orbis cum omnibus gentibus, quoniam mari Oceano cingitur universus. Quomodo autem implebitur aliter illa prophetia, *Omnes gentes quotquot fecisti venient, et adora-* Psal. 85. 9. C *bunt coram te Domine?* Non enim de locis suis migrando venient, sed in locis suis credendo. De credentibus quippe Dominus dixit, *Nemo pot-* Johan. 6. 44. *est venire ad me, nisi datum fuerit ei a Patre meo.* Propheta autem dicit, *Et adorabunt eum* Sophoniæ 2. 11. *unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium. Omnes insulæ* dixit, tamquam diceret, etiam omnes insulæ, hinc ostendens quam nulla relinquatur terrarum, ubi non sit Ecclesia, quando nulla relinquitur insularum, quarum nonnullæ etiam in Oceano sunt constitutæ, et quasdam earum Evangelium jam suscepisse didicimus. Atque ita et in insulis singulis quibusque impletur quod dictum est, *Dominabitur a mari usque ad mare*, quo unaquæque insula cingitur; sicut in universo orbe terrarum, quæ tamquam D omnium quodammodo maxima est insula, quia et ipsam cingit Oceanus, ad cujus littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus, et quocumque littorum nondum pervenit, perventura est utique fructificando atque crescendo.

48. Si ergo quia prophetia veritatis mentiri non potest, necesse est ut omnes gentes, quotquot fecit Deus, adorent eum; quomodo adorabunt eum, nisi invocent eum? Quomodo autem invocabunt, in quem non crediderunt, aut quomodo credent quem non audierunt? Quomodo Rom. 10. 14. autem audient sine prædicante, aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur? Mittit enim An- Matt. 24 31. gelos suos, et congregat electos suos a quatuor

CLASSIS III. AN. 419.

ventis, id est ab universo orbe terrarum, in qui-
bus ergo gentibus nondum est Ecclesia, opor-
tet ut sit, non ut omnes qui ibi fuerint credant:
omnes enim gentes promissæ sunt, non omnes
homines omnium gentium. Non enim omnium
est fides. Credit itaque omnis gens in omnibus,
qui electi sunt ante constitutionem mundi, in
ceteris non credit, et credentes odit. Quomodo
Matt. 24. 9. enim et illud implebitur, *Eritis odio omnibus*
gentibus propter nomen meum; nisi in omnibus
gentibus sint, et qui oderint, et quos oderint?

49. Quo pacto igitur ab Apostolis est prædi-
catio ista completa, quando adhuc usque sunt
gentes, (quod certissimum est nobis) in quibus
modo cœpit et in quibus nondum cœpit imple-
Act. 1. 8. ri? Non itaque sic dictum est Apostolis, *Eritis*
mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa et Sa-
maria, et usque in extremum terræ, tamquam
ipsi soli, quibus tunc loquebatur, tantum mu-
nus fuerint impleturi: sed sicut eis solis vide-
Matt. 28. 20. tur dixisse quod dixit, *Ecce vobiscum sum us-*
que in consummationem sæculi; quod tamen eum
universæ Ecclesiæ promisisse, quæ aliis mo-
rientibus aliis nascentibus hic usque in sæculi
consummationem futura est, quis non intelligat?
sicut eis et illud ait, quod ad eos omnino non
pertinet, et tamen sic dictum est, tamquam ad
Matt. 24. 33. solos etiam pertineret, *Cum videritis hæc omnia,*
scitote quia prope est in januis. Ad quos enim
hoc pertinet, nisi ad eos: qui in carne tunc e-
runt, cum omnia complebuntur? Quanto magis
illud quod ex magna parte per eos agendum
fuit, quamvis et posteris eorum eadem actio ser-
varetur?

Rom. 10. 18. Psal. 18. 5. 50. Quod autem dixit Apostolus, *Numquid*
non audierunt? In omnem terram exiit sonus
eorum, et in fines orbis terræ verba eorum: quam-
vis locutus sit præteriti temporis verbis, tamen
quod futurum fuerat dixit, non quod jam fa-
ctum atque completum: sicut ipse Propheta,
quo usus est teste, non ait, *In omnem terram*
exiturus, sed *exiit*, inquit, *sonus eorum*, quod
utique nondum factum erat: quale est etiam il-
Ps. 21. 17. lud, *Foderunt manus meas et pedes;* quod tam
longe postea factum novimus. Sed ne istas tan-
tum propheticas locutiones, non et apostolicas
fuisse credamus, nonne idem ipse Apostolus ait,
1. Tim. 3. 15. *Quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firma-*
mentum veritatis: et sine dubio magnum est pie-
tatis Sacramentum, quod manifestatum est in
carne, justificatum est in spiritu, apparuit An-
gelis, prædicatum est in gentibus, creditum est
in mundo, assumtum est in gloria? Nempe ma-
nifestum est hoc, quod in extremo posuit, et-
iam nunc nondum esse completum; quanto ma-
gis tunc quanto ista dicebat? Ecclesia quippe
tunc assumetur in gloria, quando dicetur, *Ve-*
Matt. 25. 34. *nite benedicti Patris mei, percipite regnum:* et
tamen tamquam factum fuisset dictum est, quod
certo sciebatur futurum.

51. Multo minus mirandum est quod etiam
verbis præsentis temporis usus est in eo, quod
illum identidem dixisse memorasti, *Propter*
A *spem, quæ reposita est nobis, quam ante audi-* CLASSIS III AN. 419.
stis in verbo veritatis Evangelii, quod advenit
in vos, sicut et in omni mundo est fructificans Coloss. 1. 5.
et crescens, quamvis Evangelium nondum mun-
dum tenebat universum: sed fructificare illud in
universo mundo dixit et crescere, ut ita signi-
ficaret, quousque fuisset fructificando et crescen-
do venturum. Si ergo latet quando Ecclesia fru-
ctificante atque crescente universus omnino a
mari usque ad mare orbis implebitur, procul du-
bio latet quando finis erit; ante quippe non erit.

52. Ut autem tibi tamquam sancto homini Dei CAPUT XIII.
et sincerissimo fratri aperiam de hac quæstione
quid sentiam, error quidem in utroque vitandus
est, quantum ab homine vitari potest, sive ci-
tius sive tardius, quam futurum est, Dominus
B venturus est credatur: sed mihi quisquam non
videtur errare, cum aliquid nescire se scit, sed
cum se putat scire quod nescit. Removeamus ita-
que de medio servum illum malum, qui dicens
in corde suo, *Moram facit Dominus meus veni-* Matt. 24. 48. Lucæ 12. 45.
re, dominatur conservis suis, et ebriosis convi-
vando miscetur: iste quippe procul dubio Domi-
ni sui odit adventum. Quo servo malo remoto,
constituamus ante oculos tres servos bonos fa-
miliam dominicam diligenter sobrieque tractan-
tes, adventum Domini sui sitienter desiderantes,
vigilanter exspectantes, fideliter amantes. Si
unus eorum citius, alter tardius Dominum pu-
tat esse venturum, tertius vero suam de hac re
ignorantiam confitetur; quamquam omnes con-
sonent Evangelio, quia omnes diligunt manife-
C stationem Domini, et eam desideranter et vigi-
lanter exspectant, videamus tamen quis amplius
consonet.

53. Unus dicit, Vigilemus et oremus, quia
citius venturus est Dominus. Alter dicit, Vigile-
mus et oremus, quia brevis et incerta est ista
vita, quamvis tardius venturus sit Dominus. Ter-
tius, dicit, Vigilemus et oremus, quia et brevis
et incerta est ista vita, et nescimus tempus quan-
do venturus est Dominus. Evangelium dicit, *Vi-*
dete, vigilate, et orate, nescitis enim quando Marci 13. 33.
tempus sit. Obsecro te quid aliud dicere audimus
hunc tertium, quam quod dicere audimus Evan-
gelium? Omnes quidem, præ desiderio regni
Dei, hoc volunt esse verum quod dicit primus;
sed hoc secundus negat; tertius vero non negat
D aliquid horum, sed ignorare se fatetur quis ve-
rum dicat illorum. Proinde si hoc factum fuerit
quod prædixerat primus, gaudebunt cum illo
secundus et tertius. Omnes enim manifestationem
Domini diligunt. Exsultabunt itaque citius ve-
nisse quod diligunt. Si autem factum non fuerit,
et apparere cœperit, hoc potius esse verum quod
dicebat secundus, metuendum est ne inter ipsas
moras perturbentur, qui crediderant quod dixe-
rat primus, et incipiant Domini adventum non
tardum putare, sed nullum: qui vides quantus
sit interitus animarum. Quod si tantæ fidei fue-
rint; ut se ad secundi prædicta convertant, et
Dominum etiam tardantem fideliter et patienter
exspectent, abundabunt tamen opprobria et in-

CLASSIS III. AN. 419.

sultationes atque irrisiones inimicorum multos infirmos a Christiana fide avertentium, dicendo tam fallaciter eis regnum esse promissum, quam fallaciter dicebatur cito esse venturum. Qui autem credunt quod secundus dicit, tardius Dominum esse venturum, si falsum fuerit inventum citius Domino veniente, nullo modo qui ei crediderant turbabantur in fide, sed inopinato gaudio perfruentur.

54. Quapropter qui dicit Dominum citius esse venturum, optabilius loquitur, sed periculosius fallitur. Utinam ergo sit verum; quia erit molestum, si non erit verum. Qui autem dicit Dominum tardius esse venturum, et tamen credit, sperat, amat ejus adventum, profecto de tarditate ejus etiamsi fallitur, feliciter fallitur. Habebit enim majorem patientiam, si hoc ita erit; majorem lætitiam, si non erit. Ac per hoc ab eis, qui diligunt manifestationem Domini, ille auditur suavius, iste creditur tutius. Qui autem quid horum sit verum ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nihil eorum aut affirmat aut negat. Obsecro te, ut me talem non spernas; quia et ego te diligo id affirmantem, quod verum esse desidero, et tanto magis nolo fallaris, quanto magis amo quod polliceris, et quanto magis video periculosum si falleris. Da veniam si onerosus fui sanctis sensibus tuis. Quanto enim rarius provenit, tanto me tecum saltem per litteras loqui diutius delectavit.

EPISTOLA CC. *

** Ex 7. Tomo præfixa lib. 1. de Nuptiis. Quæ porro 200. erat, nunc 196.*

Augustinus Valerio comiti, transmittens nuncupatum ipsi librum primum de nuptiis et concupiscentia.

Domino illustri et merito præstantissimo atque in Christi dilectione carissimo filio VALERIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta videtur exeunte an. 418 aut ineunte 419.

1. CUM diu moleste haberem quod aliquotiens scripserim, et nulla tuæ sublimitatis rescripta meruerim, repente epistolas tres tuæ benignitatis accepi. Unam non ad me solum datam per coepiscopum meum Vindemialem, et non longe post per compresbyterum Firmum duas, qui vir sanctus nobisque, ut ab illo scire potuisti, familiarissima caritate conjunctus, multa nobiscum de tua excellentia colloquendo, et veraciter insinuando, qualem te in Christi visceribus noverit, non solum eas quas memoratus episcopus, vel quas ipse attulit, sed etiam illas quas non accepisse querebamur, litteras vicit. Et ideo de te narratio ejus suavior nobis erat, quia ea dicebat, quæ ipse non posses, ne quidem me inquirente, rescribere, ne tuarum laudum, quod sancta scriptura prohibet, fieres prædicator. Quamquam et ego verear hæc ad te scribere, ne suspicionem adulantis incurram, Domine illustris et merito præstantissime, atque in Christi dilectione carissime fili.

Prov. 27. 2.

A 2. Laudes itaque tuas in Christo, sive magis in te laudes Christi, vide quid mihi dilectationis et lætitiæ fuit audire ab illo, qui nec fallere me posset, propter fidem suam, et eas ignorare non posset, propter amicitiam tuam. Sed alia et ab aliis, etsi non tam multa vel certa, verumtamen audivimus, fides tua quam sit sana et catholica, quam pia exspectatio futurorum, quæ Dei fraternique dilectio, quam non superbe sapias in excelsis honoribus, nec speres in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, et dives sis in operibus bonis; quam sit domus tua requies solatiumque sanctorum, et terror impiorum; quanta tibi cura sit, ne quis insidietur membris Christi, coopertus velamine nominis Christi, sive in veteribus ejus, sive in recentioribus inimicis; quamque
B sis eorumdem inimicorum providus saluti, infestus errori. Hæc atque hujusmodi, ut dixi, et ab aliis solemus audire; sed nunc ea per supradictum, fratrem plura et testatiora cognovimus.

3. Porro autem de pudicitia conjugali, ut eam quoque in te laudare, et amare possimus, numquid audiremus, nisi ab aliquo interiore familiari tuo, qui vitam tuam, non in superficie, sed penitus nosset? De hoc itaque tuo bono, Dei dono, me quoque delectat familiarius, et aliquanto diutius loqui tecum. Scio me non esse oneri tibi, si aliquid prolixum mitto, quod legendo diutius sis nobiscum. Nam et hoc comperi, quod inter tuas multas magnasque curas facile ac libenter legas, nostrisque opusculis, etiam quæ ad alios conscripsimus, si qua in manus tuas venire po-
C tuerunt, admodum delecteris, quanto magis quod ad te scribitur, ubi tamquam præsenti loquar, et advertere dignaberis attentius, et accipere gratius? Ab hac ergo Epistola perge ad librum, quem simul misi, qui tuæ reverentiæ et cur conscriptus sit, et cur ad te potissimum missus, ipse suo principio commodius intimabit.

EPISTOLA CCI. *

** Quæ porro 201. erat, nunc 90.*

Imperatores nova in Pelagianos eorumque fautores sanctione edita, mandant Aurelio, necnon Augustino per ejusdem tenoris litteras seorsum ipsi inscriptas, ut adversus damnatam hæresim subscriptionem exigant a cete-
D ris episcopis.

Imperatores HONORIUS *et* THEODOSIUS *Augusti*, AURELIO *episcopo salutem.*

Scripta an. 419. mense Junio.

1. *DUDUM quidem fuerat constitutum, ut Pelagius atque Cœlestius infandi dogmatis repertores ab urbe Roma, velut quædam catholicæ veritatis contagia, pellerentur: ne ignorantium mentes sæva persuasione perverterent. In quo secuta est clementia nostra judicium sanctitatis tuæ, quo constat eos ab universis justa sententiæ examinatione damnatos. Sed quia obstinati criminis pertinax malum, ut constitutio geminaretur, exegit; recenti quoque sanctione decrevimus, ut si quis eos in quacumque provin-*

CLASSIS III. AN. 419.

ciarum parte latitare non nesciens, aut propellere aut prodere distulisset, præscriptæ pœnæ, velut particeps, subjaceret.

2. *Præcipue tamen ad quorumdam episcoporum pertinaciam corrigendam, qui pravas eorum disputationes vel tacito consensu adstruunt, vel publica oppugnatione non destruunt, Pater carissime atque amantissime, sanctitatis tuæ auctoritatem imminere conveniet: quatenus in abolitionem præposteræ hæresis omnium devotio Christiana consentiat. Religio itaque tua competentibus scriptis universos faciat admoneri, scituros definitione sanctimonii tui hanc definitionem sibi esse præscriptam, ut quicumque damnationi memoratorum, quo pateat mens pura, subscribere impia obstinatione neglexerint, episcopatus amissione multati, interdicta, in perpetuum expulsi civitatibus, communione priventur. Nam cum ipsi juxta synodum Nicænam confessione sincera conditorem rerum omnium Deum, imperiique nostri veneremur auctorem; non patietur tua sanctitas sectæ detestabilis homines in injuriam religionis nova et inusitata meditantes, secretis tractatibus occultare sacrilegium semel publica auctoritate damnatum. Una enim eademque culpa est eorum, qui aut dissimulando conniventiam, aut non damnando favorem noxium præstiterint, Pater carissime atque amantissime:* et alia manu: *Divinitas te per multos annos servet incolumen. Data v. Iduum Juniarum, Ravennæ, Monaxio et Plinta Consulibus.* Eodem (a) tenore etiam ad sanctum Augustinum episcopum data.

EPISTOLA CCII. *

* Alias XXIV. quæ antem 202. erat, nunc 91.

Hieronymus Alypio et Augustino gratulatur, quorum opera Cælestiana hæresis exstincta sit: et excusat cur nondum refellerit libros Anniani Pelagiani.

Dominis vere sanctis atque omni affectione ac jure venerandis, Alypio *et* Augustino *episcopis,* Hieronymus *in Christo salutem.*

Scripta exeunte an. 419. CAPUT I.

1. Sanctus *Innocentius presbyter, qui hujus sermonis est portitor, anno præterito, quasi nequaquam in Africam reversurus, mea ad dignationem vestram scripta non sumsit. Tamen Deo gratias agimus, quod ita evenit, ut nostrum silentium vestris epistolis vinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima est, per quam scribo vestræ reverentiæ; testem invocans Deum, quod si posset fieri, assumtis alis columbæ, vestris amplexibus implicarer, semper quidem pro merito virtutum vestrarum, sed nunc maxime, quia cooperatoribus et* (b) *auctoribus vobis hæresis Cælestiana jugulata est: quæ ita infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque esse se sentiant, tamen venena mentium non omittant; et, quod solum possunt, nos oderint, per quos putant se libertatem docendæ hæreseos perdidisse.*

CAPUT II.

2. Quod *autem quæritis utrum rescripserim contra libros* (c) *Anniani, pseudodiaconi Celedensis, qui copiosissime pascitur, ut alienæ blasphemiæ verba frivola subministret: sciatis me ipsos libros in schedulis missos a sancto fratre Eusebio presbytero suscepisse, non ante multum temporis; et exinde vel ingruentibus morbis, vel dormitione sanctæ et venerabilis filiæ vestræ Eustochii, ita doluisse, ut propemodum contemnendos putarem. In eodem enim luto hæsitat, et exceptis verbis tinnulis, atque emendicatis, nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus; ut dum epistolæ meæ respondere conatur, apertius se proderet, et blasphemias suas omnibus patefaceret. Quidquid enim in illa miserabili synodo Diospolitana dixisse se denegat, in hoc opere profitetur, nec grande est ineptissimis næniis respondere. Si autem Dominus vitam tribuerit, et notariorum habuerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus; non ut convincamus hæresim emortuam; sed ut imperitiam atque blasphemiam ejus, nostris sermonibus confutemus: meliusque hoc faceret sanctitas vestra; ne compellamur contra hæreticum nostra laudare. Sancti filii communes, Albina, Pinianus et Melania, plurimum vos salutant. Has litterulas de Sancta Bethleem sancto presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis vestra Paula miserabiliter precatur, ut memores ejus sitis, et multum vos salutat. Incolumes vos, et memores mei, Domini nostri Jesu Christi tueatur clementia, Domini vere sancti atque omni affectione venerabiles patres.*

(a) Isthæc verba in omnibus antiquis codicibus subjiciuntur: ubi vides id quod Aurelio Carthaginensi propter sedis dignitatem concedebatur, Augustino Hipponensi episcopo ob personæ meritum ac celebritatem fuisse delatum ab Imperatoribus. Hinc rursum Theodosius anno 430. cum *Sacram scriberet*, inquit Liberatus in Breviario c. 5. *ad universos episcopos ut Ephesum convenirent, et conferrent de Nestorii libris et Cyrilli judicio, scripsit Imperator Sacram et beato Augustino Hipponensi episcopo per Ebagnium Magistrianum, ut ipsi consilio præstaret sui præsentiam.* Porro Aurelius Imperatorum mandato paruit quamprimum, uti fidem facit quæ superest ipsius encyclica epistola ad episcopos provinciæ Byzacenæ et Arzugitanæ data Kalendis Augusti; quocum transmittendum curavit exemplum imperialium litterarum, *quarum*, ait, *simul exemplaribus lectis, quemadmodum subscribere unusquisque vestrum debeat, dilectio vestra cognoscat.* Hanc epistolam habes evulgatam a Magdeburgensibus, a Baronio et aliis.

(b) Lov. *adjutoribus vobis.* At editiones antiquiores et Vaticani sex MSS. habent, *auctoribus*: ex iisdem MSS. duo præmittunt, *quia operatoribus.*

(c) Hic latinitate donavit homilias aliquot Johannis Chrysostomi; quam operam animo prorsus hæretico ab ipso susceptam fuisse intelliges ex præfatione ad Orontium, episcopum illum Pelagianum, qui in Ephesina synodo damnatus fuit; necnon ex ipsius ad Evangelum epistola apud Bedam tom. 6. qua in epistola *Traduciani* nomine designare Augustinum videtur, aut Hieronymum. Nec levis conjectura est, hunc ipsum esse blateronem, cujus lingua et calamo Pelagius abutebatur: quod significat Hieronymus verbis illis, *qui copiosissime pascitur, ut alienæ blasphemiæ verba frivola subministret.*

CLASSIS III. AN. 420.

EPISTOLA CCIII. *

* Alias LXXXII. quæ autem 204. erat, nunc 23.

Augustinus Largo, ut bona sæculi hujus vana expertus contemnat, utque ex perpessione malorum melior evadat.

Domino insigni et præstantissimo et desiderantissimo filio (a) LARGO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte circ. an. 420.

ACCEPI litteras eximietatis tuæ, quibus me ad te petisti ut scriberem. Quod quidem non desiderares, nisi et hoc, quod me posse scribere existimasti, gratum haberes atque jucundum. Id autem est, ut vana sæculi hujus, si inexperta concupisti, experta contemnas. Fallax est enim in eis suavitas, et infructuosus labor, et perpetuus timor, et periculosa sublimitas. Initium sine providentia, et finis cum pœnitentia. Ita se habent omnia, quæ in ista mortalitatis ærumna cupidius quam prudentius appetuntur. Aliis est autem spes piorum alius laboris fructus, alia periculorum merces. Nam in hoc mundo non timere, non dolere, non laborare, non periclitari impossibile est. Sed plurimum interest qua caussa, qua exspectatione, quo termino ista quisque patiatur. Ego quidem cum amatores sæculi hujus intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos opportuna sapientia: quando enim res velut prosperas habent, fastu respuunt salubres monitus, et quasi anilem reputant cantilenam; quando autem in adversis agunt, magis cogitant evadere unde ad præsens anguntur, quam capere unde curentur, et unde perveniant ubi angi omnino non possint. Aliquando tamen quidam cordis aures admovent, atque adhibent veritati, rarius inter prospera, crebrius inter adversa: sed tamen pauci sunt, ita enim prædicti sunt: inter quos te esse cupio, quia veraciter diligo, Domine insignis et præstantissime ac desiderantissime fili. Hæc admonitio tibi sit mea resalutatio, quia etsi te deinceps talia perpeti, qualia pertulisti, nolo; plus tamen doleo hæc ipsa te sine aliqua in melius vitæ mutatione fuisse perpessum.

EPISTOLA CCIV. *

* Alias LXI. quæ autem 204. erat, nunc 173.

Augustinus Dulcitio Tribuno et Notario Imperialiumque jussionum adversus Donatistas datarum executori ex lib. 2. Retract. c. 59 significans a se jam abunde satisfactum fuisse querelis Donatistarum; et ostendens eorum vesaniam qui sibi necem ultro consciscebant.

Domino eximio, et honorabili filio DULCITIO, AUGUSTINUS salutem in Domino.

Scripta circ. hoc tempus.

1. NON debui contemnere petitionem tuam, qua desiderasti a me institui, quemadmodum te oportest hæreticis respondere, quorum salus in Domini misericordia instantia quoque tuæ strenuitatis inquiritur. Quamvis enim ingentes eorum multitudines, (unde plurimum gratulamur) quid sibi benefici conferatur intelligant: quidam tamen eorum Deo et hominibus miserabili instinctu furoris ingrati, ubi suis cædibus nos vastare non possunt, suo nos exitio terrere se credunt, aut lætitiam suam quærentes de mortibus nostris, aut tristitiam nostram de mortibus suis. Sed non debet tot tantorumque populorum salutem furiosus error hominum impedire paucorum. Quid eis velimus non solum Deus et prudentes homines, verum etiam ipsi, cum sint nobis inimicissimi, sentiunt. Cum enim sua pernicie nos terrendos putant, non dubitant nos timere ne pereant.

2. Sed quid faciamus, videntes quod multi adjuvante Domino per occasionem vestram viam pacis inveniant? Numquid prohibere vos possumus vel debemus ab hac unitatis instantia, dum metuimus ne quidam durissimi, et in seipsos crudelissimi, non nostra, sed propriis voluntate se perdant? Optaremus quidem ut omnes, qui contra Christum portant signum Christi, et contra Evangelium de ipso Evangelio, quod non intelligunt, gloriantur, a sua perversitate discederent, et nobiscum in ejus unitate gauderent. Sed quoniam Deus occulta satis dispositione, sed tamen justa, nonnullos eorum pœnis prædestinavit extremis, procul dubio melius incomparabili numerositate plurimis ab illa pestifera divisione et dispersione redintegratis atque collectis, quidam suis ignibus pereunt, quam pariter universi sempiternis ignibus gehennarum merito sacrilegæ dissensionis ardebunt. Sic enim pereuntes istos dolet Ecclesia, quemadmodum rebellem filium sanctus David, de cujus salute servanda sollicita dilectione mandaverat. Nam eum merito nefandæ impietatis exstinctum, etiam cum testimonio lacrymosæ vocis ingemuit. 2. Reg. 18 5. Verumtamen superbo et maligno discedente in locum suum, populus Dei, qui fuerat illius tyrannide divisus, agnovit regem suum; et de amisso filio mœrorem patris, perfectio consolata est unitatis.

3. Non itaque reprehendimus, Domine eximie et honorabilis fili, quod tales homines apud Thamugadem prius Edicto admonendos existimasti: sed quod ibi dixisti, *Noveritis vos debitæ neci dandos;* putaverunt, sicut eorum rescripta indicant, hoc te fuisse comminatum, quod tu illos apprehensos fueras occisurus, non intelligentes de illa nece, quam ipsi sibi volunt ingerere, te locutum. Non enim tu in eos jus gladii ullis legibus accepisti, aut imperialibus constitutis, quorum tibi injuncta est executio, hoc præceptum est ut necentur. Secundo sane Edicto dilectionis tuæ planius quid volueris aperuisti. Quod

(a) Nescimus an hic idem sit cum Largo, qui proconsulatum in Africa gerebat anno 415. et 418. ex Theodos. quod lib. 10. tit. 18. leg. 27. et 28 qui etiam anno 419 proconsul acceptis Honorii litteris super pseudopapæ Eulalii schismate feliciter sublato, ad Aurelium Carthaginensem rescripsit: quorum litterarum exempla refert Baronius ad eumdem an. 419.

CLASSIS III AN. 420.

* Gaudentium Thamugadensem.

autem etiam ipsum * episcopum illorum putasti litteris alloquendum, humanissime ostendisti, quanta mansuetudine temperati sint in catholica Ecclesia, etiam qui potestate Christiani Imperatoris, sive terrendo, sive plectendo corrigendis præficiuntur erroribus; nisi quod honorificentioribus eum verbis tractasti quam decebat hæreticum.

4. Sed quod ejus responsioni me respondere voluisti, credo te arbitratum etiam hoc Thamugadensibus debere præstari, ut fallax doctrina ipsius, a quo seducebantur, aliquanto diligentius refellatur: verum nos et occupatissimi sumus, et jam in aliis plurimis opusculis nostris hujusmodi vaniloquia refutavimus. Jam enim nescio quoties disputando et scribendo monstravimus, non eos posse habere martyrum mortem, quia Christianorum non habent vitam, cum martyrem non faciat pœna, sed causa. In epist. 185. Docuimus etiam liberum arbitrium sic homini datum, ut tamen et divinis legibus et humanis rectissime gravium supplicia constituta sint peccatorum: et pertinere ad religiosos reges terræ, non solum adulteria vel homicidia vel hujusmodi alia flagitia seu facinora, verum etiam sacrilegia severitate congrua cohibere: multumque illos falli qui putant a nobis tales istos suscipi, quales sunt, quia non eos rebaptizamus. Quomodo enim tales suscipiuntur quales sunt, cum sint hæretici, et ad nos transeundo fiant catholici? Neque enim propterea corda depravata non licet corrigi, quia Sacramenta semel data non licet iterari.

5. De mortibus autem furiosissimis, quas quidam eorum ipsi sibi inferunt, de quibus solent detestabiles et abominabiles esse multis etiam suis, quorum mentes dementia non tanta possedit, eis secundum Scripturas rationesque Christianorum sæpe respondimus, quoniam scriptum est, *Qui sibi nequam, cui bonus?* (Eccli. 14. 5.) Aut certe in eisdem positum tentationibus mori volentem occidat et proximum, qui sibi expedire ut licere putat occidere seipsum, quoniam Scriptura dicit, *Diliges proximum tuum tamquam teipsum.* (Lev. 19. 18. Marc. 12. 31.) Nullis autem jubentibus legibus vel legitimis potestatibus, non licere alterum occidere, etiam volentem et petentem, et vivere jam non valentem, satis indicat scriptura Regnorum, ubi (2. Reg. 1. 15.) rex David regis Saulis interfectorem jussit occidi, cum ille dixisset ab eo jam saucio atque semivivo petitum se fuisse ut hoc faceret, et animam corporis nexibus obluctantem solvique cupientem uno ictu vulneris ab illis cruciatibus liberaret. Proinde quia omnis, qui sine ulla legitimæ potestatis auctoritate hominem occidit, homicida est, quisquis seipsum occidit non sit homicida, si non homo est. Hæc omnia multimodis in aliis plurimis nostris sermonibus, et litteris diximus.

6. Verumtamen, quod fatendum est, de isto Razio seniore, quem summa exemplorum inopia (2. Mach. 14. 37.) coartati se in Machabæorum libris, quasi ad auctoritatem sceleris, quo seipsos perdunt, perscrutatis omnibus ecclesiasticis auctoritatibus, vix aliquando se invenisse gloriantur, adhuc eis numquam respondisse me recolo. Sed, quod tuæ caritati et prudentibus quibusque sufficiat ad istos redarguendos, si ad vitam Christianorum de Judæa gente atque illis litteris parati sunt omnium (a) factorum exempla transferre, a tunc et hoc transferant. Si autem illic sunt plurima eorum quoque hominum, qui litterarum illarum veritate laudati sunt, vel huic jam tempori non convenientia, vel etiam illo tempore non recte facta, tale etiam hoc est; quod in seipsum Razius iste commisit: qui cum esset apud suos nobilis, et multum in Judaismo profecisset, (quæ sibi in comparatione justitiæ Christianæ damna et stercora fuisse dicit Apostolus,) (Phil 3. 8.) et propter hoc idem Razius Judæorum pater appellaretur; quid mirum est, si tamquam homini elatio superba subrepsit, ut mallet manu propria perimi, quam post illam in suorum adspectibus celsitudinem, sustinere indignam in hostium manibus servitutem?

7. Solent in litteris gentilium ista laudari. In his autem Machabæorum libris quamvis homo ipse fuerit laudatus, factum tamen ejus narratum est, non laudatum, et judicandum potius quam imitandum quasi ante oculos constitutum, non sane nostro judicio judicandum, quod nos quoque ut homines habere possemus, sed judicio doctrinæ sobriæ, quæ in ipsis quoque libris veteribus clara est. Longe quippe fuit iste Razius a verbis illis, ubi legitur, *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, et in dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe.* (Eccli. 2. 4.) Non ergo fuit iste vir erigendæ mortis sapiens, sed ferendæ humilitatis impatiens.

8. Scriptum est, quod voluerit *nobiliter et viriliter mori*, sed numquid ideo sapienter? *Nobiliter* scilicet, ne libertatem sui generis captivus amitteret: *viriliter* autem, quod tantas vires animi haberet, quibus idoneus esset ut se ipse perimeret; quod gladio cum implere non posset, de muro se præcipitem dedit, et sic adhuc vivus abruptam cucurrit ad petram, atque ibi jam exsanguis intestina sua produxit, quæ utraque manu dissipata spargebat in populum, ac deinde postea defessus occubuit. Magna hæc sunt, nec tamen bona. Non enim bonum est omne quod magnum est; quoniam sunt magna etiam mala. Deus dixit, *Innocentem et justum ne occidas.* (Exod. 23. 7.) Si ergo iste innocens et justus non fuit, cur proponitur imitandus? Si autem innocens et justus fuit, quare interfector innocentis et justi, id est ipsius Razii, insuper putatur esse laudandus?

9. Hæc interim, ne nimium prolixa fiat, huic epistolæ implendæ satis sint. Debeo autem Thamugadensibus ejusmodi ministerium caritatis, quoniam mihi et voto tuo et ab honorabili et ca-

(a) Editi, *sanctorum exempla*. At MSS. *factorum*.

CLASSIS III. AN. 420.

(A) rissimo filio meo Eleusino, qui Tribunatum apud eos egit, bene insinuati sunt, ut ambabus epistolis Gaudentii Donatistarum episcopi, et maxime posteriori, quam secundum scripturas sanctas se fecisse arbitratur, ita respondeam, ne aliquid prætermissum putetur.

** Alias CXLVI. quæ autem 205 erat, nunc 187.*

EPISTOLA CCV.*

Augustinus Consentio, respondens ad illius percontationes de corpore Christi quale nunc sit, nec non de nostris corporibus qualia futura sint in resurrectione.

Dilectissimo fratri CONSENTIO, AUGUSTINUS.

Scripta forte eodem tempore. CAPUT I.

(B) 1. QUANTUM ad oculos adtinet corporales, quosdam videmus, nec novimus, quorum a nobis studia vitaque nesciuntur; quosdam novimus, nec videmus, quorum nobis caritas et affectus innotuit, in quibus et te annumeramus; et ideo te magis videre desideramus; ut in iis sis, quos et videmus, et novimus. Nam illi qui ignoti nostris oculis ingeruntur, non solum desiderabiles non sunt, sed vix tolerabiles sunt, nisi aliquibus signis pulcritudo in his hominis interioris appareat. Quorum autem, sicut tuus, nobis prius animus intelligendo, quam videndo corpus apparuit, jam quidem novimus eos; sed ideo etiam videre desideramus, ut per illud quod conspicitur oculis, multo jucundius et familiarius eo, quem jam novimus, amico interiore perfruamur. (C) Verum et hoc de te nobis Deus fortasse donabit, quietioribus et tranquillioribus, sicut optamus, rebus humanis, ut id honestæ caritatis sit potius quam molestæ necessitatis. Nunc ad ea respondeam, sicut Domino adjuvante potuero, quæ præter epistolam in alia chartula a me quærenda misisti.

2. Quæris *utrum nunc corpus Domini ossa et sanguinem habeat; aut reliqua carnis lineamenta.* Quid si adderes, utrum etiam vestimenta, nonne augeretur quæstio? qua caussa, nisi quia ea, quæ in usu vitæ hujus nostræ corruptibilia novimus, sine corruptione cogitare vix possumus, cum divinorum miraculorum quædam documenta jam data sint, ex quibus liceat conjectare majora? Nam si vestis Israelitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si (D) morticina pellis calciamentorum tamdiu sine labe duravit, potest ubique Deus quorumlibet corporum, per quantum voluerit tempus, incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in cælo esse credo, ut erat in terra, quando adscendit in cælum. Dixerat autem Discipulis, ut in Evangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, et illud quod videbant, non corpus, sed spiritum esse putantibus,

Luce 24.39. *Videte manus meas, et pedes, palpate, et videte, quia spiritus et ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere.* Sicut eorum, cum esset in terra, contrectatus est manibus, sic eorum est, cum iret in cælum, deductus adspectibus. Ibi vox angelica sonuit, *Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in cælum.* Fides adsit, et nulla quæstio remanebit.

Act. 1. 11.

3. Nisi forte de sanguine requirendum est, quia cum dixisset, *Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet*, non addidit, sanguinem. Non ergo et nos addamus inquirere, quod ille non addidit dicere: et de compendio, si placet, finita sit quæstio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, et dicet, Si sanguis cur non et pituita, cur non et fel flavum et fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinæ disciplina testatur. Sed quodlibet quisque addat, corruptionem addere caveat, ne suæ fidei sanitatem castitatemque corrumpat.

4. Ex consuetudine rerum expertarum, inexperta opera divina, infirmitas metitur humana, et acutule se garrire arbitratur, cum dicit, Si caro est, et sanguis est: si sanguis et ceteri humores: si ceteri humores, ergo et corruptio. Eo modo diceret, Si flamma est, et ardet: si ardet, et urit: si urit, ergo virorum trium in fornacem ignis ab impio rege missorum corpora incendit. Si autem hoc in tribus viris miraculum factum esse non dubitat quisquis de divinis operibus recte sapit; cur non credatur, qui fecit illa corpora non posse igne corrumpi, fecisse illud corpus nec posse corrumpi igne, nec fame, nec morbo, nec senio, nec ulla vi alia, qua solet humana corpora labefactare corruptio? Quod si quisquam dicit, non carni trium illorum virorum additam contra ignem incorruptionem, sed ipsi igni detractam corrumpendi facultatem; quid veremur ne carnem facere nequiverit non posse corrumpi, qui fecit ignem non posse corrumpere? Nam si illud non de carnis sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius: simul enim et hominum corpora non urebat ne posset nocere, et ligna fornacis urebat, ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt, nimium de divina potestate diffidunt, nec cum eis vel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex his etiam illa utcumque conjiciant, quæ fideliter quærunt. Valet igitur divina potentia de ista visibili atque tractabili natura corporum, quibusdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates: ne per hoc valet etiam membra mortalia formæ lineamentis manentibus, corruptione vero mortalitatis emortua, stabili vigore firmare; ut absit labes, adsit effigies; adsit motio, absit fatigatio; adsit vescendi potestas, absit esuriendi necessitas.

CAPUT II. *1. Cor. 15. 50.*

5. Quod ergo legitur apud Apostolum, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, solvitur quidem quæstio etiam isto modo, quem tu commemorasti, ut carnis et sanguinis nomine, opera carnis et sanguinis intelligantur: verum, quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, et eam quæstionem disputando versabat, melius eo loco intelligitur caro et sanguis pro corruptione carnis et sanguinis

CLASSIS III. AN. 420.

posita. Si enim nomen carnis significat operationem, cur non significet etiam corruptionem, sicut dictum est, *Omnis caro fœnum?* Nam et hic ipsa corruptibilitas significata est. Sequitur enim, *Et omnis honor carnis ut flos fœni: fœnum aruit, flos decidit.* Numquidnam hoc etiam illi carni competit, de qua dictum est, *Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere?* Nam quomodo arescat aut decidat, cum scriptum sit, quod *Christus surgens a mortuis, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur?*

Isa. 40. 6. — Luc. 24. 39. — Rom. 6. 9.

6. Proinde ipsam apostolicam sententiam desuper inspice, totamque considera. Cum resurrectionem mortuorum persuadere vellet eis, qui dicebant, quod resurrectio mortuorum non est, Christi resurrectione præmissa in exemplum, inter cetera quæ ibi disseruit, intulit sibi quæstionem atque ait, *Sed dicet aliquis, quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient,* id est quali corpore? Deinde adhibens documenta seminum, *Stulte,* inquit, *tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur; et quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum* (a) *ut puta tritici, aut alicujus ceterorum; Deus autem illi dat corpus quomodo voluerit, et unicuique seminum proprium corpus.* Secundum hoc ergo dixerat, *non corpus quod futurum est seminas.* Neque enim non triticum erit ex tritico: sed quis nemo seminat herbam, vel stipulam, et multiplicia in palea tegumenta granorum, cum quibus tamen semina exsurgunt, ideo ait, *sed nudum granum:* hinc volens ostendere, quia si Deus potest addere quod non erat in nudo semine, multo magis potest reparare quod erat in hominis corpore.

1. Cor. 15. 35.

7. Jam vero quod adjungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diversas glorias fidelium atque sanctorum. *Non omnis,* inquit, *caro eadem caro: alia quidem hominum, alia autem caro pecorum, alia volucrum, alia piscium; et corpora cœlestia, et corpora terrestria: sed alia est cœlestium gloria, et alia terrestrium; et alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in gloria: sic et resurrectio mortuorum.* In his omnibus iste sensus est, Si genera carnis cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se pro diversitatibus animantium; et si corpora cum sint omnia visibilia, differunt tamen pro diversitatibus locorum, unde alia est cœlestium gloria, alia terrestrium; et si in locis sublimibus cum sint cuncta cœlestia, differunt etiam ipsa claritatibus luminum; non mirum est quod in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum.

Ibid. 39 etc.

8. Hinc jam venit ad illud, quod communiter habet omnis caro, quæ ad vitam resurgit æternam, et dicit, *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* In his verbis Apostoli, numquid fas est putare melius corpora nostra resurrectura quam Christi? cum de illo sit propositum exemplum, quod fideliter intendere, et per ejus gratiam sperare debeamus. Ac per hoc nullo modo potuit corpus Christi cum corruptione resurgere, si nostrum in incorruptione resurrecturum promittitur; nec potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quæ autem ibi gloria, ubi adhuc corruptio? Nimis itaque absurdum est, ut credamus illud corpus et in infirmitate esse seminatum, id est mortificatum, et in infirmitate resurrexisse; cum corpus nostrum seminetur in infirmitate, resurgat in virtute; et dicat idem Apostolus de Christo, *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Quis vero tam absurde sapiat, ut credat illud corpus animale seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, surget spiritale?

2. Cor. 13. 4.

9. Constat itaque, neque ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulcro non viderit, unde scriptum est, *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem,* clavi tamen et lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere; et quod in contumelia passionis mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vitæ æternæ; et quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare; et quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumtum est, nunc esse spiritale, quoniam spiritui jam inseparabiliter copulatum est. Cum enim vellet Apostolus de corpore animali adhibere testimonium Scripturarum, illud posuit quod in Genesi legitur: *Si est,* inquit, *corpus animale, est et spiritale: sicut scriptum est, Factus est primus Adam in animam viventem,* vel *in animam vivam.* Recolis certe quemadmodum scriptum sit, *et insufflavit Deus in faciem ejus flatum vitæ; et factus est homo in animam vivam.* Dictum est autem etiam de animalibus, *Producat terra animam vivam.* Intelligitur ergo corpus animale dici simile ceteris animalibus propter mortis dissolutionem et corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, et postea (b) separata animantis compage dissolvitur. Spiritale autem corpus, quod jam cum spiritu immortale est.

Psal. 15. 10. — 1. Cor. 15. 44. Gen. 2. 7. — Gen. 1. 11.

10. Quamvis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cum jam et ipsum corpus mutatur in spiritum, et quod homo erat ex corpore et spiritu, utrumque ac totum spiritus erit, quasi dixerit Apostolus, Seminatur corpus, surget Spiritus. Dixit autem, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus: ita et spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porro audeat opinari, vel Christi corpus non spiritale resurrexisse; vel si spiritale surrexit, jam non corpus fuisse, sed

1. Cor. 15. 44.

(a) MSS. tres, *granum farris tritici.* Alii duodecim, Bad. Er. *fere tritici.*

(b) MSS. plures, *superata animantis compago.*

CLASSIS III. AN. 420.

Luc. 24, 39. spiritum? cum hanc opinionem Discipulorum refellat, ubi cum eum videntes existimarent se spiritum videre, ait, *Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere.* Jam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen spiritus erat, sed corpus, nulla ulterius morte ab anima resolvendum atque separandum; sicut corpus animale, quale animatum est Dei flatu, cum factus est homo in animam vivam, etiam ipsum ex animali spiritale sine mortis interventu fuerat futurum, nisi transgressio præcepti prius commisso peccato infligeret pœnam, quam Deus servatæ justitiæ daret coronam.

11. Unde Dominus Christus per nos ad nos
* *f.* quos. venit, * cum peccatores justus invenit; per stratum quodammodo humilitatis nostræ, sed non cum morbo iniquitatis nostræ. Nam per animale nobis, hoc est per mortale corpus apparuit; qui utique si voluisset, cum corpore immortali primitus advenisset. Sed quia nos humilitate Filii Dei sanari oportebat, usque ad nostram infirmitatem descendit, et fidei nostræ meritum ac præmium, virtute suæ resurrectionis ostendit. Ideo sequitur Apostolus et dicit,
1. Cor. 15, 45. *Novissimus Adam in spiritum vivificantem:* sive intelligatur primus Adam, qui de pulvere ante formatus est; novissimus autem Adam, qui de virgine procreatus est: sive in unoquoque homine utrumque compleatur, ut primus Adam sit homo in corpore mortali, novissimus Adam idem ipse in corpore immortali: tamen inter animam viventem et spiritum vivificantem hoc interesse voluit, ut illic sit corpus animale, hic
1. Cor. 6, 17. spiritale. Anima quippe in corpore animali vivit quidem, sed non vivificat usque ad auferendam corruptionem. In corpore vero spiritali, quoniam perfecte adhærens Domino, unus spiritus est, sic vivificat ut spiritale corpus efficiat, absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem.

1. Cor. 15, 46. 12. Proinde sequitur, *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale; postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem ejus qui de cœlo est.* Quid est, *Qualis terrenus, tales et terreni*, nisi mortales ex mor-
Ibid. 49. tali? Et quid est, *Qualis cœlestis, tales et cœlestes*, nisi immortales per immortalem? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est, cum esset cœlestis, ut eos qui terreni erant, faceret cœlestes; hoc est, ideo ex immortali mortalis factus est, assumendo servi formam, non Domini mutando naturam, ut eos qui mortales erant faceret immortales, impertiendo dominicam gratiam, non (*a*) servilem injuriam retinendo.

13. Cum igitur de resurrectione corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex contemptibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiritalia, hoc est ex mortalibus immorta-
1. Cor. 15, 50. lia, subjecit unde agitur, atque ait, *Hoc autem dico fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt.* Et ne quisquam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum definiisse, aperuit quid diceret subjungendo, *neque corruptio incorruptionem possidebit.* Tamquam diceret, quod dixi, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, ideo dixi, quia corruptio incorruptionem non possidebit. Hoc ergo loco nomine carnis et sanguinis corruptionem mortalitatis intelligi voluit.

14. Denique tamquam ei diceretur, Quomodo caro erit, et caro non erit? Caro quippe erit,
Luc. 24, 39. quoniam Dominus post resurrectionem ait, *Palpate et videte, quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere:* caro autem non erit, quoniam *caro et sanguis regnum Dei non*
1. Cor. 15, 51. *possidebunt.* Exponit quid dixerit, adjiciens, *Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus;* vel sicut græci codices habent, *Omnes quidem dormiemus, non tamen omnes immutabimur.* Hanc immutationem utrum in deterius, an in melius intelligi voluerit, inferiora demonstrant. *In atomo*, inquit, hoc est in puncto temporis, quod dividi non potest; *in ictu oculi*, hoc est in summa celeritate; *in novissima tuba*, hoc est in novissimo signo quod dabitur, ut ista compleantur. *Canet enim tuba*, inquit, *et mortui resurgent incorrupti, et nos commutabimur.* Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes et
Johan. 5, 29. justi et injusti resurrecturi sunt: sed, sicut Dominus in Evangelio loquitur, *qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero male egerunt in resurrectionem judicii:* judicium appellans pœ-
Johan. 3, 18. nam sempiternam, sicut alio loco, *Qui non credit*, inquit, *jam judicatus est.* Proinde illi, qui ad judicium resurrecturi sunt, non commutabuntur in illam incorruptelam, quæ nec doloris corruptionem pati potest. Illa namque fidelium est atque sanctorum: isti vero perpetua corru-
Isa. 66, 24. ptione cruciabuntur; quia ignis eorum non extinguetur, et vermis eorum non morietur.

15. Quid sibi ergo vult ista distinctio, *Et mortui resurgent incorrupti, et nos commutabimur;* nisi quia omnes incorrupti resurgent, sed ex his etiam justi immutabuntur in illa incorruptelam, cui omnino nulla possit nocere corruptio? Ac per hoc, qui in eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membro-
Matth. 25, 41. rum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum,
Psal. 111, 7. cum audierint, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* A quo auditu malo justus non timebit. De illa vero commutatione justorum cum dixisset, *nos commu-*
1. Cor. 15, 53. *tabimur:* tamquam quæreremus quomodo istud fiat, vel qualis illa commutatio futura sit, adjungit et dicit, *Oportet enim corruptibile hoc in-*

(*a*) MSS. Cistercienses, *et servilem injuriam perpetiendo.*

CLASSIS III. AN. 420.

A duere incorruptelam, et mortale hoc induere im-
mortalitatem. Non, ut opinor, dubitandum est
secundum hoc dictum, *Caro et sanguis regnum*
Dei non possidebunt, quia non ibi erit corru-
ptio et mortalitas carnis et sanguinis. Secundum
has enim qualitates hoc loco carnem et sangui-
nem nuncupavit.

16. Quocirca, ut aliquid exempli gratia po-
1. Thess. 3. 5. nam, quod interim occurrit, sicut scriptum est;
Ne forte tentaverit vos qui tentat, et inanis sit
labor noster, atque hic intelligitur diabolus,
Jac. 1. 13. tamquam Deus omnino non tentet, de quo alio
loco Scriptura dicit, *Ipse autem neminem ten-*
Deut. 13. 3. *tat:* nec contraria ista sententia ei qua dicitur,
Tentat vos Dominus Deus vester: sed solvitur
quæstio, cum vocabulum tentationis diversas
Tentatio probationis, et tentatio deceptionis. B intelligentias habeat, eo quod alia sit tentatio
deceptionis, alia tentatio probationis: secundum
illam non intelligitur qui tentat, nisi diabolus,
secundum hanc vero tentat Deus. Ita cum dici-
tur, Caro possidebit regnum Dei, et, Caro non
possidebit regnum Dei; etiam hujus nominis in-
telligentia discernatur, et nulla erit quæstio:
quoniam caro secundum substantiam, secundum
Luc. 24. 39. quam dictum est, *Spiritus ossa et carnem non*
habet, sicut me videtis habere, possidebit re-
gnum Dei: caro autem cum secundum corruptio-
nem intelligitur, non possidebit. Hoc enim ex-
1. Cor. 15. 50. positum est cum diceretur, *Caro et sanguis re-*
gnum Dei non possidebunt; in eo quod continuo
additum est, *neque corruptio incorruptionem*
C *possidebit;* sicut satis, quantum arbitror, dis-
seruimus.

CAPUT III.

17. Quod autem quæris, utrum singillatim a
creatore Deo corporum lineamenta formentur;
non te movebit, si quantum potest humana
mens, potentiam divinæ operationis intelligas.
Quomodo enim negare poterimus Deum etiam
nunc operari cuncta quæ creantur, cum Domi-
Johan. 5. 17. nus dicat, *Pater meus usque nunc operatur?*
Unde illa cessatio septimi diei ab ipsis naturis
condendis intelligenda est facta, non ab earum
administratione quæ conditæ referuntur. Cum
ergo natura rerum a Creatore administratur, et
per ordines præfinitis locis et temporibus suis
cuncta nascuntur, Deus usque nunc operatur.
Nam si Deus nunc ista non format, quomodo
Jer. 1. 5. D legitur, *Prius quam te formarem in utero, novi*
Mat. 6. 30. *te.* Quomodo etiam accipi potest, *Quod si fæ-*
num agri, quod hodie est, et cras in clibanum
mittitur, Deus sic vestit: nisi forte credendum
est, fœnum a Deo vestiri, et a Deo corpora non
formari? Cum enim dixit, *vestit*, non de præ-
terita ordinatione, sed de præsenti operatione
1. Cor. 15. 37. 38. satis indicat. Unde est etiam illud Apostoli de
seminibus, quod supra commemoravi, *Non*,
inquit, *corpus quod futurum est, seminas, sed*
nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus
ceterorum; Deus autem illi dat corpus, quomo-
do voluerit. Non dixit, Dedit, aut disposuit,
sed *dat:* ut Creatorem intelligas efficaciam sa-
pientiæ suæ rebus, quæ quotidie suis tempori-
bus oriuntur, condendis adhibere. De qua sa-

A pientia dictum est, *Pertendit a fine usque in fi-* CLASSIS III. AN. 420.
nem fortiter: et non dixit, disposuit, sed *dispo-* *Sap. 8. 1.*
nit omnia suaviter. Multum est autem vel te-
nuiter sapere quomodo commutabilia et tempo-
ralia, non commutabilibus et temporalibus Crea-
toris motibus, sed æterna et stabili virtute con-
dantur.

CAPUT IV.

18. De illo sane quod percontandum putasti,
utrum baptizati omnes, si absque pœnitentia di-
versis criminibus irretiti, de corpore exierint,
veniam quolibet tempore consecuturi sint, li-
brum * non parvæ quantitatis jam scripsi, quem * Lib. de fide et operibus.
si describere curaveris, fortasse nihil ulterius
hinc requires.

19. Vis etiam per me scire, utrum Dei flatus
ille in Adam, idem ipse sit anima. Breviter re-
B spondeo, Aut ipse est, aut ab ipso anima facta
est. Sed et si ipse est, factus est. De anima quip-
pe loquitur per Isaiam prophetam Deus, ubi di-
cit, *Omnem flatum ego feci:* quod sequentia sa- *Isaiæ 57. 16.*
tis indicant. Sequitur enim, *Propter peccatum*
modicum quid contristavi illum, id est, ipsum
flatum; et cetera, quæ nisi de anima humana
intelligi nequeunt. In hac enim quæstione maxi-
me cavendum est, ne anima non a Deo facta na-
tura, sed ipsius Dei substantia tamquam unige-
nitus Filius, quod est Verbum ejus, aut aliqua
ejus particula esse credatur, tamquam illa na-
tura atque substantia, qua Deus est quidquid
est, commutabilis esse possit; quod esse animam
nemo non sentit, qui se animam habere sentit.
C Cum ista dictarem, perlator jam ventum exspe-
ctans, me vehementer, ut navigaret, urgebat.
Itaque si quid hic incondite atque inculte dictum
legeris, vel si totum ita esse perspexeris, do-
ctrinæ da operam, linguæ veniam: *et alia ma-*
nu: Deo vivas dilectissime fili.

EPISTOLA CCVI. *

* *Alias CCLXX, quæ autem 206, erat, nunc 267.*

Valerio Comiti Felicem episcopum commendat.

Domino merito illustri et præstantissimo, atque
in Christo carissimo filio VALERIO, AUGUSTI-
NUS in Domino salutem.

QUOTIESCUMQUE a me petunt homines, ut eos *Scripta circ. an. 420.*
D tuæ benignitati fideique commendem, si non
facio, non mihi recte videor de tua vel erga opis
indigos misericordia, vel erga nos benevolentia
judicare. Itaque facio, et maxime ministros Chri-
sti, qui Ecclesiæ curam gerunt, cujus te cohe-
redem et filium esse gaudemus, tuæ præstantiæ
commendare non dubito, Domine merito illustris
atque præstantissime, atque in Christo carissi-
me fili. Sanctus itaque frater et coepiscopus no-
ster Felix cum hoc me rogasset, utique negare
non debui. Commendo ergo tibi episcopum Chri-
sti egentem auxilio viri sublimis. Fac ergo quod
potes: quoniam tibi plurimum posse præstitit
Dominus, cujus te lucrorum avidissimum novi-
mus.

CLASSIS III. AN. 421.

EPISTOLA CCVII. *

* Ex 7. Tomo, præfixa libris contra Julianum. Quæ porro 207. erat, nunc 70.

Augustinus Claudio episcopo, transmittens ipsi libros contra Julianum elaboratos.

Beatissimo fratri et coepiscopo CLAUDIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 421. aut paulo post.

* Librum primum de Nuptiis et concupiscentia.

QUONIAM mihi fraterno excitatus affectu Juliani quatuor libros, quos adversus unum * meum scripsit, priusquam peterem ipse misisti; nihil convenientius putavi esse faciendum, quam ut ea quæ respondeo, potissimum tu legens judices, utrum recte congruenterque responderim. Nam de his quatuor libris nonnulla decerpta scripserat nescio quis ad illustrem et religiosum virum Comitem Valerium, adversus eumdem librum meum, quem me ad illum scripsisse cognoverat: quæ cum in manus meas eodem sublimi viro curante venissent, illi primo non distuli secundum volumen adjungere, in quo illa omnia, sicut potui, refutavi. Sed nunc cum eosdem libros diligentius inspicerem, comperi illum, qui nonnulla inde selegerat, non omnia ita posuisse, ut in his libris leguntur. Unde videri poterit Juliano, vel cuilibet illorum, me potius fuisse mentitum; quia non utique sicut hi quatuor libri, ita illa quæ de his excerpta, et memorato Comiti missa sunt, innotescere potuerunt. Quisquis ergo et illum secundum librum meum ad Comitem identidem Valerium sicut primum conscriptum legit, noverit me in quibusdam non respondisse Juliano; sed ei potius, qui de libris ejus illa selegit, et non ita posuit ut invenit, sed aliquantum putavit esse mutanda, fortasse ut eo modo quasi sua faceret, quæ aliena esse constaret. Nunc autem veriora credens exemplaria, quæ tua sanctitas misit, ipsi auctori video respondendum, qui unum meum quatuor libris suis refellisse jactat, et usquequaque spargere fidei venena non cessat. Aggressus sum igitur hoc opus in adjutorio Salvatoris pusillorum atque magnorum, et scio te ut id implerem orasse pro me, et pro iis quibus hujuscemodi labores nostros profuturos credimus et optamus. Adtende ergo jam responsionem meam, cujus principium hanc epistolam subsequetur. Vale in Domino memor nostri beatissime frater.

* Alias CCXI. quæ autem 218. erat, nunc 213.

EPISTOLA CCVIII. *

Augustinus Feliciæ virgini, quæ malam quorumdam Ecclesiæ pastorum vitam, iniquiori animo ferebat, (an Antonii Fussalensis de quo in subsequente epistola?) monens ne scandalis offensa ab Ecclesia catholica recedat.

Dominæ merito suscipiendæ et in Christi membris honorandæ filiæ FELICIÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte circ. an. 423.

1. NON dubito animum tuum et pro tua fide et pro aliorum infirmitate vel iniquitate turbatum; cum sanctus Apostolus plenus visceribus caritatis confiteatur, et dicat, *Quis infirmatur, et non ego infirmor? quis scandalizatur, et non ego uror?* (2. Cor. 11. 29.) Unde etiam ego ipse compunctus, et pro tua, quæ in Christo est, salute sollicitus, has vel consolatorias, vel exhortatorias litteras ad tuam sanctitatem dandas putavi: quoniam in Domini nostri Jesu Christi corpore, quod est Ecclesia ejus et unitas membrorum ejus, germanissima nobis facta es, quæ tamquam honorabile membrum in ejus compage diligeris, et nobiscum illius sancto Spiritu vivis.

2. Unde te admoneo ne gravius perturberis his scandalis, quæ ideo ventura prædicta sunt, ut quando venirent, reminisceremur esse prædicta, et non eis valde commoveremur. Nam hæc ipse Dominus in Evangelio ita prædixit; *Væ mundo ab scandalis: oportet venire scandala: væ autem homini illi per quem scandalum venit.* (Matt. 18. 7.) Qui sunt ipsi homines, nisi de quibus dicit Apostolus, *sua quærentes, non quæ Jesu Christi.* (Phil. 2. 21.) Alii sunt ergo qui propterea tenent pastorales cathedras, ut Christi gregibus consulant; alii vero qui propterea in eis sedent, ut suis honoribus temporalibus et commodis sæcularibus gaudeant. Ista duo genera pastorum, aliis morientibus, aliis nascentibus, in ipsa Catholica necesse est usque ad finem sæculi et usque ad Domini judicium perseverent. Si enim temporibus Apostolorum fuerunt tales, inter quos falsos fratres Apostolus gemeret, et diceret, *Periculis in falsis fratribus;* (2. Cor. 11. 26.) nec eos per superbiam separaret, sed per tolerantiam sustineret; quanto magis temporibus nostris necesse est ut sint, cum de tempore hujus sæculi, quod propinquat ad finem, apertissime Dominus dicat, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* (Mat. 24. 12.) Sed quod sequitur, nos debet consolari et exhortari; *Qui perseveraverit, inquit, usque in finem, hic salvus erit.* (Ibid. 13.)

3. Sicut autem sunt pastores boni et mali, sic etiam in ipsis gregibus sunt et boni et mali. Boni, ovium nomine significantur; mali vero, hœdi appellantur: sed commixti pariter pascunt, donec veniat princeps pastorum, qui dictus est *unus pastor;* (Johan. 10. 16.) et quemadmodum ipse promisit, separet sicut pastor oves ab hœdis. (Mat. 25. 32.) Nobis enim imperavit congregationem, sibi autem servavit separationem: quia ille debet separare, qui nescit errare. Nam qui separare ante tempus, quod sibi Dominus servavit, superbi * servi facile ausi sunt, ipsi potius ab unitate catholica separati sunt. Nam schismate immundi mundum gregem unde habere potuerunt?

* Donatistæ.

4. Ut ergo in unitate maneamus, nec offensi scandalis palearum aream dominicam deseramus, (Mat. 3. 12.) sed potius usque in finem ventilationis frumenta perseveremus, et communitam stipulam firmo caritatis pondere toleremus; ipse pastor noster in Evangelio de pastoribus bonis nos admonet, ut propter bona opera eorum, nec in eis ipsis nostram spem ponamus; sed eum, qui tales illos fecit, patrem qui in cælis est, glorificemus

CLASSIS III. AN. 423.

et de pastoribus malis, quos nomine Scribarum et Pharisæorum significare voluit, docentes bona, et facientes mala.

Matt. 5. 14. 5. Nam de bonis pastoribus ita loquitur, *Vos estis lumen mundi. Non potest civitas abscondi super montem constituta; neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.* De malis autem
Matt. 23. 2. pastoribus oves admonet, dicens, *Super cathedram Moysi sedent: quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt.* His auditis, oves Christi etiam per malos doctores vocem ipsius audiunt, et unitatem illius non relinquunt: quia bonum, quod eos audiunt dicere, non est ipsorum, sed illius. Et ideo securæ oves pascuntur, quia et sub malis pastoribus pascuis dominicis nutriuntur. Non autem faciunt malorum facta pastorum, quia talis opera non sunt illius, sed ipsorum. Quos autem bonos vident, non solum audiunt bona, quæ dicunt; sed etiam imitantur bona, quæ faciunt. De talibus erat Apostolus, qui dicebat, *Imita-*
1 Cor. 11 1. *tores mei estote, sicut et ego Christi.* Iste lumen erat illuminatum a lumine sempiterno ipso Domino Jesu Christo, et in candelabro positum erat, quia in ejus cruce gloriabatur; unde ait,
Gal. 6 14. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Et quia non sua quære-
Phil. 2 21. 1. Cor. 4. 15. bat, sed quæ Jesu Christi, quamvis ad imitationem suam, quos per Evangelium genuerat, hortatur: tamen corripit graviter eos, qui per Apostolorum nomina schismata fecerant; et ob-
1. Cor. 1. 12. jurgat illos qui dicebant, *Ego sum Pauli. Numquid Paulus pro vobis*, inquit, *crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?*

6. Hinc intelligimus et bonos pastores, non sua quærentes; sed quæ Jesu Christi; et bonas oves, quamvis imitentur facta pastorum bonorum, tamen in eis non ponere spem suam, quorum ministerio sunt congregatæ; sed in Domino potius, cujus sanguine sunt redemptæ: ut quando forte incurrerint in pastores malos, doctrinam illius prædicantes, et sua mala opera facientes, quæ dicunt, faciant; quæ autem faciunt, non faciant; nec propter filios iniquitatis, pascua deserant unitatis. In catholica enim Ecclesia, quæ non in sola Africa, sicut pars Donati, sed per omnes Gentes, sicut promissa est, dilatatur atque diffunditur, *in universo*
Coloss. 1. 6. *mundo*, sicut dicit Apostolus, *fructificans et crescens*, et boni sunt et mali. Ab ea vero separati, quamdiu contra illam sentiunt, boni esse non possunt; quia etsi aliquos eorum bonos videtur ostendere quasi laudabilis conversatio, malos eos facit ipsa divisio, dicente Domino,

A *Qui mecum non est, adversum me est; et qui*
mecum non colligit, spargit. Matt. 12. 30.

7. Unde et exhortor, Domina merito suscipienda, et in Christi membris honoranda filia, ut quod tibi Dominus præstitit, fideliter teneas, eumque corde toto diligas, et ejus Ecclesiam, qui te non permisit virginitatis tuæ fructum cum perditis perdere vel perire. Si enim de isto sæculo exires separata ab unitate corporis Christi, nihil tibi prodesset servata integritas corporis tui. Sed Deus, qui dives est in misericordia, fecit juxta te quod in Evangelio scriptum est, cum se excusarent invitati ad cœnam patrisfamilias, inter cetera dixit servis suis, *Exite in* Matt. 22. 9.
vias et sepes, et quoscumque inveneritis cogite intrare. Tu ergo quamvis dilectionem sincerissimam debeas etiam bonis servis ejus, per quorum
B ministerium intrare coacta es; in illo tamen debes spem ponere, qui convivium præparavit, cui et tu ad vitam æternam beatamque sollicita es. Ei quippe commendans cor tuum, et propositum tuum, et sanctam virginitatem tuam, et fidem, et spem, et caritatem tuam, non moveberis scandalis, quæ abundabunt usque in finem; sed stabili robore pietatis salva eris, atque in Domino gloriosa, in ejus unitate perseverando usque in finem. Quomodo autem hanc acceperis pro te sollicitudinem meam, quam quibus potui litteris tibi insinuare curavi, fac ut noverim rescriptis tuis. Dei misericordia et gratia te semper protegat.

C

EPISTOLA CCIX. *

* Alias CCLXI. Quæ autem 261. erat, nunc 208.

Augustinus Cælestino Romano Pontifici, de ipsius electione pacifice facta (quæ ad finem anni 422. referri potest,) gratulatur, tum exponit caussam Antonii episcopi Fussalensis, qui administratione ecclesiæ suæ ob scelera privatus appellaverat ad apostolicam Sedem: atque obtestatur ut latam in ipsum sententiam vigere sinat.

Domino beatissimo et debita caritate venerando sancto papæ Cælestino, Augustinus in Domino salutem.

1. Primum gratulationem reddo meritis tuis, Scripta forte ineunte anno 423.
quod te in illa Sede Dominus Deus noster
D sine ulla, sicut audivimus, plebis suæ discissione constituit. Deinde insinuo sanctitati tuæ, quæ sint circa nos, ut non solum orando pro nobis, verum etiam consulendo et opitulando subvenias. In magna quippe tribulatione positus, hæc ad tuam beatitudinem scripta direxi. Quoniam volens prodesse quibusdam in nostra vicinitate membris Christi, magnam illis cladem improvidus et incautus ingressi.

2. (*a*) Fussala dicitur Hipponensi territorio a

(a) Miracula quædam in Fussalensi territorio divinitus facta narrantur in lib. 22. de civit. Dei cap. 8. quo ex loco apparet idem territorium ad Hipponensis episcopi curam pertinuisse adhuc eo tempore, quo illa contigerunt; id est cum Maximinus Sinitensis, ibidem laudatus, iam accesserat ad Ecclesiæ communionem; adeoque post annum 405. quo ille anno ex episcopo Donatista factus est catholicus.

confine castellum: antea ibi numquam episcopus fuit, sed simul cum contiguo sibi regione ad parœciam Hipponensis ecclesiæ pertinebat. Paucos habebat illa terra catholicos, ceteras plebes illic in magna multitudine hominum constitutas Donatistarum error miserabiliter obtinebat, ita ut in eodem castello nullus esset omnino catholicus. Actum est in Dei misericordia, ut omnia ipsa loca unitati Ecclesiæ cohærerent; per quantos labores et pericula nostra, longum est explicare, ita ut ibi presbyteri, qui eis congregandis a nobis primitus constituti sunt, exspoliarentur, cæderentur, debilitarentur, excæcarentur, occiderentur: quorum tamen passiones inutiles ac steriles non fuerunt, unitatis illic securitate perfecta. Sed quod ab Hippone memoratum castellum millibus quadraginta sejungitur, cum in eis regendis, et eorum reliquiis licet exiguis colligendis, quæ in utroque sexu aberrabant non minaces ulterius, sed fugaces, me viderem latius quam oportebat extendi, nec adhibendæ sufficere diligentiæ, quam certissima ratione adhiberi debere cernebam, episcopum ibi ordinandum, constituendumque curavi.

3. Quod ut fieret, aptum loco illi congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus, et habebam de quo cogitabam paratum presbyterum, propter quem ordinandum, sanctum (a) Senem qui tunc primatum Numidiæ gerebat, de longinquo ut venirent, rogans litteris impetravi. Quo jam præsente, omniumque in re tanta suspensis animis, ad horam nos ille, qui mihi paratus videbatur, omni modo resistendo destituit. Ego autem qui utique, sicut exitus docuit, differre potius debui, quam periculosum præcipitare negotium, dum nolo gravissimum et sanctissimum Senem ad nos usque fatigatum sine effectu, propter quem venerat tam longe, ad propria remeare, obtuli non petentibus quemdam adolescentem (b) Antonium, qui mecum tunc erat, in monasterio quidem a nobis a parvula ætate nutritum, sed præter lectionis officium nullis clericatus gradibus et laboribus notum. At illi miseri, quod futurum fuerat ignorantes, offerenti eum mihi obedientissime crediderunt. Quid plura? factum est: esse illis episcopus cœpit.

4. Quid faciam? Nolo apud tuam venerationem gravare, quem nutriendum collegi; nolo deserere, quos colligendos timoribus et doloribus parturivi; et quomodo utrumque agam reperire non possum. Res quippe ad tantum scandalum venit, ut in eum hic apud nos caussas dicerent, qui de illius episcopatu suscipiendo, tamquam bene sibi consulentibus, obtemperaverant nobis. In quibus caussis cum stuprorum crimina capitalia, quæ non ab ipsis, quibus episcopus erat, sed ab aliis quibusdam objecta fuerant, probari minime potuissent, atque ab iis quæ in-

A vidiosissime jactabantur, videretur esse purgatus, tam miserandus factus est, et nobis et aliis, ut quidquid a Castellanis et illius regionis hominibus de intolerabili dominatione, de rapinis et diversis oppressionibus et contritionibus objiciebatur, nequaquam nobis tale videretur, ut propter hoc vel propter simul cuncta congesta episcopatu eum putaremus esse privandum, sed restituenda quæ probarentur ablata.

5. Denique sententias nostras sic temperavimus, ut salvo episcopatu, non tamen omnino impunita relinquerentur, quæ non deberent vel eidem ipsi deinceps iterumque facienda, vel ceteris imitanda proponi. Honorem itaque integrum servavimus juveni corrigendo; sed corripiendo minuimus potestatem, ne scilicet eis præ-
B esset ulterius, cum quibus sic egerat, ut dolore justo eum sibi præesse ferre omnino non possent, et cum suo illiusque periculo in aliquod scelus forsitan erupturam impatientiam sui doloris ostenderent. Quorum talis animus etiam tunc, quando cum eis de illo episcopi egerunt, evidenter apparuit; cum jam vir spectabilis Celer, de cujus adversum se præpotenti administratione conquestus est, nullam gerat, vel in Africa, vel uspiam potestatem.

Exstant sermo- pra ad Celerem epist. 56, et 57.

6. Sed quid multis morer? Collabora obsecro nobiscum, pietate venerabilis Domine beatissime et debita caritate venerande sancte papa, et jube tibi quæ directa sunt omnia recitari. Vide episcopatum qualiter gesserit: quemadmodum judicio nostro usquead eo consenserit, communio-
C ne privatus; nisi prius Fussalensibus omnia redderentur, jam postea ut re acta æstimatis rebus solidos sepsuerit, ut ei communio redderetur: quam versuta suasione sanctum Senem primatem nostrum gravissimum virum, ut ei cuncta crederet, quem velut omni modo inculpatum venerando papæ Bonifacio commendaret, induxerit: et cetera quæ a me quid opus est recoli, cum memoratus venerabilis Senex ad tuam sanctimoniam universa retulerit.

7. In illis autem multiplicibus Gestis, quibus de illo nostrum judicium continetur, magis deberem vereri, ne tibi minus severe, quam oporteret, judicasse videamur, nisi scirem vos tam propensos ad misericordiam, ut non solum nobis, quia illi pepercimus, verum etiam ipsi existimetis esse parcendum. Sed ille quod a nobis
D aut benigne aut remisse factum est, in præscriptionem vertere atque usurpare conatur. Clamat, *aut in mea cathedra sedere debui, aut episcopus esse non debui;* quasi nunc sedeat nisi in sua. Propter hoc enim loca illa eidem dimissa atque permissa sunt, in quibus et prius episcopus erat, ne in alienam cathedram contra statuta * patrum translatus illicite diceretur. Aut vero quisquam ita esse debet, sive severitatis, sive lenitatis exactor, ut qui non visi fuerint

* Conc. Nicæn. c. 15. Sardic. c. 1. Antioch. c. 21. etc.

(a) Hic, nisi fallimur, subintelligendus venit Silvanus Zumuensis, in Numidiæ primatu decessor Valentini Baiauensis. At infra n. 8 denotari videtur Valentinus ipse, qui primatum gerebat anno 419. ut patet ex epistola synodica Africanorum patrum ad Bonifacium.

(b) Fortean hic ipse est, qui inter Milevitanæ synodi Patres nominatur supra in epistola 176.

CLASSIS III AN. 423.

episcopatus honore privandi, nullo modo in eis A aliquid vindicetur; aut in quibus aliquid visum fuerit vindicandum, episcopatus honore priventur.

8. Exsistunt exempla, ipsa Sede apostolica judicante, vel aliorum judicata firmante, quosdam pro culpis quibusdam, nec episcopali spoliatos honore, nec relictos omnimodis impunitos. Quæ ut a nostris temporibus remotissima non requiram, (a) recentia memorabo. Clamet Priscus provinciæ Cæsariensis episcopus, Aut ad primatum locus sicut ceteris et mihi patere debuit, aut episcopatus mihi remanere non debuit. Clamet alius ejusdem provinciæ Victor episcopus, cui relicto in eadem pœna, in qua et priscus fuit, nusquam nisi in diœcesi ejus ab aliquo communicatur episcopo: clamet, inquam, Aut ubique communicare debui, aut etiam in meis locis communicare non debui. Clamet tertius ejusdem provinciæ Laurentius episcopus, et prorsus hujus vocibus clamet, Aut in cathedra, cui ordinatus sum, sedere debuit, aut episcopus esse non debui. Sed quis ista vituperet? nisi qui parum adtendit, nec inulta omnia relinquenda, nec uno modo omnia vindicanda.

Triplex genus pœnæ episcopis inflictæ.

9. Quia ergo pastorali vigilique cautela beatissimus papa Bonifacius in epistola sua posuit, de Antonio loquens episcopo, et ait, *Si ordinem rerum nobis fideliter indicavit*: Accipe b nunc (b) ordinem rerum, quem ille in suo libello reticuit; ac deinde quæ post ejus sanctæ memoriæ viri in Africa lectas litteras gesta sunt, et subveni hominibus opem tuam in Christi misericordia multo avidius quam ille poscentibus, a cujus inquietudine desiderant liberari. Judicia quippe illis, et publicas potestates, et militares c impetus tamquam (c) executuros apostolicæ Sedis sententiam, sive ipse, sive rumores creberrimi comminantur, ut miseri homines Christiani catholici graviora formident a catholico episcopo, quam, cum essent hæretici, a catholicorum imperatorum legibus formidabant. Non sinas ista fieri, obsecro te per Christi sanguinem, per apostoli Petri memoriam, qui Christianorum præpositos populorum monuit, ne violenter dominentur in fratres. Ego Fussalenses catholicos filios in Christo meos, et Antonium episcopum

I. Pet. 5. 3

filium in Christo meum, benignitati caritatis sanctitatis tuæ, quis utrosque diligo, utrosque commendo. Neque Fussalensibus succenseo, quia justam de me querimoniam ingerunt auribus tuis, quod eis hominem nondum mihi probatum, nondum saltem ætate firmatum, a quo sic affligerentur, inflixi. Neque huic noceri volo, cui quanto magis sinceram habeo caritatem, tanto magis pravæ ejus cupiditati obsisto. Utrique misericordiam mereantur tuam; illi ne mala patiantur, iste ne faciat: illi, ne oderint Catholicam, si a catholicis episcopis, maximeque ab ipsa Sede apostolica, contra catholicum non eis subvenitur episcopum; iste autem, ne se tanto scelere obstringat, ut quos molitur invitos facere suos, a Christo faciat alienos.

B 10. Me sane, quod confitendum est beatitudini tuæ, in isto utrorumque periculo, tantus timor et mæror excruciat, ut ab officio cogitem gerendi episcopatus abscedere, et me lamentis errori meo convenientibus dedere, si per eum, cujus episcopatui per imprudentiam suffragatus sum, vastari Ecclesiam Dei, et, quod ipse Deus avertat, etiam cum vastantis perditione perire conspexero. Recolens enim quod ait Apostolus, *Si nosmetipsos judicaremus, a Domino non judicaremur*, judicabo meipsum, ut parcat mihi, qui judicaturus est vivos et mortuos. Si autem et membra Christi, quæ in illa regione sunt, ab exitiabili timore ac tristitia recreaveris, et meam senectutem hac misericordi justitia fueris consolatus, retribuet tibi, et in præsenti et in futura C vita, bona pro bonis, qui per te nobis in ista tribulatione succurrit, et qui te in illa Sede constituit.

I. Cor. 11. 31.

(a) Ad rem sufficere potuissent superiorum temporum exempla, etiam extra Africam quæsita. Sed præsentissima habebat ea quæ profert, si nimirum, id quod verisimile est, episcopi illi, ut ipse quoque Antonius, Apiarii presbyteri facto incitati confugerent pariter ad Romanum antistitem, ut ejus auctoritate in integrum restituerentur.

(b) Quædam hic et infra p. 10 verba restituimus, aliosque plures locos mendis purgavimus ad codicem Vaticanum; quod unum hactenus repertum est exemplar hujus epistolæ, ante annos, ut videtur, ducentos exaratum.

(c) Hæc idcirco spargebantur in vulgus, quod Africani patres per id tempus deliberationem habuissent non semel adversus Appellationes episcoporum Africæ ad Romanam Sedem. Qua de re postmodum scribent ad ipsum Cælestinum: *Impendio deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes non facilius admittatis, nec a nobis excommunicatos in communionem ultra velitis excipere*, quia hoc etiam *Nicæno concilio definitum* facile advertet venerabilitas tua. *Nam etsi de inferioribus* D *Clericis vel Laicis videtur ibi præcaveri, quanto magis hoc de episcopis voluit observari, ne in sua provincia communione suspensi, a tua sanctitate vel festinato vel præpropere vel indebite videantur communioni restitui!* Et infra demum rogant: *Executores etiam clericos vestros quibusque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis et humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Ceterum Cælestinus nihil tale est molitus, quale verebatur Augustinus; siquidem Antonio reddita numquam apparet ecclesiæ Fussalensis administratio, quam in se receptam Augustinus gerebat adhuc sub vitæ finem, uti intelligitur ex epistola ad Quodvultdeum hic 224, in qua Fussalensem presbyterum ipsi commendat, eumque ad suam curam pertinere significat. At vile functo Antonio suffectum alium fuisse par est credere. Certe in Notitia Africæ censetur inter Numidias episcopos Melior Fussalensis. Notata hæc sint ad conciliandam fidem huic epistolæ, quam eruditis nonnullis in suspicionem venisse intelligimus.

CLASSIS III. AN. 423.

EPISTOLA CCX. *

* Alias LXXXVII. quæ autem 210 erat, nunc 57.

Augustinus Felicitati et Rustico de malis tolerandis et de fraterna correptione; forte occasione tumultus in sanctimonialium conventu exorti: de quo in epistola proxime post hanc subsequente.

Dilectissimæ et sanctissimæ matri, FELICITATI, et fratri RUSTICO, et sororibus quæ vobiscum sunt, AUGUSTINUS et qui mecum sunt, in Domino salutem.

Scripta forte circiter hoc tempus.

1. BONUS est Dominus, et misericordia ejus ubique diffusa, quæ nos de vestra caritate in suis visceribus consolatur. Quantum enim diligat credentes et sperantes in se, et illum atque invicem diligentes, et quid eis in posterum servet, hinc maxime ostendit, cum infidelibus et desperatis et perversis, quibus in malo voluntate usque in finem perseverantibus ignem cum diabolo æternum minatur, in hoc tamen sæculo bona tanta largitur: *qui facit oriri solem suum super bonos et malos; et pluit super justos et injustos*: breviter enim aliquid dictum est, ut plura cogitentur. Quam multa enim habeant impii in hac vita munera et dona gratuita ab illo, quem contemnunt, enumerare quis potest? Inter quæ illud magnum, quod exemplis interpositarum tribulationum, quas hujus sæculi dulcedini tamquam bonus medicus miscet, admonet eos, si attendere velint, fugere ab ira ventura; et cum in via sunt, id est in hac vita, concordare cum sermone Dei, quem sibi adversarium fecerunt male vivendo. QUID ergo NON MISERICORDITER præstatur hominibus a Domino Deo, a quo etiam tribulatio beneficium est? Nam res prospera donum est consolantis, res autem adversa donum est admonentis Dei. Et si hæc præstat, ut dixi, etiam malis, quid præparat sustinentibus se? quorum in numero vos per illius gratiam congregatos esse gaudete sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Non enim deerit quod in vobis invicem sufferatis: nisi cum vos (a) ita purgaverit Dominus absorpta morte in victoriam, ut sit Deus omnia in omnibus.

Matt. 5. 45. *Beneficia Dei in malos.*

Eph. 4. 3. *1. Cor. 15. 54.* a

Correptio odiosa, at non negligenda.

2. Dissensiones autem nunquam debent amari; sed aliquando tamen aut a caritate nascuntur, aut caritatem probant. Quis enim facile invenitur qui velit reprehendi? et ubi est ille sapiens de quo dictum est, *Corripe sapientem, et amabit te?* Numquid tamen ideo non debemus reprehendere et corripere fratrem, ne securus tendat in mortem? Solet enim fieri, et frequenter accidit, ut ad horam contristetur cum reprehenditur, et resistat, et contendat; et tamen postea consideret secum in silentio, ubi nemo est nisi Deus et ipse, nec timet displicere hominibus, quia corripitur; sed timet displicere Deo, quia non corrigitur; et deinceps non faciat illud, in quo juste reprehensus est, et quantum odit peccatum suum, tantum diligat fratrem, quem sensit hostem peccati sui. Si autem de illo numero est, de quo dictum est, *Corripe stultum, et adjiciet ut oderit te*; non de caritate illius dissensio nascitur, sed tamen caritatem reprehensoris sui exercet et probat: quis non ei rependitur odium, sed dilectio, quæ cogit reprehendere, imperturbata perdurat, etiam cum ille, qui reprehensus est, odit. Si autem ille qui corripit, reddere vult malum pro malo ei, qui corripienti indignatur, non fuit dignus qui corriperet, sed dignus plane qui etiam ipse corriperi deberet. Hæc agite ut inter vos aut non exsistant indignationes, aut exortæ statim celerrima pace perimantur. Majorem date operam concordandis vobis quam redarguendis. Quia sicut acetum corrumpit vas, si diutius ibi fuerit; sic ita corrumpit cor, si in alium diem duraverit. Hæc ergo agite, et Deus pacis erit vobiscum, orantes simul et pro nobis, ut ea, quæ bene monemus, alacriter impleamus.

Prov. 9. 8.

Ibid.

(b) EPISTOLA CCXI. *

* Alias CIX. quæ autem 211 erat, nunc 247. b

Augustinus Monachas quæ dum student mutare Præpositam, indecenter fuerant tumultuatæ, revocat ad concordiam, et præscribit illis vitæ regulam.

Scripta circa hoc tempus.

1. SICUT parata est severitas peccata quæ invenerit vindicare; ita non vult caritas quod vindicet invenire. Hæc caussa fecit ut ad vos non venirem, cum meam præsentiam quæreretis, non ad pacis vestræ gaudium, sed ad dissensionis vestræ augmentum. Quomodo enim contemnerem, et impunitum relinquerem, si et me præsente tantus vester tumultus exsisteret, quantus me absente, etsi oculos meos latuit, tamen aures meas vestris vocibus verberavit? Nam fortassis etiam major esset vestra seditio in præsentia mea, cum necesse esset vobis non concedi, quæ in perniciosissimum exemplum, contra sanam disciplinam, quod vobis non expedit petebatis: ac sic quales non volo invenirem vos, et ipse invenirer a vobis qualem non volebatis.

2. Cum ergo scribat Apostolus ad Corinthios, dicens, *Testem Deum facio super animam meam, quia parcens vobis nondum veni Corinthum; non quia dominamur fidei vestræ, sed cooperatores sumus gaudii vestri*: hoc ego etiam dico vobis; quia parcens vobis non ad vos veni. Peperci etiam mihi, ne tristitiam super tristitiam haberem; et elegi non ut exhiberem faciem meam vobis, sed effunderem cor meum Deo pro vobis, et caussam magni periculi vestri, non apud

2. Cor. 1. 23.

(a) Am. MSS. quatuor. ita portaverit Dominus.

(b) In MSS. inscribitur, *Objurgatio contra sanctimonialium dissensionem*. additurque in quibusdam, *Et post increpationem earum regularis informatio.* Apud Possidium etiam in indiculo Johannis Ulimmerii, et in nostro, cap. 7. recensetur hisce verbis: *Sanctimonialibus objurgatio et Regula.*

CLASSIS III. AN. 423.

vos verbis, sed apud Deum lacrymis agerem, ne convertat in luctum gaudium meum, quo soleo gaudere de vobis, et inter tanta scandala, quibus ubique abundat hic mundus, aliquando consolari, cogitans copiosam congregationem, et castam dilectionem, et sanctam conversationem vestram, et largiorem gratiam Dei, quæ data est vobis, ut non solum carnales nuptias contemneretis; verum etiam eligeretis in domo societatem unanimes habitandi, ut sit vobis anima una et cor unum in Deum.

3. Hæc in vobis bona, hæc Dei dona considerans, inter multas tempestates, quibus ex aliis malis quatitur cor meum, solet utcumque requiescere. *Currebatis bene, quis vos fascinavit? Suasio illa non est ex Deo, qui vocavit vos. Modicum fermenti:* nolo dicere quod sequitur; hoc enim magis cupio et oro et hortor, ut ipsum fermentum convertatur in melius, ne tota massa, sicut pene jam fecerat, convertatur in pejus. Si ergo repullulastis sanum sapere, orate ne intretis in tentationem, ne iterum in contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, seditiones, susurrationes. Non enim sic plantavimus et rigavimus hortum dominicum in vobis, ut spinas metamus istas ex vobis. Si autem adhuc vestra tumultuatur infirmitas, orate ut eruamini de tentatione. Quæ autem conturbant vos, si adhuc conturbant vos, nisi correxerint se, portabunt judicium, quæcumque illæ fuerint.

Gal. 5. 7. 1. Cor. 5. 6.

4. Cogitate quid mali sit, ut cum * de Donatistis in unitate gaudeamus, interna schismata in monasterio lugeamus. Perseverate in bono proposito, et non desiderabitis mutare Præpositam, qua in monasterio illo per tam multos annos perseverante et numero et ætate crevistis; quæ vos mater non utero, sed animo suscepit. Omnes enim quæ illuc venistis, ibi eam aut sanctæ Præpositæ sorori meæ servientem, placentem, aut etiam ipsam Præpositam, quæ vos suscepit, invenistis: sub illa estis eruditæ; sub illa velitæ, sub illa multiplicatæ; et sic tumultuamini, ut ea vobis mutetur, cum lugere deberetis, si eam vobis mutare vellemus. Ipsa est enim quam nostis, ipsa est ad quam venistis, ipsa est quam per tot annos habendo crevistis. Novum non accepistis; nisi Præpositum: aut si propter illum quæritis novitatem, et in ejus invidiam contra matrem vestram sic rebellastis, cur non potius id petistis, ut ipse vobis mutetur? Si autem hoc exhorretis; quia novi quomodo eum in Christo venerabiliter diligatis, cur non potius illam? In vobis namque regendis sic Præpositi rudimenta turbantur, ut magis velit vos ipse deserere, quam istam ex vobis famam et invidiam sustinere, ut dicatur non vos aliam quæsituras fuisse Præpositam, nisi ipsum cœpissetis habere Præpositum. Tranquillet ergo Deus, et componat animos vestros; non in vobis prævaleat opus diaboli, sed pax Christi vincat in

* al. de Deo natis.

A cordibus vestris: nec dolore animi, quia non fit quod vultis, vel quia pudet voluisse quod velle non debuistis, erubescendo curratis in mortem, sed potius pœnitendo resumatis virtutem, nec habeatis pœnitentiam Judæ traditoris, sed potius lacrymas Petri pastoris.

REGULA sanctimonialibus præscripta 12. q. 1. Non dicatis. Omnia sint communia.

5. HÆC SUNT, quæ ut observetis præcipimus in monasterio constitutæ. Primum propter quod estis in unum congregatæ, ut unanimes habitetis in domo, et sit vobis cor unum et anima una in Deo. Et non dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia communia; et distribuatur unicuique vestrûm a Præposita vestra victus et tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter valetis omnes, sed unicuique sicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum, B *Quia erant eis omnia communia, et distribuebatur singulis prout cuique opus erat.* Quæ aliquid habebant in sæculo, quando ingressæ sunt monasterium, libenter velint illud esse commune. Quæ autem non habebant, non ea quærant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt: sed tamen earum infirmitati quod opus est tribuatur, etiamsi pauperies earum, quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat invenire: ac nunc non ideo putent se esse felices, quia invenerunt victum et tegumentum, quale foris invenire non potuerunt.

Act. 4. 32, et 35.

Superbia caveatur.

6. Nec erigant cervicem, quia sociantur eis, ad quas foris accedere non audebant; sed sursum cor habeant, et terrena bona non quærant, ne incipiant monasteria esse divitibus utilia, non C pauperibus, si divites illic humiliantur, et pauperes illic inflantur. Sed rursus etiam illæ, quæ aliquid esse videbantur in sæculo, non habeant fastidio sorores suas, quæ ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Magis autem studeant non de parentum divitum dignitate, sed de pauperum sororum societate gloriari. Nec extollantur, si communi vitæ de suis facultatibus aliquid contulerunt: ne de suis divitiis magis superbiant quia eas monasterio partiuntur, quam si eis in sæculo fruerentur. Alia quippe quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur ut fiant: superbia vero etiam bonis operibus insidiatur ut pereant. Et quid prodest dispergere dando pauperibus et pauperem fieri, si anima misera superbior efficiatur contemnendo, quam D fuerat possidendo? Omnes ergo unanimiter et concorditer vivite; et honorate in vobis invicem Deum, cujus templa factæ estis.

Orationes et cantus. Distinct. 42. In oratorio.

7. Orationibus instate horis et temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod est factum, unde et nomen accepit: ut si aliquæ etiam præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento, quæ ibi aliquid agere voluerint. Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in voce. Et nolite cantare, nisi quod (a) legitis esse cantandum: quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur. a

(a) MSS. aliquot, *legistis.*

CLASSIS III. AN. 423.

Abstinentia et cibus.

8. Carnem vestram domate jejuniis et abstinentia escæ et potus, quantum valetudo permittit. Quando autem aliqua non potest jejunare, non tamen extra horam prandii aliquid alimentorum sumat, nisi cum ægrotat. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite. Nec solæ vobis fauces sumant cibum, sed et aures percipiant Dei verbum.

Indulgentia erga infirmas.

9. Quæ infirmæ sunt ex pristina consuetudine, si aliter tractantur in victu, non debet aliis molestum esse, nec injustum videri, quas fecit alia consuetudo fortiores. Nec illas feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsæ: sed sibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illæ. Et si eis, quæ venerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, vestimentorum, stramentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, et ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua sæculari vita illæ ad istam descenderint, quamvis usque ad aliarum, quæ sunt corpore fortiores, frugalitatem pervenire nequiverint. Nec illæ debent conturbari, quod eas vident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur accipere; ne contingat detestanda perversitas, ut in monasterio, ubi, quantum possunt, fiunt divites laboriosæ, fiant pauperes delicatæ. Sane quemadmodum ægrotantes necesse habent minus accipere, ne graventur; ita post ægritudinem sic tractandæ sunt ut citius recreentur, etiamsi de humillima sæculi paupertate venerunt, tamquam hoc illis contulerit recentior ægritudo, quod divitibus anterior consuetudo. Sed cum vires pristinas reparaverint, redeant ad feliciorem consuetudinem suam, quæ famulas Dei tanto amplius decet, quanto minus indigent: nec ibi eas teneat voluntas jam vegetas, quo necessitas levaret infirmas. Illæ se existiment ditiores, quæ fuerint in sustinenda parcitate fortiores. Melius est enim minus egere, quam plus habere.

Habitus, incessus et corporis exterior compositio.

10. Non sit notabilis habitus vester, nec affectetis vestibus placere, sed moribus. Nec sint vobis tam tenera capitum tegmina ut retiola subter appareant. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel spargat negligentia, vel componat industria. Quando proceditis, simul ambulate: cum veneritis quo itis, simul state. In incessu, in statu, in habitu, in omnibus motibus vestris nihil fiat quod illiciat cujusquam libidinem, sed quod vestram deceat sanctitatem. Oculi vestri etsi jaciuntur in aliquem, figantur in neminem. Neque enim quando proceditis, viros videre prohibemini, sed appetere, aut ab ipsis appeti velle. Nec solo tactu, sed affectu quoque et adspectu appetitur; et appetit femina. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius. Et cum se invicem sibi etiam tacente lingua conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet quæ in masculum figit oculum, et illius in seipsam diligit fixum, non ab aliis videri, cum hoc facit; videtur omnino, et a quibus videri non arbitratur. Sed ecce lateat, et a nemine hominum videatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? illi ergo timeat sancta femina displicere, ne velit viro male placere: illum cogitet omnia videre, ne velit virum male videre. Illius namque et in hac caussa commendatus est timor, ubi scriptum est, *Abominatio est Domino defigens oculum.* Quando ergo simul estis in ecclesia, et ubicumque ubi et viri sunt, invicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis.

Prov. 27. 20. sec. LXX.

Correptionis ordo.

11. Et si hanc, de qua loquor, oculi petulantiam in aliqua vestrûm adverteritis, statim admonete, ne cœpta progrediantur, sed ex proximo corrigantur. Si autem et post admonitionem iterum vel alio quocumque die idipsum eam facere videritis, jam velut vulneratam sanandam prodat quæcumque invenire potuit hoc, prius tamen et alteri vel tertiæ demonstratam, ut duarum vel trium possit ore convinci, et competenti severitate coerceri. Nec vos judicetis esse malevolas, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si sorores vestras, quas indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim soror tua vulnus haberet in corpore, quod vellet occultari, dum timeret secari, nonne crudeliter abs te sileretur, et misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eam debes manifestare, ne perniciosius putrescat in corde? Sed antequam aliis demonstretur, per quas convincenda est si negaverit, Præpositæ debet ostendi, si admonita neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correpta non (a) innotescere ceteris. Si autem negaverit, tunc (b) neganti adhibendæ sunt aliæ, ut jam coram omnibus possit, non ab una teste argui, sed a duabus tribusve convinci. Convicta vero secundum Præpositæ vel presbyteri arbitrium, debet emendatoriam sustinere (c) vindictam: quam si ferre recusaverit, etsi ipsa non abscesserit, de vestra societate projiciatur. Non enim et hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimas perdat. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in ceteris inveniendis, prohibendis, indicandis, convincendis, vindicandisque peccatis diligenter observetur, cum dilectione hominum et odio vitiorum. Quæcumque autem in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo litteras vel quælibet munuscula accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi,

Matth. 18. 16.

33. q. 5. Nec solo. *5. q. 5. Non judicetis.* *12. q. 1. Non dicatis.*

Munuscula a viro accepta.

(a) Editi carebant hic negatione, quæ ex MSS. restituitur.

(b) MSS. habent, *tunc mentienti.*

(c) MSS omnes, *sustinere disciplinam.*

CLASSIS III. AN. 423.

et oretur pro ea. Si autem deprehenditur atque convincitur, secundum arbitrium Præpositæ vel presbyteri, vel etiam episcopi, gravius emendetur.

Vestes in usum non ut res propriæ habeantur.

a 12. Vestes vestras in (a) uno loco habete sub uno custode, vel duabus, vel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne a tinea lædantur. Et sicut pascimini ex uno cellario, sic induamini ex uno vestiario. Et si fieri potest, non ad vos pertineat quid vobis induendum pro temporis congruentia proferatur, utrum hoc recipiat unaquæque vestrum quod deposuerat, an aliud quod altera habuerat, dum tamen unicuique, quod opus est, non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones et murmura oriuntur, et conqueritur aliqua deterius aliquid se accepisse quam prius habuerat, et indignam se judicat b esse quæ (b) ita vestiatur, sicut alia soror ejus vestiebatur; hinc vos probate quantum vobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, quæ pro habitu corporis litigatis. Tamen si vestra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis quod posueratis, in uno tamen loco sub communibus custodibus habete quod ponitis: ita sane ut nulla sibi aliquid operetur, sive unde induatur, sive ubi jaceat, sive unde cingatur, vel operiatur, vel caput contegat; sed omnia opera vestra in commune fiant majore studio et frequentiori alacritate, quam si vobis propria feceretis. Caritas enim, de qua scriptum est, quod *non quærit quæ sua sunt*, sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem quam propriam curaveritis, tanto amplius vos profecisse noveritis; ut in omnibus quibus utitur transitura necessitas, superemineat quæ permanet caritas. Consequens ergo est, ut etiam illud quod suis vel filiabus vel aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis aliquis vel aliqua contulerit, sive vestem, sive quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiatur; sed sit in potestate Præpositæ, ut in commune redactum, (c) cui necessarium fuerit, præbeatur. ((d) Quod si aliqua rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur.)

1. Cor. 13. 5.

Lotio vestium et balnearum usus, aliaque subsidia.

13. Indumenta vestra secundum arbitrium Præpositæ laventur, sive a vobis, sive a fullonibus, ne interiores animæ sordes contrahat mundæ vestis nimius appetitus. Lavacrum etiam corporum, ususque balnearum non sit assiduus, sed eo quo solet intervallo temporis tribuatur, hoc est, semel in mense. Cujus autem infirmitatis necessitas cogit lavandum corpus, non longius differatur: fiat sine murmure de consilio medici, ita ut etiam si nolit, jubente Præposita, faciat quod faciendum est pro salute. Si autem velit, et forte non expedit, suæ cupiditati non obediatur: aliquando enim etiamsi noceat prodesse creditur quod delectat. Denique si latens est dolor in corpore famulæ Dei, dicenti quid sibi doleat, sine dubitatione credatur: sed tamen utrum sanando illi dolori, quod delectat, expediat; si non est certum, medicus consulatur. Nec eant ad balneas, sive quocumque ire necesse fuerit, minus quam tres. Nec illa quæ habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus ipsa voluerit, sed cum quibus Præposita jusserit, ire debebit. Ægrotantium cura sive post ægritudinem reficiendarum, sive aliqua imbecillitate etiam sine febribus laborantium, alicui debet injungi, ut ipsa de cellario petat quod cuique opus esse perspexerit; sive autem quæ cellario, sive quæ vestibus, sive quæ codicibus præponuntur, sine murmure serviant sororibus suis. Codices certa hora singulis diebus petantur, extra horam quæ petiverint non accipiant. Vestimenta vero et calceamenta quando fuerint indigenti necessaria, dare non differant sub quarum custodia sunt quæ poscuntur.

Caritatis officia.

14. Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Neque enim ad solos viros pertinet quod scriptum est, *Qui odit fratrem suum, homicida est:* sed sexu masculino, quem primum Deus fecit, etiam femineus præceptum sexus accepit. Quæcumque convicio, vel maledicto, vel etiam criminis objectu, alteram læserit, meminerit satisfactione, quantocius curare quod fecit, et illa quæ læsa est, sine disceptatione dimittere. Si autem invicem se læserunt, invicem sibi debita relaxare debebunt, propter orationes vestras; quas utique quanto crebriores habetis, tanto sanctiores habere debetis. Melior est autem, quæ quamvis ira sæpe tentatur, tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat cui se fecisse agnoscit injuriam, quam quæ tardius irascitur, et ad veniam petendam difficilius inclinatur. Quæ non vult dimittere sorori, non speret accipere orationis effectum: quæ autem numquam vult petere veniam, aut non ex animo petit, sine causa est in monasterio, etiam si non inde projiciatur. Proinde vobis a verbis durioribus parcite; quæ si emissa fuerint ex ore vestro, non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, ex quo facta sunt vulnera. Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coercendis dicere vos verba dura compellit, si etiam in ipsis modum vos excessisse sentitis, non a vobis exigitur ut ab eis veniam postuletis, ne apud eas, quas oportet esse subjectas, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas: sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eas, quas plus justo forte corripitis, quanta benevolentia diligatis. Non autem carnalis,

1. Joan. 3. 15.

66. dist. Quando.

(a) Sic in MSS. At in Regula viris aptata legitur, *in unum habentes.*

(b) Sic MSS. Vatic. At editi et virorum regula, *non ita vestiatur.*

(c) Editi *cum necessarium fuerit*. Sed melius MSS. *cui*, et sic haud dubie legebat S. Benedictus, qui præceptiones hinc non paucas, eique istam ipsam sic transtulit in Regulam suam, cap. 54. *In Abbatis sit potestate, cui illud jubeat dari.*

(d) Isthæc sententia abest a MSS. nonnullis.

CLASSIS III. AN. 423.

sed spiritalis inter vos debet esse dilectio: nam quæ faciunt pudoris immemores, etiam feminis feminæ, jocando turpiter et ludendo, non solum a viduis et intactis ancillis Christi in sancto proposito constitutis, sed omnino nec a mulieribus nuptiis, nec a virginibus sunt facienda nupturis.

Præpositæ munus.

15. Præpositæ tamquam matri obediatur, honore servato, ne in illa offendatur Deus: multo magis presbytero, qui omnium vestrum curam gerit. Ut ergo cuncta ista serventur, et si quid servatum non fuerit, non negligenter prætereatur; sed emendandum corrigendumque curetur, ad Præpositam præcipue pertinet, ita ut ad presbyterum, qui vobis intendit, referat quod modum vel vires ejus excedit. Ipsa vero non se existimet potestate dominante, sed caritate servientem felicem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, (a) timore coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum. Corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamvis utrumque sit necessarium, tamen plus a vobis amari appetat quam timeri, semper cogitans Deo se pro vobis reddituram esse rationem. Unde magis obediendo non solum vestri, verum etiam ipsius miseremini, quia inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo majore versatur.

Regulæ observantia liberalis et ejus frequens lectio.

16. Donet Dominus ut observetis hæc omnia cum dilectione tamquam spiritalis pulcritudinis amatrices, et bono Christi odore de bona conversatione fragrantes, non sicut ancillæ sub Lege, sed sicut liberæ sub Gratia constitutæ. Ut autem in hoc libello tamquam in speculo vos possitis inspicere, ne per oblivionem aliquid negligatis, semel in septimana vobis legatur: et ubi vos inveneritis ea quæ scripta sunt facientes, agite gratias Domino bonorum omnium largitori: ubi autem sibi quæcumque vestrum videt deesse aliquid, doleat de præterito, caveat de futuro, orans ut et debitum dimittatur, et in tentationem non inducatur.

EPISTOLA CCXII. *

* *Alias* CIII. *quæ autem* 212. *erat, nunc* 25.

Augustinus Quintiliano commendat matrem viduam cum filia virgine, quæ deferebant reliquias Stephani martyris.

Domino beatissimo et merito venerabili fratri et coepiscopo (b) QUINTILIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circa an. 425.

HONORABILES Dei famulas, et (c) pretiosa Christi membra, Gallam viduam sancti propositi, et ejus filiam Simpliciolam virginem sacram, matri ætate subditam, sanctitate prælatam, quas verbo Domini aluimus ut potuimus, venerationi tuæ in Christi dilectione commendo, et tamquam mea manu per hanc epistolam trado consolandas, et in omnibus adjuvandas, quæ utilitas earum vel necessitas postulat: quod et sine mea commendatione procul dubio faceret sanctitas tua. Si enim nos propter supernam Jerusalem, cujus nos omnes cives sumus, et in qua concupierunt habere excellentioris sanctitatis locum, non solum civicum, verum etiam fraternum eis debemus affectum: quanto magis vos, apud quos earum etiam carnalis est patria, in qua sæcularem nobilitatem pro Christi amore contemnunt dominæ illæ? Officium quoque salutationis per illas meum ea caritate peto digneris sumere, qua direxi, et meminisse nostri in orationibus tuis. Portant sane secum reliquias beatissimi et gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam convenienter honorare debeatis.

ACTA ECCLESIASTICA, *seu*

EPISTOLA CCXIII. *

* *Alias* CX. *quæ autem* 213 *erat, nunc* 1.

Ecclesiastica Gesta a B. Augustino confecta in designando ERACLIO, qui ipsi in episcopatu succederet, atque interim senem aliqua parte curarum sublevaret.

Confecta die 26 *Septemb. an.* 426.

1. GLORIOSISSIMO *Theodosio duodecies et Valentiniano Augusto iterum consulibus, sexto Kalend. Octobris, cum Augustinus episcopus una cum Religiano et Martiano coepiscopis suis consedisset in ecclesia Pacis Hipponensium Regiorum, præsentibus Saturnino, Leporio, Barnaba, Fortunatiano, Rustico, Lazaro, et* (d) *Eraclio presbyteris, adstante clero et frequenti populo, Augustinus episcopus dixit:* Quod hesterno die promisi caritati vestræ, propter quod vos volui frequentius convenire, et video frequentius convenisse, mora omni postposita hoc agendum est. Si enim aliud velim loqui, in illud suspensi, minus auditis. Omnes in hac vita mortales sumus, et dies hujus vitæ ultimus, omni homini est semper incertus: verumtamen in infantia, speratur pueritia; et in pueritia, speratur adolescentia; et in adolescentia, speratur juventus; et in juventute, speratur gravitas; et in gravitate, speratur senectus: utrum contingat incertum est; est tamen quod speretur. Senectus autem aliam ætatem, quam speret non habet: incertum est etiam ipsa senectus quamdiu sit homini; illud tamen certum est nullam remanere ætatem, quæ possit succedere senectuti. Quia voluit Deus, ad istam civitatem cum vigore ætatis adveni; sed tamen juvenis fui,

(a) Editi omittunt, *timore*: quam vocem huc revocavimus ex uno e MSS. Vatic. et ex Regula viris accommodata.

(b) In prius excusis, *Quintiano*. At in omnibus MSS *Quintiliano*.

(c) Bad. Am. Er. et MSS. optimæ notæ Corb. Germ. etc. *præcipua*.

(d) Editi, *Eradio*. At in MSS. constanter, *Eraclio*, aut *Heraclio*. mox MSS. duo pro *presbyteris*, habent *presbytero*.

et senui. Scio post obitus episcoporum, per ambitiosos aut contentiosos solere Ecclesias perturbari; et quod sæpe expertus sum et dolui, debeo quantum ad me adtinet, ne contingat, huic prospicere civitati. Sicuti novit caritas vestra, in Milevitana ecclesia modo fui: petierunt enim me fratres, et maxime servi Dei qui ibi sunt, ut venirem; quia post obitum beatæ memoriæ fratris et coepiscopi mei Severi, nonnulla ibi perturbatio timebatur. Veni, et quomodo voluit Dominus, adjuvit nos pro sua misericordia, ut cum pace episcopum acciperent, quem vivus designaverat episcopus eorum. Hoc enim cis cum innotuisset voluntatem præcedentis et decedentis episcopi sui libenter amplexi sunt. Minus tamen aliquid factum erat, unde nonnulli contristabantur, quia frater Severus credidit posse sufficere ut successorem suum apud clericos designaret, ad populum inde non est locutus; et erat inde aliquorum nonnulla tristitia. Quid plura? Deo placuit; tristitia fugata est, gaudium successit. Ordinatus est episcopus, quem præcedens episcopus designaverat. Ergo ne aliquis de me queratur, voluntatem meam, quam credo Dei esse, in omnium vestrûm notitiam perfero: Presbyterum Eraclium mihi successorem volo. *A populo acclamatum est*, Deo gratias, Christo laudes: *dictum est vicies tertio:* Exaudi Christe, Augustino vita, *dictum est sexies decies.* Te patrem, te episcopum; *dictum est octies.*

2. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Non opus est me de laudibus ejus aliquid dicere, faveo sapientiæ, et parco verecundiæ: sufficit quia nostis eum: et hoc me velle dico, quod vos velle scio: et si ante nescirem, hodie probarem. Hoc ergo volo: hoc a Domino Deo nostro, nunc etiam in ætate frigida, votis ferventibus posco: hoc ut mecum oretis exhortor, admoneo, rogo, ut omnium in pace Christi collatis et conflatis mentibus confirmet Deus quod operatus est in nobis. (*Psal. 67. 29.*) Qui misit mihi eum, servet eum, servet incolumem, servet sine crimine; ut qui facit gaudium viventis, locum suppleat morientis. A notariis Ecclesiæ, sicut cernitis, excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis, et meus sermo, et vestræ acclamationes in terram non cadunt. Apertius ut dicam, ecclesiastica nunc Gesta conficimus: sic enim hoc esse, quantum ad homines adtinet, confirmatum volo. *A populo acclamatum est trigesies sexies:* Deo gratias, Christo laudes, Exaudi Christe, Augustino vita: *dictum est tredecies*, Te patrem, te episcopum; *dictum est octies.* Dignus et justus est, *dictum est vicies.* Bene meritus, bene dignus; *dictum est quinquies.* Dignus et justus est; *dictum est sexies.*

3. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Ergo ut dicebam voluntatem meam et voluntatem vestram Gestis ecclesiasticis, quantum ad homines adtinet, confirmatam volo: quantum vero ad latentem Omnipotentis voluntatem, omnes, ut dixi, oremus ut confirmet Deus quod operatus est in nobis. *A populo acclamatum est*, Judicio tuo gratias agimus; *dictum est sedecies.* Fiat, fiat; *dictum est duodecies.* Te patrem; Eraclium episcopum; *dictum est sexies.*

4. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Scio quod scitis et vos, sed nolo de illo fieri quod de me factum est. Quid autem factum sit, multi scitis: illi soli nesciunt, qui tunc aut nondum nati erant, aut nondum habebant ætatem sciendi. Adhuc in corpore posito beatæ memoriæ patre et episcopo meo sene Valerio, episcopus ordinatus sum, et sedi cum illo: quod concilio Nicæno prohibitum fuisse nesciebam; nec ipse sciebat. Quod ergo reprehensum est in me, nolo reprehendi in filio meo. *A populo acclamatum est*, Deo gratias, Christo laudes; *dictum est tredecies.*

5. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Erit presbyter ut est, quando Deus voluerit futurus episcopus. Sed plane modo facturus sum adjuvante misericordia Christi, quod adhuc usque non feci. Nostis ante aliquot annos quid facere voluerim, et non permisistis. Placuit mihi et vobis propter curam Scripturarum, quam mihi fratres et patres mei coepiscopi duobus conciliis Numidiæ et Carthaginis imponere dignati sunt, ut per quinque dies nemo mihi molestus esset. Gesta confecta sunt, placuit, acclamastis. Recitatur placitum vestrum, et acclamationes vestræ. Parvo tempore servatum est circa me, et postea violenter irruptum est, et non permittor ad quod volo vacare. Ante meridiem et post meridiem occupationibus hominum implicor. Obsecro vos et obstringo per Christum, ut huic juveni, hoc est Eraclio presbytero, quem hodie in nomine Christi designo episcopum successorem mihi, patiamini me refundere onera occupationum mearum. *A populo acclamatum est*, Judicio tuo gratias agimus; *dictum est vicies sexies.*

6. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Ego caritati et benevolentiæ vestræ apud Dominum Deum nostrum gratias ago, immo de illa Deo gratias ago. Ergo fratres, quidquid est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur: ubi necessarium habuerit consilium, meum non negabo auxilium: absit ut subtraham. Tamen quidquid illud est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur. Ipse me aut consulat, si forte non invenerit quid facere debeat, aut poscat adjutorem quem novit patrem: ut et vobis nihil desit, et ego tandem aliquando, si quantulumcumque spatium mihi hujus vitæ donaverit Deus, ipsam meam quantulamcumque vitam non dem segnitiei, nec donem inertiæ, sed in sanctis scripturis, quantum ipse permittit et largitur, exerceam: hoc et ipsi proderit, et per ipsum etiam vobis. Nemo ergo invideat otio meo, quia meum otium magnum habet negotium. Video me de hac re, propter quam vos invitavi, omnia vobiscum egisse quæ debui. Hoc ad ultimum rogo, ut Gestis istis dignemini subscribere qui potestis. Hic mihi responsione vestra opus est: teneam responsionem vestram: de hac assensione

CLASSIS III. AN. 427.

aliquid acclamate. *A populo acclamatum est*, Fiat, fiat; *dictum vicies quinquies*. Dignum est, justum est; *dictum vicies octies*. Fiat fiat; *dictum quater decies:* Olim dignus, olim meritus; *dictum vicies quinquies*. Judicio tuo gratias agimus; *dictum tredecies*. Exaudi Christe, Eraclium conserva: *dictum octies decies*.

7. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Bene habet, ut ea, quæ Dei sunt, circa sacrificium ejus agere valeamus; in qua hora supplicationis nostræ maxime commendo caritati vestræ, ut omnes vestras caussas et negotia intermittatis, et pro ista ecclesia, et pro me, et pro presbytero Eraclio Domino precem fundatis.

EPISTOLA CCXIV.*

* Alias XLVI. quæ autem 214. erat, nunc 2.

Augustinus Valentino Abbati et Monachis Adrumetinis, oborta inter eos dissensione de libero arbitrio et justitia Dei, ex prava interpretatione epistolæ prolixioris ad Sixtum, docet fidem catholicam in illa epistola propugnatam, hanc esse, quæ neque liberum arbitrium neget; neque tantum ei tribuat, ut sine gratia Dei valeat quidquam ad bonum.

Domino dilectissimo, et in Christi membris honorando fratri VALENTINO, et fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta videtur an. 426. aut 427. ante Pascha.

1. VENERUNT ad nos duo juvenes, Cresconius et Felix, de vestra congregatione se esse dicentes, qui nobis retulerunt monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quod quidam in vobis sic gratiam prædicent, ut negent hominis esse liberum arbitrium: et quod est gravius dicant quod in die judicii non sit redditurus Deus unicuique secundum opera ejus.
Matth. 16. 27. et Rom. 2. 7. Etiam hoc tamen indicaverunt, quod plures vestrûm non ita sentiant, sed liberum arbitrium adjuvari fateantur per Dei gratiam, ut recta sapiamus atque faciamus, ut cum venerit Dominus reddere unicuique secundum opera ejus, inveniat opera nostra bona, quæ præparavit
Eph. 2. 10. Deus ut in illis ambulemus. Hoc qui sentiunt, bene sentiunt.

1. Cor. 1. 10. 2. *Obsecro* itaque *vos fratres*, sicut Corinthios, obsecravit Apostolus, *per nomen Domini nostri Jesu Christi ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Primo enim Dominus Jesus, sicut scriptum est in Evangelio Johannis
Johan. 3. 17. apostoli, *non venit ut judicaret mundum, sed ut salvaretur mundus per ipsum.* Postea vero sicut
Rom. 3. 6. scribit apostolus Paulus, *judicabit Deus mundum*, quando *venturus est*, sicut tota Ecclesia in Symbolo confitetur, *judicare vivos et mortuos.* Si igitur non est Dei gratia, quomodo salvat mundum? et si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum? Proinde librum vel
a epistolam meam, quam secum ad (*a*) nos supradicti adtulerunt, secundum hanc fidem intelligi-

(a) Editi, ad vos. At MSS. tredecim, ad nos.

A te, ut neque negetis Dei gratiam, neque liberum arbitrium sic defendatis, ut a Dei gratia separetis, tamquam sine illa vel cogitare aliquid vel agere secundum Deum ulla ratione possimus, quod omnino non possumus. Propter hoc enim Dominus cum de fructu justitiæ loqueretur, ait discipulis suis, *Sine me nihil potestis facere.* *Johan. 15. 5.*

3. Unde supradictam epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum, contra novos hæreticos Pelagianos noveritis esse conscriptam, *Epist. 194.* qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari, ut qui gloriatur, non in Domino, sed in seipso glorietur, hoc est in homine, non in Domino. Quod prohibet Apostolus, dicens, *Nemo glorietur in homine:* et alio loco, *Qui gloriatur*, inquit, *in Domino glorietur.* Illi vero hæ- *1. Cor. 3. 21. 1. Cor. 1. 31.*
B retici seipsos a seipsis justos fieri putantes, quasi hoc eis non dederit Deus, sed ipsi sibi, non utique in Domino, sed in semetipsis gloriantur. Talibus enim dicit Apostolus, *Quis enim te discernit?* *1. Cor. 4. 7.* Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, ut eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis, et inaniter inflatus cum audisset, *Quis enim te discernit;* posset respondere vel voce vel cogitatione, et dicere, Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me justitia mea; mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, et dixit, *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* *Ibid. 7.* Sic autem gloriantur quasi
C non acceperint, qui se a seipsis justificari putant; ac per hoc in semetipsis, non in Domino gloriantur.

4. Propter quod ego in hac epistola, quæ ad vos pervenit, probavi per testimonia sanctarum scripturarum, quæ ibi potestis inspicere, et bona opera nostra, et pias orationes, et rectam fidem nullo modo in nobis esse potuisse, nisi hæc acciperemus ab illo, de quo dicit apostolus Jacobus, *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum:* *Jac. 1. 17.* ne quisquam dicat meritis operum suorum, vel meritis orationum suarum, vel meritis fidei suæ, sibi traditam Dei gratiam, et putetur verum esse quod illi hæretici dicunt, gratiam Dei secundum merita nostra dari; quod omnino
D falsissimum est: non quia nullum est meritum, vel bonum piorum, vel malum impiorum; alioquin quomodo judicabit Deus mundum? sed misericordia et gratia Dei convertit hominem, de qua Psalmus dicit, *Deus meus, misericordia ejus præveniet me:* *Psal. 58. 11.* ut justificetur impius, hoc est ex impio fiat justus, et incipiat habere meritum bonum, quod Dominus coronabit, quando judicabitur mundus.

5. Multa erant, quæ vobis mittere cupiebam, quibus lectis, totam ipsam caussam, quæ conciliis episcopalibus acta est adversus eosdem Pelagianos hæreticos, diligentius et plenius nos-

CLASSIS III. AN. 427.

se possetis: sed festinaverunt fratres, qui ex numero vestro ad nos venerunt, per quos vobis non rescripsimus ista, sed scripsimus. Nullas enim ad nos vestræ caritatis litteras attulerunt: tamen suscepimus eos, quoniam simplicitas eorum satis indicabat, nihil illos nobis potuisse confingere. Ideo autem festinaverunt, ut apud vos agerent Pascha, quo possit, adjuvante Domino, tam sanctus dies vestram pacem, quam dissensionem potius invenire.

6. Melius autem facitis (quod multum rogo) si ipsum, a quo dicunt se fuisse turbatos, ad me mittere non gravemini. Aut enim non intelligit librum meum aut forte ipse non intelligitur, quando difficillimam quæstionem, et paucis intelligibilem, solvere atque enodare conatur. Ipsa est enim quæstio de gratia Dei, quæ fecit ut homines non intelligentes, putarent apostolum Paulum dicere, *Faciamus mala, ut veniant bona.* Unde apostolus Petrus in secunda epistola sua, *Quapropter*, inquit, *carissimi, hæc exspectantes satagite inviolati et immaculati apud eum reperiri in pace, et Domini nostri patientiam salutem existimate. Sicut et dilectissimus frater noster Paulus, secundum eam, quæ data est ei sapientiam, scripsit vobis, ut et in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles homines pervertunt, sicut et ceteras Scripturas, ad proprium suum interitum.*

Rom. 3. 8.

2. Pet. 3. 14.

7. Cavete ergo quod tantus Apostolus tam terribiliter dicit; et ubi sentitis vos non intelligere, interim credite divinis eloquiis, quia et liberum est hominis arbitrium, et gratia Dei, sine cujus adjutorio liberum arbitrium nec converti potest ad Deum, nec proficere in Deo. Et quod pie creditis, ut etiam sapienter intelligatis orate. Et ad hoc ipsum enim, id est, ut sapienter intelligamus, est utique liberum arbitrium. Nisi enim libero arbitrio intelligeremus atque saperemus, non nobis præciperetur dicente Scriptura, *Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite.* Eo ipso quippe quo præceptum et imperatum est ut intelligamus atque sapiamus, obedientis nostra requiritur, quæ nulla potest esse sine libero arbitrio. Sed si posset hoc ipsum sine adjutorio Dei gratiæ fieri per liberum arbitrium, ut intelligeremus atque saperemus, non diceretur Deo, *Da mihi intellectum, et discam mandata tua*, neque in Evangelio scriptum esset, *Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas:* nec Jacobus apostolus diceret, *Si quis autem vestrûm indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei.* Potens est autem Dominus, qui et vobis donet et nobis, ut de vestra pace et pia consensione nuntiis celerrimis gaudeamus. Saluto vos, non solum meo nomine, sed etiam fratrum qui mecum sunt, et rogo ut pro nobis concorditer atque instanter oretis. Sit vobiscum Dominus.

Psal. 93. 8.

Ps. 1. 8. 125

Luc. 24. 45.

Jac. 1. 5.

EPISTOLA CCXV.*

CLASSIS III. AN. 427. * Alias XLVIII quæ autem 215. erat, nunc 208.

Augustinus Valentino ejusque Monachis, de eodem argumento, simul transmittens ipsis librum de gratia et libero arbitrio.

Domino dilectissimo, et in Christi membris honorando fratri VALENTINO, et fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. CRESCONIUM, Felicem, et alium Felicem Dei servos, qui ex vestra congregatione ad nos venerunt, nobiscum egisse Pascha, noverit caritas vestra. Quos ideo tenuimus aliquanto diutius, ut instructiores ad vos redirent, adversus novos hæreticos Pelagianos, in quorum errorem cadit, qui putat (a) secundum aliqua merita humana dari gratiam Dei, quæ sola hominem liberat per Dominum nostrum Jesum Christum. Sed rursum qui putat, quando ad judicium Dominus venerit, non judicari hominem secundum opera sua, qui jam per ætatem uti potuit libero voluntatis arbitrio, nihilominus in errore est. Soli enim parvuli, qui nondum habent opera propria vel bona vel mala, secundum solum originale peccatum damnabuntur, quibus per lavacrum regenerationis non subvenit gratia Salvatoris. Ceteri autem omnes, qui jam utentes libero arbitrio, sua propria peccata originali peccato insuper addiderunt, si de potestate tenebrarum per gratiam Dei non eruuntur, nec transferuntur ad regnum Christi, non solum secundum originis, verum etiam secundum propriæ voluntatis merita, judicium reportabunt. Boni vero etiam ipsi quidem secundum suæ bonæ voluntatis merita præmium consequentur, sed etiam ipsam bonam voluntatem per Dei gratiam consecuti sunt. Ac sic impletur quod scriptum est, *Ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci: gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco.*

Scripta eodem anno post Pascha

Rom. 2. 8.

2. De qua difficillima quæstione, hoc est de voluntate et gratia, non opus habui etiam in hac epistola diutius disputare; quoniam et aliam jam eis dederam, tamquam citius redituris. Et scripsi ad vos etiam * librum, quem si, adjuvante Domino, diligenter legeritis, et vivaciter intellexeritis, nullas existimo inter vos de hac re dissensiones ulterius jam futuras. Portant autem secum et alia, quæ vobis dirigenda esse credidimus, quibus cognoscatis quemadmodum catholica Ecclesia, in Dei misericordia, Pelagianæ hæresis venena repulerit. Quod enim scriptum est ad papam Innocentium Romanæ urbis episcopum, de concilio provinciæ Carthaginensis, et de concilio Numidiæ, et aliquanto diligentius a quinque episcopis, et quæ ipse ad tria ista rescripsit: item quod papæ Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum*

* Librum de gratia et libero arbitrio.

* V. supra epist. 190 cap 6 n. 23

(a) Sic MSS sexdecim. At vulgati habent, putat aliquo merito humano gratiam Dei dari.

ad universos totius urbis episcopos missum: et quod posteriori concilio (*a*) plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constituimus; et supra memoratum librum meum, quem modo ad vos scripsit hæc omnia et in præsenti legimus cum ipsis, et per eos misimus vobis.

3. Legimus eis etiam librum beatissimi martyris Cypriani *de Oratione dominica*, et ostendimus quemadmodum docuerit omnia, quæ ad mores nostros pertinent, quibus recte vivimus, a patre nostro, qui in cœlis est, esse poscenda, ne de libero præsumentes arbitrio, a divina gratia decidamus. Ubi etiam demonstravimus quomodo admonuerit idem gloriosissimus Martyr, etiam pro inimicis nostris, qui nondum in Christum crediderunt, nos ut credant orare debere: quod utique inaniter fieret, nisi Ecclesia crederet etiam malas atque infideles hominum voluntates, per Dei gratiam in bonum posse converti. Sed hunc librum sancti Cypriani, quia dixerunt etiam illic apud vos esse, non misimus.
Epist. 194. Meam quoque epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum datam, quam secum ad nos attulerunt, legimus cum eis, et ostendimus adversus eos esse conscriptam qui dicunt, gratiam Dei secundum merita nostra dari, hoc est adversus eosdem Pelagianos.

4. Quantum ergo potuimus, egimus cum istis et vestris et nostris fratribus, ut in fide sana catholica perseverent: quæ neque liberum arbitrium negat, sive in vitam malam sive in bonam; neque tantum ei tribuit, ut sine gratia Dei valeat aliquid, sive ut ex mala convertatur in bonum, sive ut in bono perseveranter proficiat, sive ut ad bonum sempiternum perveniat, ubi jam non timeat ne deficiat. Vos quoque carissimi, etiam in hac epistola exhortor, quod
Rom. 12, 3. nos omnes exhortatur Apostolus, *non plus sapere, quam oportet sapere; sed sapere ad temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei*.

5. Attendite quid per Salomonem moneat Spi-
Prov. 4. 26. ritus-sanctus; *Rectos cursus*, inquit, *fac pedibus tuis, et vias tuas dirige, ne declines in dexteram, neque in sinistram; averte autem pedem tuum a via mala. Vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus: perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.* In his verbis sanctæ scripturæ considerate, fratres, quia si non esset liberum arbitrium, non diceretur, *Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige, ne declines in dexteram, neque in sinistram*. Et tamen sine Dei gratia, si posset hoc fieri, non postea diceretur, *Ipse autem rectas faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet*.

6. Nolite ergo declinare in dexteram neque in sinistram: quamvis laudentur viæ, quæ a dextris sunt, et vituperentur quæ sunt a sinistris. Hoc est enim propter quod addidit, *Averte autem pedem tuum a via mala*, hoc est sinistra; quod manifestat in consequentibus, dicens, *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus: perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt.* Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus: de quibus in Psalmo legitur, *Novit Do-* Psal. 1. 6.
minus viam justorum, et via impiorum peribit. Hanc enim non novit (*b*) Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis, *Non novi vos*. Quid est autem quod Mat. 25. 12. et Luc. 13. 27.
ille non novit, qui utique novit omnia sive bona hominum, sive mala? Sed quid est, *Non vos novi*, nisi tales vos ego non feci? Quemadmodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo, quia *non noverat peccatum* quid 2. Cor. 5. 21.
est *non noverat*, nisi quia non fecerat? Ac per hoc quod dictum est, *Vias, quæ a dextris sunt, novit Dominus*, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, quæ sunt utique opera bona, *quæ præparavit Deus* sicut dicit Apostolus, *ut in illis am-* Eph. 2. 10.
bulemus? Vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit homini, sed homo sibi. Propter quod dicit, *Odivi autem ego perversas vias malorum; ipsæ sunt a sinistris.*

7. Sed respondetur nobis, Cur ergo dixit, *Ne declines in dexteram neque in sinistram*: cum potius dicere debuisse videatur, Tene dexteram, et ne declines in sinistram, si bonæ sunt viæ, quæ a dextris sunt? Cur, putamus, nisi quia ita viæ sunt bonæ, quæ a dextris sunt, ut in dexteram tamen declinare non sit bonum? Declinare quippe ille est intelligendus in dexteram, qui bona ipsa opera, quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult adsignare, non Deo. Et ideo cum dixisset, *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus, perversæ autem sunt quæ a sinistris sunt*: tamquam diceretur ei, Quomodo ergo non vis ut declinemus ad dexteram; secutus adjunxit, *Ipse autem rectas faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet*. Sic ergo intellige, quod tibi præceptum est, *Rectos* Prov. 4. 26.
cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige, ut noveris, cum hos facis, a Domino Deo tibi præstari, ut hoc facias; et non declinabis ad dexteram, quamvis ambules in viis dextris, non con-

(*a*) Plenarium istud concilium apud Carthaginem in basilica Fausti die 1 Maii an. 418. habitum fuit ab Aurelio Carthaginensi et Donatiano Teleptensi Byzacenæ provinciæ primate, cum aliis ducentis tribus episcopis ex provinciis Byzacena, Mauritania utraque Sitifensi et Cæsariensi, ex tripolitana, Numidia et Hispania, ut præfertur in vetusto libro Gandavensi et in Codice canonum ecclesiæ Romanæ. Qui libri, eidem concilio adsignant celebres octo illos sive novem canones adversus Pelagii hæresim constitutos, quos nonnulli ad Milevitanum anni 416. perperam retulere. Adsignat etiam Codex canonum eccles. Afric. necnon Photius in cod. 53. et Cælestinus in appendice epist. ad Galliæ episcopos. Enimvero tribus postremis canonibus sententia pelagianorum de Justorum ἀναμαρτησία proscribitur; atque hinc fit ut illam eorum sententiam deinceps, id est post Carthaginensem synodum, insectetur Augustinus ut hæreticam: qui tamen antea in aliquot opusculis post Milevitanam conscriptis, scilicet in epistola quæ hic est 177. n. 16. et 17. et in lib. de Gestis Pelagii c. 30. de ista quæstione sic loquebatur, tamquam definita nondum fuisset ab Ecclesia.

(*b*) MS. cl. *Dominus*, quæ a sinistra est.

CLASSIS III. AN. 427.

fidens in virtute tua: et ipse erit virtus tua, qui rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet.

8. Quapropter, dilectissimi, quicumque dicit, Voluntas mea mihi sufficit ad facienda opera bona, declinat in dexteram. Sed rursus illi, qui putant bonam vitam esse deserendam, quando audiunt sic Dei gratiam prædicari, ut credatur, et intelligatur voluntates hominum ipsa ex malis bonas facere, ipsa etiam quas fecerit custodire, et propterea dicunt, *Faciamus mala, ut veniant bona*, in sinistram declinant. Ideo vobis dixit, *Non declinetis in dexteram neque in sinistram*, hoc est, non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis, nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi, mala opera diligatis; quod ipsa gratia Dei avertat a vobis. Talium quippe verba sibi proponens Apostolus ait, *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet?* atque his verbis hominum errantium, et Dei gratiam non intelligentium, respondit ut debuit, dicens, *Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo vivemus in eo?* Nihil potuit dici brevius et melius. Quid enim nobis gratia Dei utilius confert in hoc præsenti sæculo maligno, nisi ut moriamur peccato? Ac per hoc ipsi gratiæ invenietur ingratus, qui propter illam vult vivere in peccato, per quam morimur peccato. Deus autem qui dives est in misericordia, det vobis et sanum sapere, et usque in finem proficienter in bono proposito permanere. Hoc pro vobis, hoc pro nobis, et pro omnibus qui vos diligunt, et pro eis, qui vos oderunt, instanter in pace fraterna et vigilanter orate. Deo vivatis. Si quid de vobis mereor, veniat ad me frater Florus.

Rom. 3. 8.

Rom. 6. 1.

EPISTOLA CCXVI. *

* Alias CCLVI. quæ autem 216 erat, nunc 85.

Valentinus Augustino, renuntians quæ exstiterit caussa dissidii, quive auctores tumultus in suo cœnobio; tum declarans fidem suam de libero arbitrio et de justitia Dei remunerantis; ac denique Florum, quem ipsi mittit, ab erroris suspicione liberans.

Domino vere sancto, ac nobis venerabiliter super omnia præferendo, et pia exsultatione colendo beatissimo papæ AUGUSTINO, VALENTINUS *servus tuæ sanctitatis, et omnis congregatio quæ tuis orationibus mecum sperat in Domino salutem.*

Scripta paulo post superiores.

1. VENERABILIA *scripta, et librum tuæ sanctitatis ita tremebundo corde suscepimus, ut sicut beatus Elias, cum in speluncæ limine staret, faciem suam gratia Domini transeunte velavit; ita nos objurgatos oculos teximus, quia per rusticitatem fratrum nostrorum nostro judicio erubuimus, quorum inordinata profectione tuam* [a] *meruimus beatitudinem salutare; quia tempus loquendi, et tempus tacendi, ne dum per dubitantes, et de veritate fluctuantes scriberemus, de dictis sapientiæ tuæ, quæ est sicut Angeli Dei, dubitare cum dubitantibus videremur. Non enim erat nobis necessarium interrogare de beatitudine, et de sapientia tua, quæ est nobis nota per Dei gratiam. Nam ad librum dulcissimum sanctitatis tuæ ita sumus alacriter jucundati, ut sicut Apostoli Dominum post resurrectionem prandentem secum non audebant interrogare quis esset; Sciebant enim quia Jesus est: ita et nos nec voluimus, nec ausi sumus interrogare de libro, utrum tuæ sanctitati esset, cum ipsa fidelium gratia (a) quæ in eo liberaliter commendatur, nobis tuum, domine sancte papa, eloquiis vivacissimis contestetur.*

[a] f. deest, non

Johan. 21. 12.

2. *Incipiamus autem, domine beatissime papa ipsius ordinem perturbationis exponere. Carissimus frater noster Florus servus paternitatis tuæ, cum ad Uzalensem patriam fuisset suadente caritate profectus, eulogias (b) monasterii inter suæ civitatis moras, de opusculis nobis tuæ adtulit sanctitatis, uno fratre Felice, qui ad tuam sanctitatem tarde post comites suos venisse dignoscitur, eumdem librum devote dictante; ventum est ad monasterium cum eodem libello, fratre Floro ad Carthaginem de Uzalensi civitate profecto. Mihi non monstrato libro imperitis fratribus recitare cœperunt: qui quorumdam non intelligentium corda commovit, quia cum diceret Dominus, Qui non manducaverit carnem filii hominis, neque biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso, discesserunt, qui impie intellexerunt, non culpa Domini dicentis, sed duritia impiissimi cordis.*

Johan. 6. 54.

3. *Cœperunt memorati fratres, qui omnia subverterunt, innocentum animas commovere, mea parvitate penitus ignorante, in tantum conventus illorum murmurantis nescii, ut nisi frater Florus de Carthagine (c) repedans eorum perturbationes agnoscens mihi sollicite nuntiasset, furtiva et tamquam servilis erat inter eos de non intelligenda veritate contentio. Proposui ad auferendas impias quæstiones, ut ad dominum sanctum patrem Evodium mitteremus, ut ipse nobis de hoc sacrosancto libro propter ignaros aliquid certius (d) rescripsisset. Nec hoc patientius*

(a) Sic Gallicani MSS. At editio Lov. omittit, quæ, et habet, nobis tuis domine etc.

(b) MSS. Jolianns. *monasterio*. Et mox idem codex cum uno e Vat. habet, *nostris tuæ adtulit* etc.

(c) Lov. *repetitas*: sed melius Gallicani MSS. *repedans*.

(d) Rescripsit sane Evodius, ejusque super hac ipsa re ad Valentinum epistola in codice S. Maximi Treverensis reperta est a Jacobo Sirmondo, qui inde fragmentum istud in Prædestinat. Histor. cap. 1. transtulit. *Honorabiles fratres retulerunt nobis, quia nescio quæ ibi quæstiones inter vos natæ sunt de libero arbitrio et de justitia Dei. Laudamus quidem studium vestrum, sed nolumus contentiosum. Contentio enim perturbationem excitat, sed studium pietatem requirit. Liberi arbitrii plenissimum affectum habuit homo primo procreatus. Adam dico. Sed ubi sauciatum est ipsum liberum arbitrium, infirmatum est. Ergo est in homine nunc liberum arbitrium, sed sauciatum. Inde dictum est, Infirmatus est in egestate vigor meus, et lumen oculorum meorum non est mecum. Ad hoc recuperandum missus est medicus Salvator Christus, ut salvaret quod perierat, et curaret quod vitiatum fuerat:* et post alia. *Legant ergo sancti Dei majorum dicta, sicut jam dixi, qui habent divini muneris pium affectum, et quando non intelligunt, non cito reprehendant, sed orent ut intelligant.*

Psal. 37. 11.

accipere voluerunt, sed arripuerunt profectio-
nem nobis taliter non optatam: fratre Floro fu-
rore illorum propemodum conturbato, in quem
sæviebant, quia ipse illis, ut putabant, vulne-
ra libri hujus adtulisset: in quo non poterant
medicinam infirmi cognoscere. Unde et sanctum
presbyterum Sabinum ad majorem auctoritatem
rogavimus, et ipsius sanctitas librum cum liqui-
dis interpretationibus legit; nec sic anima sau-
ciata curata est. Quibus propter ipsam pietatem
sumtus dedimus, ne vulnera ipsorum cumulare-
mus, quæ posset sanare libri hujus gratia, in
qua refulget tua sancta præsentia. Quibus pro-
fectis, quies et pax per omnes fratres exsultavit
in Domino. Quinque enim, vel amplius fratrum
animositate ista est innata contentio.

4. *Sed quia interdum, domine Papa, pro-*
venit gaudium ex tristitia, non adeo mæstifica-
mur, quia per ignaros et curiosos suavissimis
monitionibus tuæ sanctitatis illuminari merui-
Johan. 20. 25. *mus. Nam et dubitatio beati Thomæ apostoli*
foramina clavorum quærentis confirmatio fuit
Ecclesiæ universalis. Accepimus igitur, domi-
ne Papa, medicamentum pie curantium tuarum
cum gratia litterarum, et contudimus pectora
nostra, ut saltem sic sanetur conscientia no-
stra, quam per liberum arbitrium nostrum,
quod donat misericordia, curat et vivificat gra-
tia: sed in hoc tempore, quando adhuc miseri-
cordiam cum dilatione cantamus. Nam cum cæ-
perimus judicium cantare Domino, reportaturi
sumus mercedem pro opere nostro, quia miseri-
C *cors et justus Dominus, miserator et rectus.*
Psal. 111. 4. *Quia sicut docet nos sanctitas tua, repræsentari*
2. Cor. 5. 10. *nos oportet ante tribunal Christi, ut recipiat u-*
nusquisque nostrûm propria corporis, prout ges-
Isa. 40. 10. *sit, sive bonum, sive malum: quia veniet Do-*
Joel. 2. 3. 5. *minus, et merces ejus cum ipso: quia stabit*
homo, et opus ejus ante ipsum, quia veniet Do-
minus sicut clibanus ardens, ut incendant im-
pios tamquam stipulam, et timentibus nomen
Domini orietur sol justitiæ, quando impii pu-
nientur, judicio justitiæ. Hoc justus, cujus tu
amicus es, Domine Papa, exclamat, contremi-
Malac. 4. 2. *scit, et suppliciter dicit;* Domine ne intres in
judicium cum servo tuo. *Si gratia esset remu-*
D *nerantis, non timeret justus secretarium judi-*
Psal. 142. 2. *cium majestatis. Servi tui Flori hæc fides est,*
pater, non sicut fratres isti sunt locuti: in præ-
sentiarum audierunt ab illo dictum, non juxta
merita nostra dari donum pietatis, sed per gra-
tiam Redemptoris. Nam de illo die, quis dubi-
tet longe esse gratiam, cum cæperit irasci ju-
Psal. 6. 2. *stitia? hoc clamamus pater; hoc te docente ca-*
nimus, non securi, sed trepidi, Domine ne in
furore tuo arguas me, neque in ira tua corri-
Ps. 93. 12. pias me. *Hoc dicimus,* Emenda nos Domine, et
de Lege tua erudi nos, ut mitiges nos a diebus
malis. *Hoc credimus docente te, venerabilis pa-*
ter, quia Deus interrogat justum et impium,
A *quia a dextris et a sinistris positis bonis et ma-*
lis, imputat remuneranda opera pietatis, enu-
merat puniendam tenacitatem impietatis. Ubi
erit gratia, quando pro sui qualitate dispungen-
tur opera, sive bona, sive mala?

5. *Sed cur non directum non timet proferri*
mendacium; Liberum arbitrium Dei gratia (a) a
curatum non negamus, sed per Christi quoti-
dianam gratiam proficere credimus, et adjuva-
ri confidimus. Quid homines dicunt, In mea est
potestate, ut faciam bonum? si tamen homines
facerent bonum. O inanis gloriatio miserorum!
quotidie peccata arguunt, et ipsi sibi assumunt
nudum liberum jactantes arbitrium; non discu-
tientes conscientiam suam, quæ non potest curari
B *nisi per gratiam, ut dicerent,* Miserere mei, sa- Psal. 40. 5.
na animam meam, quia peccavi tibi. *Quid face-*
rent qui de libero sibi gloriantur arbitrio, (quod
non (b) *negatur cum Dei dumtaxat adjutorio)* b
si jam absorpta esset mors in victoriam, si jam 1. Cor. 15. 55.
mortale nostrum indueret immortalitatem, et
corruptibile nostrum indueret incorruptionem?
Ecce fatent vulnera, et superbe petitur medici-
na. Non dicunt sicut justus, Nisi Dominus adju- Psal. 93. 17.
visset me, paulo minus habitasset in inferno a-
nima mea. *Non dicunt sicut sanctus,* Nisi Do- Psal. 126. 1.
minus custodierit civitatem, frustra vigilat qui
custodit eam.

6. *Sed ora piissime pater, ut jam non curam*
geramus, nisi pro peccato nostro lacrymis ex-
piando, et Dei gratia commendanda. Ora do- Psal. 68. 16.
C *mine pater, ut non urgeat super nos puteus os* Psal. 29. 4.
suum, ut salvemur a descendentibus in lacum,
ut non pereat cum impiis anima nostra per su-
perbiam nostram, sed sanetur per Domini gra-
tiam. Sicut ergo præcepisti, domine papa, fra-
ter noster Florus, servus sanctitatis tuæ, omni
alacritate perrexit, cui non impedit, sed profi-
cit fatigatio, ut accedat ei dilucidata cordis in-
structio, quem tuæ sanctimoniæ suppliciter com-
mendamus, pariterque deposcimus, ut et igna-
ros tuis orationibus Domino commendes mansue-
tissime componendos. Ora domine et dulcissime
pater, ut fugiat Diabolus de congregatione no-
stra, et amota omni alienarum quæstionum pro-
cella, navis propositi nostri (c) *epibatis quietis* c
D *onusta intra stationem tutissimi portus secure*
consistat, dum navigat per hoc mare magnum
et immensum, et in illo portu, intra quem jam
non erit metuendum vitæ naufragium, mercium in-
discrepans accipiat pretium placitarum. Hoc tuæ
sanctitatis impetraturos nos confidimus adjuto-
rio, per gratiam quæ est in Christo Jesu Domi-
no nostro. Omnes filios apostolatus tui dominos
nostros clericos, ac sanctos in congregatione pro-
positi servientes deprecamur ut digneris nostro
officio salutare, ut cum tua beatitudine omnes
pro nobis orare dignentur. Indiscrepans Trini-
tas Domini Dei nostri apostolatum tuum, quem
elegit per gratiam, conservet nobis in Ecclesia,

(a) Lov. omittit, *curatum*: quam vocem habent Gallicani MSS.

(b) Ex MS. Sorbonico restituimus hic, *negatur*: quod deest apud Lov.

(c) Ἐπιβάται dicuntur milites classiarii, qui in navibus merentur.

CLASSIS III. AN. 427.

sua, et nostri memorem coronet in Ecclesia magna, quod optamus Domine. Si quid autem famulus tuæ sanctitatis frater suggesserit Florus, pro regula monasterii, digneris pater, petimus, libenter accipere, et per omnia nos infirmos instruere.

* *Alias* CVII *quæ autem* 217. *erat, nunc* 59.

EPISTOLA CCXVII. *

Augustinus Vitali Carthaginensi, delato quod doceret initium fidei non esse donum Dei reclamat fortiter, ipsumque ex precibus Ecclesiæ confutat, ac duodecim regulas proponit ad fidem Ecclesiæ pertinentes circa quæstionem de gratia Dei.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi, et per ipsum servus servorum ipsius, VITALI fratri in ipso salutem.

Scripta circa idem tempus. CAPUT I.

1. CUM de te mihi essent nuntiata non bona, et rogavi Dominum, et donec mihi bona nuntientur, adhuc rogo ut litteras meas nec aspernanter sumas, et salubriter legas. Si hanc exaudit pro te orationem meam, etiam de te gratiarum actionem donat ut offeram. Quod si impetro, proculdubio non contradices huic ipsi principio epistolæ meæ. Hoc enim pro te oro, ut sis rectæ fidei. Si hoc ergo pro caris nostris non tibi displicet ut oremus, si hanc orationem recognoscis esse Christianam, si et tu pro caris tuis talia vel orare te recolis, vel orare te debere cognoscis; quomodo dicis quod te audio dicere, *ut recte credamus in Deum, et Evangelio consentiamus, non esse donum Dei, sed hoc nobis esse a nobis, id est ex propria voluntate, quam nobis in nostro corde non operatus est ipse?* Et ad hoc, cum audieris, Quid est ergo quod ait Apostolus, *Deus in vobis operatur et velle et perficere?* (Phil. 2. 13.) Respondes, *per Legem suam, per Scripturas suas, Deum operari ut velimus, quae vel legimus vel audimus: sed eis consentire vel non consentire ita nostrum est, ut si velimus fiat; si autem nolimus, nihil in nobis operationem Dei valere faciamus. Operatur quippe ille,* dicis, *quantum in ipso est ut velimus, cum nobis nota fiunt ejus eloquia: sed si eis adquiescere nolumus, nos ut operatio ejus nihil in nobis prosit efficimus.* Quæ si dicis, profecto nostris orationibus contradicis.

2. Dic ergo apertissime nos pro iis, quibus Evangelium prædicamus, non debere orare ut credant, sed eis tantummodo prædicare. (a) Exsere contra orationes Ecclesiæ disputationes tuas, et quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis ut eos Deus convertat ad fidem, et pro catechumenis ut eis desiderium regenerationis inspiret, et pro fidelibus ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent, subsanna pias voces, et dic te non facere quod hortatur, id est Deum pro infidelibus, ut eos fideles faciat, non rogare, eo quod non sint ista divinæ miserationis beneficia, sed humanæ officia voluntatis. Et homo in Carthaginensi eruditus ecclesia, etiam beatissimi Cypriani librum *de dominica oratione* condemna, quam doctor ille cum exponeret, ea petenda esse ostendit a Deo patre, quæ tu dicis esse homini ab homine, hoc est a seipso.

3. Quod si de precibus ecclesiæ et de martyre Cypriano parum putas esse quod dixi, aude majora, reprehende Apostolum, qui dixit, *Oramus ad Deum, ne quid faciatis mali.* (2. Cor. 13. 7.) Neque enim dicturus es nihil mali eum facere, qui non credit in Christum, aut qui fidem deserit Christi; ac per hoc qui dicit, *ne quid faciatis mali*, nec ista vult fieri: satisque illi non est præcipere, sed confitetur se Deum rogare ne fiant, sciens hominis voluntatem ab ipso corrigi ac dirigi, ut ista non faciat. *A Domino enim gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet:* (Psal. 36. 23.) non dixit, et viam ejus discet, aut tenebit, aut ambulabit, aut aliquid hujusmodi, quod posses dicere a Domino quidem dari, sed homini jam volenti; ut scilicet beneficium Dei, quo gressus hominis dirigit, ut viam ejus discat, teneat, gradiatur, sua homo voluntate præcedat, et hoc Dei donum præcedente sua voluntate mereatur. Sed ideo dixit, *A domino gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet*, (Psal. 36. 23.) ut intelligeremus ipsam voluntatem bonam, qua incipimus velle credere, (quoniam Dei via quid est nisi fides recta?) illius esse donum qui gressus nostros pretera dirigit primitus ut velimus. Non enim ait Scriptura, *A Domino gressus hominis diriguntur*, quia viam ejus voluit: sed *diriguntur*, inquit, *et volet*. Non igitur quia voluit diriguntur, sed quia diriguntur volet.

CAPUT II.

4. Hic tu rursus fortasse dicturus es, hoc fieri a Domino, dum doctrina ejus legitur vel auditur, si homo veritati, quam legit vel audit, sua consentiat voluntate. *Si enim lateret eum*, inquis, *doctrina Dei, non dirigerentur gressus ejus, quibus directis vellet viam Dei.* Ac per hoc si tantum putas a Domino gressus hominis dirigi ad eligendam viam Dei, quia sine doctrina Dei non ei potest innotescere veritas, cui propria voluntate consentiat. *Cui ei consentit*, inquis, (*quod in ejus libero arbitrio constitutum est*,) *recte utique dicuntur ab illo dirigi gressus ejus ut viam ejus velit, cujus doctrinam, evasione præcedente, subsequente consensione sectatur; quod libertate naturali si vult facit, si (b) non vult non facit, pro eo quod fecerit præmium, vel supplicium recepturus.* Hæc est illa Pelagianorum mala, male diffamata, meritoque reprobata, et ab ipso etiam Pelagio timente damnari in Orientalium episcoporum judicio damnata sententia, qua dicunt *gratiam Dei non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in Lege atque doctrina:* (V. lib. de Gestis Pelag. c. 14.) et usque adeo, frater, erimus graves corde, ut de gra-

(a) Editi *Exerce*. At MSS. præstantiores, *Exsere*.

(b) MSS. duo Vat. et unus e Gallic. *si vult non facit.*

CLASSIS III. AN. 427.

tia Dei, immo adversus gratiam Dei, eam Pelagianam sententiam teneamus, quam pectore quidem ficto, sed tamen catholicos judices timens Pelagius ipse damnavit.

5. *Et quomodo*, inquies; *respondebitur?* Quomodo censes facilius et apertius, quam ut illud quod de orando Deo superius egimus, sic amplectamur, ut hoc menti nostræ nulla subtrahat oblivionis irreptio, nulla calliditas argumentationis extorqueat? Si enim quod scriptum est,
Psal. 36. 23. Prov. 8. 35, sec. LXX. Phil. 2. 13. *A Domino gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet*, et, *Præparatur voluntas a Domino*, et, *Deus est enim qui operatur in vobis et velle*. Et multa hujusmodi, quibus commendatur VERA DEI GRATIA, hoc est, quæ non secundum merita nostra datur, sed dat merita ipsa cum datur; quia prævenit hominis voluntatem bonam, nec eam cujusquam invenit in corde, sed facit. Si ergo ita præpararet atque ita operaretur Deus hominis voluntatem, ut tantummodo Legem suam atque doctrinam libero ejus adhiberet arbitrio, nec vocatione illa alta atque secreta sic ejus ageret sensum, ut eidem Legi atque doctrinæ accomodaret assensum; procul dubio eam legere vel intelligere legendo, vel etiam exponere ac prædicare sufficeret, nec opus esset orare, ut Deus ad fidem suam infidelium corda converteret, et conversis proficientem perseverantiam ejusdem gratiæ suæ largitate donaret. Si ergo hæc a Domino poscenda esse non renuis, quid restat, frater Vitalis, nisi ut ab illo ea donari fatearis, a quo poscenda esse consentis? Si autem negas ab illo nos poscere ista debere, eidem doctrinæ ipsius contradicis; quia et hoc in ea didicimus, ut ab illo ista poscamus.

6. Orationem dominicam nosti, nec dubito te
Matth. 6. 9. Deo dicere, *Pater noster qui es in cælis*, etc. Lege expositorem ejus beatissimum Cyprianum, et quemadmodum exposuerit quod ibi dicitur, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*, diligenter attende, et obedienter intellige: profecto docebit te orare pro infidelibus inimicis Ecclesiæ, secundum præceptum Domini dicentis,
Matt. 5. 44. *Orate pro inimicis vestris:* et hoc orare, ut fiat voluntas Dei, sicut in eis qui jam fideles sunt, et portant imaginem cælestis hominis, et propterea cæli nomine digni sunt; ita et in eis, qui per infidelitatem nonnisi imaginem terreni hominis portant, et ob hoc terra merito nuncu-
1. Cor. 15. 49. pantur. Nempe isti, pro quibus inimicis Dominus nos jussit orare, et gloriosissimus martyr sic exposuit, quod in oratione dicimus, *Fiat*
Matt. 6. 10. *voluntas tua, sicut in cælo et in terra*, ut ipsis etiam poscamus fidem, quam fideles habent: nempe ergo isti Christianæ pietatis inimici, Legem Dei atque doctrinam, qua Christi prædicatur fides, vel omnino audire nolunt, vel ad hoc audiunt sive etiam legunt ut irrideant et detestentur, et quanta possunt contradictione blasphement. Inaniter igitur et perfunctorie potius quam veraciter pro eis, ut doctrinæ, cui adversantur, credendo consentiant, Deo fundimus preces, si ad ejus non pertinet gratiam convertere ad fidem suam ipsi fidei contrarias hominum voluntates. Inaniter etiam et perfunctorie potius quam veraciter magnas cum exsultatione agimus Deo gratias, quando aliqui eorum credunt, si hoc in eis ipse non facit.

CLASSIS III. AN. 427.

7. Non fallamus homines, nam Deum fallere non valemus. Prorsus non oramus Deum, sed orare nos fingimus, si nos ipsos, non illum, credimus facere quod oramus. Prorsus non gratias Deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias agimus, ipsum facere non putamus. Labia dolosa si in hominum quibuscumque sermonibus sunt, saltem in orationibus non sint. Absit ut quod facere Deum rogamus oribus et vocibus nostris, eum facere negemus cordibus nostris: et quod est gravius, ad alios etiam decipiendos, hoc non taceamus disputationibus nostris; et dum volumus apud homines defendere liberum arbitrium, apud Deum perdamus orationis auxilium, et gratiarum actionem non habeamus veram, dum veram non agnoscimus gratiam.

CAP. III.

8. Si vere volumus defendere liberum arbitrium, non oppugnemus unde fit liberum. Nam qui oppugnat gratiam, qua nostrum ad declinandum a malo et faciendum bonum, liberatur arbitrium, ipse arbitrium suum adhuc vult esse captivum. Responde, obsecro, quomodo dicit Apostolus, *Gratias agentes Patri idoneos facien-* Col. 1. 12. et 13.
ti nos in parte sortis sanctorum in lumine; qui eruit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suæ: si non ipse arbitrium nostrum, sed ipsum arbitrium se liberat? Mendaciter ergo agimus gratias Patri, tamquam ipse faciat quod ipse non facit. Et erravit qui dixit, quod *ipse nos faciat idoneos in parte sortis sanctorum in lumine, quia ipse nos eruit de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suæ*. Responde quomodo ad declinandum a malo, et faciendum bonum liberum habebamus arbitrium, quando erat sub potestate tenebrarum? unde nos si, quemadmodum dicit Apostolus, *Deus eruit*, ipse utique illud liberum fecit. Quod tam magnum nostrum bonum, si per suæ doctrinæ prædicationem tantummodo facit; quid de iis dicemus, quos de ipsa tenebrarum potestate nondum eruit, prædicanda tantum illis est doctrina divina, an etiam orandum pro eis, ut de tenebrarum potestate divinitus eruantur? Si tantummodo prædicandum esse dicis, jussioni Domini et orationibus Ecclesiæ contradicis. Si autem fateris pro eis orandum, id utique orandum fateris, ut eidem doctrinæ arbitrio liberato a tenebrarum potestate consentiant. Ita fit ut neque fideles fiant, nisi libero arbitrio, et tamen illius gratia fideles fiant, qui eorum a potestate tenebrarum liberavit arbitrium. Sic et Dei gratia non negatur, sed sine ullis humanis præcedentibus meritis vera monstratur; et liberum ita defenditur, ut humilitate solidetur, non elatione præcipitetur arbitrium, et qui gloriatur, non in homine, vel quolibet alio, vel seipso, sed in Domino glorietur.

9. Potestas enim tenebrarum quid est nisi po- Johan. 8. 44.

CLASSIS III AN. 427.

testas diaboli et angelorum ejus, qui cum fuissent Angeli lucis, in veritate per liberum arbitrium non stantes, sed inde credentes, facti sunt tenebræ? Non te ista doceo, sed quæ nosti, ut recorderis, admoneo. Huic igitur potestati tenebrarum, per illius ruinam, cui primo homini ab ea potestate prævaricatio persuasa est, et in quo omnes cecidimus, subjectum est genus humanum: propter quod de hac potestate tenebrarum eruuntur et parvuli, cum regenerantur in
Eph. 1. 4. Christo. Neque hoc apparet in eorum arbitrio liberato, nisi cum ad annos pervenerint ratione utentis ætatis, habentes consentientem doctrinæ salutari, in qua nutriti sunt, voluntatem, et in ea finientes istam vitam, si electi sunt in Christo ante constitutionem mundi ut essent sancti et immaculati in conspectu ejus in caritate, B prædestinati in adoptionem filiorum.

10. Hæc autem potestas tenebrarum, id est diabolus, qui dicitur etiam princeps potestatis
Eph. 2. 2. aeris, operatur in filiis diffidentiæ, princeps iste rector tenebrarum, id est ipsorum diffidentiæ filiorum, regens eos ad arbitrium suum, quod neque ipse habet liberum ad benefaciendum, sed ad maximam malevolentiam pœna sui sceleris obduratum: unde nemo sanæ fidei credit, aut dicit, hos apostatas angelos ad pristinam pietatem correcta aliquando voluntate converti. Quid ergo operatur hæc potestas in filiis diffidentiæ, nisi opera sua mala, et in primis maximeque ipsam diffidentiam et infidelitatem, qua sunt inimici fidei, per quam scit eos posse mundari, posse sanari, posse perfectissime liberos, quod C eis vehementer invidet, in æternitate regnare? Itaque aliquos eorum, per quos amplius decipere affectat, sinit habere nonnulla velut opera bona, in quibus laudantur, per quasque gentes, præcipueque in gente Romana, qui præclare gloriosissimeque vixerunt. Sed quoniam sicut ve-
Rom 14. 23. racissima Scriptura dicit, *Omne quod non est*
Heb. 11. 6. *ex fide, peccatum est*; et, *Sine fide impossibile est* utique *placere Deo*, non hominibus: nihil sic agit hic princeps, quam ut non credatur in Deum, nec ad Mediatorem, a quo solvuntur opera ejus, credendo veniatur.

Mat. 12. 29. 11. Sed ipse Mediator intrat in domum fortis, id est in hoc sæculum mortalium sub potestate D diaboli, quantum ad ipsum pertinet, constitutum; de ipso quippe scriptum est, quod *pote-*
Heb. 2. 14. *statem habeat mortis.* Intrat in domum fortis, id est, in suo dominatu habentis genus humanum; et prius alligat eum, id est, ejus coercet et cohibet potestatem, potestatis suæ fortioribus vinculis; et sic eripit vasa ejus quæcumque prædestinavit eripere, arbitrium eorum ab ejus potestate liberans, ut illo non impediente credant in istum libera voluntate. Proinde hoc opus est gratiæ, non naturæ. Opus est, inquam, gratiæ, quam nobis adtulit secundus Adam; non naturæ, quam totam perdidit in semetipso primus Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum, vivificantis mortuum peccatorem; non opus Legis ostendentis peccatum, nec a peccato vivificantis. Nam ille

A magnus gratiæ prædicator, *Peccatum*, inquit, CLASSIS III AN. 427.
non cognovi, nisi per Legem. et, *Si data esset*, Rom. 7. 7.
inquit, *Lex quæ posset vivificare, omnino ex*
Lege esset justitia. Opus est hoc gratiæ, quam Gal. 3. 21.
qui accipiunt, doctrinæ salutari Scripturarum sanctarum, etsi fuerint inimici, fiunt amici; non opus ejusdem doctrinæ, quam qui audiunt et legunt sine gratia Dei, pejores ejus efficiuntur inimici.

12. Non est igitur gratia Dei in natura liberi CAP. IV.
arbitrii et in Lege atque doctrina, sicut Pelagiana perversitas desipit; sed ad singulos actus datur illius voluntate, de quo scriptum est,
Pluviam voluntariam segregabis Deus hereditati Psal. 67. 10.
tuæ. Quia et liberum arbitrium ad diligendum Deum primi peccati granditate perdidimus, et B Lex Dei atque doctrina, quamvis sancta et justa
et bona, tamen occidit, si non vivificet Spiri- Rom. 7. 12.
tus, per quem fit, non ut audiendo, sed ut obediendo, neque ut lectione, sed ut dilectione teneatur. Quapropter ut in Deum credamus, et pie vivamus, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: non quia velle non debemus et currere; sed quia ipse in nobis et velle ope-
ratur et currere. Unde et ipse Dominus Jesus Phil. 2. 13.
credentes a non credentibus, id est ab iræ vasis vasa misericordiæ discernens, *Nemo*, inquit, *venit ad me, nisi fuerit ei datum a Patre*
meo. Et utique, ut hoc diceret, in ejus doctri- Johan. 6. 65.
na fuerant scandalizati discipuli ejus, qui eum postea non sunt secuti. Non ergo gratiam dicamus esse doctrinam, sed agnoscamus gratiam, C quæ facit prodesse doctrinam: quæ gratia si desit, videmus etiam obesse doctrinam.

13. Propterea Deus ut omnia futura opera sua in prædestinatione præsciverit, sic illa disposuit, ut quosdam non credentes ad fidem suam, orationes credentium pro eis exaudiendo, convertat; unde refutentur, et, si ille est eis propitius, corrigantur qui putant gratiam Dei esse naturam liberi arbitrii cum qua nascimur; aut gratiam Dei esse doctrinam, quamvis utilem, quæ per linguas et litteras prædicatur. Non enim hoc oramus pro infidelibus, ut fiat eorum natura, id est ut homines sint; aut ut doctrina eis prædicetur, quam malo suo audiunt, si non credunt; et plerumque pro eis D oramus, qui cum legant vel audiant, nolunt credere: sed oramus ut voluntas corrigatur, doctrinæ consentiatur, natura sanetur.

14. Jam vero ut perseverent in eo quod esse cœperunt: etiam pro se ipsis orant fideles. Utile est quippe omnibus vel pene omnibus propter humilitatem saluberrimam, ut quales futuri sint,
scire non possint. Ad hoc dicitur, *Qui videtur* 1. Cor. 10. 12.
stare, videat ne cadat. Propter hujus timoris utilitatem, ne regenerati et pie vivere incipientes, tamquam securi alta sapiamus, quidam non perseveraturi perseveraturis Dei permissione vel provisione ac dispositione miscentur; quibus cadentibus territi eum timore et tremore gradia-
mur viam justam, donec ex hac vita, quæ ten- Job. 7. 1.
tatio est super terram, transeamus ad aliam, ubi

jam non sit elatio comprimenda, nec contra ejus A suggestiones tentationesque luctandum.

15. Sed de hac re, id est, cur quidam non permansuri in fide et sanctitate Christiana, tamen accipiant ad tempus hanc gratiam, et dimittantur hic vivere donec cadant, cum possint rapi de hac vita, ne malitia mutet intellectum eorum, quod de sancto immatura ætate defuncto Sap. 4. 11. scriptum est in libro Sapientiæ; quærat quisque ut potuerit, et si invenerit præter hanc, quæ a me reddita est, aliam probabilem rationem, a rectæ fidei regula non recedens, teneat eam, et ego cum illo, si me non latuerit: verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus donec nobis Deus revelet, si quid aliter sapimus, sicut Phil. 3. 16. apostolicis litteris admonemur. Pervenimus autem in ea, quæ ad fidem veram et catholicam B pertinere firmissime scimus, in quibus ita nobis ambulandum est, adjuvante illo atque miserante, cui dicimus, *Deduc me, Domine, in via tua,* Psal. 85. 11. *et ambulabo in veritate tua*, ut ab eis nullo modo deviemus.

CAPUT V. Duodecim sententiæ contra Pelagianos. Sententia I.

16. Quoniam ergo propitio Christo Christiani catholici sumus, Scimus nondum natos nihil egisse in vita propria boni seu mali, nec secundum merita prioris alicujus vitæ, (a) quam nullam propriam singuli habere potuerunt, in hujus vitæ venire miserias: sed tamen secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquæ prima nativitate contrahere, nec liberari a supplicio mortis æternæ, quod trahit ex uno in omnes transiens justa damnatio nisi per gratiam renascantur in Christo. C

II. Scimus gratiam Dei nec parvulis nec majoribus secundum merita nostra dari.

III. Scimus majoribus ad singulos actus dari.

IV. Scimus non omnibus hominibus dari, et quibus datur, non solum secundum merita operum non dari, sed nec secundum merita voluntatis eorum quibus datur; quod maxime apparet in parvulis.

V. Scimus eis quibus datur, misericordia Dei gratuita dari.

VI. Scimus eis quibus non datur, justo judicio Dei non dari.

VII. Scimus quod omnes adstabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, non secundum ea quæ si diutius viveret gesturus fuit, sive bonum sive malum. D

VIII. Scimus etiam parvulos secundum ea quæ per corpus gesserunt, recepturos vel bonum vel malum. Gesserunt autem non per seipsos, sed per Parvuli baptizati a fidei sacramento fideles dicuntur. eos quibus pro illis respondentibus et renuntiare diabolo dicuntur, et credere in Deum: unde et in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiam Domini dicentis, *Qui crediderit* Marci 16. 16. *et baptizatus fuerit, salvus erit.* Propter quod et illis, qui hoc Sacramentum non accipiunt, contingit quod sequitur, *Qui autem non crediderit, condemnabitur.* Unde et ipsi, sicut dixi, si in illa parva ætate moriuntur, utique secundum ea quæ per corpus gesserunt, id est tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda et ora gestantium crediderunt vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducaverunt vel non manducaverunt, quando et sanguinem biberunt vel non biberunt, secundum hæc ergo, quæ per corpus gesserunt, non secundum ea quæ si diu hic viverent gesturi fuerant, judicantur.

Scimus felices esse mortuos, qui in Domino IX. moriuntur, nec ad eos pertinere quidquid acturi fuerant, si tempore diuturniore vixissent.

Scimus eos, qui corde proprio credunt in Dominum, sua id facere voluntate ac libero arbitrio. X.

Scimus pro eis, qui nolunt credere, nos qui XI. jam credimus recta fide agere, cum Deum oramus ut velint.

Scimus pro eis, qui ex illis crediderunt, tamquam de beneficiis, recte atque veraciter et debere nos Deo agere gratias, et solere. XII.

17. Recognoscis me, ut puto, in iis, quæ nos scire dixi, non omnia quæ ad fidem catholicam pertinent commemorare voluisse, sed ea tantum; quæ ad istam, quæ inter nos agitur, de Dei gratia quæstionem, utrum præcedat hæc gratia, an subsequatur hominis voluntatem, hoc est, ut planius id eloquar, utrum ideo nobis detur, quia volumus, an per ipsam Deus etiam hoc efficiat ut velimus. Si ergo istas duodecim sententias, quas nos dixi scire, ad fidem rectam et catholicam pertinere, etiam tu, frater, nobiscum tenes, ago Deo gratias; quas profecto non veraciter agerem, nisi gratia Dei fieret ut teneres. Quæ tibi tenenti, nullum omnino remanet nobiscum de hac quæstione certamen.

CAP. VI.

18. Ut enim eadem duodecim brevi expositione percurram, Quomodo voluntatis humanæ meritum sequitur gratia, cum detur et parvulis, qui hoc nondum possunt velle seu nolle? Quomodo gratiam vel in majoribus dicuntur præcedere merita voluntatis; si gratia, ut vera sit gratia, non secundum merita nostra datur; Quam sententiam catholicam Pelagius ipse sic timuit, ut eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari, sine dubitatione damnaret, ne a catholicis judicibus damnaretur. Quomodo dicitur gratia Dei in natura esse liberi arbitrii vel in Lege atque doctrina; cum et istam sententiam Pelagius ipse damnaverit, procul dubio confitens gratiam Dei ad singulos actus dari, eis utique qui jam libero arbitrio utuntur?

19. Quomodo dicitur omnes homines eam fuisse accepturos, si non illi, quibus non donatur, eam sua voluntate respuerent, quoniam *Deus vult omnes homines salvos fieri;* cum multis non 2. Tim. 2. 4. detur parvulis, et sine illa plerique moriantur, qui non habent contrariam voluntatem, et aliquando cupientibus festinantibusque parentibus, ministris quoque volentibus ac paratis, Deo no-

(a) Sic MSS. duo Vat. et Gallicani omnes, necnon Bad. et Am. At et Lov. habent, quas nulla propria.

CLASSIS III. AN. 427.

lente non detur, cum repente antequam detur exspirat, pro quo, ut acciperet, currebatur? Unde manifestum est eos, qui huic resistunt tam perspicuæ veritati, non intelligere omnino qua locutione sit dictum; quod *omnes homines vult Deus salvos fieri;* cum tam multi salvi non fiant, non quia ipsi, sed quia Deus non vult, quod sine ulla caligine manifestatur in parvulis. 1. Cor. 15. 22. Sed sicut illud quod dictum est, *Omnes in Christo vivificabuntur*, cum tam multi æterna morte puniantur, ideo dictum est quia omnes quicumque vitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est, *omnes homines vult Deus salvos fieri*, cum tam multos nolit salvos fieri, ideo dictum est, quia omnes qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt; et si quo alio modo illa verba apostolica intelligi possunt, ut tamen huic apertissimæ veritati, in qua videmus, tam multos volentibus hominibus, sed Deo nolente, salvos non fieri, contraria esse non possint.

20. Quomodo ut detur gratia divina, voluntas meretur humana; si eis, quibus datur, gratuita misericordia datur, ut vera sit gratia? Quomodo in hac re merita pensantur voluntatis humanæ; quandoquidem illis, quibus gratia ista non datur, nullo plerumque merito, nulla voluntate distantibus, sed unam cum eis, quibus datur, habentibus caussam, justo tamen judicio Dei non datur; Rom. 9. 14. (Non enim est iniquitas apud Deum,) ut intelligant quibus datur, quam gratis eis detur, quando juste utique non daretur, quoniam similem habentibus caussam juste non datur?

21. Quomodo non gratiæ Dei est, non solum credendi voluntas ab initio, verum etiam perseverandi usque in finem, cum finis ipse vitæ hujus non in hominis, sed in Dei sit potestate, et possit utique Deus etiam hoc beneficium non perseveraturo conferre, ut rapiatur ex corpore, 1. Cor. 5. 10. ne malitia mutet intellectum illius? Non enim recipiet homo seu bonum seu malum, nisi secundum ea, quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ, si diutius viveret, gesturus fuit.

22. Quomodo dicitur propterea quibusdam non dari, quibusdam morituris parvulis Dei gratia dari, quia eorum futuras prævidet voluntates; quas habituri essent si viverent, cum secundum ea, quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ gesturus esset, si diutius fuisset in corpore, unusquisque recipiat sive bonum sive malum, sicut Apostolus definit? Quomodo secundum voluntates suas futuras homines judicantur, quas habituri fuisse dicuntur, si diutius tenerentur in carne, cum dicat Scriptura, Apoc. 14. 13. *Felices mortui, qui in Domino moriuntur?* quorum sine dubio certa, et secura felicitas non est, si et ea, quæ non egerunt, sed acturi fuerant, si esset eis hæc vita prolixior, judicabit Deus: nullumque accipit beneficium, qui rapitur ne malitia mutet intellectum ejus; quia et pro illa malitia, cui forsitan imminenti subtractus est, pœnas luit: nec gaudendum est de iis, quos in fide recta et vita bona novimus esse defunctos, ne secundum aliqua scelera judicentur, quæ fuerant, si viverent, fortasse facturi: nec dolendi vel detestandi sunt ii, qui vitam istam in infidelitate ac perditis moribus finierunt, quia forte si viverent, acturi fuerant pœnitentiam pieque victuri, et secundum ista sunt judicandi: totusque ille *de Mortalitate* liber gloriosissimi martyris Cypriani reprobandus et abjiciendus est, in quo tota ejus intentio est, ut sciamus bonis fidelibus gratulandum esse morientibus, quando hujus vitæ tentationibus auferuntur, deinceps in beatissima securitate mansuri. Sed quoniam hoc falsum non est, et sine dubitatione *felices sunt mortui, qui in Domino moriuntur;* ridendus est et exsecrandus error, quo putatur quod homines secundum suas futuras, quæ morientium non sunt futuræ, judicandi sunt voluntates.

23. Quomodo dicuntur negare liberum voluntatis arbitrium, qui confitentur omnem hominem, quisquis suo corde credit in Deum, nonnisi sua libera credere voluntate; cum potius illi oppugnent arbitrium liberum, qui oppugnant Dei gratiam, qua vere ad bona eligenda et agenda fit liberum? Quomodo dicitur, quod per Legem Dei atque doctrinam Scripturarum fiat, quod eadem Scriptura dixit, Prov. 8. 35. sec. LXX. *Præparatur voluntas a Domino;* ac non potius per occultam inspirationem gratiæ Deo: quandoquidem pro eis, qui eidem doctrinæ contradicentes nolunt ei credere, ipsum Deum fide recta rogamus ut velint?

24. Quomodo Deus expectat voluntates hominum, ut præveniant eum quibus det gratiam; cum gratias ei non immerito agamus de iis, quibus non ei credentibus, et ejus doctrinam voluntate impia persequentibus, misericordiam prærogavit, eosque ad seipsum omnipotentissima facilitate convertit, ac volentes ex nolentibus fecit? Ut quid ei inde gratias agimus, si hoc ipse non fecit? Ut quid tanto magis eum magnificamus, quanto magis nolebant credere, quos credidisse gaudemus, si gratia divina voluntas in melius non mutatur humana? Apostolus Paulus, *Eram*, inquit, *ignotus facie ecclesiis Judææ, quæ sunt in Christo; tantum autem audiebant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc evangelizat fidem, quam aliquando vastabat; et in me magnificabant Deum.* Gal. 1. 22. Ut quid magnificabant Deum, si non Deus ad seipsum cor illius viri suæ gratiæ bonitate converterat, quando ut ipse confitetur, misericordiam consecutus est, ut fidelis esset, ea fide, quam aliquando vastabat? 1. Cor. 7. 15. Ipsum etiam verbum quod posuit, quem nisi Deum hoc tam magnum bonum fecisse declarat? Quid est enim, *in me magnificabant Deum*, nisi in me Deum magnificum prædicabant? Quomodo autem eum magnificum prædicabant, si magnum illud factum de Pauli conversione ipse non fecerat? et quo pacto ipse fecerat, si volentem credere ex nolente ipse non fecerat?

CLASSIS III. AN. 427.

A

25. Nempe manifestum est ex illis duodecim sententiis, quas pertinere ad catholicam fidem negare non sineris, non solum omnibus, verum etiam singulis id confici, ut confiteamur gratia Dei præveniri hominum voluntates, et per hanc eas potius præparari, quam propter earum meritum dari. Aut si aliquid earum duodecim esse verum negas, quarum propterea commendo etiam numerum, ut facilius memoriæ mandentur, distinctiusque teneantur, non te pigeat rescribere ut sciam, et ea, quam mihi Dominus dederit, facultate respondeam. Ego enim hæreticum quidem Pelagianum te esse non credo: sed ita te esse volo, ut nihil illius ad te transeat, vel in te relinquatur erroris.

CAP. VII.

26. SED inter hæc duodecim reperies fortasse aliquid, quod negandum vel dubitandum putes, B et unde nos operosius disputare compellas. Numquid et orare prohibebis Ecclesiam pro infidelibus, ut sint fideles; pro iis qui nolunt credere, ut velint credere; pro iis qui ab ejus Lege doctrinaque dissentiunt, ut Legi ejus doctrinæque consentiant, ut det illis Deus quod per Prophetam promisit, cor cognoscendi eum, et aures audiendi, quas utique acceperant, de quibus salvator ipse dicebat, *Qui habet aures audiendi, audiat*. Numquid ubi audieris sacerdotem Dei ad ejus altare populum hortantem ad Deum orandum, vel ipsum clara voce orantem, ut incredulas gentes ad fidem suam venire compellat, non respondebis, Amen? An etiam hujus fidei sanitati contraria disputabis? Numquid beatissimum Cyprianum in hoc errasse clamabis vel C susurrabis, ubi pro inimicis fidei Christianæ, ut etiam ipsi ad eam convertantur, orare nos docet?

Baruch 2. 31. — Matt. 13. 9.

27. Numquid postremo apostolum Paulum pro Judæis infidelibus habentem talia vota culpabis? de quibus ait, *Bona voluntas quidem cordis mei, et deprecatio ad Deum sit pro illis in salutem.* Qui etiam Thessalonicensibus dicit, *De cetero fratres orate pro nobis, ut verbum Domini currat et glorificetur, sicut etiam apud vos; et ut eruamur ab iniquis et malis hominibus. Non enim omnium est fides.* Quomodo curreret et glorificaretur verbum Dei, nisi ad fidem conversis eis, quibus prædicaretur; quandoquidem jam credentibus dicit, *quemadmodum et apud vos?* Scit certe hoc ab illo fieri, quem vult rogari ut D hoc faciat, ut etiam eruatur ab iniquis et malis hominibus; qui profecto et illis orantibus non erant credituri. Propter quod addidit, *Non enim est omnium fides:* tamquam diceret, Non enim apud omnes etiam vobis orantibus glorificabitur verbum Dei. Quia ipsi utique fuerant credituri, qui ordinati erant in vitam æternam, prædestinati in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, et electi in ipso ante mundi constitutionem: sed ideo Deus per orationes credentium nondum credentes credere facit, ut ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui non videat Deum facere, quod rogari se præcepit ut faciat.

Rom. 10. 1. — 1. Thess. 3. 1. et 2. — Eph. 1. 4. et 5.

28. Hæc et alia testimonia divina, quæ commemorare longum est, ostendunt Deum gratia sua auferre infidelibus cor lapideum, et prævenire in hominibus bonarum merita voluntatum: ita ut voluntas per antecedentem gratiam præparetur, non ut gratia merito voluntatis antecedente donetur. Hoc et gratiarum actio indicat quod oratio; oratio pro infidelibus, gratiarum actio pro fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, illi est actio gratiarum reddenda cum fecerit. Unde idem dicit Apostolus ad Ephesios, *Propter hoc et ego audita fide vestra in Domino Jesu, et dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis.*

Eph. 1. 15.

29. Loquimur autem nunc de ipsis initiis, cum homines qui erant aversi et adversi, convertuntur ad Deum, et velle incipiunt quod nolebant, et habere fidem, quam non habebant; quod ut fiat in eis, oratur pro eis, quamvis non oretur ab eis. Ipsi enim quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? Cum vero factum fuerit quod oratur, ei qui fecit aguntur gratiæ, et pro eis et ab eis. De orationibus autem jam fidelium, quas et pro se, et pro aliis fidelibus faciunt, ut proficiant in eo, quod esse cœperunt, et de gratiarum actionibus quia proficiunt, confligendum esse tecum non puto: contra Pelagianos est iste conflictus, tibi nobisque communis. Illi quippe omnia ad fidelem piamque vitam hominum pertinentia ita tribuunt libero voluntatis arbitrio, ut habenda ex nobis, non a Domino putent esse poscenda: tu autem si ea, quæ de te audio, vera sunt, initium fidei, ubi est etiam initium bonæ, hoc est piæ voluntatis, non vis donum esse Dei, sed ex nobis nos habere contendis ut credere incipiamus; cetera autem religiosæ vitæ bona Deum per gratiam suam jam ex fide petentibus, quærentibus, pulsantibus donare consentis. Nec attendis ideo pro infidelibus Deum rogari ut credant, quoniam Deus donat et fidem; ideo pro eis et qui crediderint Deo gratias agi, quoniam donavit et fidem.

Rom. 10. 14.

30. Quamobrem ut hunc ad te sermonem aliquando concludam, si negas orandum esse, ut qui nolunt credere velint credere; si negas agendas esse Deo gratias, quoniam credere voluerunt qui nolebant credere, aliter tecum agendum est, ut non sic erres, aut si errare persistis, ne mittas alios in errorem. Si autem, quod de te magis credo, sentis atque consentis orare nos Deum debere ac solere pro nolentibus credere, ut velint credere, et pro eis qui adversantur et contradicunt Legi ejus atque doctrinæ, ut ei credant eamque sectentur; si sentis atque consentis debere nos etiam Deo agere gratias ac solere pro talibus, cum ad fidem ejus doctrinamque conversi volentes ex nolentibus fiunt, oportet sine dubitatione fatearis voluntates hominum Dei gratia præveniri, et ut bonum velint homines, quod nolebant, Deum facere, qui rogatur ut faciat, et cui nos novimus agere gratias dignum et justum esse cum fecerit. Dominus tibi det intellectum in omnibus, domine frater.

CLASSIS III. AN. 427. * *Alias* CCVIII, *quæ autem* 218. *erat, nunc* 13.

EPISTOLA CCXVIII. *

Palatinum adhortatur ut in Christiana sapientia proficiat ac perseveret, id summopere cavens ne spem bene vivendi collocet in propriis viribus.

Domino dilectissimo et desideratissimo filio PALATINO AUGUSTINUS.

Scripta forte circa idem tempus. 1. CONVERSATIO tua fortior atque fructuosior ad Dominum Deum nostrum magnum nobis attulit gaudium. Elegisti enim a juventute *Eccl.* 6. 18. doctrinam, ut invenias usque ad canos sapien- *Sap.* 4. 9. tiam. Cani sunt ergo sensus hominis, ut senectutis ætas vita immaculata. Quam donet tibi Dominus petenti, quærenti atque pulsanti, qui no- *Matt.* 7. 11. vit bona data dare filiis suis. Quamvis enim abundent tibi exhortatores et exhortationes ad viam salutis ut gloriæ sempiternæ, maxime ipsa gratia Christi, quæ tibi tam salubriter in corde tuo locuta est: tamen etiam nos pro dilectionis officio, quam tibi debemus, afferimus aliquid exhortationis in hac resalutatione nostra, qua te non pigrum vel dormientem excitemus, sed provocemus incitemusque currentem.

2. Sapere te oportet, fili, ut perseveres, quia sapuisti ut eligeres. Sit hoc ipsum sapientiæ *Psal.* 36. 5. tuæ, scire cujus donum hoc est. Revela ad Dominum viam tuam, et spera in eum, et ipse faciet; et deducet velut lumen justitiam tuam, et *Prov.* 4. 27. judicium tuum velut meridiem. Ipse faciet rectos cursus tuos, et itinera tua in pace producet. Sicut sprevisti quod sperabas in sæculo, ne in abundantia divitiarum gloriareris, quas more filiorum sæculi hujus concupiscere cœpe- *Matth.* 11. 30. ras: ita nunc ut tollendum jugum Domini et sarcinam ejus, in virtute tua non confidas; et illud lene erit, et hæc levis. Pariter quippe im- *Psal.* 48. 7. probantur in Psalmo et qui confidunt in virtute sua, et qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur. Ergo divitiarum gloriam non jam habebas, sed quam habere cupiebas, prudentissime contemsisti. Cave ne tibi subrepat in tua *Jer.* 17. 5. virtute confidere; homo es enim, et maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. Sed pia- ne in Deo tuo toto corde confide, et ipse erit *Psal.* 17. 2. virtus tua, in qua pius gratusque confidas, cui dicas humiliter et fideliter, Diligam te Domine *1. Johan.* 4. 18. virtus mea. Quia et ipsa caritas Dei, quæ perfecta foras mittit timorem, non per vires nostras, id est humanas, diffunditur in cordibus *Rom.* 5. 5. nostris, sed sicut dicit Apostolus, *per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis*.

Mar. 14. 38. 3. Vigila ergo et ora, ne intres in tentationem. Ipsa quippe oratio admonet te, quod indi- A geas adjutorio Domini tui, ne spem bene vivendi in te ponas. Oras enim non jam ut accipias divitias et honores præsentis sæculi, aut aliquid vanitatis humanæ, sed ne intres in tentationem. Quod utique si homo sibi præstare posset volendo, non posceretur orando. Quapropter ut non intremus in tentationem, si voluntas sufficeret, non oraremus; quæ tamen si deesset, nec orare possemus. Adsit ergo ut velimus, oremus autem ut valeamus quod voluerimus, cum ipso donante recte sapuerimus. Quod bonum quoniam jam cœpisti, est unde gratias agas. Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, *1. Cor.* 4. 7. cave ne glorieris quasi non acceperis, hoc est, quasi ex te ipso habere potueris. Sciens autem unde acceperis ab illo pete ut perficiatur, a quo B datum est ut inciperetur. Cum timore itaque et *Phil.* 2. 12. tremore tuam salutem operare. Deus est enim qui operatur in te et velle et perficere, pro bona voluntate: quoniam præparatur voluntas a *Prov.* 8. 35, *sec. LXX. Psal.* 36. 23. Domino, atque ab ipso gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet. Hæc cogitatio sancta servabit te, ut sapientia tua pietas sit; id est, ut ex Deo sis bonus, et Christi gratiæ non ingratus.

4. Desiderant te parentes tui fideliter congratulantes meliori spei tuæ, quam in Domino habere cœpisti. Nos autem te sive absentem cor- *Rom.* 5. 5. pore, sive præsentem, in uno spiritu habere cupimus, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, ut quolibet loco fuerit caro nostra, nullo modo separata possit esse anima nostra. C Gratissime accepimus cilicia, quæ misisti, ubi nos de frequentanda et servanda humilitate orationum prior ipse monuisti.

CLASSIS III. AN. 427.

EPISTOLA CCXIX.

Q. m. 219. *erat, nunc* 252.

Augustinus aliique Africani patres Gallicanis episcopis Proculo et Cylinnio, qui Leporium monachum in fide incarnationis Verbi errantem ejecerant, ut amplectantur jam Dei gratia pœnitentem et correctum.

Dilectissimis et honorabilibus fratribus et consacerdotibus PROCULO et CYLINNIO, AURELIUS, (a) AUGUSTINUS, FLORENTIUS, et SECUNDINUS in Domino salutem.

D 1. FILIUM nostrum Leporium apud vestram sanctitatem pro sui erroris præsumtione merito idoneeque correptum, cum ad nos posteaquam inde exturbatus est, venisset, salubriter perturbatum, corrigendum sanandumque suscepimus. Nam sicut vos obedistis Apostolo *1. Thess.* 5. 21. ut corriperetis inquietos: ita et nos ut consolaremur pusillanimes ac susciperemus infirmos.

Scripta videtur an. 426 *aut* 427.

(a) Ab Augustino dictatam epistolam, judicat ex stilo Sirmondus: idemque alii ferunt judicium de libello emendationis Leporii. Cujus Monachi errores nondum opinamur, venerant in Augustini notitiam, quando in lib. de correptione et gratia c. 11. hæc dicebat. *Neque enim quisquam tanta rei hujus et fidei cæcus est ignorantia ut audeat dicere, quamvis de Spiritu-sancto et virgine Maria filium hominis natum, per liberum tamen arbitrium bene vivendo et sine peccato bona opera faciendo meruisse, ut esset Dei filius*. Quippe hanc etiam Leporius summam *cæcitatem suæ insipientiæ* detestatur in emendationis libello; qui proinde scriptus fuit post eumdem librum de correpț. et grat. Leporii per *Augustinum emendati* meminit Gennadius in lib. de script. Eccles c. 59. præter Cassianum in lib. 1. de Incarnat. Johannem II. papam in epist. ad Avienum. Facundum in lib 1. c. 4. etc.

CLASSIS III. AN. 427. Cum enim præoccupatus esset sicut homo in aliquo delicto, eodemque non parvo, ut de unigenito Filio Dei, quod erat in principio Verbum, *Johan. 1.* et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, cum autem venit plenitudo temporis Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, non recta quædam saperet, nec vera sentiret; negans Deum hominem factum, ne videlicet substantiæ divinæ, qua æqualis est Patri, indigna mutatio vel corruptio sequeretur; nec videns quartam se subintroducere in Trinitate personam, quod a sanitate symboli, catholicæque veritatis, prorsus alienum est: eum sicuti potuimus, adjuvante Domino, instruximus in spiritu lenitatis: præsertim quia cum hoc admo- *Galat. 6. 1.* neret vas electionis; adjecit, *intendens teipsum, ne et tu tenteris*, ne ita se quidam ad provectam spiritalem pervenisse gauderent, ut se jam non posse tentari tamquam homines putarent: addiditque salubrem pacificamque sententiam, ut *v. 2. et 3.* *alter alterius onera portemus, quoniam sic adimplebimus legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid cum sit nihil, seipsum seducit*, dilectissimi et honorabiles fratres.

2. Quam tamen ejus emendationem nequaquam forte implere possemus, nisi vos ante, quæ in eo mendosa fuerant, damnaretis. Idem igitur et Dominus et medicus noster utens vasis ac mini- *Deut. 32. 39.* stris suis, qui dixit, *Ego percutiam, et ego sanabo*, per vos percussit tumentem, per nos sanavit dolentem. Idem suæ domus administrator atque provisor, per vos destruxit male constructa, per nos bene composita restauravit. Idem diligens agricola possessionis suæ sterilia per vos eradicavit, et noxia; utilia per nos et fecunda plantavit. Non itaque nobis, sed ejus misericordiæ demus gloriam, in cujus manu sumus et nos sermones nostri. Et sicut in supradicto filio nostro ministerium vestrum humilitas nostra laudavit; sic etiam sanctitas vestra nostro ministerio gratuletur. Paterno igitur et fraterno corde suscipite a nobis misericordiæ severitate correctum. Etsi enim aliud per nos, aliud per vos; utrumque tamen fraternæ saluti necessa- *1. Johan. 4. 8. et 16.* rium una caritas fecit. Unus ergo Deus fecit, quoniam Deus caritas est.

• al. præsentiam. • Libellum emendationis Leporii

3. Proinde sicut per suam • pœnitentiam susceptus est a nobis, sic per suam • epistolam suscipiatur a vobis. Cui quidem epistolæ nostra etiam manu subscribendum putavimus, ipsius esse testantes. Hanc ejus correctionem dilectionem vestram minime dubitamus et gratanter accipere, et eis notam facere, quibus ejus error scandalum fuit. Quia et illi, qui cum eo venerunt ad nos, cum illo correcti atque sanati sunt, sicut eorum subscriptionibus, quæ coram nobis factæ sunt, tenetur expressum. Superest ut de fraterna salute lætati, rescriptis beatitudinis vestræ nos vicissim lætificare dignemini. Optamus vos, dilectissimi et honorabiles fratres, in Domino bene valere memores nostri.

EPISTOLA CCXX. •

CLASSIS III. AN. 427. • Alias LXX quæ autem 220. erat, nunc 171.

Augustinus Bonifacio Comiti, qui concepto prius voto monachismi, post ex ipsius consilio suscepit Comitis potestatem; at præter ipsius consilium duxit uxorem et in multis graviter deliquit, Hunc hortatur ad vetus propositum, si per uxorem liceat; si non liceat, potestate mundana utatur in bonum, non in malum.

Domino filio in præsentem et in æternam salutem Dei misericordia protegendo et regendo Bonifacio, Augustinus.

1. Fideliorem hominem, et qui faciliores haberet accessus ad aures tuas ferens litteras meas numquam potui reperire, quam nunc *Scripta videtur exeunte an. 427.* obtulit Dominus servum et ministrum Christi, diaconum Paulum, ambobus nobis carissimum, ut aliquid tibi loquerer, non pro potentia tua, et honore quem geris in isto sæculo maligno, nec pro incolumitate carnis tuæ corruptibilis atque mortalis, quia et ipsa transitoria est, et quamdiu sit, semper incertum est; sed pro illa salute, quam nobis promisit Christus: qui propterea hic exhonoratus atque crucifixus est, ut doceret nos bona hujus sæculi magis contemnere quam diligere, et hoc amare et sperare ab illo, quod in sua resurrectione monstravit. Resurrexit enim a mortuis, nec jam moritur, et *Rom. 6. 9.* mors ei ultra non dominabitur.

2. Scio non deesse homines, qui te secundum vitam mundi hujus diligunt, et secundum ipsam tibi dant consilia, aliquando utilia, aliquando inutilia; quia homines sunt, et sicut possunt ad præsens sapiunt, nescientes quid contingat sequenti die. Secundum autem Deum ne pereat anima tua, non facile tibi quisquam consulit; non quia desunt qui hoc faciant; sed quia difficile est invenire quando tecum ista possunt loqui. Nam et ego semper desideravi, et numquam inveni locum vel tempus, ut agerem tecum, quod me agere oportebat cum homine, quem multum diligo in Christo. Scis autem qualem me apud Hipponem videris, quando ad me venire dignatus es, quia vix loquebar imbecillitate corporis fatigatus. Nunc ergo, fili, audi me, saltem per litteras tibi sermocinantem, quas in periculis tuis numquam tibi mittere potui; periculum cogitans perlatoris, et cavens ne ad eos, ad quos nollem, mea epistola perveniret. Unde peto ut ignoscas, si me putas plus timuisse quam debui: tamen dixi quod timui.

3. Audi ergo me, immo Dominum Deum nostrum per ministerium infirmitatis meæ. Recole qualis fueris adhuc in corpore constituta religiosæ memoriæ priore conjuge tua, et recenti ejus obitu, quomodo tibi vanitas sæculi hujus horruerit, et quomodo concupieris servitutem Dei. Nos novimus, nos testes sumus quid nobiscum apud (a) Tubunas de animo et voluntate *17. q. 2. Nos novimus.*

(a) MSS. novem constanter, *Tubunas*: et infra, *Tubunis*: et *Tubunensis*

tua fueris collocutus. Soli tecum eramus, ergo et frater Alypius. Non enim existimo tantum valuisse terrenas curas, quibus impletus es, ut hoc de memoria tua penitus delere potuerint. Nempe omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, et te in otium sanctum conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi
Monachi servi Dei.
Dei monachi vivunt. Ut autem non faceres, quid te revocavit, nisi quia considerasti ostendentibus nobis, quantum prodesset Christi ecclesiis quod agebas, si ea sola intentione ageres, ut defensæ ab infestationibus barbarorum quietam et tranquillam vitam agerent, sicut dicit Apo-
1. Tim. 2. 2.
stolus, *in omni pietate et castitate*: tu autem ex hoc mundo nihil quæreres, nisi ea quæ necessaria essent huic vitæ sustentandæ tuæ ac tuorum, accinctus balteo castissimæ continentiæ, et inter arma corporalia spiritualibus armis tutius fortiusque munitus?

4. Cum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxoremque duxisti: sed navi-
Rom. 13. 1.
gasse obedientiæ fuit, quam secundum Apostolum debebas sublimioribus potestatibus: uxorem autem non duxisses, nisi susceptam deserens continentiam concupiscentia victus esses. Quod ego cum comperissem, fateor miratus obstupui: dolorem autem meum ex aliqua parte consolabatur, quod audivi te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta: et tamen hæresis eorum, qui verum Filium Dei negant, tantum prævaluit in domo tua, ut ab ipsis filia tua baptizaretur. Jam vero si ad nos non falsa perlata sunt, quæ utinam falsa sint, quod ab ipsis hæreticis etiam ancillæ Deo dicatæ rebaptizatæ sint, quantis tantum malum plangendum est fontibus lacrymarum? Ipsam quoque uxorem non tibi suffecisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutum loquuntur homines, et forsitan mentiuntur.

a 5. Ista (*a*) quæ omnibus patent, tot et tanta mala, quæ a te, postea quam conjugatus es, consecuta sunt, quid ego dicam? Christianus es, cor habes, Deum times: tu ipse considera quæ nolo dicere, et invenies de quantis malis debeas agere pœnitentiam, propter quam tibi credo Dominum parcere, et a periculis omnibus liberare, ut agas eam sicut agenda est: sed si illud
Eccl. 5. 8.
audias quod scriptum est, *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem.* Justam quidem dicis habere te caussam, cujus judex ego non sum; quoniam partes ambas audire non possum: sed qualiscumque sit tua caussa, de qua modo quærere vel disputare non opus est, numquid coram Deo potes negare, quod in istam necessitatem non pervenisses, nisi bona sæculi hujus dilexisses, quæ tamquam servus Dei, quem te ante noveramus, contemnere omnino, et pro nihilo habere debuisti: et oblata quidem sumere, ut eis utereris ad pietatem; non autem negata vel delegata sic quærere, ut pro-
A
pter illa in istam necessitatem perduceréris: ubi cum amantur (*b*) bona, perpetrantur mala, pauca quidem a te, sed multa propter te; et cum timentur quæ ad exiguum tempus nocent, si tamen nocent, committuntur ea quæ vere in æternum noceant?

b

6. De quibus ut unum aliquid dicam, quis non videat, quod multi homines tibi cohæreant ad tuendam tuam potentiam vel salutem, qui etiamsi tibi omnes fideles sint, nec ab aliquo eorum ullæ timeantur insidiæ; nempe tamen ad ea bona, quæ ipsi quoque non secundum Deum, sed secundum sæculum diligunt, per te cupiunt pervenire; ac per hoc qui refrenare et compescere debuisti cupiditates tuas, explere cogeris alienas. Quod ut fiat, necesse est multa, quæ Deo
B
displicent, fiant: nec sic tamen explentur tales cupiditates. Nam facilius resecantur in eis, qui Deum diligunt, quam in eis, qui mundum diligunt, aliquando satiantur. Propter quod dicit divina Scriptura, *Nolite diligere mundum, nec* *1. Johan. 2. 15.*
ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, dilectio patris non est in eo: quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est a patre, sed ex mundo est. Et mundus transit et concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut et Deus manet in æternum. Quando ergo poteris tot hominum armatorum, quorum fovenda est cupiditas, timetur atrocitas; quando, inquam, poteris eorum concupiscentiam, qui diligunt
C
mundum, non dico satiare, quod fieri nullo modo potest, sed aliqua ex parte pascere, ne universa (*c*) plus pereant, nisi tu facias quæ Deus c
prohibet, et facientibus comminatur? Propter quod vides tam multa contrita, ut jam vile aliquid, quod rapiatur, vix inveniatur.

7. Quid autem dicam de vastatione Africæ, quam faciunt Afri barbari, resistente nullo, dum tu talibus tuis necessitatibus occuparis, nec aliquid ordinas unde ista calamitas avertatur? Quis autem crederet, quis timeret, Bonifacio domesticorum et Africæ Comite in Africa constituto cum tam magno exercitu et potestate, qui Tribunus cum paucis fœderatis omnes ipsas gentes expugnando et terrendo pacaverat, nunc tantum fuisse barbaros ausuros, tantum progressuros, tanta
D
vastaturos, tanta rapturos, tanta loca, quæ plena populis fuerant, deserta facturos? Qui non dicebant quandocumque tu Comitivam sumeres potestatem, Afros barbaros, non solum domitos, sed etiam tributarios futuros Romæ reipublicæ? Et nunc quam in contrarium versa sit spes hominum vides; nec diutius hinc tecum loquendum est, quia plus ea tu potes cogitare quam nos dicere.

8. Sed forte ad ea respondes, illis hoc esse potius imputandum, qui te læserunt, qui tuis officiosis virtutibus non paria, sed contraria red-

(a) Sic MSS. At editi, *Ista omnibus patent, tot et tanta mala, quæ te posteaquam conjugatus es, consecuta sunt. Quid ergo dicam* etc.

(b) Sic MSS. At editi, *cum amantur vana.*

(c) Editi, *plebs pereat*, pro quo MSS Gallic. omnes et duo Vat. *plus pereant.*

diderunt. Quas caussas ego audire et judicare non possum: tuam caussam potius adspice et inspice, quam non cum hominibus quibuslibet, sed cum Deo habere te cognoscis; quia in Christo fideliter vivis, ipsum debes timere ne offendas. Nam caussas ego superiores potius adtendo, quia ut Africa tanta mala patiatur, suis debent homines imputare peccatis. Verumtamen nolim te ad eorum numerum pertinere, per quos malos et iniquos Deus flagellat pœnis temporalibus quos voluerit. Ipsis namque iniquia, si correcti non fuerint, servat æterna supplicia, qui eorum malitia juste utitur, ut aliis mala ingerat temporalia. Tu Deum adtende, tu Christum considera, qui tanta bona præstitit, et tanta mala pertulit. Quicumque ad ejus regnum cupiunt pertinere, et cum illo ac sub illo semper beate vivere, diligunt etiam inimicos suos, bene faciunt illis, qui eos oderunt, et orant pro eis a quibus persecutionem patiuntur (Matt. 5. 44): et si quando adhibent pro disciplina (a) molestam severitatem, non tamen amittunt sincerissimam caritatem. Si ergo tibi bona sunt præstita, quamvis terrena, transitoria ab Imperio Romano, quia et ipsum terrenum est, non cœleste, nec potest præstare nisi quod habet in potestate; si ergo bona in te collata sunt, noli reddere mala pro bonis. Si autem mala tibi irrogata sunt, noli reddere mala pro malis. Quid istorum duorum sit, nec discutere volo, nec valeo judicare: ego Christiano loquor: Noli reddere vel mala pro bonis, vel mala pro malis.

9. Dicis mihi fortasse, In tanta necessitate quid vis ut faciam? Si consilium a me secundum hoc sæculum quæris, quomodo ista salus tua transitoria tuta sit, et potentia atque opulentia vel ista servetur quam nunc habes, vel etiam major addatur, quid tibi respondeam nescio. Incerta quippe ista, certum consilium habere non possunt. Si autem secundum Deum me consulis, ne animo tuo pereat et times verba veritatis dicentis, *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur?* (Luca 9. 25) habeo plane quod dicam; est apud me consilium, quod a me audias. Quid autem opus est ut aliud dicam, quam illud quod supra dixi? *Noli diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Si quis enim dilexerit mundum, non est caritas patris in illo: quoniam omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi, quæ non est a patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, et concupiscentia ejus. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut et Deus manet in æternum* (1. Johan. 2. 15). Ecce consilium, arripe, et age. Hic appareat si vir fortis es, vince cupiditates, quibus iste diligitur mundus, age pœnitentiam de præteritis malis, quando ab eis cupiditatibus victus per desideria non bona trahebaris. Hoc consilium si acceperis, si tenueris atque servaveris, et ad bona illa certa pervenies, et cum salute animæ tuæ inter ista incerta versaberis.

10. Sed forte iterum quæris a me, quomodo ista facias tantis mundi hujus necessitatibus implicatus. Ora fortiter, et dic Deo quod habes in Psalmo, *De necessitatibus meis erue me* (Psal. 24. 17). Tunc enim finiuntur istæ necessitates, quando vincuntur illæ cupiditates. Qui exaudivit te, et nos pro te, ut liberareris de tot tantisque periculis visibilium corporaliumque bellorum, ubi sola ista vita quandoque finienda periclitatur, anima vero non perit, si non malignis cupiditatibus captiva teneatur; ipse te exaudiet ut interiores et invisibiles hostes, id est ipsas cupiditates invisibiliter et spiritaliter vincas, et sic utaris hoc mundo tamquam non utens; ut ex bonis ejus bona facias, non malus fias: quia et ipsa bona sunt, nec dantur hominibus nisi ab illo, qui habet omnium cœlestium et terrestrium potestatem. Sed ne putentur mala, dantur et bonis: ne putentur magna vel summa bona, dantur et malis. Itemque auferuntur ista et bonis ut probentur, et malis ut crucientur.

11. Quis enim nesciat, quis ita sit stultus, ut non videat quod salus hujus mortalis corporis, et membrorum corruptibilium virtus, et victoria de (b) hominibus inimicis, et honor atque potentia temporalis, et cetera ista bona terrena, et bonis dentur et malis, et bonis auferantur et malis? Salus vero animæ cum immortalitate corporis, virtusque justitiæ, et victoria de cupiditatibus inimicis, et gloria et honor et pax in æternum non dantur nisi bonis. Ista ergo dilige, ista concupisce, ista omnibus modis quære. Propter hæc adquirenda et obtinenda fac eleemosynas, funde orationes, exerce jejunia, quantum sine læsione corporis tui potes. Bona vero illa terrena noli diligere, quantalibet tibi abundent. Sic eis utere, ut bona multa ex illis, nullum autem malum facias propter illa. Omnia quippe talia peribunt; sed bona opera non pereunt, etiam quæ de bonis pereuntibus fiunt.

12. Si enim conjugem non haberes, dicerem tibi quod et Tubunis diximus, ut in (c) sanctitate continentiæ viveres: adderem, quod tunc fieri prohibuimus, ut jam te quantum rerum humanarum salva pace potuisses, ab istis rebus bellicis abstraheres, et ei vitæ vacares in societate sanctorum, cui tunc vacare cupiebas, ubi in silentio pugnant milites Christi, non ut occidant homines, sed ut expugnent principes et potestates et spiritalia nequitiæ, id est diabolum et angelos ejus. Hos enim hostes sancti vincunt, quos videre non possunt; et tamen quos non vident, vincunt, ista vincendo quæ sentiunt. Sed ut te ad istam vitam non exhorter, conjux impedimento est, sine cujus consensione continenter tibi non licet vivere: quia etsi tu eam post

(a) Unus e Vat. MSS. *modestam*.

(b) Lov. *de omnibus inimicis*. Sed melius aliæ editiones et MSS. *hominibus*.

(c) MSS. quinque melioris notæ, *ut in castitate continentiæ*.

CLASSIS III. AN. 427.

illa tua verba Tabunensia ducere non debebas, illa tibi tamen nihil eorum sciens innocenter et simpliciter nupsit. Atque utinam posses ei persuadere continentiam, ut sine impedimento redderes Deo quod te debere cognoscis. Sed si cum illa agere non potes; serva saltem pudicitiam conjugalem, et roga Deum, qui te de necessitatibus eruet, ut quod non potes modo, possis aliquando. Verumtamen ut Deum diligas, non diligas mundum, ut in ipsis bellis, si adhuc in eis te versari opus est, fidem teneas, pacem quæras; ut ex mundi bonis facias bona opera, et propter mundi bona non facias opera mala, aut non impedit conjux, aut impedire non debet. Hæc ad te, fili dilectissime, ut scriberem, caritas jussit, qua te secundum hoc sæculum diligo, quia et cogitans quod scriptum est, *Corripe sapientem, et amabit te; corripe stultum, et adjiciet odisse te*; non te utique stultum, sed sapientem debui cogitare. (Prov. 9. 8.)

EPISTOLA CCXXI.*

* Ex 8. Tomo, ante lib. de hæresibus. quæ autem 221. erat, nunc 119.

Quodvultdeus Augustino, flagitans ut hæreseωn omnium, quæ adversus Christianam fidem pollularunt, catalogum scribat, earumque errores et ritus paucis complectatur.

Domino merito venerabili, et vere beatissimo patri AUGUSTINO *episcopo* QUODVULTDEUS *diaconus*.

Scripta circa ann. 427.

1. D*iu trepidus fui, et ausus hos meos aliquotiens distuli: sed me principaliter, ut dici assolet, animavit beatitudinis tuæ benevolentia omnibus comprobata: quam dum considero, magis timui, ne non petendo superbus, non quærendo desidiosus, non pulsando piger a Domino judicarer. Sufficere autem mihi crederem hujusmodi tantummodo voluntatem, si fructum adipisci non possem: cum autem pro certo noverim, ostium divini sermonis, quod venerationi tuæ cœlestis gratia patefecit, paratam esse mentem tuam sanctam, quam possidet Christus, non solum cunctis volentibus pandere, verum etiam nolentibus, ut introire non pigeat, persuadere; occupationi reverentiæ tuæ multiloquio superfluo moram non faciam, sed desiderium obsecrationis meæ breviter indicabo.*

2. *Nonnullos in clero* (a) *hujusce etiam amplissimæ civitatis esse imperitos, ex meipso conjicio, et quantum universo illi ordini profuturum sit quod expeto, considerationi sanctitatis tuæ discutiendum offero. Privilegio namque cunctorum, qui hoc de spiritalibus tuis laboribus promerentur, etiam me indignum consecuturum esse præsumo, Domine merito venerabilis et vere beatissime pater. Precor igitur beatitudinem tuam, ut ex quo Christiana religio hæreditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint; quos errores intulerint, inferant; quid adversus catholicam Ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de Trinitate, de baptismo, de pœnitentia, de homine Christo, de Deo Christo, de resurrectione, de novo et vetere Testamento; et omnia omnino, quibus a veritate dissentiunt: quæ etiam baptismum habeant, quæve non habeant; et post quas baptizet, nec tamen rebaptizet Ecclesia; qualiter suscipiat venientes, et quid singulis lege, auctoritate, atque ratione respondeat, digneris exponere.*

3. *Nec me tantæ beatitudo tua credat ineptiæ, ut non inspiciam quantis et quam ingentibus voluminibus opus sit, ut possint ista dissolvi. Verum hoc ego fieri non expeto; id enim multipliciter factum esse non dubito: sed breviter, perstricte atque summatim, et opiniones rogo cujuslibet hæresis exponi, et quid contra teneat Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est, subdi: ut velut quodam ex omnibus concepto commonitorio, si quis aliquam objectionem aut convictionem uberius, plenius ac planius nosse voluerit, ad opulenta et magnifica volumina transmittatur, quibus a diversis, et præcipue a veneratione tua in hoc ipsum constat elaboratum. Sufficiet autem admonitio talis, ut puto, doctis et imperitis, otiosis et occupatis, et ad cujuslibet gradus ministerium Ecclesiæ undecumque promotis; dum et ille qui multa legit, eadem breviter recordatur, et compendio ignarus instruitur, ut noverit quid teneat, quid evitet; quid aversetur ne faciat, quid ut faciat assequatur. Fortassis autem, si tamen quod arbitror verum est, etiam adversus calumniantium malignas mentes et dolosa labia opus hoc parvum inter cetera mirifica testimonio coronæ tuæ non deerit: ut quibus patet campus calumniandi profusior, validis et ex omni parte conclusis fidei limitibus coartati, omnibusque veritatis telorum generibus circumacti, etiam uno multiformi jaculo repente prostrati, morticinos spiritus non audeant anhelare.*

4. *Video quam onerosus exsistam, meliora cogitanti, et disponenti majora sancto seni, et querelas corporis sustinenti. Sed per Christum Dominum rogo, qui te participem sapientiæ suæ sine invidia esse concessit, ut hanc gratiam dones indoctis Ecclesiæ, qui te agnoscis sapientibus atque insipientibus debitorem merito ac jure dicturus; Videte quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem. Potui adhuc offerre supplices et multiplices preces, et mecum imperitorum classes adsciscere: sed malui jam* (b) *audire dictantem, quam adhuc occupare legentem.* (Rom. 1. 14. Eccl. 24. 47. et cap. 33. 18.)

(a) MSS. *cujusque.*

(b) Sic unus è Vat. MSS. At editi *gaudere distantem.*

CLASSIS III. AN. 427.

EPISTOLA CCXXII.*

Augustinus Quodvultdeo, excusans propositi operis difficultatem, remque ab aliis tentatam esse admonens.

* *Ex 8. Tomo, ante lib. de hæresibus. quæ autem 222. erat, nunc 120.*

Dilectissimo filio et condiacono QUODVULTDEO, AUGUSTINUS episcopus.

Scripta paulo post superiorem.

1. ACCEPTIS litteris caritatis tuæ, ubi a me ardentissimo studio postulasti, ut de omnibus hæresibus, quæ post Domini Salvatoris adventum adversus ejus doctrinam pullulaverunt, aliquid breviter scriberem, quam sit hoc difficile, continuo reperta occasione rescripsi per filium meum Hipponensium primarium Philocalum: mox autem etiam ista oblata est, qua nunc rescribo, et breviter difficultatem operis ejus ostendo.

2. Philastrius quidam Brixiensis episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi, scripsit hinc librum; nec illas hæreses prætermittens, quæ in populo Judæo fuerunt ante adventum Domini, easque viginti octo commemoravit: et post Domini adventum CXXVIII. Scripsit hine etiam græce episcopus Cyprius Epiphanius, in doctrina catholicæ fidei laudabiliter diffamatus: sed ipse utriusque temporis hæreses colligens, LXXX. complexus est. Cum ergo ambo id vellent facere quod a me petis, quantum tamen inter se differant de numero interim sectarum, vides: quod utique non evenisset, nisi aliud uni eorum videretur esse hæresis, et aliud alteri. Neque enim putandum est aliquas ignorasse Epiphanium, quas noverat Philastrius, cum Epiphanium longe Philastrio doctiorem invenerimus; ita ut Philastrium potius dicere deberemus latuisse plurimas, si tamen plures esset ille complexus, et iste pauciores. Sed procul dubio in ea quæstione ubi disceptatur quid sit hæresis, non idem videbatur ambobus: et revera hoc omnino definire difficile est: et ideo cavendum, cum omnes in numerum redigere conamur, ne prætermittamus aliquas, quamvis hæreses sint; aut annumeremus aliquas, cum hæreses non sint. Vide ergo ne forte librum sancti Epiphanii tibi mittere debeam: ipsum enim arbitror Philastrio doctius hinc locutum; qui possit apud Carthaginem in latinam linguam verti facilius atque commodius, ut tu potius præstes nobis, quod quæris a nobis.

3. Perlatorem multum commendo. Subdiaconus est, de nostra diœcesi, de fundo autem viri spectabilis, nobisque carissimi (a) Orontii. Pro illo autem, et pro ejus patre, a quo adoptatus est, etiam ad ipsum scripsi: quas litteras, cum legerit Christiana benignitas tua, peto ut eas apud memoratum virum tua intercessione adjuvare digneris. Nisi autem cum illo etiam hominem ecclesiæ, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus: non enim parum de illo sollicitus sum, a qua me sollicitudine Dominus, ut spero, per tuæ caritatis instantiam liberabit. Peto etiam mihi rescribere non graveris, quemadmodum sit in fide catholica ille Theodosius, per quem Manichæi nonnulli sunt proditi; et ipsi quos ab eo proditos, putamus esse correctos. Si quid etiam de profectione sanctorum episcoporum forte audivisti, fac ut noverim. Deo vivas.

(a) MSS. Michaelinus, Becheronensis, et unus e Vat. habent, *honorati*.

CLASSIS III. AN. 428.

EPISTOLA CCXXIII.*

Augustino Quodvultdeus, rursum efflagitans ut scribat opusculum de hæresibus.

* *Ex 8. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 223. erat, nunc 61.*

Domino merito venerabili, ac beatissimo sacro patri AUGUSTINO *episcopo*, QUODVULTDEUS *diaconus.*

Scripta forte an. 428.

1. *UNUM quidem reverentiæ tuæ commonitorium, quod per Ecclesiasticum dignatus es destinare, suscepi. Nam quod prius directum esse beatitudo tua significavit, per virum honorabilem Philocalum, nec dum ad me pervenit. Verum quamvis conscius pra priorum semper fuerim peccatorum, nunc tamen evidenter agnovi (b) adipiscendo illi quod exoravi muneri, meam tali Ecclesiæ impedimenta esse personam. Sed omnino confido, quoniam qui per Unici sui gratiam, humani generis dignatus est delere facinora, nec mea in perniciem cunctorum prævalere permittet, potiusque ubi abundavit peccatum, gratiam faciet redundare, Domine merito venerabilis ac beatissime pater.* Rom. 5. 20. *Difficultatem operis, quod instruendis imperitissimis nobis per tuam beneficentiam præstari suppliciter exoravi, nec ipse ignorans ante prædixi: sed de divini fontis ubertate, quam tibi Dominus tribuit, veraci corde præsumsi.*

2. *Nam etsi Philastrius et Epiphanius venerandi episcopi tale aliquid scripsisse memorantur, quod procul dubio me inter cetera immo sicut omnia latet: non tamen arbitror eos hanc curam diligentiamque adhibuisse, ut singulis quibusque opinionibus contrarias etiam opiniones adjungerent, ritusque subjicerent: tum denique opus illud utriusque qualecumque sit, non habet fortassis eam, quam desidero, brevitatem. Frustra etiam homini, qui Latina non didicit, Græca facundia delegatur: quia non ego tantummodo consilium, sed et auxilium postulavi. Quid autem venerationem tuam de interpretum non solum difficultate, sed etiam obscuritate admoneam, cum ipse hoc magis, ac plene dijudices? Accedit ad caussam, quod nonnullæ etiam post illorum obitum hæreses emersisse docentur, quarum nullam illi fecerint mentionem.*

3. *Quamobrem ad peculiare patrocinium pietatis tuæ confugio, et voce mea, sed universali desiderio, paratum ad misericordiam sacratissimum pietatie pectus appella, sequestratis saporibus peregrinis, considerato textu prioris epi-*

(b) MSS. sex, *adspiciendo ad id quod exorari muneris.*

CLASSIS III. AN. 428.

stolæ, panem Afrum, quem nostra provincia solet habere præcipuum, cœlesti etiam manna conditum, sero pulsanti, et famem patienti non deneges. Profecto enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse concedas: ut quod non impetrat privilegium, (a) ubi nullum est meritum, saltem indefessa importunitas mereatur.

a

EPISTOLA CCXXIV.*

* *Ex 8. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 224. erat, nunc 125.*

Augustinus Quodvultdeo, spondens se de hæresibus scripturum, dum per alias occupationes licebit. Nunc enim ab Alypio se urgeri dicit, ut posterioribus Juliani libris respondeat.

Domino sinceriter dilectissimo fratri et condiacono QUODVULTDEO AUGUSTINUS episcopus.

B

Scripta post superiorem.

1. CUM mihi hæc scribendi offerretur occasio per Fussalensem presbyterum, quem commendo caritati tuæ, recensui epistolam tuam, in qua petis, ut de hæresibus, quæ oriri potuerunt ex quo Domini in carne nuntiari cœpit adventus, aliquid scriberem. Hoc autem feci, ut viderem utrum jam deberem opus ipsum aggredi, et inde tibi aliquid mittere: ubi considerares tanto esse difficilius, quanto vis effici brevius. Sed ne hoc quidem potui, talibus curis supervenientibus impeditus, a quibus omnino dissimulare non possem: nam me et ab eo, quod habebam in manibus, averterunt.

2. Hoc autem est, ubi respondeo libris Juliani, quos octo edidit post illos quatuor, quibus ante respondi. Hos enim cum Romæ accepisset frater Alypius, nondum omnes descripserat, cum oblatam occasionem noluit præterire, per quam mihi quinque transmisit; promittens alios tres cito se esse missurum, et multum instans ne respondere differrem. Cujus instantia coactus
b sum remissus (b) agere quod agebam; ut operi utrique non deessem, uni diebus, alteri noctibus, quando mihi ab aliis occupationibus hinc atque hinc venire non desistentibus parceretur.

Retractationum libri duo absoluti.

Agebam vero rem plurimum necessariam: nam retractabam opuscula mea, et si quid in eis me offenderet, vel alios offendere posset, partim reprehendendo, partim defendendo quod legi deberet, et posset, operabar. Et duo volumina jam absolveram, retractatis omnibus libris meis, quorum numerum nesciebam: eosque CCXXXII. esse cognovi. Restabant epistolæ, deinde tractatus populares, quos Græci homilias vocant. Et plurimas jam epistolarum legeram, sed ad huc nihil inde dictaveram, cum me etiam isti Juliani libri occupare cœperant, quorum nunc quarto respondere cœpi. Quando ergo id explicavero, quintoque respondero, si tres non supervenerint, dispono (si Deus voluerit) et quod possis incipere, simul agens utrumque, et boc scilicet, et illud de retractatione opusculorum meorum,

A

nocturnis et diuturnis temporibus in singula distributis.

3. Hoc ideo insinuavi sanctitati tuæ, ut quantum tibi desiderium est sumendi quod poscis, tanto flagrantius a Domino mihi poscas adjutorium, quo serviam laudabili studio tuo, atque utilitati eorum, quibus id existimas profuturum, Domine sinceriter dilectissime frater. Commendo iterum perlatorem, et negotium propter quod eo perrexit, si cognoveris apud quem agendum sit peto ne pigeat adjuvare. Non enim possumus necessitates hominum ejusmodi deserere, qui nostri non coloni, sed quod majus est, fratres sunt, et in caritate Christi ad curam pertinent nostram. Deo vivas.

CLASSIS III AN. 429.

B

EPISTOLA CCXXV.*

* *Ex 7. Tomo præfixa lib. de prædestinatione SS. quæ porro 225. erat, nunc 126.*

Prosper Augustino, de reliquis Pelagianæ hæreseos in Gallia sub catholico nomine clam succrescentibus certiorem ipsum faciens, ac referens quorumdam querelas de iis, quæ Augustinus adversus Pelagianos scripsisset de hominum discretione, de vocatione secundum propositum ac prædestinatione electorum, de præveniente gratia, deque præfixo electorum numero; petens ut quæ in istis quæstionibus obscuriora sunt, quam lucidissimis expositionibus aperiat.

Domino beatissimo Papæ, ineffabiliter mirabili, incomparabiliter honorando, præstantissimo
C *patrono* AUGUSTINO, PROSPER.

Scripta an. 428. aut 429.

1. IGNOTUS *quidem tibi facie, sed jam aliquatenus, si reminiscaris, animo ac sermone compertus; nam per sanctum fratrem meum Leontium diaconum misi epistolas et recepi; nunc quoque beatitudini tuæ scribere audeo, non solum salutationis, ut tunc, studio, sed etiam fidei, qua Ecclesia vivit, affectu. Excubante enim pro universis membris corporis Christi vigilantissima industria tua, et adversus hæreticarum doctrinarum insidias veritatis virtute pugnante, nullo modo mihi verendum putavi, ne onerosus tibi, aut importunus essem in eo, quod ad multorum salutem, ac perinde ad pietatem tuam pertinet: cum potius reum futurum esse me crederem, si ea quæ valde perniciosa esse intelligo,*
D *ad specialem patronum fidei non referrem.*

Massiliensium quidam Augustini libris non intellectis offensi.

2. *Multi ergo servorum Christi qui in Massiliensi urbe consistunt, in sanctitatis tuæ scriptis, quæ adversus Pelagianos hæreticos condidisti, contrarium putant patrum opinioni et ecclesiastico sensui, quidquid in eis de vocatione electorum secundum Dei propositum disputasti. Et cum aliquamdiu tarditatem suam culpare maluerint, quam non intellecta reprehendere, quidamque eorum lucidiorem super hoc atque apertiorem beatitudinis tuæ expositionem volue-*

(a) MSS. plures *quia sive quod nullum est meritorum.*
(b) Editi, *remissius semper agere quod.* MSS. prope omnes, *remissius agere quam agebam.*

CLASSIS III. AN. 429.

rint postulare; evenit ex dispositione misericordiæ Dei, ut cum * *quosdam intra Africam similia movissent, librum* de correptione et gratia, *plenum divinæ auctoritatis emitteres. Quo in notitiam nostram insperata opportunitate delato, putavimus omnes querelas resistentium sopiendas: quia universis quæstionibus, de quibus consulenda erat sanctitas tua, tam plene illic absoluteque responsum est, quasi hoc specialiter studueris, ut quæ apud nos erant turbata, componeres. Recensito autem hoc beatitudinis tuæ libro, sicut, qui sanctam atque apostolicam doctrinæ tuæ auctoritatem antea sequebantur, intelligentiores multo instructioresque sunt facti; ita qui persuasionis suæ impediebantur obscuro, aversiores quam fuerant, recesserunt. Quorum tam abrupta dissensio primum propter ipsos metuenda est, ne tam claris tamque egregiis in omnium virtutum studio viris spiritus Pelagianæ impietatis illudat: deinde ne simpliciores quique, apud quos horum magna est de probitatis contemplatione reverentia, hoc tutissimum sibi æstiment, quod audiant eos, quorum auctoritatem sine judicio sequuntur, asserere.*

* Adrumetinos Monachos.

Massiliensium sententia partim catholica, partim cum Pelagianis consentiens.

3. *Hæc enim ipsorum definitio ac professio est: Omnem quidem hominem, Adam peccante, peccasse: et neminem pro opera sua, sed per Dei gratiam regeneratione salvari: universis tamen hominibus propitiationem, quæ est in sacramento sanguinis Christi, sine exceptione esse propositam, ut quicumque ad fidem et ad baptismum accedere voluerint, salvi esse possint. Qui autem credituri sunt, quive in ea fide, quæ deinceps per gratiam sit juvanda, mansuri sunt, præscisse ante mundi constitutionem Deum, et eos prædestinasse in regnum suum, quos grati vocatos, dignos futuros electione, et de hac vita bono fine excessuros esse præviderit. Ideoque omnem hominem ad credendum et ad operandum divinis institutionibus admoneri, ut de apprehendenda vita æterna nemo desperet, cum voluntariæ devotioni remuneratia sit parata. Hoc autem propositum vocationis Dei, quo vel ante mundi initium, vel in ipsa conditione generis humani, eligendorum et rejiciendorum dicitur facta discretio, ut secundum quod placuit Creatori, alii vasa honoris, alii vasa contumeliæ sint creati, et lapsis curam resurgendi adimere, et sanctis occasionem teporis adferre: eo quod in utraque parte superfluus labor sit, si neque rejectus ulla industria possit intrare, neque electus ulla negligentia possit excidere. Quoqua enim modo se egerint, non posse aliud erga eos quam Deus definivit, accidere; et sub incerta spe cursum non posse esse constantem; cum si aliud habeat prædestinantis electio, cassa sit adnitentis intentio. Removeri itaque omnem industriam, tollique virtutes, si Dei constitutio humanas præveniat voluntates: et sub hoc prædestinationis nomine, fatalem quamdam induci necessitatem; aut diversarum naturarum dici Dominum conditorem, si nemo aliud possit esse quam factus est. Atque ut brevius ac plenius quod opinantur exponam, quidquid in libro hoc ex contradicentium sensu sanctitas tua sibi opposuit, quidquid etiam in libris contra Julianum ab ipso sub hac quæstione objectum, potentissime debellasti; hoc totum ab istis sanctis intentiosissime conclamatur. Et cum contra eos scripta beatitudinis tuæ validissimis et innumeris testimoniis divinarum Scripturarum instructa proferimus, ac secundum formam disputationum tuarum, aliquid etiam ipsi quo concludantur adstruimus; obstinationem suam vetustate defendunt: et ea, quæ de epistola apostoli Pauli Romanis scribentis, ad manifestationem divinæ gratiæ prævenientis electorum merita proferuntur, a nullo umquam Ecclesiasticorum ita esse intellecta, ut nunc sentiuntur, affirmant. Cumque ut ipsi ea exponant, secundum quorum velint sensa, deposcimus, nihil profitentur invenisse quod placeat, et de his taceri exigunt, quorum altitudinem nullus adtigerit. Eo postremo pervicacia tota descendit, ut fidem nostram ædificationi audientium contrariam esse definiant, ac sic, etiamsi vera sit, non promendam: quia et perniciose non recipienda tradantur; et nullo periculo, quæ intelligi nequeant, conticeantur.*

Aliorum sententia magis adhuc Pelagianizans.

4. *Quidam vero horum in tantum a Pelagianis semitis non declinant, ut cum ad confitendam eam Christi gratiam, quæ omnia præveniat merita humana, cogantur, ne si meritis redditur, frustra gratia nominetur, ad conditionem hanc velint uniuscujusque hominis pertinere, in qua eum nihil prius merentem, quia nec existentem, liberi arbitrii et rationalem gratia Creatoris instituat, ut per discretionem boni et mali, et ad cognitionem Dei et ad obedientiam mandatorum ejus possit suam dirigere voluntatem, atque ad hanc gratiam, qua in Christo renascimur pervenire, per naturalem scilicet facultatem, petendo, quærendo, pulsando: ut ideo accipiat, ideo inveniat, ideo introeat, quia bono naturæ bene usus, ad istam salvantem gratiam, initialis gratiæ ope meruerit pervenire. Propositum autem vocantis gratiæ in hoc omnino definiunt, quod Deus constituerit nullum in regnum suum, nisi per sacramentum regenerationis assumere, et ad hoc salutis donum omnes homines universaliter, sive per naturalem, sive per scriptam Legem, sive per evangelicam prædicationem vocari. Ut et qui voluerint, fiant filii Dei, et inexcusabiles sint, qui fideles esse noluerint: quia justitia Dei in eo sit, ut qui non crediderint pereant; bonitas in eo appareat, si neminem repellat a vita, sed indifferenter universos velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Jam hic proferunt testimonia, quibus divinarum Scripturarum cohortatio ad obedientiam incitat hominum voluntates, qui ex libero arbitrio, aut faciant quæ jubentur, aut negligant: et consequens putant, ut quia prævaricator ideo dicitur non obedisse, quia noluit, fidelis quoque non dubitetur ob hoc devotus fuisse, quia voluit; et quantum quisque ad malum, tantum habeat facultatis ad bonum; parique mo-*

CLASSIS III AN. 429.

mento animum se vel ad vitia, vel ad virtutes movere, quem bona appetentem gratia Dei foveat, mala sectantem damnatio justa suscipiat.

5. *Cumque inter hæc innumerabilium illis multitudo objicitur parvulorum, qui utique excepto originali peccato, sub quo omnes homines similiter in primi hominis damnatione nascuntur, nullas adhuc habentes voluntates, nullas proprias actiones, non sine Dei judicio secernuntur; ut ante discretionem boni ac mali de usu vitæ istius auferendi, alii per regenerationem inter cœlestis regni assumantur heredes, alii sine baptisma inter mortis perpetuæ transsant debitores: tales aiunt perdi, talesque salvari, quales futuros illos in annis majoribus, si ad activam servarentur ætatem, scientia divina prævideril. Nec considerant se gratiam Dei, quam comitem, non præviam humanorum volunt esse meritorum, etiam illis voluntatibus subdere, quas ab ea, secundum suam phantasiam, non negant esse præventas. Sed in tantum quibuscumque commentitiis meritis electionem Dei subjiciunt, ut quia præterita non exstant, futura, quæ non sint futura, confingant, novoque apud illos absurditatis genere, et non agenda præscita sint, et præscita non acta sint. Hanc sane de humanis meritis præscientiam Dei, secundum quam gratia vocantis operetur, multo sibi rationabilius videntur adstruere, cum ad earum nationum contemplationem venitur, quæ vel in præteritis sæculis dimisse sunt ingredi vias suas, vel nunc quoque adhuc in veteris ignorantiæ impietate depereunt, nec ulla eis aut Legis aut Evangelii illuminatio coruscavit: cum tamen, inquantum prædicatoribus ostium apertum est, et via facta est, gentium populus, qui sedebat in tenebris et in umbra mortis, lucem viderit magnam; et qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sit; et quorum aliquando non misertus est, nunc autem misereatur: prævisos inquiunt a Domino credituros, et ad unamquamque gentem ita dispensata tempora ac ministeria magistorum, ut exortura erat bonarum credulitas voluntatum.*

Isaiæ 9. 2. et Matt. 4. 16. Oseæ 2. 24. et Rom. 9. 25.

Nec vacillare illud quod Deus omnes homines velit saivos fieri, et in agnitionem veritatis venire: *quandoquidem inexcusabiles sint, qui et ad unius veri Dei cultum potuerint instrui intelligentia naturali; et Evangelium ideo non audierint; quia nec fuerint recepturi.*

1. Tim. 2. 4.

6. *Pro universo autem humano genere mortuum esse Dominum nostrum Jesu Christum et neminem prorsus a redemtione sanguinis ejus exceptum, etiamsi omnem hanc vitam alienissima ab eo mente pertranseat; quia ad omnes homines pertineat divinæ misericordiæ sacramentum: quo ideo plurimi non renoventur, quia quod nec renovari velle habeant, prænoscantur. Itaque quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam: quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eam apprehendi, qui Deo sponte crediderint, et auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. In istam vero talis gratiæ prædicationem hi, quorum contradictione offendimur, cum prius meliora sentirent, ideo se vel maxime contulerunt, quia si profiterentur ab ea omnia bona merita præveniri, et ab ipsa ut possint esse donari, necessitate concederent Deum secundum propositum et consilium voluntatis suæ, occulta judicia, et opere manifesto, aliud vas condere in honorem, aliud in contumeliam; quia nemo nisi per gratiam justificetur, et nemo nisi in prævaricatione nascatur. Sed refugiunt istud fateri, divinoque adscribere operi sanctorum merita formidant; nec ad quiescunt prædestinatum electorum numerum nec augeri posse, nec minui, ne locum apud infideles ac negligentes cohortantium incitamenta non habeant, ac superflua sit industriæ ac laboris indictio, cujus studium cessante electione frustrandum sit. Ita demum enim posse unumquemque ad correctionem, aut ad profectum vocari, si se sciat sua diligentia bonum esse posse, et libertatem suam ob hoc Dei auxilio juvandam, si quod Deus mandat, elegerit. Ac sic cum in his, qui tempus acceperunt liberæ voluntatis, duo sint quæ humanam operentur salutem, Dei scilicet gratia et hominis obedientia; priorem volunt obedientiam esse quam gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur, non ex eo credendum sit stare qui salvat, et voluntas hominis divinæ gratiæ sibi pariat opem, non gratia sibi humanam subjiciat voluntatem.*

7. *Quod cum perversissimum esse revelante Dei misericordia, et instruente nos tua beatitudine noverimus; possumus quidem ad non credendum esse constantes, sed ad auctoritatem talia sentientium non sumus pares: quia multum nos et vitæ meritis antecellunt, et aliqui eorum adepto nuper summo sacerdotii honore supereminent: nec facile quisquam præter paucos perfectæ gratiæ intrepidos amatores, tanto superiorum disputationibus ausus est contraire. Ex quo non solum his qui eos audiunt, verum etiam ipsis qui audiuntur, cum dignitatibus crevit periculum, dum et multos reverentia eorum, aut inutili cohibet silentio, aut incurioso ducit assensu; et saluberrimum ipsis videtur, quod plene nullius contradictione reprehenditur. Unde quia in istis Pelagianæ pravitatis reliquiis non mediocris virulentiæ fibra nutritur, si principium salutis male in homine collocatur: si divinæ voluntati impie voluntas humana præfertur, ut ideo quis adjuvetur quia voluit, non ideo quia adjuvatur velit; si originaliter malus receptionem boni non a summo bono, sed a semetipso inchoare male creditur; si aliunde Deo placetur, nisi ex eo quod ipse donaverit: tribue nobis in hac caussa, Papa beatissime, pater optime, quantum juvante Domino potes, diligentiam pietatis tuæ, ut quæ in istis quæstionibus obscuriora, et ad percipiendum difficiliora sunt, quam lucidissimis expositionibus digneris aperire.*

Reliquiæ latæ Pelagianæ hæreseos, quam perniciosæ:

8. *Ac primum, quia plerique non putant Christianam fidem hac dissensione violari, quantum periculi sit in earum persuasione patefacias. Deinde quomodo per istam præoperantem et coope-*

CLASSIS III. AN. 429.

rantem gratiam liberum non impediatur arbitrium. Tum utrum præscientia Dei ita secundum propositum maneat, ut ea ipsa, quæ sunt proposita, sint accipienda præscita: an per genera caussarum, et species personarum ista varientur; ut quia diversæ sunt vocationes, in his qui nihil operaturi salvantur, quasi solum Dei propositum videatur exsistere: in his autem qui aliquid boni acturi sunt, per præscientiam possit stare propositum: an vero uniformiter, licet dividi præscientia a proposito temporali distinctione non possit, præscientia tamen quodam ordine sit subnixa proposito; et sicut nihil sit quorumcumque negotiorum, quod non scientia divino prævenerit, ita nihil sit boni, quod in nostram participationem non Deo auctore defluxerit. Postremo quemadmodum per hanc prædicationem propositi Dei, quo fideles fiunt qui præordinati sunt ad vitam æternam, nemo eorum qui cohortandi sunt impediatur, nec occasionem negligentiæ habeant, si se prædestinatos esse desperent. Illud etiam qualiter diluatur, quæsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, demonstres, quod retractatis priorum de hoc re opinionibus, pene omnium par invenitur et una sententia, qua propositum et prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt; ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliæ fecerit, quia finem uniuscujusque præviderit, et sub ipso gratiæ adjutorio in qua futurus esset voluntate et actione præscierit.

9. *Quibus omnibus enodatis, et multis insuper, quæ altiore intuitu ad caussam hanc pertinentia magis potes videre discussis; credimus et speramus non solum tenuitatem nostram disputationum tuarum præsidio roborandam, sed etiam ipsos, quos meritis atque honoribus claros caligo istius opinionis obscurat, defæcatissimum lumen gratiæ recepturos. Nam unum eorum præcipuæ auctoritatis et spiritalium studiorum virum, sanctum (a) Hilarium Arelatensem Episcopum, sciat beatitudo tua admiratorem sectatoremque in aliis omnibus tuæ esse doctrinæ; et de hoc quod in querelam trahit, jampridem apud sanctitatem tuam sensum suum per litteras velle conferre. Sed quia utrum hoc facturus, aut quo fine sit facturus, incertum est, et omnium nostrûm fatigatio, providente hoc præsenti sæculo Dei gratia, in tuæ caritatis et scientiæ vigore respirat: adde eruditionem humilibus, adde increpationem superbis. Necessarium et utile est etiam quæ scripta sunt scribere, ne leve existimetur quod non frequenter arguitur. Sanum enim putant esse quod non dolet, nec vulnus superducta cute sentiunt: sed intelligant perventurum ad sectionem, quod habuerit perseverantem tumorem. Gratia Dei et pax Domini nostri Jesu Christi coronet te in omni tempore, et ambulantem de virtute in virtutem glorificet in æternum, Domine Papa beatissime, ineffabiliter mirabilis, incomparabiliter honorande, præstantissime patrone.*

EPISTOLA CCXXVI. *

* *Ex 7. Tomo præfixa lib. de prædestinatione SS. quæ porro 226. erat, nunc 256.*

Hilarius Augustino, de eodem argumento.

Domino beatissimo ac toto affectu desiderando, et multum in Christo suscipiendo patri AUGUSTINO (b) HILARIUS.

Scripta eodem tempore.

1. *Si cessantibus contradicentium quæstionibus gratæ sunt plerumque studiosorum inquisitiones, ut etiam illa, quæ absque periculo ignorarentur, ediscant: arbitror gratiorem fore sedulitatem nostræ relationis, quæ dum indicat secundum quorumdam prosecutiones quædam adversantia veritati, non tam sibi quam illis qui turbant, per consilium sanctitatis tuæ satagit provideri, Domine beatissime ac toto affectu desiderande, et multum in Christo suscipiende pater.*

Massiliensium et aliorum quorumdam in Galliis de prædestinatione sententia.

2. *Hæc sunt itaque quæ Massiliæ, vel aliis etiam locis in Gallia ventilantur. Novum et inutile esse prædicationi, quod quidam secundum propositum eligendi dicantur, ut id nec arripere valeant nec tenere, nisi credendi voluntate donata. Excludi putant omnem prædicandi vigorem, si nihil, quod per eum excitetur, in hominibus remansisse dicatur. Consentiunt omnem hominem in Adam periisse, nec inde quemquam posse proprio arbitrio liberari. Sed id conveniens asserunt veritati vel congruum prædicationi, ut cum prostratis et numquam suis viribus surrecturis annuntiatur obtinendæ salutis occasio; eo merito quo voluerint et crediderint, a suo morbo se posse sanari, et ipsius fidei augmentum, et totius sanitatis suæ consequantur effectum. Ceterum ad nullum opus vel incipiendum, nedum perficiendum, quemquam sibi sufficere posse consentiunt: neque enim alicui operi curationis eorum annumerandum putant, exterrita et supplici voluntate, unumquemque ægrotum velle sanari. Quod enim dicitur,* Crede et salvus eris; *unum horum exigi asserunt, aliud offerri; ut propter id quod exigitur, si redditum fuerit, id quod offertur deinceps tribuatur. Unde consequens putant, exhibendam ab eo fidem, cujus naturæ id voluntate Conditoris concessum est; et nullam ita depra-*

(a) Visum erat nonnullis substituendum hic esse, *Honoratum*: sed inspecti a nobis MSS. constanter præferunt, *Hilarium*. Is porro ex Lerinensi monacho creatus fuit Arelatensis episcopus post Honoratum an. 428. aut certe 429. ineunte defunctum. Quippe Honoratus suffectus Patroclo interempto an. 426 ex Prosperi Chronico, Cathedram Arelatensem teste Honorato Massiliensi per biennium occupavit.

(b) Hic profecto ab Hilario Arelatensi, qui Augustini de prædestinatione sententiam, uti Prosper in superiore epistola scribit, *in querelam trahebat*, distinguit se ipse infra n. 10. hisce verbis: *Non autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere quasi de his, quæ nunc edidisti, ego dubitem.* Significat postea se ipsius præsentia dilecti aliquando potitum, uberibusque salubribus nutritum fuisse. Deinde se laicum esse n. 9. subindicat: eo postremo Augustinum appellat patrem, atque vicissim ab ipso in lib. de prædestinatione SS. cap. 1 filius nuncupatur: quæ sane in Arelatensem episcopum minime conveniunt.

CLASSIS III. AN. 429.

vatam vel exstinctam putant, ut non debeat vel possit se velle sanari; propter quod vel sanetur quis a sua, vel si noluerit, cum sua ægritudine puniatur. Nec negari gratiam, si præcedere dicatur talis voluntas, quæ tantum medicum quærat, non autem quidquam ipsa jam valeat. Nam illa testimonia ut est illud, Sicut unicuique partitus est mensuram fidei; *et similia, ad id volunt valere, ut adjuvetur qui cœperit velle, non ut etiam donetur ut velit, rejectis ab hoc dono aliis pariter reis, et qui possent similiter liberari, si ea, quæ pariter indignis præstatur credendi voluntas, etiam ipsis similiter præstaretur. Si autem, ajunt, dicatur vel talem omnibus remansisse, qua vel contemnere quis valeat, vel obedire; de compendio putant rationem reddi electorum vel rejectorum, in eo quod unicuique meritum propriæ voluntatis adjungitur.*

Rom. 12. 3.

3. *Cum autem dicitur eis, quare aliis vel alicubi prædicetur, vel non prædicetur, vel nunc prædicetur quod aliquando pene omnibus, sicut nunc aliquibus gentibus non prædicatum sit: dicunt id præscientiæ esse divinæ, ut eo tempore, et ibi, et illis veritas annuntiaretur, vel annuntietur, quando et ubi prænoscebatur esse credenda. Et hoc non solum aliorum catholicorum testimoniis, sed etiam sanctitatis tuæ disputatione antiquiore se probare testantur. Ubi tamen eamdem gratiam non minore veritatis perspicuitate docueris: ut est illud quod dixit sanctitas tua in quæstione contra Porphyrium, de tempore Christianæ religionis*, tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri. *Vel illud de libro in epistolam ad Romanos*, Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? Nam voluntati ejus quis resistit? Cui sane inquisitioni, *inquis*, sic respondet; ut intelligamus spiritalibus viris, etiam non secundum terrenum hominem viventibus, patere posse prima merita fidei et impietatis, quomodo Deus præscientia eligat credituros, et damnet incredulos: nec illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans: sed et illorum fidei præstans, ut bene operentur, et istorum impietatem deserendo obdurans; ut male operentur. *Et iterum in eodem libro superius*: Æquales omnes sunt ante meritum, nec potest in rebus omni modo æqualibus electio nominari. Sed quoniam Spiritus-sanctus non datur nisi credentibus; non quidem Deus eligit opera quæ ipse largitur, cum dat Spiritum-sanctum, ut per caritatem bona operemur: sed tamen eligit fidem, quia nisi quis credat, et in accipiendi voluntate permaneat, non accipit donum Dei, id est Spiritum-sanctum, per quem infusa caritate bonum possit operari. Non ergo eligit opera cujusquam in præscientia, quæ ipse donaturus est; sed fidem eligit in præscientia; ut quem crediturum esse præscivit, ipsum elegerit, cui Spiritum-sanctum daret, ut bona operando etiam æternam vitam consequeretur. Dicit enim Apostolus: Idem Deus qui operatur omnia in omnibus. Nusquam autem dictum est, Deus credit omnia in omnibus. Quod enim credimus, nostrum est: quod autem operamur, illius: *et cetera in eodem opere; quæ se acceptare et probare testantur, tamquam convenientia evangelicæ veritati.*

Epist. 102, quæst. 2. n. 14.

Rom. 9. 19. In expositione quarumdam propositionum epist. ad Rom. propos. 62.

Propos. 60.

1. Cor. 12. 6.

4. *Ceterum præscientiam et prædestinationem, vel propositum, ad id valere contendunt, ut eos præscierit, vel prædestinaverit, vel proposuerit eligere, qui fuerant credituri. Nec de hac fide posse dici*, Quid habes quod non accepisti? *cum in eadem natura remanserit, licet vitiata, quæ prius sana ac perfecta donata sit. Quod autem dicit sanctitas tua, neminem perseverare, nisi perseverandi virtute percepta; hactenus accipiunt, ut quibus datur, inerti licet, præcedenti tamen proprio arbitrio tribuatur; quod ad hoc tantum liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Ceterum et ipsi abominari se et damnare testantur, si quis quidquam virium in aliquo remansisse, quo ad sanitatem progredi possit, existimet. Nolunt autem ita hanc perseverantiam prædicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis quantum putant ad obtinendum vel admittendum, evidens est qualecumque initium voluntatis. Illud etiam testimonium quod posuisti*, Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus; *tamquam non canonicum definiunt omittendum. Unde illam præscientiam sic accipiunt, ut propter fidem futuram intelligendi sint præsciti: nec cuiquam talem dari perseverantiam, a qua non permittatur prævaricari; sed a qua possit sua voluntate deficere et infirmari.*

1. Cor. 4. 7.

Eorumdem de perseverantiæ dono contra Augustinum sententia.

Sap. 4. 11.

5. *Asserunt inutilem exhortandi consuetudinem, si nihil in homine remansisse dicatur, quod correptio valeat excitare: quod quidem inesse naturæ sic se dicere confitentur, ut hoc ipso quod ignoranti veritas prædicatur, ad beneficium præsentis gratiæ referendum sit. Nam si sic prædestinati sunt, inquiunt, ad utramque partem, ut de aliis ad alios nullus possit accedere, quo pertinet tanta extrinsecus correptionis instantia? Si ad homine; etsi non fides integra, saltem vel dolor compunctæ infirmitatis exoritur, aut periculum demonstratæ mortis horretur. Nam si non potest timere quis, unde terretur, nisi ea voluntate quæ sumitur, non ex eo culpandus quod nunc non vult: sed in eo et cum eo, qui sic aliquando noluit, ut eam damnationem cum suis posteris mereretur incurrere, ut numquam recta, semper autem prava vellet appetere. Si autem est qualiscumque dolor qui ad exhortationem corripientis oriatur; hanc ipsam dicunt caussam, propter quam vel rejiciatur alius, vel alius assumatur; atque ita non opus esse partes constitui, quibus nec adjiciendum sit aliquid, nec detrahendum.*

6. *Deinde moleste ferunt, ita dividi gratiam, quæ vel tunc primo homini data est, vel nunc omnibus datur*, ut ille acceperit perseverantiam, non qua fieret ut perseveraret, sed sine qua per

Lib. de correp. et gratia, cap. 11. et 12.

CLASSIS III. AN. 429.

A liberum arbitrium perseverare non posset: nunc vero sanctis in regnum per gratiam prædestinatis non tale adjutorium perseverantiæ detur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur; non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verum etiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint. *His verbis sanctitatis tuæ ita moventur, ut dicant quamdam desperationem hominibus exhiberi. Si enim, ajunt, ita Adam adjutus est, ut et stare posset in justitia et a justitia declinare, et nunc ita sancti juvantur, ut declinare non possint, siquidem eam acceperunt volendi perseverantiam, ut aliud velle non possint; vel sic quidam deseruntur, ut aut nec accedant, aut si accesserint et recedant: ad illam voluntatem pertinuisse dicunt exhortationis* B *vel commonationis utilitatem quæ et persistendi obtinebat liberam potestatem; non ad hanc, cui nolle justitiam inevitabili necessitate conjunctum est, præter illos, qui sic concreati sunt his, qui cum universa massa damnati sunt, ut exciperentur per gratiam liberandi. Unde in hoc solo volunt a primo homine omnium distare naturam, ut illum integris viribus voluntatis juvaret gratia volentem; sine qua perseverare non poterat: hos autem amissis et perditis viribus credentes tantum, non solum erigat prostratos; verum etiam suffulciat ambulantes. Ceterum quidquid libet donatum sit prædestinatis, id posse et amitti et retineri propria voluntate contendunt. Quod tunc falsum esset, si verum putarent eam quosdam perseverantiam percepisse, ut nisi perseverantes esse non possint.* C

Ibid. cap. 13, et cap. 14. 7. *Inde est quod et illud pariter non accipiunt, ut eligendorum rejiciendorumque esse definitum numerum nolint: atque illius sententiæ* [1. Tim. 2.] *expositionem non eam, quæ a te est depromta,* [Ibidem.] *suscipiant, id est, ut nonnisi omnes homines salvos fieri velit, et non eos tantum qui ad sanctorum numerum pertinebunt, sed omnes omnino, ut nullus habeatur exceptus. Nec hoc timendum, quod quidam eo invito perire dicantur: sed quomodo, ajunt, non vult a quoquam peccari vel deseri justitiam, et tamen jugiter illa deseritur contra ejus voluntatem, committunturque peccata: ita eum salvari velle omnes homines, nec tamen omnes homines salvari.* [Ibidem.] *Testimonia etiam Scripturæ quæ de Saule vel de David* [1 Reg. 10. 1. Par. 12.] *posuisti, non pertinere putant ad quæstionem,* D *quæ de exhortatione versatur. Alia autem ad id referunt, ut ex his eam gratiam accipiant commendari, qua unusquisque post voluntatem juvatur; vel ad ipsam vocationem, quæ præstatur indignis. Hoc enim et illis locis tuorum opusculorum et aliorum, quæ persequi longum est, se demonstrare testantur.*

8. *Parvulorum autem caussam ad exemplum majorum non patiuntur adferri. Quam et tuam sanctitatem dicunt eatenus adtigisse, ut incertum esse volueris, ac potius de eorum pœnis* [Cap. 23.] *malueris dubitari. Quod in libro tertio de* libero arbitrio *ita positum meministi, ut hanc eis occasionem potuerit exhibere. Hoc etiam de alio-* A *rum libris, quorum est in Ecclesia auctoritas, faciunt quod perspicit sanctitas tua non parum posse juvare contradictores, nisi majora, aut certe vel paria proferantur a nobis. Non enim ignorat prudentissima pietas tua, quanto plures sint in Ecclesia, qui auctoritate nominum in sententia teneantur, aut a sententia transferantur. Ad summam, fatigatis omnibus nobis, ad id prosecutio eorum, vel potius querela convertitur, consentientibus etiam his, qui hanc definitionem improbare non audent, ut dicant: Quid opus fuit hujuscemodi disputationis incerta tot minus intelligentium corda turbari? Neque enim minus utiliter sine hac definitione, ajunt, tot annis a tot tractatoribus, tot præcedentibus libris et tuis et aliorum, cum contra* B *alios, tum maxime contra Pelagianos, catholicam fidem fuisse defensam.*

9. *Hæc, mi pater, et alia interminabiliter plura, ut summa mea vota confitear, per me deferre maluissem: vel quia hoc non merui, saltem prolixiore tempore omnia, quibus moventur, collecta dirigere: ut quidquid de hac re contradicitur, quatenus refelli, vel si id non potest, tolerari deberet, audirem. Sed quia neutrum ex voto provenit, malui quomodo potui hæc comprehensa dirigere, quam penitus de tanta quorumdam contradictione reticere. Sunt ex parte tales personæ, ut his consuetudine ecclesiastica laicos summam reverentiam necesse sit exhibere. Quod quidem ita curavimus Deo juvante servare, ut cum opus fuit non taceremus, quæ ad* C *quæstionis hujus assertionem exiguitas nostrarum virium suggerebat. Sed nunc summatim quantum festinatio perlatoris admisit, hæc velut commonendo suggessi. Tuæ sanctæ prudentiæ est dispicere quid facto opus sit, ut talium et tantorum superetur vel temperetur intentio. Cui ego jam parum prodesse existimo te reddere rationem, nisi et addatur auctoritas, quam transgredi infatigabiliter contentiosa corda non possint. Sed plane illud tacere non debeo, quod se dicant tuam sanctitatem, hoc excepto, in factis et dictis omnibus admirari. Tuum erit decernere, quomodo sit in hoc eorum contradictio toleranda. Nec mireris quod aliter vel aliqua in hac epistola addidi, quantum puto, quæ in superiore non dixeram: talis est enim nunc eorum de-* D *finitio, præter illa quæ per festinationem aut oblivionem fortasse præterii.*

10. *Libros, cum editi fuerint, quos de universo opere tuo moliris, quæso, habere mereamur: maxime ut per eorum auctoritatem, si qua tibi in tuis displicent, a dignitate tui nominis jam non trepidi sequestremus.* [Retractationum libros intelligit.] *Librum etiam* de gratia et libero arbitrio *non habemus: superest ut eum, quia utilem quæstioni confidimus, mereamur accipere. Nolo autem sanctitas tua ne me arbitretur hæc scribere, quasi de iis, quæ nunc edidisti, ego dubitem. Sufficiat mihi pœna mea, quod a præsentiæ tuæ deliciis exulatus, ubi salubribus tuis uberibus nutriebar, non solum absentia tua crucior, verum etiam pervicacia* [Hilarius Augustini fuisse videtur discipulus.]

CLASSIS III. AN. 429.

quorumdam, qui non tantum manifesta respuunt, sed etiam non intellecta reprehendunt. Ceterum hac suspicione in tantum careo, ut potius infirmitatem meam, qua tales parum patienter fero, notabilem putem. Qualiter autem ad hæc consulendum judices, ut dixi, tuæ sapientiæ derelinquo. Nam ad me hoc pertinere credidi, pro ea, quam Christo vel tibi debeo caritate, ut quæ in quæstionem veniunt, non tacerem. Quidquid pro ea gratia, quam in te pusilli cum magnis miramur, volueris aut valueris, gratissime accipiemus tamquam a nobis carissima et reverentissima auctoritate decretum. Sane quia urgente perlatore, timui ne vel non omnia, vel hæc ipsa minus digne, conscius mearum virium, possem B *dirigere; egi cum* * *viro, tum moribus tum eloquio et studio claro, ut quanta posset collecta suis litteris intimaret: quas conjunctas his destinare curavi. Est enim talis qui etiam præter hanc necessitatem, dignus tuæ sanctitatis notitia judicetur. Sanctus Leontius diaconus cultor tuus, cum meis parentibus multum te salutat. Memorem mei paternitatem tuam Dominus Christus Ecclesiæ suæ annis pluribus donare dignetur, Domine pater.* et infra: *Sciat sanctitas tua, fratrem meum, cujus maxime causa hinc discessimus, cum matrona sua ex consensu perfectam Deo continentiam devovisse. Unde rogamus sanctitatem tuam, ut orare digneris, quo hoc ipsum in eis Dominus confirmare, et custodire dignetur.*

* Prosperum intelligere videtur, cujus præcedit epistola.

Continentiæ perpetuæ votum mutuo inter conjugatos consensu initum.

C

EPISTOLA CCXXVII. *

* Alias LXVII. quæ autem 217. erat, nunc 124.

Augustinus Alypio seni, de Gabiniano recens baptizato; et de Dioscoro miraculis converso ad Christianismum.

AUGUSTINUS ALYPIO SENI.

Scripta forte an. 428, aut 429, post Pascha.

1. FRATER Paulus hic est incolumis, opportat negotiorum suorum secundas curas; præstabit Dominus ut etiam ipse ultimæ sint. Multum vos salutat, et narrat gaudia de (*a*) Gabi- a niano, quod ob illa sua caussa misericordia Dei liberatus, non solum Christianus, sed etiam fidelis sit valde bonus, per Pascha proxime baptizatus, in corde atque in ore habens gratiam, quam percepit. Quantum eum desiderem, quan- D do explicabo? sed nosti ut eum diligam. (*b*) Ar- b chiater etiam Dioscorus Christianus fidelis est simul gratiam consecutus: audi etiam quemadmodum: (neque enim cervicula illa vel lingua, nisi aliquo prodigio domaretur.) Filia ejus in qua unica adquiescebat, ægrotabat, et usque ad totam desperationem salutis temporalis, eodem A ipso patre renuntiante, pervenit. Dicitur ergo, et constat, cum mihi hoc et ante fratris Pauli reditum, Comes Peregrinus, vir laudabilis et bene Christianus, qui cum eis eodem tempore baptizatus est, indicarit. Dicitur ergo ille senex tandem conversus ad implorandam Christi misericordiam, voto se obligasse, Christianum fore, si illam salvam videret: factum est. At ille quod voverat dissimulabat exsolvere: sed adhuc manus excelsa. Nam repentina cæcitate suffunditur: statimque venit in mentem unde illud esset: exclamavit confitens, atque iterum vovit, se recepto lumine impleturum esse quod voverat. Recepit, implevit; et adhuc manus excelsa. Symbolum non tenuerat, aut fortasse tenere recusaverat, et se non potuisse excusaverat: Dominus viderat. Jam tum post (*c*) festa omnia receptio- c nis suæ in paralysim solvitur multis ac pene omnibus membris, et etiam lingua. Tunc somnio admonitus confitetur per scripturam, ob hoc sibi dictum esse accidisse, quod symbolum non reddiderit. Post illam confessionem redduntur officia omnium membrorum, nisi linguæ solius: se tamen didicisse symbolum, ideoque memoria jam tenere nihilominus in eadem tentatione litteris fassus est: sicque omnis est ab eo deleta nugacitas, quæ, ut scis, multum decolorabat naturalem quamdam ejus benignitatem, eumque insultantem Christianis faciebat valde sacrilegum. Quid dicam, nisi, Domino hymnum cantamus, et superexaltemus eum in sæcula; Amen?

Volum implendum.

Symbolum.

EPISTOLA CCXXVIII. *

* Alias CLXXX. quæ autem 228. erat, nunc 114.

Augustinus Honorato, docens quandonam episcopo sive clericis fugere liceat imminente obsidionis aut excidii periculo.

Sancto fratri et coepiscopo (*d*) HONORATO AUGUSTINUS in Domino salutem. d

Scripta circa an. 428, aut 429.

1. CARITATI tuæ misso exemplo epistolæ, quam fratri Quodvultdeo nostro coepiscopo scripsi, putabam me hoc onere caruisse, quod mihi imposuisti, quærendo consilium quid in his periculis, quæ tempora nostra invenerunt, facere debeatis. Quamvis enim epistolam illam breviter scripserim, nihil me tamen prætermisisse arbitror, quod et respondenti dicere, et quærenti audire sufficeret: quandoquidem dixi, nec eos esse prohibendos, qui ad loca, si possunt, munita migrare desiderant; et ministerii nostri vincula, quibus nos Christi caritas alligavit, ne deseramus ecclesias, quibus servire debemus, non esse rumpenda. Ista quippe verba sunt, quæ in illa epistola posui, Restat ergo, inquam, ut

Epistola ad Quodvultdeum epi-

(a) MSS. Corbejens. et German. *Gariniano.*

(b) Editi, *Archiateater.* At melioris notæ, *Archiater*, id est, medicus princeps.

(c) MSS. Victorinus et Vaticanus, *Jam tamen post confessa omnia deceptionis suæ.* Alii plerique, *Jam tamen post festa omnia receptionis suæ.*

(d) Totam hancce epistolam in S. Augustini vita inserendam duxit Possidius c. 30 *Interea reticendum minime est*, inquit, *cum memorati impenderent hostes*, (Vandali) *a sancto viro nostro coepiscopo Thiavensis ecclesiæ Honorato litteris fuisse consultum, utrumnam illis adventantibus, ex ecclesiis episcopis vel clericis recedendum esset, an non; eique rescriptis insinuasse quid magis ab illis Romaniæ eversoribus esset metuendum. Quam ejus epistolam huic scripturæ inserere volui. Est enim sacerdotum Dei et ministrorum moribus valde utilis et necessaria.*

CLASSIS III. AN. 429. nos quorum ministerium quantulæcumque plebi Dei ubi sumus manenti, ita necessarium est, ut sine hoc enim eam non oporteat remanere, dicamus Domino, *Esto nobis in Deum protectorem et in locum munitum.* scopum, quæ non exstat. Psal. 30. 3.

2. Sed hoc consilium tibi propterea non sufficit, ut scribis, ne contra Domini præceptum vel exemplum facere nitamur, ubi fugiendum esse de civitate in civitatem monet. Matt. 10.23. Recolimus enim verba dicentis, *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Quis autem credat ita hoc Dominum fieri voluisse, ut necessario ministerio, sine quo vivere nequeunt, deserantur greges, quos suo sanguine comparavit? Matt. 2. 14. Numquid hoc fecit ipse, quando portantibus parentibus in Egyptum parvulus fugit, qui nondum ecclesias congregaverat, quas ab eo desertas fuisse dicamus? 2. Cor. 11. 33. Numquid quando Apostolus Paulus, ne illum comprehenderet inimicus per fenestram in sporta submissus est, et effugit manus ejus, deserta est quæ ibi erat ecclesia necessario ministerio, et non ab aliis fratribus ibidem constitutis quod oportebat impletum est? Eis quippe volentibus hoc Apostolus fecerat, ut seipsum servaret Ecclesiæ, quem proprie persecutor ille quærebat. Faciant ergo servi Christi, ministri verbi et sacramenti ejus, quod præcepit sive permisit. Fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quæritur, ut ab aliis, qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria conservis suis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cum autem omnium, id est episcoporum, clericorum et (a) laicorum est commune periculum, hi, qui aliis indigent, non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant; aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis, per quos illorum est ecclesiastica supplenda necessitas, ut aut pariter vivant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias volet perpeti.

3. Quod si contigerit, ut sive alii minus, alii majus, sive omnes æqualiter patiantur qui eorum sint, qui pro aliis patiuntur apparet, illi scilicet qui cum se possent talibus malis eripere fugiendo, ne aliorum necessitatem desererent, manere maluerunt. Hinc maxime probatur illa caritas quam Johannes apostolus commendat, dicens, *Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, sic et nos debemus animas pro fratribus ponere.* 1. Johan. 3. 16. Nam qui fugiunt, vel suis devincti necessitatibus fugere non possunt, si comprehensi patiuntur, pro seipsis, non pro fratribus, utique patiuntur. Qui vero propterea patiuntur, quia fratres, qui eis ad Christianam salutem indigebant, deserere noluerunt, sine dubio suas animas pro fratribus ponunt.

4. Unde illud quod episcopum quemdam dixisse audivimus, (Si Dominus nobis imperavit fugam in eis persecutionibus, ubi potest fructus esse martyrii; quanto magis debemus fugere steriles passiones, quando est barbaricus et hostilis incursus?) verum est quidem et acceptabile, sed his quos ecclesiastici officii non tenent vincula. Nam qui clades hostiles ideo non fugit, cum possit effugere, ne deserat ministerium Christi, sine quo non possunt homines vel fieri vel vivere Christiani, majorem caritatis invenit fructum, quam qui non propter fratres, sed propter seipsum fugiens atque comprehensus non negat Christum, suscipitque martyrium.

5. Quid est ergo quod in epistula tua priore posuisti? Dicis enim, (Si in ecclesiis persistendum est, quid simus nobis vel populo profuturi non video, nisi ut ante oculos nostros viri cadant feminæ constuprentur, incendantur ecclesiæ, nos ipsi in tormentis deficiamus, cum de nobis quæritur quod non habemus.) Potens est quidem Deus audire preces familiæ suæ, et hæc, quæ formidantur, avertere, nec ideo tamen propter ista, quæ incerta sunt, debet nostri officii esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernicies, non in rebus vitæ hujus, sed alterius incomparabiliter diligentius sollicitiusque curandæ. Nam si certa essent ista mala, quæ timentur, ne in locis, in quibus sumus, forte contingant, prius inde fugerent omnes, propter quos ibi manendum est, et nos a manendi necessitate liberos redderent. Non enim quisquam est, qui dicat ministros manere oportere, ubi jam non fuerint quibus necesse sit ministrare. Ita quidam sancti episcopi de Hispania profugerunt, prius plebibus partim fuga lapsis, partim peremtis, partim obsidione consumtis, partim captivitate dispersis: sed multo plures illic manentibus, propter quos manerent, sub eorumdem periculorum densitate manserunt. Et si aliqui deseruerunt plebes suas, hoc est quod dicimus fieri non debere. Neque enim tales docti auctoritate divina; sed humano vel errore decepti, vel timore sunt victi.

6. Cur enim sibi putant indifferenter obtemperandum esse præcepto, ubi legunt de civitate in civitatem esse fugiendum; Matth. 10. 23. et mercenarium non exhorrent, qui videt lupum venientem et fugit, quoniam non est ei cura de ovibus? Johan. 10. 12. Cur non istas duas dominicas verasque sententias, unam scilicet ubi fuga sinitur aut jubetur, alteram ubi arguitur atque culpatur, sic intelligere student, ut inter se reperiantur, non esse contrariæ, sicut non sunt? Et hoc quomodo reperitur, nisi attendatur quod jam superius disputavi, tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione, fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cui ministretur; aut etiam fuerit, et potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus eadem non est caussa fugiendi; sicut in sporta submissus, quod supra memoravi, fugit Apostolus, cum a persecutore proprie ipse quæreretur, aliis utique necessitatem similem non habentibus.

(a) Editi omittunt *et laicorum*: quod ex MSS. restitutimus.

CLASSIS III. AN. 429.

bentibus, a quibus illic ministerium absit ut desereretur Ecclesia; sicut fugit sanctus Athanasius Alexandrinus episcopus, cum eum specialiter apprehendere Constantius cuperet imperator, nequaquam a ceteris ministris deserta plebe catholica, quæ in Alexandria commanebat. Cum autem plebs manet, et ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ovibus? Veniet enim lupus, non homo, sed diabolus; qui plerumque fideles apostatas esse persuasit, quibus quotidianum ministerium dominici corporis defuit; et peribit infirmus in tua non scientia, sed ignorantia, frater, propter quem Christus mortuus est. (1. Cor. 8. 11.)

7. Quod autem ad eos adtinet, qui in hac re non falluntur errore, sed formidine superantur, quare non potius contra suum timorem, Domino miserante, atque adjuvante fortiter dimicant, ne mala sine comparatione graviora, quæ multo amplius sunt tremenda, contingant? Fit hoc ubi Dei caritas flagrat, non mundi cupiditas sumat. Caritas enim dicit, *Quis infirmatur, et non ego infirmor? Quis scandalizatur, et non ego uror?* (1. Cor. 11. 29.) Sed caritas ex Deo est. Oremus ergo ut ab illo detur, a quo jubetur. Et per hanc magis timeamus ne oves Christi spiritalis nequitiæ gladio in corde, quam ne ferro in corpore trucidentur, ubi quandocumque quocumque mortis genere morituri sunt. (32. q. 5. Magis.) Magis timeamus ne sensu interiori corrupto, pereat castitas fidei, quam ne feminæ violenter constuprentur in carne. Quia violentia non violatur pudicitia, si mente servatur: quoniam nec in carne violatur, quando voluntas patientis sua turpiter carne non utitur, sed sine consensione tolerat quod alius operatur. Magis timeamus ne lapides vivi extinguantur deserentibus nobis, quam ne lapides et ligna terrenorum ædificiorum incendantur præsentibus nobis. Magis timeamus ne membra corporis Christi destituta spiritali victu necentur, quam ne membra corporis nostri oppressa hostili impetu torqueantur. Non quia ista non sunt vitanda cum possunt; sed quia potius ferenda sunt, quando vitari sine impietate non possunt: nisi forte quisquam contenderit non esse ministrum impium, qui tunc subtrahit ministerium pietati necessarium, quando magis est necessarium.

8. An non cogitamus, cum ad istorum periculorum pervenitur extrema, nec est potestas ulla fugiendi, quantus in Ecclesia fieri soleat ab utroque sexu, atque ab omni ætate concursus, aliis baptismum flagitantibus, aliis reconciliationem, aliis etiam pœnitentiæ ipsius actionem, omnibus consolationem et sacramentorum confectionem et erogationem? Ubi si ministri desint, quantum exitium sequitur eos qui de isto sæculo vel non regenerati exeunt vel ligati? Quantus est etiam luctus fidelium suorum, qui eos secum in vitæ æternæ requie non habebunt? Quantus denique gemitus omnium, et quorumdam quanta blasphemia de absentia ministeriorum et ministrorum? Vide quid faciat malorum temporalium timor, et quanta in eo sit adquisitio malorum æternorum! Si autem ministri adsint, pro viribus, quas eis Dominus subministrat, omnibus subvenitur; alii baptizantur, alii reconciliantur, nulli Dominici corporis communione fraudantur, omnes consolantur, ædificantur, exhortantur, ut Deum rogent, qui potens est omnia, quæ timentur, avertere; parati ad utrumque, ut si non potest ab eis calix iste transire, fiat voluntas ejus, qui mali aliquid non potest velle.

CLASSIS III. AN. 429.

9. Certe jam vides quod te scripseras non videre quantum boni consequantur populi Christiani, si in præsentibus malis non eis desit præsentia ministrorum Christi, quorum vides etiam quantum obsit absentia, dum sua quærunt, non quæ Jesu Christi; nec habent illam de qua dictum est, *Non quærit quæ sua sunt;* nec imitantur eum qui dixit, *Non quærens quod mihi utile, sed quod multis, ut salvi fiant.* (Phil. 2. 21. 1. Cor. 13.5. 1. Cor. 10. 23.) Qui etiam persecutoris principis illius insidias non fugisset, nisi se aliis, quibus necessarius erat, servare voluisset. Propter quod ait, *Compellor autem ex duobus concupiscentiam habens, dissolvi et esse cum Christo, multo magis optimum; manere autem in carne necessarium propter vos.* (Phil. 1. 23.)

10. Hic forte quis dicat, ideo debere Dei ministros fugere talibus imminentibus malis, ut se pro utilitate Ecclesiæ temporibus tranquillioribus servent? Recte hoc fit a quibusdam, quando non desunt alii, per quos suppleatur ecclesiasticum ministerium, ne ab omnibus deseratur; quod fecisse Athanasium supra diximus. Nam quantum necessarium fuerit Ecclesiæ, quantumque profuerit, quod vir ille mansit in carne, catholica fides novit, quæ adversus Arianos hæreticos ore illius et amore defensa est. Sed quando est commune periculum, magisque timendum est, ne quisquam id facere credatur, non consulendi voluntate, sed timore moriendi, magisque fugiendi obsit exemplo, quam vivendi prosit officio, nulla ratione faciendum est. Denique sanctus David, ne se committeret periculis præliorum, et fortassis *exstingueretur*, sicut ibi dictum est, *lucerna Israel*, a suis hoc petentibus sumsit, non ipse præsumsit; alioquin multos imitatores fecisset ignaviæ, qui eum crederent hoc fecisse non consideratione utilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidinis. (1. Reg. 21. 17.)

11. Occurrit autem alia quæstio, quam contemnere non debemus. Si enim hæc utilitas negligenda non est, ut aliqui ministri propterea fugiant imminente aliqua vastitate, ut serventur qui ministrent eis, quos post illam cladem residuos potuerint invenire; quid fiet ubi omnes videntur interituri, nisi aliqui fugiant? Quid si enim hactenus sæviat illa pernicies, ut solos ministros Ecclesiæ persequatur? Quid dicemus, an relinquenda est a ministris fugientibus Ecclesia, ne a morientibus miserabilius relinquatur? Sed si laici non quæruntur ad mortem, possunt occultare quoquo modo episcopos et clericos suos, sicut ille adjuverit, in cujus potestate sunt o-

mula, qui potest et non fugientem per mirabilem conservare potentiam. Sed ideo quærimus quid nos facere debeamus; ne in omnibus exspectando divina miracula tentare Dominum judicemur. Non quidem talis est ista tempestas, quando laicorum et clericorum est commune periculum, sicut in navi una commune periculum est mercatorum atque nautarum. Verum absit ut tanti pendenda sit hæc navis nostra, ut debeant eam nautæ, et maxime gubernator, periclitantem deserere, etiam si in scapham transiliendo vel etiam natando possint effugere. Quibus enim metuimus ne nostra desertione pereant, non temporalem mortem; quæ quandoque ventura est, sed æternam, quæ potest, si non caveatur, venire, et potest, si caveatur, etiam non venire, metuimus. In communi autem periculo vitæ hujus cur existimamus; ubicumque fuerit hostilis incursus, omnes clericos et non etiam omnes laicos esse morituros, ut simul finiant hanc vitam, cui sunt clerici necessarii? aut cur non speremus sicut laicos aliquos, sic etiam clericos remansuros, a quibus eis necessarium ministerium valeat exhiberi?

12. Quamquam ô si inter Dei ministros inde sit disceptatio, qui eorum maneant, ne fuga omnium, et qui eorum fugiant, ne morte omnium deseratur Ecclesia! Tale quippe certamen erit inter eos, ubi utrique ferveant caritate, et utrique placeant caritati. Quæ disceptatio si aliter non potuerit terminari, quantum mihi videtur, qui maneant et qui fugiant, sorte legendi sunt. Qui enim dixerint se potius fugere debere, aut timidi videbuntur, quia imminens malum sustinere noluerunt; aut arrogantes, quia se magis qui servandi essent, necessarios Ecclesiæ judicarunt. Deinde fortassis ii, qui meliores sunt eligent pro fratribus animas ponere, et hi servabuntur fugiendo, quorum est minus utilis vita, quia minor consulendi et gubernandi peritia. Qui tamen si pie sapiunt, contradicent eis, quos vident et vivere potius oportere, et magis mori malle, quam fugere. Ideo sicut scriptum est, *Contradictiones sedat sortitio, et inter potentes definit.* Melius enim Deus in hujuscemodi ambagibus, quo homines judicat, sive dignentur ad passionis fructum vocare meliores, et parcere infirmis, sive istos facere ad mala perferenda fortiores, et huic vitæ subtrahere, quorum non potest Dei Ecclesiæ tantum quantum illorum vita prodesse. Res quidem fiet minus usitata, si fiat ista sortitio; sed si facta fuerit, quis eam reprehendere audebit? Quis non eam nisi imperitus, aut invidus, congrua prædicatione laudabit? Quod si non placet facere, cujus facti non occurrit exemplum, nullius fuga faciat ut Ecclesiæ ministerium, maxime in tantis periculis necessarium ac debitum, desit. (*a*) Nemo excipiat personam suam, ut si aliqua gratia videtur excellere, ideo se dicat vita, et ob hoc fuga, esse digniorem. Quisquis enim hoc putat, nimium sibi placet. Quisquis autem etiam hoc dicit, omnibus displicet.

13. Sunt sane qui arbitrantur episcopos et clericos non fugientes in talibus periculis, sed manentes, facere ut plebes decipiantur, cum ideo non fugiunt, quia manere suos præpositos cernunt. Sed facile est hanc responsionem vel invidiam declinare, alloquendo easdem plebes, atque dicendo, Non vos decipiat, quod de loco isto non fugimus. Non enim propter nos, sed propter vos potius hic manemus, ne vobis non ministremus quidquid saluti vestræ, quæ in Christo est, novimus necessarium. Si ergo fugere volueritis, et nos ab istis, quibus tenemur, vinculis solvistis. Quod tunc puto esse dicendum, quando vere videtur utile esse ad loca tutiora migrare. Quo audito si vel omnes vel aliqui dixerint, In illius potestate sumus; cujus iram nullus quocumque vadit, evadit; cujus misericordiam, ubicumque sit, potest invenire, qui nusquam vult ire, sive certis necessitatibus impeditus, sive laborare nolens ad incerta suffugia, et non ad finienda, sed ad mutanda pericula: procul dubio isti deserendi non sunt ministerio Christiano. Si autem hoc audito abire maluerint, nec illis manendum est, qui propter illos manebant; quia ibi jam non sunt propter quos manere adhuc debeant.

14. Quicumque igitur isto modo fugit, ut Ecclesiæ necessarium ministerium illo fugiente non desit, facit quod Dominus præcepit, sive permisit. Qui autem sic fugit, ut gregi Christi ea, quibus spiritaliter vivit, alimenta subtrahantur; mercenarius ille est, qui videt lupum venientem, et fugit, quoniam non est ei cura de ovibus. Hæc tibi, quia me consuluisti, frater dilectissime, qua existimavi veritate et certa caritate rescripsi; sed ne meliorem, si inveneris, sequaris sententiam, non præscripsi. Melius tamen quod in his periculis faciamus, invenire non possumus, quam orationes ad Dominum Deum nostrum, ut misereatur nostri. Quod ipsum, ut scilicet Dei ecclesias non desererent, Dei dono nonnulli prudentes et sancti viri et velle et facere meruerunt, et inter dentes obtrectantium a sui propositi intentione minime defecerunt.

EPISTOLA CCXXIX.

* *Alias CCXLII. quæ autem 229. erat, nunc 113.*

Augustinus Dario comiti, pacis conferendæ caussa missus sit, gratulatur, et provocat ad rescribendum.

Domino merito illustri, et magnificentissimo atque in Christo carissimo filio (*b*) DARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta sub finem vitæ Augustini, forte ann.

1. A SANCTIS fratribus et coepiscopis meis Urbano et Novato, qualis sis vir et quan-

(a) MSS. decem: *Nemo accipiat personam suam* Recte.

(b) Nescimus an hic sit idem ille Darius, qui præfecti prætorio munus gerebat an. 436.

CLASSIS III. AN. 429.

tus, accepi: quorum alteri apud Carthaginem in Hilarensi oppido, et modo in Siccensi; alteri autem apud Sitifim te nosse provenit, per hos ergo factum est, ut nec ego te habere incognitum possem. Neque enim quia me infirmitas corporis, et congenitum frigus, id est, genus ætatis non sinit coram tecum colloqui, ideo non te vidi. Nam et iste mihi præsens, quando ad me venire dignatus est, ille autem litteris, non faciem tuæ carnis, sed cordis ostendit, ut tanto suavius, quanto interius te viderem. Hanc faciem tuam, et in sancto Evangelio, et nos et tu ipse propitio Deo, tamquam in speculo lætissimus inspicis, ubi scriptum est a veritate dicente, *Beati pacifici quoniam filii Dei vocabuntur*. (Matth. 5. 9.)

2. Magni quidem sunt, et habent gloriam suam, non solum fortissimi, sed etiam, quod verioris genus est laudis, fidelissimi bellatores, quorum laboribus atque periculis, Dei protegentis atque opitulantis auxilio, hostis, indomitus vincitur, et quies reipublicæ pacatisque provinciis comparatur. Sed majoris est gloriæ, ipsa bella verbo occidere, quam homines ferro; et adquirere, vel obtinere pacem pace, non bello. Nam et hi qui pugnant, si boni sunt, procul dubio pacem, sed tamen per sanguinem quærunt. Tu autem, ne cujusquam sanguis quæreretur, es missus. Est itaque aliis illa necessitas, tibi ista felicitas. Proinde Domine merito illustris et magnificentissime, atque in Christo carissime fili, gaude isto tuo tam magno et vere bono, et fruere in Deo unde sumsisti, ut talis esses, et talia gerenda susciperes. Confirmet Deus, quod per te operatus est nobis. Accipe hanc salutationem nostram, et tuam dignare rependere, Sicut mihi scripsit frater Novatus, egit, ut me excellentia et eruditio tua, etiam in meis opusculis nosset. Si ergo legisti quæ dedit, ergo quoque innotui interioribus tuis sensibus. Non multum displicent, quantum existimo, si propensiore caritate, quam severitate legisti. Non est multum; sed multum gratum, si pro litteris nostris, et his et illis, unam nobis epistolam reddas. Saluto et pignus * pacis, quod Domino Deo nostro adjuvante feliciter accepisti, ea dilectione, qua debeo.

* Verimodum.

EPISTOLA CCXXX. *

* Alias CCXLIII. quæ autem 230. erat, nunc 115.

Darius Augustino pro litteris ab eo acceptis gratiam referens, et petens mitti sibi libros confessionum, seque ipsius apud Deum precibus commendatum cupiens.

DARIUS AUGUSTINO *Domino suo salutem.*

Scripta post superiores.

1. U*TINAM, domine sancte pater, ut meum nomen ad aures tuas cœpi coporum, ut ais, tuorum, Urbani et Novati, benigna erga me gratia faciente, perlatum est; ita memetipsum Deus omnium, Deus tuus, manibus tuis atque oculis obtulisset: non quo majorem, aut forsitan talem, qualem tantorum virorum apud* A *te benevolus sermo, et litterarum mentio, fecerat tui me probasset melior lima judicii; sed ut cœlestis sapientiæ tuæ verissimos atque immortales fructus, ore tuo potius, veluti cujusdam puræ aquæ dulcedinem, ab ipso fontis præsenti ac perpetuo liquore sumsissem. O me, non modo ter aut quater, ut apud nescio quem est, sed millies, et omni numero plus beatum, si mihi datum esset præsenti intueri tuos vere sidereos vultus, vocemque divinam, ac divina canentem, et non solum mentis fructus, sed etiam cum aurium jucunditate sumere et haurire licuisset! Putarem profecto me quasdam immortalitatis leges, non modo de cœlo, sed in ipso constitutum cœlo suscipere, et quasdam Dei voces non longe de templo, sed prope ipsum Dei adstantem tribunal audire.* B

2. *Hoc ut mihi contingeret, propter ardentissimum tui desiderium, forsitan merebar; propter conscientiam, fateor, non merebar. Sed absens quoque cepi fructus cupiditatis bonæ non minimos, et est mihi de secundis bonis bonorum summa perfectio. Commendatus sum si cui vellem, ore sanctorum et duorum locis ac regionibus inter se distantium sacerdotum; unius, quod jam dixi, de me benevolus sermo, et præsens ut ita dicam, testimonium; alterius ejusdem sensus parilisque sententiæ volantia ad te scripta concurrunt. Coronam mihi apud te quamdam, tanti ac tales viri, non viridantium florum germine, sed gloriosæ vocis testimonio, tamquam quibusdam perpetuitatis gemmulis texuerunt.* C *Propter quod Deum summum oro pro te, et tuam intercessionem, sancte pater, expostulo, ut quoniam minime mihi testimonii tanti sum conscius, esse mihi talem, vel quandoque proveniat. Jam illa nonne omnia absentiæ meæ detrimenta vicerunt; quod ipse nos alloqui, quod scribere, quod salutare dignaris, et absente me, absentem esse non pateris. Dolebam me modo post Deum... non visum: attamen non carnis faciem, sic enim ais, sed quod plus est, cordis adtentis, eoque visus sum tibi esse jucundior, quo penitus inspexisti. Faxit Deus, ut judicio, mi pater, tuo respondeam, nec sim apud meam conscientiam reus, cum talem me, qualem tibi ipse formasti, interius ego non videam.*

3. *Bella me in eadem divina ac cœlesti epistola tua,* D *ex more tibi, quod laudare velles, eloquentia ministrante, bella me, inquam, verbo ais occidere. Hic vero, mi sancte pater, animus mihi tamquam e quibusdam cogitationum tenebris, quasi veras sui laudes recognovisset, emersit. Ut enim totum breviter ac simpliciter beatitudini tuæ confitear, si non exstinximus bella, certe distulimus, et Deo opitulante, omnium principe, quæ jam usque ad quemdam calamitatum apicem increverant mala, sopita sunt. Spero tamen ab eo, a quo quidquid bonum est, totum sperare debemus, quin etiam epistolæ tuæ auguror benedictionem tam largam, tam certam, ut hæc ipsa bellorum, quam dixi, dilatio, pacis habeat teneatque perennem ac perpetuam*

CLASSIS III. AN. 420.

firmitatem. Dixisti enim et perpetua Dei lege fixisti, ut gaudeam isto, ut tu ais, meo tam magna ac vere bono, et fruar in Deo, unde sumsisse me dicis, ut et talis essem, et talia gerenda susciperem. Connectis deinde: Confirmet, inquis, Deus, quod per te operatus est nobis. *O vota non modo pro me, sed pro salute omnium nuncupata! Nec enim mea ista gloria separari a salute omnium potest, et ut ego orationibus tuis felix esse possim, una mecum omnes felices esse necesse est. Diu pater pro Romano imperio, pro Romana repubblica, pro his etiam, quos dignos esse tibi occurrerit, talia vota sumas ac nuncupes, quandoque te usque in cælum tollis, tradas posteris, mandesque sequentibus.*

Psal. 67, 29.

4. *Satis progressus sum fortasse quam debui, sed parum locutus certe quam volui. Confiteor enim, scribens ad te, vultus mihi tuos tamquam præsentis imaginor, et cum olim me sermo rudis et inops lingua deficiat, tamen quasi coram tecum colloquar, fabulerque, non satior. Proinde hinc etiam nostra in te desideria metire. Cum jam diu finem mereretur epistolaris paginæ forsitan ingrata verbositas, subtrahimus verecundiam, dum cupiditati consulimus, et sermonem relinquere, esse a te recedere suspicamur. Nolo ergo non desinere, sed non possum: si enim credis, mi pater, adeo nostris sensibus ac præcordiis inhæsisti, ex quo non contenti tua fama tam gloriosa, tam maxima, scriptis te tuis intueri maluimus, cum una mihi, atque hæc brevis epistola tua, ardoris tantas flammas, incendiaque commoverit. Unde deprecamur te, ac tota mente deposcimus, ut quoniam gentiles ritus te etiam legendo, ut numquam alias, abunde affatimque contemsimus: (Quamquam enim a parentibus, ab avis, et postrema usque gentis prole Christi jura percepimus, tamen aliquotiens sensibus nostris superfluæ superstitionis superba vanitas inerrabat.) Peto ut etiam Confessionum libros a te perscriptos, nobis mittere ac donare digneris. Si enim alii quoque prono animo ac benigna mente tua nobis scripta largiti sunt, quanto magis de tuis ipse excusare non debes?*

Abagaris regis epistola ad Christum, de qua Euseb. l. 1. c. 13.

5. *Fertur satrapæ, seu regis potius cujusdam epistola, Deum Dominum Christum deprecantis, cum intra Judææ regiones adhuc versaretur, et nec dum in cælum suum remeaverat, quoniam is ad eum ire ac pergere per ægritudinem præpediretur, et sanari aliter se posse non crederet, ad se, si dignaretur mundi salus ac medicina decurreret; et ne tantæ majestati, quam ignarus rex provida, sed non perfecta mente, conceperat, injuria fieri videretur, laudasse insuper suam dicitur civitatem, ut pulcritudine urbis et regis hospitio Deus illectus, præces supplicis non dedignaretur. Affuit Deus regi, sanatus est, et amplificato petitionis munere, per epistolam non modo salutem ut supplici, sed etiam securitatem ut regi transmisit. Jussit insuper ejus urbem ab hostibus in perpetuum esse ac semper immunem. Quid his addi beneficiis potest? Ego humilis, et regum servus, a te meo domino peto, ut apud istum Christum ac principem Deum quotidie pro meis peccatis intercedere ne cuncteris, ac pro me indefessus ores, ac petas quidquid ipse volueris.*

CLASSIS III. AN. 429.

6. *Si tibi tædium adfert longa epistola mea, hoc tuæ magnanimitatis patientia moderare, et tibi imputa, quoniam ipse jussisti. Oramus tamen, atque identidem deprecamur, ut iterum scribas: sic enim fiet, ut libenter suscepisse te scripta mea suspicari possimus. Deus donet nobis beatitudinem tuam per multos annos pro nobis orantem, domine vere sancte pater. Filius noster Verimodus salutat beatitudinem tuam, qui admodum gratulatus est, quod in epistola ad nos tua ejus mentionem fecisse dignatus es. Nescio quæ medicamenta ab Archiatra, qui nobiscum est, accepta dedimus Lazapo sacro presbytero, ad tuam beatitudinem deferenda, quæ, ut vir memoratus affirmat, ad allevationem doloris et morbi curationem non parum proficient.*

EPISTOLA CCXXXI.*

* *Alias* CCLXIV. *Quæ autem 231. erat, nunc 116.*

Augustinus Dario, declarans se ipsius litteris summopere delectatum, et quare: ubi multa obiter de humanæ laudis amore dicit. Mittitque ipsi Confessionum libros et alia quædam sua opuscula.

Augustinus servus Christi membrorumque Christi, Dario filio membro Christi in ipso salutem.

1. Quod acceperim libenter litteras tuas, mea rescripta iudicio esse voluisti. Ecce rescribo, et tamen rescriptis hoc indicare non possum, vel istis, vel quibuslibet aliis, sive breviter, sive prolixissime scribam. Neque enim aut paucis aut multis verbis indicari potest, quod indicari verbis non potest: Et ego quidem parum eloquor, etsi multum loquar: sed nulli eloquenti omnino concesserim, ut qualicumque et quantacumque epistola sua affectum explicet, quem fecit in mente tua, quod non possum ego, etsi eum possit ita in animo meo videre sicut ego. Restat ergo sic tibi indicare quod scire voluisti, ut in verbis meis, et quod non indicant, sentias. Quid igitur dicam, nisi delectatum me esse litteris tuis, delectatum valde. Repetitio verbi hujus, non est repetitio, sed quasi perpetua dictio: quia fieri non posset, ut semper diceretur, ideo factum est, ut saltem repeteretur, sic enim fortasse dici potest.

Scripta post duas superiores.

f. leg. me loco mente tua.

2. Hic si quærat aliquis, quid me tandem in tuis tam valde litteris delectaverit; utrum eloquium? Respondebo, Non: et ille forsitan respondebit, Ergo laudes tuæ; sed de his quoque respondebo, Non: nec ideo quia non sint ista in illa epistola; nam et eloquium ibi tantum est, ut et optimo te natum ingenio, et talibus disciplinis satis eruditum præclarissime luceat, et prorsus plena est meis laudibus. Ergone, ait quispiam, non te ista delectant? Immo vero:

CLASSIS III. AN. 429.

Pers. Satyr. I. *Neque enim mihi*, ut ait quidam, *cornea fibra est*, ut hæc non sentiam, vel sine delectatione sentiam. Delectant et ista: sed ad illud, quo me valde dixi esse delectatum, quid sunt ista? Nam eloquium tuum me delectat, quoniam graviter suave est, vel suaviter grave. Meis autem laudibus, cum profecto nec omnibus delecter, nec ab omnibus sed eis qualibus me dignum esse arbitratus es, et ab eis qualis es, id est qui propter Christum diligunt servos ejus, etiam laudibus meis me delectatum in litteris tuis negare non possum.

3. Viderint graves et periti viri, quid de illo Themistocle sentiant, si tamen hominis nomen verum recolo, qui cum in epulis, quod clari et eruditi Græciæ facere solebant, canere fidibus recusasset, et ob hoc indoctior haberetur, totumque illud jucunditatis genus aspernatus esset; dictum illi est, *Quid ergo audire te delectat?* ad quod ille respondisse fertur, *Laudes meas.* Viderint ergo quo fine et qua intentione illud dixisse crediderint, vel ipse quo dixerit. Erat enim secundum hoc sæculum vir magnificus. Nam etiam cum ei dictum fuisset, *Quid igitur nosti? Rempublicam*, inquit, *ex parva magnam facere.* Ego autem quod ait Ennius, *Omnes mortales sese laudari exoptant*, partim puto approbandum, partim cavendum. Ut enim appetenda est veritas, quæ procul dubio est, etiamsi non laudetur, sola laudabilis: sic etiam ea, quæ facile subrepit, vanitas in hominum laude fugienda est. Hæc est autem, vel cum ipsa bona, quæ laudatione digna sunt, non putantur habenda, nisi laudetur ab hominibus homo; vel ea quoque vult in se multum quisque laudari, quæ aut exigua laude, aut etiam vituperatione *Horat. lib. I. Epist. I.* digniora sunt. Unde Horatius Ennio vigilantior ait:

Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quæ te,
Ter pure lecto poterunt recreare libello.

4. Ita tumorem de amore laudis humanæ, vel a se penitus morsum medicinalibus verbis quasi excantandum putavit. Docuit itaque nos per Apostolum suum magister bonus, neque propterea nos recte facere, ut laudemur ab hominibus, id est, finem recti nostri non in hominum laudibus ponere; et tamen propter ipsos homines quærere laudes hominum. Etenim cum laudantur boni, non laudatis, sed laudantibus prodest. Nam illis, quantum ad ipsos adtinet, quod boni sunt, sufficit. Sed eis, quibus expedit imitari bonos, gratulandum est, cum ab eis laudantur boni; quoniam sic indicant eos sibi placere, quos veraciter laudant. Dicit ergo Apostolus quodam *Gal. I. 10.* loco, *Si hominibus placerem, Christi servus non* *I. Cor. 10. 32. et 33.* *essem.* Et idem dicit alio loco, *Placete omnibus per omnia, sicut et ego omnibus per omnia placeo;* sed adjungens caussam, *non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* Ecce quid quærebat in laude hominum, ubi et- A jam dicebat, *De cetero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque casta, quæcumque sancta, quæcumque carissima, quæcumque bonæ famæ, si quæ virtus, si qua laus, hæc cogitate quæ didicistis, et accepistis, et audistis et vidistis in me; hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum.* *Phil. 4. 8.* Cetera igitur, quæ supra commemoravi, virtutis nomine amplexus est, dicens, *si qua virtus.* Illud atem quod subjecit, *quæcumque bonæ famæ*, alio uno verbo congruo prosecutus est dicendo, *si qua laus.* Quod itaque ait: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*, *Gal. I. 10.* sic utique accipiendum tamquam dixerit, Si bona quæ facio, sine laudis humanæ facerem, laudis amore tumescerem. Volebat ergo Apostolus placere omnibus, et eis placere gaudebat, B non quorum laudibus tumescebat in seipso, sed quos laudatus ædificabat in Christo. Cur ergo me non delectet, laudari abs te, cum et vir bonus sis ne me fallas, et ea laudes quæ ames, et quæ amare utile ac salubre est, etiamsi non sint in me? neque hoc tibi tantum, sed etiam mihi prodest. Si enim non sunt in me, salubriter erubesco, atque ut sint inardesco. Ac per quod agnosco mea in laude tua, gaudeo me habere, et abs te illa ac meipsum diligi propter illa. Quæ autem non agnosco, non solum ut ipse habeam, desidero consequi, verum etiam ne semper in mea laude fallantur, qui me sinceriter diligunt.

5. Ecce quam multa dixi, et quid sit illud quod me longe amplius eloquio tuo, longe C amplius laudibus meis in tuis litteris delectavit, non adhuc dixi. Quid autem putas esse, o bone homo, nisi quod te talem virum, et non visum feci amicum; si tamen non visum dicere debeo, cujus non corpus, sed animam in ipsis tuis litteris vidi, ubi de te, non sicut antea fratribus meis, sed mihi credidi? Quis enim esses jam quidem acceperam, sed qualis erga me esses, nondum tenebam. Ex hac amicitia tua etiam laudes meas, quæ me quo fine delectent satis dixi, multo uberius Ecclesiæ Christi non dubito profuturas, quando quidem etiam labores meos in defensione Evangelii adversus reliquias impiorum dæmonicolarum sic habes, sic legis, sic amas, sic prædicas, ut in eis tanto fiam notior, quanto es ipse nobilior. Eos enim latenter D illustris illustras, clarusque declaras, et ubi prodesse posse perspicies, ignorari omnino non sines. Si unde id sciam quæris: talis mihi apparuisti in litteris tuis. Hinc jam vide quantum me illæ litteræ delectare potuerint. Si bene de me existimas; cogitas quantum me Christi lucra delectent. Jam vero quod te ipsum, qui, ut scribis, *a parentibus, ab avis, et postrema usque gentis prole Christi jura percipere potuisti*, tamen adversus gentiles ritus, ut numquam alias, eisdem laboribus meis adjutum esse significas, parumne cogito quantum boni aliis, et quam multis, quam claris, et quam facile, quamque salubriter per illos ceteris quibus talia convenient, possint scripta nostra te commendante

atque disseminante conferre? Aut hoc cogitans possumne parvorum vel mediocrium gaudiorum jucunditate perfundi?

6. Quia igitur non potui verbis explicare quantam delectationem de tuis litteris ceperim, unde me delectaverint, dixi, jam quod nequivi satis dicere, id est quantum delectaverint, tibi conjiciendum relinquo. Sume itaque, mi fili, sume vir bone et non in superficie, sed in Christiana caritate Christiane; sume, inquam, libros, quos desiderasti, Confessionum mearum: ibi me inspice, ne me laudes ultra quam sum; ibi non aliis de me crede, sed mihi; ibi me adtende, et vide quid fuerim in meipso, per meipsum; et si quid in me tibi placuerit, lauda ibi mecum, quem laudari volui de me; neque enim me. Quoniam ipse fecit nos, et non ipsi nos; nos autem perdideramus nos, sed qui fecit, refecit. Cum autem ibi me inveneris, ora pro me ne deficiam, sed perficiar; ora fili, ora. Sentio quid dicam, scio quid petam; non tibi videatur indignum, et quasi ultra merita tua. Fraudabis me magno adjutorio, si non feceris. Non solum tu, sed etiam omnes qui ex ore tuo dilexerint, orate pro me: hoc eis me petivisse indica, et si multum nobis tribuitis, jussisse nos existimate quod petimus, et tamen date petentibus, vel obtemperate jubentibus. Orate pro nobis. Lege litteras divinas, et invenies ipsos arietes nostros Apostolos petiisse hoc a filiis suis, sive præcepisse auditoribus suis. Ego certe quoniam hoc a me petiisti pro te, quantum faciam, videt qui exaudiat, qui videbat quia et ante faciebam. Sed redde etiam in hac re dilectionis vicem. Præpositi vestri sumus, grex Dei estis. Considerate et videte pericula nostra majora esse quam vestra, et orate

A pro nobis. Hoc enim et nobis condecet et vobis, ut bonam rationem de vobis reddamus pastorum principi, et omnium nostrum capiti, pariterque evadamus hujus mundi periculosiores blanditias quam molestias; nisi cum pax ejus ad hoc proficit, quod Apostolus orare nos monuit, *ut quietam vitam et tranquillam agamus in omni pietate et caritate*. (1. Tim. 2, 2.) Si enim desit pietas et caritas, quid est ab illis, et a ceteris mundi malis tranquillitas et quies, nisi luxuriæ perditionesque materies, sive invitamentum sive adjumentum. Ut ergo habeamus quietam et tranquillam vitam, in omni pietate et caritate, quod nos pro vobis, orate pro nobis; ubicumque estis, ubicumque sumus: nusquam enim non est, cujus sumus.

7. Misi et alios libros, quos non petisti, ne B hoc tantummodo facerem quod petisti, *De fide rerum quæ non videntur*, *De patientia*, *De continentia*, *De providentia*, et unum grandem *De fide et spe et caritate*. Hos omnes si dum es intra Africam legeris, judicium tuum mitte de illis, aut mitte nobis, aut quo nobis a Domino fratre Aurelio, mittatur, ibi dimitte: quamquam et ubicumque fueris speramus inde litteras tuas, et hinc tu, dum possumus, nostra. Suscepi gratissime quæ misisti, ubi et salutem meam quamvis corporalem, quoniam vis me utique sine impedimento malæ valetudinis Deo vacare, et bibliothecam nostram, ut sint unde libri vel parentur vel reparentur, adjuvare dignatus es. Rependat tibi Dominus et hic et in futuro sæculo bona, quæ talibus qualem te esse voluit C præparavit. Pignus pacis apud te depositum, nostrumque utrique dulcissimum, sicut ante a me salutari, ita nunc resalutari peto.

IV. CLASSIS.

Epistolæ a S. Augustino episcopo scriptæ, quarum tempus minus compertum est.

EPISTOLA CCXXXII. *

* Alias XLII. quæ autem 252. erat, nunc 253.

Madaurenses idololatras ad veram religionem hortatur, terrorem incutiens denuntiatione judicii extremi, quod venturum esse persuadet; quippe cum cetera de Christiana religione in Scripturis prædicta jam evenerint: et demum perstringit mysterium Trinitatis et Incarnationis.

Dominis prædicabilibus et dilectissimis fratribus Madaurensibus, quorum per fratrem Florentinum epistolam accepi, Augustinus.

1. Si forte illi, qui inter vos catholici Christiani sunt, talia mihi scripta miserunt, hoc tantum miror, quod non suo potius quam ordinis nomine. Si autem revera omnes aut prope omnes ordinis viri ad me dignati estis litteras dare, miror quod *patri*, et, *in Domino salutem* scripsistis, quorum mihi superstitiosus cultus idolorum, contra quæ idola facilius templa vestra quam corda clauduntur, vel potius D quæ idola non magis in templis, quam in vestris cordibus includuntur, cum magno est dolore notissimus; nisi forte jam de salute ipsa, quæ in Domino est, per quem me salutare voluistis, tandem prudenti consideratione cogitatis. Nam si non ita est, quæso vos, quid læsi, quid offendi benevolentiam vestram, ut me titulo epistolæ vestræ irridendum potius quam honorandum esse putaretis, domini prædicabiles et dilectissimi fratres?

2. Quod enim scripsisti, *Patri Augustino in Domino æternam salutem*, cum legerem, tanta spe subito erectus sum, ut crederem vos ad ipsum Dominum, et ad ipsam æternam salutem aut jam esse conversos, aut per nostrum ministerium

CLASSIS IV.

desiderare converti. Seb ubi legi cetera, refriguit animus meus. Quæsivi tamen ab epistolæ perlatore, utrum jam vel essetis Christiani, vel esse cuperetis. Cujus responsione postea quam comperi, nequaquam vos esse mutatos, gravius dolui, quod Christi nomen, cui jam totum orbem subjectum esse conspicitis, non solum a vobis repellendum, sed etiam in nobis irridendum esse credidistis. Non enim potui cogitare alterum Dominum, secundum quem posset episcopus *pater* a vobis vocari, præter Dominum Christum. Et si esset hinc aliqua de interpretatione vestræ sententiæ dubitatio, subscriptione epistolæ tolleretur, ubi aperte posuistis, *Optamus te Domine in Deo et Christo ejus, per multos annos semper in clero tuo gaudere.* Quibus omnibus perlectis atque discussis, quid mihi B aliud occurrere potuit, aut cuilibet homini potest, nisi aut veridico aut fallaci scribentium animo hæc esse conscripta? Sed si veridico animo ista scribitis, quis vobis ad hanc veritatem interclusit viam? Quis aspera dumeta substravit? Quis rupium prærupta inimicus opposuit? Postremo quis basilicæ januam ingredi cupientibus clausit, ut in eodem Domino, per quem nos salutatis, eamdem salutem nobiscum habere nolitis? Si autem fallaciter atque irridenter hæc scribitis, itane tandem mihi negotia vestra curanda imponitis, ut nomen ejus, per quem aliquid possum, audeatis non veneratione debita attollere, sed insultatione adulatoria ventilare?

3. Scitis me, carissimi, cum ineffabili pro vobis tremore cordis hæc dicere. Novi enim quanto graviorem et perniciosiorem causam sitis habituri apud Deum, si frustra vobis hæc dixero. Omnia quæ præteritis temporibus ergu humanum genus majores nostri gesta esse meminerunt, nobisque tradiderunt; omnia etiam quæ nos videmus, et posteris tradimus, quæ tamen pertinent ad veram religionem quærendam et tenendam, divina scriptura non tacuit; sed ita omnino cuncta transeunt, ut transitura esse prædicta sunt. Videtis certe populum Judæorum avulsum a sedibus sui, per omnes fere terras disseminatum atque diffusum. Et origo ejusdem populi et incrementa et regni amissio et per cuncta dispersio, sicut prædicta, ita facta sunt. Videtis certe ex ipso populo verbum Dei Legemque prodeuntem per Christum, qui ex illis mirabiliter natus est, omnium gentium fidem occupasse atque tenuisse. Ita hæc omnia prænuntiata legimus, ut videmus. Videtis certe multos præcisos a radice Christianæ societatis, quæ per Sedes Apostolorum et successiones episcoporum certa per orbem propagatione diffunditur, de sola figura originis, sub Christiano nomine, quasi arescentia sarmenta gloriari, quas hæreses et schismata nominamus: prævisa, prædicta, scripta sunt omnia. Videtis certe simulacrorum templa partim sine reparatione collapsa, partim diruta, partim clausa, partim in usus alios commutata: ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi, vel includi, vel destrui: atque ipsas hujus sæculi potestates, quæ aliquando pro simulacris populum Christianum persequebantur, victas et domitas, non a repugnantibus, sed a morientibus Christianis, et contra eadem simulacra pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse, et imperii nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri submisso diademate, supplicare.

Sepulcrum Petri.

4. Hæc omnia scripturæ divinæ, quæ in manus omnium jam venerunt, ante longissima tempora futura esse testatæ sunt. Hæc omnia tanto robustiore fide lætamur fieri, quanto majore auctoritate prædicata esse in sanctis litteris invenimus. Numquidnam, obsecro vos, numquidnam solum judicium Dei, quod inter fideles atque infideles futurum esse in eisdem litteris legimus, cum illa omnia sicut prædicta sunt venerint, numquidnam solum judicium Dei venturum non esse putabimus? Immo vero veniet, sicut illa omnia venerunt. Nec quisquam erit homo nostrorum temporum, qui se in illo judicio de sua possit infidelitate defendere; cum Christum cantet et justus ad æquitatem, et perjurus ad fraudem, et rex ad imperium, et miles ad pugnam, et maritus propter regimen, et uxor propter obsequium, et pater propter præceptum, et filius propter obedientiam, et Dominus propter dominationem, et servus propter famulatum, et humilis ad pietatem, et superbus ad æmulationem, et dives ut porrigat, et pauper ut sumat, et ebriosus ad phialam, et mendicus ad januam, et bonus ut præstet, et malus ut fallat; et Christianus venerator, et paganus adulator, omnes Christum cantant, et qua voluntate atque ore cantent, eidem ipsi quem cantant rationem sine dubio reddituri sunt.

5. Est quiddam invisibile, ex quo Creatore principio sunt omnia, quæ videmus, summum, æternum, incommutabile et nulli effabile nisi tantum sibi. Est quiddam, quo se ipsa summitas majestatis narrat et prædicat, non impar gignenti atque narranti Verbum, quo ille qui Verbum gignit, ostenditur. Est quædam sanctitas omnium, quæ sancta fiunt, sanctificatrix, ipsius incommutabilis Verbi per quod narratur illud principium, et ipsius principii quod pari se Verbo narrat, inseparabilis et indivisa communio. Quis autem hoc totum, quod non dicendo dicere conatus sum, et dicendo non dicere, quis hoc possit serenissima et sincerissima mente contueri, eoque contuitu beatitudinem ducere, atque in id quod intuetur deficiens quodammodo se oblivisci, et pergere in illud cujus visio (*a*) nobis invisibilis est, quod est immortalitate indui, et obtinere æternam salutem, per quam me salutare dignamini? Quis hoc possit, nisi qui omnes superbiæ suæ toros inanes, peccata sua confitens, complanaverit, seque substraverit mitem atque humilem ad excipiendum Deum doctorem?

(*a*) Bad. Am. et Er. *cujus visione invisibilis est.* MSS. quinque, *cujus visione visibilis est.*

CLASSIS IV.

6. Quoniam ergo a vanitate superbiæ prius ad humilitatem deponendi sumus, ut inde surgentes solidam celsitudinem teneamus, non potuit hoc nobis tanto magnificentius, quanto blandius inspirari, ut nostra ferocitas non vi, sed persuasione sedaretur, nisi Verbum illud, per quod se Angelis indicat Deus Pater, quod virtus et sapientia ejus est, quod corde humano visibilium rerum cupiditate cæcato videri non poterat, personam suam in homine agere atque ostendere dignaretur, ut magis homo timeret extolli fastu hominis, quam humiliari exemplo Dei. Itaque non Christus regno terreno decoratus, nec Christus terrenis opibus dives, nec Christus ulla terrena felicitate præfulgens; sed Christus crucifixus, per totum terrarum orbem prædicatur: quod riserunt prius populi superborum, et adhuc rident reliquiæ: crediderunt autem prius pauci, nunc populi; quia tunc ad fidem paucorum, et contra irrisionem populorum, cum Christus crucifixus prædicaretur, claudi ambulabant, muti loquebantur, surdi audiebant, cæci videbant, mortui resurgebant. Sic tandem animadvertit terrena superbia, nihil in ipsis terrenis esse potentius humilitate divina, ut etiam saluberrima humilitas humana, contra insultantem sibi superbiam divinæ imitationis patrocinio tueretur.

a 7. Expergiscimini aliquando fratres mei et (a) parentes mei Madaurenses, hanc occasionem scribendi vobis Deus mihi obtulit. Quantum potui quidem in negotio fratris Florentini, per quem litteras misistis, sicut Deus voluit, adfui et adjuvi: sed tale negotium erat, quod etiam sine opera mea facile peragi posset. Prope omnes enim domus ipsius homines, qui apud Hipponem sunt, noverunt Florentinum, et multum ejus orbitatem dolent. Sed epistola mihi a vobis missa est, ut non impudens esset epistola mea, cum occasione a vobis accepta, idolorum cultoribus de Christo aliquid loqueretur. Sed obsecro vos si eum non inaniter in ea epistola nominastis, ut non inaniter vobis ista scripserim. Si autem me irridere voluistis, timete illum, quem prius judicatum irrisit superbus orbis terrarum, et nunc judicem subjectus exspectat. Erit enim testis affectus in vos cordis mei, per hanc, quantum potui, paginam expressus: erit testis vobis in judicio ejus, qui credentes sibi confirmaturus est, et incredulos confusurus. Deus unus et verus vos ab omni hujus sæculi vanitate liberatos convertat ad se, Domini prædicabiles et dilectissimi fratres.

A

EPISTOLA CCXXXIII *

CLASSIS IV.

* Alias XX, quæ autem 233. erat, nunc 234.

Augustinus Longiniano pagano philosopho, provocans illum ad scribendum, quonam modo Deum colendum credat, quidve de Christo sentiat.

LONGINIANO AUGUSTINUS.

1. SOLERE ajunt quemdam veterum dicere; quibus satis persuasum esset, ut nihil mallent se esse quam viros bonos, his reliquam facilem esse doctrinam. Hanc sententiam (nam, si rite recolo, Socratica est) longe antiquior prophetica jam præcesserat, præcipiens homini breviter et simul, non tantum ut se nihil malit esse quam bonum, verum etiam unde fiat bonus;
B *Diliges*, inquit, *Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*, et *Diliges proximum tuum tamquam te ipsum*. Hoc cui persuasum esset, non ei reliquam facilem, sed eam totam esse doctrinam dumtaxat utilem ac salubrem. Multæ enim doctrinæ sunt, si tamen doctrinæ dicendæ sunt, vel superfluæ, vel noxiæ. Veterum libris Christus adtestans, *In his*, inquit, *duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ*. Proinde quia mihi videor inspexisse tamquam in speculo sermocinationis mecum tuæ nihil te esse malle quam virum bonum; Deum, quo nihil est melius, et unde humanus animus haurit ut bonus sit, quonam modo colendum credas, audeo percontari: nam quod eum colendum credas, jam teneo.
C Quæro etiam, quid de Christo sentias. Quod enim eum non parvipendas adverti: sed utrum ea et sola via, quæ ab illo demonstrata est ad vitam beatam perveniri posse existimes, et aliqua ex caussa non eam negligas ire, sed differas: an et aliam vel alias ad tam opimam et præ omnibus appetendam possessionem vias esse arbitreris, et aliquam earum jam te ingredi credas, nosse cupio, ut opinor, non impudenter. Diligo enim te propter id quod supra dixi, meque abs te diligi non temere existimo: nec ulla de re alia inter eos, qui se benevole noverunt, sermo fructuosior, vel impenditur, vel reposcitur, vel accipitur, vel recipitur, quam unde boni beatique simus.

Deut. 6. 5.

Lev. 19. 18.

Mat. 22. 21.

D

EPISTOLA CCXXXIV. *

* Alias XXI. quæ autem 231. erat, nunc 235.

Longinianus Augustino, ad id respondens juxta Trimegistum et Platonicos, per minores deos perveniri ad summum Deum, sed non sine sacris purificatoriis.

Domino venerando et vere ac merito percolendo sancto patri AUGUSTINO, LONGINIANUS.

1. B*EATUS sum, et relucentis puro virtutis tuæ lumine admodum illustratus, qui dignum*

(a) Quia litteraturam et oratoriam artem apud ipsos didicit ex lib. 2. Confess. c. 3. ideo fortean vocat parentes.

CLASSIS IV.

A *me divini tui affaminis honore cumulandum esse duxisti. Sed grave mihi onus et difficillimam respondendi provinciam, Domine venerande, satis imponis, præcipue tuis percunctationibus, et sub hoc tempore in talibus explicandis, per meæ opinionis sententiam, id est, a pagano homine. Quæstionibus siquidem abundet, quod ex parte vel jamdudum inter nos convenerit, vel nunc identidem litteris magis magisque conveniat præceptis non dicam tantum Socraticis, nec tuis Romanorum vir vere optime propheticis, aut paucis Jerosolymiticis, sed etiam Orpheicis atque Ageticis, et Trimegisticis, longe ante illis antiquioribus, et pene rudibus adhuc sæculis, diis auctoribus enatis, et toti orbi terræ certis limitibus partitæ trifariam divinitus ostensis, prius quam nomen aut Europa caperet, aut Asia ac-* B *ciperet, aut Lybia possideret virum bonum, ut tu medius fidius et eris et fuisti. Siquidem adhuc post hominum memoriam, nisi Xenophontis figmentis compositæ fabulæ schema concedas, adhuc audierim, legerim, viderim neminem, aut certe post unum, nullum, quod, Deo teste, bono periculo certoque dixerim, nisi te, Deum et conniti semper agnoscere, et posse puritate animi corporisque projecta gravedine sectari facillime, et spe perfectæ conscientiæ non dubia credulitate tenere.*

2. *Verum qua via effici possit, magis est ut tu non nescias, et mihi non insinuato extrinsecus aliqua disserte, quam ut a me, Domine percolende, scias. Quia tunc fateor hujus boni in sedem profecturus sufficiens, ut mea expetunt* C *sacerdotia, minime necdum, et si tamen potuero, viaticum colligo. Verum quid traditum sanctis atque antiquitus teneam atque custodiam, ut potuero paucis edicam. Via est in Deum melior, qua vir bonus, piis, puris, justis, castis, veris*

a *dictis, factisque, sine ulla temporum* (a) *mutatorum captata jactatione probatus, et Deorum comitatu vallatus, Dei ubique potestatibus emeritus, id est ejus unius et universi et incomprehensibilis et ineffabilis infatigabilisque Creatoris impletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum vel cum Deo, aut a Deo, aut in Deum intentione animi mentisque ire festinat. Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis, expiationibusque purissimis, et abstemiis* D *observationibus decocti, anima et corpore constantes deproperant.*

3. *De Christo autem tuæ jam credulitatis car-*

b *nali et* (b) *spiritu Deo, per quem in illum summum, beatum, verum, et patrem omnium ire securus es, Domine pater percolende, non audeo nec valeo quid sentiam exprimere: quia quod nescio, difficillimum credo definire. Ut autem me cultorem tuarum virtutum dignatus es jam olim scienti insinuare quod diligas, satis ad bonæ vitæ testimonium habeo, quod cum ne tibi displiceam, qui Deo te animamque tuam quotidie insinuas, custodio; intelligis procul dubio quod et ego te delectabiliter diligam, cum tui judicii de me habiti normam lineamque accipiens teneam. Sed ante omnia, quæso te, ut exiguissimæ opinioni meæ veniam concedas, et sermoni meo ad te, quia coegisti, remisso forte incongruo facile indulgeas, et me quid de his existimes, vel tui quid sentias, sanctis scriptis tuis, ut ille ait, jam non melle, sed nectare dulcioribus, si merear, informare digneris.* Ovid. 5. Trist. Eleg. 5. *Dei pietate perfruaris, Domine pater, ac perpetua sanctitate Deo placeas, quod necesse est.*

EPISTOLA CCXXXV. *

* Alias XXII. quæ autem 235. erat, nunc 61.

Augustinus Longiniano, explanari quærens, putari pus sacrificiis purificatoriis ei, qui jam divinis virtutibus sit circumvallatus.

LONGINIANO AUGUSTINUS.

1. Cepi fructum scripti mei, rescriptum scilicet benevolentiæ tuæ. Unde jam video exortum et exorsum inter nos magnæ hac de re magna disputationis quasi sementem: hoc est quod volebam prius, deinde quod adhuc volo, Deus adjuvabit. Id autem est, ut hoc cœptum debito ac salubri fine claudatur. Proinde quod de Christo nihil temere tibi negandum vel affirmandum putasti, hoc in pagani animo temperamentum non invitus acceperim. Quod vero etiam scriptis meis doceri te cupis de hac re, nequaquam abnuam, neque desistam huic tam bonæ mihique carissimæ servire voluntati tuæ. Sed prius opus est eliquare quodammodo, perspicuamque sumere sententiam tuam de antiquis sacris. Cum enim dixisses, *eam viam in Deum esse meliorem, qua vir bonus, piis, justis, puris, castis, veris dictis factisque sine ulla temporum mutatorum captata jactatione probatus, et Deorum comitatu vallatus, Dei ubique potestatibus emeritus, id est, ejus unius et universi et incomprehensibilis et infatigabilis, ineffabilisque Creatoris adimpletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum, vel a Deo, vel cum Deo, aut in Deum intentione animi mentisque ire festinat.* Quæ verba ex epistola tua recognoscis, cum addidisti, et aisti: *Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis, expiationibusque purissimis, et abstemiis observationibus decocti, anima et corpore constantes deproperant.*

2. In his verbis sentio, ni fallor, videri tibi non sufficere ad viam, qua itur Deum, uti vir bonus, piis, justis, puris, castis, veris dictis factisque promereatur deos, quorum comitatu vallatus in illum summum Deum omnium Creatorem ire festinet, nisi etiam sacrorum antiquorum piis præceptis expiationibusque purgetur. Quamobrem velim scire, quid arbitreris esse per sacra purgandum, in eo qui pie, juste,

(a) In MSS. aliquot, temporum nominum mutatorum etc.

(b) Bad. Er. *et spiritu Dei*, Lov. *et spiritus deno*. At MSS. *et spiritu Deo*.

CLASSIS IV.

pure, veraciterque vivendo promeretur deos, et per eos unum illum deorum Deum. Si enim adhuc sacris purgandus est, utique mundus non est: et si mundus non est, pie, juste, pure casteque non vivit. Si enim jam ita vivit, jam mundus est. Porro jam mundum atque purum, quid opus est sacris expiando purgari? itaque hic nodus est disputationis nostræ, quo soluto consequentia videbimus: Vivatne homo bene, ut sacris purgetur: an sacris purgetur, ut bene vivat: an ipse quantuscumque bene vivendi in homine modus nondum sit idoneus ad beatam vitam, quæ ex Deo capitur, nisi accedant adjumenta sacrorum: an bene vivendi quædam velut portio sit etiam sacra percipere, scilicet ut non aliud sit bene vivere, aliud sacrate vivere, sed bene vivendi terminis etiam sacrata vita claudatur. Horum quatuor quæ proposui, quod potissimum probes, quæso te litteris aperire non pigeat. Plurimum quippe interest ad id quod suscepimus inter nos colloquendo peragere, ne cum multa non necessaria, tamquam ea sentias, quæ forte non sentis, refellere melior tempus necessarium in superfluis insumatur. Onerare te itaque epistola nolui, ut te cito rescribente cetera contexamus.

EPISTOLA CCXXXVI. *

* Alias LXXIV. quæ autem 236. erat, nunc 65.

Augustinus Deuterio episcopo significat se Victorinum hypodiaconum, qui clam docuerat hæresim Manichæorum, deprehensum e clericorum ordine submovisse, admonens ne illic recipiatur ad pœnitentiam, nisi prodat quotquot novit eodem infectos errore. Docet autem qui apud Manichæos fuerint Auditores, qui Electi.

Domino beatissimo et venerabiliter carissimo fratri et coepiscopo DEUTERIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. NIHIL melius me facere posse arbitratus sum, quam ut tuæ sanctitati potissimum
a scriberem, ne per negligentiam in (a) vestra provincia Domini nostri Jesu Christi ovile vastet inimicus, qui non desinit insidiari, ut perdat animas tam magno pretio comparatas. Mallianen-
b sem quemdam subdiaconum (b) Victorinum, apud nos constitit esse Manichæum, et in tam sacrilego errore sub nomine clerici latitabat: nam est etiam ætate jam senex. Ita est autem manifestatus, ut etiam ipse a me interrogatus, antequam a testibus coargueretur, negare non posset. Tot enim et tales esse jam sciebat, quibus se incautus effuderat, ut nihil aliud si negare tentaret, quam non dico impudentissimus, sed insanissimus appareret. Auditorem sane Manichæorum, non Electum se esse confessus est.

2. Auditores autem qui appellantur apud eos,
A et carnibus vescuntur, et agros colunt, et, si voluerint, uxores habent, quorum nihil faciunt qui vocantur Electi. Sed ipsi Auditores ante Electos genua figunt, ut eis manus supplicibus (c) c imponantur non a solis presbyteris vel episcopis aut diaconibus eorum, sed a quibuslibet Electis. Solem etiam et lunam cum eis adorant et (d) o- d rant. Die quoque Dominico cum illis jejunant, et omnes, blasphemias cum illis credunt, quibus Manichæorum hæresis detestanda est, negantes scilicet Christum natum esse de virgine, nec ejus carnem veram confitentes fuisse, sed falsam: ac per hoc et falsam ejus passionem, et nullam resurrectionem fuisse contendunt. Patriarchas prophetasque blasphemant. Legem per famulum Dei Moysen datam, non a vero Deo di-
B cunt, sed a principe tenebrarum. Animas non solum hominum sed etiam pecorum, de Dei esse substantia, et omnino partes Dei esse arbitrantur. Deum denique bonum et verum dicunt cum tenebrarum gente pugnasse, et partem suam tenebrarum principibus miscuisse, eamque toto mundo inquinatam et ligatam per cibos Electorum suorum, ac per solem et lunam purgari asseverant: et quod purgari de ipsa parte Dei non potuerit, in fine sæculi æterno ac pœnali vinculo colligari, ut non solum violabilis et corruptibilis et contaminabilis credatur Deus, cujus pars potuit ad mala tanta perduci, sed non possit saltem totus a tanta coinquinatione et immunditia et miseria, vel in fine sæculi purgari.

3. Has cum illis intolerabiles blasphemias,
C subdiaconus iste quasi catholicus, non solum credebat, sed quibus viribus poterat, edocebat. Nam docens patefactus est cum se quasi discentibus crediditt. Rogavit me quidem posteaquam se Manichæorum Auditorem esse confessus est, ut eum in viam veritatis doctrinæ catholicæ revocarem: sed fateor, ejus fictionem sub clerici specie vehementer exhorrui, eumque coercitum pellendum de civitate curavi. Nec mihi hoc satis fuit, nisi et tuæ sanctitati cum meis litteris intimarem, ut a clericorum gradu congrue ecclesiastica severitate dejectus, cavendus omnibus innotescat. Petenti autem pœnitentiæ locum, tunc credatur, si et alios quos illic novit esse, manifestaverit vobis, non solum in Malliana, sed in ipsa tota omnino provincia.

D

(a) Bad. Am. et Er. nostra.
(b) MSS. quatuor. Victorianum.
(c) Bad. Am. Er. et plerique MSS, imponatur.

(d) Apud Lov. omittitur, et orant: quod in aliis editionibus et in MSS. reperitur.

CLASSIS IV.

* Alias CCLIII. prima, quæ autem 237. erat, nunc 36.

EPISTOLA CCXXXVII. *

Augustinus Ceretio, de Priscillianistarum fraude in Scripturis, cum sacris, tum apocryphis exponendis; deque hymno, quem a Christo dictum esse fingentes præferebant canonicis litteris.

Domino beatissimo, et merito venerabili fratri et coepiscopo Ceretio, Augustinus in Domino salutem.

1. Lectis his, quæ misit sanctitas tua, videtur mihi Argirius in Priscillianistas, aut nesciens irruisse, ita ut omnino utrum ipsi essent Priscillianistæ ignoraret, aut jam ejusdem hæresis retibus implicatus. Nam scripturas illas Priscillianistarum esse non dubito. Vix autem mihi vacare utcumque potuit, aliis atque aliis sine intermissione necessitatibus superantibus, ut unus mihi saltem totus ex duobus ipsis codicibus legeretur. Nescio quo enim modo alius aberravit, et diligentissime inter nostros requisitus nullo modo potuit inveniri, domine beatissime et merito venerabilis pater.

2. Hymnus sane, quem dicunt esse Domini nostri Jesu Christi, qui maxime permovit venerationem tuam, in scripturis solet apocryphis inveniri. Quæ non propriæ Priscillianistarum sunt, sed alii quoque hæretici eis nonnullarum sectarum impietate vanitatis utuntur, inter se quidem diversa sentientes, unde suas quisque varias hæreses sunt secuti, sed scripturas istas habent in sua diversitate communes, easque illi præcipue frequentare assolent, qui Legem veterem et Prophetas canonicos non accipiunt: Negant enim hæc ad Deum bonum, et ad Christum ejus Filium pertinere; sicut Manichæi, sicut Marcionistæ, et ceteri quibus hæc blasphemia damnabilis placuit. Qui etiam in Scripturis canonicis Testamenti novi, hoc est in veris evangelicis et apostolicis litteris, non accipiunt omnia, sed quod volunt, et libros eligunt quos accipiant, aliis improbatis. Sed et in singulis quibusque libris loca distinguunt, quæ putant suis erroribus convenire: cetera in eis pro falsis habent. Nam quidam Manichæi canonicum librum, cujus titulus est, *Actus Apostolorum*, repudiant. (Act. 2, 2.) Timent enim evidentissimam veritatem, ubi apparet sanctus Spiritus missus, qui est a Domino Jesu Christo in evangelica veritate promissus. Sub ejus quippe Spiritus nomine, a quo penitus alieni sunt, indocta hominum corda decipiunt, mira cæcitate asserentes eamdem Domini promissionem in suo hæresiarcha Manichæo esse completam. Quod et illi hæretici faciunt, qui vocantur Cataphryges, dicentes, per nescio quos insanos, Montanum scilicet et Priscillam, quos et proprios suos prophetas habent, venisse Spiritum sanctum, quem Dominus missurum se esse promisit.

3. Priscillianistæ vero accipiunt omnia et canonica, et apocrypha simul. Sed quæcumque A quæ contra eos sunt, in suæ perversitatis sensus aliquando callida et astuta, aliquando ridicula et hebeti expositione pervertunt. Nec saltem ita ut ea ipsa, quæ exponuntur ab suæ sectæ hominibus alienis, vera esse credant: alioquin aut catholici essent, aut non multum a veritate alieni, qui et in ipsis scripturis apocryphis sensus catholicos invenirent, aut invenire velle viderentur: sed cum ipsi alia cum suis sentiant, atque inter suos doceant, sive discant, quæ non audent prodere, quoniam re vera nefaria sunt et detestanda; tamen fidem catholicam eis, quos timent, prædicant, non quam teneant, sed sub qua lateant. Possunt enim aliqui hæretici reperiri fortasse immundiores, sed nullus istis fallacia comparatur. Alii quippe ut B sunt hominum vitia, de hujus vitæ consuetudine vel infirmitate mentiuntur. Isti autem in ipsa nefaria doctrina hæresis suæ præceptum habere perhibentur, ut occultandorum dogmatum suorum caussa, etiam cum falsa juratione mentiantur. Hi qui eos experti sunt, et ipsorum fuerant, (V. lib. 2. Retract. c. 60.) atque ab eis Dei misericordia liberati sunt, etiam verba ipsa præcepti hujus ista commemorant,

Jura, perjura, secretum prodere noli.

4. Proinde ut sine ulla difficultate videatur, quam non hoc sentiunt de scripturis apocryphis, quod se exponere simulant, ratio consideranda est, quam reddere videntur, ut eisdem scripturis tamquam divina tribuatur auctoritas, ut quod scelestius est, etiam canonicis præferant. Habes verba eorum in illo codice ita posita: C *Hymnus Domini, quem dixit secrete sanctis Apostolis discipulis suis quia scriptum est in Evangelio, Hymno dicto adscendit in montem; et qui in canone non est positus, propter eos qui secundum se sentiunt, et non secundum spiritum et veritatem Dei, eo quod scriptum est, Sacramentum regis bonum est abscondere, opera autem Dei revelare honorificum est.* (Matt. 26, 30.) (Tob. 12, 7.) Ista est magna eorum ratio, cur iste hymnus non sit in canone, quia velut sacramentum regis abscondendum fuit his, qui secundum carnem sentiunt, et non secundum spiritum et veritatem Dei. Ergo Scripturæ canonicæ non pertinent ad sacramentum regis, quod istis abscondendum videtur; et eis conscriptæ sunt, qui secundum carnem sentiunt, et D non secundum carnem sentiunt, et non secundum spiritum et veritatem Dei. Quod quid est aliud, quam dicere Scripturas sanctas canonicas nec secundum spiritum Dei sapere, nec pertinere ad veritatem Dei. Quis hoc audiat, quis valeat sustinere tantæ impietatis horrorem? Aut si Scripturæ canonicæ spiritualiter a spiritualibus, carnaliter a carnalibus sentiuntur, cur non est et iste hymnus in canone, si et ipsum spirituales spiritualiter, carnales carnaliter sentiunt?

5. Deinde quid caussæ est, ut eumdem hymnum isti secundum Scripturas canonicas conentur exponere. Si enim propterea non est in Scripturis canonicis, quia illæ Scripturæ carnalibus, hymnus autem iste spiritualibus scri-

CLASSIS IV

ptus est, quomodo de Scripturis ad carnales homines pertinentibus exponitur hymnus, qui non pertinet ad carnales? Si enim, verbi gratia, * propterea in isto hymno cantatur, et dicitur, *Solvere volo, et solvi volo*, quia sicut isti hæc verba exponunt, solvit nos Dominus Christus a conversatione sæculi, ut non iterum illigemur in eo: hæc in Scripturis canonicis utique didicimus, quod solvat nos Dominus a conversatione sæculi, et quia in eo non debemus, iterum colligari. Psal. 115. 7. Nam quid est aliud, *Dirupisti vincula mea;* Psal. 145. 8. Quid est aliud, *Dominus solvit compeditos?* Gal. 5. 1. Jam solutos autem Apostolus admonet dicens, *State ergo, et ne iterum servitutis jugo detineamini:* 2. Pet. 2. 20. et apostolus Petrus dicit, *Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora, deteriora prioribus:* sic ostendens cum soluti fuerimus, alligari nos mundo iterum non debere. Cum itaque ista in canone, sive ex his testimoniis, quæ commemoravi, sive ex aliis plurimis manifesta sint, et legi et prædicari non cessent, quid est quod isti hunc hymnum, ubi, ut secundum ipsos loquar, verba obscurissime sunt posita, propterea dicunt in canone non esse, ne velarentur carnalibus? cum potius ea videamus in canone revelata, in hoc autem hymno omnino velata; sicut ipsi asserunt: nam sicut magis credendum est, prorsus non sunt ipsa, sed nescio quæ alia, quæ tali expositione multo amplius velant, et revelare formidant.

* al. Prope.

6. Nam utique si hoc illis verbis significatur, quod nos solvit Dominus a conversatione sæculi, et ut non iterum ligemur in eo, non diceretur, *Solvere volo, et solvi volo;* sed solvere volo, et eos quos solvero, ligari nolo. Aut si membra sua, id est fideles suos in se transfigurat, Mat. 25. 35. quemadmodum ait, *Esurivi, et dedistis mihi manducare;* diceret potius, Solvi volo, et ligari nolo. Aut si propterea ipse solvit, et ipse solvitur, quia solvit caput, membra solvuntur, quæ persequebatur, qui clamavit de cœlo, Act. 9. 4. *Saule, Saule, quid me persequeris*, hoc quidem verborum istorum expositor iste non dixit: sed etiamsi dixisset, id ei responderemus, quod paulo ante respondimus: Quoniam hæc in Scripturis canonicis legimus, ibi intelligimus, id firmamus, inde quotidie prædicamus. Quid est igitur quod iste hymnus dicitur carnalibus fuisse subtractus, ut non poneretur in canone, cum quod in illo opertum est, in canone apertum sit. An usque adeo desipiunt, immo insaniunt, ut audeant dicere sacramentum regis in hoc hymno absconditum esse spiritualibus, in canone autem manifestum esse carnalibus?

7. Hoc de superioribus ejusdem hymni verbis dici potest, ubi ait, *Salvare volo, et salvari volo*. Si enim, sicut ipsi exponunt, hoc ista verba significant, quod salvamur a Domino per baptismum, et salvamus, id est custodimus in nobis Spiritum datum nobis per baptismum, nonne istum sensum Scriptura canonica clamat, ubi A legimus, *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis?* Tit. 3. 5 et ubi nobis dicitur, *Spiritum nolite exstinguere?* 1. Thess. 5. 19. Quomodo ergo iste hymnus in canone ideo non est, ne carnalibus innotescat, cum id quod in illo obscurum est, in canone luceat? nisi quia sub hac qualicumque expositione, quam quibuslibet aliis obtendunt, illud quod hic ipsi sapiunt, occultare conantur; qui tamen usque adeo cæci sunt, ut etiam quædam verba de ipso canone adhibeant ad exponendum hymnum, quem propterea dicunt in canone non esse, ne sacramentum regis carnalibus proderetur. Quid ergo faciunt in canone clarius posita, per quæ in isto hymno aperiantur obscura?

8. Nam si hoc, ut dicunt, intelligendum est in hymno, ubi ait, *Generari volo*, quod in canonica epistola Pauli apostoli scriptum est, B *Quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis:* Gal. 4. 19. si hoc intelligendum est in isto hymno ubi ait, *Cantare volo*, quod in Psalmo canonico scriptum est, *Cantate Dominum canticum novum:* Psal. 95. 1. si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi ait, *Saltate cuncti*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Cantavimus vobis, et non saltastis:* Mat. 11. 17. Luca 7. 32. si hoc intelligendum est in isto hymno, *Plangere volo, tundite vos omnes*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Planximus vobis, et non luxistis:* Mat. 11. 17. si *Ornare volo, et ornari volo*, hoc significat in isto hymno quod scriptum est in canone, *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris:* Eph. 3. 17. et, *Vos estis templum Dei, et Spiritus Dei habitat in vobis* 2. Cor. 6. 16. si quod ait in isto C hymno; *Lucerna sum tibi, ille qui me vides*, hoc significat, quod scriptum est in Psalmo canonico, *In lumine tuo videbimus lumen:* Psal. 35. 10. si quod ait in isto hymno, *Janua sum tibi quicumque me pulsas*, hoc significat quod in Psalmo canonico legitur, *Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eis, confitebor Domino;* Psal. 117. 19. et in alio Psalmo, *Tollite portas principes vestri, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ:* Psal. 23. 7. si quod ait in isto hymno, *Qui vides quod ago, tace opera mea*, hoc significat quod scriptum est in libro Tobiæ, *Sacramentum regis bonum est abscondere;* Tob. 12. 7. cur iste hymnus non esse in canone propterea dicitur, ut sacramentum regis abscondatur carnalibus; cum ea quæ in isto hymno exponuntur, etiam in canone legantur, et sic D ibi reperiantur manifesta, ut per hæc illa exponantur obscura: nisi quia istas expositiones habent in quibus lateant; in verbis vero illius hymni, quem exponere se simulant, hoc sapiunt, quod alienis exponere timeant?

9. Longum est cuncta disputando monstrare. Verum ex his, quæ diximus, cetera considerare facillimum est, et videre ea, quæ in expositione hujus hymni bona et honesta dicunt, etiam in canone reperiri. Unde illa eorum non ratio, sed tergiversatio est, ideo illum esse a canone separatum, quia carnalibus hominibus abscondendum regis fuerat sacramentum. Unde non immerito creduntur istis expositionibus non aperire velle quod legunt, sed potius operire quod

CLASSIS IV.

sentiunt. Nec mirum, quandoquidem ipsum Dominum Jesum loquentem, non per ora Prophetarum, vel Apostolorum, vel Angelorum, sed per os proprium, illusorem potius quam veritatis doctorem fuisse crediderunt. Huic utique hymno divinam tribuentes auctoritatem, ubi eum dixisse nescio quis ejusdem hymni conditor finxit; *Verbo illusi cuncta, et non sum illusus in totum:* respondeant si possunt egregii spiritales, quo eamus, cui aures aperiamus, cui loquenti utcumque credamus, in cujus promissione spem ponamus, si verbo cuncta Christus illusit, si verbo cuncta omnipotens magister illusit, si verbo cuncta ille, qui est unigenitus Verbum Dei Patris, illusit? Quid ulterius loquar de perditis vaniloquis, et mentis seductoribus, primum suæ, deinde ceterorum, quos sibi ad interitum prædestinatos æternum consociare potuerunt? Rescripsi venerationi tuæ, et multo serius quam volueram, et plura quam disposueram. Optime facitis vigilanter lupos cavere; sed etiam pro sanandis ovibus, si quas forte violaverint, sive jam vulneraverint, pastorali diligentia, ipso adjuvante pastorum Domino, laborate.

* Alias CLXIV. quæ autem 236. erat, nunc 69.

EPISTOLA CCXXXVIII. *

Augustinus Pascentio (domus regiæ Comiti Ariano, qui ipsum ad colloquium apud Carthaginem provocarat, ex Possidio c. 17.), et in professione fidei eluserat, ac post jactarat Augustinum ab ipso superatum, scripto reddit rationem fidei suæ de tribus personis et uno Deo, deque verbo ὁμοούσιον.

CAPUT I. 1. VOLUERAM quidem, petente te atque instante, ut meminisse dignaris, immo pro merito ætatis ac dignitatis tuæ jubente te, de fide Christiana, etiam præsens cum præsente, in quantum mihi facultatem Dominus largiretur, conferre sermonem. Sed quia tibi post prandium displicuit quod inter nos mane placuerat, ut a notariis verba nostra exciperentur; nec ulterius dicas, quod te audio non tacere, non me fuisse ausum tibi dicere fidem meam, his litteris accipe, quod et tu legas, et cui volueris legendum tradas, et quod volueris vicissim scribendo ipse respondeas. Iniquum est enim ut quisque de alio judicare velit, et judicari de se nolit.

23. q. 6. Iniquum.

2. Et de præterito quidem placito nostro, quod condicto meridiano implere noluisti, facile existimari potest, quis nostrûm fidei suæ fiduciam non habuerit; utrum qui volebat ut diceretur, et timebat ne teneretur; an qui usque adeo nolebat eam disceptantium judicio subtrahi, ut mandata litteris vellet etiam legentium memoriæ commendari, ne quisquam vel oblivione opinatus, vel dissensione irritatus diceret ab aliquo nostrûm, aut non esse dictum quod dictum erat, aut dictum esse quod dictum non erat. In his enim solent latebras suæ malæ defensionis inquirere, qui contentionis sunt cupidiores, quam veritatis. Hoc autem nec a te nec a me, nec de te nec de me dici posset, si in fide condicti permaneres, ut verba nostra exciperentur et scriberentur, præsertim quia tu ipse in iis verbis, quibus fidem tuam pronuntiasti, quoties ea repetisti, toties variasti, quod nulla credo fraude, sed oblivione factum esse.

CLASSIS IV.

3. Nam primo dixisti, *Credere te in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, ingenitum, incapabilem: et in Jesum Christum filium ejus,* (a) *Deum, natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia: et in Spiritum-sanctum.* Quibus ego auditis, cum respondissem, nondum a te quidquam dictum, quod meæ fidei repugnaret, et ideo si ea scripsisses, me his etiam posse subscribere; ad hoc nescio quomodo res perducta est, ut accepta charta, ea ipsa, quæ dixeras, velles etiam litteris tua manu exprimere. Quod cum mihi ad legendum dedisses, animadverti minus te scripsisse *Patrem*, cum scripsisses, *Deum omnipotentem, invisibilem, ingenitum, innatum.* Quod ubi commemoravi, non post multam allegationem, addidisti, *Patrem*, Et *incapabilem* quidem, quod verbis dixeras, scripto prætermiseras: sed nulla hinc a me facta commemoratio est.

4. Deinde cum dixissem me paratum esse subscribere adhuc illa verba etiam mea esse posse, prius quæsivi, ne quod in mentem venerat laberetur, utrum alicubi scripturarum divinarum legeretur, *Pater ingenitus.* Hoc autem feci, quia in exordio sermonis nostri cum Arius et Eunomius commemorati essent, non a me, sed a fratre meo Alypio, requirente quemnam eorum secutus esset Auxentius, qui abs te fuerat non parva prædicatione laudatus, exclamando anathematizasti et Arium et Eunomium; tum continuo flagitasti, ut et nos anathematizaremus ὁμοούσιον, quasi quisquam homo esset, qui hoc vocaretur, sicut Arius et Eunomius. Deinde vehementer exigebas, ut hoc verbum tibi in Scripturis ostenderemus, et statim nobis communicares. Respondebatur a nobis, quia nos latine loqueremur, et illud græcum esset, prius quærendum esse quid sit ὁμοούσιον, et tunc exigendum ut in libris sanctis ostenderetur. Tu contra verbum ipsum crebro repetens, et invidiose ventilans, atque in conciliis majorum nostrorum conscriptum commemorans, vehementer urgebas, ut ipsum omnino verbum quod est ὁμοούσιον, in sanctis libris ostenderemus; nobis etiam atque etiam revocantibus, quia lingua nostra græca non esset, prius interpretandum et exponendum esse quid sit ὁμοούσιον, tum demum in divinis litteris requirendum: quia etsi fortasse nomen ipsum non inveniretur, res tamen ipsa inveniretur. Quid est enim contentiosius, quam ubi de re constat, certare de nomine?

ἀγέννητος.

5. Hæc ergo quia inter nos jam collocuti fue-

(a) Lov. *Dominum.* At Bad. Am. Er. et sex MSS. *Deum.* melius, ex n. 8.

CLASSIS IV.

ramus, postea quam ad id ventum est ut fidem tuam, sicut commemoravi, scriberes; quamquam nihil in eis verbis viderem nostræ fidei esse contrarium, et propterea me dicerem paratum esse subscribere; quæsivi, ut dixi, utrum Scriptura Dei contineret hoc verbum, quod *Pater esset ingenitus*. Et cum scriptum esse respondisses, instantius quærebam ut ostenderes. Tunc unus ex iis qui aderant, quantum intelligi datur, fidei tuæ socius, ait mihi, *Quid ergo? Tu Patrem genitum dicis?* Respondi, Non dico. Et ille, *Si ergo genitus non est*, inquit, *utique ingenitus est*. Cui ego, Vides, inquam, posse fieri ut etiam de verbo, quod in Scriptura Dei non est, reddatur tamen ratio unde recte dici ostendatur. Si ergo et ὁμοούσιον quod in auctoritate divinorum librorum cogebamur ostendere, etiamsi vocabulum ipsum ibi non inveniamus, fieri posse ut illud inveniamus, cui hoc vocabulum recte adhibitum judicetur.

6. Quibus dictis quid hinc tibi videretur attendi ut audirem; et aisti, *Recte factum esse, ut ingenitus Pater in scripturis sanctis non diceretur, ne illi vel tali verbo fieret injuria*: Ergo, inquam, modo facta est injuria Deo, et hoc manu tua? Quo audito, fateri jam (a) cœpisti, nec te hoc dicere debuisse. Sed cum admonerem ut si tibi tale videretur hoc verbum, ut ad Dei pertineret injuriam, deleres illud inde ubi scripseras; considerasti, credo, posse id recte dici, et posse defendi; et rursus aisti, *Prorsus ego hoc dico.* Tum ego illud, quod jam dixeram, repetivi, ita fieri posse, ut etiam ὁμοούσιον neque scriptum in sanctis paginis inveniatur, et tamen dictum in assertione fidei defendatur, sicut *Patrem* in illis libris nusquam *ingenitum* legimus, et tamen dicendum esse defenditur. Tunc a me chartam, quam dederas, abstulisti et conscidisti. Et constituimus postmeridianum tempus, ut adessent notarii ad excipienda verba nostra, atque inter nos ista quantum possemus diligentius tractaremus.

7. Venimus, ut nosti, ad horam condictam, notarios adduximus, ut et tui adessent, consedimus. Dixisti rursus fidem tuam, atque in verbis tuis non audivi *ingenitum Patrem*. Credo quod cogitaveris quid inde mane dictum fuerit, et præcavere volueris. Deinde poposcisti ut ego etiam dicerem fidem meam. Ubi cum postulassem commemorans antemeridianum placitum nostrum, ut ea, quæ dixeras, dictare potius dignareris: tunc exclamasti calumniam parare nos tibi, et ideo verba tua conscripta velle retinere. Ibi quid responderim recordari non libet, atque utinam nec tu memineris. Servavi tamen debitam honorificentiam honori tuo, nec maledictum deputavi, quod non a veritate, sed a potestate audire meruissem. Tamen quia vel ipsa verba repetivi, ut pressa voce dicerem, Itane calumniam paramus nos tibi? ut ignoscas peto.

8. Sed tu his auditis, rursus fidem tuam sono clariore repetiisti, atque in verbis tuis non audivi *Deum Filium*, quod numquam, quoties eam dixisti, tacueras. Hic ego tam modeste, ut nusquam pulsarem, ut de excipiendis verbis nostris, quod inter nos placuerat impleretur, etiam ipsam utilitatem de præsenti experimento suggessi, dicens, teipsum non potuisse in memoria verba tua tibi usitatissima retinere, quando numquam ea repetere valuisse videbamus, cum non aliquid maxime necessarium parares; quanto minus posse illos, qui nos audirent, ita nostrorum meminisse verborum, ut si quid forte vel tu de meis, vel ego de tuis verbis, vellem retractare atque discutere, valerent seu dictum seu non dictum liquido recordari; in qua nobis difficultate facile notariorum recitatio subveniret. Tunc indignanter dixisti, *Melius fuisse ut meam famam semper audires, eo quod longe inferiorem me expertus esses, quam tibi illa jactasset.* Tunc ego commemoravi, cum te ante prandium salutaremus, et eam famam nobis prædicasses, hoc me dixisse, quod de me illa mentita sit. Hic sane aisti, *Verum me dixisse.* Proinde cum duo tibi de me diversa locuti sint, aliud fama mea, et aliud ego, magis utique gaudere debeo, me potius quam illam repertum esse veracem. Sed quia scriptum est, *Solus Deus verax, omnis autem homo mendax*; vereor ne hoc quoque de me temere dixerim. Neque enim in nobis ipsis, vel per nos ipsos veraces sumus cum sumus; sed cum ille in servis suis loquitur, qui solus est verax. (Rom. 3, 4.)

9. Hæc si ut narravi gesta esse recolis, vides quam non debeas jactare apud homines, quod non ausus sim tibi asserere fidem meam; quandoquidem in fide nostri placiti stare noluisti; et vir tantus, qui pro fide, quam reipublicæ debes, non times maledicta provincialium, pro fide, quam Christo debes, times calumnias episcoporum. Deinde cum disputationi nostræ etiam honoratos viros interesse cupiveris, miror quomodo in ipsa devitatione calumniæ verba tua times a notariis conscribi, et ex ore tuo a clarissimis testibus non times audiri. Nonne consideras difficile esse ut homines suspicentur, te a nobis ullam formidasse calumniam, ut verba tua excipi nolles; sed cum cogitasses retentum te fuisse in verbo ante prandium manu tua conscripto, simul etiam cogitasse non tam facile te notariorum tabulas delere potuisse, quam facile illam chartulam conscidisti? Si autem dicis non illa ita gesta esse ut a me narrata sunt, aut tu oblivione falleris, non enim audeo dicere mentiris; aut ego vel similiter fallor, vel mentior. Vides ergo quam recte dicam ea, quæ de his maxime rebus geruntur, excipi atque conscribi oportere, et quam tibi quoque hoc ipsum recte placuerat, nisi postmeridianus timor antemeridianum placitum frangeret.

CAPUT II. Fides Augustini.

10. Audi ergo jam fidem meam: potens est misericordia Domini Dei nostri, quæ præstet

(a) Bad. Am. et Er. et plerique MSS. *cæpit.*

CLASSIS IV.

me quod credidi sic loqui, ut nec ejus offendam veritatem, nec humanitatem tuam. In omnipotentem Deum Patrem me credere profiteor, eumque æternum ea æternitate, hoc est immortalitate dico, quam solus Deus habet; hoc et de Filio ejus unigenito credo in forma Dei; hoc et de Spiritu sancto, qui Spiritus est Dei Patris et Filii ejus unigeniti. Sed quia ipse Dei Patris unigenitus Filius, Dominus et Deus noster Jesus Christus, posteaquam venit plenitudo temporis, (a) opportunus ad diem salutis Gal. 4. 4. nostræ formam servi accepit, multa de illo in Scripturis secundum formam Dei dicuntur, multa secundum formam servi. Quorum, exempli gratia, duo quædam commemoro, ut singula ad singula referantur. Secundum formam Dei de se ipse dixit, *Ego et Pater unum sumus.* Se- Johan. 10. 30. cundum formam servi, *Quoniam Pater major me est.* Johan. 14. 28.

11. Quod autem de Deo scriptum est, *Qui* 1. Tim. 6. 16. *solus habet immortalitatem;* et; *Invisibili soli* 1. Tim. 1. 17. *Deo honor et gloria;* et cetera hujusmodi, non de Patre tantum accipimus, sed etiam de Filio, quod ad formam Dei adtinet, et de Spiritu-Sancto. Pater enim et Filius et Spiritus-Sanctus unus Deus est, et solus verus Deus, et solus immortalis secundum incommutabilem omnino substantiam. Si enim de carne diversi sexus dictum est, 1. Cor. 6. 16. *Qui adhæret meretrici, unum corpus est;* et de spiritu hominis, qui non est quod Dominus, v. 17. consequenter scriptum est, *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est;* quanto magis Deus Pater in Filio, et Deus Filius in Patre, et Deus 6. de Trin. cap. 3. Spiritus Patris et Filii unus Deus est, ubi nulla est diversa natura; cum pro diversis modo quodam sibi cohærentibus dicatur vel spiritus unus vel corpus unum!

12. Et cum pro anima et corpore sibi cohærentibus dicatur unus homo, cur non multo magis de Patre et Filio sibi cohærentibus dicatur unus Deus, cum sibimet inseparabiliter cohæreant quomodo non corpus et anima? Et cum corpus et anima sit unus homo, quamvis corpus et anima non sint unum; cur non multo magis sit Pater et Filius unus Deus, cum Pater et Filius unum sint, secundum illam Veritatis Johan. 10. 30. vocem, *Ego et Pater unum sumus?* Item cum homo interior et homo exterior non sint unum, neque enim ejusdem naturæ est exterior cujus interior, quia exterior cum nuncupato corpore dicitur homo, interior autem in sola rationali anima intelligitur; utrumque tamen simul non homines duo, sed unus dicitur: quanto magis Pater et Filius unus Deus est, cum Pater et Filius unum sint; quia ejusdem naturæ vel substantiæ sunt, vel si quo alio vocabulo congruentius dicitur id quod Deus est, unde dictum est, *Ego et Pater unum sumus!* Itaque unus spiritus Domini et unus spiritus hominis, et non sunt unum, et tamen ille cum cohæret Domino, non sunt duo, sed unus spiritus: et unus homo interior et unus homo exterior, non sunt unum, et tamen ejus connexione vinculi naturalis simul utrumque non duo, sed unus est homo. Multo magis igitur cum Filius Dei dicat, *Ego et Pater unum sumus*, unus est Deus Pater, et unus est Deus Filius, et tamen simul utrumque non duo, sed unus Deus.

13. Quod enim fecit in multis sanctis in adoptionem filiorum vocatis coheredibus Christi una fides et una spes et una caritas, ut esset eis una anima et cor unum in Deum; hoc præcipue cogit intelligi una eademque Patris et Filii natura, si ita dicendum est, deitatis, ut Pater et Filius qui unum sunt, et inseparabiliter unum sunt, et sempiterne unum sunt, non sint duo dii, sed unus Deus. Illi enim homines per consortium et communionem unius ejusdemque naturæ, qua omnes homines erant, unum erant: etsi aliquando secundum diversitates voluntatum et sententiarum, opinionum morumque dissimilitudines non erant unum; erunt autem plene perfecteque unum, cum perventum fuerit ad eum finem, ut sit Deus omnia in omnibus. Deus autem Pater et Filius ejus, Verbum ejus Deus apud Deum, semper atque ineffabiliter unum sunt; unde magis non duo dii, sed unus Deus.

14. Homines autem minus intelligentes, quid propter quid dicatur, patentes volunt habere sententias; et Scripturis non diligenter scrutatis, cum arripiunt defensionem cujusque opinionis, et ab ea vel numquam vel difficile deflectuntur, dum docti atque sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ea quæ propter formam servi dicta sunt, ea quæ propter formam servi dicta sunt, volunt transferre ad formam Dei: et rursus quæ dicta sunt ut ad se invicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ. Fides autem nostra est, Patrem et Filium et Spiritum-sanctum unum Deum credere et confiteri; nec tamen eum, qui Filius est, Patrem dicere; nec eum, qui Pater est, Filium; nec eum, qui Spiritus Patris et Filii est, 9. de Trin. cap. 11. aut Patrem aut Filium nuncupare. His enim appellationibus hoc significatur, quo ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt. Nam et Pater cum dicitur, nonnisi alicujus Filii dicitur, et Filius nonnisi alicujus Patris intelligitur, et Spiritus secundum id quod ad aliquid refertur, Spirantis alicujus est, et Spirans utique (b) Spiritum spirans est.

15. Non autem ista corporaliter sentiuntur, nec usitato more intelliguntur in Deo. *Qui potens est facere*, sicut dicit Apostolus, *supra* Eph. 3. 20. *quam petimus et intelligimus.* Si autem facere, quanto magis esse? Nam hoc nomen quod *spiritus* dicitur, non secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliqua natura significatur, omnis incorporea natura spiritus in 14. de Trin. cap. 16. Scripturis appellatur, unde non tantum Patri et Filio et Spiritui-sancto, sed omni rationali creaturæ et animæ hoc vocabulum congruit. Un-

(a) Bad. Am. et Er. *opportuni.* unus e Vat. MSS. *opportune.*

(b) Sic MSS. At editi habent; *spiritu spirans est.*

de Dominus dicit, *Spiritus est Deus, et ideo qui adorant Deum; in spiritu et veritate oportet adorare.* [Johan. 4. 24.] Scriptum est etiam, *Qui facit Angelos suos spiritus.* [Psal. 103. 4.] Dictum est et de hominibus quibusdam, *Quoniam caro sunt, et spiritus ambulans et non revertens.* [Psal. 77. 39.] Et Apostolus ait, *Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* [1. Cor. 2. 11.] Item scriptum est, *Quis scit spiritus filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus pecoris descendat ipse deorsum in terram?* [Eccl. 3. 21.] Dicitur etiam spiritus in Scripturis secundum quamdam distinctionem in ipsa una unius hominis anima: unde Apostolus dicit, *Et integer spiritus vester et anima et corpus in diem Domini nostri Jesu Christi servetur.* [1. Thess. 5. 23.] Item alio loco, *Si oravero lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente.* [1. Cor. 14. 14.] [B] Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus-sanctus, secundum quod refertur ad Patrem et Filium, quod eorum Spiritus-sanctus sit. Nam secundum substantiam, quoniam semel dictum est, *Spiritus est Deus*, [Johan. 4. 24.] et Pater spiritus est, et Filius, et ipse Spiritus-sanctus, nec tamen tres spiritus, sed unus Spiritus; sicut non tres dii, sed unus Deus.

16. Quid miraris! Tantum valet pax, non qualiscumque ut solet intelligi, nec talis qualis laudatur in hac vita per concordiam caritatemque fidelium; sed illa pax Dei, quæ sicut dicit Apostolus, *supergreditur omnem intellectum*: [Phil. 4. 7.] quem, nisi nostrum, id est omnis rationalis creaturæ? [C] Quapropter considerantes infirmitatem nostram, et audientes Apostolum confitentem et dicentem, *Fratres ego me non arbitror apprehendisse*; [Phil. 3. 13.] et, *Qui se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire*; [1. Cor. 8. 2.] cum divinis scripturis, quantum possumus, colloquamur sine contentione pacati, non inani ac puerili animositate studentes alterutrum vincere, ut pax Christi potius vincat in cordibus nostris, [Coloss. 3. 15.] quantum eam nobis et in hac vita percipere posse donavit; ut cogitantes quid eadem pax inter fratres egerit, quorum ex tam multis animis et multis cordibus fecit animam unam et cor unum in Deum, debita pietate credamus multo maxime in illis pace Dei, quæ superat omnem intellectum, et Patrem et Filium et Spiritum sanctum non esse tres deos, sed unum Deum; [D] tanto excellentius quam istorum erat anima et cor unum, quanto illa pax, quæ superat omnem intellectum, excellentior est ista pace, quam tenebat omnium illorum cor unum et una anima in Deum.

17. Filium autem hominis eumdem dicimus quem Filium Dei, non tamen propter formam Dei, in qua est æqualis Deo Patri; sed propter acceptam formam servi, (a) qua minor est Patre. Et quia eumdem Filium hominis dicimus, propter hoc et Filium Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis; non ex suæ naturæ (b) permansione, sed ex nostræ susceptione.

CAP. III.

18. Jam nunc paululum intuere quæ Scripturarum eloquia nos cogant unum Dominum Deum confiteri, sive tantum de Patre, sive tantum de Filio, sive tantum de Spiritu-sancto, sive simul de Patre et Filio et Spiritu-sancto interrogemur. Certe scriptum est, *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* [Deut. 6. 4.] De quo dictum putas? Si tantum de Patre, non est Dominus Deus noster Jesus Christus. Et ubi est vox illa tangentis et clamantis, *Dominus meus et Deus meus*; [Johan. 20. 28.] quam Christus ipse non reprehendit, sed approbavit, dicens, *Quia vidisti me, credidisti?* Porro si et Filius Dominus Deus est, et Pater Dominus Deus est, et ambo jam duo domini et duo dii, [B] quomodo erit verum, *Dominus Deus tuus, Dominus unus est?* An forte Pater est unus Dominus, filius autem non unus Dominus, sed tantum Dominus, sicut sunt dii multi et domini multi, non sicut ille unus de quo scriptum est, *Dominus unus est?* Quid ergo respondebimus Apostolo dicenti, *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra, sicut sunt dii multi et domini multi; nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum?* [1. Cor. 8. 5.] Porro si quod de uno Deo Patre dicitur, cogit inde Filium separare, dicant qui audent, non posse jam intelligi Dominum Patrem, quia *unus*, inquit, *Dominus* [C] *noster Jesus Christus.* Nam si unus, utique solus: si solus, quomodo et Pater; nisi quia et ipse et Pater, unus Deus et solus Deus, non separato Spiritu-sancto? Unus ergo Deus pater, et cum illo Filius unus Deus, quamvis non cum illo unus Pater. Itemque unus Dominus Jesus Christus, et cum illo unus Dominus Pater, quamvis non cum illo unus Jesus Christus tamquam et Pater sit Jesus Christus. Hoc enim nomen ex dispensatione misericordiæ susceptæque humanitatis assumtum est.

19. An forte quod ait Apostolus, *Unus Dominus noster Jesus Christus, per quem omnia*; [1 Cor. 8. 6.] non vultis adjungi quod dictum est *unus*, ad id quod est *Dominus*, sed ad id quod ait, *per quem omnia*, ut non unus Dominus, sed unus per [D] quem omnia intelligatur, ut non sit Pater per quem omnia, sed Pater solus ex quo omnia, et Filius solus per quem omnia? Si ita est, jam tandem fatemini unum Dominum et Deum nostrum esse Patrem et Filium. *Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? Aut prior quis dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, ipsi gloria.* [Rom. 11. 34.] Neque enim dixit, Ex Patre omnia, et per Filium omnia, sed *ex ipso et per ipsum et in ipso*; quo? nisi Domino, de quo ait, *Quis enim cognovit sensum Domini?*

(a) Bad. Am. Er. et MSS. sex, *qua major est Patre.*
(b) Editi, *permixtione.* At MSS. Vaticani et undecim Gallicani, *permansione*; melius nostro judicio; sensusque est Filium Dei crucifixum fuisse, non ex sua natura quæ permansit, sed ex nostra quam suscepit.

CLASSIS IV. Ex Domino ergo et per Dominum et in Domino omnia, non alio illo et alio isto, sed uno Domino; quia non dixit, ipsis gloria sed *ipsi gloria*.

20. Quod si quisquam dicit, id quod ait Apostolus, *unus Dominus Jesus-Christus per quem omnia*, non intelligi unus Dominus, nec unus per quem omnia, sed unus Jesus Christus, qui unus Jesus Christus etiam Dominus dicitur, non tamen ut unus Dominus sit, sed ut unus Jesus
Eph. 4. 5. Christus; quid dicturus est cum audierit eumdem Apostolum clamantem, *Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium?* Cum enim Deum Patrem hic commemoret, ubi ait, *Unus Deus et Pater omnium;* procul dubio id quod ibi dixit, *Unus Dominus*, quem nisi Jesum Christum voluit intelligi? Si ergo eis placet, desinat esse Dominus Pater, quia unus B est Dominus Jesus-Christus. Quod si absurdum et impium est opinari, discamus intelligere unitatem Patris et Filii et Spiritus-sancti, ut quod de uno solo Deo dictum fuerit, non continuo prohibeamur de Filio vel de Spiritu-sancto intelligere: quia Pater quidem non est Filius et Filius non est Pater, et Spiritus utriusque non est Pater aut Filius; sed tamen et Pater et Filius et Spiritus-sanctus, unus solus et verus est Domi-
CAP. IV. nus Deus.

21. Neque enim Spiritus-sanctus si aut Deus
1. Cor. 6. 19. aut verus Deus non esset, templum ejus essent corpora nostra. *Nescitis*, inquit, *quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus-sancti, quem habetis a Deo?* Et ne quisquam ipsum Spiritum C
v. 19. et 20. negaret Deum, continuo secutus ait, *Et non*
a *estis vestri. Emti enim estis pretio* (a) *magno. Glorificate ergo et portate Deum in corpore vestro*, eum scilicet cujus templum corpora nostra esse prædixerat. Jam hoc mirabile est, si verum est quod vos audio dicere, ita esse Spi-
Ibid. 15. ritum-sanctum minorem Filio, sicut Patre minor est Filius. Cum enim corpora nostra mem-
Ibid. 19. bra sint Christi, sicut dicit Apostolus; itemque corpora nostra templum sint Spiritus-sancti, sicut idem ipse dicit Apostolus, nimium miror, quomodo sint membra majoris, templum minoris. An forte jam placet dicere Spiritum sanctum Domino Jesu Christo esse majorem? Videtur enim
Matt. 12. 32. suffragari huic opinioni etiam illa sententia, *Quoniam qui dixerit verbum adversum Filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit adversus Spiritum-sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Periculosius e- D
De verbis Domini serm. 11. nim peccatur in majorem quam in minorem. Nec separari fas est Filium hominis a Filio Dei, quia ipse Filius Dei factus est Filius hominis, non mutando quod erat, sed assumendo quod non erat. Sed absit etiam talis impietas, ut Spiritus-sanctus major Filio esse credatur. Non ergo facile in perversum moveant, quæ ita dicuntur, quasi ostendant alterum altero esse majorem.

A 22. Nam quædam etiam sic dicuntur, ut hominibus parum intelligentibus et ipse Filius major Patre videatur. Quis enim cum fuerit interrogatus, quid sit majus, verum an veritas, non potius respondeat veritatem esse majorem? Ab illa enim vera sunt quæcumque vera sunt. Non autem ita est in Deo. Nam Filium majorem Patre utrique non dicimus, et tamen Filius dicitur esse veritas: *Ego sum*, inquit, *via, et veritas* Johan. 14. 6.
et vita. De Patre autem tantummodo vos, vultis Johan. 17. 3.
intelligi quod ait, *Ut cognoscant te unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum;* ubi nos subaudimus, etiam Jesum Christum verum Deum, ut hæc sit sententia: Te et quem misisti Jesum Christum cognoscat unum verum Deum; ne illa consequatur absurditas, ut si propterea non est verus Deus Jesus Christus, quia dictum est Pa-
B tri, *Te unum verum Deum;* propterea non sit Dominus Pater, quia dictum est de Christo, *unus Dominus.* Verumtamen secundum pravum intellectum, vel potius errorem, major est Deus veritas quam Deus verus; quia verus a veritate est. Major ergo Patre Filius, quia iste est veritas, ille verus. Hanc perversitatem pellit ex animo, qui didicerit Patrem verum Deum esse gignendo veritatem, non participando. Non est autem alia substantia veri gignentis, et alia genitæ veritatis.

23. Sed cum ad hæc contemplanda infirmus sit oculus cordis humani, accedit ut de contentione etiam turbulentus sit. Et quando ista conspiciet? Dicit Scriptura, Filium Dei Dominum
C et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Verbum Dei esse, et veritatem, et sapientiam; et homines eum ante incarnationem, quam de Maria Virgine accepit, sine ulla omnino susceptione corporeæ creaturæ per ipsam naturam et substantiam suam, qua Verbum Dei est, et sapientia Dei, visibilem et corruptibilem dicunt, dum sibi volunt constare quod sentiunt, de Patre tantummodo esse dictum, *Invisibili, incorruptibili soli Deo.* Rogo te, verbum hominis non est visibile, nedum Verbum Dei. Jam vero sapientia illa, de qua dictum est, *Attingit ubique* Sap. 7. 24.
propter suam munditiam; et, *Nihil inquinatum* Ibid. 25.
in eam incurrit; et, *In seipsa manens innovat* Ibid. 27.
omnia, et si qua similia quæ numerari non possunt, si corruptibilis est, nescio quid dicam,
D nisi ut doleam præsumtionem humanam, et mirer patientiam divinam.

24. Cum vero de illa dictum sit, *Candor est* Ibid. 26.
enim lucis æternæ; nec vestri, ut arbitror, jam dicunt lucem Patris (quæ quid est, (b) nisi ejus b
substantia?) fuisse aliquando sine candore a se genito, sicut ista in divinis et spiritalibus et incorporeis et incommutabilibus credi, et utcumque intelligi possunt: audio enim jam eos emendasse. An forte falsum est hoc eos aliquando dixisse, quod fuerit aliquando Pater sine Filio, tamquam fuerit lux æterna sine candore quem

(a) MSS. plures non habent, *magno*; neque postea *et portate*: quibus verbis græcus textus etiam caret. Atque hunc in modum profertur identidem a Chrisostomo, et aliis.

(b) Lov. si *ejus substantia*. Sed concinnius aliæ editiones et MSS. *nisi*.

CLASSIS IV.

A gennit? Quid ergo dicimus? Si natus est Filius Dei de Patre, jam Pater destitit gignere; et si destitit, cœpit: si autem cœpit gignere, fuit aliquando sine Filio: sed numquam fuit sine Filio, quia Filius ejus sapientia ejus est, quæ candor est lucis æternæ. Ergo semper gignit Pater, et semper nascitur Filius. Hic rursus timendum est, ne putetur imperfecta generatio, si non dicimus natum esse, sed nasci. Compatere mecum obsecro, in his angustiis humanæ cogitationis et linguæ, et pariter confugiamus ad Spiritum

Isai. 53. 8. Dei per Prophetam dicentem, *Generationem ejus quis enarrabit?*

25. Hoc unum peto interim ut diligenter exquiras, utrum alicubi divina Scriptura de diversis substantiis dixerit, quod unum sint. Si enim non invenitur dictum, nisi de iis rebus, quas B constat esse unius ejusdemque substantiæ, quid opus est ut rebellemus adversus veram et catholicam fidem? Si autem inveneris alicubi hoc scriptum, etiam de diversis substantiis tunc aliud cogar inquirere, unde ostendam recte ὁμοούσιον dictum Patrem et Filium. Nam si illi qui Scripturas nostras aut nesciunt, aut non laboriose scrutantur, et tamen Filium ejusdem substantiæ et æqualem Patri credunt; dicant eis qui hoc nolunt credere, cum tamen Deum Patrem Filium habere unigenitum credant, Noluit Deus habere æqualem Filium, an non potuit? si noluit, invidus est; si non potuit, infirmus est: utrumvis autem horum de Deo sentire sacrilegum est: nescio utrum possint invenire quid dicant, si nolint res absurdissimas et stultissimas dicere.

CAPUT V. C 26. Ecce quantum potui exposui tibi fidem meam. Et plura quidem dici possunt, et diligentius disputari: sed vereor ne ista ipsa quæ dixi oneri sint occupationibus tuis: tamen ea non solum dictata conscribi volui, sed etiam manu mea subscribenda curavi; quod quidem et antea volueram, si quod inter nos placuerat servaretur. Sed modo certe puto jam non a te debere dici, timuisse me tibi dicere fidem meam, quando non solum dixi, sed scriptam subscripsi, ne me quisquam dicat aut dixisse quod non dixi, aut non dixisse quod dixi. Hoc fac et tu, si judices quæris, non qui in ore tuo revereantur personam tuam, sed qui in litteris tuis exserant libertatem suam. Si enim calumniam times, (quod nullo modo auderem dicere, nisi hoc ipse D dixisses,) licet tibi non subscribere. Nam et ego propterea nolui nomen tuum scribi in his meis litteris, ne hoc forte noluisses.

27. Facile est ut quisque Augustinum vincat; videris utrum veritate an clamore: non est meum dicere, nisi quia facile est ut quisque Augustinum vincat: quanto magis ut vicisse videatur; aut et si non videatur vicisse, tamen dicatur? facile est hoc: nolo magnum putes, nolo, nolo pro magno appetas. Nam cum adverterint hoa mines in hac re tam ingentem (a) famem cordis tui, multi gaudebunt se invenisse occasionem, A ut ad pauca Euge Euge, tam potentem virum faciant amicum. Nolo dicere quia si non faveant, vel si contrariam sententiam proferant, etiam formidare poterunt inimicum, inepte quidem et stulte, sed tamen plerique homines ita sunt.

CLASSIS IV.

28. Noli ergo adtendere quomodo vincatur Augustinus, qualiscumque unus homo; sed adtende potius utrum vinci possit ὁμοούσιον non ipsum verbum græcum, quod facile est non intelligentibus irridere, sed illud quod scriptum est, *Ego et Pater unum sumus*: et, *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi*, (b) *ut sint unum, sicut et nos*. Item paulo post, *Non pro his autem rogo tantum*, inquit, *sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater* B *in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint; ut mundus credat quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi illis: ut sint unum, sicut et nos unum sumus; ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* Vide quoties dixit, *sint unum, sicut et nos unum sumus*; nusquam tamen dixit, Ipsi et nos simus unum, sed, *sicut ego et tu sumus unum, sic et ipsi in nobis sint unum.* Quia sicut illi erant unius ejusdemque substantiæ, quos etiam unius participes vitæ æternæ facere volebat; ita de Patre et Filio propterea dictum est, *Unum sumus*, quia unius sunt ejusdemque substantiæ, et non participes vitæ æternæ, sed ipsa principaliter vita æterna. Et poterat dicere secundum formam servi, Ego et ipsi unum sumus, aut unum simus, nec tamen hoc dixit, quia unam substantiam C Patris et suam, et unam illorum volebat ostendere. Si autem dixisset, Ut tu et ipsi unum sitis, sicut ego et tu unum sumus; aut, Ut tu et ego et ipsi unum simus, sicut ego et tu unum sumus; nemo nostrum recusaret posse dici *unum sunt*, etiam diversas substantias. Nunc autem vides quam non ita sit, quia non ita dixit, et sæpe dicendo vehementer commendavit quod dixit.

John. 10. 30.
John. 17. 11.
b
Ibid. 20.
Lib. 6. de Trin. cap. 3.

29. Invenis ergo in Scripturis aliquid unum de diversis naturis, sicut supra ostendimus, sed additur vel subauditur, quid unum: sicut ex anima et corpore dicimus unum animal, et una persona, et unus homo vel est vel sunt. Sine aliqua vero adjunctione dici *unum sunt*, si inveneris in Scripturis, nisi de iis, quæ unius subD stantiæ sunt, justissime flagitabis ut aliud proferamus, unde ὁμοούσιον demonstremus. Sunt enim et alia multa, sed interim de hoc uno cogita deposito studio contentionis, ut habeas propitium Deum. Non enim bonum hominis est hominem vincere, sed BONUM EST homini ut eum veritas vincat volentem; quia malum est homini ut eum veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est, sive negantem sive confitentem. Da veniam, si quid liberius dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad defensionem meam. Præsumsi enim de gravitate et prudentia tua, quia potes

(a) MSS. Vaticani et sex Gallicani, *flammam*.
(b) Gervasianus codex et aliquot alii hic addunt, *de mundo*.

CLASSIS IV.

considerare, quantam mihi respondendi necessitatem imposueris, aut si et hoc non recte feci, et hinc da veniam. *Huic scripturæ a me dictatæ et relectæ ego Augustinus subscripsi.*

* Alias CCXII. quæ autem 239. erat, nunc 83.

EPISTOLA CCXXXIX. *

Augustinus Pascentio, de eadem re urgens ut explanet fidem suam.

1. Si dicis te mihi dixisse fidem tuam, et me tibi noluisse dicere fidem meam, quod te audio non tacere, recordare obsecro quam utrumque sit falsum. Nam nec tu mihi voluisti dicere fidem tuam, et ego tibi fidem meam non dicere nolui, sed ita dicere volui ut nemo posset dicere, aut dixisse me aliquid quod non dixerim, aut non dixisse quod dixerim. Diceres autem mihi fidem tuam, si hoc diceres unde dissentis a nobis. Si diceres, *Credo in Deum Patrem, qui Filium fecit primam creaturam ante omnes ceteras creaturas; et in ipsum Filium, nec æqualem Patri, nec similem, nec verum Deum; et in Spiritum-Sanctum per Filium post Filium:* hæc enim vos audio dicere. Aut si forte falsum est quod ista dicatis, hoc potius abs te volo scire. Si autem verum est quod ista dicitis, volo scire quemadmodum ea de Scripturis sanctis defendatis. Nunc autem dixisti: *Credere te in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, immortalem, non ab aliquo genitum, et ex quo sunt omnia. Et in Filium ejus Jesum Christum, Deum natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia. Et in Spiritum-Sanctum.* Hæc fides non est tua, sed utriusque nostrûm; quemadmodum si adjungeres quod eumdem Filium Dei Jesum Christum etiam Maria virgo peperit, quod pariter credimus, et si qua alia communiter confitemur. Si voluisses ergo tuam dicere, non istam diceres, quæ communis est nobis, sed illam potius in qua dissentimus a vobis.

2. Hæc et præsens dicerem, si quemadmodum placuerat, verba nostra exciperentur. Sed quia hoc noluisti, dicens te a nobis timere calumniam, et a placito cui mane consenseras, post prandium recessisti, ut quid dicerem, quod quemadmodum velles me dixisse narrares, et ego non haberem unde ostenderem quid vel quemadmodum dixerim. Noli ergo ulterius jactare quod tu fidem tuam dixeris, et ego meam non dixerim; quia sunt homines, qui considerent me potius habuisse fiduciam fidei meæ, qui eam scribi voluerim; te autem non habuisse, dum quasi calumniam pertimescis. Paratus ergo eras negare, si tibi objiceretur quod contra fidem meam aliquid dixeris. Vide ergo quid de te ipse sentiri feceris. Quod si objectum non eras negaturus, cur dictum scribi noluisti, præsertim cum magnopere voluisses etiam honoratos viros nostro interesse sermoni? Cur ergo volens calumniam devitare notariorum stilum timebas, et clarissimorum virorum testimonium non timebas?

3. Si autem sic vis ut etiam ego dicam fidem meam, quomodo te dicis dixisse tuam, ego etiam brevius possum dicere, Credere me in Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum. Si autem proprium aliquid unde dissentis a me vis audire, Credo in Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum, nec Filium dicens Patrem, nec Patrem Filium, nec utriusque Spiritum-Sanctum vel Patrem vel Filium, et tamen Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum-Sanctum Deum, solum æternum et immortalem propria sua substantia, sicut Deus solus et æternus et immortalis est, ea divinitate quæ est ante sæcula. Hoc si tibi displicet, et placet a me audire quemadmodum de Scripturis sanctis asseratur, lege etiam illud quod prolixius conscriptum misi benignitati tuæ. Si autem illud tibi non vacat legere, nec mihi vacat frustra verba jactare. Possum tamen quantum Dominus dederit facultatis vel dictanti tibi vel scribenti, ego quoque vel dictando vel scribendo ad quod volueris respondere. *Huic scripturæ a me dictatæ et relectæ ego Augustinus subscripsi.*

* Alias CLXXVI. Quæ autem 240. erat, nunc 63.

EPISTOLA CCXL. *

Pascentius Augustinum contumeliose compellat, urgens ut proferat quis e tribus personis sit unus Deus, ad conflictum sub arbitris provocans.

Optaveram *te, frater dilectissime, pristini erroris tui consilium deponere, nunc miror te in ipso adhuc permanere, sicut epistola quam ad me misisti clamat. Nam ita est dignatio tua, sicut sitiens nimio calore accensus, si invenerit aquam cœnosam, et se inde ingurgitaverit, postea etiamsi limpidam et frigidam reperiens biberit, non satis proficere potest, quandoquidem cœno semel ejus cor et anima obruitur. Denique, quod pace tua dicam, ita est consilium præstantiæ tuæ, sicut arbor curva et nodosa, quæ nihil in se rectum habet, et aciem pervertit oculorum. Rescribit mihi sanctitas tua Patrem Deum, Filium Deum, Spiritum-Sanctum Deum, sed unum Deum. Quibus e tribus unus Deus, an forte est una persona triformis, quæ hoc nomine nuncupetur? Tu si voluisses et confideres de professione tua, resideres mecum cum cœpiscopis tuis puro ac pacifico animo et spiritu, et conferres de iis, quæ sunt Dei, et quæ ad gloriam et gratiam spiritalem pertinent. Unde quid opus est scribere et rescribere quod nos non ædificat?*

* Alias CLXXVII. quæ autem 241. erat, nunc 67.

EPISTOLA CCXLI. *

Augustinus Deum unum profitetur, triformem negat, conflictum non detrectat, si excipiantur quæ dicuntur.

1. Litteræ tuæ nec ad reddenda convicia me provocare, nec a reddendis litteris revocare potuerunt. Ea quippe quæ scripsisti move-

CLASSIS IV.

rent me, si a veritate Dei, non a potestate hominis dicerentur. Dixisti *consilium meum arborem curvam et nodosam, quæ nihil in se rectum habet, et aciem pervertit oculorum*. Quid in me diceres, si a placito, quod inter nos mane statueramus, ego recessissem, et in re facillima, quæ recte placuerat, curvam refragationem et nodosa difficultatis posuissem? Neque enim aqua cœnosa ingurgitatum me judicares, sed perfidiæ, quod multo pejus est, ebrietate submersum, si non talis post prandium rediissem, qualis ante prandium recessissem. Sed ecce numquid non rescripsisti quod voluisti, et nullam calumniam formidasti. Sic ergo potes et cetera, ut sit quod vel nos ipsi, vel alii possint considerare et judicare. Quod enim dicis triformem Dei personam me credere, si legere dignatus fuisses quod aliud aliquanto prolixius misi, et ad ea quæ ibi scripta sunt respondere voluisses, hoc fortasse non diceres. Sed tamen ecce, et hoc ipsum quod triformem Dei personam dicam, et dictasti, et conscriptum misisti, et nullam calumniam timuisti. Ecce ostendisti verum esse quod dico, non ideo te, sicut placuerat cum simul essemus, verba tua dictare noluisse, quia calumniam timebas, sed quia de veritate non confidebas. Modo quia jam tibi placuit dictare, an triformem Dei personam credam; respondeo non me ita credere: una quippe forma est, quia una, ut ita dicam, deitas, et ideo unus Deus Pater et Filius et Spiritus-Sanctus.

2. Tu autem, peto, digneris breviter respondere, quomodo accipias quod ait Apostolus, *Qui* 1. Cor. 6, 16. et 17. *adhæret meretrici, unum corpus est; qui autem adhæret Domino unus spiritus est*. Diversi enim sexus corpora sibi adhærentia, unum corpus dixit. Et cum spiritus humanus nullo modo possit dicere, Ego et Dominus unum sumus; tamen cum adhæret Domino, unus spiritus est: quanto Johan. 10. 30. magis ille qui verissime dixit, *Ego et Pater unum sumus*, quia inseparabiliter Patri cohæret, ipse et Pater unus Deus est? Si tamen vel hoc verbum admittitur in illa divinitate, ut dicamus *cohæret*, quod numquam omnino vel fuit vel esse poterit ulla distantia separatum. Ad hoc respondeo, utrum tibi placeat biformem spiritum dici, quando qui adhæret Domino, unus spiritus est. Quod si tibi non placet, nec ego triformem Deum dixi Patrem et Filium et Spiritum-Sanctum, sed unum Deum. Si autem in præsentia vis ut colloquamur, gratiam quidem habeo dignationi et benevolentiæ tuæ. Sed sicut jam mihi aliud quod voluisti rescribere dignatus es; ita dignare rescribere dictaturos nos esse quæ dicturi sumus, et non deero voluntati tuæ, quantum me adjuverit Dominus. Nam si *scribis et scribo* non nos ædificat; quomodo nos ædificat *dicis et dico*, ubi post verborum strepitum non invenimus quod legendo recenseamus? *Augustinus hæc dictavi, et relectis subscripsi*. Abstineamus nos a conviciis, ne tempus inaniter im-

(a) In MSS. aliquot *Helpidio*, in aliis, *Helvidio*.
(b) Editi, *aliqua*. At MSS. *alia*.

A pendamus, et ad id quod agitur inter nos potius advertamus.

EPISTOLA CCXLII. *

* Alias CL. quæ autem 242. erat, nunc 84.

Augustinus Elpidio Ariano, probans Filium Dei esse Deo æqualem, genitumque ex ipso, non factum: spondens etiam se Ariani cujusdam libello plenius responsurum, si otium et facultas detur.

Domino eximio meritoque honorabili
et desiderabili (a) ELPIDIO, a
AUGUSTINUS.

B 1. Quis nostrûm erret in fide vel in cognitione Trinitatis, (b) alia quæstio est. Gratum b sane habeo, quod me quamvis incognitum facie, tamen quia errare credidisti, revocare ab errore conatus es. Hujus tibi benevolentiæ mercedem retribuat Deus, et nosse te faciat quod nosse te putas: res enim ardua est, ut existimo. Et quæso te ne in ullam contumeliæ partem acceperis, quod tibi tantæ cognitionis munus optavi. Vereor enim ne opinatæ scientiæ præjudicium, si non præcepta vera, quæ nequaquam ad te mihi arrogaverim, at certe bona vota nostra, quæ mihi etiam indocto habere de te licet, (non enim perite, sed amice exhibenda sunt,) repellat ab auribus tuis, potiusque mihi succenseas, quod non tibi jam sicut sapienti gratulatus, quam C gratias agas, quod tibi sapientiam deprecatus sim. Verumtamen si ego portans episcopalis nominis sarcinam, libentissime amplector benevolentiam tuam, quod me Bonoso et Jasoni, ut scribis, doctissimis viris, etiam trans mare mittere dignatus es, ad reportandos ex eorum disputationibus uberes fructus; quod denique ad detergendas totius erroris caligines libellum cujusdam episcopi vestri, ingenio et viribus elaboratum, ad me perferendum (c) sollicita benignitate curasti: quanto est æquius te bono animo accipere, quod ea, quæ nullo humano ingenio et viribus dari possunt, a Domino Deo tibi ut concedantur optavi? Apostolus enim inquit, *Non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spi-* 1. Cor. 2, 12. D *ritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis; quæ et loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed docti Spiritu, spiritalibus spiritalia comparantes. Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei: stultitia est enim illi*.

2. Magis ergo tecum, si fieri posset, mallem quærere, quousque appellandus sit animalis homo, ut si cum jam transcendimus, recte fortasse illa, quæ supra humanam mentem atque intelligentiam incommutabiliter manent, aliqua ex parte nos adtigisse gaudeamus. Cavendum est enim, ne propterea videantur stultum, cum Filium Patri audimus æqualem, quia hominem animalem adhuc agimus, de quo dictum est, quod

(c) MSS. quinque, *solita*.

CLASSIS IV.

Ibidem. *stultitia sunt illi quæ sunt Spiritus Dei.* Quamquam sane majestas illa supra cuncta sublimis a spiritalibus cogitari possit, a nullo autem possit effari: videre tamen, quantum arbitror, facile est, non esse factum per quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil. Si enim per seipsum factus est, erat antequam fieret, ut fieri per se posset: quod certe tanto absurdus dicitur, quanto vanius cogitatur. Si autem non per se factus est, non est factus omnino, quoniam quidquid factum est, per ipsum factum est. *O-*

Johan. 1. 3. *mnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.*

3. Miror parum adtendi quæ tam expresse Evangelista voluit intimare, ut neminem dissimulare permitteret. Non enim satis fuit dicere, *Omnia per ipsum facta sunt*, nisi adderet, *et sine ipso factum est nihil.* At ego quamvis tardus, et nondum detersa caligine, sancium mentis oculum gerens ad intuendam Patris et Filii (a) incomparabilem ineffabilemque præstantiam, tamen hoc tota facilitate complector, quod nobis in Evangelio propterea præseminatum est, non ut hinc comprehenderemus illam divinitatem, sed ut hinc admoneremur, non oportere nos de temeraria comprehensione jactare. Si enim omnia per ipsum facta sunt, quidquid non per ipsum factum est, non est factum. Ipse autem per se factus non est: non est igitur factus. Et omnia per ipsum facta esse ab Evangelista credere cogimur: ab eodem ergo cogimur eum factum esse non credere. Item, si sine ipso factum est nihil, ipse ergo nihil est, (b) quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est; restat ut fateamur, non sine se factum esse, aut factum non esse. Non autem sine se factum esse, non possumus dicere. Si enim ipse se fecit, jam erat antequam fieret: si autem ad se faciendum alteri, a quo factus est, adjutorium præbuit; nihilominus ut se adjuvante ipse fieret, jam erat antequam fieret. Relinquitur itaque ut sine se factus sit. Quidquid autem sine illo factum est, nihil est. Aut nihil est igitur, aut factus non est: sed non est nihil, factus igitur non est. At si factus non est, et tamen Filius est, sine dubio natus est.

Isa. 53. 8. 4. *Quomodo*, inquis, *potuit de solo Patre nasci Filius æqualis ei de quo natus est?* Jam hoc enarrare non possum, et cedo Prophetæ dicenti, *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod si tu de humana generatione, qua per virginem natus est, accipiendum putas; ipse te discute, et interroga animam tuam, utrum si in generatione humana deficit, audeat enarrare divinam.

Phil. 2. 6. *Noli ergo*, inquis, *dicere æqualem.* Cur non dicam quod dixit Apostolus? *Non rapinam*, inquit, *arbitratus est esse æqualis Deo.* Etsi enim æqualitatem illam non explicavit humanæ menti nondum purgatæ, posuit tamen in Verbo, quod in re possit invenire purgata. Demus itaque operam mundando cordi nostro, ut inde exsurgat acies, qua ista videre valeamus: *Beati enim*, inquit, *mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt.* Matt. 5. 8.

Ita excedentes animalis hominis caliginosas imagines, ad serenitatem illam sinceritatemque veniemus, qua videre possimus quod dici non posse videmus.

5. Nam libello quem dignatus es mittere, si mihi sit otium, facultasque tribuatur ad singula respondere, arbitror te cogniturum, tanto minus quemque vestiri lumine veritatis, quanto magis sibi videtur nudam depromere veritatem. Quis enim ferat, ut alias omittam, et hoc solum interim commemorem quod maxime ingemui, cum apostolus Paulus dicat, *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, 1. Cor. 13. 12.

istum jam dicere, *omni integumento retecto nudam se depromere veritatem*, qui si diceret, nudam videmus veritatem, nihil esset cæcius ista arrogantia visionis? Non autem dixit videmus, sed *depromimus*; ut non solum jam veritas inventioni mentis patere, sed etiam potestati linguæ subjacere videatur. Multa sunt, quæ de Trinitatis ineffabilitate dicantur, non ut ipsa dicatur, alioquin non est ineffabilis; sed ut illis dictis illa dici non posse intelligatur. Verum jam, ut arbitror, modum excessit epistola mea, cum per tuam me admonueris breviter scribere: sed quia institutione veterum te excusare dignatus es, non tibi absurdus videbor, si modum quarumdam epistolarum Ciceronis, quia ejus quoque in litteris tuis mentionem fecisti, non te pigeat recordari.

EPISTOLA CCXLIII. *

* Alias XXXVIII, quæ autem 243. erat, nunc 246.

Augustinus Læto, qui perfectum mundi contemptum aggressus, videbatur sollicitari per satanam ad repetenda quæ reliquerat. Hunc animat, ut contemtis cognatorum affectibus fortiter pergat.

Domino dilectissimo et desideratissimo fratri (c) LÆTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Legi Epistolam quam misisti fratribus, consolari te cupiens, quod multis tentationibus tua tyrocinia quatiantur: in qua etiam insinuasti desiderare te litteras meas. Condolui, frater, et cessare ab scribendo non potui, ne non solum tuo, sed etiam meo desiderio negarem, quod me videbam officio debere caritatis. Si te igitur tyronem Christi profiteris, castra ne deseras, in quibus tibi etiam ædificanda turris

(a) MSS octo, *incomparabiliter.*

(b) Apud Lov. sic legitur: *ipse ergo nihil est, aut factus non est. non autem sine se factus est. Restat ut fateamur, aut non sine se factum esse, aut quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum, est, non possumus dicere:* et enim sic: nec multum aliter apud Bad. Am. et Er. Sed concinnior est lectio MSS. Victorini et unius e Vat. quam hic substituimus.

(c) Erasmo visum est hanc epistolam plurimum dissonare a phrasi Augustini, eamque Paulino tribuendam. Cui refragantur Lovanienses Theologi, quippe cum Possidius in Indiculo c. 7. recenseat Læto epistolam datam, eamque etiam Beda vulgatus in I. ad Tim. 5. Augustini esse agnoscat.

est illa, de qua in Evangelio Dominus loquitur. In ea quippe stantem, et sub armis verbi Dei militantem, nullæ ex parte penetrare ullæ tentationes valent. Inde et jacta in adversarium tela gravi pondere veniunt, et prospecta firmo munimine devitantur. Considera etiam Dominum nostrum Jesum Christum cum sit rex noster; tamen ea societate, qua etiam frater esse dignatus est, reges appellasse milites suos, et unumquemque ad bellandum cum rege, qui habet viginti millia, instructione decem millium idoneum esse debere promonuit.

2. Sed paulo antequam de turre et de rege exhortatorias similitudines proponeret, attende
Lucæ 14.26. quid dixerit: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc et animam suam, non potest meus esse discipulus. Et si non tulerit crucem suam, et venerit post me, non potest meus esse discipulus.* Deinde subjungit; *Quis ex vobis volens turrim ædificare, non primo sedet et computat si sumtus habet ad consummationem, ne quando cum posuerit fundamentum, non possit ædificare: et omnes qui transeunt et vident incipiant dicere, Hic homo cœpit ædificare, et non potuit perficere? Aut quis rex vadens committere bellum cum alio rege, non primum sedet et cogitat, si potens est cum decem millibus ei occurrere, qui cum viginti millibus venit ad illum? Ceterum dum adhuc longe est, mittit legationem, rogans pacem.* Quo autem pertinerent istæ similitudines, ipsa conclusione satis aperuit. Ait enim, *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus*

3. Itaque et sumptus ad turrem ædificandam, et (a) bellantium valentia decem millium adversus regem, qui viginti habet, nihil est aliud quam ut renuntiet unusquisque omnibus, quæ sunt ejus. Prælocutio autem superior cum extrema conclusione concordat. In eo enim quod unusquisque renuntiat omnibus, quæ sunt ejus, etiam illud continetur, ut oderit patrem suum et matrem et uxorem et filios et fratres et sorores, adhuc et animam suam. Omnia enim hæc propria ejus sunt, quæ plerumque implicant et impediunt ad obtinenda, non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. Quo enim tibi nunc quædam mulier mater est, hoc ipso utique non est et mihi. Quapropter hoc temporale ac transitorium est: sicut transisse jam vides quod te concepit, quod gestavit utero, quod peperit, quod lacte nutrivit. Quod autem soror in Christo est, et tibi est et mihi, et omnibus quibus una cœlestis hæreditas, et pater Deus, et frater Christus, in eadem caritatis societate promittitur. Hæc æterna sunt; hæc nulla temporis labe deteruntur; hæc tanto firmius tenenda sperantur, quanto minus privato, sed communi potius jure obtinenda prædicantur.

4. Potes hoc facillime in ipsa tua matre cognoscere. Nam unde te nunc irretitum involvit, et ab instituto cursu retardatum reflectit et curvat, nisi ex quo tua propria mater est? Nam ex quo soror est omnium, quibus est pater Deus et mater Ecclesia, tam te non impedit, quam neque me, neque omnes fratres nostros, qui eam non privata, sicut tu in domo vestra, sed publica in domo Dei caritate diligimus. Quod ergo tu illi etiam carnali necessitudine annecteris, ad sortem valere debet familiarius colloquendi, et apertiore janua consulendi, ut hoc ipsum, quo te privatim diligit, interficiatur in ea, ne quod ex utero suo te genuit, pluris pendat, quam quod ex utero Ecclesiæ genita est tecum. Quod autem de matre dixi, hoc de tali cetera propinquitate intelligendum est. Hoc etiam quisque de anima sua cogitet, ut etiam in ipsa privatum affectum oderit, qui procul dubio temporalis est: diligat autem in ea communionem societatemque illam, de qua dictum est, *Erat illis in Deum anima una et cor unum.* Act. 4. 32. Si enim anima tua non est propria, sed omnium fratrum, quorum etiam animæ tuæ sunt, vel potius quorum animæ cum tua non animæ, sed anima una est, Christi unica, quæ de manu canis ut eruatur, Psal. 21. 21. cantatur in Psalmis. Inde ad contemtum mortis facillime pervenitur.

5. Nec succenseant parentes hoc præcipere Dominum, ut eos oderimus, quando nobis hoc de anima nostra præcipitur. Nam sicut nunc de anima jubetur, ut eam propter Christum cum parentibus oderimus: ita quod alio loco de anima idem Dominus dicit, in parentes quoque potest congruentissime convenire: *Qui amat*, inquit, *animam suam, perdet eam.* Johan. 12. 25. Dicam etiam fidenter, Qui amat parentes suos, perdet eos. De anima quippe hoc ibi dixit *oderit*, quod hic *perdet*. Sicut autem hoc præceptum, quo perdere jubemur animam nostram, non ad id valet ut se quisque interimat, quod inexpiabile nefas est; et tamen valet ut interimat in se carnalem animæ affectum, quo cum impedimento futuræ vitæ præsens vita delectat; hoc est enim quod dictum est, *oderit animam suam*, et, *perdet eam:* quod tamen diligendo fit; quandoquidem apertissime fructum ejusdem animæ adquirendæ, in eodem præcepto commemorat dicens, *Qui perdiderit eam in isto sæculo, in vitam æternam inveniet eam:* ita de parentibus rectissime dicitur, ut qui eos amat, perdat eos, non more parricidarum interficiens, sed spiritali gladio verbi Dei carnalem affectum eorum, quo et seipsos, et eos, quos genuerunt, implicamentis hujus sæculi obligare conantur, pie fidenterque percutiens et occidens, illud in eis vivere faciat, quo fratres sunt, quo cum filiis suis temporalibus, parentes æternos Deum Ecclesiamque cognoscunt.

6. Ecce rapit te studium veritatis, et cognoscendæ atque percipiendæ voluntatis Dei in Scripturis sanctis: rapit evangelicæ prædicationis

(a) MSS. plures omittunt, *bellantium*.

CLASSIS IV.

officium. Dat signum Dominus ut vigilemus in castris, ut ædificemus turrim, de qua hostem sempiternæ vitæ et prospicere et propellere valeamus. Rapit militem Christi tuba cælestis ad prælium, et retinet mater. Non plane talis, qualis Machabæorum fuit, nec saltem similis Lacedæmoniis matribus, de quibus memoriæ proditum est, quod filios suos, ut pro terrena patria sanguinem funderent, multo amplius atque ardentius in certamina bellica, quam signorum sonitus excitabant. Nam mater, quæ te ad discendam vitam removeri a curis sæcularibus non permittit, satis ostendit quemadmodum te, si opus esset, ad obeundam mortem penitus sæculum repudiare permitteret.

Propinquitas carnalis quatenus negligenda.

7. Sed quid dicit, aut quid allegat? Forte decem illos menses, quibus viscera ejus onerasti, et dolores parturitionis, ac labores educationis. Hoc, hoc interfice verbo salutari, hoc perde matris, ut in vitam æternam invenias eam. Hoc memento ut oderis in ea, diligis eam, si tyro Christi es, si turris fundamenta posuisti, ne dicant transeuntes, *Hic homo cœpit ædificare, et non potuit perficere*. (Lucæ 14.30.) Carnalis enim affectus est iste, et adhuc veterem hominem sonat. Hunc carnalem affectum, et in nobis et in nostris, militia Christiana ut perimamus hortatur: nec tamen ita ut ingratus sit quisque parentibus, et eadem ipsa beneficia, quibus in vitam hanc editus, susceptus atque nutritus est, enumerata derideat. Servet potius ubique pietatem. Habent hæc locum ubi majora non vocant.

8. Mater Ecclesia, mater est etiam matris tuæ. Hæc vos de Christo concepit, hæc Martyrum sanguine parturivit, hæc in sempiternam lucem peperit, hæc fidei lacte nutrivit et nutrit, ciboque majores præparans, quod adhuc parvuli et sine dentibus vagire vultis, horrescit. Hæc mater toto orbe diffusa, tam variis et multiplicibus errorum infestationibus agitatur, ut abortivi jam filii ejus adversus eam infrenis armis belligerare non dubitent. Ignavia etiam atque torpore quorumdam quos gremio continet, membra sua frigescere plurimis locis et fovendis parvulis minus idonea fieri dolet. Unde nisi per alios filios, unde nisi per alia membra, quorum e numero es, justum ac debitum poscit auxilium? Hujusne tu necessitates deserens, ad carnalia verba converteris? Nonne hæc gravioribus querelis insonat auribus? Nonne hæc cariora viscera, et cœlestia ubera ostentat? Adde viri ejus susceptionem carnis, ne carnalibus inhæreres, et a Verbo æterno universa, quæ tibi mater improperat, ne implicareris assumta: adde contumelias, flagella, mortem, mortem autem crucis.

9. Talibus concepte seminibus, talique in vitam novam connubio procreate, languescis et contabescis in veterem hominem? Itane matrem terrenam non habebat Imperator tuus? Quæ tamen cum ei nuntiaretur agenti cælestis, respondit, *Quæ mihi mater: aut qui fratres?* (Matt. 12.48.) Et extendens manum in discipulos suos, dixit, non

A pertinere ad cognationem suam, nisi qui facerent voluntatem Patris ejus. In quo numero profecto etiam ipsam Mariam benignus includit: faciebat enim et illa voluntatem Patris. Ita optimus Magister atque divinus, et maternum nomen, quod ei quasi privatum propriumque nuntiaverant, quia terrenum erat, in comparatione cælestis propinquitatis abjecit: et eamdem cælestem propinquitatem, in discipulis suis commemorans, quo sibi rursum consortio generis, cum ceteris sanctis virgo illa cohæreret, ostendit. Et ne isto saluberrimo magisterio, quo contemni carnalem affectum in parentibus docuit, adminiculum error acciperet, quo matrem habuisse a quibusdam negatur, alio loco discipulos monuit, ne sibi patrem in terris dicant habere, ut quomodo illos

B manifestum est habuisse patres, sic se habuisse matrem manifestaret, cujus tamen terrena cognatione contemta, contemnendarum talium necessitudinum discipulis præberet exemplum.

10. Hæc ergo interrumpuntur vocibus matris tuæ, et inter hæc locum invenit commemoratio prægnantis atque lactantis, ut de Adam et Eva, alius Adam nascereris et nutrireris? Respice potius, respice Adam secundum de cælo, et porta jam cælestis imaginem, sicut terreni portasti. Immo et hic habeant locum materna ipsa beneficia, quæ tibi ad enervationem cordis enumerantur: habeant prorsus locum; noli esse ingratus, repende gratiam matri tuæ, repende spiritalia pro carnalibus, pro temporalibus sempiterna. Sed non vult sequi? non impediat. Non

C vult converti in melius? cave ne te in deterius pervertat, et evertat. Quid interest utrum in uxore, an in matre, dum tamen Eva in qualibet muliere caveatur? Nam ista umbra pietatis de foliis illius arboris venit, quibus se primum parentes nostri in illa damnabili nuditate texerunt. Et quidquid in illis verbis atque suggestione quasi officium tibi caritatis obtendit, ut a germanissima atque sincerissima Evangelii caritate te detorqueat, ad astutiam serpentis pertinet, et ad duplicitatem regis illius, qui habet viginti millia, quam nos docemur decem millium, hoc est cordis, in qua Deum quærimur, simplicitate superare.

11. His potius intende, carissime, et tolle crucem tuam et sequere Dominum. Nam cum te præsens animadverterem domesticis curis a divino

D studio retardari, ferri te potius et duci a cruce tua, non eam te ferre ac ducere sentiebam. Crux enim nostra, quam Dominus portari a nobis jubet, ut eum expeditissimi sequamur, quid aliud quam mortalitatem carnis hujus significat? Ipsa enim nos cruciat donec absorbeatur mors in victoriam. Crux ergo hæc ipsa crucifigenda est, et transfigenda est clavis timoris Dei, ne solutis et liberis membris reluctantem portare non possis. Sequi enim Dominum nisi eam portans, omnino non vales. Nam quomodo eum sequeris, si non es ejus? *Qui autem Jesu Christi sunt*, ait Apostolus, *carnem suam crucifixerunt cum passionibus et desideriis*. (Gal. 5. 24.)

Crux nostra quid.

CLASSIS IV.

CLASSIS IV.

12. Si quid sane pecuniæ res tua familiaris habet, cujus te implicari negotio nec oportet nec decet, revera tribuendum est matri et domesticis tuis. Horum quippe indigentiæ, si pauperibus ut sis perfectus, instituisti distribuere ta-
a lia (a) tua, primum apud te locum obtinere de-
1. Tim. 5. 8. bet. *Si quis enim suis et maxime domesticis*, ait Apostolus, *non providet*, *fidem negavit*, *et est infideli deterior*. Quibus ordinandis rebus, si ut collum exueres induendum sapientiæ vinculis, profectus a nobis es, quid tibi nocent, aut quo pacto te pervellunt matris lacrymæ fluentes carne, aut servi fuga, aut mors ancillarum, aut fratrum morbosa valetudo? Si est in te caritas ordinata, scias præponere majora minoribus, et misericordia moveri, ut pauperes evangelizentur, ne messis Domini copiosa, operariorum
B inopia, in prædam volucribus jaceat, et paratum habere cor ad sequendum Domini voluntatem, in eo quod vel flagellando vel parcendo agere statuerit cum servis suis; hæc meditare, in his esto, ut provectus tuus manifestus sit in omnibus. Obsecro te ut caveas ne majorem tristitiam des bonis fratribus torpore tuo, quam lætitiam alacritate jam dederas. Commendare te autem litteris, quibus voluisti, tam superfluum putavi, quam si quisquam te mihi eodem modo commendare voluisset.

EPISTOLA CCXLIV *.

* Alias LXXXIII, quæ autem 244. erat, nunc 79.

Augustinus Chrisimo, consolans ne deficiat in adversis.

Domino vere ac merito carissimo et prædicando
b fratri (b) CHRISIMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. RUMOR ad me detulit, Deus faciat ut non sit, sic te animo perturbatum, ut multum mirer prudentiam tuam et Christianum animum parum cogitare rerum terrenarum conditionem nullo modo æquari posse cœlestibus, ubi cor nostrum et spes nostra collocanda est. Vir cordate, numquid aut totum bonum tuum in his rebus erat, quas nunc videris amittere: aut tam magnum bonum illic deputabas, ut eo subtracto sic tenebrescat mens nimia tristitia, quasi inmen ejus, non Deus, sed terra sit? Audivi enim, jam dixi, (Deus faciat ut falsum audierim,) quod tibi manus etiam velles inferre, quod melius non credo aut adscendisse in cor tuum, aut exisse de ore tuo. Sed tamen quia ita perturbatus es, ut hoc de te dici potuerit, graviter de te contristatus, hoc litterarum alloquio putavi consolandam caritatem tuam; quamquam non dubitem Dominum Deum nostrum in corde tuo

A loqui meliora. Novi enim quam pio studio semper audieris verbum ejus.

CLASSIS IV. Damna Christianum non turbent.

2. Erige itaque animum, frater in Christo carissime; Deus noster nec perit a suis, nec perdet suos: vult autem monere nos quam sint hæc fragilia et incerta, quæ nimis diligunt homines, ut (c) solvamus ab eis vinculum cupidita- c tis, per quod implicatos nos trahunt, et totum amorem nostrum consuefaciamus in eum currere, in quo nulla damna timeamus. Ipse te hortatur per ministerium nostrum, viriliter cogites te fidelem esse Christianum, et ejus redemtum esse sanguine, qui non solum æterna sapientia, sed etiam (d) humana præsentia docuit nos tem- d peranter prospera sæculi hujus contemnere, et fortiter adversa tolerare, ejus felicitatis mercedem pollicens, quam nemo possit a nobis auferre. Scripsi sane etiam ad virum laudabilem Comitem, quam epistolam in tuo erit arbitrio, utrum dari velis. Nam per quem detur, non dubito deesse non posse, adjuvante Domino, vel episcopum vel presbyterum vel quemlibet.

EPISTOLA CCXLV. *

* Alias LXXIII, quæ autem 245. erat, nunc 8.

Augustinus Possidio de cultu, fucis et inauribus, et de non ordinando quodam in parte Donati baptizato.

Domino dilectissimo et venerabili fratri et consacerdoti POSSIDIO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS et qui mecum sunt fratres,
C in Domino salutem.

1. MAGIS quid agas cum eis qui obtemperare nolunt, cogitandum est, quam quemadmodum eis ostendas non licere quod faciunt. Sed nunc epistola sanctitatis tuæ, et occupatissimum me reperit, et celerrimus bajuli reditus neque non rescribere tibi, neque ad ea quæ consuluisti, ita ut oportet, respondere permisit. Nolo tamen de ornamentis auri vel vestis præproperam habeas in prohibendo sententiam, nisi in eos, qui neque conjugati, neque conjugari cupientes, cogitare debent quomodo placeant Deo.
1. Cor. 7. 33. Illi autem cogitant quæ sunt mundi, quomodo placeant vel viri uxoribus, vel mulieres mari-
2. Cor. 11. 15. tis. Nisi quod capillos nudare feminas, quas etiam caput velare Apostolus jubet, nec maritatas
D decet. Fucari autem pigmentis, quo vel rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est, qua non dubito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis permittendæ sunt feminæ ornari, secundum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus maxime Christianorum et Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt.

De consec. dist. 5. Fucari.

(a) Editi *distribuere talia, tui primum apud te locum obtinere debent* quem locum emendavimus ex MSS. et Bedæ vulgati commentario in 1. Timot. 5.

(b) Editi, *Chrysimo*. At MSS. *Chrisimo*, vel *Chrissimo*.

(c) MSS. duo Vat. et ad marginem Lov. *ut solvat a nobis*.

(d) Editi, *sed etiam per mala præsentia*. Prætulimus lectionem repertam in vetusto codice Corbejensi, et in uno e Sorbonicis.

CLASSIS IV.

2. Exsecranda autem superstitio ligaturarum, in quibus etiam inaures virorum in summis ex una parte auriculis suspensæ deputantur, non ad placendum hominibus, sed ad serviendum dæmonibus adhibetur. Quis autem possit speciales nefariarum superstitionum prohibitiones in Scripturis invenire, cum generaliter Apostolus dicat, *Nolo vos socios fieri dæmoniorum?* et iterum, *Quæ enim consonantia Christi ad Belial?* Nisi forte quia Belial nominavit, et generalem societatem dæmoniorum prohibuit, licet Christianis sacrificare Neptuno, quia nihil proprie de Neptuno vetitum legimus. Moneantur interim miseri, ut si obtemperare nolunt præceptis salubrioribus, saltem sacrilegia sua non defendant, ne majori se scelere implicent: Quid autem cum eis agendum sit, si solvere inaures timent, et corpus Christi cum signo diaboli accipere non timent? De ordinando autem * qui in parte Donati baptizatus est, auctor tibi esse non possum. Aliud est enim facere si cogaris, aliud consulere ut facias.

1. Cor. 10. 20.
1. Cor. 6. 15.
* *Vide lib. 2. contra Crescon. cap. 13.*

EPISTOLA CCXLVI. *

* *Alias* CCXLIII. *quæ autem 246. erat, nunc 260.*

Augustinus Lampadio, ostendens fatum in peccatis perperam excusari, quippe cujus vel ipsi mathematici nullam rationem habeant in subditis castigandis.

AUGUSTINUS LAMPADIO.

1. De quæstione fati ac fortunæ, qua tuum animum non leviter moveri, et cum præsens essem adverti, et nunc tuis litteris gratius certiusque cognovi, rescriptum tibi non parvis voluminis debeo: quod Dominus præstabit ut ita explicem, quemadmodum novit tibi congruere ad salutem fidei tuæ. Non enim parvum malum est, perversis opinionibus non solum ad committendum blandimento voluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum a medicamento confessionis averti.

2. Illud sane quantocyus ac breviter noveris, omnes leges atque omnia instituta disciplinæ, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, ceteraque omnia, quibus humanum genus administratur et regitur, penitus labefactari atque subverti, nihilque in eis omnino justitiæ remanere, nisi voluntas sit caussa peccandi. Quanto ergo licentius et æquius mathematicorum improbamus errores, quam divinas leges, vel etiam domorum nostrarum curam damnare atque abjicere cogimur, quod nec ipsi mathematici faciunt? Nam cum aliquis eorum hominibus nummatis fatua fata vendiderit, mox ut oculum a tabellis eburneis ad domus suæ moderamen ac sollicitudinem revocaverit, non solum vocibus, sed etiam plagis emendat uxorem; non dico si petulantius jocantem, sed si immoderatius per fenestram adspicientem animadverterit. Quæ tamen si ei dicat, Quid me cædis? Venerem cæde si potes, a qua cogor hoc facere. Tum vero ille non curat quam vana verba componat fallendis extraneis, sed quam justa verbera imponat corrigendis suis.

3. Quando ergo quisque cum reprehendi cœperit, caussam convertit in fatum, et ideo se culpari non vult, quia fato se dicit coactum fecisse id quod arguitur, redeat ad seipsum, servet hoc in suis, non castiget servum furem, non de contumelioso filio conqueratur, vicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens, juste facit, si omnes a quibus injurias patitur, non culpa sua, sed fato impelluntur ut faciant? Si autem jure proprio et patris familias diligentia, quoscumque homines pro tempore in potestate habet, hortatur ad bonum, deterret a malo, imperat suæ voluntati ut obtemperent, honorat eos qui sibi ad nutum obediunt, vindicat in eos qui se contemnunt, rependit gratiam beneficis, odit ingratos; egone exspectabo ut contra fata disputem, cum tanta eum non verbis, sed factis eloqui deprehendam, ut prope manibus suis omnes mathematicorum capillos super capita eorum frangere videatur? His itaque paucis, si aviditas tua contenta non est, et librum aliquem de hac re, quem diutius legat, desiderat, patienter tibi sunt exspectandæ vacationes nostræ, et rogandus Deus, qui et otium et facultatem satiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamen alacrior, si et sæpe commemorare me litteris tuam non piguerit caritatem, et quid de hac epistola sentias rescribendo docueris.

EPISTOLA CCXLVII. *

* *Alias* CCXL. *quæ autem 247. erat, nunc 161.*

Augustinus Romulum potentem hominem, quem in Christo genuerat, obsecrat, ne nimium acerbus et injustus exactor sit tributorum administratoribus suis solutorum: minitans ei, si tyrannice exigere pergat, extremum judicium.

Domino dilectissimo ROMULO filio, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Veritas et dulcis est et amara. Quando dulcis est, parcit, et quando amara, curat. Si non recusas bibere quod in hac epistola offerro, probabis quod dixi. Utinam sicut mihi non obest, sic nec tibi obesset quidquid contumeliarum mihi irrogas: et utinam vel tantum tibi obesset iniquitas, quam miseris et pauperibus facis, quantum obest ipsis quibus eam facis. Illi enim ad tempus laborant, tu autem vide quid tibi thesaurizes in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Cujus misericordiam deprecor, ut hic te corrigat, quomodo Ipse novit, potius quam reservet in illum diem, quando nullus jam erit correctionis locus; ut qui tibi dedit timorem suum, propter quem de te non despero, aperiat tibi sensum, ut videas quæ facis, et exhorreas, et emendes. Parva enim et quasi

CLASSIS IV.

nulla tibi videntur, quæ tam magna mala sunt, ut quanto tu domita cupiditas ea considerare permiserit, riges lacrymis terram, ut Deus misereatur tui. Aut si ego iniquus sum, qui hoc tecum ago, ne miseri et egeni homines bis reddant quod debent, cum coloni actori suo dederint, (a) subdito præposito et jubenti servientes, nec ille se accepisse negare potuerit. Si ergo ego iniquus sum, quia mihi videtur injustum ut bis exigantur, qui vix semel reddere sufficiunt; fac quod vis. Si autem tu vides, quia injustum est; fac quod decet, fac quod Deus jubet, et ego rogo.

2. Non pro illis magis, (novit ille quem timeo) sed pro teipso teipsum rogo, ut quomodo scriptum est, *Miserearis animæ tuæ placens Deo*, Et modo quidem non rogandus, sed objurgandus es. Nam et hoc scriptum est, *Ego quem amo redarguo et castigo*. Ego tamen si pro me rogandus esses, forte non te rogarem. Quia vero pro te rogandus es, rogo te iratum ut parcas tibi, (b) ut placeris tibi, ut tibi placetur ille quem rogas. Misi ad te die sabbati, cum adhuc pranderes, ut non proficiscereris, nisi me vidisses: renuntiasti ita te esse facturum. Surrexisti die Dominico, et ut audivi, venisti in ecclesiam, et orasti et profectus es, et me videre noluisti. Deus tibi ignoscat. Quid enim aliud tibi dicam, nisi quod ipse novit quia cupio. Sed scio quia nisi te correxeris, ille justus est. Cum autem tibi parcis, et mihi parcis. Neque enim tam miser sum et alienus a visceribus Christi, ut non gravissimo vulnere feriatur cor meum, quando sic agunt, quos in ejus Evangelio genui.

(Eccli. 30. 24. — Apoc. 3. 19.)

3. Iterum dicturus es, Non eis jussi ut darent Ponticano. Respondetur tibi, Sed jussisti ut servirent Ponticano: nec possent distinguere quousque servirent, et quousque non servirent, maxime cum ea peteret quæ se debere sciebant. Tuas autem litteras habere debuerunt, quas proferrent (c) actori, si te nolente exigebat, et relegerent ei non se debere dare, nisi cum tuas litteras accepissent. Nam si verbo aliquando jussisti, ne actori aliquid darent, multum est ut meminerint, multum est ut tu ipse memineris, an vere jusseris, an ipsis jusseris, an aliis, an omnibus: maxime quia etiam nunc alteri actori audisti datam et salvam esse ipsam pecuniam, et non tibi displicuit quia dederunt. Sed cum ego dixissem; Quid si et iste intervertisset, ab ipsis iterum exigendum erat? rursus tibi cœpit displicere, quia dederunt: et cum mihi sæpe dixisses, nunquam te injunxisse vices tuas vel Valerio vel (d) Aginesi, subito cum de vino ageretur, quia debuerunt ostendere si acescere cœperat, et diceretur tibi quod absens erat; credo excidit tibi, quid mihi toties dixeras, et dixisti, quia habuerunt Aginesi ostendere, et ex ipsius agere arbitrio. Ibi ego cum dixissem, Certe vices tuas isti non soles injungere: respondisti, *Sed litteras meas habebat Aginesis*; quasi semper illi, quibus aliquid injungis, litteras tuas recitent rusticanis hominibus, ut credant quia tu jussisti. Sed quia eos vident tibi sic (e) jungi, non utique credunt temere illos aliquid audere præsumere, nisi a te data potestate. Ideoque inter ista incerta non apparet quid jubeas, nec possunt firmum aliquid retinere, nisi litteras tuas habuerint, quas omnibus proferant, et nonnisi tuis litteris prolatis obtemperent, quando eis aliquid dandum est.

4. Sed quid opus est tam diu tecum disputare, et onerare verbis occupationes tuas, ut forte cum irasceris verbis meis, velis sævire in homines miseros. Illis imputabitur ad meritum bonum, quia pro salute tua, propter quam tibi tanta loquor, tu patiuntur iratum: tibi autem nolo aliquid gravius dicere, ne putes me non timendo, sed male optando tale aliquid loqui. Timeo Deum, non vis decipi: ipsum testem invoco super animam meam, plus me tibi timere cum hæc dico, quam illis, pro quibus apud te intercedere videor. Si credis, Deo gratias. Si autem non credis, consolatur me quod Dominus ait, *Dicite, Pax huic domui: et si est ibi filius pacis, requiescet super eum pax vestra; si quo minus, ad vos revertetur*. Dei misericordia te tueatur, domine dilectissime fili. (Matt. 10. 12.)

EPISTOLA CCXLVIII. *

* Alias CCXLV. Quæ autem 248. erat, nunc 263.

Augustinus Sebastiano, de pia tristitia quam boni ferunt ex impietate malorum, huic epistolæ subscripsit Alypius.

Domino sancto desiderabili, et in Christi honore suavissimo fratri (f) SEBASTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Quamvis ab animo nostro nullo modo te seperatum esse permittat dulce vinculum caritatis, et indesinenter tuos sanctos mores atque colloquia recolamus: tamen bene fecisti, et gratias agimus, quod nobis etiam corporalis salutis tuæ nuntios apices mittendo, nos plurimum exhilarasti. Sensi autem in epistola tua, quod tædium te detinuerit a peccatoribus relinquentibus legem Dei. Illo enim spiritu vivis, quo dictum est, *Vidi insensatos, et tabescebam*. Pia est ista tristitia, et si dici potest BEATA MISERIA, vitiis alienis tribulari, non implicari; mœrere, non hærere, dolore contrahi, non amore adtrahi. Hæc est persecutio, quam patiuntur omnes qui volunt in Christo pie vivere, secundum apostolicam mordacem veracemque sententiam. (Ps. 118. 53. — Ibid. 158. — 2. Tim. 3. 12.)

(a) Sic in omnibus MSS. At in excusis, subditi.
(b) Editi omittunt, ut placeris tibi, habent vero MSS. omnes.
(c) MSS. constanter, actori. At editi hoc et proximo loco præferunt, exactori: et aliis locis, actori.

(d) Vetus codex Corbeiens. Agmesi, hic et infra.
(e) MSS. Gallici et unus e Vat. sic injungi.
(f) Hic in MSS. Regio. Corb. Germ. etc. Abbas vocatur: in Possidii indiculo, monacus.

CLASSIS IV.

Quid enim hic magis persequitur vitam bonorum, quam vitam iniquorum, non cum cogit imitari quod displicet, sed cum cogit dolere quod videt? Quoniam coram pio vivens imple, etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Nam sæpe et diu (*a*) impiorum corporibus a sæcularibus potestatibus, et quorumlibet vexationibus parcitur, piorum autem cordibus a malis hominum moribus numquam usque ad hujus sæculi finem. Sic ergo potius impletur quod commemoravi dixisse Apostolum, *Quia omnes qui volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur*, et tanto amarius quanto interius, donec diluvium transeat, ubi arca continet corvum et columbam.

Mat. 24. 13. 2. Sed inhære frater illi a quo audisti, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Conjungere Domino, ut crescat in novissimis vita tua. Scio enim non deesse recreationem cordis de fratribus bonis. Huc adjunge promissiones Dei fideles, magnas, certas, sempiternas, ipsiusque tolerantiæ imperturbabilem ineffabilemque mercedem. Et vide quam verum Domino

Ps. 93. 19. cantes, *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ jucundaverunt animam meam.* Mitte fratri Firmo litteras nostras. Sanctitatem tuam et familiam Dei, quæ tuo ministerio gubernatur, fratres et sorores quæ apud nos sunt nobiscum in Domino resalutant. *Et alia manu:* Incolumes pro nobis oretis dilectissimi et sancti fratres.

Ego Alypius impensissime saluto sinceritatem tuam, omnesque tibi in Domino conjunctos. Atque ut hanc tamquam meam epistolam deputes, peto. Etsi enim aliam propriam mittere potuissem, tamen malui huic subscribere, ut unanimitatem nostram una etiam pagina testaretur.

EPISTOLA CCXLIX. *

* *Alias* LXIX. *quæ autem* 249. *erat, nunc* 94.

Augustinus Restituto, quatenus mali tolerandi in Ecclesia.

Domino desiderantissimo et honorifica sinceritate carissimo fratri, et condiacono Restituto, Augustinus in Domino salutem.

Æstus indicantes piam flammam cordis tui, indicavit mihi fidelissimus, ut scis particeps eorum, frater Deogratias. Lege itaque Tychonium quem bene nosti, non quidem omnia probaturus: nam quæ in illo cavenda sint, bene nosti. Hanc tamen quæstionem, quomodo in Ecclesia Dei si qua forte perversa vel etiam scelerata corrigere aut exstinguere non valemus, salvo unitatis vinculo toleranda sint, strenue videtur mihi tractavisse atque solvisse. Quamquam in ejus litteris tantummodo intentione correcta, ad ipsos divinarum Scripturarum fontes recurrere nos oportet, ut ibi videamus quam pauca de hac re testimonia sententiarum, vel exempla gestorum posuit, et quam nemo possit omnia ponere, nisi qui pene omnes sanctorum librorum paginas in sua scripta transferre voluerit: ita prope nulla est, quæ nos non admoneat intus in ipsa societate Sacramentorum, quibus

Psal. 119. 7. imbuimur ad vitam æternam, cum his qui oderunt pacem esse debere pacificos, donec ingemiscendo nostra longinqua peregrinatio transeat; atque in virtute Jerusalem matris æternæ securissima pace perfruamur, et in turribus ejus abundantia verorum fratrum, quorum nunc inter multos falsos gemimus paucitatem. Quæ est autem virtus illius civitatis, nisi Deus ejus Deus noster? Vides igitur in quo solo fiat pax, et singulis hominibus, qui secum sine illo bellum gerunt, etiam nullo extrinsecus oborto scandalo; et omnibus simul, qui quamquam in hac se vita diligant, et amicitiæ fidæ nexibus teneantur, tamen nec præsentia corporis nec consensione animi summe perfecteque copulantur. Confortetur cor tuum in Domino, memor nostri.

EPISTOLA CCL. *

* *Alias* LXXV. *quæ autem* 250. *erat, nunc* 95.

Augustinus senex Auxilio episcopo juveni, ut aut anathematis sententiam rescindat, aut doceat quibus adductus caussis putet ob unius peccatum totam familiam excommunicari posse.

Domino dilectissimo et venerabili fratri et consacerdoti Auxilio, Augustinus in Domino salutem.

1. Vir spectabilis filius noster (*b*) Classicianus, graviter apud me litteris questus est, quod sit anathematis injuriam a tua sanctitate perpessus: narrans quod venerit ad ecclesiam apparitione paucorum suæ potestati congrua comitatus, et egerit tecum, ne contra salutem suam faveres eis, qui per (*c*) Evangelium pejerando, adjutorium violandæ fidei in ipsa fidei domo requirebant. Quos tamen considerantes quid mali fecerint, non inde violenter abductos, sed sponte dicit egressos, atque hinc venerationem tuam ita sibi succensuisse, ut ecclesiasticorum confectione Gestorum cum omni domo sua anathematis sententia feriretur. Quibus litteris ejus lectis, non mediocriter æstuans, *21. q. 3. Si habes.* cogitationibus magna cordis tempestate fluctuantibus, apud caritatem tuam tacere non potui; ut si habes de hac re sententiam, certis rationibus vel Scripturarum testimoniis exploratam, nos quoque docere digneris, quomodo recte anathemetur pro patris peccato filius, aut pro marito uxor, aut pro Domini servus, aut quisquam in domo etiam nondum natus, si eodem tempore, quo universa domus est anathemate obligata, nascatur, nec ei possit per lavacrum rege-

(a) MSS. aliquot et Beda vulgatus 2. Tim. 3. habent, piorum.

(b) Apud Anselmum Lucensem, qui hanc epistolam totam inseruit suæ collectioni lib. 12. c. 67 legitur, *Comes Classicianus.*

(c) Anselmus Luc. *per Evangelia.*

CLASSIS IV

nerationis in mortis periculo subveniri. Neque enim hæc corporalis est pœna, qua legimus quosdam contemtores Dei cum suis omnibus, qui ejusdem impietatis participes non fuerunt, pariter interfectos. Tunc quidem ad terrorem viventium mortalia corpora perimebantur, quandoque utique moritura. Spiritalis autem pœna, qua fit
Mat. 16. 1. quod scriptum est, *Quæ ligaveris in terra, erunt ligata et in cœla*, animas obligat, de quibus di-
Ezech. 18. 4. ctum est, *Anima patris mea est, et anima filii mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.*

2. Audisti fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathematasse peccantium? Sed forte si essent interrogati, reperirentur idonei reddere inde rationem? Ego autem, quoniam si quis ex me quærat, utrum recte fiat, quid ei respondeam non invenio; numquam hoc facere ausus sum, cum de quorum iam facinoribus immaniter adversus Ecclesiam perpetratis, gravissime permoverer. Sed si tibi forte quoniam juste fiat, Dominus revelavit, nequaquam juvenilem ætatem tuam, et honoris ecclesiastici rudimenta contemno: En assum, senex a juvene et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum discere, quomodo vel Deo vel hominibus justam possumus reddere rationem, si animas innocentes pro scelere alie-
a no, (*a*) ex quo non trahunt sicut ex Adam, in
Rom. 5. 12. quo omnes peccaverunt, originale peccatum, spiritali supplicio puniamus. Etenim Classiciani filius, etsi traxit ex patre primi hominis culpam sacro fonte baptismatis expiandam; tamen quidquid posteaquam genuit eum peccati pater ejus admisit, ubi particeps ipse non fuit, ad eum non pertinere quis ambigit? Quid dicam de conjuge? quid de tot animabus in universa familia? unde si una anima per istam severitatem, qua tota domus ista anathemata est, sine baptismate de corpore exeundo perierit, innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur et interficiantur, huic damno non potest comparari. Si ergo de hac re potes reddere rationem, utinam et nobis rescribendo præstes ut possimus et nos: si autem non potes, quid tibi est inconsulta commotione animi facere, unde si fueris interrogatus, rectam responsionem non vales invenire?

3. Hæc autem dixi, etiam si filius noster Classicianus aliquid admisit, quod tibi anathemate plectendum justissime videretur. Ceterum si veras ad me litteras misit, nec solus in domo sua debuit ista sententia coerceri. Sed hinc cum tua sanctitate nihil ago, nisi tantum peto ignoscas petenti veniam, si agnoveris culpam: si autem nihil eum peccasse prudenter agnoscis, quoniam ipse in domo fidei justius flagitabat fidem debere servari, ne ibi frangeretur ubi docetur: fac quod sanctum virum facere oportet, ut si tibi contigit tamquam homini, quod utique homo
Psal. 6. 8. Ibid. 3. Dei dicit in Psalmo, *Turbatus est præ ira oculus meus*, exclames ad Dominum, *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum*: ut porrigat tibi dexteram suam, et comprimat iracundiam tuam, et tranquillet mentem tuam ad videndam faciendamque justitiam. Sicut enim scriptum est: *Ira-*
Jac. 1. 20. *cundia viri justitiam Dei non operatur*. Nec arbitreris ideo nobis non posse subrepere injustam commotionem, quia episcopi sumus. Sed potius cogitemus inter laqueos tentationum nos periculosissime vivere, quia homines sumus. Aufer itaque Gesta ecclesiastica, quæ perturbatior fortasse fecisti, et redeat inter vos caritas,
quam cum illo et (*b*) catechumenus habuisti Au- b
fer litem et revoca pacem, ne tibi pereat homo amicus, et de vobis gaudeat diabolus inimicus. Potens est autem misericordia Dei nostri, quæ et me exaudiat orantem, ne mea tristitia de vobis augeatur, sed potius quæ est exorta sane-
tur, et (*c*) erigat per gratiam suam, et lætificet c
juventutem tuam non contemnentem senectutem meam. Vale.

(a) Anselm. quod non trahunt ex Adam etc.
(b) Apud Anselm. Luc. cathecumenis.

FRAGMENTUM

Quod in veteri codice ecclesiæ Trecensis continente collectiones Cresconii et Ferrandi repertum est, cum titulo hic affixo:

EX EPISTOLA AD CLASSICIANUM
qui excommunicatus fuerat.

Ego propter eos, qui pro peccato unius animæ, totam domum ejus, id est plurimas animas anathemate ligant, maxime ne ibi quisquam sine baptismate de corpore abscedat; et utrum non etiam de ecclesia pellendi sunt, qui eo confugiunt quo fidem fidejussoribus frangant, adjuvante Domino, et in concilio nostro agere cupio, et si opus fuerit ad Sedem apostolicam scribere; ut in his caussis quid sequi debeamus concordi omnium auctoritate constituatur, atque
firmetur. * Illud plane non temere dixerim, quod si quisquam fidelium fuerit anathematus injuste, el potius oberit qui faciet, quam ei qui hanc patietur injuriam. Spiritus enim sanctus habitans in sanctis, per quem quisque ligatur aut solvitur, immeritam nulli pœnam ingerit: per eum quippe diffunditur caritas in cordibus nostris, quæ non agit perperam.

* Habent Ansel. Luc. lib. 12 c. 66. et Gratian. caus. 11 q. 3. c. 87.

EPISTOLA CCLI. *

* Alias CCXII. quæ autem 251. erat, nunc 263.

Augustinus Pancario de Secundino presbytero criminum quorumdam insimulato: contra quem accusationes hæreticorum admittere non vult, catholicorum audire paratus.

Domino dilectissimo meritoque honorabili filio PANCARIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Cum antequam veniret religio tua, presbyter Secundinus Germanicianensibus non displi-

(c) Anselm. et te regat.

CLASSIS IV.

ceret, unde modo factum est ut eum, sicut scripsisti, etiam de nescio quibus criminibus accusare parati sint, nescio, domine dilectissime meritoque honorabilis fili. Verumtamen nullo modo nos possumus contemnere quod presbytero videntur objicere, tantum si catholici sunt qui objiciunt. Nam hæreticorum accusationes contra catholicum presbyterum admittere, nec possumus, nec debemus. Proinde hoc primo agat prudentia tua, ut hæretici non sint, ubi ante adventum tuum non fuerunt: et audiemus caussam presbyteri, sicut eam oportet audiri. Illud sane moneo, quia dignaris, quoniam et salus et existimatio tua carissima nobis est, et ipsi Germaniciaenses pertinet ad curam humilitatis nostræ, ut ea quæ a gloriosissimis Imperatoribus impetrasti, et ea quæ apud competentes judices egisti, fidenter allegare digneris; ut appareat omnibus, nihil te inordinate agere, ne iterum in caussa vestra qui de possessione contenditis, ipsi miseri fatigentur, et gravius afflicti dispereant. Simul etiam commendo ut ejusdem presbyteri domus non diripiatur, neque vastetur: nam de ecclesia sua nuntiatum est nobis, quod eam nescio qui velint deponere: sed non puto quod ullo pacto possit hoc a tua religione permitti.

EPISTOLA CCLII. *

* Alias CLXIX. quæ autem 252. erat, nunc 179.

Augustinus Felici, de pupilla quadam Ecclesiæ tutelæ commissa.

Domino dilectissimo meritoque honorabili et præferendo fratri Felici, Augustinus in Domino salutem.

Novit optime religio tua quam curam tuendis cum omnibus hominibus, tum maxime pupillis Ecclesia vel episcopi debeant. Unde receptis litteris tuis, et exemplo litterarum viri spectabilis * fratris nostri, nec potui nec debui passim puellam cuiquam committere, præsertim quia eam Ecclesiæ commendavit, domine dilectissime meritoque honorabilis et præferende frater. Proinde adventum ejus exspecto, ut si quid fieri oporteat, ejus præsentia deliberem, et faciam quod Dominus faciendum esse inspiraverit.

* f Rustici cui scribitur ep. 255.

EPISTOLA CCLIII. *

* Alias CCXXXII. quæ autem 253. prima erat nunc 252. et quæ 253. secunda erat, nunc 103.

Augustinus ad Benenatum, de eadem puella (ut videtur) in matrimonium non tradenda nisi viro catholico.

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri Benenato, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus in Domino salutem.

Per quem salutem sanctitatem tuam, de fide ejus et bono circa Ecclesiam studio gratulamur. Voluit autem ad tuam benignitatem cum litteris meis venire, domine dilectissime ac venerabilis frater. Et quoniam audivi quod de negotio illo transigere cogitas, si verum est, (quod miror, si verum est) nosti quemadmodum debeas episcopali paternitate catholicæ Ecclesiæ providere; ut non cum quolibet id agas, si tamen, ut dixi, verum est quod audivi, sed potius cum domo catholica, cujus non solum nullam adversitatem, verum etiam fidele adjutorium habere possit Ecclesia.

EPISTOLA CCLIV. *

* Alias CCXXXIII. quæ autem 254. erat, nunc 104.

Augustinus ad eumdem Benenatum, probum agentem Rustici filio.

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri et consacerdoti Benenato, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Puella, de qua mihi scripsit sanctitas tua, in ea voluntate est, ut si ætas ei jam matura esset, nulli in nuptiis conveniret. In ea vero ætate est, ut si voluntatem nubendi haberet, nulli adhuc dari vel promitti deberet. Huc accedit, quia eam Deus in Ecclesia sic tuetur, ut contra improbos tueatur; non ut cui voluero tradi possit, sed ut a quo non oportet, rapi non possit, domine Benenate dilectissime et venerabilis frater. Conditio itaque, quam insinuare dignatus es, non mihi displicet, si nuptura est. Utrum autem nuptura sit, etsi illud quod in ore habet magis optamus, nunc tamen ignoramus: quia in his annis est, ut et quod se dicit velle esse sanctimonialem, jocus sit potius garrientis, quam sponsio profitentis. Deinde habet materteram, cujus vir honorabilis frater noster Felix, dum de hac re contulissem cum illo (neque enim invitus possem aliter, vel deberem), non quidem invitus accepit, immo etiam gratus istus est; sed jure amicitiæ non importune doluit, quod ei nihil inde sit scriptum. Fortassis enim quæ nunc non apparet, apparebit et mater, cujus voluntatem in tradenda filia omnibus, ut arbitror, natura præponit: nisi eadem puella in ea jam ætate fuerit, ut jure licentiore sibi eligat ipsa quod velit. Illud quoque cogitet sinceritas tua, quia si mihi de nuptiis ejus potestas summa ac tota tribuatur, atque ipsa quoque jam matura et nubere volens, cui voluero se tradendam sub Deo judice mihi committat; sic dico, et verum dico, mihi placere istam conditionem, ut propter Deum judicem non possim respuere meliorem: quæ utrum adventura sit, utique incertum est. Quapropter videt caritas tua quanta consideranda concurrant, ut nunc a me cuiquam promitti omnino non possit.

CLASSIS IV.

* Alias CCXXXIV. quæ autem 255 erat, nunc 108.

EPISTOLA CCLV. *

Augustinus ad Rusticum, de puella in connubium ejus filio petita.

Domino dilectissimo et merito prædicabili ac suscipiendo filio RUSTICO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

QUAMVIS tibi et universæ domui tuæ omnia bona optem, nec tantum ad felicitatem præsentia sæculi pertinentia, verum etiam ad vitam futuram atque sempiternam, quæ tibi nondum credenda persuasa est: tamen quæ me moveant, ut de puella quam petis, nihil adhuc audeam polliceri, quantum sufficere visum est, sancto fratri et coepiscopo meo Benenato rescripsi, domine dilectissime et venerabilis fili. Si enim tu, cum certissime noveris, etiam si nostræ absolutæ sit potestatis, quamlibet puellam in conjugium tradere, tradi a nobis Christianam nisi Christiano non posse; nihil tamen mihi tale de filio tuo, quem adhuc paganum audio, promittere voluisti: quanto magis ego, propter illa, quæ in epistola memorati fratris mei legere poteris, quidquam de illius puellæ connubio spondere non debeo, etiamsi quod dixi de filio tuo non tantum promissum tenerem, sed jam etiam factum esse gauderem?

* Alias CCXXVI. quæ autem 256 erat, nunc 216.

EPISTOLA CCLVI. *

Officiose Augustinus ad Christinum scribit.

Domino merito prædicando sinceriterque carissimo ac desiderantissimo fratri CHRISTINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

EPISTOLAM meam desiderare te, mihi tua epistola nuntiavit. Frater autem Jacobus ejus desiderii erga nos tui locupletior testis accessit, quia plura mihi de te suavia atque in seipso experta locutus est, quam illa parva chartula potuit. Unde tuæ benignitati congratulor, et de tuo pectore Christiano Domino Deo nostro, cujus hæc dona sunt, gratias ago, domine merito prædicande, sinceriterque carissime ac desiderantissime frater. Quod autem petis, ut litteris te quæram, ego te affectu quæro, qui omnes litteras superat: et ubi te quæram quod bene intelligas, novi. Quantum autem ad me legendum adtinet, magis vereor in manibus vestris loquacitatem meam reprehendi, quam eloquium requiri. Illud breviter dixerim, quod diuturna cogitatione si ruminaveris, senties quid sapiat: Cum IN ITINERE DEI faciliora et fructuosa ignava formidine fugiuntur, in itinere sæculari duriora et sterilia ærumnoso labore tolerantur. Incolumis in Christo vigeas et proficias, domine merito prædicande sinceriterque carissime ac desiderantissime frater.

CLASSIS IV.

* Alias CXXIII. quæ autem 257. erat, nunc 141.

EPISTOLA CCLVII. *

Augustinus Orontio resalutans illum.

Domino eximio meritoque honorabili, et suscipiendo filio ORONTIO, AUGUSTINUS.

AGO gratias quod adventum eximietatis tuæ litteris etiam prævenire dignatus es, et ante conspectum misisti colloquium, ut tuo prius affatu quam adspectu frueremur, et diu desideratam notitiam epistolari solatio quodammodo prægustantes, exspectaremus avidius et ardentius, quod jucundius gratiusque caperemus, Domine eximie meritoque honorabilis et suscipiende fili. Reddo itaque meritis tuis et præcurrentibus officiis debitum resalutationis obsequium, incolumitatem tuam gaudens nuntiatam, optansque continuam. Et quod rescripta exiguitatis meæ jure prærogatæ benevolentiæ reposcendo addidisti, dicens, *Si tamen id de tanta sanctitate possumus promereri*: nullo modo audeo desperare, sanctitatis ejusdem, cujus haustu pro nostro modulo aliquid sumus, ipsum fontem non solum laudandum, verum etiam nobiscum participandum, et tuæ prudentiæ placiturum, ut Deus incommutabiliter atque incommutabiliter bonus, qui per suam potentiam tam bonæ tuæ mentis est institutor, sit etiam per gratiam restitutor. Incolumem te Deus omnipotens felicioremque tueatur, domine eximie meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

* Alias CLV. quæ autem 258. erat, nunc 158.

EPISTOLA CCLVIII. *

Augustinus Martiano veteri amico gratulatus, quod catechumenus sit factus, hortans illum ut fidelium sacramenta percipiat.

Domino merito suscipiendo et in Christo dilectissimo ac desiderantissimo fratri MARTIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. ABRIPUI, vel potius obripui, et quodammodo furatus sum memetipsum multis occupationibus meis, ut tibi scriberem antiquissimo amico, quem tamen non habebam quamdiu in Christo non tenebam. Nosti quippe ut definierit amicitiam *Romani*, ut ait quidam, *maximus auctor Tullius eloquii*. Dixit enim, et verissime dixit, *Amicitia est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et caritate consensio*. Tu autem, mi carissime, aliquando mihi consentiebas in rebus humanis, cum eis more vulgi frui cuperem, et mihi ad ea capessenda, quorum me pœnitet, favendo velificabas, immo vero vela cupiditatum mearum cum ceteris tunc dilectoribus meis inter præcipuos aura laudis inflabas. Porro in rebus divinis, quarum mihi illo tempore nulla eluxerat veritas, utique in majore illius definitionis parte nostra amicitia claudicabat. Erat enim rerum tantummodo humanarum; non etiam divinarum, quamvis cum benevolentia et caritate consensio.

Lucanus lib. 7. Cicero Læl 20.

CLASSIS IV.

2. Et postea quam illa cupere destiti, tu quidem perseverante benevolentia, salvum me esse cupiebas salute mortali, et ea rerum prosperitate felicem, quam mundus optare consuevit. Et jam sic itaque aliquantum tibi erat mecum rerum humanarum benevola et cara consensio. Nunc vero quantum de te gaudeo, quibus explicem verbis, quando eum quem quoquo modo habui diu amicum, habeo jam verum amicum. Accessit enim etiam rerum consensio divinarum; quoniam qui mecum temporalem vitam quondam jucundissima benignitate duxisti, nunc spe vitæ æternæ mecum esse cœpisti. Modo vero etiam de rebus humanis inter nos nulla dissensio est, qui eas rerum divinarum cognitione pensamus, ne plus eis tribuamus, quam modus earum justissime postulat; nec eas in aliquo contemtu objiciendo, Creatori earum Domino rerum cælestium atque terrestrium faciamus injuriam. Ita fit ut inter quos amicos non est rerum consensio divinarum, nec humanarum plena esse possit ac vera. Necesse est enim ut aliter quam oportet humana æstimet, qui divina contemnit, nec hominem recte diligere noverit, quisquis eum non diligit qui hominem fecit. Proinde non dico nunc mihi plenius amicus es, qui eras ex parte; sed quantum ratio indicat, nec ex parte eras, quando nec in rebus humanis mecum amicitiam veram tenebas. Rerum quippe divinarum, ex quibus recte humana pensantur, socius mihi nondum eras, sive quando nec ipse in eis eram, sive postea quam ego eas utcumque sapere cœpi, a quibus tu longe abhorrebas.

3. Nolo autem succenseas, nec tibi videatur absurdum, quod illo tempore cum in vana hujus mundi æstuarem, quamvis me multum amare videreris, nondum eras amicus meus; quando nec ipse mihi amicus eram, sed potius inimicus. Diligebam quippe iniquitatem, et vera quidem divina sententia est, qua scriptum est in sanctis libris, *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam*. (Psal. 10. 6.) Cum ergo odissem animam meam, verum amicum quomodo habere poteram, ea mihi optantem in quibus ipse meipsum patiebar inimicum? Cum vero benignitas et gratia Salvatoris nostri illuxit mihi, non secundum merita mea, sed secundum ipsius misericordiam, tu ab hac alienus, quomodo esse poteras amicus meus, qui unde beatus esse possem penitus ignorabas, et non in hoc me amabas, in quo mihi ipse jam fueram utcumque amicus effectus?

4. Gratias itaque Deo, quod te mihi amicum facere tandem aliquando dignatur. Nunc enim nobis est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et caritate consensio in Christo Jesu Domino nostro verissima pace nostra. Qui duobus præceptis cuncta præconia divina conclusit, dicens, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua et diliges proximum tuum tamquam teipsum. In iis duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ*. (Mat. 22. 37.) In illo primo rerum divinarum,

A in hoc secundo rerum humanarum est cum benevolentia et caritate consensio. Hæc duo si mecum firmissime teneas, amicitia nostra vera ac sempiterna erit; et non solum nos invicem, sed ipsi etiam Domino sociabit.

5. Quod ut fiat, exhortor gravitatem et prudentiam tuam, ut jam etiam fidelium sacramenta percipias: decet enim ætatem, et congruit, quantum credo, moribus tuis. Memento quid mihi dixeris profecturo, comicum quidem de Terentio (si recolis) versum, sed tamen aptissimum et utilissimum:

> *Nunc hic dies vitam aliam affert, alios mores postulat.* (Ter. Andr. Act. I. Sc. 2.)

B Quod si veraciter dixisti, sicut de te dubitare non debeo, jam profecto sic vivis ut sis dignus baptismo salutari remissionem præteritorum accipere peccatorum. Nam omnino non est cui alteri præter Dominum Christum dicat genus humanum:

> *Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri,*
> *Irrita perpetua solvent formidine terras.* (Virgilius Eclog. 4.)

Quod ex Cumæo, id est, ex Sibyllino carmine se fassus est translatisse Virgilius; quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Hæc tibi, domine merito suscipiende, et in Christo dilectissime ac desiderantissime frater,
C sive pauca, sive forsitan multa sint, utcumque occupatissimus scripsi: tua sumere rescripta desidero, et te nomen dedisse inter competentes, vel daturum esse, jamjamque cognoscere. Dominus Deus noster, in quem credidisti, et hic et in futuro sæculo te conservet, domine merito suscipiende, et in Christo dilectissime ac desiderantissime frater.

EPISTOLA CCLIX.*

*Alias CXXV quæ autem 259 erat, nunc 151.

Augustinus Cornelio scortis dedito, admonens illum, ut Cyprianæ uxoris defunctæ pudicitiam imitetur, si velit illius impetrare laudes.

Domino dilectissimo et honorabili fratri
CORNELIO, AUGUSTINUS.

D

1. Scripsisti mihi ut ad te aliquam prolixam epistolam consolatoriam darem quod graviter optimæ uxoris morte movereris, sicut sanctum Paulinum ad Macarium fecisse meministi. Et illa quidem anima in societatem recepta fidelium atque castarum, laudes nec curat, nec quærit humanas: sed quia propter eos fiunt ista, qui vivunt, prius est, ut tu, qui consolari ejus laude desideras, ita vivas, ut illic ubi ipsa est, merearis. Neque enim dubito quod eam non credas ibi esse, ubi illæ sunt quæ vel adulteriis lectulum conjugalem polluerunt, vel nullo conjugio deligatæ fornicatione fluxerunt. Quare de

CLASSIS IV.

illius laude viro longe dissimili quasi fugare velle mæstitiam, adulatio est, non consolatio. Nam si eam diligeres sicut ipsa te dilexit, servasses ei quod tibi ipsa servavit. Et cum illa si prior obiisses, nullo modo credenda sit cuiquam fuisse nuptura, nonne si vere obitum ejus laudibus ejus consolandus doleres, ne unam quidem ac illicitam post illam conjugem quæreres?

2. Hic tu dicturus es. Quid mecum aspere agis? quid dure objurgas? Nonne inter hæc verba ecce senuimus, dum vita ducitur prius finienda quam corrigenda? Vis ut ignoscam exitiabili securitati tuæ? quanto satius tu ignosceris si non amabili, certe miserabili sollicitudini meæ? Inimico quidem animo Tullius invehebatur, et longe alia erat in terrenam rempublicam
Cicero pro S. Rosc. B gubernationis intentio, et tamen ait, *Cupio, Patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri.* Quanto justius ego dico, cum ipse noveris quam tibi amicum animum geram, in æternæ civitatis servitio constitutus minister verbi sacramentique divini: Cupio, frater Corneli, me esse clementem, cupio in tantis tuis meisque periculis non dissolutum videri?

3. Plebs mulierum exundat lateribus tuis, crescit in dies pellicum numerus, ejusdem autem numeri dominum, immo vero servum insatiabili per tot scorta libidine diffluentem, et laudes defunctæ castæ conjugis a nobis velut ad mitigandam mæstitiam suam jure amicitiæ flagitantem episcopi patienter audimus? Qui cum
C esses, non dicam catechumenus, sed in errore nobiscum perniciosissimo constitutus juvenis, junioribus nobis, ab hoc te vitio temperantissima voluntate correxeras; quo non post longum tempus sordidius revolutus, deinde in extremo vitæ periculo baptizatus, non dicam te sene, sed etiam nobis certe jam senibus et insuper episcopis nondum emendaris. Vis de bonæ uxoris morte per nos consolari; nos de hac tua veriore morte quis consolatur? An quia non possumus oblivisci tanta erga nos merita tua, ideo cruciandi adhuc sumus moribus tuis, ideo contemnendi, et pro nihilo habendi, quando gemimus ad te de te? Sed fatemur nos non esse aliquid ad te corrigendum ac sanandum; Deus attendatur, Christus cogitetur, Apostolus audiatur
I. Cor. 6.15. D dicens, *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* Si qualiscumque episcopi amici tui verba spernis in corde tuo, corpus
a Domini tui cogita in corpore tuo. Postremo (a) quomodo de die in diem differendo peccas, cum extremum diem tuum nescias?

4. Nunc probabo quas tu ab ore nostro laudes Cyprianæ desideres. Certe si adhuc in schola rhetorum verba discipulis venderem, prius ab eis mercedem sumerem. Vendere tibi volo laudem pudicissimæ conjugis tuæ, prius mihi mercedem da, pudicitiam tuam. Da, inquam,
A et accipe. Humanum dico propter infirmitatem tuam; puto quod non sit apud te digna Cypriana, cujus laudibus anteponis amorem concubinarum tuarum: quod utique facies, si permanere in illo amore, quam ad istas laudes pervenire malueris. Quid mihi vis extorquere poscendo, cum pro te videas esse quod posco? Quid precaris subjectus, quod potes jubere correctus? Mittamus munera spiritalia conjugi tuæ, tu imitationem, ego laudem. Quamquam, sicut supra dixi, laudem ab hominibus jam illa non quærat; imitationem vero tuam tantum quærit etiam defuncta, quantum te dilexit etiam dissimilem viva. Faciam de illa quod vis, cum tu feceris quod et ego volo et illa.

5. Si enim dives ille superbus atque impius, Luc. 16. 19.
B sicut in Evangelio Dominus loquitur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, cum malorum meritorum pœnas apud inferos lueret, neque de digito contemti ante januam suam pauperis aquæ stillam impetrare valuisset, recordatus est quinque fratres suos, et rogavit ad eos eumdem pauperem mitti, cujus requiem in sinu Abrahæ longe prospiciebat, ne et ipsi venirent in illum locum tormentorum: quanto magis tua conjux te recordatur? quanto magis te casta non vult ad pœnas venire mœchorum, si fratres suos nec superbus ad pœnas venire voluit superborum? et cum frater nollet fratribus in malis se esse conjunctum, quanto minus vult in bonis constituta conjux virum in malis habere separatum? Lege ipsum locum in
C Evangelio: * *Christi est vox pia; crede Deo.* Doles videlicet conjugem mortuam, et putas si eam laudavero, quod meis affatibus consolaberis; disce quod doleas si cum illa non eris. An magis tibi dolendum est, quod a me nondum laudatur, quam mihi quod a te non amatur? Nam utique si amares, cum illa esse post mortem desiderares, quo profecto non eris, si qualis es talis eris. Ama ergo cujus exigis laudem, ne quod mendaciter exigis, juste denegem, *et alia manu.* Dominus nobis præstet de tua salute gaudere, Domine dilectissime et honorabilis frater.

* Ex Paulino supra in epist. 32.

EPISTOLA CCLX.*

* Alias CXXXIX. quæ autem 260. erat, nunc 150.

D Audax Augustino flagitans mitti sibi prolixiorem epistolam.

Domino vere prædicabili ac nimium suspiciendo, omnique laudum genere prosequendo patri AUGUSTINO, AUDAX *in Domino salutem.*

HABEO *gratiam beatitudini tuæ, quod libenter mei sumseris tentamenta sermonis. Tunc enim bonæ fidei filiis datur audacia, cum paterni fontis imbribus fuerit irrorata. Provocavi itaque te dulcis antistes, non ut prælargi pectoris pusillum libamen acciperem, sed ut ingens divitis*

(a) MSS. quinque Gallic. et duo Vat. quoniam. Alii quatuor quia, non male, si forte hominem hortatur Augustinus, ut cogitet se ipsa vel dilatione conversionis peccare, quippe qui extremum suum diem nesciens gravi se æterni interitus periculo exponat.

CLASSIS IV.

ubertim flumen haurirem. Thesaurum sapientiæ desiderari, sed minus accepi quam volui, licet minus nan debet dici, sed munus, quod oraculum Legis contulerit Augustinus, sacrator justitiæ, instaurator spiritalis gloriæ, dispensator salutis æternæ. Tam tibi mundanus orbis notus est, quam notatus: tam tu ei cognitus, quam probatus. Opto itaque sapientiæ floribus pasci, et vivi fontis haustibus irrigari, Præsta cupienti quod utrique prosit. Potest enim seminudi roboris velamen genitale viridari, si meruerit tuis sensim fluentis augeri. Itaque humilitatis meæ præsentiam spondeo non tam stilo quam rato,
a *si venerobilitatis tuæ scripta pro (a) visu relegera. Divina te clementia tueatur annis innumeris Domine venerabilis.*

Cur mihi fons orbis parvo sermone meavit?
An minus apta suis separavit corda fluentis?
Cum pateat mens omnis aquis, spectetque loquacem
b *Religionis opem gratos (b) da sensibus imbres.*
Exspectat quos plena fides Christi de stipite pendens.

EPISTOLA CCLXI.*

* Alias CXL. quæ autem CCLXI erat, nunc 203.

Augustinus Audaci excusat occupationes suas, admonens ut vel intendat evolvendis ipsius libris, vel præsens audiat ipsum loquentem.

Domioo dilectissimo et In Christo prædicando, nimiumque desiderabili fratri AUDACI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. BREVEM epistolam tuam, sed plane vehementem flagitatricem prolixæ epistolæ meæ, non iovitus, immo etiam lætus accepi. Non quod facile sufficerem aviditati, sed quod gratularer caritati tuæ; quia etsi non de idoneo expetis, bonum est tamen quod expetis. Et ad longam quidem epistolam conscribendam magis mihi otium quam facultas desit, occupatissimo scilicet ecclesiasticis curis, a quibus pauculæ temporum stillæ vix recreant, vel cogitantem aliquid, vel ea quæ magis urgent et mihi videntur pluribus profutura dictantem, vel reficientem corporis vires nostræ necessarias servituti. Nam verba non desunt, quibus possit multa charta compleri, sed quod a nobis in eadem sermonis prolixitate desideras, ad hoc me idoneum non esse respondeo. Thesaurum enim sapientiæ te desiderasse dixisti, sed minus accepisse quam voluisti, cum ego ex illo thesauro mendicabunda prece quotidianam stipem rogem, vixque impetrem.

2. *Oraculum* autem *Legis* quomodo sam, de cujus latis atque abditis penetralibus nescio longe plura quam scio, ejusque multiplices sinus opacosque secessus adire ac penetrare non valeo sicut volo, et me non aliud quam minus dignum esse cognosco? Porro *sacrator justitiæ*
A quis ego, cui me sacratum esse permagnum est? Jam vero quod *instauratorem spiritalis gloriæ* me appellas, da veniam, multum cui loquaris ignoras. Ipse quippe adhuc in hac gloria sic instauror, ut de die in diem non solum quantum accedam, sed utrum omnino aliquid accedam, latere me fatear. *Dispensator* plane *salutis æternæ*, cum ceteris innumerabilibus conservis meis sum. Quod si volens facio, mercedem habeo: si autem invitus, taotum dispensatio mihi credita est: neque enim esse salutis illius dispensatorem per verbum ac sacramentum, jam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, non recte Apostolus diceret, *Imitatores mei estote sicut et ego Christi*. Rursus si per malos non dispensaretur, non de qui- 1. Cor. 5. 15. 1. Cor. 4. 16.
B busdam Dominus diceret, *Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt*. Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium pervenitur ad æternam salutem. Sed quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur; et inter ipsos fideles, in quorum me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius autem sic; sicuti unicuique Deus partitus est mensuram fidei. Matt. 23. 3. 1. Cor. 4. 2. 1. Cor. 7. 7. Rom. 12. 3.

3. Itaque frater carissime atque dulcissime pascat te Dominus potius sapientiæ floribus, et vivi fontis haustibus irriget. Si quid autem per operulam meam religiosissimo studio tuo conferri posse arbitraris, quia et capacem te esse intelligo, et avidum sentio, magis in alia nostra
C opuscula, quæ multis voluminibus comprehenduntur, tibi animus intendendus est, quam per epistolam aliquid sperandum, quod tuum desiderium possit explere. Aut certe in præsentia sume quod potero, quam te puto tuam nobis ideo non exhibere, quia non vis. Quid enim magnum est adjuvante Domino, ut homo liber a cujusquam loci munere venias ad nos, sive nobiscum diu futurus, sive peracto saltem pauxillo temporis rediturus?

4. Ecce pene factum est, quod in quinque versuum tuorum tertio posuisti, ut magis loquacem quam eloquentem haberes epistolam meam. Quod autem in quinto atque ultimo versu septem pedes sunt, nescio utrum numerus tuum fefellit auditum, an experiri voluisti, utrum ego adhuc ista dijudicare meminerim, quæ forte jam obliti
D sunt, qui talium aliquando studiosi postea plurimum in ecclesiasticis litteris profecerunt.

5. Psalterium a sancto Hieronymo translatum ex Hebræo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum latinorum nonnullas mendositates ex græcis exemplaribus emendavimus. Unde fortassis fecerimus aliquid commodius quam erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam etiam nunc, quæ forte nos tunc præterierunt, si legentes moverint, collatis codicibus emendamus. Ita illud quod perfectum est, te cum nos quoque requirimus.

(a) MSS. tres, *pro jussu*.

(b) Bad. Am. et MSS. undecim, *dat*.

CLASSIS IV.

EPISTOLA CCLXII.*

* Alias CXCIV, quæ antem 202. erat, nunc 229.

Augustinus Ecdiciæ, quæ nesciente viro suo, bona sua in eleemosynam distribuerat, et vidualem habitum induerat, correctionem adhibet quam acerrimam, injungens ut super his faciat satis viro suo.

Dominæ religiosissimæ filiæ (a) ECDICIÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. LECTIS litteris reverentiæ tuæ, et earum perlatore interrogato quæ interroganda restabant, vehementer dolui, sic te voluisse agere cum marito, ut ædificium continentiæ, quod in eo jam construi cœperat, amissa perseverantia in adulterii ruinam miserabiliter laberetur. Cum enim lugendus esset, si post continentiam votam Deo, jamque actu ipso moribusque susceptam reverteretur ad conjugis carnem: quanto magis nunc demersus in interitum profundiorem lugendus est, qui tam abrupta dissolutione mœchatur, iratus tibi, perniciosus sibi, tamquam in te acerbius sæviat, si ipse pereat? Hoc autem tantum mali accidit, dum tu ejus animum non qua debuisti moderatione tractasti: quia etsi carnali consortio jam ex consensu vobis non miscebamini, in ceteris tamen rebus conjugali obsequio viro tuo mulier servire debuisti, præsertim cum ambo essetis membra corporis Christi. Et utique si maritum infidelem fidelis habuisses, agere te conversatione subdita oportuit, ut eum Domino lucrareris, sicut Apostoli monuerunt. 1. Cor. 7. 1.

2. Omitto enim quod ipsam continentiam, illo nondum volente, non secundum sanam doctrinam te suscepisse cognovi. Neque enim corporis tui debito fraudandus fuit, prius quam ad illud bonum, quod superat pudicitiam conjugalem, tuæ voluntati voluntas quoque ejus accederet: nisi forte non legeras nec audieras, vel non adtenderas Apostolum dicentem, *Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter autem et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier; nolite fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum ad idipsum estote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram.* Secundum hæc verba apostolica, etiamsi se ipse continere voluisset, et tu noluisses, debitum tibi reddere cogeretur, et illi Deus imputaret continentiam, si non suæ, sed tuæ cedens infirmitati, ne in adulterii damnabile flagitium caderes, maritalem tibi concubitum non negaret; quanto magis te, quam magis subjectam esse docuerat, ne ipse quoque in adulterium diabolica tentione traheretur, in reddendo hujusmodi debito voluntati ejus obtemperare convenerat, cum tibi voluntatem continendi acceptaret Deus, quia propterea non faceres ne periret maritus?

Ibid. 1. etc.

33. q. 5. Secundum verba.

3. Sed hoc, ut dixi, omitto, quoniam postea tibi nolenti sibi ad reddenda conjugalia debita consentire, ad eadem continentiæ pacta ipse consensit, et tecum continentissime diu vixit, suoque consensu a peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te absolvit. Non ergo jam in tua caussa ista vertitur quæstio, utrum redire debeas ad concubitum viri. Quod enim Deo pari consensu ambo voveratis, perseveranter usque in finem reddere ambo debuistis: a quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime persevera. Quod te non exhortarer, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuisses ejus assensum, numerus te nullus defendisset annorum, sed post quantumlibet tempus me consuluisses, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus; *Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir:* de qua potestate sic tibi jam permiserat continentiam, ut eam tecum et ipse susciperet.

33. q. 5. cap. Quod Deo.

1. Cor. 7. 4.

4. Sed illud est quod minus te observasse contristor, quia tanto humilius et obedientius ei obsequi in domestica conversatione debuisti, quanto ille religiosius tibi rem tam magnam etiam imitando concesserat. Non enim quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo tuus maritus esse destiterat; immo vero tanto sanctius inter vos conjuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita servabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de tuo auro vel argento vel quacumque pecunia, aut rebus ullis terrenis tuis sine arbitrio ejus facere debuisti, ne scandalizares hominem, qui Deo tecum majora voverat; et ab eo quod de tua carne licita potestate posset exigere, continenter abstinuerat.

5. Denique factum est ut vinculum continentiæ, quo se dilectus ille innexuerat, contemtus abrumperet, et iratus tibi non parceret sibi. Sicut enim mihi retulit perlator epistolæ tuæ, cum cognovisset quod omnia vel pene omnia, quæ habebas, nescio quibus duobus transeuntibus monachis tamquam pauperibus eroganda donaveris; tunc ille detestans eos tecum, et non Dei servos, sed domus alienæ penetratores et tuos captivatores et deprædatores putans, tam sanctam sarcinam, quam tecum subjerat, indignatus abjecit. Infirmus enim erat, et ideo tibi, quæ in communi proposito fortior videbaris, non erat præsumtione turbandus, sed dilectione portandus: quia etiamsi ad ipsas eleemosynas largius faciendas forte pigrius movebatur, posset et ista condiscere, si tuis inopinatis non feriretur expensis, sed exspectatis invitaretur obsequiis; ut etiam hoc quod temere sola fecisti, multo consultius dilectione concordi, multoque ordinatius et honestius ambo faceretis; nec blasphemarentur servi Dei, si tamen hoc fuerunt, qui marito absente atque nesciente, ab ignota muliere et ab aliena uxore tanta sumserunt; et

(a) Vetusti codices German. et Corb. *Egdiciæ.*

laudaretur Deus in operibus vestris quorum esset tam fida societas, ut a vobis communiter teneretur, non solum summa castitas, verum etiam gloriosa paupertas.

6. Nunc autem inconsiderata festinatione attende quod feceris. Ut enim de illis monachis, a quibus te ipse non ædificatam, sed spoliatam esse conquereris, ego bene sentiam; nec homini præ irs turbatum oculum habenti, contra Dei fortasse famulos facile consentiam; numquid tantum bonum est, quod pauperum carnem largioribus eleemosynis refecisti, quantum malum est, quod viri tui mentem a tam bono proposito subruisti? An cujusquam tibi temporalis salus carior esse debuerat, quam hujus æterna? Nonne si ampliorem misericordiam cogitans, ideo pauperibus res tuas erogare differres, ne scandalizatus maritus tuus Deo periret, uberiores tibi Deus eleemosynas imputaret? Proinde si recolis quid adquisiveras, quando lucrata fueras virum tuum, ut tecum Christo sanctiore castitate serviret; intellige per illas eleemosynas tuas, quibus cor ejus eversum est, quanto graviore damno percussa fueris, quam sunt illa lucra, quæ cælestia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus esurienti, quantum locum ibi credenda est habere misericordia, qua homo eripitur diabolo, tamquam leoni rugienti, et quem devoret inquirenti?

7. Neque hoc ita dicimus, ut si quisquam scandalizatus fuerit de bonis operibus nostris, ab eis desistendum putemus; sed alia caussa est alienarum, alia necessariarum in societate aliqua personarum; alia fidelis, alia infidelis; alia parentum erga filios, alia filiorum erga parentes: alia postremo ea, quæ in his rebus vel maxime intuenda est viri et uxoris, ubi mulierem conjugatam non licet dicere: Facio quod volo de meo; cum et ipsa non sit sua, sed capitis sui, hoc est viri sui. Nam sic quædam, ut commemorat apostolus Petrus, mulieres sanctæ quæ
1. Pet. 3. 5. 6. in Deum sperabant, ornabant se, subjectæ suis viris, sicut Sara obsequebatur Abrahæ dominum
Gen. 18. 12. eum vocans, *cujus*, inquit, *factæ estis filiæ*, cum ad Christianas non ad Judæas feminas loqueretur.

8. Quidem autem mirum, si pater communem filium nolebat hujus vitæ sustentaculis a matre nudari, ignorans quid secuturus esset, cum in ætate grandiuscula esse cœpisset, utrum monachi professionem, an ecclesiasticum ministerium, an conjugalis necessitudinis vinculum? Quamvis enim ad meliora excitandi et erudiendi sint filii sanctorum, unusquisque tamen proprium donum habet a Deo, alius sic, alius au-
1. Cor. 7. 9. tem sic. Nisi forte talia prospiciens et præcavens reprehendendus est pater, cum beatus Apostolus
2. Tim. 5. 8. dicat, *Quisquis autem suis et maxime domesticis non providet, fidem denegat et est infideli deterior.* Cum vero de faciendis ipsis eleemosynis

A loqueretur, ait, *Non ut aliis refectio sit, vobis autem angustia.* Pariter ergo consilium de omnibus haberetis, pariter moderaremini quid thesaurizandum esset in cælo, quid ad vitæ hujus sufficientiam vobis et vestris vestroque filio relinquendum, ne aliis esset refectio, vobis autem angustia. Et in his disponendis atque faciendis, si quid tibi forte melius videretur, suggereres viro reverenter, ejusdemque auctoritatem tamquam tui capitis sequereris obedienter; ut omnes qui sanum sapiunt, ad quos posset hoc bonum vestrum fama perferre, de domus vestræ fructu ac pace gauderent, et adversarius revereretur nihil habens de vobis dicere pravi. 2. 8. 13. Cor. 8.

9. Porro si de faciendis eleemosynis et in pauperes impendendis rebus tuis, de quo bono ope-
B re et magno tam evidentia præcepta sunt Domini, cum viro tuo fideli et tecum sancta continentiæ pacta servante consilium communicare deberes, ejusdemque non spernere voluntatem; quanto magis de habitu atque vestitu nihil tibi præter ejus arbitrium mutandum vel usurpandum fuit, unde nihil divinitus legimus imperatum? Scriptum est quidem, mulieres esse (a) debere in habitu ornato; aurique circumpositio, et intortio crinium, et cetera hujusmodi quæ vel ad inanem pompam vel ad illecebram formæ adhiberi solent, merito reprehensa sunt. Sed est quidam pro modulo personæ habitus matronalis a viduali veste distinctus, qui potest fidelibus conjugatis salva religionis observantia conveni-
C re. Hunc te maritus si deponere noluit, ne te velut viduam illo vivente jactares, puto quia non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientiæ malo, quam ullius abstinentiæ bono. Quid enim est absurdius, quam mulierem de humili veste viro superbire, cui te potius expediret obtemperare candidis moribus, quam nigellis vestibus repugnare? Quis etsi te indumentum monachæ delectabat, etiam hoc gratius posset marito observato exoratoque sumi, quam illo inconsulto contemtoque præsumi. Quod si omnino non sineret, quid tuo proposito deperiret? Absit ut hinc displiceres Deo, quod conjuge tuo nondum defuncto, non indueereris sicut Anna, sed sicut Susanna. 1. Tim. 2. 9. a 33. q. 5. cap. quod Deo.

D 10. Neque enim, et ille, qui tecum jam cœperat custodire tam magnum continentiæ bonum, etiamsi conjugale non viduale voluisset ut acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum: quo et si aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile. Nempe apud patres, Esther illa regina Deum timens, Deum colens, Deo subdita, marito regi alienigenæ non eumdem secum colenti Deum, tamen subjecta serviebat; quæ cum in extremo periculo, non suo tantum, sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione Esther 14. 16.

(a) Sic editiones Bad. Am. et Er. quibus suffragantur MSS. magno consensu, nisi quod Gallicani habent *ordinato*, pro *ornato*. At apud Lov. sic locus iste refertur.

Scriptum est quidem mulieres esse non debere in habitu ornato, aurique circumpositione et intortione crinium et cetera quæ, etc. et merito reprehensa sunt.

CLASSIS IV.

sua dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem; et ita orantem confestim exaudivit, qui cordis inspector eam verum dicere scivit. Et utique maritum habebat multarum mulierum virum, et deorum alienorum falsorumque cultorem. Tu autem si et ille in proposito, quod tecum susceperat, perduraret, nec a te offensus in flagitium corruisset, maritum habebas non solum fidelem, et verum Deum tecum colentem, sed etiam continentem, qui procul dubio propositi vestri non immemor, etsi ad conjugalia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogeret.

11. Hæc tibi scripsi quoniam me consulendum putasti, non ut tuum rectum institutum sermone meo frangerem, sed quod te inordinate et incaute agente, viri tui * factum dolerem. De cujus reparatione debes vehementissime cogitare, si vere ad Christum vis pertinere. Indue itaque humilitatem mentis, et ut te Deus conservet perseverantem, noli maritum contemnere pereuntem. Funde pro illo pias et assiduas orationes, sacrifica lacrymas tamquam vulnerati sanguinem cordis. Et scribe ad eum satisfactionem, petens veniam, quia in eum peccasti, quod præter ejus consilium et voluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti, non ut te pœniteat tribuisse pauperibus, sed eum tui boni operis participem et moderatorem habere noluisse. Promitte de cetero in adjutorio Domini, si et illum suæ turpitudinis pœnituerit, et continentiam quam deseruit repetiverit, te illi, sicut decet, in omnibus servituram, ne forte, ut ait Apostolus, det illi Deus pœnitentiam, et resipiscat de diaboli laqueis, a quo captivus tenetur secundum ipsius voluntatem. Filium autem vestrum, quoniam de legitimis eum et honestis nuptiis suscepistis, magis in patris quam in tua esse potestate quis nesciat? Et ideo ei negari non potest, ubicumque illum esse cognoverit, et jure poposcerit: ac per hoc ut secundum suam voluntatem in Dei possit nutriri et erudiri sapientia, necessaria est illi etiam vestra concordia.

* f. fractum, scilicet rectum institutum viri.

2. Tim. 2. 26.

EPISTOLA CCLXIII. *

* Alias CCXLVIII, quæ autem 263. erat, nunc 230.

Augustinus Sapidæ virgini renuntiat se accepisse tunicam ipsius manibus contextam fratri, quem ipsa mortuum lugebat, jamque eam, quod Sapida præberi sibi solatium expetierat, induisse; ceterum adhortans ad uberiorem veriorem que consolationem usurpandum ex scripturarum divinarum fide.

Dominæ religiosissimæ et sanctæ filiæ SAPIDÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. ACCEPI quod de justis et piis laboribus manuum tuarum me accipere voluisti, ne te gravius contristarem, quam potius consolandam viderem; præsertim quia hoc ipsum tuum non parvum deputasti esse solatium, si eam, quam germano tuo sancto Dei ministro feceras tunicam, ego induerer; cum jam a terra morientium recedens nullis rebus corruptibilibus indigeret. Feci ergo quod desiderasti, et qualecumque hoc existimaveris, vel quantulumcumque solatium, tuo ergo fratrem pectori non negavi. Missam abs te tunicam accepi, et quando hæc ad te scripsi, ea me vestire jam cœperam. Bono animo esto; sed multo melioribus, multoque majoribus consolationibus utere, ut nubilum tui cordis humana infirmitate contractum, serenetur auctoritate divina. Et perseveranter ita vive, ut cum fratre vivas, quoniam sic mortuus est tuus frater, ut vivat.

2. Est quidem materies lacrymarum, quod germanum dilectorem tuum, teque plurimum pro tua vita et sacræ virginitatis professione reverentem, diaconum Carthaginensis ecclesiæ non vides, sicut solebas, intrantem et exeuntem, et in sui ecclesiastici officii strenuitate versantem, et honorifica illa ab eo verba non audis, quæ tuæ germanitatis sanctitati, morigera, pio et officioso impendebat affectu. Hæc cum cogitantur, et consuetudinis violentia * requiritur, cor pungitur, et tamquam sanguis cordis fletus exoritur. Sed sursum sit cor, et sicci erunt oculi. Neque enim quia ista, quæ tibi mæres esse subtracta, suo temporali cursu prætererunt, ideo periit illa caritas, qua (a) Timotheus Sapidam dilexit, et diligit: manet illa servata in thesauro suo, et abscondita est cum Christo in Domino. Qui diligunt aurum; numquid perdunt quando recondunt? nonne tunc de illo, quantum fieri potest, securiores fiunt, cum remotum a suis oculis locis tutioribus servant? Itane vero terrena cupiditas munitius se habere putat, si non videat id quod amat; et cœlestis caritas dolet, tamquam amiserit quod in horrea superna præmiserit. Sapida, quod vocaris adtende, et quæ sursum sunt sape, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens: qui pro nobis dignatus est mori, ut viveremus etiam mortui; et ne mors ipsa ab homine, tamquam consumtura hominem, timeretur; nec mortuorum quisquam, pro quibus vita mortua est, tamquam vitam perdiderit, doleretur. Hæc atque hujusmodi tua sint divina solatia quibus erubescat et cedat humana tristitia.

* f. recurrit.

3. Non quidem succensendum est de caris mortuis dolori mortalium: sed diuturnus dolor non debet esse fidelium. Si ergo contristata es, jam sit satis: nec sic contristeris quemadmodum gentes, quæ spem non habent. (b) Non enim contristari prohibuit Paulus apostolus, cum hoc diceret, sed sic contristari quemadmodum gentes, quæ spem non habent. Nam et Martha et Maria piæ sorores et fideles resurrecturum suum fratrem Lazarum flebant, quamvis eum tunc ad hanc vitam rediturum esse nescirent. Et ipse

1. Thess. 4. 13.

John. 11. 31.

(a) Laudatur Timotheus diaconus supra in epist. 110. forte hic ipse frater Sapidæ virginis.

(b) In Lov. editione verba hic exciderant, restituta per nos ex Vaticano exemplari.

CLASSIS IV.

Dominus eumdem, quem fuerat resuscitaturus, Lazarum flevit, nimirum ut fleamus etiam nos eos mortuos, quos ad veram vitam resurrecturos credimus, etsi non jussit præcepto, concessit exemplo. Nec frustra Scriptura dicit in libro Johan. 35.
Eccl. 38. 16. Ecclesiastico; *In mortuo produc lacrymas, et quasi dura perpessus incipe lamentationem*. Sed paulo post ait: *Et consolare propter tristitiam. A tristitia enim procedit mors, et tristitia cordis flectet fortitudinem.*

4. Frater tuus, filia, mente vivit, carne dormit, numquid qui dormit, non adjiciet, ut re-
Psal. 40. 9. surgat? Deus qui spiritum ejus jam suscepit, restituet ei corpus suum quod non perdendum abstulit, sed reddendum distulit. Nulla est igitur caussa tristitiæ diuturnæ, quia potior est caussa lætitiæ sempiternæ. Quandoquidem germani tui, nec pars ipsa mortalis, quæ in terra sepulta est, tibi peribit, in qua tibi præsentabatur, per quam te alloquebatur, tecumque colloquebatur, ex qua promebat vocem sic tuis auribus notam, quemadmodum faciem tuis oculis offerebat, ita ut ubicumque sonuisset, etiam non visus soleret agnosci. Hæc enim virorum sensibus subtrahuntur, ut dolorem faciat absen-
Lucæ 21. 18. tia mortuorum. Sed quando nec ipsa in æternum corpora peribunt, ubi nec capillus capitis peribit, et ad tempus deposita sic recipientur, ut numquam ulterius deponantur, sed in melius demutata firmentur; profecto major est caussa gratulationis in spe inæstimabilis æternitatis, quam caussa mæroris in re brevissimi temporis. Hanc spem non habent gentes nescientes Scri-
Mat. 22. 29. pturas neque virtutem Dei, qui potest perdita reparare et vivificare mortua, et redintegrare corrupta, et separata iterum jungere, et corrupta atque finita deinceps sine fine servare. Hæc facturum se esse promisit, qui ex his fidem fecit, quæ jam promissa perfecit. Hæc tecum sermonicetur fides tua, quoniam non fraudabitur spes tua, etsi nunc differatur caritas tua. Hæc meditare, his uberius et verius consolare. Si enim quia vestior (quoniam ille non potuit) ea veste, quam fratri texueras, te aliquid consolatur; quanto debes amplius et certius consolari, quia cui fuerat præparata, tunc incorruptibili indumento nulla egens, incorruptione atque immortalitate vestietur.

A

EPISTOLA CCLXIV. *

CLASSIS IV.

* Alias CXLI. quæ autem 284. erat, nunc 231.

Consolatur Maximam piam feminam, quæ ægre admodum et perturbato aliquantum animo videbat noxiis erroribus periclitari provinciam suam, (forte Hispaniam, ubi perniciosæ doctrinæ animas, multo infelicius, quam corpora barbaricus gladius, trucidabant, quando inde Orosius in Africam venit, uti dicitur supra in epist. 166. n. 2. et in Orosii Commentario tom. 6.)

Honorabili et eximiæ atque in membris Christi laudabili familiæ Dei MAXIMÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

B

1. QUANTUM nos tuum studium sanctum lætificat, tantum rursus contristat quod per errores noxios et perniciosissimos provinciam vestram nimium periclitari significas. Sed quia ista futura prædicta sunt, mirandum non est quod exsurgant, sed vigilandum ne noceant. Hæc autem Deus liberator noster exsurgere non permitteret, nisi sanctis ejus etiam per hujusmodi tentationes erudiri expediret. Comparant sibi quidem illi sua voluntate perversa, et præsentis meritum cæcitatis et futuri æterni supplicii, si per contumaciam indociles fuerint, seque cum in hac vita sunt corrigere atque emendare neglexerint. Verumtamen sicut ipsi male utuntur Matt. 5. 45.
bonis Dei, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos; Rom. 2. 4.
qui eos per patientiam suam ad pœnitentiam vo-

C

cat, cum thesaurizant sibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei. Sicut ergo ipsi benignitate et patientia, id est bonis Dei male utuntur, dum non corriguntur: sic contra Deus etiam malis eorum bene utitur, non solum ad justitiam suam qua eis digna in fine retribuet, sed etiam ad exercitationem et provectum sanctorum suorum, ut ex ipsa etiam malorum perversitate boni proficiant, et probentur, et manifestentur; sicut Apostolus ait, *Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant inter vos.* 1. Cor. 11. 29.

2. Nam si nullus etiam malorum bonus usus esset Deo ad utilitatem electorum suorum, qui etiam de malo Judæ tantum bonum nobis præstitit, ut Christi sanguine redimeremur; poterat eos aut nasci non permittere, quos malos fu-

D

turos esse præsciebat, aut in ipso eorum initio malignitatis extinguere. Sed tantum eos permittit esse quantum novit expedire atque sufficere admonendæ atque exercendæ sanctæ domui suæ. Ideo nostram de illis tristitiam consolatur: quia et ipsa tristitia, quam pro illis habemus, nos relevat; illos autem in sua perversitate persevantes gravat. Gaudium vero quod percipimus quando aliqui ex eis correcti in melius commutantur, et sanctorum societati copulantur, nulli gaudio in hac vita comparari potest. Propterea Prov. 9. 12.
scriptum est, *Fili si sapiens fueris, tibi sapiens eris et proximis tuis: si autem malus evaseris, solus hauries mala.* Quia cum gaudemus de fidelibus et justis, et illis et nobis prodest bonum

CLASSIS IV.

eorum, cum autem contristamur de infidelibus et iniquis, illis solis nocet et eorum malitia et nostra tristitia. Nos autem etiam hoc plurimum adjuvat apud Deum, quod pro eis misericorditer contristamur, et pro ipsa tristitia congemiscimus et oramus. Unde honorabilis et in Christo laudabilis famula Dei, et mæstitiam tuam de talibus, et vigilantiam atque cautelam contra tales, quam tuis litteris expressisti, multum approbo et laudo; atque ut in hac via perseveranter ambules, pro meis viribus, quia hoc exigis, et hortor, et moneo, ut miserearis eorum tamquam simplex ut columba, caveas autem illos tamquam astuta sicut serpens: deque operam, quantum potes, ut qui tibi adhærent, tecum in recta fide permaneant, aut fidem rectam, si forte in aliquo aliqui depravati sunt, corrigantur.

3. De homine autem quem suscepit Verbum Dei, cum caro factum est et habitavit in nobis, emendarem aliquid, si in eo quod credis falsum aut perversum invenirem. Hoc ergo crede quod credis, quia in illo homine totam naturam nostram suscepit Filius Dei, id est et animam rationalem et carnem mortalem sine peccato. Infirmitatis enim nostræ particeps factus est, non iniquitatis, ut per infirmitatem communem, solveret iniquitatem nostram, et adduceret nos ad justitiam suam, bibens mortem de nostro, et propinans vitam de suo. Sed si habes aliquam scripturam eorum, in qua asserunt quod huic fidei sit contrarium, dignare eam mittere, ut non solum fidem nostram dicamus, sed eorum quoque perfidiam, quantum possumus, refellamus. Sine dubio enim hoc ipsum, quod perverse et impie sentiunt, aliquibus testimoniis divinarum scripturarum conantur adstruere: in quibus eis ostendendum est, quam non recte intelligant litteras sacras conscriptas ad fidelium salutem; tamquam si quisquam se medicinalibus ferramentis graviter vexet, quæ utique non ad vulnerandum, sed ad sanandum sunt instituta. Multum autem laboravimus et laboramus, quantum Dominus donat, contra diversos errores arguendos. Sed laborum nostrorum opuscula si forte habere desideras, mitte qui tibi describant. Voluit enim Deus ut hoc facillime possis, qui tibi dedit unde possis.

* Alias CVIII, quæ autem 265. erat, nunc 106.

EPISTOLA CCLXV. *

Augustinus Seleucianæ, de baptismo et pœnitentia Petri, contra quemdam Novatianum.

Religiosissimæ et in Christi dilectione honorandæ famulæ Dei SELEUCIANÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

1. LECTIS litteris tuis de salute vestra lætatus, ad ea quæ scripsisti, respondere non distuli. Et primum miratus sum quomodo dicat Novatianus iste Petrum baptizatum non fuisse, cum paulo superius scripseris eum dixisse, quod Apostoli fuerint baptizati. Unde illi videatur quod inter Apostolos baptizatos Petrus non fuerit baptizatus, ignoro. Et ideo exemplum epistolæ tuæ, ne forsitan tu non habeas, misi tibi, in quo diligentius consideres ad ea me respondere, quæ inveni in litteris tuis. Si enim notarius non mendose excepit aut scripsit, nescio quale cor habeat, qui cum Apostolos baptizatos dicat, Petrum baptizatum negat.

2. Quod autem Petrus dicitur egisse pœnitentiam, cavendum est, ne ita putetur egisse quomodo agunt in Ecclesia qui proprie pœnitentes vocantur. Et quis hoc ferat, ut primum Apostolorum inter tales pœnitentes numerandum putemus? Pœnituit enim eum negasse Christum, quod ejus indicant lacrymæ: sic enim scriptum est, quia *flevit amare*. Nondum enim fuerant resurrectione Domini confirmati, et illo adventu Spiritus-sancti, qui apparuit die Pentecostes, vel illa inspiratione quam demonstravit Dominus postea quam resurrexit a mortuis, cum insufflavit in eorum faciem, dicens, *Accipite Spiritum sanctum*. Pœnitentes. Matth. 26. 75. Johan. 20. 22.

3. Unde recte dici potest, quia cum Petrus negavit Dominum, nondum fuerant Apostoli baptizati, non tamen aqua, sed Spiritu-sancto. Hoc enim eis dixit postquam resurrexit, et conversatus est cum eis, *Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu-sancto baptizabimini, quem et accepturi estis non post multos hos dies*. Aliqui autem codices habent, *Vos autem Spiritu-sancto incipietis baptizari*. Sed sive dicatur *baptizabimini*, sive dicatur *incipietis baptizari*, ad rem nihil interest. Nam in quibuscumque codicibus invenitur, *baptizabitis*, aut *incipietis baptizare*, mendosi sunt, qui ex græcis facillime convincuntur. Si autem dicimus aqua non fuisse baptizatos, metuendum est ne graviter in eis, erremus, ne demus hominibus auctoritatem contemnendum ipsa apostolica disciplina commendat, ut Cornelius Centurio et ii qui cum illo erant, etiam jam accepto Spiritu-sancto, fuerint baptizati. Act. 1. 5. Act. 10. 48.

4. Sicut antiqui justi si non circumciderentur, non erat eis peccatum; postea vero jussit Deus ut circumcideretur Abraham ejusque posteritas, jam si non fieret, grave peccatum fuit: sic etiam (a) post quam Dominus Christus in Ecclesia sua Sacramentum novi Testamenti pro circumcisione carnis sanctum baptismum dedit, et apertissime dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua et Spiritu-sancto, non intrabit in regnum cælorum*, jam non debemus quærere, quando quisque fuerit baptizatus; sed quoscumque legi- Gen. 17. 10. Johan. 3. 5.

(a) Ita omnes editi. At Lovanienses in Castigationibus testantur MSS. quidam sic habuisse: *Sic etiam antequam Dominus Christus in Ecclesia sua sacramentum novi Testamenti institueret, non erat peccatum non baptizari: id est non tenebatur reus, si quis baptismo non lavaretur, quo vel prodesse vel obesse illo adhuc tempore ignorabatur*. At *postquam pro circumcisione carnis sanctum baptisma dedit* etc. Porro in MSS. per nos inspectis non reperiuntur verba plura quam in editis, licet duodecim ex illis, pro *sic etiam postquam*, habent, *sic etiam antequam*, quod nisi erratum est amanuensium, indicio est aliquid hic fuisse prætermissum.

CLASSIS IV.

mus in corpore Christi, quod est Ecclesia, (*a*) pertinere ad regnum cœlorum, nonnisi baptizatos intelligere debemus, nisi forte quos angustia passionis invenit, et nolentes negare Christum, antequam baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa passio pro baptismo deputata est. [*Baptismus sanguinis.*] Sed numquid hoc possumus de Apostolis dicere, qui usqueadeo largum tempus habuerunt quo baptizarentur, ut alios etiam baptizaverint? Sed non omnia quæ facta sunt, etiam scripta inveniuntur, verumtamen facta esse ex ceteris documentis probantur. Scriptum est quando baptizatus sit apostolus Paulus, et scriptum non est quando baptizati sint alii Apostoli; [*Act. 9. 18.*] verumtamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus: quemadmodum scriptum est quando baptizatæ sint plebes ecclesiarum in Jerusalem et Samaria; [*Act. 2. 41.*] quando autem baptizatæ sint aliæ plebes gentium, quibus Apostoli epistolas miserunt non est utique scriptum, et tamen etiam ipsas baptizatas utique minime dubitamus propter illam Domini sententiam, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu-sancto, non intrabit in regnum cœlorum.* [*Johan. 3. 5.*]

5. Utrumque autem de Domino scriptum est, et quia *baptizabat plures quam Johannes*, et quia *ipse non baptizabat, sed Discipuli ejus*, [*Johan. 4. 1. 2.*] ut intelligeremus et ipsum quidem baptizasse præsentia majestatis, non tamen ipsum baptizasse manibus suis, Ipsius enim erat baptismi sacramentum; ad Discipulos autem baptizandi ministerium pertinebat. Tunc ergo quando dicit Johannes Evangelista in Evangelio suo, *Post hæc exiit Jesus et Discipuli ejus in Judæam terram, et illic morabatur cum eis, et baptizabat*: [*Johan. 3. 22.*] tunc paulo post de illo loquens ait, *Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures Discipulos faceret, et baptizaret plures quam Johannes: quamquam Jesus ipse non baptizaret, sed Discipuli ejus, reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam.* [*Johan. 4. 1.*] Tunc ergo quando ab Jerosolymis exiit cum discipulis suis in Judæam terram: et illic morabatur cum eis, baptizabat non per seipsum, sed per Discipulos suos, quos intelligimus (*b*) jam fuisse baptizatos, sive baptismo Johannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive quod magis credibile est, baptismo Christi. Neque enim (*c*) ministerium baptizandi defugeret, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret, qui non defugit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lavit pedes: et petenti Petro ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei lavaret, respondit, *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus*: [*John. 13. 10.*] ubi intelligitur quod jam Petrus baptizatus fuerat.

6. Quomodo autem iste dicat, quod in epistola tua posuisti, quod Apostoli dederint pœnitentiam pro baptismo, non evidenter expressum est. Si enim pro baptismo ideo dicit, quia per pœnitentiam remittuntur peccata, habet aliquid rationis quod dicit. Sed talis pœnitentia post baptismum potest utilis esse, si quis peccaverit. Iste autem quoniam negat post baptismum dari pœnitentiæ locum, cum dicit, sicut scripsisti, pœnitentiam solam ante baptismum esse, datur intelligi sic eum dixisse, quod Apostoli dederint pœnitentiam pro baptismo, ut ante baptismum eam dederint, atque ii quibus data sit, postea non fuerint baptizati; quia eis illa pro baptismo fuit; quod Novatianos dicere numquam audivi. Unde quære diligenter, ne forte alicujus alterius erroris sit, et Novatianum se esse confingat, vel putet. Aut si et hoc Novatiani dicunt, nescio: illud tamen scio, quoniam quisquis hoc dicit, a regula fidei catholicæ, et a doctrina Christi et Apostolorum prorsus alienus est.

7. Agunt enim homines ante baptismum pœnitentiam de suis prioribus peccatis, ita tamen ut etiam baptizentur, [*De consecr. dist. 4. Agunt homines.*] sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente Petro ad Judæos et dicente, *Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu Christi, et dimittentur vobis peccata vestra.* [*Act. 2. 38.*] Agunt etiam homines pœnitentiam, si post baptismum ita peccaverint, ut excommunicari et postea reconciliari mereantur: sicut in omnibus ecclesiis illi qui proprie pœnitentes appellantur. De tali enim pœnitentia loquutus est Apostolus Paulus, ubi ait, *Ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et luxuria et fornicatione quam egerunt.* [*2. Cor. 12. 21.*] Neque enim scribebat ista, nisi eis qui jam baptizati fuerant. Habemus etiam in Actibus Apostolorum, Simonem jam baptizatum, cum pecunia vellet emere, ut per impositionem (*d*) manus ejus daretur Spiritus-sanctus; [*Act. 8. 18.*] admonitum a Petro ut de hoc gravi peccato ageret pœnitentiam.

8. Est etiam pœnitentia bonorum et humilium fidelium (*e*) pene quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* [*Matt. 6. 12.*] Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in baptismo; sed illa utique quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subrepunt: [*Venialia peccata.*] quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, utrum uno grandi fluctu

(a) In quibusdam MSS. uti Lovanienses in Castigationibus observant; ita legebatur, *quod est ecclesia, esse assumtos, ipsos, nec corpus Christi veraciter unitos: nec ad regnum cœlorum pertinere nisi baptizatos per aquam intelligere debemus: nisi forte quos angustia passionis non invenit baptizatos, et nolentes* etc. Attamen MSS. nostri omnes consentiunt cum editis.

(b) Sic editi et MSS. nostri omnes. Porro in Lov. Castigat. notatur quosdam MSS. habuisse hoc modo: *quos intelligimus in hoc facto jam fuisse baptizatos; neque enim non baptizati baptizare poterant. Constat ergo eos, qui baptizabant alios, jam fuisse baptizatos sive* etc.

(c) Editi *Neque enim ministerio baptizandi defuit .... qui non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio.* Sed melior est MSS. lectio quam huc revocavimus.

(d) Editi, *ut et per impositionem* etc. At MSS. *ut per impositionem manus ejus daretur* etc. quæ est germana lectio, uti patet ex Act. 8. 18.

(e) Bad. Am. Er. et MSS. duo, *pæna quotidiana.*

CLASSIS IV.

navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam et per negligentiam derelicta atque contemta impleat navem atque submergat? Propter hæc jejunia et eleemosynæ et orationes invigilant, in quibus cum dicimus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus;* manifestamus habere nos quod nobis dimittatur, atque in iis verbis humiliantes animas nostras, quotidianam quodammodo agere pœnitentiam non cessamus. Ad ea quæ scripsisti puto me breviter sed sufficienter respondisse. Superest ut ille non sit contentiosus, propter quem lucrandum ad me tales litteras destinandas putasti.

* Alias CXXXII. quæ autem 203, erat, nunc 107.

EPISTOLA CCLXVI. *

Augustinus Florentinæ puellæ studiosæ, offerens suam docendi operam, si proferat quid velit exponi.

Dominæ eximiæ, meritoque honorabili in Christo ac (a) suscipiendæ filiæ FLORENTINÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

1. SANCTUM propositum tuum et inviseratus cordi tuo timor Domini castus permanens in sæculum sæculi, curam pro te nostram non solum in precibus apud Deum, verum etiam in admonitionibus ad te ipsam non mediocriter suscitat. Quod quidem in epistolis meis, quas ad matrem reverentiæ tuæ debito mihi cum honore nominandam dedi, non semel feci. Sed quia hoc mihi rescribere dignata est, prius te velle accipere litteras meas; tunc demum si quid forte opus esset tibi ex ministerio meo, quod venerando studio tuo omniumque talium, quantum possum, libera servitute debere me novi, non te esse tacituram et rescribendo insinuaturam: ecce feci quod te voluisse, quamvis non per te, comperi, ne viderer tibi ostium fiduciæ inhumaniter claudere; superest ut promas ipsa, si quid ex me quærendum putas. Aut enim scio quod inquisieris, et non nego: aut is nescio, ut nullo fidei salutisque detrimento nesciam, et de hac etiam teipsam, si potuero, faciam redditis ratione securam. Aut certe si et nescio, et tamen sciendum est, vel impetrabo a Domino ne tibi desim, nam SÆPE OFFICIUM impertiendi meritum est accipiendi: vel ita tibi respondebo, ut noveris pro hac ipsa re, quam pariter nescimus, ad quem pulsare debeamus.

2. Hæc ideo prælocutus sum, ne te pro certo speres quidquid a me quæsiveris auditurum, et cum hoc non provenerit, audacter potius quam prudenter me fecisse arbitreris, quod tibi quærendi si quid volens facultatem dedi. Hoc enim feci non doctor perfectus, sed cum docendis perficiendus, domina eximia meritoque honorabilis in Christo ac suscipienda filia. Equidem etiam in iis rebus, quas utcumque scio, magis te cupio esse scientem, quam scientiæ nostræ indigentem. Neque enim ut quod scimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multo quippe melius omnes sumus docibiles Deo; quod utique in illa superna patria, cum in nobis completum fuerit quod promissum est, perficietur, ut non dicat homo proximo suo, *Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent sum, sicut scriptum est, a minore usque ad majorem eorum.* (Jer. 31. 34.) Et sollicitissime cavendum est in docendo superbiæ vitium, quod in discendo non ita est. Unde et sancta scriptura nos admonet, dicens, *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* (Jac. 1. 19.) Et ille in Psalmo ait, *Auditui meo dabis exsultationem et lætitiam:* (Psal. 50. 10.) continuoque subjecit, *Et exsultabunt ossa humiliata.* Vidit enim in audiendo facillime servari humilitatem, quæ difficilis est in docendo; quoniam necesse est ut doctor habeat superiorem locum, ubi laboriosum est obtinere ne subrepat elatio.

3. Videsne quemadmodum periclitemur a quibus hoc exspectatur, ut non solum doctores simus, verum etiam cum simus homines, divina doceamus? sed laborum periculorumque nostrorum singulare est solatium, cum ita proficitis, ut illo perveniatis, ubi nullius hominis doctoris egeatis. Isto autem periculo non tantum nos; (nam ad illum de quo dicturus sum, quid sumus nos?) non ergo nos tantum periculo isto, sed etiam ille Doctor gentium periclitatum se esse testatur, cum dicit, *Ne magnitudine revelationum mearum extollar, datus est mihi stimulus carnis,* (2. Cor. 12. 7.) etc. Unde et ipse Dominus (b) tumoris hujus admirabilis medicus, *Nolite,* inquit, *ab hominibus vocari Rabbi; unus est enim magister vester Christus.* (Matt. 23. 8.) Quod retinens idem ipse Doctor gentium dicit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.* (1. Cor. 3. 7.) Hoc et ille meminit qui in natis mulierum, quanto magnus erat, tanto se in omnibus humiliabat, indignum se affirmans qui Christi calceamenta portaret. (Mat. 11. 11. Eccl. 3. 20. Lucæ 3. 16. Johan. 3. 3.) Quid enim aliud ostendit ubi ait; *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi stat et audit eum, et gaudio gaudet propter vocem sponsi?* Hic est ille auditus, de quo paulo ante commemoravi in Psalmo positum, *Auditui meo dabis exsultationem et lætitiam, et exsultabunt ossa humiliata.*

4. Proinde tanto me certius, tanto solidius, tanto sanius, gaudere scias de fide et spe et dilectione tua, quanto minus indigueris, non tantum a me quidquam discere, sed ab ullo prorsus hominum. Verumtamen quia cum illic essem, te quidem per ætatem verecundante, boni parentes et amantissimi bonorum studiorum tuorum, quanto pietatis veræque sapientiæ ardore flagrares, mihi intimare dignati sunt, et benevolentissime petierunt ne tibi instruendæ, in

(a) Lov. *suspiciendæ.* At Bad. Am et Er. *suscipiendæ:* sic etiam MSS. quatuor Vat. et septem Gall. e quibus tamen nonnulli infra ubi in editis est *suscipienda*, habent, *suspicienda:* adeo res incerta est.

(b) Lov. *timoris.* Sed melius Bad. Am. Er. et MSS. plures, *tumoris.*

CLASSIS IV.

quo opus esset, meam operulam denegarem, admonendam te his litteris credidi, secundum supradictas optiones, ut quæras quod vis, ne sim superfluus si conatus fuero docere quod scis: dum tamen firmissime teneas, quod etsi aliquid salubriter per me scire potueris, ille te docebit qui est interioris hominis magister interior, qui in corde tuo tibi ostendit verum esse quod dici-
1. Cor. 3. 7. tur: quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.

EPISTOLA CCLXVII. *

* Alias CCVI, quæ autem 167. erat, nunc 50.

Augustinus Fabiolæ peregrinationem suam in hac vita moleste ferenti, de præsentia animorum nexu amicitiæ vinctorum.

Dominæ religiosissimæ et præstantissimæ et in Christi caritate laudabili filiæ FABIOLÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

QUAMQUAM rescripta reddideris, sic tamen legi litteras sanctitatis tuæ, ut eis respondere debitum duxerim. Doluisti enim peregrinationem, qua contingit perpetuo gaudere cum sanctis, et desiderium supernæ patriæ ubi jam non terrarum spatio dividemur, sed semper unius contemplatione lætabimur, merito prætulisti. Felix es talia fideliter cogitando; amando felicior; et ideo eris etiam felicissima consequendo. Sed etiam nunc diligentius intuere unde magis dicamur absentes, utrum quia nostra invicem corpora non videmus, an quia signa non damus et recipimus animorum; quod est colloqui. Puto enim quod, licet longinquis regionibus corpore separati, si nostras cogitationes nosse possemus, magis essemus nobiscum, quam si uno in loco alter alterutrum conspicantes taciti sederemus, nulla vocibus signa sensus intimi proferentes, nullis corporum motibus nostros animos indicantes. Quocirca intelligis ideo unumquemque sibi esse præsentiorem quam alterum alteri, quod unusquisque sibi magis quam alteri notus est, non faciem suam, quæ nisi adsit speculum ge-
a statur et (a) latet, sed conscientiam contuendo, quam et clausis oculis videt. Quanta est igitur etiam vita, quæ pro magno habetur, nostra?

EPISTOLA CCLXVIII. *

* Alias CCXV, quæ autem 268. erat, nunc 11.

Fascius quidam ære alieno obrutus ad Ecclesiam confugerat, cujus creditoribus mutua accepta pecunia Augustinus satisfecit, eam publica collatione per Christi fideles orat pro Fascio reddi.

Dominis dilectissimis et desiderantissimis sanctæ plebi (b) cui ministro, membris Christi, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. NOTISSIMA mihi et probatissima devotio sanctitatis vestræ in Domino nostro Jesu Christi fiduciam dedit, ut etiam absens præsumerem, unde præsens gaudere consuevi. Qui semper spiritu vobiscum sum, non solum quia gratia Domini nostri Jesu Christi tantæ suavitatis flagrare non cessat, sed etiam quia me ipsum, qui vobis in Evangelio servio, angustiam pati non permittit. Cum enim frater noster (c) Fascius debito decem et septem solidorum ab oppigneratoribus urgeretur ut redderet, quod ad præsens unde explicaret se non inveniebat, ne corporalem pateretur injuriam, ad auxilium sanctæ Ecclesiæ convolavit: illi etiam exactores cum proficisci cogerentur, et ideo dilationem dare non possent; gravissimis me querelis oneraverunt, ita ut eis illum traderem; aut quod sibi deberi ostendebant, unde acciperent providerem. Cumque obtulissem Fascio, ut vestram sanctitatem de necessitatibus ejus alloquerer, pudore deterritus ne faceret deprecatus est. Ita ego majore necessitate coartatus a fratre nostro Macedonio decem et septem solidos accepi, quos in caussam ejus continuo dedi, promittente illo quod ad certum diem cum eis reddendis posset occurrere; et consentiente ut si non posset occurrere, sermo de illo fieret ad vestram misericordiam, quam fraternam fratribus exhibere consuestis.

2. Nunc ergo quoniam absens est, restat ut subvenistis, non illi, quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meæ, cujus existimatio vobis semper est præsens. Jam enim dies, ad quem se promiserat occursurum, transactus est; et ego ei, qui solidos suos fidei meæ commisit, quid respondeam non invenio, nisi ut faciam quod me facturum esse promisi. Sed quoniam non sum de hac re commonitus, ut die sancto Pentecostes, quando aderat major vestra frequentia, sermonem inde facerem, peto ut has litteras pro lingua mea præsente habere dignemini, admonente vos et exhortante in cordibus vestris Deo et Domino nostro cui credidistis, qui numquam discedit a vobis timentibus et honorantibus nomen suum. In quo vobis et nos semper conjuncti sumus, quamvis corpore a vobis profecti esse videamur: qui vobis de isto bonorum operum semine messem vitæ æternæ promittit, dicente Apostolo, *Bonum autem facientes* 2. Cor. 9. 6.
non deficiamus; tempore enim suo metemus infatigabiles. Itaque dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Quoniam ergo domesticus fidei est, Christianus fidelis, catholicus frater noster pro cujus supplenda necessitate vos peto ut faciatis quod Dominus imperat, sine tristitia, sine murmuratione, et cum lætitia et hilaritate facite: Deo enim creditis, non homini: quia ille promittit vos nihil eorum, quæ misericorditer facitis, perdituros, sed in illo die cum usuris immortalibus recepturos. Et quoniam ipse Apostolus dicit, *Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce et metet.* Intelligere debetis tempus esse,

(a) Sic MS. Corb. At Lov. *lucet.*
(b) Lov. *cum ministro.* At MS. Corb. *cui.*

(c) Editi *Fastius.* At MSS. *Fascius.*

CLASSIS IV.

ut (a) donum vitæ æternæ, cum adhuc in ista vita sumus, festinanter et alacriter comparemus: quia cum finis sæculi venerit, non dabitur nisi eis (b) qui per fidem sibi hoc emerunt antequam videre potuissent.

3. Scripsi etiam presbyteris, ut si quid minus fuerit post collationem sanctitatis vestræ, compleant ex eo quod habet ecclesia, dum tamen vos secundum quod placet, hilariter offeratis: quia sive de vestro sive de ecclesia detur, omnia Dei sunt, et devotio vestra dulcior erit thesauris ecclesiæ: sicut Apostolus dicit, *Non quia quæro datum, sed requiro fructum*: lætificate ergo cor meum, quia de fructibus vestris gaudere cupio. Vos enim estis arbores Dei, quas assiduis imbribus etiam per nostrum ministerium rigare dignatur. Tueatur vos Dominus ab omni malo et hic et in futuro sæculo, domini dilectissimi et desiderantissimi fratres. Phil. 4. 17.

EPISTOLA CCLXIX.*

* Alias CCLI, quæ autem 269, erat, nunc 12.

Augustinus Nobilio episcopo significans ad dedicationem novæ fabricæ se venire non posse.

Beatissimo ac venerabili fratri et consacerdoti NOBILIO AUGUSTINUS.

TANTA est solemnitas, ad quam me affectus tuæ fraternitatis invitat, ut corpusculum meum ad vos traheret voluntas, nisi teneret infirmitas. Possem venire si hyems non esset: possem hyemem contemnere, si juvenis essem. Aut enim ferret rigorem temporis fervor ætatis, aut temperaret frigus ætatis fervor æstatis. Nunc hyeme iter tam prolixum non suffero cum annositate algida, quam mecum fero, domine beatissime, sancte ac venerabilis frater ac consacerdos. Salutationem debitam reddo meritis tuis: Salutem vero meam commendo precibus tuis poscens et ipse a Domino, ut dedicationem tantæ fabricæ pacis prosperitas prosequatur.

EPISTOLA CCLXX.*

* Accedit huic editioni. quæ autem 270, erat, nunc 206.

Augustinus Anonymus (non enim Hieronymus, uti ex stilo liquet, tametsi in ipsius epistolis hæc edita sit numero 40.) significans se mœrore gravi affectum quod ipsum cum Severo simul non repererit in urbe Leges, et quanto ipsum amore prosequatur exponens.

CUM *in urbem Leges anteriori tempore commeassem, nimium sum contristatus, quod te totum ibidem minime potui reperire. Inveni enim te medium, et, ut ita dicam, partem animæ tuæ*, (c) *Severum carissimum, de quo ex parte gavisus sum. Perfecte enim gauderem, si te totum invenirem: unde ex parte, qua te repereram, gratulabar; et propter partem tuam, quam nequaquam cernebam, omnibus modis contristabar. Proinde dixi animæ meæ, Quare tristis es, et quare conturbas me? Spera in Deo, et faciet præsentem amicum, quem diligis. Unde confido in Domino et spero, quod me faciet de tua visione gratulari. O si oculis cerni dilectio posset! profecto videres, quanta apud te nostra esset dilectio. Aut enim æquiparans dilectioni tuæ, magnum tibi adferret imitationis studium. Ergo, quia in Domino te diligo, dilige diligentem. Et ut ceteri tecum diligant, per ecclesiasticam auctoritatem hortare. Nam quod petis in litteris tuis, ut ego pro te orem; id recte facerem, si ego ipse a peccatis liber essem, ut pro aliis liceret orare. Et ideo te admoneo, ut orationes assiduas animi tui pro me emittas ad Dominum: et memor professionis, illam ante oculos tuos constituas diem, in qua justus ab auditu malo non timebit; et ideo justus non timebit, quia non audiet*, Vade in ignem æternum, *sed* Veni benedicte Patris mei, percipe regnum. *Ad quod nos perducat, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.* Psal. 41. 6. Ps. 111. 7. Matt. 25. 34. et 41.

SANCTI AUGUSTINI

EPISTOLÆ AD MAXIMUM

HACTENUS INEDITÆ FRAGMENTUM

In Primasii super Apocalypsim commentariis repertum, lib. 2. ad hæc verba: *His septem quin etiam gradus..... idem doctor amplissimus Augustinus multis memorat: ad* (d) *Maximum denique scribens dicit sic:*

PRÆCEPTIS Dei, quæ ut bene agamus accepimus vitam tuam moresque conformes, a religioso timore incipiens. *Initium enim sapientiæ timor Domini*: ubi frangitur et debilitatur humana superbia. Deinde ut pietate mansuetus et mitis, etiam quæ nondum intelligis; et quæ imperitis videntur absurda sibique contraria in Scripturis sanctis, non oblucteris animosa contentione; nec superimponas sensum tuum sensibus divinorum librorum; sed cedas potius, atque intellectum mitis differas, quam secretum immitis accuses. Tertio, cum tibi ad cognitionem tui aperiri cœperit infirmitas humana, et scieris ubi jaceas, quam pœnalia vincula mortalitatis de Adam propagatus tecum trahas, et quam longe Ps. 110. 10.

(a) MSS. donum, non male, si postea legatur, *hunc emerunt*.

(b) Ita MSS. melioris notæ. At editi, *qui fide sibi hoc meruerunt*.

(c) Loquitur de Severo, Milevitano antistite, quem ipse Augustinus supra in epist. 110. num. 4. *germanissimam et familiarissimam animæ suæ*, moxque *alteram animam suam esse* dicit, immo *suam et illius animam unam esse*.

(d) Dubitare vix licet, quin hic ipse sit Maximus medicus Thenitanus, qui cum Arianam hæresim ejurasset, recepit epistolam nunc ordine 170. Alypii et Augustini nomine scriptam ad roborandum illum in Trinitatis fide. Hinc nimirum fieri putamus, ut hic Trinitatem semel et iterum commemoret Augustinus; cum id minime postulet res ipsa quæ tractatur. Confer istud fragmentum ad lib. 2. de Doctrina Cristiana c. 7. et ad lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 3.

CLASSIS IV.

peregrineris a Domino; atque pervideris aliam legem in membris tuis repugnantem legi mentis tuæ, et captivum te ducentem in lege peccati, quæ est in membris tuis, exclames, ***Miser*** *Rom. 7. 24.* ***ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?*** ut te lugentem consoletur, liberationem ipsam pollicens gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Quarto jam desidera te implere justitiam multo vehementius atque ferventius, quam a nequissimis hominibus voluptates carnis desiderari solent; nisi quod in spe adjutorii divini est in isto appetitu tranquillius ardor, et flamma securior. In isto autem quarto vitæ gradu orationibus instanter incumbitur, ut esurientibus et sitientibus saturitas justitiæ concedatur, ut non solum onerosum non sit, verum etiam delectet abstinere a voluptate omnis corruptionis, sive suæ, sive alterius, vel obluctando: quod ut facile divinitus tribuatur, quintus adjungitur, consilium exhibendæ misericordiæ, ut in eo quod potes adjuves inopem; quia in eo quod nondum potes, ab Omnipotente adjuvari cupis. Munus autem misericordiæ geminum est, cum vindicta donatur, et cum humanitas exhibetur. Quæ duo breviter Dominus ita complexus *Luc. 6. 37. et 38.* est, ***Dimittite, et dimittetur vobis; date, et dabitur vobis.*** Hoc autem opus etiam ad mundationem cordis valet, ut quantum in hac vita licet, incommutabilem Dei substantiam pura intelligentia cernere valeamus. Tenetur enim aliquid adversus nos, quod relaxandum est, ut acies nostra erumpat in lucem: unde Ipse Dominus, ***Ve-*** *Luc. 11. 41.* ***rum date***, inquit, ***eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.*** Quapropter sexta consequitur cordis ipsa mundatio. Ut autem in lucem veram rectus et purus dirigatur adspectus, neque illa quæ bene atque laudabiliter facimus, neque illa quæ acute sagaciterque dispicimus, ad finem placendi hominibus, vel subveniendi necessitatibus corporis referenda sunt. Gratis enim se vult Deus coli: quia neque quidquam est propter quod Ipse appetendus sit. Cum ad istam intelligentiæ puritatem bonæ vitæ gradibus venerimus, sive tardius, sive celerius, tunc dicere audeamus, valere nos aliquantum mente contingere summae atque ineffabilis Trinitatis unitatem: ubi summa pax erit; quia ultra quod exspectetur non est, cum reformati ad sui generis imaginem filii Dei ex hominibus facti, paterna incommutabilitate perfruuntur, Primo enim, ***Beati pauperes spiritu:*** ubi timor Dei est. Deinde, ***Beati mites:*** ubi pietas docilis. Tertio, *Matt. 5. 3. etc.* ***Beati lugentes:*** ubi scientia propriæ infirmitatis. Quarto, ***Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam:*** ubi fortitudo conandi domitas habere libidines. Quinto, ***Beati misericordes quoniam ipsorum miserebitur:*** ubi consilium est adjuvandi, ut adjuvari merearis. Tunc ad sextum pervenitur gradum, in quo dicitur ***Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt:*** ubi purus intellectus et habilis ad intelligendum quantulacumque ex parte Trinitatem cernere non potest, nisi et laudem humanam non appetamus, quamvis laudanda faciamus. Proinde septimo gradu pervenimus ad pacis illius tranquillitatem, quam dare non potest mundus. Nam etiam illis virtutibus quatuor, quas memorabili pridem industria Philosophi quoque indagare potuerunt, id est prudentiæ, fortitudini, temperantiæ, atque justitiæ, si ad perfectum religionis cultum tria hæc jungentes addamus, id est, fidem, spem et caritatem, septenarium profecto numerum invenimus. Recte enim hæc tria non omittuntur, sine quibus nec Deum colere, nec ei quemquam novimus posse placere.

Epistolarum S. Augustini finis.

SANCTI AUGUSTINI

EPISCOPI

EPISTOLARUM ORDO NOVUS

CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

EPISTOLARUM
SANCTI AUGUSTINI

ORDO ANTEA VULGATUS AD NOVUM REDACTUS.

SANCTI AUGUSTINI

EPISTOLARUM

INDEX ALPHABETICUS

Numerus primus, cui nonnumquam asteriscus distinctionis gratia præfigitur, Epistolam designat, alter paginam.

EPISTOLARUM SANCTI AUGUSTINI INDEX SECUNDUM

Præcipua earum Argumenta digestus.

EPISTOLÆ THEOLOGICÆ

EPISTOLÆ POLEMICÆ.

EPISTOLÆ EXEGETICÆ.

EPISTOLÆ MORALES.

EPISTOLÆ PHILOSOPHICÆ.

EPISTOLÆ VARIÆ.

SYLLABUS CODICUM

AD QUOS RECOGNITÆ SUNT

SANCTI AUGUSTINI

EPISTOLÆ

MANUSCRIPTI CODICES

cum nota singulis hic deinceps designandis indita.

a. Codices bibliothecæ Monasterii S. Albini Andegavensis.
aa. Monasterii S. Arnulfi Metensia.
a. RR. PP. Augustinianorum majoris conventus Parisiensis.
b. Beccensis cœnobii.
bl. Belgici codices, seu variantes lectiones ex illis Lovaniensium Theologorum cura decerptæ.
bn. Ex bibliotheca monasterii S. Benigni Divionensis.
bt. S. Bertini in Belgio codex perantiquus, unde eruta est CXCIII. *ad Mercatorum* Epistola, quæ nunc primum prodit.
bg. MSS. Domini Bigot Rotomagensis.
c. Cœnobii Casalis Benedicti.
cc. Cisterciensis Abbatiæ.
cs. Codex vetus RR. PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe, ex quo hic primum editur XXIX. *ad Alyphium* Epistola.
cl. MSS. Bibliothecæ Colbertinæ.
cb. Corbeiensis monasterii codices, plerique ante annos 800. aut 900. scripti.
ct. Cœnobii de Cultura apud Cenomanos.
e. Excerptorum Eugypii codices duo MSS. Germanensis et Corbeiensis.
f. Floriacensis bibliothecæ MSS.
fl. Codex Corbeiensis ante annos circiter 500. scriptus, qui Flori seu Bedæ vulgati collectionem in Epistolas Apostoli complectitur.
fs. MSS. Bibliothecæ S. Mauri Fossatensis.
ff. Collegii Fuxensis apud Tolosates.
g. Gemmeticensis monasterii.
gg. S. Germani a pratis codices optimæ notæ.
gv. Collegii Gervasiani apud Parisios codex amplus et elegans.
j. Ex bibliotheca Domini Joly Præc. Eccl. Paris.
l. Landunensis Ecclesiæ codices antiquissimi.
mr. Domini Maran Archid. Ecclesi. Tolos.
m. Monasterii S. Michaelis in periculo maris.
n. Navarrici Gymnasii Parisiensis membraneum exemplar amplissimum.
p. Codex corticeus, qui olim Narbonensis Ecclesiæ fuit, nunc est illustris familiæ Phimarconensis: quo ex codice prodeunt XLII. et XLV., duæ perbreves ad Paulinum Epistolæ, antehac ineditæ.
r. Regiæ bibliothecæ MSS.
rm. Remensis Ecclesiæ.
s. Ecclesiæ Silvanectensis.
S. Sorbonici collegii.
t. Bibliothecæ Tellerianæ.
tt. Theodericensis monasterii.
th. Thuaneæ bibliothecæ.
v. Vaticani codices, quorum nobiscum communicatæ sunt variantes lectiones, collectæ olim per selectos viros, qui post editionem a Lovaniensibus adornatam, castigandis denuo S. Augustini operibus Clementis VIII. auctoritate incumbebant.
vv. Bibliothecæ S. Vedasti Atrebatensis.
vc. S. Victoris Parisiensis.
vd. Vindocinensis Abbatiæ.

EDITI CODICES.

Am. Liber Epistolarum S. Augustini anno 1493. excusus opera Johannis de Amerbach civis Basileensis.
Bad. Editus per Jodocum Badium Ascensium, Parisiis, an. 1515.
Er. Desiderii Erasmi cura recensitus, impressusque Frobenianis typis Basileæ, an. 1528.
Lov. Ad Lovaniensium Theologorum recensionem excusus typis Plantinianis Antuerpiæ, an. 1576.

EPISTOLA I.

AD HERMOGENIANUM.

Recensita est ad MSS. bl. cb. gg. gv. n. r. s. th. vc. duos t. duos v. et ad Edit. Lov.

II. *ad Zenobium.*

Ad MSS. cb. gg. gv. n. r. duos s. duos t. duos v. recognita est, et ad Edit. Lov.

III. *ad Nebridium.*

In hujus recensione adhibiti sunt a bn. bg. c. cc. ff. gv. n. r. s. t. duo a. duo s. quatuor v. et Edit. Am. Bad. Er. Lov.

IV. *ad Nebridium.*

Hanc recognovimus ad *a.* bl. bg. cb. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. et Lov.

V. *Nebridii ad August.*

Recognita est ad *a.* bl. bg. cb. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. et Lov.

VI. *Nebridii* et VII. *ad Nebridium.*

His emendandis adhibuimus a. bl. bg. cb. ff. gg. gv. n. r. s. vc. duos t. duos v. et Am. Bad. Er. Lov.

VIII. *Nebridii.*

In hac emendanda usi sumus cb. gg. gv. n. r. s. vc. duobus t. duobus v. et Lov.

IX. et X. *ad Nebridium.*

Castigatæ sunt ad a. bl. bg. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XI. et XII. *ad Nebridium.*

Non reperiuntur nisi in Vaticano Exemplari.

XIII. *ad Nebridium.*

Recognovimus hanc in bl. cb. gg. gv. n. r. s. vc. duobus t. duobus v. et in Lov.

XIV. *ad Nebridium.*

Hanc emendavimus ad a. bl. bg. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XV. *ad Romanianum.*

Recognita est ad a. bl. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. et ad Lov.

XVI. *Maximi Mad.* et XVII. *ad Maximum.*

Recensitæ sunt ad a. a. bl. bn. bg. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. duos vc. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XVIII. *ad Cœlestinum.*

Ad a. bl. cb. ff. g. gg. S. th. gv. n. s. th. vc. duos t. et duos v. recognita est, et ad Am. Bad. Er. Lov.

XIX. *ad Gaium.*

Recensita est ad a. bl. cb. ff. g. gg. gv. n. r. S. th. vc. duos t. duos v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XX. *ad Antoninum.*

Ad eosdem codices collata est, uno excepto r.

XXI. *ad Valerium Episc.*

Usi sumus ad hanc emendandam codicibus a. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. t. vc. tribus S. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXII. *ad Aurelium.*

Huic castigandæ subsidio fuerunt cb. ff. gg. gv. n. r. t. vc. duo S. duo v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXIII. *ad Maximinum.*

Collata est cum a. bg. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. duobus bn. duobus S. duobus t. duobus vc. quatuor v. et cum Am. Bad. Er. Lov.

XXIV. *Paulini ad Alypium.*

Recensita est ad a. bn. bg. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. S. t. vc. vd. duos a. quatuor v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXV. *Paulini ad August.*

Recognovimus hanc ad s. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. r. s. S. vc. vd. duos a. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXVI. *ad Licentium.*

Hanc emendavimus ope codicum a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. S. t. vc. vd. quinque v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXVII. *ad Paulinum.*

Recensita est ad a. bg. bl. c. cc. ff. gv. j. n. r. s. t. vc. vd. duos a. duos S. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXVIII. *ad Hieronymum.*

In hujus recognitione collati sunt. a. bl. bn. cc. j. fs. mr. gg. r. S. t. vc. decem v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXIX. *ad Alypium.*

Edita nunc primum, et post editionem recognita ad antiquissimum exemplar bibliothecæ PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe.

XXX. *Paulini ad August.*

Hanc recensuimus ad s. b. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. f. t. vc. vd. duos a. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXI. *ad Paulinum.*

Emendata est ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. vd. duos a. duos. S. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXII. *Paulini ad Romanianum.*

Castigata est ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. vd. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXIII. *ad Proculeianum.*

Ad MSS. a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. r. s. t. vc. duos S. et quatuor v. recensita est, et ad Edd. Am. Bad. Er. Lov.

XXXIV. *ad Eusebium.*

Ad hanc castigandam collati sunt a. bg. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. duo vc. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXXV. *ad Eusebium.*

Adhibiti sunt in hujus recensione a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. vc. duo t. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

XXXVI. *ad Casulanum.*

Castigata est ad bl. cb. ff. gg. m. rm. vc. quatuor v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXVII. *ad Simplicianum.*

Deerat in hoc tomo. Hic edita est collatis antea libris, qui eam habent præfixam libris quæstionum ad Simplicianum.

XXXVIII. *ad Profuturum.*

Recognita est ad a. *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. vd. duos s. quatuor v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXIX. *Hieronymi ad Aug.*

Recensita est ad a. *b.* cc. fs. j. mr. r. S. t. tt. vc. decem v. et Am. Bad. Er. Lov.

XL. *ad Hieronymum.*

Hanc recognovimus ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. S. t. tt. vc. novem v. ad Am. Bad. Er. et Lov.

XLI. *ad Aurelium.*

Emendavimus hanc ad *a.* bl. bn. bg. cb. ff. g. gg. gv. j. n. s. t. vc. duos a. duos S. quatuor v. ad Am. Bad. Er. et Lov.

XLII. *ad Paulinum, antehac inedita.*

Prodit ex corticeo codice Phimarconensi.

XLIII. et XLIV. *ad Glorium, Eleus. Fel.* etc.

Collatæ sunt cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. S. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

XLV. *Alypii et August. ad Paulinum.*

Edita nunc primum ex Phimarconensi codice.

XLVI. *Publicolæ ad Aug.* et XLVII. *ad Publicolam.*

Recensitæ sunt ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. duos S. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XLVIII. *ad Eudoxium.*

Hanc contulimus ad bl. cb. ff. gg. r. S. vc. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XLIX. *ad Honoratum episc. Donat.*

Hanc recognovimus ad a. bg. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

L. *ad Suffectanos.*

Non reperta est nisi in Vaticano exemplari.

LI. *ad Crispinum.*

Castigata est ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LII. *ad Severinum.*

Collata cum *a.* bg. bl. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. duobus t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LIII. *ad Generosum.*

Collata cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

LIV. et LV. *ad Januarium.*

His emendantis adhibiti sunt bl. bn. cc. cl. f. j. r. vv. duo S. duo t. tres vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov.

LVI. *ad Celerem.*

Reperta in MSS. tantum Corbeiensi et duobus Vaticanis, præter Edit. Lov.

LVII. *ad Celerem.*

Recensita ad cb. vc. duos v. et Lov.

LVIII. *ad Pammachium.*

Collata cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duobus S. quatuor v. et cum Am. Bad. Er. Lov.

LIX. *ad Victorinum.*

Emendata subsidio cb. vc. duorum v. et Lov.

LX. *ad Aurelium.*

Hanc recensuimus ad bl. cb. ff. gg. r. S. duos t. duos v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

LXI. *ad Theodorum.*

Castigavimus hanc ad cb. r. S. duos v. et Lov.

LXII. et LXIII. *ad Severum.*

Recensitæ ad MSS. Corbeiensem, duos Vaticanos et ad Lov.

LXIV. *ad Quintianum* et LXV. *ad Xantippum.*

Ad Corb. ad duos Vat. et ad Lov. recognitæ.

LXVI. *ad Crispinum.*

Collata ad *a.* b. g. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXVII. *ad Hieronymum.*

Hanc recensuimus ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. S. t. tt. vc. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXVIII. *Hieronymi ad Aug.*

Recognita est ad a. bl. bn. cc. fs. j. m. r. S. t. tt. vc. undecim v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXIX. *ad Castorium.*

Recognita ad cb. S. duos v. et Lov.

LXX. *ad Naucellionem.*

Ad codices cb. vc. v. et Lov. recensita est.

LXXI. *ad Hieronymum.*

Ad *a.* bl. bn. c. cc. fs. gg. j. mr. S. t. vc. decem v. ad Am. Bad. Er. et Lov. recognita.

LXXII. *Hieronymi ad August.*

Ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. S. vc. undecim v. et ad Am. Bad. Er. Lov. collata est.

LXXIII. *ad Hieronymum.*

In hac emendanda usi sumus a. bl. bn. j. mr. r. s. S. t. vc. duobus cc. undecim v. Am. Bad. Er. Lov.

LXXIV. *ad Præsidium.*

Recognita ad bl. bn. fs. j. mr. r. t. vc. duos f. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXXV. *Hieronymi ad Aug.*

Purgata multis mendis ad fidem bl. bn. c. rc. gg. fs. j. mr. r. S. t. tt. vc. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXXVI. *ad Donatistas.*

Emendata est subsidio a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. s. S. vc. duorum r. duorum t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

LXXVII. *ad Felicem et Hilarinum.*

Collata cum a, bg. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. et cum Am. Bad. Er. Lov.

LXXVIII. *ad Cler. et pleb. Hipponensem.*

Hanc contulimus cum a. a. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. duobus S. duobus vc. quatuor v. et cum Am. Bad. Er. Lov.

LXXIX. *ad Presbiterum quemd. Manichæum.*

Non reperitur nisi in Vaticano exemplari.

LXXX. *ad Paulinum.*

Recensita est ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. S. th. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXXXI. *Hieronymi ad Aug.*

Ad a. bg. bl. bn. c. cc. fs. g. gv. j. l. n. r. S. t. vc. novem v, et ad Am. Bad. Er Lov. recognita.

LXXXII. *ad Hieronymum.*

In hujus recognitione collati sunt a. a. bg. bl. bn. c. cc. fs. g. gv. j. l. n. r. s. S. t. vc. novem v. et Am. Bad. Er. Lov.

LXXXIII. *ad Alypium.*

Reperta solum in MSS. cb. et duobus v. præter Edit. Lov.

LXXXIV. *ad Novatum*, et LXXXV. *ad Paulum.*

Recognitæ sunt ad cb. vc. duos v. et ad Lov.

LXXXVI. *ad Cæcilianum.*

Collata cum bl. cb. ff. gg. r. t. vc. tribus v. et cum Am. Bad. Er. Lov.

LXXXVII. *ad Emeritum.*

Recensuimus hanc ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXXXVIII. *ad Januarium Donatist. Episc.*

Huic emendandæ opem adtulerunt a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. vc. duo S. duo t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

LXXXIX. *ad Festum.*

Ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. duos vc. quatuor v. collata est, et ad Am. Bad. Er. Lov.

XC. *Nectarii ad Aug.* et XCI. *ad Nectarium.*

Ad has castigandas adjuverunt a. bg. bl. bn. c. cc. g. gv. ff j. n. r. s. S. vc. vd. duo t. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

XCII. *ad Italicam.*

Recensuimus hanc ad a. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. l. n. s. t. vd. duos a. duos vc. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XCIII. *ad Vingentium Rogatistam.*

Emendata est ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vc. vd. tres S. duos t. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XCIV. *Paulini ad Aug.*

Edita olim ex Vaticano exemplari: sed nunc demum nitori suo restituta ope codicis Phimarconensis.

XCV. *Paulini ad Aug.*

Ad Vaticanum exemplar et ad Lov. recognita.

XCVI. *ad Olympium.*

Collata est cum a. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

XCVII. *ad Eumdem.*

Collata cum a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. s. S. t. vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

XCVIII. *ad Bonifacium Episcopum.*

In hujus recensione explorati sunt a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vd. duo a. duo vc. tres S. sex v. et Am. Bad. Er. Lov. necnon collectio Anselmi Lucensis MS.

XCIX. *ad Italicam.*

Recognita ad a. b. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duos S. quatuor v. et ad Am. Bad. Er. Lov.

C. *ad Donatum Proconsulem.*

Collata est cum a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duobus S. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CI. *ad Memorium Episc.*

Ad a. bg. bl. bn. c. cc. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. recognita, et ad Am. Bad. Er. Lov.

CII. *ad Deogratias.*

Castigata subsidio a. bg. bl. c. cc. gg. gv. j. n. r. s. vc. duorum bn. 2 S. 2 t. 2 vc. quinque v. et Am. Bad. Er. Lov.

CIII. *Nectarii*, et CIV. *ad Nectarium.*

Has incassum quæsivimus in Gallicanis MSS. Emendatæ sunt ad Vaticanum exemplar, ex quo antehac prodierant in publicum.

CV. *ad Donatistas.*

Collata est cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CVI. *ad Macrobium.* CVII. *Maximi et Theodori ad Aug.* et CVIII. *ad Macrobium.*

Non continentur in Gallicanis MSS. Purgatæ sunt multis mendis auctoritate Vaticani exemplaris. Quamquam etiam pinguiora quædam errata corrigi oportuit ex conjectura: quod a nobis tentatum fuit ea fide, ut prisca lectio nihilominus juxta exhiberetur in margine.

CIX. *Severi ad August.*

Recognita est ad *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. S. t. vc. vd. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CX. *ad Severum.*

Ad a. *a.* bg. bl. c. cb. cc. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. duos S. duos vc. quatuor v. emendata, et ad Am. Bad. Er. Lov.

CXI. *ad Victorianum.*

Hanc emendavimus juxta *a.* bl c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. S. t. duos bn. duos vc. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

CXII. *ad Donatum Exproconsulem.*

Recensita est ad *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. tres S. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXIII. *ad Cresconium.* CXIV. *ad Florentinum.* CXV. *ad Fortunatum.* et CXVI. *ad Generosum.*

In MSS. non reperiuntur nisi duobus Vaticanis et uno antiquissimo Corbeiensi.

CXVII. *Dioscori ad Aug.* et CXVIII. *ad Dioscorum.*

Collatæ sunt cum *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. vc. vd. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXIX. *Consentii ad Aug.*

Castigavimus hanc ad r. S. duos t. et duos v. quibus demum accessit vetus codex Bertinensis longe præstantissimus.

CXX. *ad Consentium.*

Multa reperitur in plurimis MSS. et in Editis Am. Bad. Er. Non integra nisi in bt. r. S. duobus t. duobus v. et Lov.

CXXI. *Paulini ad Aug.*

Castigata ad *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gg. n. r. S. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXII. *ad Clerum et Pleb. Hippon.*

Collata cum *a.* bl. c. cc. g. gv. j. n. r. s. t. vc. quatuor S. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXXIII. *Hieronymi ad Aug.*

Recensita ad bl. c. fs. mr. tt. duos vd. sex v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXIV. *ad Albin. Pinian. et Melan.*

Non reperimus hanc in MSS. nisi cb. et duobus v.

CXXV. *ad Alypium*, et CXXVI. *ad Albinam.*

Has recognovimus ad cb. S. vc. duos v. et Lov.

CXXVII. *ad Armentarium et Paulinam.*

Emendata est ad *a.* bl. bg. bn. c. cc. ff. gv. j. n. r. s. t. duos S. duos vc. sex v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXVIII. et CXXIX. *Silvani*, etc. *ad Marcellinum.*

Huc translatæ sunt ex Actis collationis Carthaginensis: nisi quod prior extat etiam in libro de Gestis cum Emerito.

CXXX. *ad Probam.*

In hujus castigatione adjuti sumus *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. o. r. s. th. vc. duobus bn. duobus S. duobus t. quinque v. et Am. Bad. Er. Lov.

CXXXI. *ad Probam.*

Collata est cum *a.* bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gv. n. r. s. t. duobus S. duobus vc. quatuor v. cum. Am. Bad. Er. Lov.

CXXXII. *ad Volusianum.*

Recognita ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. tt. vc. vd. duos bn. duos. S. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXXIII. *ad Marcellinum.*

Hanc contulimus cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. vg. n. r. s. t. vc. duobus. f. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXXXIV. *ad Apringium.*

Recensuimus hanc ad *a.* bg. bl. c. cc. cb. ff. g. v. n. r. s. S. t. vc. quatuor. v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXXV. *Volusiani ad Aug.*

Exstat cum Epistola cxxxii. In iisdem codicibus supra designatis.

CXXXVI. *Marcellini ad Aug.*

Ad codices *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. S. t. vc. vd. duos a. quinque v. recognita et ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXXVII. *ad Volusianum.*

Ad codices supra notatos, quibus Epistola cxxxii. continetur, castigata fuit.

CXXXVIII. *ad Marcellinum.*

Emendata ad eosdem codices cum CXXXVI. et præterea ad alterum bn. et ad sextum v.

CXXXIX. *ad Marcellinum.*

Hanc contulimus cum a. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. S. duobus vc. quatuor v. cuinque Am. Bad. Er. Lov.

CXL. *ad Honoratum.*

In hujus castigatione usi sumus bg. bl. bn. cc. ff. g. m. S. tribus cb. tribus r. duobus vc. duobus v. et Am. Bab. Er. Lov.

CXLI. *Conc. Zertensis ad Donatistas.*

Ad hanc emendandam adjuti sumus a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. s. S. t. vc. duobus r. quatuor v. et Am. Bad. Er. Lov.

CXLII. *ad Saturninum et Eufratem.*

Non reperta est nisi in Vaticano exemplari et Lov.

CXLIII. *ad Marcellinum.*

Emendata est ope a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vd. duorum. a. 2. bn. 2. vc. 5. v. et Am. Bad. Er. Lov,

CXLIV. *ad Cirtenses.*

Castigata ad a. bg. bl. bn. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duos S. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXLV. *ad Anastasium.*

Recensita ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. l. n. r. s. t. duos S. duos vc. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXLVI. *ad Pelagium.*

Huc translata est ex libro de Gestis Pelagii.

CXLVII. *Ad Paulinam.*

Emendata ad a. a. bg. bl. c. cc. cb. g. gv. j. n. r. s. vc. duos bn. duos t. tres S. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXLVIII. *ad Fortunatianum.*

Collata cum a. bg. bl. c. cc. g. gv. l. n. r. s. vc. duobus S. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXLIX. *ad Paulinum.*

Hanc recensuimus ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vc. duos bn. duos S. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CL. *ad Probam et Julianam.*

Contulimus hanc cum a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CLI. *ad Cæcilianum.*

Recognita ad Vaticanum exemplar, in quo solo reperta est.

CLII. et CLIV. *Macedonii.* CLIII. et CLV. *ad Macedonium.*

Emendatæ sunt ad a. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. g. v. j. n. r. s. S. vd. duos a. duos t. quatuor v.

CLVI. *Hilarii Siracus.* et CLVII. *ad Hilarium.*

His castigandis adhibiti sunt aa. cc. ff. vv. vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Cœnobii S. Sulpitii ex Ordine Cisterciensi, quo in codice scribitur *Hilarus* uti et in cc. ff. et vc.

CLVIII. *Evodii ad August.*

Ad codicem Vaticanum, in quo solo MS. reperitur, recognita est, et ad Lov.

CLIX. *ad Evodium.*

Recensita ad bl. cc. cb. ff. gg. r. S. vc. duos t. tres v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLX. et CLXI. *Evodii ad Aug.*

Castigatæ sunt ope codicum cb. gg. r. S. t. vc. trium v. et Lov.

CLXII. *ad Evodium.*

Collata cum bl. cb. ff. gg. r. vc. duobus. S. duobus t. tribus v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CLXIII. *Evodii ad Aug.*

Recognita ad gg. r. S. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXIV. *ad Evodium.*

Emendata subsidio codicum a. bg. bl. ff. g. gv. j. n. s. vc. vd. duorum a. 2. bn. 2. S. 2. t. 4. v. et Am. Bad. Er. Lov.

CLXV. *Hieronymi ad Marcellinum et Anaps.*

Ad bl. bn. tt. vc. quinque v. et ad Am. Bad. Er. Lov. recognita.

CLXVI. *ad Hieronymum.*

In hujus recensione collati sunt b. bl. c. ct. fs. j. l. mr. r. S. t. tt. v. c. duo bn. duo th. decem v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXVII. *ad Hieronymum.*

Emendata est collatis bl. c. fs. mr. tt. vc. duobus e. duobus S. octo v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXVIII. *Timasii et Jacobi ad August.*

Huc translata est ex libro de Gestis Pelagii.

CLXIX. *ad Evodium.*

Hanc emendavimus ad bl. ff. vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Sulpitiani cœnobii ex ord. Cisterc.

CLXX. *ad Maximum Medicum.*

Emendata ad *a*. bl. cc. cb. ff. gg. mr. vv. vc. duos t. duos v.

CLXXI. *ad Peregrinum.*

Recensita ad cb. gg. gv. n. r. S. vc. duos t. duos v. et Lov.

CLXXII. *Hieronymi ad August.*

Recognita ad a. b. bl. bn. c. cc. fs. j. l. mr. S. t. tt. vc. decem v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXIII. *ad Donatum Presbyt. Donatist.*

Hanc contulimus cum *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vd. duobus bn. 2. S. 2. t. 4. v. Am. bad. Er. Lov.

CLXXIV. *ad Aurelium.*

Huc adscita ex 4. Tomo, ubi olim edita fuit ante libros de Trinitate.

CLXXV. *Concil. Carthag. ad Innocentium.*

Recognita ad cb. ff. gg. rm. th. vc. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXVI. *Concil. Milevit. ad Innocentium.*

Recognita ad *a*. bg bl. c. cb. ff. g. gv. n. s. S. t. th. vc. duos r. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXVII. *Aurel. Alyp. Aug. etc. ad Innocentium.*

Ad hanc emendandam usi sumus ff. th. duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXVIII. *ad Hilar. Episcop.*

Hanc emendavimus ad bl. cb. ff. gg. rm. vc. quatuor v. Am. Bad Er. Lov.

CLXXIX. *ad Johannem Episcop.*

Edita apud Lov. ex MS. Vaticano, in quo solo a nobis reperta est.

CLXXX. *Ad Oceanum.*

In MSS. non reperta est, præterquam in Vaticano.

CLXXXI. *Innocentii ad Carth. Concil.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. rm. th. vc. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXII. *Innocentii ad Millevit. Concil.*

Recensita ad bl. ff. th. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIII. *Innocentii ad quinque Episcopos.*

Castigata ad cb. ff. th. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIV. *Innocentii ad Aur. et Aug.*

Collata cum cb. ff. duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXV. *ad Bonifacium.*

In hujus recensione collati sunt *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. s. t. vc. duo S. quinque v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXVI. *ad Paulinum.*

Adhibiti sunt ad hujus castigationem cc. ff. vc. duo v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Sulpitianus.

CLXXXVII. *ad Dardanum.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. d. vc. vd. duos bn. duos S. duos t. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXVIII. *ad Julianam.*

Emendata ope *a*. bg. bl. c. cc. ff. j. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIX. *Ad Bonifacium.*

Correcta ad *a*. bg. c. cc. ff. gv. j. l. n. s. S. S. 2. t. 2. vc. 4. v. Lov.

CXC. *ad Optatum.*

Huic emaculandæ adhibiti sunt *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. g. v. n. r. s. duo e. duo S. duo t. duo vc. quinque v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCI. *ad Sixtum.*

Collata est cum bl. ff. m. r. S duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCII. *ad Cœlestinum.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. r. 2. S. 2. t. 2. v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCIII. *ad Mercatorem.*

Hic primum prodit ex MS. monasterii S. Bertini in Belgio.

CXCIV. *ad Sixtum.*

Recensuimus hanc ad b. bl. cb. ff. gg. m. rm. vc. vv. duos S. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCV. *Hieronymi ad Aug.*

Collata cum c. mr. tt. duobus vd. sex v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVI. *ad Asellicum.*

Recensita ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. l. n. r. rm. s. vc. duos S. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVII. *ad Hesychium.*

Correcta est ad bl. cb. ff. r. vc. 2. S. 2. t. 2. v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVIII. *Hesychii ad Aug.*

Ad eosdem codices, excepto uno S. et insuper ad gg. castigata est.

CXCIX. *ad Hesychium.*

Hanc emendavimus ad a. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. S. vc. duos bn. duos c. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CC. *ad Valerium Comitem.*

Huc adscita ex 7. Tomo, in quo præfigitur libro 1. de Nuptiis.

CCI. *Honorii et Theod. ad Aur. et ad Aug.*

Accedit huic Tomo emendata ad varios Edd. et MSS.

CCII. *Hieronymi ad Alyp. et Aug.*

Collata cum mr. tt. sex v. Am. Bad. Er. Lov.

CCIII. *ad Largum.*

Recognita ad bl. cb. ff. gg. r. S. vc. t. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CCIV. *ad Dulcitium.*

Correcta juxta ff. vc. v. Am. Bad. Er. Lov.

CCV. *ad Consentium.*

Hanc contulimus cum a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. duobus S. duobus v. c. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CCVI. *ad Valerium Comitem.*

Recognita ad MS. Vat. et ad Lov.

CCVII. *ad Claudium Episc.*

Adscita ex 7. Tom. in quo libris cont. Julian. præfigitur.

CCVIII. *ad Feliciam.*

Recensita ad cb. S. vc. duos v. et ad Lov.

CCIX. *ad Cælestinum Rom. Pontif.*

Multis mendis ad Vaticani Exemplaris fidem expurgata.

CCX. *ad Felicitatem et Rusticum.*

Correcta ad bl. cb. ff. gg. r. S. 2. t. 2. vc. 3. v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXI. *ad Sanctimoniales.*

Correcta ad MSS. Sulpitian. bl. ff. vc. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXII. *Ad Quintilianum.*

Ad bl. cb. ff. gg. r. t. vc. tres v. et ad Edd. recensita.

CCXIII. *Acta in desig. successore Aug. Eraclio.*

Collata cum b. bl. cb. f. ff. gg. m. r. vc. 2. S. 2. t. 4. v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXIV. et CCXV. *ad Valentinum.*

Has emendavimus ope a. a. b. bg. bl. c. cc. cb. cl. ff. g. gv. j. m. n. r. s. S. t. th. vc. duorum bn. quatuor v.

CCXVI. *Valentini ad August.*

Emendata ad cl. j. S. v. et Lov.

CCXVII. *ad Vitalem.*

Hanc correximus ad a. bl. ff. S. 2. vc. 3. v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXVIII. *ad Palatinum.*

Hanc recognovimus ad bl. cb. vc. duos v. et Lov.

CCXIX. *Aur. Aug. etc. ad Proculum, etc.*

Adjungitur hic epistolis Augustini, ut ab ipso, eruditorum opinione, dictata.

CCXX. *ad Bonifacium Comitem.*

Correcta ad bl. cb. ff. gg. r. vc. duos S. duos t. duos v. Am. Bad. Er. et Lov.

CCXXI. *etc. Quodvultdei, et ad Quodvultdeum.*

Ex 6. Tomo huc adscitæ, et ad varios codices recognitæ.

CCXXV. *Prosperi.* et CCXXVI. *Hilarii ad August.*

Emendatæ ad MSS. et Edd. et huc translatæ ex 7. Tomo.

CCXXVII. *ad Alypium Senem.*

Recensita est ad bl ff. gg. r. S. vc. 1. duos t. Am. Bad. Er. Lov.

CCXXVIII. *ad Honoratum Episc.*

Correcta ad a. b. bg. bl. c. cc. f. ff. fs. g gv. n. r. duos S. duos t. duos vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXXIX. etc. *ad Darium, et ipsius ad Aug.*

Recognitæ ad Vaticanum Exemplar, et ad Lov.

CCXXXII. *ad Madaurenses.*

Ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov. correcta.

CCXXXIII. etc. *Ad Longinianum, et ipsius ad Aug.*

Recensitæ ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. t. 2. a. 2. vc. 6. v. et Edd.

CCXXXVI. *Ad Deuterium.*

Hanc correximus ad bl. cb. ff. gg. r. S. v. c. 2. t. 3. v. et ad Edd.

CCXXXVII. *ad Ceretium.*

Incassum quæsita in Gallic. MSS. Ad Vaticanum correcta.

CCXXXVIII. etc. *ad Pascentium, et ipsius ad Aug.*

Correctæ ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. vc. v. et ad Edd.

CCXLII. *ad Elpidium.*

Correcta ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. S. t. 2. vc. 4. v. et Edd.

CCXLIII. *ad Lætum.*

Ad a. *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. s. S. t. vc. vd. 5. v. et Edd.

CCXLIV. *ad Chrisimum.*

Castigata ad ff. gg. r. vc. 2. cb. 2. S. 2. t. 2. v. et ad Edd.

CCXLV. *ad Possidium.*

Ad *a*. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. 2. S. 4. v. et Edd. correcta.

CCXLVI. *ad Lampadium.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCXLVII. *ad Romulum.*

Hanc recognovimus ad bl. cb. vc. duos v. et Lov.

CCXLVIII. *ad Sebastianum.*

Correcta ad *a*. bg. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. S. t. 2. vc. 4. v. et Edd.

CCXLIX. *ad Restitutum.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. r. S. vc. duos t. duos v. et ad Edd.

CCL. *ad Auxilium.*

Emendata ad bl. ff. vc. tres v. ad Edd. et ad Ansel. Luc. collectionem.

Fragmentum sub CCL. ex Epist. ad Classicianum.

Ex N. Rigaltii schedis nobis communicavit D. de Vion San-victorinus Canonicus Doctor Parisiensis.

CCLI. *ad Pancarium.*

Recognita ad cb. vc. duos v. et ad Lov.

CCLII. *ad Felicem.*

Recensita ad cb. gv. n. vc. duos v. et ad Lov.

CCLIII. et CCLIV. *ad Benenatum.*

Non repertæ in MSS. nisi cb. et v.

CCLV. *ad Rusticum*, et CCLVI. *ad Christinum.*

Ad eosdem MSS. duos recognitæ.

CCLVII. *ad Orontium.*

Recensita ad *a*. bl. c. cb. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. 4. v. et Edd.

CCLVIII. *ad Martianum.*

Ad *a*. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. S. t. duos vc. quatuor v. et Edd.

CCLIX. *ad Cornelium.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. 4. v. et Ed.

CCLX. *Audacis*, et CCLXI. *ad Audacem.*

Collatæ cum *a*. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. 4. v. et Edd.

CCLXII. *ad Ecdiciam.*

Recognita ad a. *a*. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. l. n. r. s. S. vc. 2. t. 4. v. et Edd.

CCLXIII. *ad Sapidam.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCLXIV. *ad Maximum.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. 2. vc. 4. v. et Edd.

CCLXV. *ad Seleucianum.*

Ad *a*. bg. bn. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. S. t. tt. vc. 2. e. 3. S. et Edd. recensita.

CCLXVI. *ad Florentinam.*

Ad a bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. S. t. vc. 4. v. et Edd. castigata.

CCLXVII. *ad Fabiolam.*

Recensita est ad bl. cb. S. vc. duos v. et Lov.

CCLXVIII. *ad Plebem Hippon.*

Collata cum bl. cb. vc. duobus v. et Lov.

CCLXIX. *ad Nobilium.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCLXX. *Anonymi ad Aug.*

Huc adscita ex Editione Operum Hieronymi.

INDEX

SCRIPTURÆ LOCA

QUÆ EXPLICANTUR.

INDEX
IN SECUNDUM TOMUM
OPERUM
SANCTI AUGUSTINI.

A

AUGUSTINUS.

B

C

D

DEUS

E

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Q

R

S

V

X

Z

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

N.° 28.

Napoli 23 *Maggio* 1854.

Vista la dimanda del Tipografo Raffaele Rossi, il quale ha chiesto di porre a stampa, le opere tutte di *Santo Aurelio Agostino.*

Visto il parere del R. Revisore P. M. Gennaro Marasco.

Si permette che la indicata opera si ristampi; ma non si pubblichi senza un secondo permesso che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto essere la impressione uniforme all'originale approvato.

Il Presidente
MONSIGNOR APUZZO

Il Segretario
GIUSEPPE PIETROCOLA

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA

REVISIONE DE' LIBRI

Imprimatur
PEL DEPUTATO
LEOPOLDO RUGGIERO
Segretario

Nihil obstat
VINCENTIUS CAN. SANNICANDRO